DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

I. UYGARLIK
Maskeli Tanrılar Ve Örtük Krallar Çağı

II. KAPİTALİST UYGARLIK
Maskesiz Tanrılar Ve Çıplak Krallar Çağı

III. ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE DENEME

IV. ORTADOĞU TOPLUMUNDA KRİZ VE DEMOKRATİK UYGARLIK ÇÖZÜMÜ

V. KÜRT SORUNU VE DEMOKRATİK ULUS ÇÖZÜMÜ
Kültürel Soykırım Kıskacındaki Kürtleri Savunmak

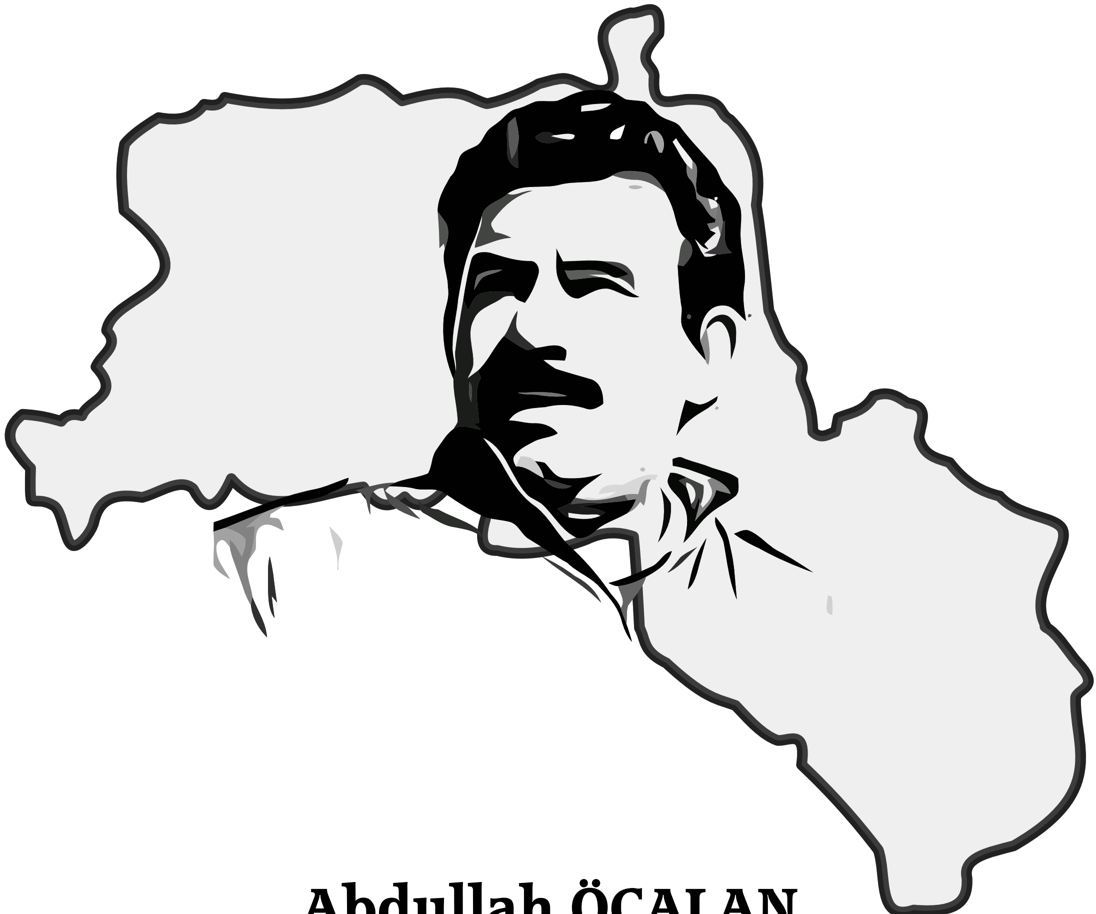
Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

I. KİTAP

UYGARLIK

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Basım Tarihi: Mayıs 2013

Basım Yeri: Azadi Matbaası

İÇİNDEKİLER

Değerli Okuyucular,

Önderliğimizin, bir önder somutunda bir halkı yok etmeye odaklanmış olan İmralı sisteminin ağır işkence ve tecrit koşullarında, yok denecek kadar kıt olanaklarla kaleme aldığı **Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun** halkımız ve insanlık için taşıdığı önem her geçen gün hak ettiği yere daha fazla yakınlaşmaktadır. Bu manifesto, aydınlattığı tarihimiz, belirlediği günümüz ve ışıklı kıldığı geleceğimizle temel güç kaynağımızdır. Salt bir ulusa ya da bir sınıfa ait olmayıp tüm insanlığındır. Bu kaynağı tüm insanlığın beslendiği bir kaynağa dönüştürmek yaşam ve mücadele gerekçemizdir.

Şimdiden büyük bir okuyucu kitlesine ulaşan beş ciltlik **Demokratik Uygarlık Manifestosu'na** dönük önemli görüş ve öneriler gelişmiş, bunlar hareketimiz tarafından özenle değerlendirilmiştir. Gelen görüş ve öneriler ışığında, Önderlik savunmalarının gözden geçirilmesi uygun görülmüştür.

Bu amaç ekseninde kurulan komisyonumuz tüm savunmaları gözden geçirerek belli noktalarda düzeltmeler yapmıştır. Düzeltmelerimiz içeriğe ilişkin değildir. Gramer, net olmayan tarihler ile farklı dillere çeviride sorun teşkil edecek kavram-deyim-atasözlerinin yazımı üzerinden bu düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltilen cümle ve kelimelerin taşıdığı anlam özenle korunmuştur. Düzeltmeler yanlış algı ve değerlendirmelere mahal vermeyecek tarzda yapılmaya çalışılmıştır. Bu yolla, İmralı sisteminin tecrit ve imkânsızlıklar içindeki koşullarında bulunan Önderliğimize, yoldaşlığın gereği doğrultusunda bir cevap verme amaçlanmıştır.

Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun bu haliyle hem okuyucu açısından daha sade ve anlaşılır olacağına, hem de çevirilerde kolaylık sağlayacağına inanıyor, selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

1 Mayıs 2013
Redaksiyon Komisyonu

KAPİTALİST MODERNİTENİN AŞILMA SORUNLARI ve DEMOKRATİKLEŞME

GİRİŞ

İmralı Cezaevine götürüldüğümde beni ilk karşılayan kişi, Avrupa Konseyi'ne bağlı İşkenceyi Önleme Komitesi'nin başkanlık düzeyindeki temsilcisiydi. Söylediği ilk söz, "Bu cezaevinde kalacaksın, biz de Avrupa Konseyi üzerinden denetleyip bazı çözümler geliştirmeye çalışacağız" oldu. Tarihte eşi görülmemiş bir ikiyüzlülükle dostluğa ihanet edip beni ABD-CIA denetimine sokan Yunan ulus-devletinin Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkileri çıkar denklemine eklenince, 'çıplak krallar ve maskesiz tanrılar çağında' İmralı kayalıklarına zincirlenip, efsanedeki Prometheus'a yaşatılana taş çıkartan bir kaderi yaşamaya mahkûm edildim.
Suriye'den çıkışıma yol açan süreçteki denklem daha da çarpıcıdır. Beni Suriye'den çıkartan anlayış, özünde yine dostluk ilişkilerine yüksek değer biçmemin İsrail'in Kürt politikasıyla çelişmesine dayanır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kürt sorununun patronajlığına soyunan İsrail, şahsımda giderek etkili olmaya başlayan Kürt sorununda ikinci bir çözüm tarzına tahammül edemeyecek denli hassastı. Benim çözüm tarzım hesaplarına kesinlikle uygun düşmüyordu. Hakkını inkâr etmemeliyim; MOSSAD dolaylı yoldan beni kendi çözüm yoluna davet etti. Ama buna da ben hem ahlâken hem de siyaseten açık ve hazır değildim. Suriye Arap yönetimi PKK Önderliği ile taktik yanı ağır basan bir ilişki biçimini asla aşmak istemedi. Kaldı ki, Hafız Esad önderliği ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki hegemonya çatışmasına dayalı olarak vücut bulmuştu. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle birlikte ortaya çıkan kritik bir aşamada hiçbir taktik ilişkiyi koruyacak durumda değildi. Benimle -PKK oluşumuyla- Türkiye'yi dengelerken, bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin 1958'den bu yana devam eden Suriye üzerindeki tehdidine ve aşırı İsrail yanlısı eğilimine yanıt arıyordu. Bu konuda uygun araç olması PKK ile uzun süreli bir taktik ilişkiye imkân verdi. Bu ilişkinin ikinci bir Kürt politikasına yol açabileceği pek görülmek istenmiyor, bu anlamda Türk yönetimlerinin çabaları etkili olamıyordu.

Bu kısa hatırlatma bile beni Suriye'den çıkartan esas gücün İsrail olduğunu gösterir. Şüphesiz ABD'nin siyasi ve Türkiye'nin askeri baskıları da bunda rol oynamıştır. Unutmamak gerekir ki, İsrail daha 1950'lerde Türkiye ile kapalı antlaşmalar içindeydi. İkinci kez 1996'da 'anti-terör' adı altında imzalanan ilave bir antlaşmayla ABD, İsrail ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki anti-PKK ittifakı tamamlanmış oluyordu.
Bu sürece eklenmesi gereken diğer önemli bir faktör, ABD ve İsrail ile ilişki içindeki KDP ve YNK yönetiminin, diğer bir deyişle 1992'de oluşturulan Kürt Federe Meclisi ve yönetiminin Türkiye Cumhuriyeti ile geliştirdiği anti-PKK temelindeki işbirliğiydi. Şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ve silahlı kuvvetleri o günün koşullarında taktik bir anlayışla hareket ediyorlardı. Ancak tarihin kendine has bir yürüyüşü vardı. Çok çeşitli algılamalar önemli gelişmeleri ortaya çıkarır. Türkiye'nin günümüzde çokça öfkelendiği bu tarihsel yanılgısı dar, bencil ve tek taraflı bir algıdan kaynaklanmaktadır.
Aleyhteki bu faktörlerin birleşmesiyle 1998'de Suriye'den çıkışım gerçekleşti. Açıkça belirtmeliyim ki, ben de Suriye'den çıkmam gerektiğinin farkındaydım. Aşırı bir bekleme dönemi geçirdim. Ama Kürdistan için gelişen politik çizginin çekiciliği ve stratejik düzeye çıkartmak istediğim dostluk yaklaşımım beni âdeta tutsak etmişti. Suriye yönetimi en üst düzeyde bunun sakıncasını önemle belirtmişti. Bu gerçeği itiraf etmem gerekir. Ama ben halen stratejik bir halklar dostluğunun önemini ve vazgeçilmezliğini savunmak durumundayım. Beni Yunanistan'a çeken anlayış da aynıydı. Yunan devletiyle olmasa da halkıyla değerli dostluk ilişkileri geliştirmek ilgimi çeken ikinci bir husustu. Klasik kültürleri ve trajik tarihleriyle alışveriş oldukça önemliydi; dostluğun gereğini dayatıcı nitelikteydi.
Diğer bir çıkış yolu Kürdistan dağlarına ulaşmaktı. Daha çocukluk yıllarında bir ismim de 'Dînê Çolê' idi. 'Dağ Delisi' anlamına gelir. Fakat iki etmeni hesaplamam bu yolu ikinci plana düşürüyordu. Dağda, ülkede bulunacağım yörenin en ağır şekilde bombalanmasının kaçınılmazlığı, bunun halk ve yoldaşlar üzerinde yaratabileceği tahribatların yanı sıra ilişki darlığı dikkate alındığında, böyle bir durumda sadece askeri yolda yoğunlaşma ve tümüyle askeri yola sapış kaçınılmazdı. Öte yandan gençliğin inanılmaz eğitimsizliği ve kendilerini mutlaka eğitme gereği beni dağa çıkıştan alıkoyuyordu.

Özcesi, Türkiye'de resmi ve gayri resmi birçok çevrenin "Sıkıştırdık, bak nasıl sonuç aldık" biçimindeki iddiası gerçeği fazla yansıtmıyor. Nitekim aynı sıkıştırma politikası İran ve Irak üzerinde halen yoğunca denenmesine rağmen sonuç vermek yerine kör bir saplantıya yol açmıştır. Türkiye'nin Suriye ve İran ile içine girdiği taktik ilişkilerin ne tür sonuçlara gebe olduğu ise şimdiden kestirilemez. Bu ilişkiyle çok şeye gebe bir politikaya tevessül edildiği söylenebilir. 'Ya ABD-AB-İsrail ya İran-Rusya-Çin' ikilemi keskinleştiğinde, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri acaba bunun ortaya çıkaracağı her sonuca katlanmaya hazırlar mı?

Atina-Moskova-Roma hattında yaşadığım üç aylık maceradan çıkardığım dersler şüphesiz tarihsel değerdedir. Bu savunmamın temel kavramı olan kapitalist moderniteyi gömüldüğü bin bir zırh ve maske içinde tanıyabilmem bu macerayla direkt bağlantılıdır. Bu macera olmasaydı, bu çözümlemeleri yapmam şurada kalsın, ya klasik bir ilkel-milliyetçi ulus-devletçilikte çakılı kalacaktım, ya da daha önce yaşanan yüzlerce örneği gibi, hatta devlet kuranları da dahil, klasik bir sol hareket olarak kaderimi sonlandıracaktım. Kesin konuşmamayı bir sosyal bilim ilkesi olarak hep göz önünde bulunduruyorum. Ama şu anki çözüm gücüne kavuşamayacağıma dair güçlü bir sezgim var.

Benim için açıktır: Kapitalist modernitenin asıl gücü ne parasından ne de silahından kaynaklanmakta; sonuncusu ve en güçlüsü olan sosyalist ütopya da dahil, tüm ütopyaları her renge bürünen ve en değme sihirbaza taş çıkartan kendi liberalizminde boğması onun asıl gücünü oluşturmaktadır. Tüm insanlık ütopyalarını kendi liberalizminde nasıl boğduğu çözümlenmedikçe, en benim diyen düşünce ekolü bile kapitalizmle mücadele şurada kalsın, onun en iyisinden bir hizmetkârı olmaktan kurtulamaz. Marks kadar kapitali kapsamlı çözümleyen olmamış, çok az kişi Lenin kadar devlet ve devrim üzerinde yoğunlaşmıştır. Ama bugün açığa çıkmıştır ki, çok zıddı geçinse de, Marksist-Leninist gelenek kapitalizme azımsanmayacak düzeyde materyal ve anlam hediye etmiştir. Çünkü yine tarihin farklı algılar toplamı olan iradelerimizin beklentilerinin ötesinde sonuçlar doğurması çokça rastlanan bir durumdur. Bunu bir kader ve kaçınılmaz bir diyalektik ilişki olarak belirtmiyorum. Tersine, özgürlük ütopyaları üzerinde daha yoğunca durulması gerekir diye bir sonuç çıkarıyorum.

Liberalizmin tahrik ettiği birey ve toplumunu çözümleyip insanı kendi doğal mecrasına akıtmadıkça, sonuç toplumsal kanserle gelen ölüm olmaktan öteye gidemez. Bunu uzun uzun anlatacağım.
Şunu demeye getiriyorum: Beni İmralı Cezaevine buyur eden yetmiş yaşındaki Avrupa Konseyi temsilcisi hanımcığın arkasındaki büyücü sistemi, yani kapitalist moderniteyi çözmedikçe kaderimi doğru çözemeyeceğim açıktır. Komplo süreci baştan sona kadar İsrail-ABD-AB ve çözülmüş bir Sovyet Rusya tarafından yaratılmıştır. Suriye, Yunanistan ve Türkiye Hükümetlerinin komplodaki rolü ise ikinci el bürokratik hizmetlerden öteye gidemez.
Sorgulama sürecinde Türk yetkililerine (dört temel kurumun, yani Genelkurmay İstihbaratı, Milli İstihbarat Teşkilatı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma İstihbaratının temsilcilerine), yakalanmama sevinmelerinin anlamsız olduğunu açıkça söyledim. Alçakça ve kalleşçe bir yönteme başvurup dost ilişkisini kullanarak, eşi görülmemiş bir komployla beni uçağın içine atıp üzerime çullanmaları yiğitçe bir savaş tarzı değildir. Bu gerçek bile ABD'nin hegemonu olduğu kapitalist modernitenin ve liberalizminin ne menem bir şey olduğunu çok çarpıcı bir örnek olarak ortaya koymaktadır: Baskı ve istismarda sınır tanımayan sistem.
Kendi mücadele sistemimde Türk ulus-devletçiliğini tanımıyor değildim. Tek başıma da olsa, en zayıf halimle bile kendisine karşı çıkma cesaretini gösterdim. İyi mücadele ettiğimi de tanık olan herkes bilir. Bunda yadırganacak bir yan yoktur. Orta yerde duran Kürtlük için bir ölüm fermanıydı. Bu durum karşısında ya insanlığımdan ve onurumdan vazgeçmeyip direnecektim, ya da rengi ve cinsiyeti bile belli olmayan bir kölelik içinde yitip gidecektim. Bu gerçekliği tartışmıyorum, buna öfke de duymuyorum. Öfke duyduğum temel nokta, bir türlü düşünce (ideoloji) ahmaklığının önüne geçememekti. Öyle bir sistem ki, sözde insan haklarını neredeyse yere göğe sığdırmaz. Ama gerçekte olan ise, bir grup insanın hiçbir canlı sisteminde görülmeyen bir biçimde kendi öz türüne, tüm insanlığa sömürü ve savaşı dayatması; bununla da yetinmeyip, doğanın altı ve üstü de dahil tüm çevreyi zehirleyip insanlığa sunmasıdır.
Doğduğum toplum neolitik köyün kültürel etkileriyle yüklüydü. Bu kültürde saf bir dostluk ve kalleşçe olmayan mücadele esastır. Bu duygularla büyümüştüm. Fakat tüm uygarlık süreçlerinin dışında tu-

tulmak ve uygarlığın en olumsuz etkilerini katı bir yabancılaşma biçiminde yaşamak yetmiyormuş gibi, kapitalist moderniteyi en sert bir muhafazakâr gelenekle birleştiren şovenizmin uç sınırındaki bir etnik milliyetçilikle ulus-devlet kuşatmasına alınmak çözülmesi en zor ideolojik tahakkümdür. Buna bir de her an eli tetikte çıplak bir zor eklenince, daha doğmadan mıh gibi yere çakılma kaderin diğer adı olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkışım öyle ahım şahım bir direnişin sonucu değildi. Bu çıkışın nedeni birkaç dogmatik sol çözümlemeyle bağlandığımız ulusal sorunun çözümü için yeni bir yaşam alanı aramaktı. Ortadoğu'daki PKK sistemin boşluklarından bazı sonuçlar almaktan öteye bir şansa sahip değildi. Ama yine de sistem karşıtı bir güç olarak varlığını sürdürme ve geliştirme istemi ve çabası Ortadoğu için küçümsenmemesi gereken bir özelliktir.

PKK'nin dağlara çıkması ve kendini kalıcı bir biçimde silahlı direnişe taşıması doğuracağı sonuçlar bakımından önemliydi. Kürtler için ise bu durum giderek politikleşme anlamına gelmekteydi. Klasik işbirlikçi unsurlardan kopuş, ilk defa bir özgürlük alternatifini algılanır kılmaktaydı. Ne ortaçağdan klasik kalma despotik rejimler, ne de onların uzantısı sözde çağdaş ulus-devletler açısından beklenebilecek ya da kabul edilecek bir çıkış söz konusuydu. Hem Kürt işbirlikçilerin hem de bölge ulus-devletleri ve emperyalist hegemonların "PKK terörist örgüttür" dayatmasında anlaşmaları bu nedenleydi. Birey ve toplumuyla özgür Kürt tüm ezberlerini bozmaktaydı. İslâm'ın fetihçi ideolojisiyle liberalizmin milliyetçi ideolojileri özgür Kürtlüğü çoktan defterden silmiş olup tarih dışı saymaktaydı.

Şahsımda dışlanan ve tek kişilik bir ada cezaevine mahkûm edilmek istenen esasta bu özgür Kürtlüktür. Dokuz yıldır tek başıma tutulduğum İmralı Cezaevinde günlük olarak uygulanan politikalar sistemlidir. Bunlara sadece Türk cezaevi politikaları olarak yaklaşmak önemli yanılgılara yol açar. Bu da hem Kürtler hem de Türkler için politik çözümsüzlükler ve çatışmaları beraberinde getirir.

Fakat şunu da çok iyi algıladım ki, Türklük ne kendi adına savaşabilir ne de barışabilir. Kapitalist modernitenin ona biçtiği rol, Türk halkı da dahil tüm Ortadoğu halklarının kapitalist sistemin baskı ve sömürüsüne açık hale getirilmesinde kaba bir jandarmalık, bekçilik ve gardiyanlık yapmasıdır.

Türkiye ve Anadolu kültürlerinin hem Avrupa içinde hem de dışında sağlam kazığa bağlanması onlar için çok önemlidir. Uygulanan herhangi bir politika değildir. En inceltilmiş politikalarla stratejiler büyük oranda el altından kapsamlı ve birleşik olarak yürütülmektedir. Türkiye'nin gerek NATO gerekse AB ile ilişkileri bu bağlamda daha iyi algılanabilir.

Buraya kadar anlatmak istediğim hususlar bile kapitalist moderniteyi derinliğine kavramadıkça anlamlı bir savunma yapamayacağımı göstermektedir. Kuru bir hukuka dayandırılarak yapılan bir savunmanın anlam kazanamayacağı açıktır. Yüzeysel bir politik ve stratejik yaklaşım 'yeniden yargılanma' sürecinin örtbas edilmesinin nedenini açıklığa kavuşturamayacaktır. Yeniden yargılanma algılaması özgür Kürtlük çözümünü açıklığa kavuşturması açısından da büyük önem taşımaktadır. İmralı'da gösteri niteliğindeki yargılamaya karşı 'Demokratik Cumhuriyet' çıkışım, AİHM'deki davaya 'Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa' ve 'Bir Halkı Savunmak' adı altında yaptığım kapsamlı sunumlar, özde gerçek demokrasi ve adaleti anlaşılır kılmaya çalışmaktaydı. Bu savunmalarım ise, 'kapitalist moderniteyi sorunsallaştırma ve bu modernitenin aşılması' gereği kadar, hem demokratikleşmenin siyasi sistemini hem de onun özgürlükle bağlantısını çözüm alternatifi olarak anlam zenginliğine kavuşturmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bir kez daha savunmalarımın bütünlüklü ve tamamlayıcı niteliğini ortaya koymaktadır.

İmralı'daki ilk yargılamanın bir gösteri olduğunu söylemiştim. Gerçekten de bu süreçte hukuki savunma yapmanın koşulları yoktu. Her şey en ince detayına kadar önceden planlanmıştı. Kararın verileceği gün, seçilen başyargıcın niteliği ve memleketinden tutun da yargılama sürecine kimlerin katılacağı, yargılama süresi ve basının (medyanın) kullanılışına kadar her şey hazırlanan planın gereklerine göre düzenlenmişti. Bu konuda ABD ve AB ile anlaşmaya varılmıştı. Bana düşen, bu durum karşısında sahte bir hukuk savunucusu olmak değildi. Zaten ortada hukuk diye bir şey yoktu. Aynı durum AB açısından da geçerliydi. Tüm sorun Kürt sorunu kapsamında nasıl kullanılacağıma ilişkindi. Her şey bu amaca hizmet etmeliydi! Zaten Kenya süreci baştan sona AB hukukunun çiğnenmesini ifade ediyordu. Kenya hukuku, hatta Türk hukuk sistemi bile çiğnenmişti. İdamı sürekli gündemde

tutmaları davanın politik sonucuna ilişkindi. Güya korkmuştum, dolayısıyla idam tehdidinin sürekli canlı tutulması işe yarayacaktı.
Bu durum karşısında yapmam gereken, politik sürece katkı sunmaktı. Bunun için savunmaların politik mesaj niteliği önemliydi. Ayrıca yapılması gereken, olumsuz sonuçlara yol açan yanılgılara köklü yanıtlar aramaktı. Böyle yapılmaya çalışıldı. Bu süreçte tüm savunmalarıma hâkim olan anlayış bu temeldeydi. Oyuna en az alet olmak ve özgürlük mücadelesine katkı sunmak ancak bu temelde mümkün olabilirdi.
Açıkça söylemeliyim ki, AİHM'nin tutuklanmamın hukuka aykırı olduğuna dair hüküm vereceği beklentisi içindeydim. Böylelikle adil bir yargılanma imkânı doğabilirdi. Çok açık bir haksızlıkla böyle bir karar verilmedi. Geriye kalan, mahkemenin yargılamanın adil gerçekleşmediğini söylemek zorunda olmasıydı. Zaten her şey açıkta ve seyirlik konumundaydı. Uzun süre bekledikten sonra adil yargılanmayı umut ederken, AB Konseyi'nin Türk Hükümeti ile yaptığı tek taraflı uzun görüşmeler ardından, bu kirli pazarlığın ürünü olan bir hukuk skandalıyla karşılaştık. Bu görüşmelerde AB'nin Türkiye'den kopardığı politik tavizler karşılığında, üzerinde onlarca noktada hukuka ters düşen işlemler yapılan dosyalar, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kalıntısı olan Ankara 11. ve İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemeleri eliyle eskiden olduğu gibi hükme bağlandı. AB Bakanlar Komitesi'yle bu temelde uzlaşılıp dosya tekrar AİHM'ye iade edildi. AİHM'nin tavrı halen beklenmektedir; kendi adil yargılama kararına karşı tavrı gerçekten merak konusudur. Asıl hukuki savunmayı bu yeniden yargılama sürecinde yapmaya hazırlanırken böylece boşa çıkarıldık. Dolayısıyla hukuki yargılanma bir gösteri olmaktan öteye gidemedi.
Bu süreçte daha iyi anlaşılan husus PKK, şahsım ve Kürt sorununun geneli konusunda ABD, AB ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yoğun bir iletişim ve uzlaşma arayışında olduklarıdır. Türkiye geniş ekonomik tavizler karşılığında Türkiye'deki Kürt sorununu tasfiye etmeyi kararlaştırırken, Irak'taki Kürt Federe Devleti oluşumunda da şartlı bir destekleme tutumunda ısrarlıdır. Bu konularda çok yoğun görüşmelerin yapıldığı her geçen gün daha iyi açığa çıkmaktadır. ABD ile bu taviz ve uzlaşmalar zaten açıktan yürütülmüştü. Bu uzlaşmalardan en önemlisi tutuklanmam, yargısız infaz altında tutulmam, Türkiye'de Kürt sorununun tasfiyesi ve PKK'nin 'terörist örgüt' ilan edilmesiydi. IMF ve AB Kopenhag Kriterleri ise kirli uzlaşmanın iyi birer kılıfıydı.

Açıkça belirtmeliyim ki, AB kurumlarından bu denli kirli ve kuşkulu tavırlar beklemiyordum. Bu gerçekler beni AB'nin esas aldığı insan hakları ve demokratik normlar konusunda derin bir sorgulamaya itti. Bu konularda yoğunlaşmam, sorunların daha köklü olduğunu ve aşılmalarının da o denli köklü yaklaşımlar gerektirdiğini gösterdi. Şüphesiz insan hakları ve demokrasi konusunda AB ileri bir hamleye sahiptir. Bu yönüyle dünyamızın umut kapısıdır. Ama temelindeki kapitalist modernite onu âdeta zincirle bağlamış olup, daha ileri hamleler yapabileceği konusunda karamsar kılmaktadır.

Rus devrimcileri kendi devrimlerinin zaferinin Avrupa'nın en azından bir bölümünde yaşanacak devrimlerle garanti altına alınacağını düşünüyorlardı. Ama bu beklentilerinin gerçekleşmediği bilinmektedir. Tersine, Avrupa liberal karşıdevrimi Sovyet Rusya'yı ve öncülük ettiği tüm sistemi kendi içinde eritti. Aynı şey günümüzdeki demokratik devrimler için de söz konusudur. Avrupa'dan beklentinin aynı sonuca yol açmaması için, küresel sermayenin en gelişkin çağında küresel demokratikleşme arayışında olmak daha gerçekçi bir yoldur. Avrupa'daki demokrasi, insan hakları ve özgürlükler katkılarını ancak bu paradigma altında anlamlı kılabilir.

Ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız bu gerekçeler 'adil yargılanmanın' neden gerçekleştirilmek istenmediğini temel kategoriler üzerinde derinliğine çözmeyi gerektirmekte, savunma gerçekliğimde daha önce işlediğim ana hususları esas kaynaklarına indirgemeyi gerekli kılmaktadır. Aşırı indirgemecilik her ne kadar algılamada ciddi yanılsamalara yol açsa da, sorun modernite kaynaklı olduğundan, bu sakıncaları göze almak gerekir. Zaten çözmeye çalıştığımız ana bölümler iç bütünlüğe sahip olup, indirgemeciliğin sakıncalarını asgariye indirecektir.

Girişten sonra ele almak istediğim öncelikli bölüm, **Yöntem ve Hakikat Rejimi**'dir. Bilindiği gibi yöntem alışılagelen inceleme-araştırma yoludur. Tarihte ve günümüzde denenen bu yöntemleri tanımlamak aydınlatıcı olacaktır. Olumlu ve sakıncalı yönleriyle yöntemcilik anlayışlarının temel nedenlerini açıklamak çözümlememize kolaylık sağlayacaktır. Yöntem hastası olmasak da, takip edilecek bir yol her zaman gereklidir.

Hakikat rejimiyle kastettiğimiz husus, 'yaşamın' anlamına en iyi nasıl ulaşabileceğimizdir. İnsan düşüncesini çok meşgul etmiş olan 'haki-

kat, gerçeklik' nedir, nasıl ulaşılabilir veya ulaşılabilir mi sorunsalına cevap aramak, her ciddi araştırma için çözülmesi gereken hususların başında gelir. Bu bölümde bütün insanlık muhayyilesini, zihniyetini âdeta tutsak eden 'nesnellik' ve 'öznellik' kavramlarıyla birlikte bazı ana düşünce kuramları deşifre edilmeye çalışılacaktır.

Toplumsal Gelişmede Anlamlı Bir Mekân ve Zaman Ayrımı bölümünde, esas olarak inşa edilen temel toplumsal kategorilere ilişkin sorunların zaman ve mekândan kopuk ele alınamayacakları aydınlatılmaya çalışılacaktır. Gerek toplum biçimlenmelerini gerekse özselliklerini ya kuru 'tarihsel olaylar' biçiminde ele alış, ya da bu konularda sanki hiç mekânsal kayıtlar yokmuş gibi yapılan soyut anlatımlar toplumsal algılamalarımızı tam bir keşmekeşliğe sürüklemekte, en rezil çıkarlara alet etmeye götürmekte ve sonuçta 'gerçek' adı altında toplumun tam bir yalana dayalı retoriğine, demagojisine yol açmaktadır. Toplumsal gerçeklikler inşa edilirken, özselliklerin zaman ve mekân boyutları olanca açıklığıyla esas alındığında, 'insan yaşamı'nı anlamlı kılmanın olanakları da artacaktır. Bu durumda birçok kavram ve kuramın büyük safsatalar, aldatmacalar ve yanılgılar içerdiği ve 'klişe sözlerden' ibaret olduğu anlaşılabilecektir. Somut olarak günümüz uygarlığının -başat olanı kastediliyor- tarihsel ve mekânsal gelişimi ana unsurlar halinde anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Çıplak Krallar ve Maskesiz Tanrılar Çağı bölümünde, kapitalizmin bir üretim biçimi olarak doğuşu ve toplumda yol açtığı kanserleşme açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Görünüşte çok açık olan, özde ise kapitalizmin kendisine bağladığı siyasi iktidar ve bilimle inşa ettiği herkesin herkesle savaşının anlamı ortaya konulmaya, bilimcilik yöntemiyle yürütülen bu savaşta kapitalizmin zihnî alanda egemenliğine yol açan bilimin kavram ve kuramlarının içyüzü deşifre edilmeye çalışılmaktadır. Yine kapitalist sistemin Marksizm, anarşizm, ulusal kurtuluş ve hatta sosyal-demokrasi akımları başta olmak üzere, kendisine karşı savaşan tüm akımları kendi hizmetinde kullanılacak elverişli bir alete dönüştürme yeteneği açıklanmaya çalışılmaktadır. Başlangıçta tüm toplumların hor gördüğü metalaşma ve değişim değeri nasıl oldu da topluma hükmeden yeni tanrılar haline geldiler? Eskinin rengârenk kıyafetlere bürünen, kendilerini kale ve saraylarda apayrı yaşamlar halinde konumlandıran çok az sayıdaki kralları, nasıl oldu da aşırı çoğaldılar ve çıplak halleriyle tebaalarından ayırt edilemez hale geldiler?

Çok bilimcil, çok iktidarlı ve maddiyatlı olan bu sistemin çevresinde ve içyapısında neden en cahil kimselerin bile yol açamayacağı hastalıklar ve ölümler sonucunda tükenen topluluklara dönüşülüyor? Sırları çözülerek bu sorulara cevaplar bulunmaya çalışılacaktır. Gerek ekonomi, sosyal yapı ve siyasal kurumlar temelindeki ulus-devlet bölünmelerinin, gerekse bu anlayışlar ve teoremlerden kaynaklanan bilimsel bölünmelerin gerçek rolleri, yaşamı nasıl anlamlaştırdıkları veya anlamsızlaştırdıkları irdelenecektir. Milliyetçilik ve bireycilik gibi bir resmi din olan liberalizmin asıl rolü anlaşılır kılınacaktır. Kapitalizmin toplumların iç ve dış yapısında sürekli bir savaş olduğu, bu anlamda yaşamın gergin, stresli bir kriz ve kaos hali olduğu gösterilecektir.
Tekrar Özgürlük Ütopyalarıyla Yaşama Çağı adlı bölümde, kapitalist modernitenin kaos ve krizli yaşamından tekrar özgürlük ütopyalarına kavuşmuş yaşam tarzlarına nasıl ulaşılacağı irdelenmektedir. Maddi yapıların egemenliği altındaki kapitalist modern yaşamdan kovulan ütopyalı ve büyüleyici yaşam biçimlerine tekrar kavuşmak için yeni ruhsal ve zihinsel anlam bütünlüklerine nasıl erişileceğinden, bu anlam bütünlüğü temelinde 'özgür yaşam' dediğimiz evrene nasıl kanat açılacağından bahsedilecektir. Anlamı kovan kapitalist modern yaşam kalıpları ölümden bir kaçış hali iken, bunların aslında ölüm-yaşam ikilemini nasıl anlamsız kılıp kutsalı bozdukları, yaşamı tüm sihirli, büyüleyici ve şiirsel yanlarından kopartarak nasıl ebedi bir ölüm ve mahşer çağını inşa ettikleri gösterilecektir. Sembolik olarak postmodernizm gibi kavramlarla pek anlaşılır kılınmasa da, eklektik olarak birçok ifadesine rastlanan ütopyalı özgür yaşam seçeneği bir evrensel bayram hali olarak anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Bu yaklaşımın öyle çokça işlendiği gibi bir üretim ve toplum biçimi olmadığı ortaya konulacak, bu tip ayrımlarla gerçeği içinden çıkılmaz hale getiren bozulmuş kavram ve kuramlar yerine, toplulukların günlük ve anlık olarak oluşturacağı özgür yaşam seçeneği resmedilecek, sergilenecektir.
Kapitalizm Çağında Ortadoğu kendi özgünlüğü içinde ayrıca irdelenecektir. Kapitalizmin iki Dünya Savaşıyla düşüremediği Ortadoğu'yu ayakta tutan temel etkenler nelerdir? Ortadoğu neden dünyanın en sorunlu ve sorunların içinden çıkılmaz hal aldığı bölgesi haline gelmiştir? Bir anlamda günümüzde yaşanan 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın temel alanı ve zamanı olarak, içinde hangi olasılıkları barındırmaktadır? Or-

tadoğu'nun kapitalist moderniteye karşı direnişini nasıl anlamlandırmalıyız? Uygarlığın beşiği olan bu alan, tersinden onun mezarına dönüşüp, özgür yaşam ütopyaları çağına geçişin alanı haline gelebilir mi? Kutsalların en çok çamura bulandığı, dolayısıyla yaşamın ayağa düşürüldüğü bu alan yeniden kendi kutsallarını inşa ederek, anlam yüklü, büyüleyici, şiirsel ve müzikli 'özgür yaşam tarzları'nı doğurabilecek mi? Bunun için kapitalist modernitenin maddi ve bilimcil kalıplarını, putlarını kırıp, daha özgür bir yaşamı olanaklı kılan demokratik yönetim biçimlerini, çevreyle bütünleşmiş üretme gruplarını ve anlam yüklü bilgelik meclislerini oluşturabilecek mi? Bu tip temel sorulara yanıt aranacaktır.

Ortadoğu'da kapitalizmin, diğer bir görünüşüyle Hıristiyanlığın ve Museviliğin anlam yüklediği, bunların etkisi altında İslâm'ın da 'mahşer' olarak bahsettiği savaş olan 'Armageddon'da Kürtlerin rolü ayrı bir bölüm olarak işlenecektir. Kürtlere bir anlamda 'halk olmayan halk' da denilebilir. Çünkü kendi özsel değerlerinden bu kadar kaçan ve kaçırtılan başka bir halka, farklılaşmış bir insan topluluğuna rastlamak mümkün değildir. Kürtlerin çok güçsüz ve savaş yeteneği olmayan bir halk oldukları söylenemez. Stratejik coğrafyaları ve antropolojik karakterleriyle savaşı en çok verebilecek ve kazanabilecek insan topluluğunu oluşturmaktadırlar. Kadınları ve gençlerindeki cesaret potansiyeli çok yüksektir. Fakat gölgelerinden bile korkacak kadar ödlek de kılınmışlardır. ABD Ortadoğu'da bu topluluğu yeni temel müttefik olarak seçmek durumundadır. İsrail'in apayrı bir Kürt projesi vardır.

İslâm'ın unutulur, inkâr edilir kıldığı bu halk, tüm tarikatçı yapılanmalara karşı Armageddon'da ağırlıklı olarak Hıristiyanlar ve Musevilerin yanında yer alacaktır. Zaten Alevilik ve Êzidilik ile kendi yoksullarında anlamını çoktan yitirmiş diğer mezheplerin laikleri bu topluluğun ezici çoğunluğunu oluşturmaktadır. Az sayıdaki üst tabaka, geleneksel ve modern İslâmî tarikat ve grup elebaşları hızla Arap, Fars ve Türk işbirlikçiliği rollerini terk edip, emperyalist metropollerde kendilerine yeni efendiler aramaktadırlar. Bunlar en kolay tasfiye edilecek kişi ve grupçuklar durumundadırlar.

Fakat Kürtlerin Ortadoğu'daki bu yeni çatışma ve kaos dönemindeki rollerini sadece işbirlikçilikten ibaret görmek büyük bir eksikliktir. 'Özgür yaşam' felsefesine en çok susamış bir halk olan Kürtlerin ezici

çoğunluğu, hep bu susuzluğu giderecek anlamlı öncülerini bekleyecektir. Bu çoğunluk çoktan kendini tüketen ortaçağ yaşam kalıplarını hızla terk edebilecek iken, kendisine sunulan ve hiçbir halka özgür yaşam şansı vermeyen kapitalist modernitenin güçlü sacayağı olan ulus-devletçik kalıbına da fazla takılmayacaktır. Eşitlik ve özgürlük ideallerine en çok kavuşma şansı verebilecek olan demokratik konfederal yönetim biçimi hem tarihsel ve coğrafi, hem de karakteristik özellikleri açısından Kürtler için en uygun politik biçimlenmedir. Bu anlamda KCK (Koma Civakên Kurdistan) hem çepeçevre kuşatıldığı katı ulus-devlet yapılarıyla sorunlarını çözmek, hem de yeni bir ulus-devletçik maddi yapılanmasıyla yeni bir dert ortamına girmemek açısından en elverişli çözüm olanağı gibi bir rol oynamakta ve anlam ifade etmektedir. KCK, Ortadoğu halklar mozaiğine dayatılan kapitalist moderniteden kaynaklanan ulus-devlet savaşlarında imha edilen, soykırıma uğratılan, maruz kaldıkları baskı ve istismardan ötürü bütün özgür yaşam ütopyaları yok edilen tüm Arap, Türk, Kürt, Ermeni, Rum ve Yahudi toplumları, İranî ve Kafkas kökenli toplumlar, etnisiteler, tüm mezhepler ve dinlerle birlikte Avrupa kaynaklı demokrasi ve insan haklarını yaşamayan toplulukları yeniden kendi kutsallıklarına, özgür yaşam ifadelerine ve maddi kazanımlarına kavuşturacak temel form olan Ortadoğu Demokratik Konfederalizmi için de bir öncü model durumundadır. Eğer Irak kaos'undan demokratik bir Federal Cumhuriyet doğarsa, bu yönlü bir gelişme de öncü bir rol oynayabilir.

Kapitalist modernitenin 'Üçüncü Dünya Savaşı' açık uçlu olup, Ortadoğu'nun özsel mekân ve zaman boyutu içinde en olumlusundan en olumsuzuna birçok gelişmeye gebedir. Bu savaşta sonucu anlam yüklü grupların inisiyatif ve çabaları belirleyecektir. PKK kendini sürekli geliştiren bu özgür yaşam idealli, anlam yüklü ve öncülük iddiası taşıyan gruplardan sadece biridir.

Kapitalist modernite koşullarında ne kendim ne de öncüsü kılındığım halkımız için, diğer birçok kişilik ve halk grubu için adil bir yargılanmanın gerçekleşmeyeceği anlaşılır bir husustur. Sonuç bölümünde bu hususa değinilecek; daha doğrusu bu savunmayla bu husus anlaşılır, kanıtlanır kılınacaktır. Toplum içinde ve dışında sürekli savaşla beslenen bir sistemi ancak özgürlük ütopyalarımıza sarılarak, her yerde bulunan istismar ve iktidara karşı yine her yerde anlamlı direniş ve adalet odakları oluşturmakla aşabiliriz. Diğer tüm yolların yaşam için

bir kısırdöngüde ömür tüketmekten öte bir sonucu, hedefi yok gibidir.
Bu savunmayı İmralı Adasında mutlak tecrit koşullarında yazıyorum. Alışılagelen inceleme ve araştırma olanaklarım olmadığı gibi, bu tercih edeceğim bir yol da değildir. Adlarını ve eserlerini sıralamayı anlamsız bulduğum, hep birbirine katkı sunan insanlık öncüleri benim için de ana kaynaklardır. Büyük düşünce ve eylem savaşçıları -özgür yaşam için- nicelikleştirilemez. Bu yönüyle de modernitenin bilim yapılanmasına karşıyım. Hiçbir sesin ve özgür yaşam iradesinin yaşadığım tecrit koşullarındaki kadar özgürlük yanlısı ve adil olamayacağına inanarak, bu savunmamı dostça ve yoldaşça yürümesini bilmiş ve bilecek olanlara adıyorum.

Birinci Bölüm: YÖNTEM VE HAKİKAT REJİMİ

Kavram olarak yöntem, amaçlara ilişkin sonuca en kestirmeden götüren yol, alışkanlık ve sağduyulu yaklaşım biçimlerini anlatır. Hangi yolun en doğrusu olduğu ve kestirmeden hedefe götüreceği netleştiğinde yöntem tutturulmuş demektir. Yöntemin olumlu yanı denenmiş olması ve sonuç vermesindeki başarısıdır. Uzun denemelerden sonra belirlenmesi ilgili yol alıcıları için vazgeçilmezdir. Mürit-mürşit ilişkisini çağrıştırır.

Anlam vermeye çalıştığımızda tarihin derinliklerinde karşımıza çıkan ilk yöntem, tüm olaylar ve anlayışlara ilişkin mitolojik yaklaşımdır. Mitoloji de dar anlamda bir yöntemdir, hakikati açıklama metodudur. Mitolojinin arkasında bir evren anlayışı vardır. Doğayı canlı ve ruhlarla dolu olarak değerlendirmesi günümüz için her ne kadar çocuksu sayılsa da, bilimin vardığı seviye göz önüne alındığında, mitolojinin aslında hiç de abartıldığı kadar yanlış bir yöntem olmadığı görülecektir. Doğayı ölü, cansız ve dinamizmden yoksun olarak ele alan yöntemler mitolojiden daha fazla anlamdan yoksundur.

Mitolojik yaklaşım yaşamla bağlantısı açısından kesinlikle çevreci, kaderden uzak, determinist olmayıp özgürlüğe açıktır. Doğayla uyumlu bu yaşam anlayışı insan topluluklarını büyük dinler çağına kadar çok renkli ve coşkulu kılmıştır. Efsane, destan ve kutsallıklarla yüklü mitolojiler özellikle neolitik dönemin temel yaşam zihniyetidir. Söylencenin nesnelle çelişmesi, içeriği konusunda anlamlı yorumların geliştirilemeyeceği anlamına gelmez. Söylenceler (mitolojiler) üzerine anlam değeri hayli yüksek yorumlar yapılabilir. Tarih bu yönlü yorumlar olmaksızın çok az kavranabilir. Temel bir yöntem olarak mitoloji, en uzun yaşam dönemini söylence biçiminde geçiren insan topluluklarını kavramada vazgeçilmez önemdedir. Mitolojik yöntemin tam zıddı gibi gösterilen günümüzün bilim yöntemlerinin de çoğunlukla birer mitolojiden ibaret oldukları yeterince kanıtlanmıştır.

Dogmalara boğulan tek tanrılı dinlerle onların devamı olarak kesin yasalarla çalıştığı iddiasında olan bilimsel yöntemin alabildiğine gözden düşürdüğü mitolojik yönteme, mitolojik anlamlara itibarı yeniden iade edilmek durumundadır. Ütopyalarla akraba olan mitolojiler insan türünün vazgeçemeyeceği anlam, zihin biçimidir. İnsan zihnini ütopyasız ve mitolojisiz (efsanesiz, destansız) bırakmak, bedeni susuz

bırakmaya benzer. Daha iyi anlaşılmaktadır ki, bütün canlıların zihinlerinin toplamı olan insan zihni, bu kapsamdaki bir zenginlik sadece matematiğin dilini kullanan analitik zihniyete indirgenemez. Bu yaklaşım yaşama aykırıdır. Zihin sahibi milyonlarca canlı nasıl matematik bilmezse, onların toplamı olan insan zihni de matematiğe mahkûm edilemez. Kaldı ki, bir Sümer uygarlık buluşu olan matematik, icat edildiği dönemde asıl işlevi olan artık-ürünü hesaplamakta kullanılmıştır. Günümüzde insan mantığı neredeyse bir hesap makinesine indirgenmiştir. Peki, milyonlarca canlının zihnini, hatta atom-altı parçacıkların hareketini, ölçüye gelmeyen astronomik büyüklükleri nasıl ve neyle kavrayacağız? Matematiğin gücünün bu mikro ve makro evrenleri kavramaya yetmediği açıktır. En azından kendimizi peşinen dogmalara boğmamak için kapıyı yeni anlam yöntemlerine açık tutmamız gerekir.

Canlı sezileri küçümsenemez. Yaşam adına ne varsa bu SEZİLER'de gizlidir. Makro ve mikro evrenlerin de söz konusu sezilerden yoksun olduğu söylenemez. Bu sezilerin evrenin temel bir özelliği olduğu doğruya daha yakın bir görüştür. Bu nedenle mitolojik yöntem evreni kavramada pek de değersiz sayılmaz. Belki de en az bilimsel yöntem kadar evreni kavramamıza katkıda bulunabilir.

Mitolojik anlayıştan dogmatik dinsel anlayışa geçiş büyük bir aşamadır. Bu geçiş toplumda hiyerarşi ve sınıflaşma temelinde yaşanan dönüşümün zihinsel alana da yansımasıyla yakından bağlantılıdır. Hükmetme ve sömürme ilişkisi sorgulanamaz dogmalara ihtiyaç gösterir. Kutsallık, tanrı sözü ve dokunulmazlık gibi tabusal değerler bahşedilen dogmalar sömürünün gizlenmesi ve sınıfsal çıkarların korunmasıyla, hiyerarşi ve iktidarın meşrulaştırılmasıyla ilişkilidir. Bir anlayışta ne kadar katı bir hüküm varsa, o kadar zorbalık ve sömürüyü gizliyor demektir.

Dinsel yaklaşım insanlık tarihinde mitolojiden sonra dönemsel olarak en çok etkili olmuş bir yaklaşımdır. Yazılı tarihle de başlatılabilir. Veya az öncesinden, sonrasından. Anlaşılması gereken husus, dinsel dogmaya neden bu denli ihtiyaç duyulduğudur. Bu yaklaşımın bir yöntem olduğu açıktır. Dinsel yaklaşımda yaşamın hedefi ve gerçeğe ulaşmanın yolu olarak, doğadan ve toplumdan aşkın oldukları varsayılan ilahlara atfedilen SÖZ'e göre hareket etmek esastır. Bu sözlerden sapış, yaşarken angaryaya mahkûmiyet ve her tür kölelik iken,

öldükten sonra cehennemlik olmaktır. Maskeli tanrıların inşa edildiği eşikteyiz. Bu tanrının aynı zamanda toplum üzerinde buyruk veren ve sömürüyü gerçekleştiren şef veya despotu anlattığı kolaylıkla sezilmektedir. Aşırı maskeleme insan anlayışını saptırmakla yakından bağlantılıdır. Zaten despotların ilk çıkışlarında kendilerini tanrı-kral olarak adlandırmaları bu hususu yeterince açıklamaktadır. Akabinde kendi sözlerini kanunlaştırmaları ve kesin hakikat olarak sunmaları yaygınca görülen tarihsel bir durumdur. Baskı ve sömürü derinleştikçe, dinsel dogmatik yöntem insan zihniyetinin başat yolu haline getirildi; daha doğrusu bir toplumsal gerçeklik olarak inşa edildi. Yaşamı kurutan ve boğan tanrı maskeli despotların hükmü altında insanlığın uzun süreli köleliğe boyun eğmesi bu yöntemle sağlandı.

Dinsel yöntemin bir zihniyet alışkanlığı yolu olarak en önemli yanı, binlerce yıllık katı gelenekler sonucunda insan yığınlarında ortaya çıkan kölece boyun eğmeyi meşrulaştırması ve kadercilik anlayışını kökleştirmiş olmasıdır. Büyük sömürü ve vahşet savaşları bu yöntem sayesinde mümkün olmuştur: Kutsal söze, tanrı emrine göre yaşamak! Şüphesiz yönetici konumunda olanlar için bu yöntem büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Sürü-çoban diyalektiği kurulmuştur. Kölelik toplumların gelişmesinde vazgeçilmez bir aşama olarak sunulmuş, hatta ondan da öteye doğal gerçeklik değişmez toplum anlayışıyla âdeta dondurulmuştur. Oldukça edilgen kılınmış bir doğa ve toplum anlayışıyla çok aktif, her şeyi yaratan ve olduran, yöneten ve hükmeden aşkın bir tanrı anlayışı zorunlu bir diyalektik bağlam haline getirilmiştir. İlk ve ortaçağlarda insanlık bu anlayış, bu yöntemle yönetilmiştir dersek fazla abartıya kaçmış olmayız.

Dogmatik yöntemin en sakıncalı tarafı canlı, kendi kendine evrimleşen bir doğa yerine edilgen, ancak dıştan yüce buyurganın emirleriyle hareket eden bir doğa anlayışını insanlığa dayatmış olmasıdır. Bunun toplumsal alan üzerindeki en önemli sonucu, aynı edilgen yapıların ve dıştan çoban yönetiminin çok doğalmış gibi algılanmasıdır. En eski olduğu kadar en aşkın öznellik arz eden bu yöntemin etkisi ortaçağda doruk noktasına varmıştır. Nesnel dünya artık neredeyse anlaşılmaz kabul edilmiş, hatta yok sayılmıştır. Dünya geçici bir yaşam durağı, kalıcı ve ebedi idealler ise esas yaşam biçimi bellenmiştir. Dogma ve klişe sözleri kim en çok biliyorsa o âlim sayılmış ve en üstün mertebeye oturtulmuştur. Anti-mitolojik karakterdeki bu düşü-

nüş yolu tarihe yön vermiş, dolayısıyla yaşamı alabildiğine dizginlemede ve tutsaklığa mahkûm etmede başat rol oynamıştır.

Dinsel yöntemin olumlu yanı ise, toplumda ahlâk olgusuna büyük mesafe aldırmasıdır. Bu aşamada ve bu yöntem altında iyilik-kötülük ikileminde büyük bir ayrışma yaşanmış ve kesin ahlaki hükümlere bağlanmıştır. Bu yöntemde farkına varılan temel husus insan zihninin esnek olduğu, dolayısıyla biçimlendirilebilir bir özellik taşıdığıdır. İnsanı hayvanlar âleminden farklı kılan bu zihniyet ahlaksal gelişmenin temelidir.

Ahlâka başvurulmadan ne toplumsallaşılabilir ne de yönetilebilir. Yöntemde ahlâk toplum için vazgeçilmez bir oluşum ve yönetim gerçeği, algısıdır. Ahlâkın pozitif ve negatif içeriğini tartışmaksızın, bu yönlü bir gelişme toplumsal algılamanın vazgeçilmezi sayılmak durumundadır. Şüphesiz ahlâk metafizik bir algıdır, ama bu husus onun varlığını geçersiz ve önemsiz kılmaz. Dinsel ahlâkın mitolojik dönemdeki ilkel ahlâka göre bir üstünlüğünden bahsetmek abartı sayılmaz. Ahlâksız bir insan toplumu belki de yenilecek ot bırakmadıkları için nesli tükenen dinozorlar gibi insanın kendi türünün ya da yaşam çevresinin sonunu getirmesi demektir. İkisi de aynı kapıya çıkıp, sonuçta insanın sürdürülemez bir tür durumuna düşmesi anlamına gelir. Nitekim ahlâkın büyük yıkılışı nedeniyledir ki, günümüzde çevre sorunları insanlığı felaketin eşiğine kadar getirmiştir.

Sadece temel dinlerde değil, klasik Yunan düşüncesinde de dogmatik yöntem ağır basar. Bu düşüncede diyalektik yöntemin, nesnel yaklaşımların yeri çok sınırlıdır. Hâkim yöntem olan Aristo ve Eflatun'un idealizmi, ortaçağdaki dogmatik dinsel yöntemin en güçlü dayanağı olmuştur. İdealizmin en büyük filozofu, hatta yaratıcısının Eflatun olması veya öyle kabul edilmesi, onu peygambersel yaklaşımın gözdesi yapmıştır. Peygamberliğe en yakın filozoftur.

Üç büyük dindeki peygamberlik geleneği de iyi stabilize edilmiş dogmatik yöntemin kurucu gücüdür. Her üç dinin ağır basan yanı metafizik ahlâkın kurucusu olmalarıdır. Buda, Zerdüşt, Konfüçyüs ve Sokrates'te ahlâk zirveye erişir. Özellikle Zerdüştlükte iyilik-kötülük ikilemi temel felsefe olarak aydınlık-karanlık ikilemiyle eş tutulmuştur. İnsanlık tarihte değeri yüksek olan bu bilgelerin şahsında büyük bir ahlaki merhale kat etmiştir.

Kapitalizmin dünya sistemi haline gelmesinde 'bilimsel metot' önemli rol oynar. Roger ve Francis Bacon'la Descartes'ın öncülük ettiği yeni yöntem anlayışında özne ve nesne ayrımı özenle yapılır. Ortaçağın dogmatik yönteminde özne ve nesneye pek yer yoktur. Gölgemsi bir işlevleri vardır.

Rönesans'la ayağa kalkan Batı Avrupa, Hıristiyanlıkta reform ve felsefi aydınlanma devrimiyle özne ve nesnenin görünümünde yeni bir çağ açmıştır. İnsanın öznelliğiyle dünyanın nesnelliği iki temel faktör olarak yaşamda başköşeyi tutarlar. Ahlâkla birlikte tanrı sözünü esas alan dogmatik yöntem de önemini yitirir. Daha doğrusu, eskinin örtük kralları ve maskeli tanrıları yerine çıplak krallar ve maskesiz tanrılar dönemine geçilir. Kapitalistik sömürü tarzı bu geçişe yol açan temel dürtü olmuştur. Kâr adı altında gerçekleştirilen istismar toplumun algısını her bakımdan değiştirmeyi zorunlu kılar. 'Bilimsel yöntem'in doğuşuna yol açan temel etken bu zorunluluk veya ihtiyaçtır. İnsanlık ve doğa çok büyük bir istismara uğratılmakla karşı karşıyadır. Bu istismarı kolay kolay kabul edemeyecek olan toplum vicdanı (ahlâkı) büyük bir zihniyet değişimi temelinde yeniden inşa edilecektir. İşte bunun için temel doğruluk yolu olarak 'bilimsel yönteme' büyük rol düşecektir. Bu noktada köklü bir dönüşüme ihtiyaç duyan Descartes'ın büyük bir şüphecilik hastalığını yaşadığı, her şeyden şüphe ettiği, bunun sonucunda "Düşünüyorum, o halde varım" yargısına sığındığı bilinmektedir. Bacon'ların 'nesnellik' için büyük özen gösterdikleri iyi bilinir. Birincisi bireyin bağımsız düşünebilmesine, ikinciler ise 'nesne' hakkında bireyin dilediği gibi tasarrufta bulunabilmesine kapıyı aralar.

Bilimsel yöntemin dayandığı 'nesnellik' kavramını yeniden ve çok derinlikli olarak yorumlamak gerekir. Analitik düşünce dışında, insan bedeni de dahil canlı ve cansız tüm doğanın nesne olarak tanımlanması, esasta kapitalizmin doğayı ve toplumu sömürmesinde ve tahakküm altına almasında kilit bir işleve sahiptir. Özne-nesne ayrımını derinleştirmeden ve bu ayrımı büyük bir meşruiyete kavuşturmadan, yeniçağa yol açacak zihniyet dönüşümü sağlanamaz.

Özne analitik düşüncenin en meşru geçerli faktörü iken, nesne de üzerinde her tür spekülasyonun yapılabileceği 'maddi' öğedir. Diğer bir deyişle 'objektivite'yi temsil etmektedir. Bu ayrım uğruna büyük kavgalar verilmiştir. Kiliseyle bilim arasındaki kavgayı salt 'doğruluk'

hakkındaki bir çekişme olarak görmemek gerekir. Bu kavganın altında büyük toplumsal mücadeleler yatmaktadır. Yaşanan bir anlamda ahlâk yüklü eski toplumla ahlaki örtüden soyunmak isteyen çıplak kapitalist toplumun çekişmesidir. Mesele salt kilise ile bilim çekişmesi de değildir. Daha genelinde tarih boyunca toplum vicdanının muhafaza ettiği değerler temelinde istismarı yasaklayan, lanetleyen ve günah sayan sistemle hiçbir yasak, günah ve lanet tanımadan toplumu ardına kadar sömürüye ve tahakküme açmak isteyen kapitalist yeni toplumsal projenin çatışması söz konusudur. 'Nesnel yaklaşım' bu projenin kilit kavramıdır.

'Analitik düşünce'nin bu 'nesnellik' kavrayışı altında operasyona yatıramayacağı hiçbir 'değer' yoktur. Sadece insan emeği değil, tüm canlı ve cansız doğa tasarruf altına alınıp mülkleştirilebilir. İnceleme ve araştırmalara tabi kılınıp üzerinde her türlü sömürüde bulunma hakkı kazandırılabilir. Seçkin özneler dışında her şey mekanik olarak değerlendirilip acımasızca tahakküm altına alınabilir ve istismara tabi tutulabilir. Doğaya ve topluma karşı temel özne olarak örgütlenen birey-vatandaş ve ulus-devlet toplumu, yeni maskesiz tanrılar olarak, soykırımlar düzenlemekten çevreyi yaşanmaz hale getirmeye kadar her türlü çılgınlığı yapma kudretine sahip 'yeni icat'lardır. Eskinin 'Leviathan'ı artık kudurmuştur; hükmetmeyeceği, parçalamayacağı bir nesne yok gibidir. Nesnel yaklaşımı bilimsel yöntemin son derece masum bir kavramı gibi algılamanın büyük felaketlere, sapmalara ve ortaçağ engizisyonlarının yaptığından daha acımasız katliamlara yol açtığı iyi anlaşılmalıdır. Nesnelliğin hiç de masum bir bilim kavramı olmadığı önemle belirtilmelidir.

'Bilimsel yöntem'in kendisi en büyük sınıfsal bölünme aracı olarak kavranmadıkça, sosyolojinin günümüzdeki işlevsizliği ve iflas etmesinin nedenleri açıklanamaz. Açıkça belirtmeliyim ki, en iddialı toplumsal bilim olduğu iddia edilen ve bir dönem benim de öyle saydığım 'bilimsel sosyalizm'in iflas etmesinde de 'nesnel bilimsel yöntem'in belirleyici bir rolü vardır.

Bilimsel sosyalizme ve türevlerine dayalı sistemlerin uzun süreli uygulama ve toplumsal sistem inşalarından sonra içten çözülerek yıkılmaları veya direkt devlet kapitalizminden özel kapitalizme dönüşüm geçirmeleri temellerindeki 'bilimsel yöntemden', onun 'nesnelleştirme' anlayışından ileri gelmiştir. Yeri geldikçe bu konuları kap-

samlı olarak açacağımı belirtmekle yetiniyorum. Yoksa sosyalizm mücadelesine büyük inanç ve çabayla katılanların dürüstlükleri ve iyi niyetlerinden asla kuşku duyulamaz.

Özne-nesne ayrımına temel rol atfeden tüm bilimsel yapılar bağımsızlıklarına çok düşkündürler. Öyle ki, bunlar her tür toplumsal değer yargısının üstünde hareket ettiklerini iddia ederler. Bilim adına geliştirilen en büyük sapma belki bu iddialarda gizlidir. Belki de hiçbir çağda kapitalist çağda olduğu kadar bilimin hâkim sistemle bütünleşmesine tanık olunmamıştır. Yönteminden içeriğine kadar bilim dünyası hem sistemin en büyük inşa gücüdür, hem de meşruiyetini sağlayan ve koruyan güçtür. Kapitalist çağın bilim yöntemi ve bu temelde oluşan bilimler, gerek sistemin kârsal işleyişinin, gerekse toplumun tüm iç ve dış halkalarını kaplayan savaşlar, krizler, acılar, açlık ve işsizlik, çevrenin yıkılması ve nüfus patlamasının esas sağlayıcı ve yol açıcı gücüdür. "BİLİM GÜÇTÜR" özdeyişi bu gerçeğin iftiharla dile getirilişidir.

Belki de bunda kötü olan ne var denilecektir. Masumiyet ve meşruiyet zırhına bürünen sistem rahatlıkla dile getirdiği bu yargıyla en doğal tutumu göstermiş sayılır.

Kapitalist modernitenin günümüzde tüm parametrelerinde sürdürülemezlik işaretlerini vermesinde en büyük pay dayandığı 'bilimsel yöntem'e aittir. Dolayısıyla sistem eleştirisini dayandığı yöntemde ve ortaya çıkarılan 'bilimsel disiplin'lerde geliştirmek yaşamsal öneme sahiptir. Sosyalist eleştiri de dahil sisteme yöneltilen tüm eleştirilerin temel zaafı, sistemin dayandığı ve onu var kılan yöntemin aynısını kullanmalarıdır. Hâlbuki o yönteme dayanarak inşa edilen toplumsal gerçeklik, aynı yöntemle ne kadar eleştirilse de, benzer sonuçla karşılaşmaktan kurtulamaz. Çokça bilinir; önceden çizilen yollarda yürüyenler, o yolların vardığı köyler ve kentlere ulaşmaktan başka bir şey yapamazlar. Bilimsel sosyalizm de dahil, sistem karşıtlarının başına gelen de budur.

Değerlendirmelerimde özne ve nesne ayrımının sınıfsal ve toplumsal karakterini temel almaya büyük özen gösteriyorum. Çünkü masum gibi gözüken bu iki kavram, sürdürülemez hale gelen modernitenin ontolojik nedenleridir. Sanıldığı gibi bu kavramların bilimsel kazanımlarla ilişkisi yoktur veya izafi karakterli olmaktan masun_değildirler. En azından ortaçağın dogmatik yönteminde görüldüğü ka-

dar saplantılı bir doğa ve özne anlayışına sahiptirler. Açıkça özne ve nesne ayrımını yapmak suretiyle yaşamın kavranmak istenmesi, insan yaşamını ortaçağdakinden daha geri ve silik kılmakta ve maddi boğuntuya getirmektedir. Dogmatik yöntemin nefessiz bıraktığı ve özgürlükten yoksun kıldığı insan yaşamı, kapitalist modernitede özne-nesne ayrımına dayalı olarak paramparça edilmektedir. Yaşamın tüm alanlarında derinden bir yarılma gerçekleştirilmektedir. 'Bilimsel disiplin'ler tarafından bütünlüğün hücrelerine kadar parçalanmasıyla yitirilen en büyük değer, toplumsal yaşamın mekân ve zamanla kayıtlı bütünlüğü ve bölünmezliğidir. Günümüzdeki 'sıkışmış yaşam' kadar özünden, mekânsal ve zamansal dayanaklarından kopartılmış yaşam trajedisinden daha vahimi düşünülemez. Kaderlerin en kötüsüyle karşı karşıyayız. Toplumsal kanserleşme bir alegorik yaklaşım değil, yaşam konusundaki en anlamlı bir sistem yorumudur.

Üzerinde yoğunca durulması gereken bu konu bir savunma çerçevesinde ancak sınırlı bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Eleştirilerim yeni bir yöntem önerdiğim anlamına gelmiyor. Bundan tümüyle yöntemsizliği önerdiğim sonucu da çıkarılamaz. Sadece insan yaşamında değil, tüm canlı ve cansız doğa yaşamında da bağlı kalınan yol, yöntem ve yasaların ifade ettiği hususların farkındayım. Yol ve yönteme değer biçmekteyim. Ama yöntem ve yasa anlayışı her zaman deterministik bir öz taşırken, bundaki ısrar ve kalıcılığın gelişme ve özgürlüğün inkârına varma tehlikesi taşıdığını da önemle belirtmek durumundayım. Yöntemsiz ve yasasız evrenlerin varlığını düşünmüyorum. Ama evreni sadece matematik bir düzene sahipmiş gibi ele alan Descartes mekanizminin temel alınması gerektiğine de inanmıyorum. Matematiğe ve yasaya dayalı mantığın hastalıklı olduğuna dair derin kuşkularım var. Matematik ve yasa icatçısı Sümer rahipleriyle bilimsel zihniyetin kurucuları arasında büyük benzerlik görüyorum. İkisinin de aynı uygarlığı temsil ettikleri kanısındayım.

Yöntem karşıtı olmak ne tamamen yöntem inkârı ne de alternatif yöntem arama anlamına gelir. Özgür yaşam seçeneğine daha yakın yorum imkânlarına açık olmanın daha yüksek değer taşıdığını belirtmek gerekir. Eğer hedef yaşamın anlamına varmaksa, o zaman yöntem buna aracılık etmelidir. Büyük endüstriyel üretim ve büyük devlet kendi başına insanlığa mutluluktan çok savaş ve yıkım getirmiştir. Üretim ve güç birleşince anlamdan daha çok uzaklaştırmaktadır. Biri-

kim sahipleri yaşam karşısında her zaman en büyük anlayışsızlıkları sergileyen kesimlerin başında gelmişlerdir. Toplumda birikime hep şüpheyle bakılır. Yöntem sorunundan kurtulmak veya bu sorunu aşmak köklü anlamlar içerir; içinde yaşanılan çağ ve uygarlıkla hesaplaşmayı gerektirir. Tarihsel zamanlarda bunun çarpıcı örneklerine rastlamaktayız. Kapitalizme, onun tüm modern kurum ve kalıplarına damgasını vuran yöntem ve bilim disiplinlerine radikal eleştiri getirmeden, bu temelde özgür yaşamı daha yakın kılacak bilimin yeniden inşasına yönelmeden çıkış aramak beyhude bir çabadır. Modernite-postmodernite ikilemine katkı sunmak niyetinde değilim. Bu konuda sergilenen birçok yaklaşıma saygı göstermekle birlikte, sorunun özünden uzak kalındığı kanısının halen yaygın olduğunu belirtmem gerekir. Postmodernite modernitenin yeni kılıflar altında kendini sürdürmesi olarak da değerlendirilmektedir.

Kendi yorumumu HAKİKAT REJİMİ kavramı olarak sunmak durumundayım. Bir alternatif yöntem arayışından ziyade, yanılgılarla yüklenmiş ve özgürlük değerinden uzaklaştırılmış yaşamın yol açtığı ağır sorunlardan çıkış yolu aranmaktadır. Şüphesiz insan toplumunda hakikat arayışçılığı hep olagelmiştir. Mitolojilerden dinlere, felsefeden günümüz bilimlerine kadar birçok seçenek bu arayışlara yanıt olarak belirmiştir. Yaşamı bu seçenekler dışında yaşamak düşünülmediği gibi, sorunlar yumağının yine bu seçeneklerden kaynaklandığı gibi bir ironi de inkâr edilemez. Yani ne onsuz olunur, ne onunla dilemması söz konusudur. Fakat yaşadığımız modernitenin benzersiz bir farkı vardır. Bu modernite birçok alanda sürdürülemezlik sınırlarına dayanmıştır. Bir çırpıda sayarsak aşırı artan nüfus, kaynakların tükenişi, çevrenin yıkımı, sınır tanımaksızın büyüyen toplumsal çatlaklar, çözülen ahlaki bağlar, yaşamın mekân ve zamandan kopuşu, büyük stres altındaki yaşamın büyüleyiciliğini ve şiirselliğini yitirmesi, dünyayı çöle çevirecek nükleer silah yığınakları, sonu gelmeyen ve tüm toplumsal bünyeyi saran yeni savaş türleri gerçek bir mahşeri çağrıştırmaktadır. Bu aşamaya gelişin kendisi bile Hakikat Rejimlerimizin iflas ettiğini göstermektedir. Umutsuz bir tablo sergilemek durumunda değilim. Ama yaşamın karşımızda, içimizde yitimi karşısında sessiz kalacak ve çığlık atmayacak halde olamayız. Umutsuz olmayalım, gözyaşlarına boğulmayalım. Fakat bunun için çare gerekir.

Hakikat arayışımız boş bir çaba mıydı, yoksa karanlık güçler çağından mı geçiyorduk? Büyük yanlışlıklar nerede ve ne zaman yapıldı? Saplantılara nerede ve ne zaman girildi?

Kapitalist modernitenin gücünü ezici biçimde yanılgılı toplum inşalarından aldığından eminim. Buna karşı büyük mücadelelerin verildiği inkâra gelmez. Başarılı oldukları iddia edilen sistemlerin başına gelenler de ortadadır. O halde sistemin hep iddia ettiği gibi, yaşanılan son ve ebedi dünya mıdır? Başka bir dünya mümkün değil midir? Güncel olarak sorulan soruları tekrarladığımın farkındayım. Fakat birçok noktada düşülen yöntem hatalarından bilim disiplinlerindeki yanlışlıklara, iktidar ve ekonomi yorumlarından hukuk ve estetiğe hükmeden tahakkümcü anlayışlar ve kurumlaşmalara kadar birçok olgunun içyüzünü sergileyecek durumda olmayı küçümsememek gerekir. Bu anlamda bir denemeye girişme gücünü kendimde görüyorum. Bunu özgürlük değerlerine karşı ödenmesi gereken bir borç, yerine getirilmesi gereken bir görev olarak da değerlendiriyorum.

Konuya giriş cümlesi olarak belirtmeliyim ki, insan düşüncesine hükmeden iki temel kalıp olan öznel-nesnel, idealist-materyalist, diyalektik-metafizik, felsefi-bilimsel, mitolojik-dinsel gibi bölünmeler anlamı zayıf kılmış ve çarpıtmıştır. Bu ikilemlerdeki derinleşmeler, kapitalist moderniteye yol açan temel yöntemdeki hataların sonucudur. Uygarlık tarihi boyunca düşünce ve inançların bu yönlü gelişimi veya geliştirilmesi iktidar ve istismar sahiplerince hep desteklenmiş, kurdukları sistemlerin sürdürülmesinde temel meşruiyet aracı rolünü oynayan bu ikilemlerdeki derinleşme kapitalizmde zirveye taşınmıştır. Bu ikilemlerin soyut bir tarih gibi yorumlanması da esas olarak yürürlükteki iktidar ve sömürü sistemlerinin yararınadır. Eğer insanlık zihniyeti bu ikilemlerle boğuşturulmasaydı, hiçbir iktidar ve istismar düzeni tarihte bu denli etkili olmazdı. Zihniyet savaşlarını bu ikilemler etrafında sürdürmek, âdeta şehvet gibi daha çok iktidar ve sömürü arzusuna yol açar. Hakikat arayıcıları bu ikilemlerdeki başarıları oranında iktidar sahiplerinin yanında ve sömürü odaklarında kendilerine hep seçkin yer bulmuşlardır. "Hakikat iktidardır, iktidar hakikattir" deyimi büyük geçerlilik kazanmıştır. Buradaki hakikat rejimi, siyasi istismar rejiminin en sağlam müttefiki konumundadır. Bu ittifakın sonucu daha çok baskı ve istismar olmuştur. Bunun sonucu ise, özgür ve anlamlı yaşamın yitimidir.

O halde yöntem itibariyle yapmamız gereken ilk ciddi iş bu hakikat rejimini bırakmak olmalıdır. Aslında negatif bir duruş gerekiyor: Sistemin hakikat rejimine her cepheden olumsuz davranmak! Burada kuru bir cephe alıştan bahsetmiyorum. Sistemin hakikat rejimini çözerek bir karşı duruşun sergilenmesi gerektiğini belirtiyorum. Sadece iktidar ağlarına değil, sömürü odaklarına karşı da ancak bu odakların olduğu her yerde anlamlı direnişler sergilenir ve topluluk inşa çabaları geliştirilirse sistem püf noktasından yakalanmış ve çözülmeye başlamış olacaktır. Tüm toplumsal inşalar zihniyet ürünüdür. Söylenenin aksine, eller ve ayaklar toplumu inşa etmez. Öyle olsaydı karşımızdaki dünya bambaşka olurdu. Tarihin tüm önemli olayları, gelişme süreçleri ve yapılanmaları etkili zihniyetler ve iradelerin eseridir. Marksist yöntemin en büyük hatalarından biri, devrimi zihniyet alanlarında yoğunlaştırmadan, yeni toplumsal inşayı günlük baskı ve istismar altındaki proleterden beklemesidir. Marksistler proleterin yeniden fethedilmiş köle olduğunu görememişler, 'özgür işçi' safsatasına bizzat düşmüşlerdir. Diğerleriyle birlikte bu hatanın sonuçları bilinmektedir.

O halde insanlığın bilimsel kazanımlarına da anlam vererek kazanmamız gereken zihniyet nasıl olmalıdır?

Bu soruya daha açık yanıt vermek için öznellik ve nesnellikten kaynaklanan, ama sonuçta aynı kapıya varan iki zihniyet duruşunu daha derinliğine deşifre etmeliyiz.

Birincisi, çokça iddia edildiği gibi, nesnellik doğa ve toplum yasalarının olduğu gibi ifadesi değildir. Derinliğine araştırılırsa, nesnel yasallığın eski 'tanrı sözü' deyiminin modern biçimi olduğu fark edilecektir. Bu nesnellikte hep doğa ve toplumu aşan güçlerin sesi yankılanır. Altı daha da deşilirse, bu sesin zorbanın ve istismarcının hâkimiyetinden kaynaklandığı anlaşılır. Nesnel zihin ve duyduğu sesler düzeni uygarlık sistemleriyle yakın bağlara sahiptir. Bu sistemlerce terbiye edilmişler ve kulaklara aşina kılınmışlardır. Nesnelerden yeni bilgiler kopartılsa dahi, bunlar anında sistemdeki yerlerine eklemlenirler. Her yeni teknik buluş sahibinin sistem tarafından ya önceden ya da sonradan bin bir bağla bağlandığını iyi görmek gerekir. Aksinde ısrar edilirse, Âdem'den İbrahim'e, Mani'den Hallac-ı Mansur'a, Saint Paul'dan Giordano Bruno'ya kadar gelen tarihsel örneklerde de gördüğümüz gibi sistem tanrılarının gazabına uğratılırlar. Nesnel yaklaşım sahipleri

gerçeğe ve adalete yakın durduklarında bin bir düşmanla karşılaşırlar. Nesnel olma eğer gerçekten algının, gönül gözünün gördüğü şeyse çok değerlidir; özgür yaşam değerine bağlandığında gerçek bilgeliğe de götürür. Ama bunun için Hallac-ı Mansur ve Giordano Bruno gibi düşünce savaşçısı olmayı göze almak gerekir.

Bilimin yasaları açısından nesnellikten iki yönlü sonuç çıkarılabileceğini özenle belirtmek gerekir. Bunlardan hangisinin kurulu hâkim sistemin, hangisinin gerçeğin yansıması olduğunu bilmek büyük uğraş ve direniş gerektirir. Daha çok analitik düşünceye ait olan nesnel düşünce tarzı duygusal zekâ kaynaklı anlık sezgisel düşüncelerle bağıntılı kılınmazsa, tarihte ikinci bir dinozor rolünü oynayacaktır. Atom bombasını doğuran canavar, kapitalist modernitenin analitik düşünce yapısıyla teçhiz edilmiş olan eski Leviathan'ın yeni versiyonudur. Bahsettiğimiz olumsuz tablonun sorumlusu da yine bu yeni versiyondur. Ulus-devlet biçimindeki bu maskesiz yeni tanrıyı incelediğimizde, nesnel analitik düşüncenin neye kadir olduğunu daha yakından göreceğiz.

Nesnelliğin karşı kutbunda yer tutan öznellik gerçeğe içgörüyle, nesnesiz spekülasyonlarla varılacağı iddiasındadır. Bu öznellik Eflatunculuğun bir biçimidir. Kendi başına bırakıldığında, nesnellik gibi yanılma ve saplantılara düşme yönü hemen açığa çıkar: Gerçek duyumsandığı, hissedildiği kadardır. Bu bir yönüyle varoluşçuluğa kadar varır. İnsanı kendi yarattığından ibaret sayar. Adına birçok düşünce ekolü kurulmasına rağmen, nesnellik gibi sistemde yer almaktan geri kalmaz. Doğa ve toplum anlayışında 'sübjektivizme' (obje inkârcılığına) düşmesi, bireyciliğin güçlü dayanağı olmasına götürür. Modernitenin bireyini egoist yapan anlayış öznelcilikle yakından bağlantılıdır. Bunun sağlıklı 'ben' yerine bencilliğe yol açması, tüketim toplumuna götüren temel güdülenime bağlanır.

Öznellik 'ne kadar benlik, o kadar hakikat' saplantısından da sorumludur. Kapitalist sistem bu düşünce yapısına çok şey borçludur. Başta edebiyat olmak üzere, sanat alanına yansıtılan bu düşünce tarzı sanal bir dünyanın yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. Sanat endüstrisi aracılığıyla tüm toplumu etkisi altında tutarak, sisteme muhtaç olduğu katmanlı bir meşruiyet sağlar. Toplum anlık olarak sanal bir dünyanın bombardımanı altında tutulup, öz düşünüm olanağını sürekli yitirmeyle karşı karşıya bırakılır.

Hakikat bir simülasyon (kopyalama) dünyasına indirgenir. Asıl ve kopya arasındaki ayrımın anlamı kalmaz.

Bir içgörü olarak öznelliğin olumlu yanı, duygusal düşünce ile yakından bağlantılı olmasıdır. İçgörüde his ve sezgilerle keşfetme güçlü bir yandır.

Tasavvuf ve Ortadoğu bilgeliğinde içgörü yöntemiyle doğa ve toplum bütünlüğü yakalanmaya çalışılmış, bunda epeyce mesafe de alınmıştır. Güçlü bir kaynak olarak bugün de işlevsel kılınabilir. Batı nesnelciliğine karşı Doğu öznelciliği doğaya ve topluma ahlaki yaklaşımda daha üstün bir konuma sahiptir. Öznelcilik de nesnelcilikte olduğu gibi kendini sıkça tanrının sesi olarak yansıtma hastalığına yakalanmıştır. Bu yönüyle ikisi birleşir. İçsel ve aşkın tanrı, doğa ve toplum yaklaşımları, bu yönleriyle sistemlerin maskeli ve maskesiz tanrıları durumundaki örtük ve çıplak krallıklara hizmet eden araçlara dönüşmekten, onlara eklemlenmekten kurtulamazlar.

Günümüzde, daha doğrusu kapitalist modernitede nesnelcilik pozitivist okul ve üniversitelerle, öznelcilik ise her türlü ruhçu ve dinci kurumlarla sağlam yer tutup sistem için iki yönden meşruiyet üretirler. Birer hakikat yöntemi, rejimi olmaktan çok sistemin yağdanlığı rolünü oynarlar. İktidar ve istismarın meşrulaştırıcı kadroları ve kurumları olarak, çıplak zor ve sömürü kurumları kadar işlevselliğe sahiptirler. Bir kez daha karşımıza 'iktidar hakikattir', 'bilim güçtür' deyişiyle bütünleşen sistem güçleri çıkmaktadır. Hakikat arayışı, 'şirket' olarak da değerlendirebileceğimiz sermaye-bilim-siyaset üçgeninde somutlaşan oyunun adıdır. Bu oyunun dışında her hakikat arayışı ya sistemin düşmanıdır ve yok edilir, ya da içlerine çekilerek eritilmeye çalışılır. Anlamın büyük yitimi karşısında en gelişkin aşamasına ulaşmış maddi uygarlıkla kuşatılmış bulunmaktayız. Sermaye-bilim-politik güç çemberinden kurtuluş nasıl sağlanacaktır? Nietzsche'den Michel Foucault'ya kadar özgürlük filozoflarının cevabını aradıkları bu soru kolayca cevaplandırılacak cinsten değildir. Modernite karşısında 'iğdiş edilmiş toplum' ve 'insanın ölümü' yargılarına ulaşan bu filozofları anlamak gerekir. Ölüm kampları, atom bombası, etnik temizlik savaşları, çevrenin yıkılması, kitlesel işsizlik, yaşamın aşırı sıkışması, kanserdeki artış, AIDS türü hastalıklar bu yargıları doğruladığı gibi, karşı hakikat arayışlarını da o denli ivedi ve gerekli kılmaktadır.

Bir kez daha belirtmeliyim ki, büyük muhalif kuramlar olarak değerlendirilen bilimsel sosyalizm, sosyal-demokrasi ve ulusal kurtuluş akımları modernitenin mezhepleri olarak çoktandır yerlerini belli etmişler ve rollerini oynamışlardır. Birçok postmodern arayışın kılık değiştirmiş modernist düşünce akımı oldukları da kavranmaktadır.

Sistemler zirvedeyken çözülmeye başlar ve düşüşe geçerler. 1970'ler kapitalist modernitenin düşüşe geçtiği dönemi ifade eder. Bu dönem yöntemde de gözden düşme ve parçalanmanın gündemleştiği dönemdir. Ekolojist düşüncenin, feminist akımların, etnik-kültürel hareketlerin devreye girmesi bu dönemle bağlantılıdır. Bilimsel yöntemin parçalanışı başka dünyaların mevcudiyetini ve özgür yorumun değerini ortaya çıkarmıştır. Kaotik olarak da yorumlayabileceğimiz bu dönemi algı zenginliğiyle karşılamak ve farklı zihniyet gruplarını kendi somutlukları dahilinde iktidarın her odağında birer direniş odağı olarak görmek büyük önem taşır.

Tarihsel dönemin yeni yöntemler ve hakikat kurgulamaları açısından verimli olduğunun tespiti, toplumu topluluklar düzeyinde yeniden inşa etme şansını arttırmaktadır. Özgürlük ve eşitlik ütopyalarının inşa edilmiş toplumsal yapılanmalar halinde somutluk kazanmaları günün pratik görevleri arasındadır. Gerekli olan, girilen yolun bilimsel değeri ve özgürlük iradesinin gücüdür. Hakikat aşkının özgür yaşama yaklaştığı dönemden bahsediyoruz. Özdeyişimiz şudur: HAKİKAT AŞKTIR, AŞK ÖZGÜR YAŞAMDIR!

O halde hem yöntem hem de hakikat rejimi olarak aşkla özgür yaşamın peşine düşmeden ne gerekli olan bilgiye erişebiliriz, ne de yeni öncülleri ve toplumsal dünyamızı inşa edebiliriz. Varsayımlarımız ışığında bilgilenmeyi ve öncü yapılanmaları daha yakından araştıralım.

Araştırmamıza Bacon ve Descartes'ın öncüllerini reddederek başlayalım. Özne-nesne ve ruh-beden ikilemini reddettikten sonra insanı temel almak, her bakımdan daha uygun bir başlangıç olabilir. Burada insan merkezli bir dünyadan bahsetmediğimiz gibi, hümanist bir yaklaşımı da konu edinmiyoruz. İnsanda yoğunlaşan gerçeklikler toplamını konu edinmekteyiz.

1- Maddenin yapı taşları olan atomlar hem sayı hem de diziliş olarak insanda en zengin bir varlığa ve bileşime sahiptir.

2- İnsan biyolojik dünyanın tüm bitkisel ve hayvansal yapılarını temsil etme avantajına sahiptir.

3- Toplumsal yaşamın en gelişkin biçimlerini gerçekleştirmiştir.

4- Çok esnek ve özgür bir zihniyet dünyasını temsil etmektedir.

5- Metafizik yaşayabilmektedir.

Tüm bu özellikleri iç içe, aynı anda bütünlük dahilinde yaşayan insanın örneği olmayan bir bilgi kaynağını oluşturduğu açıktır. Bu kaynağı bütünlüğü içinde anlamak bilinen gerçekleşmiş evreni anlamakla özdeştir; anlamak için en azından doğru bir başlangıç değerindedir.

Her şeyden önce maddenin yapı taşları olarak atom içindeki ve atomlar arasındaki oluşumlarla canlılık arasındaki bağ en iyi insanda teşhis edilebilir. İnsanı bir anlamda düşünen canlı madde dizilişi olarak tasarlamak mümkündür. Şüphesiz bu tespitte insan salt madde toplamından ibaret sayılmadığı gibi, madde de tümüyle canlılık hissi olmayan bir yapı olarak görülmemektedir. Kendine göre canlı hissi olan maddeyle madde toplamını aşan insan gerçeğini ilişkilendirmek çetin bir anlam sorunudur. Metafiziğin kaynağını da bu algılamada aramak gerekir. Bu tarz bir algılamadaki yoğunlaşmamız sınırsız esneklikte olup, madde-anlam ikilemini aşabilir. Canlı ve cansız her şeyin amacı belki de bu ikilemi aşmaktır. Maddenin amacı anlamlaşmak, anlamın amacı da maddeyi aşmaktır. Aşkın ilk soluğunu bu ikilemde bulmak mümkün olabilir. Belki de 'itme-çekme' ilkesinin kendisi madde-anlam olarak dönüşüm geçirmiştir. "Evrenin temelinde aşk vardır" denilirken bu ikilemler kastedilmiş olabilir. İnsanda bu aşk en güçlü temeline oturmuş gibidir.

Şunu demek istiyorum: İnsandaki maddeyi araştırmak bana doğruya en yakın yöntem gibi gelmektedir. Modernitenin müthiş izole edilmiş laboratuvarlarında maddenin doğruya daha yakın yorumuna ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Kaldı ki, kuantum fiziğinde gözlemlenenle gözlemleyen ilişkisi kesin ölçüme asla mahal vermemektedir. Gözlemleyen maddeyi değiştirdiği gibi, gözlemlenen de laboratuvar koşullarında kendini gözlemleyenden kurtarabilmektedir. O halde doğru algılama insanda ancak iç gözlemle mümkün olabilir. Kaldı ki, insandan daha yetkin bir laboratuvar düşünülemez. Demokritos bu yöntemle atomu keşfedebildiği gibi, doğru yöntemi de çok önceden belirlemiş oluyordu. Laboratuvarlar işe yaramaz demiyoruz, insana ilişkin temel ilkelerin yeri içgörüdedir demek istiyoruz.

İlkemizi daha da geliştirebiliriz. Fizik ve kimyanın tüm yasalarını insanda mükemmele yakın düzeyde gözlemek mümkündür. Hiçbir fizik

ve kimya laboratuvarı insan yapısındaki zengin düzenek seviyesine yaklaşamaz. İnsan yapısında doğruya daha yakın fizik ve kimya bilgisine erişilebilir. Gerek madde-enerji dönüşümü, gerekse en zengin kimyasal bileşikler insan yapısında algılanabilir. Enerji-madde ilişkisinden anlam üretmek yine en zengin biçimleriyle insanda gerçekleşir. İnsan beyninde madde-enerji-düşünce birliğini yakalamak imkân dahilindedir. Bu bizi "İnsanda gerçekleşen bu birlik acaba evrenin de bir özelliği olabilir mi?" gibi dev bir soruya da götürebilir.

Hakikate ulaşmada esas aldığımız insanın son derece zengin bir algılama potansiyeline sahip olması birinci ilkemizi doğrulamaktadır. Dolayısıyla bu ilke bilgilenmenin esaslı bir yolu ve hakikatin ne'liğine (ne olduğuna) ilişkin sağlam bir rejim ilkesi olarak düşünülebilir.

İkinci olarak, canlılık-cansızlık ikilemini insanda en zengin örnekler dahilinde gözlemleyebiliriz. Gözlemleyebildiğimiz canlılar içinde insandaki canlılık en gelişkin özellikleri ihtiva etmektedir. Canlılık gelişimi insanda zirve yapmıştır. Bununla birlikte madde kısmı da bu canlılığın gelişmesiyle iç içe, ona paralel en gelişkin bir düzeye ulaşmıştır. İnsanın beyin maddesindeki düzenlenişle canlılığındaki gelişkinlik halen sırlarla doludur. Bilimle insan beyni konusunda çok sınırlı bir bilgiye ulaşılabilmiştir. Maddenin beyindeki düzenlenme yeteneğiyle en soyut şekilde düşünmeye kadar yetenek kazanmış canlılık arasındaki bağlantılar, büyük keşif gerektiren bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Örnek zenginliği derken bu muhteşem organı kastetmekteyiz. Ayrıca başta kalp olmak üzere insan vücudunun diğer organları başlı başına birer mucizedir. Hemen belirtelim ki, inceleme konusu yapılan insan organları tıbba bırakılamayacak kadar komplekstir. Tüm bilimin birleşmiş haliyle daha anlamlı araştırmalara konu edilmek durumundadır. İnsanı beden-ruh ikilemi halinde tıp ve psikoloji sahasına bırakmak en büyük cehalettir ve cinayet kadar suç teşkil eder.

İnsan örneğinde gözlemlememiz gereken canlılık-cansızlık ilişkisi konusunda bazı varsayımları ortaya koyabiliriz. Her şeyden önce maddede potansiyel olarak canlılık yeteneğini kabul etmek gerekir. Eğer bu yetenek olmasaydı, insan yapısındaki maddi düzenleniş insandaki son derece gelişkin duygulara ve düşünceli canlılığa eşlik edemezdi. O halde maddedeki canlılık potansiyelini nasıl daha güçlü bir biçimde algılayabiliriz? Birinci cevap, 'itme-çekme' ikilemini potan-

siyel canlılığın temeline oturtmaktır. Tüm evrende gözlemlenen bu asli ilkenin kendisini potansiyel canlılık olarak yorumlamak anlamlı olabilir. İkincisi, bu ilkeyle bağlantılı olarak dalganın parçacık karakterli olmasını gösterebiliriz. Evrendeki varlık-boşluk ilke ve ikilemini de bu yaklaşıma dahil edebiliriz. Varlık boşluksuz, boşluk varlıksız düşünülemez. Düşüncemizin sınırlarını zorlarsak, aslında varlık-boşluk ikilemi aşıldığında ikisinin de ortadan kalkacağını anlarız. Bu durumda oluşan yeni şeye ne ad verilebilir? İşte ikinci dev soru budur. Bazıları alışageldikleri gibi buna hemen 'Tanrı' cevabını verebilirler. Oysa bu konuda acele etmemek bizi daha anlamlı düşüncelere götürebilir. Belki de yaşamın anlamına erişebilir, yaşamımızın sırlarının cevabını bulabiliriz.

Bilindiği gibi itim ve çekim için dalganın parçacık karakteri gereklidir. Her ışıma dalgasında mevcut olan parçacığın karakteri, en yüksek hız olan 300.000 km/saniye rakamının da nedenidir. Işığı yutan 'karadelik' algılaması muammayı daha da ağırlaştırmaktadır. Işığın yutulmasından sonra ulaşılan gerçeklik nedir? Yanıtlanması en zor sorulardan biri de budur. Karadeliklere saf enerji adaları dersek, ışıma halindeki enerjiye ne diyeceğiz? Acaba evren koca bir karadelik-madde ikileminden mi ibarettir? Bu durumda madde, madde olmayanın kendini görünür kılması değil midir? O halde kendini görünür kılan evrene büyük bir canlı gözüyle bakamaz mıyız? Yaşamdaki tüm ikilemler acaba bu evrensel ikilemi mi çağrışmaktadır? Örneğin sevgi-nefret, iyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik, doğru-yanlış ikilemleri bu evrenselin yansımaları olabilir mi? Sorular sonsuz çoğaltılabilir. Daha yakından tanıdığımız ve bilimini yaptığımız sorularla uğraşmak daha öğretici olabilir.

Maddenin yoğunlaşmış enerji birikimi olduğu kanıtlanmıştır. Einstein'ın meşhur denklemi bilinmektedir. Ölü insanla canlı insanın ağırlığı arasında on sekiz gramlık bir enerji farkından bahsedilmektedir. Canlılık bu durumda özel bir enerji akış sistemi mi olmaktadır? Bu enerji varlığını koruyarak mı boşalmaktadır? O zaman animizm (ruhçuluk) doğrulanmış veya en azından dikkate alınması gereken bir inanış olmuyor mu? Evrenin ruhlarla dolu olduğu inancı veya Hegel'in evrensel zekâ'yı (Geist), enerjiyi maddenin canlılık ruhu olarak değerlendirmesi ciddiye alınması gereken bir anlayış, algı, yorumlama olmuyor mu?

Bu tip soruları daha da çoğaltabiliriz. Mühim olan şudur: Canlılık-cansızlık ilişkisi ne ortaçağ dogmatizmindeki metafizik yorumlarla anlaşılır kılınabilir, ne de kapitalist modernitenin ruh-beden ve özne-nesne ayrımıyla hakikate yakın olarak değerlendirilebilir. Ne dıştan can veren yaratıcı güç ilkesi, ne de ruh-madde ikilemine dayanan yaklaşımlar yaşam zenginliğimizi izah edebilir. Sorduğumuz sorular ve sunduğumuz örnekler, insandaki yaşam zenginliği üzerinde yoğunlaştığımız ve gözlem gücümüzü yetkinleştirdiğimiz ölçüde canlılıkla birlikte tüm gelişmeleri -mucizevi olanları da dahil- kavrama şansımızı arttırabileceğimizi göstermektedir.

Evrenin bir adalet ilkesinin olduğuna inanmak gerekir. Hiçbir oluşum koşulları ve anlamı olmadan doğmaz. Doğa oluşum konusunda görebildiğimizden daha adildir. Gözlem yeteneklerimizin şaşırtılması, çarpıtılması ve kaybından uygarlık toplumunu sorumlu tutmak daha yerinde bir değerlendirmedir. İnsan oluşumu da adil gerçekleşen bir gelişmedir. Denilebilir ki, tüm evrensel düzen, biyolojik âlem ve toplumsal kuruluşlar insan oluşumunun hizmetindedir. Bundan daha büyük adalet olabilir mi? Eğer toplumdaki hiyerarşik ve devletçi güçler bu gerçeği çarpıtarak örtbas etmişlerse, bunun sorumluluğu bizzat bu çarpıtmaya başvuran güçlerde aranmalıdır. O zaman da adaleti gerçekleştirme görevi bizzat adaletin peşine düşen insana ait olacaktır. Adaletin yerini bulması için gerekli her türlü anlam ve eylemi geliştirebilecek olan insandır. Tabii "Adalet arıyorum" diyen insanlar bu göreve talip olabilecekleri gibi, bunun gereklerine uygun olarak kendilerini anlamlı, örgütlü ve eylemli kılmalıdırlar.

Biyolojik âlemdeki büyük çeşitliliği ve evrim aşamalarını değerlendirmek ana perspektifimiz dahilinde mümkün görünmekte ve kolaylaşmaktadır. Bitkilerle hayvanlar âlemi arasındaki geçişi canlı ve cansız moleküller arasındaki geçişler sayesinde daha kolay algılayabiliriz. Bilim bu konularda epeyce mesafe kaydetmiştir. Tüm yetersizliklerine ve cevapsız kalan sorulara rağmen ciddi anlam zenginliklerine kavuşmuş durumdayız. Bitkiler evreni başlı başına bir mucizedir. İlkel bir yosundan harikulâde bir meyve ağacına, çimenlerden dikenli güllere kadar uzanan bitkiler âlemi canlılık yeteneğinin gücünü göstermektedir. Hele gülün muhteşem güzelliği ile kendini dikenleriyle koruması gerçeği arasındaki ilişki en anlayışsız birine bile bir şeyler anlatabilir. Evrimin en çarpıcı yanı, oluşumun bir sonraki aşamasının bir

öncekini kendinde taşıması, zenginleştirici bir parçası, üyesi olarak korumasıdır. Öyle ki, en sonul bitki tüm bitkilerin bir özeti olarak 'ana' rolünde varlığını sürdürmektedir. Yani sanıldığı gibi evrimsel gelişme farklı türlerin birbirini yok etmesi (Dogmatik Darwincilik) biçiminde değil, zenginleştirip çoğaltması temelinde sürmektedir. Bitkiler âleminde tek türden çok sayıda türe, ilkel yosundan sonsuz çeşitliliğe kadar bir gelişme söz konusudur. Çeşitlilik ve çokluğu bitkilerin dili, yaşamı olarak görmek gerekir. Onların da aileleri, yakınları, hatta bazen düşmanları vardır. Ama her türün kendine göre bir savunma duruşuna sahip olması da ilke düzeyindedir. Savunmadan yoksun bir varlık neredeyse yok gibidir.

Gözlemlenmesi gereken diğer bir özellik eşeyli ve eşeysiz üremedir. Eşeysiz üreme çok ilkel bir üreme halini ifade ederken, farklılaşmış tür cinslerinin birleşmesiyle gerçekleşen eşeyli üreme hâkim ilke durumundadır. Erillik ve dişilliği birlikte taşıyan birimler geçiş aşamalarından kalmadır. Çoğalmak ve türlere ayrışmak için cinsiyetlerin farklı birimlerde temsili gerekir. Dişil ve eril olarak farklı birimlere ayrışmadan çeşitliliğe ulaşılamaz. Burada da bir doğa harikasıyla karşılaşıyoruz. Dişil ve eril unsurların aynı birimde bulunmasının bir devamı niteliğinde olan akrabalar arası evliliklerde sıkça rastladığımız çelişmeli, felçli türlerin ortaya çıkması evrimin gereği olmaktadır. Erillik-dişillik farklılaşmasını tüm evrende gördüğümüz olumlu temelde çelişerek ve farklılaşarak gelişme ilkesine bağlayabiliriz. Buna pozitif diyalektik de diyebiliriz. Çok açık ki, 'aynı' kalmakta ısrar etme gelişmenin inkârıdır. Mutlak hakikat arayışındaki (metafizik düşünce) her tür aynılık ilkesinin evreni yorumlayacak yetenekte olmadığı iyi anlaşılmaktadır.

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir soru, evrenin neden gelişmek istediğidir. Daha doğrusu, evrenin gelişmeci özelliği bizzat canlılığının bir kanıtı değil midir? Canlılık yeteneği olmayan bir şey gelişebilir mi? Biyolojik âlem bu sorunun cevabını daha da kolaylaştırmaktadır. Biyolojik gelişme konusundaki diğer önemli bir sorun, 'Dünya' gezegeninin istisnai olduğuna ilişkindir. Gözlemlenen evrende şimdiye kadar başka bir canlı gezegene rastlanmadığı söylenmektedir. Bu yaklaşım epeyce sorunludur. Bir defa insanın tüm gezegenleri tespit etme kapasitesi çok sınırlıdır. Sivrisinek Dünya'yı ne kadar yorumlayabilirse, insan da evreni o kadar yorumlayabilir. İnsanın her şeyi bilebileceği

iddiası metafizik düşünce sahiplerinin bir kuruntusudur. Bu, tanrı yaratımına benzeyen bir yaklaşımdır.

Evrenselde gerçekleşmiş bir oluşumu sayısala boğmak pek açıklayıcı olmamaktadır. Kaldı ki, dünyanın hikmetlerini kavramanın henüz başlangıcındayız. Bu kavrayışın bizi nelerle buluşturacağı henüz meçhuldür. Sıkça dillendirilen "Her canlının bir evreni vardır" deyişini göz ardı etmemek gerekir. Yine paralel evrenler anlayışının da izah edici yanları olabilir. Şöyle bir örnek verirsek meramımızı daha iyi anlatmış oluruz: İnsanın her dokusundaki canlı hücre de kendine göre bir varlıktır. Hatta beyin hücrelerinde düşünce oluşmaktadır. Bu nitelikteki hücreler "Evren düşündüğümüz kadardır" diyebilirler mi? Diğer yandan bu hücreler insandan ve insan dışındaki muazzam evrenden habersizdir. Ama bu durum insan ile diğer makro ve mikro evrenlerin varlığını ortadan kaldıramaz. Acaba insanı da makro evren içinde böyle bir hücre gibi ele alamaz mıyız? Eğer buna cesaret edebilirsek, rahatlıkla farklı evrenlerin varlığına hükmedebiliriz. 'Paralel evren'den kastımız şudur: Her evren bir faza, bir dalga boyutuna bağlıysa, böyle yorumlanıyorsa, o zaman sayılamayacak kadar çok evren gerçekleşmeleri mümkün olabilir. İnsanı doğuran dalga sistemi de bu evrenlerden sadece biridir.

Bu anlatımlardan kastımız spekülasyon geliştirmek değildir. Dar görüşlülüğü aşmaya çalışıyoruz. Hastalıklı yöntemlerin ve çoğu hiyerarşik ve devletçi düzenlerin ürünü olan çarpıtılmış bilinç ve inançların tuzağından kurtulmak istiyoruz. Düşünce yapımız sanıldığından daha fazla yalan ve çarpıtma makinesi olan hiyerarşik ve devletçi mekanizmaların ürünüdür. Ayrıca bunlar birçok doğru düşünceyi de yok etmişlerdir.

Hayvanlar âlemi başlı başına bir sistemdir. Başlangıçta bitki ve hayvan hücresini ortaklaşa temsil eden türe rastlanmıştır. Zaten dikkatli bir gözlemci bitkisel âlem olmadan hayvanlar âlemine geçiş olamayacağını fark edebilir. Bitkisel yaşam hayvansal yaşamın önkoşuludur. Daha da önemlisi, gelişkin bitkiler dünyası gelişkin hayvanlar dünyasının koşuludur. Potansiyel canlılık hayvanlar âleminde görme, duyma, acı, arzu, kızma, sevme gibi daha gelişkin duygulara yol açabilmektedir. Sürekli yiyecek peşinde koşma açlık ihtiyacını daha yakından incelemeyi gerektirmektedir. Açlığın yoksun kalınan enerji ile bağlantılı olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Burada bir kez daha enerjiyle

canlılık arasındaki ilişki karşımıza çıkmaktadır. Açlık giderildiğinde gerçekleşmiş olan şey, ihtiyaç duyulan enerjinin depolanmasıdır.

Cinsellik ihtiyacı da yakından gözlemlenmeyi gerektirir. Kendini son derece arzulu ve şiddetli hissettiren bu ihtiyaç, yaşamı sürdürme gibi bir fonksiyonu ifade etmektedir. Cinsellikteki enerji yoğunluğu yine yaşamsallıkla bağını düşündürtmektedir. Fakat cinselliği yaşamın tek sürdürücü etkeni olarak düşünmemek gerekir. Belki de yaşamı sürdürmenin en ilkel tarzı cinsel tarzdır. Bu tarz niceliksel temelde yaşamın sürdürülmesidir.

Çeşitlenme ve evrim yaşamın daha zenginleşmiş biçimlerine yol açar. Ayrıca cinsel birleşme sadece yaşam tutkusunu, yaşama güdüsünü değil, ölüm korkusunu, daha doğrusu ölümün kendisini birlikte taşır. Her cinsel birleşme kısmen ölümdür. Bazı hayvanlar birleştikten hemen sonra ölürler. O halde cinselliğe yoğun bağlılık yaşamın en ilkel halini ve ölümün gerçekleşmesini de çağrıştırır. Sadece cinselliğe mahkûmiyet ölüm seçeneğini güçlendirir. Cinsellik ne kadar sevgi ve güzellik duygularına dönüşür ve yaşanırsa, o kadar ölümsüzlüğe yaklaşır. Sanat eserlerindeki ölümsüzlük bu algının sonucudur. Cinsel üremeyi bir savunma tarzı olarak da yorumlayabiliriz. Ne kadar ürersen o kadar kendini varmış, sürecekmiş ve savunacakmış gibi hissedebilirsin.

İnsan toplumunda cinsellik ve üremeyi daha yakından tartışacağız. Tekrarlama niteliğinde yaşamı sürdürme garantisi veren cinsel eylemdeki hazzı 'aşk' olarak değerlendirmek büyük hatadır. Tersine, cinsel eyleme dayalı haz aşkın inkârıdır. Cinsiyetçiliği kanser gibi çoğaltan kapitalist modernite aşk adı altında toplumu öldürmektedir. Gerçek aşk evrenin oluşum dilinden duyulan büyük heyecandır. "Âlemde her ne var ise aşk imiş, gerisi kıyl u kâl imiş" sözü hakiki bir aşk yorumu olabilir. Aşk cinsel hazzın aşılmasına, daha doğrusu ahlaki bir varlık olan insanda özgürlük düzeyinin karşılıklı gelişimine bağlıdır. Cinsel şehvet özgürlük yitimi ve maddi hareketsizlikle de bağlantılıdır. Sadece kadın ile erkek arasındaki aşkı değil, evrenin tüm unsurları arasındaki aşkı da oluşum ahengine bağlamak en doğrusudur.

Duygunun gelişimi başlı başına bir mucizedir. Örneğin görmeyi nasıl yorumlamalıyız? Görmenin canlılığın en gelişkin öğelerinden biri olduğu kesindir. Işıksız görmenin düşünülemeyeceği de açıktır. Görmüş olmak bir düşüncedir. Cinsellik başta olmak üzere, canlılığın tüm

özelliklerini bir düşünce biçimi olarak görmek önemlidir. Canlılığın kendisi bir anlamda öğrenme yetisidir. Bu anlamda Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" deyişi yerindedir. Daha da genelleştirirsek, evrenin kurallar dahilindeki döngüsünü de öğrenme olarak yorumlayabiliriz. Kurallar öğrenmeyi hatırlatır. Yine göze dayalı öğrenme de muhteşem bir gelişmedir. Şu söz anlaşılırdır: "Tanrı kendini gözlemek için evreni yarattı." Hegel'de gördüğümüz 'Geist'ın kendi farkına varmak için maddeleştiği yargısı da görmeyle bağlantılıdır. Görmek, görülmek belki de oluşumun esas gayelerinden biridir.

Zevk ve acı duyguları havyan canlılığında da kendini hissettirir. Her iki his de yaşamın farkını hatırlatır. Ne kadar zevklenilirse yaşam o kadar fark edilir ve benimsenir; ne kadar acı duyulursa, yine yaşam o kadar fark edilir ve bu sefer benimsenmez ve sürdürülmek istenmez. Her ikisi de öğrenmenin en etkili okullarıdır. Zevkin ve acının öğretici değeri yüksektir. Zevk büyük öğretir, fakat uğruna her tür çılgınlığa da yol açılabilir. Acı yine büyük öğreticidir, dolayısıyla yaşamın değerinin güçlü takdirine yol açar. Zevkin sonu acıya oldukça yakınken, acının sonunda da zevkli yaşamı yakalama şansı yüksektir. Yaşamlar kendi aralarındaki farkı daha iyi görmek, daha çok zevklenmek, acı çekmek biçimindeki öğrenmelerle ortaya koyarlar.

Oldukça metafizik karakter taşıyan ölümle yaşam arasındaki ilişkiyi insan toplumunda ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Hayvanlar bahsinde ilgilenmeyi gerektiren önemli bir husus etle beslenme meselesidir. Hayvanların hepsi bitkilerle beslendiğinde yaşamlarını gerçekleştirebilirler. Et yeme karşılanması gereken zorunlu bir ihtiyaç değildir. Fakat yaygın bir etoburlar kümesi vardır. Bunları nasıl izah etmeliyiz? Burada karşımıza çıkan aşırı üremenin yaşam üzerinde oluşturduğu tehdit, sorunu çözümleyici bir unsur olabilir. Cinsel üreme yaşamı garanti altına almak için bir yol iken, aşırısı çeşitli yaşam olanaklarını yok edebilir. Örneğin aşırı miktarda çoğalan fareler bitkileri yok edebilir. Koyun, keçi, sığır gibi hayvanlar da bitkileri yok edebilir. Ayrıca kuşlar âleminde de dengesiz çoğalmalar vardır. Bu durumda devreye yılan, aslan ve şahinin girmesi sadece yok etme amaçlı olmayıp, hayvanlar âleminin sürdürülebilirliği açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Doğadaki böylesi bir işbölümünü büyük adaletsizlik olarak görmek sakıncalı olabilir. Fakat burada ince bir denge vardır. Bu denge aşılıp ortalığı yılanlar, aslanlar ve şahinler

doldurursa, geriye çok az canlı hayvan kalır. Doğal sistemlerin kendi kendilerini düzenlemeleri müthiş bir zekânın ürünüdür.

İnsan toplumunda cinsel üremeyi düzenlemenin büyük önemini, yaşamın sürdürülmesindeki yerini ve ahlâkla bağlantısını kapsamlı biçimde değerlendireceğiz. Temel araştırma konusu olarak ele aldığımız insanın biyolojik âlemle ilişkisine yeniden dönersek, bu âlemdeki tüm gerçekleşmelerin âdeta insanda özetlendiğini görürüz. Bitkiler ve hayvanlar âleminde tanıklık ettiğimiz tüm yaşam özelliklerini insanda gözlemek mümkündür. İnsan bir anlamda gelişim halindeki bitkiler ve hayvanlar âleminin hem amacı hem de mirasçısı durumundadır. İnsanüstü bir canlı ancak varsayım olarak düşünülebilir. Zaten insan beynindeki düşünme yeteneğinin muazzam gücü insanüstü yeni bir oluşumu belki de gereksiz kılmaktadır. Canlıların temel özelliği olan öğrenme, düşünme yetisi olarak beyindeki gelişme insanda zirve yapmıştır. Evrenin kendini tanıması insanda gerçekleşmektedir. Kutsal Kitap'ta geçen "Tanınmak için insanı yarattım" ayeti belki de bu anlama gelmektedir.

Şüphesiz insan tüm bitki ve hayvan canlılığının birikimidir. Ancak bunun tersi doğru olamaz; yani tüm bitkiler ve hayvanları toplasanız da bir insan etmez. Burada insanı ayrı bir âlem olarak ele alma gereği doğmaktadır. Bunun 'insan merkezli' bir evren anlayışı ile ilgisi yoktur. Panteizmden (doğa-tanrı birliği) de bahsetmiyorum. Kendine özgü tür olarak insanın farkını açıklama gereğini duyuyorum. İnsan ayrı bir âlem olarak ele alınmayı gerektirecek kadar önemlidir.

Üçüncü olarak, o halde insanı kendine özgü bir toplumda kendini gerçekleştirmiş tür olarak araştırma konusu yapmak anlamlı bir yöntem olup hakikat arayışı ve rejimi açısından önemlidir.

İnsanın 'primatlardan' kopuşu, türsel gelişme evreleri konumuz açısından önemli değildir. Antropolojik değerlendirme yapmıyoruz. Şüphesiz sadece hayvanlar âleminde değil, bitkiler âleminde de toplum veya topluluğa benzeyen bir arada yaşama örneklerine bolca rastlamaktayız. Doğası gereği her tür birbirine yakın olmak, hatta topluluk olarak yaşamak durumundadır. Ağaçlar ormansız, balıklar sürüsüz olmaz. Fakat insan gibi toplumu da niteliksel bir farka sahiptir. Toplumun kendisi belki de üst insandır veya üst insanı yaratmış, yaratacak olan organizasyondur. Bir çocuğu doğduktan hemen sonra yaşamını da güvence altına alarak toplumdan koparıp ormanın içine

atarsak, bir primata dönüşmekten kurtulamayacaktır. Yanına benzer birkaç insan verdiğimizde başlayacak olan süreç, primatlarda başlayan sürece çok benzer olacaktır. Ama aynı şey hayvan toplulukları için geçerli değildir. Bu durum bile insan toplumunun apayrı değerde olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumun insanı, insanın toplumu inşa etmedeki rolü de benzersiz olmaktadır.

Şüphesiz insan olmadan toplum olmaz. Ama toplumu sadece insanların toplamından ibaret görmek ciddi bir yanılgıdır. Toplumsuz insan primat olmaktan öteye gidemez. Toplumlu insan ise müthiş bir güç olabilmekte, büyük bir düşünce gücüne erişmektedir. Bir insanın kararı (nükleer bombaları patlatmada olduğu gibi) tüm dünyayı çöle çevirebilir. Bu insan uzaya çıkabilmekte, sınırsız keşifler yapabilmekte ve icatlarda bulunabilmektedir. Toplumsallığın gücünü belirtmek için bu örnekleri veriyoruz. Toplumsal kuruluş her ne kadar 'sosyoloji'nin konusu ise de, çözmeye çalıştığımız sorun bambaşkadır. Toplum olmaksızın bilgiye ulaşma ve hakikat rejimini kurma mümkün görünmemektedir. İnsan bireyinde gerçekleşen her şey toplumsal olmak durumundadır. Burada sadece bitkiler ve hayvanların, hatta fiziksel ve kimyasal evrenin kalıtçısı olarak insandan değil, toplumda gerçekleşen insandan bahsediyoruz.

Kapitalist modernite de dahil, tüm uygarlık sistemleri insanı tarihten ve toplumdan kopuk olarak incelediler. Daha doğrusu, insana dair tartışılan, oluşmuş tüm düşünce ve yapılar tarihten ve toplumdan kopuk ele alındı; hatta toplum üstü bireylerin eseri olarak ortaya konuldu. Buradan da örtük ve çıplak krallarla maskeli ve maskesiz tanrılar icat edildi. Hâlbuki topluma ilişkin anlayışımızı derinleştirdiğimizde tüm bu krallar ve tanrıları çözümleyebileceğimiz gibi, bunların hangi düşüncelerden, hangi toplumsal yapılardan, özellikle zorbalık ve sömürü üreten hangi toplumsal sistemlerden kaynaklandıklarını da açıklayabileceğiz.

İnsan-toplum ilişkisini anlamlı bir biçimde ortaya koyabilmek en temel yöntem sorunudur. Çok bilimsel geçinen Bacon ve Descartes yöntem sorunlarını tartışırken, içinde hareket ettikleri toplumdan habersiz, bağıntısız gibi görünmektedir. Çok iyi bilmekteyiz ki, onların etkilendikleri toplum, kapitalizmi bir dünya sistemi olarak inşa eden bugün İngiltere ve Hollanda dediğimiz ülkelerin toplumuydu. İnşa

ettikleri yöntemler de kapıyı ardına kadar kapitalizme aralayan toplumla bağlantılı düşüncelerdi.

O halde insan toplumunu temel bir kategori olarak araştırmaya başlarsak neler gözlemleyebiliriz?

a- Toplum insanı hayvandan niteliksel olarak ayıran bir oluşumdur. Bu hususu yeterince açıkladık.

b- Toplum insanlarca oluşturulduğu gibi, kendisi de insan bireylerini inşa eder, oluşturur. Burada anlaşılması gereken temel husus, toplumlar veya toplulukların insan eli ve yeteneğiyle inşa edildikleridir. Toplumlar insanüstü kuruluşlar değildir. İnsan hafızasını derinden etkiledikleri için kendilerini totemden tanrıya kadar varan bir kimlikle yansıtsalar da, insan kurgulamaları oldukları açıktır. İnsan olmadığında, totem veya tanrıların sürdürecekleri bir toplum yoktur.

c- Toplumlar tarihsel ve mekânsal kısıtlamalar altındadır. Diğer bir anlatımla toplumların içinde inşa edildikleri bir zamanları ve coğrafî koşulları vardır. Tarihten ve coğrafyadan kopuk toplum inşaları yoktur. Her koşulda ve süresiz toplum ütopyaları boş düşlerdir.

Konusu genelde canlılar özelde insan olan tarih, yine genelde canlıların özelde insanın gelişimi açısından bağımlı olduğu zamanı ifade eder. Başta mevsimler olmak üzere birçok zaman döngüsü ve süresi türlerdeki oluşumlar için zaruridir. Kaldı ki, süresi olmayan hiçbir oluşum yoktur. 'Ezel-ebed' kavramının sadece 'değişime' has olduğu anlaşılmıştır. Yani değişmeyen, zamansız olan tek şey değişimin kendisidir. Tarihle toplum bağlantısı daha sıkı ve kısa sürelidir. Evren için milyarlarca yıldan bahsederken, toplumlar için binlerce yılı aşmak ancak uzun süre kavramında geçerli olabilir. Yaygın zaman süreleri günlük, aylık, yıllık, yüzyıllık gibi sürelerdir. Toplumların mekânı esas olarak bitkisel ve hayvansal varlıklarla bağlantılıdır. Kutuplarda ve ekvatoral bölgelerde toplumlar çok istisnaidir. En zengin bitki örtüsü ve hayvan varlığı en verimli toplumlar için de zemin oluşturabilir.

Hiyerarşik ve devletçi gelenekler içinde oluşan, inşa edilen birçok düşünce ekolü ve dinsel yapı ile toplumsal tarihten ve mekândan kopuk bir sistem kadermiş gibi insan zihnine egemen kılınmaya çalışılır. Nasıl ki bazı kahramanların tarihi yaptıkları iddia ediliyorsa, bazı düşünce insanları ve din vaazcılarının da tarihsel toplumdan kopuk düşünce ve din sistemleri kurdukları habire işlenir. Kapitalist sistemde bilime çok yer verildiği halde, özellikle topluma ilişkin birey bazın-

da düşünmeye büyük özen gösterilir. Hangi toplum biçimlenişinin hangi dinsel ve felsefi düşünce sistemine yol açtığı sürekli karanlıkta bırakılır. Toplumun zamanı ve mekânı bireyi inşa ettiği gibi, bireylerin de özellikle aldıkları formasyonla geleceği şekillendirmede inşa edici rol oynadıkları yeterince kanıtlanmıştır. Dolayısıyla yöntem sorunlarında ve hakikat algılamalarında tarihsel ve mekânsal boyutlar gerekli koşulların başında gelmektedir.

d- Önemli bir husus da toplumsal gerçekliklerin inşa edilmiş karakterde olmalarıdır. İnsanların sıkça içine düştükleri bir yanılgı toplumsal kurumlara, yapılara doğal gerçekliklermiş gibi bir özellik atfetmeleridir. Toplumsal sistemlerin meşruiyet rejimleri kendilerini hiç değişmezmiş ve kutsalmış gibi sunarlar. Tanrısal kuruluşlara sahip olduklarını, öylece tayin edildiklerini sistemli tarzda vaaz ederler. Kapitalist modernitede toplumda nihai sözün söylendiği, liberal kurumların alternatiflerinin olmadığı, hatta 'tarihin sonuna' varıldığı enjekte edilmeye çalışılır. Sıkça değişmez, değiştirilemez anayasalar ve siyasi rejimlerden bahsedilir. Hâlbuki kısa bir tarihçeyle bu 'değişmezler' ve 'sarsılmaz yapılar'ın ömrünün yüzyılı bile bulmadığını görürüz. Burada önemli olan, insanın düşünce ve iradesini günlük olarak bağlayacak ideolojik ve siyasi söylemlere başvurulmasıdır. İktidar ve istismar odaklarının bu ideolojik ve siyasi retoriklere şiddetle ihtiyaçları vardır. Güçlü bir ideolojik ve siyasi retoriğe başvurmadan günümüz toplumlarını yönetmek çok zordur. Medya organları bu nedenle çok geliştirilmiştir. Yine bilimsel ve düşünsel kuruluşlar ezici biçimde iktidar ve istismar odaklarına bağlanmışlardır.

Toplumsal gerçeklerin sıkça inşa edilmiş gerçekler olduğunun ne kadar bilincinde olursak, yıkılmaları ve yeniden inşa edilmelerinin gereğine de o ölçüde daha iyi hükmedebiliriz. Yıkılmaz ve değişmez toplumsal gerçeklikler yoktur. Hele hele baskıcı ve sömürgen kurumların aşındırılmaları ve yıkılmaları özgür yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Toplumsal gerçek derken, toplumun tüm ideolojik ve maddi kurumlarını kastetmekteyiz. Dilden dine, mitolojiden bilime, ekonomiden siyasete, hukuktan sanata, ahlâktan felsefeye kadar tüm toplumsal alanlarda uygun zaman ve mekân koşullarında toplumsal gerçeklikler sürekli kurulur, yıkılır, restore edilir veya yenileri oluşturulur.

e- Toplum-birey ilişkisine soyut bakmamak önemlidir. Bireyler tarih içinde şekillenmiş, belli bir dili ve oturmuş gelenekleri olan saydı-

ğımız tüm toplumsal alanlardaki kurulu yapılara katılırlar. Diledikleri gibi değil, toplumun çok önceden ve özenle hazırlanmış kurumlarına ve geleneklerine göre katılım gösterirler. Bireyin toplumsallaşması muazzam bir eğitici çabayı gerektirir. Bir anlamda toplumun tüm geçmişi olan kültürünü özümsedikten sonra birey toplumun üyesi, mensubu haline gelir. Toplumsallaşma sürekli çabayla gerçekleştirilir. Her toplumsal eylem aynı zamanda bir toplumsallaşma eylemidir. Dolayısıyla bireyler diledikleri gibi değil, toplumlarının istediği gibi inşa edilmekten kurtulamazlar. Şüphesiz özellikle sınıflı ve hiyerarşik toplumlar baskı ve sömürüye açık toplumlar oldukları için bireyin direnme ve özgürlük talebi hep var olacak, köleliği inşa eden toplumsallaşmaları gönül rızasıyla kabul etmeyecektir. Yine yabancı, farklı, sömürgen toplumlarla bütünleşmeye ve asimile edilmeye karşı daha fazla direnecektir. Ama yine de toplumların baskısı altında ve eğitim kurumlarının çarklarında dönüştürülmeye, hatta yok edilmeye çalışılacaktır. Bireyi değirmeni andıran çarklarında öğüten toplumlar, mevcut un ve hamurdan kendilerine göre malzeme oluştururlar. Gerek kurumlar arası çelişkiler gerekse direnen insan her zaman var olacak, birey toplum içinde uzlaşmaya dayalı dengeler kapsamında bir yer edinecektir. Ne toplumun bireyi mutlak eritme gücü, ne de bireyin toplumdan tamamen kopma şansı vardır.

Özcesi, toplumu doğruya yakın bir yaklaşımla temel alan ve insan üzerinde yoğunlaşan yöntemli çalışma ve hakikat rejimleri daha anlamlı sonuçlar verebilir.

Dördüncüsü, insan zihniyetindeki esneklik en gelişkin düzeyde olup, araştırmalarımızın anlamlı olma şansını çok fazla etkileme durumundadır. İnsan zihniyetinin doğasını tanımadan, yöntem ve hakikat ideaları havada kalır.

Tanımaya çalıştığımız insan zihniyetinin ikili bir yapısının bulunduğunu sıkça belirttik. Duygusal düşüncenin gelişkin olduğu ve evrim açısından daha eski olan kısımla (Beynin sağ lobu oluyor) analitik düşünceye daha yatkın ve sürekli gelişmeye açık olan yeni kısımdan (beynin sol lobu) oluşan düşünce yapısı, bu özelliği nedeniyle büyük bir esnekliğe sahiptir. Hayvanlar âleminde duygu ve düşünce birbirine yakın düzeydedir. Duygular öğrendiklerini şartlı ve şartsız reflekslerle yanıtlar, yani gereklerini yerine getirirler. Bunlar anlık tepkilerdir. Bu yapıların aynısı insanda da vardır. Örneğin vücut ateşe anında

cevap verir. Burada analitik düşünmeye gerek yoktur. Ama bir Everest Tepesine çıkış için yüzlerce koşulun analize tabi tutulması gerekir. Ancak ilgili tüm koşulların analizinden sonra yola çıkmaya karar verilir. Duygusal düşüncede yanılgı payı aranmaz. İçgüdü nasıl tepki veriyorsa öyle davranılır. Analitik düşünce ise yılları alabilir. Yöntem, çalışma ve hakikat arayışı böylesi bir düşünce yapımıza dayanmak durumundadır. Zihnimizin çalışma düzenini tanımadan, doğru yöntem ve hakikat bilgisi rastgele olmaktan kurtulamaz. O halde zihnin kendisini iyi tanımak öncelik taşımalıdır.

Zihnimizin birinci özelliği çok esnek bir yapı sergilemesidir. Denilebilir ki, zihnimiz dışında bilebildiğimiz tüm evren yapılanmalarında özgürce seçim şansı çok sınırlıdır. Özgürlük alanı çok dar aralıklarla düşünülebilir. Atom-altı parçacıklarla makro evrendeki yapılarda özgür seçimin nasıl cereyan ettiğini bilmiyoruz. Ama evrendeki mevcut çeşitliliğe bakarak, bunun ancak parçacıklar dünyasında ve makro evrendeki esnek davranabilme ve özgür seçim yapma yeteneğiyle mümkün olabileceğini yol açtığı sonuçlardan çıkarabiliyoruz. İnsan beyninde ise bu esneklik aralığı çok genişlemiş bulunmaktadır. En azından potansiyel düzeyde sınırsız hareket özgürlüğüne sahibiz. Tabii bu potansiyelin ancak toplumsallıkla aktif hale geçebileceğini unutmuyoruz.

Zihnimizin ikinci özelliği, zihniyet esnekliğimizin geniş bir doğru algılamalar kümesi kadar yanlış algılamalara da açık bir yapı sergilemesidir. Bu özellik temelinde esneklik baskı ve duygu ağında her an saptırılabilir. Bu nedenle baskı ve işkence mekanizmalarıyla duyguları avlayıp aldatma ve yanlışa yöneltmeyi esas alan havuç politikaları birlikte kullanılır. Hele binlerce yıldır insan zihni üzerinde baskı kuran hiyerarşik ve devletçi düzenlemeler muazzam etkiler yaratmışlar, âdeta kendilerine göre bir zihniyet yapısı inşa etmişlerdir. Ödüllerle de zihnin çokça avlandığı iyi bilinen özelliklerindendir. Buna rağmen direnme özelliğine de sahip zihniyet yapımız, doğru yolu tutturmada ve büyük hakikatlere ulaşmada eşsiz özellikler sergilemektedir. Büyük insanların bu vasıflarında bağımsız zihinlerinin rolü belirleyicidir. Özgür seçimler en çok zihinler bağımsız kaldığında gerçekleşir. Zengin algılamalarla bağımsız olma arasında yakın ilişki vardır. Zihnin bağımsızlığıyla kastedilen, daha çok adalet ölçülerinde davranabilmesidir.

Gerçekle adalet arasındaki ilişkinin altında evrensel düzenin yattığını söyledik. O halde adil olabilen zihin evrensel düzene göre özgür seçim şansını en çok kullanma duruşunu yakalamıştır denilebilir. Bunun için en büyük eğitici güç olan özgürlük tarihi (toplumsal tarih) zihnimizi eğiterek onu doğru seçimlere hazırlar. Psikoanalitik yaklaşımlar zihnimizin derinliğini artan bir hızla ölçmeye çalışmaktadır. Psikoanalizm yeni bir bilgi alanı olarak giderek önem kazanmaktadır. Fakat psikoanalizm kendi başına doğru ve yararlı bilgiye ulaşmada yetersizdir. Bunda bireyi bağımsız ele almasının büyük rolü vardır. İnsanı toplumdan kopuk ele almak çok yetersiz ve sağlıksız bilgiye yol açabilir. Bu eksiği kapatmak isteyen sosyopsikoloji şimdilik pek verimli olamamaktadır. Sosyoloji doğru kurulmamıştır ki, sosyopsikoloji doğru sonuçlar versin. Psikoloji ile hayvanların zihinlerini iyi tanıyabiliriz. Süper hayvan olarak tanımlanan insanı da psikoloji ile tanıyabiliriz. Ancak sosyal bir hayvan olarak insanı tanımanın henüz başlangıcındayız.

Yöntem ve bilgilenme sistemini kurgularken, zihnimizin yapısını iyi tanımadan başarılı sonuç almamızın tesadüflere kaldığını daha iyi anlamaktayız. Ancak zihnin doğru ve derinlikli tanımı ve özgür seçme pozisyonu sağlandığında (toplumsal özgürlük), yöntem ve bilgi rejimimiz doğru algılamalara yetkin cevaplar verebilir. Bu koşullar altında yöntemli çalışmalarımız daha doğru bilgi birikimiyle daha özgür bir toplum ve birey olma şansımızı arttırır.

Beşinci olarak, insanın metafizik karaktere sahip olma özelliği, yöntem ve bilgi sistematiği açısından eşsiz bir örnek sunmak durumundadır. Yöntem ve bilgiye ulaşma bilimi (epistemoloji), insanın metafizik özellikleri çözümlenerek daha yetkin kılınabilir. Bizzat metafizik yaratma ve inşa etmede insanı kavramak önemli bir araştırma konusudur. En az çözümlenen toplumsal sorunlardan birisi de metafizik insanı tanımlama düzeyinden bile yoksun oluşumuzdur. İnsan nasıl metafizik olabiliyor? Bu hangi ihtiyaçtan kaynaklanıyor? Olumlu ve olumsuz yanları nelerdir? Metafiziksiz yaşamak mümkün müdür? Belli başlı metafizik özellikler nelerdir? Metafizik sadece düşünsel ve dinsel alanda mı geçerlidir? Toplumla metafizik arasındaki ilişki nedir? Metafizik sanıldığı gibi diyalektik karşıtlığı mıdır, onunla sınırlandırılabilir mi? Bu konuda soruları daha da çoğaltabiliriz.

Madem insan bilgimizin temel öznesidir, o halde bu öznenin en temel vasıflarından olan metafizik düşünce ve kurumlarını tanımadan, bu kaynaktan yeterli bilgiye erişme iddiamız eksik kalacaktır. Gerek sosyolojinin gerekse psikolojinin kendisine hiç sorun yapmadığı bir alandan bahsediyoruz. Başta dinsel düşünce olmak üzere birçok düşünce ekolünün metafizik olarak değerlendirilmesi, metafizik sorununu daha da içinden çıkılmaz hale getiriyor. Metafizik sorununa yaklaşımımızın temelinde, onun toplumsal insanın temel bir özelliği olması yatmaktadır. Metafizik toplumsal insanın onsuz edemeyeceği bir toplumsal inşa gerçeğidir. İnsanı metafizikten soyutlarsak, onu ya süper bir hayvana (Nietzsche'nin Almanlar için kullandığı bu kavram Nazi Almanya'sında kanıtlanmıştır), ya da süper bir bilgisayara dönüştürmüş oluruz. Bu duruma gelmiş bir insanlığın insan olarak ne kadar yaşam şansı olabilir?

Gelelim metafizik insanın ne olduğuna.

a- Ahlâk metafizik insanın özelliğidir.

b- Din önemli bir metafizik özelliktir.

c- Tüm kollarıyla sanat ancak metafizik olarak tanımlanabilir.

d- Kurumsal toplum, hatta toplum bir bütün olarak metafizik tanıma daha uygun düşmektedir. Daha da sıralayabileceğimiz bu özellikleriyle acaba insan neden ve nasıl metafizik olabilmektedir?

Birincisi, insandaki düşünebilme kapasitesidir. Bir nevi kendi farkına varan evren olarak insan, hem acısı hem de sevinci yönüyle duyduğu dehşeti gidermek için kendisini fizik üstü inşa etmek zorundadır. Başka türlü fiziki acılar ve sevinçlerin üstesinden gelemez. Savaşlar, ölüm, şehvet, tutku, güzellik vb. algılar karşısında dayanabilmek için metafizik düşünce ve kurumlar vazgeçilmesi zor bir ihtiyaç durumundadır. Tanrı yoksa icat edilmek, sanat oluşturulmak, bilgi geliştirilmek suretiyle bu ihtiyaçlar tatmin edilebilir.

Daha değişik bir açıdan metafiziği fiziğin ötesi olarak düşünmek, ne çok mahkûm etmeyi ne de övgü dizmek gerektirir. İnsan gerçekten fiziğin sınırlarını en çok zorlayan varlıktır. İnsanın fiziğin ötesi olarak metafizik yaşaması ontolojik karakteri gereğidir. Sadece fiziki olarak kalabilmeyi savunmanın bir anlamı yoktur. Daha doğrusu, fiziki kalmak ancak mekanik insan tanımına yol açabilir. Bu, Descartes'ın çoktan tanımladığı, ancak bilimsel izahı olmayan bir 'ruh' kavramıyla kurtulmaya çalıştığı bir yaklaşımdır.

İkincisi, ahlâk olmadan toplumun sürdürülmeyecek olması metafizik olmayı gerektirmektedir.

Toplum ancak özgür bir yargılama olarak ahlâkla düzenlenebilir. Sovyet Rusya'sının, Firavun Mısır'ının tüm rasyonelliklerine rağmen çözülmelerini ahlâktan yoksunluklarına bağlayabiliriz. Rasyonalite tek başına toplumu sürdüremez. Belki robotlaştırabilir, gelişkin hayvanlar haline getirebilir ama insan olarak tutamaz. Ahlâkın bazı niteliklerini sayalım: Acıya dayanma gücü ve gereğini karşılayabilme, zevk, arzu ve şehvete sınır koyma, üremeyi fiziki değil toplumsal kurallara bağlama, geleneklere, dine ve yasalara uyma ve uymama tercihine ilişkin karar verme. Örneğin ahlâkın üremeye yol açan cinsel ilişkiyi kurallara bağlaması insan türünde zorunlu bir ihtiyaçtır. Nüfusu kontrol altına almadan toplumu sürdüremeyiz. Tek başına bu konu bile ahlaki metafiziğin büyük gereğini ortaya koymaktadır.

Üçüncüsü, sanatla insan kendine has bir evren yaratmaktadır. Toplum ancak ses, resim, mimari gibi temel alanlardaki yaratımlarla sürdürülmektedir. Müziksiz, edebiyatsız, mimarisiz toplum düşünülebilir mi? Tüm bu alanlardaki yaratımlar metafizik anlamındadır. Bu yaratımlar toplumun sürdürülmesinin vazgeçilmezleridir. Sanat tam bir metafizik kurgulama olarak insanın estetik olabilme ihtiyacını gidermektedir. İnsan nasıl iyi-kötü seçimiyle ahlâkî davranışına anlam biçiyorsa, güzel-çirkin yargısıyla da sanatsal davranışına anlam biçmektedir.

Dördüncüsü, politik yönetim alanı da metafizik yargılarla doludur. Alanın kendisi en güçlü metafizik inşalardan ibarettir. Politikayı fizik yasalarıyla izah edemeyiz. Fizik yasalarıyla yönetmenin azamisi robotlaştırmadır; diğer yüzüyle faşizmin 'sürü güdümü'dür. Politik alanın seçme, özgür davranma anlamını da taşıdığını belirtirsek, bir kez daha politik insanın metafizik karakterine varmış oluruz. Aristo'nun "İnsan politik hayvandır" belirlemesi daha çok bu anlamı çağrıştırmaktadır.

Beşincisi, hukuk, felsefe, din ve hatta 'bilimciliğin' metafizikle yüklü alanlar olduğunu özenle belirtmeliyiz. Tarihsel toplumda tüm bu alanların niceliksel ve niteliksel yönleriyle metafizik eserlerle dolu, yüklü olduğunu bilmekteyiz.

Metafiziğin birey ve toplum yaşamındaki ağırlıklı konumunu tespit ettikten sonra, hakkında daha anlamlı yaklaşımlar geliştirebiliriz.

1- Tarihsel gelişimde metafizikçi yaklaşımlar ya tümden yüceltilip temel hakikat gibi ele alınmışlar, ya da karşıtları tarafından tam bir düzmece alan biçiminde görülüp eleştirilmişler, gerçekliği olmayan, insanı aldatma söz ve aygıtlarından ibaret sayılmışlardır. Her iki yaklaşımda da tarihsel toplum algılamasından ya habersiz olunduğu ya da bu konuda abartıya kaçıldığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Her iki anlayışı savunanların da farkında olmadıkları husus, metafiziğin hangi toplumsal ve bireysel özellik ve ihtiyaçtan kaynaklandığıdır. Yüceltici kesim metafiziğin fiziksel âlemle bağını bir tarafa bırakmış olup, metafizik sonsuz özgürlükmüşçesine bir yanılgıyı taşımaktadır. Bu kesimdekiler düşünce ve ruhun maddi âlemle bağını ya inkâr etmişler ya da saptırıp aşkın tanrı düzenlerinden bizzat insanı tanrılaştırmaya kadar varan saplantılar ve abartılara düşmüşlerdir. Şüphesiz bu gelişmelerde hiyerarşik ve devletçi düzenin etkisi büyüktür.

Metafiziğin önemini inkâr eden kesim ise, materyalist âlemi, maddi uygarlığı, son dönemde rasyonalite ve pozitivizmi bayrak edinerek saldırıya geçmiştir: 'Metafizik kokan her şey hastalıklıdır, aldatma aracıdır, toptan reddedilmelidir!' Fakat özellikle rasyonalite ve pozitivizme dayanan kapitalist modernitenin 'faşist sürü', 'robot-mekanik insan' ve 'simülasyondan' ibaret yaşam tarzlarına yol açarak, çevreyi de yok ederek tarihsel toplumu yıkıma götürdüğü sonradan daha iyi fark edildi. Fizik yasalarına aşırı bağlılığın toplumu yıkıma ve çözülüşe götürmesi kaçınılmazdı. 'Bilimcilik'in en kötü metafizik olduğu da böylece kanıtlanmış oluyordu. Eğer toplumsal yaşamın bir anlamı varsa tabii! En sığ materyalizm olan 'bilimcilik'in' iktidar ve istismarın en iyi eğitilmiş uzmanı olduğunu, dolayısıyla bilerek ya da bilmeyerek en çok aldatan bir konumda durduğunu ve metafiziğin en tortu biçimini temsil ettiğini önemle belirtmeliyim.

2- Hiçbir tarafta yer almayan, 'nihilist' olarak da değerlendirebileceğimiz kümede yer alanlar ise, her iki tarafta da yer almak zorunda olmadıklarını, metafizik yanlısı veya karşıtı olmak gerekmediğini, tam bağımsız yaşanabileceğini iddia etmektedirler. Görünüşte zararsız gibi duran bu kümenin özünde en tehlikeli küme olduğunu belirtmek gerekir. Diğer iki tarafın hiç olmazsa büyük idealleri vardır. Temsil ettikleri değerlerin farkındadırlar. Toplumu şekillendirmede ve bireyi yeniden inşa etmede iddialıdırlar. Tam bağımsız küme ise, aslında toplum içinde ve toplumun değerleriyle yaşadığı halde, nihilist

(inkârcı) bir tutumla oralı olmayan bir yaşamın mümkün olduğuna inanmaktadır. 'Bilimci' metafizikçilere en yakın kesimdir. Kapitalist modernitenin sayılarını çığ gibi arttırdığı bu kesim, yıkılmış ve çözülmüş toplumun deklase (sınıf dışı, boşluğa, lağıma atılmış) unsurlarından oluşmaktadır. Buna hayvanlaşmaya en yakın kesim de diyebiliriz. Futbol holiganları bu kesime en yakın duran görünür bir örneği sergilemektedir. Benzeri gruplar hızla çoğalmaktadır. Kapitalist modernitenin kanseri arttırdığı bu örneklerle de kanıtlanabilir. Metafiziğe ilişkin her iki tarihsel yaklaşım da sonuçta modernitenin pozitivist bilimcilik anlayışında birleşirler. Dinleri kılık değiştirmiş metafizik olan pozitivizm iken, tanrıları da ulus-devlettir. Maskesini atan tanrı bizzat ulus-devlet biçiminde tüm modern toplumların içinde kapsamlı ritüel ve simgeleriyle kutsanmaktadır.

3- Daha dengeli bir yaklaşım geliştirmenin hem gerekli hem de mümkün olduğunu düşünüyorum. Daha doğrusu, metafiziğin bir toplumsal inşa gerçeği olduğunu bilerek ahlâk, sanat, politika ve düşüncede 'iyi, güzel, özgür ve doğru'ya yakın bir metafizik geliştirmeyi temel görev saymaktayım. Metafiziği ne toptan kabul eden ne de reddeden tutumlara girmeden ve ukalaca tam bağımsızlık safsatalarına düşmeden, tarihsel toplumda hep izlendiği gibi 'iyi, güzel, özgür ve doğru' arayışımızı sürdürmek 'erdemli yaşam'ın özüdür. Toplumda anlamlı yaşamı mümkün kılanın da bu erdemli yaşam sanatı olduğuna inanmaktayım.

Şüphesiz metafiziklere mahkûm değiliz. Ama en 'iyisini, güzelini, özgürünü ve doğrusunu' bulmaktan ve geliştirmekten de vazgeçemeyiz. Kötüye, çirkine, köleliğe ve yanlışa mahkûm olmak ne kadar kader değilse, iyi, güzel, özgür ve doğru bir yaşam tarzı da imkânsız değildir. En kötü seçenek olarak çaresizliğin ve sorumsuzluğun (kapitalist modernite başta olmak üzere, tüm hiyerarşik ve devletli düzenlerin) yol açtığı nihilist yaşama da mecbur değiliz. Bu konudaki kavga toplumun ilk inşa çağından beri sürmektedir. Günümüzdeki özgün yan, kapitalist modernite gibi bir sistemin çözülüş döneminde yaşamamız, bunun da iyi, güzel, özgür ve doğru olanın mücadelesi için özgün düşünce ve eylem duruşlarına ve yeni toplumsal inşalara ihtiyaç göstermesidir. Bu yönlü yoğun çabalara aşk düzeyinde bir tutkuyla girişmenin gereği kadar, en bilimsel arayışlara (yöntem ve hakikat rejimine) ihtiyaç vardır.

Kapitalist moderniteyi aşma, demokratik moderniteyi geliştirme ve yayma sorunlarına cevap bulabilmek için şimdiye kadar serimlemeye çalıştığım argümanlar işlenmesi gereken malzeme olarak değerlendirilmelidir. Bunun için resmi moderniteye yol açan yöntem ve bilgi rejimlerini (hakikat yolu) eleştirmek kadar, postmodernitenin çığır açıcı yöntem ve bilgi sistemlerini de aydınlatmak gerekir. Malzememiz buna yöneliktir. İnsan üzerinde nasıl ve neden yoğunlaşmamız gerektiğini kilit bir sorun olarak açımladık. Birey ve toplum tanımının doğru yapılması ve bireyin ve toplumun doğru algılanması önemini korumaktadır. Modernitenin ciddi çarpıtmalarına maruz kaldıkları ve bilgi-iktidar ağlarına takılı oldukları için sosyoloji, sosyopsikoloji ve antropolojinin bu yönlü çabaları verimli değildir. Bu alanlarda büyük değer ifade eden bireysel çabalar ise sistemsiz ve örgütsüzdür. Bu konularda Frankfurt Okulu, Fernand Braudel, daha öncesinde Nietzsche, sonrasında Michel Foucault ve Wallerstein başta olmak üzere ekol düzeyinde katkı sahipleri çok değerli yaklaşımlar sergilemelerine rağmen, dönemin (Modernitenin çözülüşü ve yeni postmodernite dönemi, biz bunu demokratik modernite olarak adlandırmak istiyoruz) yeni yöntem ve bilgi rejimleri sistemleşmiş olmaktan uzaktır. Çabalar çok fazla ve değerli ama bölük pörçüktür. Bunun temel nedenlerinden biri Wallerstein'ın bizzat itiraf ettiği üzere kapitalist sistemin zehirlemesidir. Söz konusu çaba sahipleri modernitenin kıskacında âdeta kıvranmaktadırlar.

Örneğin Nietzsche'nin modernitenin toplumu karılaştırdığı, iğdiş ettiği, karıncalaştırdığı gibi özdeyişleri önemlidir. Sanki elli yıl sonrasını görüyormuş gibi Almanlar için kullandığı 'süper sarışın hayvan' tabiri faşist sürüleşmeyi ifade etmektedir. Modernleşmenin, ulus-devletleşmenin er geç faşist sürüleşmeyi doğuracağını ve Japonlar için söylediği 'karınca ulus' örneğindeki karınca toplumların devreye gireceğini belirtirken, güçlü bir görüşü seslendirdiği (**Böyle Buyurdu Zerdüşt** adlı eserinde) açıktır. Âdeta kapitalist çağın peygamberi rolündedir.

Max Weber moderniteyi 'toplumu demir kafese alma' algısıyla değerlendirirken önemli bir tespitte bulunmaktadır. Rasyonaliteyi dünyanın büyüsünü yitirmesinin sebebi sayarken, uygarlığın maddi karakterini vurgulamaktadır.

Fernand Braudel, tarih ve mekân boyutundan kopuk sosyal bilimleri çok sert eleştirmektedir. Zaman ve mekân boyutundan kaçan anlatımları 'boş olay yığınları' olarak değerlendirirken, yöntem sorununun çözümüne önemli bir katkıda bulunmaktadır. Braudel'in tarihe getirdiği 'kısa süre-olaysal tarih', 'konjonktürel süre-devrevi kriz süresi' ve 'uzun süre-yapısal süre' kavramları ufuk açıcıdır.

Frankfurt Okulu'nun Aydınlanma ve modernite eleştirisi çığır açıcı nitelikler taşır. Adorno'nun 'temerküz' kamplarına yol açan modernite uygarlığını 'bir dönemin karanlıkta bitişi' olarak değerlendirmesi yetkindir. Özellikle "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" belirlemesi çok ünlüdür. Bununla modernitenin yöntem ve bilgi olarak yanlış kurulduğunu ortaya koyarken büyük bir algıya ulaşmış gibidir. Aydınlanma ve rasyonalite eleştirileri de ufuk açıcıdır.

Michel Foucault'nun modernitede yaşanan göksel tanrının ölümüne insanın ölümünü de eklemesi hayli öğreticidir. Özellikle modern iktidarın toplum içi ve dışı için sürekli savaş anlamına geldiği belirlemesi güçlü fakat işlenmemiş bir tespittir. İktidar, bilgi, hapishane, hastane, tımarhane, okul, kışla fabrika, kerhane gibi kavramlar zinciri konusundaki değerlendirmeleri yöntem konusunda olduğu kadar özgür bir bilgi sisteminin nasıl kurulması gerektiğine dair dolaylı da olsa katkı sunar. Michel Foucault, erken ölümü nedeniyle tamamlayamadığı iktidar-savaş-özgürlük çözümlemesinde, toplumun içinde ve dışında daimi savaş hali olması nedeniyle modernitenin insanı öldürdüğünü belirtmek ister gibidir. Buradan özgürlüğün savaş dışı olabilmeyi başarmış toplumsal yaşam biçimi olduğu sonucunu çıkarmak olasıdır. O halde tüm yıkım araçlarını üreten endüstriyalizmi, militarizmi ve hedefi olan kâr kanununu ve düzenli orduları lağvetmeden, bunun yerine toplumun öz savunmasını ve ekolojisini koymadan özgürlük gerçekleştirilemez.

Wallerstein kapitalist dünya-sistem algısında iddialıdır. 16. yüzyıldan günümüze kadar gelen modern sistemin mükemmel bir fotoğrafını çeker. Fakat gerek sistemi değerlendirmede (Marks gibi kapitalist aşamayı gerekli sayar, onu olumlama eğilimindedir), gerekse sistem karşıtlığı ve çıkışı konusunda tam net değildir. Bunu burjuva sisteminin şerbetlemesine bağlarken itiraf yapar gibidir. Büyük bir dirayetle Sovyet Rusya başta olmak üzere sosyalist sistemin kapitalist moderniteyi aşmak şurada kalsın ona güç verdiğini, çözülmesinin kapitalist

liberalizmi güçlendirmeyip zayıf düşüreceğini söylerken önemli bir tezi dile getirmektedir. Fakat sistemin çözülüşü ve yeni çıkışlar konusunda aynı yetkinliği gösteremez. Modernitenin (kapitalizmin) 1970'ler sonrasında içine girdiği yapısal bunalımın ne zaman ve nasıl sonlanacağı konusunda haklı olarak kesin öngörülerde bulunmaz. Buna rağmen her küçük anlamlı müdahalenin büyük sonuçlara yol açabileceğini söylemesi önemlidir. Katı determinizmden hayli uzaklaştığını görmekteyiz. Yöntem ve bilgi sistemi hakkında en yetkin değerlendirme gücüne sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Şüphesiz burada daha birçok aydının ismini zikredebiliriz. Murray Bookchin'in ekolojiye dair çözümlemeleri, Feyerabend'in yöntem ve mantığa yönelik eleştiri ve önerileri çığır açıcıdır. Tüm bu aydınlarda eksik olan yan, bilgi-eylem birlikteliğini yetkince tutturamamalarıdır. Şüphesiz kapitalist modernitenin muazzam kendine bağlayıcı gücü bunda etkili olmuştur.

Marksist ekol kapitalizmin bilimsel geçinen en sert eleştirisi olduğunu iddia etmesine rağmen, ironik olarak bilgi-iktidar konusunda sisteme en yararlı alet konumuna düşmesine engel olamamış, liberalizmin sol kanadı olmaktan kurtulamamıştır. Yüz elli yıllık deneyim bunu yeterince kanıtlayıcı niteliktedir. Bunun temel nedenini bu ekolün yöntemini ve tüm bilgi birikimini 'ekonomik indirgemeciliğe' endekslemesine bağlayabiliriz. Toplumun metafizik ve tarihsel karakterini çok basitçe ele alan, iktidar olgusunu basit bir hükümet komitesine indirgeyen, ekonomi-politik tahlile sihirli bir rol yükleyen 'bilimsel sosyalizm', pozitivizmin bir versiyonu olmaktan kurtulamamıştır. Sosyolojiye Emile Durkheim ve Max Weber'de olduğu kadar kurucu rol atfetmesine rağmen, yöntem ve epistemoloji konusunda liberalizmin sol ekolü olma konumunu aşamamıştır. Bir kez daha önemli ve belirleyici olanın niyetler değil, topluma hükmeden sistemin (yöntem, bilgi-iktidar, teknik güç) asimile edici ve kendisiyle bütünleştiren güç odakları olduğu açığa çıkmaktadır. Önemli bir güç olan ekonomi iktidar ve diğer temel metafizik güçlerle birlikte doğru bir tarihsel-toplumsal çözümlemeye tabi tutulmadan kapitalist moderniteyi aşmak, bunun için sorunları ortaya koyup çözüm yolları önermek ve eylemli kılmak pek mümkün olmadığı gibi kaba bir pozitivizme düşmekten öteye sonuç vermez. Mevcut teori ve pratik bu gerçeği yeterince kanıtlamaktadır.

Kapitalist modernitenin radikal bir eleştirisi olarak ortaya çıkan anarşist ekoller yöntem ve bilgi teorisi konusunda yetkindirler. Marksistler gibi kapitalizmin ilericiliğinden dem vurmazlar. Topluma ekonomik indirgemeciliği aşan birçok farklı noktadan bakabilmişlerdir. Sistemin 'asi çocukları' rolünü yetkince oynarlar. Tüm iyi niyetlerine rağmen, bu akımlar sonuçta sistemin günahkârlığına karşı kendilerini inatla koruyan tarikatlar olmaktan kurtulamamışlardır. Marksizm için söylediğim şeyler bu akımlar için de geçerlidir: Sistemi ve onu aşma sorunlarını doğru tanımlamak ve demokratik modernitenin yöntem ve bilgi-eylem gücünü yetkince kullanmak uzak kaldıkları temel hususlardır.

Ekolojist, feminist ve kültürel hareketlerin teori ve pratikleri için de benzer değerlendirmeleri yapabiliriz. Bu hareketler modernitenin demir kafesinden kurtulmuş yavru kekliklere benzemektedir. Nerede ve ne zaman avlanacakları konusunda sürekli endişeleniriz. Fakat yine de bunları umut hareketleri olarak görmek önemlidir. Alternatif ana akım geliştiğinde epey katkı sunabilirler. Sosyal-demokrat akım ve ulusal kurtuluş hareketleri modern sistemle oldukça erken bütünleşmişler ve onun sürükleyici güçleri olmuşlardır. Ana akım liberalizmin iki güçlü mezhebi olmayı başarmışlardır.

Sonuca gitmede anti-oryantalist yaklaşımımı da özce ortaya koymanın konuya katkı sağlayacağı kanısındayım. Kendimi modernite karşısında gözlemlerken büyük bir çelişki içinde kaldığımı fark ediyorum. Bunun iki nedenini hemen açıklayabilirim. Birincisi, klasik Ortadoğu kültürünün etkisidir. Bu kültürün kapitalist moderniteyle köklü çelişkileri, dolayısıyla sorunları vardır. Her şeyden önce Ortadoğu kültürü topluma öncelik verme konusunda çok radikaldir. Bireycilik toplumda kolay kolay yüz bulamaz; toplumsal bağlılık kişiliği değerlendirmede temel ölçüttür. Topluma bağlılık oldukça yüceltilmektedir. Dinin ve geleneğin bundaki etkisi güçlüdür. Toplumdan kopukluk hor görülür, alay konusu yapılır. Topluluk değiştirmeye de iyi gözle bakılmaz; fakat daha niteliksel bağlılıklara erişildiğinde yüceltmeyle karşılaşılır. Hiyerarşik sistemde ve devlet katlarında yer tutanlara gıptayla bakılır. Ortadoğu'nun geleneksel hiyerarşik ve devletçi kültürü bu algılamada da çok etkilidir. Bu özelliklerin toplam etkisi nedeniyle dış kültürlere, bu arada modern kültüre kolay teslim olmaz. Daha doğrusu bu kültürlerin içinde zor asimile edilir.

Dolayısıyla güçlü bir gelenek olan 'ümmet' kültürünün, günümüzün en güçlü akımlarından olan ulus-devletçiliğe göre halen tercih nedeni olmasına şaşmamak gerekir. Çünkü ulus-devlet kapitalist modernizmin ürünüdür, yabancıdır. Özde ikisi de milliyetçilik olan siyasi İslâmcılıkla ulus-devlet milliyetçiliği karşılaştırıldığında, daha yerel olan İslâmcı milliyetçilik ezici biçimde tercih edilir. Yaşamın birçok alanında da moderniteyle uyumsuzluk sürüp gitmektedir. Ortadoğu dışında hiçbir kültür alanında kapitalist moderniteye karşı direniş gerçekleştirilmemiş, gerçekleşse bile kapitalist modernite tarafından yutulmuş, hâkim modernite içinde erimekten kurtulamamıştır. Bu kıyaslama bile kültürel yapının tarihsel ve toplumsal kalıcılığını kanıtlamaya yeterlidir.

İkinci neden, Batının düşünce yapısına büyük bir ilgi göstermeme rağmen, her bir akımına takılma hastalığına uzun süre düşmemiş olmamdır. Çok köklü olmasa ve sağlam bir yönteme dayanmasa da, hakikat konusundaki araştırmalarımda moderniteye yol açan yöntemin ve bilgi-bilim birikiminin farkındaydım; açık üstünlüğünü görüyordum. Ortadoğu kültürüne duyduğum tepkiyi bu modern kültüre de göstermekte gecikmedim. Her ikisinin aynı uygarlık tezgâhından çıktıklarını geç de olsa fark ettim. Her iki kültürün de esas kaynağının en az beş bin yıllık hiyerarşik ve devletçi yapılanmalar olduğunu dirayetle gördüm. Dolayısıyla her iki kültürün müşterek yanlarını aynı dirayetle eleştiri süzgecinden geçirme cesaretini gösterdim.

Bu eleştirilerde bireyciliğin toplumu âdeta fare gibi kemiren bir olgu olarak değerlendirildiğini görmek zor değildir. Bireyin özgürlüğünü esas aldığını iddia eden kapitalist liberalizmin gerçekte insan toplumunu kemirme sanatı olduğunu, kaynağını ise geleneksel tüccar kültüründen aldığını tespit etmek zor olmasa gerekir. Tüccar kültürünün ise, Ortadoğu'nun üç büyük tek tanrılı dini dahil, birçok kadim gelenekle bağlantılı olduğu açıklanabilecek bir husustur. Ticaretin temelindeki metalaşma ve meta değişimi, bir insan kolektivitesi olan toplumlar ve toplulukların çürümesinde ve çözülmesinde başrolü oynamıştır. Ticari zihniyet çok güçlü bir Ortadoğu geleneğidir. Tanrıların icat edilmesi ve toplumda kutsanmasından devlet idare sanatının komplolaştırılmasına, yalan ve ikiyüzlülüğün yapısal olarak ahlâka yerleştirilmesine kadar birçok kuşkulu simge, kimlik, dil ve yapı öğesinin yer tutmasında belirleyici etkiye sahiptir. Batı Avrupa'nın katkısı,

bu sistemi Ortadoğu'dan alıp Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın istismarı temelinde hâkim toplum sistemi haline getirmesinde yatar. Ortadoğu toplumlarında tüccara ve kurumlarına iyi gözle bakılıp birincil değerde yer verilmez. Bilakis bunlara hep kuşkuyla bakılır. Avrupa'da kapitalist modernitenin başardığı ise, meta sistemini toplumun baş tacı yapması, tüm bilim, din ve sanatı bu yeni toplumun hizmetine koşturmasıdır. Ortadoğu'da silik ve ikincil olanlar, Avrupa'da gözde ve birincil oldular.

Günümüz Ortadoğu'sunda Avrupa modernitesini eleştirmek, hatta radikal İslâm'la şiddete dayalı olarak bu moderniteye karşı çıkmak moda olmuştur. Ama bana göre Edward Said'den Hizbullah'a kadar anti-oryantalist geçinen ve modernite düşmanı kesilen bu yaklaşım sahipleri ve eylem örgütleri, tıpkı Marksist gelenek gibi modernite içi oluşumlar olup, sonuç itibariyle ona onursuzca hizmet etmekten kurtulamazlar. Çıkışları bizzat modernite sayesinde olduğu gibi, ister başarılı ister başarısız olsunlar, aç kalmış kimseler gibi moderniteden dilenmeleri ve aynı yaklaşımla moderniteyi savunmaları doğaları gereğidir. Geleneğin sadece elbise ve sakallarını kuşanırlar. Ruhları ve bedenleri en gerici modernite artıklarıyla yüklüdür.

Eleştiri yöntemimi ve bilgiyi değerlendirme tarzımı kalın çizgiler halinde sunduğum kanısındayım. En azından kapitalist moderniteye yol açan yöntem ve bilimi tanımlamada sınırlı da olsa bir aydınlanma sağlanmıştır. Doğruluğundan fazla emin olmasak da, modernitenin yaşadığı yapısal 'kaos' döneminde tercih etmemiz gereken 'özgürlükçü ve demokratik çıkışları yapabilmek için yöntemimizi ve bilim tarzımızı geliştirme' şansına sahibiz. Anlatımımızı kolaylık sağlasın diye başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

1- Temellerini Roger ve Francis Bacon'la Descartes'ın attığı yöntem ve bilim anlayışının (paradigmasının) kapitalizmle bağı iyi görülmeli ve bu temelde eleştirilmelidir.

2- Öznellik-nesnellik ayrımının derinleştirilmesinde ve birçok ikileme yansıtılmasındaki amacın, bireyciliğin (özne) toplumu (nesneyi) her türlü istismara açık bir kaynak olarak değerlendirmesi olduğunu iyi görmek gerekir.

3- Bu yöntem ve bilim anlayışı toplumun burjuva-proleter biçimindeki ayrımını doğal karşılamış, proleterin bir nesne gibi kullanılmasının yolunu açmıştır.

4- Kapitalist modernite "Bilim güçtür" deyişiyle bilim-iktidar kurgusunun temelini atmış, bilgi-iktidar birlikteliğini erkenden sistemin temel silahı haline getirmiştir.

5- Din ve metafiziğin iyice açığa çıkan saçmalıklarını ve saplantılarını vesile yapan kapitalist modernite bilimi pozitivizm biçiminde bir yeni din haline dönüştürmüş, din ve metafizikle mücadele adı altında kendi dinini oluşturmuş ve egemen kılmıştır.

6- Liberalizmi resmi ideolojisi haline getirerek bir yandan en uzlaşmacı bir araç, diğer yandan tüm muhalif ideolojileri kendine eklemlemek ve asimile etmek için bir silah gibi kullanarak 'görünmez el, görünmez zihin' halinde en güçlü ideolojik hegemonyayı gerçekleştirmiştir.

7- Liberalizmi ve pozitivizmi resmileştirirken, diğer birçok düşünce okulunu ve ideolojik akımı gözden düşürmüş, özellikle muhaliflerini kendine eklemleyinceye kadar bu çabasında ısrarlı olmuştur.

8- Felsefe ve ahlâkı gözden düşürmüş, böylelikle sistem karşıtlarının perspektif geliştirme ve tavır alma (özgür tercih = ahlâk) şansını azaltmıştır.

9- Bilimi aşırı disiplinleştirerek iç bütünlüğünü ve anlam gücünü parçalamış; fili kıllarıyla, ormanı ağaçlarla izah etmiştir. Aşırı parçalanan bilim hem iktidara kolay bağlanır, hem de teknolojiye dönüşüp kârlı bir alan haline getirilir. Artık bilmenin amacı hayatın asıl anlamını keşfetmek değil para kazanmaktır. Bilim-bilgelik çizgisinden bilim-güç-para çizgisine geçilmiştir. Bilim-iktidar-sermaye, modernitenin yeni kutsal ittifakıdır.

10- Kapitalist modernizmde sınıflı kent uygarlığı tarafından karılaştırılması en gelişkin köle haline getirilerek tamamlanan kadına ek olarak, erkeğin de vatandaşlık sayesinde iğdiş edilip karılaştırılmasıyla toplumun genel karı gibi güdümü sağlanmıştır. Hitler'e göre, toplum karı gibidir. Toplum ulus-devletin binek atı ve avradı gibidir.

11- Modernitede iktidar hem toplumun içinde hem de toplumlar arasında sürekli savaş anlamına bürünmüştür. Devlet ile toplum ayrımı artık anlamsızlaşmıştır. Hobbes'un kapitalizm öncesi toplum için söylediği 'herkesin herkesle savaş hali', esas olarak kapitalist modernite altında en yetkin halini almıştır. Soykırımlar bu savaşımın zirvesidir.

12- Kapitalist modernite sisteminde merkez-çevre yayılım sürecinin tamamlanması, ekolojik yıkımın sürdürülemez boyutlara taşınması, işsizlik, yoksulluk ve ücret düşüklüğü, bürokrasinin dışını yutacak boyutlara varması, tanrısal toplumun çökertilmesi, sermayenin üretimden kopuk en asalak kesimi olan küresel finansın hegemonikleşmesi ve tüm bu gelişmelere karşı toplumun ezici çoğunluğunda ve her alanında direniş ağlarının gelişmesi yapısal bir kriz doğurmaktadır.

13- Yapısal kriz dönemleri hem devrimsel ve karşıdevrimsel, hem de demokratik-özgürlüksel atılımlarla totaliter-faşist darbelerin iç içe yaşanabileceği bir süreci beraberinde taşırlar. Yöntem ve bilim sistemlerini en yetkin şekilde geliştirip eylemlerine temel yapanlar yeni toplumsal sistemi inşa etmede en şanslısı olurlar.

14- Demokratik, ekolojist, özgürlüksel ve eşitlikçi (adil) hareketler yapısal kriz, kaos aralığında küçük ve yetkin başlangıç hamleleriyle kısa süreler dahilinde uzun geleceği belirleyecek oluşumları sağlayabilirler.

Bu gerçekler temelinde,

1- Sosyolojinin tarihsel ve mekânsal boyutlarla eylem kılavuzu olarak değerlendirilmesi,

2- Artık birçok alanında dışa vuran kanserli bir yapılanma olduğu gerçeğinden hareketle, tanımlamaya çalıştığımız on dört noktadan kapitalist moderniteye karşı çıkılıp sistemin dışında çözüm geliştirilmesi,

3- İdeolojik olarak öznellik-nesnellik ayrımına dayalı idealizm-materyalizm, diyalektik-metafizik, liberalizm-sosyalizm, deizm-ateizm başta olmak üzere benzer tüm kaba ikilemleri aşıp, tüm bilimsel kazanımlara sahip çıkan anlamcılığın (yorum sanatının) esas alınması,

4- İyi, güzel, özgür ve doğruya dayalı bir insan metafiziğinin hem eleştirel yöntemde hem de yeni inşa hamlelerinde hiç eksik bırakılmaması,

5- Demokratik siyaset söyleminin esas alınması,

6- Krizin ve iktidarın olduğu her alanda demokratik siyaset söylemiyle binlerce sivil toplum organizasyonunun (işlevi, yararı ve gerekliliğinden hareketle üç kişiden başlayıp binlerce kişiden olabileceklere kadar) oluşturulması,

7- İnşa edilecek yeni toplum ulusunun demokratik ulus olarak oluşturulması; demokratik ulusun ulus-devletten ayrı olabileceği gibi yan yana, hatta iç içe de olabilme gerçeğinin göz ardı edilmemesi,

8- Demokratik ulusun siyasi yönetim biçiminin -bilinen bir kategoriyle benzeştirirsek- yerel, ulusal, bölgesel ve dünyasal demokratik konfederalizm temelinde geliştirilmesi (Farklı uluslar tek bir demokratik ulus olarak örgütlenebilir. Aynı ulus içinde ulus-devlet ve demokratik ulus olarak örgütlenilebilir. Bölgesel demokratik konfederalizmlerle Dünya Demokratik Uluslar Konfederalizmi şimdiki Birleşmiş Milletler'e göre son derece gerekli ve dünyasal sorunlarla yerel-ulusal sorunları çözmede daha etkili olabilir),

9- Demokratik toplumun, moderniteden kalma ve onun güçlü ayaklarından (Modernite üçlü sacayağına dayanır: **a-** kapitalist üretimcilik, **b-** endüstricilik, **c-** ulus-devletçilik) olan endüstriyalizme karşıt olarak geliştirilmesi, ekonominin ve tekniğin ekolojikleştirilmesi,

10- Toplumsal savunmanın halk milislerince sağlanması,

11- Güçlü hiyerarşik ve devletsel temeli olan erkeksel düzen yerine, kadının derin köleliğinden derin özgürlüğüne ve eşitliğine dayalı yeni aile sistemlerinin inşası gerekir.

Sayısını daha da arttırıp ayrıntılandırabileceğimiz paradigmatik bakış açımızı ifade etmek için bu başlıklar yeterlidir. Kapitalist modernite zamanının özgürlük ve eşitlik ütopyalarının da kıyamet kopardığı zamanlar olduğunu iyi biliyoruz. Halklar bu ütopyaları yaşamsallaştırmak için çok büyük çabalar harcadılar. Derya kadar kan aktı. Sayısız işkenceler yaşandı, acılar çekildi. Bunları boşa gitmiş sayamayız. Tersine, tüm bu sorunları çözmeye çalışmamız, bu tarihi doğru bir yoruma kavuşturarak önümüzü aydınlatmak ve ütopyalarımızla yaşamımızı bütünleştirip yeniden büyüleyici, aşkla örülü yaşama geçiş yapabilmek içindir. Ütopyalı ve güçlü umutlu yaşamlara geçiş zorlu çabalar gerektirir.

Yöntem ve bilim sistematiğini kendimizle yeniden başlatmak gibi bir haddini bilmezlik içinde değiliz. Ama değinmeye çalıştığım tüm konularda bir şeylerin yanlış gittiğini ve bunun temelde paradigmasal olduğunu göstermeye çalıştım. Yorum ve gerçekleştirme çabalarımın ne yeni bir sistemin kökünden kuruluşu, ne de eleştirdiklerimin tümüyle reddi olarak görülmemesi gerektiğini önemle belirtiyorum. Nihayetinde durumuma benzer milyonlarca olaya, trajediye (sayısız

katliam, soykırım ve savaşlar) yol açan kapitalist moderniteyi eleştirmek önemlidir. Hele mensubu olduğum halk ve bölge tarihin en acımasız bir trajik sürecinden geçerken, bundan sorumlu tutulması gereken tüm etkenleri layıkıyla yorumlamak aydın olmanın asgari şartıdır. Bununla birlikte son derece kapsamlı ve etkili bir örgütlenmenin başı olarak yargılanıyorsam, temel görevimin bu belirttiklerim kapsamında sorular ve cevaplarından müteşekkil olması doğaldır. Bir yerde ve zamanda baskı, istismar, eritme ve çıkmaz derinse, yaşam tam da ölümden beter bir onursuzluk içinde geçiyorsa, orada köklü paradigmatik yaklaşımdan başka çaremiz yok gibidir. Bundan sonrasına bu yaklaşımla geçilecektir.

İkinci Bölüm: UYGARLIĞIN TEMEL KAYNAKLARI

Bu bölümde bugünkü uygarlığa yol açan temel etkenler tarihsel ve coğrafi boyutları içinde yorumlanmaya çalışılacaktır. Artık iyi bilmekteyiz ki, bir toplumu tanımanın yolu onun tarihsel ve coğrafi koşullarını tanımaktan geçmektedir.

İnsanın primattan kopuşundan tarımsal devrime kadar olan tarih şimdilik yedi milyon yıla kadar çıkmaktadır. Yer Doğu Afrika Rif hattıdır. Gerek arkeolojik kalıntılar, gerekse insana yakın türlerin alanda yoğunca bulunması bu tezi şimdilik doğrulamaktadır. Kopuşun mutasyonla (ani farklılaşma) mı, yoksa evrimle mi gerçekleştiği tam bilinmemekle birlikte, bu durum konumuz açısından önemli değildir. Gırtlak sisteminin çok değişik ses biçimine elverişli olması ve beyin çapının büyüklüğü yeni türümüzün avantajlarındandır. Doğu Afrika Rif'inin hem çöle ve ormana hem de göllere sahip olması türün güvenliği açısından stratejiktir. Özellikle uzun süre göle kaçışları sonucu hayvansal tüylerini yitirip bugünkü insana yakınlaştıkları düşünülebilir. İklim de son derece elverişlidir. Rif'in diğer bir avantajı, aynı vadi ve kıyıları takip edildiğinde Toroslara kadar doğal bir yol halini teşkil etmesidir. Bu yol iki anakaranın (Asya ve Afrika) birleşme ve ayrışma çizgisini, aynı zamanda fay hattını oluşturmaktadır. Rif'te klanlar halinde milyonlarca yıl kalındığı sanılmaktadır. Afrika içlerine doğru sürekli göç halinde olunduğu belirtilebilir. Dünyaya asıl dağılışın Rif'in kuzey hattında gerçekleştiği birçok veri tarafından doğrulanmaktadır. Homo Sapiens'e (Düşünen İnsan) kadar birçok türün aynı yoldan yayılım gösterdiği tahmin edilmektedir. Şimdiye kadar dünyanın başka yörelerinde insana benzer tür oluşumuna rastlanmamıştır. Keşfedilen bütün türler Doğu Afrika kökenlidir.

Dünyanın farklı yörelerinde daha yoğun olarak en az bir milyon yıllık fosiller bulunmuştur. Dördüncü buzul dönemi öncesine kadar tüm türlerin dünyaya yayıldığı kabul görmektedir.

Varsayımlar bu uzun dönem boyunca insan türlerinin yirmi-otuz kişilik klanlar halinde yaşayıp toplayıcılık ve avcılıkla geçindiğini göstermektedir. Her iki eylemin de el ve ayakların gelişiminde etkili olduğu genel kabul gören bir görüştür. Mağaralarda, göl ortasındaki adalarda ve kazıklar üstündeki kulübelerde daha güvenlikli kaldıklarını

fosil kalıntıları göstermektedir. Mülkiyet ve ailenin henüz oluşmadığı, klanın kendisinin aile olduğu söylenebilir. İşaret diline (beden ve ses dili) sahip oldukları ve sesleri henüz simgeleştiremedikleri tahmin edilmektedir. Dilin simgesel özellik kazanmasının çok uzun bir pratik süreç gerektirdiğini daha iyi anlıyoruz.

Araştırmalar yaklaşık yüz elli-iki yüz bin yıl önce Sapiens türün simgesel dile yaklaştığını ortaya koymaktadır. Aynı araştırmalar işaret dili yerine modern dillerin atası olan ve simgesel değer kazanan seslerle anlaşmayı sağlayan simge dilinin de ilk defa tahminen elli bin yıl önce aynı Rif hattından kuzeye doğru açılıp dünyaya yayıldığını göstermektedir. Simgesel dille anlaşma büyük bir avantaj sağlamaktadır. Daha iyi anlaşan ve hareket eden grupların üstünlük sağladıkları düşünülebilir. Diğer türlerin tarih sahnesinden hızla silinmeleri bu gelişmeyle bağlantılı olabilir. Dönem aynı zamanda Dördüncü Buzul Çağıdır. Her iki gelişmenin çakışmasının o döneme kadar daha yaygın tür olan Neanderthal'in sonunu getirdiği diğer tahminler arasındadır. Dünyanın yeni efendisi tüm haşmetiyle sahnededir: Homo Sapiens Sapiens = Düşünen ve Konuşan İnsan. Başlangıçta dillerin ve ırkların ayrıştığına rastlamamaktayız. Fakat daha büyük topluluklar halinde planlı avcılık yaptıkları, mağaraları ev ve mabet gibi kullandıkları, kadının toplayıcılıkta erkeğin ise avcılıkta uzmanlaştığı tahmin edilebilir. Bazı arkeolojik bulgular konuşan türün bu temelde oldukça geliştiğini kanıtlamaktadır. Fransa ile İspanya arasındaki bölgede ve Hakkâri'deki bazı mağaralarda bulunan kaya çizimleri hayli güçlü olup bu dönemden kalmadır. İki bölgenin de Afrika çıkışlı göçler için Doğu ve Batı Akdeniz üzerinden karşılaşılan ilk elverişli alanları teşkil etmesi genel göç teorisiyle uygunluk arz etmektedir.

1- İNSANLIK TOROS-ZAGROS KAVİSİNE NELER BORÇLU?

Doğu Afrika Rif'inden çıkışta ana toplanma kapısı ve dünyaya yayılma merkezinin Toros-Zagros kavisi olduğunu düşündürten argümanlar çoktur. Birincisi, bu kavis Rif'in doğal yolunun sonudur. Buralara kadar dalgalar halinde gelinmektedir. Gerek Büyük Sahra'nın gerekse Arabistan Çölünün doğu ve batı kapısını âdeta kapatması, Süveyş ve Doğu Akdeniz kıyılarını doğal yayılma yolu haline getirmektedir. Güney Akdeniz kıyıları da Cebelitarık Boğazından İspanya

ve Avrupa’ya ikinci önemli yolu teşkil etmektedir. Coğrafi koşulları gereği yapısı Doğu Akdeniz coğrafyası kadar verimli değildir. Arada ciddi engeller ve besin sorunları vardır. En ideal yol Doğu Akdeniz kıyılarından itibaren Verimli Hilal olarak da adlandırılan Toros-Zagros dağ silsilelerinin teşkil ettiği kavisten geçmektedir. Bu alan o kadar elverişlidir ki, burada kalıp da gelişkin bir toplumsallığı dönüşmemek olası görünmemektedir.

Buradan ikinci hususu çıkartabiliriz: İnsan toplulukları için iklimin uygunluğu, doğal bir tarla düzeninde bol meyve ve bitkiye sahip olması, zengin çeşitlilikte av hayvanlarını barındırması, güvenlik için ideal mağaralara sahip bulunması, çok sayıda nehir ve akarsuya sahip olması nedeniyle Toros-Zagros kavisi daha sonraları insanlık hafızasında ‘Cennet’ kavramına yol açacak denli yaşam için elverişlilik arz etmektedir. Yakın yörelerdeki çöllere kıyasla bu alanın sözü edilen olumlu özellikleri karşısında, cehennem-cennet ikileminin temel kavramlardan biri olarak insanlık hafızasına yerleşmesi anlaşılırdır. Bu alanın Doğu Afrika Rif’inden sonra insan türünün ikinci önemli yoğunlaşma alanı olduğunu bu özellikleri nedeniyle rahatlıkla varsayabiliriz. İnsanlık tarihinde uygarlıksal gelişme için ‘kuluçkaya yatılan yer’ demek abartı sayılmaz. Ayrıca insanlığın destanlık öyküsünün yazılmaya, daha doğrusu oluşmaya başladığı yer olarak da kutsallaştırılabilir. Daha sonraki büyük devrimler bu kutsallık destanının ürünleri olacaktır.

Üçüncü olarak, yaklaşık elli bin yıl öncesinde alandaki yoğunlaşmalar simgesel dil temelinde gelişmektedir. İşaret dili gibi çok ilkel bir anlaşma aracından simge diliyle anlaşmaya geçiş büyük gelişme potansiyeli taşımaktadır. Geniş bir dil bölgesinin oluşumu insan türüne muazzam bir toplumsallaşma, korunma ve besin elde etme imkânı vermektedir. Belki de tarihin henüz keşfi yapılmamış ve adı konulmamış en büyük devrimi budur. İlk büyük devrime ‘DİL DEVRİMİ’ demek uygun olabilir. Çünkü hiçbir devrim bu coğrafyada bu devrim kadar toplumsallaşmaya hizmet etmemiştir. Her gün keşfedilen yeni bitkiler ve av hayvanları üzerinden kutsal bir kavram oluşturulmakta, ev düzenine yakın yerleşimlere (ilk defa güvenli yuvalarda yaşama) geçilmekte, dört mevsim en ideal haliyle yaşanmaktadır. Tüm bunlar kavramlaştıkça geniş toplulukların ortak dili, dolayısıyla ilk defa ayırt edilen ‘KİMLİĞİ’ oluşmaktadır.

Ne hazindir ki, ilk kimlikli etnisitenin oluştuğu bu alanlarda günümüzde vahşi bir kimlik soykırımı yaşanmaktadır.

Büyük toplumsal gelişme dediğimiz süreç bu zengin olgular ve kavramlarıyla gerçekleşmekte, daha doğrusu inşa edilmektedir. Kavramsal gelişme düşünsel gelişmeye yol açmaktadır. Kavramlarla anlaşan ve bütünleşen insanların dar klan toplumu halinde kalamayacakları, bir üst toplumsallaşma için büyük bir dinamizm kazandıkları kuvvetli bir varsayımdır. Gerek antropolojik olarak, gerekse tarih öncesi çağlar açısından bunun araştırılması gereken en temel konulardan birisi olduğuna inanmaktayım. Büyük arkeolog ve tarihçi Gordon Childe, haklı olarak böylesi bir sezgiye ulaşmış olmalı ki, en önemli eseri olan ve o dönemde bu coğrafyada olup bitenleri (Bir sonraki aşamanın gelişmeleri için olsa bile, ilk aşaması için de rahatlıkla söylenebilir) konu edindiği kitabına '**TARİHTE NELER OLDU**' adını vermiştir. Şu hususu da önemle belirtmeliyim ki, sadece arkeolojik yöntemlerle bölgenin geçmişi aydınlatılıp çözümlenemez: Biyolojiden filolojiye, coğrafyadan (özellikle iklim ve tarım coğrafyası) sosyolojiye, antropolojiden teolojiye kadar birçok bilim disiplininin verileri bütünleştirilerek, ilkçağ tarihinin aydınlatılmasında çok önemli gelişmeler sağlanabilir. Burada yaptığımız sadece dikkat çekmek ve göreve davettir.

Jeolojik araştırmalar yaklaşık yirmi bin yıl önce dördüncü buzul döneminin sona ermeye başladığının kayıtlarını vermektedir. Diğer bilim verileriyle desteklendiğinden, bunun doğruya yakın bir tespit olduğu söylenebilir. On bin yıl öncesinde Arabistan ve Büyük Sahra Çölünde yağışlar ve yeşilliğin daha bol olduğu kanıtlanmıştır. Bu elverişlilik çobanlık kültürünün yaklaşık aynı dönemde gelişmesiyle çakışmaktadır. Bununla birlikte diğer büyük bir gelişme, Afrika'nın ilkel dil yapılarından daha üstün Semitik dil grubunun kendini göstermesidir. Semitik kültür özünde bir 'çoban kültürü'dür. Örneğin çobanlık o denli önem kazanmıştır ki deve, koyun, keçi gibi hayvanlara ilişkin oluşan büyük bir kültürel birikim halen varlığını sürdürmektedir. Bu temelde etnisitenin oluşup farklı kimlik kazandığı da gözlemlenmektedir. Çok güçlü bir etnisite (aşiret) kültürünün halen geçerliliğini koruması bu gelişmeyi kanıtlayıcı niteliktedir. Sümer ve Mısır uygarlığının birçok söyleminde de bu kültürün etkilerine bolca rastlanmaktadır. Yaklaşık altı bin yıl öncesine kadar elverişliliğini sürdüren iklime

bağlı olarak, Semitik kültür Büyük Sahra Çölünden Doğu Arabistan'a, Kuzeyde ise tarıma elverişli sahalara kadar çok geniş bir sahaya tarihte ilk defa kalıcı bir iz bırakmak üzere damgasını vurmuş gibidir. Semitik kültür Doğu Afrika Rif'indeki kültürün devamı niteliğinde olup onun gelişmiş bir aşamasını teşkil etmektedir. Bu kültür kuşağı daha sonra tek tanrılı dinlerin kuruluşuyla özgünlüğünü pekiştirecektir.

Fakat önemle belirtilmeli ki, bu kültür Sümer ve Mısır uygarlığının oluşumunda belirleyici olmaktan ziyade, iki uygarlık alanı üzerinde hareket eden Aramitler ve Apirular ('Doğudan ve Batıdan gelen tozlu, kirli insanlar') adıyla tarihin ilk istilacı kabileleri olarak değerlendirilecektir. Semitiklerin tarihin şafak vaktinde çok önemli bir oluşum olduklarını, âdeta ayak seslerini hissettirdiklerini belirtmek mümkündür. Kuzeyde tarıma elverişli toprakları aşamamalarının nedeni ise, belki de kendilerinkinden daha güçlü bir kültürün gelişim kaydetmesidir. Tarım kültürüne adım adım geçiş kültürü de diyebileceğimiz bu oluşumlara genel olarak 'tarla kültürü' demek uygun bir adlandırma olabilir. Nitekim tarihte 'Aryenler' olarak adlandırılan bu toplumsal güçleri 'tarlacılar, topraklılar' (Ari, bu toprakların ilk kültürel kimliğine sahip Kürtçede 'toprak, yer ve tarla' anlamına gelmektedir) olarak deyimlendirmek mümkündür. Semitiklerin kuzeyindeki alanları, çekirdek alan olarak ilk başta Toros-Zagros kavisini tarımsal gelişmeye açan Aryenleri tarımın yaratıcıları olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu gelişmede de iklim ve toprak yapısı, bitki örtüsü ve hayvan türleri belirleyici rol oynamaktadır. Semitik alanlarda tarım ancak çok sınırlı vahalarda hurma gibi çok az tür üzerinden gerçekleşirken, kavisin (diğer adıyla Verimli Hilal'in) her tarafı tarla olmaya elverişli olup zeytin, fıstıkgiller, palamut (meşegiller), ardıç (meyvegiller), bağ (üzümgiller), tahıl (buğdaygiller) yetiştirmeye son derece elverişlidir. Yine yabani koyun, keçi, sığır, domuz, köpek, kedi başta olmak üzere evcilleşmeye uygun birçok hayvan türünün sürüler halinde dolaştığı alandır. Dağların yükselen kısımlarında geniş ormanlar vardır. Dört mevsim en uygun halleriyle yaşanmaktadır. Yağmurlar âdeta düzenli sulamayı andırmaktadır. Birçok akarsu ve nehrin kıyısı yerleşmeye oldukça uygundur. Tüm bu elverişli koşullar altında 'tarihin şafak vaktinin sökün etmesi' beklenmesi gereken bir gelişmedir.

Jeoloji ve ilkçağ kayıtları, alanda buzulların on beş bin yıl öncesine kadar yüksek dağlık alanlara doğru çekildiğini göstermektedir. Yüz binlerce yıl boyunca insan türünün en önemli yoğunlaşma alanı olması, dil devriminin yoğunca yaşanması ve Semitik kültürün dayatması sonucunda, bölgenin kısa süren bir mezolitik (orta taş devri, yaklaşık M.Ö. 15 bin-10 bin dönemi) dönemden, devirden sonra neolitik devire geçtiği varsayılmaktadır. Hakkâri mağaraları mezolitik dönem ve daha öncesinin yoğunca yaşandığının ipuçlarını vermektedir. Yontma taşlar da bu konuda bolca kanıt sağlamaktadır. Bölgede kültürel gelişmede asıl patlamanın neolitikle başladığına, yaklaşık on iki bin yıl öncesinde bu kültüre geçildiğine dair bolca kanıta rastlamaktayız. Tarım, tarla ve Köy Devrimi olarak da adlandırabileceğimiz bu çağ, gerek insanlık gerekse daha dar anlamda uygarlık tarihinin (yazılı tarih) bir önkoşulu niteliğindedir. Kendi başına dev bir Kültür Çağı'dır. Önemi henüz layıkıyla anlaşılmayan ve tarihte hak ettiği yeri bulmayan bu kültür üzerinde ne kadar durulsa yeridir. Gordon Childe bu alandaki neolitik çağ kültürünün Batı Avrupa'daki son dört yüz yıllık kültürden daha az önemli olmadığını söylerken gerçeğe daha yakın durmaktadır. Bu çağda o kadar icat yapılmıştır ki saymakla bitmez. Tüm tarımsal ve zanaatsal alanlarda, ulaşım, barınma, sanat, yönetim ve din alanlarında devrim niteliğinde gelişmeler yaşanmıştır. Her alanda binlerce yeni olgu keşfedilip adlandırmalara konu olmuştur.

Böylelikle Semitiklikten sonra en geniş, hatta Semitiklerin çoban dilinin dar kelime dağarcığının çok üstünde bir dil hazinesine kavuşan 'Aryen dil grubu' şekillenmiştir. İnsanlığın kaybolmayan hafızasının temeli atılmış gibidir. Bu dil grubunun Hindistan'dan Avrupa kıyılarına kadar geniş bir sahaya taşınan kültürle birlikte yayılması, bu çözümlememizi bir kez daha doğrulayan önemli bir göstergedir. Aryen dil grubunun kökeni öyle sanıldığı gibi Avrupa, Hindistan ve ikisi arası geçiş bölgelerinde (Kuzey Karadeniz, Rusya stepleri, İran yaylaları) olmayıp, Verimli Hilal'in çekirdek bölgesindedir. Gerek Aryen kelimesinin etimolojik çözümü, gerekse bütün Hint-Avrupa dil gruplarında kullanılan temel kelimelerin etnik yapılarla bağlantılandırılması bu gerçeği doğrulamaktadır. Daha da önemlisi, kültürün çekirdek bölgesinin bu alan olması, kelime ve dil yapısının da doğal olarak burada kurulmasını gerektirir. Halen varlığını sürdüren etnik kültürel yapılar ve diğer tarihsel kanıtlar bu gerçeği fazlasıyla doğrulamaktadır.

O halde ikinci büyük dil ve kültür kuşağının varlığı, tarihi ve yayılması gerek toplumsal gelişmenin gerekse onun uygarlık (kent yapılı) aşamasının anlaşılmasında tarihsel öneme sahiptir. Daha önceki tüm katmanların bu iki temel dil ve kültür grubu içinde eridiklerini söylemek mümkündür. Sadece aynı buzul döneminin sona ermesinden sonra Sibirya'nın güney eteklerinde (Yakutistan vb.) görülen üçüncü bir dil-kültür grubundan söz edilebilir. Muhtemelen bundan dokuz bin yıl önce güneye doğru yayılım gösteren bu kültürün anavatanı Çin'dir. Batıdaki ucu Finlilere, doğudaki ucu Türkler, Moğollar, Tatarlar, Koreliler, Vietnamlılar ve Japonlara kadar uzanan bu kültürden en geniş üçüncü Kuzey kuşağının oluştuğunu söylemek mümkündür. Amerika kıtasındaki Kızılderili kökenli kültürün de Bering Boğazı üzerinden aynı dönemde yaşanan yayılımın sonucu olduğuna dair güçlü arkeolojik, etimolojik ve etnolojik kanıtlara sahibiz. Eskimoları da bu gruba dahil edebiliriz. Afrika'nın halen yaşayan birçok kültürü yüz binlerce yıllık özelliklerini korumasına rağmen, Semitik grubun güçlü etkisini yaşamaktadır. Özellikle Swahili dil grubundakiler böyledir. Ormanların içlerinde, dağların doruklarında ve çöllerin derinliklerinde milyonlarca yıl öncesini yaşayan klanlara rastlamak da mümkündür.

Bu tabloya göre bundan altı bin yıl öncesine doğru geldiğimizde, insanlık başta güneyi, ortası ve kuzeyinde olmak üzere yerküremizin birçok alanında uygarlığa geçiş yapacak üç temel dil ve kültür grubuna kavuşmuş bulunmaktadır. Bu kültürler arasında yoğun geçişlerin olması doğaldır. Bu kültürlerin tarih ve coğrafyanın etkisi altında farklılık taşıdıkları da günümüzde bile gözlemlenmektedir.

Konumuz açısından önem taşıyan husus, Hint-Avrupa uygarlığının kaynaklarını araştırırken ana kaynağı doğru teşhis etmektir. Tarih bilimi zaman ve mekânın etkisindeki çekirdek kültürün tanımlanmasına öncelik vermektedir. Kapitalist kültürün bile çok keskin bir çekirdeksel yayılımının olduğunu günümüzde netçe bilmekteyiz. Kaynağı olmayan, hayali ve havai tarih anlayışları bilincimize ağır darbe vurmaktadır. Tarih bilincini yaşamsal yorumlara kavuşturamayanlar, günümüzü de anlamlı yorumlayamazlar. Tarihsiz bir toplumu yetkince anlamak ve yaşamak mümkün değildir.

Daha önce hazırladığım '**Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa**' adlı savunmamda uygarlığın kaynağını değerlendirirken, aşırı biçimde Fırat-Dicle havzasına ve kaynağını buradan alan Sümer

uygarlığına indirgemeci yaklaştığıma ilişkin bazı eleştiriler almıştım. Bu eleştirileri de göz önünde bulundurarak, indirgemecilik konumunda bulunmadığımı, ama ana kaynağı önemsediğimi ısrarla belirtmek durumundayım. Tarihin akışını bir ana nehre benzetirsek (Toplumsal gelişmenin ontolojik yapısı açısından bu kaçınılmazdır), ana kültür ve yan kollar meselesine dikkat çekmek maksadıyla taslak niteliğindeki bu düşünceleri belirtiyorum; daha doğrusu dikkat çekiyorum. Nasıl ki günümüzün hâkim uygarlığı, yani kapitalist modernite Hint-Avrupa uygarlığı kökenine dayanmaktaysa, Hint-Avrupa kültürü de Aryen kültürü kaynağına, onun Sümer ve Mısır kollarına dayanmaktadır.

İnsanlık uygarlığındaki ana nehir ve kolları sorununu doğru çözümleyemezsek, günümüzü doğru anlamlandırmayı da başaramayız. Ana nehre kimi yan kollar güçlü akar, kimi kollar yarı yolda kurur. Ayrıca ana nehrin doğduğu kaynak da belirleyici anlama sahiptir. Eğer toplumsal gelişmenin tarihsel ve coğrafi boyutlarıyla yetkin bir anlamına erişmek istiyorsak, yöntemin gereklerini sorunların çözümünde denemek gerekir.

2- ARYEN DİL ve KÜLTÜRÜNÜN YAYILMA SORUNLARI

Tarihte kültür ve uygarlığı temel alan yaklaşımlar sınırlıdır. Var olanlar da değişik bakış açılarına sahiptir. Burada çözmeye çalıştığımız sorunları kültür ve uygarlık temelli olarak koymuyoruz. Toplumsal gelişmede kültür ve uygarlığın yerini ve zamanını, belirleyiciliğiyle birlikte katkısı oranında değerlendirmek durumundayız. Aksi halde eldeki tarih 'olaylar yığınından' (Ki, çoğunlukla böyledir) öteye bir anlam taşımaz. Tarih biliminin öğreten değil, öğrenmeden alıkoyan niteliği bu özellikle yakından bağlantılıdır. Din, hanedan, kral, savaş, kavim ve benzeri olguların sayısal dökümünden ibaret olan bir tarih anlatımı, toplumsal gelişmeyi öğretmek yerine öğrenilmesini engellemek için bilinçlice üretilmiş bir perdelemenin, zihni ve toplumsal hafızayı iktidar ve istismar sahipleri için hazırlamanın ideolojik çabalarını ifade eder. Bu tarz anlatımlar yüksek bir belirleyicilik oranında ideolojik temelde meşruiyet sağlamakta kullanılan çok eskiden kalma propaganda araçlarıdır.

Yöntem ve bilgi sistemine dair açıklamamıza bağlı kalarak çözümlememizi biraz daha boyutlandıralım. Aryen dil-kültür grubu adlan-

dırmasına yönelik bir eleştiri de, Hitler de bu kavramı kullandığı için sözüm ona ırkçılık kokusu taşıyabileceğine ilişkindir. Bunlara şunu söylemek gerekir: Hitler'in partisinin isminde 'sosyalizm' sözcüğü de vardır. O zaman "Irkçılık kokar" deyip sosyalizmi terk etmek mi gerekir? Kaldı ki, faşizm çok farklı bilimsel ve ideolojik kavramları başarıyla kullanmada, yani 'demagojik' çabasında son derece başarılıdır. Böyle olduğu için herhalde bilim ve ideolojiyi bırakacak değiliz. Aryen dil-kültür kökenli milliyetçilik yapmak aklımın köşesinden bile geçmediği gibi, milliyetçiliğe karşı en anlamlı yorum sahiplerinden biri olduğumu da gurur ve onurla belirtmek durumundayım. Eğer bugün Irak'ta yaşanan vahşeti anlamak istiyorsak, öncelikle şimdiye kadarki tarih ve sosyoloji bilimimizin iflas ettiğini kabul etmeliyiz. Ancak ondan sonra eleştiri yapma ve yeni tarihsel-sosyolojik öneri geliştirme hakkımız doğar. Yapmaya çalıştığımız şey de bu insanlık trajedisinin anlaşılmasına ve aşılmasına küçük bir katkıda bulunmaktır.

Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa adlı savunmamda uzunca anlatmaya çalıştığım konuya ana hatlarıyla yer vermek durumundayım.

a- Aryen dil-kültür grubunun hem simgesel dilin oluşumundaki rolünün, hem de köklü bir kültürel altyapıya temel teşkil etmesinin tarihsel ve coğrafi koşullara bağlı olduğunu söylüyoruz. Yaklaşık M.Ö. 10000-4000 yılları arası dönem, bu dil ve kültürün iyice kurumlaştığı 'uzun dönemi' ifade eder. Bu dönemde her tür çömlekçilik, tarım için saban ve hayvan koşumu, tekerlek, dokuma ve el değirmeni bulunmuş, sanat ve din kurumlaşmıştır. Çok verimli bitkisel ve hayvansal ürünlerin varlığı nüfusun büyük artış göstermesinde kendini kanıtlamıştır. Sadece yeni ve gelişkin yontma taşlardan balta, bıçak, değirmen, tekerlek, mimari ve diğer sanatsal ve dinsel eserler yapılmıyor; kalkolitik dönem dediğimiz dönemde madenlerden de daha kullanışlı aletler yapılıyor. Günümüzde bunların örneklerine bolca rastlıyoruz. Zagros eteklerindeki Bradostiyan kazı merkezlerinde, Çayönü ve en son Urfa yakınındaki Göbeklitepe'de yapılan kazılarda on bir bin yıl öncesine dayandığı kanıtlanan yontulmuş taştan muazzam ev ve dinî mimari örneklerine, maden taşından yapılmış birçok araç gerece rastlanmıştır.

Bugün bile yerel halkın kullandığı bu kültürel araçlar ve onları ifade eden kelime grupları çekirdek alan kimliğine ışık tutmaktadır. Ceo

(geo-yer), erd (yer, toprak, tarla), jin (kadın, yaşam), roj (güneş), bra (kardeş), mur (ölüm), sol (ayakkabı), neo (yeni), ga (öküz), gran (büyük, ağır), meş (yürüme), guda (tanrı) ve daha onlarcasını sayabileceğimiz kelimelerin bugün bile birçok Avrupa dilinde kullanılması kaynak meselesine ışık tutmaktadır. Otantik halk grupları (en eski yerleşik halklar) olan Kürt, Fars, Afgan, Beluci gibi tanınmış toplulukların dillerinde de halen kök olarak yaşayan bu kelimeler Aryen dil-kültür grubunun Avrupa ve Hint kaynaklı olmadığını, bunun tersinin doğru olduğunu kanıtlamaktadır. Tarihsel köklerini yazılı olarak Sümer metinlerinde bulabileceğimiz ve birçok bölge merkezinde yapılan arkeolojik kazıların da kanıtladığı üzere en azından on iki bin yıl öncesine götürebileceğimiz bu kültür zamanında Avrupa 'eski taş devri'ni yaşarken Hindistan benzer bir dönemden geçiyordu. Aryen dil ve kültürün bu 'uzun süre' tarihinde insanlığın bugün kullandığı temel yaşam araçlarının yaklaşık yarısından az olmayanlarını üretip kurumlaştırdığını rahatlıkla gösterebilecek durumdayız. Bazı merkezlerde bulunan sunduğumuz örnekler dışında, daha binlercesi yer altında beklemektedir. Ayrıca bugün bile mevcudiyetini koruyan otantik dönemden kalma halk grupları birer canlı arkeolojik merkez durumundadır. En azından altı bin yıl öncesinde bu halkların kimlik olarak varlıklarına (etnik farklılaşma) rastlamaktayız. Bir kez daha belirtmeliyim ki, bu çekirdek kültür merkezinde (Verimli Hilal) olup bitenler anlam olarak bütün yönleriyle ifade edilmedikçe tarih bilimi büyük eksiklikler taşıyacaktır.

b- Önemli bir yan kol olarak Semitik dil ve kültürün yerini kesinlikle göz ardı edemeyiz. Tarihsel bakımdan aynı dönemde farkını oluşturan bu dil-kültür yapısının zenginliğinden kuşku duyulamaz. Çobanlık ve aşiret kültürü açısından belki daha da zengindir. Bu yönüyle Aryen dil-kültür grubundan daha gelişkin olabilir. Sümer metinlerinde buna dair izlere rastlamaktayız. Bu metinlerde çoban ve tarla kökenlilerin iki ana kol biçiminde rekabet ve çatışmalarından destansı olarak söz edilmektedir. Bugünkü Irak'a ne kadar da benziyor! Dil ve kültüründe destansı yapı gelişkindir. Yeknesak çöl özellikleri benzerlik arz ettiğinden, göksel tanrı 'El, Allah' oluşumu bu dönemlere denk gelebilir. Aşiret toplumunun ilk farklılaşan harikulâde kimliği gökler misali yüceltilerek, 'El, Allah' olarak kutsal bir kavrama kavuşmuş olabilir. Durkheim'in tanrı kavramını 'toplumsal kimlik' olarak yorumlamasının

‘El, Allah’ örneğinde güçlü bir kanıtla desteklenmesi mümkündür. Semitik kültürde en erkenden ‘şeyh, seyyid’ kavram ve kurumları şekillenmiş olsa gerekir. Uygarlık döneminde bunlar ‘peygamber ve emir’ kurumlarına dönüşeceklerdir.

Semitik kültür sahasında yer almasına rağmen, Mısır Firavun uygarlığında Semitik kültürün katkısı gözlemlenmemektedir. Çoban kültürünün M.Ö. 4000’lerde böylesi bir kent uygarlık kültürüne yol açmasının maddeten, kavram ve kurum olarak herhangi bir belirtisine rastlamamaktayız. Zaten tarihsel belgeler de Mısır’ın bu kültürü kendine çok yabancı hissettiğini göstermektedir. Dil yapısında da benzerlik yoktur. Semitik kültür ilk katmanda Akad, Babil, Asur, Kenan, İsrail kimlikleriyle yaklaşık M.Ö. 2500’lerde yazılı tarihte yer bulmaktadır. Arap kimliği çok sonraları, yaklaşık M.Ö. 500’lerde ad olarak belirmektedir. Aramiler, Aramitler, Apirular daha çok Sümer ve Mısır kavramlaştırmalarıdır.

Fenike, Filistin ve hatta İsrail’de yaşayan toplulukların sonradan Semitik dil ve kültür içinde eridikleri (Mısır firavun kültürü gibi) kuvvetli bir ihtimal olarak yorumlanabilir. Başlangıçta bu deniz kavimleri kültürüyle Aryen kültür iç içedir. Bu kavimlerin Semitik göç dalgaları içinde ilk doğal hallerini yitirdiklerine ilişkin kanıtlar vardır.

Semitiklerin Aryen dil ve kültür sahasına dalga dalga saldırdıklarına veya göç ettiklerine ilişkin Sümer kaynaklarıyla arkeolojik kayıtlar ve varlığını halen sürdüren bazı otantik kalıntılar bol malzeme sunmaktadır. Bu saldırılar ve kolonileştirmeleri M.Ö. 5000’lere kadar götürmek mümkündür. Özellikle sırasıyla Akad, Babil, Asur, Arami ve Arap kolonileri izlerini katmanlar halinde Yukarı Mezopotamya’da bırakmışlardır. Asur ve Arap etkileri daha güçlüdür. Araplar İslâmiyet’le birlikte yoğun bir asimilasyonu beraberinde taşıyacaktır. İslâmlaşma Araplaşmayla iç içe geçecektir. Bu istila, kolonileştirme ve asimilasyona karşı Aryen kültürü ve dili büyük direniş göstermiş ve zaman zaman karşı saldırı, istila, kolonileştirme ve asimilasyona güç getirebilmiştir. Sümer uygarlığının kurucularını, Mısır uygarlığının öncülerini, Hiksoslar ve İbranileri tarihte buna ilişkin bilinen örnekler olarak sunabiliriz. Sümerlerin ilk öncülerinin Yukarı Mezopotamya’daki Aryen çekirdek kültürünün en gelişkin çağı olan Tel Halaf (M.Ö. 6000-4000) döneminde Aşağı Mezopotamya’ya göçle bu kültürü taşıyıp orada üst bir aşamaya uğrattıkları kabule en yakın yo-

rumdur. Sümerlerin dil ve kültür yapılanmasına Akad, Babil ve Asur etkilerinin daha sonra dahil edildiği gayet iyi bilinmektedir.

Sümerleri göç eden gruplardan ziyade, Tel Halaf çağının kültür yayılması olarak adlandırmak tarihin doğru yorumlanmasına daha çok katkıda bulunacaktır. Aryen kültür sahasından bazı gruplar göç etmiş olabilirler. Fakat asıl etkileyici unsur, o dönemde en güçlü çağını (evrensel olarak) yaşayan kültürün yayılmasıdır. Bazen iddia edildiği gibi, burada Orta Asya veya Kafkas etkileri aramak saçmadır. Çünkü Sümer kuruluş çağında (M.Ö. 5000'ler) bu alanlar daha eski taş dönemini yaşamakta, Aryen kültürle yeni tanışmaktadır. Sümer kültürü gibi çok gelişmiş bir kültürü ne içerik ne de biçim bakımından besleyecek unsurları taşımamaktadır. Saldırı güçleri de Aryen dil-kültür kuşağını aşacak kadar gelişmiş olmaktan uzaktır. Kültürleri saf düşünmek doğru olmadığından ve iç içeliğin daima mümkün olmasından dolayı, Kafkasya ve Orta Asya'ya ait bazı unsurların dönemin Avrupa'sı ve ABD'si olan Verimli Hilal'e ve Sümer kuşağına göç ettikleri düşünülebilir. Nitekim dünyanın birçok alanından çok farklı ve çoğu yoksul olan kültür grupları bugünkü Avrupa'ya akın edip yerleşmektedirler. Nasıl ki günümüz Avrupa kültürü dünyanın her tarafına taşınıyorsa, Aryen dil ve kültürü de özellikle kurumlaşma ve nüfus patlaması aşamasından sonra (özellikle Tel Halaf dönemi: M.Ö. 6000-4000) benzer bir yayılmaya olanak sunmaktadır. Kendi içlerine göçlerini ise yoksul emekçilerin Avrupa'ya göçlerine benzetebiliriz.

c- Önemli bir kültür sahası olan Nil vadisindeki gelişmeleri doğru yorumlamak önem taşır. Bu vadideki tarım kültürünü geliştirmek ve Mısır firavun uygarlığına taşımak Semitik kültürünün dili ve yapısına uygun düşmemektedir. Semitik kültür içerik olarak bu yetenekten yoksun gözükmektedir. Sadece Mısır dil yapısı bile hiç Semitik öğeler taşımamakla farkını ortaya koymaktadır. Daha güneydeki Sudan, Etiyopya ve Afrika'nın diğer sahalarındaki kültür de eski taş devrini aşmaktan çok uzaktır. Dolayısıyla Mısır kültürüne yol açmaları teorik olarak mümkün görülmemekte, daha doğrusu düşünülmemektedir. Afrika kabilelerinin devamı niteliğinde olup göç eden grupların uzun süre Nil vadisinde gelişim sağlamaları yine teorik olarak düşünülmemektedir. Zira gerekli tarımsal devrim ürünleri ve araçlarına ihtiyaçları vardır. Verimli Hilal'deki hiçbir tarım bitkisinin Nil vadisinde kendili-

ğinden yetiştiğine dair bir ize rastlamamaktayız. Hayvansal varlıklar içinde Mısır eşeği dışında örneklere de pek rastlamamaktayız.

Teorik varsayımlar dünya geneline yayılım gösteren Aryen kültürün bir kolunun da aynı dönemde bu bölgeye ulaştığını düşündürmektedir. Unutmamak gerekir ki, Doğu Afrika Rif Vadisi Nil'e yakındır ve güneyden kuzeye olduğu kadar kuzeyden de güneye insan akışları pekâlâ mümkündür ve beklenebilir. Üstün kültürler hep bu eski yollarla karşı etkilerini taşımışlardır. Mısır uygarlığının M.Ö. 4000'lere denk gelmesi, Verimli Hilal'deki patlamanın Sümer kültürüne yol açması gibi, Aryen kültürün M.Ö. 5000'lere doğru yaşadığı bir yayılmaya dayandığının işareti olabilir. İçeriği, biçimi ve ulaşım olanakları buna elvermektedir. Nitekim aynı yol üzerinden M.Ö. 2000 başlarında Hiksosların, ardından M.Ö. 1700'lerde İbranilerin (tarihin yazılı olarak kaydettiği kadarıyla) Mısır'da koloni oluşturmaları ve hatta yönetici konumuna yükselmeleri bu düşüncemizi kanıtlayan örneklerdir. Aryen sahasındaki kültürün yayılma gücü giderek zayıflasa da, Semitik alanlara benzer akışı daha sonra da sürecektir.

d- Aryen kültürün Verimli Hilal'de kendini kanıtlayıp güçlü bir kurumlaşma sağlamasının ardından daha doğuya, bugünkü İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a doğru yayılımı da oldukça etkili olmuştur. Tekrar vurgulamalıyım ki, burada taşınan insan gruplarından ziyade kültürdür, fiziksel değil kültürel etkilerdir. İlk belirtilerine İran yaylalarında M.Ö. 7000'lerde rastladığımız kültürel taşınma, Hindistan'da takriben M.Ö. 4000'lerde etkili olmaya başlamıştır. Türkmenistan yaylalarında bu etki 5000'lere kadar gitmektedir. Daha önceki kültürel katmanların eski Afrikalı kökenlerden gelen ve halen eski taş devrinde çakılı kalan öğeler oldukları düşünülmektedir. Kültürel kalıntılar ve bazı grupların fiziki yapıları (özellikle Hindistan'da) bu tezi güçlendirmektedir. Tıpkı Mısır ve Sümer'de olduğu gibi yerel gelişmelerin ürünü bir kültürel gelişmenin teorik ve pratik kanıtları yoktur.

Bazı eleştirmenler bu tarz düşünceyi aşırı indirgemeci saysa da, tarihte kültürel devrimlerin sınırlı ve çok zor gerçekleştiklerini önemle hatırlatmak gerekir. Bir Avrupa kültürünü düşünelim. Başka yerde örneği yoktur. Verimli Hilal'deki kültür için de dönemine göre benzer bir düşünceyi ileri sürmek son derece yerindedir. Yüz binlerce yıllık alışkanlıklara çakılı kalmış, imhanın eşiğinde bulunan gruplardan büyük kültür devrimi beklemek ve kendilerine bunu yakıştırmak, teorik

olarak ve kültürel kalıntılarla desteklenmemektedir. Doğuya doğru kültürel yayılma, M.Ö. 3000'lerde İran'ın batısında Elam bölgesinde, daha çok bir Sümer kolonisini düşündüren Sus merkezli şehir uygarlığına sıçrama yapmış gibidir. Bu uygarlık kesinlikle Sümer etkisinin ürünüdür. Daha doğuda bugünkü Pakistan'da bulunan Pencab nehri kıyılarındaki Harappa ve Mohenjodaro kent kuruluşları da M.Ö. 2500'lere denk gelmektedir. Bunların Sümerlerin izindeki kuruluşlar olduğu açıktır. Zorlama teorilerle bunları başka kültürel yapıların orijinal kuruluşları saymak benzer nedenlerle düşünülmemelidir. Orijinal denilen kültür katmanı neredeyse 'eski taş çağındakine benzeyen bir düzeydeyken, onlardan orijinal kent uygarlığı türetmek eşeği at halinde düşünmek gibi bir şeydir. Milyonlarca yıl süren ve benzer yaşam seviyelerinde olan binlerce grubun daha gelişkin coğrafi bölgelerde neden uygarlık yaratamadıklarını ve büyük kültürel devrimler gerçekleştiremediklerini hatırlamak, düşüncemizin doğru anlaşılması bakımından öğreticidir.

Şüphesiz bu alanların kültürel gelişmeye katkıları olmuş, birçok sentez gerçekleştirilmiştir. Yayılma ve yerelleşme iç içe ve daha çok gönüllücedir. Kaldı ki, yayılan sömürgeci gruplar değil, geliştirici maddi ve manevi üretim değerleridir. Kendini bu yönlü kanıtlamış yayılmacı kültürler hep 'tanrı vergisi kutsal mucizeler' gibi görülmüştür. Yaşamın değerini maddi ve manevi olarak yücelten kültürel yayılmaları sömürgecilik, istila ve zora dayalı asimilasyonlarla karıştırmamak önemlidir. Kültürel yayılmaların çok azı vahşi saldırılar, sömürgecilik ve zora dayalı asimilasyon biçiminde yürütülmüştür. Büyük kısmı yaşam kalitesinin üstünlüğünü kanıtlamasından ötürü öteki topluluklar tarafından coşkuyla benimsenerek kendilerine mal edilmiştir. Kültürel yayılma meselesi tarihe dar milliyetçi yaklaşımlarla içinden çıkılmaz hale getirilmiştir. Milliyetçiliğin gerçek tarihsel akışları çarpıtan, perdeleyen, inkâr eden ve abartan tuzaklarına düşmemek, yöntem ve bilgi sistemi açısından büyük önem arz etmektedir.

e- Aryen kültürle ana Çin kültürlerinin karşılaştırılması, araştırılması gereken hayli ilginç bir konu olsa gerekir. Çin'in kendi kültüründe neolitik üst evreye M.Ö. 4000'lerde ulaştığı düşünülmekte ve kanıtlanabilmektedir. Aynı tarihlerde Aryen kültürün Avrupa'dan Hindistan'a kadar taşındığını düşünürsek, güçlü bir tez olarak rahatlıkla Çin'e de taşındığını söyleyebiliriz. Çin kültürü büyük bir ihtimalle Ar-

yen kültürden beslenmiş, fakat özellikle coğrafyası (Sarı Irmak kıyıları) ve tarihsel koşullarının oldukça kapalı ve kendine özgü yapısı yerel gelişmeye başat bir rol vermiştir. Etkileme kesinlikle vardır. Fakat yerel kültürel özellikler kendine göre bir 'neolitik' devrime yol açmıştır. Tıpkı bugünkü Çin gibidir. Büyük bir tarihsel gelişmenin ve coğrafi, demografik koşulların bir arada kendine göre bir 'komünizme' yol açması gibi, 'kendine göre bir kapitalizme' de yol açmıştır. Komünizm ve kapitalizm Çin'in karakteriyle bütünleşmedikçe Çin komünizmi ve kapitalizmi olamamaktadır. Dışa karşı güçlü direniş, bunun başarısızlığı ortaya çıktıktan sonra ise güçlü ve hızlı biçimde rakip kültürü benimsemek, Çin ana kültür grubundaki kavimlerin (Japonlar, Koreliler, Türkler, Moğollar, Vietnamlılar ve diğerleri) temel özellikleridir. Çok güçlü direnişçi yanları olağanüstü taklit ve özümseme yetenekleriyle at başı gitmektedir. Bu durum kültürlerindeki derin ve ortak bir özellik olsa gerekir.

Neolitik kültür ve daha sonraki uygarlık aşaması Çin üzerinden diğer grup üyelerine taşınmıştır. Çinlileri gruplarında Semitiklerin Arapları gibi düşünmek daha aydınlatıcı olabilir. Tıpkı Semitik kültür gibi Çin kültür grubu da Aryen kültürünün yaşadığı evrenselleşmeyi gösterememiştir. Bu durumda birinci sırada Aryenleri, ikinci sırada Semitikleri ve ondan sonra Çin'i düşünmek daha açıklayıcı olabilir.

f- Aryen dil-kültür grubuyla Hint-Avrupa dil-kültür grupları arasındaki ilişkiyi aydınlatmak çok daha önemli olup, belki de tarih biliminin temel sorunlarındandır. Bu ilişki üzerinde çok spekülasyon yapılan ama ortak bir yoruma varılamayan bulanık halkadır. 19. yüzyılda Aryen dil grubuyla Hint-Avrupa dil gruplarının ortaklığı anlaşıldığında büyük araştırmalara girişildi. Grupların ana kaynağı, 'ata dili ve kültürü' hakkında çelişkili yorumlar geliştirildi. Yunan kültürüne, Hint ve hatta Kuzey Avrupa kültürüne, Almanlara kadar dayandırılan köken tartışmaları yapıldı. Fakat Doğu Afrika Rif'indeki primattan kopuş ve Verimli Hilal'deki neolitik-tarımsal devrim kanıtlanınca, adı geçen tüm varsayımlar boşa çıktı. İnsanlık tarihindeki iki temel odak büyük önem kazandı. Kısa özetini sunmaya çalışmıştık.

Verimli Hilal'deki hangi dil ve kültür grubunun otantik olduğuna ilişkin tartışmalar daha çok önem kazandı. Yorumladığımız biçimiyle 'Aryen' gruplar denen Proto-Kürt, Fars, Afgan ve Beluci grupları öncelik kazanmaya başladı. Özellikle Proto-Kürtler olan Hurrilerin dil

yapısı anlaşılınca, otantik halklara dayalı Aryen dil-kültür aidiyeti netlik kazandı. Benim de şahsen doğru bulduğum tez, ancak neolitik devrimin çekirdek bölgesinin bu dil ve kültürü yaratabileceğidir. Çekirdek bölgenin de Toros-Zagros sisteminin çizdiği kavis olduğu, Verimli Hilal olarak da adlandırılan bu bölgenin Aryen dil ve kültürünün merkezini oluşturduğu kesinlik kazandı. Son arkeolojik kazılar ve etimolojik çalışmalarla etnolojik kıyaslamalar bu tezi her geçen gün daha da güçlendirmektedir. Böylece Hint-Avrupa dil ve kültür gruplarına öncülük eden kaynak sorunu büyük ölçüde çözümlendi.

'Süre' çok uzun ve coğrafya çok geniş olduğu için, Aryen dil-kültürünün yayılım haritasını olduğu gibi vermek gerçekçi olmaz. Fakat güneye ve doğuya doğru yayılmanın bir benzerinin de kuzey ve batı yönünde Avrupa'ya doğru geliştiği rahatlıkla yorumlanabilir. Tahminen M.Ö. 5000 yıllarında başlayan bu yayılım dalgalarının M.Ö. 4000'lerde Doğu Avrupa'ya, M.Ö. 2000'lerde de Batı Avrupa'ya tamamen yerleştiği kabul gören temel görüştür. Başta Gordon Childe olmak üzere önemli tarihçiler de Avrupa tarihini bu yıllara dayandırmaktadır. Daha öncesi 'eski taş devri' dönemini teşkil etmektedir. Homo Sapiens'in otuz bin yıl önce egemen tür haline geldiği bugünkü Güney Fransa ve İspanya arasındaki bölgede Kuzey Afrika kaynaklı bir yayılma sonucunda en çok mezolitik (orta taş devri) dönemin yaşandığı tahmin edilmektedir.

Avrupa neolitiğini ve tarım devrimini inceleyecek durumda değiliz. Ama öneminden ötürü kaynak sorununun aydınlatıldığı kanısındayım. Yine buraya yönelik yayılmanın fiziki, kolonici değil, kültürel temelde gelişen bir yayılma olduğunu tahmin ediyorum. Avrupa'nın özgünlüğü şuradadır: Neolitik dönemi en yaratıcı yönleriyle hazır almıştır. On bin yıllık birikimi birden veya kısa sayılacak bir dönemde hazmetme şansına kavuşmuştur. Denilebilir ki, Avrupa bugünkü dünyayı dört yüz yıldır nasıl kendi kültürel yayılma alanı haline getirmişse, kendisi de önce Neolitik Devrimin, daha sonra Roma'nın uygarlık devrimi ile Hıristiyanlığın ruh-anlam devriminin yayılma alanı olmuştur. Her üç büyük devrim de Avrupa'ya daha çok kültürel temelde yayılmıştır. Yayılma, Roma İmparatorluğu'nun çok sayıda olmayan savaşları dışında sömürgecilik, kolonicilik ve zora dayalı asimilasyon tarzında değil, üstün kültürlerin 'tanrı vergisi' sayılıp benimsenmesiyle gerçekleştirilmiştir. İnsanlığın yaklaşık on bin yıllık büyük kültürel birikimine

bu tür erişim sağlanınca, daha sonraki büyük Avrupa devrimlerinin (Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma devrimleri; politik, endüstriyel ve bilimsel devrimler) temeli atılmış olmaktadır. Avrupa özel yetenekleriyle bu büyük devrimleri gerçekleştirmemiştir. Tarihin ana nehri ve kollarının debisinin artarak hep birden akmasıyla bu temel kazılmıştır. Şüphesiz aynı döneme denk gelen 'buzul döneminin' sona ermesiyle oluşan çok elverişli iklim sayesinde taze ormanlar, yemyeşil ve humuslu verimli topraklarla donanmış Avrupa, tüm bu koşulların senteziyle günümüze damgasını vuran büyük uygarlık sıçramasını gerçekleştirmiştir. Yeri geldiğinde bu öykünün ayrıntılarını daha yakından inceleyeceğiz.

3- VERİMLİ HİLAL KAYNAKLI TOPLUMSAL GELİŞME VE YAŞAMI DOĞRU YORUMLAMAK

Bu başlık altında büyük bir önemle açıklamaya çalıştığım husus, belli bir toplumsal zaman ve mekân boyutunun belli bir yaşam tarzı üzerindeki etkisidir. Yöntem sorununda da uzunca üzerinde durmaya çalıştığım konu, toplumsal gerçekliklerin insan eliyle 'inşa edilmiş gerçeklikler' olduğudur. Bu konu o kadar önemlidir ki, anlamını tam bulmadan girişilecek her tür bilinçlenme faaliyeti 'öğrenmeyi' ve 'anlamı' cehaletin ve anlamsızlığın konusuna dönüştürebilir. İddiam odur ki, kapitalist modernitedeki cehalet, büyük dinlerin çıkış koşullarında eleştirip lanetledikleri 'Ebucehil' cehaletinden daha derindir. Bunun da en temel nedeni, belki de en sığ materyalizm çıkışlı din olan pozitivizmdir. 'Olguculuk' olarak tercüme edebileceğimiz bu din, bizzat insan zihniyetinin ürünü olma karakterinden ötürü zaten metafiziktir.

İnsanın zihniyet itibariyle metafizik karakterli bir varlık olduğunu bu amaçla yöntem bölümünde uzunca işlemiştim. Pozitivizm, belki de farkında olmadan, bu olguculuğun eski dönemin en sığ 'putçuluğu' olduğunu göremiyor. Olguculuk = putçuluk ideamı önemle ileri sürüyorum. Olguculuk bir gerçeği yorumlayış biçimi değildir. Her ne kadar öyle olduğunu iddia etse de, olgulara dayalı bilimin felsefesi de değildir. Çünkü böyle bir felsefe olamaz. Göze çarpan, kulağı titreten her görüntü ve ses olgudur. Her hissediş de olgudur. Evren gerçekliğinin bunlardan ibaret olduğunu hangi çılgın veya cahil idea edebilir?

Eflatun'un görüşüyle olgular görüntü bile sayılmaz. Olsa olsa Nietzsche bakışıyla basit birer algı olabilirler. Algı-olgu ilişkisi üzerinde durulabilir. Tıpkı nesne-özne üzerinde durduğumuz gibi.

Ne yazık ki modernite olguculuk üzerine inşa edilmiş bir yaşamın resmidir. Bilinçli olarak 'resim' kelimesini kullanıyorum. Çünkü modernite yaşamın özüyle değil, en yüzeysel biçimiyle ilgilidir. Adorno'nun dile getirip de çözemediği "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" deyimi, Yahudi soykırımı karşısında duyduğu büyük hayal kırıklığının sonucudur. Bu aslında kilit bir deyimdir ama açıklamasızdır. Hayatın temel yanlışlığı nerededir? Yanlış hayattan kimler sorumludur? Nasıl inşa edilmiştir? Yanlış yaşamın hâkim toplum sistemiyle ilişkisi nedir? Bunlar ve benzer soruların cevabı yoktur. Sadece kökenlerini Aydınlanma ve rasyonalite sürecine dayandırmakla yetinmiştir. Konu, yani yanlış olan hayat biçimi muğlâk bırakılmıştır.

Benzer çaba Michel Foucault'da da vardır. Foucault, "Modernite insanın ölümüdür" der ve öylece bırakır. Bu kadar ünlü bir filozof nasıl olur da insanın ölümü gibi çok hayati bir konuyu bir cümleye sığdırıp bırakabilir? Açıklayacakken erken ölümünden bahsetmek fazla anlam taşımaz. Önemli bir hakikat, yorum son nefeste de olsa açıklanmayı gerektirir. Kopernik ölüm döşeğindeyken, 'Dünyanın güneş etrafında döndüğünü' açıklayan eserini yayınlatmayı ihmal etmez. Benzer birçok hakikat yorumcusu hem Batıda hem de Doğuda vardır. Postmodernite eleştiricileri modernitenin yaşama karşı işlediği suça çok bulaştıkları için, biraz da utangaç bir biçimde gerçekleri dile getirirler. Yani köleliğe ve iktidara bulaşmış, iktidarın bilgi sistematiğinden şerbetlenmiş olanların ortak üslubunu kullanırlar. Biraz da Ezop üslubu!

Tekrar edelim ki, açıklamaya çalıştığımız husus doğru ve yanlış hayat kurgulamalarıdır. Sadece kapitalist modernite değil, diğer eski uygarlıkların dayattığı hayat da doğru kurgulanmış olabilir mi? Sümer rahiplerinden tanrı-krallarına, Mısır tanrı-krallarından İran Kisralarına, İskender'den Roma imparatorlarına, İslâm sultanlarından Avrupa monarklarına kadar gelen güçlerin hayatı resmen temellendiren sistemleri de hayatı yanlış temellendirmede en az kapitalist modernite kadar sorumlu tutulamazlar mı? Bir zincirin halkaları misali toplumsal gelişmenin boynuna taktıkları bu halkalarla yanlış yaşam gittikçe temellendirilmiş olmuyor mu? Yanlış hayat tarzından yalnızca moderni-

teyi ve onun savaş ve soykırım düzenini sorumlu tutmak yetmez. Sorunun kökleri kadar cevabı da derindedir. Verimli Hilal'deki büyük kültürel devrim ve yol açtığı yaşam tarzı üzerinde dururken, tüm bu sorunların kaynağına inmek istedik.

Şüphesiz kültürle toplumu tamamen izah edemeyiz. Bunun için birçok öğeyi buna eklemek gerekecektir. Ama temelin kültür olduğu da çok zor yadsınabilir. Geçerken 'kültür' kavramına yüklediğimiz anlamı da açıklamalıyız. Bununla anlamlı bir 'uzun süre' kapsamındaki tarih ile toplumun yaşamasında vazgeçilmez özelliklere sahip bir mekânı, coğrafyayı kastediyoruz. Toplumu sıfırdan bu süreli tarih ve coğrafyayla anlamlandırmıyoruz. Fakat inşa edilmiş çok sayıdaki toplumsal yaşam biçimlenmesinde temel rol oynadıklarını belirtmek istiyoruz. Toplumların zaman ve mekânla kayıtlı yaşam halkalarından oluştuğunu ve her halkanın diğerine bağlılığı kadar kendine özgü bir farkı olduğunu da bu açıklamanın gereği saymaktayız.

Semitik toplumların ve Çin toplumunun on bin yıl önceki temellere dayalı yaşam farklılıkları günümüzdeki yaşamlarını belirleyecek ölçüde anlamlandırmaktadır. Aynı hususun Aryenik yaşam kültürü için de geçerli olduğu belirtilebilir. Öte yandan temeldeki bu yaşam kültürünün hiyerarşide ve devlette, maskeli veya maskesiz, örtük veya çıplak krallar yönetiminde resmileştirilerek büyük anlam çarpıtmalarına ve saptırmalara uğratılıp her türlü çirkinliğe, savaşlara ve soykırımlara açık hale getirildiğini 'anlambilimden' çıkarabilmekteyiz. Dikey olarak resmi ve gayri resmi yaşamlar kadar, yatay olarak da farklı halkalar halinde yaşamlar söz konusu olabilmektedir. Yine de ana kaynaktaki toplumsal yaşam tüm bu halkalardaki biçimleri belirleyen öz niteliğindedir.

Kültür kavramının içeriğini biraz daha açalım. Şüphesiz klan toplumu da bir kültüre, dolayısıyla yaşama sahiptir. İnsan toplumunda evrensel bir özellik gösteren klan topluluklarındaki yaşam anlam bakımından benzerdir. Dil ve düşünce yapısı işaretlerle yürütülmektedir. Primatlarla, dolayısıyla hayvanlarla arasındaki mesafe fazla açılmamıştır. Bir klan yaşamını hikâye etmek, hepsini anlatmak gibidir. Zorunlu ihtiyaçları giderme, güvenlik ve çoğalma canlıların neredeyse tümünü bağlayan üçgendir. Bunun zihniyetin sınırlılığıyla bağını yorumlamıştık. Yaşamda farkın gelişmesi demek, zihniyet esnekliğinin

gelişmesi, dilde simgesel anlatıma geçiş ve bunun mümkün kıldığı maddi yapılanmalara daha çok erişim demektir.

O halde kültürel gelişme zihnin esnekliği ve simgesel dilin gelişmesiyle birlikte artan maddi nesnelerin toplam ifadesidir. Dar anlamda kültür bir toplumun zihniyetini, düşünme kalıplarını ve dilini ifadelendirirken, geniş anlamda kültür toplumun maddi birikimlerinin de (ihtiyaçları gideren tüm araç gereçler, besinle besin üretme, saklama, dönüştürme biçimleri, ulaşım, savunma, tapınma, güzellik araçlarının toplamı) buna eklenmesini ifade eder. Toplumların kültür zihniyeti ve araçlarındaki benzerlik ve farklılıklarla yoksullukları ve zenginlikleri arasındaki eşitsizlikler, farklı ve benzer yaşam düzeylerini belirler.

Zihinsel ve maddi birikimlerin bizzat insan yeteneğiyle inşa edildiklerini, bu anlamda toplumsal gerçeklik halinde ifadeye kavuştuklarını tekrar belirtmeliyiz. Bu durumda tüm eski taş devrinde milyonlarca yıl sürmüş klan-toplum yaşamının benzerliğini ve klanların özgün farklılıklara pek sahip olmadıklarını belirtmek ciddi bir anlam kaybına yol açmayacaktır. Büyük kültürel kuşakların ortaya çıkışına bu nedenle yüksek anlam biçtik. Zira her büyük kültür kuşağı büyük ve farklı bir yaşamın gelişmesi demektir. Toplumsal gelişmeyi bu anlamda kültürel gelişmeyle özdeşleştirmek mümkündür. Formülleştirirsek, ne kadar zihin esnekliği ve özgürlüğü o kadar simgesel dil anlamcılığı ve düşünce zenginliği, buradan da daha çok maddi kültür araçlarına sahip olmak toplumsal yaşamın o kadar gelişmesi demektir.

Bu bölümün temel varsayımı olan inşa edilmiş gerçeklik olarak toplumsallık esas olarak insan yaratımı demektir. Şüphesiz ondaki madde miktarı, biyolojik gelişim göz ardı edilmiyor. Bunların fizik, kimya ve biyoloji gerçekleri olarak araştırıldıklarını biliyoruz. Ayrıca insanı tür ve zihin olarak inceleyen antropoloji ve psikoloji kendi alanlarında anlam üretmektedir. Eleştirilerimiz olsa bile, bilimin parçalanmış halinden de öğrenebildiklerimiz vardır. Toplumsal gerçekliğin farklı bir algılama düzeyi olduğunu sıkça belirtmemiz, diğer bilimlerle aradaki farkı iyi kavramak içindir. Bu farkı yakalamadan, pozitivistlerin düştüğü büyük hataya düşüp 'bilimcilik' hastalığına yakalanmaktan kurtulamayız. Bu hastalıklı halin sonucu ise, kapitalist modernite döneminde yaşanan soykırımdır. Tekrar vurgulamalıyım ki, kendisini dehşete düşüren, hiçbir tanrısal ve insani yaklaşımın neden gerçekleştiğini asla izah edemeyeceğini söylediği soykırım, Adorno'nun ha-

yatın yanlış kurulmasına dayandırdığı büyük suçtur. Adorno, mevcut bakış açıları ve zihniyet kalıplarının soykırım suçu karşısındaki sorumluluklarından hareketle tüm kitapların ateşe atılması gerektiğini belirtir. Soykırım kurbanlarının bunun dışında bir anlamla anılamayacağını belirtmek önemli bir tespittir. Modern yaşam, pozitivizm bu gerçeği kabul etmemekte direniyor. Sanki soykırımlara rağmen toplumsal yaşamın yine de yaşanabileceğini sanıyor. Veya Adorno, bu suçu temel dayanaklarıyla yok etmeden hiçbir kitapta, dolayısıyla zihinde yer bulmaması gereken bu suça cüret edilmesinden dolayı irkiliyor, kabuğuna çekiliyor ve ölüyor.

Benim yapmaya çalıştığım şey bu 'CÜRET'in kaynaklarını ve olası aşılma biçimlerini sorunsallaştırıp cevap verme yeteneklerimizi açığa çıkararak anlam ve eyleme kavuşturmaktır. Sürüp giden modernitenin gittikçe kurumlaşmış soykırımcı odaklara yol açtığını göz ardı edemeyiz. Gözümüzün önündeki Irak gerçeği, Ortadoğu'nun tüm rejimlerinin açık veya örtük soykırımcı niteliğini ve suç ortaklığını gayet açık biçimde ve dehşet içinde, sadece içerisinde yanarak eriyenlere göstermekle kalmamakta, gözlemleyenlere de hissettirmektedir. Ama diğer yanda muazzam bir özgür yaşam arayışı da vardır. 'Özgür yaşam ve soykırım' asla birlikte yaşanacak bir ikilem olamaz. Böyle yaşayarak bu suça asla ortak olamayız. Nasıl oldu da yaşamın en zengin anlamına yol açan bu topraklar, bu tarih bu hale geldi? Bir yandan yaşamın ilk anlamına yol açmış etnisitelerin savaşı, diğer yandan modernitenin son büyük tanrısının önderliğindeki savaşlar? Demek ki, konuya döne dolaşa yüklenmekten, cevabını vermek ve eylemini gerçekleştirmekten kaçınılamaz.

Verimli Hilal'deki yaşamın tadını biraz da edebi dille anlatmalıyım. Sözüme Diyarbakır-Çayönü kazılarını başlatan P. Braidwood'un bir gözlemiyle başlayayım. Braidwood, "Dünyanın hiçbir yerinde yaşam Toros-Zagros dağ silsilelerinin kavisli eteklerindeki yaşam kadar anlamlı olamaz" der. Çok uzak bir kültürde yetişmiş olan bu insana acaba ne tür hisler bu sözü söylettirdi? Uygarlığı iyi tanıyan bir arkeolog ve tarihçi olarak, neden en anlamlı yaşamı bu kültürel sahada görüyor? Hâlbuki buraların bugünkü yaşayanları Avrupa'daki en düşük bir ücret için bile kırk takla atıp vebadan kaçar gibi bu topraklardan kaçmak istiyorlar. Hiçbir kutsalları ve estetik değerleri kalmamış, bu

değerler bir daha elde edilemeyecekmiş gibi göçü kader olarak karşılıyorlar.

İtiraf etmeliyim ki, bir dönem ben de modernite hastalığına tutularak, anne baba dahil, bu toprakların her şeyinden kaçmak istedim. Hayatta en büyük yanılgımın bu olduğunu kendime sıkça itiraf ederim. Ama Braidwood'un gözlemde bulunduğu gerçeklikten tümüyle kopmadığımı da biliyorum. O dağ eteklerinin çocuğu olarak, dağların başını tanrı ve tanrıçaların kutsal tahtı, eteklerini ise bolca yarattıkları cennetin parçaları olarak görüp hep dolaşmak istedim. Adım daha çocukken 'dağ delisi'ne çıkmıştı. Bu yaşamın daha çok tanrı Dionysos'a ait olduğunu sonradan öğrendim. Dionysos, peşinde ve paş'ında (Kürtçe, önünde ve arkasında) Bakha'lar adlı özgür ve sanatkâr kızlar grubuyla dolaşırmış. Birlikte yiyip içip eğlenirlermiş. Bu tanrısal yaşamı sevmiştim. Filozof Nietzsche de bu tanrıyı Zeus'a tercih eder, hatta birçok özdeyişinin altına 'Dionysos'un Çömezi' imzasını atarmış. Köydeyken, dinin gereklerine pek uymasa da, kızlarla nişanlılık, baş göz olma oyunlarından çok birlikte oynamaya çok istekliydim. Doğal olanı da bana göre böyle olmalıydı. Hâkim kültürün kadını kapatmasına asla hoşgörü göstermedim. Namus dedikleri kanunu tanımadım. Halen kadınla sınırsız özgür tartışmaya, oynamaya, yaşamın diğer tüm kutsallarını paylaşmaya yanıtım evet, ama adına ne dersek diyelim, gerekçesi ne olursa olsun, birbiriyle güç temelinde ve mülkiyet kokan kölece bağlılıklara yanıtım ise sonuna kadar hayırdır.

Bu dağlarda özgür kadın gruplarını hep tanrıça esiniyle selamlayıp öyle 'anlamlaşmaya' çalıştım. Sıkça haberlerde geçen "Kamyon ve traktör kasalarına doldurulmuş bir grup Güneydoğulu kadın filan bölgede ırgatçılığa giderken yol kazasında öldü" cümlesini duyduğumda, bu kadınların sözde sahibi erkek, aile, hiyerarşi ve devlete duyduğum öfkeyi hiçbir olaya daha göstermediğimi de sıkça hatırlarım. Tanrıça soyundan geriye bu kadar düşüş nasıl mümkün olabilir? Aklımın ve ruhumun kesinlikle kabullenmediği bu düşüşü zihnime asla yedirmedim. Benim için kadın ya tanrıça kutsallığı içinde olacak ya da hiç olmayacaktı. Şu sözün doğruluğunu hep düşünürüm: "Bir toplumun kadınlarının yaşam düzeyi o toplumun tanımında esas ölçüttür." Anam için neolitiğin 'ana tanrıça kültüründen kalma' sözünü kullanmıştım. O da onlar gibi şişmandı. Modernitenin inşa ettiği ya-

pay ana olgusu ondaki kutsallığı görmemi engellemişti. Hayatımda büyük acılar yaşamama rağmen, hiçbir olaya ciddi olarak ağlamadım. Fakat modernite kalıplarını yıktıktan sonra, anamı ve onun şahsında tüm Ortadoğu analarını hep içim burkularak ve gözlerim yaşararak hatırlarım, bakarım. Anamın zorbela taşıdığı sitildeki kuyu suyunu daha yarı yoldayken indirip yudumlayışıma en seçkin ve yürek burkucu hatıralarımdan biri olarak bakarım. Herkesin yaşadığı ana-baba ilişkilerine, moderniteyi tüm zihin kalıplarında yıktıktan sonra bakmalarını tavsiye ederim. Aynı bakış açılarını neolitikten kalma 'köyün tüm ilişkilerine' de yansıtmalarını isterim. Modernitenin en büyük zaferi, şüphesiz inşa edilmiş on beş bin yıllık kültüre bakışımızı yıkması ve bu kültürü hiçe indirgemeyi başarmasıdır. Bu kadar yıkılmış ve hiçe indirgenmiş birey ve topluluklarından soylu, özgür bir bakış, direniş ve yaşam tutkusunun beklenemeyeceği anlaşılırdır.

Kavisin dağ eteklerindeki her bitki ve hayvan benim için bir tutku nesnesiydi. Onlarda sanki kutsal bir mana varmış gibi bakardım. Onlar benim için, ben onlar için yaratılmış birer arkadaştık. Peşlerinden aşkla çok koştum. Benim aşkım biraz böyleydi. Halen bu konuda en affetmediğim hareketim, avladığım kuşların başını hiç acıma hissi duymadan koparmamdı. Özne-nesne anlayışının altındaki derin tehlikeyi görmemde hiçbir anlatım beni bu olaylar kadar etkilemedi. Ekolojik tercihim çocukluğumun bu tutku ve suçunun itirafıyla yakından bağlantılıdır. Avcılık kültüründen kalma bu büyük ruh tehlikesini ancak birer avcılıktan ibaret olan 'güçlü sömürgen, buyurgan adamın' (maskeli ve maskesiz tanrılarla örtük ve çıplak kralların) sanatı olan iktidar ve savaşlarının maskesini düşürmekle giderebilecektim. Bitki ve hayvanların dilini anlamadıkça ne kendimizi anlayabilecek, ne de ekolojik toplumcu olabilecektik. Beni bırakmayan bitkilerim ve hayvanlarımın anılarına böyle anlam verecektim.

Dağların hemen eteklerinden başlayan ovalarda baharın başından güzün sonuna kadar toprağın üretime hazırlanmasını, ürünlerin derlenmesini, harmanlanmasını, tanelerin toplanmasını babamın çiftçiliğinden hatırladıkça, hiçbir romanın vermediği duygu yüklenimlerimi zor tutarım. Büyük hayıflanmam var: Neden o tanrı yolcularını tam anlayıp arkadaş olamadık? Gerçi tüm ilişkilerim arkadaşlık içindeydi. Ama o korkunç modernite ilişkileri yüzünden, babamın ölümünün büyük yasını bile tutamamayı halen affedemiyorum. Babam belki de

babaların en güçsüzüydü, ama saf ve temiz tanrı kullarından biriydi. Bana göre çiftçi babalar en değerlisidir yine.

Tüm köy ilişkileri bana vaktini doldurmuş, bilinmeyen bir dönemin ölgün çabaları gibi gelmiştir. Köyden kaçarcasına kente sığınmayı da bir suç gibi görüyorum. İnsan için ideal yaşamın modernitenin (tüm uygarlığın) kanserli kent yapısında değil, ekolojik köylerinde sağlanacağından kuşku duymuyorum. Kent ancak ekolojik köylerle tam uyumlu olduğunda izin verilecek bir mekân olabilir.

Amanoslardan Zagroslara kadar bu silsilelerin eteklerinde yaşamış ve halen yaşayan halkları, dağların zirvesindeki tahtlarında oturan tanrı ve tanrıçaların kutsal yolcuları olarak değerlendiririm. Moderniteye göre gerilik suçlamasının artık kesinlikle tersinin doğru olduğuna inanıyorum. İlerilik-gerilik ayrımı bir ideolojik yargıdır. Sadece geri değil aynı zamanda insanlık düşmanı olan kapitalist modernite zihniyetini iyi çözmek gerçek insani temellere inmek olduğundan, bununla özgürlüğe büyük dönüş sağladığıma inanıyorum. KÂRCILIK, ENDÜSTRİYALİZM ve ULUS-DEVLETÇİLİK'ten ibaret modernite cehenneminden kurtulmakla her şey daha iyi anlaşılıyor ve bu durum yaşamın anlam zenginliğine yol açıyor. Büyük bir ilgi ve tutkuyla seyrettiğim neolitikten kalma bir höyüğü Newyork'la değişmem. İçinde hiçbir anlam barındırmayan, bütün kapılarını daha 'kârlı yaşam'a, insanın 'demir kafes' altına alınmasına ve yaşam katili 'endüstriyalizm canavar'larına açmış kentler, hiç kimsenin birbirinden bir şey anlamadığı 'yetmiş iki dilli Babil'in daha da anlamsız kopyalarından başka anlama sahip değildir. İnsanlığın kurtuluşunun bu kentçiliğin kanserli yapısının yıkılmasından geçtiğine kuşkum yoktur.

Bu kısa öyküyü hangi yaşam kültüründen geldiğimize ilişkin bir çağrıştırma yapmak için anlattım. İnşa edilen toplumsal gerçekliğin bir üretimi olan bu yaşam tarzını yetkince anlayamazsak, 'modernitenin aptallarını' oynamaktan kurtulamayız. Dağdaki çobana kadar herkesi esir alan, özünde yaşamın bitmesi anlamına geldiğini en yetkin filozofların ağzından çıkan sözlerle vermeye çalıştığımız ve hepsinden çok kendimin de öyle olduğundan kuşku duymadığım kanserli modernite yaşamından kurtulmadıkça, zihniyet ve irademizle (düşünce-örgüt-eylem) mümkün kıldığımız özgür yaşamı kaynağıyla birlikte edindiği tüm zenginlikleri içinde yaşayamayız. Er veya geç 'yanlış kurgulanmış hayatlarımızın doğru yaşanmayacağını' anlayacağız.

Bilimsel dille öykümüzü biraz daha açalım. Verimli Hilal'de inşa edilen toplumsal gerçeklikler ana hatlarıyla bugünkü yaşamın sürdürülmesinde de varlıklarını devam ettirmektedir. Hem zihniyet hem de maddi kültür unsurları bazı nicel ve nitel değişikliklere rağmen özde benzerdirler. Dil temel yapısında ortaktır. Düşünce biçimleri bilimsel, dinsel ve sanatsal alanlarda ayrımlanmış olarak sürmektedir. Savunma ve saldırı savaşları dün de vardı, bugün de vardır. Temel kurum olarak aile kendi gerçekliğini sürdürmektedir.

Aradaki farklar devlet kurumunun büyümesine dayalı olarak gelişmiştir. Toplum aleyhinde alanını sürekli genişleten devlet, mülkiyetine geçirdiği toplumsal zihniyet ve maddi kültür birikimlerini ihtiyaçları temelinde sürekli nicel ve nitel değişime uğratmıştır. Sanıldığının aksine, toplumsal gelişmeler gerçekte devlete rağmen sürdürülmüştür. Sümer rahip devletinden kapitalist modernitenin ulus-devletine kadar devlet oluşumlarının toplumsal sonuçlarını ve yol açtıkları uygarlık denilen kent kültürünün esas işlevini anlamlaştırmaya çalışacağız. Özellikle sınıfsallaşmanın devleti ortaya çıkarmadığını, daha çok devletin sınıflaşmayı dal budak halinde yaydığını göreceğiz.

Fernand Braudel'in değerlendirmelerinde öne çıkan 'süre' kavramının toplumsal gelişmedeki rolünün yeterince kavranmadığı kanısındayım. Özellikle süre-kültür, süre-uygarlık ve süre-toplum biçimleri açımlanmaya muhtaç kavramlardır. Süre kavramına ilişkin bu belirleme tarihe güçlü bir katkıdır, fakat tarih bilimine yetkince uygulanamamaktadır. Buradaki çözümlemede bu kavramı cesaretle açarak kullanmaya çalışacağım.

a- 'En uzun süre' toplumu, yani dördüncü buzul döneminin sona ermesinden sonra gelişen neolitik devrimde ana nehri oluşturan Verimli Hilal toplumu ya benzer yeni bir buzul dönemi ya da nükleer bir felaket, önlenemeyen bir hastalık veya benzer nedenlerle varlığını fiziksel olarak sürdüremez bir duruma gelinceye kadar geçerliliğini sürdürmek durumundadır. Çin ve Semitik kökenli kültürler birer kol olarak bu 'uzun süre' toplumunda yer alırlar. Diğer küçük kültürel kollar ana nehir için birer ırmak gibidir. Tezin içyapısını iyi anlamak gerekir. İnşa edilen toplum zihniyet ve maddi kültürel öğeleriyle o denli güçlüdür ki, hiçbir iç toplumsal neden bu süre dahilinde bu toplumu yıkamaz. 'Temel kültürel toplum' kavramını bu süre karşılığında kullanabiliriz. Kalıplarını, içerik ve birikimlerini tekraren de olsa sıkça

vermemin nedeni, 'en uzun süre' kavramına denk düşen 'temel kültürel toplum' tanımına ulaşmaktır. Çünkü süre ve toplum kavramları bu yeni anlamlarıyla toplumbilimine katkı sağlayıcı niteliktedir. Liberal toplumcular daha şimdiden 'tarihin sonu' kavramıyla kendi toplumsal algılarını sahte bir metafizikle sonsuza dek geçerli saymak isterler. Marksistler ve diğer 'mahşerci' yaklaşımlar, zaman-mekân boyutundan kopuk bir 'ebedi saadet çağı'nı vaat ederler. Kötümserler daha çok geçmiş 'altınçağ' anlayışını anımsayarak, şimdiki 'teneke çağı'nın anlamsızlığından dem vururlar.

'En uzun süre' kavramı tüm bu toplumsal teorilere göre daha bilimseldir. Somut koşullar kadar, toplumsal sistemin başı ve sonu için anlaşılır argümanlar sunmaktadır. Tarihi ne olaylar yığınına boğmakta, ne de dar toplum biçimlerinin dönemsellik basitliğine düşmektedir. Ne anlık olaylar ne de toplum biçimleri hayatın anlamını kapsamlı yorumlama yeteneğinde olabilir. Bunlar ancak kısmi anlatımları başarabilirler.

En uzun süre kapsamında temel kültürel toplumda her tür din, devlet, sanat ve hukuk kurumlarına, ekonomik, politik ve diğer temel kurumlara yer vardır. Kurumlar nicel ve nitel yönleriyle sürekli değişirler. Bazıları çok küçülür, karşıtları büyür. Azı yok olurken, işlevleri ya başka kurumlarda ya da yenilerinde anlamını sürdürür. Toptancı bir anlayışla diyebiliriz ki, tüm kavram ve kurumları arasında oluşturucu bir diyalektik ilişki vardır. Ana kültürel toplumun tekliği, onu güçlü ortaklarından ve yeni iç oluşumlarından yoksun kılmamaktadır.

Bu noktada 'evrimcilerle' 'yaratımcılar' arasındaki kavgayı anlayabiliriz. Yaratımcılar 'en uzun süre' kavramının farkındadırlar. Esas güçlerini buradan almaktadırlar. Tanrının evreni yaratım süresi ve sonu hakkındaki ayetler kültürel anlayışla açıklanabilir. Sosyolojik olarak yorumlarsak, yaratıcı görüş inşa edilen toplumun kutsal, yüce, görkemli özelliğinin farkındadır. Zaten Kutsal Kitapların üçü de (Tevrat, İncil ve Kur'an) Verimli Hilal'deki büyüleyici, kutsal yaşamı izah etmeye çalışan yorumlardır. İnsanlığın büyük çoğunluğunun bu üç dine mensubiyeti geliştirdikleri yorumların niteliğinden ileri gelmektedir. Mucizevî olarak gerçekleşen (Dönem insanlığı için bu kavram anlaşılırdır) yeni kültürel yaşamın ebediyete kadar süreceğini iddia etmek, bunu temel inanış haline getirmek bu kültürün etkileyici gücünü göstermektedir. Düşünelim: Milyonlarca yıl klan halinde yaşa-

mış ve bir nevi primat olmaktan kurtulamamış insan kümeleri, Verimli Hilal'deki devrimle ancak mucize terimiyle izah edilebilecek olağanüstü bir toplumsal inşayla karşılaşıyorlar. Bunu kutsal, yüce, ilahi, bayramsal olarak karşılamaktan geri kalabilirler mi?

Hemen hatırlatalım ki, Durkheim gibi sosyologlar ve diğer bilimciler, toplumu olaylar ve kurumlar toplamından oluşmuş insan grupları biçiminde görmekten öteye gitmiş sayılmazlar. Sınıfsallık, devlet, ekonomi, hukuk, politika, felsefe ve din gibi anlatımlar olay ve kurum mantığını aşmaz. Fakat bu yaklaşımlar neden bir Kitabı Mukaddes kadar değer bulamadıklarını bir türlü anlamak istemezler. Anlatımlarının en önemli zaafı, en uzun süre toplumunun önemini kavramamış olmalarında yatar. Şunu yine önemle belirtmeliyim ki, insanlık kendi öyküsünün derin hafızasına sahiptir ve bunu kolayca terk etmez. Toplumların kutsal din kitaplarına bağlılığı, sanıldığının aksine, soyut bir tanrıdan ve bazı ritüelleri teşkil etmesinden ötürü değildir. Kendi yaşam öykülerinin anlamını ve izini bu kitaplarda bulacaklarını sezdikleri için büyük saygı duyarlar. Bir nevi yaşayan toplumun hafızası rolünü oynadıkları için bu kitaplar vazgeçilmezler arasındadır. İçindeki olaylar ve kavramların doğru olup olmaması ikinci planda kalan ayrıntılardır. Fernand Braudel, çok yerinde olarak, "Tarih sosyolojileşmeli, sosyoloji tarihselleşmeli" derken, temel bir yöntem ve bilim yanlışlığına dikkat çekmektedir. Tarihin de süre-toplum ilişkileri anlamlıca belirlenmedikçe, ayrı ayrı tarih ve sosyoloji anlatımları toplumsal gerçekliği ağır yaralamaktan ve anlam yitimine uğratmaktan kurtulamaz. İstediğiniz kadar belgelere dayalı olay yığın, istediğiniz kadar toplumsal kurum ve kural belleyin, belgelerle açıklayın; nerede, ne zaman, hangi içerikte, yaşayanlar ne diyor sorularına yanıt verilmedikçe, tarih ve sosyolojinin anlambilimine katkıları kaba malzeme olmaktan öteye gitmez.

Evrimciler olaylar ve olguları daha iyi tespit etmelerine rağmen, toplumsal süre kavramının anlamından yoksun oldukları için eleştirilmekten kurtulamazlar. Toplumsal hafıza olgular ve olayların evriminden daha önemlidir. İnsan için anlambilim olgu kayıtlarından önce gelir. Orada yaşamlarının nehir gibi akışı söz konusudur. Tanrıdan vazgeçmeyişleri de toplumsal hafızanın gücünden ileri gelmektedir. İleride daha kapsamlı yorumlayacağımız gibi, toplum tanrı kavramıyla geçmiş hafızasını özdeşleştirmektedir. Olguculuk bir modernite has-

talığı olup esasında toplumun hafızasına, dolayısıyla metafiziğine karşı durdukça eleştirilmekten kurtulamaz. Nasıl hafızasız insan yaşamda büyük güçlüklerle karşılaşıp çocuklaşırsa, hafızasını yitirmiş toplumlar da kendilerini unutup yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Hafızasını yitirmiş toplumlar kolay sömürülmekten, işgal ve asimile edilmekten kurtulamazlar.

Pozitivistler toplumu bilimsel olarak tanımladıklarını iddia etmelerine rağmen, pozitivizm toplumun gerçek akışını en az tanıyan düşünce okuludur. Kaba materyalistçe toplumu tarihsiz bir yığın gibi yorumlayarak en çarpık, eksik bir toplum tanımıyla en tehlikeli toplumsal operasyonların yolunu açarlar. Toplumsal mühendislik kavramı pozitivizmle bağlantılıdır. Bunlar dıştan müdahaleyle topluma istenen şekli verebileceklerini sanırlar. Modernitenin de resmi anlayışı olan bu yaklaşımlar, toplumun içinde ve dışında yürütülen iktidar ve istismar savaşlarının meşru gerekçelerini oluştururlar.

b- Yapısal süre kavramını toplumsal gelişmede temel kurumsal dönüşümlere uyarlayabiliriz. Temel yapıların inşa ediliş ve yıkılış sürelerini tanımlamak, toplumsal gerçekliğin anlamlandırılmasına katkıda bulunabilir. İnsanın baskı ve istismar durumu baz alınarak köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplum ayrımları anlamlı yorumlara konu edilebilir. Yapısal süreleri bu toplum biçimleriyle bağlantılandırmak önemli bir literatüre yol açmıştır. Fakat en uzun ve kısa süre kavramlarıyla bağlantısını anlamlı kuramadığı için pek verimli olamamakta, klişe anlam tekrarına düşmektedir.

Neolitik toplum hem yapısal toplum hem de temel kültürel toplum süreleriyle iç içe yorumlanabilir. Kendisine özgü kurumsal yapılar, zihniyet ve maddi yaşam birikimlerinin olması 'yapısal süreyle' izah edilebileceği gibi, halen sürüp giden kültürel etkilerinin olası bir fiziksel imha veya yıkılışa kadar devam etmesi nedeniyle 'en uzun süre' kavramıyla da izahatı mümkündür. Temel kültürel toplum sürelerinin konusunu esas olarak çeşitli değişiklikler geçirseler de, sürenin sonuna kadar hep ayakta kalmaları kuvvetle muhtemel olan bilim, sanat, din, dil, aile, etnisite-kavim gibi zihniyet biçimleri ve geniş insan grupları teşkil eder. Ayrıca ekoloji tüm bilim kollarının sonuçlarıyla bağlantılı olarak, bu dönemde ekonomik kurumlaşma bilimi olarak baş köşeye oturtulabilecek konulardandır. Demokratik siyaset de hem bilim hem de kurum olarak sürekli yaşaması gereken konulardandır.

Yapısal sürelerin en temel kurumu devlet kuruluş ve yaşamları olmakla birlikte, devletle birlikte var olan hiyerarşi, sınıflar, devlet sınırları olarak mülk, toprak-vatan, devlet biçimleri olarak rahip devleti, hanedanlık devletleri, cumhuriyet ve ulus-devletler önemli konulardandır. Din biçimleri de yapısal sürenin önemli bir konusunu teşkil ederler. Toplumları üretim tarzları olarak (neolitik, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist) ayrımlayan konular da yapısal süre konularındandır. Kurumların çöküş konusu da yapısal süre dahilindedir.

Yapısal konuları inceleyen sosyoloji alt dalına 'yapısal sosyoloji' demek uygun bir adlandırma olabilir. En uzun süre inceleme konularını da 'temel kültür sosyolojisi' olarak adlandırmak, bütünleyici kapsamı itibariyle yerinde olacaktır.

c- Orta ve kısa süre konuları hem sayısal hem de niteliksel olarak çoklu olay ve olgulardır. Tüm kültürel ve yapısal değişim ve dönüşüm olayları kısa ve orta sürelerin konularıdır. Orta dönem konuları biraz daha uzun ömürlü olan ama aynı yapısal kurumlar içinde meydana gelen değişikliklerdir. Örneğin ekonomik bunalımlar, siyasi rejim değişiklikleri, ekonomik, sosyal, siyasal ve eylemsel her tür örgüt kuruluşu bu kapsamda düşünülebilir. Bireyin tüm toplumsal ve toplumsallaşma faaliyetleri de kısa sürenin baş konularındandır. Medya daha çok kısa süreli olay ve olguları esas alır. Her yapısal kurumdaki günlük olaylar da kısa sürenin baş köşesinde yer işgal ederler.

Kısa süre dahilindeki olayları temel aldığı için, bu sosyolojiye Auguste Comte Sosyolojisi demek yerinde bir adlandırma olabilir. Diğer deyişle 'pozitif sosyoloji' adlandırması (temel eleştirisini göz ardı etmeden) uygun düşebilir. Gerçekten sosyolojinin olayları inceleyen bir bölümü olmalıdır. Özellikle kaotik dönemlerde olaylar ağırlık ve belirleyicilik kazanırlar. Sosyolojinin temel kültür sosyolojisi ve yapısal sosyolojiyle birlikte olaysal anlatım olan pozitif sosyolojinin bütünleştirilmesi tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

d- Ayrıca toplumsal olaylar dahil, tüm evrensel olaylar ve oluşumlar, kuantumsal ve kaotik dediğimiz bir ortamı gereksinirler. Kuantumsal ve kaotik ortamlar yaratılış ortamlarıdır. Henüz derinliğine incelenmemiş olsalar da varlıkları kesindir. Hem 'her an' hem de 'kısa aralıklarda' 'olup bitenler' tarafından ayakta tutulan tüm uzun, orta ve kısa süreli oluşumlar bilimin giderek ilgilendiği temel konulardandır. 'Kuantum anı' ve 'kaos aralığı' olarak da adlandırabileceğimiz bir

nevi 'yaratılış anı' ihmale gelmez. Evrende özgürlük olasılığı bu 'an'da gerçekleşmektedir. Özgürlüğün kendisi 'yaratılış anı'yla ilgilidir. Farklı nitelikleri de olsa, doğadaki ve toplumdaki tüm yapılar, hem inşa olarak hem de ayakta kalma ve yaşam süreleri bakımından 'yaratılış anları'na ihtiyaç duyarlar.

O halde kısaların en kısa süresindeki yaratılış konularını toplumsal açıdan ele alan sosyolojiye de bir ad düşünmek uygun olacaktır. Benim şahsi önerim, toplumsal olaylarda 'yaratılış anı'nı konu edinen sosyolojiye 'özgürlük sosyolojisi' demenin yerinde olacağıdır. Daha da önemlisi, toplumsallık tarafından eşsiz bir kabiliyete erişen insan zihniyetindeki müthiş esneklik ve yol açtığı yaratıcılık nedeniyle bir nevi zihniyet sosyolojisi de diyebileceğimiz özgürlük sosyolojisinin son derece gerekli bir dal olduğu kanısındayım. Özgürlük düşüncesini ve iradesini incelemek en başta gelen konu olsa gerekir. Kaldı ki, yaratılış anındaki gelişme özgürlük yanı olan gelişme olduğuna göre, bir nevi Yaratılış Sosyolojisi de diyebileceğimiz bu kısalar kısası 'kuantum anı' ve 'kaos aralığı' en çok toplumsal alanı kapsadığından, dolayısıyla ilgilendirdiğinden ötürü, özgürlük sosyolojisi en çok geliştirilecek sosyoloji konularının başında gelmektedir.

Ayrıca konumuzu ilgilendirmeyen, genel fikir babında bir de 'astronomik süre'den bahsetmek gerekir. Bu sürenin konuları henüz belirlenmemiştir. Fakat ana hatlarıyla 'güneş' ve 'gök adaları'nın oluşumunu, çöküşlerini, evrenin muhtemel 'genişleme' ve 'daralma' karakterini ve buna bağlı olarak temel 'çekim' ve 'itim' kuvvetlerini 'astronomik süre' kavram ve konularına dahil edebiliriz. Evrenin ömrü de tartışılacak konuların başında gelmektedir.

Sosyolojik inceleme yöntemi hakkındaki bu düşüncelerimizi yeri geldikçe ilgili konulara ilişkin olarak hem açacağız hem de uygulamaya çalışacağız. Deneme niteliğinde çalıştığım unutulmamalıdır. Düşüncelerimizin tasarısal değer arz etmesi doğaldır.

Verimli Hilal'deki toplumsal gelişmeleri bir kez de bu sosyolojik bakış açılarıyla araştırdığımızda, özgürlük sosyolojisinin bölgede neolitik devrim sürecinde toplum tarihi açısından en verimli bir kaos aralığına tanıklık ettiğini görürüz. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen gezgin gruplar, buzulların hızla dağların doruk noktalarına çekilmesi üzerine, daha önceki dönem tecrübelerinden kaynaklanan toplum yapılanmalarını çözerek yerleşik yaşama geçtiler, tarımla geçinmeye dayalı bir

arayışa girdiler. Yüz binlerce yıllık klan toplulukları yerini daha geniş yapılara bırakmakla karşı karşıyalar. Tam bir zihniyet dönüşümü ve patlamasının yaşandığı bir aşamadayız. Eski klan zihniyeti ve işaret dilinden tam kopmamış dil yapısı yerine, daha geniş köy halkı ve etnisitesi zihniyetine geçiş söz konusudur. Simgesel dil düzeni hızla gelişmektedir. Sayısız besin maddeleri, ulaşım, dokuma, çömlek, öğütme, mimari, dinsel ve sanatsal konular ortaya çıkmış olup, hepsi yeni bir adlandırma düzenini ve zihin kalıplarını gerektirmektedir.

Yeni toplum ağırlıklı olarak köy yaşamına dayanırken, klan bağları etnik bağlara dönüşüyor. Maddi yapılanmanın bu yeni biçimleri daha anlamlı zihniyet çerçevesi olmadan yürüyemez, hatta başlayamaz. Eski klan toplumunun kimliği olan 'totem inancı' sürmekle birlikte, zihniyet dönüşümü ve dili olarak neolitik toplumun simgesi 'ana-tanrıça' figürüdür. Totem figürleri azalırken ana-tanrıça figürleri ortalığı kaplamaktadır. Bu figürler rolü büyüyen ana-kadını simgeliyor. Dinsel açıdan bu bir üst aşama olup, çok zengin bir kavramlaştırmayı beraberinde getiriyor. Dilde dişil ekler öne çıkıyor. Simgesel dil eklerinde dişil öğe uzun süre başat durumunu koruyor. Bugün bile birçok dilde bu özelliği bulmaktayız. Ana-tanrıçayla birlikte toplumsallık yoğun bir kutsallığa da bürünüyor. Yeni toplum yeni kavram ve adlandırma demektir. Zihniyet devrimi dediğimiz süreç yaratıcılık gerektirdiğinden özgürlük sosyolojisine dahil etmemiz gerekir. Bu sürecin yoğunca yaşandığı önde gelen tarihçilerin üzerinde birleştikleri bir konudur. Binlerce olgu binlerce zihniyet devrimi ve ad demektir. Avrupa'daki zihniyet devriminden daha kapsamlı, orijinal ve yaratıcı çaba isteyen bir patlama söz konusudur. Bugün kullandığımız tüm kavram ve buluşların büyük çoğunluğunun bu dönemde gerçekleştirildiği tarihen tespit edilebilen bir husustur.

Kaba bir tasnif yaparsak, bugünkünün en az yarısı kadar bilimsel-teknik buluşların gerçekleştirildiği bir toplumsal yaratıcılık dönemi söz konusudur. Din, sanat, bilim, ulaşım, mimari, tahıl, meyve, evcil hayvan (büyük ve küçükbaş olarak), dokuma, çömlekçilik, öğütme, mutfak, bayram, aile, hiyerarşi, yönetim, savunma ve saldırı, armağan, tarımsal araçlar ve daha da sıralanabilecek bir liste, nicel ve nitel gelişmeye uğramış haliyle bugün de toplumsal yaşamın temel listesi düzeyindedir. Neolitikten kalma köy ve aile yapısına baktığımızda, en asil, topluma güç veren ve yaşamı anlamlı kılan toplumsal ahlâk, say-

gı, sevgi, komşuluk ve yardımlaşma başta olmak üzere oluşan değerlerin kapitalist modernitenin değer yargılarının (veya ahlâksızlığının) çok üstünde olduğunu görürüz. Toplumun hiç eskimeyecek temel zihniyet kalıpları esas olarak bu dönemin damgasını taşımaktadır.

Pozitif sosyoloji açısından bölgedeki olaysal yaşam da dönemine göre çok zengindir. Klan toplumunun yeknesak avcılık, savunma ve toplayıcılık yaşamına kıyasla Verimli Hilal'deki olaylar ve yeni olgular tam patlama halindedir. Yeni bir adlandırmaya kavuşmuş sayısız olay ve olgu insan sesini ve eylemini en zengin haliyle sergilemektedir. Dönemin insan zihnine bıraktığı temel anlamın daha sonraları 'cennet' kavramına yol açtığını Kutsal Kitaplardaki anlatımlardan da çıkarabilmekteyiz. Belki de pozitif sosyolojinin en şanslı anlarından biriyle karşı karşıyayız. İnsanlık açısından yıldız yağmuru misâli bir gelişme söz konusudur. Birer ışık, yıldız aydınlığında olan olaylar ve olgular dünyanın dört yanını yağmurlamakta, toplumsal gelişmenin cennet hayalini, hatta bu hayalin gerçekleşme anlarını ekmekte, KÜLTÜRLEŞTİRMEKTEDİR.

Yapısal sosyoloji açısından toplumsal gelişmeye damgasını vurmuş tüm kurumsal düzenlemelerin izini Verimli Hilal'de gözlemek mümkündür. Özellikle M.Ö. 6000-4000 dönemi tam bir kurumlaşma dönemidir. Tüm köy ve kent yapılarının temel alacağı yerleşim alanları belirlenmiş, yerleşkelere geçilmiş, hiyerarşi doğmuş, din kurumlaşmış, ilk mabetler ortaya çıkmış, etnisite varlık kazanmış, dil yapıları netleşmiş, komşuluk gelenekleri oturmuş, ahlâkla yönetim en güçlü dönemini kurmuş gibidir. Diğer bir deyişle neolitik toplumun, tarım ve köy devriminin kalıcılığı, dolayısıyla kurumlaşması kesinleşmiş gibidir. Yapısal sosyolojinin temel konusunu oluşturan toplumsal yapılar ilk defa Verimli Hilal'de bu denli güçlü bir oluşum sergilemektedir. Orijinal kurumlaşmalar olarak bugün de incelenmeyi gerektiren bu yapılaşma gerçeğinden halen öğreneceğimiz çok şey vardır. Hatta insanlığın ilk kurumlaşmış değerleri olarak alandaki yapıları ne kadar incelersek, yapısal sosyolojinin kuruluşu hakkında o kadar sağlam sonuçlara erişebileceğiz. Çok iyi bilmek gerekir ki, günümüz yapısal sosyolojisi ciddi bir 'anlambilim' yoksunluğu yaşamaktadır. Genel sosyolojinin bir parçası olarak kendini gözden geçirirse, anlambilimin yetkin bir ifadesi olabilir.

Temel kültür sosyolojisinin konusu olarak Verimli Hilal'de temeli atılan dil ve kültürün yeri orijinal kaynak değerindedir. Alanda kurulan toplum en uzun süreli olma konumundadır. Daha önce belirttiğimiz gibi, doğal veya toplumsal bir afetle insan yaşamı ciddi oranlarda ortadan kalkmadıkça (söz gelimi yeniden klan çağına dönülmedikçe), Verimli Hilal'e dayalı olarak ortaya çıkan toplumsal kültür ve uygarlık kuşağı başatlığını sürdürebilecek kapsamdadır. Çin veya Semitik kültür kaynaklı bir uygarlığın hegemonik güç haline gelebilmesi kapsam itibariyle teorik olarak imkânsız olmasa da, pratik olarak çok zordur. Nitekim hem yaşanan 'İslâmi saldırılar'a hem de 'Moğolitik' kaynaklı çok büyük saldırılar gerçekleştirilmesine rağmen, Hint-Avrupa kültürü (dolayısıyla kaynak kültür, Aryen dil ve kültürü) hegemonik karakterini hiç yitirmedi. İlerde belki Çin yeni bir saldırıya girişebilir. Fakat dünya çapında anlamlı bir yerleşikliğe sahip Hint-Avrupa kültürünü işgal ve istila etmesi, sömürgeleştirme ve kolonileştirmeye tabi tutması, dış etkenlerin mucizevî bir desteği olmadan (örneğin Çin kültür bölgesi dışında büyük doğal ve toplumsal felaketler) çok zayıf bir olasılıktır.

Temel kültür sosyolojisini genel sosyolojiyle de özdeşleştirebiliriz. Bu durumda zihniyet biçimleri, aile kurumu ve etnik-kavimsel varlıkların (başta üç büyük kültüre dayalı olmak üzere, diğer tüm kültürlere dahil olanlar) değişim ve dönüşümleri Genel Sosyoloji konusu yapılabilir. Daha da önemlisi, Özgürlük Sosyolojisiyle Yapısal Sosyolojinin karşılaştığı, dayanakları ve sonuçları olarak yaşadığı 'kaos ve çürüme ortamları' konu olarak Genel Sosyolojinin kapsamında incelenebilir.

Verimli Hilal'de yükselen toplumun ikinci büyük aşaması olan ve 'Sümer Rahip Devleti'yle başlayan aşaması 'uygar toplum' aşaması olacaktır. Uygar toplum esas olarak Verimli Hilal kültürüne dayanan hiyerarşi-hanedan kökenli bir çıkıştır. Üretim tarzının gelişmesi temelinde artan besin bolluğu ve çeşitliliğinin sınıfsallık ve kentleşmeyle birleşmesine bağlı olarak, herhangi bir hiyerarşik hanedan grubunun eskiden kalma 'güçlü adam'ın olanaklarını harekete geçirip 'devlet' örgütlenmesine geçmesi uygar toplumun özünü oluşturur. Verimli Hilal'de sadece Aşağı Mezopotamya'da değil, Yukarı ve Orta Mezopotamya'da da bu yönlü çok sayıda girişime tanık olmaktayız. Bazıları kalıcılaştıkları halde, bazıları koşullar gereği tutunamıyor. Devlet Kutsal Kitapta Leviathan (denizden çıkan canavar) olarak yorumlanır. Bu

canavarın toplumsal gelişme üzerindeki kanlı, istismarcı ve zaman zaman soykırımcı yürüyüşünü maskeli ve maskesiz tanrılar, örtük ve çıplak krallar yönetiminde insanı köleleştirerek sömürme biçimleri ve bunu meşrulaştırma avadanlıklarıyla birlikte incelemek bundan sonraki konularımız olacaktır.

Üçüncü Bölüm: KENTİN UYGAR TOPLUMU
-MASKELİ TANRILAR ve ÖRTÜK KRALLAR ÇAĞI-

Kapitalist modernitenin resmi ideolojisi olan pozitivizmin en büyük tahribatı toplumbilim alanında olmuştur. Pozitivistlerin bilimsellik adına toplumsal konuları da fizikte olduğu gibi indirgemeci bir anlayışla nesnelleştirmeleri altından çıkılması zor sorunlar doğurmuştur. 'Bilimsel Sosyalizm' adına toplumsal alanın, özellikle sözüm ona gerçek sosyalizmin ilgi alanı diye bellenen ekonominin (toplumun maddi alanı) aynı yöntemle incelenmesi, anlam sorunlarını çözülmesi zor bir karmaşıklığa itmiştir. Biyolojinin bile gerisindeki fiziksel yaklaşım zihniyeti, kapitalizmin eline hiçbir silahın sağlayamayacağı bir güç vermiştir. Yöntem bölümünde bu yöntemin kapitalizmin en temel paradigması olduğunu serimlemeye çalışmıştım. Sıkça dokunmadan ilerlemek olmuyor. Toplumu nesnelleştirerek incelemek ve öyle ele alınmasına zihnen açık olmakla, iddia ettiklerinin tam tersine, özellikle 'bilimsel sosyalistler' adına hareket ettikleri proletaryayı ve diğer yoksulları başından beri silahsızlandırdıklarının farkına bile varamıyorlar. Toplumu fiziki doğa, hatta biyolojik doğa gibi bir olgu olarak tasarlamanın kendisinin bile kapitalist moderniteye teslimiyet olduğunu göstereceğiz.

Çok büyük bir acı ve öfkeyle belirtmeliyim ki, yüz elli yılı aşan çok soylu bir mücadelenin 'bilimsel sosyalizm' adına başından beri kaybettirmeye mahkûm kaba maddeci bir pozitivizmle yürütülmesi büyük bir talihsizlik olmuştur. Şüphesiz bu tutumun altında adına çokça mücadele ettikleri 'sınıfsallık' yatmaktadır. Ama bu sınıf sandıkları gibi kölece proleterleşmeye karşı direnen işçiler ve diğer emekçiler değil, modernite içinde çoktan erimiş ve teslim olmuş 'küçük-burjuva' sınıfıdır. Pozitivizm tam da bu sınıfın kapitalizme körce bakışının ve içi boş tepkisinin ideolojisidir. Toplumsal yaşamın gerçekte nasıl oluştuğundan habersiz, her zaman kısır tarikatçılığın zemini olmuş bu kentsoylu esnaf sınıfı, ideolojik olarak hâkim resmi düzen tarafından en kolay elde edilen toplumsal kesimdir.

Toplumsal yaklaşım söz konusu olduğunda, olguculuk bir nevi çağdaş putçuluktur. Putçuluk anlamını yitirmiş tanrısallığın boş çer-

çevesidir. Bir dönemler toplum için büyüleyici, kutsal işlevi olan bir kavram olarak tanrısallık bu işlevini yitirince geriye putlaşmış hali kalır. Anlambilimden yoksun kesimlerin putlara tapınması ise anlaşılır bir husustur. Onlar putun işlevsellikten kaynaklandığını bilmedikleri gibi, tersine putçuluğun anlam üreteceğini, eski yüceliğe ve kutsallığa eriştireceğini sanmakta ya da eriştireceği gafletinde bulunmaktadır. Anti-put dinleri bu bağlamda çözmek hayli aydınlatıcı olacaktır. Olguculuğa mahkûm pozitivistlerin putçuluklarından şüphe etmiyorum. Çağdaş putçuluk da diyebileceğimiz bu modern putçuların en iyi 'tüketim nesnelerine puta sarılır gibi sarıldıklarını' bizzat modernizm sahasındaki filozoflar söylemektedir.

Marks ve ekolü ekonomik çözümlemeyle toplum, tarih, sanat, hukuk ve hatta dini açıklayabileceklerini sanıyorlardı. Şüphesiz tüm toplumsal kurumlar bir vücudun dokuları misali birbirini etkilerler. Ama sahamız toplumsallık olunca her şey değişir. İnsan zihninin icat ettiği kuruluşlar olan toplumsal kurumlar biyolojik doku gibi değiller. Hatta insan vücudundaki doku gibi de değiller. İnsan zihni toplumsal ortamda sürekli anlam ve irade üreten patlama halindeki bir yanardağa benzer. Başka canlı türlerinde bunun bir eşi yoktur. Fizik olaylarıyla bazı ortaklıkları ise belki de kuantum dünyasında düşünülebilir. Unutmayalım, insan zihninin kendisi kuantum düzeninde çalışır. Maddi dünya (toplumsal ekonomik yapı dahil) ise kuantum işleyişinin donmasını, kabuk bağlamasını ifade eder. Toplumu yönetenin zihin olduğu tartışmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Toplumsal ekonomiye bile zihniyet çalışmasıyla gidildiği kanıtlanmayı gereksiz kılan bir husustur.

Tekraren de olsa vurgulamalıyım ki, sosyolojiyi tarihleştirmek, tarihi ise sosyolojileştirmek anlambilimde ilerlemenin baş koşullarındandır. Bu yöntemin diğer bir avantajı, tarihi oluşageldiği gibi yorumlamaya daha yakın durmasıdır. Spekülatif düşüncenin önemini inkâr etmiyorum. Bilakis bu düşünce tarzının yararlı olabilmesi için, tarihsel gelişmeler nasıl akmışsa öylece yakalamayı bilmesi gerekir. Kalkıp "Tarihi altyapı belirliyor" veya tersine "Tarih devletin eyleminden ibarettir" demek, ne kadar olay sıralansa ve çözümleme yapılsa da, tarihin gerçek anlambilimi açısından saptırılması ve çarpıtılmasından öteye bir sonuç vermez. Bu yöntemle tarihin, dolayısıyla toplumun anlatılamayacağı da ortadadır. Burada yapılan tarih değil toplumsal

fizyolojidir. Toplumsal kurumların (fizyolojide dokuların) birbirini nasıl etkilediklerini veya belirlediklerini anlatmak kesinlikle tarih anlatımı değildir; çok kaba bir olguculuktur.

Anlamlı bir tarihten bahsedebilmek için kilit sorun, tarihin akış gücünün o andaki akışta nasıl gerçekleştiğini bilmektir. Hangi zihin ve irade çalışması o anda etkili oluyorsa o anlamı ve iradeyi yakalamak, gerçek tarih yapmak veya yorumlamak demektir. Bu bir ekonomik hamle olabileceği gibi bir dinî eylem de olabilir. Mühim olan silah değil, tetiğin çekildiği an ve tetiği çeken eldir. İstediğiniz kadar silahın ekonomik, sanatsal, siyasi ve askeri değerini çözümlemeye çalışın, bunlar anlatımın süsleri olarak belki değer taşıyabilir. Ama yine tekrarlamalıyım ki, tarihsel akış denince anlaşılması gereken şey, silahın tetiğinin sahibi tarafından sürekli çalıştırılmasıdır. Silahı imal etmek için büyük bir ustalığa ve ekonomik çalışmaya ihtiyaç vardır denilebilir. Olabilir. Fakat bu yaklaşım da tarihi ifade etmeyi hiç anlamıyor. Unutmamak gerekir ki, tarih her zaman çalışan bir silahtır. TETİKTE EL, SÜREKLİ ÇALIŞAN MERMİ DOLU BİR SİLAHTIR. Bunu en iyi tarihte stratejik yönetim sorumluluğunu taşıyanlar bilir. Tarihten bir örnek bu durumu daha anlaşılır kılabilir: Roma imparatorlarından Valentinianus, imparator olmasından yaklaşık bir ay sonra 28 Mart 364'te kardeşini Valens Augustus rütbesiyle ortak imparator olarak onaylatır. Kardeşini seçenler kısa bir aradan sonra bu tercihten vazgeçtiklerini söylerler. Valentinianus ise "Bir defa seçmekle itiraz hakkını kaybettiniz" diyerek, tarihin ne demek olduğunu iyi anlatmış olur.

Yönteme ilişkin bu anlatımın kapitalist modern tarihin anlamı için önemini ilgili bölümde anlatacağım.

Uygarlık tarihine giriş için bu yöntem sorununu göz ardı etmeyelim ki, anlambilime bir katkımız olsun. Bir yorumun değeri tarihi açıklama gücü olduğu kadar, her zaman tarihin hükmünde yürüyenlerin, ama yine de her zaman inisiyatif kullanabilme durumunda olanların hizmetinde kullanılabilmesidir. Tarihin kurbanları rolünde olanlar için gerçek tarihsel yorum, onları kurban rolünden çıkarıp özgürlüklerini yaşamsallaştırma gücüne kavuşturma bilinci ve bunun iradesini verme gücüdür. Eğer bir tarihsel-toplumsal yorum daha çok kurban edilenleri (her tür ezilenler-sömürülenler) kurban edenlere mahkûm ediyorsa, "Yakında kurtuluş olur" deyip kendilerini oyalama durumunda bırakıyorsa, ne kadar bilimsel olduğunu iddia ederse etsin,

yine ne kadar kurbanlar adına yorum yapıldığından bahsederse etsin, bu yorum sahipleri kötü niyetli bilinçli saptırıcılar değilse fena gafiller durumundadır; tarihin put anlatımcılarıdır.

1- SÜMER TOPLUMUNU NASIL YORUMLAMALIYIZ?

Konumuz Yapısal Sosyolojiye giriş olduğundan, bu amaçla bağlantılı olarak Sümerlere yer vereceğiz. Uygarlık tarihini yazmıyoruz. Fakat yorumlarım buna katkı olarak anlaşılmalıdır. Şu soruya yanıt arıyorum: Tarihi yorumlamada Sümer örneğini nasıl değerlendirmeliyiz? Cevaplar hem yöntemsel açıklık, hem de tarihe giriş için katkı sağlamalıdır. Örneği çok çeşitli açılardan işlemekte yarar vardır.

a- Aşağı Mezopotamya'da Dicle ve Fırat'ın birleştiği ve birbirine yakınlaştığı yerlerde, zengin alüvyonlu ve sazlık topraklarda inşa edilen bu uygarlığın daha kuzeyinde muhteşem bir aşama geçiren ve adına Tel Halaf dönemi (M.Ö. 6000-4000) de denilen neolitik kurumlaşma aşamasında besin bolluğu ve çeşitliliğinin sağlandığı bilinmektedir. Buna yol açan üretim teknikleri kadar bu teknikleri keşfeden zihniyete yol açan köy toplumudur. Yerleşiklik tarla demektir; beraberinde getirdiği birbirini besleyerek gelişen toplumsal kurumlaşmadır. Kurumlaşma bir anlamda toplumsal zihniyetin örgütlenmesidir, kolektifleşmedir. Mevsimlerin elverişli, yağmurların yeterli olması sulamayı öncelikli kılmaz. Fakat sulamanın önemi kavranır. M.Ö. 3000'lere doğru Yukarı Mezopotamya'da birçok köy yerleşiminin kent sınırına yakınlaştığı kanıtlanmakta, arkeoloji bu konuda bu sahalarda gün yüzüne çıkarılmış onlarca örnek saymaktadır.

Kent için belirleyici göstergelerden olan surlarla çevrilme birçok höyükte ortaya çıkarılmıştır. Fakat sulamanın sınırlılığı ve yağmura dayalı hasat, daha fazla büyüme ve sayıca çoğalmayı zorlamaktadır. Aşağı Dicle ve Fırat sulama için çok elverişlidir; toprak bol ve verimlidir. M.Ö. 5000'lerde ilk köysel yerleşimcilerin kuzeyden, Tel Halaf kültüründen buralara indikleri kanıtlanmıştır. Zaten dönem artan nüfustan ötürü sürekli hareketliliğe de zorlamaktadır. Büyüyen ve artan köyler dört tarafa yayılma istidadındadır. Bu süreci ana hatlarıyla özetlemeye çalışmıştık. Daha güneye inildikçe yağmurların azalması sulamayı zorunlu kılmakta, bu da beraberinde kapsamlı bir örgüt-

lenmeyi gerektirmektedir. İdeal örgütlenmenin Ziggurat denilen tapınaklar çerçevesinde gerçekleştiğini gözlemlemekteyiz.

Zigguratların iç içe geçen üç işlevi, tüm Sümer toplumunu çözmek açısından kilit öneme sahiptir. Birinci işlev, en alt katta zigguratların mülkiyetinde olan toprak çalışanlarında somutlaşmaktadır. Araç gereç yapımcıları da burada barınmaktadır. İkinci işlev, ikinci katta oturan rahipler tarafından yerine getirilen yönetim görevidir. Rahip büyüyen üretim işleri için hesaplamayı yapmak, çalışanları kolektif çalıştırmak için meşruiyeti (ikna gücünü) sağlamak durumundadır. Yani hem din hem de dünya işlerini birlikte yönetmelidir. Üçüncü işlev, üçüncü kattaki tanrı varlıklarca (bir nevi ilk panteon örneği) yerine getirilmektedir. **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa** adlı savunmamda da idea ettiğim gibi, manevi etkilemede ziggurat daha sonraki uygarlık toplumlarının âdeta maketi gibidir. Bu o denli ideal bir kuruluştur ki, bugün sayıları yüz binleri, nüfusu milyonları aşan kent toplumunu doğuran ana modeldir. Hatta daha önce belirttiğim gibi kent toplumunda kurumlaşan devlet tipi örgütlenmenin rahmidir. Ziggurat kendi zamanında da sadece kentin merkezi değil kendisidir. Kentler de üç ana bölmeye ayrılır. Meşruiyeti doğurma ve sağlama bölümü olan Mabet (tanrı yeri, evi), şehir yöneticilerinin biraz daha geniş olan oturma bölümü ve en geniş kesim olan çalışanlar için oturma mahalleleri. İşte zigguratlar bu üç işlevi birlikte yerine getiriyorlar. Hem de dünyada ilk kuruluş örneği olarak.

Biraz daha yakından baktığımızda, rahibin kesinlikle ilk girişimci olduğunu görürüz. Dönemine göre kapitalisttir (Daha iyi anlaşılması için belirtiyorum, yoksa modernite kapitalisti farklılaşmamıştır) veya patrondur, ağadır. Yapması gereken tarihsel işler vardır. Bir defa yeni bir topluma damgasını vuracak kent kurucusudur. Etrafında basit bir köy değil kent biçimlenecektir. Günümüzde bile bunun ne kadar zor bir iş olduğunu göz önüne getirirsek, rahibin önündeki görevin muazzam büyüklüğü daha iyi anlaşılır. İnşa edilecek kent için çok sayıda çalışana ihtiyaç vardır. Bunları nereden sağlayacaktır? Klan ve etnisiteden insan kopartmak çok zordur. İşsizlik bugünkü gibi kurumlaşmamıştır. Etnisiteden tek tük kopanlar işçi ihtiyacını karşılamak için yeterli değildir. Henüz zorla insanları köleleştirme dönemine geçilmemiştir. Muhtemelen rahibin tüm avantajı tanrı silahını kullanmaktır. İşte burada rahibin muhteşem işlevlerinden biri devreye giriyor:

TANRI İNŞA ETME görevi. Konu çok önemlidir. Bu görevde başarılı olunmazsa, yeni kent ve toplumu, dolayısıyla bol üretim gerçekleştirilemeyecektir. İlk devlet yöneticilerinin neden rahipler olduğunu da bu örnek gayet iyi açıklamaktadır. Ziggurat sadece kenti, bol üretimi ve yeni toplumu değil, tanrıyla birlikte tüm kavramlar dünyasını, hesabı, büyüyü, bilimi, sanatı, aileyi, hatta ilk değiş tokuşu da yeniden planlamak, projeye bağlamak ve inşa etmek durumundadır. Rahip ilk toplum mühendisidir, ilk mimardır, ilk peygamber taslağıdır, ilk ekonomisttir, ilk işletmecidir, ilk işçi başıdır, ilk kraldır.

Rahibin temel işlerini daha ayrıntılı görelim:

b- Rahibin en önemli işlerinin başında yeni bir din ve tanrı inşası gelir. Benim yorumuma göre, Sümer rahiplerinin din icat etmelerinin özü, eski 'totem' tapınmasıyla putçuluğu aşan İbrahimî dinler arasında kopuk gibi gözüken geçiş halkasını oluşturmasıdır. Gökleri düzenleyen kuvvet kavramı olarak tanrı ile toplumun kimliğini belirleyen totemik dinin bir karmaşasını oluşturmaktadır. Totemin klanı ve onun genişlemiş hali olan kabileyi belirleyen kimlik ifadesini temsil ettiği genel kabul görmüş bir yorumdur. Klanın yaşamında önem taşıyan herhangi bir nesne totem olabilir. Klanlar totem için çoğunlukla güç ifadesi taşıyan varlıkları esas alırlar. Halen aşiret adlarında rastladığımız aslan, şahin, yılan, kurt, güneş, rüzgâr, yağmur, önemli bitki ve ağaç adları bu dönemden kalmadır. Neolitiğin devindirici gücü olan ana-kadın etrafındaki kutsallık inşası erkek rahibinkini andırır. Totemik ve göksel tanrı temsilleri, bereket ve verimlilik sembolü ana-tanrıça biçiminde önem kazanır.

Ana-tanrıça daha sonra Sümer rahip tanrılarına karşı büyük savaş verecektir. Özellikle kurnaz erkek tanrı 'Enki'yle kadın tanrıçanın baş figürü 'İnanna' arasındaki çekişme Sümer destanlarının baş konusudur. Bu kavganın temelinde, ana-kadın önderliğinde Yukarı Dicle-Fırat havzasındaki köyler etrafında yoğunlaşan ve sömürüye yer vermeyen neolitik köy toplumu ile yeni türemeye başlayan, rahibin inşa ettiği ve ilk defa sömürüye açılmış kent toplumu arasında her düzeyde çekişme ve kavgaya olanak veren çıkar farklılığı yatmaktadır. Tarihte ilk defa ciddi 'toplumsal sorun'lar doğmaktadır. İki toplumun yönlendirici güçleri arasındaki kavga şüphesiz toplumsal sorun kaynaklıdır. Fakat tarihte gördüğümüz gibi, bu kavganın dili ve kavramları o dönemin zihniyet biçimleri tarafından belirlenir. Çünkü bugünkü zihni-

yet biçimleri yoktur. Toplumun kendisi ancak yarı-tanrı bir kimlikle ifade edilmektedir. İnsan zihni soyutlanmış bir kimlik anlayışından çok uzaktır.

Zihin sahibi insan o dönemde doğayı canlı zannetmektedir. Doğa tanrılar ve ruhlarla doludur (Bu bugüne göre geri değil, bana göre ileri ve doğruya yakın bir yorumdur). Onlara dokunmak tehlikeli sonuçlar verebilir. Hepsinin kutsallıkları vardır. Büyük özen ve saygıyla yaklaşmak gerekir. Kendilerine gösterilecek en ufak bir saygısızlık felaket getirebilir. Dolayısıyla onları kızdırmamak için adaklar adamak, kurbanlar sunmak gerekir. Kurbanlarla kutsalları, tanrıyı hoşnut etmek o denli önem kazanır ki, çocuklarını, genç oğullarını ve kızlarını kurban etmek uzun süre bir gelenek halini alır. Bu dehşet verici bir gelenektir, ama bununla toplumun ayakta tutulduğuna inanılmaktadır. Rahip ve rahibeler tarafından bu gelenek uzun süre saptırılacaktır. Ama özünün kutsallık ve korunmayla ilgili olduğu kesindir. İnsan toplulukları arasındaki her tür ilişki, bu kutsallar ve tanrılar arasındaki ilişki ve çelişki olarak ifade edilmektedir. Zihin ve dil böyle inşa edilmiştir. Bugünün 'pozitif bilim dili' yoktur. İnsanlık bu yeni pozitif bilim dilini -daha doğrusu dinini- son iki yüz yıldır tanımaktadır. Tarihi yorumlamaya çalışırken bu gerçeği asla göz ardı etmemeliyiz.

Dolayısıyla İnanna ve Enki arasındaki kavga çetin bir toplumsal kavgadır. Şüphesiz bu kavganın maddi temeli vardır. Nitekim günümüzde Türkiye'de yaşanan kavgada da bu yorumun doğrulandığını görmekteyiz. Pozitivist ve bilimci geçinen CHP güçleriyle İslâm inancı ve dinine bağlı olduğunu iddia eden metafizikçi AKP arasındaki mücadelede tarihin diyalektiğinin nasıl cereyan ettiğini bir kez daha yakından görmüş oluyoruz. Dini toplumsal kavgaya karıştırmayan hiçbir askeri, siyasi ve ekonomik mücadelenin olmadığını iyi bellemeliyiz. Aksi halde 'reel sosyalizmin' düştüğü duruma düşeriz.

Sümer rahip icadı olan göksel tanrı 'En' ile yerdeki tanrı 'Enki' erkek karakterindedir. Bu gerçeklik Sümer kent toplumunda öne çıkan erkek gücünü yansıtmakta, yani erkek kutsallaştırılıp tanrılaştırılmaktadır. Bu öyle bir kutsamadır ki, yeni yüce önder erkek 'yerden göğe kadar kutsallık ve tanrısallık' kazanmış toplumun kendisidir. Yapılan işlemin altını biraz daha kazırsak, yüceltilenin 'rahip sınıfı' olduğunu daha iyi anlayacağız. Tıpkı 'İnanna' inancının altını kazıdığımızda neo-

litiğin yaratıcı ve yönlendirici gücü olan ana-kadınların toplumsal gücünü göreceğimiz gibi.

Sümer toplumunda denge giderek kadın aleyhine bozulsa da, M.Ö. 2000'lere kadar bu mücadele denk geçmektedir. Günümüze kadar kadın-erkek ayrımındaki mücadeleyi tarihsel renkleri içinde araştırmak daha öğretici olacaktır. Bunu yapmaya çalışacağız.

Rahip, sayıları giderek azalan tanrılara ayırdığı zigguratın en üst katını son derece gizli tutar. Başrahip kendisi dışında kimsenin bu kata çıkmamasını kayıt altına alır. Bu taktik yeni dinsel gelişme için önemlidir. Böylece hem insanların saygısını kazanır ve merakını uyandırır, hem de bağımlılığını geliştirir. Başrahip burada tanrıyla buluşup konuştuğunu sürekli topluma yayar. Tanrının sözünü duymak isteyen, başrahibin 'sözüne' bakmalıdır. Çünkü o, tanrının tek yetkili sözcüsüdür. Bu gelenek olduğu gibi İbrahimî dinlere de geçmiştir. Hz. Musa Sina Dağında tanrıyla konuşup 'ON EMİR'i almıştır. Hz. İsa'nın diğer adı 'TANRI SÖZCÜSÜ'dür. Birçok defa o da tanrıyla konuşma denemesine girişmiş, ancak Şeytan bu girişimi boşa çıkarmıştır. Fakat sonunda konuşmayı başaracaktır. Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkışı aynı geleneğin İslâm'la devam ettiğini gösterir. Üst kat Grek-Roma dininde Panteon olarak daha görkemli biçimde düzenlenecektir. İbrahimî dinlerde ise Havra, Kilise ve Cami olarak daha da görkemlileşerek yeniden düzenlenecektir. Toplumdaki din sınıfının artan rolü açıkça görülmektedir.

Başrahip tanrı katında-evinde düşünce yoğunluğunu başaran kişidir. Yeni toplumun düzenlenmesinin etkili olması için, bu düzenlemenin tanrıyla diyalogunda geçen sözlere göre olması son derece önemlidir. Tanrı temsilleri için ilk defa bazı heykeller de bu kata yerleştirilmektedir. Bu buluş insan merakını daha da arttırır. Kavramsal tanrının simgesel putları, figürleri gerekli görülür. Zaten dönemin insan belleği soyut kavramlarla düşünmekten çok, bu tip figürlerle zihni tasarıya hepten yatkındır. Figürsel olmayan, yani sözel, soyut düşüncenin anlaşılması çok güçtür. İnsan toplulukları işaret dilinin (bir nevi figür ve beden dili) etkilerini yoğunca yaşamaktadırlar. Dolayısıyla figürlü, putlu tanrı kavramlaşmaları son derece anlaşılırdır. Ana-tanrıça döneminden kalma çok sayıda şişman kadın figürü daha mütevazı olup, üreten-bereketli ana-kadını temsil etmektedir.

Demek ki zigguratın üst katının ilk tanrı evi, panteon, kilise, havra, cami, cemaâ (üniversite) örneği olması son derece öğreticidir. Birbirine zincirleme bağlı bu tarihsel oluşumlar toplumun kutsal hafızası, kimliği anlamına da gelmektedir. İlahiyat, diğer adıyla teoloji bu hafızayı felsefeleştirerek öğretmektedir: İlk örneğinden kopuk ve soyut olarak. Tarihteki en büyük çarpıtmalar ilahiyat-teoloji alanında gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz bilim ve felsefenin gelişmesinde ilahiyatın rolü yadsınamaz. Ama tanrısallığın toplumsal kaynağını belirlemeyerek, soyutun soyutuna, putun putuna sığınarak bunu yürüttükleri için, inşa ettikleri toplumsallıkla genelde uygarlığın, özelde bugünkü uygarlığın oluşumundaki baş sorumlu sınıf konumundadırlar.

Doğru, asıl kaynaklarına inen ilahiyat yorumları şüphesiz anlambilime büyük katkı sağlar. Fakat ilahiyatçıların ağır basan tarafları tüm resmi devlet ve hiyerarşi düzenlerindeki konumlarıyla en derin anlam çarpıtmalarını bilinçli veya kendiliğinden yürütmeleridir. Bu gerçeği anlamak önemlidir. Bugünkü Ortadoğu'yu anlamak için bu hususları ve her önemli aşamada aldıkları yeni biçimlerini çözümleyerek anlaşılır kılmaya çalışacağız.

c- Rahibin ikinci önemli işi toplum mühendisliğidir. Hem yeni toplumu planlamakta ve inşa etmekte, hem de bizzat yönetmektedir. Bu görev rahiplerin katı olan zigguratın ikinci katında yürütülmektedir. Tanrı vekilleri olarak rahipler başrahibin sorumluluğu altında kutsal bir sınıf oluşturacak kadar çoğalacaklar; her kentin yönetici azınlığı olarak ilk hiyerarşik (kutsal yönetim) kastı oluşturacaklardır. Rahiplerin profesörün de ilk taslağı olduklarını boşuna söylemedik. Rahipler maddi değerlerin üretimini birinci kattaki adamlarına (kullaşmanın başlangıcı) yaptırırken, kendileri esas olarak tanrıyla birlikte bilim ve bilimin düzenlenmesiyle uğraşmaktadır. Yazı, matematik, astronomi, tıp, edebiyat ve tabii ki ilahiyat biliminin temelleri orta kattaki rahip odalarında atıldı. Orta kat aynı zamanda okul-üniversitenin maketidir. Tanrı katı mabetlerin, rahip katı okulların prototipidir. Şüphesiz bu faaliyette büyüyen kent toplumunun işlerini yönetmek başlıca etkendir. Maddi faaliyetlerin kendi başına, yani Marks'ın yorumuyla hiçbir zaman 'özgür emekçi'lerle yürütülmediğini iyi anlamak gerekir. Kapitalist dönem de dahil, hiçbir sınıflı toplumda özel veya kolektif mülk sahiplerinin özgür emekçileri olamaz. Baskı ve meşruiyetle kul-

laştırılmayan hiçbir insan başkalarının mülkünde özgürce çalışmaz! Yeri geldiğinde bu konuları da yorumlayacağız.

Rahipler yönetim işlerini önemli oranda meşruiyetle gerçekleştirmektedir. Bundaki en büyük hünerleri tanrı sözcülüğü ve bilim tekelciliğini ele geçirmeleridir. Tanrı sözcülüğü ve bilimsel buluşları kendilerine muazzam bir yönetim gücü vermektedir. Unutmayalım, kapitalizmde de BİLİM GÜÇTÜR. Bu bilimin temellerinin neolitik toplumda, özellikle Tel Halaf döneminde (M.Ö. 6000-4000) döşendiğini hatırlatalım. Bu dönemde ana-kadın tanrıçaların katkıları belirleyicidir. Tüm bitki, evcil hayvan, çömlek, dokuma, öğütme, ev, kutsallık evi konularında ana-kadınların ilk öğretmen konumunda oldukları iyi anlaşılmalıdır. Ana Tanrıça İnanna'nın Tanrı Enki'yle mücadelesinde en büyük ideası, yüz dört (104) büyük icadın (me) sahibinin kendisi olduğu ve Enki'nin bunları kendisinden çaldığıdır. İnanna'nın bu sözleri birçok konuda kadının ilk yaratıcı güç olduğu gerçeğini gayet iyi anlatmaktadır. Yani çoğu buluşu ana-kadınlar yaptılar. Erkek yöneticiler bunları kendilerinden çaldılar. Uygarlık aşamasının biraz da bu temelde inşa edildiğini göreceğiz.

Rahiplerin buluşlardaki katkıları küçümsenemez. Uygarlıkta bilimin temellerinde onların icat ettikleri yazı, astronomi, matematik, tıp ve ilahiyatın rolü kesindir. Bilimin başladığı süreçte Sümer rahiplerinin yerinin başat olduğunu söylemek yerindedir.

Bilindiği üzere tarihte ilk Sümer krallarına rahip-krallar denmesi gerçekliğini bu anlatımda bulmaktadır. Rahip-krallar kent toplumunun ilk krallarıdır. Her kentin ilkin bir rahip kralı vardır. Bilim ve ilahiyat temelinde sağladıkları meşruiyet krallık yönetimlerinin esas nedenidir. Bu durum aynı zamanda zayıf yanlarını teşkil edecektir. Belli bir dönem sonra hanedanlıklar dönemine geçilecektir. Bunda ise hanedan başının ittifaka gittiği 'güçlü adamın' etrafındaki askeri maiyet temel rol oynayacaktır. Zor 'rahip oyununu' yenecektir. Bu konuyu sonra işleyeceğiz.

d- En altta çalışanlar katı bulunmaktadır. Belki de ilk köleleşme, serfleşme ve işçileşmenin temellerini oluşturdukları için, bu 'birinci kat çalışanlarını' iyi kavramalıyız. Bunlar nereden ve nasıl sağlandılar? Zorun ve iknanın bunda rolü neydi? Bunlar hangi topluluktan ve neyin karşılığında sağlanmaktaydı? İçlerinde kadınlar var mıydı? Kadınlar ve

ailenin rolü neydi? Bu soruları yanıtlamak önemli bir aydınlanma sağlayacaktır.

İlk çalışma gruplarının oluşumunda muhtemelen rahibin ikna gücü başta gelmektedir. Yapılan ilk üretim düzenlemesinde sulamayla birlikte artan besinlerin çalışanları geldikleri yere göre daha iyi beslediği düşünülebilir. Artan nüfus ve göçlerle birlikte kabile çatışmaları sonucunda kabilesiyle anlaşmazlığa düşenler tapınağı kurtuluş çaresi olarak görmüş olabilirler. Diğer bir etken olarak, tapınak inşasında ve üretiminde çalışmanın kutsallığı çok daha önemli bir rol oynamış olabilir. Her aile ve kabilenin belli sınırlar dahilinde çocuklarını tapınağın hizmetine verdiği Ortadoğu geleneğinde çokça görülmektedir. Tapınak angaryası genel bir kategoridir, hatta bir onur payesi bile vermektedir. Tapınakta çalışanlar toplumda daha onurlu karşılanmaktadır. Bir nevi Hıristiyan manastırcılığına benzetilebilir. Tarikatçılıkla da benzer yönleri vardır. Şeyhin mülkünde çalışmak onur kazandırır ve sevaptır.

Zigurratlar kolektif çalışmanın ilk ve saf örneğini teşkil etmeleri açısından dikkat çekicidir. Örneğin bazı sosyologlar (Max Weber) bu çalışmayı 'Firavun Sosyalizmi' olarak değerlendirmektedir. Zigguratların ilk komünist uygulama örneği oldukları açıktır. Zanaatkâr toplulukları da çalışanlar grubuna dahildir. Hep birlikte bir fabrika üretimini andırmaktadır. Ürün fazlası depolanmaktadır. Bunun kıtlığa karşı iyi bir sistem olduğu açıktır. Bu işletme şekli rahiplerin gücünü olağanüstü arttırmaktadır. Hiçbir aile veya kabile bu etkinliğe ulaşamaz. Tüm aile ve kabileleri aşan bir topluluk ve güç söz konusudur. Yeni toplumun ve devletin rüşeym halini zigguratlar kadar açıkça ortaya koyan hiçbir örnek yoktur.

e- "Ziggurat sisteminde kadın ve ailenin konumuna ne oldu?" sorusu da önemlidir. Ana-tanrıça dininin ziggurat rahip dinine muhalefeti Sümer metinlerinde bolca izlenmektedir. Muhalefet çeşitli biçimlerde sergilenmektedir. Kadın rahibeler kendi ağırlıkları altında tapınaklar inşa etmektedirler. Neredeyse her kentin bir koruyucu tanrıçası vardır. Çarpıcı örnek Uruk Tanrıçası İnanna'dır. İlk Sümer şehir devleti olarak tarihte anlam bulan Uruk (Bugünkü Irak'ın adı Uruk'tan gelse gerek) kenti bu konuda incelenmeye değer bir örnektir. İlk kral Gılgameş'in kenti olması açısından da ünlüdür. Muhtemelen Uruk ilk şehir-devlet örneğidir. M.Ö. 3800-3000 yılları tarihte Uruk dönemi

olarak geçer. Uruk'un kurucu tanrıçasının İnanna olması, eskiliğini ve ana-kadının rolünün halen başat olduğunu yansıtmaktadır. Uruk'un Eridu'ya (Tanrı Enki'nin kenti, belki de ilk rahip devleti) karşı mücadelesi destansıdır. İnanna ve Enki şahsında kadının erkeğe karşı mücadelesinin güçlü somut örneğini sunması kadar destansı yanını da göstermektedir. Kadın tanrıça figürleri zamanla azalır. Babil döneminde kadın kesin bir yenilgiye uğramış gibidir. Kadın köle olduğu kadar resmi, genel ve özel fahişe'dir artık.

Zigguratların bir kısmında kadınların aşk nesnesi olarak rol oynadıkları bilinmektedir. Üstelik en iyi ailelerin kızları için aşk nesnesi olmak onur payesi taşımaktadır. Seçkin ve ayrıcalıklı kızlar oraya alınır. Rahip düzeninde kadın sunumu muhteşemdir. Zigguratlarda bir saray düzeninde her tür güzellik eğitimlerinden geçmekte, bazı etkinliklerde (sanat, müzik) ustalaşmaktadırlar. Civar bölgelerin seçkin erkeklerinin beğenisine sunulmakta, bazılarıyla anlaştıklarında evlendirilmektedirler. Bu tarzda tapınağın hem geliri hem de etkinliği oldukça artmaktadır. Tapınaktan kadın almak ancak soylu aile erkeklerine nasip olmaktadır. Ayrıca tapınak eğitiminden geçtikleri için, bu kadınlar tapınak etkinliğini yeni kabileler içinde temsil ederek kendilerini yeni toplum-devlete bağlamaktadırlar. Kadınlar bir nevi yeni rahip toplum-devletinin en verimli ajanları durumundadır. Başta İsrail olmak üzere, devletlerin halen etkin olarak başvurdukları bir yöntemdir bu. Kadının bu biçimde kolektifleştirilmesi 'genelev' sanatının prototipidir. Kadın düştükçe, tapınakların soylu tanrıça ve aşk kadınlığından 'genelev'in çaresiz, kendini pazarlayan en kötü 'işçi'sine dönüşecektir. Sümer toplumu bu açıdan da ilk olma onuruna veya onursuzluğuna sahiptir.

Ama şunu da söylemeden geçemeyeceğim. Eğer bu yöntem istismar edilmeyip daha da onurlu bir seviyeye taşınsaydı ideal olurdu. Gerek ana-kadının örneklik ettiği, gerekse baba-erkek'in önderlik ettiği düzenlerde kızların sağlıklı yetişmeleri güçtür. Ne bilgi ne de maddi olanaklar buna elverir. Kadın bakımı ustalık ve maddiyat gerektirir. Bunun için ideal alan olarak kadın tapınakları düşünülebilirdi. Fakat erkek egemen toplum baskı ve istismar yoluyla bu kurumu düşürür. Sümer örneği bu konuda hayli öğreticidir. Toplumun gıptayla baktığı ve kızlarını vermek için yarıştığı bir kurum söz konusudur. Bana göre bu haliyle halen erişilmemiş bir ilk örneği sunmaktadır.

Kızlar bu tapınaklarda (Günümüzdeki kız enstitülerine benzetilebilir) büyük gelişme fırsatı bulmaktadır. Temel amaçları da koca seçimi değil, yeni toplum-devlete öncülük etmektir. Daha soylu, aşklı bir toplumsal yaşama vazgeçilmez katkı sunmaktadırlar. İdeal bir toplumda kız çocuklarını kutsal ve yücelik arz eden bir yuvada, okul düzeninde eğitmek zorunludur. Özellikle her çekirdek ailenin veya geniş ailelerin kadın eğitimi çok geridir ve genel toplumun (erkek toplumu) köleliğini aşılamaktan başka bir amaç taşımaz. 'Özgür Kadın Enstitüleri' çağdaş tapınaklar olarak rol oynayabilir. Hazırlamayı düşündüğüm **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunmamda buna değinmeye çalışacağım. Bir bütün olarak aile konusuna da.

Zigguratların kadın düzenlemelerinin de yeni toplum-devletin hizmetinde geliştirilmiş oldukları açıktır. Rahiplerin gerçekten hem büyüleyici düşündükleri, hem de yeni toplum-devletlerini ideale yakın düzenledikleri anlaşılmaktadır.

Zigguratların yeni gelişen bir toplumsal etkinlik olarak 'ticaret'teki rolü çok açıktır. Bilebildiğim kadarıyla metinlerde geçmese de, tahminimce aynı zamanda bir ticarethane rolünü de oynamışlardır. Artık-ürün ve zanaatkârın ürettiği araçlar ticarete konu olabilir. Tarih M.Ö. 4000-3000 dönemini ilk defa ticaretin geliştiği çağ olarak yorumlamaktadır. Sümer toplumu armağan sisteminden (topluluk ve aileler arasında hediye sistemi) değişim sistemine geçildiği ve yaygın bir metalaşmanın (değişim değeri için üretim) başladığı çağa denk gelmektedir. Dolayısıyla 'baş tüccar toplumu' olması beklenir. Öyle olduğu da tarihteki (Kazılarda bunun örneğine rastlanmaktadır) örneklerinden anlaşılmaktadır.

M.Ö. 3500-3000 döneminde başlamış gözüken bir Uruk kolonileşme sistemine tanık olmaktayız. Toros-Zagros sisteminde Uruk kolonileri doğal olarak belki de devlet adına tarihteki ilk kolonileşme hamlesinin ürünleridir. Hanedan kolonileri daha eskidir. Ayrıca farklı kabile kolonileri gerçek kolonileşme sayılmaz. Koloni için 'metropol' bir kente ihtiyaç vardır. Uruk, çok ünlü bir 'metropol' olarak kolonilere sahip olsa gerekir. Daha sonraları Ur (M.Ö. 3000-2000) ve Asur (M.Ö. 2000-1750) kolonileri ünlüdür. Şahsi görüşüme göre Pencap'taki Harappa ve Mohenjodaro eskiçağ kentleri (M.Ö. 2500'ler) ile Mısır uygarlığının kendisi de (M.Ö. 4000-Milat) geniş anlamda Sümer uygarlığından kaynaklı birer koloni düzenidir. Bağımsız gelişse ve

direkt Sümer kentleriyle ilişkileri olmasa da, başat uygarlık olarak Dicle-Fırat çıkışlıdır.

Rahip düzeninde ticaretin etkin bir rol oynadığı muhakkaktır. Çünkü kendi ürün fazlalıklarını ticarete konu etmenin yanı sıra, eksik ürün ihtiyaçlarının (Mezopotamya'nın aşağı vadisinde kent için birçok madde eksiktir. Dolayısıyla ticaret ya da el koyma zorunludur. İkisi de yapılmış olabilir) önemli bir kısmını ticaretle karşılamaları gerekir. Bölgeyi ağ gibi saran koloni düzeni bunun içindir. Fırat ve Dicle kıyılarındaki birçok koloni bu amaçla kurulmuştur. Bunların bolca izlerine rastlamaktayız. Özellikle kereste, maden, dokuma ticareti yaygındır.

Kalın çizgilerle sergilemeye çalıştığımız gibi, zigguratın etrafında yeni bir toplum-devlet prototipinin oluştuğu kesindir. Devlet-toplumunun somut gelişmesinin tüm uygarlık sistemimizi etkilemiş ilk örneğinin Sümer zigguratı kaynaklı olduğu kesin gibidir. Kaldı ki, Mısır'dan Çin'e kadar diğer örnekler de aynı yolu izlemektedir. Devlet-uygar toplumun doğuşu gerçekten 'rahip tapınaklarının döl yatağı'ndan geçmektedir. Başka biçimlerde mayalandığına dair somut bir örneğe rastlamamaktayız.

O halde ziggurat örneğini yorumlamamıza dayanarak diyebiliriz ki, Sümer toplumuyla ilk maskeli tanrılar ve örtük krallar çağına girdik. İlk maskeli tanrılar Sümer rahipleri oldukları gibi, peşi sıra örtük (politik giysili) krallar gelmektedir. Ne tantana, ne azametli yürüyüşle!

f- Rahip devlet-toplumunun arkasından hanedan devletinin geldiğini görmekteyiz. Devletli toplum gibi bir toplumsal gelişmenin anlam yüklü olması rahip tipini öncelikli kılmaktadır. Başlangıçta meşruiyet ve düzenleme için akıl dolusu kişilere ihtiyaç vardır. Kendini kanıtlaması gereken bir toplumsal inşa söz konusudur. Bunun politik-askeri güçle kurulamayacağını yorumlamak zor değildir. Zorun uygulanabilmesi için öncelikle artık üretime ve ticarete açık, ona erişmiş bir topluma ve yönetim sistemine ihtiyaç vardır. Yeni toplum bu anlamda kurumlaşmış olmalıdır. Politik-askeri güç ancak bu tür kurumlaşmış bir toplumu ele geçirirse anlamlı olabilir. Aksi halde kaosu geliştirmekten öteye rol oynayamaz.

Şüphesiz hanedanlıklar tarihi de Mezopotamya'da eski ve güçlüdür. Etnisitenin farklı kimliklere kavuşmasıyla her aşiret-kabile düzeni içinde aşireti korumada, verimli alanlarda üslendirmede ve iç sorunlarını çözmede tecrübe kazanan kişilerin etrafında hanedansal geliş-

menin yaşanması kaçınılmazdır. Muhtemelen bir aile ve kabile sivrilecektir. Aşiret yönetimini ya oluşturacak ya da ele geçirecektir. Şüphesiz bunda aşiret üyelerinin rızası belirleyicidir. Aralarında akrabalık bağları geçerlidir. Yabancıya (Eğer aşirete uygun biçimde katılır ve içinde erirse üye olabilir) yer yoktur. Özellikle ilk şekilleniş döneminde toplumsal gelişmenin klan kimliğinin zayıflamasından sonra en güçlü kimliksel çıkışıdır. Tarihte bu gelişmenin ağırlıklı olarak M.Ö. 5000 yıllarında geliştiği yorumlanmaktadır. Kaynağı Sümer toplumu değildir. Aşiretsel gelişmenin ilkin Aryen dil-kültür gruplarında yaşanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Benzer bir gelişmenin Semitiklerde belki de daha eskiden, M.Ö. 9000-6000 arasında ortaya çıktığı söylenebilir.

Hanedanlığın Aşağı Mezopotamya'da güç kazanmasını M.Ö. 5000'lere kadar gözlemlemekteyiz. Uruk döneminden önce yaşanmış olan El Ubeyd dönemi (M.Ö. 5000-4000 Eridu merkezli) hanedanlar bakımından güçlüdür. Fakat bunların devlet teşkilatlanmasına geçtiklerini gözlemleyememekteyiz. Bir nevi kolonileşmeye yöneldiklerini kanıtlayan gelişmeler vardır. M.Ö. 5000-4000 yılları arasında Aryen kültür tabakalarında Semitik seçkin aile yerleşmelerine rastlamaktayız. İlk Semitik kolonicilik bugün Güneydoğu dediğimiz Yukarı Dicle-Fırat havzasında gözlenmektedir.

Hanedanlık sisteminin bir özelliğini çok iyi kavramak gerekir. Günümüzü de yakından ilgilendiren bir özelliktir bu. Ailecilik ve ailenin çok erkek çocuğa sahip olması, esas olarak hanedan ideolojisinin köşe taşıdır. Gerek çok kadınla evlilik, gerekse sürekli erkek çocuk sahibi olmak hanedan ideolojisinin baş istemidir. Bunun anlaşılır nedeni politik güç sahibi olmaktır. Rahip 'anlam' gücüne dayanarak öncülüğe geçtiği gibi, hanedanın güçlü kişisi 'politik' güce dayanarak öncülüğe oynayacaktır. Politik güç kavramı uyulmadığında zoru çağrıştırır. Rahip gücünde ise, uyulmadığında, 'tanrının gazabı' gibi manevi bir güç uyarıcı etki yapar. Politik gücün esas kaynağı ise 'güçlü adamın askeri maiyeti'dir. Daha önceki avcılık döneminde, özellikle ana-kadının etkili olduğu dönemde erkek kıstırılmış gibidir.

Kısaca bu olguyu (algıyı) anlamak için ana-kadın düzenini, aile gerçeğini kavramak gerekir: Ana-kadında koca ya belli değildir ya da çok siliktir. Ana-kadın öyle 'sevdiği erkekle aşk yapacak durumdaki kadın' değildir. Aşk ve cinsiyetçi toplum henüz gündemde değildir. Kadın

herhangi bir erkeğe karılık bağıyla bağlı değildir. Erkek de kadın üzerinde ne egemenlik kuracak ne de 'benim karım' diyebilecek durumdadır. Avcılık oyalanılan, fazla verimli olmadı mı değeri bilinmeyen bir iştir. Erkeğin çocuklarının olması gibi bir durumu da toplumda gelişmiş olmaktan uzaktır. Çocuklar ana-kadınındır. Doğası gereği ana-kadının öyle şehvet peşinde koşması, zevk için cinsel birleşme araması söz konusu değildir. Her canlı kadar bir cinselliği söz konusudur. Üreme amaçlı bir cinsellik durumu vardır. Çocuklar için emek harcaması çocukların ana-kadına aidiyetinin temel nedenidir. Hem doğurması hem de beslemesi kendisine bu hakkı vermektedir. Dolayısıyla çocuğun babasının belli olup olmamasının hiçbir toplumsal anlam taşımadığı dönemde babalık hakkından bahsetmek saçmadır. Yalnız ana-kadının kardeşleri de önemlidir. Çünkü onlarla birlikte büyümüştür. Dayılık ve teyzelik gücünü bu en eski ana-kadın hukukundan alır. O halde ana-kadın ailesi dayı, teyze (varsa onların çocukları) ve kendi öz çocuklarından oluşmaktadır. Anaerkil aile de bu hususu ifade etmektedir. Neolitiğin başköşesine oturan ana-kadın ve ondan esinli ana tanrıça kültü'nün toplumsal ifadesi böyle yorumlanabilir. Dayılar dışında erkek siliktir. Kocalık ve babalık inşa edilmemiştir.

Hanedanlık ideoloji ve uygulama olarak bu düzeni tersyüz etme sonucunda gelişecektir. Ataerkillik olarak da adlandırılan bu düzende tecrübe sahibi 'yaşlı erkek', askeri maiyeti bulunan 'güçlü adam' ve bir nevi rahip öncesi kutsallık lideri olan şamanın ittifakıyla ataerkil yönetim kök salacaktır.

Yaşlı erkeğin tecrübesi yaşam deneyimlerini ifade eder. Bir yaşlılar meclisi düşünülebilir. Literatürde jerontokrasi denilen yaşlılar yönetimi aşiretler bünyesinde erkenden görülen bir gelişmedir. Yaşlı erkek danışılan, akıl alınan bilge kişidir. Topluluğun ona ihtiyacı vardır. O da bu tecrübesini kullanarak yaşlılığın zorluklarını aşmaya çalışır. Toplulukla böylesi bir denge kurulur.

'Güçlü adam', ana-kadın kıskacından kurtulmak isteyen erkeğin etkili avcılık konumuyla sağladığı güçtür. Fiziki gücü ve avcılık tekniği başarılı av yapma şansını arttırır. Bu özelliğinden yararlanmak isteyen gençlerle kurduğu birlik daha da başarılı olmasını sağlar. Belki de tarihte ilk askeri maiyet bu temelde ortaya çıkmıştır. Avcı erkek tarihte kadın karşısında bariz bir üstünlüğe geçmiştir. Kabilenin yaşlılarıyla kurduğu ittifak ataerkilliği anaerkillik karşısında güçlendirecektir.

Son ittifak halkası toplumun şifa dağıtıcıları, mucize sahipleri olan şamanlardır. Şaman rahip ve büyücünün ortak fonksiyonlarını taşır. Eğitimcidir, belki de toplumdaki ilk uzmandır. Biraz şarlatanlıkla karışık da olsa, şamanın uzmanlığı toplulukta giderek kurumlaşır. Şaman da daha çok erkektir. Hanedanlık inşasında bu güçlerin ittifakıyla anaerkil düzen büyük bir darbe yer. Sümer metinlerinde aralarında yoğun mücadele verildiğine dair izlere rastlamaktayız. Erkek bu düzen altında hem çocukların sahibidir, babasıdır, hem çok çocuk (güç için özellikle erkek çocuk) sahibi olmak ister, hem de buna dayanarak ana-kadının elindeki birikimleri ele geçirir. Mülkiyet düzeni gelişmektedir. Rahip devletin kolektif mülkiyeti yanında, hanedanın özel mülkiyeti de gelişmiştir. Çocukların babalığı bu yönüyle de gereklidir. Yani mirasın çocuklarına (daha çok erkeğe) geçmesi için babalık hakkı şarttır.

Hanedanlık, ataerkillik ve babalık sınıflı topluma yaklaşıldığının da kanıtı, göstergesidir. Hanedanlar rahip devletiyle yaşanan çekişmelerinde askeri güçlerinden de yararlanarak 'politik devrim' yaparlar. Sümer metinlerinde bu yönlü birçok kavgaya ve politik altüst oluşa rastlanmaktadır. Nitekim Uruk kent devletinden sonra inşa edilen 'Ur devletler sistemi' hanedan karakterlidir. I., II. ve III. Ur Hanedanlığı bu gelişmeyi vurgular. Hanedanlık yönetimi rahiplerin teolojik yönetimlerine nazaran daha laik politik bir sistemi çağrıştırır. Yeni tanrılıklar inşa edilir. Rahipler artık politik önderliğin yardımcıları konumuna indirgenmiştir. Yine büyük rolleri vardır. Fakat giderek güçlerini daha da yitirecekler ve basit birer meşruiyet sağlayıcı olarak düzeni kutsayan propagandacılar haline geleceklerdir. Devletin doğurucuları, maskeli tanrılar artık ikinci, üçüncü derecede örtük kralın maiyetinde sayılmaktadır. Devleti oluşturan rahipler sınıfının meşruiyet zırhını kullanmak için, hanedandan gelme krallar artık kendilerini 'tanrı-krallar' olarak ilan etmekten çekinmeyeceklerdir. Her geçen gün sınıflaşmanın derinleşmesi ve kent sayılarının çoğalmasıyla 'Sümer uygarlığı' dediğimiz toplum tipi kalıcılığını kanıtlayıp kurumlaşacaktır. Ortadoğu toplumunda hanedanlığın çok eski gelenekselliği günümüze kadar kendini taşımıştır. Ortadoğu'da cumhuriyet, demokrasi gibi sistemlerin gelişmemesi rahip ve hanedan kaynaklı devletleşmeyle yakından bağlantılıdır.

Sümer uygar toplum modeli en az neolitik model kadar dünyada uygarlığın gelişimini belirlemiştir. Kavram olarak 'uygarlığın' 'kültür'den farkı sınıfsallıkla bağlantılıdır. Uygarlık sınıf kültürü ve devletiyle ilgilidir. Kentlilik, ticaret, ilahiyat ve bilimin kurumlaşması, politik ve askeri yapının gelişmesi, ahlâk yerine hukukun öne çıkması ve erkeğin toplumsal cinsiyetçiliği yeni uygar toplumun hâkim göstergeleridir. Bir anlamda bu özelliklerin toplamına uygar toplum kültürü de denilebilir. İki kavram bu haliyle özdeş kılınır. Aynı anlamda kullanılır.

Verimli Hilal kaynaklı neolitik toplum kültürünün dünyaya yayılmasına benzer bir süreci ikinci büyük yayılma izleyecektir. Bu sefer 'uygarlığın beşiği' olarak rol oynayan Verimli Hilal topraklarında doğurup beşiğinde büyüttükten sonra, yeni evladını (Artık kız değil erkektir) dünyanın yetişmiş kızlarıyla evlendirerek kendini çoğaltacaktır. Benzetme yerindedir. Neolitik kültürün yayılmasının dünyanın ulaşılan her alanında daha çok ana-tanrıça kızlarının yetişkin hale gelmesiyle kurumlaştığını varsayabiliriz. Erkek egemen kültürü ifade eden uygar toplum ise, yayıldığı alanlarda erkek evladın kurumlaşması anlamına gelecektir. Kız evladı kendisine karılaştırarak bağlayacak olan uygar erkeğin nesli hepten (kadın ağırlıklı toplum erkek egemenlikli toplum içinde eriyerek) erkekler doğuracak ve günümüze kadar uygarlığımızın erkekliği çoğalarak ve güçlenerek devam edecektir.

2- UYGAR TOPLUMU DOĞRU YORUMLAMAK

Sümer toplumuna ilişkin yorumlarımızı genelleştirip biraz daha ayrıntılandırmak aydınlanma ve anlama gücümüzü arttıracaktır. Yapılması gereken, uygarlığı çözümleyerek zihniyet ve kurumlarında muazzam bir yekûn tutan maskeleri indirip ardındaki yüzleri açığa çıkarmak, gerçek çıkarları, yalın ve somut toplum hallerini görünür kılmaktır.

Tarihsel-toplumumuz kadim uygarlığın yaşlılığını öne sürerek kendini 'yeniçağ', 'yakınçağ' adıyla genç göstermek ister. Burada bir gariplik vardır. Gençlik bir olgunun doğuşuna yakın zamanını ifade eder. Eğer kanıtladığımız gibi Sümer toplumu uygarlığımızın doğuş anını temsil ediyorsa, gençlik de ona göre belirlenmelidir. Bu durumda 'yeni' ve 'genç' sıfatları bir aldatmaca olup, en yaşlı uygarlık toplumu olduğumuz anlaşılacaktır. Zamanı tersinden okuyarak yaşlıyı genç

gibi göstermek, uygar topluma ilişkin yapılan maskelemelerin bir devamıdır.

Sorulması gereken temel soru şudur: Kent uygarlığı da diyebileceğimiz uygar toplum neden yoğun maskelemelere ihtiyaç göstermektedir?

Sümer rahiplerinin müthiş maskeleme ustalığı durmadan sürdürüldü. Başlangıç halinde soylu ve anlamlı bir içeriği olan tanrısallık neden insanı düşürmenin ve anlamsızlığın baş kavramına dönüştü?

Uygar toplumun lehinde ve aleyhinde birçok görüş dile getirilmiştir. Fakat en zor ifade edilen ve başarılan şey, uygarlığın radikal eleştirisini yapmak ve aşılması pratiğine girişmektir. Bu da yapılan yorumların başarısızlığını göstermektedir. İnsanlığın özgürlük arzusu üzerinde muazzam bir baskının oluştuğu da ortak bir yargıdır. Uygarlığın sürdürülemez bir konuma çoktan geldiği sıkça söylenmektedir. Hegel uygarlık tarihini 'kanlı mezbahalar seremonisi' olarak yargılar. Savaşsız geçen bir yılı yoktur. Baskı altındaki yaşam sanki doğa kanunuymuş gibi yansıtılmaktadır. İstismar tam bir yaşam kuralı seviyesine yükseltilmiştir. Dürüstlük, saflık ve ahlaki kalabilme enayilik yerine konulmaktadır.

Şuna varmak istiyorum: Uygar toplumu onu aşmak isteyen bir eleştiriye imkân sunacak bir içerikte yorumlamak gerekir. Başta Marksistler olmak üzere birçok ekolün çabalarında açığa çıktığı gibi, kendi başına kapitalist moderniteyi eleştirmekle uygar toplum aşılamaz. Bunda da en temel etken, bir zincirin halkası gibi bağlı olduğu uygar toplumun çözümlenememesidir. Avrupa merkezli dünya görüşü en sert muhaliflerini bile etkisizleştirmiş gibidir. Neolitik kültür-Avrupa uygarlığı ilişkisinde olduğu gibi, Avrupa uygarlığı-önceki uygarlıklar tarihi ve toplumu ilişkisinin anlaşılır bir yorumu da en çok ihtiyaç duyduğumuz husustur. Çok amatörce de olsa, bu uygarlığın en sert baskısı altında bir mahkûmiyeti yaşamam, yorum geliştirmeyi hem hak hem de görev olarak önüme koymaktadır.

a- Uygarlığı yorumlamak öncelikle yapısal sosyolojinin bir sorunudur. Bilim olmanın temel koşulu eğer pozitivizm bataklığında debelenmek olmayıp özne-nesne ayrımını aşan 'anlambilim'e hizmet etmek ise, en çok da yapısal sosyoloji alanında buna ihtiyaç vardır. Doktorun yaptığı nasıl teşhis ve tedaviyse, genel sosyolojinin biricik görevi de toplumun teşhis ve tedavisi olmalıdır. Bilmenin bir tek gerek-

çesi olabilir: Çok bağlı olduğumuz yaşamı anlamlandırmak. Yaşamın anlamlandırılması ise, yapısallıklar sorununu anlamamıza ve sağlıksız olanları varsa yeniden yapılandırmamıza imkân verecektir.

Uygarlık toplumu anlambilimin en çok zorlandığı yapısallıklar yığınıdır. Bu yığının varlığı bizzat anlambilimin saptırılması ve anlambilim olmaktan çıkarılmasıyla yakından bağlantılıdır. Elde tüm silahlarını kuşanmış olarak, can çekişmekte olan bir kurbanına son söz olarak 'YALANI' itiraf ettirmek, aksi halde her tür yöntemle 'İMHA' etmek olan garip bir varlık, bir Leviathan'dır o. Bu varlık yani uygarlık yerinde bir tavırla her türlü canavara benzetilebilir. Fakat bu çok geri bir yaklaşımdır. Hele bilim insanı hüviyetimiz varsa, bu bizi çocukluk hayalinden (canavarlık hayalleri) öteye götürmez. Canavarın yetkin biçimde teşhis edilmesi de yetmez. Acilen yapılması gereken tedavidir. Bütün tedavi denemelerinin boşa çıktığı ortadadır. En son aşamasında oluk oluk akan kan, korkunç acılı ve soykırımlı geçen yaşamlar, beterin beteri açlık, işsizlik, her tür hastalıklar ve eko-çevrenin (mutlak gerekli olan yaşam çevresi) yıkılması en son durumun bir cümleye sığdırabileceğim raporudur. Eğer yapısal sosyoloji ve özgürlük sosyolojimiz sosyal bilim yaptığını iddia eden binlerce kimsenin yaşadığı bir çöp yığını olmaktan kurtulmak istiyorsa, teşhis ve tedavisindeki gücünü kanıtlamak durumundadır. Aksi halde Adorno'nun söylediği gibi, "Soykırım kamplarından sonra, gökteki tüm tanrıların -sözde bilim adamlarının- söyleyecekleri tek bir sözcükleri olamaz."

Uygarlık sadece bir 'kanlı mezbahalar seremonisi' değil, daha fazlası olan bir şeydir; insan yaşamının biricik nedeni olan özgürlüksel anlamının sürekli soykırıma tabi tutulmasıdır. Geriye kalan yaşamın posasıdır. Uygarlık en yalın teşhisle özgür yaşamın anlamının boşaltılmasından geriye kalan şeydir.

En basit canlı yaşamına baktığımızda gördüğümüz şey yaşama anlam vermesidir. Bu öyle bir anlamdır ki, milyonlarca çeşide ulaşabilme, kayalıklara kök salma, gerektiğinde kutup soğuklarında varlığını sürdürme, gerektiğinde uçma, insan buluşlarının yanından bile geçemeyeceği sınırsız teknikleri geliştirme gücüne eriştirir. Uygar toplum ise, başlangıcında yalan dolan ve örgütlenmiş zorla yaşamın en gelişmiş varlığını anlam yitimine uğratma, son aşamasında ise intiharın eşiğine getirme gücünden başka hangi anlama veya anlamsızlığa sahiptir?

Sosyoloji Avrupa merkezli aşamasında uygarlığa bu gücünü yeniden tanıtma sözü, Hıristiyanlıktaki deyişle Tanrının son 'sözü' olmuştur. Bu sözleri terk etmek, en basit canlının sahip olduğu yaşamın anlamına saygının gereğidir. En gelişkin ahlâkı yaşayan varlık bu kadar ahlâksızlığı hiçbir şeyle izah edemez. Tekrar hatırlatalım: İLAHLARIN SÖYLEYEBİLECEĞİ TEK SÖZ KALMAMIŞTIR.

Tarih diye belletilen devlet kurumları ve yardımcıları olan dolaylı kurumların kuruluş ve yıkılış öyküleri değil midir? Hanedan yükseliş ve çöküşlerini anlatan bu tarihin biricik amacı yeni hanedanların entrika ve zorbalıkla iktidar tacına konup 'sürü çobanlığı'nı elde etmeleri değil midir? Bunun biricik amacı ise 'sürü'nün yünü, sütü, gerektiğinde eti ve derisi için istismarı değil midir?

Kahramanlık öykülerinden hangisi zorbalıktan azade, istismardan uzaktır? Aşireti, kavmi ve dini için ayağa kalktıklarını ilan edenler, iktidar tacından başka bir değer tanıdıklarını kanıtlamışlar mıdır?

Savaşsız bir yılı ve insan alanı kalmamış uygar toplum gerçekten 'mezbaha' kurumundan başka hangi adı anlamlıca hak edebilir?

Bilim, sanat ve tekniğin gelişimi diye hikâye edilenlerden hangisi gerçek mucitlerinin başına mal olmamış veya gasp edilmiştir?

Düzen, istikrar ve barış diye öykülenen gerçeklik 'kuzuların sessizliği' değil midir ya da kulların (köle, serf, işçiler, emekçiler, tüm ezilenler) boyun eğdirilmesini anlatan tiyatro seanslarından başka hangi derin anlama sahiptir? Bu uygarlık konusunda sorular sınırsız arttırılabilir ve giderek derinleştirilebilir. Asıl dehşet verici olan, bu öyküyü şanlı tarih, kutsal din, güzellik ve aşk destanı, harika buluşlar, bir gün erişilecek cennet, dostluk, centilmenlik, ittifak gereği diye sunmak, küstahça insanlığın mutlak kader yürüyüşüymüş gibi göstermeye cesaret etmektir.

Şüphesiz bu soruları sorarken amacım, yaşamın özgürlükten ibaret olan anlamı uğruna mücadele eden tüm direnişçilerin gerçek kahramanlık, kutsallık, aşk destanlığı ve yoldaşlık olan özüne bağlılık, onların söylenmemiş son sözlerine duyduğum derin ilgi ve anılarına saygıdır. Eğer bir gül ağacı gibi güzelim güllerini savunmak için dikenlenmek gerekiyorsa bunu yapmak, anlam gücü belki de sonsuz güzellikte olan özgür insan yaşamının savunulması uğruna savaşmasını bilmektir.

b- Ahlaki yargılarımızdan biraz da teorik yargılarımıza geçelim. Kapitalist modernite döneminde muhaliflerin çokça sözünü ettikleri 'sınıfsallık' kavramını bütün yönleriyle, özellikle tarihsel akıştaki rolüyle anlamak çok önemlidir. Aksi halde bu kavram en yavan bir 'demagojik sakız' ve anlambilimini perdeleme araçlarından biri olmaktan öteye gidemez.

Sınıfsallığı gerçekten kavramak için bilinmesi gereken ilk husus, onun örgütlenmiş gücün el ve ayak kısımlarını teşkil ettiğidir. Bu organların kendi başlarına bir anlam değerleri yoktur. Benzetme belki aşırı sosyobiyolojiktir ama yerindedir. Toplumdaki iktidarın, uygar toplumdaki Leviathan'ın en organize güç olduğu herhalde tartışılmaz. Devleti sınıflı toplumda genel baskı ve istismarı mümkün kılan en geliştirilmiş iktidar ilişkileri bütünlüğü olarak yorumlarlarsak, baskı altındakiler ve istismar edilenler bu ilişkiler ağının ayrılmaz parçaları olmayacak mıdır? Uygarlık yalnız devlet örgütlenmesi olmayıp, dinden ekonomiye kadar tümüyle bir yapılanma ve örgütlenme gücü değil midir? Esas olarak da köle, serf ve işçi, sayılamayacak kadar çok yatay ve dikey toplumsal katman oluşturmak organize olmuş bu gücün esas işlevi değil midir?

Şunu önemle belirtmek istiyorum: Örgütlü güç yapılanmasında el ve ayakların özne değeri kazanmasına asla fırsat tanınmaz. Eğer iktidar başarılmış bir organize ise, kaba diye ifade ettiği emekçilerine mutlak hâkimiyet sağlamış demektir. Bu da daha önce var olsa bile, iktidar koşullarında özne değerini yitirmeleri demektir. Bu nedenle Spartaküs'ten Paris komünarlarına kadar isyan eden köleler ve emekçilerin başarı şansı olmamıştır. Bir şartla başarılı olabilirler: İktidar için taze kan değerinde olabileceklerse! Bu da uygar topluma yeniden eklemlenmekten başka anlama gelmez. Bilimsel sosyalizmin yüz elli yıllık denemeleri bu gerçekliğin veciz bir biçimde açıklanmasında çarpıcı bir örnek değerindedir.

Peki, iktidar ilişkileri kapsamına alınmakla bu sonuçlar arasında ilişki yok mudur? Esas anlaşılması gereken husus resmi iktidar ilişkisindeki sınıfsallığın bağlılık düzeyidir, niteliğidir, sınıfsallığın kendi başına bir eylem ve anlam değeri taşıyıp taşımadığıdır. İster sınıfın üst katmanı efendi, senyör, patron veya burjuva, ister alt katmanı köle, serf veya işçi olsun, iktidar ilişkisinde aynı ideolojik-politik yaklaşımda buluşurlar. İçlerinde itiraz etmeleri fazla değer taşımaz. Bu ilişki öyle

bir ağdır ki, bin bir düğümü vardır. Birine itiraz etseniz, hatta yırtsanız bile bin tanesi hemen devreye girer. Yırtığı tamir ettiği gibi, yırtanı en sağlamından bağlamayı başarmadan bırakmaz. Gerekirse başını alarak bunu yapar.

Sümer rahipleri ve hanedan şefleri tarafından tesis edilen ilk taslak devlet-iktidar ilişkilerindeki çalışanları, kabilenin emekçilerini düşünelim. Rahibin kullaştırmaya başladığı çalışan, bir defa zigguratın üst katında bulunan yeni imal edilmiş tanrıların (Kutsallık kavramları; öyle ki, birey üzerindeki etkilerini hiçbir maddi güç sağlayamaz) müthiş meşrulaştırıcı etkisi altındadır. Böyle olmazsa zaten oraya alınmaz. İkincisi, eskiye göre daha iyi beslenmektedir. Daha iyi beslenmesini sağlayacak başka bir alternatif görünürde yoktur. Üçüncüsü, cinsel tutkuları açısından sürekli güzellik saçan huriler gerçeği hayallerini süslemektedir.

Günümüzde medyanın sunduğundan ve orduların sağladığından belki de katbekat daha fazla itaate ve düzen düşkünlüğüne katkı sunan kadın sunumları!

Sınıf kapsamındaki bu yeni kul bir özgürlük isyancısı değil, olsa olsa bir özgürlük hainidir veya özgür yaşam anlayışından boşaltılmış bir vakıadır, farklı bir olaydır. Hanedan şefi de devlet-iktidar ilişkilerine yönelirken benzer bir uygulama içinde olacaktır. Temel ittifak güçleri içinde daha görünür, sağlam çıkarlara dayalı güçlü bir örgütlenme ilk şarttır. Hanedan aile geniş soy ilişkisi içinde saygı ve korku duyulan bir meşruiyete sahiptir. Kabile gelenekleri hiyerarşiyi sürekli yüceltir. Ufak rahatsızlıklar bile ya barışçıl olarak kabile meclisinde çözülür ya da çatışmayla aşılır. Böylesi ilişkiler yumağı içinde devlet olmaya giden bir hanedanın en zayıf tarafı olarak sınıf karakterini göstermek stratejik bir yaklaşım olamaz.

Şuraya varmak istiyorum: Sınıfsallık uygarlığın temel karakteristiklerindendir. Fakat sınıf devrimleri için temel alınacak stratejik anlamdan, teorik olarak imkânsız olmasa da pratikte sonuç alıcı olmaktan uzaktır. Devrilen tüm uygarlıklar, iktidarlar kulları ve emekçileriyle birlikte devrilmişlerdir. Kulları ve emekçileri tarafından devrilen iktidarlar ya çok azdır, ya da olsa bile yeni getirilen iktidar eskisini aratmayan bir zulüm ve istismar makinesi olmaktan öteye bir anlam ifade etmemiştir.

Tarihi sınıf savaşlarından ibaret görmek aşırı indirgemeci bir görüştür. Baskı ve istismar uygarlığın sürdürülme tarzıdır, dolayısıyla uygarlık tarihinin dayandığı sistemdir. Fakat bunun ideolojisi, politikası, hatta ekonomisi farklı çalışır. Daha doğrusu, dar sınıfa karşı sınıf mantığı tarihin akış tarzı değildir. Burada köleleştirilmenin korkunçluğu, kölelik sisteminin alçaltıcılığı, özgürlük inkârcılığı tartışılmıyor. İktidar ve uygarlık sistemlerinin kuruluşları ve çöküşlerinin başka anlam ve stratejilerle cereyan ettiği, sınıfa karşı sınıf mantığının var olan iktidar sistemine (uygarlığa) ya bilerek yeni bir iktidar biçiminde katılım sağlamak anlamına geldiği, ya da tam tersine uygarlığa karşı çıkıldığı halde bu karşı çıkışın ona taze kan olmaktan (Sovyet ve Çin deneyimleri) öteye sonuç vermediği yorumlanmak isteniyor. Burası tartışılıyor. Belki bu tartışmada aşırı iktidar indirgemeciliği yaptığımız, iktidardan kurtuluş ve çıkış kapısı göstermediğimiz biçiminde bir eleştiri yapılabilir. Bu konuyu savunmamın **Özgürlük Sosyolojisi** adlı bölümünde kapsamlıca ele alacağımı belirteyim. Özgürlüğün de en az iktidar ideolojisi, politikası ve örgütlenmesi kadar farklı bir toplumsal alanı, mantığı ve stratejisi olduğunu cevabın işareti olarak vereyim.

c- Uygarlıklar arası çatışma mı, ittifak mı sorusu günümüzde pratikte tartışılan bir sorun olsa da, tarihsel anlamı daha kapsamlıdır.

Uygarlık toplumu gerek kendi içinde, gerekse farklı uygarlıklar arasında esas olarak çatışma üreten bir yapılanmadır. Bu yapılanmanın anlamı ve amacı, dayandığı sınıflaştırma, bunun için uygulanan baskı ve istismar, sürekli yanıltma ve perdeleme gerçekliği neden sürekli çatışma üreten karakterde olduğunu açıklamaktadır. İktidar ve sınıflaşmanın kendisi çatışmadır. Bu çatışmanın içte olması veya dışa karşı cereyan etmesi özünü değiştirmemektedir. Uygarlıkları vasıflandırarak özünü değiştirmek, farklı özdeymiş gibi yansıtmak da gerçekçi görünmüyor. Savaşçı veya barışçı, tek tanrılı ya da çok tanrılı, verimli ya da verimsiz, kültürlü ya da cahil, aynı kavimden veya farklı kavimlerden oluşları özselliklerini değiştirmez. Yönlendirici gücü dünyanın tamamını fethedinceye kadar kendini görevli sayar. Uygarlık için cihan gücü olmak bünyesel bir hastalıktır, iktidar kaynaklıdır. Genişlemesi durduğu an gerilemeye başlar. Bunun sonu normale çekilmek değil yıkılıştır. Çünkü tüm iktidar sistemlerinin normali yoktur. Kanser hastalığı gibi ya yok etmek ister ya da yok edilme zorunlu-

luğuyla karşılaşır. Basit bir aşiret şefi olup da uygarlık atına binerek kendini tanrılaştıran çok kişilik vardır.

Tanrısallık iddiasının altında insanlığı yok etme gücü yatmaktadır. Savaşla büyük yok eden, büyük yaratacağını da sanır. Benlik kontrol edilemezse, psikolojik olarak kendini sınırsız abartma hastalığına yakalanır. Uygarlık sistemi bu hastalığın ortam bulduğu toplumu sunar. İktidarın yozlaştıramayacağı hiçbir toplumsal değer ve kişilik yoktur denilir. Bu değerlendirme iktidarın özüyle ilgilidir. Uygarlıklar iktidar toplumları olduğundan, yaşamla en yoğun çelişki içindeki sistemlerdir. İktidar uğruna kardeşten tutalım eşe dosta kadar gözden çıkarılamayacak değer yoktur. Uygarlıkların yönetim güçleri incelendiğinde neredeyse işlemedikleri cinayetler ve geliştirmedikleri komploların bulunmadığı görülecektir. Uygarlık güçleri yalanın sistemleştirilmesine politika adını verirler.

d- Uygarlık toplumlarında kurumlaşan bir özelliğe oldukça dikkat çekmek gerekir. Bu gerçekliğe toplumun iktidara yatkınlık hali de diyebiliriz. Bir nevi kadının karılaşma geleneği üzerinde yeniden yaratılması gibi, iktidar da toplumu kadının karılaştırılmasına benzer biçimde hazırlamadan varlığını güvence altına aldığından emin olamaz. En eski kölelik olarak karılık, ana-kadının tüm kültüyle birlikte, güçlü adam ve maiyetindekiler tarafından uzun ve kapsamlı mücadeleler sonunda yenilgiye uğratılıp cinsiyetçi toplumun egemen kılınmasıyla kurumlaşmıştır. Bu egemenlik eylemi belki de uygarlık tam gelişmeden toplumda yerini bulmuştur. Bu o denli şiddetli ve yoğun bir mücadeledir ki, sonuçlarıyla birlikte hafızalardan da silinmiştir. Kadın neyi, nerede, nasıl kaybettiğini hatırlamaz. Boyun eğmiş bir kadınlığı doğal hali sayar. Bu nedenle hiçbir kölelik kadın köleliği kadar içselleştirilerek meşrulaştırılmamıştır.

Bu oluşumun toplum üzerinde iki türlü yıkıcı etkisi olmuştur: Birincisi, toplumu köleliğe açması; ikincisi, tüm köleliklerin karılaştırılma temelinde yürütülmesidir. Karılaşma sanıldığı gibi salt bir cinsel obje durumuna düşme değildir. Biyolojik bir özelliği çağrıştırmıyor. Karılaşma özünde sosyal bir özelliktir. Kölelik, boyun eğme, hakareti sindirme, ağlama, yalancılığa alışma, iddiasızlık, kendini sunma gibi özgürlük ahlâkının reddetmek durumunda olduğu tüm tutum ve davranışlar karılık mesleğinden sayılır. Bu yönüyle düşürülmüşlüğün toplumsal zeminidir, köleliğin asli zeminidir; tüm en eski köleliklerin,

ahlâksızlıkların üzerinde işlevselleştiği kurumsal zemindir. İşte uygarlık toplumu bu zeminin tüm toplumsal kategorilere yansıtılmasıyla da alakalıdır. Toplumun bir bütün olarak karılaştırılması sistemin yürümesi için gereklidir. İktidar erkeklikle özdeştir. O zaman toplumun karılaştırılması kaçınılmazdır. Çünkü iktidar özgürlük ve eşitlik ilkesini tanımaz. Aksi halde var olamaz. İktidarla cinsiyetçi toplum arasındaki benzerlik özseldir.

Uygarlığın büyük aşamalarından biri sayılan Grek uygarlığında gençler resmen tecrübeli bir erkeğe 'oğlan' olarak sunulurdu. Uzun süre bunun nedenini çözememiştim. Sokrates gibi bir filozof bile "Önemli olan oğlanın sürekli kullanılması değil, efendisinden terbiye görmesidir" der. Buradaki mantık, gaye gençlerin oğlan olarak sürekli kullanılmasından ziyade karılık özelliklerine alıştırılmasıdır. Daha da açıklayıcı olarak, Grek uygarlığı da karılaşan bir toplum ister. Soylu, asil gençler oldukça bu toplum oluşamaz; bu toplumun oluşması için gençlerin karılaşan davranışları içselleştirmeleri gerekir. Tüm uygarlık toplumlarında benzer eğilimler vardır. Oğlancılık bu toplumda çok yaygındır. Bu öyle bir hal almıştır ki, her efendinin oğlan sahibi olması gelenekselleşmiştir. Oğlancılığı bir bireysel cinsel sapıklıktan, hastalıktan ziyade sınıflı toplumun, iktidar toplumunun yol açtığı sosyal bir olgu olarak anlamlandırmak önemlidir. Cinsellik ve iktidar uygar toplumda hem de kanser gibi toplumsal bir hastalıktır. Birbirleri olmaksızın edemedikleri gibi birbirlerini çoğaltırlar: Tıpkı kanser hücrelerinin çoğalması gibi. Kaldı ki, bireysel kanserle toplumsal kanser arasındaki ilişkiyi kapitalist modernitede daha kapsamlı yorumlayacağız.

Şuraya gelmek istiyorum: Uygar toplumlarda iktidar zemini binlerce yıldır özenle ve bir karılaştırma misali hazırlanmıştır. Uygarlık geleneğinin yargısı, kadının 'erkeğin tarlası' olduğudur. Toplumda da benzer gelenek geçerlidir. Erkek kendini iktidara bir kadın gibi sunmalıdır. İsyan eden, kendini sunmayı reddeden savaşlarla hazır hale getirilmeye çalışılır.

İktidar sürecini bir kişi, zümre, sınıf ya da ulusun aniden oluşan eylemi olarak görmek büyük yanılgı içerir. Belki hükümetler ani kurulabilir. Ama iktidarlar, siyasi sistemler uygar toplumlarda yüzlerce vahşi imparator, klik ve egemen güçlerin her türlüsü tarafından öncelikle egemenlik kültürü (tarlası, geleneği) olarak hazırlanmışlardır. Karı nasıl kocasını alınyazısı gibi bekler ve kabul ederse, toplumlar da öy-

lesine iktidar bağımlısı, tarlası olarak sahibi tarafından kullanılmayı beklerler veya öyle alıştırılmışlardır. İktidar toplumda egemenlik kültürü olarak vardır. Bu noktada Bakunin'in "En benim diyen demokrat, iktidarda yirmi dört saatte bozulur" özdeyişi anlamlıdır. Açıklayamadığım ama uzun süredir açıklamaya çalıştığım husus, bu bozulmayı sağlayanın iktidar zemininin kendisi olduğudur. Binlerce yılın kan deryasından ve istismarından (sınırsız savaşlar ve sömürüler) oluşan iktidar koltuğu, elbette aniden üzerine oturanı yirmi dört saatte bozar. Tek şartla bozamaz: İbadet eder gibi kendini korursa! Sınırsız hile, savaş ve sömürü ortamında kurulan iktidar gelenek, kültür ve sistem olarak çok etkili ve nerdeyse mutlak anlamda bozucudur. Bunun en çarpıcı örneği 'reel sosyalizm'in yaşadıklarıdır.

Sistemi kuranların iyi niyetlerinden ve amaçlarına bağlılıklarından kuşku duyulamayacağı açıktır. Peki, reel sosyalizmin kurucuları nasıl oldu da karşısında onca savaştıkları kapitalizme gönüllü teslim oldular? Bana göre iktidara geliş ve iktidarı kullanış biçimleri bu tarihsel trajedinin temel nedenidir. Sosyalizmin kurucuları uygar toplum kültürü üzerinde iktidar oldular. Yani çok karşı olduklarını iddia ettikleri kanlı ve sömürgen bir mirasın (devlet gelenekli iktidara alıştırılmış toplum) enkazı üzerinde iktidar olmaktan çekinmek şurada kalsın, ona dört elle sarıldılar. İktidar denilen müthiş fahişenin baştan çıkaramayacağı sahibinin olamayacağını anlamak bile istemediler. Bu konudaki bazı eleştirileri (Kropotkin'in Sovyetler'den hızla devlet iktidarına geçtiği için Lenin'i eleştirmesi gibi) oportünizm olarak değerlendirdiler. Wallerstein, Sovyetler'in kapitalist dünya-sistemin birleşik etkisiyle çözüldüğünü ve bu sistemi aşacak gücünün olmadığını söylerken gerçeğe yakınlaşmıştır. Fakat sorunun özüne dokunmaktan uzaktır. Michel Foucault ise, Sovyet sisteminin kapitalist sistemin bilgi-iktidar tekniğini kullandığı için bu sistemle bütünleştiğini yorumlarken gerçeğe daha yakındır.

Benzeri yorumlar Paris Komünü'nden başlayarak yaşanan sayısız ulusal kurtuluşçu, komünist ve sosyal demokrat girişimler için de geçerlidir. Her tarla kendine has bitkiler üretir. Binlerce yılın bilgi-iktidar tarlasında genelde özgürlük, özelde sosyalizm bitkileri yetişmez. Bunun için özgürlük ve sosyalizm eylemcilerinin (tabii ki kuramcılarının da) öncelikle kendi tarlalarını hazırlamaları, iktidar tarlasının bulaşıcı hastalıklarına karşı sürekli teşhis ve tedavide bulunmaları, en

önemlisi de iktidar (her tür kurumlaşması, kişiliği) gibi bir bitki fideliğinden uzak durmaları, kendi öz fidelerini (zengin demokratik biçimlenişler) yetiştirip ekmeleri gerekir. Aksi halde tüm uygarlık tarihinde 'özgürlük ektim' deseler de önceki iktidar sistemlerinden farklı olmadıklarını kanıtlayan binlerce örneği tekrarlamaktan kurtulamazlar. Burada yapısal sosyolojiyle bağını hatırlatmak için **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunmamda kapsamlı yorumlayacağım konuya giriş kabilinden değinme gereği duydum.

e- Uygarlık toplumlarında din, bilim, felsefe, sanat ve ahlâk gibi kurumsal etkinliklerin rolünü görünür kılmak da çok önemlidir.

Uygarlıkla din, bilim, felsefe, sanat ve ahlâkın gelişmesi arasında yakın bağ bulunduğu iddia edilir. Yoruma açık bir yargı da budur. Sümer rahip devletinde ilk muhteşem çıkışını yaşayan din, bilim, felsefe ve sanatın nasıl ve hangi amaçla inşa edildiklerini somut olarak gözlemlediğimiz kanısındayım. Bu alanların rüşeym halini Dicle-Fırat havzasında kurumlaşan neolitik kültürden sağladıklarını da gözlemlemiştik.

Kutsallık kavramının temelinde insanın beslenmesinde kullanılan gıdalara olağanüstü değer biçilmesi yatar. İnsanlar bol ve çeşitli gıdalara kavuştuklarında, bunu toplumsal kimlikleriyle eş tuttukları tanrısallığın lütfu olarak değerlendirip şükretmişlerdir. Bugün de anlamına tam erişemediğimiz yaşam büyücülük ve büyüleyicilikle anlamlandırılmaya çalışılırken en çok başvurulan kavram, bir nevi oluşturucu ilke olarak tanrısallıktır. Tanrısallığı Allah'la karıştırmamak gerekir. Semitik kültür ortamında inşa edilen Allah kavramı farklı ve özel bir anlama sahiptir. İnsan toplumunun tümü için oluşturuculuk ilkesinde ifadesini bulan tanrısallık yorumlanmaya çok açık bir kavramdır. Halen de bu özelliğini korumaktadır. İnsan gibi kavrama yeteneği sınırlı bir varlığın tüm evreni yorumlayabileceğini iddia etmek, insana fazla büyüklük atfetmek olur. Çok sınırlı bilgiler ve bilgi kapasitesiyle kavranamayan her şeyi tanrısallık kavramına yüklemek bu anlamıyla iyi bir metafiziktir. Bunun hiçbir sakıncasının olmadığı kanısındayım. Bunun aksi insanı tek tanrı kabul etmek olur ki, kendini bu denli abartmanın evrenin anlamı olamayacağı kanısındayım.

Sümer rahipleri imal ettikleri tanrıyı gelişkin bir metafizikten ziyade, inşa ettikleri toplumları için açıklama kolaylığı sağlayan moral bir etken olarak değerlendirmişlerdir. Rahipler belki de ilk defa kullandık-

ları ‘günahları cezalandıran tanrı’ kavramıyla toplumda itaat duygusunu geliştirmek istemişlerdir. Tanrı yavaş yavaş DEVLETLEŞTİRİLİYOR. Reform buradadır. Tanrıların oturduğu mekânlar ve figürlerinin devlet yöneticilerini (dolayısıyla toplum yönetimini) güçlendirmeyi amaçladığı birçok rölyefte açıktır. Kral tanrısı adına savaşa gittiğini söylerken kendi öz çıkarlarını çok iyi maskelemektedir. Tüm çizimler ve yazılı metinlerde yönetici hep tanrısının sevgili oğlu, düşmanları da kahredilecek şeytanlar biçiminde tasvir edilir. Yavaş yavaş bir tanrılar grubu şekillenmektedir. Bu, yeni yönetimin çok açık bir yansımasıdır.

Tanrı ile yönetici özdeşliği hiçbir toplumda Sümer toplumunda olduğu kadar açıkça yansıtılmamıştır. Kim kimin maskesidir sorusu artık pek de önemli değildir. Tanrı devletleştirildiği kadar, yönetici sınıf şahsında da toplumun yüce yaratıcı, yönetici ve gözetleyici gücü olarak anlam kazanmaya devam edecektir. Yönetici ne kadar özellik kazanırsa, tanrısı da ondan aşağı kalmayan özelliklerle donanacaktır. Toplum ne kadar erdemle yönetilirse, yöneticinin tanrısallık bağı da o kadar kanıtlanmış sayılacaktır. Toplumun yönetilen kesimi için tanrı ile yönetici ayrımını kestirmek gittikçe zorlaşacaktır. Kötü metafizik bu gelişmelerle bağlantılıdır. Kurulan tanrısallık kötü metafizik olmaya başlıyor. Bu aşamadan sonra tüm uygar toplumlar, yönetimin meşrulaştırılmasında sihirli gücünü keşfettikleri dini ve tanrıyı hep kullanacaklardır. Eskinin kutsal ve doğurgan oluşturucu tanrısı her ne kadar ezilenlerin, güdülenlerin düşünce ve duygu köşelerinde yer tutmuş olarak kalsa da, devletleşen tanrı ve din açıktan sevgili yönetici kulları vasıtasıyla rol ifa edecektir.

Tanrıların sayılarıyla toplum biçimi arasında dikkate değer bir ilişki vardır. Çok tanrıcılık kabile eşitliğinin hüküm sürdüğü çağların tanrı anlayışıdır. Tanrıların sayı olarak azalmaları ve büyüklük sıralamalarına tabi tutulmaları yönetici protokolüyle yakından bağlantılıdır. Giderek yükselen baş tanrı yöneticiler arasındaki sivrilmeye sadık bir gelişmedir. Görünmez, figürü yapılmaz tek tanrılı din anlayışı ile devletin şahıslara bağlı olmaktan çıkması ve kurumlaşması arasında oldukça anlamlı ve çözülmesi araştırma gerektiren ilginç bağlar vardır. Bu anlamda teolojik bir çalışma aydınlanmaya çok değerli katkılar sunabilir.

Yönetimde tanrının giderek daha az yer tutması bir yandan yöneticilerin maskesinin düşmesi anlamına gelirken, diğer yandan devletin

ne anlama geldiğinin ve kimin çıkarını ifade ettiğinin açıklık kazanmasıyla da bağlantılıdır. Bu da dinin yeterince güçlü bir meşrulaştırma aracı olmaktan çıkması demektir. Bu gelişmelere rağmen, varlığını devam ettirmek isteyen uygar toplum bunun için en az zorbalık kadar dinin meşruiyet sağlayıcı etkisini kullanmıştır. Dinin devletleştirilmesi ve özelleştirilmesi uygar toplumla, özellikle onun yönetimsel gelişmesiyle at başı gider. Bu durum dinlerdeki mezhepleşmeyi ve çatışmaları da izah eder. Çatışan uygarlıklar aynı zamanda çatışan dinler ve mezheplerdir. Çatışmaların din ve mezhepler adına yapılması, öncelikle tüm toplumu bu çatışmalara katmak içindir. Büyük ve uzun uygarlık savaşları hep büyük dinlerin çatışması kılıfı altında yürütülmüştür. İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik adına yapılan savaşların Ortadoğu uygarlığında başat olması uygarlığın dinle bağını örtünmeye gerek duymayacak kadar açığa vurmaktadır. Bu açıklık adı geçen dinlerin resmi devlet ideolojileri olarak ilan edilmeleriyle en üst aşamaya varmıştır. Dinlerin önemi, gelişmesinin zirvesini yaşayan her olguda görüldüğü gibi bu aşamadan sonra düşmeye başlamıştır. Muhalif mezhepçilik hep uygar toplumun dışında kalmış marjinal toplumların isyancı tutumunun bayrağı olmuştur. Sınıf çelişkilerini de kısmen yansıtır. Ancak kapitalist ulus-devletin inşasıyla bu mezhepler milliyetçiliğin bir türüne dönüşmüşler, bu sefer bu kisve altında tekrar kanlı savaşlara maske olmuşlardır.

Dine göre daha sınırlı olmakla birlikte, uygarlık tarihinde felsefenin yeri de önemlidir. Anlambilimin gelişmesi ve hakikati anlamada dinsel yöntemin yetersizliği felsefeye ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Din kadar eski bir tarihi olan bilgelik felsefenin başlangıcı sayılabilir. Düşünen insanı temsil eden bilge teolojiden farklı bir anlam kaynağıdır. Tanrı sözcüleri kadar görüşlerine başvurulur. Bilgeler devletle, uygarlıkla pek barışık sayılmazlar. Resmi toplumun dışındaki topluma daha çok bağlıdırlar. Ahlâk ve bilimin gelişmesinde belirgin rolleri vardır. Yazılı kaynaklara yansımasa da, neolitik toplumda ana-tanrıça kadınlar ve hiyerarşinin yozlaşmamış kesimi bilgeliğe yakındır. Sümer toplumunda bunun güçlü izlerine rastlamaktayız. Peygambersel çıkışlar bilgeliklerle doludur. Ortadoğu'nun bilgelik-felsefe geleneği araştırmayı gerektirir. Felsefenin Yunan kültürü öncesinde var olduğu tartışma götürmez. Grek filozoflarının şansı, coğrafi mekânlarının muhteşem özellikleriyle uygarlığın bir üst aşamaya geçişini birlikte yaşamalarıdır.

Nasıl ki Sümer rahipleri din ve tanrı inşasıyla yeni devlet ve toplum inşasını birlikte yürütmüşlerse, Grek filozofları da daha üst aşamada yeni uygar toplumu yarı-din, yarı-felsefe ile iç içe inşa etmede ve sürdürmede rol oynamışlardır. Yapılan iş aynıdır: Kavram sanatını kullanmak. İlki din inşasıyla, diğeri felsefi kavramlarla aynı rolü oynuyor. Maskeli tanrılar yerlerini maskesiz tanrılar ve çıplak krallara bırakmaya başlayacaktır. Bunun insan düşüncesinin felsefeyle kaydettiği gelişmeyle ilişkisi vardır.

Grek ve Roma toplumunda sınırlı rol oynayan felsefi düşünce Avrupa kapitalist toplumunda büyük bir devrim yaşayacaktır. Burada dinler kargaşasına benzer bir gelişmeyi felsefi alanda da yaşayacağız. Uygarlığın yeni aşamasında ulusal ve sınıfsal çıkarların sistem gereği öne çıkarılmasının bu kargaşada büyük payı vardır. Çelişkiler din savaşlarıyla çözülmeyince felsefeye daha çok iş düşmüştür. 1618-1649 yılları arasındaki savaşlar son din savaşlarıdır. Aynı 17. yüzyıl felsefi devrimin de yüzyılıdır. Yunan ve Roma toplumunda sorumlu rol oynayan felsefe, yeni uygarlık toplumunda başat ideoloji biçimi olmuştur. Büyük felsefi ekoller doğar. Bir yandan 'Tanrının öldüğü' ilan edilirken, diğer yandan örtük kralların başları uçurulur. Bizzat tanrılaşan ulus-devletle birer çıplak kraldan başka bir şey olmayan kapitalist devletler devri başlar.

Neolitik devrim sanatta da devrime yol açar. Basit mağara çizimlerinden sonraki dönem ana-tanrıça figürleriyle doludur. İlk sanat nesneleri bu figürlerdir. Heykelciliğin başlangıcı sayılır. Uygar toplumla birlikte tanrı ve yönetici figürleri iç içe çizilir. Artan sınıflaşma ve yönetim erki sanatın da din kadar devletleşmesine yol açar. Özellikle Mısır, Çin ve Hint sanatında tanrı, kral ve rahipler güç gösterisinde yarışırlar. Muazzam heykeller ve kabartmalar bu güçlerin tanıtımını sağlayan araçlar gibidir. Mimarlık aynı rotayı izler. Tapınaklar ve yönetici evleri mimarlığın uygulama alanlarıdır. Dev boyutlu tapınaklar ve saraylar, büyük mezarlar inşa edilir. Bunların hepsi uygar toplumda insan üzerindeki istismarın baskıyla birlikte hangi boyutlara tırmandığının korkunç göstergesidir. Yalnız bir piramit, bir tapınak için yüz binlerce insan harcanmıştır. Güçlenen ticaretle birlikte sanatta yansıyan önemli bir figür de tüccarlardır. Tüccarların krallar kadar güçlendiklerini sanat eserlerinde izlemek mümkündür.

Grek ve Roma uygarlık aşamasıyla birlikte şehir mimarisinde devrim yaşanır. Daha önce iç ve dış kale çevresinden ibaret olan şehirler, bugün bile hayranlık uyandıran yapısal dönüşümler geçirir. Bunun altında yatan emek bedeli ise toplumun büyük ölçülerde köleleştirilmesidir. Köle emeğinin büyük kısmı şehir mimarisinde tüketilir. Köleliğin en çarpıcı göstergesi büyük mezarlar, tapınaklar, kaleler ve şehirlerdir. Bu göstergeler aynı zamanda uygar toplumun nasıl kan ter içerisinde inşa edildiğini de ortaya koymaktadır. Grek ve Roma toplumu heykelcilikte de uygarlığın yeni bir aşamasını oluşturmaktadır. Büyüklük ve güzellik heykelde sonsuzlaştırılmak istenmiştir.

Rönesans'la dirilen Roma ve Grek sanat ve kültürü Avrupa uygarlığının esin gücüdür. Dinin hükmettiği feodal Avrupa ancak özgür düşünceye kısmen açık bu Rönesans kültürüyle yeni bir zihinsel pencereye kavuşacaktır. Sanat yeni uygar sınıf olan burjuvaziyle ancak sayısal bir etkinlik kazanacak, eski görkemini bir daha yakalayamayacaktır. Tüm kent mimarisi, müziği, resmi ve heykelciliğiyle sanat kapitalizmin hizmetinde hızla yozlaşacak, kutsallığını yitirecek ve sanat endüstrisi adı altında kimliksizleşerek tüketim metası haline gelip bir anlamda tükenişini ilan edecektir.

Edebiyat ve müziğin ana kaynağı da neolitik devrimin kurumlaşma dönemine dayandırılabilir. Otantik müzik bu dönemi seslendirir gibidir. Çoban kavalı, davul, zurna bu dönemin hüzün ve coşku dolu havasını bugün bile yaşatır. Bu enstrümanlar müzik aletlerinin atası gibidirler. Sümer toplumunda biçim ve içerik daha da geliştirilir. Kral saraylarında ve tapınaklarda müzisyenler ve çalgıcılar vazgeçilmez bir yere sahiptir.

Sözlü destanlar ilk aşiret kimliğinin kutsallığını ve özgür yaşam özlemini büyük belagatle dile getirir. Yazılı destanların ana kaynaklarıdır. Gılgameş Destanı tarihin ilk yazılı metnidir. Belki de edebiyatın ve hatta kutsal metinlerin ana kaynağıdır. Birçok Sümer edebi ve dinsel metni, Grek edebiyatının ve teolojik anlatımlarının sadece esin kaynağı değildir; Grek destanları, en başta bu destanların tüm mitolojik kurguları, Sümer destanlarının Anadolu üzerinden geçip dönüşmüş versiyonları durumundadır. Burada belli bir dönüşümü yaşayan edebiyat ve müzik kültürü, Avrupa burjuva toplumunda romanla son revizyondan geçirilip poplaştırılarak ve kültür endüstrisine dönüştürülerek başlangıçtaki kutsallığını ve büyüleyiciliğini yitirecek, basit

tüketim metası halinde diğer sanatlarda olduğu gibi tükenmeyle yüz yüze gelecektir.

Ahlâktaki 'iyi'-'kötü' ayrımı uygar toplumdaki temel sosyal bölünmeyle bağlantılıdır. Bir yönüyle çıkar grupları arasındaki mesafeyi açıklar. Genelde ise 'iyi ve kötü toplum' ayrımını ifade eder. Özü toplumculuktur. Topluma bağlılık iyi ahlâkı, toplumdan uzaklık ve onun değerleriyle çelişme ise kötülüğü ifade eder. Toplumsal kuruluş başlangıçtan itibaren ahlaki karakterlidir. Yani toplumu düzenlenleyen kurallara kutsallık atfedilir ve gönüllü temelde bağlanılır. Toplumun 'ilk anayasası' ahlâk kurallarıdır. Toplumun özünde ahlâk vardır. Ahlaki temelini yitiren toplum dağılmaktan kurtulamaz. Toplumsal kurallar ise özünde toplumun kimliğine, tanrısal varlığına ve diline bağlı olmayı, sanki tek bir canmışçasına diğer üyelerine bağlılığı ve gerektiğinde onlar için ölümü göze almayı öngörür. Toplumun dışına atılmak zaten ölümle eştir.

Hukuk uygar toplumun önemli icatlarından biridir. Kesinlikle toplumsal bölünme, sınıflaşma ve devletleşmeyle birlikte gündeme girer. Temeli ahlâka dayanır. Fakat tıpkı kutsallıklar yüklü dinlerin devletleştirilmesi nasıl kendilerini devlet dini olmaya götürmüşse, ahlâkın devletleştirilmesi de hukuka yol açmıştır. Hukuk yeni devletli toplumun düzenleniş esaslarını ve yönetici sınıfın çıkarlarını, malını, mülkünü ve güvenliğini ifade eder ki, bu da yeni toplumun 'anayasası' demektir.

Hukukun ilk örneğine Hammurabi Yasalarından çok önce Sümer toplumuna ait yazılı metinlerde rastlamaktayız. Dolayısıyla hukuk Roma ve Atina'da değil, Sümer şehir (site) devletinde doğmuştur. Atina ve Roma döneminde hukukun cumhuriyet ve demokrasiyle bağı vurgulanır. Daha resmi hale gelişi ve yazılı olarak düzenlenişi söz konusudur. Cumhuriyet ve demokrasinin doğuşu ise, krallık ve despotik diktatörlüklere (kişilerin keyfi yönetimi) set çekmeyi amaçlayan aristokrasinin (köleci toplum efendileri, seçkinleri) kolektif yönetim arayışının sonucudur. Bu yönetim tarzının izlerine her ne kadar Sümer toplumunda rastlasak da, ilk yazılı resmi ifadesini uygarlığın Atina ve Roma aşamasında buluruz. Cumhuriyet ve demokrasinin doğuşu yönetimdeki zorlukları ve kargaşayı, kaos'u aşma ve düzenlemeyle bağlantılıdır. Avrupa'daki burjuva damgalı uygarlıkta anayasacılık, cumhuriyetçilik ve demokrasicilik hukukta en çok tartışılan konuların başında gelecektir. En son icat 'insan hakları hukuku' olacaktır; bu da

toplumsal düzeyde genişleyen temsilin ve gelişen bireyselliğin damgasını taşır.

Bilimsel gelişmeyi bu ana kategorilerin bir parçası olarak görmek gerekir. Bilim bilincin bir biçimidir. Bilimin tek ayrıcalığı bilginin deneyle doğrulanan kısmını ifade etmesidir. Tüm bilgileri değil, özel anlamı olan, deneyle doğrulanan bilgileri ihtiva etmektedir. Geniş anlamda deneysel olmayan bilgi yoktur. Deneye dayanan ve dayanmayan, pozitif ve metafizik, teorik ve pratik bilgi ayrımları uygar toplumda gelişir. Bu durum bilginin iktidarla ilişkisine bağlıdır. Tarih bilimsel bilgi anlamında üç büyük devrimi tanımaktadır. Neolitik kurumlaşma (M.Ö. 6000-4000 Tel Halaf dönemi) ve bununla bağlantılı olarak Sümer toplumunun katkıları birinci dönemi, Batı Anadolu ve Atina toplumu dönemi ikinci dönemi (M.Ö. 600-300), Batı Avrupa dönemi ise (M.S. 1600 ve sonrası) üçüncü dönemi oluşturur. Bilimsel bilginin uygarlık aşamalarıyla bağlantısı açıktır. Her tarihsel aşama kendi bilimsel devrimiyle gelişmektedir. Fakat bilimi din, felsefe, edebiyat, sanat ve hukukla yakın bağ içinde görmek gerekir. Bilimle felsefe arasındaki ayrımı fark etmek zordur. Her ikisi aynı olayın teorik ve pratik yanları olarak da düşünülebilir.

Bir bütün olarak uygar toplumla bu anlam kategorileri arasında kurulacak bağ anlam-iktidar ikileminde ifade edilebilir. İnsan toplumunun pratiğinden ve ona yol açan zihniyetinden doğan bu büyük anlam kategorileri ve pratik ifadeleri, uygar toplumun devletleşmiş kesimince gasp edilmekte ve çarpıtmaya uğramaktadır. Bunları kendi toplumsal paradigma ve pratik güç kaynakları halinde düzenlemek, devletleşmiş kesimin el attığı ilk işlerden olmaktadır. Her aşamada uygarlık yeni bir paradigma (dünyaya köklü bakış açısı, sistemi) temelinde düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler yönetenler açısından son derece pozitif (görünür olgular) iken, yönetilen durumunda olanlar için muazzam karartma, perdeleme ve ZİNCİRLEME anlamına gelmektedir. Açık zorba yönetimlere nazaran yeni paradigmaların sağladığı meşruiyet yönetimler için hep esas olmuştur. Bütün ağırlıklarını ve çıkarlarını tüm toplumun çıkarları ve hatta kaderiymiş gibi sunmak yönetimlerin temel uğraşlarıdır. Bunda başarılı oldukları nispette uygar addedilen toplumlarının ömrünü uzatabilmektedirler. Temelde meşruiyetini yitiren her uygarlık, bir zamanlar dev bir cihan uygarlığı da olsa yıkılmaktan kurtulamaz. Örneğin Roma uygarlığının çöküşü-

nün asıl nedenleri içte Hıristiyanlık, dışta kavimler göçü tarafından darbelenip saygınlığını ve çekiciliğini yitirmesidir. İnsan toplulukları yeni dinsel topluluklarla kavimsel topluluklar halinde birleştiğinde, müthiş Roma gücü meşruiyetini kaybetmiş ve dağılmıştır.

Bir anlamda metafizik kategoriler olarak da tanımlayabileceğimiz bu toplumsal kurumları kendi başlarına araştırmak anlam çarpıtmasına yol açar. Şüphesiz materyalistlerce çok kaba sayılan ve sert eleştirilen metafizik gerçeklikler, kendi başlarına iyi ve kötü diye ayrımlanamazlar. İnsan zihniyeti ve toplumu metafiziksiz edemeyeceğine göre, birbirleriyle ve toplumla son derece bağlantılı iyi ve kötü metafizikler biçiminde yöntemsel değerlendirmeler daha anlamlıdır.

Büyük uygarlıklar genellikle din uygarlıklarıdır. Din meşruiyet sağlama niteliğini yitirdiği (Bu ise felsefe, bilim veya yeni bir dinle olur) zaman çoğunlukla bu uygarlıkların sonu da gelir. Tüm bu gerçekler büyük anlam kategorilerinin (din, felsefe, sanat, hukuk, bilim, ahlâk) uygar toplum (sınıflı, kentli ve devletli toplum) açısından hayati önemini gösterir. Yapısal Sosyoloji uygar toplumda bu kategorileri aydınlatma göreviyle yükümlüyken, Özgürlük Sosyolojisi geliştirdiği eleştiri temelinde bu kategorilerin özgür ve demokratik toplumsal yaşamla nasıl bütünleştirileceğini yorumlar. Bu konu ilgili bölümde kapsamlı değerlendirilecektir.

f- Uygar toplumda ekonomik yorumlar tarihi hem çok karmaşık kılmaya, hem de çarpıtmaya en elverişli konulardandır. Ekonominin teorik ve pratik araştırma konusu olması kapitalist uygarlığın marifetlerindendir. Toplumsal gerçekliğin 'materyalini' incelemektedir. Kendini maddi uygarlık (Fernand Braudel'in doğru, haklı yorumu) olarak tarihleştiren kapitalist uygarlık sistemine ekonomik sistem de diyebiliriz. Daha önceki tüm uygarlık sistemlerine 'metafizik sistemler' demek pek sakınca ifade etmediği gibi, kapitalizme 'materyalist sistem' demek de aydınlatıcı olabilir.

Gerek neolitik toplum (ilk insan türü toplulukları dahil), gerekse tüm uygar toplumlar (kapitalizm öncesi) sıkı sıkıya kutsallığa, anlam'a ve büyüleyiciliğe, bir bütün olarak metafiziğe büyük değer biçer ve yaşamı başka türlü yorumlamazken, kapitalist uygarlığın kendisini âdeta 'maskesiz tanrı ve çıplak krallar' rejimi biçiminde sunması oldukça dikkate değer bir gelişmedir. Bu durum anlam derinliği, kap-

samlılığı gelişkin yorumlar gerektirir. Çarpıtma, yanıltma ve içinde eritme (asimilasyon) gücü en yüksek toplum sistemidir.

Şahsi kanıma göre, 'ekonomi' adı altında örgütlediği faaliyetler içinde gasp ve hırsızlık boyutu en fazla olan toplum biçimi olması kapitalizmin esas özünü oluşturur. Ekonomi kelimesinin Yunanca anlamı 'aile yasası' demektir. Ailenin maddi geçim kurallarını, çevresini, malzeme ve diğer materyallerini ifade etmektedir. Kavramı daha da genelleştirirsek, uygar toplumda küçük toplulukların 'geçim kuralları' olarak ifade edilmesi mümkündür. En az devletleştirilmiş, özelleştirilmiş toplumsal gerçekliktir. Toplum kolektivizminin en temel dokusudur. Özelleştirilmesi, devletleştirilmesi düşünülemez bile. Ekonomiyi özelleştirmek ya da devletleştirmek temel toplumsal dokuyu tahrip etmek, toplumu en hayati yaşam kurallarından yoksun bırakmak demektir. Bu nedenle hiçbir toplum kapitalizm kadar özelleştirme ve devletleştirmeyi toplumun baş özelliği haline getirmeye ne cesaret etmiş, ne de bunu düşünmüştür. Şüphesiz uygarlık toplumunda tüm toplumsal alanlar devletleştirildiği gibi, en temel dokusu olan ekonomisi de hem özel mülkiyetin hem de devlet mülkiyetinin konusu yapılabilmiştir. Ama hiçbir toplum kapitalizm kadar resmen ve açıkça özel mülkiyeti ve devlet mülkiyetini sistem olarak ilan etmemiştir.

Şu husus çok önemlidir: Ekonominin özelleştirilmesi ve devletleştirilmesi çok erkenden gasp ve hırsızlık olarak yorumlanmıştır. Bu hususu daha 'bilimsel' bir ifadeyle ortaya koyan Karl Marks, emek-değerdeki artık-değerin kâr olarak çalındığını söyler. Konu daha derinlikli bir yorumu gerektirir. Ekonominin özel mülkiyete ve devlet mülkiyetine konu olması, bana göre artık-değerin ve daha önceleri artık-ürünün dışında bir gasp ve hırsızlık olarak değerlendirilebilir. Toplumun temel dokusu olarak ekonominin, özel ve devletsel olanı dahil, tüm mülkiyetleşme biçimleri ahlâksızcadır; gasp ve hırsızlık konusuna girer. Nasıl ki bir insanın kalbini veya başka bir organını özelleştirmek ve devletleştirmek anlamsızsa veya çok sakıncalıysa, ekonomi için de aynı şey geçerlidir. Savunmamın **Kapitalist Uygarlık** adlı bölümünde bu konuyu daha derinliğine işlemeyi umuyorum.

Uygar toplumda metalaşmanın çok önemli bir olgu olarak geliştiğini gözlemliyoruz. Yani metalaşmayla uygar toplum (özel mülkiyetli, sınıflı, kentli ve devletli toplum) arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Meta

ve metalaşma toplumun, uygarlaşmanın baş kategorilerindendir. O halde metayı tanımlamak çok önemlidir. Basitçe insanın ihtiyacını gideren bir nesnenin kullanım (bir fayda, bir ihtiyacı direkt giderme) dışında değişim değeri (alışveriş değeri, ticari değer) kazanması halinde metalaştığından bahsedebiliriz. Toplum çok uzun süre değişim değerine yabancıdır. Bunu düşünmez bile, ayıp sayar. Değerli bir nesneyi değerli bulduğu topluluk veya bireylere armağan eder. Armağanın yerine 'değişimin' geçmesi tam bir uygarlık icadı veya hilesidir. Uygarlık öncesi veya dışındaki toplum için değişim ayıptır ve çok zorunlu olmadıkça kaçınılması gerekir. Toplum derin tecrübesiyle biliyor ki, bir kullanım nesnesi en temel dokusu olarak ekonomik kurum dışına taşar ve değişim konusu olursa başına her tür belayı getirebilir. Dolayısıyla değişime karşı çok hassastır.

Metanın değişim değeri haline gelmesiyle ticaret ve tüccar çok önemli bir uygarlık kategorisi haline gelmiştir. Kısaca belirteyim ki, ben metayı Karl Marks'ın yorumladığı gibi yorumlamıyorum. Yani metanın değişim değerinin işçinin emeğiyle ölçülebileceği iddiasını önemli sakıncalar doğuran bir kavramlaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendiriyorum. Günümüzde neredeyse metalaşmadık bir değeri kalmayan toplumun çözülüşünü göz önünde bulundurursak, ne demek istediğimi daha iyi açıklamış olurum. Toplumun metalaşmasını zihnen kabul etmek demek insan olmaktan vazgeçmek demektir. Bu ise barbarlıktan daha ötesi demektir. Bir benzetmede bulunacak olursak, mezbahada parça parça edilmiş hayvanın satışa sunulmasının tüm insan toplumuna taşırılması demektir. Toplumsal kötülüğün temelinde faiz, faizin temelinde ticaret, ticaretin temelinde meta vardır. Ekolojik yıkımla da ticaretin yakın bağı bulunmaktadır. Ekonominin toplumsal doku olmaktan çıkması doğadan köklü kopuşun da başlangıcıdır. Çünkü maddi değerleriyle canlı değerlerin birliği köklü bir ayrıma tabi tutuluyor. Bir nevi kötü metafiziğin tohumu atılıyor. Madde ruhsuz, ruh maddesiz kılınarak, düşünce tarihinin zihni en çok bulandıran ikilemine yol açılıyor. Maddecilik ve maneviyatçılık biçimindeki sahte ayrım ve tartışmalar, tüm uygarlık tarihi boyunca ekolojik ve özgür yaşamı ortadan kaldırıyor. Ölü madde ve evren anlayışıyla ne olduğu belirsiz bir ruhçuluk, insan zihnini âdeta işgal ve istila edip sömürgeleştiriyor.

Bir noktada daha kuşkumu belirtmek istiyorum. Toplumsal değerlerin (bu arada metalar da dahil) ölçülebileceğinden kuşkuluyum. Yalnız canlı emeğin değil, sayılması olanaksız emeklerin ürünü olan bir maddeyi bir kişinin emeğinin değeri saymanın kendisi yanlışlık olup, değer gaspı ve hırsızlığın önünü açan bir yaklaşımdır. Nedeni açıktır. Sayılamayacak emeklerin karşılığı nasıl ölçülecek? Dahası, değeri hiç ölçüme girmeyen emekçiyi doğuran ve büyüten ananın, ailenin emeği nasıl ölçülecek? Değer denen nesnenin içinde gerçekleştiği tüm toplumun hakkı nasıl ölçülecek? Soruları uzatabiliriz. Dolayısıyla değişim değeri, artık-değer, emek-değer, faiz, kâr, rant gibi kavramlar hırsızlıkla (resmi ve devlet gücü yoluyla) eştir. Değişim için başka ölçüler bulmak veya armağan tarzının yeni biçimlerini geliştirmek anlamlı olabilir. Daha sonra modernite ve özgür yaşam bölümünde bu hususları açmak isterim.

Grek kültüründe bile ticaret en hor görülen meslekti. Grekler ticaretin hırsızlıkla bağının farkındaydılar. Tüccarın Roma toplumunda da pek onurlu bir yeri yoktu. Metalaşma ise çok sınırlı nesnelerde geçerliydi. Toplumdaki metalaşma düzeyinin sürekli dar tutulmasına özen gösterilirdi. Neolitik toplum ahlâkından bahsediyorum. Hâkim sistem olmadan önce bazı odaklarda ortam bulsa da, uygar toplumlar bile kapitalizmin serpilip gelişmesine izin vermezlerdi. Hep marjinal düzeyde tutarlardı. 16. yüzyılda bugünün Hollanda ve İngiltere'sinde hâkim olma ortamı bulması çok özgül koşullar nedeniyledir. Belki de Hollanda ve İngiltere olmak için kapitalist sistem gerekliydi. Öyle de oldu. Dört yüz yıl içinde tüm dünya sistem yayılmasına uğradı. Uygarlığın bu dönemini modernite olarak ayrı bölüm halinde yorumlayacağız.

Uygarlık hakkında çok kaba ve kısa tanımlama kabilinden bu giriş, tarihsel ve sosyolojik bilgimizi sağlam bir temele oturtmak içindir. En değme filozof ve tarihçilerin bir ömür boyu içinden çıkamadıkları konuları bir çırpıda anlaşılır kılmak olağanüstü yetenek işidir. Bu iddiada değiliz. Ama özgür yaşama saygımızın gereği olarak, tarihsel-sosyolojik bir anlambilim ve yorum gücüne sahip olmak, kendine ciddi toplumsal ödevler biçen herkes için öncelikli koşul olmalıdır.

Ağır trajediler yaşayan yüz elli yıllık 'reel sosyalizm' ile onlarca ulusal kurtuluş devrimi ve sosyal-demokrat akımın küresel finans sermayesinin buzdan hesapları içinde nasıl eridiklerini bilerek, genelde uy-

garlığı ve özelde kapitalist uygarlığı yorumlama gücümüzü konusu özgür yaşam olan özgürlük sosyolojisiyle bütünleştirmemiz gerekir ki, büyük özgürlük davaları için aldanmayalım ve aldatmayalım.

3- UYGAR TOPLUMUN YAYILMA SORUNU

Bugün dünyaya hükmeden uygarlığın çekirdeği, palazlanma yeri ve zamanı hakkında yapılan bilimsel tartışmalar, Yukarı ve Aşağı Dicle-Fırat havzası konusunda anlaşmaya yatkındır. Ağırlıklı olarak işlediğimiz son iki bölüm bu değerlendirmeyi paylaşır niteliktedir. Yorumlarımız uygarlığın çekirdek oluşum yerinin Yukarı Dicle-Fırat havzasının dağ etekleri olduğunu göstermekteydi. Sümer rahiplerinin çekirdeği oluşturmaları ve ilk fide halini aşılamalarıyla uygar toplumun temeli atıldı. Unutulmaması gerekir ki, tek cümleye sığdırdığımız bu anlamlı gelişme pratikte binlerce yılın denemeleri sonucu tutmuş ve kalıcılaşmıştı.

Pozitif sosyoloji (tanımladığımız eleştirel pozitif sosyoloji değil, E. Durkheim, A. Comte, K. Marks sosyolojisi) kendisini zaman ve mekân boyutundan tümüyle muaf hisseder. Bahsettiği olaylar ve olguların yeri ve tarihi yoktur. Sözde deneysel ve olgusal bilim yaptığı iddiasındadır. Ne kadar zamansız ve mekânsız analiz yaparsa, o kadar bilimsel davrandığını sanır. Bu yönteme âdeta dört elle sarılır. Aslında bu yaklaşımın özünde modernitenin kendini zaman ve mekân olarak ebedi, sonsuz göstermesi yatar. Tüm Avrupa merkezli bilim ve felsefenin böyle bir tutumu, eğilimi söz konusudur. Tıpkı Tanrı'nın zaman ve mekândan münezzeh olması gibi, bu çağdaş rahipler de (Avrupa uygarlığının ideolojisini kurguladıkları için) yaptıkları bilimin sınırsızlığı ve zamansızlığı konusunda emin ve rahatlar. Zaman ve mekân sıkıştırmasından ne kadar kaçarlarsa, bilimsel postu o kadar kurtardıklarını sanırlar. Bu her dönemin paradigmacılarının sıkça içine düştükleri bir hatadır. Çok iyi bilmekteyiz ki, zamanın ve mekânın etkisini taşımayan tek bir olgu, olay, kurum, eylem, kişilik ve toplum yoktur.

Zaman ve mekân boyutunu esas alan yöntemin kabul edilmesi yorumun anlam gücünü arttırır. Toplumsal bilimler alanında tarih 'şimdidir', 'şimdi' ise tarihtir. İkisi arasındaki fark çok az özsel, daha çok biçimseldir. Ben Fernand Braudel'den hiç okumadan da, özellikle 'süre' kavramı olmadan anlamlı bir sosyolojiyi kuramayacağımızı te-

mel yöntem olarak bellemiştim. Aynı şey mekân için de geçerlidir; mekânı da yöntemin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirmekteyim. Savunmalarım amatörce de olsa bu anlayışın güçlü uygulanışını sergiler. Tüm çözümlemelerimde aynı yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. O halde benim gibi bir amatör bile zaman ve mekân konusunda bu kadar duyarlı davranırken, yöntem konusunda oldukça hassas davranan Avrupa bilimcileri neden mekân ve zaman boyutlarından bu denli habersizler veya kaçış tutumu içindedirler? Bunun gerçek nedeni, AVRUPA-MERKEZCİLİK ve EVRENSELLİK anlayışıdır; Avrupa'nın çağdaş bilim rahiplerinin bu özellikleriyle kaba bir metafizikten kurtulamamaları veya bizzat böylesi metafizik toplum inşa ettiklerine dair inançları ve misyonlarıdır.

Hâlbuki tarihi ve mekânı sosyolojiye dahil etmek, gerçekleşecek olan yaşamın nasıl akıp yol aldığını, tarihte ve 'şimdide' ne olduğumuzu anlamamızı sağlar. Eğer tarih ve şimdi birbirine çok yakınsa, yine mekânlar bir merdivenin basamakları gibi peş peşe gelip birbirlerini tamamlıyorlarsa, o zaman insanlığın bir bütün olduğunu, kavimler, dinler, devletler, uluslar, ittifaklar, BM'ler ve Enternasyonaller olmadan da zaten birliğini ve bütünlüğünü yaşadığını daha iyi yorumlayacağız. Demek ki sözde birlik arayan kurumlar bunun tam tersini gerçekleştirenler oluyor. Uygar toplum garip bir oluşumdur. Söylediği her şeyin tersinin doğru olması gibi bir özelliği vardır. O halde şaşırmamak için uygar toplumu hep tersten okumalıyız.

Bu girişi daha çok uygarlığın mekânsal ve zamansal yayılımının nasıl yorumlanması gerektiğine dikkat çekmek için yaptık.

a- Sümer ve Mısır Kökenli Uygarlıkların Yayılma Sorunları

Neolitik kurumlaşmaya dair anlattıklarımız uygarlığın çekirdek oluşumunu aydınlatmıştır. Bu çekirdeği düşünmeden Sümer aşısını nereye aşılayacaksınız? Ortada yeşerecek başka çekirdek yoktur, olsa da erişilecek halde değildir. Bugün nasıl Avrupa olmadan ABD düşünülemezse, belki de bundan daha fazla olarak, Yukarı Dicle-Fırat alanındaki uygarlık çekirdeklenmesi olmadan Aşağı Dicle-Fırat alanı sazlık bir alan olmaktan kesinlikle kurtulamazdı. Uygarlığı yaratmak bir yana, eski taş çağlarına benzer bir yaşamı ancak kurtarabilirdi.

Yayılma açısından önemli bir sorun, Orta Dicle-Fırat havzasında, hatta Anadolu'da ileri düzeydeki yerleşim birimlerinin neden kentleşemediğidir. Bundan beş bin yıl öncesine ışınlandığımızı varsayarsak, bu alanda uygarlığın eşiğine gelmiş birçok bölge olduğunu, nerdeyse kent aşamasına gelmiş büyük köylerin bulunduğunu, ama tam iyi bilemediğimiz nedenlerle bunların sonradan üst bir aşamaya geçmeden çöktüklerini görürüz. Örneğin Çatalhöyük, İran ile Türkmenistan arası alanlar böylesi alanlardır. Kent oluşumu için birçok koşulun gerekli olduğunu biliyoruz. Bir bölgede yoğun nüfus birikiminin artıkürünün büyüklüğüne bağlı olduğu da bilinen bir husustur. Bu ürün fazlalığını mümkün kılacak olan, akarsuların ağzındaki alüvyonlu toprakların suni sulanmasıdır. Nil ve Dicle-Fırat'ın denize yakın yerlerde oluşturduğu alüvyonlu saha bu görüşü doğrular. Başlangıç için kentin doğması kadar, sayılarının çoğalması ve kalıcılığı bu koşula bağlıdır. Diğer koşul ise, kesinlikle yakın bölgelerde kenti doğuracak kültürel etkenlerin hazır olmasıdır. Hiçbir alüvyonlu sahada neolitik kültür oluşmaz. Çünkü bu kültürün koşulları yoktur. Neolitik kültürde de büyük, kalıcı ve sayıları çoğalmış kentleri doğuracak koşullar bulunmamaktadır. Tamamlayıcılık bu koşullardan ötürü zorunlu oluyor.

Bütün belirtiler aşağıdaki kadar olmasa da, Dicle-Fırat'ın orta havzasında orta boy bir kent zincirinin mevcut olduğunu göstermektedir. Buna gelmeden M.Ö. 3500'lerde kendini kanıtlayan Uruk kent uygarlığı bir sistem yaratmıştır. Uruk koloni düzeni kuruyor ve sayıları giderek çoğalacak kentler için bir model sunuyor, rolünü oynuyor. Tarihin ilk uygarlığı olma onurunu taşıyor. Tanrıça İnanna kültü, Gılgameş Destanı Uruk'un ölümsüzlüğünün kanıtlarıdır. Uruk M.Ö. 3000'lerde muhtemelen kuzeyinde bulunan daha verimli ve sayısı çoğalmış kentlerin birleşik rekabeti altında çöküyor.

Ur Hanedanlığı dönemi M.Ö. 3000'lerde başlar. Üç hanedanlık biçiminde, aynı doğuş-çöküş mantığı içinde giderek kuzeye çekilip M.Ö. 2000'e kadar devam eder. Akad Hanedanlığı'nın Sargon dönemiyle Gutilerin Gudea dönemleri de bu kapsamda sayılmalıdır. İlk yazılı hukuk metinleri, edebi destanlar, akademiler ve bugünküne benzer acımasız kent kavgaları (Nippur'a Ağıt, Agade'nin Lanetlenmesi Destanlarıyla çarpıcı örnekler) bu dönemden söz edildiğinde hemen akla gelenlerdir. Ur'un geniş bir koloni sistemine sahip olduğu anlaşılıyor.

Zaten oluşan ilk koloniler Toros-Zagros sisteminin iç kavisli bölgelerinde çığ gibi büyür. Hızla da son bulur.

Bundan çıkan sonuç, içinde koloni kurdukları toplumun büyük bir kültürel gücünün bulunduğudur.

Bağımsız kent uygarlıkları olarak değerlendirilen Mısır, Harappa ve Elam-Sus uygarlıkları, Sümerlerle direkt bağları bulunmasa da, objektif anlamı bağlamında ancak Sümer kolonileriyle mukayese edilebilir. Babil çağı M.Ö. 2000'lerde daha kuzeyde aynı mantıkla başlar. Semitik kültür kökenli Akad etnisitesine dahil sayılsa da, Babil özünde bir Sümer uygarlığıdır. Bilim ve kurumlaşma bakımından bu uygarlığın zirvesi sayılır. Kent olarak Babil Paris'in Avrupa'da oynadığına benzer bir rol oynar. Bilim ve kültür kentidir. Tüccarı artmış, tüm kültürler oraya akmış, kozmopolitizm ilk defa gerçekleşmiştir. Çevresi üzerinde etkisi güçlüdür. Tarihte Nemrutlar (ilk güçlü krallar) çağını başlatır. Işık misali etrafını kendine çeken özellikte bir kenttir. Üç önemli aşaması vardır. Görkemli çıkış çağı (M.Ö. 2000-1600) ünlü Hammurabi'yle tanınır. Hurri kavimlerinin etkilediği dönemde (M.Ö. 1600-1300) bağımsızlığını yitirmiştir. Üçüncü dönem (M.Ö. 1300-550) Asur etkisine girdiği ve Medler-Persler tarafından işgal edildiği dönemdir. 1500 yıllık bir tarihi olan Babil çağı, açıkça olmasa da, insanlığın hafızasında güçlü iz bırakır. Tanrı Marduk ile Tanrıça Tiamat arasındaki kavgayı yansıtan ünlü Ennuma-Eliş Destanı ana-kadının acılı yenilgisinin öyküsüdür. Astronomide sağladığı gelişme, kehaneti, yurtlarından koparılan İsrailoğullarının esareti, birçok yazılı edebi metin, Asur'a karşı direnişi halen kalıntılarına rastladığımız Kalde kültürünün bu merkezinin unutulmaz hatıralarıdır. Babil'in Solon başta olmak üzere birçok Grek filozofunun ilk derslerini aldıkları kent olduğunu hatırlarsak, zincirleme etkisinin değeri daha iyi anlaşılır.

Asur dönemini de üçe ayırabiliriz. Birinci dönem (M.Ö. 2000-1600) tüccar krallar dönemidir. Ticaret ağırlıklı büyüyen ve bugünkü Musul yakınlarındaki Ninova kentini (Asur bu kentin koruyucu tanrısıdır) merkez edinen tüccarlar, ilk defa tarihin en geniş ticaret kolonilerini inşa etmişlerdir. Doğu Akdeniz'den Pencap kıyılarına, Karadeniz'den Kızıldeniz'e kadar pek çok alanda ticari koloni kentleri inşa edilmiştir. Mimarlık ve ticarette aşama yapıldığı söylenebilir. Kayseri yakınlarındaki Kültepe (Asur döneminde Kaniş) ve Fırat'ın Suriye'ye geçtiği yerde kurulan bugünkü Karkamış (Karum'dan, yani ticaret acentesin-

den gelir) kentleri bu dönemden kalmadır. M.Ö. 1600-1300 dönemi Hurri kökenli Mitanni Devletinin egemenlik dönemidir. Eski önemini yitirmiş de olsa, Asur geleneği halen varlığını sürdürmektedir. En şaşaalı dönemi M.Ö. 1300-612 yıllarıdır. Tarihin ilk güçlü ve dönemin en geniş imparatorluğunu kurmuşlardır. Savaştaki gaddarlıkları (Kellelerden kale ve surlar yaptıkları söylenir) ile tanınmışlardır. İlk defa uygulanan etnik soykırım, bir alanın toptan boşaltılması bu dönemin tarihte iz bırakan anılarıdır. Halkların direniş bilincinin de en çok geliştiği dönemdir. En büyük direnişi Urartu kralları önderliğinde (Urartuların etnik yapıları tartışmalıdır. Bu husus tüm yönetici hanedanlar için geçerlidir. Bütün hanedanlar dönemin egemen kültürünün dilini esas alırlar. Nitekim Urartu'da, daha sonraları Pers saraylarında Asurca ve Aramice devletin kullanılan resmi dilleridir) Proto-Kürt olan Hurriler göstermişlerdir. Kürtlerin bugünkü coğrafyalarında tutunmalarında bu direnişin rolü büyüktür. Nitekim Hurri kökenli Medlerle Babillilerin ittifakı sonucunda bu dev imparatorluk M.Ö. 612'de tarihe karışmıştır. Sümer kökenli son uygarlık olarak, tarihte uygarlığın (özellikle ticari ve mimari alanda) gelişmesinde ve yayılmasında en büyük katkılardan birini yapma ayrıcalığına sahiptir.

İlk defa Aşağı Mezopotamya dışında ortaya çıkan başka uygarlık merkezlerine tanıklık etmekteyiz. Hem biçimde hem de özde değişim ve gelişmeler gözlemlenmektedir. Gerek Sümer uygarlığının oluşumunda, gerekse yayılmasında ilk halkaya Orta Mezopotamya'yı yerleştirmek hatalı olmayacaktır. Özellikle bölgedeki arkeolojik kazılar, etimolojik ve etnolojik araştırmalar sayesinde Hurri kökenli bu uygarlık kuşağı hakkında gün geçtikçe daha çok bilgiye sahip olmaktayız. Aryen dil ve kültüründen olan Hurriler yazılı kaynaklara geçen ve kimliği belirlenen ilk halk veya etnisite grubudur. Son buzul çağından beri Toros-Zagros sisteminde yerleşmiş olan otantik bir gruptur. Tarım ve hayvancılığın gelişmesinde başat rol oynamışlardır. Daha doğrusu, alandaki neolitik köy ve tarım devrimini geliştiren grupların başında gelmektedir. Etnik kimlikleri M.Ö. 6000'lerden itibaren ayırt edilmekte ve okunmaktadır. Hurriler için en anlamlı tanım kendilerini Proto-Kürt olarak değerlendirmektir. Dil yapısı, dillerindeki birçok kelimenin etimolojik analizi ve etnolojik veriler Hurrilerin Kürtlerle bağını gayet iyi açıklamaktadır. Ovalarda yerleşiklik, dağlık ve yaylalık alanlarda göçebelik birlikte ve iç içedir. Sümerlerin de ilk Hurri gruplarından

olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim daha sonraki Guti işgal dönemi (M.Ö. 2150-2050), Kassit işgali (M.Ö. 1600'ler, Hititlerle birlikte 1596'da ilk Babil işgali) ve daha sonra gelişen Med ve Pers karşı yayılmaları bu gerçeği kanıtlayacak özelliklere sahiptir. Sümerlerle en yoğun ilişki içindeki neolitik kuşaktır. Diğerleri Semitik kökenli Aramitlerdir.

Neolitik kurumlaşma dönemi olan M.Ö. 6000-4000 dönemini saymazsak, M.Ö. 3000'lerin başından itibaren ilk Hurri kökenli uygarlığın izlerine yoğunca rastlamaktayız. Aslında kesintisiz bir gelişmeyle karşı karşıyayız. Sümer'e yerleşen kuşaklar orada erkenden uygarlığa geçerken, kalanlar yavaş da olsa (sulama ve iklim koşulları nedeniyle) yerleşkelerini kentlere dönüştürme becerisini göstermişlerdir. Dicle-Fırat havzasının orta kesimlerinde yapılan arkeolojik kazılarda birçok kent örneğine rastlanmıştır. Urfa dahilinde Kazaz, Tutriş, Grevre, Zeytinlik ve en son Göbeklitepe kazılarında açığa çıkan etrafı surlarla çevrili kale içi ve dışı yerleşim yerleri, ibadethane benzeri yapılar, sanat değeri olan figürler ve ticari emtia örnekleri bu gerçeği doğrulamakta veya kentlerin varlığını kanıtlamaktadır. Bu kentlerden çoğunun kuruluş tarihi M.Ö. 3000-2750'lere kadar uzanmaktadır. Bunların Sümerlerden bağımsız ilk kent grupları olduklarını belirtmek gerçekçidir. Yakınlarında farklı nitelikte ve Sümer kökenli kolonilere rastlanması da manidardır. Bu kolonilerden dönem dönem Uruk, Ur ve Asur işgallerinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Orta Dicle-Fırat havzasındaki kent merkezlerinin büyük birer uygarlık merkezi oldukları yeni arkeolojik kazılar, etimolojik ve etnolojik çalışmalarla gün yüzüne çıkarılabilir. Son bilimsel araştırmalar da bu yönlüdür. Özellikle Göbeklitepe buluntularının analizi tarihi yeniden yazdıracak niteliktedir.

İkinci kuşak Hurri kökenli uygarlık dalgası daha da genişlemekte ve imparatorluk benzeri siyasi yönetimlere geçilmektedir. Bunun en dikkat çekici örneği özellikle Orta Mezopotamya kaynaklı Mitannilerdir. M.Ö. 1600'lerden Asur İmparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 1250'lere kadar hüküm süren bir imparatorluk oldukları anlaşılmaktadır. Başkentleri Mardin'in Suriye sınırında bulunan bugünkü Serêkani ve Amudê kentidir. İsmi daha o dönemde Xweşkani (Türkçesi 'hoş, güzel pınar' anlamına gelir)'dir. İncelenen tabletlerden farklı bir dil yapısının bulunduğu ve Hurrice kökenli olduğu anlaşılmıştır. Yaklaşık bugünkü Kerkük'ten (Kerkük o dönemden kalmadır) Antakya yakın-

larındaki Tel-Alal'a kadar yayılma başarısını göstermişlerdir. Asurları sürekli denetimlerinde tuttuklarını, aynı dönemin İç Anadolu merkezli ilk devlet oluşumu olan Hititlerle ya akraba olduklarını ya da aynı kökenden geldiklerini (Halep ve Karkamış'ı fetheden Şupiluliuma'nın kız verdiği Mitanni Prensi Matizava'ya mektubu bu konuda kanıtlayıcı bir örnektir) aynı Aryen dilini konuşmalarından anlamaktayız. Mısır saraylarındaki hiyerogliflerden ne kadar güçlü oldukları (saraya prenses olarak gelen Nefertiti gibi ünlü Mısır kraliçelerinden anılar) anlaşılmaktadır. Zaten dört yüz yıl Asur'u baskı altına almaları tek başına güçlerini kanıtlamaya yeterlidir. Aynı husus Babillilerle ilişkileri için de geçerlidir. Hiyeroglif ve çivi yazısını kullandıkları anlaşılmaktadır. Mitannilerin bazı özgün mimari biçimleriyle 'Kikuli' unvanlı at seyisliği tarihteki izlerindendir. Aydınlığa çıkartılması gereken ikinci önemli Hurri kökenli uygarlıktır.

Hititleri de bu kuşağa dahil etmek son derece gerçekçidir. Söylendiği gibi Hititler Boğazlardan, Kafkaslar ve doğudan İran üzerinden gelen gruplar değildir. Dil ve kültür öğelerinin derin Hurri izleri taşıması nedeniyle, yanı başlarındaki Hurri asilzadelerinden bir yönetici grup oldukları sonucunu çıkartabiliriz. Tanrıları, edebiyatları, diplomatik ilişkileri ve Mısır'daki saray kalıntıları Hititlerin Mitannilerin İç Anadolu'da yaşayan benzerleri olduğunu göstermektedir. Nasıl Mitanniler Asur merkezlerini denetim altına almışlarsa, Hititler de aynı dönemlerde Asur koloni dönemine son vererek Hitit İmparatorluğu'nu aynı tarihlerde kurup (M.Ö. 1600-1250) sürdürmüşlerdir. Bir nevi halen içyüzünü bilmediğimiz bir Hurri yönetim merkezinin iki büyük bölgesini andırmaktadırlar. Sadece dilleri ve akrabalıkları açısından değil, yaşamlarının her yönünde aralarında ezici bir benzerlik vardır. Kayıp halka aynı dönemin iki gücü olan Mitanni ve Hitit bölgeleri arasındadır. Araştırmalar geliştikçe bunun aydınlanacağı kanısındayım. Başta Hititlerden kalma Hattuşaş olmak üzere önemli merkezleri, uygarlıkta bazı gelişmeler sağladıklarını göstermektedir. Zigurratları aşan bir kutsal yerleşim vardır. Mabetleri, yönetici sarayları, çalışanların yerleri ve depolar oldukça ayrışmıştır. Daha geniş alanlara yayılan surları vardır. Benzer birçok şehir kuruluşuna rastlanmaktadır. Dönemine göre askeri yönü en gelişkin devlettir.

Batıda meşhur Troya kentinden (ya bir Hitit kuruluşu ya da yakın müttefiki, aynı kültür grubundan özgün bir uygarlık kenti) Yunan

Yarımadası kökenli bir topluluk olan Ahiyevalılar (Bu grubu Anadolu'dan etkilenmiş veya M.Ö. 1800'lerde göç etmiş Aryen gruplarından saymak daha doğrudur. Kuzeyden Avrupa kökenlilik, uygarlığın yayılma trafiğine ters bir anlatımdır. Aynı hata Hititler için de yapılmaktadır), Antalya'nın kuzeyinde Aşkavalar, daha kuzeyde Kaşkalar (Karadenizliler), Çukurova'da Kilikyalılar (Toroslardaki halk aynı dönemde yerleşimi çok uzun süreye dayanan Luwilerdir) güneyde ünlü rakipleri Mısır firavun devleti ile komşu olup ilişki içindedirler. Merkezî alandaki halk özgün bir topluluk olan Hattilerdir. Kendilerini 'Bin Tanrılı Ülke' olarak tanıtmaları, tanrıların rekabetinden ziyade dostluklara önem verdiklerini (Beyliklerin ittifakını yansıtıyor) göstermektedir. Mısır Firavunu 2. Ramses ile Hitit Kralı 3. Hattuşili arasında yapılan ve tarihin ilk yazılı antlaşması olan Kadeş (Asi nehri ve Hama kenti yakınlarında yaşanan Kadeş Savaşı sonrasında yapılan antlaşma) Antlaşması tarihteki en ünlü hatıralarındandır. Pankuş adlı bir nevi aristokratlar meclisinin olduğu anlaşılmaktadır. Beylikler federasyonunun bulunduğu ve içindeki Hattuşaş beyinin birincileri olduğu biçimindeki yorum gerçekçidir.

Nil kıyısındaki Mısır uygarlığına çeşitli kereler değindik. Her ne kadar bağımsız bir çıkış gibi yansıtılmakta ise de, bu uygarlığın aynı Aryen kültür değerlerinin izini (Sümerlerin daha uzak bir benzerini) taşıdığını söylemek daha gerçekçidir. Çünkü Nil'in iç dinamikleri ve yakın komşuları böyle bir uygarlık türetecek hiçbir varlık göstermemektedir. Geriye o dönemler çok yoğun olan karşılıklı göçlerin sonucu olarak yansıması mümkün olan Aryen kültür kalmaktadır. Mısır uygarlığının büyüklüğü tartışılamaz. Ama Nil kıyısından öteye yayılamadığı da bir gerçektir. Niye yayılma özelliği göstermediği sorgulanması gereken bir durumdur. Nil kıyısında dayandığı öz bir kültür gözlemlenmemiştir. Sanki gökten düşmüş bir mucizeye benzemektedir. Eğer öyle değilse, Hiksos ve İbrani kabilesi gerçeğini dikkate alarak, doğuş kaynağının Toros-Zagros sistemindeki neolitik devrim olduğunu tekrar tekrar belirtmek durumundayız.

Hiyeroglif yazısı çivi yazısından daha ilkeldir ve gelişmeye fazla uygun değildir. İşlevselliği sınırlıdır. Piramitler mimari harikalar olabilir, ama köle emeğini korkunç biçimde yutan çılgınlıklardandır. Mısır uygarlığını farklı dönemlere ayırmak mümkündür: Eski Krallık dönemi M.Ö. 3000-2500 yıllarını kapsar. Bu dönem çok sayıda hanedanlığa

tanıklık etmiştir. Alüvyonlu toprağa en yakın yerde, bugünkü Kahire yakınlarında gelişmiştir. Piramit mezarlarıyla tanınmaktadır. M.Ö. 2050-1850 yılları arasındaki Orta Krallık döneminde tapınaklar öne çıkmakta, dolayısıyla yönetimde rahiplerin ağırlığı gözlemlenmektedir. M.Ö. 1800'lerde Hiksosların Mısır'ı istila etmeleri düşündürücüdür. Hiksosların hiçbir kavmin düşüremediği firavun rejimini devirmeleri, arkalarındaki kültürün ve örgütlenmelerinin gücünü göstermektedir. Yaklaşık yüz elli yıl Mısır'ı yönetmişlerdir. M.Ö. 1600'lerde Yeni Krallık dönemi I. Seti ile başlamıştır. Tıpkı Asurlardaki gibi ticaretin geliştiği bir döneme denk gelmektedir. Yine tıpkı Asurların en kuzey Aşağı Mezopotamya'da ortaya çıkmaları gibi, Yeni Krallık dönemi de en Güney Nil'de, Karnak'ta gelişmiştir. Değişik bir mezarlık dönemine geçilmiştir. Rahipler hâlâ güçlü olmakla birlikte ikinci plana düşmüşlerdir.

İbrani kabilesi bu dönemde Mısır'a gelmiştir. Hiksoslardan sonra 1600'ler uygun tarihtir. Üç yüz yıl kaldıktan sonra Mısır'dan çıkışının M.Ö. 1300'lerin sonunda gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Kral Akhenaton (muhtemelen M.Ö. 1400'ler) ilk defa tek tanrılı din ilan etmekle ünlüdür. Hititler ve Mitannilerden birçok prenses saraya gelin olarak gelmiştir. Mezarlardan kalan örnekler mimaride çok gelişkin bir düzeye ulaştıklarını göstermektedir. Mimari alanda Greko-Romen uygarlığını Sümerlerden daha çok etkilemişlerdir. Karmaşık dinî yapıları Sümerlerdekinin karışık bir kopyası niteliğindedir. İsis-Osiris geleneği İnanna-Enki geleneğinin bir türevi niteliğindedir. Amon-Ra geleneği ise ziggurat sistemini kuran Sümer rahiplerinin geleneğine yakındır.

Şu soru hep sorulacaktır: Sümer ve Mısır'dan hangisi diğerini nasıl etkiledi? Kayık yapımında, taş sütunlarda, duvar resimlerinde, takvimin geliştirilmesinde, tıp ve astrolojide, mumyalamada Mısır'ın orijinal çıkışları vardır. Girit uygarlığını ve Girit yoluyla Yunan kültürünü etkiledikleri açıktır. Mısırlılar Fenikelilerle de ileri düzeyde bağlar kurmuşlardır. Suriye ve bugünkü Filistin üzerinde Mitanniler ve Hititlerle çekişmişlerdir. M.Ö. 1000'lerden sonra güneyden de Sudan-Habeş kökenli kavim saldırıları yoğunlaşmış, M.Ö. 670'lerde Asurların saldırılarıyla ilk defa dış bir gücün egemenliğine bağlanmışlardır. Sırasıyla M.Ö. 525'te Perslerin, M.Ö. 333'lerde İskender'in yönetimine

geçmişlerdir. Milad'a doğru Helen kültürü kökenli Kleopatra'nın Roma'ya yenilmesiyle dört bin yıllık uygarlığın ilk aşaması sona ermiştir.

En az Sümerler kadar tarihte birçok iz bırakan bu uygarlık klasik köleci sistemi en saf haliyle yaşamıştır. Köle-efendi birlikteliği hiçbir uygarlıkta Mısır'daki kadar gelişmemiştir. Bu dünyada hiç rahat yüzü görmeyen köleler için geliştirilen ve ahreti kurtarmayı vaaz eden dinler köleci sistemin sürdürülmesinde güçlü bir meşruiyet aracı oluşturmuştur. Cennet-cehennem ve ahret paradigmasının icat edildiği güçlü uygarlık alanıdır. Firavunların kardeşleriyle evlenmeleri klan geleneğinden kalmış olup, hanedanın bozulmaması ihtiyacından kaynaklanmış olabilir. İbrahimî dinleri en az Sümer-Babil dinsel inançları kadar etkilemiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Hz. Musa'nın Mısır kültüründen gelmesi, ataları Hz. İbrahim'in ise Babil Nemrutlarından kaçması, bu iki kültürün güçlü etkisini ve sentezini çağrıştırmaktadır. İbrahimî dinleri bu iki kültürün etkileri dışında tasarlamak mümkün görünmemektedir. Orijinal haliyle Mısır firavunlar rejimi 'devlet komünizmi'ne en yakın sistemdir.

Urartu uygarlığı da birinci kuşak uygarlıklardandır. M.Ö. 870'te Asurlarla sürekli çekişme halinde olan Nairilerle ('Nehirler Halkı', 'Akarsular Halkı' anlamına gelmektedir. Dicle ve kollarının oluşturduğu bölgedeki otantik Kürtleri ifadelendirse gerek) uzun yıllar devam eden bir konfederasyon oluşturan Urartuların daha sonra ilk merkezî krallık sistemine adım attıkları varsayılmaktadır. Asurca yazıtta "Kral Sarduri büyük Tanrı Haldi'nin (Guda, Gudea ve Gotlar aynı tanrı adından gelseler gerek. Semitiklerde Allah neyse, Aryen kültüründe de Gudea odur. 'Kendi kendine oluşan' anlamına gelmektedir. Halen Kürtçe ve Farsçada Allah yerine kullanılmaktadır) büyük desteği ve gözetiminde önüne çıkan herkesi yenmektedir" diye övünürken, merkezî krallığa muhteşem yürüyüşünü müjdelemektedir. Bugünkü Van merkez seçilmiştir. Van adı Vanilili kabilesinden kalmış olabilir. Van'ın diğer bir adı olan Tuşpa büyük tanrılardan Güneş Tanrısı Teşup'tan türetilmedir. Merkezde çok sayıda kale kurmuşlardır. Doğuda İran Zagroslarının eteklerinden batıda Fırat kıyılarına, kuzeyde Aras vadilerinden güneyde Asur bölgelerine, bugünkü Suriye'nin kuzeyine kadar güçlü merkezî bir egemenlik kurmuşlardır. Eyalet sistemini ilk defa teşkil eden güç oldukları sanılmaktadır. Bu gerçeklik merkezîleşme açısından tarihte bir ilktir. İnanç sistemleri Sümerler ve

Asurların güçlü etkisi altındadır. Çivi yazısını kullanmışlardır. Asur yöneticilerinden aldıkları Asurcanın yanı sıra, henüz tam çözülemeyen ama Hurri kalıntısı topluluklarla Kafkaslardan gelen göçmen kabilelerin dillerinin karışımından oluşmuş bir dili kullanmış olmaları muhtemeldir. Bu arada ilk defa Ermeniceye de benzer karışık bir dil sistemlerinin olması doğaldır. "Babil'de yetmiş iki dil konuşulur" deyimi öğreticidir.

Ama şu hususu önlemle belirtmek gerekir: Saray dilleri her zaman tebaa konumundaki toplulukların dillerinden farklıdır. Daha geçen yüzyıllarda birçok Avrupa sarayında yerli halkla alâkası olmayan saray dilleri konuşulurdu. Örneğin Almanca ve çok daha önceleri Latince gibi. Ortadoğu'da Arapça uzun süre tüm sarayların resmi dili olarak itibar görmüştür. Osmanlıcanın asıl Türkçeye uzaklığı neredeyse bir yabancı dil kadardır. Bugünkü İngilizce İngilizlerle hiçbir etnik, kavmî ve ulusal bağı olmayan onlarca ülkenin resmi devlet dilidir. Urartu krallık merkezinde de benzer kurallar geçerli olsa gerek. Önceleri Asurcanın konuşulması bu gerçeği ele vermektedir. Urartular demir çağının en güçlü uygarlığı sayılmaktadır. Demir-bakır karışımından yapılan çok sayıda işlik, kazan, tabak, silah günümüze kadar kalmıştır. Demiri en çok işleyen ilk uygarlıktır. Başkent ve eyalet merkezleri belirlenmiş, kent anlayışı gelişmiştir. Geliştirdikleri yol ağı Kral Yolu'nun habercisi durumundadır. Bu yolun güzergâhları halen seçilmektedir. Kayalara oyulmuş kral mezarları muhteşemdir. Komşu her halktan köle derleyip kale ve şehir inşalarında kullanmışlardır. Su kanalı sistemleri geliştirmede ve gölet yapmada ileridirler. Asurlar karşısında ayakta kalan tek güçtürler. Aralarında yaklaşık üç yüz yıl süren çatışmalar ikisinin de aynı anda ve aynı güçler tarafından sonlarını (M.Ö. 615) getirmiştir. Tarih bir daha aynı coğrafyada benzer bir siyasi oluşuma tanıklık etmemiştir.

İlk kuşağın son görkemli çıkışını Med-Pers İmparatorluğu oluşturmaktadır. Çıkışı hazırlayan Medlerdir. Med adı daha çok Yunan kültüründen günümüze kalmıştır. Aryenlerin gelişmiş ve güçlü bir kolunu oluşturdukları konusunda tarihçiler hemfikirdir. Başka hiçbir etnik topluluğun yerleşim alanı kılınamadığından, Medya ve Medlerin otantik kültüründen bahsetmek yerindedir. Zaten halen Med ve Medya tabirleri aynı alan ve bu alandaki halk için kullanılmaktadır. Medlerin Zagros silsilesinde kültürleştikleri gözlemlenmektedir. Gutiler ve Kas-

sitlere kadar dayandırılabilirler. Hurri genel adlandırması içinde yer aldıkları da kabul gören ortak görüştür. Asurlarla en çok boğuşan ve acı yaşayan aşiret boylarıdır demek de mümkündür. Devletleşmeleri bu direnişle yakından bağlantılıdır. Başarının tılsımını aşiret konfederasyonunda görmüşlerdir.

M.Ö. 715'de ilk defa bir araya gelen kabile boyları gevşek birlik oluştururlar. Asur ve Urartu baskılarının onları Kafkasya'dan gelen (Tarihsel bir gelenek olsa gerek) ünlü İskit boylarıyla ittifaka yönelttiği ve kimi zaman İskitlerle çelişki yaşadıkları anlaşılmaktadır. Öncülük zaman zaman el değiştirmektedir. Medler yaklaşık üç yüz yıl süren bir direnişin ardından, önce Urartu saraylarını (yaklaşık M.Ö. 615'ler), hemen sonra Asur başkentini yakıp yıkarak, Mezopotamya'nın bu son iki güçlü uygarlığına da son vermişlerdir. Medlerin Ekbatan adında (bugünkü İran'da Hemedan yakınlarında) ünlü bir başkent kurdukları ve etrafını yedi renkte yedi surla çevirdikleri söylenmektedir. Batıda sınırlarını Kızılırmak'a kadar büyütmüşler ve Frigyalılarla komşu olmuşlardır. Yakın akraba oldukları Pers kabileleriyle ilişkileri egemenlik dönemlerinin kısa sürmesine neden olmuştur. Çok büyük çabayla inşa ettikleri ve üç yüz yıla yakın sürdürdükleri bir siyasi oluşumu bir saray oyunuyla Fars Akamenit Hanedanlığına kaptırmışlardır. Astiyag'ın kızlarından birinden olma Kyros adlı bir Persli, sarayın askeri komutanı Harpagos'la anlaşarak, trajik bir saray darbesiyle son ihtiyar kral Astiyag'ı tahttan düşürmüştür. Bu alçaklığı karşısında Kral Astiyag'ın Harpagos'a şöyle dediğini Heredot Tarihi'nden öğrenmekteyiz: "Bre alçak, madem beni devirdiniz, niye iktidarı bir Persli piçe verdin? Bari kendin iktidar olsaydın. Niye egemenliği Perslere devrettin? Bari Medlerde kalsaydı!" Eğer Heredot uydurmamışsa (Ki, güvenmek zorundayız; en çok gezen, bilen bir ilk tarihçidir), bu durum Kürt işbirlikçiliğinin aşağılık ve alçakça bir özelliğinin binlerce yıl önce oluşmuş olduğunu göstermektedir.

Ben tarihte bilinen ilk Kürt işbirlikçisinin Uruk Kralı Gılgameş'in ormandan (O zaman ağırlıklı olarak Proto-Kürtlerin yerleştiği yerlerde ormanlar yoğundur) getirip ormanlık alanlardaki işgalleri için bir ajan-işbirlikçi gibi kullandığı Enkidu olduğu kanısındayım. Yani Kürtlerdeki işbirlikçiliğin ilk destanlara konu olacak kadar eski bir geçmişi vardır. Tabii her zaman olduğu gibi yine bir kadın aracılığıyla! Enkidu özgür dağ havasını ve arkadaşlarını bir tapınak rahibesinin aldatıcı tatlılığın-

da ve şehvetinde kurban etmiştir. Bugünlere (Kürt Özgürlük Hareketi ve PKK'den çıkan yüzlerce Harpagos'a) ne kadar da çok benziyor! Günümüzün işbirlikçi Kürt kişiliğinin tarihsel olarak oluştuğunu, beş para etmez bir aile ve karısı için satmayacağı bir değer olamayacağını, bu yüzden gerçek soyluluk, politiklik ve bilgelikten, anlamlı ve zevkli yaşamdan (Özgür yaşamdan geçer) uzak olduğunu ve dolayısıyla çok iğrenç yaşadığını iyi bilmek gerekir.

Yunanlılar (Klasik Yunanlılardan bahsediyoruz, modernlik ucubelerinden değil) Medlere daha fazla önem vermektedir. Özellikle Heredot tarihle ilgili yazılarında Medlere büyük yer ayırır. Hurri kültüründen gelenleri tümüyle Medler olarak adlandırmaktadır. Medlerin büyüklüğüne saygı duyuyor. Persleri ikinci sırada sayıyor. Alana kültürel damgalarını vuranların Med soyundan geldiğini söylerken gerçeği görmüş gibidir. Persler o dönem tarih sahnesine yeni çıkan, adsız ve kültürü zayıf bir gruptur. Hurri kültürünün ihtişamı Ege kıyılarından Elam'a, Kafkasya sınırlarından Mısır saraylarına kadar yankı bulmuştur. Heredot da bu gerçeği haklı olarak tarihinde açıklamaktadır.

Sümer uygarlığında (genellikle kuruluş aşamasındaki tüm uygarlıklarda) yeni zihniyetin oluşumunda ve tanrı inşa etmede ilk rahiplerin belirleyici rol oynadıklarını belirtmiştik. Bu rol aynı sahada daha önce kurulan Urartu ve Med-Pers uygarlığı için de geçerlidir. Büyük olasılıkla sembolik bir figür olan Mağî unvanını taşıyan rahiplerin esas olarak Zerdüştik önderliği ifade ettiği, merkezî kutsal kentlerinin bugünkü Bradost mıntıkasında bulunan Muşasir olduğu, ilk tanrılar panteonunun orada kurulup sonradan Tuşpa, Ekbatan ve Persepolis'e taşındığı söylenebilir. Çünkü uzun bir sürece yayılan rahipler geleneği olmadan ciddi uygarlık inşaları zordur. Yunan kültüründe filozoflar ve felsefeleri, Avrupa uygarlığında da Aydınlanma dönemi aydınları benzer rol oynarlar. Semitiklerde şeyhleri ve İbranilerde peygamberleri aynı kategoride görmek öğreticidir.

Medlerin çıkışında çok önemli bir rol oynayan Mağîlerin ve Zerdüşt'ün bu süreçteki konumlarını iyi tanımak gerekir. Ateşi, ziraatı ve hayvanları kutsal belleyen, bu yönüyle neolitik toplum değerlerini yansıttığını düşündüğüm Med rahiplerinin ve kurucu unsur olan Zerdüşt inancı ve ahlâkının uygarlığın pisliklerine bulaşmamışlığıyla ünlü olduğu kanaatindeyim. Zerdüştlük Sümer rahiplerinin icat ettiği mitolojik tanrılar sisteminden farklıdır, hatta onun zıddıdır. İyilik-kötülük,

aydınlık-karanlık çekişmesiyle dolu bir evren anlayışına, bir diyalektik anlayışa sahiptir. Tümüyle uygarlığa batmamış özgür dağ havasından (Yunan kültüründe Tanrı Dionysos kültürü) beslenen Zerdüşt rahipliğinde özgür ahlâk temel düsturdur. Tanrı imalatçılığından çok ziraat ve hayvanların kutsallığından, özgür insan karakterinden bahseder.

Asur'un yenilgiye uğramasında ve Med-Pers yükselişinde bu ahlâkın belirleyici bir yeri vardır. Özgür yaşam tutkuları olmasaydı, Medler de diğer halklar gibi uygarlığa kolayca esir düşerlerdi. Diğer halklar derken, uygar toplumun etkisinde çok kalmış olanlardan bahsediyorum.

Kyros'un ölümünden (M.Ö. 559-529 dönemi) sonra, Med rahiplerinin bir darbesiyle M.Ö. 528'de egemenliği tekrar ele geçiren Med kökenli bir grup kolay tasfiye edilince, ünlü Pers Kralı Darius dönemi başlar (M.Ö. 586-521). Persler kısa bir süre içinde Babil, Mısır ve Ege kıyılarındaki İon şehirlerini düşürürler; ardından Ege kıyılarından doğuda Pencab kıyılarına kadar uzanan tarihin en geniş imparatorluğunu kurarlar. Çin dışında tüm uygar dünyayı hükümleri altına almış sayılırlar. Persler şüphesiz Sümer-Asur-Babil-Urartu kültüründen (uygarlık kültürü) çok şey almışlar, ayrıca Aryen kültürün özgür damarından da beslenmişlerdir. Yunan kültürüyle kuzeyden gelen ünlü İskitlerden ve daha doğuda Proto–Türklerden de etkilenme ve ilişkilenmeler başlamıştır. Böylesi çok sayıda kültürü bünyesinde sentezlemesiyle tarihe özgün bir örnek sunmuşlardır.

Med-Pers İmparatorluğu (Gerçekten Medler hem imparatorluk içinde ikinci sırada yer almışlar, hem de orduda hep temel güçlerden olmuşlardır. Aralarında çok yakın bir akrabalık bağının bulunması bunda etkilidir) birinci kuşak uygarlığın genişleyen son temsilcisidir. Birinci kuşak uygarlık kültürüyle varılabilecek azami sınırlara ve uygarlık aşamasına erişmiştir. Merkezin ihtişamına (Persepolis'in kalıntıları halen çok görkemlidir) ve eyalet merkezlerinin gücüne bakıldığında, bir nevi ön-Roma İmparatorluğuna benzetilebilir. Greko-Romen dünyayı hazırlayan en güçlü etkendir. Hem siyasi sistemiyle (tarihte Urartulardan sonra ilk defa uygulanan eyalet sistemi), hem de muazzam posta sistemi ve ulaşım yollarıyla (tarihte bilinen ilk en uzun yol, Ege kıyılarından, Sard'dan başlayıp Persepolis'te biten Kral Yolu) ünlüdür. Özel muhafız birliği Ölümsüzler Alayı oldukça ünlenmiştir. Yüz binleri bulan ordu gücüne ulaşabilmiştir. Mimaride gelişme sağlamıştır. Din-

sel inanış ve ritüellerde farklılık oluşturmuştur. Asiller diniyle halk dini (Mitraizm) arasında ayrım gelişmiştir. Kabile geleneğinden çok gelişkin bir aristokrasiye çıkış sağlanmıştır. Uygarlık alanlarını kendilerinden öncekilerin toplamından fazla geliştirmişlerdir. İlk defa sayısız kabile, aşiret, din, mezhep, dil ve kültürü bir potada birleştirme hünerini göstermişlerdir. Doğunun son görkemli ve göz kamaştırıcı ilkçağ uygarlığıdır. Yeni gelişen klasik Yunan uygarlığına göre her bakımdan kıyas kabul etmez bir üstünlüğe sahiptir. Aristo'nun öğrencisi İskender, aslında Doğu kültürünün derinliği karşısında kompleks içinde kıvranan, buranın ihtişamına sahip olmak için kıvranıp duran çevre ülkenin yeniyetme barbar istilacısı konumundadır. Gotlar karşısında Roma İmparatorluğu neyse, Makedon ve Yunan işsizleri, kabile reisleri ve küçük kralcıkları için de Pers İmparatorluğu odur. Büyüklük, zenginlik ve ihtişamı açısından Med-Pers İmparatorluğu'nun kesinlikle Roma'dan aşağı kalır yanı yoktur. İskender istilasına bu açıdan bakarsak, tarihi daha doğru ve anlamlı yorumlayabiliriz.

Birkaç ek yaparak uygar toplumun birinci döneminin yayılma ve aşama yapma sorunlarına ilişkin değerlendirmemize son verelim. Bu sorunlardan biri, İbrani kabilesinin uygar toplumun gelişmesinde nasıl bir yere oturtulacağına ilişkindir. İlk söylenmesi gereken, İbranilerin M.Ö. 1700'lerden başlayıp günümüze kadar Aryen dil ve kültürle Semitik dil ve kültür, yine Sümer kökenli uygarlıkla Mısır kökenli uygarlık arasında mekik dokuyan bir özelliklerinin bulunduğudur. Kutsal Kitaplarında Seruc, Urfa ve Harran adları bizzat geçmektedir. Buralar İbrahim'in atalarının yerleri olarak işlenmektedir. İbraniler büyük ihtimalle buradan Mısır'a kadar sürüleriyle birlikte gitmişlerdir. Biraz da ticaretle uğraşan bir kabile görünümleri vardır. Dini inançları Yahveh'le EL-ALLAH arasında gidip gelmektedir. Uygar toplum içinde erimemek için direniyorlar. Kendilerine özgü tanrı inancı bu direnişle bağlantılıdır. Kabile tanrıcılığını en çok geliştiren kavim olma ayrıcalığına sahipler. İbrahim'in Nemrut'a (Babil kralları) karşı çıkışıyla başlayıp Musa'nın Firavun'a (Mısır kralları) karşı çıkışıyla sürdürülen yaşamlarında Filistin'deki birçok kabile ve tanrılarıyla çekişmeleri sürecektir. Kutsal Kitapta ilginç öyküleri vardır. Musa'nın ailesinden kardeşi Harun ile başlayan rahipler önderliğinde (Sümerlere benzetirsek, ilk rahip kralcıklar) uzun süre özgünlüklerini sürdürüyorlar.

Musa'yla başlayıp (M.Ö. 1300 sonlarından) namlı Samuel adlı rahiple biten ilk rahipler döneminden sonra, politik-askeri yönü güçlü krallık dönemi (M.Ö. 1020'den itibaren Saul, Davut, Süleyman ve ötekilerin krallık dönemi) başlıyor. Başlangıçtaki güçlü krallar yerine daha sonra zayıfları geliyor. Küçük bir krallık kuruyorlar. Kral ve rahipler arasında çelişkiler hep vardır. Sürekli dış güçlere bağlı ikili, üçlü partiler halinde yaşıyorlar. Direnişçi ve işbirlikçi kesimleri Asur'a karşı birlikte direnmelerine rağmen M.Ö. 720'lerde kaybediyorlar. M.Ö. 540'ta Babil'e sürgün ediliyorlar. Perslerin Babil egemenliğine son vermeleriyle kurtuluyorlar. Bu gelişme biraz da Sovyet ordusunun Berlin'e girmesiyle soykırımdan arta kalan Yahudilerin kurtulmasına benziyor. Benzer birçok hikâyeleri vardır. Perslerle Greklerin çekişmesinde yine iki işbirlikçi parti doğuyor: Ferisiler ve Sadukiler. Sonra Roma'ya karşı direniş, birinci ve ikinci sürgün (M.Ö. ve M.S. 70'ler) gelişiyor; önce Mısır ve Anadolu'ya, sonra sırasıyla tüm uygarlık alanlarına dağılıyorlar. Sırada Pers ve Grek sahaları ile Roma vardır.

Direnişçi İsa sahneye çıkıyor. Çarmıha geriliyor. Roma proleterleri için bir efsanenin başlangıcı olan bu çıkış, aynı zamanda İbrahimî kökenli ikinci bir dinin başlangıcı oluyor. Küçük İbrani kabilesinin belalı serüvenleri Greko-Romen ve Avrupa uygarlığı sahasında da devam edecektir. Önderlerinin önemli bir kısmına efendi, tanrı elçisi anlamında rabbi ve nebi diyorlar. Böylece uzun bir peygamber silsilesi oluşuyor. İsa ve Muhammed son peygamberler oluyor. Ama Museviler bunları peygamber olarak tanımıyorlar. Siyasi çatışmalara dönüşen dinsel çelişkiler sürüp gidiyor. Yazarlar dönemi daha çok Roma egemenliğinden sonra başlıyor. Bu gelenek en az peygamber kuşağı kadar güçlü bir yazar-aydın kuşağıyla birlikte günümüze dek devam ediyor.

Daha önce ticarete küçük bir adım atan İbraniler kapitalizmin doğuşunda ve günümüzün finans-kapital egemenliğinde giderek başat rol oynuyorlar. Sayıları azdır, fakat dünya uygarlık tarihinde bir imparatorluk kadar etkinlikleri vardır. En az bir uygarlık kadar özenle araştırılması gereken bir konudur İbrani kabilesi. Bilim, yasa ve para konusunun imparatoru gibidir. Aynı rol tarihte olduğu kadar günümüzde de bütün ilginç yönleriyle devam ediyor. Benim şahsi öyküm de bu kabilenin başına gelenlerin küçük bir izdüşümüne benzedi. Ben de Urfa'nın Seruc'undan tıpkı İbrahim gibi çıkış yaptım. İsa sistem işbir-

likçisi Yahudi kralı ve başrahibinin yardımıyla yakalanıp çarmıha gerilmişti. Ben de yine İsrail'in yardımıyla (MOSSAD ve CIA'nin işbirliğiyle) tutsak edilip çarmıha gerdirilerek İmralı Cezaevine konuldum. İsa'nın çivilendiğine benzer bir çarmıhta direnişim devam ediyor.

Diğer bir sorun kuzeyden gelen İskit akınlarıdır. Bu akınlar M.Ö. 800'lerde kimlik bulan Kafkas kökenli kabilelere dayanıyor. Avrupa içlerinden Asya içlerine, Güney Rusya steplerinden Mezopotamya'ya kadar her tarafa yayılan bu kabileler kültürden ziyade fizikî güçlerine dayandıkları için fazla iz bırakmıyorlar. Fakat birçok imparatorluğun kuruluş ve yıkılışında İbrani kabilesinin rolüne benzer bir rol oynamışlardır. Maiyet askerleri olarak çok hizmet sundukları ve saraya kadın verdikleri anlaşılıyor. Son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda oynadıkları bu rolü Türkiye Cumhuriyeti'nde oynamaya devam ediyorlar. İbraniler kadar kendi kimliklerini koruyamadıkları anlaşılıyor. Bir soy rengi olarak kültürlere çeşni katıyorlar. Kadınlarının güzelliği söz konusu olabilir. Yiğitçe duruşlarından da söz edilebilir. İskitler ve benzerlerinin rolü birinci kuşak uygarlık toplumunda iyi araştırılması gereken bir konudur.

Tarihsel sistem oluşumlarında merkez-çevre olgusu da araştırmalarda bir varsayım olarak kullanılabilir. Uygarlık merkezleri söz konusu olduğunda, "Çevrede neler oluyor?" sorusu önem taşır. Tarihte ilk defa Sümer, Mısır ve Çin uygarlık merkezleri oluştuğunda, Sümerler ve Mısırlılar için çevre güçleri Semitik kabileler olan Aramitler ve Apirulardı, Çinliler için Proto-Türk olan Hunlardı, Romalılar için Gotlardı. Daha çok üst barbarlık aşamasında olan bu boyların kabile şefleri uygarlık silahlarını kullanmayı öğrenip elde edince, bir nevi gerilla savaşı verir gibi sürekli saldırı ve savunma konumlarını yaşarlar. Kaderleri ya hâkim uygarlık merkezi içinde erimek, ya da benzer uygarlık merkezlerini çevrede de aynı yapıda kurmaktır. Örneğin Amorit Akadlar saldıra saldıra sonunda ayrı bir hanedan olarak devletleştiler. İbraniler de Mısır'da öğrendiklerini hayata geçirip kendi bağımsız krallıklarını kurdular. Tarihin tanıdığı en güçlü çevre hareketine damgalarını vuran Hunlar hem Çin'de hem de Avrupa'da, hatta İran'da erimekten kurtulamadılar. Kabile şefleri genellikle uygarlık merkez kültürlerinde eriyip yönetici şefler haline gelirken, yoksul kabile boyları uzun süre marjinal kalarak yaşadılar veya benzer direnişler ve saldırıları yeni şeflerle yeniden denediler. Sürekli Roma'ya saldıran

Gotlar Alman prensliklerinin temellerini attılar. Bazen de Roma tacını giydiler. Tarih Osmanlıların ilk hanedan kurucuları içinde yer alan Moğol ve Oğuz kabile şeflerinin Bizans uygarlığı açısından tam bir çevre gücü olduklarını, yüzlerce yıl süren merkez-çevre mücadelesinden sonra merkezi ele geçirerek çevre olmaktan çıkıp bizzat merkez haline geldiklerini gösteren anlamlı bir örnek sunar.

İskitler de özellikle birinci kuşak uygarlık merkezleri için kuzeyden gelen, genel olarak kuzeyin ve özel olarak Kafkasların ağırlıklı rol oynadığı bir çevre gücüydü. Uygarlıkları tanıyıp onların silahları ile silahlanınca müthiş bir saldırı gücü oldular. M.Ö. 800-500 aralığında çok aktif oldukları sanılmaktadır. Paralı asker ve saray hizmetlisi olarak çok rol oynamalarına rağmen, kendi adlarına önemli uygarlık merkezleri kuramayıp büyük çoğunluğuyla uygarlık içinde erimekten kurtulamadılar.

b- Çin, Hint ve Kızılderili Kültüründeki Gelişmeler

Özgül yanları bulunan uygarlık sistemleri olan Çin ve Hint kültürleri ile Amerika'nın Kızılderili kültüründeki gelişmeleri de kısaca gözlemek öğretici olacaktır.

Daha önce değindiğimiz gibi, Çin son buzul döneminin sona ermesiyle birlikte, M.Ö. 10000'lerden itibaren Güneydoğu Sibirya'dan daha güneye yayılan grupların iskân ettikleri en önemli bölgedir. Deniz ve büyük akarsuların kıyılarındaki verimli topraklar, bitki ve hayvan deseni hem neolitik kültür hem de kent uygarlıkları için oldukça elverişli özellikler sunmaktadır. M.Ö. 4000'lerde bir Çin neolitik devriminin geliştiği gözlemlenmektedir. Burada önemli sorun bu neolitik tarım devriminin ne kadar özgün olduğu, ne kadar yayılan Aryenik kültürden etkilendiğidir. Kendisinden en az altı bin yıl önce inşa edilen Aryen neolitik kültürünün Çin'e yansımaması düşünülmemektedir. Aryen kültürünün ne kadar belirleyici olduğu daha çok önem taşımaktadır. Tarih büyük kültür devrimlerinin kolay oluşmadığını, bunun için en uzun süreli ve özgün koşullar gerektiğini önümüze koymaktadır. Tahminimce bugünkü Çin sosyalizmi ve kapitalizmi ne kadar yerli ve orijinalse, Çin neolitiği ve uygarlığı da o kadar özgün ve yerel damga taşır. Yanlış anlaşılmasın, en milli denilen kapitalizmin bile dıştan ithal edildiğinden hiç kuşkum yoktur. Bu husus Çin için de geçerlidir. Çin

neolitiğinin daha sonra Vietnam ve diğer Hindiçin Yarımadasına, Japonya ve Endonezya adalarına, Kore Yarımadasına yayıldığını, tüm bu gelişmelerin tarihinin M.Ö. 4000'den önce olamayacağını yorumlayabiliriz.

Çin köleci uygarlığının doğuşu için öngörülen tarihler yaklaşık M.Ö. 1500'lerdir. İlk büyük merkezî imparatorluğun bu tarihte kurulduğunu, birçok kutsallıklar taşıdığını ve Çin'in Uruk'u anlamına geldiğini belirtebilirim. M.Ö. 1000'lerde tıpkı Sümerler ve Mısırlılarda olduğu gibi Çin'de de kuruluş döneminden sonra bir kentsel yayılma ve genişlemenin yaşandığını gözlemliyoruz. Bu ikinci dönemde çokça kent devleti kuruluyor ve Sümerlerde Ur dönemindekine benzer yoğun kent rekabet savaşları yaşanıyor. Üçüncü dönemde (M.Ö. 250 - M.S. 250) merkezî hanedanlıklar yeniden güçleniyor. Feodal aşamada merkezî hanedanlıklar ağır basar. Yerli veya yabancı kökenli olmaları mümkündür. Bu merkezî hanedanlıklar yirminci yüzyılın başlarına kadar katı bir biçimde devam ederler. Bu dönemin Çin uygarlığının M.S. 500'lerde Çinhindi ve Japon Adalarında, Orta Asya Moğolları ve Proto-Türkler arasında yayıldığı gözlemlenmektedir.

Çin kültüründe Sümer rahiplerininkine benzer tanrı icatlarından çok, bilgelerin evren yorumunun bulunması ilginçtir. Evreni ve doğayı kavrama ve yorumlamaları daha bilimsel niteliktedir. Evreni canlı olarak tasarlamaktadırlar. Enerjiyi tarifleri öğreticidir. Çin ruhiyatçılığına genel olarak 'Taoizm' denilebilir. Bilgecilik de denilebilir. M.Ö. 500'lerde yaşayan Konfüçyüs, daha çok uygar kent ve devlet düzeninin ilke ve ahlâkını kuramlaştırmaya çalışır. Devlet toplumunun idaresinin resmi yasalardan ziyade sağlam ahlâk ilkelerine dayandırılması öğretisine bağlıdır ve bu öğretiyi geliştirir. Zerdüşt ve Sokrates döneminde yaşar ve onlar kadar içinde yer aldığı uygar toplumu etkiler. Bu üç büyük bilge daha çok ahlâkın ve öz erdemin önemini belirtirler. Büyük ahlâk savunucuları ve bilgeleridir.

Çinliler maddi uygarlıkta önemli gelişmeler sağlarlar. Endüstriyel gelişmede Batı'dan çok önce ilerlemişlerdir. Kâğıt, barut ve matbaanın icatçılarıdır. Ticaretin en doğu ucunda yer alırlar ki, bu da tarihsel İpek Yolu'nun başladığı yerdir. M.Ö. ve M.S. ilk yüzyıllarda Ortadoğu uygarlıklarıyla yoğun temasları vardır. Çin'in kapitalizme açılışı 19. yüzyıl ortalarındadır. Günümüzde bir dev gibi büyümekte ve yeni bir Leviathan olarak ne yapacağı, nasıl yayılacağı merakla izlenmektedir.

Hindistan'da da yerelde uzun bir neolitik gelişmeyi gözlemleyemiyoruz. Buradaki toplulukların Aryenlerle ilk temaslarından önce ilkel klan dönemini yaşadıkları tahmin edilmektedir. Aryenlerin Hindistan'a ilk girişleri M.Ö. 2000-1500'lere dayandırılıyor. Neolitik devrim bu girişlerle bağlantılıdır. Bu devrime ve fazla aralık bırakmadan M.Ö. 1000'lerde başlayan uygarlık devrimine önderlik eden güçler Sümerlerde olduğu gibi rahiplerdir. Brahmanlar adı verilen bu sınıfın temel kutsal kitabı M.Ö. 1500'lerde ortaya çıkan 'Veda'lardan oluşmaktadır. Vedalar İbrani Kutsal Kitabının bir nevi Hint versiyonudur. Ama Vedalar çok daha uzun ve karmaşıktır. Rahip sınıfının müthiş bir tanrısallık temelinde inşa edilişini öykü edinmektedir. Bu gelişmeyi destanlaştırmayı da ihmal etmiyorlar. Kast rejiminin temeli oluyorlar.

M.Ö. 1000'lerde siyasi-askeri güç sahipleri olan 'Raca'lar belirir. Brahmanlarla sert bir çatışmaya girerler. Sonuçta her uygarlıkta görüldüğü gibi devletin yeni sahibi olurlar. İkinci kastik gücü oluştururlar. Çin'de olduğu gibi Hindistan'da da verimli akarsu ve deniz kenarları tarıma elverişlidir. Daha çok M.Ö. 1000'lerde çoğalan kentler büyük saray ve tapınaklarıyla temayüz ederler. Tarım çok daha gelişkindir ve çiftçiler, zanaatkârlar üçüncü kastik sınıfı oluşturur. En altta hayvandan daha kötü muamele gören paryalar vardır. Kendileriyle temas bile günah sayılmaktadır.

Hintliler çok renkli bir teoloji oluşturuyorlar. Büyük tanrılar kadar sayılamayacak tanrısal varlıkları da inşa etmeleri söz konusudur. Mitolojilerinde aslında Sümerlerin derin etkisi görülmektedir. Teolojilerinin fazla kafa karıştırıcılığı dış kökenli olmasından ve sentez kabiliyetinden yoksunluklarından kaynaklanır.

M.Ö. 500'lerde tüm önemli uygarlıklarda görüldüğü gibi (Çin'de Konfüçyüs, Greklerde Sokrates, Med-Perslerde Zerdüşt), Hindistan'da da büyük din reformcusu Buda sahneye çıkıyor. Buda tanrılara dayanmayan, ahlâka dayalı bir reform geliştirmekle ünlüdür. Doğa ve toplumdaki büyük acıları görerek, telafi edici bir metafizik öğreti geliştirmek ister. Budizm uygarlığa tepkili ve ekolojist karakteri güçlü bir öğretidir. Çin'de, Hindiçin ve Japonya'da gelişme sağlar. Ahlâk metafiziği açısından üzerinde önemle durulması gereken bir öğretidir; güçlü öz nefis denetimi uygulayan bir ıslah rejimidir. Bir de 'krişna' denilen tanrı reformculuğu vardır. Âdeta Zeus kültüne karşı (Daha çok başlangıç aşamasındaki kralsal gelişmeleri simgeler) Dionysos

kültüne benzer. Dağ yaşamı, gezgincilik, özgür kadın alaylarıyla içli dışlı aşk öyküleriyle yüklenmiş, neolitik kültürün güçlü etkilerini taşıyan bir dindir. Daha doğrusu özgür yaşam arzusuna yüksek değer veren bir ahlaki anlayıştır. Hint tanrıcılığının aşırı metafizik karşıtı olan bir nevi materyalist eğilimle de yüklü olması, yaşanan toplumsal karmaşıklığın ve yaşam farklarının derinliğini ve büyüklüğünü gösteriyor.

Pers ve İskender işgalinden sonra Hint uygarlığı merkezî bir yapı kazanıyor. M.Ö. 300'lerde başına buyruk racaları denetim altına alan İmparator Aşhoka ilk köklü merkezîleşmeyi gerçekleştiriyor. Tıpkı Zerdüşt'ün dindeki reformuyla Med-Pers merkezî imparatorluk ilişkisinde olduğu gibi, Buda'nın dinsel reformunu güçlü bir biçimde benimseyen Aşhoka da bu çabasında başarılı olur. Daha sonra Çin kadar başarısını sürdüremez. Hindistan racalarının başıbozukluğu ve kaos halindeki yaşamı varlığını devam ettirir. Hindistan M.S. 1000'lerde Müslüman devletlerin istilasına uğrar. M.S. 1500'lerin başında Moğol kökenli Müslüman imparatorların yönetiminde tekrar merkezîleşir. Belli bir uygarlıksal gelişme sağlanır. Uygarlığın yayılması devam eder. 1500'lerden itibaren başlayan kapitalizme dayalı sızmalar ve 19. yüzyılın ortalarında İngiliz kapitalist sömürgeciliğiyle yeni bir aşamaya girer. İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsız bir devlet haline gelir. Kuzeydoğu ve kuzeybatıda Pakistan ve Bangladeş adında iki ucunu kaybetse de, Himalayaların eteğinden tüm yarımadayı kaplayan geniş deniz kıyıları ve akarsularıyla bu ülke, bugün de büyük karmaşıklık arz eden kültürel zenginliğini kapitalist uygarlıkla aşılayarak sürdürmek durumundadır. Kaotik ve çelişik yapılarla dolu bir ortamda rengârenk dinsel yapılardan tutalım sanat ve ahlâka kadar farklı din, dil ve politik yapılarla birlikte demokrasiyle de tanışan Hindistan'ın, çok parçalı bir canavardan güçlü bir Leviathan'a dönüşmesi halinde dünyayı nasıl etkileyeceği en az Çin kadar merak uyandırmaktadır.

Japonya, Endonezya, Vietnam, Kore ve benzeri diğer Çin kökenli ana kültürden gelen ülke bazlı alanlardaki uygarlıksal gelişmeler benzer karakterdedir. Ana uygarlığın gelişmesini takip etmek ve yaygınlaştırmak gibi bir konumları vardır. Konumuz bakımından ayrı incelenmeyi gerektirmemektedir.

Uygarlığın Amerika kıtasındaki yayılımı iki aşamalıdır. Birinci aşamada Kızılderili grupların M.Ö. 7000'lerde (Bu konuda değişik tarihsel yorumlar olmakla birlikte, en akla yakını buzul döneminden son-

raki yayılımdır. O da bu tarihe denk düşer) Bering Boğazından geçip önce Kuzey, sonra Güney Amerika'ya yayıldıkları varsayılmaktadır. M.Ö. 3000'lerde neolitik devrimle tanıştıkları, M.S. 500'lerde uygarlaşma yönünde adım attıkları tahmin edilmektedir. Doğuda (Güney Amerika) Meksika'dan Şili'ye kadar olan alanlarda Aztek, Maya ve İnka adıyla ilk uygarlıkları gerçekleştirirler. Sümerlerin ilk dönemindeki Uruk uygarlığını andıran bu uygarlıklar, daha büyük şehirler kurmayı ve sayılarını çoğaltmayı gerçekleştiremeden sönerler. Daha çok iklim ve coğrafi koşulların bunda etkili olduğu tahmin edilmektedir. Avrupalılar geldiklerinde varlıklarını sönükçe de olsa devam ettirmekteydiler. Güçlü kent yapıları ve tapınakların kalıntıları etkileyicidir. Kıtaya doğru genişleme imkânı bulabilseydiler, üst aşamalara geçebilir ve çok sayıda merkeze ve merkezîleşmeye kavuşabilirlerdi. Rahiplerin başlangıçtaki ağırlığı bu uygarlık denemelerinde de gözlemlenmektedir. Daha çok rahip uygarlıkları da diyebiliriz. Genç insan kurban etmeleri (Tanrılara insan kurban etme birçok uygarlıkta vardır) ürkütücüdür. Yazıya benzer işaretler olmakla birlikte gelişmemiştir. Takvim konusunda gelişme sağlamışlardır. Genel uygarlığa bazı bitki ve hayvan türleri armağan etmişlerdir. Kuzey Amerika bu dönemde uygarlıkla tanışmamıştır.

Amerika kıtasında asıl uygarlık patlaması M.S. 16. yüzyılla birlikte başlayan keşif, işgal, istila ve sömürgecilikle gerçekleşir. 19. yüzyılda kapitalizmin ulus-devlet bölünmesi biçiminde görünüşte bağımsız ülkeler halinde ortaya çıkan yeni kapitalist uygarlık, Kuzey Amerika'da ABD'nin kuruluşuyla (Önce hiçbir uygarlık tanımadığı için kökten kapitalist gelişmeyi çok hızlı bir şekilde yaşar) dünya uygarlık sistemine katılır ve bu sistemle bütünleşir. İkinci Dünya Savaşından sonra sistemin hegemon gücü olan ABD ile çıkışını sürdürür. Güney Amerika'nın Avrupa ve ABD kökenli kapitalist uygarlığa karşı yeni uygarlık model arayışı (Küba, Venezüella, Bolivya vb.) ise günümüzde heyecanla devam etmektedir.

Günümüzün dev Leviathan'ı Avrupa'nın birinci dönemde payına düşen kendi neolitik kültürünü kurumlaştırmaktır. Roma İmparatorluğu'nun yayıldığı M.Ö. 100 yılında birkaç Roma garnizonu dışında Avrupa'da uygarlığın esamisi bile okunmaz. İskitler, Hunlar, Gotlar, Keltler, Nordikler gibi çok çeşitli adlar altındaki kabilelerin göç ve çatışmalarının yanı sıra, köysel tarımsal gelişmelere ilave olarak, ma-

den kaynaklarında az miktarda maden ticareti vardır. Yunan kültürünü ve Roma'yı bu süreçten ayrı tutuyoruz. Daha çok Ortadoğu uygarlığının batı ucunu teşkil eden bu iki alanı ayrı bir başlık altında değerlendireceğiz.

İnsanın ilk yürüyüşüne başladığı, elde alet besin arayışına çıktığı ve işaretlerden sonra ses diline kavuştuğu ana kıta Afrika'da kök kültürün oluştuğu bölgeler uzun sürede oluşan ilk köklü kültürüne bağlılığını halen sürdürmektedir. Mısır uygarlığının Sudan'dan ötesini tanımadığı, Hıristiyan uygarlığının ilkçağda ancak Habeşistan'ın bir ucundan tutunduğu ve İslâm uygarlığıyla patlama yaşayan Semitik Arapların büyük istilasına uğrayan Afrika kıtası kuzeyde İslâmlaşırken, 19. yüzyılda Avrupa kapitalist uygarlığıyla her taraftan sarılır. İç bünyesi gereği uygarlıkları zor hazmeden Afrika, günümüzde tam bir kaosu, farklı kültür ve uygarlık aşamalarını yaşayan bir çorba halindedir. Nasıl bir uygarlık veya moderniteyle buluşacağı, özgür yaşamla nasıl bütünleşeceği, Güney Amerika örneğinde ve kısmen Ortadoğu'da gözlemlendiği gibi merak, endişe ve umutla beklenmektedir.

c- Greko-Romen Kökenli Uygarlık ve Yayılma Sorunları

Sümer ve Mısır kökenli uygarlığın yayılımını birlikte incelememiz yadırgatıcı gelmemelidir. İkisi de kök uygarlık sayılmaktadır. İnsanlık tarihinde ilk defa birbirini etkiler biçimde aynı dönemde gelişme göstermişlerdir. Yayılımları birbirini yakından etkilemektedir. Ortadoğu kökenli olmaları bu birlikteliğin diğer nedenidir. Daha doğuşlarında iç içe geçişleri bölgenin karakteristik özelliğidir. Her iki uygarlığın birçok ilklerin inşa edicileri olduklarını gördük. Daha sonraki yayılımların bu iki uygarlığın öz ve biçimlerini esas alarak gerçekleştiği inkâr edilemez. Tıpatıp aynı olmasalar da, köken olarak bağlılıkları tartışılamaz. Mısır ve Sümer'i düşünmeden, herhangi bir uygarlığın yeterli ölçüde çözümlenmesi olasılığı çok zayıf kalır. Tıpkı kapitalist uygarlıkta olduğu gibi ilk köleci uygarlık modeli de esas olarak Sümer, ikinci sırada Mısır örneğinde çok az değişiklikle âdeta tekrarlanarak yayılmaktadır. Tarihçiler ve sosyologlar her nedense bu kritik yakınlığı kurmadan klişe yorumları tekrarlayıp dururlar. Bu noktalara ısrarla vurgu yapmamızın nedeni bu klişe anlayışları yıkmaktır.

Bu ilk model yayılımda karşılaştığımız güçlüklerden bahsettik. Birincisi, Sümer ve Mısır arasındaki etkilenmenin düzeyidir. Bu aydınlatılması gereken bir konudur. İkincisi, ilk kez Mezopotamya dışı merkezlerde oluşmuş bir uygarlık olan Med-Pers uygarlığını ayrı bir uygarlık kökeni sayıp saymama sorunudur. Bu uygarlığın birçok temel kategorisini Sümerler ve ardılları olan Babil, Asur ve Urartulardan aldığı bilinmektedir. Ama bunlarda büyük reform yaptığı da tarihsel olarak sabittir. Zerdüştik ahlâk devrimi (Özgürlük ahlâkına yakındır), merkez-eyalet sistemi, ordu düzenleri ilk belirtilecek yenilik alanlarıdır. Bu nedenle Med-Pers uygarlığını Greko-Romen uygarlığıyla Sümer-Mısır uygarlıkları arasında önemli ve farklılığı olan bir geçiş halkası olarak yorumlamak durumunda kaldık. Doğru bir tarih anlayışıyla bu önem ve farklılıklar uygarlıksal aşamalar meselesinin çözümünde kilit rol oynarlar. Aksi halde Greko-Romen uygarlığını doğru çözemeyiz ya da mucizevî özellikler atfederek bilim dışı yorumlarla daha çok karışıklığa iteriz.

Üçüncü bir sorun, Çin ve Hindistan uygarlıklarının kökeni sorunuydu. Bu uygarlıkların özgün olduklarının ihtiyat payıyla karşılanması gerektiğini vurguladık. Bu yaklaşım uygarlıklar arası benzeşim ve farkları daha doğru yorumlamamıza fırsat sunar.

Güney Amerika uygarlıkları, yine Harappa ve Mohenjodaro uygarlığı iddia edildiği gibi özgün olsalar bile, bu uygarlıkların ilk kurucu kent (Uruk tarzı) aşamasını atlatamadan söndükleri daha gerçekçi bir yorumdur. Afrika, Avrupa (Greko-Romen dışı) ve hatta Avustralya'da uygarlaşmanın çok daha sonraki yayılımlarla geliştiğini, Amerika da dahil bu alanların esas olarak kapitalizm temelinde uygarlaştığını, İslâmî uygarlığın da daha öncesinde ve bu aşamada bu bölgelerin uygarlaşmasında rol oynadığını belirtmek durumundayız. Bu kısa girişle Greko-Romen uygarlığının tanımını ve yayılımını daha doğru yorumlayabiliriz.

Greko-Romen uygarlığının Med-Pers örneğinin çok ilerisinde bir özgünlüğe sahip olduğu tartışmasız bir gerçektir. Ama Mısır, Sümer ve ardılları olan Babil, Asur, Mitanni, Hitit, Urartu ve Med-Pers uygarlıklarının gerek genişliğine yayılımını, gerekse karakteristik özelliklerini hesaba katmadan bu özgünlüğün âdeta yarımada koşullarından fışkırdığını iddia etmek büyük bir tarihsel körlük ve çarpıtma olacaktır. Eldeki tüm icatlar, zihniyet kategorileri, dinsel, ahlaki, felsefi, sa-

natsal, politik, ekonomik ve bilimsel gelişmeler adı geçen uygarlıkların doğuş, gelişme, çelişme ve çatışma süreçlerinde gerçekleşmiştir. Onlara ise önemli oranda neolitik toplumun kurumlaşma süreçlerinden miras kalmıştır. Bunun öyküsünü vermeye çalıştık. Özellikle yönetici kesimin gasp, hırsızlık, perdeleme ve meşruiyet icat etme çabalarını hiç göz ardı etmeden.

Avrupa aydınlanması ve bilimi uzun süre bu gerçeklikten habersiz göründü. Yunan ve Roma kültüründeki Rönesans'la köklenerek, bilimde sağlanan gelişmenin ezici biçimde kendi buluşları ve icatlarından ibaret olduğunu söylemekte ısrarlı davrandı. Böylelikle Greko-Romen uygarlığının yanlış tanımından da sorumlu durumda kaldı.

Sadece **Heredot Tarihi** okunsa bile, Yunan kültürünün kaynağını büyük oranda keşfetmek zor olmayacaktır. Eldeki tüm tarihsel belgeler öncelikle Hint-Avrupa (Aryen) dil ve kültürünün M.Ö. 5000'lerden itibaren Grek Yarımadasına sızdığını ve adanın kendi neolitik devrimini bu temelde yaşadığını göstermektedir. Bu aşamanın kaynağını göz ardı etmemek gelişmelerin tarihini doğru okumak için önem taşır. Uygarlık icatlarının yaşanan yeni dalga göçlerle M.Ö. 1800'lerden itibaren yarımadaya taşındığını varsaymak mümkündür. M.Ö. 1400'lerde Uruk'a benzer ilk kent kuruluş aşamasına geçiliyor. Bu süreç üç yönden destek ve model alıyor. Ağırlıklı olarak Hititlerden etkilenme vardır. Hititler bu yöreleri Ahiyeva adıyla belgelendiriyorlar. Daha M.Ö. 3000'lerden itibaren Troya üzerinden bölgeyle karşılıklı ticaret başlıyor. Troya yarımada için bu dönemde (M.Ö. 3000-1200) hayati bir kent konumundadır. Dolayısıyla ele geçirilmek istenen temel hedeflerdendir. Hititler hem ideolojik (tanrılar, edebiyat, bilim) açıdan hem de materyal (ticarete konu olan özellikle madeni eşyalar, gelişkin çömlek, dokuma ürünleri) bakımından bolca sunum yapıyorlar. Grekleri uygarlığa taşımada önemli rol oynuyorlar. Fenikeliler özellikle denizcilik sanatını ve Fenike alfabesini öğretiyorlar. Ortadoğu modelinde ticaret kentleri kuruyorlar. Uygarlığın yarımadada gelişmesine öncülük ettikleri kesindir. Mısırlılar hem direkt hem de kolonileri temelinde gelişen Girit uygarlığı (Mısır'ın etkilediği tek özgün uygarlık) vasıtasıyla yoğun etkileme durumundadırlar. Ortadoğu uygarlığının her tür icadı bu dört kanaldan (M.Ö. 2000-600'lere kadar) sürekli besleyici durumundadır. En son Solon, Pisagor ve Thales M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Mısır, Babil ve Med-Pers saray ve okul düzenlerini

gezerek dersler alıyor ve kurallar sistemini öğrenip yarımadaya taşıyorlar.

Troya'nın düşüşünden (M.Ö. 1200'ler) sonra Batı Ege kıyıları yarımadadan gelen İon, Aiol ve Dor kabilelerinin istilasına uğruyor. Bu göçleri tahminen M.Ö. 1000'lerden başlatabiliriz. Mısırlılar tarafından 'deniz kavimleri' denilen kabilelerin bu ilk saldırıları Troya'nın düşüşüyle bağlantılı olup Doğu Akdeniz ve Mısır'a kadar uzanıyor. Batı Anadolu'ya ve Ege adalarına doluşan bu gruplar, Troya ve Hitit uygarlıkları açısından 'barbar' konumundadır. Uygarlık alanları Hitit ülkesi ve küçük Troya Krallığı'dır. Barbarlar ancak uzun süre yerleşik uygar kültür içinde kalarak uygarlaşabilir. Nitekim böyle oluyor ve uzun bir aradan sonra gerek yarımadada, gerekse Ege adaları ve kıyılarında M.Ö. 700'lerden itibaren şehirleşmeler başlıyor. Homeros bu uzun yerleşme döneminden kalma savaş kahramanlıklarını, özellikle Troya etrafında gelişen olayları destanlaştırıyor. Odysseia ise adadaki yerleşime ilişkin öykülerden oluşuyor. Ege kıyılarındaki kentleşmelerin belli ölçüde orijinallikler taşıdığı bir gerçektir. Aldıkları zengin ve çok çeşitli kültür miraslarıyla alan topraklarının bitki ve havyan türleri için olağanüstü elverişliliği, onlara bu eşsiz sentezi yeni kentlerin kimliğinde yansıtma güç ve imkânını veriyor. Ortadoğu kültürünün hem ideolojik hem de maddi öğelerini tamamen dönüştürmede, kısmen yeni özlerle ve önemli biçim değişimiyle sentezlemede büyük yaratıcılık gösteriyorlar. Denilebilir ki, neolitiğin M.Ö. 6000-4000 dönemindeki icat ve keşifleriyle Sümer, Mısır, Hitit, Urartu ve Med-Pers dönemlerindeki icat ve keşiflerden yararlanmanın yanı sıra kendi tarihsel katkılarını yapıyorlar. İkinci veya üçüncü büyük kültürel hamleyi gerçekleştiriyorlar.

Burada önemli sorun tarihin en büyük aydınlanma hamlelerinden biri olarak merkezin nerede olduğunu tespit etmektir. İlk kent kuruluşunun (M.Ö. 1400'ler) kalıcı olmadığı, daha sonraki sürecin karanlıkta kaldığı, sadece Fenikelilerin bazı ticari kolonilerinin bulunduğu dikkate alındığında, Grek Yarımadasının M.Ö. 700'lere kadar herhangi bir uygarlığı barındırmadığı görülecektir. Kabileler arasında çatışmalar vardır. Akalar gibi isim yapan kabileler özellikle Ege üzerinden sürekli Anadolu uygarlık bölgelerine saldırıyorlar. Barbarlık aşamasında oldukları kesindir. Başlarındakiler ise kraldan ziyade (Kral kent varlığını gerektirir) kabile şefi durumundadır. Her ne kadar M.Ö.

600'lerde Athena'nın (Atina) yükselişini görüyorsak da, uygarlık merkezi olmaktan uzaktır. Bütün ihtimaller Ege kıyılarındaki kabilelerin oluşturdukları kentlerin daha merkezî bir rol oynadığını göstermektedir. Homeros, Yedi Bilgeler, Thales, Herakleitos, Parmenides, Demokritos, Pisagor başta olmak üzere aydınlanma hamlesinin tüm ünlü isimleri Batı Ege kıyı kentlerinden oluyorlar. Zincirleme kentler burada inşa ediliyor.

Önemli bir husus, başta Apollon olmak üzere, ünlü tanrıların doğuş öykülerinin çoğunun bu yöre ve yakınları kökenli olmasıdır. Maddi uygarlık bu yörede yarımadaya göre çok gelişmiştir. Tapınakların ve kehanet merkezlerinin en ünlüleri yine Batı Ege'dedir. Daha bolca sergilenebilecek kanıtlar Hititler, Frigyalılar ve Lidyalılardan sonra veya aynı zaman kuşağında İon kentlerinin yeni Ege uygarlık merkezleri olduklarını göstermektedir. Yarımadadakiler bunların devamı niteliğindedir. Kritik nokta, M.Ö. 545'lerde Med-Pers İmparatorluğu'nun buraları işgal etmesiyle birlikte uygarlık merkezinin Atina'ya kaymasıdır. M.Ö. 500-400'ler bu nedenle görkemli Athena çağı olarak yorumlanabilir. Bilindiği üzere Ege kıyı kentlerindeki tüm ideolojik ve maddi uygarlık eserleri Athena'ya taşınıyor. Aydınların büyük kısmı oraya ve Güney İtalya ile bazı adalara sığınıyorlar. Bölge Pers egemenliğinde yavaş yavaş eski önemini kaybediyor.

Pers uygarlığı da şüphesiz aynı dönemin en görkemli uygarlığıdır. Bu uygarlık sadece Grek bölgesinden almıyor, ona birçok katkı sunuyor. Ama bağımsızlığını yitiren Ege bölgesi belki de ilk ve son kez çok büyük bir uygarlık kurma şansını kaybediyor. Böyle olmasaydı, rahatlıkla söyleyebilirim ki, Egeliler oradan tüm Anadolu'ya yayılarak Sümer, Mısır, Hint, Çin, Hitit ve Pers uygarlıklarını aşan büyüklükte bir uygarlık kurabilirlerdi. Bu durumda Grek ve İtalya Yarımadaları belki de bağımlı birer eyalet olarak kalırdı. Hem içerik hem de genişlik olarak Bizans'ın katbekat üstünde bir imparatorluk kurma şansını kaybediyorlar. Perslerin Ege'deki varlıkları hem kendi sonlarını getirdi, hem de Egelilerin hakları olan büyük bir uygarlık sistemine öncülük etmelerini önledi. Ne kadar yerinilse ve acı duyulsa yeridir. Bu şansı önce İskender şahsında Makedonlar denediler. Ortaya çıkan çok parçalı, merkezî olmayan, çok merkezli, Doğu-Batı sentezli bir kültür oldu. Buna her ne kadar 'Helen' kültür dünyası deniliyorsa da, eklektik bir sentez olmaktan öteye gidememiştir. Gerçek bir orijinal yaratı-

cılıktan uzaktır. Roma'nın daha sonraki icadı olan imparatorluk, Ege'ye özellikle Bergama merkezli bir eyalet olmaktan öteye şans vermedi. Perslerin doğuda yaptıklarını Romalılar batıda tekrarladılar.

Athena merkezli uygarlığın hem kentlerin büyümesi hem de sayı olarak çoğalması açısından gerçek bir uygarlık olarak yorumlanması kavram olarak doğrudur. İdeolojik ve maddi uygarlık alanında bir çağa damgasını vurur. Athena'yı saymış olduğumuz tüm uygarlıkların bir potada eritilerek yeni bir alaşımın oluşturulması gibi okumalıyız. Uygarlık tarihi kadar neolitik kültür tarihinin tüm kazanımlarını, ideolojik ve maddi icatlarını yeniden ve yerelin etkileri kadar yeni zamanı da birleştirerek büyük uygarlık devrimini gerçekleştiriyor.

Athena uygarlığının birinci büyük özelliği, ideolojik olarak felsefeyi düşünce ve inanç biçimi olarak putperest dinlerden daha çok benimsemesidir. Felsefe anlam patlamasına yol açıyor. Tüm felsefi eğilimlerin tohumu bu dönemde serpilmiştir: İdealizm, materyalizm, metafizik, diyalektik muhtevalı tüm düşünce biçimleri doğuş ve tartışma şansı bulmuşlardır. Sokrates öncesinde 'doğa felsefesi' öncelikli iken, Sokrates'le birlikte ve sonrası dönemde 'toplum felsefesi' ağırlık kazanmıştır. 'Toplumsal sorunun' büyümesi (baskı ve sömürü) bu gelişmede rol oynar. Şu hususu bir kez daha belirtelim ki, 'toplumsal sorun' demek, kent-ticaret-devlet-yönetici zincirinin kurulması demektir. Ayrıca maddi uygarlık olarak kent felsefi düşünceyi zorunlu hale getirmede etkilidir. Kentin kendisi organik toplumdan kopuş anlamına gelir. Dolayısıyla doğadan kopmuş bir zihniyet kent ortamında kolaylıkla biçimlenir. Her tür soyut, kaba metafizik ve materyalist düşüncenin rahmi çevreye ihanet temelinde kurulan kent uygarlığıdır.

Demek ki felsefe bir yandan düşüncede bir hamle iken, diğer yandan çevreye yabancılaşmanın bir diğer düşünce biçimidir. Felsefi bilgiyi yayan Sofistler bir bakıma dönemin (Avrupa'da 18. yüzyıl) aydınlarıdır. Durumları elverişli ailelerin çocuklarına parayla ders verirler. Rahiplerin dini icat etmeleri ve tapınak insanları oluşturmaları gibi, filozoflar da kendi okullarını oluşturuyorlar. Bir nevi kendi kiliselerini (meclislerini) kuruyorlar. Çok tanrılı dinler gibi çok sayıda felsefi okul oluşuyor. Her okul sanki bir din veya mezhepmiş gibi yorumlanabilir. Dinler de nihayetinde bir düşünce biçimi olmaları nedeniyle geleneksel, kurumlaşmış ve inanç biçimini almış felsefe sayılabilir. Aralarında-

ki farkı birbirine tamamen zıt olarak kavramamak gerekir. Din daha çok yönetilen halkın, felsefe ise gelişkin sınıftan gençler ve aydınların ideolojik gıdasıdır. Eflatun ve Aristo bir nevi rahiplerin kenti kurma, koruma ve kurtarma görevlerini felsefi gözlükle başarmak isterler. Filozofların da esas uğraşısı, site devlet ve toplumunun daha iyi nasıl yönetilip korunacağı, öncelikle en iyi hangi temellerde kurulacağıdır.

Athena uygarlığının ikinci önemli özelliği, ilk defa teorik ve pratik olarak demokrasi (cumhuriyet) üzerinde önemle durmasıdır. Demokrasi genel uygarlık tarihinde önemli bir aşamadır. Fakat bu sadece aristokrasi için bir demokrasidir. Site yurttaşlığının çok kısıtlı tanındığı göz önüne alındığında, belki de toplumun onda birini bile kapsamaz. Ama yine de çok önemli bir yeniliktir. Felsefenin ve politika sanatının oluşumunda büyük rol oynar. Demokrasi kavram olarak halkın politikayla, yani kendi yönetim işleriyle bizzat uğraşmasıdır. Tüm hayati toplumsal sorunları konusunda düşünme, tartışma ve karar verme demokratik siyasetin temelidir. Dolayısıyla Athena uygarlığında açık toplum anlamına da gelen demokratik siyaset özelliği önemli bir katkı değerindedir.

Panteon yepyeni bir mimariyle kendini belli eder. Dikdörtgen şeklinde geniş sütunlarla çevrelenmiş ve en dışta bir surla çevrilmiş biçimleriyle muhteşemdir. Apollon, Artemis ve Athena tapınakları belli başlı kentlerin hepsinde birbiriyle rekabet halindedir sanki. Tanrıların kurgusal olduğu, Atina toplumunda daha çok kavranmaktadır. Geleneksel dinsel inanç değerini giderek yitirmektedir. Sümer kent kurucu tanrıları Athena ve Roma uygarlığında son demlerini yaşar gibidirler. Kurucu kent olması hasebiyle Atina, adını kurucusu ve koruyucusu Tanrıça Athena'dan almıştır. Athena Uruk Tanrıçası İnanna'yı hatırlatmaktadır. Bu örnek bile uygarlıklar arası benzerliğin ve birbirlerini takip etmelerinin nasıl çarpıcı bir gelenek olduğunu yansıtmaktadır. Kentlerin diğer bölümleri Agora (pazaryeri), kilise (meclis yeri), tiyatro, stoal (gölgeli gezinti caddeleri), gymnasium (stadyum) vb. birçok kurumsal özellik kazanmış, sursuz da olabilen, çok sayıda sarayı bulunan daha gelişkin yapılanmalara kavuşmuştur. Hititlerinkine benzeyen ama onları aşan yapıdadırlar. Nüfusları daha da büyümüştür.

Yazılı edebiyat gelişmiştir. Belki de tarihte yazılı belgelere işlenmiş en büyük edebi bir kültürle karşı karşıyayız. Tiyatro en devrimsel dönemini yaşamıştır. Destanlarda trajediler bolca işlenmektedir. Tarih

eserleri yazılmaktadır. **Homeros Destanı** ders kitabı gibi okunmaktadır. Çarpıcı olaylar tiyatrolaştırılmaktadır. Sinemanın habercisi gibidir. Denizcilik sanatı ve ticaret gelişmiştir. Fenikelilerden sonra en gelişkin denizci bir uygarlıktır. Ticaret gözde bir meslek olmasa da, ilk kapitalist nüveler Athena toplumunda marjinal düzeyde de olsa varlık bulmuştur. Biraz daha hamle yapsalar sanki kapitalist sisteme geçecek gibiler. Mimarlık gelişmiştir. Kent yapısı bunu zaten yeterince kanıtlayıcı özelliğe sahiptir. Heykelcilik ideale yakın biçime kavuşmuştur. Mitolojik olayları canlandıran kabartma sahneleri hayli çarpıcıdır. Hemen belirtmeliyiz ki, tüm eski uygarlık mitolojilerinin (dinsel olmayan inançlar, düşünce biçimi) sentezinden oluşan çok güçlü mitolojik bir edebiyatları vardır. Mitoloji toplumların çözemediği olayları idealize edilmiş öykülerle anlatma sanatıdır ve ilkçağda yaygındır.

Müzik gerek enstrüman sayısında, gerekse çeşit olarak (ilahi olan, olmayan, aşk şarkıları, destan) gelişmiştir. Lir göze çarpan enstrümandır. Şiirsel anlatım kahramanlık dönemi (kent toplumunun hemen öncesi, üst barbarlık aşaması) kadar olmasa da varlığını sürdürmektedir.

Atina'dan sonra Sparta gelir. Sparta'nın özelliği eski krallık geleneğini katıca sürdürmesidir. Atina ile arasında sürekli çekişme ve savaşlar yaşanmıştır. Atina ve Sparta modeli tüm yarımadada iz bırakmıştır. Kent yayılımı hızlı olmuştur. Öncelikle ada ve karşı deniz kıyıları aynı model kentlerle donanmıştır. Karadeniz ve Marmara kıyılarında da kent kuruluşuna geçildiği görülmektedir. Fazla nüfus ve ticaret çok gelişkin yeni bir kolonileşme çağı başlatmıştır. Hemen hemen tüm Akdeniz kıyı ve adalarında da koloni kentleri kurulmuştur. Mısır'da bile bir Grek koloni kenti veya mahallesi bulunabilmektedir. Fransa'nın güneyinde Marsilya'ya ve İspanya'nın Akdeniz kıyılarına kadar çıkılıp bir nevi ticaret evleri kuruluyor. Bunlar daha sonra kentlere dönüşüyorlar. İtalya'nın güneyi de önemli oranda kolonileşmiştir. Fenikelilerin rolünü devralmış gibiler. Tüm bu büyük gelişmelere ve yarımadada kent birlikleri kurulmasına rağmen, bir Pers veya Roma türü imparatorluk gücüne ulaşılmamıştır. Dönemin ruhu gereği imparatorluk haline gelemeyenler başka imparatorlukların egemenliğine girer. M.Ö. 340'larda Athena'nın önderlik ettiği yarımada uygarlığı, kuzeyinde yeni bir krallık olarak yükselen Makedonların tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Muazzam ideolojik ve maddi gücünü siteleri

aşan merkezî bir politik sisteme kavuşturamayan Grek uygarlığı, birkaç direniş savaşından sonra M.Ö. 330'dan itibaren bir daha yakalamamak üzere bağımsızlığını kaybeder. Ama tıpkı Babil gibi yeni kültür merkezi olarak varlığını daha uzun süre devam ettirecektir.

Athena demokrasisine son darbeyi (Daha önce Sparta Krallığıyla uzun Otuz Yıl Savaşlarında ağır darbe almıştı) yeni yükselen bir krallık olan Makedon birliği vurdu. Yunan kültüründen olan, farklı bir dil kullanan ve başka soyları teşkil eden kabile şeflerini sıkı bir birlik içinde tutmak isteyen Filip ve oğlu İskender, M.Ö. 359'da tüm yarımada üzerinde egemenliklerinin tanınmasını sağladılar. İlginç bir yaşamı olan İskender, uzun süre Aristo'nun öğrenciliğini yaptı. Aristo da Makedon bölgesine yakın bir şehirde doğmuştu. Belli ki aralarında öğretmen-öğrenci ilişkisinden öte bir yakınlık vardı. İskender'in ölümünden hemen sonra Atina'dan kaçması bunu gösterir. Aristo İskender'i Ege kıyılarındaki kentte eğitmiştir. Perslerin son egemenlik dönemlerinde bütün Yunan kültürel değerleri ve mitolojik tanrılarıyla beynini donatmıştır. Pers İmparatorluğu'nun zenginliğinin ne kadar iştah açıcı olduğunu bilmeyen Yunan politikacısı yoktu. Persleri bir an önce yenmek hepsinde tam bir tutku halini almıştı. İslâm'ın Bizans'ı yenmek istemesi gibi bir duyguydu bu. Saldırıya katılacak tüm askerlerde bu şuur vardı. İskender'in ordusu geleneksel bir köle ordusu değildi.

Şunu iyi anlamak gerekir: İskender, zaferini kanıtlamış bir kültüre ve Doğunun zenginliklerine göz dikmiş, barbarlıktan yeni çıkmaya çalışan aşiret şefleri yönetimindeki gönüllü birliklerle, yeni bir ordu örgütlenmesi olan Falanj birlikleriyle hareket ediyordu. Anadolu'da Granikos, Çukurova ve Doğu Akdeniz'de İssos, Kuzey Irak'ta Arbella savaşlarıyla sürekli çarpışa çarpışa, en son Hindistan'ın İndus kıyılarına kadar olan alanları fethetti. Belalı Güney İran'a tekrar yürüyüşüyle dönemin dünya merkezi olan Babil'de tam aydınlatılamayan bir biçimde otuz üç yaşında öldüğünde, arkasında Pers İmparatorluğu'ndan daha geniş bir fethedilmiş coğrafya bıraktı.

Yunan kültürüne tamamen açılmış olan bu coğrafya daha önce uygarlaşmıştı. Fakat ideolojik ve maddi öğeleri ilk kuşak köleciliğine dayanıyordu. Yunan kültürü ise bu uygarlık kültürünü çoktan aşmıştı. Daha genç olup istikbal vaat ediyordu. Dolayısıyla aşılama kabiliyeti vardı. Nasıl ki Sümer rahipleri neolitik kültürü aşılayarak ilk sınıflı,

kentli ve devletli kültürü inşa ettilerse, o derinlikte olmasa bile Yunan kültürü de eski uygarlık sahaları için bir gençlik aşısı oluyordu. 'Helenizm' dönemi de denilen ve yaklaşık M.Ö. 330 ile M.S. 250 yılları arasında sürdüğü tahmin edilen bu dönemde birçok krallık kuruldu. Mısırda Ptoleme, Anadolu'da Bergamos, Suriye ve Mezopotamya'da Selevkoslar yeni krallıkların gözde olanlarıydı. Akamenit Hanedanının yenilgisinden sonra yeni bir hanedan olan Partlar İran İmparatorluğu'nu restore etmeye çalıştılar. Aynı dönemde M.Ö. 250 - M.S. 220 yıllarına kadar hüküm süren Partlar bir yeniliği temsil etmiyorlardı. Yaklaşık bu beş yüz 'Helenistik' yılı özellikle yeni şehir inşalarıyla, Yunan ve İran tanrıları başta olmak üzere çok sayıda karma kültürü temsil eden panteonlarla, Yunan dil ve kültürünün tüm bu geniş alanlarda hâkim resmi dil ve kültür olmasıyla çok önemli bir sentezi ifade ediyordu. İskender'in yaşamı bir Doğu-Batı senteziydi. Tabii ki o dönem hâkim kültürlerinin senteziydi ama yine de önemliydi. Tarih bir daha o denli büyük bir kültürler sentezine tanık olmamıştır. Günümüz de buna dahildir. Bunun en canlı kanıtı, dönemin güçlü bir krallığı olan Adıyaman merkezli (O dönemde başkent, Fırat suları altında kalan Samosat şehriydi) Komagene Kralı Antiochos'un Nemrut Dağındaki harabe mezarlığıdır. Dünyanın sayılı harikalarından olan bu mezarlık, bu gerçeği dile getirmesinden ötürü Doğu-Batı sentezinin sembolüdür.

Konumuz açısından önem taşıyan husus köleci uygarlık yayılımının bu dönemde boş alanları veya neolitik barbar kültürleri uygarlaştırması değil, daha üst bir aşamayı gerçekleştirmiş yeni bir köleci uygarlığın, Yunan-Helen uygarlığının Hindistan'dan Roma'ya, Kuzey Karadeniz kıyılarından Kızıldeniz ve İran Körfezine kadar tüm alanları yeni kültürün hâkimiyeti altında tekrar uygarlaştırmaya çalışmasıydı. Roma kentinde yükselen yeni kültürün daha genç ve atak temsilcisi aynı çizgiyi daha da geliştirerek yürütecek ve dönemine göre tarihin en büyük köleci imparatorluğunu inşa edecekti.

Roma kültürünü tanımlamak, en az Atina kültürünü tanımlamak kadar önemlidir. Önemli olmasının birinci nedeni, köleci uygarlığın zirvesi, onun Everest Tepesi olmasıdır. Ondan sonra köleci uygarlık hızla düşmeye başlar. İkincisi, imparatorluk kültürünün derinliğine ve genişliğine en büyük temsilcisidir. Tarihte hiçbir imparatorluk Roma kadar muhteşem olmamıştır. Üçüncüsü, Roma imparatorları, maskeli

tanrı-kralların son ve en güçlü temsilcileridir. Roma imparatorları kadar kendilerini hem insan hem de tanrı sayan, güçlerini emir ve eylem iradelerinden alan, hiç kimseye, hiçbir maddi ve manevi kuvvete hesap verme gereği duymayan, ama dünyada herkesten ve her şeyden hesap sorma ve buyruk altı etme gücü gösteren başka bir güç ve irade sahibine rastlanmamıştır. Dördüncüsü, hukuk ve vatandaşlığı en geniş insan topluluklarına tanıtan devlettir. Beşincisi, ilk defa dünya vatandaşlığına, kozmopolitizme ve bağlantılı olarak dünya dinine (Katolik, Ekümenik) yol açan imparatorluktur. Altıncısı, büyük Avrupa uygarlığının şafak vakti, köprübaşıdır. Yedincisi, uzun süre cumhuriyet olarak yaşamasıdır.

Roma kenti hiç şüphesiz bu büyük gelişmeleri mucizelerle elde etmemiştir. Kendisinden önce dört büyük kültürün son ve yaratıcı temsilcisi olması sayesinde bu büyük potansiyel ve aksiyonel gücü kazanmıştır. Birinci kültür en eski kültür olan neolitik devrim kültürüdür. M.Ö. 4000 yıllarında tüm Avrupa'yı olduğu gibi İtalya Yarımadasını da etkisi altına alan bu kültürün son temsilcisi İtalik Latino kabileleridir. Sözü edilen kabilelerin M.Ö. 1000 yıllarında bugünkü İtalya'ya kimlik kazandırmaya ve etnik kimliğini belirlemeye başladıkları doğruya yakın bir tahmindir. Bu kimlikle neolitik kurumların tümüyle ve neolitik zihniyetiyle tanıştığı belirtilebilir. Avrupa kökenli olmaları gerekir. İkinci kültürel kimlik taşıyıcıları, muhtemelen Mezopotamya kökenli olan, Aryen dil ve kültürünü Anadolu üzerinden M.Ö. 1000 yıllarında taşıyan Etrüskler denen yarı-neolitik yarı-köleci uygarlığı yaşayan gruptur. Bu grup muhtemelen M.Ö. 800 yıllarında İtalya'nın kuzeyine yerleşerek yayılmış olabilir. İtalya'ya ve Roma kentine ilk uygarlık serpintilerini getiren halk unvanına sahiptir. Üçüncüsü, muhteşem çağını yaşayan Athena merkezli Grek kültürü daha oluşur oluşmaz, bir kolunu Güney İtalya'ya ilk koloni biçiminde yerleştirmiştir (M.Ö. 500'lerin sonlarında Pisagor ve grubu). Dördüncüsü, M.Ö. 800'lerde Fenikeliler tarafından kurulan Kartaca ve diğer Fenike kolonilerinin Mısır ve Semitik kökenli Doğu Akdeniz kültürünü İtalya Yarımadasına taşımış olmalarıdır.

Denilebilir ki, bu dört kültürün Çin dışında bütün kültürlerin süzülmüş balı olarak İtalya Yarımadasına akması Roma öyküsünün temel gerekçesidir, rahmindeki öz suyudur. Atina ve Batı Ege kültürel sentezinin de üstünde bir sentezin, bu dört kültürün potansiyel ve

aksiyonel olarak buluşturulmalarından kaynaklandığı doğruya en yakın söylemdir. Roma'nın dişi kurdun beslediği Romulus ve Romus kardeşler tarafından inşa edildiğine ilişkin mitoloji, tüm benzer kuruluşlar için yaygınca kullanılan bir halk söylemidir. Kaynağın yabaniliğini (dıştan) ve süzülmesini (kültürlerin bir potada eritilmesini) ifade etmek için ilginç bir söylem!

Roma uygarlığının Troya'nın düşüşünden sonra Paris'in savaş arkadaşlarından Aienais tarafından inşa edildiğine ilişkin mitolojik öykü, Anadolu karakterini yansıtması açısından son derece öğreticidir. Yaklaşımımızın destansı ifadesidir. M.Ö. 700'ler civarında rahip krallar tarafından inşa edilme öyküsü, tüm benzer ana uygarlık kent kuruluşları eğilimine uygundur. Etrafındaki kabile boylarının bol çatışma öyküleri ise, kent kuruluşlarının sınıf-devletleşme ilişkisini aydınlatması açısından anlaşılırdır. Etrüsklerle Latinoların çekişme ve çatışmaları, yine birçok örnek kuruluşta rastlanan yerli neolitik kültürle yabancı sayılmak durumunda olan uygarlaştırma kültürleri arasındaki benzer çelişkiden kaynaklanır.

Roma'nın kent olarak kuruluşu ve yükselişindeki şansı yarımada konumu, uygarlıkların en batı ucunda yer alması ve kuzeyden Avrupa kıtası kaynaklı daha güçlü bir uygarlığın bulunmamasıydı. Tehlike iki yönden gelebilirdi: Batıdan Grek Yarımadasındaki Atina merkezli uygarlıktan ve güneyden Fenike'nin Kuzey Afrika'daki en güçlü kolonisi olan, fakat bağımsız bir kent uygarlığına erişen Kartaca'dan. Yunan uygarlığının koloni geliştirme çağını aşamaması, doğudan sürekli Perslerin baskısını duyması, kentler arasındaki yoğun rekabetten ötürü bir türlü imparatorluk veya merkezî bir krallık haline gelmemesi ve kısa bir süre içinde Makedon Krallığı'nın egemenliğine girmesi Roma için ciddi bir tehdit kaynağına dönüşemeyeceğini gösterir. Kartaca daha ciddi bir rakip olabilirdi. Birbirlerine çok yakın olmaları, aynı alanlarda yayılma istidatları ve uygarlıkların karakterleri gereği sürekli hükümranlık peşinde koşmaları onları er veya geç çatıştıracaktı. Bir asrı aşan çatışma sonunda Roma'nın zaferi önündeki en ciddi engeli kaldırmış oluyordu. Ölmeden az önce Roma'yı daha sonraki hedef olarak belirleyen İskender (Yunan Yarımadası zaten tanrı-kral unvanıyla egemenliğini tanımaktadır) Roma için en ciddi tehdit olabilirdi. İskender'in erken ölmesi Roma'nın diğer büyük şansıdır. Roma İmparatorluğu yerine kurulacak İskender İmparatorluğu rahatlıkla dünya-

nın gelmiş geçmiş en büyük gücü olabilirdi. İskender'de bu yetenek vardı. Ardından (yaklaşık son Kartaca Savaşından sonra M.Ö. 150'ler) tüm eski uygarlık ve neolitik kültür dünyası Roma'nın iştahı önünde fethe açık bir durumdaydı. En Doğuda Part ve daha sonraki Sasani hanedanlı İran İmparatorluğu hariç.

Roma'nın M.Ö. 508'de geçiş yaptığı cumhuriyet Atina demokrasisinin kurumsal bir devamı niteliğindedir. Bunda yeni kültürel temel kadar aristokrasinin güçlü olmasının önemli payı vardır. Ayrıca daha önceki krallık denemesi Atina karşısındaki bir nevi Sparta gibi fazla geliştirici bulunmaması nedeniyle aşılmış olabilir. Krallıklar genellikle tutucudur ve aristokrasinin palazlanmasına fazla fırsat vermezler.

Cumhuriyet kent olarak Roma halkını son derece bilinçlendirmiş ve çıkarları konusunda iradeli kılmıştı. İki meclisli yapı (aristokratların ve sıradan vatandaş halkın meclisleri), konsüllük, yargının ayrı bir kurum olarak gelişimi, şehir muhafız güçlerinin benzer kurumlaşması amatör Atina demokrasisine nazaran Roma Cumhuriyeti'nin profesyonelleştiğini ve oturduğunu göstermektedir. Cumhuriyet idaresi politika sanatının geliştiği ana kaynaklardan biridir. Bu durum aynı zamanda politikanın hukukla bağını gösterdiği gibi, hukukun da kurumlaşmış, dolayısıyla üzerinde uzlaşılmış politika olduğunu sergileyen orijinal tarihsel bir örnektir. Cumhuriyet altında Roma'nın içte görkemli bir kültürel gelişmeyle birlikte dışta büyük fetihleri yaşadığı bilinmektedir. Roma uygarlığı cumhuriyetle doğal sınırlarına ulaşmış sayılır. Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş öyküsü, aslında içte ve dışta büyüyen çatışma ve tehditlerin itirafıdır. Julius Sezar ile rakipleri arasındaki çatışmanın Roma merkez ve çevresiyle aristokrasi ve plebler arasındaki çelişkileri yansıttığı rahatlıkla söylenebilir. Brutus'un Roma'nın büyük şerefinin taşra uğruna feda edildiğini söyleyip kendi ihanetine savunma gerekçesi yapması, pleblerin daha çok Sezar yanlısı olması, şehir aristokrasisinin seçkin temsilcilerinin komploda yer alması ve Julius Sezar'ın eyaletlerde daha çok tutunması bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Dışta ise başkaldırılar devam ettiği gibi, İranlılar Fırat'a dayanmış durumdaydılar. Sezar'ın Galya, Britanya ve Germanya seferleri, Anadolu'daki başkaldırılar, üçüncü adam Crasius'un İran'la çatışmada kellesini vermesi, Doğu Akdeniz'deki Yahudi ayaklanması, Yunan Yarımadasının ve Balkanların bitmeyen kavgaları, uç vermeye başla-

yan kuzeydoğu kaynaklı Got, İskit ve Hun saldırılarının elinin kulağında olması, en güneyde Arap kabilelerinin durmak bilmeyen ganimet seferleri, Mısır'da hâlâ varlığını sürdüren güçlü krallık kalıntıları tehdidin büyüklüğünü göstermektedir. Açık ki, cumhuriyetin sonu gelmez senato tartışmaları, rakip hiziplerin konsül adayları için çekişmeleri ve halkın dış ganimete alıştırılmış politikleşmiş durumu, dış tehditlerle mücadelede ve anında karar vermeyi gerektiren durumlarda tarihsel kararların alınmasında cumhuriyet rejimini zorluyordu.

Miladın başlarına denk gelen cumhuriyetten imparatorluğa geçişin simgesel ismi yeğen Augustus'un politikalarının temelinde saydığımız koşullar yatmaktadır. Bu koşulların gerektirdiği şey içte istikrar, dışta güvenlik politikalarıydı. Yaklaşık M.S. 250 yıllarına kadar muhteşem bir Roma Barışı (Pax Romana) çağının yaşanması bu politikalar sayesindedir. Bu temelde düzenlemeler geliştirildiği bilinmektedir. Tamamen güçten düşürülmüş ve bir danışma meclisine indirgenmiş senato, kurumların seçim yerine atamayla donatılması ve yürütülmesi, halkın eğlencelerle gününü gün etmesi ve oyalanması, dışta güçlü güvenlik garnizonlarının oluşturulması, surlarla takviyeler ve savunma savaşlarına geçiş. Her ne kadar saydığımız tüm cihetlerde saldırı seferlerine girişilmişse de, tüm bu seferler savunma amaçlı saldırılardır. Bundan sonra çok ünlü bir imparatorlar listesine sahibiz. Son yarı-tanrı, yarı-insan listeleri! İlginç olan, Roma imparatorlarının da klasik panteon tanrılarının anlamsızlığının her geçen gün daha çok farkına varmalarıydı. Bu tanrılar maskesiyle meşruiyet sağlayamayacaklarını görüyorlardı.

M.S. 250'lerden sonra yaşanan büyük kargaşa, imparatorluk yönetimindeki çok başlılık bölünme ve yıkılışın işaretlerini veriyordu. Ünlü Palmyra Kraliçesi Zennube bile kendi payına Mısır, Suriye, Anadolu ve Irak'a (Bu tabirler o dönem mevcut haliyle yoktur, kolaylık olsun diye coğrafyayı tanımlamak istiyoruz) dayalı bir imparatorluk peşindeydi. Zennube'nin hazin öyküsü bir Roma klasiğidir. Doğuda yeni Sasani Hanedanının kurucusu I. Ardeşir ve Augustus ayarındaki büyük imparator I. Şahpur peş peşe Roma ordularını yenilgiye uğratmaktaydılar. Sasanilerin Doğu Akdeniz'e ve Toroslara kadar dayandıkları bilinmektedir. Bu arada Fırat-Birecik yakınlarındaki ünlü garnizon kenti Zeugma, M.S. 256'da bir daha dirilmemek üzere toprağa gömülmüştü. Roma İmparatorluğu'yla Partlar ve Sasani İmparatorluğu arasında

özellikle Yukarı Mezopotamya tam bir çatışma ve el değiştirme alanı haline getirilmişti. Neolitik devrimin ve ilk kent uygarlıklarının bu kutsal toprakları diyalektik mantığın âdeta ters kutbuna dönmüş, uygarlıkların fışkırdığı kaynak yerine boğuştukları alana dönüşmüştü. Urartulardan sonra bir türlü kendi merkezî oluşumunu sağlayamayan bu toprakların başka uygarlık güçlerinin günümüze kadar sürekli istila, işgal, ilhak ve sömürge rejimine tabi tutulması tarihin en trajik gelişmelerinden biridir. Tıpkı ana kadının en büyük kültür devrimini yarattıktan sonra en çok çiğnenen varlık olması gibi.

Roma orduları yine de karşı saldırılarla Dicle kıyılarına kadar ilerliyordu. Ünlü İmparator Julianus'un İskender'i taklit edercesine, M.S. 365'te Dicle kıyısında girdiği son büyük savaşta trajik bir biçimde ölmesiyle Roma artık büyük imparatorlar çağını kapatıyordu. Özellikle doğudaki ve Avrupa kıtasındaki savaşlar zaten imparatorluğun Roma'dan yönetilemeyeceğini göstermekteydi. Ünlü İmparator Diocletianus M.S. 306'da öldüğünde, imparatorluğun başında aynı anda altı imparator bulunuyordu. İçlerinden sıyrılan I. Konstantin 312'de imparatorluğun dinini, 11 Mayıs 330'da da başkentini değiştiriyordu. Konstantin sülalesinin son imparatoru Julianus'tan sonra 395'te resmen parçalanma da gerçekleşti. Batı Roma imparatorları artık saldırı halindeki Got şeflerinin kuklasına dönmüşlerdi. Hun Şefi Attila bile 451'de istese Roma'yı alabilecek durumdaydı. 476'da Got Kralı Odoaker ile birinci Roma İmparatorluğu tarihe gömülürken, kültürü de uzun süre toprak altında kaldı ama ölmedi.

İkinci Roma, yani Bizans silik ve taklitçi (hem Doğuyu hem Batıyı taklit eden, sentez yaratmayan, verimsiz bir imparatorluk) bir yapıda varlığını uzun süre devam ettirdi. Eski imparatorluk alanlarını elde tutmak için Justinien'in (M.S. 527-565) büyük çabaları etkili olduysa da, eyaletler yavaş yavaş elden çıkıyordu.

Bizans kendini İkinci Roma olarak tanımlar. Konstantinopolis'in ikinci bir Roma olma iddiası abartmalıdır. Eski Roma alanları üzerinde kısır bir tekrardan öteye anlam taşıdığı söylenemez. Hıristiyan niteliği başka bir konudur. Ayrı incelemeyi gerektirir. Ardından Osmanlılar, hatta Rus Slavlar (Moskova merkezli) Rus Çarlığı'nı üçüncü Roma dönemi olarak adlandırmayı severler. İdeolojik kültür olarak Hıristiyanlık ve İslâm'la bağlantılı bu üçüncü Roma olma iddiaları sadece abartma olmayıp, farklı dönemleri ve kültürleri karıştırmakla büyük

bir anlam karışıklığına yol açıyor. 'Hıristiyan, İslâm ve Musevi uygarlıkları' biçimindeki sorunlu kavramları bundan sonraki kısımda yorumlamaya çalışacağım.

Roma'nın anısına İngiltere'den Karadeniz'e kadar birçok yeni imparatorluk türedi. Roma'yla birlikte çöken putperestlikten sonra yeni bir dinsel devrim için muazzam bir boşluk oluşmuştu. Avrupa putperestliği ve mitolojisi Roma karşısında cüce kalıyordu. Kaldı ki, Roma'da resmi din olarak çöken putperestliğin yeni Avrupa'nın ideolojik gıdası olamayacağı açıktı. Çağ her bakımdan maddi, politik ve ekonomik devrim kadar, manevi ve dinsel bir devrimi de gereksinmek durumundaydı.

Hıristiyanlık ve ardından İslâmi devrimlerin çıkış ve anlamına geçmeden önce, Roma'nın kültürel ve maddi bilançosunu çok kalın hatlarla vermeye çalışalım.

Dünyanın bilinen en büyük uygarlık alanlarındaki tarımsal üretim, madencilik, zanaat ve ticaret imparatorluk şemsiyesi altında daha da büyümüştü. "Bütün yollar Roma'ya çıkar" deyişi, bu ekonomik kaynakların akış yönünü de belirler. Dünya Roma'yı besliyordu. Bu büyük rantla başta Roma olmak üzere görkemli şehirler inşa edilmişti. Helenistik dönem şehirleri aynen korunarak daha da geliştirildi. Roma'dan sonra Antakya, İskenderiye, Bergama, Palmyra, Samosat, Edessa, Amid, Erzeni Rum, Neokaisareia ve Kaisareia, Tarsus, Trapezus ve daha çok sayıda Helenistik kent Doğunun yıldızları gibiydi. Avrupa'da başta Paris olmak üzere, yeni kent dünyasının ilk temellerinin, yani Uruk'larının doğuşuna tanık oluyoruz. Mimarileri Yunan kent mimarisinin aynısıydı. Ama daha büyük ve görkemlilik kazanmış olarak. Yine muhteşem su kemerleri, çarkları ve kanalları çok gelişmişti. Yollar ağı misli görülmemiş düzeydeydi. Güvenlik sağlanmıştı. Gerçekten Pax Romana vardı. Maden işletmeleri ve mimari araçlar gelişkindi. Taş ocakları ve yontmalarında ancak eski Mısır'la kıyaslanabilirlerdi. Madeni zırh kaplamalar ve silahlar doğal olarak en gelişkin zanaat konularıydı. Ticaret tamamen kurumlaşmış ve Yunan kültüründeki yerine kıyasla itibar kazanmıştı ve revaçtaydı. Ünlü tüccarlar türemişti. Ticari çıkışın güçlü bir dönemi söz konusuydu.

Hukuk belki de tarihte ilk defa bu denli gelişmiş ve kurumlaşmıştı. Hukuk kodlamaları bugün bile örnek alınır cinstendi. Hukukun doğal sonucu güçlü vatandaşlık kurumuydu. Roma vatandaşlığı büyük bir

ayrıcalıktı. Dünyadaki tüm aristokratik ve tüccar çevreler Romalılar gibi yaşamayı ayrıcalık sayarlardı. Bir nevi günümüzün kapitalist modernite yaşamı gibi Roma tarzı yaşam da bir hastalık haline gelmişti. Belki de İtalyan modacılığının dünya çapındaki etkisi bu gelenekten kaynaklanmaktadır.

Spor karşılaşmaları vahşiceydi. Gladyatör dövüşleri, aslanlarla dövüştürme ve arenalarda tutsak insanların aç aslanlara canlı olarak sunulması dehşet vericiydi. Halk bu eğlencelere alıştırılarak ahlâken düşürülmüş oluyordu. Panteonlar ve tanrılar adına yapılmış tapınaklar son dönemlerinde önemlerini büyük oranda yitirmişlerdi. Roma teolojisi Yunan teolojisini sadece tanrıların isimlerini değiştirerek benimsemişti. Vergilius, Homeros'un Troya Destanı'nı örnek alarak (Roma'ya aidiyet duygusu vermek amacıyla Troya'lı kahraman Aeneas'ın maceralarını anlatan) Roma Kuruluş Destanı Aeneis'i yazmıştı. Yunan edebiyatı dahil, tüm kültür öğeleri sadece Latinceleştirilerek benimsenmişti. Tiyatro, tarih ve felsefe yazımı buna dahildi. Yine de önemli eserler vermişlerdi. Hitabet güçlü bir sanattı. Romaca aynı zamanda bir konuşma üslubuydu. Giyim kuşam Doğunun derin etkisini taşımakla birlikte iyice özgünleşmişti. Latince yavaş yavaş Grekçenin yerine geçip standart diplomasi dili ve uluslararası resmi dil haline gelmişti. Yunan klasiklerinin kaybolmamasında, Latince çevirilerinin önemli bir rolü vardı. Politika sanat haline getirilmişti.

Roma ve Atina kültürlerini karşılaştırdığımızda, Atina kültürünün ideolojik yanının ağır bastığını, buna karşılık Roma kültürünün maddi-politik yönünün ağırlıkta olduğunu rahatlıkla belirtebiliriz. Fakat iki kültürün bir bütün oluşturduğunu görmek büyük önem taşır. Atina'nın attığı kültürel temelin semeresini ilk anda âdeta İskender ve ardılı krallıklar ve daha sonra Romalılar derlemişlerdir. Atina kültürünü düşünmeden Roma'yı tasarlamak, hele hele bir dünya imparatorluğuna taşırmak imkânsız gibidir.

Fakat çok daha önemli olan, bu iki kültürün Doğu kültürünün gelişme evrelerinden sonuncusunu teşkil etmesidir. Sanıldığının aksine, Atina ve Roma orijinli bir kültür ve imparatorluk yaratılmamıştır. İkisi de Doğu kültür kaynaklarının yerel koşullarla beslenerek daha üst düzeyde bir sentezle sonuçlanmasıdır. Avrupa bile bu kültür kaynaklarının Roma ve Atina senteziyle bir kez daha kaynaştırılmasıyla kendi

büyük kültür devrimini başarmıştır. Doğu kültürünün beşiği olan Mezopotamya ve Mısır dışında bir Avrupa kültürü tasavvur edilemez.

Maddi planda da tarihsel gelişmeler bir bütündür. Uruk'tan başlayarak oluşan ve çoğalan kentler bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlılık arz eder. Gördük ki, hemen her uygarlığın bir 'Uruk'u vardır. Bu tesadüfî bir husus değildir; kent diyalektiğidir. Neolitik kültürün doğuş ve yayılışında da karşımıza aynı diyalektik gelişme çıkmaktadır. Toplumsal gelişmeleri tarihsel ve mekânsal zeminlerden kopararak anlamlandıramayacağımızı uygarlığın yayılmasına ilişkin bu kısa derleme ve değerlendirmemizde gözlemlemekteyiz.

Dünyamızın uygarlık sistemleri tarafından fethi ağırlıklı olarak Roma uygarlığıyla tamamlanmıştı. Hatta eski alanların yeniden fethi gibi bir kısırdöngüye bile çoktan girilmişti. Uygarlıklar arasında yaşanan yeniden fetih savaşları esas olarak gasp ve talan karakterindedir. Çünkü uygarlıkların karakterleri benzerdir. Hepsi de biriken rantı (Bu kavramla mülk gelirlerini kastediyorum. İster özel ister devlet mülkü haline getirilsin, mülkleştirilmiş topraklarda çalıştırılan insanların karınlarını doyurmasından sonra el konulan tüm değerler mülkiyet gerekçesine dayanır ve rant sayılır) talan etme ve kendi mülkiyeti haline getirme peşindedir. Dolayısıyla uygarlıklar arası çatışma ve el değiştirmelere dayanan yayılımlar yeni değer yaratımından ziyade, değer tahribatıyla birlikte gerçekleştirilir.

Geriye dönüp baktığımızda, Asurlarla başlayan sürecin önceki uygarlık değerlerinin gasp edilmesiyle kendini daha öncekilerden ayırt ettiğini görmekteyiz. Hitit, Hurri, Fenike ve Mısır uygarlıklarını dehşetle ele geçirmek ve insan kellelerinden kaleler ve surlar yapmakla övünen bir zihniyete sahip Asur imparatorları aslında bir gerçeği çok açıkça itiraf etmiş oluyorlar: Uygarlık savaşlarının bir vahşet olduğu gerçeğini. Hegel aynı mantığı 'tarihin mezbahalıkları' olarak değerlendirmişti. Nedeni mülkiyetin ve rantın el değiştirmesi olunca, başka türlü gerçekleşmesi de olası görünmemektedir. Bir tarafta yaşamı tamamen uygarlık kültürüne bağlı bir toplum, diğer tarafta bunu gasp etmek isteyen başka bir uygar toplum: Ancak biri diğerini tüm maddi ve manevi değerlerinden kopardığında amacına erişeceğine göre, diğerine yok olmaktan başka alternatif kalmıyor. Teslim olsa bile (Ki, çocuklar ve kadınlara el konulup yetişkin erkeklerin öldürül-

mesi bir kuraldır), nüfusun en yetkin kesimini imha olmaktan başka bir sonuç beklemiyor. Trajik olan budur.

Yunan aydınları bu hususu iyi çözmüşler ve klasik çağın en trajik öykülerini yazmışlardır. Sümer destanları da aynı türden trajik öykülerdir. **Nippur'a Ağıt** ve **Agade'nin Lanetlenmesi** öyküleri âdeta bugünkü Bağdat'ın halini haber verir gibidir. Pers İmparatorluğu da benzer bir üne sahiptir. Özellikle Ege kıyılarını bağımsız gelişmeden alıkoyması, tarihin en trajik kayıplarından birine neden olmuştur. Ardından İskender sanki karıncalar üzerinden geçen bir silindir gibi aynı uygarlık mantığını kullanmıştır. Tanrı-krallık her zaman insanları karınca gibi ezmekle sağlanan bir unvan oluyor. Bazı insanların egosuna böylesi gelişmeler sığabiliyor. Roma'nın yaptığı, bu mantığı belki de en sanatkârane niteliğine kavuşturmaktan ibarettir. Aynı kısırdöngü, vahşetle el değiştirmeler, eski sahiplerin tebaalarıyla birlikte yok edilmesi veya faydalı esirler haline getirilmesi insanlık vicdanının kurutulması eylemi değil de nedir?

Tek tanrılı dinler araştırıldığında, bu dinlerin yeni bir zihniyet ve pratikle çok tanrılı ve putperestlikle eş tutulan uygarlık rejimlerine karşı çıkmalarının tarihin en anlamlı gelişmelerinden biri olduğu görülür. Her ne kadar bazı uygarlıksal yayılmalar bu dinler temelinde devam ettiyse de, başka bir gelişmeyle karşı karşıya olduğumuz açıktır. Bu yönlü çıkışları ayrı bir başlık halinde yorumlayalım.

4- UYGAR TOPLUM AŞAMALARI ve DİRENİŞ SORUNLARI

Dördüncü yüzyılın sonlarında Roma'nın çöküşüyle sadece bir kent ve aynı kentin adını taşıyan bir uygarlık çökmüyor; tüm ilkçağ ve klasik çağ uygarlıklarının uzun bir dönemi sona eriyor. Ardından gelen ve 'karanlık dönem' diye anılan yüzyıllara ortaçağ denilmesi adettendir. Bu tür bir tanımlama tarih biliminin inşa tarzından ileri gelmektedir. Yetkin bir anlam değeri yoktur, hatta anlam bozucu yönü daha fazladır. Ortaçağa feodal dönem diye başka bir ad verilmesi, özellikle Marksist tarih anlayışının toplumu biçimlendirme metodundan kaynaklanmaktadır. Toplumsal açıdan feodalite tanımı biraz zoraki kaçıyor, anlam derinliği vermiyor; belki de belirttiğimiz gibi daha çok anlamın karıştırılmasına hizmet ediyor.

Roma'nın çöküşünü ilk ve klasik çağın tüm köleci sisteminin çözülüşü olarak yorumlamak anlam derinliği sağlayabilir. Nitekim çözülüşünde en büyük pay sahibi olan Hıristiyanlığın Manifestosu sayılan **İncil**'in kökeninin Sümer ve Mısır dönemlerine kadar dayandırılması bu çağ bütünlüğünün karşı cepheden ifadesidir. Aynı hususlar İslâm ve Bizans ikilemi için de geçerlidir.

Bence Roma'dan sonraki dönem farklı bir yorumlama gerektirmektedir. Giriş kabilinden de olsa, yeni döneme hem 'karanlık ortaçağlar' hem de 'nurlu Hıristiyan ve Müslüman çağları' demek olup bitenin anlamını tam vermekten uzaktır, hatta çarpıtmaktadır.

Uygarlık değerlendirmemiz boyunca hep rahiplerin inşacı özelliklerinin öneminden bahsettik; daha doğrusu rahiplerin bu özelliklerini gözlemledik. Ardından rahipler dönemine son vererek krallık dönemini başlatan politik ve askeri güç sahiplerinin uygarlık süreçlerine ezici biçimde kendi damgalarını vurduklarını gördük. Bir bütün olarak uygarlık kültürünün neolitik kültürle çatışarak, bu kültürün alanını sürekli daraltıp kendisini sömürgeleştirerek ve asimile ederek tasfiye etmeye çalıştığını en güçlü yorumumuz olarak belirttik. Dar sınıf mücadelesini aşan kültürler çatışmasının daha önemli olduğunu ifade ederek, sınıf mücadelesinin bunun bir parçası olarak değerlendirilmesi gereğinin önemini vurguladık. Ayrıca uygarlıkların kendi aralarında çatışmalarını bir 'mezbaha' olarak değerlendirdik.

Tüm bu anlatımları iki kavram altında yeniden yorumlamak bana daha öğretici geliyor: İdeolojik ve maddi kültür olarak. Fernand Braudel'in kapitalist kültüre 'maddi kültür' demesini önemli buluyorum. Bu kavramı sadece kapitalist uygarlık için değil, tüm sınıf, kent ve devletli uygarlıklar için kullanıp yaygınlaştırmak çözümleme olanaklarımızı arttıracaktır. Maddi ve manevi kültürün birbirinden kopartılması uygarlık süreçlerinin kuruluş aşamalarından kapitalizme kadar aralıksız devam etmiştir. Kapitalizm maddi kültür boyutunda bu sürecin sadece en son aşamasını ve zirvesini temsil etmektedir. İdeolojik (Manevi de denilebilir) kültür de başlangıçtan itibaren var olup, özgürlük sosyolojisinin kapitalizme denk gelen aşamasında zirve yapmak durumundadır. Araştırmamızı bu yönüyle geliştirdiğimizde hem tüm uygarlık tarihi boyunca uygarlık ve karşı direniş boyutunda maddi ve ideolojik kültürün ilişkileri ve çatışmalarındaki anlam gücümüzü arttırmış, hem de özgürlük sosyolojisiyle 'ortaçağ ve kapitalist mo-

dernite' bağlantısını kurup, ideolojik kültür boyutunda özgür yaşamın anlamını değerlendirmemize güçlü bir hazırlık yapmış olacağız.

Yapacağım yorumlar daha çok şimdiye kadar gözlemlediğimiz neolitik kültürün ve uygarlık kültürünün değerlendirilmesi temelinde özgürlük sosyolojisinin inşasına ilişkin bir deneme çalışması olacaktır. Asıl özgürlük sosyolojisini inşa çalışmalarımızı ise çok daha kapsamlı olarak kapitalist uygarlığa ilişkin gözlemlerimizi yaptıktan sonra sunmaya çalışacağız.

a- Neolitik kültürün ideolojik ve maddi kültür olarak ayrımında ciddi sorunların olamayacağını, bu kültürün daha çok tıkanma sürecine girdiğinde ve uygarlık toplumunun gelişmesi karşısında kendini savunamadığında yoğun sorunlarla karşılaştığını belirtmek durumundayım. Öncelikle sürekli başlık konusu yaptığım 'sorunlar' kavramını açma gereğini duyuyorum. Kullandığım anlamıyla bu kavram, ideolojik ve maddi kültürün birey ve toplum tarafından artık sürdürülemez hale gelen kaotik durumunu ifade etmektedir. Sorunlu halden çıkış ise, yeni toplumun anlamlı yapısını kazandıktan sonraki düzenlenmiş halini ifade eder. Çokça yorumlamaya çalıştığım gibi ideolojik kültür yapılar, kurumlar ve dokuların ne tür bir işlevle yüklü olduklarını, anlamlarını ve zihniyet hallerini anlatmaktadır. Görüngü, olgu, kurum, yapı ve doku gibi kavramlarla izah etmek durumunda olduğum maddi kültür, işlevin ve anlamın görünen ve elle dokunulan kısmını ifade eder. Evrensellikle bütünleştirmek istersek, enerji-madde diyalektik ikilemini toplumsal gerçeklikte aramaya ve yorumlamaya çalışır.

Bu kavramlar ışığında bakıldığında, neolitik toplumun ideolojik ve maddi kültür öğeleri arasında yaşamı tehdit edecek ve çatışmaya götürecek hususların ağırlıklı olarak özellikle kuruluş ve kurumlaşma aşamasında oluşmadığı anlaşılabilir. Toplumsal ahlâk buna fırsat vermemektedir. Toplumsal çatlağa yol açan temel etken olan özel mülkiyet gelişme fırsatı bulamamaktadır. Bununla bağlantılı diğer bir konu olan cinsiyetler arasındaki işbölümü de henüz mülkiyet ve zor ilişkisini tanımamaktadır. Ayrıca ortak çalışmanın ürünü olan besin elde etmede de özel mülkiyet söz konusu değildir. Tüm bu hususlarda hacim ve sayı olarak büyümemiş toplulukların birbirleriyle sıkı bağ içinde ortak ideolojik ve maddi kültürleri söz konusudur. Özel mülkiyet ve zor bu yapıyı bozacağından hayati bir tehlike olarak görülmekte, paylaşım ve dayanışma ahlâklarının temel kuralı olarak toplumu

ayakta tutan temel ilke olmaktadır. Neolitik toplumun içyapısı bu anlam ilkesi gereği son derece sağlam görünmektedir. Bu toplum tarzının binlerce yıl sürmesinin nedeni de bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Uygarlık toplumuyla kıyaslandığında, toplum-doğa ilişkisinde de uçurumun açılması şurada kalsın, ekolojik ilkeye uyum her iki kültür bakımından güçlü bir biçimde sürmektedir. Toplumun zihniyetinde doğa kutsallıklar ve tanrısallıklarla yüklüdür. Doğa aynen insan gibi canlı kabul edilmektedir. İnsana hava, su, ateş, her tür bitkisel ve hayvansal besin sunduğu için tanrıyla eş tutulmakta, daha doğrusu tanrısallığın en güçlü öğesi olmaktadır. Tanrı ve tanrısallık kavramının en güçlü nedenlerinden birinin bu gerçeklikte yattığı yoğunca gözlemlenmektedir.

Uygar toplumun tanrı kavramına yüklediği anlamı yeri geldiğinde yorumlayacağız. Mühim olan, neolitik toplumun zihniyetini büyük oranda işgal eden tanrısallıkların hem baskı, sömürü ve zorbalıkla hem de bu olguların örtbas edilmesiyle ilgisinin bulunmamasıdır. Toplum daha çok rahmet, şükran, bolluk, sevgi ve coşku gibi duygularla yaklaştığı, işler kötüye gittiğinde ise korku ve ışık gibi kavramlarla bağlantısını kurduğu bu tanrısallıklarla uyumlu geçinmeye (yani bilimsel anlamıyla ekolojik davranıp doğayla uyumlu geçinme, çevreci olma) büyük önem verilmektedir. Gerektiğinde en değerli varlıklarını, kendisinin bir parçası olan çocuklarını, genç erkeklerini ve kızlarını kurban olarak sunmaktadır. Tanrının toplumsallık yönü ise eski klan toplumunda da kült olarak kabul edilen 'totem', 'tabu' ve 'mana' gibi kavramlarla ifadelendirilmekte, topluluğun atasal varlığının kendisi olarak kabul edilmektedir. Bir nevi 'atacılık', 'ana-tanrıça' dini olarak anlam bulmaktadır. Kutsallık ifade eden totem, tabu ve mana kavramları tam tanrısallık sayılmasa da, zihniyetlerinin ağır bir bulutu olarak hep başlarının üstünde dolaşmaktadır. Kutsallık da özünde yaşamları üzerinde etkide bulunan her şeye karşı (bazen huşu ve coşku, bazen korku ve endişe, bazen sevgi ve saygı, bazen de acı ve ağlayış içinde) gösterdikleri tutumdur; nesneler ve anlamların yaşamları üzerindeki etkilerine biçtikleri değerdir. Ahlâk olarak da yorumlayabiliriz. Zaten ahlâkın temelinde de kendi topluluklarını ayakta tuttuklarına inandıkları ve temel rol oynayan bu tanrısallık ve kutsallıklar vardır. Topluluklar bu konuda çok ciddidir. En ufak bir kural ihlalinin,

saygısızlığın ve kurban sunmamanın felaketle sonuçlanacağına inanırlar. Yani tam ahlaki toplumlardır.

Toplulukların öz kültürleri haline getirdikleri bitkilerle evcilleştirdikleri hayvanları üzerinde her ne kadar bir toplumsal aidiyetleri varsa da, buna mülkiyet denilemez. Mülkiyet nesnellik gerektirir. Oysa ortada nesnel-öznel ayrımına yol açacak bir zihniyet henüz söz konusu değildir. Nesneleri kendileri gibi saymaktadırlar. Birbirleri kendileri için ne denli mülkse, kültüre ve evcilleşmeye çektikleri bitkiler ve hayvanlar da o denli mülktür. Dolayısıyla ciddi bir ekolojik ihlalden söz edilemez. Şüphesiz mülkiyete yol açacak bir başlangıç yapılmıştır. Ama bunun gerçek anlamda mülkiyete dönüştürülmesi uzun süre sonra başka koşullarda gerçekleştirilecektir. Anlattıklarımızdan neolitik toplumu 'cennet' olarak gördüğümüz anlamı çıkarılmasın. Toplumun kendisi henüz gençtir ve geleceği belirsizdir; sıkça değişen doğa koşullarından dolayı kırım olasılığıyla karşı karşıya bulunması nedeniyle tehlike altındadır. Toplum bunun bilincindedir. Zaten zihniyetine damgasını vuran da budur. Buna çare olarak, çok safça da görülse, mitolojik ve dinsel boyutlu bir metafizik geliştirmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Ana-kadın çevresindeki kolektif yaşam ve ona dayalı kutsallık ve tanrısallık metafiziğinin anlamını bu yorumlar temelinde daha iyi anlayabiliriz. Ana-kadın doğa gibi doğurganlığı, besleyiciliği, şefkati ve yaşamdaki büyük yeriyle hem maddi hem de manevi kültürün başat öğesidir. Kocalığı bir yana, erkeğin toplum kolektivitesi üzerinde henüz 'gölgesi' bile yoktur, olamaz. Toplumun yaşam şekli buna izin vermemektedir. Dolayısıyla erkeğin hâkim cinsiyet, koca, mülk sahibi, devlet sahibi gibi vasıfları tamamen sosyal karakterlidir ve sonradan gelişecektir. Toplum demek ana-kadın, çocukları ve kardeşleri demektir. Muhtemel koca adayı erkek ise ancak kocalığı dışında bir marifet gösterirse, örneğin iyi avcılık yaparak, bitki ve hayvan yetiştiriciliğiyle yararlılığını kanıtlarsa kabul görebilir. "Karımın erkeği, çocuklarımın babasıyım" gibi bir hak ve duygu sosyal olgu olarak henüz gelişmemiştir. Unutmayalım, psikolojik boyutları hiç yoktur denilmese de, babalık ve hatta analık esas olarak sosyolojik kavram ve olgulardır, algılardır.

Neolitik toplum ne zaman darboğaza girdi veya aşılmaya çalışıldı? Bu konuda iç ve dış nedenler temelinde yorumlar geliştirmek müm-

kündür. Erkeğin zayıflığını aşıp başarılı avcı haline gelmesi ve etrafındaki maiyetiyle güçlü bir konumu yakalaması anaerkil düzeni tehdit etmiş olabilir. İyi bitki ve hayvan yetiştiriciliği de bu güce yol açmış olabilir. Ağırlıklı gözlemlerimiz ise neolitik toplumun dış etkenlerden kaynaklanan nedenlerle eritildiğini göstermektedir. Bu etken şüphesiz rahibin kutsal devlet toplumudur. Aşağı Mezopotamya ve Nil'in ilk uygar toplum öyküleri bu yaklaşımı büyük oranda doğrulayıcı niteliktedir. Kanıtlı olarak anlattığımız gibi, gelişmiş neolitik toplum kültürüyle alüvyonlu topraklarda suni sulama teknikleri bu toplum için gerekli artık-ürüne yol açmıştır. Artık-ürünün büyüklüğü etrafında kentleşen yeni toplum devlet biçiminde örgütlenmiş, ağırlıklı olarak erkek gücüyle çok farklı bir pozisyonu yakalamıştır. Artan kentleşme metalaşma demektir. O da ticareti beraberinde getirir. Ticaret ise koloniler şeklinde neolitik toplumun damarlarına sızarak, gittikçe artan biçimde metalaşmayı, değişim değerini (Neolitik toplumda nesnelerin kullanım değeri geçerlidir. Değişim yerine armağan olarak sunma esastır) ve mülkiyeti yaygınlaştırıp bu toplumun çözülmesini hızlandırır. Uruk, Ur ve Asur kolonileri bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Neolitiğin ana bölgesi olan Orta ve Yukarı Dicle-Fırat havzaları bu temelde uygarlığa katılmıştır. İster neolitik seviyeye erişmiş ister henüz erişmemiş tüm klan toplulukları, ezici bir biçimde uygar toplumun dıştan gelen saldırılarıyla, devletli toplumun işgal, istila, sömürgecilik, asimilasyon ve yok etme yöntemleriyle karşılaşmışlardır. Gözlemlerimiz insan topluluklarının bulunduğu tüm bölgelerde bu yönlü gelişmelerin yaşandığını göstermektedir. Daha sonraları üst aşamaya geçen uygar toplumun her alandaki saldırıları sonucunda çözülme sürecine giren toplumun kök hücresi diyebileceğimiz neolitik toplum ve önceki dönemlerden kalmış topluluklar günümüze kadar kalıntı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Şahsi düşünceme göre, uygarlık öncesi toplum asla bitirilip yok edilemez. Bu toplumlar çok güçlü olduklarından değil, tıpkı kök hücre olgusunda rastladığımız gibi toplumsal varlığın onlar olmaksızın mümkün olmamasından ötürü böyledir. Uygar toplum ancak kendinden önceki toplumla birlikte var olabilir. Bu husus tıpkı işçi olmadan kapitalizmin mümkün olamaması gibi bir gerçekliktir. Uygar toplum varlığını ancak uygarlaşmamış veya yarı-uygarlaşmış toplumlara da-

yanarak diyalektik olarak da mümkün kılabilir. İmhalar, yok etmeler kısmen gerçekleşmiş olabilir. Ama bunun tamamıyla gerçekleşmesi toplumsallığın doğasına aykırıdır.

Bununla birlikte tarih boyunca ayakta kalan neolitik toplumun ideolojik kültürünü küçümsememek gerekir. Analık hukuku, toplumsal dayanışma, kardeşlik, çıkarsız ve salt toplum amaçlı sevgi, saygı ve iyilik düşüncesi yani ahlâk, karşılıksız yardımlaşma, gerçek değer üretenlere ve toplumu yaşatanlara saygı, kutsallık ve tanrısallık kavramlarının saptırılmamış özüne bağlılık, komşuya saygı, eşitliğe ve özgür yaşama özlem gibi ölümsüz değerler bu toplumun temel varlık nedenleridir. Bunlar aynı zamanda toplumsal yaşam sürdükçe varlıklarını asla yitirmeyecek değerlerdir. Baskı, sömürü, gasp, talan, tecavüz, katliam, vicdansızlık (ahlâksızlık), yok etme, eritme gibi toplum için gereksiz çok sayıda maddi ve manevi kültür öğeleriyle yüklü olan uygarlık değerlerinin toplumdaki varlığı geçicidir. Bunlar daha çok hastalıklı ve sorunlu toplumun vasıflarıdır.

Hazırlamayı düşündüğüm **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunmamda uygarlıklı toplumun hastalıklı ve çarpıtılmış değerlerini aşıp geriye kalan kalıcı toplum değerlerinin özgür, eşit ve demokratik toplumla nasıl bütünleştirilebileceğini yorumlayacağım.

b- Uygar toplumu üç aşamalı yorumlamak öğretici olabilir. İlk, orta ve son aşamalar olarak. Fakat uygar toplumun bir bütün olduğunu, bu tür ayrımların çözümlemeler açısından kolaylık sağlayabileceğini, somutta ise 'uzun süre' açısından karmaşıklığını ve bütünlüğünü koruyacağını iyi bilmek gerekir.

Uygar topluma yakıştırılan kibarlık, incelik, centilmenlik, kurallara saygılılık, ölçülülük, planlı olma, akıllılık, haklara bağlılık, barışçıllık gibi sıfatlar tamamen yakıştırmadır ve sadece propaganda değeri taşır. Uygar toplumun gerçek yüzü şiddet, yalan, kandırma, kabalık, entrika, savaş, esaret, yok etme, kulluk, vefasızlık, gasp, talan, vicdansızlık, hukuk tanımama, güç ilkesine tapınma, kutsallık ve tanrısallık ilkesini bir avuç çıkarcı azınlık için saptırıp kullanma, tecavüzcülük, cinsiyetçi toplumsallık, bir taraf mal ve mülke boğulmuşken diğer tarafta açlık ve sefaletten ölme, geniş köle yığınları, avare köylüler, işsiz işçiler gibi yaşamın doğasına aykırı toplumsal hastalık ve çarpıklıklarla yüklüdür. Propagandanın gücü ve sahte, kötü bir metafizik

yaklaşımla gerçek yüzünü gizlemek için sürekli örgütlü bir çaba harcar.

Sıkça yaptığımız daha bilimsel bir tanımla uygar toplum kentle birlikte gelişen, sınıflaşmayla gerçekleşen ve devlet adı verilen örgütle yönetilen toplumdur. Etnisite-aşiretteki akrabalık ve dayanışma en çok hiyerarşiye kadar bir toplumsal farklılaşmaya yol açar. Sınıf bölünmesi ve devlete erişim aşiretin doğasına uymaz. Aşiret kültürü sınıflı ve devletli kültüre uymaz. Sınıflaşmanın esas özü artan artık-ürün üzerindeki tasarruf biçimiyle başta toprak olmak üzere üretim araçları üzerindeki gasp ve özel mülkiyettir. Her zaman söylendiği gibi bir hırsızlık olan mülkiyet toplumdan çalınmış değerlerdir. Devlet örgütlenmesi esas olarak bu mülkiyetin korunması ve artık-ürün toplamının sahiplerine dağıtılmasının kolektif aracıdır; örgütlenmiş mülk, artık-ürün ve artık-değer sahipliğidir. Tabii bunun için tarih boyunca muazzam ordular, bürokrasiler, silahlar, meşrulaştırma araçları gerekmiştir. Devlete bağlı bilim, ütopya, felsefe, sanat, hukuk, ahlâk ve din türetilmiştir. Anlamsız bir metafizik tüm bu kategorilerin toplumsal rollerini ve özgür yaşamla bağlarını çarpıtmıştır. Uygar toplumun ideolojik ve maddi kültürle bağlantısı büyük bir karmaşa ve çarpıtmayı içermesine rağmen, esas olan yapısallığıdır. Bu da maddi kültürün gittikçe artan varlığıdır. İdeolojik kültürün yokluğundan bahsetmiyoruz. Bu kültürün varlığının iki temel özelliği bulunmaktadır: İkinci planda kalma ve çarpıklık.

Bu hususları kavramak için daha da açıklamak gerekir. Bilindiği üzere yapısallık ve işlevsellik kabul gören birer ‘anlambilim’ kavramlarıdır. Her yapının bir işlevi, her işlevin bir yapısı vardır. Kaos durumunda yapı ve işlev kriz yaşar. Dağılma ve çözülmeyle karşı karşıya kalır. Bu arada bazı geçici karışık yapılar ve çelişik işlevler de devreye girer. Bahsettiğim bu husus evrensel nitelik taşır. Örneğin suyun yapısallığı H_2O’dur. Evrenin hangi köşesinde olursak olalım, H_2O bileşimi oluşmuşsa yapısallık kurulmuş demektir. İşlevsellik ise ‘su’ dediğimiz son derece saf, akışkan bir niteliktir. Donması veya buharlaşması, asıl yapısında bozulma ve dolayısıyla işlevselliğini yitirmesi veya işlevselliğinin sınırlanması anlamına gelir. Tahta veya madenden bir masa yapmak yapısal bir çalışmadır. Masanın yararlılığı işlevselliğidir. Aynı tahta ve maden parçaları masa olmaktan çıkarsa işlevselliğini yitirir. Yok olmasalar da işlevleri yok olur. Yamuk yumuk masalar da müm-

kündür. Bu durumda hem yapısal hem de işlevsel bozukluklar kaçınılmazdır.

Evrendeki her oluşum yapısal ve işlevsel olmayı birlikte taşımak gibi bir özelliğe sahiptir. En genel anlamıyla maddeyi yapı olarak yorumlarsak, bu yapıyı ayakta tutmak için aklımıza hemen enerji gelir. Enerji madde için işlevselliktir. Enerji-madde birlikteliğinde enerjinin esas olduğu bilimce kanıtlanmıştır. Maddi yapılar enerjisiz olmaz, ama enerji maddi yapı olmaksızın da var olabilir. Maddenin yok olabileceği (yapısallık olarak) ama enerjinin yok edilemeyeceği daha anlaşılır bir husustur. Tabii enerjinin işlevselliğini geliştirmesi de bilebildiğimiz kadarıyla maddi yapılanmaları zorunlu kılmaktadır. Canlılık bile ancak çok gelişmiş belli maddi yapılar ve ortamlarla bağlantılıdır. Maddi karşılığı olmayan, daha doğrusu maddi yapısallığı bulunmayan bir canlılık düşünülememektedir. Varsa bile biz bilmiyoruz. Genelleştirirsek, en gelişmiş maddi yapısallıkların karşılığı en gelişmiş bir işlevselliğe denk düşebilir.

Toplumdaki maddi yapı ve işlevselliğin karşılığı maddi kültür ve ideolojik kültürdür. Toplumsallığı yorumlarken uygar toplumdaki maddi yapının aşırı gelişkinliğine karşılık işlevselliğini tam geliştirememenin de ötesinde yitirdiğini, tüm bunlara karşılık yapıları da bozduğunu gördük. Bunun temel nedeni ise toplumsallığı mümkün kılan ana yapısal ve ideolojik kültürlere bağlı kalmaması, onları aşırı zorlamasıdır. Şuna benzetebiliriz: İçine petrol karıştırmak suyu bozar ve su işlevselliğini yitirir. Petrol da su gibi akışkandır. Ama işlevi bambaşkadır. Eğer maddi kültürün gelişmesi ideolojik kültürün gelişmesine denk düşüyorsa ve onunla uyumluysa, bunun sakıncasını veya toplum üzerinde olumsuzluğunu söylemleştiremeyiz. Normal olan budur diyebiliriz. Fakat maddi kültürün gelişmesi ve çok dar bir toplumsal grubun elinde birikmesi durumu ise, kesinlikle hem genelde toplumun yapısal ve işlevsel açıdan bozulması, hem de dar anlamda büyüyen maddi kültür ve eriyen ideolojik kültür anlamına gelir.

Bir örnekle fikrimizi daha iyi açıklayabiliriz. Mısır piramitleri dev maddi yapılardır. Fakat bunların karşılığı işlevselliğini, anlamlı yaşamını ve özgürlüğünü, yani ideolojik kültürünü yitirmiş milyonlarca insandır. Uygarlık işte böyle bir şeydir. Dev yapılar inşa edebilir; tapınaklar, kentler, surlar, köprüler, tarlalar, ambarlar ve hatta ürünlerle büyüklüğünü görünür kılmış olabilir. Böylesi toplumlar uygarlıklarda

mümkündür. Fakat aynı toplumda işlevsellik, yani ideolojik kültür değeri arandığında karşılaşılan şey ya bu değerin yitikliği ya da çarpıklaştırılmış halidir. Bir azınlık toplumun genelinden kopmuş, onu acımasız bir baskı ve istismar altına almış, ideolojik kültüründen ya kopartmış ya da bu kültürü çarpıtarak sunup toplumu asıl ideolojik kültür değerlerinden yoksun bırakmıştır.

Azınlığın beslendiği hem maddi hem de ideolojik kültür ise çift yönlü hasta bir topluma yol açar. Maddeye boğulmuş, çevresel ve özgür bir ideolojiden ise tamamen kopmuştur. 'Toplumsal sorun' dediğim haller bu diyalektik gelişmenin sonucudur. Uygar toplum tam da bu nedenle çevreden kopar. Bu kopuş sanıldığı gibi nitel olmayıp ontolojiktir. Yani uygar toplumun varlığı zorunlu olarak çevreden kopmayı gerektirir. İster eski haliyle doğa-toplum bütünlüğü içinde ele alınsın, ister en bilimsel ifadeyle doğa-toplum bütünleşmesi biçiminde anlaşılsın, çevre ve ekolojinin gereksindiği toplum uygarlığı oluşturan temel ölçütleri, yani sınıf, kent ve devleti aşmayı gerektirir; yeni toplumun maddi ve ideolojik kültürünün dengeli ve uyumlu olmasını varsayar. Burada kaba bir yok etme eyleminden bahsetmiyorum. Toplumun içte dengeli ve uyumlu maddi ve ideolojik kültürü doğayla bütünleşmeyi özgürleşmiş doğa (Murray Bookchin'in deyişiyle 'üçüncü doğa') olarak gerçekleştirirken, aynı zamanda beraberinde uygar toplumun dengesiz doğa-toplum çelişkisinin aşılmasına da yol açar.

Bu genel kavramsal perspektif altında uygar toplumun ilk inşa dönemini yorumladığımızda, hemen tümünün dev bir maddi kültür görüngüsü olduğu görülür. Mısır'ın dev piramitleri, Sümerlerin zigguratları, Çin'in Yeraltı Şehri, Hintlilerin tapınakları, Latin Amerika'da benzer kent ve tapınaklar açıkça maddi kültürün varlığını sergiler. İçindeki mana, yani ideolojik kültür ise mumyalanmış cesetler, tanrı heykelleri, kralın öte dünyada da ordusuyla yürüyüşüdür. Anlam donmuş veya müthiş çarpıtılmıştır. İnsan psikolojisindeki 'ben' kavramına vurgu yaparak bu durumları anlamlandırmak da mümkündür. Ama asıl anlamın toplumsallıktaki dönüşümde yattığı açıktır. Toplum olmadan veya dönüşmeden böylesi yapıların akla bile gelemeyeceği anlaşılırdır. Kralın tanrılaştırılması da bir zihniyet durumudur. Fakat bu çarpıtılmış ve toplumu var eden temel ideolojik zihniyeti yıkan bir zihniyettir. Gerçek toplumsal zihniyetin, ideolojik kültürün yıkılması pahasına

oluşmuş, tek tanrılı dinlerin büyük bir öfkeyle mahkûm ettikleri ve varlık nedenleri temelinde karşı çıktıkları bir zihniyettir. Kentte üslenmiş ve kendini sınıf devleti olarak örgütlemiş olan bu toplumun büyük birikimini maddi kültür olarak değerlendirirken, çarpık zihniyetini kötü metafizik, doğayı dışlamasını, doğanın üstüne çıkmasını ve kendini tümüyle doğa dışında bir yaratıcılık olarak sunmasını ise ideolojik kültürün ikinci plana düşmesi ve çarpıtılması olarak yorumluyoruz.

Bu aşamanın tepkisiz, coşkulu ve acısız karşılandığını ve mucizevî olarak değerlendirildiğini belirtmek mümkün değildir. Mitolojik anlatım gerçeğin çok gizlenmiş ifadesidir. Gerek mitoloji gerekse kutsal din belgeleri bir nevi direniş öyküleridir. Başlangıçtaki direnişi ideolojik kültürün başkaldırısı olarak yorumlamak anlamlı bir saptamadır. Direniş çok boyutludur. Öncelikle kadının ev hapsine ve erkek bağımlılığına alınmasına karşı büyük direnişi İnanna figüründe nettir. Kurulur kurulmaz kentlerin etrafını çeviren surlar etnisitenin tam bir ideolojik kültür başkaldırısının sembolüdür. Yaratıcı tanrı ve kul insan anlayışı derinliğine çözümlendiğinde, büyük bir sınıf mücadelesinin verildiği görülecektir. Yaratıcı tanrı imalatı asıl özünden boşaltılan doğa-tanrı anlayışının yerine ikame edilmiştir. Aslında yaratımla ilişkisi olmayan, ondan kopan yönetici sınıf tam bir ideolojik çarpıtmayla kendisini yaratıcı maskeli tanrı olarak ilan eder, buna karşılık gerçek yaratıcı ve anlamlı kutsallık ve tanrısallıkların sahibi olan toplum üyelerini dışkılarından yaratılmış olarak vasıflandırırken, büyük bir sınıf savaşımını da mitolojik dille ifade etmektedir.

İdeolojik kültürün büyük düşüşü bu anlatımlarda gizlidir. Uygarlığın ilk inşa konusuna ilişkin mitolojik anlatımlar, özellikle büyük bir maharetle tanrılar inşa etme sınıfsal mücadelenin ideolojik biçimi olarak okunabilir. O dönemin zaten başka bir anlatım dili de yoktur. Kentler arası rekabet ve kentlerin yakılıp yıkılması şiddetli bir sosyal mücadeleye tanıklık etmektedir. Destan türü anlatımlar, panteon düzenlenişleri, kent mimarileri ve mezar yapıları sınıflar arasındaki uçurumu ve kırsal toplumla açılan mesafeyi netçe yansıtır. Firavun ve Nemrut öyküleri toplumun derinliğine yarılmasının belgeleridir. Aşiret ezgileri de uygarlık saldırıları karşısında yaşadıkları zorluklar ve çaresizliklerin izlerini taşır.

Uygar toplumun inşa döneminden günümüze kadar ulaşan en derli toplu direnişlerin başında peygamberler geleneği gelir. Öyküleri Âdem ve Havva yani ilk iki insanla başlatılan anlatımın tüm özellikleri ideolojik kültürün damgasını taşımaktadır. Neolitik toplum karşısında tanrılaşan uygarlığın zihniyetini kavramak amacıyla doğru değerlendirdiğimizde, Âdem ile Havva öyküsünün efendi-köle çatışmasının ilk ipuçlarını sunduğunu görürüz. Âdem'in Tanrı ile diyaloglarını efendi-köle ayrışımı olarak görmemiz mümkün olduğu gibi, Âdem ile Havva ilişkilerinin de ana-kadının ikinci plana düşüşünü sembolize ettiğini belirtebiliriz. Nuh'un tufandan çıkışı, zorba efendi karşısında neolitik toplumu âdeta gemiye yükleyip uygarlığın ulaşamayacağı dağlık alanda yeniden inşasını anımsatır. Öykü zaten Sümer toplumu ile ayakta kalmak için direnen neolitik toplumu anlatmaktadır. Başlangıcını uygar toplumun inşasına kadar taşıyabileceğimiz bu iki peygamber geleneği, direnişin başından beri mevcudiyetini ve en az uygarlığın sürekliliği kadar bir sürekliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Hanedan tarihleri üst sınıf tarihleri oldukları gibi, peygamberlik tarihleri daha çok direnen kültürler, kabileler ve kahramanlar tarihidir. Peygamberlerin hepsinde var olan ortak öğe putperestliğe karşı çıkmalarıdır.

Uygar toplum putçuluğuyla kabilelerin totem ve benzeri simgelere dayalı inanç sistemini birbirinden ayırmak gerekir. Uygar toplumun panteonunda bir araya getirilen tanrılar, dönemin yönetici figürlerinin kopyaları gibidir. Zaten hepsi insan şeklindedir. Daha da ötesi, yönetici insanların ta kendileridir. Peygamberlerin bu figürlere saldırmalarıyla yöneticilere saldırmaları özde aynıdır. Anti-putperestlik anti-devletçiliktir; kurumsallaşan toplumu sembolize eden tüm kavramlar ve simgelerine muhalifliktir, direniştir. Rahiplerle siyasi krallıklar arasındaki kavga daha farklı niteliktedir. Rahipler inşa ettikleri toplumdan pay talep etmektedirler. Mücadeleleri üst tabaka arasında geçer. Devlet içi bir mücadeledir. İdeolojik kültürün yaratıcıları oldukları için, rahipler dolaylı da olsa peygamberleri etkilerler. Rahip esas olarak devletin din adamıdır. Sivil toplum onu pek ilgilendirmez. Peygamberlik tersi ilişkiyi anlatır. Peygamber devlet dışındaki toplumun sözcüsüdür.

İbrahim peygamberle başlatılmak istenen ve Musa'yla kurumlaştırılan geleneğin özgün yanı, Mısır ve Sümer toplumundan tamamen

kopma cesaretini ve kendi toplumlarını kurma iradesini göstermesidir. Tam bir ideolojik kültür devrimiyle tanışıyoruz. Nemrut ve Firavun iki toplumun veya devletin sembolik yönetici lakaplarıdır. Kurumlaşmış özellikleri vardır. Mutlak hâkimiyeti ifade ederler. İbrahim ve Musa kendi ideolojik kültürleri, yani zihniyet direnişleriyle bu hâkimiyeti tanımadıklarını açıklamış oluyorlar. Bu direniş dönem için değeri yüksek bir başkaldırıdır. Bugün nasıl "Başka bir dünya mümkündür" sloganı önemliyse, o dönemde de Firavunlar ve Nemrutların resmi hâkim dünyaları dışında bir dünyanın var olduğunu ilan ediyorlar. Bunun için kendi cemaatleriyle yoğunca uğraşıyorlar. Peygamberlik öncelikle bir umut hareketidir. Bugünkü İsrail'in gücünün temelinde, en azından ideolojik kültür gıdasında bu geleneğin payı küçümsenemez. İbrahimî gelenekteki tüm öykü ve ütopyalar uygarlık tarafından önü kesilen kabilelerin yaşamlarını ve özlemlerini dile getirmektedir. Her iki uygarlıktan etkilenmişlerdir. Ama özde reddettiklerini iyi yorumlamak gerekir. Amaçları onlarınki gibi bir uygarlık inşası değildir. İsrail krallarının rahipleriyle sürekli çatışmalarında bu gerçekliğin yeri önemlidir. İsrail devleti ve toplumunda bu yönlü bir çekişme halen bütün şiddetiyle sürmektedir. Hititlerin, Mitannilerin, Asurların, Med-Perslerin, en nihayet Greko-Romenlerin de tarihsel şahitleridir. Hafızalarında bu uygarlıkların tortuları birikmiştir.

Tarih bilimi M.Ö. 1600-1200 yılları arasındaki dönemi maddi kültürün ışıltılı dönemi olarak tanımlar. Hititler, Mısır ve Mitanniler arasındaki ilişkiler uluslararası diplomasinin ilk canlı örneklerini sunar. İbraniler bu sürecin en yakın tanığı ve bakıp anlamasını bilen kavmidir. İbrahim ve Musa'yı bu dönemin trafiğinden ayrı düşünmek tam anlaşılmalarını eksik bırakır. Verdikleri cevap ideolojik kültürün cevabıdır.

İsa ve Muhammed bu gelenek içinde iki büyük reformcudur. Her ikisinin ideolojik kültürün yükselişindeki yerlerini ortaya koymayı sonraya bırakalım.

Babil ve Asur maddi kültürün yükselişinde iki önemli halkadır. Büyüyen şehir ve ticaret bu iki krallık döneminde büyük aşama kaydetmiştir. Babil kendi döneminin Paris'idir. Asurlular önce tüccar kralların, sonra imparatorluk inşa etmenin en gaddar temsilcileri olmuşlardır. Maddi toplumu Ortadoğu'da en iyi temsil eden yönetim geleneğini temsil etmişlerdir. İdeolojik kültürü hem ikinci planda tutmada hem de çarpıtmada rol oynamışlardır. Med-Pers geleneğinin dayan-

dığı Zerdüşt kültürü ideolojik kültürün tekrar başat hale gelmesi için büyük mücadele yürütmüştür. Zerdüşt, Buda ve Sokrates üçlüsü birbirine çok yakın zamanlarda yaşamış hem büyük ahlâk filozofları, hem de maddi kültüre karşı ideolojik kültürün üstünlüğünü kendi şahıslarında temsil eden büyük bilge kişiliklerdir; uygarlığın düşürdüğü insanlık vicdanının büyük uyandırıcıları ve seslendiricileridir. Yaşadıkları dönemde olgunluk dönemine giren maddi kültür dünyasının ezici üstünlüğü karşısında başka dünyaların hem mümkün olduğunu dillendirmişler, hem de bu dünyaların arayışçıları olduklarını yaşamlarıyla görkemli bir biçimde göstermişlerdir.

Başta İskitler olmak üzere çevre kültürlerinin ardı arkası kesilmeyen direnişleri ve saldırıları ideolojik kültürün kolay tüketilemeyeceğinin süregiden kanıtlarıdır. Semitik kültürden Amoritlerin, Aryen kültüründen Hurrilerin, Kuzey Kafkas kültüründen İskitlerin uygarlık karşısında ideolojik kültürü temsil etmeleri, direniş halkalarının da en az uygarlık halkaları kadar kesintisiz ve güçlü olduğunu gösteriyor. Roma uygarlığı için Gotlar neyse, Ortadoğu imparatorlukları için de Amorit-Araplar, Hurri-Medler ve İskitler odur. Hıristiyanlık benzeri birçok dinsel çıkış Ortadoğu toplumsal direnişlerinde zaten hiç eksik olmamıştır.

c- Greko-Romen uygar toplumu uygarlık tarihinin orta ya da olgunluk dönemini temsil eder. Klasik çağ uygarlığı da denilebilir. Uygarlık potansiyellerinin en parlak aktiflerini geliştirebilmiştir. Dönemine göre maddi kültürün en görkemli çağını yaratmıştır. Daha önceki tüm maddi kültürlerin en başarılı sentezlerine ulaşan Greko-Romen uygarlığı kendi aşamasının son sözüdür. Halen görkemlilik olarak Roma'yla kıyaslanabilecek bir maddi kültüre erişildiğini söylemek zordur. Bir devrim gibi gösterilen kapitalist endüstriyalizm ise uygarlık değil uygarlığın hastalıklı halidir.

Atina dönemi ilkçağın ideolojik kültürünün sonunu da belirler. Felsefe bir yanıyla da bu gerçeğin sonucudur. Panteon canlılıklarını, yani ideolojik kültür değerlerini yitiren tanrıların mezarlığı gibidir. Her şeyde olduğu gibi zirvedeyken bu durumla karşılaşmaları anlaşılır bir durumdur. Her zirvenin sonu düşüştür.

Köleciliğin tam bir maddi kültür sistemi olduğu kesindir. İnsanlığın düşürülmesi bu sistemin esas özelliğidir. Bu kadar derinliğine düşüş hiçbir canlı dünyasında gözlemlenmez. Vicdanın çöküşüne bu denli

elverişlilik, maddi kültürün görkemi ve çekiciliğiyle yakından bağlantılıdır. Halen bu kültürün dev anıtları ve yapıları karşısında ürpermemek, diğer yandan hayranlık duymamak olası değildir. İnsanın tanrılaşması ancak bu kadar olabilir. Fakat insanın tanrılaşması insanları hedeflediğinde felakete dönüşür. Tanrılar için geri kalanlar kuldur. Toplumsal yarılmadaki, dolayısıyla mücadeledeki hiçbir çelişki ve çatışma açıktan bu denli boy göstermemiştir. Düşüşü daha iyi kavrayabilmek için klasik Yunan kültüründeki 'oğlancılık' olayı doğru çözümlenirse son derece öğretici olacaktır. Bunun kadın köleliğiyle bağı sadece cinselliğin sunum şeklinden ibaret değildir. Aynı sosyal olguyu paylaştıkları için aralarındaki bağ çarpıcıdır.

Kadın köleliğine daha yakından baktığımızda, bu köleliğin çok ezici ve insanlıktan çıkarıcı yönü dikkat çeker. Eve kapatılma sadece bir mekânsal tutsaklık değildir, hatta hapishaneye kapatılma da değildir; derinden tecavüze alınma durumunu ifade eder. İstenildiği kadar nişan ve gelinlik törenleriyle derinliğindeki gerçek örtülmek istensin, bir günlük uygulama bile kendini bilen kimse için insan onurunun bitimidir. Kadın binlerce yıllık üretimsel, eğitimsel, yönetimsel, özgürlüksel değerinden o kadar sistemli ve çok çeşitli şiddet araçlarıyla, ondan da fazla ideolojik düşürme (aşk söylemleri dahil) araçlarıyla hırpalanır ki, sonuç tam teslimiyetten de ötedir. Bu düşüş kadının kimliğini tümüyle yitirişi, bambaşka bir gerçeğe, 'karıya' dönüşmesidir. En sıradan bir erkeğin, dağdaki çobanın bile gözünde kadın sadece karı olabilir. Karı olmak ise üzerinde sonsuz tasarruf hakkının (istediği an öldürme de dahil) doğması demektir. O sadece bir mülk değildir, çok özel bir mülktür. Sahibi için küçük imparator olma imkanı verir. Yeter ki kullanmasını bilsin.

Uygarlığı hazırlayan temel ayaklardan biri bu gerçeklikti. Maddi kültürün sınır tanımazlığının altındaki temel etkenlerden biri olması da bu gerçeklikle bağlantılıydı. Kadında yaşanan başarılı deneyim tüm topluma taşırılmak istendi. İkinci vahim etkileyicilik buydu. Efendiler için toplum karı gibi işlevsel olmalıydı. Toplumu karılaştırmanın kapitalist sistemde tamamlandığını belirtmeliyiz. Ama bu eylemin temeli uygarlığın ilk aşamasında atılmış, Greko-Romen kültüründe ise başarılı toplum örneği olarak sunulmak istenmişti. Ancak erkeğin karılaştırılmasıyla toplumun karılaştırılmasından bahsedilebilirdi. Greko-Romen uygarlığı bunu iyice sezen ve tedbirini alan uygarlıktı. Kölele-

rin durumunun karıdan beter olduğu çokça bilinen bir husustur. Sorun köle olmayan erkeğin karılaştırılmasıydı. Ensest veya cinsel sapıklıktan, çift cinsiyetlilikten bahsetmiyorum. Psikolojik boyutları, hatta biyolojik nedenleri olan bazı olguları bahsetmek durumunda olduğum olaydan ayrı değerlendirmek gerekir. Klasik Yunan toplumundaki moda, her özgür genç erkeğin mutlaka bir sahibi, bir erkek partnerinin olmasıydı. Genç tecrübe kazanıncaya kadar partnerin sevgilisi olmalıydı. Daha önce değindiğim gibi, Sokrates bile bu olayda önemli olanın genç oğlanın çok kullanılması değil, o ruhu yaşaması olduğunu söyler. Zihniyet açıktır: Kölelik toplumu özgürlük ve onur ilkesiyle bağdaşmayacağından, bu özellikler toplumdan silinmeliydi. Çünkü toplumu tehdit ediyorlardı. Doğruydu da. İnsan özgürlüğü ve onurunun olduğu yerde kölelik yaşanamaz. Sistem bunu kavramıştı ve gereğini yapmak durumundaydı.

Şüphesiz Greko-Romen kültürü bu misyonu tamamlayamadı. İçte özgür felsefi okullarla gelişen Hıristiyanlık, dışta ise etnisitenin ardı arkası kesilmeyen saldırı ve başkaldırıları toplumu başka durumlarla yüz yüze bırakacaktı. Maddi kültürün her şey olmadığının ve gücünün her şeye yetmeyeceğinin işaretleri de az değildi. Toplum ancak kapitalizmde 'oğlancılığa' hiç gerek duyulmadan da karılaştırılabilecekti.

Kabile güçleriyle Hıristiyanların gözü pek ve sonsuz acılar pahasına direnişleri, esas olarak insanlık için tükeniş anlamına gelen topluma son vermek içindi. Bunların devletli uygarlıkla sonraki uzlaşmaları direnişlerin ideolojik kültür değerini ve hedefini göz ardı ettiremez. Maddi kültür bakımından hiçbir büyüklüğü olmayan bu hareketlerin daha sonraki büyük hamlelerini ideolojik kültürün yükselişi olarak görmek en doğru yorumdur. Benzer örnek Sasani-İslâm ve Turanî güçlerin ilişki ve çatışmalarında da yaşanacaktı. Toplumların derin düşüşleri ve yükselişlerini basit baskı ve sömürü terminolojisiyle açıklayamayız. Yaşananlar daha kapsamlıdır. Kapitalizmin neden çözümlenemediği ve çözülmediği, gereken kapsam derinliğine (uygar toplumun çözümüne) ulaşılamamakla yakından bağlantılıdır. Kapitalizme ilişkin çözümlemeler buzdağının su üstündeki kısmına benzer. Asıl kütle uygar toplumdur. O da su altında duruyor.

d- Hıristiyanlık ve İslâm'ın uygarlık mı, değer (ahlâk) mi oldukları tartışmalıdır. Halen büyük önemini koruyan bu sorunu aydınlatmak sanıldığı kadar kolay değildir. Kafa karışıklığını bizzat yaşayanlar Hıris-

tiyan ve İslâm teologları ve müminleridir. Her iki tek tanrılı dinin nerede ve ne zamana kadar bir inanç ve ahlâk sistemi oldukları, uygar toplum ve dışlanan toplumla ilişkilerinin ne olduğu, hangi anlamda uygarlık ve ona karşı muhalefet oluşturdukları aydınlatılamayan hususların başında gelmektedir.

Şahsi yorumuma göre Sasani ve Greko-Romen imparatorluk koşullarında oluşan bu iki önemli inanç ve ahlâk sistemi, köleci sistemin dev boyutlara ulaşan maddi kültürüne ve çok yozlaşmış ideolojik değerlerine karşı büyük bir ideolojik kültür hamlesi anlamına gelir. Yeni bir uygar toplumun inşası anlamına gelselerdi, klasik tüm inşalarda gözlemlendiği üzere kent ve sınıf oluşumlarını esas alırlardı. Kent ve sınıf hedefleri vardı. Fakat bunları kendi inanç ve ahlaki değerlerine kavuşturmak için hedeflemişlerdi, uygar toplumun kendisi olmak için değil. Ağırlıklı yanları iktidarı hedeflemek, yani maddi kültürü ele geçirmek değil, aksine ideolojik kültürle büyük bir dengesizliği yaşayan ve anlamını yitirmiş dev boyutlu maddi kültür varlıklarına karşı insanlığı koruyan yeni bir ideolojik kültürün hegemonyasını sağlamaktı. Dolayısıyla Hıristiyanlık ve İslâmiyet çağlarını uygarlık sistemleri olarak nitelemek eksik ve yanlış anlamaları beraberinde getirir.

Roma'nın çöküşünün sıradan bir olay veya herhangi bir uygarlık çöküşü olmadığını önemle belirtmek gerekir. Roma şahsında en az dört bin yıllık uygar toplum geleneği çökmüş, daha doğrusu çökertilmiştir. Konumuz çöküşün iç ve dış nedenlerini uzun boylu anlatmak olmadığından çok kısa değiniyoruz. Peşinde olduğumuz husus, uygar toplum değerlerinin genel çöküşle bağları ve çöküşteki yeridir. Roma'nın Çin dışında (Ona da M.Ö. 100'lerden itibaren ulaşmıştı) sadece kölelik kurumu açısından değil, maddi ve manevi kültürüyle tüm ilk ve klasik uygarlıkları temsil ettiği rahatlıkla söylenebilir. Ehemmiyetle belirtmeliyim ki, toplumların sadece olaylara dayalı günlük baskı ve sömürü durumlarının analizi gerçeğin kapsamlı ele alınmamasının temel nedenidir. Pozitivizmin en büyük saptırması bu konudadır. Avrupa düşüncesinin en sakıncalı yönleri de belki bu pozitivist çıkışla ilgilidir. Toplumları maddi ve ideolojik kültür derinliği içinde tüm çelişki ve çatışkılarıyla, dengeleri ve uyumsuzluklarıyla ele almadıkça anlamlı bir yorumlama yapılamaz, dolayısıyla daha özgür bir yaşam için paradigmalar inşa edilemez.

Bu çerçevede ele alındığında, Roma'yla birlikte hâkim yan olan dev boyutlara varmış maddi kültürün yanı sıra, anlamlı yaşamla artık bağı kalmamış tüm ideolojik kültürlerin de çöktükleri görülecektir. Zaten Roma'nın kent olarak mimari inşası bile başta Mısır olmak üzere kendinden önceki dört bin yıllık mimari geleneğin şahikasıdır. Aynı biçimde Roma Panteonu Sümer rahiplerinin dört bin yıl önceki zigguratlarının son katının ve içindekilerin son ama en görkemli halidir. Bu açıdan çöken maddi ve ideolojik kültürler en az dört bin yıllıktır. Bu hususları tespit etmek benim açımdan zor değildir.

Bu kültürlerin yıkılışlarına ve yıkanların kimliğine baktığımızda da benzer bir çözümlemeyi geliştirebiliriz. İlk Amorit ve Hurri saldırılarından son Got saldırılarına kadar saldırılar da bir bütündür. Bunların direniş ve saldırı tarihleri de en az dört bin yıllıktır. İçte Nuh peygamberden başlayıp Hz. Muhammed'e kadar geçen direniş de bir zincirin halkaları gibi uzun bir tarihe sahiptir. Sadece süreler açısından değil, yerleri de büyük anlamlar içerir. Arabistan çölleriyle Toros-Zagros eteklerine dayalı olmak, Orta Asya çölleriyle Avrupa orman derinliklerine dayalı olmak, göç kabileleri için maddi ve manevi kültür oluşumlarında derin izler bırakır. Her peygamber öyküsü etrafındaki cemaatin ne zorluklar pahasına oluştuğunu gösterir. Avrupa merkezli sosyoloji bu konuları gündemine bile almak istemiyor. Bu yüzden Avrupa merkezli bilgi yapıları demek pek yanlış sayılmaz. Uygarlık tarihinin anlamlı bir yorumu olmadan Roma'yı, Roma'nın gerçek tarihini açığa çıkarmadan Avrupa'nın maddi ve ideolojik kültür kaynaklarını tanımlayamayız.

Tarih Roma'nın çöküşünden önceki iki yüz yılı da karanlık ve karmaşa yüzyılları olarak değerlendirir. Dolayısıyla yıkılışlar yıllık olaysal zamanların işi değildir.

Aynı yorumlar Roma'nın doğudaki ikizi veya benzeri olan Sasani İmparatorluğu için de geliştirilebilir. Bu imparatorluk Sümer rahip devletinin doğusundaki öyküsüdür. Sadece bünyesindeki Zerdüştik öğe ahlaki karakterini sınırlı da olsa güçlü kılmıştır. Fakat Buda nasıl racaların anlamdan yoksun olan maddi kültür ağırlıklı uygar toplum inşalarını önleyemediyse, yine Sokrates Atina kültürünün ahlaki temeldeki bozukluğunu nasıl gideremediyse, Zerdüşt de devasa boyutlara varan Pers ve Sasani maddi kültürlerinin şatafatını engelleyememiştir. Tarih İran Sasani İmparatorluğu'nun son dönemlerinin

Roma'nınkinden farksız olduğunu göstermektedir. Kuzeydoğudan Turanî saldırılar, içte inanç ve mezhep kaynaşmaları Sasani İmparatorluğu'nun sonunu getirmek üzereydi. Güçlü bir ideolojik kültür çıkışı olan Mani Hareketi (M.S. 250'ler) tasfiye edilince, gerekli gençlik aşısından da mahrum kaldı. Eğer İslâm'ın birkaç cengi olmasaydı, Nasturi rahipleri de tıpkı Batıdaki Katolik rahipleri gibi (Bir dönemin maddi kültür imparatorları gibi, artık manevi kültür adına imparator olmuşlardı) İran ve başkentinin ideolojik-kültürel fethini tamamlamak üzereydiler. İslâmî fetih bu gelişmeyi önledi.

İki büyük köleci uygarlığın çöküşünün anlamını böyle tanımladıktan sonra, gelelim kendilerini ideolojik alternatif diye tanımlayan iki ünlü hareketin, İslâmiyet ve Hıristiyanlığın çıkış koşullarına ve tanımlanmalarına.

Roma kendi resmi toplumunu inşa ederken, beraberinde çok geniş marjinal kesimleri de ortaya çıkardı. Bunlar geleneksel kavimsel göç grupları değildi. Herhangi bir etnik özelliği de ihtiva etmiyorlardı. Deklase, ayaktakımı, Romalıların deyişiyle 'proleter' denen yeni gruplardı. İdeolojili grup sayılmazlardı. Tam bir boşluk içinde yüzüyorlardı. Bir nevi köleciliğin işsizleriydi. Hangi ideoloji kendilerine el atsa taban bulabilirdi. Roma'nın imparatorluk döneminde ortam bunlarla kaynıyordu. Tarihte ilk defa yeni sosyal bir tabaka oluşturmuşlardı. Yavaş yavaş bunların taban teşkil ettiği tarikatlar oluşuyordu. İsa'dan az önceki Esseniler gibi.

İsa'nın gerçek bir insan mı, yoksa ortamın dayattığı bir figür mü olduğu sorusu halen tartışılıyor. Konumuz açısından bu pek önemli değildir. İsa'nın doğuş yıllarında, Roma ilk imparatoru olan Augustus şahsında zirve yapmıştı. Küçük Yahudi Krallığı da Doğu Akdeniz'in fethi kabilinde daha önceki büyük direnişlere rağmen_fethedilmişti. Genel valilikle idare ediliyordu. İşbirlikçilik üst tabakaların ustası oldukları bir eğilimdi. Yahudi işbirlikçiler de daha Nemrutlar ve Firavunlar döneminden beri tecrübe sahibi olduklarına göre, Roma işbirlikçiliğinde de güçlük çekmeyeceklerdi. Buna mukabil yine İbrahim ve Musa'dan beri güçlü bir özgürlük eğilimi de her zaman vardı. İsa bu geleneğin devamıydı. Kudüs her zaman taç giymeye hazır bir genç kız gibi tasvir edilir. İsa'nın da ideolojik anlamda bu kıza talip olduğunu anlatımlarından anlamaktayız. Son hareketi ve bu hareketinin kendisinin çarmıha gerilmesiyle sonuçlanmasının bu tür bir amaçtan kay-

naklandığı belirtilebilir. Başlangıçta ne derli toplu herhangi bir örgütsel hareket, ne de bir ideolojik manifesto söz konusudur. Son derece gevşek bağlarla kendine bağlı benzer konumda bir küçük grubu vardır. Bunlar Havariler denilen ilk öncüler oluyor. Bunların etnik olarak hiyerarşik düzeyde resmiyette bir yer tuttukları söylenemez. Çarmıha germe bölgede sıkça uygulanmış bir cezalandırma sistemidir. Roma'nın korkunç bir icadıdır: Aslanlara parçalatma gibi. Bundan korkan grup üyelerinin ilk elde Suriye içlerine ve kıyılarına kaçtığı biliniyor. İbrahim'in de Nemrut korkusundan ötürü tersine, sonradan Kudüs'ün de inşa edileceği alana hareketi vardır. Bu dönemlerde benzer birçok iniş ve çıkışların olması doğaldır. Ancak bir yüzyıl sonra ilk **İncil** taslakları oluşturuluyor. Örneğin bugün ortada olmayan **Marcion İncili** bunlardan ilk taslaktır.

Roma'nın imparatorluk izine bağlı olarak, 2. ve 3. yüzyıllarda ilk 'aziz'ler ortaya çıkıyor. 4. yüzyıl tam bir Hıristiyanlık yüzyılıdır. İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı resmi din olarak ilan etmesiyle hem 'aziz'lerin varlığında hem de inanmış grupların sayısında bir patlama yaşanıyor. Bu dönemde ilk mezhep ayrışmaları ve resmi Hıristiyanlık (Devlet Hıristiyanlığı) gündeme geliyor. Bilindiği gibi Hıristiyanlıkta 'teslis inancı' hâkimdir. Baba, ana ve oğul tanrı figürleri olarak yorumlanabilir. Konumuz teolojik tartışma olmamakla birlikte, bu inancın temellerinin çok eskiye dayandığı bilinmektedir. Sümerler bu inancı zigguratlara taşıyan ilk toplumdu. Ana-Tanrıça 'İnanna', Baba Tanrı 'En' ve Oğul Tanrı 'Enki' ilk dile getirilecek panteon üçlüsüdür. Dolayısıyla sıkça dillendirilen Hıristiyanlığın paganizmden oldukça etkilendiği söylemi yabana atılamaz. Fakat daha da ilginç olan, İsa'nın kendisinin İbrahimî gelenekten gelmesi veya öyle sayılmasıdır. İbrahimî gelenek paganizmle şiddetle çelişir. İsa adına direnen dinsel akımda ise, sanki iki gelenek uzlaşmış gibidir. Bence doğru yorum da budur.

Kafaları karıştıran bu husus daha sonra büyük mezhep tartışmalarına, parçalanma ve çatışmalara yol açmıştır. Çatışmanın özünde İsa'nın tanrısal özden mi, yoksa insani özden mi sayılacağı vardır. Bu ayrım yorumlandığında da, tanrısal özden diyenlerin daha çok resmi Hıristiyanlığı kabullenenler olduğu görülecektir. 'Konstantin'in kendisi bu yorumu, yani İsa'nın tanrısallığını kabul edenlerdendir. Bilindiği üzere devlet tanrısallığı resmileşen tanrısallıktır. Temellerini de Sümer rahipleri atmıştır. Dinlerin ilk defa iki toplumsal temele göre ay-

rışması Sümerlerle başlar. İnsan tanrısallığı ise neolitik toplum kültüründen kalmadır ya da o kültürden önemli kalıntılar barındırır. Paganizmin de böylesi yanları vardır. Diğer taraf, yani İsa'nın insan karakterli olduğunu iddia edenler ise, onun dışındaki devletleşmemiş grupların yorumu ya da dinsel eğilimini temsil eder. Tıpkı Müslümanlıkta resmi Sünni mezheple (devlet dini) Alevi mezhep (devlet dışı toplumun dini) arasındaki ayrım gibi.

Hıristiyanlıkta dördüncü yüzyılda iki büyük dönüşüm yaşanıyor. Birincisi, Hıristiyanlığın devlet dinine dönüşmesidir. Bu aynı zamanda uygarlık dini haline gelmiş biçimidir. Roma maddi kültürünün yaşamış olduğu büyük manevi kriz, yani meşruiyet krizi böylelikle aşılmak istenmiştir. Diğeri kitleselleşmesidir. Hıristiyanlık ilk yüzyıllarda görülen haliyle dar aziz gruplarının inancı olmaktan çıkmış, büyük halk gruplarının resmi veya gayri resmi dini olmuştur. Ermeniler, Asurîler, Helenler ve Latinler Hıristiyanlığı benimseyen ilk akla gelen halklardır.

Ortaçağ denen ünlü zaman 'süre'sine böyle giriliyor. Yani bir yandan çökmüş orijinal Roma yerine Hıristiyan meşrutiyetine dayanan Konstantin Roma'sı, diğer yandan büyük ideolojik kültür hamlesi olarak çığ gibi büyüyen Hıristiyanlık. Karanlık çağ denilen sürenin bu iki aktörü, Hıristiyanlığın içerdiği 'teslis' inancının gereğini sergilemektedir: Resmi tanrılı dinle gayri resmi tanrıların dini. Tarihsel bölünme ortaçağda da dönüşmüş olarak sürmektedir. Aralarındaki çatışma da çok kanlı geçmiştir. Paganistlerle olan daha önceki çatışma Tanrısal İsa ile İnsan İsa arasına kaymıştır. Olan şey son tahlilde uygarlık güçleriyle sınıfsal ve etnik güçler arasındaki eski mücadele geleneğinin yeni koşullarda yeni maskeler altında sürdürülmesidir.

Bu bölünmeye ilişkin daha açık bir yorum, yeni ideolojik-kültürel hamleyi yapanlardan derin tarihsel temelleri olan bir kesiminin uygarlaştığı, maddi kültürle uzlaştığı ve böylelikle yozlaştığı, diğer bölümünün ise uzlaşmaktan kaçındığı ve ideolojik-kültürel hegemonya peşinde koşmaya devam ettiği biçimindedir.

Roma'nın çöküşünden sonra geçen yaklaşık bin yıllık bir süreyi, yani 500-1500 yılları arasındaki dönemi maddi kültürün üstünlüğünü devam ettirmek isteyen eğilimle ideolojik kültürün üstünlüğünden vazgeçmek istemeyen eğilim arasındaki büyük çekişme, çatışma ve uzlaşmalar dönemi olarak yorumlamak tarihsel realiteye daha yetkin

yanıt verecek niteliktedir. 'Karanlık ortaçağ' veya 'feodal çağ' yorumları realitenin kısmi yanıtları olabilir.

Bu bin yılın esas niteliğini Roma'nın maddi kültürünün çöküşü belirler. Doğan boşluğu Hıristiyanlık veya başka ideolojik kültürle maddi kültür unsurları doldurmuş mudur sorusuna verilecek yanıtlar daha yetkin bir değerlendirmeye imkân sunabilir.

Maddi kültür öğeleri olarak Doğuda Bizans, Batıda (daha doğrusu tüm Avrupa'da) yeni bir hamle temelinde inşa edilen kentler vardır. Gerçekten de Avrupa'nın maddi kültür tarihini bu kentleşme hareketine bağlayabiliriz. Kökeni 4. yüzyıla kadar giden Paris'i bir Roma yerleşkesi olarak değerlendirirsek, 1500'lere geldiğimizde bir maddi kültür hâkimiyetinden bahsedemeyiz. Ortaya çıkan kentler Roma'yla kıyaslanamayacağı gibi, M.Ö. 3000-2000 Mezopotamya'sı ile M.Ö. 600-300 Ege'sinin iki tarafındaki kent yapılarını da fazla aşmış değildir. İnşa edilen şatolar M.Ö. 2000-1500'lerde Toros-Zagros sistemindeki kale ve şatoları aşmış olmaktan uzaktır. Özcesi Avrupa'nın 500-1500 dönemindeki kentleşmesi 'karanlık çağı'n kentlerini aşma yeteneğinde olmadığı gibi, yeni manevi kültürün, Hıristiyanlığın ideolojik kültür hegemonyasının daha başat olduğu belirtilebilir. Üstünlüğün Hıristiyanlıkta olması şüphesiz Avrupa tarihi için çok önemlidir. Tarihçilerin bu dönemi Avrupa'nın maddi kültürce fethi yerine manevi kültürle, yani Hıristiyanlığın inanç ve moral değerleriyle fethi olarak yorumlamaları daha isabetlidir.

Asıl önemli soru Roma'nın neden ancak iki bin yıl önceki maddi kültür düzeyinde kaldığıdır; daha da önemlisi, Hıristiyanlık gibi pek de mevcut ideolojik kültür ihtiyacını veya açlığını giderecek durumda olmayan bir inanç ve moral değerler sisteminin Avrupa'yı fethetme başarısını nasıl gösterdiğidir. Bunun önemli bir nedeni Avrupa'nın neolitik bakireliğidir. Ne ekersen biçebilirsin. Zaten bin yıllık tarih bu gerçeği kanıtlamıştır. İkinci neden dış kökenli olabilir: Türklerin hem İslâm hem de pagan olarak saldırı tehditleriyle Arapların güneyden Sicilya ve İspanya üzerinden saldırı tehditleri. Bu iki etken birleşince, Avrupa ortaçağını ve bu çağın 'karanlığının' uzun süresini daha iyi anlamak mümkündür. Bu koşullarda Hıristiyanlığa ihtiyaç vardı. Çünkü paganizm Roma'yla birlikte çökmüştü. Hıristiyanlık kendi öncesindeki Avrupa paganizminin inanç ve moral olarak anlam yetersizliğini çoktan ortaya koymuştu. Böylelikle ideolojik-kültürel öğe olarak Hı-

ristiyanlığın hegemonyacılığı için olumlu koşullar oluşmuştu. Hıristiyanlığın maddi kültürü Roma'nınkinin yanında her zaman sönük kalmıştır. Doğudaki maddi kültürle de boy ölçüşemezdi. Neolitikten çıkan topluluklarla görkemli Parisler kurulamazdı. Bence bu iki yetersizlik, yani Hıristiyanlığın ideolojik kültür açlığını giderecek bir sistem olmaktan çok uzak bulunmasıyla kent yapısının birkaç bin yıl öncesinin seviyesinde kalması, Avrupa'nın '16. yüzyıldaki büyük maddi hamlesi'nin yolunu açmıştır.

Maddi kültürün büyük hamle yapmasıyla ideolojik kültür olarak Hıristiyan hegemonyacılığı arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kaldı ki, büyük din ve mezhep çatışmaları bu gerçekliğin doğrulanmasıdır. Avrupa kapitalizmi müthiş bir maddi kültür hamlesi olarak güçlü ideolojik öğelerden yoksun olan Hıristiyanlığın zaaflarını iyi kullanmış, kendini gizlemiş, toplumların çatlaklarındaki boşluklardan yararlanarak kendini ayakta tutmuş, daha önceki hiçbir uygarlığın cesaret edemediği ölçüde emtialaşmayı -değişim değeri kazanma- ve tüccar-kâr 'tarikatı'nı resmi uygarlık gücü haline getirerek yeni bir çağ inşa etmeyi başarmıştır. Bu anlamıyla Roma maddi kültürün orta aşamasından son aşamasına geçebilmiştir. Kapitalist modernite denen bu çağı uygarlığın krizi veya kanserleşmesi biçimi mi, yoksa son yaşlılık evresi olarak mı yorumlayacağımızı bundan sonraki bölümde kapsamlıca değerlendireceğiz.

İslâm'ın öyküsü daha çetrefilli bir konudur. Gerek hızla uygarlaşması, gerekse daha ilk günlerinden itibaren Yahudilik ve Hıristiyanlıkla çatışması ve kendi içinde mezhep çatışmalarına derinliğine karışması yaşadığı sorunların karmaşıklığını göstermeye yeterlidir.

Hz. Muhammed öncesi iki yüzyıl, daha önce belirttiğimiz gibi, köleci uygarlığın son aşamasının krizi olarak da yorumlanabilir. Hıristiyanlık bu krizden güçlenerek çıkmış, büyük yoksul sosyal kesimlerin örgütü olmayı başarmıştı. Gerçekten bu yüzyıllarda sayısız manastır kurmuş, yoksul halkların bile ilgisini kazanmış, alternatif bir güç olmayı başarmıştı. Birçok sorunu olsa da, aynı kökenden geldikleri için İslâm'ın yaşadıkları ile birlikte bu sorunları da değerlendirerek, başka olası alternatifleri ve İslâm'ın çıkışını yorumlayıp bu bölümü tamamlamak durumundayım.

İslâmiyet'in çıkışını yorumlamak birçok unsura başvurmayı gerektirir. Birincisi, İslâmiyet İbrahimî geleneğin son dinidir. Kendisini öyle

inşa eder. Böylelikle temellerini en az iki bin yıl önceki İbrahim tarzında bir çıkışta bulur. Bundan çıkan sonuç, Arap-Yahudi çatışmasının bir anlamda aynı dinin iki mezhebi arasındaki çatışma olduğudur. İkincisi, içinden çıktığı Mekke'deki zihniyeti cahiliye olarak değerlendirir. Bir nevi Mekke paganizmi eleştirisidir. Üçüncüsü, Hz. Muhammed bizzat Nasturi rahipleriyle diyaloglarda bulunmakla Hıristiyanlıkla da bağlantılandırılabilir. Dördüncüsü, tüccar Hatice'nin hem bir çalışanı hem de sonradan eşi olması ticaretle bağını açıklar. Beşincisi, Araplarda hep gündemde olan, temellerini binlerce yıl öncesinden alan kabilecilik ortamından şiddetle etkilenmiştir. Altıncısı, Bizans ve Sasani İmparatorluklarının son debdebeli çağını yaşamıştır.

Birçok tali unsurla birlikte bu ana unsurların İslâmiyet'in çıkışı üzerindeki etkisi hakkında ciltler dolusu değerlendirme yapılabilir. Bununla belirtmek istediğimiz, İslâmiyet'in 'çölde bir mucizenin' gelişmesi olmayıp, güçlü maddi ve tarihsel koşulların ürünü olduğudur. Gücü kadar güçsüzlüğü de bu koşullarla bağlantılıdır. Ne ilk Sümer ne de son Roma gibi bir uygarlık sentezi olup, ağır basan yanı bir inançsal ve ahlaki hareket olmasıdır. Hz. Muhammed'in kendisi İbrahim, Musa ve İsa gibi belirsiz bir şahsiyet değildir. Birçok hususiyeti bilinmektedir. Mesajı olan 'Kuran' herhangi bir kavme, kabileye ve sınıfa hitap etmeyip tüm insanlığı hedefler. Kuran'da kendini en çok duyuran kavram olan 'Allah' kavramı aslında teolojik çalışmaların baş konusu yapılmak durumundadır. Muhammed bu kavramın derin etkisi altındadır; Allah'ı tüm âlemlerin 'Rabbi', yani efendisi olarak değerlendirmektedir. Kelime Kitabı Mukaddes'te çok geçer. Bu kadar kavramsal büyüklüğü olan Allah kelimesi, sosyolojik olarak doğa tanrısallığıyla toplumsal tanrısallığı birleştirme kapasitesindedir. Barındırdığı doksan dokuz sıfat, doğanın ve toplumsal güçlerin birleşik etkisini ifade eder. Mensuplarının 'ebedi emir ve yasa' olarak anlamak istediği hususlar son derece bulanıktır. Toplumsal kökenli vasıfların geçiciliği kadar, her doğa görünümünün de yasa değeri olamaz. Kaldı ki, yasacılığın kendisi Yahudi kabileciliğinin aşırı kuralcılığının bir sonucudur. Toplumda her zaman ağır basan 'eğilimler'den bahsedilebilir. Daha sonra bu yasacılık anlayışı İslâm toplumundaki büyük tutuculuğa yol açacaktır. Katı yasacılık belki kabile anarşizmini aşmak ve toplumsal gelişme sağlamak için yararlı olmuştur. Fakat toplumsal ge-

lişmenin hızlı karakteri göz önüne getirildiğinde, bu ümmet anlayışının tehlikesi kendiliğinden anlaşılır.

Muhammed'in güçlü Allah inancı onun metafizik gücünü belirler. En azından kendi üstünde güç tanımakla Sümer'den Roma'ya kadar uygarlıklarda tanık olduğumuz tanrı olma hastalığına tutulmaz. İsa'nın tanrıcılığı üzerindeki büyük kavgayla karşılaştırdığımızda, Hz. Muhammed'in yaklaşımı daha ileridir. Fakat Musevi katılığını aşamaması olumsuz yanıdır. Bunun ağır faturası Arap-İsrail çatışmasında ödenmektedir.

Hz. Muhammed'in inşa etmek istediği toplumun maddi kültür ağırlıklı mı olduğu, yoksa ideolojik yanının mı baskın olduğu tartışılmaya değerdir. Hıristiyanlıkta ahlaki öğe öne çıkarken, İslâm'da bana göre güçlü bir denge kurulmuştur. Muhtevası ne kadar yetersiz ve tartışılır olsa da, maddi ve ideolojik kültür denkliği İslâm'ın güçlü yanı olabilir. Zaten bizzat Hz. Muhammed'in "Yarın ölecekmiş gibi ahret için hazırlan, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış" hadisi bu yapısallığı iyice açıklar. Klasik Roma, Bizans, Sasani, hatta eski Firavun ve Nemrut düzenlerini istemediği, onları şiddetle eleştirdiği bilinmektedir. Bu yönüyle güçlü bir uygarlık eleştiricisidir. Fakat gerek çağının maddi koşulları, gerekse ideolojik kapasitesi onun 'site' anlayışını açıklamaya yetmez. Zamanımızdaki sosyalistlerin alternatif geliştiremeyişine benziyor. Ama ahlâka çok büyük çağrı yapması, uygar toplumun hastalıklarının tamamen farkında olduğunu gösterir. Bu yönüyle güçlü bir reformcu, hatta devrimcidir. Ahlâkın egemen olmadığı toplumu tanımamaktadır. Sermaye faizine getirdiği kurallar kapitalist toplumun hastalık halindeki gelişimine de engeldir. Hz. Muhammed'in yapısından yola çıkarak ilk elden bu hususlarda Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin önünde olduğunu düşünebiliriz. Kölelik karşıtı eğilimi bilinmektedir. Köleler konusunda son derece şefkatli ve azat etme yanlısıdır. Kadına yaklaşımı özgürlükçü ve eşitlikçi olmaktan uzak olmakla birlikte, kadının derin köleliğinden de nefret etmektedir. Birçok eş ve cariye sahibi olmasından çıkaracağımız sonuç bu iki eğilimi de barındırdığıdır. Toplumda mülkiyeti ve sınıf farklılıklarını tanır, ama tam bir sosyal-demokrat gibi aşırı vergilerle tekelleşme ve toplumsal hâkimiyetlerini önlemeye çalışır.

Bu çok kısa özetle Muhammed ve İslâm'ın çok ustaca ne dengesiz bir maddi kültürden yana olduğu, ne de salt ideolojik kültürle sınırlı

kalmak istediği rahatlıkla belirtilebilir. Bu yönü hem uygarlık güçlerine hem de diğer ideolojik-kültürel oluşumlara karşı neden güçlendiğini iyi açıklar. Belki de Sümer ve Mısır rahipleri dışında hiçbir toplumsal hareket İslâm kadar maddi ve ideolojik kültür birlikteliğini sürdürme ustalığını yakalayamamıştır. Eğer bugün halen radikal İslâm'dan veya siyasi İslâm'ın güçlenmesinden bahsediyorsak, bu yapısal özelliğini de iyi kavramak zorundayız.

Roma ve Sasanilerin çöküşünden sonra, maddi ve ideolojik kültürdeki gelişme ve dönüşümleri tekrar yorumlamakta yarar vardır.

Dört bin yıllık kölelik sisteminin insanlığın vicdanı, yani ahlâkı üzerinde derin tahribatlarla birlikte büyük boşluklar açtığı, son halini Roma'nın verdiği hukuki düzenlemelerin bu boşluğu dolduramadığı zaten çöküşünden bellidir. İnanç dünyasında da büyük bir boşluğun doğduğu açıktır. Yine dört bin yıldır inandırılmak istenen tanrıların hiç de sanıldığı gibi olmadıkları açığa çıkmıştı. Putçuluk eski kutsallığını yitirmişti. İddia edilir ki, en iyi Jüpiter heykellerinin bile para etmediği bir zamana gelinmişti. Dev maddi yapılar geriye yıkılmış bir insanlık bırakmıştı. Süreklileşen savaşlar barışı bir ütopya haline getirmişti.

Dönemin tam bir kriz ve kaos hali olduğu söylenebilir. Eski kural ve yaşam biçimleri değerlerini yitirirken yenileri pek görünmüyordu. Herkes bir kurtuluş mesajını bekler hale gelmişti. Ortam cennet ve cehennem kavramlarını hissettirir nitelikteydi. Merkezde işsiz kalan, işsiz bırakılmış olan köle yığınlarıyla çevredeki göçebe kavimlerin hareketleri yoğunlaşmıştı. Tarihsel kurtuluşçu mesajın iyi yankı bulacağı ideal bir ortama gelinmişti. Büyük hareketlerin ortaya çıkmasının şafak vaktiydi. Bu koşullar altında acilen ihtiyaç duyulan şey, günümüzün üslubuyla yeni ütopya ve programlardı. Büyük hareketler büyük ütopya ve programların sonucu olabilir. Daha önceki tüm uygarlık tarihi boyunca kurtuluş ütopyaları ve programlarına ihtiyaç duyuluyordu. Zaten içte ve dışta yaşadıkları hareketlerin her zaman bir ütopya ve pratik kurtuluş reçeteleri vardı. Fakat sistem olarak köleciliğin yapısal ve işlevsel krizi bu sefer çok derindi. Yeni kölecilik sistemleriyle yürütülecek konumdan, koşullardan çıkılmıştı.

Böylesi koşullar altında insanlık hem vicdan hem de zihniyet bakımından büyük susamışlık içindedir. Sistemi ayakta tutan son maddi yapılar da sürdürülemez bir konuma gelince, dünya dinleri (bütün insanlık vicdanına ve zihnine hitap eden kurtuluş mesajları) için koşul-

lar tamamlanmış demektir. İçine girilecek çağ yeni bir kölelik olmayacaksa nasıl bir şey olacak sorusu epeyce merak uyandırıcıdır.

Feodal toplum üzerine çok şey söylenmiştir. Eski kölecilik sisteminin sonrasında geldiği söyleniyor. Ama dayandığı beyliklerin aynı tipte olanları M.Ö. 4000'lere kadar götürülebilir. Beyliklerin şatoları içinse rahatlıkla M.Ö. 2000 yıllarında daha sağlamlarının kurulduğu hatırlatılabilir. Çoğunun etrafındaki köylülük ve hizmetçiler grubu eskiden de her yerde oluşmuştu. İmparatorlukların dağılma durumlarında birçok beylik ortaya çıkabilir ya da bir etnisite topluluğu içindeki hiyerarşilerden biri rahatlıkla beyliğini kurabilirdi. Roma ve Sasanilerden sonra kurulan küçük yapılı devletçiklerin eski dönemlerin devletlerinden pek farkı yoktu. İmparatorluklar bunların azı veya çoğunun birliğinden, federasyon veya konfederasyonlarından başka bir şey değildi. Köyler ve zihniyetleri en azından neolitiğin kurumlaştığı M.Ö. 6000 yıllarındakinden pek farklı değildi. Kadın-erkek ilişkilerinde değişen bir şey yoktu. Serf ve senyör ilişkileri en eski dönemlerinden beri bey ve bendelerinin ilişkilerinden farklılık arz etmiyordu. Mülkiyet aynı mülkiyetti. Üretim araçlarında devrimsel bir durum yoktu. Yönetimlerin yapısı ve tanrılarından bolca bahsettik. O halde M.S. 5. ve 6. yüzyıllardan sonra oluşan maddi düzenleri yeni bir uygarlık saymak zordur. Nitekim Avrupa'daki kent yapıları yeni bir uygarlık için hiç yeterli değildi. Kurulan imparatorluklar övüle övüle söylendiği gibi olmayıp, Roma kalıntılarından başka bir anlama gelmiyordu.

Doğudakiler için de aynı şeyler söylenebilir. Bunlara kapitalizmden önceki sistemin kalıntıları demek bana daha anlamlı gelmektedir. Kalıntı, yıkılmış bir harabede eski yapılardan arta kalan evler veya mahallecikler gibi bir şeydir; olsa olsa eskinin revizyonundan öteye gitmez. Bununla birlikte kapitalizmden önceki maddi yapılanmaları inkâr etmemek gerekir. Kapitalizme geçiş yapılanmaları farklı olabilir. Avrupa'nın özellikle M.S. 10. yüzyıldan sonraki kentleşmeleri kapitalizmi haber verir nitelikteydi. O halde hem 'feodalizm' hem de 'karanlık ortaçağ' kavramlarına fazla takılmamak daha öğretici olabilir. Daha doğruya yakın bir yorum, dört bin yıllık maskeli tanrılar ve kullaştırılmış bir toplum sisteminin 'uzun süre' kapsamında çözülmesidir. Neolitik sistem çözülüşleri halen devam etmektedir. Demek istediğim, uzun süreli sistemlerin yıkılış ömürleri de yüzyılları alabilir. Sık sık

da revize edilebilirler. Çok zorlanırsa 5. ve 6. yüzyıllar sonrasına geç sistemler denilebilir.

Bütün bu hususlar İslâmiyet ve Hıristiyanlık açısından hangi anlama gelir? Her iki dinin ütopyalarında cennet vaatlerinden geçilmez. Bin yıllık mutluluk düzenlerinden de bahsedilir. Her ütopyada dile getirilen bir kısımdır bu. 'Cennet vaadi' bana her zaman kızgın çöldeki insanın 'vaha' özlemini anımsatır. Bunun karşıtı zaten çölleşmiş yaşamdır. Peygamberler de hitap ettikleri topluluklar için umut dolu günler, gelecekler vaat edebilirler. Cennet gibi gelecek ütopyası yapılan, yenidünya arayışından başka bir şey değildir._Diğer yandan dünyası dört yandan karartılmış bir idam mahkûmunun veya hiç kurtuluş umudu olmayanların zorunlu inşa edilmiş bir sığınağı olabilir. İdam edilmeden önce Saddam'ın elinde tuttuğu Kuran nüshasıyla ilişkisi hayli öğreticidir. Kuran, idam sürecindeki yaşamların aşırı zihni inşa gücüdür; hiçbir çare kalmadıktan sonraki halin umut inşasıdır. Kölelik koşulları tam bilinmeden, Kutsal Kitapların mesajları doğru yorumlanamaz. İnsanın metafizik karakterini göz ardı etmezsek, cennet vaat edeni ve cehennemle tehdit edeni de dahil, daha pek çok ütopya inşa edilmek durumundadır. İnsan realitesi bunu gerektirir. Aksi halde yaşam kolay yaşanmayacağı gibi, daha iyi ve güzel yaşamların önü de açılamaz.

Şu hususu da eklemeliyim: Ölüm korkusunun kendisi de sosyaldir, o da inşa edilmiş ya da ettirilmiştir. Dolayısıyla inşa edilmiş ölüm korkusu yeni sosyal inşalarla ortadan kaldırılabilir. Hatta ölümden belki yaşamın en iyi ve güzel hali çıkarılabilir. Doğadaki ölümler hiçbir zaman insan toplumundaki sosyal ölümlere benzemez. Sosyal ölümlerin derin acı ve hüznü doğal ölüm gerçeğine ters düşmesinden ötürüdür. Yoksa ölüm olmasaydı yaşam diye bir şey olmazdı. Bu nedenle en değerli yaşam ölümün bilincine varıldığı yaşamdır ya da ölümsüzlüktür.

İslâm ve Hıristiyanlık ütopyaları kölelikten kurtulmak isteyenler için ilgi çekiciydi. Fakat nasıl bir sonucun geleceği konusunda açıklık yoktu. Cennet gibi bir yaşam denerek geçiştirilir gibiydi. Kurulacak yeni toplum konusunda manastır ve medreselerdeki cemaatleri örnek göstermek bu konuyu biraz daha anlaşılır kılar. Medrese, manastır, tarikat ve mezhepler program ve yeni toplumu inşa çabalarıdır. Her iki din de yoğunca denemiştir ve halen deniyorlar. İki bin ve bin

beş yüz yıldır bu arayışların sürmesi şaşırtmamalıdır. Öte yandan Hıristiyan kilise şefleriyle İslâm'ın fetih komutanları rahatlıkla revize edilmiş bir geç kölelik sistemi yarattılar. Dikkat edilirse bu geç kölelik sistemleri fethin konaklamalarıdır; tüm toplum için kalıcı yaşam sistemleri değildir. Bunlara İslâm ve Hıristiyan uygarlığı demek biraz zorlama olur. Ütopyaların derdi uygarlık yaratmak değil, yaşamları kurtarmak ve güzel kılmaktır. Demek ki, her iki öğretinin inanç ve ahlâk sisteminin uygarlık sorusu tutarlı bir cevaptan yoksundur. Dört bin yıllık sistemleri aşmada belirleyici rolleri oldu. Adlarına hem beylik ve siteler hem de imparatorluk tarzında revize edilmiş bazı kölelik rejimleri kuruldu. Fakat bunlar İslâm ve Hıristiyan uygarlığı sayılmazlar. Olsa olsa ideolojik yönden İslâm'ın ve Hıristiyanlığın saptırılmış halleridir denilebilir. Ne papaz kiliseden çıkıp imparatorluk sarayında oturabilir, ne de imam camiden çıkıp devletin başına geçebilir. Zaten her iki din de devletleşmiş öğelerini hep sapmış, sapık olarak adlandırmaktan geri kalmadılar. Devletin başındakilere ise çağrı yaptılar, dinin gereklerine uymaları konusunda kendilerini uyardılar. Böyle oldukları içindir ki halen varlıklarını sürdürmektedirler, ama çok etkisiz ve umutsuz olarak.

Max Weber kapitalist uygarlığa 'büyüsünü yitirmiş uygarlık' der. En gelişmiş bir maddi kültür sisteminde elbette büyülü yaşam olmaz. Büyüleyici yaşam ideolojik kültürün dünyasında mümkündür. İslâmiyet, Hıristiyanlık ve benzeri kültürlerin kapitalist yaşam dünyasını büyüleyecek yetenekleri yoktur. Bunu ancak ideolojik kültürün tüm mirasını arkasına alacak olan özgürlük sosyolojisinin yeteneği ve gücü sağlayabilir. Bu konu üzerinde ilgili bölümde yoğunlaşmaya çalışacağız. Yaşamın kendisinin en büyük büyüleyicilik değeri olduğunu kanıtlayacağız. Yeni slogan "Ya Kapitalizm Ya Sosyalizm" değil, "Ya Kapitalizm Ya Özgür Yaşam" olmalıdır.

O halde neden kapitalizm uygarlığı sorusuna biraz daha kolay cevap verilebilir. Hıristiyanlık ve İslâmiyet kapitalizmi engelleyen devasa boyutlu imparatorlukların sonlarını getirmekle ve kendilerini de amaç ve yapı olarak uygarlaştırmamakla bilerek veya bilmeyerek kapitalizm için ortamı biraz açmış olabilirler. Wallerstein imparatorlukların kapitalizmle çeliştiğini söylerken güçlü bir gözlemde bulunmuş oluyor. Max Weber **Protestanlık Ruhu ve Kapitalizm** adlı eserinde kapitalizme nasıl yol açıldığını daha anlaşılır kılıyor.

Peki, uygarlıksız bir çözüm olabilir miydi? Bu sorunun cevabı neolitiğe geri dönmek gibi bir şey olurdu. Kentler ortadan kaldırılamayacağı için ticaret önlenemezdi. Erkek egemen toplum bırakılamazdı. Ne kadar eleştirilse de, devlet o koşullarda ortadan kaldırılamazdı. Manastır, medrese, tarikat ve tasavvufi yaşamlar da zaten bu çaresizliklerin sonucudur. Adı geçen kategorilerin bozucu ve yozlaştırıcı etkisini görüyorlar ve bunlardan kurtulmak istiyorlardı. Buldukları çareler marjinal olmaktan öteye gidemiyordu. Bu nedenlerle de ortamı yeni bir uygarlığın varlığı veya gelişmesine açık bırakıyorlardı.

Bu arada İbrani kabilesinin öyküsüne de bir kez daha bakmak hayli öğretici olacaktır. Yahudiler ticaret ve para konusunun uzmanıydı. Ayrıca yazarlık güçleri kesindi. Roma ve Pers-Sasani dönemlerinde o günün koşullarındaki tüm dünyaya yayılmışlardı. Para ve ticaretin sızıcı gücü müthişti. Maddi uygarlığın ruhu gibiydiler, daha doğrusu süzülmüş gücüydüler. Yazarlar geçmişten ve gelecekten en iyi haber veren peygamberlerin yerini tutmuştu. Yeni bir uygarlık sisteminin veya kapitalizmin önkoşullarının başında geliyorlardı. Zaten ütopyalarda da damgaları eksik olmazdı. Din ve tanrı da uzmanlık alanlarıydı.

Hıristiyanlık kendi ideolojik kültür çağında tüm Avrupa'yı fethetmişti. Asya'ya sınırlı giriş yapmıştı. Afrika'nın uygarlık izlerinde de eksik olmadı. İslâmiyet hızla tüm Arabistan'dan Kuzey Afrika ve Orta Asya'ya kadar fethini sürdürmüştü. Eski uygarlık sistemlerinin tüm alanları fethedildiği gibi, yeni yerler de ideolojik kültür imparatorluklarına katılmıştı. Fakat gerçekleşen şey uygarlığın genişlemesi değildir. Buna manevi dünya gelişmesi de diyebiliriz. Zaten Hıristiyanlık 'bin yıllık tanrı devleti' derken bu gerçeği kastediyordu.

Hem Hıristiyanlık hem de İslâm ütopyalarının bilimsel temelleri çok zayıftır. Ahlaki yönleri gelişkindir. Klasik Yunan felsefesinden etkilenmişler ve tekrar canlanmasında rol oynamışlardır. Teolojileri bir nevi Aristo ve Eflatun kaynaklıdır. Bir kısmını da Mısır ve Sümer teolojilerinden almışlardır. Özgürlük ütopyaları için de geri bir konumdalar. Tekrar belirtelim ki, dinler için esas olan ahlâktır. Teoloji zannedildiği kadar başat konu değildir. Ahlâk önemini kaybetmediği için, Hıristiyanlık ve Müslümanlıkla benzeri öğretiler önemlerini koruyacaklardır. **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunmamda yerleri konusuna değineceğim.

Ütopyalar her zaman kusursuz değildir. Çoğunlukla amaçları hilafına hizmet ederler. İslâmiyet ve Hıristiyanlık ütopyaları biraz da amaçları hilafına kapitalizmin gelişimine epeyce hizmet ettiler. Ama kapitalizmle çok çatıştıkları da bir vakıadır. Savunmamın **Kapitalist Uygarlık** bölümünde bu konuya bir kez daha eğileceğim.

İslâm için ek olarak söylenebilecek olan, barbar ve hâkim kabile aristokrasileri için sınırsız ve haksız alan ve kültür gasplarına yol açtığına ilişkindir. Hıristiyanları gerilettiği çokça söylenir. Bunlar her din için geçerli olan hususlardır. Kaldı ki, devletleşmiş İslâm'la devletleşmiş Hıristiyanlığın çatışmasını İslâm'la Hıristiyanlığın çatışması olarak sunmak gerçeği tam yansıtmaz. Uygarlık kökenli olan bu çarpışmalarda dinlerin kılıf olarak kullanıldığını iyi biliyoruz.

Sonuç olarak, genelde ideolojik kültür ile maddi kültür sorunlu konulardır, ama birer gerçektirler. İncelemek gerekir. Köle-efendi, serf-senyör çatışmalarının tarihin devindirilmesindeki rolleri sınırlı ve dolaylıdır. Tarihin tekerlekleri başka türlü dönmektedir. Bunu araştırıyoruz. Yaptığımız amatör araştırmalardır. Ama hem tarihi anlamak hem de günümüzün sorunlarına cevap bulmak için gerekli çalışmalardır.

Çok kısa bir değerlendirmeyi diğer direniş kanadı olan kavimler göçü için yapmadan konuya bütünlüklü yaklaşılmış sayılmaz. Son dönemlerinde köleci uygarlığa karşı Avrupa'nın kuzeyinden Gotlar ve Hunlarla Arabistan üzerinden Araplar hem direniş hem de saldırı taktikleriyle hamle üstüne hamle yapıyorlardı. Kabile hiyerarşisinin geliştiği barbar toplum dediğimiz uygarlık öncesi ataerkil toplum halindeki bu kavimlerin göçleri veya saldırıları, direnişleri bir nevi ideolojik kültür hareketidir. Daha coşkulu ve atak olup taze kan taşırlar. Ütopyaları kısmen eşitlikçi olup neolitikten kalma öğeler taşırken, daha çok uygarlık özentisi içindedirler. Dinler kadar bir metafizik geliştirememişlerdir. Çoğunlukla imparatorluklar için taze kan taşımışlar ve paralı asker olmuşlardır. Fakat yine de tarihin en devindirici güçlerindendir.

Germenler, Türkler, Moğollar ve Arapların, daha önceleri ise Hurriler, Amoritler ve İskitlerin akınları olmasaydı, tarihin akışı herhalde başka türlü olurdu. Germenler ve Araplar her iki Roma İmparatorluğu'nu çökertirken, Türkler ve Moğollar İran ve Bizans'ın çöküşünde pay sahibidirler. Fakat kabile şeflerinin yaptıkları ya yeni imparatorluk

tacını giymek ya da ordu ve bürokrasisinde yer almaktı. Geriye kalanlar ya yeniden kabileler oluştururlar ya da deklase unsurlar halinde toplumun diplerinde marjinal yaşarlardı. Köleci sistemin yıkılmasında bu iki iç ve dış gücün rolü tartışmasızdır. Fakat alternatif sunmada ve yeniyi inşa etmede aynı oranda rol oynayamazlar. Yıkarlar, talan ederler, fakat yapamaz ve koruyamazlar.

Buraya kadar adına araştırma da diyebileceğimiz bu çalışma ile aslında kapitalist modernite için bir temel kazımaya çalıştık. Kapitalist modernitenin hangi tarihsel gelişmelerin ürünü olduğunu göstermeye çalıştık. Kendisini tarihsiz sunmak kapitalist bilim-iktidar yapısının temel özelliklerindendir. Kalıcı ve son sistem olma iddiası için tarihsizlik ve mekânsızlık önemlidir. Mekân-zaman yokluğunda müthiş ve çok ayrıntılı çözümlemeler yaparlar. Mikro tarih ve olaysal güncel gelişmelerle ilgili sayısız çalışmaların sahibidirler. Bir de zaman-mekân sıkıştırması gibi, zaman ve mekânın etkisini âdeta yok ettiklerini belirtmek isterler. Bu çalışma ile bu tür çabaların sunmak istediğinden farklı bir toplumsal akışın müthiş bir insan çabasıyla sürekli devinim halinde olduğunu gösterdik. Tarihten kaçınılamayacağını, kapitalizm her ne kadar kendini tarihin sonu saysa da, birçok uygarlık gücünün kendi çağı için benzer iddialarda bulunduğunu bu vesileyle belirttik. Kapitalizmi çözümlemeye giriş için yeterince donanmış durumdayız. Bir uygarlık olarak tanımını ve çıkış koşullarını tekrar da olsa açıklamaya devam edeceğiz. Daha önceki uygarlıklardan devralınanlar ile kendi katkılarını özenle belirteceğiz.

Savunmamın bu bölümünü ana tez olarak şöyle açıklamam mümkündür: Sınıf, kent ve devletin iç içe oluşumuna dayalı olarak ortaya çıkan ve kapitalizmin en son çağı olan finans kapital dönemine kadar sürekli kendini çoğaltarak geliştiren devletli uygarlık sistemi, ağırlıklı olarak tarım ve köy toplumunu sömürü ve baskı altına almasına dayanır. Süreç içinde giderek genişleyen kent emekçilerini de baskı ve sömürü sistemine katar. Beş bin yıllık devletli uygarlığın, belki ondan da uzun bir zaman ve mekân koşuluna dayalı olan ve kendini ideolojik, askeri, politik ve ekonomik olarak parçalı olmaktan kurtaramayan demokratik uygarlık karşısında günümüze kadar varlığını sürdürmesi esas olarak ideolojik hegemonyadan kaynaklanır. Zor ve zulüm sistemleri ancak ideolojik hegemonya temelinde başarılı olabilmişlerdir. Temel çelişki sadece sınıfsal olmayıp aynı zamanda uygarlık düzeyin-

dedir. Yazılı olarak da izleyebildiğimiz en azından beş bin yıllık tarihsel mücadele devletli uygarlık (Esas olarak sınıflı kent ve devlete dayanır) ile devletleşmemiş, ana gövdesi tarım ve köy toplumu olan, zamanla kent emekçilerinin de içeriğini oluşturduğu demokratik uygarlık arasındadır. Toplumdaki tüm ideolojik, askeri, politik ve ekonomik ilişki, çelişki ve mücadeleler bu iki ana uygarlık sistemi arasında cereyan ederler.

Savunmamın bundan sonraki bölümleri bu ana tezin çözümlenmesi ve Ortadoğu'yla Kürdistan somutuna uygulanması biçiminde geliştirilecektir.

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

II. KİTAP

KAPİTALİST UYGARLIK

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Basım Tarihi: 2013

Basım Yeri: Azadi Matbaası

İÇİNDEKİLER

Değerli Okuyucular,

Önderliğimizin, bir önder somutunda bir halkı yok etmeye odaklanmış olan İmralı sisteminin ağır işkence ve tecrit koşullarında, yok denecek kadar kıt olanaklarla kaleme aldığı **Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun** halkımız ve insanlık için taşıdığı önem her geçen gün hak ettiği yere daha fazla yakınlaşmaktadır. Bu manifesto, aydınlattığı tarihimiz, belirlediği günümüz ve ışıklı kıldığı geleceğimizle temel güç kaynağımızdır. Salt bir ulusa ya da bir sınıfa ait olmayıp tüm insanlığındır. Bu kaynağı tüm insanlığın beslendiği bir kaynağa dönüştürmek yaşam ve mücadele gerekçemizdir.

Şimdiden büyük bir okuyucu kitlesine ulaşan beş ciltlik **Demokratik Uygarlık Manifestosu'na** dönük önemli görüş ve öneriler gelişmiş, bunlar hareketimiz tarafından özenle değerlendirilmiştir. Gelen görüş ve öneriler ışığında, Önderlik savunmalarının gözden geçirilmesi uygun görülmüştür.

Bu amaç ekseninde kurulan komisyonumuz tüm savunmaları gözden geçirerek belli noktalarda düzeltmeler yapmıştır. Düzeltmelerimiz içeriğe ilişkin değildir. Gramer, net olmayan tarihler ile farklı dillere çeviride sorun teşkil edecek kavram-deyim-atasözlerinin yazımı üzerinden bu düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltilen cümle ve kelimelerin taşıdığı anlam özenle korunmuştur. Düzeltmeler yanlış algı ve değerlendirmelere mahal vermeyecek tarzda yapılmaya çalışılmıştır. Bu yolla, İmralı sisteminin tecrit ve imkânsızlıklar içindeki koşullarında bulunan Önderliğimize, yoldaşlığın gereği doğrultusunda bir cevap verme amaçlanmıştır.

Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun bu haliyle hem okuyucu açısından daha sade ve anlaşılır olacağına, hem de çevirilerde kolaylık sağlayacağına inanıyor, selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

1 Mayıs 2013
Redaksiyon Komisyonu

GİRİŞ

Kapitalist sisteme karşı savunmamı geliştirirken yapmam gereken ilk işlerden biri onun zihni formatlarından kurtulmaktır. Nasıl ki İslâmiyet'in her işe başlarken bir 'Bismillah'ı varsa, kapitalizmin de benzer kutsalları vardır. Mademki ondan kurtulmak istiyoruz, o halde her şeyden önce onun niyet duasını reddetmeliyiz. Kapitalizmin bu kutsallarının başında empoze ettiği 'bilim yöntemi' gelmektedir. Bahsedilen yöntem toplumsal yaşamın süzgecinden geçen ve insan toplumu var oldukça onsuz olamayacağı 'özgürlük ahlâkı' ve etiği değildir. Tersine, toplumsal yaşamı yadsıma temelinde anlamsızlaştırarak toplumun dağılmasına ve yozlaşmasına yol açan en gelişmiş kölecil yaşam zihniyeti, onu var kılan maddi ve manevi kültürüdür.

Bu zihniyet ve kültürden kurtulmaya çalışırken, temel argümanım KENDİMDEN başkası olamaz. Descartes, belki de pek farkında olmadan kapitalizme zemin sunan felsefesiyle her şeyden şüphe ederken en son kendisi kalmıştı. Kendisinden de şüphe etmeli miydi? Daha da önemlisi, nasıl o duruma düştüğüydü. Tarihte onun yaşadığı duruma benzeyen birkaç evre'nin bulunduğunu biliyoruz. Sümer rahiplerinin tanrı inşaları, İbrahim Peygamberin derin tanrıcıl şüpheleri (Sonuncu örneği Hz. Muhammed'in tanrı serüvenidir), İonya septisizmi bu konuda ilk hatırlanması gereken örneklerdir. Bu tarihsel aşamalarda hem içine girilen yeni zihniyet hem de ret gerektiren önceki zihniyetler toplumu köklü biçimlendirme ve tarzlara uğratma özelliklerine sahiptir. En azından temel paradigma sağlarlar. Eski köklü zihniyetin (İdeolojik yapısallık da denilebilir) uç veren yeni yaşam tarzı karşısında yetmezliğe düşmesi şüphenin esas nedenidir. Yeni yaşam için gerekli zihniyet kalıplarını geliştirmek ise çok zordur ve köklü kişilik sıçraması ister. Adına ister peygambersel çıkış, ister filozofik aşama, isterse bilimsel keşif diyelim, hepsi esas olarak aynı ihtiyaca yanıt aramaktadır. Yeni toplumsal yaşamın olmazsa olmazı olan yeni zihniyet kalıpları nasıl döşenecektir? Yaşanan müthiş şüphecilik bu ara aşamanın özelliğidir.

16. yüzyılda kapitalizmin kalıcı yükselişine beşiklik eden mekânda (yaklaşık bugünkü Hollanda'da) Descartes, Spinoza ve Erasmus'un müthiş yaşamları böylesi bir tarihsel aşamanın izlerini taşımaktadır.

Yaşam tarihimin başlangıcı olan 1950'ler, dönemin küresel kapitalist hamlesinin zirve yaptığı yıllardır. Mekânım halen çok köklü zihnî kalıpların kalıntılarının bulunduğu, neolitik çağla kent uygarlığının ilklerinin en uzun süreler halinde yaşadığı Toros-Zagros dağ sisteminin çerçevelediği ünlü Verimli Hilal'in en mümbit toprağı olan Mezopotamya'nın yukarı kısımlarıdır: Uygarlığa çıkış yaptıran dağ etekleri, görkemli adakların sunulduğu neolitik döneme geçişin (Urfa yakınlarında ilk örneği açığa çıkan, 12 bin yıllık büyük dikili taşların çevrelediği tapınak kültleri) temel alanları.

Kapitalist sistemin bekçileri tarafından çok sistematik tarzda, âdeta Zeus'un Prometheus'u Kafkas kayalıklarına bağlamasına taş çıkartır biçimde İmralı Adasında tek kişilik bir zindanda yaşamaya mahkûm edilmem kendimliğin sistem zıtlığını çözmeyi zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle bu tarihî gerçekleri hatırlayıp yeniden çözümlemeden anlamı fark edemeyiz. Türkiye Cumhuriyeti'ne takılmamın İspanyol boğa güreşinde hep kırmızı şala saldıran boğanın durumundan pek farkı olmayacaktır. Şüphesiz burada Türkiye Cumhuriyeti bir boğa güreşçisine indirgenmiş, kendisine öyle bir rol biçilmiştir. Sürekli ve verimlice bu rolde oynatılmak istenmektedir. Ama bize, bana gerekli olan, bu vahşi oyunun gerçek sahiplerini tüm yaşam gerçekleriyle tanımlamaktır.

Toplumun bütünlüğünü ilgilendiren büyük yanılgılara düşmemek açısından, Karl Marks örneğini önemle göz önünde bulundurmalıyız. Marks'ın kapitalizmi çözmek ve ondan kurtulmak isteyen önde gelen bir kişilik olduğundan veya olmak istediğinden kuşku duyulamaz. Ama Marks'ın görüşlerinden esinlenen muazzam boyutlardaki toplumsal değişim hareketlerinin kapitalizmin en iyi hizmetçiliğini aşamadıkları genel olarak kabul gören bir görüştür. Bu anlamda aptal bir Marksist mürit olmayacağım açıktır.

Kendi kimliğimi tanımlamaya çalışırken temel parametrelerden hareket etme istemim anlaşılmaya değerdir. Nedir bunlar? Neolitiğe geçiş ve neolitik zihniyet kalıntıları ve yaşam alışkanlıkları, kent uygarlığına dayalı iktidar hiyerarşileri ve devlet kültleri ve nihayet tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmayacak ölçekteki kapitalizm oyunu gerçekleri.

Daha alt bir katmandan da bahsetmek gerekir: İnsan türünün ayırt edici özellikleri; yaşam için sunduğu riskler ve kolaylıklar.

Bu satırları yazarken, kapitalizmin çizdiği meşruiyet sınırları kapsamında nasıl bir yerde tutulduğumun farkındayım. Bu sınırlar içinde yaşadığımı veya Prometeleştirildiğimi inkâr edecek değilim. Her saat yoğunlaştırdığım açılımlarla gücümün ve içerdiği anlamın farkındalığını geliştiriyorum.

Bilinen örneklerden yola çıkarsak, bir yandan Sasani iktidar kapısında Mani, İslâmik iktidar kapılarında İmam Hüseyin, Hallac-ı Mansur ve Sühreverdi, diğer yandan İsa geleneğinden yüzlerce aziz ve azize, ayrıca Buda geleneğinin dehşetinden kaçtığı iktidarın kurbanları, kilisenin engizisyon ateşlerinden geçenler ve kapitalizmin soykırıma kadar varan dehşetlerine maruz kalanlar yazılı kültürün tespitlerinin uç örnekleridir. Bu başat örneklerin ortak özellikleri yaşamın farkındalığında ısrarlı olmaları, yaşamla aralarına örülmek istenen perdeyi kaldırmak istemeleriydi. Suçları buydu.

Eğer yaşam-ölüm ikilemi müthiş bir açmaza düşürülmüşse, bunun nedeni kesinlikle toplumsaldır. Esas olarak ne önümüze serilen anlamıyla bir ölüm mevcuttur, ne de sürekli reklamı yapılan bir yaşamın yaşamla alâkası vardır. Simülasyonun yaşam gerçeğimiz haline getirildiğini (Yaşamın mekanik taklidi olarak anlaşılmalı) anlamak durumundayız. Yaşama en sıradan bir saygı duymak bile bu lanetli döngel çemberinden kurtulmayı gerektirir.

Altmış yaşıma dayandım. İlkokul öncesi diye tabir edilen yaşam meraklarım esas olarak aşılmadı. Halen o sınırlardayım. Kapitalizmin çizdiği sınırlarda büyüyemiyorum. O sınırlarda kalındığında âdeta ya sahtekârca bir yaşam ya cüce kalmak kaçınılmaz oluyor. Ya da hepsi: Simülakr, sahtekâr, cüce, aldatıcı, vicdansız, çirkin, cahil. Fakat yaşam tüm değerlerin üstünde tutulmak durumundadır. Doğru yaşamak isteyenin esas görevi de yaşamı anlamaktır. Anlayabilmek yaşamaktır, yaşayabilmek anlamak içindir. Bunun dışında kozmosun başka bir doğru yorumunun olacağını sanmıyorum. Gerçekleşmesi her ne kadar imkânsız denecek kadar zorsa da, mutlak anlamın yaşamı sürükleyen gerçeklik olduğunda ısrarlıyım. Hiçbir güç anlam gücünden daha güçlü olamaz veya anlam gücü karşısında sahte güç gösterisi durumuna düşmekten kurtulamaz.

Yine kendi gerçeğime dönmeliyim. Açıklamaya çalıştığım bu sözde yaşam parametreleri yaşam meraklarıma cevap olmaktan yoksun

oldukları gibi, derin kuşkulara düşmemin de esas nedeniydiler. Bunlardan sadece şüphelenmiyor, aynı zamanda tiksiniyordum.

Yaşamın anlamını savunmanın bittiği yerde veya anlamsızlık anlam diye sunulduğunda kanserli vakalar önlenemez hale gelirler. Bunun nedeni de kesinlikle toplumsaldır. Kanserin bir toplumsal hastalık olduğu tespiti antropolojinin sıradan gerçeklerindendir. Anlamsızlık hâkim olduğunda veya kör madde yığınlaşması hücreyi sardığında kanserleşme başlar.

Yöneltilen kimi sorulara yanıt vermek için bazı belirlemeler yapmam saygı gereğidir. Bu satırları yazmaya başladığımda, Türkiye Cumhuriyeti'nin en üst yürütme heyetiyle kapitalist sistemin en üst heyeti olan ABD yürütmesi "PKK'yi ABD, Türkiye ve Irak Hükümetlerinin ortak düşmanı ilan ediyoruz" biçiminde bir açıklamada bulunmuşlardı. Bu açıklama karşısında tutulduğum yerin ve zamanımın anlamını daha derinliğine kavramam yaşam deneyimim gereğidir.

Şunu demeye getiriyorum: Kapitalist yaşam tarzı bana göre değil. Kimi zaman özensem de, bu tarz yaşam konusunda başarı yeteneğimin hiç olmadığının tamamen farkındaydım. Kocalığın kapitalizm öncesi hallerini ve bunları özümsemiş olan kapitalizmdeki halini yaşayan bir 'koca-erkek' olamayacağımın da farkındayım. Sistem açısından gülünç duruma düştüğüm söylenebilir. Ama ben sistemi korkunç kanlı, baskılı ve sömürülü görüyorum. Bu olguları içeren bir yaşamın tam bir iğrençlik ve tiksinti hali olduğunu saptamak, filozofik yaşamımın karşı parametresi veya paradigması gereğidir. Kendimi hiç abartmadığımdan eminim. Ama bir insan olarak kendimi savunmam hem en temel bir yaşam belirtisi, hem de toplumsal yaşamda iddialı olanlara karşı temel görevimdir. Eğer iktidarlarca çizilen anlamına katılmadığım, fakat yine de ciddiye alınması gereken anlamlı bir yurttaşlıktan bahsedeceksek, ona karşı görevli yaşamayı bilmek de bu ahlâkın gereğidir. Sorun yaşayıp yaşamamak değil, doğru yaşamayı bilmektir; doğru yaşamayı her ne kadar fazla başarmasak da, en önemlisi onun arayışından vazgeçmemek, o yolun yolcusu olmaktır.

Kapitalist sistemde tarihte hiç olmadığı kadar sözle eylem arasında kopukluktan da öteye geliştirilmiş bir ihanet var kılınmıştır. Bu sistemde sözler sanki hep eylemi yanlışlamak içindir. Hegemonik sistemin kulluğu somutunda eyleme daha önce hiç görülmediği kadar âdeta mekanik bir aygıt rolü oynatılmaktadır.

Küresel imparatorluk aşamasındaki kapitalizmin doğası çözümlenmeden, özgür yaşama ilişkin program ve form oluşturmanın her tür saptırmaya açık olacağı birçok tarihsel örnekten anlaşılabilir. Söylenecek her söz, yapılacak her eylem, diğer bir deyişle teori ve pratik rakibin sahasında kendisine rol biçemez. En azından dört yüz yıldır hegemonik bir hal alan kapitalistik modernitenin gelenekselleşen, en fanatik dinden daha çok kültleşen kavram ve uygulamalarına karşı en yetkin evliya ve peygamber duruşları ve Budistik yaklaşımlar geliştirilmeden, sistemin değirmenine aptalca su taşımaktan kurtulunamaz. Pek çok anti-kapitalist eğilim ortaya çıktı. Ancak bunların ezici çoğunluğunun kapitalizmin değirmenine aptalca su taşımaktan kurtulamadığı kanıtlanmış durumdadır.

Küreselleşmenin zirvesindeki kapitalizmi hiç de güçlü görmüyorum. Belki de en zayıf aşamasındadır. Aslında her zaman naif ve kırılmaya yatkındır. Gerçekleşemeyen de toplumun ona karşı doğru ve yetkin savunulmasıdır. Sadece bir benzetme olarak değil, gerçeğinde de toplumsal kanser hastalığı olarak tanımlayabileceğimiz kapitalist hegemonyacılık diğer kaderler gibi kader olarak yorumlanamaz. Kapitalizm en zayıf hegemonik sistem olarak değerlendirilmek durumundadır. Gerekli olan, tek bir kişilikte olsa bile, toplumsallığın doğru ve yetkince yaşanmasıdır. Tarihte hep yapılagelen, 'güçlü adam' veya 'hegemon'a karşı mücadelede kendileriyle aynı silahları kullanmaktır. Hem anlayış hem de eylem olarak yöntemde aynılık benzerini doğuracaktır. Olan da budur. Roma'ya karşı mücadelede birçok Roma doğmuştur. Daha da eskisi, orijinali olan Uruk sitesi halen kendini 'Yeni Irak' olarak doğurmaya devam etmektedir. Değişim çok az, tekrar çok fazladır.

Hegemonyayı abartmamak da önemlidir. Toplumlar hiçbir zaman iktidarı, sömürüyü ve baskıyı isteyerek benimsemedikleri gibi, iktidar olmaksızın yaşanmaz aşamasında da olmamışlardır. Şöylesi anlayışlardan da kurtulmak gerekir: 'Yepyeni toplum', 'art arda gelen benzemez toplum biçimleri' en içi boş kavramlardır. İnsan türünün varoluş tarzı olarak toplumlar gelişirler, ama benzer olarak.

Aşk eğer gözü körse, en aşağılık durumlara düşürebilir ve cehaletin en yoğunlaşmış haline götürebilir. İster iktidar ister cinsellik aşkında olsun bu böyledir. Anlamla yüklü olduğunda ise aşk bir 'Nirvana' değerindedir. Fenafillâhtır, gerçeğin içinde erimektir; enel-haktır,

adil ve özgür toplumun kendini hükümran kılması, yani tam demokrasi olma halidir.

Köy toplumuna teslim olmamakla doğru hareket ettiğimden eminim. Yanlış olan, kapitalistik moderniteyi ışık sanmaktı. Geç çözümlendiğinde, köy toplumu da olsa, henüz demokratikleşmemiş de olsa, hele hele ulus-devlet ve endüstri gibi temel kategorik aşamaların çok uzağında da kalsa, köy toplumundan radikal kopuşum büyük bir hataydı. Üzüntülerimin köklü bir nedeni de budur. Adını pek anmadığım babam bendeki yaşam enerjisini doğru fark etmenin yanı sıra, çok acı bir gerçeği yüzüme söylerken de en az anam kadar arifane davranıyordu. Bilgece söylediği "Öldüğümde bir damla gözyaşı bile dökmezsin" sözü hâlâ hatırımdadır. Eski dünyanın inanmışlarındandı. Emek dünyasındandı ve özü itibariyle demokrattı. Kapitalist tanrısallığın bende nasıl bu denli lanetli ve aldatıcı çekiciliğe yol açtığını hâlâ araştırıp duruyorum.

Karl Marks kapitalizmi daha çok pozitivist bir yaklaşımla çözümlemek istedi. Bu çözümleme de yarım kaldı. İktidar ve devlet konularına el bile atmadı. Bu yaklaşımda hiçbir zaman derinlik bulamadım. Sömürü olgusunu kavrıyorum. Ama o bana hep bir sonuç gibi geldi. İşe sonuçtan başlamak, pek çok eksiklik taşıyan bir yaklaşımdır ve politik olarak da tam bir savunmasızlık halidir. Aslında yanı başında 1848 devrimleri gibi bir devrim süreci yaşanıyordu. Burjuvazinin iktidara yürüyüşü kadar, senyörlerin dökülüşünü ve dönüşümünü çok iyi gözlemliyordu. Ekonomi-politik, felsefe ve sosyalizmle yoğunca ilgiliydi. Fakat toplumların ezici yoksul emekçi çoğunluklarını bir ahtapot gibi sarmalayan ve yeniden organize olan iktidar olgusunu kavramayı bir yana bırakalım, kendi sistematiğinin sonuçta ona alet olmasını bile engelleyemedi. Önerdiği teorik-pratik modelin kapitalist hegemonyacılığı beslediğinin farkında olmadı. Marksizm'den kaynaklanan reel sosyalizmin en son örneği olan Çin pratiğinin ABD hegemon kapitalizminin en güçlü dayanağı konumuna düşmesi bu farkında olamamayla yakından bağlantılıdır.

Kapitalist hegemonyacılığın bu denli güçlü olmasının en temel nedeni yol açtığı gönüllü kölelikteki yarıştır. Bugün ücreti yüksekse ücretli çalışmaya karşı olabilecek tek bir işçi var mıdır? Durum gerçekten hazindir.

Kapitalizmle mücadele üzerine yoğunlaştığımda, aklıma hep karı-koca ilişkisi gelir. Kocanın ortama göre karısına normal bir yaşam sunması durumunda bu kadını kocasına karşı mücadeleye çekmek ne kadar zorsa, dolgun bir ücret vermesi halinde işçiyi de efendisi kapitaliste karşı mücadeleye çekmek o kadar zordur. Özgürleşmeyi bir yana bırakın, basit bir ücret sınırında bile kapitalist efendi karşısında takla atan işçi, toplumsal çokluklara karşı artık efendisinin sistematiğinin bir uşağıdır. Hele işsizler ordusu çığ gibi büyürken, konumu güvencede olan bir işçi aynen devlet memuru kadar, belki de ondan daha fazla kendini güvencede sayar.

Kaldı ki, devlet bürokratı ne kadar proleterleşiyorsa, proleter saflarda da o denli bürokratlaşma vardır. Bir nevi burjuva soyluluğuyla feodal soyluluğun tepedeki karışımı, tabanda işçi-memur arasında gerçekleşmektedir.

Köy toplumundan beni mıknatıs gibi kendine çeken kent toplumu, çözümlenmiş haliyle benim için toplumsal sorunun esas mekânıdır. Toplumun içteki çürüyüşü kadar çevreden kopuşunun da baş suçlusu kent ve yol açtığı toplumsallıktır; daha doğrusu sınıflı-devletli uygarlık kentinin toplumudur. En ilkel klan toplumu bile yaşam karşısında kentin uygar toplumu kadar cahil değildir. Tersine, uygarlaşmış kent toplumu kapitalist aşamada tam bir çevre katliamcısına dönüşmüşse, bu durum herhalde bünyesindeki sistematik cahilleşmeden kaynaklanmaktadır.

Duygusal zekâdan kopmuş akıl ve anlamını çoktan yitirmiş cinsellik, kapitalizmin kanserojen gerçekliğinin temel göstergeleridir. İktidar için nükleer dehşete bel bağlamaktan tutalım, ucuz işçilik için dünyaya sığmayacak nüfus çoğaltımı sistemin özüyle, özellikle onun iktidar biçimlenişiyle ilgilidir. Dünya savaşları, sömürge savaşları ve tüm topluma karşı her düzeyde yürütülen ve toplumu kılcal damarlarına kadar etkileyen iktidar savaşımları sistemin iflasından başka anlama gelmez.

Liberalizm ve bireysellik sıkça kapitalizmin ana ideolojik ekseni olarak ileri sürülür. Ama iddia edebilirim ki, hiçbir sistem kapitalizmin ideolojik hegemonyası kadar bireyi kendine tutsak etme gücünde olmamıştır.

"Halen konuştuğun dil içerik olarak sistemin meşruiyetinden pek uzak değildir, sen de sistemin ürünüsün" denilebilir. Fakat içinde

bulunduğum mekân sistem karşıtlığına layık bir konumdadır. Derinden farkındayım ki, şahsımda iyi bir anti-kapitalist yargılanıyor ve yargılıyor. Doğaldır ki, bu yargılanma hukuku katbekat aşmaktadır. Sayısız halk kültürü dört yüz yıldan bu yana kapitalist hegemonyacılığın değirmeninde öğütülerek yok edildi. Doğup büyüdüğüm mekân âdeta bir eski kültürler mezarlığıdır. Kazsan her tarafından bir kültür fışkıracaktır. Mensubu sayılmam gereken, henüz kendini tam kavramsallaştıramamış olan Kürtler tüm bu kültürlerin mezar sessizliğindeki tanıkları gibidir. Tarihin neredeyse tüm ilklerini yaratan kültürlerin mezarlarının bile silinmeyle yüz yüze kalması büyük acı verir. Günümüzde Irak'ta yaşanan vahşet bir anlamda kültürlerin intikamıdır.

Ortadoğu kültürünü kapitalizme karşı savunmak gerekir. Şüphesiz oryantalizmi aşmadan başarılacak bir görev değildir bu. Yeniden İslâmcılık ise, tepeden tırnağa kadar oryantalizmin en kof bir türevidir. Oryantalizmi ve sağ ve sol yorumlarıyla birlikte İslâmizmi aştıktan sonra geriye ne kalır sorusu akla gelecektir. Asıl savunmam bu noktadan sonra geliştirilmek durumundadır. Aksi halde ben de çoktan bir kusmuktan ibaret bir sistem sözcüsü olmaktan elbette kurtulamayacağım. O bir savunma değil, papağanca tekrarlama olur.

Kapitalizmin zafer mekânı Kuzeybatı Avrupa sahilleri ve İngiltere Adasıydı. Kapitalizm zafer yürüyüşünü dört yüz yıldır dünya-sistem seviyesinde sürdürmektedir. Tökezlediği yer Ortadoğu kadim kültür merkezleridir. Aslında kapitalizmin kendisi bu kültürün en son inkârcı, hayırsız evladı konumundadır. Aralarındaki çatışma sanıldığından çok daha derindir. Şu an gerçekleşmekte olan acemiler savaşıdır. Âdeta İskender'le Üçüncü Darius'un kopyaları oynanmaktadır. G. W. Bush ne kadar İskender'se, Ahmedinecad da o kadar Darius'tur. Diyalektik çelişki çok derinlerde ve çok biçimlilik altında cereyan etmektedir. Çelişki sadece egemen klikler arasında dile gelmemektedir. Toplumun iktidar karşıtlığı da kapsamlı biçimde devreye girmiş durumdadır.

Şahsımda dile gelen veya dile getirmeye çalıştığım, iktidar karşıtlığının komple biçimleridir. Kapitalizmin kâr sızdırması bu biçimlerden sadece birisidir. Ona karşı olmak sosyalist olmaya yetmez. Kaldı ki, bu kendi başına bir başarı vaadi de olamaz. Tüm direniş ve özgür yaşam formlarını iç içe sözlü ve eylemli olarak âdeta bir orkestra stilinde icra

etmedikçe, ya 'Agade'ye Lanet' okumaktan ya da 'Nippur'a Ağıt' yakmaktanöteye gidemeyiz.

Yaşadıklarımı dostlarım ve yoldaşlarım ağır trajedi olarak da değerlendirmektedirler. Ama emin olunmalıdır ki, bu trajedi olmasaydı biz özgür yaşamı tanımayacaktık. Her şey beş para etmez bir durumdayken, nasıl birbirimizin yüzüne bakabilirdik ki! Babasının ölümüne bile gözyaşı dökemeyen bir evlat durumundayken, yaşamın hangi onurundan bahsedebilirdim? Yanlış anlaşılmasın; babamın öldüğü o yılda, ben ilk Kürdistan seferini özgür kimlik idealiyle Ağrı Dağı eteklerinde başlatmıştım. Serhatlı Kürtler bu yürüyüşün tek bir adımını bile hâlâ kutsallıkla anmaktadır. Fakat gerçekliğimiz yerinde yine ağır durmaktadır. Tam otuz beş yıldır devam eden, özgürlük yürüyüşünden de öteye âdeta maratonu diyebileceğim bu çıkış bu satırlarla kendini anlamlandırmaktadır. Her nefesi, her mekânı, her kişisi bir destan değerinde olan bu maraton nasıl sonuçlanacak?

İskender'inkine özgü ordulara sahip olsaydım ve zafer üstüne zafer kazansaydım bile, bu kesinlikle özgürlüğün zaferi olmayacaktı. Kaldı ki, çoğunlukla askeri zaferler özgürlük değil kölelik getirir. Ancak kendini, dostlarını ve yoldaşlarını savunduğunda bu zaferlerin bir değeri olabilir. Kendimi iktidar zaferine karşı savunmayı en az iktidara karşı savunmak kadar gerekli görüyorum. Ordularım olsaydı, onların zaferlerine karşı kendimi savunmayı en büyük cihat sayardım.

Gerçekliğimizde yaşam yerlerde sürünüyor. Mevcut haliyle anlamını tümden yitirmiştir. Müthiş bir yalan ve kendini kandırma, her yere sızmış bir çirkinlik ve baykuşlar kadar bile ötemeyen diller ortamındayız. Tek kişilik odamda tam dokuz yıldır dayanabiliyorsam, bu biraz da dışarının İmralı zindanından daha beter olmasıyla bağlantılıdır.

Genelde ana nehir olarak uygarlık sürecine karşı geliştirdiğim savunmam, kapitalist hegemonyacılığı çözümlemede daha derinlikli olacaktır. Sistemin sonuna gelindiğine dair birçok işaret olduğu kadar, gerçek bilge kişiler de aynı kanıda birleşmektedir. Sorun kaostan hangi sağlıklı, özgür, demokratik ve eşitlikçi çıkışların toplumsallaştırılacağında yatıyor.

Kapitalist sistem bile temelde kendini kendinden kurtarmaya çalışırken, toplumsallık inşalarına ne kadar dikkat etmemiz gerektiği anlaşılır bir husustur. Eğer iki yüz yıllık sosyalizmlerimiz bile kapital

tarafından asimile edilmişlerse, bu durumda herhalde büyük insanlık ideallerine sahip olan ve anılarına bağlılık gerektiren bu savaşçıların başına benzer bir akıbet getirebilecek lanetliler tayfasından olamayız. Daha da ötesi, Sokrates'i, Buda'yı, Zerdüşt'ü susmuş ve son sözlerini söylemiş sayamayız. Onları yaşamsal kılmak bize dün kadar yeni gelmedikçe, özgürlük felsefesinden hiçbir şey anlamamış sayılırız. Bir de inleyen insanlık var, onun acılarına yanıt olmadan; tüketilen bir doğa var, bu tüketmeyi durdurmadan; ihanete uğramış aşk var, buna bir cevap geliştirmeden hangi yaşamdan bahsedebiliriz?

Savunmamın bilimselliğine ilişkin olarak da söyleyebileceğim ilk söz, hangi bilimsellik sorusu olacaktır.

Eğer bilim esas olarak 'kendini bilmek'se, sanıldığının aksine, en çok da sistemin resmi ideoloji olarak benimsediği pozitivizm bu gerçeklikten uzaklaştırıcı rol oynar. Pozitivizmin çokça eleştirdiği din ve metafizik, belki de ondan daha fazla bilime, tabii ki başta insani bilimlere yakındır. Kaldı ki, tabii bilimler denilen disiplinlere derinliğine bakıldığında, bunlar da son tahlilde insani bilimler kategorisinden sayılır. Belki de en sığ metafizik ve dinin kendisi pozitivizmdir. İnsanlık tarihin hiçbir aşamasında bu denli zincirlerinden vahşice boşalmamış, yine bu denli kıskıvrak bağlanmamış, doğa ve toplum üzerinde bu denli iktidar icrasına girişmemişti. Bunların gerçekleşmesi ancak pozitivist din ve metafizikle mümkün oldu.

Kendini bilme sağlanmadıkça, girişilecek her bilimsel çaba en tehlikeli dogmatik din ve felsefelerle sonuçlanmaktan kurtulamaz. 'Kendini bilme' ile insan merkezci düşünceyi kastetmiyorum. Kozmos ve kaos'un ancak iç gözlemle, derin deneyimleri dışlamayan sezgilerimizle kavranabileceğini ifade etmek istiyorum. Özne-nesne ayrımına dayalı bilimin köleliğin meşrulaştırılması olduğunu yeri geldikçe göstereceğim. Öznelciliğin de kendini abartma veya aşırı küçük görmeyle aynı kapıya çıktığını kanıtlayacağım. Bilimsel objektifliğin en rezil kapitalizm ve hegemonya taraftarlığı olduğunu da aynı minvalde sergileyeceğim.

Bizim felsefemiz bir atın gözlerindeki anlamı sezmekten tutalım, bir kuşun sesindeki anlamı çözmeye kadar yaşamı bir bütün olarak algılar. Yaşlı bilgeye büyük saygıdan başlayıp, bir ceylan kadar ürkek bir genç kızın gözlerindeki arayışa yanıt olmaya kadar her şeye anlam yükler. Soykırımdan beter bir cinsellik anlayışının sonucu olan çocuk

yapımındaki büyük cehaletin insanda ve hegemonik sistemlerdeki nedenlerini çözümleyen ve yaşamın tüm evrim halkalarını kendinde çözmeye çalışan bir bilimi esas alır.

Kapitalizm bilimi geliştirmedi, kullandı. Bilimin iktidarın hizmetinde kâr amaçlı kullanımı sadece ahlaki olarak en kötücül durumlara yol açmakla kalmaz, Hiroşima'ları genelleştirir; anlamlı yaşamı bitirir. Medyatik yaşam ve simülasyon bilimin zaferi midir, yoksa yaşamın anlam yitimi mi? Burada teknolojiden, bilimsel keşiflerden bahsetmiyorum; bilimcilik dini olarak pozitivizmin bilim olmadığını açıklamak istiyorum.

Pozitivizmin bilimsellik hükümranlığından kurtulmadan, başta ulus-devlet olmak üzere hiçbir iktidar hükümranlığından kurtulunamaz. Pozitivizm çağımızın gerçek putçu dinidir.

Sonuç olarak, Descartesvari bir kuşkuculuk hastalığı zihnimi sürekli kemirip durdu. İnanılacak, bağlanılacak hiçbir değer tanımama durumuna düştüm. Bu, bendeki eski kültürün trajik yitimi kadar, karşımda bir dev -Leviathan- gibi yükselen kapitalist moderniteye erişemeyeceğim korkusundan kaynaklanıyordu. Kendime zar zor inanıyor, daha doğrusu ayakta durmaya çalışıyordum. Şüphesiz bu garip bir durumdur. Toplumlar bu durumlarda bir yolunu bulup üyelerinin beynini ve yüreğini bağlamasını bilirler. Garip olan diğer bir husus, bir toplumumun olduğuna da inanmayışımdı. Aile ve köye inancımı bu koşullarda kaybettim. Üniversiteye kadar okumam, devrimciliğim ve daha önceki dinciliğim hep dostlar alışverişte görsün kabilindendi. Keskin bir nihilist de değildim. Bir şeyi gönülden anlamıyordum ki, gereklerini köklü şekildeyerine getireyim. İşin daha da ilginç tarafı, başta öğretmenlerim olmak üzere çevrem beni zeki ve inançlı buluyordu. Bir nevi yarı deli olduğuma, yarı da olmadığıma emindim. Fakat bugün geriye dönüp baktığımda, bu uzun dönemin de pek yararsız bir dönem olmadığını fark ediyorum. Kopuş ve bağlanmama gerçeğe koşuşta beyaz sayfa açma ve zemin temizleme gibi bir anlamı da beraberinde taşır.

Kişiliğim bu özelliğiyle hegemonik sistemin yapısal krizini daha iyi tanımama katkı sundu. Tarihi de yorumlayacak gücü kazanmıştım. Kaotik ortamdan korkmak yerine ona anlam yükleme çıkış sağlamamda idealli kıldı. Dogmatik inançların, düz hatlarda ilerlemenin, bilimsel kesinlikler ve katı yasallıkların aynı hükümran zihniyetten

kaynaklandıklarını fark etmek son derece rahatlamayı getirdi. Doğanın işleyiş tarzının insanda kazandığı boyutları rahatlıkla sezebilmem bende tam bir bilinç patlamasına yol açtı. Korku ve şüphenin temelindeki kendine yabancılaşma aşıldıkça, gelişen yüksek algı gücü ve yorumlama yeteneği, her insani koşul için gerekli bilinç ve cesareti fazlasıyla veriyordu.

Derin araştırmalara ihtiyaç duymadan ve konjonktürel sürelere dayandırmadan da kapitalizmin kendisini bir kriz rejimi olarak değerlendirmek kapasitem dâhilindeydi. Kent, sınıf ve devlet temelli uygarlığın kapitalist aşaması, insan aklının son evresi olmak şurada kalsın, dayandığı geleneksel aklın tükendiği ve özgürlük aklının olanca zenginliğiyle ortaya çıktığı aşamaydı. Bu anlamda kapitalist modernite çağı umut çağı olarak yorumlanabilir.

KAPİTALİZMİN DOĞUŞ ETKENLERİ
EV HIRSIZI

Kapitalizmi, hakkında en çok söz söylenen ve eylem yapılan bir din olarak yorumlamak, doğru kavranmasına daha çok katkı sunabilir. Zafer kazandığı mekân olan Avrupa'ya özgü zihniyetin temsilcileri, hakkında çok söz söylemelerine ve eylem yapmalarına karşılık, her dinde görüldüğü gibi kapitalizmin varoluşsal gerçekliğini mistisize etmekten geri kalmamışlardır. Kapitalizme en karşıt güçler gibi duran Hıristiyanlar, sosyalistler ve anarşistler de bunlara dahildir. Avrupa merkezli düşünce ve akıl bir ekoldür. 16. yüzyıldan itibaren de bir dünya sistemi olarak hegemonya sürecini başlatmıştır. Şahsi yoğunlaşmama göre, bu öyle bir ekoldür ki, tanrısal sistemler inşa eden Sümer rahiplerinden çok daha fazla toplumsal gerçekliğin mistifikasyonunu geliştirme ustalığını göstermiştir. Batı Avrupa aklı ve düşünce sisteminde 'bilimsel yöntem' temel bir rol oynar.

İnsan da dahil, doğanın farkına varış olarak bilimden bahsetmiyorum. İnsanlığın ortak hazinesi olarak bilim hiçbir birey, topluluk, kurum ve ulusa mal edilemeyecek kadar anonimdir. Eğer illa bir tanrısal kutsallıktan bahsetmek gerekirse, bu anlamıyla bu unvanı bilime bahşetmek doğruya en yakın bir değerlendirme olabilir. Fakat 'bilimsel yöntem' Avrupa terminolojisinde farklı bir yere sahiptir. O, çağdaş diktatörün (her türlü totaliter ve otoriter dikta biçimleri) prototipidir; daha doğrusu rahme düşen tohumudur. Yöntem kelime olarak usul, yol, tarikat anlamına gelir. Başlangıçta olumlu olsa ve algı yeteneğine bir katkısı bulunsa da, uzun süreli bağlı kalındığında tam bir zihniyet diktatörlüğü rolü kazanır. Bilim adına yöntem konusundaki ısrar en tehlikeli diktatörlüğe götürebilir. Nitekim bilimsel yöntemin yalınkat savunucusu olan Alman ulus-devletçiliğinin faşizmi doğurması bu değerlendirmemizi doğrulamaktadır.

Şüphesiz Batı Avrupa'da bir zihniyet devrimi gerçekleştirilmiştir. Ama bunun Avrupa merkezciliğe yol açtığı biçimindeki yorum yanlıştır. Kaldı ki, bu devrim tüm öncüllerini Avrupa dışındaki zihinsel gelişmelerden almıştır.

Kapitalistik gelişmeyi Avrupa akılcılığına bağlamakta Max Weber sosyolojisinin önemli bir rolü vardır. Weber Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm adlı eserinde kapıyı bu teze aralamak ister. Kapitalizmin olu-

şumunda rasyonalitenin rolü belirleyici etkenlerden biri olmakla birlikte, rasyonalite ve hukuka indirgeme tek başına bu olguyu izah edemez.

Karl Marks sosyolojisinde kapitalizmin sistem olarak zafer kazanması ekonomik üretkenliğine bağlanır. Tüm üretim biçimlerinden daha üretken olması, artık-değeri geliştirip kâra ve sermayeye dönüştürme yeteneği kapitalizmin zaferine yol açmıştır. Tarih, politika, ideoloji, hukuk, coğrafya ve uygarlık-kültür gibi etkenlere çok az yer vermesi temel eksiklikleri olarak değerlendirilebilir. Ekonomik indirgemeciliğe kolayca dönüştürülebilen bir ekol olmaktan kurtulamamıştır. Şüphesiz sosyoekonomik izahların çözüm değeri yadsınamaz. Ama bunların diğer temel etkenler içindeki yerleri yeterli bir açıklığa kavuşturulamadığında, tüm bilimsellik idealarına rağmen dogmatizme kayma riski eksik olmaz. Çoğunlukla yaşanan da bu eksikliklerden kaynaklanan risklerin gerçeklik kazanması olmuştur.

Kapitalist gelişmeyi bizzat iktidara ve onun daha da görünür hukuki ifadesi olarak modern devlete bağlayan görüşler de az değildir. Toplumsal bütünlükler içinde iktidar hiyerarşilerinin kökleri çok eskiye dayanır. Maddi hayatın sevk ve idaresindeki rolleri temel etkenlerden biridir. Fakat zorun kendisi maddi hayatı, ekonomiyi, onun en uç noktası olarak kapitalizmi tek başına doğurma yeteneğinde değildir. Düzenleme, geliştirme ve engelleme rolleri hep iç içe olmuştur.

Kapitalizmin Kuzeybatı Avrupa'da zafer kazanması coğrafi etkenin, mekânın önemini gözler önüne serer. Amsterdam kentinin ona beşiklik ettiği çokça söylenir. Yine de diğer etkenler gibi coğrafyanın izahtaki payı sınırlıdır. Abartmadan yerli yerine oturtulması anlam değerini daha belirgin kılar.

Uygarlık ve kültürel etkenlere dayalı açıklamaların yorum gücü tartışmasızdır. Kapitalizm esas olarak uygarlıksal gelişmenin çürüme aşamasına denk gelmektedir. Benim daha çok ağırlık verdiğim tez budur. Ana uygarlık nehrinin okyanusa döküldüğü yer (sembolik olarak Amsterdam kıyılarındaki Atlas Okyanusu) bu sistemin de sonu olmaktadır. Şüphesiz sistem okyanusun ötesine taşınmış, ABD ulus-devletiyle yeni bir hegemonya altında küreselleşmenin zirvesine tırmanmayı başarmıştır. Fakat yaşamın aşırı simülakr ve medyatikleşme niteliği kazanması, gösteri ve tüketim toplumunun egemenliği, ekonominin arzuyu gidermek yerine azgınlaştırması, iktidarın tüm top-

lumsal kılcal damarlara kadar sızması, tarihsizliğin bizzat sistem ideologlarınca dile getirilmesi çürüme ve kaos niteliğini belirgince ifade etmektedir.

Tarihsiz, zamansız gerçeklik düşünülemez. Gelişim, evrim, çeşitlilik, farklılık oluşumu tarihle mümkündür. Sonul söz ancak bir biçim için söylenebilir. Hiçbir biçim sonsuzlaşma ayrıcalığına sahip değildir. Toplum biçimlenişlerinde sonsuzluk, kıyamete kadar, son peygamber, değişmez yasa, kesintisizlik, sonsuz ilerleme gibi kavramlara varmada daha çok düşünce ve inançların dogmatikleşmeleri, bununla kalıcı iktidar olma çabaları, ayrıcalıklı kesimlerin avantalarını sürekli kılma amaçları rol oynamıştır. Bunda propagandayla özgüven kazanma, çıkarları kalıcılaştırma esastır. Kapitalizmin merkezî ideolojisi olan liberalizmin tarihin son sözü olma ideası da aynı oyunun modernistik tekrarıdır.

Kapitalizmi tanımlarken değişmez, yaratılmış, tek merkezli bir düşünce ve eylemmiş gibi nitelendirmemek gerekir. Esas olarak toplumda artık-ürün potansiyeli geliştikçe yarıklara yerleşen fırsatçı kişi ve grupların bu toplumsal artıkları asalakça kemirerek sistematikleşen eylemliliği olarak anlaşılmalıdır. Bunların sayıları hiçbir zaman toplumun yüzde bir veya ikisini geçmez. Güçlerini fırsatçılıkları ve örgütlenmelerinden alırlar. Zaferlerini kendilerini mekân içinde daha iyi örgütleyerek, çatlakları gittikçe gelişen toplumsal aralıklarda bir yandan ihtiyaç nesnelerini kontrole alarak, diğer yandan arz-talep kesişmesinde fiyatlarla oynayarak gerçekleştirirler. Eğer resmi toplum güçleri kendilerini bastırmaz, bilâkis ihtikârlarından borçlanır ve karşılığında sürekli iltizamlarla beslerse, her toplum biçiminde marjinal olarak yer alan bu gruplar toplumun yeni efendileri olarak meşruiyet kazanabilirler. Uygarlık tarihi boyunca, özellikle tüm Ortadoğu toplumlarında bu tip marjinal tefeci ihtikâr grupları oluşagelmiştir. Sürekli toplumun nefretini kazanmalarından ötürü bu gruplar yarıklardan gün yüzüne çıkma cesaretini bulamamışlardır. En zorba toplum yöneticileri dâhil, hiç kimse bu grupları meşrulaştırma gücünü göstermemiştir. Bunlar sadece hor görülmekle kalınmamışlar, en tehlikeli çürütücü güç olarak değerlendirilmişler ve ahlaki olarak kötülük tohumu sayılmışlardır.

Batı Avrupa merkezli son dört yüz yılda yaşanan kadar savaş, talan, katliam, sömürü ve doğa tahribatının insanlık tarihinde başka bir

örneğine rastlanmaması hegemonik sistemle bağlantılıdır. Şüphesiz en büyük karşı mücadelelere de aynı coğrafyada tanık olunmuştur. Bu süreç insanlık için tümüyle bir kayıp olarak yargılanamaz.

Yapmak istediğim, Batının insanlığa kazandırdıklarını Doğunun kadim pozitif değerleriyle sentezleyerek anlamlı bir çıkışa bir demet ışık sunmaktır.

A- Akılcılık

Kapitalizmin doğuşunda akılcılık etkenine başat rol tanınır. Batı düşünce tarzı diye bir kategoriye de tanık oluyoruz. Akılcılık sanki Batı toplum biçiminin ayırt edici bir özelliğiymiş gibi sunulur. Diğer toplumların tarih boyunca akıldan yeterince nasiplenmedikleri bu varsayımın değer yargısıdır. Batı'nın aklını kullanarak bilimi yarattığı söylenir; bilimin de güç olduğu kanıtlanınca sistemin hegemonikleşmesi kaçınılmaz olur. Nitekim günümüzde bu akıldan kaynaklanan dört başı mamur bir hegemonik sistemle kuşatılmış bulunmamız söz konusu iddianın ciddiyetini gösterir. Ancak nükleer dehşet politikasıyla kendini ayakta tutan bu sistemin akıl tarzını tanımlayabilmek için aklın kendisini, dolayısıyla biyolojik tür olarak insanı ayırt edici özellikleriyle tanımlamak gerekir.

Soruna iki yoldan yaklaşmak mümkündür: Biyolojik tür ve toplumsal gelişme olarak. Birbirini tamamlayacak tarzda iki yolu da kesiştirerek tanımlamaya ulaşalım.

1- Biyolojik tür olarak insanın zihniyetinden bahsetmek mümkündür. Konuya hâkim olabilmek için canlılar sisteminde, hatta mikro ve makro ölçeklerde, evrensel boyutlarda aklın ne anlam taşıyabileceğini sormalıyız. Atom-altı parçacıklar üzerinde yapılan düşünce kurgulamaları çeşitliliği ve farklılığı, bunlarla birlikte gelişmeyi açıklayabilmek için bir tür akıldan bahsetmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Atom çapında düşünülemeyecek kadar küçük bir mekânda ve yine düşünülemeyecek kadar büyük hızlar içinde sürekli birbirine dönüşen, olanca çeşitliliği içindeki gelişmeye yol açan parçacık ve dalga hareketleri evrendeki tüm gelişmelerin ana motorudur. Sadece atom-altı âlemde değil, fiziki ve biyolojik âlemlerde de çeşitlilik olarak gelişme bu kapsamda vuku bulmaktadır. Metafizik sınırlarda gezindiğimize dikkat edelim.

Benzer bir kurgulamayı makro evrene ilişkin olarak da yapabiliriz. Evrenin kendisi canlı-cansız, sonlu-sonsuz, benzer-farklı, madde-enerji, çekim-itim gibi temel kategorik varoluşların varoluşudur, yani bir bütündür. Atom-altıyla evren-üstü aynı bütünlüğün temel diyalektik ikilemidir. Zaman ve Mekân derinliğin ve genişliğin birlikteliği olarak gerçekleşmekte veya kendilerini anlaşılır, görünür kılmaktadır. Evren niçin vardır sorusu tam bir metafizik anlayışı çağrıştırır ama yersiz olduğu söylenemez. Fakat unutmayalım, bu soruyu soran insandır, o da toplumsaldır. Fenomenoloji duyumsadıklarımızın ötesinde bir varoluşu kabul etmez. Ne kadar duyumsuyor, hissediyor, hatta düşünüyorsak o kadar varız. Metafizik ise histe ve düşüncede yansıyan varoluşların kendisidir. Bu ikilemin baştan çıkarıcı özelliğinin farkındayım ve aşılması gerektiğini önemle belirtirim. Bu ikilemlerle evreni anlamak mümkün görünmemektedir. Düşünce-beden ayrımı yaşamın inkârına en çok yol açan felsefi, hatta dinsel saptırmadır. Evrenin böyle bir sorunu yoktur.

En ilkel canlının örgütlenmesinde bile müthiş bir zekâ unsurunu yakalamaktayız. İlk özelliği olarak, bu zekânın anlık süreler dahilinde kendini bölerek sonsuzlaşma eğilimine katıldığını görmekteyiz. İlk kendini var kılan hiçbir canlı yok olmamıştır. Bu canlının kendini var kılan ortamda direnişi, en son insan türündeki zekâ potansiyeline kadar bir gelişmeye yol açmıştır. Canlılığın tek bir hücrede gerçekleşmesindeki potansiyel nasıl oldu da insan gibi çeşitlenerek insan gibi müthiş zekâ sahibi bir canlıya kadar gelişebildi? Sadece canlı hücre için değil, en mikro evrenler için bile kendini çoğaltma, bunun için ortamdan beslenme, bunun için de yeterince korunma esastır. Atom-altı parçacıklar yok olmayacak denli çoklaşma, beslenme ve korunma sorunlarını belki de ancak bu mikro evren tarzında gerçekleştirebilirler. Dayandıkları sınırlar sonsuz çoğalma, beslenme ve güvenlik sınırlarıdır. Burada evrensel zekâ konusundaki arayışımızın cevabını bir nebze de olsa yakalayabiliriz. Bu evreni kendi dışımızda saymayalım. Her tarafımız bunlarla sarılı ve doludur. Çoğalma, beslenme ve güvenlik arayışımız belki de bu dünyanın (mikro evrenin) birleşik yansımış bir ifadesidir. Makro evren de belki aynı varoluştadır. Zaman ve mekânı zorlayarak sonsuzluk sınırlarında büyüme ve güvenli bir zekâ duruşunda mukarrerdir. Makro evrenin insan zekâsında yansıması da bir ihtimaldir.

Aşırı bir kurgulama içinde olduğumun farkındayım. Fakat insandaki potansiyel zekâlı durumu gökten zembille düşmüş gibi yorumlayamayacağımız da anlaşılırdır. Varoluştan, evrimden soyut bir zekâ ne kadar düşünülebilir? Zekâlılığı yalnız insana özgü bir özellik olarak düşünmek ne kadar gerçekçidir? Ölüm bile yaşamın, dolayısıyla varoluşun anlaşılabilmesi için zorunlu görünmektedir. Ölüm olmasaydı yaşamı fark edemeyeceğimizi kestirebiliyoruz. Değişmeden sonsuza kadar yaşamak özünde yaşamamaktır. Çünkü fark etmenin hiç olmadığı bir ortam hiçbir şeyin olmadığı bir ortamdır. Bu durumda bile ölüm aslında yaşamın gerçekleşmesi için kaçınılmaz gözükmektedir. O halde bir nimet olarak değerlendirilmesi gerekirken, neden sanki yaşamın sonuymuş gibi ölümden korkuyoruz? Ondan korkacağımıza, onun mümkün kıldığı yaşamı anlamak ve oradan sonuca gitmek, bana göre evrensel katılıma daha uygun gibi gelmektedir. Nasıl ölümün elinden kaçılmazsa, yaşamdan da kaçılamaz. Daha doğrusu, evrenin sırrını bu ikilemin çözümünde bulmamız yegâne amaç gibi gözükmektedir.

Peki, bu ikilemin çözümü gereği yaşamın en yetkin anlamına erişmekle gerçekleşen nedir? Bu soru bana hem yersiz hem de çok gerekli gibi gelmektedir. Evrenin sırrına vakıf olmak gibi tam bir bilme durumuna yaşamın sonul zaferi diyebiliriz. İster Kutsal Kitaplardaki cennet, ister Budizm'deki Nirvana durumu, isterse tasavvuftaki tam vecd hali yaşamın kutsanması ve sürekli bayramlaşma hali olarak yorumlanabilir.

Bazı Batılı düşünürler, bilinen gözlemlere dayanarak ancak gezegenimizle sınırlı bir yaşam ortamının tam bir tesadüf sonucu oluştuğunu ve güneş sisteminin tükenmesiyle birlikte hiç anlamı olmayan bir kozmogoni içinde yitileceğini dillendirirler. Bu da cehennem tasavvuruna benziyor. Kurgulamanın bu biçiminin dayandığı argümanlar da vardır. Fakat yaşamı çözme ideası en kısır kurgulamadır bu. Ne evreni tam biliyoruz, ne de yaşamın yetkin anlamını. Bu tür kurgulamalar için gerekçeler pek güçlü değildir. Dünyamız bile yeterince ortamı olmayan bir yaşama geçit vermediği gibi, vakti gelen her canlıya potansiyeli ölçüsünde yaşam ortamı sunacak kadar canlı ve adildir.

İnsan türünün oluş öyküsünü benmerkezli kılmamak önemli olduğu kadar, sıradanlaştırmak da evrenin müthiş döngüsüne saygısızlık

olmaktadır. En kötü metafizik insan olgusunu tüm evrenden soyutlayarak anlatma durumuna düşen pozitivizmdir. En kaba materyalizm olarak pozitivizmin kapitalizmle bağını ortaya koyduğumuzda, yaşama daha anlamlı olduğu kadar saygıyla yaklaşacağımız kanısındayım.

Sonuç olarak, biyolojik bir tür olan insanda en yetkin bir biçimde evrenin farkına varma şansına sahip gibiyiz. Bu potansiyelin farkında olmak ayrı, onu gerçekleştirmek çok daha ayrı aşamalardır. 'Her ne varsa insanda' söylemine dayanan Doğu düşüncesinde bu gerçeklik fark edilmiş gibidir. Tekrar belirtmeliyim ki, insan-merkezciliğe kaymış bir düşünce, canlı-cansız diğer tüm doğaları insanın hizmetinde görür ki, hiyerarşik, otoriter ve totaliter iktidar anlayışının felsefi zemini olan bu anlayışın yaşamdan en uzak kurgusal akla götürdüğü açıktır. Daha doğrusu bu aklın ürünüdür. Tersi gibi gözüken, insanı tüm doğanın başına bela gibi gören ekolojist bazı felsefeler de aynı kapıya çıkar. İnsanın tür olarak gerçekleşmesini doğanın başına bela olarak görmek çok kısır ve yaşamla bağı zayıf kurgulanmış bir felsefenin ürünüdür. İnsana kadar varmış bir evrime yetkin değer vermemek, yaşamla bağı ya çok zayıf ya da aşırı sömürü temelinde kurgulanmış sistemlerle bağlantılıdır.

İnsan sınırına varmış bir evrim, önümüze çok ciddi ahlaki sorunlar koyar. Buna geçmeden aklın toplumla bağını da tanımlayabilmeliyiz.

2-İnsan türü kendi zekâ potansiyelini ne denli toplumsallaştırırsa o denli açığa çıkarma özelliğindedir. Daha da önemlisi, insanın biyolojik yapısı toplumsallığı zorunlu kılmaktadır. İnsan hiçbir canlıda gözükmeyen bir toplumsallığa mecbur edilmiştir. Bir insan yavrusu ancak on beş yaşlarından sonra çocukluktan tam çıkabilir ki, bu süre toplum olmadan yaşanamayacak bir zaman dilimidir. Çocuk anneden çok zayıf olarak doğmaktadır. Diğer tüm hayvan yavruları günlük ve hatta çok daha kısa sürelerle yaşamlarını olanaklı kılabilirler. İnsan toplumsallığı çok karmaşıktır ve derinliğine kavranmayı gerektirir. Toplumsallığını yitirmiş insan türü maymuna yakın bir tür olarak ya kendini yeniden evrimleştirir; bu geriye doğru bir evrimleşmedir ki mümkündür ya da yok olur. Tüm canlılar hem tür hem de türler bütünü olarak kendilerine özgü bira adalığa ihtiyaç duyarlar. İnsan türüne özgü olan toplum bira adalığın çok üstünde varoluşsal nitelik taşır.

Toplumun ikinci doğa olarak kavramlaştırılması daha derinlikli bir yaklaşımdır. Toplumsallığın kendisi zekânın potansiyel olmaktan çıkıp

aktifleşme sürecine etkince girmesidir. Topluluk sürekli düşünce gerektirir. Toplumsal gelişme esas olarak düşüncenin gelişmesidir, onunla olanaklı hale gelmedir. Beslenme, çoğalma ve güvenlik artan toplumsallıkla birlikte daha çok gelişir. Daha açıklıkla belirtmeliyim ki, tüm canlılara özgü beslenme, çoğalma ve güvenlik unsurları aklın göstergesi ve öğrenmenin en katı içgüdüsel tarzıdır. Canlı hareketleri öğrenme hareketleridir. Genelleştirirsek, tüm evrensel gelişim zekâ ve öğrenmeyi çağrıştırır. İkinci doğa olarak toplum bir nevi birinci doğanın üst aşaması, onun yansımış halidir.

İkinci doğa olarak toplumsallığı çözmeden birinci doğaya öncelik veren düşünce ve eylem yapısında riskli bir sapma olduğu kanısındayım. Madem insan ikinci doğanın bir ürünüdür, o halde öncelik o doğanın kavranmasına verilmelidir ki insanı anlayabilelim. Bu nedenle birinci doğaya özgü bilimin objektifliğine ve ikinci doğadan bağımsız gerçekleştirilebileceğine ikna olmuş değilim. Bu bana hep bir sapma gibi geliyor. Fizik, kimya, hatta biyoloji biliminin ikinci doğa ve insana özgü bilimden bağımsız olmamaları gerektiğini düşünüyorum. Dinsel yasacılığın kıyılarında gezindiğimin farkındayım. Fakat açıklığa kavuşturulması gereken temel sorun, birinci doğaya özgü tüm yasalar ikinci doğa aracılığıyla insanda dile geliyor iken, acaba özne-nesne ayrımının bir anlamı var mı sorusudur. Bilenle bilinen ne kadar ayrıştırılabilir? Daha da yakıcı soru, bilenle bilineni özne-nesne biçiminde ikilem haline getirmek en temel sapma olmuyor mu? Birinci ve ikinci doğayı özne ve nesne olarak konumlandırmak, bana insana özgü tüm hatalı gidişlerin ve acısı çekilen tüm toplumsal süreçlerin temeli gibi gelmektedir. Bu mantık sistemi kapitalist sistemle tüm toplumu esaret ve sömürü altına alır. Daha da vahimi, aynı baskı ve sömürü mantığını tüm birinci doğa unsurları üzerinde yaymaktan çekinmez.

İnsan türünün trajik konumuna bir çözüm olarak devreye giren toplumsallık, kat ettiği gelişmenin belirgin aşamalarında hem toplum bünyesinde hem de doğal çevre üzerinde sorunlaşır. Sorunların başta ekonomi olmak üzere diğer belli başlı etkenlerini daha sonra tanımlamaya çalışacağımızı belirterek, zihniyet boyutundaki gelişmeleri yorumlayalım.

Biyolojik evrim sonucunda insan beynine erişen zihniyet gücünün toplumsal evrimle birlikte hem aktifleştiğini hem de ayrıştığını tespit etmek önemlidir. Toplumsallığın kendisinin âdeta uykudan uyanan ve

sürekli çalışan bir zihniyet durumunu mümkün kıldığını belirtmiştim. Zihniyetteki sürekli çalışma halinin karşılıklı olarak beyinsel gelişmeye de yol açması evrim gereğidir. Uzun süre gerektirse de, aktif toplumsal yaşam, zihniyeti geliştiren esas etkendir. Kişisel deha açıklamaları pek inandırıcı değildir. Her zekâ durumunun temelinde toplumsal özgünlük yatar.

İnsan toplumsal yaşamının çok büyük bölümünün avcılık ve toplayıcılık biçiminde geçtiğini, insanın kendine yakın türlerinkine benzeyen bir işaret diliyle iletişim sağladığını mevcut antropolojik bilgilerimizden çıkarsayabiliyoruz. Bu aşamada toplumsal kaynaklı ciddi bir sorundan bahsedemeyiz. Doğal evrim halen hükmünü icra etmekte ve dengesini sağlayabilmektedir. Zekâ seviyesi duygusaldır, daha doğrusu, zekânın duygusal karakteri hâkimdir. Duygusal zekânın temel özelliği reflekslerle çalışmasıdır. İçgüdü de duygusal zekâdır. Ama en eski (İlk canlı hücreye kadar gidilebilir) zekâ türüdür. Çalışma tarzı uyarılara karşı ani tepki göstermesi biçimindedir. Âdeta otomatik bir çalışma düzeni geçerlidir. Bu tarz, korunmayı en iyi gerçekleştirme işlevini yerine getirir. Bitkilerde bile bunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. En gelişkin biçimine insan türünde erişir. Beş duyulu bir zekâ gücüne erişme, aradaki koordinasyonla birlikte hiçbir varlıkta insandaki kadar gelişmemiştir. Şüphesiz ses, görme, tat gibi duyular birçok canlıda insandakinden daha çok gelişmiştir. Ama beş duyulu komple ve koordineli bir duruma erişmekte insan türü başattır.

Duygusal zekânın en önemli özelliği yaşamla bağlantısıdır. Yaşamı korumak temel işlevidir. Yaşamı koruma konusunda çok gelişmiştir. Bu yönü asla küçümsenmemelidir. Sıfır hatayla çalışır. Bunu anında cevap verme anlamında belirtiyorum. Bu zekâ türünden yoksunluk, yaşamı tehlikelere alabildiğine açık hale getirir. Yaşama saygı ve değer verme, duygusal zekânın gelişmişlik seviyesiyle bağlantılıdır. Doğa dengesini gözetir. Buna doğal yaşamı mümkün kılan zekâ da diyebiliriz. His dünyamızı tamamıyla bu zekâ türüne borçluyuz.

İnsan türünde duygusal zekânın komple gelişmesi, duyular arasında bağlantı kurma şansını arttırır. Ses, görme, tat duyuları başta olmak üzere, tüm duyular aralarında çağrışım kurarak zekâlı hareketleri geliştirirler. İşaret diliyle uzun süre idare eden insan toplulukları, konuşmanın fizyolojik koşullarının gelişmesiyle bağlantılı 'simgesel' dile erişebilmiştir. Simgesel dilin esası kelimelerle soyut düşünceye

geçiştir. İşaretler yerine kavramlarla anlaşabilme insanlık tarihinde büyük bir devrimdir. Artık yapılması gereken, insanın en zorunlu ihtiyaçlarını gideren nesneler ve olaylara ad vermektir. Ad verme büyük bir aşamadır. Çeşitli adlar arasındaki ilişkilerin kavramlaştırılması da beraberinde gelişir. Gerek adların temsil ettiği nesnelerin özellikleri, gerek aralarındaki işlevler fiil ve bağlaçlara yol açar. Cümle düzenine geçişle birlikte dil devrimi başarılmış olur.

Bu yeni bir düşünce biçimi demektir. Kelimelerin zihne yerleştirilmesi nesneler ve olaylar olmadan da haklarında düşünmeyi mümkün kılar. Kurgusal veya teorik zekânın başlangıcındayız. Bu muazzam bir gelişmedir. Beynin sol ön lobundaki kısım tamamen bu zekâ türüyle ilgili olarak ihtisaslaşır. Faydası kadar çok tehlikeli, zararlı durumlara da yol açabilecek bir zekâ türüyle karşı karşıyayız. Duygulardan kopuk çalışması temel özelliğidir. Kurgusal veya ANALİTİK DÜŞÜNCE'ye yol açan zekâ olarak da tanımlanabilir. Analitik zekâ veya aklın en önemli avantajı, gerektiğinde, kendini fazla yormadan tüm evren hakkında düşünmesidir; sınırsız hayal kurma yeteneğidir. Analitik zekâ müthiş bir imgeler dünyası oluşturur. Plan, tuzak ve komplo kurma yeteneği gelişir. Doğayı taklit ederek her tür icadı geliştirebilir. Planlı tuzak ve her çeşit komployla istediğine ulaşabilme yeteneği kazanması, toplum içinde ve dışında sorunların temel kaynağı olmasına neden olur.

Zekânın analitik ve duygusal boyutlarının iç içelik kazanması, kendilik olarak insana özgü büyük bir erdemdir. Fakat daha da önemli olan analitik zekânın hangi amaçla kullanılacağıdır. Toplum daha ilk aşamalarda bu ikilemi fark etmiş, buna verdiği yanıt temel örgütlenme ilkesi olarak AHLÂK'ı esas almak olmuştur. Toplumsal ahlâk olmadan analitik zekâyla baş edilemez. Örneğin kızgınlık hissine kapılan biri, analitik zekâsını biraz çalıştırarak istemediği, karşı olduğu her canlıyı, insan topluluğunu imha edebilir. Toplum ahlâkı olmazsa olmaz bir ilke haline getirerek bu tehlikeyle baş etmek istemiştir. Her topluluk kendi üyelerini müthiş ahlâklı yetiştirmeyi ilk görevi bellemiştir. Ahlâktaki temel ikili olan 'iyi ve kötü' ayrımı bu analitik zekânın işleviyle ilgilidir. Faydalı çalışırsa iyilik ahlâkı tarafından ödüllendirilir, zararlı olmaya başlarsa kötülük ahlâkı olarak mahkûm edilir. Daha doğrusu, kötülük her ahlâkta olmaması gereken şey olarak bastırılır, cezalandırılır. Ta ki iyilik ahlâkı başat hale gelene kadar.

Fakat toplumun bu hal çaresi bir türlü mutlak bir önleyici güce erişemez. Toplumsal yarıklarda her zaman kurnazlar, tuzak ve komplo peşinde koşanlar olacaktır. Kaldı ki, bunda temelde rol oynayan çok eski bir kültür de vardır: AVCILIK. Avcılık kültürünün ilkesi diğer canlılara karşı tuzak ve komplo kurmaktır. Hayvanlar, hatta bitkiler âleminde bile kökleri olan bir kültürdür bu. Bu kökler aynı zamanda analitik zekânın da biyolojik kökleridir. İnsan toplumunda daha farklı olan bu avcılık kültürü gelişen analitik zekâ ile birleşerek, onunla sentezlenerek, toplumsal bünyede ve çevre ekolojisinde erkenden bir katman, bir hiyerarşi oluşturma yeteneğini veya gücünü kazanır. Felaket böyle başlamıştır. Cennet-cehennem ayrımı analitik zekânın toplumsal hiyerarşi kurma gücüyle el ele gider. Hiyerarşik toplumda bir avuç 'güçlü erkek' toplumun üstünde kurulup cennete özgü yaşam tahayyülüne yol açarken, alttaki toplum için gittikçe derinleşen, ortaya çıkış nedeni anlaşılamayan cehennemin yolu açılır.

'Güçlü adam' karşısında ilk kurban kadın olmuştur. Yaşamla bağının daha güçlü olması, kadında doğal duygusal zekâyı daha gelişkin kılar. Çocukların anası ve acıyla yoğrulmuş bir emeğin sahibi olan kadın toplumsal yaşamın esas sorumlusudur. Yaşamın farkında olması kadar nasıl sürdürüldüğünü de daha çok bilmektedir. Toplayıcıdır; toplayıcılığı hem duygusal zekâsının bir sonucu hem de doğadan öğrenmiş olmasının bir gereğidir. Toplumsal birikimin uzun bir tarih boyunca ana-kadın etrafında gerçekleştirildiği, ana-kadının bir nevi zenginlik ve değer merkezi rolünü oynadığı antropolojik verilerdendir. Artık-değerlerin de anası olduğu kestirilebilir. Esas rolünü avcılık olarak belirleyen güçlü erkeğin bu birikime göz koyması anlaşılırdır. Bu birikim üzerinde hâkimiyet kurması halinde yüklü avantajlar sağlayabilecek durumdadır. Kadını cinsel obje durumuna düşürmekten tutalım çocukların babalığına, bir nevi efendiliğine geçmek, diğer maddi ve manevi kültürel birikimler üzerinde söz sahibi olmak hayli iştah kabartıcıdır. Avcılıkla kazandığı gücün örgütlülüğü kendisine egemen olma, ilk toplumsal hiyerarşiyi kurma şansını tanımaktadır. Analitik zekânın toplumsal bünyede ilk kötücül amaçla kullanımını ve sistematik hale gelmesini bu tip olgu, olay ve gelişmelerde gözlemleyebiliriz.

Kutsal ana kültünden baba kültüne geçiş, kurgusal zekânın kutsallık zırhına bürünmesini de sağlar. Ataerkil sistemin bu biçimde kök

bağladığı güçlü bir varsayım olarak ileri sürülebilir. Ataerkil zihniyetin olanca görkemiyle çıkışını Dicle-Fırat havzasında güçlü kanıtlarıyla tarihsel olarak da tespit edebiliyoruz. Söz konusu zihniyetin yaklaşık M.Ö. 5500-4000'lerde Aşağı Mezopotamya çıkışlı olarak tüm Mezopotamya'da yayıldığını ve başat toplumsal kültür haline geldiğini görüyoruz. Bu kültüre geçmeden, daha çok Yukarı Mezopotamya'nın dağ eteklerinde ve ovalarında ürün verimliliğine dayalı bir anaerkil toplumun milattan önce tüm mezolitik ve neolitik evrelerde başat olduğunu da özellikle arkeolojik kayıtlardan çıkarsamak mümkündür. Yazılı kültürde de bunun birçok ipucuna rastlıyoruz. Neolitik toplumda kadına dayalı din ve dil öğeleri hayli gelişkindir.

Toplumsal sorunun ilk defa ciddi boyutlarda 'güçlü erkek' etrafında giderek kültleşen ataerkil topluluklarda boy gösterdiğini söylemek mümkündür. Kadın köleliğinin bu başlangıcı, çocuklardan başlamak üzere erkeğin de köleliğine zemin hazırlar. Kadın ve erkek köleler başta artık-ürün olmak üzere ne denli değer biriktirme tecrübesi kazanırlarsa, o denli kontrol ve hâkimiyet altına alınırlar. İktidar ve otorite giderek önem kazanır. Ayrıcalıklı bir kesim olarak güçlü adam, tecrübeli yaşlı erkek ve şamanın işbirliği, karşı konulması zor bir iktidar odağı oluşturur. Bu odakta kurgusal zekâ, kendi zihnî hâkimiyeti için olağanüstü mitolojik bir anlatım geliştirir. Sümer toplumunda tarihsel olarak da tanıdığımız bu mitolojik dünya, tanrılaştırılan erkek etrafında yeri göğü yaratanlığa kadar yüceltilir. Kadın tanrısallığı ve kutsallığı alabildiğine alçaltılır ve silinirken, erkek egemen mutlak güç sahibi olarak belletilir ve muazzam bir mitolojik efsane ağıyla her şey hükmeden-hükmedilen, yaratan-yaratılan ilişkisine büründürülür. Tüm topluma ezici bir biçimde özümsetilen bu mitolojik dünya temel anlatım değeri kazanıp giderek dinselleşir. Artık sınır tanımayan bir kurgusal ve kurumsallaşmış zihniyet biçimiyle karşı karşıyayız.

Ortaya çıkan bu hiyerarşik ilişki düzeni, ataerkil kökenli mitolojik zekânın ve ondan kaynaklanan zihniyet kalıplarının tam bir meşruiyet kazandırarak gerçekleştirdiği ilk sömürü, baskı ve kurumsal otorite düzenidir. Değişik yoğunluk ve biçimlerde de olsa, çeşitli aşamalarda birçok toplulukta bu gelişmeye tanık oluyoruz. Baskı ve sömürüyü mümkün kılan zekâ duygusal olamaz. Analitik düzeye gelmedikçe ve avcılık kültüründeki tuzak oyunlarıyla bütünleşmedikçe, toplumsal

soruna yol açabilecek bir zihniyet düşünülemez. Bu zihniyet esas işlevini gizlemek için sahte efsaneler üretmek zorundadır.

Şüphesiz kurgusal zekânın duygusal zekâyla iç içe geçip çok olumlu düşünce gelenekleri ve kurumsallığı yarattığını söylemek de mümkündür. Tüm zihniyet dünyasını hiyerarşik iktidarlara atfetmek doğru olmaz. Bu nedenledir ki, çıplak kavgalar kadar amansız zihniyet kalıpları ve düşünce savaşlarını da bu süreçlerde yoğunca gözlemleyebilmekteyiz. İdeolojik savaş dediğimiz ve dinî, felsefi, etik, sanatsal birçok biçimde karşımıza çıkan olgular ve olayların kökenine böyle varabiliriz. Mitoloji ve dinlerde bolca rastladığımız çatışmalar, özünde bir ekonomik ve politik mücadeledir. Kapitalist zihniyete gelinceye kadar ekonomik ve siyasi iktidar savaşları kendilerini hep mitolojik ve dinî görüngüler örtüsü içinde yansıtırlar. Devlet hiyerarşik yapıların kalıcı kurumlaşmasını temsil eder. İktidar yapılarının bireysel temsilinin kurumsal temsile dönüşümü, tarihte uygarlık dediğimiz kentleşmeyle gelişen sınıfsal toplumla bağlantılıdır.

Kent ve sınıfsallık daha çok kapitalist sistemle birlikte kavramsallaştırılır. Fakat kökenlerini izah etmek daha da önemlidir. Çıkışı veya kökenleri açıklanmayan hiçbir toplumsal ilişki yeterince anlamlandırılamaz. Kent oluşumu henüz tam çözümünü bulmuş bir ilişki yoğunluğu olmaktan uzaktır. Kentin oluşumu en az kapitalizmin çıkışı kadar önemlidir ve açıklanmayı gerektirir. Kentin ön, proto-kapitalistik özellikler taşıdığını söylemenin yanlış kaçmayacağı kanaatindeyim. Nasıl ki pazar kapitalizmin beslendiği, üzerinde vücut bulduğu bir ilişki alanıysa, kent de pazarın gelişmiş ve kalıcılaşmış mekânı olarak tanımlanabilir. Konumuzla ilgisi ise, kurgusal zekânın en gelişkin mekânı, pazarı olmasına dayanır. Kentin kendisi, pazar niteliğinden ötürü analitik, soyut zihni gerektiren ve daha çok da ortaya çıkaran çok yoğun bir toplumsallaştırma aracı olan bir kuruluştur. Mitolojik ve dinsel dünyanın daha da akılcılaşması, bilimi hızlandırması kadar çarpıtması, beraberinde felsefeye yol açması gibi tarihsel gelişmeleri hızlandıran ilişki ortamıdır. Daha çok analitik zekâyla iş yapar.

Kavramların soyut dünyası ve sanata yansıması kenti daha da görkemli kılar. Duygusal zekâdan soyutlanmış ve sınır tanımayan spekülatif bir ilişki ortamında, her tür tuzak ve komployla muazzam bir imgeler dünyası toplumun zihniyetine enjekte edilir. Kent ortamında akıl gelişir. Ama bu aklın niteliği nedir? Aydınlığı mı, yoksa karanlığı mı

daha çok geliştirir? Bu sorulara henüz tam doğru cevaplar verilmemiştir. Kent toplumu savaş ve sömürü, iktidar ve sınıflaşma üreten başat ilişki yumağıdır. Kendi içinde toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan sınıf düşkünlerine yol açan kent, çevreye yönelik olarak da tam bir soykırım yapılanmasıdır. Kırsal temele dayalı toplulukların mitolojik ve dinsel ifadeleri de analitik zekâyla ilişkili olsalar bile daha çok pozitif rol oynarlar. Başta tanrıları olmak üzere inanç biçimleri duygu yüklü samimi dünyalarını yansıtır. Tanrıları dost, rahman, gafur ve merhametlidir; acıları azaltan, zorlukları kolaylaştırandır. Mitolojik ve dinsel formlar kentselleştikçe, tanrıları da soyut, sınayan, cezalandıran, hep kendine yalvartan sıfatlara bürünür. Acı çektirir, daha çok hükmetmekten hoşlanırlar. Bu formlarda esasta pazarda dolaşıma giren mal dünyasının başına gelenler yansıtılmaktadır. Pazar ve kent tanrıları iç içedir.

Sınıfsallık başta kan bağlarıyla olmak üzere hiyerarşik iktidar gruplarına bağlı olan klan, kabile, aile ve aşiret ilişkilerinin çözülüp parçalanmasıyla gelişir. Üst gruplar devletleşirken, alttakiler yönetilen gruplara dönüşür. Acımasız ve yabancılaştırıcı bir niteliğe sahip olan bu süreç duygusal zekânın gerilemesiyle bağlantılıdır. Ezilen sınıflar yönetici sınıf gruplarına bağlı oldukları oranda, onların zihniyet egemenliklerini de meşrulaştırarak kendi düşkünlüklerini onaylamış olurlar. Ezilenlerin en lanetli duruma düşme anıdır bu. Kendi müstebit sömürüsünü onaylama, her iki zekâdan yoksunlaşmanın dip noktasıdır. Zihniyetten yoksun olma toplum içinde en olumsuz durumu, deklase olma durumunu ifade eder. Tepede ne kadar kurbanlaştıran ve kullaştıran soyut bir kurgusal zekâ varsa, dipte de o kadar akıldan yoksun ve alık dilenci ve köle oluşmuş demektir.

Tarihi zihniyet açısından dönemlere ayırdığımızda, mitoloji ve dinsel aşamanın ağırlıkta olduğu ilk çağlar (M.Ö. 5000–M.S. 500'ler), din ve felsefenin sentezi olan teolojik ortaçağ (M.S. 500-1500'ler) ve felsefe ve bilimin ayrıştığı modern çağ (M.S. 1500 – günümüze kadar) biçiminde bir ayrıma gidebiliriz.

Mitolojinin dogmalaşması dini oluşturur. Mitolojiye tam olarak din denilemez. Din değişmez inanç ve tapınma biçimlerini gerektirir. Tamamen kurgusaldır. Kurgulara inanmak dinin temelidir. Dinin tek olumlu yanı, soyut düşünceye geçişte toplumda derin bir yarılmaya yol açarak bilimsel ve felsefi düşünceye zorlaması, istemese de ona

ortam hazırlamasıdır. Felsefi ve bilimsel düşünce dinsel düşünceyle diyalektik bağ içinde gelişir. Felsefe ve bilim dinin derin izlerini taşır.

Felsefe kurgusal yanı ağır basan zekâ kaynaklı olsa da, somutu sürekli gözlemle bağlantılandırır. Duygusal zekâyla bağını hepten kopartmaz. Soyutlama gücü en yüksek düşünce biçimidir. Bilime katkısı dinden daha önceliklidir.

Bilimin aslında felsefeden fazla farkı yoktur; deney temeli daha gelişkin felsefe olarak da yorumlanabilir. İkisi her iki doğayı gözlem ve deneyle anlamlandırmaya çalışır. Doğrusu da budur. Fakat dinin sorduğu niçin sorusuna yanıtlarının olmaması en önemli eksiklikleridir. Doğanın nasılını cevaplandırmak yaşamın yeterli yanıtı olamaz. Koca bir evreni niçinsiz, nedensiz, amaçsız varsaymak pek de arzu edilir bir yaklaşım olamaz. Yaşamın niçin'ine yanıtı olmayan bilim, sonuçta köleleştirici iktidara araç olmaktan kurtulamaz.

Bilimin felsefe ve dinden (niçin ve amaç sorunsallığına ilişkin olarak) ayrıştırılmasının kapitalistik zihniyetle çok yakından bağlantılı olduğunu güçlü bir tez olarak ileri sürmek durumundayım. Şöyle kanıtlayabilirim: Din ve felsefe, hatta mitoloji toplumun hafızası, kimliği ve kendisini zihnen savunma gücüdür. Çokça çarpıtılsa ve kendine karşıt kılınsalar da sosyolojik birer gerçekliktir. Tarihiyle, hafızasıyla bağı kopartılmış bir toplum ve böylesi bir toplumun bilimi ancak güncel iktidara hizmete koşturur ki, kapitalizmin yaptığı da budur. Kapitalizmde mitoloji, din ve felsefe neredeyse beş para etmez bir duruma düşürülmüştür. Neden? Cevap açıktır. Din, felsefe ve efsane toplumun yarıklarında pusuya yatmış kapitalist unsurları (tefeci, dengesiz fiyat farklarından yararlanan spekülatörler) binlerce yıl hep dışladıkları, kendilerine meşruiyet tanımadıkları için. Din, felsefe ve efsane toplumun düşünce sisteminde yerini koruduğu ve duygusal zekâ toplumda ağırlığını sürdürdüğü müddetçe kapitalizmin başat hale gelmesi olanaksızdır. Bu zihniyet -dolayısıyla ahlâk- ortamında hiçbir iktidar kapitalizme meşruiyet kazandıramaz ve dayanacağı bir sosyoekonomik düzen olarak savunamaz.

Sosyolog Max Weber, Hıristiyanlığın Protestan mezhebini kapitalizme zihinsel ortam hazırlayan ve ahlaki olarak kapitalizme geçit veren bir zihniyet dünyası olarak tanımlar. Gerçek payı olan bu değerlendirmeyi iki yönden eleştirmek mümkündür.

a- Protestanlığın kendisi en zayıf din demektir. Kapitalizm tarzı bilime de çok yakındır. Daha da önemlisi, milli dinler çağını başlatır. Milliyetçiliğin bir nevi ön aşamasıdır. Milliyetçilik ise kapitalizmin halis bir ideolojisidir. Avrupa'daki büyük din savaşlarına bu açıdan bakmak daha da tamamlayıcı bir anlama yol açar.

Kapitalistler dinselliğin en zayıf olduğu veya Protestanlığa yeni geçen coğrafyada (Hollanda, İngiltere, ABD) ilk defa zafer kazanma imkânı bulmuşlardır. Bu ülkeler aynı zamanda her tür mezhep sapkınlarının sığındığı mekânlardır. Burada dinin ortodoksisini savunmuyorum. Belirtmek istediğim, Hıristiyanlığın en zayıf ahlâkı olduğu için Protestan ahlâkının kapitalizme kolay geçit verdiğidir. Weber'den farkım bu noktadadır. Onun olumlu dediğini ben olumsuzluk olarak yorumluyorum.

b- Paradoks gibi gelse de, kapitalist zihniyet genelde dinsel zihniyetin uzun tarihsel yürüyüşünün sonul veya en zayıflatılmış bir aşamasında meşruiyet kazanmıştır. Ben bilimi kesinlikle kapitalistik gelişmenin bir ürünü olarak görmüyorum. Olan, talihsiz bir gelişme aşamasına denk gelmedir: O da bilimsel devrimle kapitalist ekonomik devrimin Batı Avrupa'da neredeyse aynı yüzyılda gerçekleşmesidir. Bu zamandaşlık kapitalist zihniyet inşacıları tarafından kapitalizmin bilimi doğurduğu biçiminde çok büyük bir yalanı gerçek yerine koymalarına fırsat sunmuştur. Bilime katkısı olan bireyler de elbette kapitalizmin hızlı gelişme içinde olduğu toplumlarda yaşıyorlardı. Fakat bu husus, kapitalizmin bilim adamlarını ortaya çıkardığı gibi bir totolojiye kesinlikle yol açmaz. Bilim adamlarının dinsel düşünceyle çelişkileri vardı, ama çoğunluğu kapitalist zihniyete de tenezzül etmez bir konumdaydı.

Söylenmesi gereken, kapitalizmin tıpkı mal ve para spekülasyonundan kâr-sermaye sağlaması gibi tüm düşünce biçimlerinden istifade ettiğidir. Tüm düşünce formlarını tartıya vurarak, çıkarına olanları yeni felsefe ve din okullarında istifleyip, liberalizm ve pozitivizm adı altında yeniden piyasaya sürmüştür. Daha da hazin olanı, yeni bir kumaş gibi müthiş bir kâr oranıyla satmayı, yani hakîm zihniyet durumuna getirmeyi, taşırma ustalığını veya kurnazlığını sergilemesidir.

Kapitalizmin zihniyet boyutuyla tanımlanması çeşitli açılardan yapılabilir. Başta yapılması gereken şey bu zihniyeti eklektik, her kalıba giren, aldatma riski yüksek, bir yandan en katı dinsel dogmalardan

daha dogmatik, diğer yandan en soyut felsefelerden daha saçma, spekülatif, putçuluğun bile asla içine düşmediği kadar sığ putçuluk olan pozitivizm ve liberalizm olarak tanımlamaktır. Kapitalizm bilimi pozitivizmle iğdiş edip inanç ve ahlâk dünyasına karşı çıkarırken, liberalizmle de toplumun canına okuyan bireyciliği soykırıma kadar tırmandıran ulus-devletçi tanrıya dönüştürmüştür. Hiçbir dinsel zihniyet kapitalizm zihniyeti kadar savaş, baskı ve işkence doğurmadı. Hiçbir toplum bireyinin zihni kapitalizmin zafer kazandığı toplumdaki bireyin zihni kadar sorumsuz ve çıkar düşkünü olmadı; bu kadar zalim, soykırımcı, asimilasyonist ve diktatör doğurmadı.

Mal ve para dünyası üzerine kurulan tekel sistemi olarak kapitalizm günümüzdeki finansçı zihniyetini inşa ederken, insan toplumunu hiçbir nemrut veya firavunun yapmayı aklından geçiremeyeceği zihniyet kalıplarına bağlar ve en aşağılık putları karşısında küresel insanlığı secdeye kapandırırken, ancak zihinsel iflas ve çürümeden bahsedilebilir.

Kapitalizmin zihniyet içeriğini biraz daha yakından gözlemlemek büyük önem arz etmektedir.

Öncelikle belirtmeliyim ki, kapitalizme ilişkin tek boyutlu tanımlamalar sistemin ağır etkisi altındaki zihniyet çalışmalarının bir sonucudur. En anti-kapitalist geçinen ve bilimsel sosyoloji yaptıklarını idea eden Marksistler ve anarşistlerde de bu tür yorumları görmek mümkündür.

Bizzat Marks'ın ekonomik altyapıyı tüm hukuki, siyasi ve ideolojik formların izahının kaynağına yerleştirmesi, belki de uğruna çok büyük savaşlar verilen sosyalizmin başarılı olamayışının temel nedenlerinin başında gelmektedir. İyi bilmek gerekir ki, hiçbir insan topluluğu zihniyet formunu uzun süre tanımadan ve denemeden, maddi hayat (ekonomik yaşam) tarzını inşa edip sistemleştiremez. Zihniyet gelişimini karanlıkta bırakarak yapılan sistem analizleri, bizzat bu sistemlerin hegemonyasına hizmet etmekten kurtulamaz. Zihniyet çok karşıt temelde oluşturulsa da bu böyledir. Verili hâkim sistemler bu hâkimiyetlerini öncelikle zihniyet ve siyasi kurumlaşmalarıyla garantiye alırlar. Maddi hayat ancak bu çerçevede düzenlenebilir. Marks'ın "Hegel diyalektiğini doğrultuyorum" ideası, sanıldığının aksine kendisinin doğrulanması değil vahim yanılgısıdır. Artık iyice anlaşılmıştır ki, metafizik düşüncenin doruk noktası olarak Hegel idealizmi Alman ulus-

devletine giden yolda temel kilometre taşlarından biridir. Daha öncesinde Luther (Protestanlığın ideolojik inşacısı) ve E. Kant (Katı nesnelciliğe karşı öznelciliği, kısmen ahlakiliği_dikkate alır) gelir. Paradoksal gözükse de, aslında Karl Marks da bu çizgiyi proleter, anti-kapitalist sistem adı altında sürdürmüştür. Sonuç, Alman ideolojisinin faşizm ve Hitler tarzı önderlikleri doğurması olmuştur.

Bu tehlikeyi zihniyet sorununda en iyi fark eden kişi de Alman Filozof Nietzsche olmuştur. Nietzsche tarzı zihniyet çalışmaları gerçek bir kapitalist modernite karşıtlığıdır. Geliştirilip siyaset felsefesi ve pratiğine dönüştürülememesi büyük bir eksikliktir. Daha sonra ortaya çıkan Fransız filozofların (Deleuze, Guattari, M. Foucault, vb.) ve İtalyan Gramsci'nin çabaları çok yetersizdir ve siyasi kurumlaşmaya dökülmemiştir. Reel sosyalizmin pratiğinde açığa çıkan şey, sol adı altında kapitalist modernizmle en azından yüz elli yıllık objektif suç ortaklığıdır. Sovyet Rusya ve Çin deneyimi bu yargımızı çarpıcı bir biçimde doğrulamaktadır. İlgili bölümlerde bu konuyu kapsamlı ele alacağım.

Özellikle ilk klasik öncüler olan Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'inkiler başta olmak üzere, anarşistlerin kapitalizmin doğuşuna yönelik eleştirileri birçok noktada daha aydınlatıcıdır. Anarşistler kapitalizmin ideolojik ve siyasi boyutlarını daha iyi görebiliyorlardı. Fakat doğru bir siyasi felsefeden yoksun olmaları ve düşüncelerini kurumlaştırmayı başaramamaları, ahlâk ve tarih konularından bihaber olmaları onları da son tahlilde kapitalizm için bir ideolojik meta derekesine düşürmüştür. Yine belirtmeliyim ki, yetkin siyaset, ahlâk ve tarih çalışmaları ve pratikleşmeyle bütünleştirilmeyen bir zihniyet çalışması karşıtı tarafından kullanılmaktan, ya yok edilmekten ya da asimile edilerek etkisizleştirilmekten kurtulamaz. Ne acıdır ki, anti-kapitalist zihniyet çalışmalarının başına gelen de Hıristiyanlık, Budizm, Zerdüştlük ve Maniheizm başta olmak üzere tarihte pek çok örneği bulunan zihniyet çalışmaları ve akımlarla aynı kaderi paylaşmak olmuştur. Kuşkusuz bu öğretilerin boşa gittiğini ve kaderden kurtulmanın mümkün olmadığını iddia etmiyorum. Böyle olsaydı, zaten ne bu satırlar yazılır ne de özgürlük ahlâkına anlam verilirdi. Yaptığım bir eleştiridir.

Eğer günümüzde, daha doğrusu tarihsel bütünlüğü içinde tanımlandığı şekliyle uygarlığın son evresi olan kapitalizme ve tarihsel da-

yanaklarına karşı başarılı bir alternatif sisteme ulaşılmak isteniyorsa, tam bir bütünlük içindeki zihniyet çalışmalarının yol göstericiliğinde siyaset felsefesi, siyaset kurumlaşması ve maddi hayat eylemleri iç içe aşkla döşenmek durumundadır.

Kapitalist sistemin hegemonyasında siyasi ve askeri zorun yeri önemli olmakla birlikte, hegemonyayı esas ayakta tutan şey toplumun kültür endüstrisiyle teslim alınması, hatta felçli hale getirilmesidir. Denilebilir ki, sistemin etkisindeki topluluk zihniyetleri insana yakın maymun türlerinde olduğundan daha geri ve oynatılmaya müsait hale getirilmiştir. Hayvanat bahçelerindeki düzen, aslında tüm toplumun hayvanat bahçesi tarzında düzenlendiğine dair çok aydınlatıcı bir örnektir. Nasıl hayvanat bahçesindeki hayvanlar seyirlikse, toplumun da bir gösteri toplumuna dönüştüğü birçok filozofça tespit edilmiştir ve dillendirilmektedir. Başta seks endüstrisi, peşi sıra ve onunla iç içe spor ve sanat-kültür endüstrileri, geniş bir medyatik reklam kampanyasıyla duygusal ve analitik zekânın yoğun ve sürekli olarak bombalanması ve tamamen işlevsizleştirilmesi temelinde gösteri toplumunun zihniyet fethi tamamlanmıştır.

Bu toplum teslim alınmaktan çok daha kötü duruma düşürülmüş, sistemin dilediği gibi sevk ve idare ettiği toplumdur. Aslında faşizmin ilk gösteri toplumu deneyimi yenilmedi. Elebaşları tasfiye edildi. Fakat sistem soğuk savaş ve sonrasında gösteri toplumu ulus-devlet ve küresel finans şirketleriyle tüm topluluklara egemen kılındı.

Yaşanılan dönemde kapitalizmin toplumları maddi ve manevi olarak fethetmesi Sümer, Mısır, Hint, Çin ve Roma başta olmak üzere güçlü imparatorluk sistemlerinin toplumlar üzerindeki fethini katbekat geride bırakmıştır.

Hegemonyasının (daha önceki sömürgecilik ve emperyalizm aşamalarının) zirvesi olan imparatorluk aşaması objektif olarak kaotik özellikler taşısa ve çürüme belirtilerini yoğunca yaşasa da, kapitalist sistemin toplumla çok oynayarak, yani zihnî hegemonyayı içinden çıkılmaz hale getirerek bu çürümenin etkilerini telafi etmek istediği çok iyi anlaşılmak durumundadır.

Bu noktaya gelinmesinde cinselliğin endüstrileştirilerek sunulması belirleyici etkenlerdendir. İnsanlar başarıyı seks gücünde arar hale sokulmuştur. Hâlbuki cinsellik tüm canlılarda yaşamı fark etmede ve sonsuzlaştırmada öğretici bir etkinlik işlevindedir. Tek hücreli canlı-

lardan insan türüne kadar tüm canlılarda cinselliğin işlevini bu biçimde tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla anlamlı ve hatta kutsaldır. İnsan toplulukları da tarih boyunca bu tarz bir yorumu esas almışlardır. Tüm antropolojik araştırmalar bu yorumu doğrulamaktadır. Eğer metalaştırılamayacak (endüstrileştirilemeyecek) bir ilişki veya ilişkiler varsa, bunların başta geleni cinsel ilişki olmak durumundadır. Çünkü yaşamın kutsallığı, yüceliği ve sürekliliğiyle ilgilidir; daha çok da saptırılıp diğer yaşamları tehdit etmeme sorumluluğuyla bezelidir.

Denilebilir ki, cinsel istismar sistemin en temel hegemonik araçlarındandır. Sadece metalaştırılarak dev bir endüstriye dönüştürülmemiş; aynı zamanda toplumda cinselliği hem yozlaştırmış, hem de Hint fallus tanrısallığını kırk kat geride bırakan bir erkek egemen cinsiyetçilik dini haline getirilmiştir. Bu yeni dinsel gösterge özellikle her erkekte oldukça etkili kılınmış, başta edebiyat olmak üzere sanatın başköşesine oturtularak tam bir uyuşturucu araca dönüştürülmüştür. Kimyasal uyuşturucular bu yeni cinsellik dini karşısında solda sıfır kalmıştır. Tüm toplum bireyleri medyatik reklam (sadece alelade reklam değil) kampanyalarıyla âdeta birer cinsel sapık haline getirilmiştir. Genç, yaşlı, hatta çocuk dahil herkes kullanılıyor. Kadın en gelişkin seks nesnesine dönüştürülmüştür. Kadın her zerresi seks çağrıştırmasa sanki para etmeyecekmiş gibi bir zihniyete mahkûm edilmiştir. Kutsal aile ocağı bir seks mekânına dönüştürülmüştür. Kutsal ana ve tanrıçalıktan geriye işe yaramaz, bir köşeye atılan 'kocakarılar' kalmıştır. Çok hazin ve acı verici bir durum... Suni döllemeyle birlikte kadının tam bir seks aracı olma süreci zirveye tırmandırılmıştır.

Tersi bir konum da sistem gereği varlığını dayanılmaz boyutlara taşımıştır. Özünde bir ataerkil toplum geleneği olan başta erkek çocuk olmak üzere çok çocuklu olma istemine bağlı olarak, sağlık tekniklerinin de devreye sokulmasıyla birlikte, alt tabaka kadınlarının rolü çocuk doğurma makinesine indirgenmiştir. Böylelikle zor olan çocuk yetiştirme görevi de yoksullara yüklenerek bir yandan genç işçi ihtiyacı gideriliyor, diğer yandan ailede içinden çıkılmaz bir yozlaşma yaratılıyor. Böylece bir taşla birkaç kuş vuruluyor. Üst tabaka kadın ve erkeği artık suni bebek, üvey evlat ve beslediği hayvanlarla evlat kavramını yozlaştırarak sözüm ona bu konudaki eksikliği giderirken, sonuna kadar seksi kalmaya çalışıp yeni seks dinini ritüelleştirerek kendilerinden geçiyorlar. Sonuç, altından çıkılamaz anlamsız bir nüfus

artışı, tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir işsizlik ve kriz içindeki çevrenin insan yükünü taşıyamaz bir konuma getirilmiş bulunmasıdır. Bu sorunla nasıl baş edilmesi gerektiğini daha çok 'Özgürlük Sosyolojisi' adlı savunmamda işlemeyi düşündüğümü belirtmeliyim.

Kültürün endüstrileşmesi, diğer bir deyişle yaygın metalaşmış üretimi köleleştirmenin en etkin araçlarından ikincisidir. Kültür dar anlamıyla toplumların zihniyet dünyasını ifade eder. Düşünüş, beğeni ve ahlâk üç temel konusudur. Kültür unsurlarının sistem dâhilinde siyasi ve ekonomik iktidar tarafından kuşatılıp satın alınmaları yüzyılların işidir. Tüm uygarlık tarihi boyunca kültür unsurlarını bağlamayı meşruiyetleri açısından vazgeçilmez saymışlardır. Ekonomik ve iktidarsal erkler bu hususu erkenden fark etmişler ve tedbir almakta gecikmemişlerdir. Kültürün iktidarca asimilasyonu hiyerarşilerin kuruluş dönemlerine kadar gider. Esas yönetim aracıdır. Kültürel hegemonya olmazsa, ekonomik tekeller ve iktidar tekelleri yönetemezler. Zora ve sömürüye dayalı sistemler sadece zorla olsa olsa ancak kısa süreli talanlarla varlıklarını ayakta tutabilirler ki, talan edilecek bir şey kalmayınca ya birbirlerine girerler ya da yıkılıp dağılırlar.

Kapitalist uygarlıkta kültürün rolü hayatidir. Tüm toplumsal alanların zihniyet toplamı olarak kültür, önce asimile edilir (ekonomik ve siyasi iktidara uyarlama), sonra da yaygınca ve yoğunca tüm dünya topluluklarına (uluslar, halklar, ulus-devletler, sivil toplum ve şirketler) taşırılmak üzere bir endüstri haline getirilir. Edebiyat, bilim, felsefe, sanatın diğer alanları, tarih, din ve hukuk gibi belli başlı alanlar objeleştirilerek metalaştırılır. Kitap, film, gazete, TV, internet, radyo gibi araçlar bu endüstrinin metaları olarak işlev görürler. Burada kültürel metalar sadece dev bir maddi kazanca yol açmakla kalmazlar. Esas tahripkâr işlevlerini zihinsel tutsaklığı tarihte eşi görülmemiş boyutlara taşırarak, bu temelde sığırdan beter sınıf, ulus, aşiret ve her tür cemaat oluşturarak, anlamını yitirmiş, özcesi amorf, şekilsiz ve maymun iştahlı bir KİTLE yaratarak yerine getirirler. Baş mimarları ulus-devletler, küresel şirketler ve medya tekelleridir. Esas olarak para kazanmak ve tüketmek dışında toplumun hiçbir şeyi kendilerini ilgilendirmemektedir. En yoksullaştırılmış kesimler bile çok kazanarak bir günlüğüne bile olsa dilediklerince yaşama amacı dışında düşünemez kılınmışlardır.

Yoksullaştırmanın bir kültürel olgu olarak kullanıldığına dikkat edelim. Beğenmediğimiz ortaçağlarda bile yoksullaşma isyan nedeni olurken, bugünkü resmi kültürel hegemonya altında bir ücrete kavuşmanın amaç haline getirilmesi sistemin kültürel alandaki zaferini gösterir.

Sistemin kültür endüstrisiyle iç içe geliştirdiği seks endüstrisiyle birlikte sağladığı egemenliğin yol açtığı tutsaklığın en vahim yanı gönüllüce yaşanması, hatta özgürlük patlaması olarak adlandırılmasıdır. Bu durumun kapitalist yönetimin en güçlü dayanağı ve meşruiyet aracı olduğu kesindir. Kapitalizmin imparatorluk aşaması ancak kültür endüstrisinin geliştirilmesiyle mümkün olabilir. Dolayısıyla kültürel hegemonyacılığa karşı mücadele en zorlu zihniyet mücadelesini gerektirir. Bu sistemin fetih, asimilasyon ve endüstrileştirme ile yürüttüğü kültürel savaşına karşı mücadele hem içerik hem de form olarak geliştirilip örgütlendirilmedikçe hiçbir özgürlük, eşitlik ve demokrasi mücadelesinin başarı şansı yoktur. Bu yönlü sorunları da kapsamlı olarak Özgürlük Sosyolojisi' adlı savunmamda tartışmaya çalışacağım.

Spor daha başından beri topluma katılım için bir hazırlık oyunu olarak işlev kazanmıştır. Spor oyunları yaşama başarıyla katılım için düzenlenir. Bir nevi toplumsallığa alıştırma rolünü oynarlar. Buna karşılık Roma İmparatorluğu'nun çürüme aşamasından itibaren sporun yeni yeni endüstrileştiğini görüyoruz. Gladyatörlük kurumu böyledir.

Kapitalizm baştan itibaren amatör özünü yıkıp profesyonel bir mesleğe dönüştürdüğü spora da endüstrileştirmeyi dayatarak iktidarla bütünleştirmiştir. Metalaştırılan diğer önemli bir uyuşturma alanıdır. Topluma üstün moralli ve fiziki dayanıklılık temelinde katılım sağlamak yerine para kazanma, bunun için rekabeti çılgınca körükleme, toplumu pasif seyirciye dönüştürme geçerli kılınmıştır. Arena kültürü (aslanlara yem etme ve gladyatörleri birbirlerini öldürmeye zorlama) tüm spor alanlarına yayılmıştır. Rekor ve alkış iki hâkim imgedir. Takımı olmak dini ve felsefesi olmaktan daha önemli hale gelmiştir. Takım tutma tam bir hastalık haline getirilmiştir. Böylelikle yönetimler için kolay yönetmenin yetkin bir aracına daha ulaşılmıştır. Örneğin futbolun ulus-devlet yönetimleri için oynadığı rolü hangi din veya felsefe oynayabilir?

Kaba bir değerlendirmeyle seks, spor ve sanatın endüstriye dönüştürülmesiyle yönetim sanatının zirvesine ulaşıldığı söylenebilir. Seks, kültür-sanat ve spor endüstri haline getirilmeden küresel sermaye yönetimi, ulus-devlet iktidarı gerçekleştirilemez. Tekrar belirtmeliyim ki, olgu olarak cinsellik, kültür ve spor kendi başına kötülenip eleştirilmiyor. Toplumsal oluşum ve sürekliliğin en hayati alanları oldukları halde yozlaştırılıp endüstrileştirilmeleri eleştiriliyor.

Kapitalizmin zihniyet hegemonyasında temelde medya organlarınca yürütülen sanal dünya, diğer çok önemli bir zihinsel egemenlik aracıdır. Yaşamın sanallaşması, analitik aklın en uç sınırlara varmasıdır. Sanal olarak sunulduğunda, savaş gibi en dehşetli bir olayın tek başına ahlâkı yıkması işten bile değildir. İnsanın beden ve zihninin deneyimlemediği yaşama eskiden beri sahte yaşam denilmektedir. Sanal ismi takılmakla yaşam sahte olmaktan kurtulamaz. Burada sanal yaşamı olanaklı hale getiren teknik gelişim kendi başına suçlanmıyor; bir kere daha istismarı karşımıza çıkarıp bireyin zihnini felç eden özelliğiyle değerlendiriliyor. Başıboş teknoloji en tehlikeli silahtır. Kapitalizmin tekniğe hâkimiyeti ve milyarları yönetme ihtiyacı sanal yaşama zorlayan esas etkendir. Yaşam artık yaşanmıyor, sürekli sanallaşıyor, bu da bir nevi ayakta ölüm oluyor. Simülakrlar sanal yaşamın en somut halidir. Her olayı, ilişkiyi, eseri simüle etmekle insan bilgilendirilmez, aptallaştırılır. Tüm uygarlık eserlerinin taklidini yapmakla bir gelişme sağlanmıyor, taklit kültürünün hegemonyası gerçekleştiriliyor. Yaşamın özünde yatan farklılaşma asla tekrara dayanmaz. Tarih bile tekerrür etmez. Taklit, gelişmenin zıddıdır. Sanal yaşam ise sınırsız taklide dayanır. Herkes birbirini taklit ederek birbirine benzetilir. Böylelikle koyun sürüleri yaratılır. Finans çağı sanal yaşam olmadan yaşayamaz. Ancak sınırsız aptallaştırmayla yürüyebilir ki, o da sahte, sanal yaşamla gerçekleştirilir.

Buna karşılık vermek özgür yaşamın en temel görevidir. Özgür yaşamı tanımlamak ve örgütlemek toplumların ayakta durmaları için olmazsa olmazlardandır. Özgürlük sosyolojisinin en çok cevaplandırması gereken sorunlar bu sahadadır.

Sistemin sanal yaşama geliştirme konusundaki başarısını birkaç yönden yorumlayabiliriz.

Birincisi, toplumun ahlâk ve dinle işlevsel bağlılığını gevşetmesi, laik hukukla ahlâkı ve dini ikinci plana düşürüp toplumu kendine tabi

kılmasıdır. Sisteme hizmet ettikleri oranda dinin ve ahlâkın yaşamasına izin veriliyor. Hukuk ve laiklik özünde toplumsal denetimin kapitalist iktidara geçiş araçlarıdır. Eski toplumun hem aristokratik kesimlerini hem de serflerini kontrolüne almak, sermaye ve işgücüne alan açmak ve rezerv oluşturmak için dini ve ahlâkı laiklik ve hukuk silahlarıyla tasfiye ediyor. Tümüyle ortadan kaldırmıyor. Uygarlık tarafından yoğunca kullanılan araçlar oldukları için, 'uygarlığın son sözü' olarak kapitalist sisteme de çok lazımdır. Fakat ekonomik ve siyasi iktidarına ortak olmamaları, engel oluşturmamaları kaydıyla. Dinde reform ve hukuk devleti bu işlevle kapitalist modernitenin temel göstergeleri haline geliyor. Kapitalist ekonomi ve toplum haline geçişin iki temel aracı olmak gibi asli bir rol oynuyorlar. Sistemin zihniyet problemlerinin çözüm aracıdırlar aynı zamanda.

İkincisi, 'bilimsel yöntem'i kullanmasıdır. Nesne-özne ayrımı zihniyet hegemonyasının âdeta kilididir. Görünüşte bilimsel yöntemin vazgeçilmezi olan nesnellik ilkesi, aslında öznelliğin hâkimiyeti için gerekli bir ön aşamadır. Yönetmek için özne olmak gerekir. Doğal olarak yönetilenlere düşen rol de nesne olmaktır. Nesne olmak eşyalaşmak, eşya gibi yönetilmektir. Eşya, dolayısıyla doğal olarak nesne, öznenin dilediği gibi yönetme erki haline gelişinin yöntemsel ifadesidir. Hem de bilimin amentüsü olarak. Özne-nesne ayrımının Eflatun'a kadar giden bir kökeni vardır. Eflatun'un ünlü 'idea'lar dünyasıyla basit yansımalar ikilemi benzer tüm ayrımların temelidir. Bunun mitolojik temelini ise harikulâde biçimde Sümer ve Mısır toplumlarında gözlemliyoruz. Üstte hiyerarşinin tanrısal yükselişi, yüceltilişi, alttakilerin ise kullaştırılması asli kökenidir. Yaratan-yaratılan, yöneten-yönetilen ikileminin zihinsel ifadesi tanrı-kul, kelâm-eşya, mükemmel idealar-basit yansımalar biçiminde gelişe gelişe özne-nesne ayrımına varıyor. Ruh-beden ayrımı da bu kapsamdadır. Bunun siyasi anlamı demokrasinin inkârı, oligarşi ve monarşinin önünün açılmasıdır.

Kapitalizmle analitik zihnin en hilekâr ve komplocu biçimlere büründüğünü iyi anlamak gerekir. Borsa bu gerçekliğin en çarpıcı ifadesidir; spekülatif (kurgusal) zekânın müthiş kâr getiren alanıdır. Spekülasyon ve kurgusal zekâ sistemde ikiz kardeş haline gelirler. Politik ve askeri alanda da öyledir. Savaş hilekârlık ve kurnazlık üzerine kuruludur. Avcı kültürünün zirvesi oluyor. Kurgusal zekâ borsa, politika ve askerlik alanlarında bugüne kadar görülmemiş ölçüde manipülasyon

ve komplo aracı haline gelmiştir. Vicdan ve duyguya zerre kadar yer vermez. Bir alanda nükleer bombalar ve diğer dehşet bombalarıyla canlar kavrulurken, diğer bir alanda birkaç günde ter dökmeden milyarlar kazanılabilir. Denilebilir ki, kapitalizm zihniyetini bütün çıplaklığıyla borsa, politika ve savaşta açığa vurur. Kapitalizmin kâr uğruna çiğnemeyeceği hiçbir insanlık değeri ve duygusu yoktur.

Hâlbuki yaşamın olmazsa olmazı duygusal zekâdır. Bu zekâ türünden kopuldukça, yaşamın anlamı giderek silinir. Ekolojik felaketler yaşam üzerindeki tehlikeyi bir nevi kıyamet haberi verir gibi vermektedir. Bunun sorumlusu çarpık kullanılan kurgusal zekânın dil, iktidar, kent, devlet, bilim ve sanatla beslene beslene küresel Leviathan (küresel sermayenin dünya imparatorluğu) haline gelmesidir. Bu canavarı durdurmak, duygusal zekâlı ve çok kapsamlı çabaları gerektirir. Onu zararsız hale getirmek için özgür yaşam üzerindeki baskısını püskürtmek gerekir. O gezegeni yaşanmaz hale getirmeden, onu yaşayamaz hale getirmek gerekir. Özgürlük sosyolojisinin temel görevi bu yaşamsal eylemin teorik bakışına erişmek ve doğru yapılanmasını başarmak olacaktır.

B- Ekonomizm

Kapitalizmin doğuşunu ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu sayan görüşler bu gruba girer. Özellikle Marksizm bu açıdan bir nevi ekonomizme indirgenmiştir. Öyle ki, kapitalizm sanki bir ekonomik modelmiş gibi algılanmıştır. Ekonomi-politika âdeta sosyal bilimlerin başköşesine oturtulmuştur. Adı üstünde, modern devletin oluşumunda ekonomik yaşama ilişkin alınan bazı kararlar bilim olarak disipline edilmiştir.

Kapitalin, yani kâr getiren sermayenin pazarda oluşan fiyat istismarına dayalı olarak gerçekleştirilmesi bu görüşün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sanki tarih, toplum, iktidar ve bir bütün olarak uygarlıksal gelişmeden ayrı bir kapitalist gelişme mümkünmüş gibi bir eğilim belirmiştir. Paradoksal olarak en çok anti-kapitalist geçinenler kapitalizmi hak etmediği bir konuma oturtarak, sözde kapitalizme karşı savaşmış oluyorlar.

İngiltere kökenli ekonomi-politikacıları anlamak mümkündür. Kapitalizmin zafere ulaştığı ülkenin ekonomi-politikacıları olarak yeni ekonomiyi modelleştirmeleri beklenebilir. K. Marks'ın bu model üze-

rinde yoğunlaşması, İngiliz ekonomi-politikacılarının eleştirilmesi açısından önemli ve oldukça açıklayıcı olmuştur. Talihsiz olan, Marks'ın eserinin yarım kalması ve ardılı Marksistlerin de onu tamamen karikatürize etmeleridir. İktidar ve devletle kapitalizmin ilişkisini sistemli tarzda çözümlememesi Marks'ın en temel eksikliği olarak belirtilebilir. İdeolojinin rolünü belirlemeye çalışmıştır. Kapitalizmin zihniyetine ilişkin yaklaşımları yer yer güçlüdür. Fakat esas yanılgısı, çoktan entelektüel ortama damgasını vurmuş Aydınlanmanın gözde ideolojisi olan pozitivizmin bakış açısını esas almasıdır. Fizik bilimi gibi toplumsal bilimin de yapılabileceğine dair görüşe kanidir, inanmıştır, bundan kuşkusu yoktur. Bu yaklaşım çok değerli olan Kapital çalışmasını kısır kılmış, bir araştırmadan çok bir din kitabı gibi yorumlanmasına yol açmıştır. Müritlerin yapacağı işler de bellidir. Lenin'in emperyalizm, tekelci kapitalizm ve devlet-devrim yorumları Aydınlanma felsefesini aşamamış çabalardır. Yine birçok katkı sunan görüşüne rağmen kapitalist moderniteyi aşacak kapasiteyi ortaya koyamaması Sovyet deneyiminin başarısız kılınmasında baş etkendir.

Anarşistlerin kapitalizm hakkındaki yorumları da ekonomi ağırlıklıdır. Kapitalizm ekonomik olarak mahkûm edilirse sanki yıkılacakmış gibi bir eğilim içinde olmuşlardır. Pozitivizmle sakatlanmış anlayışlar: İşte bilimin kanunları vardır, ekonomi de bir bilimdir, dolayısıyla onun da kanunları vardır. Bu kanunlara göre, bunalım üretmesi nedeniyle kapitalizm yaşayamayacak bir sistemdir. Yapılması gereken, bu kanunların işleyişini hızlandırmaktır. Sonuç, kapitalizm yıkılacak, komünizm kurulacaktır! Bu görüşlerin temelinde toplumsal gerçekliğin doğru tanımlanmaması yatar. Toplum genelde Aydınlanma ideolojilerinin öngördüğünün çok dışında işleyen bir sistematiğe, hatta kaosa sahiptir. Ekonomisi de dahil tüm zihniyet ve kurumsal yapılarıyla toplumun pozitif diye tabir edilen bilimlerin kendisiyle ilgili tanımlarından nitelikçe farklılık arz etmesi kadar eylemli halinin de çoğunlukla kaos niteliğinde olması, çok farklı yaklaşımlarla çözümlenmesini ve buna bağlı olarak eylemler geliştirilmesini gerekli kılar.

Bu eleştirilerin ışığında ekonomi ile kapital, yani sermaye düzeni arasındaki bağlantıları daha anlaşılır kılabiliriz. İlk yapılması gereken tespit, paradoksal gibi gözükse de, kapitalizmi ekonomi saymamaktır. Kapitalizmi bir siyasi rejim olarak çözümlemek, bizi muhtevasındaki kârı kavramaya daha çok yakınlaştıracaktır. Burada iktidar ve

devlet indirgemeciliğine düşmemek önemlidir. Yani ekonomizmden iktidarcılığa savrulmayacağız. Sosyolog Max Weber eğer Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm adlı değerlendirme yerine kapitalizmi bizzat bir tarikat gibi yorumlasaydı, izah şansı daha da artardı. Fernand Braudel, pazarda oluşan fiyatlar üzerinde tekel kuran özelliğiyle kapitalizmin doğuşunu izah etmek ister. Marks'ınki de dahil, hepsi de önemli çözümlemeler olmakla birlikte, hep ekonomik bir izah zorunluymuş gibi yaklaşmaları temel eksiklikleridir.

Bana göre kapitalizm başından beri askeri-siyasi-kültürel olarak örgütlenmiş, başta maddi birikimler olmak üzere toplumsal değerleri gasp etme kurnazlığını örgütleyen eski bir geleneğin 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da giderek hâkim bir toplum biçimlenmesi haline gelmesidir. Güçlü adamın etrafında topladığı ilk çapulcu grupla ana-kadın etrafında oluşan toplumsal değerleri gasp etmesi geleneğinin modern halkası olarak da tanımlayabiliriz bu doğuşu. Kapitalizm İngiltere ve Hollanda'da, daha önce İtalyan şehir devletlerinin başını çeken Cenova, Floransa ve Venedik kentlerinde devletle iç içe geçen, bir tarikatın üyeleri gibi özel yaşam biçimleri olan, ekonomik alanda sağladıkları yeniliklerle para üzerinden vurgun yapma ustalığı gösteren, dünyanın her tarafına yayılan pazarlarda fiyatlarla oynayarak muazzam değerler gasp eden, gerektiğinde ve sıkça zor uygulamaktan geri kalmayan kurgusal zekâları gelişmiş grupların eylemidir. Bunlara kimi yerde hanedan, aristokrat ve burjuva da denilebilir. İlk ve ortaçağ haramilerinden yegâne ve önemli farkları, ağırlıklı olarak kentlerde üslenmiş olmaları, devlet otoritesiyle iç içe geçmeleri, zoru gerektiğinde daha örtülü kullanmaları ve ikinci planda tutmalarıdır. Görünüşte ekonominin kuralları vardır. Onlar da bu kurallara göre zekâları ve eldeki ilk paralarıyla kâr elde ediyorlar. Kapitalin tarihi doğru incelendiğinde, bu yaklaşımın tam bir masal değerinde olduğu görülecektir.

İlk birikimlerin gerçekleştirildiği sömürge savaşlarında hiçbir ekonomik kural yoktur. Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere, Fransa, daha önceleri Venedik ve Cenova gibi kentlerin kolonileri düpedüz tamamen zora dayalı ilk kapital birikimlerini sağlamışlardır. Hem yakın ülke pazarlarında hem de sömürge alanlarında bu gerçekleri tespit etmek zor değildir. Kırk haramilerden de sonradan efendiler türemiş, beyler oluşmuştur. Modern kırk haramilere de burjuva efendi-

ler demek, modadan öteye bir anlam teşkil etmez. Ekonomi bilimi denilen disiplinler işin özünü örtülü kılmayı temel işlevleri olarak sürdürürler. Hangi teori bu konularda başarılı sunum yaparsa başyapıt olarak o etüt edilecek, ödüllendirilecektir. Hiçbir bilim ekonomik olgu bilimi kadar gerçeklerle oynamamış, gerçekleri tersyüz etmemiştir. Kurgusal aklın en büyük saptırmasına kapitalist ekonomi-politika alanında rastlamaktayız. Kapitalist modernite tümüyle böylesi bir kalpazan bilim üzerinde yükselme lüksüne sahip tek sistemdir.

Ekonomi veya maddi hayat nesnelerini temin etmek canlı varlığın en temel sorunudur. Ekonomi evrimin gerçekleşme malzemesidir. Canlı sistemi dış ortamdan edindiği kendi sindirim sistemine uygun ihtiyaç nesnelerini metabolizmasının çevrimine tabi tutarak kendi devamlılığını mümkün kılar. Evrensel bir kuraldır; evrim farklılaşma yoluyla yaşamın sürekliliğini sağlar. Bir türün aşırı çoğalmasını önlemek ve diğer türler üzerindeki istilasını durdurmak, dolayısıyla yok edilmelerini engellemek için belli bir dengeyi hep gözetmiş veya mümkün kılmıştır. Farelerin aşırı üreyip tüm bitkileri yok etmelerini yılan engeliyle, koyun, keçi ve sığır sürülerinin aynı eylemini et yiyen yırtıcılarla dengeleyip varlıklarını sürdürmelerine olanak hazırlamış, türsel gelişmelerine geçit vermiştir. Doğal evrim niye böyle yapıyor sorusuna ancak sonuçlarına bakılarak cevap verilebilir. Bana göre bunun en temel nedeni, canlılar sistemini geliştirip sürekliliğini sağlamaktır. Buna doğanın vahşeti mi, yoksa adaleti mi denir? Bu ayrı bir tartışma konusudur. Yine derin bir zekânın mı ürünüdür, yoksa ilkel olmayla mı bağlantılıdır, metafizik kapsama dahil edilsin mi, edilmesin mi hususu, bana göre anlamlı ve üzerinde analitik zekâyla düşünülecek evrenselliğe ilişkin sorunlardır. Varoluşçulukla da bağlantılandırılabilir.

Bu sorulara verilebilecek en önemli yanıt, evrimin hep yetkinleşmeyi gözettiğidir. Bir anlamda evrenin, zamanın akışında yetkinlik, mükemmellik arayışı gözetilir, arzu edilir gibidir. Aksi halde insana kadar gelen evrimi, ayrıca insanın dar toplum halindeki gelişmesini nasıl izah edebiliriz? Hep aslanlar veya sığırlar olsa ve ortalığı istila etselerdi, yaşamın gelişerek sürmesi mümkün olmazdı. Muhteşem evrim insana kadar olan gelişimiyle vicdan, ahlâk diye bir oluşuma da geçit vermiştir. Nedir anlamı? Merhamet ve adalet! Bu ilkenin özü de şöyle ifade edilmiştir: "Koyun kurt ile gezerdi, fikir başka başka olma-

sa." Burada da bir evrensellik gizlidir. Kuzu ile kurdun kardeş olması mümkün müdür? İnsan eylemi bunun mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Yani insanın insanın kurdu olamayacağını (kapitalizmin vahşet ilkesi) düşünmek ve eylemek, bizzat insan olmanın vazgeçilmez hedefidir. Kaldı ki, bir dönem kuzuyla kurdun atası aynıydı. Ayrılık sonra gelişti. İkisi neden tekrar en azından kardeşçe bir birliğe doğru yol almasınlar? Bu en azından teorik olarak mümkündür ve örneklerine de bolca rastlamaktayız.

Bu hususları şunun için belirtiyorum: Kapitalizmin evrimdeki vahşi olarak görülebilecek sayısı çok sınırlı örnekleri kendi doğuşuna vesile yapmasının bir anlamının olamayacağı açıktır. Daha da önemlisi, evrimin denizlerdeki ilk yosunlardan kara yosunlarına, onlardan görkemli ağaçlara, bu arada otla beslenen (birbirlerini yemeyen) çok zengin bir hayvanlar sistemine yol açmasını örnek almayıp, birer evrim kanseri olarak da yorumlanabilecek oluşumları mı insan yaşamı için örnek göstereceğiz! Doğal evrimde kapitalizmin doğuş teorilerini doğrulayacak gelişmelere yer olmadığını göstermek açısından, bu hususları ön açıklama olarak belirlemek durumundayım. Düşük ücretle çalışmaya mecbur bırakmak için işsizler ordusunu sürekli büyütmek gibi tersi bir ilke de buna dahildir.

İnsan türünün toplumsallık temelinde varoluşunu sürdürürken, tüm evrimsel süreçleri bünyesinde tutarak eylemselleştiği biyolojik bir tespittir. Eğer bilimi pozitivizm dinine bulaştırmadan yorumlayacaksak, muhteşem bir saptamanın da bu olduğunu iyice bellemeliyiz. İnsan türünün gerek bu özelliğini gerekse ahlaki seçim ya da yargı özelliğini (özgür tercih imkânı) Özgürlük Sosyolojisi adlı savunmamda tartışacağım; toplumsal gelişmenin doğal evrime de ters olmayan RİTMİK GELİŞİMİNİ özetlerken, aşırı kentleşmeye, onunla birlikte hiyerarşi ve sınıfsallıkla ur gibi büyüyen devlet ve iktidar odaklarına dayalı uygarlık yaşamını neden 'aşırı aslanlaşma' veya bunun tersi olan 'aşırı sığırlaşma' kategorisine dahil etmemiz gerektiğini kanıtlamaya çalışacağım.

Her şeyden önce bu tip gelişmelerin köklerinin sınırlı da olsa evrimde bulunabileceğini, insanın tür olarak evriminde bunları (örneğin yamyamlığı) bir nevi hastalık, sapma veya kalıntı olarak da yorumlayabileceğimizi belirtmek durumundayım. Ayrıca evrimin doğal ritminin bu tarzda olmadığını olanca açıklığıyla kavramak durumundayız.

Genelde uygarlıkta, özelde onun kapitalizm aşamasında bir kalıntı özelliğinden yararlanarak bir toplumsal sistemin (ikinci doğanın) oluşturulamayacağını da bununla bağlantılı olarak sadece belirlemekle kalmamak (Bu, akademisyenlerin önüne konulacak bir görevdir), aynı zamanda temelli bir yaşam ilkesi olarak yorumlamak esastır. Aksi halde toplumsal yorumlarımızı baştan sakatlamış oluruz.

Fernand Braudel'in kapitalizmin doğuşuna ilişkin yorumları çok geniş bir gözlem gücüne ve mukayese imkânına sahip olmasına dayanır. Ayrıca yorumlarını tarih, toplum, iktidar, uygarlık-kültür, mekânsal gelişme bütünlüğü içine oturturken, yöntem sorununa da açıklık getirir. Pozitivist yaklaşımlara karşı ihtiyatlıdır. Aydınlanmanın derin etkisi altında pozitivist bilimi esas alan K. Marks, ekonomiyi bilim haline getirmede hayli iddialıdır. Sosyolojinin henüz emekleme döneminde olmasının bundaki payını da dikkate almak gerekir. Bilimsel kesinlik ve çizgisel ilerlemecilik 'amentü' düzeyinde çoktandır zihinlere çakılmıştır. Romantizm bu çizgiyi yıkmaya çalışırken, tersine iradecilik sapmasına düşerek zihinsel problemleri daha da ağırlaştırır. Nietzsche'nin göreci, döngüsel ve duygusal zekâ ağırlıklı yaklaşımı fazla geliştirilmez. Bu zihinsel hengâme içinde liberalizm istediği gibi cirit atar. Kapitalizm fizik bilimini (kimya, matematik, biyoloji dahil) pozitivizmle felsefeleştirir daha doğrusu dinleştirirken, sosyal gerçekliği de liberalizmle aynı doğrultuda felsefeleştirir veya dinleştirir. Bu temelde ideolojik savaşımı da kazanması sonucunda, 19. yüzyılla birlikte sistemin küreselliği netleşir gibidir. Ekonomik savaş ise daha önce kazanılmıştır. Bu eleştiri ve yorumları biraz daha açalım.

Zihinsel gelişmelerine bağlı olarak topluluklar maddi ihtiyaç nesnelerini sürekli aramışlar ve geliştirmek istemişler; yemek, barınmak, çoğalmak ve korunmak temel kaygıları olmuştur. Temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan ilk topluluklar başlangıçta bulduklarıyla yetinmişler, mağaralarda barınmışlar, göl kenarlarında ve ormanlarda daha iyi korunmuşlar ve doğurgan anaya öncelik tanımışlardır. Avcılık da giderek devreye girer. Hem korunma ihtiyacına cevap verme hem de etle beslenme bu kültürü geliştirir. Fakat toplumsallığın belli bir aşamasında toplayıcılıkta başat olan kadın ile ağırlıklı olarak avcılıkta uzmanlaşan erkek arasında bir gerginliğin yaşandığını ve bu temelde farklı kültürel evrimlerin geliştiğini gözlemek mümkündür. Her iki tarafta yaşanan tek yanlı gelişme temelinde adım adım birinde 'aslan

erkek', diğerinde 'sığır kadın' kültürüne uygun bir birikim sağlanır. İlk farklı ekonomik anlayışlar böyle temellenir. Neolitik dönemde kadın kültürü zirveye çıkar. Son buzul döneminden sonra, yani M.Ö. 15 binlerden itibaren, özellikle Toros-Zagros sisteminin eteklerinde çok zengin bitki ve hayvan türlerinin varlığı âdeta cennet gibi bir yaşam kurgusuna yol açar. Bu dönem günümüze kadar sürecek olan toplumsal gelişmenin ana nehri olarak, yazılı tarih ve uygarlıkla daha da farklılaşıp küreselleşmeye damgasını vurur. Günümüze kadar gelen dil gruplarına dayalı gelişmeler de bu dönemin ürünüdür.

İnsanlığın bu uzun tarihsel döneminde kapitalizme ilişkin olarak söylenebilecek tek önemli husus, avcılık kültürünün erkeği gittikçe hegemonlaştırdığıdır. Tespit edilebildiği kadarıyla M.Ö. 10 binlerde kalıcılaşan neolitik kültür kadın ağırlıklıdır. Toplayıcılık sürecinde mağaradan çıkıp mağara yakınlarında yarı-çadırımsı kulübelere geçiş ve bitki tohumlarını ekerek çoğaltma giderek tarım ve köy devrimine yol açacaktır. Günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda ulaşılan veriler bu kültürün tüm Yukarı Mezopotamya'da, özellikle Toros-Zagros sisteminin iç kavislerinde (Bradostiyan, Garzan, Amanos ve Orta Torosların iç etekleri, Nevala Çori, Çayönü, Çemê Xalan kültürü) geliştiğini göstermektedir. Artık-ürün çok sınırlı olsa da biriktirilmektedir.

Ekonomi, kavram olarak olmasa bile, öz olarak belki de ilk defa bu tarz birikime dayandırılabilir. Bilindiği gibi, 'eko-nomos' kelimesi Yunanca 'aile, hane yasası' demektir. Kadın etrafında ilk yerleşik tarımsal ailelerin doğması ve çok az da olsa başta dayanıklı gıdalar olmak üzere çeşitli gıda maddelerini saklama ve ambara koyma imkânına kavuşması sonucunda ekonomi doğmaktadır. Fakat bu birikim ticaret ve pazar için değil, aile için bir birikimdir. İnsani olan gerçek ekonomi de bu olsa gerekir. Çok yaygın bir armağan kültürüyle birikim göz koyulacak bir tehlike öğesi olmaktan çıkarılmaktadır. "Mal tamah getirir" ilkesi herhalde bu dönemden kalmadır. Armağan kültürü önemli bir ekonomik biçimdir. İnsanın gelişme ritmiyle de son derece uyumludur.

Kurban kültürünü de bu dönemden başlatmak mümkündür. Tanrı kavramının aslında artan verim karşısında toplulukların kendi kimliklerine saygı ve ilk ifade tarzının sonucu olarak geliştiğini belirtmek anlaşılır bir husustur. Verimlilik beraberinde hamdetmeyi getirir. Kaynağı topluluk tarzındaki evrime dayandığına göre, kendini kimliklen-

dirme, yüce kılma, dua etme, tapınma ve zihinsel dünyanın artan gelişmesi olarak sunma tarımsal devrimle derinden bağlantılı kültür öğeleridir. Arkeolojik bulgular bu görüşü çarpıcı biçimde doğrulamaktadır. Daha da somut olarak ortaya çıkan ana-tanrıça ve kutsal ana kavramları doğrulayıcı birer etkendir. Kadın figürlerinin yaygınlığı bu gerçeği kanıtlayıcı etkenlerin başında gelmektedir.

Fakat korkulan tehlike daha sonra başa gelecektir. Tecrübe ve zihinsel gelişmeyle artan artık-ürün birikimleri armağanlarla tüketilemeyince, yine daha çok da tetikte bekleyen avcı erkek kendi mesleğine ilave olarak bu artının ticaretini yapmayı kafasına koyar ve kültürüne yerleştirir. Farklı bölgelerde artan farklı ürünlerin birikimi, ticaret denilen olguyu devreye sokar. Ürünlerin karşılıklı ihtiyaçları daha iyi gidermesi, meslek veya ikinci büyük toplumsal işbölümü olarak ticaret ve tüccarı doğurur; çekiniklikle yüklü de olsa meşrulaştırır. Çünkü taşınan ürünler işbölümünü geliştiriyor, o da daha verimli bir üretim ve yaşamı mümkün kılıyor. Bir tarafta gıda ve dokuma, diğer tarafta maden yatakları bol olunca ticaret anlamlı hale gelir.

Tarih M.Ö. 4000'lerden itibaren ticaretin yaygınlaştığını göstermektedir. Aşağı Mezopotamya'da ilk kent devleti olan Uruk sitesi (M.Ö. 4000-3000) etrafında gelişen uygarlığa bağlı olarak, İran'ın güneybatısındaki Elam'dan Yukarı Mezopotamya'da bugünkü Elazığ ve Malatya yörelerine kadar bir tüccar kolonileşmesine rastlamaktayız. İlk sömürgecilik kapısı bu biçimde açılıyor. Daha önce de M.Ö. 5000-4000 döneminde Uruk öncesi egemen kültür olarak El Ubeyd (devlet öncesi ciddi gözlemlenen ilk ataerkil kültür) koloniciliğine tanık olmaktayız. Ticaret ve kolonileşme iç içedir. Çanak, çömlek ve dokuma ürünleri karşılığında maden ve kereste ağırlıklı eşya nakledilmektedir. Ticaret ve tüccarla birlikte pazar da şekilleniyor. Eski armağan ve kurban sunma merkezleri yavaş yavaş pazara dönüşüyor. Farklı bölgelerin ürünleri arasında bir nevi ilkel fiyatlandırma ayrıcalığına kavuşan tüccara ilkel kapitalist diyebiliriz. Çünkü fiyat tayin etme olanağı sayesinde o döneme kadar hiç kimsenin başaramadığı bir mal birikimine sahip oluyor.

Bu arada yine mal değişimiyle birlikte ticari etkinliğin ilk defa metalaşma sürecine yol açtığını belirtmeliyim. Henüz armağan ekonomisinden değişim değerine geçilmemiştir. Toplum için esas olan malların kullanım değeridir. Kullanım değeri, malların bir ihtiyacı giderme

özelliğidir. İnsan için asli olan da bu değerdir. Değişim değeri hayli tartışmalı bir kavramdır ve doğru tanımlanması büyük önem arz etmektedir. Bana göre değişim değerinin temeline emeğin konulması çok tartışmalı bir konudur. Marks'ın konuya ilişkin analizi de buna dahildir. İster soyut ister somut emekle tarif edilmeye çalışılsın, değişim değeri her zaman spekülatif bir yan taşır. İlk Uruklu tüccarın Fırat kıyılarındaki bir kolonisinde, çanak çömlek karşılığında taşlar ve maden bileşiklerini değiştirmeye kalkıştığını varsayalım. Değişim değerini önce kim belirleyecek diye sorulduğunda, birincisi karşılıklı ihtiyaç derecesi, ikincisi tüccar inisiyatifi denilebilir. İhtiyaç arzusu yüksekse, tüccar elindeki malı dilediği gibi fiyatlandırabilir. Bire karşı iki yerine, rahatlıkla bire karşı dört koyabilir. Kendi vicdanından, daha doğrusu gücünden başka onu bundan men edecek bir etken söz konusu değildir. O zaman emeğin rolü nerede kalıyor?

Burada emek faktörünü tümüyle devre dışı bırakmıyorum, fakat Esas ve belirleyen olmadığını iddia ediyorum. Tarihteki tüm mal değişimlerinde bu hususu gözlemek mümkündür. Mal alışverişindeki özgür rekabete bağlı olarak, zaman zaman eşitlemeye yakın emek değerleriyle değişim sağlanabilir. Ama bu daha çok teorik düzeyde geçerli olabilecek bir emek-değer değişimidir. Fiiliyatta belirleyici olan spekülasyondur. Bazı durumlarda da aşırı mal birikimi olur. O zaman da malın değeri sıfırın altına düşer. Malı imha etmek için ilave emek gerektiren durumlarda emeğin değerinin yok olduğunu söyleyemeyeceğimize göre, emeğin temel belirleyici bir kıstas olmadığı ortaya çıkıyor. Yine kıtlık ve fazlalık yaratma şansı olan tüccar gücü belirleyici olmaktadır. Kaldı ki, mallar mallarla üretilir. Tarih boyunca binlerce adsız emekçinin birikimiyle bir mal üretilmektedir. Peki, hangi mekanizma bu donmuş emek sahiplerine hak ettikleri karşılığı ödeyecektir? Buna yaratıcı zanaatkârın payını, hatta gerekli olan tüm toplumsal etkinliği eklediğimiz zaman, canlı emek denilen emek türünün anlamlı bir fiyatının olamayacağını, dolayısıyla ücretlendirilmesinin düşünülemeyeceğini görürüz.

İngiliz ekonomi-politiğinin sakatlığı veya sahtekârlığı burada kendini ele vermektedir. Bilindiği gibi sistem olarak kapitalizmin zaferini sağladığı ilk ülkeler İngiltere ve Hollanda'dır. Kapitalizme meşruiyet kazandırmak için teorik bir gerekçeye ihtiyaç şarttır. Özellikle spekülatif kazanç olgusunu örtbas etmek için kabul edilebilir bir teori bü-

yük önem taşır. Tıpkı ilk Uruk tüccar dinleri gibi mitolojik bir anlatımın yeni versiyonunu sunmak sözde ekonomi-politik bilginlerine, özde ise kapitalizmin yeni din icatçılarına düştü. İnşa edilen ekonomi-politik değil, giderek her dinde olduğu gibi kutsal kitabı ve dallı budaklı mezhepleriyle yeni bir dindir. Ekonomi-politik, kapitalizmin en değme kırk haramiler talanını bile geride bırakan spekülatif (fiyatlarla oynamak için mal biriktirme, bölgesel farkları kullanma) karakterini örtbas etmek için geliştirilmiş, kurgusal zekânın en sahtekâr ve talancı eseridir. Emek-değer teorisi bu konuda tam bir av malzemesidir. Nasıl seçildiğini gerçekten merak ediyorum. Bunun en belli başlı nedeninin emekçileri oyalamak olduğu kanısındayım. K. Marks gibi birisi bile bu ava yemci olarak katılmaktan kendini alıkoyamamıştır. Bu eleştiriyi yaparken büyük acı duyuyorum. Fakat kuşkularımızı belirtmek en azından bilime saygımızın asgari gereğidir.

Bu hususları biraz daha açarsak şunları belirtebiliriz:

Tarihte ikinci büyük tüccar sıçramasına Asur kolonileri şahsında M.Ö. 2000'lerden itibaren rastlıyoruz. Denilebilir ki, hiçbir despotizm (Kapitalizmin iktidarla bağını daha sonraki bölümlerde tartışacağım) Asur'daki kadar ticarete ve ticari kolonilere dayanarak uygarlık yaratmamıştır. Asur dönemin (M.Ö. 2000-600) en gelişkin ticaretini ve kolonilerini küresel boyutta (o dönemin küreselliği) gerçekleştiren ilk güçtür. Yaklaşık aynı dönemlerde arkasına Mısır uygarlığını alan Fenike tüccarları da ticaret ve kolonileştirmede son derece mahir olsalar da ikinci planda kalırlar. İngiltere'nin yanında Hollanda ve Portekiz gibi, her iki güç de tarihte en azgın zorbalıklarla birlikte yürüyen ticaretle dağ kadar değer gasp etmişlerdir. Asur ve Fenike zenginliğinin ticaret ve zorbalıkla iç içe yürüyen tarihi araştırıldığında, Avrupalı kolonicilerin (İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, Belçika vb.) bunların izinde yürüdüklerini en iyi bu örneklerde görmek mümkündür. Asurlular insan kellelerinden kaleler ve surlar yaptıklarını öve öve anlatırlar. Bu gasp temelinde oluşturdukları yaşam ahlâkı ve kültürü halen Lübnan ve Irak'ın yakasını bırakmamakta, bu iki ülke en acılı savaşların konusu olmaktan kurtulamamaktadır. Roma Cumhuriyeti boşuna Kartaca'yı (Fenike ticaret kolonisi) dümdüz edip tarla haline getirmedi. Yine Medler boşuna Ninova'yı (M.Ö. 612'lerde) yerle bir edip bir viraneye dönüştürmediler.

Tüccar uygarlıklarına dikkat etmek gerekir. Tarihte savaşların ve devlet kuruluşlarının en temel nedenlerinin başında tüccarlar ve kolonilerinin emniyeti, daha doğrusu çıkarlarının korunması gelir. Bugünkü Ortadoğu (Ne acıdır ki, ilk ticaret savaşlarını başlatarak -Irak adı Uruk'tan gelir- son savaşını da halen en acımasız biçimde sürdürmektedir) savaşlarının temel nedeninin de özünde petrol ticaretinden kaynaklandığı iyi bilinmektedir. Daha çok sayıda örnek verilebilir ama gereği yoktur.

Kapitalizme doğru yol alınır ve uygarlık merkezi Avrupa'ya taşınırken, yine ticaretin başı çektiğini görüyoruz. Ortadoğu merkezli ticaret ve tüccar uygarlığı ortaçağda İslâm'la yeniden bir hamle yapar. Bizzat Hatice ve sonradan eşi olan işçisi Muhammed, Asur kökenli Süryani tüccarlar ve Yahudi kökenli tüccarlar ve tefecilerle giriştiği rekabet sonucu, yine zor temelinde Mekke ve Medine'ye dayalı ticaret uygarlığının temelini atar. İslâm dini örtüsü altında, kadim Ortadoğu kentleri ticaret etrafında yeni bir canlanma yaşarlar. Bizanslılar ve Sasanilerin yenilmesiyle Halep, Bağdat, Kahire ve Şam başta olmak üzere, büyük bir kent ve pazar ağına ulaşırlar. Çin'den Atlas Okyanus'una, Endonezya ve Afrika içlerine kadar yayılan ticaret ağları tam bir küreselleşmeyi yaşar. Yaygın bir meta ve para piyasası oluşur. Yahudiler, Ermeniler ve Süryanilerin elinde büyük para birikimleri gerçekleşir.

Avrupa uygarlığı tamamen bu mirasa dayanır. Ortadoğu'nun Müslüman tüccarları eliyle bir hamle daha gerçekleştiren ticaret kültürünün 13. yüzyıldan itibaren İtalya'nın Cenova ve Floransa kentleri öncülüğünde Avrupa'ya taşındığına tarih tanıktır. Para ve ticaret bu kentlerin zenginliklerinin temel nedenidir. Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ticarete 16. yüzyıla kadar önderlik ederler. Tarihte belki de ilk defa hem kavram hem de uygulama olarak kent ölçeğinde kapitalizmin küçük zaferlerini gerçekleştirirler. Bunda Akdeniz'de yaşanan korsanlık ve Akdeniz'in doğu-batı yakası arasındaki fiyat tekeli başrolü oynar. Yine zorbalığın gölgesinde spekülasyon bunlarla at başı gitmektedir. Ticaret kapitale, kapital kente, kent pazara, pazar spekülasyonun genişlemesine yol açarak kapitalist uygarlığın şafağı atmaktadır.

Bu aşamanın bir prototipi de klasik Athena-Roma çağında (M.Ö. 500- M.S. 500) yaşanmıştı. Bu çağda kapitalin zaferine ulaşılmaması tarımın büyük ağırlık oluşturması ve din savaşlarından yenilgiyle çık-

malarından ötürüdür. İtalyan kent devletlerinde 1300-1600'lerde yaşanan kapitalizmin başarılı deneyimi Kuzeybatı ve Kuzey Avrupa'ya doğru yayılmakta gecikmedi. İspanya zaten daha önce fethedilmişti. Uzun yol öyküsüne sahip olan tüccar ve ticaretin kat ettiği gelişme, 16. yüzyıldan itibaren ilk defa kent sınırlarını aşıp ülke çapında zafer kazanmaya yöneltti.

Artık dünya çapında bir pazar oluşmuştur. Afrika ve Amerika sömürgeci egemenlik altına alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ekarte edilerek, Atlas Okyanusu ve Güney Afrika üzerinden Hindistan ve Çin'e ulaşılmıştır. Avrupa yoğun bir kentleşmeye alınmıştır. Kentler ilk defa tarıma galebe çalmaya başlamışlardır. Feodal krallıklar modern monarşik devletlere dönüşmektedir. Son İslâm İmparatorluğu olan Osmanlı devleti peş peşe yenilmektedir. Rönesans yine 14. yüzyılda İtalya'da başlamış ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Dinde Reformasyon hareketi Avrupa'nın kuzey ülkelerinde başarıya ulaşmıştır. Din savaşları ilk defa çağlarını doldurmaktadır. Daha da önemlisi Çin, Hint, İslâm ve hatta Afrika ve Amerika'nın tüm kültürel ve uygarlık değerleri Avrupa'ya akıtılmıştır. Bir yandan modern devlet, diğer yandan uluslar doğmaktadır.

Kapitalizm zafere doğru yürürken, arkasına böylesi bir tarihi, kültürü, ticaret birikimini, uygarlığı, siyasi erki ve pazarlanmış dünya bütünlüğünü almaktadır. Kapitalist ekonomi için bu önkoşullar oluşmadan ve bu koşullara dayanmadan çıkış yapmak mümkün müdür? Mümkün olmanın ötesinde, kapitalin kendisi bile düşünülebilir mi? Uygarlık nasıl Aşağı Mezopotamya'da Uruk sitesiyle başlayan kentleşme, sınıflaşma ve devletleşmeyle ilk adımını, yine Fenike ve İyonya'daki ticaret ve kentleşmeyle ikinci dev adımını atmışsa, üçüncü büyük adımını da sözü edilen tüm koşulların ideal hale getirdiği İtalya, Hollanda ve İngiltere coğrafyalarında büyük ticaret ve kentleşme temelinde pazar üstü ve pazar karşıtı olarak dünya çapında genişleyen kapitalist ekonominin zaferi ile atmıştır. Halen ABD önderliğinde yaşanan bu gerçekliktir.

Fernand Braudel, ısrarla "Kapitalist ekonomi pazar karşıtı ve büyük ticaret alanındaki spekülatif tekelci fiyat ayarlamasına dayalı bir ekonomi biçimidir" derken, ekonomi denilen gerçeklik konusunda K. Marks'tan daha fazla gerçeğe yakınlaşmıştır.

Tarih aynasında iktidarlaşmış, bünyesinde pazarı alabildiğine geliştirmiş, giderek kentten kıra hâkim olmaya başlamış, din ve ahlâka bağlılığı ikinci plana düşürmüş bir toplumsal gelişme ortamında, birikmiş metalara el koymanın inceltilmiş ve ideolojik ambalaja konulmuş talana dayalı bir ekonomik eylem türünü veya biçimini gözlemlemekteyiz. El koymanın bu yeni biçiminde pazarda buluşan arz ve talep tarafından şekillenen fiyat ve bu fiyatın para aracılığıyla yansıtılması eski dönemlere göre büyük bir ilerlemedir ve oyunculuk yeteneği kazandırmaktadır. İlk tefecilik ve sarraflık yerine banka, senet, kâğıt para, kredi, muhasebe ve şirketleşme hayli gelişmiştir ve bunlar modern çağın ekonomik ilmihalini oluşturan temel konulardır. Eksik kalan bilimsel izahtır; onu da kapitalizmin anavatanında İngiliz ekonomi-politikacıları ve paradoksal da olsa sonradan yanlarına çektikleri başta K. Marks olmak üzere karşıtları sosyalistler yapmaya çalışmışlardır.

Kapitalist ekonomi denilen talan düzeni, tüm eski ve yeni dünyada toplumları ve coğrafyaları sömürgeleştirip yeniden köleleştirir, tüm güç erklerini ve dönemin devletlerini bir gasp biçimi olan borçlandırmayla kendine bağlar, tarihin en kanlı savaşlarını yürütür ve her şeyiyle toplumun bünyesi üzerinde oynayıp hegemonyasını onaylatırken, onu eski topluma karşı devrimci ilan eden K. Marks ve ardılları ile benzer düşünce ekolleri bence bilim inşa etmiyorlar. Das Kapital kapitale karşı yazılmış en eksikli, dolayısıyla yanlış yorumlanmaya müsait kitaptır. Burada Marks'ı suçlamıyorum. Sadece bu eserinde tarih, devlet, devrim ve demokrasi boyutlarının bulunmadığını, geliştirilmediğini söylüyorum. Yapıları gereği çok 'bilimcil' geçinen Avrupa aydınları, kasten olmasa da objektif konumları gereği, **Das Kapital** temelli inceleme ve araştırmalarıyla 'emekçi' denilen kesimler adına anti-kapitalist temelde bilim ve ideoloji üretmediler. Liberalizm de çok iyi fark ettiği bu yetersizliklerini, yani kapital konusundaki tahlilleriyle doğuşunda kapitalizmi devrimci ilan etmelerini mükemmel kullandı. Nitekim daha sonraları önce Alman sosyal-demokratlarını, ardından Rusya ve Çin de dahil reel sosyalist sistemi ve en sonunda da ulusal kurtuluş sistemlerini modernist ideolojinin gücü, ulus-devlet ve endüstriyalizmle asimile ederek uğruna büyük mücadeleler verilen sınıf savaşımını da kazandı. Liberalizm karşısında her üç akımın net bir

yenilgisi söz konusudur ve ne yazık ki henüz bu konuda net bir özeleştiri yapılabilmiş değildir.

"Bilim er geç dediğini geçerli kılar" diye bir söz vardır. Eğer başta işçi sınıfı olmak üzere, topluma ve tarihine karşı açılmış bir savaş olan kapitalizme ilişkin analizleri gerçekten bilimsel nitelikte olsaydı, bu aydınlar karşıt sisteme bu denli yenik düşmezlerdi. Daha da kötüsü, mirasları böylesine ucuz harcanmazdı. Savunmamın **Özgürlük Sosyolojisi** adlı cildinde bu tartışmaları boyutlandıracağımı belirterek, burada 'kapitalist ekonomi' denilen gerçeği daha iyi tanımlayarak işlevselliği içinde çözmeye çalışayım. Sermaye birikimine ilişkin çokça kullanılan artık-ürün, artık-değer, emek-değer, ücret, kâr, fiyat, tekel, pazar, para başta olmak üzere belli başlı ekonomik lügati açma gereğini duymuyorum. Yaklaşımım gereği üzerinde sayısız inceleme yapılmış bu konuları basitliği içinde bir yana bırakıp, esas açılması gereken etkenlerle uğraşmaya devam edeceğim. Ancak gerektiği ölçüde dokunmaktan da geri kalmayacağım.

Ekonomik bazda kâr-ücret, sosyal bazda burjuva-proleter gibi kavramlaştırmalar, kapitalizm tarafından paramparça edilen insanlığın tüm tarihsel birikimini en acımasız ve ince yöntemlerle asimile eden ve sonunda soykırım ve nükleer dehşetle gezegene salan bir sistemi pozitivist tarz bilimselleştirmenin ilk adımlarıdır. Proleter denen unsurun tek başına emeğiyle değer yarattığını, daha sonra bu proleterin bir nevi sahibi olan sermayedarın para ve diğer araçlarının karşılığını bu değerden kâr olarak kopardığını bilimsel bir tespitmiş gibi ileri sürmek ekonomizm yaklaşımının temelidir. Ekonomik indirgemecilik denen anlayış bu olsa gerek. Tarih, toplum ve siyasal erkten bu denli kopuk bir değer tarifinin düşüncesi bile çok problemlidir. Bireyi sermayedar veya işçi olarak tanrılaştırsak dahi, değeri bu anlayışla oluşturamazlar. Ekonomik değerlerin tarihsel-toplumsal niteliği çok açıktır. Zaten değişimin ilk başlarda ayıplamayla karşılaşması ve fazlalıkların armağan edilmesi değere verilen kutsal anlam nedeniyledir. Halen hiçbir çiftçi "Ben ürettim" demez, "Atalarımın malını işleyip nasipleniyorum" der. Hatta "Tanrının nimetine hamdolsun" diyerek, kaynaktan ne anladığını basitçe ama sözde bilimcilerden daha anlamlı biçimde ortaya koymaktadır.

Proleteri dokuz ay karnında taşıyan bir ananın_bin bir zahmetle işgücü haline getirinceye kadar kendisine verdiği emeğin karşılığını

nasıl tanımlayacağız? Sermayedarın çalıp çırptığı binlerce yıldan kalma birikimlerle hazırlanan üretim araçlarının sahipliklerini ve paylarını nasıl belirleyeceğiz? Hiçbir üretim aracının değerinin pazarda satıldığı gibi olmadığını unutmayalım. Bir fabrikanın sadece teknik donanımının icadı bile binlerce keşifçi insanın birikimli yaratıcılığının ürünüdür. Bunların emeklerinin değerini nasıl belirleyip kime ödeyeceğiz? Ahlâkı tamamen yadsımadan bunların toplumsal paylarını düşünmemek mümkün müdür? Bu tarihsel-toplumsal değerleri sadece iki kişi arasında paylaştırmak adaletle uyuşur mu? Kaldı ki, bu iki kişinin aileleri, toplumsal çevreleri vardır. Aileleri ve toplumsal çevreleriyle korunup kollanan bu iki kişi üzerinde bunların hiç mi hakkı yoktur? Soruları daha da yakıcı kılıp arttırabiliriz. Fakat bu kadarı bile kâr-ücret ikileminin ne kadar problemli olduğunu göstermeye yeterdir.

Kâr ve ücret sahiplerini bu sefer birer burjuva ve proleter olarak ilişkilendirelim. Bu iki sınıfın doğuş aşamasında iki devrimci sınıf olarak eski topluma karşı yeni toplumu doğurttuklarını iddia etmek gerçeklerle ne kadar bağdaşıyor? Tarihte bu ittifakın hiçbir karşılığı yoktur. Temel çelişki gereği bunların sonradan karşı karşıya geldiklerini köklü çatışma süreci anlamında doğrulatacak örnekler belirleyici olmayacak denli azdır. Olanlar da eski çatışma geleneklerinin devamıdır. Belirgin olan ve somut yaşam içinde gözlemlenen, tıpkı kölenin Firavun'un bedeninin bir eki olması gibi, işçinin burjuva karşısındaki pozisyonunun da benzer olduğudur. Tarihte efendisine karşı kölelerinin hiçbir başarılı eylemi yoktur. Çokça örnek gösterilen Spartaküs bile, son tahlilde efendi olma özlemindeki bir isyancıydı. Bundan farklı bir programının olmadığını biliyoruz.

Unutmamalıyız ki, binlerce yıllık efendi-köle ilişkisi mirasına dayanan patron ile işçi bin bir ilmekle birbirine bağlı olup, tek tük istisnalar dışında patrona karşı öyle köklü başkaldırılar ve zaferler sağlamış işçiler yoktur. İlişkiler ezici oranda patrona bağlılık temelinde sürdürülmüştür. İşçi başkaldırısı denilen olayların da çoğunlukla yarı-köylüler ve işsizleştirmeye karşı olanlar tarafından geliştirildiğini bilmekteyiz. Başkaldırılar genel toplumsal etkilemelerle ilgilidir. Patron-işçi ilişkisine yansıyan da bu etkilemelerdir. Daha da önemli olan işçinin patrona karşı hak mücadelesi (Problemli olduğunu belirttik) değil, proleterleşmeye karşı direnmesi, işçi ve işsiz olmaya karşı mücadele etmesidir. Proleterleşmemek, işçileşmemek, işsizliği kabul etmemek

daha anlamlı ve etik bir toplumsal mücadeledir. Birer ezilen olarak köleyi, serfi ve işçiyi asla yüceltmemeliyiz. Tersine, yüceltilecek eylem ve ilişki köleleşmeme, serfleşmeme ve işçileşmeme biçiminde formüle edilmelidir. Efendileri tanıyarak ve tanımlayarak, daha sonra hizmetkârlarına mücadele önermek tüm oportünizmlerin ortak eğilimidir. Tarih boyunca hak ve emek mücadelesini boşa çıkaran bu zihniyetler olmuştur. Özcesi, bu ilk 'bilimsel' kavramlarla ne anlamlı bir sosyoloji yapmak, ne de başarılı bir toplumsal mücadele geliştirmek mümkündür. Bu hususları belirtirken emeği, değeri, kârı ve sınıfı inkâr etmediğimizi, daha çok bilim inşasında kullanılma tarzlarını doğru bulmadığımızı belirtiyoruz. Yanlış bir sosyolojinin inşa edildiğini belirtmek istiyoruz.

Toplumun ekonomik yaşamında kapitalizmin yeri en üst katlarda gerçekleşmektedir. Başlangıcında büyük tüccarın pazar üzerindeki tekel fiyatlarıyla sermaye biriktirmesine dayanır. Sermaye, tarifi gereği sürekli kendini büyüten parasal değerlerdir. Özellikle aralarında büyük fiyat farkı olan birbirine uzak pazarlar arasında yapılan ticarette büyük değer birikimleri sızdırılır. Finans olarak devlete verilen borçların karşılığı olarak faiz ve iltizamla büyüme ikinci yoldur. Maden işletmeleri, kıtlık ve savaş dönemleri palazlandığı diğer önemli alanlar ve dönemlerdir. Ticaret dışında tarım, endüstri ve ulaşımda kârlı buldukça yer alır. Endüstri devrimiyle sanayi sektörü temel kâr alanı haline gelir. Her iki dönemde de kapitalistler arz ve taleple oynayarak hem üretimi hem de tüketimi belirlemeye çalışır, belirleyici olduğu oranda kâr oranlarını arttırırlar. Büyük ticaret ve sanayi kapitalizmin başlangıç ve olgunluk süreçlerinin kâr alanlarıyken, günümüzde ağır basan kâr alanı finans sektörüdür. Başlıca finans araçları olan para, senet, banka, kredi araçları kapitalist ekonominin hızlanarak kâr devrelerini kısaltmasını, yoğunlaştırmasını ve genişletmesini sağlar. Böylelikle kâr oranlarında büyük spekülatif balonlar oluşur. Böylece de kriz süreçleri bu ekonominin ayrılmazları haline gelir.

İşsizliği çoğaltarak ücretleri düşürme ve işçilerin çok daha ucuza çalıştırıldığı ülkelere kayan yatırımlar, kârı şişiren diğer yöntemlerdir. Sonuç olarak kaynağını en eski avcı ve ticaret kültüründe bulan, fiyatlarla oynama gücü kazanarak gelişme şansı yakalayan, ahlâkı ve dini gevşeterek toplumsal denetimden kurtulan, iktidarı borçla kendine bağlayan ve pazar üzerinde tekel kurarak gelişen bu ekonomi biçimi

nihai tahlilde talan ekonomisi olmaktan kurtulamaz. Kâr amacıyla endüstriye el atması, kâr oranlarına göre bir üretim ve tüketim yapısını esas alması, toplumsal bünye ve doğal çevre üzerinde gittikçe taşınması zor yükler yükleyerek yol açtığı krizler, çöküş ve çürüme doğuşundan itibaren yol arkadaşlarıdır. Şüphesiz kapitalizm ekonominin tümü değildir. Ne ticaret, tarım ve sanayi, ne de dolaşım, teknikler ve pazarlar kapitalizmin icatlarıdır; tersine bunlar kapitalizmin ağır istismarına ve talanlarına uğrayan temel toplumsal ve ekonomik kurumlarıdır. Tarih ve uygarlıkla belirlenmiş olup politikayla iç içe bir yaşama sahiptirler.

Böylelikle ekonomizmin kapitalist ekonominin tanımıyla ilgili gerçeği önemli oranda çarpıtan bir anlayış, bir düşünce eğilimi olduğunu belirlemeye çalıştım. Doğru tanımlamayı da ana hatlarıyla bu eleştiriler temelinde tarih-toplum, siyaset ve uygarlık-kültür bağlantılarıyla iç içe yorumlayıp, bir nebze de olsa aydınlattığım kanısındayım.

C- Siyasal İktidar ve Hukukla İlişkisi

Tüm gözlemler kapitalizmin daha çekirdek halindeyken siyasal iktidar ve hukukun fideliğinde oluştuğunu doğrulamaktadır. Kapitalizm her iktidar ve bu iktidarların hukukundan yararlandığı gibi işine geldiğinde en tutucu savunucusu kesilmiş, çıkarlarını zedelediğinde ise her tür komplo yöntemleriyle -gerektiğinde devrimci eylemlere katılmak da dahil- devirmekten çekinmemiştir. Bazen en gözü kara biçimde devrimcilik oyununa da katılmıştır. Özellikle bunalım ve kaos dönemlerinde faşist darbecilikten sahte devlet komünizmi darbeciliğine kadar iktidar savaşlarını gerçekleştirmiş, tarihin en kapsamlı sömürgecilik, emperyalizm ve imparatorluk savaşlarını yürütmüştür.

Hiçbir ekonomik biçimin kapitalizm kadar iktidar zırhına ihtiyaç duymadığını, dolayısıyla kapitalizmin iktidarsız oluşamayacağını önemle belirtmeliyiz. Ekonomi-politik 'bilimcileri' tarihte ilk defa iktidar dışında ekonomik yöntemle, sermaye ve emeğin gönüllü birlikteliğiyle kârın, artık-ürünün ve artı-değerin oluştuğunu, bunun da kapitalizmin en temel özelliği olduğunu -hem de başat bir varsayım olarak- iddia ederler. Burada en az emek teorisi kadar saptırılmış bir söylemle karşı karşıyayız. Bir yerlerden barışçıl tarzda sermaye oluşturulmuş; yine barışçıl ilişkiler sonucunda köylüler, serfler ve zanaatkârlar üretim araçlarından kopup bir araya gelerek, âdeta mutlu bir

devrimci evlilik yaparcasına, faktörel değerler olarak bir sentez oluşturup yeni ekonomik biçimi tarih sahnesine çıkarmışlardır! Öykü aşağı yukarı böyle yazılmaktadır. Kocaman ekonomi-politikçilerin sağlı sollu karargâhlarında kaleme alınan tüm metinlerde bu idea 'amentü' değerindedir. Bu idea olmadan ekonomi-politik olamaz! Buna bir de pazarda rekabeti eklediniz mi, ana ilkeleri bağlamında dört dörtlük bir ekonomi-politik kitabını yazdınız demektir.

Kendim bir şey idea etme gereği duymuyorum. Sosyolog ve tarihçi olarak Fernand Braudel'in Maddi Uygarlık adlı araştırması (Ki, otuz yıllık komple bir emeğin üç ciltlik muhteşem bir eseridir), çok kapsamlı gözlemleri ve mukayeseli yaklaşımıyla bunu net bir biçimde yalanlamaktadır. Braudel'in bu eserindeki birinci ideası, kapitalizmin pazar karşıtı olduğudur. İkincisi, kapitalizm gırtlağına kadar güç ve iktidarla bağlantılıdır. Üçüncü olarak, başından beri, endüstri öncesi ve sonrasında hep tekeldir. Dördüncü olarak, içten ve alttan rekabetle değil, dıştan ve üstten tekellerle -talanla- dayatılmıştır. Eserinin ana fikri budur. Eksik, katılmadığım yanları olsa da, anlatım yönü ve özü itibariyle çok değerli bir tarih-sosyoloji yorumudur. İngiliz ekonomi-politikçileri, Fransız sosyalistleri ve Alman tarihçileri ve felsefecilerinin sosyal bilime yönelik tahribat ve saptırmalarını düzeltmede sınırlı da olsa iyi bir giriş niteliğindedir.

Kapitalist ve işçinin gönüllü ve serbest rekabet ortamında emek birikimlerini ve güçlerini birleştirerek gerçekleştirdiği bir ekonomik düzen yoktur. Masal ve öyküler bile gerçeklerden bu denli uzak düşmemiştir. Tek tek ve grup ve sınıf olarak kapitalist sayabileceğimiz tüm unsurlar ve sahip oldukları ekonomik güçler, iktidarın koruması olmadan bir saniye bile ayakta duramazlar ve iktidar ellerinde durmaz. Yine iktidarın en kapsamlı kuşatması olmadan, hiçbir kent pazarında serbest rekabetle ne mal alışverişi ne de işgücü üzerinde bir pazar söz konusu olabilir. En önemlisi de, acımasız ve adaletsiz bir zor ortamı oluşturulmadan serfin, köylünün ve kent zanaatkârının topraktan ve tezgâhından koparılışı geliştirilemez, gerçekleştirilemez. Avrupa'da neredeyse 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan zaman boyunca bu toprak ve atölye emekçilerinin anaya bağlılık ölçüsünde bağlı oldukları bu geçim araçlarından koparılışı isyanlar ve ihtilallerle karşılanmıştır. Binlerce insan idam edilmiş, milyonlarca insan iç savaşlarda öldürülmüş, hapishane ve hastanelerde çürütülmüştür. Bunlar

yetmemiş, mezhep ve ulus savaşlarıyla ortam kan deryasına dönmüştür. Sömürge savaşları ve emperyalist savaşlar bu bilançoyu konsolide etmiştir.

Tüm bu zor etkenlerinin kapitalizmin doğuşunda dıştan dayatmalı tekelci talancı karakteriyle ilişkisi gayet iyi gözlemlenmekte ve açıkça görünmektedir. Hangi ekonomi-politik retoriği bu gerçekleri tersyüz edebilir?

Gerçekleri daha somut görebilmek için, kapitalistleri zafere götüren 16. yüzyıl savaşlarını yakından gözlemlemek gerekir. Yüzyılın başlıca iktidar ve savaş faktörleri Habsburg sülalesinin İspanya kolu imparatorları, Fransa'dan Valois sülalesi kralları, İngiltere'de Norman kökenli kralların yerine geçen Anglosakson Stuartlar hanedanı, en ilginci ve zincirleme reaksiyon başlatacak olanı da daha ismi bile konulmamış Hollanda'nın yeniyetme Orange Prensliğidir.

Müslümanların İspanya'dan kovulmasından (1500'lere doğru) güç alan ve hızla imparatorluğa koşan bu Habsburg kökenli kral ve imparatorlar, kendilerini Roma'nın mirasçısı olarak görüyorlar. Özellikle Konstantinopolis'in 1453'te Osmanlı sülalesinin eline geçmesi ve Osmanlılarla yürütülen savaşın başını Avusturya Habsburglarının çekmesi bu ideaya gerekçe olarak kullanılmaktadır. Fransız Valois kral sülalesi de imparatorluk ateşine tutulmuştur ve kendini Roma'nın gerçek mirasçısı olarak görmektedir. İngiltere Krallığı ve Hollanda Orange Prensliği bu iki imparatorluk tarafından yutulmamak için bir nevi pro-ulusal kurtuluş savaşları vermektedir. Peşi sıra İsveç Krallığı, Prusya Prensliği ve hatta Moskova Prensliğinin çarlık yükselişi benzer güçler olarak kendilerini duyuracaklarıdır. İngiltere Krallığı ve Orange Prensliği 16. yüzyıl başlarında İspanya ve Fransa kralları tarafından tam bir yutulma tehlikesi ile karşı karşıyaydılar. Eğer bu eylemler başarılı olsaydı, İngiltere ve Hollanda başta olmak üzere, kapitalistik gelişmenin hâkim olduğu Kuzeybatı Avrupa kentlerinin İtalya'nın Venedik, Cenova ve Floransa kentlerinin konumuna düşmesi yüksek bir olasılık olacaktı.

İtalya'nın çok güçlenmiş bu kapitalist kentlerinin tüm İtalya çapında kapitalizmin zaferini sağlayamamalarının temel etkeni siyasal güçsüzlükleriydi. Daha doğrusu, İtalya (dolayısıyla kent zenginlikleri) üzerinde İspanya, Fransa ve Avusturya kralları ve imparatorlarının yürüttüğü egemenlik ve fetih savaşları bu kentlerin boyun eğmesiyle

sonuçlanmıştır. Söz konusu kentler sınırlı bir ekonomik ve siyasi güçle yetinmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla hem İtalyan birliği gecikmiş, hem de kapitalizmin İtalyan deneyimi yarım kalıp tüm ülkede yaygınlaşamamıştır. Geçici de olsa, burada zor belirleyici rol oynamıştır. Karşılık olarak her kapitalistik unsurun yaptığına benzer biçimde, İtalyan kent kapitalistleri de siyasal egemenlik iddiasından vazgeçmeleri karşılığında bu devletleri finans yoluyla kendilerine bağlayıp 'al gülüm ver gülüm' politikasına alet olmaktan çekinmemişlerdir. Çünkü yeni din olarak kapitalizm para > para (PP) etrafında şekillenmektedir.

İngiltere Krallığı ve Orange Prensliği yenilmediler. Bu yenilmemede kapitalist unsurların hem devlete kredi vermeleri hem de devletle birlikte oluşturdukları gemi ulaşım sanayi başat rol oynadı. Kara gücü değil deniz gücü üzerinde yoğunlaşmaları kendilerine zaferin yolunu açtı. Bu süreçte çok önemli iki stratejik gelişme ortaya çıkmıştır:

1-İngiliz Krallığı ve Hollanda Prensliği kapitalist tarzda yeniden örgütlenen ve eylemleşen devlet modeline ağırlık verdiler. Düzenli vergilerle beslenen, bütçelerini denkleştiren, rasyonel bir bürokrasiye ve profesyonel orduya dayanan ilk örnekler oldular. Üstün deniz güçleriyle İspanya ve Fransa'nın deniz güçlerini yendiler. Atlas Okyanusu ve sonraları Akdeniz'deki egemenlikleri sömürge savaşlarının kaderini de belirledi. İspanya ve Fransa'nın düşüşü böyle başlar. İspanya ve Fransa Krallıklarının karadaki başarıları, borçlanmaları nedeniyle astarı yüzünden pahalı Pirus zaferlerine döndü. Kapitalist ekonominin kaderini belirleyenin İngiltere ve Hollanda'nın iktidar yapılanmasındaki yenilikler olduğu genelde de kabul gören bir yorumdur. Bir kez daha görüyoruz ki, kritik bir dönemeçte siyasi zor ekonomik biçimlenme üzerinde belirleyici rol oynayabiliyor. İtalyan kentlerinin başaramadığını Londra ve Amsterdam kentleri başarıyor.

2-İngiltere ve Hollanda'nın siyasi erkine zıt bir gelişme, bu yüzyıldaki İspanya, Fransa ve Avusturya İmparatorluklarında yaşanmaktadır. Bu üç devlet de daha çok Roma modeline benzer bir imparatorluk kurma sevdasındaydılar. Aralarında hem yoğun akrabalıklar kurmuşlardı hem de çelişkiler vardı. İngiltere Krallığı bu sevdadan erken vazgeçti. Gözünü Avrupa imparatorluğu yerine dünya imparatorluğuna dikti. Ama kapitalist sistemin zaferine dayalı olarak İspanya, Fransa ve Avusturya devlet rejimleri her ne kadar modern monarşiler

olma doğrultusunda birçok reform yaşasalar da, öz itibariyle eski toplumsal sisteme göre şekillenmiş siyasal araçlardı. Modern bir vergi sistemi, bürokrasi ve profesyonel ordu oluşturmaktan uzak idiler. Bütçeleri denk değildi, sürekli borçlanıyorlardı. Kapitalist gelişmenin yol açtığı huzursuzlukları çözmede yetersiz kalıyorlardı. Kendi kapitalistlerinin tam desteğini almaları şurada kalsın, borç ve iltizamlar nedeniyle aralarında yoğun çelişkiler oluşuyordu. Merkezileşme ve monarşik krallık hamlesi nedeniyle feodal aristokrasiyle çelişkiler daha da yoğundu. Kent-kır çelişkisi nedeniyle de bütün toplum ayağa kalkmıştı. Tek başına isyanlar bile bu monarşileri nefessiz bırakmaya yetiyordu. İngiltere ve Hollanda'nın el altından muhalifleri desteklemesi birçok devrimin patlak vermesine yol açıyordu. Tabii tıpkı Büyük Fransa Devriminde görüldüğü gibi devrimlerin amaç ve sonuçları bazen çok farklı olabiliyordu.

İtalya'da kapitalist ekonominin siyasal-toplumsal zaferini önleyen aynı güçler, yani Fransa, İspanya ve Avusturya monarşileri İngiltere ve Hollanda'nın kent kapitalistleri tarafından finanse edilen verimli devlet modelleri karşısında defalarca yenilgiye uğramaktan kurtulamadılar. Bir kez daha ekonomik biçimle zor sistemleri arasındaki ilişkilerin stratejik sonuçların doğuşunda belirleyici rol oynadığını açıkça gözlemlemekteyiz. Zor, iktidar ve ekonomi arasındaki ilişkilerin anlaşılması açısından 16. yüzyıl Avrupa'sı tam bir laboratuvar işlevi görme konumundadır. Âdeta tüm uygarlık tarihi mezarından kalkıp kendi öyküsünü anlatır ve şunu der gibidir: Kendini (16. yüzyıl Avrupa'sı) anladığın kadar beni de anlamış olursun!

Zor ve ekonomi arasındaki ilişkinin tarihsel-toplumsal gelişiminin kısa bir özeti konuyu daha iyi açıklığa kavuşturacaktır.

a- Uygarlık öncesi toplum çağlarında 'güçlü adam'ın ilk zor örgütlenmesi sadece hayvanları tuzağa düşürmedi. Kadının duygusal emeğinin, göz nurunun ürünü olan aile-klan birikimine göz koyan da yine aynı örgütlenmeydi. Bu ilk ciddi zor örgütlenmesiydi, ilk ev ekonomisinin talanıydı. El konulan kadının kendisi, çocukları ve diğer hısımlarıydı, hepsinin maddi ve manevi kültür birikimleriydi. Bu temelde proto-rahip olan şaman, tecrübe sahibi şeyh ve zor örgütlenmesine sahip güçlü adamın el ele verip, tarihin ilk ve en uzun süreli ataerkil hiyerarşik (kutsal yönetim) gücünü oluşturduğunu benzer aşamadaki tüm toplumlarda gözlemlemekteyiz. Doğuşundan itibaren bu hiye-

rarşinin sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme aşamasına kadar toplumsal ve ekonomik yaşamda belirleyici rol oynadığı açıktır.

b- Sınıf-kent-devlet oluşumuyla başlayan uygarlık sürecindeki ekonomik biçimlenmeye, rahip-kral-komutan olarak kişiselleştirebileceğimiz güç odağına devlet denilmektedir. Kurum olarak din-siyaset-ordu iç içe geçmiş biçimde iktidarı oluşturmaktadır. Bu güç sisteminin en temel özelliği, kendi ekonomisini devlet komünizmi biçiminde örgütlemesidir. Max Weber tarafından daha önce kullanıldığını bilmeden benim de 'firavun sosyalizmi' dediğim bir ekonomi söz konusudur. Anacıl ekonomi kalıntı halinde ataerkil-feodal aşiretsel ekonomide varlığını sürdürmektedir. Firavun sosyalizminde insanlar yalınkat köle olarak çalıştırılmaktadır. Hakları ölmeyecekleri kadar içtikleri birer kâse çorbadır. Halen kalıntısı bulunan eski tapınak ve saray binalarında binlerce topraktan kâseye rastlanması bu ilişkiyi doğrulamaktadır.

Devlet biçiminde örgütlenmiş zor, ulaştığı her alanda ekonomik anlamda ne bulursa talan etmeyi hakkı olarak görmektedir. Talan, bir nevi zor kullananın hakkı olarak düşünülmektedir. Zor tanrısal ve kutsaldır. Ne yapsa haktandır ve helaldir. Özellikle ana merkezi oluşturan Ortadoğu, Çin ve Hint uygarlıklarında, siyasi üstyapı veya kast, altyapıyı bir nevi ekonomi olarak değerlendirip istediği gibi yönetme gücünü kendinde görmektedir. Pazar ve rekabet henüz oluşmadığı gibi, günümüzdeki anlamıyla ekonomik sektör diye bir kavram da oluşmuş değildir. Her ne kadar ticaret varsa da, bu eylem devletlerarası ana işlevlerden biridir. Ticaret özelleşmiş olmaktan uzaktır. Devlet tekeli aynı zamanda ticaret tekelidir. Devletlerin tampon bölgelerinde pazar kentleri istisnai olarak boy vermektedir. Onlar da kısa süreler içinde kent devletlerine dönüşürler. Bu süreçte ticaret kervanlarla yapıldığı için, 'güçlü adamın', daha sonra 'kırk haramiler', 'korsanlar' ve 'eşkıyalar'ın soygunu da en az devlet soygunları kadar geçerlidir.

c- Grek-Roma uygarlığında özerk kent, pazar ve ticaretin yaygın ve yoğun bir hal aldığını görmekteyiz. Uruk ve Ur'un mirasını devralan Babil ve Asur despotizmi, belki de ilk defa ticaret acenteleri (Bir nevi pazar-karum-kâr kavramlarının iç içeliği söz konusudur) açarak ekonomiye ve uygarlığa yeni bir katkıda bulunmuşlardır. Zaten ticaret kolonileri Uruk ve hatta öncesine kadar gitmektedir. Değişimin art-

ması ve pazarın oluşumu, Asur devletinin ilk görkemli imparatorluk olarak tarih sahnesine çıkışını hazırlar. İmparatorluklar esas olarak ekonomik yaşam için duyulan güvenlik ihtiyacına cevap verir. Asur'da ekonominin belkemiği ticaret olduğu için, ticaret ve karumları imparatorluk tarzında bir siyasi örgütlenmeyi gerektirmiştir. Tarih Asur İmparatorluğu'nu en gaddar imparatorluk ve despotizm örneği olarak değerlendirir ki, yine bunun temeli ticaret tekelciliği dediğimiz taslak halindeki kapitalizmdir. Asur ticaret-tekel kapitalizmi üstyapıda en gaddar imparatorluk yönetimini getirmiştir.

Grek-Roma siyasi erki, Asur mirasına Fenikelilerden kalma kent ticaret kolonileri mirasını da ekleyerek, daha gelişkin bir siyasi üstyapıyla bir ekonomik altyapı oluşturmayı başarmıştır. Değişim yaygınlaşmış, özerk kent, pazar, ticaret ve rekabet sınırlı da olsa devreye girmiştir. Kırsal yerleşimi dengeleyecek kadar bir kentleşmeye tanık olmaktayız. Kırlar artık değişim amacıyla kentler için daha çok artıkürün üretmektedir. Dokuma, gıda ürünleri ve maden ticareti gelişmiştir. Özellikle Çin'den Atlas Okyanusu'na kadar yol ağları örülmüştür. İran'daki siyasi erk Doğu-Batı ticareti nedeniyle kalıcı bir tüccar imparatorluğuna dönüşmektedir. Grek ve Roma'yı hegemonyası altına alacak kadar zorlamıştır. Çin, Hint ve Orta Asya kavimlerinin ve siyasi erklerinin batıya doğru istila hareketleri önünde temel benttir. Batının doğuya karşı istilasının önünde de aynı bent işlevini sürdürecektir. İskender ve ardılları ancak kısa bir zaman dilimi (M.Ö. 330-250) için bu bendi yıkıp baraj kapaklarını açabilmişlerdir.

Greko-Roma uygarlığı, kapitalist ekonominin ilk örneklerine en çok rastladığımız mekânı da temsil eder. Kentlerin özerklik derecesi, pazarda değişim ve fiyat belirleme, büyük tüccarların varlığı kapitalizmin eşiğine kadar gelindiğini gösterir. Gerek kırsal alanın kent karşısındaki gücü, gerekse imparatorluk örgütlenmesi (Esas olarak kır ekonomisine dayanırlar) kapitalizmin hâkim toplumsal sistem haline gelmesine engel olur. Kapitalistler azami olarak büyük tüccar seviyesinde kalırlar. Üretime ve endüstriye müdahaleleri oldukça sınırlıdır. Ayrıca siyasi erkin ciddi engellemeleriyle karşı karşıyadırlar. Efendiye bağlı kölelik hâlâ güçlü bir konumda olup, işgücünün serbest olma şansı yok denecek kadar azdır. Kadınlar cariye olarak, erkekler de tüm bedenleriyle köle olarak alınıp satılırlar. Köle ekonomisinin tek belirleyici gücünün şiddet olduğu tartışmasızdır. Sadece bir ekono-

mik değer olarak kölelik bile şiddet ile ekonomi (artı-ürün gaspına dayalı ekonomi) arasında hiçbir tartışmaya yer vermeyecek kadar açık bir ilişkinin var olduğunu gösterir. Çin ve Hint ilkçağ sisteminde siyasi ve askeri kast kuruluşundan kapitalist sömürgeciliğe kadar, altındaki tüm toplumu bir nevi ekonomik sektör olarak görüp çalıştırarak yönetmeyi temel görevi ve doğal hakkı saymış, daha doğrusu tanrısal hakkı olarak görmüştür.

Ekonomi sözcük olarak Antikçağ Grek-Helen dünyasına aittir. 'Aile yasası' olarak anlamlandırılması bir yandan kadınla bağlantısını dile getirirken, diğer yandan geleneksel siyasi erkin konumunu da açığa vurmaktadır. Onlar ekonominin üstünde tıpkı kapitalizm çağında tekellerin oynadığı rolü siyasi tekeller olarak oynarlar. Önemle belirtmeliyim ki, siyasi tekelle ekonomik tekel arasında sıkı bir korelasyon var olup, genel olarak birbirlerini gerektirirler. Atina ve Roma'nın siyasi gücü çok büyük olduğu için paradoksal olarak kapitalizme kapalıdır. Diğer yandan kır karşısında çok küçük kaldıkları için, kent kökenli bir ekonomik biçime güç getirememektedir. Bu dönemde uygarlık kapitalistleri tanımakla birlikte, koşullar sistemsel gelişmelerine henüz elvermemektedir.

d- Ortaçağ İslâm uygarlığında ticaret oldukça ağırlıklı bir rol oynamaktadır. Hz. Muhammed ve İslâm dini ekonomik açıdan ticaretle oldukça bağlantılıdır. Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasında sıkışan Arap aristokrasisinin ticaret kökenli gelişmesi, İslâmiyet'in çıkışındaki temel sosyal ve ekonomik etkendir. İslâmiyet'in doğuşundan itibaren kılıcı esas aldığı bilinmektedir. Yahudiler ve Asur'dan kalma Süryanilerin ticaret ve para üzerindeki hâkimiyeti onlarla çelişkilerini açıkça ortaya koyar. Zaten bunlar iki siyasi tekel olarak Bizans'a ve Sasanilere nefes aldırmamaktadır. Bu durum tarihin bu aşamasında ve bu kadim mekânda zor ile ekonomi arasındaki ilişkiyi çarpıcı kılmaktadır. Ortaçağ bir nevi İslâm çağıdır. Ticaret için güvenlik imparatorluk tarzını gereksindiği kadar, önü de aynı nedenle kesilmektedir. Ticari sermayenin kapitalist üretim biçimine dönüşümü sürekli engellenmektedir. Kırsal yerleşim alanındaki toplumsal örgü din ve ahlâkın sıkı kontrolündedir. Bu sermaye kentlerde kazandığı sınırlı serbestliği siyasal güce dönüştürememektedir. Yaygın bir kent-pazar ağı olmasına ve kentler oldukça büyümesine rağmen, İtalyan kentlerini aşacak güçte değildir. Bunun nedeni kesinlikle teknolojik değil, dinsel ve

siyasal tekel kaynaklı etkenlerdir. Tüccarların sık sık müsadereye tabi tutulmaları sistem gereğidir. İslâmiyet'in kapitalizmi doğurmaması lehinde düşünülmesi gereken bir husustur. Halen kapitalizme karşı en ciddi engel rolünü oynaması, eğer olumlu tarafından değerlendirilirse (İslâm'ın ümmet anlayışı-kavimler enternasyonalizmi, faize karşıtlık, yoksullara yardım vb. gibi hususlar), toplumsal özgürlük projelerine önemli bir katkı sunabilir. Ancak mevcut İslâm radikalizminin sağ ve ekonomik milliyetçilik yüklü bir neo-İslâm kapitalizmini bağrında taşıdığını da iyi görmek gerekir.

İslâm uygarlığını kültürel olarak Avrupa'ya taşıyan, Endülüs Emevileri önderlikli Araplar ve Berberilerdir. Ekonomik-ticari açıdan aktaranlar ise İtalyan kent tüccarlarıdır. Osmanlılar ancak siyasi tekel anlamında sınırlı ölçüde taşımışlardır. Etkileri daha çok Avrupa'nın siyasi ve dini güçlerinin Osmanlılara karşı başarılı olabilmek için kapitalizme daha fazla sarılmalarına yol açmak biçiminde olmuştur. Osmanlılar olmasaydı, belki de Avrupa'nın dinî ve siyasi tekelleri kapitalist ekonomik, siyasal ve askeri örgütlenmeye bu denli mecbur kalmazlardı. Bir kez daha gücün gücü doğurduğunu, onun da ekonomik biçim arayışlarını hızlandırdığını görüyoruz.

Avrupa'da kapitalizmin doğuşunda Ortadoğu'nun belirleyici katkısı Hıristiyanlıkla bağlantılıdır. Bu konuyu Özgürlük Sosyolojisi adlı savunmamda genişçe değerlendirmeyi umduğumu belirterek, Max Weber'in eserini (Protestanlık Ahlâkı ve Kapitalizm) hatırlatmakla yetiniyorum. Ortadoğu'nun 10. yüzyıla kadar Avrupa'nın ahlâkını belirlemeyi tamamladığı, feodal Avrupa'nın doğuşunda (hem siyasi hem de dinî açıdan) temel rol oynadığı, Haçlı Savaşlarıyla bir kez daha Ortadoğu'nun Avrupa'ya taşındığı ilave hususlar olarak belirtilebilir. Tüm bu hususlar olmazsa olmaz kabilinden belirleyici özelliklerdir.

Bu çok kısa tarihsel-toplumsal özetleme 16. yüzyıla ilişkin değerlendirmemizle birleştirildiğinde, Ortadoğu'nun siyasal erk ve kapitalizmin doğuşu üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Bazen geciktirici ve engelleyici olduğu, bazen de hızlandırıcı ve hatta mayalayıcı rol oynadığı rahatlıkla belirtilebilir. Devlet tekeli = kapitalist tekel formülüne en fazla kapitalist sistemde yaklaşılır.

Hukukla yeni sistemin ilişkisine de birkaç cihetten kısaca değinmekte yarar vardır. Hukuk genelde ticaret, pazar ve kent ilişkileri geliştikçe kendini dayatan bir kurumdur. Hukukun devreye girdiği

toplumlar ahlâkın aşındığı, zorun rolünün arttığı ve kaosa yol açtığı ve eşitlik probleminin yoğunca hissedildiği toplumlardır. Ahlâka ve eşitliğe dair en büyük sorunlar kentlerde gelişen sınıflaşma ve pazar etrafında oluştuğu için, devlet düzenlemesinde hukuk kaçınılmaz olur. Hukuk olmadan, imkânsız olmasa da, devlet yönetimi son derece zorlaşır. Tanım olarak hukuk, devletin siyasi güç eyleminin kalıcı, kurallı ve kurumlu bir biçim almış hali olarak değerlendirilebilir. Bir nevi donmuş, sakin, istikrar kazanmış devlettir. Devletle en çok bağı olan bir kurumdur. Ticaret ile devlet arasındaki bağlantı başlangıçtan kapitalistleşme aşamasına kadar hep ilerleyerek, karmaşıklaşarak sürüp gelmiştir. Babil'den Roma'ya kadar pek çok devlette hukuk diyebileceğimiz kanun metinleri düzenlenmiştir. Bu metinler ağırlıklı olarak mal güvenliğini ve can kayıplarının önlenmesini içermektedir. Hukuk siyasetin sorunlarını hafifletmeye, bazen de çoğaltmaya hizmet eder. Görevi, sanıldığının aksine, her vatandaşına eşit yaklaşımı güvence altına almak değil, fiili eşitsizlikleri meşrulaştırıp kabul edilebilir seviyede kesinleştirmek ve siyasal erki dokunulmaz kılmaktır. Özcesi, hukuku siyasal erk tekelinin kalıcı düzenlenmesi olarak tanımlamak gerçeğe daha yakın bir yorum olacaktır.

Hukukun ahlâkla ilişkisi daha çok önem taşır. Ahlâk bir toplumun çimentosu gibidir. Ahlâkı olmayan hiçbir toplum yoktur. İnsan toplumunun ilk örgütlenme ilkesi olan ahlâkın esas işlevi, analitik zekâ ile duygusal zekânın toplumun iyiliği için nasıl düzenleneceği, nasıl ilke ve tutumlar haline getirileceği ile ilgilidir. Tüm topluma eşit düzeyde ama farklılıkların rolünü ve hakkını da gözeterek davranır. Başlangıçta toplumun kolektif vicdanını temsil eder. Hiyerarşi ve siyasi erkin devlet olarak kurumlaşması ahlaki topluma ilk darbeyi indirir. Sınıfsal bölünme ahlaki bölünmenin de temelini hazırlar. Ahlaki problem böyle başlar. Siyasi elit bu problemi hukukla çözmeye, rahipler ise dinsel yöntemle yanıt bulmaya çalışırlar. Hem hukuk hem de din bu açıdan ahlâkı kaynak olarak alır. Nasıl ki siyasetin, siyasi gücün kalıcı, kurallı ve kurumlu mekanizmaları hukuku teşkil ediyorsa, din inşacıları da aynı işlevi ahlâk kaynaklı kalıcı, kurallı ve kurumlu başka bir inşayla yani dinle yerine getirip ahlaki krizi çözmek isterler. Aralarındaki fark hukukun yaptırım gücünün olması, bu niteliği olmayan dinin ise vicdan ve tanrı korkusunu esas almasıdır.

Ahlâk insanın seçim kabiliyetiyle ilgili olduğundan özgürlükle yakından bağlantılıdır. Ahlâk özgürlüğü gerektirir. Bir toplum esas olarak ahlâkı ile özgürlüğünü belli eder. Dolayısıyla özgürlüğü olmayanın ahlâkı da olmaz. Bir toplumu çökertmenin en etkili yolu ahlâkıyla bağlantısını kopartmaktır. Dinin etkisinin zayıflatılması ahlâkın zayıflaması kadar çöküntüye yol açmaz. Onun boşluğunu bir nevi din haline gelmiş çeşitli ideolojiler ve politik felsefeler, ekonomik yaşantılar doldurabilir. Ahlâkın çözülmesinden doğan boşluk ise mahkûmiyet ve özgürlük yoksunluğu ile doldurulur. Ahlâkın teorisi olarak etik veya ahlâkiyat, temel felsefi problem olarak varlığı, giderek daha yakıcı hale gelmiş ahlâkı incelemek ve yeniden esas rolüne kavuşturmakla görevlidir. İşlevi doğru ortaya konulması gereken ahlâk temel yaşam ilkesi haline gelene dek önemini yitirmeyen bir sorun olarak toplumdaki yerini koruyacaktır.

Kapitalist ekonominin doğuşu söz konusu olduğunda, siyasi iktidarla bağlantılı olarak yapılan bu kısa tanımlamalar çerçevesinde hukuk ve ahlâk büyük önem taşır. Din ve ahlâk, hatta feodal hukuk aşındırılıp yer yer kırılmadıkça, kapitalist ekonominin toplumda tutunması zordur. Burada eski üst sınıfın dine yaklaşımını ve ahlâkını savunduğumuz anlaşılmasın. İleri sürdüğümüz şey, büyük dinlerle büyük ahlaki öğreti ve törelerin kapitalizm gibi bir sistemi, rejimi kendi ilkeleriyle bağdaşır bulmalarının çok zor olduğudur. Siyasi güç bile bu konularda sınırlı bir etkiye sahiptir. Din ve ahlâkın yıkımı siyasi erkin de sonunu getirir.

16. yüzyılda reformasyon, hukuk ve ahlâk felsefesine ilişkin bu tartışmalar açık ki kapitalizmin doğuşuyla ilgilidir. Siyasi çatışmaların anlamını ve gücün konumunu özce tanımladığımız için tekrarlamaktan kaçınacağım.

Protestan reformasyonu ve beraberinde yol açtığı büyük tartışma ve savaşların sonuçları, Yeniçağ Avrupa'sının kaderini belirleyen en temel etmenlerin başında gelmektedir. Max Weber, Protestan ahlâkının rolünü değerlendirirken, bence en önemli noktayı ihmal etmiştir. Protestanlık kapitalizmin doğuşunu kolaylaştırmış, ama genelde dine ve ahlâka, özelde de Katolikliğe büyük darbe vurmuştur. Kapitalizmin bütün günahlarından Protestanlık da az sorumlu değildir. Bunları dini ve Katolikliği savunma anlamında belirtmiyorum, Protestanlığın toplumu daha savunmasız bıraktığını iddia ediyorum.

Protestanlık nerede gelişmişse, orada kapitalizm sıçrama yapmış, kapitalizmin bir nevi Truva Atı rolünü oynamıştır.

Protestan reformasyonunun yol açtığı olumsuzluklara ve yarattığı yeni Leviathan'a karşı çağın bazı düşünürleri ilk ciddi uyarıları yaparlar. Bunlardan Nietzsche'yi kapitalist moderniteye karşı tutum alan ilk öncü olarak değerlendirmek daha gerçekçi olacaktır. Bu düşünürler anti-kapitalist özgür toplum ve özgür birey arayışçıları olarak önemlerini günümüzde de sürdürmektedirler.

Hukuk tartışmalarında başı çeken Thomas Hobbes ve Hugo Grotius, yeni Leviathan'a (kapitalist devlet) yol açmak için hukuku yeniden teorileştirmişlerdir. Bütün şiddet tekelini devletin eline vermek toplumu silahsızlandırmaktır. Sonuç, tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak ölçüde artan merkezî ulus-devlet gücünün faşizme kadar tırmanmasıdır. Egemenliğin bölünmezlik kuralı devlet dışındaki tüm toplumsal güçleri erksiz bırakmanın teorisidir; kapitalist canavara karşı toplumu tarihte eşi görülmemiş biçimde öz savunma araçlarından yoksun kılmadır. Bu iki düşünürün, özcesi insanı insanın kurdu olarak ilan edip, bununla birlikte monarkın tekelci güç konumunu muştulamaları, tüm cephelerden kapitalist tekelin önünü açma işlevini görmüştür. Tekrarlarsak, siyasal tekel = ekonomik tekeldir. Machiavelli, hiçbir örtüye sığınma gereği duymadan, siyasi başarı için gerektiğinde hiçbir ahlaki kurala bağlı kalınmamasına cevaz veren diğer önemli bir 16. yüzyıl düşünürüdür. Faşizme varacak ilkeyi yüzyıllar öncesinde dile getirmiş oluyor.

Yanlış anlaşılmaması açısından, tüm reformasyon çabalarını suçladığım, eleştirdiğim düşünülmemelidir. Dinin reformasyonunun yalnız birkaç defa değil, sıkça yapılması gerektiğini savunuyorum. Yıllardır özellikle Hıristiyan reformasyonundan daha derin ve sürekli bir İslâmî reformasyon hareketine ihtiyaç olduğunu söylüyorum. Açık ki, bu çaba kapasite ve kişilik gerektirir, ama Ortadoğu despotizmini aşmak açısından zorunlu bir görevdir. Ayrı bir cilt olarak hazırlamayı düşündüğüm **'Ortadoğu'da Uygarlık Krizi Ve Demokratik Uygarlık Çözümü'** adlı çalışmamda bu ve benzeri birçok alanı tartışmaya çalışacağım.

Rönesans ve Aydınlanma hareketlerini açmak bu satırların fazla ilgilendiği bir görev değildir. Çünkü bunlar farklı yüzyılların hareketleridir. Ayrıca kapitalizmle ilişkilendirilseler bile, bu ilişki ancak dolaylı

olabilir. Yine genelleme yapmak doğru olmaz. İçlerinde kapitalizme yol açmak kadar, yolu kapamak isteyenler de vardır. Kapitalist unsurların muhaliflerini para gücü ile asimile etmeleri anlaşılır bir husustur. Tıpkı iktidarın muhaliflerini bağlamak istemesi gibi. Ama yakılmayı göze alacak kadar kapitalizme karşı direnen büyük özgürlük filozofları, reformatörler (Bruno, Erasmus), ütopyacılar ve komüncüler şahsında bu dönemler tüm insanlığın hizmetindedir.

Bir kez daha tekrarlamalıyım ki, Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma çağında tüm uygarlıklar ayağa kalktılar. Yeniden dirildiler. Kendilerini dillendirip resimlediler, melodileştirdiler; tanrılaştılar, kullaştılar; savaştılar, barıştılar; yendiler, yenildiler. Ama sonuçta yüzyıllardır toplumun yarıklarında, marjinal köşelerinde pusuya yatan kapitalistik öğeler, bu mahşer yüzyıllarının karmaşasında en hazırlıklı örgüt ve maddi güç sahipleri olarak, ortamı şiddet, para ve zihniyet çalışmalarıyla istismar ve asimile ederek, gerektiğinde zorla egemenliklerine alarak kapitalist sistemi zaferle taçlandırmışlardır. Günümüze kadar da bu zafer yürüyüşünü sürdürmektedirler.

D- Kapitalizmin Mekânı

Toplumun mekân sorunu irdelenmeye değer bir konudur. İnsan toplumunun hangi coğrafya ile bağlantılı olarak geliştiğini anlamayı içerir. Konu geniştir. Mekânın oluşumu güneş sisteminin oluşmasından başlatılabilir. Hatta bunun ötesinde, güneş etrafında üçüncü halka olan Dünya gezegeninin oluşum evreleri, atmosfer tabakaları, deniz, okyanus, akarsu ve yağmur oluşumları, kaya tabakalarının ortaya çıkması, toprak tabakası, okyanuslardaki canlı ortamı ve ilk canlı hücreler, yosunla başlayan bitkiler âlemi, yine ilk bakterilerle başlayan hayvanlar âlemi, hayvan-bitki ilişkisi, genel anlamda bitki ve hayvanlar âleminin evrimi, ilk insanımsılar varsayılan primatlarla başlayan evrim zincirinin hangi halkasında insan türünün biçimlendiği gibi çok uzun bir soru ve cevaplar listesi coğrafya konusuna dahil edilebilir.

Kalın çizgilerle ve spiral halkalar halinde, insan-coğrafya ilişkisinde sıkı bir ilinti olduğu açıktır. Örneğin atmosfer, bitkiler, hayvanlar, toprak ve tatlı su kaynakları bir gün kesilse insan türü diye bir şey kalmaz. Hatta sanki muazzam bir zekânın eseriymiş gibi, bu ortamların anlık bir bozulmaları bile insan yaşamının sonunu getirebilir. Dolayısıyla genel anlamda insan-coğrafya ilişkileri daimi olarak göz önünde

bulundurulmayı gerektirir. Bu olmaksızın toplumbilimi incelenemez, araştırılamaz. Hâlbuki son dönemlere gelinceye kadar sanki bu ilişkinin söz konusu edilmesi gerekmezmiş gibi bilim, felsefe ve din yapılmış, binlerce eser yazılmıştır. Tuhaftır, en çok gerçek dışı saydığımız mitolojiler, coğrafya-insan ilişkisi diyebileceğimiz konularla daha çok ilgilenmişlerdir. Bilimin bu konudaki ilgisizliği analitik zekânın duygusal zekâdan kopuşunun bir sonucu olsa gerek.

İnsan topluluklarının ilk toplumsal formu olan klanın 'uzun süre' aşamasında mekânın, yani coğrafi koşulların etkisi daha belirgindir. Klan toplumunun dördüncü buzul döneminin sonuna kadar sıçrama yapamamasını iç evrimin yetersiz kalmasından ziyade coğrafi ortamın elverişsiz olmasına bağlamak daha doğru bir yorumdur. Klanın yaşadığı varsayılan birkaç milyon yıl iç evrim için yeterli bir süredir. Demek ki dış ortam gelişmeye şans tanımıyordu. Coğrafyacılar dördüncü buzul döneminin sonunda (M.Ö. 20000'lerden günümüze doğru) ana hatlarıyla bugünküne benzeyen bir coğrafi ortamın oluştuğunda hemfikirdir. İnsan türü bu döneme kadar çok sonraları Asya, Avrupa ve Afrika diye adlandırılan coğrafyada (galiba Amerika ve Okyanus Adalarının büyük kısmı dışında) birçok aşamadan geçtikten sonra, dördüncü buzul döneminin sonunda Homo Sapiens (Düşünen İnsan) türünün etkinliğinde yeni döneme giriş yapmıştır.

Birçok antropolojik ve arkeolojik araştırma, M.Ö. 20000'den sonra üç kültür grubunun belirginlik kazandığını göstermektedir. Birinci grup daha çok Afrika kıtasından gelen son göç dalgasının oluşturduğu siyah renge yakın Semitiklerdir. Bunlar Kuzey Afrika, Arabistan ve yer yer Toros-Zagros dağ sisteminin eteklerine kadar (uygarlık aşamasına kadar çok yoğun, sonrasında ise güç buldukları oranda) yayılma istidadı göstermişlerdir. İkinci grubun bir kolu Sibirya eteklerinden kopup Bering Boğazı üzerinden Amerika kıtasına, diğer ana kolu Büyük Okyanusun batı kıyılarına, adalarına ve iç kara olarak Orta Asya ve yer yer Doğu Avrupa'ya (Fin-Uygur) kadar yayılma olanağı bulmuşlardır. Sarı ırk ve Kızılderili olarak da adlandırılırlar. Bu grubun en büyük unsurlarını bugünkü Çinliler, Japonlar ve Türkler oluşturur. Arada kalan daha elverişli ve geniş alanda Hint-Avrupa grubu dediğimiz beyaz tür yer alır. Uygarlığı ve daha önceki ön aşama olan neolitik tarım çağını başlatan esas grup budur. Sarı ve siyah gruplar kuzeyde ve güneyde daha gecikmeli olarak neolitiğe ve uygarlığa geçiş yap-

mışlarsa da, bana göre bu geçişleri orta alanda yer alan beyazların aktarımları olmadan düşünmek çok zordur.

Hint-Avrupa grubunda neolitiği ve daha sonraki aşama olarak uygarlığı başlatan mekân olarak Toros-Zagros eteklerinin bu geçiş için en elverişli koşullar sunduğu tüm önde gelen antropolog, arkeolog, jeolog ve biyologların ortak görüşüdür. Esas belirleyici unsurlar olan hayvan türleri ve bitki örtüsü, yağmur ve akarsu bolluğu, iklimi ve jeolojisiyle birlikte Afrika, Asya ve Avrupa arasında temel geçiş alanı ve ana konaklama mekânı olarak burası ideal bir konum arz etmektedir. Hint-Avrupa grubunun öncü çekirdeği olarak, tarihte uygarlığı ilk başlatanlarca (Muhtemelen Sümerler tepe ve tarladaki bitki kültürü ile bağlı çağrıştıran 'Aryan' kelimesini ilk kullanan kültür olmuştur) Aryen olarak tabir edilen gruplar, bu mekânda neolitik-tarım ve daha sonra kent-devlet-uygarlık çağını başlatıp dünyaya yayılmasında başat rol oynamışlardır. Savunmamın birinci cildi bu konuya ayrıldığından tekrarlamayacağım.

Esas konumuz olan husus, kapitalist ekonominin tarihte adı bile pek okunmayan bugünkü Hollanda ve İngiltere adasında nasıl olup da zafere ulaştığı konusunda bu coğrafyanın rolünü araştırmaktır.

Günümüz sosyal bilimcileri coğrafyanın rolünü daha çok 'jeopolitika' ve 'jeostrateji' adları altında daraltarak ve esas özünü göz ardı ederek yorumlamaya çalışırlar. Hâlbuki tarihsel-toplumsallıkla coğrafya arasındaki ilişki daha temeldir ve öncelikli ele alınmayı gerektirir. Dallarla değil köklerle uğraşmak herhalde daha anlamlıdır. Genelde çağların ve uygarlıkların coğrafi açıdan incelenmesi anlamlı bir antropoloji ve tarih bilgisi için şarttır. Mekânsız tarih olmaz. Zaten evrenin zaman-mekân ikilemi en temel boyutlar olarak hep dikkatlerdedir. Birbirlerine etkileri, hatta dönüşme ve birleşme yetenekleri bilimlerce sürekli tartışılmakta, değerlendirilmektedir.

Yeniden 'güçlü ve kurnaz adam' öykümüze dönelim. Geçerken öykü ve bilgi-bilim arasında ilişki kurmanın gereğine inandığımı belirtmek isterim. Öyküsüz bilimin tam anlam kazanacağına kani değilim. O açıdan öyküsünü anlattığımız 'güçlü ve kurnaz adam', sosyal bilimlerde köşe taşı yapılması gereken kavramlardan biridir. Birçok toplumsal ilişkiyi daha iyi yorumlayabilmemiz için gerekmektedir. Kaldı ki, sayılamayacak kadar olay ve ilişkinin olduğu alanlarda, öyküleme bilime en değerli katkılarda bulunan bir araç olarak rol oynar.

Pozitivizm denen dinsellik adı altında bu denli sayılması ve tespit edilmesi olanaksız olaylar ve ilişkileri tespit edemeyeceğine göre, geriye öyküleme benzeri din, ahlâk ve diğer sanat türlerine başvurarak bilimi geliştirmek daha doğru bir yol olsa gerekir. Güçlü ve kurnaz adam egemen erkeğe geçişle başlayıp, günümüzün süper güç odaklarında üslenene kadar uzun, labirentli ve bol komplo yüklü bir yol izler. Bu adam veya adamların mekânlarını, zaman zaman açıkça göründükleri ve bazen gizlenip saklandıkları yerleri araştırmak önemlidir. Onları daimi stratejik bir güç olarak sürekli toplumsal hamleler (ekonomik, siyasi, askeri), taktikler içinde tasarlamak gerçekliklerini kavramaya bizi daha da yaklaştırır.

'Güçlü ve kurnaz adam' kadının ev ekonomisine bir hırsız gibi girdi. Sadece talanla yetinmedi. Daha da vahimi, kadını daimi tecavüzü altında tutarak, kutsal aile ocağını kırk haramiler yatağına dönüştürdü. Ne yaptığını bilen bir hainin ruh halini hiçbir zaman terk etmedi. İlk sermaye birikimlerinin tohumları iki mekânda atıldı: Birincisi, ev ekonomisinin yakınlarından bizzat evi işgal etme; ikincisi, devletin meşrulaşmış resmi tekeline karşı özel tekel halinde kırk haramilerin üs merkezlerinde veya yakınlarında mekân tutma. 'Güçlü ve kurnaz adam' toplumun ve devletin gözetiminden çekindiği için, erkenden hileli ve maskeli yüzle mekânlar arasında gezindi. Pusuda yattı. Fırsat bulduğunda aslan kesilerek avının üzerine atladı. Bazen tilki kurnazlığıyla avını yakaladı. Bukalemun gibi her ortama göre renk almaktan geri kalmadı. Marjinal noktalarda ticaret uzmanı kesildi. Uygarlıkların erişemediği kent ve kırsal alan onun sıkı gözetimindedir. Toplumun yarıldığı noktalara yerleşmede ustadır. Denge rolünü oynayarak iki tarafı da soymasını bilir. Kısa ticaretten az, uzun yol ticaretinden ise azami kazanç elde edeceğinin çok iyi farkındadır. Kârlı alanları âdeta koku alırcasına tanıması ve yönelmesi mesleğinin temel kurallarındandır. Eylemini bu yolların stratejik korsanlığı olarak değerlendirmek öğreticidir. "Sermayenin yurdu yoktur" denirken bu gerçeklik dile getirilmek istenir.

Kent-pazar-ticaret alanları kendi varlığının ön şartları olduğu halde, bu kapitalist tip neden bu mekânlarda zaferini erkenden ilan etmedi diye sorulabilir. Bu noktada önemle belirtmeliyim ki, kapitalizmin sistem olarak gelişmiş bilim ve teknolojiyle direkt bir ilişkisi yoktur. Amsterdam kentine bağlı olarak başarılı bir doğuş yaptığı gibi,

Uruk sitesinde de doğuş yapabilirdi. Tüm sisteme oynamak yerine, bir işbirlikçi tüccar veya tezgâhtar başı ve çiftlik sahibi olarak kalmanın daha çok işine geldiği düşünülebilir. Fakat esas neden rahip, siyaset ve askeri tekelin kendisine hâkimiyet kurabilecek bir yer vermemesi olabilir. Denenmiş ve meşruiyet kazanmış bu güç odakları, dördüncü bir odağı fazla ve belki de yapısından ötürü varoluşlarına karşı bir tehlike olarak görmüş olabilirler.

'Güçlü ve kurnaz adam'ın yer yer dördüncü bir tekel olarak sisteme oynamayı denediğini görüyoruz. Ama hep yeniliyor. Kanımca birçok kentin beklenmedik coğrafyalarda bir enkaza dönüşmesi bu tür gelişmelerle mümkün olmuştur. Hem ilk hem de ortaçağlarda çok zengin ticari kentlerin tarihten silinecek kadar bir anda viraneye çevrilmeleri dördüncü tekelin (ilkel kapitalizmin) siyasi ve askeri direnişiyle bağlantılı olabilir. Hindistan-Pakistan coğrafyasında Harappa kentinin (çok gelişmiş, yazıyı bile kullanan, mimarisi düzgün, oldukça zengin bir kent; M.Ö. 2500) çok erkenden haritadan silinmesi, komşu coğrafyadaki rahip-siyaset-asker üçlüsünün tekeline karşı rekabeti ve başkaldırısı nedeniyle olabilir. Harappa'nın önceleri Sümer kökenli bir uygarlığın ticaret kolonisiyken, sonradan bağımsızlık peşine düşüp başkaldırmış olması ihtimali güçlü bir olasılıktır. Kazanmış olsaydı, rakiplerinkine benzer şartları olmadığı için, belki de Amsterdam'ın yaptığı gibi bir sistem (ilk kapitalist deneyim) kurmaya yeltenebilirdi.

Daha çarpıcı bir örnek Kartaca'nın öyküsüdür. Fenikelilerin Akdeniz'in en uç noktasında M.Ö. 8. yüzyılda inşa ettikleri Kartaca tamamen ticari ağırlıklı bir kentti. Âdeta Batı Akdeniz'i ve Kuzey Afrika'yı temsil eden ve hinterlandı gibi kullanabilen bir konumdaydı. Çok geliştiği açıktı, fakat koşullar gereği imparatorluk oluşturmama gibi bir zaafı vardı. Oluşturmak isteyenlere de engel oluyordu. Roma'yla çelişkisi bu nedenle olsa gerekir. Roma'nın İtalyan Yarımadası nedeniyle kent devletini aşma ve geniş alanlar üzerinde cumhuriyet veya imparatorluk kurma yeteneği vardı. Kartaca'nın kurtuluş için tek şartı, İspanya ve Fransız İmparatorluğu karşısında Amsterdam'ın yaptığını yapmaktı. Yani kentin gelişkin ticari tekel karakterini kapitalistik bir devlet aygıtıyla giderek genişleyen bir coğrafya üzerinde (örneğin Emevi sülalesinin İspanya'da kurduğuna benzer bir devlet tekelini Kuzey Afrika'nın tümünde kurmak) birleştirmek, takviye etmekti. Bunun dışında Roma Cumhuriyeti'nden kurtuluş şansı yoktu. Ro-

ma'nın da Kartaca'yı yenmekten başka şansı bulunmuyordu. Çünkü yanı başındaki Kartaca kendi sonunu getirebilecek bir alternatif olabilirdi. Küba-ABD ilişkisini nasıl da çağrıştırıyor! Halen ünlü bir deyim olarak kullanılır: Romalı senatörlerin her toplantı açılışında ayağa fırlayıp söyledikleri ilk söz, "Şu Kartaca işi ne olacak?" olmuştur.

Roma'nın benzer bir kurbanı da imparatorluğun ilk çöküş krizlerini yaşadığı M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'nin doğusundaki ünlü Palmyra kentidir. Suriye'deyken sık sık ziyaret ettiğim bu şehrin kalıntılarını büyülenerek seyrederdim. Çölde çıkan bir su kaynağı etrafındaki hurma ormanı kenarında kalesi, surları, agorası, tapınağı (ünlü Delf Tapınağı), senato binası, vadi mezarları, uzun çarşıları ve çok sayıda saraylarıyla muhteşem bir kenttir. Taş oymacılığının tam bir harikası olma vasıflarına sahiptir. İnsanı huşu ve dehşet içinde bırakan bir kenttir.

Palmyra'nın önemi doğu-batı, kuzey-güney ticaret ağının merkezinde yer almasından, Roma ve İran-Sasani İmparatorluğu arasında tampon kent-devleti rolünü oynamasından ileri gelmektedir. Uzun yüzyıllar ticaret tekelleri üzerinde büyüdükçe büyüyor, zenginleştikçe zenginleşiyor. Dönemin Amsterdam'ına veya günümüzün Newyork'una benzetmek bana göre az bile gelir. Evrensellik açısından böyledir. Roma İmparatorluğu tıpkı Kartaca gibi bu örnekten de çok rahatsızdır. Tarih kentin son döneminde (M. S. 270'ler) Roma'ya bağlı bir nevi krallık statüsünde sülaleye dayalı bir güç erki olmayla yetinmediğini, bizzat Roma'ya alternatif olmaya soyunduğunu göstermektedir.

Kartaca'nın başaramadığını Palmyra başarabilecek midir? Sorun budur ve Palmyra'nın tehlikeli bir potansiyel arz ettiği açıktır. Roma İmparatoru Aurelius'un uzun çatışmalardan sonra zapt ettiği kenti olduğu gibi dönemin güçlü kraliçesi Zennube'ye bırakmak istediği söylenir. Palmyra'yı kendine bağladıktan sonra bağımlı bir eyalet olarak Kraliçe Zennube'ye bırakır. Dönerken yarı yolda kentin tekrar başkaldırdığını ve bağımsızlık peşinde koştuğunu duyduğunda büyük bir hışımla tekrar üzerine yürür. Bir daha kendine gelemeyecek olan Palmyra'dan geriye sadece harabesini bırakarak Roma'ya döner. Yanında kaçıp Sasanilere sığınmak isterken Fırat kıyılarında yakalanmış olan Zennube'yle birlikte. Bütün zenginliğiyle Zennube'nin bir esir gibi Roma halkına teşhir edildiği tarihin diğer bir sözüdür.

Roma'nın kadın dili beni hep etkilemiştir. Zennube öyküsünü anladıktan sonra, bunun sırrını yakalamış gibiyim. Roma sadece bütün yolların bağlandığı kent değil, bütün yetenekli, güç sahibi kral ve kraliçelerin de taşındığı bir kenttir. Tabii başıma gelenin (yarı-komik yarı-trajik Roma çıkışımın) Roma'nın bu tarihiyle yakından bağlantısı olsa gerek. Spartaküs, Saint Paul ve Bruno'yu iyi özümsemiş olsaydım, daha dikkatli davranacağım açıktı. Bir de Gramsci'yi iyi okumam gerekliydi. Ah Sosyalistler!

Palmyra'nın da kurtuluşu için tek yol, Amsterdam veya Londra yoluydu. Direndi, fakat başaramadı.

Antikçağın Atina'sını örnek vermek de öğretici olabilir. Deniz ticaretinin ürünü olan bu kent M.Ö. 500-350 döneminde uygarlığın yıldızı gibiydi. İlkel kapitalizmin en çok geliştiği bir kent olduğunu tespit etmek mümkündür. Büyük ve özel (devlet tekeli değil) ticaret tekelleri, kilometrelerce öteden işler halletmektedir. Zenginlikler Atina'ya akmaktadır. Doğu Akdeniz'den Marsilya'ya, Kuzey Afrika'dan Makedonya'ya kadar uzanan alanların yanı sıra tüm Anadolu ve Karadeniz'den ticaret ağlarıyla Atina'ya artık-ürün ve para akıtmaktadır. Felsefeyi yaratmış, zanaatı fabrikanın eşiğine kadar getirmiştir. Gemi yapım sanatı zirvede, para devrededir. Her tarafta kolonileri vardır. Atina'ya her yandan zenginler, para sahipleri geliyor. İlk defa kozmopolit kent olma niteliğini kazanıyor. Şahsi yorumum, tek eksiği olarak yarımada içindeki birliği sağlayamamasının kapitalist zaferin önündeki tek engel olmasıdır. İşgücü sorunu da yoktu. Pazarda satılan köleler sudan ucuzdu. Gelinen aşamada Atina ya köleliğin eski yapısını aşıp, yarımada ölçüsünde bir ulusal devlet olarak çıkış yaparak erkenden Hollanda benzeri bir konuma gelecekti, ya da rakipleri tarafından yenilip önemsiz bir konumda bırakılacaktı. Kara gücü olarak Sparta Krallığı ve deniz ötesinden gelen Pers İmparatorluğu bu kenti yüzyıldan fazla sürekli dövdüler. Ama o demokrasisiyle kendini hep ayakta tutmaya çalıştı. Makedon kralları baba Filip ve oğul İskender'in pençeleri Atina'yı stratejik bir yenilgiye soktu. M.Ö. 300'lerden sonra yükselen Roma ve Anadolu'daki Helenistik krallıklar karşısında hamle yapacak şansı pek kalmamıştı.

Burada proto-kapitalizmin ortaçağ İslâm uygarlığındaki örnekleriyle Hint Yarımadası ağzında kurulan örneklerini sunmak kaba bir tekrar olur. Bu dönemin en çarpıcı örnekleri İtalyan Yarımadasındaki

ünlü kapitalist kentlerdir. Eski tarz imparatorluk sevdasından vazgeçmeyen İspanya, Fransa ve Avusturya yarımada bütünlüğünde olduğu gibi diğer kentler üzerindeki egemenliklerini de kırıp ellerinden alınca Venedik, Cenova ve Floransa daha erkenden bir Amsterdam ve Londra olma şansını kaybettiler.

İtalyan kentleri modern kapitalizm için gerekli her şeyi yaratmışlardı. Sermaye birikimi, banka, şirket, kredi, finans araçları olarak senetler, uzak ve yakın ticaret, manifaktür, zanaatkâr ve sanatkârların her çeşidi, dönemin tüm endüstri mamulleri, cumhuriyet ve imparatorluk deneyimleri, din ve her türden mezhepleriyle İtalya Yarımadası 1300-1600 döneminde daha sonra doğacak Avrupa'nın laboratuvarı ve prototipi durumundadır. Ayrıca Rönesans'ın anayurdudur. Bu durum şüphesiz Doğulu coğrafyayla öncü ilişkileri ve Doğu'nun tarihî mirasıyla bağlantılıdır. Bu dönemin İtalya'sı demek, İslâm'ın Ortadoğu'su, Çin, Hindistan ve hatta yeni yükselen Rusya demektir. Doğu coğrafyasının birikimleri kent ticaret tekelleri tarafından doymak bilmez bir iştahla Venedik, Floransa ve Cenova başta olmak üzere yarımadaya taşınmıştı. Daha da önemlisi, tarihinde ilk defa tüm Avrupa çapında İtalyan kentlerinin öncülüğünde gelişen kentleşme hareketleri, sermaye birikimi için muazzam bir hinterland oluşturuyordu. Her Avrupa kentinde bir İtalyan tüccarın parmağını görmek mümkündü. Zaten Katolik Kilisesi çoktandır uygarlık zeminini döşemişti. Rönesans öncülük için son kesin söz oluyordu.

İtalya'nın İngiltere ve Hollanda gibi olamamasının tek nedeni coğrafyasıydı. Paradoksal olarak aynı coğrafya kent kapitalizminde öncü kılıyor, yarımada çapında zaferin eşiğine kadar getiriyor, ama nihai zafer adımını attıramıyordu. Attırdığında ise başına gelmedik bela kalmıyordu. Nedeni çok açıktır: Eğer İtalya erken dönemin İngiltere'si olsaydı, kendini işgal etmek isteyen İspanya, Fransa ve Avusturya imparatorlarının taçlarını başlarına yıkıp, tıpkı imparatorluk çıkışı dönemindeki Roma gibi ikinci bir dünya emperyali olabilecekti. Ama kapitalist sosyoekonomik temel üzerinde. Taç sahiplerinin İtalyan kentlerin başına üşüşmeleri son derece anlaşılırdır. İtalyan kentlerin yeni sosyoekonomik temel üzerinde birliği imparatorlukların sonu olacak, önce Avrupa'da ve sonra da tüm dünya üzerinde bir yayılma dönemine girmeleri kaçınılmaz hale gelecekti. Bunun için ellerinde

başta sermaye olmak üzere her şey vardı. Başarısızlık gerçekten büyük şanssızlık ve üç yüz yıllık bir ulusal gerilik anlamına geldi.

Bence ikinci Roma olma coğrafi nedenlerle kıl payı kaçırıldı. Birinci Roma da uzun yürüyüşten sonra kuzeyden saldıran Hannibal'den kıl payı kurtulmuştu. Bu sefer kuzeyden saldıranlar bir değil kırk Hannibal'e bedel güçlerdi. Dolayısıyla şansı yoktu. Bunun için tek yol Arap İslâm'ının tüm Ortadoğu'da yayıldığı gibi bir kılıç dini olmaktı. Roma'da Hıristiyanlık yerine İslâm olsaydı veya Katolik Hıristiyanlık dinsel ve siyasal yayılmayı birlikte ve kılıçla yürütseydi, dünya tarihinin seyri bambaşka olurdu. İnsan şunu sormadan edemiyor: Hıristiyanlık olmasaydı Roma'nın sonu nasıl olurdu ve nelere yol açardı? Daha da ilginci, Fatih Sultan Mehmet, Papa'nın davetine uyup bir nevi kılıçlı Hıristiyan olmayı kabul etseydi sonuçları nasıl olurdu? Tarih spekülasyon alanı değildir. Ama tarihsel gelişmenin her zaman birçok alternatifi beraberinde taşıdığı da inkâr edilemez bir gerçekliktir. İtalya kentlerinin başaramadığını 16. yüzyılın sonlarında Amsterdam ve Londra başardı. Nedenleri ve sonuçları tarihçiler tarafından en çok araştırılan ve tez konusu olan alandır. Oldukça da aydınlatılmıştır. Nedenlerini kısaca sıralarsak:

1- Tüm eski uygarlık alanlarının Atlas Okyanusuna en geç ve en zayıf ulaştıkları Kuzeybatı Avrupa'nın ucunda yer almaktadırlar.

2- Avrupa'nın üç büyük gücü olan Fransa, Avusturya ve İspanya Krallıkları kendi aralarında Avrupa üzerinde egemenlik savaşı yürütmektedirler.

3- İtalyan kentleri kadar tehlikeli görülmeyip üzerlerine birleşik ve yeterli güçle gelinmemektedir.

4- Reformasyonun Kuzey Avrupa'daki yayılmasında öncülük yapmaktadırlar.

5- Atlas Okyanusu kıyılarında olmaları uzak ve yakın ticarette büyük avantaj sağlamaktadır.

6- İtalyan kentlerinin bütün maddi ve manevi kültürlerini transfer etmişlerdir.

7- Feodalizmin hem maddi hem de manevi kültürü bakımından zayıf olduğu alanların başında gelmektedirler.

8- Ulaşım, tarım ve endüstrinin kapitalistleşmesini engelleyecek güçlü bir feodalizm oluşmadığı gibi, uygarlaşma birçok bölgede belki de ilk defa kapitalistik nitelikte gelişmektedir.

Sayısını daha da arttırabileceğimiz bu nedensel etkiler coğrafi konumla yakından bağlantılıdır. Jeostrateji ve jeopolitika gerçekten en elverişli bir konum arz etmektedir. Bu konumun toplumsal koşullarla birleşmesi başarıyı mümkün kılmıştır.

Avrupa ve Asya, hatta Afrika birleşik üç kıtadır. Afrika'nın son buzul dönemine kadar insanlık serüveninde öncü konumda olduğu antropolojinin önemli tespitlerindendir. Öncü coğrafya daha sonra Toros-Zagrosların çok çekici mümbit eteklerinde neolitik devrim olarak el değiştirdi. M.Ö. 15000'lerden M.Ö. 4000'lere kadar bu dağ etekleri daha sonra uygarlık olarak gelişecek süreç için ne gerekiyorsa hepsini üretti: Maddi ve manevi kültür olarak. Neolitik devrime tarihin en büyük devrimi demek yerinde bir tespittir. Dicle ve Fırat suları bu dağlardan ve eteklerinden sadece en verimli toprakları Haliç deltasına yığmadılar; ilk gemiler ve gemicilik zanaatıyla kendilerini ve tüm kültürel değerlerini de taşıdılar. Eridu ve Uruk kentleri ilk uygarlık serüvenine başladığında, aslında bu kahırlı yolculuğun değerlerini sentezleştirmişlerdi. Büyüme kutsal ırmakların kenarından okyanusa döküldükleri ağza kadar bir nehir akışı gibi devam ediyordu. Kesintisiz ve büyüyerek.

Uruk sıradan bir insanlık kültürü değildir, yeni bir mucizenin başlangıcıdır. Uruk Tanrıçası İnanna'nın sesi halen tüm destanlar, şiirler ve türkülerin ana kaynağıdır. Bu ses bu muhteşem kültürün sesidir; çirkin erkeğin henüz lekeleyemediği kadının sesidir aynı zamanda. Uruk kültürü kendi coğrafyasında çiçek açtı. Peş peşe kurulan kentler çığ gibi arttı. Bir kent kuşağı oluştu. Güçlü ve kurnaz adam bu sefer asıl birikim kaynağını kentin artan ticari olanaklarında gördü. Dağ eteklerine kadar tersinden bir kültürel akış başladı. Bu süreç neolitik coğrafyasının kent tarafından yutulmaya başlandığı süreçtir. İnna-na'nın giderek kısılan sesi, etkisizleşen kadının sesidir. Güçlü ve kurnaz adamın artık sesi de gürdü. Sümer dilinin ön takıları dişil karakterdedir. Bu husus dilin oluşumunda kadının rolünü gösterir.

Güce dayalı uygarlığın coğrafi serüvenini burada açma gereği yoktur. Fakat yazılsa iyi olur. Ama bir ana nehir gibi aktığını ve binlerce kilometrelik engebeli arazileri aşarak, yeni bir kültürü arkada bırakıp, en son Amsterdam ve Londra kıyılarında simgesel olarak Atlas Okyanusuna döküldüğünü belirtmekle yetinelim.

Tüm çağlardan ve coğrafyalarından alınan maddi ve manevi kültürün en son bu iki kentin öncülüğünde modern kapitalist ekonomiyi ve ulusu tarih sahnesine çıkardığı açıktır. Aynı bölgeler neolitik kültürü de en geç alan bölgeler konumundaydılar. Coğrafyayla kültür arasında şu tür bir ilişkiyi hep görüyoruz: Eski kültürün köklü olduğu alanda yeni bir kültürün oluşumu çok zordur. Eski kültür yeniyi kolay kolay kabul etmiyor. Kendini savunuyor ki, bu da anlaşılır bir husustur. Ortadoğu'da eski uygarlık kültürünün yeterince işgal etmediği tek alan Arabistan Yarımadasının iç bölgeleriydi. Bu coğrafi boşluk İslâm'ın sosyal coğrafyasını oluşturdu. Bu coğrafya olmasaydı İslâm da olmazdı.

Kuzey Avrupa ve iki uç ülke (Ülke kavramı ulusal sınır anlamında bu dönemde yeni yeni ortaya çıkmaktadır) olan İngiltere ve Hollanda eski uygarlıklar açısından boş denecek kadar bakir topraklardır. Yeni bir tohumun atılması durumunda en iyi yeşerebilecek alanlar olmaları bu özellikleri nedeniyledir. Derinliğe kök salma ve kalıcı olma şansı yüksektir.

Kapitalist ekonominin bu tohumu atılmış ve iyi tutmuştur. Uruk kültürünün bir kıyıdan diğer bir kıyıya taşınan son mirasıdır. Bu mirasın taşıyıcıları hep tüccarlar olmuştur. Denilir ki, tüccarlar kârın bol ürediği alanları iyi sezen insanlardır. Güç odaklarının ufkunda yer almayan bir nevi marjinal bölge konumları ve uzun yol avantajlarının şansın olumlu yönde tecelli etmesine yol açtığını önemle belirtiyorum. İtalyan kentlerinin tüm kapitalistik bulgularına ve İspanya ve Portekiz armadalarının keşfettiği coğrafi yollara korsanvari konarak öncülük şanslarını pekiştirdiler. Yapılan, bir asimile etme işlemiydi. Avrupa'nın büyük güçler arası iç savaşı dıştan gelebilecek tehlikeyi önlerken, içte yeni ekonominin kesin verimliliği (ucuz işgücü ve hammadde) 16. yüzyılın sonlarında bu coğrafyadaki doğuşu başarılı ve kalıcı kılmaya yeterliydi.

Aralarında sadece bazı biçimsel farklar bulunan bu iki güç, kurdukları ittifakla yeni ekonomiyi dünya çapında temsil etme konumuna geçtiler. Ekonominin yeniliği devletin de kendini yenilemesine, verimli ve başarılı devlet biçimine doğru evrilmesine yol açtı. Ekonomik üstünlük askeri ve siyasi üstünlüğe katkıda bulundu. Tüccar tekelleri ilk defa devlet tekelleriyle ortaklık kurarak (Örnek Batı ve Doğu Hint Kumpanyalarıdır) yarı resmi güce eriştiler. Hep uçlarda ve dehlizlerde

gizlenen, tutunan uygarlık gaspçıları, ilk defa meşruiyetleri tartışılmaz efendiler haline geldiler. Eskinin tüm aristokratik yaftalarını kral ve kraliçelerinin elinden üstlerine taktılar. Nasıl zamanında Uruk aslanının 'Gılgameş'in önünde duracak gücü yok idiyse, en son mirasçıları olan Amsterdam ve Londra yırtıcıları (Aslan demeyelim) karşısında da duracak güç kalmamış gibidir. Kalsa da, tıpkı Gılgameş'in aslanı omzunda tutup boğması gibi boğmaları zor değildir.

Tanrıça İnanna'nın ilk zorba ve kurnaz erkek tanrısı (tanrılaştırılmış egemen erkek), Eridu kentinin koruyucu tanrısı Enki'nin elinden kadın icadı 99 sanat türünün eserlerini kurtarmaya çalışırken yaptığı savaşı dile getiren destanı, aslında ilk ve en etkili destandır. İnanna'nın mirasçısı sayılan İngiltere ve Hollanda kraliçelerinin ise, sanki zorba ve kurnaz erkeğin bütün çirkinliklerinin kadında yansıtılmış sembol figürleri olarak biçim kazanmaları, âdeta bütün uygarlık serüvenini özetler gibidir.

E- Tarihsel-Toplumsal Uygarlıklar ve Kapitalizm

Toplumu biçimlendirme eylemi olarak kapitalist sektörün rolünü yorumladığımızda toplum biçimleri sorununa daha somut yaklaşmış oluruz. Şu soruyu cevaplandırmaya çalışıyorum: Kapitalist-ekonomi ve toplum biçimi tarihsel-toplumsal bir zorunluluk mudur? Cevap olarak savunmamın bu bölümü, tarihsel-toplumsal bir zorunluluğun olmadığını göstermektedir. Tarihsel materyalizmin Marksist yorumunun (kaba materyalizm) büyük bir yanlışı ve saptırması tarihsel-toplumsal gelişmede zorunluluk olduğu ideasıdır. Daha da vahimi, toplum biçimlerinin düz çizgisel temelde geliştiği anlayışında olması, Hegel idealizmini materyalizm adı altında sunmasıdır. Bu da Hegelciliğin bir türevi olmaktan başka bir anlam taşımaz. E. Kant'ın çok utangaçça yapmaya çalıştığı şey, bu tür nesnel gelişim anlayışına karşı öznenin gücünü, dolayısıyla ahlâkın bir özgürlük tercihi olarak rolünü belirtmiş olmasıdır. Marksizm özgürlük ahlâkı açısından Kantçılığın da gerisine düşmektedir. Diğer sağ liberal anlayışlardan bahsetmek bile gereksizdir; onlar kapitalizmin doğuşunu sadece bir zorunluluk olarak değil, tarihin son sözü olarak değerlendirirler.

Dinsel gericilikten daha tehlikeli olan ve arkasına en tutucu din olarak pozitivizmi alan bu kapitalizm tanımlamalarının içyüzü açıklanıp boşa çıkarılmadıkça, özgürlük tercihinin herhangi bir şansı ola-

maz. Zaten iki yüz yıllık sosyalizm ve reel sosyalizmin tarihi de kapitalizme soldan destek olma durumunu aşamadığını göstermektedir. Mesele hatanın, yanlışın nerede yapıldığını açığa çıkarmanın çok üstündedir. Paradigmanın kendisi yanlıştır. İçinden ayırt edici bir iki yanlış veya doğrunun olması, paradigmatik açıdan sonucu pek değiştirmez. Topluma düz bir gelişme çizgisi üzerinden yaklaşılıp, her biçim sanki Levhi-Mahfuz'da yazılmış (Tanrı katında çok önceden belirlenmiş) gibi bakılmaktadır: Sırası gelince gerçekleşir. Ortaçağın cüzi ve külli irade tartışmaları bile bu tür pozitivist-materyalist yaklaşımların üstündedir. Sosyalizm uğruna verilen büyük mücadelelerin yenilgisinde belirleyici etken, topluma ilişkin bu paradigmatik yaklaşımdır.

Bundan önceki başlıklar altında yaptığım tanımlamaların bu yaklaşımların tamamen dışında olduğu açıktır. Kapitalizmi zorunlu bir toplumsal aşama olarak görmek şurada kalsın, bu yaklaşımın kendisi ya bilerek ya da bilincinde olmadan bu sistemin etkisi altındadır ve propagandasına alet olmaktadır. Sonda söyleyeceğimi önceden söyleyeyim: Kapitalizm bir toplum biçimi olamaz. Toplumu etkilemek ister, etkili olur ama toplum biçimi olamaz. Kapitalizm dört yüz yıldır dünyaya egemen olan tek biçim değil midir diye sorulabilir. Egemen olmak ayrı bir husus, biçim olmak ayrı bir husustur. Tarih üç toplum biçimini veya tarzını tanımaktadır: İlkel klan toplumu, sınıflı devlet veya uygarlık toplumu, demokratik çoklu toplum. İlkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplum gibi çizgisel ilerlemeci yaklaşımlar fazlasıyla dogmatiktir. Diğer bir deyişle idealist ve kadercidir. Daha da önemlisi, üç toplum tarzı da düz çizgisel bir doğrultuda ilerlemez. Derinleşen ve genişleyen döngüsel bir sisteme daha yakındır. Diyalektik işleyişi kabul etmekle birlikte, uçların birbirini yok ederek ilerlemesi gibi bir yorumu doğru bulmadığımı açıkça belirtmek durumundayım. Tez, antitez ve sentez yöntemini esas alan yaklaşımlar evrenin işleyiş esaslarını açıklamada elverişli bir mantık aracı olabilir. Ama çok zengin, farklılığı mümkün kılan, karşılıklı beslenmeyi tanıyan bir diyalektik ilişki tarzı veya kavrayışı doğanın diyalektik işleyişine daha yakındır veya açıklayıcı niteliktedir.

Unutmamak ve farkında olmak gerekir ki, evrende en küçük zerreciklerden kozmos seviyesindeki bütünlüğe kadar oluşumu mümkün kılan ikilemlerle bunların karşılıklı ilişki ve etkilemelerinden doğan, her ikisini bağrında taşıyan, fakat ikisinin de toplamından farklı olan

bir oluşum tarzı esastır, evrenseldir. Tüm değişim ve gelişimin temelinde bu tarz oluşumu görmekteyiz.

Toplum da bu oluşum tarzının dışında bir varlık değildir. Aynı tarzın oluşum diline sahiptir. Özcesi, ikilemleri sürekli oluşturur. Bundan ikisini de bağrında taşıyan ama toplamlarını aşan yeni farklı oluşturmalara imkân tanır. Toplumların değişim ve gelişimlerindeki diyalektiği böyle algılamak, somutun bilgisine daha fazla sahip olmamızı sağlar. En küçük birimlerden bütünleşmiş biçimlerine kadar toplumsal gerçekliğe bu diyalektik anlayışıyla yaklaştığımızda, yorumlama ve algılama gücümüzün daha insani özelliklerimizi (özgür insan potansiyeli) harekete geçireceğini belirtebilirim. Bu durumda hem toplumu bireyde somutlaştırarak sorumlu özgür bireyi geliştirebiliriz, hem de özgür bireylerden etkilenmiş toplumu daha çok özgürleştirebiliriz. Özgürleşme imkânı en iyi eşitlik ve demokratikleşme potansiyeline ve şansına sahiptir.

Tekrar belirtmeliyim ki, toplumsal gerçekliğin üçlü dinamiğini dile getirirken yeni bir keşifte bulunmuyorum. Sadece evrensel oluşum dinamizmini topluma uyarlamaya çalışıyorum. Neden üçlü dinamizmler diye bir soru sorulursa VAROLUŞ'tan ötürü derim. Eğer var olmak da bir sorun olarak cevabını bulmak isterse, o zaman neden varız sorusuna atlamak gerekir. Fakat var olmak bence tartışılmaz. Varlık olmasaydı, zaten bu soru ve sorunlara da hiç gerek kalmayacaktı. Olmayan bir şeye yer olmaz. Olmayanlık durumunda sadece oluşumsuzluk, hiçbir şey olmamaktan bahsedilebilir ki, bu da saçmalık dediğimiz şeydir.

Eğer varlığı, varoluşu kabul ediyorsak, oluşum tarzından bahsetmemiz anlamlıdır. Yaşamın tüm anlamı, düşüncenin tüm gelişimi üzerinde yoğunlaşanlar, değişim ve gelişimin oluşumdan kaynaklandığını sezmişlerdir. Bu temelde mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel düşünme kategorilerinde muazzam bir külliyat oluşturmuşlardır. Herhalde bu külliyatları inkâr edemeyiz. Hepsi de esasta oluşumu cevaplandırmak istemiştir. Bunun için kimi mitolojik kimi dinsel yönteme başvurmuş, bunlar yetmemiş, imdada felsefe ve bilim kategorileri yetişmiştir. İşlevsellikleri aynı, fakat cevapları farklıdır. Oluşumun nedeni, nasılı ve amaçları hep sorulmuş, her kategori kendi disiplinine göre cevaplar üretmeye çalışmıştır. En iddialı disiplin olan bilim, oluşumun üçlü dinamiğini önemli oranda aydınlatmıştır. Madde-enerji, parçacık-

dalga mekaniği kuantumlar düzeyine taşırıldığında (hem teorik hem de deneysel) ikilemin hep oluşumlara yol açtığını, bu oluşumların ürünü olan sonucun hep içinden çıktığı ikilemin (Madde-enerji, parçacık-dalga akımlarının evrenselliği vardır) izini taşıdığını, ikisinin üçüncü içinde devamını sürdürerek farklılaştığını, değişimin gelişme veya tersine gerileme biçiminde olduğunu, varlık dinamizminin temel karakteristiğinin bu tarz olduğunu kanıtlamıştır. Yeniden kanıtlamaya da gereksinim yoktur.

Kendimize bakalım. Baba ve annenin çocuğu, anne ve babaya çok benzeyen, ikisinin kalıtını sürdüren, ama bunu farklılaşarak (Bu farklılaşma çok yavaş seyreder. Doğanın her olayında farklılaşma böyledir) yeni bir biçimde temsil eden bir oluştur. Ezeli oluşun bir zerreciği olarak da yorumlanabilir. Oluşum ancak bu tarzda olmakla aslında varlık savaşını kazanıyor. Nedir varlık savaşı? Var kalmak nasıl oluyor? Var kalmak kendini değiştirerek sürdürmektir. Niçin? Belki de var olduğunu kanıtlamak için, değişerek var olmanın tanrısallığını, ihtişamını seyre dalmak için!

Saçmalık şuradadır: En yakınımızdaki oluşları gözleyerek sağlam bir mantık edinmemiz gerekirken, neden bu asli hakikatten bu kadar uzaklaşabildik veya uzaklaştırıldık?

Eğer bu saçmalığı aydınlatırsak, esas meseleye gelmiş olacağız. Toplumsal olgunun işleyiş karakterini daha doğuşundan itibaren saran anlatım ağlarını, örüntülerini ve örtülemelerini söz konusu ediyorum. Toplumsallık neden bu örtülemelere ihtiyaç duydu? Zekâ bu gelişmeler karşısında neden duygusal ve analitik boyutlara bölündü? İşlevleri neler oldu? Verilecek doğru cevaplarla toplumsallığımızı olduğu ya da olmasını istediğimiz gibi yorumlayıp değiştirebileceğiz. İnsan, özne olarak, YORUMLAYIP İSTEDİĞİ BİÇİMDE DEĞİŞTİRME özelliği olan bir varlıktır. Yorumlama ve arzu (diğer bir deyişle düşünme ve duyumsama, isteme) oluşum dinamizmine ne kadar denk düşerse, yeni biçimin gelişme şansı da o kadar yüksek olur. Ne kadar uzak düşerse, toplumsallıkta o kadar ya tutuculuk ya da gerileme yaşanır. Duygusal ve analitik zekânın gelişimi bu sorunlar etrafında gerçekleşir.

Epeyce felsefi yoruma kaçan bu bölümü burada kapatmalıyız. Bu hususları daha çok savunmamın **Özgürlük Sosyolojisi** adlı cildinde açımlamaya çalışacağım.

Klan diye adlandırdığımız toplumsallık, şüphesiz ki durağan bir oluş değildir. Türün diğer insanımsı primatlardan farkını geliştirmesi, klan toplumunun da gelişmesidir. Temel sorunu var kalmaktır. Genel olarak da bir toplumun (binlerce topluluğun toplumu) sorunu öncelikle var kalmak, ayakta durmaktır; kendini toplum olmaktan çıkarmak isteyen güçlere karşı varlığını savunmaktır. Her zaman ve her yerde toplumların bu sorunu vardır. Bu savunma bazen tehlikelere, risklere karşı öz savunma biçiminde varlığını koruma hedefine kilitlenir. Bazen elverişli, simbiyotik, karşılıklı gelişmeye fırsat tanıyan yararlı bir ortam ve varlıklar olur. O zaman da o yerde pozitif gelişme hız kazanır. Türün, klan veya toplumun maddi ve manevi kültürce zenginleşmesi yaşanır. Son dönemin sosyolojik kavramları olan 'ben ve öteki' ikilemiyle anlatmaya çalışırsak, 'ben'ler tehlike, risk arz eden 'öteki'ler karşısında öz savunmaya geçerler. Ya ötekini yenip gelişmeye devam ederler, ya denge durumunda kalır ve varlıklarını korurlar ama gelişmeleri yavaşlar, ya da yenilgiyle karşılaşırlar, yenilgi düzeyine göre varlıklarını kısmen veya tamamen yitirirler. O zaman kendilik olarak varlık olmaktan çıkar, başka varlığın nesnesi olurlar. Ya da asimile edilerek, başkası olarak var olmaya devam ederler. Bu durumda çarpık veya yozlaşmış var olmalar denilen kategoriler oluşur.

Daha somut olarak, varlığını korumak isteyen toplum daha basit oluşum düzeylerinde iken bir yandan yırtıcı hayvanlara av olmamak, diğer yandan iklim koşullarından, yetersiz besin ortamlarından ve hastalıklardan korunmak için doğal koşullara karşı hep mücadele içinde olur. Tehlikeler varlığı tehdit ederken, elverişli koşullar olumlu geliştirir. Büyük kısmı Afrika'da, yaklaşık son bir milyon yılı da Asya ve Avrupa'da geçen bu serüven temel halkalarında sınırlı da olsa aydınlatılmıştır. Birbirine benzeyen, henüz simgesel dili geliştirmemiş ve yüz kişiye varmayan sayısal nicelikteki bu toplumsallık, ağırlıklı olarak biyolojik özelliklerinin etkili olması, ama daha çok da topluluk pratiği nedeniyle ana-kadın etrafında oluşur, kümeleşir. İlk dillerin dişil ekli yapısı da bu gerçekliği doğruluyor. Toplumun anacıl karakterini göz ardı etmemek gerekir. Ana-kadını bir şef, bir otoriteden ziyade, yaşam tecrübesi ve çocuğu beslemesiyle doğal bir 'idari' güç odağı olarak görmek önemlidir. İlk ev düzeneğine benzer yerleşimlerde odak konumu ve çekiciliği daha da artar.

Babalık kavramı çok sonradan ortaya çıkan bir sosyal ilişki olup, uzun aşamalar boyunca toplum bu kavramdan yoksundur. Miras kurumu ve mülkiyet düzeni ortaya çıktıktan sonra ataerkilliğe bağlı olarak gelişir. Çocukların aidiyeti ve dayılık, yani ana-kardeşliği daha erken ortaya çıkan kavramlardır. Besin toplayıcılığı ve sınırlı ölçüde avcılık, maddi ihtiyaçları giderme biçimleridir. Klanın üyesi olmak yaşamın en önemli güvencesidir. Klan toplumundan dışlanmak veya tekleşmek büyük ihtimalle ölümle sonuçlanırdı. Klana sağlam bir toplum çekirdeği olarak bakmak gerçekçidir. Toplumun en asli biçimidir.

Uzun gelişim aşamalarından sonra coğrafyanın da elverişliliği sayesinde neolitik toplum aşamasına geçildiğini, bunun ana nehir olarak Toros-Zagros dağ sisteminin elverişli ortam sunmasından kaynaklandığını sıkça dile getirdik. Bu aşamanın anacıl toplumun zirvesi olarak da değerlendirilebileceğini, artık-ürün imkânının doğduğunu da sıkça belirttik. Sosyal bilimlerin çoğunlukla ilkel komünal düzen, eski ve yeni taş devri, vahşet düzeni dedikleri bu düzende, bana göre komünal anacıl-toplum demenin daha anlamlı olabileceği bir aşamalar serisi söz konusudur. Bu, insan toplumunun toplam yaşam süresinin neredeyse yüzde doksan dokuzluk kısmını teşkil eden bir aşamadır. Küçümsememek gerekir. Komünal anacıl toplumun bağrında artık-ürün ve diğer kültür değerlerinin birikmesi karşısında, hep yanı başında avare avare gezen, bazen başarılı avcılık seferleriyle gittikçe güç kazanan güçlü ve kurnaz erkeğin bu toplumsal düzen üzerinde ilk egemenlik arayışına yöneldiğini çıkarsamak zor değildir. Birçok antropolojik belirti ve arkeolojik kayıt, gözlem ve mukayese, bakış bu ihtimali güçlü kılıyor.

Ataerkil toplumun şaman + yaşlı tecrübeli şeyh + askeri komutan ağırlıklı oluşumundan da sıkça bahsettik. Bu gelişimde yeni bir toplum biçiminin prototipini aramak daha doğrudur. Yeni toplumdan kastımız, klanın hiyerarşi kazanma durumudur. Hiyerarşinin kalıcı sınıflaşma ve devlet tarzı örgütlenmeye yol açması bu bölünmeyi kesinleştirdi. Sınıf ve devleti tanıyan toplum açık ki nitelik değiştirmiştir. Artık-ürünün armağan olmaktan çıkarılıp değişim malı halinde metalaştırılarak pazarda alışveriş konusu yapılması bu değişimin temel dinamiğidir. Toplumda pazar-kent-ticaret üçlüsünün kalıcı bir unsur olarak devreye girmesiyle birlikte devletleşme ve sınıflaşma daha da ivme kazanır. Zaman ve mekân koşullarında bu gelişmenin

nasıl seyrettiğini de sıkça işlediğim için tekrarlamayacağım. Farklı anlatımlar olarak çeşitli sosyolojiler bu yeni topluma sınıflı toplum, kent toplumu, devletli toplum, köleci, feodal ve kapitalist toplumlar gibi kavramlarla karşılık vermeye çalışmışlardır. Sınıfsallık, kentlilik ve devletlilik daha bariz ve kalıcı özellikler olduğundan, daha çok da bu süreçlere 'uygarlık', 'medenilik' sıfatı tanındığından, bence içeriğine uygun olarak 'uygar toplum', daha da kısaltarak uygarlık demek uygun düşer.

Fakat dikkatten kaçmamış olmalı ki, uygarlık derken toplum etiği açısından bir yücelme ve gelişmeyi değil, düşüşü ve baskılamayı esas nitelik olarak yorumluyoruz. Uygar toplum eski komünal anacıl değer yargılarına, yani ahlâk anlayışına göre büyük bir düşüş anlamına gelmektedir. Bildiğimiz en eski dil olan Sümercede bu ilişki çarpıcı biçimde dile gelmektedir. Amargi kelimesi hem özgürlük hem de 'anaya ve doğaya dönüş' anlamına gelmektedir. Ana, özgürlük ve doğa arasında kurulan bu özdeşlik çarpıcı ve doğru bir algılamadır. Uygar toplumu ilk defa tanıyan Sümer toplumu, Amargi kelimesiyle henüz çok uzaklaşmadığı eski veya komünal anacıl topluma duyduğu özlemi dile getirmektedir. Bu toplumsal altüst oluşu Sümer orijinalinde izlemek hem mümkün hem de çok çarpıcı ve öğreticidir.

Kadın-erkek ilişkisindeki dengenin kadın aleyhine bozulmasındaki yansımalar, İnanna (Uruk koruyucu tanrıçası) ile Enki (Eridu tanrısı) arasındaki diyaloglar biçiminde düzenlenmiş ilk destan denemesinde görülmektedir. Gılgameş Destanından önceki bir destandır. Komünal anacıl düzen veya toplumla hiyerarşik ataerkil toplum (uygarlığa geçiş toplumu) arasındaki kavgayı dile getirmektedir. Sürecin çok adaletsiz ve mücadeleli geçtiği netçe anlaşılmaktadır. Tarihsel veriler Sümer toplumunun ilk aşamasında ilkel demokrasi diyebileceğimiz bir süreci yaşadığına dair argümanlarda sunmaktadır. Yaşlılar meclisi henüz ataerkil bir düzene dönüşmemiştir. Çok canlı geçen tartışmalar bir nevi demokrasiye işaret etmektedir. Tanrı buyruğu (Aslında güçlü ve kurnaz adam gibi maskeli bir tipten kaynaklanan tek taraflı askeri-despotik düzen ilkesi) türünden kavramlar henüz oluşmamıştır. Zaten İnanna Destanındaki söyleşi tarzı çok canlıdır ve toplumda olup biteni, adaletsizliği, kadının ve birikimlerinin, çocuklarının başına gelen felaketleri anlatmaktadır. Belgeler daha fazla olsaydı, güçlü bir olasılık olarak Atina demokrasisini (köleci sınıf demokrasisi) çok aşan

bir demokrasiye geçiş aşamasının da bulunduğunu görebilir, fark edebilirdik.

Uygar topluma geçişin aynı zamanda demokratik topluma geçişle iç içe oluştuğunu teorik olarak kestirmek mümkündür. İlk ihtiyar meclislerindeki sert tartışmalar demokratik toplumun ayak sesleri, ilk yansımalarıdır. Tüm toplumların bu aşamasında benzer bir ikileme daha tanık oluyoruz: Demokratik toplum ve uygar toplum ikilemi; daha anlaşılır bir somutluk biçiminde devlet ve demokrasi ikilemi. Devletin olduğu her yerde demokrasi sorunu vardır. Demokrasinin olduğu her alanda da bir devletleşme riski vardır. Demokrasi bir devlet biçimi olmadığı gibi, demokrasi olarak devlet kavramı da yanlıştır. İkisi arasındaki ilişkinin niteliğine çok iyi dikkat etmek gerekir.

Tarih boyunca üzerinde oynanan bir ikilem de bu olmuştur. Gelişenin (eski toplumun bağrından) demokrasi mi yoksa devlet mi olduğu büyük tartışmalar ve çarpıtmalara yol açmıştır. Demokrasi ve devlet iç içeliği, sürecin çok kavgalı, çekişmeli ve savaşlı geçtiğini göstermektedir. Örneğin en iyi bildiğimiz İslâm örneğinde demokrasi-cumhuriyet ve saltanat tartışma ve kavgaları çarpıcı ve nettir. Hz. Muhammed'in **Medine Mukavelesi** sanki J. J. Rousseau'nun **Toplumsal Sözleşme**'si gibidir. Kuran ve hadislerde bu açıkça gözlenebilir. Fakat yanı başlarında çok güçlenmiş olan aşiret aristokrasisi, özellikle Kureyş kabilesinin hiyerarşik düzeni açıktan Bizans ve Sasani örneğine benzer bir saltanat arayışındadır. Daha Hz. Muhammed zamanında bu kavga vardır. Zaten Mekke ile Medine arasındaki kavganın bir anlamı da yeni düzen cumhuriyet mi (Arapça halk demokrasisi demektir), yoksa saltanat mı (babadan oğula geçen monarşik düzen) olacak kavgasıdır. Hz. Muhammed'in Mekke'den kaçışıyla (M.S. 610) başlayan bu kavgalı süreç, Hz. Ali'nin 661 yılında aynı şiddete benzer bir çatışmanın bugün de yanı başında geçtiği Kufe'de öldürülmesi ardından saltanat yanlısı Muaviye kliğinin bu elli yıllık kavgadan zaferle çıkmasıyla sonuçlanmıştır. O dönemde çok güçlü olan aşiret hiyerarşik düzeni cumhuriyete, daha doğrusu ilkel bir demokrasiye bile şans tanımamaktadır. İslâmiyet'i bir de bu açıdan gerçek bir sosyolojik araştırmaya tabi tutmak hayli çarpıcı ve ilginç sonuçlar verecektir!

Tarih diğer çarpıcı bir örneği İran Pers İmparatorluğu kurulurken de sunmaktadır. Persler uzun bir tartışma ve kavgadan sonra Med Konfederasyonunun mirasını imparatorluğa çevirdiler. Bunda Aka-

menit sülalesi belirleyici rol oynamıştır. Medyalı rahiplerin önderliğinde gelişen direnişlerle M.Ö. 560'lardan 520'lere kadar çok şiddetli bir dönemin geçtiğine dair pek çok gösterge vardır. Sahte Kambiz olayı bu konuda en çarpıcı örnektir. Hâlbuki daha önceki Med Konfederasyonunun kuruluşu tipik bir ilkel demokrasi örneğidir. **Heredot Tarihi** bu konuda ilginç anlatımlar sunmaktadır.

Atina demokrasisi diğer iyi bilinen örneklerdendir. Gerek Sparta Krallığıyla gerek Persler ve Makedonlarla yaptığı savaş, diğer bir anlamda demokrasi mi, imparatorluk veya krallık mı savaşıdır. İlkel de olsa, sınıf temelinde de olsa, demokratik toplum mu, uygarlık toplumu mu tartışması ve kavgası hep vardır. Roma'da yaşanan cumhuriyet ve imparatorluk kavgası, başta Sezar olmak üzere en ünlü kişiliklerin bile bu kavgalarda öldürülebileceğini, dolayısıyla şiddetli, savaşlı bir ikilemin var olduğunu gösterir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Hatta konuya ilgimizi yüksek tutabilmek ve kavrayış gücümüzü geliştirmek için Büyük Fransız ve Rus Devrimlerini de bu açıdan tanımlayabiliriz.

Fransız Devrimi (1789) mutlak monarşiye karşı başlatıldı. Cumhuriyetle (radikal toplumsal demokrasi) sonuçlandı. Çok şiddetli bir dönemden, yani devrimci terör döneminden geçti. Triumvira döneminden sonra Napolyon İmparatorluğu'yla devam etti. Çeşitli geçiş dönemlerinden sonra günümüze kadar beş cumhuriyet ilanı tanıdı. Altıncısı tartışılmaktadır.

Büyük Rus Devriminde (1917) perde daha radikal bir demokrasiyle (Sovyet, şuralar dönemi) açıldı. İç savaşta devrimci diktatörlüğü tanıdı. Stalin döneminde diktatörlük kalıcılaştı. 1989'da Fransız Devrimi'nin iki yüzüncü yıldönümünde tekrar demokrasiye döndü. Halen demokrasisini geliştirmek istiyor. Kapitalistik modernizm döneminde benzer yüzlerce örnek neredeyse her yıl yaşanmaktadır.

Bu kısa örneklerle anlatımı iki ilişki yumağı, uygarlık ve demokrasi odaklaşması arasındaki çelişkili, gergin ve kavgalı ortamı, alanı yansıtmak açısından sundum.

Dikkat edilmesi gereken diğer en önemli bir husus, iki yeni toplumun da komünal toplum üzerinde varlık bulmaya çalıştıklarıdır. Tanımladığımız gibi, komünal toplum halen devam eden, toplumların tüm dokularında kalıntı halinde de olsa varlığını sürdüren, vazgeçilmez ve insan türünün sonuna kadar kalıcı olacağından kuşku duyulmaması gereken 'ana hücre' toplumudur. Nasıl ki ana hücreler vücu-

dun değişik dokularında bünyeyi besleyip tamir etme, gerektiğinde yeniden inşa etme rolünü oynuyorlarsa, komünal anacıl toplum da tüm ikilemli toplumlarda varlığını benzer tarzda sürdürmektedir. Bünyesinden doğurduğu demokratik ve uygar toplumlarda çatışmalı, gergin, bazen uzlaşmalı da olsa komünal toplumun yok olmadığını ve olmayacağını sıkça vurgulamamın önemli nedenleri ve sonuçları vardır. Yeri geldiğinde sıkça sunmaya devam edeceğim.

Demokratik toplumla uygar toplum arasında hep çatışmadan bahsetmem uzlaşma olasılığını dışlamıyor. Tersine, bu iki toplum arasında uzlaşma esastır; daha doğrusu esas olmalıydı. Bunun başta gelen nedeni de, uçların birbirini yok etmediği bir diyalektik anlayışın da sonucu olarak, demokratik toplumla uygarlık toplumundan biri olmaksızın diğerinin olmamasıdır. Birinin varlığı diğeriyle mümkündür. Vurguladığım gibi, demokrasi ve uygarlık çıkışları aynı komünal ana toplumdan olur. Demokrasi daha çok hiyerarşik üst tabakanın ihanetine, baskı ve sömürüsüne uğramış alt çoğunluğu ve çoklukları kendine esas alırken, uygarlık daha çok üst tabakanın baskı, sömürü ve ideolojik hegemonyasını sürdüren kesimini temel alır. Tabii bu kesimler bıçakla kesilmiş gibi birbirinden ve komünal ana toplumdan kopmazlar. İç içedirler, fakat farklılıkları epey gelişmiş odaklardır.

Bu noktada bir bütün olarak toplum kavramı anlayışını gözden geçirmemiz gereği vardır. Hem de sık sık hatırlamak, bilince çıkarmak kaydıyla. Toplumlar sınıflaşmanın, her sınıf içinde binlerce alt grubun, milyonlarca ailenin, sınıflaşmamış ve sınıflaşmaya karşı direnen her tür topluluğun, küreselleşenler kadar yerelleşen birimlerin, dinlerin, dillerin, siyasilerin, ekonomilerin, aşiretlerin, ulusların, uluslararasıların, kaos ve düzenlerin gergin, dingin, çatışmalı ve dayanışmalı bin bir çeşitten ilişki ve çelişkilerin iç içe geçtiği, teklik biçiminde değil tekillerin binlercesinin bütününün bütünü olarak anlaşılmalıdır. Bu büyük karmaşa içinde demokrasi ve devlet birbirini dengelediği oranda barışa yakın bir toplumsal düzen oluşur. Tam barış hali ancak devletsizlik hali gerektirir ki, teorik olarak düşünülse bile, pratikte henüz bundan çok uzağız.

Tüm toplumu, hatta devlet toplumunu da kapsayan uzun süreli bir demokratik yaşam ancak tam barışa götürebilir. Var olan tarih momentinde söz konusu güçlerin (devlet ve demokrasi güçlerinin) denge durumuna dayalı çatışmasız süreç olarak barışlardan bahsedebili-

riz. Demokrasi devleti tamamen yutmak isterse, mevcut tarihsel momentte daha çok kaotik özellikler ağır basar. Birçok ülkede yaşanan deneyim bunu gösterir. Devlet sürekli demokrasisizliği dayatırsa despotik diktatörlük sistemleri oluşur ki, yine mevcut tarihsel momentte sonuç kaostur. Tarihsel süreç de denilen uygarlaşma yaklaşık beş bin yıldır devam ediyor. Demokrasi daha sınırlı yaşama şansı buldu. Ama toplum ezici çoğunluk ve çokluklar olarak hep demokrasiyi bekledi. Onun için mücadele etti. Belki binlerce yıl geçse de, aynı biçimde olmasa bile, bir tür olarak devlet ve demokrasiler iç içe yaşamaya devam edeceklerdir.

Sorun olan husus devlet ve demokrasiyi ayrıştırmak kadar, nasıl verimli tarzda ya da en azından birbirini inkâr etmeden bir aradalık halinde yaşayacaklarını sistematik kurallarla belirlemektir. Belki de yeni türde anayasalar oluşturmak gerekecektir. Mevcut devlet ve demokrasi iç içeliği tam bir kandırmacadır. Birbirlerinin ayıplarını gizlemeye yarayan, çıplak vücudun ayıplı yerlerini örten asma yaprakları örneğine benzer. Bu durum aşılmadan tutarlı bir devlet ve demokrasi tartışması bile yapılamaz. En modern iki devrim olan Fransız ve Rus Devrimleri bu konuda gelişme ve netlik yaratma şurada kalsın, karmaşayı daha da arttırmışlardır. Siyaset teorisinin en azından demokrasiye açık devletle (kendini demokrasi yerine koymayan ve demokrasiyi yasaklamayan devlet) devleti inkâr etmeyen (kendini hızla devletleştirmeyen ve devleti hep yıkılması gereken engel olarak görmeyen) demokrasiyi içerik ve biçim açısından doğru belirlemesine şiddetle ihtiyaç vardır. Teoriye gerçekten ihtiyaç vardır; fakat pratik ortamın karmaşa haline cevap veren teoriye ihtiyaç vardır. Devlet ve demokrasinin daha az çatışmalı ve birbirlerini daha verimli kılacak biçimlerinin hem çok gerekli hem de mümkün olduğuna, ihtiyaç duyulan en güçlü siyasi olasılığın bu temelde geliştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Mevcut devletler özde demokrasiyi tanımıyor. Devletler çok hantal ve dev cüsselidir. Demokrasiler ise birer devlet karikatürü olarak çok çarpık ve işlevsizdir. Siyaset felsefesi ve pratiğinin en temel meselesinin bu olduğu kuşkusuzdur.

Tekrar belirteyim, birçok yenilik içeren bu hususları **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunmamda genişçe tartışacağım.

Geleneksel liberal ve sosyalist paradigmalardan farklı bir paradigmayı, bir ana teorik çerçeveyi sunduğumun farkındayım. Daha da

içerik kazandırmaya çalışacağım. Bu kısa çerçeveyi bir ‘toplum biçimi’ olarak kapitalizmi nereye ve nasıl oturtacağım sorusuna yanıt vermek için çizdim. Açık ki kapitalizmi salt bir ekonomik biçim olarak görmediğim gibi, bir toplum biçimi olarak da değerlendirmiyorum.

Öncelikle kapitalist ekonomi denilen ilişkiyi bir uygar toplum bütünlüğü içinde görmeye çalışalım. Kapitalist ekonominin, değişim ekonomisi de denilen metalaşmanın pazar ilişkisi ve rekabetinin üstünde tüneyen ve esas olarak fiyatlarla oynayarak ve farklı alanlar arasında oluşan farklı fiyatlardan yararlanarak kurulan bir tekelcilik kazancına dayandığını iyi kavrayıp özümsemek gerekir. Aslında değişim değeri yaratan bir sektör olmadığını da bu tanım gereği iyi anlamalıyız. Genel ekonomik yaşamın çok cüzi bir kısmıyla ilgilidir. Ama stratejik konumu nedeniyle bu belirleyicilik sağlayan bir cüz ’iliktir. Çok az kişinin elinde çok büyük ölçüde biriken bir değişim değeri toplamıdır. Dolayısıyla hem arz hem de taleple oynama gibi bir stratejik üstünlüğü vardır. Unutmamak gerekir ki, bu üstünlük o güne kadar devletlerde de yoktur. İlginç olan, bu üstünlüğün doğuşu ve kullanılış tarzıdır. Doğuşunu az çok anlıyoruz. Kullanılışı sürekli sermayenin büyümesine dayandığı için çok daha çarpıcı ve toplumu altüst edicidir. Buna devrimci demek topluma, özellikle tarihsel-demokratik topluma ihanetle özdeştir.

Sermayenin kendini büyüterek (ekonominin süpermenleri olan ekonomi-politikacıların kanun adının kutsiyetinden de yararlanarak cilalayıp sundukları meşhur kâr kanunu) kullandırılmasının en ince ve kılıfına uydurularak yapılmış bir talan olduğunu ekonomi-politik bilimi ne zaman itiraf edecek? Güçlü ve kurnaz adama neden kapitalist demiyorum? Çünkü el koyuşu açık güce ve savaşa dayalıdır da ondan. Savaşın tuzak demek olduğunu tabii unutmuyoruz. Hukuka, dine uydurmaya, kılıfa büründürmeye gerek duymaz. Yalnız şu noktada kapitalist ekonominin hakkını teslim etmek gerekir: Kendinden önceki devlet-ekonomi ilişkisi cebren el koymaya dayanıyordu. Hiyerarşinin örf hukuku ve geleneği, mensup olduğu dinin “Kâfirin malı helaldir” kuralı açık gaspa ve ganimeti hak bellemeye cevaz veriyordu. Yani güçlü ve kurnaz adam artık devlet oluyordu. Kapitalist ekonomi bu noktada klasik devletten ayrışır. Zıtlaşır demiyorum. Uygar toplumun gelişim düzeyi ganimet türü bir talanı verimli kılmadığında bu sektöre gün doğar. Zaten köleci ve feodal devletin verimsizleşmeye

(açık gasp, talan demek olan ganimet hakkı verimli olmadığında, toplumun iliklerini kurutup artık-ürün üretemez sınırlara taşıdığında) başladığı an ve süreçlerde devreye girmesi bu farkı ortaya çıkarıyor. Kendine yeni bir ekonomik düzen yaftasını vurma şansı tanıyor.

Köleci devlet tekeli ilk çağlarda çok verimlidir. Firavun piramit mezarlarına, Greko-Romen kent kalıntılarına baktığımızda bu durum kendini açıkça gösterir. Kapitalistik sektör bu dönemde de vardır ama çok sınırlıdır. Devlet tekelinin verimliliği ona, o sektöre gelişme şansı tanımıyor veya çok az tanıyor. Köleci çalışma düzeni verimsizleştiğinde feodal çalışma düzeninin yaygınlaştığını biliyoruz. Köleci uygarlığın neden verimsizleştiğini çözümlemek konumuz değildir. Bu uygarlığın çok uzun süren (M.Ö. 4000 - M.S. 500) çalışma ve yaşam anlayışıyla, geniş mekânlara yayılımıyla, muazzam masraflı yapısıyla, zorla daha fazla alan ve köle insan elde edilişinin sınırlarının tükenmesiyle, içten ve dıştan binlerce demokratik ve özgürlük karakterli direniş ve isyanlarla aşıldığını belirtmekle yetinelim.

İnşa edilen ve daha çok İslâm Ortadoğu'suyla Avrupa Hıristiyanlığınca temsil edilen uygarlık toplumu, mirasını devraldığı Greko-Romen ve onun da üzerine kurulduğu Sümer ve Mısır uygarlığına nazaran farklı bir meşruiyet ve sömürü tarzına dayandı. İki dinin güçlü bir meşruiyet sunduğu uygar toplum köleye nazaran biraz kendisinin olan serf köylüyle kendini yenilemeyi başardı. Şüphesiz üç yüz yıl boyunca yoksulların vicdanı olan Hıristiyanlığın uzun bir süresiyle İslâm'ın farklı mezhep örtüsü altında süren eşitlik ve özgürlük mücadelesi, dolayısıyla demokratik toplum çabaları ve arayışları, uygarlığın hem kendini yenilemesinde hem de daha taşınır kılınmasında başat rol oynar. Uygarlık ideologlarınca iddia edildiği gibi bu durum uygarlığın yüceliğinden ve onurlu gelişiminden kaynaklanmıyor. Bazı kazanımları olsa bile, eski komünal toplum kalıntıları, aşiretlerin, kavimlerin, kaçan kölelerin ve yoksulların binlerce direniş ve isyanlarıyla bu evreye erişildi.

Uygar toplumda baskı ve sömürünün yeni meşruiyet araçlarıyla yenilenmesi, temel araçları olan sınıf, kent ve devletin de yenilenmesini sağladı. Serf-senyör, kent-pazar, devlet-kul ilişkilerinin yeni ortamında kapitalist öğelerin gelişmesi kolaylaştı. Çin'den Atlas Okyanusuna kadar pazar etrafında gelişen kentler, meta üretiminin hızlanmasını ve değişimin derinlik ve genişlik kazanmasını beraberinde

getirdi. Pazarlar arasındaki fiyat farkı tekelci tüccar kârlarının görülmemiş seviyelere ulaşmasını sağladı. Kentlerin ilk defa kırsal alan karşısında denge sağlaması imkân dahiline girdi. İslâm uygarlığı Uzakdoğu ile Avrupa arasında bir nevi ticaret uygarlığıydı. Ticari açıdan Avrupa için ne gerekliyse onu sundu. Hem maddi hem de manevi kültür olarak. Uygarlığın diğer temel araçları zaten ilkçağdan beri sunulmaktadır. Kent, sınıf ve devletin taşınması İslâmiyet ile sona eriyor. Şüphesiz Araplar ve Yahudiler bunda başrolü oynadılar. Antikçağda Greko-Romenlerin yarım bıraktığı işleri Arap ve Yahudi bilgin, zanaatkâr ve tüccarlar tamamladılar.

Ortadoğu uygarlığının tek önemli eksikliği, kapitalist sektörün kentleri aşıp bir ülke mekânında başat rol oynayamaması, Amsterdam ve Londra'nın başardığını başaramamasıydı. Avrupa'nın mutlakıyet rejimlerinden daha ezici bir merkezî despotik otorite bunda başrolü oynadı. Çin ve Hindistan'daki siyasi yapılanmalar Ortadoğu saltanatlarından daha merkezî ve asimetrik ezici bir üstünlüğe sahipti. Japonya kısmen Avrupa tarzı feodal siyasi yapılanmada kaldı.

16. yüzyıla dayandığımızda, kadim Asya uygarlıklarının yeni hamle yapma takatleri kalmamıştı. Cengiz ve Timur'un seferleri, daha önceki Türk boylarının göç ve akınları taze kan verdikleri bu uygarlıkların ömürlerini uzatmaktan öteye bir rol oynamadı. Ne olacaksa bir nevi Asya'nın batı ucundaki yarımadası niteliğindeki Avrupa'da olacaktı. Yeni uygarlık laboratuvarı orasıydı.

Uygarlıkla birlikte ticaret ve kapitalist sektör Avrupa'ya taşındığında, önlerinde bakir topraklar, taze kent kuruluşları ve toy, yeniyetme bir Avrupa feodalitesi oluşuyordu. Onlara uygarlık bile denemezdi. Hıristiyanlığın onuncu yüzyılın sonlarına dek başardığı şey manevi moral aşıydı. Ortadoğu tarzında kadim bir uygarlık Avrupa'da oluşsaydı, kapitalist uygarlığın gelişme şansı son derece tartışmalı olurdu. Yeni uygarlıklar bakir topraklarda oluşur. Uygarlıklar açısından bu yönü de dikkate almak öğreticidir. Avrupa'daki uygarlık mayalanmasına baktığımızda, ilginç bir boşluk kendini hissettiriyor. Eskinin sürdürülme zorlukları ve yeninin toyluğu (feodalite) üçüncüsüne aradan sıyrılma şansı veriyor. Örneğin İspanya üzerinden Araplar, Balkanlar üzerinden Osmanlılar, Sibirya'nın güneyinden saldıran kavimler ve en son Moğol akınlarının bir kolu Avrupa'da eski tarz bir

imparatorluk kursaydı, tarih acaba nasıl yön alırdı? Demek ki Avrupa için şans da önemli bir faktör olmuştur.

Uygarlık üzerine tüm bu spekülasyonları kapitalistik bir sektörün doğuşuna ve hegemonik bir karakter kazanmasına açıklık getirmek için yapıyoruz. Görüyoruz ki, uygarlıksal gelişmenin kaçınılmaz bir halkası söz konusu bile değildir. Bin bir tesadüfün birleşik etkisiyle ve kadim uygarlıkların yarıklarında ve marjinal bölgelerinde, pazarın üzerinde ve karşıtında para oyunlarıyla sağlanan ve uzak ticaret yollarından, sömürge talanlarından payına düşeni fazlasıyla almış bir grup spekülatör büyük tüccar, Avrupa'nın en iddiasız iki kenti üzerinden önce Avrupa'da, sonra tüm dünya üzerinde hegemonyasını kuracak şansı yakalamış ve müthiş kullanmıştır.

Bütün araştırmalar bu spekülatör grubun son derece tutucu olduğunu, hiçbir yaratıcı fikri ve icadının bulunmadığını göstermektedir. En iyi becerdiği iş para üzerinden para kazanmaktır. Yine kıtlıktan ve savaş rantlarından para kazanmak, dünya genelinde oluşan fiyat farklarından kazandıkça daha çok para kazanmak becerikli olduğu tek toplumsal alandır. 16. yüzyıl başlarının Avrupa'sının diğer ilginç bir özelliği de paranın her şeye hükmedecek bir güce erişmesiydi. Gerçek yönetici ve komutan para olmuştu. Para kimdeyse güç ondaydı. Şüphesiz müthiş metalaşma, pazarlaşma ve kentleşme bunda temel etkendir.

Hiçbir kadim Asyatik iktidar gücünün, sultanı veya imparatorunun, hatta hiçbir Roma imparatorunun metalaşmanın ürünü paraya hükmetme, parayla iktidar yürütme sorunu yoktur. Olsa bile çok sınırlıdır. Varsa dünya hazineleri, onlar da çoktan saraylarına taşınmıştır. Kapitalist sektör başarı üzerine başarı kazandığında, Avrupa kralları kendisinden borç dilenir durumdaydılar. Para-iktidar gücünün farklı bir aşaması söz konusuydu. Siyasi iktidar ilk defa para karşısında diz çökebiliyordu. Bu gerçeklik paranın komuta gücünü devralacak kadar güçlendiğinin de kanıtıdır. Napolyon ordu konusunda "Para! Para! Para!" derken bu gerçeği dillendiriyordu.

Dünya uygarlık tarihinde (Uygarlık karşıtı dünyanın tarihi değil) para etkeninin ağır basması uygarlıkta bir yeniliğe yol açar. Ama temel niteliğinde hiçbir köklü değişikliğe yol açmaz. Kaldı ki uygarlık parayı, pazarı, kenti, ticareti, hatta banka ve senedi yeni tanımıyor ki. Bunların hepsi binlerce yıl önce icat edilmiş araçlardır.

Diğer önemli bir husus, kapitalist sektörün başlangıçta üretimle ilişkisinin olmamasıdır. Hatta küçük ticaretle de ilişkisi yoktur. Ekonominin temel ilişkilerinde herhangi bir keşfi, yeniliği söz konusu değildir. Meta ve değişimin de yaratıcı gücü değildir. Metalaşma ve değişim binlerce yıldan beri sürüp gelmektedir. Eğer illa kapitalist sektörün bir yeteneğinden bahsedeceksek, o da paranın gücünü çok iyi keşfetmesi, kullanması, parayı sermaye haline getirmesi, yani paradan para kazanma sanatını iyi becermesidir. Paranın kazanılacağı kent ve ülkeleri, yol ve pazarları iyi takip etmedeki ustalıkları da tartışılmaz. Bu sektörde yer alanlar para ve mal dolaşım ağlarının uzmanlarıydılar. Avrupa'nın 16. yüzyıl başlarında paranın komutasına girmesini bu grubun ustalığına bağlamak gerçekleri zorlamak olur. Dile getirdiğimiz tüm gerçekler, uygarlıksal gelişmede bu grubun rolünün son derece marjinal olduğunu gösterir. Para ve pazarın kapitalist ekonomik sektörü doğurması bir zorunluluk değildir. Avrupa'dakinin çok üstünde bir para ve pazar gücü Asya uygarlıklarında vardı. Direkt bunlarla bağlantılı olsaydı, öncelikle oralarda doğardı. Kapitalizmin doğuşunun bilim, sanat, din ve felsefeyle bağlantılı kılınamayacağı, bilâkis bu disiplinlerin moral ilke açısından bu doğuşa hep kuşkulu ve karşıt baktığı genel kabul gören bir görüştür.

Her zaman hatırlatmaya çalıştığım bir konudur: Kadın gibi bir güç fazla üretken ve yaratıcı bir özelliği olmayan erkeğin elinde neden bu kadar zavallı duruma düştü ve erkek eline mahkûm oldu? Cevap tabii ki zorun rolüdür. Ekonomi de elinden alınınca, kadın için korkunç bir tutsaklık kaçınılmaz olur. Başına bir erkek çocuk konulsa, kırk yıl karılık yapmak gibi çok düşkün bir sanatı icra etmeye razı edilmiş kadar kendisi olmaktan çıkarılmıştır. Kaldı ki, güçlü erkeğe karılık yapmak daha da korkunçtur.

Paranın, sermaye olarak paranın toplum üzerinde kazandığı gücü bu örnekle kıyaslamanın çok öğretici olduğu kanısındayım. Paranın komuta gücü kazanması, aslında ekonomik bir olgu olmaktan çıktığının da itirafıdır. Usta tarihçi Fernand Braudel, "Kapitalizm pazar karşıtı, dolayısıyla ekonomi karşıtı, hatta ekonomi dışıdır" derken çok anlamlı bir gerçeği dile getirmektedir. Ekonomiyi değişim ve pazar olgusuyla başlattığı için bu yargısı büyük değer arz etmektedir. Her şeyi ekonomiye boğan kapitalizmin ekonomiyle ilgisinin olmadığı, hatta onun can düşmanı olduğu benim de hep dile getirmek istedi-

ğim bir görüştü. İddia ediyorum: KAPİTALİZM EKONOMİ DEĞİL, EKONOMİNİN CAN DÜŞMANIDIR. İleriki bölümlerde bu konuyu kapsamlı ele alacağım. Finans, ekonomi midir? Küresel finans ekonomi midir? Çevre felaketi ekonomi midir? İşsizlik ekonomik sorun mudur? Banka, senet, kur, faiz ekonomi midir? Kanser gibi büyüyen kâr uğruna meta üretmek ekonomi midir? Soru listesi kabarıktır. Hepsine verilecek tek cevap koca bir HAYIR'dır. Formül şudur: Para, sermaye bahane, iktidar şahane! Para-sermayenin son derece hileli oyunlarıyla ne yeni bir ekonomik biçim yaratılmıştır, ne de kapitalist toplum, hatta kapitalist uygarlık diye bir uygarlık biçimi söz konusudur. Ortada tarihin hiçbir döneminde tanık olunmayan bir biçimde toplumun ele geçiriliş oyunu vardır. Sadece ekonomik gücün değil, tüm siyasi, askeri, dinî, ahlaki, bilimsel, felsefi, sanatsal, tarihsel, maddi ve manevi kültürel gücün ele geçirilişi! KAPİTALİZM EN GELİŞMİŞ EGEMENLİKTİR, İKTİDARDIR.

Kapitalizm çağı da denen insanlığın son dört yüz yılına bakalım. Toplumla ilgili egemenlik altına alınmamış, en ince kılcal damarlarına kadar üzerinde iktidar kurulmamış toplumun bir hücresi, dokusu kalmış mıdır?

Kurnaz İngiliz sosyoloğu Antony Giddens, modernitenin üç süreksizliğinden bahseder: Kapitalist üretim biçimi, ulus-devlet ve endüstri. Giddens moderniteyi bu üçayakla tanımlarken görünüşte gerçekçidir. Fakat sanırım bu paradigmayla özünde kapitalizmi anayurdunda kurtarma savaşının yeni bir aşamasının teorisyenliğini yaptığının farkındadır. Kapitalizmin değişerek sonsuz kılınmasının teorisi olan liberalizmin sağ tarzı 'tarihin sonu' ideası, liberalizmin sol tarzı sonsuzluğu ideasıyla birlikte bir kez daha beyinlere sızdırılmak isteniyor. Son kapitalist küresel hamleyle birlikte.

Kapitalizme ilişkin yorumlamayı bundan sonraki modernlik çözümlemesi temelinde sürdüreceğim. Özellikle ulus-devlet ve endüstriyalizm boyutunda. Fakat kendisini de bizzat iktidar karargâhlarında takip etmeye çalışacağım. F. Braudel'den ilham aldığım ama eksik bulduğum başlığı 'Kapitalizm Evinde' biçiminde değil de, tıpkı Sümerlerin kurnaz tanrısı Enki gibi, Helenlerin Hades'i gibi yeraltı saraylarında, yani görünmez kıldığı iktidar oyunu alanlarında. Dolayısıyla başlığımız 'Çıplak Kral ve Maskesiz Tanrı Kendi Sarayında' olursa daha anlamlı olacaktır. Başından beri küresel iktidar sistemi haline gelme

arzusu içindeki kapitalizmin bu emelini ulus-devlet ve endüstriyalizm ayaklarıyla nasıl başarmaya çalıştığını tüm anlatım tarzlarını sentezleyerek sunmaya devam edeceğim. Çünkü büyük anlatım tarzlarını parçalamak da bu yeni Leviathan'ın ilk işlerindendir. Birleştirmeden anlatım çok eksik bir anlatım olacaktır. Birleştirme eleştirinin hedefine ulaşmasını sağlar. Yöntemim yadırganabilir, ama bunun toplumsal ilişkinin yetkin yorumuna, dolayısıyla bilincine götürdüğüne inanıyorum. Değerlendirmemin son bölümünü **Ekonominin Can Düşmanı Kapitalizm** başlığı altında tamamlamaya çalışacağım. Ondan sonraki çalışmam **Özgürlük Sosyolojisi** adı altında demokratik, özgür ve eşitlikçi toplumun çözümlenmesine ayrılacaktır.

KAPİTALİZM EKONOMİ DEĞİL İKTİDARDIR

Maskesiz Tanrı, Çıplak Kral ve Para-Komutan Kendi Sarayında

Bir halk deyişidir; doğru haber alınmak istendiğinde, "Çocuktan al haberi" denir. Bir kez daha hem tüm çocuklara saygı gereği hem de gerçek haber kaynağına inmek için çocukluk imgelemelerimi yeniden yorumlamak durumundayım.

Komşu ailenin çocuğu Emin'in 'İlmihal' adlı kitabı okumaya başladığını duyduğumda, İslâm'a ve camiye olan ilgim artmıştı. Birkaç dua ezberleme karşılığında saflara sızıp İmam Müslim'in hemen arkasında namaza durmayı başarmıştım. Müslim'in daha sonra duyduğum "Abdullah bu hızla giderse uçar" deyişini hiç unutmadım. Demek ki doğru giriş yapmıştım. Yine hâlâ hatırımdadır: Zeytin ağacının gövdesine sarılmış olarak, ilkokul arkadaşım olan Aziz'e (Sonradan silik bir kadastro mühendisi ve tapu müdürü olduğunu duydum), okul ve öğretmenin nasıl bir şey olabileceğini sormuş ve tartışmıştım. Okul denildiğinde kafamda daha çok canavar (modern Leviathan) gibi bir imge oluşmuştu. Bunda da yanılmamıştım. Çünkü okul yeni tanrı olan ulus-devletin ezberletildiği yerdi. Çok sonraları Hegel felsefesinde yeni tanrının ulus-devlet olarak yeryüzüne indiğini ve Napolyon biçiminde yürüyüşe geçtiğini okuduğumda ve ilkokuldan itibaren bunun rahip-öğretmenler tarafından çocuklara ezberletildiğini yorumlamaya başladığımda, çocukluğumdan haberi doğru aldığımı fark ettim. İlkokula gidişle birlikte Müslim'in 'cami tanrısı' silikleşirken, Çorumlu öğretmen Mehmet'in ilkokul tanrıcılığı yükselişe geçmişti. Bir de komşu Argıl köyünden kamyon şoförü Haydar'ın arabasının farlarının ışığı yılda birkaç kez şafak vaktinde çardak üzerinde yarı uykulu haldeyken gözlerime vurduğunda, makinenin büyüleyiciliği yarı-tanrı olarak imgelemime iyice sinmişti. Yeni tanrının arabası söz konusuydu. Yine çok sonraları endüstriyalizmi yeni Leviathan'ın en güçlü ayağı veya sıfatlarından biri olarak yorumlamaya başladığımda, çocukluğumun hayallerinden bir kez daha doğru haber aldığıma inandım.

Burada hemen şunu belirteyim ki, hiçbir tanrısallık endüstriyalizm kadar canavarlaşmamıştır. Köyümüz Suriye hududuna yaklaşık elli kilometre uzaklıktaydı. Huduttaki aydınlatma projektörlerinin ışıkları ikide bir yıldırım şavkı gibi gözüme yansıdığında, kafamda devlet-

tanrı karışımı bir imgenin oluştuğunu üçüncü bir çocukluk haberim olarak hep anımsamaya çalışırım.

Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet haline dönüştürülen kapitalist modernitenin yarı-sömürge ülkelerde gelişen ilk örneklerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda Fransa Cumhuriyeti'nin izlerini taşır. İlk başlarda Fransa'daki gibi demokrasi ve devlet olarak iç içelik vardır. Tıpkı İran İslâm Cumhuriyeti, Medine'deki ilk İslâm Cumhuriyeti ve hatta SSCB'nin başlangıcında olduğu gibi. Demokratik öğelerin süreç içinde budanmasıyla bu cumhuriyetler kapitalist iktidar biçimi olarak yalınkat ulus-devletlere dönüştürüldüler. Bu konuları ilgili bölümlerde daha kapsamlı çözmeye ve tartışmaya çalışacağım. Türkiye Cumhuriyeti belki de bu örneklerin ilklerinden biridir. İlk örnekler hep dikkatle yorumlanmayı gerektirir. Cumhuriyet imgelemelerimi ayrı, uzun bir hikâye-roman tarzında anlatmak isterdim. Ancak tek cümleyle söylemek isterim ki, en güzide Cumhuriyet Okulu olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (Mülkiye-Devlet Mektebi) bitirme yılına girdiğimde, analitik ve duygusal zekâsı felç olmuş, hiçbir şeyi duyumsayıp anlamayan, tam da yeni Leviathan'ın âdeta teneke bir kişiliğe dönüştürdüğü ve onun sesini vermeye zorlanan bir kara cahil haline geldiğimi daha sonra fark edecektim.

Köydeki eski dinin etkisini uzun yıllardan sonra özellikle reel-sosyalizm mezhep okulunda ezberlediklerimle kırmayı başarmıştım. Şunu da belirteyim ki, bu yıllarda korkunç bir septik durumuna düşmüştüm. Düşündükçe batıyor, âdeta boğuluyordum. Çok sonraları hem Türkiye Cumhuriyeti, hem de Sovyet reel sosyalizmi kılığında kendini dayatanın modern Leviathan olduğunu fark ettiğimde biraz kendime gelmeye başladım. Bütün dinlerin tanrılarından daha korkunç olan modern dinin tanrısıyla (onun her tarafımı kuşatan sayısız imge ve putlarıyla) karşı karşıya bulunuyordum. Nasıl doğduğunu ve egemen hale geldiğini bilince çıkardığımda, bu dinin ve tanrısının bana göre olamayacağını anladım. Kendimi bu dine kaptırmamayı ve saptırmamayı başardığım oranda özgür yaşam seçeneğimin gelişebileceğini hissetmeye ve anlamaya başladım. Duygusal ve analitik zihnim ilk defa el ele vererek beni kendime getirdi. Bu satırlarla bu süreci yorumlamaya çalışıyorum.

K. Marks ve F. Engels 'bilimsel sosyalizmi', yani kendi sosyolojilerini yorumlarken, "İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız

sosyalizminden bir sentez oluşturduk" derler. Bu üç ekol, tüm Avrupa yaşamına hükmetmeye çalışan modernitenin teorik çözümlemelerini geliştirmeye çalışmaktadır. İngiliz ekonomi-politik ekolü, olup bitenin yeni ekonominin zaferi olduğunu kanıtlamaya (veya yeni din olarak inandırmaya) çalışırken, Alman felsefesi baş aktörün (tanrı-kralın yeni biçiminin) ulus-devlet olarak esas alınması gerektiğini söyler. Fransız sosyalizmi ise (uygarlık ve demokrasinin birliği olarak) eski dinsel anlatımın geriye çekildiği laik-pozitivist (sistemin yeni dini) toplumun zaferinin söz konusu olduğunu tüm toplum adına teorileştirmeye baş koyar.

16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da gelişen düşünce devriminin temelinde kapitalist tekelin muazzam altüst edici etkisi vardır. Bu düşünce devrimini tanımlamaya çalışırken, benzer birkaç tarihî örneği sık sık göz önüne getirmek gerekir. İlk örneğimiz Sümer rahip devletinin tapınağın döl yatağında oluştuğuna ilişkindir. Artık-ürün üzerindeki devlet tipi örgütlenme koşulları düşünce devrimiyle birlikte değerlendirilmektedir. Artık-ürün hangi denetim aygıtıyla kapatılabilir? Temel meşrulaştırma (toplumu yeni düzene inandırma) araçları nasıl geliştirilip düzenlenmelidir? Bulunan çare devlet örgütlenmesi ve tüm uygarlık dinlerinin ilk örneği olan yeni tanrıların inşa edilmesidir. Çok radikal bir cevap üretilmiştir. Devlet ilk defa rahip-kral olarak örgütlenmektedir. Ekonomi ilk defa devlet sosyalizmi olarak devletle iç içe örgütlendirilip denetim altına alınmaktadır. Geleneksel hiyerarşik güçler ise yeni gök, yer, hava, su ve şehir tanrıları olarak inşa edilip maskelenmektedir. İnsanın ilk köleleştirilmesi yaratılış destanında 'insanın tanrıların dışkısından yaratıldığı' biçiminde simgeleştirilmektedir. Tüm bu icatların yeri ise zigguratttır. Tapınak olarak zigguratın en üst katı panteon (tanrılar birliği, hiyerarşik üst tabaka otoriteleri), onun altındaki kat rahip-kralın (sistem yaratıcısı ilk yönetici hegemon) yeridir. En alt kat ise artık-değer-ürün üreten köleler ve zanaatkârlara ayrılmaktadır. Tapınak şehrin, devletin ve sınıfların ilk prototipi, döl yatağıdır derken, tüm uygarlık sistematiğinin formülünü de belirlemiş oluyoruz. En son Avrupa modeline kadar tüm uygarlıklar bu örneğin izini taşımaktadır. Onun için Sümer örneğine muhteşem orijinal kaynak demenin doğru olduğunu savunuyorum. Hiçbir versiyon, türev orijinali kadar çekici ve etkileyici olamaz diyorum.

İonya-Grek versiyonu üçüncüsüdür. Sümerlerin ikinci versiyonu, Yukarı Mezopotamya kaynaklı Hurriler ve onlarla iç içe olan Hitit uygarlığıdır. Greklerin farkı, klasik mitolojik söylemi aşıp felsefi tarzı inşa etmiş olmalarıdır. Doğa ve toplum felsefesini inşa etmelerinin temel nedeni, ortaya çıkan ve daha da gelişmiş kent devletleşmelerini mitolojiyle izah etmenin inandırıcı değerinin zayıflamasıdır. Her ne kadar alt tabakalarda mitolojik anlatımın meşrulaştırma gücü devam ediyorsa da, somut yönetim sorunlarıyla boğuşanlar için daha ikna edici bir söyleme sahip olmak gittikçe kendini dayatan bir ihtiyaç haline geliyor. Sosyal yaşam pratiği kentlerin yol açtığı problemler nedeniyle felsefi izah tarzını gerektirmektedir. Fakat Zeus'la başlatılan Olympos panteonu halen çok etkilidir. Sokrates ilk kuşkucu yaklaşımlarını hayatıyla öderken, öğrencileri taslak halindeki öğretisini felsefenin temel kaynağı haline getirmeyi başarırlar. Özellikle Eflatun ve Aristo'ya felsefenin babaları demek yanlış düşmez.

İbranileri Sümer ve Mısır mitolojisinden ilk tek tanrılı dinsel anlatıma geçen kabile olarak tanımlamak mümkündür. Ayrı bir koldan versiyonlaştırmadır. Birçok yan kolları da (Zerdüştizm, Yunan felsefesi başta olmak üzere) katarak Musevi, İsevi ve Muhammedî türevleri doğururlar.

Avrupa'da 16. yüzyılda büyük bir hamle gücü kazanan yeni maddi ve manevi kültür birikimleri, esas olarak bu tarihi orijin ve versiyonlarına dayanır. Tarihi bunlar olmaksızın düşünmek ve Avrupa ile başlatmak, ancak inandırıcı olamayacağı baştan belli olan yeni mitoloji ve din icat etmekle olur. Pozitivizm, laiklik, liberalizm, hatta sosyalizm adı altında yapılan düşünce inşa faaliyetleri her ne kadar yenilik taşısalar da, tarihsel ana kaynağın derin etkisi altında oluşturuldular. Kavram ve içerikleri ezici çoğunlukta önceki versiyonlarda geliştirilmiştir. Sadece Greko-Romen felsefe, bilim, sanat ve hukukuna değil, Mısır ve Sümer mirasına dayanmadan Avrupa Rönesans'ının, Reformasyon ve Aydınlanma döneminin izahı mümkün olamaz.

Avrupa'nın katkısı şüphesiz vardır. 16. yüzyılla birlikte zaten meyvelerini vermeye başlar. Başta Francis Bacon, Montaigne, Machiavelli, Kopernik olmak üzere bilim adamı ve filozofların bilim, felsefe ve din karışımı anlatımları yeni versiyonu belirlemektedir. Uygarlık sadece şehir, devlet, sınıf, tüccar, para ve pazar sunmadı; felsefe, din, bilim ve sanat da sundu. Avrupa kadim tarihin maddi ve manevi kül-

türünü en çok alma ve kendi potasında laboratuvar inceliği içinde inceleyip sentezleştirme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bunu Hint ve Çin uygarlığı başaramamıştır. Ortadoğu uygarlığı da son hamlesini yapma gücünü gösterememiştir. Bunun nedenlerine sık sık değindim.

Avrupa'nın uygarlık tarihinde yaptığı üçüncü büyük versiyondur derken, kısaca bu tarihî gerçekleri yeniden hatırlamak öğreticidir.

Antony Giddens, Avrupa'nın katkılarını 'süreksizler' olarak kavramlaştırır. Bununla orijin belirlemeye çalışır. Şüphesiz Avrupa uygarlığının orijinalleri vardır. Ama Giddens'in bu süreksizleri (kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm) kısmen kanıtlayıcıdır. Günümüz kapitalizmini kurtarma anlamı taşıyan Giddens'in sosyolojisini ileriki bölümlerde değerlendirmeye çalışacağım. Fakat açımladığı üç temel konu derinliğine çözümlenmeyi gerektirir. Bu nedenle bağlantı kurmak önemlidir.

Yeniden Marksizm'in üç önemli kaynağına dönelim. Avrupa'nın düşünce kaynaklarını toparlamak açısından bu üç ayrım anlamlıdır. Fakat Giddens üçü arasındaki benzerliği yakalayamamıştır. Çünkü yakalasaydı kendisini de ele verecekti. Marksizm de dahil, İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizmini ortak kılan Aydınlanma ideolojisidir. Esas çözümlenmesi gereken bu ideolojidir. Dünyada hâlâ çok etkili ve egemen olan da yine bu ideolojidir. Sosyoloji her ne kadar bilim olarak sunuluyorsa da, aynı ideolojinin çerçevesi dışında herhangi bir yenilik içermemektedir. Yanılmıyorsam günümüzün ABD'li ünlü sosyoloğu E. Wallerstein, Marksizm de dahil Avrupa düşüncesini yorumlarken, şuna benzer bir itiraf yapar: "Biz konuşur, özgürlük ve sosyalizmi tartışırken, korkarım ilahların gazabına uğrarız. Çünkü hepimiz aynı zehirli kaynaktan içtik." Bahsedilen düşünce Aydınlanma ideolojisidir. Frankfurt Felsefe Okulu'nun güçlü temsilcisi Adorno'nun meşhur itirafı ise, "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" şeklinde olmuştur.

Nietzsche ve ardılları Aydınlanma ideolojisini çok daha açık eleştirirler. Nietzsche, "Aydınlanmanın bütün kavramları dinden alınmıştır" der. Carl Schmitt siyaset felsefesinin tüm kavram ve varsayımlarının dinsel kökenlerini aydınlatmıştır. Avrupa'nın kendi düşünce tarzından kuşkusunun derinleştiğine ilişkin zengin bir literatür ve örnek kişilikler listesi vardır.

Uygarlığın Avrupa'daki hali çok karmaşık ve ürkütücüdür. Sadece korkunç sömürgeci, emperyalist din ve ulus savaşlarıyla değil, ekonominin kontrol altına alınıp yönlendirilmesi, iktidarı ve devletleştirilmesi açısından da tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmaz büyüklüklere ulaşmıştır. Bu noktada birçok 'süreksizliği' inkâr edilemez. Hatta kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet şüphesiz bazı açılardan çok önemli 'süreksizlikler' arz eder.

Fakat başta Aydınlanma ideolojisi olmak üzere, tüm bu anlatımlar Avrupa uygarlığının 'süreksizliğini' açıklayamıyor. Anlatım sahipleri bilinçlice olmasa da, her din mensubunun kendi dinî propagandasını yapmak durumunda kalması gibi, son tahlilde bir din olarak benimseyip bağlılığını sunmada benzer konumdadır. İstisnaların her zaman mümkün olmasının genel yargıyı bozmayıp doğruladığını hatırlatmak isterim. Kökleri tarihin derinliklerinde olan, birkaç versiyondan geçmiş, kendi orijinleri olan çok karmaşık bir maddi uygarlık ortamında oluşan Avrupa düşünce yapısının dinsel metafizik niteliği asla göz ardı edilmemelidir. Her dinde yapıldığı gibi ifade ettiği maddi kültür koşullarını savunmak ve ebedileştirmekle yükümlüdür. Tüm dünyaya yaymak stratejik görevidir. İlk rahiplerinden okulları ve akademileriyle tüm resmi üniversitelerine, ilkokuldan kışlaya, fabrikadan büyük alışveriş merkezlerine, medyadan müzelerine ve eski dinlerin kalıntılarına, hastaneden hapishanelerine ve mezarlarına kadar küresel, yerel ve özellikle ulusal çapta tüm toplumu zihniyet alanında fethettiği gibi, politik iktidar teknikleri ve askeri zoruyla zırh gibi sarmalamıştır. Tüm toplum demir kafese kapatılmıştır.

Dinler ve izlerini taşıyan düşünceler resmileştikçe ideolojileşirler. İdeolojiler ise somut olarak insan gruplarını ve çıkarlarını savunan program ilkeleridir. Dünya çapında resmileşen Avrupa düşüncesi veya dini artık bir ideolojidir. Uygarlık olarak üst tabakasını bütün gücüyle savunmak, ebedileştirmek ve egemen kılmak zorundadır. Ayrıca yanlış anlaşılmaması açısından belirtmek gerekir ki, bu eleştiriler sadece Avrupalı insana yapılmıyor; kendim, bölgem ve dünyam dahil, fethedilmiş insanlığın tümüne yapılıyor.

Aydınlanma ideolojisinin neden bu kadar etkili olduğu yerinde bir sorudur. Bu ideoloji en gelişmiş kozmopolit din niteliğindedir. Kendisinden önceki tüm din mensuplarına seslenir. Ulusaldır; ulus-devlete tapmayan bir ulusallık ve toplumsallık neredeyse düşünülmez kılın-

mıştır. Ulus-devletsiz insan dinsiz insan durumuna sokulmuştur. Ulus-devletçi ideoloji en zayıf din durumundadır. Dolayısıyla bu ideolojiyi kabullenmek eski dinleri kabullenmek kadar zor değildir. Bilimcilikle sürekli beslenmektedir. Maddi yaşam tarzı bir nevi dinin ritüeli haline getirilmiştir. Manevi kültür araçları, başta medya organları sürekli propagandasını yapmaktadır. Siyasi ve ekonomik yaşam tam kontrolündedir. Küreselleşmiştir.

Bu genellemeleri yaparken, içinden çıkılmaz bir dünya imajı yarattığımın farkındayım. Şunu hemen eklemek durumundayım ki, kendini böyle sunan bir uygarlık son döneminde kendine özgüveni kalmamış Roma İmparatorluğu'na benzer. Ne kadar görkemli ve güçlü gözükse de, yıkıma uğrattığı tüm toplum içindeki çokluklar ve ekolojik savunma halindeki çevre çoktandır kendisine karşı mücadele halindedir. Uygarlığın imparatorluklaşması kadar demokrasinin konfederasyonlaşması da devam ediyor.

A- Kapitalizm Ekonomi Değil İktidardır

Kapitalizmin ekonomi olmadığını iddia etmek, en az Marks'ın **Das Kapital** kitabı kadar sonuçları olması gereken bir düşüncedir. Burada açıklamaya çalıştığım düşüncenin iktidar indirgemeciliğiyle ilişkisi olmadığını peşinen belirtmeliyim. Ayrıca kapitalizmi ekonomi olarak devletle bağlantılandıran düşünceyle eleştirilmeyi de kabul etmem. Kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi diye kavramlaştırılan olguların, ekonomiyi kontrol eden politik bir gücün, kliğin oluşumundan bahsediyorum. Bu güç ilk defa 16. yüzyıl Avrupa'sında etkili olmuş, Hollanda ve İngiltere'de bizzat bu adlarla bu ülkelerin esas politik egemeni haline gelmiştir. Ekonomiyi kullanması ekonomik olduğunu göstermez. Denilebilir ki, Fernand Braudel bu gerçeği ilk fark eden değerli bir sosyolog-tarihçidir. Fakat düşüncesini sistematize edememiş, hatta tüm Avrupa düşüncesinin bir amentüsünü ne denli bozduğunu fark etse de bunu pek dillendirmemiştir. Belki de bu yönlü düşüncesini geliştirememiştir. Kapitalizmin pazar karşıtı, tekel talanı ve dıştan dayatma olduğunu açıkça söylemektedir. O zaman sormak gerekiyor: Bu dıştan kendini dayatan, pazara karşıt ve ekonomi olmayan şey nedir? Bu soruya yanıt çok yetersizdir. Politik güç müdür, din midir, düşünce okulu mudur?

Teorik düşüncenin çatallaştığı ilişki alanlarında pratik gelişmeyi incelemek, irdelemek daha öğretici sonuçlar verebilir. Venedik örneği üzerine bir irdelemeyle başlayalım. 13. yüzyılda Venedik'te bir grup büyük tüccar vardır. Fakat bu grup aynı zamanda kentin yönetimine de egemendir. Rakipleriyle savaşıyor. Armadaya sahiptir. Yani askeri gücü olan bir Venedik de vardır. Ayrıca Rönesans'a hamilik yapıyor. Ekonomi ve toplum üzerinde denetimi güçlüdür. Tüm bu ilişkilerin iç içe olduğu, bunda paranın bir zamk işlevi gördüğü de rahatlıkla belirtilebilir. O zaman hangi kavram bu ilişkiler bütünlüğüne yanıt verebilir? Açıklanabilecek hususlar olarak, Venedik büyük tüccar adı verilen grupla ekonomiyi denetlemekte ve artık-değerin önemli bir kısmını sızdırmaktadır. Bunun için politik erkin ya kendisini ya da kontrolünü elinde tutmaktadır. Zor uygulamak gerektiğinde ordu gücünü kullanabilmektedir.

Dikkat edilirse, aşağı yukarı aynı grubun komple bir hareketi söz konusudur. İçindeki bazı isimler değişse de, en azından Venedik çapında belirleyici konumda olan bir grup vardır. Tekrar bu grubu niteleyelim. Tüccar tekelidir, devlettir, ordudur, bürokrasidir. Önde gelen kilise ve sanat camiasının hamisidir. Devleti de aşan, dıştan kendini ekonomiye tekel gibi dayatan ama ekonomi olmayan, devletinkini de aşan bir hegemonyayı topluma dayatan bu gruba iktidar yoğunluğu demek, hatta bu grubu bizzat iktidar olarak adlandırmak doğruluk payı güçlü bir yorum olacaktır. Eğer bu grup tüm İtalya çapında etkili olsaydı ona ulusal iktidar diyecektik. Kendisini toplumun tüm kesimlerine yaysaydı ulus-devlet adını verecektik. Ülke ekonomisini denetimine geçirseydi, ekonomik iktidar olarak adlandıracaktık. Konumunu tüm Avrupa'ya, oradan dünyaya taşıracak olsaydı, Avrupa ve dünya imparatorluğu diyecektik.

Bu varsayımlar temelinde 16. yüzyılın bugünkü Hollanda ve İngiltere coğrafyasına bakalım. Belirleyici olay, bu iki ülkenin Fransa ve İspanya Krallıkları tarafından sürekli sıkıştırılmalarıdır. Bu krallıklar kendilerini imparatorluk olarak ilan edip İngiltere ve Hollanda'yı da kendi eyaletleri haline getirmek istemektedirler. Hâlbuki bu iki ülkenin kralları ve prensleri siyasi bağımsızlıklarını korumak ve geliştirmek istemektedir. Bunun için şiddetle güce ihtiyaçları vardır. Aksi halde yutulmaları an meselesidir. İhtiyaç duyulan güç siyasi, askeri, parasal ve entelektüeldir. Düşünür ve sanatkârları davet ediyorlar. Descartes,

Spinoza, Erasmus oradalar. Yahudi sarraflar para sahibi olarak oralara akın ediyorlar. Yeni bir ordunun temeli atılıyor. Profesyonel talim, disiplin ve tekniği yeni olan bir ordudur bu. Toplumsal dayanışma ve destek için özgürlüğe önem veriyorlar. İç siyasi çatışmaları gideriyorlar. En önemlisi de, Avrupa çapında önemli bir ekonomik üretkenlik sağlıyorlar. Tüm bu etkenleri bir arada düşündüğümüzde, Hollanda ve İngiltere'nin rakiplerine karşı kendilerini güçlü bir biçimde savundukları anlaşılabilir. Hatta yüzyılın sonlarında kendilerini hegemon kılma şansını yakalıyorlar. Gelişmelerin pratikteki ana çizgisinin böyle olduğunu bu konuda az çok bilgisi olan herkes kabul edecektir.

O zaman sorularımızı yeniden soralım. Tüm bu iç içe ve birbiriyle bağlantılı ilişki ağlarına ne ad verelim? Nasıl bir sistem olarak tanımlayalım? Tüm bu gelişmeleri ekonomik açıdan yaratıcı yeni bir sınıf mı sağladı? Ortada verimli kılınmış bir ekonomi vardır. Kimdir bunu yaratanlar? Bin bir çeşit zanaatkâr, çiftçi, işçi, küçük tüccar, dükkâncı, pazar ve dolaşımı hızlandıran para ve senetler. En önemlisi, bu ekonomik verimlilik artık-değeri büyütüyor. Kim aslan payını alıyor? Herhalde ekonomiyi para ve siyasi-askeri güçle denetleyenler. Çünkü para olmazsa satış olmaz. O olmazsa verimlilik durur. Ordu ve siyasi güç olmazsa ülke işgal görür, o zaman yine verim düşer. Demek ki belirleyicilikte para ve türevlerinin etkileri olmakla birlikte, ekonomiyi ancak kontrol düzeyine getirmek suretiyle ve karşılığında da büyüyen artık-değeri gasp etmek için bu denetimi sürdürüyorlar. Bunlar muhtemelen siyasi ve askeri erkle sıkı ilişki içinde olan kesimlerdir. Prensin ve kralın ordunun başı olduğu, paraya da çok ihtiyaçlarının bulunduğu, dolayısıyla artık-değer toplayanlarla ya aynı gruptan ya da yoğun ilişkiler içinde oldukları yüksek bir ihtimaldir. Bu arada sanat ve fikir hareketleriyle de aralarını iyi tutuyorlar. Avrupa'da özgürlüğe önem veren kral ve prens olarak tanınmak işlerine geliyor. Rakip ülkelerdeki muhalefet hareketlerini desteklemekten de geri kalmıyorlar. Bir kez daha soralım: Bu komple hareketi nasıl kavramlaştırabiliriz? Ekonomiktir desek, ortada gerçek ekonomiyle uğraşan bir kişi bile yoktur. Olanlar artık-değeri ele geçirenlerdir. Bunlar kimlerdir? Kendilerini dıştan ekonomiye dayatanlar, para-değeri dolaşımda hızlandırarak parayı çoğaltanlar, devlete borç olarak aktaranlar, karşılılığında belki de devlete ortak olanlar.

Görüyoruz ki, kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi dediğimiz unsurlar, dolaylı olarak ekonomiyi denetleyenler ama esas olarak içinde yer almayanlar oluyor. Esas uğraşları nedir bunların? İktidar tekeliyle ilgililer. Ekonomik tekellerini iktidar tekelleriyle birleştiriyorlar. Savaşıyorlar, ülkede savaşı kazandıklarında ülke içinde güçleri artıyor. Bu ise daha çok artık-değer demektir. Dışa doğru savaş kazandıklarında, bu da sömürge kazanımı ve hegemonya demektir. Bu gelişme ise tekel talanı demektir.

İngiltere ve Hollanda örneğini zamana ve mekâna yaydığımızda, gelişmeler daha da somutluk kazanır. Aralarındaki ittifakı önce Avrupa'daki hegemonyaları için kullanırlar. 16. yüzyıl sonlarında İspanya İmparatorluğu'nun boyunduruğu kırılmış ve Avrupa çapında imparatorluk emelleri ölümcül bir darbe yemiştir. 17. yüzyılın sonlarında Fransa monarşisi de yenilgiye uğratılmış ve Avrupa üzerindeki hegemonik emelleri ağır darbe almıştır. Avusturya karşısında Prusya Almanya'sını destekleyerek, Habsburg sülalesiyle Avrupa üzerindeki imparatorluk düşlerine de ölümcül darbe vurmuşlardır. Son Otuz Yıl Savaşlarıyla din savaşı çağına son verilmiş, 1649 Westphalia Anlaşmasıyla kendi çizgilerinde ulusal devletler dengesine dayalı sistemin temelini atmışlardır. Fransa'nın 1789 Devrimiyle buna verdiği cevap, Napolyon şahsında stratejik hegemonya kaybıyla sonuçlanmıştır. Aynı dönemlerde sömürgeler savaşı da kazanılmış, 19. yüzyıla endüstri devrimiyle girilmiştir. Endüstri devrimi İngiliz hegemonyacılığını kesinleştirmiş, kendisine dünya imparatorluğunun yolunu açmıştır. Prusya şahsında geç uyanan Alman devi, 1870'te Fransa'ya karşı kazandığı zaferden sonra, Avrupa ve Dünya hegemonu olmak için iki Dünya Savaşıyla iki defa ağır yenilgiye uğratılmıştır. İkinci İngiltere olarak ABD iki Dünya Savaşından da kazançlı çıkmış ve İkinci Cihan Harbinden itibaren yenidünyanın hegemonik gücü olmuştur. Almanya'nın rolünü tekrarlamak isteyen Sovyet Rusya İmparatorluğu hegemonya savaşından yenik çıkmıştır. Artık Dünya İmparatorluğuna oynayan bir ABD var ki, yeni bir çöküşünü engellemek için bir nevi savunma savaşıyla ömrünü uzatma peşindedir.

İktidarın ana doğrultusu böyledir. Uruk sitesinden başlayan iktidar nehri, akışına binlerce yan kol katarak, ABD'nin Newyork kenti yakınlarında artık okyanus sularında kaybolmaktadır. Dolaşacağı başka bir kıyı olarak Çin'in okyanus kıyıları düşünülmektedir ki, şimdilik bu sa-

dece bir varsayım durumundadır. Oraya varması ihtimali varmaması ihtimalinden daha düşüktür. Uygarlık toplumunun çözülmesi daha yüksek bir ihtimaldir. Dünya çapında dev boyutlara varan toplumsal ve çevresel sorunlar demokratik toplumların devreye girmelerini ve kendi uygarlıklarını inşa etmelerini öncelikli olasılıklardan biri haline getirmiştir. Eski devlet sistemlerinden kalma imparatorluk kültü yerine, demokrasilerin konfederatif birliğinin küresel sorunlarla baş etme şansı daha yüksektir.

Bu varsayımlar kapitalizmi yerli yerine oturtmak için yapılmaktadır. Ufuk turu gibi bir şeydir. Uygarlık ana nehri İngiltere ve Hollanda durağında derin bir girdap yaptıktan sonra yoluna devam ediyor. Yeni bir hız ve renk kazanarak. Girdapla birlikte ana nehre katılan süreksizlerin uygarlığın sonraki akışına yeni bir renk ve hız verdikleri açıkça belirtilebilir. Geleneksel devletin yeni versiyonu olan ulus-devlet, yine onun neolitik devrimden sonraki en büyük ekonomik devrim olarak endüstrisi iki çok güçlü akarsudur. Geleneksel uygarlığı hızlandıran ve renklendiren de bu iki etkendir.

Yine sürekli sorduğum soru devreye giriyor. Kapitalizm nerede? Kapitalizm ulus-devlet ve endüstrinin neresinde? Bu soruları ekonomik içerik açısından soruyorum. Cevabını çok sıkı aramama rağmen ekonomi içinde bulamıyorum, biçiminde tekrarlıyorum.

Belki tuhaf karşılanabilir, ama bana göre ekonominin gerçek sahibi, tüm işgal ve sömürgeleştirme çabalarına rağmen kadındır. Ekonomiyi sosyolojik açıdan anlamlı bir değerlendirmeye tabi tutmak istiyorsak, en doğru yaklaşım, çocuğu karnında taşımaktan tutalım zorlu doğum sonrasında ayakta durabilecek hale getirinceye kadar kadın beslediğine ve evin besleme zanaatkârı da kadın olduğuna göre, kadının en temel güç olduğunu kabul etmemiz gerekir. Cevabım gerçeğe daha saygılı sosyolojik bir cevaptır. Biyolojiyle bağını da kesin göz önünde bulundurarak. Kaldı ki, tarım devrimindeki rolü ve milyonlarca yıl bitki toplayıcılığıyla kadın halen sadece ev içinde değil, ekonomik yaşamın birçok alanında da çarkı döndüren başlıca güçtür. Bilimlerin temelini atma onurunu taşıyan Antik Yunanlıların ekonomiye 'ev yasası, kadın yasası' biçiminde ad koymaları da bu gerçeği binlerce yıl önce tespit ettiklerini gösterir.

İkinci sırada şüphesiz uygarlık güçlerinin baş sanat olarak belledikleri artık-ürün ve artık-değer gaspı için sürekli ve acımasız yöntemler-

le hep denetim altında çalıştırdıkları köle, serf ve işçi kategorisinde yer alanlar vardır. Üçüncü sırada biraz daha özgür olan her tür zanaatkâr, küçük tüccar, dükkâncı ve küçük arazi sahibi çiftçiler gelir. Bunlara sanatkâr, mimar, mühendis, doktor vb. serbest meslek erbabını da dahil edersek tabloyu aşağı yukarı tamamlamış oluruz. Ekonomik çarkı tarih boyunca çeviren toplumsal grup veya sınıfların bunlar olduğu tartışmasızdır. Yine aralarında kapitalist, senyör, ağa, efendi yoktur. Bunlar çok açık ki, ekonomik güçler değil, insan ve emeği üzerinde her tür sömürüyü, işgali, sömürgeciliği ve asimilasyonu dıştan tekelci olarak dayatan işgalci, sömürücü, sömürgeci ve asimilasyoncu güçlerdir. Dıştan dayatmacı ve ekonomi olmayan sadece kapitalist değildir. Büyük tüccar, sanayici ve bankacı olarak kapitalistten başka senyör, efendi, politikacı, asker ve uygarlıkçı entelektüel de ekonomik olmayan, ekonomiye dıştan kendilerini dayatan güçlerdir.

B- Kapitalizmin Ekonomi Olmadığına İlişkin Veriler

Kapitalizmin sadece ekonomi olmadığına, daha da vahimi ekonomi karşıtlığı olduğuna ilişkin de eldeki veriler çarpıcıdır.

1- Öncelikli veri ekonomik krizlerdir. Kapitalizmi bir ekonomik sistem olarak kanıtlama çabasındaki 'pozitivist-bilimci' rahip takımı, krizler sorununu da yanlış algılamakta ve algılatmaktadır. Ekonomik krizlerin tek bir izahı vardır, o da kapitalizmin ekonominin can düşmanı, karşıtı kimliğinde yatmaktadır. Bazen fazla üretimden kaynaklanan krizler diye bir tanım geliştirilmektedir. Bir yandan dünyanın büyük kısmı açlıktan kırılacak, diğer yandan üretim fazlası bulunacak! Kapitalizmin ekonomi karşıtlığı en çok da bu tür bilinçli olarak yaratılmış bunalımlarda kanıtlanmaktadır. Nedeni de gayet açıktır: Tekel kârı. Yok, pahasına üreten emekçi güçlere bırakılan paylar alım güçlerine yetmeyince sözde bunalımlar ortaya çıkıyor. Daha doğrusu çıkarılmış oluyor. Bu durumda hangi sahte rahip, daha doğrusu sözde ekonomist imdada yetişiyor? John Maynard Keynes! Ne diyor? Devlet harcamaları arttırsın. Nasıl? Emekçilerin alım gücünü yükselterek! Oyun bütün iğrençliğiyle nasıl ortaya çıkıyor? Bir yandan bir cebini boşaltacak, diğer yandan diğer cebini dolduracaksın! Bu, bal gibi ölümü gösterip emekçileri ve tüm uygarlık dışı toplumu sıtmaya razı etme politikasıdır. Çok açık ki, burada politik bir ilişkiyle karşı karşıyayız. Uygarlığa karşı demokratik güçlerin eylemi bastırılmak istendi-

ğinde bu güçler önce aç bırakılır. Sonra yalvartılarak karınları doyurulur. En eski savaş taktikleriyle karşı karşıyayız: Bir halkı, bir şehri teslim almak istiyorsan, önce ablukaya alacak, aç bırakacaksın! Sonra teslim olması karşılığında karnını doyuracaksın!

Kapitalizmin sahte bunalım teorisinin gerçek özünün bu olduğunu yüzlerce örnekle kanıtlayabilirim. Sadece meşhur 1930 bunalımını çözümlersek tüm mantığı sökmüş oluruz. Bu dönemde neler oluyor? İngiltere'nin hegemonyasını kabul etmeyen Sovyetler Birliği kalıcı ve başarılı bir rejim haline geliyor. Hem de kapitalist adı verilen dünyayı tehdit ederek. Avrupa içinde ağır şartlarla teslimiyet antlaşması dayatılan Almanlar ve bağlaşıkları sağı ve soluyla direniş halindedir. Mao, Çin'de önderlik ettiği büyük bir köylü başkaldırısını yönetiyor. Başta Anadolu olmak üzere sömürge ve yarı sömürge ülkeler ulusal diriliş mücadelesiyle dünya çapında İngiliz hegemonyacılığına karşı başkaldırmaktadır. İngiliz dünya hegemonyacılığının bunlara verdiği yanıt, 1929-30 bilinçli bunalımıdır. Bir yanda dağ gibi yığılmış mallar, diğer yanda açlıktan kırılan halklar, emekçiler. İngiliz Keynes'in ilacı her şeyi açığa vuruyor: Dünya emekçilerine ve halklarına kırıntılar kabilinden ayakta kalma şansı tanımak! Sözde sosyal devlet politikaları. Sonucu ne olmuştur bu 'kapitalist sosyal devlet politikalarının'? Ekim Sovyet İhtilali ile başlayan dünya demokratik toplumunun uygarlığın yeni hegemon gücü karşısında adım adım geriletilmesi, çarpıtılması ve asimile edilmesi; 1990'larda Sovyet sisteminin çok önceden başlatılan (1930'larda Stalin'in antidemokratik politikaları, yani diktatörlüğü: Niçin? 1929-30 bunalımının etkisini bertaraf etmek için. Kim bertaraf oldu? Stalin ve ekibi, Sovyet ekonomisi) içten çökertme politikalarıyla resmen ortadan kaldırılmasının ilanı. Ulusal kurtuluş mücadelelerini başarıya ulaştırmış devletlerin sosyal (demokratik devrim ve toplum) içeriğinden boşaltılarak hegemon kapitalist sisteme entegre edilmesi. Tüm bunalımların ana amacının bu olduğu, bilinçli devlet politikalarıyla hegemonik sistemin varlığının sürdürülmesiyle bu amaca erişildiği, en azından kritik bir aşamanın geride bırakıldığı.

2- Kıtlığa dayalı krizleri de aynı kategoride değerlendirebiliriz. Bilinçli mal üretiminden vazgeçilmesi veya hastalık ve afetler karşısında insanların çaresizliğinden medet umulması. Mevcut teknik ve donanımlar harekete geçirilirse ciddi bir açlık ve kitlevi hastalıklar düşünülemez. Amaç hegemonik sistemin varlığını korumak olduğunda bu

yapay bunalım türüne başvurulmakta, hastalık ve afetler koz olarak kullanılmaktadır. Bir kez daha 'kapitalist ekonomi ve toplumu' denilen aygıtın resmi hegemonik uygar güçle bağlantısını netçe görüp yorumlayabiliyoruz. Metot aynıdır: Aç bırak, hastalığını ve felaket halini kullan! Üstüne üstlük kurtarıcı melek ve hatta tanrısı olduğunu kanıtlamış olursun. Kulların sana bol bol şükretsin!

3- Kapitalizmin sadece ekonomi karşıtlığı değil, toplum karşıtlığı olduğunu da iyi anlamak gerekir. Toplumun bir bütün olarak kapitalistleşemeyeceğini, bunun imkânsız olduğunu Rosa Luxemburg çok önceden teorik olarak kanıtlamaya çalışmıştır. Bence bunun için ince teorilere pek gerek yoktur. Herkes, her toplum işçi ve kapitalist olarak ikiye bölünse, kâr amacıyla satacak mal üretemezsiniz! Kaba bir örnek verelim. Yüz işçinin çalıştırıldığı bir fabrika varsayalım. Bunlar yüz araba üretsinler. Toplum da bir kapitalist fazlasıyla 100+1 kişiden oluşsun (Çünkü toplum sadece işçi ve kapitalistlerden oluşmaktadır. Saf kapitalist toplum denilen olay budur. Tabii bu en azından Marksistlerin bir kısmının büyük yanlışıdır). Yüz araba elden çıkarılsın ki kâr elde edilsin. Yüz işçi ücretleri ile arabaları aldılar diyelim. Geriye patrona ne kaldı? Sıfır. Demek ki, daimi olarak kapitalistleştirilmeyen benim sistem analizimle 'uygarlık karşıtı demokratik toplum' her zaman var olmalı ki uygarlık toplumu sürdürülebilsin. Yeni hegemon güç olarak 'kapitalist uygarlık' da diğer uygarlıklar gibi ancak demokratik toplum karşıtlığı, çatışma zamanlarında daha da azgınlaşarak demokratik toplum düşmanlığı temelinde var olabilir: Ya savaşlar ya da barışlarla. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, kapitalist uygarlık tarihinde de bu anlatımı doğrulayan sayılamayacak kadar çok olay ve savaş vardır.

4- İşsizlik kapitalizmin ekonomi olmadığına ilişkin bir başka veridir. Kapitalizm sistem olarak artık-değerden kâr oranını yüksek tutmak için daima bir yedek işsizler ordusunu devrede tutmak, hatta yoksa yaratmak zorundadır. İşsizlik bilinçli yaratılan bir süreçtir. En sıradan canlı hayvan ve bitkiler işe yararken, insan gibi bir varlık nasıl işsiz bırakılarak yararsız kılınsın? Örneğin işsiz karınca olabilir mi? Karınca bile işsiz olmuyorsa, insan gibi gelişmiş bir varlık nasıl işsiz olsun? Evrende işsizlik kavramına yer yoktur. Ancak analitik zekânın sapık bir ürünü olarak, toplumsal yaşamın en vahşi eylemi olarak işsizlik yapay olarak yaratılmakta ve canlı tutulmaktadır. Hiçbir olay 'işsizlik' kadar

kapitalist sistemin ekonomik yaşama karşı en amansız düşmanlığını açığa çıkaramaz. En ağır biçimde eleştirdiğimiz firavun rejiminde bile 'işsiz köle' kavramına yer yoktur. Nasıl ki işsiz firavun olmaz ise, işsiz köle de kavram olarak bile düşünülemez. Bir kölenin her zaman değeri ve işi olmuştur. Sadece kapitalizmde işsizlik, yani amansız ekonomi düşmanlığı vardır.

5- Kapitalizm ekonomik tekniğin de düşmanıdır. Mevcut bilim ve tekniğin düzeyi, adına ister 'refah toplumu' ister 'cennetteki toplum' diyelim, herhangi bir toplumun hem siyasi sistem olarak demokratik toplum biçiminde varlığını rahatlıkla sürdürebileceği, hem de ekonomik olarak sorunlarını çözebileceği bir tarzda gelişmiş bulunmaktadır. İnsan ihtiyaçlarına bu bilimsel ve teknik düzeyin optimum ölçüde uygulanmasına kapitalist sistemin 'kâr yasası' engel koymaktadır. Kâr yasası olmazsa, bilim ve tekniğin mevcut düzeyi sadece insanın beslenme ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir ekonomiye rahatlıkla gerekli her çözümü bulabilecek kapasitededir. Bu kapasite hiçbir zaman tam kullandırılmamakta; bilakis sürekli krizler, işsizlik ve toplumsal şişkinlikler yaratılarak kapitalist uygarlık sürdürülmek istenmektedir. Demek ki kapitalizm sadece ekonominin değil, ekonomiyi optimal düzeyde gerçekleştirebilecek bilim ve tekniğin de düşmanıdır.

6- Kapitalizm ekonominin en temel ilkesi olan ahlâkın, moral değerlerin de düşmanıdır. İnsanlık ancak ahlaki ilkeyle ekonomik ihtiyaçlarını düzenleyebilir. Aksi halde örneğin karıncalar gibi çoğalabilir ki, buna dünya gibi on tane gezegen bile yetmez. Ahlâk olmazsa toplum 'aslan toplumuna' dönüşebilir ki, geriye yenilecek sığır, hayvan kalmaz. O zaman aslana da dünya kalmaz. Yani kapitalizm sınırlandırılıp durdurulamazsa, ya toplumu 'karıncalar toplumuna' (örneğin Çin ve Japonya'nın durumu) dönüştürerek yıkımın eşiğine getirecek, ya da 'aslanlar toplumu' (örnek ABD toplumu) durumuna dönüştürecektir. Her toplum ABD, Çin ve Japonya'daki gibi olursa, insan toplumunun sürdürülebilirlik şansının gittikçe azalacağı açıktır. Burada kapitalizm esasta ahlaki ilkeyi sözde 'kapitalist ekonomiye' kurban etmiştir. Bir dönem çocuklar, kız çocukları da fazlalıktır diye kurban edilirdi. Varsa ancak böyle bir ahlâkla insan kurban edilerek toplum sürdürülebilir. Nitekim tüm kapitalist damgalı savaşlara 'insan kurban etme ayinleri' olarak bakarsak, nasıl bir 'kapitalist ekonomi ilkesi' ya da ahlâksızlığıy-

la karşı karşıya olduğumuzu daha iyi anlarız. Yalnızca toplumun iç sosyal dokularını tahrip etmiyor bu ahlâksızlık. Çevreyi ve doğayı da ilk defa hükmü altına alarak, büyük bir katliam sürdürerek sadece insan yaşamını değil, tüm canlı yaşamı da tehdit edecek boyuta varıyor. Bundan daha büyük ahlâksızlık ve canlı düşmanlığı olabilir mi?

7- Kapitalizm ekonominin ana gücü, yaratıcısı kadının da düşmanıdır. Çözümlememizin tümü kadının toplumsal yaşamdaki yeri ve ekonomik değerinin birincil düzeyde ve yüksek seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm uygarlık tarihinde yaşamdan dışlanan ve en acımasız dönemini kapitalist uygarlık aşamasında yaşamaya başlayan 'ekonomisiz kılınmış kadın' gerçeği, en çarpıcı ve derinlikli toplum çelişkisi haline gelmiştir. Kadın nüfusu ezici olarak işsiz bırakılmıştır. Ev işleri en zor işler olduğu halde, beş metelik değer etmemektedir. Çocuk doğurma ve yetiştirme hayatın en zor işi olduğu halde sadece değer ifade etmemekle kalmamakta, giderek başa bela olarak düşünülmektedir. Kadın hem ucuz işçi, işsiz, çocuk doğurma ve bin bir zahmetle büyütme makinesi, hem de ücretsiz ve hatta suçludur! Kadın uygarlık tarihi boyunca toplumun zemin katına yerleştirilmiştir. Ama hiçbir toplum sistemi kadın üzerinde kapitalizmin yürüttüğü ve çok sistemli hale getirdiği istismarı geliştirme gücünde olamamıştır. Bu sefer kadın sadece zemin katta değil, tüm katlarda eşitsizliğin, özgürlüksüzlüğün, demokrasisizliğin nesnesidir! Daha da vahimi, kapitalist sistem tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak şiddette ve yoğunlukta bir cinsiyetçi toplum iktidarını geliştirerek, bu iktidarı insanın en mahrem organlarına kadar genişletip çoğaltarak, kadını bir seks endüstrisine dönüştürerek, işkenceyi toplumun tüm katmanlarına yayarak, uygarlığın bu döneminde 'erkek egemen toplumu' azamiye çıkartarak, 'ekonomos'tan, ekonominin yaratıcısı özneden intikam alırcasına kadın ve ekonomi düşmanlığını her yerde ve her zamanında kanıtlamaktadır!

8- Kapitalizm ekonomiyi en son küresel aşamasında zirveye çıkarttığı 'borsa, kur ve faiz' piyasası denilen para-kâğıt oyununa çevirerek düşmanlığını, gerçek ekonomiyle ilgisizliğini fazlasıyla ve tüm toplumun gözüne sokarcasına kanıtlamaktadır. Tarihin yine hiçbir döneminde ekonomi bu tür kâğıt oyunlarına, sanal bir sisteme dönüştürülmemiştir. Ekonomi toplumların en hassas dokusu olarak değerlendirilmiş, hep kutsallık atfedilecek düzeyde (Kutsallık kelimesinin

kaynağı Sümer toplumuna kadar gitmekte ve gıda-kauta kavramıyla bağlantılandırılmaktadır) değerlendirilmiştir. Beslenme en öncelikli sorun olarak görülüp çözümlenmeye çalışılmıştır. Bütün dinlerde ekonomik güvenceye dayalı izah edici bir yan vardır. Bayramlar ekonomik bolluk veya en azından krizden çıkış dönemlerinin anısına düzenlenmektedir. K. Marks'ın haklı olduğu bir nokta olarak, toplumun tüm alanlarını etkileyecek özelliklerin toplam ifadesi olacak kadar önemli olan ekonominin, duygusal ve analitik zihnin yoğunluk alanı olmaktan çıkarılıp para-kâğıt oyunlarına bağlanması ve analitik-spekülatif zihniyetin en sorumsuz, gerçek yaşamdan kopuk alanına dönüştürülmesi kapitalist ekonominin gerçek niteliğini ortaya koymaktadır. Hiçbir emek harcamadan kur, faiz ve senet fiyatlarıyla oynayarak, küresel çapta saatlik süreler içinde milyarlarca Dolar (küresel para) el değiştirmektedir. İnsanlığın yarısı açlık ve yoksulluk sınırlarında gezinirken, bu tür değer transferleri kadar ekonomiye zıtlığı yansıtacak bir sistemi tasavvur etmek zordur. Kapitalizm, finans çağı da denilen son evresinde, sadece bu yüzüyle bile ne kadar gereksiz, ekonomi dışı ve düşmanca bir sistem olduğunu gayet iyi kanıtlamaktadır.

9- Kapitalizm ekonominin en temel iki alanı olan üretim ve tüketime el atıp kontrol altına alarak, toplumların gerçek besin, giyim, barınma ve dolaşım ihtiyaçlarıyla ilgisi bulunmayan, sadece kârını maksimize etmeyi hedefleyen politikalara ağırlık vererek ve daha önce belirttiğimiz gibi üretim ve tüketim krizleri yaratarak yapılarını kökten bozmaktadır. İnsanlık emeğinin gerçek üretim ve tüketim yapılarıyla ilişkisi bulunmayan veya önceliği olmayan, bilakis büyük sakıncalar içeren nükleer silahlar başta olmak üzere korkunç boyutlarda silahlanma, çok kâr getirdiği için çevreyi felakete götüren karbon kökenli enerji kaynaklarına yatırım, genetiği değiştirilmiş tarım, uzay teknolojisi, kara, deniz ve hava ulaşım hatlarına çok pahalı olmak kadar yol açtığı kirlilik bilindiği halde yapılan büyük yatırımlar, moda çılgınlığının sonucu olan aynı tür malın yüzlerce versiyonu için yapılan hesapsız yatırımlar bu konuda sunulabilecek örneklerden sadece birkaçıdır. Bir yandan çılgınca ve gereksiz alanlarda dağ gibi yığılan eşyaların pazar bulamamaktan tüketim niteliğini yitirip çürümeye terk edilmesi, diğer yandan tüketim gücü olamamaktan kaynaklanan açlık ve hastalıktan kırılmalar, işsizlik orduları! Tarihte hiçbir savaşın, doğal

felaketin insan toplumuna yapamadığı kötülüğü ve düşmanlığı kapitalizm denilen ekonomik biçim hem de ekonominin can damarlarına basarak, sıkıştırarak, kopartarak, suni damarlar takarak gerçekleştirmektedir.

Bir uygarlık aşaması olarak kapitalizme ilişkin saydığımız bu dokuz başlık şüphesiz ciltler dolusu kanıtlamalı çözümleme gerektirmektedir. Yapmaya çalıştığım savunma düzeyinde tez belirleme olduğu için böyle kısa anlatımları tercih ettim.

Sonuç bölümüyle birlikte bundan sonraki iki başlık altında yapacağım açımlama başka yönleriyle devam edecektir.

C- Kapitalizm Toplumsal ve Uygarlıksal Gerçekliğin Neresinde ve Hangi Zamanındadır?

O halde hem ekonomi olmayan, hem de ekonomi karşıtlığı bariz olan bu sistemi toplumsal ve uygarlıksal gerçekliğin neresine ve hangi zamanına yerleştirmek suretiyle yetkin bir anlamlandırma ve yorumlamada bulunmayı başarabiliriz?

Ancak tarih boyunca uygarlık güçleri ve sistemlerinin bir yandan kendi içlerinde ve aralarında yürüttükleri eylemler ve çatışmaları, diğer yandan uygarlık karşıtı güçlerle çatışmalar ve savaşları çözümleyerek kapitalizm hakkında anlamlı bir sonuca varmak mümkün olabilir.

Konuya aşırı vurgu yaptığımın, çok tekrara kaçtığımın farkındayım. Özür de belirterek, bu çok ilginç ve ufuk açıcı turu bir kez daha kalın çizgilerle ve bütünlük içinde sunmak durumundayım.

1- İlkel Komünal Çağ (İlkel insandan dördüncü buzul döneminin sonuna, 20000 yıl öncesine kadar):

İlkel komünal ana düzeninde ekonomi kültürünün temeli atılmaktadır. Toplayıcılık ve avcılıkla sağlanan besinler anında tüketilmekte, hayvan postu ve bitki liflerinden yararlanılmaktadır. Ağırlıklı olarak ana-kadın klanın düzenleyici otoritesidir. Bir nevi ilk anacıl hegemondur. Klan toplumunun ana ilişkisi ve çelişkisi doğal çevre koşullarından risk teşkil edenlerden korunmak, elverişlilik ve beslenme imkânı sunanlardan yararlanmaktır. Klan kimliği bu koşullarda hayati nitelik taşımakta ve vazgeçilmezlik arz etmektedir. Karı-koca mefhumu gelişmemiştir. Doğuran ana tanınmaktadır, ama partneri erkek tanın-

mayacak kadar önemsizdir. İnsan toplumu şimdiye kadar yaşamının yüzde 98.5'ini bu biçimde sürdürmüştür. En uzun vadeli toplum biçimi oluyor. Hafif yontulan taşlar ilk temel kullanım araçları olduğu için, bu döneme yontma taş devri de denilmektedir. İlkel vahşet dönemi denildiği de olur. Sosyolojik olarak benimsenen ad ilkel komünal düzendir. İşaret dili kullanılmaktadır. Dere ve göl kıyılarında, mağara ve çakılan kazıklar üzerindeki kulübelerde barınmaktadırlar. Yaklaşık iki milyon yıl yalnız Afrika'da, bir milyon yıldan beri de Asya ve Avrupa kıtasında böyle yaşandığı varsayılmaktadır. Yurt, sınır, mülkiyet kavramları henüz gelişmemiştir. Aidiyet sadece klanla tanınmaktadır. Klan simgeleştirildiğinde bir nesneyle, totemle temsil edilmektedir. Kendi içinde aşama yapma, az veya çok gelişmişlik düzeyleri olsa da, insanlık bu düzen altında dördüncü buzul döneminin sonunda neolitik döneme geçiş yapıyor.

2- Neolitik Çağ (Yaklaşık M.Ö. 15000-4000):

Dördüncü buzul döneminin bitiminin ardından, tahminen 17 bin yıl önce yaşanan kısa bir mezolitik (orta taş devri) dönemden sonra ilk defa ana kol halinde Toros-Zagros dağ sisteminin eteklerinde, iyi cilalanmış taşlar ve obsidyen kullanımından ötürü neolitik (yeni taş devri) olarak adlandırılan, fakat özü tarım ve köy devrimi olan tarihî önemi büyük bir aşamaya geçiliyor. Yaklaşık on bin yıl öncesine dayanan ve varlığı arkeolojik olarak kanıtlanan bu toplum, ilgili dağ sisteminin iklimi ve çevresinin bitki ve yararlanılabilir hayvanlarla dolu olması nedeniyle büyük bir sıçrama gerçekleştiriyor. Beslenme imkânları artıyor. Dokuma yapılıyor. Mağaradan köy yaşantısına geçiliyor. Bitki ve hayvanlar tarım kültürüne ve evcilleşmeye alınıyor. Yaklaşık M.Ö. 6000'den itibaren çanak çömlek yapılıyor. Özellikle Doğu Akdeniz'in dağ eteklerinden Zagroslara kadar bir hilal çizen bu bölgede, çok güçlü ve sık ağlarla birbirine bağlanan bir kültür dönemine (Tel Halaf kültürü) geçiliyor.

Ana odak Yukarı Mezopotamya oluyor. Toplum yeni icat ve üretim araçlarında bir patlamayı yaşıyor. Bir nevi neolitiğin endüstri dönemi yaşanıyor. Ana kadın bu kültürde ana-tanrıça katına yükseltiliyor. Büyük ihtimalle yeni toplumun oluşumundaki rolü belirleyicidir. Anacıl düzen klan toplumuna damgasını iyice vuruyor. Erkekle çelişki yeni yeni oluşmaya başlıyor. Simgesel dile geçilmiştir. Güneyden Semitik

olarak ad kazanmış siyah derili grupların ana hat olan bölge üzerinden Asya ve Avrupa'ya göçleri artık eskisi kadar kolayca gerçekleşmiyor. Semitik kültürün oluşumunda bu etken önemli rol oynasa gerekir. Kuzeyden de daha çok Sarı ırk ve Kızılderili diyebileceğimiz gruplar bölgeye kolay geçiş yapamıyorlar. Bu grupların bir kolu Amerika kıtasına (Bering Boğazından, tahminen M.Ö. 12000-7000) geçerken, diğerleri Çin, Orta Asya ve Doğu Avrupa'da yoğunlaşıyor. Ortadaki beyaz tenli Hint-Avrupa grubu iklim ve beslenme koşulları nedeniyle başat hegemonik rol oynuyor. Özellikle Verimli Hilal'deki grup hegemon gruptur. Uygarlık aşamasına kadar uzun süre bu sıfatını koruyacaktır.

Tarihte ilk defa kanıtlanmış ve kalıcılık arz eden Verimli Hilal kültürü M.Ö. yaklaşık 6000 yıllarında Aşağı Mezopotamya'ya, 5000'lerde Mısır-Nil vadisine, Balkanlar, İran ve Kuzey Karadeniz steplerine, 4000'lerde tüm Avrupa ve Çin'e kadar taşırılıyor. Her ne kadar iç dinamiğiyle gelişen bir Çin neolitiğinden bahsedilse de, tahminimce Çin neolitiği ağırlıklı olarak taşırılmış kültüre dayanmaktadır. Sığır yetiştirme ve obsidyen kullanımının taşırılması bu tezi güçlendirmektedir. Doğal olarak uzun süreler söz konusu olduğundan, her ana bölge kendi neolitiğini geliştirme şansına sahiptir. Fakat bütün belirgin işaretler ilk kültürel kıvılcımın ana odak olan Verimli Hilal'e dayandığını göstermektedir. Yayılmanın sömürgeciliği, işgali söz konusu değildir. Boş alanların genişliği bu tür ilişkilere yer vermiyor. Dünyada kalıcı iz bırakan ve etkisini halen sürdüren ilk büyük küresel hareketin bu temelde geliştiği genel kabul gören bir tarihsel görüş ve sosyolojik bilgidir.

3- Sümer Uygarlık Çağı (M.Ö. 4000-2000)

M.Ö. 5500'lerde Aşağı Mezopotamya'da gelişen ve M.Ö. 3800'lere kadar sürdüğü tahmin edilen El Ubeyd kültürü adındaki yeni bir evre etkili oluyor. Verimli Hilal kültürüne (özellikle Tel Halaf kültürüne) dayanmakla birlikte, gerek ataerkil topluma geçişe yol açması, gerek çanak çömlek tekniğindeki gelişmeler ve ticaretin öne çıkması, gerekse ilk istilacı seferler ve kolonileştirme çağını başlatması açısından bu dönem ve kültürü tarihsel açıdan önem kazanmaktadır. Proto-Uruk kültürü de denilebilir. Ataerkil toplumun ortaya çıkışı ön uygarlık anlamına geldiği için de özellikle önemlidir. Ana-tanrıça

kültürü önemini yitirmeye başlıyor. Kadın erkeğin kesin üstünlüğünü tanımaya zorlanıyor. Hiyerarşik yönetim büyük gelişme sağlıyor. Geleneksel uygarlık yönetiminin üçlü yapısı taslak halinde bu kültürde kendini ilk defa etkili bir biçimde duyuruyor. Bir nevi rahip olan Şaman, tecrübeli toplum yöneticisi şeyh ve fiziki güç sahibi olarak askeri şefin ayak sesleri bu dönemde giderek güçlenecektir. Ortadoğu'nun din, politika ve askeri kültürü bu dönemin derin izlerini taşımaktadır.

Bu kendini kanıtlayan bir kültürdür. M.Ö. 4500'lerde etkisini Yukarı Mezopotamya'da hissettiriyor. Tel Halaf kültürünü kontrolü altına alıyor. Bir nevi kolonileştiriyor. İlk kolonilerin M.Ö. 4000'lerde bugünkü Malatya ve Elazığ'a kadar yayıldığı arkeolojik kayıtlarla kanıtlanmaktadır. Hanedanlık, geniş aile dediğimiz kültürü de taşırıyor. Daha önceki kültürde bu öğeler yoktur. Yıkıcı faaliyetlerine ilişkin izlere de rastlanmaktadır. Yıkılan bazı köylerin kültürel izleri, bilinçli bir yıkım ve işgalin gerçekleştiğine tanıklık etmektedir. Ticaret kültürü kesinlik kazanıyor. Tarihin belki de ilk ciddi hegemonyacılığı bu kültürün eşliğinde gerçekleştiriliyor.

Yaklaşık M.Ö. 4000-3000 dönemine Uruk kültür dönemi demek artık adetten sayılmaktadır. Uruk kültürü El Ubeyd kültürünün izi üzerinden gelişiyor. Ondan farklı olarak ilk kent-sınıf-devlet çıkışını, yani uygarlığı, yazılı tarihi başlatma ayrıcalığına sahip olmasıdır. Ataerkil kültürü ilk uygarlık kültürüne dönüştürmek tabii ki tarih için çok önemlidir. Aşağı Mezopotamya ikliminin suni sulamayı zorunlu kılması bunda temel rol oynar. Bu tür sulamanın gerektirdiği geniş bir nüfus, ayrıca sulama araç gereçleri kentleşmenin önkoşullarıdır. Büyük nüfusun aynı anda çalıştırılması beraberinde iaşe sorununu çözmeyi, sulama araç gereçleri de zanaatkârlığı gerektirmektedir. Bu durumda yerleşim zorunlu olarak kent çapında olmaktadır. Bu da kentin yönetimini, yönetimin meşruiyet sorunlarının çözümünü dayatıyor. Ayrıca dışta çoktan başlamış olan talancı kabile saldırılarından korunmayı da gerektiriyor. Hepsi birleşince mükemmel bir rahip + yönetici kral + askeri komutan üçlüsünü doğuruyor. İlk Uruk kralına ithafen yazılan Gılgameş Destanı bu tarihsel gelişmeyi çok çarpıcı ve etkileyici olarak yansıtmaktadır.

Şehir kendi başına mantığı gelişmeye zorlayan bir altyapıdır. Çünkü çok sayıda soruna yol açıyor. Sorunlar mantığı çalıştırmayı, dolayısıyla düşünceyi, düşünce yeni üretim araçlarını geliştiriyor. Ardından

ekonominin yönetimi gelişiyor, o da peşi sıra politik ve askeri yönetimi sürüklüyor. Sınıfsal gelişmeyi de daha çok şehrin bir ürünü sayabiliriz. Kabile ve hanedan birimlerini aşan bir topluluktur şehir toplumu. Ayrıca hiyerarşik ataerkil yönetimlerin çelişkili doğası gereği, çok sayıda nüfusu bünyesinden dışladığını varsaymak mümkündür. Karın doyurma kabilinden de olsa, şehir kopan nüfus için bir çekim merkezi oluyor. Çeşitli nedenlerle aşiret ve hanedan dışı kalan kişilikler, şehirde kurulu yönetim altında yönetilen-çalışan kesimi oluşturacağına göre, artık sınıflaşmanın doğması kaçınılmaz olur. Sosyolojik bir ilişki, yani sınıfsallık Uruk kültürünün önemli bir öğesidir. Devlet tüm bu şehir ilişki ağlarının doğal bir uzantısı olarak doğacaktır.

Şehir yönetimi ne kabile ne de hanedan yönetimine olanak tanır. Kan bağını aşan profesyonel bir yönetimi gerektirir. Ayrıca meşruiyet için bir inandırma gereği de kendini dayatır. Bunun imdadına yetişen, belki ilk devlet taslağını oluşturan rahip ve şehrin bir nevi ilk maketi olan tapınaktır. Kurum olarak şehir, devlet ve sınıfsallaşmayı ideolojik olarak zihnen inşa etme işi mitolojik ve dinsel üretim işidir. Maddi kültürün manevi kültürü etkilemesi Uruk kültüründe çarpıcıdır. Tersi de çok etkilidir. Hatta manevi kültürün ağır etkisi altında maddi kültürün anlaşılması neredeyse mümkün değildir; maddi kültür büyük bir ideolojik inşa vasıtasıyla görünmez kılınmıştır. Dil ve içerik olarak bu inşayı binlerce yıl sürecek tarzda zihne yerleştirerek maddi koşulları görünmez kılmak yeni devlet ideolojisinin baş görevidir. Sümer toplumunda bu işlev çok çarpıcı olarak kendini ele veriyor. Devlet tanrısal kurum olarak anlamlandırılırken, çalışan sınıf tanrının yarattığı kullar olarak yansıtılır. Devlet ile yönetilenler arasındaki arabulucu halka melek kavramında yansır. En büyük yönetim otoritesi baş tanrı olarak yansıtılırken, yardımcıları ikinci el tanrılar olarak panteonu, yani üst düzey devlet yönetimini, toplantı düzenini temsil eder. Eski tanrıçalar kuşağı kent öncesi sürecin kadın etkinliğinin yansıma gücü olarak hâlâ kendilerini hatırlatırlar. Tüm toplumsal ilişkiler yarı-mitolojik, yarı-dinsel bir dile tercüme edilerek, bambaşka bir metafizik dünya içinde, birim nüfus içinde yerlerini meşrulaştırmış olurlar. Şehir-devlet-sınıf ideolojik olarak yeniden yaratılır.

İdeolojik olarak yeniden yaratılma, çok büyük işlevi olan bir manevi kültür olarak her tür maddi gelişmenin, hatta doğanın yorumu olacaktır. Ona dayanılarak, özellikle yansıtıcı dil esas alınarak anlamlar

türetilecek, insanlar inandırılacak, yaşam bu yeni meşru dünya içinde kutsanarak yaşanacaktır. İdeolojik olarak yeniden doğum karşısında gerçek maddi doğum var mı, yok mu sorusu bile yaşanan bu gelişmeler karşısında anlamını neredeyse kaybedecek, anlamlı görülse bile başka türlü imgeselleştirilecektir. Uruk devrimi tarım devrimi kadar önemli bir ilk şehir devrimidir. Ana nehir kolunun çıkış membaıdır. Daha sonraki katılımlar derecikler ve göletler seviyesindeki kapalı membalardır ki, onların bile hareketlenmesi ancak ana nehir sayesinde mümkündür. Doğrudur, Çin'de de bir kent devrimi vardır. Orta Amerika'da da vardır. Ama bunlar ana nehir oluşturmayan, doğdukları yerde ya kuruyan ya da etrafında çok az kişinin yararlandığı durgun bir göle benzeyen mahalli kültürlerdir. Uygarlık olmak için ana nehir olmak veya ona katılmak önemli bir koşul olarak anlaşılmak durumundadır. Saf uygarlık yoktur.

Kaldı ki, Uruk kültürünün arkasında on bin yıllık neolitik miras yatmaktadır. Zembille gökten çöle düşmemiştir. Bu yeni kültüre uygarlık (medeniyet) da denilmektedir. Şehirlilik olarak tercüme edilebilir ki, doğrudur. Maddi ve manevi yapısı ve yansımasını böyle tanımlarken, aslında bir anlamda tüm uygarlığı tanımlamış oluyoruz.

Yapısı gereği Uruk kültürü yayılmacıdır. Şehrin artan verimlilikle her bakımdan büyümesi, nüfusunu bir dereceye kadar taşırması nedeniyle peş peşe komşu şehirlerin doğmasına yol açar. Verimli Hilal'in köylü kültürü de böyle çoğalarak zincirleme köy kuruluşlarına yol açmıştır. İlk köy kuşakları olarak Newala Çori'den (Urfa-Siverek'te, Fırat kıyısında) Çayönü'ne (Diyarbakır-Ergani'de, Dicle'nin bir kolunun kıyısında), oradan Çemê Xalan'a (Batman Çayı yakınlarında), böylece aşağıya Kerkük'e kadar çığ gibi (M.Ö. yaklaşık 10 binlerden itibaren) yayılım gösterirler. Kültürlerin çiçeklenmesi dediğimiz olay budur. Uruk kültürlenmesi de benzer bir seyir izlemiştir. Çoğalan şehir artan rekabet demektir. Şehir aynı zamanda pazar demek olduğundan, yeni kültür rekabet unsurunu da peşi sıra taşır. Ticaret daha şimdiden gözde bir meslek olmuştur. Tarıma ve ulaşıma yönelik zanaatkârlar öncülüğünde bir endüstri doğmuştur bile. Şehirler arasındaki kavga doğal olarak hegemonya sorununu gündeme getirecektir. Peşi sıra şehir devletinden ilkel imparatorluğa geçiş (Bu durum mevcut tüm şehirlerin aynı kişi veya hanedan yönetimine alınması oluyor) süreci kendini dayatacaktır.

Uruk'un ticaret ihtiyacı neolitik alanı erkenden uygarlaştırma ve kolonileştirme sürecine sokacaktır. Eldeki birçok veri, El Ubeyd kültürüne dayalı koloni katmanlarını takiben, daha gelişkin bir Uruk yayılma alanı ve kolonileştirme faaliyetinin varlığını kanıtlamaktadır. Özellikle Fırat kıyılarında çok gelişmiş Uruk kolonilerine rastlanmıştır. M.Ö. 3500'lerden itibaren gelişen Uruk kolonileştirme hareketine karşı zaten Tel Halaf kültüründen beri büyüme halkalarını durdurmayan Yukarı Mezopotamya kültürünün hem bir başkaldırısını, hem de karşılıklı alışverişini yansıtan bir eğilimin varlığını da eldeki arkeolojik bulgular kanıtlamaktadır. Bölgenin çok güçlü iç dinamikleriyle M.Ö. 3000'lerde kentleşmeye başladığını gösteren çok sayıda höyükte kazı yapılmıştır. Her gün artan bulgular, şehir kültürünün de Aşağı Mezopotamya'ya tıpkı Mısır, Elam ve Harappa'ya taşındığı gibi ana kaynak bölgeden taşındığını düşündürtmektedir. Özellikle yakın dönemde Urfa yakınlarında Göbeklitepe'deki yerleşim yerinde yapılan kazılar (M.Ö. 10000'lerde başladığı kanıtlanmıştır) mevcut görüşleri değiştirecek bulgulara yol açmıştır. Köyleşmeden önce dönemine göre dev boyutlu sayılabilecek, muhtemelen tapınak olan bir kültürün varlığı saptanmıştır. Mevcut dikili taşların anlamı tam çözümlenmese de, çok gelişmiş bir kültürü yansıttığı kesindir. Yeni araştırmalar kültürel merkezde kaymalara yol açabilir.

Bu paragrafı Uruk yayılmasına karşı ancak güçlü bir kültürün cevap verebileceğini belirtmek için açtım. Bölgedeki kültürün daha önceleri başlayan (muhtemelen M.Ö. 5500'lerde başlayan El Ubeyd kültürü) yayılmasına karşı da direnişi ve kendi kültüründe ısrarı vardır. Hatta tüm mezolitik ve neolitik dönemde güneyden ve kuzeyden dalga dalga gelen göçlere karşı sürekli bir direnme halinin mevcudiyeti bölgedeki kültürel yapının kalıcılığından anlaşılmaktadır.

Bu gerçeklik, yani Uruk kültürünün yerel kültür içinde erimesi karşı kültürün gücünü göstermektedir. Bu aslında bugüne kadar devam eden bir süreçtir. Uruk'un üstünlüğünü üretimdeki gücü ve nüfusuna dayalı devlet gücü sağlamaktadır. Âdeta Hollanda ve İngiltere örneğinin ilk prototipiyle karşı karşıyayız.

Şahsi yorumuma göre Mısır, Elam (bugünkü İran'ın güneybatısı) ve Yukarı Mezopotamya kültürleri ilk El Ubeyd ve Uruk yayılmasına başarıyla karşılık verip kendi kent kültürlerini yaratmışlardır. Nitekim M.Ö. 3000'lerden itibaren bu üç tarihsel merkezde kent gelişmesinin

hızlandığını ve uygarlık nehrine kendi kollarını akıttığını kanıtlayan arkeolojik veriler her geçen gün artmaktadır.

Daha da önemli olan, Uruk'un yakın çevresindeki şehir ve kırsal bölgelerde nelerin olup bittiğidir. Tarih Uruk kültürel çağının M.Ö. 3000'lerde sona erdiğini ve I. Ur Hanedanlığıyla yeni bir dönemin başladığını haber vermektedir. Muhtemelen yoğun şehir çatışmasının sonucudur bu gelişme. Zaten tabletlerin okunmasında bu yönlü gelişmeler net olarak anlaşılmaktadır. 'Nippur'a Ağıt', 'Agade'ye Lanet' ezgileri, yakılıp yıkılan şehirlerin encamına ilişkindir. Tıpkı bugünkü Bağdat ve çevresinde olup bitenlere nasıl da benziyor! I. ve II. Ur dönemleri M.Ö. 2350'lere kadar gelmektedir. M.Ö. 2350-2150'lerde meşhur Sargon yönetiminde bir hanedan dönemi başlıyor. İlk imparator olarak da tanımlanabilecek Sargon, çok kanlı savaşlar sonucunda tüm Verimli Hilal'de hükmünü, yani imparatorluğunu geçerli kıldığını övünerek anlatmaktadır. Büyük vahşetler şanlı ve onur yükselten eylemler olarak anlatılmaktadır. Yazılı kaynaklardan bunu takip etmek mümkün oluyor. Agade'yi başkent yaptığı, Amorit (o dönemin Arabistan Çölünden saldıran kabilelere 'tozlu, kirli adamlar' anlamında Sümerlerin taktıkları ad) kökenli olduğu kayıtlanmaktadır. M.Ö. 2150'lerde bu sefer Zagros kökenliler Gudea önderliğinde Agade'yi yerle bir edip yeni bir hanedanlık tesis ediyorlar. Yaklaşık M.Ö. 2050'lerde bu hanedanlık da düşüyor. Yerine geçen Üçüncü Ur Hanedanlığı da ancak yüz yıl yaşıyor.

Tarih M.Ö. 1950'lerde görkemli Babil çağının başladığını gösteriyor. Bu şehir kavgalarında karşımıza çok ilginç bir ikilem çıkıyor. Sümerler uygarlığı yaratan ana toplumdur. Ana derken kaynak anlamında söylüyorum. Menşeleri muhtemelen çok önceleri Verimli Hilal kültüründen gelen ama artık yerleşik hale gelmiş bir halk, bir toplum olduğunu çağrıştırmaktadır. Dilleri iki yakın komşuları olan Amoritler ve Gutilerden farklıdır. Hayli iç içe geçen kelimeler de vardır. Özellikle Aryen dil grubuna daha yakındır. Semitik kökenden bariz olarak farklıdırlar. Semitik-Amorit kabilelerin saldırıları yoğundur. Nitekim Agade kenti hanedanı ve Sargon Semitik-Amorit kökenlidir. Hatta Sargon'un Sümer şehir saraylarında büyüyen ve yönetimde yer alan bir komutan olma ihtimali yüksektir. Destanlar bunu yansıtmaktadır. Gutiler Sümerlere daha çok müttefik olarak yaklaşıyorlar. Kökenleri Zagros'ta

olup Aryendir. Çok enteresan olan nokta, bugünkü Irak'ta da buna çok benzeyen bir tablonun söz konusu olmasıdır.

Sonuç olarak M.Ö. 2000'lerin başlarına kadar uygarlığın sistem olarak doğuşu ve gelişimi çok kanlı, sömürülü, kent kurmalı ve yıkmalı, ittifaklı, kolonili, hegemonik karakterde oluyor. Kölelerin karın tokluğuna çalıştığı verimli sulak topraklarda tarımla birlikte komşu şehir ve neolitik bölgelerle yapılan ticaret ve gelişen zanaatkârlık büyük artık-ürün üretiyor. Bu üretim, yani maddi kültür üzerine kurulan uygarlık sistemi, muhteşem bir manevi kültür inşa ederek kendi yönetici gruplarını tanrılaştırırken, çalışan kölelerini de tanrıların dışkısından oluşmuş varlıklar biçiminde tanımlayıp aşağılıyor. İyi anlaşılmalıdır ki, doğuş efsanelerinde maddi hayatın böyle yansıtılması çok nettir. Yaratıcı ana-tanrıça ise erkeğin sağ kaburga kemiğinden yaratılıyor. Efsaneler hayli ilginçtir, ana kadının da kesin bağımlılaştığını çarpıcı yansıtıyorlar. Yaşam artık bu efsanelerin teşkil ettiği dille anlaşılıp yorumlanacaktır.

Gerçek maddi hayat ise günümüze kadar kendi dilini ve yorumunu yaratamadan, ancak bazen 'Ezop diliyle' bazı eski gerçeklerden bahsetmek isteyecek, ama o dili de kimse anlamadığından dilsizliği ve anlam yitikliğini yaşayacaktır. Unutmayalım, gerçekliğin dili ve anlatım kabiliyeti hâlâ yaratılamamıştır!

4- Babil ve Asur Uygarlık Çağı: (M.Ö. 2000-300)

Zaman ve mekân açısından aralarında farklar olsa da, tarih sahnesine çıkış ve Sümer hanedanlarından iktidar olarak kopuş bakımından, kendine özgü bir fark yaratan bu iki uygarlık çağının zamandaşlığı ve kültürel benzerliği daha belirgindir. Amorit-Semitik kökenden kaynaklanmaları ve Akad Hanedanlığıyla ortak bir uygarlığı paylaşmış olmaları yüksek bir olasılıktır. Dil ve kültür benzerlikleri ve ayrıca bol miktardaki yazılı kaynak bu gerçeği kanıtlayıcı niteliktedir.

Sümerlerin son görkemli çağı Nippur kültür kentinde yaşanmıştır. İlk akademik eğitimin alındığı kent olduğu belirtilebilir. Kentin büyük ihtimalle Akad hanedanları tarafından tahrip edilmesinden sonra, yakınlarında Akad dil ve kültür ağırlığını taşıyan Babil kentinin yükselişi yeni uygarlık çağının başlangıcı olarak alınabilir. Zaten son Sümer hanedanı olan III. Ur döneminden sonra M.Ö. 2000'lerin başlarından itibaren Babil öncülüğünde yeni hanedanların kent egemenliklerini

peş peşe ele geçirişi yeni durumu belirginleştirmektedir. Akad dili yeni uygarlık dili olarak önem kazanır. Siyasi egemenlik ve ticaret dili olarak tüm uygarlık bölgelerinde kendini hissettirir. Daha sonraları Aramice adıyla tüm uygar halkların ortak anlaşma aracı olarak, bugünkü İngilizceye benzeyen bir rol oynar. Akad kültürü uygarlık açısından içerik olarak Sümer kültürünü miras alır. Mitolojik olarak yaptığı dönüşüm, Tanrı Marduk'un yükselişinde kendini gösterir. Enuma Eliş Destanı bu dönemden kalma en önemli destandır. Marduk, anatanrıçanın iyice kötülendiği, erkek-egemen kültürünün simgeleştirildiği ve tanrısallaştırıldığı kültürün baş tanrısı rolündedir. Yunan kültüründe Zeus, Roma kültüründe Jüpiter, Hint-Avrupa kültüründe Aryen kaynaklı Gudea (Germenlerin Gotları ve Tanrı Got, yine Kürtçede halen kullanılan Xwedê aynı kökenden gelir), Arap kültüründe Allah, Hintlilerde Brahman, Çinlilerde Tao aynı tanrısal kuşağı temsil ederler.

Ortak uygarlık aşaması ve kültürel benzerlikler, bu dönemde en çok temel simge olarak toplumu temsil eden tanrı adlandırılmalarında kendini gösterir. İsim olarak bile hepsinin yaklaşık M.Ö. 2000'lerde ortaya çıkışı tesadüfi değildir. Temellerindeki derin ve ortak kültürden kaynaklanmaktadır. Simgeleştirilmiş biçimiyle erkek egemen kültür (ana-kadının ve onun ev ekonomisinin artık zorba ve kurnaz erkek tarafından gasp edilişi) tanrısallaştırılmaktadır. Adı Aryence Star, Sümerce İnanna, Hititçe Kibele, Semitikçe İştar, Hintçe Kali olan ana tanrıça giderek sönükleşirken, adı geçen erkek tanrılar yüceltilmektedir. Kadının toplumsal zemin kata çekilişinde M.Ö. 2000'li yıllar dil ve kültür açısından da önemli bir yenilgi ve aşağılanmayı yansıtırlar. Uygarlığın maddi ve manevi kültüründe erkek ve kabile köleliğinden önce gelen cins olarak kadın köleliğinde, kadın gerçekten en derin zemin kat kölesi olarak yenilgili, aşağılanmış, sesi soluğu kesilmiş, lanetlenmiş, ölümcül bir statü altına alınmıştır. Karılık ve üzerinde sınırsız yetki sahibi olarak erkek-kocalığı bu kültürel zemin üzerinde yükselir. Araplarda ve aynı kültürel zemini paylaşan Ortadoğulu toplumlarda kadınların halen devam eden statüsü bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır. Namus cinayetleri bu kültürün küçücük bir unsurudur.

Babil çağı Asur çağından önceliklidir. Coğrafi mekân olarak Kuzey Mezopotamya'ya adım adım çekiliş bunda önemli rol oynar. Babil

bugünkü Bağdat'ın daha güneyindeyken, aynı tanrı adını alan Asur kenti bugünkü Musul yakınlarındadır. Daha sonra Ninova olarak aşama kaydetmiştir.

Babil kentinin tarihte bazı özellikleriyle dikkat çektiği görülmektedir. Son Sümer kültür kenti Nippur'un tüm kültürünü öncelikle özümsemiştir. İmparatorluk aşamasında tüm çağdaşı toplumların kültürel birikimleriyle soylarının önde gelenlerinin Babil'e taşındığı anlaşılmaktadır. Ünlü Babil Kulesi ve 'yetmiş iki dilin konuşulduğu' yer olması efsane değil, bir gerçek olsa gerekir. Daha doğrusu gerçeğin efsaneleştirilmesidir. M.Ö. 1900-1600 dönemi Babil uygarlık çağının en görkemli dönemidir. Tüm uygar bölgelerde imparatorluk gücü olarak hükmünü icra etmektedir. En ünlü imparatoru olan Hammurabi, Sargon'dan sonra tarihin bilinen ikinci imparatorudur. Kendi adına ilan ettiği 'Hammurabi Yasaları' daha önceki yasallaştırma geleneğinin devamı olsalar da, etkililik ve tarihte iz bırakma anlamında birincil öneme sahiptir. Uygarlık kültüründeki hem 'Tanrı yasallığı'nın hem de 'hukuk yasallığı'nın Hammurabi döneminden izler taşıdığı kesindir. Dönemin tüm şehirlerini kanlı savaşlardan sonra egemenliği altına almıştır. Ayrıca komşuları ve sınırları dahilindeki kabile kültürlerine de amansız bir egemenlik dayattığı anlaşılmaktadır. Bölge tarihinde Mısır tanrı-krallarına 'firavun' denilirken, ağırlıklı olarak Babil ve Asur tanrı-krallarına da 'nemrut' adı verilmektedir.

Ahdi-Atik'te anlatılan Hz. İbrahim'in Ur (Bugünkü Urfa) kentinden çıkışı veya kaçışı, öyle anlaşılıyor ki Babil Nemrutlarının zulmüyle yakından bağlantılıdır. Tarih Hammurabi'nin M.Ö. 1700-1650 civarında hüküm sürdüğünü yazmaktadır. Hz. İbrahim'in hicretinin de aynı tarihte gerçekleştiği düşünüldüğünde, İbrahim-Nemrut çekişmesi gayet iyi anlaşılmaktadır. İbrahim bir kabilenin başıdır. Kabilesi Urfa civarında tarım, hayvancılık ve ticaretle geçinen çok sayıdaki kabileden biridir. Bugünkü gibi köken olarak Aryen ve Semitik kökenli iki kültürün etkisi altındaki geçiş toplumları da bölgede bolca bulunmaktadır.

İbrahim ve kabilesinin yarı-dinsel, yarı-mitolojik öyküsünün simgesel değeri bilinmektedir. Hz. İbrahim'in üç tek tanrılı dinin atası sayılması ve dünyada neredeyse etkilemedik din bırakmamış olması önemini ortaya koymaktadır. Hammurabi'yle en otoriter çağını yaşayan Babil Nemrutlarına (Bunlar Babil bürokrasisinin tüm merkezî ve bölgesel önde gelenlerini kapsamaktadır. Nemrut önde gelen kent ve

bölge yöneticisine verilen unvan, ad olsa gerek) karşı direnen çok sayıda kabile ve kentin olması beklenebilir. Henüz güçlü komünal düzenin etkisini taşıyan kabilelerin, hatta köyler ve kentlerin, hangi tanrısal ad (Allah adına) altında yapılırsa yapılsın, imparatorluk dayatması karşısında direnişe geçecekleri ve isyana kalkışacakları açıktır. Kölelik nedir tanımayan toplumlar çok zor köleleşirler. Bazen köleleşmektense toptan imha olmayı bile göze alabilirler. Tarihte bunun sayısız örneklerini tanımaktayız.

Hz. İbrahim dini veya öykülemeleri aslında bu genel anti-nemrut direniş kültürünü temsil etmektedir. Bu kültürün birinci kaynağı, 1700'lerdeki Babil İmparatorluğu zemini ve zamanıdır. İkinci kaynak ve kol ise, Hz. Musa'nın M.Ö. 1300'lerin sonlarından itibaren Mısır Firavunlarına karşı çıkışı ve buna ilişkin öykülerdir. Yani Mısır Firavun otoritesini temsil eden kültüre karşı aynı veya benzer iz üzerindeki yarı-köle ama bundan kurtulmak isteyen Hz. İbrahim geleneğindeki toplulukların direniş kültürüdür. Bu kültürün toplamı Kitab-ı Mukaddes geleneğini oluşturmaktadır. Dönemin iki güçlü hükümranı olan ve kendilerini tanrı-krallar olarak simgeleştiren Nemrut ve Firavunlara karşı çok uzun soluklu ve giderek kendini yeni bir kültür olarak oluşturan bu gelenek, Hz. Musa'dan sonra daha çok güçlü rahiplerle (örneğin Musa'nın kardeşi Harun'la başlayan gelenekten I. ve II. Samuel, İşaya ve birçok peygamber) temsil edildikten sonra, Hz. Davut ve Hz. Süleyman'la M.Ö. 1020-900 yıllarında bugünkü İsrail-Filistin toprakları üzerinde güçlü bir krallık kuracaktır. Bu geleneğin ve temsili olan İbrani kabilesinin tarih içindeki yürüyüşünü ve etkisini dikkatle yorumlamadan, uygarlık tarihini ve ona karşı geliştirilen her türden direniş ve isyanları anlayamayız, çözemeyiz. (Her tür derken ideolojik, mitolojik, felsefi, dinsel, siyasal, fiziki, ekonomik, hukuki, kabilesel ve ulusal tüm hareketleri kastediyorum.)

Birinci Babil döneminin M.Ö. 1596 yılında Hitit ve Hurri kökenli Kassitler adı verilen güçler tarafından sona erdirildiğini görmekteyiz. Burada daha ilginç ve önemli olan, bunların Hitit ve Kassit kimliğiyle aralarında kurdukları ittifaktır. Tarihçilerin pek açmadıkları bu konu bölge halklarının tarihini öğrenmek açısından önem taşımaktadır. Herhalde Babil gibi güçlü bir kültürel, siyasal ve askeri geleneği yenmek kolay olmadığı gibi, çok güçlü bir karşı kültürü gerektirir. Nite-

kim İbrahimî geleneğin yaptığı şey sürekli hicret, daha doğrusu kaçıştır. Ancak boşluk bulduğunda siyasi erk olabiliyor.

Uruk ve Ur dönemlerinde Zagros kabile federasyonları olan ve son örneğini M.Ö. 2150'de Akad sülalesine son veren ünlü Guti Kralı Gudea'nın (İlginçtir, Aryenlerin en büyük tanrısıyla aynı adı taşımaktadır. Bir nevi karşı-uygarlık sürecine girdiği anlaşılmaktadır) temsil ettiği Toros-Zagroslarda oluşan geleneğin çözümlenmesi kilit önemdedir. Tarihin bu geleneklerden çok az bahsetmesi veya hiç bahsetmemesi ilginç olduğu kadar, üzerinde durulmayı gerektiren önemli bir alan, bir araştırma sahasıdır.

Gerek El Ubeyd kültür kolonilerine, gerekse Uruk ve Ur'un siyasi ve ticari koloniciliğine karşı çok daha kalıcı bir tarım kültürünü yaratmış, oldukça sık bir köy ağını kurmuş, şehirleşmenin eşiğine gelmiş, belki de daha önce şehirleşmiş (Urfa-Göbeklitepe'deki büyük tapınaklar tepesindeki bulgular bunun mümkün olabileceğini hatırlatıyor. M.Ö. 10 binlerde bu kültürü yaratanlar Uruk ve Ur'unkinin çok ilerisinde bir kent kültürünü de rahatlıkla yaratmış olabilirler. Mimarisi ve mitolojisi bunu hissettirmektedir), dağ etekleri ve ovalarını birlikte kullanan çok geniş bir ağ içindeki kabile topluluklarının direnmeleri ve müşterek tehlikeye karşı federasyonlaşmaları, ardından daha kalıcı siyasi birlikler kurmaları en güçlü olasılıktır.

M.Ö. 3000'lerde Sümerler tarafından genelde Hurriler olarak adlandırılan bu toplulukların 1650'lerde daha kuzeyde Kaniş ve Hattuşaş merkezli Hititler, Waşukani (Xweşkanî, güzel, hoş pınar; bugünkü Ceylanpınar ve Suriye'deki karşılığı olan Serekanî kenti) merkezli Mitanniler adında iki güçlü siyasi birlik kurdukları görülmektedir. Mitannilerin Kerkük-Zagros'tan Tel Alal'a, Amanoslara kadar genişledikleri, M.Ö. 1400'lerde Mısır ve Hititlerle birlikte üçüncü büyük siyasi ve kültürel güç oldukları birçok belgeyle kanıtlanmaktadır. Hititlerle ortak bir kültürü ve dili paylaşmaktadırlar. Aralarında güçlü kan bağlılıkları bulunmakta ve siyasi düzeyde evlilikler yapmaktadırlar. (Hitit İmparatoru Şupiluliuma, Mitanni Prensi Matizava'ya "Sana kızımı verdim, adam gibi birlikte bölgeyi yönetelim" demektedir) Mısır hiyerogliflerinde Mitannilerin gücü yansıtılmaktadır. Sarayda birçok Mitannili gelin bulunmaktadır. Ünlü Nefertiti bunlardan biridir.

Hititlerin ünlü kadın-tanrıçası Puduhepa da Hurri kökenlidir. Alan kültüründe kadın izinin son temsilcisi gibidir. Daha önceleri Gutiler ve

Kassitler, yeni bir siyasi oluşum olarak Mitanniler Hurrilerin alt kollarını yansıtmaktadır. Hurri kelimesi etimolojik olarak Sümerce 'Dağlılar' anlamına gelmektedir ki, günümüze kadar zaman zaman kullanılan bir adlandırmadır. Daha da önemlisi, tüm güçlü belirtiler, Hitit adı verilen devletin tüm kralları ve prenslerinin Hurri adı taşımakta olup, evli oldukları kadınların da hep Hurri prensesleri olduklarını göstermektedir. Şahsi yorumuma göre, Mitanniler ağırlıklı olarak Toros-Zagros dağ silsilesinin kavisli güney eteklerindeki Verimli Hilal'de kurulan siyasi birlik veya konfederasyon benzeri bir oluşum iken, Hurrilerin ikinci bir kolu da Hititler adıyla kuzeyde Karadeniz dağlarına kadar olan alanda ve tüm Kuzey Toroslarda örgütlenmiş olup daha güçlü bir devlet, hatta ilkel bir imparatorluk biçiminde temsil edilmektedir. Kültürel temel, akrabalıklar, diplomatik ilişkiler, en önemlisi de Hitit-Kassit ittifakı bunu doğrulayıcı etkenler olarak ileri sürülebilir.

Kuzeydeki bu kültürel direnişin ve sonunda geliştirilen siyasi birliğin birinci Babil dönemini sona erdirdiği rahatlıkla belirtilebilir. Babil, ikinci döneminde (M.Ö. 1600-1300) bu siyasi birliğin ya egemenliği altındadır ya da onunla bir nevi uzlaşmış olarak birlikte yönetilen ve daha çok da dönemin en büyük kültür ve ticari merkezi olarak yaşamını sürdüren bir kent durumundadır. Günümüzün bir nevi Paris'i gibidir.

Babil kültürü üç Kutsal Kitabı da derinden etkilemiştir. Birçok iz bırakmıştır. Ticaret deposu, bölgesel pazar ve üniversite kenti olarak da tanımlanabilir. Dönem uygarlığının uluslararası (daha doğrusu kavimler ve mezhepler arası) merkezi olma rolünü temsil ettiği de rahatlıkla belirtilebilir. Bütün siyasi, ticari, istihbarî oyunlar Babil'de geliştirilmektedir. Komplo merkezi olma rolü de ihmale gelmez. Kutsal Kitap'taki tasvirleri çok çarpıcıdır. Özcesi tam bir uygarlık merkezi olarak rolünü layıkıyla oynamaktadır. Bu yönüyle bugünkü Londra'ya çok benzemektedir.

Üçüncü Babil dönemi (M.Ö. 610-330) Medlerle kurduğu (Bugünkü Şii-Kürt ittifakına çok benziyor) ittifak temelinde Ninova'nın 612'de haritadan silinişiyle başlar, İskender'in M.Ö. 330'larda bölgeyi fethiyle sona erer. Meşhur Nabokadnazar'ın imparatorluğuyla anılır. Mezopotamya'nın son büyük imparatorluğudur. Mezopotamya bu tarihten sonra ana merkez olma rolünü yavaş yavaş kaybeder. Yaklaşık 15 bin yıl tarihin ana merkezi olan Dicle-Fırat vadilerinde, kollarında,

ırmaklar arasındaki dağ etekleri ve ovalarda insanlık kültürünü yoğurup bütün kıtalara yaydıktan sonra çok yorgun ama umutlu olarak bugün yeni bir döneme hazırlanmaktadır.

Asur çağı da benzer biçimde üç döneme ayrılabilir. Kadim tarihin en güçlü siyasi, askeri ve ticari güçlerindendir. Sümer uygarlığıyla Greko-Romen uygarlığı arasındaki ara halka rolünü oynar. Uygarlıkta kan dökücülüğü, zorbalığı ve ticari yaratıcılığıyla anılır. Yıkılışı bütün Ortadoğu halklarınca (kendi halkı da dahil) bayram olarak kutlanır. Bu kutlayışta nemrut ve firavun türü despotluğun sona erişinin payı belirleyicidir.

Birinci dönem (M.Ö. 2000-1600) ticari aristokrasinin yükseliş dönemidir. Çok çarpıcı olarak tüccar ve siyasi erk sıklıkla aynı kişide tekel olarak temsilini bulur. Siyasi ve ticari güç tekelinin ilk defa Asur topluluklarınca kurulduğu belirtilebilir. Geniş bir tarihî mirasa dayandıklarını, El Ubeyd-Uruk-Ur-Babil ticari birikimlerini kullandıklarını, onların izini takip ettiklerini, M.Ö. 2000'lerden itibaren tüm uygarlık alanlarında ve komşu neolitik köy ve göçer topluluklarıyla ticareti geliştirdiklerini, belli başlı merkezlerde ticari koloniler kurduklarını, ilk defa bağımsız kapitülasyoncular gibi çalıştıklarını, çok geniş kervan ağlarına sahip bulunduklarını, ticari bilinci en yüksek uygarlık olduklarını, tüm bu stratejik ilişkileri güvenceye bağlamak için çok acımasız güç kullandıklarını rahatlıkla belirtebiliriz. Ninova bir nevi Hollanda'nın Amsterdam'ı gibi zenginliğe, altın ve gümüşe boğulur. En kaliteli kumaş merkezi, en ünlü saraylar artık Ninova ve yakınlarındaki şehirlerde toplanır. Amsterdam'ın Paris'le rekabeti gibi, Ninova'nın (Asur) rakibi de Babil'dir. Birbirlerini etkilemek ve hegemonya altına almak için büyük çaba harcarlar. Ekonomik, ticari, siyasi ve askeri çatışmaları karşılıklı çıkarlar nedeniyle eksik olmaz. Birbirlerine devrevi üstünlük sağlasalar da, nihai üstünlük kuramazlar.

İkinci dönem (M.Ö. 1600-1300) Mitanniler ve Babillilerin ittifakla yürüttükleri egemenlik altında geçer. Ticari rollerini devam ettirirler.

Üçüncü dönem (M.Ö. 1300-600) asıl askeri ve siyasi güçlerini inşa ederek zamanın en korkutucu gücü haline geldikleri dönemdir. Urartular dışında, Mısır da dahil, işgal etmedik ve haraca bağlamadık bir yer bırakmazlar. Kavim ve kabilelerin en çok acı çektikleri bir dönemi yaşatırlar. Uygarlığın en kanlı yüzü demek mümkündür. Öve öve nasıl kellelerden surlar ve kaleler yaptıklarını büyüklüklerinin bir ölçüsü

olarak anlatırlar. Kavim ve kabilelerin köleleştirilenleri dışında hepsi katledilir. Mısır gibi bir uygarlık bile Asur işgalinden (M.Ö. 670) kurtulamaz. Kudüs Krallığı yerle bir edilir. Bugünün ABD benzeri bir dünya gücüdür. Her imparatorluktaki egoizmin bir benzerini en gelişmiş haliyle yaşar. Barış içinde birlikte yaşama ve uzlaşma kültürünü tanımaz. İmparatorluk geleneğinin yaratılmasındaki payı küçümsenemez.

Asur'un yıkılmasında belirleyici rolü yine Hurri kökenliler oynar. Mitannilerin uzun süre Asurlulara göz açtırmadıklarını biliyoruz (M.Ö. 1600-1300). Mitannileri yıkmaları, Hurri kökenlilerin direnişini sona erdirmez. Nairiler diye (Asurcada 'Su Halkı' anlamına gelir) bilinen aşiret toplulukları bugünkü Botan'da aşiretler konfederasyonu benzeri birliklerle (M.Ö. 1200-900) uzun süre Asurlulara karşı direnirler. Bu tarihten sonra Urartular adlı siyasi birlik devreye girer. Asur'a karşı direnişleri M.Ö. 870'lerden yıkılıncaya (M.Ö. 610) kadar devam eder. Yaklaşık üç yüz yıllık bu direniş bugünkü Van merkezli, oldukça güçlü bir merkezi siyasi oluşuma dönüşüp tarihe iz bırakır. Muhtemelen karışık bir siyasi üstyapı söz konusudur. Başlangıçta Asurcanın etkisi hâkimdir. Hurrice, Ermenice ve Kafkas dil etkilerini de taşıyan karma bir dilin kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu dil yapısı direnişteki mozaiği de yansıtmaktadır. Alanda karma yaşayan bu halkların ortak tehlike karşısında birleşerek, güçlü bir siyasi oluşumla varlıklarını korudukları anlaşılmaktadır. Kafkas kökenli İskitlerin devreye etkin olarak girdiği bir dönemdir de. Urartuların demircilikte usta oldukları, tunçtan epey silah ve kap kacak geliştirdikleri bilinmektedir. Kale yapımı başta olmak üzere mimarideki üstünlükleri, askeri olarak da sık sık Asur'u yenmeleri göz önüne getirildiğinde önemleri daha iyi anlaşılır. Asurluları nihai olarak yenemediyse de, yıpratmadaki en büyük pay Urartu Devletine düşer. Uygarlık tarihinde silinmesi zor bir iz bırakmışlardır.

Asur'un nihai yenilgisi Babil'in el altından uzun süreli yürüttüğü diplomasiyle ve Mağî (Kürtçe 'ateş ocağı' anlamındaki mağ'dan gelir) adlı Med rahiplerinin uzun uğraşlarından sonra Med Konfederasyonu ve Babil şehir devletinin ittifakıyla M.Ö. 612'de gerçekleştirilmiştir. Bölgede Med ve Üçüncü Babil dönemi başlar.

Asur uygarlık pratiğinden çıkarılabilecek en önemli sonuç, ticaret tekeliyle siyasi tekelin iç içeliği ve savaşlarla ilgisidir. Siyasi ve ticari tekelin uygarlık tarihinde en önemli bir aşamasıdır Asur. Denilebilir ki,

Pers İmparatorluğu'ndan önce Mısır, Çin ve Hint uygarlığı arasındaki birincil merkezi halkayı Asur ticaret tekelleri kurmuştur. Ticari bir dünya yaratmışlardır. Dönemin bir nevi küreselliği söz konusudur. Yine ticari tekelin ekonomi olmadığı, eşine az rastlanır bir terör rejimiyle dıştan ekonomiye dayatılıp halklar ve kabilelerin bin bir emekle topladıkları, yarattıkları birikimleri gasp ettiği ortaya çıkmaktadır. Devlet olmadan ticari tekelin yürüyemeyeceği çok açıktır. Daha önceki siyasi tekeller tümüyle tarımın köleci tarzıyla ilişkili iken, bu dönemde ilk defa ticaret tarımla denk gelen bir ağırlık kazanmıştır. Ticari tekeli kapitalizm olarak tanımlarsak, siyasi tekelin tarımdaki artı-ürünü gaspından daha etkin sömürücü bir güç olarak uygarlıktaki yerini almaktadır. İmparatorluk tarımdan ziyade ticaretin tahrik ettiği bir yönetim biçimidir. Yol güvenliği uzun alan ticaretinin ihtiyacıdır. Bunu da ancak imparatorluk sağlar. Şiddetteki yoğunluğun ise, toplumun yeni ekonomik dayatmalara karşı direnciyle iç içe geliştiği, büyüdüğü tartışma gerektirmeyecek kadar açıktır.

Ekonomi için tarımın, pazarın, küçük ticaretin, zanaatçılığın, çok sayıda bağımsız özel kesimin yararlı olabileceği de açıktır. Tüm bu alanlardaki insan emeği üretkenliği geliştiren değerini kanıtlamıştır. Ne siyasi, ne askeri, ne de ticari-ekonomik tekelin gerektiğini tespit etmek zor değildir. Asur olmasaydı ekonomi duracak mıydı? Tersine, barışçıl bir ortamın daha farklı ve olumlu bir ekonomik yaşamı mümkün kılacağı anlaşılırdır. Demokrasi karşıtı yönetim olarak devlet sadece gereksiz değildir; ortaya çıkardığı bürokrasiyle, yol açtığı savaşlarla, yaptığı gasplarla ekonomi ve toplumu tahrip eden bir güçtür. Burada şehri ve tabakalaşmanın önemini, gereğini tartışmıyorum; tanrısal ideolojik kılıflara büründürülmüş, etrafında sıkı bir askeri-siyasi duvar ören zorba gücün uygarlıkla ilişkisini sorguluyorum. Şehirleşmenin olumlu yanları anlamında bir uygarlık olsa bile bunun nasıl kirletildiğini, muazzam bir geriletici ve tutucu engelle olumsuzlaştırıldığını tekrarlıyorum. Yönetim koordinasyonu ayrı, zorba ve gaspçı tekeller ayrıdır.

Siyasi, ticari ve ekonomik tekellerin iç içeliğinin sadece kapitalizme özgü olmadığını, şehirleşme ve hanedanlıkla birlikte uygarlığın başından beri aynı özellikleri oluşturduğunu, bu üç tekelin kopmaz bir zincir halinde uygarlığın olumlu yanlarıyla demokratik etkinliği ezerek,

sarmalayarak varlığını günümüze kadar taşıdığını vurguluyorum. Zincirin halkalarını tanımaya devam edelim.

5- Mısır, Hint, Çin, Hitit ve Fenike Uygarlıkları

Mısır, Hint ve Çin'in uygarlık ana nehrine katkılarını aydınlatmak büyük bir çalışma ister. Bunun yeri burası değildir. Fakat neden daha çok tarım ağırlıklı olduklarını, kendi bölgelerini aşma iradesini ve gücünü niye gösteremediklerini özce sorgulamak öğretici olabilir. Kendi içlerinde oldukça gelişkin oldukları, çok uzun süreli ayakta kalışlarını ekonomik tekele, özellikle uzun alan ticaret tekelciliğine başvurmamalarına borçlu oldukları kanısındayım. Üçünün de dış ticareti yok gibidir. Tarım ve ticaretin içyapısında da tekele fazla şans tanınmadığı görülüyor. Mevcut siyasi tekel ekonomik tekelcilikten uzak kaldığı oranda uzun ömürlü oluyor. Siyasi ve askeri güç dışta tehlikeleri, içte kaosu önleme anlamında daha az itiraz topluyor. Dolayısıyla ömürleri uzuyor. Son tahlilde bunlar da ekonomik rant tekelleridir. Ama gırtlağına kadar ekonomik tekelciliğe boğulmadıkları da anlaşılır bir husustur.

Mısır Greko-Romen kültürünü etkilediği oranda, Avrupa kültür ve uygarlığına katkısını vermiştir. Afrika için sanki olmamış bir kültür konumunda kalmıştır. Ticarete el atmamıştır. Ortadoğu'dan da kendini soyutlamıştır. Belki de devlet eliyle sosyalizmin ilk örneklerindendir. Benzer örneklerden hiçbiri Mısır kadar etkileyici değildir. Mısır tümüyle, Hint ve Çin ise kısmen ortaçağ uygarlığına Ortadoğu üzerinden katılmışlardır. İslâmiyet hepsini kendi havuzuna akıtıp Avrupa'ya sunmada temel bir rol oynamıştır.

Hititler için ayrı bir başlık yapmak gerekmez. Hurri-Mitanni müttefiki olarak uygarlığı Anadolu'ya yaymıştır. Ege kıyılarındaki etkisiyle Yunan Yarımadasındaki yeni uygarlıksal gelişmeye en az Mısır ve Fenikeliler kadar katkıda bulunmuştur. Mısır'ın Suriye üzerindeki yayılımını durdurmuştur. Asur'un ve daha önceki Babil'in yayılımını durdurmada etkili olmuştur.

Mısır'ın yapamadığı ve boş bıraktığı uzun alan ticaretini, Doğu Akdeniz'de üslenmiş olan Fenikeliler adlı kavim gerçekleştirmiştir. Akdeniz'in her tarafında ilk ticari kolonileri kurma başarısı Fenikelilerindir. Ortadoğu ve Mısır kültürünü Avrupa'ya ilk yayanlar da Fenikelilerdir. Alfabe ve gemi yapım sanatları uygarlık açısından etkileyicidir.

Yunanlılara alfabeyi onlar öğretmiş, ilk limanları onlar kurmuştur. Manevi kültürün taşınmasında da rolleri önemlidir. Uygarlık tarihinde en az Urartular kadar etkileyici bir izdir.

İsrail Krallığının etkisi daha çok manevi alandadır. Daha da önemlisi, İbrani geleneğinin tek tanrılı dinleri üretmesidir. Sanki Mısır ve Sümer maddi devleti karşısına manevi devleti çıkarmak türünden tarihsel bir gerekçeleri varmış gibi. İbrani geleneğine dar Yahudi penceresinden bakmamak gerekir. Yahudi tüccarlar bu geleneğin daha çok maddi-para kolunda yükselirken, manevi kolunda peygamberler, yazarlar ve aydınlar, entelektüeller vardır. Her iki kolda da etkili olmaları dünya uygarlık tarihini derinliğine etkilemiştir. Uygarlığı tam olarak tanımak için Sümer, Mısır ve İbrani geleneği bütün yönleriyle çözümlenmek durumundadır. Bu açıdan Avrupa'yı sadece ortaçağ ve kısmen antik Greko-Romen kültürüne dayanarak izah etmek ayakları havada kalan bir anlatım tarzıdır. Bu çok eksik ve yanlış bir tarzdır. Daha sonra bu eksikliklerin ne tür vahim sonuçlara yol açtığını tartışmaya çalışacağım.

6- Med-Pers Çağı: (M.Ö. 700-330)

Medlerin henüz tam gün yüzüne çıkmamış bir uygarlık etkisi vardır. Bilinen en önemli özellikleri Zagroslarda yaşayan Hurri kökenli bir kavim olmaları, Farslarla akrabalıklarının bulunması ve Aryen kabileler biçiminde bir kol oluşturmalarıdır. Asur'un yoğun baskısı altında direnişçi bir kimlik kazanmışlardır. Esas eğitici ve örgütleyicileri olarak Mağî adı verilen rahipleri vardır. Rahiplerin uzun süre yönetimde rol oynadığı söylenebilir. M.Ö. 700'lere doğru konfederatif bir birlik oluşturdukları, Medya denilen bugünkü Batı İran'da ve İran, Irak ve Türkiye sınırlarının yakınlaştığı alanda yaşadıkları kesindir. Kafkaslardan inen İskitlerle bazen dost bazen çatışmalı oluyorlar. 612'de Asurları yenmeleri ünlerini arttırıyor ve önlerini açıyor. M.Ö. 585'te Frigyalıları Kızılırmak kıyısında yendikleri bilinmektedir. Bu arada Mağilerden Zerdüşt adında yetkin bir bilge çıkıyor. Ahlâk ağırlıklı bir dinsellik oluşuyor. Zerdüştlük ne tam din ne de tam felsefedir. İbrahimî geleneğinden farklı olmakla birlikte, karşılıklı etkileşimleri yoğun olmuştur. Zerdüştlüğün etkileri özellikle Babil İmparatoru Nabokadnazar'ın İsrail oğullarını M.Ö. 595'te tutsak edip Babil'e götürmesi döneminde olmuştur. Yunan uygarlığı Medleri Perslerden daha önemli ve üstün

sayar. **Heredot Tarihi**'nde en çok bahsedilen halktır. M.Ö. 559'da bir iç ihanet sonucu Pers Akamenitler Med siyasi oluşumunun başına geçerler. Kurucusu olan Kyros Med saraylarında büyütülmüştür. Persler ve Medler imparatorluğun ortak kurucu unsurlarıdır. Sadece Pers İmparatorluğu demek eksik bir adlandırma olur.

Pers-Med imparatorluğu yaklaşık üç yüz yıllık zaman diliminde Mısır'dan Hindistan (M.Ö. 515'de fethedilmiştir) içlerine, Çin sınırından Yunan Yarımadasına kadar olan alanlarda dönemin en geniş siyasi birliğini sağlamıştır. Yirmi iki eyalete bölünüp bir nevi yarım devlet oluşturmuştur. Uygarlığa katkıları bürokrasiyi, iyi bir yol ve posta sistemini, dönemin ihtişamlı en büyük ordu güçlerini yaratmak olmuştur. Ahlaki geleneğe önem vermiştir.

Yunan uygarlığı birçok kültür öğesini Medler ve Perslerden almıştır. Doğu-Batı ayrışması bu dönemde belirginleşmiştir. Aralarında yoğun bir etkileşim vardır. Birçok Yunanlı Pers saraylarında görevli olup, binlercesi paralı asker olmuştur. Büyük bir zenginlik biriktirmiş olmaları, iki yüz yıl Ege bölgesini egemenlikleri altında tutmaları Yunanlılarda Perslere karşı tutku derecesinde bir karşı-akımın gelişmesine yol açmıştır. Hem Perslerin baskılarını kırmak, hem de zenginliklerini ele geçirmek âdeta milli amaç haline gelmiştir. Yeni Herkül olarak İskender'in çıkması tesadüfî değildir. Bu iklimden payını alan İskender Aristo'nun özel eğitiminden geçmiştir. Yunan felsefesi bile bu baskıya karşı çıkış sorunlarıyla boğuşmanın etkilerini taşır. Zaten mitolojik etkilenmeler çok daha fazladır. Bir nevi direniş kültürü oluşturulmuştur. Medlerin Asur'a karşı uyguladıklarının bir benzerini Yunanlılar Perslere karşı uygulamışlardır. Makedonyalı ama Yunan kültürünün çocuğu olan İskender'in Pers İmparatorluğu'nu kâğıttan şatoymuş gibi parçalamasının arkasındaki güç yüzlerce yıllık direniş kültürü, özellikle felsefi aydınlanma ve özgür Makedon kabile ruhunun sentezini ifade etmektedir.

7- Greko-Romen Kültürü ve Uygarlığı

Greko-Romen kültürü ve uygarlığı yanlış olarak Batı kültürünün başlangıcı biçiminde yorumlanmaktadır. Batıda, yani Avrupa'da böyle bir kültür ve uygarlık doğmadı ki Batı kültürü ve uygarlığı denilsin. Ortaçağın Hıristiyanlığı da dahil, Avrupa'da kültürel alanda yaşanan gelişmeler, Ortadoğu (Mezopotamya ve Mısır) kaynaklı kültür ve

uygarlıkların anlamlı bir gecikmeyle M.S. 15. yüzyıla kadar buraya taşınmasıdır. Anlatmaya çalıştığımız husus, 15 bin yıllık 'uzun süre' kapsamında oluşan ve 'belli bir mekândan' kaynaklanan zincirleme halkalar halindeki bir kültürün ana nehir olarak Avrupa'ya nasıl aktığıdır.

Uygarlığın Greko-Romen halkası Avrupa coğrafyasında oluşsa da, her şeyini bağlı olduğu bu mirastan almıştır. Maddi ve manevi kültür olarak 16. yüzyıldan sonra herhangi bir ciddi yenilik ve 'süreksizlik' oluşmamıştır. Bir yenilik olarak düşünebileceğimiz felsefi çıkış ise Babil, Mısır, Hitit, Urartu, Medler ve Perslerden alınan kültür olmaksızın düşünülemez. Eflatun da M.Ö. 600'lerden beri Solon, Pisagor, Thales başta olmak üzere Yunan bilgelerin yıllarca Babil başta olmak üzere Doğu bilgelik merkezlerini dolaşarak kendi felsefi görüşlerini oluşturduklarını itiraf eder. Yunan ve Roma mitolojisi ise, adlandırmalar dışında öz itibariyle Sümer ve kısmen Mısır mitolojisinin dördüncü ve beşinci versiyonudur (Sümer + Babil + Hurri-Hitit-Mitanni + Yunan + Roma). Zaten neolitiğin maddi kültürü M.Ö. 4000'lerde, Sümer ve Mısır kültürü de M.Ö. 2000-1000'lerde Avrupa'nın tüm yaşam alanlarına ulaşmıştır. Yunan Yarımadasında M.Ö. 2000'lerin başlarında başlayan sentez, M.Ö. 1600-1200'lerdeki ilk denemelerden sonra ancak M.Ö. 1000'lerden itibaren başlayan antikçağda ürün vermeye başlamıştır. Bunun ilk ürünlerini verenler Homeros ve Hesiodos olmuştur. İtalyan Yarımadasında M.Ö. 1000'lerde Etrüsklerle başlayan mayalanma M.Ö. 754'te krallık, M.Ö. 510'da cumhuriyetle sonuçlanmıştır.

M.Ö. 500 - M.S. 500'lerde yaşanan bin yıllık süreç önemli özgünlükler sunar. Uruk'tan sonra ikinci denmeye layık bir kentler halkası oluşturmuştur. Greko-Romen kentleşmesi şüphesiz estetik değeri yüksek bir aşamadır. Sınıflaşma ve yönetim biçimleri, aynı olgunlukta olmasa da, birçok özelliğiyle binlerce yıl önce yaşanmıştı. Ticaret, pazar, para, alfabe, bilim, felsefe (bilgelik), moral, mitoloji gibi maddi ve manevi kültür öğeleri de binlerce yıl önce oluşmuştu. Bütün bunların çok önemli bir ikinci versiyonu oluşturdukları söylenebilir. Ama sözü edilen miras olmadan âdeta yerden çimenin yeşermesi misali Avrupa'nın maddi ve manevi kültürünü bu iki yarımadadan türetmek doğru değildir. Batı tarihinde kökler meselesine yaklaşım uzun süre çok ciddi eksikler ve yanlışlar içermiştir. Postmodernite döneminde daha doğru yorumlar gelişmektedir.

Greko-Romen kültürünün bir özgünlüğü krallık, cumhuriyet, demokrasi ve imparatorluk gibi devlet rejimlerini peş peşe ve iç içe yaşamasıdır. Başlangıçta demokrasi ve krallıklar, son dönemlerinde ise cumhuriyet ve imparatorluk iç içe olmuş, çözülüş öncesinin son biçimleniş tarzı olarak imparatorluk önem kazanmıştır. Bir nevi köleci sistemin son ve en kapsayıcı kültür ve uygarlık sistemini teşkil etmiştir. Bu özelliği önemlidir. Ya yıkılacak ya da dönüşecektir. Nitekim Roma İmparatorluğu yıkılarak dönüşmüştür. Tarihin uzun süreli aşamalarından birinden geçen Greko-Romen uygarlığı en olgun dönemini yaşadıktan sonra derin bir krize girer. Kırda tarıma, şehirde zanaatçılığa dayalı üretim önemli bir artık-ürüne yol açar. Artık-ürün bolluğu devlet türü örgütlenmenin temelidir. Artık-ürün özünde karın tokluğuna çalışan ve beceri kazanan emekle bağlantılıdır. Emeğin başat türü köleci tarzda kullanılan biçimidir. İdeolojik, politik ve askeri üçlüden oluşan devlet tekeli bu tür emek üzerinde kurulmaktadır. Kentleşmeyle iç içe gelişen bu sistem zanaatkârlıkla birlikte işbölümünü geliştirerek, metalaşma-pazar-para zincirinin oluşumunu sağlıyor. Bu halkada ticaret tekeli devreye girerek, artı-ürünün bir bölümüne el koyma imkânı kazanıyor. Devlet içinde veya devletlerarasında öz itibariyle tarım ve zanaatçılıkta oluşan artı-ürüne el koyma konusunda yarışan ve giderek çatışan iki tekel doğuyor. Aralarında keskin bir ayrım olmasa da, yaşadıkları birçok siyasi ve askeri ilişki ve çatışmaları çözümlemek açısından iki tekel kavramı kilit rol oynar.

Kabaca tarım ve ticari tekelci klikler olarak kavramlaştırabileceğimiz güçlerle şehir etrafında yoğunlaşan ideolojik, politik ve askeri aygıtların çekirdeğini oluşturduğu maddi ve manevi kültürel bütünlerden oluşan toplum sistemini uygarlık olarak tanımlayabiliriz. İstismar edilen emeğin hâkim biçimi köleci tarzda denetlendiği için, bu sistemlere 'köleci uygarlıklar' demek de anlamlı olabilir. Uygarlık tarihi boyunca yaşanan rekabet ve çatışmanın iki kanaldan yürütüldüğünü ayırt edebiliyoruz: Birincisi, uygarlığın kendi içinde genelde tekeller, özelde tarım ve ticaret tekelleri arasında; ikinci olarak, uygarlık sistemleri ile çelişki içinde oldukları tüm toplum güçleri (ezilen sınıf, kabile, aşiret, halk, zanaatkâr) arasında. Savaşların doğası bu iki kanaldan beslendiği gibi, kazanabilmek açısından maddi ve manevi kültürün yoğun rekabet ve çatışma ortamında sürekli geliştirilmesi de

bu nedenlerledir. Uygarlık tarihinde zincirleme reaksiyon dediğimiz oluşumlar başlar.

Greko-Romen dönemine kadar kısaca özetlediğimiz bu zincirleme reaksiyon süreci krizli bir süreçtir. Tarım ve ticaretin çeşitli nedenlerle bazı alanlarda zayıflaması ve çökmesi krizleri hep devrede tutar. İklim koşulları, aşırı üretim, iç ve dış çatışmalar, iç ve dış göçler, verimli üretim tarzları, askeri, siyasi ve ideolojik alanlarda daha gelişkin sistem (felsefe) ve örgütlemeler belli başlı kriz nedenleridir. Tekelci kliklerden yok olmak istemeyen ve paylarını arttırmayı dayatan kesimler çatışma ve savaşları üretim araçları rolünde kullanırlar. Ekonomi üzerine kurulu tekel olmaları nedeniyle bu böyledir. Özellikle ticari temele daha fazla dayalı devlet ve uygarlıklar, ticari krizlerin sıklığı nedeniyle daha çok savaşa yol açarlar. Elverişli iklim ve düzenli sulama koşullarına sahip olan tarım tekellerinin egemen olduğu devlet ve uygarlıkların daha istikrarlı olmaları ve barış içinde yaşamaları krizlerin sık sık devreye girmesini önlemektedir. Bu perspektiften baktığımızda bazı şehir, bölge ve köle ayaklanmaları hariç, Mısır, Hindistan ve Çin'in neden pek az savaştıkları daha iyi anlaşılır. Genelde Mezopotamya kökenli uygarlıkların yayılmacı ve sürekli savaşçı olmalarının da ticarete aşırı bağlılıklarından kaynaklandığı anlaşılır bir husustur. El Ubeyd, Uruk, Ur, Babil, Asur ve Pers uygarlıklarının sürekli kolonileştirme, yayılma ve savaş ortamında yaşamaları ticaretin üretim sürecindeki vazgeçilmez rolüyle yakından bağlantılıdır.

Greko-Romen uygarlığının hem Atina hem de Roma önderliği döneminde denizde ve karada sürekli sefer ve savaş halinde olması, Akdeniz dünyasında ticaretin olmazsa olmaz türden ağırlığıyla bağlantılıdır. Uygarlığın kurulduğu aşamadan beri Mezopotamya tarım ve ticaretin beşiği olmuştur. M.Ö. 600'lerden itibaren doğuda Perslerin, batıda Grekler ve Romalıların hem kendi ana üretim ve ticari bölgelerinde, hem de Mezopotamya ticaretine ve tarımına bağlılıkları yüzünden Mezopotamya üzerinde 'bin yıllık savaş'lar yürütmeleri de ağırlıklı olarak aynı nedenlerledir.

Genelde ticaret özelde Mezopotamya ticareti olmadan uygarlık olmaz. Ya ikisi birden veya biri düşecektir ya da birbirlerini dengeleyeceklerdir. Kazananlar kaybedenler olmuştur. Dengede kalma, iki tarafın kazanamadığı dönemler daha uzun süreli olmuştur. Yine örneklersek, El Ubeyd ile Uruk birbirleriyle çatışmalı ve dengeli olmuş-

tur. Daha önce ikisi de Yukarı Mezopotamya'daki toplumla çatışmalı ve dengeli olmuşlardır. Ur ve Akad Hanedanlıkları arasında korkunç çatışmalar yaşanmıştır, ama aralarında denge de vardır. Daha sonra her ikisi de tarihten silinmiştir. Akadlar ve Gutiler çatışma, yok etme ve dengeye dayalı süreçler yaşamışlardır. Babil ve Asur dengeli ve çatışmalı olmuşlardır. Bir bütün olarak Hurriler (Hitit, Mitanni, Kassit, Med, Urartu dahil) ile Babil ve Asurlular arasında korkunç savaşlar ve denge dönemleri sık aralıklarla yaşanmıştır. Hititlerle Mısırlılar arasında denge ve savaş dönemleri varlığını korumuştur. Nihayet 'bin yıllık' (M.Ö. 550-M.S. 650) Greko-Romen ve Pers-Sasani savaşları yaşanmıştır. Uygarlıkların kendi iç klikleri içinde ve birbirleri arasındaki çatışma ve barışları böyledir!

Ayrıca uygarlığa, yani köleliğe ve ticari gaspa zorla bağlanmak istenen halklar, kabileler, köleler ve kentlerin (zanaatkârlar) direniş ve isyanları bitmez tükenmez diğer bir ana kategoridir. Uygarlık sadece kapitalizmin (sermayenin) artık-değerinin değil, beş-altı bin yıllık artıürünün (sermayenin) temelinde yattığı kanlı, işkenceci ve sömürücü köleci bir sistemdir.

8- İslâmiyet ve Hıristiyanlık

İslâmiyet ve Hıristiyanlık şüphesiz birer uygarlıktır. İkisi arasındaki farklar ve benzerlikler ilgi çekici ve önemlidir. Uygarlık tarihindeki konumları ve etkileri üzerinde çok şey söylenmesine ve yazılmasına rağmen, bilimsel niteliği gelişkin yorumlar azdır. Etkileri altındaki kişilik oluşumunun bunda payı belirgindir. Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in dışına çıkarak paradigma geliştirmek, ilerde başarılması gereken bir görev olabilir. Laik pozitivist yorumlar putçuluk benzeri en kaba bir din olup, genelde dinleri, özelde Yahudiliği, Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı çözümleyebilecek ve aşabilecek içerikten yoksundur.

Reformasyon ve Aydınlanma Hıristiyanlığın kapitalizme uyarlanmasını temsil ederler. Rönesans'ın zaten Hıristiyanlıkla çatışmaya girmediği bilinmektedir. Aydınlanmanın din ve Hıristiyanlık karşıtlığı, onu 'aşma' niteliğinden yoksun olmak kadar, din konusunda tutarlı bir eleştiri ve yoruma ulaşmaktan da uzaktır.

İslâmiyet ise kendi mensupları tarafından eleştirilmekten ziyade, erkenden başlayan mezhep çatışmalarıyla bir katılaşmayı yaşamıştır. Hıristiyanlık kadar felsefi yoruma tabi tutulmamış, kendi Rönesans,

reformasyon ve aydınlanmasını hiç yaşamamıştır. Birer reaksiyon ve provokasyon hareketi olan 'yeni İslâmcı' akımlar ise, kapitalizm koşullarında milliyetçilik ve faşist iktidar anlayışından öteye bir anlam ifade etmemektedir.

İslâmiyet ve Hıristiyanlığı uygarlık tarihinin ikinci aşaması olarak yorumlayabiliriz. Roma İmparatorluğu'nun M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda içine girdiği kriz genel olarak bir uygarlık krizidir. Yaklaşık 4000 yıllık köleci uygarlığın genelde yaşadığı çözülme bu yüzyıllarda hızlanmaktadır. Tarihçiler bu iki yüzyılı 'karanlık yüzyıllar' olarak değerlendirir. Uygar toplumun boyunduruğu altında yaşayan insanlık derin bir kurtuluşa, onun zihni ve maddi yapısal araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Her tarafta amaç ve araç arayışı vardır. Bir kâbustan uyanmak üzere olan bir ruh hali söz konusudur. Gün doğacaktır, ama doğacak günün nasıl olacağı meçhuldür. Eski inançlar ve put simgeleri artık pazarlarda beş para etmiyorlar. Roma imparatorları bile Jüpiter mabedine uğramaz olmuşlardır. Zihin yoğunlaşmasının, inanç arayışının derinliğine kendisini hissettirdiği bu dönemin ruhuna uygun olarak Hıristiyanlık, Manicilik ve İslâmiyet'in doğuşu anlaşılırdır.

Çok daha yakıcı bir soru şudur: Hem Hıristiyanlık hem de İslâmiyet kesinlikle siyasi hareketler oldukları halde, kendilerini neden ısrarla 'ilahi', 'teolojik' hareketler, yani din olarak sundular? Bu önemli sorunun cevabını bahsettiğimiz ortamın özellikleri kadar o dönemin kurtuluşçu, entelektüel arayışçı biçimlerinde aramak öğretici olabilir. Düşünce, tartışma, program ve örgüt anlayışları daha önce biçimlenmiş örnekler üzerinde yürümek durumundadır.

Bunda rol oynayan en önemli gelenek İbrahimî peygamberlik geleneğidir. Kurtuluştan ilk olarak peygamberler haber verecektir. Peygamber olmadan, olunmadan hiç kimse "Ben kurtuluşçuyum" diyen bir militan veya aydının arkasından gitmez. Çok köklü bir gelenek olması nedeniyle başka bir seçeneğin fazla şansı olmayabilir. Nitekim Manicilik biraz farklı bir geleneği denemek istedi. İçeriği daha aydınlatıcı olduğu halde, eski gelenekler nedeniyle tam başarılı olamadı. Ortadoğu kökenli hareketlerin kendilerini halen dinsel kisve altında sunmaları bu tarihsel gelenekle bağlantılıdır.

Dolayısıyla İslâmiyet ve Hıristiyanlığı yorumlarken, her ikisinin dinsel kisve giydirilmiş düpedüz siyasi hareket olduklarını iyi anlamak gerekir. Şüphesiz ideolojik kısmı da vardır. Bu kısa değerlendirme-

mizde sunduğumuz gibi, kökleri ilkçağlara, özellikle Sümer ve Mısır rahip tapınaklarınca düzenlenen mitolojik-dinsel imgelere kadar giden İbrahimî dinsel geleneğin ağırlıklı bölümü teolojiktir. Tanrı kavramı ve ritüelleriyle ilgilidir. Mısır ve Sümer tanrıları ve ritüellerinden (ibadetlerinden) farklı bir yorum geliştirmek için büyük çaba harcamışlardır. Çok ünlü peygamberlere izafe edilen 'yorumlama katkıları' hep gelişmiştir. Musa, Samuel, Davut, Süleyman, Hezekiel, İşaya ve pek çokları bu türdendir. Fakat bu kişiliklerin dönemin despotik rejimlerinden kurtulmak için büyük kurtuluşçu misyonlar yüklendiklerini biliyoruz.

Maniciliğin izinin kaybolmasının nedeni, önünde ve arkasında böylesine sağlam bir geleneği yaşamamasıdır. Fakat İbrahimî gelenek yaklaşık 1500 yıllık bir geçmişi olmasına karşılık, İsa Mesih dönemine kadar sınırlı bir başarı sağlamıştır. Mısır ve Mezopotamya kökenli uygarlıkların hiçbirini yenememiştir. Oluşturduğu ufacık Kudüs Krallığı ise uzun ömürlü ve pek etkili olamamıştır. Çok önemli olan başarısı ise, hep mazlum insanların ve kurtuluş arayanların umut sesi olmasını bilmesidir. Nemrut ve firavunlardan (tüm despotik yönetimlerden) acı çeken tüm ezilenlerin, yoksulların, ideal peşinde koşmak isteyenlerin vicdanı ve çekim merkezi olmuştur.

İsa Mesih olayını bu çerçeveye oturtursak daha iyi kavrayabiliriz. Roma İmparatorluğu çoktandır Kudüs Krallığını da fethetmiştir. İşbirlikçi kâhinler Romalı yöneticilerle birlikte olunca, ortam yeni peygamber için uygunluk arz etmektedir. Ayrıca Roma köleciliğinin çözdüğü Ortadoğu topluluklarının bağrından oluk oluk 'işsiz köleler', proleterler yığını çıkmaktadır. Birçok tarikat ve peygamber türemektedir. İsa Mesih muhtemelen bunlardan çarmıha gerilen biridir. Aslında çokçası benzer ölümlere mahkûm edilmiştir. Mesih (kurtuluşçu) sadece sembol ismi oluyor; genel yoksullar hareketinin ortak, sembol ismi oluyor. İsevi hareketi ilkel bir sosyalist hareket olarak değerlendirmek mümkündür. Başlangıçta kesinlikle yoksullar ve kaçan kölelerin hareketidir. İsa denilen kişinin son hareketi Kudüs'ü fethetme yürüyüşüdür. Yeni krallık peşindedir: Yoksulların krallığı. Bir nevi Romalı Spartaküs gibidir ama onun savaşsız olanıdır. Hareket 12 havarinin ardından, özellikle ilk İncil taslakları (ideolojik materyaller) ve gruplaşmalardan sonra kitleselleşiyor.

Saint Paul ve bazı havariler çok faaldir. Roma ve Sasani İmparatorluğu'nu izliyorlar. Üç ana halk grubu olarak Grekler İç ve Batı Anadolu'da, Asuriler doğuda Sasani bölgelerinde, Ermeniler Kuzeydoğu Anadolu'da kitlesel katılım gösteriyorlar. Başta Saint Paul olmak üzere Yahudi aydınları da çok faaldir. Roma ve Sasani İmparatorluğu'nu sosyal temellerinden sarsıyorlar. Tam bir siyasi hareket haline geliyorlar. Hıristiyanlığın resmi din haline gelişini Bizans'ın (Konstantinopolis) Doğu Roma olarak ayrışması izliyor. Roma'ya karşıtlık temelinde ortaya çıkan öğreti, Roma'nın resmi dini, ideolojisi oluyor. Bu durum hem parçalanmayı hızlandırıyor hem de imparatorluğu dönüştürerek ömrünü uzatıyor.

Doğu ve Batı Roma tarihleri biliniyor. Belli oluyor ki, Hıristiyan yöneticilerin önde gelenleri arasında bu süreçte büyük tartışma ve ayrışmalar yaşanıyor. Birçok mezhep doğuyor. Tartışma görünürde teolojik (Monofizit, Diofizit), fakat özünde tamamen siyasidir. Mezheplerin bir kısmı tekrar yeraltına geçerken, önemli bir kısmı her iki Roma'nın en güçlü siyasi ve ekonomik ortakları oluyor. İdeolojinin maskesinden siyaset ve ekonomi fışkırıyor. Hıristiyanlık din olmaktan çıkıp uygarlığa dönüşüyor. Avrupa'nın tarihinde ilk defa din kisvesi altında tümüyle uygarlığa geçişi, Hıristiyanlığın kısaca özetlediğimiz bu teolojik ve siyasi eyleminin sonucudur.

M.S. 10. yüzyılda Kuzey ve Kuzeydoğu Avrupa'ya taşınmasıyla birlikte Hıristiyanlık gerçekten ilk tarihsel misyonunu başarıyla tamamlıyor. Daha sonra, özellikle 'kapitalistleşme' denilen süreçle birlikte yeni bir dünya hamlesine girişecektir. Anadolu ve Mezopotamya'daki Hıristiyanlar, yani Grek, Armenia ve Asuriya halkları da önce Bizans uygarlığı temelinde, daha sonra bağımsız kiliseler etrafında manevi yanı ağır basan bir uygarlaşma sürecine girecekler, 'Hıristiyan halklar' olmaları kaderlerini stratejik olarak etkileyecektir. Özellikle İslâmiyet'in hedefi haline gelmeleri çok trajik sonuçlara yol açacaktır.

İslâm uygarlığının doğuşu da benzer gelenek üzerinde başlar. Mekke esas olarak Kızıldeniz-Haliç, Yemen, Habeşistan-Şam ana ticaret yollarının kesişim noktasındadır. Kureyş Arap kabilesinin hiyerarşik aristokratik yönetimi oluşmuş durumdadır. Kureyş kabilesi tamamen tüccar bir kabiledir, putperesttir. Belli bir ticari sermaye oluşmuştur. Yahudilik, Zerdüştlük ve Hıristiyanlığın yanında etrafta birçok inanç kol geziyor. Hz. İbrahim'in Hacer'den olma oğlu İsmail'in göç

ettiği yerde (İbrani ana kabilesinden kopanlar), Zemzem kuyusu etrafında bir kulübe inşa ediliyor. Mekke'deki ilk mabet budur. Fakat içine daha sonra putlar yerleştiriliyor. Hz. Muhammed döneminde üç önemli put vardır: Laat, Menaat ve Uzza. Hz. Muhammed yoksul bir Kureyşli kabilenin yoksul bir ailesinde doğuyor.

İslâm diye geçinen ülkelerde genelde İslâmiyet, özelde Hz. Muhammed'in yaşamı sosyolojik araştırmaya konu edilmekten sakınılıyor. Sanki korktukları bir şeyler varmış gibi. Din de bir düşünce ve toplumsal yaşam biçimi olarak sosyolojik incelemeye tabi tutulmadan gerçek bir aydınlanma gelişmez. Bu yapılmazsa, o zaman Ortadoğu ABD ve müttefiklerinin deney tahtası olmaktan kurtulamaz. Yine Hz. Muhammed'i en iyi anlamanın yolu sosyolojik araştırmadan geçer. Toplum bu tutumdan kaybetmez. Avrupa Hıristiyanlık konusunda bu tutumu esas aldığı için aydınlanmayı yaşadı. Ortadoğu kendi öz aydınlanmasını gerçekleştirmedikçe düşünce devrimi yapamaz. Hz. Muhammed'in çözümlenmesi düşünce devriminin ilk adımlarından biri olabilir. Dönemi, kişiliği ve eylemi buna uygundur. Abdülmenaf-Haşimi kabilesindendir, babası Abdullah'tır. Kadın tüccar Hatice'nin kervanlarında pay karşılığı Şam'a sefer düzenliyor. Süryani rahiplerden etkileniyor. Yahudiler ticarette ağırlıklı rol oynuyorlar. Yahudilerle çelişkiler başlangıçta vardır.

Muhammed'in Hatice ile evlenmesi yeni bir durum yaratıyor. Etrafta yine 'Ahir Peygamber' sözü dolaşıyor. Yine taliplisi çoktur, hatta kadın taliplisi de çıkıyor. Tahminimce, Hz. Muhammed Hatice'den çok şey öğreniyor. Çünkü zengin ve tüccar kadın olabilmesi yetkinlik ister. Kulağına ilk peygamber söylentisini fısıldayan kişi olması kuvvetle muhtemeldir. İkisi arasındaki birlik kesinlikle çekirdek halindeki bir iktidar arayışıdır. Kureyş aristokrasisi gerici gelenekleri (putçuluğu) nedeniyle devletleşemeyecek durumdadır. Yahudiler ve Hıristiyanlar etkisizler ve kabul edilmiyorlar. Ayrıca aralarında maddi çelişki vardır. Hacer-İsmail öyküsü bir Arap öyküsüdür, kendisine ilham veriyor. Etrafındaki inanç ve tarikatları tanıyor. Hiçbirinin amacını gerçekleştiremeyeceğini, yani Arabistan çerçevesinde bir siyasi birlik kuramayacağını fark ediyor. Hatice'nin teşvikiyle bu role aday oluyor. İdeolojik gelenek olarak İbrahimî geleneğin Arap kolu zaten yanı başındadır. Gerisini kabiliyetli Süryani rahiplerinden öğrenmesi zor değildir.

Peygamber olduğuna ilişkin ilk vahiy M.S. 610'da geliyor. Bizans-Sasani çatışmasının en kızgın bir dönemidir. Bu durum Arabistan Yarımadası için bir şans sayılır. Önündeki iki engel Kureyş ve Yahudi kolonileridir. Peygamberlik baştan itibaren siyasi liderlik anlamına da geliyor. Başka türlüsü zaten mümkün değildir. Tüm mesajları devlet adamlarına özgüdür. Ortadoğu'nun yeni yükselen imparatorluk çıkışıdır. Araplar önderliğinde tüm halklara açık kılınarak, oldukça yenilenmiş ve güncelleştirilmiş Yahudi ideolojisindeki darlık aşılıyor. Yeni yaşam tarzı ibadetlerle simgeleştiriliyor; iyi bir strateji ve taktikle dünyanın dört bir yanına yayılıyor. İslâmiyet'i ilk kapsamlı enternasyonalist hareket olarak değerlendirmek de mümkündür. Özcesi ideolojisi, siyasi programı, önderliği, strateji ve taktikleriyle örnek bir uygarlıksal siyasi hareket olarak tarihe damgasını vura vura ilerleyecektir.

İslâm adının barış anlamına gelmesi ilginçtir. Hz. Muhammed muhtemelen çok çatışmalı bir süreci öngördüğünden barışa öncelik tanıyor. Üç temel hedefe yönelmek durumundadır: Bizans ve Sasani İmparatorlukları ile Kureyş aristokrasisi. Mekke'de ilk hedefe yönelişi sürgünle (hicretle) sonuçlanıyor (M.S. 622). Medine'de ilk sosyal sözleşmeyi hazırlıyor. Yeni sözleşme çok az sayıdaki aşiret, kabile aristokratı dışında, kabilelerin ezici çoğunluğunun işine geliyor. Vaat edilen cennet Bizans ve Sasani mülküdür, cehennem ise eski yaşam tarzıdır. Çöldeki yaşam zaten çoğunlukla cehennemi çağrıştırır. Kureyşlilerin ilk saldırılarını püskürttükten sonra (Bedir, Uhud, Hendek) sonuç belli oluyor. İlk Arap Cumhuriyetinin (demokrasi) doğması an meselesidir. Tartışmalar ve toplantılar (Cami, toplanma yeridir) yoğundur. Sanılanın aksine, ilk camiler ibadet yeri değil, toplantı ve tartışma yerleridir.

Fakat iktidarı kısa bir süre için kaybeden aristokrasi ve başı Muaviye, yeni manevralarla (Çok ustalaşmış olması doğaldır) Hz. Muhammed'in ölümünden sonra (632) adım adım iktidarı yeniden ele geçirecektir. İnanmış ve ilkeli insan Hz. Ali'nin öldürülmesi, Muaviye ve sülalesine sultanlık (krallık) yolunu açacaktır. Peygamber sülalesi Hz. Hüseyin'in Kerbela'da trajik biçimde öldürülmesiyle politik olarak önemini yitirecektir. Fakat yeni bir tüccar Arap kliği sadece yarımadada değil, tüm Bizans ve Sasani mülkünde hak iddia edecektir. Büyük fetih hareketi peş peşe zafer kazanmaktadır. Yarımadadaki Yahudiler

ve Hıristiyanlar ilk kaybedenler olurlar. M.S. 650'lerde Sasani topraklarının tümü, Bizans'ın büyük kısmı ve Kuzey Afrika fethedilmiş, Konstantinopolis'in kapılarına dayanılmıştır.

Bu hızlı fetih tarzını İskender'in Makedon kabile ruhuyla Yunan felsefesini birleştirerek gerçekleştirdiği yıldırım fetihlere ve yol açtığı maddi-manevi kültürel sonuçlarına benzetebiliriz. Arabistan kabilelerinin yiğitlikleri köklü bir mirasa dayanan yeni dinsel inancın ruhuyla sentezlenerek, muazzam bir fethin gücüyle İskendervari fetih savaşları başarılıyor. İkinci aşama uygarlığının en önemli bir kolunu oluşturuyor. Doğunun son büyük kültürel-uygarlıksal hamlesini başarıyor.

İslâm öyküsünde ilginç olan, ancak doğuşundan üç yüz yıl sonra iktidarlaşan Hıristiyanlıktan farkı, ilan edilişi ve yayılışıyla birlikte iktidarla iç içe olması, iktidar olarak doğmasıdır. Ezilenler, yoksullar, İslâmiyet'in gelişmesine gerçek emek verenler hızla iktidardan dışlanacak; kabilelerin asi, taze ve aç ruhlarıyla cennet misali saraylar ve camiler etrafında örgütlenmiş kudretli bir devletle uygarlık inşasına geçilecektir. Küçük bir kentin tüccar klanından çok kısa süre içinde (M.S. 640-650) bir imparatorluk haline gelişin dinî açıyla birlikte siyasi anlamı içinde sosyolojik olarak çözümlenmesi son derece öğretici olacaktır.

Şahsi yorumuma göre, Arabistan içlerindeki uzun süreli iktidar boşluğu, sosyal kaos (kabile çatışmaları), Bizans ve Sasani İmparatorluklarının uygarlığın birinci aşamasının özelliklerini taşımaları, Hz. Muhammed'in kişilik özellikleri bu hızlı iktidar öyküsünü açıklayabilir. Ortadoğu'nun geleneksel uygarlık alanlarının tümünü fethettiği gibi, Hindistan'ın yarılarına, Orta Asya'ya, Kafkasya içlerine, Güneydoğu Asya uçlarına (Endonezya, Malezya), Güneybatı ve Güneydoğu Avrupa'nın en önemli iki yarımadası olan İber yarımadası ve Balkanların ötesine kadar taşırılıyor.

Böylesine büyük bir askeri ve siyasi hareket olmasına rağmen, İslâm gibi dinsel bir kelime bu hareketi pek açıklayıcı olmuyor. Gerçeğin üzerini örten bir rol oynuyor. İslâm simgesel bir isimdir. Allah ve peygamber kavramları İbranilerce çoktandır geliştirilmiştir. Medine Yahudilerinin "Dinimizi bizden çalıyor, bize karşı kullanıyorsun" eleştirisi sanırım Hz. Muhammed'i çok kızdırmıştır. Kral ve yardımcılarının yüceltilmesi, köken olarak Sümer ve Mısır mitolojisine kadar götürülebilir. Fakat Hz. Muhammed'in Allah kavramına kazandırdığı içerik

hayli farklıdır. Allah bir nevi evrenin enerjisi gibi bir şeydir. İleri bir mefhumdur. Fakat İslâm bilginlerince bu konuda hiçbir sosyolojik yorum geliştirilmemiştir. İslam'daki imanın şartları bir nevi teorik ilkelerdir. İbadetler pratikle bağlılığı canlı tutmak içindir. Büyük bir kısmı dönemin ahlaki ve hukuki ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Ticaret ve tarımda verimlilik öngörülmüş, bunun için hukuki düzenlemeler (fıkıh) geliştirilmiştir. Köleci uygarlığın birinci aşamasından kalma ideolojik yaşam tarzına sert müdahale edilmiştir. Kâfir, imha edilmesi gereken bir 'ötekidir'. İdeolojik çoğulculuk sadece İbrahimî gelenek için bir hak olarak tanınır.

İslâmiyet Hıristiyanlığa göre laikliğe daha açıktır. Objektif olarak bu böyledir. Fakat eski yaşam tarzına karşı köklü savaş çok olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Halkların tarihsel kültürleri, inançlar bahane edilerek (Hıristiyanlıkla birlikte) ya yok edilmiş ya da asimile edilmiştir: Örneğin Zerdüştilik, Manicilik gibi. Getirdiği yeni yaşamın feodal aristokrasiye yol açtığı açıktır. Tanrı-kral yerine Tanrı-Gölgesi Sultan ikilemi geçmiştir. Sonuçta despotik sultanlıklar kaçınılmaz olmuştur. Din olarak İslâm'ın despotizmi önleme yeteneği yoktur. Hatta Hıristiyanlık için daha fazlası söylenebilir; monarşiye açık olması kadar, rahipliği de daha gelişkin bir iktidar ortağı kılmıştır. Her iki din devlet olarak uygarlık dışındaki kesimlerin klasik köleliğe göre hafifletilmiş, ancak bazı yönleriyle eskisindekinden olumsuz bir kölelik olan serflik, kulluk düzeyinde tutulmalarına özen göstermişlerdir. İki din de köleliğe tam karşıt değildir. Hem hiyerarşiyi hem de devlet iktidarını daha güçlü koruma özelliği taşırlar. Her iki din de kavimsel gelişmeyi teşvik edici mahiyettedir.

Zaman ve mekân itibariyle (Yahudilik dahil) her iki din, uygarlık ana nehrine ikinci aşama olarak katılmalarına rağmen, ne hâkim tekelci klikler arasındaki sorunlara, ne de uygarlığın dışlamış olduğu demokratik toplum güçlerinin özgürlük ve adalet sorunlarına çözüm olabilmişlerdir. Tersine, ikinci aşama savaş, özgürlük ve adalet sorunlarını daha da ağırlaştırmıştır.

a- Tekelci iktidar odaklarına yenileri eklenmiş, buna karşılık zanaatçılık ve tarımda verimlilik niteliksel bir gelişme göstermemiştir. Artık-ürün üzerinden savaşan taraflar çoğalmıştır. Emirler (prensler) sultanlar (monark) kadar tekelci unsurlar haline gelmiştir. Hanedanlar çoğalmıştır. Pay isteyenler eski aşamadakilere nazaran çok artmış-

tır. Bir nevi orta sınıf gibi, yeterince pay alamayınca sürekli savaş çıkarmışlardır. Avrupa'da, Rusya'da derebeyi savaşları çok yoğun geçmiştir. Monarklar bürokrasiyi daha da çoğaltarak gelir sorunlarını büyütmüşlerdir.

b- Her iki yeni dine kurtuluş, özgürlük ve adalet amacıyla girenler umduklarını bulamayınca çeşitli mezhepler halinde sürekli direniş sergilemişlerdir.

c- Manevi kültürde de gelişme olmamış, 'ortaçağ karanlığı' denilen eski kültür yok edilirken yenisi de geliştirilememiş, bunun yerine bitmez tükenmez teolojik ve mezhepsel tartışmalarla dünyadan ve tarihten (Tarih din öykülerine indirgenmişti) zihnen kopulmuş, irade âdeta yok sayılmış, insanlar gölge varlıklar haline getirilmiştir. Cennet ve cehennem imgelerine esir düşmüş insanlar dünyayı umursamaz ve yaşama değmez gören bir hale düşürülmüşlerdir. Tekelci klikler kendileri için cennet misali kale ve saraylar yapmaktan geri kalmamıştır. Kent kültürü, felsefe eskisinin gerisinde kalmıştır.

d- En vahimi de, "gökte tek tanrı, yerde tek sultan" sloganıyla 'cihan fethi' gibi yeryüzünde iktidarlarını yayma savaşı ilkçağlardaki savaşları da geride bırakmıştır. Tanrı adına savaş tanrıların savaşından daha yıkıcı geçmiştir. İlk aşamadakinin katbekat üstünde yayılma ve sömürgeleştirmeler geliştirilmiştir. Ümmet savaşları ilkçağ savaşlarına göre daha sistematiklik ve süreklilik kazanmıştır. Mezhep çatışmaları içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

D- Kapitalizm Doğarken Avrupa'nın Durumu

Köleci aşamada Roma İmparatorluğu'nun çöküş süreciyle derinleşen nihai krize ne Hıristiyanlık ne de İslâm çözüm olabilmiştir. Geliştirdikleri 'feodal düzen' ya da 'ortaçağ uygarlığı' denilen sistem, Sümer ve Mısır rahip reçetelerinden pek farklı olmayan anlaşılması güç metafizik reçetelerle hem siyasi program hem de eylem itibariyle toplumu 'ortaçağ karanlığı' denen duruma sokmaktan öteye gidememişlerdir. İlkçağlarda var olan birçok kültürel değer yok olmuştur. Roma'nın krizi mirasçıları tarafından daha da derinleştirilmiştir. Uygarlık alanında toplumlar 'cennet ve cehennem taifeleri' halinde sıralarını bekleyen, bu amaçla savaş saflarına uygun adımlarla yürüyen imgelere dönüştürülerek, neredeyse gezegendeki canlı yaşamın dışına itilmiştir.

Ana maddeler halinde teorik olarak sunduğumuz bu tabloya göre somut durumda neler görüyoruz?

a- Hıristiyanlığı ilk benimseyen kavimler olan Grekler, Ermeniler ve Asuriler, İslâm fetihleriyle tarihsel-kültürel alanlarının büyük bir kısmını kaybetmişlerdir. Bir anlamda hem Roma'ya karşı Grek kimliğini, hem de Bizans'a ve Sasanilere karşı Ermeni ve Asuri-Süryani kimliğini kalıcılaştırmak ve güçlendirmek isterken, İslâm'ın fetih dalgası karşısında elde olanın büyük kısmını yitiren bu halklar en trajik durumlara düşmüşler, binlerce yıllık maddi ve manevi kültür alanlarını yitirmişlerdir. Kavim olarak bu süreçten en kazançlı çıkan ve büyük genişleme yaşayanlar, Türkler ve Araplar olmuştur. Kürtler ve Farslar ancak varlıklarını koruyabilmişlerdir. Buna mukabil Ruslar Hıristiyanlık sayesinde en çok kazanan kavim olmuştur. Ruslar karşısında Türkler, Tatarlar, Moğollar, hatta Çinliler kaybeden taraf olmuşlardır.

b- Avrupa kabileleri Hıristiyanlık yoluyla kazançlarını ve kazanımlarını dengelemişlerdir. Kavimsel kimliklerde ortak inanç nedeniyle kısmi gelişmeler olurken, rahip aristokrasisi ve ardından derebeyliklerin eski kültürel canlılıklarının önemli bir kısmını yitirmelerinde etkili olmuşlardır. Neolitiğin üstün yanlarına boyun eğdirilmiş, asimilasyon dayatılmıştır. Fakat ilk ulusal öğelerin bu dönemde kalıcı olarak ortaya çıktığı tarihsel bir gerçektir.

c- Afrika, Amerika ve Avustralya yerlileri ana kültürlerini koruyamamışlar, Hıristiyanlık ve kısmen Müslümanlık karşısında kimliklerini yitirmişlerdir. Hint kültürü kaybeden tarafta olmuştur. Çin bu dinler karşısında yayılmaya cesaret edememiştir.

Ortaçağ uygarlığı, benim deyişimle ikinci uygarlık aşaması kriz çözme yerine krizi daha da derinleştirme sonuçlarına yol açtığından, Avrupa'nın durumu stratejik bir nitelik kazanmıştır. Avrupa uygarlık savaşını kaybettiğinde hepten kaybetmiş olacak, kazandığında ise stratejik üstünlüğü kesinleşecektir. Uygarlık savaşı şüphesiz ortaçağın iki stratejik gücü arasındaki bir savaş, Avrupa'daki ve Avrupa üzerindeki Hıristiyanlık ve Müslümanlık savaşıdır. Durum sanıldığından daha karmaşıktır.

15. yüzyıla varıldığında, Hıristiyanlık tüm Avrupa'daki yayılmasını tamamlamıştır ve kutsal krallık ve derebeylik dönemini yaşamaktadır. Roma-Germen İmparatorluğu Roma'nın mirasını devam ettirdiği iddiasındadır. Fakat buna itiraz eden rakipleri vardır. Fransa Krallığı

bunların başında gelmektedir. Avusturya Habsburg Hanedanlığı yeni bir güç olarak yükselmekte ve benzer ideadadır. Rus Çarlığı kendini çoktandır Üçüncü Roma (İstanbul'un düşüşünden sonra) ilan etmiştir. Polonya Krallığı en yeni Hıristiyanlaşmış kültür olarak kutsallığı kimseye kaptırmak istemeyecek kadar öndedir. İngiltere ve Fransa yüzyıl savaşındadır. İspanya ve Balkan Hıristiyanları savunma durumundadır. İtalyan kentleri kapitalistleşmekte, diğer yandan Rönesans'a önderlik etmektedir. Roma gibi bir şehrin yükselerek İtalyan birliğini sağlayıp Avrupa için de bir örnek oluşturması beklenmemektedir. İtalyan kentleri gırtlaklarına kadar birbirleriyle ticari rekabete girişmişlerdir. Aralarındaki çekişme şiddetlidir. Tek katkıları, son iki yüzyıl içinde Avrupa'ya kentleşmede öncülük etme ve ticaret kapitalizmini Avrupa'ya yayarak stratejik bir imkân hazırlama olmuştur. Büyük olasılıkla bu stratejik imkân Avrupa'nın en önemli şansı olacaktır. 16. yüzyıl bunu doğrulayacaktır. Haçlı Savaşları umulduğu gibi sonuçlanmamıştır. Avrupa'nın ne olacağı belirsizdir.

Tam bu sırada Müslüman Araplar hâlâ İspanya üzerinden stratejik bir tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Fransa'ya bir defa girmişler, zorbela çıkarılmışlardır. O cepheyi kaybetmesi halinde, Hıristiyan Avrupa bir nevi sömürgeleşip yok olacaktır. Balkanlar üzerinden Osmanlı İmparatorları yıldırım hızıyla Avusturya-Macaristan'a ulaşmışlar, Polonya'ya dayanmışlardır. Eğer durdurulmazlarsa, Roma gibi Avrupa'nın siyasi ve kültürel varlığı da sona erebilecektir. Osmanlı Türkleri ve Endülüs Arapları da biliyorlar ki, Avrupa karşısında nihai zaferi kazanamazlarsa, kesinlikle peş peşe kaybetme sürecine gireceklerdir. Kuzey Karadeniz üzerinden Moğolların devamı olarak Altınordu Devleti her an Avrupa'ya da saldırabilir.

Avrupa'nın derinden gelen birkaç özelliği daha vardır. Kabile demokrasilerinin gelenekleri halen tazedir. Halklar uygar köleci sistemi pek derinliğine yaşamamışlardır. Hıristiyanlığı algılayışları son derece yüzeydedir. Zihinleri tam anlamıyla fethedilmemiştir. Özellikle kuzey hattı böyledir. Doğal yaşamla ilişkileri güçlüdür. Kentleşmenin en hızlı ve taze dönemini yaşamaktadırlar. Kentler krallık ve imparatorlukları pek tanımadığından demokratik yanları ağır basmaktadır. Hepsinde yarı-demokratik yönetimler vardır ve bu yönetimler arasında konfederasyonlar kurulmaktadır. Başka ve iradeleri dışında egemenlikleri kolay kolay tanımamaktadırlar. Kurulan tüm krallıklar ve derebeylik-

ler tazedir. Avrupa'yı temsil yetenekleri ve tecrübeleri kıttır. Haçlı Seferlerinde çoğu pul pul dökülmüşlerdir.

Buna mukabil İslâm uygarlığı tecrübelidir. Arkasında eski uygarlık dünyası vardır. İktidar sorunlarını daha iyi bilmektedir. Kendisine güveni ve inancı yüksektir. Nihai din ve peygamberi kendisi temsil ettiğinden daha fazla dogmatiktir. İlk Haçlı Seferlerini kaybetmediği gibi, ticaret yolları halen denetimindedir. Ticarette halen üstündür.

Bu gerçeklikler ortamından bakıldığında, Avrupa'nın uygarlık krizini en derinden yaşadığı rahatlıkla görülecektir. İslâm'ın, dolayısıyla Türkler ve Arapların saldırı tehlikesi her geçen gün büyüyor. Konstantinopolis kaybedilmiş, Fatih Sultan Mehmet İtalya'nın güneyine, Otranto'ya asker çıkarmıştır. İslâm bizatihi din ve sürüklediği kavimler olarak Avrupa için tam bir kâbustur. Hıristiyanlık bu kâbusla baş edecek bir uygarlık biçimi değildir. Zaten sürekli kaybetmektedir. Tek savaşma hattı olarak Viyana kalmıştır. O da düşerse İslâm'ı ve Türkleri durdurmak çok zordur.

Bu durumda İtalyan kentlerinin olağanüstü bir biçimde ticaret kapitalizmine sarılmaları ve Rönesans'ı ortaya koymaları daha çok anlam taşımaktadır. Her iki hareket de Avrupa için aynı zamanda varlık yokluk sorunuyla ilgilidir. İtalya Yarımadasında yaşananlar bu açıdan kader belirleyicidir.

İnsanlığı Roma'nın çöküş karanlığından çıkarıp kurtuluşa ve aydınlığa kavuşturma ideasıyla ortaya çıkan iki kriz çözümleyici güç, Hıristiyanlık ve İslâm, gerek kendi içlerinde gerekse birbirleri karşısında krizi daha da derinleştirip yeniden kurtuluş ve aydınlık sorunlarına yol açmışlardır. Avrupa ikinci uygarlık aşamasının iki temsil gücünün geliştirip kendi kucağında kilitlediği krizi ya çözecek ya da Roma gibi daha da derinliğine batacaktır.

Tam da bu noktada 16. yüzyılda doğuşunu sorguladığımız 'kapitalizm' acaba çözüm çaresi olabilir mi sorusu olanca ağırlığıyla gündeme gelmektedir. Kapitalizmin doğuş özellikleri geç ortaçağın (M.S. 14. ve 15. yüzyıl) İslâmiyet ve Hıristiyanlıktan kaynaklanan krizlerine belki bir çözüm şansını verebilir. Gerçekten Hollanda ve İngiltere'nin 16. yüzyıl deneyimi çözüm şansına ışık tutmaktadır. Ama bu özellikleri yakından irdelediğimizde, bu sefer uygarlığın üçüncü aşamasının krizinin ilk iki aşamasındaki krizden daha çok derinleşip tüm dünyaya yayılması riskinin hiç de az olmadığını göreceğiz. Kapitalizmin kendi-

sinin savaş, siyaset ve ekonomik tekel olarak varlık bulması, tüm uygarlık tarihinin temel kriz etkenidir. Hem krizin ürünüdür hem de üretenidir. Krizleri mekâna ve zamana yayabilir, ama bu çözüm olamaz. 16. yüzyıldan 21. yüzyıla girişe kadar olup bitenler ne demek istediğimi fazlasıyla doğruluyor.

Bundan sonraki iki ana başlık Ulus-Devlet ve Endüstriyalizm olacaktır. Kapitalizmin tarihte ilk defa toplumsal sorunların temel çözüm ayakları olarak devreye soktuğu bu araçları sorgulayıp, sonuç bölümünde bizzat kriz rejimi, kriz uygarlığı olarak kapitalizm hakkında tartışma ve yargılarımı ortaya koyacağım.

MODERN LEVİATHAN: ULUS-DEVLET
Tanrının Yeryüzüne İnmiş Hali

Kapitalist moderniteyi kavramlaştırmak için ekonomiyle işe başlamak hem yetersiz hem de yöntem açısından saptırıcı, ilişkiyi ve özü kavramaktan uzaklaştırıcı, bulanıklaştırıcı sonuçlara, yargılara yol açar. Kapitalizme ilişkin şimdiye kadar yaptığımız tanımlama ve çözümlemeler, onun ekonomik sahada ancak dıştan dayatmacı tekelci bir güç olabileceğini kanıtlamıştı. Demek ki, öz olarak kapitalizmi başka yerde aramak, yöntem olarak da daha isabetli bulgulara yol açabilir. Onu asıl gizlenmeye, sıkı perdelenmeye çalıştığı yerde, devlet sahasında aramayı sürdüreceğiz.

Kapitalizmi ekonomik sahada arayan K. Marks'ın bunun için yaptığı tüm metodolojik, felsefi, tarihsel ve sosyolojik hazırlıklar, sonucunu olumlu olarak tespit ettiği yoğun bir kriz sistemiyle kendini karakterize eden kapitalizmin tekelci yapısına işaret ediyordu. Ekonomiye hükmetmek ekonomik olmak anlamına gelmez. Ekonomiye yapı dayatmak da ekonomi değildir. Pazarda fiyatlarla oynayarak bunun için para aracını çeşitlendirip kâr-sermaye yığmakta kullanmak, sosyolojik olarak siyasal iktidar olmadan mümkün değildir. Siyasal iktidarı ve onun zora dayanan karakterini tüm sonuçlarıyla çözümlemeden soyut ekonomi-politik analizlerle kapitali kavramlaştırmak, sürekli bilince taşımak, bilerek veya iyi niyetle yöntem hatasına düşmek ve kapitalist paradigmaya kurban gitmektir.

Kapsamlı analizlere gitmeden K. Marks'ı ucuz ve yüzeysel tezlerle eleştirmenin sakıncalarını biliyorum. Özellikle Marksist geçinenlerin dogmatik-pozitif yaklaşımları tarikat müritliğini aşmadığından, idealarını bıktırıcı bir biçimde tekrarlamaları tartışmaları geliştirmez. Fakat '**Kapital**'in yeni bir totem hizmeti gördüğü, işçilerin pek işine yaramadığı yüz elli yıllık teorik-pratik deneyimle yüzlerce kez doğrulanmıştır. Ben bunun temel nedenini, kapitalizmi ekonomi olmadığı halde ekonomi sahasında arama, ekonomi olmayana temel ekonomik konular olarak yaklaşım gösterme hatasına bağlıyorum. Tüm ekonomi dışı özelliklerine rağmen, tekelci devlet politikalarını ekonominin baş köşesine oturtmayı muazzam zihin bulandırıcı, kapitalizmin olumsuzluklarını örtücü ve politik-ideolojik olarak da feci trajik sonuçlar getiren 'Aydınlanmacı' bir sapma olarak değerlendiriyorum.

Hegel ve Marks uzmanı değilim. Fazla okumadım da. Haklarında ana fikir dışında bilgi sahibi değilim. Bunun pek gerekli olduğu kanısında da değilim. Fakat önemsiyorum ve yorum hakkının bir özgürlük görevi olduğuna kaniyim. Belki de kapitalist modernite toplumunu en çok etkilemiş olmalarından ötürü, yorum hakkını özgürlük ve eşitlik göreviyle bağlantılandırıyorum. Marks ve Engels, bilimsel sosyalizmin kaynaklarından birini Alman felsefesi olarak belirlerken, herhalde en çok etkilendikleri Hegel'i göz önünde bulunduruyorlardı. Eleştirilerinden bunu çıkarsamak mümkündür.

İdeolojik olarak Hegel metafiziğin zirvesi ve diyalektiğin en büyük çağdaş temsilcisidir. Gerçek bir Alman filozofudur. Bununla kastettiğim, Alman milliyetçiliğinin fikir babalığıdır. Marks ve Engels, Alman kapitalizminin geri seviyesinin Alman burjuvazisini, burjuvazinin de Alman felsefesindeki konumunu irdelemeye çalışırken iyi yoldalar. Başlangıçta Hegel'in hukuk felsefesine yönelik eleştirileri de bu tutumlarını yansıtır. Bunun akabinde yaptıkları Komünistler Ligi'ni kurma ve **Komünist Manifesto** çalışmaları pratik olarak da konumlarını sağlamlaştırır. 1848 Devrimlerinden umduklarını bulamamaları, kanaatimce köklü kırılmalarından birine yol açar ve ekonomizme sapmalarının ilk belirtileri bu dönemden sonradır. Ekonomiye başat yer vermelerini tartışmıyorum. Ekonomiyi araştırmanın gerekli olmadığını da söylemiyorum. 'Kapital' araştırmasını da yanlış olduğu için eleştirmiyorum. Eleştirdiğim temel nokta, tam da Hegel'i eleştirdikleri noktadır. O da Hegel'in neden devlete ve hukuka öncelik tanıdığıdır. Hegel bence en gerekli noktadan düşüncesini geliştiriyor. Başlanması gereken yerden başlıyor. Tarihsel hata yapan Marks'la Engels'in kendileridir; yani ekonomizm sapmasına düşmeleridir. Bu sapma yüz elli yıllık sosyalizmin, yani eşitlik ve özgürlük, dolayısıyla demokratik toplum mücadelesinin beklenen başarıyı gösterememesinin temel nedenidir.

Hegel'in doğruyu yaptığını söylerken, bunu onun teorik-eylemsel hattını benimsediğim anlamında söylemiyorum. Doğruluğu işe nereden başlanması gerektiğine ilişkindir. Yanlış anlaşılmaması için tekrarlıyorum.

Sorun Avrupa'da geneldir; devletleşen Avrupa'nın iktidarlaşma sorunlarıyla ilgilidir. Modern Leviathan nasıl şekillenecek? Thomas Hobbes ve Hügo Grotius'un belirledikleri, devletin mutlak gerekliliği ve merkeziyetçiliğidir. Yaptıkları mutlakıyetçiliğin teorisyenliğidir.

Feodal çağdan kapitalist çağa geçişteki devlet modeli olarak modern mutlakıyetçiliği temel çıkış, çözüm aracı olarak görüyorlar. Fakat bu çözüm aracı krizi tam çözmüyor. Devlet sorunu olanca ağırlığıyla sürüyor. Kapitalizmin Hollanda ve İngiltere'de başat rol oynaması, bu ülkelerin hegemonyacılığı geliştirmeleri Fransa ve Almanya'yı sarsıyor, etkiliyor. Fransa hegemonya uğruna mücadeleyi peş peşe kaybetmiştir. Almanya henüz 'ulusal birlik' denilen davayı kazanmamıştır. Zaten Avrupa'nın 'ikbal' bekleyen diğer tüm iktidar adayları devletçilik sorunlarıyla haşir neşirdirler. Krallık ve mutlakıyet bu sorunları tam çözemiyor. Fransız örneği ortadadır. 'Güneş Kral' Muhteşem 14. Louis mutlakıyetçiliği Hollanda-İngiltere ittifakı karşısında başarılı olamamakta, içte devletin sorunları sürekli büyümektedir. Diğerleri ne yapabilirler ki? Hollanda-İngiltere devlet modelinin peşine takılmaya ise maddi ve manevi kültürel durumları ve çıkar çelişkileri elvermemektedir.

Fransız Devrimi denilen olay bu ortam ve sorunlar karşısında patlak vermiş, ortaya çıkan sonuç devlet sorununa ilaveten bir de devrim sorunlarını eklemek olmuştur. Lenin boşuna 'Devlet ve Devrim' demiyor. İktidar sorunu tam bir kriz halindedir. Feodal krize çözüm amacıyla gelişen kapitalistik hegemonya, krizi daha da derinleştirip genellemiştir. Mutlakıyet çöküyor, cumhuriyet ilan ediliyor, müthiş bir terör dönemi başlıyor ve ardı sıra çılgın bir imparator taslağı ve imparatorluğu sanki gökten yere inmiş gibi tüm Avrupa'yı sarsıyor. Fransızlar ortalığı beklenmedik biçimde laf ve eyleme, daha kibar bir deyişle teori ve savaşa boğuyorlar. Giyotin de neyin nesi oluyor?

Hegel'in yaptığı yorum şahanedir. Napolyon şahsında devlete ilişkin şu belirlemeyi yapıyor: "Tanrının yeryüzüne inmiş hali". Napolyon'un da "yeryüzünde yürüyen tanrı" olduğunu belirtiyor. Bu, hayatımda en büyülendiğim, yararlandığım bir izah tarzıdır. Hem eski hem de yeni devleti bundan daha mükemmel izah edecek cümle bulmak zordur. Bir cümleyle binlerce kutsal ve laik kitabın anlatmak istediğini söylemeyi akıl etmiştir. Gerçekten felsefe yapmıştır. Şunu söylemem mümkündür: İngilizler ekonomik işi, Fransızlar toplum işini, Almanlar ise felsefe işini iyi yaparlar. Ama bunlardan sentez yapmanın çok sakıncalı olabileceğini de belirtiyorum.

Napolyon kendi etrafındaki Avrupa mutlakıyetçiliğini dağıtmak için, sanıyorum 1802'de 'ulus-devlet' diyebileceğimiz modeli dillendi-

rir. Fransızların topyekûn olarak devletleşmesini, ayağa kalkarak Avrupa'yı dize getirmesini istiyor. Başarıyor da. Napolyon feodal uygarlıkçı değildir. Zaten onu devrim temelinde tufan içinde boğmak istiyor. Roma imparatorlarına, Sezar ve İskender'e özeniyor. Ama dönem buna elvermiyor. Öylesi bir imparator olmanın maddi ve manevi kültürel ortamı yoktur. İngiltere ise karşısında daha sinsi, ince ve de 'ekonomi-politiğe' uygun hegemonyacılık sanatını ustaca icra ediyor. Napolyon çıldıracak gibidir. Elbe Adasına sürgün edilmesinden hiç ders çıkarmamıştır. Çıkarsa da, daha doludizgin bir Napolyon'dur. Müthiş savaşır, fakat Waterloo'da yenik düşmüştür ve çok perişandır. Atlas Okyanusunun ortasındaki Saint Hellen Adasında beş yıllık sürgünden sonra (1821) öldüğünde son sözleri "Fransa, Ordular, Josefine!" olmuştur. Bunlar bir ulus-devlet eylemcisini mükemmel biçimde özetleyen sözlerdir.

Teorisine Almanlar, onların adına da Hegel girişir. Muazzam bir ideolojik külliyat oluşur. Boşuna Alman ideolojisi dememişler. Pratikte Prusya Devleti adım adım inşa edilir. Yükselіştedir. Fransa ve Avusturya devletlerini (başta imparatorluklarını) geriletmek isteyen İngiltere Prusya'yı destekler. 1870'teki Sedan zaferi ardından 1871'deki Alman birliğinin kuruluşuyla Prusya İngiltere'nin karşısına ikinci hegemonik güç olarak çıkar. Dünyanın adaletsiz pay edilişinden rahatsızdır. Payını ister. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla o da Fransa gibi yenilmiş olarak hegemonik ideasını kaybeder.

Fransız Devriminden 1945'e kadar kapitalizmin krizinin ne kadar derin (devrevi değil, sürekli) olduğu kanıtlanmıştır. İkinci Dünya Savaşında Alman Führer'i (Lideri) Hitler'dir. Nazizm gamalı haçla temsil edilir. Faşizmin birçok tahlili yapılmıştır. Başta Marksistlerce, yine liberaller, muhafazakârlar ve anarşistlerce yapılan tahliller de dahil, hepsi fena yanıltıcıdır. Hiçbiri olup biteni dürüstçe ve doyurucu olarak açıklama gücünde veya niyetinde değildir. Soykırım kurbanı Yahudilerin müthiş entelektüelleri de bu yanıltmada başta gelirler. Çünkü Hitler hepsinin ortak entelektüel pisliği, siyasi pratiklerinin ortak 'kusmuğudur.' "Kargaya yavrusu Anka görünür" derler. Hiçbiri ideolojik ve eylemsel olarak "Pislik kustum" der mi?

Yahudi kökenli Alman filozofu Adorno'nun, aynen olmasa da, özcesi şu anlama gelen bir yargısını çok anlamlı buluyorum. Birinci yargısını vermiştim. Kapitalist moderniteye ilişkin, derin anlamlı söz ola-

rak, “Yanlış hayat doğru yaşanmaz” demişti. Öte yandan soykırım kamplarını kastederek, anlamlarını çözerek şunu söylüyordu: “Tüm tanrısallıklar ve kutsallıklar adına insanoğlunun söz söyleme hakkı bitmiştir.” Yanılabilirim ama özünü böyle yorumladım. Soykırımların izahı olamaz demektedir. Uygarlığımızın maskesi düşmüş, söz hakkı kalmamıştır. Frankfurt Felsefe Okulu gerçeğin izi üzerindedir. Ama suça bulaşmış olmanın ezikliği, itirafları bu ekole mensup entelektüelleri derinden üzmüş, küskün kılmıştır. Walter Benjamin ve Theodor Adorno’da gördüğümüz Yahudi ideolojisinin bundaki payının kavranması ve itirafı (küskünlük, melankoli) önemlidir. Avrupa Birliği (AB) mevcut haliyle bu pisliğin üstünü örtme hareketidir. Altını temizlediğini sanmıyorum. Krizin derinliği devam ediyor.

Üçüncü büyük küreselleşme (finans çağı küreselciliği) hamlesi, krizi zamana ve mekâna derinliğine yayarak kontrol etme pratiğidir. 1989’da resmen de dağılmasıyla Sovyet sisteminin hem ulus-devlet niteliği, hem de daimi krizdeki rolü itiraf edilmiştir. 1945 sonrasının yeni hegemon gücü ABD, soğuk savaşın galip gücü olarak, sistemin uzun süreli ana kriz bölgesi olan Ortadoğu’yu stratejik savaş bölgesi ilan etmiştir. Ortadoğu’da ulus-devletin 16. Louis’i olan Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in idamı sembolik olarak neyi ifade ediyor? Bu kapsamlı bir tartışmayı gerektiriyor.

A- Ulus Gelişmesi, Ulus Olgusu

Toplumların ilkel komünal toplum, devlet-toplum ve demokratik toplum olarak kendi içindeki bölünmesi sınıflaşma ve yönetim sorunlarıyla bağlantılıdır. Ulus gerçekliği temelinde bölünmeler ise daha çok dil, kültür, hukuk ve siyasal gelişmelerle belirlenir. Tek bir ulus tipinden değil, çok farklı ulus biçimlerinden bahsetmek daha anlamlıdır. Aynı temelde değil, çok farklı temellerde inşa edilmiş uluslardan bahsetmek mümkündür.

Ulus kategorisini anlamlandırırken, genel bir toplumsal olguyu sürekli göz önünde bulundurmak öğretici olacaktır. Başta klanlar olmak üzere tüm toplulukların bir kendilik sorunları vardır. Ben nasıl bir toplumum veya topluluğum? Bu bir nevi kimlik sorgulamasıdır. Nasıl ki her insanın bir adı ve kimliği varsa, her topluluk için de ad ve kimlik gereğinden bahsetmek bir zorunluluktur. Ortada göze batarcasına farklı niteliklerden oluşan birçok toplumsal olgu varsa, bunların kim-

lik ifadelerinin olması da doğaldır. Aksi durum bir ailedeki fertlerin birbirlerinin adını ve kimliğini belirtmeden ilişki kurmaları anlamına gelir ki, klan toplumunda bile bunun mümkün olması düşünülemez. Biri en basitinden 'gel!' derken bile bunun adsız mümkün olmaması gibi. Kaldı ki, toplumların kendilerine özgü binlerce farklılık arz eden özelliklerini adlandırmadan ve kendilerine sıfat takmadan anlamlandırmak, iletişim kurmak, bilim yapmak, toplumsal eyleme geçmek, gelişmekten bahsetmek abestir. Bu durumda dilsiz bir toplum akla gelir ki, hayvanlarda bile bu mümkün olmaz. Onların bile işaret dilleri vardır. Çok dillilik, kültürlülük, siyasetlilik, hukukluluk mümkündür. Fakat tüm bu ilişkiler ağında ad ve kimlik yine şarttır. İki dilli, kültürlü, siyasetli, hukuklu ulus olabilir; fakat bu durum ad ve kimlik gereğini ortadan kaldırmaz. Çok kimlikli olmak ve farklılıkların bir arada yaşaması, yöntemlerinin doğru seçimini gerektirir. Zaten toplumlar başka türlü oluşmaz ve yönetilmez.

Dolayısıyla bir klanın kendi aidiyetini toteminde dile getirmesi bu gerçeğin ne kadar eskiye dayandığını kanıtlamaktadır. Totem en basitinden klanın kendi kimliği demektir. Halen yaşayan bazı klan ve kabilelerde bu ilişkiyi gözlemek mümkündür.

Sümer toplumunun kendini tapınak kimliğinde ifade etmesi adlandırma ve inanç arasındaki bağı yansıtmaktadır. Tapınak bir imgesel ilişkiler ağıdır. Toplumun kendini anlamlandırması daha analitik bir düzey kazanmıştır. Tapınaktaki toplam ilişkilere, yani kimliğe bakmak, o toplumu önemli ölçüde tanımak anlamına geliyor. Günümüzdeki gibi çok soyut simgesel bir ad ve soyadı çok daha kapsamlıdır ve toplumun varlığını büyük oranda yansıtmaktadır. Kent tapınağı, kent tanrı ve tanrıçası toplumun hangi kavramlara ve güce sahip olduğuna dair ipuçları da veriyor. Halen kutsal mekânlara değer verilmesi taşıdıkları kimliksel değerlerden ötürüdür. Böylelikle kendilerini bulmuş oluyorlar. Öz bilinç dediğimiz olay budur. Kimlik bilinçlilik olayıdır; kendi öz varlığı hakkında en etkin bilinç kavramı olayıdır.

Tek tanrılı dinlerde toplumun kimliği dinin ve tanrının kendisidir. Dinden ayrı toplum, toplumdan ayrı din imgesi tasavvur edilemez. Bu ilişkinin sonucu olarak din ve tanrısı, toplumun kendi öz varlığı hakkındaki bilinçlenme olayı olarak da tanımlanabilir. İslâm toplumlarını tanımak, büyük ölçüde özümsedikleri dinsel bilinç kapsamındadır. Diğer aidiyetler de vardır. Örneğin cinsel kimlik, siyasal kimlik, kabile-

sel kimlik, sınıfsal kimlik, entelektüel kimlik gibi. Ama tüm bunlar genel kimlik olarak din kimliğinin damgasını taşır.

Atina ve Roma kendi başına kimliktir. Antikçağdan bahsediyorum. Atina ve Roma vatandaşlığı en seçkin kimliktir. Herkese kolay verilmez. Kentin ne kadar kişilik sahibi ve onurlu olduğunu gösterir. Grek ve İtalyan kimliği henüz çok siliktir.

Ortaçağda kavimsellik gelişmektedir. Dinler bu konuda önemli işlev görmektedir. Örneğin İslâm aynı zamanda Araplık bilinci ve yüceliğidir. Musevilik Yahudilikle özdeştir. Hıristiyanlık erken dönemde Hıristiyanlaşan Ermeniler, Süryaniler ve Grekler için çok önemli bir kavimsel kimliği de ifade ediyor. Karşılıklı birbirlerini besliyorlar. Tek tanrılı dinlerin en önemli bir işlevi de kabile ve aşiret kimliğini aşmadır. Ulus bilinci ve kimliği kadar olmasa da, kavimsel bilinç büyük oranda ortaçağda Ortadoğu'da tek tanrılı dinlerin gelişmesinde etkili oldukları sosyolojik bir oluşumdur. Kavimsellikle bağlantılandırıldığında, dinler için proto milliyetçilik demek mümkündür. Türklerde din çok önemli bir kimlik aracıdır. İslâm olmasaydı, Ortadoğu'da Türk ve Arap kavimleşmesi büyük ihtimalle daha sönük olurdu. Örneğin Musevi Hazara Türklüğüyle Hıristiyan Arapların durumunda bu gerçeği gözlemek mümkündür. Her halk, kavim için din ilişkisi farklı roller oynamıştır.

Avrupa ortaçağında Hıristiyanlığın yayılması büyük oranda kavimsel gelişmeyle iç içe olmuştur. Daha önceki kabile topluluklarında ortak kavim bilinci tıpkı Arap ve Türk kabilelerinde gözlemlendiği gibi çok zayıftı. Hıristiyanlık, modernite öncesi kavimsel bilincin objektif bir etkeni rolünde olmuştur. Yani gittiği topluluğa "Siz Fransız veya Almansınız" dememiş, ama tüm Alman ve Fransız kabilelerine aynı din bilincini vermesi ortak kimlik anlamında kavimsel gelişme için dev bir adım olmuştur. İkinci adım krallıklar biçimindeki siyasi gelişmedir. Kabilelerde ortak dinlerinden ayrı olarak ortak bir krallıklarının oluşması da ulus olmaya doğru götüren son büyük bir adım olmuştur. Fransa için bu durum tipiktir.

Pazarın gelişmesiyle artan sosyal ilişkilerle artık ulusun doğuşundan bahsedebiliriz. Avrupa'da başlangıç uluslarının doğuşu bu modele göre olmuştur. Şu halde ulus kabile bilinci + din bilinci + ortak siyasi otorite + pazar etrafında gelişen sosyal bir olgu veya ilişkiler toplamıdır. Buna ulus toplumu demek daha anlamlı kılabilir. Uluslaşmak dev-

letleşmekle aynı şey değildir. Örneğin Fransız Krallığı yıkılsa da Fransız ulusu olarak kalmak devam eder. Ulusu dil ve kültür birimleri olarak genel bir tarife bağlamak öğretici olabilir. Ama ulusu yalnız dil ve kültür belirler demek çok dar ve eksik bir yaklaşımdır. Ulusu, ulus olmayı sağlayan birçok kaynak vardır. Siyaset, hukuk, devrim, sanatlar, özellikle edebiyat, müzik, ekonomik pazar gibi olguların hepsi uluslaşmada rol oynar. Ulusların ekonomik ve siyasi sistemlerle direkt ilişkisi yoktur. Karşılıklı etkileyici olabilirler.

Ulus son derece müphem bir konudur. Hakkında çok duyarlı ve dengeli olmak büyük önem taşır.

Günümüz toplumları büyük ölçüde uluslaşmış toplumlardır. Uluslaşmamış marjinal gruplar olsa da, ezici çoğunluk ulus toplumudur. Ulusu olmayan birey yok gibidir. Uluslu olmak doğal bir toplum hali olarak düşünülmelidir. Uygarlıklar tarihi boyunca ulus, ancak kriz olarak kapitalist sistemde büyük önem kazanmıştır. Daha doğrusu, ulus adına geliştirilen korkunç spekülasyonlar büyük felaketleri hazırlamıştır.

Ulusu oluşturan etkenlere aşırı vurgu, felaketlerin başlangıcı olmuştur. Örneklersek, ulus-siyaset bağı milliyetçi ideolojinin oluşumunda baş etkendir. Ulusal siyasetin son durağı faşizmin iktidarı olacaktır. Ekonominin, dinin, edebiyatın körüklediği ulusçuluk aynı kapıya çıkar. Kapitalist tekel, krizleri çözme adına en kolay yol olarak ulusu oluşturan etkenlerin hepsini, siyaset, ekonomi, din, hukuk, sanat, spor, diplomasi, yurtseverlik gibi olguların tümünü aşırı uluslaştırarak sistematik bir bütünlüğe kavuşturmuş; böylelikle iktidarlaşmamış tek bir toplum öğesi bırakmayarak en güçlüsü olacağını (her ulus açısından) hesaplamıştır. Bunun sonuçları korkunç olmuştur. Avrupa'yı kan deryasına çevirerek ve dünya çapında savaşlara yol açarak, tarihte misli görülmemiş sonuçlara yol açmıştır. Bu eylem uluslaşma değildir, uluslaşmanın dinselleştirilmesidir. Bu da milliyetçilik dinidir. Sosyolojik anlamıyla milliyetçilik dindir. Bu konuyu ilgili başlıkta ele alacağım.

Dinler bile kavmiyetçiliğin tehlikesini bildiklerinden, oldukça tutarlı ve enternasyonalist (ümmetçi) bir tutum takınmışlardır. Uygarlık tarihi bu konuda en kirli dönemini kapitalizmde yaşamıştır.

Uluslar için en verimli model demokratik ulustur. Demokratik toplumun ulus konusunda en çözümleyici ve geliştirici toplum tipi olduğunu önemle anlamak gerekir. Uluslar en iyi demokratik toplum sis-

teminde oluşup gelişebilirler. Kavga ve savaş aracı değil, kültürel zenginlik içinde dayanışmalı olabilir, hatta ulusların ulusu olma (üst ulus) gibi tarihsel bir evreyi de mümkün kılabilirler. Ulusların kendi başına kavga etkeni değil, dayanışma ve kültürel zenginlik içinde barış ve kardeşlik etkeni olabilmeleri demokratik sistemle mümkündür. Konuyu öneminden ötürü yeri geldikçe kapsamlı tartışmayı umuyorum.

Ulusu inkâr etmemek, kendini oluşturan faktörleri aşırı ulusallaştırmamak, ulusu faktörlerine indirgememek, özellikle siyasallaştırıp aşırı milliyetçi iktidar oluşumlarına araç yapmamak, buna karşılık demokratik ulus bilinç ve uygulamasını geliştirmek ulus sorunlarından kurtulmanın çözümleyici yoludur.

B- Devleti Tanımlamak

Devlet tarihte ve günümüzde en çok kullanılan kavramdır. Fakat en az tanınan ve tanımlanan, büyük karanlıklar içinde bırakılmış bir kavramdır. Devletin ne olduğu konusunda korkunç bir cehalet söz konusudur. Tarihi olduğu kadar günümüzü çözmek ve krizli toplum halini aşmak için devleti doğru tanımlamak, yorumlamak halen en temel mesele olma hüviyetini korumaktadır. En vahimi, kendini devlette sananların bindikleri aracın ne türden bir şey olduğunu bilememeleri kadar, devletin dışında kalmış olanların (kalmışlarsa tabii) da devleti yanlış tanımaları (Bunun somut örneği özellikle reel-sosyalizm faciasıdır) tam bir körler ve sağırlar diyalogunu andırmakta; Babil Kulesinin yetmiş iki ayrı dil konuşan toplulukların üzerine düşmesinden sonra oluşan karmaşa haline benzemektedir. Devlet çoğunlukça sorunların çözüm alanı olarak düşünülür. Devlette olmak bütün sorunlardan kurtulmakla özdeş sayılır. Bunun bir adım ötesi, devletin tanrı-devlet olarak düşlenmesi halidir.

Derinliğine sosyolojik kavrayış, uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tanrısallıkla devletleşmenin iç içe geçtiğini gösterecektir. Rahibin devletleşmedeki katkısı, devlet-tanrı iç içeliğinin gelişmesinin temel nedenidir. Rahiplerin devleti inşa ederken, özellikle Sümer tapınak kimliğinde ideolojik öğe olarak yer bulan tanrılar panteonunu siyasi yöneticinin ideolojik maskesi olarak kullandıkları kesindir. Rahip-kralın bir adım ötesi tanrı-kraldır. Roma İmparatorluğu'na kadar Sümer tapınak kökenli bu tanrı-kral veya imparator kavramı kullanılmış-

tır. İbrahimî dinler bu kavramı tanrı-peygamber veya tanrı-elçi platformuna çekerek biraz insani figür katmak istemişler ve bunda başarılı da olmuşlardır.

Çok ilginç bir durum, Yunan mitolojisindeki (Sümer mitolojisinin üçüncü versiyonu) tanrısallık ve insanlık ayrımıdır. Hesiodos bilinç düzeyiyle orantılı geliştirdiği panteon sisteminde tanrının insanla bağlantılandırılmasını yasaklar gibidir, ayıp sayar. Israrla tanrılar ve tanrıçalar ilişkisini bir kast gibi tutar. Tanrı-kral imgesinin silik bir hali olan Hintlilerdeki Brahmanlar kastı bu konuda çok daha katıdır. Tanrının insanlaşmasını, insanla ilişkilenmesini kolay kabul etmiyorlar. Bilim diline çevirirsek, devletin insanlarca inşa edilmiş bir olgu olduğunu ideoloji düzeyinde (mitoloji ve dinlerde bariz, felsefede kısmen) kabul etmeye asla yanaşmıyorlar. Devletin kendisini kat kat perdelemesini ve tanrısal kalmasını büyük bir inanç katılığı içinde muhafaza etmeye çalışıyorlar. Devlet yücedir, kutsaldır, temel kurtuluş aracıdır vb. kavramsallaştırmalar, kökenini gerçekten ilk devlet inşacıları olan Sümerli rahiplerden alır. Devlet daha önce kapsamlı olarak çözümlemeye çalıştığım tapınağın döl yatağında inşa edilmiştir.

Hegel'in Napolyon'la başlattığı ulus-devleti 'tanrının yeryüzüne inmesi' biçiminde değerlendirmesi, yine Napolyon'un şahsında 'tanrının yürüyüşü' olarak sembolize etmesi ideası yukarıdaki açıklama ışığında son derece öğreticidir. Ulus-devlet tanrı-devletin en son, aynı zamanda en tehlikeli biçimidir.

Bilimsel sosyolojik yorum ise, bu ilişki yumağını (devleti) yeni yeni tanımlamaya çalışmaktadır. Uzun süredir üzerinde yoğunlaştığım bu konudaki görüşlerimi tartışmayla paylaşmayı en temel görev bilmekteyim. Ufuk açıcı nitelikte olacağını umuyorum. Devleti iktidar bağlamında tanımlamak iyi bir başlangıç olabilir. İktidarın hukuki kurallara bağlanmış biçimlerinin tümüne devlet demek mümkündür. Çerçeveye alınmış, kuralları belirlenmiş kurumlar bütünlüğü içinde yoğunlaşmış iktidar, hukuki açıdan devleti iyi tanımlamaktadır. Fakat yeterli değildir. İçeriğini açıklayarak biçimle bütünlediği, kapsam ve biçimi birlikte ele aldığı için daha tamamlayıcı bir bakış sunmaktadır. Bu yaklaşımı tarihsel-toplumsal gelişmeyle birleştirdiğimizde, anlam ve anlatım değeri yüksek kapsamlı bir tanımlamaya erişebiliriz.

Devletin birçok tanımının farkındayım. Hem liberal hem de sosyalist kampta uzun süre ezberlenen klişeleri tekrarlamak öğretici değildir. Önce devletin ne olmadığını belirtmem gerekir.

a- Sınıf çatışmasını ya susturmak ya da dengede (Status) tutmak değildir. Ağır basan yanı olarak dile getirilen 'sınıfsal baskı aracı' kavramı da pek geliştirici değildir.

b- Kaos halinin ortadan kaldırılması hiç değildir. Güvenlik, düzen ideaları gerçeği ifade etmekten uzaktır.

c- Sorunların, hedeflerin çözüm alanı ise hiç değildir. Tersine sorunları kangrene, krize sokma ve sürdürme platformudur.

d- Tanrısallıklar ve kutsallıklarla ilişkisi ise sadece mitolojiktir, ideolojiktir.

e- Ulusun, dinin, kültürün oluşturucu ve yönetici gücü olarak da hiçbir şey ifade etmez.

Daha da arttırabileceğimiz bu şıklarda ifade edilen devlet tanımlamalarının hepsi ağırlıklı olarak birer propagandadır. Devlet bahsedilen durumlarla uğraşır. Ama tarih gösteriyor ki, tüm devletler ortalığı mezbahaya çevirmekten, asimilasyondan, tembel toplum yaratmaktan, insanı spekülatif aklın aptalı kılmaktan öteye asli olarak pek fazla rol icra etmemiştir. Devletin toplumu yönetmedeki konumunu inkâr etmiyorum. Anarşistlerinki gibi bir devlet tanımlamasını ve devletsiz olma biçimini anlamlı ve uygulanabilir bulmuyorum. Sosyalistler gibi onların da açığa çıkan gerçeği, yüz elli yıllık pratikleriyle başarılı olmadıklarını göstermiştir. Devlet konusunda bazı doğruları dillendirmeleri temel yaklaşım hatalarını ortadan kaldırmaz. Liberallerin 'en az devlet' dedikleri durum ise bir açıdan anlamlıdır. Liberaller devletin ekonomik tekelci dayatma olduğunu fark etmişlerdir. Ama kapitalizmin en verimli ekonomi olduğunu hararetle savunmaları, onların devleti yanlış tanımlayan tüm güçleri geride bırakan en büyük yalancı olduklarını göstermekten kurtarmaz.

Devleti dar anlamda artık-ürün ve artık-değer üzerine kurulu ekonomik tekel olarak tanımlamak daha açıklayıcıdır. Artık-ürün ve değeri toplumdan sızdırmak isteyen devlet, kendini toplum üzerinde ideolojik araçlardan zor araçlarına kadar bir üstyapı kurumu olarak örgütleyip tekelleştirir. Devletin, bu dar tanımı ışığında bakarsak, siyasetin, devlet politikacılığının son tahlilde artık-ürün ve değerleri gerçekleştirmeyi koordine eden bir yönetim sanatı olduğunu görürüz. En kaba

bir formülleştirmeye bağlarsak, DEVLET = ARTIK ÜRÜN-DEĞER + İDEOLOJİK ARAÇLAR + ZOR AYGITLARI + YÖNETİM SANATI diyebiliriz. Tüm tarihsel gelişimi içinde değerlendirirsek, devlet deyince bu faktörlerin devrede olduğunu görürüz. Bu unsurlar veya faktörler dışında ne bir bütünsellik olarak ne de tek tek her aracı devlet olarak tanımlamak, devlet adlı ilişkiler yumağını çözümlemeye imkân tanımaz.

1- Devlet artık-değer gaspıdır demek doğru ama çok eksik bir tanımlamadır.

2- Devleti ideolojik olarak bir tanrısallık, kutsallık olarak görmek veya yeryüzüne inmiş tanrı, tanrının gölgesi (zıllullah), tanrının somutlaşmış hali olarak tanımlamak, her türlü zorbalığa ideolojik kılıf hazırlamaktan başka sonuç vermez.

3- Devlet zorbalıktır tanımlaması diğer unsurları dışladığı için bilimsel değeri en zayıf bir ahlaki yargı olmaktan öteye gitmez.

4- Devleti yönetim sanatı, idarecilik olarak yorumlayan anlayışlar en az ahlaki yorumlar kadar diğer vazgeçilmez unsurları göz ardı ettikleri için, devletin içyüzünü örtbas etmek gibi önemli bir sakınca taşırlar.

Şüphesiz belirtilen her unsurun devletin varlığında kaçınılmaz bir yeri vardır, ama tek başına devlet olarak tanımlanamaz. Yapılan tanımların çoğu her unsuru öne çıkarmasına göre farklılık arz edip eksik değerlendirmelere yol açmaktan kurtulamaz.

Devleti tarih boyunca görülen çeşitli bölünmeler halinde tasnif etmek mümkündür.

a- Artık-değer ve ürününün sızdırıldığı sosyal sınıflar açısından:

1- Köleci Devlet: İnsanların karın tokluğu karşılığında, devlete ve devletli özel efendilere sadece emeğiyle değil tüm varlığıyla ait olduğu devlet biçimidir. İlkçağ uygarlığının temel sömürü biçimidir. Köleler temel üretim aracıdır.

2- Feodal Devlet: Köleliğin sınırlı ölçüde yumuşatılmış biçimidir. Serfin eski köleden farkı aile kurma hakkıdır. Pratikte gerçekleşmesi zor ve epey şartlara bağlı bulunsa da, artık-ürün ve değere daha çok imkân verdiği için ortaçağ uygarlığında denenen devlet biçimidir.

3- Kapitalist Devlet: İşçi adı verilen, sadece emeğini emek pazarında mal gibi satan sosyal sınıfı esas alan devlet biçimidir. Biçimden

çok bölüm veya yapı demek daha uygun düşer. Kapitalist uygarlık çağının devletidir.

b- Başka bir bölünme tarzı, yönetici kesimin etnik varlığına ilişkin olarak yapılanıdır.

1- Rahip Devleti: İlk inşa ediciler olan rahip grubunun damgasını taşıdığı için bu ad verilir. Tapınak, kutsal devlet veya tanrı-devlet gibi kavramlar hep bu kategoriye aittir.

2- Hanedan Devleti: Yönetimlerinde yer alan hanedana göre tanımlanır. Sülale devleti demek de mümkündür. Bütün uygarlık çağlarında, hatta günümüz devletlerinde bile yaygın etkisi bulunan bir yönetici devlet tarzıdır. Bir aile veya hanedanın esas yönetici grubu oluşturduğu devlettir.

3- Aşiret veya Kavim Devleti: Daha çok bir aşiret veya kavmin etkisi altında bulunan devlettir. Özellikle ortaçağda aşiret veya kavim bilincinin geliştiği dönemde kendini hissettirir. Hıristiyan, İslâm, Yahudi, Hint, Çin vb. birçok din ve kavimde devletin durumu böyle bir tanıma imkân sunabilir. Din burada kavimleşme etkeni rolünü görür.

4- Ulusal Devlet: Temelinde uluslaşmış toplumların yer aldığı devlettir. Yeniçağın (dar anlamda kapitalist çağ) devletidir. Sadece kapitalist çağın değil, demokratik çağın da temel aldığı devlettir; daha doğrusu uzlaşarak (devlet + demokrasi) yönetimde rol üstlendiği devlet durumudur. İkisi birlikte olduklarında, yani devlet + demokrasi rejimi geçerli olduğunda da ulusal devlet demek mümkündür. Ulusal devlet ulus-devletten farklıdır. Çünkü bir ulusal devlette birçok ulus bulunabilir.

5- Ulus-Devlet: Bünyesinde tek bir ulusun bulunduğu ve tüm ulus üyelerinin milliyetçilik dini temelinde devletle bütünleştiği devlettir. Ulusla devlet âdeta tekleşmiştir. Kapitalist uygarlığın esas devlet biçimidir. Faşist denen devlet de ulus-devletin karşıdevrim veya sürekli kriz rejimi olarak kapitalizmde aldığı biçimi olduğundan, ikisini birbirinden ayırt etmek mümkün değildir.

c- Bir bölünme tarzı da seçilmek veya atanmak, babadan oğula geçme biçiminde ya da zorla yönetime gelmek bakımından yapılabilir.

1- Monarşik Devlet: Yönetici olarak bir kişinin sembolize ettiği devlettir. Burada devlet-yönetici tekleşmesi vardır. Bu yönetici bir monark, kral veya imparator olabilir. Babadan geçme biçiminde veya zor

gücü de kullanılarak monarşik idareye geçilebilir. Tüm uygarlık çağlarında görülmüştür. Devlet kurumlaşmasının zayıflığını yansıtır.

2- Cumhuriyet: Yönetimin ana grubunun seçimle işbaşına gelmesi halidir. Bir kişi de seçilebilir bin kişi de, pek fark etmez. Etse de özü değiştirmez. Bazen cumhuriyetle demokrasi karıştırılır. Bu vahim bir yanlışlıktır. Cumhuriyet bir devlet biçimidir. Seçim çok güçlü bir tarzda oluşturulmuş devlet kurumlarının yönetimi için yapılır, yoksa halkın yönetimi olarak demokrasi için değil. Demokrasi bambaşka bir sistemdir; devlet tarzında olmayan bir yönetim biçimidir. Elbette demokrasinin de kurumları vardır. Bu kurumlar için de seçim yapılır. Fakat demokrasi ve devlet öz olarak birbirinden ayrılır. Marksistler de dahil, tüm aydınlanmacı entelektüeller bu durumu karıştırmışlardır. Lenin'de bile karıştırma vardır. Demokrasi durumuyla devletin çekirdeğini oluşturduğu resmi uygarlıklar arasında niteliksel bir farklılık hali bulunmaktadır.

Dolayısıyla demokratik yönetimle devlet yönetimini (seçimli olsun veya olmasın, her ikisi açısından da) birbirine karıştırmamak büyük önem taşır. Kaldı ki, devlet esas olarak bir yönetim geleneğidir. Bin yıllara dayanan kurumsal yönetimdir. Seçimlerin yönetimdeki işlevi son derece sınırlıdır. Seçimlerle gerçekleşen, esas olarak DEVLET İÇİNDEKİ ÇEŞİTLİ TEKELCİ KLİKLERİN (tarım tekelci kliği, ticaret tekelci kliği, endüstri veya finans kliği gibi) güç durumlarına göre birbirlerine karşı üstünlük sağlamalarıdır. Daha güçlü olan seçilir. Yoksa ortada demokrasi veya demokrasinin kazanması diye bir durum söz konusu değildir.

Her demokraside de herkesin mutlaka seçimle görevlendirilmesi diye bir durum yoktur. Demokrasilerde seçilmemişler de yönetimde rol oynayabilirler. Fakat esas olan, farklı gelişme ve verimliliklere, yaratıcılıklara, haklara, özgürlüklere, eşitliklere gerçekleşme şansı vermek için demokratik toplumun kendi yönetimini kısa aralıklar içinde seçimle belirlemesidir.

d- Bir diğer bölünme biçimi artık-değeri sızdıran gruplara dayalı olanıdır.

1- Tarımcı Devlet: İlk kurulduğu dönemdeki devlet esas olarak tarımsal artık-ürünü ele geçirme yönetimi olarak örgütlendiğinden, böyle tanımlanması oldukça açıklayıcıdır. Tarih boyunca birçok devlet

veya devlet içindeki tarımcı kliğin gücüyle orantılı olarak tarım devletinden bahsetmek mümkündür.

2- Ticaret Devleti (Merkantilist Devlet): Artık-değer ve ürün sızdırma yöntemini ticari örgütlenmeye dayandıran devlettir. Örneğin tarihte Asur ve Fenike devletleri böyledir. Günümüzde halen ticaret kliği çok güçlü olan devletler vardır.

3- Finans Devleti: Para gücüne dayalı devlet durumudur. Örnek olarak İsviçre'yi gösterebiliriz. Daha da önemlisi, kapitalizmin son küresel çağı finans çağı olarak da değerlendirilebileceği için, günümüzde mali finans kliği ya da tekelinin tüm devletlerde çok güçlendiği ve yönetim üzerinde belirleyici ağırlık teşkil ettiği söylenebilir.

4- Endüstri Devleti: Özellikle endüstri devrimiyle birlikte ekonomide başat rol oynayan endüstriyel üretim nedeniyle bu nitelikte adlandırılan birçok devlet vardır. Endüstri devleti olmak 19. yüzyılda baş idealdi. Endüstrileşmek zenginleşmekle eşanlamlıydı. Kurulan tüm devletlerin gayesi bir an önce endüstrileşmekti. Dolayısıyla en güçlü devlet kliği endüstricilerden oluşuyordu. 18. yüzyılda büyük tüccarlar (merkantilizm), 19. yüzyılda sanayiciler (endüstriyalizm), 20. yüzyıldan günümüze kadar ağırlıklı olarak maliyeciler (finansçılar) devlet içinde yuvalanan temel tekelci kliklerdir. Devlet denen ilişkiler yumağını esas olarak bunlar idare eder.

e- Daha ilginç bir bölünme olarak kapitalist devlet tekellerini örtbas etmek, örtülemek için ideolojik aygıt rolünü öne çıkaran sahte devlet adlandırmaları vardır. Devlet kavramını tanımlanamaz hale getiren, bunun için ideolojik inşalardan ibaret olan devletin bu sözde modellerini de gözden geçirmek öğretici olabilir. Çünkü günlük ortam bu kavramların işgali altındadır.

1- Liberal Devlet: Politik-ekonomicilerin gözde ideolojik kavramıdır. Tercümesi 'özgür devlet' demektir ki, özgürlükle devlet arasında örtüşme değil zıtlık esastır. Devlet öz itibariyle özgürlüklerin kısıtlanmasıdır. Tarih boyunca en büyük sorunlardan biri, kişi ve grup özgürlüklerini devlete karşı savunmaktır. Bu mücadele en temel siyasi ve hukuki savaşlardan başta geleni olmuştur. Ayrıca ekonomiye en az müdahale eden devlet olarak da tanımlanır. Hâlbuki devletin varlığı ancak ekonomik tekel olmakla mümkündür. Dolayısıyla 'en az müdahale eden devlet' bir safsatadan ibarettir. Devletin özüne, devlet

olmanın kimliğine aykırıdır. Belki bu kavramla devlet olarak kapitalist ekonomik tekellerin önü açılmak ve payı çoğaltılmak istenmektedir.

2- Sosyalist Devlet: Özellikle reel-sosyalist kampta çok işlenen bu kavram en az liberal devlet kadar bir safsatadır. Bir defa gerçek sosyalizmin devletle alakası yoktur. Devlet sosyalizmle en az demokrasi ile olduğu kadar zıtlık içindedir. Tarihsel büyük ekonomik tekelci klikler toplamı olan devleti eşitlik rejimi olarak sosyalizmle karıştırmak oportünizmin en büyük günahıdır. 'Firavun sosyalizmi' biçiminde kavramlaştırılan olgunun günümüzdeki karşılığı olan sosyalist devlet, kapitalizmin en açık devlet şekli olması nedeniyle proto-faşizmle de çok alakalıdır: Ulus-devletin (faşizmin) reel sosyalizmdeki karşılığıdır. Ulus-devlet hem liberalizmin hem de reel sosyalizm (devlet sosyalizmi) olarak sosyalizmin gerçek karakteridir ki, faşizmle ilişkisini (otoritarizm ve totalitarizm kapsamında) değerlendirmek büyük önem taşır. Liberal ve sosyal veya sosyalist devleti faşizme giden yolda profaşizm olarak değerlendirmek hayli öğretici olacaktır.

Sosyalizm yandaşı olanların çok iyi bilmesi gerekir ki, sadece dört yüzyıllık kapitalist geleneğin değil, beş bin yıllık uygarlık geleneğinin artık-ürün ve değer sızdırmasının temel kurumu olan devlet eliyle sosyalizm inşa etmek, bunu savunmak bilerek yapılıyorsa faşizmdir, bilmeyerek alet olunmuşsa gaflet ve ihanettir. Bu konuları **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunmamda kapsamlı biçimde tartışmayı umuyorum.

3- Faşist Devlet: Fazla anlamı olmayan bir kavramdır. Ulus-devlet ile faşizm özünde aynıdır. Faşizm sanki istisnai, kapitalizm dışında sisteme musallat olmuş bir şeymiş gibi tanımlama geliştirmek, liberal ve sosyalist geçinen entelektüellerin en büyük sefaletidir. Kapitalizm uygarlık ve devlet olarak ulus-devleti, dolayısıyla faşizmi her zaman kapıda tutmanın sistematik ifadesidir. Faşizm kuraldır, istisnai olan demokratik yapıyla uzlaşmasıdır.

4- Demokratik Devlet: Devletin neden demokratik olamayacağını defalarca belirttik. Devletle demokrasinin zihniyeti, toplum yapısı ve işleyiş tarzı öz itibariyle farklı olduğu için demokratik devlet olmaz. Fakat çok esaslı bir etken olarak, tarih boyunca ama daha çok da günümüzde kapitalist uygarlığın gittikçe ağırlaşan krizli yapısı nedeniyle devletin demokratik uygarlık sistemiyle uzlaşma zorunluluğu doğmuştur. Yani devlet tek başına yönetememektedir; demokratik

güçlerle ortak yönetmeye mecbur bir konuma gelmiştir. Dolayısıyla uzlaşmaları mümkündür. Tarihte de bunun birçok örneği yaşanmıştır. Biçimi ne olursa olsun, eğer devlet demokratik ilke ve yapılarla ortaklık arar ve kurarsa, demokrasiye açık olma anlamında demokratik devlet kavramı anlamlı olabilir. Bana göre bunun en doğru tanımı 'devlet + demokrasi'dir. Devlet biçimleri üzerinde durmanın siyaset felsefesinin en güncel (acil) görevi olduğunu daha önce belirtmiştim. Çünkü günümüz toplumlarını klasik devlet mantığıyla yönetmek artık mümkün olamamaktadır. Sivil toplum örgütleri bu nedenle devreye girmiştir, ama çok yetersizdirler. Bu örgütlerin yönetim boşluğunu doldurmaları ve yönetimi paylaşmaları mevcut durumlarıyla mümkün görünmemektedir.

Daha radikal örgütlenmiş demokratik toplum yapılanmalarıyla daha verimli kılınmış devlet kurumları arasındaki uzlaşma tek çıkış yolu gibi görünmektedir. Mevcut tarihsel aşamada (Kimse kaç yıl süreceğini tahmin edemez) ya tek başına kapitalist uygarlık, ya tek başına demokratik uygarlık veya sosyalist sistem, vücut bulmuş pratikler tarafından feci trajik sonuçlar vererek iflas etmiştir. Kaybedilen insan toplumu oluyor. Sadece acının, kan dökücülüğün ve sömürünün ömrü uzatılıyor. Bu konular **Özgürlük Sosyolojisi**'nde genişçe işlenecektir.

Devlete ilişkin diğer bazı kavramlar daha vardır. Bunlardan başta geleni hukuk devletidir. Ekonomik tekel olarak devlet zaten artık-ürüne el koyarak yaşadığı için, özünde adil veya hukuki olamaz. Fakat inşa ettiği kurallar gereği kendi mensuplarına ve vatandaşlarına eşit ve önceden belirlenmiş kanunlara göre davranmasına kurallı devlet veya hukuk devleti denmiştir. Şüphesiz her gün kural uyduran veya her sözü ferman olan despot ve padişah devletlerine göre bu bir olumluluk olabilir. Ama özü itibariyle farklı bir devlet tanımı teşkil etmez. Örneğin din devleti tanımı fazla anlamlı değildir. Rahip devleti nedeniyle devlet tarih boyunca hep kutsallık kisvesi altında sunulmuştur. Devletin ideolojik araçları olarak din, mitoloji, felsefe, hatta 'bilimcilik' kaynaklı adlandırmalar daha çok propaganda kapsamına girer. Laik devlet zaten din devletinin zıddı olarak düşünülmüştür ki, aynı anlama sahiptir. İdeolojik amaçlı laik veya dinsel devlet izahları propaganda değeri dışında ciddi bir içeriğe sahip değildir.

Sonuç olarak devlet uygarlığın ve uygarlık tarihinin çekirdeği olup, günümüze doğru hep çoğalarak gelmiştir. Sayısız biçimlenmelerle kesişerek kendini sürekli kamufle etmeye özen göstermiştir. İlk defa kapitalist uygarlık çağında tüm ideolojik saptırmalara rağmen gerçek işlevi içinde devleti tanımlama şansına kavuşulmuştur. Büyük zihinsel ve eylemsel çabaların sonucu olan bu tanımlama imkânına kavuşmak kapitalizme karşı mücadelenin en anlamlı kazanımıdır. Yakıcı sorun, bu tanımlama ışığında demokratik uygarlığın gelişim ve başarısını anlamlı içerik ve biçimlenmelerle (örgüt ve eylemlilikle) daha da yükseltmek ve kalıcı kılmaktır.

C- Kapitalist Modernite İdeolojisi ve Dinselleştirilmesi

Uygarlıklar uzun süre kapsamında ideolojik inşalar temelinde oluşur. "Önce maddi kültür mü gelir, manevi kültür sonra mı gelişir?" benzeri sorular konuyu karıştırmaktan öteye bir anlam ifade etmez. Fiziki âlemde evrensel olan bir örnek verirsem konu daha çok açıklık kazanır. Uzun süre parçacık mı, yoksa dalga mı önceliklidir sorusu çok tartışma yaratmıştır. Sonuçta evrenin özünde dalga-parçacık ikiliminin yok edici değil, gelişmeci diyalektikle oluşumlara yol açma temelinde geliştiği genel kabul gören görüş oldu. Farklı bir doğasallıkta olsa da, maddi ve manevi kültür ikilemi de benzer bir rol oynar. Bunlar birbirine karşıt değil, birbirini besleyen oluşum etkenleridir. Birbirlerini farklılaştırarak doğururlar. Her parçacığın veya maddi kültürün yol açtığı, tetiklediği bir dalgacık bir manevi kültür öğesi oluşturduğu gibi, bir dalgacık veya manevi kültür öğesi de parçacık veya maddi öğe oluşturur. Uygarlık sisteminde genel bir analitik zihin sapkınlığı vardır ki, bu da kurduğu avantajlı sistem nedeniyledir: Değişmez kurallar, herkesin uyması gereken mutlak yasalar, tanrıların öncelliği, devletin kutsallığı ve ebediliği türünden mutlaklar ile idealarınmükemmelliği ve görüngülerin geçiciliği, değişmeyen öz ve biçimin uçuculuğu gibi ikilemler inşa ederek çıkarlarını kalıcılaştırmak ve sistemleştirmek isterler. Bu, evrensel oluşum diyalektiğine ters bir yaklaşımdır.

Toplumda alt ve üstyapı tartışmaları da uygarlığın inşa edilmiş bu sapkınlıklarıyla yakından bağlantılıdır. Hegel kendi sistemini öncelikle üstyapıdan, yani devlet ve hukuktan başlatır. Evrensel sistemi de mutlak zekâdan (Geist) başlattığı gibi. Marks ise önceliği altyapı ola-

rak adlandırdığı üretim güçleri ve ilişkilerine verir. Marks her ne kadar "Ayakları üzerine oturttum" dese de, Hegel'le aynı mantığı paylaşmaktadır. O da nedir? Biri bir unsur temeldir, diğeri ise ikincil veya belirlenendir diyor. Bu, özne-nesne ayrımının kaba mantığına düşmektir. Her ne kadar tersini idea etseler de, eski uygarlık zihniyetini devam ettirmişlerdir. Marks'ın sosyalizmi neden başarılı olmadı sorusunun cevabı bu mantıkta gizlidir. Hem ekonomiye ilişkin tanımı büyük karmaşıklık içeriyor, hem de klasik uygarlığın bütün anlam araçlarıyla yola çıkıyor. Ne kadar kahramanlık yapılsa ve doğru sözler söylense de, sonuç gerçekliğin pek de yorumlandığı gibi olmadığını gösteriyor.

Kapitalist uygarlık (modernite) kendini inşa ederken, Sümer rahiplerine taş çıkartacak kadar usta bir ideolojik inşa faaliyeti yürütmüş ve sistematik hale getirmiştir. Hatta denilebilir ki, devlet tarzında önce ideolojiyle uzun mesafe yol kat etmiştir. Bütün uygarlıklar kendini sanki tek bir tanrının elinden çıkmamış gibi izah eder ve ettirirler. Bu cümleler önemlidir. Örneğin Hz. Muhammed'i inceleyelim. Kur'an'daki ilk ayetlerle son ayetlerin içeriği çok farklıdır. Tanrı kavramı sürekli geliştirilmektedir. Başta sadece 'oku' diyen tanrı, sonradan sistem geliştirmiştir. Parça parça ayetler sistemi oluşturmuş, daha doğrusu sistemin temelini atmıştır. Sonradan dağ gibi bir ideolojik külliyat oluşturulmuş, sistem inşası yüzyıllara mal olmuştur.

Kapitalist modernitenin sistematiğini tüm yönleriyle kavramadan zihinsel araçlarını çözümleyemeyiz. Kapitalist modernite tüm kavram, varsayım ve uygulamalarını sadece kendisi inşa etmemiş, bin yılların mirasına konmuştur. Bu mirasla deyim yerindeyse kendi evine yeni bir mimari düzen ve içerik kazandırmaktadır. Önce kendi sınıfını, sonra bir veya birkaç kendisi gibi inşa edilmiş devlet sınıfını ideolojik inşayla bütünlüyor. Modasından felsefesine, üretimin kontrolünden tüketime ve siyasetin kontrolüne kadar inşasını bütünlüyor. Daha sonra kıtasal ve giderek küresel çapta bunu yapıyor. Kaba bir sıralamaya tabi tutarsak:

1- Renê Descartes ve Francis Bacon başta olmak üzere ideolojik inşacılar, 16. yüzyılda kendini hissettiren oluşumların gerekli kıldığı yeni mantık ilkeleri ve ütopyalar inşa ediyorlar. Çok basit görünse de, ruh-beden ikileminin gündemleştirilmesi beraberinde özne-nesne ikilemini getirecek, zincirleme reaksiyon gibi daha sonra inşa edilen dü-

şünceler ‘kapitalizmin, burjuvazinin’ öncülüğüne kadar tırmandırılacaktır. Feodal mantıktan kopmak kadar, yeni bir sınıf ve onun her tür eylemi için yeni bir mantık inşa ediliyor. Ayrıca ve daha da önemlisi, yeni egemen sınıfın yöneteceği yeni ve eski sınıflara göre önceliği bu ideolojik inşalarla sağlanıyor. Eski bir oyun oldukça yenilenmiş olarak oynanıyor. Yeni rahip sınıfının adı filozoflar ve bilim adamlarıdır. Feodal, hatta köleci ideolojik kutudan sürekli yeni kavram ve teoriler alınıyor. Duruma göre bunlara ya yama vuruluyor ya da yepyeni bir model (ama ilkeler aynı kalmak şartıyla) oluşturuluyor.

Sadece Descartes’ın çözümlemesini yapmak dahi ideolojik inşanın çarpıcı unsurlarını fark etmememiz için yeterlidir. Descartes önce her şeyden şüphe ediyor. Şifresinin çözümü şudur: “Feodal sınıfın ideolojik zırhı, dolayısıyla iktidarı aşılmak durumundadır” demek istemektedir. Bunu açık söylese karşısında engizisyon vardır; yakılma tehlikesi titretiyor. Dolayısıyla çok soyut düzeyde felsefe yapmak zorundadır. Sonra “Düşünüyorum, o halde varım” diyor. Bununla ideolojik hazırlığın yapıldığı ve unsurlarının peş peşe devreye sokulacağı işaret ediliyor. Herkese “Her şeyden şüphe edin, varlığınızı sadece güçlü düşüncelerle kanıtlayabilirsiniz” diyor. Şifresini şöyle çözmek hiç de zor değildir: Feodalitenin dayattığı yaşam tarzının değeri yoktur; yeni yaşamı güçlü düşüncelerinizle inşa edebilirsiniz! Beden-ruh ikilemiyle hafiften tanrıya, öte dünyaya bu dünyanın da önemi hatırlatılıyor. Tanrı ilk itilimi verdikten sonra, evren sürekli kendi kendine mekanik olarak hareket etmektedir. Bu cümlenin şifresini çözersek: Eski uygarlığın yaratıcıları esas olmakla birlikte harekete geçen yeni bir uygarlık vardır, kendi kendine yeni bir uygarlık inşa edebilir. Sınıf diline çevirirsek, yeni bir sınıf doğmaktadır. Düşünecek güçtedir; kendi dünyasını kendi hareket ve eylem yasalarıyla düzenleyebilir.

F. Bacon’ı da kısa bir çözümlemeye tabi tutabiliriz. Bacon’ın mantığında deney esastır. Deneyin doğruladıkları genelleştirilir. Deneysel olmayan düşünce bilim olamaz, değerli de olamaz. Şifresi çözülebilir: Her şey pratikle, eylemle öğrenilecektir; eski safsatalara inanmayın; bilim güçtür, sizi ancak deneyimleriniz ve eylemlerinizle edindiğiniz, edinmek zorunda olduğunuz düşünceler güçlendirebilir! Sınıfsal şifrenin çözümü şöyle olabilir: Artık-değer üzerinde kapitalist tekel yöntemleriyle oluşan yeni güçlere, “Eski dogmatik zihniyete göre değil, kendi kazançlarınızın yol göstericiliğinde her şeyi bizzat deneyleyin,

sonuçlarını geliştirin ve genelleyin; bilgiyle güçlenecek ve kendi evinizi, kendi dünyanızı kuracaksınız" demek istiyor.

16. yüzyıldan itibaren giderek çoğalan bilim ve felsefe ordusunu kapitalist tekelin öncü gücü olarak değerlendirmek elbette doğru değildir. Hatta üç tarihsel harekette (Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma) yer alanların büyük çoğunluğunun ve içlerinde nitelikçe de ağır basanların özgür zihniyetin bilge ve ahlakiyatçıları olduğunu, bunların kapitalizm gibi sonuçları daha doğduğu günde belli olan bir sistemden, onun yönetici kliğinden ve yaşam tarzından nefret ettiklerini biliyoruz. Avrupa'da patlak veren zihniyet devriminin tüm dünya insanlığının bir değeri olduğundan da kuşku duyulamaz. Bu devrimin öncülerinin büyük bir kısmı hümanistti. Din ve milliyetçilikten uzak duruyorlardı. Kaldı ki, bilim ve felsefe çalışmasının kendisi bir devrimdir. Eğer bir sosyal kesime mal edileceklerse, bunların klasik uygarlık değerleriyle haşir neşir olanlardan yana değil, özgürlüğe, eşitliğe ve demokrasiye en çok ihtiyacı olanlardan yana olduklarından da kuşku duyulamaz.

Bu satırları yazarken bile onlara minnettarız. Sorun bu değildir. Nasıl ki artı-ürün sahiplerinden sızdırılıp yeni bir sosyal sınıfın yönetici güç olarak kendisini inşa etmesinde kullanıldıysa, bu yeni sınıfın zihniyet artı-ürünleri ve değerlerine de benzer biçimde el koyması ve kendi zihniyet inşasında kullanması söz konusudur. Bu eyleme de rahatlıkla zihniyet hırsızlığı diyebiliriz. Burjuvazi de yeni moderniteyi her bakımdan kendi sınıf çıkarlarına göre inşa etmesini bildi. Tekelci devlet kliklerinin şu özelliğini iyi bilmek gerekir. Onlar deyim yerindeyse kaz gelecek yerden tavuk esirgemezler. Zorluklarını ustaca kullanarak (ekonomik, sosyal, siyasal zorluklar) yeni zihniyetin öncülerini yanlarına çekip, tıpkı ekonomiyi yaratan alttaki kesimleri istismar ettikleri gibi istismar etmesini bildiler. Nice sanatkârı, bilim insanını ve filozofu denetimlerine alarak, hatta iktidar aygıtlarına katarak bu istismarı gerçekleştiriyorlardı. Karşılarında direnenleri de aynı ekonomik, sosyal ve siyasal yöntemlerle etkisizleştirmesini biliyorlardı. Erasmus, Galileo ve Bruno gibi bilgeler ve bilim insanlarının başına neler getirildiğini biliyoruz.

Nasıl ki devlet tekeli eliyle ekonomiye yeniden hâkimiyet sağlandıysa, ideolojik tekel hareketi de benzer biçimde etkileyici oldu. İsyanlar hem siyasi, hem ideolojik, hem de ekonomik sahada çok kap-

samlı eylemlerle bastırıldı. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde sadece ekonomik tekel cephesinde (sanayide) değil, siyasi (Fransız İhtilali) ve ideolojik cephede (milliyetçilik ve ulus-devlet) de mücadele kazanıldı. Kaybedenler Hıristiyan Katolisizmi, eski tarz monarşi, imparatorluklar ve hümanizmdi. Ekonomi nasıl karşıtı olan tekelciler tarafından yutulduysa, demokratik hareketler ve uluslar da ulus-devlet ve milliyetçilik tarafından yutulma sürecine alınmıştı. Aristokrasiye, Katolik Kilisesine ve tüm Hıristiyanlığa düşen ise, eskisi kadar itibarlarını korumasalar da yeni efendilerle çıkar karşılığı ittifak tazelemek, mümkün olduğu kadar elverişli koşullar temelinde uzlaşmaktı. Demek ki 19. yüzyıla kadar sadece yeni ekonomik tekellerin (ticari, sınai ve mali) zaferi söz konusu değildi. İdeolojik zafer de en az onun kadar önemliydi ve kazanılmıştı.

2- Feodal uygarlığın din inşa tarzı çözülmüştü. Protestanlık bunun sonucuydu. Katolik Kilisesi görkemli konumunu yitirmişti. Yerine konulan Protestanlık ahlâkının kapitalizme uygunluğunu Max Weber mükemmel sunumuyla zaten herkese gösterdi. Laiklik çözümlenmesi gereken bir kavram olarak bu dönemin ideolojik başarılarındandı. Hıristiyanlık dünyası, çoğu daha özgür kabileyken Avrupa halklarının zihni üzerine aşırı bir dogmatizmle çökmüştü. Dünyayla çelişkisi ayan beyandı. Siyasi ve ekonomik ağırlığını yitirdiğinde, ideolojik olarak hızla aşılacağını beklemek zor değildi. Daha da önemli olan, laiklik denen ucubeydi. Kelime anlamı 'din dışılık' olsa da, ne kadar dinin içinde ne kadar dışında olduğu en muğlâk konulardandı. Burjuvazi pozitivizm denilen olguya sarıldı. Pozitivizm kendini yeni dünya dini olarak ilan ettiğine göre, laiklik ne kadar din dışı olabilirdi? Yeni din ne demek oluyordu?

Pozitivizm dinsel niteliğini olguculuğundan alır. Özü itibariyle pozitivizm için olgu en temel gerçekliktir. Olgusal olmayan gerçeklik yoktur. Hâlbuki araştırmalar ve felsefe (bir bütün olarak) olgunun algıyla aynı olduğunu (olgu = algı) göstermektedir. Algıcılık ise en basit zihnî işlemdir; nesnenin en yüzeysel gözlemlenmesi sonucu oluşan kaba bilgilenme (bilimsel olmayan en yanılgılı bilgi türü) yöntemidir. Olguyu olguculuk haline getirmek, nesneye temel gerçeklik rolü bahşetmektir. Paganizmin (putçuluğun) temelinde de aynı yaklaşım vardı: Nesneyi tapınma konusu yapmak. Bu durumda pozitivizm istediği kadar din başta olmak üzere metafiziğe saldırsın, kendi-

si de nesne hakikatçiliği nedeniyle en kaba materyalist bir din haline gelmiştir; yani nesnel putçuluğun modernitedeki yeni bir türevi, temsilcisi olarak metafiziktir. Hem de onun en yüzeyselidir. Nietzsche de aynı kanıdadır. Bu konuyu savunmamın Özgürlük Sosyolojisi adlı cildinde genişçe tartışacağım.

Pozitivizm en az ortaçağ teolojisi kadar zihinler üzerinde tahribat yarattı. İnsan toplumunun büyük manevi dünyasının farkında bile olmadı. Metafizik dünyanın sonu geldi deyip, milyonlarca yılın birikimi olan insani kutsallıkları çöp sepetine attı. Tam bir cehalet hareketi idi. Hz. Muhammed'in Ebu'l Hakem künyesiyle bilinen Amr Bin Hişam El Muğira için kullandığı Ebu Cehil unvanı tam da pozitivistler için geçerlidir: Toplumbilimi açısından çağdaş Ebu Cehiller. Din dışılık (laikos) ve olguculuğun (pozitivist felsefe veya din) kaba materyalizmle ("İnsan zihni ayna gibidir. Sadece yansıtır") birlikte kapitalist tekellerle yakından bağlantılı ideolojik örgüler olduklarını çok iyi kavramak gerekir. Tam dört yüzyılı aşkın süreden beridir yeni toplum üzerinde, toplumun manevi dünyası üzerinde bu üç ideolojik versiyonla tahrip ve terör hareketi yürütülmektedir.

Binlerce yıldır manevi kültürün, yani ahlâkın etkisiyle varlığını koruyan toplum çözülmeden, kapitalizmin maddi kültürünün zaferi mümkün olamazdı. İdeolojik fetih bu nedenle gerekliydi. Dine karşıtlıkları da dinin ahlaki boyutundan kaynaklanıyordu. Bu üç felsefe toplum ahlâkını yıkmada çok etkili oldu. Ahlâken boşalan toplumlar ya sapkınlaşır ya da kolayca teslim olurlar. Olan da bu oldu. Laiklik, din dışılıkla dindeki ahlaki erdemi yıktı. Pozitivizm olguculukla yeni putçuluğun (En son tüketim toplumu çılgınlığı, eşyaya taparcasına sahip çıkma tutkusu modern putçuluk olarak tanımlanabilir) yolunu açtı. Muazzam bir ahlaki düşüş de bu yolla gerçekleşti.

Metafiziğe karşıtlık pozitivizmin en cahilce saldırılarından biridir. Metafizik insan türü oluştuğundan beri insanlık için bir zarurettir. Sadece devlet etrafında örülmüş uygarlıklar için değil, tüm insanlar, hatta zihni gelişkin hayvanlar için bile ihtiyaçtır. Hiçbir insan tam bilgiyle, bilimle, pozitivistlerin diliyle söylersek bilimcilikle donanmış olarak ne geçmişte ne de günümüzde donanma yeteneğinde olabilir. Bu imkânsız olmasa bile insanın zihni gücü buna yetmez. Elinden metafizik dünyasını alır veya yıkarsanız ölüsü elde kalır. Ya da hiçbir kural tanımayan çılgın insanlar (Batı toplumu bu olguya çokça tanık

oldu) ortaya çıkar. Yine olan bu oldu. Kaldı ki, olgular gerçeğin her şeyini değil, sadece genel geçer yanını teşkil eder.

Kuantum ve kozmoloji henüz son sözünü söylemedi. Yaşam ise hiç çözümlenemedi, sırrının farkına bile varılamadı. Bu nedenle pozitivizm modern cehalet olarak adlandırılmayı hak ediyor. Kaba materyalizm ondan farklı değildir. Yaşam ve zihin sorunları ayna teorileriyle asla izah edilemeyecek olan, bilimin bile halen her gün yeni bir mucizesiyle karşılaştığı evrenlerdir. Toplumsal yaşam onlardan da karmaşıktır. Bunların erken cehalet hareketleri olduğu ve anlamlı bir çekim merkezi olamayacakları anlaşılınca, bu sefer bu üç felsefenin daha örtülü iki sentezini devreye soktular: Birbiriyle çelişir gibi görünen ama özünde birbirini tamamlayan burjuva enternasyonalizmi ve milliyetçiliği.

3- Burjuva Enternasyonalizmi veya Küreselciliği: Uygarlık tarihinde ideolojik inşacılar iki şeye dikkat ederler: Üst katta oturanlar ve ortak simgesel değerler. Öyle ki, bunlar ortak çıkarların sembolik ifadeleridir. İdeolojiler her zaman simgesel bir nitelik taşırlar. Önemli olan neyin, kimin çıkarlarının simgeleştirildiğidir. Zigguratın en üst katındaki tanrılar konseyi bir simgeydi. En, Enlil, Marduk yeni yükselen ve kurumlaşan hiyerarşinin üst kurulunu yansıtıyordu. Bu simgeselliğin ne kadar bilinçli, ne kadar kendiliğinden olduğunu bilemeyiz. Fakat gelenek eskidir ve genel özellikler de taşıyor. Bu simgesellik günümüze kadar sürekli daha da karmaşıklaşarak ve dönüştürülerek devredilip geldi. En alt kattakiler içinse kulluk, kölelik simgesellikleri oluşturulur. Kutsal tanrılar konseyinin onlarla karıştırılmaması için çok ince ve keskin çizgiler çizilir. Kul kulluğunun gereklerini yapmalı, asla tanrıların işine karışmamalıdır. İnsanın 'toplum bu tür masallarla neyi kaybetti, ne kazandı?' diye sorası geliyor.

Bugünkü üst kattakilerin konseyi, gizli veya açık, Davos'larda düzenli toplanır. Fakat şu kesindir: Zigguratın en üst katında oturanların çıplak ve maskesiz hali olan günümüzün üst tabaka unsurları zaman zaman insanların içine giriyorlar. İnsanların korkmalarına gerek olmadığı, durumu sürekli kontrol altında tuttukları, yeteri kadar savaş hazırlıkları ve stoklarının olduğu, yenilgilerinin asla düşünülmemesi gerektiği görevli usta rahipler tarafından bu toplantılarda özenle dile getirilir, işlenir ve herkes için gerekli hayırlı sonuçlar çıkarılır. Seçkin rahipler birçok mekânda bu enternasyonalist ideolojiyi gelişmiş med-

ya kanallarıyla zihinler ve duygulara misli görülmemiş yoğunlukta işlerler. Üniversiteler, camiler ve kiliseler geride kalmıştır. İletişim çağı aynı zamanda küresellik çağıdır. Tüketimleri, eğlenceleri tüm uygarlıkların son çağına göre nasılsa öyle sürüp gidiyor. Ekolojik çevre ilk defa gerçek anlamda yok edilirken bile kurulu dünyalarına toz kondurmak istemezler. Toplum, kent, kır, demografya sürdürülemezliğin gonglarını sürekli çalmalarına rağmen, enternasyonalist ideolojileri gereği gözleri kör, kulakları sağır kılınmıştır. İçeriğinden çoktan boşaltılmış seks-spor-sanatın çılgınca kullanılmasıyla uyuşturulamayacak hiçbir toplum odağı bırakılmamış gibidir.

4- Milliyetçilik: Her ne kadar enternasyonalizmin tersi gibi dursa da, üst kat enternasyonalistlerinin toplumun alt katlarını afyonlamak için dört elle sarıldıkları yeni 'böl ve yönet' dininin stratejik aracıdır. Pozitivizm, laiklik, kaba materyalizm ve bilimcilik gibi ideolojik araçların hem doğurduğu sorunları hem de yetersizliklerini gidermek için, kapitalist modernitenin onsuz edemeyeceği en etkili ideolojik araçtır. Her şeyden önce ulus-devletin tek etkili dinidir. Her uygarlık çağının kendine göre etkili inançları vardır. Onlar olmadan adım atamazlar. Milliyetçilik modernitenin en etkili inanç kalıbıdır. İnşası son derece basittir: Ulusu oluşturan her faktörü inanç kutsalı haline getireceksin! Tüm okul, kışla, cami, kilise, aile ve diğer cemiyet faaliyetlerinde bu faktörleri namusla özdeş kılarak, en duyarsız bireyi bile heyecanlandırıp saldırgan kılacak kadar işleyeceksin! İşte o zaman en etkili dini yarattın demektir. Sanıldığının aksine, dinler öyle ahret için, öte dünyalara inanç ve hazırlık için inşa edilmiş değildir. Siyasi program ve stratejilerdir. İbadet olarak günlük eğitim araçlarıdır.

Olanca ağırlığıyla örtünse de, din hakkındaki çözümlemeleri bu tarzda geliştirmek sosyolojinin temel işlevidir. Aksi halde sosyoloji bilimciliğin alt kolu olmaktan öteye rol oynayamaz. Kaldı ki, dinlerin kutsallıkları vardır ve çok önemlidir. Bunları da açığa çıkarmak ciddi bir görevdir. Eğer din gerçekten kutsallıklarına da ihanet edilerek (edildiği çok açık) en kaba ideolojik araç haline sokulmuşsa, o zaman yeni fakat bizzat vaazcılarının münafıklığa oynadığı bir konuma itilmiş demektir. Kısaca din de günümüz milliyetçiliğinin en çok başvurulan bir aracıdır: Aracın aracı. Bundan sonraki iki konuda dinin bu oluşum ve kullanılış seyrini daha yakından göreceğimizden sadece tanımlamakla yetiniyorum.

Zihni, düşünceyi, dolayısıyla özgür eylemi kapitalist modernitenin ekonomik tekelleri kadar yüzyılların ideolojik araçlarının etkisinden kurtarmak çok zor olsa da, demokratik modernitenin en temel görevidir. Başta Marks ve Marksistler olmak üzere anarşistlere, ütopyacılara, çeşitli kardeşlik tarikatlarına, hatta sosyal-demokratlar ve ulusal kurtuluşçulara o kadar eleştiriyle yüklenmemin nedeni, demokratik modernitenin etkili bir ideolojik inşasının gerçekleştirilememesidir. Marks'ın ve Marksistlerin yükselen kapitalist tekele karşı bir duruş ve direniş sergilemek istedikleri açıktır. Diğerlerinin de demokratik eğilimleri küçümsenemez. Ama günümüzle kıyaslandığında ne kadar yetersiz, yanlış ve eylemsiz kaldıkları; yaşadığı derin ve sürekli krizlere, yol açtığı toplum dışılığa, çevre felaketine, ortaya çıkardığı işsizliğe ve yoksulluğa rağmen kapitalist modernizmin tahtında en rahat dönemini geçirmesinden bellidir.

Demokratik uygarlık cephesinin tüm çağların kendi geçmişindeki mirasını iyice gözden geçirerek, neye ihtiyacı varsa onu alarak, eksik kalanı güncel somutun analizinden çıkarıp tamamlayarak ideolojik hamlesini başarıyla yerine getirme görevi kadar acil ve kutsal başka bir iş olamaz.

D- Yahudi Soykırımı Kurbanlarının Anısına İbrani Kabilesinin Öyküsü

Savunmamda böyle bir bölüm açmam şaşırtıcı gelebilir. Ama bunun tam yerinde ve gerekli olduğu kanısındayım. Yurtdışına ÇIKIŞ, tutuklanmam ve Yahudi soykırımının kapitalizmin modern dini olan milliyetçilikle bağlantısı, bu öykünün bu savunmaya konu edilecek kadar önemli olduğunun gerekçeleridir. Bir de entelektüellerin Yahudi soykırımını doyurucu bir biçimde izah etmemeleri, özellikle Yahudi ideologlarının konuya ilişkin samimi bir özeleştiri yapmamaları veya yapmışlarsa benim görüp okuyamamam, savunmamın çok önemli bir parçası olarak anlatımını gerekli kılmaktadır. Konuya ilişkin ayrıntılı açıklamaları savunmamın dördüncü ve beşinci kitabı olarak hazırlamayı düşündüğüm **ORTADOĞU'DA UYGARLIK KRİZİ ve DEMOKRATİK MODERNİTE ÇÖZÜMÜ** ile **KÜRT SORUNU ve DEMOKRATİK ULUS ÇÖZÜMÜ** adlı kitaplarımda dile getirmeye çalışacağım.

1- Yahudiler ve Uygarlık

Uygarlık tarihiyle ilgilenen her entelektüel, Yahudilerin rolünü görmeden yetkin bir değerlendirme sunamayacağını hemen görür. Daha önceki savunmalarımda sınırlı bilgilerimle yer yer taslak şeklinde dokunduğum bu konuya ilişkin değerlendirmelerim kısa bir özet biçiminde olacaktır.

Bütün belirtiler İbrahim adındaki kişinin(İbrahimî dinlerin atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim'in kimliğiyle ilgili bilgiler, Hz. İsa ve Hz. Musa'nınkilerde olduğu gibi mitolojik ağlarla örülüdür. Gerçeğin daha net görünümü için kapsamlı sosyolojik araştırmalara ihtiyaç vardır) Babil Nemrutlarından bir nevi eyalet valisi olan bugünkü Urfa yöneticisiyle paradigmatik bir anlaşmazlığa düştüğünü göstermekte, başka nedenleri olsa bile anlaşmazlık bu biçimde yansıtılmaktadır. İbrahim'in tanrı olamayacaklarını göstermek için panteondaki put heykellerini kırdığı, daha sonra Urfa kalesindeki mancınıklarda sallandırılarak ateşe verilmiş odun yığınları üzerine atılırken ateşin suya dönüştüğü, bugünkü Balıklı Gölün meydana geldiği biçiminde mitolojik öykü sürüp gitmektedir.

Urfa-Kudüs hattı, büyük ihtimalle dönemin görkemli iki gücü olan Mısır'ın Yeni Hanedanlığıyla Sümerlerin Babil Hammurabi Hanedanlığı arasında tampon bölge konumundadır. Ticaret tarihte ilk defa yükselişe geçen bir ekonomik sektör haline gelmektedir. İki uygarlık gücü arasındaki ticaret belki de siyasetin üstünde bir rol oynamaktadır. Tüccarların geliş gidişleri hızlanmaktadır. Asurluların görkemli ticaret dönemi de bu evreyle çakışmaktadır. Ayrıca Urfa-Kudüs-Şam-Halep ilk çağlardan (neolitiğin doğuşu ve ilk kent kuruluş dönemlerinden) beri çok önemli bir göç, ticaret ve istila, işgal ve en önemlisi din alışveriş hattıdır. Bu alanların Hz. İbrahim'in çıkış ve ilk göç yerleri olması tesadüfi değildir. Hıristiyanlığın ve İslâmiyet'in de ilk çıkış hatlarından oldukları olarak bilinmektedir. İbrahim (Bu adın muhtemelen Mısırlılar tarafından unvan olarak verildiği tahmin edilmektedir. Mısırlılar Sina Çölü üzerinden giriş yapanlara, üzerlerindeki kir ve tozdan dolayı 'Apiru'lar demektedir. İbrani ve İbrahim adlarının Apiru'dan dönüşerek türemiş olması kuvvetle muhtemeldir) önce bugünkü Kudüs yakınlarında ikamet etmek ister. Yerel hâkimler buna kolay izin vermezler. Çok küçük bir mülk satın aldığı ve orada öldüğü belirtilir. Sara, Hacer, İsmail, İshak, Yakup hikâyeleriyle başlayan, Hz. Musa, İsa, Mu-

hammed ve aralarındaki yüzlerce peygamber halkasıyla devam eden bu öyküyü isteyen Kutsal Kitaplardan (Ahdi Atik, Ahdi Cedit ve Kuran'dan) takip edebilir. Yazılmış binlerce yan öyküleme ve romanlarla tarih kitapları da öğretici olabilir. Çok genel birkaç dönemle görünür kılmak amacım açısından yeterlidir.

a- Birinci dönem, İbrahim'in Urfa'daki ve Urfa'dan çıkışındaki öyküsü. Muhtemelen M.Ö. 1700-1600 dönemi. İbrahim kabile reisi ve tüccardır.

b- Mısır'da esaret dönemi (M.Ö. 1600-1300)

c- Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkış. (M.Ö. 1300-1250)

d- Vaat edilmiş topraklarda iskân. Komutan ve peygamber Hz. Yeşu dönemi (M.Ö. 1250-1200)

e- Önderler ve Hâkimler dönemi. İlk Kral Saul'a kadar gelen ve henüz kral ve peygamber olmamış laik ve dinî (kâhin) önderler dönemi (M.Ö. 1200-1000)

f- Yahuda ve İsrail Kralları dönemi. Saul, Davut ve Süleyman'la başlayıp Hezekiel'le biten (Asur işgali) dönem (M.Ö. 1000-700)

g- İşgal, istila, tahakküm, direniş ve diaspora dönemi. Asur, Babil, İskender ve Romalıların işgal ve hâkimiyet dönemi (M.Ö. 700 - M.S. 70)

Bu dönemde Yahuda ve İsrail Krallıkları yıkılır. Biri direnişçi, diğeri işbirlikçi olmak üzere iki grup belirginlik kazanır. İşbirlikçiler Grek ve Pers yanlısı olmak üzere iki ana grup biçiminde ortaya çıkar. Urfa ve Mısır'dan sonra üçüncü sürgünleri, Babil Kralı Nabokadnazar döneminde kırk yıl süren ünlü Babil sürgünüdür (M.Ö. 535-495). Kutsal Kitapta yer alan ve Zerdüştlükten etkilendiği açık olan hükümler bu dönemde aktarılmıştır. Perslere büyük hayranlık oluşmuştur. Çünkü kırk yıllık sürgünlerine son verdirmişlerdir. Tevrat'ın ilk yazılı nüshaları da bu dönemde, yani M. Ö. 700'den sonra derlenmiştir. Yani yaklaşık altı yüz yıl (M.Ö. 1300-700) Kutsal Kitabın elde hiçbir yazılı nüshası yoktur. Demek ki üç Kutsal Kitabın ilgili kısımları altı yüz yıllık sözlü anlatımlara dayanmaktadır. Homeros ve Hesiodos'un aynı dönemdeki **İlyada** ve **Theogonia** adlı yapıtları da benzer söylentilerin yazıya geçirilmiş halleridir. Romalıların M.Ö. 70 ve M.S. 70 civarlarında Süleyman Mabedini iki defa yıkmaları büyük direnişlere yol açmıştır. Hıristiyanlık en yoksul kesimin direniş geleneğidir. Üst tabaka direnişleri, örneğin Makabilerinki de ünlüdür.

Diasporayla kabilenin veya kavmin dağılışı M.S. 70'ten itibaren yoğunluk kazanır. Dağılış Asuri, Ermeni ve Grek kültüründe yaşayanlara doğru olduğu gibi, Roma ve İran İmparatorluk sahalarında olmak üzere iki alanda yoğunlaşır. Bu uzun döneme aynı zamanda Yazarlar Dönemi de denilmektedir. Sürekli Tevrat derlemeleri ve yorumları yapılmaktadır. Peygamberler de çıkıyor, ama yazarlık daha önemli hale geliyor. Demek ki, Yahudi kültüründeki entelektüel seviyenin yüksekliği çok önemli bir tarihsel geleneğe dayanmaktadır. Diğer önemli bir meslek para ve ticaret işleri olsa gerekir. Toprakları üzerinde tarım yaparak rahat geçinme imkânı bulamadıklarından, tüm güçleriyle ticaret ve onun etkili aracı olan para üzerinde yoğunlaşmaları konumlarıyla yakından bağlantılıdır. Asurluların yerine geçtiklerini, Ortadoğu'da artık para ve ticaret tekelini ele geçirdiklerini bu nedenle söylemek mümkündür. Bu konumları onları ortaçağ kentlerinde ve kapitalizmin beşiği Londra ve Amsterdam'da çok etkili ve kârlı duruma getirirken, aynı zamanda büyük sermayedarlar haline gelmelerinin de uzun bir tarihsel geleneğe dayandığını göstermektedir. Kudüs çevrelerinde az kaldıkları, çoğunun diasporaya dağıldığı tahmin edilmektedir. Doğu ve Batı diasporası olarak iki önemli kültürel gelenek daha ortaya çıkacaktır bu kavmin dağılış öyküsünde.

h- Diasporayla birlikte bir kabile olmaktan çıkıp kabile düzeyini aşmış çok sayıda kültürel gruplarda yoğunlaştıklarına göre, Yahudileri artık 'kavim' olarak adlandırmak daha uygun düşmektedir. Özellikle Arabistan, İran, Kürdistan, Mısır ve Helenistan bölgelerinde yoğunlaştıkları ve alan kültürüne dayalı Yahudi grupları haline geldikleri görülmektedir. İki kültürlü bir halk oluyorlar: Asıl İbrani kültürü ve içine yerleştikleri toplumların kültürü. Bu konum entelektüel yeteneklerі üzerinde çok önemli ve olumlu etkide bulunacaktır. Çünkü tarihin en kadim kültürlerinin hepsiyle temasta oluyorlar.

İslâmiyet'in çıkışıyla birlikte yeni bir trajik dönem daha başlıyor. İslâmiyet'le Araplar bir ticaret uygarlığına geçiş yapmak durumundadırlar. Fakat ticaret ve para tekeli, Arabistan'ın birçok bölgesindeki de dahil, çoğunlukla Yahudi tüccar ve sarrafların elindedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'e atfedilen "Yahudiler Arabistan'da kalmamalı" hadisi kuşkulu da olsa anlamlı görünmektedir. Arap-Yahudi düşmanlığı tarihin derinliklerine dayanmaktadır. Hacer ve oğlu İsmail'in Mekke'nin bulunduğu yere bir nevi istenmeyen ikili olarak gönderilmeleri,

dönemin Yahudi ve Arap kabileleri arasındaki çelişkilerle ilgilidir. Yahudilerle Arap şeyh ve tüccarların çıkarları o dönemden beri sürekli çelişmekte olup, günümüzdeki Arap-İsrail ve Filistin-İsrail çatışmalarına kadar tırmanmaktadır. Yaklaşık 3500 yıllık köklerden ve tarihten kaynaklanan bu çelişkinin varlığı, günümüzde tam bir uygarlıklar çatışmasına dönüşmüş bulunmaktadır.

Bölgedeki ticaret tekelleri arasında şiddetli bir rekabetin doğması normaldir. İslâmiyet'in ticarete önem vermesinin nedeni ve Hatice ile Hz. Muhammed ilişkisi bu nedenle daha anlaşılır olmaktadır. Sonuçta Yahudiler ya kendilerini asimilasyona uğratıp faydalı işbirlikçiler (mühtedi-dönme) haline getirerek alanda kalacaklar ya da yeni alanlara sürgün edileceklerdir. Her iki durum da ortaya çıkıyor. Önemli bir kısmı daha Roma İmparatorluğu'nda Avrupa'ya doğru başlayan göçleri daha da yoğunlaştırıp ayrılırken, kalanlar da mühtedi ve yarı-esir biçiminde haraca bağlanarak yaşıyorlar. Ortaçağda İslâm uygarlığında, özellikle İran ve Endülüs (İspanya) bölgelerinde tarihsel rollerini (kâtiplik, ticaret ve sarraflık) daha da ilerleterek ünlü hale geliyorlar. Birçok siyasi güçle çalışma olanağını elde ediyorlar. Entelektüel ve tüccar-sarraf halk unvanını kesinleştiriyorlar. Bu yüzden bulundukları tüm bölgelerdeki diğer toplumların entelektüel ve tüccarlarının büyük hışmına uğruyorlar. Demek ki, tarih boyu sürüp gelen Yahudi düşmanlığının çok önemli maddi, kültürel ve tarihsel nedenleri vardır.

i- Yeniçağın başlangıcına geldiğimizde, bu nedenlerden ötürü Yahudiler üzerinde bir nefret dalgası estirilecek, tehditler ve sürgünler hızını daha da artıracaktır. Çünkü kapitalizm ticaret ve para tekelinin rahminde doğan bir uygarlıktır. Bundan çıkarı olan ve zarar gören herkes, önünde engel olarak Yahudi entelektüel, tüccar ve sarrafları gösterecektir. Yahudiler tehlikeli bir paradoksla karşı karşıyadırlar. Çıkarları kapitalist gelişmelerden yana olan diğer ulusların tüccar ve sarraf tekelleri, Yahudi unsurlarını önlerinde engel olarak görecektir. Çıkarları kapitalist tekellerin gelişmesiyle çelişen ulusların eski tarımcıları ve zanaatkârları da Yahudi'yi rahatlıkla mistik bir tehlike haline getirebilecektir. Entelektüellerin de, sisteme bağımlılıkları nedeniyle Yahudiliği Pandora'nın Kutusu olarak göstermeleri çıkarları gereğidir. Bu etkenler altında 15. ve 16. yüzyıllar Yahudiler için tarihte olduğu gibi yine sürgünler ve pogromlarla (Yahudi katliamları) şiddetlenen yeni bir uygarlık sürecinin başlangıcı olacaktır.

İşin ilginç yanı, Yahudi entelektüel ve tüccar-sarraf gücü bu yeni uygarlığın inşasında en önemli etken olabildiği gibi, en çok gazabına uğrayanı da olacaktır. Paradoks budur. 1492'de İspanya'dan sadece Müslümanlar değil, Yahudiler de kitlesel halde atıldılar. Ne de olsa İsa'yı çarmıha gerdirmişlerdi. Bahane hazır ve etkiliydi. Fakat asıl nedenler anlatıldığı gibidir. Polonya'da ve Rus Çarlığında da benzeri süreçler yaşanmaktadır. Bu durumlar karşısında yeni toplandıkları ülkelerin başında Hollanda ve İngiltere gelecektir. Tüm etkili Yahudi tüccar, sarraf ve entelektüelleri dalga dalga bu ülkelere akacaklardır. Bir kısmı Avrupa monarşileriyle savaş halinde olan Osmanlı İmparatorluğu'na göç edecek, özellikle sultanın sarraflık ve tüccarlık tekelinde etkin rol almak amacıyla sadece kabul edilmeyecekler, çağrılacaklardır da. Yavaş yavaş Amerika Kıtasına da göçleri başlamıştır. Yeni gelişen Alman kentlerinde entelektüel tüccar ve sarraf tekelinde gün geçtikçe konumlarını güçlendireceklerdir. Bu ülkede köklü bir yerleşme ve melezleşme söz konusudur.

Bazı entelektüeller kapitalizmi Yahudiciliğe bağlasalar da, bu abartılı bir ideadır. Etkileri vardır. Belirleyiciliğin kökenleri elbette yerleşik toplum koşullarıdır. Fakat azınlıkların tetikleyici rolleri de küçümsenemez. Hollanda ve İngiltere'de gerek entelektüel ortamın gelişmesinde, gerekse kapitalizmin yeni sistem hegemonu olarak ortaya çıkmasında bu ülkelerdeki Yahudi banker, tüccar ve filozofların etkisi oldukça önemlidir. Spinoza yeniçağı zihniyet açısından başlatan en önemli simadır. İlk Yahudi laiklerindendir (Laikliği daha çok sinagogun dışına çıkmış veya çıkarılmış kişilere ilişkin belirtiyoruz). Özgürlüğün de büyük düşünürlerindendir. "Anlamak Özgürlüktür" felsefesi ona çok şey borçludur. Yahudi banker ve tüccarların İngiltere ve Hollanda devletine verdikleri borçlar, savaşları kazanmalarında ve güçlü devlet olmalarında büyük rol oynar. Amerika Kıtasında, özellikle Kuzey Amerika'da İngiltere eyaletlerinin bağımsızlık savaşında benzer rol oynayacaklardır. Bugünkü ABD'nin oluşumunda temel etkileyici güçlerin başında Yahudi entelektüel, tüccar ve bankerlerinin geldiği iyi bilinmekte veya bilinmek durumundadır.

2- Yahudi İdeolojisi

Baştan çok net belirtmeliyim. Dünya çapında ideolojik önderlik halen Yahudi entelektüellerin elindedir. Bu önderliğin derin tarihsel kökleri vardır.

a- Yahudi kültürünün oluşumunda ilk başlarda tarihsel iki büyük kültürün, Sümer ve Mısır kültürünün derin izleri vardır. Ahdi Atik (Tevrat) İbrani kabilesinin bu iki kültürden özümsediklerinin kabile dilinde ve vicdanındaki yansımasıdır. Yansıma çok açıktır. Bu iki kültürün ilk versiyonlarındandır. Adem-Havva hikâyesinden tutalım dünyanın yedi günde yaratılmasına, Allah kavramından tutalım peygamber kavramına kadar böyledir. Unutmayalım, Nuh Tufanı bir Sümer efsanesidir. Eyüp ve İdris peygamber efsaneleri de hakeza! Tek tanrılı din kavramı ilk defa Mısır'da Firavun Akhenaton döneminde büyük reform olarak denenmek istenmiştir. Ayrıca Urfa neolitik kültürün en eski ana merkezidir. Dolayısıyla dönüştürülen neolitik ideolojisi, etkisi kesinlikle göz ardı edilemeyecek diğer önemli bir kaynaktır. Yahudi ideolojisinin arkasında iki büyük dil ve kültür grubu vardır: Aryenler ve Semitikler. İbrani kabile kültüründe bu iki ana kaynağın rolü de göz ardı edilemez.

b- İlk sürgün döneminde Babil ve Zerdüşt (Pers-Med) kültürünün etkileri de çok barizdir. Birçok öyküleri bu iki kültürden derlenmiştir.

c- Greko-Romen kültürü üçüncü büyük kaynaktır. Özellikle dinsel felsefenin geliştirilmesinde Greko-Romen döneminin etkisi belirleyicidir. Yani ortaçağdaki Hıristiyanlık ve İslâm'ın içeriğinde bulunan dinin felsefeleştirilmesi ve felsefenin dinselleştirilmesinin temelleri Aristo, Eflatun ve ekol olarak başta Stoacılar olmak üzere Helenistik çağdaki felsefi ekollere dayanmaktadır.

d- Açık ki, Hıristiyanlık ve İslâm, İbrani Musevi dininin daha çok Greko-Romen ve Arap toplumlarının ihtiyacına göre uyarlanmış iki mezhebi durumundadır. Aynı kaynaktan beslendikleri açıktır. Bu iki mezhebin Musevilikle çelişkisi Museviliğin derin kabilevi özelliğinden ileri gelmektedir. Musevilik ilk başlarda İbrani kabile topluluğunun, ortaçağların başlarından itibaren (diaspora ile birlikte) ise Yahudi kavminin milli dini olarak şekillenmiştir. Daha doğrusu, karşımızda net bir özdeşlik vardır: İbrani kabilesi = İbrani dini = İbrani veya Yahudi kavmi. Yahudi ideolojisi baştan itibaren dinsel bir içerikte, o da tamamen kabilevi ve kavmî niteliktedir. İslâm ve Hıristiyanlık ise, Ya-

hudilikle köklü ilişki ve çelişkileri bulunan yakın kavim topluluklarının maddi ve manevi kültürel ihtiyaçlarına göre inşa edilmiştir. Dolayısıyla Hıristiyanlık ve İslâm hem Yahudilikten çok etkilenmişler, hem de sık sık kendisiyle çatışma durumunda kalmışlardır.

e- Yahudi ideolojisi aynı zamanda derin maddi kültürün şekillendirdiği bir ideolojidir. Bu maddi kültürde uygarlıklarını nasıl tanımladıklarını gördük. Dolayısıyla Yahudi ideolojisi Sümerlerden beri Ortadoğu bölgesinde oluşan tüm uygarlıklarla yakın ilişki içinde şekillenmiş bir uygarlık ideolojisidir. Şöyle bir formül geliştirmek öğretici olabilir: Yahudi ideolojisi tüm uygarlıkların sentezlendiği özü taşımaktadır. Gücünü bu özden almaktadır. Bunda Yahudi peygamberler ve yazarların tarih boyunca oynadıkları rol belirleyicidir. Yine bu nedenle ilgili toplumlar kendi uygarlıklarıyla ne kadar ilişkili ve çelişkili iseler, Yahudilikle de o denli ilişkili ve çelişkilidirler. Çıkarılacak başka bir sonuç şudur: Yahudilik sadece din ve kavim değil, uygarlıklar sentezi (eklenmesi de denebilir) bir uygarlık olarak tanımlanabilir. Yahudi ideolojisinin uygarlıkların entelektüel yapılarını güçlendirmedeki rolünü göz önünde bulundurursak, neden hâlâ dünya çapında öncü rol oynadıklarını daha iyi anlayabiliriz.

f- Yahudi ideolojisi yeniçağla birlikte parçalanmıştır. Dinsel ve laik doğrultuda iki ana kanala bölünmüştür. Spinoza (1632-1677) laik kanalın başıdır. Benzer birçok Yahudi kökenli filozof laik kanalı sürekli besleyecektir. Laikliğin ayrıca ne kadar yeni bir din, ne kadar din dışılık olduğu tartışma götürür. Peşinen belirtmeliyim ki, dinsel ve din dışı fikir üretilmesini anlamlı bir toplumsal-ideolojik çalışma olarak görmüyorum. Yapılması gereken ayrım bu olmamalıdır. Bunun aydınlatıcı, öğretici değeri çok sınırlı olduğu gibi, oldukça saptırıcı ve çarpıklaştırıcı özellikler barındırmaktadır. Mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel bilgi türlerinin her birinin bir toplumsal karşılığı vardır. Ancak sosyolojik çalışmayla rolleri, ilişki ve çelişkileri toplumsal ve siyasal temelleriyle birlikte açıklığa kavuşabilir.

g- Aydınlanma ideolojisinde laik kanat Yahudiciliğinin büyük etkisi vardır. 'Bilimcilik' olarak adlandırabileceğimiz bu ideoloji felsefi düzlemde pozitivizmle özdeştir. Yeniçağa damgasını vuran bu ideolojik akım, bilimcilik veya pozitivizm adıyla giderek kapitalist modernitenin dinî inancı haline gelmiştir. Şu hususu önemle belirtmeliyim ki, pozitivizm bir gömlek farkla eski dindir veya aynı gömleğin, din gömleğinin

tersine çevrilmiş halidir. Bilimcilikteki yasa anlayışıyla dinlerdeki yasa anlayışı arasında zihniyet birlikteliği vardır. Ne sanıldığı gibi din 'uhrevi' bir anlayıştır, ne de laiklik 'dünyevi' bir anlayıştır. Burada yapay bir ayrım söz konusudur. Bütün dinler dünyevilikle ilgilidir ve toplumsallıkla bağlantılıdır. Dünyevi denilen anlayışlar da öncelikle dünyevi değil toplumsallıkla ilgilidir. Uhrevilik ve dünyevilik kavramları toplumsallığın ciddi bir çelişkisini hem örtmekte, hem de çatışmayı örtülü sürdürmeye hizmet etmektedir. Aydınlanma ideolojisi bilimcilik ve olguculuk (pozitivizm) olarak sistemleştikçe, yeni ulus-devletin resmi ideolojisi haline geldi. Bu da hızla milliyetçi ideolojiye dönüşüm demektir.

3 -Yahudi Milliyetçiliği

Geleneksel Yahudi tüccar ve sarraf kesimi kapitalist sistemde burjuva sınıfı olarak daha görünür modern bir sıfat kazandı. Burjuvazinin yeni sosyal sınıf olarak resmi ideolojisini pozitivizmde bulması ve devlet anlayışının milliyetçiliği doğurması son derece anlaşılırdır. Hem ulusun yaratıcısı olarak hem de yeni ideolojisiyle bu durumunu pekiştiriyor. Ulusu oluşturan tüm faktörler ulusallaştırıldıktan sonra devlet tekeli kanalıyla egemen ekonomik tekellere transferleri zor değildir. Avrupa'nın her ulusunda hızla gelişen tekelleşme ancak milliyetçilik kanalıyla tüm ulusa yutturulabilirdi. Sümerlerde başarı kazanan ideolojiye benzer bir oluşumla karşı karşıyayız. Ulus en yüce birim (En eski tanrıdır veya tanrının yerine ikame ediliyor) olarak ilan ediliyor. Ulus içindeki devlet maddi hayatı tekeline geçiriyor. Toplumun en büyük gücü oluyor. İkisi birleşince, ulus-devlet olarak eski tanrı-kral devletinin yeni hali oluyor. Topluma mal edilmesi için mitolojilere, kapitalizm çağında felsefeye, onun tüm topluma mal edilecek vulger biçimlerine ihtiyaç vardır. Milliyetçilik bu ihtiyacı mükemmel biçimde gideriyor. Avrupalı toplumların ulusal toplumlar olarak yolu son dört yüz yıllık ideolojik arayışlardan sonra böylece resmi ifadesine kavuşuyor. Ulusun milliyetçiliği, milliyetçiliğin ulusu, her ikisinin devleti, devletin ekonomik tekeli beslemesiyle yenidünya kesinleşiyor. Kendi geçici zamanı içinde tabii. Her tarafta muazzam bir ulusal ayrışma ve ateşli milliyetçilik çağı böyle gelişince, Yahudi ideolojisi tabii ki hem yoğun etkileyecek hem de etkilenecekti.

Yahudi ideolojisinin objektif olarak baştan beri kavim ve kabileyle, dolayısıyla kavimcilik ve kabilecilikle bağlantısının olması rahat anlaşılacak bir husustur. Kabile ve kavim milliyetçiliği anlamında çok eskilere dayanan milliyetçilik, Yahudi ideolojisinin doğal ve temel bir özelliğidir. Burjuvalaşma evresinde dönüşüm geçirmesi en kolay ideolojilerdendir. Yine bir paradoksla karşı karşıyayız. Hem milliyetçilik ideolojisinin babalığını yapacaksın, hem de yeni türemeler seni reddedecek! Tıpkı maddi alanda olduğu gibi, manevi-ideolojik alanda da bu paradoks gelişti. Tüm milliyetçilikler babalarına diş bilemeye başladılar. Her Avrupa ulusundaki milliyetçiler önlerindeki sorun ve engellerden Yahudi'yi (ideoloji, maddi kültür ve ulus-kavim olarak) sorumlu tutmaya başladılar. Musevi kökenli oldukları halde, tıpkı Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in Yahudiliği en temel engel saymaları gibi. Burada uygarlığın temelinde rol oynayan ve benim tezimi doğrulayan bir husus yatmaktadır. O da uygarlığın çekirdeği olarak devletin ekonomik tekel olduğudur. Yeni devletleşmelerin olduğu her yerde eski ve yeni tekeller arasında çatışma veya savaş kaçınılmaz olur. Biri ya yok edilinceye, teslim oluncaya veya çok önemsiz hale gelinceye kadar savaş sürmek zorundadır.

Nasıl ki Yahudi kabilesi için 3500 yıl önce 'vaat edilmiş topraklar' meselesi var olmuşsa, Avrupa'nın ulus ve milliyetçilik çağında da bu ihtiyaç şiddetle hissedilecektir. Yeni bir Yahudi ulusu yeni toprak demektir. Avrupa Yahudilere hep karşı olduğuna göre, eski 'vaat edilmiş topraklar'a dayalı bir akımın doğup gelişmesi kaçınılmaz oluyor. Siyonizm denilen Yahudi burjuva milliyetçiliği böyle doğuyor: 19. yüzyılın milliyetçilikler çağının etkin bir örneği olarak.

Öykü bundan sonra tarihe girer. Bu konuda çok kısaca söylenmesi gereken şudur: Yurt sorununu çözmek için dönemin çok güçlü iki devletine ihtiyaç vardır: Almanya ve İngiltere. Fransa üçüncülüğe düşmüş durumdadır. Yahudi milliyetçileri iki kanatta da çok çalışıyorlar. İngiltere ve Hollanda devletlerini nasıl güçlü kıldıkları biliniyor. Almanya'da da benzeri bir işlev gören Yahudi sermayedarı işe koyuluyor. Yahudi entelektüeller de entelektüel sermaye (Alman ideolojisi) oluşturulmasında büyük katkı sahibidirler. Alman İmparatoru bu destekleri sayesinde iki kez Kudüs'e giderek yeni yurt hareketine ilgisini belli eder. Birinci Dünya Savaşı kazanılsa, Alman ve Osmanlı (İttihat ve Terakki'nin en güçlü kanadı Almancıydı ve Selanik Yahudi-

leriyle, sermayedarlarıyla bağlantılıydı) korumasında Yahudilik erkenden ve çok daha güçlü temellerde Filistin'e veya eski topraklarına dönmüş olacaktı. Zaten Londra kanadında geleneksel bir ağırlıkları vardı.

Geniş bir konu olan siyasi tarihi bir yana bırakalım. Hitler, Almanya'nın yenilgisinden kesin olarak Yahudileri sorumlu tutuyor. Şunu çok iyi görüyor: Londra'nın üstünlüğü Yahudi ideolojisi ve milliyetçiliğinden bağımsız değildir. Almanya büyük bir ihanete uğramıştır ve sorumlusu Yahudi'dir! Benzer sorunları yaşayan her ulusta anti-Yahudilik (Fransa'da Dreyfus olayı) böyle gelişir. Ancak gerçeğin böyle olmadığı kanıtlanabilir. Ama neden bu idealar hâlâ dünya çapında, örneğin en son İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad tarafından sürdürülüyor? Bu, Yahudi ideolojisi ve milliyetçiliğinin dünyadaki işleviyle ilgilidir. Halen öncü ideolojidir, tıpkı sermaye tekellerinde olduğu gibi.

Hitlercilik asla savunulamaz. Soykırım en büyük insanlık suçudur. Bunlar tartışılmaz insani, toplumsal gerçekliklerdir. Yahudi aydınlarının insanlığın soylu özgürlük, eşitlik ve demokratik toplum mücadelesindeki konumları da küçümsenemez. Peygamberleri bir tarafa bırakalım, yeniçağda Spinoza ile başlayan, Marks, Freud, Rosa Luxemburg, Trostky, Adorno, Hannah Arendt ve Einstein'a kadar giden çok sayıda entelektüel ve devrimcinin durumu bellidir. Yahudi entelektüelinde demokratik sosyalist boyutların çok güçlü olduğunun farkındayım. Adorno'nun yargısını yinelemeyeceğim. Ama soykırımda Yahudiliğin hem maddi hem de manevi kültür alanında objektif konumunu çözümleyici ve politik sonuç alıcı bir konuma taşımak için gerekli eleştiri-özeleştiriyi ne zaman yapacak ve eylemine geçecekler? İdeolojik güç olarak, hem de öncülük konumu itibariyle Yahudi milliyetçiliği doğru çözümlenmedikçe, ne Yahudi soykırımı kurbanlarının anısı layıkıyla değerlendirilebilir ne de yeni soykırımlar, katliamlar önlenebilir. Yahudi milliyetçiliği küçük bir ulusun milliyetçiliği değil dünya milliyetçiliğidir; bütün milliyetçiliklerin, ulus-devletçiliğin babasıdır. Ne acıdır ki, milliyetçiliğin en büyük ve tarihte eşine az rastlanır kurbanı da yine Yahudiler olmuştur.

Yahudilik sorun olarak çok tartışılmıştır; bizzat Marks, Freud gibi önde gelen Yahudi aydınlar tarafından. Ama şu sorun yanıtsız kalıyor: Soykırıma nasıl gelindi? Soykırım kurbanlarının anısına bağlılık ancak

başka soykırımların olmamasına bağlı olduğuna göre, bu nasıl gerçekleştirilecek?

Savunmamda Yahudi örneği temelinde varabildiğim tüm sonuçları şöyle formüle edebilirim:

Yahudi kabilesi Sümer ve Mısır uygarlığına özendi. Bu özenmenin karşılığı sürgün oldu. İnatçı küçük kabile, tüm kabilelerin yapmak istediğine öncülük edercesine, kıskançlığından kendi kabilecilik ideolojisini (dinini) inşa etti. Kudüs Krallığı'nı kurdu. Kurduğu krallık yıkıldı. Daha da inat etti, dünyaya yayıldı. Kabilesine, sonra kavmine yer aradı. Vermediler, sürdüler. Yenilmemek için atoma kadar indi, uzaya kadar gitti. Kabile bu sefer küçük ulus-devletiyle uygarlık önderliğine oynuyor. Belki de ebelik ettiği tüm Ortadoğu ve hatta dünya uygarlık ve devletini yıkabilir. Ama o zaman kendisi de kalmaz. Çünkü küçük Yahudi uygarlığı dünya uygarlığının özüdür. Dünya uygarlığı olmadan Yahudi uygarlığı, Yahudi uygarlığı olmadan dünya uygarlığı olmaz. Yahudi soykırımından çıkarılacak en büyük ders budur.

Bilgeler çoktan "Ateşi ateşle söndüremezsin" demişlerdir. Uygarlık ateşinden küçük uygarlık ateşleri (ulus–devletler, genelde tekeller) yakarak kurtuluş sağlanamaz. Tarih boyunca uygarlık güçlerine karşı savaşan tüm kabile ve kavim yoksullarının, mazlumlar ve kölelerin önderleri ya öldürüldüler ya da kazandılar. Ölenlerin anısı unutulamaz. Ama kazananların ilk yaptıkları şey kendilerini de uygarlık yapmak oldu. Çünkü başka türlüsünü bilmiyorlardı. Bilimsel sosyalizmin zafer kazanmış önderleri bile kapitalist modernitenin demir kafesli örneği olmaktan kendilerini kurtaramadılar. Soykırıma uğrayanlar hiçbir zaman böylesinin başlarına geleceğini düşünmemişlerdi ama oldu.

Bu noktada tüm kalbimle en anti-jenositçi geçinenden daha fazla jenosid kurbanlarını anlıyorum. Neden hiçbir Yahudi'nin anlamadığı kadar anlıyorum? Aynı sistem beni de o çarka aldı da ondan. Tabii yine Yahudi gücüydü sistemin çarkını çeviren. O ideolojinin iktidar savaşı, uygarlık yaratım gücü olmasaydı Hıristiyanlık, Hıristiyanlık olmasaydı Hitler olur muydu? Hitler'i doğuran Alman milliyetçiliği nasıl Alman ideolojisinde, dolayısıyla Aydınlanma ideolojisinde (pozitivizm ve biyolojizm) köklerini buluyorsa, Aydınlanmada rol oynayan Yahudi ideolojisi ve Yahudi milliyetçiliğiyle bağlantılarıyla (Aydınlanmacı ortak kök) da diyalektik ilişki içindedir. Yani nasıl Yahudi kabile

ve kavimciliği Yahudi milliyetçiliğinin köklerini oluşturuyorsa, Alman kabileciliği ve kavimciliği de Alman milliyetçiliğinin köklerini oluşturur. Almanya'daki iç içe gelişmeleri aralarında ekonomik ve siyasal tekeller nedeniyle girift ilişkilere yol açmıştır. Tüm bu tarihsel–toplumsal gelişmeler iki milliyetçilik arasındaki bağı gayet açıkça göstermektedir. Her iki milliyetçilik aşılmadıkça, soykırım kurbanları anlamlı biçimde anılamaz ve soykırımın yeni türlerinden kurtulanamaz.

Benzer bir karşılaştırma Arap ideolojisi ve milliyetçiliğiyle Yahudi ideolojisi ve milliyetçiliği arasında yapıldığında sonuçları diyalektiksel ve çarpıcı olacaktır. O olmasaydı İslâm, İslâm olmasaydı Hz. Muhammed olur muydu? O olmasaydı BAAS, BAAS olmasaydı Saddam olur muydu? Belki totoloji yaptığım söylenecek. Fakat söylediklerim yaptığım uygarlık çözümlemesinin süzgecinden geçmektedir. ABD dünya gücüdür, hegemondur, imparatorluk bile olabilir. Şimdi Ortadoğu'da İsrail için savaşıyor. Belki yarın İran'la da savaşır. Yine soykırım tehlikesi var. Bu sefer atom silahları da kullanılacak. Nükleer savaşı nükleer savaşla önlemek! Bunun kapıdaki tehlike olduğunu kimse inkâr edemez. Kaldı ki, bir Hiroşima yeter! Çözümlemem doğrudur. Uygarlık kurulduğunda göksel tanrıların himayesinde olduğu söylendi. Yıkılırken atoma sığınıyor. Sahtesi gerçeğinden bin defa daha fazla tercih edilir. Yeryüzünde yürüyen çıplak krallar ve maskesiz tanrısından, onun atom şimşeğinden bahsediyorum.

Çok bilinçli insanlar olan Yahudilerin Ortadoğu'da yer bulmasını en çok isteyenlerdenim. Ortadoğu kültürünü demokratikleştirmek ve demokratik konfederatif bir İsrail-Filistin için küresel dev haline gelmiş Leviathan çözüm gücü olamaz. Yahudilerin isim babası olduğu bu canavar soykırımın gerçek kaynağıdır.

Çözüm Ortadoğu demokratik uygarlığındadır. Ortadoğu nasıl Yahudi olmaksızın bir harabeyse, Yahudi de Ortadoğu'suz hep soykırımlar sürgünüdür. Tarih yeterince derslerle doludur. Yahudi aydını kendi sorununun dünya sorunu olduğunu gittikçe daha iyi fark ediyor. Çözüm yeri Ortadoğu'da aranmalıdır. Demokratik Ortadoğu'nun bir hayal değil, ekmek ve su kadar günlük harcımız olduğunu asla unutmayalım. Yahudiler hem soykırım kurbanlarını anmanın, hem de yeni soykırımlara ebediyen düşmemenin yolunun demokratik Ortadoğu uygarlığından geçtiğini bilmeli; tüm Ortadoğu halkları da Yahudi'siz demokratik Ortadoğu olamayacağını ve tarihsel bir demokratik uz-

laşmanın tek çözüm yolu olduğunu bilerek, demokratik toplumu inşa görevine dört elle sarılmalıdır.

E- Kapitalist Modernitede İktidar

Uygarlık, iktidar ve devlet kavramları gerek kendi içlerinde, gerekse iç içelikleri kapsamında çözülmesi en güç sosyal ilişkiler kategorisini oluşturur. Uygarlık, tanımlanması konusunda tartışmaların halen devam ettiği bir konudur. İktidarın nerede başlayıp nerede bittiği, ne zaman ve nasıl oluştuğu ve sonlanması gerektiği daha da karmaşık bir sorundur. Günlük dilde içilen su ve teneffüs edilen hava kadar adından bahsedildiği halde, tanımında görüş birliğine en ez varılan konuların başında gelmektedir. Sadece çok sırlı ve karmaşık konular olduklarından ötürü değil, öyle kalmaları arzulandığı ve uğruna çok ideolojik faaliyetler yürütüldüğü için böyledir. Bir şeyden korkulması için ilk şart, çok sırlı kılınması ve karmaşıklık içinde bırakılmasıdır. Eğer içyüzleri açığa çıkarsa, herkesin alay konusu olur ve korku etkeni olmaktan çıkarlar. Böylelikle örtbas ettikleri çıkar gruplarının emelleri de boşa gider. Halk arasında bu konuda çokça öykü anlatılır.

Uygarlık önce kendi mitolojik öyküleri ile başlatılır. Çıkar klikleri veya artık-ürün tekelleri bu öyküler bağlamında olmadan, zorbalıkla ancak birkaç defalık talan gerçekleştirebilirler. Kalıcı ve kabul edilebilir olmaları için mutlaka mitolojilere, din ve hukuka ihtiyaçları vardır. Günümüzde ise tüm bu etkenlerle birlikte seks, spor ve sanatın popülerleştirilip medyada sunulmasıyla, toplumların zihnen ve duygusal olarak daha da şartlandırılarak yürütülmesiyle kalıcılık ve kabul edilebilirlikleri kesinleştirilmeye çalışılmaktadır.

Uygarlık tarihini başlıca üç ana döneme ayırıp her dönemi taslak halinde nitelemeye çalıştım. Bilimcilik yöntemlerine pek itibar etmediğimi, sınırlı kullanmak kaydıyla bu yöntemlerin yararlı olabileceklerini, ama dogmatikleştirildikçe özgür yaşam şansını tehdit edebileceklerini özenle belirttim. Sosyolojik yorum yöntemini (bilimcilikle, pozitivizmle) dogmatikleştirmeden uygulamaya özen gösterdim. Yorumlarım ana hatları ve çok sayıda örneklemeyle her tür tartışmaya açık olarak sunulmuştur. Tekrarlara çok düştüğüm halde, çok gerekli olmadıkça bu alışkanlığa düşmemeye de dikkat edeceğim.

Kapitalist (uygarlık, medeniyet ile birlikte aynı anlamda olan) moderniteyi Yeniçağın (M.S. 16. yüzyıldan günümüze) resmi, zafer ka-

zanmış modernliği (çağdaşlık) olarak çözmeye çalışmakla birlikte, çağımızı tümüyle kapitalizme mal etmemeye özen gösterdim ve anti-modernitesi konusunda da çok kapsamlı eleştiriler getirdim. Sosyolog Antony Giddens'ın modernlik tanımına katılmakla birlikte, 'üç süreksizlik' konusundaki yorumlarını olduğu gibi paylaşmadığımı belirttim. Üç süreksizlik kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizmdi. Üçünün de kökenleri itibariyle uygarlığın ilk başlarından itibaren gelişim halinde olduklarını ve kapitalist moderniteyle en güçlü hallerine eriştiklerini çok kapsamlı yorumlar ve örnekleriyle sundum. Bu bölümde daha çok yapacağım şey resmi modernitenin (Resmi olmayan moderniteyi, çağdaşlığı demokratik modernite, medeniyet, uygarlık veya çağdaşlık olarak adlandırıyorum. Hepsi aynı anlamdadır) iktidar ve devlet ilişkilerini daha somut nasıl biçimlendirdiğini aydınlatmak olacaktır.

1- Pozitivist sosyologlar (A. Giddens ve benzerleri) uygarlık tarihinin her döneminde ve tekil tiplerinde kendi uygarlıklarını benzersizmiş gibi yorumlayarak sosyoloji yaptıklarını sanırlar. Örneğin İngiliz uygarlığını ve devletini tarihte benzeri olmayan nevi şahsına münhasır bir devlet ve uygarlık olarak tanımlamak ve çözümlemek için binlerce araştırma yapmaktan geri durmazlar. Denizde kum, bunlarda araştırma! Aslında bu bilim denilen çalışmada çok ince bir saptırma gerçekleştirilmektedir. Benzetme yaparsak, ağaçlardan ormanı görünmez kıldırmak! Milyonlarca ağacı inceleme konusu yapmakla ormanı tanımlayamayız. Bu yöntemin doğru sonuç vermeyeceği başından bellidir. Ama on binlerce genci bu tip sosyal bilim yapma savıyla düzenin gerçek karakterini göz ardı ettirmek için kullanmak pek fena bir politika sayılmaz. Sosyal bilimler veya genel adlandırmayla sosyolojinin içeriği böyle boşaltılmakta ve anlamsızlaştırılmaktadır.

Doğru olan, İngiliz devleti, iktidarı ve uygarlığının da beş bin yıldır temel kategorik özellikleri belli olan (sınıf-kent-ekonomik tekel olarak devlet) bir gelişmeyle bağlantılı olduğu; 10. yüzyıldan itibaren yeniden canlanan kentler etrafında gelişen sınıfların önce kral ve aristokratlar, 16. yüzyıldan itibaren de burjuvazi olarak ekonomik devlet tekelleri halinde yumaklaşarak, kendilerini çeşitli ideolojik örüntülerle görünmez kılarak veya zor anlaşılır kılmak için yüzlerce simgesel değerle bezeyerek iktidara geldikleri ve iktidarlarını sağlamlaştırdıkları; bu gelişmenin ilk örneği veya örneklerinden biri olan İngiliz devleti ve

uygarlığının da günümüze kadar süren uygarlık ana nehrinin hegemonik temsilcilerinden biri olduğudur. Eminim bu bir cümlelik tanım, İngiliz ilişkiler yumağını on binlerce araştırmadan daha iyi anlaşılır kılar. Sümer rahiplerinin yıldız hareketlerine dayalı on binlerce tabletlik toplum yorumlarıyla kapitalist modernitenin on binlerce bilimci rahibinin yorumları arasında özde (gizledikleri temel çıkar grupları bakımından) pek fark yoktur. Sadece araştırma yöntemleri, zaman ve mekânları farklıdır.

Açık ki ve önemle açıkladık ki, zaman ve mekân farkı, evrensel olarak oluşum denilen değişim ve gelişme demektir. Toplumlar da zaman ve mekân farkına bağlı olarak değişir ve gelişirler. Bazen geriye doğru evrim hali de mümkün olmak üzere. Özgünlük halini eleştirmiyorum; evrende özgün olmayan gelişme ve değişme yoktur. Her değişme özgünlük anlamına gelir. Aynen tekrar sadece bir dogmatik inanç değeridir. Tüm doğasal olaylarda anlamı olmayan bir dil oyunudur 'aynen tekrar' kelimeleri.

Bu anlamda elbette kapitalist modernitenin de çok önemli özgünlükleri vardır. Bu özgünlükler Antony Giddens'ın tanımıyla üç önemli alanda gerçekleşmişlerdir. Bu bağlamda 'süreksizler' olarak kavramlaştırmak da öğretici olabilir. Kapitalizmi özgünlükleri içinde bir özelliğiyle yorumlayıp örneklediğimiz için tekrarlamayacağım. Fakat iktidar kavramı ve onun daha somut ve hukuki bir ifadesi olarak ulus-devlet konusunda özlü ve kısa bir özetleme gerekli ve hayli öğretici olacaktır.

2- İktidar sosyal bilimlerin çok bahsettikleri, fakat özünü çarpıtmakta yarıştıkları konuların başında gelir dedik. Sadece kasıtla ilgili bir eleştiri değildir söylenen. Kapitalist modernitenin en özgün yanlarının başında geleni her bireyin kendini iktidarlı sanması, öyle kılınma halini hiçbir uygarlığın başarmadığı kapsam ve özellikler içinde başarması yeteneğidir. Üzerinde en çok durulması gereken konu budur. Fransız sosyolog M. Foucault'nun zihnini en çok işlettiği ve altından tam kalkamadığı konu da budur. Lenin '**Devlet ve Devrim**' adlı eserinde devleti tanımlamak istedi. Ama en çok yanıldığı noktanın devlet olduğu da daha sağlığında ortaya çıkmıştı. İktidarı ise tanımak bile istemedi. Güçlü ve kurnaz adamın çeşitli uygarlık maskeleri takarak günümüze kadar taşıdığı bu 'efsunlu taşı' kullanmakla, sosyalizm gibi tamamen demokratik moderniteyle inşa edilmesi gereken temel

toplumsal çalışmanın 'sosyalist iktidar'la başından beri boşa çıkardığını anlayamadı.

M. Bakunin'in şu anlama gelen bir sözünü çok anlamlı bulurum: "En demokrat adamın başına iktidar tacını geçirin, yirmi dört saat içinde en alçak bir diktatör olacak veya ahlâkı bozulacaktır." İktidarın sosyolojisini yapmak, halen en temel bilimsel bir görev olarak çözümlenmeyi gerektiriyor. İktidarın ne olduğu kadar, ne kadar gerektiği de en çok toplumsal bilinmezi olan bir konudur. Bazı zihniyetlere ve altında gizledikleri çıkar gruplarına göre, mutlak iktidar mutlak çözüm demektir. Tam Asur görüşü bu olsa gerek: Hedefin tümden canını almak. İktidarı tam bir hastalık hali olarak görenler de vardır. Özellikle anarşistler, pasifistler böyledir. Bunlara göre vebadan kaçar gibi her tür güç ve otoriteden kaçmak gerekir. Aslında bu anlayış iktidara teslim olmanın objektif biçimidir.

Demokratik uygarlık sisteminin getirdiği tanım ve çözüm niteliksel olarak farklıdır. Her toplumsal grubun savunma hakkı kutsaldır. Grubun varlığına ve varlığıyla bağlantılı değerlerine yönelik her saldırıya karşı savunma gücü olmak, vazgeçilmez bir hak olmanın da ötesinde bir varlık nedenidir. Savunma gücüne klasik anlamıyla iktidar denilemeyeceği kanısındayım. Demokratik savunma gücü veya otoritesi demek daha uygun düşmektedir. Bir bitki olarak gülün bile dikenleriyle kendini savunmak istediğini göz önüne getirdiğimizde, bu demokratik otorite paradigmasına 'gül teorisi' demek isterim.

a- İktidarı uygarlık bağlamında artık-ürün elde etmeye, arttırmaya ve ele geçirmeye yönelik her tür toplumsal faaliyet olarak işlevselleştirmek en uygun tanımdır. İdeolojik faaliyetlerden askeri faaliyete, uyutma masallarından soykırımlara, eğlence oyunlarından dinsel ritüellere kadar toplumsal artık-ürün ve değerleri sızdırmaya yarıyorlarsa, son tahlilde bu faaliyetlere iktidarsal faaliyetler demek mümkündür. İktidar bu anlamda çok kapsamlı bir toplumsal faaliyet alanıdır. Özellikle uygarlık toplumlarında iktidar sürekli derinliğine ve genişliğine artık-ürünün artması oranında büyüme eğilimindedir.

Artık-ürün ve değer kavramına açıklık getirirsek, iktidarın mahiyeti daha iyi anlaşılır. Kişi ve grupların maddi ve manevi yaratımlarını, kazanımlarını, bir bütün olarak kültürel değerlerini güç kullanarak ele geçirme eylemine ve kurumsallaştığı ölçüde de 'iktidar sanatı' olarak duruma baktığımızda, 'ele geçirilen' ne ve 'ele geçiren'in kim olduğu

somutluk kazanır. İktidar kendisinin olmadığı halde sürekli bir şeyleri güçle ele geçirme, kendine ait sayma, asimile etme, mülkleştirme, yurtlaştırma, aksi durumlarda yine zorla kendisinden atma, sürgün etme, yurtsuzlaştırma, işsizleştirme, mülksüzleştirme, genel olarak maddi ve manevi açıdan değersizleştirme eylemi ve sanatıdır. Bunu sadece ekonomik artık-ürün ve değere el koyma eylemiyle sınırlandırmak çok dar bir yaklaşım olur. Bu konuda ele geçirme asıldır. Fakat buna giden yolda binlerce başka değer de iktidar güçlerince ele geçirilir ki, toplamına iktidar demek daha gerçekçidir.

Demokratik otoritenin temel işlevi ise, ilgili kişi ve grubun varlığını ve varlığına dolaylı ve dolaysız bağlı olan maddi ve manevi değerlerini savunmak, ele geçirilmesine göz yummamak, ele geçirilmişlerse tekrar kendisine mal etmek gibi her bakımdan pozitif, gerekli, haklı, vazgeçilmesi zor durumlarla ilgilidir. Demokratik otorite bu içerik temelinde eyleme geçme sanatıdır. Özünde ele geçirilmeyi önleme gücü ve onun sanatsal eylemi demek daha doğrudur. Anayurdun ele geçirilmesi ile ele geçirilmesinin önlenmesi durumlarında görülen güç kullanma etkinlikleri veya sanatları (ordu-savaş) arasında ontolojik fark vardır. İkisi birbirine zıt kavramlardır. Toplumda bu durumların karşılığı iyi-kötü, günah-sevap, doğru-yanlış, haklı-haksız, güzel-çirkin gibi birçok temel kavram ikilemleriyle ifade edilir.

b- İktidarı bakış açılarına göre birçok açıdan bölümlemek, tasnif etmek mümkündür.

I- Siyasal İktidar: En çok kullanılan iktidar biçimidir. Devletin ve izdüşümlerinin (parti ve sivil toplumun devleti esas alan örnekleri) yönetim, yürütme işlevini ifade eder. Çok büyük belirleyiciliği olan, tarih boyunca üzerinde en çok durulan ve kullanılan bir iktidar biçimidir.

II- Ekonomik İktidar: Artık-ürün ve değerleri ele geçirme eylemini yürüten tekel güçlerini ifade eder. Tarih boyunca birçok biçimi uygulanmıştır.

III- Toplumsal İktidar: Temel toplumsal kesimlerin birbirleri üzerinde kurdukları güç eylemini, geleneğini ifade eder. Aile, sınıf, cinsiyet ve etnik kökenli birçok önemli ayrımları vardır. Bazılarını ayrıyeten ele almak gerekir. Ailede baba, sınıfsallıkta artık-değeri ele geçiren, cinsiyette erkek, etnisitede ezen, hâkim olan etnisite iktidarı temsil eder.

IV- İdeolojik İktidar: Yönetici zihniyet anlamındadır. Bilim ve kültür ilişkilerinde gelişkin olan kişi ve gruplar ideolojik iktidar konumundadır.

V- Askeri İktidar: İktidarla en önde özdeş olan kurumdur. İktidarın en aşırı, en anti-toplumsal, en anti-insani biçimidir. Bütün iktidarların anasıdır, daha doğrusu babasıdır o!

VI- Ulusal İktidar: Ulus çapında uygulanan merkezî iktidarı ifade eder. Bir ve bölünmez olarak kendini ifade etmeye özen gösterir. Ulusal egemenlik de denilebilir.

VII- Küresel İktidar: Hâkim uygarlık ve modernitenin hegemon konumunu veya imparatorluğunu ifade eder. Günümüzde kapitalist modernite bu iktidarını ABD önderliğinde küresel ekonomik tekel ve ulus-devletlerle kullanmak durumundadır. Bu tip bölümlemeler daha da çoğaltılabilir.

3- İktidar tarihsel-toplumsal ve kurumsal ilişkiler toplamıdır. Tarihsel olarak toplumsal gelişmenin en hayati dokuları, alanları üzerinde konumlanır ve gelenekselleşmeye çalışır. Geleneksellik kurumsallık anlamını da taşır. İktidarlar en kurumsallaşmış, özen gösterilen, hatta protokole bağlanan toplumsal ilişkiler alanıdır. İlgililerince çok işlevsel kılındıkları için, kurumlaşma ve biçimlenmesini çok iyi protokollere bağlamak sürekliliği ve temsiliyeti açısından hayatidir. Örneğin sultanlık iktidarlarının inşası, devir ve teslim törenleri, ele geçirilmeleri muazzam örüntüler, simgeler ve protokollerle düzenlenmiştir. Kılık kıyafetlerinden yemeklerine, evliliklerinden ölümlerine kadar her ilişkinin binlerce yıl önce gelenekselleşmiş biçimleri vardır. Bu nedenlerle herkes dilediği güçle iktidar olamaz. Eşkıya veya despot oldu derler. Gerçi iktidarın en açık ve gerçek özünü eşkıyalık ve despotizm ifade eder. Ama yüceltilmiş, kutsanmış iktidar kurumu 'takke düştü, kel göründü' denmemesi için, bu açık iktidar biçimlerine şiddetle karşı çıkmayı kendi kurumsal sürekliliği ve saygınlığı açısından zorunlu görür. Meşruiyetinin ancak bu gelenek ve sembollerle önemli oranda sağlandığının bilincindedir.

Daha önceki savunmamda dile getirdiğim bir benzetmeyi de hatırlatmalıyım. İktidar, uygarlık toplumunun tarihsel bir nitelik kazanmış çıkar tekelleri yumağının dağın zirvesinden düştükçe büyüyen ve şiddetlenen kar topuna benzetilebilir. Tarihte öyle bir akış düzenine sahiptir.

4- İktidar bulaşıcı bir hastalığa benzetilerek de daha iyi anlaşılabilir. Yani iktidar bulaşıcıdır. Başlangıçta 'güçlü ve kurnaz adam'ın tek başına önce av hayvanları, sonra birikimli ana kadınlar üzerinden yürüttüğü bu toplumsal hastalık, önce hiyerarşik ataerkil düzende rahip (anlam sahibi kişi) + yönetici (tecrübesiyle toplumu idare eden kişi) + askeri komutan (gücü tekelinde tutan) üçlüsünce kurumsallaştırıldı. Sınıf ve kent inşasıyla devletleştirildi. Fakat devlet iktidarının kurulmasıyla güçlü ve kurnaz adamların hiyerarşik ataerkil düzeninin ortadan kalktığı sanılmamalıdır.

Bu sefer iktidar formülünü şöyle geliştirebiliriz: İktidar = güçlü ve kurnaz adam + hiyerarşik ataerk + devlet. Bu üç esaslı kurum iktidar toplumunu ifade eder. Çok sayıda alt ve üst kat inşalarıyla birlikte bu düzene genel bir kategori olarak uygarlık diyoruz. Zemin katta ekonomi vardır, üst katta ise tanrılar konseyi. Sümerler uygarlığı böyle inşa ettiler. Biçimi değişti ama özü hep artarak anlamını korudu. Zemin katta tarih boyunca köle, serf ve işçi başta olmak üzere, artıküründe kullanılan insan malzemesi yer alır. Zanaatkâr, çiftçi ve diğer serbest meslek sahipleri diye tabir edilen kesimler de esas olarak bu zeminde icra-i eylem ederler. Üst katta mitolojik tanrılar, tek tanrılar (Bazen gölgeleri olan sultan veya elçileri olan peygamberler, şamanlar ve rahipler de oturabilir), yöneten fikir ve yasalar (Eflatun'un ideası) yer alır.

İlk ve ortaçağlarda iktidarlar daha çok bu temel kurumlar ve özellikle devlet biçiminde icra edilirken, kapitalist modernite çağında tüm toplum iktidara bulaştırıldı. Diğer bir deyişle tüm toplum kendini iktidar sahibi sanma hastalığına bulaştı. Çok önemli olan ve Antony Giddens'in 'süreksizler' dediği kurumlar aracılığıyla iktidarın yaygınlaşması bir hastalık hali olsa da, esas olarak kapitalist moderniteye özgüdür. Bu konuda bazı ideoloji ve kurumlar belirleyici rol oynar. Bu hususları bundan sonraki kısımda ele alacağım.

Şüphesiz iktidarın tüm topluma bulaştırılması sadece çok güçlendiği anlamına gelmez. Aynı zamanda çaresizleştiği, zavallılaştığı, çözülme sürecinin son haline ve hızına yaklaştığı anlamına da gelir. Herhangi bir şeyin son haddine varması halinde iki şey olur: Ya ilgilisi olan o son halinde ona yapılması gerekeni yapar, ya da ilgilisi bir şey yapmaz ise o şey çürür. Örneğin bir elma en olgun haline geldiğinde dalından koparmak yapılması gerekendir. Bu yapılmaz ve belli bir süre

daha geçerse elma çürür; kurtlanır, parçalanır, biter. Benzetme kabadır ama iktidarlar için de geçerlidir. Zaten kurulduğunda bir hastalık hali olan iktidar olgusu kapitalist moderniteyle çürüme aşamasına gelmiş sayılır, kokuşmaktadır. Bakunin'in deyişiyle bulaşması halinde en sağlam, en ahlâklı adamı bile hasta edecek kadar çürümüştür.

Bu yargı aslında şöyleydi: "İktidar en demokrat adamın başına tacını koyduğunda, yirmi dört saat içinde en alçak diktatör yapar." Doğrudur; çürüme halindeki bu iktidarı en ezilen kadının başına bir taç gibi koyun, o da yirmi dört saat içinde diktatör kesilecektir. Bu çürümenin, hastalığın önüne geçmenin yegâne yolu, bir sistem olarak demokratik moderniteyi inşa etmekten geçer.

F- Kapitalist Modernite ve Ulus-Devlet

Ulus-devlet kavramı en karanlıkta bırakılmak kadar en çok çarpıtılan kavramların da başında gelmektedir. Gerçek işlevini ve ana rolünü belirlemekten ısrarla kaçınılmaktadır. Daha çok propagandatif amaçlı kullanıldığı söylenebilir. Özellikle faşizm ve milliyetçilikle ontolojik bağının görünmez kılınmasına özen gösterilir. Tıpkı faşizm ve milliyetçiliğin resmi moderniteyle ilineksel bağının göz ardı ettirilmesi gibi. Sadece burjuva liberallere özgü bir tutum değildir bu. Sosyalistler de ulus-devlet konusunda ya savunmacı görünürler ya da çok önemsizmiş gibi sıradan cümle ve kelimelerle tanımlayıp geçiştirirler. Hâlbuki ulus-devlet çağımızı kavrama ve değiştirmenin kilit kavramlarındandır. Bu konuda eksik olsa da, ulus-devletin önemini ortaya koyması açısından Antony Giddens'ı aydınlatıcı buldum.

Şimdiye kadar sergilemeye çalıştığım konular bir anlamda ulus-devletin tanımını yapmak ve işlevini açıklığa kavuşturmak için bir ön hazırlık olarak da değerlendirilebilir. Kapitalizmin doğuş etkenlerini, modernite, iktidar, ulus ve devlet kavramlarını taslak düzeyinde dahi olsa tanımlamadan ulus-devletin rolünü belirlemek fazla çözümleyici olmayacaktır. Yahudi meselesini ana başlıklar biçiminde taslak halinde sunmaya çalışmam da konuyla yakından bağlantılıdır. Günümüz toplumsal sorunlarını çözümlemek için ulus-devletin çözümlenmesi nasıl kilit önemdeyse, ulus-devlet meselesini çözümlemek için Yahudi meselesini uygarlıklar bağlamında tarihsel-toplumsal olarak en azından tanımlama düzeyinde ele almak da hayli öğretici ve örnekleyici değer sunacaktır. Yahudi meselesini ve ulus-devleti çözümlemeden

Yahudi soykırımı kurbanlarını anmak ve anlamlandırmak çok eksik ve hatalı, dolayısıyla çok yanlış olacaktır. Bugünkü Ortadoğu trajedisi yapılan çözümlemeleri fazlasıyla doğrulamaktadır.

1- Ulus-devlet kapitalist tekelciliğin gerçekleştiği formdur. Daha 16. yüzyılda Hollanda ve İngiltere'de, İspanya ve Fransa İmparatorluklarının emellerini kırmak için gerekli olan devlet formu bir nevi proto ulus-devletti. Hollanda Prensliği ve İngiltere Krallığı ulus-devlete doğru evrilerek üstünlük sağlamaya çalışacaklardı. 1649 Westphalia Konsensüsüyle devletler arasında ulusal faktör öne çıkınca, ulus-devlet doğrultusundaki gelişmeler hızlandı. Devletlerin ekonomi-politika olarak merkantilizmi esas almaları ulusal pazar etkenini öne çıkaran diğer güçlendirici ve hızlandırıcı faktör oldu. Ulusal dil, sanat ve tarih çalışmaları artık devletin inhisarında giderek daha çok yer almaya başladı. Uluslararasındaki çeşitli anlaşmazlıklar ve savaşlar artık milliyetçilik ve ulus-devlet tipi iktidar olmadan yürütülemez oldu. Napolyon savaşları bunda öncü rol oynadı. Fransa'yı ulus-devlet yapmadan savaş yürütülemezdi. Süreci yakından gözlemleyen Alman ideologları Alman milliyetçiliği ve ulus-devletçiliği için gerekli tüm ipuçlarını Napolyon şahsında keşfetmişlerdi. Hızla geliştirilen Alman milliyetçiliği, Almanya'nın bir an önce birleştirilmesinde ve modernitenin aradığı devleti ortaya çıkarmada kaldıraç rolünü oynayacaktı. 19. yüzyılın başlarında daha sonra Hitler'i doğuracak olan sürecin ilk adımları atılacaktı.

Aslında konu daha derinliklidir; kapitalist modernitenin (uygarlığın) temelleriyle ilgilidir. Merkezinde ekonomik tekelin zafer arayışını barındıran bu hareket sadece ulusal gelişmeyi çarpıtmayacaktı; ulusu ulus yapan bütün etkenleri milliyetleştirmek zorundaydı. Dinin ulusallaştırılması olmadan ekonomik tekelin pazar hâkimiyeti zordu. Kültür ve sanatın ulusallaştırılması benzer tekelci konumla bağlantılıdır. Savaşların ulusallaştırılması son ve en önemli faktörü oluşturacaktı. Tüm bu etkenlerin ulusallaştırılması ulusal ruhu doğuracak, o da milliyetçilikle sonuçlanacaktı. İdeologların ulus ve devlet çalışmaları gerekli fikri temelleri çoktan hazırlamıştı. Çok açık ki, bu etkenlerin hepsi ulusal pazar ve bu pazar üzerinde büyük kavga yürüten ve kendini ölümüne dayatan tekelci kapitalizmin eseriydi.

2- Endüstri devrimi tüm bu süreçlere ivme kazandırdı. Büyük ticaretten sonra ve giderek ondan daha fazla artık-değer üreten sanayi-

leşme bu niteliğiyle temel uluslaştırma konusunu teşkil edecekti. Ulusal sanayi ulus çapında tüm kapitalistler için en çok kâr demekti. 19. yüzyıl bu açıdan belirleyicidir. Endüstriyalizm bir ideoloji olarak ulusallıkla yakından bağlantılıdır. Milliyetçiliğin 19. yüzyılın en gözde ideolojisi ve siyasal eylem gücü haline gelmesini endüstriyalizmden ayrı düşünmek olası değildir. Ticaret burjuvazisi hacim olarak bir ulusu tek başına taşıyamaz. Merkantilizm tek başına ulusu sürükleyecek ekonomik tekel oluşturma niteliğinden uzaktır. Endüstri tekelleriyle hacim olarak çok genişleyen burjuvazi artık tüm ulus adına konuşma hakkını kendinde görmeye başladı. Kendi tarihini yeniden yazdı. Felsefi eğilimini netleştirdi. Ulusal kültürü tarihinin bir parçası haline getirdi. Ulusal ordu ve ulusal eğitime damgasını vurdu. Ulusal sanayi burjuvazisiyle kapitalizmin ulus çapında sağladığı hâkimiyet ve zaferi kalıcılaştı.

Burjuva devrimi denen kavram tüm bu süreçleri barındırdığında anlam ifade eder. Yoksa tekil İngiliz, Fransız ve benzeri devrimler sanıldığı gibi öyle planlı burjuva devrimleri değildir. Burjuvazinin yaptığı şey bu devrimleri kendi çıkarı doğrultusunda kullanmak oldu. Endüstri devrimini de burjuva sınıfının bir zaferi olarak görmek hatalıdır. Bu devrim de tarihin büyük birikiminin sonucudur.

Bencil tekelci burjuvazinin her alanda yaptığı gibi bu alana da el koyması, kendini ve kârlarını dayatmasıydı söz konusu olan. Nasıl ekonomi sınıf olarak burjuvaziyi gerektirmeyen bir toplumsal alansa, sanayi de sanayi burjuvazisini peşinen gerektirmeyen bir ekonomik alandır. Ticaret tekellerinin yaptığı, ticarete göre tarihsel olarak çok daha fazla kâr getiren bu alana el koymaktı. Gerçek devrimin sahiplerinden hiçbiri burjuva değildi. Ne teorik olarak ne de pratikte endüstri devriminin hazırlıklarında burjuvazi vardı. Endüstri devrimi tarihsel-toplumsal gelişmenin ritmi içinde ekonominin yaptığı en önemli sıçramalardan biriydi. Tıpkı neolitik dönemin tarım devrimi gibi. Tarihin her döneminde gelişen ekonomik üretim, özü ekonomik tekel olan devleti ve işbirlikçilerini yeni verimlilik alanı üzerinde de en ihtiraslı, gözü kara ve gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmeyen yeni tekeller haline getirecekti. Ulus-devlet esas olarak bu tekellerde maddi temelini bulacak, bulamazsa da oluşturacaktı.

3- 19. yüzyılın ortaları tarihin dönüm noktalarındandır. Ya burjuvazinin merkezi ulus-devleti kazanacaktı, ya da toplumun bu yeni tekel

ve aristokrasi dışında kalan tüm kesimlerinin demokratik konfederatif hareketi. 1640 ve 1688 İngiliz Devrimleriyle 1789 Fransız Devrimi'nde ihtilal güçleri arasında bariz bir ayrım olmasa da, bu iki eğilim esas rol oynuyordu. Fransız Devrimi'ndeki komüncülerle İngiliz Devrimi'ndeki Leveller demokrat eğilimin temsilcileriydi. Bu eğilimler sonradan tasfiye edileceklerdi. 1848 Devrimleri tam anlamıyla halk devrimleriydi. K. Marks ve F. Engels'in 1848'e kadar Komünist Liga ve **Manifesto** çalışmaları yerinde ve tarihî adımlardı. Her tür gerici güçle uzlaşan burjuvazinin ihanetiyle karşılaşması sonucunda devrimlerin yenilgiye uğramaları ilk stratejik kayıp oldu. Halkların baharı kısa sürdü ve tekrar karakış bastırdı. Burjuvazinin devrimciliği de anlık çıkarlarıyla bağlantılıydı. Başarsaydı siyasi iktidarı erkenden ekonomik tekele dönüştürebilecekti. Her şeyi kaybetmektense, eldekini korumasını ve sınırlı kazanımlarla yetinmesini bildi. Eski krallık yanlıları ve aristokrasi de umduğunu bulamamıştı. Ulus-devlet bir nevi denge gücü olarak bu süreçte daha da güçlenecekti. Ekonomik ve siyasi tekellerin merkezî ulus-devlet konusundaki ittifakı daha sonraki süreci belirleyecekti. 1861 İtalyan, 1871 Alman ulus-devletinin resmen ilan edildiği tarihlerdi. Sıra diğer ulus-devletlerin ilanına gelecekti.

Umdukları yeni devrim dalgası gelmeyince Marks Londra'ya çekildi. Kapitali incelemeye koyuldu. Enternasyonal denemesi bir dernek çalışmasıydı. Alman komünistleri (Marks ve Engels dahil) merkezî ulus-devleti esas almakla yenilgiyi objektif olarak kabul etmiş oluyorlardı. Bunalım teorileriyle kapitalizmin düşüşüne göre program oluşturma, örgüt kurma, strateji ve taktik geliştirme giderek topluma karşı kapitalizmle aynı modernite kalıpları içinde (endüstriyalizm ve ulus-devleti meşru görme) uzlaşarak, ekonomizm denilen tekelden pay alma hareketine dönüştü. Ekonomizm sanayi tekellerinin ekonomik ve ulus-devlet programının kabulü anlamına gelir. Sovyet Devrimi de daha öncekiler gibi tekelci devlet kapitalizmi + ulus-devlet programının aleti olmaktan kurtulamadı. Zaten Çin Devrimi de uzun bir kargaşa döneminden sonra aynı rotada Çin ulus-devleti + Çin tekelci kapitalizmi + küresel tekel uzlaşmasıyla aynı akıbeti paylaşmaktan kurtulamadı.

Daha sığ bir modernist zihniyetle bağlantılı devrimler olan ulusal kurtuluş devrimleri sanayileşme ve ulus-devleti azami programları olarak belirlemişlerdi. İçlerinde çok sayıda reel-sosyalist örnekler olsa

da programları aynıydı. Bilimsel sosyalizm adıyla yürütülen yüz elli yıllık hareketin temel başarısızlık nedeni Aydınlanmacı moderniteyi aşamaması ve demokratik moderniteyi teorik, programatik, stratejik ve taktik olarak oluşturup yürütecek gücü gösterememesidir. Daha doğrusu, bu niyeti bile taşımamasıdır. Bütün göstergeler bu hareketin küçük burjuva karakterli, dar ufuklu, zafer sarhoşluğu gibi düzene kolay teslim olan özellikler taşıdıklarında birleşmektedir.

Bu süreci protesto eden anarşistler, özellikle Bakunin, Proudhon ve Kropotkin'in önemli eleştirileri ve program önerileri temelinde kendilerini örgütleyememeleri, ideolojik darlıkları ve toplumu yüzeysel tanımaları, ayrıca bireysel eylem anlayışları nedeniyle siyasi alternatif haline gelemediler. Tarihsel sürece müdahaleleri istenen başarıyı getiremedi. Her iki akımın esas zafiyeti ise, Aydınlanmacı felsefeyi olduğu gibi benimsemeleri ve pozitivist bilimciliğe dogmatik bağımlılıklarıydı. Başarısızlık daha çok ideolojik nedene bağlıydı.

Murray Bookchin, 1850'lere kadar Avrupa'da kent ve köy emekçilerinin demokratik konfederasyon eğilimlerinin çok güçlü olduğunu, sosyalistlerin merkezî ulus-devlet anlayışına teslim olmasıyla bu şansın hepten kaybedildiğini söylerken, toplumsal alanda olup bitenlere daha doğru teşhis koyar gibidir.

4- Büyük filozof Nietzsche (Kendisini kapitalist çağın en güçlü muhalif peygamberi olarak tanımlamak yerinde bir tespittir) Alman ulus-devletinin 1871'deki ilanında büyük tehlikeyi ilk fark edenlerdendi. Sosyal-demokratlar dahil tüm aydınlar bu gelişmeyi alkışlarken, o bunda insanlığın büyük kaybını görüyordu. Yanılmıyorsam yorumlarının özü şöyledir: "Tanrılaşan devlet, karıncalaşan emekçiler ve bireyler, karılaşan, iğdiş edilen toplum."

Proudhon'un vatandaşlık eleştirisi daha çarpıcıdır. Günümüzdeki bireyi çok önceden görmüş gibidir. Max Weber modernitenin etkisindeki toplumu 'demir kafese kapatılmış toplum' olarak tanımlar. Çok daha ürkütücü tanımlar edebiyat dünyasında yapılmıştır. Toplum ulus-devlet kapanına kıstırılınca benzeri yorumlar artacaktır. Fakat tüm bu eleştiriler ve öngörüler toplumun somut bir çözümünden ve özgürlük programından uzaktır. 16. yüzyıldan 20. yüzyılın sonlarına kadar halklar ve aydınlar tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmayacak bir direniş gösterdiler. Geçici birçok başarı da elde ettiler. Fakat kapitalizmin finans tekelleri çağındaki küresel hegemonyası bütün gücüyle

ayaktayken, demokratik modernite eğiliminin büyük çözümleme yetersizlikleri yaşaması program, strateji, örgüt ve eylem hattındaki yanlışlıklar ve eksikliklerinden kurtulamadığını kanıtlamaktadır.

5- Modernitenin üç ana unsurunu eşit ağırlıkta çözümlemek, bu temelde alternatif olarak demokratik modernitenin ana unsurlarını büyük entelektüel aydınlanma ve her tür toplumsal hareketle yürütmek her uygarlık döneminin vazgeçilmez ve ertelenmez görevidir. Kapitalizmin eleştirisi eksik de olsa haddinden fazla yapıldığından okun ucunu ulus-devlete yöneltmek, bunu endüstriyalizm eleştirisiyle tamamlamak, tekelci finans çağında demokratik, özgür ve eşitlikçi toplum mücadelesindeki önemini ağırlaştırarak korumaktadır. Kendi payımıza düşeni sunmaktayız.

Gerek ulus-devletin oluşturulmasında gerekse sürdürülmesinde zamk işlevinin her türden milliyetçilik tarafından yerine getirildiğini belirlemek artık zor değildir. Bu durumda milliyetçiliği özgün rolü olan ideolojik bir unsur olarak değerlendirdiğimize dikkat çekmek isterim. Pozitivist-laik ideolojinin dinselleştirilmesi demek daha uygun düşer. Sistemin doğuş aşamasında pozitivist ve laik yaklaşımlar demokratik modernite zihniyetinden çok uzak olsalar da, geleneksel dogmatizmin aşılmasında olumlu rol oynadılar. Bilimsel yorumun gelişmesinde payları vardır. Fakat 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir yandan siyasi ve ekonomik zaferini sağlamış olması, diğer yandan demokratik eylemin devam eden tehdidi nedeniyle sistem, her uygarlıkta rastlandığı gibi ideolojik yönden dinselliğe kaydı. Bu ihtiyacı da milliyetçilik fazlasıyla karşılıyordu.

Ulus-devlete ilişkin giriş kabilinden bu ön açıklamalardan sonra, konunun önemine binaen daha somut ve ayrıntılı bir çözümleme yapmayı denemek hayli öğretici ve gerekli olacaktır.

a- Daha kapsamlı tanımlarsak, kapitalist modernite döneminde toplumun bütünlüğüne yayılmış iktidar aygıtları ile vatandaş denilen bireylerin hukuki çerçeve içindeki birliğine ulus-devlet demek mümkündür. Buradaki belirleyici kavram, toplumun tümüne yayılmış iktidar olgusudur. Daha önceki tüm devletlerin meşruiyeti kendi kurumları ve kadrolarıyla sınırlıydı. Ulus-devlette bu sınır aşılır. Vatandaş denilen veya devletin kendi ideolojik, kurumsal ve ekonomik çıkarlarına göre oluşturmaya çalıştığı bireylerin, sanki devletin hak ve görevleri olan birer üyesiymiş gibi devletleştirilmesi ulus-devletin özüdür.

Vatandaş oluşturulması ulus-devletin en çok önem verdiği konuların başında gelmektedir. Bunun için ideolojik, siyasi, ekonomik, hukuki, kültürel, cinsiyetçi, askerî, dinsel, eğitsel ve medyatik birçok unsurdan yararlanmaya çalışılır.

1- En etkili ideolojik araç milliyetçiliktir. Yeni din değerindedir. Milliyetçilik ulus-devlete 'tanrının yeryüzündeki hali' gibi bir kutsallık atfetmektedir. Devlete ölümüne bağlanmak, onu en üst değer olarak benimsemek yeni dinin gereğidir.

2- Siyasi iktidarın çekiciliği ve etki gücü bireyi vatandaş kılmak için yoğunca kullanılır. Siyasi partiler özellikle bu amaçla rol ifa ederler. İktidara kapılanmak, "Devlet benimdir" demek birey için güvenlik ve itibarın en kestirme yoludur.

3- Devletin ekonomik tekel niteliği sanayi devrimiyle daha da yaygınlaştığı ve sanayi tekelciliği çok geliştiği için, neredeyse toplumun yarısı devlet kurumlarında işçi-memur olarak istihdam edilir. Kendi başına bu durum toplumun büyük kısmını ulus-devlet üyesi, yani vatandaşı olmak için yarış durumuna sokar. Özel denilen tekelleri ulus-devlet tekellerinden ayırmak güçtür. İkisi arasında çok sıkı birlik, ortaklık hali mevcuttur. Devlet tekelinin nerede başlayıp nerede bittiğini ve özel tekelin yerini tespit etmek güçtür. Özel tekeller kârın yarısından çoğunu devlete verirken, devlet de kendilerine bir nevi modern iltizamlar biçiminde sınırsız kolaylıklar sağlar. Dolayısıyla özel tekellerin bireyi vatandaşlaştırması devletinkinden bazen daha da gericidir. Çünkü işsiz bırakma tehdidiyle istediği kıvamda eğitmesi çok kolaylaşır. Sendikaların son dönemlerinde tutuculaşıp ulus-devletçi kesilmesi de bu gelişmelerle bağlantılıdır. İşçiler reel-sosyalizmle âdeta ulus-devletin militanı haline getirilir.

4- Hukukun vatandaşlıkla ilişkisi çok somuttur. İşini yürütmek isteyen her birey kimlik belgesine sahip olmak zorundadır. Kimlik zaten kendi başına devlet vatandaşlığı anlamına gelir. Devlet üyesi olunduğunun simgesel ifadesidir.

5- Tarih boyunca canlı tutulan iktidar ve devlet bilinci, yani geleneği açık ki vatandaşlık biçimlenmesine önemli katkılarda bulunur.

6- Cinsiyetçiliğin etkisi babanın aile ocağında devletin temsilcisiymiş gibi algılanmasından ileri gelir. Evde her erkek kadınlar karşısında devlet demektir. Bu algı toplumun bütünlüğü açısından da geçerlidir. Ulus-devlet bu algıyı daha da geliştirip kendisine uyarlamaya çalışır.

7- Ulus-devletin en temel değeri olarak askerlik kurumu, beynine ve duygularına kazımak suretiyle bireyin kimliğinin yeniden şekillendirildiği devlet kurumlarının başında gelir. Her ulus-devlet kurumunun benzer işlevi vardır. Ama hiçbiri askerlik kurumunun rolüne erişemez.

8- Din ulus-devlet sürecinde milliyetçiliğin en çok kullandığı, direkt ulus-devlet dinine dönüştürdüğü araç konumundadır. Hem ulusallaştırılan hem de milliyetçileştirilen din, ulus-devlet döneminde toplumsal kurum olarak ahlaki özüne en ters konuma düşürülür. Seküler milliyetçiliğin dışında kalan toplum kesimlerinin dinî milliyetçilikle, eski tanrının yeni haliyle bilinçli veya kendiliğinden kulu biçiminde bütünleştirilmesiyle birlikte din bir nevi kendi iç ihanetini de yaşamış olur. Din-laiklik çatışması bu ihanetle yakından bağlantılıdır.

9- Eğitim ilkokuldan üniversiteye kadar bireyi vatandaş kılmakta en etkili modernite kurumudur. Askeri kurumlarla bu konuda yarış halindedir. Farklılaşarak gelişim ve değişimini sürdüren tarihsel toplumun oluşturduğu değerleri kapitalist modernite için önce dinciliğin, sonra milliyetçiliğin süzgecinden geçirerek, resmi ideolojinin potasında yoğrulan en aptallaştırılmış vatandaş yetiştirilmesinde kullanmak bu kurumların öncelikli hedefidir. Bu konudaki softalık ortaçağ skolastiğini fersah fersah geride bırakmıştır.

10- Medya modernizmin en etkili beyin ve yürek yıkama aracıdır. Bu aygıt iletişim teknolojisinin sunduğu olanaklardan yararlanan ulus-devlete dilediği vatandaşı yetiştirmekte büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Özellikle seks, spor ve sanatın popülerleştirilip özünden boşaltılarak topluma sunulmasında ve böylece en aptal, banal ve afyonlanmış vatandaş oluşumunda medya başat rol oynamaktadır. Ana başlıklar halinde daha da çoğaltabileceğimiz bu araç ve yöntemlerle tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir vatandaş tipi yetiştirilmektedir. Esas yaşam hedefi bir araba + aile (karı veya koca bulmak, bir iki çocuk sahibi olmak) + daire sahibi günlük standart tüketici olabilmektir. Toplumsallığın anlamı en süfli bireyci ihtiraslar için rahatlıkla bir tarafa bırakılır. Hafızasızlaştırıldığı için tarihten de kopmuştur. Tarih sandığı şey milliyetçi ulusal klişelerdir. Felsefesizdir ya da en dar faydacılık dışında bir mutluluk felsefesinin olabileceğine hiç inanmaz. Görünüşte moderndir. İçerikte ise en kof, içi boşaltılmış, en karanlık emeller (faşizm) için koşmaya hazırlanmış 'vatandaş sürüsü' ve 'kitle toplumu' bireyi, daha doğrusu BİREYSİZLİĞİ söz konusudur.

Faşizme gidişte bu vatandaş tipinin oynadığı role ilişkin çok sayıda değerli roman yazılmıştır. Bu konuda çok ünlü yazarlar vardır. Özellikle soykırım çözümlenmesine dayanan romanlar çok öğreticidir. Son dönemlerde postmodernizmin etkisi altında geliştirilen 'yurttaş' eleştirileri de oldukça aydınlatıcıdır.

Demokratik modernitenin önündeki en temel engellerin başında bu tip vatandaşı üreten ulus-devlet ve toplumu gelir. Dolayısıyla demokratikleşmenin başta gelen görevlerinden biri, bu tip bireysizliği (Çünkü gerçekte birey yok sayılmaktadır) doğuran ulus-devlet ve toplumunu çözümleyerek, demokratik uygarlığı inşa edecek eşitlikçi, özgür ve demokrat bireyleri (özgür yurttaşı) yetiştirmektir.

b– Ulus-devletle faşizm arasındaki ontolojik bağı görmek çok önemlidir. Faşizm konusunda yapılan en temel hatalardan biri, ulus-devlet sistematiğiyle bağını ya hiç görememek, açıklayamamak ya da mızrak çuvala sığmadığında bir iki kalem darbesiyle geçiştirmek olmuştur. Hâlbuki taslak halindeki bu çözümlememiz bile faşizmin Aydınlanma ideolojisi ile (pozitivist laik ideolojiler dahil) olan kökten akrabalığını ortaya koyabilmiştir. Resmi modernitenin temel iktidar biçimi ulus-devlet olduğu gibi, yeni dini de milliyetçiliktir. Ulus-devlet milliyetçiliğinin süzgecinden geçen toplumlar sürekli faşizm üretmeye hazır toplumlardır. Faşizmi ulus-devletsiz düşünmek mümkün değildir. Tabii ulus-devleti de ekonomik tekelciliğin (ticaret + sanayi + finans) yoğunlaşmış ifadesinden ayrı düşünmenin mümkün olmadığı gibi.

Hitler faşizminin kökenlerini Alman ideolojisinde görmek zor değildir. Alman burjuvazisi için tek çıkış yolu ulus-devlet olarak tekelci yoğunlaşmaydı. 19. yüzyıl boyunca hem ideolojik hem de maddi alanda bu devlet tipini üretmek Alman burjuvazisi ve ideologlarının en önemli işi ve başarısı olmuştur. Hikâyesi uzundur, anlatacak durumda değilim. Bunda Yahudi sermayesinin ve ideologlarının payı da elbette küçümsenemez. Almanya'da Yahudi ve Yahudicilikle Alman milliyetçiliği ve faşizmi arasında bir diyalektik bağ olduğunu yüzlerce araştırma doğruladığı gibi, teorik yaklaşımımız da bu ilişkinin varlığını kanıtlamıştır.

Alman modeli daha sonra tüm milliyetçilikler ve ulus-devlet hareketleri için esin kaynağı olmuştur. Sosyalistler başta olmak üzere tüm anti-faşistlerin en büyük zaafı, ulus-devlet - tekeller (devlet ve özel

tekel) - faşizm arasındaki sistematik bağı görememeleri, dahası genel olarak kapitalist moderniteyle faşizm arasındaki ontolojik bağı çözememeleridir.

c- Ulus-devlet ve Sovyetler Birliği meselesi önemini halen koruyan ve çözümünü bekleyen diğer bir konudur. Daha Marks ve Engels döneminde işçi sınıfı için temel mücadele çerçevesinin Alman merkezî ulus-devleti olarak benimsenmesi tüm yanlışlıkların anası olmuştur. Almanya'da 19. yüzyıl ortalarına kadar çok güçlü olan kent ve köy isyanlarına dayalı demokratik konfederatif oluşumlar gerici bulunarak merkezî ulus-devletin desteklenmesi, bizzat Marks ve Engels'in görüşleri arasındadır. Bu konuda Bakunin ve Kropotkin'in eleştiri ve görüşleri bence güncelliğini halen korumaktadır. Marks ve Engels'in bu saptamaları, Birinci ve İkinci Enternasyonal'in düşük doğum gibi gerçekleşmesinin temel nedenidir. Objektif olarak Alman sanayi burjuvazisiyle yapılan bir ittifak vardır. Zaten bu husus açıkça yazılmıştır. Sonuç, ulus-devlet içinde erime olmuştur. Marksizm'in yüz elli yıllık öyküsü, bu hatanın kurbanı olma öyküsüdür.

Sovyetler deneyimi ve günümüz Çin'i bunun en kanıtlayıcı örnekleridir. Rusya'da daha 1920'ye varmadan Sovyetlerin demokratik yapısı sona erdirilmiştir. Geriye ulus-devlet modeliyle tek ülkede sosyalist inşa yolu kalmıştır. Bunun için tüm muhalifler tasfiye edilmiş, demokratik güçlerin başında gelen köylülük yok edilmiş, aydınlar susturulmuştur. Ortaya çıkan, modern 'Firavun Sosyalizmi'dir. Demokratik modernite akıllara bile gelmemiş, daha doğrusu engellenmiştir. O demokrasi de yine düşük doğum halinde 1990'lardan sonra gündeme gelecektir. Hitler faşizmi karşısında aynı dönemde gerçekleşene Stalin faşizmi demeyi doğru bulmam. İkisi farklı kanallardan gelen hareketlerdir. Ancak SSCB örneği Sovyet deneyiminin sosyalizm olmadığını, demokratik uygarlığı esas almayan bir sosyalizmin gerçekleşemeyeceğini en çarpıcı biçimde sunan tarihsel bir deneyimdir.

Mao'nun demokrasiyle ilgilendiği olmuştur. Sovyetlere yönelik eleştirileri önemlidir. Çin'deki kültür devrimi bir şeylerin yanlış gittiğinin kanıtıdır. Ancak Mao'nun bilinç seviyesi ve dayandığı araç ve yöntemler Marksçı yanılgıyı ve Sovyet deneyimini aşacak güçte olmamıştır. Bugünkü Çin gerçeği bu konuda çok şeyi açıklıyor.

Çoğu reel-sosyalist çizgide gelişen ulusal kurtuluş hareketleri, daha başında ulus-devleti azami programları saymışlardır. Gerçekleştir-

dikleri bu modelin ancak ABD, AB, IMF, Dünya Bankası gibi ana kapitalist tekellerle işbirliği halinde ayakta durabildiği göz önüne getirildiğinde, antidemokratik ve gittikçe tutuculaşan yapılarına şaşmamak gerekir.

En hazin örnek Saddam Hüseyinli BAAS sosyalizmidir. Anlamak isteyenler için altın değerinde bir örnek olaydır.

Sosyal-demokratların 'refah devleti' zaten ulus-devletten farklı bir şey değildir. Yine dünyada bu konuda da önderlik eden Alman sosyal-demokratları, ekonomizmleriyle kendi ulus-devletlerine Hitler'in verdiği zararın tersine kâr sağlayarak muhkem yerlerini hâlâ korumaktadırlar. Ama dünya demokratik hareketini de 'iğdiş edip' kendi burjuvalarının yedeği haline getirme karşılığında!

d– Ulus-devletin en vahim sonuçlarından biri de kültürel miras üzerinde yol açtığı tarihte eşi görülmemiş yıkım, tasfiye ve asimilasyon hareketidir. Ulus-devletin en ayırt edici özelliklerinden biri, hâkim bir ulus-etnisitesine dayanarak, kendi dışındaki diğer tüm etnisiteleri binlerce yıllık kültürleriyle ("Tek dil, tek ulus, tek vatan, tek devlet" Hitler'in baş sloganıydı) yok sayması, buna dayalı olarak yıkması, asimile ve tasfiye etmesidir. Tarihte hiçbir baskıcı ve ideolojik gücün başvurmadığı bu hareketler ulus-devletin yapısıyla ilgilidir. 'Tek devlet, tek millet, tek dil' gibi tekli nakaratlardan başlayarak hep birbirine benzeyen vatandaşlar ve kurumlardan ibaret tek renkli, ya simsiyah ya da bembeyaz bir çöl yaratmak esas kültür politikasıdır. Darwinizm, yani biyolojizm topluma da uygulanmak istenmiştir. Pozitivizmin en vahim günahlarından biri de bu alana yöneliktir. En güçlü kültürün diğer tüm kültürleri eritmesini evrim kuralının gereği saymaktadır. Tabii insanın milyonlarca yıllık evrimi yok sayılarak ya da yok edilerek!

Günümüzde kültürün gittikçe sığlaşması, büyüleyiciliğini kaybetmesi, sır veremez duruma düşmesi ve ilham verici olmaktan çıkması, kültürel gelenek üzerinde ulus-devletin yürüttüğü buldozer hareketi dolayısıyladır. Binlerce dil, on binlerce kabile, aşiret, kavim, arkeolojik miras, farklı yaşam biçimi, yani kültürler hep bu tekçi kültürel soykırım politikasının kurbanı olmuşlardır. Bunun nerede duracağı da belli değildir. Tek tip ve renkten ibaret ulus-devlet, ulus-birey ve ulus-toplum kültürü sadece faşizm üretmekle kalmaz; yaşamı çölleştirerek sadece savaşacak hedef arayan bir canavarlaşma sürecine girer. Sonuç içinden çıkılmaz etnisite, din, dil ve diğer kültür savaşlarıdır. Gü-

nümüz bu savaşlarla çalkalanmaktadır. Hitler bu savaş kültürünün başlangıcı ve simgesel değeridir. Günümüzde bu simgeselliğin gerçeğe dönüşmüş hali yaşanmaktadır. Yine öğrenmek isteyenler için altın değerinde bir örnek olan Irak ve bu ülkede olup bitenler ortadadır.

Ulus-devlet İkinci Dünya Savaşında görüldüğü gibi devletler ve öne çıkmış kültürlerle sadece bir siyasi ve askeri savaş hareketi değildir; tüm tarihsel-toplumsal geleneğe, gelecek için umut vaat eden ve farklı olan her yeni oluşuma karşı kütlesel bir sosyal savaş hareketidir. Ulus-devletin kuruluş mantığında, ekonomik, sosyal ve siyasal hedefinde olan tek ulus, tek devlet, tek dil, tek vatan gibi devam eden tekli dizelerin varlığı sürekli, bazen gizli bazen açık, bazen kanlı bazen demagojik, her cephede süren kalıcı savaş halinden başka anlama gelmez!

e– Ulus-devlet siyasi alanda da tek tipleşmeye özen gösterir. Ulus-devlette farklı ulusal kimliklere yer olmadığı gibi, farklı siyasi oluşumlara da yer verilmez. Merkezî devletten, diğer deyişle üniter yapı olarak da adlandırılan devletten kasıt, demokratikleşmenin temel koşullarından olan farklılıklar temelinde siyaset yapmayı olanaksızlaştırmaktır. Bunu devletin bütünlüğüne tehdit sayar. Yerel yönetimlere asgari yetkilerin tanınmasını bile bu kapsamda kuşkuyla değerlendirir. Merkezî bürokrasi ana gücünü ve gövdesini oluşturur. Ulus-devlet modern bürokrasinin yarattığı devlettir. Tüm toplumu demir kafeste gözaltında tutar. Partiler ve sivil toplum konusundaki temel şartı, devlet politikalarıyla özdeş hareket etmeleridir. Dolayısıyla demokrasinin vazgeçilmez bir ilkesi olan çoğulculuk gereği farklı siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenmelerin gelişmesi tehdit nedeni olarak görülüp hep takipte tutulur. Seçenek oluşturmalarına, böylelikle yönetimde yer bulmalarına olanak tanınmaz. Ulus-devlet yapısı gereği siyasi çoğulculuğa karşıt olduğundan antidemokratiktir. Ulus-devlet kapsamında demokrasi ve sosyalizm anlayışlarının (reel sosyalizm ve diğerleri) bir türlü gelişememeleri ve tasfiye olmaları, belirttiğimiz gibi ya ulus-devleti savunmalarından ya da ona teslim olmalarından kaynaklanmaktadır. Ulus-devlet ve demokrasinin, farklı birimler olarak ilkeli bir uzlaşmaya varmaları halinde, demokrasiye açık bir yapıdan bahsedilebilir.

f- Ulus-devlet sadece birey bazında tek tipleşmeyi yaratmakla kalmaz; tüm toplumsal bütünlüklere de tek tipleşmiş bir zihniyet ve

duygu dünyasını aşılar. Böylelikle hem kendi iktidarını tüm topluma yayar, hem de tek tip toplumu, ulus-devlet toplumunu yaratmış olur. Korporatif bir toplum (faşizmin toplum modeli) oluşturmayı hedefler. Toplumun iktidarlaşmasını yanlış anlamamak gerekir. Tersi doğrudur. Ulus-devlet toplumun tüm gözeneklerine kendi ajan kişi ve kurumlarını yerleştirerek, iktidarını derinliğine ve genişliğine çoğaltmayı esas alır. Güdülen toplum ancak bu yöntemle gerçekleşir. Yani iktidarın topluma yayılımı tüm topluma karşı savaş anlamına gelir, yoksa toplumun iktidarlaşması anlamını taşımaz. M. Foucault bu noktayı önemser. Kadın üzerinde egemen erkeklik bir ajan kurumu olarak bu rolü oynar. Seks politikalarıyla toplumsal cinsiyetçilik bir veba hastalığı gibi topluma yayılarak toplumla savaşılır. Özellikle kadın derinliğine köleleşir. Erkekleşmeyi özgürlük sanması yenilmiş kadınlıktır. Hem de en derinliğine!

Toplumda spor ve sanat da işlevleri açısından artık ulus-devletin hizmetinde toplumla savaşın etkili ajan kurumlarına dönüştürülmüştür. Özellikle popüler kültür ve spor programları bu amaçla genişçe kullanılmaktadır. Seks, spor ve sanat alanlarının bilinçli olarak küresel sermaye tarafından içi boşaltılarak en etkin toplumsal ajan kurumlara dönüştürülmeleri, son dönemin topluma karşı en etkili savaş hareketleri olmalarına yol açmıştır. Bu değerlendirmeyi sunarken, şüphesiz kendi öz varlıkları itibariyle cinsel, sportif ve sanatsal etkinliği mahkûm etmiyoruz. Tersine, toplumun esenliği için büyük bir etik değer temelinde bu alanların toplumun hizmetinde değerlendirilmeleri demokratik uygarlığın temel görevlerindendir.

Spor sağlıklı toplum için bir eğitim aracı iken, ulus-devletler bağlamında devletin şan ve şeref aracına indirgenmiştir. Sanki savaştaymışçasına, spor sadece bir yenme ve yenilme ikilemine sıkıştırılarak iktidarın savaş aracına dönüştürülüyor. Özellikle futbol ulus-devletler için bu amaçla bir iktidar tekeli olarak kullanılmaktadır. Spor hem ulus-devletleştirilmiş, hem de topluma karşı etkili savaş alanına dönüştürülmüştür.

Sanat hem devlet hem de özel tekellerin el attıkları ikinci önemli bir toplumsal savaş alanıdır. Özellikle popüler kültür ve arabesk kültürü toplumun eğlence kültürü tarafından tutsak edilmesinde etkili rol oynamaktadır. Âdeta bir starlar ordusu toplumu ateş altına almış gibidir. Klasik sanat gözden düşürülüp, halk kültürü popülerleştirilme

yoluyla binlerce yıllık esas fonksiyonundan uzaklaştırılmakta ve toplumun imha edilmesinde rol oynayan bir araca dönüştürülmektedir. Seks veya cinsellik tarihte hiç olmadığı kadar toplumla savaş nesnesine dönüştürülmüştür. Seks kadar hiçbir araç topluma karşı savaşta etkin rol oynayamaz.

Özgürlük Sosyolojisi adlı savunmamda kapsamlı tartışmayı umduğum bu konuda parantez içi bir not olarak şu kadarını belirteyim ki, her erkek için cinsel eylem bir iktidar eylemine dönüştürülmüştür. Cinsel eylem yaşamın ve cinsin devamı için biyolojik işlevinden çıkarılıp veya saptırılıp, toplumsal ve siyasal alanda erkek egemen iktidarın sınırsız çoğalma ve yayılma işlevine dönüştürülmüştür. Cinsel eylem iktidar eylemine dönüştürülmüştür. Tüm homoseksüel, heteroseksüel vb. ilişki biçimlerinde iktidar ilişkisi belirleyici rol oynamaktadır. Yaygın bir tarihsel temeli bulunmakla birlikte, hiçbir toplum ve devlet biçiminde ulus-devlet ve toplumunda olduğu kadar sistemli, yaygın ve iktidar amaçlı (dolayısıyla köleleştirme amaçlı) derinliğine ve genişliğine çoğaltılıp uygulanmamıştır. Toplumsal cinsiyetçilik toplumsal ve siyasal iktidar olayı, ilişkisi ve olgusudur.

Ulus-devlet hem aile içinde hem de dışında cinselliğe yönelik yürüttüğü politikalarla tam bir iktidar sapıklığına yol açmıştır. Kadın kendini seks metası gibi görerek, erkek ise kendini cinsel iktidar aracı kılarak sadece toplumu ahlaki buhrana sürüklemiyorlar, hem kendilerini hem de toplumu iktidar savaşının kurbanı haline getirmiş oluyorlar.

Medya bu üç alanda da savaşın en etkili aracı konumundadır. Hiçbir araç tekellerin kontrolündeki medya kadar topluma karşı savaşta tahripkâr rol oynamamıştır. Demokratik uygarlık tarafından kullanıldığında da şüphesiz çok etkili demokratikleşme aracı rolünü oynama konumundadır.

Ulus-devletin özenle oluşturduğu hapishane ve hastane politikaları da kendi iktidarını güçlendirmede ve toplumu tutsak kılmada etkili rol oynarlar. Hapishane ve hastane yollarına düşenler, iktidar karşısında maddi ve manevi birçok değerini yitirmeyle karşı karşıya kalırlar.

Ulus-devlet kendi iktidarını kılcal damarlarına kadar topluma dayatırken, aslında sonun sonuna geldiğini itiraf etmiş olmaktadır. Bu duruma gelmiş iktidar son noktada yere çakılmaktan kurtulamaz.

Gerekli olan, demokratik uygarlığın etkili demokratikleştirme, örgüt ve eylem anlayışını toplumun tüm bütünlüklerinde, yani alanlarında yayıp uygulamaktır.

g- Ulus-devlet esas olarak orta sınıfa oynar. Sınıf temeline ortayı alır. Başka tür gelişmesi teorik olarak mümkün olsa da pratikte gerçekleşemez. Ulus-devlet orta sınıfın modern tanrısıdır. Orta sınıf kendi zihniyet ve tutkularında hep bu tanrıya kavuşacağını (görev ve çıkar sağlayarak) hayal ederek yaşar. Eskiçağ tanrılarına toplum nasıl içyüzünü bilmeden tapınıyor idiyse, günümüz modern orta sınıfı da tanrısını (kapitalist modernite bağlamında) aslında tanımamaktadır. Fakat ondan başka seçeneği olmadığının da farkındadır. Ya bürokrasisinde ya da tekellerinde (mesleki formasyon gereği) görev almak kurtuluş anlamına gelir. Orta sınıf toplumu kendisinden ibaret sayar. Çok bencil bir sınıftır. Liberaller orta sınıfı demokrasinin temel şartlarından sayarlar. Ancak bunun tersi doğrudur. Orta sınıflar demokrasinin değil, faşizmin malzemelerini derlediği depodur. Nasıl ki faşizm ve ulus-devlet ilişkisi yapısalsa, faşizmle orta sınıf ilişkisi de yapısaldır. Faşizmin kapitalist tekelin yapısal ilişkisi olması, orta sınıfa ilişkin bu yargıyı değiştirmez. İstisnaların olması sadece esas eğilimi doğrular.

Liberal demokrasi esas olarak orta sınıfa oynarken, en büyük demokrasi oyununda gerçek demokratik toplum güçlerine üstünlük sağlayarak demokrasinin içeriğini boşaltmayı hedefler. Liberal burjuvazi, liberal demokratlar ancak güçlü demokratik gelişmeler ortamında sol kanat olarak olumlu rol oynayabilirler. Dikkat edilmesi gereken husus orta sınıf sapkınlığıdır. Kapitalizm toplumun demokratikleşme mücadelesi karşısında orta sınıfı kullanmada büyük deneyim kazanmıştır. Tavizler vererek, hayaller uyandırarak, toplumun alt kesimlerini gösterip orta sınıfı sürekli korkutarak iç politika yürütmeyi esas alır. Ulus-devlet bu anlamda orta sınıfın yoğunlaşmış savaşıdır. Yine bu anlamda ulus-devlet orta sınıfın savaş ilahıdır. Öyle anlar, öyle hayal eder, öyle tapınır. Bu tanrı ve yoğunlaştırdığı savaşına karşı demokratik güçlerin kendi öz zihniyet ve eylemlerini yaratmaktan başka seçenekleri yoktur. Bu tanrıya karşı tek ve en kutsal seçenek özgür yaşamın kendisidir!

h- Ulus-devleti değerlendirirken, bazı devlet biçimleriyle karşılaştırmak ve kendi içinde farklı modellerini tanımak aydınlatıcı olacaktır. Ulus-devletin kavram ve kurum olarak cumhuriyetle bir tutulmaması

önemlidir. Her cumhuriyet ulus-devlet değildir. Hatta krallıklar da ulus-devlet olabilir. Cumhuriyetlerden bazıları ulus-devlete dönüşebilir. Cumhuriyet daha çok demokrasiye açıktır. Toplumla ilişkileri ulus-devlet tarzında değildir. Tekellere karşı daha mesafelidir. Cumhuriyet bir ittifak, uzlaşma rejimi iken, ulus-devlet tek taraflı dayatma ve toplumu dilediği gibi oluşturma rejimidir. Cumhuriyet kendi ittifaklarına ve toplum dengesine dikkat ederken, ulus-devlet her tür ittifak ve dengeyi bozarak tekleşmeyi, merkezi otoriteyi azamiye çıkarmayı, farklı siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değerler ve anlayışları eritmeyi hedef alır. Cumhuriyet paylaşılabilir. Birçok farklı görüş, kültür, etnisite ve siyasal oluşum, yerel ve bölgesel yönetimler cumhuriyet çatısı altında yer bulabilirken, ulus-devlet zihniyet ve yapı olarak bu farklılıklar ve bütünlüklere karşıdır.

Ulus-devleti modelleştirmede sıklıkla üç örnekten bahsedilir.

Fransa örneği ilk ulus-devlet modelidir. Ulus-devletin doğum yeri Fransa'dır. Yaratıcısı ve tanrısı Napolyon'dur. Siyasal kimliği esas alır. Siyasal ve hukuksal alanı güçlendirerek, Alman tipi bir faşizme kaymama noktasında daha geleneksel bir yaklaşımı vardır. Irk ve hâkim etnisite konusunda bağnaz değildir. Fransa dilini ve kültürünü paylaşan herkes Fransız ulus-devletinde yer alabilir. Dünyada izleyicileri vardır. Türkler bu modelden esinlenmiştir.

Alman modeli kültürü esas alır. Alman ulusuna özgü kültür hem vatandaşlığın hem de ulus-devletin şartıdır. Faşizme daha çok eğilim göstermesi, Alman ulus-devletinin bu temelde gelişmesiyle bağlantılıdır. Dünyayı etkilemiştir. Türkler bu uygulamadan da etkilenmiştir. Almanlar bu modeli aşmaktadır.

İngiliz örneği en esnek olanıdır. İngilizler ne Fransızlar gibi siyasi birliği, ne de Almanlar gibi kültür birliğini esas alırlar. Farklı siyasal oluşumlar ve kültürlere daha açık bir ulus-devlet örneği sunarlar.

i- Ulus-devleti zamanlama açısından ele almak, değişim ve gelişimini anlamak açısından önem taşır. Kapitalist modernitenin temel devlet formu olduğunu sıkça vurgulamakla birlikte, tarihsel gelişimi içinde ele almadan rolünü tam anlayamayız.

Hollanda ile İngiltere'nin, İspanya ve Fransa'nın imparatorluk emellerini kırmak için daha etkili devlet arayışına girmeleri ulus-devlet tipini gündeme getirmişti. Hem mali ve siyasi açıdan, hem de özellikle ordunun yeniden inşasıyla ulus-devlet eskinin siyasi ve askeri yapısı

karşısında üstünlüğünü gittikçe daha çok kanıtladı. Önce deniz üstünlüğünü sağladılar. 16. yüzyılın sonlarında hâkimiyet, dolayısıyla denizlerde hegemonya Hollanda ve İngiltere'ye geçmişti. 1700'lerin başlarında Fransa'yla İspanya'da hanedanlık üzerine girilen savaşlarda karada da üstünlüklerini kanıtladılar. Fakat Fransa ve Avusturya hanedanları imparatorluk emellerini bir türlü terk etmiyorlardı. Bu onlara çok pahalıya mal oldu. Ulus-devlet şansını kaybediyorlardı. Ayrıca devlet yapılanmaları mali açıdan çok daha pahalıydı.

Hollanda ve İngiltere, imparatorluk emelleri karşısında siyasi olarak ulus-devlet inşalarına destek verdiler. Özellikle Prusya Devletini güçlü bir ulus-devlet halinde Avusturya ve Fransa'nın karşısına çıkarmaları etkili bir politikaydı. Diğer etkili bir politika olarak Avrupa'nın tüm muhalif güçlerini, bu arada ulus-devlet arayışçılarını sürekli destekleyerek rakiplerini yıprattılar. Çünkü rakiplerinin ulus-devletlerle baş etmeleri olanaksız gibiydi. Westphalia Antlaşması bu gelişmelerin sonucuydu. Ulus-devlet Avrupa'sı imparatorluk Avrupa'sına karşı giderek zemin kazanıyor ve üstünlük sağlıyordu. Fransa İhtilali'nde İngiltere'nin amacı, kendisiyle uzlaşmayan kralı düşürerek muhalifleri yine gündeme sürmekti. Kralla çelişkisi olan herkesi destekledi. Devrim aslında bir anlamda (tamamen değil) İngiltere'nin komplosuydu. Fakat krallık, daha sonra Cumhuriyet ve Napolyon'la ulus-devlete geçiş hesaplarını bozdu. İngiltere Napolyon karşısında kıl payı kurtuldu. Ayrıca Prusya politikası da benzer sonuç vermeyle karşı karşıyaydı.

Napolyon örneğinin bir benzerini Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında görüyoruz. İngiltere Almancı İttihatçılara karşı İngiliz yanlısı muhaliflerini destekleyince, aynen Napolyon örneğini tekrarlarcasına, Mustafa Kemal Paşa aradan sıyrıldı. Hem Alman hem de İngiliz yanlıları kaybetti. İngiltere'nin benzer birçok politik deneyimi vardır. Bu deneyimler dikkatle incelenmeyi gerektirir. Ayrıca Masonlarla birlikte politika yürüttüğünü de unutmamak gerekir.

Ulus-devletin Avrupa çapında zaferi 1861 İtalyan ve 1871 Alman ulusal birliğiyle birlikte bu iki ulus-devletin doğuşuyla kesinleşti. Bu sefer hegemonya savaşı İngiltere ve Almanya arasına kaydı. 1871-1914 yılları arasında geçen kırk üç yıllık süre her iki taraf için ittifak arayışlarıyla geçti. Birinci Dünya Savaşı Almanya'nın hegemonya emellerine

büyük darbe indirdi. İkinci Dünya Savaşı bir nevi intikam savaşıydı. Sonuç Alman ulus-devletinin acı yıkımıydı.

Rusya 1917 Ekim Devrimi'yle Almanya'nın yenilgisiyle doğan hegemonya boşluğunu doldurmak istedi. Bunun için Sovyetler hızla ulus-devlete dönüştürüldü. Fakat tecrübeli İngiltere'nin ABD ile ittifakı, Rusya'nın hegemonya emellerini tıpkı Fransızlar ve Almanlarda olduğu gibi boşa çıkardı. 1989'da Sovyetlerin resmen çözülüşü hegemonya iddiasının bırakılması anlamına geliyordu. Üç yüz yıllık İngiltere hegemonyası, 1945'le birlikte küçük müttefiki olarak kalma karşılığında ABD'ye devredildi. Sovyetler Birliği'nin ABD hegemonyasına karşı ulusal kurtuluş hareketlerini destekleme politikası, 1949-1989 dönemindeki soğuk savaşın bir neticesiydi. ABD ve SSCB arasındaki soğuk savaş dönemi ulus-devletlerin altın çağıydı. Aradaki gerginlik ulus-devletlerin hızla çoğalmalarını sağladı. 1914'e kadar Avrupa'da tamamlanan ulus-devlet süreci, 1970 başlarında da esas olarak dünya çapında tamamlandı. İkinci Dünya Savaşı Avrupa ulus-devletlerinin ilk ciddi kriziydi. AB bu krizin ürünü olarak doğdu.

Aydınlatılması gereken diğer bir konu, kapitalist modernitenin neden model olarak ulus-devleti geliştirdiğidir. Anlatımımız bu nedenleri açıklamaktadır. Ek olarak bu modelin imparatorluk tarzı gelişmelere kolay kolay fırsat vermemesi belirtilebilir. İmparatorluk zafer kazansaydı, kapitalist tekellerin şansı tekrar ortaçağlardaki gibi olabilirdi. Bu nedenle canlarını dişlerine takıp dört büyük imparatorluğun emellerine karşı koydular. 1500-1600 yıllarında İspanya, 1600-1870 yıllarında Fransa, 1871-1945 yıllarında Almanya, 1945-1990 yıllarında Rusya'nın imparatorluk emelleri (Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarını da bunlara eklemek gerekir) ancak ulus-devlet politikalarıyla boşa çıkarılmıştı.

Her ne kadar ulus-devletlere ulusal burjuva unvanı yakıştırılıyorsa da, açığa çıkan gerçeklik ulus-devletin esas olarak uluslararası bir dünya-sistemi peşinde koşan kapitalist tekellerin eseri olduğudur. En sıkı ulusçu geçinen Türkiye örneği bile ancak İngiltere'nin onayı ve ABD müttefikliği ile yürütülebildi. Uluslararası kapitalist sistem olmadan ulus-devletin doğuşu ve gelişimi düşünülemez. Buna Sovyet ve Çin ulus-devletleri de dahildir. Kurulması ve ayakta kalması etkenlerinin başında, sermayenin kâr güvencesine en iyi politik karşılık olması gelir. Ne zamanki bu özelliklerini yitirdiler, o zaman önce İngiltere ve

sonra ABD hegemonyası altında yavaş yavaş dönüşerek varlıklarını sürdürmeye çalıştılar. Dünya-sistemin (kapitalist modernite ve hegemonun) politikası olmadan, hiçbir ulus-devlet uzun süre ayakta kalamaz. Aksi durum sistemin mantığına aykırı olurdu. Aykırı olan çok zor yaşar veya yıkılır. Sovyetler ve Çin'in bile ayakta kalabilmek için ABD'yle ne kadar uzlaşmaya ihtiyaç duydukları açığa çıkan diğer bir kanıtlayıcı örnektir.

Bu durumda Saddam Hüseyin'in trajik sonunu daha iyi anlayabiliriz. Saddam sistemi tanımadı veya tanımak istemedi. Ayakta kalmak için tek bir şansı vardı, o da Irak'ı çok kapsamlı bir demokratik sisteme dönüştürmekti. Ulus-devlet tanrısına olan çok güçlü inancı nedeniyle bu şansını kullanmadı. İdam sehpasına çıkarıldığında eski tanrının sözlerinin yazılı olduğu Kuran'ı elinde tutsa da, sistemin yeni tanrısı karşısında eski tanrının imdadına yetişmediği ve kendisini kurtarmaya gücünün yetmediği de hazin bir biçimde ortaya çıkmıştı. Fakat sistemin tanrısı Leviathan da Irak bataklığında iyice debeleniyor. Tüm Ortadoğu coğrafyasında zor durumdadır.

Avrupa kendisine yeni tanrı arayışındadır. Muhtemelen kendisi için daha barışçı, hukuka yer veren bir tanrı inşa edecektir. AB dört yüz yıllık uluslaşma ve ulus-devlet tarihi boyunca yaşadığı korkunç savaşların en sonuncusu olan İkinci Dünya Savaşı başta olmak üzere, tüm savaşçı geçmişine tepki olarak geliştirilmeye çalışılıyor. Ulus-devletin açığa çıkmış muazzam tahrip edici yanlarını evrimci yöntemlerle yeni bir Avrupa vatandaşlığı temelinde ekonomik, sosyal, siyasal ve tarihsel alanda geliştirdiği yeni fikir, inanç ve kurumlarla aşmaya çalışıyor. Bu bir nevi özeleştirisel yaklaşımdır. Dikkatle izlenmesi gereken bir süreç olup, nasıl sonuçlanacağı önceden kestirilemez. ABD ise Irak'ta bir nevi ulus-devlet uygarlığının 16. Louis'si olan Saddam ve rejimini yıkarak, işine gelmeyen ulus-devlete tavrını radikalce ortaya koydu. Daha çok ulus-devleti federatif tarzda (ABD'nin kendi yapısı) yeniden inşa yöntemini deneyebilir.

ABD'nin hegemonya ile imparatorluk arasında sıkışması zorlu bir süreçten geçtiğinin kanıtıdır. Ulus-devletleri zayıf bir hegemonyayla idare etmek zordur. Örneğin Türkiye ile ilişkiler. İmparatorluk halinde tecrit olabilir. Roma'nın çöküşü akıllardadır. Fakat imparatorluğa cesaret edebilecek ondan başka bir gücün bulunmaması şansı sayılır. Her şey bir çıkmazla karşı karşıya kalındığını gösteriyor. Klasik ulus-

devlet hegemonya ile ancak 21. yüzyıl başlarına kadar zorbela var olabildi. AB ilk ve oluşum halinde bir adımdır. Geleceği net değildir. BM sistemi sanki aynasıymış gibi ulus-devletin çıkmazını gösteriyor. Sorun çözme yeri değil, âdeta ağırlaştırma organıdır. Diğer bölgesel ve kıtasal birliklerin de ulus-devlet engelini aşmaları beklenmediğinden çözüm olanakları yok gibidir. Ulus-devlet hem içte hem de dışta toplumsal sorunların çözüm modeli olmaktan çoktan çıkmıştır. Kaldı ki, kuruluşlarında işgallere karşı ve ilk sermaye birikimleri için uygun bir model olsalar da, içte bastırdıkları tüm tarihsel, toplumsal, kültürel, etnik, çevresel, feminist ve siyasal boyutlu sorunların günümüzde yeniden baş göstermesi çözüm gücü olmadıklarını kanıtlamakta, uluslararası anlaşmazlıklar karşısında tıkayıcı bir model oldukları yüzlerce örnek olayla açığa çıkmış bulunmaktadır.

İsrail-Filistin sorunu bu açıdan derslerle doludur. İkisi de çok katı ulus-devlet modeline bağlıdır. Bir Kudüs sorununu çözmek için ya kenti paramparça etmeleri ya da birbirlerini sonuna kadar yok etmeleri gerekir. Sistemin çıkmazını bundan daha iyi açıklayan bir örnek bulmak zordur. Kaldı ki Irak, Afganistan ve Lübnan'ın durumu ortadadır. Sırada muhtemelen İran ve başkaları vardır. Ne adil ve insani ne de siyasi ve demokratik olduğundan, modelin şansının da olamayacağı her geçen gün daha çok açığa çıkmaktadır.

Ulus-devlet 1970'lerde zirve yaptıktan sonra ve özellikle SSCB'nin dağılmasıyla derin bir krize girmiştir. Krizi, sistemin sorunlarına yanıt verememesi ve gittikçe engel teşkil etmesiyle kapitalist tekelin gözünde eski itibarını yitirmiştir. AB modelinde krizi evrimle aşma girişimi fazla umut vermiyor. Bu durum kapitalist modernitenin genel küresel kriziyle bağlantılıdır. Ortadoğu krizli halin kaosa dönüştüğü alandır. Olup bitenler Üçüncü Dünya Savaşı boyutundadır. İkinci bir AB veya BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) bölge gerçekliğine yanıt vermekten uzaktır. Kaos halinin uzun sürmesi beklenebilir. Sistem demokrasi kılıfıyla ulus-devleti yeniden inşa etmeye çalışabilir. Eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik güçlerin buna yanıt olarak demokratik uygarlığı geliştirmeleri en uygun yoldur.

Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Modernite Çözümü adıyla geliştirmeye çalışacağım savunmamda, bölgenin Demokratik Konfederasyon projesini tartışmaya çalışacağım.

j- Ulus-devletin çok köklü bir paradigma olarak epistemolojik yönünü tartışmadan bırakmak ciddi bir eksiklik olacaktır. Şimdiye kadar yapılan nitelendirmeler ulus-devletin herhangi bir devletten çok farklı bir paradigmaya dayandığını göstermektedir. Thomas Kuhn'un epistemolojiyle ilgili çalışmaları paradigmanın önemini ortaya koymaktadır. Paradigmayla ilgili bu konuda açıklamak istediğim husus, ulus-devletin muazzam çarpıtma gücüdür. Ulus-devletin toplumsal ortamında yetişen birinin bilimsel bakış açısı gerçeklere yüzde 90 (Kaba tahmin kanımı gösterir) zıttır. Bunun temel nedeni, vatandaşlığın oluşturulma tarzından tutalım, toplumun tüm katlarında yürütülen ulus-devletçi paradigmanın kendi tarih ve toplum bilincini inşa etmesi ve egemen kılmasıdır. Özellikle oluşturduğu ulus ve devlet tarihi (İkisini iç içe inşa eder) genel tarihi yadsıdığı gibi, diğer ulus ve devletlerin, toplumların tarihini de büyük oranda yadsır veya çarpıtarak kendi tarihine malzeme yapar, sunar.

Bu paradigmadan geçmeyen bir vatandaşın bilim insanı olması, dolayısıyla bilim üretmesi imkânsız olmasa bile oldukça çarpık olup, anlamlı yorumları geliştirme gücüne erişmesi mümkün değildir. Öncelikle fanatiktir; her şeye ulus-devlet çıkarı açısından bakar. Tüm olgular onun milliyetçilik şablonundan geçmeden anlam bulamaz. Sosyal bilimleri anlamasına imkân yoktur. Şoven ulus perspektifi bilim elde etme şansını çok daralttığı gibi, ancak kabul açılarına denk geldiğinde anlayabilir. İstemediği hiçbir olgu, ilişki ve olay onun ezberini bozamaz. Milliyetçiliğin din olarak tahribatı tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçiliğine hizmet etmeyen bir şeyin gerçekliği ona anlamlı gelmez; ilgisi yoktur, ruh hali ve zihni kapalıdır. Ulus-devletin olguları dışında anlam ifade edecek sosyal gerçeklikler bu nedenle ona karşıt görünür. Çünkü sosyal gerçeklik alanında her şey ulus-devletçiliğin gözlüğünden görülmek durumundadır. Bu at gözlüğü de olsa böyledir. Bu gözlükten bakanlar, tarihe ve felsefeye objektif bakamaz. Zihninin katılaşması başlı başına bir engeldir. Bu tarz bakış bilimi kavramaya da elverişli değildir.

Kendi ulus-devlet toplumu dışında toplumları da düşünemez. Bu konuda katılaşma objektif gözlemi ya çarpıtmakta ya da ilgisiz bir bakışa sürüklemektedir. En bağnaz dincilerden daha bağnaz bir paradigmayla ötekine baktığında ya onu görmeyecek ya da ona düşman olarak bakacaktır. Ulus-devlet dünyasının sürekli savaş üretmesi

bu nedenledir. Hitler örneği bu konuda da çarpıcı olabilir. Avrupa ve Dünya ya onun gözünden göründüğü gibi olacak ya da olmayacak, yok olacaktır. Bu paradigmanın nasıl şiddet etkenine dönüştüğünü çok sayıda örnekle kanıtlamak zor değildir.

Din savaşları da açık ki farklı paradigmalarla bağlantılıdır. Milliyetçilik kaynaklı savaşların bu kadar çoğalması ulus-devlet paradigmasıyla, yani ulus-devletin egemen kıldığı temel bakış açısıyla ilgilidir. Bilgiyi doğru algılayamama doğal olarak yanlış bilgilenmeye yol açacak, o da yanlış karar ve uygulamaları beraberinde getirecektir.

Ulus-devletin derin bakış açısına (paradigmasına) sahip hiçbir bilim adamının, başta sosyal bilimler olmak üzere tüm bilimlerde anlamlı yorum gücüne sahip olması beklenemez.

Her şeyi 'ben'leştirmeye çalışan bu zihniyet, 'benim sınırlarım', 'benim toplumum', 'benim ülkem', her şeyde 'ben' diyerek muazzam bir egoizme batmakta, kendini abartarak büyük kılmaktadır. O zaman bu kişilikten hiçbir sağlıklı karar, ilişki ve eylem gücünün çıkmayacağı anlaşılır bir husustur. Kendini devlet ve toplumuyla, onun tarihi ve ufkuyla, çıkar ve tutkularıyla özdeşleştirdiğinden, ne ulusal ne de uluslararası barış ve dayanışma şansı beklenebilir.

Kaba bir taslak halinde tanımlamaya çalıştığımız bu paradigmanın ulus-devlet bakış açısının dışına çıkmadan bilimle buluşamayız, dolayısıyla doğru karar ve ilişki şansını kazanamayız. Tüm göstergeler demokratik bir ortamın bilimsel devrim için en uygun koşulları sunduğunu göstermektedir. M.Ö. 6000-4000 döneminin (Verimli Hilal) bilgisinden tutalım, M.Ö. 600-400 döneminin İyonya ve Atina'sına, 15. yüzyıldan itibaren başlayan Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma Avrupa'sına kadar bilimlerin en hızlı geliştiği dönemlerin toplumların özgürlük düzeyiyle bağlantılı olduğu görülecektir. İnsanlığa kazandırdığı büyük değerlere rağmen Avrupa dünyada hâlâ çok eleştiriliyorsa, ulus-devletin bencil çıkarcılığı yüzündendir. Modernitenin günümüz sorunlarına çözüm üretememesi, esas aldığı ulus-devlet sistemi nedeniyledir. Tıpkı son dört yüzyılın eşi görülmemiş tüm önemli savaşlarının nedeni olması gibi.

Demokratik uygarlık bakışı bilim üretimi açısından muazzam bir şanstır. Özellikle kriz ve kaos ortamında yeni bir bilime olan ihtiyaç ancak demokratik toplum paradigmasının hâkim olmasıyla giderilebilir.

Epistemolojik sorunlar çözülmeden pratik çözümler gelişemeyeceğine göre, ulus-devlet paradigmasını yıkmak ve demokratik modernite paradigmasını kazanmak gerekli olan çözüm gücüne eriştirecektir.

KAPİTALİST MODERNİTENİN ZAMANI

Uygarlık tarihinin ilk, orta ve yeniçağ biçiminde üçe bölünmesi yanlış değildir. İhtilaflar daha çok tanımlamaların içeriğine ilişkindir. Savunmamda esas aldığım anlatım biçimi ve içeriğinin aydınlatıcı olduğu kanısındayım. Kapitalizmi bir uygarlık olarak ele almanın doğru olup olmadığı tartışılmıştır. Benim uygarlık tartışmamın temelinde uygarlığın bir bütün oluşturduğu ve 'ana nehir' gibi bir akış düzenine sahip olduğu gerçeği vardır. Şehir, sınıf ve devlet üçgeni üzerinde hareketlenir. Bu üçgenin aldığı biçimler uygarlığın biçimini de belirler. Sümer ve Mısır uygarlığını ilk klasik biçim, Grek-Romen, İslâm ve Hıristiyanlık dönemini olgunluk dönemi, Avrupa uygarlık dönemini ise çözülüş ve kaos dönemi olarak değerlendirebiliriz.

Yapmak durumunda olduğum bir ayrım da demokratik uygarlık boyutudur. Ana nehir uygarlığında bulunmakla birlikte aynılaştırılamaz. Kaldı ki, uygarlık son derece çelişkili bir bütündür. Temel çelişki devlet tekelli uygarlıkla devletleşmemiş toplumun demokratik uygarlığı arasındadır. Devletli uygarlıkla demokratik uygarlık arasındaki çelişkiyi en iyi Antikçağdaki iki Grek kenti arasında görmekteyiz: Krallıkla yönetilen Sparta ile demokrasiyle yönetilen Athena arasında. Avrupa uygarlığı geliştiğinde de buna benzer yoğun bir çelişki yaşandı. 14. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar devlet ile kent demokrasileri arasında yaşanan yoğun çatışmalar, özünde devlet ile demokratik uygarlıklar arasında geçmiştir.

Marksizm'in en önemli eksikliklerinden biri de bu çatışmaya dar sınıf eksenli bakmasıdır. Sınıfların direkt çatışması analitiktir. Somut çatışma toplumsal gövdeler arasında olur: Devlet toplumuyla demokratik toplumlar arasında. Dar sınıf bakış açısının sonuçları bilinmektedir. Kaldı ki, sınırları hiçbir zaman kesin çizilemeyen ve her gün geçişler yaşayabilen sınıflarda asıl olan yaşadıkları bilinç durumudur, içinde yaşadıkları kültürdür. Kendi uygarlığını tanımayan veya oluşturamayan sınıf zaten yokluk durumundadır. Uygarlıksız sınıf mücadelesi olmaz. Tek uygarlık içinde iki sınıfın mücadelesi tezinin ne denli vahim bir hata olduğu Sovyet deneyiminde açıkça görüldü. Avrupa devlet uygarlığının kalıpları kırılamadığı için, özgün bir Sovyet uygarlığı oluşturulamadı. Kapitalist modernite kalıplarını büyük oranda esas aldığı için sonunda onlar gibi olmaktan kurtulamadı. Tarihte bu durumun

birçok benzeri yaşanmıştır. Başkalarının silahlarıyla (uygarlık yaşam tarzı) savaşırsan başkaları gibi olursun. Bu tür durumların ortaya çıkması, devrimlerin kendi uygarlık biçimlerini belirleyememeleri ile ilgilidir.

Kapitalist uygarlık bu anlamda dar bir kavramdır. Fakat Avrupa uygarlığı gibi içinde çok güçlü demokratik öğeleri bulunduran bir uygarlığı sanki iki sınıfın (işçi-kapitalist) ortak uygarlığıymış gibi yansıtmak da içinde çok yanlış anlamlar barındırır. Tek bir Avrupa uygarlığı yerine, demokratik ve kapitalist Avrupa ayrımı daha öğretici olabilir. Günümüzdeki AB bu iki uygarlık arasında geliştirilmeye çalışılan bir uzlaşmış uygarlıklar Avrupa'sıdır. İncelenmeye değer ilginç bir deneyimdir. Avrupa'nın katı devlet uygarlığını çok güçlü demokratik geleneklerle, mantık ve hukuk gibi yumuşak güçlerle dengeleme zorunluluğu, devletli uygarlığın son dönemine (uygarlığın krizlerle iç içeliğine) ilişkin tanımlamamıza uygun düşmektedir. Dört yüz yıllık yoğun savaşlar krizli yapının diğer bir kanıtıdır. Yoğun sistem tartışmalarına Sovyet sistemi de kanıtlayıcı örnek sayılabilir. AB'nin yapısı ve geleceği tartışmaları modernitenin kararsızlığını ve krizden kurtulamadığını tek başına yansıtmaya yeterlidir.

Bu yargıya varmamızın temel nedeni kapitalist tekelin yapısıyla bağlantılıdır. Marks'ın '**Kapital**'de kanıtladığı gibi kriz sermayeyle, yani tekel açısından yapısal olmasıyla ilişkilidir. Sermaye birikimi ve kâr krizsiz sağlanamaz. Sermaye kârsız duramayacağına göre krizsiz de olamaz. Devrimlerin, demokratikleşmenin ve insan haklarının sürekli gündemde yer alması sadece kendi iç sorunlarından ötürü değil, krize yanıt arama ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Nedeni dünyanın yönetilemez durumudur. Küresel sermaye her döneminde dünyayı sadece yönetmedi, dünyayla savaştı. Doğasındaki krizden dolayı savaşımlar dünya çapında yaygınlaştı. Uygarlığın doğuşuyla birlikte ilk profesyonel ordu ve savaşlar hep var olageldi. Devlet uygarlığı özü gereği topluma egemen olmadan gelişemez. Egemenlik ise iktidar demektir. İktidar hâkimiyetsiz, o da zor olmadan gerçekleşemez. Hegel'in tarihi 'kanlı mezbaha'ya benzetmesi bu nedenledir.

Önceki her iki uygarlığın kapitalizmden farkları sınıf, kent ve devlet yapısının niceliğiyle ilintilidir. Kentler küçük, sınıflar sınırlı, devletler az ve küçüktü. Dolayısıyla savaşlar azdı ve kısa süreli olup biterlerdi. Yine de şiddet uygarlığın yapısal karakterinde vardır. Fakat kapita-

lizmde kent, sınıf ve devlet tüm toplumu olduğu gibi çevreyi de, yerin altını ve üstünü de yutar. Kaotik durumlar hem toplumu hem de çevreyi sarar. I. Wallerstein, kapitalizmin 1970'ler sonrasında yapısal krize girdiği ve bu krizin 25-50 yıl sürebileceği yargısında bulunur. Sonucu ise bilim + örgüt + eylemin niteliğinin belirleyeceğini söylerken, kısmen olgu ve ilişkileri dile getirmektedir. Belli ki halen Marksist devrevi bunalım anlayışından kurtulamamıştır. Bunalımı kapitalizmin tüm zamanı açısından varsaymak bana daha doğru gelmektedir.

Bu bölümde kısaca kapitalizmin zamanını bölümleyerek hem yapısını, krizsel halini, hem de değişim sorunlarını taslak düzeyinde tartışmaya çalışacağım.

A- Tekelci Ticaret Kapitalizmi

Sermayenin en eski alanı ticarettir. Tarihte M.Ö. 4000-3000 döneminde Uruk sitesi etrafında gelişen bir ticaret çağından bahsetmek mümkündür. Asurluların Anadolu'dan Hindistan'a kadar ticaret kolonileri kurduklarını bilmekteyiz. Fenikeliler ilk ticaret kolonilerini Akdeniz'in her tarafında kurma yeteneğini gösteren ilk kavimdir. Pers İmparatorluğu'ndaki genişleme ve güvenlik ticaret açısından en geniş küresellik anlamını taşır. Greko-Romen uygarlığında ticaretin etkinliği güçlü bir biçimde sürmüştür. Ticaret olmadan büyük kentlerin ayakta durmaları zordur. Büyük kent büyük ticaret demektir. Ortaçağda küresel güç olan İslâm uygarlığı, Batı ticaretine giden yolda son büyük merhaledir. Ticaret için gerekli tüm gelenekler oluşmuş gibidir. Para, kredi, banka, senet, pazar, taşıma gibi unsurlar İslâm uygarlığında eski ve yeni argümanlar olarak en çok ağırlık teşkil eden sektörler olmuştur. İtalyan ticaret kentleri esas olarak Doğu Akdeniz'in, İslâm ve Bizans ticaretinin geleneklerini devralmışlardır.

13. yüzyılda ticaret üstünlüğü İtalya üzerinden Avrupa kıtasına geçer. İtalyan ticaret kentleri 13. ve 16. yüzyıllar arasında üstünlüklerini sürdürürler. 16. yüzyıldan itibaren üstünlük Hollanda ve İngiltere şehir tekellerine geçer. Ticari kapitalizmin zaferi büyük oranda bu yüzyıldan itibaren bu iki ülkenin başkentleri Londra ve Amsterdam üzerinden sağlanmıştır. Atlantik ve Ümit Burnu üzerinden Amerika ve Güneydoğu Asya'nın keşfi ve ticaret yollarına katılması en büyük ticari devrimlerden biridir. Bu yollarla birlikte Ortadoğu'nun geleneksel Doğu-Batı, Kuzey-Güney ticaret yollarına hâkimiyeti 16. yüzyıldan

itibaren büyük darbe yemiş ve eski önemini yitirmiştir. Ortadoğu uygarlığının 16. yüzyıldan itibaren sürekli gerileme sürecine girmesi bu yeni ticaret yollarının açılmasıyla yakından bağlantılıdır. Ortadoğu uygarlığı endüstri devrimiyle en stratejik darbeyi yemiş, günümüze kadar bir daha kendini toparlama şansını yakalayamamış ve gücünü bulamamıştır.

Avrupa'nın ilk büyük sermaye birikimi 15. ve 18. yüzyıllarda başat rol oynamaktadır. 10. yüzyıldan itibaren yükselişe geçen kent zanaatçılığı ve tarım üzerinde ilk hegemonyasını kurar. İlk ciddi sanayi hareketi olan manifaktürün tekelleşmesi ve yaygınlaşması, hacimce büyümesi ticari tekel hegemonyacılığıyla yakın bağ içinde olmuştur. Hollanda ve İngiltere'nin dönemin en büyük ticaret şirketleri olan Doğu ve Batı Hint Kumpanyaları öncü konumlarını uzun süre devam ettirmişlerdir. Sermayenin etkin araçları olan banka, senet, kredi, kâğıt para, muhasebe, fuarcılık bu dönemde güçlü kurumlara dönüşmüşlerdir.

Bu dönemde bir kez daha görüyoruz ki, özel ticaret tekelleriyle devlet tekelleri arasında sıkı bir birlik mevcuttur. Esasen tekel olarak devlet olmadan kendi başına ticaret tekellerinden bahsetmek mümkün değildir. İlk ticari çağdan Avrupa ticari çağına kadar devlet tekelciliği hep öncü olmuştur. Devlete rağmen liberalizm kocaman bir safsatadır. Liberalizmin esas anlamı devleti tamamıyla ekonomik tekelciliğin hizmetine sokmak, siyasi devleti ekonomik devlet yapmaktır. Devletsiz liberalizm sahipsiz bahçe gibidir. Devlet üzerinde bu dönemde ticaretin ağırlığı, daha doğrusu ticaret tekelciliğiyle ilişkileri başat konumdadır.

15. ve 18. yüzyıllar arasındaki döneme bu etken nedeniyle merkantilist dönem de denilir. Özünde devletin ticaret üzerinden kendini toparlaması, bütçesine fazla verdirmesidir. Ticari milliyetçilik de denilebilir. Aldığından fazla satmak üstün devlet haline gelmenin en etkili yoludur. Ulusal devletin, monarşinin yükselişe geçtiği dönem olarak da bilinir. Sosyal planda aristokrasinin ticarete yönelmesiyle tüccarın aristokratlaşmasının iç içe geçtiği, yeni modern sınıf olarak burjuvazinin ilk gelenek kazandığı çağ da bu dönemdir. Burjuva ideolojisinden tutalım yaşam tarzına, moda anlayışına ve kent mimarisine kadar her alanda köklü reformlar yaşanmaktadır.

Reformasyon ve Aydınlanma bu çağda olmuştur. Fakat Reformasyon ve Aydınlanma dönemini birer burjuva hareket olarak düşünmek büyük yanılgı olur. Reformasyon özünde dinin ulusallaştırılması, ulusal şubelerinin açılmasıdır. Burjuvaziyle nedensel bir ilişkisi yoktur. Zamanını doldurmuş dogmalara boğulan dinsel düşünceyi dönemin yeni koşulları altında yenilemeyi hedefler. Dinin zamana uyarlanması hareketidir. O da düşünce devriminin bir parçasıdır. Aydınlanma daha kapsamlı düşünce devrimidir. Eski paradigmaların büyük oranda aşılması ve yeni paradigmanın döneme damgasını vurmasıdır. Düşünce tarzlarının her bakımdan yenilenmesidir. İki önemli alanda yaşanan gelişmeler bilim ve felsefe devrimiyle de bağlantılıdır. Ticari çağa denk gelmesi tesadüfîdir, fakat burjuvazinin sınıf karakteri nedeniyle sahip çıkıp kendine mal ettiği görülür. Her iki alanı kendisine entelektüel sermaye yapar. Bu hareketinin büyük önemi vardır. Karşılığında meşru bir sınıf unvanını kazanır. Tekelciliğin en az mutlakıyet ve aristokrasi kadar asalak niteliğinin göz ardı edilmesinde Aydınlanma düşünürlerinin önemli rolü olmuştur. Burjuvazi yeni bir sınıfsal oluşum olduğu için doğuracağı sonuçlar pek düşünülmemiş, tüm olumsuzluklar eski sınıflara mal edilmiştir. Orta sınıf niteliğinin çağa damgasını vurmasında burjuvazi başat rol oynamıştır.

Burjuvazinin ideoloji olarak milliyetçiliği desteklemesi ulusal pazar üzerinde tekel kurma amacıyladır. Rakiplerini tasfiye etmesinde milliyetçilik etkili rol oynamıştır. Diğer uluslar ve milliyetlerden ticari sermaye sahiplerini dışlamak her tür ırkçılığın, ulusal, etnik ve dinsel düşmanlıkların temeli olmuş, karşılıklı milliyetçiliğin gelişimini körüklemiştir. Bu nedenle Yahudiliğe karşı dünya genelinde nefret duyguları yükselmiştir. Yahudiler kötülüğün temsilcileridir ve ulusal emellerin önünde artık en ciddi engel konumundadır. Yahudiler de buna karşı bir nevi uluslararası savunma yapma, dostlarını geliştirme ve düşmanlarını tasfiye etme amacıyla Masonluk teşkilatını geliştirmişlerdir. Kökeni ortaçağa dayansa da, Masonluğun asıl rolü bu dönemde önem kazanmıştır. Birçok ihtilalci hareket içinde Masonluğun önemli payı olmuş, Yahudi milliyetçiliği olan Siyonizm'in önünü açmıştır.

Ticaret ve kolonyalizm ilişkisinin kapitalizmin doğuş çağıyla bağlantısını ve daha sonraki gelişmesini göz önüne aldığımızda, kolonyalizmin merkantilizm döneminde sıçrama yapması beklenebilirdi. Bu

dönemin kolonyalizmi karşımıza sömürgecilik olarak çıkar. Tarihin hiç koloni tanımamış iki kıtası, Amerika ve Avustralya ve binlerce ada bu dönemde sömürgecilikle tanışmışlardır. Dünyanın tüm kıtaları, başta Afrika ve Asya, birer sömürgeler kıtasına dönüştürülmeleri için âdeta yeniden keşfedilmişlerdir. Bu amaçla oryantalizm ve antropoloji gibi çalışmalar başlatmışlardır. Bu, bilimle yeni toplum arasındaki ilişkiler açısından iyi bir örnek sayılabilir. Üstün ırk teorileri de bu dönemde gelişme imkânı bulmuştur. Darwinizm topluma da uygulanmak istenmiştir. Bunların coğrafya ve tarih çalışmalarını yeni paradigma ile kazanmaları aynı amaçlar doğrultusundadır. Dünyanın kapitalizme açılmasının keşif çalışmaları gibidir.

Kolonicilik veya daha sistematik sonuçları olan sömürgecilik, esas olarak ticaret tekellerinin yayılma politikalarıdır. Talanın daha modern biçimleri oluyorlar. Avrupa ticari kapitalizmi büyük oranda sömürge talanları temelinde oluşmuştur. Amerika'nın gümüş ve altınları talan edilirken, görülmemiş fiyatlar biçilen ucuz dokumalar bu talanların önemli araçları olmuştur. Ticaret sadece dengesiz fiyat oluşumlarını değil, fiyatın bizzat tek taraflı belirlendiği dönemleri çok yaşamıştır. Kolonicilik ticaret tekellerinin fiyat empoze etmelerinde ve dolayısıyla fahiş kazanç sağlamalarında başat rol oynamıştır. Zaten tüccar kazancının temelinde pazarlar arasındaki fiyat farklarının ya kullanılması ya da çeşitli yöntemlerle (mal stoku, mal kıtlığı) bizzat oluşturulması yatmaktadır.

Fernand Braudel, kapitalizmin oluşumunda büyük ticaretin spekülatif hareketlerinin belirleyici rol oynadığını söyler. Pazardaki sıradan değişimin rolünün olmadığını, bunların normal ekonomik faaliyetler olduğunu belirtir. Ekonomiyi değişimin gelişmesiyle başlatır. Kullanım amaçlı mal üretimini ekonomi saymaz. Değişim sürecinin eşiğine varıldığında ekonomi başlamış demektir. Kâr bu sahada söz konusu değildir. Tarafların değişim kazancından bahsedilebilir. Burası spekülasyon konusu değildir. Asıl spekülasyon büyük ticaret alanındadır. Kapitalizmin evi olarak tanımlanmaktadır. Fiyat farkları bizzat fiyatlarla oynanarak sağlanmaktadır. Dolayısıyla Braudel bunu ekonomi saymamakta, ona dıştan dayatılan bir 'şey' olarak görmekte ve sanki deşifre etmek istememektedir. Burasından sonrasını pek tanımlamaması büyük bir eksiklik olarak soru işareti bırakmaktadır.

F. Braudel, devlet ve iktidar ayrımının farkındadır. Marks kadar olmasa, yani devlet ve iktidarın işlevini önemsiz gibi göstermese de, ne kadar etkili olduğunu belirlememektedir. Marksizm'de devlet yoğunlaşmış ekonomi olarak tanımlanırken, gerçeğe daha çok yaklaşıldığı söylenebilir. Fakat bu çok soyut bir genellemedir. İktidar ve devlet, esas olarak 'ekonomi olmayan ekonomi'dir; yani ekonomiyi ürettiği artık-ürün ve değerleri sızdırma alanı olarak görmekte ve bu alanda tekel kurmaktadır. Bu anlamda ekonominin hemen üstündeki alandadır. Ekonomiyle çok ilgilidir. Bütün mekanizmaları artık-ürün ve değerlerin çeşitli yöntemlerle ele geçirilmesi içindir. Tarım, ticaret ve sanayi, tekel kurduğu alanların başında gelir. Yöntemlerin başında vergi gelmektedir. Mesela dolaylı vergiler devletin doğrudan tüccar tekeli olarak hareket etme ilişkisidir. Devlet burada tam bir tüccardır, yoğunlaşmış ifadesi değil doğrudan tüccardır. Bu vergiler bilindiği üzere gelirinin yarısını aşan kısmıdır.

Devlet ayrıca çiftlikleri, tarım pazarlarını, tarım fiyatlarını belirleme konumu dolayısıyla da tam bir ekonomik tekeldir. Avrupa ekonomi literatüründe ekonomi ile devlet ve iktidar ilişkisi sürekli muğlâk bırakılır. Hem sosyalistler hem de liberaller on binlerce cilt kitap çıkarmalarına rağmen, bu alanı halen aydınlatmış olmaktan uzaktırlar. Marks'ın bu alana el atmaması veya ömrünün buna vefa etmemesi büyük bir eksikliktir. Büyük kargaşada bu eksikliğin payı büyüktür.

15. ve 18. yüzyıllar arasındaki ticari çağın zafere erişiminde, nereden bakarsak bakalım, ekonomi dışı mekanizmaların temel rol oynadığını itiraf etmek gerekir. O zaman ekonomi değilse nedir? Genelde iktidardan, özelde onun hukuki ifadesi olarak devletten başka bir gücün bu sahayı dilediği gibi kullanması imkânsız olmasa da zordur. Belki çeşitli tekelci güç kliklerinden bahsetmek mümkündür. Fakat sonuçta bu güçler de ya iktidar ya da onun somut ifadesi olarak devletle ilişkili olmak durumundadır. Bazen parasal alan da denilebilir. Para basit bir değişim aracı olmaktan çıktığında, gerçekten en az kılıç kadar güç rolü oynayabilir. Napolyon ordu konusunda boşuna 'para, para, para' dememiştir. Ama bu hangi paradır? Bu, değişim aracı olan para değildir; ekonomi olmayan paradır, büyük ticari paradır, spekülasyon aracı olan paradır. Para bu alanlarda tam bir komutandır, yönetendir. Burjuvazi bu noktayı çok iyi kavradığından paraya büyük rol biçmiştir. Paranın toplumun sürekli komuta gücü olması için toplum

âdeta kasap bıçağıyla paramparça edilmiştir. Toplum, hatta devlet o hale getirilmiştir ki, para olmadan yaşamını sürdüremez.

Paranın bu noktaya gelmesi belki de burjuvazinin gerçek devrimidir. Paraya muhtaç toplum ve devlet burjuvazinin emrine girmiş demektir. Para ihtilali de diyebileceğimiz bu konuma tarihte ilk defa kapsamlı olarak bu dönemin Avrupa'sında erişilmiştir. Örneğin bir işçiyi eskisi gibi köle ve serf olarak bağlamaya gerek yoktur. Yevmiyesini almadığında zaten aç kalacak, açlık onu paraya mahkûm edecektir. İşçi paraya teslim olmaktan başka çaresi olmayan bir konuma sokulmuştur. Dolayısıyla işçinin elde edilmesi ve yönetimi için, klasik köleci ve feodal sahip olarak hareket etmeye gerek yoktur. Bu hem masraflıdır hem de daha çok sorumluluk ister. Kapitalist ise, sadece paranın gücünü göstererek, işçiyi dilediği gibi elde eder ve kullanır.

Emtia konusunda da benzer hususlar belirtilebilir. Mal olarak emtia, para olmadan hareket edemez konuma getirilmiştir. Emtianın her tür hareketi para ile bağlantılıdır. Üretilmesi, taşınması ve tüketilmesi parasız mümkün değildir. Bu da kapitalizmin büyük bir devrimidir: Ekonomiyi paranın mutlak komutasına vermek. Ekonomi artık paranın elinde bir oyuncak gibidir. Hiçbir çağda ekonomi bu denli paraya bağlanmamıştır. Burada para tam bir devlet gibidir. Gibi de değil, devlet! Hatta devlet de paraya bu tür bir bağımlılık içindedir. Parasız devlet, parasız işçi mal durumuna sokulmuştur. Paradoksal gözükse de, devletin devleti aslında paradır. Devletin bu konuma getirilmesi Hollanda ve İngiltere'nin 16. yüzyıldaki icadıdır. Güçlü devlet yaratılmıştır. Ama paraya bağlanan devlettir bu. Tarihçiler Fransa'nın bu başarıyı göstermediği için İngiltere ve Hollanda karşısında hegemonya savaşını kaybettiğini söylerler. Finans çağında para konusunu biraz daha tartışmak aydınlatıcı olacaktır.

15.-18. yüzyıllar arasındaki uygarlıksal gelişmede ticaret burjuvazisinin en önemli aktör olarak ortaya çıkmasının tüm toplum üzerindeki etkisi kapsamlı tartışılabilir. Ticari toplumun özellikleri bilinmektedir. Aşırı paracıl, faizci, tefeci, banker olarak insanlığın belleğindeki yeri son derece olumsuzdur. Ahlâka en büyük darbeyi vuran bu unsurların eleştirisi başta edebiyat olmak üzere sanatın bu yüzyıllarda en çok işlediği konuların başında gelmektedir. Topluma bir virüs girmiş gibidir, bu virüs toplumu kemirir durur. Toplumun genel yozlaşma düzeyinden sorumlu tutulan para eski sıcak, insancıl ilişkileri kendi soğuk

yüzünde dondurur. Parası olmayan kimse yaşam savaşını kaybetmiş gibidir. Ayrıca büyüklük taslamak için eskisi gibi altın tahtlara, gümüş tabaklara, yaldızlı saraylara, ihtişama, kaba güç gösterilerine, alacalı kıyafetlere, lüks sofralara gerek yoktur. Parayı saklayacak bir yerin olsun yeter; artık en büyük sensin! İnsanlığın bu duruma gelmesi bir yükseliş olamaz. Adı yeniçağ da olsa, herhangi bir yenilik arz etmemektedir. Olsa olsa ancak uygarlık krizinin başlangıcı olabilir. Topluma saygısını yitirmemiş biri açısından, bundan daha kritik ve alçaltıcı durum düşünülemez.

Ticari sermayenin bu dönemlerde diğer alanlarda pek istekli olmadığı görülmektedir. Arz ettikleri kâr oranı onu tatmin etmemektedir. Hiçbir alan büyük ticaret kârıyla boy ölçüşememektedir. Tarım ve manifaktür ancak büyük ticaret kârına yakın kâr sunduklarında el atılan sektörler olmaktadır. Dolayısıyla sınırlı bir gelişim imkânı bulmuşlardır.

Siyasi tarih açısından bu dönem büyük çalkantılarla geçmiştir. Büyük Roma İmparatorluğu'nun devamı olmak için aralarında büyük çekişme olan İspanya, Fransa ve Avusturya, eski tip imparatorluk eğilimleri taşımaları nedeniyle kaybetmekten kurtulamayacaklardır. Bunda para-devlet ilişkisi önemli rol oynamıştır. Hollanda ve İngiltere'yi peş peşe hegemonyaya götüren, büyük ticaret parasının komuta gücüdür. Bunlar devletlerini tüccar kredileriyle güçlendirirken, devleti bizzat tüccar gibi de hareket ettirmişlerdir. Kâra geçen bir devlet ve siyaset söz konusudur. Özellikle yeni ordu ve donanmalar oluştururken paranın komuta gücünü kanıtlamışlardır. Ekonomilerindeki kapitalizmin zaferi ucuz üretim olmuştur. Ucuz üretim ticaret üstünlüğü demektir. Bu da rakiplerinin (dize getirmek istedikleri devletlerin) uluslararası alanda da kaybetmeleri demektir. Kaldı ki, bu devletler askeri alanda da çoğunlukla kaybetmişlerdir. Hollanda ve İngiltere'nin komplo tarzı devrim müdahaleleri, siyasi olarak da üstünlüklerini kanıtlamıştır.

Tüm bu alanlarda rakiplerinden üstün olmaları açık ki hegemonik üstünlük olacaktır. Bu üstünlüklerini daha önceki İspanyol ve Portekiz sömürgelerini ele geçirerek kanıtlamışlar, Asya ve Afrika'da benzer el değiştirme ve ticari üstünlükleri peş peşe gelmiştir. Kıta Avrupa'sında yürüttükleri ittifaklarla Fransızları etkisiz kılmışlar, Avusturya'nın Alman İmparatorluğu emelini boşa çıkarmışlar, Rus Çarlığı'nı diledikleri

gibi kullanmasını bilmişlerdir. Dönemin güçlü imparatorluklarından Osmanlı İmparatorluğu'nu yarı-sömürgeleşme sürecine sokmuşlardır. Kapitalist üretim ve devlet biçimi karşısında Osmanlıların da diğer hanedan imparatorlukları gibi çağı geçmiş bulunmaktaydı. Çin ve Hint İmparatorluklarını bekleyen akıbet sömürge ve yarı-sömürgeleşme idi. Eski uygarlıkların hızla tasfiye edilmesi süreci tarihin gündemindeydi. Yeni olan, ne olduğu fazla bilinmeden ilerlemeye dair olan her şeydi. Her yeni dinde olduğu gibi imanla bağlı olunuyordu. Dini ticaret, tanrısı paraydı.

B- Sanayi Devrimi ve Endüstriyalizm Çağı

Endüstri süreci çoğunlukla sanayi devrimiyle eş tutulur. Hâlbuki tarih boyunca endüstri hep var olmuştur. Hatta ilk taş yontma işlemi de bir endüstri veya sanayidir. Tarımın keşfi kendi alanında bir sanayi devrimidir. Zanaatçılık bir sanayidir. Üretimle ilgili her yeni araç, bilgi ve yöntem sanayide bir gelişmedir. İnsan türü beslenme, giyinme ve barınma için araçla üretimini gerçekleştiren tek varlıktır. Sanayi yani araçla üretim insana mahsustur.

18. yüzyılın sonunda Avrupa'nın hegemonik ülkesi İngiltere'de gerçekleşen, daha doğrusu önderlik edilen olgu uzun süredir devam eden yeniliklerin önemli bir halkasıdır. Buharla elde edilen enerjinin makine çarkını döndürmesi simgesel bir ifadedir. Buharın ve makinelerin gücü çoktandır biliniyor ve kullanılıyordu. Hollanda ve İngiltere'de daha önce tarım ve manifaktür alanında öncülük ele geçirilmişti. En ucuz ve kitlesel üretim gerçekleştiriliyordu. Bunlar da sanayi devrimi sayılırdı. Başlangıçta Fransa ve İtalya'nın da endüstride geri yanları yoktu. Ucuz ve kitlesel üretim avantaj sağlıyordu. Hegemonyacılığın temelinde bu olgu yatmaktadır. 19. yüzyılla hamle yapan sanayinin önemi, kâr yani sermayenin kazancı açısından ilk sıraya oturmasıdır. Devrim denilen olay ticari ve tarımsal kazanca veya kâra göre sanayi üretiminden doğan kârın hızla katlanarak büyümesidir. Tarihte ilk defa sanayi üretimi öncülüğü ele alıyordu. Sanayi devriminin özünde bu olgu yatmaktadır. Daha önceleri tarım ve dokuma sanayi geleneksel üretim alanlarıydı. Ticaret her iki sahadaki üretim-artıkları üzerinde meta alışverişi biçimindeydi. Ekonomi denilen faaliyetlerin özü de buydu.

Eğer sadece üretim açısından bakarsak, sanayi devriminden fazla bir şey öğrenemeyiz. Gerek çeşitlilik gerekse bolluk açısından her zaman üretim olgusuyla karşılaşılmıştır. Hatta denilebilir ki, süre ve önem bakımından hiçbir devrim toplumların tarımsal devrimle yaşadığı devrime hâlâ ulaşmış sayılamaz. Dolayısıyla sanayi devriminin önemi başka yerde yatmaktadır. Tek bir yerde değil birkaç yerde yatmaktadır.

1- Tarihte ilk defa kentteki üretim kırdaki üretiminin önüne geçmiştir. Zanaatkâr binlerce yıl kent kökenli bir üretici olarak daima kırın yardımcı üreticisiydi. Kıra bağımlıydı. O olmasa da kır kendini sürdürebilirdi. 19. yüzyılın sanayi devrimi binlerce yıl aradan sonra bu süreci tersine çevirdi. 15.-19. yüzyılları denge yüzyılları sayarsak, 19. yüzyıl dengeyi tamamen kentten yana çevirdi. Bu gelişme çok önemli sonuçlar doğuracak bir yeniliktir.

2- Daha önemli bir yenilik toplumsal alandadır. Şehir toplumu kır toplumunun önüne geçmektedir. Daha önceleri şehirler kırsal toplumun basit bir eki iken, sanayi devrimi şehir toplumunun gücünü olağanüstü arttırmıştır. Kırsal toplum artık tüm alt ve üstyapılarıyla şehir toplumunun tahakkümü altına giriyordu. Bir nevi şehrin köy üzerinde sömürgeci diyalektiği kuruluyordu. Köy toplumunun şehir toplumunca sömürgeleştirilmesine başlanmıştı. İdeolojik alandan üretim araçlarına, ahlâkından sanatına kadar şehrin köy üzerinde bariz sömürgeci hâkimiyeti kuruluyordu. Zihniyet devrimi olanca hızıyla şehrin üstünlüğüne yol açıyordu.

3- Sınıfsal açıdan da tarihsel dönüşümler söz konusuydu. Burjuvazi sanayi devrimiyle birlikte üstünlüğünü diğer tüm sınıf ve tabakalara karşı ilan edebilecek duruma gelmişti. İşçi sınıfını da yedeğine alan burjuvazi, feodal dönemle birlikte zanaatçılıktan kalma kesimlere karşı kendini en ilerici, doğruların tek sahibi, modern yaşamayı bilen, paradigma sahibi, mitolojisi, dini, felsefesi ve bilimiyle toplumun, ulusun ve tarihin kendisi demekti. Diğerleri geçmişte kalmış, kalması gereken müzelik değerler konumundaydı.

4- İlk defa sanayi devrimiyle birlikte bilimin üretime planlı katılımından bahsedebiliriz. Daha önceleri bilim ve üretim teknikleri birbirinden ayrıydı, her biri kendi kanalında gelişiyordu. Sanayi devrimiyle birlikte ilk defa ikisi el ele veriyorlardı. Bilim amaç olmaktan çıkıp araç

konumuna indirgenmişti. Bilimin araçsallaşması toplumun ciddi düşüşünü de beraberinde getirecekti.

5- Sanayi kârı diğer bütün alanlardan sağlanan kâr oranını katladı. Toplumun yeni aktörleri sanayicilerdi. Sanayi her sahada stratejik üstünlük anlamına geliyordu. Bu silahı en etkili şekilde elinde tutanın sırtı yere getirilemezdi. Ticaret bile üstünlüğünü yitirmiş, tarımcılar parya durumuna düşmüştü.

6- Sanayi devriminin siyasi sonuçları daha da önemliydi. Bu devrim bir yandan ulus-devlete yol açarken, diğer yandan dışa doğru emperyalizm sürecini başlatacaktı. Sömürgeciliğe göre dünya üzerine daha sistemli bir yürüyüş söz konusuydu. Kilit sanayici ülke veya ülkeler artık dünyaya ikinci büyük küresel hamleyi dayatacak konumdaydı. Birinci hamle olan sömürgecilik, zorluklarla karşılaşmanın yanı sıra, pek verimli bir hâkimiyet yöntemi olmamıştı. Sömürgecilik sermaye ihracıyla birlikte yerli işbirlikçilerle takviye ediliyordu. Kapitalizmin emperyalizmi sanayi devrimi temelinde olanaklıydı.

Görüldüğü üzere sanayi devriminin sonuçları kapsamlıydı. Devrimin sosyal ve siyasal sonuçları en az ekonomik sonuçları kadar etkili oldu. Avrupa uygarlığının zaferini kesinleştiren 19. yüzyılın sanayi hamleleri oldu.

Endüstri devrimini değerlendirmede bazı anlayışları eleştirmek önemlidir. İlki, endüstri devriminin kapitalizmle bir tutulmasıdır. Sanki kapitalizmin direkt sonucuymuş gibi algılanmaktadır. Bu anlayışın kırılması gerekir. Tıpkı Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma gibi endüstriyel devrimin de kendine has tarihsel ve toplumsal bir süreci vardır. Uzun bir tarihsel-toplumsal birikimin sonucudur.

Genelde devlet tekeli, özel olarak kapitalist tekeller artık-ürün ve değerler üzerinde sürekli yoğunlaşan kurumlardır. Nerede bir artık birikim varsa leş kargaları gibi hemen kokusunu alıp o yere sızarlar. Bu konuda burunları çok hassastır ve iyi koku alır. Enerji ve makinenin kendi kendine çalışması ve üretime uygulanmasının muazzam bir kâr kaynağına yol açtığının görülmemesi düşünülemezdi. Sermayenin sanayi konusunda becerdiği şey bu iki olguyu en verimli kâr alanına bağlamaktı.

Enerji ilk defa kol gücüne bağlı olmaktan kurtuluyordu. Makineler kolun işini önemli oranda üstlenebilecek motor donanımına kavuştu. Enerji kaynakları buhara ilaveten kömür, petrol, elektrik ve suyun

yeni güç kaynağı haline dönüştürülmesiyle gerçek bir devrimi yaşadı. Kendi kendine çalışan makine düzeniyle enerjinin yeni türlerinin birleştirilmesi üretimdeki patlamanın temeliydi. Günümüze kadar bu tür enerji ve makine düzenekleri milyonlara varan türleriyle doğayı ve toplumu halen nereye varılacağı kestirilemeyen bir hızla çoğu olumsuz olmak üzere çözmekte, parçalamakta ve dağıtmaktadır. Bunu tarihinin en büyük fırsatı olarak değerlendiren sermaye, toplum ve doğa üzerinde görülmemiş boyutlarda iktidar biçimleri kurgulamakta ve uygulamaktadır. Toplum ve doğa sermayenin görülmemiş saldırılarıyla karşı karşıyadır. Toplumu ve doğayı savunmak sınıfsal, hatta sosyal mücadelenin ötesinde varoluşsal bir soruna dönüşmüş bulunmaktadır. Birkaç örnek olayla bu tezlerimize somutluk kazandırabiliriz.

a- Kentin kanserleşmesi, kırın çöküşü yaşanmaktadır. Toplum ve doğa ikililiği hem kendi içinde hem de kendi aralarında bir yaşam biçimi olmaktan çıkarılmaktadır. Hasta toplum ve ekolojik sürdürülemezlik denilen olayla karşılaşmaktayız. Toplum, içinde yaşanılan bir varoluş biçimi olmaktan ziyade, tahakküm ve sömürü sisteminin makine düzeneğinin bir parçasına, uzantısına dönüştürülmektedir. Uygarlık tarihinin hiçbir döneminde görülmeyen tarzda toplumla birey ve doğa karşı karşıya bırakıldığı gibi, bireycilik ve ekolojik dengesi bozulmuş doğa, karşı saldırı etkenleri olarak, toplumdan ve çevreden intikam alır duruma sokulmuşlardır. Bireysel kanserin toplumsal kökenli olduğu tıbbın her gün yüzlerce örnekle kanıtladığı bir olaydır. Yalnızca toplumsal bir alışkanlığa (modernitenin körüklediği bir kapitalist kâr kaynağı, tütüncülük) dönüşen sigaranın kanserin en temel nedenlerinden biri olduğu göz önünde bulundurulursa, toplumsal kanserden bahsetmenin doğru bir kavramsallaştırma olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Toplum artık bir yaşam çerçevesi olmaktan çıkarılmıştır.

Endüstriyalizmin (endüstriye sadece kâr kaynağı olarak bakmak) en büyük tehdidi, anti-toplumsal boyutlara varmış bulunmasıdır. Marksizm'in en yetersiz kaldığı konulardan biri de budur. Marksizm pozitivist yapısı gereği endüstri toplumunu ideal olgu olarak itirazsız kabul etmiş, hatta tanrısallaştırmıştır. Çünkü işçi sınıfının onsuz oluşamayacağını ve yaşamayacağını varsaymaktadır. Teorik özünde bu yatmaktadır. Endüstriye dair en ufak bir eleştiride bulunmamakla,

bunun karşısında makine ve fabrika düzeneğini sınırsız yüceltmekle, endüstriyalizm denen dinin oluşumunda Marksistlerin payının en az kapitalistlerinki kadar etkili olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Endüstriyalizm en az ulus-devlet Leviathan'ı kadar çoktan küresel bir Leviathan haline gelmiş bulunmaktadır.

Kent toplumsal kanserleşmenin temel dokusunu teşkil etmektedir. Kentlerin kuruluş tarihçesi ve işlevine sıkça değinmiş olmakla birlikte, toplumsal gelişmeyle bağını sıkça değerlendirmek durumundayız. Kent bir toplum biçimi olduğu kadar, bir sınıfsallaştırma olgusu ve devletleşmenin karargâhı konumundadır. Bu üç temel olgunun uygarlaşmak (sınıfsal, kentsel ve devletsel toplumlar) anlamına geldiği genel kabul gören bir görüştür. Uygarlaşmanın diğer adına boşuna 'medeniyet' dememişlerdir. Arapça 'kente özgü, kentvari, kentli yaşam' anlamına gelmektedir. Civilisation'ın karşılığı da buna yakın anlam içermektedir.

Öte yandan kenti sadece bir uygarlık olgusu olarak görmek dar yaklaşım olur. Kent illa uygarlaşmak, uygarlaşmanın mekânı olmak zorunda değildir. Nasıl ki köy kuruluşu toplumsal yaşamanın tarihsel bir olgusuysa, kenti de bu anlamda yorumlamak mümkündür. Toplum elbette ne sürekli mağaralarda ve ağaç kovuklarında barınabilir, ne de köyden çıkmamak gibi bir durumda kalmak zorundadır. Mağara ve köyü aşan yaşam ve mekânlar inşa edilmek durumundaydı. Kent bu arayışların sonucu olarak tarihte yerini bulmuştur. Analitik aklın gelişmesinde kentin rolü önemlidir. Karmaşıklaşan toplum mekânı olarak kent aklın analitik çalışmasını gerektirir. Buna zorlar. Artan toplumsal sorunların çözüm yeri beyinde aranacağına göre, beynin ilgili kısmının analitik tarzda gelişmesi anlaşılır bir husustur. Zaten toplumun kendisi bu zekâ türünü gerektirir. Kent bunu üst aşamaya sıçratır. Ayrıca kent, köy gruplarının ortak ihtiyaç mekânı olarak da tanımlanabilir.

Bu husus çok önemlidir. Kentin kuruluş felsefesini bu olguda bulmaktayız. Kentler köysüz kuruluşlar olarak düşünülemez. Kentçilik (urbanization) olarak değerlendirebileceğimiz ama adı konulmayan bu yaygın anlayış, özünde köyü kente karşıt olarak konumlandırmaktadır. Felaket bu anlayışla bağlantılıdır. Kenti köyün karşıtı konumuna yerleştirmek, anlayış olmaktan da öte, tarihsel gelişme içinde de çok tanıdık bir eğilimdir: Kenti köyün, kırsalın aleyhine bir olgu olarak

göstermek ve değerlendirmek. Aslında kentin kuruluş felsefesinde ve tarihsel temelinde bulunmayan bu eğilim dar bir sınıfsal ve devletçi anlayışı yansıtmaktadır. Köyün aleyhine daha çok artık-ürün ve iktidar anlamına gelen bu tutum uygarlığın derinliklerinde de yer tutmuştur. Köyü veya kırı hor görme, aşağılama, kır insanını idraksiz, cahil, incelikten yoksun, kaba gibi sıfatlarla tanımlama bu anlayışın tarih boyunca takındığı tutumdan kaynaklanmaktadır. Devlet ve kent kır ve köy karşısında, dolayısıyla ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşayan kabile ve aşiret birimlerine karşı da âdeta tarihsel bir ittifak kurmuş gibidir. Köy ile kent toplumu arasındaki çelişkiler haksız bir biçimde kenti kendi gerçek kuruluş felsefesinden uzaklaştırarak, çarpıtarak ve problemli hale getirerek günümüze kadar taşırıldı.

Hâlbuki kent ve köy-kır birbirini besleyen (simbiyotik) mekânlar olarak da toplumsal yaşamın vazgeçilmez yaşam alanları halinde dengeli ve uyumlu inşa edilebilirler. Bilhassa, köy ve kent nüfusu arasında ekolojik denge kurularak bir oran bulunabilir ve bu en ideali olurdu. Uygarlığın en büyük tahribatlarından biri de kenti sürekli köy ve kırın aleyhinde büyütmesi ve bir tahakküm ve sömürü merkezi, mekânı halinde tutması, rolünü bu temelde saptırması ve kentleri asıl işlevinden boşaltmasıdır. Sadece bu alanın gerçek kuruluş felsefesine kavuşturulması bile büyük toplumsal eylemleri gerektirmektedir.

Kent tarihinden çıkaracağımız diğer bir sonuç, kentin çevreyle ilişkisini dikkate almadan bir kanser uru gibi büyüdüğüdür. “Sınırı, mekânı nerede tutulmalıdır?” sorusunun yanıtı yoktur. Saptırılmış kent mantığı ve bu mantık altında gelişen uygarlıklar sanıldığının aksine aklın değil akılsızlığın, daha doğrusu bir teneke sesine benzeyen, yaşam ve duyguyla bağını yitirmiş analitik aklın eseridir. Felaketlerin boyutları ve muhtemelen geriye dönülemez biçimde önlenemezlikleri bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Kentler yine de ilk çağlarda daha görkemli yapılardı. Sağduyu o kadar yitirilmemişti. Sümer ve Mısır uygarlığında doğa ve kırsal-köy toplumuyla çelişkiler henüz derinleşmemişti. Denge halen kırsal ağırlıklıydı. İç ve dış kale etrafında büyüyen kentler yer bakımından tarımla bütünlük içindeydi. Hacimleri çok ender hallerde yüz binleri aşardı. Belki de birkaç başkent bu düzeye erişebilirdi. Çevreyi kirletme sorunu ağırlık teşkil edecek boyutlarda değildi. Anlamlı bir mimarileri vardı. Organik bir bütünlük oluşturuyorlardı. Greko-Romen uygarlığında tapınak, pazar, meclis, tiyatro

salonu ve gymnasiumlar orantılı ve görkemli bir mimariye dayanmaktaydı. Teras ve bahçeler, ev düzenleri organik bütünlüğü tamamlayıcı nitelikteydi. Bu kentlerin kalıntıları halen derin huşu ve heyecan yaratmaktadır. Belli bir kutsallık içeren, felsefi bir anlamı olan mekânlardı.

Ortaçağda artan ticaretle bütünlük bozulsa da devam etti. Manevi kültürün ağır basan etkisi dinsel mimariyi ön plana çıkardı. Hacimleri hiçbir zaman tehdit edici boyutlara varmadı. Kırsal alanla dengeye daha yakındılar. Birbirlerini bütünleme daha ağır basıyordu. Tarımın önemi kent zanaatçılığını da gelişkin bir sektör haline getirdi. Zanaatkâr köylüye, köylü zanaatkâra muhtaçtı. Çelişkiden ziyade organik bütünlük içindeydiler. Karşı karşıya oldukları tek risk doğal felaketler (deprem, kuraklık) ve savaşlardı. Sur ve kale düzenleri görkemliliğini devam ettiriyordu. Büyük ticaret henüz zanaatkârı ve köyü yutacak boyutlarda değildi. Ticaret ekonominin bir sektörü olarak normal yolundaydı. 13. ve 16. yüzyıllar arasında İtalyan kentleri, Rönesans'ın da etkisini yaşayan bu dönemin son temsilcileriydi. Venedik, Cenova ve Floransa klasik uygarlıkla yeniçağ uygarlığını birleştiren köprü konumundaydılar.

Yeniçağla kentçilik başka anlamlar içermeye başladı. Pazarın egemenliği ufukta gözükmekteydi. Ticaret ağırlığını gittikçe arttırıyordu. Tarihsel denge yavaş yavaş kır-köy aleyhine bozulmaya başlamıştı. Tüccarın ihtiyaçlarını esas alan bir kent mimarisi ön plana çıkıyordu. Yaşam ve çevre bağlantısı yitirilmiş, kâr zihniyeti her şeyi belirler konuma gelmişti. Paris, Londra, Amsterdam ve Hamburg başta olmak üzere inşa edilen kentler yeni dönemin, merkantilizmin damgasını taşıyorlardı. Ticaret çağının kentleri hem klasik kent anlayışıyla farkını açıyor, hem de kırsal toplum ve doğayla olan çelişkilerini hızla yüze vuruyorlardı. Kent modern Leviathan'ın ana üssü olarak tüm toplum ve çevre alanlarına pençelerini uzatmaya başlamıştı. Endüstriyalizm çağı kentin ölümüdür. İşin daha da ilginç boyutu, biyolojik kanser hastalığının da ağırlıklı olarak bir kent hastalığı olmasıdır. Kanser kesinlikle kentin kendi toplumunu hasta toplum haline getirmesiyle bağlantılıdır.

19. yüzyılla birlikte hızla gelişen sanayi devrimi, toplumu önce doğuş merkezlerinde vurdu. Kentte çığ gibi büyüyen sanayi kuruluşları, doğası itibariyle yaşam ihtiyacından değil, kâr ihtiyacından kaynakla-

nıyordu. Modern köleler olan proleterlerin barınması için içine doldurulduklar gecekondular ve varoşlar kentin yabancısı olduğu ortamlardı. Kırın sömürgeleştirilmesini temsil ediyorlardı. Ticaret çağının kolonileştirme harekâtından daha vahim bir iç koloni hareketi olarak gecekondu ve varoş kentler geliştiriliyordu. İster iş sahibi olunsun ister olunmasın, bu alanlar endüstri için emek deposuydular. Ticaret için depo ne ise, sanayici için de gecekondu ve varoş odur. Bu olguya bağlı olarak bir yığın yan olgu peydahlandı. Fabrika için fabrikacıklar kenti istila ediyordu. Klasik çağ modeli ve anlayışı hatırlanmaz oldu. Kentler toplumu yutum merkezi oldular. 19. yüzyılın sonlarında endüstriyalizmin kent politikası sis tabakası altında kentler zor nefes alıp veriyordu. Tarihte ilk defa milyonluk kentler baş göstermeye başladı. Milyon değil yarım milyonu aşan kentin bile fonksiyonel olamayacağı mimarlık bilgisinin öngörülerindendir. Milyon ve fazlası nüfuslu kent, hastalığın kriz boyutlarının açığa çıkmasıdır.

Kanserleşme denilen olgu, bir hücrenin tüm bünyeyi kapsayacak tarzda büyümesidir. Bu durumda organın diğer hücreleri görev yapamaz duruma düştüğü için hasta ölür. Kentin büyümesi de toplum açısından benzer sonuçlar doğurur. Tarihsel-toplumsal olguların da boyutları vardır. Bu boyutlardan biri çığ gibi büyüdü mü kanserleşme başlamış demektir. Milyonu, hele hele on milyonu aşan kent olmak toplum olmaktan çıkmaktır; kitle toplumu denilen sürü toplumu haline gelinmesidir. Sürüler nasıl ağıla doluşursa, insan toplumu için kenti en iyi ifade edecek ağıla dönüşmedir. Sürüleşen insanlar kent denilen ağıla dolmaktalar. Basit birer tüketici kitlesi olmaya çoktan razı edilmişlerdir. Ağıldaki sürü de öyledir. Bir de yanı başlarına bir işsizler sürüsü konulmuştur. Onunla teskin edilirler. Yönetim merkezi ve özel villalı, bahçeli evler kavram olarak kentin ruhuna uygun değildir. Yönetim merkezi dağın başında da kurulabilir. Villalı bahçeli evler şehir gerektirmez, her yere kurulabilir.

O zaman şehirden geriye ne kalıyor? Tapınak, tiyatro, meclis, gymnasium ve pazar yerini çoktan kopya niteliğindeki örneklerine bırakmıştır. Suni nefes alış verişinin yapıldığı yerler demek daha uygundur. Bu haliyle kentin geleceği belirsizdir. On milyonluk bir kenti beslemek, bir bölgenin ekolojik toplum olarak ölmesi demektir. Bu kentin sadece beslenmesi bile toplum ve çevrenin katliamını gerektirir. Bir ülkeyi öldürmek için beş, on milyonluk birkaç kent yeterlidir.

Sadece trafiğin havayı kirletmesi bile şehrin ölümü için yeterlidir. Kent normal orantının çok üzerine çıkmakla anlamını yitirmiştir. Anlamın olmadığı yerde yaşamdan bahsedilemez. Sadece nefes alıp vermeyi yaşam saymıyorsak tabii.

Kentler eskiden gerçeklerin keşfedildiği, felsefenin inşa edildiği sahalardı. Şimdi endüstriyalizmin çöken kentlerinde ise seks, spor ve sanatın tüm içeriğinden boşaltılması temelinde sürüleşmenin sağlandığı haralar söz konusudur. Bu, kentin ölümü değil de nedir?

b- Endüstriyalizmin diğer bir yok edici boyutu yaşam-çevre ilişkisine saldırmasıdır. Kent daha çok içten toplumu kanserleştirirken, endüstriyalizm bir bütün olarak yaşam çevresine saldırır. Ulus-devletin halen önemini yitirmeyen endüstriyalizm politikası, tüm ülke ve toplum kaynaklarının endüstriye tabi kılınmasını gerektirir. Ulus-devlet bunu bir kalkınma yolu olarak görür. Aslında bu politikanın ülke zenginliği, kalkınma ve güçlenmekle ilgisi yoktur. En temel neden sermayenin en yüksek 'KÂR' oranının bu sahada gerçekleştirilmesidir. Endüstriyalizm bir kâr yönetim harekâtıdır. Yatırım veya kalkınma kavramları asıl amacı gizleyen örtülerdir. Kâr varsa yatırım ve kalkınma olur. Yoksa kendi başına yatırım ve kalkınmanın hiçbir anlamı yoktur. Endüstriyalizm mülkiyetten binlerce kez daha büyük bir hırsızlıktır. Hem de tüm ülke halkından, doğasından yapılan bir hırsızlık.

Kendi başına yatırımı, fabrikaya dayalı üretimi mahkûm etmediğimizi belirtelim. Toplum ve çevrenin esenliği esas alınarak, her zaman uygun bir yatırım ve fabrika modeli geliştirilebilir. Bunlar kendi başına kötülük saçmazlar. Kârın emrine girdiklerinde kanserleşmeye yol açarlar. Kâr için endüstri toplumsal ihtiyaçlar için değildir. Azami kâr kuralı ihtiyaçtan kaynaklanmaz. Onun kendi mantığı vardır. İhtiyaç alanı kâr getirirse ilgilenir. Yoksa ölüme terk eder. Mevcut teknolojiler doğru geliştirilip uygulansa ne işsizlik ve yoksulluk, ne de hastalık ve eğitimsizlik bir toplumsal sorun olarak kalır. En önemlisi de kaynak uğruna çevrenin teknikle, fabrikayla yıkımına gerek kalmaz.

Kârlı bulunmayan ama kesinlikle hayati ihtiyaçları rahatlıkla karşılayabilecek olan binlerce alan sırf kâr getirmediği için atıl bırakılmaktadır. Kâr uğruna ise, bazen milyonlarca yıllık evrimin sonucu olan kaynaklar, hiçbir hayati sonucuna bakılmadan kısa bir sürede tüketilir. Petrol, deniz, orman ve maden politikaları kârlılık nedeniyle çevreyi bir ölüm-kalım alanına dönüştürmüştür. Kâr denilen olayın vahşi

boyutunu hiçbir olgu çevre katliamı kadar açıklayamaz. Bu biçimde aşırı kâr elde etmenin değil birkaç yüzyıl, birkaç on yıl daha devam devam etmesi halinde çevresel felaketin kesin olduğunu tespit ediyor binlerce bilim insanı.

Endüstriyalizm analitik akıl için süper bir zaferdir, fakat duygusal aklın da feci bir yenilgisidir. Dünyanın tüm canlılarını insanın hizmetine sokan en eski tanrısal vahyin hortlamasıdır endüstriyalizm. İnsan hizmeti demek yanlış oluyor; bir avuç kapitalistin kâr hırsı uğruna tüm canlılar kurban ediliyor. Bu durumda bizzat insanın kurban olarak sunulması bir zaman meselesi haline gelmiş demektir. Kutsal Kitaplardaki 'kötülük' tarifine uygun hiçbir örnek endüstriyalizm kadar emsal teşkil etmez.

c- Endüstriyalizmi bir üretim sorunu olarak görmemek gerekir. Üretim üzerine kurulan kâr, sermaye tekeli asıl anlamını verir. Endüstri kâr tekellerinin hizmetine girmedikçe, temel toplumsal ihtiyaçlar ve çevre koşulları göz önüne getirilerek, bilim ve teknolojinin olanaklarına göre her zaman bir üretim, dolayısıyla yatırım politikası kurgulanabilir. Bunun makineli veya makinesiz olması özde pek fark etmez. Biri yavaş diğeri hızlı üretir, o kadar. Kaldı ki, burada belirleyici olan, toplumsal ihtiyaçlar ve çevreyle, ekolojiyle uyum koşullarıdır. Hız ve yavaşlık kendi başına amaç değildir. Dolayısıyla makineleşme de kendi başına iyi ve kötü değildir. 19. yüzyıldan günümüze kadar endüstriyalizm denilen olguya, makineli ve makinesiz, hızlı veya yavaş tüm yatırım, üretim ve tüketim süreçlerine kâr amacı damgasını vurdukça, o zaman her şey soruna dönüşüyor ve kangrenleşiyor. Bunun için kentler anormal büyüdü. Silahlar korkunç gelişti. Devasa ordular kuruldu. Dünya çapında korkunç savaşlar oldu. Çevre katliamları yaşanmaya başladı. Ulus-devlet canavarı türetildi. Yaşam tümüyle içeriğinden boşaltıldı. Politika yok edildi. Tekel olarak kapitalizm makineli üretime damgasını vurunca endüstriyalizm canavarı peydahlanıyor. Can alıcı husus budur.

Devlet tekeli önce tarımda, sonra ticarette artık-ürünü yakaladı. 19. yüzyılla birlikte eşi görülmemiş sanayi üretimi üzerinde, tabii yeni enerji ve makine buluşlarıyla tekel kurulunca, tarihin hiçbir döneminde elde edilemeyen kârlar, diğer bir deyişle artık-ürünün karşılığı olarak sermaye elde edildi. Endüstrileşmeye kâr dayatılınca her şey çığırından çıkıyor. O halde endüstri ile kârın yoğunlaşması olarak endüst-

riyalizm çok farklı kavramlardır. Endüstriyalizm ayrıca ekonomi de değildir, ekonomi tekelidir; sanayi üretimine dayatılan, devlet veya özel fark etmiyor, tekeldir. Toplumun binlerce yıldır el emeğiyle kendine yabancılaşmadan bir ekonomik faaliyet olarak yürüttüğü üretim sahaları ister fabrika, ister tezgâh, ister tarım çiftliği, ister manifaktür olsun tartışılmıyor. Sorun bu sahalarda üretim yapmaktan kaynaklanmıyor. Pazarda değişimden geçirmekten de kaynaklanmıyor. Direkt devlet veya devlet adına bazıları insan ihtiyaçları için verili olan bu alanları dıştan denetim altına alıp vergili, talancı, kârlı yöntemlerle fazlayı aşırmaya başladıklarında, işte o zaman çok ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar doğuyor. 19. yüzyıldan günümüze kadar sanayi devrimi dediğimiz dönemden sonra üretimin anormal kâr alanı haline gelmesiyle birlikte, tekel dayatmaları sonucunda başta müthiş sınıfsal ve ulusal savaşlar olmak üzere savaşlar yaşanıyor; hem toplumun kendi içindeki çatışmalar, hem dışındaki toplumlarla hem de doğayla çatışmaları derinleşiyor. Toplum hiç olmadığı kadar iktidarın tahakkümünü yaşıyor. Herkes herkesle boğuşuyor. Bir anlamda Hobbes'un aynı adlı eserinde sözünü ettiği bu Leviathan 'herkesin herkesle savaşını' sona erdirmiyor; tersine 'herkesin herkesle savaşını' doğaya karşı savaşa ve kendisiyle savaşına dönüştürüyor. Canavarın toplumu, toplumun canavarı yaşadığı veya getirdiği son aşama bu oluyor.

d– Sanayi toplumu kavramı da kendi başına anlamlı değildir. Sanayi tekelleri kurulduğunda, toplum daha çok emtialaşmanın, değişime sunulacak üretimin, üretim de sanayinin güdümüne veriliyor. Tekelci sanayi kapitalizmi diğer üretim sahalarının tekelci sanayiye bağlı hale gelmesidir. Bu anlamda sanayi toplumu uygarlığın bir başka aşaması olarak anlam bulabilir. Böylesi bir uygarlık aşaması 19. yüzyıla damgasını vurdu demek gerçekçidir. Her dönemden daha fazla kâr sızdırmaya imkân verdiği için, kapitalizmin görkemli çağı demek de mümkündür. Bu çağda tüm toplumu kâr hırsı sarar. Kapitalist olmak yaşamın amacı haline getirilir ve hayatın doğal tarzına indirgenir. İşte bu anlamda sanayi toplumu ilktir; azami kapitalistleşme toplumudur. Kralın çıplak hale gelmesi, yani ilk defa önde gelen kapitalistlerin yeni ama eskisinden daha farklı, süsü ve elbisesi normal olan, kendini vatandaş gibi sunan bir krallar grubu haline gelmesidir. Krallar da çoğalarak, eski görkemli, süslü hallerinden soyunarak varoluş kazanıyorlar. Sanayi toplumu bu anlamda çıplak krallar toplumudur.

İşçinin ücretle bağlanması durumu bu toplumda yaygınlık kazanır. Bir anlamda toplumdan koparılmış bir sınıftır. Klasik kölelikten farkı ücretli kölelikle bağlanmasıdır. Hangisinin daha iyi olduğunu söylemek etik açıdan doğru sayılmaz. Marksistlerin en önemli hatalarından birisi, bu toplumda sanayi burjuvazisini ve işçi sınıfını ilerici ilan edip, toplumun geri kalanına gerilik damgası vurmasıdır. Hâlbuki tersi doğrudur. Sanayi ve işçi sınıfı birlikteliği belki modernitenin bir özelliği olabilir; ama eşitlik, özgürlük ve demokratikleşme açısından tekelci devlet kapsamındadır. İkisi birlikte anti-toplumculuğa çok daha yakın bir duruş sergilerler. Aydınların bu sınıfsal ittifakla sözleşmesi sosyalizm açısından en talihsiz bir sapma olmuştur. Sanayi tekelleri toplumu özünde sürekli savaş toplumudur. Ulus-devlet boşuna bu dönemin devlet biçimi haline gelmemiştir.

e– Sanayi tekelciliğinin siyaseti ve devleti, milliyetçiliğin en yoğun hali ve devletle tüm ulusal toplumun kaynaştırılması temelinde oluşan ulus-devlettir. Ulus-devlet en çok bu dönemde idealize ve realize olmuştur. Bunun temel nedeni, sermayenin aşırı kârı ve toplumda yaygınlaşmasıdır. Kârın çoğalması tüm toplumun sanayi tekellerine bağlılığını gerektirir. Bu ise iç savaştır. Ancak yoğun milliyetçilik ve yine iktidarın en yoğun yaşandığı ulus-devletle bu iç savaş bastırılarak, kârın azamileşme düzeni sağlama alınmış olur. Faşizmin yavaş yavaş bir sistem olarak bu dönemde gelişmesi özgün bir olay değildir; toplumun sürüleşmesi ve iktidarın hücrelerine kadar yayılması, bunun da ancak milliyetçiliğin dinselleştirilmesiyle mümkün olabilmesidir.

Endüstriyalizm, ulus-devletçilik ve kapitalizm üçlüsünden oluşan Batı modernitesi tarihin en kanlı çağı, uygarlığı olma niteliğini bu kapsamı dolayısıyla kazanır. İç içe geçmiş bu üçlüye dayalı modernite hem toplum içinde iç savaş (faşizm), hem de devletler arasında ulusal, bölgesel ve dünya savaşları konumuna düşer. Bunun temelinde, hep tekrarlıyoruz, kârın oluşum ve paylaşılma biçimi vardır. Ulus-devlet ana hedefini endüstrileşme olarak belirlerken, kapitalistleşme niteliğini veya arzusunu gündeme taşıyor. Kapitalistler siyasi hedeflerini ulus-devlet olarak belirlediklerinde, ancak milliyetçilikle ulusu zamklayarak ulus-devleti mümkün kılabileceklerini, bunun da kâr düzeni için en gerekli devlet düzeni olduğunu açığa vuruyorlar. Sanayi hem devlet hem de kapitalizm için ana hedef haline geldiğinde, 19. ve 20. yüzyılın kaderi belirlenmiş oluyor. Sanayi de tarım gibi, mani-

faktür gibi bir üretim çağıdır. Uygarlığın mirasına dayanır. Ama hiçbir üretim çağı sanayi çağı kadar devlet ve kapitalist tekele kâr ve iktidar çoğaltım gücünü vermemiştir. Bu nedenle devlet ve kapitalist sanayileşme için yarışır. Toplumu ve bireyi çok düşündükleri, ulusa çok saygılı oldukları için değil, tarihsel bir kâr imkânını yakaladıkları için bu karasevdayı gösterirler.

Sanayi toplumu tarihsel olarak savaş ve hegemonya idealleriyle yakından bağlantılıdır. İngiltere-Hollanda ittifakı Fransa tarafından zorlandıkça, bu devletler hegemonik konumlarını yitirmemek için yine ucuz üretim zırhına sığındılar. Tarih, eğer sanayi devrimine öncülüğü olmasaydı, İngiltere'nin hegemonyasını muhtemelen 19. yüzyılın başlarında, özellikle Napolyon karşısında kaybedebileceğini gösteriyor. Fransa'nın yanı başında yeni yükselişe geçen ABD ve Rus Çarlığının hegemonya şansının bulunduğu söyleniyor. Daha sonra bu yarışa Almanya katılacaktır. İngiltere'nin şansı belki de tek çaresi olan sanayi devrimi oluyor. Bu durum bir kez daha zaruretin yaratıcılığa zorladığını gösteriyor. Buharlı makine ve dokuma mekaniği tarihin çarkını İngiltere lehine bir kez daha çeviriyor. Siyasi ve askeri yenilikler yeni sanayi üretimiyle hız ve güç kazanıyor. Bu da peşi sıra askeri başarıları getiriyor.

Zincir bir defa kurulunca kırılması güç oluyor. Napolyon'un yenilgisi diğer etkenlerin yanı sıra büyük ihtimalle esas olarak sanayi devriminin bir sonucu olsa gerekir. İngiltere hegemonyası koca bir 19. yüzyıl cihan imparatorluğuna bu sanayi devrimiyle kulaç atıyor. 19. yüzyıl İngiltere'nin muhteşem yüzyılıdır. İngiltere tarafından 'Üzerinde güneş batmayan imparatorluk' unvanı ilk defa bu yüzyılda kazanılır. Bu klasik bir imparatorluk değildir. Örneğin Roma ve Osmanlı tarzı bir uygulaması yoktur. Etkisi altında devlet düzeyinde birçok siyasi oluşumun mevcudiyeti imparatorluğuna halel getirmiyor. Kendine özgü çoklu siyasi oluşumları bağrında taşıyan bir model olarak, giderek zayıflasa da, günümüzde bile İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) adıyla yaşamasını biliyor.

Sanayi devriminin dünyaya ihracı her uygarlık biçiminde benzer tarzda gelişir. Kendini kanıtladıktan sonra önce Batı Avrupa'da, 19. yüzyılın sonlarında tüm Avrupa'da yayılımını sürdürür. 20. yüzyılın başlarında tüm dünyaya açılımı hızlanır. Sanayi tekelleri arasındaki rekabetin öncülüğünü İngiliz ve Alman tekellerinin yaptığı bu açılımın

dengesizliği, iki büyük Dünya Savaşı ve çok sayıda bölgesel ve yerel savaşa konu olur. Bir kez daha sanayi kârının tekel, tekelin ulus-devlet, ulus-devletin savaş olduğu karşımıza çıkıyor. Hiçbir ulus-devletin savaşsız kurulmadığını göz önüne getirdiğimizde, sanayileşme ve sanayi ihraç bölgelerini kazanmanın kanlı ve kârlı tarihini çarpıcı bir tarzda bu savaşlarda görüyoruz. Savaşın ve ulus-devletçiliğin özünde kârın yattığı çok açıktır.

Sanayi döneminin emperyalizm olarak da anlam bulması bu ihracıyla ilgilidir. Sanayileşmenin sömürge ve yarı-sömürgelerde, bağımlı alanlarda da sınırlı bir gelişim sağlaması, bekleneceği gibi iç ve dış savaşın başlaması demektir. 20. yüzyılın güçlü bir olgusu olan ulusal kurtuluş savaşları özünde sömürge ve yarı-sömürge alanlarının sanayileşme programıyla bağlantılıdır. Öncülük konumları ne olursa olsun, hepsinin ulus-devleti, ulus-devletin de sanayileşmeyi en başa alması, dünya kapitalizmine gidişin temel köşe taşlarındandır. Bu anlamda Rus ve Çin Devrimleri de son tahlilde birer ulus-devlet ve sanayileşme devrimidir. Gelişmeler bu süreci çarpıcı biçimde doğrulamıştır. O halde 20. yüzyıl, ister ulusal kurtuluş savaşları ister başka yöntemlerle olsun, ağırlıklı olarak Avrupa dışının sanayileşme çağıdır.

Bu çağ ana hatlarıyla 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bütün ağırlığıyla yaşanır. Daha sonra olan ise, Avrupa'nın kendisine artık fazla kâr getirmeyen ve çok yük teşkil eden (çevre kirliliği, yüksek ücretler) sanayiyi dünyaya ihraç etme aşamasıdır. Önce mal, 19. yüzyılda mal ve sermaye, 20. yüzyılda ise mal, sermaye ve sanayi ihracı biçiminde üçlü bir mekanizma ile dünyaya taşındı. Dünyanın sanayileşmeyi tanımayan bölgesi artık kalmamış gibidir. Böylelikle sanayi çağının esas ağırlığını yitirdiğini, daha doğrusu sanayinin finans sermayesiyle ikame edildiğini belirleyebiliriz. İlk çağını ticaret, ikincisini sanayi devrimiyle yürüten Avrupa uygarlığı, üçüncü ve son aşama olarak küresel finans çağını yaşamaktadır. Finans çağı ağırlıklı olarak 1970'ler sonrası dönemde öncü rolünü oynamaya başlamıştır. Bundan sonraki bölümün konusudur.

Hiçbir çağ bir öncekini ortadan kaldırmaz, ikinci plana düşürür. Ticaret 19. yüzyılda da devam etti. Fakat sanayiye göre kâr sağlamada eski gücünü yitirip ikinci plana düştü. Finans çağı çok önceleri temelini atmıştı. İtalyan kent cumhuriyetleri bir nevi finans cumhuriyetleriydi. Birçok krallığı finansla kendilerine bağladılar. Ticaret çağı dö-

neminde de para işlemlerinde, borç alıp vermede hızlı ve yoğun idiler. Kredi ciddi bir kazanç kapısı olmuştu. Fakat üçüncü sırada kâr getiren bir sektördü.

Sanayi eleştirmenleri ve eleştirileri, çevre tahribatının gözle görülür risklerinin gezegen boyutuna vurmasıyla artmıştır. Endüstriyalizmin doğurduğu felaketlerle nasıl boğuşulacağı yoğun tartışılan bir konudur. Bir bütün olarak yaşamla çelişkisi kaldırılamaz boyutlara varmıştır. Bilim ve tekniğin bu denli sorumsuz kullanımının kıyamet anlamına gelebileceği tartışma konusu haline gelmiştir.

Tüm sorunların temelinde kâr ve sanayi ilişkileri yatmaktadır. İkisinin dizginsiz birleşiminin, kalkınma sağlamak şurada kalsın, sorun yumağına dönüştüğü görülmüştür. Sanayinin tüm toplumsal alana hükmetmesi ve emtia konusuna dönüşmeyen bir toplumsal alanın bırakılmaması, toplumsal sorunları görülmemiş boyutlara taşıdı. Sanayi kaynaklı birçok gelişme toplumların doğasına olduğu kadar çevreye de aykırıdır. Kırsal alanın neredeyse tamamen yutulmasının sonuçlarıyla daha yeni karşılaşıyoruz. Kentin zıddına dönüşümünün sonuçları da yeni görünmeye başlamıştır. Alternatiflerin ne olması gerektiği sorunsalı tartışma düzeyini geçmemektedir. Şüphesiz toplum sanayisiz yaşayamayacaktır. Ama sanayi adına yapılanları kaldırması da artık beklenemez. Anti-endüstricilik giderek güç kazanabilir. Kent ve çevre çalışmaları bu yönlü birçok akımı bünyesine almıştır. Siyasal alana taşınmalar da gittikçe gündem buluyor. Reform sınırlarını aşmayan bu çabaların bozulan her iki doğa dengesini yeniden tesis etmelerini beklemek safdillik olur; mevcut uygarlık paradigmasında kaldıkça biçimsel değişimlerden öteye bir sonuç beklenemez.

Beş bin yıllık uygarlığın taşıdığı olumsuzlukları, sanayi çağı tek başına birkaç kat arttırmıştır. Bu tüm gözlemcilerin üzerinde birleştikleri bir görüştür. Bunlardan küresel ısınma sadece bir örnektir. Yıkım sanıldığından çok daha derin ve kapsamlıdır. Sadece endüstri çağının eleştirisi değil, tüm uygarlık eleştirisi gereklidir. Marksistlerin ve diğer muhaliflerin sorunları ya dar sınıfsal ekonomizme ya da çevrecilik, kültürcülük ve feminizm gibi kategorilere sıkıştırmaları bazı olumlu sonuçların sergilenmesine yol açsa da, ciddi bir siyasi program oluşturamamaları ve eylemselleşememeleri herhalde köklü yetmezlikleriyle bağlantılıdır.

Demokratik uygarlık seçeneği üzerinde yoğunlaştıkça, bunun isabetli bir seçim olduğu her geçen gün daha iyi açığa çıkıyor. Ancak köklü demokratik uygarlık seçenekleri çok kapsamlı eleştiri ve programlarla birlikte, en az bunlar kadar hayata geçirici örgüt ve eylemliliklerle bütünleştiğinde doğaya, yaşama daha özgür, eşit ve demokratik toplum paradigmasıyla bakıp yol alabiliriz.

C- Finans Çağı-Komutan Para

Paranın toplumsal komuta gücü haline gelmesi şüphesiz önemli bir gelişmedir. Bu durum çözümlenmeden toplumun kavranması çok eksik kalır. Para belki de tüm vücuda gerekli enerjiyi oluşturmak için hücrelere besin taşıyan damarlardaki kan örneği gibi, ekonomik yaşamda akışkanlık sağlayan değerdir. Ne olduğu ve nasıl bu konuma eriştiği anlaşılması gereken en ciddi toplumsal fenomendir. Beraberinde muazzam kirlilik taşıdığı inkâr edilemez olan bu aygıt hangi tarihsel ve toplumsal etkenler sonucu bu durumunu kazandı? Gerçekten toplumda neyi gerçekleştirmektedir? Kazandırdığı ve kaybettirdiği kişiler, gruplar kimlerdir? Onsuz olunur mu, olunmaz mı? Yerine neler ikame edilebilir? Sorular daha da çoğaltılabilir.

Değişim aracı olarak para basit bir işlemin aracı olarak gayet anlaşılırdır. Yine de dikkat etmek gerekir. Değişenler nedir? Para iki değişen arasında adil bir ölçü sağlayacak araç olabilir mi? Sorunun daha başında büyük zorluklar içerdiği açıktır. Bir elmayla bir armudu değiştirmek gibi en basit bir alışveriş meselesinde, diyelim ki oran bire iki oldu: Bir elma = iki armut. Para piyasada böyle işlev görsün. Neden bire karşı iki de, bire üç veya bire bir değil? O zaman işin içine en basitinden emek-değer girecektir. Yeni sorular peşi sıra gelebilir. Emeğe değerini veren nedir? Cevap olarak başka emek denilip soru sonsuza dek tekrarlanabilir. Açık ki alışveriş meselesinde adil ölçüyü paranın sağlaması zor görünmektedir. Büyük ihtimalle gücünü ve itibarını bir seçenekten kazanacaktır. Öyle kabul gördüğü için kabul edilmektedir. Temelinde adalet, değer, emek gibi ölçüler aramak beyhudedir. Zaman ve mekânda hazır bulunanlar “İşlerimizi kolaylaştırmak için bir arabulucu seçelim” demişler, bulunan arabulucu nesnenin adını para koymuşlardır. Bu kısa öyküyle parayı tanımlamaya çalışıyoruz. Fakat öyle bir arabulucu aracıyla karşı karşıyayız ki, bu konumunu bırakıp başka rollere girdi mi her şey allak bullak olabilir.

Bir örnekle durumu anlaşılır kılalım. Toplum bir kadının ancak bir erkeğe bağlı olarak bir evde adına namuslu denilen tarzda yaşayabildiği takdirde kabul görebileceğini belirtir. Kadının öyle olmaktan çıkıp birçok erkeği eve alması ya da adamın eve birçok kadını getirmesi halinde durum nasıl olur? Herhalde en hafif deyimle her şey allak bullak olur. Paranın durumunda işler daha da karmaşıktır. Örneğimize devam edelim. Kadın genel kabulü bozduğu için evden atılarak bir çözüme varılabilir. Fakat parada işler bu kadar kolay olmayabilir. Elinde parayı tutan namuslu değilse, "Paraya ne kadar para katılsa da kabulümdür" diyebilir. Hâlbuki toplum tıpkı bir kadın meselesinde gösterdiğine benzer bir kabulle parayı aracı kılmamıştı. "Onu biriktirmek en büyük namussuzluktur" diyebilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Benim kanaatim işin aynen böyle olduğudur. Son derece nispi bir zaman ve mekânla sınırlı, kolaylık olsun diye araya konulan bu arabulucu asla tüm zaman ve mekâna yayılsın diye kabul edilmemiştir. Burada büyük bir suiistimal olayı vardır. Toplum "Asla kabul etmem" diyebilir. Fakat atı alan çoktan Üsküdar'ı geçmiş olabilir. O zaman da toplumun hükmü yetmez olur. Dolayısıyla paranın ortama göre oynayan, eşi benzeri görülmemiş bir fahişe haline gelmesi yine kuvvetle muhtemeldir. Kendini birine bir, birine bin Dolara kiralayabilir. Önünde bunu önleyecek hiçbir kuvvet artık yoktur. Nasıl bu duruma gelindi? Biraz da ekonominin dilini kullanarak bunu anlaşılır kılmaya devam edelim.

Ekonominin değişimle başlatılması pek fazla anlam ifade etmese de, değişimin kendisi önemli bir ekonomik faktördür. Birbiriyle değişen iki şeye mal veya meta denilmektedir. Toplum henüz kullanım değerinden başka bir değer tanımazken, karşılıklı değişimi ahlaki olarak uzun süre doğru bulmadı. Armağan ekonomisi dediğimiz bir sisteme bağlı kaldı. Ürettiği veya elde ettiği çok değerli addedilen bir nesneyi değer verdiklerine armağan ediyordu. Armağan kültürü yüceltriciliği ifade ediyordu. Yüceltilene armağan sunulurdu. Değerli olanın böylece değeri kanıtlanmış, onurlandırılmış oluyordu. Geriye kalan nesneler günlük yaşam için harcanırdı. Birikime de iyi gözle bakılmazdı. İnsan toplulukları milyonlarca yıl boyunca böyle yaşayabildiler. Mal değişimi olmadan, karşılıklı mal olarak veya para karşılığında değişime toplumun ahlâkı ve vicdanı bir türlü razı olmuyordu.

Çünkü ürettiği değerin pahası, karşılığı olabileceğini düşünmüyor, düşünülmesini ahlâken uygun bulmuyordu. Belki de sağduyusu veya ahlaki bilinciyle bunu hileli bir yol sayıyordu.

Değişimin eşiği ekonominin eşiğiyse, ekonomiye böyle giriş yapılması herhalde iyi bir giriş sayılmayacaktır. Çünkü asli geleneğe rağmen yapılmıştır. Değişimi ekonomik ilişkinin temel değeri saymak bir varsayım olabilir. Ama tek varsayım değerinde saymak doğru olmaz kanaatindeyim. Ekonomiyi değişimden başka etkenlerle bilimselleştirmek mümkündür. Daha doğrusu değişimden farklı, hatta değişimin kabule dayanan, para gibi bir aracıya dayanmayan biçimleri de rahatlıkla geliştirilebilir. Teorik olarak ve pratikte bu biçimleri geliştirme konusunda yaratıcı olmaktan geri durulamaz. Değişimden daha önemli olan, emtianın mal haline geliş meselesidir. Kullanım değerinin değişime tabi tutulması emtialaşma, mallaşma olarak tanımlanır. Toplumda emtia olgusunun ortaya çıkışı uygarlık sürecine yakın dönemdedir. Ticaretin kabul görmesindeki temel etkendir emtia. Emtianın kendisi onu ilk edinenin elinden çıkma anına denk geliyor. Elinden çıkarmayı kabul etmek emtianın başlangıcıdır. Karşıdan biri bir şey karşılığında alınca emtialaşma süreci tamamlanmış oluyor.

Yine bir örnek verelim. Birinin yıllarca beslediği bir ceylanı başka birinin yıllarca beslediği bir keçiyle değiştirdiğini düşünelim. Bu değişimin adil ve eşit olduğu hiçbir zaman ispatlanamayacaktır. Çünkü hangi alın terinin ne kadar akıtıldığı hiç bilinmez. Daha da önemlisi, keçiyle ceylan hiçbir zaman iki eşit olamaz. Bu analojiler şüphesiz değişimin mantığındaki çelişkiyi yakalamak içindir ve böylesi çelişkiler her zaman mevcuttur.

Bu çelişkilerin kabulü temelinde para konusuna yeniden döndüğümüzde, barındırdığı hileleri daha iyi fark etmiş oluyoruz. Toplumları tanırken bir noktayı daha iyi anlamak büyük önem taşır: Toplumsal olgular fiziksel olgular gibi değildir. H_2O, mutlak olmasa da, dünya koşullarında hep su molekülüdür. Başka anlamı olamaz. Toplum ise, içinde muazzam bilinmezlikler taşısa da insanın inşa ettiği olgular paketidir. Toplum kendi inşa ettiğini değiştirip yeni inşalar gerçekleştirebilir. Şu kural ortaya çıkıyor: TOPLUMSAL GERÇEKLİKLER İNŞA EDİLMİŞ GERÇEKLİKLERDİR; doğa veya tanrı vergisi gerçeklikler değildir. O halde para da rahatlıkla inşa edilmiş bir gerçekliktir denilebi-

lir. Değişim ve emtialar konusu da inşa edilmiş gerçekliklerdir. Tanrı veya doğa vergisi değiller.

Pozitivistlerin en büyük günahı, toplumsal gerçeklikleri fiziki gerçeklikler gibi olgularla aynı kategoriye koymaları olmuştur. Toplumsal olguyu değişmez gerçeklikle bir tuttuğumuzda, büyük yanılgılar içeren toplumsal paradigmalara kapıyı ardına kadar açmış oluruz. Ekonomiye pozitivist açıdan baktığımızda bu sakıncaları görmemek mümkün değildir. Milliyetçilikleri nesnel gerçeğin ifadesi olarak anladığınızda, değişik konumlarda da olsalar, felsefi bakımdan aynı olan Hitler ve Stalin'in konumuna düşersiniz. Bu ikisi de, yani tüm pozitivistler ve kaba materyalistler de toplumda kabul ettikleri gerçeklere mutlak olgu değeri vermekten kurtulamazlar. Para konusunu son derece nazik kılan bir etken de topluma bu pozitivist yaklaşımla bakan anlayıştan gelir: Parayı tam gerçek saymak. Dolayısıyla onun aracılığıyla el değiştirme, giderek tam gerçek olarak algılanmasına dönüşür.

Paranın değişimle birlikte ekonomiye girmesini ve tarih boyunca gösterdiği gelişmeleri incelemek konumuz değildir. Fakat paranın giderek ekonominin vazgeçilmezi haline gelmesi, içerdiği sakıncaların da büyümesi anlamına gelir. Tek bir değişimin içerdiği çelişkiyle karşılaştırdığımızda, paranın sınırsız değişim gücü kazanmasının ne kadar netameli, sakıncalı durumlara yol açacağı anlaşılırdır. Binlerce çelişkinin somutlaşmış hali olmak kolay bir şey değildir. Para bu çelişkili haliyle ekonomide yol ala ala finans çağına ulaştığında, ortaya çıkan durumun bütün vahametini görmeden toplumu anlaşılır kılmak kendini aldatmaktan başka anlama gelmez. Vahamet dediğimiz durum, paranın bağrındaki muazzam çelişkilerle birlikte en gelişkin çağına varmasıdır. Bu sicili çok kötü bir zorbanın çok büyük bir orduya başkomutan yapılması gibi bir şeydir. Toplumda başlangıçta sadece hazır olanların bir anlık kabulüne dayanan bu kuşkulu aracın çok geçici aracılık konumu giderek tanrı katına yükseltiliyor. En etkin komuta gücünü de elinde tutarak.

Paranın gelişim tarihini incelemek hayli ilginç olurdu. Tarihte ilk altın sikkenin Lidyalı Kreuzus tarafından çıkarıldığı söylenir. Halen altın aramalarının sorun yarattığı Manisa'nın Sard kentinde oturduğu ve başına gelmedik iş kalmadığı söylenir. Para öyle bir şeydir ki, onunla da onsuz da olmak çok zor konum arz eder. Bilinen emtia, değişim ve

paralaşmanın el ele vererek hızla geliştiği ve ekonominin başköşesini ele geçirdiğidir. Pers ve Greko-Romen uygarlığında para kullanımının çok yaygınlaştığı günümüze kadar ulaşan yüzlerce sikke çeşidinden bellidir.

İslâm uygarlığında Riyal en az sultanlar kadar itibarlı bir konuma erişmişti. Kentlerde paranın tahtı sağlamdı. Özellikle Yahudi sarraflar büyük önem kazanmıştı. Yahudi ve Ermeni sarraf ve tüccarlar Avrupa'dan Hindistan'a kadar uzanan ticaret yolları üzerindeki kentlerde paralel bir para ve ticari tekel hattı kurmuşlardı. Siyasi egemenliğe paralel bu kapital hattı çok etkiliydi. Sultan ve emirlikleri kendine oldukça bağlamışlardı. Avrupa ve Asya'daki etkinlikleri sürekli artıyordu. Toplumların kavim olarak Yahudiler ve Ermenilere artan tepkisinin altında bu gerçekliğin önemli payı olsa gerek. Yahudi ve Ermeni pogromlarını araştırırken, bu durum önemle göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

İtalyan kentlerinin İslâm dünyasından para ve ticaretin öncülüğünü devralmaları 13. yüzyılın ortalarına doğrudur. Özellikle Venedik, Cenova ve Floransa gerçek birer para ve ticaret mucizesi olarak gerçekleştiler. 16. yüzyıla kadar başta Rönesans olmak üzere her bakımdan Avrupa'ya öncülük eden yıldız kentlerdi. İtalyan kentleri sadece Rönesans Devrimini gerçekleştirmekle kalmadılar; para devriminin de önemli mimarlarındandı. Her ne kadar ilk öncüllerini İslâm dünyasında buldularsa da, katkıları oldukça büyüktür. Banka, senet, kâğıt para, kredi, muhasebe gibi modernitenin vazgeçilmez tüm parasal araçlarını bu kentler geliştirdi, kurumlaştırdı. Para tarihinde bu gelişmelerin çok büyük rolü vardır. Pazar ve ticaretin gelişmesinde birer devrim rolünü oynadılar. Emtialaşma ve paralaşmanın hızını belki de yüzlerce defa daha da arttırdılar. Paranın egemenliğinin gelişmesinde kilometre taşlarıydılar.

Toplum yavaş yavaş bu araçların tahakkümüne hazır hale getiriliyordu. Görünüşte basit bir teknik muameleydi gerçekleştirilenler. Bankalar para birikim yerleri olacaktı. Senetler para karşılığı olan kâğıt parçalarıydı. Kâğıt para da bir nevi genel senetti. Hafifti, işleri daha da kolaylaştırıp hızlandırıyordu. Kredi sıkışık durumda olan müşterilerine daha sonra ödenecek münasip bir faiz karşılığında verilen borç paraydı. O da işleri hızlandırıyor, boş kalmayı önlüyor, ilgilisinin tembel tembel oturacağına işlerini hızla sürdürmesine ve sağlanacak

kârla borcunu kapatmasına hizmet ederek daha hayırlı bir rol oynuyordu. Muhasebe işlerin kâr-zarar, gelir-gider envanterini netleştiren dokümandı; ayna gibi dönemsel olarak kişi veya şirketlerin durumunu yansıtıyordu. Bunlar basit ama müthiş sonuçları olan devrimlerdi. Başta Sevilla, Lizbon, Londra, Amsterdam, Hamburg, Lyon, Anvers, Paris olmak üzere, İtalya'nın bu devrim ürünlerini Rönesans ürünleriyle birlikte hızla ülkelerine aktaran Avrupa kentleri devrimleri kıta geneline yaydılar, büyüttüler.

16. yüzyılla birlikte Hollanda ve İngiltere'nin önce tarım ve ticarette, sonra sanayide bu devrim ürünlerinin etkin yardımlarıyla nasıl genel bir kapitalist devrimi gerçekleştirdiklerini taslak halinde sunmuştuk. Kapital, kapitalist ve kapitalizm para saltanatının ön basamaklarıdır. Onlar bu basamakları atlayan gerçek birer kraldılar: Çıplak krallar. Ticaret çağı büyük hızıyla birlikte büyüyen kârını büyük oranda bu paralaşma ve para araçlarına borçluydu. Paranın egemenliği sessiz ve derinden ilerliyordu. Sadece krallığa değil, tanrısallığa da oynuyordu. Hem de ilk defa maskesiz ve bizatihi olarak. Endüstri çağı ona hem çok şey borçluydu, hem de kendisine çok büyük fırsatlar sundu. Toplumda pazarlaşma, kentleşme, emtialaşma ve ticaret yoğunlaşması olmadan sanayi devrimi olamazdı. Tüm bu süreçler para olmadan gerçekleşemezdi. Para ve paralaşmanın hız kazanması vücuttaki kan dolaşımı rolünü kazanmıştı. Onun kesilmesi organların çalışamaz duruma gelmesi ve işlevini kaybetmesiydi. Bu da ölümleriyle eşanlamlıydı.

Fabrika-işçi ilişkisini çözümlediğimizde durum daha iyi anlaşılır. Fabrikayı eski köle ve serfle işletmek mümkün değildir. Hem efendiden hem de senyör ve topraktan kopmadan işçileşme olmaz. Tam bir işçileşme mutlak ücretle gerçekleşir. Ücret ise, para olmadan ödenecek bir değer değildir. İşçinin paraya kesin mahkûmiyeti gerçekleşmiş oluyordu. Para efendi ve senyör olmadan yeni köleyi mutlak egemenlik altına alma konumunu kazanmıştı. İktidarlaşmada bu dev bir adımdır. Yeni sanayi toplumu bu yolla tamamen paranın egemenliğini tanıyan ilk büyük toplum biçimi oluyordu. Daha önceki hiçbir uygarlık toplumu bu denli paranın hâkimiyetini tanımamıştı. Endüstri toplumunda para artık bir kültürdür. Her şey onun etrafında anlam kazanır. Büyük hayallere yol açması kadar, tüm büyük projeler para olmadan başlatılamazdı. Çocuğuna basit bir ayakkabı almaktan evinin

ışığını yakmaya, en ücra köyden en gelişmiş kent semtlerine kadar her aile paranın mutlak gereğinin bilincindeydi. Onu elde etmek uğruna içine girilmedik bir iş, plan düşünülemezdi. Herkes para edinmek için ne gerekiyorsa onu yeni tanrısına sunmaya mecbur edilmişti.

Görünüşte kutsal değer emek satılıyordu. Paranın yol açtığı en tipik yanılgılardan biridir bu. Parayla satılan, yani elden çıkarılan sadece emek değildir. Onu elde etmek için öncelikle sağlıklı bir bedene, bedeni elde etmek için bir anaya, anayı elde etmek için bir kadına ihtiyaç vardı. Bu 'için'ler sonsuza dek gider. Emek ayrıca beceri kazanmalıydı. O olmadan satın alınmazdı. Onun için ustaya ve tezgâhtara, onlar içinse binlerce yıllık iş tecrübesine, onun emektarlarına ihtiyaç vardı. İşte basit bir ücret -karın doyurmadan biraz fazla- tüm bu kutsal değerlerin elden çıkarılması oyunuydu. Tarih ve toplum satılıyordu. İnsan birey böyle araçsallaştırılmıştı. Şimdiye kadar hiçbir toplumsal tanrı kulları üzerinde bu denli hâkimiyet kurmamıştı.

Para tarihinin önemli bir kilometre taşı da altın ve gümüş gibi değerli madenlerin karşılık olarak gösterilmesinden kurtulmasıydı. Bu büyük devrim -kara para devrimi- 1970'lerde gerçekleşti. Artık para tam özgürleşmişti. Birinci özgürleşmesini özgür İtalyan kentleri onu kâğıt, senet, kredi gibi enstrümanlara bağlayarak sağlamıştı. İkinci büyük devrimi ise, ABD Dolarının altın ve gümüşe bağlı olmaktan resmen kurtulmasıyla gerçekleştirilmişti.

Finans çağına resmen bu devrimle girilmişti. Üçüncü büyük küreselleşme hamlesi denilen tarihsel gelişmenin altında bu olgu yatmaktadır. Kapitalizmin ilk büyük küreselleşme hamlesi, bilindiği gibi ticaret çağının (M.S. 15-18. yüzyıllar) kıtasal sömürgeleştirme ve yarı sömürgeleştirme hareketleri dönemine denk düşüyordu. İkinci büyük küreselleşme hareketi, sanayi çağının (kabaca 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın son çeyreğine kadar) emperyalizm hamlesi ve ondan kaynaklanan çok geniş bir sınıfsal ve ulusal savaşlar dönemiydi. Yaklaşık dört yüzyıl yıl süren bu dönemlerin baş yapıcılarından birinin para olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hepsine birden para çağı demek yanlış olmaz. Kapitalist modernitenin büyük tanrısı (Zeus-Jüpiter) ulus-devletti, iktidar ve savaş tanrısı (Ares-Mars) para ise ekonominin ve tarihte genel anlamda karşılığı olmayan yeniçağın yükselen yeni tanrısıydı. Tüm kadim tanrıları bastıran ve hegemonyasını kuran tanrı!

Finans çağının temel özelliği, para kurumunun tüm enstrümanlarıyla birlikte başat duruma geçmesidir. Sanayi ve ticaret tekellerini tamamen kontrolü altına almıştı. Tekel olarak devleti de (özellikle ulus-devleti) kendine iyice bağımlı hale getirdi. Ekonominin temel katları olan kullanım (tüketici) ve üretim-değişim platformları da tamamen paranın denetimine girdi. Kullanılan araçlar IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Ticaret Örgütü, dünyanın tüm merkez bankaları, küresel bankalar, çeşitli kredi senetleri, piyasa ve borsalar, bono ve tahvil senetleri, tüketici kartları, faizler ve döviz kurları vb. türünden geniş bir enstrümanlar listesidir. Bu kurumlar aracılığıyla para artık hayalet bir varlık haline gelmiştir. Daha doğrusu, ataerk ailenin eski hiyerarşik yöneticisi durumunda kalmıştır. Onun yerine yeniyetmeler olarak bu kurumlar evlat rolünü oynamaktadır. Ama hepsinin ataları olan paranın tohumunu taşıdıkları da bir gerçektir.

Kendi içinde bu kurumlar müthiş bir ağ halindeler. Son derece organizeler. Saniye saniye birbirlerinden haberleri vardır. Birbirlerini etkilerler. Hareketleri kısa, orta ve uzun vadeli olarak düzenlenir. Kısa süreli hareketlere ‘sıcak para’, orta vadeli olanlara ‘bono ve tahvil’, uzun vadeli olanlara da ‘uzun vadeli senet’ demek moda gereğidir. Sık sık isim ve süre değiştirebilirler. Toplumsal inşanın en hızlı gerçekleştirilenleridir. Temel muhasebe aracı Dolar ve Euro’dur. Bunlar ABD ve AB’nin para birimidirler. Sistem halen yetkinleştirilmekle birlikte tamamlanmış sayılır. Peki, temel gaye olan kârlar bu yeni sistem altında nasıl gerçekleştirilmektedir?

Ekonomik, toplumsal ve siyasal dünyanın tüm ilişki ve çelişkileri bu yeni sanal sisteme olduğu gibi taşınmıştır. Hatta ideolojik, akademik ve diğer kültürel argümanlar da bu sistemin pençesine aldığı dünyalardır. Gerçeğe daha yakından bakmak anlam gücümüzü arttıracaktır.

Dolar’ın (yedekte tutulan Euro’nun da) temel muhasebe birimi olması ne anlama gelmektedir? Dolar birikim alanları ve milli paralar arasındaki kur değişimleri, bono ve tahvil, hisse senetleri piyasalarındaki hareketler, faiz ve fiyat değişiklikleri hangi somut dünyalardaki ilişki ve çelişkileri, dolayısıyla ittifak ve savaşları yansıtmaktadır? Giderek sıkça sözü edilen Üçüncü Dünya Savaşı ağırlıklı olarak bu simgesel sanal dünya içinde geçiyor olmasın? Gerçek alandaki savaşlar ise bunun yer yer fay yarıklarından dışa vurması gibi olmasın?

ABD'nin İkinci Büyük Dünya Savaşı sonrasının hegemon gücü olduğu genelde kabul gören bir görüştür. Para birimi olarak Doların dünyadaki ağırlığı bu hegemonyanın sonucudur. İlginç olan tam da bu hegemonya zirve yaparken, Doların altın karşılığından kurtulmasıdır. Bunun bir nevi hesapsız, sorumsuz dünya hegemonu olmayı yansıttığı çok açıktır. ABD'nin 1980'lerden itibaren dünyaya trilyonları katbekat aşan Doları karşılıksız olarak saldığı bilinmektedir. Bu korkunç bir olaydır. Yalnız banknot matbaasını çalıştırarak yılda trilyonlarca Dolar kazanma anlamına gelmektedir. Para hiçbir çağda ve hiçbir yerde bu denli kendi kendini büyütmemiştir. Hegemon olmanın ilk defa kendini paraya yansıtmasını veya paranın bizzat hegemon olduğunun itirafını bu olgudan daha iyi açıklayan başka bir araç olabilir mi? Bütün ulus-devletlerin borçlu durumda olduklarını göz önünde bulundurursak (Çok tuhaftır, en büyük borçlu ulus-devlet ABD'nin kendisidir), paranın niye tam hegemon olduğunu algılama gücümüzü bir kez daha arttırmış oluruz. ABD Merkez Bankasının ufak tefek para oyunlarının (faiz-fiyat indirme, yükseltme hareketleri) dünyayı şiddetle sarsması da finans sisteminin iyi oturmuşluğunu gayet iyi açıklamaktadır. Yani paranın gücünü kanıtlayan olgular çok fazla oluyor.

Krizlerin sistemle bağı daha da çarpıcıdır. Asya, Rusya ve Latin Amerika'da devrevi olarak zincirleme tarzda oluşan krizler tamamen para sahasında geçmektedir. Reel ekonomiye yansımalar hep sonradır. Daha önceki krizler reel dünyada başlayıp para dünyasında sonuçlanırken, finans çağının krizleri tam tersine olmaktadır. Reel ekonomi en sona bırakılmakta, ama finans dünyasının egemenlerinin istedikleri gibi, ülke veya ülke bloklarını hizaya getirdikten sonra fazla ağırlaştırmadan sona erdirilmektedir. Rusya örneği bu konuda öğreticidir. SSCB resmi olarak 1991'de dağıldıktan sonra giderek ağırlaşan bir finansal kriz sürecine alındı. Kriz 1998'de doruk noktasına çıkarıldı.

Çok ilginçtir, bu dönemde bilinen Şam'dan çıkışımdaki gelişmeler bağlamında ben de Moskova'daydım. Rus yetkililer çok acilen Rusya'dan çıkmamı, bunun için ellerinden ne geliyorsa yapabileceklerini söylüyorlardı. Kocaman İstihbarat Şefi şunu belirtiyordu: "Altı ay sonra olsaydı her şey kolay olurdu. Biz de sana böyle davranmazdık." Evet, 1998 krizi Rusya'yı teslim almıştı ve en yetkili ağızlardan itiraf ediliyordu. Gayet iyi hatırlıyorum. Benimle ilgili operasyonu yürüten İsrail Başbakanı Ariel Şaron ve ABD Dışişleri Bakanı M. Albraight ale-

lacele Moskova'ya gelip on milyar Dolar kredi karşılığında Rusya sahasının dışına atılmamı sağlamışlardı. Bu amaçla IMF ile antlaşma imzalanmıştı. Türkiye ile Rusya arasında da Rusya'dan çıkarılmam karşılığında ayrıca 'Mavi Akım' Anlaşması imzalanmıştı. ABD muhalefetine rağmen Rusya'nın bir şartı da bu anlaşmanın imzalanması oluyordu. Rusya sistem hegemonunun istediği neoliberal politikalara çekildikten sonra, yavaş yavaş felçli halinden çıkıp sistemle bütünleşti. Sanal ve finansal karşıdevrimler çağında bir karşıdevrim de böyle gerçekleşiyordu!

Finans çağının reel dünyayı yönetmesini çözümlemek hayli öğretici olacaktır.

a- Reel ekonomik dünyayı yönetmesinin paranın komuta gücüne yükselmesiyle bağlantısını sıkça dile getirdik. Daha çok hegemonun ana politikalarına hizmet edecek projeler esas alınır. Dünya ekonomisi finans çağına göre nasıl dizayn edilecek? Hangi bölge hangi mallarda yoğunlaşacak? Payı ne olacak? Ülkelerin temel siyasetleri nasıl düzenlenmeli, ekonomik ve sosyal yapılanmalarını nasıl yenilemeli, borçlarını nasıl ödemeliler, kaynaklarını nasıl kullanmalılar? Ayrıca asi, çete dedikleri ülke ve ekonomiler nasıl hizaya getirilmeli? Eski SSCB bloğu, Çin ve diğer Üçüncü Dünya denilen ülkeler hegemonik sistemle nasıl bütünleşmeli? İsrail'le ilişkiler nasıl düzenlenmeli? Bir bütün olarak dünya, ülke, devletler ve halkları neo-liberal yeni finans çağının genel kriterlerine hangi parametreler temelinde uyum sağlayacaklarsa, o temelde her ülke, şirket, devlet ve bireylerin önüne projeler konulur. Bu projelere uygun yatırımlara birçok siyasal ve askeri şart da bağlandıktan sonra finansman, yani parasal enstrümanlar sağlanır. Uymayanlara ise kriz dayatılarak iflas noktasına getirilir. Zaten finansal çağ demek projelere şartlı kredi sağlama çağı demektir.

Sistem bu temelde çalıştırılmaktadır. Kapitalizmin finansal çağda ekonomi olmadığını en net biçimiyle bu kısa betimlemelerimiz bile göstermektedir. Kâğıt oyunlarının ekonomi olmamak kadar ekonomi dışı dayatmalar olduğunun en iyi kanıtlama araçlarıdır. Tekelin azami kâr kazanması bu kâğıtlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bundan daha açık ekonomi dışılık olur mu? Hiçbir sektör ve dönem, kârın ticaret ve sanayi çağındakinin çok üstünde bedava elde edildiğini finans sistemi ve çağı kadar iyi açıklayamaz. Küçük kuponlar karşılığında herkes kâra bulaştırılarak hem sisteme suç ortağı kılınıyor, hem de

sistem kendini daha da güçlendirerek kurtuluyor. Finansal çağ endüstriyalizmden daha ağır ekonomi dışı bir çağdır; bir toplum biçimidir, onun kültürüdür.

Çok üst düzeyde bir parasal tekelleşmeyle karşı karşıya olduğumuz açıktır. Devletleri de (hatta devlet olarak ABD'yi de) içinde eriten bir süper tekelleşme aşaması söz konusudur. Tüm iktidar süreçlerini kontrol eden, geliştiren, bozan, yeniden kuran bir güç konumuna erişilmiştir. Yeni küreselliğin özü budur. Sanıldığı gibi iletişim çağı küreselleşmeyi nitelememektedir. Ekonomiyle siyasetin, siyasi tekelin hiç örneği görülmemiş ölçüde küresel çapta iç içe geçmesi özünü teşkil etmektedir. Tüm yerel, ulusal, siyasi ve ekonomik iradelerin küresel süper tekel güçlerinin kontrolüne girmesini ifade etmektedir. Bu yeni bir durumdur ve üzerinde oldukça yoğunlaşmayı gerektirmektedir.

b- Paranın toplumsal realite üstündeki etkisi tamamen fethetme amaçlıdır. Parasal ve sanal bir toplum hedeflenmektedir. Toplumun kapitalize edilmesinin en etkili yolu bono, repo, tahvil, hisse senedi gibi enstrümanlarla kendisini kâra iştirak ettirmektir. Böylelikle özellikle başta orta sınıflar olmak üzere, toplum finans dünyasıyla bütünleştirilmiş oluyor. Küçük bir kâr karşılığında düzeni koruma gücüne dönüştürülüyor. Düzene karşıt refleksleri önemli oranda kırılıyor. Tüketici toplum, tüketici kredisi, mikro kredi, bin bir türlü proje kredileriyle toplum kıskıvrak teslim alınmak istenmektedir. Yöntem basittir. Önce krizler dayatılarak işsizler dünyasına yeni bir işsizler dünyası ekleniyor. Orta sınıf çökertilip yeniden aman diler hale getiriliyor. Açlık ve yoksulluk ölüm sınırına dek dayatılıyor. Kargaşa ve kaos derinleştiriliyor. Daha sonra şartlar karşılığında toplumun yeniden inşası için krediler bağlanıyor.

Toplumlar eskiden devrimler ve aydınlanma-kültürel hareketlerle dönüştürülmeye çalışılırdı. Şimdiki finansal yöntemlerle daha komple, planlı, elini ateşe sokmadan, maşayla istediği sonucu elde ediyor, elde etmek istiyor. Tüm toplumlar üzerinde küresel bir homojenleştirme, kitle ve sürü toplum oluşturmak için tek kültürel potadan geçirme, sisteme en ufacık bir itiraz gelmeyecek biçimde yeniden inşa etmeler devrededir. Toplum projeleri bir bakıma eski devrimlerin, ütopyaların yerine ikame edilmiş oluyor. Artık ütopya ve devrimlere gerek yoktur. Her şey projelendirilebilir. Ayrıca finansörü hazırdır.

Karşı-toplum, simülakr toplum, sanal toplum, tek zihniyetli toplum bu olsa gerek. Dayatılanlar faşizmin yeni bir maskeyle küresel boyutta gerçekleştirilme projesi ve dünyası değil midir? Finans çağının toplumunu her yönüyle tanımak ve tanımlamak gerekir.

c- Finans çağının siyaset ve devlet politikaları endüstriyel çağla kısmen çelişik özellikler taşır. Endüstriyalizm esas olarak milliyetçilik ve ulus-devlet politikalarında yoğunlaşır. Tekeller yaratmak ister. Finans çağının küresel olma ihtiyacı bu tekelleri artık engel olarak görmektedir. Bir dünya-sistem haline gelen kapitalizm de ulus-devlet tekelini sonuna kadar destekleyemez. İçe kapanmaya eğilimli ulus-devlet tekelleri küresel çapta hareket etmek isteyen tekellerin önünde engel konumuna gelirler. Özellikle finans çağı ancak enstrümanlarını küresel çapta kullandığında kârı arttırabilir. Ulus-devlet bu durumda karşısında ciddi bir engel olarak durmaktadır. Ya yeni duruma uyarlanacak ya da yıkılacaktır. Kuzey Kore, Libya, Suriye, İran, Irak gibi. Libya uyarlanmayı kabul ettiğinden varlığını korudu. Irak kabul etmeyince, simgesel önemde bir güç olarak finans çağının gazabına uğradı. Yenisi inşa edilmek durumundadır. Tümüyle yıkılma durumunda değildir. Özellikle Brezilya, Türkiye, Arjantin, Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeler ulus-devletçiliği en yoğun biçimde yaşadıkları için, krizlerle terbiye edilip sistemle yeniden entegre edilmek durumunda olan ülkelerin başında gelmektedir.

Daha da önemlisi, tekçi standart ulus-devlet derinliğine küreselleşmeyi de engellemektedir. Küresellik, ulus-devlet tipi yerel siyasi üniteleri değil, daha küçük çapta sınırlı ve bağımlı iktidarla yetinen devlet tipini gündemleştirmektedir. Küresel hegemonya orta büyüklükteki devletleri yerel birimlerle dönüştürmek istemektedir. Ulus-devletle finans çağının küreselliği uzun süre çelişkili olmaya adaydır. Bünyelerindeki sınırlı anti-kapitalist unsurlar da bunu zorunlu kılmaktadır. Genelde klasik devletin ve en çok da ulus-devletin yol açtığı derin yetmezlikler, sivil toplum denilen, özünde sivil toplumu tam anlamıyla temsil etmeyen bir tampon sistemle aşılmak istenmektedir. Sivil toplum demokratik içeriğinden boşaltılarak, liberalizmin ulus-devlet çıkmazını hafifletmek için kullanılmaya çalışılmaktadır. Sivil toplum klasik uygarlıkla demokratik uygarlığın üzerinde en çok çekiştikleri politik alandır. Sivil toplumun demokratikleşmesi ilkesel bir

sorun olup, çözümlenmesi ve üzerinde çalışılması gereken demokratik siyasetin temel görevlerindendir.

İdeolojik planda finans çağının gündeme getirdiği temel konu ve sorunların başında uygarlıklar savaşı, radikalizm, terörizm, devletin yeniden inşası, globalizm, dinin yükseltilmesi gibi değerler gelmektedir.

Uygarlıklar savaşı tezi iki bakımdan önemlidir. Sistemin hegemon gücünün mensup olduğu uygarlığı dayatması beklenebilir. Sanıldığı gibi bazı çevrelerin yansıttığı türde beyaz Anglosakson Hıristiyan uygarlığı söz konusu değildir. Reel sosyalizmle yaratılmak istenen sosyalist uygarlığın kapitalist moderniteyi aşamaması, aşma özelliklerini sergileyememesi nedeniyle sistemle yeniden buluşması, var gibi görünen bir uygarlık krizinin aşılmasını mümkün kıldı. İki blok arasındaki çatışmanın iki uygarlık arasında değil, aynı moderniteyi temsil eden iki hegemonik güç arasında olduğu SSCB'nin çözülmesi ve Çin'in kapitalistleşmesiyle açığa çıkmıştı.

Fakat İslâm dünyası denilen alan çok eski bir uygarlık alanı olmasının yanı sıra, İslâmiyet'in bir nevi bölgesel milliyetçi konumu, ayrıca İsrail ile çelişkiler uygarlıklar sorununu gündemleştirdi. Ortadoğu her üç kapitalizm çağında da sistemle bir türlü bütünleşmiyordu. Ulus-devlet de çözüm getirmek şurada kalsın, sorunu daha da kilitliyordu. Dinsel milliyetçiliğin hem Suudi Arabistan hem de Şii İran kanadında yükseltilmesi, şiddetin de olanca yoğunluğuyla devrede olması, İsrail-Filistin sorununun kalıcı etkileri uygarlık tartışmasını boyutlandırıyordu. Bu, sorunun uygarlığın kendi içindeki boyutuydu. Diğer boyut bölge halklarının, mozaik toplumların varlıklarını koruma, kültürel kimliklerini savunma, despotik ve ulus-devlet karmaşası faşist devletten kurtulma arzusuydu. Bir anlamda güçlü potansiyel taşıyan demokratik uygarlıkla klasik despotik uygarlık arasındaki çatışmanın bölgesel yansımasıydı. Açık ki, bu anlamda petrol ve su meselesinin de etkisiyle Ortadoğu'da ciddi bir uygarlıklar arası sorundan bahsedebiliriz.

Radikalizm finans çağının küreselciliğine karşı özünde ulus-devletçi bir tepkidir. Dinsel ve ırkçı renkleriyle ulus-devletin daha çok içe kapanmasını amaçlayan, ideolojik-politik çıkışlardır. Her alanda örnekleri vardır. İslâm, Hıristiyan, Hindu, Afrika animizmi gibi dinsel olanlarla her ulus-devlet içindeki sağ milliyetçi-ırkçı unsurlar diğer

radikal kanadı teşkil eder. İkisinin çakıştığı sıkça görülen örneklerdendir. Küreselciliğe karşı yerelciliğin geri biçimini temsil ederler. Diğer yandan küreselciliğe karşı yerel demokratik, kültürel, feminist akımlar ve yeni sol özellikle Dünya Sosyal Forumu gibi platformlarda bir araya gelerek yetersiz de olsa demokratik uygarlık için bir tartışma gücünü sergilemektedir. Terörizm büyük ihtimalle sistemin bir provokasyon hareketidir. Finans çağının iktidarına meşru gerekçe yaratmak için bilinçli başvurduğu bir araç olduğuna dair güçlü işaretler vardır. Örneğin El-Kaide halen sırlı özelliğini korumaktadır. Finans çağının kendisi güçlü terörist özellikler taşır.

Paranın tahrip ettiği toplumsal ilişkiler başlı başına büyük bir terörizm sorunudur. Hiçbir terör, toplumu en derin bağlarından uzaklaştıran para hegemonyası kadar etkili olamaz. Sistemin tüm ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda varlığını inşa etmek ve sürdürmek için giriştiği faaliyetlerin büyük bir kısmı tarihte örneğine ender rastlanan terör kapsamındadır. Büyük terörü provokatif unsurlarla gizlemek istemektedir. Paradan para kazanmanın reel ekonominin dışında büyük çapta gerçekleşmesi, tarihte hep karşımıza çıkan güçlü ve kurnaz elin sistem haline gelmesi ve toplumun tepesine oturmasıdır. Kırk haramilerin soygunları finans çağı tekel soygunlarının milyarda biri bile etmez. Böylesine büyük boyutlu soygunlar ancak tam bir terör sisteminde gerçekleşebilir. Bu anlamda iletişim çağı denilen olgu, ancak finans terörünü örtülemek için gerekli olabilirdi. Belki de bu amaçla geliştirilen medya terörü dediğimiz kavram anlam kazanabilir. Özcesi, sistemin kendisi tarihte gelmiş ve gelecek olan en büyük teröristtir.

Dinin yükseltilmesi yine perdeleme ve örtüleme bağlamında anlam ifade edebilir. Sömürü tarzı din gibi yüksek bir meşrulaştırma gücüne ihtiyaç duyar. Toplumun daha önceleri ihtiyaçları temelinde gerçekleşen üretimden dışlanması süreci finans çağıyla zirve yapar. Kitlevi işsizlik gerçekleşir. Bilimle izahı zor süreçler (kabul edilemez gelişmeler) ancak dinle yumuşatılarak yaşatılabilir ki, olan da budur. Söz konusu olan baskı altına alınan din kültürü değildir; yeniden dinselleştirme denilen olaydır. Tutuculaştığında her çağın içine girdiği ideolojik gerçeklik budur. Toplum böylelikle ekonomik rantiye, sürü toplum, uygarlık çatışmaları, terör ve dinsel tutuculuk halkalarıyla kıskıvrak bağlanmaktadır. Demir kafes, büyük gözaltı sistemi toplu-

mu tam kontrol edemediğinde, bu tür yeni ideolojik etkenler eklemlenerek devreye sokulmaktadır.

Görünüşte kapitalizmin en güçlü çağı olan finans kapital çağı tüm özellikleriyle çöküşü ifade etmekte, sistemin sürdürülme potansiyelini tükettiğini göstermektedir. Bir çağ anlamından ne kadar boşalırsa, o kadar tutuculaşma zorunluluğunu hisseder. Bu zorunluluk gücünün değil güçsüzlüğünün kanıtıdır. Üretim insanın, toplumun onsuz yaşayamayacağı temel faaliyetidir. Finans çağı ise bunun sağlanamadığının itirafıdır. Üretimi gerçekleştiremeyen bir sistem işsiz sistemdir. Olan da budur. Çalışmayla, üretimle bu kadar çelişen bir sistemin tek yaşama şansı terördür ki, çok lafı edilen, saptırılan ve provokasyonla yürütülen de esas olarak budur.

1980'lerin başında sistemin iki hegemon gücü olan ABD ve İngiltere'nin başında bulunan Reagan ve Thatcher'ın Nikaragua ve Malvinas (Falkland) Adalarına yönelik saldırılarıyla terör dalgası başlatılmıştı. Pakistan ve Türkiye'de askeri darbeyle işbaşına gelen iktidarlar da en yakın yardımcılarıydı. Latin Amerika toptan terörize edilmişti. 'Yıldız savaşları' ile devam ettirilen silahlanma yarışları Rusya'yı hegemonik güç olmaktan caydırmıştı. Çin'de Deng Siao Ping reformları sisteme verilen tavizlerdi. Ulusal kurtuluş savaşları ve refah devletiyle sağlanan tavizlere de son verilip, her alanda finans çağının terör rüzgârı estirildi. Clinton bunu daha yumuşak ama etkili politikalarla sürdürdü.

Tam fethedilemeyen bir Ortadoğu kalmıştı. O da uygarlık, radikalizm, terör ve din kaynaklı sorunların kördüğüm haline geldiği bir alana çevrilmişti. Sistem gerilemek istemiyorsa, şu veya bu yolla fethini tamamlamak durumundaydı. Ayrıca hayati petrol sorunu vardı. Petrol finans çağının üzerinde en çok prim yaptığı sektördü. Sistemin ona bir asır daha ihtiyacı olduğu tespitliydi. Arap-İsrail sorunu sistemin başında Demokles'in kılıcı gibi sallanıyordu. Şii İran büyük tehdit olmaya devam ediyordu.

Bölgenin büyük bir problem yumağı olması İngiltere ve Fransa'dan miras kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı bölgede aslında bitmemişti. Darbe, isyan, iç savaş, gerilla hep bu bitmemiş halin göstergeleriydi. Sınırlar sırf problemleri çoğaltmak için cetvelle çizilmişti. ABD'nin bu sorunlar nedeniyle uzun süreden beri bir proje peşinde olduğu tahmin edilebilirdi. Soğuk savaş, SSCB, Latin Amerika ve Avrupa ile sorunlar olmasaydı bölgeye çoktan müdahale etmek zorundaydı.

Bahsi geçen sorunlar, tam olmasa da, 1990'ların başında sistem için nispi hal yoluna girmişti. Ortadoğu sorunu ise kangrenleşerek devam ediyordu. Ya tam vazgeçecek ya da tam müdahale edecekti. Vazgeçse petrol, İsrail elden gidecek, İran'a hegemon olma şansı doğacaktı. Saddam Hüseyin Arap Bismarck'ı olma hevesine kapılmıştı.

Ticaret çağı sömürgelerin büyük talan savaşlarıyla yürütülmüştü. Sanayi çağı iki büyük dünya savaşı ve kendi içinde sınıf savaşının yanı sıra ulusal kurtuluş savaşlarıyla dolu geçmişti. Finans kapital ise tüm toplumun toplumla iktidar savaşına dönüşmüştü. Uygarlık tekellerinin bu en sonuncusu, Ortadoğu'nun tümüyle yitimi karşısında yapısal kaosun dibini boylayabilirdi. Zaten yaşanan da buna yakın bir durumdu. Sistemin başarı şansı önemli ölçüde bölgedeki gelişmelerle bağlantılı hale gelmişti. Bundan dolayı kendine özgü koşulları nedeniyle yaşanan bir Üçüncü Dünya Savaşıydı. Sonraki gelişmeler bunu doğrulayacaktı.

Bu sürecin benimle olan kritik ve stratejik ilişkisi sanıyorum ilerde daha net anlaşılacaktır. Konu zaten giderek netleşmektedir. Suriye'nin etkili lideri Hafız Esad, ABD'nin etkili lideri Clinton'la iki sefer görüştüğünde, gündemin yarısının bana ilişkin geçtiğini duydum. Kilit bir konuma geldiğim anlaşılmıştı. Büyük Ortadoğu Projesinde Kürtlere uzun vadeli olarak stratejik bir rol biçilmişti. Bölgenin finans kapitalle olan sorunlarının çözümünde Kürtler ve Kürdistan koçbaşı olarak kullanılacaktı. Bir dönem Ermeniler ve diğerleri (Helenler, Asurîler, hatta Yahudiler, Arap ve Filistinliler) de bu tür amaçlar için kullanılmıştı. Statükocu, aşırı ulus-devletçi, sistemle sorunların çözümüne yardımcı olmak yerine köstek olan, bölgenin hegemonu olma sevdasını bırakmayan güçler üzerinde Kürt sopası çözücü etki yapabilirdi.

1970'lerden beri hazırlandığı anlaşılan bu planın içine ben beklenmedik ama kilitleyici bir unsur olarak dahil olmuştum. Ya tam dediklerine uyacak bir askerleri olacaktım ya da bertaraf edilecektim. Yapım sistemin askeri olmaya elverişli değildi. Dolayısıyla ilk ve en kolay bertaraf edilecek unsur olarak görülmem anlaşılır bir husustur. Birinci Dünya Savaşı Avusturya Veliahdının bir Sırp militan tarafından vurulmasıyla başlamıştı. Ama savaş Ortadoğu'da devam ediyordu. Daha da şiddetlenerek devam edecekti; ancak Üçüncü Dünya Savaşı olarak. Kurban ise, bu sefer tam tersine, sistemin tüm örgütlü güçlerinin

planıyla ben olacaktım. Bu noktada benzerlik ve tarihin yenilenerek tekerrürü çok çarpıcıdır. Atina İstinaf Mahkemesindeki davamla ilgili savunmamda, "Tanrı Zeus ve yardımcısı Tanrıça Athena, Hades ve Ares'in el ele vererek, Prometheus'u bağlayıp Kafkasya kayalıklarına zincirlemeleri gibi, onların insan torunları da beni tutsak edip İmralı Adası kayalıklarına zincirlediler" demiştim. Bu değerlendirmemin biraz eksik kaldığı anlaşılıyor.

Bu çözümlememmle daha iyi anlaşılıyor ki, beni gerçek bir tanrı zincirledi. Tarihin dehlizlerinde gizlice büyüye büyüye palazlanan, paralanan bu küçük tanrı yavrusu, kapitalist çağla toplumda gün yüzüne çıkmıştı. Kendini öyle kabul ettirdi ki, daha önceki çağların bütün tanrıları ortadan kayboldu. Krallar yerlerde süründü, kelleleri koparıldı. İnsanlığa en kanlı zamanları ve iliklerine kadar sömürüyü dayattı. Yerin altını ve üstünü kirletti, birbirine kattı. Gerçekten insanı ve gayrısı sınırsız canlıyı yok etti.

Paranın tanrısallaşması, gerçeğinden daha dehşetli bir olgudur. Dayandığı ve sürüklediği sistemin karakterini eğer bu satırlarla biraz dile getirebildiysem, bu adına mutluluk denilen olgunun belki de bana nasip olan tek mükâfatı olacaktır. Spinoza, "Anlam özgürlüktür" demişti. Onun dışında özgürlük olmadığına ben de inanıyorum. Anlayabildiğim kadar özgürleşmem yaşam için en büyük kuvvetimdir. Finans çağının en büyük tanrısı, tüm yardımcıları ve yardakçılarıyla birleşip beni İmralı kayalıklarına bağladı. Ama karşılığında tarihin tüm kutsal tanrıları ve tanrıçalarının tahtının kurulu olduğu Zagros ve Toros dağlarında bir daha asla sönmeyecek özgürlük meşalesini tutuşturanları karşısında bularak.

Apollon ışık ve savunma tanrısıydı. Ondan biraz hoşlanırım. Dionysos dağların aşk, neşe, şarap tanrısıdır. Onun kültüründen de hoşlanırım. Toros-Zagros kökenli daha eski tanrıların Anadolu'ya taşmış suretleridir ikisi. Açık ki, halkların binlerce yıl boyunca süzülüp gelen kimliklerini ifade ediyorlar. Işık ve neşe yaşamın en güzel ifadesidir. Bölgemizin iki kadim tanrısı Gudea ve El-Lah'a gelince, onların üzerinde de yoğunlaşıyor ve çözümlemeye çalışıyorum. Halklarımızı Parallah karşısında neden ışıksız ve savunmasız bırakıp kan ve acı içinde kalmalarına razı olduklarını öğrenmek istiyorum. Bölgenin âşık bir çocuğu olarak halklarımızı hileli, madrabaz ve kör para tanrısının insa-

fına terk etmediğim için mutluyum. Dostlarımın ve ait oldukları toplumların da benimle sonsuza dek mutlu kalacaklarına hep inanırım.

SONUÇ: DEVLETLİ UYGARLIK DEMOKRATİK UYGARLIKLA UZLAŞABİLİR Mİ?

Savunmamın bu bölümünü kısa sonuçlar halinde sunmaya çalışacağım.

1- Tarih boyunca karşımıza çıkan iktidar oluşumunu çözmeden sağlıklı bir sosyoloji çalışması yapamayız. Pozitivist bilim anlayışıyla, diğer bir deyişle paradigmasıyla geliştirilmek istenen toplumsal bilimler tamamen çıkmaz içinde kalmıştır. Bu gerçekliği kabul etmedikçe bu denli yükselen sömürü ve savaş olgusunu izah edemeyiz. Bilim insanı topluma karşı bir din insanı veya ahlâkiyatçıdan daha az sorumlu olamaz. Madem mitoloji, din ve felsefeye göre bilim daha yüksek bir anlam gücüdür, o halde kendi devrimini yapıp (17. yüzyıl) zaferini sağladığı halde, bu üstünlüğünü neden eşi görülmemiş savaş ve sömürü olguları karşısında gösteremedi? Bilimin iktidarlaşması buna neden olarak gösterilebilir. İktidarlaşan bilim özgürlüğünü kaybeder.

Bilimi en gelişkin anlam yorumu olarak tanımlarsak, bu kadar hızla iktidarla bütünleşmesi ya bilim adına bir yenilgidir ya da bilim diye tanımlananın ciddi bir anlam sorunu vardır. Bu sorunu pozitivizmle bağlantılandırmak istedim. Metafiziği ve dini çok eleştirmesine rağmen, pozitivizmin din ve metafiziğin de gerisinde en kaba materyalizmle iç içe bir din ve metafizik olduğu pozitivist bilimler denen disiplinlerin sorumsuzluk (Sömürü ve savaşa karşı bir şey yapmadılar, bunları kendi sorunları saymadılar. Daha sonra iktidarın bilimi oldular) düzeyinden açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bundan çıkarılması gereken en önemli bir sonuç, bilimin yeniden bir anlam yorumuna şiddetle ihtiyaç duyduğudur. Bilimin yeni bir paradigmatik devrime ihtiyacı vardır. Yorum gücümü anlam yeteneğimin uygulaması olarak bu çalışmada sınadım. Sonuçlar bu sınamayla ilgilidir.

2- İktidarı bir gelenek olarak, en kadim geleneklerden biri olarak düşünmek gerekir. Toplumlar üzerinde günlük olarak doğup hükmünü icra eden eylemler bütünü değildir. İktidarın salt devlet olmadığını ise çok daha iyi anlamak gerekir. Çokça yapıldığı gibi iktidarı devlete ve devlet biçimlerine indirgemek yapılacak yanlışlığın temelidir. Hele hele savaş eylemlerini göze batan diğer iktidar uygulamalarıyla birleştirip sunmak iktidarın en oportünist izahı olacaktır. Bu çalışmada bir imge kavram olarak 'kurnaz ve güçlü adam' deyimini sıkça kullan-

dım. Hani piyasaları düzenleyen bir ‘gizli el’den bahsedilir ya, bu da onun gibi bir şeydir. Ama iktidarın temelini anlamak açısından yüksek öğretici değeri olduğu kanısındayım. Kendini bazen yüze vurup, çoğunlukla toplumun açık yüzeyi altından iktidarı düzenleyen her ilişki ve bu ilişkilerin sahipleri iktidar inşacılarıdır.

İktidar en fazla süreklilik ve yoğunlaşma istidadında olan bir toplumsal olgudur. Kadını evcilleştiren erkek belki de bundaki ilk ve en büyük pay sahiplerindendir. Şamanların anlam gücü üzerinde tekel kurmaları, rahipleşerek dinsel hüviyet kazanmaları iktidarın çıplak gücünün kutsallaştırılmasında ve sır niteliğine bürünmesinde çok etkili olmuştur. İktidar mitolojisini ve tüm tanrısallaştırma kavramlarını bu gruba bağlamak mümkündür. Mitolojik ve dinî söylem iktidarın inşa edilmesinde ve meşrulaştırılmasında çok etkilidir. Hiyerarşik ataerkil rejimin rahip + yönetici + komutan üçlüsü, iktidar zeminini en geniş şekilde topluma yayan grup niteliğindedir. İktidarın ilk taht kurma, sembolize etme geleneğinin yaratıcılarıdır. Tanrısallık, taht, yüceliş, tanrı ile insan arasındaki kopukluk, tanrıçanın gözden düşürülmesi, kulluk gibi olgular bu dönemden kalma güçlü iktidar simgeleridir.

3- Devlet iktidarı hiyerarşi, evcilleştirilmiş kadın zeminleri, kulluk ve kölelik üzerinde vücut bulan daha kalıcı ve somut bir iktidar biçimlenmesidir. Toplumda çok yaygınlaşmış iktidar ilişkilerini düzenlemeyi, belli bir sorumluluğa kavuşturmayı ve daha etkili ve ekonomik kullanmayı ifade eder. İktidar devleti içerir, fakat devletten çok daha fazlasını içerir. Devletler tarihte kendilerini en çok kavramlaştıran, tarihi kendileriyle başlatan tekel niteliğinde kurumlardır. Son tahlilde toplumun artan ekonomik gücünü demokratik siyasetin konusu olmaktan çıkarıp üzerinde iktidar gücü olarak tekel kurmayı, böylelikle artık-ürün ve değerlere el koymayı ifade ederler. Devletle ilgili diğer her şey -mitoloji, felsefe, din, bilim, savaş ve siyasetler- bu asli amaçla bağlantılıdır. Komünist devlet olunsa dahi bu sonuç değişmez. İktidar devletle toplumda resmiyet kazanır ve meşruiyetini geliştirir.

Topluma anlamlı gelebilecek eylemler, savaşlar, söylemler devlet adına hareket edenlerin en çok ilgilendikleri konulardır. Devlet hukuki olarak bir kurallar bütünüdür. Geleneğin güçle takviye edilen kurallı hali diğer bir devlet tanımlaması olarak kullanılabilir. Bu anlamda en gelişkin soyut ilişkiler toplamı da denilebilir. Din devleti, despotluk,

krallık, imparatorluk, cumhuriyet ve mutlakıyet, ulusal, sınıfsal ve etnik devlet, hukuk devleti, laik, demokratik ve sosyal devlet gibi adlandırmalar biçimsel anlamda farklılık içerseler de, özde hepsi iktidar düzenlemesidir, ilişki somutluğudur. Kentler toplumsal olarak karmaşıklaşıp kent toplumu sınıflaştıkça, devlet ve iktidar oluşumlarında başat rol oynamaya başlarlar. Fakat kent yalnızca devletle özdeşleştirilemez.

4- Uygarlık devletin kent üzerindeki yoğunlaşması çerçevesinde kazandığı toplumsal hâkimiyetin kapsayıcı ifadesidir. Devletin kenti yönetmesi ilk ciddi uygarlık girişimidir. Uygarlığa karşılık gelen diğer kelime olan 'medeniyet' zaten şehirlilik, şehirli gibi sıfatlarla bu anlamlılığı açıklar. Uygarlığın devleti aşan bazı özellikleri vardır. Zaman ve mekânla bağı sıkıdır. İçinde çok sayıda etnisite, kavim, ulus, din, inanç ve düşünce barındırır. Devlet uygarlığın çekirdeğidir, ama her şeyi değildir. Şehir de devlet için asli bir mekândır, ama şehir sadece devlet ve hatta iktidar değildir. Uygarlıklar farklı mekân ve zamanlarda çoklaşabilirler. Mısır, Sümer, Pers, Greko-Romen, Hıristiyan, İslâm, Hint, Çin, Aztek, Avrupa uygarlıkları gibi. Hepsinde benzerlik oluşturan şehirlilik, sınıflılık ve kenttir. Uygarlıkların kendi içinde ve aralarındaki ilişkiler ekonomik ve siyasi tekel içeriğine bağlı olarak barışçıl veya savaşçıl olabilir. Kendi paylarına düşene razı olduklarında, buna adil paylaşım deyip barışabilirler. Razı olmadıkları takdirde savaş uygarlıkların, dolayısıyla devletlerin en çok başvurdukları adalet sağlama aracı olur. Savaş, şiddet, uygarlık, devlet ve adalet-hukuk arasında sıkı bir ilişki vardır. Özünde toplumsal grup ve bireylerin öz eylemleri üzerinde hâkimiyet kurup kendi adlarına ya sahip çıkmayı, ya da başka kişi ve grupların onların eylemini (ekonomik, siyasi, ideolojik) sahiplenmesini ifade eder. Uygarlık tüm bu gelenek, kurum ve kuralların ilişki bütünlüğüdür. Bazen sınıf ve artık-ürünün oluşum tarzlarına bağlı olarak da ifadelendirilirler. Köleci, feodal, kapitalist uygarlık gibi. 'Evcilleşmiş kadın + hiyerarşik ataerkillik + devlet + uygarlık = katmanlar halinde iktidar bütünlüğü' ne kadar komple bir güç ilişkileri toplamı olduğunu formüle etmektedir.

5- Demokratik uygarlık veya medeniyet, devletli uygarlıktan ayrı bir toplumsal kategoridir. Gerek devletleşme ve uygarlaşmadan önceki toplumsal formların gerekse sonrakilerin devlet dışında kalmış yapılarını kavramlaştırmayı amaçlamaktadır. Tarih boyunca devletler

kendilerini hep toplumla özdeş tutmaya özen gösterirler. Devletten ayrı bir toplumsallığın olamayacağını ideolojik söylemlerinin baş köşesine oturturlar. Toplumun devletten farklı olduğunu ve devletle köklü çelişkilerinin bulunduğunu belirtmek, devlet sahiplerinin tepkilerini en çok çeken söylemdir. Fakat özünde devletin çok dar bir çıkar tekeli olduğunu, kamusal denilen işleri ise (toplumun ortak işleri) temel amaç edinmediğini ve kendisine meşruiyet kılıfı haline getirdiğini belirtmek önemlidir.

Şüphesiz toplum ilkel komünal aşamadan sonra karmaşıklaşmış ve toplumun idare edilmesi gereken birçok ortak işi ortaya çıkmıştır. Devlet bu işleri kendisi için meşruiyet gerekçesi yapıp toplumu dışlarken, demokrasi bu ortak işlerin bizzat toplumca yerine getirilmesini önerir veya sağlar. Devlet uygarlığıyla demokratik uygarlık arasındaki ayrılığın temelinde bu olgu yatar. Bu olgunun yaşamsal bir önemi vardır. Topluluklar kendilerine ilişkin bütün işler konusunda söz ve eylem gücü haline geldiklerinde demokratik olduklarından bahsetmek mümkündür. Aksi halde kendi ortak işlerinden çoğunu devlet veya başka gruplar yerine getirdiğinde yetenek, özgürlük, eşitlik ve bilinç kaybına uğrarlar. Kendini eylemleyemeyen ve konuşturamayan birey ve gruplar bilinç edinemez, yetenek kazanamaz, eşit ve özgür yaşayamaz. Olgusal farklılık bu denli önemli sonuçlara yol açmaktadır.

Topluma ilişkin belirtilmesi gereken en temel bir olgu, milyonlarca yıl yaşadıkları ilkel klan ve kabilelerin komünal düzenidir. Demokrasinin en ilkel halini bu komünal düzende bulabiliriz. Nasıl devlet uygarlığın çekirdeği ise, ilkel komünal düzen de demokratik uygarlığın çekirdeğidir. Tek başına bu olgu bile demokratik tabanın ne denli güçlü olduğunu açıklar. Yazılı tarih hep devlet uygarlıklarından bahseder. Toplumların milyonlarca yıllık komünal düzenlerde nasıl yaşadıkları, işlerini nasıl çevirdikleri bu tarihin kapsamına girmez. Hâlbuki asıl tarihin bu olması gerekir. Çünkü insan türünün hem zaman hem de mekân bakımından uzun süre kapsamında ve geniş çevrelerde yaşadıkları komünal yaşam toplumun kendisini ifade eder. Asıl toplum budur. Devlet ve uygarlık ise çok sonra gelir ve yapaydır. Asıl toplumun üzerine konmuş bir nevi gereksiz süs püs ağırlıklarıdır. Onlar olmadan da toplum gelişmesini sürdürürdü. Nitekim sürdürmüştür. Ama çarpık, kanlı ve sömürülü bir sürdürülüşe mahkûm edilmiştir.

Yazılı ve devletli toplum diline ve tarihine baktığımızda, kullanılan terminolojinin hep yalan, hile, zulüm ve baskı dili olduğunu görürüz. Toplumlar için sanki baskısız ve sömürüsüz, ezilensiz, kul ve kölesiz bir yaşam mümkün olamazmış gibi bir imgeler dünyası kurulmuştur. İmgeden reele geçerek doğal akış hali, yani demokratik potansiyel olarak topluluklar yaşamlarının çocukluklarında zincire vurulmuşlardır. Olağan olmayan bu durumdur, zincirli uygarlıktır. Bu uygarlığın atom bombası patlattığını, beş bin yıllık ömrünün sadece üç yüz yılını barış içinde geçirip hep savaştığını, çevrenin yaşanmaz durumundan ve tüm toplumsal sorunların kangren haline gelmesinden sorumlu olduğunu belirtmek demokratik çıkışın gerekçesinin güçlü savunusudur. Doğal olmayan devletli uygarlığın azmanlaşması, buna karşılık demokratik uygarlığın cüce kalmasıdır. Tüm toplumların bağrında yaşadıkları ana çelişki budur. Demokrasili gelişememe, devletli, sözsüz ve eylemsiz uygarlık hastalığıdır bu. Toplumların neşeli, aşklı hali en az acılı, üzüntülü ve aşksız hali kadar normal sayılmalıdır. İşte demokratik uygarlık bu neşeli, aşk halli uygarlığa gidişin toplumudur. Sadece bir seçenek değil en doğal, insan türünün doğasına uygun, insanın duygusal ve analitik zekâsını bütünleştirebildiği özgür yaşam farklılığıdır.

6- Sermaye düzeni sanıldığı gibi son dört yüz yıllık kapitalizmin bir ürünü olmayıp, beş bin yıllık devlet uygarlığının ürünüdür. Tarımda beliren artık-ürün sermaye oluşumunun maddi temelidir. İlk örgütlenmesini tapınak zemininde yürütmüştür. Üst kat tanrının (üst yönetici), orta kat meşrulaştırıcı güç olan rahibin (üst yöneticinin yardımcısı; topluluk ve kullara ilişkin elçi), alt kat karın tokluğuna çalışan kölelerin olan bu sistem sürekli çoğalarak, ayrışarak, katmerleşerek günümüze kadar gelmiştir. Kentleşme, sınıflaşma ve devletleşme son tahlilde artık-ürünün ürünleridir. Toplumun artık-ürünü çoğaltma temelinde sürekli işbölümüne uğratılması, kademeleştirilmesi, güçle donatılması, savunma ve saldırı konumuna getirilmesi uygarlaşma denilen olgu olup, sermaye ile olan bağını açıkça ortaya koymaktadır. Dar anlamda sermaye kendisini ekonomik olarak kısa süreler halinde çoğaltma diye tanımlasa da, geniş anlamda uzun süreler halinde çoğaltmayla özde aynı anlamı taşır. Tüccarın günlük artısı ne kadar sermaye ise, toprak tekelinin (tarım devleti) yıllık artı-ürünü de rahatlıkla sermaye olarak tanımlanabilir.

Tarih ticaret çağının uygarlıktan daha uzun süreli (Uruk çağı, M.Ö. 4000'den günümüze kadar) olduğunu, altı bin yıllık bir geçmişe dayandığını göstermektedir. Tarım uygarlığına göre ikinci planda kalan tüccar uygarlığı, dönem ve mekân itibariyle ara sıra görkemli kent uygarlıklarına yol açsa da, toplumlarda fazla yüz bulamamıştır. Bunda kazancının istismarcı karakteri önemli rol oynamaktadır. Daha çok toplumsal tarihin dehlizlerinde ve kuytu köşelerinde mekân tutmuş, uygarlık çağları boyunca gelişmesini hep tırmandırmıştır. Tarihte ilk defa M.S. 13-16. yüzyıllar arasında İtalyan kentlerinde, 15-18. yüzyıllar arasında da tüm Avrupa kentlerinde hegemonik bir güç haline gelen ticari sektör Avrupa uygarlığının doğuşunda temel rol oynamıştır. Toplumun yeni aktörü konumuna yükseldiği gibi, siyasi platformu da etkisi altına almıştır. Sermaye artışında büyük ticaret tekelleri ve sömürge talanları belirleyici rol oynamıştır. Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketini kendi hegemonyası altına almayı bilmiştir.

19. yüzyılda sanayi devrimiyle endüstrileşme sermayenin esas kâr alanı haline gelmiştir. Üretim, dolaşım ve tüketimin sanayi tekellerinin kontrolüne geçmesi Avrupa uygarlığının zirvesini teşkil etmiştir. Bu durum içte sınıf, dışta ulusal kurtuluş savaşlarına yol açmıştır. Sistemin hegemon ideolojisi her iki direniş hareketini sistem dahilinde tavizler karşılığında etkisizleştirmiştir. 20. yüzyılın sonunda endüstriyalizmin kent ve çevre sorunları başta olmak üzere yol açtığı krizler yapısal bir karakter kazanmıştır. Bunun sonucu finans çağı olmuştur. Sermayenin üretimden, paranın altın rezervinden kurtularak tamamen sorumsuzlaştığı bu dönem, uygarlık sürecinin topyekûn krizine dönüşmüştür. Toplumsal potansiyeli tükenmiş olan sermaye kendisini sanal sistemler halinde yenileyerek sürdürmeye çalışmaktadır. Kâğıt tomarlarına dayalı hale gelen sermaye-kâr düzeni, sürekli krizlerle toplumu reflekssiz bırakmayı denemektedir. Üçüncü küresel hamle denilen olgu aslında uygarlığın üçüncü ve son aşamasının yapısal bunalım evresidir.

Kapitalizm çağının kendisini toplumsal kriz olarak nitelemeyi uygun bulduk. Kapitalizmin en ekonomik uygarlık denilen ama ekonomi olmayan, kendini dıştan ekonomiye dayatan bir güç tekeli olarak meşru görülemeyeceğini temel tez olarak vurguladık. Toplum gibi çok kapsamlı bir topluluklar bütünü olan bir olgu üzerinde kapitalizm gibi en bencil, çıkarcı ve en çok savaşa başvuran bir gücün tahakküm

kurması tarihte 'olağanüstü' bir durumu, yani ancak kriz halini ifade edebilir. Finans çağı bu gerçeğin bütün yönlerden toplumun her parçasında kendini yüzeye vurmasıdır. Sistemin sürekli terör üretmesi, toplumun büyük kısmını işsiz bırakması, işçiliğin bile bir nevi işsizlik durumuna indirgenmesi, kitle ve sürü toplumuna yol açılması, sanat, seks ve sporun endüstrileştirilmesi, iktidarın toplumun kılcal damarlarına kadar sızdırılması sistemin tükendiğinin göstergeleridir. Öyle bir hava, atmosfer yaratılmıştır ki, sanki tüm tarih ve gelecek ancak sermaye düzeni temelinde var olabilir.

Medya denilen sektörün ana rolü de bu sanal, simülakr toplumun gerçekmiş gibi sunulmasında yatar. Gerçekleşmesi, yaşanması gereken toplum ise verimsiz, hayali, ütopik diye sürekli gündem dışında tutulur. Sanılanın aksine, sermaye başından beri ekonominin başına çöreklenmiş, onu alabildiğine saptırmış, gerekli ihtiyaç maddeleri yerine sadece ur gibi kârı büyüten alanlara ölümüne dalmış bir güç tekeli, şiddet düzenidir.

7- Sermaye düzeninin aksine, ekonomi toplumun maddi ihtiyaçlarının temin alanıdır. Ekonominin uzun süre kullanım değeri sınırında kalması komünal düzenle bağlantılıdır. Toplumsal bütünlük herkese yaşamını garanti edecek tarza dayanan bir ilkeyle yönetilir. İnsan türünün doğası da bunu gerektirir. Üretim hiçbir zaman kâr amacıyla düşünülmemiştir. Armağan ekonomisi esas iken, uzun tereddütlerden sonra, toplumda artan işbölümünün de sonucu olarak, değişim ekonomisi kendine yer bulmuştur. Kullanım değerine ilaveten değişim değerinin oluşumu kâr amaçlı değildir. İhtiyaçların artan çeşitlilik ve karşılıklı bağımlılık temelinde giderilmesini bağrında taşır. Metalaşma, pazar ve para ilişkisi başlangıçta kâr amaçlı değil, bu ihtiyaç çeşitliliğini ve bağımlılığını gidermek için geliştirilmiştir. Pazar ekonomisi denilen olgu sanıldığı gibi bir sermaye-kâr ekonomisi değil, değişimin yoğunca devreye girdiği ekonomidir. Ticaret belli bir çaba karşılığında dolaşım payı olarak bir karşılık bulduğunda faydalı ve gerekli olan bir ekonomik faaliyettir. Fiyatların tekel dışı rekabetle belirlendiği pazar da ekonominin nabzının attığı alan haline gelir. Para sadece değişimi kolaylaştıran bir araçtır. Küçük esnaf ve meslek sahipleri dediğimiz her türlü zümre de, pazar sürecinde istismara yönelmedikçe gerekli, faydalı ekonomik unsurlar olarak rol oynarlar. İhtiyaçların besin, giyim, barınma, ulaşım, eğlence gibi çeşitli sektör-

lere ayrışması ekonominin geliştiğinin göstergesidir. Tüm bu sektörlere ilişkin çabalar ekonomik faaliyet olarak anlam bulur. Toplum için tüm bu hususlar normalinde anlaşılır, değerli ve etiktir.

Büyük tepki ve itirazla karşılaşan ve tarih boyunca kötü, çirkin, zorba, zalim, haksız, olmaması gereken olarak algılanan olgu ise, ekonominin üzerine dıştan dayatılan, ya zorla ya da ince kandırma yöntemleriyle (kıtlık, stoklama, fiyatlar ve paranın değeriyle oynama) kurulan tekelci dayatmalardır. Bu tekel kurma düzenine genel olarak sermaye-kâr düzeni denilmektedir. İlkesi illa birilerinin büyük kazanması, büyük kısmının ise işsiz, yoksul kılınarak ve açlık sınırında tutularak sermaye düzenine sürekli muhtaç hale getirilmesidir. Gerekçesi de büyük kazanma olanağı tanındığında yarışın başlayacağı, bunun da ekonomiyi geliştireceğidir. Bunun büyük bir yalan olduğu bugünkü finans çağının tepesinde oturanların ekonomiyle ilgilerinin (borsa, faiz, kur gibi spekülatif konular dışında) hiç olmamasında görülmektedir. Bunların ekonomiyle ilişki kurmaları ise krizle eşanlamlıdır. Kâr dışında hiçbir şey onları ilgilendirmemektedir.

Ekonomi-politik diye öyle saptırıcı bir bilim disiplini sayesinde gerçek ekonomik faaliyetler gündem dışına, ekonomi dışına sürülürken, ekonomi olmayan faaliyetler ekonominin vazgeçilmezleri, kutsalları (borsa, faiz, kur gibi spekülatif konular) diye sunulur. Yüksek ekonomi diye yutturulmaya çalışılır. Güç tekeli göz göre göre ekonomi olanı ekonomi olmayan, ekonomi olmayanı ve hatta ona karşıt olanı ise yüksek ekonomi, ekonominin kutsalı diye sunabilmektedir. Eğer ekonominin en temel sorunu nedir diye sorulursa, cevap olarak öncelikle 'bu soygun tekelinden kurtulmaktır; gerçek ekonomi olmak için ekonomi olmayandan, dıştan güç tekeliyle dayatılan ekonomi karşıtlığından kurtulmak gerekir' demeliyiz. Ekonomi haberleri adı altında sunulan faiz, borsa ve kur spekülatörlerinin oyunlarından kurtulmaktır. Gerçek ekonomi gerçek ihtiyaçların sağlıklı, erişilebilir ve çevreye dost yatırım teknikleriyle üretimi, bölüşümü ve tüketimidir. Böyle tanımlayabileceğimiz bir ekonomik inşa için ilk gerekli adım, ekonomik olmayandan kurtuluşun planlı, programlı ve örgütlü eylemidir.

8- Kapitalist çağın barbarlıkları karşısında ilkin sömürge ve yarı-sömürge sürecine tabi kılınmak istenen boylar ve kabileler direndiler ve isyan ettiler. Kuzey Amerika'nın Kızılderili kabileleri ve Güney Amerika'nın Aztek uygarlığı sonuna kadar direndiler. Asya ve Afrika

uygarlıkları, kabile ve kavimleri de (Çin, Hindistan, Habeşistan uygarlıkları ve binlerce kabile) sürekli direniş ve isyanlarını sürdürdüler. Daha bilinçli ve örgütlü olarak, çoğu 20. yüzyılın ulusal kurtuluş hareketleri biçiminde, eksiklikleri ve yanılgıları olsa da, önemli başarılar elde ettiler. İçteki büyük uyarıcı ise, proleterleşme sürecinin kendisi olmuştur. Sanıldığı gibi piyasada emeğini özgürce satmak serflikten, yarı-kölelikten kurtuluş değildir; tersine, ücretli çalışmadan başka hiçbir çaresi olmayan en zalim köleliğe mahkûmiyettir. İş bulamamak kadar ücretin sürekli yetersizliği, yeni zorbalık rejiminin eskisinden beter karakterini hemen açığa çıkarır.

Kapitalizme karşı tüm büyük isyanlar böyle işçiler haline gelmemek için verilmiştir. Bu isyanlar işçileşmenin değil, işçileşmemenin mücadelesidir. Yanlış bir tanıtımla "Yaşasın işçi mücadelesi" demek, "Yaşasın kölelik" demekle özdeştir. Doğru olan ve yaşamın da desteklediği şey ücretli mahkûmiyete karşı çıkmaktır. Kendiliğinden çığ gibi gelişen bu yarı-köylü, yarı-tezgâhtar isyanları kapitalizmin tarihiyle hep iç içe olmuştur. Diğer yandan feodal düzenin geleceğinden umutlu olmayan, yeni düzenin nasıl gelişeceğini de kestiremeyen aydınlar hep bir 'güneş ülkesi' aradılar. İlk ütopyacılar asla kapitalizmi haber vermediler. Tersine, bu karabasana karşı hayali de olsa umut dolu bir geleceğin projelerini sunmaktan geri durmadılar. Kapitalizme geçiş çağı aynı zamanda başta Saint Simon, Campanella, Fourier, Erasmus gibi büyük ütopyacılar olmak üzere geniş kahraman bir kuşağın eşitlik, özgürlük ve komünal düzen çağı için mücadelesiydi.

K. Marks ve F. Engels'in öncülüğünde kapitalizme karşı ilk bilimsel temelli bir mücadele bayrağı açıldı. Bağrında önemli yetmezlikler ve yanlışlıklar da taşısa, bilimsel sosyalizm adı altında sistem karşıtı bu ilk hareket yüz elli yıl kapitalizmin korkulu rüyası oldu. Çok büyük kahramanlıklar sergiledi. Önemli mevziler kazandı. Yetmiş yıl gibi uzun bir süre SSCB'nin resmi ideolojisi oldu. Kıta Çin'ini ayağa kaldırdı. Ulusal kurtuluş hareketlerinin esin kaynağı oldu. Sistem karşıtı bu hareketin talihsizliği kapitalist moderniteyi çözememesi ve ondan radikal kopuşu sağlayamamasıydı. Bilim paradigması pozitivistti. Devletli uygarlık ve iktidar geleneğinin kapitalist uygarlıktaki devamını pek az anlayabildi. Yine de demokratik uygarlığın köşe taşlarından biri olmayı fazlasıyla hak etti.

Anarşistlerin anti-kapitalizmini asla küçümsememek gerekir. Proudhon, Bakunin, Kropotkin başta olmak üzere birçok anarşist sisteme yönelik eleştirilerini demokratik komünalizmle bütünleştirmenin usta devrimcileriydi. Özgürlük ve komün hareketi onlara çok şey borçludur. Kapitalizmi sadece bir ekonomik sistem olarak görmek, dayandığı uygarlık ve iktidar temelini tam görememek, modernitenin kalıplarını kıramamak bu hareketin de temel yetmezlik ve yanılgılarıydı.

1968'lerde sıçrama gösteren aydın-gençlik hareketi, finans çağına girişte en büyük protesto hareketiydi. Ütopik yanı ağır bassa da, en kirli ve karanlık çağa karşı aydınlığın ve özgürlüğün meşalesi oldu. Ardı sıra gelişen kültürel, feminist ve çevreci-ekolojist hareketler ilk anti-modernist perspektifleriyle çığır açtılar. İktidara dayanmadan eşitlik, özgürlük ve demokratiklik mücadelesi açılımını genişlettiler. Küresel sermayeciliğe karşı küresel toplumun adı ve adımı duyulan sistem karşıtları, geçmişe ilişkin özeleştirileriyle, ilk defa daha derli toplu bir tarih ve toplum anlayışıyla güçlenmiş olarak, kapitalist uygarlıktan tam kopuşa karşılık demokratik uygarlıkla bütünleşmiş biçimde özgürlüğün, eşitliğin ve komünalizmin yolunda ilerleyebilirler.

9- 19. ve 20. yüzyıl devrimcilerinin başarısızlıklarının temelinde yatan, iktidar ve onun modern somut hali olan ulus-devlet konusundaki yanılgılarıydı. Toplumsal sorunların çözümünde temel halka olarak iktidara gelmeyi öngörüyorlardı. Programlarındaki ilk hedef iktidarın ele geçirilişi olarak gösteriliyordu. Tüm mücadele biçimleri bu perspektife bağlanmıştı. Hâlbuki iktidarın kendisi özgürlüksüzlük, eşitsizlik ve anti-demokratizmdir. Araç kendisine bulaşan en sağlam devrimciyi bile hasta edebilecek geleneksel özelliklere sahiptir. Kaldı ki, kurtuluş aracı saydıkları iktidar konusunda tarihsel-sosyolojik bir çözümlemeleri de yoktu. Tarih boyunca iktidarın nasıl oluştuğu, geçirdiği aşamalar, ekonomi ve devletle ilişkisi, uygarlıklar içinde oynadığı rol, toplumda nasıl yer aldığı gündeme bile getirilmedi. Sanki devrimcilerin eline geçerse 'sihirli bir değnek' gibi nereye dokundurulsa orayı cennete çevirecekti. Hangi soruna değdirilirse hal yoluna sokacaktı. Diktatörlük tarzı bile daha cezbedici olabiliyordu. Burjuva diktatörlüğüne karşı proletarya diktatörlüğü ilan edilmişti. Bundan daha açık tuzağa düşmek olamazdı. Yüz elli yıllık kahramanlıklar mücadelesi iktidar girdaplarında boğulup gitti. Sonunda elinde kalan araç olarak

iktidarın kapitalizmin en gerici eşitsizlik, özgürlüksüzlük ve antidemokratik mekanizması olduğu anlaşıldı. Fakat çok şey kaybedilmişti. Hıristiyanlık tarihindeki iktidar hastalığının bir benzeri tekrarlanmıştı.

Ulus-devlete yaklaşım daha felaketli bir hal aldı. Modernitenin bu en milliyetçi, cinsiyetçi, dinci ve bilimcilikle yoğrulmuş Leviathan'ı, içinde mücadele edilecek temel ve doğru çerçeve olarak kabul gördü. Demokratik Konfederalizm'e göre merkezi ulus-devlet daha ilerici ve sorun çözücü araç, daha doğrusu amaç olarak sunuldu. İktidarın milliyetçi toptancılık, cinsiyetçi toplumculuk, dinci fanatizm ve bilimci pozitivizmle içi şişirilmiş, tarihin en ucube vatandaşını yaratan, toplumu tümüyle devletin içinde eriten ve sonuçta faşizme götüren yapının temeli olduğu anlaşılan ulus-devlete ilişkin de hiçbir çözümleme geliştirilmemişti. İktidarın toplumun hücrelerine kadar sızdırdığı bu araç bilimsel sosyalizmin de tercihi olunca, sosyalizmin kaderi baştan belli olmuştu. Resmi çözülüşün 1989'da ilanı sadece bir formaliteydi. Sovyetlerin demokratik niteliği daha Ekim Devrimi'nin başlarında kaybedilince, doğacak olanın sosyalizm değil kapitalizm olacağı anlaşılmalıydı. Ulusal kurtuluşun umut edileni verememesi de bu iktidar biçimiyle yakından bağlantılıydı. Özgürlüklerin, eşitlik ve demokrasinin bastırılmasının temeli olan bir araçla nasıl özgürlük ve eşitlikler inşa edilecekti? Demokrasi zaten iktidarı gevşeten bir araç olarak görüldüğü için, baştan devreden çıkarılmıştı.

Ulus-devlet proto-faşizm olarak toplumun tarih boyunca kazandığı zenginlikler üzerinde buldozer gibi geçip gelecek umutlarını da karanlıklara boğuyordu. Geriye en nesnel putçu bir pozitivist milliyetçilik diniyle korunan, kendini tek doğru olarak inşa eden, duygusuz, soykırıma kadar varan gaddarlığıyla tanınan ve bizzat tanrılaşan ulus-devlet kalıyordu. Sermayenin beş bin yıllık tarihinde ilk defa ekonomi, siyaset, toplum ve ideolojinin tek potada eritilmesiyle elde edilen bu güç tekelinin kendisi tüm bu sorunların kaynağıydı. Açık ki, ulus-devlet kavram ve uygulama olarak aşılmadıkça, sosyalizm mücadelesi kendini aldatmaktan başka bir anlama gelmeyecekti. Endüstriyalizm de ulus-devletin ikizi olarak çözümlenmedikçe, başta kentin kanserleşmesi ve çevrenin yıkımının önüne geçilemez. Devrimci bir hedef gibi gösterilen endüstriyalizm devlet tekelciliğinin azami kâr biçimidir. Olsa olsa firavun sosyalizmi olarak anlam bulabilir. Çözülüşüne kadar SSCB, günümüzde de Çin sosyalizmi, endüstriyalizmin en kaba

uygulayıcıları olarak, kapitalist sistemi en çok besleyen rejim konumuna düştüler. İkisinin en katı ulus-devlet ve endüstriyalizm modernisti haline gelmeleri liberal kapitalizmin bir zaferiydi.

Finans çağı gibi kendini çok ekonomik olarak sunan bir sistemi hep tersinden okumak daha öğretici bir metottur. O finans deyince toplumun hücrelerine kadar yayılmış bir iktidar, o ekonomi deyince ekonomi dışı bir sistem ve hatta karşıtı, o neoliberalizm dedikçe katı muhafazakârlık olarak algılamak bizi daha doğru yorumlara götürecektir.

Ulus-devlet, endüstriyalizm ve finans tekeli sadece kapitalist modernitenin değil, beş bin yıllık uygarlık yapısının da çözülüşünü durdurma araçlarıdır. Kendilerini daha kalıcı kılacak bir yeniden yapılandırmaya uğratıncaya kadar bu araçlara daha sıkı sarılıp alternatiflerini yanlış ve eksikli çıkışa zorlamak, kendi içlerinde ehlileştirip etkisizleştirmek için silah olarak kullanacaklardır.

10- Tarih boyunca demokratik ve yoksul sosyal kesimler mücadelelerinde 'yanlış at'a oynadılar. Düşmanlarını sadece düşmanlarının silahlarını kullanarak yeneceklerini sandılar. Kendi özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik karakterli yapılarına uygun silahlar geliştiremediler. Geliştirseler bile başarı veya başarısızlıkları halinde kolayca vazgeçtiler. Rakiplerinin daha gelişkin silahları kolaylarına gitti. Sadece askeri teknik ve araçlarını değil, tanrı inşalarından kılık kıyafetlerine, mimarilerinden akıl tarzlarına, sömürü biçimlerinden iktidar kurgulamalarına kadar daha önce tesis edilmiş uygarlık zihniyet ve kurumlarını olduğu gibi devraldılar veya içinde eriyip onlarlaştılar. Rakipleriyle aynı ata oynamak sonuçta bu oluyor.

Sümer uygarlığına dört taraftan saldıran Semitik ve Aryenik kabilelerin şefleri, Sümer zihniyet ve kurumlarını olduğu gibi benimseyip ya başına geçtiler ya içinde kullaştılar. Kabile boylarının binlerce yıllık direnişleri, nağmeleri davul ve zurnayla hâlâ yüreklerimizi titreten destansı kahramanlıkları böylece boşa akıp gitti.

Mısır uygarlığına saldıran Apirular'ın çoğu köle, azı saray bürokratları olmaktan öteye gidemedi. Bir İbrani kabilesi tanıyoruz; hem Sümer-Babil hem de Mısır uygarlığından miras kalan. Onlar da hem kendi başlarına hem de dünyanın başına bela oldular. Ne tam köleleştiler ne de tam özgürleşebildiler.

Med ve İskit boyları Asur İmparatorluğu'na karşı üç yüz yıl direndiler, saldırdılar. Sonuçta Asur'un kopyaları olan Urartu ve Pers İmparatorluğu'nun yolunu açtılar. Bazıları Urartular ve Perslerin askeri şefleri, çoğu da kulları olmaktan kurtulamadılar.

Greko-Romen uygarlığına karşı dıştan Keltik, Nordik, Gotik ve Hun kabile direniş ve akınları, içte köle isyanları ve tüm etnik kökenli yoksulların partisi olan Hıristiyanlığın direnişleri beş yüz yıl boyunca ardı arkası kesilmeden devam etti. Elde edilen kazanç, papalık ve bazı kabile şeflerinin başlarının süsü olan Roma tacının silik bir kopyası olmaktan öteye gidemedi. Aslanlara yedirilen, yakılan, çarmıha gerilen milyonlarca direnişçinin anısı uygarlığın buz kesilmiş hesaplarında dondu kaldı.

Sasani ve Bizans (ve mirasçılarının) uygarlıklarına karşı yedi yüz yıl boyunca direnen ve saldıran Arap, Türk, Kürt, Ermeni, Asuri, Çerkez, Helen boy ve kavimleri geriye eski uygarlıkların silik kopyaları olan sultanlık taçlarıyla milyonlarca yoksul kabile, ağa bendesi ve köle bıraktılar.

Avrupa kapitalist uygarlığına karşı direnenler ve isyan edenlerin başına neler geldiğini zaten ayrıntılı olarak belirtmiştim.

Neolitik çağın büyük devrimci toplumunun kutsallık dolu komünalist düzenlerinin tüm uygarlıkların (madden ve manen) yiye yiye hâlâ bitiremedikleri mirasları ise yüreklerimizi, yüreğimi burkup durmaktadır. Bu müthiş destansı direnenler ve saldıranların tarihini kendi öz tarihimiz saymalıyız. Yani 'demokratik uygarlık tarihi'. Fakat bu unutulan ve gasp edilen tarihi ayıklayarak yazmalı ve sahip çıkmalıyız. Uygarlık taçlarının süslerine sevdalanıp, kabile ve tüm etnisite, kavim yoksullarının emeklerine, direnişlerine ve isyanlarına, kahramanlıklarına ve bilgeliklerine ihanet eden silik taç sahiplerinin ve saray kullarının tarihine asla sahip çıkmamalıyız. Bu ayrım yapılmadan demokratik uygarlık tarihi yazılamaz. Bu tarih yazılmadıkça da güncel özgürlük, eşitlik ve demokrasi mücadelesi başarıyla verilemez. Tarih köktür. Köküne dayanmayan bir canlı nasıl kendini devam ettiremezse, insan türü de sosyal tarihine dayanmadan özgür ve onurlu yaşam yolunu seçemez.

Egemen uygarlık tarihi tek tarih olduğunu iddia eder, başka tarih olamayacağı tezini esas alır. İndirgemeci ve dogmatik olan bu tarih anlayışından kopmadıkça, demokratik-sosyal tarih bilinci gelişmez.

Sanılmasın ki demokratik uygarlık tarihinin olay, ilişki ve kurumları yoktur veya eksiktir. Bilâkis bu tarih en zengin materyalle doludur. En az uygarlık tarihi kadar mitolojisi, dini, felsefesi, bilimi, sanatı, bilgeleri, ozanları ve yazarları vardır. Yeter ki öz paradigmamızla bakmasını bilelim, seçip ayıralım ve yazmasını bilelim! Düşman ve rakiplerin silahları, kurumları ve zihniyetlerinden yararlanılmaz demiyorum. Ama en az yararlanmak kadar, kendi öz zihniyet, kurum ve silahlarını oluşturup esas almadıkça, onların zihniyet, kurum ve silahlarına yenilmekten ve onlar gibi olmaktan kurtulunamaz.

11- Sonuç olarak, tüm bu çözüm ve tezlerimden "Uygarlıklar birbirleriyle uzlaşmadan, birbirini yok edip zafer kazanıncaya kadar savaşırlar" gibi bir yargı elbette çıkarılamaz. Yok edici diyalektik anlayıştan kaynaklanan bu tür yargıları, felsefi anlayışımda da açmaya çalıştığım gibi evrensel akış diyalektiğine uygun bulmuyorum. Yok, edici uçlar bulunsa bile esas olan, karşılıklı bağlılık ve birbirini besleyerek gelişmedir. Toplumun doğasında daha çok bu diyalektik öz işler. Uzlaşan, birbirini yok etmeyen, karşılıklı beslemeyi esas alan ortak yaşamlar toplumların esas halidir. Tarih ve güncellik bu doğaya ilişkin ezici bir çoğunluk sunmaktadır. Yok, edici, aşırı ötekileştirici ilişki biçimleri istisnaidir. Tıpkı aslanların hayvanlar âleminde istisnai olmaları gibi.

Devletli uygarlıkla demokratik uygarlığın bir arada, birbirini yok etmeden, uzlaşarak yaşamaları mümkündür. Bunun için ilk şart uygarlıkların birbirlerinin kimliğini tanıyıp birbirlerine saygılı olmalarıdır. Kendi kimliğini diğerine zorla veya çeşitli avantajlarına, öncülüklerine dayanarak kabul ettirmek uzlaşma değil yok etme yöntemidir. Bu yöntem tarihte bolca karşımıza çıkan ve günümüzde de toplumların hücrelerine kadar yaydırılan iktidar-savaş yoludur. Avrupa ve kısmen ABD, kapitalist sistemin hegemon güçleri olarak, dört yüzyıl boyunca uygulanan iktidar-savaş yönteminden gerekli dersleri çıkarıp ulus-devleti tümüyle yıkmadan (Çünkü iç ve dış savaşların temel nedeni iktidarın bu tip örgütlenmesidir), yeniden federal birlikler halinde inşa etmeye çalışıyorlar. İnsan hakları, sivil toplum ve demokratikleşme argümanlarını katıştırarak. Açık ki, ulus-devlet eski katı biçiminden esnetilerek, daha çözümleyici bir araç durumuna getirilmek isteniyor. Rusya ve Çin'de de benzeri gelişmeler vardır. Katılıkta ısrar eden Kuzey Kore, Irak, Suriye, Türkiye, İran ve benzeri ulus-devletlere daha

sert yükleniliyor. Irak ibretlik olarak hedef seçildi. Artık kaotik bir hal alan krizden en az kayıpla ve fazla yara almadan çıkmak istiyorlar.

Sistemin Roma türü bir imparatorluk yaşayıp yaşamadığı tartışılıyor. Şüphesiz günümüzde Roma'nınkinden çok daha etkili bir küresel yönetim vardır. İster hegemonik güç ister imparatorluk olsun, bu iradenin gücü tartışılamaz bir ağırlığa sahiptir. Sistemini sürekli restore edip ayakta tutmaya çalışacaktır. AB türü kıtasal çaptaki düzenlemeler Asya, Afrika ve Amerika'da da gündemdedir. Ortadoğu için Büyük Ortadoğu Projesi geliştiriliyor. BM'nin reformasyondan geçirilmesi düşünülüyor. Ekonomik, kültürel ve sosyal yeniden düzenlemeler süreklilik kazanmaktadır. Karşımızdaki ve halen içinde güdüldüğümüz uygarlık sistemi son çağının en kaotik döneminden geçse de boş durmuyor.

Uzlaşı refleksi var mı denilirse, bence bu yöntemi de hiç eksik etmiyor. Kaldı ki, tarihinde sıkça denediği ve asıl sonuç aldığı yöntem budur. Karşı tarafın bilinçliliği, örgütlülüğü ve özgürlük inisiyatifi zayıf kaldıkça, sistem uzlaşma süreçlerinden hep başarılı çıkmıştır. Örneğin başta SSCB ve Çin örneğinde gördüğümüz gibi reel-sosyalizmi bu yöntemle etkisizleştirmiştir. Onların modernizm zaaflarını (ulus-devlet, endüstriyalizm, pozitivizm) kullanarak bu başarıyı elde etmiştir. Ulusal kurtuluş güçlerini ve sosyal-demokratları daha kolay asimile edip etkisizleştirmiştir. Anarşist, feminist, ekolojist ve bazı radikal hareketleri ise marjinalleştirmeyi başarmıştır.

Tüm bu göstergelere rağmen, sistemin gücü her şey değildir. Daha da ötesi, sistem en zayıf dönemini yaşıyor. Eğer demokratik uygarlık cephesi hâlâ istediği gerekli ve hak edilmiş olan kazanımları elde edemiyorsa, bunun temel nedeni halen esas alması gereken paradigmatik devrimini tam yapamaması (temel bilimsel yaklaşım), yeterli program, örgüt ve eylem gücüne erişememesidir. Bunlar elde edilemeyecek ve erişilemeyecek hedefler değildir. Demokratik uygarlık hareketi kendi asli kimliğine (özgürlük, eşitlik, demokrasi) sahip çıkarak, tarihsel-sosyal çözümlemesini güçlü yaparak program, örgüt ve eylem biçimlerini dünya, bölge ve yerel çapta inşa edebilir. Dünya Demokratik Konfederalizmi, Asya, Afrika, Avrupa ve Avustralya için bölgesel demokratik konfederalizmleri gündemleştirilebilir. Özellikle Ortadoğu için Ortadoğu Demokratik Konfederalizmi projesi mevcut kaotik ortam içinde oldukça anlamlı bir çalışma olacaktır.

Şimdiye kadar içine düşülen 'ya hep ya hiç' taktik yaklaşımından uzak durulmalıdır. Sonuna kadar devrim veya savaş ile bunun karşıtı olan sonuna kadar Hz. İsa tavrı (barış), çok geleneksel ve komplike olan iktidar olgusu karşısında başarılı ve etkili olamaz. Direniş, isyan ve inşa çalışmalarını bir yaşam biçimi haline getirerek, özgürlük insiyatifini elden bırakmadan, sistemin tüm güçleriyle yerinde ve zamanında uzlaşmalara varmak daha çok geliştirici ve kazandırıcı bir yöntemdir. Ama tekrar etmeliyim ki, demokratik uygarlığın kimliğimiz olduğunu, sistemin güçleriyle uzlaşmaya girebileceğini, fakat devletli uygarlık içinde asla eriyip yitmememiz gerektiğini bilmemiz, demokratik uygarlığı yapılandırmamız ve korumamız ŞARTIYLA!

12- Yazım tarzıma ilişkin birkaç hususa değinerek sonuçlandırmak istiyorum. Başlarken mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel anlam kategorilerini iç içe kullanmayı bir yöntem olarak deneyeceğimi söylemiştim. Sanırım bu konuda kısmen başarılı oldum.

Mitolojik söylemden vazgeçemeyiz. Özellikle tarih öncesi, neolitik, ilkçağ ve demokratik uygarlık tarihi büyük kısmıyla mitolojiktir. Efsaneler ve bilge söyleyişlerinde kendilerini dile getirirler. Sosyolojik olarak bunların başarılı çözümlemeleri yapılırsa, tarih anlatımını kesinlikle güçlendirip renklendirirler.

Olduğu gibi değil de, sosyolojik yorumdan geçirmek kaydıyla, dinsel görüş de kesinlikle tarihsel anlatımın vazgeçilmez bir argümanıdır. Tarih önemli oranda dinsel dogmalarda gizlenmiştir. Bunun çokça nedenleri vardır. Yine toplumsal gelişmeler de dinde çoğunlukla kendine özgü anlatımla yer alırlar. Sosyolojik-tarihsel bir yaklaşım esas alınırsa muazzam bir bilgilendirici kaynak durumundadırlar.

Felsefesiz tarihin yazılamayacağı açıktır. En kaba bir metafizik olduğu halde, pozitivizmin sadece olgulara dayalı tarih yapabileceği tezi saçmadır. Kapitalizmin resmi görüşü ve dini olarak, pozitivizmin tarihte sanki sermaye yokmuş ve her şey aniden Avrupa'ya gökten zembille inmiş gibi sergilediği bu tip yaklaşımlar aslında mitolojiktir. Dinselleştikleri zaman nesnel putçuluğun modernizm çağını temsil ederler. Dolayısıyla sıkça ve yoğun biçimde kullanmamız gereken felsefe tarihsel-toplumsal anlatımın vazgeçilmez kaynağıdır.

Bilimsel yaklaşımla amaçladığım ne nesnel ne de öznel ağırlıklı anlatım biçimleridir. Algı ile olgu eşitliği veya benzerliğinin farkındayım. Bilimsel yöntemim, zaten dile getirdiğim tüm kaynakları iç içe kullan-

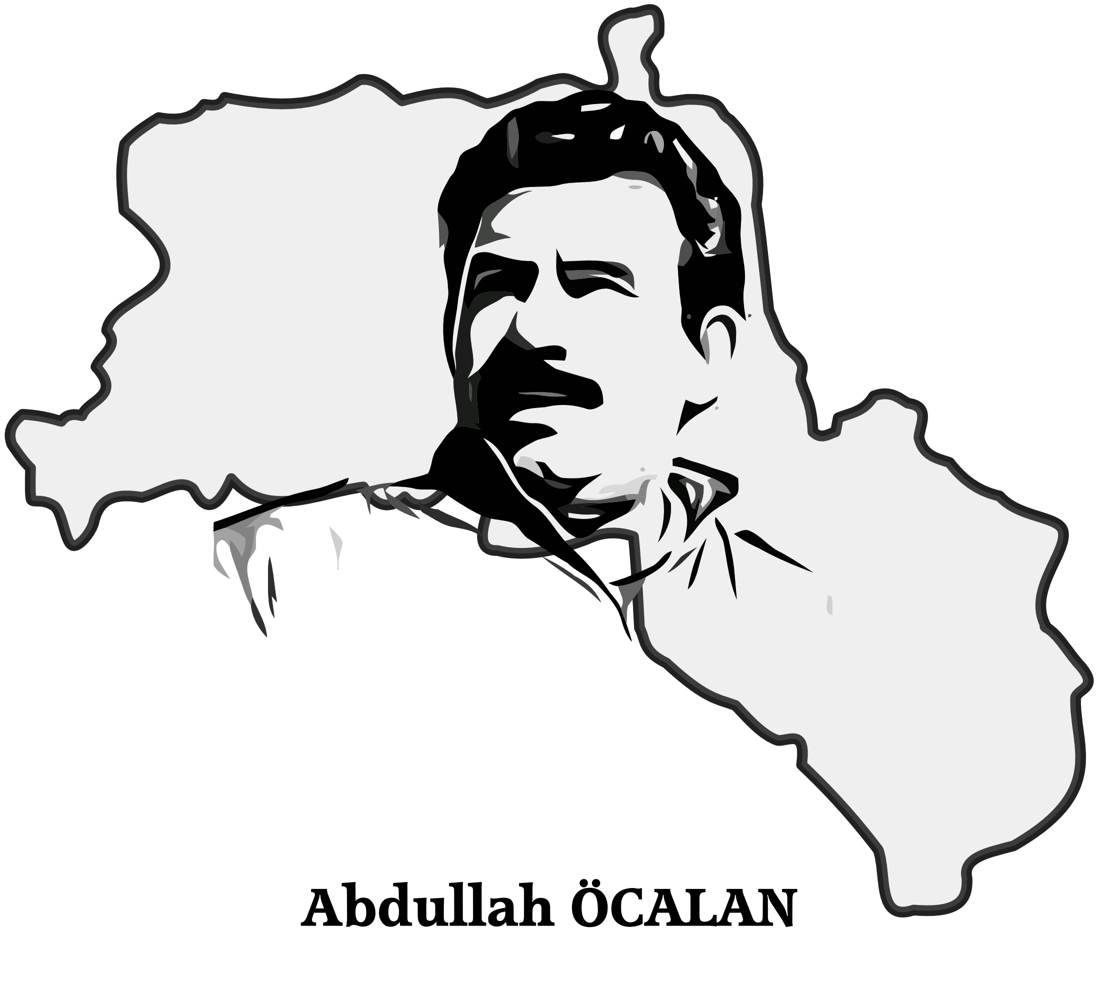
dığımdan ötürü ‘yorumculuk’ olarak değerlendirilebilir. Nesnelciliğe çok ağırlık vermediğim, verme gereği duymadığım çözümleme tarzımdan gayet iyi anlaşılmaktadır. Öznelciliğe fazla kaymadığım da konuya hâkim birçok kimse tarafından rahatlıkla fark edilebilecektir.

Özne-nesne ayrımını inkâr etmeden aşmak gibi bir yorum gücünü sürekli geliştirmek istediğimi belirterek, kaba yetmezlik ve eksikliklerimin bağışlanmasını diliyorum. Toplumla ilgili herkesin anlam gücüne güç kattığım anlaşılırsa kendimi mutlu sayarım.

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

III. KİTAP

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ
ÜZERİNE DENEME

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Basım Tarihi: 2013
Basım Yeri: Azadi Matbaası

İÇİNDEKİLER

Değerli Okuyucular,

Önderliğimizin, bir önder somutunda bir halkı yok etmeye odaklanmış olan İmralı sisteminin ağır işkence ve tecrit koşullarında, yok denecek kadar kıt olanaklarla kaleme aldığı **Demokratik Uygarlık Manifestosu**'nun halkımız ve insanlık için taşıdığı önem her geçen gün hak ettiği yere daha fazla yakınlaşmaktadır. Bu manifesto, aydınlattığı tarihimiz, belirlediği günümüz ve ışıklı kıldığı geleceğimizle temel güç kaynağımızdır. Salt bir ulusa ya da bir sınıfa ait olmayıp tüm insanlığındır. Bu kaynağı tüm insanlığın beslendiği bir kaynağa dönüştürmek yaşam ve mücadele gerekçemizdir.

Şimdiden büyük bir okuyucu kitlesine ulaşan beş ciltlik **Demokratik Uygarlık Manifestosu**'na dönük önemli görüş ve öneriler gelişmiş, bunlar hareketimiz tarafından özenle değerlendirilmiştir. Gelen görüş ve öneriler ışığında, Önderlik savunmalarının gözden geçirilmesi uygun görülmüştür.

Bu amaç ekseninde kurulan komisyonumuz tüm savunmaları gözden geçirerek belli noktalarda düzeltmeler yapmıştır. Düzeltmelerimiz içeriğe ilişkin değildir. Gramer, net olmayan tarihler ile farklı dillere çeviride sorun teşkil edecek kavram-deyim-atasözlerinin yazımı üzerinden bu düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltilen cümle ve kelimelerin taşıdığı anlam özenle korunmuştur. Düzeltmeler yanlış algı ve değerlendirmelere mahal vermeyecek tarzda yapılmaya çalışılmıştır. Bu yolla, İmralı sisteminin tecrit ve imkânsızlıklar içindeki koşullarında bulunan Önderliğimize, yoldaşlığın gereği doğrultusunda bir cevap verme amaçlanmıştır.

Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun bu haliyle hem okuyucu açısından daha sade ve anlaşılır olacağına, hem de çevirilerde kolaylık sağlayacağına inanıyor, selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

1 Mayıs 2013
Redaksiyon Komisyonu

1- ÖNSÖZ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) hakkımda aldığı 'yeniden yargılama kararı' sürecine ilişkin olarak hazırlamaya çalıştığım ana savunmamın bu üçüncü büyük bölümü ilk iki bölümün devamı olup tamamlayıcı nitelikte olacaktır. İlk iki bölümde genel olarak iktidara ve kapitalist moderniteye açıklık getirme amaçlanmaktadır. Burada iktidar, insan çabası üzerine kurulu, özünde artık-ürün ve değerleri sızdırmak amacıyla inşa edilen 'zor aygıtları' olarak tanımlanmaktadır. Çok çeşitli biçimlerde kapsamlı olarak inşa edilen iktidar aygıtları, son tahlilde insan emeği üzerine kurulu baskı düzenekleridir. 'Kapitalist sistem' olarak kavramlaştırılan modernite döneminde toplum bu düzeneklerin en gelişmiş biçimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşme adı da verilen günümüz koşullarındaki kapitalist sistem, geliştirmek istediğimiz modelimiz içinde genel 'dünya iktidar veya demokrasi sistemi'nin özgün bir aşamasını teşkil etmektedir.

Sadece vatandaş olarak bireylere başvuru hakkı tanıyan AİHM'nin bir ulus-üstü yargı makamı olarak kurumsal niteliğiyle Abdullah Öcalan adlı kişinin sunduğu bu tür bir savunma arasında ne tür ilişki olabilir diye sorulabilir. İlişki vardır, hem de çarpıcı olarak vardır. Daha da önemlisi, Avrupa merkezciliğini esas alan uygarlık sistemi çözümlenmeden, Avrupa'nın 'yumuşak güç' diye tabir edilen ideoloji, siyaset ve hukuk sistemi çözümlenemez. Bu 'yumuşak güç' ancak Avrupa merkezli bu uygarlık sistemi çözümlenirse daha yetkince yorumlanabilecektir. Avrupa uygarlık sisteminin dünyanın tüm zamanlarındakinden daha yetkin olarak bir 'dünya uygarlık sistemi' haline geldiği sürekli göz önünde bulundurulmak durumundadır. Bu uygarlık, en önemli boyutlarından biri olarak, bireysel vatandaşlığı gerçekleştirme özelliğine de sahiptir. Birey, bireycilik ve vatandaşlık tarihin hiçbir döneminde toplum içinde bu denli anlam bulmamıştır. Toplumun birey, bireyin 'simgesel toplum' içinde azami ölçülerde eritildiği bir çağ (kapitalist modernite) gerçekliği ile karşı karşıyayız.

Dolayısıyla bu çağ gerçekliğinden kurtulmanın çok zor (ama imkânsız değil) olduğu bir süreçte TC vatandaşı (Türkiye Cumhuriyeti üyesi) olarak inşa edilen kimliğim konusunda içine düştüğüm 'büyük kuşkunun', beni tarihin en ağır yargılama ve cezalandırma sistemiyle karşı karşıya getirdiği inkâr edilemez. TC'nin, AİHS'yi (Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi) imzalamış bir ülke olarak, AİHM'nin hakkımda aldığı 'yeniden yargılama' kararını kabul etmemesi ve Avrupa Konseyi'nin de buna uyarak, dosyamı yeniden AİHM'ye iade etmesi tam bir hukuk ihlali ve skandalı olmuştur. İade sürecinde küçük ülkelerden birçoğu ABD'nin baskısıyla AİHM'nin bu kararına katıldıklarını bizzat itiraf etmişlerdi. Yumuşak güç tezleriyle açıkça çelişen bir ihlal söz konusuydu. Dolayısıyla tam on yıldır 'yargılanamaz kişi' konumuna getirilmiş bulunmaktayım. Tek kişilik bir hücre cezaevi olan Bursa-İmralı Cezaevi'nde (Marmara Denizi'nde geleneksel olarak ağır cezalara çarptırılmış hükümlülerin ölüme terk edildiği bir ada cezaevi) halen bu 'adil yargılanamayan' kişi konumunu sürdürmekteyim.

Avrupa'ya adım atmamla başlayan ve İmralı'ya konulmama kadar yaşanan tüm sürecin ABD-AB işbirliğiyle planlanıp gerçekleştirildiğinden hiç kuşkuya düşmedim. TC'ye biçilen rolün gardiyanlık olduğundan da kuşku duymadım. Çıplak gerçeklik bu iken, neden bu kadar dolambaçlı yollar denenir? Belki bu yargımı ağır bulanlar olabilir. Yalnızca NATO'nun özel emriyle 2 Şubat 1999 günü Avrupa'nın tüm havaalanlarının içinde olduğum uçağın inişine kapatılması (Dönemin gazetelerine haber konusu olmuştur) bile bu güçlerce kaçırıldığımı ortaya koyan ikna edici bir örnek olabilir. Zaten ABD Başkanı Bill Clinton'ın temsilcisi General Galtieri'nin Kenya'ya kaçırılmamın ve orada mutat denetim altında (Bana ait tüm mektup ve kasetlere havaalanında el konuldu) tutulup Türkiye'ye iade edilmemin ABD ile bağlantılı olduğunu resmen ifade etmesi de bu hususu yeterince açıklayıcı niteliktedir. Yunanistan makamlarının (Başta Dışişleri, Milli İstihbarat ve Nairobi'deki Büyükelçiliğin bir nolu görevlileri, özel görevli Binbaşı Kalenderidis, bizzat Başbakan Simitis) akıl almaz ihanetleri ise değinme gereği duymayacağım açık gerçeklerdir.

Madem bireysel hukuk bağlamında Avrupa hukukundan yararlanmam bir haktır; o zaman neden tüm bu gizli, karanlık ve hileli yollara başvuruldu? İşin içinde ne tür pazarlıklar vardı? Kimler nelerin karşılığında pazarlık sahnesinde yer aldı? Avrupa ve ABD'nin iktidar tarihlerinde korkunç sömürge savaşlarından cadıların yakılmasına, mezhep savaşlarından ulus savaşlarına, sınıf çatışmalarından ideolojik mücadele süreçlerine kadar yaşanan tarihin en kanlı tabloları içinde benim deneyimim belki de okyanusta bir damla sayılır. Ama yine de önemlidir ve açıklanmayı gerektirir.

Öncelikle bireyi toplumsal kimliğinden soyutlayan anlayışı reddettiğimi belirtmeliyim. Israrla dayatılan 'bireysel başvuru' hakkı asla belirtilen anlama sahip değildir. Toplum kimliğinden soyutlanmış birey tasavvuru çok 'bilimci' geçinen Avrupa merkezli resmi epistemolojinin bir safsatasıdır. Kaldı ki, benim dünyanın en trajik halkı konumundaki Kürtler adına yargılandığımı sağır sultan bile duymuştur, bilir.

Çok kısaca dile getirdiğim bu gerekçeler bile davamın kapsamı konusunda yeterince fikir vermektedir. ABD ve AB'nin hegemonik iktidarı önderliğindeki merkezî uygarlık sisteminin gücü ne olursa olsun, kim vurduya getirilemeyeceğim açıktır. Tutuklanmam ve yargılanmamda sistemin tüm güçlerinin faal bir rol oynadığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. Kaldı ki, bu süreçte bu büyük oyuna karşı halkım bir bütün olarak ayağa kalktı. Komployu protesto etti, yüzlerce şehit verdi, saflarından binlercesi tutuklandı. Halkım davamın kendi tarihsel trajedisiyle bağını çok iyi kavradı ve kurtuluşunun bu trajediyi bozmaktan geçtiğini bilerek sahiplendi. Bunu açıklamanın şerefli görevi ise bana düştü.

En azından beş bin yıllık merkezî uygarlık sisteminin belki de en büyük zulüm ve sömürüsüne maruz kalan halk gerçekliğimize biçim veren toplumsal kimliğimi tüm yönleriyle açıklığa kavuşturmadan, davamın konusunu aydınlatamayacağım açıktır. Savunmamı bu kapsamda ele almamın vazgeçilmez kriterleri bu gerçekliklerde gizlidir. Çok sıkça dillendirdiğim bir deyişimi tekrarlamak durumundayım: Öyle anlar olur ki, tarih bir kişilikte yaşanır, kişilik bir tarihte yaşar! Çok acılı da geçse, bu kişilik onurunu kısmen paylaştığım inkâra gelmez. Başkalarından farklı olarak, bu trajik tarihin bir 'kader kurbanı' olmanın ötesinde rol oynamak istediğim için arkamda bu dolapların çevrildiğini çok iyi biliyorum. Onun içindir ki, bu davamın sloganını "**Özgürlük Kazanacaktır**" biçiminde belirledim.

Trajedi oyunlarında hep tekrarlanan kaderi özgürlük lehine bozmak her acıyı katlanılır kılmaya yeterlidir. Davam ve dava arkadaşlarımla birlikte bu sefer adı gerçekliğin ta kendisi olan bir oyunu oynamada kaderin payına düşen yenilgi olacaktır.

Savunmamın bu bölümüne **Özgürlük Sosyolojisi** adını vermem bu nedenlerle anlaşılırdır. Her özgürlük adımı ancak bir deneme olabilir.

Dolayısıyla **Özgürlük Sosyolojisi Üzerine Deneme** yerinde bir adlandırmadır.

Şüphesiz merkezî hegemonik Avrupa uygarlığı madalyonun bir yüzünü temsil eder. Bu uygarlık daha çok artık-değer üzerine kurulu iktidar aygıtlarını ifade eder. Diğer yanı ise uygarlığın demokratik yüzüdür. Bu savunmaya temel teşkil eden fikirler demokratik uygarlığın mirasını esas almaktadır. Sokrates'ten davama kadar gelen sayısız fikir ve ahlâk mücadelecisinin, halk ve komün savaşçısının mirasına büyük bir tutkuyla bağlıyım. Yapmak istediğim şey, deryada katre misali de olsa bu mirasa katkıda bulunmaktır. Kaynaklarımın ana bölümünü bu insanlık abideleri teşkil eder. Fakat onların temelinde esas tarihsel zemin olarak beş bin yıllık Doğu bilgeliği ve demokratik duruş geleneği yer almaktadır. Bu zemin düşünülmeden evrensel insanlık tarihi yazılamayacağı gibi, günümüzün anlamlı bir değerlendirmesi de yapılamaz.

Savunmamın anafikri, tarihsel-toplumsal yürüyüşün demokratik uygarlık sisteminde daha özgürce yol kat etmesi, doğru temellerden kaynaklanan hayatın bireylerce daha iyi ve güzel yaşanmasıdır.

Yazım tekniği konusunda da bazı hususları belirtmem aydınlatıcı ve bağışlatıcı olacaktır. Hücre koşullarında ancak bir tek kitap, dergi ve gazete bulundurma izni söz konusudur. Not almam ve alıntı yapmam mümkün olmadı. Önemli gördüğüm her hususu hafızama kaydetmem ve kişiliğime özümsetmem temel yöntemim oldu. Her yasağa kölece katlanmadım. Bu yasaklara verdiğim karşılık, evrenin bilgi deposu olan hafızamı giderek netleştirmek ve belirleyici önemi olan fikirleri başat kılmaktı.

Fakat bu yöntemin en büyük zaafı insan hafızasının unutmakla malûl olmasıdır. Not alamamak bu açıdan engelleyici rol oynadı. Bu bölümü yazmaya hazırlanırken kalem yasağı da geldi. Ancak hücre cezasının onuncu gününde bu yasak kalkınca hemen yazmaya giriştim. Çünkü giderek gecikiyor, sözümü yerine getiremiyordum. Kalem yasağına verdiğim yanıt ana taslak üzerinde daha da yoğunlaşmak oldu.

Savunmamın bundan sonraki iki bölümü, ana fikirlerimin bir nevi somut alan uygulaması olarak, '**Ortadoğu Kültürünü Demokratikleştirmek**' ve '**Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü**' olarak tasarlanmaktadır. Belli bir ön hazırlığı olan her entelektüelin hazırlay-

abileceği bu bölümleri yazıya dökebilmem herhalde daha da uzun bir zaman alacaktır. Ama kaynayan Ortadoğu'da ve onun kalbi haline gelen Kürdistan'da tarihsel-toplumu çözümlemenin ışığında günceli tartışmak hayli heyecan verici ve sorumlu kılıcıdır. Geçmiş, şimdi ve gelecek olanın âdeta yeni bir Gordion kördüğümü oluşturduğu bu an'ı anti-İskender vuruşla (İskender gibi vuran, ama fiziki yanı az ve ancak gerekli olduğunda kullanan; anlamın ise belirleyici yanı teşkil ettiği güç) çözmek görevlerin en kutsalı ve başta geleni olmaktadır.

2- GİRİŞ

Kapitalist dünya-sistemin bilgi yapısı en az iktidar ve üretim-birikim aygıtları kadar kriz yaşamaktadır. Doğaları gereği bilgi yapılarının özgür tartışmaya daha yatkın olmaları, bilimin yaşadığı krizin boyutları üzerinde geniş yorumlama imkânları sunmaktadır. Bilginin toplum ve iktidar yapılarındaki rolü hiçbir dönemle kıyaslanmayacak boyutlarda anlam bulabilmektedir. Toplumsal yaşamın bilgi-bilişim aygıtları tarihsel bir devrimi yaşamaktadır. Buhran olarak devrimsel süreçler özünde hakikat rejimlerini arama rolünü de oynarlar. Hegemonya sadece birikim, üretim ve iktidar alanlarında konumlanmaz; bilme alanında da şiddetli hegemonik mücadelelere tanık olunur. Bilme alanında meşruiyet sağlamamış hiçbir üretim, birikim ve iktidar yapılanması varlığını kalıcı kılamaz.

Yakın döneme kadar hükümranlığını sürdüren pozitif bilim dallarının hiç de lanse edildikleri gibi anti-metafizik ve anti-din perspektifli olmadıkları, en azından metafizik ve din olguları kadar metafizik ve dinsel bir boyut taşıdıkları açığa çıkmakta ve tartışılmaktadır. Klasik Yunan toplumuna ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sına mal edilen zafer kazanmış doğa bilimleri kendi bağrında en önemli darbeler yemektedir. Sürekli ilerlemeci-doğrusal bir gelişme anlayışı bu pozitif bilimlerin en zayıf yanını oluşturmaktadır. Çünkü evrenin böyle bir yapısı ve amacı tespit edilememektedir. Gerek atom-altı dünya gerekse kozmolojik evren gözleyen-gözlenen ikileminden kurtulamamaktadır. Zira insan bilinci de bu sürecin kapsamındadır. Kapsam üstü role nasıl bürüneceği kestirilememektedir. Sınırsız farklılaşma potansiyelinin kendisi yeni yorumlara ihtiyaç göstermektedir.

Avrupa merkezli bir bilgi yapısı olan sosyoloji, aslında pozitif bilim heveslilerinin fizik, kimya ve biyoloji alanlarındaki olgulara benzer bir olgu saydıkları toplumun da aynı yaklaşımlarla izah edilebileceği iddi-

asından öteye gidememektedir. Çok farklı bir doğaya sahip olan insan toplumunun nesneleştirilmesine cesaret edilmesi, sanıldığının aksine aydınlanmaya değil, daha sığ bir putlaşmaya yol açmıştır. Ulus-devletlerine bilgi yapıları sunmak için işe koşturulan Alman ideologların felsefi açılımlarının, İngiliz ideologların ekonomi-politik biliminin ve Fransız filozofların sosyolojilerinin iktidar ve sermaye birikim aygıtlarının birer meşrulaştırma aracı olduğu günümüzde bilim üzerine yapılan tartışmalarla yeterince açıklığa kavuşmuştur. Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız sosyolojisi, son tahlilde yükselen ulus-devlet milliyetçiliğine zemin oluşturmaktan kurtulamamışlardır. Avrupa merkezli bu sosyolojilerin bir bütün olarak Avrupa merkezli kapitalist dünya sisteminin bilgi yapıları olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fakat bunları söylemek sorunu çözmüyor. Karşıt dünya görüşü olarak ortaya çıkan Marks ve Engels sosyalizmi veya sosyolojisinin de toplumun en kaba (vulger) bir yorumu olduğu yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. Tüm karşıtlık iddialarına rağmen, bunların kapitalizmin resmi ideolojisi olan liberalizmden daha fazla kapitalizme hizmet etmekten kurtulamadıklarını reel sosyalizm, sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş akımları, hareketleri ve devlet sistemlerinden yeterince anlayabilmekteyiz. Çok soylu mücadele geleneklerine rağmen, hem de ezilen sınıf ve uluslar adına bu duruma düşülmesi bilgi yapılanmalarıyla yakından bağlantılıdır. Dayanılan bilgi yapılanmaları olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir bütün olarak arzu edilenin hilafına sonuçlar üretmiştir. Temel paradigma ve yapılanmalarında ciddi bir kusur ve yanlışlıklar zinciri olmasaydı, bu sonuçlar kolay ortaya çıkmazdı.

Diğer bir karşıt akım olarak kendini dayatan aşırı görecilik kuramları da, kapitalist dünya-sistemin bilgi yapıları olmaktan kurtulmak şurada kalsın, belki de aşırı bireyselliklerinden ötürü kapitalizmin bireyciliğine en fazla hizmet etme durumuna düşmüşlerdir. Anarşist yaklaşımlar da buna dahildir. Kapitalizmi eleştirmek, kapitalizme çok karşı olduğunu söylemleştirmek, sıkça görüldüğü gibi ona hizmetin etkin bir yolu olmaktadır. Bunda da temelde paradigmatik bakış, bilgi yapılarındaki yetersizlikler ve yanlışlıklar rol oynamaktadır.

Fizik bilimleri ne iddia edildiği kadar salt fiziki doğayla (Kimya ve biyoloji de buna dahildir) bağlantılıdır, ne de beşeri bilimler denilen

edebiyat, tarih, felsefe, ekonomi-politik ve sosyoloji salt toplum doğasıyla ilgilidir. İki bilimin kesişme noktası olarak sosyal bilim kavramını geniş anlamıyla olumlu karşılamak mümkündür. Çünkü her bilim sosyal olmak durumundadır.

Sosyal bilim tanımında anlaşmakla sorun halledilmiyor. Daha da önemli olan neyin temel model olarak alınacağı, diğer bir deyişle toplum çözümlemesinde hangi birimin esas alınacağıdır. "Temel birim tümüyle toplumsal doğadır" demek, sosyal bilim için fazla anlam ifade etmez. Sayısız toplumsal ilişki içinde belirleyici önemi olanları seçmek, anlamlı teorik bir yaklaşım için yapılması gereken ilk tercihtir. Seçilecek toplumsal birim geneli izah ettiği oranda anlamlı bulunacaktır.

Toplumsal alana ilişkin çeşitli modellerin geliştirildiği bilinmektedir. Bilinen ve en çok kullanılan birim olarak genelde devleti, özelde ulus-devleti esas alan yaklaşımlar daha çok burjuva orta sınıf perspektifine dayanmaktadır. Bu modelde tarih ve toplum devletlerin inşa edilme, yıkılış ve bölünme sorunları etrafında incelenir. Tarihsel-toplum gerçekliğinde en sığ yaklaşım modellerinden biri olan bu eğilim, devletlerin resmi eğitim anlayışı olmaktan öteye rol oynamaz. Devleti meşrulaştırma ideolojisi rolünü oynamak esas amacıdır. Aydınlatıcı olmaktan ziyade, karmaşık tarih ve toplum sorunlarını perdelemeye hizmet eder. En itibarsız sosyolojik yaklaşım durumundadır.

Sınıf ve ekonomiyi temel birim olarak seçen Marksist yaklaşım, devlet birimine dayalı yaklaşıma karşı kendisini alternatif model olarak formüle etmek istedi. İşçi sınıfı ve kapitalist ekonominin temel toplumsal inceleme modeli olarak seçilmesi, tarihi ve toplumu ekonomik ve sınıfsal yapısı ve önemi açısından izah etmeye katkıda bulunsa da, birçok önemli kusuru beraberinde taşımıştır. Bu yaklaşımın devlet ve diğer üstyapı kurumlarını altyapının ürünü sayması ve basit yansımalar olarak değerlendirmesi ekonomizm denilen indirgemeciliğe kaymasına yol açtı. Ekonomik indirgemecilik de tıpkı devlet indirgemeciliği gibi çok karmaşık ilişkiler bütünlüğüne sahip olan tarihsel-toplum gerçekliğini perdeleme kusurundan kurtulamadı. Özellikle iktidar ve devlet analizinin yetersizliği, Marksizm'in adına hareket ettiğini iddia ettiği ezilen emekçi sınıflar ve halkların yeterli ideolojik ve politik donanıma erişememesine yol açtı. Dar

ekonomik mücadeleyle fırsatçı devlet komploculuğu biçimindeki iktidar ve devleti yıkma ve inşa etme anlayışı, kapitalizme en az has ideolojisi olan liberalizm kadar hizmet etti. Çin ve Rus gerçeği bu hususu çok iyi aydınlatmaktadır.

Tarihi ve toplumu çoğu zaman sadece iktidar gücü, erki olarak yorumlamak isteyen anlayışlara da rastlanır. Fakat bu yaklaşımlar da devletin model seçilmesi kadar kusurludur. Her ne kadar iktidar daha kapsamlı bir inceleme birimi ise de, bu yaklaşım kendi başına toplumsal doğayı açıklamaktan yoksundur. Çok önemli bir inceleme konusu olduğu için toplumsal iktidara ilişkin incelemeler tarihi ve toplumu anlamada izah edici yanlara sahiptir. Fakat iktidar indirgemeciliği de her türlü indirgemeci anlayışta gözlemlenen kusurlar taşımaktadır.

Toplumu kuraldan yoksun, sonsuz tekilci ilişkisel gelişmeler halinde incelemek de sıkça karşımıza çıkan bir yaklaşım türüdür. Neredeyse tasvirci edebî yaklaşım modeli olarak da niteleyebileceğimiz bu aşırı göreci yaklaşımlar, ancak toplumsal ormanlar içinde kaybolmaya götürür. Tersi gibi görünen ama özde aynı rolü oynayan aşırı evrenselci yaklaşım modelleri ise, toplumu fiziki yalınlığı içinde birkaç kanunla tarif etmeye çalışırlar. Toplumun zengin çeşitliliği karşısında en çok körleşmeye hizmet eden yaklaşım bu olsa gerek. Pozitivist toplum anlayışı hem aşırı göreciliği hem de aşırı evrenselciliği bağrında taşıyan en kaba model olarak anılmaya değerdir.

Liberalizm, burjuva orta sınıfın resmi ideolojisi olarak, tüm bu modellerden eklektik bir seçim biçiminde kendini sunar. Böylelikle her modelin doğru yanlarına sahip çıkmış gibi kendini sistemleştirir. Özünde tüm modellerin en kusurlu yanlarını bazı doğrularla karıştırarak, eklektizmin en tehlikeli bir biçimini sürekli inceleme modeli olarak topluma sunar. Resmi anlayış olarak toplumun kolektif hafızasını sömürgeleştirip işgal ederek ideolojik hegemonyasını kesinleştirir.

İlk büyük savunmam olan **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa** adlı çalışmamı fazla model çalışması yapmadan, hatta bunun farkında bile olmadan sunmak durumunda kaldım. Bu savunmamı fazla inceleme imkânı bulmadan aceleyle hazırlamıştım. Bir model geliştirme iddiasında da değildim. Toplumsal gerçekliğe ilişkin irticalen sahip olduğum bir tarzı yazıya dökmüştüm. Daha sonraları

Murray Bookchin, Immanuel Wallerstein, Fernand Braudel başta olmak üzere, bazı önemli sosyologların yaklaşım modellerini inceleme fırsatım doğdu. Ayrıca Nietzsche, Michel Foucault ve diğer bazı filozofları da özce kavrıyordum. Bunların içinde en önemlisi, birçok düşünürün görüşlerini **Dünya Sistemi** adlı eserinde derleyip sunan Andre Gunder Frank'tı. Adını bile bilmediğim bu düşünürün derlemesini, savunmamın en iddialı savunusu olarak değerlendirmekte gecikmedim. Birçok düşünürün son dönemde bazı incelemelerinde benzer yaklaşımlar sunmaları, beni kendi model çalışmam üzerinde daha fazla yoğunlaşmaya itti.

Zaten savunmam özünde gerek I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem analizinin, gerek Fernand Braudel'in bütünlükçü 'tarihsel süre' analizlerinin önemli ipuçlarını taşımaktaydı. Reel sosyalizmin yenilgisini uzun süredir benzer yaklaşımla izah etme çabama da katkı sunuyorlardı. Ayrıca Nietzsche ve Michel Foucault'nun modernite ve iktidara ilişkin yorumlarını kavramakta güçlük çekmediğim gibi, temel eğilimlerime hayli yakın buluyordum. Adını anmadan geçemeyeceğim Gordon Childe'ın Mezopotamya'daki arkeolojik çalışmalara dayalı olarak kaleme aldığı **Tarihte Neler Oldu** adlı eseri de ufuk açıcıydı. Daha çok sayıda filozofik çalışmayı âdeta birer rapor niteliğinde ele alıp inceleyerek, kendi 'model birimim' iddiasını gütmeden, bir seçim yapmak durumunda kaldım. Bu büyük savunmamın daha da geliştirilmiş analiz yöntemini bir modelmiş gibi sunmam yanlış anlaşılmamalıdır. Tüm sorunum bütünlüklü ve belirleyici bir tarihsel-toplumsal analiz birimine tercih yapmaktı. Mevcut tüm modeller, kısaca bahsettiğim gibi birçok doğru yan taşısalar da, göze alınamayacak kusurlar ve yanlışlıklara da sahiptir. Hepsinde ortak eksiklikler tespit ediyordum. En çok yaklaştığım model olan Andre Gunder Frank'ın **Dünya Sistemi** bile bana çok ciddi bir kusuru barındırıyor gibi geldi.

Dünya sistemini dayandırdığımız Sümer toplumunun sermaye birikimini sağlayan ilk toplum olduğu açıktı. Dünya sistemin Sümer toplumundan günümüze ana nehir uygarlığı olarak kümülâtif bir birikim olduğu yaklaşımını da son derece doğru buluyorum. Birikimin hegemonya-rekabet, merkez-çevre ve alçalma-yükselme biçiminde bir tarihsel sürekliliğe sahip olduğuna da katılıyordum. Birikimin gerçekleştiği üçlü sacayağı olarak ekonomik, politik ve ideolojik-

ahlâki boyutları anlaşılır hususlardı. Üretim tarzından ziyade birikim tarzlarının önemi, hegemonik geçişlerin üretim tarzı geçişlerinden daha önemli sonuçlar doğurması da bu meyandadır. Frank'ın Avrupa merkezli kapitalist dünya-sistem analizinde kapitalizmi dünya çapında gerçekleşen tek sistem olarak sunan Wallerstein'ı eleştirmesi yerindeydi. Avrupa uygarlığının istisnailiği çok abartılı bir yaklaşımdı. Kendisi belki de uç bir uygarlık olarak marjinal bile sayılabilirdi. Yine Frank'ın sosyalizm, kapitalizm, kölecilik ve feodalizm gibi temel toplum-biçim kavramlarını ideolojik gerçekler olarak değerlendirmesi doğruya daha yakın yaklaşımdı. Bu kavramların toplumsal gerçekliği izahtan çok perdelemeye hizmet ettiğini söylemesi de yabana atılmaması gereken bir düşünce olup üzerinde durulmaya değerdi. 'Farklılık içinde birlik' arayışı çözüme katkı sunabilirdi ama yetersizdi. Yine tarihsel-toplum çözümlemesine daha zengin bir katkı sunduğu açıktı. Daha iyi ve güzel bir toplumsal yaşam için yanılma payı az bir sistem analizi olarak değerlendirmek durumundayım. Fakat en temel kusuru, sanki aşılamayacak kapalı bir çembersel döngü sunma riski taşımasıydı. Hegemonik iktidar sistemlerine bir kadermiş gibi yaklaşıyor; daha doğrusu, çıkışı diyalektiksel olarak göstermiyordu.

Immanuel Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem analizinin beş yüz yıllık bir süreyi esas alması yetersizdi. Tahlillerini beş bin yıllık süreye dayandırsaydı, çok daha verimli olacağı açıktı. **Dünya Sistemi** derlemesinde, birçok düşünürde bunun ipuçlarını gördük. Avantajlı yanı ise, I. Wallerstein'ın dünya-sistemden çıkışın analizini daha güçlü yapabilmesidir. Yaklaşımları katkı sunucu nitelikteydi.

Fernand Braudel'in gerek yaptığı kapitalizm tahlili, gerekse bütünlüklü toplum anlayışını 'tarihsel süreler' biçiminde sunması gerçekten ufuk açıcı niteliktedir. Özellikle kapitalizmin pazar karşıtı olduğunu belirlemesi ve iktidar tekelleriyle ekonomik tekellerin benzer birikim özelliklerine sahip olduklarını vurgulaması son derece önemlidir. En hoşlandığım bir cümlesi, "İktidarlar hep kapital salgılar" oldu. Yine "Para gibi iktidar da biriktirilir" cümlesi de anlayan için öğretici değeri yüksek bir belirlemedir. Hem I. Wallerstein'ın hem de F. Braudel'in sosyalist devrimlerin başarısızlığını bir açıdan kapitalist moderniteyi aşamamalarına bağlamaları da belirleyici ve hayli öğreticidir. Fakat her iki ünlü düşünürün bizzat sözünü ettikleri

'ekonomizm indirgemeciliği' konusunda sorgulanmaları gereğine ben de katılmaktayım.

Bir kez daha belirtmeliyim ki, benim sosyal bilim yaklaşımım, çok sınırlı da olsa sözünü ettiğim bu önemli düşünürlerden etkilense ve bahsetmediğim çok sayıda başka düşünürün görüşlerinden benzer etkiler taşısa da, kendine özgü boyutlar ihtiva etmektedir. **Bir Halkı Savunmak** adlı ikinci büyük savunmamda açıkladığım hususları daha da derinleştirip sistematize ettiğim kanısındayım. Bu kanımın temelinde şu husus yatmaktadır: Bana göre mevcut epistemolojiler iktidar aygıtlarının bir parçası olmaktan kurtulamamışlardır. İradeleri hilafına bu böyledir. Karl Marks gibi en bilimsel yaklaşım sahibi bir düşünürün kapitalin içyüzünü en yetkin gören kişi olduğu kuşku götürmez. Ama bu çok önemli özelliği kendisini kapitalist moderniteden kopartmaya yetmemiştir. Marks'ın dayandığı bilgi yapıları ve yaşamı binlerce bağla bu moderniteye bağlıydı. Bunları suçlamak için değil, gerçekliğini anlaşılır kılmak için belirtiyorum. Benzer sorunlar Lenin ve Mao için de geçerlidir. Düşündükleri sistem birçok öncülüyle (başta bilgi yapıları, modern yaşam anlayışları) kapitalist moderniteye bağımlıydı. Örneğin endüstriyalizm ve ulus-devlet gibi dev konuları sosyalist içerikle fethedeceklerini düşünüyorlardı. Hâlbuki biçim ve içerik olarak modernitenin bu temel kalıpları sermaye birikimine odaklıydı. Onları esas alan, ne kadar karşıtı da olsa, kapitalizm doğurmaktan kurtulamazdı. Reel sosyalizme yönelik eleştirilerim tüm bu hususlarda çok açık hale gelmişti. Fakat eleştirmek yetmeyecekti. Eleştirdiklerimin yerine ne koymalıydım? Önem taşıyan soru buydu. Üzerinde sürekli yoğunlaştığım soru da bu oldu.

Demokratik uygarlık seçeneğinin, görünüşte çok basit olmasına rağmen, yeni bir adlandırma uygun karşılanana kadar aynı ad altında sistematik bir yaklaşım modeli olarak sunulması bana çok gerekli ve çözümleyici görünmektedir. Her şeyden önce, bu seçenek merkezî dünya uygarlık sistemine alternatif bir sistem önermektedir. Demokratik uygarlık sadece günümüz ve gelecek için bir ütopya değildir; tarihsel-toplumun daha somut yorumu için de son derece gerekli ve açıklayıcı görünmektedir.

Sermaye birikimi ve yol açtığı iktidar aygıtlarının olduğu her mekân ve zaman koşulunda bunlara karşı bir direnmenin yaşanması ve alternatifinin bulunması toplumsal doğanın bir gereğidir. Top-

lumlar hiçbir yerde ve zamanda sermaye birikimi ve iktidar aygıtları karşısında direnmesiz kalmamışlar ve alternatifsiz olmamışlardır. Çoğunlukla yenilmeleri direnmelerin yokluğunda ve alternatifsizlikte değil, başka koşullarda aranmalıdır.

Sermaye ve iktidar birikimlerinin akıl almaz öykülerini çok iyi özümsemedikçe, demokratik uygarlık kavramını anlamlandırmakta güçlük çekeriz. Bilgi yapılanmaları bu konuda hep iki tür hata arasında gidip gelmişlerdir: Ya tamamen bilgi-iktidar yapılanmaları içinde erimişler ya da sekter mezhepler halinde bilim, siyasi seçenek ve ahlâki tutumlarını bağımsızca seçemeden güdük kalmaktan veya bırakılmaktan kurtulamamışlardır. Bunda şüphesiz zor'un ve sermayenin baştan çıkarıcı rolünü sürekli göz önünde bulundurmak gerekir. Bu iki çarpıcı bilgi yapılanma anlayışını mahkûm etmeden, demokratik uygarlık seçeneği görünür kılınamaz. Sorgulanması gereken şey demokratik uygarlık gerçekliğinin varlığı değil, onu görmekten aciz bıraktırılmış bilgi-iktidar yapılanmaları ve sapkın mezhepçiliktir. Tarihsel-toplum anlatımlarının sadece eksiklikleri ve yanlışlıklarıyla izah edilemeyecek olan bu gerçeklikler ancak sosyal bilimlerde köklü bir devrimle dönüştürülebilir.

Beş bin yıllık sermaye birikimi üzerine kurulu iktidar ve devlet yapılanmaları, muazzam ölçülerde ideolojik yapılar ve bilgi yapıları örgütlemeden rejimlerini sürdüremeyeceklerini günlük deneyimleriyle gayet iyi bilmekteydiler. Hegemonik iktidar aygıtlarının 'üçüz'lerinden diğer ikisi olan artık-ürün, artık-değer ve meşrulaştırma araçlarını sürekli biriktirdiklerini gözlemin temel unsuru olarak görmedikçe, sosyal bilimlerin anlamlı hakikat rejimleri olamayacaklarını bilmek gerekir. Mitoloji, din, felsefe ve pozitif bilim yapılarının sermaye ve iktidar birikim tarihiyle sıkıca iç içe olup, çıkar birliklerini sürekli gözettikleri anlaşılmadıkça, sosyal bilimlerde devrim mümkün olamaz.

Demokratik uygarlık kavramından çıkarsanacak ikinci önemli husus, sosyal bilimlerde devrime en geniş zemini sunmasıdır. Şunu temel bir tez olarak ortaya koyuyoruz: Tarihin tüm 'barbarları', göçebe kavimleri, lümpenleri, kabileleri, komünleri, sapkın mezhepleri, cadıları, işsizleri ve yoksullarının anlamlı hareket ve sistemlerden sürekli yoksun olduklarını, bunun onların kaderleri olduğunu iddia etmek, açık ki sermaye ve iktidar birikim sahiplerinin çıkarları adına

mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları üretmek, bilgi birikim aygıtları oluşturmaktır. Tarihte sadece sermaye ve iktidar egemenliği yoktur. Aynı zamanda bu egemenliklerle iç içe ve sürekli çıkar birliği içinde olan bilgi düzenekleri (mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel) ve egemenlikleri de söz konusu olmuştur. Başta Marksist sosyal bilimler olmak üzere, önde gelen birçok muhalif sosyal bilim yapısının başarısızlığının temelinde, sermaye ve iktidar birikim tarihine dayanan sosyal bilim devrimlerini esas almaları ve alternatif bir uygarlık sistemini geliştirememeleri yatmaktadır. Şüphesiz bahsedilen birçok husus kapsamlı eleştirilere tabi tutulmuş, fakat daha ileri götürülüp tüm tarihi kapsayan bir anlatım birimi çerçevesine oturtulamamıştır. Dünya sistem anlayışı oluşturulamamış, buna ilişkin anlatımlar bölük pörçük denemeler olmaktan öteye gidememiştir.

Demokratik uygarlık sisteminde üçüncü önemli husus, bu uygarlığın orta sınıflaşmaya dayalı olan ve toplumda her zaman kanser hücreleri rolü oynayan aşırı sermaye, iktidar ve devlet birikimlerine fırsat tanımadan, tarım devriminden itibaren gelişen kent ve endüstri unsurlarını geliştirme gücüne sahip olmasıdır.

Yani kent ve endüstriye ‘evet’, fakat bünyelerindeki kanserleşme hücrelerine ‘hayır’ deniliyor. Günümüzün devasa büyümüş kent-endüstri-iktidar ve iletişim ağlarını gözlemlediğimizde; ayrıca çevrenin maruz kaldığı korkunç tahribatları, kadının statüsünü veya statüsüzlüğünü, yoksulluk ve işsizliğin ulaştığı düzeyi, bütün bu alanlarda yaşanan sorunların felaket boyutlarına taşındığını bu gözlemlerle iç içe ele aldığımızda, toplumsal yapılanmalardaki kanserleşme tabirinin yersiz olmadığını görürüz. Özellikle başta I. Wallerstein olmak üzere günümüzün önde gelen sosyal bilimcileri ile tarihsel süreçlerde hiç eksik olmayan akıncı ‘barbarlar’ (Barbarlık kavramı yeniden tartışılacaktır), sapkın mezheplerin mensupları, isyancı köylüler, ütopyacılar, anarşistler, en son feministler ve çığlıkları yükselen çevreci hareketler toplumsal bünyede vahamet arz eden kanserleşme tehdidine karşı bütüncül bir anlam kazanabilir. Hiçbir toplum mevcut kent, orta sınıf, sermaye, iktidar, devlet ve iletişim aygıtlarındaki birikimleri uzun süre taşıyamaz. Demir kafese sımsıkı kapatılmış toplum kendi çığlıklarını sonuç alıcı düzeye taşıyamasa da, ekolojinin günlük olarak S.O.S işareti vermesi sorunların kriz ve kaos boyutlarına ulaşmasının altında mevcut merkezî uygarlık sisteminin

yattığını gayet iyi açıkladığı gibi, kaostan çıkışın da ancak köklü tarihsel-toplumsal kaynaklara bağlanmış ve günceli bu kaynakların mevcut hali olarak çözümleyen bir yaklaşımla gerçekleşeceğini, geleceğin de ancak bu temelde Merkezi Dünya Demokratik Uygarlık Sistemi ile sağlanabileceğini iddia ediyoruz.

Savunmam bu ana tezin çeşitli boyutlarda aydınlatılması etrafında yoğunlaşacaktır. Tarihi evrensel boyutlarda anlamaya çalışmam, şüphesiz bir ilke değeri taşıdığına inandığım evrensel tarih olmadan yerel tarihlerin anlam bulamayacağı görüşüne bağlıdır. En silik toplumların tarihinin bile evrensel tarihin ışığında aydınlatılabileceğine kuşku yoktur. Ayrıca güncelliğin (şimdiki halin) tarih, tarihin şimdi olduğuna da ilke düzeyinde değer biçmekteyim. Ama şu önemli hususu da ekleyerek, bu iki önemli tarih ilkesini paylaştığımı tekrarlamalıyım: Yerel şimdiki hal, salt bir tekrar olarak, bir gelenek olarak tarihi tekrarlamaz. Mutlaka kendi FARKLARINI, ÖZGÜNLÜKLERİNİ katarak tarihsel birikimde önemli rol oynar. Tarih sadece bir tekerrürden ibaret değildir; her mekânın ve zamanın katkısını biriktirerek tekerrür eder.

Sadece bundan önceki savunmalarımda değil, genel olarak tüm yazılı ve sözlü değerlendirmelerimde görülen farklılıklara bu ilkeler çerçevesinde bakıldığında bu yaklaşımımın anlayışla karşılanacağından kuşku duymuyorum. Görüşlerimin kuru bir tekrar veya köklü bir döneklik olarak yorumlanamayacağı açıktır. Gelişmenin farklılaşma olduğu, farklılaşmakla değişim sağlamanın evrenin biricik ilkesi olduğu gözlemlemesini bilenler için açıktır. Bir, iki ettiğinde sadece basit bir nicel birikim oluşmaz; bununla birlikte iki'nin her zaman bir'den farklılığı olarak gerçekleşir.

Savunmanın bu bölümüne ilişkin Önsöz ve Giriş bölümünden sonraki kısımda bazı yöntem sorunları tartışılacaktır. Bilimlerdeki aşırı parçalanmanın bilimdeki kriz anlamına geldiği, bunun sistem kriziyle bağlantılı olduğu vurgulanacaktır. Bilime bütünlüklü yaklaşımın anlamı üzerinde durulacaktır.

Diğer bir yöntem konusu olarak, farklı doğalar, özellikle toplumsal doğanın farklılığı vurgulanacaktır. Doğaya (Birinci Doğa) dönüşün köklü yaklaşımları gerekli kıldığı, aynı zamanda kadın sorunuyla bağı içinde işlenecektir.

Özne-nesne ayrımına ihtiyatlı yaklaşılacak, yol açtığı sorunlar ve giderme yolları tartışılacaktır. Sermaye birikim sistemiyle bağlantısı gösterilip aşma gereği vurgulanacaktır.

Evrenselcilik-görecilik, döngüsellik-çizgisellik, küreselcilik-yerelcilik gibi önemli yöntemsel ikilemlerde de açık olmak önem taşır. Ayrıca diyalektik yöntemin yeniden yorumu gerekmektedir.

Yöntemsel kavramlardaki netleşme diğer konuların anlatımını kolaylaştırabilir. Yöntem konusunun savunmada ayrı bir bölüm olarak düzenlenmesi bu nedenle gerekli görüldü.

Dördüncü kısım Özgürlük Sorunu başlığını taşımaktadır. Demokratik uygarlık sistemi özgürlükle yakından bağlantılı olduğundan, konunun aydınlatılmasını önemli kılmaktadır. Merkezî uygarlık sisteminin tahakkümcü niteliği, demokratik uygarlığın özgürlükçü karakterini başat kılmaktadır. Bu bölümde eşitliğin özgürlükle sıkı bağı çözümlenecektir. Daha da önemlisi, hakiki bir kavram olan eşitlik kavramının farklılıkları gözeten temelde yorumlanması üzerinde durulacaktır. Sistemlerle bağı içinde çözümlenmemiş özgürlük ve eşitlik kavramlarının sosyal bilimlerde önemli sorunlara yol açtığı göz önünde tutularak yeniden yorumlanmaları ana tezimiz açısından açıklayıcı olacaktır.

Beşinci kısım, insan türündeki aklın eleştirisini konu edinmektedir. Toplumsal akıl tanımlanmaya çalışılırken, teorik-pratik, analitik-duygusal boyutlardaki işlerliği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Dünya sistemlerinin aklı kullanmaları nelere yol açabilir? Çözüm ve problem aracı olarak aklın sınırları var mıdır? Emmanuel Kant'ı nasıl güncelleştirebiliriz? Bu tür sorular çözüm aracı olarak kullandığımız aklımızın bizzat ciddi problemlere yol açabileceği konusunda uyarıcı olmaktadır.

Altıncı kısımda Toplumsal Problemin Doğuşu Ve Gelişimi incelenmektedir. Merkezî uygarlık sisteminin temel problem kaynağı olduğu tarihsel süreçler içinde gözlemlenmeye çalışılacaktır. Toplumsal sorunların giderek dal budak salmaları sistemin özüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla sermaye ve iktidar birikim aygıtları problemin kendisidir. Bir nevi problem tarihi tasarlanacaktır.

Yedinci kısımda problem çözümleyici araç olarak Demokratik Uygarlık Sistemi önerilmektedir. Tarihin toplumsal tarih olarak yeniden

tasarımlanması hangi anlamları bağrında taşımaktadır? Burada demokratik toplum ile tarih arasındaki kopmaz ilişki vurgulanmaktadır.

Yedinci kısmın devamı olarak sekizinci kısımda kapitalist moderniteye alternatif demokratik modernite tanımlanmaya çalışılmaktadır. İki modernite anlayışının neden gerekli ve mümkün olduğu yakıcı dersler ışığında işlenmektedir. Özellikle çağdaş devrimlerin yenilgiye uğramalarının nedenleri bu bağlamda tekrar gözden geçirilmektedir.

Dokuzuncu ve onuncu kısımlarda kapitalizmin sistemsel bunalımı ve bunalımdan çıkış olanakları çözümlenmeye çalışılmaktadır. Dünya uygarlık sisteminin güncel hali olarak kapitalist modernite çözülürken alternatifleri neler olabilir? Demokratik moderniteyi nasıl inşa edebiliriz? Engeller nelerdir ve olanaklar neler sunmaktadır? Yeniden inşa görevleri nelerdir? Bu son derece yakıcı sorular şüphesiz cevabını da bağrında taşımaktadır.

On birinci kısım sonuç olarak düşünülmektedir. Bu kısımda denemenin çeşitli açılardan bilânçosu çıkarılmaktadır. Tarih ne düz bir kaderci çizgide seyretmekte, ne de kendi başına beklenen amaca doğru ilerlemektedir. Ne kendi başına kötülük kaynağı, ne de er veya geç iyilik sunucudur. İnsan toplumsallığı güzel yaşamayı mümkün kılabilir. Toplumun kendisi muazzam bir çözüm kaynağıdır. Yeter ki kanser türleri de dahil, ölümcül hastalık türlerinden korumasını bilelim; muhteşem bir cenneti mümkün kılmış dünyamızı anlayarak güzel yaşamayı seçelim!

3- BAZI YÖNTEM SORUNLARI

Hedefe en kestirmeden ulaştıran yol anlamındaki yöntem Batı merkezli bir kavram değildir. En eski çağlardan beri Ortadoğu bilgelik ekollerinde denenmektedir. Bilgiye erişimin elverişli yolları hep denenmiş, içlerinden en sonuç alıcı olanları temel yöntem olarak seçilmiştir. Düşünce ekollerinde üzerinde en çok yoğunlaşılan kavramlardan bir mantık oluşturmak, dolayısıyla bir yöntem geliştirmek alışıldık bir usuldür. Dünya uygarlık sisteminin hegemonik merkezi Avrupa'ya kayınca, birçok alanda üstünlük sağlatıcı gelişmeler bilimsel alanda yöntem konusunda da kendini gösterdi. Francis Bacon, Descartes ve Galileo'nun 16. ve 17. yüzyıllarda önemli yaklaşım metotlarıyla ortaya çıkmaları hegemonik sistemin Avrupa'ya kayışıyla yakından bağlantılıdır.

Bilimsel yöntemin en önemli kavramlarından olan özne-nesne ayrımının gelişimi doğaya hükmetmekle bağlantılıdır. Sermaye ve iktidarın yeni birikim aygıtları olan kapitalist tekeller hem fiziksel-biyolojik hem de toplumsal doğaya ait kaynaklara yüklendikçe, bu kaynakların birikim açısından ne denli avantajlı olduklarını kavramakta gecikmediler. Her iki doğaya ait kaynakların nesneleştirilmesi, sermaye ve iktidar birikimine sürekli artan katkılar sunuyordu. Bu maddi gelişmenin düşüncedeki karşılığı özne-nesne ayrımıdır. Bu durum F.Bacon'da objektif-sübjektif ayrımı halinde kendini yansıtırken, Descartes'ta keskin ruh-beden ayrımı biçiminde yansımasını bulur. Galileo'da matematik doğanın dili ve nesnenin en gelişmiş ölçütü olarak kendisini ortaya koyar. Tarihin uzun Mezopotamya yolculuğundan sonra Antikçağ Yunanistan'ında yol açtığı gelişmeye benzer bir gelişme özgün farklılıklarıyla birlikte Avrupa'nın batısında tekrarlanmaktadır. Aslında Sümer toplumu da Yukarı Mezopotamya'nın bin yılların süzgecinden geçen yaşam pratiklerini Aşağı Mezopotamya'ya taşımış, özgün farklılıklarını da katarak kendi orijinal biçimini yaratmıştı.

Merkezî uygarlık sistemlerinde özne her zaman sermaye ve iktidar kaynaklıdır. Bilinci, söylemi ve hür iradeyi temsil eder. Bazen fert bazen de kurumdur ama hep vardır. Nesne olmanın payına düştüğü kesimler ise hep iktidar dışı barbarlar, halklar ve kadınlar olmuştur. Bunlar ancak doğa gibi özne için kaynak hizmeti gördüklerinde akla gelirler. Başka tür bir anlamlarının olması işin doğası gereği düşünülmez. Sümer mitolojisinde insanın kul olarak tanrıların dışkısından, kadının ise erkeğin kaburga kemiğinden yaratılış öyküleri, nesneleştirmenin tarihin derinliklerindeki boyutlarını yansıtmaktadır. Bu nesne ve özne yaklaşımının Avrupa düşüncesine taşınması şüphesiz önemli dönüşümlerden sonra mümkün olmuştur. Ama gelişim zincirinin bu doğrultuda olduğu inkâr edilemez.

Özne-nesne ayrımının günümüzde silikleşmesi finans-kapitalin başat sistem haline gelmesiyle bağlantılıdır. Merkezî uygarlık sisteminde finans-kapitalin simgesel hegemonyası özne ve nesnenin tüm eski hallerini çözmüştür. Herkesin kendisini yeri geldiğinde özne, yeri geldiğinde nesne yerine koyması sermaye ve iktidar birikiminin yeni biçimleriyle sıkıca bağlantılıdır. Hem gerçek hem de sanal boyutlarda çığ gibi çoğaltılan milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik ve bilimcilik

kaynaklı sermaye ve iktidar aygıtları toplumu ahtapot misali sarmalamıştır. Bu koşullarda herkes ve her kurum kendini yeteri kadar özne ve nesne konumunda bulabilir. Sümer toplumundaki tanrıların işlevini ideolojik aygıtlar devraldığında özne-nesne ayrımının dönüşümü kaçınılmaz olduğu gibi, tanrıların yeni simgesel özellikleriyle hükümranlıkları da mevcut ayrımı elbette gereksizleştirecektir.

Merkezî uygarlık tarihi boyunca bilmelerin giderek parçalanması ve kutsallığını yitirmesi benzer bir öyküye sahiptir. Sermaye ve iktidar aygıtları ne kadar çoğalırsa bilmelerin de o kadar parçalandığı tarihte iyice gözlenebilen bir husustur. Tüm klan ve kabile toplumlarında bilim bir bütündür. Temsilcileri kutsal sayılır. Bilime tanrısallık atfedilir; herkese arzusu ve çabası oranında dağıtılır. Mitolojilerde bütünüyle, dinde ve felsefede başat ölçülerde yaklaşımlar bu yönlüyken, ilk parçalanma daha çok doğa bilimlerinde ve Batı Avrupa'nın bilim yapısında görülür. Toplumdan giderek kopmuş ve sermaye-iktidar elitlerinin hizmetine iyice koşturulmuş yeni bilme organizasyonları (akademiler ve üniversiteler), kendilerini açıkça yeni devletin (Leviathan) gözde kuruluşları mertebesinde bulurlar. Bilimin sermayeleşmesi ve iktidarlaşması süreci, topluma yabancılaşmasının da süreci olmuştur. Sorun çözen bilim karargâhları, mabetleri artık sorun yaratma, yabancılaştırma ve ideolojik hegemonyanın merkezlerine dönüşmüştür. Ne kadar doğa ve toplum kaynağı varsa o kadar bilim bölümü türetilmiştir. Yalnız başına bu gerçeklik bile bilim-sermaye ile iktidar iç içeliğini kanıtlamaya yeterlidir. Bilim alanı tüm toplumun kutsalı olarak topluma hizmet etmekten alabildiğine uzaklaşmıştır. Bilim dalları paralı birer meslek, hatta bizzat sermaye olmuşlar, iktidarın en tehlikeli suç ortaklığına bulaşmışlardır. Nükleer silahlar başta olmak üzere, her tür yıkım silahları ve çevreyi yıkacak boyutlarda tehlike arz eden gelişmelerin bilim merkezlerinden kaynaklandığını iyi bilmekteyiz. Hakikat kaygısını (toplumun kolektif vicdanı) esas almak yerine, en verimli tarzda sermaye ve iktidar üretmenin akıl hocalığına terfi ettirilmişlerdir.

Günümüzde bilimsel çalışma denince ilk akla gelen, "Ne kadar para getirir?" sorusudur. Hâlbuki toplumun bilimden beklediği, kendi temel kaygılarına yanıttır. Toplum maddi ve manevi kaygıları nedeniyle bilimi bütünlüğü içinde tanrısal bir meslek saymış ve bilim toplumda böyle kabul görmüştür. Akademi ve üniversitenin yozlaşması

bu koşullarla bağlantılıdır. Bilimdeki kriz bu koşullardan kaynaklanmaktadır. Bilmenin tarihi uygarlık tarihiyle bağlantılı olarak dönüşüm geçirmiş, sistemin genel bunalımından da aynı ölçülerde nasibini almaktan kurtulamamıştır. Çözüm aracı olayım derken, kendisi en önemli sorun kaynağı haline gelmiştir. Sonuç bilimin parçalanması, dağılması ve kaostur.

Farklı doğalar, diğer bir söylemle birinci, ikinci ve üçüncü doğalar sorununu iyi kavramak gerekir. İnsan toplumu dışındaki tüm doğa Birinci Doğa biçiminde ayrımlanmaktadır. Birinci Doğa kendi içinde çelişkili bir kavramdır. Öncelikle canlı-cansız, bitki-hayvan, hatta fizik-kimya, bir adım ötede görünür-görünmez madde, enerji-madde ayrımları gibi sonsuz çeşitlilikte ayrımların geliştirilebileceği düşünülebilir. Kaldı ki, her ayrımın da kendine göre bir toplumundan bahsedebiliriz. Doğalar sorununa yaklaşım biçimlerine daha yakından baktığımızda, özne-nesne ayrımının derin etkisini taşıdığını görürüz. Bunun sağlıklı bir ayrım olmadığı, en azından koşullu olarak bu ayrımlara gitmek gerektiği vurgulanabilir.

İkinci Doğa olarak insan toplumu, şüphesiz özgünlükleri olan çok önemli bir doğasal gelişme aşamasıdır. Ayrı bir doğa yerine, farklı bir doğa aşaması olarak nitelendirilmesi daha anlamlıdır.

Toplum doğasının en önemli ayırt edici karakteristiği zihni kapasitesinin yüksekliği, esnekliği ve kendini inşa etme gücüne sahip olmasıdır. Şüphesiz Birinci Doğada da zihin, esneklik ve kendini inşa gücü vardır. Fakat toplum doğasına göre çok ağır, katı ve yavaş bir işleyişe sahiptir. Toplum doğasını bir bütün olarak teorikleştirmek büyük önem taşır. Her ne kadar ilk sosyologlar bu hususa önceliği vermişlerse de, günümüze doğru gelindiğinde parça ve yapı analizleri daha çok öne geçmiştir: Tıpkı diğer doğaların analizinde gözlemlendiği gibi. Ayrıca toplum doğasını alt ve üstyapılar biçiminde ayırmak, ekonomi, politika ve iktidar biçiminde bir bölümlemeye gitmek, ilkel-komünal toplum, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm-komünizm gibi tabaka ve aşamalara bölmek, ancak 'FARKLILIĞA' oldukça dikkat eden bir yaklaşım esas alınırsa anlamlı sonuçlar doğurabilir. Hiçbir katman, parça veya yapı analizi bütüncül teorik yaklaşımın yerini tutamaz. Denilebilir ki, bu konuda hiçbir filozof ve sosyolog Eflatun ve Aristo'nun bütüncül yaklaşımını aşamamıştır. Hatta Ortadoğu ve genelde Doğu kökenli bilgeler ve

peygamberlerin bütüncül yorumları, kapitalist modernite filozofları ve sosyologlarınkine göre daha öğretici ve toplumsaldır. Daha ileri, gelişkin bir yaklaşım olarak değer ifade eder. Bütüncül teorik yaklaşımın etkisiz kalmasında en önemli rolü sermaye ve iktidar birikim aygıtlarının oynadığını önemle vurgulamak gerekir.

İnsan toplumu üzerine yapılacak incelemelerde yeni bir derin teorik yaklaşım metoduna şiddetle ihtiyaç vardır. Sayıların kalabalığına boğulmuş sosyolojik yöntemlerin gerçeği açığa çıkarmaktan ziyade perdelediğini önemle kavramak gerekir. Mevcut sosyolojilerin gerçeği mitolojilerden daha fazla perdelediklerini söylemem mübalağa olarak görülmemelidir. Hatta mitolojideki gerçeği hissediş temelinde ulaşılan anlam kapitalist modernite sosyolojilerindeki anlama göre çok daha insanidir ve hakikate daha yakındır.

Toplumsal bilim şüphesiz önemlidir, ama mevcut haline bilim demek zordur. Ortada duran sosyolojik söylemler resmi moderniteyi meşrulaştırmaktan öteye bir anlamı pek ifade edememektedir. Bu konuda köklü bir bilimsel devrime ve yöntemsel çıkışa ihtiyaç vardır.

Üçüncü Doğa ile anlamlandırılmak istenen aşama ancak bu bilimsel ve yöntemsel devrimle mümkün olabilir. Kavram olarak Üçüncü Doğa, Birinci ve İkinci Doğa'nın üst bir aşamada yeniden gerçekleştirdikleri uyumu ifade eder. Toplumsal doğanın Birinci Doğa ile üst düzeyde bir sentez oluşturması, devrimci teorik paradigma devrimi kadar köklü bir pratik devrim gerektirir. Özellikle merkezî uygarlık sisteminin günümüzdeki aşaması olan kapitalist dünya-sistemin, yani kapitalist modernitenin aşılması bunda belirleyici olacaktır. Bunun için asgari düzeyde de olsa demokratik uygarlık inşalarının geliştirilmesi, daha ayırt edici hususlar olarak ekolojist ve feminist toplum karakterinde gelişme sağlanması, demokratik siyaset sanatının işlevselleşmesi ve demokratik sivil toplum inşaları başarıyla atılması gereken adımlardır.

Üçüncü Doğa yeni bir cennet veya ütopya vaadi değildir; doğalar üzerine bilinç gücü artan insanın kendi farkını koruyarak, büyük uyuma yeniden KATILIM sağlamasıdır. Bu sadece bir özlem, amaç ve ütopyalar vaadi değil, güncel pratik anlamı olan iyi ve güzel yaşam sanatıdır. Biyolojizmden bahsetmiyorum, bu yaklaşımın tehlikeli olduğunu biliyorum. Sermaye ve iktidar birikim aygıtlarının 'Allahlık' cennet ütopyalarından da bahsetmiyorum. Bu yaklaşımın da özünde

neyi ifade ettiğini, ne denli tehlikeli ve yıkıcı amaçlar taşıdığını kestirebiliyorum. Materyalizmin cennet vaadi olan vulger komünizmin de ilkel olup işlevsel olmadığını, liberalizmin bir nevi uç varyantı olduğunu belirtebilirim. Zaten liberalizmin her tür vaadinin cehennem koktuğunu güncel yaşam deneyimlerimizden kolayca anlayabiliriz.

Üçüncü Doğa'nın gerçekleşmesi 'uzun süre'yi gerektirir. Birinci ve İkinci Doğa'nın üst bir aşamada farklılıklar temelinde eşitlik ve özgürlüğün ifade edilmesi ve gerçekleşmesi rejimi olarak demokratik sistem, içinde ekolojik ve feminen toplum özelliklerinin gelişmesiyle mümkündür. İnsanın toplumsal doğası bu aşamanın gerçekleşmesinin dinamiklerini taşımaktadır. Üzerinde yoğunlaşılması gereken farklı doğalar meselesine bu yöntemle yaklaşmak, bizi daha anlamlı teorik ve pratik gerçekleştirimlere götürebilir.

Diğer önemli bir yöntem sorunu son dönemde evrensellik-görecilik bağlamında tartışılmaktadır. Bunun anlamın evrenselliği ve tikelliği biçiminde yorumlanması da aynı içeriği ifade etmektedir. Dikkatle çözümlenmesi gereken bir yöntem sorunuyla karşı karşıyayız. Bu sorunu özne-nesne ayrımının vardığı yeni aşama olarak da tanımlayabiliriz. Sermaye ve iktidar aygıtlarındaki katı yaklaşımlara çoğunlukla 'kanun' denilmesi, bu tip yöntem sorunlarının temelinde yatan maddi koşullar nedeniyledir. Kanuncu yaklaşıma 'evrensellik' yaftasının vurulması, ideolojik meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasıyla yakından bağlantılıdır. "Kanun demiri keser" deyimi buradan gelir. Kanunun bir iktidarsal imalat olduğunu unutmamak gerekir. İktidarın sermaye demek olduğunu unutmayalım. İktidar hükümranlığı demek aynı zamanda 'kanun' demektir. Kanun ise 'evrensel' olduğu ölçüde güçlüdür ve karşı çıkılması imkânsızlaşmaktadır. İnsan imgesinden tanrı inşa etme de böyle başlamaktadır. Açıkça ifade edemediği diktasını tanrısallaştıran iktidar sahibi insan, böylelikle bu dâhiyane meşrulaştırma aracı ile iktidarını daha rahat sürdürebileceğini tasarlamaktadır. Bu tür çabaların tümüyle olmasa bile önemli oranda tüm evrenselliklere kaynaklık teşkil ettiğini iyi anlamak gerekir.

Her ne kadar karşı kutupsallık gibi yansıtılsa da özünde benzer olan görecilik, düşürülmüş insanın tümüyle kural, yol ve yöntemden uzaklaştırılmış halini ifade etmektedir. Görecilik "Ne kadar insan var-

sa o kadar kural ve yöntem vardır" gibi uç bir anlayışa açık kapı bırakmaktadır. Pratikte bunun mümkünatı olmadığına göre, sonuçta evrensellik kanunlarına tutsak düşmesi kaçınılmazdır. Her iki anlayış da insan toplumundaki zekâ payını ya çok abartmakta, yani 'evrensel kanun' düzeyine taşırmakta, ya da çok küçümseyerek, "Herkesin kendi kanunu vardır" biçimine indirgeyerek saptırmaktadır. Toplumsal zekâyı daha gerçekçi tarzda yorumlamak mümkündür. Yorumlamada evrensel kural ve göreciliği karşıt kutuplar haline taşırmadan, doğal gerçekliğin iç içe iki hali olarak kavramlaştırmak daha verimli bir anlatıma yol açabilir. Değişmez evrensel kuralcılık düz-çizgisel ilerlemeciliğe varır ki, evrende bunun bir sonu olsaydı şimdiye dek varmış olmamız gerekirdi. İlerlemeciliğin böylesi bir kusuru vardır. Evrenin sürekli bir amaca doğru ilerlediği doğru olsaydı, sonsuzluk içeren 'ezelcilik' kavramı gereği çoktan bu amaca varmış olması gerekirdi. Buna karşılık görecilik 'sonsuz döngüsellik' kavramını içerir ki, bu doğru olsaydı mevcut evrensel değişme ve gelişmelerin yaşanmaması, oluşmaması gerekirdi. Bu nedenlerle evrensel ilerlemecilik ve döngüsellik (çembercilik), özünde birleşerek, değişerek farklılaşan evrensel gelişmeyi izah etme gücünden yoksun yöntemsel anlayışlardır; kusurları olan yöntemlerdir. Doğruya daha yakın yöntemin "farklılaşarak değişmeyi mümkün kılan, anlık, şimdilik olduğu kadar içinde sonsuzluğu da barındıran" bir yapıda olması biçiminde tanımlanması gereğine inanmaktayım. İlerlemenin döngüsel, döngüselliğin ilerleme olması kadar, sonsuzluğun şimdiki anda gizli, içkin olması, anlık oluşumların bütünlüğünün ise sonsuzluğu içermesi, hakikat rejiminin kurulması açısından daha açıklayıcı ve anlaşılır kılıcı bir yöntemsel perspektif sunar.

Diyalektik yöntem konusunda da bazı hususlara değinmek önem taşımaktadır. Şüphesiz diyalektik yöntemin keşfi muazzam bir kazanımdır. Evrenin diyalektik karakter taşıdığı derin gözlemlerle her an keşfedilmektedir. Fakat burada sorun teşkil eden husus, diyalektiğin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkindir. Diyalektik konusunda Hegel'in yorumuyla Marks'ın yorumları arasındaki fark bilinmektedir. Her iki yorum hiç de iç açıcı olmayan yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Milliyetçi Alman devletine yol açan Hegelyen yorum faşizmin uygulanmasıyla dehşetli sonuçlarını göstermiştir. Sonuçları farklı olsa da,

Marks'ın ardıllarının dar sınıfçı reel-sosyalist pratikleşmelerinin de birçok olumsuzluğa ve yıkıma yol açtığı bilinmektedir. Burada kusuru Marks ya da Hegel'de değil, diyalektiği yeterince yanlış yorumlayanlarda aramak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki, diyalektik yöntemi Hegel ve Marks'a mal etmek doğru olmadığı gibi, Antikçağ Yunan düşüncesine mal etmek de tam yerinde bir tespit değildir. Doğu bilgeliğinde diyalektik yorumlara bolca rastlanmaktadır. Şüphesiz Antikçağ Yunanistan'ında ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sında bu konuda önemli kazanımlar sağlanmıştır.

Ne diyalektiği zıtların yıkıcı birliği olarak görmek, ne de değişimi anın zıtsız oluşçuluğu, yaratıcılığı biçiminde yorumlamak doğrudur. Birinci anlayış kutupları hep düşmanlaştıran en kaba bir eğilime götürür ki, evreni kuraldan yoksun ve hep kaos halinde görmekten öteye bir sonuca götürmez. İkincisi gerilimsiz, zıtlardan yoksun, kendi dinamiğine sahip olmayan, dış bir gücün gereğini hep arayan bir gelişme anlayışına götürür ki, bunun doğrulanması mümkün görünmemektedir. Metafiziğe de bu kapıdan varıldığı bilinmektedir.

O halde diyalektiği bu iki aşırı yorumdan kurtarmak, arındırmak büyük önem taşımaktadır. Yıkıcı olmayan, yapıcı bir diyalektik zaten gelişmelerde gözlemlenen bir husustur. Örneğin insanın kendisi, belki de evrenin hesaplanan yaklaşık yaşı kadar diyalektiksel bir gelişmeyi bağrında taşımaktadır. İnsan atom-altı parçacıklardan en gelişmiş atom ve moleküllere sahip olduğu kadar, tüm biyolojik evreleri de bünyesinde taşımaktadır. Bu harikulâde gelişme diyalektikseldir, ama yapıcı ve geliştirici bir diyalektiği yansıttığı inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Şüphesiz çokça tartışılan sınıf çelişkileri (Buna kabilesel, etnik, ulusal ve sistemsel olanları da eklemek mümkündür) belli düşmanlıklar taşır. Ama katliama varmadan da toplumun muazzam esnek akıl gücüyle bu çelişkileri diyalektiğin ruhuna uygun olarak çözmek mümkündür. Kaldı ki, toplum doğası bu tip çözümlerin sayısız örnekleriyle doludur. İdeologlar gelişmeyi daha iyi açıklayalım derken, belki de iradeleri dışında tersi sonuçlarla karşılaşmaktan kurtulamamışlardır. En azından sıkça bu durumlara düşmeleri, diyalektiği yorumlamanın önemini halen koruduğunu göstermektedir.

Diyalektik konusunda bir yanlış anlayışa meydan vermemek için metafizikle kıyaslanmasını da kısaca yorumlamak gerekmektedir. Şüphesiz metafiziğin oluşumu dışta, yaratıcıda araması tarihin en

verimsiz yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşımın yol açtığı felsefe, din ve pozitif bilimcilik tam bir 'zihinsel sömürgecilik' sistemi yaratmıştır. Doğanın dıştan yaratıcıya belki ihtiyacı yoktur veya varsa bile bu yaratıcı ancak içte olabilir. Ama metafiziğin toplumsal doğanın zekâsı üzerine dıştan bir yaratıcıya benzeyen 'zihinsel sömürgeci rejimleri' yerleştirdiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu anlamda metafiziği eleştirmek ve aşmak büyük önem taşır.

Fakat metafiziğe ilişkin açıklamak istediğim husus onun başka bir yönüyle ilgilidir. İnsanın metafiziksiz edemeyeceğinden bahsediyorum. Bahse konu metafizik insan toplumunun kültürel yaratımlarıdır. Mitoloji, din, felsefe ve bilimin yanı sıra her tür sanat, politika ve üretim tekniği de buna dahildir. İyilik ve güzellik duygularının fiziki karşılıkları yoktur. Bunlar insana özgü değerlerdir. Özellikle ahlâk ve sanat metafizik değerlerdir. Burada aydınlatılması gereken husus metafizik-diyalektik ikilemi değil, iyi ve güzel metafizik yaratımlarla kötü ve çirkin metafizik yaratımlar arasındaki ayrımlardır; yine din-dinsizlik, felsefe-bilim ikilemi değil, yaşamı daha çekilir ve çekici kılan dinsel, felsefi ve bilimsel inanç, hakikat ve doğrulardır.

Unutmamak gerekir ki, doğa insanın önünde büyüklüğü ve çeşitliliği çok olan bir oyun sahnelemiştir. İnsanın bu sahnedeki rolü doğanın oynadığı rolün aynısı olamaz. O bu sahnede ancak kendi inşa ettiği oyunlarla yaşantısını düzenleyebilir. Tiyatronun yaşamın yansısı olarak tarif edilmesi bu derin gerçeklikten kaynaklanır. Önemli olan, bu sahne yaşantısının kötü ve çirkin yanları ve yanlışlıklarının en aza indirgenmesi; doğruluk, iyilik ve güzelliklerinin ise azamiye çıkarılmasıdır. İyi, güzel ve doğru metafizikten bahsederken, bu derin insan karakteristiğinden söz ediyoruz. Yoksa kör, sağır ve duyusuz kılıcı metafiziklerden değil. Yönteme ilişkin diyalektik-metafizik mukayesesini yaparken, bu belirlemelerin büyük önem taşıdığı kanısındayım.

4- ÖZGÜRLÜK SORUNU

Âdeta 'özgürlük evrenin amacıdır' diyesim geliyor. Kendi kendime sıkça evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye sormuşumdur. Özgürlüğü sadece insan toplumuna özgü derin bir arayış olarak söylemleştirmek bana hep eksik gelmiş, mutlaka evrenle ilgili bir yönü vardır diye düşünmüşümdür. Evrenin temel taşları olarak par-

çacık-enerji ikilemini düşündüğümüzde, hiç çekinmeden enerjinin özgürlük demek olduğunu vurgularım. Maddi parçacığın ise mahkûm haldeki enerji paketçiği olduğuna inanırım. Işık bir enerji halidir. Işığın ne kadar özgür bir akışkanlığa sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Enerjinin en küçük parçacık hali olarak tanımlanan kuantaların günümüzde neredeyse tüm çeşitliliği izah eden etken olarak anlamlandırılmasına da katılmak durumundayız. Evet, kuantumsal hareket tüm çeşitliliğin yaratıcı gücüdür. Acaba hep aranan Tanrı bu mudur demekten kendimi alıkoyamıyorum. Evren-üstünün tıpkı bir kuantum karakterinde olduğu söylenirken de yine heyecanlanır ve 'olabilir' derim. Yine kendi kendime 'acaba dıştan Tanrı yaratıcılığı buna mı denir?' diye soruyorum.

Özgürlük konusunda bencil olmamak, özgürlüğü insanla sınırlandıran bir indirgemeciliğe düşmemek bence önemlidir. Kafesteki hayvanın büyük çırpınışının özgürlük için olduğu yadsınabilir mi? En değme senfoniyi geride bırakan kafesteki bülbülün şakımasını özgürlük gerçeği dışında hangi kavramla izah edebiliriz? Daha da ileri gidersek, evrenin tüm sesleri ve renkleri özgürlüğü düşündürmüyor mu? İnsan toplumunun en derin köleliği yaşayan ilk ve son köleleri olarak kadınların tüm çırpınışları özgürlük arayışından başka hangi kavramla izah edilebilir? En derinlikli filozofların, örneğin Spinoza'nın, özgürlüğü cehaletten çıkış ve anlam gücü olarak yorumlaması aynı kapıya çıkmıyor mu?

Sorunu sonsuz içeriği içinde boğmak istemiyorum. Ayrıca anadan doğma 'mahkûmiyet' halim olarak da söylemleştirmek istemiyorum. Prometheus'un anısına karaladığım birkaç cümle dışında, aynı zamanda bir nevi özgürlük arayışı olan şiir yazmayı hiç denemedim. Onun da imgesellik dışında bir anlamının olmadığı bilinmektedir. Fakat özgürlük anlamının korkunç takipçisi olduğum göz ardı edilebilir mi?

Toplumsal özgürlüğü sorunsallaştırırken bu kısa girişimiz sorunun derinliği konusunda uyarıcı kılmak içindir. Toplumun zekâ yoğunluğu en gelişkin doğa olarak tanımlanması, özgürlüğü çözümleme konusunda da aydınlatıcıdır. Zekânın yoğun olduğu alanlar özgürlüğe hassas alanlardır. Herhangi bir toplum zekâ, kültür ve akıl gücü olarak kendini ne kadar yoğunlaştırmışsa o kadar özgürlüğe yatkın kılmıştır demek yerinde bir söylemdir. Yine bir toplum kendini bu zekâ, akıl ve

kültür değerlerinden ne kadar yoksun kılmış veya yoksun bıraktırılmışsa, o kadar köleliği yaşamaktadır demek de doğru bir söylemdir.

İbrani kabilesi konusunda yoğunlaşırken, aklıma hep iki temel özelliği takılır. Birincisi, para kazanma konusundaki maharetidir. Yahudiler paranın hükümranlığını hep ellerinde bulundururlar. Bununla dünyayı kendilerine bağlayabileceklerini, hatta hükümleri altına alabileceklerini hem teorik hem de pratik olarak yetkince bilirler. Buna maddi dünya hükümranlığı da diyebiliriz. Bence daha önemli olan ikincisini, yani manevi hükümranlık sanatını daha iyi becermeleridir. Yahudiler önce peygamberleri, sonra yazarları, kapitalist modernitede ise filozoflar, bilginler ve sanat adamları ve kadınlarıyla neredeyse tarihle yaşıt bir manevi kültürel hükümranlık kurmuşlardır. Dolayısıyla İbrani kabilesi kadar zengin ve özgür başka bir kabile yoktur demek son derece doğru bir tespittir. Çağımıza ilişkin birkaç örnek vermek bu gerçeği fazlasıyla doğrulayıcı olacaktır. Küresel ekonomiye hükmeden finans-kapitalin gerçek hükümdarlarının ezici çoğunluğu İbrani kökenlidir, yani Yahudi'dir. Çağdaş felsefenin çıkışında Spinoza, sosyolojide Marks, psikolojide Freud ve fizik biliminde Einstein'ın adından bahsetmek, yüzlerce sanat, bilim ve politika kuramcısını da bunlara eklemek Yahudi entelektüel gücü hakkında yeterince fikir verebilir. Yahudilerin entelektüel âlemdeki hükümranlıkları inkâr edilebilir mi?

Fakat madalyonun diğer yüzünde dünyanın öbürleri, ötekiler vardır. Bir tarafın maddi ve manevi zenginliği, gücü ve hükümranlığı ötekilerin yoksulluğu, güçsüzlüğü ve sürüleştirilmesi pahasına gerçekleşir. Dolayısıyla Marks'ın proletarya için söylediği meşhur söz, yani "Proletarya kendini özgürleştirmek istiyorsa tüm toplumu özgürleştirmekten başka çaresi yoktur" deyişi Yahudiler için de geçerlidir. Marks bu sözü sanki Yahudileri düşünerek söylemiş gibidir. Özgürlüklerinden, yani zenginlik, zekâ ve anlam güçlerinden emin olmak istiyorlarsa, Yahudilerin dünya toplumunu benzer biçimde zenginleştirmekten ve manevi olarak güçlendirmekten başka yolları yoktur. Yoksa başlarına her an yeni Hitlerler musallat olabilir. Bu anlamda Yahudi'nin kurtuluşu, yani özgürlüğü, ancak dünya toplumunun kurtuluşu ve özgürlüğüyle iç içe düşünüldüğünde mümkündür. İnsanlık için çok şey başarmış Yahudiler açısından en onurlu

görevin bu olduğundan da kuşku duyulmasa gerekir. O halde ötekilerin yoksulluğu ve cehaleti üzerine kurulu zenginlikler ve manevi itibarların gerçek bir özgürlük değeri taşımadığını korkunç Yahudi soykırımından da anlamak mümkündür. Özgürlüğün gerçek anlamı, biz-öteki ayrımını aşmasında ve herkesçe paylaşılabilen karakterde olmasındadır.

Merkezî uygarlık sistemini özgürlük sorunu temelinde değerlendirdiğimizde, giderek katmerleşen bir kölelikle donandığını gözlemleriz. Kölelik üç boyutta da güçlü yaşatılır: İlkin ideolojik kölelik inşa edilir. Mitolojilerden korkutucu ve hükümran tanrılar inşa edilmesi özellikle Sümer toplumunda çok çarpıcı ve anlaşılırdır. Zigguratın üst katı zihinlere hükmeden tanrıların mekânı olarak düşünülür. Orta katlar rahiplerin politik yönetim karargâhlarıdır. En alt kat ise, her türlü üretime koşturulan zanaatçı ve tarımcı çalışanların katı olarak hazırlanmıştır. Bu model günümüze kadar özde değişmemiş, sadece muazzam bir açılma-saçılma konumuna erişmiştir. Merkezî uygarlık sisteminin bu beş bin yıllık öyküsü gerçeğe en yakın tarih kurgusudur, daha doğrusu ampirik olarak gözlemlenen bir gerçekliktir. Ziggurατı çözümlemek merkezî uygarlık sistemini, dolayısıyla günümüzün kapitalist dünya sistemini gerçek temeline oturtarak çözümlemek demektir. Sermaye ve iktidarın kümülâtif tarzda sürekli gelişimi madalyonun bir yüzü iken, diğer yüzünde korkunç kölelik, açlık, yoksulluk ve sürüleşme vardır.

Özgürlük sorununun nasıl derinleştiğini daha iyi anlıyoruz. Merkezî uygarlığın sistematiği toplumun giderek özgürlükten yoksunlaştırılmasını ve sürü toplum derekesine düşürülmesini sağlamadan kendini sürdüremez, varlığını koruyamaz. Sistemin mantığındaki çözüm daha fazla sermaye ve iktidar aygıtları oluşturmaktır. Bu ise daha fazla yoksullaşma ve sürüleşme demektir. Özgürlük sorununun bu denli büyümesi ve her çağın temel sorunu haline gelmesi sistemin doğasındaki ikilemden ötürüdür. Yahudi kabilesinin örnek konumunu boşuna sunmadık. Yahudi örneği son derece öğreticidir. Özgürlüğü de, köleliği de Yahudi gerçekliği üzerinden okumak bu nedenle çağlar boyunca öneminden hiçbir şey yitirmemiştir.

Paranın mı, yoksa bilincin mi daha çok özgürlük sağladığına ilişkin geleneksel tartışmayı da bu anlatımın ışığında daha iyi kavrayabiliriz. Para bir sermaye birikim aracı, yani artık-ürün ve değer gaspçısı

olarak rol oynadıkça hep köleciliğin aracı olacaktır. Sahibi için bile hep katliamlara davetiye çıkarması paranın özgürlük için güvenilir bir araç olamayacağını gayet iyi açıklamaktadır. Para enerjinin zıddı olan madde parçacığı rolündedir. Bilincin her zaman özgürlüğe daha yakın olduğu söylenebilir. Gerçeklik üzerine bilinç her zaman özgürlüğe ufuk açar. Bilincin hep enerji akışkanlığı olarak tarif edilmesi de bu nedenledir.

Özgürlüğü evrendeki çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma olarak tanımlamak toplumsal ahlâkı açıklamada da kolaylık sağlar. Çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma, zımnen de olsa hep bağrında taşıdığı zeki bir varlığın seçim yapma kabiliyetini düşündürür. Bitkilerin kendilerini çeşitliliğe yönelten bir zekâya sahip olduğunu bilimsel araştırmalar da doğrulamaktadır. Bir canlı hücredeki oluşumlar şimdiye kadar hiçbir fabrikada insan eliyle yaratılamamıştır. Belki Hegel kadar evrensel zekâdan (Geist) bahsedemeyiz. Ama yine de evrende zekâya benzer bir varlıktan bahsetmek tümüyle saçmalık olarak yargılanamaz. Farklılaşmayı zekânın varlığı dışında başka bir anlatımla dile getiremeyiz. Çoğullaşma ve çeşitlenmenin hep özgürlüğü çağrıştırması temellerindeki zekâ kıvılcımlarından ötürü olsa gerekir. Bilinebildiği kadarıyla insanı evrenin en zeki varlığı olarak tanımlamak mümkündür. Peki, insan bu zekâsını nasıl edinmiştir? Bilimsel (fiziki, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik) olarak insanı evrensel tarihin özeti olarak da tanımlamıştım. Bu tarifte insan evrensel zekânın birikimi olarak tanımlanmaktadır. İnsanın birçok felsefi ekolde evrenin bir maketi olarak sunulması da bu nedenledir.

İnsan toplumundaki zekâ düzeyi ve esnekliği toplumsal inşanın gerçek temelini teşkil etmektedir. Özgürlüğü bu anlamda toplumsal inşa gücü olarak da tanımlamak yerindedir. İlk insan topluluklarından itibaren buna ahlâki tutum denildiğini biliyoruz. Toplumsal ahlâk ancak özgürlükle mümkündür. Daha doğrusu, özgürlük ahlâkın kaynağıdır. Ahlâka özgürlüğün katılaşmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlâki seçim özgürlük kaynaklıysa, özgürlüğün zekâ, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlâka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek daha anlaşılır oluyor. Teorik ahlâka etik denilmesi de ancak bu çerçevede anlam ifade edebilir. Toplumun ahlâki temelleri dışında bir etikten bahsedemeyiz. Şüphesiz ahlâkî deneyimlerden daha yetkin bir ahlâk felsefesi, yani etiği çıkarılabilir,

ama yapay etik olamaz. E. Kant'ın bu konuda da çok çaba harcadığı bilinmektedir. Kant'ın pratik akla etik demesi anlaşılırdır. Ahlâkı aynı zamanda bir özgürlük seçimi, imkânı olarak yorumlaması günümüz için de geçerliliğini koruyan bir görüştür.

Toplumsal politikanın özgürlükle bağlantısı da görünür bir durumdur. Politik alan uzgören akılların en çok çarpışıp yoğunlaştıkları ve sonuç almaya çalıştıkları alandır. Bir anlamda katılan öznelerin kendilerini politik sanat aracılığıyla özgürleştirdikleri alan olarak tanımlamak da mümkündür. Toplumsal politikayı geliştirmeyen her toplumun, bunun karşılığının özgürlükten yoksunluk olarak kendisine döneceğini, bedelinin kendisine fatura edileceğini bilmesi gerekir. Politik sanatın yüceliği bu anlamda karşımıza çıkar. Politikasını geliştiremeyen her toplum (klan, kabile, kavim, ulus, sınıf, hatta devlet ve iktidar aygıtları) kaybetmeye mahkûmdur. Zaten politika geliştirememek demek kendi vicdanını, hayati çıkarlarını ve öz kimliğini tanımamak demektir. Herhangi bir toplum için bundan daha büyük bir düşüş, kaybediş söz konusu olamaz. Ancak öz çıkarları, kimlikleri ve kolektif vicdanları için ayağa kalktıklarında, diğer bir deyişle politik mücadeleye atıldıklarında bu tür toplumların özgürlük talebinde bulunduklarından söz edilebilir. Politikasız özgürlük istemleri vahim bir yanılgıdır.

Politika ile özgürlük arasındaki ilişkinin çarpıtılmaması açısından, iktidar ve devlet politikaları (Aslında politikasızlık demek daha doğrudur) ile aralarındaki farklılıkları özenle belirlemek gerekir. İktidar ve devlet aygıtlarının işleri için strateji ve taktikleri olabilir, ama gerçek anlamda politikaları olmaz. Zaten iktidar ve devlet toplumsal politikanın inkârının sağlandığı aşamada vücut bulurlar. Politikanın bittiği yerde iktidar ve devlet yapıları işbaşında olur. İktidar ve devlet politik sözün, dolayısıyla özgürlüğün bittiği yerdir. Orada sadece idare etme, söz dinleme, buyruk alma ve verme söz konusudur; kanun, tüzük vardır. Donmuş bir akıldır her iktidar ve devlet. Güçlerini de, güçsüzlüklerini de bu özelliklerinden alırlar. O halde devlet ve iktidar alanları özgürlüklerin arandığı, sağlandığı alanlar olamaz. Hegel'in devletin özgürlüğün sağlandığı gerçek alan olduğu biçimindeki belirlemesi modernitenin tüm tahakkümcü görüş ve yapılanmalarının temelini oluşturur. Öyle ki, Hitler faşizmi bu görüşün nelere yol açabileceğini açıklayan örneklerin başında gelmektedir. Hatta Marks

ve Engels'in öncülük ettikleri bilimsel sosyalizm anlayışında devlet ve iktidarın temel sosyalist inşa araçları olarak öngörülmeleri, farkında olmayarak özgürlüğe, dolayısıyla eşitliğe indirilmiş en vahim darbe olmuştur. 'Ne kadar devlet, o kadar az özgürlük' gerçeğini liberaller daha iyi fark etmişlerdir. Başarılarını da buna borçludurlar.

Tahakküm araçları olarak devlet ve iktidarlar, özleri gereği, zorla el konulmuş artık-ürün ve değerlerin, yani toplam sermayenin değişik bir türünden başka bir anlam ifade etmezler. Sermaye devletleştirir, devlet sermayeleştirir. Aynı husus her tür iktidar aygıtı için de geçerlidir. Toplumsal politika ne kadar özgürlük doğurucuysa, iktidar ve devlet de o kadar özgürlüğü kaybettiren alanlardır. İktidar ve devlet yapıları birçok kişi, grup ve ulusu belki daha çok zenginleştirip özgürleştirebilir. Ama Yahudi örneğinde gördük ki, bu durum ancak öteki toplumların yoksulluğu ve köleliği pahasına mümkündür. Bunun sonu da soykırımdan savaşlara kadar her tür yıkımdır. Kapitalist dünya sisteminde politika en büyük kaybını yaşamıştır. Merkezî uygarlık sisteminin zirve yaptığı kapitalist modernite aşamasında politikanın gerçek ölümünden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla günümüz çağında hiçbir çağla kıyaslanamayacak ölçülerde bir politik tükeniş yaşanmaktadır. Bir özgürlük alanı olan ahlâkın tükenişi nasıl günümüzün bir fenomeni ise, ondan daha fazla politika alanının tükenişi söz konusudur. Bu nedenle özgürlük istiyorsak, en başta toplumun kolektif vicdanı olan ahlâkı ve ortak aklı olarak politikayı tüm yönleriyle ve entelektüel gücümüzle yeniden ayağa kaldırıp işlevsel kılmaktan başka çaremiz yok gibidir.

Özgürlük ile demokrasi arasındaki ilişkiler daha da karmaşıktır. Hangisinin hangisinden kaynaklandığı sürekli tartışmalıdır. Fakat her iki ilişki yoğunluğunun birbirini beslediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Toplumsal politikayı özgürlükle bağlantılı düşündüğümüz kadar, demokrasiyle de bağlantılandırabiliriz. Toplumsal politikanın en somut hali demokratik siyasettir. Dolayısıyla demokratik siyaset özgürleşmenin gerçek sanatı olarak da tanımlanabilir. Demokratik siyaset yürütmeden genelde toplumun, özelde de her halkın ve topluluğun ne politikleşmesi ne de politik yoldan özgürleşmesi mümkündür. Demokratik siyaset özgürlüğün öğrenilip yaşandığı gerçek okuldur. Politikanın işleri ne kadar demokratik özneler yaratırsa, demokratik siyaset de toplumu o kadar politikleştirir,

dolayısıyla özgürleştirir. Politikleşmeyi özgürleşmenin ana biçimi olarak kabul edersek, toplumu politikleştirdikçe özgürleştirebileceğimizi, aynı şekilde toplumu özgürleştirdikçe daha da politikleştirdiğimizi bilmek durumundayız. Şüphesiz başta ideolojik kaynaklar olmak üzere, özgürlük ve politikayı besleyen birçok toplumsal alan mevcuttur. Ama esasta birbirini doğurup besleyen temel iki kaynak toplumsal politika ve özgürlüktür.

Eşitlikle özgürlük ilişkisi çoklukla karıştırılır. İkisi arasında ilişki de en az demokrasiyle ilişkileri kadar karmaşık ve problemlidir. Tam eşitliğin bazen özgürlüğün bedel vermesi karşılığında sağlandığını görürüz. İkisinin birlikte olamayacağı, birinden taviz verme gereği sıkça vurgulanır. Özgürlüğün bedel olarak bazen eşitlikten taviz vermeyi gerekli kıldığı belirtilir.

İki kavramın, dolayısıyla fenomenin doğası arasındaki farkı açıklamak, sorunu doğru belirtmek için gereklidir. Eşitlik daha çok bir hukuk terimidir. Aralarında fark gözetmeksizin, fert ve toplulukların aynı hakkı paylaşmalarını öngörür. Oysa farklılık, evrenin olduğu kadar toplumun da esaslı bir özelliğidir. Farklılık aynı tür hakların paylaşımına kapalı bir kavramdır. Eşitlik ancak farklılıkları esas aldığında anlamlı olabilir. Sosyalist eşitlik anlayışının tutunamamasının en önemli nedeni farklılığı hesaba katmamasıdır. Bu da sonunu getirmenin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Gerçek adalet ancak farklılıkları temel alan bir eşitlik anlayışı içinde gerçekleşebilir.

Özgürlüğün farklılaşmaya oldukça bağımlı olduğunu belirlediğimizde, ancak farklılığa bağlanması halinde eşitliğin özgürlükle anlamlı bir bağı kurulabilir. Özgürlükle eşitliği bağdaştırmak toplumsal politikanın temel hedeflerindendir.

Bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük yanlıları arasında yaşanan tartışmaya değinmeden geçemeyiz. Negatif ve pozitif özgürlük olarak da tanımlanmak istenen bu iki kategori arasındaki ilişkiyi açıklamak halen önemini korumaktadır. Bireysel özgürlüğü (negatif özgürlük) şahlandıran kapitalist modernite, şüphesiz bunu toplum kolektivitesini büyük tahribata uğratma pahasına gerçekleştirdi. Günümüzde bireysel özgürlüğün toplumsal politikayı en az iktidar olgusu kadar tükettiğini belirlemek büyük önem taşır. Bireyciliğin toplumu yıkmadaki, özellikle ahlâkın ve politikanın inkârındaki rolünü

aydınlatmak özgürlük üzerine tartışmaların can alıcı sorunudur. Bireycilikle atomize edilen toplumun hiçbir sermaye ve iktidar aygıtına karşı direnme takatinin kalmadığını söylediğimizde, toplumsal problemin kanserleşme riskini daha iyi anlayabiliriz. Liberal bireyciliğin toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen temel kaynak olarak belirlenmesi anlamlı bir çıkışa zemin sunabilir. Şüphesiz burada bireyselliği söz konusu etmiyoruz, bireyselliğin gerekli olduğunu tartışmıyoruz. Tartışılan, idealize edilerek toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen ideolojik bireyciliktir, liberalizmdir.

Kolektif özgürlüğü zaten tartışmış bulunuyoruz. Asıl özgürlüğün bireysellik kadar her tür topluluğun (kabile, kavim, ulus, sınıf, meslek grubu vb.) kimliğini belirlemek, çıkarlarını sağlama almak ve güvenliğini savunmaktan geçtiğini, özgürlüğün ancak bu temellerde anlam bulabileceğini önemle belirtmeliyiz. Bireysel ve kolektif özgürlükler ancak bu temelde uyumlulaştığında başarılı optimal bir özgür toplum düzeninden bahsedebiliriz. Her ne kadar birbirine karşıt olarak tanımlansalar da, liberalizmin bireycilik anlamında şahlandırdığı özgürlükle reel sosyalizmin kolektivizm adına şahlandırdığı özgürlük arasında sıkı bir benzerliğin bulunduğu 20. yüzyıldaki deneyimlerden ötürü açığa çıkmış durumdadır. İkisi de liberalizmin seçenekleridir. Devletçilik ve özelleştirme oyunlarının nasıl aynı el tarafından uygulandığı gözlemlendiğinde, söylenmek istenen hususlar daha iyi anlaşılacaktır.

Demokratik toplumun bireysel özgürlüklerle kolektif özgürlükleri uyumlulaştırmanın en elverişli zemini olduğu, 20. yüzyılın büyük yıkım getiren bireyci (vahşi liberalizm) ve kolektivist (firavun sosyalizmi) modellerinin denenmesinden sonra iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Demokratik toplumun bireysel ve kolektif özgürlükleri dengelemek kadar, farklılıkları esas alan eşitlik anlayışını gerçekleştirmede de en uygun toplumsal politik rejim olduğunu belirtmek mümkündür.

5- TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ

İnsan türündeki zekâ seviyesinin yüksekliği ve kendine özgü toplumsal süreçle bağlantısı kavranmadan, toplumla ilgili sorunların çözüm olanakları lâyıkıyla değerlendirilemez. İnsan aşamasındaki türün zekâ potansiyelini ölçmek başlangıç itibariyle spekülatif bir konu olabilir; bu ölçme mümkün de olmayabilir. Ama insanlık tarihinde gördüğümüz savaş olgusunun günümüz koşullarında çevreyi

yok olmanın eşiğine getirmesi, çok farklı bir zekâyla karşı karşıya olduğumuzu iyice açığa çıkarmış bulunmaktadır. Sınıf tahlilleri, ekonomik reçeteler, politik tedbirler, iktidar ve devletin azami birikimleriyle ekolojik ve toplumsal yıkımların önüne geçilemeyeceği anlaşılmaktadır, hatta kanıtlanmış gibidir. Bu sorunun daha köklü ele alınmaya ihtiyaç duyduğu açıktır.

Aklın gücü üzerinde şüphesiz çağlar boyu sürekli durulmuştur. Bu konuda çok yeni bir şey söylemiyorum. Aklın farklı bir özelliğine dikkat çekmenin her zamankinden önemli hale geldiğini belirtmek istiyorum. Aklın toplumla bağı açıktır. Toplum gelişmeden aklın da gelişemeyeceği sıradan her tarih gözlemcisinin fark edebileceği bir husustur. Esas kavranması gereken, toplumsal varlığın hangi koşullarda akla meşruiyet tanıdığıdır. Kapitalist modernitenin, özellikle yakın dönemin küresel finans-sermaye egemenliğinin, 'simgesel akıl' üzerinden korkunç kârlar sağlayarak yol açtığı çevre felaketi ve toplum yıkımının izahatı hiçbir toplumsal meşruiyet koşuluyla anlaşılamaz. Açıkçası ahlâklı, özgürlüklü ve politik toplumun hiçbir biçimi 'simgesel aklın' vurgununu onaylamaz. Peki, toplumsal meşruiyet barajları nasıl ve kimler, hangi zihniyetler ve araçlar tarafından yıkılıp paramparça edildi? Aklın yıkım gücü karşısında yapım, onarma ve sağlıklılaştırma rolü kimlere aittir? Bu rolü hangi zihniyet kuralları ve araçlarla gerçekleştirmekten sorumludurlar? Bu sorular hayatidir ve mutlaka cevap isterler.

I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem adını verdiği düzenin ortaya çıkışı üzerinde büyük bir ciddiyetle durmasını çok önemsiyorum. Ayrıca Fernand Braudel'in konuyu âdeta kılı kırk yararak çözümlemeye çalışmasını da çok ufuk açıcı buluyorum. Samir Amin'in konuyu özellikle Ortadoğu İslâmî uygarlıklarının yıkımıyla bağlantılı olarak ele alan kapitalizme ilişkin çözümlemelerinin de kısmen öğreticiliği vardır. Çok sayıda düşünür konuya hassasiyetle yaklaşmaktadır. Avrupa'da devlet geleneğinin zayıflığı, kilisenin çözülmesi ve Cengiz Han'ın Moğollarının İslâm uygarlığını tarumar etmesinin kapitalizme hâkim sistem olma yolunu açtığı varılan ortak sonuç olmaktadır. Kafesteki aslana benzetilen kapitalizm, bu koşullar altında kapının açık hale gelmesinden fırsat bularak sağladığı gelişme sonucunda öncelikle Batı Avrupa'da hâkim olmuş; sonra sırasıyla tüm Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya yayılmış, günümüze doğru tüm dü-

nyaya saldırısını başarıyla tamamlamıştır denilmektedir. Böylece daha önce kafeste tutulan güç dünya hükümranı haline gelirken, o dönemin hükümranları ise demir kafese kapatılmıştır. Toplumun Leviathan tarafından demir kafese tıkılması eğretileme olarak söylemleştirilmektedir. Max Weber'in ünlü deyimiyle kapitalist modernitenin bürokrasisinin toplumu demir kafese alması söz konusu edilmektedir. Tüm ünlü sosyologların, çok açık olmasa da, suçluluk psikolojisiyle, korkakça ve fısıldayarak dile getirmek istedikleri vahim toplumsal tablo böyle sunulmaktadır.

Şahsen soruna daha kapsamlı ve merkezî uygarlık sistemiyle bağlantılı olarak bakıyorum. Hatta sorunun biraz da simgesel-analitik aklın gelişim tarihiyle irtibatlandırılması gerektiğini düşünmekteyim. Analitik aklın merkezî uygarlık sisteminde attığı adım şüphesiz devasa niteliktedir. Ancak tüm uygarlık yapılanmaları benzer etkileri ortaya çıkarırlar. Diğer önemli bir etkeni insan aklının simgesel özellik kazanarak analitik çözüm yeteneğine kavuşması olarak belirlemek, uygarlık etkeni kadar önem taşımaktadır. Çünkü kapıyı uygarlık etkenine açan analitik akıldır.

En ilkel canlıdan en üst canlı türü olan insana kadar tüm canlılar şaşmaz akıl ilkeleriyle çalışırlar. Doğal veya duygusal akıl da diyebileceğimiz bu akıl tarzı içgüdüselliğe yatkındır. Etkilenmeler çok ani tepki vermekle karakterize edilir. Bitkiler ve hayvanlardaki etki-tepki ilişkisi bu konuda oldukça öğreticidir. Bitkiler ve hayvanlar üreme, korunma ve beslenmeden ibaret olan yaşamlarını içgüdüsel akılla mükemmel öğrenilmiş tarzda yürütürler. Hata payı yok denecek kadar azdır. Ben konuyu cansız varlıklar alanına da taşırmaktan yanayım. Örneğin dünyamızın yerçekimini bir içgüdüsel akıl olarak düşünürsek (Ben böyle bir düşünce taşıyorum), her nesnesi, hatta her zerresi onun itme ve çekme etkisini gücü oranında yaşar. Bu etkiden kaçış çok sınırlıdır. Ancak ışık gücünde bu etkiden kaçışlar mümkün olabilir. Evreni ilkesiz, başıboş sayan felsefeler bu anlamda bana pek doyurucu gelmez. Evrenin belli bir zekâyla hareket ettiği üzerinde epeyce durmayı gerektiren bir görüştür.

İnsandaki zekânın tuhaflığı, bu evrensel zekâyı ihlal etme yeteneğini göstermesidir. Işık örneğinde görüldüğü gibi bu zekâ biçimi (analitik zekâ) insan için belki bir üstünlük olarak da yorumlanabilir. Ama aynı zekânın evrenin akıl tarzının ezici ağırlığıyla

çelişmesini nasıl çözümleyeceğiz? Belki 'kaos teorisi' konuya kısmen açıklık getirebilir. Bilindiği üzere kaos teorisinde büyük düzensizlik içinde düzen aranır. Kaossuz düzen mümkün değildir. Bu yaklaşımdaki haklılık, doğruluk yönleri inkâr edilemez. Fakat burada da sorun, toplumsal kaosun (bunalım, kriz dahil) etkisi altında insan yaşamının ne kadar süre ve nasıl bir mekân içinde sürdürülebileceğidir. Çünkü toplumun kaotik süreçlere dayanma süresi ve mekânı sınırlıdır. Sürenin çok uzaması ve mekânın (ekolojik çevrenin) aşırı tahribi rahatlıkla toplumların sonunu getirebilir. Tarihte çok sayıda toplumun bu durumlara düştüğünü gözlemlemekteyiz. İnsanların neredeyse ilkel topluluklar halinde varlığını sürdürdüğü uzun süre (yaşamlarının yüzde 98'lik süresi) boyunca bu kaotik ortamda yaşadıklarını bilmekteyiz. Neolitik toplum ve uygarlık düzenleri altında geçen yaşamın süresi toplam yaşam süresinin yüzde iki'sinin altındadır. Özcesi, kaotik sürenin uzaması belki de yaşamı tümüyle sonlandırmaz. Fakat bu sefer tehlike daha farklıdır. Uygarlık öncesi kaotik süreçle sonrasındaki kaos süreci arasında bariz bir fark vardır. Uygarlık doğal çevre üzerindeki tahribatıyla sadece insan toplumunun değil tüm canlıların yaşamını tehlike sınırlarına çekmiştir. Daha da kötüsü, toplumların bağrındaki sermaye ve iktidar her saat kanser tarzı (aşırı kentleşme, orta sınıflaşma, işsizleşme, milliyetçileşme, cinsiyetçileşme, önlenemeyen aşırı nüfus artışı) yayılmaktadır. Bu kanser tarzı büyümenin mevcut haliyle devamı bile uygarlık öncesi kaotik süreci mumla aratacaktır. Kanserle gelen kaotik süreç yeni düzenlerden çok toplumun ölümüyle de sonuçlanabilir. Abartılı bir yargıda bulunmuyoruz. Sorumluluk duyan insanlar, bilim insanları bu konuda her gün çok daha ağır yargılarda bulunuyorlar.

'Toplumsal kanserolojik gelişmelerin analitik akılla ne ilişkisi vardır?' diye sorulabilir. O halde bu aklı biraz daha yakından tanıyalım. Analitik akıl öncü bir rol oynamıştır. Bunun en açık görünümünü işaret dilinden (Bu dilde bedensel hareketler ağırlıktadır) simgesel dile geçişte görüyoruz. Artık beden hareketleri yerine, üzerinde anlaşılmış bazı (işaret edilenlerle fiziki, biyolojik bir bağı olmayan) ses öbekleriyle anlamsal bağlar kurulabilmektedir. Örneğin 'göz'ü ele alalım: Ses öbeğinin gözle hiçbir fiziki bağı olmadığı halde, bu tanımda uzlaşan herkes 'göz' sesini duyduğunda 'göz'ü aklında canlandırır. Simgesel dilin kuruluşu böyledir. Antropolojik çalışmalar bu

dilin başlangıcını Doğu Afrika kökenli son göç dalgasını gerçekleştiren Homo Sapiens gruplarına bağlasalar da (yaklaşık 50–60 bin yıl önce), asıl patlamasını Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirdiğinde birleşmektedirler. Özellikle Semitik ve Aryen dil grupları bu tezi güçlendirmektedir.

Simgesel dil yapısının düşünce üzerinde muazzam bir etkisi olmuştur. Beden dilinden kurtulmak ve kelimelerle düşünmek, en büyük zihniyet devrimlerinden belki de ilkidir. Bu devrim bir yandan insan türünün hayvanlar âleminden kopuşunu hızlandırırken, öte yandan toplumların simgesel dil kuruluşları etrafında kümelenmelerine büyük ivme kazandırır. Çünkü aynı ses düzenlerini paylaşanlar giderek hem daha farklılaşmış hem de zekâ gücü kazanmış olarak birliklerini geliştirirler. Toplumları artık simgesel dilleri kimliklendirmektedir. Neolitik devrim bu dilin önemli katkısıyla gerçekleşmiştir. İşaret diliyle bu devrimsel aşamaya varılması zordur. Daha sonraları uygarlığa nasıl geçiş yapıldığı çokça işlendiği için tekrarlamayacağım. Fakat 'Verimli Hilal' denilen Toros-Zagros dağ sisteminin etekleri ve Mezopotamya ovalarının gelişmelerin beşiği rolünü oynadığını bilmekte yarar vardır.

Anlatılanlar simgesel aklın olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Sakıncasını ise, çevreden kopuşu başlatmasında görmek gerekir. Daha önceki toplumlar doğal çevre toplumlarıdır. Bu toplumlar ana ile yavru ilişkisinde olduğu gibi doğanın kucağındadırlar. Simgesel düşünce gücü bu tarz yaşama olan ihtiyacı zayıflatmıştır. Çünkü yeni toplum kendi yeni diliyle çevreyi adlandırmakta, dolayısıyla yeni kullanım yolunu da açmaktadır. Bitkiler ve hayvanlar âlemi üzerinde büyük bir hegemonya kurmanın yoludur bu yeni yol. Simgesel dilden önceki düşünce tarzları hep duygusal akılla gerçekleştirilirdi. Duygusal aklın en temel özelliği, etki ve tepkisindeki vazgeçilmez öğe olarak duygularıyla düşünmesidir. İçtendir, yalansızdır, hileden uzaktır. Bir ananın çocuğuna içtenlik dışına çıkıp yalancı ve hileli davrandığı kolay kolay görülemez. Bitkiler ve hayvanlar âlemindeki zihin de böyle çalışır. Aslan görününce, avlamaya çalıştığı hayvanlardaki zihnin olduğu gibi duygularına yansıdığını hep görürüz. İkisinde de hile yoktur. Ama insanın simgesel dilinde bin bir hileli, yalanlı ve içten olmayan (duygu taşımayan) düşünce okumak mümkündür. Bu

düşünce tarzının nasıl korkunç bir tehlike arz ettiği, asıl büyük tahribatlarını sergileyeceği uygarlık sürecine geçişle birlikte görülecektir.

Simgesel dil vasıtasıyla gerçekleşen analitik düşünce sermaye ve iktidar birikiminde belirleyici rol oynar. Bu düşünce en başta yalana dayanan, hileli ve içten olmayan gücünü kullanarak toplumu tutsak etme ve sömürmede büyük yetenek kazanacaktır. Bilindiği üzere, insan beynindeki ön sağ ve sol loblar bu iki zekâ konusunda işlevsellik kazanmışlardır. Analitik düşüncenin gerçekleştiği lob en son gelişen kısımdır. Bedenin geri kalan tüm bölümleri duygusal zekânın izini taşır. Analitik düşünce kısmının üstünlük kazanması tüm bedenin izini taşıyan duygusal düşünce üzerinde etkili olmaktadır. Bu gelişme de giderek insanın tüm karakterini yeniden biçimlendirmektedir. Müthiş bir gelişmeyi ifade eden analitik zekânın bu gücü olumlu yönde kullanılırsa, dünyayı insan türü için sürekli bir 'bayram yeri'ne çevirebilir. Ama olumsuz yönde çalıştırılırsa, ezici çoğunluk ve çevre canlıları için dünyayı cehenneme de çevirebilir. Bu zekâ tıpkı nükleer güç gibidir. Nükleer enerjiyi çok iyi kontrol etmek kaydıyla toplumun hizmetinde kullanmak büyük yararlar sunar. Kontrol edilmediğinde ise, Çernobil nükleer santralındaki kaza örneğinde (Ama daha korkuncu savaşta kullanılanıdır) ne tür vahim sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Ben analitik akılda biraz da kontrolsüz nükleer patlama tehlikesini görmekteyim. Tehlikenin de ötesinde, giderek yoğunlaşan biçimde toplumu ve çevreyi nükleer bombardımana tabi tuttuğu kanısındayım. Gerçek nükleer bombaya ihtiyaç olmadan da, dünya kapitalist sisteminin elindeki, emrindeki analitik akıl bombaları toplumu ve çevreyi şimdiden yaşanmaz durumun kıyısına taşımışlardır.

Şüphesiz simgesel dil ve analitik düşünce kendi başına olumsuzluk taşımazlar, sadece olumsuzluklara uygun koşullar sunarlar. Olumsuzluk zincirini asıl başlatan, sermaye ve iktidar aygıtlarındaki gelişimdir. Uygarlık olarak kavramlaştırdığımız sermaye ve iktidar birikim sistemi, özündeki varlığın karakteri nedeniyle yalancı ve hilekâr olmak ve duygusal zekâdan yoksunluğu taşımak durumundadır. Baskı ve sömürü aygıtları başkalarının besinleri ve güvenlikleri üzerine kuruludur. Bu aygıtlar ve eylemlerinin tepkisiz karşılanmayacağı yaşamın doğası gereğidir. Sermaye ve iktidarın sürdürülmesi ancak iki yoldan mümkündür: Ya ideolojinin meşruiyet sağlayıcı yumuşak gücüyle ya da iktidarın çıplak zor gücüyle.

Kontrolün çoğunlukla bu iki yoldan sağlandığı tarihsel bir gerçekliktir. Sermaye ve iktidar ancak hile, yalan ve zora başvurulduğunda geliştirilebilecek olgulardır. Zihnin ana kısmı tam da bu aşamada buna uygun koşul sunmaktadır. Buna çarpıtma ve saptırma etkisi de diyebiliriz.

Uygarlık tarihine bu paradigma ile baktığımızda sınıf, kent ve iktidar yoğunlaşmalarının muazzam bir analitik düşünce yapısı oluşturduğunu görürüz. Uygarlık süreçlerinde birkaç büyük durak vardır. Sümer ve Mısır toplumlarında M.Ö. 4000–3000 yıllarında gelişmeye başlayan orijinal uygarlıklar, bugün bile büyüleyici etkilerini sürdüren büyük analitik zihniyet yapıları inşa etmişlerdir. Merkezî uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tüm zihniyet yapılarının izlerini bu iki uygarlıkta görmek mümkündür. Matematikten biyolojiye, yazıdan felsefeye, dinden sanata kadar birçok toplumsal etkinliğin uygarlığın damgasını taşıyan tüm örneklerini bu iki uygarlıkta inşa edilmiş orijinal halleriyle görürüz. Greko-Romen aşamasında bu inşa süreci daha da zenginleştirilmiş ve yapısındaki analitik akılla ilerletilebilmiştir. İslâm Rönesans'ındaki kısa hamleden sonra vücut bulan Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinde analitik düşünce doruk noktasına varmıştır.

Tabii tüm bu tarihsel süreçlerde, başta Çin ve Hint uygarlıkları olmak üzere, diğer uygarlıkların katkıları da göz önünde tutulmalıdır. Beş bin yıllık uygarlık, mantığı itibariyle yaşamın diyalektiğinden kopmuş dev bir ur gibi büyüyen metafizik kalıplar yekûnu olarak da değerlendirilebilir. Mimarlıktan müziğe ve edebiyata, fizikten sosyolojiye, mitolojiden dine, felsefeden bilime varana kadar tüm yapılarda sermaye ve iktidar birikimini devasa boyutlarda yansıtan gelişmeleri tarih diye okuyoruz. Korkunç talan seferleri olarak savaşlar bu uygarlığın zemin katıdır. Bu zemin üzerinde yükselen akıl, gerçeklik anlamında en büyük akılsızlıktır. İdeolojik hegemonyanın bir işlevi de aslında bu akılsızlığı, suç aklını, savaş aklını, hile ve yalan aklını, özcesi sermaye ve iktidar birikim aklını örtbas etmek, tersyüz edip göstermek, kutsallaştırmak, tanrısallaştırmaktır. Uygarlık tarihiyle iç içe gelişen tüm analitik düşünce kalıplarını, inanç biçimlerini ve sanatları yakından incelediğimizde, eleştiriye tabi tuttuğumuz bu gerçekleri tespit etmek zor olmayacaktır.

Kapitalist canavarın (Hobbes'un Leviathan'ı) kafesten nasıl çıktığını ancak bu tarihsel gerçeklerin ışığında yetkince anlamlandırabiliriz. Bu canavarın sadece 16. yüzyıldaki zaaflardan yararlanarak kafesten kaçışı gerçekleştirmemiş olduğunu önemle vurguluyorum.

Konu açısından kadın gerçeğini çözümleyerek bölümü noktalamak istiyorum. Şüphesiz feminist hareketler yaptıkları araştırma ve incelemelerle kadın gerçeğinin gün yüzüne çıkmasına önemli katkıda bulunuyorlar. Fakat o kanıdayım ki, bu çalışmalar büyük oranda erkek aklının egemenlik koşullarında yürütülmektedir. Ziyadesiyle reformisttir. Konuya tüm köktenliği içinde yaklaşım göstermek hayati önem taşımaktadır.

Biyolojik araştırmalar insan türünde kadının kök konumunu aydınlatmaktadır. Gövdeden asıl kopan kadın değil erkektir. Kadının duygusallığı evrensel oluşum diyalektiğinden aşırı sapmamasından ileri gelmektedir. Özellikle uygarlık döneminde en alttaki konumunda bıraktırılması, bu yapısını günümüze kadar taşımasında etkili olmuştur. Kadının duygu yüklü aklı erkek akıl tarafından hep 'eksik' olarak görülür, kadının bizzat karakteri olarak yansıtılmak istenir. Erkek akıl kadın üzerinde birkaç büyük operasyon yürütmüştür, yürütmektedir:

Birincisi, kadını ilk ev kölesi haline getirmesidir. Bu süreç korkunç sindirme, baskı, tecavüz, hakaret ve katliamlarla yüklüdür. Kadına biçilen rol mülklü düzene gerekli olduğu kadar 'döl' üretmektir. Hanedanlık bu döle çok bağlıdır. Kadın bu statü içinde mutlak mülktür. Yüzünü bile başkasına gösteremeyecek kadar sahibinin malı, namusudur.

İkincisi, kadını seks aracı kılmasıdır. Cinsellik tüm doğada üremeyle ilgilidir. Yaşamın devamını amaçlar. Özellikle kadın tutsaklığıyla birlikte ve ağırlıklı olarak uygarlık sürecinde insan erkeğinde asıl rol sekse, cinsel arzunun patlamasına ve çarpıkça gelişimine tanınmıştır. Hayvanlarda çok sınırlı olan çiftleşme dönemleri (çoğunlukla yıllık), insan türünde erkek tarafından neredeyse yirmi dört saate çıkarılmak istenir. Kadın günümüzde seksin, cinsel iştah ve iktidarın üzerinde sürekli denendiği araç haline getirilmiştir. Özel ve genelev ayrımları artık anlamını yitirmiştir. Çünkü her yer ve her kadın artık genel ve özel ev ve kadın sayılır.

Üçüncüsü, ücretsiz, karşılıksız emekçi haline getirilmesidir. Tüm işlerin zoru kendisine yaptırılır. Karşılığı biraz daha 'eksik' olmaya zorlanmadır. O kadar aşağılanmıştır ki, gerçekten erkeğe göre çok 'eksik' kaldığını kabul etmekte, erkek eline ve hâkimiyetine dört elle sarılabilmektedir.

Dördüncüsü, en ince meta kılınmasıdır. Marks, paranın 'metaların kraliçesi' olduğunu söyler. Aslında kapitalizmde bu rol daha çok kadına yüklenmiştir. Kapitalist sistemde metaların gerçek kraliçesi kadındır. Kadının sunulmadığı hiçbir ilişki yoktur, kullanılmadığı hiçbir alan da yoktur. Bir farkla ki, her metanın kabul görmüş bir karşılığı olsa da, kadında bu karşılık da koca bir 'aşk' yüzsüzlüğünden "Anaların emeği ödenmez" martavalına kadar koca bir saygısızlıktan ibarettir.

Uygarlığın canavarlaştırdığı aklın (bin bir hilenin, yalanın, savaş canavarlığının, ideolojik çarpıklığın, kısacası toplumu ve çevresini yıkan akıl, teneke sesinden başka ses vermeyen analitik akıl) sahibi erkek onsuz edemediğini iddia ettiği kadına bu muameleyi reva gördükten sonra insan toplumuna ve çevresine neler yapmaz ki! Bu aklı durdurmak, ancak yıktığı toplumsal ahlâk ve politikayı öncelikle yerli yerine koymakla mümkündür. Daha doğrusu, başlangıç ancak bu temelde yapılabilir. Yalnız analitik aklın ulaştığı boyutlarda tüm olumsuzluklarda oynadığı rol nedeniyle uygarlık sistemlerine karşı demokratik uygarlık sistemini geliştirmenin önemi bir kez daha tüm yakıcılığıyla önümüzde görev olarak durmaktadır.

Akla büyük değer biçmek asıldır. Toplumsal akıl bir gerçektir. Toplumun kendisi aklın yoğunlaştığı alandır. Umutsuz olmanın hiçbir anlamı yoktur. Tüm kutsallıklardan akan bir ses daha var ki, "Biz size aklı verdik, yeter ki şer yolunda değil, hayır yolunda kullanın. O zaman size gerekli olan her şeyi edineceksiniz!" der. Bu sesi gerçekten duymalı ve anlamalıyız. Toplumun sağduyusu da denilen vicdanın sesi, vazgeçilmez ahlâki sesi de bunu söyler. Toplumsal politika denen özgürlük sanatının duyulur kılmak ve gereğini yerine getirmek istediği ses de bunu söyler. Demokratik toplum çalışmaları bu sesin pratiğidir. Demokratik uygarlık sistemi bu sesin teorisidir.

Bundan sonraki bölümler, daha çok bu seslerin (analitik ve duygusal aklın el birliğinden çıkan sesler) somut kaynaklarına inmek ve gösterdikleri çözüm yollarına aydınlık getirmek amacında olacaktır.

TOPLUMSAL PROBLEMİN ORTAYA ÇIKIŞI

Doğaların diyalektiğinde problem anları nicelik birikimlerin niteliksel sıçrama süreçleri olarak tanımlanır. Düzen, ilerleme teorileri dönüşüm anlarını çok kısa aralıklar olarak tarif ederken, kaos teorileri esas olanın kaotik durum olduğunu, düzen ve ilerlemenin ise sınırlı anlar olarak kaldıklarını vurgular. Kaotik ortamın sürekliliğine ilişkin düşünceler kadar ilerlemenin sürekliliğini savunan düşünceler de insan aklını çok meşgul etmiştir. Şüphesiz insan aklının bir aynaya benzediği ve gerçekliği bir ayna misali yansıttığı biçiminde yorumlar yapanlar olduğu gibi, her aklın temelini insanda gören düşünceler de eksik değildir.

Bu düşüncelerde evrenselci ve göreci yorumları okumak zor değildir. Bu tür konulara biraz daha somut yaklaşmak için toplumsal akıl temasını işleme, tanımlama gereğini duydum. Dolayısıyla şimdiye kadar yaptığım çözümlemeler kavrayış düzeyi gelişkin bir hazırlıkla toplumsal problemin kaynağına giriş yapmak içindir.

Tarih boyunca tüm önemli düşünsel çıkışlar iki dönemin ürünü olarak belirmektedir: Düzende işlerin yolunda gittiği, toplumsal refahın tatminkâr olduğu ve büyük sorunların yaşanmadığı dönemlerde bu durum benzer biçimde düşüncedeki gelişmeye de yansır. İlerlemeci, refah bahşeden, fazla sorunları olmayan ve güven aşılamaya çalışan bu düşünceler kalıcılıktan dem vurur. Sorunları arızi, gelip geçici sayar. Daha çok Birinci Doğayı işler. Toplumsal doğayı tartışma konusu yapmak istemez.

Düzende tıkanmaların yaşandığı ve eskisi gibi yürümenin mümkün olmadığı dönemlerin düşünceleri ise sorun yüklüdür. Bu tür dönemlerin düşüncelerinde daha çok İkinci Doğa işlenir. Bu dönemler yeni dinsel ve felsefi arayışların hızlandığı dönemlerdir. Sorunlardan çıkış yolu yeni düşüncelerde, din ve felsefe anlayışlarında aranmaktadır.

Büyük düşünce hamlelerinin yaşandığı bu refah ve sorun dönemlerinin düşünsel akışını tüm uygarlıklarda izlemek mümkündür. Sümer toplumunun büyük refah döneminde tüm büyük dinleri, felsefeyi, bilimleri ve sanat ekollerini etkileyen muhteşem bir mitolojik düşünce çıkışına tanık olmaktayız. Hiçbir büyük din, felsefe, sanat ve bilim anlayışı yoktur ki, Sümerlerdeki bu düşünce çıkışından etkilenmemiş olsun. Antikçağ Yunanistan'ındaki düşünce çıkışı da

refah toplumu dönemiyle bağlantılıdır. Sümerlerdeki bu refahın temelinde Mezopotamya'nın verimli coğrafyası yatarken, Yunanistan'daki refah Ege'nin her iki kıyısındaki coğrafyanın verimliliği sayesinde gerçekleşmiştir. Sümerlerde muhteşem bir mitoloji gelişirken, İonya'da felsefi düşünce öne çıkmıştır. Bilim ve sanatta devrimsel boyutlarda gelişmeler yaşanmıştır. Benzer bir refah patlamasının yaşandığı Avrupa'daki büyük düşünce çıkışı ise 16. yüzyıldan itibaren dünya çapında etkili olacaktır.

Dikkat çeken husus, her üç refah deneyiminde görülen düşünce devrimlerinin Birinci Doğa'ya ilişkin tartışmalarla başlangıç yapmalarıdır. Ancak refahın hızı kesildiğinde ve bunalımlar patlak verdiğinde İkinci Doğa üzerine tartışmalar ağırlık kazanmakta, yeni düşünceler yeni arayışlarla yüklü olmaktadır. Bir kısım düşüncede eski refah ve düzen döneminin anısıyla yüklü olarak hep geçmiş aranırken, yenilikçiler ise düzen bozukluğundan ve bunalımın ağırlığından şikâyet edip ütopik düşünceler üretirler. Bolca yeni toplumsal biçimlerden bahsederler. Bu arayışlar sonucunda çok sayıda toplum oluşur. Din ve mezhep topluluklarından tutalım türeyen yeni kabile boylarına, hatta Avrupa örneğinde gördüğümüz ulus oluşumlarına varana dek çeşitli toplumsal biçimlenmeler gerçekleşir.

Tarihi düşünce tarihi boyutunda gözlemlememiz bizleri toplumsal problemlerle tanıştırdığı gibi, günümüz toplumuna baktığımızda ağırlaşan problemlerin vardığı devasa boyutları iliklerimize kadar hissetmememiz mümkün değildir.

Avrupa merkezli sosyal bilime bağlı kalmadan düşünmeye çalışıyorum. Batı sosyal biliminden bağımsız düşünmenin çok gerekli olduğunun farkındayım. Bazıları bu yaklaşımımı hafif bulabilir ve sosyal bilimlerden sapma biçiminde yargılayabilirler. Ama bu yargılarını hiç umursamıyorum. Gerçekten Avrupa merkezli sosyal bilim egemenlik kokmaktadır. Ya egemen kılar ya da egemenlik altına sürer. Hâlbuki bize gerekli olan, demokratik özne olmak ve adilce paylaşmaktır. Avrupa sosyal bilimi özünde liberalizmdir, yani bir ideolojidir. Ama bu gerçekliğini o denli görünmez kılmıştır ki, büyük muhalif eleştirmenlerin düşüncelerini asimile etme gücünü bile gösterebilmiştir. Kendi üstün eklektizm yeteneğini sergileyerek bunu yapmıştır. Kendimi bu eklektizme kurban etmemek için çözümleme gücümün farklılığını geliştirmekten başka çaremin olmadığını bili-

yorum. Fakat bu tutum anti-Avrupacılık değildir. Anti-Avrupacılık da Avrupa merkezli düşüncenin bir parçasıdır. Avrupa'nın Doğu'da, Doğu'nun Avrupa'da olduğundan hareketle hangi değerlerimizin evrensel olduğunu bilerek tutum geliştiriyorum. Avrupa'nın birçok değeri öz değerlerimizin bugünüdür, bu değerlerin geliştirilmiş halidir. En anti-Avrupacı geçinenlerin çoğunun Avrupa liberalizminin en geri taraftarları haline geldikleri herkesçe bilinen bir gerçektir. Reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş pratikleri bu tür örneklerle doludur.

Marks ve Engels bilimsel sosyalizm anlayışını kendi dönemlerinin toplumsal problemine çözüm olarak geliştirmişlerdi. Buna içten inanmışlardı. Kapitalizmi sistem halinde kavramlaştırarak problemi doğru tanımladıklarına inanıyorlardı; sıra sosyalist sistemin inşasına geldiğinde çözüm bulunacağına dair inançları tamdı. Öyle ki, bizzat geliştirdikleri 'bilimsel sosyalizm' bunun garantisiydi. Ama tarih başka türlü gelişti. Daha önceki ütopyacılar da benzer beklentiler içinde olmuşlardı. Lenin'in Rus Devrimi'nden bekledikleri farklıydı. Birçok Fransız devrimcisi de büyük hayal kırıklığı yaşamıştı. Devrim birçok öz çocuğunu yemişti. Tarihin derinlikleri benzer örneklerle doludur. Hâlbuki problem çözümleyiciler hem çok imanlıydılar hem de bilinçli hareket ediyorlardı. Toplumsal problemi tanımlamaları ve çözümleme deneyimlerinde eksik ve yanlış bir şeyler vardı ki, büyük sapmalar ve hatta tersi gelişmeler yaşanmıştı. Sıkça vurgulandığı gibi mesele çaba azlığı, isyan veya savaşın geliştirilmemesi değildir. Bunlar vardır, hatta fazlasıyla vardır. Bu tip gerekçeler beni toplumsal problem tanımı ve çözümü konusunda çok ihtiyatlı davranmaya zorlamaktadır. Eğer tecrübeden ders almayı ve büyük kahramanların anısına saygılı olmayı biliyorsak, atacağımız adımlar ders yüklü ve saygı dolu olmalıdır.

A- TARİHSEL-TOPLUM SORUNUNUN TANIMLANMASI

Savunmanın ilk iki cildinde genelde iktidar, özelde kapitalist iktidar tekeli üzerinde yoğunlaşmıştım. Birçok yetersizliği olsa da, bu savunmalarımda çizgi olarak merkezî uygarlık sistemini iyi yansıttığım kanısındayım. Mühim olan ana gelişim halkalarını sunmaktı. Hem konuları tanımlamış, hem de sermayenin kümülâtif birikimini de ihtiva eden iktidar birikimlerini zincirleme gelişimi içinde çözümlemiştim. Bu iki bölümü yazarken, Andre Gunder Frank'ın **Dünya Sistemi** adlı derlemesini henüz okumamıştım. Yaptığım hem bu derlemenin

değişik bir aktarımıydı, hem de buna ek olarak çözümü bir sistematiğe, yani demokratik uygarlığa bağlama eğilimindeydim. Şimdi yazsam belki daha da yetkinleştirirdim. Ama tarihe saygı gereği öyle kalması daha değerlidir.

Toplumsal problem konusu farklı bir başlıktır. Ne iktidar-tekel tarihini sunmayı amaçlıyor, ne de demokratik çözümü tartışıyor. Denenmek istenen, toplumsal problemin teorik açıdan ve pratik yaşanmışlığı içinde bir sunumudur. Bunun problemin çözümüne katkı sağlayacağı kanısındayım. Şimdiye kadar konuya hiç değinmedim demiyorum. Konu parça parça çok işlendi. Ama bütünlük halinde sunmak oldukça öğretici olacaktır.

Toplumsal problemin tanımını nasıl yapmalı sorusu düşündürücüdür. Bazı düşünce akımları toplumsal fakirliği, bazıları devletsizliği, diğer bir kısmı askeri zayıflığı, başkaları politik sistem yanlışlıklarını, kimileri ekonomiyi ve ahlâki düşkünlüğü problem sayarlar. Belki de problem sayılmayan tek bir toplumsal alan bırakılmaz. Tüm bu görüşlerde doğru yanlar olabilir, ama problemin özünü yansıtmaktan uzaktır. Toplumsal problemi toplumun temel dinamiğini çiğnemek olarak sunmak bana daha anlamlı gelmektedir.

Toplumun toplum olmaktan çıkarılmasını temel sorun yapmak gerekir diye düşünüyorum. Burada birinci husus, bir toplumu belirleyen, toplumsal varlığı inşa eden ve kurgulayan değerlerin varlığıdır. Varlığın kendisi dediğimiz husustan bahsediyorum. İkincisi, bu kendiliği, varlığı kendilik olmaktan çıkaran, varlığın temelini ortadan kaldıran gelişmelerden bahsediyorum. Bu iki husus iç içe yaşanıyorsa büyük bir toplumsal sorun var demektir. Örneğin klan döneminde yaşanan bir buzullaşma tüm klanları ortadan kaldırırsa buna sorun diyemeyiz. Çünkü doğal afet irademiz dışındadır. Sorun olarak ele alınması için insan eliyle yaratılması gerekir. Ekolojik sorun bile ancak insan eliyle oluştuğunda sorun olarak tanımlanmıştır. O halde temel toplumsal sorunu toplumu temellerinden yıkan ve çözen güçlere bağlamak bizi doğru bir tanımlamaya götürecektir.

Sermaye ve iktidar tekelini bu güçlerin başında görüyorum. Çünkü her ikisi de özünde artık-değer gaspı yoluyla toplumun temellerini oyan güçlerdir. Bundan sonra sermaye tekeli ile iktidar tekeline birlikte tekel diyeceğim. Konuya daha çok açıklık getirmek toplumun problemsiz, normal, doğal halini tanımlamak da değerlendirmel-

erimize katkı sunacaktır. Hangi topluluk düzeyinde, biçiminde yaşarsa yaşasın, eğer toplum ahlâki yapısını ve politikasını özgürce oluşturuyorsa, bu durumdaki topluma normal veya doğal toplum diyebiliriz. Buna açık veya demokratik toplum demek de mümkündür. Sonraki kısımlarda çokça işleyeceğimiz için, kısaca çözümü tam liberal veya sosyalist toplum, ulus-devlet toplumu, refah toplumu, tüketim, sanayi veya hizmet toplumu olarak sunmayacağım. Çünkü bu tip toplum adlandırmaları büyük oranda spekülâtiftir, gerçek toplumda karşılığı olmayan tanımlardır. Topluma ilişkin bazı sıfatlar demek daha doğru olur.

O halde özgür politika ve ahlâk toplumunun bu temel niteliklerinden yoksun bırakılmasını sorunun başlangıcı sayabiliriz. Sorunu başlatan güç ise tekel oluyor. Tekelin kapsamını da tanımlamalıyız. İster özel ister devlet eliyle yapılsın, tarımsal, ticari ve sınaî yolla artık-değerler bir araya toplanmışsa tekel oluşmuş demektir. Tekel grubunun içinde şüphesiz rahip + güçlü adam + şeyh başlangıç üçlüsü olarak hiyerarşiktir. Tekelden güçleri oranında yararlanırlar. Tarih boyunca bu üçlü tekel çok çeşitli kurumlara bölünecektir. Her kurum kendi içinde bölünecek, ama öz itibariyle zincirleme etkilerini arttırarak günümüze kadar taşınacaktır.

Tekelin tarihsel akışının kümülâtif ve zincirleme karakterini hep göz önünde tutmak gerekir. Merkezî uygarlık sistemi tekelin zincirleme gelişiminin hem sonucu hem de nedenidir. Bu hususu ısrarla vurguluyorum. Modernite düşüncesi günümüzde korkunç bir zaman sıkışması dayatmakta, her şeyi sıkıştırılmış 'şimdi'ye boğdurmaktadır. Hâlbuki 'şimdi' tarihtir, gelecektir. Modernite bu düşünce dayatmasıyla tarih katliamcılığını boşuna yapmıyor. Çünkü gelenekten kopmuş bir toplumu dilediği gibi yönetmesi çok kolaydır. Hiçbir tarih tekel tarihi kadar yoğun, zincirleme ve büyüyerek oluşma şansına sahip olmamıştır. Tekel kendini bu biçimde tarihleştirirken, toplumların tüm topluluklarını tarihsiz kılmaya, daha doğrusu kendi içinde eritmeye ve sömürgeleştirmeye büyük önem verir. Bunun için mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları oluşturur. Toplulukları ahlâken düşmüş ve politika yapamaz hale getirirken de aynı çabayı sergiler.

Tekeli kavram olarak sıkça kullanırken, bunu ekonomik, askeri, politik, ideolojik ve ticari kapsamda kullandığımızı unutmayalım. Çünkü bu gruplar artık-değeri kendi aralarında şu veya bu biçimde

paylaşacaktır. Paylaşım biçimi nasıl ve oranı ne olursa olsun özü değişmeyecektir. Bazen ekonomik verimi sağlayanlar, bazen askerler ve diğerleri -politik sınıf, ideolojik takım, ticari zümre- önemleri oranında paylaşımda söz sahibi olacaklardır. Sınıf ve devlet gibi toptancı kavramlar bulanıklık yaratabilir. Tekel daha net bir sömürü ve baskı şirketi olarak rol oynar. Arkasındaki sınıf ve devlet oluşumu türev değerindedir, ikincil doğurumlardır.

Tekel doğurumlarında üçüncü sırayı kentin kuruluşu alır. Kent tekelin baskı ve sömürü karargâhı olarak başını kaldırır. Tapınakla iç içe geçmiş olması ise, ideolojik meşruiyet sağlamanın öneminden ötürüdür. O halde kent tarihte gerçekleşmiş haliyle öncelikle tapınak, askeri karargâh ve burjuva ('Kentli' anlamında tüm sömürücü kesime burjuva diyebiliriz) oturma yapılarının (saray) çekirdeği olarak sahneye çıkar. Etraflarındaki kalabalık, kalelerdeki çekirdeğin çevresindeki ikinci halka olarak hizmetçi kullar rolünü oynar. Köle sınıfı da denilebilir.

Tarihte hep karşımıza çıkan kale ve sur gerçekleri tekelin kent yapılanmasının en açık kanıtlarıdır. O halde toplumsal sorunu doğuran etkenleri netleştirmiş bulunuyoruz: Tekelin özü etrafında oluşmuş kent, sınıf ve devlet yapılanması. Uygarlıklar tarihi bir anlamda bu üçlü oluşumun zaman ve mekân içindeki yayılımıdır. Mantık basittir: Artık-değer olanakları arttıkça tekeller de çoğalacak, ardı sıra yeni kent, sınıf ve devlet yapıları inşa edilecektir. Bu temel yapılar aynı zamanda çok katı gelenekler oluştururlar. Şehir öyküleri, devlet gelenekleri, hanedan tarihleri bitmez tükenmez anlatı konularıdır. Beyni çalışan ve ağzı laf yapan kimseler ulema ordusu olarak günlük ideolojik meşruiyet sağlayacaklardır. Uydurmadıkları masal ve mesel âdeta kalmayacaktır. Tanrı inşalarından (şehir tanrıları, savaş tanrıları) şeytan ve cin yaratımlarına, cennet ve cehennem tablolarından edebiyat destanlarına kadar uydurmada bulunmadıkları alan bırakmayacaklardır. İnsan emeğinin artısından inşa edilen korkunç mezar, saray ve tapınak gibi yapılar, tiyatro binaları ve stadyumlar tekelin güç gösterisi gibidir. Aynı korkunçluktaki savaşlarla yararlı esirler dışında bütün bir halkı, kabileyi, şehir ve köyü tüm nüfusuyla birlikte yok etmeleri tekelin geleneklerindendir. Zaten ekonomik değer ifade eden her şey kutsal savaş ganimeti olarak tekelin kutsal kitabında çoktan yerini almıştır.

Toplumsal sorunun çıkışında önemli bir tartışma konusu, tarım devriminden sonra tekelin, dolayısıyla üçlü türevin (kent, sınıf, devlet) uygarlık tarzına ilişkindir. Diğer bir deyişle neolitik toplum aşamasından sonra uygarlık aşamasına geçiş (köleci, feodal ve kapitalist toplum olarak da adlandırılan gelişme aşamaları) mevcut tarzıyla zorunlu muydu? Sınıflı ve devletli kentleşme olmadan neolitik toplumun farklı bir üst aşamaya sıçramasının olanakları var mıydı? Var idiyse neden gelişim sağlayamadı? Bunlar her ne kadar spekülâtif sorular olarak değerlendirilseler de, önemli konulara dikkat çekmektedir. Demokratik uygarlık sistemi bölümünde konu kapsamlı tartışılacağından, kısaca toplumsal doğayı inceleme tarzımıza bağlı olarak bir yanıt verilebilir. Hâkim uygarlık paradigmalarına göre gelişmeler kader çizgisine uygun olarak yaşanmış, her şeyin olduğu gibi olması gerekmiştir: Her şey kaderi mucibince olmaktadır. Alınyazısında ne varsa o gerçekleşmiştir. Tüm metafizik kurgular bu ideadadır.

Demokratik uygarlık analizinde ise gerek uygarlığın ve bağrındaki toplumsal biçimlerin yorumlanması, gerekse neolitik toplumun devamına ve dönüşümüne ilişkin yaklaşımlar farklıdır. Özcesi, toplumsal gerçeklik Avrupa merkezli sosyal bilimin izah ettiği gibi değildir. Hakikate daha yakın yorumlar geliştirmek mümkündür. Toplum anlatılmak istenenden farklı oluşmaktadır. Söylemlerle gerçek arasındaki farkı görmek, ayrıca söylemlerle hâkim merkezî uygarlık sistemi arasındaki bağı fark etmek büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilim adına sunulan ve tartışmasız doğrular diye kabul ettirilen pek çok kategorik değerlendirme propaganda ağırlıklıdır. Gerçeği perdelemeyi amaçlamaktadır. Bilimsel sosyalizm adına sunulanlar dahil, birçok sosyal bilim ekolü liberalizmin ağır etkisi altındadır. Bu konular asgari ölçüde de olsa aydınlatılmadan verilecek yanıtların hata payı yüksek olacaktır.

Toplumsal sorunları orijinal çıkışında böyle tanımlamak, gelişim süreçlerini daha gerçekçi yorumlama olanağı sunar. Temel kategoriler halinde bölmek yerine ana aşamalar biçiminde ortaya koymak, problemi bütünlüğü içinde göstermesi nedeniyle daha öğreticidir.

a- Uygarlık tekelinin ilk büyük sorun aşaması, yaklaşık olarak M.Ö. 3000 - M.S. 500 yılları arasına oturtulabilir. Tekel farklı mekân ve za-

man koşullarında çeşitli yöntemlerle toplumdan büyük artık-değer sızdırma örgütüdür. Sümer, Mısır ve Harappa toplumlarında M.Ö. 3000'lerden beri tarımda firavun sosyalizmi diyebileceğimiz örgütlü yöntemle muazzam bir artık-ürün elde edilmektedir. Sermayenin ilk büyük birikim modelidir bu. Neolitik topluma kıyasla çok daha yüksek bir verimlilik düzeyi yakalanmıştır. Bu verimlilik beraberinde kenti, sınıfı ve devleti doğurmuştur. Neolitik toplumda da çoktan başlamış olan artı-ürün birikimi üstünde ya zor yöntemleri ya da ticari tekel yoluyla ilk büyük sömürü çağı başlar. Şüphesiz firavun sosyalizminde karın tokluğuna tıpkı hayvanların değişik bir türü gibi çalıştırılan kulların sömürüsü esastır. Kısacası günümüzdeki merkezin çevre üzerindeki sömürüsünün ilk orijinal halkası bu biçimde kurulmuş bulunmaktadır. Eldeki belgeler ışığında Sümer toplumundaki bu yönlü gelişmeleri tüm çıplaklığıyla görmek mümkündür.

Şüphesiz bu tarz üretim ve artık-ürün gaspı toplumun bağrına saplanmış hançer türünden ağır sorunlara yol açmıştır. Mitoloji ve dinler tarihte gördüğümüz bu sorunların öykülemeleriyle doludur. Örneklendirirsek, Gılgameş Destanı, Nuh Tufanı, Âdem-Havva ve Habil-Kabil efsaneleri, cennet-cehennem kurgusu, Tanrı Enki-Tanrıça İnanna çatışması, çoban-çiftçi çelişkisi öykü halinde sunulurken, bunlarla özünde TEKEL'in yol açtığı acımasız hançerlemelerin, yani zoralım ve hayvan misali çalıştırmayla gerçekleştirilen artık-ürün gaspının yansıtılmak istendiği çok açıktır.

Bunlara benzer dehşetengiz talan ve çalıştırmayı konu edinen sayısız öyküde elbette karmaşık bir dil kullanılacaktır. Bu dönemde ideolojik hâkimiyetin en az fiziki hâkimiyet kadar etkili olduğunu çok iyi bilmek gerekir. Tarih eğer bir de ezilenler ve talan edilenlerin dilinden yazılsaydı, bizlere sunulandan çok daha farklı bir geçmişle karşılaşmamız kaçınılmaz olurdu.

Sadece Mısır firavun piramitlerinin (Firavun mezarları oluyor. Ya sarayları nasıldı?) yapımında çalıştırılan köle sayısı milyonları aşar. Ahır gibi bir yerde topluca tutulan ve hayvanlar kadar bile karınları doyurulmayan bu insanlar ölümcül biçimde kamçılanarak o korkunç yapıların inşasında çalıştırılırdı. Mülk olarak hayvan-köleler böyle kullanılırken, tekelin askeri kolu diğer dış topluluklar üzerine seferler düzenler, sadece kullandıkları eşya ve toprağı gasp etmekle yetinmez, öldürdükleri dışında topluluğun yararlı gördüğü tüm üye-

lerini esaret altına alırdı. Bugün bile görenleri hayretler içinde bırakan o müthiş kaleler, surlar, mezarlar, arenalar, saraylar ve tapınaklar bu esirlerle inşa edilirdi. Bunlardan milyonlarcası ilk sulama kanallarıyla daha da geliştirilen tarımda çalıştırılmasaydı, herhalde o denli artık-ürün elde edilemez ve bu devasa büyüklükteki taş yapıların inşası mümkün olamazdı. Ayrıca tekelin cennetimsi yaşantısı garanti altına alınamazdı.

Merkezî uygarlık (Mezopotamya Sümer hegemonik uygarlığından günümüz ABD hegemonik uygarlığına kadarki süreç) kökenli anlatılarla (mitoloji, din, felsefe, çeşitli sanatsal ve bilimsel ekoller) bu korkunç süreci farklı yansıtmak için başta ideolojiler olmak üzere aynı müthişlikte birçok üstyapısal kurum geliştirilmiştir. Özellikle analitik akıl en verimli aşamasını kaydetmiştir. Rahip tekelin önderliğinde mitolojik ütopyalardan cennet-cehennem tablolarına, bunlar yetmediyse felsefi izahlardan bilime, doğa görüngülerini daha iyi izah eden bilgiler ve bilgeliklere kadar pek çok yanıt geliştirmişlerdir. Daha kolay yönetmek için yazı, matematik, astronomi ve biyolojiye ilk adımları atmışlardır. Tekel tabakasının rahatı için olmadık ilaç arayışları sonucunda tıp biliminin temeli atılmıştır. 'Ölümsüzlük otu' arayışı Gılgameş Destanının en heyecan verici bölümüdür. Taş yapı mimarisinde ölümsüzler için ölümsüz yapılar inşa etme tekniği geliştirilmiştir. Mitoloji yetersiz kaldığında daha katı dogmatik dinler süreci başlatılmıştır. Korkunç duruma düşürülmüş insanları teselli etmek için tanrı-kralları yansıtan tanrılar imgesi inşa edilmiştir. Analitik akıl belki de en büyük eserini bu tek tanrılı dinlere geçişte sunmuştur.

Toplumsal soruna sadece yol açılmamış, sorun en korkunç biçimiyle doğurtulmuştur. Tekel toplumun tüm maddi ve manevi kültürü üzerine karabasan gibi çökmüştür. Sümercede 'Amargi' sözcüğü 'kutsal ana ve doğaya dönüş' anlamını daha o dönemde yüklenmiştir. Düşürülmüş insanlık geçmişini mumla arar hale getirilmiştir. Bir an önce ölüp cennete kavuşmak ideoloji düzeyine yükseltilmiştir. Neolitik dönemde bazen yaşanır gibi tahayyül edilen yeryüzünde cennetimsi yaşam artık öte dünyalara havale edilip ütopyalara konu edilmiştir. Seküler, dünyevi anlayış yerini ahiretten başka şey düşünmeyen anlayışlara terk etmiştir. Dünya bu korkunç

sorun karşısında tüm zenginliği içindeki çeşitliliğini yitirmiş, bir azap yeri olarak tasarlanır hale sokulmuştur.

Toplumsal ahlâk ve politika ilk ölümcül darbeleri bu tekel sorunuyla yemiştir. Komünal toplumun yapıtaşları olan ahlâk ve politika alanları tarumar edilirken, üstte tekel mensuplarının dar topluluklarına özgü egemen bir ahlâk (gerçekte ahlâksızlık) ve politika (tanrısal devlet) egemen kılınmıştır. Toplumsal ahlâk ve politikanın daha gelişmeden dumura uğratıldığı kesindir. Bunların yerine ise tanrısal düzen olarak egemenlerin yaşam çılgınlıkları ve ilahlık idealları geçirilmiştir. Topluma sadece bu anlatıları kutsal inanç olarak benimseme hakkı tanınmıştır.

Görülüyor ki, sadece toplumsal sorun doğurtulmamış; daha da ötesi, toplum kendisi olmaktan çıkarılmış, tekelin hayvan çiftliğine dönüştürülmüştür. Kulluk-köleliğin tabiî bir rejim olarak kabul görmesi sağlanmıştır. Kökleri daha eskiye, ilkel hiyerarşik döneme kadar uzanan kadın köleliği en kapsamlı yaşam sorunu haline gelmiştir. Neolitik anacıl toplumdan, kutsal ana toplumundan intikam alırcasına, erkek egemen tanrılı düzenler inşa edilmiştir. Kadın tanrıçalığının izleri yavaş yavaş kaybolurken, erkek imgeli tanrıların muhteşem egemenlik çağı başlatılmıştır. Daha o dönemde kadın hem tüm tapınakta hem de adi genelevlerde fahişeliğe zorlanmış, genel ve özel eve kapatılmıştır.

Mevcut sulama teknolojilerinin gelişiminde rol oynadığı bu verimli dönemin M.Ö. 2000'lerin sonlarında ağır bir bunalıma girdiği tespit edilmiştir. Gerek kuraklık gerekse toprağın tuzlanması bu süreçte etkili olmuştur. Fakat iki bin yıllık bir aradan sonra, toplumsal pratiğin bizzat etkisi nedeniyle kuruluş esaslarının çatırdaması doğaldır. Harappa çoktan dağılmış ve susmuş, Mısır uygarlığı yaşadığı derin çelişkilerle sürdürülemez konuma düşmüş, hâkim etnik grup olan Sümerler ise yerlerini çoktan diğer etnik kökenli uygarlıklara bırakmışlardır.

Bu dönemin merkezî uygarlık sistemi, yol açtığı ağır sorunları çözmek için iki önemli yol denemiştir: Birincisi, kendisini dışa doğru yaymadır. Daha sonra sıkça karşımıza çıkacak olan sömürgeleştirme ve emperyalistleşme süreci sorunlara geçici çözümler getirse de, yeni sorunlara yol açmaktan kurtulamamıştır. Sorunlar çözülmemiş, tersine daha da yaygınlaşmış ve yoğunlaşmıştır. Merkezde, metropolde

yoğunlaşan sorunların dışarıya ihracı, kısmi bir rahatlamadan sonra katmerleşerek kendisine dönecektir. Tarihte bu döngü merkez ve çevrenin sürekli yer değiştirmesiyle sıkça karşımıza çıkacaktır.

Şahsi kanıma göre Sümer metropolünün (merkez) üç yöne doğru, hatta denizi de eklersek dört yöne kendini ihraç etmesi söz konusudur. Batıya doğru ilk yayılmasının ürünü Nil Mısır'ıdır. Mısır'ın önceleri koloni olarak, sonraları bağımsızlaşarak gelişmesi ihtimal dahilindedir. Dış destek olmadan, dört tarafı kapalı olan bir coğrafyada Mısır türü uygarlığın gelişmesi zor bir olasılıktır. Sümerlerin doğuya doğru yayılması da Sind kıyılarında Harappa'yı doğurmuştur. Aynı yaklaşımımız Harappa için de geçerlidir. Dış destek olmadan Harappa ancak çölde bir mucize olabilirdi. Çin'de M.Ö. 1500'lerde başlayan ilk krallığın doğuşunu da benzer bir yaklaşımla açıklamak akla daha uygundur. Daha doğuşunda merkez-çevre ilişkisi uygarlık uygulamasında esaslı bir özelliktir. Doğuya doğru önemli bir yayılma alanı da bugünkü İran'da Sümerlerle komşu olan Susiana'daki Elam-Sus uygarlığıydı. Kuzeye doğru yayılmalar ise Yukarı Mezopotamya'nın otantik toplulukları ve neolitik devrimin temel inşa gücü olan Aryen-Hurrilerle merkezden pek uzak olmayan Babil ve Asur üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Sümer, Akad (Semitik kökenli etnik grup), Babil ve Asur tarafından sürekli kolonileştirilip sömürgeleştirilmeye çalışılan Hurriler, tarihin belki de ilk ve en büyük direnişini bu ilk orijinal merkezî uygarlık güçlerine karşı geliştirmiştir. Sümer tabletlerinde bu süreci fark etmek mümkündür. Gılgameş Destanı bile ilk seferin kuzeyin ormanlarına doğru yapıldığını açıkça anlatmaktadır. Zaten halen kaynayan çağdaş Irak (Uruk) bu gerçeğin, bu geleneğin devamını çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Hurri kökenli Kürtlerle Semitik kökenli Araplar arasındaki çelişkiler, belki de 'Nuh-u Nebiden' kalma özelliklerini halen konuşturmaktadır. Değişen tek şey merkez-çevre, hegemon ve teknikteki farktır.

Hurriler Verimli Hilal'in orijinal kabileleri olup, tarım devrimini derinliğine yaşadıklarından, hem direnme hem de kendi öz uygarlıklarını geliştirme potansiyeline sahiptiler. Sümer merkezine ihtiyaç duymadan, M.Ö. 3000'lerde ilk kent merkezlerini kurduklarına dair birçok arkeolojik veri gün yüzüne çıkarılmış bulunmaktadır. Özellikle Urfa yakınlarındaki neolitik devrim öncesinden kalma büyük dikili taş

anıtlar (Göbeklitepe, M.Ö. 10000–8000), bu yöre uygarlığının kökenlerini yansıtması açısından bilim dünyasında etkisi hâlâ süren büyük yankılara yol açmıştır. Şahsi tahminim, Sümerlerin Aşağı Mezopotamya'ya ilk yerleşen Hurri kökenli koloniler oldukları yönündedir. Dolayısıyla gerek Hurri kökenli Hititlerin gerekse Mitannilerin M.Ö. 1600'lerden itibaren İç Anadolu ve Güneydoğuda imparatorluk kurmaları anlaşılır bir husustur. Bu alanlarda başka uygarlıkların gelişmesi de imkân dahilindedir. Göbeklitepe kalıntılarının çözümlenmesi uygarlıklar konusunda farklı görüşlere yol açabilir. Sümerlerin deniz (Basra Körfezi) üzerinden yayılması bugünkü Umman, Yemen ve hatta Habeşistan'da uygarlık kolonilerine yol açmıştır. Umman'da en az Harappa kadar büyük bir kentin varlığı tespit edilmiştir.

Bunalımın aşılmasının ikinci yolu Babil ve Asurlular tarafından denenmiştir. Babilliler endüstri ve bilimi geliştirerek, Asurlular ise ticaret tekelini kurarak, yaşadığı ağır sorunlardan kurtarmaya çalıştıkları Sümer uygarlığını yayma çabalarını kesintisiz sürdürmüşlerdir. Babil bilim ve endüstride dönemin gerçek Londra'sı, Paris'i, Amsterdam ve Venedik'idir. Hatta yükseliş döneminde günümüzdeki New York'tan bin kat daha fazla şöhrete sahipti. İskender bile sönmüş Babil'de son nefesini boşuna vermemişti. Saddam da belki de Babil aşkının son trajik kurbanıydı. Binlercesi daha var ki, yazıya sığmaz. Asur'un ticari tekelini çözmeye çabaladığımda aklıma hemen Venedik, Hollanda ve İngiliz ticaret tekelleri gelir. Asur ticari tekelleri Fenike tekelleriyle birlikte belki de tarihin en girişken ve yaratıcı şirketleriydi. Orta Asya'dan (Çin'de bile gözüktükleri belirtilir) Batı Anadolu'ya, Arabistan'dan Karadeniz kıyılarına kadar ticari ağlar (meşhur karumlar, kâr yerleri, kârhaneler) geliştirdikleri tartışmasızdır. İlk büyük ticari imparatorluğu kurdukları kesindir. M.Ö. 2000-1600, 1600-1300 ve 1300-600'lerde, üç dönem halinde kendini gösteren bu ticari ahtapot bu anlamıyla bir ilktir. Fakat ticaretin de Sümer merkezî uygarlığını sınırlı yaymak ve derinleştirmekten öteye bir çözümleyici değeri yoktur. Kaldı ki, ticari tekel her zaman rahip + asker + yönetici ana tekelinin ortağı konumundadır. Aralarındaki anlaşmazlıklar, paylar üzerindeki kavgadan öteye gitmez. Fakat Asur'un Sümer merkezî uygarlığını yaklaşık bin

beş yüz yıl kendi üzerinden taşıması asla küçümsenemez. Uygarlık zincirinin en güçlü halkalarındandır.

Harappa, Umman, Hititler, Mitanniler ve Mısır aynı başarıyı gösteremedikleri için kendi içlerinden kolay çözülmüşlerdir. Fenikeliler, Med-Persler ve Geç Hititlerle ticaret üzerinden Grek uygarlığını etkileyen Asurluların merkezî uygarlığın kesintisiz sürmesinde en belirleyici rolü oynadıkları inkâr edilemez. Ticaret tekeli sorunları çözmez. Fakat birçok geliştirici ürünlerini (Buna fikirler ve inançlar da dahildir) her tarafa yayarak, uygarlığın gelişip daha uzun süre ayakta kalmasını sağlar. Aksi halde Harappa'nın durumuna düşmesi kaçınılmazdı. Tarih belki de birkaç bin yıllık tekrarlar yaşardı. Ama yine ticari tekelin en acımasız sermaye birikim tekeli olduğunu, siyasi temsilcilerinin insan kellelerinden kaleler kurup surlar örme örneğinde gözlemlediğimiz gibi en gaddar uygulamalara girişmekten çekinmediklerini bilmek gerekir. Dahası ticari tekellerin fiyat farkını, malların maliyetindeki farkı kullanıp en az emekle yüksek kazanç sağladıkları da iyi bilinen bir husustur.

Burada kâr amacı gütmeyen tüketim amaçlı küçük meta alışverişinden, ticaretinden bahsetmiyoruz. Kâr amaçlı tekelci ticaretten bahsettiğimiz sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Harappa'nın dışa açılamadığı ve ticareti geliştiremediği için çökmüş olması yüksek bir olasılıktır. Başarılı bir biçimde dışa açılamayan ve ticari tekel kurma yeteneği kazanamayan Mısır'ın Yeni Hanedanlığı'nın (M.Ö. 1600–1000) da iç boğuşmalar ve dıştan saldırılarla söndüğü bilinmektedir. Sümerler kadar yayılsaydı, belki de dünyamız daha farklı olurdu. Çin ise dışa taşma gereği duymadı. Belki de kendisi yeterince genişti. Açık ki, ilk merkezî uygarlık patlaması yol açtığı ağır sorunları dünyaya yayarak farklı bir aşamaya erişebilmiştir.

M.Ö. 1600–1200 döneminde tarihte ilk defa Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlığının daha çok iç içe geçerek merkezî hegemonik bir karakter edindiğini varsayan düşünürler vardır. Altın dönemi denmese de, şehirleşmenin, ticaretin ve aristokrasinin bir sıçrama yaptığı açıktır. Sorunun yaygınlaşmasının merkezî hegemonyanın sıkça yer değiştirip sistemin ömrünün uzamasına katkıda bulunduğu ortadadır. Ünlü Kadeş Antlaşması (M.Ö. 1280) dönemin bu gerçeğini yansıtmaktadır.

Merkezî uygarlığın M.Ö. 1200-800'lerde yaşadığı bunalım ancak demir tekniğinin tuncun önüne geçmesiyle (M.Ö. 3000–1000) hafiflemiştir. Üretim ve savaş tekniklerindeki gelişmeler hep kendi dönemlerinin farklarını yaratırlar. Şüphesiz belirleyici olan toplumsal gelişmedir. Ancak bu gelişme teknikle yakından bağlantılıdır. Hegemonik merkez ilk defa Mezopotamya dışına çıkmakta; batıya, Avrupa'ya doğru kayışın ilk adımları atılmaktadır. Kara üzerinden Med-Pers İmparatorluğu (M.Ö. 600–330), deniz üzerinden Fenikeliler (M.Ö. 1200–330) bu kaymada geçiş aşamasını teşkil edecektir. Urartular (M.Ö. 850–600) da benzer bir rol oynayacaktır. Toplumsal bunalım demir teknolojisi ve yaygınlaşıp güvenlik altına alınan ticaret yollarıyla tam aşılamasa da hafifletilmiş ve böylelikle uygarlık sürdürülebilmiştir. Med-Pers İmparatorluğu'nun (hegemonyasının) kara ticaret yolları, Fenikelilerin ise Akdeniz ticareti üzerinden yaptıkları hamle önemlidir. Grekler uzun süre bu iki uygarlığın sömürgesi olmuşlar, kolonileri durumunda yaşamışlardır. Batı merkezli tarih orijinal saysa da, gerçekçi araştırmalar Grek-İon uygarlığının her şeyini bu iki uygarlığın yayılmasından aldığını göstermektedir. Med-Pers ve Fenike etkisine Mısır, Babil ve Girit'in etkisini de eklediğimizde, ünlü Grek uygarlığının büyük oranda ithal ürünü olduğunun inkâr edilemez bir gerçeklik olduğunu anlayacağız.

Şüphesiz Grek-İon sentezi küçümsenemez, ama orijinal olmadığı çok açıktır. Kaldı ki, hiçbir uygarlık orijinal değildir. Hepsi neolitik toplumun değerlerini ya gaspla ya da ticaret tekeliyle, çoğunlukla da iki yöntemi iç içe kullanarak devşirme üzerine kuruludur. Bu değerler değişime uğratılıp yeni sentezler yaratılmış olabilir. Ama Gordon Childe'ın da belirttiği gibi, neolitik toplumun M.Ö. 6000-4000 döneminde Toros-Zagros kavisinde yarattığı teknik buluşlar Avrupa'nın ancak 16. yüzyıldan sonraki buluşlarıyla mukayese edilebilir niteliktedir. Merkezî uygarlık M.Ö. 4000'lerden itibaren Uruk kentinin yükselişiyle bu teknoloji etrafında inşa edilmeye başlanmıştır. Tanrıça İnanna'nın Tanrı Enki'yle giriştiği çatışmanın en temel konusu, kendisinden çaldığı (kadın etrafında örgütlenen neolitik teknoloji) Me'lerdir (Me, teknik buluş anlamına geliyor). Burada uygarlıkla birlikte gelişen erkek üstünlüğü ile teknolojiye hâkimiyet arasındaki ilişki vurgulanmaktadır. Bu örnek bile Sümer mitolojisinin öğretici değe-

rinin ne kadar yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Zaten dönemin dili günümüz dili gibi kullanılacak değildir, mitoloji yüklüdür.

Ege'nin her iki kıyısında yükselen Grek-İon uygarlığı (M.Ö. 600–300), şüphesiz tarihsel zincirde önemli bir halkadır. Toplumsal gelişmede büyük bir hamledir. Hem zihniyet hem de teknik-pratik alanda büyük katkıların sahibidir. Deniz taşımacılığında Fenikelilerden aldığı mirası oldukça geliştirmiştir. Avrupa kıyılarında yaygın koloni teşkiline gitmiştir. Yazı tekniğini yine Fenike mirası üzerinden geliştirip, günümüz alfabesinde önemli pay sahibi olmuştur. Dönemin bilinen tüm bilimlerinde devrimci gelişmeler sağlamıştır. Felsefede tam bir devrim yaşamıştır. Olympos tanrılarıyla Sümer tanrılar dönemine son noktayı koymuştur. Homeros'un eserleriyle Gılgameş Destanı geleneğini doruğa taşımıştır. Tiyatro, mimari ve müzikte benzer devrimsel gelişmeler sağlanmıştır. Görkemli kentler inşa edilmiştir. Tapınak, saray, tiyatro, stadyum, meclis binaları tekniğinde yol açtığı değişiklikler klasik değerini halen korumaktadır. Üretim ve ticarette yaptığı hamle küçümsenemez. Endüstriyel alanda sağladığı gelişmeler de önemlidir. Politik alanda demokrasinin tarihe mal olan örneklerini sunmuştur. Uygarlık çerçevesinde de olsa, demokrasinin diğer yönetim biçimlerinden üstünlüğünü kanıtlamıştır.

Fakat tüm bu belirlemeler Grek-İon uygarlığının Sümerlerle başlayan merkezî uygarlık sisteminin bir halkası olduğu gerçeğini değiştirmez, aksine teyit eder.

Konumuz açısından Grek uygarlığının toplumsal sorunu çözmedeki rolü, daha doğrusu sorunun gelişimindeki payı değerlendirildiğinde, öteki uygarlıklardan köklü bir farkının bulunmadığı rahatlıkla belirtilebilir. Başta Atina demokrasisi olmak üzere sağladığı tüm gelişmeler, merkezî uygarlığın sorunlarını çözmek şurada kalsın daha da ağırlaştırdığını göstermektedir. Bu sorunları sıralarsak şunları belirtebiliriz:

Kadın tutsaklığı alabildiğine derinleştirilmiştir. Kadın sadece evde çocuk yapmak ve erkeğe en ağır köle olarak hizmet etmekle yükümlü kılınmamıştır; aynı zamanda politikaya, spora, bilime ve yönetime katılımı da yasaktır. Ağır üretim işlerinin hepsine koşturulmuştur. Eflatun kadınla yaşamanın erkeğin soyluluğunu zedeleyeceği görüşündedir. Homoseksüel ilişki bu nedenle de yaygınlaşmıştır. Kadındaki dışında da kölelik çığ gibi büyümüştür. İlk defa büyük

sayıda işsiz köleler yığını ortaya çıkmıştır. Paralı askerlik kurumu icat edilmiştir. Her tarafa sadece mallar değil, köleler de ihraç edilmiştir. Buna karşılık en asalak bir efendiler sınıfı türemiştir. Aristokrasi kavramı yaratılmıştır. Sosyal alan parazit sosyal unsurlarla dolmuştur. Burjuva sınıfına en yakın kesimler Grek uygarlığının ürünüdür. Kısacası sosyal alandaki sorunlara yenileri eklendiği gibi, eski sorunlar da ağırlaşarak sürmüştür.

Kentsel gelişmede görkemlilik yakalanmış, kent organik bir yapım kazanmıştır. Ama bu gelişmeler toplumsal sorunun ağırlaştırılması pahasına sağlanmıştır. Ziggurat ve piramit yapısı âdeta parçalara ayrılarak devasa boyutlarda tekrarlanmış gibidir. Nasıl ki birinci kent aşaması bizzat tapınak yapısından ve eklentilerinden oluşmuşsa, ikinci aşama iç kale ve eteklerindeki birinci ve ikinci surlarla temsil ediliyorsa, üçüncü aşamada bu ayrımlar kaldırılarak ve yeni eklentiler kazanarak mekân zenginliği ve görkemi yakalanmıştır. Tekelin büyümesine paralel bir gelişme söz konusudur. Bununla sorunlar çözülmüyor, daha da büyütülüyor. Köleler ordusu eskisini katbekat aşmıştır. Bir de işsiz köleler oluşmuştur. İnsanlar ilk defa kendilerini en gereksiz konumda bulmuşlardır. Toplumsal sorunun bundan daha ağırı olamaz. İşsiz üreten sistem en gaddar sistemdir.

Benzer büyümeler iktidar ve devlet aygıtlarında da gözlemlenebilir. İktidar üst katlardan aşağı katlara doğru işgalini büyütmüştür. Devletin politikayı boğarak topluma hükmetmesinde artış kaydedilmiştir. Devlet bürokrasisi oluşmuştur. Askeri sınıf ayrıcalığını pekiştirmiştir. Genel olarak toplumsal bünyede kadınlar, çocuklar ve gençler, köleler, köylüler ve zanaatçılar üzerindeki iktidar otoritesinde artış görülmüştür. Atina demokrasisinin en hazin yanı devlet karşısında politikanın tükenişini bütün çıplaklığıyla ortaya sermiş olmasıdır. Toplumsal demokratik gelenek Atina örneğinde aristokratlar eliyle âdeta son nefesini vermiş gibidir. Atina demokrasisinden çıkarmamız gereken en önemli ders bu olsa gerek.

Roma uygarlık tekeli (M.Ö. 750 - M.S. 500) devamı olduğu Grek-İon geleneği ile iç bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir uygarlıktır. Bir yarımadadan diğerine nakledilmiş örnek gibidir. Bu noktada söylenebilecek en önemli husus şudur: Grekler bu uygarlığın çocukluk ve gençlik dönemiyse, Roma da onun olgunluk ve yaşlılık dönemidir. Doğu'dan aldıklarını Doğu'ya karşı üstünlük sağlayacak

tarzda ilk defa özümseme ve sentezlemesini bilmişlerdir. Acımasız işgal ve kolonileştirme pahasına Avrupa'nın bir kısmını uygarlığa katma Roma'nın başarısıdır. Bunun dışında Roma her bakımdan Grek ölçütlerinin aşırı büyümüş halidir. Kent, sınıf ve iktidar bakımından devasa boyutlar kazanmıştır. Krallıktan aristokratik cumhuriyete, oradan tarihin en güçlü ve geniş imparatorluğuna erişilmiştir. Roma tarzı yaşam her tarafta moda olmuştur. Aristokrasisi günümüz modernitesi (burjuvazisi) gibi çağdaşlığın belirleyici gücüdür. Asalak aristokratlık ve lümpen proleterlik Roma'nın azgınlaşan sorunlarının simgeleridir.

Denilebilir ki, Roma dönemi toplumsal sorunun zirveleştiği dönemdir. Bunda şaşılacak bir yan yoktur. Merkezî uygarlığın kümülâtif büyüyen tekeliyle onun yol açtığı bünyesel sorunun büyümesi arasında direkt bağ vardır. Korkunç cezalandırmalara (çarmıha germe, aslanlara parçalatma, Kartaca misali yerle bir etme vb.) rağmen yoksullar partisi olan Hıristiyanlığın içerden toplumu fethetmesi ve dıştan barbar kabilelerin sel gibi Roma üzerine akmaları, sorunların (Yaşanan özünde özgürlük ruhunun patlamasıdır) patlaması anlamına gelmektedir. Asıl barbarın Roma olduğu ve yıkılışının hem içten hem de dıştan büyüttüğü devasa toplumsal sorunlardan kaynaklandığı açıktır. Roma şahsında sadece Roma kenti, iktidarı ve aristokrasisi yıkılmamıştır. Roma'nın yıkılması aynı zamanda Uruk kentiyle birlikte gelişmeye başlayan uygarlığın merkez-çevre, rekabet-hegemonya, yükselme-alçalma biçimindeki karakteristik yapısıyla Dünya Sisteminin yıkılmasıdır; toplum karşıtı sistemin yol açtığı sorunlarla birlikte içerden ve dışardan gelişen direnmelerle Roma şahsında ve suretinde en barbar dönemlerinden birini kapatmasıdır.

b- Toplumsal sorunda ikinci büyük aşama, Roma'nın yıkılışından Amsterdam'ın yükselişine kadar süren zaman aralığına oturtulabilir: Yaklaşık M.S. 500-1500 yılları arasındaki bu dönemin belirgin özelliği, sorun çözme mesajları olarak ortaya çıkan İbrahimî dinlerin döneme damgasını vurmasıdır. Çözüm olayım derken daha çok toplumsal soruna yol açmaları nedeniyle İbrahimî dinler üzerlerinde önemle durmak gerekir.

İbrahimî dinlerin toplumsal mesajını çözümlemek için yoğunlaştığımda, bu mesaj bende merkezî uygarlık sisteminin sorunlu maddi yapısının sorunlu manevi yapılara dönüşmesi olarak anlam

kazanır. Diğer bir deyişle maddi kültür sorunlarının manevi kültür sorunu halinde yankı bulmasıdır. Hz. İbrahim'in Babil'in Urfa'daki temsilcisi Nemrut'un zulmünden, yani yol açtığı ağır sorunlardan dolayı kaçtığı ya da hicret ettiği Kutsal Kitaplarda açıkça belirtilir. Hatta yakılma tehlikesini nasıl atlattığı ilahi mucizeler gibi anlatılır. Yeni tanrı arayışında olduğu da temel bir gösterge olarak sunulur. Tanrı arayışı yeni yönetim arayışı olarak da tercüme edilebilir. Anlatı dönemin ağır sorunlu yapısının birçok özelliğini daha sunar. Hicretin yaklaşık M.Ö. 1700'lerde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. İbrahim Mezopotamya kökenli uygarlıktan Mısır kökenli uygarlığa hicret ediyor. Demek ki, iki uygarlık arasında yol açılmış bulunmaktadır. İbrahim belki de kendine yeni sığınak ve müttefik aramaktadır. Kenan (bugünkü Filistin, İsrail) ellerindeki yaşamı bu tezi doğrulamaktadır. Küçük bir kabileden aile olarak ayrılıyor. Kenan'da yeni bir kabile haline geliyor. Torunu Yusuf Mısır'a köle olarak satılıyor. Yusuf'un yetenekleri onu firavun sarayında vezirliğe kadar yükseltiyor. Bunda saray kadınlarının rolü önemlidir. İbraniler tarihinde kadın hep önemli rol oynar.

Mısır'da da bir İbrani kabile oluşur. Fakat yarı-köle konumundadır. Bundan çok rahatsızdırlar. Nemrut'un yerini âdeta firavun almıştır. Ondan da kurtulmak istemektedir. Bu sefer hicretin önderliğini Musa yapacaktır. Tarih yaklaşık M.Ö. 1300 civarıdır. Çıkış mucizelerle yüklü olarak Kutsal Kitapta anlatılır. İbrahim'in çıkışına benzer. Dönüş tekrar Kenan ellerinedir. Mısır'a göre, Kenan 'vaat edilmiş cennet' gibidir. Sina Dağı'nda aradıkları Tanrı daha net biçimde On Emir ile kabileye seslenir. On Emir aslında kabilenin uzun deneyimden sonra kazandığı örgütlenme ilkeleri ve siyasi programıdır. Kabilenin Nemrut ve Firavun dinlerini kesin olarak terk edip kendi etnik dinini (dünya görüşü ve programını) kurması söz konusudur. Kutsal Kitapta sonraki süreçler tanrısal sesle uzun uzun anlatılır. Karşımızda artık Sümer ve Mısır'da olduğu gibi mitolojik öyküler değil, kesin doğrular (Ortodoks) olarak sunulan dinsel kurallar vardır.

Dinler tarihinde bu durum büyük devrim demektir. Dönemin büyük düşünce devrimi anlamına geliyor. Araştırmalar İbrani geleneğinin Ortadoğu'nun en gelişkin hafıza kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir. Şahsi kanaatim, İbranilerin Sümer ve Mısır mitolojisini özü itibariyle 'din' biçiminde söyleme (retorik) dö-

nüştürdükleri temelindedir. Tarihsel süreç boyunca bu söyleme Zerdüştlükten, Babil (özellikle M.Ö. 596 sürgünü döneminde), Fenike, Hurri ve Grek kaynaklarından da ekleme yaparak, Kitab-ı Mukaddes'i sürekli geliştirmişlerdir. Unutmamak gerekir ki, Kitab-ı Mukaddes'in ilk derlemesi M.Ö. 700-600 döneminde yapılmıştır. Daha önce yazılmış bir bölümü yoktur.

Şu hususu önemle belirtmeliyim: Tarih boyunca Yahudiler sadece SERMAYE ve PARA değil, en yamanından İDEOLOJİ ve BİLİM-BİLGİ de biriktirmişler, sayısal güçsüzlüklerini bu iki stratejik birikimle dünya çapında güce dönüştürmüşlerdir. Yahudi etnisitesi (önceleri kabile, günümüzde ulus olarak) yalnız günümüzde değil, tarih boyunca bu iki birikim sayesinde hep iktidarın kıyısında ve stratejik mevkilerinde gayet üstün bir yaşam seviyesine tutunmayı başarmıştır. Fakat başlarına gelen felaketler ve yaşadıkları korkunç sorunlar da bu gerçekliklerle yakından bağlantılıdır. Şüphesiz sermaye ve bilginin güç ve iktidar, iktidarın da sermaye ve bilgi tekeli olduğunu tarihi ve günceli okumada sürekli metot edinirsek, toplumsal sorun çok daha açık ve gerçekçi anlaşılabilecektir. Devasa tarihsel-toplum sorunlarının çözümünde İbrahimî dinlerin ne denli çözümleyici olduklarını daha çok Demokratik Uygarlık kısmında inceleyeceğimiz için, burada kısaca nasıl daha da karmaşık tarihsel-toplumsal sorunlara yol açtıklarını irdeliyorum.

Ahdi Atik, Musa sonrasını önderler, rahipler (Levililer), peygamber-hükümdarlar, peygamberler, yazarlar biçiminde sıralayıp gider. Sonrasına aydınlar, bilginler ve benzer adlarla yeni bölümler eklemek de mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki, Sümer ve Mısır mitolojik kaynaklı (rahip icatları) bilgeliklerin tümüne peygamberlik denilmektedir. Ahdi Atik böyle yorumlamaktadır. Peygamberlerin temel görevi, uygarlık tekelinin oluşturduğu misli görülmemiş toplumsal soruna çözüm olmaktır. Artık-ürün ve sermaye birikiminin köleleştirme temelinde zorla çalıştırma ve askeri yolla sağlandığı sürekli göz önünde tutulursa, sorunların devasa birikiminin nedenleri de daha iyi anlaşılacaktır. Peygamberlik bu gerçekliğin ağır sorun yaşayan toplum kesimlerinde yankı bulmasıdır. Kurumsal niteliğini böyle kavramak tarih okumalarımızı daha anlaşılır kılacaktır.

Musa'nın ideolojik ve siyasi programının ölümünden yaklaşık üç yüz yıl sonra M.Ö. 1000 civarında SAUL, DAVUT ve SÜLEYMAN

peygamberlerin hükümdarlığında mini bir devlet doğurduğunu görmekteyiz. Onca mücadeleden sonra yaşadıkları ağır toplumsal soruna buldukları çözüm, kendilerine ait bir iktidar-devlet aracına kavuşmaktan ibarettir. Bu devletin Atina devleti kadar demokratik olmadığı çok açıktır. Yine bu devletin uzun süre bağrında yaşadıkları Mısır ve Babil-Asur devlet geleneğine göre çok zayıf ve çözümsüz olduğu da açıktır. O halde İbrahimî gelenekte neden devlet üzerinde çok durulur? Çünkü peygamber icadıdır da ondan. Mensuplarına 'vaat edilmiş cennet' olarak Kenan topraklarını bahşetmektedir.

İlk Yahudi devletinin benzer iktidar kavgaları ve işgaller sonrasında (Davut ve Süleyman'ın oğulları ve torunlarının kavgaları, Asur'un tehditleri, işgali) kısa süre içinde çöktüğü bilinmektedir. Üç bin yıl sonra aynı yerde kurulan İsrail'e oldukça benzemektedir. Fakat yine de bu peygamber inşasını önemsemek gerekir. Etkisi tarih boyunca merkezî uygarlık iktidarları üzerinde hiçbir zaman eksik olmamış, özellikle ideolojik ve parasal sermaye yoluyla büyük etkide bulunmuştur.

Hz. İsa geleneği, ikinci önemli İbrahimî din olur. İşgalci Roma'nın yıkımlarının yol açtığı yumak olmuş sorunların çözümü için sunulmuş bir mesajdır. İsa'nın diğer adı (Kurtarıcı) Mesih'tir. Miladî yılları kendisiyle başlatan bu akımın Roma'nın lümpen proleterleri ve yoksul kesimlerinin ilk ekümenik (evrensel) partisi olarak nitelendirilmesi yerindedir. Musa Hareketinin militan karakterinden uzaktır. İbrani kabilesinin alt kesiminden çıkış yaptığı belirtilebilir. Kabile örgütlenmesinin çözüm yeteneğini yitirdiği, sınıflaşma, şehirleşme ve iktidarlaşmanın komünal değerleri oldukça aşındırdığı koşulların (objektif ortam) ürünüdür. Evrensel ve sınıfsal niteliğini bu koşullardan alıyor. Doğu Akdeniz'de o dönemde benzer kabile ve kavimsel çözülmeler hızlanmaktadır. Grek, Asur-Babil ve en son Roma koloni hareketleri kabilelerinden kopmuş yığınla işsiz ve yoksul kitleyi aç ve açıkta bırakmaktadır. Sahip ve kurtarıcı arayışları yoğundur. Açık ki, İsa Hareketi bu arayışların kolektif ifadesidir. Zaten kendisine 'Mesaj' demektedir. Ahd-i Atik, Ahd-i Cedid (İncil) olarak yenilenmektedir. Dönemin uygarlık kültürü ve dili Asur-Aramice, Babil-Keldanice, Grek-Helence ve Yahudi-İbranicedir. Roma-Latince yeni oluşmaktadır. İsa'nın dilinin Aramice olduğu söylenmektedir. Helence Helenistik dönemde bölgede iyice yaygınlaşmıştır. Aramice bin yıldır bölgenin

ticaret ve kültür dilidir. Helence de bu özellikleri daha sonra kazanmaktadır. İbranice ise, anlaşılıyor ki, kutsal metin dilidir. Latince çok daha yeni yönetim dili olarak yer bulmaktadır.

Arapçanın henüz izlerine rastlanmamaktadır. Çöl kabilelerinde gelişkin olduğu, Arabistan Yarımadasındaki kentleşmeyle birlikte uygarlık diline dönüşmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bölgeyi istilası İslâm Devrimi ile olacaktır. Farsçanın lehçelerinin izlerine rastlanmakla birlikte, bunlar gelişkin yapılarını Toros-Zagros dağ sistemlerinde ve Pers-Sasani uygarlık merkezinde yaşamaktadır. Ayrıca başta Sümerce ve Kıptice (Mısır) olmak üzere, merkezî uygarlığın etkisiyle çözülen ve tasfiye olan çok sayıda dil ve kültür söz konusudur. Ermenice de giderek bölgede nüfuzlu bir dil haline gelmektedir.

Kendilerini daha çok Doğu ve Batı kaynaklı olarak ifade eden iki hegemonik iktidarın bölge üzerinde çekişmesi bütün hızıyla sürüp gitmektedir: İtalya-Roma merkezli imparatorluk, İran-Kafkas merkezli Sasani İmparatorluğu. Kuruluşundan üç bin yıl sonra ilk defa bölge dışına kaymış olan Mezopotamya merkezli uygarlık, bu iki büyük hegemonik uygarlık arasında paylaşılmış olarak mirasını sürdürmektedir. Aralarındaki savaşlar özünde Mezopotamya uygarlık mirası üzerindedir ve çok şiddetlidir. Belki de tarihin sürekli ve en yoğun hegemonya mücadelesi bu dönemde yaşanmıştır. İskender'in saldırıları ve sonrasındaki durum bu kavganın ilk raundu olarak yorumlanabilir. Uygarlık merkezinin Batı'ya kaymasına henüz çok zaman vardır. Ama yine de bunun için ilk adımların atıldığı açıktır.

Roma İmparatorluğu'nda Grek felsefesinin, Pers-Sasani İmparatorluğu'nda ise Zerdüşt öğretisinin (daha seküler-ahlâki) her iki uygarlık tekelinden kaynaklanan sorunlara çözüm olamadığı gözlemlenmektedir. İkisi arasındaki savaş gerçeği aslında bu çözümsüzlüğün yansımasıdır. Artı-değer olanaklarının sınırlı olması, sayı ve nitelikçe büyüyen ve çoğalan tekeller arasındaki savaşı en gözde birikim yöntemi haline getirmektedir. Uygarlık tarihinde savaşlar özünde sermaye ve iktidar birikim araçlarıdır. Efsaneleştirilen kahramanların öyküleriyle alakaları yoktur. Bu işin propaganda yanıdır. En anlamlı tarifiyle, günümüzdekiler de dahil, savaşların son tahlilde sermaye ve iktidarın el değiştirme araçları oldukları açıktır. Dolayısıyla en temel üretim gücü ve ilişkilerinin merkezinde yer alıp rol oynadıklarını tarih okurken sürekli göz önün-

de bulundurmamız gerekir. Savunma savaşları ise kendi topraklarını, diğer üretim güç ve ilişkilerini, özgürlüğü, özcesi toplumun kimliğini, bunun için ahlâki ve politik yapısını, varsa demokrasisini korumayı amaçlar. Meşruiyetini bu gerçeklikten alır.

Tekel savaşlarının uygarlık tarihinde bir motor görevini gördüklerinden sıkça bahsedilir. Daha yetkin teknolojik ve örgütsel-eylemsel yeniliklere yol açmaları açısından bu tespit doğrudur. Fakat savaşların öz itibariyle en toplum dışı, hatta doğa dışı, vahşetten öte fenomenler olduklarını bilmek gerekir. Yine de bir tekelleşme aracı oldukları için toplum kaynaklıdırlar. Ama toplumu toplum olmaktan çıkarmak için bu kaynakları tüketirler.

Hz. İsa'ya mal edilen "Bir yanağına vururlarsa diğer yanağını çevir" deyimi, şüphesiz dönemin büyük barış arayışını ifade etmektedir. Savaş ne kadar üretim kaybıysa, barışın da o kadar üretim anlamına geldiği fark edilmektedir. Dönemin büyük işsizlik ve yoksulluğunun bitmek bilmez savaşlardan kaynaklandığı bilindiğinden, barış İsevi Harekete derinden damgasını vurmaktadır. Hareket üç yüz yıl boyunca bu niteliklerini koruyacak, Roma ve hatta Sasanilerin ayaklarının değdiği her yere sızacak, Çin'e ve Hint'e kadar yansıyacaktır. Bu dönemde ortaya çıkan, benzer karaktere sahip, ama daha çok Sasani merkezli Maniheist Hareketi de önemle anmak gerekir. Bizzat Hz. Mani "Roma'ya kadar gider, Sasanilerle barışı sağlarım" der. İsevilik-Zerdüştilik karması olan ve daha derin nitelikler arz eden öğreti olan Maniheist Hareket zalim Sasani hükümdarlarınca ezilmeseydi, belki de yeni bir Ortadoğu Rönesans'ına yol açabilirdi.

Konstantinopolis'in (İstanbul) inşasında resmi din payesine yükseltilen Hıristiyanlık (Genelleşen bu adın bir mezhebi demek daha doğru olur) bu tarihten (M.S. 325) sonra hızla tüm Doğu ve Batı Roma'nın resmi ideolojisi haline gelir. Konumuz Hıristiyanlık tarihi değildir. Hıristiyanlığın konumuzla ilgili yanı, toplumsal sorun ve iktidar tekelleriyle ilişkisidir. Açık ki, Musevi Hareketin orijinali nasıl devletle sonuçlanmışsa, onun ikinci versiyonu olan İsevi Hareketin en azından çoğunluk akımı da iktidar-devletle sonuçlanmıştır. Sadece Bizans'ın resmi ideolojisi değildir; bizzat Roma'da M.S. 1000'lerde artık güçlü bir devlettir. Daha da fazlası, toplum kaynaklı ve çok daha geniş ve güçlü binlerce iktidar aygıtı toplamıdır. Devlet belki de en sembolik ve resmi ifadesi olmaktadır.

Hıristiyanlıktaki iç çekişmeler, Katolik-Ortodoks çatışmaları, diğer ünlü mezhepleşmeler konumuz açısından ancak çok sorunlu olduğuna ilişkin olarak anlam ifade ederler. Barış dini olmayı amaçlarken insanları ateşte yakacak kadar savaşçı kesilmesi ne denli merkezî uygarlığın damgasını taşıdığını kanıtlamaktadır. Hatta mitolojik kökenli savaş ideolojilerinden daha fazla savaşlara yol açması nasıl izah edilebilir? Doğu'da İslâm'a karşı giriştiği Haçlı Savaşları, daha önceleri Avrupa'da önce kabile dinlerine ve cadılara karşı savaşları, sonra kendi içindeki müthiş mezhep savaşları, Amerika, Afrika, Avustralya ve Doğu Asya'da sömürge savaşlarındaki rolüyle Hıristiyanlık tamamen amacı dışına çıkmaktan kurtulamamıştır. Hıristiyanlığı ilk kabul eden kavimler olan Asuriler, Ermeniler, Keldaniler ve Anadolu Helenleri ise yaşadıkları ağır toplumsal sorunlara çare olarak sarıldıkları dinin merkezî uygarlıkla bağlantısının kurbanı olmuşlardır. Bir nevi milliyetçilik olarak yorumladıkları Hıristiyanlık, kendilerini hızla diğer kavimlerin iktidar tekelleriyle karşı karşıya getirmiştir. Batı Hıristiyanlığı özündeki mesajı yitirme pahasına iktidarlaşırken, Doğu ve Anadolu Hıristiyanlığı hem de İbrahimî geleneğin ilk versiyonu olan Musevilik ve üçüncü versiyonu olan İslâmlık maskesini takmış güçlerce ezilmiş, yine bir nevi milliyetçilikler (Arap, Türk, Kürt) tarafından büyük bir tasfiyeyi yaşamıştır. Burada toplumsal sorunun nasıl büyütüldüğüne dair çarpıcı örneklerle karşı karşıyayız.

Tezimi bir kez daha tekrarlamalıyım: İbrahimî gelenek, bu arada Hıristiyanlık, merkezî uygarlığın maddi kültürünü yansıtan manevi kültürünü temsil etmeyi ifade eder. Daha doğrusu, bu maddi kültürün, yani tekelin yol açtığı ağır toplumsal sorunu çözmeyi amaçlar: Tıpkı reel sosyalizmin (bilimsel sosyalizm) kapitalizm kaynaklı sorunu çözmeye talip olması gibi. Fakat kullandıkları bilim ve yaşam kalıpları ilgili çağ-modernite kalıplarını pek aşamadığından, sonuçta merkezî uygarlığın yeni bir versiyonu durumuna düşmekten, yani ya bir hegemonu ya da bağımlı zayıf bir gücü haline gelmekten kurtulamazlar. Davalarında radikal ve sonuna kadar dürüst kalmakta ısrar edenler ise, önemli bir miras bıraksalar da, tasfiye olmaktan kurtulamazlar. Bu nedenle ben İbrahimî geleneği hep çağımızın sosyal demokrasi hareketine benzetirim. Kapitalist uygarlığın yol açtığı ağır sorunlara sosyal demokrasi nasıl bir pansuman olmaktan öteye gitmemişse, uzun bir tarihsel süreçte daha evrensel rol oyna-

yan İbrahimî dinler de merkezî uygarlığın çok acı veren, aç ve işsiz bırakan sorunlarına çözüm olarak yaptıkları bazı reformlarla yetinmişlerdir. Sonuçta kendileri de sorun olmaktan kurtulamamışlardır. Bir ideolojik-siyasi program olarak İbrahimî geleneğin çizgisini çok iyi çözümlemek gerekiyor. Tüm kapitalist dünya sistemini anlamak açısından bu çözümleme önemlidir. Hem I. Wallerstein'ın dünya-sistemini beş bin yıllık merkezî uygarlık sistemine bağlamak, hem de reel sosyalizmin içten çözülüşünü anlamak açısından bu çözümleme çabaları büyük değer taşır.

İbrahimî geleneğin din olarak üçüncü önemli versiyonu olan İslâm'ı çözümlediğimizde, bünyesindeki özü daha iyi anlarız. İslâmiyet ideolojik-siyasi çizgi olarak daha yetkindir. Ben Hz. Muhammed'in gerçekliği üzerinde yoğunlaştığımda, kendisini hep ilk büyük tanrısal kavramları inşa eden Sümer rahiplerinin son nesil en büyük temsilcisi olarak yorumlarım. Mitolojik kavramlardan tanrı inşa eden Sümer rahiplerinin arkasında o dönemin en gelişkin dinsel-mitolojik gelenekleri vardır. Hz. Muhammed'in kendi dönemi ve mekânındaki dinsel, mitolojik, hatta felsefi ve bilimsel bilgileri sınırlı da olsa özümsediğini iyi bilmek gerekir. Kabile sistemleri kadar yanı başındaki iki küresel hegemonik güç olan Bizans ve Sasani İmparatorluklarının yansımalarından uygarlığı da tanımaktadır. Toplumun her iki sistemden kaynaklanan ağır sorunlar yaşadığını teşhis etmiştir. Arap kabileciliğinin toplum üzerindeki çürütücü etkisi kadar, Bizans ve Sasani iktidar tekellerinin baskıcı ve sömürücü yapısını, toplumu dağıtıcı ve gelişmekten alıkoyucu etkisini yakinen yaşamıştır. Her iki sistemden radikal bir kopuşa yönelmesi anlaşılırdır. Kendisi de İsa gibi aşağı tabakalara daha yakındır. Köleler ve kadınlara yakınlık duymaktan çekinmemektedir. Yanı başındaki Musevi ve Süryani rahiplerinden etkilenmekle birlikte, yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm getirmediklerine tanıktır. Pagan dinleri (Mekke'deki putlar) ise devrini çoktan tamamlamış çağdışı gelenekler olarak değerlendirmektedir. İbrahimî gelenekteki 'son peygamber' mesajı oldukça dikkatini çekmiştir. Bu durumda yapabileceğinin azamisini yaparak, gelenekteki üçüncü büyük reforma (devrim de denilebilir) cesaret etmiştir.

Marks ve Engels'in ütopyacılara karşı tavrıyla Muhammed'in Museviler ve İsevilere, hatta Sabîlere (tek tanrı inancına bağlı bir grup) karşı tavrı benzerdir. Onlar hakiki sosyalizmi ütopik sosyalizmden

ayıklarken, Muhammed'in kendisi zamanaşımına uğramış İbrahimî gelenekleri güncelleştirerek hakikatleştirmiştir. Diğer bir deyişle kendi daha gerçekçi dinsel yorumunu yapmıştır. Kuran ve hadisler hazır olup eldedir; ideolojik ve siyasi bir program kadar yeni bir ahlâkı da yoğunca vaaz ederler. Ekonomik ilkeleri de vardır. Hatta savaş yasalarını bile yeniden düzenlemiştir. Bilimle ilgili bölümde peygamber tarzı diyebileceğimiz bu yöntemi daha geniş çözümleyeceğim. Şimdilik iyi bir gelenek olduğunu belirtmekle yetineyim.

Hıristiyanlık'tan ve Museviliğin orijinal görüşlerinden daha gelişkin görüşlere sahip olan İslâm'ın uygarlıkçı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çıkışının daha ilk on yıllarında tüm eski Ortadoğu uygarlıklarının mirasçısı olmayı başarmıştır. İslâm M.S. 650'lerde bölgenin en güçlü hegemonik iktidar sistemini kurabilmiştir. Öyküsünü anlatmak konumuz olmadığından, daha çok bölgenin, hatta dünyanın (Çünkü kendisini tüm yeryüzüne muştulamaktadır) toplumsal sorunları açısından irdelemeyi sürdüreceğiz.

Hz. Muhammed'deki Allah kavramının toplumun en üst düzeyde bir soyutlaması, kimliksel ifadesi olduğundan eminiz. Bence bu konuda İslâm teolojisi çok tembeldir ve Hz. Muhammed'e layık olmayı başaramamıştır. Hıristiyanlığa ilişkin teolojinin zenginliği ve evrimi İslâm'da âdeta dondurulmuştur. Daha ileride bu konuyu da işleyeceğim için açmayacağım. Hz. Muhammed'in Allah kavramı üzerinde bu kadar yoğun durmasının ve muazzam bir kutsallık yüklemesinin nedenlerini anlamak önemini korumaktadır. Bana göre, Hz. Muhammed Allah'ın varlığına ilişkin bir teorik tartışmadan ziyade, O'nun topluma ilişkin özüyle uğraşmıştır. Burada çok büyük çaba harcamıştır. Ayetler geldiğinde kan ter içinde kalması, bayılması bu çabalardan sayılmalıdır. Ciddiye almayı becermeliyiz. Doksan dokuz sıfatı sayılan Allah en gelişkin toplumsal ütopyadan daha kapsamlı bir toplumsal ütopya ve programdır. Hem de oldukça gerçekçi ve sorumluca bağlı kalarak. Talihsizlik, Hz. Muhammed sonrasının cahilliği kadar, iktidar şehvetine hızla kapılmış olmasıdır.

İslâm, devrim olarak, belki de bu açıdan en çok ihanete uğramış devrimlerin başında gelmektedir. Hz. Muhammed'in ufku, programı ve yaşam tarzı halifeler de dahil, kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından uygulanmak bir yana anlaşılamamış ve uygulamada büyük ihanetlere uğramıştır. Çabalarını sonuca götüremediğinden, Hz.

Ali'nin Hz. Muhammed'i pratikleştirmesinin ne denli anlaşılır bir uygulama olacağı konusunda öngörüde bulunamayız. Sünnilik başta olmak üzere, tüm mezheplerin yorumları ve uygulamaları Muhammedî olmaktan uzaktır. Emevilerle başlayan saltanat geleneklerinin ise, en kaba deyimiyle eskilerinden daha beter iktidar tekelleri olmaktan öteye hiçbir değerleri yoktur. Radikal İslâmcılığın bir iktidar hastalığı olduğundan eminim. İslâm'ı canlandırmak şurada kalsın, hiç hak etmediği kadar İslam'a zarar vermektedir. Ancak provokatif İslâm demek yaraşır bu cehil İslâmcılara. İslâm'dan bir mesaj alınacaksa, ancak başka ad ve biçim altında anlamlı olabilir. Bu hususu ilişkin değerlendirmelerimi daha sonraya bırakıyorum.

İslâm adı altındaki gerçek iktidar tekelini önemsiyorum, ama İslâm olarak değil, çünkü bu iktidar tekelinde İslâm diye bir şey yoktur. Ortada Asur, Pers, Roma ve Bizans çizgisinde yürüyen iktidarlardan, devlet simgelerinden başka bir şey bulunmamaktadır. İktidar olarak İslâm ile ilgili bunu belirtiyorum. Manevi kültür öğesi olarak elbette etkili olduğu hususlar vardır. Bu noktada ideoloji bağlantılı toplum adlandırmalarını doğru bulmadığımı önemle belirtmeliyim. Örneğin Hıristiyan Toplumu, İslâm Toplumu, Hindu Toplumu gibi adlandırmalar toplumu dine indirgedikleri için birçok yetersizliğe ve yanlışlığa yol açarlar. Bu kavramlar toplum doğasının anlaşılmasını perdeler. Aynı hususlar kapitalist ve sosyalist toplum kavramları için de geçerlidir. İleride bu konuyu açmayı da yararlı buluyorum. En doğru adlandırmayı Demokratik Uygarlık Toplumu ve Tekelci Uygarlık Toplumu olarak belirlemek, toplumsal bütünü görünür kılmasından ötürü daha anlamlı olabilir.

M.S. 5.–15. yüzyıllar arasında ezici olarak İslâmi iktidarların hüküm sürdüğü Ortadoğu'da merkezî uygarlık sistemlerinin hegemonik üstünlüğü vardır. Bizans ve Sasanilerin devrettiği iktidar mirası üzerinde İslâmi iktidarlar daha da genişlemiş ve derinleşmişlerdir. Toplum iktidarları daha yoğun yaşamak durumunda kalmıştır. İktidarların kapsadığı kavim, hanedan ve devlet sayısında da artış kaydedilmiştir. Bununla bağlantılı olarak iktidar savaşlarının hızında azalma olmamış, artış sürmüştür. Asıl ağırlık askeri tekelde olmuştur. Ticaret tekelinde de gelişmeler sağlanmıştır. İslâm ağırlıklı olarak bir askeri ve ticari tekel ideolojisidir. Şehirler büyümüştür. Tarım ve endüstride

gelişmeler çok daha sınırlıdır. Sanattaki gelişmeler de sınırlıdır. Grekleri bile aştığı söylenemez.

İslâmi iktidarlar ve devletler dönemi Ortadoğu'nun son hegemonik iktidar dönemidir. M.S. 15. yüzyılın bitimiyle birlikte, merkezî uygarlığın hegemonik merkezi Venedik üzerinden Batı Avrupa'ya, Amsterdam ve Londra'ya kayacaktır. Ortadoğu M.Ö. 10000–3000 döneminde neolitiğe, M.Ö. 3000 - M.S. 1500 yılları arasında da dört bin beş yüz yıl boyunca merkezî uygarlığa merkezlik etmiştir. Bu tarihten sonra uygarlığın yol açtığı devasa sorunların altında yıpranmış, körelmiş, kendini yenilemekten yorulmuş, âdeta toplum enkazlarına dönmüştür.

İbrahimî geleneğin merkezî uygarlık sistemindeki rolünü sorunlar bağlamında da değerlendirdiğimizde, öncelikle iktidarı sınırlandıramadığını, tersine daha da arttırdığını görürüz. Devlet sayı ve büyüklük bakımından artmıştır. Dolayısıyla iktidar-devlet tekelinden kaynaklanan sorunlar katmerleşmiştir. Bununla bağlantılı olarak, savaşlar tekel kurmanın aracı olmaya fazlasıyla devam etmiştir. Demokrasi ve cumhuriyet kavramlarıyla tanışılmamıştır. Ağırlıklı olarak geleneksel hanedanlık tipi hükümranlıklar çoğalarak devam etmiştir.

İkincisi, devlet ve iktidar karşısında toplumun ağırlığı azalmıştır. Toplumsal ahlâk ve politikanın alanı alabildiğine daralmıştır. Mezhepler daha çok bu daralmaya tepki olarak gelişmiştir. Kadınlar ve gençler üzerindeki erkek egemenliği daha da artarak devam etmiştir. Firavun tipi en eski kölelik aşılmakla birlikte, köleliğin yeni biçimleri (özellikle Afrikalılar ve kuzeydeki Slavlardan derleme) hızından bir şey kaybetmemiştir.

Şehir ve ticarileşme gelişme kaydetmekle birlikte eski görkeminin oldukça gerisinde kalmıştır. Greko-Romen şehir ve ticari hayatının seviyesine asla ulaşamamıştır. Tarım ve endüstriye fazla katkıda bulunmamıştır.

Üçüncü olarak, belki de en olumsuz etkisi, İbrahimî gelenekteki kabile ve kavim milliyetçiliğinin baskın çıkmasıyla yaşanan ve jenosit boyutuna varan sorunlara yol açmasıdır.

'Tanrının seçkin kulu ve kavmi' deyimi bu milliyetçiliğin kökenidir. Önce İbraniler 'Tanrının seçkin kavmi' sayılmış, sonra Araplar 'kavmi necip' unvanını kendilerine lâyık görmüşlerdir. Türk boyları İslâm'ın cengâverliğinde bir adım daha ileri gitmişler ve İslâmlığı köklü bir

kimlik haline getirmişlerdir. Asurlular kendilerini İseviliği ilk benimseyen kavim olarak kutsamışlar, ardından Grekler ve Ermeniler kendilerini ilk kutsal kavimlerden saymada geride durmamışlardır. Hıristiyanlığın Avrupa'ya yayılmasının milliyetçiliğin gelişimindeki rolü önemlidir. Ekümenlikten (evrensellik) ziyade milliyetçiliği hızlandırdığı söylenebilir. Rus milliyetçiliği de bir anlamda Ortodoks Hıristiyanlığın ürünüdür.

Kavmiyetçilik üzerindeki bu etkisiyle İbrahimî gelenek, özellikle Ortadoğu'nun kadim kavimlerini sadece sorunlara boğmamış, üzerlerine trajik felaketler yağdırmıştır. En eski kavimlerden olup Hıristiyanlaşan Asuriler, Ermeniler, Pontuslular ve İonlar İslâmileşmiş Arap, Türk ve Kürt iktidar sahiplerince neredeyse toplum olarak tasfiyenin eşiğine getirilmişlerdir. Yahudiliğin de bundaki rolü küçümsenemez. Ermeni, Asuri, İon, Pontus ve Êzidilerle Müslüman olmayan benzer halklar ve kültürlerinin tasfiye edilmesi, genelde Ortadoğu'nun, özelde de Anadolu'nun kültürel açıdan çöle dönmesine yol açmıştır. En eski kültürleri bağrında taşıyan bu halklardan yoksun kalan bölge büyük bir geriliğe duçar olmuştur. Tüm bölge halkları açısından bu trajik bir kayıptır. Halklar ve kültürlerinin tasfiyesi sadece toplumsal sorunu ağırlaştırmakla kalmamış, çözüm güçlerini de büyük oranda zayıflatmıştır. Bilim ve sanatın birçok dalındaki gelişmelere öncülük eden bu halklar ve kültürlerinden yoksun kalmak, bölge toplumunun sanat ve bilim hafızası ve yeteneğinin kaybı demektir.

Hıristiyanlık adı altında benzer trajediler Amerika'da Kızılderililere, Aztekler ve İnkalara, Avustralya yerlilerine ve Eskimolara da yaşatılmıştır. Dinsel nitelikte de olsalar, iktidarla şerbetlenmiş, şehevileşmiş rejimlerin yapmayacağı kötülük, yol açmayacağı sorun ve trajedi yoktur. Tekrar belirtmeliyim ki, merkezî uygarlığın maddi kültürünün ağır etkisi altındaki İbrahimî dinsel geleneğin ufku, programı ve pratik yaşamı bu uygarlığı aşmaktan ziyade biraz daha yumuşatmak ve adil kılmaktan ibarettir. Artı-değerden pay alma reformudur, tekele katılım hakkıdır. Kendileri bunun için ideoloji sunarak iktidar için meşruiyet alanı sağlarken, iktidar sahiplerinden de paylarını istemekteydiler. Alamayınca direnişe geçiyorlar, paylarını alınca da susuyorlardı. Aynı öyküyü Avrupa sosyalizminde de okuyacağız. Zaten göreceğiz ki, her ikisi de birbirinin devamıdır.

Şüphesiz kadim uygarlığın sürdürülmesi ve evrenselleşmesinde büyük rol oynamışlardır. Ama bu rol toplumun kadim sömürü ve baskı sorununu azaltmamış, tersine daha da arttırmış ve süreklilik kazandırmıştır.

c- Toplumsal sorunda ağırlaşmanın son dönemi yükselen Avrupa merkezli uygarlığın hegemonik iktidar aşamasıdır. M.S. 1500'lerden itibaren dünya çapında yükselişe geçen Avrupa uygarlığına 'kapitalist' demek yöntem haline getirilmiştir. Ayrıca biricik olduğu, benzerinin bulunmadığı iddia edilmiştir. Birçok benzersizliği (ulus-devlet, endüstri, bilişim) yaşadığı da önemle belirtilir. Entelektüel hegemonya nedeniyle Avrupa merkezli sosyal bilimin iddiaları pozitif gerçekler olarak sunulur. Dinsel dogmalardan daha katı ve kesin gerçekler olarak kabul edilmesi istenen bu pozitif gerçekler aslında yeni modernitenin dogmalarıdır.

Avrupa uygarlığının dönüşüm geçirmiş ve farklılık arz eden bir yapıya sahip olduğu inkâr edilemez. Fakat tarih boyunca merkezî uygarlık gelişerek dönüşüm geçirmiş, birçok mekân ve zaman tanımıştır. Sürekli aynı biçimler tekrarlanmamış, farklılaşmaları sürekli olmuştur. Zaten evrensel akış gereğince böyle gelişmek durumundadır. Benzersizlik iddiası ise aşırıdır. Baştan sona kadar merkezî uygarlığa damgasını vuran ve karakterini belirleyen temel özellikleri ise beş bin yıl boyunca öz itibariyle değişmemiştir. Oran ve teknikte farklılıklar olabilir. Örgütlenmesi, verimi, ideolojisi ve yönetimi çeşitli biçimler alabilir. Kendini tüm bu farklılıklar ve biçimler altında sürdüren özelliği ise, ARTIK-DEĞER üzerindeki tekel hegemonyasıdır. İçeriği değişebilir ama tekelin kendisi değişmez. Rahip + asker + idareci üçlüsü her zaman vardır. Ağırlıkları zaman ve mekâna göre değişebilir. Ama tekel bu kesimleri sürekli gözetmek durumundadır. Artık-ürün veya değerlerin elde ediliş yöntemleri de farklı olabilir, ama kendisi değişmez. Artık-değer ya tarım ve endüstride verim artışı, ya ticaret ya da askeri fetih sayesinde biriktirilir. Bu yollardan bazıları ağırlık kazanabilir. Yine de birikim bu yöntemlerin toplam sonucudur.

Tekeli anlamaya büyük özen göstermeliyiz. O yalnız sermaye olmadığı gibi iktidar da değildir. Sadece ticari, askeri ve idari alanda oluşmaz. Tüm bu değer ve alanların birleşmiş ifadesidir. Aslında tekel ekonomi de değildir. Ekonomik alan üzerinde elindeki zor, teknik ve

örgütlenmeler yoluyla gaspı sağlama gücüdür, şirkettir. Ama alışageldiğimiz ekonomik şirket değil, son tahlilde sermaye biriktirme ortaklığıdır. Bazen devletleşmemiş iktidar aygıtı, bazen devlet olarak karşımıza çıkar. Günümüzde 'ekonomik şirket' sıfatını çok kullanır. Bahsettiğim gibi, ekonomik olmaktan çok 'ekonomiyi gasp şirketi' demek daha doğrudur. Bazen ordu, çoğu yerde tüccarlar birliği, endüstriyel tekel olarak da kendisini yansıtabilir. Tekelin ahtapotunki gibi çok kolu olabilir. Bazen birçok farklı güç ve potansiyelin birleşik etkisi olarak ortaya çıkabilir. Hepsinde önemli olan, toplumsal artık-değerin sermaye olarak ellerinde toplanmasıdır. Beş bin yıldır değişmeyen, kesintisiz süren ve kümülâtif büyüyen temel gerçekliği budur. Farklı mekân ve zamanlardaki rekabet-hegemonya, alçalış-yükseliş ve merkez-çevre oluşturması, bu değişmez gerçekliğin sürdürülmesi ve zincirleme halkalar halinde kopmadan yürütülmesi içindir.

'Kapitalizm', 'kapitalist sistem' kavramlarının propaganda amaçlı kullanıldığına dikkat etmek gerekir. İçerik olarak bu kavramların belli karşılıkları belirlenebilir. Ama tam hakikat ifade eden olgular, olaylar ve ilişkiler sistematiği olarak yorumlanmaları halinde, toplumsal doğayı ve sorunlarını çarpıtma oranı yüksektir. Toplumsal hayatın akışı farklıdır. Bu akışın yeni bir dil ve bilim gerektirdiği, toplumun yaşadığı sorunların boyutlarından da gayet açık anlaşılmaktadır.

Kapitalizm eğer bir sermaye birikim sistemi ise, bu birikimin ilk defa kapsamlı biçimde Sümer şehir devletlerinde gerçekleştirildiği kanıtlanmıştır. İlkel biçimde de olsa sermaye şirketleri, paraları, depoları, örgütlenmesi ve yönetimi bu kent devletçiklerinin temelidir. Kentin kendisi belki de ilk sermaye şirketinin, tekelin kendisidir. Tüccar, asker, bilimci ve sanatçı ordusuyla birlikte rahip yöneticiler ve işçi-köleler daha o dönemde temel sosyal sınıflardır. Tapınak (Ziggurat) aynı zamanda bir fabrika, işçi-köle barınma yeri, yönetici-askeri komutan ve rahip yönetim merkeziydi. En üst kat da tabii tanrıların gözetim, denetim yeriydi. Hepsi iç içe mükemmel düzenlenmişti. Ben ziggurattaki bu düzenlenişi harika bulurum, zigguratı uygarlığımızın tüm devlet, sınıf ve kent yapısıyla şekillendiği 'döl yatağı' olarak değerlendiririm. Beş bin yıllık merkezî uygarlık öyküsü zaman ve mekâna açılan, yayılan bu tapınak gerçekliğinden başka bir şey değildir.

Bu tapınaktaki örgütlenmeden daha mükemmel ve orijinal bir kapitalist tekel, işletme, şirket yaratılabileceğini sanmıyorum. Nasıl tüm hücrelerin kaynağı ana hücreler ise, tüm tekel yapılarının ana hücresi de bu tapınak gerçekliğidir. Yapılan tüm arkeolojik kazılar bu gerçeği doğrulamaktadır. En son keşfedilen ve tarihin 'süpernovası' olarak da adlandırılan Urfa-Göbeklitepe'de dikilitaşların ait olduğu yapının bilindiği kadarıyla en eski tapınak (neolitikten önceki avcı ve toplayıcı toplulukların tapınağı, M.Ö. 10000–8000) olması ihtimali yüksektir. Tanınmış arkeologların görüşleri bu yönlüdür. Tarih öncesi ilk sermaye birikimlerinin böyle başladığı hemen her kazıda gün yüzüne çıkarılan örneklerle doğrulanmaktadır.

Avrupa merkezli 'kapitalin' tekelin en son ve zirvesel biçimini temsil ettiği inkâr edilemez. Birikim ve üretim tarzından örgütlenme ve yönetim yapısına, askeri teşkilatından sanat, teknik ve bilim tekeline kadar farklılıklar oluşturduğu da açıktır. Ama benzersiz olduğu büyük bir abartmadır. Açıkçası bu, Avrupa merkezli bir propagandadır; diğer bir deyişle modern kılıklı yeni sınıf Avrupa tapınak rahiplerinin (üniversite akademik bilim ve sanat ordugâhıdır) iddiasıdır. Bunların Hıristiyan kilisesinden daha fazla yeni 'kapitalist sisteme' meşruiyet hizmeti sağladıkları rahatlıkla belirlenebilir.

Avrupa uygarlığının 'kapitalist sistem' temelli yükselişinin tarihini yazmak konumuz değildir. Fakat bu uygarlığın M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda Hıristiyanlığın, 9. ve 10. yüzyıllarda İslâm'ın (özellikle İber, İtalyan ve Balkan Yarımadası üzeri) teolojik, ticari, bilimsel, teknik ve yönetim tarzının izleri üzerinde yükseldiği yakın tarihin en iyi bilinen hususlarındandır. Tüm tarihçiler M.S. 1250'den itibaren hegemonik uygarlık merkezinde bir kaymanın yaşandığında, Doğu'da alçalan uygarlık merkezlerinin Avrupa'da yükselmeye başladığında hemfikirdirler. Ayrıca bu yüzyıla (13. yüzyıl) Ticaret Devrimi Yüzyılı da denmektedir. Özellikle Venedik, Cenova ve Floransalıların öncülüğünde 11. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına kadar tüm ağırlıklarıyla Doğu'dan sadece malların taşınmadığı, binlerce yıllık uygarlık geleneklerinin, fikir ve tekniklerinin, usül ve yöntemlerinin, özcesi toplumun 'dişe dokunur' tüm değerlerinin taşındığı iyi bilinen tarihsel bir gerçektir. Uygarlık merkezinin bu temelde taşındığı açıktır. Hıristiyanlığın, hatta Greko-Romen uygarlığının, daha ötesinde ise Neolitik Devrimin (M.Ö. 5000–4000) Doğu'dan Avrupa'ya taşındığı da inkâr edilemez tarihsel

gerçeklerdir. Şahsi kanaatim, Asya kıtasının ve özellikle Asya'nın Yakındoğu'sunun son on beş bin yıllık toplumsal kültürlerinin Avrupa Yarımadasına taşınmasıyla son beş yüz yılın en muhteşem sentezinin oluşturulduğu yönündedir. Tarih konusundaki yorumum tek cümleyle budur!

Sorunum ne Doğuculuk ne de Batıcılık yapmaktır. Tarihsel-toplumun bütünlüğünü, kesintisizliğini ve sürdürülmesindeki farklılıkları birlik içinde doğru bir yoruma tabi tutmak temel endişemdir, emel ve çabamdır.

Şüphesiz Batıya taşınan sadece merkezî uygarlığın temel yöntemleri, yapıları değildir. Toplumun sorunları da misliyle taşınmıştır. Hıristiyanlığın taşıdıklarına çok kısa bir anlatımla değinilmişti. Doğu'nun maddi uygarlık değerleri (ticaret, üretim, para, devlet) en az manevi değerleri kadar (Hıristiyanlık, bilim) sorunluydu. Avrupa bir anlamda sorunlara da boğulmuştu. Doğu'nun anlaşılması güç ve çelişkili toplumsal doğasının Avrupa'nın henüz fazla bozulmamış, genç kalmış neolitik-tarım toplumuna taşınmasının yol açacağı depremleri tahmin etmek zor değildir. Doğu'nun binlerce yıl savaşmasına yol açmış tekellerin pay kapma yarışına hazırlıksız (Hıristiyanlığın ön hazırlık çalışmaları yetersizdi) yakalanmış Avrupa'da bu durum elbette çok daha feci ve yıkıcı tahribatlara yol açacaktı. 16. yüzyıldan itibaren alevlenen sistem içi çatışmalar, Doğu'nun binlerce yıllık mirasının izlerini taşır. Roma'dan beri yaşanan çatışmalar da aynı kültürün izlerini taşır. Abartmadan diyebilirim ki, Avrupa'ya sadece merkezî uygarlığın maddi ve manevi pozitif değerleri taşınmadı; ağır çelişkileri, sorunları, çatışma ve savaşları da taşındı. Hatta Avrupa'nın gerçekleştirdiği feci soykırımlarda Doğu uygarlık geleneğinin izleri fazlasıyla mevcuttur. Asur kralları insan kellelerinden kale ve surlar yapmakla övünürler. Tüm Doğulu despotlar ne kadar kabile, köy ve kent toplumunu yok ettiklerini ve insanlarını esir aldıklarını ballandıra ballandıra anlatırlar. Hem de kahramanlık öyküleri olarak!

Avrupa sosyal bilimcileri boşuna Doğu'nun takibine çıkmış değiller. Bu çabalarını değerli buluyorum. Ama eldeki oryantalizm, gerçeği anlatma gücünden çok uzaktır. Yine de taş kesilmiş Doğulu beyinlere göre, kendilerine şükran borçlu olduğumuzu belirtmek durumundayım. Ön sömürgeci niyetler taşısalar bile bu bilim insan-

larının asıl amacının bu olmadığını, Avrupa'nın uygarlaşma öyküsünü anlamak olduğunu belirtmek daha doğru bir ifade olacaktır. Çünkü Avrupa'yı çelişki, sorun ve savaşlarıyla anlamanın yolu özellikle Yakındoğu'yu çözmekten geçer. Bu çabamın diğer bir amacı da bu konuda, yol ve yöntem konusunda mütevazı bir katkı sunmak olarak anlaşılmalıdır.

Çoğu Doğulu insan Avrupalıları kendine güvenen, çok akıllı insanlar sanır. Ben ise karşılaştığım her Avrupalıyı çok toy ve Doğu kültüründe yaşayamayacak kadar narin, saf ve donanımsız bulmuşumdur!

Yaşadığı neolitik toplum geleneğinin Avrupa'nın 16. yüzyıl sonrasındaki uygarlaşması üzerinde büyük etkide bulunduğu kanısındayım. 16. yüzyıla gelindiğinde tüm geleneksel Avrupa toplumları Hıristiyanlığı benimsemişlerdi. Ama 10. yüzyıl sonrasındaki kent devrimleri de dahil, bütün bu süreçlerdeki gelişmelere Avrupa kendi teolojik yorumunu da kattı. Bu yaklaşımı onu Rönesans, Reform ve Aydınlanmaya, bilimsel-felsefi devrime götürecekti. Yakındoğu'nun son uygarlık geleneği olarak İslâm'ın yayılışı karşısında, Doğu neolitik toplumdakine benzer bir gelişme gösteremedi. Şüphesiz Türk, Fars ve Kürt kökenli birçok başarılı yorumcu, bilim ve sanat insanı yetişti. Sınırlı bir Rönesans (8.-12. yüzyıl) yaşandı. Ancak geleneksel Doğu despotizmi taşlaşmış yapısıyla âdeta tüm gözeneklerine kadar nüfuz ettiği toplum üzerinde hâkim olmakta gecikmeyecekti. İslâm içi kavgaların çok önemli bir etkeni de buydu. Tabii asıl neden tekel kapmaydı. Ayrıca Doğu neolitik geleneğine dayanan toplum yaklaşık beş bin yıldır tekelin despotik dayatması altında çok yorgun ve bitkin düşmüş, cahil ve çaresiz bırakılmıştı. Buna mukabil Avrupa'nın neolitik geleneği diri, özgür ve çok daha yaratıcıydı. Çünkü Doğu toplumları gibi üzerinde beş bin yıllık bir despotizm uygulanmamıştı. Ayrıca bahsedildiği gibi, Doğunun büyük tecrübesinin olumlu yanlarını alabilmişti. Bu iki temel husus, Avrupa'nın tarihsel yükselişini anlamak açısından kilit bir önem taşır.

I. Wallerstein ve ona yakın sosyal bilim gruplarının 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan 'kapitalist dünya-sistem'ine ilişkin çözümlemelerinin tarihsel temelden ve kapitalin çok eski bir buluş olması gerçeğinden kopuk olduğunu, en azından bu konularda büyük eksiklikler taşıdığını bu kısa açıklamalar yeterince aydınlatmaktadır.

Kaldı ki, Venedik, Amsterdam ve Londra üçgeninde yoğunlaşan kapitalist sermaye birikimi konusundaki açıklamaları da yine aynı eksiklikleri taşımaktadır. V. Carlos ve oğlu II. Felipe'nin 16. yüzyıl boyunca İtalya, Hollanda ve İngiltere adası üzerindeki baskıları olmasaydı, para-sermayenin o yoğunlukta manifaktürel ve tarımsal üretime yatırılması mümkün olabilir miydi? Venedik şahsında İtalya'nın başaramadığı ulusal ayaklanma ve kalkınmayı başlatan Hollanda-Amsterdam'la onları zafere taşıyan İngiltere-Londra, bunu dış siyasi ve askeri baskıya karşı iç siyasi ve askeri direnme ile başarmamışlar mıydı? Her iki soruya verilecek cevap Fernand Braudel'in sözünü doğrulayacaktır: "Yoğunlaşan iktidar-devlet kapitalizm salgılar." Benim kanım daha ileridir; iktidar ve devletin bizzat tekel ve sermaye olduğu yönündedir. Zaten bunlar sermaye tekeli olmasalardı sermaye salgılamaları da mümkün olamazdı. Nasıl 'teke'den süt sağılmazsa, tekel olmayan devlet-iktidar aygıtlarından da sermaye sağılamaz.

Hem dıştan iktidar-devlet baskısı hem de içte devlet direnişi, Hollanda ve İngiltere gerçeğini yaratan gerçek etmenlerdir. Kendisini bekleyen tehlikeyi iyi fark eden İspanya merkezli imparatorluk, İtalya'daki kent çıkışlarını bastırdıktan sonra (Machiavelli'nin **Prens**'i karşı koyuşu başaramayacaktır) tüm gücüyle Hollanda ile İngiltere adasındaki yeni ulusalcı-tekelci oluşumları tasfiye etmek için yüklendi. Bunu başaramazsa kendisi çözülüp gidecekti. Hollanda ve İngiltere'nin direnişi kapsamlı ve uzun sürelidir. Diplomatik, ekonomik, askeri, ticari, bilimsel-felsefi, hatta dinsel (Protestanlık Hareketi) alanlarda muazzam bir direniş geliştirilmiştir. Askeri teknoloji, strateji ve taktik örgütlenmelerden tutalım Hıristiyanlığın en radikal Protestan yorumu olan Calvinizm ve Anglikanizm'e, ekonominin en üst verimliliği sağlayacak teknik donanımı ve örgütlenmesine, Osmanlılarla ittifakı düşünecek kadar öngörülü diplomatik faaliyetlere ve Prusya Devletini yanına çekmeye kadar çok kapsamlı biçimde yürütülen bu stratejik direnişin sonunda sadece zafer kazanmakla kalınmadığı, aynı zamanda uygarlığın yeni hegemonik merkezinin Amsterdam ve Londra'ya kaymasına yol açıldığı çok iyi bilinmektedir.

Bu arada sermayenin faaliyetlerinin çok arttığı, para-sermayenin tarihte ilk defa başat rol oynamaya başladığı (Altın ve gümüş bolluğunun paranın dünya çapında komuta gücü kazanmasındaki

etkisi bilinmektedir), birçok para sahibi ailenin (Bunların içinde Yahudi kökenliler kayda değerdir) devletleri borçlandırma yoluyla çok büyük sermaye biriktirdiği, burjuvazinin sınıf olarak örgütlenmesinde bu yönlü gelişmelerin belirleyici rol oynadığı bilinmektedir. Yine işçi sınıfı türünden bir sosyal tabakanın da bu büyük ulusal direniş sürecinde oluştuğu göz ardı edilemez. İşçi sınıfını tümüyle bu ulusal direniş oluşturdu demiyorum, ama direnişin bundaki katkısı inkâr edilemez. Ekonomideki patlamanın meşhur Doğu ve Batı Hint Kumpanyalarına (devlet tekelleri, devletin kendisi) yol açmasının bu gelişmelerin ateşi içinde gerçekleştiği de inkâr edilemez. Ekonomik temel (altyapı) ile siyasi-askeri yapılardan (üstyapı) hangisi öncelik taşır? Bunun anlamlı bir tartışma olduğuna inanmıyorum. Burjuva ekonomi-politiğinin (Marks'ın **Kapital**'i de buna dahildir) propaganda kokan fikirleri gerçeği açıklamaktan çok perdeler. Bu propagandaya alet olmamanın zamanı çoktan gelmiştir!

16. yüzyıldaki çıkışın uygarlık tarihinde sistemsel ve hegemonik olduğu açıktır. Merkezin Venedik (Tüm İtalyan kentlerinin yanı sıra Lizbon ve Anvers de bunlara dahildir) üzerinden Amsterdam ve Londra'ya kaydığı, ilk ulus-devlet modellerinin İngiltere ve Hollanda öncülüğünde geliştirildiği de açıktır. Yükselen yeni uygarlığın kendinden öncekilerin hepsinden farklı olduğu, büyük bir dönüşümü içerdiği tartışma götürmez. Ama tüm bu gelişmeleri beş bin yıllık merkezî uygarlık yürüyüşünden bağımsız düşünemeyiz. Örneğin Akadları Sümerlerden, Asurlar ve Babillileri Akadlardan, Med-Persleri Asurlulardan, Mısır, Hurriler ve Hititleri Mezopotamya uygarlığından, Greko-Romen uygarlığını bu toplam gelişmelerden, İbrahimî dinleri hepsinden koparırsak, Avrupa uygarlığından bahsedebilir miyiz? 1000–1300 yılları arasındaki dönemde İtalyan kentlerinin öncülük ettiği taşıma olmasaydı ve bu taşıma İtalya'dan Batı Avrupa kıyılarına kadar (1300–1600) devam etmeseydi, Amsterdam ve Londra mucizeleri gerçekleşebilir miydi?

Dünya uygarlık sisteminin bütünlüğünü ve sürekliliğini göz ardı eden tarihsel-toplum açıklamaları, sosyal bilim analizleri ve teorileri büyük eksiklikler ve yanılgı payı taşımaktan kurtulamazlar. Birinci Doğa bile bütünlüklü tarihsel açıklamaları gerektirirken, zincirleme ana halkalar halinde iç içe geçmiş Toplumsal Doğa'yı çok daha sıkı bir bütünlük içinde tarihsel felsefi-bilimsel açıdan çözümlemek vaz-

geçilemez yöntemsel önemdedir. Avrupa sosyal bilim hegemonyası katı pozitivist metafizikle bu gerçeği uzun süre yadsıyarak belki uygarlık hegemonyasına hizmet etmiş, ama sosyal bilimde de büyük kargaşaya yol açmıştır. Kapital üzerine çözümleme yapanların bu konudaki sorumlulukları büyüktür. Orta yerde duran sorunlar yığını bu çözümlemelerin büyük bölümünün kapitali ve kapitalist sistem gerçekliğini açıklamaktan öteye perdelemeye hizmet ettiğini açıkça göstermektedir.

Tarih boyunca zaten hegemonik, bunalımlı ve merkezî olan uygarlık tekellerinin Avrupa sürecinde 15. yüzyılda Venedik, 16. ve 17. yüzyıllarda Amsterdam (Hollanda), 18. ve 19. yüzyıllar boyunca da ağırlıklı olarak Londra (İngiltere) merkezli bir gelişim seyri izledikleri hususunda hemfikirlik vardır. Fransız uygarlık tekelinin 15.–18. yüzyıllar boyunca İspanya, Hollanda ve İngiltere'ye karşı yürüttüğü hegemonyayı kapma (yeni Roma olma hayali) savaşları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 19. yüzyıl sonlarında bir uygarlıksal çıkış gerçekleştiren Almanya 1945'teki yenilgisiyle tam bir kâbus yaşamıştır. 20. yüzyılda uygarlıksal yükselişe geçen ABD'nin 1945 sonrasında bu konudaki üstünlüğünü pekiştirdiği, günümüzde ise (2000 sonrası) çatırdamaya başladığı gözlemlenmektedir. Sovyet Rusya'nın 1945–1990 yılları arasındaki hegemonik merkez olma denemesi pek başarılı olamamıştır. Çin hakkında ilerisi için bahsedilen yeni hegemonik merkez olma ideası şimdilik spekülatiftir. Tarihte de sıkça örneği görüldüğü gibi, çok merkezli bir hegemonik gerçeklik önümüzdeki dönemi belirleyebilir. ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin ve Japonya iddialı merkezler olabilir. Ama şimdilik ABD'nin süper hegemon güç olduğu rahatlıkla belirtilebilir.

Özellikle İngiliz sosyal bilimci Antony Giddens'ın Avrupa modernitesinin (Uygarlık da denilebilir) benzersizliğine ilişkin yorumlarına kısaca değinmiştim. 'Toplumsal Sorunlar' başlığı altında sırasıyla değineceğim sorunlara toplu bir bakış kapsamında diyebilirim ki, benzersizlik ideası çok fazla Avrupa merkezlidir ve tarihten kopuktur. Giddens'ın kapitalist modernite yorumları olarak belirtmemiz gereken değerlendirmeleri, kapitalizmi tümüyle Avrupai bir sistem ve endüstriyi çok daha fazla bir Avrupa devrimi sayarken, ulus-devleti sistemin üçüncü ayağı olarak yepyeni bir düzen-deneme biçiminde sunmaktadır. Tekraren de olsa belirtmeliyim ki, kapitalizm tüm uygar-

lıklarda gözlemlenmiştir. Her uygarlıkta az çok endüstriyel gelişmeler ve devrimler vardır. Ulus-devlet ise hanedan ve kavim devletlerinin ulus-toplum aşamasındaki hali olarak tanımlanabilir. Toplumsal Doğa'nın kavranması açısından çok abartmamak şartıyla bu kategorileştirme daha anlamlı şekilde değerlendirilebilir.

Avrupa uygarlığının, daha doğrusu uygarlık aşamasının büyük çelişki, çatışma ve savaşlar, hatta soykırımlar biçiminde kendisini yansıtan toplumsal sorunları tüm diğer gelişme alanlarında olduğu gibi zirve yapmıştır. Zihinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik, askeri ve demografik sorunların, cinsiyetçilik, milliyetçilik ve dincilik sorunlarıyla ekolojik sorunların devasa boyutları tüm sosyal bilimlerin temel konularıdır. Avrupa son dört yüz yılında tarihteki savaşların toplamından daha fazla savaş yaşamıştır. Savaşların tüm tipleri yaşanmıştır. Dinsel, etnik, ekonomik, ticari, askeri, sivil, ulusal, sınıfsal, ideolojik, cinsiyetçi, siyasal, devletsel, toplumsal, sistemsel, bloksal, dünyasal vb. savaş türlerinin denenmeyeni nerdeyse kalmamıştır. Hepsinde de rekorlar kırılmıştır. Ölümleriyle, acılarıyla, maddi kayıplarıyla!

Bu gerçekler şüphesiz insanlığın uzun tarih yürüyüşünde kısa bir süre olan son dört yüz yılın ürünü olamaz. Olamayacağını bu kısa incelememiz göstermiştir. Bu savaşlar son on beş bin yıllık Neolitik ve Uygarlık dönemi toplumunda biriken sorunların Avrupa Yarımadasındaki toplumun başında patlamasıdır demek belki de daha doğru ve kadirşinas bir yorum olacaktır. Tam bir başarı kazanmasa da, Avrupa toplumu eski toplumdan kalma yumak olmuş sorunlara karşı üstün maharetle savaşmıştır. Sorunları büyük bir anlayışla incelemesini bilmiş ve savaşını daha anlamlı yürütmüştür. Bunun için Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinden geçmiş, muazzam bilimsel keşifler yapmış, felsefi ekoller geliştirmiş, demokratik anayasal gelişme süreçleri yaşamıştır. Krallıklar kurup devirmiş, cumhuriyetler inşa etmiştir. Görülmemiş verimlilikte ekonomik sistemler örgütlemiş, en büyük endüstri devrimini yapmıştır. Sanat ve modada rakip tanımamıştır. Müthiş kentler inşa etmiştir. Görkemli bilim ve sağlık yuvaları kurmuştur. Uygarlık sistemini tüm dünyaya yaymıştır. Tarihin en kapsamlı dünya sistemini inşa etmiştir.

Fakat bu devasa gelişmelere rağmen Avrupa'nın toplumsal sorunları çözmekten ziyade daha da karmaşık hale getirdiği açıktır. Bu du-

rum işsizlik, çatışma ve ekolojik yıkım gibi bugünün dünya çapındaki temel sorunları bir yana, en yüzeysel sorunlarda bile kendini belli etmektedir. Bunun temel nedeni sorunların beş bin yıllık uygarlık kökenli olmasıdır; uygarlığın bizzat kendisinin büyük bir sorun yumağı olmasıdır. Bence Avrupa'nın en büyük başarısı devasa uygarlık sorunlarına bilim aynasını tutmayı bilmesidir. Silik de olsa, birçok yönüyle yanıltsa da, bu aynadan sorunları daha iyi görmek imkân dahiline girmiştir. Yiğit savaşçıların (ideolojiler ne kadar yanıltıcı olsa da) bundaki büyük katkıları da asla göz ardı edilemez. Özellikle eşitlik, özgürlük ve kardeşlik adına yürütülen savaşların kahramanları gerçek katkı sahipleridir.

Temel toplumsal sorunu tespit etmeyi küçümsememeliyiz. Tarih boyunca toplumlar binlerce yıl savaştı, savaştırıldı. Çok acıdır ki, bu toplumlar kimler için savaştıklarını bilmiyorlardı. Kendi zorba sömürücüleri tarafından sadece çalıştırılmıyorlar, sayısız savaşta da yok ediliyorlardı.

Doğu bilgeleri şüphesiz toplumsal sorunun farkındaydılar. Bu nedenle büyük öğretiler, ahlâki sistemler, din ve mezhepler geliştirmişlerdi. Uzun süre aşiret ve kabile yaşamını devlet ve uygarlığa yeğ tutmuşlardı. Doğu toplumu ana gövdesiyle devlet ve uygarlığa yabancı kalmış, aralarında devasa surlar ve kaleler dikilmiştir. Doğu ezgileri ve destanları bu gerçekleri tüm sanatçı inceliğiyle dillendirmektedir. Doğu insanı kurtuluşu öte dünyalarda arayacak kadar uygarlık dünyasına yabancılaşmıştı ve umutsuzdu. Avrupa toplumunun büyüklüğü, bu kadar düşmeden, bir yandan olumlu öğeleri özümserken diğer yandan yabancılaştırıcı unsurlara karşı direnmeyi bilmesiydi. Avrupa, toplumsal sorunu çözmedi; ama kendini tümüyle yenik ve çaresiz kılmasına fırsat da tanımadı.

Ana nehir uygarlığının bu koluna ilişkin sorunlara gerek günümüzün, gerek geleneksel Çin, Hint, Latin Amerika ve hatta Afrika toplumlarının sorunlarını eklemek özlerini değiştirmeyecektir. Bazı çarpıcı biçimsel sorunlar anlatımı ancak güçlendirebilir. Kaldı ki, günümüzün Dünya Sistemi (çok merkezli ve süper hegemon ABD'li sistem) tüm dünya toplumunun sorunlarını da kendisi gibi sistemleştirmiş, bütünsel kılmıştır.

Sunmaya çalıştığım tarihsel-toplumsal sorunları güncelleşmiş ana başlıklar halinde özetlemek konuyu tamamlayacak ve daha somut kılacaktır.

B- TOPLUMSAL SORUNLAR

1- İktidar ve Devlet Sorunu

Tarih 'şimdi' olduğu gibi, şimdi'nin herhangi bir unsurunun da tarih olduğunu sıkça vurgulamak durumundayım. Tarih ile şimdi arasında büyük kopukluk bırakılması, her yeni uygarlıksal yükselişin ilk giriştiği meşruiyet sağlayıcı ve kendini 'ezel-ebed' kılmayı amaçlayan propagandalarının sonucudur. Gerçek toplum yaşamında böylesi kopukluklar yoktur. Vurgulamak istediğim diğer bir husus, tarih evrensel kılınmadan, yerel veya tekil bir tarih inşasının anlam ifade edemeyeceğidir. Dolayısıyla inşa edildikleri andan itibaren başlayan iktidar ve devlet sorunu çok az farkla günümüzün de sorunudur. Aralarındaki fark ise, zaman ve mekân koşullarının eklediği paylardadır. Farklılık ve dönüşüm kavramlarına bu anlamı yüklediğimizde yorumlarımızdaki hakikat payının artacağı açıktır. Farklılığı, dönüşümü ve gelişmeyi küçümseme veya önemsiz saymanın sakıncalarını iyi görmek gerekir. Evrensel tarihten yoksunluk ne denli köreltiçiyse, tarihsel gelişmeyi farklılık ve dönüşümden yoksun saymak ve hep tekerrürden ibaretmiş gibi ele almak da o denli gerçeği perdeleyicidir. İndirgemeciliğin bu iki biçimine düşmemek büyük önem taşır.

Günümüz açısından iktidar ve devlet konusunda yapılabilecek ilk tespit, toplum üstünde ve içinde olağanüstü bir hacim kazanmış olduklarıdır. 16. yüzyıla kadar hükümranlık hem de göz alıcı ve korkutucu biçimiyle daha çok toplumun dışında inşa edilmişti. Çağlar boyunca uygarlık bu yönlü çok çarpıcı biçimlere tanıktır. İktidarın resmi ifadesi olarak devlet, sınır çizgilerini özenle çizmişti. Devlet ile toplum arasındaki fark ne kadar keskin çizilirse o kadar yarar sağlayacağı umuluyordu. Daha toplum içi bir olgu olarak iktidarda bile çizgiler açık seçikti. Erkek karşısında kadının, yaşlılar karşısında gençlerin, aşiret reisi karşısında aşiret üyelerinin, mezhebin ve dinin temsilcisi karşısında mümin cemaatin duruş çizgileri çok net kurallar ve adapla belirlenmişti. Ses tonlarından yürüyüş ve oturuşlarına kadar iktidar otoritesi, yönetme ve yönetilme konusu ayrıntılı kurallara bağlanmıştı. Şüphesiz toplum karşısında daha az olan iktidar ve

devletin kendini hissettirmesi açısından otoritelerinin bu biçimde tesis edilmesi anlaşılırdır. Bu kurallar meşruiyet araçları olarak rol oynar, eğitim ve buna göre hizmet sunarlardı.

Avrupa uygarlığındaki iktidar ve devlet otoritelerinde meydana gelen köklü dönüşümün nedeni, iktidarın ve devletin giderek hızlanacak biçimde toplumun tüm gözeneklerine sızma ihtiyacını duymalarıdır. İktidarın genişliğine ve derinliğine yayılmasında rol oynayan iki temel etkenden bahsetmek mümkündür. Birincisi, sömürülen kitlenin büyümesidir. Yönetim büyütülmeden sömürü gerçekleşemezdi. Büyüyen sürünün çok sayıda çobana ihtiyaç duyması gibi devlet bürokrasisinin şişmesi de bu olgunun açık kanıtıdır. Dış savunma gücünü devasa büyütmüş yönetimin içerde toplumu bastırma ihtiyacını da buna eklemek gerekir. Savaşlar her zaman bürokrasi doğurmuştur. Ordunun kendisi en büyük bürokratik örgüttür. İkinci etken, toplumun artan bilinci ve direnmesidir. Avrupa toplumunun gerek sömürüyü derinden yaşamamış olması, gerekse sürekli direnmesi, iktidar-devleti daha hacimli olmaya zorlamıştır. Burjuvazinin aristokrasiye, işçi sınıfının her ikisine karşı mücadelesi, Avrupa'da iktidar ve devletin daha derinleşmiş tarzda inşa edilmesini gerektirmiştir. Burjuvazinin tarihte belki de ilk defa bir orta sınıf olarak devletleşmesi, iktidar ve devletin konumuna büyük değişiklik getirmiştir. Toplumun içinden doğan bir kütlenin devletleşmesi, dolayısıyla artan iktidar olayı kendisini toplum içinde örgütlemek zorunda bırakmıştır.

Burjuvazi kendini dıştan iktidar ve devlete hükümran kılamayacak kadar büyük bir sınıftır. Bu sınıfın devletleştikçe kendini içte toplumsal çatışma içerisinde bulacağı açıktır. Sınıf çatışması denilen olgu bu gerçeği açıklar. Burjuva ideolojisi olarak liberalizm, bu soruna çözüm bulmak için bin dereden su getirir. Fakat geçen sürede yaşanan şey, devlet ve iktidarın daha da büyümesi ve bürokratik kanserleşmedir. Toplumda devlet ve iktidar ne kadar büyürse, o kadar iç savaş var demektir. Avrupa toplumunda gelişen en temel sorun baştan itibaren bu nitelikte olmuştur. Büyük anayasa, demokrasi, cumhuriyet, sosyalizm, anarşizm mücadeleleri iktidar ve devletin oluşum tarzıyla yakından bağlantılıdır. Günümüze doğru bulunan en gözde çare, kesin anayasal kurallara bağlanmış temel insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasidir. Kalıcı bir çözümden ziyade,

devlet ve toplum iktidar üzerinde uzlaşmaya zorlanarak, eskinin büyük kavgalı dönemi aşılmaya çalışılmaktadır. İktidar ve devlet sorunu çözümlenmemiş, sadece sürdürülebilir bir konuma taşınmıştır.

Daha yakından bakılınca milliyetçilik, cinsiyetçilik, dincilik ve çeşitli bilimciliklerle toplum, iktidar ve devletin iç içeliği geliştirilerek, "Herkes hem iktidar hem toplumdur, hem devlet hem toplumdur" paradigmasına çekilerek, ulus-devletin sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylece içte sınıf savaşı bastırılıp, dışa karşı savunma pozisyonu hep açık tutularak, burjuva ulus-devletin çözümü bulunmuş varsayılmaktadır. Dünya çapında denenen sorun çözmekten ziyade bastırma yöntemlerinin en belli başlısı bu olmaktadır. Ulus-devletin kendisinin azami devlet ve iktidar olmasının faşist niteliği en açık biçimde Alman faşizminde gözlemlendi.

Ulus-devletin ilk örneği, Hollanda ve İngiltere'nin İspanyol İmparatorluğu'na karşı direniş sürecinde kendini gösterdi. Ulus-devlet tüm toplumu düşman dediği dış bir güce karşı seferber ederek iktidarının meşru gerekçesini yarattı. Avrupa'da ulusal toplum olma doğrultusundaki gelişme başlangıçta nispeten olumlu öğeler taşımaktaydı. Ama bu uluslaşmanın daha doğuşunda sınıfsal sömürü ve baskıyı perdeleme görevi gördüğü açıktı. Ulus-devlet kesinlikle burjuva sınıfının etiketini taşır. Bu sınıfın devlet modelidir. Daha sonra Napolyon seferlerinin bu modeli Fransa'da daha da güçlendirmesi Avrupa çapında yaygınlaşmasına yol açtı. Alman ve İtalyan burjuvazisinin geri kalmış olması ve ulusal birliği yaratma konusunda yaşadığı zorluklar daha milliyetçi politikalara yönelmelerini beraberinde getirdi. Dışta işgal tehlikesi, içte aristokrasi ve işçi sınıfının sürüp giden direnişleri burjuvaziyi şoven milliyetçi devlet modeline sarılmaya zorladı. Yenilgi ve bunalım, Almanya ve İtalya başta olmak üzere, birçok ülkeyi 'ya sosyal, devrim ya faşizm' ikilemine çekti. Kazanan faşist devlet modeli oldu. Belki Hitler, Mussolini ve benzerleri yenildiler, fakat sistemleri kazandı.

Ulus-devlet, öz itibariyle toplumun devletle, devletin toplumla özdeşleşmesi olarak tanımlanabilir ki, faşizmin tanımı da budur. Doğal olarak ne devlet toplumlaşır ne de toplum devlet olabilir. Ancak topyekûncu (totaliter) ideolojiler böyle bir iddiada bulunabilirler. Bu iddiaların faşist niteliği bilinmektedir. Faşizm, bir devlet biçimi olarak, her zaman burjuva liberalizminin başköşesinde bir yere sa-

hiptir. Bunalım dönemlerinin yönetim biçimidir. Bunalım bünyesel olduğundan, yönetim biçimi de bünyeseldir. Adı ulus-devlet yönetimidir. Finans kapital çağının bunalımının zirve yapmasıdır. Günümüzde küresel düzeyde zirve yapan kapitalist tekelin devleti de en gerici zorba döneminde genel olarak faşisttir. Her ne kadar ulus-devletin çöküşünden bahsediliyorsa da, yerine inşa edilenin demokrasi olacağını iddia etmek safdillik olur. Belki de hem makro küresel hem de mikro yerel faşist siyasi oluşumlar gündemdedir. Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'da olup bitenler dikkat çekicidir. Güney Amerika ve Afrika yeni deneyimler arifesindedir. Avrupa reform yoluyla ulus-devlet faşizminden uzaklaşma peşindedir. Rusya ve Çin'in durumlarının ne olacağı belli değildir. Süper hegemon ABD her devlet biçimiyle alışveriş halindedir.

Açık ki, iktidar ve devlet sorunu en ağırlaşmış dönemlerinden birini daha yaşamaktadır. 'Ya demokratik devrim, ya faşizm' ikilemi gündemde olup en can alıcı haliyle önemini korumaktadır. Sistemin tüm bölgesel ve merkezî BM örgütlenmesi işlevsel olamamaktadır. Uygarlığın en küresel döneminde zirve yapan finans-kapital, bunalımı en çok azdıran sermaye kesimi rolündedir. Finans-sermaye tekelinin siyasi-askeri karşılığı, topluma karşı yoğunlaştırılmış savaştır. Dünyanın birçok cephesinde yaşanan gerçeklik budur. Dünya sisteminin yapısal bunalımından hangi siyasi ve ekonomik oluşumların çıkacağı kehanetle değil, entelektüel, siyasi ve ahlâki çalışmaların düzeyiyle belirlenebilir.

Kapitalist modernitenin en sanal sermaye tekeli olan finans-kapital çağında, toplum tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dağılmayla karşı karşıyadır. Toplumun politik ve ahlâki dokusu paramparça edilmiştir. Yaşanan, soykırımdan da ağır bir toplumsal olgu olan 'toplumkırımdır'. Sanal sermayenin medya egemenliği, İkinci Dünya Savaşında gördüğümüzden daha ağır bir toplumkırım yürüten silah konumundadır. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik ve sanatçılık (spor, dizi vb.) toplarıyla yirmi dört saat boyunca toplumu vuran medya karşısında toplum nasıl savunulabilir?

Medya da bir nevi ikinci analitik akıl gibi toplum üzerinde işlevseldir. Nasıl ki analitik akıl kendi başına iyi veya kötü değilse, medya da kendi başına nötr bir araçtır. Her silahta olduğu gibi rolünü kullanan belirler. Hegemonik güçler her zaman en etkili silahlara sa-

hip oldukları gibi, medya silahının da hâkim gücüdürler. Medyayı ikinci analitik akıl gibi kullandıklarından, toplumun direnme gücünü etkisizleştirmede çok etkilidirler. Bu silahla sanal toplum inşa ediliyor. Sanal toplum toplumkırımın başka bir biçimidir. Ulus-devleti de toplumkırım biçimlerinden biri saymak mümkündür. Her iki biçimde de toplum kendisi olmaktan çıkarılıyor, yönlendiren tekelin bir aracına dönüştürülüyor. Toplumsal doğayı basite almak çok tehlikeli olduğu gibi, kendisi olmaktan çıkarmak da sınırı belli olmayan tehlikelere açık tutmak anlamına gelir. Finans-sermaye gibi sanal tekel çağı da ancak kendisi olmaktan çıkmış toplumla var olabilir. İkisinin aynı dönemde ortaya çıkması rastlantı olmayıp birbirleriyle bağ içindedir. Ulus-devletin kendisi olmaktan çıkardığı (kendisini ulus-devlet sanan) toplumla medyanın baştan çıkardığı toplum tam anlamıyla yenik toplumdur ve bu toplumların enkazından başka şeyler inşa edilmektedir. Böylesi bir toplumsal çağı yaşadığımızdan kuşku duyulamaz.

Sadece en sorunlu toplumu yaşamıyoruz, bireyine de hiçbir şey vermeyen toplumda yaşıyoruz. Yaşadığımız toplumlar sadece ahlâki ve politik dokularını kaybetmiş değiller, varlıkları da tehdit altındadır. Sorun değil kırım tehlikesi yaşıyorlar. Eğer günümüzde sorunlar bilimin tüm gücüne rağmen sürekli büyüyüp derinleşiyor ve kansere dönüşüyorsa, o zaman toplumkırım sadece varsayım değil gerçek bir tehlike demektir. Ulus-devlet iktidarının toplumu koruduğu iddiası ise, en büyük yanılsamayı yaratıp tehlikeyi adım adım gerçek kılıyor. Toplum sadece sorunlarla değil, kırımla karşı karşıyadır.

2- Toplumun Ahlâk ve Politika Sorunu

Sorunları bölmenin sakıncalarının farkındayım. Avrupa merkezli bilimin hiçbir sınır koymadan analitik aklı kullanarak geliştirdiği bu yöntemin görünüşte bazı kazanımları olsa da, hakikatin bütünlüğünü kaybetme tehlikesini birlikte taşıdığı göz ardı edilemez. Sakıncalı yönlerini sürekli göz önünde bulundurmak koşuluyla ve toplumsal sorunu 'sorunlar' biçiminde bölme riski taşıdığını bilerek bu yöntemi kullanmayı sürdüreceğim. Epistemoloji bölümünde de farklı yaklaşımları tartışmaya çalışacağım.

Toplumsal sorunların ilk bölümüne iktidar ve devleti boş yere almadık. Sorunların ana kaynağını oluşturması bunun temel nedenidir. Önce olanca ağırlığıyla toplumun üzerinde, 16. yüzyılla birlikte yoğun olarak toplum içinde üslenen iktidar ve devlet ilişki ve aygıtlarının temel

fonksiyonu, güçsüz ve savunmasız bırakılan toplumu tekel sömürüsüne hazır hale getirmektir. İktidar ve devletin rolünü böyle tanımlamak çok önemlidir. İktidar ve devletin sadece zor aygıtı ve ilişkilerinin toplamı olduğunu söylemek ciddi eksiklikler taşır. Bu aygıtların en önemli rolünün toplumun güçsüz ve savunmasız bırakılması olduğu kanısındayım. Bu rollerini ise, toplumun 'varoluş' araçları olan ahlâki ve politik dokulaşmasını sürekli zayıflatıp iş yapamaz ve rolünü oynayamaz duruma düşürerek gerçekleştirirler. Toplum ahlâk ve politika dediğimiz iki alanı oluşturmadan varlığını sürdüremez.

Ahlâkın temel rolü toplumu varlığını sürdürmesi ve ayakta kalması için gerekli kurallarla donatmak ve bunları uygulama gücüne kavuşturmaktır. Varlık kurallarını ve uygulama gücünü yitiren toplum hayvan topluluğuna dönüşmüş demektir ki, bu halde istenildiği kadar kullanılıp sömürülebilir. Politikanın rolü ise, özünde toplum için gerekli ahlâki kuralları sağlamak ve bununla birlikte toplumun temel maddi ve zihni ihtiyaçlarını gidermesinin yol ve yöntemlerini sürekli tartışarak kararlaştırmaktır. Toplumsal politika bu gerekçeler temelinde sürekli tartışma ve karar gücünü geliştirerek toplumu zinde ve açık görüşlü kılar; kendisini yönetebilme ve işlerini çözme yeteneğine kavuşturduğu toplumun en temel varlık alanını oluşturur. Politikasız toplum başı kopmuş tavuk gibi daha can vermeden sağa sola savrulan toplumdur. Bir toplumu işlevsiz ve güçsüz bırakmanın en etkili yolu, kendi öz varlığı, temel maddi ve manevi ihtiyaçları için zorunlu tartışma ve karar organı olan POLİTİKA'dan yoksun (siyasetsiz, İslâmi deyimle şeriatsız) bırakmaktır. Hiçbir yol bu denli sakıncalı olamaz.

İktidar ve devlet aygıtları ve ilişkilerinin tarih boyunca ilk elde toplumun ahlâkı yerine 'hukuk', politikası yerine 'devlet' idaresi adlı kurumları yerleştirmesi bu nedenlerledir. Toplumu iki temel varlık stratejisi rolünü oynayan ahlâk ve politika gücünden alıkoyma, bunların yerine hukuk ve hükümranlık idaresini koyma her dönemin temel iktidar ve devlet görevleridir. Sermaye birikimi, sömürü tekelleri bu iki görev olmadan olmaz. Beş bin yıllık uygarlık tarihinin tüm sayfaları toplumun ahlâki ve politik gücünü kırmak, yerine sermaye tekellerinin hukukunu ve idaresini geçirmekle doludur. Uygarlık tarihi çıplak ve gerçek nedenleriyle böyledir ve doğru yazımı ancak bu nedenlerle anlam ifade edebilir. Tarihin tüm toplumsal kavgalarının özünde de bu gerçeklik gizlidir. Toplum kendi ahlâk ve politikasınca mı yaşayacaktır,

yoksa azgın sömürü tekellerinin hukuku ve idaresi doğrultusunda sürü gibi mi yaşatılacaktır? ‘Sorunların ana kaynağı iktidar ve devletin hukuk ve idaresinin akıl almaz ‘kanserolojik büyümesi’dir’ derken bu gerçeği ifade etmek istiyorum.

Bir hususu daha da açıklamakta yarar vardır. Hiyerarşi ilk defa kurulduğunda ve toplum için ‘tecrübe’ ve ‘uzmanlığın’ önem kazandığı durumlarda, adına ne dersek diyelim, devlet veya otorite fark etmez, kendilerinden yararlılık beklenir. Toplum eğer devleti ve otoriteyi (iktidarı) hepten olumsuzlaştırmamışsa, bu iki yararlılık beklentisi nedeniyledir. Toplum devlet ve otoriteden tecrübe ve uzmanlık bekleyerek bunlarla işlerini kolaylaştıracağını sanmaktadır. Devletin varlığına katlanmasının en önemli gerekçeleri bu iki etkendir. Tecrübe herkeste bulunmaz. Uzmanlık da herkesin işi olamaz. Fakat tarih boyunca bu iki haklı beklentiyi istismar eden devlet ve otorite en beceriksiz, tecrübesiz ve uzmanlıktan yoksun kimselerle doldurduğu yönetimi hukuku uygulamak yerine entrikalar çevrilen, tecrübeye dayalı çalışma yerine aylaklık yapılan bir alan haline getirdi. Büyük yozlaşmalar ve felaketler bu büyük saptırma ve tersyüz etmeyle yakından bağlantılıdır.

Tarihte özellikle orta sınıfın kanserolojik gelişmesini ifade eden burjuvazinin toplumun orta yerine, ‘göbeğine’ oturarak en bencil çıkarlarını ‘hukuk’, en soysuz yönetimini ise ‘anayasal idare’ olarak sunması, bunun için sınırsız ‘aygıt’ ve sözde uzmanlık alanlarına böldüğü iktidar ve devleti çoğaltması tam bir felaket olmuştur. Toplum, yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmuştur. Burjuvazinin akıl inceliği olan liberalizmin sınır tanımaz ‘cumhuriyet’, ‘demokrasi’, ‘anayasa’, ‘idarenin küçültülmesi’, ‘devletin ve iktidarın sınırlandırılması’ gibi hususlarda geliştirdiği tartışmalar gerçeği perdelemek kadar tam tersi anlamlarla yüklüdür. Burjuva orta sınıfın antikçağdaki kadar bile anayasa, cumhuriyet ve demokrasiyi geliştirerek idareyi küçültme, devlet ve iktidarı sınırlandırma yeteneği yoktur. Çünkü bu soylu kavramları işlevsiz hale getiren orta sınıfın maddi yapısıdır, onun varlık tarzıdır. Toplum ilkçağlarda bir kralı, bir hanedanlığı zorbela başında taşırken, sınırsız hale gelmiş burjuva aygıtlar ve hanedanlıkları nasıl taşısın? Bilerek ‘burjuva aile ve hanedan’ kavramını kullanıyorum. Çünkü ikisi de aynı kaynaktan geliyor. Burjuvazi tüm yönetim ve kural sanatını önceki büyük soylu aristokrasi ve krallık güçlerinden devşirmiştir. Öz yaratım yeteneği yoktur. Devlet ve iktidar ilişkilerinin toplumdaki kanserolojik

etkisi bu sınıfsal doğasından kaynaklanır. Orta sınıfın doğası faşizm yüklüdür.

Dolayısıyla toplumun ahlâki ve siyasi (politik) dokularının kötürümleştirilerek iş göremez hale getirilmesi en temel sorunların başında gelir. Şüphesiz ahlâki ve politik dokular, alanlar tümüyle yok edilemez. Toplum var oldukça ahlâk ve politika da var olacaktır. Ama iktidar ve devletin bir uzmanlık ve tecrübe alanı olmaktan çıkması ya da çıkarılması nedeniyle ahlâk ve politika yaratıcı ve işlevsel yeteneklerini yerine getirememektedir. Günümüzde iktidar ve devlet aygıtları ve ilişkilerinin (medya, her tür istihbarat örgütü ve özelleştirilmiş operasyon birliği, ideolojik öğretiler vb.) en ince gözeneklerine kadar sızdığı toplumu nefessiz bıraktığı, kendini tanıyamaz, hiçbir ahlâki ilkesini uygulayamaz, en temel ihtiyaçları için politik tartışma yapamaz ve karar (demokratik siyaset) oluşturamaz duruma düşürdüğü çok açıktır. Yine günümüzün çok tartışılan ve gerçek hükümran güçleri olan 'küresel şirketler'in, yani 'ezel-ebed' tekellerin tarihin en büyük sermaye patlamasını bu dönemde gerçekleştirmeleri, toplumun bu hale düşürülmesiyle yakından bağlantılıdır. Toplum düşürülüp dağıtılmadan, bu kadar sanal yolla, yani hiçbir üretim aracına el değdirmeden paradan para kazanma gerçekleştirilemezdi. Tekellerin tüm tarih boyunca kazandıkları ve günümüzün bu en hacimli havadan kazanımları toplumun varlığından ve beyninden boşaltılması temelinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü "havada para yoktur!"

Tekrarlamalıyım ki, yalnızca sınırsız çoğaltılmış iktidar ve devlet aygıt ve ilişkileri toplumu bu duruma düşürmüyor; hegemonyanın en az bunun kadar etkili diğer ana kaynağı olan medya aracıyla toplumun ideolojik fethi gerçekleştiriliyor. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik, sanatçılık (sanatın, özellikle sporun endüstrileşmesi) saptırmalarıyla sersemletilmeden, sadece devlet ve iktidar aygıtları ve ilişkileriyle toplum bu denli düşürülemez; küresel sanal (Finans-kapital, para-sermaye kastediliyor) şirketler, tarihsel tekeller, toplumu kendisi olmaktan çıkarıp toplumkırım uygularcasına bu denli sınır tanımaz sömürüye tabi tutamaz.

3- Toplumun Zihniyet Sorunları

Şüphesiz bir toplumu sömürüye açık hale getirmenin ilk koşullarından biri onu ahlâk ve politikadan yoksun kılmaktır. Bu iki dokunun düşünsel temeli olan toplumsal zihniyetin çöküşü

sağlanmadan bu yoksunlaştırma gerçekleştirilemez. Tarih boyunca egemenler, sömürgen tekeller bu nedenle amaçlarına ulaşmak için ilk iş olarak 'zihniyet hegemonyasını' inşa etmişlerdir. Sümer toplumunu verimliliğe kavuşturmak, dolayısıyla sömürüye açmak için, Sümer rahiplerinin ilk iş olarak tapınak (Ziggurat) inşa etmeleri bu gerçeği çok açık bir biçimde kanıtlamaktadır. Toplumsal zihni çarpıtma ve fethetme eyleminin tarihte bilinen ve etkisi halen süren orijinal kaynağı olması açısından da Sümer tapınağının işlevini göz önünde bulundurmak büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal doğanın en esnek zihnî yapılanmalardan oluştuğunu önemle belirtmeye çalıştım. Toplumun en zekâlı doğa olduğu iyi anlaşılmadıkça anlamlı bir sosyoloji geliştirilemez. Dolayısıyla toplumu sömürü kaynağı olarak gözüne kestiren zorbalar, egemenler, kurnazlar ilk işleri olarak toplumun zekâsını ve düşünme olanaklarını zayıflatmayı, ilk tekeli zihniyet tekeli yani tapınak olarak geliştirmeyi temel görev edinmişlerdir. Bu orijinal tapınak iki işlev birden görür. Birincisi, zihni egemenlik aracı, hegemonik araç olarak son derece önemlidir. İkincisi, toplumu öz zihni değerlerinden koparmada en elverişli araçtır.

Toplumun öz zihniyeti kavram olarak iyi anlaşılmayı gerektirir. İnsanlık daha ilk defa eline taş ve sopayı aldığında bu işi düşünerek yapmıştır. Burada içgüdü değil, analitik düşüncenin ilk tohumları söz konusudur. Deneyim biriktikçe toplumun gelişmesi özünde bu düşünce yoğunlaşmasıdır. Bir toplum ne kadar deneyim kazanır, dolayısıyla düşünce yoğunlaştırırsa, o denli yetenek ve güç kazanır. Kendini daha iyi besler, korur ve üretir. Bu süreç toplumsal gelişmenin ne olduğunu ve neden çok önem taşıdığını açıklamaktadır. Toplum kendini sürekli düşündürdükçe, ortak akıl veya vicdan da dediğimiz ahlâki geleneğini, yani kolektif düşüncesini oluşturur. Ahlâk bu nedenle çok önemlidir. Çünkü o toplumun en büyük hazinesi, deneyim birikimi, ayakta kalma gerekçesi, yaşamını sürdürmesi ve geliştirmesinin temel organıdır. Toplum bunu yitirirse dağılacağını yaşam deneyiminden ötürü çok iyi bilmektedir. Bu yüzden âdeta içgüdülerin keskinliğiyle ahlâkı önemsemektedir. Eski klan ve kabile toplumlarında ahlâk kurallarına uymayanların cezası ölümdü ya da toplumun dışına atılıp ölüme terk edilmekti. Halen çok

saptırılmış olarak devam eden 'namus cinayeti'nin kökeninde bu kurallar yatmaktadır.

Ahlâk kolektif düşünce geleneğini temsil ederken, politikanın işlevi biraz daha farklıdır. Günlük kolektif işler üzerinde tartışmak ve kararlaşmak düşünce gücünü gerektirir. Güncel yaratıcı düşünceler üretmek politika için şarttır. Yine toplum kaynak olarak, düşünce birikimi olarak ahlâka dayanmadan ne politik düşüncenin üretilebileceğini, ne de politikanın kendisinin yapılabileceğini çok iyi bilmektedir. Politika günlük kolektif (toplumun ortak çıkarı) işler için vazgeçilmez bir eylem alanıdır. Farklı, hatta aykırı düşünceler olsa bile, toplumun işleri konusunda karar almak için tartışmak şarttır. Politikasız toplum ya başkalarının kurallarına sürü misali uyan ya da başı koparıldığında zıplayan tavuktan farksız duruma düşen bir toplumdur. Öz düşünce gücü bir üstyapı kurumu değildir, toplumun beynidir, organları da ahlâk ve politikadır.

Toplumun diğer organı, kutsal mekân olarak elbette tapınaktır. Ama bu tapınak hegemon güç (hiyerarşi ve devlet) tapınağı değil, kendi öz kutsal mekânıydı. Toplumun bu öz kutsal mekânı arkeolojik buluşlarda başköşeyi işgal etmektedir. Günümüze kadar ayakta kalan belki de tek önemli yapıdır. Bu gerçeklik tesadüfî olamaz. Toplumun ilk kutsal mekânı tüm geçmişinin, atalarının, kimliğinin ve ortaklığının temsil edildiği yerdir. Toplu anma, ibadet yeridir. Kendini hatırlama, yâd etme mekânıdır, geleceğe taşımanın işaretidir, bir arada olmanın önemli gerekçesidir. Toplum, ne kadar dikkat çekici, görkemli, güzel yaşamaya değer yerde inşa edilirse, tapınağın o denli temsil kabiliyeti ve yaşamsal değeri olacağının bilincindeydi. Dolayısıyla görkemlilik en çok tapınaklarda sergilenirdi. Sümer örneğinin de yansıttığı gibi, tapınak aynı zamanda üretim araçlarının ve emekçilerin depo ve barınak yeriydi. Yani imece usulü çalışmanın yeriydi. Yalnız ibadet değil, toplu tartışma ve karar yeriydi. Politik merkezdi, zanaatkâr yuvasıydı, icat yeriydi. Mimar ve bilginlerin hünerlerini denedikleri merkezdi. İlk akademi örneğiydi. İlkçağın tüm kehanet merkezlerinin tapınaklarda olması tesadüfî değildir. Bütün bu etkenler ve daha yüzlercesi tapınağın önemini ortaya koymaktadır. Bu kuruma rahatlıkla toplumun ideolojik zihniyet merkezi demek gerçekçi olacaktır.

Urfa'daki dikilitaşların bulunduğu harabe on iki bin yıl öncesine aittir. Burada tapınak inşa edildiğinde daha tarım devrimi yapılmamıştır. Ama o taş oymacılığı ve dikiminin çok gelişkin insanların ve dolayısıyla gelişmiş bir toplumun varlığını gerektirdiği açıktır. Kimlerdi onlar, nasıl konuşuyorlar, nasıl beslenip çoğalıyorlardı? Düşünce ve adetleri nasıldı? Geçimlerini nasıl temin ediyorlardı? Bu sorulara yanıt olacak hiçbir iz yoktur. Geriye iz olarak kalan dikilitaş ve büyük ihtimalle tapınak kalıntılarıdır. Bugün bile sıradan köylüler o taşları oyup anlamlı biçimde o yere çıkararak dikme gücünde olmadıklarına göre, demek ki bu işi yapan o insanlar ve toplumları bugünkü köylüler ve köy toplumlarından geri değillerdi. Buna benzer hususlarda sadece tahminde bulunuyoruz. Saptırılmış olsa da, Urfa'nın kutsallığı belki bu yazılı tarih öncesi gelenekten bir ırmak misali süzülüp geliyor. Bu anlamda toplumsal tapınağın varlığını ve önemini değil, hegemonik tapınağın varlığını ve işlevinin önemini tartışıyorum.

Mısır rahipleri de hegemonik tapınak oluşumunda en az Sümer rahipleri kadar rol oynadılar. Hint Brahmanları Mısır rahiplerinden aşağı kalmadılar. Uzakdoğu'daki tapınaklar Sümer ve Mısır tapınaklarından daha aşağı kalır durumda değildi. Güney Amerika tapınakları da hegemonikti. Gençler bu tapınaklarda boşuna kurban olarak sunulmuyordu. Tüm uygarlık çağlarının egemen tapınakları hegemonikti; orijinalin kopyası gibiydiler. Toplumun egemenler yararına kullanıma hazır hale getirilmesi bu merkezlerin baş işleviydi. Tekelin askeri kolu dehşetengiz biçimde kelle koparıp kale ve surların yapımında kullanırken, ruhani kolu zihniyet fethiyle aynı işi tamamladı. Her iki faaliyet toplulukların köleleştirilmesinde at başı rol oynadı. Biri korku, diğeri ikna üretti. Binlerce yıllık uygarlık toplumunun bu tarzdaki sürekliliğini kim inkâr edebilir?

Avrupa hegemonik uygarlığı bu konuda büyük bir biçim değişikliğine gitti. Özünü ise olduğu gibi korudu. Toplum üzerindeki devasa ulus-devlet aygıtlarının bu değişiklikle yetinmeyip iç gözeneklerine kadar sızdığı toplumu kendine bağımlı hale getirdiği günlük gözlemlerdendir. Zihniyet oluşum merkezleri olarak üniversite, akademi, daha aşağıda lise, ortaokul, ilkokul ve anaokulunun verdiği, kilise, havra ve caminin tamamladığı ve kışlanın keskinleştirdiği şey, toplumun kalıntısı kalan zihni, ahlâki ve politik dokularının fethi, işgali, asimile edilmesi ve sömürgeleştirilmesi değil de nedir? Demek ki

toplumun 'kitleleştirilmesi' sürüleştirilmesidir derken, bazı değerli yorumcular boş konuşmuyorlar. Aynı zamanda faşizmin toplumuna zihnin bu sömürgeleştirilmesiyle gidildiği taze anılarımızdandır. Yakın tarihin kan banyosu da bu zihin fethinin sonucudur.

Tekrarlamanın sakıncası yoktur: Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, sporculuk, sanatçılık ikonlarını sallarsan toplumu, -daha doğrusu sürüyü-, kitleyi dilediğin her hedefe taşıyabilirsin. Zihnin fethi, toplumu hiçbir zorun başaramayacağı kadar bugünkü küresel finans-sermayesine açık hale getiren gelişmenin temelidir. Bir kez daha Sümer rahiplerine ve icat ettikleri tapınaklara selama durmak gerekir! Ne yaman fatihlermişsiniz de, aradan beş bin yıl geçtiği halde, bugünkü son temsilcileriniz ve tapınaklarındakiler ellerini sıcak sudan soğuk suya değdirmeden tarihin en büyük sermaye birikimini gerçekleştirebiliyorlar! Tanrıların en güçlü imgeleri, gölgeleri (Zilullah) bile bu kadar kazanç sağlayamadılar. Demek ki, sermayenin sürekli ve kümülâtif birikimi boş bir kavram değilmiş. Zihnî çarpıtmalar basit operasyonlar değilmiş. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve İtalyan Antonio Gramsci de hegemonik fethi benzer tanımlamalara kavuştururken, ulus-devletin en çok yüceltildiği dönemin hapishanelerindeydiler. Bildikleri yaşadıklarındandı. Ben de son tahlilde küresel sermaye 'mahkûmuyum'. Onu doğru tanımamak, kendi zihnim şahsında (kimliğimde) toplumun öz zihnine ihanet olurdu.

4- Toplumun Ekonomik Sorunları

Ekonomik sorunlar denince karınca topluluğu aklıma gelir. Karınca kadar ufak bir hayvanın bile ekonomik (Ne de olsa her varlık için ekonomi beslenmedir) sorunları olmuyorken, insan gibi gelişkin akıl ve tecrübe sahibi bir varlığın nasıl yaman ekonomik sorunları olabiliyor, hatta nasıl işsizlik gibi yüz kızartan durumları yaşayabiliyor? Zekâ sahibi insanın doğada üzerinde çalışıp iş haline getiremeyeceği ne olabilir? Sorun kesinlikle ne doğal işleyiştedir ne de çevreyle ilgilidir. İnsanın zalim kurdu kendi içindedir. Başta işsizlik olmak üzere her ekonomik sorun toplumun sermayeleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Marks'ın sermaye konusundaki tahlili şüphesiz değerlidir. Bunalım süreciyle ilgili işsizliği de açıklamaya çalışır. Acı olan odur ki, pozitivizm hastalığı onu da çok kötü durumda yakalamıştır. Bilimcilik hastalığı çok daha kapsamlı tarihsel-toplum analizi yapmasını engellemiştir. Benim yapmaya çalıştığım şey sermayenin ekonomi olma-

dığını, tersine ekonomiyi ekonomi olmaktan çıkarmanın etkili aracı olduğunu göstermektir. Bunun için en başta gelen nedenim, toplumun gelişiminde kâr ve sermayenin hiçbir zaman hedef olmadığı, toplumda kendine yer bulmadığıdır. Zengin, refah içinde toplum düşünülebilir, ahlâk ve politika buna açıktır. Ancak toplum ihtiyaç ve işsizlik içinde kıvranırken etrafta zenginlik ve sermayeden bahsetmek, suç olmanın ötesinde toplumsal kırımla ilgili olmalıdır. Uygarlığı bizzat sorun yumağının kendisi olarak tanımlamak, sermaye tekeline dayanmasından ötürüdür.

Rosa Luxemburg, sermaye birikimini kapitalist olmayan toplum koşuluna bağlarken çok önemli bir hakikatin kıyısında seyretmektedir. Kıyıdan daha içeri yürüyebilseydi, onun sadece kapitalist olmayan toplumun varlığına bağlı olmadığını, toplumun değerlerine el koyup kene gibi emerek şiştiğini, bundan bir damla kanı içirdiği işçiyi de kendisine suç ortağı haline getirdiğini görebilecekti. Net vurguluyorum, işçinin çabasını da inkâr etmiyorum, ama sermaye oluşumunun işçinin emeğine ancak çok cüzî miktarda bağlanabileceğini, hatta felsefi-tarihsel-toplumsal olarak düşünülürse bu cüzî miktarın da anlamını yitireceğini belirtiyorum. Endüstriyalizmin toplumun ve çevrenin sırtından bir vurgunlar yapma aracı olduğu ekolojik sorunlardan ötürü giderek açığa çıkmaktadır. Günümüzde işletme yöneticilerinin ve usta işçilerin toplumun en ayrıcalıklı kesimi haline geldiğini ve bunun karşılığının çığ gibi büyüyen işsizlik olduğunu hangi bilgi ve izan sahibi insan inkâr edebilir? Gelişmiş endüstri katmanları, tekelci ticari ve finansal kesimler, yani sermaye tekelleri 'çok hisseli ortaklık' projeleriyle işçi kavramını iyice anlamsızlaştırmışlardır. İşçinin giderek toplumu sermaye tekeline bağlayan kayış rolüne indirgendiğini görmek önemlidir. Devlet kapitalizmi olarak reel sosyalizm nasıl 'tavizci işçi'ye dayanan bir sistemse, klasik özel kapitalizmin de benzer tavizci işçisi vardır. Bunlar toplum içinde her zaman bir arada olagelmişlerdir. Geriye kalan toplum, Rosa'nın aklına gelen kapitalist olmayan toplumdur.

Dikkat edilirse, burada kapitalist olan ve olmayan farkı tarif edilmektedir. Rosa'da her ikisi de toplum biçimidir. Ben daha farklı olarak, kapitalizmi bir toplum biçimi değil, toplumun üzerinde kurulup artık-değer sızdıran, ekonomiyi kurutan, işsizliği doğuran, devlet ve iktidarla kaynaşıp güçlü ideolojik hegemonya araçlarını

kullanan geniş bir şebeke, bir örgütlenme olarak değerlendiriyorum. Son dönemde tavizci işçi kesimi de bu örgütlenmeye eklenmiştir. Tekelci ağın içeriğini bir kez daha böyle tanımlarken birçok yanlış anlamayı gidermeyi amaçlıyorum. Özellikle 'kapitalist toplum' kavramının tuzak karakterini deşifre etmek durumundayım. Kapitalist tekele böyle bir sıfat bağışlamak fazlasıyla lütufkâr davranmaktır. Sermaye, şebeke ve örgütsel ağ oluşturabilir. Mafyanın da değme bir sermaye şebekesi olduğu çok iyi anlaşılmalıdır. Sermaye şebekesinin mafya olarak adlandırılmamasının tek nedeni, toplumdaki hegemonik gücü ve resmi iktidarla olan bağlantılarıdır. Yoksa mafya kadar bile etik kuralları olmayan bir şebeke olarak kalacaktı.

Şu hususu da önemle eklemeliyim ki, orta boy sanayici, tüccar ve tarımcıyı kapitalist saymıyorum. Sermaye tarafından çok yönlü kıskaca alınsalar da, bunlar büyük ölçüde gerçek ekonomik ihtiyaçlar için üretim yapmaya çalışan toplumsal kesimlerdir. Ayrıca pazardaki küçük meta alışverişini ve bu metaları küçük işletmelerinde üretenleri de kapitalist saymıyorum. Çeşitli meslek sahipleri haliyle kapitalist sayılmaz. Tavizci kesim dışındaki tüm işçiler, köylüler, öğrenciler, memurlar, zanaatkârlar, çocuklar, kadınlar toplumun belkemiğini oluşturur. Kapitalist olmayan toplum olarak bu tanımı geliştirmeye çalışıyorum. Kapitalist olmayan toplum derken çoğu Marksist'in feodal, Asya tipi, yarı-feodal gibi kavramlarla dillendirdiği toplumu kastetmiyorum. Bu kavramların gerçeği öğretici kılmadıklarına, daha çok perdelediklerine dair ikna olmuş durumdayım. Kaldı ki, bu çözümlemeyi sadece 16. yüzyıl sonrası Avrupa'da merkezileşen sermaye şebekeleri için değil, tarih boyunca artık-değer gasp eden tüm sermaye şebekeleri (ticari, siyasi, askeri, ideolojik, tarımsal, endüstriyel tekeller) kapsamında yapıyorum. Günümüz küresel finans sermayesinin bu çözümlemeyi çarpıcı biçimde doğruladığını görmek için fazla incelemeye gerek olmadığı açıktır.

Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterini görmek kilit önemdedir. Toplum binlerce yıllık yürüyüşünde sermaye birikiminin en çürütücü etkiye sahip olduğunun farkındaydı. Örneğin sermaye birikiminin etkili yöntemlerinden biri olan faizciliği mahkûm etmeyen hiçbir din yok gibidir.

Günümüzde çığ gibi büyüyen işsizliği sermayenin ucuz işçi, esnek işçi yaratmak için geliştirdiğini söylemek çok eksik bir değerlendir-

medir. Gerçeğin bir yönü bu olmakla birlikte, asıl nedeni sermayenin toplumu kâr peşinde koşturan faaliyetlere bağlamasıdır. Kâr-sermaye için faaliyet kesinlikle toplumun temel ihtiyaçlarıyla örtüşmez. Eğer doyurulması için yapılan üretim kâr getirmeyecekse, toplumun açlık ve yoksulluktan kırılması -Nitekim günümüzde milyonlarca insan bu durumdadır- sermayenin umurunda bile olmaz. Örneğin eldeki sermaye miktarı biraz tarıma yatırılsa, asla açlık sorunu kalmaz ve olmaz. Ama tam tersine, sermaye tarımı sürekli boşaltıyor, bozuyor. Bunun nedeni tarımda kâr oranının ya hiç olmaması ya da çok düşük olmasıdır. Paradan dev miktarda para kazanılırken, hiçbir sermayedar tarımı düşünmez. Sermayenin karakterinde bu tür düşünceye asla yer yoktur. Eskiden devlet tekel olarak tarım üreticilerine epeyce yardım yapar, ama karşılığını da ürün veya para-vergi olarak alırdı. Şimdiki sermaye piyasaları devletin bu yönlü faaliyetlerini anlamsızlaştırmışlardır. Bu yüzden tarıma katkıda bulunmaya devam etmek isteyen devletler iflasla karşılaşmaktan kurtulamazlar.

Demek ki, sermayenin toplumun ana gövdesini giderek işsiz ve yoksul bırakması günlük geçici politikalar nedeniyle değil, yapısal karakteri nedeniyledir. Çok az bir ücretle çalışmaya razı olunsa da toplumdaki işsizlik sorununun çözülemeyeceği, incelemeye gerek kalmadan sıradan bir gözlemle rahatlıkla anlaşılabilir. Bir kez daha 'Artık-değer üzerine kurulu azami kâr politikası ve sistemi ortadan kalkmadan, toplumun işsizlikten ve yoksulluktan kurtulamayacağını iyi bilmek gerekir' diyorum.

Örneğin tarih boyunca çok sayıda toplumu doyuran, neolitik topluma on beş bin yıldır analık eden Mezopotamya ovalarında neden işsizlik, açlık ve yoksulluk kol geziyor? Kâr amaçlamayan bir üretim hamlesi planlansa, günümüz ölçülerinde yirmi beş milyon insanı rahatlıkla besleyebilecek ve üzerine fazla bırakacak bu ovaların ve insanlarının tek ihtiyacı sermayenin çalıştırmayan eli değil, işsizliğin, açlığın ve yoksulluğun tek nedeni olan bu elin (Özel veya devlet eliyle olması hiç fark etmez) kendi yakasını bırakmasıdır. İhtiyaç duyulan tek şey, gerçek emekçi eliyle toprağın buluşmasıdır; buna fırsat yaratacak toplumsal zihniyet devriminin gerçekleştirilmesidir; toplumsal ahlâk ve politikanın tekrar temel dokular, organlar olarak işlevine kavuşmasıdır; demokratik siyasetin bu nedenlerle dört elle ve gözle gerçek beyinlerle görevine koşmasıdır.

5- Toplumun Endüstriyalizm Sorunu

Tarım devrimi kadar önem taşıyan endüstri devriminin, binlerce yıllık tarihsel birikim temelinde, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında niteliksel sıçrama yapıp günümüze kadar inişli çıkışlı seyrini sürdürdüğünü belirtmek mümkündür. Nerede, ne zaman, nasıl duracağı ya da durdurulacağı kestirilememektedir. Bu devrim patlama yapan analitik akıl gibi bir özelliğe sahip olup, zaten bu aklın ürünüdür. Sermayenin kesin hâkimiyetindedir. Hiç şüphesiz sermayenin kendisi çoğu endüstriyel araçların mucidi değildir. Ama onları kâr getiren araçlara dönüştürmek için her zaman ivedilikle üzerinde durmuş, gerekli gördüklerini mülkiyetine geçirmiştir. Seri ve ucuza üretmek toplum için büyük bir gelişme imkânıdır. Akıl gibi toplumun hizmetindeki endüstri de değerlidir. Sorun endüstrinin kendisinde değil, kullanılış tarzındadır. Endüstri tıpkı nükleer imkân gibidir. Tekellerin çıkarına kullanıldığında, ekolojik felaketlerden savaşlara kadar yaşamı en çok tehdit eden araca dönüşebilir. Nitekim kâr amaçlı kullanımı günümüzde iyice belirginleştiği gibi, çevresel yıkımı hızlandırmıştır. Sanal toplum doğrultusunda hızla yol aldırmaktadır. İnsan organlarının yerini hızla robotlaşma almaktadır. Böyle giderse insanın kendisi de gereksizleşecektir.

Çevrenin bugünkü halinde bile sadece toplumun değil, tüm canlı yaşamın tehdit altına girdiği ortak görüştür. Önemle vurgulamak gerekir ki, bu gidişattan tek başına olgu olarak endüstriyi sorumlu tutmak tam bir saptırmadır. Kendi başına endüstri nötr bir olanaktır. Toplumun varlık gerekçeleriyle bütünleştirilmiş bir endüstri dünyayı insan için, hatta tüm yaşamlar için Üçüncü Doğa haline getirmede belirleyici rol oynayabilir. Böylesi bir potansiyel taşımaktadır. Böyle olursa endüstriyi kutsamak da gerekir. Fakat ağırlıklı olarak kâr-sermayenin kontrolüne girerse, dünyayı bir avuç tekelcinin dışında tüm insanlık için cehenneme de çevirebilir. Nitekim günümüzde gidişat esasen bu yönlüdür. İnsanlığın bu gidişat karşısında derin bir endişeye kapıldığı inkâr edilemez. Endüstriyel tekel toplum üzerinde gerçek imparatorluklar kurmuştur. Bir tek ABD süper hegemonyasına karşılık, onlarca endüstriyel hegemon vardır. Siyasal-askeri hegemon durdurulsa bile, endüstriyel hegemonlar kolay durdurulamazlar. Çünkü artık onlar da küreselleşmişlerdir. Bir ülke merkez olarak dar gelirse, hemen başka bir mekânı, yeni ülkeleri merkezleri haline

getirebilirler. Ne malûm ABD'nin bir endüstri imparatorluğu yarın Çin'i merkez seçmesin? Koşullar daha elverişli olduktan sonra, bugün bile bunun yavaş yavaş mümkün olduğu gözlemlenmektedir.

Endüstriyalizm tarımı can evinden vurmuştur. İnsan toplumunun asli unsuru, varlık aracı olan tarım, endüstri karşısında büyük yıkım yaşamaktadır. On beş bin yıldır insanlığı var eden bu kutsal faaliyet bugün kendi haline bırakılmıştır. Endüstrinin egemenliğine bırakılmaya hazırlanılmaktadır. Kâr-sermaye güdümlü endüstrinin tarım alanına girmesi sanıldığı gibi seri üretim, bol üretim imkânı olarak yorumlanamaz. Toprak genleriyle oynanmış tohumlar yüzünden, endüstri tekelleri tarafından suni döllenmeyle çocuk sahibi olan bir ana durumuna düşürülecektir. Nasıl ki yabancı bir spermle sağlıklı bir hamilelik, annelik mümkün değilse, genleriyle oynanmış tohumlarla döllendirmek de toprağı iyi bir analık durumuna sokamayacaktır. Endüstri tekelleri tarıma yönelik bu çılgınlığa hazırlanıyorlar. İnsanlık tarihi belki de en büyük karşıdevrimi tarım alanında yaşayacaktır, hatta yaşamaya başlamıştır bile. Toprak, tarım herhangi bir üretim aracı ve ilişkisi değildir; toplumun ayrılmaz, oynanmaz varlık parçalarıdır. İnsan toplumu ağırlıklı olarak toprak ve tarım üzerinden inşa edilmiştir. Onu bu mekânlardan ve üretimden koparmak, varlığına yönelik en büyük darbeye maruz bırakmaktır. Kanser gibi büyüyen kent gerçeği, daha şimdiden bu tehlikeyi bütün çıplaklığıyla sergilemeye başlamıştır. Kurtuluş büyük ihtimalle ve büyük oranda tersi bir harekette görülmektedir: Kentten toprağa ve tarıma dönüş hareketi. Bu hareketin ana sloganı herhalde "varoluş için ya tarım, toprak ya yok olmak" biçiminde belirlenecektir. Kâr-sermaye endüstriyle toprağı, tarımı bütünleştirip dost, simbiyotik ilişkilerle birbirine bağlamıyor; aralarına dağ gibi çelişkiler yığıp düşmanlaştırıyor.

Toplumdaki sınıfsal, etnik, ulusal ve ideolojik çelişkiler çatışmalar ve savaşlara kadar gidebilir. Fakat bunlar çözülmesi olanaksız çelişkiler değildir. İnsan eliyle inşa edildikleri gibi insan eliyle dağıtılabilirler de. İnsan sermayenin aracı olarak endüstriyle toprak ve tarım arasındaki çelişkiyi kontrol altında tutamaz. Toprak ve tarım milyonlarca yıl ekolojik olarak kendilerini hazırlamışlardır. Bozulmaları halinde insan eliyle inşa edilemezler. İnsan eliyle toprak imali mümkün olmadığı gibi, tarımsal ürünleri ve diğer canlıları, örneğin bitkileri insan eliyle yaratmak da şimdilik olanaklı değildir, olanaklı

olması da beklenemez. Zaten bu olanak insan olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olanı tekrarlamanın anlamı ve imkânı yoktur.

Derin bir felsefi konu olduğu için fazla açmayacağım. Firavun piramit tarzı mezarlarla nasıl sözüm ona kendi geleceğini hazırlamak istemişse, endüstriyalizmin robotlaştırıcı tarzı da pek yaşanılır bir gelecek yaratamaz. Bu tarz, insana da saygısızlıktır. Doğa gibi muhteşem bir varlık ortadayken, robot ve kopyalarının ne anlamı ve önemi olabilir? Sermayenin kâr çılgınlığı burada bir kez daha karşımıza çıkıyor. Robotlar en ucuz üretimi gerçekleştirdi diyelim. Peki, kullanıcısı olmadan bunlar neye yarayacak? Endüstriyalizm bu yönüyle toplumu işsiz kılmanın en temel etkenidir, toplumun üretkenliğine karşı sermayenin en büyük silahıdır. Sermaye hem en az işçi çalıştırmada, hem de fiyatlardaki indirimlerle piyasayı dilediği gibi manipüle etmede endüstri silahını sıkça kullanmaktadır. Tekelci fiyatlar işsizliğin temel etkeni olan bunalımları (fazla üretim bunalımları) kaçınılmaz kılmaktadır. Sonuçta çürüyen mallar, işsiz, aç ve yoksul milyonlarca insan bu bunalımların kurbanı olmaktadır.

Toplum doğası ancak milyonlarca yılın ve uygun mekânın ürünü olan çevreyle sıkı bağlantı içinde kendini sürdürebilir. Hiçbir endüstriyel oluşum evrenin harika bir oluşumu olan çevrenin yerini tutamaz. Daha şimdiden yerde, havada, denizde ve uzayda trafik felaket boyutlarına erişmiştir. Fosil yakıtlarla yürüyen endüstri, iklim ve çevreyi sürekli zehirlemektedir. Tüm bu felaketlerin karşılığı iki yüz yıllık kâr birikimidir. Bu birikim bunca tahribatlara değer miydi? Bu yüzden yaşanan tahribatı tarihteki savaşların toplamı yapmadığı gibi, verilen canlı kaybı da ne insan ne de doğa eliyle başka hiçbir tür olay yüzünden verilmemiştir.

Bir tekelci ideoloji ve aygıt olarak endüstriyalizm toplumun en temel sorunlarındandır. Derinden sorgulanması gerekir. Sadece ortaya çıkardığı tehlikeler bunun için yeterlidir. Canavarın daha da büyüyüp kontrolden çıkması, sorgulanmasını ve hakkında alınması gereken tedbirleri gecikmiş ve anlamsız kılabilir. Toplumun kendisi olmaktan çıkmasını ve sanal toplum haline gelmesini engellemek için, bu canavarı tekellerin elinden alarak önce ehlileştirip, sonra toplumun doğasına dost kılmanın tam zamanıdır.

Endüstriyalizmle mücadele ederken, tekelciliğin endüstriyel tekniğe ideolojik yaklaşımı ve kullanım tarzı ile endüstriyel tekniğin

toplumun genel çıkarlarıyla uyumlu yapısı ve kullanım tarzını birbirinden ayırmak, bu doğrultuda yapılacak bilimsel çalışmaların ve geliştirilecek ideolojik mücadelenin en önemli görevidir. Hümanizm (insancıllık) temelinde sosyal ve sınıfsal konumdan bağımsız bir endüstriyalizme karşı mücadele verdiğini idea eden grupların amaçlarına ulaşmaları beklenemez. Bu gruplar objektif olarak amaçlarına ters düşüp, tekelcilik olarak endüstriyalizme hizmet eder duruma gelmekten kurtulamazlar. Endüstriyalizm sanıldığından daha fazla ideolojik, militarist ve sınıfsal karakterdedir; ideoloji olarak bilim ve tekniktir. Hatta bu yönlü kullanımda olan bilim ve tekniğin en tehlikeli boyutlarını temsil eder. Endüstri canavarı kendi başına ortaya çıkmış değildir. Hatırlayalım: İngiliz burjuvazisi adada, Avrupa'da ve dünyada tarihî emperyalizm hamlesine girişirken, endüstriyalizmi hem örgütleyen hem de en kapsamlı ve hızlı kullanan sınıftı. Endüstriyalizm daha sonra sırasıyla tüm ülke burjuvazilerinin müşterek silahı olmuştur. Finans, ticaret ve endüstri üçlüsü içinde en çok endüstri yüzyılları olan 19. ve 20. yüzyıllarda dünya çapında gerçekleşen burjuva egemenliği bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Reel sosyalist hareketin kapitalist olmayan toplumu gerici olarak ilan etmesi ve sanayi burjuvazisiyle ittifaka stratejik olarak bakması, bilinçli olmasa da amaçlarına tamamen ters düşmesine yol açmıştır. Hatta bu durum reel sosyalist hareketin objektif olarak ihanet anlamına gelen bir konuma düşen hareketler içinde en trajik sonuçları yaşayan bir hareket olmasına neden olmuştur. Tıpkı üç yüz yıl boyunca barış dini olan Hıristiyanlığın daha sonra devlet ve iktidarla ittifak kurup objektif ve çoğunlukla bilinçli olarak amaçlarına ters düşmesinde ve ihanet etmesinde olduğu gibi. Hıristiyanlık da son tahlilde iktidar tekelinin cazibesine kapılarak çıkıştaki amacına ters düşmüş ve uygarlık dini haline gelmekten kurtulamamıştır. İslâmiyet'te olan ise, daha Hz. Muhammed hayattayken yaşanmaya başlanmıştır. Sonuçta iktidar endüstrisine yenik düşmüş oluyorlar.

Eğer bugün bütün insanlık çevre yıkımı karşısında kıyamet saatleri yakınmış gibi feryat etmeye başlamışsa, endüstriyalizmin yol açtığı tahribatın tarihsel-toplumsal ve sınıfsal boyutlarını benzer hareketler ışığında kavramak, endüstriyalizme karşı mücadeleyi toplumun varlık hareketi olarak benimsemek ve yeni bir kutsal dinsel hareket tarzında mücadele etmek kaçınılmazdır. Ateşi nasıl ateşle söndürmek

mümkün değilse, endüstriyalizm batağında yaşamayı sorgulamaksızın ve ondan vazgeçmeksizin de ekolojik mücadele yürütülemez. Yeni Hıristiyanlığın, İslâmiyetin ve reel sosyalizmin yaşadığı trajediler yaşamak istemiyorsak, ders çıkarmamız ve bilimsel-ideolojik, ahlâki-politik mücadeleyi doğru ele almamız gerekir.

6- Toplumun Ekolojik Sorunu

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası hem de en temel nedenidir. Bu nedenle farklı bir başlık altında yorumlamak tekrar anlamına gelebilir. Fakat ekoloji endüstriyalizmden daha fazla anlam ifade eden toplumsal ve sorunlu bir konudur. Kavram çevrebilim anlamını taşısa da, esas olarak toplumsal gelişimle çevresi arasındaki sıkı ilişkiyi çözümleme bilimidir. Ağırlıklı olarak çevre sorunları felaket alarmı verdiğinde gündemleşti; sakıncalı anlamlar taşısa da, ayrı bir inceleme dalı haline getirildi. Çünkü o da endüstriyalizm gibi toplumun yarattığı bir sorun olmayıp, uygarlık tekellerinin son marifeti olan son derece kapsamlı bir sorun biçiminde tarih, dünya ve toplum gündemine oturmuştur.

Belki de hiçbir sorun ekolojik olanlar kadar kâr-sermaye düzenlerinin (örgütlü şebekeler) gerçek yüzünü bütün insanlığın gündemine oturtacak önem ve ağırlıkta olmamıştır. Kâr ve sermayenin (tarih boyunca tüm askeri, ekonomik, ticari ve dinsel tekellerin toplamı olarak) uygarlık sisteminin bilânçosu sadece toplumun her yönden çözülüşü (ahlâksızlık, politikasızlık, işsizlik, enflasyon, fuhuş vb.) değil, tüm canlıların yaşamıyla birlikte çevrenin de tehlike altına girmesi olmuştur. Tekelciliğin toplum karşıtlığını bu gerçeklerden daha çarpıcı olarak neyle kanıtlayabiliriz ki?

Zekâ ve esneklik payı diğer tüm canlılara göre en yüksek bir doğa olarak tanınsa da, insan toplumu da son tahlilde canlı bir varlıktır. Dünyalıdır, çok hassas düzenlenmiş bir iklimsel ortamın, bitkiler ve hayvanlar dünyasının evriminin ürünüdür. Dünyamızın atmosfer ve ikliminin, bitkiler ve hayvanlar âleminin bağlı olduğu düzenlilikler, hepsinin toplamı olması itibariyle insan toplumu için de geçerlidir. Bu düzenlilikler çok hassastır. Birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Âdeta bir zincir oluştururlar. Bir halkası koptuğunda zincir nasıl işlevsiz hale gelirse, evrim zincirinin ciddi bir halkası koptuğunda da tüm evrimin etkilenmesi kaçınılmaz olur. Ekoloji bu gelişmelerin bilimidir. Bu nedenlerle de çok önemlidir. Toplumun iç düzenliliğinin herhangi bir

nedenle kırılması insan eliyle yeniden düzenlenebilir. Nihayetinde toplumsal gerçeklik insan eliyle inşa edilen gerçekliktir. Fakat çevre böyle değildir. Toplum kaynaklı olan, daha doğrusu içinden çıktıkları toplumun üstünde kâr-sermaye tekeliyle örgütlenen bazı grupların marifetiyle çevre halkalarından ciddi kopuşlar olursa, evrimsel felaketler zincirlemesine tüm çevreyi, bu arada toplumu da kıyametle karşı karşıya bırakabilirler.

Unutmamak gerekir ki, çevre halkaları milyonlarca yıllık evrimle oluşmuştur. Genelde son beş bin yıllık, özelde son iki yüz yıllık tahribatlar, milyonlarca yılın evrim halkalarından binlercesini koparmayı daha kısa sayılabilecek bu zaman diliminde gerçekleştirmişlerdir. Kırılış reaksiyonu başlamıştır. Nasıl durdurulacağı kestirilememektedir. Atmosferde başta karbondioksit (CO_2) oranı ve diğer gazların yarattığı kirlenmenin, mevcut haliyle yüzlerce, hatta binlerce yıl temizlenemeyeceği öngörülmektedir. Bitkiler ve hayvanlar dünyasında yaşanan yıkımların sonuçları belki de tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Ama her iki dünyanın da en az atmosfer kadar S.O.S işareti verdiği açıktır. Denizler ve ırmakların kirlenmesi ve çölleşme daha şimdiden felaket sınırlarına dayanmıştır. Tüm belirtiler kıyametin doğal dengenin bozulması sonucunda değil, bir kısım şebekeler halinde örgütlenmiş gruplar eliyle topluma yaşatılacağını göstermektedir. Elbette bu gidişata doğanın vereceği yanıtlar da olacaktır. Çünkü o da canlı ve zekâlıdır. Onun da tahammül gücünün sınırları vardır. Direnmesini yerinde ve zamanında gösterecek, bu yer ve zaman geldiğinde insanların gözyaşlarına bakmayacaktır. Çünkü kendilerinin yeteneklerine, bahşedilen değerlere ihanet etmekten hepsi sorumlu tutulacaktır. Kıyamet de böyle öngörülmüş değil miydi?

Burada amacım felaket senaryolarına yenilerini eklemek değildir; fakat toplumun mutlaka sorumlu olması gereken her üyesi gibi gerekli sorumlulukla ve varlık nedenimiz olan ahlâki ve politik görev anlayışımızla yeteneklerimiz oranında gerekeni söylemek ve yapmaktır.

İnsanlık tarihinde kendi kale ve piramitlerine çekilen Nemrutlar ve Firavunların akıbetine ilişkin çok şey anlatılır. Nedeni açıktır. Ne de olsa Nemrutlar ve Firavunlar da gerek kişi gerek düzen olarak, tanrısal idealar taşıyan birer TEKEL idiler. Evet, hep kâr peşinde koşan sermaye tekellerinin ilkçağda en görkemli örnekleriydiler. Şimdiki

kentlerde PLAZA'lara çekilen tekellere nasıl da benziyorlar! Tabii ki aralarında özde olmasa da biçimde farklar vardır. Kale ve piramitler tüm görkemliliklerine rağmen günümüz plazalarıyla yarışamazlar. Kaldı ki, sayı olarak hiç yarışamazlar. Toplasanız, tüm firavunlar ve nemrutların sayısı birkaç yüzü geçmez. Ama çağdaş firavunlar ve nemrutların sayısı şimdiden herhalde yüz binleri geçmiştir. İnsanlık eski çağlarda birkaç nemrut ve firavunun ağırlığını çekemedi. Bu kadar inleyip durdu. Peki, tüm çevre ve toplumu çözülüşe uğratan yüz binlercesinin ağırlığını daha ne kadar çekecek? Yol açtıkları bunca savaşın, işsizliğin, açlığın, yoksulluğun neden olduğu acıları ve ahları nasıl dindirecek?

Tarihsel-toplum bir bütündür derken, bir de evrimsel gelişmenin ışığında bu gerçekleri dile getirmek istedik. Bunlar az yaman ve önemsiz gerçekler midir?

Kapitalist modernitenin bilimi pozitivist yapısıyla kendisine çok güvendi. Büyük olgusal keşifleri her şey sandı. Mutlak hakikati olguların yüzeysel bilgisinden ibaret saydı. Sonsuz ilerleme sürecine girildiğinden emindi. Fakat burnunun dibindeki çevre felaketini öngörmemesini nasıl yorumlamak gerekir? Savaş başta olmak üzere, son dört yüz yılın tarihin tüm felaketlerini aşan bütün toplumsal felaketleri karşısında köklü çareler öngörüp pratikleştirmemesi neye yorumlanabilir? Toplumun tüm gözeneklerine iktidar olarak sızmış savaşı engellemesini bir yana bırakalım, bu gerçeği doğru tespit etmemesine ne demeli? Açık ki, tekel egemenliğinin azami hegemonik çağında bilim, sanıldığının aksine ideolojik kuşatmayı en çok yaşayan ve sistemin hizmetine en iyi uyum sağlayan yapısıyla bu sorulara cevap veremezdi. Yapısı, hedefi ve tarzı sistemi meşrulaştırma amaçlı olarak ilan edilmiş ve düzenlenmiş olan bilim dinler kadar bile etkili olamadığını göstermiştir. Fakat ideolojik olmayan bilimin olamayacağını da anlamak gerekir. Önemli olan, hangi toplumun ve sınıfın ideolojisi olarak bilme ve bilim olduğunu fark edip ona göre tutum belirlemektir. Ekoloji en yeni bilimlerden biri olarak bu çerçevede konumunu belirlerse, sadece çevrenin değil, toplumsal doğanın da ideal çözüm gücü olabilir.

7- Toplumsal Cinsiyetçilik, Aile, Kadın ve Nüfus Sorunu

Kadını biyolojik açıdan farklı bir cins olarak algılamak, toplumsal gerçeklik konusunda körlüğe yol açan temel etkenlerin başında

gelmektedir. Cinsiyet farklılığı kendi başına hiçbir toplumsal sorunun nedeni olamaz. Evrende her zerredeki ikilim nasıl hiçbir varlıkta sorun olarak ele alınmazsa, insan varlığındaki ikilim de sorun olarak işlenemez. "Varlık neden ikilimlidir?" sorusuna verilecek cevap ancak felsefi olabilir. Ontolojik çözümleme bu soruya (sorun değil) yanıt arayabilir. Benim cevabım şudur: Varlığın ikilim dışında başka türlü varoluşu sağlanamaz. İkilim varoluşu mümkün kılma tarzıdır. Kadın ve erkek mevcut haliyle olmayıp eşeysiz (eşi olmayan) olsalar bile bu ikilimden kurtulamazlar. Çift cinslilik denilen şey de budur. Şaşırmamak gerekir. Fakat ikilimler hep farklı oluşmaya eğilimlidir. Evrensel zekâya (Geist) kanıt aranacak temel de bu ikilim eğiliminde aranabilir. İkilimin iki tarafı da ne iyi ne kötüdür, sadece farklıdır, farklı olmak zorundadır. İkilimler aynılaşırsa varoluş gerçekleşemez. Örneğin iki kadın veya iki erkekle toplumsal varlığın üreme sorunu çözümlenemez. Dolayısıyla "Niçin kadın veya erkek?" sorusunun değeri yoktur veya bu soruya ille cevap aranacaksa, 'evren böyle oluşmak durumundadır (zorunda, eğiliminde, aklında, arzusundadır) da ondan' diye felsefi bir cevap verilebilir.

Bu nedenle kadını sosyal ilişki yoğunluğu olarak incelemek sadece anlamlı değildir, aynı zamanda toplumsal kördüğümleri çözümlemek ve aşmak açısından da büyük önem taşır. Erkek egemen bakış bağışıklık kazandığı için, kadına ilişkin körlüğü kırmak bir nevi atomu parçalamak gibidir. Bu körlüğü kırmak büyük entelektüel çaba harcamayı ve egemen erkekliği yıkmayı gerektirir. Kadın cephesinde ise neredeyse varoluş tarzı haline getirilen ve aslında toplumsal olarak inşa edilmiş kadını da çözmek ve o denli yıkmak gerekir. Tüm özgürlük ve eşitlik mücadelelerinin, demokratik, ahlâki, politik ve sınıfsal mücadelelerin başarı veya başarısızlıklarında yaşanan ütopya, program ve ilkelerin hayata geçirilemeyişiyle oluşan hayal kırıklıkları, kadın ile erkek arasındaki kırılmayan egemen (iktidarlı) ilişki biçiminin izlerini taşır. Tüm eşitsizlikleri, kölelikleri, despotlukları, faşizmi ve militarizmi besleyen ilişkiler ana kaynağını bu ilişki biçiminden alır. Eşitlik, özgürlük, demokrasi, sosyalizm gibi adı çokça geçen sözcüklere hayal kırıklığı yaratmayacak geçerlilikler yüklemek istiyorsak, kadın etrafında örülen ve toplum-doğa ilişkisi kadar eski olan ilişkiler ağını çözmek ve parçalamak zorundayız. Bunun dışında

gerçek özgürlüğe, eşitliğe (farklılıklara uygun), demokrasiye ve ikiyüzlü olmayan bir ahlâka gidecek başka bir yol yoktur.

Cinsiyetçiliğe hiyerarşinin ortaya çıkışından beri iktidar ideolojisi olarak anlam yüklenmiştir. Sınıflaşma ve iktidarlaşma ile yakından bağlantılıdır. Bütün arkeolojik, antropolojik ve güncel araştırma ve gözlemler, kadının otorite kaynağı olduğu dönemler bulunduğunu ve bu dönemlerin uzun süreye yayıldığını göstermektedir. Bu otorite artık-ürün üzerine kurulu iktidar otoritesi olmayıp, tersine verimlilik ve doğurganlıktan kaynaklanan ve toplumsal varoluşu güçlendiren bir otoritedir. Kadında etkisi daha fazla olan duygusal zekâ bu varoluşla güçlü bağlara sahiptir. Kadının artık-ürün üzerine kurulu iktidar savaşlarında belirgin şekilde yer almayışı bu konumu ve toplumsal varoluş tarzıyla bağlantılıdır.

Tarihsel bulgular ve güncel gözlemler hiyerarşik ve devletsel düzen bağlantılı iktidar gelişiminde erkeğin öncü rol oynadığını açıkça göstermektedir. Bunun için neolitik toplumun son aşamasına kadar gelişkin olan kadın otoritesinin kırılması, aşılması gerekiyordu. Yine tarihsel bulgular ve güncel gözlemler buna ilişkin biçimi çeşitli ve süresi uzun büyük mücadelelerin verildiğini doğrulamaktadır. Özellikle Sümer mitolojisi bu konuda neredeyse tarihin ve toplumsal doğanın hafızası gibi oldukça aydınlatıcıdır.

Uygarlık tarihi aynı zamanda kadının kaybedişi ve kayboluşunun tarihidir. Bu tarih tanrı ve kullarıyla, hükümdar ve tebaasıyla, ekonomi, bilim ve sanatıyla erkek egemen kişiliğin pekiştiği tarihtir. Dolayısıyla kadının kaybedişi ve kayboluşu toplum adına büyük düşüş ve kaybediştir. Cinsiyetçi toplum bu düşüşün ve kaybedişin sonucudur. Cinsiyetçi erkek kadın üzerinde sosyal hâkimiyetini inşa ettiğinde o kadar iştahlıdır ki, doğal her türlü teması bir egemenlik gösterisi haline getirir. Cinsel ilişki gibi biyolojik bir olguya sürekli iktidar ilişkisi yüklenmiştir. Erkek kadınla kurduğu cinsel temasa zafer kazanma havasıyla yaklaşır. Bu yönlü çok güçlü bir alışkanlık oluşturmuş, bir sürü deyim icat etmiştir: "Becerdim", "İşini bitirdim", 'kancık', "Karnında sıpayı, sırtında sopayı eksik etme!", 'fahişe, orospu', 'kız gibi oğlan', "Kızını serbest bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya kaçar", 'başını hemen bağlamak' gibi benzer sayısız öykü ve darbımesel anlatılır. Cinsellikle iktidar ilişkisinin toplum içinde nasıl etkili olduğu çok açıktır. Günümüzde bile her erkeğin kadın üzerinde

‘öldürme hakkı’ dahil, sayısız hak sahibi olduğu sosyolojik bir gerçektir. Bu ‘haklar’ her gün uygulanır. İlişkiler ezici çoğunlukla taciz ve tecavüz karakterindedir.

Aile bu toplumsal bağlamda erkeğin küçük devleti olarak inşa edilmiştir. Uygarlık tarihinde aile denilen kurumun mevcut tarzıyla sürekli yetkinleşmesi, iktidar ve devlet aygıtlarına verdiği büyük güç nedeniyledir. Birincisi, erkek etrafında iktidarlaştırılan aile devlet toplumunun hücresi kılınmaktadır. İkincisi, aile ile kadının sınırsız karşılıksız çalışması güvenceye alınmaktadır. Üçüncüsü, çocuk yetiştirip nüfus ihtiyacını karşılamaktadır. Dördüncüsü, rol modeli olarak tüm topluma kölelik ve düşkünlük yaymaktadır. Aile bu içeriğiyle aslında bir ideolojidir. Hanedanlık ideolojisinin işlevselleştiği kurumdur. Her erkek ailede kendisini bir hanlığın sahibi olarak algılar. Ailenin çok önemli bir gerçeklik olarak algılanmasının altındaki bu hanedanlık ideolojisi çok etkindir. Ailenin ne kadar çok kadın ve çocuğu olursa, erkek o denli güvence ve onur kazanır. Aileyi mevcut haliyle bir ideolojik kurum olarak değerlendirmek de önemlidir. Kadın ve aileyi mevcut haliyle uygarlık sisteminin, iktidar ve devletin altından çekip alırsanız, düzen adına geriye çok az şey kalır. Fakat bu tarzın bedeli, kadının düşük yoğunlukta sürekli savaş hali altındaki acılı, yoksul, düşkün ve yenilgili varoluş tarzıdır. Âdeta sermaye tekellerinin uygarlık tarihi boyunca toplum üzerinde sürdürdüklerine benzer paralel ikinci bir tekel zinciri de kadın dünyası üzerindeki ‘erkek tekeli’dir. Hem de en eski güçlü tekeli. Kadın varoluşunu en eski sömürge âlemi olarak değerlendirmek daha gerçekçi sonuçlara götürür. Kadınlar için ‘millet olmamış en eski sömürge halkı’ demek en doğrusudur.

Kapitalist modernite, tüm liberal süslemelere rağmen, eskiden kalma statüyü yıkıp kadını özgür ve eşit kılmadığı gibi, ek görevler yükleyip eskisinden daha ağır bir statü altına almıştır. En ucuz işçi, ev işçisi, ücretsiz işçi, esnek işçi, hizmetçi gibi statüler durumunun daha da ağırlaştığını gösterir. Üstelik en magazinel varlık ve reklam aracı olarak istismarı daha da derinleştirilmiştir. Bedeni bile en çeşitli istismar aracı olarak, sermayenin vazgeçmediği meta düzeyinde tutulur. Reklamcılığın sürekli tahrik aracıdır. Özcesi, modern kölenin en verimli temsilcisidir. Hem sınırsız zevk aracı hem de en çok kazandıran köleden daha değerli bir mal düşünülebilir mi?

Nüfus sorunu cinsiyetçilik, aile ve kadınla yakından bağlantılıdır. Daha çok nüfus daha çok sermaye demektir. 'Ev kadınlığı' nüfus fabrikasıdır. Sisteme çok ihtiyaç duyduğu en değerli malları, 'dölleri' üretme fabrikası da diyebiliriz. Maalesef tekelci egemenlik altında aile bu duruma sokulmuştur. Tüm zorlukların faturası kadına çıkarılırken, malın değeri ise sisteme en değerli hediyedir. Artan nüfus en çok kadını mahveder. Hanedanlık ideolojisinde de böyledir. Modernitenin en gözde ideolojisi olarak ailecilik, hanedanlığın vardığı son aşamadır. Tüm bu hususlar ulus-devletçilik ideolojisiyle de fazlasıyla bütünleşmektedir. Ulus-devlete sürekli evlat yetiştirmekten daha değerli ne olabilir? Daha çok ulus-devlet nüfusu daha çok güç demektir. Demek ki nüfus patlamasının altında sıkı örgütlenmiş sermaye ve erkek tekellerinin hayati çıkarları yatmaktadır. Zorluk, kahır, hakaret, acılar, suçlamalar, yoksulluk ve açlık kadına, keyfi ve kazancı ise 'bey'ine ve sermayedarınadır. Tarihte hiçbir çağ günümüzdeki kadar kadını çok yönlü bir istismar aracı olarak kullanma gücünü göstermemiş ve deneyimini geliştirmemiştir. Kadın ilk ve son sömürge olarak tarihinin en kritik anını yaşamaktadır.

Hâlbuki köklü özgürlük, eşitlik ve demokratlık yüklü bir felsefeye bağlı olarak kadınla düzenlenecek yaşam ortaklığı güzelliği, iyiliği ve doğruluğu en mükemmel düzeyde sağlayabilme yeteneğindedir. Şahsen mevcut statüler içinde kadınla yaşamı oldukça sorunlu olduğu kadar çirkin, kötü ve yanlış bulurum. Çocukluğumdan beri mevcut statü altındaki kadınla yaşama cesaretini hiç gösteremedim. Cinsel güdü gibi çok güçlü bir güdüyü sorgulayacak bir yaşamdır söz konusu olan. Cinsel güdü yaşamın sürdürülmesinin hatırınadır. Kutsallığı olması gereken bir doğa harikasıdır. Ama sermaye ve erkek tekeli kadını o denli kirletmiştir ki, bu doğa harikası yetenek, 'döllük fabrikası' gibi en aşağılaşmış bir meta üreten kuruma dönüştürülmüştür. Bu metalarla toplumun altı üstüne getirilirken, çevre de nüfusun ağırlığı altında (Şimdilik altı milyar; bu hızla giderse on-elli milyar nüfusla çevreyi düşünelim) anbean çöküşü yaşamaktadır. Şüphesiz bir kadınla çocuklu olmak özde kutsal bir olaydır, yaşamın tükenmeyeceğinin göstergesidir. Sonsuzluğu hissettirir. Bundan daha değerli bir duygu olabilir mi? Her tür bu gerçeklik altında kendini sonsuzluğa kaptırmanın heyecanını yaşar. Özellikle günümüz insanında, bu durum, bir ozanın dediği gibi, "Başımıza bela dölümüz

bizim" seviyesinde yaşanmaktadır. Bir kez daha Birinci ve İkinci Doğa'ya ters sermaye ve erkek tekelinin büyük ahlâksızlığı, çirkinliği ve yanlışlığıyla karşı karşıya olduğumuz inkâr edilemez.

İnsan eliyle inşa edilen insan eliyle yıkılabilir. Burada ne bir doğa kanunu ne de bir yazgı söz konusudur. Şebekenin, kurnaz ve güçlü adamın kanserli ve hormonlu yaşamının elleri olan tekellerin yıkılası düzenlemeleridir söz konusu olan. Bilinebildiği kadarıyla evrendeki bu en harika çiftin derin bir anlamlaşmaya ulaşmalarının gereğini hep hissettim. Kadınla önce düşünmenin, nerede, ne zaman, ne kadar bozukluk varsa tartışma ve gidermenin önemini tüm ilişkilerin önüne koyma cesareti gösterdim. Sadece güçlü düşünen, iyi, güzel ve doğru karar verebilen, böylece beni aşarken kendisine hayran bırakabilen ve muhatabım olabilen kadın, şüphesiz felsefi arayışımın köşe taşlarındandır. Evrendeki yaşam akışının sırlarının bu kadınla en iyi, güzel ve doğru tarafıyla anlam bulacağına hep inandım. Ama tüm erkeklerden farklı olarak, önümdeki 'erkek ve sermaye' malıyla, doksan bin kocalı Hürmüz'le varoluş tarzımı paylaşmayı reddeden ahlâkıma da inandım. O halde feminizmden de öte 'jineoloji' (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılayabilir.

8- Toplumun Kentleşme Sorunu

Uygarlığın diğer adı medenileşme, Arapça 'kentleşme' anlamındadır. Kentleşmeden kaynaklanan sorunlar ekolojik sorunlardan daha az ve daha önemsiz değildir. Günümüzde toplumsal yaşamı tehdit eden temel kaynaklardan biri durumundadır. Nedir kenti bu hale getiren?

Düz bir anlayışla kent = sınıf = devlet formülü kentleşme sorununu ifade etmede basitleştirici olabilir, ama anlam derinliğini kaybettirir ve çok yönlülüğü körleştirir. İnsanlık köy inşa etmek kadar kent inşa etmenin de toplumun doğasına uygun olduğunu düşünmüş ve uygulamıştır. Kent toplumsal zekânın yoğunlaştığı mekânların başında gelir. Kent insandaki zekâ yeteneğini tahrik eder, açığa çıkarır. Akıl kentle oldukça bağlantılı bir gelişim seyri izlemiştir. İnsanın kendi gücünün neye kadir olabileceğini fark ettiği mekândır kent. Güvenlik getirir. Kendine güvenen daha rasyonel düşünür. Düşüncedeki gelişme yeni buluşlara yol açar. Üretim artışının yöntem ve tekniklerini geliştirir. Bunları deneyimleyen insan kenti ışık kaynağı bilmiş ve hep oraya koşmak istemiştir. Kentin tapınak etrafında gelişimi, kendi

döneminde tapınağın kutsal akıl ve ruhların toplandığı yer olmasıyla bağlantılıdır. Toplum aklını ve kimliğini burada daha çok keşfediyor, yaratıyor. Kent lehine güçlü varsayımlardır bahsettiklerimiz.

Her gerçekte olduğu gibi, kentin başka bir yüzü de doğuşuyla birlikte kendini gösterecektir: Sınıflaşma ve devletleşme. Şüphesiz sınıflaşmanın maddi temeli artan üretkenliktir. Kentin gelişen akıl sahiplerinden bazıları, insan sayısını çoğaltıp verimli topraklarda çalıştırırlarsa katbekat insanı doyurabileceklerini deneyimle öğrenmişlerdir. Geriye kalan bu çalıştırma için gerekli düzeneği kurmaktır. Kurulan düzen bir nevi tekel olan devlettir. Şehir çapında da olsa, bu yeni düzen örgütü açık ki tarım tekeli olarak doğmuştur. Sümer şehirleri bu konuda her şeyi açıklıyor. Mısır ve Harappa uygarlığı gibi çoğu uygarlık doğuşlarında tarım tekelleridir, üretimi düzenleme aygıtlarıdır. Üretim çalışanların en azından bir kat fazlasına ilave artık-ürün sunabilecek seviyeye gelince devletin maddi temeli doğmuş demektir. Devlet denilen olgu aslında fazla üretimden geçinenlerdir. Devlete fazlayı derleme örgütü demek daha anlamlı olabilir. Şehir buna da uygun mekândır. Kabile ve köy toplumunda son derece güçtür bu tür ilişkiler. Kabile ve köy yapısı buna el vermez. Devletin şehirde doğuşunun altında bu gerçeklik yatıyor. Böylece insanlık kentte sömürü olgusuyla karşılaşıyor. Daha önce hiç bilmediği bir ilişki biçimiyle tanışıyor. Yeni sanatın adı artık 'devletçilik' oluyor. Onu elinde bulunduran nelere kadir olmaz ki! Muazzam bir çıkar kapısı oluyor. Köle emekçi bile devlet işsizliğinde eskisinden daha rahat ve güvenceli olduğunu anlamıştır. Çalışmasını tümüyle zora bağlamak abartma olur. Kentin doğuş öyküsü aşağı yukarı böyledir.

Bazı sorunlara (sömürü ve güçlüler örgütü) yol açsa da, toplumun rasyonel gelişiminde kentin devrimsel bir adım teşkil ettiği açıktır. Aristo, ideal bir kentin nüfusunu beş bin olarak düşünür. İlk ortaya çıktıklarında kentlerin nüfusu çoğunlukla bu kadardır. Kentte yeni bir toplumsal bileşim söz konusudur. Kabile toplumu aşılmıştır. Farklı kabile ve soydan gelenler, şehir vatandaşlığı dediğimiz bağla birbirlerine bağlanıyorlar. 'Şehir halkı', 'hemşehriler', 'bajarîler' oluşuyor. Bu gelişme toplumun zenginleştiğini gösterir. Şehir bu haliyle gelişmenin aracıdır. Ciddi bir sorun kaynağı değildir. İlkçağın tümünde, ara sıra Babil ve Roma hariç, nüfus problemi olan kent pek

gözlemlenmiyor. Toplumsal üstünlüğüyle kent cazibesini sürekli pekiştiriyor. Sümer modeli kendini çığ gibi arttırırken, Mısır az ve öz şehir inşa ediyor. Aslında Mısır uygarlığı yarı-kent ve köylü uygarlığı olarak tarihte benzersizdir. Ticaret ve zanaatçılık çok gelişiyor. Yollar, mimari, spor, sanat ve saray yapılarıyla tapınağın etrafındaki yapılar yeni dokulaşmalara doğru genişlemiş oluyor. Çoğu kent de askeri garnizon etrafında inşa ediliyor. Özellikle Roma garnizonları birer şehir çekirdeğidir. Tarihçiler bu dönemde bir şehire en az on köy düştüğünden bahseder. Aralarında simbiyotik ilişki vardır. Demek ki henüz kent-köy arasında da sorun yoktur.

Antikçağın son görkemli kenti olan Roma, belki de çağının tüm sorunlarını bağrına taşımıştı. Bu da Roma'yı uygarlığın hem en görkemli hem de en sorunlu kenti haline getirmişti. Bütün sınıflara ve topluluklara (aristokrasi, burjuvazi, köleler, lümpen proleterler, her tür etnik grup, her tür inanç grubu, her tür ırk) rastlamak mümkündü. Eski sınıflar ve topluluklar kalıntı, yenileri rüşeym halinde temsil ediliyorlardı. Öte yandan her tür ahlâk, politika ve idare biçimine de rastlamak mümkündü. Krallıklar, cumhuriyet ve demokrasilerin tüm örnekleri imparatorluk çapında deneniyordu. Bilim, sanat, felsefe ve dinlerin bütün kalıntı ve rüşeym haliyle örneklerine de rastlanabilirdi. Roma gerçekten ekümenik kentti. Bütün yollar Roma'ya çıkar sözünün bir anlamı da bu gerçeklikti. Roma üç bin beş yüz yıllık merkezî uygarlığın zirvesini yansıtıyordu. Yıkılışı da görkemine lâyık bir şekilde oldu. Uygarlığın başına bela iki büyük güç olan yoksullar sınıfını oluşturan Hıristiyanlar ile etnisitenin henüz güçlü özelliklerini koruyan grupları (Bunlara barbarlar demek, uygarlık terminolojisine aldanmak demektir), içten ve dıştan dalgalar halinde saldırıp kentin sonunu getireceklerdi. M.S. 476 tarihi sadece bir kentin, Roma'nın yıkılış tarihi değil, bir kentin şahsında üç bin beş yüz yıllık ilkçağ ve antikçağ uygarlığının çürümesi, çöküşü ve yıkılış tarihidir.

Ortaçağ olarak adlandırılan dönemde uygarlık kentleşme itibariyle hiçbir zaman antikçağdaki düzeye erişemedi. Kale ve surlarıyla ortaçağ kenti başlangıçta yeknesak ve çok küçüktü. Ortaçağ kentleri bir nevi derebeylikler ve emirliklerin karargâhlarıydı. Etraflarında bazı zanaatkârlar ve saray hizmetkârlarının toplanmasıyla genişlemeye başlamışlardı. Tüccar sınıfı büyümesi ve görkemliliği için ilk hızı verse de, Roma, İskenderiye, Antakya, Dara-Nusaybin, Urfa-Edessa gibi

daha eskiden kalma bu kent örneklerini yakalayabilen yeni kent inşalarına rastlamak zordur. Sayısal büyüklükte aşsalar da, mimarlık ve işlevsellikte (tapınak, tiyatro, meclis, agora, hipodrom, amfiteatr, hamam, kanalizasyon sistemi, işlik vs.) eskilerin ihtişamına hiç erişemediler. Ortaçağ uygarlığı ilkçağ ve antikçağın enkazı üzerine kurulan çadır uygarlığı ve kentleri gibi bir şeydi. Kent henüz kıra, köye üstünlük sağlayacak konumdan uzaktı. Bir nevi köy oluşum okyanusunda adacıklar durumundaydı. Bünyelerinde iktidar ve sınıf çelişkilerini taşısalar da, kentler çevresel sorun arz edecek durumda değildi. Genel olarak uygarlık sistemi, sermaye tekelleri nedeniyle yavaş yavaş çevreyi kemiriyordu. Toprakta tuzlanma tarım tekelleriyle ilgiliydi. Bu durum 18. yüzyıl sonlarına kadar devam edip sorunları daha da ağırlaştırdı.

Asıl kentleşme bunalımı 19. yüzyıl sanayi devriminin, endüstriyalizmin eseri olarak ortaya çıktı. Bu tesadüf değildi, endüstriyalizmin anti-toplumsal doğasıyla ilgiliydi. Kentin ekolojik açıdan sorun teşkil eden en önemli yönü, çevreden kopuk bir diyalektiği yaşamasıdır. Köy çevreyle birebir ilişki içinde yaşar. Her şeyiyle ona bağlıdır ve onun ürünü olduğunu bilir. Hayvanları ve bitkileriyle âdeta çevre diliyle konuşarak yaşamını sürdürür. Ortak bir dil, tarım dili oluşturulmuştur. Toplumun kuruluşu bu dilin ağır etkisini taşımaktadır. Kentte durum tersinedir; kent giderek tarım ve çevreden kopar. Yeni bir dili, kent dilini geliştirir. Ayrı bir rasyonalitesi vardır. Çevre akıllılığıyla ilgisi giderek zayıflamaktadır. Ticaret, zanaat, sanayi, para işleriyle ilgili bir dildir kent dili. Bunların aklını ve bilimini teşkil eder, bunlar tarafından teşkil edilir. Dilin yeni diyalektiksel gelişimi böyledir. Açık ki, burada çelişkili ve yabancılaşmayla yüklü bir dil ve zihniyet söz konusudur. Dönemin kentleşmesi eski kırsal toplumla bu toplum sisteminin yaygın klan, kabile, aşiret, kavim ve köy topluluklarını temsil eden lehçelerini ve kültürlerini içine alır. Kendine özgü bir bilim, sanat, din ve felsefe dili de oluşturmuştur. Sınıfsal açıdan aristokrasi ve ötekiler olarak iki ana kategori daha oluşmuştur. Şehircilik, bajarilik henüz kişilik kazanmamıştır. Genel toplumun bir uzantısı durumundadır.

19. ve 20. yüzyılda bu tarihsel denge tamamen bozulmuştur. Şüphesiz bu duruma birdenbire gelinmemiştir. İtalyan Yarımadasında 10.-16. yüzyıllarda kentin yeniden yükselişi (Venedik, Cenova, Flo-

ransa, Milano ve diğerleri), ticaret devriminin 13. yüzyılda İtalya yoluyla Avrupa'ya taşınmasını ifade eder. İtalyan kentleri sürece öncülük ederler. Rönesans'la tekrar Roma'nın izinde büyümek isterler. Kent içinde ve kentler arasında çok şiddetli bir rekabet yaşanır. Yaşanan, uygarlığın yeni aşamasının öncülük kavgasıdır. Tüm eski yaşam âdeta yeniden canlanır. Ama yeni koşullar bu yaşamı dönüştürecektir. Eski Roma'yı taklit etmekle yeni Roma yaratılamayacaktı. Ancak Roma'nın silik kopyaları düzeyine erişilecektir. Merkezî krallık ve ulus-devlet deneyimi de başarıya ulaşmayacaktı. Ama İtalyan kentlerinin 10.-16. yüzyıllarda Rönesans aracılığıyla Avrupa uygarlığına önderlik ettikleri tartışmasızdır. Hem kilise (ekümen Katolik) hem de laik, seküler eğilim olarak bu rol oynanmıştır.

Alman kent devrimi ilk aşamada Hansatik kentler birliği (yaklaşık M.S. 1250-1450) ile başlamış, bu kentler kendi ticari devrimlerini gerçekleştirmişlerdir. İkinci dönem (M.S. 1400), manifaktürel aşama ile belirginleşir. Merkezileşmeye karşı kent konfederalizmi temelinde yoğun bir mücadele verilir. Birçok köylü ve yarı-işçi grupların, esas olarak da zanaatkâr takımlarının rol oynadığı bu mücadele ve ayaklanmalar yaklaşık dört yüz yıl sürdü. Çok kanlı bir süreçten sonra, bu ilk kent ve kır demokratik konfederalizm deneyimleri çeşitli nedenlerle (ideolojik, örgütsel, önderliksel) merkeziyetçi monarşiye ve eğilim halindeki ulus-devlete yenik düştü. Yenik düşmeselerdi, Avrupa'nın tarihi farklı yazılabilirdi. Bugünkü Federal Almanya, burjuva ulus-devlet faşizminden bu eski modele evrimsel olarak çok yavaş bir dönüşüm yaşamaktadır. Ama demokratik konfederalizm olarak değil, burjuva federalizmi olarak.

Asıl patlamayı Hollanda ve İngiltere kentleri yaptılar. Üç devrimin merkezi olmaları ve bu devrimleri yoğunca yaşamaları bunda rol oynadı. Ticaret, finans ve sanayi devrimleri, asıl olarak Amsterdam ve Londra'da zafere ulaştı. Komünal federalizm her iki ülkede de kolayca bastırıldı. Diğer kent ve kır halkı merkeze ve ulus-devlete kolay teslim olmadı. Bunun için 16. ve 17. yüzyıl Hollanda ve İngiltere devrimleri gerekti. Amsterdam 17. ve 18. yüzyıllarda, Londra ise 19. ve 20. yüzyıllarda bu devrimsel süreçlerin önder kentleridir. Her iki kent yeniçağ dünyasının merkezleridir. Büyük dönüşüm geçiren dünya merkezî uygarlık sistemini yönetiyorlardı. Hegemonik güç merkezleriydi. Nüfusları ve çelişkileri hızla büyüdü. Kentin asıl kanserolojik

yapısı bu dönemde başladı. Sırasıyla Fransa, ABD, Doğu Avrupa, Rusya, Uzakdoğu, Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika'ya hastalıklı yapılarıyla taşındılar. 20. yüzyıl kentin tarihte kesin üstünlük kazanmaya başladığı 'süre'ydi. Eski uygarlığın yanı sıra, komünal kırsal toplumun on iki bin yıl boyunca başat rol oynayan paradigmatik dünyasının yerini kapitalist kentsel paradigma alıyordu. Kent artık sadece ticaret, finans ve sanayi merkezi değildi; aynı zamanda tüm bir dünya görüşünün hegemonik merkeziydi. Başta üniversite ve akademik bilim yuvalarıyla, hastane ve hapishaneleriyle, sınıf ve bürokrasileriyle kurumlaşan bu paradigma, eski eskataloji (ahiret, uhrevilik) merkezli dünya görüşünün yerine katı pozitivist bakışla kendini egemen kılmaya çalışıyordu. Aslında pozitivizm burjuva sınıfının yeni diniydi. Fakat önemi olağanüstü artmış olan bilimlerden yararlanarak 'bilimcilik' maskesi takarak kendini sunmayı daha pratik ve başarılı buluyordu.

Kentlerin bu yapısıyla toplum gerçekten sosyal kansere yakalanmıştı. Aristo bile on bin nüfuslu kenti tahayyül etmemişti. Yüz bin, bir milyon, beş milyon, on milyon, on beş milyon, yirmi milyon ve hedef yirmi beş milyon nüfuslu kent! Bu, gerçek bir kanserolojik büyüme değil de nedir? Böyle bir kenti sadece beslemek için orta boy bir ülkeyi çevresiyle kısa sürede yok etmek mümkündür. Bu büyümenin hiçbir mantığı yoktur. Toplumun ve kentin doğasıyla birlikte Birinci Doğa'yı tahrip etmekten başka bir sonuç vermeyeceği açıktır. Hiçbir ülke ve çevre, halkıyla birlikte bu büyüklükleri uzun süre taşıyamaz. Çevrenin gerçek yıkım nedeni bu kanserolojik büyümedir. Artık bir kent kendi ülkesini halkıyla birlikte işgal, istila ve tahrip edip âdeta sömürgeleştirmektedir. Yeni sömürgeci güç kenttir; kentlerdeki küresel ticaret, finans ve sanayi tekelleridir, onların üsleri olan plazalardır. Bu plazalardaki eskinin kale ve surlarını aratmayan güvenlik tedbirleri bu gerçeği doğrulamaktadır.

21. yüzyılın emperyalizmi ve sömürgeciliği artık ülkelerin dışında değil içindedir. Sömürgeciler sadece yabancılar değil, daha çok ortaklarıdır. Sadece sermaye tekelleri küreselleşmedi, iktidar ve devlet de küreselleşti. Küresel iktidarın içi ve dışı ayrımı da kalmadı. Ulusal aidiyetlerinin de hiçbir önemi yoktur, hepsi ortaktır. Askeri, ekonomik, kültürel ayrımının da anlamı kalmadı. Hepsinin ortak dili İngilizce, kültürü Anglo-Sakson kültürü, askeri örgütü NATO,

uluslararası teşkilatı BM'dir. Artık bir, iki değil, birçok New York (ABD'nin hegemonik merkezi; 1930'larda nöbeti Londra'dan devraldı) ve Londra vardır. Küresel kentler çağını yaşıyoruz. Küresel çağın kentleri kanser hücrelerinin yayılma hızıyla sadece çevreyi yok etmiyor. Bir Merihli olsaydı, kendi zihniyet ve yaşam tarzıyla herhalde bu çağın kentlilerinden daha az acayip ve daha çok dünyalı sayılabilirdi. Kentlinin zaten pek gelişmeyen asaleti daha doğmadan kadükleşti. Modernlik, modalık gösterimleriyle gerçek canavarlığını gizlemek istiyor. Asıl barbar (faşizm, soykırım, sınırsız kültürkırım, nihayet toplumkırım) kenttir. Eski barbara (Göçmen kabilelerin barbar olduklarına hiç inanmıyorum) rahmet okutturan her tür barbar kişi ve grup (spor fanatiklerinden çılgın partilerin içi boş müzik gruplarına, imhacı bürokrasiden piyasa vurguncularına, ahlâkın hiçbir ilkesine bağlı olmayanlardan robotlaşmış olanlara kadar sanal, simülakr, hayalet çılgınları, medyakeş toplum) artık kır merkezli değil kent merkezlidir, bizzat kentin kendisidir.

Modern çağın Babil'leri (Babil'e yazık, çünkü yıkılana kadar soylu ve kutsaldı. Yozlaşma sınırlıydı) yaşanıyor. Sonunun nasıl geleceği kestirilemez. Ama gezegenimizin bu dünyayı (kendisine ihanet eden, ekolojisini imha etmekte kararlı ucube dünya) taşıyamayacağını tüm bilimsel veriler göstermektedir. Tekrar kıra taşınsalar da, her yerlerine kadar hem de çok hastalıklılar. Kent toplumunun 'toplumkırım' sınırında seyrettiğini çok iyi kavramak gerekir.

Hiç şüphesiz kentin bu durumundan sınıfsal iktidar ve devletsel yapılar sorumludur. Kentin müthiş rantı onları amansız barbar haline getirip kent canavarlığını (yeni Levithan'ı) yarattı. Bundan tümüyle kent halkının, toplumunun sorumlu tutulamayacağı açıktır. Ama kurunun yanında yaş da yanıyor. Varoşlar, kentin 'yeni Hıristiyanları', bir yol bulmak zorundalar. Yoksa Neron'lardan daha tehlikeli binlerce Neron tarafından yakılmaktan beter halleri yaşamaya mahkûmlar. Sınırlı ölçüde kalmış kent güzelliğini, ahlâk ve aklını kurtarmayı düşünmek gerekir. Her toplumsal proje merkezine artık kent kaynaklı sorunları (Çoktan hastalık haline geldiler) almak durumundadır. Tüm toplumsal ve ekolojik sorunlara ancak bu çerçevede anlamlı çözümler geliştirebileceğimiz asla göz ardı edilemez. Dünyanın ve toplumun çöküşe gitmesi için başka nedenler aramayalım, yalnızca kent kaynaklı olan sorunlar daha şimdiden bu rolü fazlasıyla oynuyorlar.

9- Toplumun Sınıf ve Bürokrasi Sorunu

Sınıf ve bürokrasiye toplumsal varlığın koşulları olarak bakanlar, bu konudaki sorunsallaştırmayı yadırgayabilirler. Sınıf ve bürokrasinin yol açtığı sorunlar olabileceği, ama kendilerinin varlık olarak sorun teşkil etmeyeceği iddia edilebilir. Fakat bunların en az kent kadar sorunlu yapılanmalar olduklarını kavramak gerekir. Tıpkı kent gibi sınıf ve bürokrasi de ilk uygarlık çağlarında fazla ağırlık ve sorun teşkil etmemiş olabilir. Sorunlu yapıları günümüze doğru daha net ortaya çıkmış olabilir. Ama yine de varlık olarak sınıflaşma ve buna bağlı olarak bürokratlaşma sorunlu olup, toplumsal ahlâk ve politika açısından gerekmeyen varlıklardır. Toplum uzun süre bu iki yapılaşmaya karşı direndi. İkisini de kolay kabul etmedi. Sert direnmelerle karşıladı. Tarih bu direnmelerin öyküleriyle doludur.

Daha sonraki bölümlerde üzerinde kapsamlıca duracağımız gibi, toplumsal doğa farklılıklar bakımından büyük değişiklikler gösterebilir ve biçimler kazanabilir. Bunlar normal, doğanın ruhuna uygun gelişmelerdir. Fakat bitki ve hayvan türlerinde gelişmemiş, gelişmesine gerek görülmemiş bazı dokular gibi, toplumun doğasında da çeşitliliği ve farklılığı anlamlı kılacak, onların bir parçası olarak çok sınırlı, geçici ve işlevselliği olan sınıf ve tabakalaşmalar (Bürokrasi de tabakadır) dışında, bir ur gibi toplumsal dokulara dek nüfuz eden aşırı, kalıcı, işlevsiz ve hiçbir yararı olmayan sınıf ve tabakalaşmalar gereksizdir. Uzun süre bazı yararcıkları olan rahip, aristokrasi ve burjuvazinin sınıfsal gelişmesi koşullu olarak anlayışla karşılanabilir. Fakat tüm uygarlık tarihi boyunca görülen ideolojik, politik, ekonomik ve askeri hegemonik güçler olarak kalıcı, aşırı baskıcı ve sömürücü karakterleriyle bunları anlayışla kabul etmek toplumsal ahlâk ve politika açısından mümkün değildir. Bu yönlü çelişki antagonisttir. Çünkü bu halleriyle sınıf ve bürokrasi, toplumsal ahlâk ve politikanın inkârı anlamına gelir. Öne sürdüğüm koşul çok önemlidir. Bir farklılık olma veya ona katkıda bulunma özelliğinde olan sınıf ve bürokrasi mümkündür. Örneğin Sümer rahip sınıfının yarattığı tapınağı tümüyle işlevsiz saymak mümkün değildir. Rahipler bilimin, verimli üretimin, kentleşmenin, dinin, zanaatların ve düzenin ana temellerini burada attılar. Birçok kültürel çıkışta rahip sınıfı benzer rol oynadı. Rahiplere koşullu anlayış gösterilmesi bu olumlu işlevleri nedeniyledir. Fakat kastlaşmış, işlevsiz ve aşırı büyümüş halleriyle sınıf ve bürokrasinin meşruiyetleri hep tartışmalıdır ve aşılmayı gerektirir.

Buna benzer hususlar aristokrasi için de geçerlidir. Aristokratların da toplumsal gelişmeye sundukları düzen, verimli çalışma, yönetim zarafeti, sanata ve bilime katkıları olmuştur. Anlayış bu çerçevededir. Ama yol açtıkları benzer kastlaşma, despotlaşma, hanedanlıklar ve krallıklar oluşturma, hatta kendilerini tanrılaştırmalar hastalıktır ve kabul edilemez. Toplumsal ahlâk ve politika bu gelişmelerle antagonist çelişki içindedir. Dolayısıyla mücadeleyle aşılmaları doğru bir ahlâk ve politikanın gereğidir.

Söylenenler burjuvazi için çok daha geçerlidir. Bu sınıfın ve bürokratik aygıtlarının gelişmesinin devrimsel dönemlerde toplumsal gelişmeye katkısı olmuştur. Ticaret ve dolaşım araçları (para ve senet), sanayinin geliştirilmesinde inisiyatif almaları, demokrasiyi zaman zaman denemeleri, bilim ve sanata sınırlı katkıları anlayış gerektiren yanlarıdır. Ama burjuvazinin son dört yüz yıldır neredeyse tüm sınıflı uygarlık tarihinde görülenden daha fazla sınıflaşma ve bürokratlaşmaya yol açan, sınıflaşma ve bürokratlaşmayı kanser hücreleri gibi arttıran aşırı kalıcı yapılanması bütün üst sınıflaşmalardan sayıca daha fazla ve çok daha tehlikelidir. Sınıflaşmalar tarihinde ortayı işgal eden burjuvazi ve bürokrasi, benim paradigmamda kanser rolündedir. Toplumsal doğa bu tip sınıf ve bürokrasiyi taşımaya elverişli değildir. Eğer taşıtılmak istenirse, ben de "al sana faşizm" derim. Bana göre faşizm bürokrasi ve burjuvazinin toplamı olan orta sınıfın topluma kastıdır. Burada kanıtlanan, toplum ile orta sınıfın bir arada yürümeyeceğidir. Bazı aydınlar orta sınıfı cumhuriyet ve demokrasi rejiminin sınıf tabanı olarak sunarlar. Liberalizmin en yalan propagandalarından biri de bu sunuştur. Orta sınıf cumhuriyet ve demokrasinin inkârında rolü en fazla olan sınıftır. Diğer sınıfların bundaki rolü sınırlıdır, ayrıca faşizmden habersizdirler. Bu niteliğiyle orta sınıf aşırı kentleşmeyle aynı rolü oynar: Kanserolojik büyüme. Kaldı ki, her ikisi arasında sıkı organik, yapısal bağlar vardır. Kent bu hastalığını orta sınıfın oburluğundan, büyümesinden aldığı gibi, bu türden kentler de hep orta sınıfı büyütürler.

Orta sınıf zihniyet bakımından pozitivisttir. Özden, derinlikten en yoksun, yüzeysel, olguları ölçüp biçmekten ötesini görmeyen, çıkarları gereği görmek istemeyen yapıdadır. Pozitivizmi 'bilimcilik' kılıfıyla sunmasına rağmen, tarihin en putperest sınıfıdır. Heykel bolluğu, bu sınıf döneminde çığ gibi büyümüştür. Görünüşte laik ve dünyevidir, özde ise en dinci ve hayalperest güçtür. Buradaki dincilik bağnazlık derecesinde

‘olgucu’ inanç ve düşünceleridir. Olguculuğun asla gerçeğin bütünlüğüne dayanmadığını biliyoruz. Sözde laik, özde ise laiklik karşıtı olan bu sınıf en hayali projeleri (bir nevi ahiretlik projeler) utanmadan toplumun önüne sürmektedir. Sermayenin ekonomik, politik, askeri, ideolojik ve bilimsel tekelciliğini küresel çapta geliştiren sınıftır. Dolayısıyla toplum karşıtlığı en gelişmiş sınıf durumundadır. Toplum karşıtlığını iki yolla, toplumkırım ve soykırım tarzında yürütür. Bir halkı, bir topluluğu soyundan, ırkından, dininden ötürü ortadan kaldırmak burjuva sınıf karakteriyle mümkün olmuştur. Daha da vahimi, toplumkırımcılığıdır. Toplumkırımı iki yolla yürütür: Birinci yol, ulus-devlet ideolojisi ve iktidar kurumlaşmasıyla kendisini toplumun tüm gözeneklerine kadar militarizm ve savaş olarak dayatmasıdır. İktidarın devletle bütünleşerek topluma karşı yürüttüğü topyekûn savaştır bu. Burjuvazi başka türlü toplumu yönetemeyeceğini deneyimleriyle iyi bilir. İkincisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında patlama yapan ‘medya ve bilişim’ devrimiyle birlikte yaratılan sanal toplumun hakiki toplum yerine geçirilmesidir. Daha doğrusu, medyatik bilişimsel bombalama savaşıdır. Son yarım yüzyılda toplumlar bu ikinci savaş biçimiyle başarıyla yönetilmektedir. Hayali, sanal, simülakr toplum gerçek toplumsal doğa yerine geçtiğinde, öyle sanıldığında toplumkırım rolündedir.

Uygarlık tarihinde ezilen, sömürülen sınıf olarak sunulan köle, serf ve işçi kategorilerini değişik ele almaktan yanayım. Bu sınıflaşmaların özne ve demokratiklik rolü çok sınırlıdır; çünkü her şeyiyle efendisinin zihni ve yapısal binası içindedir. Önemsiz kılınmış bir eki veya uzantısı durumundadır. Tarihte efendilerini devirmiş hiçbir özne sınıfa tanıklık edilmemiştir. Bu durum önemli bir gerçekliği yansıtır. Ezilen ve sömürülen anlamında da olsa, sınıfsal çıkıntılar toplumun genel gövdesinde ağaçtaki bir dal mesafesindedir. Dal ne kadar sarkıp kopsa da gövdeyi etkileyemez veya koptuğunda yaratacağı etki sınırlı olur. Bu nedenle toplumun köle-efendi, serf-aristokrat, işçi-burjuva toplumu şeklinde adlandırılması oldukça yanlış bir terminoloji üretmeye yol açar. Sosyal bilim bu konuda yeni bir adlandırma ve tanımlama geliştirmek durumundadır. Ağacı nasıl dalla tarif edemezsek, toplumu da bağrından çıkan sınıflarla adlandıramayız. Ayrıca ve daha önemlisi, reel sosyalizm ve anarşizm tarihinde de örnekleri bolca görüldüğü gibi köle, serf, işçi, küçük burjuva gibi sınıfları özneleştirme, övme ve kendilerine önemli devrimci rol yükleme yaklaşımının sonuç alıcı olma-

dığı, bunun temelinde bu sınıflara yanlış bir özne değeri biçme ve devrimci rol yükleme anlayışının yattığı kanısındayım. Doğru tutum her tür sınıflaşmaya karşı olmaktır. Köleler, serfler ve işçi sınıfı da başlarda, geçiş aşamasında yarı-toplumda iken (çoğunlukla yarı-köylü, zanaatkâr) olumlu öznel, devrimci rol oynamış olabilirler, oynamışlardır. Ama o da kalıcılaştığı, büyüdüğü oranda yozlaşmış, üst sınıflarla uzlaşmış ve işlevsizleşmiştir.

Daha da önemlisi, bir özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik dünya görüşü, her iki tür sınıflaşmayı sözünü ettiğim farklılaşmanın anlamı dışında özneleştirmeyi, kendilerine moral ve politik değer yüklenmesini kabul edemez. Böyle bir dünya görüşü sınıflaşmayı her iki yönden toplum doğasına aykırılık ve anti-toplum olarak görüp sınıflaşmaya karşı mücadele etmek durumundadır. Sözü edilen sınıfların gerçekleşmiş olmaları meşru ve gerçek toplumsal değerler olarak yorumlanmalarını gerektirmez. Bir vücuttaki urları nasıl normal vücuttan saymazsak, karşımızdaki bu toplumsal olgular için de benzer bir yorum yapabiliriz. Ayrıca ezilen ve sömürülen tüm alt sınıflar iktidar ve devlet zoru ve hegemonik ideolojileriyle ortaya çıkarılmışlardır. Bu koşullar altında gerçekleştirilen köleliği, serfliği ve işçiliği ancak mahkûm edebiliriz. "Yaşa şanlı işçi, serf, köle!" demek, objektif olarak hegemonik iktidar güçlerini övmek ve onaylamak olacaktır. Marks ve ardılları dahil, birçok ekolün bu tür sınıf yorumları başarısızlıklarının en temel nedenidir. Üst sınıfların bir dereceye kadar bir anlamı olabilir; ama kan ter içinde çalıştırılan sınıflar zorla ve ideolojik ikna ile oluşturulduklarından, bu sınıflaştırmaların sürekli mahkûm edilmesi, övülmemesi ve aşılması için mücadele edilmesi en doğru tutumdur. Özne olamayacağı halde kendisine özne payesi verilen, devrim yapamayacağı aşikâr iken kendisine devrimci rol yüklenen bu tip, sosyal mücadeleler tarihinde örneği bolca görüldüğü gibi yenilmekten kurtulamaz. Yenilginin nedeni sorunu doğru anlamamak, sınıflaşmaya yanlış rol atfetmektir. Yeni dönemin, 21. yüzyılın sosyal mücadeleleri bu köklü yanlışlıktan döndükleri oranda başarılı olabilir.

Burjuvazinin sınıf sorununu ağırlaştırdığı doğrudur. Sınıf çıkarlarını toplumun en ince gözeneklerine kadar iktidarlaştırdığı (İktidarlaşmak toplum ile savaşmaktır) ve devlet ile resmileştirdiği, en gelişkin aşamasını yaşamakta olduğu da doğrudur. Başta tavizci işçilik olmak üzere, 'sermaye ortaklığı' adı altında birçok toplum kesimini kendine

alet ettiği de bolca gözlenmektedir. Neredeyse toplumu yuttuğu söylenebilir. Ama yine de en sorunlu sınıf, hatta toplumu en çok sorunlu hale getiren sınıf olduğu gerçeği daha fazla doğrudur.

Tarih boyunca egemen sınıfların kurumsal uygulama aleti olan bürokrasinin, günümüze doğru gelindiğinde son iki yüzyılın ulus-devlet biçimlenmesiyle daha da boyut kazandığı, âdeta bağımsız sınıf rolünü oynadığı, iktidardaki ve devletteki ağırlığını arttırdığı, kendini bizzat devlet saydığı da rahatlıkla söylenebilir. Toplumu demir kafese alan ağırlıklı bir güç haline geldiği ve tüm toplumsal alanlara (eğitim, sağlık, yargı, ulaşım, ahlâk, politika, çevre, bilim, din, sanat, ekonomi) el atarak bu rolünü pekiştirdiği de reddedilmesi zor bir gerçektir. Günümüz toplumunda (kapitalist modernite) sadece devlet bürokrasisi azmanlaşmamıştır; âdeta onun izinde yürüyen tüm tekel dünyası da “Aile şirketi olmaktan çıkıp profesyonellerce yönetilen şirketler haline gelelim” adı altında kendi bürokrasilerini çığ gibi büyütmüşlerdir. Bürokrasinin aşırı büyümesi şirketlerin bu yeni gerçekliğiyle bağlantılıdır. Bir nevi şirketlerin ‘devletleşmesi’ de denebilir. Gerçekten ulus-devletin artık yetersiz kaldığı, yeni devlet inşasının gündemde olduğu koşullarda küresel ve yerel şirketlerin devletleşmeleri hâkim bir eğilim olarak gelişim göstermektedir.

Toplumun bu iki kıskaçtan kaynaklanan sorunları günceldir. Âdeta tüm tarihin ‘şimdi’sidir. Hatta daha da ileri giderek, bu ikilinin toplumsal doğayı (geleneksel toplumu) ahtapot gibi kolları arasında tutup boğduğu ve erittiği de söylenebilir. Buradan çıkarılacak sonuç en bunalımlı, kaotik bir sürecin yaşandığı, toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikliğin ancak demokratik uygarlık yapılı bir sistemle mümkün olduğu, bunun da doğrultulmuş bilimle inşa etme mücadelesini gerektirdiğidir.

10- Toplumun Eğitim ve Sağlık Sorunları

Fazladan bir konu gibi gözükse de, eğitim ve sağlık alanının tıpkı bilim gibi iktidar ve devlet tekeline geçmesinin yol açtığı sorunları kavramak önemlidir. Devletleşmiş bilim nasıl ideolojik hegemonyanın en etkili aracı konumunda ise, iktidarla bütünleşmiş eğitim ve sağlık da aynı karakteri yansıtır.

Eğitim toplumun kendi deneyimlerini teorik ve pratik bilgiler halinde kendi mensuplarına, özellikle gençlerine özümsetmesi çabası olarak tanımlanabilir. Çocukların toplumsallaşması toplumun eğitim

etkinliği ile sağlanır. Çocukların eğitimi iktidar ve devletin değil, toplumun en önemli görevidir. Çünkü çocuklar ve gençler toplumundur. Hem hak hem de görev olarak çocuklarını ve gençlerini kendi geleneklerine ve toplumsal doğasının özelliklerine göre yetiştirmek, kendisine dönüştürmek yaşamsal bir konudur; kendi varlığını sürdürme sorunudur. Hiçbir toplum kendi varoluş hakkını ve bunun için gençlerini eğitme görevini başka bir güçle paylaşamaz, bu görevi başka bir güce devredemez. Söz konusu güç devlet veya çeşitli iktidar aygıtları olsa bile, bu hak ve görevini devredemez. Aksi halde kendini egemenlik tekellerine teslim etmiş sayılacaktır. Eğitim hakkının kutsallığı varoluştan kaynaklanmaktadır. Başta anne-baba olmak üzere hiçbir güç ne toplumu kadar çocukları ve gençlerine yakın olabilir, ne de onlar kadar yakın olma gereğini duyar. Tarih boyunca uygarlıkların en büyük toplum karşıtlıklarından biri, toplumu çocuklar ve gençlerden yoksun bırakma eylemidir. Devletçi uygarlık sistemi bu eylemini iki yolla gerçekleştirir: Ya büyüklerini imha ederek çocukları ve gençlerini köleleştirir, ya da iktidar katında değerlendirmek için sözde eğitmek amacıyla alır.

Savaşların en önemli amaçlarından biri, en değerli mal olarak çocukları, kızları ve genç erkekleri bu iki yolla içlerinde eritecek devşirme ocakları oluşturmaktır. İlkel bürokrasinin temeli böyle başladığı gibi, uygarlık tarihi de bir açıdan bu yöntemle hem toplumu zayıflatma hem de bürokratik aygıtların gücünü oluşturma eylemidir: Topluma karşı toplum oluşturmak, doğal topluma karşı iktidar ve devletin toplumunu oluşturmak. Bu oluşumda öz toplumundan soyutlanmış çocuklar ve gençlere bambaşka bir dil, kültür ve tarih öğretilir. Bu eğitimde kendi özüne yabancılaştırma temel hedeftir. Hem ideolojik hem de maddi olarak kendilerine en devletçi kimlik kazandırılır. Böylelikle iktidarsız yaşamaları imkânsızlaştırılır. Devlet ve iktidar kendileri için varoluşun tek geçerli yolu haline getirilir. Devşirilen bu kesimler hem kendilerini devlet ve iktidar sayarlar, hem de böylelikle doğal toplumla zıtlaştırılırlar. Bazen devlet toplumuyla toplumsal doğa aynılaştırılır. Bu yanlıştır, çelişkilidir. Uygarlık tarihi bu çelişki üzerine bina edilmiştir. İktidarların eğitimi gasp etmelerinin altında bu tarihî gerçeklikler yatar. Yoksa topluma karşı eğitim görevi umurlarında değildir. Bir sermaye sahibi işçilerini ne kadar eğitiyorsa, iktidar da hükmettiklerini o mantıkla kendi kul-işçileri olarak eğitir.

Adı bürokrasi de olsa, mensupları en alt düzeyden en üste kadar kul olarak yetiştirilir.

Özellikle ulus-devlet iktidarları toplumun tüm çocukları ve gençleri üzerinde tekellerini öncelikle eğitim yoluyla örerler. Kendi tarih ve sanat anlayışları, dinsel ve felsefi zihniyetleriyle yoğurdukları kişiler artık eski ailelerinin değil, iktidar sahiplerinin öz çocukları, mallarıdır. Büyük yabancılaşma böyle kurumlaştırılır. Burjuvazi eğitim açısından tüm toplum üzerinde en yoğun tekeli kuran sınıftır. İlk ve orta eğitimi mecbur kılıp, iş bulmak isteyenlere de üniversite diplomasını hatırlatınca, toplum gençliğinin üzerindeki yabancılaşma ve bağımlılaşma kıskacı, kafese alınma süreci zorunluluk kazanmış demektir. Zor, maddi güç ve eğitim toplumu sömürgeleştirmenin dayanılması güç silahları haline gelmiş demektir.

Dolayısıyla uygarlık tarihi boyunca devlet ve iktidarın eğitim aracıyla kendisine karşı yürüttüğü savaştan toplumun en büyük darbeyi almış olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Toplumların eğitim hakkı gerçekleştirilmesi en zor haktır. Ulus-devletin ve ekonomik tekellerin devasa güçleri karşısında eğitim yoluyla kendi varoluşunu mutlaka güvence altına alması gereken toplum, tarihinin en zorlu dönemine girmiştir. İdeolojik hegemonya son iletişim devrimiyle birlikte tüm toplum üzerinde yürüttüğü medya savaşıyla, sömürgeleştirmeyi askeri ve ekonomik yön kadar, belki de ondan daha yoğun ve çaktırmadan yürütmesi nedeniyle daha başarılı bir yeniden kültürel sömürgecilik yürütmektedir. Bu kültürel fetih ve sömürgeciliğe karşı toplumun en temel varoluş araçları olan öz ahlâkı ve politik mücadelesiyle direnmesi tek özgürlük ve kurtuluş yoludur. Gençlerini kaybeden toplum veya tersine toplumunu kaybeden gençlik yenilmiş olmaktan öteye kendi varlık hakkını kaybetmiş, ona ihanet etmiş demektir. Gerisi çürüme, dağılma ve yok olmadır. Buna karşı toplumun temel görevi, varoluşunun temel araçları olarak kendi eğitim kurumlarını geliştirmektir. İçerik olarak bilimsel, felsefi, sanatsal ve dilsel yorumlarını bilim-iktidar yapılanmasından ayrıştırmak, anlam devrimini başarmaktır. Aksi halde toplumsal varlığın ahlâki ve politik dokularını işlevsel kılmak mümkün olmaz.

Böylelikle eğitim sorunu özünde toplumun ahlâki ve politik kurumlarını (dokularını) zorunlu kıldığı gibi, ahlâk ve politikanın esas görevi de toplumsal eğitimi gerçekleştirmektir. Kendini eğitmeyen

toplumun kendi öz ahlâkını ve politik kurumlarını geliştirme ve ayakta tutma imkânı ortadan kalkar; böyle bir toplum sürekli tehlike altında yaşamaktan, çürümekten ve dağılmaktan kurtulamaz.

Toplumun sağlık sorunu da oldukça hassas bir konudur. Eğitim kadar önem taşır. Sağlığını kendi öz imkânlarıyla koruyamayan toplumun temeli, varoluş ve özgürlüğü ya tehdit altındadır veya tümüyle yitirilmiştir.

Sağlık alanındaki bağımlılık genel bağımlılığın bir göstergesidir. Fiziki ve ruhi sağlık sorunlarını çözmüş bir toplumun özgürleşme imkânı kendi elinde demektir. Sömürge toplumlarındaki yaygın hastalıklar yaşadıkları sömürge rejimiyle bağlantılıdır. Kendi sağlık kurumlarını oluşturmak ve uzmanlarını yetiştirmek toplumun temel hak ve görevi olarak görülmelidir. İktidar ve devletin bu görevi elinden alması ve tekelleştirmesi toplum sağlığına büyük darbedir. Sağlık hakkı mücadelesi, kendine saygı ve özgürlüğü konusundaki hassasiyettir.

Kapitalist modernite eğitim ve sağlığın ulus-devletleştirilmesini yaşamsal saymaktadır. Toplumun varoluşsal, sağlıklı ve aydınlıklı gelişmesinin bağlı olduğu bu iki alan denetim altına alınmadan, bu iki alan üzerinde tekelci hâkimiyet inşa edilmeden, genel egemenlik ve sömürünün sürdürülmesi çok zordur. Sadece çıplak militarist zorla toplumu mülkleştiremeyeceğini bildiğinden, eğitim ve sağlık üzerindeki denetim tekeller açısından olağanüstü önem taşır.

Bir kez daha görüyoruz ki, toplumun varoluşsal tüm sorunlarının temelinde tekelci devlet ve iktidar yatmaktadır. Kâr-sermaye bu iktidar tekeli olmadan sürdürülemez. Buna karşı demokratik uygarlığın sistemsel mücadelesi olmadan da toplumun hiçbir sorunu kalıcı çözüme kavuşamaz.

11- Toplumun Militarizm Sorunu

Militarizm en geliştirilmiş anti-toplumcu tekelcilik olarak tanımlanabilir. Toplumsal doğa üzerinde baskı ve istismar amaçlı ilk otorite kurma çabalarının avcı gelenekli ‘kurnaz ve güçlü adam’ın analitik akıl ve eyleminin sonucu olarak geliştiğini varsaymak mümkündür. En çok gücü yeten, otoritesini esas olarak iki ana grup üzerinde, yanındaki avcı grubu ve eve kapatmaya çalıştığı kadın üzerinde tesis etmeye çalışır. Sürece şamanistik (Proto-rahip) ve jerontokratik (yaşlılar grubu) öğelerin katılmasıyla ilk hiyerarşik

otoritenin hemen birçok toplumda çeşitli biçimler altında oluştuğu söylenebilir. Uygarlık tarihine geçilmesiyle birlikte güçlü ve kurnaz adam ve maiyetinin resmileşen iktidar olarak, devletin (ekonomi üzerinde artık-ürün gaspına dayalı ilk tekelleşme) askeri kolu biçiminde kendini kurumlaştırdığı görülmektedir. Sümer toplumunda rahip-krallar döneminin hemen ardından gelen I., II. ve III. Ur Hanedanlıkları bu gerçekleşmeyi yansıtmaktadır. Birçok toplumda benzer gerçeklikler söz konusudur. Gılgameş Destanında da açıkça krallığın Tanrıça İnanna (tanrıça geleneği-rahibeliği) geleneğinden nasıl koparıldığını, rahibenin güçsüzleştirilerek nasıl evlere (genel ve özel ev) kapatıldığını adım adım izlemek mümkündür.

Gılgameş'i tarihte ilk komutan olarak simgeleştirirsek, askeri -militarist- geleneğin oluşumunu daha iyi çözümleyebiliriz. İşleri kentin köle ihtiyacını karşılamak için insanları avlamak üzere sefere çıkmak ve Gılgameş Destanı'nda adı geçen işbirlikçi Enkidu'nun yardımıyla bugünkü Irak'ın kuzeyinde yaşayan vahşi-barbar dedikleri (Humbaba) kabileleri avlamaktır. Açıkça görülmektedir ki, asıl barbarlık ve vahşiliğin kaynağında kent zorbalığı yatmaktadır. Grek kültür geleneğindeki 'barbar' sözcüğü kentin bir saptırması, yalanı ve propagandası olarak geliştirilmiştir. İdeolojik üstünlük kurmak içindir. Kent örgütlenmesine göre daha zayıf ve örgütsüz olan kır kabilelerinin resmi toplumun iddia ettiği anlamda barbar olamayacakları açıktır. Barbarlık kavramı uygarlık tarihinin en büyük yalan ve saptırmalarının başında gelmektedir. Kent zorbasının ikinci görevi 'güvenlik' oluyor. Bunun için en çok başvurduğu yöntem kale ve surlar dikmek ve hep daha güçlü, öldürücü silahlar geliştirmektir. Bunun için milyonlarca insanın köleleştirildiğini, serfleştirildiğini ve işçileştirildiğini, bu statüleri kabul etmeyenlerin öldürüldüğünü, bu eylemlerin tarih olarak yansıtıldığını belirtmek reddedilemez hakikatçi yaklaşımdır.

Gücü ile orantılı olarak askeri kol, ekonomik değer sızdırırken en büyük payı kendisine ayırır. Tarihte ganimet amaçlı seferler bu gerçeği gayet iyi açıklar. Ayrıca devletin temelinde mülk, mülkün temelinde askeri fetih ve el koymanın olduğu da çok açıktır. Fetheden sahip olur. Bunu eyleminin doğal, vazgeçilmez hakkı olarak görür, ilan eder. Devlet ve iktidar güçlerince fethedilip ele geçirilen, başta toprak olmak üzere mülk ve ganimetin (taşınır mülk) top-

lamıdır. Örneğin "Tüm Osmanlı memalikesi padişahındır" ilkesi, devlet ve askeri fetihler ilişkisini ifade eden bu ilk ve başat geleneğin devamından başka bir anlama gelmez. Gelenek böyle kurulmuş ve her devlet inşasında hukukileştirilerek sürdürülmüştür. Askeri kesim bu nedenle kendini devletin, dolayısıyla mülkün esas sahibi olarak görür ve tanımlarken tarihsel geleneği göz önünde bulundurmaktadır. En güçlü tekelci kol olması iktidar ve devletin doğası gereğidir. Zaten elindeki insan ve silah gücü de rahatlıkla bunu sağlayacak yetenektedir. Sivil bürokrasinin payını (tekelini) arttırmak için zaman zaman giriştiği çabaların askeri darbelerle karşılık bulması da bu temel gerçeklerin ışığında daha iyi anlaşılabilir. Şüphesiz 'ilmiye' ve 'kalemiye' sınıfı denilen ideolojik ve bürokratik tekellerin de iktidarın ve devletin tesisinde rolleri vazgeçilmezdir. Ama askeriyenin rolü kadar belirleyici değildir. Tarihte ve günümüzdeki iktidar ve devlet aygıtları hakkındaki en yüzeysel bir inceleme bile bu gerçekleri doğrulamaktadır.

Konumuz açısından asıl önemli hususlardan birincisi, askeriyenin en gelişkin ve belirleyici tekel olmasıdır. Asker-ordu şan, şeref ve kahramanlık için değil (Bu iddia işin özünün önemini perdelemek ve çarpıtmak amacıyla geliştirilen ideolojik propagandadır), iktidar tekelinin vazgeçilmez öğesi olarak vardır. Özünde ekonomiktir. Ordu ekonomiye dayalı olan, ekonominin üstünde ve uzağında duran, ama gelirini (maaşını) en çok garantiye alan, karşı çıkılması zor, diğer tüm tekel kesimlerinin uzlaşmak ve artıkdeğeri paylaşmak zorunda oldukları tekeldir; tarihsel temeli ve gelişimi açısından böylesi köklü kurumsal bir gelenek ve tekeldir. Özünde ekonomik gelişmeyle en yakından ilgili olan, ama kendini en uzak tutma ihtiyacını duyan sınıfın (bürokrasinin) tekelidir. Bu yönüyle toplumdan en uzak güç gibi durur. Daha doğrusu, kendisini en iyi ekonomik ve askeri silahlarla mücehhez kılmış tekelci kesimdir. Askerliğin çözümlenmesini doğru yapmadan, ne ekonomik tekelciliği ne de devlet ve iktidar tekelciliğini tam olarak kavrayabiliriz. Üçü de bir bütündür. Aynı özden, toplumun artı-değerlerinden beslenmektedir. Karşılığında toplumun güvenliğini, eğitimini, sağlığını ve verimini düzenlediklerini iddia ederler. Devletçilik, ideolojik devlet kendini böyle sunar. Ama gerçek başka türlüdür ve ortaya koyduğumuz gibidir.

Askerileşme, militarizm sermaye ve iktidarın en keskin örgütlü kolu olduğuna göre, toplumu en çok hükmü altına alan ve kafese kapatan kurum olması eşyanın doğası gereğidir. Militarizm genelde tüm tarihte ve devletlerde topluma sızan, toplumu denetleyen ve topluma hükmeden güç olmasına rağmen, en çok orta sınıf (burjuvazi) çağında ulus-devlet tekelinde azami seviye kazanmıştır. Ulus-devlette resmi ordu adına tüm toplumun resmen silahsızlandırılması ve tek silah tekelinin devlet-orduya geçmesi belirleyici özellik olarak karşımıza çıkar. Tarihin hiçbir döneminde toplum burjuva sınıfının gerçekleştirdiği kadar silahsızlandırılmamıştır. Bu çok önemli gerçeğin nedeni sömürünün yoğunlaşması ve buna karşı büyük direnişlerin gelişmesidir. Toplum kapsamlı biçimde ve sürekli silahsızlandırılmadan, tüm iç gözeneklerine kadar iktidarın sızmasına açılmadan ve gözetimine tabi kılınmadan yönetilemez. Modernitenin 'demirden kafesine' kapatılmadan toplumla baş edilemez. İlaveten küresel tekelci finans çağının medyatik ordusunca da kapatılıp kuşatılmadan toplum yönetilemez. Sömürü tekellerinin boyutları ideolojik-medyatik, bürokratik-askeri tekellerin oluşumuna da olduğu gibi yansır. Kopmaz bağlar içinde olup birbirlerini koşullandırırlar. Son büyük merkezî uygarlık, süper hegemon ve diğer bölgesel hegemonlarla tüm yerel işbirlikçilerinin toplum üzerinde-içinde militarizme dayalı devasa silah endüstrisi sermayesinin diğer tekellerine göre önceliği, bu tarihsel ve güncel konumlarının özünden kaynaklanmaktadır. Militarizmin kapitalist tekelin faşizmiyle özdeşleşmesi de bu öz gerçekliğinde anlamını bulmaktadır.

Elbette tüm doğal toplum ve yazılı tarih boyunca çeşitli biçimleri içinde toplumlar uygarlığın militarist gelişimine karşı kendilerini yoğunca savunmuşlardır. Toplum binlerce yıllık gelişimi içinde öz savunma denilen gelenek temelinde çeşitli direnme ve ayaklanmalar geliştirmiş, gerilla ve halk savunma ordularını kurumlaştırmış ve büyük savunma savaşları vermiştir. Savunma savaşlarını elbette militarist tekel savaşlarıyla bir tutamayız. Aralarında mahiyet, öz farkı vardır. Birisi anti-toplumcu, sömürgeci, çürütücü, yok edici, diğeri toplumcu, toplumu koruyan, ahlâki ve politik yeteneklerini özgür kılan karakterdedir. Demokratik uygarlık, öz savunmanın sistemleştirilmesi temelinde toplumu merkezî uygarlıkçı militarizme karşı koruma ve savunmadır.

12- Toplumun Barış ve Demokrasi Sorunu

Bundan önceki on bir başlıkta, toplumsal doğanın ne tür sorunlara boğulduğunu çok kısa giriş halinde tanımlamaya çalıştım. Bir paradigma ve sosyal bilim ancak bu tanımlara dayalı çözümleme yapıldığında ve cevaplar üretildiğinde değer taşır. Aksi halde liberal ve gelenekçi retoriklerden (egemenliği gizleyen söz sanatları) farkı kalmaz. Vardığım ortak sonuç, toplumsal sorunların kaynağında genel olarak toplumsal doğayı (toplumun varlığını) ve özellikle artı-değer üreten ekonomik olanakları istismar eden baskı ve sömürü tekellerinin birleşik etkileri, egemenliği ve sömürgeciliğinin yattığıdır. Sorunlar ne doğadan (Birinci Doğa) ne de herhangi başka bir toplumsal etkenden (İkinci Doğa) kaynaklanmaktadır.

Genel, kolektif anlamda toplumun ortak işlerini yürütmek için varoluş etkenleri olarak doku kazanan toplumsal ahlâk ve politika olmadan toplumlar öz varlıklarını sürdüremezler. Toplumun normal hali, varoluşu ahlâksız ve politikasız olamaz. Bir toplumun öz ahlâki ve politik dokusu gelişmemişse veya kötürümleştirilmiş, saptırılmış ve felç edilmiş halde ise, o toplumun sermaye, iktidar ve devlet olarak çeşitli tekellerin işgalini ve sömürgeciliğini yaşadığını söylemek mümkündür. Fakat bu biçimde varlık sürdürmek varoluşuna karşı ihanet ve yabancılaşmadır; sürü, eşya ve mal-mülk olarak tekellerin egemenliğinde var olmaktır. Toplum bu durumda öz doğasını yitirmiş, doğal toplum yeteneklerini ya kaybetmiş ya da dumura (kadük) uğratmıştır. Sömürgeleşmiş, hatta daha da kötüsü her şeyiyle mülk konusu olarak kendini çürümeye ve yokluğa terk etmiştir. Tarihte ve günümüzde bu tanıma uyan çok sayıda toplum gözlemlenmiştir. Çürütülen ve yok edilenler hâlâ ayakta kalanlardan katbekat fazladır.

Toplum kendini sürdürmesi için gerekli olan ahlâki ve politik kurumlarını oluşturup çalıştıramaz ve işlevsel kılamaz duruma düşünce baskı ve sömürü cenderesine alınmış demektir. Bu durum 'savaş hali'dir. Tarihi uygarlıkların topluma karşı 'savaş hali' olarak tanımlamak da mümkündür. Ahlâk ve politika işlev görmediğinde toplumun yapabileceği tek iş kalmıştır: Öz savunma. Savaş hali barışın olmaması halidir. Dolayısıyla barış ancak öz savunma temelinde anlam kazanabilir. Öz savunması olmayan barış teslimiyetin ve köleliğin ifadesi olabilir. Liberalizmin günümüzde halklara, toplumlara dayattığı öz savunmasız barış, hele hele demokratik istikrar ve uzlaşı denen oyun

tek taraflı, gırtlağına kadar silahlı güç ile yürütülen burjuva sınıf egemenliğinin örtbas edilmesi halinden, savaş halinin örtülü yürütülmesinden başka bir anlam taşımaz. Öz savunmasız bir barışı gerçek barış gibi göstermek ideolojik sermaye hegemonyasının en büyük çabası olarak karşımıza çıkar. Tarihte ise daha değişik biçimde 'kutsallaştırılmış kavramlar'la kendini ifade eder. Dinler bu yönlü kavramlarla yüklüdür. Özellikle uygarlaştırılmış dinler böyledir.

Barışın gerçekleştirilmesi ancak toplumların öz savunması işler halde olursa, dolayısıyla ahlâki ve politik toplum karakteri korunur ve sağlama alınırsa gerçek anlamına kavuşabilir. Özellikle Michel Foucault'nun da tanımlamak için büyük uğraş verdiği barış ancak bu biçimde kabul edilebilir bir toplumsal ifade kazanabilir. Bunun dışında anlamlar yüklenen bir barışın tüm topluluklar, halklar adına bir tuzak olmaktan, savaş halinin örtük biçimler halinde sürdürülüp gitmesinden öteye bir değer ifade etmez. Barış kelimesi kapitalist modernite koşullarında tuzak yüklü bir kelimedir. Doğru tanımlanmadan kullanımı çok sakıncalıdır. Bir kez daha tanımlarsak, barış ne tümüyle savaş halinin ortadan kaldırılmasıdır, ne de bir tarafın üstünlüğü altındaki istikrar durumu ve savaşın olmaması halidir. Barışta taraflar vardır; bir tarafın kesin üstünlüğü söz konusu değildir ve olmaması gerekir. Üçüncüsü, silahlar toplumun öz ahlâki ve politik kurumsal işleyişine rıza gösterme temelinde susturulmaktadır. Bu üç koşul ilkesel barışın temelidir. Gerçek bir barış bu ilkeli koşullara dayanmadıkça anlam ifade etmez.

Bu üç koşulu biraz açarsak, birincisi, tarafların tümüyle silahsızlandırılması öngörülmemektedir. İddiaları ne olursa olsun, birbirlerine sadece saldırmamayı ahdetmektedirler. Askeri üstünlük peşinde koşulmamaktadır. Kendilerini güvenlik altında tutma haklarına ve olanaklarına saygılı olmayı kabul etmektedirler. İkincisi, bir tarafın nihai üstünlüğü söz konusu değildir. Belki silahların üstünlüğü altında sağlanan bir istikrar, sükûnet olabilir, ama bu durum barış olarak adlandırılamaz. Barış, haklı ya da haksız hangi taraf olursa olsun, bir taraf silahla üstünlük sağlamadan, iki tarafın savaşı durdurmayı karşılıklı olarak kabul etmeleri durumunda gündeme gelebilir. Üçüncüsü, yine konumları ne olursa olsun taraflar sorunların çözümünde toplumların ahlâki (vicdan) ve politik kurumsal işleyişine saygılı olmayı kabul etmektedirler. Adına 'politik çözüm' denen

koşul bu çerçevede tanımlanmaktadır. Politik ve ahlâki çözüm ihtiva etmeyen bir ateşkes barış olarak yorumlanamaz.

Bu ilkesel barış koşulları altında demokratik siyaset vazgeçilmez bir önem kazanarak gündeme girmektedir. Toplumun ahlâki ve politik kurumları çalışınca, doğal olarak ortaya çıkan süreç demokratik siyaset süreci oluyor. Barışın gerçekleşmesini isteyen çevreler, ancak politika ahlâki temelde rolünü oynarsa başarı sağlanabileceğini de bilmek durumundadır. Barışta en az bir tarafın demokratik siyaset konumunda olması gerekir. Aksi halde yapılan şey tekeller adına 'barış oyunu' olmaktan öteye gitmez. Demokratik siyaset bu durumda hayati bir rol oynar. İktidar veya devlet güçleri karşısında ancak demokratik siyaset güçleri ile diyalog temelinde anlamlı bir barış süreci yaşanabilir. Böylesi bir barış söz konusu değilse, o zaman savaşan taraflar (tekellerin) karşılıklı olarak belli bir süre silahları sustursalar da savaş hali sürüp gider. Savaşta yorulma ve lojistik ihtiyaçlardan doğan ekonomik zorluklar vardır. Bu zorlukların giderilmesi halinde, bir taraf tam üstünlük sağlayıncaya kadar savaşa devam edilir. Bu biçimlere barış süreci denmez, daha şiddetli savaşlar için yapılan ateşkesler denilebilir. Bir ateşkesin barışçı olabilmesi için barışa yol açması, saydığımız üç koşula bağlanması ilkesel bir önem taşır.

Savaşta öz savunma konumunda olan tarafın (haklı konumda olanlar) da bazen nihai üstünlük kazandığı durumlar olabilir. Bu durumda bile barış için üç koşul değişmez. Reel sosyalizm ve birçok haklı ulusal kurtuluş savaşında görüldüğü gibi hemen kendi iktidar ve devletini kurmak, bu iktidar ve devlet altında istikrar sağlamak barış olamaz. Bu sefer yabancı tekelci gücün yerine yerli bir gücün (devlet kapitalizmi veya milli burjuvazi denen kesim) ikame edilmesi söz konusudur. Adına sosyalist iktidar da denilse, bu sosyolojik gerçeklik değişmez. Barış ilke olarak iktidar ve devlet üstünlüğüyle sağlanan bir olgu değildir. İktidar ve devlet hangi adla olursa olsun (Burjuva, sosyalist, milli, gayri milli fark etmiyor) üstünlüğünü demokratik güçlerle paylaşmayınca barış gündeme girmez. Barış son tahlilde demokrasi ile devletin koşullu uzlaşmasıdır. Tarihte bu uzlaşmalara ilişkin öyküler de büyük yer ve zaman kaplamaktadır. Bu koşullu uzlaşmalar birçok zaman diliminde ve mekânda denenmişlerdir. İlkesel ve uzun süreli olanı vardır. Daha mürekkebi kurumadan bozu-

lanı da vardır. Toplumlar sadece iktidar ve devlet güçlerinin kurulmasından ibaret yaşamazlar. Alanları ne kadar daraltılırsa daraltılsın, toptan yok edilmedikçe, kendi öz ahlâki ve politik kimlikleri altında yaşamayı sürdürmesini de bilirler. Belki de tarihte yazılmayan, ama yaşamın esas hali olan da bu gerçekliktir.

Toplumu devlet ve iktidar öykülerinden ibaret görmemek, tersine belirleyici doğa olarak değerlendirmek daha gerçekçi bir sosyal bilim oluşumuna katkı sunabilir. İktidar ve devletler, sermaye tekelleri (Firavun ve Karun misali) ne kadar büyük ve zengin olurlarsa olsunlar veya günümüzdeki mirasçıları gibi nasıl toplumu yutacak kadar canavarlaşırlarsa (yeni Leviathan) canavarlaşsınlar, hiçbir zaman toplumu ortadan kaldıramazlar. Çünkü onları son tahlilde belirleyen toplumdur. Belirlenenler hiçbir zaman belirleyicilerin yerini tutamaz. İktidarın günümüzdeki en şaşaalı medyatik propaganda gücü bile bu gerçeği örtbas etmeye yetmez. Onlar dev kılığına bürünmüş en sefil ve acınacak güçlerdir. Buna karşılık insan toplumu, oluşumundan beri doğanın en harika yaratımı olarak anlam bulmaktan yoksun kalmayacaktır.

Demokratik Uygarlık Sistemi, hem tarihteki hem de şimdiki hali olarak, toplumu bu ana paradigma altında yorumlama, bilimselleştirme ve yeniden inşa etme sistemi olarak, bundan sonraki kısmın konusunu teşkil etmektedir.

DEMOKRATİK UYGARLIK SİSTEMİNİ DÜŞÜNMEK

Kendimi tanıdığımdan beri kuşku yakamı hiç bırakmadı, âdeta bir heyulâ gibi beni takip etti. Bu kuşkuculuk bazen hastalık halini alırdı. Bazı dogmatik inançlarım sarsılınca kendimi en zayıf anımda hissettim. Yaşamın en iddiasız konumuna düşme söz konusuydu. Ciddi hiçbir savunusu yapılamayacak konularda bile kendini hissettiren bu kuşkuculuğun kişiliğime en önemli katkısı, belki de 'hakikati' kolayca bulamayacağıma dair verdiği dersti. Güdülerime dek her şeyi sorunsallaştırmamın, bana Ortadoğu toplum geleneğinde halen çok güçlü olan dogmatik düşünce tarzından kopuş yapma gücünü kazandırdığı kanısındayım. Avrupa merkezli hegemonik düşünce tarzının son tahlilde hem modernizmin dogmatik pozitivizminde hem de postmodernist düşünce sisteminde halen etkili olması konunun önemini göstermektedir. Doğu'nun inanç temelli düşünce yeteneği ile Batı'nın sorgulayıcı temelli düşünce gücünü mukayese ederek yerimi belirlemeye çalıştım. Ancak her iki yanda da kendime yer bulamadım. Düşüncem böyle olunca, doğal olarak yaşamımla bunlar arasındaki kopukluk da gün geçtikçe derinleşti.

İnanç temelli düşüncelerle sorgulayıcı düşünce olarak sunulanlar beni hiç tatmin etmedi. Temel eleştirim, toplumsal sorunun büyümesinde bu düşünce sistemlerinin sorumluluğunun büyük olduğudur. Bu da Doğu'nun inanç temelli sistematiğiyle Batı'nın rasyonel sistematiğine eleştirel duruşa gereksinim gösteriyor, bu konuda bana cesaret veriyordu.

İkinci bir özelliğim uyanan bilincimin toplumsal pratiğimden asla kopmamasıdır. Bu konuda kişiliğimde oluşan olağanüstü bir paylaşımcı karakter çok erkenden kendini gösterdi. Daha ilkokula (Komşu Cibin köyündeki okul oluyor) yaya gidiş geliş döneminde, ezberlediğim birkaç dua ile küçük bir öğrenci grubuna imamlık yapmayı taslamam oldukça ilginçti. Bu işi bir oyun gibi ciddi yapıyordum. Kanımca bunun temelinde zorbela ezberlediğim surelerin, dolayısıyla düşünmeye başlamış olmamın saygınlığını öteki çocuklarla paylaşarak kendimi kanıtlama isteği vardı: Öğrendiğin şey zor ve önemlidir, o halde mutlaka paylaş! Belli ki burada ciddi bir ahlâki ilke ile tanışmış oluyordum. Savunmamın önceki ciltlerinde modernitenin ilk ışıklarının nasıl yüzüme vurduğunu kısa öykü halinde vermiştim. Giriştiğim çılgınca düşünce koşusunu tahrip eden gücün kapitalist

modernite olduğunu adamakıllı fark ettiğimde durdum. Ne gariptir ki, kapitalist dünya-sistemin son dört yüzyılının tanrılarını parçalamak, beni 'put kırıcı' olarak ortaya çıkan Urfalı Hz. İbrahim'in tattığı sevince benzer bir duygu gücüne taşıdı. Hem kuşkuculuğumu rahatlıkla kontrol altına alabiliyor, hem de peşinde koştuğum 'hakikat'lerimle tatminkâr randevular sağlayabiliyordum.

Hepten zayıf düşen insanoğlunun hakikatle randevusunun belki de tarihindeki en içgüdüsel seviyeye düşmesi acıdır. Bugün bir eş, bir çocuk ve düzenli bir maaş çerçevesindeki bir yaşamla teslim alınamayacak birey yok gibidir. Bu olguyu inkâr etmiyorum. Felsefenin yerine oturtulan en rasyonel düşünce adına böylesi bir maddi yaşama tapınmak tam bir zavallılılıktır. Ulus-devlet tanrısının mutlu kullarına bahşettiği dünya bu kadardır. Korkunç daraltılmış bir dünyada yaşadığımız inkâr edilebilir mi? Şahsen en eski çağlardan birinin tanrı simgesi altında yaşamayı bugünkü ulus-devlet tanrısallığı altında yaşamaktan bin kat daha anlamlı ve kutsal bulurum. Sermaye tekellerinin içi boşaltılmış en kof tanrıcılığından bahsettiğimi elbette biliyorum. Ama kendisinden en kahırlı darbeleri yiyenlerin bile yine de bu tanrısallığın etkisinde kalmalarını ve çıkış yapmayı akıl edememelerini artık acıyla karşılıyorum. Bunun güncel bir insanlık durumu olduğunun da oldukça farkındayım. Bu gerçekliği en iyi yansıtan Yahudi soykırımı durumun hangi trajik boyutlara ulaştığını ele vermektedir. Ne yazıktır ki, bu durumun hem oluşumunda hem de sayısız kurbana mal olmasında öyküsünü anlattığımız İbrani kabilesinin önemli payı vardır. "Kendin ettin, kendin buldun" darbımeseli misali. Yahudi düşünce gücünün hegemonik karakterinden şüphe etmiyorum. Dua ezberciliğinden put kırıcılığa kadar bu düşünce gücünün kişiliğime yansıyan etkilerini yadsımıyor ve önemini asla küçümsemiyorum. Ama sadece yaşadıkları soykırım trajedisi bile Yahudilerin kendilerini Adorno tarzı köklü bir sorgulamadan geçirmelerini bir borç haline getiriyor. Kendim de etkilendiğim oranda bu borcun payıma düşen kırıntısını ödemek niyetiyle Demokratik Uygarlık Sistemini düşünmeye çalıştım.

Bu noktada İbrahimîyiz. Ama serde biraz da Zerdüştilik olunca farklı yorumlama gereği güç kazanır. Tarihin uygarlık öykülemeleri biçimindeki hâkim anlayışı önemli kırılmalara uğratılmıştır. Devlet ve iktidar yürüyüşünün resmi tarih olarak anlatım bulabileceği, fakat

toplumsal tarih olamayacağı genel kabul görmektedir. Devlet ve iktidarın oluş tarzı konusundaki anlatılar tarihsel hakikatin sermaye tekellerinden yana ancak sönük bir simgesel uç noktası olabilir. Tarihi sıkıcı kılan, yine toplumsal geleneğe yanıt vermeyen bu uç anlatıştır. Özünde anti-toplumcu olan bu tarihin yapısı gereği gelenek olarak toplumu ifade edemeyeceği, tersine gölgeleyeceği ve çok yönlü çarpıtmalara uğratacağı açıktır. Hanedanlık öyküleri de bu anlatımın bir benzeridir. Toplumsal temsil düzeyleri son derece sığ olan dinsel tarih anlatımı, özellikle uygarlaşma sürecine girince, devlet ve iktidar tarihinden öte bir anlam ifade etmez.

Tarihin sınıfsal ve ekonomik yorumları, toplumsal gerçeği bütününden kopuk ele alan ve indirgemeciliğe varan özellikleriyle, başka bir açıdan da olsa devlet tarihlerini andırırlar. Kısmi pozitivist bakış açısı dinler kadar bile tarihe anlam verme gücünden yoksundur. Tüm bu tarih anlatımları, birbirine ne kadar zıt görünseler de, uygarlık kökenli olma noktasında birleşirler.

Toplumsal doğa tarihinin hem paradigmatik hem de ampirik olarak anlam bulduğu kanısında değilim. Adına toplumsal tarih denen tarih yazımları, pozitivist sosyolojinin en parçalı bölümleri olmaktan öte anlam ifade etmezler. Bedenin, yani bütünün bir parçasının tasviri olmaktan öteye gitmezler.

Bütün bu belirlemeleri çok daha derinliğine açmak mümkündür. Fakat konumuza katkı sağlamaz.

Yoğun tekrarlamalar pahasına da olsa, demokratik uygarlık anlatımı olarak tarih üzerinde yoğunlaşmam, anlam vermekte hâlâ zorlandığım toplumsal sorunların çözümsüzlüğü yüzündendir. Çözümsüzlük sadece pratik yaşamda değildir, anlatım da hayli çözümlenemezlik yüklüdür. Her iki durum birleşince ortalık resmi uygarlık anlatımlarından geçilmez oluyor. Toplumsal tarih adına bazı parça sıkıştırmaları ise durumu daha karmaşık kılmaktan öteye gitmiyor.

Bu durumu tarihin sınıf karakteriyle açıklaması bazı gerçekleri aydınlatıcı kılsa da, bilimsel sosyalizmin sorunu çözemediğini, hatta sorunun bir parçası haline gelmekten bile kendini kurtaramadığını sıkça belirtiyorum.

Kapitalist modernist paradigma tümüyle aşılmadan, tarihsel hakikatin anlaşılması şurada kalsın, dinlerden daha çok hakikati

perdeleyici rol oynayacağını ve anlamsızlık yüklü kılacağını sıkça belirtmem de bu nedenledir. Marks'ın bu paradigmatik bakışının tarihsel sonuçları günümüzde daha iyi anlaşılıyor. Yanlış tarih yanlış pratik demektir. Genelde uygarlığın, özelde kapitalist modernitenin paradigmatik ve ampirik yaklaşımları aşılmadan, toplumsal doğanın paradigmatik ve ampirik yaklaşımına varılamaz. Burada yapmaya çalıştığım şey, çok hazırlıksızca da olsa bir denemeye girişmektir.

A- Demokratik Uygarlığın Tanımı

Toplumsal doğanın varoluş hali ve gelişiminin ahlâki ve politik toplum temelinde incelenmesini varsayan sosyal bilim okulunu demokratik uygarlık sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Çeşitli sosyal bilim ekollerinin farklı inceleme birimleri vardır. Teoloji, din toplumu esas alır. Bilimsel sosyalizm sınıf temellidir. Liberalizmin temel birimi bireydir. Devlet ve iktidarı temel alanlar olduğu gibi, uygarlıkları esas alan yaklaşımlar da az değildir. Tüm bu birim temelli yaklaşımlar, çokça değindiğim gibi tarihsel ve bütünlüklü yaklaşımlar olmamaları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Anlamlı bir inceleme toplum açısından hayati noktalarda yoğunlaşmak durumundadır. Tarih ve güncellik esas olarak o noktalarda anlatım bulmalıdır. Aksi halde incelemeler öyküsel olmaktan öteye gitmez.

Temel birimimizi ahlâki ve politik toplum olarak belirlememiz, tarihsellik ve bütünsellik boyutlarını kapsaması açısından da önem taşımaktadır. Ahlâki ve politik toplum en tarihsel ve bütünlüklü toplum anlatımıdır. Ahlâk ve politikanın kendisi tarih olarak da okunabilir. Ahlâki ve politik boyut taşıyan toplum, tüm varoluşu ve gelişiminin bütünlüğüne en yakın toplumdur. Devlet, sınıf, sömürü, kent, iktidar ve ulus olmadan toplum var olabilir, ama ahlâk ve politikadan yoksun toplum düşünülemez. Belki başka güçlerin, özellikle sermaye ve devlet tekellerinin sömürgesi, hammadde kaynağı olarak toplumlar var olabilir. Bu durumlarda ise, kendisi olmaktan çıkmış toplum kalıntıları, mirası söz konusudur.

Toplumun doğal hali olarak ahlâki ve politik topluma köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist etiketler, sıfatlar takmanın anlamı yoktur. Daha doğrusu, bu sıfatlar altında toplumları tanımlamak, toplum gerçekliğini perdelemek ve toplumu unsurlara (sınıf, ekonomi, tekel) indirgemek anlamına gelecektir. Toplumsal gelişmenin teori ve pratiğinde bu kavramlar temelindeki çözüm anlatımlarında rastlanan

tıkanıklık, özlerinde taşıdıkları yetersizlik ve yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Tarihsel materyalizme yakın duran bu sıfatlarla anılan tüm toplum analizleri bu duruma düştükten sonra, bilimsel değerleri hayli zayıf olan anlatımların daha da çözümsüz kalacakları açıktır. Dinsel boyutlu anlatımlar ahlâkın önemini yoğunca anlatmalarına rağmen, politik boyutu çoktan devlete havale etmişlerdir. Burjuva liberal yaklaşımlar ise ahlâki ve politik boyutlu toplumu sadece perdelemezler; aynı zamanda fırsat buldukları her noktada bu topluma karşı savaş açmaktan da çekinmezler. Bireycilik en az devlet ve iktidar kadar topluma karşı savaş halidir. Liberalizm, esas olarak ahlâksız ve politikasız bırakılarak güçsüzleştirilen toplumun bireyciliğin her tür saldırısına hazır kılınması anlamına gelir. Liberalizm en anti-toplumcu ideoloji ve pratiktir.

Batı sosyolojisinde (Doğu sosyolojisi diye bir bilim henüz söz konusu değildir) toplum ve uygarlık sistemi kavramları çok problemlidir. Sosyolojinin sermaye ve iktidar tekellerinin yol açtığı muazzam bunalım, çelişki ve çatışma-savaş sorunlarına çözüm ihtiyacından kaynaklandığını unutmamak gerekir. Her koldan düzeni kurtarmak ve yaşanır kılmak için tez üstüne tez üretiliyordu. Hıristiyanlık öğretisinin tüm mezhepsel, teolojik ve reformist yorumlarına rağmen toplumsal sorunların her geçen süre daha da ağırlaşması üzerine, toplum sorunlarına bilimsel (pozitivist) bakışa dayalı yorumlar öne çıktı. Felsefe devrimi ve Aydınlanma dönemi (17. ve 18. yüzyıl) esasta bu ihtiyacın sonucudur. Fransız Devrimi'yle beklenen çözüm yerine sorunların daha da karmaşıklaşması, sosyolojiyi bağımsız bir bilim dalı olarak geliştirme eğilimlerini alabildiğine güçlendirdi. Ütopik sosyalistler (Saint Simon, Fourier, Proudhon) ile Auguste Comte ve Durkheim bu doğrultuda ön aşamaları temsil ederler. Hepsi de Aydınlanma-çocuklarıdır. Bilime sonsuz inançları vardır. Toplumu da bilim yoluyla istedikleri gibi yeniden yaratabileceklerine inanıyorlardı. Tanrı rolüne soyunmuşlardı. Hegel'in deyişiyle ne de olsa Tanrı yeryüzüne inmişti, hem de ulus-devlet olarak. Yapılması gereken, 'toplum mühendisliği'ne özgü incelikli projeler geliştirmek ve planlamalar yapmaktı. Ulus-devlet aracılığıyla hayata geçirilip başarılamayacak hiçbir proje ve planlama yoktu. Yeter ki 'pozitivist bilimsel' olsun ulus–devlet tarafından kabul edilsin!

İngiliz sosyal bilimcileri (ekonomi-politikçiler) Fransız sosyolojisine ekonomik çözüm yoluyla katkıda bulunurken, Alman ideologları felsefi yoldan katkı sunuyorlardı. Adam Smith ve Hegel katkı sunanların başında gelirler. 19. yüzyıl sanayi kapitalizminin toplumu korkunç ölçülerde istismarından kaynaklanan sorunlara sağdan ve soldan olmak üzere çok çeşitli reçeteler bulunmuştu. Kapitalist tekelciliğin merkez ideolojisi olan liberalizm, tam bir eklektik yaklaşımla her fikirden yararlanıp yamalı bohça misali sistemler yaratmakta en pratik olanıydı. Sağ ve sol şematik sosyolojiler ise, geçmişe (sağın altınçağ arayışı) ya da geleceğe (ütopik toplum) ilişkin projeler geliştirirken toplumsal doğadan, tarihten ve güncelden sanki habersizdiler. Tarih ve güncel yaşam ile karşılaşırken habire parçalanıyorlardı. Hepsinin tutsağı olduğu gerçek ise, kapitalist modernitenin ağır ağır ördüğü ve hepsini zihnen ve pratik yaşam tarzıyla içine kapattığı 'demir kafes'ti. Filozof Nietzsche hepsini 'pozitivizm metafizikçileri', 'kapitalist modernizmin hadım edilmiş cüceleri' olarak tanımlarken toplumsal hakikate daha yakın duruyordu. Nietzsche toplumun kapitalist modernizmle yutulması tehlikesine ilk dikkati çeken ender filozofların başında geliyordu. Düşüncesiyle faşizme hizmet etmekle suçlanmasına rağmen, faşizmin ve dünya savaşlarının gelişini haber veren yorumları da dikkat çekiciydi.

Artan büyük bunalımlar ve dünya savaşları, liberal merkezin sağ ve sol kollarıyla birlikte pozitivist sosyolojiyi iflas ettirmeye yetti. Toplum mühendisliğinin kendisi, metafiziği çokça eleştirmesine rağmen, en sığ metafizik olarak otoriter ve totaliter faşizmle gerçek kimliğini ortaya koydu. Frankfurt Okulu bu iflasın resmi belgesi gibidir. Annales Ecole ve 1968 gençlik başkaldırısı, başta I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem anlayışı olmak üzere çok sayıda postmodernist sosyolojik yaklaşıma yol açtı. Ekoloji, feminizm, görecilik, yeni solculuk ve dünya-sistem anlayışı gibi eğilimler çok sayıda parçaya bölünmüş bir sosyal bilimler dönemini de beraberinde getirdi. Şüphesiz bunda 1970'ler sonrasında finans kapitalin hegemonik karakter kazanması da önemli rol oynadı. Bu gelişmelerin olumlu yanı Avrupa merkezli düşünce hegemonyasının yıkılmasıydı. Olumsuzluğu ise, oldukça parçalanmış bir sosyal bilimin doğuracağı sakıncalardı.

Avrupa merkezli sosyolojiye yönelik eleştirileri özetlersek:

a- Dine ve metafiziğe yönelik eleştiriler geliştiren ve yargılamalarda bulunan pozitivizmin kendisi de bir nevi din ve metafizik olmaktan öteye gidememiştir. Bunu yadırgamamak gerekir. İnsan kültürünün kendisi metafizik olmak durumundadır. Önemli olan, iyi ve kötü metafizik arasında ayrım yapmaktır.

b- Toplumu ilkel-modern, kapitalist-sosyalist, sanayici-tarımcı, ilerici-gerici, sınıflı-sınıfsız, devletli-devletsiz ikilemler halinde sunmak, toplumsal doğanın hakikate yakın tanımını daha çok perdeler. Bu tür ikilemler toplumsal hakikatten uzaklaştırır.

c- Toplumu yeniden yaratmak modern tanrıcılıktan başka anlam ifade etmez. Daha doğrusu, her yeniden yaratıcı hamlenin altında yeni bir sermaye ve iktidar-devlet tekeli yaratma eğilimi vardır. Ortaçağ tanrıcılığı nasıl mutlak monarşilerle (padişahlık, şehinşahlık, sultanlık) ideolojik bağ içindeydiyse, yeniden yaratım olarak modern toplum mühendisliği de esas olarak ulus-devletin tanrısal eğilimidir, ideolojisidir. Pozitivizm bu anlamda modern tanrıcılıktır.

d- Devrimler toplumu yeniden yaratma eylemleri olarak yorumlanamaz. Aksi halde pozitivist tanrıcılıktan kurtulamazlar. Devrimler toplumu aşırı sermaye ve iktidar yükünden arındırdıkları oranda toplumsal devrim olarak tanımlanabilirler.

e- Devrimcilerin görevi projelendirdikleri herhangi bir toplum modelini yaratmak olarak belirlenemez. Ancak ahlâki ve politik toplumun gelişimine yaptıkları katkı oranında doğru bir görev tanımlanmasını hak ederler.

f- Toplumsal Doğa'ya uygulanacak yöntemler ve paradigmalar, Birinci Doğa'ya ilişkin olanlarla aynılaştırılamaz. Birinci Doğa'ya ilişkin evrenselci yaklaşım hakikate daha yakın sonuçlara (Ama mutlak hakikat diye bir şey düşünemiyorum) yol açarken, Toplumsal Doğa'ya ilişkin görecilik gerçeğe daha yakın durur. Evren ne sonsuz evrenselci düz çizgisel anlatımla ne de sonsuz benzer dairesel döngülerle izah edilebilir.

g- Toplumsal hakikat rejimi daha da geliştirilebilecek eleştiriler temelinde yeniden düzenlenmeyi gerektirmektedir. Şüphesiz yeni bir tanrısal yaratımdan bahsetmiyorum. Ama insan aklının en yetkin özelliğinin hakikati arama ve inşa etme gücünde olduğuna da inanıyorum.

Bu eleştirilerin ışığında tanımlamak istediğim sosyal bilim sistematiğine ilişkin şu önerileri sunuyorum:

a- Toplumsal Doğayı mitolojik, dinsel, metafizik ve bilimsel (pozitivizm) anlam örüntüleriyle katı evrenselci hakikat olarak sunmak yerine, süre ve mekân koşuluna bağlı zengin farklılıklarla temel evrensel varoluşların en esnek bir biçimi olarak anlamlandırmak hakikate daha yakın sunumlara yol açar. Toplumsal Doğa'nın niteliklerini iyi tanımadan yapılacak her yorum, sosyal bilim ve pratik değişim hamlesi ters tepmelere yol açabilir. Uygarlık tarihi boyunca çözüm iddiasıyla ortaya çıkan tek tanrılı dinler ve pozitivizm sermaye ve iktidar tekellerinin zirve yapmasını engelleyememişlerdir. Bu durumda kendilerini köklü bir özeleştiriye tabi tutarak daha insani bir yoruma ulaştırmaları, ahlâki ve politik topluma hizmet açısından vazgeçilmez görevleridir.

b- Toplumsal doğaya hem tarihsel hem de bütünlüklü anlamını veren ve farklılaşma içinde birliğini temel varoluş özelliği olarak temsil eden ana unsuru ahlâki ve politik toplumdur. Toplumsal doğaya karakterini veren, farklılık içinde birliğini sürdüren, tarihselliğini ve ana bütünlüğünü ifade eden belirleyici unsur rolünü oynayan ahlâki ve politik toplum tanımıdır. Toplumu tanımlarken sıkça kullanılan ilkel, modern, feodal, köleci, kapitalist, sosyalist, sınai, tarımsal, ticari, paracıl, devletli, uluslu, hegemon vb. nitelemelerin hiçbiri toplumsal doğanın belirleyici niteliğini ifade etmez. Tersine perdeler ve parçalı bir anlam sonucunu doğurur ki, bu da toplum konusundaki hatalı teorik ve pratik yaklaşım ve gerçekleştirmelerin özünü oluşturur.

c- Toplumu yenilemek, yeniden yaratmak gibi deyimler ideolojik içeriği itibariyle yeni sermaye ve iktidar tekelleri oluşturma operasyonlarıyla ilgilidir. Uygarlık tarihi bu yenilemelerin tarihi olarak sermaye ve iktidarın kümülatif birikim tarihidir. Topluma ilişkin tanrısal yaratımcılık yerine gerekli olan temel eylem, toplumun ahlâki ve politik dokusunun gelişimini ve işlevini yerine getirmesini engelleyen unsurlarla mücadele olmalıdır. Ahlâki ve politik boyutlarını özgürce çalıştıran toplum, gelişimini en iyi sürdürecek toplumdur.

d- Devrimler ancak toplumun ahlâki ve politik işlevini özgürce yerine getirmesi ve sürdürmesi katı biçimde engellendiği zaman başvurulacak toplumsal eylem biçimleridir. Devrimler yeni toplumlar,

uluslar ve devletler yaratmak için değil, ancak ahlâki ve politik toplumu özgür işlevine kavuşturmak için geliştirildiğinde toplumca meşru kabul edilebilir ve kabul edilmelidir.

e- Devrimci kahramanlık ahlâki ve politik topluma yaptığı katkılarla anlam bulmalıdır. Bu anlamı taşımayan her tür eylem, çapı ve süresi ne olursa olsun, devrimci toplum kahramanlığı olarak tanımlanamaz. Toplumda bireylerin rolünü olumlu anlamda belirleyen, ahlâki ve politik toplumun gelişimindeki katkılarıdır.

f- Bu ana özellikleri derinliğine araştırma ve inceleme konusu yaparak geliştirilmesi gereken sosyal bilim ne evrenselci düz çizgisel ilerlemeciliği, ne de sonsuz döngüsel tekilci göreliliği esas alabilir. Son tahlilde uygarlık tarihindeki sermaye ve iktidarın kümülâtif birikimlerini meşrulaştırmaya hizmet eden bu dogmatik kalıpsal yaklaşımlar yerine, analitik ve duygusal zekânın uyumunu ifade eden, katı öznellik ve nesnellik kalıplarını aşan, yok edici olmayan bir diyalektik yöntemi esas alan sosyal bilim geliştirilmelidir.

Paradigmatik ve ampirik olarak çerçevesini böylesi varsayımlar halinde sunabileceğimiz Demokratik Uygarlık Sistemi'nin ana birimine ilişkin özellikleri bir kez daha ana başlıklar halinde sunarsak:

1- Ahlâki ve politik toplum insan toplumunun başlangıcından bitimine kadar devamlı aranması gereken temel özelliğidir. Toplum esas olarak ahlâki ve politiktir.

2- Ahlâki ve politik toplum, kent-sınıf-devlet (daha önceleri hiyerarşik yapı) üçlüsü üzerinde yükselen uygarlık sistemlerinin karşı kutbunda yer alır.

3- Ahlâki ve politik toplum toplumsal doğanın tarihi olarak demokratik uygarlık sistemiyle uyum içinde gelişir.

4- Ahlâki ve politik toplum en özgür toplumdur. Ahlâki ve politik doku ve organların çalışması kadar toplumu özgürleştiren, özgür tutan başka bir belirleyici dinamik söz konusu değildir. Devrimler ve kahramanların hiçbiri ahlâki ve politik boyut kadar toplumu özgürleştirme yeteneğinde olamaz. Kaldı ki, devrimler ve kahramanları ancak ahlâki ve politik topluma katkıda bulundukları oranda belirleyici rol oynayabilirler.

5- Ahlâki ve politik toplum demokratik toplumdur. Demokrasi ancak açık ve özgür toplum olan ahlâki ve politik toplumun varoluşu temelinde anlam kazanabilir. Birey ve grupların özneleştikleri demo-

kratik toplum, ahlâki ve politik toplumu en çok geliştiren yönetim biçimine karşılık gelir. Daha doğrusu, politik toplumun işlevselliğine zaten demokrasi diyoruz. Gerçek anlamda politika ile demokrasi özdeş kavramlardır. Eğer özgürlük politikanın kendini ifade ettiği iklimsel alansa, demokrasi de bu alanda politikanın icra tarzıdır. Özgürlük, politika ve demokrasi üçlüsü ahlâki temelden yoksun olamazlar. Ahlâka özgürlük, politika ve demokrasinin kurumsallaşmış geleneksel hali de diyebiliriz.

6- Ahlâki ve politik toplumlar sermaye, mülkiyet ve iktidarın her biçiminin resmi ifadesi olan devletle diyalektik çelişki içindedirler. Devlet sürekli olarak ahlâk yerine hukuku, politika yerine bürokratik idareyi ikame etmek ister. Tarih boyunca devam eden bu çelişkinin iki ucunda resmi devletli uygarlıkla gayri resmi demokratik uygarlık sistematiği gelişir. İki ayrı anlam tipolojisi ortaya çıkar. Çelişkiler ya çok şiddetlenerek savaşa ya da uzlaşmaya girerek barışa yol açabilir.

7- Barış, ahlâki ve politik toplum güçleriyle devletli tekel güçlerinin silahsız, öldürmesiz bir arada yaşama iradeleriyle mümkündür. Toplumun devleti, devletin toplumu yok etmesinden ziyade, demokratik uzlaşı denilen koşullu barış durumları tarihte yaşanan durumlardır. Tarih ne tümüyle ahlâki ve politik toplumun ifadesi olarak demokratik uygarlık, ne de tümüyle sınıflı ve devletli toplumun ifadesi olarak uygarlık sistemleri biçiminde yaşanır. İç içe yoğun ilişki ve çelişkiler ile savaş ve barış hallerinin birbirini kovaladığı durumlar olarak yaşanır. En az beş bin yıldan beri süren bu durumu acil devrimlerle hemen ortadan kaldırmak ütopik olmakla birlikte, geçmişten beri süregelen akışı kadermiş gibi benimseyip akış seyrine müdahale etmemek de doğru ahlâki ve politik tutum olamaz. Sistemlerin mücadelesinin uzun süreceğini bilerek, ahlâki ve politik toplumun özgürlüksel ve demokratik alanını genişletecek stratejik ve taktik yaklaşımlar daha anlamlı ve sonuç alıcıdır.

8- Ahlâki ve politik toplumu birbirini takip eden komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist sıfatlarla tanımlamak açıklayıcı olmak yerine perdeleyici rol oynar. Şüphesiz ahlâki ve politik toplumda köleci, feodal ve kapitalist sıfatlarla anlatılan güçlere yer olmamakla birlikte, ilkeli uzlaşı içinde bu güçlere mesafeli, sınırlı ve kontrollü olarak yaklaşmak mümkündür. Önemli olan ne onları yok etmek ne de onlar tarafından yutulmaktır; ahlâki ve politik toplumun üs-

tünlüğüyle sürekli onların alan ve güçlerini sınırlandırmaktır. Komünal ve sosyalist sistemler demokratik oldukları oranda ahlâki ve politik toplumla özdeşleşebilirler. Devlet hali olarak özdeşleşme olamaz.

9- Ahlâki ve politik toplumun acil hedef olarak ulus-devlet olmak, bir dinsel tercih yapmak, demokrasi dışında rejim peşinde koşmak gibi hedefleri olamaz. Toplumun hedef ve niteliklerini belirleme hakkını ancak ahlâki ve politik toplumun özgür iradesi belirler. Güncel tartışma ve kararlar kadar, stratejik kararları da toplumun ahlâki ve politik irade ve ifadesi belirler. Esas olan, tartışmak ve karar gücü olabilmektir. Bu gücü elinde bulunduran toplum, tercihlerini en sağlıklı şekilde belirleyebilir. Hiçbir fert ve güç ahlâki ve politik toplum adına karar alma yetkisinde değildir. Ahlâki ve politik toplumlarda toplum mühendisliği geçerli olamaz.

Çeşitli açılardan genişçe sunduğum bu tanımlamalar ışığında bakıldığında, Demokratik Uygarlık Sistemi'nin, özünde toplumsal doğanın ahlâki ve politik bütünlüğü halinde resmi uygarlık tarihinin diğer yüzü olarak hep var olageldiği ve kendini sürdürdüğü görülecektir. Resmi dünya sisteminin tüm baskı ve sömürüsüne rağmen, toplumun öteki yüzü yok edilememiştir. Zaten yok edilmesi de mümkün olmaz. Nasıl ki kapitalizm, kapitalist olmayan toplum olmadan varlığını sürdüremezse, resmi dünya sistemi olarak uygarlık da demokratik uygarlık sistemi olmadan varlığını sürdüremez. Daha da somut olarak, tekelli uygarlık tekelli olmayan uygarlık olmadan varlığını sürdüremez. Bunun tersi doğru değildir. Yani ahlâki ve politik toplumun tarihsel akış sistemi olarak demokratik uygarlık, resmi uygarlık olmadan varlığını daha engelsiz ve rahat sürdürebilir.

Tanımı gereği demokratik uygarlığı hem bir düşünce sistematiği, düşünce birikimi, hem de ahlâki kurallar ve politik organların bütünlüğü olarak ifade ediyorum. Ne sadece bir düşünce tarihinden ne de ahlâki ve politik gelişme içindeki toplumsal realiteden bahsediyorum. Tartışma iç içe olacak şekilde her iki konuyu da kapsamaktadır. Resmi uygarlıkça engellenen bir anlatım ve yapılar bütünlüğü olduğu için yöntemi, demokratik uygarlığı tarihçesi ve unsurları itibariyle biraz daha açımlamayı gerekli ve önemli buluyorum. Sonraki başlıklar bu konuları içerecektir.

B- Demokratik Uygarlığa Yöntemsel Yaklaşım

Evrenselci, düz çizgisel-ilerlemeci yaklaşım yöntemi sosyal bilimlerde en az dinsel dogmatizm kadar gerçeği algılama sorunlarına yol açar. Yargılarının da dinsel kesinlikten farkı yoktur: Evren sonsuz ilerleme halindedir; Levhi Mahfuz'da yazılı olan neyse o gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle 'gerçekleşen şey, gerçekleşmesi gereken tek şeydir'. Her şey öngörüldüğü gibi gerçekleşmektedir. Sanıldığının tersine pozitivizm, anti-metafizik ve anti-dinsellik olmayıp, üzerine hafif bilimsellik cilası vurulmuş en kaba materyalist dindir. Daha doğrusu, modernite putçuluğudur. Her iki dogmatik yöntem arasındaki temel benzerlik, doğaya hükmeden kanun denen bir gücün varlığına ilişkindir. Tanrı kanunları yerine sadece bilim kanunları sözü geçirilmiştir. Gerisi aynı anlatımdır. Pozitivist düşünce yönteminin en vahim yanı yargılarının kanun gücünde olmasıdır. Yoruma yer yoktur. Kesin, objektif, herkese aynı gelen hükümsel bakış özünde bilime de terstir. Keskin özne-nesne ayrımına dayanmanın sonucu olarak yanılma payına da yer bırakmaz.

Burjuva sınıfın ortaçağ teolojisini pozitivizm cilasıyla boyanmış seküler ve bilimci bir felsefe olarak sunma çabası anlaşılabilir. O elbette rahminde büyüdüğü sosyal gerçekliğin izini taşıyacaktır. Ortaçağdan beri, hatta tüm uygarlık tarihi boyunca zihinlerimize yüklenen imgesel yaklaşımlardan kurtulmadan, pozitivist dalganın zihinlerimizi âdeta esir alması kaçınılmazdı. Bu durum bazı klişe düşünceleri aşırı tekrarlayan, içi boş kuru bir retoriği gerçek sanmaktan öte bir gelişmeye fırsat tanımadı. Eskiden "İmam ne derse doğrudur" tavrı yerine "Öğretmen, filozof ne derse doğrudur" tekerlemesi geçti. Zihni verimsizliğimizin temelinde bu gerçeklik yatar. Dolayısıyla kendi toplumsal doğamıza ilişkin tek bir yorum yapma hakkından bile yoksun kaldık. Bu çok vahim bir durumdur, beyinsel körleşme ve esarettir. Dinsel dogmatizm hiç olmazsa geleneğin bir nevi taşıyıcı gücüyle bazı tarihsel gerçekleri anımsatır. Pozitivizmde bu da yoktur. Pozitivizm gerçeklerimizle aramıza kocaman bir yabancılaşma bendi örer. Batı'nın ideolojik hegemon gücü olarak, deyim yerindeyse silah sıkmadan (beynini kullanmadan) karşısındakini teslim almak ister. Açık ki, bu dogmatizmi kırmadan genelde resmi uygarlığı çözümlemek, özelde kapitalist modern paradigmayı kırmak mümkün değildi. Dolayısıyla özgür yorumlama gücüne

erişilemezdi. Şu düşüncemde ikna olmuş durumdayım: İdeolojik silahlar askeri silahlardan daha fazla yasaklayıcı rol oynar.

"Demokratik uygarlık sistemleştirilebilir mi?" sorusunu kendime sorarken, bu yöntemsel zincirlerle az boğuşmadım. Daha zorlu olanı ise, çok inandığım bilimsel sosyalizme ilişkin dogmaların kırılmasıydı. Âdeta kendinle vuruşarak dogmatizmin esiri olmaktan kurtuluyorsun. Kaldı ki, yaşamımın büyük bir kısmı bu uğraşıyla geçti.

Şöyle bir çelişki de yaşıyordum: Bir yandan tarım devriminin anayurdunda binlerce yıldan beri (M.Ö. 10000'den günümüze kadar) yaşanan bir kültürün hâlâ etkisindeyken, diğer yandan kapitalizm sonrasının toplumunu kurma mücadelesine soyunmuştum. İkisi arasındaki en az on iki bin yıllık boşluğu çözmeden yeni toplumu nasıl kuracaktık? Düşünce sistemimiz bir nevi ahret bilimine dönüşmüştü. Açık ki, düşüncemde verimli bir yöntem yer etmemişti. Yazılanların dışında bir santim ötesini düşünememe hastalığı ancak dogmatizmin etkisiyle izah edilebilir. Dinsel kalıpların hayhuyundan kurtulamadan, resmi pozitivizmin 'dediğim dediktir' bombardımanına uğradık. Anladım ki, sistemlerin asıl koruyucu güçleri ideolojik hegemonyasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'nin resmi Alman ideolojik gücüyle çıldırıncaya kadar boğuşmasını daha iyi anlıyorum. Eğer Batı'ya ilişkin birkaç yalın hakikat biliyorsak, bunu bu çılgınca boğuşmaya borçluyuz.

Etkisinden iyice kurtulduğum birinci dogma, bilimsel sosyalizmin ilkel komünal toplumdan sonra kölecilik ve diğer sınıflı toplum sistemlerinin zorunlu olduğuna ve art arda geldiklerine ilişkin teziydi. Bu dogmayı uzun süre bir nevi kanun gibi benimsemiştim. Bu dogmayla iç içe geçen ikinci dogma olan toplumun sınıfla adlandırılmasını kırmakta da gecikmedim. Köleci ve feodal toplum adlandırmaları gerçeği en hassas yerinden örtüyor, toplumu efendilerle özdeşleştiriyordu. Bu tür adlandırmaların hâkim ağızların bir kalıntısı olduğu açıktı. Yine diğerleriyle iç içe olan üçüncü dogmayı da çorap söküğü gibi çözmekte zorlanmadım. Sınıflı toplum aşamalarının zorunlu ve ilerleyici olduklarına ilişkin dogmadan bahsediyorum. Sınıflı toplum aşamalarının hiç de zorunlu ve ilerleyici olmadıklarını anladım; bu aşamaları en gerici, zincirleyici bir gelişme olarak değerlendirdim. Sonuç, tarihin doğruya daha yakınlaştıran anlatımlarının mümkün olduğuydu. Çok yönlü yorumlardan çekinmek yerine bunu anlamı

zenginleştirici bir yöntem olarak değerlendirmek daha yerinde bir yaklaşımdı. Birçok alanda dogmatizmi (ön hükümlülük) kırınca, elbette yorum gücü ve anlam zenginliği gelişecekti. Şu hususu netçe belirtebilirim: İnsanlar nerede, hangi durumda bulunuyor olurlarsa olsunlar, eğer önlerindeki sorunları çözemiyorlarsa, bundaki temel etken yıkamadıkları binlerce yıllık dogmalar ve güdülerden kurtulma cesareti gösteremeyen ilkel düşünce seviyeleridir. Tüm korkaklıkların temelinde düşüncedeki korkaklık bulunur.

Demokratik uygarlığı düşünceleştirirken dikkat çeken ikinci önemli husus, etrafımdaki yoğun somut ampirik malzemeydi. Tarihe ilişkin gözlemler ise bu malzemenin misliyle fazlalığına tanıklık etmekteydi. Neden hanedanlık, artık-değer talanları, iktidar odakları sistem olsunlar da, toplumun âdeta kök hücreleri olan aile, kabile, aşiret ve köy ile şehrin iktidar dışı sınıfları, devletleşmemiş halklar ve uluslar sistematik olarak değerlendirilmesinler? Bunlar neden bizzat sistem teşkil etmesinler, ideolojik bakımdan ve yapılanma olarak anlam bulmasınlar?

Umut bağladıklarımız eğer bu sorulara yeterli cevap verememişlerse herhalde nedenleri vardır. Yoksa bunların hakikatten yoksun sorular olmadıkları açıktır. Kaldı ki, sistematik olmasa da, parça parça verilmiş cevaplar az değildir. Yeter ki aramasını bilelim.

Farklı uygarlık ve modernite arayışına yönelirken üçüncü etken, toplumsal doğaya ilişkin özgürce inşa potansiyelidir. Eğer ortada yığılmış devasa sorunlar varsa, insanlar işsizlikten ve açlıktan bitkin duruma düşmüşlerse, sistem inşaları (yaratma, toplum mühendisliği anlamında değil) hem mümkündür hem de önemli bir zorunluluktur, ahlâki vecibedir. Zaten sorunların boyutu devrim ihtiyacını, devrim ise cevap teşkil eden yapılanmaları gündemleştirir.

Arayışımın dördüncü etkeni şudur: Hâkim sistem sana hiç umut vermiyor, seni insan yerine koymuyor ve en basit kimlik sorunlarına bile ilgi gösterip çözüm olamıyorsa, insan olmanın gereği olarak yapacağın şey, kendine saygıyı ve umudu kendi sistemini inşa etme gücüne bağlamasını bilmektir. Yoksa kurtlar sofrasında seni bekleyen kemik artıkları bile değil, belki de bizzat yem olmandır.

Sonuncu bir etken belki bana özgüdür, ama genel olduğuna da inanıyorum. O da umut bağladığın anan bile olsa, eğer sana hiçbir şey sunacak durumda değilse, birey olarak özgücüne güvenmekten

çekinmeyeceksin. Sağa sola, güdülere teslim olmayacaksın. Eğer ortada yaşanacak bir durum yoksa, bil ki insan olarak en iyiyi, doğruyu ve güzeli inşa edebilecek aklı ve iradeyi sergileyebilecek güçtesin!

Tarihin düz çizgisel yorumuna göre, tarımcı köy toplumundan sonra yükselen şehir toplumu 'son söz' hükmündedir. Şehir etrafında geliştirilen uygarlık öykülemeleri gerçeğin ta kendisidir. Şehirde yönetimi ele geçiren ve dinsel devlet olarak örgütleyen güç egemen sınıf olarak tarihin motor gücüdür. Ne yaptıysa doğru ve kutsaldır; alınyazısının mukadder gerçekleşmesidir. Bunun için tanrısal ideolojik hegemonyalar yükseltilir. Her aykırı ses, ezeli-ebedi söze ve onun hayat ifadesine ihanet sayılarak 'tanrının gazabına' uğratılır. Despotun bütün onursuz işleri, en aşağılık baskı ve sömürü düzenleri, tanrı veya tanrıların en kutsal sözleri halinde rahiplerin ağzından dökülür. Artık kulların tanrı kanunları önünde boyunları kıldan incedir. Boyun kesilse bile acımaz.

Orijinal haliyle mitoloji veya din olarak kabaca anlatı haline getirilip sunulan sermaye ve zor örgütlenmesi olarak kent merkezli uygarlık çeşitli dönüşümler geçirerek günümüze kadar taşınır. Özü aynı kalmakla birlikte, retoriği ve formu değiştirilerek sunula sunula artık bütün cilaları dökülen bu uygarlık kendini kaskatı bir ulus-devlet faşizmi olarak ebedi ilan etmekten kaçınmaz. Şehrin sermaye ve zor örgütlenmesi olarak bürokratik demir kafes kendi içindekilerle birlikte AIDS ve biyolojik kanserleşmeleri çoğaltırken, daha vahim bir gelişme olarak tüm iç yapılanmaları ve doğal çevresiyle toplum doğasının kanserleşmesi evresine girilmiştir. Kalın çizgilerle ortaya konulan bu gerçeklerde abartma olmadığını anlamak için, dünya sisteminin son dört yüz (azami son beş bin yıllık) yılındaki savaşlara, sömürgeciliğe, toplumun tümüne yayılan savaş durumuna ve çevre felaketinin güncel haline bakmak yeterlidir.

Liberal ideolojik hegemonyanın tüm biçimlerine ve daha çok da resmi (devlet ideolojileri) alanlarına baktığımızda, tarihin sonunu böyle noktaladıklarını görürüz. Diğer bir deyişle küresel çağın zirvesindeki kapitalist sistem kendini son sözün ebedi hali olarak sunar. Bu yaklaşımın yeni olmadığını, her önemli sermaye ve zorbalık çağının sonunda böylesine 'ebedilik' ilanları yapıldığını biliyoruz. İşte beş bin yıllık uygarlık 'bilimlerinin' binlerce kılıfa büründürerek yönt-

emselleştirdiği hakikat budur. Yöntem hakikat, hakikat yöntem olmuştur.

Başka tür dünyalar, bilimler ve metotların olabileceği kulaklara fısıldandığında, cehennemlik, sapkınlık ve kâfirlik söylemlerinin yanı sıra, sınır tanımaz 'terör'ün her biçimi (Başının kesilmesi en basitidir. Çarmıha gerilme, ateşte yakılma, ipe çekilme, ömür boyu kürek cezasına çarptırılma, işkenceye yatırılma, ölünceye kadar çalıştırılma, hapishanelerde çürütülme, karılaştırılma, sömürgeleştirmenin sınırsız biçimleri, asimilasyon vb.) devreye girer.

Beş bin yıldır yıkmak için çaba harcadığı tarım-köy toplumundan âdeta intikam alırcasına hareket eden merkezî uygarlığın, 2000'li yıllarda bu toplumu tümüyle iflas ettirip son izlerini de silmeye çalıştığına tanık olmaktayız. Çevre yıkımı aslında TARIM-KÖY TOPLUMU'ndan intikam almanın son biçimidir. Çok ilginçtir, susturulan Toplumsal Doğa yerine Birinci Doğa yol açtığı çeşitli felaketlerle (iklimin ısınması, kuraklık, buzulların hızla erimesi, türlerin hızla yok olması, sel ve hortum felaketleri vb.) bu yıkıma cevap vermektedir. İnsanlık (susturulmuş insanlık) bazen en dilsiz doğa kesilebilmektedir. Bunun acı ama gerçek olduğunu kim inkâr edebilir ki?

Tarih paradigmasındaki en temel değişiklik, tarım-köy toplumu (M.Ö. 10000 - günümüze kadar) olmadan şehir temelli sermaye ve iktidar tekelciliğinin gelişemeyeceğine ilişkin olmalıdır. En temel yöntemsel değişikliğe bu noktadan gidilebilir. Rosa Luxemburg'un çok yüzeysel biçimde dile getirdiği "Kapitalist olmayan toplum olmadan kapitalizm, sermaye birikimciliği, tekelciliği olmaz" biçimindeki tanımını tüm tarihe ve sermaye biçimlerine yaymak daha doğru bir anlatım tarzıdır; sermayenin çözümlenmesinin tarihsel-toplum boyunca ifadesidir. K. Marks'ın saf kapitalist toplum modeli yaptığı en temel yanlışlıktır. Çünkü böyle bir toplum ne pratik ne de teorik olarak mümkündür. İspatı basittir: Diyelim ki, bir toplumda sadece kapitalistler (bürokratlarıyla birlikte) ve işçiler (işsizleriyle birlikte) vardır. Saf kapitalist toplum bunu gerektirmektedir. Sermayenin fabrikalarında toplam yüz mal biriminin üretildiğini varsayalım. Yirmi beş mal birimi ücreti karşılığında işçilerin olsun. Yirmi beş birim ise sermayedar sınıfın kullanımına kalsın. Peki, geriye kalan elli mal birimine ne olacak? Geriye kalanlar ya çürüyecek ya da bedava

dağıtılacaktır. Saf kapitalist toplum modeline göre başka türlüsü mümkün değildir.

Rosa, bu noktadan kalkarak, elli mal birimi ancak kapitalist olmayan topluma kâr amaçlı satılırsa sistemin işleyişinin mümkün olabileceğini söylerken doğrunun kıyısında gezinmektedir. Toplumsal gerçeklik daha kapsamlıdır. Ayrıca kârın ve ona dayalı sermaye birikiminin karşılığı ödenmeyen toplumsal artı olduğunu çok iyi bilmek ve hiç unutmamak gerekir. Kapitalist olmayan toplum kimdir? Başta tarihsel tarım-köy toplumudur; evlere kapatılmış kadın toplumudur; şehrin yoksul, emeğiyle geçinen zanaatkâr ve işsiz (ianeyle geçinen) kesimidir. Gerçeklik böyle konulunca, beş bin yıllık uygarlığı ve en sistematik dönemi olan son dört yüz yıllık kapitalist dünya sistemini daha iyi çözümlemek imkân dahilinde olacaktır. Tüm tarih boyunca sermaye ve iktidar olarak örgütlenen şebeke (aristokrasi, efendi, burjuvazi vb.) toplam nüfusun tahminen hiçbir zaman yüzde onunun üstüne çıkmamıştır. Dolayısıyla toplumsal doğanın ana gövdesi her zaman yüzde doksanın üstündedir.

O halde yöntem açısından soralım: Yüzde onun tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha bilimsel doğru bir yoldur, yoksa yüzde doksanından fazlasının tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha doğru bilimsel bir yöntemdir? Cevabı aranması gereken temel gerçeklik budur. Belki 'düşünce, bilim ve yöntem yoğunluğu yüzde onun tekelinde olduğu için başka türlüsü mümkün olmaz' denilebilir. Ama bu tekel son tahlilde toplumsal artının gaspı, aşındırılması üzerine kurulmamış mıdır? En örgütlü ideolojik grup olması bu ayrıcalığını haklı kılar mı? Yüzde bir bile olsa, iyi örgütlenmiş bir zor milyonları hükmü altına alabilir, milyonları bile yönetebilir. Kendi sözlerini en temel bilim ve yöntem olarak dayatabilir. Bu gerçek hakikat anlamına gelebilir mi? Bir avuç zorbayı ve tekelciyi kim hakikat ilan ediyor? İlan edenlerin, mitoloji, din, felsefe, bilim ve sanat olarak sunanların sermayenin zorba şebekesinin iktidarına bağlanması toplumsal hakikati (yüzde doksanın hakikatini) değiştirebilir mi? Sorunu böyle ortaya koymak gerektiği gayet açıktır. Hiçbir ideolojik, bilimsel, dinsel, felsefi ve sanatsal hegemonyanın bu gerçeği değiştirmeye gücü yetmez, yetmemelidir.

Tarihsel-toplumu bu ana yöntemin ışığında yapısal olarak incelediğimizde, çeşitli düşünce biçimleriyle (mitolojik, dinsel, felsefi, bilimsel ve sanatsal) ifadeye kavuşturmak istediğimizde hakikatin boyutları çok daha görünür kılınacak ve anlam bulacaktır. Demokratik uygarlık tarihsel-toplumun bu iki yönlü (yapısallığı, nesnelliği ve ifade tarzı olarak öznelliği içinde) anlatımı olan çok daha gelişkin bir sistematiğe kavuşturulabilir. Toplumsal doğanın daha kapsamlı tarihselliği ve bütünlüğü içinde sistemleştirilmesi mümkün ve gereklidir. Bilimsel devrimin, sosyal bilimin paradigmatik temeline bu sistematik analiz oturtulmalıdır.

Yöntem sorununa böylesi bir yaklaşım, toplumsal doğayı tüm tarihsel zenginliği ve bütünlüğü içinde çok daha doğru bir biçimde sunma yeteneğindedir. İlk bakışta görülüyor ki:

a- Sermayesiz ve iktidarsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sermaye ve iktidar mümkün değildir.

b- Sermayesiz ekonomi mümkündür, ama ekonomisiz sermaye mümkün değildir.

c- Devletsiz toplum mümkündür, ama toplumsuz devlet mümkün değildir.

d- Kapitalistsiz, feodalsiz, efendisiz toplum mümkündür; ama toplumsuz kapitalist, feodal ve efendi mümkün değildir.

e- Sınıfsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sınıf mümkün değildir.

f- Şehirsiz köy-tarım mümkündür, ama köysüz ve tarımsız şehir mümkün değildir.

g- Hukuksuz toplum mümkündür, ama ahlâksız toplum mümkün değildir.

h- Kendi çalıp kendi oynayan kişi misali toplumu politikasız ve ahlâksız duruma düşürmek mümkündür. Ama o zaman da toplum yeni Leviathan (ulus-devlet faşizmi) tarafından parçalanıp yutulmaktadır ki, toplumun ve insanın ölüm anı da böyle seyirlik olmaktadır. Soykırımın gerçekleştirildiği andır bu an. Michel Foucault'nun insanın ölümünü ilan ettiği andır bu an. Friedrich Nietzsche'nin toplumun ve insanın iğdiş edilip cüceleştirildiğini, karıncalaştırıldığını söylediği, sürü ve kitle olarak ilan ettiği andır bu an. Toplumun M. Weber'in deyişiyle 'demir kafes'e kapatıldığı andır bu an!

Demokratik uygarlık paradigması bu anda devreye girmek durumunda ve zorundadır:

1- Tarım ve köy olmadan toplum sürdürülemeyeceğine göre, resmi uygarlık tarihi boyunca hep sömürü ve baskı konusu olmuş toplumun bu alanlardaki kesiminin tarih boyunca gösterdiği direniş ancak politik toplum haline dönüşmesiyle amacına kavuşabilir.

2- Sermaye ve iktidar tekellerinin üsleri olmadan kent mümkündür. Uygarlık tarihi boyunca sömürü ve baskının üssü olma rolüne zorlanan kentin gerçek kurtuluşu, politik kent toplumu haline geliş ve demokratik yönetimle mümkündür. Tarihte çok zengin bir görünüm arz eden kentlerin demokratik ve konfederalist yönetimi daha da geliştirilmesiyle kent kanserolojik yapılar yığını olmaktan kurtarılabilir.

3- Ekonomi üzerine kurulu sermaye ve iktidar tekelleri daraltılıp ortadan kaldırılıncaya kadar ne ekonomik bunalımlar son bulabilir ne de sorunlar çözülebilir. Başta işsizlik, açlık ve yoksulluk olmak üzere çevre tahribatı, her tür gereksiz sınıflaşma, sosyal hastalıklar ve savaşların temel nedeni, sermaye ve iktidar gruplarının toplumsal artık-değer üzerinde pay kapma ve paylarını arttırma mücadelesidir. Toplumsal doğa tüm bu sorunlar ve hastalıklara karşı esnek zarla donatılmıştır ki, sermaye ve iktidar aygıtlarının sınırlandırması halinde bile gelişimini özgürce sürdürmede başarılı olabilir. Tarih eğer ekonomik ve sınıfsal açıdan yazılıp okunacaksa, ancak bu paradigma ile gerçek anlamına kavuşabilir.

4- Sermaye ve iktidar tekeli olmadan toplumun doğal hali ahlâki ve politik toplumdur. Tüm insan toplumu doğuşundan sönüşüne kadar bu niteliği yaşamak durumundadır. Köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplum kalıpları toplumsal doğaya giydirilmek istenen elbise misalidir, gerçeği ifade etmezler. Böyle iddialar olabilir, ama böyle toplumlar yoktur. Esas hali ahlâki ve politik olan toplumlar tarih boyunca sermaye ve iktidar tekelleri tarafından hep sıkıştırıldıkları, sömürüldükleri ve sömürgeleştirildiklerinden ötürü tam gelişme imkânı bulamamışlardır.

5- Demokratik siyasetin temel görevi ahlâki ve politik toplumu özgür temelde kendi işlevine kavuşturmak olabilir. Böylesine işlevsel olabilen toplumlar açık, şeffaf demokratik toplumlardır. Demokratik toplum ne kadar gelişmişse, ahlâki ve politik toplum da o kadar

işlevsel olabilecektir. Demokratik siyaset sanatı bu tür toplumları sürekli işlevsel kılmaktan sorumludur. Toplumları 'toplum mühendisliği'nce yaratmak demokratik siyasetin görevi değildir. Bu tür mühendislik girişimleri liberalizmin sermaye ve iktidar tekeli oluşturma faaliyetleriyle ilgilidir.

6- Tarih boyunca uygarlık adına kurulan tüm krallıklar, imparatorluklar, cumhuriyetler, kent devletleri ve ulus-devletler tek ve toplu olarak, uzlaşmış ve rekabetçi halleri, hegemonik ve eşit duruşlarıyla özünde sermayenin iktidarlaşmış, devletleşmiş biçimleridir.

Ahlâki ve politik toplumun hedefi hiçbir zaman bu tür tekeller haline gelmek olamaz. Ancak onlardan ya bağımsız ya da koşullu barış içinde uzlaşma halinde yaşayabilir. Bu durumlarda demokratik uygarlıkla resmi iktidar uygarlıkları çeşitli biçimler altında uzlaşabilirler. Barış süreçleri bu koşullu uzlaşmalara dayandığından, diğer tüm zamanlar ya toplumların içinde ya da üstünde sürekli savaş halini ifade eder.

7- Toplum sürekli tekelci sömürü savaşlarına (içinde ve dışında) dayanmak durumunda olmadığından, çeşitli biçimler altında kendi demokratik uygarlığını hem tarım-köy zemininde hem de kentin emekçileri içinde geliştirmek durumundadır. Tarih sadece en insanlık dışı ve köhne yapılar ve savaşların aracı, iktidar ve devletler yığınının toplamı olmayıp, onlardan katbekat daha fazla demokratik uygarlık örnekleriyle doludur. Tüm aile, kabile ve aşiret sistemleri, konfederasyonları, kent demokrasileri (Bilindiği kadarıyla en çarpıcı örnek Atina'dır) ve demokratik konfederasyonları, manastırlar, tekkeler, komünler, eşitlikçi partiler, sivil toplumlar, tarikatlar, mezhepler, iktidarlaşmamış din ve felsefe toplulukları, kadın dayanışmaları, yazıya geçirilmemiş sayısız dayanışmacı cemaat ve meclisler gibi devasa toplumsal gruplar demokratik uygarlığın hanesine kaydedilmelidir. Ne yazık ki, bu toplulukların tarihi sistemlice yazılmamıştır. Hâlbuki gerçek insanlık tarihi bu grupların sistematik ifadesi olabilir.

8- Resmi iktidar uygarlıkları sermaye ve silah tekelleriyle ideolojik hegemonyayı iç içe sürdürdüklerinden, demokratik uygarlığın ideolojisi hep zayıf ve sistemsiz kalmış, iktidarlarca sürekli bastırılmış ve saptırılmış, çoğunlukla yok edilmiştir. Nice bilge, bilim insanı, filozof, dinî önder, mezhep mensubu ve sanatçı teslim olmadıklarında ve

özgür vicdanın sesini dinlediklerinde en ağır cezalara çarptırılmış ve susturulmuşlardır. Bunun tarihinin yazılmamış olması var olmadığı anlamına gelmez. Demokratik uygarlığı sistematik bir tarihsel-toplum ifadesine kavuşturmak başta gelen entelektüel görevlerimizdendir.

9- Kapitalist sistemin son dört yüz yılındaki tüm ideolojik, idari, askeri, ekonomik tekel ve iktidar tekeli olarak ulus-devletçi uygarlık sistemine karşılık, kent demokrasisi (İtalya'da) ve konfederasyonları (Almanya'da), köylü isyanları ve komünleri, işçi isyanları ve komünleri (Paris Komünü), reel sosyalizm deneyimleri (dünyanın üçte birinde), ulusal kurtuluş süreçleri (devlet ve iktidar olmayan halleri), çok sayıda demokratik parti, sivil toplum hareketi, en son ekolojist ve feminist hareketler, demokratik gençlik hareketleri, sanat festivalleri ve iktidar olmayı amaçlamayan yeni dinsel hareketlere kadar uzanan geniş yelpaze içinde yer alan hareketlere dayanan demokratik uygarlığın tam bütünleşmemiş de olsa küçümsenmemesi gereken bir sistematiği vardır.

10- Günümüz ulus-devlet sistematiği ağır sorunlar yaşasa ve çatlaklıkları her gün artsa da, halen ulusal, bölgesel ve küresel alanda en güçlü sistematiğe sahiptir. Sayıları iki yüzü aşan ulus-devletler, bölgesel birlikler (başta Avrupa Birliği-AB-, ABD-Kanada-Meksika -NAFTA-, Güneydoğu Asya-APEC-) ve küresel BM (Birleşmiş Milletler) ile temsil edilmesine karşılık, demokratik uygarlık sisteminin Dünya Sosyal Forumu gibi gevşek ve formsuz, devlet ve iktidar olmayan çeşitli emekçi ve halk birlikleri çok yetersizdir. Yetersizlik ideolojik ve yapısal temeldedir. Bu yetersizliği gidermek için Dünya Demokratik Konfederalizmi, yerel ve bölgesel ulusal demokratik konfederasyonlar, bunların parti ve sivil toplum aygıtları geliştirilmek durumundadır.

C- Demokratik Uygarlığın Tarih Taslağı

Özgür insan doğasının en temel özelliği, kendi tarihini seçebilmesi ve tarihle yaşamayı bilmesidir. Tarih varoluşun, gerçekleşen sürecin yorumudur. Ne kadar farklı varoluşlar varsa o kadar tarih de olacaktır. Ama tarihsel farklılık tarihsel birliğin olmadığı anlamına gelmez. Birlik olmadan farklılık anlam ifade etmez. Farklılıklar birliğe bağlı olarak olur. Mühim olan birliği neyin temsil edeceğidir. İnsan türü söz konusu olduğunda, şüphesiz zekâ ve araç kullanma yetenekleri birliğe esas kılınabilir. Çünkü bu yetenekleri olmadığında öteki canlı türleri ile arasında hiçbir fark kalmayacaktır. Bazen devlet, bazen dem-

okrasi, ahlâki ve politik boyutlar, zihniyet biçimleri ve ekonominin durumu farklı birlik temelleri olabilir. Önemli olan, hangi farklılıkların hangi birlik temelinde geliştiğini tespit etmektir.

Demokratik uygarlığın temel birliği olarak ahlâki ve politik toplumu esas aldık. Anlaşılırlığı için tanımını yaptık ve yöntemini belirlemeye çalıştık. Şimdi de kısaca tarihsel gelişiminin taslağını çizelim:

a- Toplumsal doğa yaşamının yüzde 98'ine yakınının klan toplumu dediğimiz 25-30 kişilik birimler halinde süregeldiğini bilmekteyiz. Klanı toplumun kök hücresi olarak tanımlayabiliriz. Klan toplumu süreç içinde oluşan aile, kabile, aşiret, kavim ve ulus toplumunun tümünde hücre farklılaşmasına benzer biçimde yaşamını halen sürdürmektedir. İster işaret dili ister simgesel dil halinde bulunsun, temel toplumsal doğa tanımımıza göre klan ahlâki ve politik bir toplumdur. Elbette klanda var olan ahlâk ve politika çok basittir, ama önemli olan var olmasıdır. Basitlik önemi ortadan kaldırmaz, tersine önemin önemini kanıtlar. Hatta denilebilir ki, ahlâk en güçlü ifadesini klan toplumunda yaşar. Âdeta içgüdünün ifadesi rolündedir. Ahlâka göre yaşamak varoluşun olmazsa olmaz koşuludur. Ahlâkını yitiren klan dağılmış, dağıtılmış veya yok edilmiş klandır. Ahlâkın basit kurallarla ifade edilmesi ancak yaşamsallığına yorumlanabilir. Kıyaslamak açısından denilebilir ki, günümüzde hukuk kuralları sıkça çiğnendiği halde topluma bir şey olmaz. Hukukun tutuculuğu nedeniyle belki de bu çiğneme daha olumlu bir rol bile oynayabilir. Klanın kurallarındaki bozulma ise topluluğun sonu demektir.

Aynı özellik politika için de belirtilebilir. Klanın toplayıcılık ve avcılık gibi çok basit iki işi vardır. Şüphesiz tüm klan üyeleri kendileri için hayati olan toplayıcılık ve avcılık üzerinde belki de bin kez tartışarak, danışarak, deney alışverişinde bulunarak, bazı üyelerini görevlendirerek en iyi ve en verimli biçimde toplayıcılık ve avcılık politikalarını oluşturup uygulamaya çalışmışlardır. Aksi halde yaşam mümkün olamazdı. Neyin nasıl toplanıp yenileceği en temel politikaydı, ortak işti. Politika ortak iş olarak tanımlanır. O halde klan toplumu çok basit ama hayati bir politik topluluktu. Bir gün bile politika yapmazsa ölürdü. Politika bu nedenle çok hayati bir doku işlevselliğine sahipti. Diğer tüm özellikleri belki de primatlarınkine benziyordu. Yegâne önemli farkları, basit ahlâki ve politik dokuyu geliştirmiş olmalarıydı. Araçlar ancak politika var olduğunda devreye

girer. Dilin gelişimi ancak ahlâki ve politik temelde mümkündür. Konuşma ihtiyacını hızlandıran unsurların işin yapılmasına ilişkin tartışma ve karar olduğunu hiç unutmamalıyız. Burada ahlâk ve politikanın temelinde beslenme ihtiyacı yatar demek bana anlamsız gelmektedir. Şüphesiz tek hücreli bir canlı olan amiplerin de beslenme ihtiyacı vardır. Ama amiplerin ahlâkı ve politikasından bahsedemeyiz. İnsanın amipten farkı, beslenme ihtiyacını sürekli farklı ahlâki ve politik yaklaşımlarla karşılamasıdır. Bu anlamda Marksist öğretideki "Ekonomi her şeyi belirler" ifadesi pek açıklayıcı değildir. Önemli olan ekonominin nasıl belirlendiğidir. İnsan türünde bu durum ahlâki ve politik dokuyu, toplumsal alanı gerektirir.

Klan toplumunu bu temel özelliği nedeniyle demokratik uygarlık tarihinin baş ve başlangıç köşesine oturtabiliriz. Sistem tarihi bu yönüyle insanlığın ömrünün yüzde 98'lik kısmına sahip kılınmaktadır. Ayrıca klan belirttiğimiz gibi halen aile, kabile, aşiret, kavim, ulus, uluslararası topluluk ve hatta ulus-üstü topluluklarda varlığını ana hücre olarak sürdürmektedir.

Yaklaşık yirmi bin yıl önce dördüncü buzul döneminde buzulların çözülmesiyle Toros-Zagros sisteminde en muhteşem biçimiyle oluşan mezolitik (yaklaşık bundan 15000-12000 yıl önceki ara dönem) ve neolitik toplum (M.Ö. 12000'den bugüne) klan toplumundan daha gelişkin durumdaydı. Ellerindeki araçlar ve yerleşme düzenleri gelişmişti. Nitekim ilk tarım ve köy devrimi bu süreçte oluştu. Toros-Zagros sistemi başat olmakla birlikte, insan topluluklarının yaşadığı birçok Afro-Avrasya mekânında da benzer toplumsal oluşumlar başlar. Bana göre bu gelişme Toros-Zagros neolitik toplumunun yayılması sonucunda yaşanmıştır. Toplumsal doğa tarihinde muhteşem bir çağdır bu dönem. Simgesel dilin halen kullanılan ana biçimlerinin oluşumundan tarım devrimine (tohumların bilinçlice ekilip biçilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi), köylerin oluşumundan ticaretin kökenine, anacıl aileden kabile ve aşiret örgütlenmesine kadar birçok gelişme bu tarihsel aşamaya denk düşer. Şüphesiz bu dönemin Yeni Taş Devri adıyla anılması gelişkin taş araçların varlığına işaret eder. İnsan zekâsının açılımı da muhteşemdir. Bugüne kadar damgasını vuran tüm araç ve gereçlerin kullanım esasları icat edilmiş gibidir. Tarihin ikinci uzun süreli dönemidir. Zamanın kalan yüzde iki'den biri bu döneme aittir. Toplum yine esasta ahlâki ve politik

toplumdur. Henüz hukuk ve devlet yoktur. İktidar tanınmamaktadır. Ana'ya kutsallık atfedilmekte, kadın tanrıça imgesi yükseltilmektedir. Kutsal tapınak ve mezar dönemine geçilmiştir. Ölüleriyle aynı mekânı paylaşacak kadar tarihsel yaşarlardı. Tapınak ve mezar kalıntıları bu gerçeği âdeta gözümüzün içine sokmaktadır. İlkel değil gerçek, hakiki insanlarla karşı karşıyayız.

Demokratik uygarlık tarihinin ikinci ana dönemi böyle çizilebilir. Saf demokratik uygarlık değerleriyle temsil edilir bu dönem. Ahlâki ve politik toplumun simgesel dil ve aklın gelişimiyle köy ve kabile çapında demokrasiyi en görkemli biçimde yaşaması belki bazı düşünce sahiplerince yadırganabilir. Ama gerçeğin kendisi budur. Ahlâki ve politik olanın en saf demokrasi olduğu dönemdir. Giderek artan artı-ürünler toplum üzerinde önce hiyerarşik güçlerin, daha sonra da kent merkezli uygarlık güçlerinin sistematik baskı ve sömürüsüne yol açacaktır.

b- Yazılı tarih denen uygarlık anlatıları (her tür mitolojik, dinsel, bilimcil anlatım) tarihi yaratıcının emriyle başlatır. Bahsedilen tarih yaklaşık son beş bin yıllık tarihtir. Yaptığım sosyolojik çözümlemelerden yola çıkarak, tarihe ilişkin bu anlatıların ideolojik kökeninin kesinlikle baskı ve sömürünün kutsallaştırılmasına dayandığını belirtebilirim. Bugünün sözde bilimsel ekonomi-politiği de dahil, bilimsel ekollerce yapılan iş, emekte niteliksel bir gelişme yaşayan toplumun sağladığı artık-değer, hatta toplumun yaşam değerleri üzerine kurulu bir ideoloji geliştirmektir. Gerçeğin gizlenmesi için çok büyük ideolojik çaba harcandığı ve zor kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kent-sınıf-devlet inşası aynı zamanda büyük ideolojik inşalar dönemidir. Bu ideolojilerin temel işlevi yaratılışı, oluşumu farklı göstermek, tanrısallık imgesi içinde rahibin, güçlü adamın veya yöneticinin başarısı olarak yansıtmaktır.

Demokratik uygarlık tarihi öncelikle bu ideolojik perde ve barajlamaları aşmak durumundadır. Ancak o zaman sadece aileyi, tarım-köy toplumunu, kabile ve aşiret yapılanmalarını değil, kent-sınıf-devleti, daha önce kurulan ve halen sürüp giden hiyerarşik iktidarı, ilk kadın sömürgeleşmesini de daha iyi anlayabiliriz. Paradigma değişikliği bu anlam gücünü çok geliştirecektir.

Şüphesiz kent-sınıf-devlet üçlüsü olarak farklılaşan uygarlık şebekesi halindeki tekelci sermaye toplulukları dışında, bu uygarlıkla

derin çelişkileri olsa da, demokratik uygarlık yeni bir aşama halinde devam etmektedir.

Kent ile kır arasında çelişki oluşmuştur. Fakat kent ve kırın birbirini bütünleme eğilimi daha ağır basmaktadır. Demokratik uygarlığın kent uzantıları (köleler, zanaatkârlar, kadınlar) olmakla birlikte, kentin de kır uzantıları bulunmaktadır. Özellikle kırsal toplumda güçlenmiş bulunan hiyerarşik yapılar, kent-devlet yönetiminin kırsal alandaki işbirlikçileridir. Çelişki ve çatışma aslında maddi çıkarları farklılaşmış bu iki toplumsal blok arasında geçmektedir. Komünal, ahlâki ve politik toplum güçlerini ifade eden demokratik uygarlık ile kentte köle işçiliği, kırda kabileler ve köylerin talan edilmesi ve ganimetler üzerine kurulu sermaye ve devlet tekelli uygarlık arasında şiddetli ideolojik, askeri ve idari çatışmaların varlığı yoğun olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca kent yönetimlerinin kendi aralarında da sürekli pay kapma savaşları vardır. Sümer destanlarında yer alan kente ilişkin ağıtlar ve ezgiler çatışmaların ne denli şiddetli geçtiğini hissettirmektedir. Kabile ve aşiret yapılanmalarının büyük oranda kent kökenli uygarlık saldırıları altında şekillendiğini belirtmek mümkündür. M.Ö. 4000-3000'lerde varlığına tanık olunan etnik yapılanmalar bu dönemin ürünü olsa gerekir. Sümerler ve Mısırlıların bunlara ad taktıklarını biliyoruz. Sümerler kuzey ve kuzeydoğusundakilere Uryanlar, Aryenler (tepe, dağ halkı ve toprak, çiftçi kökenliler), batısındakilere Amoritler (Semitik kökenliler, Sümerleşmemiş proto-Araplar), Gutiler, Kassitler derken, Mısırlılar Sina Çölünden gelenlere Apiru (Çölden gelen tozlu insanlar) demekteydi. İbrani isminin de Apiru'dan türediği kabul edilmektedir. Kentlerin ve kulelerin etrafında dikilen surlar, karşı toplumun varlığını en iyi belirleyen kanıtlardır.

Toplumun sınıf temelli uygarlığı kolay kabul etmediği çatışmaların şiddetinden yeterince anlaşılmaktadır. Bazen köylerin ve hatta uygarlık merkezlerinin toptan yakıldıkları izlenmektedir. Arkeolojik kayıtlar bu konuda çok örnek vermektedir. Mezopotamya yerleşim merkezleri olan ve defalarca yakılmış çok katlı höyüklerle doludur. Bu dönemden kalma mitoloji ve edebiyat, ağırlıklı olarak bu gerçekleri yansıtmaktadır. Homeros'un **İlyada**'sı üçüncü dereceden bir versiyon olarak, bu Mezopotamya kökenli destan geleneğini yansıtmaktadır. Hesiodos ise benzer bir versiyon oluşturarak, Sümer tanrı pante-

onu'nu Olympos panteonuna dönüştürmüştür. Savaşların krallar şahsında tanrıların savaşı olduğu, dönemin tüm destan geleneğinde mevcuttur. Tanrıların krallarla özdeşliği çok belirgindir. Firavun ve Nemrut unvanları bu özdeşliğin çarpıcı örnek ifadeleridir. Savaşlardan beklenen köy toplumlarının ekonomik talanı ve esirleştirme iken, kabilelere karşı da esir ve ganimet amaçlı benzer seferler söz konusudur. Uygarlıklar ayrıca birbirlerini de talan etme ve esir almayı temel kazanç kapısı saymaktaydılar. Uzlaşma ve ihtilafların maddi çıkara dayalı yapıları günümüze kadar devam etmiştir. Her şey "Kim daha büyüktür?" hesabına dayanmaktaydı. Gökteki tanrı birliğinin esas olarak yerdeki en büyük krallığın simgesel hali olarak tasavvur edildiği çok açıktır. Osmanlı sultanlarının kendilerini Zilullah olarak adlandırmaları bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Bu tarihî dönemdeki temel çelişkiyi dar sınıf temeline dayalı bir çelişki olarak sunmak büyük eksiklik olacaktır. Köle sınıfının kendi efendilerinin ve tapınağın en uysal hizmetkârı olduğu, hatta kölelerin kendi efendilerinin bedenlerinin uzantıları gibi hareket ettikleri müşahede edilmektedir. Savaşanlar, köleleşmeyi reddeden aşiret ve kabile topluluklarıyla köylülerdir. Bir de tekelciler arasında sıkça pay kapma savaşları yaşanmaktadır. M.Ö. 1500'lere doğru Hititler ve Hurri-Mitanniler ile Mısır uygarlığı arasında hegemonik mücadelenin başladığı görülmektedir. M.Ö. 1500'lü yıllar Ortadoğu'da ilk defa merkezî uygarlığın oluştuğu dönemdir. M.Ö. 1500-1200 dönemi tarihin ilk görkemli kentleri arasındaki rekabetin ve hegemonyacılığa yükselişin örneklerini sunmaktadır. Bu dönem tarihin çok hareketli ve görkemli bir dönemi sayılmaktadır. Kabile, aşiret ve köy toplumları da gelişmelerini sürdürmektedir. Ticaret ilk defa etrafında imparatorluk inşa edilecek denli önem kazanmıştır. Asur ve Fenike kendi güçlerini esas olarak ticaret tekelinden almaktaydı. M.Ö. 1500'lerde Çin ve Hint uygarlıkları ilk adımlarını atarken, tüm Avrupa, Asya'nın diğer kısımları, Afrika ve Amerika neolitik toplumla daha yeni tanışıyorlardı. Tarihte en çok merak ettiğim iki dönem, M.Ö. 6000-4000 neolitiği ve tarım-köy toplumuyla M.Ö. 1500-1200'lerin kent yaşamı, kent toplumudur. Bu dönemlerin oluşum temposu ve destansı anlatımlarının orijinalliği, yaratıcılığı çok ilgi çekicidir. Destansı kahramanlıklarla tanrısallıklara ilişkin kavramsallaştırmaların ağırlıklı olarak bu dönemlerden kalma olduğuna inanmaktayım.

Uygarlıkların zamansal ve mekânsal yayılım ve gelişim dönemlerine ilişkin sıkça yaptığım değerlendirmeleri bir özetlemeyle şöyle ifade etmem mümkündür:

1- Dicle ve Fırat'ın beslendiği Toros-Zagros dağ sisteminin ovalarla birleştiği, doğal bir sulama iklimine ve çok zengin bitki ve hayvan türlerine sahip olduğu alanlarda M.Ö. 15000-12000'lerde görkemli bir avcı ve toplayıcı toplumdan (Urfa'daki Göbeklitepe tapınağı bu süreci açıklayıcı niteliktedir) sonra başlayan tarım-köy toplumu, M.Ö. 6000'lere kadar emekleme ve tam yerleşikliğe geçiş aşamasındadır. M.Ö. 6000-4000 yılları arasında tarım-köy toplumu en yaratıcı dönemini yaşamaktadır. M.Ö. 5000'lerden itibaren her tarafa kendini ihraç etmektedir. Çok az göç vardır, çoklukla kültürel ihraç söz konusudur. M.Ö. 5000-4000 döneminde Aşağı Mezopotamya'da sulu tarım etrafında yükselişe geçen El-Ubeyd kültürü, Kuzey Mezopotamya üzerinde karşı kolonici siyasete başlayacak kadar güçlenmiştir. M.Ö. 4000'lerde Yukarı Mezopotamya'da bu kültürün kolonyal yayılışına tanıklık eden arkeolojik kalıntılar bulunmuştur. Fakat aynı dönemde bölgenin öz kültürü hâlâ başat özelliğini korumaktadır. Uruk Çağı M.Ö. 4000-3000 döneminde yükselir. Kentin doğuşunu temsil eder. Gılgameş Destanı bu büyülü gelişmeyi konu edinmektedir. Uruk kuzeye doğru benzer bir yayılım göstermektedir. Her iki dönem kültürü muhtemelen dokuma, çanak çömlek ve tarımsal üretimi verimli kılarak hamle üstünlüğünü ele geçirmiştir. M.Ö. 3000-2000 dönemi klasik Ur Hanedanları dönemidir. Ayırt edici özelliği, kentlerin çoğalması ve aralarında şiddetli ve sürekli paylaşım kavgalarıydı. Bunlara ilk tekelcilerin yeniden paylaşım savaşları da denebilir.

2- Mezopotamya merkezli neolitik devrimin M.Ö. 4000'lere doğru Çin'e, Hindistan'a, tüm Avrupa'ya, Afrika'nın kuzeyine ve doğusuna hamle yaptığı düşünülebilir. M.Ö. 4000-2000 dönemi bu alanlarda neolitik toplumun iyice yerleşme dönemiydi. Güç kazanan Avrupa ve Kafkasya kökenli neolitik toplulukların M.Ö. 2000'lerden sonra tersine bir dalga yaptıkları izlenmektedir. Kuzeyin saldırı halindeki ilk büyük kabile boylarının Anadolu'dan Hindistan'a kadar dalgalar halindeki akışı önemli bir tarihsel alt üst oluş sürecine yol açmıştır. Akınlar Mezopotamya'nın ve Mısır'ın uygarlık merkezlerine kadar uzanmıştır. Ayrıca M.Ö. 4000-2000'lerde hem Semitik kökenli Arap

kabileleri, hem de dağlık Aryen kabileleri uygarlık merkezlerine dalgalar halinde saldırılarda bulunmuşlardır.

Tarihin bu ilk kolonyalist ve anti-kolonyalist yayılım hareketlerinde her iki uygarlık tipinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Kabilelerin hiyerarşik kesimleri devletleşme sürecine girerken, birçok kabile üyesi köle sınıfına dâhil edilmektedir. Kabile ve aşiret saflarında ayrışma yaşanmaktadır. Bir yandan yeni kent uygarlıkları türerken, diğer yandan kabile ve aşiret örgütlenmeleri ve dayanışmaları güçlenmektedir.

3- M.Ö. 2000-1500 dönemi Sümer ve Mısır'ın klasik dönemlerinin sona erdiği, Babil, Asur, Hurri-Mitanni-Hitit ve Mısır'daki Yeni Hanedanlık arasındaki ilişki ve çelişkilerin çok yoğunlaştığı bir dönemdir. İlk defa merkezî hegemonik uygarlık dönemi başlamıştır. Küreselleşmenin farklı bir dönemi söz konusudur. Uygarlıktan aldıkları teknik bilgileri ve diğer alışkanlıkları uygarlık merkezlerine karşı kullanan kuzeyin kabile boylarıyla Ortadoğu'nun dağ ve çöl kabileleri de saldırılarını aralıksız sürdürmektedir. Silahlanma teknolojisinde tuncun yerine demirin geçmesi birçok yeni gelişmeye yol açacaktır. İlk defa maden arayışı ve ticareti büyük önem kazanacaktır. Kale ve sur yapımında büyük artış vardır. Kalelerin ilk görkemli örnekleri bu dönemin ürünüdür. Rolü artan ticaret zirve yapmaktadır. Asur ve Fenike'nin büyük yükselişi ticari tekellerin ürünüdür. Kuzeyden İskitler ve Dorlar'ın, güneyden Aramiler'in savaşçı kabilelerinin saldırısı altında M.Ö. 1500-1200 yılları arasında uygarlık büyük darbe alır. M.Ö. 1200-800 dönemi daha çok gerileme dönemidir. Ayakta kalan tek güç Asur İmparatorluğu'dur.

4- İlkçağın son büyük klasik çağının uygarlığı olan Grek-Roma uygarlığı, kendi dönemine kadar her iki uygarlık (Mezopotamya ve Mısır) sisteminin tüm mirasını özümsemiş gibidir. M.Ö. 1000 - M.S. 500 dönemini kapsayan bu uygarlık süreci Asya, Afrika ve Avrupa üzeri yayılımını sürdürmüş ve içinde ayrıca klasik bir çağ oluşturarak katkısını yapmıştır. Mitolojik çağ önemini yitirirken, dinsel, felsefi, hatta bilimsel gelişimin yeni orijinal çıkışları yaşanmıştır. Sermaye ve iktidar tekellerinin zirvesini oluşturan Roma İmparatorluğu içte yoksulların Hıristiyanlık partisiyle, dışta dört taraftan akan kabileler ve kavimlerin direniş ve saldırıları sonucunda, demokratik uygarlık güçlerinin darbeleri altında dönemini ve tüm ilkçağı beraberinde kapatmıştır.

c- Tarihsel süreç içinde uygarlıklar bakımından konumu en çok güçlük yaratan İbrahimî dinler geleneğidir. Bu üç temel dinin nasıl bir uygarlığa oturtulacağı halen tartışmalıdır.

Uygarlık konusundaki çözümlemelerim temelinde üzerinde oldukça yoğunlaştığım bu gelenekleri, iki temel uygarlık gücü arasında orta bir yol tutturmaya çalışan (tıpkı günümüzün sosyal demokrat hareketleri gibi) tipik uzlaşıcı, eklektik bir hareket olarak tanımlamaktayım. Sembolik olarak her ne kadar İbrani kabilesinin önderliğinde yönetilen bir hareket desem de, bu dinleri ırkî yönden ele almaktan ziyade, ideolojik yönü güçlü olan bir hareket olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. İbrahimî gelenek bir kabile hareketi gibi sunulsa da, özünde Ortadoğu kökenli demokratik uygarlıkla devletli uygarlıkları orta yolcu temelde değerlendirmeye çalışan bir hareket durumundadır. Ne tam sınıf ne de kabile hareketidir. Ayrıca ne tam ideolojik ne de tam ahlâki ve politiktir. Her bakımdan orta yolcudur. Söz konusu gelenek Hz. İbrahim'in M.Ö. 1700'lerde çıkışından (Adem ile Havva'ya kadar götürülürse, söz konusu gelenek Sümer ve Mısır uygarlık çıkışlarına kadar dayandırılabilir) günümüzdeki izlerine kadar bu özelliğini hep korumuştur. Ama hem her iki uygarlığa sürekli ilham vermiş, hem de kendisine bağlı güçleri (Maddi ve manevi güçlerini kastediyorum) bu uygarlıkların mirasından koparmıştır. Dolayısıyla hem dostluklarını hem de düşmanlıklarını kazanarak tarihsel gelişmelere yol açmıştır.

Uygarlığın mitolojik çağını kapatıp dinsel çağının öncülüğünü üstlenen İbrahimî dinler yeni uygarlık paradigmamız ışığında daha anlaşılır kılınabilir. Mitolojik çağın en belirgin anlatımı tanrı-kral anlatımıdır. İlkçağların anlatım dilinin mitolojiyle yüklü olduğunu unutmamak gerekir. Bu dilde bugünküne benzer bir rasyonalite aramak beyhude bir çabadır. Tüm olgular ve olaylar mitolojik dille anlatılır. Animizmin (Bu inanç sisteminde doğanın canlı ve ruhlarla dolu olduğuna inanılır) derin etkisi altında oluşan Sümer Çağı mitolojisi, bu inanç sistemini (Klanların dini demek mümkündür) biraz dönüştürüp ilk defa 'tanrısal olan ve olmayan doğa' biçiminde bir ayrıma girişti. İcatlarının tüm içeriğini Yukarı Mezopotamya neolitik toplumundan alan Sümer rahipleri, ana-tanrıça anlatımı yerine baba, erkek-tanrı mitolojisine ağırlık verdiler. Toplumdaki büyük maddi dönüşümün (önce erkek ağırlıklı hiyerarşik düzen, ardı sıra ve birlikte devlet

biçimindeki otoritenin doğuşu) yeni ideoloji olan mitolojideki yansımasını Kurnaz Tanrı Enki'nin çıkışında bulabiliriz. Uruk Tanrıçası İnanna (Kökeni Yukarı Mezopotamya'nın Ana Tanrıçası Star-İştar'a dayanmaktadır) ile Eridu Tanrısı Enki (ilk şehir erkek tanrısı) arasındaki mücadele bu konuda oldukça çarpıcıdır. Bütün tanrısallık haklarının ana-tanrıçaya ait olduğunu (İnanna ünlü 104 Me'nin, doksan dokuz erdem, yetenek, icat ve sanatın kadın yaratımı olduğunu iddia etmektedir) kanıtlamaya çalışan İnanna'ya, Enki, bu hak iddiasının artık önemini yitirdiğini, uysal davranıp babasını (Kendisini baba-erkek-tanrı ilan ederken, Tanrıça İnanna'yı artık kızı-karısı konumuna düşürmüştür) dinlemesi gerektiğini vaaz etmektedir. Günümüzün tüm seküler, laik, dinsel ve bilimci vaazlarına nasıl da benziyor! Ben şahsen tüm bu kesimlerin ilk tanrısının Enki olduğuna inanırım. Enki orijinaldir, diğerleri versiyondur, kopyadır. Özellikle Olympos tanrıları Sümer mitolojisinin üçüncü, dördüncü versiyonudur. Roma tanrılarıyla birlikte mitolojik tarzdaki anlatım söner.

Öyküye göre Urfa'daki panteonda bulunan tanrı putlarını kıran İbrahim Nemrut tarafından ateşe atılmakta, sonra ateşin yandığı yerde tanrısal mucizeyle kutsal göl oluşmaktadır. Nemrut egemenliği altında barınma olanakları güçleşen İbrahim Kenan illerine doğru (Babil uygarlık sahasından Mısır denetimindeki sahaya) hicret etmektedir. Aslında tipik bir iltica olayı yaşanmıştır. Yine muhtemelen yerel bir kabile önderi iken şehir yöneticisi Nemrut'la ihtilafa düşmüştür. İhtilafın mal, mülk ve ticaret konusunda olduğu açıktır. O dönemde Babil ile Mısır uygarlığı arasında hem rekabet yaşanmaktadır, hem de ilk defa canlı bir ticari alışveriş dönemi başlamıştır. Bu rekabet yüzünden İbrahim gibi binlerce insanın geleneksel çıkarları darbe yemektedir. Hicret ve ilticanın maddi temeli budur. Kenan elleri her iki uygarlık arasında nispeten yarı-bağımsız durumdadır. Hegemonyanın üzerinde yoğunlaşmasını arttırdığı dönemde hicrete başlaması söz konusudur. Hicret olayı muhtemelen benzer binlerce göçün dönem diliyle ortak bir anlatıma dönüştürülmesini simgelemektedir. Bütün göstergeler söz konusu öykünün iki büyük uygarlık (Babil ve Mısır Yeni Hanedanlığı) döneminde çıkarları sarsılan ara yerlerdeki yerel kabile ve beyliklerin bu uygarlıklarla çelişkilerini ve çatışmalarını anlattığına işaret etmektedir. Bu güçler Nemrutlar ve Firavunların kendilerini tanrı olarak sunmalarını reddettikleri gibi,

fırsat bulduklarında put temsillerini de kırarak protesto etmektedirler. Özcesi, maddi çıkar çatışması ideolojik mücadele olarak yansımaktadır.

En az üç bin yıllık bir tanrı-kral ideolojisiyle mücadele kolay değildir; çok büyük cesaret ve yetenek ister. İbrahim'in Urfa'daki direniş eylemine mucizevi bir anlam yüklenmesi önemini bu gerçeklikten almaktadır. Kullar ilk defa tanrıya karşı çıkmaktadır. Eşi görülmemiş mucizevi gelişme işte budur. Hem maddi eylem yani putların kırılması vardır, hem de yeni ideolojik arayışlar söz konusudur. Yeni tanrıyı nerede ve nasıl bulacağı, bir anlamda kendi ideolojik tasarımlarını nasıl oluşturacağı büyük bir tartışma konusudur. Yüzyıllarca süren bir tartışmadır bu. İbrahim kendisine esin veren sese ilk defa "Wa hewe" –Bu odur- (Yahweh) demekle kendi tanrısını bulduğu ideasındadır. Kelime Aryen köke benziyor. Urfa'da o dönem Aryen kabileler daha çoğunluktadır ve inisiyatif onlardadır. İbrahim'in bu kabilelerle bağı halen tartışılmaktadır. 'Wa hewe' denip Yehova'ya geçilmiş olması güçlü olasılıktır. Yehova, İbrahim'in ilk tanrısıdır; Aryen kültürel kökenli olma ihtimali yüksektir. Kenan illerine geçtikten çok sonra El, Ula, Allah tanrıcılığına dönüşüm yapıldığı bilinmektedir.

'El' Semitik kökenlidir; çölün engin ortamında yeknesak bir şekilde yaşayan kabilelerin benzerlik, birlik özelliğini ve özlemini yansıtmaktadır. İkinci büyük ilham On Emir'le Musa'da ifadesini bulacaktır. Sina Dağı'nda Tanrı ile buluşması aslında Musa'nın önderi olduğu kabilenin çok ağırlaşan sorunlarına çözüm arayışını ifade etmektedir. On Emir'in kabileyi düzenleyen tipik kurallar olduğunu göz önünde tutarsak çözümlemeyi daha da geliştirebiliriz. Gelenek İsa'da da yenilenecektir. Hz. Muhammed aynı türden bir buluşmayı (Tanrıdan ilk vahyi aldığı Hira Dağındaki buluşma) Mekke ortamında gerçekleştirecektir. Benzer buluşmayı birçok peygamberin gerçekleştirdiği Kutsal Kitaplarda rivayet edilmektedir. Dönemin önemli aşamalarında yol gösterici düşünce ve eylemin geleneksel anlatımlarıyla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Anlatım böyledir. Kutsal metinler ve peygamberlik tarzı dediğim sosyal ve doğasal (Birinci ve İkinci Doğa) olgu ve olaylar dönemin dili ile böyle yansıtılmaktadır.

Bu geleneğin konumuz açısından tarihsel bir aşamayı ifade ettiğini rahatlıkla belirtebiliriz.

1- Tanrı-kralların yönettiği tarihin ve dönemin ilk iki büyük uygarlığına karşı çıkılmaktadır. Kulların tanrıya ilk başkaldırısıdır.

2- Yeni bir ideolojik ifade yaratılmaktadır. Tanrı-kralların da basit insanlar oldukları, tanrının ise insan olmadığı, her şeyin asıl yaratıcısının O olduğu (Ünlü "Bu O'dur" sözü bu büyük esinin ürünüdür), ancak O'nun Tanrı, Rab (efendi) olabileceği söylemleştirilmektedir.

3- Tanrı-kral'a değil ancak O'na boyun eğilebilir.

Yeni ideolojinin ana ilkeleri böyledir. İbrahimî dinler dediğimiz müthiş geleneğin temelinde bu üç maddede özetlenen ifadeler yatmaktadır. Toplumun geniş kesimleri, birçok tarihsel deneyimden sonra, üst tabakanın kendisini tekelleştirmekle yetinmeyip bizzat tanrılaştırmasına gittikçe daha çok karşı çıkarak, kendi öz çıkarlarına daha yakın bir kutsallık, bir tanrısal söylem geliştirmiş oluyorlar.

Ahlâki ve politik toplum açısından meydana gelen değişimi açıklamak çok daha önem taşımaktadır. Önceki iki bin yıllık (M.Ö. 3500-1500) tanrı-krallar çağında ahlâki ve politik toplum büyük darbe yemiştir. Özellikle ana-tanrıça kültü ile tüm klanlar ve kabilelerin doğayla içten, eşit ve canlı ilişkilerini ifade eden 'doğa tanrıcılığı' yerine, kul-tanrı ayrımını (özünde köle ve efendi sınıfların oluşumunu) katı bir tarzda ifade eden yer, gök ve deniz yaratıcısı mitolojik erkek tanrıların egemen kılınması, ahlâki ve politik toplumun ideolojik alanda da büyük darbe yediğini açıkça yansıtmaktadır. Maddi ve manevi kültürde büyük dönüşüm söz konusudur. Mitolojik anlatılar bunun ifadeleriyle doludur, doldurulmuştur.

Açık ki, bu uzun tarihsel dönemde toplumsal doğa üstünde büyük bir maddi çıkar şebekesi olarak örgütlenen ve ideolojik maskeyle gerçekliklerini gizleyen rahip-kral-komutan üçlüsü, ahlâki ve politik topluma büyük darbe indirecektir. Bu paradigma ile baktığımızda, iki bin yıllık dönemin toplumunu daha iyi kavrayabiliriz. Kavram oluşturma çok güç bir iştir; büyük emek ister. İbrahimî geleneğin oluşturduğu paradigma da şüphesiz en az iki bin yıllık Nemrutlar ve Firavunlar dönemini yeniden kavramlaştırırken, daha insani ve makul bir anlatıma, dine geçiş yapmaktadır. Yeni dinsel anlatım da elbette metafiziktir. Günümüz rasyonalitesinin, sosyal biliminin hayli uzağında olup farklılık arz etmektedir. Ama yine de çok önemli bir tarihsel çıkıştır. Eski dönemin güçlü ahlâki ve politik toplumuna tam dönüş

söz konusu edilemez. Ahlâkın tamamen din olarak sunulduğu On Emir'den de gayet iyi anlaşılmaktadır. Musa'nın On Emri, din görünümüne büründürülmüş apaçık ahlâk ilkeleridir. İnanç yönleri ikinci planda ve zayıftır. Demek ki, bu dönemde ahlâkın yerine dinin geçirilmiş olması, ahlâki ve politik toplumda yaşanan çok önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Eskinin daha sade ahlâki ve politik yaşamı her tarafı kuşatan bir tanrı anlayışıyla örtülmüştür. Yaşamın daha gelişkin bir dinsel örtüye büründürülmesi söz konusudur.

Araştırılması gereken temel konu, dinselleştirilmiş ahlâk ve politikanın ne denli uygarlık (devletli-sınıflı-kentli) karşıtı olduğu veya kendisinin yeni bir uygarlık oluşturup oluşturmadığıdır. Bugün özellikle Türkiye'de ve Ortadoğu'da sürdürülen laiklik-İslâmi uygarlık tartışmalarının temelinde bu tarihsel geçmiş yatmaktadır. İbrahimî dinlerin günümüze kadar geçirdikleri evrimi göz önüne getirdiğimizde, iki yönlü cevap vermek mümkündür.

Üst tabakada yansımasını bulan birinci eğilim, daha ortaya çıkışında Nemrut ve Firavun iktidar gerçekliğini yeni bir ideolojik örtü altında (bizzat tanrı olmak yerine tanrı elçiliği, gölgeliği, vekilliği olarak) sürdürmeyi esas alan kesim olarak (tıpkı sosyal demokratların sağ kesimi gibi) yerel krallık ve beylikler oluşturma peşindedir. İbrahim'in hem ticaret hem de kabile önderliğini birlikte sürdürmesi konumunu aydınlatmaktadır. Yerel bir beylik veya krallık arayışında olduğunu tespit etmek zor değildir. Nemrut'un basit bir kulu olarak kalmak istemiyor. Bunu hem dinsel hem de ahlâki ve politik açıdan aşağılık buluyor. Musa'nın Mısır'da bir muhalif prens olması ihtimali yüksektir. Yoksul, yarı-kölelik koşullarında yaşayan, tam Mısırlılaşmamış, farklı özelliklerini koruyan İbrani (İbrani sözcüğünün türetildiği kök olan Apiru, Doğu'dan gelen tozlu adamlar, kabileler anlamında kullanılmaktadır) kökenli topluluğa dayanarak Firavuna isyan ediyor. Kutsal Kitap'taki anlatımıyla çok zorlu geçen Firavunla görüşmeler sonunda Mısır'dan ayrılmaya karar veriyor. Tam bir gizlilik içinde örgütlediği İbranilerle birlikte Mısır'dan çıkış (Hz. Muhammed'in benzer çıkışı) yapmayı başarıyor. Çölde geçen kırk yıllık mücadele öyküsü yeni bir beylik, emirlik kurma çabasını ifade ediyor. Kural geliştiriyor. Hayal edilen 'vaat edilmiş topraklar'ı arıyor. Bilindiği üzere bu ütopya M.Ö. 1000 civarında bugünkü İsrail-Filistin alanında Samuel, Davut ve Süleyman peygamberlerce gerçekleştiriliyor. Asıl ideolojik önderliği

rahip Samueller yapar. M.Ö. 1000'den sonra benzer birçok beylik ve krallık oluşur. Yakın dönemin iki büyük bloğu olan Doğu ve Batı Blokları arasındaki çelişkilerden yararlanan küçük ulus-devletler örneğini çağrıştırıyor. Aynı eğilim benzer örnekler halinde bugün de özellikle Güney Amerika'da ve dünyanın birçok ülkesinde farklılaşmış olarak devam etmektedir.

İkinci eğilim, toplumun daha yoksul ve radikal kesiminin anti-uygarlık eğilimidir. Bu kesimler uygarlaşmanın yaşadıkları sorunları daha da ağırlaştırdığının farkındalar. İlk İsrail-Yehuda Krallığında bile bu çelişki yoğun yaşanmıştır. Rahip Samueller'in krallaşan önderlere şiddetli muhalefeti kısmen bu gerçeği yansıtmaktadır. İsa'nın çıkışında durum daha da açıklığa kavuşur. İbrani kavminde de bu dönemde sınıfsal ayrışma derinleşmiştir. Roma işbirlikçisi üst tabaka temsilcileri, Yehuda Krallığı sahipleri olarak, İsa'yı altlarını oymakla itham edip hem yakalatıyorlar (İsa'yı ihbar eden Yahuda İskaryot, Roma işbirlikçisi bir Yahudidir. On üçüncü havaridir) hem de çarmıha gerdiriyorlar. İsa'nın çarmıha gerilmesinde Roma temsilcisi Vali fazla ısrarcı değildir; Yehuda Krallığı temsilcileri çarmıha gerilmesini daha çok talep ediyorlar. İsa'nın sadece İbranilerin değil, Romalıların ve Perslerin yoksullaştırdığı tüm kavimlerin (başta Grekler ve Asurlular, Ermeniler, o dönemin uygarlık kurmuş kavimleri) yoksullarını temsil eden ilk büyük inter-kavimci partinin simgesi olarak kabul gördüğü açıktır. Klasik uygarlığa karşıt yeni bir hareketin gelişmesi söz konusudur. Bu hareketin mensupları tam üç yüz yıl boyunca her türlü açlık ve işkenceyi göze alarak yeraltında anti-Roma, anti-Sasani bir hayat sürdürmüşlerdir. Daha sonra politikleşen hareketin üst yönetimi (rahipler konseyi, konsülü), Roma İmparatoru Konstantin döneminde resmen işbirliğine giderek, Bizans'ta inşa edilen ikinci büyük Doğu Roma'nın ideolojik organı haline gelirler.

Buna karşılık değişik mezheplere bağlı yoksul ve radikal kesimlerin şiddetli bir direnişi vardır. Bu direniş uzun yüzyıllar sürmüştür. Ariusçular, Süryaniler ve Gregoryanlar'ın direnişleri önemlidir. Açık ki, sınıf mücadelesi, hatta baskı altındaki kabile ve kavimlerin dinsel örtü altında gelişen ahlâki ve politik toplum mücadelesi yüzyıllar boyunca bütün hızıyla sürmüştür. Hıristiyanlık'ta yaşanan İsa'nın tanrısal doğadan mı olduğu, yoksa insan doğasından mı oluştuğu tartışması mezhep farklılaşmasında temel etkendir. Kökeni Sümer mitolojisine

dayanır. Kendini tanrı soylu ilan eden üst tabakanın aşağı tabakaların asla tanrı soylu olamayacağı (Hatta tanrıların dışkısından yaratılmış oldukları biçimindeki efsane bu gerçeği ifade eder) biçimindeki söylemi İbrahimî dinleri de uzun boylu etkilemiştir. Hz. Muhammed'in tavrı nettir: İnsan Tanrı değil, ancak Tanrının elçisi ve kulu olabilir. Hıristiyanlıkta durum çelişiktir. Yoksul tabaka kökenli mezhepler (Ariusçular) İsa'nın insan soylu olduğunu idea ederken, iktidar işbirlikçiliğine oynayanlar daha çok tanrı soylu ideasına eğilim gösterirler. Meselenin özü sınıflaşmayla ilgilidir. M.Ö. 3000-1500'lerde yerel inanışlarıyla ve dönüştürülmüş resmi mitolojik inanışlarla sürdürülen anti-uygarlık mücadelesi hem sınıfsal hem de etnik özellikler taşır. Özgürlük özlemleri nettir.

Büyük mücadeleler veren Toros-Zagros alanındaki Aryen kökenli kabile ve aşiretlerin M.Ö. 2150'de Akad sülalesini yıkıp yerine Guti-Gudea sülalesini kurmaları, yine Kassitlerle birlikte M.Ö. 1596'da Babil'i işgal eden Hititlerle ittifak yaparak M.Ö. 1500'lerde Mısır ve tüm Mezopotamya kentlerine gücünü kabul ettiren bugünkü Serêkani (Ceylanpınar) merkezli Mitanni Konfederasyonunu inşa etmeleri bu gerçekleri ifade eder.

İbrahimî direniş geleneği bu tarihsel evreden sonra gelişmiş olup, günümüze kadar tarihsel oluşumlarda farklı biçimlerde oldukça etkili olmuştur. Yine de İbrahimî geleneği mitolojiden tümüyle koparmak doğru değildir. Kutsal Kitapların üçünde de yer alan olayların (başta Âdem-Havva öyküsü olmak üzere) büyük kısmı Sümer ve Mısır mitolojisinde de geçmektedir. Fark, başta tanrıya ilişkin olmak üzere, dönemlerin geçirdiği dönüşümlerle bağlantılıdır. Mühim olan, ahlâki ve politik toplumun kendisini güçlü yerel ideolojik ve dinsel ifadelerle dayatmış olmasıdır. Din büyük oranda ahlâki direniştir. Özellikle Zerdüşt geleneği daha köklü bir dönüşümü ifade eder. İbrahimî dinleri en çok etkileyen bir kaynak olan Zerdüşti gelenek, Zagros dağ kökenli ziraat ve hayvancılık toplumunun yarı-felsefe yarı-din ağırlıklı ahlâki ve politik öğretisidir. Semitik kökenli tanrıyı meşhur "Söyle, sen kimsin?" biçimindeki nidasıyla sorgulaması köklü kopuşu yansıtmaktadır. İlk defa 'kutsallığın' yerine 'iyi' ve 'kötü', 'aydınlık' ve 'karanlık' kavramlarını yerleştirerek, daha sonra Greklerin oldukça geliştirecekleri etik (ahlâk bilimi) ve felsefi akımların önünü açacaktır. Greklerin özellikle Medler kanalıyla tanıştıkları Zerdüşt geleneğine

çok şey borçlu olduklarını **Heredot Tarihi**'nin büyük kısmını oluşturan Medlere ilişkin anlatımlardan da çıkarsamak mümkündür. Zerdüşt geleneğinin halen dağ kabilelerindeki ve sömürgeleştirilmemiş geniş Aryenik tarım toplumundaki güçlü ahlâki ve politik toplum gerçeğini yansıttığı söylenebilir. Köleliğin fazla gelişmediği, özgür toplum yaşamının güçlü olduğu bir toplumun ahlâki ve politik gerçekliğini ifade etmesi anlaşılır bir husustur.

d- İlkçağın son dönemini yaşayan Grek-Roma uygarlığı her üç geleneği de birlikte yaşamıştır. Her iki yarımadada geleneksel tanrı-krallar dönemi ilk aşamayı teşkil etmiştir. Grek-Roma mitolojisi Sümer ve Mısır orijinlerinin sonuncu türevidir. Etrüsk ve Isparta Krallıkları döneminde mitolojik gelenek (Olympos'taki Zeus, Roma'daki Jüpiter) son büyük çağını yaşamıştır. Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 508-44) ve Atina Demokrasisi (M.Ö. 500-300) döneminde mitolojik anlatım giderek sönerken felsefi gelenek öne çıkmaktadır. Sokrates ve Cicero bu dönemin ünlü filozofu ve hatibidir. Eski özgür geleneklerini kolay terk etmek istemeyen Atina ve Roma vatandaşları, halen ahlâki ve politik toplum geleneğine oldukça bağlıdırlar. Krallık ve imparatorluk sistemiyle yoğun mücadele etmişlerdir. Atina'nın Isparta, Romalı aristokrasinin önde gelenlerinin de Sezar'la giriştikleri mücadele bu gerçeği yansıtır. Sokrates ve Cicero ahlâk ve felsefe filozoflarıdır. Etik ve demokratik siyasetin temellerine ilişkin ilk öğretilerde önemli isimlerdir. Tüm topluma yansıtmasalar da, Atina ve Roma'nın güçlerini halen güçlü damarlara sahip olan ahlâki ve politik toplum geleneğinden aldıkları tartışmasızdır. Sınırlı kölelik kurumu hem kentteki hem de kırsal alandaki güçlü özgür vatandaş kitlesiyle karşılaştırılamaz. Dolayısıyla cumhuriyet ve demokrasiye ilişkin öğretilerin geliştirilmesindeki rolleri önemlidir. Roma Cumhuriyeti ve Atina Demokrasisinin Augustus ve İskender'in imparatorluk deneyimlerine yenik düşmeleri önemli bir gerilemeyi ifade eder. Unutmamak gerekir ki, klasik Roma ve Atina döneminden kalma olumlu değerlerin büyük kısmı Cumhuriyet ve Demokrasinin ürünüdür. İlk defa yazılı tarihte karşımıza çıkıyor ki, ahlâki ve politik toplumlar, tümüyle olmasa da, cumhuriyet ve demokrasiyle kendilerini daha iyi ifade etmektedirler. Kendilerini tam ifade edebilmeleri için temsili demokrasiyi aşan doğrudan, katılımcı demokrasiyi yaşamaları gerekir.

Üçüncü gelenek olan Hıristiyanlığın başlangıçta imparatorluktaki rolü yıkıcıdır. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına (M.S. 476) kadar Germen kabile saldırılarıyla birlikte demokratik uygarlığın güçlü bir bileşeni olmuştur. Bizans'ın imparatorluk olarak yükselişiyle birlikte devletli resmi uygarlığın gerici bir temsilcisi konumuna düşer. Fakat çok güçlü muhalif mezheplerle temsili, Hıristiyanlığın demokratik uygarlığın gelişimindeki pozitif rolünü sürdürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, üç bin beş yüz yıllık şehir-sınıf-devlet üçlüsüne (sermaye ve iktidar tekel şebekeleri) dayalı klasik uygarlık sisteminin merkezî hegemonik karakterini giderek geliştirmesine rağmen, demokratik uygarlığın iki ana bileşeni sayılması gereken anti-uygarlıkçı Hıristiyanlık ve yine anti-uygarlıkçı (Germen, Hun, Frank) kabile direniş ve saldırılarıyla çökmesi (Roma'nın çöküşü ilkçağın çöküşüdür), bize tarihsel seyrin gelişimini gayet açık göstermektedir. Demokratik uygarlık güçlerinin bağrında üst tabakada yaşanan yozlaşma ve klasik uygarlık türetmeleri bu gerçeği değiştirmez. Unutmamak gerekir ki, klasik uygarlık saha ve kentleri halen demokratik güçlerin (kabile, kavim, din, mezhep, kent zanaatkârlığı örgütlenmeleri) okyanusundaki adalar durumundadır. İnsanlık ahlâki ve politik toplumdan vazgeçmemiştir. Binlerce yıllık savaşlar bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır. Dinsel görünüm altında kendini sürdürmek isteyen, esas olarak toplumsal doğaya ilişkin özgürlük eğiliminin ahlâki ve politik toplum olarak varoluş gerçeğidir. Bu tespit çok önemlidir.

e- Son büyük İbrahimî din olan İslâmiyet açısından temel sorun, İslâmiyetin klasik uygarlıkların bir devamı mı, yoksa demokratik uygarlığın güçlü bir sesi mi olduğuna ilişkindir. Bu tartışmanın halen çözümlendiğini sanmıyorum. Hz. Muhammed'in çıkış yaptığı kent olan Mekke ticaret üzerine kuruludur. Kendine göre geniş bir hinterlanda sahiptir. Kuzey-Güney, Batı-Doğu ticaret yollarının kesiştiği yerdedir. Arap kabilelerinin buluşup alışveriş yaptıkları merkezî bir pazar konumu da söz konusudur. Sadece malların değil fikirlerin, tanrı simgelerinin, kölelerin sunumu da yapılmaktadır. İbrahimî gelenekle mitolojik ve hatta animist gelenekten gelen dinlerin yankı bulduğu yerdir. Hac, ziyaret merkezidir. Hz. Muhammed'in doğduğu dönemde ilkçağdan ortaçağa geçiş halini yaşayan iki imparatorluktan

Bizans kuzeyde Şam'a kadar inmiş olup, denetimi altındaki Hıristiyanlığın resmi kolunu kendisiyle birlikte taşımaktadır. Süryani rahipler daha çok muhalif konumunda olup, Sasanileri Hıristiyanlaştırmayı hızlandırmışlardır. Sasaniler ise kuzeydoğudan Arabistan Yarımadası üzerine hegemonyalarını yayma peşindedir. Güneybatıda Yemen üzerinde Hıristiyan Habeşistan'ın (Doğu Afrika'da bugünkü Etiyopya) etkisi yayılmaktadır. En eski geleneği temsil eden Yahudiler yarımadanın her tarafına sızmışlardır. Mülklerin ve ticaretin kaymağından yararlanmaktadırlar.

Yarımadanın asıl yerlileri olan Arap kabileleri ise derin bir sosyoekonomik bunalım yaşamaktadır. Sık aralıklarla dört tarafa doğru (Sümer ve Mısır uygarlığı öncesinde Semitik boyların verimli neolitik alanlara ve daha sonraki kent uygarlıklarına saldırdıkları bilinmektedir. Amorit, Apiru, Akad, Kenan, Aramiler bu dönem dalgalarının isimleridir) yaptıkları akınları mevcut uygarlıkların gücü nedeniyle tekrarlayamamaktadırlar. Çok sıkıştırıldıkları bir dönem söz konusudur, patlayacak durumdadırlar. Araplar Semitik boyların son büyük yayılımını gerçekleştirmek için âdeta bir mucize beklemekteydiler. İslâmiyet bu mucizenin adıdır. Muhammed'in zamanı ve zemini iyi okuduğu açıktır. Tarihin yeni dönem ihtiyacının bütün özelliklerini kişiliğinde yansıtmaktadır. Mevcut ideolojik geleneklerden hiçbirine mürit olmuyor. Kitabî din dediği Musevilik ve İsevilik ile Sabilik ve Zerdüştilikten etkilenmiştir. Putlara karşı tavrı İbrahim'inkine benzemektedir; bunların amaçlarına hizmet etmeyeceğinin farkındadır. İlk propaganda ve askeri eylemleri Mekke ticaret tekellerine karşıdır. Onların etkisini kırmadan kabile dinamizminden yararlanamayacağını bilmektedir. Yeniden yorumladığı Allah'a ilişkin vahiyleri Musa'nın On Emir geleneğine çok benzemektedir. Kabilelere kesin yeni bir ahlâk ve politik hedef aşılamaya çalıştığı açıktır. Allah kavramının içeriği 99 isim temelinde çözümlenirse, en değme bir toplumsal ütopyanın inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılacaktır. Siyasi bir güç haline geldiği Medine döneminde ütopyasını daha da netleştirmiştir.

Mucizevî olarak görülen ilk eylemlerdeki başarısı kendine güvenini arttırmıştır. Muhammed'in Medine'deki çalışma tarzı konumuz açısından çok daha büyük önem taşımaktadır. Cami denilen yer aslında demokratik meclis işlevindedir. Başlangıçta tüm toplumsal sorunların tartışılıp çözüm yollarının arandığı toplantılar camide yapılmak-

tadır. Ölümüne kadar cami bu rolünü sürdürmüştür. İbadet ritüelleri ise (namaz, oruç, zekât) kişilikleri güçlendirmeyi hedefleyen eğitim faaliyetleri kapsamındadır. İslâmiyet'in özünde böylesi bir çıkış olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Tamamen dinsel örtü altında da olsa, ahlâki ve politik toplumun güçlü bir dinamizmle canlandırıldığı çok açıktır. Dolayısıyla gerçek bir Muhammedî Hareketten, İslâmiyet'ten bahsedeceksek, bunun 'katılımcı demokrasi temelinde ahlâki ve politik toplumun yeniden ve temel sorunlarını aşma amaçlı olarak inşa etmekten geçtiği inkâr edilemez bir gerçekliktir' demeliyiz. Bazı eylemlerinde aşırıya kaçtığı, bu konuda kendisinin de çok tereddüt geçirdiği bilinmektedir. Özellikle Yahudiler, Kıble meselesi ve Kureyş aristokrasisi ile işbirliğinden ötürü Yahudi Kurayza kabilesinin bütün erkeklerinin kılıçtan geçirilmesi gibi. Bu konuda doğru çözüm bulunabilseydi, belki de o dönemde Arap-İbrani çelişkisi çözümlenebilecek ve İslâmiyet çok daha gelişebilecekti.

Fakat İslâmiyet'in bir bütün olarak demokratik, özgürlükçü ve eşitliğe yakın bir hareket olarak nitelendirilmesi mümkündür. Çok kısa sürede eski uygarlık alanlarının büyük kısmında yayılması sadece silah-kılıç zoruna bağlanamaz. İslâmiyet'in talihsizliği, Musevi ve İsevi Harekete kıyasla çok daha kısa sürede uygarlıkçı güçlere alet edilmesidir. Doğuşunun üzerinden daha elli yıl geçmeden, Şam'da Muaviye sülalesi ile birlikte klasik bir uygarlık gücüne âdeta yama rolüne dönüştürülmüştür. Ehlibeyt'in katledilmesi içeriğindeki birçok olumlu özelliğin de katledilmesidir. Bence İslâmiyet o dönemde bitirilmiştir. Ehlibeyt'in takipçileri olarak şekillenen mezheplerle daha yoksul kesimin İslâm'ı olan Hariciler kayda değer geleneklerdir. Ehlibeyt'in Şia kolu İran'da Safevi Hanedanlığı'ndan itibaren resmi uygarlık yoluna girerek anti-uygarlıkçı özünü boşaltmıştır. Anadolu ve Kürdistan Alevileri ise, yüzyıllarca Sünni iktidar geleneğinin amansız takibi altında ancak ahlâki ve politik toplum boyutunda varoluşlarını devam ettirebilmişlerdir. Sistematik bir gelişmeyi başaramamışlardır. Diğer kolların durumu da farksızdır. Hariciler, Karmatiler ve benzer birçok hareket İslâm'ı en katı ezilen sınıf hareketi olarak yaşama geçirmek istemişlerdir. Bu özellikleri nedeniyle çok daha acımasız bir biçimde tasfiye edilmişlerdir. İslâm örtüsü altında bu yönlü çok zengin bir mirasın varlığı incelenmeyi gerektirir. Demokratik tarih bunun için gereklidir. Muhammed şahsında temsil edilen İslâmiyet kesinlikle söz

konusu olmamıştır. Emevi, Abbasi, Selçukî, Osmanî, Safevi, Babûri dönemlerdeki İslam'a Muhammedî İslâm demek mümkün değildir. Birçok tarikat, mezhep bu nedenle oluşmuştur. Ciddi bir başarı yoktur. Başarı denilen şey kurnaz Mekke ticaret tekelinin Muaviye şahsında büyük güç kazanması, diğer kabile aristokrasilerinin (emirler ve şeyhlerin) rüyalarında bile göremeyecekleri ticaret ve iktidar tekelleri haline gelerek büyük açılım yapmaları ve kazanımlar sağlamalarıdır. Bunun ise İslâmiyet'e ihanet olduğu açıktır.

Hz. Musa ve Hz. İsa'nın da ihanete uğradıkları bilinmektedir. Ama Muhammed'in ihanete uğrama durumu çok daha kapsamlıdır. 19. ve 20. yüzyıl İslâm'ının İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeci yayılımında nasıl kullanıldığı, ulus-devlet oluşumunda (Arap, İran, Türk, Afganistan, Pakistan, Endonezya vb. ulus-devletleri) kendisine nasıl en gerici milliyetçi bir rol oynatıldığı bilinmektedir. Günümüzde ise ne olduğu hâlâ belirsiz El Kaide radikalizminin yanı sıra, varlığı ile yokluğu bir olan İslâm Konferansı gibi oluşumlarla (İslâm adını taşıyan birçok oluşumdan bahsediyorum. Bunların İslâm'la ilgileri kelime düzeyinde olup ezici çoğunluğu kapitalist, modernist, milliyetçi örgütlenmelerdir) İslâm'ın varlığını kanıtlama çabaları, İslâm açısından en anlamsız dönemin yaşandığı anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed'i ve İslâm'ını ciddiye alıyorum; ama özellikle fikre, ahlâka ve politikaya yaklaşımı üzerinde çok tartışılması ve İslâm adına zerre kadar da olsa saygısı olanların netçe ortaya çıkacak olan Muhammedî gerçekliğe saygılı olmaları ve bağlanmaları kaydıyla. İleriki ilgili bölümlerde de bu konuyu açımlamayı umuyorum.

Ortaçağı (M.S. 476-1453) İslâm ve Muhammed'le çözmeye çalışmam anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü ortaçağ, uygulanması anlamında değil, gerçekten de adına ve özüne ihanet edilmiş haliyle İslâm'ın çağıdır, Muhammedî çağdır. Kapitalizm denilen günümüzün hegemonik sisteminin öncülü gerçekten bu İslâm'dır. Ticaret tekellerinin ilk zirve yaptığı çağdır. Uygarlığın merkezi halen Ortadoğu'dur. Kapitalizmin bütün oyunlarının icat edildiği, uygulandığı ön dönemdir. Venedikli tüccarlar üç yüz yıl boyunca bu tekellerle işbirliği halinde Ortadoğu'nun maddi kültürünü Avrupa'ya taşıdılar. Hıristiyanlık da Ortadoğu'nun manevi kültürünü 6. ve 10. yüzyıllar arasında Avrupa'nın tümüne taşımıştı. İslâmi Rönesans dönemi denilen 8.-12.

yüzyılları, binlerce yıllık uygarlık geleneklerinin üzerine oturan cüceler gibiydiler.

Gerek Ortadoğu'nun bugünkü kördüğüm olmuş sorunlara boğulan halinin, gerekse 12. yüzyıldan itibaren başlayan sürekli düşüşünün İslâm adı altındaki ihanetle yakından bağlantılı olduğuna inanıyorum. Altın değerinde olan bir hareketten de çıkış yapsa, ihanet ancak en kötüsünü yapabilir. İslâmiyet'te olup biten de aslında bu kuralın doğrulanmasıdır. Şu hususu önemli buluyor ve inanıyorum: Eğer Muhammedîler en az Museviler ve İsevilerin yaptıkları kadar gerçek bir teolojik, etik, felsefi, sanatsal ve politik tartışma geliştirmiş ve sonuçlarını ahlâki ve politik topluma taşırmış olsalardı, klasik uygarlığın hegemonik merkezi Batı'ya kaymazdı. Daha da önemlisi, klasik uygarlık yerine demokratik uygarlık başat bir konumu yaşayabilirdi.

Ortadoğu'dan Avrupa'ya çekilen Musevi ve İsevi gelenek tartışmaya daha açık olmuştur. Şüphesiz dinsel geleneğin özünde var olan dogmatizm ciddi bir engel olma konumunu sürdürmüştür. Fakat tümüyle boş şeyler olmayan Ortadoğu'nun manevi kültür değerlerini Avrupa'ya yaymaları, diyalektik gereği felsefi ve bilimsel kutbun gelişimini hızlandırmıştır. İslâm Ortadoğu'sunda yapılmayan ve halen de yapılmasına müsaade edilmeyen, bu diyalektik tartışmayı yapma ve sonuçlarına saygılı olmadır. Yoksa Ortadoğu tarımsal ve ticari gelişimde binlerce yıl boyunca Avrupa'dan öndeydi. Manifaktürel endüstride de Avrupa'dan geri değildi. Özcesi, Muhammedî Hareket Ortadoğu tarihine yaraşır bir çıkış olabilirdi. Ama oldukça körleşmiş kabile asabiyesi, İbn-i Haldun'un vaktinde çözümlediği gibi, günümüzün faşist milliyetçi eğilimlerinin benzerini daha İslâm'ın çıkışında dayatarak ortaçağı heba etti. Ortadoğu'da düşüş eğilimine giren merkezî uygarlık sistemi, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yeniden yükselişe geçti. Tarım devriminden sonraki yaklaşık on bin yılda oluşan maddi ve manevi kültür birikimi yeni hamlesini bu dönemde ve bu coğrafyada gerçekleştirecekti.

Maksadım demokratik uygarlığın kısaca da olsa tarihini yazmaktan ziyade tanımına, yerine, ne olduğuna ve tarihsel işlevini nasıl açıklamak gerektiğine ilişkin bir deneme yapmaktır. Tarihin bu açıklamaya kesinlikle ihtiyacı olduğu kanısındayım. Aksi halde mucizevi denilen çıkışları hiç anlamlandırmamış oluruz. Çok zengin bir kültür atmosferi

içinde binlerce yıldır kendilerini tanrı ilan edip bu kültürün gerçek sahiplerinin soyunu kurutmak isteyenlere, kölelik, serflik, işçilik, karılık gibi onursuz meslekleri dayatanlara, tüm maddi ve manevi değerlerini talan etmeye çalışanlara karşı geliştirilen direnişleri, savaşları ve komün benzeri yapıları çözmeden tarihi nasıl anlayabiliriz? Tarihi anlamadan insanlığımızı nasıl tanıyabiliriz? Eğer akıl, ahlâk ve özgürlük sanatı olarak politika denen toplumsal vazgeçilmezlerimize saygımız varsa, bu soruları sormak ve yanıtlamak durumundayız. Dar sınıf hileleri ve kabile asabiyeleriyle hiçbir çözüm geliştiremeyiz. Toplumsal doğa tarihindeki mahşeri hareketleri sistemleştirmeden, nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymadan, insan olarak varoluşumuzu da tanımlayamayız. O zaman yaşamımız anlamını bulamazdı. Çokça propagandası yapılan uygarlığın, özü toplumun sırtından sermaye ve iktidar tekeli derlemek olan şebekelerin anlatımlarıyla anlamlı bir insanlık tarihi ortaya çıkamaz. Demokratik uygarlığın tarihsel-toplumu inşa girişimi, kapitalist şebekenin tarihin sonu ve tek dünya aldatmacasına son verme ihtiyacından, tahayyül edilebildiği ve düşünülebildiği kadar yeni dünyaların sadece var olmasından değil vazgeçilmez gereğinden kaynaklanmaktadır.

Ortaçağ dogmatizminin insanı yok eden gerçekliği tam yıkılmadan, bu sefer ulus-devletlerin ondan beter dogmatizmi zihinleri teslim aldı. Kabile asabiyesinden bin kat daha şovenist, gerçeklere karşı kör edici ve yok sayıcı ulus tarihleri zihni kurutan yeni çöller yarattı. Sel gibi kan sırf bu iğrenç tarihlerin yaratılması, doğrulanması uğruna akıtıldı. En gerici puttan başka bir şey olmayan milliyetçilik, ulus-devlet putu tüm insanlığı kasıp kavurdu. En karanlık denilen dönemlerde bile toplumların zihinlerinin bu kadar sığlaşıp çölleşmediğini, insanlığın bu durumlara düşmediğini bilerek girişimde bulunmaya çabalıyorum.

Bir kez daha belirtmeliyim: Toplumsal doğanın tarihi bilinmeden gerçeklik hiç anlaşılmayacak bir şeydir. Kapitalist modernitenin etkisi altında uzun süre tarihe karamsar baktığım için kendimi asla affetmeyeceğim. Çünkü gerçek bir insanlık mahşeri olan tarihi bilmeden, bunun gereği olarak ahlâki ve politik toplum gerçeğine bağlı olmadan en saygısız ve alçakça konumlara düşmekten kurtulamayız. Tarihsel olabildiğin kadar gerçekle birliktesin. Tarih ise ancak demokratik uygarlık anlamındaysa toplumsal gerçeklikle bağ kurabilir.

Kapitalist modernizme karşı demokratik uygarlık tarihine ilişkin yaklaşımı, konunun öneminden ötürü bundan sonraki kısımda ayrı bir ana başlık halinde sunmaya çalışacağım.

D- Demokratik Uygarlığın Unsurları

Ahlâki ve politik toplum kapsamındaki topluluk birimlerini aydınlatmak öğretici olabilir. Farklılaşan toplumsal unsurların tanımlanması bütünlüğün kavranması açısından da gereklidir. Bütünlük ancak farklılıklar içinde anlam bulabilir. Devlet olarak kenti demokratik uygarlık unsuru sayamayız. Kendi emeğiyle geçinen, zanaatkâr, işçi, işsiz ve her tür özgür meslek sahipleri kentli de olsalar demokratik unsur kapsamındadır. Bu tip konuları tartışacağız.

a- Klanlar: Klan gerçeğine kısaca değinmiştik. Toplumun ana hücresi olarak klanların insan türünün uzun yaşam macerasında ömrünün yüzde 98'ini kapsadığını belirtmiştik. İşaret dili kullanan, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen 25-30 kişilik bu gruplar için yaşam gerçekten zordu. Yabani hayvanlara yem olmamak, sağlıklı besin bulmak çok zordu. İklim bazen çok soğuyordu. Dört önemli buzul dönemi yaşanmıştı. Atalarımız deyip geçmemek gerekir. Onların büyük çabası olmasaydı bizler olamazdık. Bütünlük burada aranmalıdır. Bugünkü tüm insanlığımız bunların hayatta kalma savaşlarının sonucudur. Tarih sadece yazılı kısmıyla tarih olmaz. Gerçek tarih toplumsal doğamızın milyonlarca yıl öncesindeki durumunu hesaba katmadan anlam bulamaz. İnsanlığı birleştirecek ilk hal belki de klan toplumunun ana özellikleriydi. Klanı ahlâki ve politik toplumun en saf hali olarak nitelemeye çalıştık. Halen fiziki olarak birçok alanda varlığını sürdüren bu topluluklar, gelişmiş toplumların tüm unsurlarında da ana hücre konumunda devam etmektedir.

b- Aile: Klanın kendisi aile olarak nitelenmese de ona yakındır. Aile klan içinde ilk farklılaşan kurumdur. Uzun süre anacıl aile olarak yaşandıktan sonra, köy-tarım devriminin ardından (tahminen M.Ö. 5000'lerde) gelişen erkek egemenlikli hiyerarşik otorite altında ataerkil aile dönemine geçildi. Yönetim ve çocuklar ailenin erkek büyüğünün denetimine bırakıldı. Kadın üzerindeki sahiplik ilk mülkiyet düşüncesinin temeli oldu. Peşi sıra erkek köleliğine geçildi. Uygarlık döneminde hanedanlık biçiminde geniş ve uzun süreli aile biçim-

lerine rastlamaktayız. Daha basit nitelikte köylü, zanaatkâr aileler de her zaman var olagelmiştir. Devlet ve iktidarlar aile içindeki baba-erkeği kendi otoritelerinin bir kopyasıyla donatıp rol sahibi kılmışlardır. Böylece aile tekellerin en önemli meşruiyet aracı konumuna itildi. Her zaman egemenlik ve sermaye şebekelerine köle, serf, işçi, emekçi, asker ve diğer tüm hizmetler için kaynak olma rolünü oynadı. Bu nedenle aileye önem verildi, kutsallaştırıldı. Kapitalist şebekeler kârın en önemli kaynağını aile içinde kadın emeği üzerindeki sömürüyle gerçekleştirdikleri halde, bunu örtülü kılarak aileye ek yük olarak bindirmişlerdir. Aile âdeta düzenin sigortası kılınarak en tutucu dönemini yaşamaya mahkûm edilmiştir.

Aile eleştirisi önemlidir. Ancak eleştiri temelinde demokratik toplumun ana unsuru olabilir. Sadece kadını değil (feminizmin ele aldığı gibi), iktidarın hücresi olarak aileyi çözümlemeden, demokratik uygarlık ideali ve uygulaması en önemli unsurundan mahrum kalır. Aile aşılacak bir toplumsal kurum değildir, fakat dönüştürülebilir. Hiyerarşiden kalma kadın ve çocuklar üzerindeki mülkiyet iddiası terk edilmeli, eşler arasında sermayenin her türü ve iktidar ilişkileri rol oynamamalıdır. Cinsin sürdürülmesi gibi güdüsel yaklaşım aşılmalıdır. Erkek-kadın birlikteliği için en ideal yaklaşım, ahlâki ve politik topluma bağlı özgürlük felsefesini esas alanıdır. Bu çerçevede dönüşüm yaşayacak aile, demokratik toplumun en sağlam güvencesi ve demokratik uygarlığın temel ilişkilerinden biri olacaktır. Resmi eşlilikten ziyade doğal eşlilik önemlidir. Yalnız yaşama hakkını taraflar her zaman kabul etmeye hazır olmalıdır. İlişkilerde kölece, gözü körce hareket edilemez. Demokratik uygarlık koşullarında ailenin en anlamlı dönüşümü yaşayacağı açıktır. Binlerce yıl saygınlığından çok şey yitiren kadın büyük saygınlık ve güç kazanmadıkça anlamlı aile birlikleri gelişemez. Cehalet üzerine kurulu ailenin saygınlığı olamaz. Demokratik uygarlığın yeniden inşasında aileye düşen pay önemlidir.

c- Kabile ve Aşiretler: Aileleri de bağrında taşıyan, ortak bir dil ve kültürü paylaşan daha çok tarım-köy toplumunda gelişen en önemli toplumsal unsurlardandır. Üretim ve savunma için gerekli toplumsal birliklerdir. Klan ve aile gelişen üretim ve güvenlik sorunlarının çözümünde yetersiz kalınca, kabile biçimine dönüşme gereği duymuşlardır. Sadece kan bağına dayanan birlikler değil, üretim ve

güvenliğin gerekli kıldığı çekirdek toplum unsurlarıdır. Binlerce yıllık geleneği temsil ederler. Gerici ve hızla aşılması gereken kurumlar olarak ilan edilip tasfiye edilmeleri, kapitalist modernitenin en büyük soykırımlarındandır. Çünkü insanlar kabile birlikleri içinde kaldıkça kolayca işçileştirilemeyecekler ve sömürülemeyeceklerdi. Köleci ve feodal efendiler için de kabile varlığı tek kelimeyle düşmanla özdeşti. Kabile kendi üyelerine kölelik, serflik ve işçilik yaptıramazdı.

Kabilelerin komünalliğe yakın bir yaşamı vardır. Kabile ahlâki ve politik toplumun en güçlü yaşandığı toplum biçimlenişidir. Kabilelerin her zaman klasik uygarlıkların amansız düşmanları olarak görülmeleri, ahlâki ve politik toplum özellikleriyle bağlantılıdır. Ayrıca fethedilip denetim altına alınmaları mümkün değildi; ya yok olurlar ya da özgür kalırlardı. Fakat zamanla yozlaştıkları görülmüştür. İşbirlikçilik yapanlar aile içinde olduğu gibi kabile içinde de hep olumsuz rol oynamışlardır. Göçebeliği hep ön planda olan kabileler tarihin gerçek yapıcı güçlerindendir. Köle, serf, işçi hiçbir zaman kabilenin tarihsel direnişini, isyancı ve özgür halini yaşamamış, efendilerin ağırlıklı olarak (istisnaları dışında) en sadık bendeleri olmuşlardır. Belki de tarihe sınıf savaşı yerine kabile direniş savaşı olarak bakılsaydı, çok daha gerçekçi yaklaşılmış olurdu. Kabilenin rolünün küçük görülmesi, bazen olumsuz sayılması veya hiç rol verilmemesi uygarlık tarihi yapıcılarının en önemli çarpıtmalarındandır.

Aşiretler kabile topluluklarının bir nevi federasyonu olarak daha da önem taşımışlardır. Varlıklarını büyük oranda köleci uygarlıkların saldırıları karşısında kazanmışlardır. Yok olmamak için birleşme ve direnme ihtiyacı aşiret örgütlenmesini doğurmuştur. Askeri ve politik örgütlenmesi hızla gerçekleşen toplum biçimlenişidir. Kendiliğinden bir ordu ve politika gücüdür. Aşirette ortak zihniyet ve örgütsel birlik esastır. Uzun bir tarihsel geçmişi ve kültürü beraberlerinde taşırlar. Ulus kültürlerinin ana kaynağı durumundadır. Üretime katkıları da küçümsenemez. Kolektif toplumsal yapıları karşılıklı yardımlaşmayı esas kılar. Aşiret ve kabile topluluklarında komünal ruh güçlüdür. Ulusal karakterin yapıcı unsurlarındandır. Fakat içinde işbirlikçilik geliştiğinde tehlikeli olabilir. Uygarlık tarihçilerinin gözden düşürmek için harcadığı çabalara rağmen, aşiretler tarihin temel motor güçlerindendir. Aşiretlerin özgürlük, komünalizm, demokratik gelenek uğruna direnişleri olmasaydı, insanlık bir kul, sürü kitlesi olmak-

tan kurtulamazdı. Demokratik uygarlığın en temel unsurlarından olması bu özellikleriyle bağlantılıdır.

Demokratik uygarlık tarihi büyük oranda kabile ve aşiretlerin özgürlük, demokrasi ve eşitlik için uygarlık saldırılarına karşı direnme, isyana kalkma ve ahlâki-politik toplum yaşamında ısrar etmelerinin tarihidir. Toplumlara asıl rengini veren yine kabile ve aşiret yapılarıdır. Ulus-devletin bir etnik grubun ağırlığında tüm aşiret ve kabile kültürlerini tasfiye etmesi tam bir kültürel soykırım olmuştur. Topluma yönelik bu büyük soykırım biraz gevşese de halen en ciddi tehdittir. Ulus-devlet veya devletin ulusu yerine, demokratik ulus oluşumunda kabile ve aşiretler yapıcı birimler olarak da başta gelen rolü oynayabilirler. Bu neden ve nitelikleriyle aşiretler ve kabilelerin demokratik uygarlığın asli unsurlarından sayılmaları son derece anlaşılırdır.

d- Kavimler ve Uluslar: Demokratik uygarlıkta toplumların kavim ve ulus olarak şekillenmeleri ve yaşamları klasik uygarlıkta olduğundan farklıdır. Resmi uygarlıklarda kavim ve uluslar, egemen hanedan ve etnik grubun bir uzantısı olarak kavramlaştırılır. Böylelikle kavim ve ulusun oluşumu, resmi hanedan veya etnik gruba minnet borçluymuş gibi öyküleştirilir. Uydurma bir tarih içinde doğal toplum hali örtbas edilir. Hanedan ve hâkim etnik grup içinde öne çıkarılan kişilerin kahramanlaştırılmasıyla kavim ve ulusun babaları yaratılmış olur. Bir adım öncesi ve sonrası tanrılaştırılmadır. Tarih bir anlamda bu babalaştırma (atalaştırma) ve tanrılaştırmanın imalat sanatı olarak işlenir. Gerçek ise farklıdır. Kabile ve aşiretler halinde gelişme kaydeden toplum daha yerleşik hale gelip ortak dil ve kültürünü geliştirdiğinde ve özündeki ahlâki ve politik toplum kimliğini sürdürdükçe kavim ve ulus olarak şekillenmeye başlar. Toplumlar başlangıçtan itibaren kavim ve ulus kimliğinde doğmazlar, ancak ortaçağda kavim ve yakınçağda da ulus kimliğine çok daha fazla yaklaşmışlardır.

Kavim ulusun bir nevi kimlik malzemesidir. Yakınçağla birlikte kavimlerin iki yoldan uluslaştığı, resmi uygarlığın kavim asabiyetini modern milliyetçiliğe dönüştürüp devlet, burjuvazi ve kentin yeni toplum şeklini devlet-ulusu olarak belirlemeye çalıştığı görülür. Hâkim bir etnik grup, çekirdek rolü oynar. Ona ait kimlik tüm ulusa

mal edilir. Hatta kimlikleri çok farklı kabile, aşiret, kavim ve uluslar zorla bu etnik grubun dil ve kültürü içinde eritilmeye tabi tutulur. 'Vahşi uluslaştırma' denen yol budur. Tarihin en büyük kültür katliamı bu resmi uygarlık yaklaşımıyla tüm uluslarda binlerce kabile, aşiret, kavim ve ulusun tüm dil ve kültürleri üzerinde yürütülmüştür. Demokratik uygarlığın tarih ve sistem yapılanması olarak en çok üzerinde durulması gereken unsurların başında bu tip kavim ve uluslar gelmektedir.

İkinci yol uluslaşma, ahlâki ve politik toplum kapsamındaki aynı veya benzer dil ve kültür gruplarının demokratik siyaset temelinde demokratik topluma dönüştürülmesiyle gerçekleştirilir. Tüm kabileler, aşiretler ve kavimler, hatta aileler ahlâki ve politik toplum birimi olarak uluslaşmada yer alırlar. Kendi lehçe ve kültür zenginliklerini bu ulusa aktarırlar. Yeni ulusta kesinlikle bir etnik grubun, mezhebin, inancın, ideolojinin tek başına egemenliğe damgasını vurmasına yer yoktur. En zengin sentez gönüllüce gerçekleştirilenidir. Hatta birçok farklı dil ve kültür grubu bile aynı demokratik siyaset aracılığıyla demokratik toplumlar olarak ulusların ortak üst birimi halinde, ulusların ulusu kimliği altında yaşayabilir. Toplumsal doğaya uygun olan da bu yoldur. Devlet-ulusu yöntemi ise, kapitalist modernite yaklaşımı temelinde doğal toplumdan büyük oranda soyutlanmış haliyle 'tek dil, tek millet, tek vatan, tek (üniter) devlet' olarak eski tek din ve tanrıcı anlayışın yeni, laik versiyonu tarzında kendini şekillendirdiğinden, sermaye ve iktidar tekelinin, aynı zamanda devletin de yeni şekli olmaktadır. Devlet ulusu, sermaye ve iktidar tekelinin kapitalist dönüşüm aşamasında tepeden tırnağa toplumun bağrına yerleşmesi, toplumu sömürgeleştirmesi ve kendi içinde eritmesi gerçeğini ifade eder. Azami iktidar azami sömürü olgusunun gerçekleştirildiği biçimdir. Toplumun tüm ahlâki ve politik boyutundan soyutlanarak ölüme yatırılması, bireyin karıncalaştırılması, böylece faşist sürü toplumunun oluşturulmasıdır. Toplumsal doğaya en aykırı olan bu model altında derin tarihî ve ideolojik etkenler, sınıf, sermaye ve iktidar etkenleri rol oynamaktadır. Soykırımlar bu etkenlerin birleşik sonucu olarak gerçekleştirilmiştir.

Demokratik uygarlık sisteminde ulus oluşumları ve kaynaşmaları sermaye ve iktidar tekellerinin panzehiri olup, faşizm ve soykırım illetini (toplumun kanserolojik urlaşması) nedenleriyle birlikte orta-

dan kaldırmanın ana yoludur. Bir kez daha karşımıza toplumsal doğanın demokratik uygarlık karakteriyle uyumu çıkmaktadır.

e- Köy ve Kent Unsurları: Demokratik uygarlık perspektifinde (paradigmasında) köy ve kentin anlamı değişir. Nasıl ki tarım ve endüstri toplum doğasında birbiri için gerekli iki üretim alanıysa, köy ve kent de birbirlerini gereksindiren iki yerleşim birimidir. Aralarında mutlaka korunması gereken bir denge vardır. Bu denge bozulunca ekolojik felaketin, sınıf ve devlet azmanlaşmasının, sermaye tekelleşmesinin yolu açılmış olur. Fiyat farkının istismar edilmesiyle ticaret gayrimeşru yola girer. 'Kente evet, ama sınıf-devlet-sermaye tekelleşmesine hayır' noktası önemlidir. Kent ve köy gelişimi açısından tarihi yorumlamak için bu temel kriterler esas alınmalıdır. Kent-sınıf-devlet üçlüsüne 'uygarlık' yaftası vurulması tam bir ironidir. Gerçek toplumsal doğa çizgisinde yaşayan topluluklara 'vahşi', 'barbar' denilmesi ise yavuz hırsız misalini hatırlatır. Gerçek barbarlık ve vahşet toplumsal doğanın talanı ve tahribidir ki, bu da kent-sınıf-devlet üçlüsünün ittifakından ve bu ittifakın yekvücut halli kentinden kaynaklanmaktadır. İdeolojik hegemonyanın gerçekleri nasıl tersyüz ettiğini bir kez daha bu ironik durumda net olarak görebilmekteyiz. İdeoloji tarih boyunca hem hakikate yaklaştırmada hem de uzaklaştırmada önemini sürdürmüştür, sürdürmektedir.

Demokratik uygarlık kent-sınıf-devlet üçlüsünün birleşik hareketini gerçek barbarlık olarak değerlendirir; bu üçlünün karşısında olanların ise gerçek ahlâki ve politik toplumu ifade ettiğini varsayar, ideolojikleştirir.

Köy toplumu ilk yerleşim olgusu olarak önemlidir. Endüstri çağında yenilenerek sürdürülmesi ekolojik yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Köy sadece bir fiziki olgu değildir, kültürün temel kaynaklarındandır. Aile gibi toplumun temel birimlerindendir. Şehrin, endüstrinin, burjuvazinin sınıf ve devlet olarak köye saldırısı bu gerçeği değiştirmez. Ahlâki ve politik toplumun uygulandığı en uygun birim olarak da büyük önem taşır. Kent ise köyle dengesinin yeniden kurulması açısından hem nüfus hem de işlevsellik anlamında kesin dönüşüm sağlaması koşuluyla gereklidir. Sömürü ve baskı çarkının merkezi olmaktan çıkarılması ve toplumsal gelişmenin gelişkin bir boyutu olarak rol oynayabilmesi ancak köklü dönüşümle mümkündür. Kentin

orta sınıf ve sermayenin hem devlet hem de şirket bürokrasileri biçimindeki kanserolojik büyümesinin mekânı olmaktan çıkarılması, çağımız toplumunun kurtuluşunda merkezî bir yere ve anlama sahiptir. Mevcut halleriyle kentler kapsam ve anlamlarıyla gerçekten toplumu (ekolojik yıkım ve toplumkırım olarak) hızla tüketen ana merkezler konumundadır. Klasik uygarlığın iflasını kanıtlayan en sağlam delillerdir. Roma tekti ve tüm ilkçağdı. Çöküşü de tekti ve ilkçağın çöküşüydü. Günümüz kentleri ise, kır ve köy dahil toplum yutum merkezleri olarak kanserolojik toplumun çoğulu ve neredeyse her şeyidir. İnsan, toplum olarak bu hale düşmüş kentten kurtulmadıkça, kentin onu toplumsal doğa olmaktan çıkaracağından kuşku duyulmamalıdır!

Demokratik uygarlık sistematiğinde köy ve kentin uyumlu birliği ideolojik ve yapısal olarak temel öneme haizdir. Toplumsal doğa ancak bu uyum temelinde varoluşunu güvence altında sürdürebilir.

f- Zihniyet ve Ekonomi Unsurları: Demokratik uygarlığın ekonomik temeli toplumsal artık değer üzerine kurulu sermaye tekelleriyle daimi çelişki içindedir. Tarım, ticaret ve endüstrinin gelişiminde temel toplumsal ihtiyaçlar ve ekolojik unsurlar dikkate alınmak kaydıyla özgürce her tür faaliyete açıktır. Tekel kârı dışındaki kazancı meşru sayar. Pazara karşı değildir; tersine sunduğu özgür ortam nedeniyle gerçek bir serbest pazar ekonomisidir. Pazarın yaratıcı rekabetçi rolünü inkâr etmez. Karşı olunan, spekülatif kazanç yöntemleridir. Mülkiyet sorununda ölçü verimliliktir. Mülki olarak tekelin rolü her zaman verimlilikle çelişir. Ne aşırı bireysel mülkiyetçilik ne de devlet mülkiyetçiliği demokratik uygarlık kapsamındadır. Toplumsal doğada ekonomi her zaman topluluklar halinde yürütülmüştür. Tekelcilik dışında, tek başına birey veya devletin ekonomiyle ilişkisi yoktur. Birey ve devletin söz sahibi olduğu ekonomiler zorunlu olarak ya kâra geçmek ya da iflas etmek durumundadır. Ekonomi daima grupların işidir. Ahlâki ve politik toplumun gerçek demokratik alanıdır. Ekonomi demokrasidir. Demokrasi en çok ekonomi için gereklidir. Bu anlamda ekonomi ne altyapı ne de üstyapı olarak yorumlanabilir. Toplumun en temel demokratik eylemi olarak yorumlanması daha gerçekçidir.

Kapitalist ekonomi-politiğin ve onun Marksist yorumunun ekonomik ilişkileri soyutlayan analizleri çok sakıncalıdır. Patron-işçi eylemi asla ekonomi olamaz. Ben şahsen patron-işçi ikiliğini toplumsal doğanın temel demokratik eylemi olan ekonominin tekelci hırsızları biçiminde değerlendirmek durumundaydım. Buna klan, kabile dönemlerini dahil edersek, ahlâki ve politik toplumun temel faaliyeti demek uygun düşer. Burada işçiden kastım toplumun diğer yoksullarından, özellikle ücretsiz ev kadını ve kızlarından çalınan değerin ufak bir kısmının ücret adı altında kendisine verildiği tavizci işçidir. Köle ve serf nasıl ağırlıklı olarak efendi ve beyin uzantıları durumundaysa, tavizkâr işçi de her zaman patronun uzantısıdır. Köleleşme, serfleşme ve işçileşmeye kuşkuyla bakmak ve karşı durmak, kendi ideolojisini ve eylemini bu temelde geliştirmek, ahlâki ve politik olmanın başta gelen koşuludur. Nasıl efendi-bey-patron üçlüsü övgüye layık değilse, köle-serf-işçi üçlüsü de bunların uzantıları anlamında asla iyi toplumsal kesimler olarak yüceltilemez. Düşürülmüş toplum kesimleri olarak durumlarına acımak ve bir an önce özgürleştirilmelerine çalışmak en doğru tutumdur.

Ekonomi temel mahiyette bir tarihsel toplum eylemidir. Hiçbir birey (efendi, bey, patron, köle, serf ve işçi olarak) ve devlet ekonomik eylemin aktörü olamaz. Örneğin en tarihsel-toplumsal bir kurum olan annelik işinin karşılığını hiçbir patron, bey, efendi, işçi, köylü ve kentli birey ödeyemez. Çünkü annelik toplumun en zor ve gerekli eylemini, yaşamın sürdürülmesini belirliyor. Sadece çocuk doğurmasından bahsetmiyorum; analığa bir kültür, sürekli yüreğiyle ayaklanma halinde bir olgu, zekâ yüklü eylemin sahibi olarak geniş açıdan bakıyorum. Doğru olan da budur. Peki, bu kadar zorunlu, zorlu, eylemli, yürek ve akıl dolu, sürekli ayaklanma halindeki kadına ücretsiz emekçi muamelesi yapmak hangi akıl ve vicdanla bağdaşabilir? Emekçilere en yakın ideoloji olan Marksizm'in bile aklına getirmediği analar ve benzer toplumsal kesimlerin eylemlerini değer kapsamında görmeyip ücret dışı tutarak patronun uşağını baş köşeye oturtan bir ekonomi bilimi kendi çözümünü nasıl sosyal olarak sunabilir? Marksist ekonomi-politik fena halde bir burjuva ekonomi-politiğidir. Büyük bir özeleştiriye ihtiyacı vardır. Burjuvazinin çıkar sahasında sosyalizm aramak ve cesurca özeleştiri yapmadan sosyalizm davasına bağlılıktan bahsetmek, tıpkı yetmiş yıllık reel sosyalizmin iflasında,

hem de kendiliğinden çözülüşünde görüldüğü gibi kapitalist sisteme karşılıksız en değerli hizmette bulunmak demektir. "Cehennemin yolu iyi niyet taşlarıyla döşelidir" derken, Lenin ne kadar da doğru söylüyordu! Acaba kendisi eyleminde de bu cümlenin doğrulanacağını düşünebiliyor muydu? İlgili bölümde bu çözümlemeleri geliştirmeyi umuyorum.

Ekonomi konusunu tarihsel toplumun ahlâki ve politik ana eylemi olarak düşünüp, gerekirse bir soyutlama ve bilim haline getirmek mümkün olabilir. Ama Avrupa merkezli ekonomi-politiği bilim olarak düşünmek, Sümer mitolojisinden sonra en sömürgen bir ikinci mitolojiye aklın tutsak olması demektir. Radikal bir bilimsel devrim bu alan için hayati rol oynayacaktır.

Israrla belirtmeliyiz ki, hiçbir toplumsal eylem ekonomi kadar ahlâki ve politik olamaz. Bu vasfıyla ekonomi demokratik siyasetin en öncelikli konusu olarak anlam bulmak durumundadır. Demokratik uygarlık sistemi toplum sağlığı için tıptan bin kat daha gerekli olan tarihsel-toplum ekonomisi konusunda doğru yorumda bulunmak kadar gerçek bir devrim vaat etmektedir.

Zihniyet, sanıldığı gibi ekonomiden uzak bir üstyapı unsuru değildir. Zaten benzeri alt ve üstyapı ayrımları toplumsal doğayı anlama sürecini daha da karıştırmaktadır. Toplumsal doğa, doğadaki zekânın en yoğun olduğu varoluştur. Ayrı zihniyet unsurlarını düşünmek belki abes karşılanabilir. Ama bilimin tarihsel-toplumdan koparılıp resmi uygarlığın hizmetine koşturulması ve iktidar için en verimli güç kaynağı konumuna düşürülmesi, demokratik uygarlık yaşamının zihniyet ve yapılanmasını gözden geçirmeyi önemli kılmaktadır. Tarih boyunca resmi uygarlığın ideolojik hegemonyası ve bilimi olarak zihniyet ve yapılanmasına karşı sürekli bir karşı duruş ve alternatif oluşturma eylemi sürdürülmüştür. İdeolojik mücadele ve alternatif bilim hareketleri her zaman var olagelmiştir. Klasik uygarlıklar zekânın analitik gelişimini en çok istismar eden sistemler olmuşlardır. Kendi istismarcı gerçekliklerini örtbas etmek için ipe sapa gelmez her tür kandırmacı, korkutucu, hayalperest kılıcı imgesel ve simgesel düzeneklerden oldukça yararlanmışlardır. Mitoloji, din, felsefe ve bilim alanında kendi maddi gerçekliklerini genel toplumsal gerçeklik olarak sunup, başka hakikatler aramanın boş çaba olduğunu hep yaymak istemişlerdir.

Bu ‘tekçi’ ideal sermaye tekelinin kendini ‘tek doğru yol’ olarak dayatmalarının izini taşır. Birinci ve İkinci Doğanın muazzam farklılık içindeki renklerini âdeta griye boyayarak, tek rengin gri olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Artı-değerden topladıklarından cüzi bir miktarı entelektüel sermaye olarak kullanıp ideolojik hegemonyayı hiç eksik etmemişlerdir. Okullar ve eğitim sistemleri yaşam tarzlarının ezberletildiği yerler ve sistemler haline getirilmiştir. Üniversiteyi, hakikati ve toplumsal kimliği özümlemenin alanı değil, dışlamanın ve inkârın alanı olarak kullanmışlardır. Bilimin içeriği ve yapısı, objektiflik adına tarihsel-toplum gerçekliğini nesneleştirip özne rolünden çıkarmak için özenle düzenlenmiştir. Katı bir uygarlıkçı çizgideki düzenekler ideal evrensel kural ve formlar olarak sunulmuştur.

Demokratik uygarlığın toplumsal doğayla uyumu zihnin gelişiminde de kendini yansıtır. Çocuksu bir zihniyete sahip klanlar bile doğayla canlı bağlılıklarının farkındaydılar. ‘Ölü doğa’ imajı, doğadan giderek kopan bir zihniyet taşıyan uygarlık güçlerinin bir ihaneti, yakıştırmasıdır. Bugünkü küresel finans çağının ‘para’da gördüğü canlılığı, tanrısallığı diğer hiçbir doğal oluşumda görmediğini dikkate alırsak, doğa canlılığı ve kutsallığı konusunda ileride olanın günümüz tekelciliği değil klan gerçekliği olduğunu anlarız. Kabileler, aşiretler, kavimler ve demokratik ulusal yapılanmalar canlı bir zihniyetin varlık alanları olmuşlardır. Bu oluşumlarda zekâ ve yapı yaşamla bağ içindir. Analitik ve duygusal zekâ ancak demokratik uygarlık sisteminde diyalektik birliğine kavuşabilir.

Resmi okul, akademi, üniversite düzenlerine kuşkuyla bakan demokratik uygarlık zihniyeti, tarih boyunca alternatiflerini geliştirmekten geri durmamıştır. Peygamberlik sistemlerinden filozof okullarına, tasavvuftan doğa bilimlerine kadar sayısız makam, dergâh, ocak, tarikat, medrese, mezhep, manastır, tekke, cami, kilise, tapınak geliştirilmiştir. Görülüyor ki, uygarlığın tekil değil ikilem hali toplumsal doğanın her alanında kendini göstermektedir. Sorun resmi tekil yapıya boğulmadan, ikilemin doğacı ucunda çözümsel olup, özgür yaşam farklılığını demokratik uygarlık seçeneği olarak geliştirebilmektir.

g– Demokratik Siyaset ve Öz savunma Unsurları: Demokratik uygarlığın siyaset ve güvenlik unsurları ahlâki ve politik toplumun varo-

luşunda temel rol oynarlar. Kendisi zaten politik olan toplum anlayışında diğer bir demokratik siyaset kategorisi fazla gelebilir. Fakat ikisi arasında fark vardır. Politik toplumda demokratik siyaset her zaman uygulanmayabilir. Kaldı ki, resmi uygarlığın tarihi boyunca politik topluma dayattığı ezici çoğunlukla despotik krallık egemenliğidir. Egemenlik altındaki politik toplum tümüyle yok olmaz, ama kendini demokratikleştiremez de. Nasıl kulak sahibi olmak her zaman duymak için yeterli değilse, ayrıca sağlıklı olmak gerekiyorsa, benzer biçimde politik dokunun olması da onun her zaman özgür işlediği anlamına gelmez. Dokunun sağlıklı işlemesi ancak demokratik ortamın varlığına bağlıdır.

Demokratik ortamın varlığına, politik toplumun siyaset yapılanmasına genel olarak demokratik siyaset demek mümkündür. Demokratik siyaset sadece bir tarz değil, kurum bütünlüğünü de ifade eder. Partiler, gruplar, meclisler, medya, miting vb. birçok kurumlaşma ve eylem olmazsa demokratik siyaset pratiği gelişmez. Kurumların asıl rolü tartışma ve karar almadır. Toplumun tüm ortak işlerinde tartışma ve karar alma olmadan yaşam yürümez. Sonuç ya kaos ya da diktatörlük olur. Demokratik olmayan toplumun kaderi hep böyledir. Bu tür toplumlar kaos ve diktatörlük uçları arasında sallandırılıp dururlar. Böylesi ortamlarda ahlâki ve politik toplumun gelişmesi düşünülemez. O halde politik mücadelenin, yani demokratik siyasetin öncelikli hedefi demokratik toplumun oluşumu ve bu çerçevede ortak işlerin tartışma ve kararla en iyi hal yoluna konulmasıdır.

Gerçek işlevinden uzak tutulan ve burjuva demokrasisi denilen ortamlar ve kurumlarında siyasetin amacı öncelikle iktidar olmaktır. İktidar ise tekelden pay almaktır. Demokratik siyasetin böylesi hedefleri olamayacağı açıktır. Velev ki iktidar kurumlarında (örneğin hükümette) yer alındı, o zaman bile temel iş yine aynıdır. Bu iş tekelden pay kapmak değil, toplumun ortak hayati çıkarları için doğru kararlar alabilmektir; uygulamaları takip etmektir. 'Burjuva demokrasilerinde kural olarak yer alınmaz' demek anlamlı bir yaklaşım değildir; koşullu yer almayı bilmek gerekir. İlkesizlik hep egemen sınıfın sahte politikacılığına yarar.

Demokratik siyasetin yetkin kadro, medya, parti örgütlenmeleri, sivil toplum örgütleri, sürekli toplum eğitim çalışmaları ve propagan-

da gerektirdiği asla göz ardı edilemez. Toplumun tüm farklılıklarına saygılı yaklaşım, farklılık temelinde eşitlik ve uzlaşının esas alınması, tartışma üslubunun itici olmaması kadar içeriğinin zenginliği, siyasi cesaret, ahlâkiliğe öncelik verme, konulara ‘hakimiyet’, tarih ve güncellik bilinci ve bütünsel-bilimsel yaklaşım sonuç almada ve başarılı olmada demokratik siyasetin gerekli özellikleri olarak sıralanabilir.

Öz savunma ahlâki ve politik toplumun güvenlik politikasıdır. Daha doğrusu, kendini savunamayan toplumun ahlâki ve politik vasfı anlamını kaybeder. Toplum böyle bir durumda ya sömürgeleşmiştir, eriyip çürümektedir, ya da direniştedir, ahlâki ve politik vasfını yeniden kazanmak ve işlerliğe kavuşturmak istemektedir. Öz savunma bu sürecin adıdır. Kendisi olmakta ısrar eden, sömürgeleşme ve her türlü tek taraflı bağımlılık dayatmalarını reddeden toplum bu tutumunu ancak öz savunma olanakları ve kurumlarıyla geliştirebilir. Öz savunma sadece dıştan gelen tehlikelere karşı oluşmaz. Toplumun iç yapılanmalarında da çelişki ve gerginliklerin yaşanması her zaman mümkündür. Unutmamak gerekir ki, tarihsel-toplumlar uzun süredir sınıflı ve iktidarlı olup, bu özelliklerini daha uzun süre korumak isteyeceklerdir. Bu güçler varlıklarını korumak için tüm güçleriyle direneceklerdir. Dolayısıyla öz savunma yaygın bir toplumsal talep olarak uzun süre toplumun gündeminde önemli bir yer tutacaktır. Karar gücü öz savunma gücüyle pekişmeden kolay yürürlüğe konulamaz.

Kaldı ki, günümüzde toplumun sadece dışından değil içinden de tüm gözeneklerine kadar sızan bir iktidar gerçeği karşısındayız. Toplumun uygun tüm gözeneklerinde birbirine benzer öz savunma grupları oluşturması hayatidir. Öz savunmasız toplumlar sermaye ve iktidar tekellerince teslim alınmış ve sömürgeleştirilmiş toplumlardır. Tarih boyunca klandan kabile ve aşiretlere, kavim ve uluslardan dinsel cemaatlere, köyden kentlere kadar her toplum biriminin daima bir öz savunma sorunu olmuştur. Sermaye ve iktidar tekeli av peşindeki kurt saldırganlığındadır; öz savunmadan yoksun olanları hep koyun sürüleri gibi darmadağın edip istediği kadar ele geçirmiştir.

Demokratik toplum olmada ve varlığını sürdürmede en az sermaye ve iktidar tekellerinin saldırılarını ve sömürülerini sınırlandıracak ölçüde öz savunma yapılanmasını ve eylemliliğini oluşturup hazır, işler halde tutmak şarttır. Uzun süre sermaye ve

iktidar aygıtlarıyla iç içe yaşanacağına göre, iki yanlışa düşmemek önemlidir: Birinci yanlış, ciğeri kediye emanet etmek gibi kendi öz güvenliğini tekelci düzene teslim etmektir. Bunun yıkıcı sonuçları binlerce örnekle ortaya çıkmıştır. İkinci yanlış, devlete karşı hemen devlet gibi olmak parolasıyla iktidar aygıtı olmaya çalışmaktır. Reel sosyalizm deneyimleri bu konuda yeterince aydınlatıcıdır. Dolayısıyla anlamlı, işlerliği olan bir öz savunma demokratik uygarlığın tarihte, günümüzde ve gelecekte de göz ardı edemeyeceği bir unsuru olmaya devam edecektir.

Şüphesiz demokratik uygarlığın unsurlarını daha da çoğaltıp açıklamak mümkündür. Ama konunun anlaşılabilmesi ve öneminin kavranması açısından bu sunumun yeterli olduğu kanısındayım.

KAPİTALİST MODERNİTEYE KARŞI DEMOKRATİK MODERNİTE

Avrupa merkezli sosyal bilimlerin hakikati araştırma metotları özü gereği hegemonisttir. Hakikatin alternatif yollarını iki temel yöntemle âdeta imkânsızlaştırırlar: Bunlardan birincisi, monist (tekçi) evrenselci yaklaşımdır. Hakikat her zaman 'bir'e indirgenmektedir. İkincisi, sınırsız göreci modeldir. Herkesin kendine göre bir hakikatinin var olduğu söylenirken, özünde hakikatin olmadığı ifade edilmeye çalışılmaktadır. Hiçbir şeyin değişmediğini kanıtlamak için her şeyin değiştiğini söylemek gibi bir şeydir bu. Her iki yöntemin de indirgemecilikte birleştikleri açıktır. Gerek evrenselci 'bircilik' gerekse göreci 'tekillik' hakikati tek'e indirgemekle hegemonik karakterlerini açıkça yansıtmış oluyorlar.

Şüphesiz bu yöntemlerin arkasında uygarlık tekelciliği yatmaktadır. Temelleri Sümer rahiplerinin en büyük tanrı olarak 'En'i inşa ettikleri dönemlere kadar uzanmaktadır. 'En'in yüceltilmesinin nedeni, yükselen hiyerarşi ve şehir-sınıf-devlet tekelciliğini meşrulaştırma, toplumsal zihniyete egemen ve hegemon kılma ihtiyacıdır. Yunan felsefesindeki ilk neden, en büyük icat olarak tanrı (Eflatun ve Aristo'da tanrı anlayışı) hep aynı kaynaktan gelmektedir. Tek tanrılı dinlerde 'En'in büründüğü biçim âlemlerin tanrısı olan 'Allah'tır. 'El', 'Ellah'tan gelir. Roma'nın yükselişinde karşımıza 'Jüpiter' olarak çıkar. Tanrı-krallık ve imparatorluk rejimlerinin inşa edildikleri her toplumun üstünde bu tip dinler veya mitolojik kavramlarla meşrulaştırılmaya çalışıldıkları çokça gözlemlenen bir husustur. Hemen her krallık, imparatorluk ve despotik rejimin benzer kavramlarla yücelten bir ideolojik hegemonya çabası görünmektedir. Zira bu yönlü bir zihni hegemonya olmadan bu rejimlerin kalıcı olmaları zordur.

Uygarlığın yeni hegemonik merkezi ve biçimi olarak Avrupa kapitalist tekelciliği 16. yüzyılda yükselirken, benzer bir çaba harcamadan egemen olmayı başaramayacağının açıkça farkındadır. O döneme kadar kendini toplumun yarıklarında, dehlizlerinde saklamış para-sermaye (tarım, ticaret ve bizzat iktidar aygıtı olarak sermayeden farklı bir sermaye biçimi), tarihte ilk defa hegemonik güç olarak toplumun üstünde ve giderek tüm gözeneklerinde yükselmektedir.

Hıristiyan kökenli (dolayısıyla Ortadoğu Sümer kökenli) teolojiden gelme Roger Bacon, Francis Bacon ve Rene Descartes'ın yeni metot arayışları bu maddi hegemonik çıkışla yakından bağlantılıdır. Gerek yöntemsel gerekse içerik olarak peşinde oldukları 'hakikat', sermayenin bu yeni türüyle hegemonik yükselişte ortaktır. Kapitalist tekel hegemonyasını sağlamlaştırdıkça, ideolojik hegemonyasını da bununla iç içe sağlamlaştırmakta ve kalıcı kılmaktadır. Yeni metot, felsefe ve bilim devrimlerinin bilimsel izahı ancak bu maddi koşulun dönüştürücü etkisine bakılarak yapılabilir. Şüphesiz her şeyi kapitalizme bağlamak bilimde körlüğe yol açar. Böylesi bir yaklaşım oyuna gelmek ve en kaba indirgemeciliğe düşmek olur. Ama aralarındaki bağın önemi göz ardı edildiğinde hakikat araştırmaları sakat kalır, metafizik anlatımlar içinde değerini yitirir.

Modernite kavramını açıklarken, bu yöntem ve hakikat oluşumunu dikkate almak son derece gerekli ve öğreticidir. Kavram olarak 'çağ' anlamına gelen moderniteler çeşitlidir; dönemlere göre farklılık kazanırlar. Sümer modernitesinden Roma modernitesine kadar, hatta daha önceleri ve sonralarına ilişkin pek çok modernite örneği bulunmaktadır. Bir dönem Roma modernitesinin tüm uygarlık merkezlerinde gururla yaşandığını kim inkâr edebilir? Sümerlerde, hatta öncesinde Yukarı Mezopotamya modernitesinin zaman ve kapsam bakımından belki de en gösterişli örnekler sunduklarını arkeolojik kayıtlardan huşu içinde öğrenmiyor muyuz? Bu modernitenin devrimsel nitelikteki maddi kültürlerine anlam yüklenmeden izahı mümkün müdür?

Anthony Giddens, kapitalist modernitenin diğer tüm modernitelerden farkını ortaya koyarken, hakikatin açıklanmasına kısmen katkıda bulunmaktadır. Açık ki, İngiliz hegemonyacılığının çocuğu olarak Giddens'ın bu konumunu kavramak mümkündür. Biricik olduğunu iddia etmek, her çağdaş aydının ülkesine, yeni tanrı olan ulus-devletine 'borcu', ibadeti gibidir. Kapitalist moderniteyi üçlü ayak üstüne oturtması öğreticidir. Gerçi bir üst kategori olarak moderniteyi kapitalizmden ayrıştırmaktadır. Bunu yaparken içine girdiği tutum, açık ki sosyal bilim yöntemine hâkim olan 'tekilci' zihniyettir. Başka tipte bir moderniteye şans tanımak istememektedir. Modernite olursa tek olur, aynı dönemde iki tür modernite olmaz! İşte bu husus sağıyla, soluyla ve ortasıyla bütün sosyal bilim ekollerine hâkim

olan ortak zihniyettir. Başta K. Marks olmak üzere bütün sol aydınlar modernitenin tekliğinden, onun da Avrupa modernitesi olduğundan şüphe etmiyorlardı. Orta ve sağ aydın kesimler, liberal aydınlar ise, gerçeğin son sözü (Ortaçağ İslâmı'ndaki 'son peygamber' söylemine ne de çok benziyor!) olduklarından emindiler. Ancak postmodernitede farklı söylemler kendini yeni yeni göstermeye başlamıştır.

Şüphesiz Nietzsche'nin modernite eleştirisi önemlidir. Dinselliğin modernite eleştirileri ise ancak kendi moderniteleri (yeniçağın arkasında kalan eskiçağ) açısından anlam taşır. Michel Foucault'nun modernitenin insanın ölümüyle sonuçlandığı ideası önemli olmakla birlikte yetersizdir. Reel sosyalizm ise, farklı idealarına rağmen, ne teorik ne de pratik olarak hiçbir zaman farklı bir modernite olmayı düşünmedi. Reel sosyalizmin sözcüleri sıkça yeni bir medeniyet olduklarını idea ederken, bununla kalkınmayı ve her alanda kapitalizmle yarışmayı kastediyorlardı. Kapitalist modernitenin temel kalıplarına ve dayanaklarına (endüstriyalizm, ulus-devlet, özel kapitalizm yerine devlet kapitalizmi) kapitalizmden daha yakın olduklarını düşünmüşler ve bunlarla kapitalist sistemin önüne geçmeyi baş görev bellemişlerdi. Başta Rusya ve Çin deneyimi olmak üzere reel sosyalizm deneyimleri gerçekten kapitalist modernitenin taze kanı olduklarını kanıtlamakta gecikmediler. Tüm ulusal kurtuluş hareketlerinin biricik amacı başarının zirvesi olarak görülen hâkim moderniteyi bir an önce yakalamak ve böylece mutlu yaşamı gerçekleştirmekti. Kurgu ve pratik böyleydi ve bundan pek kuşku duyulmuyordu.

Hâlbuki son dört yüzyılın hâkim modernitesi olarak kapsamı ve biçimi incelendiğinde, sadece beş bin yıllık uygarlık çağlarının (modernitelerinin) en son biçimi olduğu anlaşılmakla kalmayacak; aynı zamanda birbirlerine etle tırnak misali bağımlı olduklarını ve zincirleme değişik halkalardan oluştuklarını görüp çözümlemek de zor olmayacaktır.

Savunmamın gerek bu gerekse daha önceki iki cildinde yapmaya çalıştığım şey bu tekli evrensel modernite anlayışını yıkmaktır. Bu temelde hâkim modernitenin alternatifinin de daima var olduğunu, tüm bastırma ve örtbas etme çabalarına rağmen varlığını sürdürdüğünü, diyalektik ikilemin karşı ucu olarak tüm kapsamı ve biçimleriyle varoluşunu devam ettirdiğini kanıtlamaya çalıştım. Demokratik uygarlık (Uygarlık, çağ kelimesinin karşılığıdır ve modernite

anlamına gelmektedir) ad olarak belki yetersiz olabilir, çokça eleştiri konusu yapılabilir. Ama gerek toplumun tarihsel-toplum niteliğini dikkate aldığımda (Fernand Braudel'in bu konudaki yaklaşımı cesaret vericiydi), gerekse klanlar, aşiretler, kabileler, kavimler, dinsel cemaatler vb. toplulukların tarihi âdeta taşıran hareketlerini göz önüne getirdiğimde, bu hareketleri 'barbar' olarak tanımlamaya veya 'dinsel gericilik' olarak adlandırmaya ne gönlüm ne de zihnim razı oluyordu. Diyalektiğin hep yok edici kutuplar olarak işlemediğini iyice fark ettikten sonra, genel evrensel oluşumda gözlemlendiği gibi tarihsel-toplumun yok edici olmayan (ara sıra olabilen ama daimi olmayan) diyalektiksel gelişiminde de uygarlığın tekçi değil ikilemsel bir süreç olduğunu tespit etmem zor olmadı. Zor koşullarda ve çok donanımsız da olsa, gerisi bu ciltlerde dile getirilmeye ve deneme olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Hayret ettiğim ve öfke duyduğum husus, o kadar müthiş donanımlarına rağmen, Avrupa merkezli sosyal bilimcilerin uygarlığın bu ikilemli halini neden farklı iki modernite olarak sistemleştirmeye çalışmadıklarıdır.

Bir kez daha Anthony Giddens'in sözünü ettiği modernite kavramının üç temel öğesine dönerek ne anlam ifade ettiklerini ve karşı kutupta yer alan demokratik modernite kavramının karşı cevaplarını çözümlemeye çalışalım.

A- Kapitalizm ve Modernite Ayrışımı

Anthony Giddens'a göre kapitalizm tarihte ilk defa Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Şüphesiz Avrupa merkezli sosyal bilimcilerin ezici bir kesimi benzer görüşleri paylaşmaktadır. Bunlara göre tarihin hiçbir döneminde ve mekânında benzer bir gelişmeye rastlanmamıştır. Bahsedilen kapitalizm, 16. yüzyılda dünya hegemonik güç merkezi olarak yükselen Amsterdam-Hollanda, Londra-İngiltere kapitalizmidir. Gerçeklik payı Amsterdam ve Londra'nın gerçekten de bu yüzyıldan itibaren dünya klasik uygarlık merkezinin hegemonyasını devralmış olmalarında yatmaktadır. Hegemonik kaymanın nasıl gerçekleştiği konusunda dünya tarihi belki de sadece bu döneme ilişkin en geniş literatüre sahiptir. Ne bunları tekrarlama imkânı ne de bunun gereği vardır; hatırlatmakla yetiniyorum. Savunmamın önceki ciltlerinde de konuya kısmen değinmiştim. Bu belirlemenin eksik ve yanlış olan yanları daha da önem taşımaktadır.

a- Kapitalizmin tekilliğine ilişkin idea doğru değildir. İlk sermaye (kapital) tekelinin Sümer rahip tapınağında (Ziggurat belki de ilk banka ve fabrikadır) gerçekleştirildiğini kapsamlıca çözümlemiştim. Bununla bağlantılı olarak şehir-sınıf-devlet üçlüsünün ilk hegemonik tekel olarak şekillenmesini Sümerlere borçlu olduğunu rahatlıkla belirtebilecek durumdayız. Özellikle Andre Gunder Frank ve kendisiyle yakın görüşlere sahip arkadaş grubunun merkezî uygarlığa ve dünya sistemine ilişkin görüşlerini öğrendikten sonra, görüşlerimdeki ikna olma durumum daha da pekişti. Ama ben iktidar tekelinin de sermaye tekelinin farklı bir biçimi olduğunu ısrarla belirtiyorum. İktidarın birikimin belli başlı dört çeşidinden biri olduğunu kavramanın önemini vurguladım. Verimi yükselen tarım üzerinde ilk tekel kurulmuştu. Artık-ürünün ticareti zorunlu kılması nedeniyle ticaret tekeli de gelişme imkânı bulmuştu. Ayrıca şehir-tapınak zanaatçılığı üzerinde ilk endüstri tekeli de söz konusuydu. Şehir yönetimi ise askeri ve idari olarak görev almıştı; ilk üçüyle sıkı işbirliği içinde olan en güçlü iktidar tekeli konumundaydı. Güç oranlarının değişik olması hegemonik ilişkiyi zorunlu kılmaktaydı. İlkin rahiplerin hegemonyası güçlüyken sonrasında bu durum değişecektir. Kısaca hem tekel hem de hegemonik karakter daha kuruluş aşamasında mevcuttur. Bu gerçekliğin tarihsel gelişimini kaba halkalar halinde savunmamın önceki ciltlerinde sunmuştum. Ayrıca uygarlık tekellerine ilişkin çok önemli bir tespit de, aralarında ne kadar çatışsalar da, dışa (demokratik uygarlık güçlerine) karşı birlikte ve tarihî olarak da bir zincirin halkaları gibi hareket etme özelliğinde olduklarıdır. Hiçbir uygarlık öncekinin mirası olmadan ortaya çıkamazdı. Merkezî uygarlık sisteminden bahsediyorum, yoksa Çin ve İnka uygarlıklarından değil.

Uygarlığın Avrupa halkasının oluşum öyküsünü de uzunca vermeye çalışmıştım. Doğu uygarlığı ile (hatta Doğunun neolitiğiyle) ilişkisini, Venedik'in üç yüz yılı aşkın bir süre bu değerleri taşımadaki rolünü önemle belirtmiştim. Avrupa'daki 16. yüzyıl sonrası uygarlığın (modernitesi anlamındadır) tekilliğine ilişkin idea edilebilecek en önemli unsur daha çok gelişkin olan para-sermaye niteliğidir. Şüphesiz para-sermaye tekeli bu yüzyıldan itibaren Avrupa'da hegemonyasını inşa etmeyi başarmıştır. Bu anlamda tekilliğinden, benzersizliğinden bahsetmek mümkündür. Ama para-sermayenin anayurdunun Avrupa, tarihinin de bu dönem olduğunu belirtmek açık

ki mümkün değildir. Paraya benzer ilk eşyalar uygarlıktan çok önce de vardı. İlkçağ konusunda araştırma yapan uzmanlar obsidyen ve benzeri maddelerin ilk para rolü oynadıklarında hemfikirdirler. Birçok kıymetli madde ilkel komünal toplumlarda halen benzer rol oynamaktadır. İlk paranın Ege'nin doğusunda M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilen Lidya Krallığı'nda basıldığını ve bunların Kreuzus'un altın paraları olduğunu konuyla ilgili olanlardan bilmeyen yok gibidir. Para-sermaye birikimi için de aynı hususlar belirtilebilir. Birikim çok eski bir gelenektir. Kıymetli maden ve eşyalar bu anlamda tarih boyunca hep biriktirilmişlerdir. Arkeolojik kayıtlar bu konuda bolca örnek sunmaktadır. 'Karun kadar zengin' sözü bu gerçeği dile getirmektedir. Para-sermayenin kâr amaçlı kullanımını hiçbir şey Asur Kârumları (Para, ticaret, pazar, ürün deposu gibi birleşik anlamı vardır) kadar orijinal ve çekici olarak izah edemez. Venedik, Amsterdam ve Londra'dan binlerce yıl önce para-sermayeye yataklık etmiş çok sayıda Doğulu kent vardır.

Avrupa para-sermayesinde tekil olan, yükselişe geçişi ve ilk defa hegemonyasını kurmasıdır. Karl Marks sermayenin bu tür hegemonyasını ve moderniteye damgasını vurmasını olumlu ve ilerici bir rol biçiminde değerlendirir. I. Wallerstein bu hegemonyayı kafesten çıkan aslana benzetirken, rolünün olumlu olduğunu önemle belirtme gereğini duymaktadır. Hatta yeni hegemonyanın ortaya çıkış nedenlerini kilise ve krallıkların zayıf düşmesine ve Doğu'da gelişen Moğol istilasına bağlarken büyük soru işaretleriyle karşı karşıya olduğunu (önceleri) âdeta itiraf eder gibidir. Sonuçta tarih için hiç de iyi bir seçenek olmadığı noktasına gelmiş bulunmaktadır. Para-sermayenin dört yüzyıllık egemenliğinin korkunç bilânçosunun ortaya konulacağı yer burası değildir. Yalnız savaşlarda ölen ve yaralanan insan sayısını, savaşların sayısını ve süresini, ekonomik bunalımların yıkıcı sonuçlarını, işsizlik ve yoksullaşma oranlarını, en önemlisi de ekolojik felaketlerdeki payını göz önüne getirdiğimizde nasıl bir hegemonya ile karşı karşıya olduğumuzu kestirmemiz zor olmayacaktır.

b- Eksik ve yanlış olan idea ise, kapitalizme dayanan modernitenin tekilliğidir. Avrupa merkezli sosyal bilimin bu ideası çok kapsamlı ve kuşatıcıdır. Dünya-sistem olarak varlığını ve kuşatıcılığını 'tarihin sonu', hakikatin 'son sözü' olarak ebedileştirme konusunda kendisinden önceki çağların uygarlıklarından aşağıda kalmamaktadır. Hatta

bilimsellik silahıyla bu ideayı çok daha kesinleştirir. İdeolojik hegemonyasını kuran liberalizm bağlaşığı medya tekelleriyle bu ideayı tüm insanlığın ortak hakikati olarak göstermek için âdeta çağ içinde çağ (medya, bilişim çağı) yaratmak gibi olağanüstü bir çaba harcamaktadır. İçerik ve biçim olarak gerçeği tarihsel boyutu içinde sunmaya önem verirken, geçmiş ve bugünden kopuk bir fütüroloji (gelecek bilimi) inşa etmekten de geri kalmaz. Müthiş 'şimdici'dir; "Şimdiyi yaşa, gerisi boştur" sloganını temel inanç olarak işler. Tüm eski ve yeni fikirler ve ideolojik kalıplardan eklektik bir anlayışla oluşturduğu neoliberalizm, beterin beteri olarak âdeta Roma'nın son havasını andırmaktadır. Üç 'S'nin, spor, seks ve sanatın azami ölçüde ideolojikleştirildiği bir dönem yaşanmaktadır. Hepsine dinsel boyut kazandırılmıştır. Günümüzde stadyumlarda şölene dönüştürülen futboldan daha afyonlayıcı ikinci bir din bulmak çok zordur. Endüstrileştirilen sanat alanında da benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Cinsellik gibi en temel doğal bir içgüdü bile seks endüstrisine dönüştürülmüştür. Afyonlayıcı bir etkisi olan seks en az spor ve sanat kadar dinselleştirilmiştir. Bu üçlüye kapitalist modernitenin dinsel şölenleri demek daha uygun düşebilir. Dinin egemenliği adına yola çıkan radikal dincilik de, kendini her ne kadar anti-modern olarak sunsa da, modernitenin bir eğilimidir.

Derinden bakıldığında, kapitalizm damgalı modernitenin kendine en güvensiz modernite olduğu anlaşılabilecektir. Bu kadar eklektizme ihtiyaç duyması bu gerçeği kanıtlamaktadır. Postmodernizm her ne kadar bu güvensizliğin ürünü olarak ortaya çıktıysa da, moderniteye alternatif olamadı. Moderniteden bıkan aydın çevrelere sadece bir pencere açmak istiyordu. Yaşam tarzı itibariyle gırtlağına kadar kapitalist moderniteye batmış durumdaydı. Bunun tipik örneğini filozof Adorno'da görmek mümkündür. Adorno, "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" derken, moderniteyi çok veciz bir biçimde izah ediyordu. Ama alternatif sunmada sıfırdı. Bu yüzden de devrimci gençliğin büyük tepkisini almıştı. Neoliberalizm aslında cilası dökülmüş moderniteye yeni cila olmak istiyordu. Fakat ne kadar ekleme ve yenileme yapsa da, küresel finans tekel çağının çelişkilerini örtbas etmesi ve sistemi kurtarması kolay olmamaktadır.

Andre Gunder Frank beş bin yıllık uygarlık sürecinde Avrupa uygarlığının yerini ve önemini belirlerken gerçeğe çok yaklaşmıştır. Fa-

kat kendisi de derinden eksikliğini duyduğu gibi, birkaç genelleme dışında çözüm veya alternatif geliştirip sunamamaktadır. Daha doğrusu umudunu korumaktadır. Klasik uygarlık içinde 'farklılık içinde birlik' formülü doğru olmakla birlikte aşırı bir genellemedir. Nasıl yaşama geçirileceğine ilişkin hiçbir açıklama sunmamaktadır. Yanlışlığı ise, sistem içinde daha iyi ve farklı modern yaşamların (teori ve pratikte) olabileceği konusunda umutlu olmasıdır. I. Wallerstein bu konuda olumlu ve radikaldir; sistem içinde çözüme hiç inanmamaktadır. Yaşanan bunalımın sistemsel ve yapısal olduğunu bıkmadan tekrarlamakta ve çok doğru olarak belirlediği entelektüel, ahlâki ve politik görevlere dört elle sarılmayı önermektedir. Eksikliği, hangi sistem sorusuna kapsayıcı çözümler sunamamasıdır. Bunda samimi bir özeleştiride de bulunmaktadır. "Hepimiz burjuvazinin kutsal mabedinde aynı şerbeti içtik" der. Ayrıca bu nedenle tanrıların gazabından duyduğu korkuyu (mecazi anlamda) dile getirir. Entelektüel sermayenin ne denli kapitalist moderniteye bağlı olduğunu ve ondan radikal kopuşun zorluğunu dile getiren hayli ders çıkarılması gereken şeyler söylemektedir.

Benim durumum daha çok "Kaçmanın ecele faydası yoktur" deyişinde anlamını bulabilir. 'Kapitalist modernite'den kaçıyordum. Ama bu kaçış onun elinden kurtulmama yetmiyordu. Dolayısıyla elinde ölmektense alternatifini denemeyi çok daha gerçekçi ve cesurca buldum. Böylelikle ne Nietzsche gibi doğruyu söylemekle yetindim, ne Michel Foucault gibi insanlık olarak ölümümü ilan etmeye razı oldum; ne Adorno gibi kaderci, küskün biri olarak "Başa gelen çekilir" dedim, ne de Andre Gunder Frank gibi 'farklılık içinde birlik' arama sloganına sığınmayı yeterli buldum. Hatta I. Wallerstein'ın tersine entelektüel, ahlâki (etik) ve politik görevlerin önemini belirlemenin yeterli olduğuna da inanmadım. Şüphesiz bu düşün ve erdem insanları denememe önemli katkılarda bulunmuşlar ve cesaret vermişlerdir. Fakat belirleyici olan "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" sözünün benim için söz konusu edilemeyeceğidir. Çünkü bu söze göre bir yaşamım hiç olmadı. Çok koştum, ama kapitalist modern hayatı yakalamaya ne gücüm ne de inancım yetti. Daha yakıcı olanı ise, bende başkaldıran insanın "Bizi satma, ne ararsan kendinde bul" demesiydi. Başkaldırılarımı yazıyorum.

‘Beş bin yıldır kök salmadığı zihin ve ruh bırakmayan, son dört yüz yılda ise dışından, içinden, çevresinin havasından yerin dibine kadar toplumun el atmadığı, metalaştırmadığı, satmadığı ve satın almadığı hiçbir değerini bırakmayan, kendini Nemrut ve Firavun düzenlerinden milyon kere daha fazla güçlendiren modernite güçlerine, üçlülerine ne yapabilirsin’ diye sorulabilir. Şüphesiz soruyu bu biçimiyle yanlış soruyorum, modernitenin istediği tarzda soruyorum. Amacım bu soruya ve arkasındaki kurgulamaya yol açan her şeye olumluluk anlamında bir hiç değerinde olduğunu göstermektir.

Demokratik moderniteyi ne keşfediyorum ne de icat ediyorum. Yeniden inşa konusunda söyleyeceklerim olsa da fazla önemsemiyorum; daha doğrusu önemli olan husus başka yerde yatıyor. O da şudur: Demokratik modernite ikilem halinde resmi uygarlık oluştuğundan beri vardır. Oluştuğu her yerde ve her zamanda vardır. Benim yapmaya çalıştığım şey, kabaca da olsa, resmi uygarlığın her mekânında ve her zamanında var olan bu uygarlık biçimine (resmi olmayan demokratik uygarlık; ismi pek önemli değil) hak ettiği değeri vermek, ana boyutlarında dikkat çekici açıklamalar geliştirmektir. Temel zihniyet biçimleriyle, yapılanma ve yaşam halindeki toplumuyla tanımak ve ne olduğuna ilişkin tanımlamalar yapmaktır.

Tekil olduğu idea edilen uygarlığın (farklı çağ moderniteleri) elinin değdiği her yerde ve her devirde diyalektik gereği bir karşıtının olmasının anlaşılmayacak hiçbir yanı yoktur. Tersine, anlaşılmaz olan, diyalektik yöntemin bu en doğal karşılığının neden uygarlık tarihi boyunca sistemli olarak ifadelendirilmediği, seslendirilmediğidir. Sümer’den Mısır ve Harappa’ya, Çin ve Hint’ten Roma’ya kadar bunca uygarlık oluşurken sıkıştırılan ve köleleştirilen, Büyük Sahra’dan Orta Asya çöllerine, Sibirya’dan Arabistan’a kadar sel gibi akan, ayaklanan sayısız kabile, aşiret ve dini cemaatin hiçbir karşı tepkisi, düşünce ve toplumsal yapılanması olmayacak mıdır? Bunun düşünülmemesi mümkün olabilir mi? Tarımsal-köy topluluklarının on bin yıl boyunca tüm uygarlıkları beslerken hiç sesi çıkmayacak, tepkisi ve karşı yapılanması olmayacak mıdır? Akla, insafa sığacak bir husus mudur bu? Binlerce yıldır inşa ettikleri kentlerin egemenlerince her türlü baskı ve sömürüye maruz kaldıklarında, emekçi halklar sessiz durup kaderine mi şükredecektir? Bu mümkün müdür?

Binlerce alana ve döneme ilişkin binlerce soru sormak mümkündür. Cevapları da vardır. Olmayan şey bu soruların cevaplarından örülü bir uygarlık sistematiğinin (düşünce inşası, teori) oluşturulmasıdır. Karşı yapılanmalar (ahlâki ve politik toplumun duruşu) da vardır. Olmayan şey binlerce despot, imparator ve iktidar-sermaye tekeline gösterilen ilginin toplumsal doğanın en temel duruş haline, ahlâki ve politik toplumun durumuna ve gelişimine gösterilmesidir.

Çok iyi tanıdığımız İslâm uygarlığının tüm halife, sultan, emir, şeyh, şehinşah ve komutanının her biçimi hakkında en ince ayrıntılarına kadar öyküler anlatılacak, ama üç kıtaya yayılmış müminlerin tarikat ve mezhepleri, direnişleri, özlemleri ve inançları layıkıyla ya tarihselleştirilmeyecek ya da çarpıtılarak öyküleştirilecektir. Açık ki, burada uygarlık içi çatışma ve ikilem vardır. Ama bir taraf sınırsız övgülerle yüceltilirken, karşıtları yerin dibine batırılmıştır. Kendi yaşamımda da tanıklık ettim: Alevi Kürt'ü de, Sünni Kürt'ü de, Êzidi Kürt'ü de gözlemledim. Açıkça söylemeliyim ki, Alevi ve Êzidi Kürt'ündeki binlerce yıldan beri süzülüp gelen uygarlığı karşı-uygarlıktan çok daha ahlâki ve politik buldum. Hâlbuki klasik uygarlık söylemleri Aleviler ve Êzidiler hakkında ağza alınmayacak karalamalarla doludur. Tabiî ki burada kastettiğim Sünni inancına bağlı emekçiler, kabile ve aşiret kültürleri değildir. Tüm bu kesimlerin uygarlık kefesindeki yeri demokratik medeniyettir. Bunun örneklerini her yerde ve zamanda göstermek mümkündür. Amacımızı açıklamak açısından sanırım yeterlidir.

Moderniteye ilişkin bir hususa daha açıklık getirmenin önemli olduğunu belirtmeliyim. Kapitalist modernite kavramı bir anlamda doğru değildir. Kavramı koşullu kullandığıma dikkat edilmelidir. Nasıl kapitalist toplum kavramı müphemse ve gerçeği perdeleme gibi sakıncası varsa, kapitalist modernite kavramının belki daha fazla benzer sakıncaları vardır. Modernite genel anlamda bir çağın toplumsal yaşam tarzıdır. Maddi ve manevi kültür olarak bir döneme damgasını vuran tüm teknik, bilim, sanat, siyaset ve moda unsurlarını ihtiva eder. Bu anlamda moderniteyi kapitalizme mal etmek büyük hata olur. Hatta birçok unsuruyla ezici olarak bir tekel olan kapitalizme karşıttır. Nasıl ki toplumsal doğanın temel yaşam tarzı olan ahlâki ve politik toplum genelde uygarlığa, özelde kapitalist uygarlığa karşıtsa, modernitede de benzer duruş söz konusudur. Modern top-

lum kapitalist toplum değildir. O halde kapitalist modernite kavramını neden kullandım? Çünkü kapitalist tekel hegemonik müttefikleriyle topluma olduğu kadar dönemin yaşam tarzı olarak kabul gören modernitesine de damgasını vurmak ister. İdeolojik, politik ve askeri müttefikleriyle birlikte çağın yaşam tarzının yaratıcısı, oluşturucusu kendisiymiş gibi eğitim, kışla, ibadet yerleri ve medya vasıtasıyla çok sistemli bir çaba harcar. Kendisinin olmayanı kendisininmiş gibi yansıtan bir egemen zihniyet yaratır. Eğer bu yönlü propaganda çabası başarılı olmuşsa, toplum veya moderniteye damgasını vurmuş olur.

Antony Giddens kapitalizmi modernitenin en önemli ayağı sayarken bir ikileme düştüğünün belki de farkında değildir. Sorulması gereken soru, hangisinin ötekini doğurduğu veya belirlediğidir. Modernitenin kapitalizmi doğurması düşünülemez; toplumsal doğanın kendine özgü çağı olarak yaşanır. Fakat kent-sınıf-devlet olarak baskı ve sömürü tekelleri oluştuktan sonra, dönemin yaşam tarzına damgalarını vurup kendilerine mal etmek isterler. Bu durumda çoğunlukla başarılı olduklarını kabul etmek gerekir. Olagelen, propagandanın başarısıdır. Koskoca bir çağ haramzadelere mal edilmiştir. Kapitalist modernite kavramını kullanırken, bu gerçeği daima göz önünde bulundurmak gerekir. Fakat toplumsal doğa hiçbir zaman tamamen kapitalizm veya başka bir tekelin rengini, varoluş tarzını kendi kimliği olarak benimsemez. Toplumsal doğaların kendilikler olarak bir baskıcı ve sömürücü tekel şebekesine dönüşmeleri teorik olarak da mümkün değildir. Saf kapitalizmin olamayacağını kanıtladığımız gibi, saf uygarlığın gerçekleşmesi de mümkün değildir. Mümkün olur diyenlere sormak gerekir: Sömürülecek ve yönetilecek bir toplum olmadan şehir, sınıf ve devlet sadece kendileri olarak nasıl yaşayacaklar? En basitinden maddi yaşamlarını nasıl sürdürecekler? Ama bunlar dönemin toplumsal doğasına damgalarını vurabilir, istismar edebilirler. Avrupa söz konusu olduğunda Rönesans'ı, Reform'u ve Aydınlanma'yı kapitalizme mal edemeyiz. Rönesans'ın yaratıcıları para-sermayedarlar ve iktidarlar olmamış, ama para ve iktidar gücüyle her zaman damgalarını vurmak istemişlerdir. Çünkü bunu başarırlarsa daha çok para ve iktidar sağlayacaklarını iyi bilirler.

Karşıt olarak para-sermaye ve iktidarların hedefi olan toplum da çağın yaşam tarzına damgasını vurabilir. Bunun da birçok yolu ve

örneği vardır. Toplumsal doğanın kendiliği de esas olarak bu yöne eğilimlidir. Toplum ezici olarak anti-kapitalisttir. Çünkü sermaye tekelinin sömürü ve tahakkümünü günlük olarak yaşamaktadır. Gençler, kadınlar, işsizler, sömürge halkları, birçok dinsel cemaat, emeği ile geçinen her topluluk, tarihsel-toplumun ana kütlesi (demos) çağın yaşam tarzına, modernitesine esas rengini veren kesimlerdir. Bütün bu ve benzeri kesimlere kolaylık olsun diye halk (demos) diyoruz. Demokrasi bu kesimlerin kendilerini bizzat yönetmelerinin ifadesi oluyor. Politik kavramlar olmalarına rağmen, kapsadıkları alan ve kesimler toplumun ana kütlesini oluşturduğu için demokratik toplum ve demokratik modernite doğruya, öze yakın düşen kavramlardır. Bu nedenle sıkça kullanmam anlayışla karşılanmalıdır. Demokratik modernite alternatifi derken bu gerçeği kastetmekteyim. O halde hem tekil modernite hem de kapitalizm damgalı modernite kavramları oldukça müphemdir ve yanlışlıklar taşıma potansiyeli yüksektir.

Bir modernitenin rengini belli edecek olan, karşıt kutupların idealları, yapılanmaları, mücadeleleri ve başarı düzeyleridir. Tümüyle kapitalisttir veya demokratiktir demek kabaca ve körce bir indirgemeciliğe düşmektir. Zaten toplum söz konusu olduğunda 'tüm' kelimesini çok dikkatli kullanmak gerekir. Çünkü toplumsal doğa karmaşıktır ve hiçbir zaman tümüyle tek bir şeye, bir renge tekabül etmez. Unutmamak gerekir ki, çelişki farklılık gerektirir. Farklılık ise yaşamın anlamıdır. Çelişki, dolayısıyla farklılaşma durduğu an yaşam da bitmiş demektir. Ölüm bile yaşamın kanıtlanmasından başka bir anlam ifade etmez. Hiç ölümü olmayan, örneğin sonsuzluğa mahkûm edilmiş bir yaşamın nasıl korkunç bir şey olduğunu düşünebiliyor muyuz? Doğrusu, böylesi bir yaşam büyük işkence olurdu. Hep benzerlik aramak, eğer karşıtlarını ezme amacı taşımıyorsa, yaşamı inkâr etmek olur. Faşizmin, kapitalist modernitenin moda dışında (Moda denilen şey benzeştirme işkencesiyle sergilediği yaşam karşıtlığını gizlemek isteyen kapitalizmin icat ettiği en kandırmaca sanat türüdür) tüm toplumsal farklılıkları tasfiye etme ve tek renge indirgeme çabası yaşama karşıtlığını gösteren diğer kanıtlayıcı bir örnektir.

Sonuç olarak müphem bir kavram olan moderniteyi nitelerken, kapsamını ve süresini belirlemek önemlidir. Tekilleştirmek büyük yanlışlıklar içerir. Moderniteyi uygarlığın çağcıllığı, güncelliği olarak tanımlarken, toplumsal bağlamı konusunda dikkatli seçim yapmayı

gerektirir. Sosyal bilimlerin bu yönlü büyük eksiklikleri ve yanlışlıkları göze çarpmaktadır. Bunu ancak sermaye ve iktidar tekellerinin paranın gücüne dayanmaları ve baskılarıyla izah edebiliriz. Bilim iktidarı, iktidar sermayeyi doğurduğu gibi, bunun tersi de doğrudur. Buna rağmen toplumsal doğa ana kütlesi itibariyle kapitalist hegemonik çağda demokratiktir. Dolayısıyla çağın yaşam tarzı olarak modernitenin demokratikleşmemesi düşünülemez. Demokratik modernite toplumsal hacim olarak kapitalistler ve işbirlikçilerinin modernitesinden katbekat üstündür. Kavramak için yeter ki doğru düşünmesini bilelim.

B- Modernitenin Endüstriyalizm Boyutu ve Demokratik Modernite

Çağımızın (modern yaşam tarzımızın) endüstriye misli görülmemiş oranlarda bağımlı olduğu bir gerçektir. 19. yüzyıl endüstri devriminin tarım devriminden sonra gerçekleşen ikinci büyük toplumsal devrim olduğu da inkâr edilemez. Tıpkı sermaye birikiminde olduğu gibi, endüstrileşmenin modernitemizin bir benzersizliği olduğu ideası ise abartmalıdır. 19. yüzyıldaki ayarında olmasa da, genelde toplumsal doğada ve özelde neolitik tarım toplumuyla uygarlık dönemi toplumlarında çok sayıda endüstriyel hamle gerçekleştirilmiştir. Tüm teknik gelişmelerin bir tür endüstriyel gerçekleşme olmaları itibariyle gelişme süreklidir. Hamle dönemlerinde ise niteliksel sıçramalar yaşanmıştır. İlk çanak çömlek endüstrileri, el değirmenleri, dokuma tezgâhları, tekerlek, saban, çekiç, örs, balta, bıçak, kılıç, değirmen, papirüs, kâğıt, çeşitli madeni aletler gibi endüstri alanında gördüğümüz binlerce icadı saymak mümkündür. Ama 19. yüzyıl başlarında İngiltere önderliğinde en büyük endüstri devrimine büyük bir hamle yaptırıldığı da tartışma götürmez. Bu durum modernitenin önemli bir farklılığı olmakla birlikte tekilliğini garanti etmez, sadece farkını ortaya koyar.

Endüstriden endüstriyalizme geçiş daha farklı bir durumdur. Endüstriyalizm endüstrinin ideolojik mahiyet kazanmasını ifade eder. Ekolojik felaketler başta olmak üzere günümüzde yaşanan modernitenin tüm hastalıklarının kökeninde tarım ve köyün aleyhine gelişen, ayrıca geleneksel şehir zanaatçılığını da karşısına alan endüstricilik vardır. Elbette endüstricilik sermaye tekellerinin ideolojisidir. Ellerinde büyük miktarlara ulaşan para-sermayeyi kullanım alanları

(geleneksel halleriyle) daralan kapitalist tekellerin 18. yüzyıl sonlarında sanayiye yönelmeleri kâr oranlarının düşmesini önleme, hatta daha da yükseltme eğiliminden (kâr kanunu) kaynaklanmıştır. Özellikle dokuma sanayii böyledir. Mekanik üretim yeni enerji kaynaklarıyla (kömür-buhar-elektrik) buluşunca patlama gösteren üretim bir anda kâr oranlarını azamiye çıkardı. Ulus-devlet olgusu ve aralarındaki şiddetli rekabet de bu yeni kâr oranlarıyla ilgilidir. Endüstriyalizm her şeyin önüne geçti. Kendisi ulus-devletin en kutsal inancı oldu. Günümüze kadar bu yarış hızından hiçbir şey kaybetmeden devam etmektedir. Sonuçlarının daha şimdiden korkunç boyutlara ulaştığı ortak bir kanaattir. Sadece dar anlamda ekolojik yıkımlar değil, daha köklü ve kapsamlı kültürel ve fiziki soykırımlar, tarihin hiçbir dönemiyle karşılaştırılamayacak denli küresel, bölgesel ve yerel boyut kazanan savaşlar, giderek ideolojik-metafizik yöntemler ve iktidarı çoğaltım yöntemleriyle toplumun ahlâki ve politik kimliğinden kopartılması, dolayısıyla toplumkırımlar endüstriyalizm eğilimi veya diniyle yakından bağlantılıdır. Endüstrinin kullandığı bilim ve teknik bu nedenle tarihin hiçbir dönemindekiyle karşılaştırılamayacak denli ideolojik bir mahiyet kazanmıştır.

Modernitenin benzersizliği olarak endüstriyalizm toplumun hem bağrındaki hem de önündeki en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Tarım ve köy toplumunu yıkan, kenti kanser gibi büyüten, toplumu tümüyle gözetim ve denetim altında tutan, toplumda sızmadığı bir gözenek bırakmayan iktidarların çığ gibi büyüme eğiliminde endüstriyalizm temel etken konumundadır. Ulus-devlet endüstriyalizmin iktidar ve ideolojik hegemonyasının temel formu olarak tüm bu süreçlerde başroldedir.

Toplumsal doğa olarak insanlık modernitenin benzersizlerinden biri olan endüstriyalizmin gerçek mahşeri tehdidi altına çoktan girmiştir. Uç veren felaketler tehlikenin işaret fişekleridir. 'Azami kâr kanunu' temelinde sürekli birikme ve büyüme hırsı içindeki sermayenin toplum karşıtlığıyla özdeş olmasının bunda ne denli ciddi rol oynadığı çok açıktır. Toplum doğasına sürekli birikim kanununu dayatmak toplumkırımın ta kendisidir. Maddi ve kültürel soykırımlar bu sürecin ilk adımları olmuştur. Tedbir alınmazsa dosdoğru mahşere gidildiği, aklı başında ve biraz vicdanı olan her bilim insanının vardığı ortak sonuçtur. Dolayısıyla modernitenin benzersizliği olarak ikinci

tekil olan endüstricilik, 'Siyam ikizi' olduğu kapitalizmle birlikte sadece moderniteye damgasını vurmakla yetinmiyor; modernite aracılığıyla sadece ekonomik bunalımlara yol açmakla kalmayıp, toplumun tüm hayati dokuları ve unsurlarında yaşanan kanserleşmede başrol oynuyorlar.

Tam da bu kapsamda demokratik modernitenin toplumsal varoluştaki konumu bütün açıklığı ve gerekirliğiyle ortaya çıkmaktadır. Toplum ya dörtnala mahşere koşusunu devam ettirecek, ya da demokratik moderniteye sarılma, onu yüceltme ve yeniden inşa hamlesiyle bu koşuya dur diyecektir. Orta yerde sürüklenişin maliyetleri her geçen gün çığ gibi büyümektedir.

Bu tespitler endüstrinin tümüyle olumsuz olduğunu söylemiyor; kâr peşindeki endüstriyalizm felaketine dikkat çekiyor. Endüstri tıpkı analitik akıl ilişkisinde olduğu gibi ahlâki ve politik toplum doğrultusunda kullanıldığında cennet gibi bir yaşama da götürebilir. Ekoloji ve tarımla el ele veren bir endüstri hamlesinin sadece en temel ekonomik sorunları çözmekle kalmayacağı, sorunların diğer tüm yan etkilerini olumluluğa çevirebileceği de belirtilebilir. Sadece aşırı bir hal almış otomobil hurdacılığı durduğunda, petrolden taşıma yollarına, çevre kirlenmesinden insan biyolojisine kadar çok sayıda alanda devrim niteliğinde sonuçların doğacağını kestirmek zor olmayacaktır. Hatta deniz endüstriciliğinin bu hızla gitmesi halinde deniz ve karadan hayır kalmayacağı göz önünde tutulduğunda, taşıt sayısında kesin bir sınırlamaya gitmenin ne denli hayati önem taşıdığı daha iyi anlaşılır. Tabii başta nükleer endüstricilik olmak üzere, kültürel endüstri de dahil binlerce daldaki endüstriciliğe getirilecek sınırlamaların yol açacağı köklü değişimlerin sonuçlarını uzun boylu incelemenin yeri bu satırlar değildir. Sadece endüstriciliğe yönelik sınırlamaların sonuçlarına dikkat çekmek ve bunların devrimsel boyutlarını kavramak bile konunun büyük önemini ortaya koymaya yetmektedir.

Kâr kanununu durdurmak elbette büyük toplumsal eylemliliği gerektirir. Demokratik modernitenin güdüleyen ve sürükleyen ana unsuru kâr olmadığından, en uygun uygarlık seçeneği olması bu nedenle hayati önem kazanmaktadır. Sınıf-sermaye-kâr sistemine dayanmayan ahlâki ve politik toplum sisteminin ana kaygısı kendi kimliğini özgür tutmak, bunun için demokratik siyaset araçlarını

yaşamsal kılmaktır. Bireyin önüne sınırsız kazanç ve kâr tutkusu koyan liberalizm, bunun için kapitalist ve endüstriyalist moderniteyi yegâne yaşam tarzı olarak sürekli muştular. Bir nevi ilkçağ dinleri gibi sistemi kutsama ihtiyacı duyar. Kültürel endüstricilik bu kutsamanın sınır tanımaz yeni biçimidir. Ekonomik sınıf mücadelesi, her türlü iktidar savaşları, kendi başına ekolojist ve feminist hareketler bu denli devasa boyutlar kazanmış moderniteyi ancak alternatif moderniteyle durdurabilir. Kapitalist hegemonyacılığın dört yüz yılı bu gerçeği yeterince açıklamaktadır.

Reel sosyalizmin çözülüşünün bile alternatif moderniteyi geliştiremeyişinden kaynaklandığını kavramak için büyük bir sosyal bilimci olmak gerekmez. Reel sosyalizmin endüstriyalizm sorununa çözüm getirmiş olması halinde bile üstünlüğünü koruyabileceğini rahatlıkla kestirebilmekteyiz. Moderniteye damgasını vurma peşinde koşan ve bunun için her şeyini ortaya koyan kapitalist hegemonyacılığa karşı başta reel-sosyalist çizgideki güçler olmak üzere tüm ana muhalif gruplar (ütopyacılar, anarşistler, ulusal kurtuluşçular, ekolojist ve feminist hareketler) en azından kendi modernite mücadeleleri için teorik ve pratik olarak bir ana doğrultu tutturmuş olsalardı, dünyanın bugünkü modernite görünümü herhalde çok daha farklı olurdu. Kaybettikleri tek ve ortak nokta, 'hangi modernite?' sorusunu sormamaları ve cevap için sistematik teorik ve pratik bir hat peşinde birlikte koşmamalarıdır; kapitalizmin ve endüstriyalizmin sunumunu yaptığı yaşam biçimini gırtlaklarına kadar yaşamakta beis görmemeleridir. Dahası ve en önemlisi, devlet-ulusçuluğunu bir modernite unsuru olarak eleştirmek yerine kendi yaşam biçiminin ana formu olarak benimsedikten sonra, genelde muhalefetin ve özelde sol muhalefetin kazanacağı bir ana davasının görünür hale gelmesi elbette müphem ve zor olacaktır.

Hayret ettiğim bir konu ise, "Başka bir dünya mümkündür" sloganına ilişkin olanıdır. Bu sloganın sanki önemli bir keşif veya zihniyetmiş gibi sunulması hayretimi daha da arttırmaktadır. Orta yerde mızrağın çuvala sığmaması misali modernitenin dev gibi sorunları açığa çıkmışken, sistem gemisi her taraftan su almışken ve pul pul dökülürken, yerin altı ve üstü bile isyan ederken, böylesi bir sloganı yeni bir buluşmuş gibi sunmak insana 'pes' dedirtir. Sormazlar mı? Mevcut hâkim modernite (kapitalizm ve endüstriyalizmin damgasını

vurduğu modernite) tüm sorunları ve çılgınlıklarıyla (Kastedilen, yaşam tarzıdır) orta yerdeyken, modernitenin ana unsurlarında eleştirisiyle yetinmeyip hangi alternatifinle cevap olacaksın, oluşturabileceksin?

Tarihte din, felsefe ve ahlâki öğretiler, erdemli bilgelikler kendi dönemlerindeki modernite sorunlarına yanıt olmak için geliştirilmişlerdir. Yeterli olup olmadıkları tartışılabilir. Önemli olan, ahlâki ve politik toplum adına çabaların hiç eksik olmadığıdır. Demokratik modernite tüm bu deneyimlerin ışığında, kapitalist moderniteyi ona özgü sorunlarıyla birlikte kapsamlı çözümleme ve yanıtlarla karşıladığında ancak anlam ifade edebilir. Tarih ve güncellik, sanıldığının aksine, uygarlık güçlerinin mutlak hâkimiyet sahası değildir. Bunun böyle olduğuna dair propaganda yüklüdür. Yazılan her tarih gerçek olmadığı gibi, günümüz modernitesi için sosyal bilimin söylediği her şey de gerçek değildir; büyük oranda ideolojik hegemonyanın şaşırtma, körleştirme, dogmalaştırma retoriğidir. Demokratik siyaset dar anlamıyla sadece politik toplumu işlevselleştiren araç değildir; tarihsel-toplumu tüm yönleriyle açıklama eylemidir de. Ahlâki ve politik toplumun büyük karar ve eylem gücü ancak kapitalist ve endüstriyalist moderniteyi demokratik siyasetle açıklama çabaları hakikatle bütünleştiğinde ortaya çıkar. O zaman "Nasıl bir modernite ve çağcıl yaşam?" sorusu layıkıyla cevabını bulur. Kapitalist hegemonyanın son dört yüz yıllık deneyimi başkaca hiçbir yöntemin yeterli ve başarıya götüren cevaplar üretmediğini kanıtlamaktadır. Demokratik modernite idea ve uygulamalarıyla bu tarihsel deneyime yetkin yanıttır.

C- Ulus-Devlet, Modernite ve Demokratik Konfederalizm

Modernitenin üçüncü ve en önemli süreksizliği olarak ulus-devlet, kapitalizmin toplumu fethetme ve sömürgeleştirme eyleminin en temel araçsal formudur. Liberalizm kendini amaçlar bütünü (idealar toplamı) olarak sunarken, ulus-devlet temel iktidar formu olarak anlam bulur. Toplumun tarihinde rastladığı içte ve dışta en kapsamlı fethi ve sömürgeleştirilmesi ulus-devlet formu olmadan gerçekleştirilemez.

Sosyal bilimlerin üzerinde en çok köreltme, saptırma ve dogmalar yığını geliştirdiği konu yine ulus-devlettir. Halen devletin kapsamlı bir çözümlemesinin yapıldığını söylemek zordur. Lenin gibi bir Marksist

bile tarihin en büyük toplumsal devrimlerinden birine giderken, çözümlemeye çalıştığı 'devlet ve iktidar sorunu'nu modernitenin ulus-devlet ayağından kurtarmayı başaramaz. Başarmayı bir yana bırakın, tüm eleştirilere rağmen demokratik toplum örgütlenmesi olan Sovyetler'in hızla ulus-devlete dönüştürülmesini devrimin sağlamlaştırılması olarak değerlendirmekten kendini alıkoyamaz. Bugün dünya kapitalizmine en büyük hizmeti sunan Çin ulus-devleti aynı yaklaşımın devasa örneğidir.

Anthony Giddens'ın ulus-devletin tekilliğine ilişkin yaklaşımı gerçeklik payı taşımasına rağmen, tarihsel kümülâtif iktidar birikim tekelleriyle zincirleme bağlılığı açısından çok yetersizdir. Ulus-devleti savunmamın önceki ciltlerinde kapsamlıca tanımlamaya çalışmıştım. Farklı açılardan konuyu aydınlatarak, çıkarılması gereken sonuçları belirtmekle anlatımı yetkinleştireceğim.

Her şeyden önce ulus-devlet iktidarın azami formu olarak düşünülmelidir. Hiçbir devlet biçimi ulus-devlet kadar (Devlet-ulusu demek daha doğru olabilir) iktidar kapasitesinde değildir. Bunun en temel nedeni, orta sınıfın üst kesiminin artan oranda tekelleşme sürecine bağlanmasıdır. Ulus-devletin en gelişmiş komple tekel olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir. Ulus-devlet aşamasında ticari, sınaî ve finansal tekeller iktidar tekeli ile azami ittifak kurmuş durumdadır. Toplam tekellerin en gelişmiş birliği söz konusudur. İdeolojik tekeli de iktidar tekelinin ayrılmaz bir parçası olarak bu kapsamda düşünmek gerekir.

Sosyal bilimlerin en çok şaşırtma yaptıkları alanlardan birisi tekellere ilişkin olanıdır. İktidar aygıtlarını ekonomi üstü kurumlar olarak ticari, sınai ve finansal tekellerden ayrı konumlandırmaya büyük özen gösterirler. Böylelikle genelde iktidarı, özelde devleti tekel olgusundan farklı olgularmış gibi sunmak isterler. Sosyal bilimleri sakat bırakan temel noktalardan biri budur. Ekonomi üstü tekellerle iktidar tekelleri arasındaki fark ancak işbölümü anlamında izah edilebilir. Bunun dışında aralarındaki bütünlük tarihseldir ve kesindir. Fernard Braudel'in çok etkili bulduğum bir cümlesini buraya almak durumundayım. Braudel, "İktidar da sermaye gibi biriktirilir" der. Aralarındaki bütünlüğü yakalamış gibidir. Kaldı ki, konuya birçok açıdan açıklık getiren bilge bir kişidir.

İktidar sadece sermaye gibi biriktirilmez; sermayenin en homojen, rafine edilmiş, tarihsel olarak biriktirilmiş halidir. Büyük harflerle yazarsam, İKTİDAR SERMAYENİN EN HOMOJEN, RAFİNE EDİLMİŞ, TARİHSEL OLARAK BİRİKTİRİLMİŞ HALİDİR. Ekonomi üstü diğer sermayeler daha farklı biriktirilerek el değiştirme, örgütlenme konumundadır. Hepsine tekel olarak bakma ve anlam vermenin nedeni ekonomi üstü olmaları ve genelde toplumsal değerlere, özelde toplumsal artı-değerlere el koyma (el koyma = tekel) mahiyeti taşımalarıdır. İster vergi, ister işletme kârı, ister apaçık talan biçiminde olsun, toplumdan tüm sızdırmalar tekel mahiyetindedir. Bu nedenle tekel kavramı yerindedir ve iyi anlaşılmalıdır.

Ulus-devletin tarih içindeki farkı tüm bu tekelleri iyi bir biçimde kendi kapsamında birleştirmesidir. Sermayenin azami bütünlüğü oluyor ve gücünü de bu konumundan alıyor. Sermaye birikiminin en etkili aracı olması da bu konumundan gelir. Bolşevik Partisi'nin inşa ettiği ulus-devletin aradan yetmiş yıl geçtikten sonra dev cüsseli bir sermaye bütünlüğü olarak karşımıza çıkması hepimiz için çok şaşırtıcı olmuştu. Hâlbuki konuya ulus-devlet çözümlemesi açısından bakıldığında, bu durum son derece anlaşılırdır. Çünkü ulus-devlet örgütlenmesi sermayenin devlet olarak örgütlenmesinin tipik ve en kestirme halidir. Ulus-devlet ile sosyalizm değil, en has kapitalizm örgütlenebilir. Katırı at yapmak ne kadar mümkün ise, ulus-devleti sosyalist yapmak veya saymak da ancak o denli mümkün olabilir!

Buna rağmen, ulus-devlet tekilliğini devletin tarihsel formlarından kopararak izah etmek mümkün değildir. Önceki tarihsel devlet formlarından farklılaşması ne denli gelişmiş olursa olsun, belirleyici olan iktidarın tarihsel birikimidir. Ulus-devleti örgütleyen ilk ülke olan İngiltere'ye bakalım: İngiltere 16. yüzyıl başlarında İspanya ve Fransa ile Normanların iktidar kıskacındadır. Kendini ulus-devlet olarak örgütleyemezse tasfiye olma tehlikesi açıktır. Kendisi krallıktır. Peş peşe hanedanlar gelip gitmektedir. Ekonomisi neolitikten beri Avrupa üzerinden gelen göçlerle inşa edilmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinden farkı, esas olarak ada konumudur. Ulus-devletini bu tarihsel ve somut koşullara dayanarak inşa etmektedir. Tarih bu süreçte Sterlinin gücündeki artışın borçlanma ve ekonominin üstündeki azami tekelleşmeyle nasıl el ele yürüdüğünü bütün somutluğu içinde ortaya koymaktadır. İngiltere'nin sanayi devrimine de hegemonik çıkış için

yöneldiği bilinmektedir. Demek ki İngiliz tarihine, özellikle hanedanlık tarihine dayanmadan ve bizzat hanedanlık olmadan, İngiliz-ulus devletinin kurulması bir yana, düşünülmesi bile mümkün değildir. Hanedanlık tarih boyunca en kapsamlı ve uzun süreli devlet formudur. İngiltere'nin halen hanedanlık forsunu bırakmaması tarihin bu yanıyla bağlantılıdır. Demokrasiler ve cumhuriyetler çok sınırlıdır. İmparatorluk daha değişik bir formdur. Binlerce yıl en rafine tekel olarak süzülüp gelmiş olan iktidar birikimleri olmadan genelde devletler, özelde ulus-devletler oluşamaz.

Ulus-devletin teolojik kaynaklarla bağına pek az değinilmiştir, ama bu konu son derece önemlidir. Carl Schmitt, tüm çağdaş siyasal kavramların teoloji (tanrı bilimi) kaynaklı olduğunu belirtirken gerçeği bir yönüyle aydınlatmıştır. Dikkatli bir sosyolojik yoğunlaşmayı yaşayan biri, dinin ve bağlantılı olarak tanrı imgesinin toplumsal kimliğin en eski biçimi olduğunu tespit etmekte zorlanmaz. Din ve tanrı bilinçli birer imgesel kimlikten ziyade, zihniyet çağlarının bir gereği olarak anlaşılmalıdır. Kolektif tasavvur, toplumu, kendini en kutsal kavramlarla kimliklendirmeye götürmüş, toplum bu kimliklenmeyi ayakta kalmanın yollarından biri olarak görmüştür. Tanrısallığın kökeninde toplumsal varoluşun kutsanması yatmaktadır. Süreç içinde iktidar ve devlet ile toplum arasında ayrışma hızlandıkça, kutsallık ve tanrısallık payeleri tüm toplumun kolektif kimliği olmaktan çıkarılıp, iktidar ve devlet sahiplerine mal edilir. İdeolojik hegemonya burada önemli rol oynar. İktidar ve devletin tanrı kaynaklı olduğu belirtilir; dolayısıyla iktidar ve devlet sahipleri olarak kendilerinin de kutsal ve tanrısal olduklarını idea etmelerinin yolu açılmış olur. Tanrı-kral, tanrı devleti kavramlarına ulaşmak artık zor değildir. Tanrı elçiliği, tanrı gölgesi kavramları da peşi sıra gelişmekte gecikmeyecektir.

Laik devlet kendini her ne kadar bu sürecin dışındaymış gibi göstermek istese de, bu doğru değildir. Kilisenin etkisinden rahatsızlık duyan ve ağırlıklı Yahudi kökenli olan Mason cemaatinin temel ilkesi olan laikliğin, zaten ruhani ilkenin karşı kutbu olarak da varoluşunu büyük ölçüde bu kavramdan alması doğası gereğidir. Açıkça belirtmek gerekir ki, ne laiklik sanıldığı kadar dünyasal-sekülerdir, ne de ruhanilik sanıldığı kadar ahretseldir, uhrevidir. Her

iki kavram da dünyalıdır, toplumsaldır. İkisi arasındaki farkı açan ideolojik dogmalardır.

Dolayısıyla tüm çağlar boyunca görülen iktidar ve devletin tanrı kaynaklı imgesinin olduğu gibi çağımıza yansıması beklenebilir. Çağdaş devletin de bu yansımadan etkilenmemesi düşünülemez. Kavram tarih boyunca böyle yoğrulmuştur. Laik devlet ve iktidar kavramları çelişkili ve müphemdir.

Ulus-devlet sanıldığından daha fazla tanrısal kavramlarla yüklüdür. Tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar kutsanma törenlerine tabidir. Dayandığı ve imge seçtiği 'vatan', 'bayrak', 'üniterlik', 'bağımsızlık', 'kutsallık', 'ulusal marş, 'kahramanlık öyküleri' gibi kavramlar, tanrı-krallıklardakinden daha fazla tanrısal payeye sahiptir. Hiçbir devlet biçimi ulus-devlet kadar ideolojik, hukuki, siyasi, ekonomik ve dinî zırhlara bürünmemiştir. Bunun temel nedeni, çok kalabalıklaşmış bir sivil-askeri bürokrasiye temel geçinme kapısı olmasıdır. Altından devlet koltukları çekildiğinde, bürokrasi sudan çıkmış balığa döner. Devlet bürokrasi için ölüm kalım meselesidir. Devletin en aşırı tanrısallık payesine büründürülmesi bürokrasinin bu özelliğiyle yakından bağlantılıdır. Kapitalist modernitede devlet üzerinde hiçbir modernitede olmadığı kadar çok durulması ve fırtına koparılmasının nedeni de yine bu sınıfsal yapısındaki değişimdir. Modernite, ulus-devlet, özellikle 'birlikçilik-üniterlik' ile Tanrının birliği kavramı arasında da yakın bir ilişki vardır. Tarihte nasıl bazı kabileler ve kavimler tanrılarıyla birlikte tasfiye edilip hâkim kabile veya kavim içinde eritilmişlerse, tanrıları da hâkim kabile ve kavim tanrısının içinde eritilip tekleştirilir. Tanrı birliği kavramına bu sosyolojik gerçeklik içinde baktığımızda anlamına daha kolay varırız. İçinde sömürgecilik, asimilasyon vardır.

Ulus-devlet üniterliğinin tarihi çok yoğun bir şekilde tanrısaldır. Tâbiiyetindeki toplumun tamamen silahsızlandırılması ve tüm silah tekelinin modern devlete aktarılması üniterliğe yol açarken, özünde gerçekleşen müthiş bir sömürü ve sömürgecilik tekelciliğidir. Başta Hobbes ve Machiavelli olmak üzere egemenlik teorisyenleri bilimcilik adına modern devleti tanımlarken, kapitalist tekelciliğe en önemli hizmeti sunmuşlardır. Toplumun huzuru adına tüm silahların tekçi bir yapıda yoğunlaşması tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar toplumun politik güçten düşürülmesi, dolayısıyla ekonomik varlığın-

dan soyulması anlamına gelir. Devlet ve iktidar son tahlilde bir tekel olarak hareket edeceklerine göre, ellerinde bu kadar yoğunlaşmış silah gücüyle ele geçiremeyecekleri hiçbir toplumsal değer kalmayacaktır. İstedikleri gibi topluma biçim verecekler, istemediklerini ortadan kaldıracaklardır. Nitekim tarihte olanlar da bu minval üzeri gelişti. Akla hayale sığmayan soykırımlar gerçekleşti.

Ulus-devlet, tüm tekellerin ortak paydası olarak, toplumsal maddi kültürün gaspı, fethi ve sömürgeleştirilmesi üzerine kurulmakla yetinmez; manevi kültürün asimilasyonunda da belirleyici rol oynar. Ulusal kültür adı altında çoğunlukla hâkim bir etnisite veya dinî cemaatin kültür normlarını resmileştirip, geriye kalan tüm kültürel varlıklara karşı savaş açar. "Ulusal bütünlüğe zararlıdır" deyip, binlerce yıldan beri varlığını koruyan ne kadar din, etnisite, kavim, ulus, dil ve kültür varsa, ya zorla ya da maddi teşviklerle hepsinin sonunu hazırlar. Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dil, din, mezhep, etnik kabile ve aşiretlerle kavim ve uluslar bu politikanın, daha doğrusu soykırımın kurbanı olmuşlardır. Maddi soykırımlar (fiziki imha) manevi soykırımların yanında devede kulak bile değildir. Binlerce yıldan beri süzülüp gelen dil ve kültür değerleri grupları ile birlikte tam bir çılgınlıkla 'ulusal birlik' yaratma kutsal eylemi uğrunda kurban edilir.

Ulus-devletin 'vatan' anlayışı çok daha problemlidir. Herhangi bir yolla devletin hâkimiyeti, tekeli altına alınan coğrafi sınırlar 'kutsal vatan' olarak imgeleştirilir. Vatan aslında tekel ittifaklarının ortak mülkiyeti haline getirilmiştir. Üzerinde kurdukları sistem eski koloni sömürgeciliğinden çok daha derinlikli bir sömürgeciliktir. Eskiden bir sömürgeci ülke var idiyse, modern ulus-devletin kendi 'kutsal vatan'ı üzerinde tekel sayısı kadar sömürgecilik çeşidi vardır. Sömürge halkları nasıl silahsızlandırılmışlarsa, 'kutsal vatan' halkı da öylece silahsızlandırılıp her tür sömürüye karşı direnmesiz hale getirilmiştir. Başta işgüçleri olmak üzere, tüm maddi ve manevi kültürel varlıkları katmerli bir sömürüye tabi tutulur. Ur gibi büyümüş bürokrasi tekellerini doyurmak başka türlü mümkün olmaz.

Ulus-devlet diplomasisi dış tekeller olan diğer ulus-devletlerle koordinasyon sağlamak ve dünya ulus-devletler sisteminin işlerini takip etmek için oluşturulur. Eğer dışta ulus-devletler tarafından tanınmazsa, tek bir ulus-devleti yirmi dört saat ayakta tutmak

mümkün değildir. Bunun nedeni dünya kapitalist sisteminin mantığında gizlidir. Hegemonik gücün rızası olmadan, hiçbir ulus-devletin varlığı kalıcı olamaz. Hepsinin öyküsü hegemonun defterinde yazılıdır. Kuralın dışına çıkan ya Saddam'ın akıbetine uğratılır ya da ambargolarla iflas ettirilerek devrilir. Ya kurulurken ya da sonraları her ulus-devletin, hegemon gücün izni olmadan varlığının kalıcı olamayacağını çok iyi bildiği varsayılır. Sovyetler Birliği ve Çin devletleri bile bu kuralın dışında kalamamışlardır.

Ulus-devletin en temel özelliklerinden biri de çoğulcu ve farklı siyasi oluşumlara olabildiğince kapalı yapıda olmasıdır. Bunun nedeni anlaşılırdır. Çünkü çoğulcu ve farklı siyasi oluşumlar mevcut sınırlar dahilinde tekelin sömürüsü önünde engel teşkil edeceklerdir. Doğası gereği, ahlâki ve politik toplum farklı bir siyasi oluşum, özellikle demokratik siyasi oluşumlarla varoluş kazanırsa tekelcilerin alanı fena halde daralır. Egemenliğin paylaşılmazlığı, ülke bütünlüğü, üniter yapı vb. kavramlar bu amaçla türetilmiştir. Maksat ülke değerlerini kendi halkı ve toplum grupları ile paylaşmamaktır. Manevi kültürün imhasında bile bu gerekçe temel rol oynar. Siyasal demokratik çoğulculuk hem özgürlük hem de farklılıklar temelinde eşitlik için en uygun rejim olduğu halde, bu doğrultudaki her eylem 'ülke bütünlüğünü ve rejimini tehlikeye düşüren' tehlikeli ve kanun dışı eylemmiş gibi yansıtılır.

Ulus-devlet en çok işlediği millici kimlikle tarihte hegemonik gücün belki de en işbirlikçi temsilcisidir. Millici kisve altında dünya kapitalist sisteminin en sadık işbirlikçisidir. Hiçbir kurum ulus-devlet kadar hegemonik güce, dünya kapitalizminin merkezî gücüne bağımlı ve bu gücün hizmetkârı değildir. İç sömürgen olmaları bu karakterleri nedeniyledir. Bir ulus-devlet ne kadar milliyetçi geçiniyorsa, o denli dünya sisteminin hegemonik gücüne hizmet ediyor demektir. Hegemonik gücün dört yüzyıldır özenle hazırlayıp biçimlendirdiği ve kendi eliyle sistemleştirdiği ulus-devletçiliği en millici devlet saymak, kapitalist dünya sisteminin müthiş hegemonik güç savaşlarından hiçbir şey anlamamak demektir.

Ulus-devlet kavramı çözümlenirken, diğer bazı konularla karıştırıp hatalı sonuçlara varmamak önemlidir. Öncelikle ulus-devlet kavramını iyi tanımlamak gerekir. Devletler tarihte genelde örgüt olarak kendilerini mensuplarıyla sınırlandırır ve öyle tanıtırlardı. Kadro

devleti olarak benimsenme, birbirlerini ikna etme, yüceltme, soylulaştırma, hatta tanrısallaştırma durumundaydılar. Ulus-devletle birlikte bu yaklaşım değişti. Sadece devlet kadrolarına değil, tâbiiyetlerindeki vatandaş dedikleri tüm toplum bireylerine kendini ulus-devlet tanrısı büyüklüğünde, yüceliğinde ve kutsallığında sunup benimsetme durumuna geçildi. Tüm toplum ulus-devlet içinde âdeta eritildi. Demir kafese kapatılma denen olay budur. Bu gerçek kavranmadıkça ne ulus-devleti ne de moderniteyi anlamak mümkündür. Ulus-devletin doğru anlaşılmasını zorlayan hususlardan birincisi, cumhuriyet ve demokrasi ile birlikte değerlendirilmesidir. Ulus-devlet cumhuriyet olmadığı gibi, cumhuriyetin felsefesi, temel kurumları ve işleyişi ile karşıtlık üzerinde gelişmiştir. Ulus-devlet cumhuriyetin inkârıdır. Solda hâlâ etkili olan ve yüz elli yıl reel sosyalist solun resmi görüşü olan "Merkezi ulus-devlet olmadan demokrasi ve sosyalizm olamaz" görüşü korkunç bir kendini aldatmadır. Bunun vahim sonuçları özellikle Almanya'da başta Rosa Luxemburg olmak üzere çok sayıda sosyalistin ve demokratın imhasında görüldü; reel sosyalist sistemin çözülüşünde yaşandı. Hiçbir aldanma sosyalizme ve demokrasiye bu denli zarar vermemiştir. Cumhuriyet ve demokrasi ancak ulus-devlet tekelciliğine karşı çoğulcu demokratik siyaset oluşumlarıyla gerçek anlamlarına kavuşur. Ancak o zaman anlamlı bir yurtseverlik, farklılık içinde birlikte yaşam demokratik cumhuriyetin çoğulcu demokratik siyaset rejimiyle gerçekleşebilir.

Günümüzün küresel finans kapital tekellerinin hegemonya peşinde koştukları koşullarda eski yapıdaki ulus-devletleri yeniden inşa etmek istedikleri görülmektedir. Neoliberalizmin bu eğilimi farklı, başka amaçlar da (özellikle demokratik maske aldatıcılığı) taşısa anlaşılırdır. Ulusal tekelcilik birçok açıdan küresel tekelciliğe ayak uyduramamakta, küresel politikaların gereğini yerine getirememekte ve hızla uygulama safhasına koyamamaktadır. Dolayısıyla sistemin bütünlüğü için tıkayıcı neden olmaktadır. Yeniden inşasına yönelik çalışmalar ulus-devletin tasfiyesi için değil, yeni küresel hegemonyacı finans kapitalin istemlerine tabi kılınması içindir.

Ulus-devlet topluma sızdırdığı ideolojik hegemonyada belli başlı dört ideolojik formu iç içe ve eklektik olarak kullanmaktan çekinmez. Ulus-devletin temel ideolojik formu olan milliyetçilik tamamen dinsel

bir öze büründürülmüştür. Ulus-devlet ne kadar kapitalist modernist ise, milliyetçilik de o kadar modernist dindir. Pozitivist felsefenin toplumsal dini olarak hazırlanmıştır. Yurtseverliği toplumsal doğa olarak, ulus toplumunun zıddı olarak düşünmek gerekir. Milliyetçilik bu anlamda en anti-ulus ideolojidir. Milliyetçilik demokratik bir olgu olan ulusu kapitalist ideolojik hegemonya altına almak suretiyle sömürü tekellerine en büyük hizmeti yapar. Bütün ulusu ardına kadar ittifak halindeki tekellerin (ticaret, sanayi, finans ve iktidar tekelleri) ortak mülkü ve sömürgesi haline getirir. Özellikle bu işlevini en pozitivist millici din kisvesi altında yerine getirir.

Ulus-devlet dini olarak milliyetçilik, bu yönüyle çelişik gibi görünse de, temelde aynı olan iki fenomen halinde kendini gösterir: Bunlardan birincisi, 'üniter devlet' tanrısallığı biçimindedir. Ulus içinde tek tanrı devleti olarak çok hassastır. Uluslararası alanda bu tek tanrı biçimi kendini süper hegemon olarak yansıtır (Süper Hegemon ABD'nin Başkanı G. W. Bush'un kendisinin tanrı adına görevlendirildiğini söylemesi bunun kanıtıdır). Süper Hegemon, Hegel'in deyişiyle (Gerçi kendi dönemindeki Napolyon ve Fransa için söylemişti) 'yeryüzüne inmiş tanrının yürüyüş hali'dir. İkincisi, her ulus-devlet, tanrı olarak Süper Hegemonun ulus putudur. Bu biçimde kendini çoğaltması, birliğinin parçalanması ve çok tanrılı bir sisteme geçiş anlamına gelmez; put olarak çoğaltılması anlamına gelir. Bunun felsefedeki kaynağı pozitivizmdir. Ulus-devletin ikinci sıradaki eklektik ideolojisi pozitivist bilimciliktir. Milliyetçiliğe en yakın ideolojik kaynaktır. İkisi birbirinden beslenir. Kurucusu Auguste Comte, pozitivizmi seküler evrensel din olarak bizzat inşa etmek istemişti. Marksizm kadar tutunamadı. Yine de laisizmin temel dini konumundadır. Nietzsche, son derece isabetli bir belirlemeyle metafizik karşıtı olduğunu idea eden pozitivizmi en kaba metafizik olarak değerlendirirken önemli bir tespitte bulunmuş oluyor. Modernitenin gözde ideolojik varyasyonlarından biri olarak sosyal bilimi en çok saptıran, körleştiren, putlaştıran hegemonik ideoloji konumundadır.

Bilim gibi pozitivizm (bilimcilik) de en kaba olguculuk felsefesidir. Olgu gerçeğin görüntüsüdür; pozitivizmde ise olgu gerçeğin kendisidir. Dolayısıyla olgu olmayan hiçbir şey gerçek değildir. Kuantum fiziği, astronomi ve biyolojiden, hatta düşüncenin öz olarak kendisinden biliyoruz ki, gerçek azami olarak göze görünen olayların

ötesindeki âlemlerde cereyan eder. Gözlenen ve gözleyen ilişkisinde gerçek (hakikat) en sırlı bir mahiyete bürünmüştür ki, hiçbir fiziki ölçeğe ve tarife sığmama noktasındadır. Pozitivizm bu derinliğin inkârı olarak, en çok ilkçağdaki putçuluğa (paganizm) benzemektedir. Bir olgu olarak görünüm kazanan put, paganizm ile pozitivizm arasındaki ortak bağı yansıtır. Bu nedenle ulus-devlet içinde milliyetçi dinle yıkanmış bütün zihinler, dünyayı basit görüngülerden ibaret sanarak, bir nevi tapınma olarak algılarlar. Tüketim toplumunun 'nesneye' düşkünlüğü bu tapınmanın kendisidir. Bu yönüyle tüketim toplumunun ulus-devlet ortamının bir ürünü olarak şekillenmesi son derece önemli ve anlaşılırdır. Böylelikle bir yandan toplumun tüm bireyleri meta tutsağı (Ulus-devlet ile tüketim toplumunda meta tamamen putlaşmıştır) aşırı tüketici olarak kapitalist tekellere aşırı kâr fırsatı sunarlar; diğer yandan bir nevi din görünümü kazanan tüketicilikle esir alınmış toplum en uysal, asimile edilmiş ve en kolay yönetilir toplum durumuna getirilir. Korkunç milliyetçi, slogancı zihne kapılmış toplum bu gerçeği çok açıkça ifade eder.

Üçüncü önemli ideolojik form toplumsal cinsiyetçiliktir. Cinsiyetçilik tarih boyunca da uygarlık sistemlerinin ahlâki ve politik topluma karşı en çok kullandığı silah olmuştur. Kadının çok amaçlı sömürgeleştirilmesi bunun en çarpıcı örnek anlatımıdır. Kadın zürriyet üretir, ücretsiz işçidir, en kahırlı işlerin sahibidir, en uysal köledir. Cinsel arzunun süreklileştirilmiş nesnesi durumundadır. Reklâm aracıdır. En değerli metadır, metaların kraliçesidir. Erkeğin sürekli tecavüz aracı olarak iktidarını gerçekleştiren fabrikası görünümündedir. Güzellik, ses-süs nesnesi olarak, erkek egemen toplumun manevi olarak da sürdürücüsüdür. Kadın tüm bu yönleriyle erkek toplum içindeki düşürülmüş konumuna azami olarak ulus-devlet yapısı içinde kavuşur. İlahe olarak ulus-devlet toplumundaki imge kadın (ortak kadın kimliği-tasavvuru), görünüşte bir tapını malzemesidir. Fakat 'ilahe' sıfatı burada en aşağılaştırılmış, genelevlik anlamındadır. İlahe olarak kadın, en hakarete uğramış ve alçaltılmış kadındır. Ulus-devlet toplumundaki cinsiyetçilik bir yandan erkeği azami iktidarlaştırırken (Her egemen erkek cinsel ilişkiyi, örtük olarak "Fahişenin işini bitirdim", "becerdim" anlamında beynine işler), kadın şahsında toplumu en dipteki sömürge haline dönüştürür. Bu anlamda kadın ulus-

devlette tarihsel-toplumun en geliştirilmiş sömürge ulusu konumundadır!

Ulus-devlet modernite öncesi gelenek olarak dini de milliyetçi ideolojiyle iç içe kullanmaktan geri durmaz. Bunun nedeni dinin toplumlarda halen güçlü olan etkileridir. Özellikle İslâm bu konuda halen çok canlıdır. Fakat modernitedeki kullanımıyla dinsel gelenek artık eski din değildir. İster radikal ister ılımlı haliyle olsun, modernitede ulus-devletin kullanımındaki din gerçek toplumsal işlevinden (ahlâki ve politik toplumdaki büyük rolünden) koparılıp iğdiş edilmiş haliyle sunulur. Toplumdaki rolü, ulus-devletin izin verdiği ölçüdedir. Ahlâki ve politik toplumdaki olumlu işlevini sürdürmesinin önüne sert engeller konulur. Laiklik bu konuda başta gelen engel konumundadır. Dolayısıyla ikisi arasında zaman zaman mücadelelerin patlak vermesine şaşmamak gerekir. Ulus-devletin eski gelenek olarak dinden tamamen vazgeçmemesi, dinin toplum üstündeki büyük ağırlığının yanı sıra, kullanılmaya ve milliyetçileştirilmeye çok elverişli yapısından ötürüdür de. Bazen dinin kendisi milliyetçilik rolünü oynar. İran'da sunumda olan Şiilik, günümüzde İran ulus-devletinin en güçlü hegemonik ideolojik silahıdır. Şiilik en geliştirilmiş dinsel milliyetçilik örneğidir. Benzeri çoktur. Türkiye'de Sünnilik milliyetçiliğe en yakın ve kolay kayan dinî ideoloji konumundadır.

Ulus-devlet üstlendiği dört katlı (ticari, sanayi, finans ve iktidar tekeli) birleşik tekelci sömürüyü gerçekleştirmek için yalnızca zor'un en korkunç biçimi olan faşizmi kullanmakla yetinemez. En az sistemik faşist rejim zor'u kadar, dört eklektik ideolojinin hegemonik kullanımını şart kılar. İdeolojik hegemonyasız faşist rejim sürdürülemez.

Demokratik modernite modern ulus-devletin evrenselci, düz ilerlemeci ve kesinlikçi (olasılıklar ve alternatiflere kapalı yöntem anlayışı) yöntemle çizdiği yolda gerçekleştirmek istediği homojenleşmeye (tek tipleşmeye), sürü ve kitle toplumuna çoğulcu, olasılıkçı, alternatiflere açık ve demokratik toplumu görünür kılan yöntemlerle cevap verir. Farklı siyasi oluşumlara açık, çokkültürlü, tekelleşmeye kapalı, ekolojist ve feminist özellikleriyle, temel toplumsal ihtiyaçlara cevap veren ve topluluk tasarrufuna dayalı ekonomik yapısıyla alternatifini geliştirir. Kapitalist modernitenin ulus-devletine karşı demokratik modernitenin siyasi alternatifi Demokratik Konfederalizmdir.

Demokratik Konfederalizmin özelliklerini kısaca şöyle ortaya koyabiliriz.

a- Demokratik konfederalizm farklı ve çok katmanlı siyasi oluşumlara açıktır. Yatay ve dikey farklı siyasi oluşumlar mevcut toplumun karmaşık yapısı nedeniyle zorunludur. Merkezî, yerel ve bölgesel siyasi oluşumları denge içinde bir arada tutar. Her biri somut koşullara cevap verdiğinden, çoğulcu siyasi yapılar, toplumsal problemlerin en doğru çözüm yollarını bulmaya daha yakındır. Kültürel, etnik, ulusal kimliklerin kendilerini siyasi oluşumlarla ifade etmeleri en doğal haklarıdır. Daha doğrusu, ahlâki ve politik toplumun gereğidir. İster ulus-devlet, ister cumhuriyet, ister burjuva demokrasileri biçimlerinde olsun, devlet gelenekleriyle ilkesel uzlaşmalara açıktır. İlkeli barış temelinde bir arada yaşayabilir.

b- Ahlâki ve politik topluma dayanır. Kapitalist, sosyalist, feodal, endüstriyalist, tüketimci, toplum mühendisliklerine dayalı benzer şablonist projeler içeren toplum çabalarını kapitalist tekellerin kapsamında görür. Bu tip toplum özünde yoktur, propagandası vardır. Toplumlar esas olarak politik ve ahlâkidir. Ekonomik, siyasi, ideolojik ve askerî tekeller toplumun bu temel doğasını kemirerek artı-değer, hatta toplumsal haraç peşinde koşan aygıtlardır. Kendi başlarına bir değerleri yoktur. Devrim bile yeni toplum yaratamaz. Devrimler ancak toplumun aşındırılan, kadük bırakılan ahlâki ve politik dokusunu asıl işlevine kavuşturmak için başvurulan operasyonlar olarak olumlu rol oynayabilirler. Gerisini ahlâki ve politik toplumun özgür iradesi belirler.

c- Demokratik siyasete dayanır. Ulus-devletin katı merkezli, düz çizgili, bürokratik yönetim ve idare anlayışına karşılık, tüm toplumsal gruplar ve kültürel kimlikler kendilerini ifade eden siyasi oluşumlarla toplumun özyönetimini gerçekleştirirler. Çeşitli düzeylerde atamayla değil seçimle başa gelen yöneticilerle işler görülür. Asıl olan meclisli, tartışmalı karar alma yeteneğidir. Başına buyruk yönetim geçersizdir. Genel merkezî koordinasyon kurulundan (meclis, komisyon, kongre) yerel kurullara kadar her grup ve kültürün bünyesine uygun, çok yapılı, farklılıklar içinde birlik arayan kurullar demetiyle toplumsal işlerin demokratik yönetimi ve denetimi gerçekleştirilir.

d- Öz savunmaya dayanır. Askeri tekel olarak değil, toplumun iç ve dış güvenlik ihtiyaçlarına göre demokratik organların sıkı kontrolü

altında öz savunma birlikleri temel güçtür. Görevleri, ahlâki ve politik toplumun özgür ve farklılıklar temelinde eşitlikçi karar yapısı olarak, demokratik siyaset iradesini geçerli kılmaktır. İçten ve dıştan bu iradeyi boşa çıkaran, engelleyen, yok eden güçlerin müdahalesini etkisiz kılmaktır. Birliklerin komuta yapısı hem demokratik siyaset organlarının hem de birlik üyelerinin çifte denetiminde olup, gerek görülürse karşılıklı öneri ve onaylamalarla rahatlıkla değiştirilebilir.

e- Demokratik Konfederalizmde genelde hegemonyacılığa, özelde ideolojik hegemonyacılığa yer yoktur. Hegemonik ilke klasik uygarlıklarda geçerlidir. Demokratik uygarlıklarda ve modernitede hegemonik güçlere ve ideolojilerine hoşgörüyle bakılmaz. Farklı ifade ve demokratik yönetim sınırlarını aşınca, özyönetim ve ifade özgürlüğüyle etkisiz kılınırlar. Toplum işlerinin kolektif yönetiminde karşılıklı anlayış, farklı önerilere saygı ve demokratik karar esaslarına bağlılık şarttır. Bu konuda genel klasik uygarlık ve kapitalist modernitenin yönetim anlayışıyla ulus-devletin anlayışı çakışsa da, demokratik uygarlık ve modernitenin yönetim anlayışlarıyla aralarında büyük farklar ve aykırılıklar vardır. Farklar ve aykırılıklarının temelinde bürokratik, keyfi yönetimle demokratik ahlâki yönetim tarzı yatar.

Demokratik Konfederalizmde ideolojik hegemonya söz konusu olamaz. Çoğulculuk farklı görüş ve ideolojiler arasında da geçerlidir. Yönetimin kendini ideolojik kamuflajla güçlendirmesine ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla milliyetçi, dinci, pozitivist bilimci, cinsiyetçi ideolojilere ihtiyaç duymadığı gibi hegemonya kurmaya da karşıdır. Toplumun ahlâki ve politik yapısını aşındırmadıkça, hegemonya peşinde koşmadıkça, her görüş, düşünce ve inanç serbestçe ifade edilme hakkına sahiptir.

f- Süper hegemonik gücün denetimi altındaki ulus-devletlerin BM'li birliklerine karşılık, ulusal toplumların Dünya Demokratik Konfederal Birliği'nden yanadır. Gerek sayısal gerek niteliksel olarak, çok daha geniş toplulukları demokratik siyaset kriterlerince Dünya Demokratik Konfederasyonu'nda birleştirmek daha güvenlikli, barışçıl, ekolojik, adil ve üretimsel bir dünya için şarttır.

Sonuç olarak çok daha kapsamlıca karşılaştırabileceğimiz kapitalist modernite ile demokratik modernite anasındaki farklılıklar ve karşıtlıkları sadece bir idea değil, somutta yaşanan kocaman iki dünyadır. Tarih boyunca diyalektik karşıtlıklar halinde bazen birbirleriyle

amansızca savaşan, ama aralarında barışları da eksik olmayan bu iki dünya günümüzde de benzer biçimde ilişki ve çelişkileriyle bazen çatışmakta bazen barışmaktadır. Sonucu şüphesiz entelektüel, politik ve etik olarak mevcut sistemik yapısal bunalımdan doğru, iyi ve güzel çıkış yapanlar belirleyecektir.

D- Yahudi İdeolojisi, Kapitalizm ve Modernite

İbranilerin tarihteki ve günümüzdeki öyküsü doğru kavranmadan tarihsel-toplumun gelişiminin tam bir anlatımı zordur. Tarihte İbranileri, günümüzde ise Yahudiliği sadece bir etnik topluluk veya ulus olarak değerlendirmek büyük eksiklik taşır. Ortadoğu kökenli olan, ama tüm dünyayı birinci derecede ilgilendiren, etkileyen temel bir kültür kaynağı olarak değerlendirmek büyük önem taşır. Dar anlamda kültürden bahsetmiyorum, maddi ve manevi kültürün toplamı olarak alıyorum. Konuya ilişkin iki büyük yanlıştan kaçınmak gerekir: Birincisi, Yahudiliği dünyayı yöneten güç olarak abartan, yücelten anlayıştır. 'Tanrının seçtiği ulus' deyimi de bu kapsamdadır. İstismara çok müsait olan bu tip abartmalardan ne kadar kaçınılırsa, konunun gerçekçi kavranışı o kadar kolaylaşır. İkincisi, Yahudiliği şeytanlaştırma, günah keçisi yapma anlayışıdır. Tüm kötülüklerin kaynağında Yahudiliği görmek çok işlenmiş bir görüştür. En az birincisi kadar yanlış kavrayışlara götüren bu yaklaşımın etkilerinden uzak durmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Savunmanın diğer ciltlerinde çeşitli açılardan İbranileri İbrahimî dinler kapsamında görünür kılmaya çalışmıştım. Şimdi ise başka yönlerden görüşümü yetkinleştirmeye çalışacağım. Esas olarak da kapitalizm ve modernite bağlamında Yahudilik ve Yahudi sorunu işlenecektir.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 70'te Kudüs'teki büyük Mabedi ikinci defa yıkması sonrasında başlayan Yahudi diasporası (yeryüzüne dağılma) gerek Ortadoğu'da, gerekse Avrupa'da ve günümüze doğru da tüm dünyada büyük sorunlar ve sonuçlara yol açmıştır. Gerçi daha önce de benzer sorunlar ve sonuçlar yaşanmıştı. Hz. İbrahim'in Urfa'dan Kudüs yakınlarına kadarki hicreti, yarattığı sorunlar ve sonuçları bakımından dünya çapında büyümüş olarak etkisini halen sürdürmektedir. Torunlarının Mısır serüveni, Yusuf olayı, Musa'nın hicreti de dünya çapında etki bırakmış olaylardır. Kutsal Kitabın derlenişi, daha önceki ilk İbrani Krallığı'nın kuruluşu, Babil'e sürgün,

Persler ve Greklerle o dönemde başlayan ilişkiler de önemli sonuçlara yol açmıştır. Yarattığı etkilerle bütün bu gelişmeler uygarlık tarihinde belli bir yere sahiptir. Kutsal Kitabın derlenişi başlı başına büyük bir olaydır. Bir nevi İbrahimî dinlerin resmiyet kazanmasıdır. Kitaba sahip olmak tarihî etkisi çok büyük bir olaydır.

Fakat M.S. 70'ten sonraki diaspora çok daha köklü etkilere yol açmıştır. Burada tarih yazmayacağım, kısacık değerlendirmelerle yetinmek durumundayım. Diaspora ve göçler sonucu yoğunlaşmanın Doğu ve Batı olarak (Sefarad ve Aşkenaz) iki kola ayrıldığı genel kabul gören görüştür. Etkileri de buna bağlı olarak farklı olmuştur. Doğu Yahudilerinin başta bugünkü Suriye, Irak, İran, Hazar kıyıları, Rusya ve muhtemelen daha sonra İç Asya'ya doğru yayıldığı, göç ettikleri yerlerde Yahudilerin önemli koloniler halinde yaşadıkları bilinmektedir. Batı'ya doğru genel olarak Roma İmparatorluğu'nun etkinlik sahasında göçleri ve kolonileşmeleri ise sürekli gelişim göstermiştir. Kuzey Afrika'dan Doğu Avrupa'ya, İber Yarımadasından Balkanlara kadar göç ve kolonilere rastlanmaktadır. Anadolu ise Doğu ve Batı ayrımının gerçekleştiği merkez görünümündedir. Roma'nın yıkılışına kadar etkileri dinsellik boyutuyla önem taşır. Hem Musevilik hem de Musevilikten doğma Hıristiyanlık olarak öncü bir etkiye sahip oldukları şüphesizdir. Bir nevi dönemin manevi imparatorluğunu tesis etmişlerdir.

Yahudilerin parayla nasıl ilişkiye geçtikleri, parayı aynen manevi etki kadar nasıl etkili bir maddi güç haline getirdikleri elbette uzun bir inceleme konusudur. Ama üzerinde stratejik olarak çalıştıkları konulardan birincisi manevi kültür ağırlıklı din, edebiyat ve bilimse, ikinci stratejik çalışma ve kazanç konularının da para olduğu kesindir. Tarihte birincisinin manevi kültürü, ikincisinin maddi kültürü stratejik konular haline getirmesi nedeniyle çok önemlidir. Daha o zaman bu iki konuda öncülüğü ellerinde bulunduran, dünya tarihinde stratejik önem kazanmış demektir. Tahminimce Yahudiler bu yüzyıllarda her iki konuda da stratejik öncülüğün derinliğine farkında olmuşlar ve bunun için çalışmışlardır. Bunun temel nedenleri yaşadıkları somut koşullardır. Nüfuslarının azlığı, Doğu ve Batı kökenli iki uygarlığın sürekli kıskacında yaşamaları ve kendilerini ideolojik olarak 'tanrının seçilmiş kavmi' olarak bilmeleri (Keskin bir ideolojik hegemonya ile karşı karşıyayız), sürekli stratejik arayış içinde olmalarını zorunlu

kılmıştır. Nüfus azlığı, göç, kutsal inançları ve sürekli katliam tehdidi altında bulunmaları hem kendilerini çok bilinçlendirmiş, hem de sürekli 'kurtuluş stratejileri' geliştirmeye (Devrimci kurtuluş stratejilerine ne kadar benziyor!) zorlamıştır. Yaşam tarzları stratejik düşünmelerini ve kurtuluş araçları geliştirmelerini dayatmaktadır. Aksi halde başka binlerce kabilenin başına geldiği gibi yok olup bitmeleri işten bile değildir.

Bu noktada sürekli direniş halinde olmak tek kurtuluş yolu oluyor. Direniş ise kesinlikle iki şey gerektirir: İnanç ve maddi araçlar. İnanç kendini manevi stratejik unsur olarak yansıtırken, para ise stratejik maddi unsur olarak yansıtmaktadır. Dolayısıyla Yahudilikte büyük önem taşıyan manevi unsur olarak stratejik rol oynayan din ile maddi unsur olarak stratejik rol üstlenen para kurtuluş amacında birleşen vazgeçilmez iki ana kaynak oluyorlar. Neden Yahudi'de para ve dinmana egemenliği sorusuna yanıt arayacak olursak cevap bellidir: Başka çareleri yoktur. Yaşam tarzları sürekli direnmeyi gerektiriyor. Yok olmamak ve üstün kalitede (Çünkü tanrının seçkin kulları olduklarına inanıyorlar) yaşamak için bu şarttır. Kurtuluş stratejileri (ideolojik öncülük) ve maddi stratejik olanak olarak para (maddi öncü) olmadan direniş sürdürülmesi zor bir sanattır. Bunun için ya Araplar gibi çölde ya da Kürtler gibi dağda yaşayacaksınız. Yahudilerde ikisi de yoktur. Geriye ideolojik ve maddi olanak kalıyor.

Hâlâ tartışılmakla birlikte, Roma'nın çökertilmesinde içerden Hıristiyanların büyük rol oynadığı kesindir. İlk Hıristiyan olan Hz. İsa'nın Yahudi kökenliliği dikkate alındığında, Yahudilerin bir kanadının Roma'nın çökertilişindeki rolü tartışmasızdır. Kudüs'teki Mabed'in (Mabed yani tapınak, bir nevi Yahudi Başkenti Kudüs demektir) iki kez yıkılmasının intikamı alınmış oluyor. Kaldı ki, Saint Paul'un Roma'da başının kesilmesi (Tarsus doğumlu ve ilk Hıristiyanlardan olan St. Paul, Hıristiyanlık öğretisini düzenleyenlerin başında gelir) karşılıksız kalacak değildi. Binlerce Hıristiyan'ın çarmıha gerilmesi, aslanlara yedirilmesi, imhası direnişlerinin bir parçası gibiydi. Yani diasporanın ilk başarılı hamlesi, stratejik manevi güç olarak Hıristiyanlığı kullanmasıyla gerçekleşecektir. Roma'nın içten çökertilmesinin, objektif olarak Yahudi diasporasının ilk büyük stratejik manevi hamlesinin sonucu olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

Şüphesiz Avrupa'daki Germen, Hun ve Frank kabile saldırıları da Roma'nın yıkılışında çok etkili olmuştur. Yine de iç etkenler belirleyicidir.

Batı Yahudiliğinin Roma sonrası çıkışı, kentlerin kuruluşu (M.S. 10. yüzyıldan itibaren Birinci Avrupa Devrimi) ve etraflarında pazarın gelişmesiyle maddi planda gelişecektir. Meta-para-ticaret ilişkisinin gelişmesi, Yahudilere ikinci stratejik hamle gücünü, paranın stratejik rolünü kazandıracaktır. Paranın egemenliği yarı yarıya kentin, dolayısıyla yükselen yeni devletlerin yönetiminde rol sahibi olmak demektir. Zaten 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın manevi fethi (Hıristiyanlaştırılması) tamamlanmıştır. Bu fetih Yahudileri dolaylı olarak olumlu ve olumsuz yönleriyle çok etkileyecektir. Olumlu yönü İbrahimî bir dinin Avrupa'yı fethetmesi, olumsuz yönü ise dar bir kabile dini (seçilmiş bir Yahudi dini) olarak Museviliğin giderek sıkıştırılmasıdır. Seküler kabile Avrupa'sı Hitler'e, hatta günümüze kadar yaşadığı birçok sorun ve bunalımın altında Museviliğin manevi gücüyle Yahudiliğin para gücünün etkisini görecektir. M.S. 1179'daki Katolik Hıristiyanlık Konseyi'nin ilk defa Yahudileri gettolara kapatma kararı bu etkinin sonucudur.

Yahudilik 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın (Rusya da dahil) hem ideolojik hem de maddi stratejik gücü olarak sürekli gelişim halindedir. Her kentin zenginlerinden ve aydınlarından biri mutlaka Yahudi'dir. Bu durumun büyük kıskançlığa, çelişkilere ve çatışmalara yol açması kaçınılmazdır. İlk gettoların (kapalı mahalleler) oluşması daha sonra olacakların habercisidir. Yahudilik bu yeni durumlar karşısında da yeni strateji ve taktikler geliştirecektir: Bunlardan birincisi 'dönme' hareketi, ikincisi 'seküler-laik' harekettir. İkisi de büyük sonuçları olacak hareketlerdir. Yahudiler bu iki stratejik yeni hamleyle ortaçağdan başarıyla çıkış yapacaklardır. Unutmamak gerekir ki, eski dinden dönme ilkin İbrahim ve Musa'nın yaptıkları stratejik bir hamledir. İbrahim'in Urfa'dan, Musa'nın Mısır'dan çıkışı rahatlıkla stratejik manevi hamle olarak değerlendirilebilir.

Yahudi yapı ustalarının Ortaçağ'da kurduğu Mason locaları ilk seküler-laik hareket olarak düşünülebilir. Yahudi kökenli büyük filozof Spinoza, kapitalist modernitenin başlangıç mabetlerinden Amsterdam'da ilk büyük seküler-laik felsefi çıkışın öncüsü olacaktır. Laiklik başta Türkiye olmak üzere, İslâm diye adlandırılan ülkelerde yoğun tartışma konularındandır. Kapitalist ve sosyalist toplum veya

ülke biçimindeki adlandırmaları propagandatif bulduğum gibi laik, İslâm, Hıristiyan, Budist gibi ülke adlandırılmalarının da aynı maksat dahilinde yapıldığını düşünüyorum. Toplumlara ilişkin 'ahlâki ve politik toplum olan ve olmayan' biçiminde yapılan nitelendirmeleri daha gerçekçi buluyorum. Sekülerleşme anlamında laikliğin dinsel dogmatizmden uzaklaşmada ve özgürleşmede olumlu bir işlevi vardır. Fakat laiklik laisizm-laikçilik anlamında kullanıldığında, kendisi de karşı bir kutup olarak hızla dogmalaşabilir. Bu anlamdaki laisizmin diğer dinciliklerden pek farkı kalmadığını önemle belirtmek durumundayım. Yahudi aleyhtarlığı geliştikçe dönmelik (din değiştirme) de hızlanacaktır. Ulus-devlet sürecinde Yahudiliğin durumunu izah etmeye devam etmeden önce, hayli etkili ve ilgi çekici oldukları için, Ortadoğu ve Doğu'da da bu yönlü olup bitenlere değinmek gerekecektir.

İslâmiyet'e kadar Yahudiliğin Pers-Sasani devletiyle iyi ilişkileri vardır. Saraylarda etkilerinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ester adlı ilk kadın peygamberin Sasani saraylarında büyük rol sahibi olduğu bilinmektedir. Kutsal Kitapta da yeri vardır. Büyük ihtimalle Yahudiler imparatorluğun hem ticari-para işlerinde, hem de ideolojik gelişmelerinde güçlü bir konuma sahiptirler. Bunda Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un, Babil'e sürgün (M.Ö. 596-546) edilen Yahudileri Babil Hükümdarı Nabokadnazar'dan kurtarması da güçlü bir gelenek etkisi yaratmıştır. İran'da Yahudilik tarihte her zaman küçümsenmeyecek bir güç olmuştur. Arabistan'da, Kuzey ve hatta Doğu Afrika'da, Habeşistan'da Yahudilik benzer şekilde tarihte hep önemli bir yer tutmuştur. Yahudilerin tüm maddi ve manevi kültürel gelişmelerdeki etkileri de küçümsenemez.

İslâmiyet'in çıkış döneminde Yahudiler Arabistan'da ticari dinsel grup olarak önde geliyorlardı. Verimli arazilerde mülk sahibiydiler. Öyle anlaşılıyor ki, Arap olmayan Semitik kökenli grupların başında gelmekteydiler. Süryanilerin de benzer bir durumu söz konusudur.

Araplar bir anlamda İslâmi çıkışla Yahudi tekeli yerine kendi ticari ve iktidar tekelini kurma peşindeydi. İslâmiyet'in Yahudilikten çok etkilenmesi bunu teyit eder. Bu durum kapitalist modernitedeki ulus-devlet kuruluşuna benzetilebilir. Araplar ortaçağ modernitesine İslâm'la karşılık veriyorlar. Yahudiler ve Yahudilikle ideolojik ve maddi çelişkilerinin temelinde bu gerçeklik yatar. İslâmiyet'in çıkışında etnik boyut kadar sınıfsal boyutun da önemli rol oynadığını belirtmek ger-

ekir. İslâm'ın hızla yayılması ve ilk direnişlerini sert bir şekilde kırması karşısında, Yahudiler sanki ikinci bir Roma felaketiyle karşılaşmış gibiydiler. Önlerinde iki yol vardı: Ya yeniden sürgün yolunu tutmak ya da 'dönmecilik'. Yahudilerin bir kısmının İran'a, Kuzey Afrika ve Anadolu'ya sığındığı tahmin edilebilir. Önemli bir kısmının da görünüşte İslâmiyet'i kabul ettiğine, özde ise kabul etmeme anlamında takıyyecilik yaptığına, yani dönme eğilimine girdiğine dair pek çok örnek vardır. Şoven Sünni Arap iktidarlarına karşı geliştirilen çok sayıdaki başkaldırı ve mezhep hareketinde Yahudi dönmelerin rol oynamış olması kuvvetli bir ihtimaldir. Yahudilerin özellikle İran ve Mezopotamya kökenli birçok muhalif akımın gelişmesindeki payları araştırılmaya değerdir.

En ciddi gelişme ise Hazar Denizinin kuzey kıyılarında, bugünkü Türkmenistan ve Azerbaycan'ın bir kısmında kurdukları Türk kökenli Yahudi Hazara Devletiydi. Selçukluların atası olan Selçuk Beyin bu devlette bir kumandan mevkiinde olduğu rivayet edilmektedir. Üç oğlunun isminin Yahudi ismi olması Yahudilikle bağlantısını gösteren önemli bir kanıttır. Eğer bu doğruysa, İran üzerinde Arap sultanlıklarına karşı geliştirilen birçok harekette olduğu gibi Selçuklu hareketinde de Yahudiliğin küçümsenmeyecek bir rol oynadığı söylenebilir. Araştırılması gereken çok önemli bir konudur bu. Anadolu daha ilk çağda Yahudiliğin önemli merkezlerinden biriydi. Grekler kadar Yahudiler de birçok kent kuruluşunda yer almışlardı. Aralarında rekabet vardı. Batı'da ve Arabistan'da sıkışan Yahudilerin Anadolu'da toplanması gelenekseldir. Anadolu'yu bu nedenle İsrail'den sonra ikinci anayurtları gibi değerlendirmeleri bu tarihsel perspektif içinde daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Anadolu para-ticaret ve ideolojik hareketlerin güçlü pazarı konumundaydı ki, bunda Yahudilerin rolü küçümsenemez.

İspanya'dan göçe zorlanan Yahudilerin 1391, 1492 ve 1550'lerde dalgalar halinde gelip Anadolu'ya yerleştikleri bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı Sultanlıklarındaki ağırlıkları göz önüne getirildiğinde, bunda ne denli kök bir yer işgal ettikleri daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca büyük bir dönme Müslüman kitlesi de oluşmuştu. Sabetaycılık (İzmir-Manisa kökenli güçlü dönme hareketi) 1650'lerden beri bu dönme hareketinde çok önemli bir rol oynamaktaydı. Sabetaycıların Osmanlıların para ve maliye politikalarındaki etkileri bilinmektedir. Belki

de para ve ticaretin önemini kavratan öğretmen rolündelerdi. Ara sıra ciddi çelişkiler ve mal müsaderesi yaşanmasına rağmen, birçok sultanı tasfiye etme ve belirlemedeki rolleri inkâr edilemez.

Öyle anlaşılıyor ki, dönmecilik Yahudiliğin ayakta kalmak için geliştirdiği üçüncü büyük stratejik çıkışı olmuştur. Dönmecilik olgusu olmasaydı, Yahudiler ne Doğu'daki İslâm çoğunluğu içinde ne de Batı'daki Hıristiyan çoğunluk arasında varlıklarını sürdürebilirlerdi. Dönmecilik bir yaşam stratejisi olarak kavranmalıdır. Dinsel dogmatizm ifade özgürlüğünü tanımadığı müddetçe, benzer ideolojilerde olduğu gibi döneklik, dönmecilik eğilimleri kaçınılmaz olur. Yahudiler bu üç önemli strateji sayesinde tümüyle imha olmadan da ortaçağdan çıkmayı başarıyorlar.

Para sahibi olmaya sadece maddi çıkar açısından bakmamak gerekir. Yahudiler paranın gücü sayesinde yaşamlarını kurup sürdürebiliyorlar. İdeolojik güç oluşturmaları sayesinde de manevi yöntemlerle hem etkili olmayı hem de hayatta kalmayı başarıyorlar. Yahudilerdeki büyük aydın, yazar, düşünür, ideolog ve bilim insanı sayısının çokluğu tarih boyunca çok ihtiyaç duydukları manevi önderlik konumlarıyla yakından bağlantılıdır. Birçok dinsel, felsefi ve bilimsel hareket geliştirmeleri yaşam stratejilerinin vazgeçilmez gereklerindendir.

Dönmecilik stratejisi asıl büyük önemini ulus-devlet çağında gösterecektir. İlk ulus-devlet olarak İngiltere bu gerçeğin kavranmasında kilit önemdedir. Hem Katolik kökenli olan Protestan Hıristiyanlarına hem de Yahudilere sürgün ve katliam uygulayan iki büyük güç olan İspanya ve Fransa kralları, 16. yüzyılda hem İngiltere'yi Avrupa'da etkisizleştirmek hem de çıkışını önlemek için savaşmak da dahil büyük çaba içindeydiler. Yahudiler bu yüzyılda (16. yüzyıl) kendileri için en emin yer olan İzmir, Amsterdam ve Londra arasında sıkı ilişki içinde olmakla birlikte (İngiltere, Hollanda ve Osmanlılar arasında ittifak çalışmaları da vardır), giderek Londra'yı merkez üs seçeceklerdi. O günden bugüne Londra bu konumunu sürdürecektir.

Bu yüzyılda İngiliz ulus-devletinin inşasına gidildiği biliniyor. Bilindiği üzere ulus-devlet sadece devlet kadrolarının değil, onlarla birlikte tüm vatandaşların aynı din gibi ortak bir ideolojik çerçeveyi paylaşmaları, bütün toplumun devlet üyesi-vatandaşı sayılması anlamına gelir. Bu gelişme İbrani kabilesinin başından beri taşıdığı bir

özelliğin önce kavim, sonra ulus-devlet olarak geliştirilmesidir. İbrani kabilesi, kavmi, en son olarak ulusu hem etnik hem de dinsel olarak bir bütündür. Daha doğrusu, etniklik aynı zamanda dinselliktir, dinsellik ise etnikliktir. Ayrıca yönetenler ve yönetilenler ayrımına bakılmadan ortak amaçta birleşirler. Açıkçası, İbrani kabile ideolojisinin geliştirilmiş bir türevi olan ulus-devletçilik, onun Yahudiler dışındaki tüm kavimler ve uluslara dayatılmış, uyarlanmış ve değişime uğratılmış bir biçimidir. Bu benim şahsi yorumumdur ve çok önemli buluyorum.

İbrani kabile ideolojisi temelinde örgütlenmiş kapitalist modern devlet (günümüzde İsrail) kendisini ulus-devlet olarak görünür kılar. Daha da önemlisi, ırksal değil ideolojik anlamda her ulus-devletin çekirdeği Siyonist (Yahudi ulus-devletçiliği) karaktere sahiptir. Ulus-devlet Yahudiliğin kapitalist modernitede model olarak aldığı devlet formudur. Werner Sombart'ın kapitalizmi Yahudiciliğin eseri sayması belki de abartılıdır. Büyük İngiliz tarih felsefecisi Collingwood, ulus-devlet milliyetçiliğini tanımlarken, "Yahudi evrenselciliği zafer kazanmıştır, ama kendi soykırımcısı şahsında" derken kanımca bu gerçeği ifade etmek istemiştir. Ulus-devlet zafer kazanmıştır; bu zaferin temelinde Yahudi ideolojisi (kabileciliği, milliyetçiliği, Siyonizm) yatmaktadır. Ama ulus-devletle birlikte sonuçta kendi soykırımcısını da yaratmıştır. Aslında bu tespit önemlidir; milliyetçiliğin genel bir özelliğini açıklamaktadır. Her milliyetçilik Siyonist'tir. Bu durumda Arap milliyetçiliği de Siyonist'tir. Filistin, Türk, Kürt ve İran-Şii milliyetçiliğini özü bakımından Yahudi ideolojisinin öncelikle ulusalcı tekellerce uygulanan biçimi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Zaten İngiliz ve Flaman ulus-devlet milliyetçiliği araştırıldığında, ulus-devlet milliyetçiliğinin gelişiminde Yahudi tekellerinin sadece teorik olarak değil somut olarak da para-sermayenin gücü sayesinde büyük rol oynadığı çarpıcı biçimde görülecektir.

Bunu komplo veya art niyet olarak görmemek gerekir. Tüccar ve banker olarak sermayeyi en çok ellerinde yoğunlaştıran Yahudiler, her ulus-devletin teşkilinde muazzam bir yatırım yapıyor ve böylece barınma alanı kazanmış oluyorlardı. Ulus-devlet Yahudi sermayesinin çığ gibi büyümesine yol açıyordu. Werner Sombart Yahudilerin kapitalizmin gelişimindeki rolünü bu şekilde açıklasaydı daha gerçekçi olabilirdi. Yahudi sermayesi dünya çapında büyürken elbette kendi

zıddını da üretecekti. Ulusal tekellerle ulus-üstü tekelin günümüzdeki çelişkileri de kaynağını bu gerçeklikten alır. Açıkça anlaşılıyor ki, tarihteki sıkışıklıklarını daima göz önünde bulunduran Yahudi sermaye birikimcileri, geleneksel ideolojik çizgileri temelinde ulus-devlet oluşumuna tarihsel bir hizmette bulunurken, bundan habersiz olan ve sorumlu tutulmaması gereken Yahudi toplulukları üzerinde geliştirilecek soykırımın temellerini de objektif olarak atmış oluyorlardı. Bu durum biraz Hz. İsa ile kendisini ihbar eden Yehuda İskaryot örneğini hatırlatıyor. Yaklaşık üç yüz yıl boyunca Alman ulus-devletinin inşası için maddi ve manevi kültürlerini seferber eden (Alman ideolojisi ile Yahudi ideolojisi arasında benzerlik olduğu boşuna söylenmemiştir) Yahudiler, Hitler dönemine kadar en sıkı Alman milliyetçileriydiler. En güçlü Siyonist milliyetçiler birçok bakımdan Alman milliyetçiliğinin de güçlü temsilcisiydiler. Özellikle Rusya ve Osmanlı-Türkiye somutunda görüldüğü gibi benzer birçok örnek sunmak mümkündür. Collingwood'un sözünü ettiği Yahudi evrenselciliği (milliyetçiliği, pozitivizmi, dinciliği) zafer kazanmıştır; ama sadece Yahudi soykırımını gerçekleştirenleri değil, dünyadaki tüm fiziki ve kültürel soykırımcıları da beraberinde yaratarak.

Öneminden ötürü konuyu daha yakından görmek gerekir.

Yahudilik ideolojik olarak etnik ve dinî özelliğin iç içe geçtiği tarihsel-toplum kimliklerinin belki de ilk örneklerindendir. Hz. İbrahim'den günümüze kadar bu özelliğini korumaktadır. 'Seçilmiş kavim' inancı da eklenince, Yahudilerin kendilerini tüm toplumların üstünde görmeleri ideolojilerinin üçüncü önemli özelliği olarak belirmektedir. Bu üstünlük anlayışı tarih boyunca kendilerini öteki toplumlarla karşı karşıya getirme potansiyelini hep taşımış, çoğunlukla soykırıma dek varan çatışmalara yol açmıştır.

Yahudilik bu çelişkiyle bağlantılı olarak gelişen bir ideolojik toplum olma özelliğini hep korumuştur. Yahudiler 'seçilmiş kavim' anlayışının doğal sonucu olarak kendini koruma stratejileri ve taktik araçları geliştirmek zorunda kalmışlardır. Kendini koruma stratejisi yapısı gereği teorik-ideolojik olarak geliştirilmek durumundadır. Taktik araçlar ise daha çok maddi güçle ilgilidir. Bunların başında da para ve silah gücü gelmektedir. Para ticaret ve bankerlik yoluyla kazanılırken, silah daha çok teknik yeniliklerle geliştirilmektedir. Her iki alanda Yahudilerin gücü bilinmektedir ve kanıtlanmıştır. Bu konuda ilk ve

ortaçağlardaki etkilerini bir yana bırakalım, yeniçağ (modern çağımız) gelişirken ve bu çağdaki gelişmeler şüphesiz dünya çapında en örgütlü ve tecrübeli halk olarak Yahudilerin yakın ilgisi ve ilişkisi içinde olacaktır. 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa, özellikle Amsterdam-Hollanda ve Londra-İngiltere merkezli kapitalist dünya-sistemi hegemonik yükselişe geçerken, stratejik olarak güçlü konumda bulunan Yahudi finansal ve ideolojik gücü bunda önemli rol oynayacaktır. O dönemi yakından inceleyenler bu gerçeği rahatlıkla tespit edebilirler.

Yahudilerin kapitalizmi icat ettiklerini belirtmek (W. Sombart) abartıya kaçabilir, ama kapitalizmin sistem haline gelmesinde ve hegemonik güç kazanmasında Yahudilerin çok önemli bir rol oynadığı inkâr edilemez. Londra ve Amsterdam başta olmak üzere, tüm önemli kentlerin pazar, borsa ve fuarlarında Yahudi tüccarlar ve bankerlerin cirit attığı konuya ilişkin tüm araştırmalarda görülebilecek bir olgudur. Ekonomi-politikçilerin bu konuda suskun kalmaları ve bu gerçeği görmezden gelmeleri ideolojinin körleştirici rolüyle ilgilidir. Marks'ın **Kapital**'i dahil olmak üzere, ekonomi-politik konusundaki değerlendirmelerde sermaye birikiminin etnik ve ulus menşeinin pek işlenmemesi hem çok önemli bir eksikliktir hem de oldukça düşündürücüdür. "Sermayenin dini, imanı, milliyeti yoktur" tekerlemesi de yanlıştır. Sermayenin din, iman ve milliyetle çok sıkı bir bağı vardır. Tabii bazı din, iman ve milliyet sahipleri birçok sermaye ve iktidar tekelleri oluştururken, buna mukabil çoğunluğu sömürgeleştirir. Günümüzde bunun en çıplak örneği ABD'dir. Hem din, hem iman, hem de milliyet olarak en çok sermayedarın oradan olduğu inkâr edilemez.

Yahudiliğin kapitalist modernitenin diğer iki ayağı olan endüstriyalizm ve ulus-devlet inşacılığındaki rolü de tartışmasızdır. Avrupa'daki birinci kent devriminden beri (M.S. 1050-1350) gelişimini sürdüren Yahudi tüccar ve bankerleri, 15.-18. yüzyıllar arasındaki ticari kapitalizm döneminde daha da palazlanmış olarak çıkış yapmışlardır. Doğu'nun kentlerinde de (Kahire, Halep, Şam, İzmir, Tebriz, Antakya, Bağdat, İstanbul vb.) benzer gelişme sağlamışlardır. Endüstri Devrimi en kârlı alan olarak belirlenince, ellerindeki büyük sermayeyi endüstriyel alana aktarmakta gecikmemişlerdir. Bunun nedenini açıklamaya

pek gerek yoktur. Kârın yüksek olduğu her yer sermayenin hücuma geçtiği yerdir. Kâr kanunu denen ilke de bu değil midir?

O halde hem kapitalizm damgalı hem de endüstriyel kapitalizmin modernitesi olarak modernitede Yahudi sermaye tekelciliğinin önde gelen rolü nasıl hafife alınabilir, önemi nasıl vurgulanmayabilir? Bunun bilinçli bir çarpıtma olduğu söylenmese de, ideolojik körlüğün sonucu olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Kaldı ki, bu rol Yahudilik açısından bir suç da değildir. Her ulusal, dinsel ve etnik toplulukta ticari ve sınaî tekeller oluşabilir. Burada önemli olan, Yahudi ticari ve sınaî tekellerinin stratejik rolleridir. Finans zaten ebed-ezel Yahudi tekelinde varlık bulmuştur. Ekonomi-politiğin ticari, sınaî ve finansal tekelciliğinin genelde ideolojiyle (Liberalizm ancak propaganda değerinde söz konusu olabilir), özelde milliyetçi, dinci, bilimci ve cinsiyetçi ideolojilerle bağını çözümlemekten kaçınması idea ettiği gibi 'nesnel' olma endişesinden ileri gelmiyor. Tersine iktidar tekelleri de dahil tüm tekellerin dinci, cinsiyetçi, milliyetçi ve bilimci kimliklerini gizleyen ekonomi-politik, bununla objektif bir bilim olmadığını, yaşanan somut gerçekliği can alıcı noktalarda gizlediğini ve önemsiz kıldığını, böylece bilim değil ideolojik propaganda aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koyuyor.

Dört yüz yıllık hegemonik dünya sisteminde Yahudilerin stratejik konumları hâlâ ticari, sınaî, finansal, medya ve entelektüel sermaye tekellerinde önemini daha da arttırmış olarak devam etmektedir. Bu olguyu tespit etmeden ne küresel ne de yerel hiçbir sorunu çözümleme (teorik) ve hakkıyla çözme (pratik) mümkün değildir.

Yahudiliğin hem stratejik ideolojik hem de stratejik maddi güç olarak modernitenin, ulus-devletin inşasındaki rolü çok daha belirgindir. Yadudilik ulus-devlet aracılığıyla modernitenin kapitalist niteliğini açığa çıkarır. Moderniteyi ticaret, finans, endüstri ve iktidar tekellerinin birleşmiş hali olan ulus-devlet biçiminde somutlaştırıp kesinleştirir. Elbette Yahudiler ulus-devletin tanrısı değildir. Ama kabile çağından günümüze, ruşeym halinden bugünkü kocamış ve çürümüş yaşına kadar onu kendi sahasında ustalıkla geliştirmiştir.

Komplo teorilerine hiç itibar etmiyorum. Sıkça bazı iddialar ortaya atılır; dünyayı yöneten gizli Mason Cemiyetleri, Bilderberg ve Davos Toplantıları, 12 Kişilik Dünyayı Yöneten Daimi Konsey, 'Yahudi aleti' BM vb. oluşumlarla komplo teorilerine haklılık kazandırılmaya

çalışılır. Bunlarda gerçeklik payı taşıyan idealar bulunsa da, abartıya kaçmaları, dogmatizme düşmeleri ve bilimsel olmamaları bu teorilerin ortak özelliğidir. Ama gerçek ortadadır. Mızrak çuvala sığmıyor. Yahudilerin kapitalist modernitenin her üç ayağındaki üstünlükleri tartışma götürmez. Her üç alanda da stratejik olarak ideolojik ve maddi güç anlamında etkili ve hatta çokça belirleyici konumdadır. Sözümün kapsamına dikkat edilmelidir: Yahudilerin kapitalist modernite sahasındaki etkinliğinden bahsediyorum, yoksa daha kapsayıcı olan tarihsel toplum gerçeği olarak demokratik modernitelerdeki yerlerinden değil. Yahudiler bu modernitelerde de vardır. Ama stratejik gücünden çok şey yitirmiş olarak.

Bu konuya geçmeden ulus-devleti biraz daha çözmekte yarar vardır. Ortaçağdan çıkışta yaşam stratejileri açısından Yahudi ideolojisinde hem Hıristiyan hem de Müslüman muhaliflerini etkisizleştirme çabası hiç eksik olmamıştır. Ulus-devlet hem bünyesinde taşıdığı ulus tanrıcılığı (Yahudilikte Rab, onların ulus tanrıları anlamındadır), hem de tüm ticari, finansal, endüstriyel ve ideolojik tekellerle iktidar tekellerinin yoğunlaşmış hali olarak, bu konuda en uygun yaşam stratejisi modeli şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Laisizm ulus-devlette Yahudi ulusal tanrısı Rab'ın işlevini görmektedir. Yahudi Masonluğunun bu doğrultuda kavram inşa etmesi çok önemlidir. Bu anlamda ulus-devlet Yahudiliğin en önemli evrensel yönetim aracıdır.

Yahudi tekelleri ulus-devlet modelini Fransa ve İspanya İmparatorluklarını Anglo-sakson kökenli tekellerle çözmek için etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Çünkü İspanya ve Fransa İmparatorlukları diğer iki gücü (Hollanda ve İngiltere) alt etmek için ölümcül planlara sahipti. Hollanda ve İngiltere katliam ve tarihten silinme tehdidiyle yüz yüze gelmişlerdi. En yoğunlaşmış birleşik tekel gücü olarak ulus-devlet, bu doğrultuda organize olamamış ve daha çok ortaçağdan kalma imparatorluk gelenekleriyle sonuca gitmek isteyen İspanyol ve Fransız tekelciliğine karşı mücadelede başarı modeli olmuştur. I. Wallerstein, ünlü eseri **Dünya Sistem Analizi**'nde İngiltere'nin Fransa'ya karşı üstünlük kazanmasında temel etkenin ulus-devlet sistematiği olduğunu belirtirken bu gerçeğin önemini ortaya koymuş olmaktadır.

Avusturya-Habsburg Hanedanı çökertilirken, ittifak Prusya ulus-devlet şekillenmesini öne sürer. Alman birliğinin yaratılması

Avusturya önderlikli olmaktan çıkarılıp Prusya'nın öncelikli politikası haline getirilir. Fransa Devrimi'nde İngiltere'nin geleneksel düşmanı olan krala karşı çıkan her tür muhalefetin merkezi Londra olur. Mason teşkilatı ihtilalde önemli rol oynar. Kralın başı kesilir. Daha önceki İngiltere ve Hollanda Devrimlerinde de benzer tasfiyeler yaşanır. Aynı oyun Fransa'nın yerine yeni hegemonik güç olarak çıkmak isteyen Prusya ulus-devletine karşı oynanır. Marks bile muhalif olarak Londra'da ikamet etmektedir. İttifak Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla Almanya'nın hegemonik iddialarını başarısızlığa uğratır. Hitler'in gerçekleştirdiği Yahudi soykırımındaki asıl neden, stratejik gücünü İngiltere'den yana kullanan Yahudi sermayesinin Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın yenilgisinde önemli rol oynadığına inanmasıdır. Aynı ittifak yeni biçimlenmelerle soğuk savaşta Rusya'nın hegemonik iddialarını da başarısızlığa uğratacaktır. Hiç şüphe olmasın ki, bu gidişle şimdilik bolca varsayımı yapılan Çin'in hegemonik güç olma ideası depreşirse aynı akıbeti paylaşması güçlü olasılıktır.

Günümüzde iki yüzü aşkın ulus-devlet, merkezi New York'ta bulunan BM'de temsil edilmektedir. BM'nin aynı ittifakın öncülüğünde hareket ettiği, en azından ittifakın onayı olmadan tek bir karar çıkartamadığı bilinmektedir.

Tekrar belirtmeliyim ki, bu iki yüz ulus-devleti Siyonizm veya başka bir Yahudi güç yönetmiyor. Ama iki yüzü de (Buna can düşmanları İran ve Arap ulus-devletleri de dahildir) Yahudi milliyetçi paradigmayla kurulmuştur ve ipleri dört yüz yıldır aynı ittifak çekirdeğinin elindedir. Ulus-devlet elitleri içinde hiç Yahudi bulunmasa bile, gerek paradigmatik açıdan gerekse ittifakın somut tedbirleri nedeniyle bağımsız hareket sahaları son derece sınırlıdır. Yapacakları işler dört yüz yıllık kapitalist modernitenin geleneksel ideolojik ve yapısal kalıplarına uygun oldukça problem yoktur. Yola devam edebilirler. G. W. Bush'un deyimiyle eğer 'asi devlet' konumuna kayarlarsa, her ulus-devletin akıbeti Taliban Afganistan'ı, Saddam Irak'ı ve tarihte onlarca örneği bulunanlarla aynı olacaktır. Uluslararası sistem, BM statükosu denilen olgu budur.

Yetmiş yıllık Sovyet Rusyası bile ancak kapitalist modernitenin gereklerine tam uyum ifade ettikten sonra sisteme entegre edilmeye başlandı. Çin daha erken entegre edildi. Açık ki, sistem gücünü baştan beri anlatmaya çalıştığım iki stratejik güçten alıyor. İkisinde de

Yahudilik tarihsel ve güncel olarak belirleyiciliğe yakın konumdadır. Stratejik ideolojik güç unsurları kültür endüstrisi, entelektüel sermaye ve medyadır. Bu ideolojik güç unsurları içerik olarak milliyetçi, dinci, bilimci ve cinsiyetçidir. Stratejik maddi güç unsurları ticari, sınai, finansal ve iktidarcı tekel yapılanmalarıdır. Devlet sistemleri olarak ulus-devletin uluslararası ittifakları resmi yapıyı ifade eder. Devasa iki stratejik güç alanının kendisini resmi ifade olarak devletler ve sistemleriyle karıştırmamak gerekir.

Ek mahiyetinde kısa bir değerlendirmeyi de Anadolu Yahudiliği ile ilgili sunmak önem taşımaktadır. Bu konuda Yahudilerin ilk ve ortaçağlardaki durumuna kısaca değinmiştim. Selçuklu-Yahudi ve Grek-Yahudi ilişkileri önemlidir. Doğu Yahudileri ortaçağda Endülüs'ten Orta Asya'ya kadar yayılmışlardır. Türk Yahudi Hazara Devleti bu sürecin ürünüdür. Dönmecilik ve açık Yahudilik İslâm ülkelerinde yasaklanmış değildir; Yahudiler özellikle iktidar ve devletlerin stratejik alanlarında geleneksel ideolojik ve maddi güçleriyle etkilidir. Ticaret ve bankerlik alanındaki konumları Batıdakinden aşağı kalır durumda değildir.

Hıristiyanlarla geleneksel çelişkileri (İsa'nın çarmıha gerilmesi ve Hıristiyanlığın Batı'nın resmi inancı haline gelmesi) olan ve 1179 Lateran Konsey Kararıyla gettolara kapatılan Yahudiler, 1391'de ve 1492'de İspanya'dan sürgün edilmeleri üzerine kendileri için daha çok yurt ihtiyacı duymaya başladılar. 'Vaat edilmiş ülke' kavramı hâlâ canlıdır. Daha yükseliş döneminde Osmanlı saltanat çevreleriyle kurdukları ilişkiler olumlu sonuçlarını verecektir. Bankerliğin ve ticaretin Osmanlılar için önemi artınca Yahudilik de konumunu güçlendirecektir. Osmanlıların sürekli Hıristiyan topluluklar üzerinde iktidarlarını yayıp geliştirmeleri, Batıda Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlık âleminde konumları giderek zorlaşan Yahudilerin İngiltere ile yaptıklarına benzer bir ittifakı Osmanlı padişahları ile yapmalarını beraberinde getirdi. Ortak görüş 1550-1600 yıllarında bu ittifakın güçlenmiş olduğudur. Aynı tarihte Protestan olan Hollanda ve İngiltere ile de benzer ittifaklar geliştirilecektir. Protestanlık, kapitalizm, ulus-devlet ve modernite ile Yahudi ilişkisi araştırılmaya değer önemli bir konudur.

İspanya ve İber Yarımadasının Müslümanlar ve Musevilerden arındırılması (1600'lere kadar tamamlanır), karşı hamle olarak Anado-

lu'nun Hıristiyanlıktan temizlenmesini gündeme getirir. Tarihin Anadolu'daki en eski halklarından olan, güçlü bir maddi ve manevi kültür tarihi bulunan, erken Hıristiyanlaşmış Rumlar, Pontuslular, Ermeniler ve Süryanilerin kaderleri bu gündem nedeniyle tersine dönmeye başlar. Akdeniz'in iki yarımadası Türkiye ve Yunanistan âdeta birbirlerine misilleme yaparcasına adım adım karşılıklı olarak halklar ve kültürlerin tasfiyesini gerçekleştirirler. Yahudilerin 1550-1600 hamlesinden sonra ikinci büyük hamlesi İttihat ve Terakki Partisi ile (Bu parti 1890'larda kurulur; Siyonist Kongre 1896'da aynı dönemde kurulur) yaşanır. Selanik merkezli ve Sabetay Sevi'nin (1650'lerden beri) öncülük ettiği dönmecilik hareketiyle iç içe gelişen İttihat ve Terakki'nin en azından bir kanadının Yahudi olduğu kesindir. Bunların (Moiz Kohen, Armin Hermann Vambery) inşa ettiği ulusçulukta 'Türk' sadece kelime olarak vardır; bu Türkçü akımın içinde çok sayıda Mason ve dönme olan Kürt, Arnavut ve Yahudi bulunmaktadır. Sosyolojik bir olgu olarak Türklükle pek ilgisi yoktur. Tümüyle siyasi bir Türklük söz konusudur. Almanya ve İngiltere Yahudilerinin Türklük üzerinde yarışmaları da önemli bir etkendir. Tarihi uzundur ve yeri burası değildir.

Sonuçta Anadolu'daki varlıkları eski tarihlere kadar uzanan ve yaşadıkları sürgünlerden çıkardıkları dersleri ve ulus-devlet inşa tecrübelerini stratejik, ideolojik ve maddi güçleriyle birleştiren Yahudiler, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hem de hızla (muhtemelen 1926'larda) ulus-devlete dönüştürülmesinde önemli rol oynarlar. Âdeta 1600'lerde Hollanda ve İngiltere'de oynadıkları rolü Türkiye Cumhuriyeti'nde tekrar ederler. Cumhuriyetin hızla ulus-devlete dönüşmesini ve Anadolu Hıristiyanlığının tasfiyesinden sonra geleneksel İslâm ve Kürtlerin kültürel tasfiyelerinin gündeme gelmesini (Hıristiyanların fiziki tasfiyeleri de söz konusudur) sadece Türklerin ulus olma projesi olarak sunmak büyük yanlışlıklar içerir. Konu daha kapsamlıdır ve Yahudilerin Anadolu'yu İsrail'den önce Yahudi anayurdu olarak kabul etmeleriyle yakından bağlantılıdır. Bu konunun Yahudiler arasında çok tartışıldığı bilinmektedir. Mustafa Kemal'e dayatılan Selanik veya Edirne merkezli Yahudi yurdu projesi örtbas edilen bir konudur. Ancak İsrail'in kuruluşuyla birlikte bu projenin önemini yitirdiğini belirtmek mümkündür. Ama Anadolu'da TC üzerinde Yahudilerin ve İsrail'in ilgisi halen stratejiktir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında Mustafa Kemal Atatürk'ün konumu tartışmasızdır. Ama kendisine rağmen tanrısallaştırılması, tarih boyunca çok yerde yaptıkları gibi bir Yahudi ideolojik kurmacasıdır. Yahudi evrenselciliğinde (Levhi Mahfuz, kader, yasacılık, determinizm, ilerlemecilik; Sümer tanrı kurmacalığının tek tanrılı dinlere dönüştürülmüş biçimi) tanrısallaştırılma çok geliştirilmiş ve uygulanmış bir kavramdır. Gerek peygamberlerce, gerek modernite döneminde entelektüellerce geliştirilen her türlü edebi ütopya, altınçağ, teori, varsayım ve kanun gibi zihniyet kavramlaştırmaları bu gelenekle yakından bağlantılıdır. Tüm Ortadoğu halklarına ilişkin olduğu gibi, Türkler üzerinde de bu yönlü yoğun tanrısal seküler-laik hegemonik dogmalar inşa ettikleri doğru çözümlenmedikçe bölgeyi kavramak eksik ve zor olacaktır.

Elbette Yahudilerin maddi gücü de stratejik önemdeydi. M. K. Atatürk'ün bu eğilime teslim olmadığına inanıyorum. Ama çok okumasına ve araştırmasına rağmen (Sümer ve Hititlere kadar inmesi boşuna değil), tam çözümlediği kanısında değilim. İyi bir cumhuriyetçi olmayı düşündüğünden de, cumhuriyeti ulus-devlet olarak değil demokrasi olarak geliştirmek istediğinden de kuşku duymuyorum. İdea edildiği gibi anti-Kürt ve anti-İslâm da değildir. Fakat İslâm-laik sorunu (Laiklik ancak 1937'de anayasaya girer) ile Kürt sorununa yönelik başlangıçtaki liberal yaklaşımlarını sürdüremediği ortadadır. Bunun nedeninin etrafının dönme İttihatçı kadrolarla sıkıca kuşatılması olduğunu da önemle belirtmek durumundayım.

Türkiye Cumhuriyeti üzerinde daha 1926'larda başlayan ve günümüzde tüm hızıyla devam eden hegemonik çekişmeyi (laiklerle İslâmiler arasında) Mustafa Kemal'e bağlamak ve onun istemi doğrultusunda yaşanan bir gelişme olarak değerlendirmek bence gerçekçi değildir. Kendi eğiliminin Demokratik Cumhuriyet doğrultusunda olduğuna dair kanıt ve işaretler daha çoktur. Hegemonik çekişmenin yaşadığımız günlerde taraflardan biri lehine tam başarıyla sonuçlanacağına inanmıyorum. Büyük bir demokratik geleneğe sahip olan Anadolu topraklarında, bu sefer Demokratik Cumhuriyet hedefi doğrultusunda çıkış yapmanın güç ve başarı kazanacağına dair umutlarımın arttığını belirtmek isterim. Anadolu ve Türkiye üzerinde hegemonik mücadelenin içyüzünü, savunmanın ayrı bir cilt olarak hazırlamayı düşündüğüm Ortadoğu bölümünde sunmayı umuyorum.

Yahudiliği sadece kapitalizm, modernite ve ulus-devlet bağlamında düşünmek eksik ve yanlış olur. Demokratik modernite üzerinde de önemli etkisi olmuştur. Tarih boyunca iktidarcı-devletçi kanat (Yahudi Krallığı, İsrail Devleti) kadar olmasa bile, yine de güçlü bir Yahudi demokratik uygarlık ve modernite kanadı hep olagelmiştir. Yoksul ve kabile bağları zayıf Yahudilik de tarihte hep kendinden bahsettirmiştir. Hz. İbrahim'in cariyesi Hacer'den olma oğlu İsmail'den Mısır'a köle olarak götürülen Yusuf'a, Musa'nın kızkardeşi Meryem'den İsa'nın annesi Meryem'e, oradan günümüze kadar çok sayıda peygamber, yazar, aydın, sosyal anarşist, feminist, felsefeci, bilim insanı ve tüm emekçi halkıyla Yahudiliğin diğer yüzü demokratik uygarlık ve modernite mücadelesinde büyük buluşlar, icatlar, teoriler, devrimler ve sanat eserleri gerçekleştirilmiştir. Yahudiler ideolojik ve maddi güçlerini hep tekeller uğruna harcamamışlardır. Daha aydınlık, adil, özgür ve demokratik bir dünya için de çok önemli çaba ve başarıları olmuştur. Hangi peygamber hareketini, kardeşlik ve yoksullar dayanışmasını, ütopik, sosyalist, anarşist, feminist ve ekolojist hareketi Yahudisiz düşünebiliriz? Felsefi ekoller, bilimsel ve sanatsal hareketler, dinsel mezhepler Yahudisiz çok zor düşünülebilir. Kapitalizme karşı sosyalizm, ulus-devletçiliğe karşı enternasyonalizm, liberalizme karşı komünalizm, toplumsal cinsiyetçiliğe karşı feminizm, endüstriyalizme karşı eko-ekonomizm, dinciliğe karşı laisizm, evrenselciliğe karşı görecilik, Yahudilik ve Yahudiler olmadan acaba ne kadar gelişebilirdi?

Açık ki, Yahudilik her iki modernite dünyası açısından da önemlidir. Tarihin önemli kısımlarında ve günümüzde Yahudiler bu önemlerini korumuşlardır. Buna rağmen Yahudi sorunu tarihte olduğu gibi günümüzde de varlığını korumaktadır. Daha önce de söylediğim gibi, Yahudilere tanrının seçkin topluluğu olarak bakmak da, kendilerini günah keçileri olarak görüp değerlendirmek de, örneklerini çokça gördüğümüz vahim yanlışlıklara ve oluşumlara yol açar. Önemine binaen konuya taslak düzeyinde eğilme gereği duymam bu nedenledir. Hem yerel hem de küresel çözümlemeler, Yahudi gerçekliği göz önüne getirilmeden, yeterince doğru ve sonuç verici olamazlar.

Konuyu bağlarken, K. Marks'ın bir cümlesini tekrarlamak isterim: Marks, "Proletarya kendini kurtarmak istiyorsa, bu işin dünyayı kurtarmadan gerçekleşemeyeceğini bilerek hareket etmelidir" demişti.

Ben de diyorum ki, Yahudilik eğer kendini kurtarmak istiyorsa, bunun dünyayı kurtarmadan gerçekleşemeyeceğini bilerek, stratejik olan ideolojik ve maddi gücünü bu temelde kullanmalıdır. Demokratik modernite bu temelin başında gelmektedir.

E- Demokratik Modernitenin Boyutları

Yaptığımız çözümlemelerin kapsamlı bir uygarlık ve modernite eleştirisiyle birlikte, uygarlığın gelişme tarihiyle iç içe ele aldığımız ve bölümler halinde ana unsurlarını tanımladığımız demokratik moderniteyi oldukça aydınlattığı kanısındayım. Burada yapmaya çalışacağım iş konuyu ana boyutlarıyla ve bir bütün olarak daha da görünür kılmaktır. Demokratik modernite yukarıdan bir bakışla ana boyutlar halinde nasıl sunulabilir sorusunu cevaplandıracağım. Tekçi modernite anlayışını kırmak ve örtbas ettiği muazzam tarihsel-toplum varoluşlarını görünür kılmak bilimsel çalışmalarımızın temeli olmalıdır. Uygarlık tarihi, içine inildikçe dibi gözükmeyen bir kör kuyuya benziyor. Ne kadar aydınlatmaya çalışsak da hemen başka karanlık noktalar beliriyor. Egemen tekellerin binlerce yıllık ideolojik bombardımanı altında toplumsal hafızanın (vicdanın) beyindeki kıvrımları andıran bir katlanmaya uğrayacağı, bilinçaltı denilen olgunun bir benzerinin toplumsal hafızanın binlerce kıvrımlı dehlizleri halinde oluşacağı tahmin edilebilir. Yine de yılmamak gerekir. Nasıl hastalığı doğru teşhis edilemeyen bir insanın organı doğru tedavi edilemezse, ona benzer biçimde tüm toplumsal sorunlar da yeterince aydınlatılmadan doğru çözümleme (teşhis) ve çözüm (tedavi) imkânına kavuşamaz.

Sıkça vurgulama gereği duymam yadırganmamalıdır: Sosyal bilim veya ona benzer iddialı amaçları olan bir başka bilim disiplini amaçlarında başarılı olsaydı, insanlık şu son dört yüz yılı bu denli korkunç savaşlarla, soykırım ve toplumkırımlarla, zenginler ile yoksullar arasında açılan uçurumlarla, işsizlik ve göçle, kültürel dejenerasyon ve ahlâksızlıkla, azmanlaşmış tekel güçleri ve hiçliğe indirgenmiş bireylerle, mahşeri andıran çevre yıkımlarıyla geçirip bugünkü hale düşmezdi. Beş bin yıldır Dünya Uygarlık Sistemi çare diye yüklendiği tüm maddi ve manevi kültür araçlarını tüketmiş gibidir. Savaş aracıyla artık fethedilecek ve yeniden ele geçirilecek bir yer yoktur. Vardır denilse bile fethedilmesinin zararı kârından katbekat daha fazla olacaktır. Şehir aracından geriye kalan, en sonunda kanser gibi

büyüyen kentsiz kentler ve yok olmaya mahkûm edilen bir köy-tarım toplumu olmuştur. Ekonomi denilen araçtan geriye sonuçta dizginlenemeyen, artık paradan para kazanma gibi en gayri ahlâki yöntemlerle şişen küresel tekellerle sayıları her yıl artan milyonlarca işsiz ve yoksul kalmıştır. Devlet diye tapınılan araçtan geriye artık iç toplumunu yiye yiye şişmiş, hiçbir fonksiyonu kalmamış iktidar ve ulus-devlet tekelleriyle tamamen aptallaştırılmış, ahlâki ve politik toplumla hiçbir ilişkisi kalmamış vatandaş sürü kitlesi kalmıştır. Medet umulan ideolojik araçlardan geriye ahlâki işlevini yitirmiş dincilik, iktidarı toplumun tüm gözeneklerine yayan cinsiyetçilik, kabilecilikten bin kat daha fazla şovenizme boğan milliyetçilik, sermaye ve iktidar tekellerine azami kâr yollarını göstermekten başka amacı kalmamış bilimcilik kalmıştır. Sanattan geriye kalan ise duygu yüceliğini, güzellik duygusunu metalaştıran kültür endüstrisi olmuştur. Tarihin sonu denilen durum herhalde uygarlığın bu bilançosu olmalıdır. Medya tekelleriyle sanal bir dünyada boğuntuya getirilen, köreltilen bir toplum ne kadar tepkisiz kılınırsa kılınsın, iktidar aygıtlarıyla gözeneklerine kadar ne denli denetim ve gözetime alınırsa alınsın, genelde beş bin yıllık, özelde ise dört yüz yıllık dünya uygarlık ve modernite sistemi zihniyet ve yapısal bunalımın en dip noktasındadır. Küresel ve hegemonik güç haline gelen finans kapitalizmi bunun en açık kanıtıdır. Çarkları finans kapitalizmi tarafından döndürülen dünya ise bunalımdan kıvranan bir krizler dünyasıdır.

Maksadım bunalım ve kriz teorileri geliştirmek değildir. Kapitalizmi sadece devrevi bunalımlara sahip bir sistem olarak değil, uzun ve devrevi bunalımları olan uygarlık sisteminin sistemik yapısal bunalım evresi olarak tanımlamıştım. Her bunalım evresinin daha şiddetli geçen iç evreleri vardır ve şimdi yaşanan da böyle bir süreçtir. Bunları belirtirken, bir dönem ve belki halen de bunalımlardan devrim uman sosyalistlerden olmadığımı söylemem gerekir. Bunalımlar sadece devrimler değil karşıdevrimler de üretir. Kaldı ki, ben bu tip bunalım-devrim-karşıdevrim teorilerini gerçekliğin ifadesinden çok bir retorik, bir propaganda çabası olarak değerlendiriyorum. Dolayısıyla ortam demokratik moderniteye hızla açık hale geliyor diye söylem tutturmuyorum. Bunalım ve kriz süreçlerini gerçek birer olgu olarak kabul ediyorum. Ama krizler ve bunalımları tarihî gelişmeler doğuracak etkenler düzeyinde görmüyorum. Evrenselci ilerlemeci çizgi bir dö-

nem bunalım teorilerinden art arda kötüden iyiye doğru giden toplum biçimleri çıkarmaya özen gösteriyordu. Somut gerçekliğin kendisi bu teoriyi pek doğrulamamıştır.

Demek ki tarihte ve şimdiki halinde belirleyici değer taşıyan etkenleri başka alanda aramak gerekir. Demokratik modernite daha çok bu yoğun çabalarla geçen arayışlar sonucunda ulaşılan bir seçenek olmuştur. Bu seçeneğe sıkça değinme gereği duyuyorum ve ayırt edici özelliklerini tanımanın pratik çabaları verimli kılacağı kanısındayım. Büyük saygı duyduğum tarihin olumlu demokratik mirasına bağlıyım. Bunu kendim için ayrıca bir özeleştiri olarak kabul ediyorum. Sadece ders çıkardım demiyorum, bizzat tarihle şimdiyi yapmanın vazgeçilmez bir yöntem değeri taşıdığına inanıyorum. Tarihin şimdi, şimdinin ise tarih olması gerektiğini kavramayan her düşünce ve eyleme ise, değer ve sonuçları ne olursa olsun, aynı saygı ve bağlılığı duymuyorum. Çünkü böylesi düşünce ve eylemlere inanmıyorum. Geleceğin ise şimdiden geçtiğini biliyor, şimdisini çözümlemeyen ve çözmeyenin geleceği olacağına da inanmıyorum.

Yönteme ilişkin bu tekrarlamalar demokratik medeniyetin ne geçmişte yaşanan bir 'altınçağ' hayali olarak düşünüldüğünü, ne de geleceğe ilişkin bir 'ütopya' olarak tasarlandığını ısrarla vurgulamak için belirtilmektedir. Günlük, hatta anlık ihtiyaç olarak düşünce ve eylemde gerçekleşen yaşam tarzının anlam ifadesidir. Ne eski anıların yad edilmesi ne de geleceğin hayalleriyle avunulmasıdır. Ne anlık yaratımlar ne ezel-ebed gerçeklerin varoluş halidir. Toplumsal doğanın esnek zekâ olarak, özgürlük kapasitesi yüksek farklılıklar içinde birlik olarak varoluş haline demokratik modernite demek uygun düşebilir. Fakat çağ anlamına geldiğinden, modernitenin klasik çağ uygarlıklarıyla diyalektiğin karşı kutbu olarak varoluş kazandığını ve bu tanımla mutlaka bütünleştirmek gerektiğini hatırdan çıkarmamalıyız.

Nasıl kapitalizmin hegemonik çağı olarak modernizm, klasik uygarlığın son dört yüz yılının özgün adlandırılması olarak düşünülüyorsa, demokratik modernite de demokratik uygarlığın son dört yüz yılının özgün adlandırılması olarak düşünülmelidir.

Diğer önemli bir husus, demokratik modernitenin kapitalist modernite şebekelerinin olduğu her alanda ve zamanda karşı kutup olarak yaşanmakta olduğudur. Başarılı veya başarısız, özgürlük veya

kölelik, benzerlik veya farklılık, eşitlikten uzak veya yakın, ekolojik ve feminist, anlam kazanmış veya kazanmamış, özcesi ahlâki ve politik toplum özelliğine yakın veya uzak olarak, demokratik modernite kapitalist modernitenin bağrında her zaman ve mekânda varoluş halindedir.

Sol veya sağ muhaliflerin devrimle veya karşıdevrimle önce iktidarı (dolayısıyla devleti) ele geçirip daha sonra kendi planlarını ve programlarını hayata geçirmek amacıyla 'toplumsal mühendislik' yapmalarını ve merkezî planlama yöntemiyle özledikleri toplumları yaratmaya çalışmalarını saçma ve propagandatif söylemler olarak değerlendirmekle yetinmiyorum; liberalizmin oyuncağı olmaya götüren bu tarza dayalı gelişmeleri, üzerinden yetmiş yıl geçse de liberalizmin kendi içinde eritmekte zorluk çekmeyeceği düşünce ve uygulamalar olarak değerlendirdiğimi önemle belirtiyorum.

Toplumsal doğalar da biyolojik doğalara benzer biçimde genetik kodlara sahiptir. Biyolojizmin farkındayım. Bunun toplumsal doğalara taşınmasının Darwinizm olduğunu ve en kaba materyalizm olarak toplumsal mühendisliklere fikrî malzeme sağladığını biliyorum. Bahsettiğim husus, zekâ düzeyi en yüksek doğa olarak özgürlük seçimine oldukça açık olsalar bile, tarihsel-toplumların hafızalarını ve temel yapısal özelliklerini değiştirmenin kendine özgü hassasiyetler taşıdığıdır. Genetik kodlarını değiştirip farklı bitkiler ve hayvanlar yetiştirir gibi toplumları değişime uğratamayız. Toplumsal doğanın hafızası bu gerçekliği zaten ahlâki ve politik toplum olarak boşuna belirlememiştir. Toplumu değiştirme yolunun ahlâki ve politik toplumsal düzeyi yükseltmesi halinde meşru kabul edilebileceğini, her türlü totaliter ve otoriter yöntemin ahlâki ve politik toplumun düzeyini düşüreceğini ve sonuçları ne olursa olsun meşru olarak kabul görmeyeceğini belirtmek büyük önem taşır.

Demokratik modernite değişimin meşru yolunu açık tutan bir sistem olma özelliğine sahiptir. Ahlâki ve politik değerinin yüksek olması bu sistemik özüyle bağlantılıdır. Değişimin meşru yolu çok önemli olmakla birlikte basittir. Her toplum mensubu nerede ve ne zaman olursa olsun bu değişime katkıda bulunabilir. Neolitik toplum kalıntılarını, hatta klan toplumunu yaşayan bir mensubu ile Moskova veya New York'ta yaşayan bir mensubu değişime her an katkı yapma potansiyeline sahiptir. Bunun için büyük kutsal anlatılar gibi

kahramanlık eylemleri de şart değildir. Tek şart toplumsal doğanın temel varoluş hali olarak ahlâki ve politik düşünme ve davranma yeteneğini göstermektir; her bireyde asgari düzeyde de olsa var olduğuna emin olduğumuz bu yeteneği (erdemi, fazileti) işlevsel kılmaktır. Şüphesiz tarihsel-toplum boyunca ortaya çıkmış, meşru değişim yolunu aydınlatmak için insanlık hafızasına mal edilen büyük ve kutsal anlatıların önemsiz olduğunu belirtmek istemiyorum. Tersine, meşru değişimin yolu ideolojik ve maddi tekellerle kapatıldığından, bu anlatılara büyük rol düşer. Yine benzer biçimde kahramanlık eylemleri özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez kutsal değer taşırlar. Mühim olan, demokratik modernitede değişimin tarihsel-toplumun bütünsel çabaları olmadan sağlanamayacağını bilmektir. Önemli kişilikler ve örgütlenmelerin rolünü inkâr etmiyoruz. Ancak toplumun ahlâki ve politik dokularına mal edilmedikçe ve meşru yoldan geçilmedikçe bu rol fazla anlam ifade etmeyecektir.

Aynı hususlar devrimler için de geçerlidir: Meşru yollarla gerçekleşmeyen ve ahlâki-politik dokuya mal edilmeyen toplumsal gelişme olarak değişmeyi toplumsal doğanın bir kendiliği olarak değerlendirmemek gerekir. Toplumlar yaratılmaz, yaşanır. Şüphesiz yaşamdan yaşama fark vardır. Daha özgürce, eşitçe ve demokratikçe yaşam olduğu gibi, dayanılmaz kölelik, eşitsizlik ve diktatörlük altında geçen yaşamlar da vardır. Belki de daha çoktur. Demokratik modernite bu koşullar altında uygun yöntemlerle yaşamı daha özgür, eşit ve demokratik kılmanın zihniyet ve yapılanmasını ifade etmektedir. Yola düşmüş bir taşı kaldırmak kadar, meşru değişimin tek yolu olarak kalmış bir devrimi yapmak da demokratik modernite kapsamında değerlidir. Buna karşılık ilahi kurtuluş da, kölelik kokan kaderci sûfilik de aynı kapsamda düşünülüyor ve etik bulunmuyor. Son dört yüz yılda yaşanan demokratik özgürlük ve eşitlik mücadelelerinden çıkaracağımız dersler ışığında, içinden geçmekte olduğumuz küresel finans kapitalizminin hegemonyasındaki sistemik ve yapısal bunalım döneminde demokratik moderniteyi güçlendirmek ve hatta yer yer güçlü yeniden inşalarla yenilemek mümkündür. Dolayısıyla demokratik modernitenin temel boyutları üzerine yoğunlaşmak ve aydınlanmak bu yönlü çabalarımızı daha başarılı kılacaktır.

a- Ahlâki ve Politik Toplum Boyutu (Demokratik Toplum)

Kapitalist modernitenin üç temel boyutu kapsamında ele alınmasına benzer bir yaklaşım demokratik modernite için de geçerli olabilir. Kapitalist modernitenin temel süreksizleri ve özgün nitelikleri olan kapitalist üretim toplumu, endüstri toplumu ve ulus-devlet toplumuna karşılık, demokratik modernitenin ahlâki ve politik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederalist toplum boyutları öne çıkar. Boyutlar her iki sistem açısından ayrıntıda çoğaltılabilir. Fakat ana hatlarıyla tanımlanmaları için bu üçlü boyut yeterli anlamı verebilir. Kapitalist modernitenin boyutları önceki bölümlerde kapsamlı çözümlemelere tabi tutulmuştu. Demokratik modernite de tarihsel gelişimi içinde değerlendirilmiş, klasik uygarlık ve modernite ile mukayese edilmiş, ana unsurlarıyla görünür kılınmaya çalışılmıştı. Temel boyutlara ayrıştırıp daha yakından tanımlamak anlatımı ve pratik yaklaşımları güçlendirecektir.

Ahlâki ve politik toplumu demokratik toplum (demokratik komünalite) olarak sunmak da mümkündü. Kapitalist topluma karşılık verecek en uygun kategorik yaklaşım bu olabilirdi. Fakat demokratik toplumu da içerdiğinden, daha temel bir kategorik kavram olan ahlâki ve politik toplumu esas almaktan kaçınmadık. Adı geçen toplum çeşitli bölümlerde işlenmiştir. Burada yapacağım şey ana derleme olacaktır. Ahlâki ve politik toplumu nitelendirmeden önce, özüyle ilgili bir hususu ne kadar tekrarlarsam o kadar yerinde olacaktır. O da ahlâki ve politik toplumun bir yandan iyilik, mutluluk, doğruluk ve güzellik, diğer yandan özgürlük, eşitlik ve demokratiklikle olan özsel ilişkisidir. İyilik ve mutluluk zaten ahlâkın özüdür. Doğruluk hakikatle ilgilidir. Hakikati ahlâki ve politik toplumun dışında aramak beyhudedir. Ahlâki ve politik olamayan, hakikati bulamaz. Güzellik ise estetiğin amacıdır. Ahlâki ve politik toplum dışındaki güzelliği güzellik saymıyorum. Güzellik ahlâki ve politiktir! Diğer üçlü olan özgürlük, eşitlik ve demokrasinin ahlâki ve politik toplumla ilişkisi oldukça çözümlenmiştir. Hiçbir toplum ahlâki ve politik toplum kadar özgürlüğü, eşitliği ve demokrasiyi üretebilme, sağlayabilme gücünde değildir.

Birinci derleme hususu ahlâki ve politik toplumun değişebilme ve dönüşebilme kapasitesiyle ilgilidir. Ahlâki ve politik boyut temel varoluş olarak ortadan kalkmadıkça, ahlâki ve politik toplum değişme ve

dönüşme kapasitesi en geniş toplum olarak düşünülebilir. Şüphesiz hiçbir toplumda ahlâk ve politika tümüyle ortadan kaldırılamaz. Ama işlevleri son derece daraltılabilir. Örneğin kapitalist modernite toplumunda ulus-devlet tahakkümünde ahlâk ve politika en aza indirgenmiş, hatta yok edilme sınırlarına kadar daraltılmıştır. Bunun nedenleri ve sonuçları üzerinde uzunca durmuştuk. Ahlâk ve politikanın sınırlandırılması durumunda toplum değişmiş mi oluyor? Hayır. Tersine daraltılmış, değişimi ve farklılaşması durdurulmuş, hatta homojenliğe zorlanmış ve çok sert bir hukuki statü altında boğuntuya getirilmiş oluyor. Değişim kapasitesi şurada kalsın, kapitalist modernitede tek tip kültür oluşturmak ve vatandaş yetiştirmek için homojenleştirme adı altında değişim daraltılmış, biz-öteki ikilemine indirgenmiştir. Görünüşte sanki modern toplum sınırsız bir değişimi yaşıyormuş gibi çok renkli bir görüntü sunulur. Bu tamamen medyatiktir ve propaganda görüntüsüdür. Altındaki gerçeklik tek renklidir; ya griye yakındır ya da karadır.

Buna karşılık ahlâki ve politik toplumun çağdaş modernite hali olan demokratik toplum, gerçekten farklılıkları en geniş şekilde yaşayan toplumdur. Demokratik toplumda tek tip kültüre ve vatandaşlığa mahkûm kılınmadan, her toplumsal grup kendi öz kültürü ve kimliği etrafında oluşan farklılıklar temelinde bir arada yaşayabilir. Kimlik farklılaşmasından siyasi farklılaşmaya kadar topluluklar potansiyellerini açığa çıkartıp aktif bir yaşama dönüştürebilir. Hiçbir toplulukta homojenleştirilme endişesi yoktur. Tek renklilik çirkinlik, sıkıcılık ve fakirlik olarak görülür. Çok renklilik ise bağrında zenginlik, hoşgörü ve güzellik taşır. Bu koşullar altında eşitlik ve özgürlük daha çok sağlanmış olur. Ancak farklılığa dayanan eşitlik ve özgürlük değerlidir. Zaten ulus-devlet eliyle sağlanmış olan özgürlük ve eşitlik, dünyadaki tüm deneyimlerde de kanıtlandığı gibi ancak tekeller içindir. İktidar ve sermaye tekelleri gerçek özgürlükler ve eşitlikleri vermezler. Özgürlükler ve eşitlikler ancak demokratik toplumun demokratik siyaset tarzıyla kazanılır, öz savunmayla korunur.

Belki şu soru sorulabilir: Bir sistem bu kadar farklılığı nasıl kaldırabilir? Buna verilecek yanıt, ahlâki ve politik toplum esasında birliktir. Her birey ve grubun ödün vermeyeceği tek değer ahlâki ve politik toplum olarak kalmaktaki ısrardır. Farklılık için, eşitlik ve özgürlük için tek ve yeterli koşul ahlâki ve politik toplumdur. Demokratik toplum

bu tarihsel toplumun modern hali olarak kendini gittikçe daha çok kanıtlamaktadır.

Modernizmin resmi sisteminin merkezî ideolojisi olan liberalizm bu gerçeği tersyüz etmek için hayli argüman kullanmaktadır. Kendisini neredeyse demokrasi ile özdeşleştirir. Tam bir kavram kargaşası yaratır. İdeoloji olduğu halde liberalizmin kendisini siyasi bir sistem olan demokrasi ile özdeşleştirmesi bunun tipik örneğidir. Özünde ise liberalizm bireyin toplum üzerindeki dizginsiz tahribatı anlamına gelir ki, tekellerin toplum üzerindeki egemenliği de bunu kanıtlar. Demokratik olmayan yapısı nedeniyle her türlü bireycilik, aileden devlete kadar her alanda diktatörlük eğilimi içindedir. Demokratik bireysellik ise farklıdır. Toplumun kararlılığı olarak ortak seslenişi bireyi önceler. Birey ancak bu sesi ve kararlılığı esas aldığında değer taşır ve toplumda saygın yer bulur. O halde liberal bireycilik bir nevi sınırsız ve sayısız tekel olarak antidemokratiktir. Hiçbir liberal veya neoliberal lafazanlık ve kavram kargaşası onun bu asli özelliğini değiştiremez. Kelime anlamı itibariyle özgürleşme yerine de kullanılan liberalizm, uygulamada bunu tekellerin sınırsız gelişmesinin ötesine taşırmadığını kanıtlamıştır. Görünüşte sunulan özgürlük, pratikte tarihte firavun rejimlerinde bile görülmeyen bir biçimde çok yönlü ideolojik ve maddi prangalara vurulmuştur. Gerçek özgürlük bir toplumda ancak toplumsal boyutla desteklendiğinde anlam kazanabilir. Toplumca desteklenmeyen bireysel özgürlükler ancak tekellerin insafına bağlı olarak anlam bulabilir ki, bu da özgürlüğün ruhuna aykırı bir durumu ifade eder. Liberalizmin eşitlik diye bir sorunu zaten yoktur.

Ahlâki toplum kapitalist modernite koşullarında tarihinin en daraltılmış, işlevsiz bırakılmış, kadük halini yaşar. Yine tarihin hiçbir döneminde görülmemiş biçimde ahlâki kurallar yerine hukuk kodları yerleştirilir. Burjuvazi sınıf olarak ahlâkı kadükleştirip, kendi sınıf egemenliğini hukuk adı altında en ince ayrıntılarına kadar kodlayarak topluma dayatır. Ahlâki toplum yerine hukuki toplum ikame edilir. Burada çok önemli bir değişiklikle karşı karşıyayız. Tarihte de hukukileştirme çabalarına rastlanır. Ama hukuk hiçbir dönemde burjuva modernitesinde olduğu kadar ayrıntıya boğulmamıştır. Aslında gerçekleştirilen şey hukuk adı altında sınıf tekelciliğidir, hukuk tekelciliğini yaratmaktır. Toplum gibi son derece karmaşık bir doğayı

hukukla yönetmek mümkün değildir. Şüphesiz adil olmak kaydıyla toplumda hukukun yeri vardır; bu anlamıyla hukuk vazgeçilmezdir. Fakat pozitif hukuk adı altında devletçe topluma dayatılan adil hukuk değil, hukuka içerilmiş hâkim sınıf ve ulus tekelciliğidir, ulus-devlet kuralcılığıdır. Ahlâkın tahribi toplumun tahribiyle eşanlamlıdır. Olup bitenler bu gerçeği doğrulamaktadır. Bugün ABD veya Rusya toplumları gibi gözde toplumlar bir saat bile statükosuz, resmî hukuk kuralları olmadan kendilerini yaşatamazlar. Bunalım dönemlerinde zaman zaman rastladığımız gibi, resmi hukuk olmadan toplum vahşet alanına döner.

Aslında bu durum bir gerçeği ifade eder. Ulus-devleti toplumun gözeneklerine kadar dayatılmış savaş hali olarak tanımlamıştık. Bu gerçek bunalım dönemlerinde, krizlerde açıkça kanıtlanır. En büyük kriz potansiyelini resmi hukuk toplumları taşır. Bunun nedeni de ahlâki ilkeden yoksunluğudur. Eğer çevre felaket boyutlarında kriz yaşıyorsa, bunun nedeni ahlâki boyutun yoksunluğuna karşılık, çevre hukukunun da henüz geliştirilmemiş olmasıdır. Kaldı ki, çevre hukukla da korunacak bir konu değildir, çünkü sonsuzdur. Hukuki etkinlikler ise son derece sınırlıdır. Dolayısıyla ekolojik sorunun temelinde ahlâki toplum ilkesinden düşüş yatar. Ahlâki toplum ilkesine hak ettiği yeri vermeyen bir toplumun ne iç bünyesinde ne de çevresinde sürdürülebilirliği kalmıştır. Güncel gerçeklik bunu çok iyi açıklıyor.

Aynı hususlar politik toplum ilkesi için de geçerlidir. Politika yerine ulus-devletin devasa bürokratik idaresi konulduğunda, toplumların demokratik işlerliği kalmaz. Ulus-devlet idareciliğinin en ince gözeneklerine kadar sızdığı toplum felçli duruma düşürülmüş toplumdur. Tüm gerçekleşmelerini, ortak işlerini bürokrasiye terk etmiş bir toplum, hem zihin hem de irade olarak gerçekten ağır bir felçli hali yaşar. Bunu fark eden Avrupa'nın tüm gücüyle demokratik politik ilkeye sarılışı sebepsiz değildir. Az çok gelişmiş olması da bürokrasinin yanı sıra sınırlı da olsa toplumsal politikaya saha bırakmış olmasındandır.

Modernitenin ulus-devletinin gözünde politik toplum kendi varlığına, birliğine ve bütünlüğüne karşı bir tehdittir. Hâlbuki toplumun varoluş hali olan politik unsuru daraltmanın da ötesinde fiilen kullanılamaz hale getiren ulus-devlet idareciliği ve bürokratizmi toplum üzerinde sadece Demokles'in kılıcı olarak durmuyor, saat saat

toplumu doğruyor. Çağımızın politik felsefesinin en temel sorunu bu gerçeklik olduğu gibi, faşizm olarak da pratikte yaşamın önündeki en büyük engeldir. Şunu belirtmiştim: Hitler şahsen yenildi, ama sistemi zafer kazanmıştır. Ulus-devletçilik politik toplumun ortadan kaldırılması anlamında (Hitler bunu katıksız biçimde başaran ilk kişi olmasa da, resmen ilan eden ve sahip çıkan kişidir) Hitler faşizmi ile özdeştir.

Politik ilkesi olmayan, işletilmeyen veya ortadan kaldırılan bir toplum bir kadavradır; en iyi hali ise sömürge toplumu olarak ifade edilebilir. Bu nedenle demokratik toplumun politik ilkeye kazandırdığı işlerlik hayati öneme sahiptir. Sistem olarak üstünlüğünün en temel kanıtıdır.

Uygarlık tarihi bir anlamda politik toplumun daraltılması ve işlevsiz bırakılarak kadükleştirilmesinin tarihidir. Toplumun sınıflaştırılması ancak sert geçen politik mücadelenin devlet lehine bastırılmasıyla mümkün olmuştur. Bu hususa çok dikkat edilmelidir. Sınıf mücadelesi sorunuyla en çok uğraşan Marksistler bile sınıflaşmanın doğasını doğru belirleyememişlerdir. Sanki sınıflaşma bir erdemmiş, uygarlığın ilerleticisiymiş gibi değerlendirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Tarihin mutlaka kat etmesi gereken bir aşamaymış, bir köprüsel ilişkisiymiş gibi sınıflaşmayı tarihsel materyalizmin gereği saymışlardır. Uygarlık çözümlememde sınıflaşmayı politik ve ahlâki toplumun daraltılması ve işlevsizleştirilmesi olarak değerlendirdim; sınıflaşma geliştikçe toplumun daha çok iktidar ve devlet hegemonyasına geçtiğini önemle belirttim. Tarih bu anlamda sert bir sınıf mücadelesiyle geçmiştir. Ama sınıflaşmanın gerçekleştirilmesinin kendisi bir ilerleme, gelişme olmak şurada kalsın, tersine toplumsal bir gerileme ve düşüştür. Ahlâki olarak iyi değil kötü bir gelişmedir. Sınıflaşmanın ilerleme için kaçınılmaz bir durak olduğunun iddia edilmesi, hele bunun Marksist bir ifade olarak belirlenmesi, özgürlük mücadelesinde içine düşülen ciddi bir yanlışlıktır.

Sınıfsal toplumlarla karşılaştırdığımızda politik toplumun en önemli özelliği sınıflaştırmaya karşı sürekli direnmesidir. Kendini en az sınıfsallaştıran toplum en iyi toplumdur. Politik mücadelenin başarısı kendini sınıflaştırmaya uğratmamasıyla belirlenebilir. Politik mücadele ancak kendi toplumunu sınıflaştırmayarak, dolayısıyla kendini iktidar ve devlet aygıtlarının tek taraflı zoru altına sokmayarak başarısını kanıtlayabilir. Gırtlağına kadar iktidar ve devlet zorunu

yaşayan toplumlarda başarılı bir politik mücadeleden bahsetmek ciddi bir yanılgıdır. Kendini ya hiç iktidar ve devlet zoru (İç veya dış, milli veya gayri milli olması bu anlamda pek önemli değildir) altına sokmamak, ya da sert geçen bir mücadelenin ardından devlet ve iktidarla karşılıklı rızaya dayanan bir uzlaşmaya varmak, bu temelde iktidar ve devleti tanımak politik toplum için idealdir.

Kapitalist modernite politik toplumun en çok daraltıldığı ve işlevsizleştirildiği son uygarlık aşamasıdır. Bu hususun iyi kavranması gerekir. İdeolojik hegemonya olarak liberalizme göre politik mücadele, hatta demokratik siyaset kendi döneminde son derece gelişkindir. Yüzeyden bakıldığında doğru görünen bu idea, özde tersini ifade eder. Kapitalist modernite dönemi, bireycilik ve tekelciliğin azami geliştirilmesi sonucunda ahlâki ve politik toplumun en işlevsiz halini yaşadığı dönemdir. Azami iktidar olarak ulus-devlet, politik karakterini azami ölçüde yitirmiş toplumdur. Ulus-devlet böylesi bir toplumu doğurur. Hatta ortada toplum diye bir şey kalmaz. Toplum ulus-devlet ve küreselleşen şirketler içinde âdeta eritilmiştir. Michel Foucault bu noktada toplumun savunulmasını özgürlüğün temeli olarak görür. Toplumun yitirilmesini (aşırı bireycilik ve tekeller tarafından, modernitenin ta kendisi olarak) sadece özgürlüğün değil insanın da yitirilmesi olarak değerlendirir.

Demokratik modernite bu anlamda toplum savunulduğu oranda özgürlüğün de kazanılmasında tek çıkış yoludur. Demokratik siyasetle kendini bireyciliğe, ulus-devlete ve tekellere karşı savunan toplum, politik dokusunu işlevselleştirerek kendini modern demokratik topluma dönüştürür. Modern demokratik toplum ise tüm toplumsal işleri üzerinde düşünen, söyleyen ve kendini kararlaştırarak eyleme geçiren toplum olarak farklılaşmayı, çok kültürlülüğü, bu temelde eşitliği yaşamsallaştırarak üstünlüğünü kanıtlar. Böylelikle demokratik modernite sadece sınıfsal mücadeleyi doğru temelde vermekle kalmaz; aynı zamanda (reel sosyalizmin tarihsel trajik yanlışına düşüp) yeni bir iktidar veya devlet yaratarak kendi toplumunu da boğmaz, bu tarihsel tuzağa düşmez. Ne kadar iktidarlaşır ve devletleşirse sınıfsallığın da o oranda geliştiğinin, dolayısıyla sınıfsal mücadelenin kaybedildiğinin farkındadır. Bu farkında olma demokratik modernitenin temel özelliklerinden biri olarak belirlenebilmelidir.

Anlaşılacağı üzere, demokratik modernite ile ne kapitalist ne de sosyalist olarak yeni bir toplum tipi yaratılıyor. Demokratik modernite bu kavramların toplumu nitelendirmekten uzak propaganda kavramları olduklarını belirtiyor. Şüphesiz bir toplum gerçekleştiriliyor. Ama bu toplum ahlâki ve politik ilkenin azami rol oynadığı, sınıfsallaşmanın pek gelişme imkânı bulamadığı, dolayısıyla iktidar ve devlet aygıtlarının ya zorlarını dayatamadıkları ya da karşılıklı uzlaşmayla birbirini tanımanın gerçekleştiği, farklılık içinde birlik, eşitlik ve özgürlüğün hem bireyselliğin (bireyciliğin değil) hem de toplumsallığın özelliği olarak yaşandığı bir modern demokratik toplumdur. Daha fazla eşitlik, özgürlük ve demokrasi bu toplumun doğası gereği demokratik siyaset kurumunun yol açtığı değişim ve gelişimin sonucudur.

b- Eko-Endüstriyel Toplum Boyutu

Demokratik modernitenin ekonomik ve endüstriyel boyutunun temeli ekolojiktir. Öncelikle ekonominin tanımını doğru yapmak önemlidir. Bu konuda ekonomi-politiğin muazzam bir saptırma ve köreltme aracı olduğunu kavramak öncelik taşır. Özellikle 'kapitalist ekonomi' kavramı tam bir propaganda oyunu ve safsatadır. Savunmamın önceki ciltlerinde de ortaya koyduğum gibi, kapitalizm ekonomi olmayıp ekonominin can düşmanıdır. Tekel kârı için yeryüzünü bir avuç Firavun ve Nemrut dışında yaşanmaz hale getiren ve özünde sadece artık-değeri değil tüm toplumsal değerleri talan etmeye dayalı sistemli, ideolojik ve maddi kültür hegemonyalı bir şebeke örgütlenmesidir. Kırk haramiler ve korsanlardan farkı, bu şebekenin kendisi için çok yönlü bir ideolojik meşruiyet, yasal kılıf ve iktidarsal dayanaklar oluşturmasıdır. Bu araçlarla kendi gerçek yüzünü ve özünü gizlemeye çalışır. Başta ekonomi-politik olmak üzere, birçok sözde bilimsel disiplinlerle kendini hakikatmiş gibi sunar. Muazzam bir ideoloji ve zordan örülü zırh olmazsa varlığını bir gün bile sürdüremez. Bu yapısallığıyla toplumun temel varoluşu olan çevre anlamını da içeren ahlâki ve politik toplumun temel faaliyet biçimi olarak ekonomik eylemini baskı ve sömürü altına alarak hem gelişmesini önler, hem de bir avuç azınlığın mutluluk kaynağına dönüştürür.

Fernand Braudel'in ekonomi tanımlamasında, temel insan ihtiyaçlarını zemin kat, tekeli ve fiyat istismarını içermeyen pazar etrafındaki meta faaliyetini esas ekonomi alanını belirleyen birinci kat, bu iki

katın üzerindeki tekel ağları ve fiyat istismarından oluşan üst katı ise kapitalizm asıl alanı olarak belirlemesi ve pazar karşıtı sayması (I. Wallerstein bu saptamayı çok önemli bulur) büyük bir öğretici değere sahiptir. Liberalizmin ısrarla kapitalizmi piyasa-pazar ekonomisi saymasının bu tanımlama ışığında tam bir safsata olduğu açıktır. Kapitalizmin pazarla ilişkisi fiyat oyunlarıyla tekel kârı elde etmek ve bunun için gerekirse savaşlar ve bunalımlar çıkartmaktan ibarettir; bunun da ötesinde kapitalizm tüm ekonomiyi temel ihtiyaçları karşılayan bir faaliyet olmaktan çıkarıp en çok kâr getiren alanlara (azami kâr kanunu) kaydırmaya kadar her türlü çılgınlığı yapmaktan çekinmeyen vahşi bir oyun sistemidir. Oyun diyoruz, insan toplumunu temel varoluş nedenlerinden kopartacak kadar yaşam karşıtı bir eylem, saldırı tarzı olarak oyundur.

Genelde uygarlık tekelleri özelde kapitalist tekeller (tarım, ticaret, finans, iktidar ve ulus-devlet aygıtları) tarih boyunca tüm ekonomik çarpıtmaların, bunalımların, sorunların, açlık ve yoksulluğun, çevre felaketlerinin temel etkenidir. Bu temel etken üzerinde ayrıca her tür sosyal ve siyasal sınıflaşmalar, iktidarlar, aşırı kentleşmeden ve bunlardan kaynaklanan tüm hastalıklar, her tür dinsel, metafizik ve bilimci dogmalar içeren ideolojik saptırmalar, başta sanatın çarpıtılması olarak çirkinlikler ve ahlâki yoksulluk ve bozulmalar olarak kötülükler yükselir. Kapitalist modernitenin son dört yüz yılı bu saptamalara ilişkin sayısız örnek sunmaktadır.

Demokratik modernitede ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Hem zemin katın temel ihtiyaçları olarak kullanım değerlerini (en önemli ihtiyaçları giderme özelliği), hem de gerçek bir piyasa-pazar ekonomisi olarak değişim değerini (metaların birbiriyle değişim oranları) ortaya çıkaran anlamlı sistematik yapıyı ifade eder. Demokratik modernitede ekonomi, üzerinde kâr hesapları yapılan bir alan olmaktan çıkar. Sınıf ayrımına yol açmadan ve ekolojiye zarar vermeden temel ihtiyaçların nasıl ve hangi yöntemlerle en verimli şekilde karşılanacağı netleşir. Bir toplumsal eylem alanı olarak ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Ahlâki ve politik toplumun hem üzerinde gelişeceği hem de geliştireceği temel faaliyet biçimi olarak anlam kazanır.

Marksist ekonomi-politik de dahil, modernitenin ekonomi anlayışı, sınıfsal bakış açısından kurtulamamıştır. Değeri işçi ve patron ikilisine bağlayarak, tüm tarihsel-toplum zeminini ihmal ve örtbas etme duru-

munda kalmıştır. Değer tarihsel toplumun bir ürünüdür. Patron ve tavizci işçi, bu ürünün sağlayıcısı olmak bir yana, temelde gaspçısı konumundalar. Bunun kanıtı çok açıktır: Ücretsiz kadın emeği olmadan bir tek patron ve tavizci işçi karnını bile doyuramaz, günlük yaşamını çekip çeviremez. Tek başına bu örnek bile kapitalizmin gayri-ekonomik çehresini netçe göstermektedir. Kaldı ki tarihsel-toplum olmadan genelde uygarlığın, özelde resmi modernitenin varlık kazanamayacağını kapsamlıca göstermiş bulunuyoruz.

Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda kullanım ve değişim değerlerinin endüstriyel ve ekolojik bütünlüğü esastır. Endüstrinin sınırı ekolojiye ve temel ihtiyaçların karşılandığı sınıra dayanır; bu iki sınırı aşamaz. Bu durumda ortaya çıkacak endüstri eko-endüstridir. Ekolojik olmayan endüstri ekonomik olmayan endüstridir. Ekoloji ile bağını yitiren endüstrinin sürekli çevreyi yiyerek imha eden makineleşmiş bir canavardan farkı yoktur. Yine temel ihtiyaçlar ekonomisiyle bağını yitiren bir endüstrinin kâr amacından başka bir değeri bulunmamaktadır. Bu gerçeklerden dolayı eko-endüstri temel ilke durumundadır. Tüm ekonomik faaliyetlerin bağlı olması gereken ana ilkedir bu. Bu durumda ekonomik eylem gerçek anlamını bulur; işsizlik, fazla veya eksik üretim, az veya çok gelişmiş ülkeler ve bölgeler, köy-kent zıtlığı, sınıflar arasındaki uçurum, ekonomik bunalım ve savaşların toplumsal zemini de ortadan kalkmış olur.

İşsizlik tamamen kâr amaçlı ekonomik yapılanmanın çarpıklığının bir sonucudur. Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda bu çarpıklığa yer yoktur. İşsizlik en insanlık dışı bir toplumsal durumdur.

Fazla veya eksik üretim de yine kâr amaçlı ekonomik yapının çarpıklığının sonucudur. Temel ihtiyaçlar dururken ve endüstri bu kadar gelişmişken, ne eksik ne de fazladan üretimin bir anlamı vardır. Doğal koşullar dışında insan eliyle eksik veya fazla üretimin en az işsizlik kadar insanlık dışı bir durumu ifade ettiğini önemle belirtmek durumundayım.

Az veya çok gelişmiş ülkeler ve bölgeler meselesi de yine aynı kâr amaçlı ekonominin oluşturduğu insanlık dışı durumun başka bir ifadesidir. Böylelikle ülkeler ve bölgeler arasındaki her türlü çatışmanın tohumlarını ekerek, bitmez tükenmez yerel, ulusal ve uluslararası bunalım ve savaşlara yol açar. İnsan toplumunun hizmetindeki bir

ekonominin asla bu durumlara yol açmayacağı, açmaması gerektiği açıktır.

Tarihsel-toplum tarihi boyunca bir uyum ve işbölümü üzerine kurulu köy-kent ilişkilerinin gittikçe derinleşen çelişkilere dönüşmeleri ve dengenin köy-tarım toplumu aleyhine bozulması, yine temelde ekonominin kâr amaçlı düzenlemelere tabi tutulmasıyla bağlantılıdır. Kent ve köyün, tarım, zanaat ve endüstrinin birbirlerini beslemeye dayalı ilişkilerinin yerini birbirlerini tasfiye eden ilişkilere bırakması, azami kâr kanununun vahim sonuçlarından bir başkasıdır. Köy ve tarım toplumu âdeta tasfiyenin eşiğine getirilirken, kent ve endüstri kanserolojik bir büyüme sürecine girmiştir. Sadece ekonomi değil, tarihsel-toplumun kendisi tasfiye ile yüz yüze bırakılmıştır.

Azami kâr kanununa dayalı ekonominin bu tür çarpıtmalara uğratılması beraberinde sınıflaşmayı ve politik çatışmayı getirmiş; yerel, ulusal ve uluslararası her tür savaşa yol açmıştır. Uygarlık anlatılarında sanki insanlığın kaderiymiş gibi sunulan tüm bu olumsuzlukların temelinde, açık ki ekonominin ekonomi karşıtı kapitalist bireycilik ve tekelcilik tarafından sömürgeleştirilmesi ve talanı yatmaktadır.

Demokratik modernite ekonomiyi bu karşı eğilimlerden kurtarmakla kalmaz. Daha gelişmiş koşullara sahip yaşam biçimiyle işsizliği ve yoksulluğu tanımayan, fazla veya eksik üretime yer vermeyen, az veya çok gelişmiş ülke ve bölge farklılıklarını asgariye indiren, köy-kent çelişkisini birbirini besleyen ilişkilere dönüştüren bir sistematiğe sahiptir. Kendi sistematiği içerisinde toplumsal ve ekonomik farklılıklar sınıfsal sömürü boyutlarına taşınmaz, sınıfsal gelişmeler derinleşmez, bunalım ve savaş nedeni olabilecek ekonomik sömürü ve sosyal çelişkiler boyutlanmaz. Endüstriyalizm ve kentleşmenin sadece köy ve tarımı değil, gerçek, yaşanabilir boyutlardaki kent ve endüstriyi yutmasına da demokratik modernite sistemi izin vermez. Bunun mekanizması demokratik modernitenin temel boyutlarında bütünsellik halinde verilidir. Tüm topluluklar ekonomik faaliyetlerinde ahlâki ve politik boyutla bağlantılı olarak, ekolojik ve endüstriyel unsurları bütünlük içinde ele alır. Bunlar birbirlerine kopmaz bağlarla bağlantılıdır. Bireycilik ve tekelciliğin parçalayıcı pençelerine bir şey bırakılmaz. Eko-ekonomi ve eko-endüstri, tüm toplumsal faaliyetlerde göz önünde tutulur. Bu temelde sadece çevreyi yeniden onarmak ve tarımı canlandırmak, köyü en sağlıklı çevreye sahip yaşam alanına çevirmek için hazırlanacak projeler bile

tek başına tüm işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. İşsizlik insanın doğasına aykırıdır. Bu kadar gelişmiş bir zekâya sahip insanoğlunun-kızının işsiz kalması ancak insanın zoraki eli ile mümkündür ve nitekim öyle olmaktadır. Bir karıncasının bile işsiz görünmediği doğa, nasıl en gelişmiş varoluşunu işsiz ve çaresiz bıraksın? İnsan pratiğinin harika ürünü olan teknoloji ve ona dayalı endüstri çağında yoksulluk neden kader olsun?

Açık ki, gerekli olan, sistemik yapısal dönüşümdür. Demokratik modernitenin hem tarihsel hem de güncel gerçekliği insanı kendi pratiğine, emeğine yabancılaştırmayan özelliktedir. Endüstri devrimi, bu pratiğin en büyük aşamalarından biri olarak, toplum ve ekonomisi için bir zaferdir. Sorun kapitalist modernitenin bu eşi görülmemiş zaferi daha başından itibaren kendi kâr kanununun hizmetine koymasıdır. Bunun için eşi görülmemiş bir bireycilik ve tekelcilik (ticari, sınaî, finans, iktidar ve ulus-devlet) inşa ederek tarihsel toplumu tasfiyenin eşiğine getirmesidir. Demokratik modernite bir anlamda bu çarpık modernite anlayış ve uygulamalarında sistematik ve yapısal devrimin adıdır. Eko-endüstri bu devrimin en temel boyutlarından biridir. Yalnız başına bu gerekçe bile demokratik modernitenin hayatiyetini kanıtlar.

Resmi modernitenin klasik ekonomik birimi aile ve profesyonel yapılı şirketler olarak sunulsa da, bunlar kâr amacı güden birimlerdir. Bunlardan hiçbirinin kâr dışında temel bir kaygısı yoktur. Dünya çapında ahtapot gibi kollarını yaymadıkları bir ekonomik alan bırakmamalarına rağmen, ilgilendikleri tek şey azami kârı nasıl sağlayacaklarıdır. İşsizliğin devasa boyutlara ulaşması, yoksulluğun derinleşmesi ve gelir uçurumunun çığ gibi büyümesi, bir yandan açlık içinde yüzen yüz milyonlarca insan kırılırken diğer yandan muazzam üretim potansiyelinin atıl bırakılması, fazla veya eksik üretimden kaynaklanan bunalımlara yol açılması, tarımın iflas ettirilmesi ve köy toplumunun tasfiyesi hep azami kâr kanununa dayalı şirketleşmenin, ekonomik -daha doğrusu ekonomi dışı- birimlerin faaliyetlerinin sonucudur. Demokratik modernitenin temel ekonomik birimi zihniyet ve yapı olarak elbette bu kâr amaçlı şirket birimlerine karşıt olacaktır.

Ekonomi tarih boyunca hep hassas bir konu olarak ahlâki ve politik toplumun baş kaygısını teşkil etmiştir. İşin ucunda kıtlık, açlık, ölüm gibi toplumu topyekûn tehdit eden olgular vardır. Birikim gibi kâr da toplumlarca hiçbir zaman meşru kabul edilmemiş, hep kötülükler ve

hırsızlıkların kaynağı olarak görülmüştür. Fırsat doğduğunda bu birikimler devletçe müsadere edilmiştir. Böyle bir amaca bağlanarak ekonominin inşa edilemeyeceği çok açıktır. Zaten açıklandığı gibi, özü gereği ekonomi karşıtı bir faaliyet için ekonomiden bahsetmek çelişkinin ta kendisidir.

Bu çelişkiden kurtulmanın yegâne yolu eko-topluluk ekonomisidir. Binlerce eko-toplum koşullar gereği bir ekonomik birim olarak kendini örgütleyebilir. Aileler arasında parçalana parçalana birim özelliğini kaybetmiş tarımsal toprakların eko-endüstri ilkesi de göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesi çoktan ivedilik kazanmış bir sorundur. Tarımda eko-toplulukların oluşturulması demokratik modernitenin en esaslı ekonomik ilkelerinden biridir. Bununla bağlantılı olarak serflik ve kölelikten kalma çiftlik tarzı tarımsal üretim de geçerliliğini yitirmiştir. Ekolojik ölçekte tarım birlikleri oluşturularak gerçekleştirilecek eko-topluluklar köy modernitesinin de temelidir. Köy veya modern köy bir eko-topluluk olarak, ekolojik ölçekli ekonomik birimler olarak varoluşunu yeniden kazanabilir.

Şehirlerde de benzer eko-topluluklar oluşturulabilir. Kent planlamasında, ekoloji eksenli ekonomi genel bütünlüğün bir parçası olarak düzenlenir. Tıpkı kenti yutan bürokrasi olmaması gerektiği gibi, kenti yutan ekonomi de olamaz. Her kentin doğasına uygun ekonomi kâr amaçlı olmayan, şehirdeki işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen optimal büyüklükteki birimler olarak örgütlendirilir. Şehrin nüfusu yapı ve yeteneklerine uygun olarak bu birimlere dağıtılabilir.

Belki de sosyalist planlı bir ekonomiden bahsediyoruz gibi gelebilir. Fakat bahsettiğimiz model farklıdır. Bu modelin merkezî planlama ve kumanda ekonomisiyle alakası olmadığı gibi, vahşi, kâr amaçlı, ekonomi dışı sözde ekonomik şirketlerle de alakası yoktur. Yerel ahlâki ve politik toplumun karar ve eylemini gerçekleştirdiği bir yapıdır. Elbette ulusal, bölgesel, hatta uluslararası koşulları göz önüne getiren bir koordinasyon her zaman gereklidir. Ama bu durum kararın ve eylemin yerel toplumun inisiyatifinde olmasını ortadan kaldırmaz. Tekrarlamalıyım ki, ekonomi teknik bir altyapı sorunu değildir; toplumların temel varoluş yapısı olarak toplumun tümünün görüş, tartışma, karar ve örgütsel eylemiyle, çalışmasıyla gerçekleştirilen bir faaliyettir. İnsanın ekonomiden kopartılması bütün yabancılaştırılmaların temelidir. Bunun önlenmesi şart olduğu gibi, yegâne yolu da ekonomiyi tüm topluluklara

mal etmekten geçer. "Biri yer biri bakar"dan kıyamet koptuğu gibi, "Biri çalışır biri boşta gezer"den de kıyamet kopar. Mutlaka topluluk eksenli, ekolojik ve verimlilik esaslarına bağlı olarak örgütlenmesi gereken ekonomi, toplumun temel varoluş koşuludur. Toplumdan, topluluklardan başka hiç kimse bu varoluş hakkına ne sahip olabilir ne de bu hakkı ortadan kaldırabilir. Birimler ister ticari, ister sınaî, ister tarımsal, hatta sadece aracı rol oynamak kaydıyla ister finansal olsun, bu temel ilkelere uymak durumundadır. Devasa bir fabrikanın da, bir köy-tarım biriminin de temelinde bu ilkeler olmalıdır.

Demokratik modernitedeki ekonomik birimlerde mülkiyet önemini yitirir ve ikinci planda kalır. Mülkiyet elbette ilkelere uygun tasarrufta bulunan topluluklara ait olacaktır. Ne aile ne de devlet mülkiyeti modern ekonomiye yanıt oluşturabilir. Hiyerarşik dönemden kalma devlete ve aileye özgü mülkiyet kapitalist modernitede bile varlığını sürdüremez durumdadır. Hatta şirketler bile ekonomik gerekçelerin zorlaması nedeniyle gittikçe çalışanların ortak mülkiyetine girmektedir. Fakat yine de mülkiyet normlarını birbirlerinden kalın çizgilerle ayırmamak gerekir. Tıpkı iki uygarlık sistemi iç içe yaşadıkları gibi, mülkiyet sistemleri de uzun süre iç içeliğini koruyacaktır. Topluluk mülkiyetinde aile mülkiyeti varlığını koruduğu gibi, devletin de varlığı etkisini ve payını sürdürecektir. Önemli olan çevreye, üretkenliğe, işsizliğe yanıt olabilecek esnek mülkiyet normlarına açık olmaktır. Bireyin varlığına, özgürlüğüne, iyilik ve güzelliğine hizmet edecek her tasarruf mülkiyet de olsa değerlidir. Fakat topluluksuz bu değerler oluşamayacağına göre, bu sorunları optimal sınırlar dahilinde çözmek yine en doğrusudur. Demokratik modernite, tarih boyunca komünal varlığını hiçbir zaman yitirmemiş topluluk temelli mülkiyeti modern koşullarda yeniden ahlâki ve politik toplumun temeline yerleştirerek tarihsel rolünü bu konuda da başarıyla oynayabilecek durumdadır.

c- Demokratik Konfederalist Toplum Boyutu

Toplumsal doğanın üçüncü boyutunu yönetimsel düzeyde demokratik konfederalist sistem biçiminde belirlemek mümkündür. Bölümlemenin tüm sakıncalarına rağmen, üçlü boyutla açıklamak öğretici olabilmektedir. Önemli olan boyutların iç içeliğidir. Keyfi olarak birinin yerine başka bir şey yerleştirmek mümkün olabilir, ama ortaya çıkan şey demokratik modernite sistemi olmaz, başka şey olur.

Kapitalist modernitenin üç boyutu da iç içedir. Boyutları birbirini gerektirir.

Resmi modernitenin temel devlet formu olan ulus-devletin karşılığını demokratik modernitede demokratik konfederalist sistem oluşturur. Bunu devlet olmayan siyasi yönetim biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Sisteme özgünlüğünü veren de bu özelliğidir. Demokratik yönetimleri kesinlikle devletin idari yönetimiyle karıştırmamak gerekir. Devletler idare eder, demokrasiler yönetir. Devletler iktidara, demokrasiler kolektif rızaya dayanır. Devletlerde atama, demokrasilerde seçim esastır. Devletlerde zorunluluk, demokrasilerde gönüllülük esastır. Benzeri farklılıkları çoğaltmak mümkündür.

Demokratik konfederalizm sanıldığı gibi günümüze özgü herhangi bir yönetim biçimi değildir; tarihte olanca ağırlığıyla yer bulan bir sistemdir. Tarih bu anlamda merkezî devletsel değil konfederaldir. Devlet formu çok resmileştiği için tanınmıştır. Fakat toplumsal yaşam konfederalizme daha yakındır. Devletin hep merkeziyetçiliğe koşması dayandığı iktidar tekellerinin çıkarlarını esas alması nedeniyledir. Aksi halde bu çıkarları koruyamaz, ancak çok sıkı bir merkeziyetçilik güvence sağlayabilir. Konfederalizmde tersi geçerlidir. Demokratik konfederalizmin esas aldığı tekel olmayıp toplum olduğu için mümkün olduğunca merkeziyetçilikten kaçınmak durumundadır. Toplumlar homojen olmayıp çok sayıda topluluktan, kurum ve farklılıktan oluştuğu için, hepsinin ahenk içinde bütünlüğünü sağlama ve koruma zorunluluğunu duyar. Dolayısıyla aşırı merkeziyetçi bir yönetim bu çokluklarda sık sık patlamalara yol açar. Tarihte bunun sayısız örnekleri vardır. Her topluluk, kurum ve farklılığın kendini yansıtmasına uygunluğundan ötürü demokratik konfederalizm daha çok yaşanır. Çok tanınmış bir sistem olmaması, resmi uygarlığın hegemonik yapısı ve ideolojisinden ötürüdür. Resmi olarak tanımlanmış olmasa da, toplumlar tarihte esas olarak konfederaldir. Tüm aşiret, kabile, kavim yönetimleri hep gevşek ilişkiler niteliğindeki konfederalizme izin verir. Aksi halde iç özerklikleri zedelenir. Bu ise varlıklarını dağıtır. Hatta imparatorluklar bile iç yapılarında sayısız farklı yönetime yaslanırlar. Her türlü kabile, aşiret ve kavim yönetimleri, dinsel otoriteler, krallıklar, hatta cumhuriyet ve demokrasiler bir imparatorluk bünyesinde birleşebilirler. Bu anlamda en merkezî

oldukları sanılan imparatorlukların bile bir nevi konfederalizm olduğunu kavramak önemlidir. Merkezî yönetim modeli toplumun değil tekelin gereksinim duyduğu bir idari modeldir.

Kapitalist modernite süreci devletin azami merkezileştiği süreçtir. Toplumdaki siyasi ve askeri güç merkezleri otorite denilen en güçlü tekel lehine alıkonularak, toplum siyasi ve askeri alanlarda azami ölçüde güçsüz ve yönetimsiz bırakılarak gelişen modern monarşiler ve ardı sıra geliştirilen ulus-devlet, toplumun askeri ve siyasi olarak en güçsüz ve silahsız bırakıldığı yönetimler olmuştur. Toplumsal huzur ve hukuk düzeni denilen olgu burjuva sınıf egemenliğinin tahkim edilmesinden başka bir şey değildir. Sömürünün yoğunlaşması ve aldığı yeni biçimler ulus-devletin varlığını zorunlu kılmıştır. İktidarın azami bir merkezî devlet olarak örgütlenmesi de diyebileceğimiz ulus-devlet, modernitenin esas yönetim biçimidir. Bir kılıf gibi üstüne giydirilen 'burjuva demokrasisi' denilen uygulamalar, esas olarak toplumda iktidar tekeline meşruiyet sağlamak içindir. Ulus-devlet demokrasi ve hatta cumhuriyetin inkârı temelinde vücut kazanır. Demokrasi ve cumhuriyetler mahiyeti itibariyle ulus-devletten farklı yönetim biçimleridir.

Demokratik modernite gerek tarihsel temeli itibariyle gerekse güncel karmaşık toplumsal doğa açısından demokratik konfederalizmi temel siyasi model olarak belirlemekle keyfi bir seçimde bulunmuyor; ahlâki ve politik toplumun siyasi çatısını ifade etmiş oluyor. Toplumsal doğanın homojen ve monolitik olmadığı tam kavranmadıkça demokratik konfederalizmi anlamak güçleşir. Resmi modernitenin son dört yüz yıllık tarihi çok etnisiteli, çokkültürlü, farklı siyasi oluşumlu ve öz savunmalı toplumun homojen ulus adına bir tür soykırıma (genellikle kültürel, zaman zaman fiziki soykırımlar) tabi tutulmasının tarihidir. Demokratik konfederalizm ise bu tarihe karşı öz savunma, çok etnisiteli, çok kültürlü ve farklı siyasi oluşumlarda ısrar tarihidir. Postmodernizm bu çatışmalı modernite tarihinin yeni biçimler altında devam etmesidir.

Son iki yüz yılın en tanrısal varlığı olarak kutsanan ulus-devletin küresel finans çağında çatlamasına karşılık, bünyesinde zorla erittiği ve bastırdığı toplumsal gerçeklerin intikam alırcasına yeniden gündemleşmesi birbirleriyle bağlantılı süreçlerdir. Finans çağının kâr anlayışı ulus-devletin değişimini gerekli kılmaktadır. Bunalımın sistemik

olmasında bu değişim gerekliliği önemli rol oynar. Neoliberalizmin ulus-devleti yeniden inşası ise bir türlü başarılı olamamaktadır. Ortadoğu deneyimleri bu bakımdan öğreticidir.

Karşıt modernite olarak kendini gittikçe daha çok görünür kılmak durumunda olan demokratik sistem bu koşullar altında varoluşunu güçlendirirken, biçim sorunlarını başarıyla çözmekle karşı karşıyadır. Konfederalizmin tarihe yabancı olmadığını, günümüz toplumunun karmaşıklaşan doğasına daha iyi yanıt olduğunu bu amaçla belirlemeye çalıştık. Ahlâki ve politik toplumun kendini en iyi ifade etme yolunun demokratik siyaset olduğunu sıkça dile getirdik. Demokratik siyaset demokratik konfederalizmin inşa tarzıdır. Demokratikliğini de bu tarzdan alıyor. Karşıt modernite gittikçe merkezileşen, toplumun en iç gözeneklerine kadar yayılan iktidar ve devlet aygıtlarıyla kendini sürdürmeye çalışırken, aslında politik alanı da yok etmiş oluyor. Buna mukabil demokratik siyaset toplumun her kesimine ve kimliğine kendini ifade etme ve siyasi güç olma olanağını sunarken, politik toplumu da birlikte oluşturmuş oluyor. Politika yeniden toplumsal yaşama giriyor. Politika devreye girmeden devlet krizi çözümlenemez. Krizin kendisi politik toplumun yadsınmasından kaynaklanmaktadır. Demokratik siyaset günümüzde derinleşen devlet krizlerini aşmanın yegâne yoludur. Aksi halde daha da sıkı merkezî devlet arayışları sert kırılmalara uğramaktan kurtulamaz.

Bu etkenler bir kez daha demokratik konfederalizmin güçlü bir seçenek olarak gündemleştiğini göstermektedir. Sovyet Rusya deneyiminde başlangıçta revaçta olan konfederalizmin merkezî devlet adına hızla ortadan kaldırılması reel sosyalizmin çözülüşünün en temel nedenidir. Ulusal kurtuluş hareketlerinin başarılı olamamaları ve kısa süre içinde yozlaşmaları, demokratik siyaseti ve konfederalizmi geliştirmemeleriyle yakından bağlantılıdır. Devrimci hareketlerin son iki yüz yıllık deneyimlerinin başarısızlığa uğramasının temelinde de ulus-devleti daha devrimci sayıp demokratik konfederalizmi geri bir siyasi biçim olarak görerek tavır alışları yatmaktadır.

Kapitalist modernitenin öz silahı olan ulus-devlete sarılarak kısa yoldan büyük toplumsal dönüşümleri gerçekleştireceğini sanan kişi ve hareketler bu silahla kendilerini vurduklarını çok geç kavradılar.

Demokratik konfederalizm ulus-devlet sistematiğinden kaynaklanan olumsuzlukları aşma potansiyeline sahip olduğu gibi, toplumu

politikleştirmenin de en uygun aracı konumundadır. Basittir ve uygulanabilir. Her topluluk, etnisite, kültür, dinî cemaat, entelektüel hareket, ekonomik birim vb. birer politik birim olarak kendilerini özerkçe yapılandırıp ifade edebilir. Federe yapı veya özerklik, kendilik denilen kavramı bu çerçeve ve kapsamda değerlendirmek gerekir. Her kendiliğin yerelden küresele kadar konfederasyon oluşturma şansı vardır. Yerelin en temel öğesi özgür tartışma ve karar hakkıdır. Her kendilik veya federe birim, katılımcı demokrasi olarak da kavramlaştırılan doğrudan demokrasiye uygulama şansı tanıması nedeniyle eşsizdir. Bütün gücünü doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğinden alır. Temel bir rolü olmasının gerekçesi de budur. Ulus-devlet doğrudan demokrasinin ne kadar inkârı ise, demokratik konfederalizm de tersine o kadar onun oluşturucu ve işlevselleştirici biçimi konumundadır.

Doğrudan katılımcı demokrasinin ana hücreleri olarak federe birimler, koşullar ve ihtiyaçlar gerekli kıldığı kadar konfedere birliklere dönüşme esnekliği bakımından da eşsiz ve idealdir. Doğrudan katılımcı demokrasiye dayalı birimleri esas almak kaydıyla geliştirilecek her tür siyasi birlik demokratiktir. En yerelde doğrudan demokrasinin uygulandığı, yaşandığı birimden en küresel oluşuma kadar geliştirilen politik işlevselliğe demokratik siyaset demek mümkündür. Gerçek demokratik sistem tüm bu süreçlerin yaşanmasının formülasyonudur.

Toplumsal doğa dikkatlice gözlemlenirse, ulus-devletin 'demirden kafes' niteliği ile demokratik konfederalizmin en uygun özgürleştirici niteliği rahatlıkla anlaşılabilir. Ulus-devlet toplumu ne kadar bastırıyor, tek tipleştiriyor ve demokrasiden uzaklaştırıyorsa, demokratik konfederalist model de o kadar özgürleştirici, çoklaştırıcı ve demokratikleştiricidir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da federe ve kendilik birimlerini çok zengin bir kapsamda düşünmektir. Bir köy veya şehir mahallesinde bile konfedere birliklere ihtiyaç olacağını anlamak büyük önem taşır. Her köy veya mahalle rahatlıkla bir konfedere birlik olabilir. Örneğin köyün ekolojik birimi yani federesinden özgür kadın, öz savunma, gençlik, eğitim, folklor, sağlık, yardımlaşma ve ekonomi birimlerine kadar çok sayıda doğrudan demokrasi birimi köy çapında birleşmek durumundadır. Bu yeni birimler birimine de rahatlıkla kon-

federe (federe birimlerin birimi) birim veya birlik denilebilir. Aynı sistemi yerel, bölgesel, ulusal ve küresel seviyelere kadar taşırdığımızda, demokratik konfederalizmin ne denli kapsayıcı bir sistem olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Demokratik modernitenin temel boyutlarından üçünün de birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu konfederalizm sistematiği ile daha iyi anlamak mümkündür. Her boyut bu sistem içinde kendini tartışma, değerlendirme, kararlaştırma, yeniden yapılandırma ve eylemselleştirme potansiyeline sahip olduğu için, toplumsal doğanın tarihsel toplum gerçekliği ve bütünselliği de en iyi biçimde sağlanmış oluyor.

Toplumsal öz savunmayı da demokratik konfederal sistemde en iyi biçimde gerçekleştirmek mümkündür. Öz savunma demokratik siyasetin bir kurumu olarak konfederal sistem kapsamındadır. Öz savunma tanım olarak demokratik siyasetin yoğunlaştırılmış ifadesidir.

Ulus-devlet esas olarak askeri bir sistemdir. Tüm ulus-devletler içte ve dışta çok acımasız, çeşitli, uzun süreli, değişik biçimde gerçekleştirilen savaşların ürünüdür. Savaşların ürünü olmayan tek bir ulus-devlet düşünülemez. Sadece kuruluş aşamasında değil, hatta ondan daha fazla kurumlaşma ve çözülme dönemlerinde ulus-devlet tüm toplumu içerden ve dışarıdan militarist bir zırhla kaplar. Toplum tümüyle askerileşir. İktidar ve devletin sivil idare denen kurumları esas olarak bu askeri zırhı örten perde durumundadır. Burjuva demokrasileri denen aygıtlar daha da ileri gidip, bu militarist yapılanma ve zihniyeti demokrasi cilası ile örtbas ederek, liberal demokrat bir toplumsal sistemin yürürlükte olduğu propagandasını yükümlenir. Modernite yönetiminin bu yaman çelişkisini çözümlemeden, herhangi doğru bir siyasallaşma ve demokratik siyaset yapma olgusundan bahsetmek mümkün değildir. 'Asker-millet' denilen olgu budur. Bu ise son dört yüz yıldan bu yana inşa edilen tüm ulus-devletler için geçerli bir olgudur. Tüm toplumsal sorunlar, bunalımlar ve çürümelerin altında bu gerçeklik yatar. Çözüm olarak dayatılan ve sıkça tekrarlanan her tür (darbeli, darbesiz, askeri, sivil faşizmler) faşist iktidar uygulamaları ulus-devletin doğası gereğidir; onun biçimsel ifadesinin en özgün halidir.

Demokratik konfederalizm ulus-devlet kaynaklı bu militaristleşmeyi ancak öz savunma aracı ile durdurabilir. Öz savunmadan

yoksun toplumlar kimliklerini, politik özelliklerini ve demokratikleşmelerini yitirme tehlikesiyle yüz yüze kalırlar. Bu nedenle öz savunma boyutu toplumlar için basit bir askeri savunma olgusu değildir. Kimliklerini koruma, politikleşmelerini sağlama ve demokratikleşmelerini gerçekleştirme olgusuyla iç içedir. Toplum ancak kendini savunabiliyorsa kimliğini koruduğundan, politikleşmesini sağladığından ve demokratik siyaset yapabildiğinden bahsedebilir. Bu gerçekler ışığında demokratik konfederalizm aynı zamanda bir öz savunma sistemi olarak boyutlanmak durumundadır. Tekellerin küresel hegemonik çağında ve bütün toplumu ulus-devlet biçiminde militaristleştirdiği koşullarda, demokratik modernite ancak tüm toplumu kapsayacak tarzda, tüm zaman ve mekân koşullarında öz savunma ve demokratik siyaset temelinde, konfederal ağlardan oluşan öz sistematiğiyle hegemonyaya karşılık verebilir. Ne kadar hegemonik şebeke (ticari, finansal, sınaî, iktidar, ulus-devlet ve ideolojik tekel) varsa, demokratik modernite de o denli konfederal, öz savunmacı ve demokratik siyaset ağları geliştirmek durumundadır.

Bu boyut konusunda değinmemiz gereken son bir sorun, ulus devlet ile toplumsal doğa arasındaki ilişki ve çelişkilerin nasıl sürdürülebileceğine ilişkindir. Özellikle reel-sosyalist ve ulusal kurtuluşçu akımlar kendilerine hâkim olan iktidarcı yaklaşımlar (burjuva iktidarı yerine proletarya iktidarı, hatta diktatoryası; sömürgeci, işbirlikçi yönetimler yerine milli iktidarcı yaklaşımlar) nedeniyle tarihin en trajik yanlışlarını yaparak, kapitalizme hak etmediği bir kendini sürdürme şansı sunmuşlardır. Bir nevi iktidar ve devlet yıkma ve yerlerine yenilerini inşa etme anlayış ve uygulamaları da diyebileceğimiz bu ve benzeri akımlar toplumun militarizasyona boğulmasında, politik niteliğini yitirişinde ve demokratik mücadeleyi kaybedişinde en sorumlu güçler konumundadırlar. Yaklaşık iki yüz yıldır bu tarz yaklaşımlar kapitalist hegemonyacılığın ulus-devletçiliğine kendi elleriyle altın tepsi içinde zafer sunmuşlardır. Anarşistler ve daha gecikmeli de olsa bazı postmodernist, feminist ve ekolojist hareketlerle diğer sivil toplumcu ve sol anlayışlar bu konuda daha olumlu pozisyondadır.

İki modernite sisteminin daha önce koşulları ve ilkelerini sunduğumuz biçimde barış ve çatışmalarla dolu uzun bir süreyi birlikte yaşamaları kaçınılmazdır. Hayatın bir gerçeğidir bu. Uzun süreli bu birlikte yaşam sürecini ne ilkesiz teslimiyetçi barış yak-

laşımlarıyla, ne de her koşulda çatışmacı ve savaşçı anlayış ve uygulamalarla sürdürmek doğru olabilir. Ulus-devlet sistematiğiyle demokratik konfederalizm sistematiğinin ilkeli ve koşullu barışlarla olduğu kadar, bu koşullar ve ilkelerin çiğnenmesi durumunda öz savunma savaşımlarıyla birlikte yaşanacağını hesaba katan siyaset felsefesi ile stratejik ve taktik yaklaşımlar, tarihsel-toplumun özgürlük, eşitlik ve demokratik yürüyüşüne daha uygundur.

Savunmamın bu uzun bölümünde çözümlemeye çalıştığım uygarlık tarihinin son dönemi olarak modernitenin ikili karakterini yeterince tanımladığım kanısındayım. Uygarlık tarihinin diyalektik gelişiminde olduğu gibi, modernitenin kendisi ve daha kısa olan tarihçesi de yoğun diyalektik gelişimlerle yüklüdür. Diyalektik derken anlaşılması gereken husus, iki uçlu ilişkili ve çelişkili gelişimin iki farklı zihniyet ve yapılanmayı bağrında taşıdığıdır. Son dört yüz yıllık tarih kapitalizmin modernizme damgasını vurduğunu doğrulamaktadır. Ama kapitalizmin damgasını vurması modernitenin tümüyle kapitalist olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki, kapitalizmin kendisi de bir toplum biçiminden ziyade bir kâr ve sermaye birikim sistemidir. Modernite gibi çok kapsamlı bir olguyu nitelendirmeye uygun bir sistem değildir. Her ne kadar sıkça kapitalist modernite kavramını kullanmış olsam da, bunu moderniteye damgasını vurma biçiminde anlamak gerektiğini hep vurguladım. Bununla birlikte modernitenin ikinci yüzünü demokratik modernite (Daha uygunu bulunursa adı değişebilir) olarak değerlendirmenin (Demokratik damgalı modernite denilmesini uygun bulmuyorum) daha çok gerçek payı taşıdığını çözümlemeye çalıştım. Kapitalist-sosyalist toplum ayrımında yaşanan tarihî yanlışlıklara ve çözümsüzlüklere düşmemek için, kapitalist modernite-sosyalist modernite ayrımı gibi çok daha sığ tutumlardan kaçınmaya özen gösterdim.

İki farklı modernite olgusunu mukayeseli ele alma ve tarihsel olarak karşılaştırma yöntemini hep kullandım. Zira gerçeğin kendisi çatallıydı. Uygarlık tarihi gibi daha kısa evresi olarak modern zamanlar da bütün ilişki ve çatışmalarıyla bu ikileme tanıklık etmekteydi. Deneme niteliğinde de olsa yapmaya çalıştığım, bu tanıklıklara dayanarak tanımlamalar ve kısa çözümlemeler geliştirmektir. En azından bir düşünce taslağı olarak anlaşılacağından kuşku duymuyorum.

Şüphesiz geliştirilecek eleştiri ve öneriler çözümlemeleri daha da güçlendirecektir.

Kâr ve sermaye birikim sistemi olan kapitalizmin modernizme damgasını vurduğu ve finans kapitalin hâkimiyetinde küresel hegemon güç olarak halen konumunu sürdürdüğü inkâr edilemez. Bununla birlikte sistem (dünya kapitalist sistemi, dünya sistem) olarak inşa edildiği tüm mekân ve zaman koşullarında bağrında yoğun çelişik güçler taşıdığı da inkâr edilemez. Kavram kolaylığı açısından demokratik modernite güçleri olarak tanımlanmaya çalışılan bu güçlerin sadece reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş hareketleri olmadığı, başta anarşizm olmak üzere son dönemde ekolojist, feminist ve radikal dinci sistemler gibi çıkışlara da tanık olunduğu bilinmektedir. Sistemin bağrı çoktan deşilmiş, sistemin içinden ve dışından (Daha çok dışından demem gerekir, çünkü toplumsal doğa asıl olarak dıştan gelen güçleri tanımaktadır) gelen güçler sistemin tüm mekân ve zamanlarında varlık, özgürlük ve eşitlik istemlerini hep dile getirmişler ve eyleme geçirmişlerdir. Yine sistem arayışlarından hiç geri durmamışlardır.

Tüm uygarlık tarihinde olduğu kadar modern zamanlarda da sistemlerin birbirlerini imha etme ve tekelleşme çabaları sonuç vermediği gibi, bunun bedeli de ağır olmuştur. Şüphesiz taşıdığı körlükler bu sistem savaşlarının bilançolarını çok ağırlaştırmıştır. Sistemler birbirlerine ağır basarak yaşamaya devam etmek isteyeceklerdir. Küresel düzeyden yerel düzeylere kadar hep hegemonyalar dayatılacağı gibi, karşıt direnişler de deneylerden çıkardıkları derslerle daha da güçlenerek devam edeceklerdir. Çözümsüzlükler devam ettikçe barışı ve savaşı hep beraber yaşamaya devam edeceğiz. Çözümlemeler ve çözümler daha başarılı oldukça, doğruyu, iyi ve güzeli daha çok yansıttıkça, elbette barışsızlık ve savaşsızlık hali diyebileceğimiz daha arzulu, güzel bir dünyayı hayal edebiliriz, gerçekleştirebiliriz. Elbette daha çok barış, daha az savaş da değerli bir haldir ve gerçekleştirme çabaları soyludur. Yalnızca ilkeli, onurlu olmak kaydıyla.

Küresel finans kapital hegemonyasının kendisini en derin kriz süreci olarak tanımladık. Gelişmeler bu tanımı doğrulamaktadır. Ayrıca krizin sistemik ve yapısal olduğunu da kapsamlıca dile getirdik. Güncel kriz haberleri bile krizin sistemik ve yapısal karakterini doğrula-

maktadır. Kriz dönemlerinde modern sistemler doğurgan olurlar. Bazıları sağlıklı çözümler yarattıkları gibi, sağlıklı olmayan çözümler de eksik olmaz. Kapitalizmin liberal ütopyasında çok geniş ve eklektik çözümler paketi hiç eksik edilmez. Günlük, haftalık, aylık, yıllık, on yıllık, elli yıllık planlar yapıp duruyorlar. Bu onların işidir. Yapmaya devam edecekler.

Demokratik modernite güçlerinin şansı bu kriz dönemlerinde daha fazla artabilir. Arkalarındaki muazzam direniş tarihi, özgürlük ve eşitlik ütopyaları önlerini aydınlatıyor. Ayrıca yenilgi ve yetmezliklerden çıkardıkları büyük dersler vardır. Hepsini iç içe entelektüel, ahlâki ve politik görevler demeti olarak kavrayıp eyleme geçirdiklerinde elbette başarı şansları yüksektir. Yine de sistemik ve yapısal kriz dönemlerinin dikkate alınması gereken kendine özgü yanları vardır. Ne kadar geçmişin izinde olsalar da, uygulanması gereken bilimin ve ahlâki-politik felsefenin yenilik içermesi gerektiğini göz ardı edemezler. Aksi halde geçmişte çokça yaşanan sığlıklar yeni körelmeleri beraberinde getirecektir. Hele liberalizmin kendini sıkça neo'laştırması tehlikeyi daha da büyütür. Herkes 1929'da yaşanan dünya çapındaki büyük bunalımdan devrimler beklerken, tersine yükselen faşist dalganın halen etkisini sürdürdüğü unutulmamalıdır. Toplum her zamankinden daha fazla ahlâki ve politik niteliğinden yoksun kılınmıştır. Bilişim teknolojisi küresel ideolojik hegemonyacı güçlerin eline muazzam sanal dünyalar sunma ve gerçek dünyayı saptırma olanaklarını fazlasıyla vermektedir. Çürüyen yapılarını rahatlıkla yeni bir sistemle ambalajlayıp yeni doğmuş gibi sunmakta beis görmezler. Mevcut kitle çoktan faşizmin sürü kitlesine dönüştürülmüştür. Umut kırılmasına düşmeden, gerçeğin analitik ve duyumsal yanını birleştirmekle yetinmeyip, mutlaka ahlâki ve politik yaşamayı her anımıza ve mekânımıza taşımadıkça kolayca boşa çıkarılabileceğimizi vurgulamak için belirtiyorum. Bundan sonraki son bölümde bu konular yer alacaktır.

DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA SORUNLARI

Modern devrimlerin en trajik yanı, gerçekleşmesine katkıda bulundukları modernizmin kurbanı olmalarıdır. Ortak eksiklikleri modernizmi çözememek olan bu devrimler, modernizmle ilişkilerini ve çelişkilerini çözmeden de peşinde koştukları amaçlarında başarılı olacaklarını sanmışlardır. Böyle olunca, ütopik içerikli bu devrimler çok geçmeden modernitenin buzlu hesaplarında erimekten kurtulamamıştır. Genelde beş bin yıllık, özelde son dört yüz yıllık uygarlık ve modernite tarihinden çıkarılabilecek sonuç, tüm direnişler ve devrimlerin başarısızlığa uğramasındaki temel etkenin karşı çıktıkları sistemle farklarını ortaya koyamadıkları ve kendi sistemlerini oluşturamadıklarıdır. Uygarlıkları ve moderniteyi tekçi yaklaşımla değerlendirmişler, bunları uyulması gereken evrensel yaşamla özdeşleştirmişlerdir. Sayısız direniş yıkılmadık uygarlık bırakmamasına rağmen, bu direnişler sonucunda gerçekleşen şey eski uygarlığın yeni bir versiyonunu oluşturmak olmuştur.

Burada uygarlıkların güç kaynağı karşımıza çıkmaktadır. Çok az istisna dışında, en büyük devrimciler de dahil, insanlar genellikle kendi dönemlerindeki uygarlıkların çocuklarıdır. Gerçek ana-babaları içinde yaşadıkları çağdır. Konuya kaderci yaklaşmıyorum; beş bin veya dört yüz yıllık da olsa, köklü bir yanlışlık aşılmadıkça, en radikal söylemli ve eylemli devrimlerin bile başarısızlığa uğramaktan kurtulamayacaklarını vurgulamak istiyorum. Toplumsal direniş ve devrimlerin hiç miras bırakmadıklarını asla söyleyemeyiz. Bu miras olmasaydı yaşamamızın bir anlamı kalmazdı. Ama kendine en çok güvenen kapitalist modernitenin yaşadığı bunalım bile sorunların kaynağına inip çözmekten uzak bulunduğunu yeterince kanıtlamaktadır. Uzun sürelere yayılması yanlışlığı yanlış olmaktan kurtaramaz, sorunları da sorun olmaktan çıkarmaz. Bu böyle sürdükçe eşitlik, özgürlük ve demokratik yaşam hayalleri de ütopya olarak kalır.

Savunmamda temelde uygarlık tarihi ve moderniteyle hesaplaşırken hem köklü bir özeleştiriden geçmiş oluyorum, hem de ne kadar yetersiz de olsa kendi alternatifimi sunmaya çalışıyorum. Tutarlılık bunu gerektirir. Avrupa merkezli sosyal bilim bu tutarlılığı gösterememektedir. Hem eşi görülmemiş bir bilim çağından bahsedeceğiz, hem de savaş gibi bir vahşetin bile üstesinden gelemey-

eceğiz! Bu durumda eski çağları bilimcilik silahıyla eleştirmenin meşruiyeti kalmaz. Yapılması gereken, meşruiyeti olan bir bilimin peşinde koşmaktır. Çabalarımı bu kapsamda değerlendiriyorum.

Uygarlığa ve moderniteye ilişkin söylediklerim mübalağa sayılmamalıdır. Peygamberlerin Nemrut ve Firavun düzenlerini tanrı kelâmıyla eleştirirken büyük içtenlikle hareket ettiklerinden asla kuşkuya düşülemez. Ama her zaman bu peygamberlerin izinde yürüdüklerini idea edenler, sonunda aynı Nemrut ve Firavun düzenlerini geride bırakan yeni Nemrut ve Firavun düzenleri inşa etmişlerdir. Sultanlar, şahlar ve padişahların aynı düzenin esiri durumuna düşmelerinde yine bu uygarlıkların gücünü görmek gerekir. İyi niyet, peygamberlerin izinde olunduğu inancı Nemrut ve Firavun sistemine tabi olmaktan kurtarmıyor.

Marks, Lenin ve Mao kapitalizmle boğuşurken samimiydiler. Hatta kapitalizme karşı sosyalizmi kurduklarına da inançları tamdı. Fakat çok geçmeden ortaya çıkan sonuç, kurdukları yapının kapitalizmden pek farklı olmadığını gösterdi. Burada da gücünü konuşturan yeni uygarlık, yani moderniteydi. Sermaye üzerine yüzeysel değerlendirmeleri sosyalizmi geliştirmek için yeterli değildi. Eksik olan modernite çözümlemeleriydi. Derinden etkisini yaşadıkları pozitivist dünya görüşü moderniteyi gerçekliğin en kutsal hali olarak sunuyordu. Eleştiri şurada kalsın, onu daha da mükemmelleştireceklerini düşünüyorlardı. Bunun sonuçları ise ortadadır. Tarihsel yanlışlık zincirleme devam ettikçe, en soylu ve kutsal amaçlar bile uygarlık ve modernitenin buzlu hesaplarına araç olmaktan kurtulamıyor.

Postmodernite kapitalist modernitenin sürdürülemezliğine yönelik ilk ciddi eleştirel hareketlerden biri olmasına rağmen, alternatif olmaktan uzaktır. Eklektik ve muğlak yapısı postmodernitenin klasik moderniteden farkını başarıyla ortaya koymasına bile fırsat tanımadı. 19. yüzyıl romantiklerinin benzer çabaları bir nevi edebiyat olmaktan öteye gidemedi. F. Nietzsche'nin 19. yüzyılın sonlarında, Michel Foucault'nun 20. yüzyılın ikinci yarısında başını çektiği moderniteye yönelik eleştirileri çok değerli olmalarına rağmen, bireysel çabalar olmaktan çıkıp kolektif ahlâki ve politik akım niteliğini pek kazanamadı. Daha güncel planda Fernand Braudel, I. Wallerstein, Andre Gunder Frank ve yakın çalışma arkadaşlarının, uygarlık ve modern sistem analizlerinde konuya tarihsel-toplum bütünlüğü

içinde daha gerçekçi ve eleştirel yaklaşmalarına rağmen, alternatif üretmede aynı başarıyı gösterdikleri söylenemez. Uygarlık ve modernite daima sürmek zorunda olan kapalı döngüsel sistemlermiş gibi ele alınmakta, çok kapsamlı eleştiriler getirilmekte, ama alternatif diye ortaya konulan görüşler birkaç cümle olmaktan öteye gidememektedir. Nietzsche'nin çıldırmasını, M. Foucault'nun erken ölümünü anlayabiliriz. Ama F. Braudel'in reel sosyalizmi alternatif sanmasını, I. Wallerstein'ın eşitlik, özgürlük ve demokratikleşme kavramlarıyla yetinmesini, Andre Gunder Frank'ın çok daha genel olan 'farklılık içinde birlik' söylemini yeterli bulmak mümkün değildir. Bu yetmezlikleriyle çokça eleştirdikleri Avrupa merkezli bilimin zincirlerinden tam kurtulamadıklarını âdeta itiraf etmiş oluyorlar.

Savunma kapsamında konuyu eleştirel temelde çözümlemem ve alternatif sunmam, belki de kadim uygarlık merkezliğine ve onun günümüzdeki temsilcisi kapitalist moderniteye yönelik kişisel bir yargılama olarak görülebilir. Bu görüş bir anlamda doğrudur. Şahsi kanaatim odur ki, kişi kendi mahkûmiyetini çözmeden sağlıklı bilim yapamaz. Dar anlamda hapishane mahkûmiyetini kastetmiyorum; uygarlık ve modernitenin özgür yaşama dayattıkları genel toplumsal mahkûmiyetten bahsediyorum. Anlamlı bilim yapmanın ilk koşulu, onu yapan öznenin öncelikle kendini çözmesi ve pratik konumlandırmasını gerçekleştirmesidir. Aksi halde elde ettiği bilgiyi, bilimi bir entelektüel sermaye olarak piyasada kullanmaktan, dolayısıyla iktidarın bilimini yapmış olmaktan kurtulamayacaktır.

Eleştirilerimin anafikri, beş bin yıllık uygarlık (daha eski olan hiyerarşik sistem de dahil) sisteminin kırsal alanda köy-tarım toplumu ve göçebe topluluklarıyla kentte zanaatkâr ve köle işçiler üzerinde kurulan sermaye ve iktidar birikiminden kaynaklanmış olduğudur. Bu gerçeklik günümüze kadar özünü korumakla birlikte ticaret, para ve endüstri gibi çeşitli biçimler almış bu iktidar ve devlet tekelleri değişmeyen ana biçimler olarak kalmıştır. Uygarlık tarihi bir yandan tekellerin kendi aralarındaki pay savaşları, öte yandan karşıt güçler üzerinde hep birlikte yürüttükleri savaşlar üzerine kuruludur. Gerisi ideolojik hegemonya savaşları, savaş ve iktidara dayalı toplumsal değer gaspına ilişkin oyunlardır, düzeneklerdir. Kapitalist uygarlık dönemi, yani modernite bu sistemin en gelişmiş halidir. Sistemin merkez-çevre, hegemonya-rekabet, alçalan-yükselen bunalım karak-

teri baştan beri vardır. Modernite dönemi ise, özellikle finans kapitalin hegemonik rol oynadığı süreçte en derin yapısal kriz durumunu ifade eder.

Önerdiğim şey alternatif çözümün hiyerarşinin yükselişinden uygarlık süreçlerine kadar ve son kapitalizm damgalı modernizm tarihi boyunca sistemin diyalektik karakteri gereği karşıt ucunda yer alan tüm güçlerin toplumsal doğasının bilinç ve hareketlerinde aranması gerektiğidir. Resmi uygarlık tarihinin hiçbir versiyonu karşıt güçlerin çözümü olamaz. Tarihte sosyal mücadeleler eşitlik ve özgürlük ütopyalarını pratikleştirmede başarılı olamamışsa, bunun temel nedeni çözülen uygarlığın kullandığı silahları (iktidar ve devlet güçlerini) kullanmaları ve inşa etmek istedikleri geleceği onun değişik bir versiyonu olarak tasarlamalarıdır. Kendi toplumsal doğalarına uygun zihniyet ve yapılanmaları bağımsızca üretememeleri, karşı kutbun versiyonlarında erimelerine yol açmıştır.

Tarihsel akış tekrarlardan ibaret bir döngüler sistemi olmadığı gibi, çizgisel bir ilerleme halinde de değildir. Kendi içinde ne kadar zihniyet ve yapısal hareket oluşturduysa o ağırlıkta paylar taşıyan, bütünsellik kazanmış bilinç ve eylemler hareketinin toplamıdır. Tarihselleşmek, akış halkalarından birisi olmak her zaman mümkündür. Bunun koşulu ise gereken ağırlıkta zihniyet gücüyle yapısal form kazanmaktır. Tarih bu anlamda şaşmaz bir doğaya sahiptir. Tarihte yer alacak kadar zihniyet gücü geliştirememiş ve yapısal formunu sağlayamamış tüm görüş ve eylemlilikler sorumluluğu kendilerinde aramak durumundadır.

A- Uygarlık, Modernite ve Kriz Sorunu

Devletli uygarlık sistemleri yapısallığı gereği bunalım üretme özelliği taşırlar. Bunalımlar zaman ve mekân boyunca iç ve dış etkenler sonucunda ara sıra içine düşülen durumlar değildir. Sistemin kendisi sürekli bunalım (aşırı halinde kriz) üretir. Bunalım mantığı gayet basittir: İktidar ve daha resmi olarak devlet sınıfları el konulan toplumsal değer ve artı-değerler üzerine kurulur. Toplum üzerinde kurulan bu sınıflar örgütlü silahlı yapıları gereği sürekli büyüme eğilimindedir. Toplumun emekçi kesimleri insanlar zar zor geçinir, çeşitli hastalıklar ve savaşlardan dolayı erken ölürken, nüfusları devlet sınıflarınkine oranla azalır. Kendilerini daha iyi besleyip korumaları ve çok üremeleri nedeniyle devlet ve her tür iktidar

sınıflarının nüfusu ise daha çok artar. İlk iktidar ve devletler hanedanlık karakterleri nedeniyle büyük ve nüfusu çok olan aileden yanadır. Güç politikası bunu gerektirir. Sistemik olan bu karşılıklı dengesizlik hali bunalım demektir. Daha çok çoğalmış ve güçlenmiş devlet sınıfları toplum üzerine kurulup değer gasp ettikçe, sistemin sürdüremezliği devreye girer. Bunalım dönemleri denen durum budur.

Bunalımdan çıkış için iki yol gereklidir: Birincisi, kızışan hegemonik savaşlar sonucunda rakiplerini yok eden güç yeni hegemon olarak ortaya çıkar. Bu hegemonik güç daha önce pay sahibi olan rakiplerini ezip paylarına el koyduğundan, yeni rakipler ortaya çıkıncaya kadar bunalımı belli bir süre nispi olarak aşmış sayılır. İkincisi, çoğunlukla birincisiyle iç içe, daha verimli üretimi, ticari ve sınai yöntemleri devreye sokarak üretim artışlarını gerçekleştirmektir. Üretim artışlarını gerçekleştiren hegemonik sistem bunalımın karşıtı olarak refah dönemini yakalamış demektir. İlkçağ uygarlıklarında bunalımlar daha uzun aralıklı ve uzun sürelidir. Bin yıldan iki yüz yıla kadar aralıklarla seyreden bunalımlar çokça yaşanmıştır. Her büyük bunalım dönemi genellikle hanedanlık ve merkez değişimi ile sonuçlanmıştır. Sümer ve Mısır uygarlığından itibaren bu süreçleri yaygın olarak izlemek mümkündür. Ortaçağ bunalımları da benzer olmakla birlikte süreleri daha da kısalmıştır. Ortalama yüz, yüz elli yıllık süreler halinde yaygınca yaşanmışlardır.

Bu genel seyir üzerinde gerçekleşmekle birlikte, kapitalist sistem bunalımlarının kendine özgü yanları vardır. Sistemde parasallık ve ticaret tekelleri başlangıçta öncü rol oynarlar. Üretimle ilişkileri sınırlıdır. Buna mukabil ekonomide para yaygın kullanılır. Ticaret metalaşmasının gelişimi ve hâkim özellik kazanması nedeniyle paranın önemi çok artmıştır. Süreç içinde para ve ticaret tekeli az bir gücün elinde yoğunlaşır. Bu durumda toplumun parasızlıktan alım gücü düşer. Ortaya çıkan fazla ürünler emilmeden kaldığından, bunalımın birinci hali olarak fazla üretim bunalımları yaşanır. Bir yandan fazla üretim satılamadığından tahrip edilirken, diğer yandan parasızlıktan alım güçleri düşmüş emekçiler yoksulluktan ve açlıktan kırılır. Kısa sürede tersi de yaşanır. Para etmeyen üretim iyice düşer. Eldeki paranın üretimle bağı kopar. Ortada çok para, az üretim vardır. Artan hayat pahalılığı (enflasyon) yeni bir bunalım durumudur. Her iki

bunalımdan çıkış için bulunulan yol, geleneksel yol olan hegemonik savaşların yanında devlet harcamalarını arttırarak, belli bir ücretli kesim yaratıp fazla veya eksik üretimi telafi etmeye çalışmaktır.

Kapitalizmin son dört yüz yıllık hegemonya çağında bu tip bunalımlar yaygın ve iç içe yaşanmışlardır. Süreleri biraz daha kısalıp ellişer, yüzer yıllara kadar düşmüştür. Hegemonya üzerine savaşlar hiçbir uygarlık dönemindekiyle kıyaslanmayacak kadar kapsamlı, yoğun ve uzun süreli olmuştur. Savaşa katılan tekeller de ulusal ve uluslararası çapta olmuştur. Dolayısıyla ilk defa dünya çapında savaşlarla tanışılmıştır. Yerel ve bölgesel savaşlar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Daha da vahimi, toplum giderek tümüyle ulus-devletçe militaristleştirilerek bir nevi savaş hali içine sokulmuştur. Günümüz toplumlarına savaş hali toplumları demek daha gerçekçidir. Dayatılan savaş hali iki kanaldan yürütülmektedir: Birincisi, iktidar ve devlet aygıtlarının tüm gözeneklerini bir ağ gibi sardığı toplumu gözetim, denetim ve baskı altına almasıdır. İkinci yol, son elli yıl içinde niteliksel bir devrimle gelişen bilişim teknolojisi kanallarıyla (medya tekelleri) sanal toplumun gerçek toplum yerine ikame edilmesidir. Her iki savaş haline de toplumkırım demek mümkündür. Eskinin daha sınırlı uygulanan soykırımlarıyla birlikte, bu yeni toplumkırımlar daha yoğun ve sürekli halleriyle toplumsal doğanın sonunu hazırlamaktadır. Belki insan türüne benzeyen yaratıklar var olmaya devam eder: Ama sürü kitle, faşizm kitlesi olarak. Soykırımlardan daha ağır olan toplumkırımın bilançosu tüm toplumun ahlâki ve politik niteliğini yitirmesinde kendini gösterir. En ağır toplumsal ve ekolojik felaketlerde bile sorumluluk duymayan insan yığınları bu gerçeği kanıtlar. Bunalım ve kriz ötesi bir durumun yaşandığı inkâr edilemez. Bu duruma nasıl gelindiğini tekraren de olsa özetlemek bütünselliği sağlamak açısından yararlı olabilir.

a- İlk iktidar hiyerarşilerinin ve devlet egemenliklerinin kuruluşundan günümüze kadar tarih bir anlamda iktidarın kümülâtif (kar topu gibi yuvarlandıkça kendini büyütme) büyümesidir. Hem mekân hem de zaman süreleri uygarlık tarihinin özü olan iktidar savaşlarıyla doludur. Yerel savaşlardan dünya savaşlarına, kabile savaşlarından ulusal savaşlara, sınıf savaşlarından din savaşlarına kadar hepsi iktidarın çoğaltımı ve kümülâtif büyümesiyle sonuçlanmıştır. İktidarın çoğaltımı demek, toplumsal değerler üzerinde parazit gibi yaşayan

sınıfsal gelişme demektir. Başlangıçta sınırlı bir hiyerarşi oluşturan ve topluma bazen de tecrübe ve uzmanlıklarıyla önemli katkılar sağlayan yönetim devlet biçimine dönüşünce kastlar haline geldi. Hanedanlık nitelikleriyle birlikte kast grupları kendilerini ayrıcalıklı sınıflar halinde örgütleyerek, tanrısal olduklarını idea edecek kadar ayrıcalık kazandılar. İlkçağlar iktidarın bu yönlü idealarla sürekli büyüdüğünü ve kendini yücelttiğini gösteren tanrı-krallar ve imparatorlarla doludur. Rahip + yönetici + komutan üçlüsü olarak kendini örgütleyen iktidar ve devlet sınıfları, bu halleriyle yine de sınırlı bir zümreydi. Toplumsal nüfusun çok az bir oranını teşkil ediyorlardı. Ama parazitlenmenin başlangıcı olarak toplumun sırtında ağır bir yük haline geldiklerini sayısız örneklerinden biliyoruz. Piramitler, tapınaklar, arenalar bu yükün niteliğini gayet iyi açıklamaktadır.

Ortaçağlarda iktidar artımı hızından hiçbir şey kaybetmedi. Tarih daha geniş mekânlara yayılarak artan iktidar savaşlarıyla doludur. Şüphesiz bunun bir nedeni de toplumun artan üretkenliğidir. Krallık hanedanlarına geniş bir aristokrasi tabakası, sınıfı eklendi. Buna rağmen yönetici sınıfın kanserleştiğinden bahsetmek henüz mümkün değildir. Felaket krallığı ve aristokratik yapıyı yıkarak, dönüştürerek yönetim olmaya başlayan orta sınıfın, burjuvazi ve bürokrasinin iktidar sınıfları haline gelmesiyle başladı. Şüphesiz önceki yönetimleri de felaket olarak adlandırmak mümkündür. Ama bunlar toplumu tümüyle yutacak durumda değillerdi. Nicel ve nitel konumları buna elvermiyordu. Burjuvazinin üst tekelci kesimleriyle birlikte orta burjuvazinin önemli bir kesiminin ve bürokrasinin iktidarlaşması ve devlet sınıfları haline gelişi, eskinin birkaç hanedanlık ve krallık gücü yerine binlerce, on binlerce yeni hanedanlık gücünün ikame edilmesi demektir. Bu da bir kral yerine binlerce kralın geçişi anlamına gelir. Cinsiyetçi toplumda gelişen erkek egemen kişilikle bu yeni krallık güçlerinin birleşimi, toplumsal doğanın tümüyle yeni iktidar güçleri tarafından fethedilmesi ve sömürgeleştirilmesi demektir. Başta kadın olmak üzere, ahlâki ve politik toplumun tüm kesimleri bu iç sömürgeciliğin kurbanları durumundadır.

Orta sınıfın devletleşmesi sosyal bilimin biraz da bu sınıfla olan kökensel bağı nedeniyle henüz çözümlenememiştir. Devletin toplum açısından bir anlam ifade etmesi için mutlaka gerekli olan bir uzmanlık ve tecrübe birikimi olarak iş görmesi gerekir. Uzmanlık ve

tecrübenin yönetim açısından ancak çok sınırlı sayıda kişiyle temsil edildiğini kavramak zor değildir. Ama devleşmiş cüsseleri ile burjuvazi ve bürokrasinin kendini devlet yönetim sınıfı olarak sunması, iktidarın toplumda bir kanserolojik vaka olarak büyümesini kaçınılmaz kılacaktır.

Ekonomik sömürü ve ideolojik hegemonya tekellerinin iktidar aygıtlarıyla bütünleşmesini ifade eden ulus-devletle iktidar her şey haline gelirken toplum hiçleşti. İktidar krizi dediğimiz olayın özü budur. Kapitalist sistem bu krizin doğurucu gücüdür. Azmanlaşmış orta sınıf ve ekonomi üzerinde büyümede sınır tanımayan sermaye tekelleriyle kapitalist şebeke, ancak iktidarın ulus-devlet olarak biçimlenmesiyle varlığını sürdürebilir. Sistemin tıkanması denen olay da budur. İktidarlaşma kriz ötesi durumu ifade ediyor.

b- Toplumsal doğanın normal hali olan ahlâki ve politik toplum, çağımızda hiçbir tarihsel dönemle kıyaslanamayacak kadar temel niteliklerinden yoksun kalmayla karşı karşıyadır. Tüm ilk ve ortaçağlarda devletin aleyhinde geliştiği ahlâki ve politik toplum, kapitalist modernite ile birlikte yerini maddeleri sınırsız çoğalmış pozitif hukuka ve devlet idaresine terk etmek zorunda kalmıştır. Toplumun ahlâki ve politik nitelikleri modernitede yerini sürüleşmiş kitleye ve onun hiçbir anlam ifade etmeyen karıncalaşmış üyesi birey-vatandaşa bırakmıştır.

Hiçbir ahlâki ve politik kaygı taşımayan sözde modern vatandaş, söylenenin aksine, tüm dönemlerin en zayıf bireyini temsil eder. Bu bireyin toplumla bağı, üzerinde imparatorluk yetkisi uyguladığı ‘karı’sıyla sınırlıdır. Söz konusu birey firavun dönemininkiyle kıyaslanamayacak denli iktidar ve devletin otoritesi içinde erimiş kişiliksiz bir varlıktır. Daha doğrusu fiziki ve ideolojik hegemonyayla, bunların bilişim ve teknik uygulamalarıyla vatandaş sadece tekelci düzene teslim olmamış, bu düzenin kayıtsız şartsız, gönüllü bir faşist üyesi haline gelmiştir. Kişilik krizi dediğim olay budur. Toplumsal doğa bu tür kişiliklerden oluşamaz. Çünkü esas dokusu ahlâki ve politik niteliktedir. Bu nitelikleri ise mumla arasanız bu kişilikte bulamazsınız. Devletler bu kişiliklerle yürüyebilirler. Ama hiçbir toplum bu kişilikle sürdürülemez. Daha doğrusu, bu kişilik toplumun yadsınmasını ifade eder.

Devlet de toplumsuz olamayacağına göre, bir kez daha devlet ve toplumun iç içe kriz yaşadığı bir durumla karşı karşıyayız. Kapitalist bireyciliğin vardığı kişiliksiz kişilik durumu hem toplumun hem de devletin yaşadığı krizin izdüşümünden başka bir şey değildir. Açık ki, toplum ve birey bu hale düşürülmeden ne sermaye ne de iktidar tekelleri ve birleşik devlet formu olan ulus-devlet yönetimi mümkün olabilir. Toplumsal kriz yapısal krizin ötesinde bir durumu ifade ediyor. Bir yapının yerine yenisi inşa edilebilir. Toplum olmanın temel niteliklerinin yitirilişi ise, yeniden yapılanmayla kolayca aşılacak bir durum değildir. Ahlâki ve politik toplumun yeniden inşasını gerektirir. Zorluk buradadır.

c- Kentleşme modernitenin en krizli unsurlarından bir diğeridir. Köy-tarım toplumuyla diyalektik bütünlük içinde gelişen kent toplumu önemli toplumsal işlevler görmüştür. Rasyonalite ve endüstrinin gelişiminde toplumsal rolü vardır. Çevreyle çelişkisi henüz gelişmemiştir. Devletleşme sürecinde kentin rolü çarpıtılmıştır. Yönetici sınıfın üssü konumuna dönüştürülen kent, tarihsel süreç içinde köy-tarım toplumu ve ekoloji aleyhine bir yapılanma ve zihniyet kazanmıştır. Üretici sınıfla birlikte tüccar sınıfının merkezî bir konum kazanması üzerine, kent toplum aleyhine bir işlevsellik yüklenmiştir. İlk ve ortaçağlarda sınırlı olan kentin bu olumsuz işlevleri moderniteyle birlikte çığ gibi büyümüştür. Sanayi devrimiyle birlikte kanser gibi büyüyen kentler geleneksel toplumu yıkım merkezleri olmuşlardır. Sanayi kenti kent değil kentin kentsizleşmesi, kent olmaktan çıkarılmasıdır. Milyonluk kentler bir yana, yüz bin nüfuslu kentler bile kent mantığına terstir. Milyonluk tek kent olmaz, toplam nüfusları milyonu bulan kentler olur. Eğer bir yerde beş milyonluk bir kent varsa, orada gerçekten en az elli kent var demektir. Kentin toplum için yıkıcı özelliği bu gerçeğinde saklıdır. Böylesi kentleri normal toplumlar taşıyamaz, çevre ise hiç taşıyamaz.

Bu tür kentlerin sayısal büyümelerinin altındaki mantık kapitalist olmayan toplumun sömürgeleştirilmesi, iktidarın çoğaltımı ve orta sınıfın yönetici konumuna yükselmesidir. Her üç gelişme de ahlâki ve politik toplumun tasfiyesiyle gerçekleşir. Bunlar sadece köy-tarım toplumunu ve göçmen toplumları tasfiye etmez; kentin olumlu işlev sahibi geleneksel kesimleri olan sanatkârlar, zanaatkârlar, aydınlar ve diğer emekçileri de hem maddi hem de manevi kültür olarak tasfiye

sürecine sokar. Şehir toplumundan şehir kitlesine geçiş yaşanır. Kırsal alan ise varoşlara taşınarak, daha çok kontrol altına alınmış bir sömürge konumu kazanır. Devlet ve sermaye tekeli kenti, kent kırı yutmuştur. Toplum olmayan toplum ise çevreyi yutmuştur. Kenti taşıyacak ne kırsal toplum, ne çevre, ne de geleneksel kent emekçi ve aydınları kaldığına göre, ortaya çıkan durum bir kez daha kriz ötesi durumdur.

Sadece çevre felaketleri değil, gerçek bir toplumkırım bu kent kanserleşmesiyle birebir ilişkilidir. Değil bir bölge, bir ülkenin bile taşıyamayacağı çok sayıda kentle dünyanın ekolojik dengesinin ölümcül darbeler aldığı bilimlerin ulaştığı ortak bir tespittir. Topluma dayatılan tasfiyeciliğin göstergeleri ise, ur gibi büyüyen yönetici orta sınıfın yıktığı ahlâki ve politik toplum dokularıdır; çoğalmış işsiz kitledir, sorumsuz vatandaş kalabalığıdır.

d- Ekonomi karşıtı tekellerin gittikçe büyüyen hegemonik gücü, ekonomik kaynakları kâr-sermaye birikimine tabi kılarak, toplumu temel ihtiyaçlarını giderme konumundan uzaklaştırmıştır. Sanılanın aksine, kapitalizmin en üretken ekonomik sistem değil ekonomi karşıtı tekel olduğu sistemik bunalımlarla kanıtlanmaktadır. Ekonomi-politiğin tüm aksi tezlerine rağmen, kapitalist tekel şebekeleri hiçbir dönemle kıyaslanamayacak ölçülerde ekonomiyi temel insan ihtiyaçlarını karşılayan bir üretim sisteminden sürekli kâr-sermaye birikimini sağlayan bir sisteme dönüştürmüştür. Bilim ve teknikteki gelişmeler temel insan ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilecek ölçektedir. Doğru bir ekonomi yönetimi bilim ve tekniği kullanarak bu ihtiyaçları karşılayabilir. Kâr ve sermaye birikimi tehlikeye gireceğinden, tekeller böyle bir ekonomik gelişmeye imkân tanımazlar. Bu durumda ekonomi karşıtlığı zorunluluk kazanır.

Sistemik ve yapısal bunalımı bu gerçeklikte aramalıyız. Tarihte örneği görülmeyen yoğun işsizlik (Tarihte işsiz köle ve serflerden nadiren bahsedilir), yoksulluk ve açlık başta olmak üzere üretim eksikliği veya fazlalığıyla kendini sürekli yansıtan (şiddetleri az veya çok olmak üzere) bunalım ve krizleri hafifletmek için, geleneksel çözüm araçları olan savaş ve çatışmalar daha da yoğunlaştırılıp uzun süreli kılınarak bir nevi kriz yönetimi oluşturulur. Ekonomi karşıtlığı kriz yönetimine mecbur bırakır. Başka türlü yönetim olunmaz. Ulus-devlet yönetiminin anormal bir kriz yönetimi olduğunu iyi anlamak

gerekir. Toplumun toplum olmaktan çıkarılıp bir sürü-faşist kitleye dönüştürülmesi sadece Hitler'e özgü bir yöntem değildir; ulus-devletin militarist karakteriyle bağlantılıdır. Başka türlü tekelci düzen sürdürülemeyeceğinden, iktidarın tüm toplumu azami kuşatan ve gözeneklerine kadar sızan formu olarak ulus-devlet yönetimi kriz yönetimi olmak zorundadır. Ulus yaratma tali amacıdır. Milliyetçilik ise, diğer ideolojik unsurlarla birlikte bu yönetim tarzının olmazsa olmazıdır.

Kapitalist tekellere ilişkin ticari, sınai ve finansal bunalımları ayırt etmek başvurulan bir çözümleme tarzıdır. Ayrıca abartılan bunalım-refah evreleri sistemin özünü yansıtmaktan uzaktır. Ne merkez-çevre, ne hegemonya-rekabet, ne de bunalım-refah döngüleri sistemin özünü yansıtır. Şüphesiz tüm bu gerçekliklerin bunalımda payı vardır. Özellikle finans tekellerinin hegemonik evresinin krizin en çok yansıdığı dönemi ifade ettiği doğru bir tespittir. Fakat sistemin ekonomi karşıtlığı kavranmadan tüm bu gerçekliklerin fazla anlam taşımayacağını bilerek çözümlemeler geliştirmek büyük önem taşır.

e- Ekolojik krizin modernite döneminde patlak vermesi tesadüf değildir. Bu kriz, sistemin ekonomi karşıtlığıyla ilgilidir. Yapısallık taşır. Biyolojik denge esas olarak türlerin simbiyotik ilişkileriyle sağlanır. Evrensel zekânın biyolojik payına düşeni böylesi bir düzenlemeyi sağlamıştır. Yaşamı farklılıkların gerçekleşmesi ve gelişimi olarak tanımlamıştım. Biyolojik denge bu kuralın işlemesine bağlıdır. Farklılık oluşumunun özgürlük ve seçim kabiliyetiyle bağına da değinmiştim. Mikro âlemle (en küçük enerji ve madde parçacıkları, paketleri) makro âlem (astronomik büyüklükte madde ve enerji adaları) benzer denge sistemiyle çalışır. Farklılıkları gerçekleştiren ilişki tarzlarının nedenselliği soruşturulmamaktadır. Şimdilik "Öyle oldukları için öyledir" demekle yetiniyoruz. Belki de bilgi yetersizliğimiz ve yanlış bilim anlayışımız yüzünden gerçeği kavramaktan aciziz.

İnsanın toplumsal doğası çevreyle ilişkilerinde bu evrensel kurala tabidir. İnsan en esnek zekâ yüklü doğası nedeniyle özgürlük ve seçim kabiliyeti en gelişkin canlı türüdür. Kapitalizmin anti-ekonomik tekelleri bu kuralla çelişir. Simbiyotik ilişkiyi toplumun iç yapısında azami egemenlik, iktidar ve tahakküm ilişkisine dönüştürdüğü gibi, ekolojik bağları da doğaya hükmetme ve sömürgeleştirme ilişkisine dönüştürür. Tıpkı katil yosunlar örneğinde veya herhangi başka ben-

zer bir türün pratiğinde görüldüğü gibi tüm çevreyi ve toplumu hâkimiyeti altına alarak azmanlaşır. Dev cüsseli bir varlık (Leviathan) haline gelir. Sadece kâr-sermaye birikimine dayalı bir sistem başka türlü davranamaz. Aksi yönde davranırsa ve simbiyotik ilişki tarzını esas alırsa kâr kanunu çalışmaz. Sistem dönüşmek zorunda kalır.

Sanıldığının aksine doğa, çevre kendi öz mantık sistemleriyle dengededir. Kör kuvvetlerin esaretinden söz etmek yanlış bir değerlendirmedir. Bu hassasiyeti yıkan, uygarlık sistemi ve daha çok da günümüzün tekelci tahakkümcü modernitesidir. İktidar gücü haline gelen orta sınıfın kanser türü büyümesi, temel yaşam alanları olan kentlerin benzer tarzda kanserolojik büyümesi, dünyanın ulus-devlet zincirine bağlanması çevre üzerindeki yıkımın gerçek toplumsal nedenleridir. Hem toplumsal doğanın en esnek zekâ yüklü yapılanmalarına karşı savaşarak, hem de çevreyle simbiyotik ilişkileri tahakküm ve sömürgeci ilişkilere dönüştürerek bu yıkımlara yol açar. Toplumsal krizle (daha doğrusu toplumkırımla) ekolojik kriz arasında bu nedenle çok sıkı bir bağ vardır. Her iki alandaki krizler birbirlerini sürekli besler. Tekel kârı kaçınılmaz olarak nüfus artışı, işsizlik, açlık ve yoksulluğa yol açarken, çoğalan bu nüfus yaşadığı işsizlik, yoksulluk ve açlığı gidermek için çevreyi tahribe yönelmek zorunda kalır. Ormanlar, bitkiler, hayvanlar dünyası büyük tehlike altına girer.

Şüphesiz bu durum tekellere daha fazla kâr olarak geri döner. Döngü devam ettikçe (örneğin nüfus on milyarı buldukça ve daha da çok büyüdükçe) dünyanın kaldırma dengesi tamamen çözülür. Beklenen kıyamet böyle gerçekleşir. Büyümenin sağlıklı biçimi ile kanserli biçimi hücre düzeyinde nasıl şaşırarak kansere, ölüme yol açarsa, benzer tarzda tekel kârı büyümeleri de toplumsal doğanın her düzeyinde sağlıklı büyümeyi engelleyerek, toplumsal ve çevresel kanserolojik gelişmeyi tetiklemiş olur. Kaldı ki, insan türünde biyolojik kanser hastalıklarının da bu toplumsal kanserlerin bir sonucu olarak geliştiği tıbben izah edilebilmektedir. İnsan türü gibi esnek zekâ düzeyi en yüksek doğa olan bir varoluşun özgürlük ve seçim kabiliyeti herhalde bir karıncanınkinden daha az değildir. Karıncaların işsiz kaldığı görülmüş müdür ki, insanlar mevcut zekâ halleriyle işsiz kalsınlar? Kâr kanununun gözetilmemesi halinde, yalnızca ekolojik alandaki düzenlemeler bile tek başına tüm işsizliği ortadan kaldırabilecek istihdam olanaklarını ortaya çıkarabilir. Ekolojik amaçlı istihdamlar bir

yandan çevreyi kurtarırken, diğer yandan işsizliğe de temelli son verebilir. Böylesi yüzlerce saha bulmak mümkündür. Fakat azami kâr kanununa göre kârlı olmadıklarından istihdamdan yoksun kılınırlar. Ekolojik kılma ile sistem arasındaki ilişki krizli ve sürdürülemez niteliktedir.

f– Sistem hegemonik ideolojisi olan liberalizm ne klasik ne de neo biçimleriyle çözüm üretebilmektedir. Kelime anlamı özgürcülük olan liberalizm, sıkı göreciliği olan bir kavramdır. Birine veya bir gruba özgürlük olan karşıtına kölelik olarak yansır. Azami özgürlük konumunu yaşayan ilkçağın tanrı-kralları köleci sınıf olarak karşıtını yaratmışlardır. Ortaçağ aristokrasisi için özgürlük, geniş köylü-serf yığınlarının köleliğiyle mümkün olabilmiştir. Yeniçağın burjuvalarının liberalizmi ise yeni tür köleler olan proleter, yarı-proleter ve diğer emekçi kesimlerin asgari ücret köleliğiyle iç içe yürümüştür. Resmi anlamıyla liberalizm tüm ulus-devlet sınıfları için özgürlük iken, modern kullar olan vatandaşlar için işsizlik, ücretsiz çalışma, yoksulluk, açlık, eşitsizlik, özgürlüksüzlük ve demokrasi yoksunluğu demektir. Liberalizmin gerçek anlamda özgürlükçülük olmadığını iyi görmek gerekir. Hegel devleti en iyi özgürlük aracı saymıştı. Ama ortaya çıktı ki, bu özgürlük ancak devlet sınıfları ve bürokrasi için geçerlidir. Diğer deyişle ekonomik tekeller ve iktidar tekelleri (seçkinler) için azami özgürlük olan, tüm ötekiler-diğerleri için her türden köleliktir.

Liberalizmi ideoloji olarak tanımak büyük önem taşır. Sadece bireycilik, özgürlükçülük demek tanım için yetersizdir. Liberalizm kavram olarak Fransız Devrimi'nde dillendirilen 'eşitlik ve kardeşlik' kavramlarıyla birlikte öne çıktı: Meşhur Liberte, Egalite, Fraternite olarak. Merkezî bir kavram olarak sağında muhafazakârlığı, solunda ise önce demokratlığı sonra sosyalistleri buldu. Devrimlere gereksinim duymadan, sistemi (kapitalist tekelcilik) evrimle geliştirmek isteyen mutedil bir görünüm takındı. Muhafazakârlar, ister evrimle ister devrimle olsun gelişmeye tümden karşıtlardı. Krallığı, aileciliği ve kiliseyi bağnazca savunuyorlardı. Sosyalistler ve demokratlar ise değişimin daha hızlı olması için devrimleri zorunlu görüyorlardı. Hepsinin ortak paydası ise moderniteydi. Bazı itirazları olsa da, herkes modernleşmede kendini idea sahibi görüyordu. En genel hatlarıyla bir dönüşümü yaşamak modernist olmaya yetiyordu. Avrupa merkezli, temelleri kentleşmeyle atılan ve Rönesans, Reform ve Ay-

dınlanma'yla hızlanan modern yaşam üç ana ideolojinin de ortak ufkunu temsil ediyordu. Sorun kimin, kimlerin, hangi ideoloji ve partilerin, yöntem ve uygulamaların, eylem ve savaşların bu ufku en iyi yakalayacağında düğümleniyordu.

Liberalizm bu durumu çok iyi tespit etti. Modernitenin kapitalist damgalı olarak geliştiğini ve daha da geliştirilebileceğini fark ederek, sağı ve solundaki ideoloji ve yapılanmalarla ustaca oynamakta gecikmedi. Kendini sağ ve sol liberalizm olarak böldü. Sağ liberalizmle muhafazakârları etkisizleştirip kendi içinde bir kanada dönüştürürken, sol liberalizmle de demokratlar ve sosyalistleri kısmen kendi yedeğine yerleştirdi. Merkezî konuma böyle oturdu. Yoğunlaşan her krizde birini yedeğine alarak güçlenme yoluna gidebiliyordu. Aristokratların burjuvalaşmasıyla bir kesim tavizci işçinin sosyal demokratlaşması kriz yönetimleri boyunca gelişim kaydetti. Tekel kârından cüzi bir pay ayırmak bunun için yetiyordu. 19. ve 20. yüzyılların sistem karşıtı muhalifleri böylelikle sadece etkisizleştirilmiyor, krizli bünyenin tüm süreçlerde yönetilmesi için yedek güç konumuna düşürülmüş oluyordu. Liberalizmin ideolojik hegemonyası böyle kuruluyordu.

Liberalizm ideolojik hegemonyasını sürdürmek için dört önemli ideolojik varyanttan yararlandı:

1– Milliyetçiliği etkili bir biçimde kullandı. Gerek iç ve dış savaşların meşrulaştırılmasında, gerekse devlet eliyle ulus oluşturmada milliyetçilik liberalizmin gözde müttefikiydi. İlk eklektik halkayı oluşturuyordu. Milli duyguları alevlendirerek en ağır krizleri atlatmada epey deneyim kazandı. Milliyetçilik din seviyesinde kutsal bir ideolojiye büründürüldü. Bu örtü altında sadece krizler kolayca atlatılıp sürdürülmüyor, diğer yandan tekeller en ağır sömürü ve bozuk sistemlerini aynı örtüyle gizleyebiliyorlardı.

2– Geleneksel dinsel ideolojiye milliyetçilik rolü atfedildi. Liberalizm ahlâki ve politik özelliklerinden boşalttığı geleneksel dinleri hegemonyası altında milliyetleştirdi. Daha doğrusu, milli din haline getirdi. Toplumda kökleri derinlerde yatan ve kolayca milliyetçi renge boyanan dinî duygular milliyetçilikle aynı, hatta daha fazla kaynaştırıcı rol oynadı. Bazen her iki ideoloji iç içe geçirilerek ulusun etnik-dinî temelde inşasına çalışıldı. Özellikle Yahudi ve İslâm ideolojisi milliyetçilikle kolayca özdeşleşti. Diğer dinler de (Hıristiyanlık,

Uzakdoğu dinleri, Afrika'da eski dinsel gelenekler) benzer konumu üstlenmede geri kalmadılar. Liberalizm de uygarlığın maddi kültürel mirasını devralan kapitalist uygarlığa manevi kültürel mirası dinsel kanalla taşımış ve entegre etmiş oluyordu. Sürdürülemez boyutlardaki sistem krizlerinin aşılmasında liberalizme eklenen dinsel milliyetçi ideolojilerin rolü göz ardı edilemez.

3– Pozitivist bilimcilik ideolojisi özellikle felsefi varyant olarak liberalizme güçlü katkı sundu. Doğal bilimlerin güçlü itibarından yararlanan pozitivist ideoloji, hem sağ hem de sol ideolojileri etkilemede başat rol oynadı. İdeolojilere bilimsel etiket olarak kolayca takılıp muazzam saptırmalara yol açtı. Özellikle tüm sol ideolojik çıkışlara damgasını vurdu. Reel sosyalizm bu konuda başı çekiyordu. Kapitalist modernizmin tuzağına pozitivist bilimcilikle düşüldü. Sağda ise gücünü pozitivist bilimcilikten alan faşizm en önde gelen akım konumundaydı. Böylelikle pozitivizm liberalizme en aşırı soldan en aşırı sağa kadar bir yelpazede ideolojik seçenekler sunuyordu. Gereken her mekân ve zaman koşullarında liberalizm bu seçenekleri kendisine eklemleyip kullanmakla sistemin yapısal krizlerini aşmada azami olarak yararlanmış oluyordu.

4- Cinsiyetçilik tarihte en çok liberalizm çağında ideolojik bir öğe olarak geliştirilip kullanıldı. Cinsiyetçi toplumu devralan liberalizm, kadını sadece evdeki ücretsiz işçiye dönüştürmekle yetinmedi. Daha fazlasını cinsiyet objesi olarak metalaştırıp piyasaya sunmakla elde etti. Erkekte sadece emek metalaştırılırken, kadın bütün bedeni ve ruhuyla metalaştırıldı. Aslında en tehlikeli kölelik biçimi inşa edilmiş oluyordu. 'Kocanın karısı' iyi bir sıfat olmasa da, sınırlı bir istismara konu teşkil eder. Fakat tüm kişiliğiyle metalaşma, firavun köleliğinden daha kötü köle olmak anlamına gelir. Herkesin köleliğine açılmak, bir devlet veya kişinin kölesi olmaktan katbekat daha tehlikelidir. Modernitenin kadına kurduğu tuzak budur. Görünüşte özgürlüğe açılan kadın, en rezil istismar aracı konumuna düşmüş oluyordu. Reklâm araçlığından tutalım seks, porno araçlığına kadar temel istismar aracı kadındır. Rahatlıkla diyebilirim ki, kapitalizmin taşınmasında kadın en ağır yükün altına konulmuştur.

Sistem için kadın sömürü ve iktidar çoğaltımında stratejik bir rol oynar. Devletin ailedeki temsilcisi olarak erkek, kadın üzerinde hem sömürü hem de iktidarın geliştirilmesinden kendini sorumlu ve yetki

sahibi olarak değerlendirir. Kadın üzerindeki geleneksel baskıyı yaygınlaştırarak, her erkeği iktidarın bir parçasına dönüştürür. Toplum bu yolla azami iktidarlaşma sendromuna girer. Kadının statüsü erkek egemen topluma sınırsız iktidar duygusu ve düşüncesi verir. Öte yandan tavizci işçiliğin oluşumundan işsizliğe, ücretsiz işçilikten asgari ücretliye kadar her olumsuzlukta bedel ödetilenler kadın emekçilerdir; kadının kendisidir. Liberalizmin eklektik cinsiyetçi ideolojisi bu durumu saptırıp farklı göstermekle kalmaz; bir de kadınlar için özenle geliştirdiği ideolojik varyetelere dönüştürür. Kendi köleliğini kendi eliyle benimsetmek gibi bir şey. Denilebilir ki, sistem ideolojik ve maddi olarak kadını istismar etmekle sadece en ağır krizlerini aşmıyor, kendi varoluşunu da sağlıyor ve güvence altına alıyor. Kadın genelde uygarlık tarihinin, özelde kapitalist modernitenin en eski ve en yeni sömürge ulusu konumundadır. Eğer her bakımdan sürdürülemez bir kriz durumu yaşanabiliyorsa, bunda kadının sömürgeleşmesinin payı başta gelmektedir.

Dünya kapitalist sistemi günümüzde küresel finans tekellerinin hegemonyasında sistemik genel bunalımı kadar finansa özgü krizleri de ortaklaşa yaşamaktadır. Sistemsel genel bunalım (Ekonomi karşıtlığından kaynaklanıyor) finans alanına özgü krizlerle (para basımının altından, hatta Dolardan sıkça kopması, senet, tahvil vb. çeşitli sanal argümanlarla temsil edilmesi) iç içe olup tarihinin en dip sürecini yaşamaktadır. Sistem şimdiye kadar esas olarak iki yolla bunalımlarını aşmıştı: Birincisi, sürekli çoğaltılan iktidar ve ulus-devletin maddi zor aygıtlarıyla. Bunlar her tür savaşlar, hapishaneler, tımarhaneler, hastaneler, işkenceler, gettolar, en tehlikeli soykırımlar ve toplumkırımlardır. İkincisi, sürekli birbirine eklemlenerek geliştirilen liberal ideolojik hegemonya aygıtlarıyla. İdeoloji olarak merkezde liberalizm vardır; eklentileri milliyetçilik, dincilik, bilimcilik ve cinsiyetçiliklerdir. Araçları okul, kışla, ibadetgâhlar, medya organları, üniversiteler ve en son internet ağlarıdır. Buna sanatın kültür endüstrisi haline getirilmesini de eklemek gerekir.

Fakat iki yolun da çözüm üretmek yerine kriz yönetimini geliştirmek anlamına geldiğini sıradan bilim insanları bile kabul etmektedir. Bunalım ve krizler eskisi kadar bile aşılmıyor. Tersine, istisnai olan bunalım ve krizler genelleşip sürekli bir hal alırken, normal dönemler ise istisnai hal oluyor. Uygarlık sistemlerinin temelinde

bunalım öğeleri yatmakla birlikte, insan toplumu hiç bu kadar ağırına tanık olmamıştı. Toplumlar, eğer süreceklerse, kriz yönetimlerine uzun süre dayanamazlar. Ya çözülür ve dağılırlar, ya da direnir, yeni sistemler geliştirip krizi aşarlar. Şimdi böylesi bir dönemden geçiyoruz.

B- Sistem Karşıtı Güçlerin Durumu

Sistem karşıtlığı kavram olarak çok problemlidir. Öncelikle bu karşıtlık uygarlığı da içermekte midir? Hangi yönleriyle içermekte veya dışlamaktadır? Sistemin moderniteyle ilişkisini nasıl görmektedir? Sistem modernitesine karşıt konum almadan, sistem dışında yeni bir sistem inşa edilebilir mi? Moderniteyi nasıl kavramaktadır, ikili karakterini tespit edebilmiş midir? Alternatif modernite kavrayışı var mıdır? Bu tür soruları yanıtlamadan, sistem karşıtı güçler kavramı havada kalmış olur. Sadece geleceğe ilişkin projeleri değil, geçmişe ilişkin tarihleri de doğru çözümlemeden anlamlı bir sistem karşıtlığı geliştirmek zordur. Çözümlememde bu zorlukları aşmak ve sorulara potansiyel yanıtlar oluşturmak için demokratik uygarlık ve modernite kavramını esas aldım. Geçmişteki kısır döngülere düşmemek için bunun doğru bir yöntem ve alternatif arayışı olduğu kanısındayım.

Tüm sorunlu yapısına karşılık sistem karşıtı güçler bir gerçektir. En az sistem kadar çağımızı etkilemişlerdir. Belki kendi sistemlerini teorik ve pratik olarak realize edememişlerdir, ama büyük tecrübe birikimine sahip oldukları tartışmasızdır. Geniş bir yelpazeye sahip olan sistem karşıtı güçlerin aralarında önemli farklılıklar olmakla birlikte, birçok ortak değeri paylaştıkları da açıkça belirtilebilir.

Sistemle kastettikleri kapitalizmdir. Moderniteyi tümüyle kastettikleri söylenemez. Modernitenin diğer iki boyutu olan endüstriyalizm ve ulus-devlet konusunda daha çok farklılaşmaktadırlar. Uygarlık konusunda bulanıktırlar. Karmaşık görüşleri ile çoğu kez karşıt kutuplarda yer alabiliyorlar. Gelecek ütopyalarının moderniteyi aştığı pek görülmez. Aşmayı değil düzeltmeyi esas aldıkları belirtilebilir. Kapitalizmsiz bir modernite çoğunun programını karşılayabilir. Fakat bunun ancak bir ütopya olduğunu pek fark etmezler.

Sistem konusunda ve sistemin krizde olduğuna ilişkin genellikle ortak kanıya sahipler. Çıkış konusundaki görüşleri söz konusu olduğunda aralarındaki farklar büyür. Evrimci değişimden devrimci değişime, barışçıl yöntemlerden savaşçıl yöntemlere kadar çok farklı

yollar önerilir. Devlet ve iktidar değiştirmeyi devrim sananlar olduğu gibi, devletsiz ve iktidarsız toplumu önerenler de vardır. Hepsinin kökleri esas itibariyle Fransız Devrimi'ne dayanır. Düşünce yapıları milliyetçilikten komünizme, dincilikten pozitivizme, feminizmden ekolojiye kadar geniş bir perspektif sunar. Bunlarla oldukça iç içe oldukları halde bu gerçeği fark etmezler. Bir genelleme yapılırsa, sosyal konumları itibariyle orta sınıfın iktidar ve sermaye tekelleri dışında kalan ana kesimine dayandıkları söylenebilir. Kapitalizm karşısında durumları gittikçe güçleşen, belli bir modern eğitimden geçmiş aydınların öncülüğünü yaptığı bu hareketler toplumun ezici çoğunluğunu kapsamaktan uzaktır. Kapitalizmde çıkarı olanlar kabaca yüzde on ise, kapitalizme muhalif olanların oranı da aynı seviyededir. Toplumun yüzde sekseni her iki kesim açısından kapitalist olmayan toplum olarak, çözümleme ve çözümlerde özne değil nesne konumundadır. Kapitalizm toplum üzerinde kârı hesaplarken, muhalifler toplumu ancak dışarıdan sürüklenilebilecek bir yığın gözüyle değerlendirirler. Kapitalist moderniteyi aşamamalarının temelinde bu gerçeklik yatar.

Kapitalist modernite olarak sistemin sürdürülemez bir kriz yönetiminde yaşadığını belirtirken, yeni bir 'devrimci durumdan' bahsetmiyoruz. Devrimin objektif şartları olarak da değerlendirilen bu tip durumlar geçmiş tartışmalarda çok istismar edildi. Pek başarılı sonuçlar çıkarıldığı söylenemez. Krizlerden bol bol kriz yönetimleri kadar daha sert karşıdevrimler de çıkabiliyor. Şansı en yaver giden belki de devrimdir. Kaldı ki, devrimlerin dönüşümlerdeki rolü genellikle abartılmış, çoğunlukla da yanlış çözümlenmiştir. Temel dönüşümleri devrimler değil, sistem farklılıkları gerçekleştirir. Devrimler ancak dahil oldukları sistem içinde anlamlı değişikliklere yol açabilir. Şüphesiz sistem karşıtı güçlerin bunalım ve krizlerden şiddetle etkilendikleri doğrudur. Fakat tüm umutları bunalımlardan çıkacak sonuçlara bağlamak yanlıştır. Geçmişte bu yönlü yanlışlıklara çokça düşüldü. Derin hayal kırıklıkları yaşandı.

Reel sosyalizmin, sosyal demokrasinin ve ulusal kurtuluş akımlarının yüzyıllık bir ömrü bile aşmadan kapitalizme eklemlenmeleri sistem karşıtları üzerinde derin olumsuzluklara yol açtı. Hareketler güç kaybına uğradı. Bu durum aslında bünyelerindeki yetersizlikler, yanlış ideoloji ve programatik görüşlerinden kaynaklanmaktadır.

Zihniyet ve yapılanmaları incelendiğinde, liberalizm ve moderniteyi pek aşamadıkları görülecektir. Liberalizmin en sağ veya sol kanadı olmaları er geç liberalizmle bütünleşmelerinin önünde engel değildir. Kapitalist tekellere eklemlenmeleri ise, modernite anlayışlarıyla bağlantılıdır. Postmodernist, radikal dinci, feminist ve ekolojist hareketler daha çok bu gelişmelere duyulan tepkinin sonucu olarak ortaya çıkan yeni hareketlerdir. Fakat mevcut ideolojik ve pratik konumları kendilerinden daha eski olan sistem karşıtları kadar bile etkili olabilecekleri konusunda kuşkular doğurmaktadır. Neoliberalizm ve radikal dincilik bu yüzden biraz olsun etkili olabiliyor. Bu nedenle sistem karşıtlığının entelektüel, ahlâki ve politik olarak radikal bir yenilenmeye ihtiyacı vardır. Bu ana çerçeve içinde sistem karşıtı güçleri daha yakından tanımak önemlidir, gereklidir ve yararlıdır.

a- Reel Sosyalizmin Mirası

Kapitalist sisteme ilk bilinçli tepki veren hareketlerin başında gelmektedir. Kurucuları K. Marks ve F. Engels'in deyişiyle, üç ana kaynaktan beslenerek karşı-sistemlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bunlar Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız ütopik sosyalizmidir. Öyle anlaşılıyor ki, Alman felsefesinden diyalektik materyalizmi, İngiliz ekonomi-politiğinden değer teorisini, Fransız ütopik sosyalizminden sınıf mücadelesi teorisini almışlardır. Üçünden oluşturdukları sentezle kendi yorumlarını geliştirmişlerdir. İlk muhalefet yaptıkları 1840-1850 döneminin kapitalizmin ciddi bunalımına rastlaması üzerlerinde etkileyici olmuştur. Sistemin hemen yıkılabileceğine dair umutlar belirmiştir. Almanya'nın ulusal birlik, Fransa'nın ise cumhuriyet sorunları gündemdedir. İngiltere sistemin hegemon gücü olarak zirve yapmaktadır. 1848 Avrupa halk devrimleri, umutlarının gerçekleşebileceğine dair işaret sayılmıştır. **Komünist Manifesto** bu devrimlerin genel programı olarak düşünülmüştür. Komünistler Ligi ise, ilk genel enternasyonal parti veya örgüt olarak kurulmuştur. Bu iki çalışma kapitalizmin bunalımından ve halkçı devrimci hareketlerden başarı ve zafer beklediklerini açıkça göstermektedir.

Devrimler bastırılınca, kapitalizmi daha derinliğine inceleme gereği duymuşlardır. K. Marks sürgün olarak Londra'ya, kapitalizmin Kâbesine yerleşmiştir. F. Engels'le sıkça görüşmektedir. 1864 Birinci

Enternasyonal çalışmaları bu dönemin ürünüdür. Devrimin gecikebileceği, dolayısıyla evrimci çalışmanın uzun süre gerekebileceği düşüncesi bu dönemin diğer önemli bir gelişmesidir. Sendika ve parlamenter çalışma uygun görülmüştür. 1871 Fransız Paris Komünü ayaklanmaları umutlarını tazelemişse de, ayaklanmanın erken bastırılması diktatörlük, iktidar ve devlet konularında daha çok düşünmelerine yol açmıştır. Merkezî ulus-devletten yana olmaları anarşistlerin muhalefetine yol açtığı gibi, revizyon konusundaki ilk tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

İkinci Enternasyonal'in 1880'lerde yeniden ilanı ulusal şovenizmin gölgesi altında yapılmıştır. V. I. Lenin, **Proletarya Enternasyonalizmi ve Dönek Kautsky** adlı çalışmasında bu süreçte yaşananları revizyonizm olarak adlandıracak, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni (Birinci Parti) aynı dönemde revizyonizmin (Bernstein) başını çekmekle suçlayacaktır. Rus Ekim Devrimi, komünist ütopyanın gerçekleşebileceğine dair (Paris Komünü'nün başaramadığını başarma) umutları daha da güçlendirmiştir. Bu devrim dünya çapında gelişmelere yol açmıştır. Anadolu Türk-Kürt ulusal kurtuluş hareketini destekleyerek, ulusal hareketler çağının daha üst düzeyde ve başarıyla gelişmesine katkı sunmak bu doğrultudaki ilk adımlardandır. Lenin'in erken ölümü, tasfiyecilikle mücadele denen dönem, sosyalist inşa, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki anti-faşist mücadele, soğuk savaş döneminde NATO'ya karşı kurulan Varşova Paktı, uzay çalışmaları, kapitalizmle ekonomik yarış ve ulusal kurtuluş hareketlerine yaygın destek verilmesi ana bilânçoyu oluşturur.

1920'lerde Üçüncü Enternasyonal yenilenmiş, ama tıpkı İkinci Enternasyonal gibi ulus-devlet çözümsüzlüğü nedeniyle içten tasfiyeyi yaşamıştır. Sovyet Rusya yeni bir hegemonik aday olarak dünyanın üçte birinde etkili olabilmiştir. Ulus-devlet içindeki sosyalist hareketleri kaderine terk ederek, aynı revizyonist yola (Birinci Alman Sosyal Demokrat Partisi) sapmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi artık kapitalizm yolcusudur. Buna karşı kısa süreli Çin (1960-76 Mao dönemi) ve Arnavutluk direnişi sonuç getirmemiştir. Ulusal kurtuluş hareketleri ve sendikalist işçi hareketlerinin daha erkenden kapitalist sisteme entegre olmaları, 1980'lerde Çin'in, 1990'da Rusya ve müttefiklerinin reel sosyalizmden vazgeçtiklerini resmen ilan etmeleriyle de bir dönem kapanmıştır.

Reel-sosyalistler olarak adlandırılmalarına yol açan yaklaşık iki yüz yıllık (Fransız İhtilâli'ni başlangıç alırsak) deneyim, bu hareketleri değerlendirmemize imkân vermektedir.

1- Daha çok özel tekelcilere karşı çıktıkları, devlet kapitalizmini hem iktidar hem de sermaye tekeli olarak eleştiri dışı bıraktıkları anlaşılmaktadır. İktidar ve devlet tahlilleri konusundaki yüzeysellikleri bu ana temayülleri nedeniyledir. Kendileri devlet ve iktidar gücü olurlarsa sosyalizmi inşa edebileceklerine derinden inanmışlardır. Başka yol düşünmemektedirler. Demokrasiyi bile her iki sınıf (burjuva-proletarya) açısından bir nevi diktatörlük olarak yorumlamaktadırlar. Dayandıkları İngiliz ekonomi-politiği nedeniyle çok dar bir kapitalizm çözümlemesi geliştirmişlerdir.

2- Modernitenin sınıf temelinden habersiz görünmektedirler veya çözümleme konusu yapmayı pek gerekli görmemişlerdir. Yaptıklarında ise tam bir sağ sapma örneği sergilemişlerdir. Modernitenin ilk ayağı olan kapitalizmi bile patron-işçi, kâr-ücret, değer-artı değer temelinin ötesine taşıramamışlar, kapitalizmin daha Sümerlerden beri varlığına rastlanan bir birikim tarzı olduğunu görememişlerdir. Üç yüz yıllık İtalyan şehir kapitalizmini sistemin başlangıcı saymamışlardır. 16. yüzyıl İngiltere-Hollanda kapitalist çıkışını bir nevi tarihin başlangıcı saymışlardır. Modernitenin ikinci önemli ayağı olan endüstriyalizm övülmüştür. Kapitalizmle niteliksel bağı ve sonraki sakıncaları eleştiri konusu yapılmamış, tersine kurtarıcı rol atfedilmiştir. Ulus-devlet ayağını da ileriye doğru atılmış bir adım sayarak daha sonra ulusal ve sosyal şovenizme kapı aralamışlardır. Konfederalizm yerine merkezî ulus-devleti yeğlemişlerdir. Geleneksel uygarlık tarihçileri gibi modernitenin diğer yüzünü 'gerilik, uykuda olma, barbarlık, gerici hareketler, tarihin çarkını tersine çevirme' olarak değerlendirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır.

3- İdeolojik olarak pozitivizmin en kaba materyalist biçimini bilimsellik olarak kabul etmekle bu alanda da tarihsel bir yanlışlığa düşmüşlerdir. İnşa ettikleri sosyalizmi, Darwin ve Newton'un biyoloji ve fizik alanında gerçekleştirdiği devrimlerle ile eşdüzeyde bilimsel görmüşlerdir. Sosyolojik yaklaşımları kaba bir Darwincilikten öteye gidememiştir. Toplumsal doğanın niteliksel farkını belirleme gereği duymayıp, Birinci Doğayla aynı nitelikte kanunlara tabi olduğuna inanarak, katı bir determinizme kapıyı açık bırakmışlardır. Daha sonraki

gelişme sürecinde kendilerini izleyen güçler bu açık kapıdan yararlanarak en vulger yorumları bile katı bilimsel gerçeklerle eş saymışlardır.

4- Genelde iktidar, özelde ulus-devlet tahliline girişmemişler, ulus-devleti sadece burjuvazinin işlerini çekip çeviren komisyonlardan ibaret saymışlardır. İktidarın, özellikle ulus-devletin yoğunlaşmış tekelci kapitalizm olduğunu çözememeleri teorilerinin en eksik yanıdır. Yaptıkları çözümlemeler ise, ulus-devletin olumlanmasından öte bir şey değildir. Sosyalizmin en iyi ulus-devletle inşa edilebileceğinden emindirler. Hegel'in devlet çözümlemesini aşamadıkları gibi, ele geçirilmesi halinde devleti istedikleri her tür düzenleme ve özgürlük-eşitlik geliştirme aracı olarak kullanabileceklerinden kuşkuları dahi yoktur. Sosyalizm-demokrasi ilişkisi en yüzeysel ve yanlış değindikleri konuların başında gelmektedir. Çin ve Rus Devrimleri bu yaklaşımlar doğrultusunda gelişmiştir. Diğer ulusal kurtuluşçu ve sosyal demokrat iktidar uygulamaları da pek farklı olmamıştır. Özel kapitalizmden farkları devlet kapitalizmini yeğlemiş olmalarıdır. İktidar uygulamaları bu gerçeği net olarak ortaya koymuştur.

5- Uygarlık eleştirileri çok daha sığ ve azdır. Kapitalist uygarlık aşamasının tarihsel uygarlıkların bir parçası, ana zincirin son halkası olduğundan pek bahsetmemişlerdir. İktidarın tarihsel kümülâtif birikim niteliğindeki karakterini belirleme gereği duymamışlardır. Rahatlıkla kendi sistemlerinin de benzer bir iktidar ve uygarlık olabileceğini mesele yapmamışlardır. İktidarın birikmiş sermaye, kir, savaş, yalan, çirkinlik, işkence olduğunu anlamak yerine, tarihte nasıl bir ilerleme aracı olabileceğine dair teori üretmeye çalışmışlardır. Tarih bu görüşlerinde haksız ve yanlış olduklarını kanıtlamıştır.

6- Tarihin ikinci yüzünü oluşturan, bağlı göründükleri tarihsel diyalektiğin ikinci kutbu olan anti-uygarlıkçı güçleri çözümleme gereği duymamışlardır. Bu güçlere ilişkin yaptıkları yorumlar ise çoğunlukla olumsuzdur. Buna karşılık kapitalist sömürgeciliğin bile Amerika, Asya ve Afrika'daki ilerlemeciliğinden bahsetmekten geri kalmamışlardır. Karşıtlarını eski toplumu savunmakla eleştirmişlerdir.

Uygarlığın karşıt kutbunun muazzam bir ağırlığa, demokratik geleneğe, direniş ve özgürlüğe, eşitlik ve adalet arayışlarına, komünalite deneyimlerine sahip olduğunu görememeleri, burjuva ve küçük burjuva sınıf gerçeklikleriyle yakından bağlantılıdır.

Göremezler, çünkü bu sınıflardan gelenlerin bu gerçekleri görecek gözleri yoktur.

7- Toplumsal doğaya ilişkin pozitivist evrenselci, düz çizgisel-ilerlemeci yöntemsel yaklaşım kendilerini er veya geç mutlaka gerçekleşecek bir sosyalizm anlayışına götürmüştür. Kutsal Kitaplardaki eskataloji bir nevi sosyalizm olarak yansıma bulmuştur. Toplumlar ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist olarak, düz bir çizgide gelişen modeller biçiminde tasvir edilmiştir. Burada bir nevi kader anlayışı söz konusudur. Derinden etkilendiğimiz bu dogmatik anlayışların kökeninde dinsel kaderciliğin ve ahret inancının yattığını geç fark etmişlerdir. Toplumsal doğanın esas olarak ahlâki ve politik nitelikte olduğu, uygarlık sistemlerinin bu nitelikleri aşındırdığı, yerine kaba hukuk kuralları ve devlet idaresini yerleştirdiği, kapitalist modernitenin bu süreci derinliğine ve genişliğine sınırsız geliştirdiği, bunun ekonomik, toplumsal, iktidarsal ve devletsel kriz olduğu çözümlenememiştir. Doğru, iyi ve güzel olanın toplumun ancak ahlâki ve politik niteliğini tam sağlayan, bunun için demokratik siyasetle yürüyen bir demokratik konfederal sistem olduğu gerçeği öngörülmemiştir. Bu yönlü çözümleme ve çözümler gelişmemiştir. Özgür, eşit ve demokratik toplumun iktidar ve devlet aygıtlarıyla oluşturulamayacağını, tersine bu aygıtlarla çeliştiğini görememişler; her ikisinin ancak birbirlerinin varlığını kabul temeline dayanan ilkeli bir barışla bir arada yaşayabileceklerinin teori ve pratiğini geliştirememişlerdir. Temel paradigma devrim-iktidar-sosyalizm olarak öngörülünce, sonuçta devlet kapitalizminden başka bir şeyin oluşmayacağına şaşırmamak gerekir.

Reel sosyalist hareketin devlet kapitalizmiyle sonuçlanmasının diğer bir anlamı sınıf temelleriyle ilgilidir. Tekrar belirtmek gerekir ki, özel tekellerden umduğunu bulamayan, sermaye biriktiremeyen, hatta eldekini de eriten burjuva ve küçük burjuvalarla çoğu bu sınıflardan gelme bürokrasinin tek seçeneği, devlet eliyle kolektif sermayedar olmaktır. Milli burjuvazi, milli kapitalizm denilen olgu da bundan başka bir şey değildir. Devlet kapitalizmiyle kolektif bir tekel, diğer bir söylemle ulus-devlet olarak çok güçlü bir konum kazanmış oluyorlar. Reel sosyalizmin ulus-devletçiliği bu nedenle daha güçlüdür. Bu maddi temel moderniteyle kolayca uzlaşma ve bütünleşmelerini de açıklıyor.

8- Feminist, ekolojist ve kültürel hareketler sınıf mücadelesine engel olarak görülmüştür. Kadının sadece emeği ile değil, tüm beden ve ruhuyla yaşadığı ağır sömürgecilik kapsamlı çözümlemelere tabi tutulmamıştır. Sorunun çözümünde burjuva hukukunun eşitlik ölçüleri aşılmamıştır. Tarihin en eski ve en yeni, çoğunlukla ücretsiz ve çok az ücretli olan bu emekçisi, erkek egemen tarih gereği nesne olmaktan öteye anlam ifade etmemiştir. Çözümlenen sınıfın erkek olduğu açıktır. Ekolojiye de benzer biçimde yaklaşılmıştır. Böylesi sorunlar öngörülemediği gibi, sınıf mücadelesinin bütünselliğine olumsuz yansıyabileceği ileri sürülmüştür. Kültürel hareketler ise eskinin canlandırılması, sınıf mücadelesinin diğer bozucu bir unsuru olarak değerlendirilmekten kurtulamamıştır. Sonuç tüm olası müttefiklerinden kopuk, ekonomizme boğulmuş soyut bir sınıfçılık olarak yansımıştır.

9- Sınıfsallaşma ahlâki ve politik anlamda olumsuz bir gelişme olarak görülmemiş; iyi, ilerici, özgürlüğün gereği, zorunlu bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Sınıfsal oluşumu meşru görmenin objektif olarak iktidar ve devlet sınıflarına hizmet olduğu kavranamamıştır. Kölelik, serflik ve proleterlik tarihsel ilerleme ve doğaya karşı özgürlük için ödenmesi gereken bedeller olarak yorumlanmıştır. Tersine, her üç sınıflaşma biçiminin aynı özde olduğu, ilerleme ve özgürlükle alakalı olamayacağı, ahlâki ve politik toplumun bu oluşumlarla birlikte yaşayamayacağı, bu yönlü sınıflaşmaya karşı bir ahlâki, politik ve entelektüel mücadele verilmesi gerektiği karşı bir yorum olarak rahatlıkla belirtilebilir.

Sınırlı da olsa özeleştirisel bir konum almış olmakla birlikte, iki yüz yıllık reel-sosyalist hareketin bugünkü mirasçılarının köklü bir dönüşüm yaşadıkları söylenemez. Büyük bir güven bunalımı ve zayıflama döneminden geçmektedirler. Yine de tarihte yeri olan bir harekettir. Kapitalist sistemi aşmamış da olsalar, oldukça uğraştırmışlardır. Bugüne gelmede olumlu ve olumsuz pay sahiplerindendir. Yaşadıkları bunalım sistemin yapısal bunalımının bir parçasıdır. Buna rağmen tüm sistem karşıtlarını en çok etkilemiş bir hareket olan reel sosyalizmi bir aşama kabul edip, mirasından çıkarılacak derslerle demokratik modernite inşasının bir parçası olarak değerlendirerek tavır ve ittifak geliştirmek en doğru yaklaşım olacaktır.

b- Anarşizmi Yeniden Değerlendirmek

Reel sosyalizmle yaşıt olan ve köklerini Fransız Devrimi'nde bulan anarşist hareketler reel sosyalizmin çözülüşü, daha doğrusu sistemle bütünleşmesi sonrasında yeniden değerlendirilmeyi hak etmektedir. Ünlü temsilcileri Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in sisteme ve reel sosyalizme ilişkin eleştirilerinde tümüyle haksız olmadıkları bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Kapitalizmi yalnız özel ve devlet tekeli olarak değil, modernite olarak da eleştirmekten geri kalmayan bir hareket olarak, sistemin en karşıt ucunda yer almayla dikkat çekerler. İktidara hem moralist hem de politik açıdan yönelttikleri eleştiriler önemli gerçeklik payı taşımaktadır. Geldikleri sosyal yapıların hareket üzerinde etkileri belirgindir. Kapitalizmin iktidardan düşürdüğü aristokratik kesimlerle eskiye göre göreceli olarak durumlarını daha da kötüleştirdiği şehir zanaatkârlarının sınıfsal tepkileri bu gerçeği yansıtır. Bireysel kalmaları, güçlü taban bulamamaları, karşıt sistem geliştirememeleri sosyal yapılarıyla yakından bağlantılıdır. Kapitalizmin ne yaptığını iyi biliyorlar, fakat neyi yapmaları gerektiğini iyi bilmiyorlar. Görüşlerini kısaca toparlarsak;

1- Kapitalist sistemi en soldan eleştirmektedirler. Bu sistemin ahlâki ve politik toplumu dağıttığını daha iyi kavrıyorlar. Marksistler gibi kapitalizme ilerici rol atfetmiyorlar. Kapitalizmin dağıttığı toplumlara yaklaşımları daha olumludur. Bu tür toplumları gerici ve çürümeye mahkûm görmüyorlar. Ayakta kalmalarını daha ahlâki ve politik buluyorlar.

2- İktidar ve devlet yaklaşımları Marksistlere göre daha kapsamlı ve gerçekçidir. İktidarın mutlak kötülük olduğunu söyleyen Bakunin'dir. Fakat her ne pahasına olursa olsun, iktidar ve devletin hemen kaldırılmasını talep etmeleri ütopik olup, pratikte fazla gerçekleşme şansı olmayan bir yaklaşımdır. Devlet ve iktidara dayalı sosyalizmin inşa edilemeyeceğini, belki de daha tehlikeli bürokratik bir kapitalizmle sonuçlanacağını öngörebilmişlerdir.

3- Merkezi ulus-devlet inşasının tüm işçi sınıfı ve halk hareketleri için felaket olacağını ve umutlarına büyük darbe indireceğini öngörmeleri gerçekçidir. Almanya'nın ve İtalya'nın birliği konusunda Marksistlere yönelttikleri eleştirilerde de haklı çıkmışlardır. Tarihin ulus-devlet lehinde gelişim göstermesinin eşitlik ve özgürlük ütopyaları için büyük kayıp anlamına geldiğini söylemeleri ve Marksistlerin

ulus-devletten yana tavır almalarını şiddetle eleştirip ihanetle suçlamaları belirtilmesi gereken önemli hususlardır. Konfederalizmi savunmuşlardır.

4- Bürokratizme, endüstriyalizme, kentleşmeye yönelik görüş ve eleştirileri de önemli oranda doğrulanmıştır. Erkenden anti-faşist ve ekolojist tavır geliştirmelerinde bu görüş ve eleştirilerinin önemli payı bulunmaktadır.

5- Reel sosyalizme yönelttikleri eleştiriler de sistemin çözülmesiyle doğrulanmıştır. Kurulanın sosyalizm değil, bürokratik devlet kapitalizmi olduğunu en iyi teşhis eden kesimdir.

Oldukça önemli ve doğrulanmış bu görüş ve eleştirilerine rağmen, anarşist hareketin reel sosyalizme göre kitleselleşip pratik uygulama şansı bulamaması düşündürücüdür. Bunun teorilerindeki ciddi bir eksiklik ve sakatlıktan kaynaklandığını sanıyorum. Uygarlık çözümlemelerinin eksikliği ve uygulanabilir bir sistem geliştirememeleri bunda önemli rol oynamıştır. Tarihsel-toplum çözümlemeleri ve çözüm önerileri de pek geliştirilmemiştir. Ayrıca kendileri de pozitivist felsefenin etkisini taşımaktadır. Avrupa merkezli sosyal bilimin dışına çıktıkları pek söylenemez. En önemli eksiklikleri, bence demokratik siyaset ve modernite konusunda sistematik düşünce ve yapılanma içine girememeleridir. Görüş ve eleştirilerinin doğruluğuna ilişkin gösterdikleri titiz çabayı sistemleştirme ve uygulama konusunda sergileyememişlerdir. Belki de sınıfsal konumları buna engel olmuştur. Diğer önemli bir engel, teorik görüşlerinde ve pratik yaşamlarında her türlü otoriteye duydukları tepkidir. İktidar ve devlet otoritesine duydukları haklı tepkiyi tüm otorite ve düzen biçimlenişine yansıtmaları, demokratik moderniteyi teorik ve pratik olarak gündemleştirmemelerinde etkili olmuştur. En önemli özeleştiri konusunun demokratik otoritenin meşruiyetini ve demokratik modernitenin gerekliliğini görememeleri olduğu kanısındayım. Ayrıca ulus-devlet yerine demokratik ulus seçeneğini geliştirmeyişleri de önemli bir eksiklik ve özeleştiri konusudur.

Reel sosyalizmin çözülüşü, ekolojist ve feminist hareketlerin gelişmesi, sivil toplumculuğun genel bir kabarma sergilemesi şüphesiz anarşistler üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Fakat haklı çıktıklarını tekrarlamaları fazla anlam ifade etmiyor. Yanıtlamaları gereken soru, neden iddialı bir sistem eylemliliğini, inşasını geliştir-

mediklerididir. Bu da teori ile yaşamları arasındaki derin uçurumu akla getirmektedir. Çokça eleştirdikleri modern yaşamı acaba kendileri aşabilmişler midir? Daha doğrusu, bu konuda ne kadar tutarlıdırlar? Avrupa merkezli yaşam tarzını bırakıp, gerçek bir küresel demokratik modernliğe adım atabilecekler mi?

Benzer soru ve eleştirileri çoğaltmak mümkündür. Önemli olan tarihte büyük fedakârlıklar göstermiş, önemli düşünürleri bağrında taşıyan, görüş ve eleştirileriyle entelektüel camiada önemli yer tutan bu hareketin ve mirasının tutarlı ve gelişebilir sistem karşıtı bir sistem içinde toparlanabilmesidir. Anarşistlerin reel sosyalistlere göre bir özeleştiri ile güncel pratiğe yönelmeleri daha fazla mümkündür. Ekonomik, sosyal, siyasal, entelektüel ve etik mücadelelerinde hak ettikleri yeri almaları önemini korumaktadır. Ortadoğu zemininde hızlanan uygarlık ve kültür boyutları da öne çıkmış bulunan mücadelelerde anarşistlerin hem kendilerini yenilemeleri hem de güçlü katkılarda bulunmaları mümkündür. Demokratik modernite sisteminin yeniden inşa çalışmalarında ittifak geliştirilmesi gereken önemli güçlerden biridir.

c- Feminizm: En Eski Sömürgenin Başkaldırısı

Türkçeye 'kadıncılık hareketi' olarak çevirebileceğimiz feminizm kavramı kadın sorununu tam nitelemekten uzak olup, karşıtının 'erkekçilik' olarak tasarlanmasına zemin sunduğundan daha da kısırlığa götürebilir. Sanki sadece egemen erkeğin ezilen kadınıymış gibi bir anlamı yansıtmaktadır. Hâlbuki kadın gerçekliği daha kapsamlıdır. Cinsiyetin ötesinde kapsamlı ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları olan anlamlar içermektedir. Eğer sömürgecilik kavramını ülke ve ulus bazından çıkarıp insan gruplarına indirgersek, kadının konumunu rahatlıkla en eski sömürge olarak tanımlayabiliriz. Gerçekten ruh ve beden olarak hiçbir toplumsal olgu kadın kadar sömürgeciliği tanımamıştır. Kadının, sınırları kolay belirlenemeyen bir sömürge statüsünde tutulduğu anlaşılmak durumundadır.

Tüm bilimlere olduğu gibi sosyal bilimlere de damgasını vurmuş erkeklik söyleminde kadından bahseden satırlar, gerçekliğe hiç dokunmayan propagandatif yaklaşımlarla yüklüdür. Kadının gerçek statüsü bu söylemlerle tıpkı uygarlık tarihlerinin sınıf, sömürü, baskı ve işkenceyi örtbas etmesi gibi belki de kırk kez örtülmektedir. Feminizm yerine jineoloji (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılaya-

bilir. Jineoloji'nin ortaya çıkaracağı olgular herhalde teolojinin, eskatalojinin, politikolojinin, pedagojinin, velhasıl sosyolojinin birçok bölümüne ilişkin loji'lerden daha az gerçeklik payı taşımayacaktır. Kadının, toplumsal doğanın hem fizik hem de anlam olarak en geniş bölümünü teşkil ettiği tartışma götürmez. O zaman neden çok önemli olan bu toplumsal doğa parçası bilime konu edilmesin? Pedagoji gibi çocuk eğitim ve terbiyesine kadar bölümlenmiş sosyolojinin jineolojiyi oluşturmaması, egemen erkek söylemli olmasından başka bir hususla izah edilemez.

Kadın doğası karanlıkta kaldıkça, tüm toplum doğası aydınlanmamış olarak kalacaktır. Toplumsal doğanın gerçek ve kapsamlı aydınlanması ancak kadın doğasının kapsamlı ve gerçekçi aydınlanmasıyla mümkündür. Kadının sömürgeleşme tarihinden ekonomik, sosyal, siyasal ve zihinsel sömürgeleştirilmesine kadar konumunun açıklığa kavuşturulması, tarihin diğer tüm konularının ve güncel toplumun her yönüyle açıklığa kavuşmasında büyük katkıda bulunacaktır.

Şüphesiz kadının statüsünün açıklığa kavuşması meselenin bir boyutudur. Daha önemli boyut kurtuluş sorunuyla ilgilidir. Diğer deyişle sorunun çözümü daha büyük önem taşımaktadır. Toplumun genel özgürlük düzeyinin kadının özgürlük düzeyiyle orantılı olduğu çokça söylenir. Doğru olan bu belirlemenin içinin nasıl doldurulacağı önemlidir. Kadının özgürlüğü, eşitliği sadece toplumsal özgürlük ve eşitliği belirlemiyor. Teori, program, örgüt ve eylem düzenekleri de gerektiriyor. Daha da önemlisi, kadınsız demokratik siyasetin olamayacağını, hatta sınıf politikacılığının bile eksik kalacağını, barışın ve çevrenin geliştirilip korunamayacağını da gösteriyor.

Kadını 'kutsal ana, temel namus, vazgeçilmez, onsuz olunmaz eş' statüsünden çıkarıp, bir özne-nesne toplamı olarak kadın gerçeğini araştırmak gerekir. Tabii bu araştırmaları öncelikle aşk soytarılıklarından arındırmak gerekir. Hatta araştırmanın en önemli bir boyutu aşk adı altında örtbas edilen büyük alçaklıkları (başta tecavüz, cinayet, dayak, bini bir para eden küfürler) sergilemek olmalıdır. Heredot'un "Tüm Doğu-Batı savaşları kadın yüzünden olmuştur" sözü ancak bir gerçeği açıklayabilir. O da sömürge olarak değer kazandığı, bu nedenle önemli savaşlara konu edildiğidir. Uygarlık tarihi böyle olduğu gibi, kapitalist modernite kadının bin kat daha ağır ve çok

yönlülük kazanmış biçimde sömürgeleştirilmesini temsil ediyor. Sömürgeciliği kadının kimliğine kazımış oluyor. Tüm emeklerin anası, ücretsiz emeğin sahibi, en düşük ücretli işçi, en çok işsiz, erkeğinin sınırsız iştah ve baskı kaynağı, düzenin çocuk doğurma makinesi ve çocuk yetiştiren dadısı, reklâm aracı, seks-porno aracı vb. olarak sömürgeleştirilmesi uzayıp gider. Kapitalizm, hiçbir sömürü düzeneğinde olmadığı kadar kadına ilişkin bir sömürü düzeneği geliştirmiştir. İstemesek de tekrar tekrar kadın statüsüne dönmek acı oluyor. Ama gerçeklerin dili sömürülenler için başka türlü de olmuyor.

Feminist hareket bu gerçeklerin ışığında şüphesiz en radikal sistem karşıtı hareket olmak durumundadır. Çağdaş haliyle kökenlerini yine Fransız Devrimi'ne dayandırabileceğimiz kadın hareketi birkaç aşamadan sonra günümüze kadar gelebilmiştir. İlk aşamada hukuki eşitlik peşinde koşulmuştur. Fazla anlam ifade etmeyen bu eşitlik günümüzde yaygınca sağlanmış gibidir. Ama içeriğinin boş olduğunu iyi bilmek gerekir. İnsan hakları, ekonomik, sosyal ve siyasal haklar gibi diğer haklarda da biçimsel gelişmeler vardır. Kadın görünüşte özgür ve erkekle eşittir. Hâlbuki en önemli kandırmaca bu eşitlik ve özgürlük tarzında gizlidir. Sadece resmi modernitenin değil, tüm dönemlerin hiyerarşik ve devletçi uygarlık sisteminin tüm toplumsal dokularına nüfuz edip zihnen ve bedenen tutsak aldığı, en derin köleliğe mahkûm edip çalıştırdığı kadının özgürlüğü, eşitliği ve demokrasisi çok kapsamlı teorik çalışmalar, ideolojik mücadeleler, programatik ve örgütsel faaliyetler, en önemlisi de güçlü eylemler gerektirir. Bunlar olmaksızın feminizm ve kadın çalışmaları sistemi rahatlatmaya çalışan liberal kadın faaliyetlerinden öte bir anlam taşımaz.

Kadın biliminin gelişmesi halinde sorunlarının nasıl daha sağlıklı çözülebileceğini bir örnekle açıklamak hayli öğretici olacaktır: Cinsel içgüdünün yaşamın en eski öğrenim biçimlerinin başında geldiğini anlamak gerekir. Bu güdü yaşamın kendini sürdürme ihtiyacına cevaptır. Bireyin sonsuz yaşama olanaksızlığı, çözüm olarak birde kendini tekrar üretme potansiyelini geliştirmeye zorlamıştır. Cinsel güdü denen şey bu potansiyelin uygun koşullarda üremeye yol açarak yaşamı sürdürmesidir. Bu ise bir nevi soyun tükenmesi tehlikesine ve ölüme çare oluyor. Hücrenin ilk bölünmesi, bir olan hücrenin çoklaşarak kendini ölümsüz kılmasıdır. Daha da

genelleştirirsek, kendini yutmak isteyen boşluğa, yokluğa karşı kendini sürekli çeşitlendirip çoğaltmak isteyen evrenin sonsuzlaşma eğiliminin canlı yaşamında devam etmesi olayıdır.

Bu evrensel olayın insan türünde devam ettiği bir veya birey daha çok kadındır. Çoğalma kadının bedeninde gerçekleşmektedir. Erkeğin rolü bu olayda son derece talidir. Dolayısıyla soy sürdürme olayında tüm sorumluluğun kadında olması bilimsel olarak da anlaşılır bir husustur. Kaldı ki, kadın sadece cenini taşımak, büyütmek ve dünyaya getirmekle kalmaz. Neredeyse ölümüne kadar bakım sorumluluğunu da doğal olarak taşır. O halde bu durumdan çıkarmamız gereken ilk sonuç, tüm cinsel ilişkiler konusunda kadının mutlak söz sahibi olması gerektiğidir. Çünkü her cinsel ilişki kadın için potansiyel olarak altından kalkılması çok güç sorunları beraberinde getiriyor. On çocuk doğuracak kadının fiziksel olarak ve hatta ruhen ölümden beter hallere düştüğünü anlamak gerekir.

Erkeğin cinselliğe bakışı daha çarpık ve sorumsuzcadır. Bunda cehalet ve iktidarın körleştirmesi birinci derecede rol oynar. Ayrıca hiyerarşik dönemde ve hanedanlık devletinde çok çocuklu olmak erkek için vazgeçilmez bir güç olma anlamına gelir. Çok çocukluluk sadece soyun sürmesini değil, iktidar ve devlet olarak kalmanın da garantisini oluşturur. Bir nevi mülk tekeli anlamına gelen devletin elden gitmemesi hanedanlığın büyüklüğüne bağlıdır. Kadın böylelikle hem biyolojik varoluş, hem de iktidar ve devletsel varoluş için çok çocuk doğurma aracına dönüştürülür. Kadın için korkunç sömürgeleşmenin birinci ve ikinci doğayla bağlantılı temeli böyle hazırlanmış olur. Kadının çöküşünü bu iki doğayla bağlantılı olarak çözümlemek büyük önem taşır. Fazla açmaya gerek yok ki, bu ikili doğa statüsü altında kadının ruhen ve bedenen uzun süreli dinç ve yıpranmamış olarak ayakta kalması mümkün değildir. Fiziksel ve ruhsal çöküş iç içe erken gelişir ve kadını başkalarının yaşamını sürdürme ve sağlama alma karşılığında acılı, kısalmış ve kahırlı bir yaşamla sonlandırmaya götürür. Uygarlık ve modernitenin tarihini bu gerçeklik temelinde çözümlemek ve okumak büyük önem taşır.

Sorunun kadın açısından vahametini bir tarafa bırakalım. Sorunun bir diğer boyutu da aşırı nüfus artışıdır. Çok çocuklu olma politikası daha ağır etkilerini tüm toplumsal doğa ve ekolojik çevre üzerinde hissettiren aşırı nüfus artışında gösterir. Gerek kadın bilimi gerekse

tüm sosyal bilimler açısından çıkarılması gereken en temel derslerden biri, insan nüfusunun 'içgüdüsel öğrenme' yöntemiyle sürdürülemeyeceği, çoğaltılamayacağı, ender bazı durumlarda da azaltılamayacağı durumu ve gerçeğidir. İçgüdüsellik gibi en ilkel bir yöntemle soy sürdürmeyi uygarlık ve modernite tarihi boyunca geliştirilmiş bilimsel yöntemlerle desteklemek aşırı nüfus artışının temel nedenidir. İnsan türünün toplumsal doğa olarak sadece içgüdüsel yollarla, özellikle cinsel güdü itmesiyle varoluşunu sürdürmesi çok geri bir durumu ifade eder. Zekâ ve kültür düzeyi toplumsal varoluşları daha gelişkin nitelikte sürdürebilecek öğrenme potansiyelleri sunar. Birey ve topluluklar zekâ ve kültürleriyle, felsefi ve politik kurumlarla kendilerini en uzun sürelerde yaşatma olanağını kullanabilecek durumdadır. Dolayısıyla soyun cinsel içgüdü yoluyla çoğalarak sürdürülmesinin anlamı kalmaz. İnsanın kültür ve zekâsı bu yöntemi çoktan aşmış durumdadır. Dolayısıyla bu ilkellikten esas olarak uygarlık ve modernitenin kâr ilkesi sorumludur. Hiç şüphesiz aşırı nüfus artışı, AŞIRI TEKEL VE İKTİDAR'dır; o da aşırı, azami KÂR demektir. Tarih boyunca insan türünün aşırı çoğalarak sadece toplumu değil, çevre ve doğasını da imhanın eşiğine getirmesi kesinlikle KÜMÜLÂTİF SERMAYE VE İKTİDAR BİRİKİMİ ve dolayısıyla AZAMİ KÂR KANUNU'nun sonucudur. Diğer tüm etkenler ve nedenler tali, ikincil planda rol oynar.

O halde daha şimdiden devasa boyutlar kazanan kadın sorununu çözme ve ekolojik yıkımı önlemenin başta gelen yolu olan demografik sorunun çözümünde temel sorumluluk kadında olmalıdır. Bunun da ilk koşulu kadının tam özgürlüğü ve eşitliğidir, tam demokratik siyaset yapma hakkıdır; cinsiyetle ilgili tüm ilişkilerde tam söz ve irade hakkıdır. Bu gerçeklerin dışında kadının, toplumun ve çevrenin tam anlamıyla kurtuluşu, özgürlüğü ve eşitliği mümkün değildir. Aynı şekilde demokratik siyaset ve konfederatif siyaset biçimlenmesi de olası değildir.

Kadın ayrıca ahlâki ve politik toplumun asal öğesi olarak özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme ışığında yaşamın etiği ve estetiği açısından da hayati rol oynar. Etik ve estetik bilimi kadın biliminin ayrılmaz parçasıdır. Yaşamdaki ağır sorumluluğu nedeniyle kadının tüm etik ve estetik konularda hem düşünce hem de uygulama gücü olarak büyük açılım ve gelişmeler sağlayacağı tartışmasızdır. Kadının yaşamla bağı

erkeğinkine göre çok daha kapsamlıdır. Duygusal zekâ boyutunun gelişkinliği bununla ilgilidir. Dolayısıyla yaşamın güzelleştirilmesi olarak estetik, kadın açısından varoluşsal bir konudur. Etik (Ahlâk teorisi, estetik = güzellik teorisi) açıdan da kadının sorumluluğu daha kapsamlıdır. İnsan eğitiminin iyi ve kötü yönlerini, yaşam ve barışın önemini, savaşın kötülüğü ve dehşetini, haklılık ve adalet ölçülerini değerlendirme, belirleme ve kararlaştırmada kadının ahlâki ve politik toplum açısından daha gerçekçi ve sorumlu davranması doğası gereğidir. Tabii erkeğin kuklası ve gölgesi kadından bahsetmiyorum. Söz konusu olan özgür, eşit ve demokratikleşmeyi özümsemiş kadındır.

Ekonomi biliminin de kadın biliminin bir parçası olarak geliştirilmesi daha doğru olacaktır. Ekonomi baştan beri kadının asal rol oynadığı bir toplumsal faaliyet biçimidir. Çocukların beslenme sorunu kadının sırtında olduğu için, ekonomi kadın için hayati anlam ifade eder. Kaldı ki, ekonomi Yunancada "Ev yasası, evi geçindirme kuralları" demektir. Bunun da kadının temel işi olduğu açıktır. Ekonominin kadının elinden alınıp tefeci, tüccar, sermayedar, iktidar-devlet ve ağa gibi davranan yetkililerin eline verilmesi ekonomik yaşama en büyük darbe olmuştur. Ekonomi-karşıtı güçlerin eline verilen ekonomi, hızla iktidar ve militarizmin temel hedefi haline getirilerek, tüm uygarlık ve modernite tarihi boyunca sınırsız savaş, çatışma, bunalım ve kavgaların baş etkenine dönüştürülmüştür. Günümüzde ekonomi, ekonomiyle ilgisi olmayanların, kâğıt parçalarıyla oynayarak kumardan beter yöntemlerle sınırsız toplumsal değer gasp ettikleri bir oyun alanı haline getirilmiştir. Kadının kutsal mesleği kendisinin tamamen dışlandığı, savaş makineleri, çevreyi yaşanmaz hale getiren trafik araçları ve temel insan ihtiyaçlarıyla pek fazla alakası olmayan kâr getiren fuzuli ürünler üreten imalathanelere devredildiği, borsalarda fiyat ve faiz oyunlarının çevrildiği bir alana dönüştürülmüştür.

Feminizmi de kapsayan kadın bilimine dayalı kadının demokratik özgürlük ve eşitlik hareketi, açık ki toplumsal sorunların çözümünde başat rol oynayacaktır. Yakın geçmişteki kadın hareketlerinin eleştirisiyle yetinmeden, daha çok kadını yitik bir kimliğe dönüştüren uygarlık ve modernite tarihine yüklenmek gerekir. Eğer sosyal bilimlerde kadın konusu, sorunu ve hareketleri neredeyse yok derecesindeyse, bunun esas sorumlusu uygarlık ve modernitenin hegemonik zihniyeti ve maddi kültür yapılanmalarıdır. Dar hukuki ve

siyasi eşitlik yaklaşımlarıyla belki liberalizme katkı sunulabilir; fakat bu tür yaklaşımlarla sorunun çözümü şurada kalsın, olgu olarak çözümlenmesi bile sağlanamaz. Mevcut feminist hareketlerin liberalizmden kopuk sistem karşıtı güçler haline geldiklerini iddia etmek kendini yanıltmak olacaktır. Feminizmin baş sorunlarından birisi söylendiği gibi radikalizmse, o zaman öncelikle köklü liberal alışkanlıklarla, düşünce ve duygu tarzları ve yaşamlarıyla ilgisini koparıp, arkasındaki kadın düşmanı uygarlığı ve moderniteyi çözümlemesi ve bu temelde anlamlı çözüm yollarına yüklenmesi gerekir.

Demokratik modernite kadın doğası ve özgürlük hareketini temel güçlerinden birisi olarak bilip hem geliştirilmesini hem de ittifak yapılmasını başta gelen görevlerinden sayarak yeniden inşa çalışmalarında değerlendirmek durumundadır.

d- Ekoloji: Çevrenin Başkaldırısı

Uygarlık sisteminin yol açtığı temel sorunlardan biri toplum-çevre ilişkisindeki kritik dengenin bozulmasıdır. Toplumsal doğa varlığı ve gelişiminin uzun evresinde çevre ile uyum halinde yaşayarak bu kritik dengeye hep bağlı kaldı. Kendiliğinden gelişimde dengeyi köklü olarak değiştirecek sapmaların görülmemesi doğal gelişmenin de bir gereğidir. Sistemler esas olarak birbirini yıkarak değil besleyerek gelişirler. Sapmalar oluştuğunda sistem mantıkları tarafından aşılmak durumundadır. Uygarlık bu anlamda toplumsal doğa sisteminde bir sapma olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar uygarlık sistemi denilse de, bu deyimin ancak propagantadif bir değeri vardır. Bu kavram gerçek toplumsal doğa sisteminin yerine ikame etmek için uydurulmuştur. Sistem olana barbarlar, göçerler ve marjinal gruplar denilirken, toplumsal değerlerle asalakça beslenen şebekelere de 'uygarlık sistemi' adı yakıştırılmıştır. Nereden bakılırsa bakılsın savaşlar, talanlar, yıkımlar, kırımlar, tekeller, haraç ve vergiler uygarlıksal gelişmenin ana belirtileri olup, gerçek barbarlık olarak değerlendirilmeyi hak ederler. Sürekli köyler ve şehirlerin yakılıp yıkılması, milyonlarca insanın katledilmesi, toplumun büyük çoğunluğunun sömürü sistemi altına alınması toplumsal doğa sisteminin doğal bir gereği olmayıp, ancak saptırılmış hali olarak değerlendirilebilir.

Beş bin yıllık uygarlık tarihi aynı zamanda bu sapmanın gelişme ve büyümesinin tarihidir. Ekolojik felaketlerin uygarlığın en çok geliştiği iddia edilen kapitalizm çağında patlaması bu sapma gerçeğinin red-

dedilemez kanıtıdır. Toplumsal doğa yaklaşık üç milyon yıldır devam edegelen yaşam sürecinde bu tip felaketlere yol açmadı. Toplumla çevre sistemleri birbirini besliyordu. Uygarlığın kısa olan tarihinde patlak veren ekolojik krizler onun kâr amaçlı yıkımsal özüyle ilgilidir. Sadece kapitalist kâr değil, tüm uygarlık süreçlerindeki aşırı değer birikimleri de her iki doğanın yıkımıyla el ele yürümüştür. Piramitler de bir birikimdir. Ama ne tür toplumsal yıkımlar pahasına inşa edildikleri az çok tahayyül edilebilir. Buna benzer sayısız birikim çevre üzerine sürekli ilave yükler bindirdi. Toplumsal çöküş çevresel çöküşleri beraberinde getirdi. Kapitalist modernitenin sınırsız tekelci kâra dayalı yapılanmaları toplumun ve çevre ile dengesinin kaldıramayacağı ağırlıkları biriktire biriktire, sonunda ekolojik kriz çağına girmiş olduk. Endüstriyalizmin stratejik rolü bunda belirleyici olmuştur. Fosil yakıtlara dayalı endüstrileşme ve modernizm bu belirleyicilikte esas etkendir. Ayrıca fosil yakıtların otomobildeki kullanımı dolaylı olarak trafik kazalarının yol açtığı felaketlere, o da beraberinde zincirleme yıkımlara götürebilmektedir. Böylece çevre felaketleri toplumsal felaketlere, toplumsal felaketler de tekrar çevre felaketlerine dönüşerek zincirleme reaksiyon oluşmaktadır. Kapitalizm çağına rasyonalizm çağı denilmesi bu nedenle yanlıştır. Birikimin gözü kördür. Tüm birikimin tarih boyunca çevre-toplum rasyonalitesiyle değil, bilakis körlükle hareket ettiği sonuçlarıyla ortadadır. Belki analitik olarak rasyonel olabilir. Ama çevrenin biricik zekâsı olan duygusal zekâ açısından da analitik zekânın tam bir körlük ve yıkım zekâsı olduğu yeterince açığa çıkmış durumdadır.

Daha önceki açılımlarımıza dayanarak diyebiliriz ki, kent ve orta sınıfın iktidar odağı olmasıyla ivme kazanan aşırı nüfus artışı ve kent büyümeleri çevrenin kaldıracağı olgular değildir. Toplum doğası da bu olgulara dayanamaz. İktidar ve devletin sermaye biriktirme süreciyle iç içe büyümeleri hiçbir toplum ve çevre dengesinin kaldırabileceği hacimler, ağırlıklar değildir. Çevre krizi ve toplumsal krizlerin de iç içe geçerek süreklilik kazanması her iki alandaki tekelci büyümeyle ilgilidir. İki kriz sistemi olarak birbirini beslemektedir. Tüm bilimsel tespitler bu sarmalın elli yıl daha devam etmesi halinde çöküşün sürdürülemez boyutlarda seyredeceği konusunda hemfikirdir. Fakat sermaye ve iktidar tekellerinin kör ve yıkıma yol açan karakteri bunu görmüyor, duymuyor, özü gereği böyle oluyor.

Çevrebilimi ve hareketinin nispeten yeni olan tarihi gün geçtikçe gelişiyor. Kadın gerçeğinde olduğu gibi çevre olgusuna ilişkin bilim geliştikçe bilinç, bilinç geliştikçe de hareket gelişiyor. Sivil toplumun en yaygın hareket alanıdır. Reel-sosyalistleri ve anarşistleri de gittikçe daha çok çekiyor. Sistem karşıtlığını en çok hissettiren hareket konumundadır. Tüm toplumu ilgilendirdiği için katılımlar sınıflar ve uluslar-üstü bir nitelik kazanmış durumdadır. Burada da hareket üzerindeki liberal ideolojik hegemonyanın izlerini yoğunca görmek mümkündür. Liberalizm her toplumsal konuda olduğu gibi ekolojik alanda da sorunun yapısal özünü göz ardı ederek teknolojiyi, fosil yakıtlarını, tüketim toplumunu sorumlu göstermeye çalışıyor. Hâlbuki tüm bu yan olgular kendi modernite sisteminin (sistemsizliğinin) ürünüdür. Dolayısıyla ekolojist hareketin feminist harekette olduğu gibi ideolojik netliğe büyük ihtiyacı vardır. Örgüt ve eylemliliğini dar kent sokaklarından tüm topluma, özellikle kırsal köy-tarım toplumuna kaydırması gerekir. Ekoloji esas olarak kırın, köy-tarım toplumunun, tüm konar-göçerlerin, işsizlerin, kadınların eylem kılavuzudur.

Demokratik modernitenin de temelini oluşturan bu gerçeklikler, yeni inşa çalışmalarında ekolojinin ne denli önemli rol oynayacağını bütün açıklığıyla göstermektedir.

e- Kültürel Hareketler: Geleneğin Ulus-Devletten İntikamı

Kültürel hareketler tüm uygarlık çağları boyunca hiç eksik olmadı. Postmodernite döneminde kendilerinden yaygınca bahsedilmesinin nedeni ulus-devlet sınırlarının çözülmesiyle ilgilidir. Kültürel hareketleri başka bir söylemle geleneğin başkaldırısı olarak nitelemek yerinde olur. Ulus-devletin hâkim bir etnisite, din, mezhep veya başka bir grupsal olguya dayanarak toplumu, ulusu homojenleştirme sürecinde çok sayıda gelenek ve kültür ya soykırımla ya da asimilasyon yöntemiyle yok edilmeye çalışıldı. Binlerce dil, lehçe, kabile, aşiret ve kavim kültürleriyle birlikte yok edilmenin eşiğine getirildi. Birçok din, mezhep ve tarikat yasaklandı, folklor ve gelenekleri asimile edildi, asimile edilemeyenler göçe zorlandı, marjinalize edildi, bütünlükleri parçalandı. Tüm tarihsel varlıkların, kültür ve geleneklerin ciddi bir tarihsel-toplum anlamı olmayan, son tahlilde modernitenin ticari, endüstriyel ve finansal tekellerin iktidar tekelleriyle ulus-devlet olarak yoğunlaşmasının örtüsü olarak kullanılan ‘tek dil,

tek bayrak, tek ulus, tek vatan, tek devlet, tek marş, tek kültür' milliyetçiliğine kurban edilmesi demek olan bu süreç yaklaşık iki yüz yıl bütün hızıyla sürdü. Tarihin belki de en uzun süreli, en şiddetli savaş dönemi olan bu süreç, en büyük tahribatını binlerce yıllık kültür ve gelenekler üzerinde gösterdi. Azami örgütlenmiş tekelciliğin kâr hırsı hiçbir kutsal gelenek ve kültüre acımadı.

Postmodernist denilen sistemsiz bazı hareketler modernitenin 'ulus-devlet zırhını' delince veya 'demirden kafesini' parçalayınca, bu yok edilmenin eşiğinde çoğunlukla marjinal düzeyde bir yaşama mahkûm edilmiş kültür ve gelenekler, çölde yağan yağmur sonrası açılan çiçekler gibi yeniden açılıp çoğalmaya başladılar. Bunda reel sosyalizmin çözülüşünün de önemli etkisi oldu. 1968 gençlik hareketi ise bu gelişmeyi ateşleyen fitil oldu. Ayrıca kapitalist sömürgeciliğe karşı direnen tüm ulusal kurtuluş hareketlerinin ulus-devletleşmemiş eğilimler ve aşamalarının da bunda etkisi olmuştur. Zaten gelenek ve kültürün kendileri direniş demektir. Ya yok edilirler ya da yaşarlar, çünkü teslim olmayı bilmezler. Böyle bir özellikleri vardır. Fırsat buldular mı daha yoğun direniş sergilemeleri özleri gereğidir. Ulus-devlet faşizminin hesaplayamadığı gerçeklik budur. Bastırmak, hatta asimile etmek bitmeleri anlamına gelmez. Kültürlerin direnişi kayaları delerek varlıklarını kanıtlayan çiçekleri andırır. Üzerlerine dökülen modernite betonunu parçalayarak tekrar gün ışığına çıkmaları bu gerçekliği kanıtlar. Çeşitli gruplara ayırabileceğimiz bu hareketleri kısaca sıralarsak:

1- Etnisite ve Demokratik Ulus Hareketleri

Ulus-devletin bastırıp tamamen eritemediği kültürel hareketlerin başında etnik olguların mikro milliyetçiliği gelmektedir. Ulus-devlet milliyetçiliğinden farklıdır. Demokratik muhtevası ağır basmaktadır. Yeni bir devlet arayışından ziyade, kendi kültürleri etrafında bir demokratik siyasi oluşum haline gelebilmek en önemli amaçlarıdır. Amaçladıkları oluşum bölgesel veya yerel özerklikten farklıdır. Mekân sınırlarına bağlı olmayan, aynı kültürel varlığı paylaşanların sınırların ötesinde de olsa birlik ve dayanışmalarını ifade eder. Hâkim etnisiteye karşı varoluşlarını korumak da önemli amaçlarındandır.

Farklı ezilen etnisitelerin, diğer deyişle baskı altındaki halkların bir adım ötesindeki hareketine Demokratik Ulus Hareketi demek sosy-

olojik açıdan oldukça doğru ve anlamlıdır. Tek ezilen etnisite halinde ayakta kalmak, varoluşunu sürdürmek oldukça zordur. Dil ve lehçeleri benzer kültürler, aynı coğrafi ve siyasi sınırları paylaşanların hareketi birkaç nedenden ötürü Demokratik Ulus Hareketi olarak nitelendirilmek durumundadır. Birincisi, ayrı bir devlet hedefinden ziyade, demokratik bir siyasi oluşum ve yönetim arayışındadırlar. Aynı devletin çatısı altında bir demokratik siyasi oluşum tarihte de en çok tanık olduğumuz siyasi varlık biçimidir. Tarih neredeyse ezici olarak farklı kültürel varlıkların siyasal oluşumlarıyla doludur. Her devlet veya imparatorluğun sınırları içinde istenildiği kadar siyasi oluşum halinde yaşamak normal yönetim biçimidir. Anormal olan, bu siyasi oluşumları yok saymak veya bastırmaktır. Asimilasyon ise pek başvurulan bir yöntem değildi. Roma, Bizans, Osmanlı, Pers-Sasani, Arap-Abbasi İmparatorlukları yüzlerce farklı siyasi-idari birimi varlık gerekçesi saymışlardı. Yeter ki imparator veya sultanın meşruiyetini tanısınlar. Dil, din, folklor ve özyönetimlerini koruyarak yaşamak asıl olandı. Fakat ulus-devlet canavarı (Leviathan) bu düzeni yok etti. Faşizme de bu temelde gidildi. Sonuç birçok kültürel ve fiziksel soykırım oldu.

Ezilen etnisite veya halkların ulus olma haklarını sadece ulus-devlet kurmak olarak yorumlamak hem liberalizmin hem de reel sosyalizmin büyük çarpıtması ve faciasıydı. Bu durum faşist milliyetçilikle totalitarizmin sonucuydu. Normal uluslaşmayı sınırlara mahkûm etmeden, kültürel temelli ve demokratik yönetim esasları üzerinde inşa etmek en doğru, insani ve toplumsal doğaya uygun olan yoldu. Tarihin gerçekleri de daha çok bu yolu açıklıyordu. Azami kâr peşindeki tekelci sermayenin hızla sermaye biriktirme hırsı bu yolun kapatılmasında en önemli etken oldu. Normal olmayan yol olan ulus-devlet uluslaşmanın normal yolu haline gelirken, normal olan demokratik uluslaşma yolu ise normal olmayan yol halinde algılandı, hatta yok sayıldı. Büyük çarpıtma buydu.

Ulus-devletin çok yönlü çözümsüzlüğü (dünya ve bölge savaşları, ulusal boğazlaşma, sermayenin ulusal duvarlara çarpması) ortaya çıkınca, normal yol olan demokratik uluslaşmalar yoğunca yaşanmaya başladı. Tüm Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı, aslında ulus-devletçilikten demokratik-ulusçuluğa dönüşümdür. ABD zaten her zaman demokratik ulusların ulusu olarak kalmayı başardı.

Tekelciliğin birçok ulus-devletçi çarpıtmasına rağmen, SSCB'de ulus-devletçilik ve demokratik ulusçuluk iç içe yaşandı. Hindistan'da da demokratik ulusal eğilimler güçlüdür. Afrika ve Güney Amerika'da demokratik ulusal eğilimler her zaman ağır basmıştır. Çok az sayıdaki katı ulus-devletçilik, Ortadoğu başta olmak üzere bazı mekânlarla sınırlı kaldı. Bunlar da hızla çözülüş sürecindedir.

İkincisi, iktidarcı ve devletçi uluslaşma esas alınmayınca, geriye ya ortaçağdan kalma bazı kurumlarla (ağalık, şeyhlik, tarikat, aşiret reisliği) çoğunlukla aile menfaatlerine dayalı işbirlikçi taşeron yönetimler esas alınıp modernleştirilerek devam edecek, ya da demokratik yönetimler geliştirilecekti. Birinci yol, tarihin de çok tanıdığı klasik işbirlikçiliğin modernleşmiş haliydi. İkinci yol ise demokratik modernitenin esas hedefi olan yoldu. Ulus-devlet ve işbirlikçilerine karşı direnişin yönetimi ancak demokratik olabilir. Bu da demokratik uluslaşmaya götüren en sağlıklı özgürlükçü ve eşitlikçi yoldu.

Üçüncüsü, kültürlerin, dil ve lehçelerin çoğul yapısı da demokratik uluslaşmaya zorluyordu. Ulus-devlet gibi hâkim etnisitenin dil, lehçe ve kültürel tahakkümünü esas alması özüne aykırıydı. Tek seçenek çok dilli, kültürlü ve siyasi oluşumlu ulus olabilmekti. Bunun da demokratik-ulus anlamına geldiği açıktı. Hatta birkaç demokratik-ulustan tek bir demokratik ulus haline gelebilmenin yolu da açıktı. İspanya'da, Hindistan'da, bazılarının beğenmediği Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, hatta Endonezya ve birçok Afrika ülkesinde yaşanan buna benzer gelişmelerdir. ABD ve AB bile bir nevi demokratik ulusların ulusu olarak tanımlanabilir. Rusya Federasyonu benzer diğer önemli bir örnektir.

Dördüncüsü, ekonomik, sosyal, siyasal, zihinsel, dilsel, dinsel ve kültürel farklılıklar daha çok korunmak istendiklerinden, bunun yolunun demokratik ulustan geçtiği hemen anlaşılır. Her farklılık ayrılığa dönüştürülürse, bu hepsinin kaybı olur. Hâlbuki hepsi için ideal olan 'farklılık içinde birlik' halinin en uygun biçimi demokratik-ulus olabilmedir. Yalnız başına bu çözüm potansiyeli bile demokratik-ulus hareketinin muazzam çözüm gücünü ve ulus-devlete alternatif yapısallığını açıklamaya yeter.

Çözümsüzlüğü yaşayan ulus-devletin bir yandan küresel sermaye hareketleri tarafından üstten, diğer yandan kentsel, yerel ve bölgesel özerklik hareketleriyle demokratik-ulus ve dinsel hareketler tarafın-

dan alttan sıkıştırılmasıyla yaşanan kaos yeni sistemler doğurmaya adaydır. Bunun birçok işaret ve kanıtı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Liberalizm bir yandan klasik ulus-devletçiliği aşıp yeniden inşa etmeye çalışırken, öte yandan bu eylemini demokrasinin geliştirilmesi maskesi altında yürütmeye önem ve özen göstermektedir. Katı ulus-devletçiler ise, eskinin muhafazakârlarını geride bırakan bir tutuculuk ve gericilik içinde debelenip durmaktadır. Bu güçler bir nevi günümüzün gerçek muhafazakârları pozisyonunu takınmış durumdadır. Dinciler ise, geleneksel ümmet arayışı içindedir. Modernizmi din kisvesi altında yaşamsallaştırmaları ve din temelli bir ulus-devletçiliği inşa etmeleri güçlü olasılıktır. İran bu konuda öğretici bir örnektir.

Demokratik-uluslaşma seçeneği günümüzün çok karmaşık ideolojik ve yapısal sorunları konusunda sunduğu yüksek çözüm potansiyeliyle gelecek vaat etmektedir. Özellikle AB'nin aldığı yol etkileyicidir. Demokratik modernitenin hem ideolojik bakımdan hem de yapısallık bakımından demokratik-ulus seçeneğini temel boyutlarından biri olarak ele alması çok önemlidir. Bu yaklaşım hem uygarlığa katkı sunmakta hem de kurtuluş şansı tanımaktadır. Demokratik modernitenin demokratik-ulus üzerinden sağlayacağı yeniden inşa çalışmaları, toplumsal ve çevresel temel sorunların çözümü konusunda en umutlu projeler durumundadır.

2- Dinsel Kültür Hareketleri: Dinsel Geleneğin Canlanışı

Modernitenin ve özellikle ulus-devletçiliğin laikçilik kavramıyla sömürgeleştirmeye çalıştığı dinsel geleneğin de etnisitenin hayata tekrar dönüşü gibi bir canlanmayı yaşadığı gözlemlenmektedir. Şüphesiz bu eski toplumsal işleviyle aynı seviyede bir canlanış değildir. Bu gerek radikal unsurlarıyla gerekse ılımlı kanatlarıyla resmi modernitenin damgası altında bir geri dönüştür. Modernitenin birçok özelliğini özümsemiş olarak dönüş yapmaktadır. Aslında konu biraz daha karmaşıktır. Her ne kadar dinin dünyevi yaşamdan, özellikle devlet işlerinden elini tamamen çekmesi olarak tanımlansa da, laiklik aslında muğlak bir kavramdır. Söylendiği gibi laiklik ne tam dünyevidir ne de devlet dinden tam soyutlanabilir. Daha da önemlisi, dinler hiçbir zaman ahret yaşamını düzenlemezler. Asıl düzenledikleri dünyevi, toplumsal, özellikle de devletsel, iktidarsal işlevlerdir.

Laiklik ortaçağda Yahudi yapı ustalarının Katolik dünyanın hegemonyasını kırmak için geliştirdikleri bir (Masonik) mezheptir. Her ne kadar pozitif bilimlerle iç içe geliştiği gözlemlense de, Yahudi ideolojisinin Rabbanik unsurunun bir türevi olduğu kuşkusuzdur. Bu husus iyi anlaşılmadan, gerek laiklik gerekse yol açtığı sorunlar anlaşılamaz. En az diğer dinsel gelenekler kadar Rabbanik (Tanrısal; İbranice 'efendi' anlamına gelir) unsur taşımaktadır. Fakat bu gerçeğini çok gizli ve özel ambalajlarla inşa etmek durumundadır. Ortaçağ Katolikliğinin amansız baskıları bu tür yöntemler kullanmalarını zorunlu kılmıştır. Hollanda ve İngiliz Devrimleriyle hamle yapan laikler, Fransız Devrimi'nden çok daha büyük kazançlar sağlamışlardır. Ulus-devlet inşası ile birlikte devlet çekirdeğinin ulaşılması, tanınması ve iktidardan düşürülmesi en zor olan kesimi olarak örgütlenmişlerdir. Bu dönemden günümüze kadar bu hâkimiyetlerini sürdürmektedirler. Derin devlet olgusu bir yanıyla da bu gerçeği ifade eder. Dünyada bugün sayıları iki yüzü geçen ulus-devletler laik olduğu kadar Masoniktir. Masonlar kapitalist modernitenin ideolojik hegemonyasının temel gücüdürler. Etkileri küreseldir. Bu konumlarını halen pekiştirerek sürdürmektedirler. Diğer etkili oldukları odaklar medya tekelleri ve üniversite öğretim üyeleri başta olmak üzere dünyanın stratejik gidişatında önemli pay sahibi olan birçok sivil toplum kuruluşudur. 'Laik dünya' dedikleri modernitenin akıl hocaları ve denetmenleri konumundadırlar. Dünyevi, seküler dedikleri işlevleri bu kapsamdadır.

Başta Katoliklik olmak üzere, Sünni İslâm ve diğer katı dinî gelenekler modernitenin etkisiyle aşındıkça, laiklik bir ideoloji ve siyasi program olarak önemini yitirir. Geleneksel dinin yeniden canlanışı, özellikle İslâmî geleneğin etkisini halen güçlü yaşayan toplumlarda laiklik-din tartışmasını alevlendirmiştir. Özünde ulus-devletle ümmetçilik anlayışı arasındaki ideolojik ve politik iktidar savaşıyla bağlantılı olan bu gelişmelerin sanki sadece modern yaşam tarzıyla ilgiliymiş gibi yansıtılması doğru değildir. Hıristiyanlık ile Musevilik arasındaki mücadelenin bir benzeri artık İslâm dünyasıyla Musevilik arasında yaşanmaktadır. Ortadoğu'daki büyük çatışmaların altında bu gerçeklik yatmaktadır. Avrupa ve ABD türü bir Musevi-İslâm uzlaşması gerçekleştirilmek istenmektedir. Radikal unsurlar uzlaşma

karşıtı ve çatışmacı unsurları oluştururken, ılımlı unsurlar uzlaşmaya daha yakın görünmektedirler.

Yine de geleneksel din kültürünün canlanışını tümüyle gericiliğin hortlaması olarak görmemek önem taşır. Modernite ve ulus-devletçiliğe başkaldırdığı oranda demokratik muhteva taşır. Ayrıca güçlü ahlâki damarları da temsil ettiği göz ardı edilemez. Moderniten-in üzerinde çok oynadığı ve sömürgeleştirdiği kültürlerden biri olarak dinsel gelenekteki bu gelişmelerle yakından ilgilenmek demokratik modernite açısından önem taşımaktadır. Benzer canlanma her bastırılmış kültürde ve dinsel geleneklerde görünmektedir. Konu küreseldir, dolayısıyla sadece İslâm-Yahudi çekişmesi olmayıp, küresel boyutta cereyan eden olaylarla ilgilidir.

Tıpkı farklı etnik kültürleri demokratik-ulus kapsamında bir arada tutmak mümkün olduğu gibi, dinsel kültürün demokratik mu-htevasını da demokratik-ulus içinde eşit, özgür ve demokratik bir unsur olarak değerlendirmek ve çözümde yer vermek oldukça önem-lidir. Demokratik modernitenin tüm sistem karşıtı hareketlere karşı geliştirdiği uzlaşmacı ittifak anlayışını demokratik muhtevalı dinî kültür için de geliştirmesi, yeniden inşa çalışmaları açısından hayati önem taşıyan diğer önemli bir görev kapsamındadır.

3- Kentsel, Yerel ve Bölgesel Özerklik Hareketleri

Tarihte her zaman büyük ağırlığı olan kentsel, yerel ve bölgesel kapsamdaki özerk yönetimler, ulus-devletçiliğin kurban ettiği diğer çok önemli kültürel gelenekler arasındadır. Uygulanan tüm toplumsal ve devletsel yönetimlerde kentin, yerelin ve bölgelerin kendine has yönetimleri, özerklikleri hep olagelmiştir. Zaten başka türlü özellikle büyük çaplı devlet ve imparatorlukları yönetmek mümkün olamaz. Esasında modernitenin tekelci karakteri olan katı merkeziyetçilik bir ulus-devlet hastalığıdır. Azami kâr kanununun bir gereği olarak dayatılmış, ur gibi büyüyen orta sınıf burjuva bürokratların iktidar olmaları için düzenlenmiş, bir değil binlerce krallık düzeni tesis etmek için ancak faşizmle yürüyebilen bir model olarak geliştirilmiştir.

Klasik modernitenin çözülüşünün hızlanmasında, çoğu liberal postmodernist olan bazıları da radikal kopuş anlamına gelen kültürel hareketlerin gelişmesinde en büyük payı kentin, yerelin ve bölgelerin özerklik hareketleri omuzlamıştır. Aslında tüm çağlar boyunca güçlü şekilde yaşadıkları siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlar da taşıyan

kültürlerine dönüş, bu kültürleri yeniden canlandırma söz konusudur. Çok önemli tarihsel-toplum anlamı olan ve olması gereken hareketlerin başında gelmektedirler. Kentin, yerelin ve bölgenin kurtuluşu olmadan, ulus-devlet hastalığından kurtuluş mümkün değildir. Bunu en iyi anlayan ve uygulamaya geçiren güçler AB üyeleridir. Gerek modernite adı altında yaşadıkları dört yüz yıllık barbarlıklar, gerek Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Avrupa kültürüne yeterli dersi vermiştir. İlk uygulamaya koydukları adımların kentsel, yerel ve bölgesel özerklik yasaları olması tesadüf değildir; ulus-devletçiliğin tüm ulusal ve kültürel varlıklar için ne menem bir soykırım olduğunu kavramalarıyla ilgilidir.

Bugün Avrupa Birliği'nde kentsel, yerel ve bölgesel kültürler kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar tüm küresel sorunların çözümünde en önemli unsurların başında gelmektedir. Fazla radikal olmasa da önemli ve gerekli bir kültür hareketidir. Zaten dünyanın tüm kıtalarında merkezî yönetim homojenliği tam dayatıp geliştiremediğinden, birçok kentin, yerelin ve bölgenin özerkliği canlılığını korumaktaydı. Rusya Federasyonu'ndan Çin ve Hindistan'a, tüm Amerika kıtasından (ABD federal bir devlettir, Kanada'da özerklik yaygınca uygulanmaktadır, Güney Amerika zaten bölgesel özerklik konumundadır) Afrika'ya (Afrika'da geleneksel aşiret ve bölge yönetimi olmadan devletler oluşup yönetemez) kadar özerk konumlar ve özerklik çalışmaları en aktif ve aktüel konulardır. Ulus-devletçiliğin bir hastalığı olan katı merkeziyetçilik sadece sayıları sınırlı bazı Ortadoğu devletlerinde ve diğer diktatörlüklerde uygulanmaktadır.

Üstten küresel sermaye, alttan kültürel hareketler tarafından sıkıştırılan ve çözülmeyi yaşayan klasik modernitenin katı merkeziyetçi ulus-devlet yapıları en çok kentsel, yerel ve bölgesel özerklik yönetimleriyle ikame edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzün gittikçe güçlenen bu eğilimi, demokratik-ulus hareketiyle de iç içe gelişmek durumundadır. Demokratik ulus yönetim biçimi olarak konfederalizme çok yakındır. Konfederalizm bir nevi demokratik ulusların siyasal yönetim biçimidir. Güçlü kent ancak yerel ve bölgesel özerk yönetimlerle varoluş kazanabilir. Yönetim biçimi itibariyle her iki hareket de özdeştir ve çakışma durumundadır. Demokratik uluslaşma ve uluslar kentsel, yerel ve bölgesel özerklikler olmadan yönetim gücü kazanamaz. Ya kaosa girip dağılır ya da ulus-

devletçiliğin yeni bir modeliyle aşılır. Her iki duruma düşmemek için demokratik ulus hareketi mutlaka kentsel, yerel ve bölgesel demokratik özerklikleri geliştirmek zorundadır. Buna karşılık kentsel, yerel ve bölgesel özerk yönetimler hepten yutulmamak, ekonomik, sosyal ve siyasal güçlerini tam kullanabilmek için demokratik ulusal hareketle demokratik ulus olarak bütünleşmek ihtiyacındadır. Her iki hareket ulus-devletçiliğin kendileri için sürekli kapıda tuttuğu ve dayattığı aşırı merkeziyetçi güç tekellerini ancak kuracakları sağlam ittifakla aşabilirler. Aksi halde her iki hareket ve hatta olgu olarak, geçmişte çokça yaşadıkları gibi yeniden homojenleştirme tehdidi altında tasfiye olmaktan ve erimekten kurtulamazlar. Tarihsel koşullar nasıl 19. yüzyılda daha çok ulus-devletçilikten yana idiyse, günümüz koşulları da -21. yüzyıl gerçeklikleri de- demokratik uluslardan ve her düzeyde güç kazanmış kentsel, yerel ve bölgesel özerk yönetimlerden yanadır.

Liberalizmin tarihinde sıkça yaptığı gibi yeniden bu olumlu demokratikleşme eğilimlerini ideolojik ve maddi hegemonyası altında yozlaştırmaması ve eritmemesi için çok dikkatli olunması gerektiği açıktır. Demokratik modernitenin tüm sistem karşıtlarını olduğu kadar tarihsel-toplumun kentçi, yerel ve bölgesel siyasal oluşumlu akışını yeni bir ideolojik ve siyasal yapılanmayla bütünleştirmesi en önemli stratejik görevidir. Bu temelde kapsamlı teorik çalışmalarla program, örgüt ve eylem yapılanmalarını iç içe geliştirmek durumundadır. 19. yüzyılın ortalarında ulus-devletçilik tarafından tasfiye edilen konfederal yapıların akıbetini 21. yüzyılda bir kez daha tekrarlamamak, tersine demokratik konfederalizmin zaferine dönüştürmek için koşullar oldukça elverişlidir. Modernitenin finans kapital döneminde en çok derinlik ve süreklilik kazanan ve ancak kriz yönetimiyle ayakta tutulup sürdürülebilen bunalımından demokratik moderniteyi zaferle çıkarmak için yeniden inşa çalışmalarında entelektüel, politik ve ahlâki görevlerin başarıyla gerçekleştirilmesi hayati önem kazanmıştır.

DEMOKRATİK MODERNİTEYİ YENİDEN İNŞA GÖREVLERİ

Yorumlamaya çalıştığım konu ne geçmişin 'altınçağ' anılarını canlandırmak, ne de geleceğin yeni bir 'ütopyasını' hayal etmektir. Her iki konuda tasarı gücünü sergilemeyi anlamlı bulmuyorum. Toplumların zihniyeti bu yönlü yoğunlaşmalarla yüklü de olsa, bu anı ve ütopyalar asıl yorumlamaya çalıştığım ahlâki ve politik toplum gerçeğine pek katkı sunan açıklamalar, anlatılar olma değerine sahip değiller. Katkılarını inkâr etmesek bile sakıncalara yol açtıklarını da bilerek üzerlerinde durmak ve bazı anlatılara konu etmek gerekir.

Bu açılardan demokratik modernite kavramı ne 'altın çağdan' haber verme ne de geleceğe ilişkin bir 'cennet ütopyası'dır. Ayrıca pozitivist bilimin çokça işlediği bir tarihsel çağ, bir toplum biçimi de değildir. İster metafizik ister pozitivist yöntemlerle işlensin, bu yönlü tarih ve toplum anlatımlarını yöntem olarak benimsemediğim gibi birbirine benzer sonuçlar ürettiklerini, iddialarının aksine gerçek, hakikat yorumlarının tutarlı olmadığını da en azından kendi açımdan belirtmek durumundayım. Düşünmek açısından tarih malzemesinin deneyimlerini kesin gerekli buluyorum. Sadece tarih malzemesini değil, doğa malzemesi ve deneyimlerini de gerekli buluyorum. Bu konuda tipik bir ampirist yaklaşım içinde değilim. Bunun karşıtı olarak doğal ve tarihsel malzeme ve deneyimlerden bağımsız düşünce üretebileceğini iddia eden idealistlerinkine benzer bir yaklaşım içinde de değilim. Bu yöntemlerle tüm uygarlık tarihi boyunca devasa bir külliyat oluşturulduğunu biliyorum. Bunlardan haberdar olmanın gerekliliğine inanmakla birlikte, hakikati yorumlamak açısından vazgeçilmez olmadıklarına da kaniyim. Bunlar olmaksızın hakikati yorumlamanın mümkün olduğunu belirtmek istiyorum. Özellikle tarihin malzeme bolluğuna gömülmüş pozitivist araştırma ekolünü çok zavallı ve acınacak durumda buluyorum. Aynı biçimde malzemeye ihtiyaç duymaksızın, kerameti kendinden menkul şeyhler gibi gaipten haber vermenin de hakikatle pek irtibatlı olduğunu sanmıyorum. Onlar da acınası, sefil bir durumu yaşarlar.

Sadece ampirik ve idealist yaklaşımları eleştirmek yetersiz kalacaktır. Bu iki yöntemin daha farklı biçimleri olan evrenselci düz çizgisel ilerlemecilikle görecilik yöntemlerine de eleştirel yaklaşmak önemlidir. Genelde hakikat ne çizgisel ilerlemeci ne de göreci yöntemle inşa edilebilir veya keşfedilebilir. Şüphesiz toplumsal doğanın

esnek yüksek zekâ düzeyi toplumsal gerçekliğin inşasına geniş bir özgürlük seçeneği sunar. Fakat bu durum göreci (izafi) yöntemi savunanların iddia ettiği gibi "Herkes kendi gerçeğini istediği gibi inşa edebilir" anlamına gelmez. Aynı gerçekler idealistlerin sandığı gibi "Her şey Levhi Mahfuzda yazılı olduğu haliyle zamanı gelince gerçekleşir" anlamına da gelmez. Toplumsal gerçekleri (klandan ulusa kadar toplumsal doğalar, sınıf, devlet vb.), verili zaman ve mekân koşulları dahilindeki toplumsal malzemeyi, yeni fikirlerle yeni gerçeklikler olarak inşa etmek, zihniyetin yolu ve en gerçekçi yöntemi olarak görünmektedir veya öyle kabul edilebilir.

Tekraren de olsa açıklamaya çalıştığım şey, yöntemin mutlaka toplumsal doğaya, özellikle bu doğanın temel varoluş hali olan, öyle olduğuna inandığım ve emin olduğum ahlâki ve politik topluma dayanması gerektiğidir. Ahlâki ve politik toplumla bağlantısı olmayan tüm düşünce ekolleri ile bilim, felsefe ve sanat akımlarının sakat doğduklarını ve er ya da geç sakıncalara yol açacaklarını belirtmeye çalışıyorum. Bağlı kalınması gereken tüm yöntemlerin ve bilgi, etik ve estetik ürünlerinin mutlaka ahlâki ve politik toplumu esas almalarını ilk koşul olarak belirliyorum. Bu ilk koşul dışında oluşan tüm yöntem, bilgi, etik ve estetiğin güvenilmez ve sakat olduğuna, yanlışlıklarla yüklü, çirkin ve kötülüklerle dolu olacağına dikkatleri çekmek istiyorum. Bu hususların sadece şahsi kanı ve düşüncelerim olmadığını, hakikat yolunda temel norm değerinde olduklarını ısrarla açıklıyorum.

Demokratik moderniteye yaklaşım yöntemimi tekrar ortaya koydum. Şimdiye kadarki çözümlemelerle iki yönlü yaklaşım geliştirmeye çalıştığım görülebilir. Çözümlemelerimde ısrarla belirlemeye çalıştığım birinci husus, uygarlık sisteminin toplumsal doğanın verili hali olan ahlâki ve politik nitelikteki toplumu sürekli aşındırarak, istismar ederek, üzerinde sömürü ve iktidar tekelleri inşa ederek geliştiğine ilişkindir. Bu husus çok önemlidir ve mutlaka anlaşılmayı, bunun için lazım olan çözümlemelerin yapılmasını gerektirir. Ben de öyle yaptım. İçinde bulunduğum koşullar gereği eldeki sınırlı malzemeyi kullanarak, esas olarak da hakikatin olmazsa olmaz yolu olan yaşamı ve yaşamımı bu malzemeyle iç içe yorumlayarak uygarlık sistemini çözümlemeye çalıştım. Bence aşırı malzeme sunumu pek gerekli değildi. Ayrıntıya boğma tehlikesi vardı. Fakat tü-

müyle malzemesiz olunamayacağını sunulan verilerle açıkça ortaya sermeye çalıştım.

Sonuç şuydu: Tarihsel çağların devasa uygarlıkları diyalektik gereği kimlere karşı geliştirilmişti? İlişki ve çelişkilerini kimlerle nerede ve nasıl kurgulamışlardı? Asgari malzeme ve yorum gücüyle de olsa, ilişki içinde oldukları güçlere ve karşıtlıklarına toplam olarak 'demos' demekten, buna kendini yönetme anlamında malûm 'kratiya' sözcüğünü ekleyerek, çokça kullanıldığı ve entelektüel âlemde yaygınca bilindiği için birleştirip 'Demoskratiya' biçiminde sunmaktan çekinmedim. Şüphesiz 'Demoskratiya' tüm ahlâki ve politik toplum birimlerini kapsamıyor. Belki de İonya'da bir dönem yaşandığı gibi tam olarak 'aşiretler konfederasyonu'nu karşılıyor. Dolayısıyla daha alt, üst ve diğer farklı ahlâki ve politik birimleri kapsamıyor olabilir, olabilirden de öteye kapsamıyor. Ama yine de mevcutlar içinde bu sözcüğün şimdilik en uygunu olduğu kanısını taşıdığımdan kullanmaktan geri durmadım. İleride daha uygun bir terminoloji geliştirilirse, şüphesiz kullanma konusunda tereddütlerim olmaz. Mühim olan içeriktir; içerikten neyi kastettiğimize ilişkindir.

İkinci kelime olan 'modernite'yi açıklama gereği ise pek yoktur. Çokça paylaşıldığı gibi, yaşanan ve belli normları olan dönemleri, çağları, süreleri ifade eder. O halde ne kadar uygarlık çağları varsa, onlar kadar, hatta onlardan katbekat fazla demoskratiya, demokratik moderniteler de var demektir. Zira uygarlık sistemlerinin tümüyle erişemediği, sömürü ve iktidar tekeline alamadığı demokratik modernite olarak yorumlayabileceğim pek çok ahlâki ve politik toplum birimi vardır. Tarih bu konuda bolca malzeme sunmaktadır. Ben de örnek kabilinden çok az bir kısmına değinmeye çalıştım.

Demokratik moderniteye ilişkin ikinci önemli husus, ideolojik ve maddi kültür olarak kendilerini uygarlık sistemleri kadar örgütlü kılmadıkları veya kılamadıklarıydı. Uygarlıklar günlük olarak tekelci sömürü ve iktidar aygıtlarını çalıştırmak zorunda kaldıklarından hem ideolojik olarak son derece mücehhez ve örgütlüdür, hem de maddi yapılanma olarak birlik ve eylem halinde olmak zorundadır. Tarih malzemesi bu konuda alabildiğine boldur. Dileyen istediği kadarını bulabilir. Demokratik modernite birimleri ise aynı konumda değiller. Daha doğrusu, sürekli direnişle sömürgeleşme konumu arasında gidip geldiklerinden, daha köşe bucakta, dağlar başında ve çöl

ortalarında kalan bağımsız birimleri ise pek gelişmemiş olduğundan, aynı ideolojik ve maddi yapılanma sistematiğine sahip olamazlar. Hiç sistem, ideoloji ve yapılanma geliştiremezler demek istemiyorum. Şüphesiz tarih onların da sunduğu çok daha zengin ideolojik ve maddi yapılanma kültürleriyle doludur. Uygarlığın ideolojik hegemonyası nedeniyle pek açığa vurulmasalar da, tarihin bu yönlü çok zengin veri sunduğundan asla kuşkulanmamak gerekir.

Günümüze kadar uygarlığın her iki ucunu (devletçi uygarlık ile demokratik uygarlık) ana hatlarıyla izlemeye çalıştım. Kabalığına rağmen çözümlemelerimde ana eğilimleri yetersiz de olsa yansıttığım kanısındayım. Özellikle kapitalist olarak adlandırılan moderniteyi kapsamlıca çözümlemeye çalıştığım fark edilecektir. Buna karşılık aynı modernite döneminin karşıt uçlarını da daha kapsamlıca ve belli eleştirilerle birlikte ortaya koyduğum görülebilir. Bu eleştirilerden çıkarılması gereken sonuç, açık ki demokratik modernitenin kendini yeniden inşa etme göreviyle karşı karşıya olduğuna ilişkindir. İster yenilensinler ister yenilenmesinler, liberalizmin öncülük ettiği resmi kapitalist modernite güçlerinin kendilerini her kılıkta sunma konusunda hayli becerikli olduklarını ve deneyim kazandıklarını bilmekteyiz. Fakat aynı hususları demokratik modernite güçleri için belirtemeyiz. Gerek tarihsel deneyimlerine gerekse yakın geçmişte liberalizme karşı tavırlarına bakıldığında, ideolojik olarak nasıl eritildiklerini ve netliklerini yitirdiklerini netçe izlemek mümkündür. Bu durumlara mümkün olduğunca düşmemek, en azından yakın geçmişin acısı bol trajik konumlarına bir kez daha fırsat vermemek için, demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa görevlerini netleştirmek büyük önem taşımaktadır.

Birim derken, sistem karşıtı olduğunu az veya çok bilip yaşayan tüm toplulukları, bireyleri, hareketleri kastediyorum. Toplumsal doğanının ezici çoğunluğunu teşkil eden bu varoluşlar ne yazık ki sayılarının çok çok gerisinde niteliksel birer güç halinde bulunmaktalar. Yeniden inşa her şeyden önce niceliksel çoklukları niteliksel bir güce kavuşturmayı hedeflemelidir. Küresel çaptaki ticari, sınai, finansal, ideolojik, iktidarsal ve ulus-devletsel tekel şebekelerinin ne kadar kapsamlı ve iç içe olduklarını, hedeflerine karşı da nasıl şaşırtıcı ve yok edici davrandıklarını bir an için unutmazsak, en azından aralarındaki muazzam dengesizliği gidermek açısından, demokratik mo-

dernite birimlerinin yeniden inşa edilerek çokluklarıyla orantılı bir güce kavuşmalarının çok açık ve ertelenemez görev olduğunu görürüz. Bu görevleri üç ana başlık halinde ortaya koymak mümkündür. Üçü de birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı olan bu görevler entelektüel, ahlâki ve politik boyuttadır. Fakat aralarındaki sıkı ve karşılıklı bağlantı, kurumsal olarak kesin bağımsız olmaları gereğini ortadan kaldırmıyor. Tersine, her alan kurum olarak tarihte de, günümüzde de, gelecekte de bağımsızlığını korumak durumundadır. Aksi halde işlevlerini hakkıyla yerine getiremezler. Tarihte oldukça iç içe geçen bu alanlarla ilgili kurumlaşma ve görevleri netleştirmek, nasıl işbirliği içinde bulunabileceklerini düzenlemek çözümlenmesi gereken hususlardır.

Tarihsel süreci bu açıdan bazı örnekler yoluyla açıklamak aydınlatıcı olacaktır. Kabile birimlerinde entelektüel, ahlâki ve politik görevler genellikle iç içe yerine getirilir. Ayrışma ve uzmanlaşma fazla gelişmemiştir. Aşiret konfederasyonları ağırlıklı olarak politik görevlerle ilişkilidir. Ahlâki gelenek yaşlıların tecrübesiyle temsil edilirken, aydınlanma, düşünme daha çok şamanlık, şeyhlik veya rahiplik kurumlarıyla temsil edilir. İbrahimî dinlerin ahlâki ve politik boyut da kazandıkları tarihin uzun dönemlerinde her üç görev biraz kurumlaşır. İslâm'da medrese daha çok entelektüel kurum rolünü oynarken, cami ahlâki kurum, saltanat ise politik kurum rolünü yerine getirir. Ancak her üçünün fazlasıyla iç içe olması yaratıcı gelişimlerini önlemiştir. En azından Hıristiyanlık ve Musevilikteki benzer kurumlar kadar gelişememiş olmaları bu gerçeklikle bağlantılıdır. Ekümeniklik veya ümmet konumu aralarındaki bağlantının egemen biçimi olup, bir nevi enternasyonalizmlerini temsil eder.

Greko-Romen uygarlığında entelektüalizm bağımsızlığını biraz daha kazanır. Felsefi ekoller daha çok entelektüel kurumlardır. Bağımsızlıkları hayli gelişkindir. Ahlâk tapınakta kurumlaşır. Önceleri meclis ve cumhuriyet senatosunda kurumlaşan politika, daha sonra gelişen imparatorlukla birlikte büyük darbe yemiştir. İmparatorluk bir bakıma politik kurumlaşmanın merkezî düzeyde inkârı demektir. Julius Sezar'a düzenlenen suikast bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

Yakınçağ modernitesinde entelektüalizm üniversitede kapana kısılırken, ahlâk büyük darbe yer ve silinmeyle yüz yüze kalır. Pozitif hukukla ikame edilerek toplumdaki rolü tasfiye edilmeye çalışılır.

Parlamentarizm kılıfı altında alanı giderek daraltılan politika ise, ulus-devlet bürokrasisinin idaresi altında âdeta işlemez duruma getirilir. Ahlâk gibi o da rolünü gerçek anlamda oynayamaz olur. Demokratik modernite birimlerinde ise çeşitli ve karmaşık kurumsal gelişmeler yaşanır. Kardeşlik örgütleri bir bakıma her üç görevi de şahıslarında birleştirir. Ütopikler de benzer konumdadır. Entelektüel, ahlâki ve politik görevler esasen aynı kişi etrafında tarikat biçiminde işlevsellik kazanır ve yerine getirilir. Özellikle reel sosyalizm sürecinde Komünistler Ligi, I., II. ve III. Enternasyonal her üç alandaki kurumlaşmanın iç içe yaşandığı kuruluşlar durumundadır. **Komünist Manifesto** programları niteliğindedir. Bu kurumlar her üç görev alanında kapitalist modernitenin asimilasyonist eğilimini paylaşmışlardır. Politika kurum olarak tanrı ulus-devletin idari mekanizmalarına kurban edilirken, ahlâk aynı mekanizmanın vatandaşın tutsaklığını düzenleyen pozitif hukukuna kurban edilmiştir. Entelektüel görevler alanı ise ulus-devletin yeni tapınağı rolünü oynayan üniversitelerin entelektüel sermayedar ve hamallarına (bilgi taşıyıcı eşek) bırakılıp feda edilmiş veya inkâr ettirilmiştir.

Tarihe ilişkin bu kısa hatırlatmalar bile, eğer toplum olarak tümüyle dağılmak istemiyorlarsa, demokratik modernite birimlerinin kendiliklerini karşı-ağlar biçiminde üç görevle yükümlü kılmaları gerektiğini açıkça ve bütün önemleriyle birlikte ortaya koymaktadır.

Görevleri işlemeden önce birim ve ağ konularına da kısaca değinmek aydınlatıcı olacaktır. Birimle tekel karşıtı her tür topluluk kastedilmektedir. Demokratik ulustan bir köy derneğine, uluslararası bir konfederasyondan mahalle şubesine kadar her topluluk bir birimdir. Kabileden kente, yerelden ulusala kadar her yönetim organı bir birimdir. İki kişilik, hatta tek kişilik birimler kadar milyarlarca insanı temsil eden birimler de söz konusu olabilir. Kavrama bu zenginlik içinde bakmak öğretici kılacaktır. Fakat burada önemli olan, tüm birimlerin birer ahlâki ve politik toplum olarak değerlendirilmesidir. Dolayısıyla her birimin entelektüel, ahlâki ve politik görevlerde paydaş olması ilkesel değerdedir. Birim olmak ahlâki ve politik toplum olmayı gerektirdiği gibi, ahlâki ve politik toplum olmak da entelektüel, ahlâki ve politik görevlere bağlılığı gerektirir. Ağ, şebeke olma hali ise, karşı kutbun örgütsel yapılanması ve yönetilmesiyle bağlantılıdır. Ayrıca içsel birliktelikler en iyi ağlar halinde örgü-

tlendirilebilir. Katı merkeziyetçi, hiyerarşik emir-komuta örgütlenmesi ve yönetimi demokratik modernite birimlerinin örgütlenme ve yönetme ilkelerine tamamen terstir.

A- Entelektüel Görevler

Entelektüel görevleri basmakalıp bilinç oluşturma ve birimlere aktarma olarak belirlemeyeceğimi peşinen belirtmeliyim. Yapılması gereken ilk iş entelektüelliğin kendisini değerlendirmektir. Moderniteyi 'Aydınlanma Çağı'nın (18. yüzyıl Avrupa'sı) belirlediği çokça söylenir. Yahudi soykırımı başta olmak üzere, ulus-devletçe sistematik olarak uygulanan sayısız fiziki ve kültürel soykırım modernitenin aydınlanma ideasına ölümcül darbe indirir. Entelektüel Adorno'nun, bütün tanrısallıkların artık susması gerektiğini söylediği andır bu. Aynı zamanda uygarlıkların vardığı son aşamadır. Bu önemli bir andır; çözümlenmesi yapılmadan bir adım bile ileriye atılamaz. Tarihsel bir iflas, yalan ve soykırım anından bahsediyoruz. Bir aydınlanma, bilinçlenme ve bilimlenme eylemi olarak entelektüellik kendisini bu andan soyutlayamaz. Baş suçlulardan biri olarak yargılanmak durumundadır. Suçun ve sorumluluğunun Hitler ve benzeri birkaç diktatörün üzerine yıkılması liberalizmin en iğrenç propagandasıdır. Hitler'leri beşikten mezara kadar besleyen sistem açıklanmadan hakikat açıklanmış olamaz; olsa olsa hakikate ihanet edilmiş olur. Entelektüelliğin temel görevi olan 'hakikatin peşinde olmak' ihanete uğramışken, hem de bu ihanet entelektüel sermayedar ve hamallığı tarafından yaygınca gerçekleştirilirken, kökten gözden geçirilmesi gereken hususlar var demektir. Entelektüel alanda kökten gözden geçirilmesi gereken konular çözümlenmedikçe, içine girilecek konum yeni entelektüel sermayedarlar ve hamallar olmaktan öteye sonuç doğurmaz.

Eğer küresel kriz içindeki sistem ancak olağanüstü kriz yönetimiyle sürdürülebiliyorsa, bu durumda entelektüel krizden bahsetmemek ya körlükten ileri gelir ya da sistemin iflah olmaz bir entelektüel sermayedarı ve hamalı olmakla mümkündür. Onur sahibi sıradan bir entelektüel, krizin asıl olarak zihniyet alanındaki tıkanmayla ilgili olduğunu kavramakta zorluk çekmez. Kaldı ki, sistem yapılanmalarıyla zihniyetleri arasında beden-ruh ilişkisine benzer bir bağ vardır. Yapısallık olarak bedenin krizi sadece ruh olarak zihniyet krizini ger-

ekli kılmaz, krizin öncüsü kılar. Öncelik bedende değil, ruhsal krizdedir. Nasıl ki beyin ölümü beden ölümünün kesin kanıtıysa, zihniyet krizi de ancak yapısal krizin kanıtı olabilir. Açıkçası derin bir entelektüel krizin yaşandığı kesindir. Bazı alanlarda yapılacak yeniliklerle giderilemeyeceği için krize verilecek yanıt derinlik ister; sistemin dönüşümüyle ilgili olmayı gerektirir. Sistemin entelektüel krizinin çözümü ancak 'entelektüel devrim'le mümkün olabilir. Günümüz entelektüel devrimini tartışmadan önce, bazı tarihsel örneklere değinmek bu konuda son derece aydınlatıcı olacaktır.

Yorumlanabileceği kadarıyla tarihte ilk büyük entelektüel devrim M.Ö. 6000-4000 döneminde Mezopotamya'da yaşandı. Bu dönem toplumun ve doğal kuvvetlerin gücünün ilk defa kapsamlı olarak gözlemlendiği ve devasa boyutlu pratik sonuçların çıkarıldığı, Gordon Childe'ın 16. yüzyıl sonrasının Avrupa'sıyla kıyaslanabilecek kadar önemli bulduğu dönemdir. Halen hem zihinsel hem de araçsal olarak yaşanan toplumsal kazanımların büyük kısmı o dönemden kalmadır. İkinci büyük devrim, Sümer ve Mısır uygarlıklarının kuruluş dönemlerinde yaşanmıştır. İlk dönemde hem zihinsel hem de araçsal olarak neolitik devrimin kazanımlarını uygarlık sistemine dönüştürme becerisi gösterilecektir. Yazı, matematik, edebiyat, tıp, astronomi, teoloji, biyoloji başta olmak üzere değişik alanlardaki icatlar ve buluşların birçoğu bu dönemde sağlanan devrimsel entelektüel gelişmelerin eseridir. Tarih daha sonraki Grek-İonya devrimine kadar bu gelişmeleri öğrenmek ve tekrarlamakla geçecektir.

Grek-İonya entelektüel devrimi üçüncü büyük adımı teşkil eder. M.Ö. 600-300 dönemi hem felsefi zihniyet hem de bilimsellik açısından çok zengin geçen diğer bir dönemdir. Mitoloji karışımlı dinlerden felsefi devrime geçiş şüphesiz büyük bir entelektüel devrimdir. Ayrıca yazı, edebiyat, fizik, biyoloji, mantık, matematik, tarih, sanat ve politika alanında da devrimsel gelişmeler yaşanmıştır. Tarih 16. yüzyıla kadar ancak bu devrimlerin ürünleri aktarılarak, tekrarlanarak yaşandı. Şüphesiz başka mekân ve zamanlarda birçok entelektüel gelişme olmuştur. Ama bunlar büyük devrim sayılamazlar. Tek tanrılı dinsel çıkışları önemli zihniyet devrimleri olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca Zerdüşti ahlâki devrim büyük bir entelektüel devrimdir. Çin'de Konfüçyüs, Hint'te Buda önemli entelektüel

değerlerdir. 8.-12. yüzyıllarda İslâm'da görülen entelektüel pırıltılar da önemlidir. Bunların devrime dönüşememeleri büyük kayıptır.

Avrupa entelektüel devrimi şüphesiz köklü ve kapsamlıdır. Ancak kaynaklarını bahsettiğimiz devrim ve pırıltılardan aldığı tartışılmaz bir gerçektir. Hemen belirtmeliyim ki, bu entelektüel devrimlerin tümünün sömürü ve iktidar tekelleriyle alâkası yoktur. Tersine, bu tekeller yüzünden layıkıyla gelişmemeleri ve saptırılmaları, köreltilmeleri, daha çok da tekellerce bağlanıp sermaye haline getirilmeleri söz konusudur. Avrupa büyük entelektüel devriminde bu gerçeklik daha açık ve çarpıcıdır. Kapitalist tekeller ve devlet tekelleri olarak mutlakıyet ve ulus-devlet sistemleri entelektüel devrimi engellemek, saptırmak ve kendi iktidarlarına bağlamak için büyük uğraş vermişler, bunu başat işlerinden saymışlardır. Bu konuda büyük mücadeleler verilmiştir. Bruno, Erasmus, Galileo, Thomas Moore vb. şahsiyetler ve bilim insanları entelektüel bağımsızlıklarını korumak ve onurlarını kaybetmemek için, engizisyondan Fransız devrim mahkemelerindeki yargılamalara kadar iktidarların amansız zulmüne karşı direnmişler, yakılmayı dahi göze alabilmişlerdir.

19. ve 20. yüzyıllarda, toplumun her alanında ve birimlerinde olduğu gibi, entelektüel alan ve birimlerde de tekelci sermaye ve ulus-devletin hegemonyası güçlü yansıma buldu. Bilim, felsefe, sanat ve hatta din iktidarlara, özellikle ulus-devlet yapılanmalarına büyük oranda entegre edildi. Her iki alandaki tekelcilik, entelektüel bağımsızlığa büyük darbe vurdu. Bağımlılık altındaki entelektüel ya bir entelektüel sermayedara ya da çoğunlukla üniversite ve diğer okul sistemlerinde bilgi hamalına dönüştü. Her ulus-devletin yeni tapınakları üniversiteler başta olmak üzere okul yapıları oldu. Yeni nesillerin beyni ve ruhu buralarda yıkanır; ulus-devlet tanrısına hiçbir dönemle kıyaslanmayacak denli tapınan kul-vatandaşlar haline getirilir. Haliyle her düzeydeki hocalar topluluğu yeni rahip sınıfı konumundadır. Şüphesiz entelektüel haysiyetini koruyan tek tük aydınlar da vardır. Ama genel kuralı bozmayacak kadar istisnaidirler.

Daha da önemlisi, Avrupa'daki entelektüel devrimin içeriğindeki gelişmelerdir. Bu devrimin öncülerinin önceki çağların din, bilim, felsefe ve sanatını öncelikle iyi özümsediklerini belirtmek gerekir. Bu alanlardaki katkılarını bu özümsemeye dayandırdıkları açıktır. Avrupalı entelektüellerin hakikate yaklaşmada büyük bir aşama kat etti-

klerini kabul etmek gerekir. Metot ve uygulama olarak başarılı oldukları kesindir. Özellikle Birinci Doğaya (fizik, kimya, biyoloji, astronomi alanlarına) ilişkin başarıları bu yönlüdür. Fakat İkinci Doğa olarak topluma ilişkin bilimsel, felsefi, sanatsal ve ahlâksal yaklaşımları için aynı hususu belirlemek mümkün değildir. Avrupalı entelektüeller anlamlı açıklamalar (manifestolar), bilimsel disiplinler, felsefi ekoller, sanatsal eğilimler ve etik öğretiler geliştirdiler. Fakat toplumun ahlâki ve politik karakterini koruyacak kadar başarılı olamadılar. Tersine, sermaye ve iktidar tekellerine bağlandıkça, ahlâki ve politik toplumun imhaya varana dek hedef haline getirilmesinde sadece yetmezlik, eksiklik ve yanlışlıklarla izah edilemeyecek denli suç ortaklığı yaptılar. Entelektüel kriz işte böyle başladı.

Şüphesiz yalnız toplumun değil çevrenin de imha hedefi haline gelmesinde entelektüeller kesin sorumludur. Zaten küresel krizden müştereken sorumlu tutulmaları krizin müşterek olmasından ötürüdür. Burada aydınlatılması gereken en önemli husus entelektüel yenilginin, bozulmanın ve çarpıklaşmanın stratejik ve taktik olarak nasıl geliştiğidir. Özellikle toplumsal bilimler (Birinci Doğaya ilişkin bilimlerin de toplumsal nitelikte olduklarına veya öyle olmaları gerektiğine dair inancımı öncelikle belirtmeliyim) alanındaki büyük kargaşa, yenilgi ve ihanetin gelişmesinde kimleri sorumlu tutmalıyız? Sadece bilimsel paradigmayla ilgili bir hastalık mı söz konusudur? Bunda en büyük payı bazı disiplinlerde mi aramak gerekir? Hastalık bünyesel mi, yoksa arızi midir? Tedavisi mümkün müdür? Tedavinin yol ve yöntemleri nasıl geliştirilmelidir? Yeni bilimsel devrim veya paradigmanın ana göstergeleri neler olabilir? Stratejik olarak nerelerden başlamalıyız? Ancak bunlar ve benzer sorulara özlü yanıtlarımız olursa, entelektüel krizden çıkış kadar, yeni paradigmatik ve bilimsel görevlerimizi belirleyebiliriz.

Avrupa uygarlık merkezli bilimin krizi bünyeseldir. Uygarlığın başlangıç dönemlerindeki gelişmelerle ilgilidir. Bilimin tapınakta merkezileşmesi, iktidarla bütünleşmesi anlamına gelir. Mısır ve Sümer uygarlığındaki bilimin iktidarın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini kanıtlayan çok sayıda örnek vardır. Bilimi toparlayan rahiplik kurumu zaten iktidarın en önemli ortağı konumundaydı. Hâlbuki neolitik dönemdeki bilimin yapısı farklıydı. Kadının bitkiler hakkındaki bilgisi belki de biyoloji ve tıbbın temelini atmıştı. Ayrıca mevsim dö-

ngüleri ve ay hakkındaki gözetlemeler hesaplamalar yapma gereğini ortaya çıkarıyordu. Tarım-köy topluluklarının bin yıllara yayılan yaşam pratiklerinin büyük bir bilgi hazinesini ortaya çıkardığı rahatlıkla yorumlanabilir. Uygarlık döneminde bu bilgiler toparlanıp iktidarın parçası haline getirildi. Burada olumsuz anlamda niteliksel bir dönüşüm yaşanmıştır.

Uygarlık öncesi toplumda ve uygarlık dönemindeki karşıt toplumlarda bilgi ve bilim ahlâki ve politik toplumun parçasıydı. Toplumun hayati çıkarları gerektirmedikçe, bilimin başka türlü kullanılması mümkün değildi. Bilgi ve bilimin tek amacı toplumun varoluşunu sürdürmek, korumak ve beslemek olabilirdi. Başka amacı düşünülemezdi. Uygarlık bu durumu kökten değiştirdi. Bilgi ve bilim üzerinde tekelini kurarak toplumdan kopardı. Toplum bilgi ve bilimden yoksun kılınırken, iktidar ve devlet güçleri bilgi ve bilimle alabildiğine güçlendiler. Bilgi üretenleri ve taşıyanları hanedanlıklara ve saraylara bağlayarak tekellerini sağlamlaştırdılar. Bilimin toplumdan, özellikle kadından köklü koparılışı, aynı zamanda yaşam ve çevreyle bağının koparılışı anlamına geliyordu. Aynı zamanda analitik zekâ ile duygusal zekâ arasındaki bağın köklü kopuşu ve aralarındaki mesafenin sürekli büyümesi de birlikte gelişiyordu.

Bilimin toplumsal doğadaki anlamı tanrısallıktı. Toplum kendi doğasına ilişkin bilgi ve bilinç düzeyini kendi kimliğinin ifadesi olarak tanrısallaştırıyor, tanrısallıkla bir tutuyordu. Uygarlık bu konumu da değiştirdi. Bilim hanedan ve ortaklarının denetimine geçince tanrısallık da konum değiştirdi. Artık topluma kulluk, tanrısal olmayanlar payesi biçilirken, hanedan ve yakın çevresi tanrı soylusu olarak mitolojiye ve dine geçirilmiş oldu. Tanrı-krallar, tanrı soylular böylesi bir sürecin ürünüydü. Bilim ve bilgi üreticileri ve taşıyıcılarının toplumla bağlarının bu biçimde koparılışı tüm uygarlık çağları boyunca devam etti. Buna karşı direnen olduysa da kolayca tasfiye edildi. Bilgi ve bilimle uğraşanlar âdeta bir kast oluşturdu. Avrupa uygarlığına gelince, özellikle kiliseyle krallığın çekişmesi ve yine manastırların kısmen özerk havası nedeniyle bilgi ve bilim üreticileri sınırlı ölçüde bağımsız bir dönem yaşadılar. Yaşanan yoğun iktidar savaşları, araştırmalarına zarar vermeden daha kolay koruyucu bulmalarına fırsat sunuyordu. Rönesans, Reform ve Aydınlanma bu iktidar savaşlarının yol açtığı özerk ortamla yakından bağlantılıydı. Çin ve

Osmanlı tarzı bir mutlakıyetin olmaması özerkliğe katkı sunuyordu. Sonuç, felsefi ve bilimsel devrim oldu. Fakat bir yandan kapitalizmin hegemonik yükselişi, diğer yandan ulus-devletin oluşumu, 19. ve 20. yüzyılda bilim üzerinde sermaye ve iktidar tekelinin kurulmasını beraberinde getirdi. Bilim artık sermaye ve iktidarın ayrılmaz parçasıydı. Zaten uygarlık tarihi boyunca ahlâki ve politik toplum aleyhine gelişen bu durum Avrupa modernitesiyle zirve yaptı.

Demek oluyor ki, Avrupa merkezli bilimsel paradigmalar çok önceden toplumdan kopmuşlardı. Bilgi ve bilimle uğraşanlar ağırlıklı olarak sermaye ve iktidar perspektifi içindeydiler. Ahlâki ve politik toplum çoktan gözden düşmüştü. Kilisenin yenilgisiyle bu süreç daha da hızlandı. Temel kaygısı ahlâki ve politik toplum olmayan bilimin artık sermayenin ve devletin hedeflerine kilitlenmekten başka bir uğraş alanı kalmamıştı. Bilim artık iktidar ve sermaye üretirken, sermaye ve iktidar da bilimi iyice kendine mal ediyordu. Bilimin ahlâk ve politikayla bağının sonuna kadar koparılışı kapıyı ardına kadar savaşlara, çatışmalara, kavgalara ve her tür istismara açıyordu. Nitekim Avrupa uygarlık tarihi aynı zamanda savaşların en yoğun olduğu tarih oldu. Bilime biçilen rol artık zafer getirecek mükemmel savaş araçları icadına yoğunlaşmaktı. Böylece sonuçta savaş araçları üretiminde nükleer silahlara kadar varan bir tırmanma yaşandı. Ahlâki ve politik toplum kurallarının egemen olduğu bir toplumda nükleer silah bir yana, bir mantar tabancası bile icat edilemez, edilse bile en azından topluma karşı kullanılamazdı.

Ahlâkın yıkılışı savaşların en önemli başlangıç etkenidir. Bilim ile ahlâk ilişkisinin kopuşu ise, her tür yıkıcı araç icadının temelidir. Bilim ile iktidar ve toplum arasındaki bu ilişkinin temel paradigma ve yönteme yansımaması düşünülemezdi. Toplumun devreden çıkarılması aynı zamanda nesneleştirilmesi anlamına geliyordu. Tıpkı daha önce kadın ve kölelerin nesneleştirilmesi gibi. Ardından F.Bacon ve Descartes ile başlayan nesne-özne ayrımları tüm bilimlere taşınmış oldu. Bilimsel çalışmalarda nesnel olma çok övülür. Hâlbuki en büyük felaketin kapısı keskin nesnellik-öznellik ayrımına gitmekle açıldı. Ardından ben-öteki ayrımıyla derinleşti. Daha sonra da birbirini yok eden diyalektik uçlara dönüştü. Bu ikilemler kesinlikle ahlâki ve politik toplumla sermaye ve iktidar ayrışmasının, çelişkisinin bir yansımasıdır. Doğanın, daha sonra kadının ve kölenin, en son tüm

toplumun nesne konumuna indirgenmesi, bilimde halen kullanılan çok ünlü 'nesnellik kuralı' olarak karşımıza çıktı. Eskinin tanrı-kul ilişkisi özne-nesne ilişkisine dönüştü. Daha eskinin canlı doğa anlayışı yerini 'ölü nesne doğa' ile üzerinde 'tanrısal özne insan' anlayışına bıraktı.

Bu paradigmatik yaklaşımların bilim, özellikle toplumsal bilimler üzerinde etkisi yıkıcı olmuştur. Örneğin tamamen nesnel olan fiziki doğayı esas alan fizikçiler doğa üzerinde sınırsız deneyler yapma ve tasarrufta bulunma özgürlüğüne sahip olduklarına inanırlar. Nükleer deneylerden her tür otodinamikleri harekete geçirmeye kadar her konuda kendilerini özgür sayarlar. Bunu yaparken herhangi bir ahlâki endişe duymazlar. Nesnel doğa anlayışının madde üzerinde sınırsız tasarrufta bulunma koşullarını yaratması atom bombasının yapılmasına kadar götürür. Tanrısal bilim araçsal bilime dönüşünce toplumla bağı kalmaz; iktidar ve sermayenin elinde azami kâr kanununa bağlı bir araç durumuna düşer. Görünüşte fizik tamamen tarafsız olup, nesnel doğayla ilgilenen bir bilimdir. Özünde ise iktidarın ve sermayenin temel güç kaynaklarından biri olduğu açıktır. Aksi halde fizik bilimi mevcut halini koruyamazdı. Toplum-karşıtı bir güce dönüşümü öyle tarafsız nesnel bir bilim olmadığını göstermektedir. Fizik kanunları denilen güç ilişkileri de son tahlilde insan gücünün yansımasından başka anlama gelmez. İnsanın ise mutlak anlamda bir toplumsal varlık olduğunu biliyoruz.

Modernitenin tüm bilimsel yapısına damgasını vuran pozitivist felsefeyi yorumlayınca, uygarlık-iktidar-bilim ilişkisinin içyüzünü daha iyi açığa çıkarabiliriz. Pozitivist felsefenin kesin nesnel olgulardan yola çıktığını, bunun dışında hiçbir bilimsel yaklaşıma yer vermediğini biliyoruz. Yakından bakınca, nesnelerin ilişkilerinin incelenmesi olarak bilimin tüm eski puta tapıcılardan ve metafizik güçlerden daha putçu ve metafizikçi olduğu kavranacaktır. Tarihsel diyalektiğe kısaca değinirsek bu konuda daha çok aydınlanırız. Nasıl tek tanrılı dinler paganizmi (putçuluk, bir nevi olguları tanrısallaştırma dini) eleştirme temelinde ortaya çıkıp kendilerini şekillendirmişlerse, pozitivizm de karşı atak olarak bir nevi yeni putçuluk biçiminde ortaya çıkmıştır. Din ve metafizik eleştirisine dayalı hakikatçilik yeni putçuluk (Olgulara dayalı hakikatçilik kesinlikle neo-paganizmdir) olan neo-metafizik olarak şekillenmiştir. F. Nietzsche'nin bu gerçeği ilk tespit eden

filozoflardan olması son derece önemlidir ve değerlendirmeleri hakikat araştırmalarında katkı niteliğindedir. Nesnel olgu denilen kavramın hakikatten uzak bir kavram olduğunu belirlemek büyük önem taşır. Olgular kendi başına hakikate ilişkin ya hiçbir anlamlı bilgi sunmazlar ya da sundukları kadarıyla çok yanlış sonuçları beraberinde getirirler.

'Olgular karmaşık bağlantıları kapsamında anlam bulmazlarsa ya hiç bilgi sunmazlar ya da en yanlış sonuçlara yol açabilirler' demiştik. Fizik, kimya ve biyoloji olgularını bir tarafa bırakalım; yalnızca bir toplumsal olgu örneği üzerinde durup yol açtığı sonuçları yakından görelim. Pozitivizme göre ulus-devlet bir olgudur. Onu oluşturan bütün öğeler de birer olgudur. Binlerce kurumun, milyonlarca insanın hepsi birer olgudur. Bu olgular arasındaki ilişkileri de katınca resmi tamamlamış oluruz. Pozitivizme göre bilimsel kavramı oluşturduk demektir. Artık mutlak bir hakikatle karşı karşıyayız: Ulus-devlet hakikati! Pozitivizm bu tanımlamaya bir yorum olarak bakmaz, mutlak hakikat olgusu olarak bakar. Diğer tüm toplumbilim olgularına da bu anlayışla bakar. Tıpkı fizik, kimya ve biyolojideki olgular gibi bunlar da birer olgudur. Hakikat tanımlaması böyledir. Görünüşte masum gibi duran, hiç tehlike içermeyen bu yaklaşımın hiç de öyle olmadığına özellikle etnik temizlik-soykırım hareketlerinde bütün dehşetiyle tanıklık ediyoruz. Hitler'den tutalım sözde en ılımlı ulus-devlet liderine kadar tüm ulus-devlet liderleri, yaptıklarının bilime göre (pozitif bilimlere göre) son derece doğru olduğunu, ulus gerçeklerini arındırdıklarını, daha homojen bir ulus oluşturmanın sadece hak değil doğal evrim yasasına uygun bir gelişme olduğunu söyleyeceklerdir. Esas aldıkları bilime göre doğru söylüyorlar. Onlara bu gücü pozitivist felsefe ve bilimleri vermektedir. Nitekim kapitalist modernite döneminde bu pozitivist anlayış gereği sınırsız vatan, millet, devlet, etnisite, ideoloji ve sistem savaşına girişildi. Çünkü bu kavramların hepsi kutsaldı ve uğruna sonuna kadar savaş vermek gerekirdi. Bilindiği üzere bu anlayış sonucunda tarih kan deryasına dönüştü. Görünüşte masum olan pozitivizmin kanlı çehresi böyle sırıtıyordu.

Konuyu biraz daha açıklamaya çalışalım. Günümüzde dünyada yaklaşık iki yüz ulus-devlet vardır. Yukarda belirttiğimiz kurum ve vatandaş kitlesi ve ilişkiler yekûnuyla bu devletlerin hepsi karşı

karşıya gelirse en az iki yüz tanrılı, binlerce mabetli, sınırsız tarikatlı bir düzen veya hercümerçlik durumunun doğması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü temsil ettikleri tüm olgular kutsal ve uğruna ölmeye değerdir. Dikkat edelim, gerçek toplumsal doğayı yansıtan ahlâki ve politik toplumdan ad düzeyinde bile bahsetme yoktur. Gerçekten saldırıya uğraması halinde uğrunda ölünecek bir gerçek varsa, o da ahlâki ve politik toplum gerçekliğidir. Ulus-devlette ise herkes kendi kendine oluşturduğu veya oluşturulup önüne konulan olgu putları adına savaşmaktadır. Eskinin putlar uğruna savaşımından bin kat daha azıtmış bir putlar uğruna savaşlar dönemiyle karşı karşıyayız. Sonuç sermaye ve ulus-devlet tekellerinin azami kâr kanununun işlemesidir; mutlu azınlığa firavunların bile yaşamadığı yaşantıların peşkeş çekilmesidir. Modern yaşam denilen şey pozitivizmin bu gerçeğinin, daha doğrusu gerçekleri katletmesinin sonuçlarından başka bir şey değildir. Artık sanal toplum çağına eriştik. Hiçbir gerçek sanal toplum kadar olguculuğu açıklayamaz. Olgucu toplum sanal toplumdur. Sanal toplum, olgucu toplumun gerçek yüzü, yüzünün ötesinde hakikatin ta kendisidir. Olguların anlamsızlığı (anlamsızlık kan banyosu, hayali toplum, tüketim toplumu anlamında anlaşılmalı) sanal toplumla zirve yapıyor. Medyatik toplum, şov toplumu, magazinel toplum hep nesnel, olgucu anlayışın, pozitivizmin açığa çıkmış hakikatidir. Bu da aslında hakikatin inkârıdır.

Konumuz gereği fazla incelemeye gerek duymadan, benzer sonuçları daha da sıralayabilirim. İslâm, Hıristiyan, Musevi, Budist, kapitalist, sosyalist, feodal, köleci toplum kavramları aynı yaklaşımın ürünü olan gerçeklerdir. Pozitivizmin metafizik yüzü burada da karşımıza çıkıyor. Evet, İslâm toplumu, kapitalist toplum aynı yaklaşımın sonucudur. Yani bunlar olgusal kavramlardır; başka deyişle yakıştırma, görüntüyle ilgili kavramlardır. Aynı şey ulus aidiyetleri için de söylenebilir. Alman, Fransız, Arap, Türk, Kürt ulusu kavramları pozitivist karakterde birer hakikattirler. Özde ise bunlar hakikatin silik görüntüleridir. 'Peki, gerçek, hakikat nedir?' diye sorulabilir. Bence cevap basittir. Toplum gerçeğinde doğal olan ahlâki ve politik toplum hakikati ile bunu sürekli aşındırmak isteyen uygarlık hakikati vardır. Bunun dışındaki sıfatlar, isimler hiç gerçeği temsil etmez demiyorum; özünü değil görüntüsünü, basit ve sık değişkenli formunu temsil eder diyorum.

Örneğin Arap ulus gerçeğine bakalım. Çok zayıf da düşmüş olsa, Arabistan denilen mekânda ahlâki ve politik özellikleri olan bir toplumla bu toplumun sırtından binlerce yıl sulta sürmüş ve günümüzde çürüme noktasına getirmiş iktidar gerçeği dışında Araplık çok az şey ifade eder. Binlerce farklı, çelişkili, hatta birbirinin can düşmanı Arap vardır. Yani binlerce çelişkili hakikat! Pozitivizme göre böyle olması gerekir. Ama çok iyi biliyoruz ki, Arap gerçeği özde bu olmasa gerekir.

Daha anlaşılabilir bir örnek ağaçlardır. Bir de ağacın olgu olarak binlerce dalı ve sayılamayacak kadar çok yaprağı vardır. Eğer ürünü bilinen ve değerli olan bir ağaçsa ona göre anlam bulur, dallarına ve yaprağına göre değil. Pozitivizm hepsine aynı ağırlığı verme körlüğüdür. Evet, dallar ve yapraklar da gerçektir. Ama anlamlı gerçek değillerdir. Bir salkım veya bir kilo üzümün değeri, anlamı vardır. Ama bir yaprağının ancak bir görüntüsü, özünü yansıtmayan, biçimsel görüş kazandıran bir olgusal gerçekliği vardır.

Bilimlerin olguya boğulması, her gün yeni bir bilimsel disiplinin doğması, hepsinin kendini aynı ağırlıkta hakikat sayması bilimsel krizin ana nedenidir. Bu krizin sistemle bağını başta da belirledik. Hakikatin özne-nesne, biz-öteki, beden-ruh, din-bilim, mitoloji-felsefe, tanrı-kul, ezen-ezilen, hâkim-mahkûm vb. gibi gittikçe derinleşen biçimde sürekli karşıt ikilemler halinde parçalanması, özünde ahlâki ve politik toplum üzerinde kurulu uygarlıkçı tekel şebekelerinin yarattığı aşındırma ve sömürgeleştirme eyleminin sonucudur. Kapitalist modernite bu uygarlık ikilemini sınırsızca çoğaltıp derinleştirerek toplumu bugünkü dağılma ve çürüme noktasına getirmiştir. Bunda sistemin işbirlikçi biliminin de büyük payı vardır. Kriz, ideolojik özle araçsal yapılanma arasındaki çelişme can çekişme noktasına geldiğinde farkına varılan hal oluyor; işsizlikle, savaşla, açlık ve yoksullukla, baskı ve kırımla, eşitsizlik ve özgürlüksüzlükle kendini ezici çoklukların etinde ve ruhunda çığlıklara dönüştürmesini ifade ediyor.

Pozitivizmi eleştirirken bazı yanlış anlamalara düşülmemesi konusunda uyarma gereği duyuyorum. Birincisi, olguların hiçbir değerinin olmadığı, gerçeklikle bağlarının bulunmadığı gibi bir yaklaşım içinde değilim. Sadece değeri az, gerçeklikle bağı oldukça sınırlıdır diyorum. Bir felsefe düzeyine taşındığında olgusallığın büyük sakınca-

lara yol açacağını belirtiyorum. Avrupa düşünce sisteminde bu durum fazlasıyla açığa çıkmıştır. İkinci yanlış anlama hususu, belki bir nevi Eflatunculuğa kaydığım yönünde bir eleştiri getirilmesi olacaktır. Özün belirleyici olduğunu söylerken verdiğim ağaç örneğine karşı böyle bir eleştiri gelebilir. Fakat belirtmek istediğim şey 'ağaç' fikri, ideası değildir. Ağacın toplum açısından ihtiva ettiği gerçekliği dile getiriyorum. Faydacı bir yaklaşım da sunmuyorum. Sadece gerçekliğinin ancak ahlâki ve politik toplumca belirlenmesi gerektiğini söylüyorum. Ağaç bir birey veya grup için çok faydalı olabilir. Ama eğer bu durum ahlâki ve politik toplumca aynı biçimde yorumlanmıyorsa, gerçek fayda değeri yoktur demek istiyorum.

Liberalizmin benimsetmek istediği gibi "Bireyler çıkar, filozof, bilim insanı, asker, politikacı, sermayedar vb. olarak hakiki olan ne varsa bulur ve yaşarlar" felsefesini kesinlikle gayri ahlâki, gayri politik toplumsallık olarak eleştiriyorum. Bunun uygarlık tarihinin yol açtığı ve kapitalist sistemin tüm topluma yutturmaya çalıştığı en büyük ahlâksızlaştırma ve politikasızlaştırma ideolojisi olduğunu, daha doğrusu propaganda ile benimsetilen ve modernlik kılıfı giydirilen çağdaş mitolojik bir anlatım olduğunu söylemek istiyorum.

O halde daha da önem kazanan soru veya sorun şu olacaktır: Hakikati nerede ve nasıl bulmalıyız? Çok basit bir kuralı hatırlatarak cevabımı vermek isterim: Bir şeyi nerede kaybettiysen ancak orada arayarak bulabilirsin. Yoksa tüm dünyada araştırsan da başka yerlerde bulamazsın. Çünkü yöntemi yanlıştır. Kaybedilen yerde değil başka yerde arama yöntemi sadece zaman ve enerji kaybettirir. Çağımızın hakikat araştırmalarını da bu örneğe benzetiyorum. Korkunç araştırma laboratuarları ve fonlarına rağmen, varılan gerçekler belirttiğim gibi kriz ve acı yüklüdür. İnsanlığın peşinde koştuğu hakikatin bu olamayacağı açıktır. Cevabım sıkça tekrarımın tekrarı olacaktır. Hakikat ancak toplumsal olabilir. Uygarlık sürecinde ahlâki ve politik toplum aşındırılıp sömürü ve iktidar tekelinin sıkı egemenliği altına alındığında toplumsal hakikat yitirilmiş demektir. Yitirilen, ahlâkî ve politik değerlerle birlikte yitirilmiştir. Tekrar bulmak istiyorsan kaybettiğin yerde arayacaksın. Uygarlık ve moderniteye karşı ahlâki ve politik toplumu, onun gerçekliğini arayacaksın, bulacaksın. Bununla da yetinmeyeceksin; tanınmaz hale getirilen varoluşunu yeniden inşa edeceksin. O zaman tarih boyunca

kaybettiğin altın değerindeki bütün hakikatleri tek tek bulduğunu göreceksin. Bu temelde daha mutlu olacaksın. Bunun da ahlâki ve politik toplumdan geçtiğini anlayacaksın.

Entelektüel faaliyet alanını yeniden düzenlerken, eleştiriler temelinde ve ilkeler düzeyinde görevlere ilişkin bazı önerilerimi sunmak durumundayım:

1- Entelektüel çabalar, bilgi ve bilim çalışmaları toplumsal doğanın temel varoluş hali olan ahlâki ve politik toplum kapsamında geliştirilmelidir. Uygarlık tarihi boyunca kopulan ve gittikçe aşındırılan politik ve ahlâki toplum gerçekliği, kapitalizmin damgasını vurduğu modern çağla birlikte tamamen parçalanmış, çürümeye terk edilmiş ve yok olmanın eşiğine getirilmiştir.

2- O halde entelektüel çabalar, bilgi ve bilim çalışmaları öncelikle bu gidişatı durdurmayı amaçlamak zorundadır. Çünkü yok edilen bir şeyin bilimi olamaz. Belki hatırası olabilir ama hatıra bilim değildir. Bilim yaşayan, var olanla ilgilidir. Bu durumdaki toplum tümüyle yok olmak istemiyorsa, tüm unsurlarıyla birlikte kapitalistik moderniteye karşı direnmek zorundadır. Direniş artık varoluşla aynı düzlemde olup özdeştir. Entelektüel sermaye ve hamallık olarak değil, gerçek araştırıcının onuruyla yaşamak, ayakta kalmak istiyorsa, entelektüelin tüm çabalarında hem direnişçi olması hem de araştırma unsurlarının direniş boyutlu olması kaçınılmazdır. Hem entelektüel hem de bilimi bu anlamda direnişçidir. Başka türlüsü ya kendini aldatmak ya da sermaye veya hamal kimliğini gizlemek olur.

3- Geliştirilecek bilim öncelikle 'sosyal bilim' olarak düzenlenmek zorundadır. Sosyal bilim tüm bilimlerin ana tanrıçası olarak kabul edilmek durumundadır. Ne Birinci Doğa ile ilgili diğer bilimler (fizik, astronomi, kimya, biyoloji) ne de İkinci Doğa'yla ilgili diğer beşeri bilgiler-bilimler (edebiyat, felsefe, sanat, ekonomi vb.) asla öncülük misyonu taşımaz; bunlar hakikatle anlamlı bağ kuramazlar. Her iki alan ancak sosyal bilimle bağını başarıyla kurabilirse hakikatten pay alabilir.

4- Sosyal bilim ana konusu olarak ahlâki ve politik toplumu bir obje olarak değil, özne-nesne, biz-öteki, beden-ruh, tanrı-kul, ölü-canlı gibi insan algısında derinleştirilmiş ve aralarında uçurumlar açılan ikilemler olarak değil, bu ikilemleri aşan bir yöntemle araştırmayı esas almalıdır. Evrenin yaşam tarzı olan farklılaşma toplum doğasında da

geçerli olup çok daha esnek, özgür ve yoğunlaşmış halde bulunan bir nitelemedir. Fakat bu farklılaşmayı uygarlık ve modernitenin tüm ideolojik yapılanmasının temeli haline getirilen özne-nesne düzeyine taşımak, kesinlikle hem evrensel hem de toplumsal hakikatin parçalanması, yitirilmesi anlamına gelecektir.

5- Zirvesine Avrupa modernitesinde erişen, genelde bilimin özelde sosyal bilimin üzerinde yükseldiği bu nesnelliğin genel felsefesi olan ve halen tüm şiddetiyle devam eden pozitivizm kapsamlı eleştiriler temelinde tarihin çöp sepetine atılmadan, anlamlı bir sosyal bilim paradigması (köklü anti-uygarlıkçı bilim felsefesi) geliştirilemez. Çok parçalanmış olsa ve hakikati yitirme tehlikesi bulunsa da, Avrupa merkezli bilimin, özellikle sosyal bilimin olumlu kazanımlarını ve hakikat paylarını anlamak ve özümsemek şarttır. Pozitivizm ne kadar eleştirilip aşılmak durumundaysa, açığa çıkarılmış hakikat paylarının özümsenmesi de o kadar benimsenmek durumundadır. Hakikat araştırmasında toptan anti-Avrupacılık en az toptan Avrupacılık kadar olumsuz sonuçlara yol açabilir.

6- Postmodernizm denilen hakikat araştırmaları her ne kadar pozitivizmi eleştirip Avrupa merkezli sosyal bilimi reddediyorlarsa da, bu yaklaşımların kolayca liberalize edilmesi ve daha anti-hakikatçi olan bir anti-Avrupacılık olarak biçim kazanması mümkündür. Toptan reddedilmese de, sosyal bilimin krizli halinden yararlanan bu postmodern araştırmalara son derece eleştirel yaklaşmak önem taşır. Modernist pozitivizmin evrenselci, ilerlemeci, düz çizgisel yöntemi ve perspektifi ne denli saptırıcı ise, birçok postmodernistin aşırı göreci döngüsel yöntemi de benzer sapmalara açıktır. Bu uçlara savrulmamak için bağlı kalınması gereken sıralamaya çalıştığımız temel ilkeleri iyi özümsemek şarttır. Krizli ortam neredeyse herkesin kendine göre bir hakikat yolu aramasına müsaittir ki, bu husus bile hakikat araştırmalarını kendi başına birçok yönden saptırabilir, boşa çıkarabilir.

7- Hakikati araştırmada ana yöntemimiz ne pozitivist nesnelcilik ne de göreci öznelcilik olabilir. İkisi de özde liberalizmin iki yüzü olup, birbirine karıştırıp bolca piyasaya sunarak entelektüel sermaye ve hamallık üretmede kullandığı yöntem enflasyonudur. Hakikati olanaksızlaştırmanın en etkili yönü bu yöntem enflasyonudur. Bu da nesnelci ve öznelci yöntemlerin birbirine karıştırılmasıyla neredeyse

kişi sayısı kadar yöntem ortaya çıkarmak demektir. Hakikatin bozuk para misali değerden düşürülme eylemi olan bu yöntem bolluğuna aldanmamak önem taşır. Şüphesiz gerçeğin nesnel ve öznel yanları vardır. Bilinç, hakikat son tahlilde gözlemlenen-gözlemleyen ikilisinin çakışmasını (Aynılaşmasını kastetmiyorum, daha çok özdeşlik olarak kavranması olumlu olabilir) ifade eder. Bu konuda ne kadar derinleşme, yoğunlaşma yaşanırsa, o kadar çok hakikat payları ortaya çıkar. Bu durumda ne gözlemleyen özne ne de gözlemlenen nesne konumundadır. Daha çok ikisinin birbirine yaklaşması, aynılaşması denilmese de özdeşleşme konumunu yakalaması demektir. Hakikatin azamileştiği süreç, bu yönlü özdeşleşme olanağının yakalandığı süreçtir. Şimdilik bir ad verme gereği duymadan, yöntem konusunu böyle tanımlamak durumundayım. Şüphesiz ana gözlemleyen ve gözlenen birimin ahlâki ve politik toplum olduğunu hiçbir zaman ve mekânda göz ardı etmiyoruz.

8- Temel araştırma mekânları üniversiteler başta olmak üzere, uygarlık ve modernitenin resmi kurumları olamaz. Geçmişte de, günümüzde de bilimin iktidarlaştırılması ve resmi devlet kurumlarında üretilmesi hakikatle bağının yitirilmesi anlamına gelir. Bilimin ahlâki ve politik toplumla bağının koparılması, topluma yararlı olmaktan çıkarılması, toplum üzerinde baskı ve sömürü tekellerinin geliştirilmesine yardımcı olması demektir. Özel veya genelevlere kapatılan kadın kendi özgür gerçekliğini, hakikatini nasıl kaybediyorsa, resmi kurumlara kapatılan entelektüeller ve bilim de o kadar özgürlüğünü, gerçek kimliğini yitirir. Şüphesiz bu demek değildir ki, bu kurumlarda hiç entelektüel yetiştirilmez ve bilim üretilmez. Anlaşılması gereken, iktidarlaşan entelektüel ve bilimin toplumsal gerçeklikle ilgili araştırma ve buluş amacından kopacağıdır. İstisna kabilinden entelektüel olma ve bilimsel değeri olan yapıtların ortaya çıkarılması ana gerçeği değiştirmez.

9- Sosyal bilim için kurumsal devrim, diğer deyişle yeniden yapılanma şarttır. Nasıl ki Grek-İonya aydınlanması döneminde bağımsız felsefe ve bilim akademileri oluştuysa, yine ortaçağda hem İslâmi gelenekte hem de Hıristiyanlık geleneğinde tekke, dergâh ve manastırlar benzer bir rol oynadılarsa, Avrupa Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin aynı zamanda birer entelektüel devrim ve bilim devrimi oldukları nasıl gerçekse, mevcut krizden çıkış için

günümüzde de benzer devrimlere ihtiyaç vardır. Modernitenin dört yüz yıllık ideolojik hegemonyası en az maddi kültür hegemonyası kadar derin ve süreklileşen krizini aşma yeteneğinde değildir. İçerik ve biçim olarak demokratik modernitenin müdahalesi olmadan, krizin daha da çürütücü ve dağıtıcı rol oynaması kaçınılmazdır. Ütopik sosyalistlerden bilimsel sosyalistlere, anarşistlerden Frankfurt Okulu'na, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Fransız felsefi çıkışından 1968 gençlik kültür devrimine ve en son 1990'lar sonrası postmodernist, feminist ve ekolojist çıkışlara kadar bu yönlü bir devrimsel çıkışın zengin bir entelektüel ve bilimsel mirası vardır. Demokratik modernite hem uygarlık dönemi entelektüel pırıltı ve devrimlerini, hem de modernite karşıtı entelektüel çıkışların olumlu özelliklerini özümseme temelinde kendi entelektüel ve bilimsel devrimini yapmak durumundadır.

Kurumlaşma bu devrimin koşullarından biridir. Entelektüel devrimin küresel çapta başarısı için adı geçen tarihsel deneyimlerden çıkarılacak dersler temelinde dünya çapında yeni bir kurum merkezine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı gidermek için Dünya Kültür ve Akademiler Konfederasyonu inşa edilebilir. Özgür bir coğrafyada inşa edilecek bu konfederasyon hiçbir ulus-devlet ve iktidar gücüne bağlı olmayacağı gibi, sermaye tekellerine de karşıt temelde oluşmak durumundadır. Bağımsızlığı ve özerkliği esastır. Her yerel kültür ve bölgesel-ulusal akademilerden gönüllülük temelinde program, örgüt ve eylem ilkeleri uyarınca katılım gerçekleştirilebilir. Konfederasyon yerel, bölgesel, ulusal ve kıtasal düzeyde görevli kurumlaşmalara gidebilir.

10- Demokratik siyaset ve kültür akademileri bu görevi üstlenecek uygun kurumlaşmalar olabilir. Ahlâki ve politik toplum birimlerinin yeniden yapılanma ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan entelektüel ve bilimsel desteği bu akademiler sağlayabilir. Resmi ve özel tekel kurumlarını kendileri için örnek almak yerine, orijinal çıkışlar olarak yapılanmaları daha uygundur. Modernite kurumlarını taklit etmek, başarısızlıkla sonuçlanmalarını beraberinde getirebilir. Özerk ve demokratik olmaları, kendi program ve kadrolarını kendileri oluşturmaları, gönüllü öğrenciliği ve öğretmenliği esas almaları gerekir. Başlangıç itibariyle öğrencinin öğretmen, öğretmenin öğrenci pozisyonuna sık sık geçebileceği, dağdaki çobandan kentteki

profesöre kadar ideası ve amacı olan herkesin katılım gösterebileceği öngörülebilir. Kadın ağırlıklı akademilerin de aynı içerikle birlikte kadın gerçeğinin özgün yanlarını bilimsel kılmaları için oluşturulması uygun olabilir. Sadece teorik kalmamaları için pratiğe çok yönlü katılım sağlamaları da aranan niteliklerden biridir. Akademiler yer ve zaman bakımından pratik ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak kurulur ve çalıştırılır. Tarihte örneklerine çokça rastlandığı gibi (Zerdüşt'ün dağ başlarındaki ateşgedeleri, Eflatun ve Aristo'nun bahçeleri, Sokrates ve Stoacıların cadde kaldırımları, ortaçağın manastır ve tekkeleri vb.) sade ve gönüllü kuruluşlardır. Dağ başından tutalım mahalle köşelerine dek her yer mekân olarak seçilebilir. Şüphesiz iktidarların azametini kanıtlayan binalar aranmaz. Manastırlar ve sivil medreselerde görüldüğü gibi eğitimin süresi katılanların durumuna ve öğrenci akışlarının yoğunluğuna göre belirlenebilir. Resmi kurumlar gibi eğitim için kesin süreler belirlemek gerekli değildir. Tümüyle şekil ve kuraldan yoksun olmaları da düşünülemez. Etik ve estetik kuralları mutlaka olmalıdır.

Demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa çalışmalarında entelektüel ve bilimsel katkı şarttır. Bu şartın piyasadaki entelektüel sermaye ile karşılanamayacağı açıktır. Bu ihtiyacı ancak yeni akademi kaynaklı kadro ve bilim karşılayabilir.

Entelektüel görevler kapsamında yaptığım bu kısa değerlendirme ve çözüm ilkeleri şüphesiz öneri niteliğinde olup tartışmayı gerektirir. Kriz koşulları ancak yeni entelektüel ve bilimsel çıkışlarla olumlu yönde aşılabilir. Söz konusu krizin küresel, sistematik ve yapısal olduğu göz önüne getirildiğinde, çıkış için de küresel, sistematik ve yapısal müdahaleler gerektiği açıktır. Eski kalıpları, kurumları ve bilimleri taklit etmekle veya eklektizmle bir yere varılamayacağı yaşanan sayısız devrimci deneyimden ders olarak öğrenilebilir.

Demokratik modernitenin kendini köklü bir aydınlanma devrimiyle iç içe inşa etmesi, geçmişten öğrenilmesi gereken derslerin başında gelir. Bununla birlikte hemen vurgulamalıyım ki, geçmiş şimdidir. Özellikle neolitik toplumun, köy-tarım toplumunun, göçebeliğin, kabile ve aşiretin, dinsel cemaatlerin halen yaşamsallıklarını inatla sürdürdüklerini göz ardı etmemeliyiz. Toplumsal doğanın asli varoluş biçimi olan ahlâki ve politik toplumun tüm geçmişinden fazla söz etmesek de son beş bin yıllık sermaye birikim ve iktidar tekellerince

kaybettirilen değerleri yeniden kazanmak için devrimsel nitelikte entelektüel ve bilimsel üretim demokratik modernitenin inşasında en çok ihtiyaç duyulan desteği oluşturacaktır. Olmazsa olmaz kabilinden bu ihtiyacı karşılamak için entelektüel görevlerimiz üzerinde yoğunlaşmamız, çözümleme ve çözme çabalarımızı yoğunlaştırmamız her zamankinden daha fazla hayati önem taşımaktadır.

B- Ahlâki Görevler

Ahlâk, üzerinde çok konuşulmasına rağmen, çözümlenmesi yapılamayan toplumsal kurumların başında gelmektedir. Etik adı altında tüm teorikleştirme çabalarına rağmen, pratikte sağlanan gelişmeler oldukça umut kırıcıdır. Toplumsal varoluşun gittikçe ahlâktan yoksun kaldığı bilimce gözlenen ortak bir tespittir. Ama bunun nedenleri ve sonuçları yeterince açıklanmamıştır. Gittikçe gözden düşürülen bir kurum ve konum niteliğine büründürülmüştür. Fakat konu ve kurum olarak ahlâk, sanılanın da ötesinde çok önemlidir. Gerek tarih boyunca yaşanan krizler, gerek günümüz küresel krizi büyük oranda ahlâkilikten yoksunluğun sonucudur. Tarihte toplumsal vicdan, Sodom (İlkçağda Lut Gölü yakınlarındaki bir şehir) ve Pompei kentlerinin yanardağdan püsküren lavlar altında kalmasını ahlâki düşkünlükle izah ederken bir hakikatten haber vermek ister gibidir! Ahlâki düşkünlük toplumları çökertir. Tanrıların laneti denilen şey, özünde toplumsal vicdanın (ahlâkın) ahlâksızlığı cezalandırma eyleminin gökselliğe yansıtılma biçimidir. Tanrı kavramını toplumun en yüce ve kutsal kimliği olarak yorumlarsak, lanetleme de toplumun tipik kendine has cezalandırma eylemi oluyor.

Ahlâkı kavramsal olarak tanımlamak basittir. Toplumsal törelere, alışkanlık ve kurallara göre yaşamayı bilmek ahlâkı tanımlayabilir. Fakat bu açıklama oldukça biçimsel kalmaktadır. Etik adı altında antikçağ ve yeniçağ filozoflarının (Eflatun, Aristo, Kant başta olmak üzere) giriştikleri çözümlemeler daha çok devlet teorisine girişten öte bir katkı sunmamıştır. Daha doğrusu, bireyi toplum üyeliğinden kopartıp devlet üyeliğine geçirmenin ön hazırlıkları gibidir. Sanki ahlâkın görevi, bireyi devleti için en yararlı hale getirmekmiş gibi bir yaklaşım sundukları açıktır. Kısacası ahlâki yorumları uygarlık yanlısıdır.

Her toplumsal konuda olduğu gibi ahlâka ilişkin olarak da tarihe başvurmak daha öğretici olacaktır. Toplumsal çağların yüzde 98 gibi

uzun bir döneminde hukukun değil ahlâk kurallarının geçerli olduğunu biliyoruz. Bu nedenle de ahlâki toplum diyoruz. Dolayısıyla bu uzun dönem ahlâkının neyi karşıladığını çok iyi bilmeden ahlâkı yorumlamak eksik kalacaktır. Toplumsal doğayı esnek zekâyla en yüklü doğa olarak tanımlamamız konuya ışık tutabilir. Esnek zekâdan kasıt, daha çok düşünerek iş yapmaktır. Düşünme ile iş arasındaki ilişki zorunlu olarak kural gerektirecektir. Çünkü işin nasıl yapılması gerektiğini belirlemek zaten kural demektir. İşe ilişkin bu ilk eylemi ilk ahlâk kuralı olarak da belirleyebiliriz. İş derken de her türden toplumsal etkinliği kastediyoruz. Yemekten uyumaya, yürümekten yiyecek bulmaya, hayvanlarla dost olmaya veya çatışmaya, bitkilerle ilgilenmekten balık avlamaya kadar her eylem iştir. Bu iş ise kural olmadan başarılamaz. Başarısızlık ise toplumun ölümü demektir.

Bu noktada toplumu ekonomik temel ve ahlâki üstyapı gibi bölen kavramlar saçma gelmektedir. Ahlâk ekonominin, daha doğrusu yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılamanın en iyi yolu olarak tanımlanabilir. Töre ve usül olarak ahlâk, ekonominin veya temel ihtiyaç ürünlerinin elde ediliş tarzıdır. Dolayısıyla altyapı-üstyapı ayrımları açıklayıcı kavramlar olmaktan uzaktır. Ahlâk, başta ekonomik çabalar olmak üzere, tüm toplumsal eylemliliklerin iyi tarzında gerçekleştirilmesini ifade eder. Dolayısıyla toplumsal olan her şey ahlâkidir. Ahlâki olan her şey de toplumsaldır. Örneğin ekonomi ahlâksal olduğu gibi din de ahlâksaldır. Doğrudan demokrasi olarak siyaset ahlâkın kendisidir.

O halde işin ilk kuralı, ahlâkı, ilk başlardan itibaren toplum için hayati bir konudur. İş en iyi nasıl yapılıyorsa, o en iyi yapma tarzı en iyi ahlâk kuralı olarak zihinlere yerleşir. Bu da süreç içinde daha da yetkinleşerek, sağlam bir gelenek olarak toplumsal hafızaya mal olur. Ahlâk artık oluşmuş demektir. Töre, gelenek denilen olay budur. Burada çözümlenmesi gereken en önemli husus, ahlâkın zihni bir eylem olduğu kadar toplumsal işle ilgili olmasıdır. Hem zihnin çabasını hem de toplumun eylemliliğini gerektirir. Şahsen bu duruma demokrasinin ilk orijinal hali demeyi tercih ederim. Bu durumda orijinal demokrasi ve ahlâk özdeşlik kazanıyor. Toplum daha çok hayati işler peşinde koşturup durduğuna göre, iş üzerinde çok düşünüp tartışmak kaçınılmazdır. Bununla da yetinmez; işin en iyi nasıl yönetileceği ve başarılacağı üzerinde de çok durması yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Hem düşünüp tartışmanın, karar vermenin, hem de kararı yönetip

işin başarısına dönüştürmenin demokrasinin en dolaysız biçimi olan katılımcı, doğrudan demokrasi olduğu açıktır. Bu ise aynı zamanda toplumun ahlâki yönetilişi, ahlâki yaşamı demektir. Demek ki ahlâk ve demokrasinin kaynağı aynıdır. O da toplumsal pratiğin kolektif zihni ve iş yapma yeteneğidir. Tarihsel toplumun ömrünün yalnızca yüzde 98'lik bölümü ahlâk ve orijinal demokrasi ile geçmiş olmuyor; günümüze kadar çok parçalanmış, kendi haline bırakılmış toplum birimlerinde de hâlâ ezici ağırlıkla uygulanan hukuk değil ahlâktır. Çok bozulmuş da olsa, aileden etnisiteye kadar, hatta hukukun en ince detayına dek düzenlediği birçok kurumsal alandaki iş yapımına kadar ahlâk olmadan yaşamın yürüyemeyeceğini çok iyi bilmek gerekir. Hukuk bir örtüdür. Esasen işi yürüten güç eminim ki hâlâ ahlâktır.

Uygarlık sürecine baktığımızda konu açısından yapılacak ilk tespit, devlet normlarının ahlâkın aleyhine sürekli geçerli kılınmaya çalışıldığıdır. Hammurabi kanunları adı verilen ve bir stele kazınan düzenli hale getirilmiş ilk hukuk kuralları bu durumu gayet iyi açıklar. Belki ahlâkın yetmediğinden, hukukun gerekli hale geldiğinden bahsedilecektir, ama böylesi bir yaklaşım yanlıştır. Sorun ahlâkın yetmezliğe düşmesi değil, ahlâki toplumun aşındırılmasıdır. Ahlâkın nasıl aşındırıldığını çokça belirledik. Toplum üzerine katmerli sermaye ve iktidar tekelleri kurulmaya başlanmıştır. Üretilen toplumsal değerler gasp edilmektedir. Bu durumda ahlâkın yetmezliğinden değil, toplumun tahakküm altına alınmasından, devletin yönetim kuralları denilen hukuk kurallarının uygulanmasıyla baskı ve sömürüye tabi tutulmasından bahsedebiliriz. Dolayısıyla ahlâkın, bağlantılı olarak doğrudan demokrasinin alanı gittikçe daralıyor. Buna karşılık devlet yönetiminin, hukukunun alanı genişliyor. Bir tarafın kaybettiğini diğeri kazanıyor. Daha doğrusu, ahlâka devlet zoruyla kaybettiriliyor. Alanı daraltılarak, uygulanması zorlaştırılarak bu durum gerçekleştiriliyor. Daha sonraki tüm uygar toplumlarda ahlâkın (doğrudan demokrasinin de) alanı daraltılmaya devam edilip hukukun payı sürekli arttırılacaktır. Nitekim ilkçağ uygarlıklarının bir nevi sonu ve özeti olan Roma uygarlığının hukuku en çok uygulayan devlet yönetimi olması bu gerçeği doğrular. Roma hukuku halen hukukun temel taşlarından biridir. Avrupa uygarlığında, diğer bir deyişle modernizmde toplum âdeta hukukun istilasına uğrayacaktır.

Bir nevi hukuk sömürgeciliği söz konusudur. Ahlâkın alanı en ücra köşelere sıkıştırılırken, tüm başköşelere hukuk konuk edilecektir.

Bu gerçek neyi yansıtır? Toplum üzerinde sermaye tekelinin ve iktidar ağırlığının arttığını gösterir. Son dört yüzyıllık moderniteye baktığımızda gerçekleşen şey, azami sermaye birikimi ve iktidar çoğalımıdır, daha doğrusu ikisinin iç içe geçen kümülâtif birikimidir. Ahlâk açısından belirtilecek olan husus ise işlevsiz kalması değil, toplumun elinden alınmasıdır. Ahlâkın bünyesinde uygulanacağı toplum koparılıp alınmıştır. Dolayısıyla karmaşık hal alan toplumun artık ahlâkla yönetilememesi nedeniyle hukuka ihtiyaç duyulduğu iddiası büyük bir yalan ve o denli ahlâksız bir yargıdır. Ahlâkın yetmezliği, başarısız kalması, toplumun karmaşıklığından dolayı iş görememesi durumu kesinlikle söz konusu değildir. Burada da basit bir liberal ideolojik hegemonya kuralı işletilmektedir: Rakibi kolay safdışı bırakmak için propaganda ile iyice yıpratma kuralı. Kapitalist modernite çağında ahlâka olumsuz yaklaşımın oluşumunda liberalizmin ideolojik hegemonyasının rolü çok açıktır. Yerine ikame edilen hukukun ise, gerçekten en yönetemez, akıl ve vicdan dışı kurallarla yüklü olduğunu kim bilmez ki! "Mahkemeye düşenin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmez" sözü boşuna söylenmemiştir. Bir yerde, kurumda ne kadar çok hukuk kuralı varsa, orada o kadar etkili bir baskı ve sömürü tekeli var demektir. Pratik gerçekler günümüzde ilk adım atılan her kurumda bu hususu doğruluyor.

Konu ile ilgili sorulması gereken önemli bir soru da şudur: Ahlâk mı yoksa hukuk mu daha iyi yönetir? Anlatımımız her ne kadar içeriğinde bu soruya cevap veriyor ise de, hukukun zorlama bir yönetim olması bile gerçeği gayet iyi açıklıyor. Bilindiği üzere hukuk 'devlet zoruyla kanunların yürütülmesi' biçiminde tarif edilir. Ama ahlâkta zorla yürütme yoktur. İçten benimsenmeyen bir kurala zaten ahlâk kuralı denilemez. Zora dayalı hukuki yönetimin ahlâki yönetimle karşılaştırılmasında iyinin ağır basacağı, terazinin ağır gelen kefesinin kesinlikle ahlâk kefesi olacağı açıktır.

Ahlâkla din ilişkisi çözümlenmesi gereken önemli bir sorundur. Nasıl ki ahlâkla doğrudan demokrasi arasında uygarlık dışı ve karşıtı toplumlar için bir özdeşlik kurmak mümkünse, benzer bir özdeşlik din ve ahlâk arasında da kurulabilir. Dinin henüz uygarlık damgasını yemediği koşullarda ahlâk, din ve doğrudan demokrasi iç içe yaşanır.

Ahlâk dine göre daha öncelikli oluşan bir kurumdur. Din öyle anlaşılıyor ki, ahlâkın daha çok tabu, kutsallık, büyüleyicilik, anlam vermekte güçlük çekicilik, doğa güçlerini kontrol edemezlik duygu ve düşüncesi boyutlarıyla ilgilidir. Toplumun kendi doğası dışında doğayı da tanıyıp kabullenmeyi idrak etmesi hem korku hem de merhamet duygusu uyandırıyor. Yaşamının çok bağlı olduğunu fark ettiği bu doğa ve güçlerinin olumsuzluklarından sakınma, olumluluklarından da yararlanma düşüncesi ilkel, orijinal din kurumu ve geleneğinin kaynağı gibi görünmektedir.

Dinin uygarlık öncesi bir kurum olduğu tartışmasızdır. Ahlâkın daha çok yasaklayıcı, sakınılması gereken hususlarını, merhamet ve bağışlayıcılık unsurlarını kapsamına alıyor. Süreç içinde çok daha katı bir gelenek haline geliyor. Bu anlamda ahlâkın en katı, kutsal emir ve kural düzenleyiciliği dini oluşturuyor. Ahlâkın içinden doğmasına ve başlangıçta bir parçasını teşkil etmesine rağmen, zaman ve mekân koşullarının değişimiyle güçlenerek, kurum ve kurallarını çok daha katı ve uyulması şart olan kanunlar haline getirerek (Musa'nın tipik On Emir düzeni) bağımsızlığını ve başatlığını ilan ediyor. Hukukun da benzer bir çıkış olmasıyla kıyaslanabilir. Önce ahlâki kuralların bir bölümü olan hukuk kuralları, devletleşmeyle birlikte gerekleri zorla yerine getirilen kanunlara dönüşerek bildiğimiz hukuku oluşturdu. Uygarlık sürecinin gelişmesiyle birlikte din bir farklılaşma daha yaşadı; sömürü ve iktidar güçlerinin çıkarlarına dönüştürülen boyutlarıyla toplumu ağır biçimde cezalandırabilen bir tanrısallık gücü haline getirildi. Hukukun devlet eliyle yürüttüğü tekel çıkarlarını yeni uygarlık damgalı din tanrı eliyle yürütmeye çalıştı.

Her iki dönüşüm de önemlidir. Tarihin en önemli iki kırılma anını temsil ederler. Yükselen iktidar ve krallık otoritesinin kendini tanrısal kavramlarla niteleyerek güçlendirmesi ideolojik hegemonyanın temel kuralıdır. Tanrı kavramını kazıdıkça, her defasında altından baskı ve sömürü tekellerinin, devlet ve iktidar aygıtlarının zorbalığı, talanı, kölece çalıştırma gücü ortaya çıkar. Fakat dinin demokratik toplumsal boyutta olan kısmının ahlâkla özdeş olan unsurlarının giderek doğa ve toplum birimlerine dönüştüğünü tespit etmek çok önemli bir husustur. Böylelikle uygarlık tarihi boyunca dinin iki karakterli kimlik, gelenek ve kültür olarak gelişmesini anlamlandırmak mümkündür. Uygarlık güçlerinin kimliği olarak din ve tanrı ne kadar korku, ceza,

cehenneme atma, aç bırakma, yok etme, merhametsizlik, savaş, tahakküm, hükümranlık, sahiplik ve tapınma kavramlarıyla (Unutmamak gerekir ki, bu kavramlar en çok uygarlık güçlerini, kişiliklerini niteler) yüklüyse, ahlâki ve politik toplum güçlerinin din ve tanrı kimliği de o kadar cesaret, af, bağışlayıcılık, umut, rızıksız bırakmama, var etme, merhamet, sevgi, barış, özünde erime, kavuşma kavramlarıyla yüklüdür.

O halde uygarlık tarihi boyunca dini bu iki kimliği içinde tanımlamak son derece öğreticidir. İbrahimî dinler tipik olarak bu iki eğilimi de bağrında taşıyan özelliktedirler. Dinsel üst düzey temsilcileri (rahip, haham, şeyhülislâm, ayetullah vb.) ne kadar uygarlık eğilimini yansıtıyorlarsa, alt düzey ümmet ehli de o kadar demokratik uygarlık eğilimini yansıtır. Eğilimler yerine ve zamanına göre denklik ve başatlık kazanabilirler. İbrahimî dinler bu konumlarıyla modernitenin sosyal demokratlarını hatırlatırlar. Sosyal demokratlar modernite döneminde nasıl burjuvazi ile işçi sınıfının uzlaşımını temsil ediyorlarsa (tabii sermaye ve iktidar tekellerinin hegemonyasında), İbrahimî dinler de uygarlık tarihi boyunca uygarlığın sermaye ve iktidar güçleriyle demokratik uygarlık güçlerinin uzlaşımını (Yine iktidar güçlerinin hegemonyası ağır basar) temsil ederler.

Tarihte din-ahlâk ilişkisinde müstesna bir öğreti ve kişilik olarak Zerdüştizm'i ve Zerdüşt'ü görüyoruz. Araştırmalar Zerdüşt'ü ve bağlı olduğu öğretiyi büyük bir ahlâki devrim olarak tanımlamaktadır. Zagros dağlarının eteklerinde tarım ve hayvancılıkla geçinen bir toplumsal kültürel (neolitik devrimden beri, M.Ö. 12000, hatta dördüncü buzul döneminin kalkış tarihi olan M.Ö. 20000'lerden beri şekillenen kültür) ortamda, Sümer uygarlığının (M.Ö. 3000 - sonrası) mitolojik ve dinsel hegemonyasına karşı kutsallıktan ziyade seküler, dünyevi ahlâkı savunan bir eğilim olarak gelişen bu ahlâki devrime Zerdüşt'ün adına izafeten Zerdüştizm denilse de, çok daha eski köklere sahiptir. Zerdüşt'ün ünlü sözü olan "Söyle, sen kimsin?" hitabıyla Sümer uygarlığının mitolojik ve dinî tanrısallığını yargıladığı açıktır. Dolayısıyla uygarlık din ve tanrılarının bu ilk ahlâki eleştirisi çok büyük öneme sahiptir. Filozof F. Nietzsche'nin ünlü yapıtına '**Böyle Buyurdu Zerdüşt**' adını vermesi ve içeriğini Zerdüştvari ahlâki yargılarla doldurması boşuna değildir. Kendisi bu yönlü en güçlü uygarlık

yorumlayıcısı olarak tanınmaktadır. Hatta bazen "Zerdüşt'ün Çömezi", "Dionysos'un Çömezi" lakabını kullanması düşündürücüdür.

Zerdüştilikte demokratik uygarlık unsurları ağır basar. Zerdüşti ailede kadın-erkek ilişkileri eşitliğe yakındır. Hayvanlara acı çektirilmez, eti çoğunlukla yenmez, ürünlerinden yararlanma esastır. Ziraat büyük değer taşır. Tanrısallıktan arınmış iyilik-kötülük kavramları öne çıkar. Diyalektiğin ilk tohumlarını çağrıştıran düalistik düşünce tarzı (aydınlık-karanlık güçleri) çok belirgindir. Evren diyalektik olarak kavranmaya çalışılmaktadır. Toplumun güçlü ahlâki ilkelerle yönetilmesi esas alınmaktadır. Tüm bu yönleriyle Sümerlere ve kökenlerini oradan alan uygarlıklara karşı güçlü bir ahlâki devrimi yansıttığı çok açıktır. Bilindiği gibi, saptırılmış da olsa, bu devrimin en büyük ürünü Med Konfederasyonu ve onu devralan (Ne yazık ki çok çarpıtılacaktır) Pers İmparatorluğu'dur. Mani (M.S. 250'ler) bu ahlâki öğretide ikinci bir devrim yapmak istese de, oldukça yozlaşmış Sasani imparatorları bunu engelleyecektir. Mani'nin kendisi ağır bir şekilde cezalandırılacaktır. İki dinsel ve ahlâki kimliğin çatışması söz konusudur.

Ortadoğu'dan Hindistan ve Avrupa'ya kadar Zerdüşt-Mani ahlâk geleneğinin halen süregelen izleri (Mecusî, Êzidi) mevcuttur. Zendik kelimesi Zerdüştî kökenli olup, bugün bilim anlamında kullanılan 'Science' kelimesinin de kökenidir. Gerek Babil'e sürgün (M.Ö. 600–546) döneminde Yahudi peygamberlerin, gerekse Med-Pers İmparatorluk döneminde Grek-İon filozoflarının ve bu iki kesimle birlikte Avrupalı oryantalistlerin direkt Zerdüştik gelenekten oldukça beslendiklerini belirtmek gerekir. Zerdüşt'le aynı dönemde yaşadığına inanılan (M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllar) Konfüçyüs, Sokrates ve Buda da kendi öğretilerini temelde ahlâki topluma dayandırmışlar, uygarlığın ahlâkı tehdit etmesine karşı çok güçlü bir ahlâki savunuyu temsil etmişlerdir. Ortaçağ'da İslâmiyet ve Hıristiyanlık öğretilerinde ahlâki öğe oldukça önemli yer tutar. Avrupa uygarlığı döneminde ise ahlâkta büyük bir erozyon yaşanır. Bunun nedenlerini kapsamlıca dile getirmiştik.

Bu kısa tarihi hatırlatmalar bile gösteriyor ki, ahlâki toplum büyük bir direngenlik sergilemiştir. Ahlâk kendisi olarak kaldıkça uygarlık güçlerine teslim olmamıştır. Dayatılan uygarlık dini ve hukukuna karşı Demos'un ahlâki ısrarı hiçbir zaman eksik olmamıştır. Günümüzde ahlâk konusundaki temel sorun ve görevler nasıl ko-

numlandırılacağına ilişkindir. Sosyal bilimin bir dalı olarak etik (ahlâk teorisi) konusunda çalışmalar yapmak şüphesiz entelektüel alana ilişkin bir görevdir. Önemli olan etiğin toplumla nasıl bütünleşeceğidir; aşındırılan ahlâki toplumun nasıl yeniden ve daha güçlü temellerde ahlâkla donanacağıdır. Ahlâkı yeniden inşa görevi sadece asrın, modernitenin değil, toplumun sürdürülüp sürdürülemeyeceği sorunudur. Küresel krizin hukukun zor gücüyle aşılamayacağı açığa çıkmış durumdadır. Dinselliğe yeniden dönüş de umutsuz bir vakıadır. Toplumsal doğanın güçlü ahlâki dokusu tekrar işlevselleştirilmedikçe, hiçbir yolla modernitenin küresel krizden çıkamayacağını iyi kavramak gerekir. Yaşanan kriz beş bin yıllık uygarlık sisteminin bütün toplum karşıtı güçlerinin ahlâki toplum aleyhine yarattıkları krizdir. Dolayısıyla çıkışı da ahlâki toplumda, ahlâkın doğrudan demokrasi özdeşliği nedeniyle politik toplumda aramak diyalektik gereğidir. İlke olarak bu tespitte birleşilmedikçe hiçbir ahlâki görev doğru olarak belirlenemez. O halde kapitalist modernitenin küresel krizine karşı demokratik modernitenin yapacağı güçlü çıkışta en büyük silahı olan yeniden inşa çalışmalarında kendisini bekleyen ahlâki görevleri ilkeler halinde belirlemeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz:

1- Modernitenin küresel krizi (günümüzdeki sistemik, yapısal kriz) beş bin yıllık uygarlık güçlerinin ahlâki topluma karşı yürüttükleri yıkımın sonucu olup, diyalektik gereği krizden çıkışın da ahlâki toplumun yeniden inşasında aranması doğru olup bu inşa ana seçenek durumundadır.

2- Demokratik modernitenin temel birimi olan ahlâki ve politik toplum, uygarlık ve modernite güçlerinin tüm aşındırma, çürütme ve yok etme çabalarına rağmen, toplumsal doğa olarak varlığını ezici biçimde sürdürmektedir. Uygarlık güçleri dar bir elit şebeke olup, (Belki de hiçbir zaman toplumsal doğanın, politik ve ahlâki toplumun yüzde onundan fazla olmamışlardır) esas ağırlığı halen ezilen, sömürülen tüm uluslar, halklar, etnisiteler, kadınlar, köy-tarım toplumları, işsizler, göçebeler, gençlik, marjinal gruplar vb. oluşturmaktadır.

3- Toplumu ayakta tutan ve sürdüren esas olarak devletin hukuk düzeni değil, tümüyle toplumdan soyutlama çabalarına rağmen zayıf da kalsa ahlâki unsurdur. Toplum yok edilmedikçe ahlâk da yok

edilemez. Bir toplumdaki krizin derinliği ahlâktaki alçalmayla bağlantılıdır. Ahlâk er geç sadece krizden çıkış için değil, toplumların mutluluk içinde sürdürülebilir olmalarında da temel toplumsal doku ve kurum olarak rolünü oynamak durumundadır.

4- Etik çalışmalar entelektüel alana, demokratik siyaset çalışmaları politik alana ilişkin görevler olmakla birlikte, ahlâki toplumla bütünleşmedikçe rollerini oynayamazlar. Ahlâk her iki alan görevlerinin pratikleştiği toplum gerçeğini ifade eder. Demokratik kapsamı içinde din ve ahlâk arasında özdeşlik vardır. Dolayısıyla ibadet yerleri en çok toplumsal ahlâkın işlendiği kurumlar olmak durumundadır. Başta kilise ve camiler olmak üzere, ibadethaneleri birer pratik ahlâki kurum olarak değerlendirip ahlâki toplumun inşasında kullanmak en doğrusudur. Özellikle camileri Hz. Muhammed dönemindeki yaygın ahlâki merkezler olarak icra edilen işlevlerine yeniden kavuşturmak önemlidir. Camiler sadece namaz gibi son derece basit bir ritüelin yeri değildir. Hz. Muhammed döneminde camiler esas olarak ahlâki ve politik toplumun yeniden inşa edildiği merkezlerdi. Namaz sadece bu işi onama ritüeli olarak düşünülmüştü. Sonraları ritüel esas oldu. Esas ahlâki ve politik toplum inşası ise unutuldu, unutturuldu.

Demokratik modernite ahlâki ve politik toplumun yeniden inşa edildiği ahlâki kurumlar olarak program, örgütlenme ve çalışma tarzı bakımından gerekirse reformdan geçirilip yeniden düzenlemelere kavuşturulmalıdır. Alevi Cemevleri daha çok ahlâki ve politik toplum kurumları rolünü oynamalarına karşılık, onların da yeniden inşa çalışmalarında öncü düzeyde yeni düzenlemelere kavuşturulması gerekir. Devlet ve iktidar dayatmalarına karşılık, ahlâki ve politik toplum birimlerinin kutsal ve ahlâki direnme hakları vardır. Gerekirse bu hakkı kullanmaları gerekir. Din ve vicdan (ahlâk) özgürlüğü de bunu gerektirir.

5- Modern kılıklı laisizm ile gelenek adına yola çıktığı iddiasındaki radikal veya ılımlı yeni dincilik sanıldığı gibi birbirlerine karşıt iki eğilim olmayıp, liberalizmin eklektik iki ideolojik versiyonu olarak ahlâki ve politik bir rol oynayamazlar. Bu yönlü tuzaklara düşmemek için dinin demokratik muhtevasıyla laiklikteki kısmen özgür ve seküler unsurları benimseyerek yaklaşım geliştirmek önemlidir. Her iki unsur demokratik modernitenin yeniden inşasında ancak bu kapsamda rol

oynayabilirler. Aralarındaki asırlık oyunlar ve kavgalara taraf olmamak kadar, dini ve ahlâkı yozlaştırıcı, boşa çıkarıcı, moderniteyle çıkar temelinde yeniden entegre edici çabalarını boşa çıkarmayı bilmek gerekir.

6- Hukukun devlet zoruyla toplum üzerinde estirdiği teröre aldanmamak gerekir. Ahlâk esas, hukuk talidir. Adaletli olduğu müddetçe hukuka saygı duyulur. Aksi halde sonuna kadar ahlâki ve politik toplumda ısrar etmek şarttır. Toplumun savunulması ve sürdürülebilirliğinin esas yolunun ahlâki tutumdan geçtiği bir an için bile unutulmamalıdır.

7- Ahlâkın kurum olarak küresel temsilinde Vatikan türü Katolik ekümeniklerle İslâm ümmetini (ekümenini) temsilen eski halifelik kurumunun (bu arada Musevilik, Budizm vb. ahlâki ve dini gelenekler de dahil edilerek) ve benzerlerinin ortaklaşa bir çatı altında yeniden kurumlaşmaları, teolojiden çok etik uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaları tüm insanlık adına ahlâki ve politik toplumun yeniden inşasında büyük rol oynayabilir. Bir nevi ulus-devletlerin BM çatısı altında bir araya gelmesi gibi, temel ahlâki öğretilerin modernite saldırılarına karşı bir araya gelerek kurumlaşmaları başarıları için şarttır. Tüm kutsallıkları ve ahlâki öğretileri yutmaya çalışan uygarlık ve modernite canavarlıklarına karşı Küresel Kutsallıklar ve Ahlâki Öğrenim Konfederasyonu bu şartın gereği olarak kurulmak durumundadır.

8- Demokratik modernite güçleri ahlâki alana ilişkin görevlerini benimseyip yaşamsallaştırmadıkça, uygarlık ve modernite güçlerinin kapsamlı ideolojik ve maddi kültür silahlarıyla yürüttükleri saldırılara karşı demokratik toplum birimlerini başarıyla savunup sürdüremeyeceklerini bilmek durumundadır.

Ahlâka ilişkin konu ve kurumun tanımlanmasına yönelik bu kısa değerlendirmeler çözüm önerileri niteliğinde olup üzerinde kapsamlı tartışmayı gerektirir. Ahlâki toplum alt-üst yapılandırma şemalarına sığmadığı gibi, toplum doğası da bu tür şemalara uymaz. Her toplumsal birim, hatta birey ahlâktan pay almadan yaşayamayacağını iyi bilmelidir. Önemli olan iyi bir ahlâkla toplum ve bireyin donanmasıdır. Uygarlık ve modernite canavarlıkları ne denli saldırıp yok etmeye çalışsalar da, ahlâki toplumu o denli savunmaktan başka çaremiz yoktur. Toplumunu savunamayanın onurlu yaşam hakkı olamaz. Ama ahlâk olmadan da toplumun savunması yapılamaz. Demokratik mo-

dernitenin yeniden inşa çalışmalarında, tüm toplum birimlerinin ahlâki görevlerinde gösterecekleri başarı küresel sistem krizinden zaferle çıkışta temel ölçüt olmaktadır.

C- Politik Görevler

Ahlâk gibi politika da üzerinde en çok kavram kargaşası ve karmaşası geliştirilen bir kelimedir. Sözcük anlamı basittir: Eski Yunanca kökenli olup 'kent yönetme sanatı' dersek anlaşılmış olur. Fakat sözcüklerle hakikat arama çok eksik ve insanı yarı yolda bırakacak bir yöntemdir. Toplumsal doğaya ilişkin kavramlar genel olarak çok müphemdir. Gerçeği işaret edebilirler ama oluşturamazlar. Gerçeği biraz da kavramların ötesinde aramak gerekir. Ne yazık ki, bu iş de yine kavramlar sayesinde mümkündür. O zaman geriye yorum gücü kalıyor demektir. Politikanın öz anlamını özgürlük sanatı olarak belirlemek maksadı daha iyi ifade edebilir. Özgürlüğün kendisi ise hakikate yakınlığı çağrıştırır. Şüphesiz politika, özgürlük ve hakikat kavramlarını kullanırken temel araştırma birimimiz yine ahlâki ve politik toplumdur. Açıkçası, toplumsal olanla arayı açan bireysel bazlı veya başka temel araştırma birimine dayalı açıklamalardan çekiniyorum. Politika adıyla neredeyse özdeşleşmiş savaş, çatışma ve sömürü kavramlarını düşününce tedirginliğim artar. Karamsarlığı daha da arttıran husus, politika ile polis'in (devletin) de özdeş sayılmasıdır.

Politik görev gibi iddialı bir konuda başarıyla çıkış yapmak göründüğü kadar kolay değildir. Hiçbir şey yapmamaktansa mütevazı bir denemeye girişmek en azından tartışmayı, dolayısıyla araştırmayı geliştirmesi açısından daha iyidir. Öncelikle politika saymadığım bazı işleri belirlemenin gerekli olduğu kanısındayım. Birincisi, devlet işlerinin politik işler değil idari işler olduğunu iyi kavramak gerekir. Devlete dayanarak politika yapılmaz, idare edilir. İkincisi, toplumun hayati çıkarlarını ilgilendirmeyen işler esas politikayı oluşturmaz. Bunlar diğer toplumsal kurumlarca yerine getirilen rutin işler seviyesindedir. Üçüncüsü, özgürlük, eşitlik ve demokratiklikle bağlantılı olmayan işler politikayı esas olarak ilgilendirmez. Bu işlerin tersi ise politikayı esastan ilgilendirir: Toplumun hayati çıkarları kendi yaşamsallığı, güvenliği, beslenmesi, iktidar ve devletin engellediği özgürlükler, eşitlikler ve demokrasidir. Görüldüğü gibi politik işlerle

devlet işleri aynı değildir, hatta birbirleriyle oldukça çelişkilidir. Bu durumda devlet ne kadar genişler ve yoğunlaşırsa, politika da o kadar daralır ve gevşer. Devlet kural demektir, politika ise yaratıcılıktır. Devlet hazırı yönetir, politika ise oluşturarak yönetir. Devlet zanaattır, politika sanattır.

İktidarın politika ile ilişkisi daha da müphemdir. Belki de iktidar devletten daha çok politikanın inkârıdır. İktidar her zaman devletten çok daha fazla toplumda yerleşiktir. Bu ise toplumda politika yapmanın ne kadar zor olduğunu ve politikanın ne kadar kısıtlandığını ifade eder. Sonuçta politika ile iktidar ilişkisi hep gergin ve eylemli geçer.

Konuya daha somut yaklaşmaktan başka çaremiz yoktur. Çünkü pratikleşmedikçe politikanın anlamı kalmaz. Ahlâki ve politik toplumu ilgili birçok konuda çözümlemeye çalıştık. Ne kadar çaba harcasak da tekrar etmeye mecbur kalıyoruz. Toplum ahlâki olduğu gibi politik bir olgu veya doğadır. Öyle sanıldığı gibi resmi devlet çalışmaları anlamında değil, toplumsal doğa olarak politiktir. Ahlâkın işlevi hayati işleri en iyi biçimde yapmaksa, politikanın işlevi de en iyi işleri bulmaktır. Dikkat edilirse, politika hem ahlâki boyut taşıyor hem de daha fazlasını içeriyor. İyi işleri bulmak kolay değildir. İşleri çok iyi tanımayı, bilgi ve bilimi, bir de bulmayı, araştırmayı gerektirir. İyi kavramı da buna dahil olunca, ahlâkî bilmeyi de gerektirir. Görüldüğü gibi politika çok zor bir sanattır. İçine girilen önemli bir yanılgı politikanın devlet, imparatorluk, hanedanlık, ulus, şirket, sınıf vb. büyük hacimli kavramlarla iç içe düşünülmesidir. Politikayı bunlar ve benzer olgular ve kavramlarla iç içe düşünmek anlamını düşürebilir. Gerçek politika tarifinde gizlidir: Özgürlük, eşitlik ve demokrasiden başka hiçbir kavram grubu toplumun hayati çıkarlarını izah edemez. O halde politika esas olarak, ahlâki ve politik toplumun bu niteliğini veya varoluşunu her koşul altında sürdürebilmesi için yapılan özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme eylemliliği demektir.

Ahlâki ve politik toplum derken tarih öncesinden bahsetmiyoruz. Toplumsal doğanın sürekli yaşanan ve varoluşu sona ermedikçe hep varlığını sürdürecek olan doğal halinden bahsediyoruz. Ne kadar aşındırılsa, çürütülse ve parçalansa da, ahlâki ve politik toplum hep var olacaktır. Toplumsal doğa var oldukça o da var olacaktır. Politikanın rolü ise bu varoluşu aşındırtmadan, çürütme ve parçalanmaya

uğratmadan daha da geliştirmek için özgür, eşit ve demokratik kılmaktır. Böylesi bir durumu yaşayan her ahlâki ve politik toplum ise en iyi toplum demektir; hedeflenen toplumun gerçekleştirilmesi demektir.

Kavramın içeriğinin daha iyi anlaşılması için bir kez daha tarihe başvurmalıyız. Bu iş için uygarlık yine başat kavramımız olacaktır. Uygarlık sadece iktidar ve devleti içermesi nedeniyle değil, sınıfsallık ve kentlilik bağlamında da sürekli genişleyen ve yoğunlaşan ideolojik ve maddi kültür ağları ahlâki ve politik toplumu sardıkça politikanın rolü daralır. Politikanın rolünün daralması toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikleşmenin gerilemesini veya yadsınmasını beraberinde getirecektir. Uygarlık tarihi bu yönlü gelişmelerle doludur. Hâkimiyet altındaki toplumun gittikçe daha çok köleleştirilmesi, serfleştirilmesi ve proleterleştirilmesi, dışarıya doğru daha özgür, eşit ve demokratik toplumların baskı altına alınması ve sömürgeleştirilmesi sürecine dönüşerek devam edecektir. Sermaye ve iktidar tekellerinin azami kâr kanunu bunu gerektirir. Bu durumda politika demokratik uygarlık birimlerinin direnişi olarak anlam bulacaktır. Çünkü direnmeden hiçbir özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme adımı başarılamayacağı gibi, var olan ahlâki ve politik düzeyin daha da aşındırılması, parçalanması, çürütülmesi ve sömürgeleştirilmesi önlenemez, tekellerin sömürüsünün önüne geçilemez. Politikanın özgürlük sanatı olarak tanımlanması tarihte oynadığı bu rolden ötürüdür. Politika yapamayan, yapmaktan alıkonan her sınıf, kent, halk, kabile, dinî cemaat ve kavim-ulusun söz ve irade gücü en büyük darbeyi yemiş demektir. Toplumun kolektif söz ve iradesinin olmadığı yerde ise sadece ölüm sessizliği vardır.

Antikçağda Atina ve Roma ünlerini politik güçlerinden alıyorlardı. Kısıtlı ölçüde uygulanmalarına rağmen Roma'nın cumhuriyeti ve Atina'da demokrasisi bugün hâlâ hayranlıkla anılıyorlarsa, bunun temel nedeni kent politikasını büyük maharetle sürdürmüş olmalarıdır. Atina kent politikasıyla devasa Pers İmparatorluğu'nu durdurduğu gibi yenilgisini de hazırlamıştır. Roma ise cumhuriyetçi politikasıyla dünyanın merkezi haline gelebilmiştir. Daha da önemlisi, Greko-Romen kültürünün gelişiminde her iki kentin politikacılığı belirleyici rol oynamıştır.

Babil örneği daha çarpıcıdır. Belki de kent bağımsızlığının, özerkliğinin ilk büyük örneği olarak Babil örneğini sunmak mümkündür. Çevresindeki daha büyük iktidar ve devlet güçlerinin boyunduruğuna girmemek için bağımsızlık ve özerklik politikasını bütün mahareti ve ustalığıyla sergilemiştir. Asurlardan Hititlere, Kassitlerden Mitannilere, Perslerden İskender'in Makedon İmparatorluğuna kadarki dönemlerinde tarihin tüm ünlü imparatorluklarına karşı bu usta politikalarıyla ayakta kalabilmiştir. Geliştirdiği bilim, sanat ve endüstriyle dönemin en uzun süreli uygarlık çekim merkezi olabilmiştir (M.Ö. 2000'den Miladi yıllara kadar). Şüphesiz bunda takip ettiği kent politikasının belirgin payı vardır. Politikanın özgürlük ve yaratıcılık olduğunu kanıtlayan çarpıcı örneklerin başında geldiği açıktır. Kartaca ve Palmyra'yı da bu kabil örneklerden sayabiliriz. Kartaca uzun süre Roma hegemonyasına karşı direniş politikasıyla ayakta kaldığı gibi yaratıcı gelişmesini de sürdürmüştür. Kartaca ne zaman ki Roma gibi imparatorluk sevdasına kapıldı, o zaman kaybetmekten kurtulamadı. Çünkü imparatorluk olmak direniş politikasıyla terstir, hatta politikanın inkârıdır. Sonuç trajik biçimde kaybetmek olmuştur. Palmyra da benzer bir süreci yaşamıştır. Belki de bölgede Babil'den sonra en çok yükselişe geçip uzun süre (M.Ö. 300-M.S. 270'ler) özerk ve bağımsız kalabilmiş, âdeta çölde cennet yaratmış olan ünlü Palmyra, Roma ve Pers-Sasani İmparatorluklarına karşı denge ve özerklik politikasını bırakıp kendi başına imparatorluk olmaya kalkışınca (Kraliçesi ünlü Zennube döneminde, M.S. 270'ler) trajik sonla karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Özgürlük için direnişin zafere, iktidarcılığın ise felakete götürdüğünü gösteren çarpıcı örneklerden birini de Palmyra trajedisi sunmuştur.

Ortaçağda benzeri kent özerklik politikaları daha da yaygın uygulanabilmiştir. Büyük imparatorluklara karşı direnen kentlerin yıldız âlemi ile karşı karşıyayız sanki. İslâmi imparatorluklardan (Emevi, Abbasi, Selçuklu, Timur, Babûr, Osmanlı) Cengiz İmparatorluğuna, Hıristiyan İmparatorluklarından (Bizans, İspanya, Avusturya, Çarlık Rusyası, Britanya) Çin İmparatorluklarına karşı yüzlerce kent (Büyük Okyanus'tan Atlas Okyanusu'na, hatta Amerika Kıtasına, Büyük Sahra Çölünden Sibirya'ya kadar) özerklik politikası adına gerektiğinde tarihten silininceye kadar direnebilmiştir. Kartaca'nın yerle bir edilip tarla haline getirilişine benzer bir örnek Cengiz Han'a karşı direnen Otrar

kentidir. O da tarla haline getirilmiştir. Avrupa kentlerinin hem imparatorluk güçlerine, hem de ulus-devletin merkeziyetçiliğine karşı yüzyıllarca süren direnişçiliğine yüzlerce örnek sunulabilir. Özellikle İtalyan ve Alman kentlerinin 19. yüzyılın ortalarına kadar özerk yapılarını korumak için büyük direniş sergiledikleri çok iyi bilinmektedir. Venedik ve Amsterdam bu konudaki en ünlü örneklerdir.

19. yüzyılda ulus-devletin her tarafta zafer kazanması, tarihte binlerce yıl süren kent özerkliklerine büyük darbe olmuştur. Ancak postmodernite ile kent özerklikleri yeniden yaygınlaşmaktadır. Kent politikacılığı öne çıkmaktadır.

Tarihte uygarlık güçlerine karşı sadece politikleşmiş kentlerin değil, belki de daha fazla kabile, aşiret, dinî cemaat, felsefi ekol gibi belli başlı toplumsal grupların özerk politik güç halinde kalabilmek için sergiledikleri sayısız direniş vardır. İbrani kabilesinin üç bin beş yüz yıllık (M.Ö. 1600'den günümüze kadar) özerklik öyküsü belki de en ünlü örnektir. Yahudilerin tarihte ve daha çok da günümüzde çok zengin ve yaratıcı olmalarında İbrani kabilesinin uyguladığı özerklik politikası belirleyici rol oynamıştır. İslâm dininin imparatorluk ve iktidar aracına dönüştürülmesine karşı çok büyük direnişçi mezhepler ortaya çıkmıştır. Alevilik ve Haricilik mezhepleri kabile ve aşiretlerin özerk yaşama politikalarını yansıtır. Sünni hükümranlık, sultanlık geleneğine karşı her kavim bünyesinde görülen yaygın muhalif mezhep çıkışları, özünde aşiret ve kabile halklarının direnişçi ve özgürlükçü politikalarının sonucudur. Bir nevi Sünni İslâm sömürgeciliğine karşı halkların ilk özgürlük ve bağımsızlık hareketleridir. Hıristiyanlık ve Musevilik'te de benzer çok sayıda direniş mezhebi vardır. Ortaçağ boydan boya bu tür yerel, kentsel, kabilesel ve dinî cemaatlerin özgürlük ve özerklik politikası uğruna mücadeleleriyle dolu geçmiştir. İlk Hıristiyan cemaatlerinin üç yüz yıllık yarı-gizli direnişçi manastır yaşamı çağdaş uygarlığın hazırlanmasında başrolü oynamıştır. Antikçağ Yunan felsefi ekollerinin özerk politikaları bilimin temel hazırlayıcı gücü rolünü oynamıştır. Günümüze kadar ulaşan halklar, uluslar bu gerçeği en çok dağ başlarında ve çöl ortalarında yüzlerce, binlerce yıl direnen kabile ve aşiret atalarına borçludur.

Modern çağın ulusal kurtuluş hareketleri bu geleneklerin devamıdır. Bağımsız devlet olarak saptırılmış da olsa, hepsinin peşinde koştuğu amaç politik bağımsızlıktır. Liberalizmin politik bağımsızlığı

sahte ulus-devlet bağımsızlığına dönüştürmesi politikayı gerçek işlevinden alıkoysa da, yine de çok önemli bir politik direniş geleneğinin sürdürülmesi anlamına gelir.

Tarihte yerel ve bölgesel özerklik politikaları hep olagelmiş, ahlâki ve politik toplumun varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamışlardır. Dağlar, çöller ve ormanlık alanlar başta olmak üzere, yeryüzünün çok geniş bir coğrafyasında kabile, aşiret, köy ve kent toplumu halinde yaşayan halklar ve uluslar uygarlık güçlerine karşı sürekli özerklik ve bağımsızlık politikaları ile direniş sergilemişlerdir. Bu nedenle tarihte demokratik konfederal gelenek ağır basmaktadır diyoruz. Uygarlık tarihi boyunca hâkim eğilim boyun eğme değil direniştir diyoruz. Öyle olmasaydı dünya Firavun Mısır'ı gibi olurdu. Direnişin, politikanın olmadığı tek bir insan yerelinin, bölgesinin kalmadığını bilmeden tarihi doğru yorumlayamayız. Güney Amerika, Afrika ve Asya halkları halen bütün renkleri ve kültürleriyle direniyorlarsa, bu demektir ki tarihleri de böyledir. Çünkü tarih 'şimdidir'.

İnsanlık tarihte sadece toplum ve coğrafi bölge düzeyinde politik direniş geliştirerek varlığını ve onurunu korumamıştır; bireysel düzeyde de bazen ağırlığı bir ulus kadar olan direnişçi politik kişilikleri tanımıştır. Tarih bu tür örneklerle doludur. Âdem'den Nuh'a ve Eyüp'e, İbrahim'den Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed'e kadar ana halkalar halinde devam eden ve Kutsal Kitapta sayıları 124 bin olarak verilen tüm peygamberlerden çok sayıda bilgeye, Tanrıça İnanna'dan Hz. Ayşe'ye, Zennube'den Hypatia'ya, Kibele'den Meryem'e, Buda'dan Sokrates'e, Zerdüşt'ten Konfüçyüs'e, cadı kadınlarından Zeynep'e ve Rosa'ya, Bruno'dan Erasmus'a dek sayılamayacak kadar çok birey olarak insan özgür ve onurlu kalabilmek uğruna ölümüne direnebilmiştir. Toplum eğer bugün hâlâ ahlâki ve politik olarak sürüyorsa, herhalde bu bireylere çok değer borçludur. Aksi halde köle sürülerinden farkı kalmazdı.

Günümüzde politikayı yorumlamak şüphesiz çok daha büyük önem arz etmektedir. Ama tarihin bugünde mevcudiyetini ağırlıklı olarak sürdürdüğünü belirtmeden politikayı yorumlayamıyoruz. Politikayı daraltma konusunda 'uygarlığın bir yaptığını kapitalist modernite bin yaparak sürdürür' belirlemesini ısrarla vurgulamaya devam ediyoruz. Ulus-devlet çözümlememizi hatırlatırsam, orada modern toplumun sadece üstten devlet egemenliğini yaşamadığını, yaşamsal

tüm gözeneklerine kadar iktidar aygıtlarının etkilerine, istila ve sömürgeciliğine açıldığını vurgulamıştım. Küresel çapta toplumun bu gerçeklikle kuşatıldığını, fethedildiğini, sömürgeleştirildiğini kavramak önemlidir. İdeolojik ve maddi kültür hegemonik ağlarının nasıl yayıldığını hatırlatmakla yetineceğim. Bu yeni bir durumdur. Adını ister küresel süper hegemonya koyalım, ister imparatorluk veya BM düzeni diyelim, özde bir değişim göstermez. Ayrıca küresel hegemonyaya finans sermayesinin damgasını vurduğunu, aynı zamanda küresel, sistemik ve yapısal krizin yaşandığını ve süreklilik kazandığını vurgulamıştık.

Bu koşullar altında ahlâki ve politik toplumdan geriye ne kaldığını anlamaya çalışırken, politikanın herhangi bir rol oynama gücünde olup olmadığını da sorgulamak durumundayız. Mevcut tabloya bakıp olumsuzluğa ve umutsuzluğa kapılmanın çokça yaşandığını görüyoruz. İşte tam da bu noktada olumsuzluğa ve umutsuzluğa kapılmanın sadece yersiz değil, aynı zamanda anlamsız olduğunu durumun derinlikli politik sorgulamasından çıkarsayabiliriz. Çokça bilindiği gibi trendlerin (evrensel hakikattir) maksimum ve minimum noktaları vardır. Tüm göstergeler uygarlık ve modernite iktidarının mevcut halinin çoktan maksimumdan inişe geçtiğini göstermektedir. Toplumda dağılan iktidar, tıpkı bir dalganın ağırlığını yitirmesi gibi gücünü yitirmektedir. Nasıl ki tepeden düşen büyük bir taş tabanda parçalanarak ağırlığını yitirirse, toplumun gözeneklerine kadar düşüp parçalanan iktidar da ağırlığını o denli yitirmektedir.

Bu gerçeğin sosyolojik anlamını çözmek mümkündür. İktidar tüm toplum birim ve bireylerine ne denli yayılırsa, birim ve bireylerce o denli direnişe uğrar. İktidar yayıldığı her birim ve bireyde kendisine karşı bir direnç yaratır. Çünkü baskı, sömürü, işkence yüklü olarak gelip her birim ve bireye dayandığında direnç görmemesi doğanın evrensel akış gerçeğine aykırıdır. Modern iktidar gerçeği herhangi tarihsel bir çağın iktidar gerçeğinden oldukça farklılaşmıştır. Tüm dünya ekonomisini ağ gibi saran sermaye tekelleri olarak kapitalizm azami kâr getirecek düzeyde yayılmasını tamamlamış, artık yayılacağı tek bir köşe bile kalmamıştır. Ayrıca ekoloji alanındaki krizi de hesaba katarsak, derinliğine erişmediği tek bir aile ve klan bile bırakmamıştır. Endüstriyalizmin kapitalistik yasalarının sonuçları toplumun iç ve çevre yapısında yarattığı yıkımı felaket düzeyine taşırmıştır. Ulus–

devlet tarihin en güçlü tanrısal gücü olarak sızmadığı ve üzerine hegemonya kurmadığı tek bir vatandaş bırakmamıştır. Tarihte böylesi başka bir dönem yoktur. Anthony Giddens'ın sözünü ettiği 'benzersizlik' tam da bu hususlar için geçerlidir.

İktidarın bu gerçekliği (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet) karşısında, politika da karşı kutup olarak tarihteki hiçbir dönemle karşılaştırılmayacak bir farklılığı yaşamak zorundadır. Uygarlık öncesi veya sonrası dönemi yaşamadığımıza göre, politikanın moderniteye özgü yapılanması da farklılık kazanmak durumundadır. Kısaca formüle edecek olursak, iktidar ağları her yerde olduğuna göre, politika da her yerde olmak zorundadır. İktidar her toplumsal birime ve bireye dayandığına göre, politika da her birim ve bireye dayanmak durumundadır.

İktidarın tüm toplum düzlemindeki ağlarını karşılayacak politik ağların oluşması ve yayılması gereği anlaşılır bir husustur. Eski tür örgüt yapılanmalarıyla bunun karşılanamayacağı açıktır. Kaldı ki, eski örgütlenme modelleri devlet odaklıydı. Politika iktidara karşı öncelikle direnç olarak başlamak durumundadır. İktidar hedeflediği her toplumsal birim ve bireyi fethetmeye, sömürgeleştirmeye çalıştığına göre, politika da dayandığı her birim ve bireyi kazanmaya ve özgürleştirmeye çalışır. Gerek birimsel gerek bireysel olan her ilişki iktidarsal olduğuna göre, karşıt anlamında politiktir de. İktidar liberal ideoloji, endüstriyalizm, kapitalizm ve ulus-devlet doğurduğuna göre, politika da özgürlük ideolojisi, eko-endüstri, komünal toplum ve demokratik konfederalizm üretmek, inşa etmek durumundadır. İktidar her birey ve birimde, kent ve köyde, yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeyde örgütlendiğine göre, politika da bireysel, birimsel, kentsel, yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeyde örgütlenmek zorundadır. İktidar tüm bu düzeylerde propaganda ve savaşlar dahil her tür eylem biçimini dayattığına göre, politika da tüm bu düzlemlere propaganda ve eylem biçimleri dayatmak zorundadır.

Modernitenin ana hatlarıyla tanımlamaya çalıştığımız bu iktidar gerçekliğini doğru tanımadıkça, hiçbir politik görevin üzerinde doğru çalışamayız. Sovyet deneyimini, hatta daha önceki reel sosyalizm evrelerini hatırlayalım. Kapitalizme karşı işçi sendikalizmi (ücret dilenciliği), endüstriyalizme karşı daha geliştirilmiş endüstriyalizm, merkezî ulus-devletçiliğe karşı daha da geliştirilmiş merkezî ulus-

devletçilik. Özcesi iktidara karşı iktidar, ateşe karşı ateş, diktatörlüğe karşı diktatörlük, özel kapitalizme karşı devlet kapitalizmi gibi sonuçta altından kalkılamayan devasa iktidar aygıtı altında içten çöküş olmuştur. Reel-sosyalist mezhep (sol kapitalizm) bu yolla sadece iktidara karşı politika yapmadı, politikaya karşı da iktidar uyguladı. Bunu görmek için reel sosyalist partilerin tarihlerini okumak yeterlidir. Sosyal demokrat mezhep (orta yolcu kapitalizm) iktidarı reforme ederek daha kalıcı kıldı ki, bunu görmek için Avrupa'daki benzer partilerin parti tarihlerini okumak yeterlidir. Ulusal kurtuluş hareketleri mezhebi (sağ kapitalizm) ise hemen ulus-devletleşerek dünyada kapitalizmin yayılmasında başroldeki oyuncu oldu. Bu üç mezhep dışında kalan diğer sistem karşıtlarını yorumlamıştım. En ciddi eksiklik ve yetmezlikleri ya iktidara karşı bir parçasından iktidara (ulus-devlete) tutunmak, ya hepten iktidar karşısında özellikle anarşistler gibi meydanı boş bırakmak ya da sivil toplum örgütleriyle oyalanmaktır. Hiçbirinde sistematik iktidar kavrayışı ve alternatif olarak politika üretme yeteneği yoktur ve gereği hissedilmemektedir. Politikayı her boydan iktidar taşeronlarına bırakırken, olmayacak duaya âmin dediklerinin farkında bile değiller. Geriye kapitalizmin, küreselciliğin kriz tellallığını yapmak kalıyor ki, bunun da hiçbir derde deva olmadığı, olamayacağı açıktır.

Demokratik modernitenin dili politiktir. Tüm sistematik yapılanmasını politik sanatla kurgular, inşa eder. Temel bilimlerin ahlâki ve politik toplum niteliği iktidarı değil politikayı çağrıştırır. Ahlâki ve politik toplumun günümüzde yaşadığı gerçeklik, yani öncelikli sorunu özgürlük, eşitlik ve demokratikleşmenin de ötesinde varoluşsaldır. Çünkü varlığı tehlikededir. Modernitenin çok yönlü saldırıları, her şeyden önce varlığını savunmayı öncelikli kılar. Demokratik modernitenin bu saldırıya karşı cevabı öz savunma anlamında direniştir. Toplumu savunmadan politika yapılamaz. Tekrar vurgulamalıyım ki toplum tektir, o da ahlâki ve politik toplumdur. Sorun öncelikle uygarlığın hayli aşındırdığı, iktidar ve devletin istila ve sömürgeciliğine uğrayan toplumu modernitenin daha da gelişmiş koşullarında yeniden inşa etmektir. Öz savunmayla birlikte demokratik siyaset dönem politikacılığının özüdür. Demokratik siyaset ahlâki ve politik toplumu geliştirirken, öz savunma onu iktidarın kendi varlığına, özgürlüğüne, eşitlikçi ve demokratik yapısına yönelik

saldırılarına karşı korur. Ne yeni tür bir ulusal kurtuluş savaşından ne de toplumsal savaştan bahsediyoruz. Kimliğini, özgürlüğünü, farklılıklar temelinde eşitliğini ve demokratikleşmesini savunmaktan bahsediyoruz. Saldırı olmasa savunmaya da gerek kalmaz.

Uygarlık karşıtı güçlerin tarihte ana eğilim olan politik yaşam biçimi konfederaldir. Tüm toplumsal birimler gevşek bağlarla birbirine bağlılığı ancak özerkliklerine saygı gösterilmesi şartıyla kabul ederler. Uygarlığın iktidar ve devletçi güçlerine bile ancak bu şartla rıza gösterirler. Rızanın olmadığı koşullar daimi savaş halinin yaşandığı koşullardır. Rıza olduğunda ise gerçekleşen barıştır. Modern çağın tüm toplumu kaplamış iktidar olgusu ve ulus-devlet yapılanmasını karşılayacak toplumsal yönetim ilkesi politika ve demokratik konfederalizmdir. Politika demokratik siyaset olarak icra edilirken, tüm toplumsal birimler federe bir güç olarak konfederal sürece katılırlar. Bu sistem yeni bir politik dünyadır. Uygarlık, modernite hep buyrukla idare ederken, demokratik uygarlık ve modernite tartışma ve uzlaşma ile gerçekten politika yaparak yönetir. Tarih ve günümüz gerçekleri ne kadar çarpıtılıp örtbas edilirse edilsin, esas toplumsal gelişmeler politika sanatının öncülüğünde sağlanmıştır. Kapitalizm küresel kriz koşullarında ulus-devleti yeniden inşa temelinde iktidarını korumaya çalışırken, tüm demokratik modernite güçlerinin ahlâki ve politik toplumu koruma ve geliştirmeyi hedefleyen demokratik konfederal sistemi geliştirerek krizi yanıtlamaları temel görevleridir.

Bu açıklamalar ışığında demokratik modernite güçlerinin politik görevlerine ilişkin genel ilkeleri aşağıdaki hususlar etrafında özet halinde sunmak mümkündür.

1- Toplumsal doğa esas olarak ahlâki ve politik bir oluşumdur, varoluştur. Toplumlar varlığını sürdürdükçe, ahlâki ve politik nitelikleri devam eder. Ahlâki ve politik niteliğini yitiren toplumlar dağılmaya, çürümeye ve yok olmaya mahkûmdur.

2- Toplumları ilkel, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist olarak düz bir çizgide sürekli ilerleyen biçimler altında tasarlamak, hakikatlerini kavramaya katkı sunmaktan çok çarpıtmaya ve örtbas etmeye hizmet eder. Bu tür açıklamalar propaganda yüklüdür. Ahlâki ve politik nitelik ana toplum karakteri olup, bunların varlık derecesine göre toplumları nitelemek en doğrusudur. Gerek sınıf ve devletin niteli-

kleri, gerek endüstriyel ve tarımsal gelişme seviyeleri toplumun esas karakterini oluşturmayan geçici olgular durumundadır.

3- Toplumsal problem iktidarın tahakküm ve sömürüsüyle bağlantılı olarak doğar. İktidar ve sömürü geliştikçe toplumsal sorunlar da gelişir. Çözüm araçları olarak dayatılan sınıfa dayalı devletler, sınırlı bazı çözümler üretseler de, esas olarak yeni sorun kaynağına dönüşürler.

4- Politika sadece toplumsal sorunların çözümünde değil, toplumun tüm hayati çıkarlarının belirlenmesinde, korunmasında ve sürdürülmesinde temel toplumsal çözüm aracıdır. Toplumun korunmasında öz savunma gerekli olup, politikanın askeri güç olarak devamı niteliğindedir.

5- Tarih boyunca uygarlıklar toplumu devlet idaresiyle yönetmeye çalıştıkça toplumda politikanın işlevi daralır. Varlıkları sürdüğü müddetçe, toplumlar bu işlev daraltılmasına karşı direnişle yanıt verirler. Tarih bu iki ana etken altında ne tam uygarlık idaresidir ne de tam demokratik politik yönetimdir. Tarihte çatışmalar bu iki ana etkenin çelişkili karakterlerinden kaynaklanır.

6- Tarihte barış dönemleri uygarlık güçleriyle demokratik güçlerin birbirlerini tanımaları, kimlik ve çıkarlarına saygılı davranmalarıyla sağlanır. İktidar uğruna çatışma ve ateşkeslerin barışla ilgisi yoktur.

7- Kapitalist modernite döneminde iktidar tüm toplumu içten ve dıştan kuşatıp bir nevi iç sömürgeye dönüştürür. İktidar ve temel devlet formu olarak ulus-devlet toplumla devamlı savaş halindedir. Direniş politikası kaynağını bu gerçeklikten alır.

8- Kapitalist modernitenin topluma karşı bu topyekûn savaş hali demokratik modernite alternatifini daha acil ve zorunlu kılar. Demokratik uygarlık güçlerinin günümüzdeki varlığı olarak demokratik modernite ne geçmişte yaşanan bir altınçağ anısıdır, ne de geleceğe ilişkin bir ütopyadır. Kapitalist sistemle varlıkları, çıkarları çelişen tüm toplumsal birimler ve bireylerinin varlık ve duruşudur.

9- Sistem karşıtı güçlerin son iki yüz yıllık mücadeleleri ya taşıdıkları iktidar perspektifi nedeniyle ya da politik alanı boş bırakmalarından dolayı çözümsüz ve başarısız kalmıştır. Değerli bir miras bırakmalarına rağmen, eski zihniyet ve yapılanmalarla ne modernitenin kendisine, ne de sistemik krize karşı bir alternatif oluşturabilirler.

10- Alternatif olmak ancak modernitenin üç ayağı olan kapitalizme, endüstriyalizme ve ulus-devlete karşı kendi sistemini geliştirmekle mümkündür. Demokratik toplum, eko-endüstri ve demokratik konfederalizm demokratik modernite adıyla karşıt sistem olarak önerilebilir. Demokratik uygarlığın mirasıyla sistem karşıtlarının yeni sistemde buluşmaları başarı şansını arttırır.

11- Demokratik konfederalizm demokratik modernitenin temel politik biçimi olup, yeniden inşa çalışmalarında hayati bir rolü ifade eder. Sürekli sorun doğuran temel devlet formu olan ulus-devlete karşı demokratik modernitenin temel politik seçeneği olan demokratik konfederalizm, sorunlara çözüm üreten en uygun demokratik siyaset aracıdır.

12- Demokratik siyasetin yürürlükte olduğu ahlâki ve politik toplumlarda özgürlük, farklılıklar temelinde eşitlik ve demokratik gelişmeler en sağlıklı yoldan sağlanmış olurlar. Özgürlük, eşitlik ve demokrasi ancak toplumun kendi öz vicdan ve zihniyet gücüyle yaptığı tartışma, karar ve eylem gücüyle mümkündür. Hiçbir toplumsal mühendislik gücüyle bunu sağlamak mümkün değildir.

13- Demokratik konfederalizm modernitenin ulus-devlet eliyle yürüttüğü monolitik, homojen, tek renkli faşist toplum modelinden kaynaklanan etnik, dinsel, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal sorunların temel çözüm aracı olarak demokratik-ulus seçeneğini sunar. Demokratik-ulusta her etnisite, dinsel anlayış, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal gerçeklik kendi öz kimliğiyle ve demokratik federe yapısıyla yer alma hakkına sahiptir.

14- Demokratik ulusların küresel birliğinin BM'ye alternatifi Dünya Demokratik Uluslar Konfederasyonu'dur. Kıtasal parçalar ve büyük kültürel alanlar daha alt düzeyde kendi Demokratik Ulus Konfederasyonlarını oluşturabilirler. Hegemonik davranmaması halinde, AB'nin bu doğrultudaki girişimleri ilk adım sayılabilir. Küresel ve bölgesel hegemonik iktidara karşı çıkışlar bu kapsamda ele alınır.

15- Tarihte uygarlık güçleriyle demokratik güçler arasında çoğu kez gerçekleştiği gibi, kapitalist modernite güçleriyle demokratik modernite güçleri de birbirlerinin varoluş ve kimliklerini kabul etme ve demokratik özerk yönetimlerini tanıma temelinde barış içinde bir arada yaşayabilir. Bu kapsam ve koşullar altında hem ulus-devlet

sınırları içinde hem de dışında demokratik konfederal siyasi oluşumlarla ulus-devlet oluşumları bir arada barış içinde yaşayabilir.

Demokratik modernitenin politik alan görevlerine ilişkin saptanan ilkeler azaltılabilir veya çoğaltılabilir. Mühim olan kapsam ve uygulama esaslarının belirlenmesidir. Bu tür bir ilke sıralamasının amacı karşıladığı kanısındayım. Tartışmalar ve yaşamın özgürlük gerçeği sonucu belirleyecektir.

Demokratik modernitenin üç temel alanına ilişkin olarak saptamaya çalıştığım ilkeler için de aynı hususlar geçerlidir. Önemle belirtmeliyim ki, yeniden inşa edilecek demokratik modernite ilke ve uygulama olarak ne Fransız Devrimi'nde çokça tartışıldığı gibi yeni bir cumhuriyet projesidir, ne de Rusya Devrim'indeki Sovyetik devlet planıdır. Hatta Hz. Muhammed'in Medine Toplumsal Projesi de değildir. Endişe duyduğumdan dolayı açıklığa kavuşturmaya çalıştığım tek husus, toplumsal doğanın hakikatine ilişkin çözümlemelerle toplumsal özgürlük çözümüne ilişkin yöntem ve uygulama esaslarının tarihte çokça yaşandığı gibi derin yanılgılara yol açmaması, birçok yanlışlıklar ve örtbas edici sonuçlar doğurmamasıdır.

Yeniden inşa ile amaçladığımız şey, çıkarları gereği sistem karşıtı olan veya olması gereken güçlerin tarihsel mirasını inkâr etmeden ve liberalizmin tuzaklarına düşmeden, sistematik anlayış (paradigma) ve uygulama ile yaklaşacağımız tüm toplumsal birimler ve bireyleri örgütlemek ve eyleme geçirmektir. Bu inşa faaliyetinin içinde devrimci gibi çalışan da olabilir, reform peşinde koşan da. Hepsi değerli çalışmalardır. Kapitalist modernitenin kendisi uygar sistemin en krizli dönemini temsil eder. Ayrıca finans sermayesinin en gelişkin küresel hegemonik çağı, krizin süreklilik kazandığı sistemsel yapısal dönemidir. Kapitalist sistem krizden sistemsel kayıplarla çıkmamak için, günlük olarak yoğun proje ve uygulamalar peşindedir. Çok geniş bir eklektik liberal ideoloji ile hareket etmektedir. Arkasında büyük bir tarihî miras vardır. Ayrıca azamiye çıkardığı elektronik örgütlenme şebekeleri ile istediği taktikleri anında uygulayabilmektedir. Hatta stratejik yönetim aracı olarak ulus-devleti bile eleştirebilmekte ve birçok alanda yeniden inşasına girişebilmektedir. Şirketlerin gücü ulus-devlet gücünü aşmış durumdadır. Moda örgütler olan sivil toplum kuruluşlarını dilediği gibi yönlendirmektedir.

Bu koşullar altında sistem karşıtlarının kendi sistem anlayışlarını ve uygulamalarını geliştirmekten başka çareleri yoktur. Fransız ve Rus Devrimleri (izlerinde giden sayısız başka devrimler, hareketler) tümüyle kapitalist modernite kapsamında ve amaçlarında değillerdi. Hatta kapitalist modernite ile oldukça çelişkiliydiler ve yeni sistem iddiasındaydılar. Bu idealarına yönelik olağanüstü olanları da dahil, birçok dönemsel uygulamalar geçirdiler. Fakat kapitalizm sonuçta kısa veya uzun sürelerde bu devrimleri kendi modern anlayış ve uygulamaları içinde eritebilmiştir. Şüphesiz başta bu büyük devrimler olmak üzere, tüm tarihî mirasa ilişkin olduğu gibi, çağdaş devrimlerin özgürlük, eşitlik ve demokratik mirasına sahip çıkmak öncelikli görevdir. Ama yanılgılarından ders çıkarmak gerektiği de çok açıktır. Bu çalışmada özellikle bu konuya çok yüklendiğim görülecektir. Elbette deneyimlerden dersler çıkarmak, aynı ideallere sahip kişi ve örgütler için vazgeçilmez bir görevdir.

Kriz sürsün veya sürmesin, temel görevler her zaman için geçerlidir. Entelektüel, ahlâki ve politik görevler de her zaman yerine getirilmeyi gerektirir. Dönemsel farklılıklar farklı stratejik ve taktik yaklaşımlara elbette yansır. Ama görevlerin asli niteliği değişmez. Her üç alandaki görevlere ilişkin açıklama ve ilkeler için belirlemeye çalıştığım hususların önemli olduğu kanısındayım. Aynı zamanda sorumlu olduğum her olay, ilişki, kişilik ve kuruma karşı bir eleştiri ve özeleştiri ifadesidir. Çağımızın, hatta uygarlığın kapsamlı çözümleme ve eleştirisi olmadan, bireysel eleştiri ve özeleştirinin güçlü bir değer taşımayacağının farkındayım. Bu temelde yaklaşmaya çalıştım.

Çokça tekrarlamak durumunda kalsam da belirteyim ki, entelektüel, ahlâki ve politik görevlere ilişkin çalışmaların iç içeliği esastır. Alanlar kendi içlerinde ne kadar bağımsız çalışsalar da, birbirlerinin hizmetlerini tamamlayıcı nitelikte ürünler ortaya çıkarmak zorundadır. Entelektüel aydınlanma olmadan ahlâki uygulama iyiyi fazla geliştiremeyeceği gibi, kötüye yol açmaktan da kurtulamaz. İyi ahlâkın olmadığı yerde ve zamanda kötü ahlâk vardır. Politik alan güncel aydınlanmanın ve ahlâkiliğin uygulanma halini ifade eder. Politika bu anlamda günlük aydınlatma ve ahlâki davranma gerçeğidir; aydınlatmanın, ahlâkiliğin kendisidir. Ayrıca politika ve ahlâkın olmadığı yerde aydınlatmadan, dolayısıyla entelektüel çalışmanın varlığından ciddi olarak bahsetmek mümkün değildir. Poli-

tika ve ahlâkla bağını yitiren entelektüel bilgi bir entelektüel sermaye ya da başka bir şey olabilir, ama böylesi bir konum entelektüel görev olarak değerlendirilemez. Çünkü ahlâki ve politik temelden yoksundur.

Ahlâki ve politik toplum için entelektüel, ahlâki ve politik görevler iç içe yerine getirildiğinde ancak özgürlük, eşitlik ve demokratlık azami sağlanmış olur. Bu nedenle sistem karşıtı örgüt ve bireylerin başarı ölçütü, üç alandaki görevleri iç içe yerine getirmeleriyle bağlantılıdır.

SONUÇ

Bilinç evrensel varoluşla ilgilidir. Mevcut evrensel düzenlilik ancak bilinç kavramıyla izah edilebilir. İlginç olan bilincin kendini dile getiriş tarzıdır. Öyle anlaşılıyor ki, tüm evrensel çeşitlilik bilincin kendini dile getirme tutkusunun sonucudur. Bilincin çok bilinçliliği hakkında hiçbir şey bilemiyoruz. Neredeyse sonsuz çeşitlilikteki arayışı bir neden sorusunu düşündürüyor. Niçin sorusu daha müphem kalıyor. Ünlü filozoflar, hatta Kutsal Kitaplardan bazıları, bu soruları evrenin kendini hatırlama isteğine veya tanrının kendi kullarınca bilinme arzusuna bağlarlar. 'Farkına varma' kelimesi bana daha büyüleyici ve açıklayıcı geliyor. En küçük zerresinden en kozmik varoluşuna kadar kendi farkına varış, neden ve niçin sorularının yanıtı olabilir. Farkındalığa yükleyeceğimiz anlam, yaşamdan başka kavramla tanımlanamaz. Yaşamın doğruya en yakın tanımı, farkına varma olarak belirtilebilir. Daha da önemli olan, farkına varmak neden bu kadar önemli oluyor? Farkına varmadan da yaşamın mümkün olduğunu biliyoruz. Fakat derinden sezinlemeye çalıştığımızda, mümkün dediğimiz bu durumun pek de mümkün olmadığını anlıyoruz. Uzun süre farkına varılmadan geçen sürenin yaşam değerinin gittikçe düştüğü, hatta eridiği bile söylenebilir. Kesinlikle yaşamın farkına varmaya hizmet eden ölüm olgusu bile, yaşamı mümkün kılmak isteyen doğanın bir oyunu veya ustalığı gibi geliyor. Örneğin sonsuz yaşamla cezalandırılmış bir varlığın acaba Sisyphos (Bir taşı tepeye çıkarma cezasına çarptırılan, tepeye taşıdığı taş her seferinde yuvarlandığı için aynı eylemi sürekli tekrarlayan bir mitoloji kahramanı) trajedisinden farkı kalır mı? Ölüme üzülmek sadece yaşamın değerini arttırır ve hatırlatır.

Bilmek yaşama ilişkin farkındalıklardan başka anlama gelmez. Bilinen şey farkına varılan şeydir. Fiziksel varlıklar için bir şey diyemesek de, biyolojik varlıklarda bilinmeye doğru sanki bir aşkın yaşandığını hissetmemek mümkün değildir. İnsan türüne doğru geldiğimizde bu aşk sanki gerçekleşmiş olur. Bilmenin çok gelişmiş hali en iyi aşk kelimesiyle tanımlanabilir. Fakat insan öylesine tuhaf bir varlıktır ki, onun bilmeye ilişkin en büyük çarpıtmayı ve ihaneti yapmaktan çekinmeyen özellikleriyle de karşılaşabiliyoruz. İnsanın bu gerçeğini daha çok İkinci Doğa dediğimiz toplumsal doğanın içinde olup bitenlerle izah etmek daha doğru gibi geliyor.

Sosyal bilim kavram olarak Avrupa merkezli uygarlıkla birlikte gelişti. Şüphesiz toplumsal doğa boyunca sosyal bilim diyebileceğimiz bir tür disiplin hep var olageldi. Tarih öncesinin sosyal bilimine rahatlıkla animizm diyebiliriz. Avrupa merkezli sosyal bilimin bir kavramı olan animizm acaba iddia edildiği gibi sadece ilkel insanların ilkel bilinci mi oluyor? Bugünkü sosyal bilimin özne-nesne ayrımına dayalı yapısının animizmden daha üstün olduğuna ilişkin fetvayı kimler veriyor? Yine aynı sosyal bilimciler! Ama gittikçe daha iyi anlaşılıyor ki, canlıcılık ekolü keskin özne-nesne ayrımına yol açan, dolayısıyla nesneyi cansız gören paradigmadan daha değerli bir paradigmadır. Evrenin canlıcılıkla tanımının cansızlaştırıcı tanımından daha doğru sonuçlar verdiği açıktır. Tüm bilimsel gelişmeler bu hususu doğruluyor. Atom-altı parçacıkların henüz bir sır olan müthiş hareketleri olmazsa, bir tek çeşitliliğin oluşamayacağı gerçeği canlıcılıktan başka nasıl izah edilebilir? Pozivitizm (olgu bilimciliği) çok tehlikeli bir metafizik türü olarak her ne kadar zıddını idea etse de sosyal bilimi de derinden yaralamıştır.

Tarih çağları dediğimiz uygarlık süreci animizmden mitolojiye doğru bir bilim tarzını da beraberinde getirmiştir. Tümüyle uygarlığa mal edilmese de, mitoloji birçok yönüyle uygarlığın damgasını taşır. Sosyal bilimde ilk bilinç çarpıtmasını gerçekleştirme ve ihaneti sızdırma uygarlık süreçlerinin ideolojik hegemonyasıyla ilgilidir. Toplumsal doğa üzerinde gerçekleştirilen iktidar ve sermaye tekeli yalansız, çarpıtmasız ve söze ihanetsiz olmuyor. Mitoloji büyük kısmıyla animizmle yüklüdür ve değerlidir. Fakat hiyerarşik sistem ve rahip + yönetici + komutan üçlüsünden oluşan düzenin mitolojik yansıması olarak kahramanlaştırılma (yarı-tanrılaştırılma) ve tanrılaştırılma masalları devreye girince, çarpıtılma ve yozlaştırılma kaçınılmaz oldu. Mitoloji bu ikili niteliği dikkate alınmak koşuluyla, yine de oldukça öğretici bir sosyal bilimdir. Gittikçe önem kazanacağı kanısındayım. Tarihi öğrenmede kesinlikle çok daha fazla rol oynayacaktır.

Mitolojinin din olarak katılaşması, ikinci bir sosyal bilim türüne yol açmıştır. Din şüphesiz yalnızca mitolojiyi miras almaz. Kendi dogmaları da vardır. Uygarlık güçlerinin ağır damgasını taşısa da, uygarlık karşıtı güçlerin hakikat konusundaki dinsel yorumu daha yalın olup doğasallığı dolayısıyla daha gerçekçidir ve çağdaş bilime açılan yolun temelini döşemiştir. Tek tanrılı dinlerde de her iki karşıt gücün

yansımalarını izlemek mümkündür. Buyurgan, cezalandırıcı, kullaştırıcı teolojik boyut uygarlık güçlerini yansıtırken, katılımcı, ödüllendirici ve özgürleştirici boyut uygarlık karşıtı güçlerin inanç ve düşüncelerini yansıtır. Ortaçağ bu iki anlayış arasındaki dinler ve mezhepler çatışmasıyla dolu geçmiştir. Bu dinler ve mezhepler çatışması olmasaydı, Avrupa sosyal bilimi kesinlikle oluşamazdı. Sadece İslâm'ın etkisini düşünmek bile bu gerçeği daha iyi anlamamızı sağlar. Bir de çağlar boyu bilgece ve filozofik pırıltılar vardır. Bunların sosyal bilimin değerli kaynaklarını teşkil ettiklerine şüphe yoktur.

Avrupa uygarlık çağının sosyal bilimi tüm bu tarihî mirasın ürünlerinden kaynaklandığı gibi, yaşadığı büyük sosyal mücadelesinin de bir gereği olarak doğdu. Esas olarak problem çözücü bir disiplin, bir araç olarak düşünüldü. Kapitalizmin yol açtığı sınırsız istismar ve baskı sistemi, moderniteyi baştan itibaren kriz yüklü olarak oluşmaya zorladı. Genelde tüm bilimler, özelde sosyal bilimler bir yandan istismar ve baskı sisteminin hizmetine sokulurken, öte yandan sosyal bilimlere ayrıca sistemi olumlu izah ettirici, meşrulaştırıcı bir rol yüklendi. Yeni iktidar ve sermaye tekellerinin retoriği sosyal bilime de damgasını vurdu.

Pozitivist sosyoloji, sosyal bilimin baştan sakat doğmasına yol açtı. Fransız Devrimi'nden burjuvazinin çıkarlarını kollayan bir cumhuriyet çıkarma pozitivist sosyologların temel kaygılarıydı. İngiliz ekonomi-politikçileri kapitali rasyonelleştirmenin, meşrulaştırmanın peşindeydi. Alman ideologları her alanda devasa Alman ulus-devletinin oluşumuyla ilgiliydiler. Sistem karşıtlarının başını çeken bilimsel sosyalizmin kurucuları K. Marks ve F. Engels'in yapmak istedikleri, bu üç sermaye retoriğinden proleter damgalı bir bilim yaratmaktı. Kapitalizme karşıtlık ve bu temelde **Das Kapital** çözümlemesi sosyal bilime katkı olabilirdi. Fakat çıkış kaynaklarını ve sistem karşıtlığını kapitalizme karşıtlıkla sınırlamaları, sistemin tüm yapılarını kapitalist moderniteye karşı savunmasız bırakıyordu. İktidar konusunda daha anlamlı çözümlemeler yapan anarşistler politik alanı âdeta boş bırakmışlardı. Avrupa sosyal bilimcileri her iki kanat açısından da toplumsal doğayı araştırmaktan ziyade, sistemin yol açtığı sorunlarla boğuşuyorlardı. Bir nevi kriz çözme uzmanlığına soyunmuşlardı. Dünya, tarih ikinci plandaydı. Sosyal bilimin Avrupa merkezli olmasına şaşırmamak gerekir. Yüzlerce yıllık bilgi-bilim biri-

kimini bir çırpıda aşmaları beklenemezdi. Liberal ideoloji içlerinden en akıllısı çıktı. Hepsini sisteme entegre etmenin yolunu buldu. Sadece Fransız Devrimi'ni değil, Rus Devrimi de dahil çağın tüm devrimlerini ve sistem karşıtlarını etkisizleştirmesini bildi; bilimi iktidar ve sermaye bilimine başarıyla dönüştürdü.

Fakat uygarlık sürecinin en istismarcı ve iktidarcı sistemi olarak Avrupa modernitesinin karşıtlarını tümüyle yok etmesi ve susturması düşünülemezdi. Gelişimiyle birlikte bu modernite sadece ideolojik cephede değil, politik ve ahlâki cephede de büyük direnişlerle karşılaştı. Sistem karşıtlığı da en az sistem kadar kendini yeniliyordu. Sistem küreselleştikçe karşıt sistem de küreselleşiyordu. Bilim üzerindeki hegemonyası giderek kırılıyordu. Tarihin ancak dünya tarihi olabileceği, Avrupa'nın kısa süreliğine hegemonyasının ancak bu tarihin küçük bir parçasını oluşturabileceği anlaşılmaya başlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransız filozofisi, 1968 Gençlik Kültür Devrimi, Sovyetik sistemin içten çözülüşü, refah devletinin iflası, postmodernist arayışlar ve klasik sömürgeciliğin tasfiyesi sosyal bilimde yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırladı. Pozivitizm engelinden ve Avrupa merkezciliğinden kurtulmuş olarak, hakikat araştırmaları daha olumlu bir seyir izliyor. Sosyal bilimin toplumsal doğayı bir bütün olarak tüm mekân ve zamanlarda araştırma konusu yaparken, sadece kriz ve problem çözmekle yetinmeyip, bir yandan esas itibariyle toplumla bağlantılı fizik, kimya, biyoloji ve kozmolojiye, diğer yandan felsefe, edebiyat ve sanat gibi beşeri bilimlere öncülük etmesi, tanrıça bilim rolünü oynaması gerekir. Bilimin soyağacı ancak sosyal bilimin kökenliğinde çizilebilir. Böylece hem aşırı parçalanmışlıktan kurtulunur, hem de çok soyut kalma sakıncası giderilmiş olur. Genel krizle birlikte sosyal bilim alanındaki krizin aşılması öncelik taşır. Yaşam farkındalığını özgürlük, hakikati özgürlük araştırması olarak yorumlayan bir sosyal bilim ahlâki ve politik toplumun vazgeçilmez aydınlanma ve gelişme kılavuzudur.

Bu çalışmada sosyal bilimi öncelikle değerlendirmem çalışmanın kapsamıyla ilgilidir. Uzun süre denediğim bilimsel sosyalizm retoriği artık dar geliyordu. Liberal retoriğin ise tümüyle karşısındaydım. Anarşizmi daha yakından tanımam olumlu etki bıraktı; fakat önümdeki sorunları çözümlemekten uzaktı. Değerli bulduğumu başta belirt-

tiğim bazı sosyologların görüşlerinin çözümlemelerime önemli katkıları oldu. Ama yine de yolumu kendim bulmalıydım. Sosyal bilim anlayışımı oturtmadan, diğer iddialı konulara atlamam doğru olmazdı. Baştan belirttiğim gibi yaptığım bir denemedir, ancak eleştiriyle gerçek yerini bulur. Her şeyi sosyal bilimden bekleyen metafizik ve pozitivist dogmatiklerden olmadığıma eminim. Sosyal bilimi çok yönlü tanımlamam hem bu tehlikeye düşmemek, hem de ilgilenenlere karşı uyanık ve dürüst olmak içindi. Bunu sağladıktan sonra, diğer ana çalışma bölümü demokratik uygarlık ve modernite oldu. Önceliği toplumsal probleme vermem, uygarlık sistemini daha iyi tanımak ve karşıtlarını doğru temellendirmek içindi. Kapsamlı değindiğim kanısındayım. Diğer sistem karşıtlarını eleştirmem bütünlüklü bir değerlendirmeye varmak içindi. Bilimsel sosyalizmin sistem karşıtlığını tarihte çok dar yer tutan ve toplumu çözümlemekten çok uzak olan iki sınıfa dayandırma yöntemini tümüyle reddetmesem de, beş bin yıllık gelişimi bir ana nehir akışına benzeyen uygarlık sistemiyle aşmaya çalıştım.

Eğer diyalektik bir karşıtlık aranıyorsa -ki, aranması gerektiği kanısındayım-, bunu uygarlık sistemi kapsamında geliştirmek kaçınılmazdı. Uygarlıkların birçok değerli filozof ve sosyologun araştırma konusu olduğunu biliyorum. Yapmak istediğim bu araştırmalara bir yenisini eklemek değildi; yapılmayanı veya bölük pörçük dokunulanı sistemlice ve kapsamlıca tartışmaya sunmaktı. Bu konuda K. Marks'ın **Kapital** için kullandığı diyalektik metodu uygarlık için kullandığımı özenle belirtmeliyim. Bu hususu keşke Marks gerçekleştirseydi de biz de yararlansaydık diye çokça serzenişte bulundum. Fakat bir ustadan alınacak en iyi destek herhalde yöntemine anlam vermekti. Bunu ne kadar başardığımı ilgilenenlerin eleştirileri ve sosyal pratik belirleyecektir. Gerçekten uygarlık **Kapital**'de belirtildiği gibi uç, karşıt grup ve gruplar yaratır. Burjuva-proleter karşıtlığı bile uygarlığın yol açtığı çok sayıdaki karşıtlıklardan ancak birisi olabilirdi. Bu anlamda çalışmamı Karl Marks karşıtlığı gibi değil, ciddi eleştiriler temelinde görüşlerini ve değerlendirmelerini tamamlamaya çalışmak ve geliştirmek olarak yorumlamak daha doğrudur diye düşünüyorum. Birçok yönden (tekel, kapital, devlet, ideoloji, pozivitizm, tarih, uygarlık, pazar, ekonomi, demokrasi, devrim, sosyal bilim, özellikle iktidar, ulus-devlet, hegemonya, sistem

analizleri vb.) yanlışlıklarını ve eksikliklerini ortaya koymam karşıtlık olarak yorumlanmamalıdır. Diğer sistem karşıtı akımlarla birlikte kendilerine hak ettikleri değeri vermek ve bunun için katkı yapmak olarak yorumlanması daha doğru olur kanısındayım.

Savunmamın daha önceki ciltlerinde uygarlığın tahakkümcü ve istismarcı (sömürücü ve sömürgeci) kanatlarını kabaca çözümlemeye çalıştım. Eldeki bu bölümlerde ise, bunlara mümkün olduğunca yeniden az değinmek ve asıl ağırlığı karşı kutup olarak demos'a, demokratik uygarlık güçlerine vermek istedim. Tüm gücümle bu tarihsel kutbu açmaya çalıştım. Bana göre tarih en çok bu konuda eksiklik ve yanlışlıklarla doludur. Hiç olmazsa kalın ve kırmızı bir çizgiyle dikkat çekmek gerekiyordu ve önemliydi. Tarihte asıl çatışma bolca sunulduğu gibi (Son örneği Samuel P.Huntington'dır) uygarlıkların hâkim grupları arasında değil, karşıt iki kutbu arasındaydı. Elbette hâkim gruplar arasında da bolca çelişkiler ve çatışmalar vardır. Tekeller her zaman kendi aralarında da pasta üzerinde çatışırlar. Fakat önemli olan bu pastanın kimlerden nasıl gasp edildiğiydi. Gerçek çelişki ve çatışmanın pastayı üretenlerle gasp etmek isteyenler arasında olması diyalektik gereğidir. Çok geniş araştırmalarla derinliğine tarihselleştirilmek durumunda olan bu konuya kırmızı çizgi ile ancak dikkat çekmekle yetinebilirdim. Öyle de yaptım. Varılacak sonuçların hayal kırıcı olmayacağına inanıyorum.

Modernite karşıtlarına da kapsamlı yer vermeye çalıştım. Bunu yeni sistem çalışmalarında yerlerini doğru almaları için yaptım. Sovyetler'in çözülmesi ile hızlanan kargaşayı anlamlı bir yere oturtmak gerekliydi. Umutsuzluk ise gereksizdi. Reel-sosyalistler ve anarşistler yenilenmeleri gerektiğini anlamalıydılar. Feministler ve ekolojistler ise sistem oluşturmadan mesafe alınamayacağını ve liberalizmin değirmenine su taşımaktan kurtulamayacaklarını bilmeliydiler. Hem politika yapmayı hem de sistemli olmayı sağlamadan varılacak bir hedef olamazdı. Onları bekleyen olsa olsa reel-sosyalist ve anarşist hareketlerin akıbetidir. Kültürel hareketlere çözümleyici yaklaştığım kanısındayım. Ulus-devlet canavarının pençesinden kurtulmaya çalışan bu hareketlerin demokratik muhtevası önemliydi. Demokratik modernite kapsamında tarihsel bir rol oynayabilirlerdi.

Demokratik modernitenin yeniden inşa sorunları ve görevlerine hem çözümlemeci hem de çözümleyici, teori-pratik bağlamında yak-

laşmaya özen gösterdim. Varılan sonuçları çarpıcı ilkeler halinde başarıyla sunduğum kanısındayım. Demokratik modernitenin ne geçmişin altınçağ arayışı ne de geleceğin ütopik projesi ile bir ilgisi vardır. Bolca sistem karşıtı malzeme vardı, fakat sistemin kendisi yoktu. Konunun mutlaka yeterli anlatılara kavuşturulması gerektiğine inanıyordum. Önemli olan demokratik modernite adı değildi, kapsamı çok daha önemliydi. Bunun sistematize edilmesi ise zorunluydu. Yoksa 'Sefaletin Felsefesi' ile 'Felsefenin Sefaleti'ni yaşamaktan öteye gidilemezdi. Çözümlemeler bu durumu aydınlığa kavuşturup gidermeyi amaçlıyordu. Entelektüel, ahlâki ve politik alan görevleri ise pratik çözümler için belirlenmeye çalışıldı. Yaşanan kargaşa bu alanlarda da hayli yaygındı. Pratiğin üzerine nasıl gidilmesi gerektiğinin yeterince açıklığa kavuşturulduğu kanaatindeyim. Özellikle ilkesel sıralamaların pratikte yeni ve yaratıcı çalışmalara yol açacağına inanıyorum.

Bu çalışmanın diğer önemli bir konusu temel araştırma biriminin nitelikleriyle ilgiliydi. Pozitivist sosyal bilim bu konuda toplumu doğadaki diğer nesneler gibi nesnelleştirerek genel bir cevaplandırmayla yetinme konumundaydı. Bilimsel sosyalizm bu bilim anlayışının sol yansıması olarak şekillenmiş olup daha katı ve olgucuydu. Katkı niteliğinde toplumu üretim tarzlarına göre bir sınıflamaya tabi tuttu. Evrenselci düz çizgisel ilerlemeci pozitivizm sanki mutlak doğruymuş gibi algılanıp uygulandı. İlkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist-komünist şekillenme böyle ortaya çıktı. Bunda biraz da kadercilik vardır. Ne de olsa er geç sıra sosyalizme gelecekti. Bu, dogmatik yanı açık bir yaklaşımdı. Tüm sosyal eylemliliğe bu zihniyetle yaklaşmanın sonuçları zannedildiğinden çok daha ağır olmuştur. Gerçekleşen sosyalizm değil, çokça eleştirilen ama farkında olmadan oldukça hizmet edilen küresel kapitalizm oldu. Rus devlet kapitalizminin sisteme en az asırlık ömür kazandırması herhalde bu gerçeği doğrular niteliktedir.

Tüm çalışma boyunca temel araştırma birimi olarak toplumsal doğanın esas varoluş hali olduğuna inandığım ve tespit etmeye, tanımlamaya çalıştığım ahlâki ve politik toplumu seçenek olarak aldım. Kanıtlarım olarak üretim tarzı, sınıf, devlet, ideoloji, teknik gibi sürekli değişen ve her toplumda çok farklı gerçekleşen olguların

gerçeklik payı olsa bile, bunların temel araştırma konusunu teşkil edecek ağırlıkta olmadıklarına ilişkindi.

Dünya-sistem ve uygarlık analizlerini ise, tek yanlı kapalı çembersel gelişmeye dayalı yorumlar olarak eleştirdim. İnsanın var olmaya devam ettikçe niteliklerini hep yaşayacağı, yaşamak zorunda olduğu toplumsal doğanın ahlâki ve politik toplum olduğunu, bundan vazgeçemeyeceğini, vazgeçmesi halinde bunun toplumun parçalanması ve dağılması anlamına geleceğini göstermeye ve çözümlemeye çalıştım. Uygarlık tarihi boyunca ahlâki ve politik toplum sermaye ve iktidar ağları kuşatmasında çok aşındırılıp dağılmaya ve çürümeye terk edilse de, toplumların her zaman bir yolunu bulup ahlâki ve politik niteliklerini koruyarak bu güçlere yanıt vermeye çalıştıklarını veya direniş halinde yaşadıklarını geniş örnekler listesiyle birlikte kanıtlamak istedim. Kapitalist modernitenin, sermaye ve iktidar ağlarının toplumu en ince gözeneklerine kadar sarıp (ulus-devlet, endüstriyalizm, özellikle medya araçları, eklektik ideoloji, güvenlik teşkilatları, içten sömürgecilik, kadına aşırı yüklenim vb. etkenlerle) yayılmasına karşılık, bunların aynı oranda karşı bir tepkiye neden olduklarını, her toplumsal birim ve bireyde direniş olanakları ve yaşam alternatiflerine yol açtıklarını, açmak zorunda olduklarını kapsamlıca çözümledim. Ahlâki ve politik toplumun elbette sabit olmadığını, tarih öncesinden beri gelişmesini sürdürdüğünü ortaya koydum.

Klan, kabile, aile, aşiret konfederasyonu, hiyerarşiye uğrama, devlet bölünmesini yaşama, tarım-köy toplumundan şehir toplumuna, ulusal-endüstriyel topluma geçiş az veya çok kutuplaşmalar biçiminde kesintisiz olarak yaşanan gelişmeler olmuştur. Uygarlık sürecinin ise merkez-çevre, hegemonya-rekabet ve yükseliş-alçalış krizleri halinde kesintisiz karakterde geliştiği şeklindeki görüşlere de katılmaya çalıştım. Tüm bu gelişmelere rağmen, ahlâki ve politik toplumun ortadan kaldırılamayacağını; özgürlük, eşitlik ve demokratiklik eğilimini hep koruyacağını; entelektüel, ahlâki ve politik görevlerin iç içe kavranıp yerine getirilmesiyle bu niteliklerin azami yaşamsallık kazanacağını teorik-pratik olarak çözümlemeye ve çözmeye çalıştım.

Kapitalist modernitenin sermayecilik, endüstricilik ve ulus-devletçilik temelinde varoluş kazanmasına karşılık, demokratik modernitenin demokratik komünalite, eko-endüstriyel ve demokratik

ulus olarak varoluş kazanabileceğini de kapsamlıca çözümlemeye ve çözmeye çalıştım. Demokratik komünaliteyi homojen bir toplum eşitçiliği olarak değil, tek bir kişiden milyonlarca kişiye kadar nicelik kazanıp ahlâki ve politik toplum niteliğini taşıyan her tür topluluk (kadından erkek topluluğuna, spor ve sanattan endüstriye, entelektüellerden çobanlara, kabileden şirketlere, aileden uluslara, köyden kentlere, yerelden küreselliğe, klandan küresel topluma kadar her tür toplum) olarak tanımladım. Eko-endüstriyel toplum gerçeğinin köy-tarım toplumuyla kent endüstrisi toplumunun birbirini beslediği ve ekolojiye iyice uyarlanmış eko-endüstriyel toplulukları ifade ettiğini ortaya koydum. Demokratik ulusu ise, temel politik biçim olan demokratik konfederalist uygulamalarla etnisiteden dine, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal topluluklara kadar her tür kültürel varoluşun demokratik özerk siyasi oluşumlar halinde oluşturacakları yeni bir ulus türü, daha doğrusu ulus-devletçi canavarlara karşı çok kimlikli, çok kültürlü ve çok siyasi oluşumlu ulus olarak tanımlayıp çözümlemeye ve çözmeye çalıştım.

Demokratik modernitenin bu yapısal kuruluşlar temelinde tarihteki mirasıyla modernite döneminin sistem karşıtlarının tecrübesini birleştiren çözüm gücü yüksek bir seçenek olduğunu ve daha da gelişerek başat olacağını derinlikli ve tekrarlayıcı biçimde vurgulayıp sunmaya çalıştım.

Devletli uygarlık ile demokratik modernite kutuplaşmasını çatışma ve istismar (sömürme ve sömürgecilik) dışında, ayrıca çatışmasızlık ve barış olasılığı açısından da önemle çözümlemeye çalıştım. Sürdürülebilir bir barışın imkânlarını ve koşullarını değerlendirmek önemli bir konu teşkil edip büyük hassasiyet ister. Uygarlık sürecinin bu yönlü zengin bir mirasa sahip olduğu bilinmektedir. Barışa savaştan daha çok kutsallık ve yücelik atfedildiği dönemler ve uygulamalar da çok olmuştur. Modernite döneminde de savaş ve barış âdeta iç içe gündelik uygulamalar düzeyinde yaşanmıştır. Özellikle yok edici diyalektik anlayışın yerini karşılıklı besleyici bir diyalektiğin de pekâlâ alabileceği, en azından diyalektik süreçlerin ne yalnız başına yok edicilik ne de yalnız karşılıklı besleyicilik olduğu, iki anlayış veya gerçeklik arasında geniş ve karmaşık bir yelpazenin yaşanabileceği anlayışı sürece katkı sağlayıcı bir anlayış, bir unsur teşkil etmiştir. Doğal gerçekliğin ne vahşi kapitalizmden kalma Darwinist

güçlünün yaşam felsefesiyle ne de çelişkisiz yaşandığına dair eski metafizik kalıplarla işlediği, tersine çok zengin, gergin ve oluşturucu bir mahiyet sunduğu gelişen bilimin de sayesinde daha iyi ve doğru anlaşılabilmektedir.

Barış süreçlerini tümüyle evrimcilik olarak yorumlamak ne kadar yanlışsa, savaş süreçlerini yeni topluma gebe olan eski sistemin ebesi olarak yorumlamak da o denli yanlıştır. Sermaye ve iktidar tekelleri arasındaki savaşlar, elleri altındaki pastanın büyütülmesi veya küçültülmesiyle ilgilidir. Barışla pek alakaları yoktur. Gerçek barış uygarlığın iki karşıt gücünün birbirlerinin varoluşlarını, kimliklerini, özerk yönetim haklarını kabul etmelerine dayanır. Bu, iki sınıf arasından başlayıp çok çeşitli kabile, aşiret, kavim, ulus, tabaka, dinsel cemaat, kültürel akımlar ve ekonomik gruplara kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar. Çatışmanın taraflara daha çok zarar verdiği kabul gördüğünde barış olasılığı belirir. Diyalog ve uzlaşma niyetleriyle sonuç alınmaya çalışılır. Gerek yerel ve küresel planda, gerek ulus içinde ve uluslar arasında bu yönde çok sayıda çatışmanın barışla sonuçlandığı bilinmektedir. Mühim olan, tarafların kimliklerini ve onurlarını korumalarını mümkün kılan koşullardaki bir anlaşmadır. Bu olduktan sonra, her düzeyde ve her hacimdeki toplum, grup ve hatta bireyler arasında barış mümkündür.

Beş bin yıllık uygarlık tarihini karşıt kutuplar olarak çözümlemeye çalıştığımızda anlıyoruz ki, daha uzun süre iki kutupluluk halinde birlikte yaşanacaktır. Kutupların birbirlerini kısa sürede yok etmeleri mümkün görünmemektedir. Ayrıca diyalektik olarak da bu gerçekçi değildir. Reel sosyalizmin bu yöndeki aceleciliği, uygarlık ve moderniteyi çözümlemeden giriştiği sistem denemesi kendi çözülmesiyle sonuçlanmıştır. Önemli olan, iki kutupluluğu tüm teorik-pratik çalışmalarda göz önünde bulundurmak, hâkim istismarcı kutup içinde erimemek, kendi öz sistematiği olarak demokratik uygarlığı ve moderniteyi adım adım onun içinde yeni inşa çalışmasıyla da sürekli geliştirmektir. Tüm devrimsel ve evrimsel yöntemlerle sistemimizi ne kadar geliştirirsek, 'süre' ve 'mekân' sorunlarını da o denli olumlu olarak çözümleyip sistemi kalıcılaştırabiliriz.

Demokratik modernite temel unsurları itibariyle gerçek barışa yatkın olan bir sistemdir. Demokratik ulus anlayışı en küçük bir ulusal topluluktan bir dünya ulusuna kadar açık çözümleyiciliğiyle aynı za-

manda değeri çok yüksek bir barış seçeneği oluşturmaktadır. Eko-endüstri unsuruyla hem toplum içi endüstrinin verimli kullanımı ile başta işsizlik, yoksulluk ve açlık olmak üzere, modernitenin topluma karşı savaşının bir nevi sonuçları olan ağır toplumsal sorunlar çözüm yoluna girmekte, hem de endüstriyalizmin çevreye karşı açtığı savaşı sona erdirip toplum-çevre barışını gerçekleştirmektedir. Demokratik komünalite unsuru ise, toplumun her birimi ve bireyine ahlâki ve politik toplum olabilme seçeneğini sunarak, en radikal barışçı yaklaşımı ortaya koyabilmektedir. Açık ki, demokratik modernite sistem olarak geliştikçe, onurlu bir barış imkânı da çok daha fazla gelişebilecektir.

Bu noktada hem bir uyarıda bulunmalı hem de bir kez daha bir özrü belirtmeliyim: Ahlâki ve politik toplumla demokratik komünalite ve demokratik toplum kavramlarını eşdeğer, özdeş tutmaktayım. Anlam zenginliği için gerektiğinde her üç kavrama da başvurmaktan çekinmedim. Açık ki, ahlâki ve politik toplum demokratik komünalite ile daha çok demokratik sosyalizmi, toplumsal eşitliği ama farklılıklar temelinde eşitliği çağrıştırmaktadır. Farklılıklar temelinde eşitlik anlayışı homojenliği ifade eden reel-sosyalist anlamından farklıdır. Dikkat çekmek açısından reel sosyalizme Firavun Sosyalizmi deme gereği duydum. Demokratik toplum kavramı ile de ahlâki ve politik toplumun hem eşitlik hem de özgürlük içeren karakterini vurgulamaya çalıştım. Şüphesiz özdeş olan bu kavramları aynılaştırmamak gerekir. Zenginlikle bunu kastediyorum. Aynılaştırmak fakirleştirmektir. İlgilenenleri, çok sık geçen bu kavram kullanımları ile ilgili çelişkiye düşmemeleri için uyarmakla birlikte, başka türlü terminoloji geliştiremediğim için özür dilememi anlayışla karşılayacaklarını umuyorum.

Demokratik moderniteyi sadece kapitalist modernitenin üç temel unsuruna (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet) karşılık üç temel unsuru olan ahlâki ve politik toplum, demokratik komünalite, demokratik sosyalizm, demokratik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederal toplum olarak nitelemekle yetinmedim. İlgili bölümde sergilemeye çalıştığım gibi çok daha zengin bir nitelikler demetiyle de tanımlamak istedim. Toplumsal soruna ilişkin saydığım on iki temel sorun, aynı zamanda demokratik modernitenin on iki çözümsel niteliğini açıklar.

Bu çalışmamın **Özgürlük Sosyolojisi** adıyla yayınlanabileceğini sıkça vurguladım. Sosyal bilimi tanımlamaya çalışırken, esas amacının özgürlük seçeneğini geliştirmek olması gerektiğini önemle belirttim. Zaten problem çözmenin bir anlamda özgürlük sağlamak olduğu da eklenince, sosyal bilime amacı kapsamında Özgürlük Sosyolojisi demenin bir sakıncası olmadığı kanısındayım. En azından önemli bir bölümünü, problem çözme ve yaşam farkındalığını geliştirme boyutlu sosyolojik çalışmaları bu ad ile yayınlamanın isabetli olacağı açıktır. Şüphesiz sosyolojinin kapsamı sadece özgürlük ile sınırlı değildir. Karmaşık bir toplumsal yelpazeyle (tarih öncesi toplum, hiyerarşi, sınıf, devlet, kent, uygarlık, sermaye, ekonomi, iktidar, demokrasi, sanat, din, felsefe, bilim, politika, savaş, strateji, örgütlenme, kurumlaşma, ideoloji, ekoloji, jineoloji, teoloji, eskataloji vb.) uğraşması gerektiği bilinmektedir. Fakat bu çalışmada ahlâki ve politik toplumun birçok parçaya ayrılarak inceleme ve araştırmalara konu edilmesinin önemli sakıncalar içerdiğini, bunun olumludan ziyade olumsuz sonuçlara daha çok yol açabileceğini önemle vurguladım. Toplumsal doğanın tarihsellik ve bütünsellik içinde incelenmesi ve araştırılmasının en doğru yöntem olduğuna güçlü bir biçimde katıldığımı belirttim.

Burada savunmalarımın bu bölümüne son verirken, Sokrates ve Zerdüşt'ten iki yorumla tamamlamak isterim. Bilindiği üzere Sokrates'in sıkça kullandığı deyim "Kendini bil" idi. Kendini bilmeyenlerin pek bir şey öğrenemeyeceklerini, bilemeyeceklerini vurgulamak istemiş olsa gerek. Ben insanın bilimce açıklandığı kadarıyla zaman bakımından en azından on beş milyar yıl öncesi gerçekleştiği idea edilen büyük patlamadan (big-bang) bu yana tüm evrene yayılmış gerçekliğin toplamı olduğuna inanıyorum. Bunu seziyor ve biliyorum. Bu anlamda kendini bilmek, tüm zamanı ve evreni bilmekle özdeştir. Sokrates ayrıca ünlü savunmasında inkâr ettiği idea edilen Atina tanrılarından değil, kendisine zaman zaman gelen ilham perilerinden, 'daimonlar'dan bahsetmişti. Bu, sezgi ve iç yoğunlaşmayla kendini bilme oluyor. Bir nevi peygamber tarzı öğrenme ve haber vermedir. Bunun putperestlikten daha ileri bir öğrenme tarzı olduğu açıktır. Benim sezgi gücümün veya 'daimonlar'ımın bana yönelik "Ne ararsan kendinde bul" uyarısını aldıktan sonra, bu satırlara böyle yüklenmekten kendimi alıkoyamadım.

Zerdüşt'ün yorumu daha etkileyiciydi. Rivayet edilir ki, Zerdüşt, çok tutkunu olduğu Zagros dağlarında güneş tüm parlaklığı ile doğarken bir ses duyar. O sese şöyle bağırır: "Söyle, sen kimsin?" Tanrıyla böyle karşılaşıp hesaplaştığı biçiminde bir yorumdur bu. Ben ise, Onun binlerce yıl Zagros halkının özgürlüğüne yöneltilmiş bir tehdit olan Sümerik tanrı-kralların varlığı ile ilgili bir hesaplaşmaya giriştiği kanısındayım. Bir nevi uygarlığın kendisi olan bu tanrı-kralların kutsallığını sorgulayıp Zerdüşti ahlâk devrimini gerçekleştirir. Aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük ikilemi biçimindeki devrimdir bu.

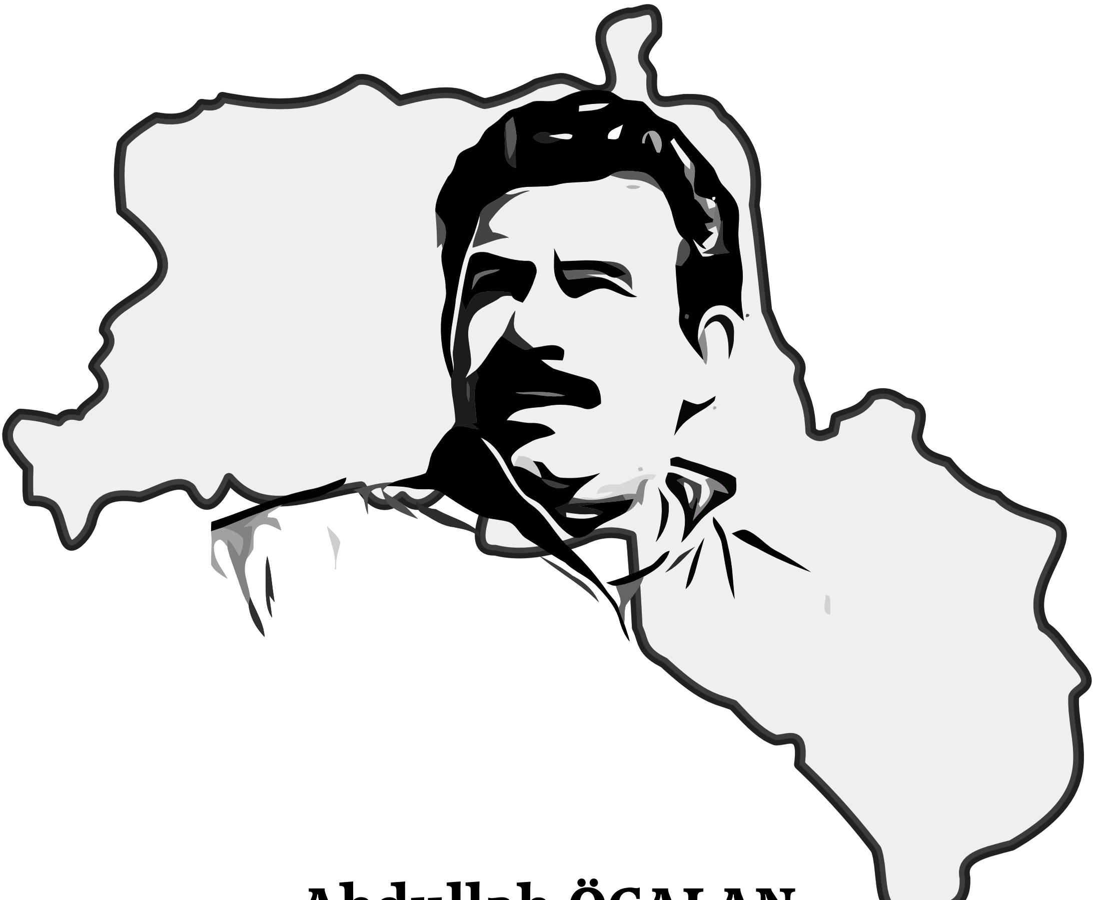
Kesinlikle kendimle ilgili abartmalardan nefret ederim. Bütün sadeliğimle anlaşılmak ve dost olmak benim için bir tutkudur. Gün geçtikçe daha iyi anladım ki, yaşamı tüm sadeliği içinde bir dostluk töreni-şöleni olarak tutkuyla karşılayan kişiliğim, üzerime kim geldiyse karşı çıktı. Üzerime geldiklerinde kendilerini sorgulamam biraz Zerdüştvariydi: "Siz kimsiniz?" Demek ki bu satırlar bir yandan kendimi bilmemle öğrendiklerimi, diğer yandan üzerime gelenleri "Siz kimsiniz?" sorgulamaları ile oluşan bilinç birikimimi yansıtıyor.

Hem kendimi hem de bin bir kılıklı uygarlık kutsallarını çözümlemek, zor koşulların da çözülmesi anlamına geliyor. Uygarlık kutsalları hiçbir ahlâki ve politik sınır tanımadan üzerimden geçmeye çalışırken bu satırlarla kendilerini sorgulamam, beni tutkulu bir şölen havası içinde kişiliğim, geleneklerim, halkım, bölgem, insanlığım ve evrenimle tanıştırdı. Tanışmak farkında olmaktır. Bu ise yaşamı olanca zenginliği içinde korkusuzca yaşamak ve güçlü savunmaktır!

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

IV. KİTAP

ORTADOĞU TOPLUMUNDA KRİZ VE DEMOKRATİK UYGARLIK ÇÖZÜMÜ

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Basım Tarihi: 2013
Basım Yeri: Azadi Matbaası

İçindekiler

Altıncı Bölüm: ORTADOĞU TOPLUMUNDA KRİZ ve DEMOKRATİK UYGARLIK ÇÖZÜMÜ **201**

Halk Önderi Abdullah Öcalan'ın elinizde bulunan **Demokratik Uygarlık Manifestosu** isimli beş ciltlik savunmaları daha önce de Türkçe başta olmak üzere çeşitli dillerde yayınlanmıştı. Türkçe dışındaki dillere çevirilerde yeterince net olmayan kimi cümlelere, bazı tarihler ve isimlerin yazılışlarına ilişkin çeşitli kesimlerden görüş ve öneriler gelişti. Komisyonumuza ulaşan bu görüş ve önerileri özenle değerlendirdik ve sonuçta savunmaları yeniden gözden geçirmeyi uygun gördük.

Bu çerçevede redaksiyon komisyonumuz tüm savunmaları yeniden gözden geçirdi. İçeriğine dokunmadan gramer konusunda bazı düzeltmeler yaptı. Net olmayan tarihleri netleştirmeye çalıştı. Türkçe dışındaki dillerden yanlış yazılmış kimi isimlerin doğru olarak yazılmasını sağladı. Farklı dillere çeviride sorun teşkil edecek bazı kavramlar, deyimler ve atasözlerinin yazımı konusunda düzeltmelere gitti. Düzeltmeleri yanlış algı ve değerlendirmelere mahal vermeyecek tarzda yapmaya çalıştı. Bu temelde savunmaların daha akıcı olmasına ve kolay okunmasına hatırı sayılır bir katkıda bulundu.

Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun bu haliyle hem okuyucu açısından daha sade ve anlaşılır olacağına hem de çevirilerde kolaylık sağlayacağına inanıyoruz.

1 Mayıs 2013
Redaksiyon Komisyonu

ÖNSÖZ

Savunmamın bu bölümünde Ortadoğu kültürünü irdeliyorum. Evrensel insanlık tarihinde hep odak rolünü oynamış bu kültürü anlamadan bireyin kendini tanımlaması çok yüzeysel kalacağı gibi, anlamsız olmaktan da kurtulamayacaktır. Farkında olmak gerekir ki, çağdaş hegemon Avrupa kültürü bile esas itibariyle Ortadoğu kültürünün bir varyantıdır. Gelişkin bir bilimsellik aşamasını oluşturmasına rağmen, Ortadoğu kültürü halen bu kültürün önünde kader belirleyici bir rol oynamaktan geri durmamaktadır. Günümüzde kültür veya uygarlıklar arası çatışma ve uzlaşma denince akla hemen bu iki kültürün gelmesi boşuna değildir. Bu belirlemeler bir açıdan merkezî uygarlık kavramının doğrulanması anlamına da gelmektedir.

Savunmamın bundan önceki bölümleri evrenseli tanımlamaya çalışmaktaydı. Ortadoğu bölümü ancak evrensel anlatım içinde ifadesini bulabilirdi. Kendisi zaten evrenselin ana damarıdır.

Bireysel tarih ve kültür ancak bu evrensellik içinde anlam bulabilir. Birey derken bir şahıstan bir ulusa kadar geniş bir yelpaze içindeki tikellikleri kastediyorum. Bir birey olarak kendimi tanımlama konusunda büyük çaba harcadım. Bu çabada yoğunlaştıkça, evrenselden kaçınamayacağımın daha çok farkına vardım. Liberalizmin kof bireyinin eski mitolojiler kadar bile anlam bulamayacak mitik bir değer olduğundan kuşku duymuyorum. En katı toplumsal kolektivitelerin de tersine bireyi yutma idealları farklı açıdan yine mitiktir. Bu noktada eski bir deyişimi tekrarlamak durumundayım. Bireyde tarihi çözümleme potansiyeli her zaman vardır. Birey tarihin ürünüdür, tarihin somut halidir, yaşıyorsa tarihin güncelidir. Tarih derken elbette bunu tarihsel-toplum anlamında kullanıyorum.

Tanımlamaya çalıştığım bu tarihten çıkardığım ilk ve en önemli sonuç, bir klan düzeyinde bile olsa, hem dar hem de geniş anlamda mensubu olunan toplumu çözüp anlamadan insan haline gelinemeyeceğidir. Bugün inkâr ve zoraki asimilasyon toplumda sürekli iş başındadır. Bu da anlam yitiminin dayanağı, kaynağıdır. Bu süreçlerden geçen birey ve topluluklara olsa olsa negatif birey ve topluluklar denilebilir. Kanımca bunlara insan demek zordur.

Gerçeğin toplumsal olduğuna dair kanılarım giderek güçlenmektedir. Bir kişi ancak gerçeğin toplumsal kaynağına anlam vererek

bilmenin en üst sınırına erişebilir. Bu nedenle toplumdan kaçmak, anlamdan ve bilgelikten kaçmaktır. Liberalizmin ısrarla toplumdan kaçışı hem gerçeğe yüzeysel yaklaşımıyla, hem de bunun kapitalizmin doğasındaki gerçekliğiyle, onun ideolojik ifadesi olmasıyla bağlantılıdır. Kapitalizmin ve hegemonyasındaki toplumun gittikçe daha çok reklama, yalana başvurması yine gerçekliğin bu yönünü vurgular.

Hem teorik gelişmem, hem de pratik-siyasi gelişmedeki rolüm savunma gerçekliğini her geçen süre içinde daha aydınlatıcı kılmaktadır. Mahkûmiyet koşullarımın kolay olmadığı ve mahkûmiyetimin kolay geçmediği iyi bilinmektedir veya bilinmek durumundadır. Bu koşullara nasıl katlanabildiğime ilişkin soruya verebileceğim ilk yanıt yine bir deyiş niteliğindedir: Toplumsal gerçekliğimin mahkûmiyetini yaşıyorum sadece. Önümde cennet bahçeleri de olsa, istesem de, bu gerçeklik içinde özgür yaşayamayacağımın tamamen farkındayım. Aynı gerçeklik içinde yer alıp da yaşadıklarını iddia edenler, en hafif deyimle kendilerini yanılttıklarına emin olmalılar. Tabii toplumsal mahkûmiyetin tarihsel ve güncel nedenleri uzun bir diyalektik anlatımı gerektirir. Önemli olan bu anlama varmadır. Ancak bu anlama vardıktan sonra zaman ve mekân içinde özgürlük yürüyüşüne geçebilirsiniz. İçsel olduğu kadar dışsal, bireysel olduğu kadar toplumsal bir yürüyüştür bu.

Yaşamımı sıkça sorgularken, en çok ne tür bir direniş, kaçış veya kabulleniş içinde seyrettiğime anlam vermeye çalışırım. Savunmamın bu yaşamın öyküsü olmaktan başka bir anlamının olamayacağı açıktır. Bu öykünün oldukça ilginç ve öğretici olduğu kanısındayım. Daha da önemlisi, pratikte de toplumumla birlikte gelişmektedir. Başka türlü bir özgürlük savunmasının pek mümkün olmadığı, mümkün olsa da özgürlük savunmasından farklı bir savunma değerinde olacağı kanısındayım.

Birey ve toplum olarak Ortadoğu'nun beşiğinde, merkezî uygarlığın beşiği olan Mezopotamya'da varlık kazanmışız. Tıpkı Fırat nehri gibi akan bu uygarlık yürüyüşü ilgimi hep arttırarak kendine yöneltmektedir. Yönelmekten bıkmıyor, sıkılmıyorum. Jeolojisi, bitkisi ve hayvanıyla olağanüstü bütünleşmiş insanı ve toplumu, açık ki tüm gerçeklerin kaynağı durumundadır. Bu gerçeklerle sadece kendimi anlamlandırmayacağım; tüm insanı, evrensel insanı da en yetkin ko-

numda ve zamanlarda tanımlamış ve anlamış olacağım. Savunmanın bu bölümü daha çok gerçeğin bu yönüne hizmet etmektedir. Firavunlar ve Nemrutların yanlarından kaçan, geriye dönüp direnen Musalar, İsalar ve Muhammedlere yaklaşmak, mesajlarının özünü anlamak, almak ve vermek az önemli ve heyecanlı serüvenler olmasa gerek.

Halen aynı merkezî uygarlığın büyük takibi altındayım ve bu uygarlığın tutuklusuyum. Hem ondan kaçıyor hem de ona karşı direniyorum. Hemşehrim İbrahim'in Nemrut ile olan öyküsünü güncellemek önemlidir. Nemrutlar ve firavunlara karşı direniş dinin de saygı duyulacak en önemli özelliğidir. Avrupa uygarlık aşamasından kaynaklı soykırım ve savaş da gerçeğin diğer bir yanıdır. Ulus-devlet, endüstriyalizm ve kapitalizm Ortadoğu'da doğa ve toplumu âdeta intiharın eşiğinde tutarak sömürüyor. Savunma bu gerçekliği de karşılamak durumundadır. Gerçeğin özü bu iken olaysal, siyasal ve bireysel anlatımlar ancak işin edebi yanının süsü olabilirler.

Savunmalarımı Türklük fenomenlerine dayalı olarak geliştirmekten hep kuşku duydum. Bir bütün olarak Ortadoğu ulusallıklarının hakikat ölçülerinin özden son derece yoksun ve tarihsel temelden kopuk tarzda inşa edildiğini kavramak önemliydi. Ulus-devletin Ortadoğu biçimlenişleri kapitalist hegemonyanın (Avrupa'nın) imalatı olmanın da ötesinde, toplumsal tarihin keskin çarpıtmalarıdır; dolayısıyla gerçeğin büyük kısmının inkârını sağlamak anlamına da gelmektedir.

İmralı sürecim baştan sona Avrupa uygarlığının güncel resmi temsilcileri olan ABD ve AB'nin denetiminde geliştirilmiş ve sahnelenmiştir. Türklük fenomenlerine biçilen rol bu kapsamda değerlendirilirse anlam ifade eder. Öyle yapmaya çalışıyorum. AİHM 'yeniden yargılama' kararına varırken, tanımlamaya çalıştığım gerçekliği zımnen kabul etmiş olmaktadır. Türk yargı fenomeni yeniden yargılama cesaretini göstermeyip dosyayı AB Bakanlar Konseyi'ne iade ederken de benzer yaklaşım içinde olup gerçeği zımnen itiraf etmektedir. Bakanlar Konseyi dava dosyamı yeniden AİHM'e iade etmiş durumdadır. Dolayısıyla dava dosyam rölantiye alınmış veya boşluğa düşmüş bulunmaktadır. Bu durum AİHM'de yeni bir dava konusu edilmiş durumdadır. Yaklaşık on yıldır ne başlangıçta düşünüldüğü gibi Roma Ceza veya İstinaf Mahkemesi'nde, ne de AİHM Strasbourg Mah-

kemesi'nde doğru dürüst yargılanabilmekteyim. Daha da vahimi, Yunanistan Hükümeti'nin (Simitis Hükümeti) tüm ulusal hukuku ve AB hukukunu çiğneyerek beni Afrika-Kenya'ya kaçırmasından kaynaklanan proto-Guantanamo süreci hâkim olduğu halde, hâlâ girişimleri sürdürülen Atina Mahkemesi'ndeki dava da bir türlü açılamamaktadır. Atina İstinaf Mahkemesi, benim Yunanistan sınırlarına girmemin suç teşkil etmediğini, böyle yapmakla ilticadan kaynaklanan bir hakkı kullandığımı karara bağlamıştır. Bu karara göre ben hâlâ Yunanistan sınırları içinde ve Yunan hukuku kapsamındayım. Gerçek olan ise, NATO'nun Gladio örgütlenmesi temelinde esaretle sonuçlanan muazzam bir takip sonrasında tek kişilik çok özel proto-Guantanamo İmralı Ada Cezaevi hücresinde oluşumdur. Türkiye'nin tüm hükümlü ve tutuklularına uygulanan yönetmelik, yasa ve anayasa dışında bir rejimle yönetilmekteyim.

Asrın bu hukuk garabetinin arkasındaki siyasal-toplumsal, dolayısıyla tarihsel ve ekonomik gerçekleri bu nedenle açımlamak durumundayım. Bir kez daha anlaşılmış olacak ki, şahsımda yargılanan bir tikel halk olmak kadar evrensel tarihtir. Evrensel tarihin yürütücü gücü olan Avrupa resmi uygarlığı kendi mahkemesinde beni gerçekleri temel alan bir biçimde yargılamaya cesaret etmelidir. AİHM bu görevine sahip çıkmalı ve hakkımdaki kararı daha fazla geciktirmemelidir.

Birinci Bölüm: GİRİŞ

Karl Marks'ın **Kapital**'i, Hegel felsefesini baş aşağı durmaktan kurtarıp ayakları üstüne dikmeye dair örnek bir yapıt olarak geliştirmek istediğini bilmekteyiz. Bunun için dönemin düşüncesinden iki yönlü bir yararlanma içinde olmuştur. Öncelikle Darwin'in evrim kuramından düz çizgisel ilerlemeci bir toplumsal kuram geliştirmek istemiştir. Pozitivist felsefenin materyalist kolunun dayanağının ana damarlarından ilki budur. Hegel'den ise, 'tanınma' kavramı altında, tarihteki 'güçlü ve kurnaz adam'ın homojen ve en yetkin devlet kuramına yol açan diyalektiğini almıştır. Efendi-köle ikileminde efendiye oynatılan rolü köleye (işçiye) oynattırarak Hegel felsefesini sözde ayakları üstüne diktiğini sanmış; böylelikle 'diyalektik materyalizm' adı altında bir Sol Hegelcilikle hakikat yoluna girdiğine, 'toplumsal bilimi' kurduğuna, en azından bunun için ciddi bir başlangıç yaptığına samimice inanmıştır. Fransız sosyalizminden ve İngiliz ekonomi-politiğinden yararlanması ise ikinci planda rol oynamıştır. Fransız sosyalizminin azami bir laik cumhuriyetçilik, İngiliz ekonomi-politiğinin ise kapitalist liberal bireycilik anlamına geldiği, daha sonraları diyalektik gelişmenin netleştirdiği olgulardır.

Hegel felsefesi önemlidir ve halen güncelliğini korumaktadır. Kapitalist birikim ve güç biçiminin felsefesi olarak gerçekten doruk aşamasındadır. Bu sistemin son sözüdür. Daha sonra sağ ve sol felsefe adına yapılanlar ayrıntılı çalışma program ve propagandalarından öteye gitmez. Her türlü Marksizm, liberalizm ve konservatizm ideolojileri buna dahildir. Filozof F. Nietzsche ayrı bir ekoldür. Şahsi kanaatime göre, kapitalist sistem karabasanına karşı Nietzsche gerçek bir başkaldırı 'çığlığı'dır. Bir özgürlük sistemi olarak sonuca vardırılmış olmaktan uzaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız felsefe ekolü bu görevi denemiş, ama başarısı sınırlı kalmıştır.

Hegel'i anlayarak Hegelcilikle hesaplaşmak halen güncel ve temel ideolojik görevdir. Nietzsche ve Fransız ekolünden yararlanmakla birlikte, daha yaratıcı felsefe çalışmalarına ihtiyaç vardır. Hegel, Napolyon şahsında iktidarın aldığı ulus-devlet biçimini siyasi tarihin sonu olarak anlamlandırmaya çalışmıştır. Tanrının ulus-devlet olarak Napolyon kimliğinde yeryüzüne indiğini, böylelikle hem insanlaştığını veya insandan ibaret olduğunu, hem de insanlaşarak öldüğünü kapa-

lı ifadelerle anlatmak istemiştir. Bu savlar önemli idealardır. Yeniden ve önemle açımlanmayı ister.

Hegel'in yaptığı, eylediği başlıca çalışması, kendi dönemine kadar maddi ve manevi kültür ifadelerini, söylemlerini (din, sanat, bilim ve felsefe) toparlayıp sentezlemek olmuştur. 1800 tarihi bu çalışmanın ulus-devlet felsefesinin köşe taşını oluşturduğu külliyatın tamamlanışını ifade eder. Bu aynı zamanda kapitalist Batı hegemonyasının kesinleştiği tarihtir. Sanayi Devrimi denilen fenomen de bu tarihin damgasını taşır. Aradan yaklaşık iki yüz yıl geçmiştir. Avrupa uygarlık hegemonyası küreselleşmenin üçüncü büyük dalgası olan finans çağını da ağır bir küresel krizle geride bırakmaya hazırlanmaktadır. Ticaret kapitalizmi ile sömürgecilik (15-18. yüzyıllar), sanayi kapitalizmi ile emperyalizm (19. yüzyıl), finans kapitalizmi ile küreselcilik (20. yüzyıl) denilen ve kendi içinde aşamalandırılan kapitalist hegemonyacılık, Hegel'in maddi ve manevi kültürel ifade alanlarında (din, sanat, felsefe ve bilim) artık aşılmayı gerektirmektedir. Son (2000'li yıllar) finans kaynaklı krizler kapitalizmin yapısal olarak iflasıdır. Bunun böyle olması için eksik olan, anti-Hegelist felsefe çalışmaları ve pratik siyasi mücadeledir.

Son iki yüz yıllık tarihin beş bin yıllık merkezî uygarlığın maddi ve manevi kültürüne yönelik gelişen eleştiri ve eylemini asla küçümsemiyorum. Her tür sosyalizm, anarşizm ve kültürel direniş de buna dahildir. Son dönemin ekolojik ve feminist akımları ayrıca kayda değer açılımlardır. Ama yine de tarihin hiçbir döneminde görülmeyen, tüm bitkileri, hayvanları, insanları ve hatta atmosferi bile tehlike altına alan ve kâğıt parçalarından sağlanan talan rejimi, yaşam üzerinde bir karabasan gibi kendinden emin olarak halen hükmünü icra ediyorsa, bu durum karşıt cephede ciddi eksiklikler ve yanlışlıklar olduğunu da kanıtlamaktadır. İnsanlık tarihinde hiçbir dönem bu denli zulme ve sömürüye yatkın hale getirilmemiştir.

Avrupa uygarlığının giderek gelişen son iki yüzyıllık hegemonyası altına giren Ortadoğu kültürü, iflasın da ötesinde bir intihar çizgisinde seyretmektedir. Bu bir abartma değildir. Hindistan, Çin ve Afganistan'dan Atlas Okyanusu kıyılarına kadar bu kültürün etki alanlarında günlük intihar eylemlerinin yaşandığı bir gerçektir. Eylemlerin azlığı veya çokluğundan ziyade, temellerindeki kültürün çözümlenmesi ancak olup biteni izah edebilir. Geleneksel kültürel izahlar (tek

tanrılı İbrahimî dinler) ve Batı uygarlığının oryantalist açıklamaları bu kriz ve intihar olgusunu izah edecek güçte değildir. Kaldı ki, kendileri bu kriz ve intiharın hem nedeni hem de sonuçları rolündedirler, parçasıdırlar.

İmam Gazali'den beri (Ölümü 1111) İslâm adı verilen, bana göre bir propaganda deyimi olan bu dünya felsefeyi terk etmiştir. Bunun karşılığı ise günümüze kadar despotik devlette yoğunlaşarak toplumsal artık-değerleri gasp etme savaşlarıyla toplumları ele geçirme, imha etme ve yönetme biçiminde sayısız fenomenler olmuştur.

Hegel devlet felsefesini geliştirirken, Grek şehir devletinden Napolyon ulus-devletine kadarki süreçte olup bitmiş siyasi-iktidarsal düşünce ve yapılanmaları esas alır. Ortadoğu'da devlet felsefesini geliştirmek için Grek şehir devletinden değil, Uruk şehir devletinden başlamak yöntem itibariyle daha doğrudur. Çok sınırlı bir alıntılama bile benim için Uruk şehir tanrıçası İnanna ve ilk tanrı kralı Gılgameş'e ilişkin destanların büyüsüne kapılmaya yetmiştir. Sokrates ve Aristo'nun Atina şehir devletini kurtarmaya yönelik felsefeleri iktidar ve hiyerarşi fenomenlerini izah etmede yeterli değildir. Büyüleyici külliyatına rağmen Hegel felsefesi ancak ulus-devleti doğurabilmiştir. Hem öz çocuğu hem de esas efendisi olan kapitalistlerin bile ulus-devleti (en azından klasik biçimlenişini) artık aşılması gereken bir engel olarak görmeye başlamaları ve bu yönlü pratikleri bu yetersizliği kanıtlamaktadır.

Karl Marks'ın daha başlangıçta Hegel'in hukuk (devlet hukuku) ve devlet felsefesini açıklama konusundaki yetersizliklerini fark etmesi şüphesiz önemli ve olumludur. Fakat buna verdiği yanıtın yetersizliğin yetersizliği biçiminde olması asıl düşündürücü ve ders çıkartılması gereken şeydir. Yanıt Hegel'in aşılması değil, sürdürülmesi temelindedir. Efendi-köle diyalektiğinde kölenin efendileşmesi ve efendisizleşmesi, sosyalizm ve komünizm olarak değerlendirilmektedir. Bu çözüm görünüşte sınıfsız, dolayısıyla sömürüsüz toplumu hedefler gözükmektedir. Ama hangi araçlarla diye yargılandığında, cevap daha planlı, rasyonel bir devlet kapitalizmi olmaktan öteye gidememektedir. Firavun sosyalizminden daha geri ve çürütücü bir kolektif kapitalizm oluyor bu. Gerek Marksizm savunucuları gerek eleştiricileri büyük allame kesilmelerine rağmen, küstahça hezeyanlarını utanmadan halen sürdürmektedirler.

Sovyet ve Çin reel sosyalizm deneyimleri başta olmak üzere, pratikçe de doğrulanan iki önemli nedenle bu sonuçlarla karşılaşmak anlaşılırdır. Birincisi, emek-değer teorisinin pozitivist inşasıdır. Bir işçinin günlük çalışma zamanı emeğinin gerçek değeri için ölçü olarak alınmaktadır. Böylesi bir işçi tarihsel ve toplumsal olarak yoktur. 'İşçi' denilen fenomen gerçekleşmiş bir insan değildir. Daha doğrusu, söylendiği gibi (Kapital'deki tanımı) gerçekleşmemiştir. Böyle bir insan-birey gerçekleşmesi yoktur. Eğer birey toplumsalsa, işçi asla **Kapital**'de anlatıldığı gibi oluşmaz. Marks'ın emek-değer teorisinin gerçeği ifade edebilmesi için, öncelikle bireyin toplumsal olmaktan çıkması gerekir. Şimdiye kadarki tüm sosyolojik araştırmalar bireyin asla toplumsuz gerçekleşemeyeceğini kanıtlamıştır. Hem de fazlasıyla.

Bu basit gerçeği tekrarlamaktan büyük öfke duymaktayım. Eğer birey toplumsalsa, toplumsal olduğu için de tarihselse, o zaman emek-değerin ölçüye vurulması (ücret, kâr, rant, faiz vb.) imkânsızdır. Çünkü toplumsallığın hangi tarihlerde ve kimlerin kümülâtif emekleri ile inşa edildiği ölçülemez. Topluma içerilmiş inşa edici emeklerin nicelik ve nitelikçe bilinmesi, daha doğrusu ölçülmesi bu nedenle imkânsız oluyor. Toplum şüphesiz sayısı ve niteliği asla ölçülemeyecek bireysel emeklerin sürekli toplumsallaşmasıyla oluşurken, kendisi de bir bireyine, örneğin bir işçisine, bu yoğunlaşmış ve kurumlaşmış emeğin bir kısmını vererek onu insanlaştırır. Başta aile kurumu olmak üzere, sadece ana rahminde taşınma emeği değil, çocuk olarak büyütülme emeği de değil, hatta yazılı tarih süreci de bu donmuş emeği fiyatlandırmaya yetmez. Eğer adil bir emek ölçüsü istiyorsak, insan türünün tüm toplumsal serüvenini değere katmamız gerekecektir.

Benim şaştığım nokta şudur: Başta Marks olmak üzere, bu kadar emekten yana geçinen filozoflar ve emek militanları nasıl oldu da bu basit gerçeği düşünce konusu yapamadılar; bazen yaptılarsa da, köklü adil bir sonucu çıkaramadılar? Sadece ana emeğinin bir işçinin kırk yıllık ücretinden daha değerli olduğu ispatlanabilir. O birey işçiyi doğuran tarihin, felsefenin, dinin, sanatın, bilimin ücret payını nasıl hesaplayıp karşılığını ödeyeceğiz? Herhalde sahipleri ölmüştür deyip işin içinden sıyrılamayız. Emeklerin sahiplerinin ölümsüz olduğu herhalde sosyalizmin temel ilkelerindendir. O halde işçi ve ücreti soru-

nu, bu kısa tanımın ışığında bile mitolojik bir anlatım olmaktan öteye gitmez.

Bu nedenle pozitivist felsefeyi en kaba olgucu materyalist haliyle en kof metafizik olarak yorumlamak hakikate daha yakın bir söylemdir. Marksist pozitivist 'toplumbilime' ilişkin köklü bir eleştiri ve özeleştiri bu kategoride geliştirilmek durumundadır. Toplumsal ahlâkın temel rolü de bu konuda karşımıza çıkmaktadır. Ahlâk her zaman toplumsal olarak iyi ve kötü normları ile ölçüye gelmeyen toplumsal emeğin adalet kantarını teşkil etmektedir. Doğru olan da budur. Marksizm'in ahlâk teorisindeki sınırlı konumu emek-değer ve ücret anlayışı ile yakından bağlantılıdır. Reel sosyalizmin kolay çözülüşünde ahlâkî temelden yoksunluğunun belirleyici rol oynadığı bu nedenle hem daha anlaşılır olmakta, hem de en önemli eleştiri unsurlarının başında gelmektedir. Toplumu kapitalizmden kurtarmanın yolunun sendikacılıktan ve devlet particiliğinden değil, ahlâkî ve politik toplumdan geçtiği belirtilmesi gereken en önemli husustur.

Gerek kitap olarak **Kapital**'e, gerek sistem olarak kapitalizme ilişkin tanımlamaların ikinci büyük hatası ve yanlışlığı iktidar, hiyerarşi, dolayısıyla zor ve artık-değer birikimi arasındaki diyalektik ilişkinin doğru kurulmamasına ilişkindir. Tarihsel topluma ilişkin tüm gözlemler, zorunlu ihtiyaçlar dışındaki tüm toplumsal artıkların birikiminde zor'un belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Zor içermeyen bir toplumsal artık, birikim yoktur. Hiyerarşi ve iktidarların tüm inşa gerekçelerinin altında toplumsal birikimlerin gaspı yatar. İktidarın tüm inşa biçimleri dolaylı ve direkt birikimle bağlantılıdır. Daha da soyutlarsak, iktidar ve hiyerarşilerin ezici çoğunluğu yoğunlaşmış toplumsal emektir. İktidarı yoğunlaşmış, kurumlaşmış toplumsal emekten soyutlamak mümkün değildir. Daha avcılık ve toplayıcılık döneminden beri, 'güçlü ve kurnaz adam'ın başta kadın olmak üzere göz diktiği klan topluluklarının çaba değerlerinden kapitalist zor örgütü olarak ulus-devletin biçimlenmesine dayalı gelişmiş toplumsal artıkların ele geçirilmesine kadar, hiçbir birikim iktidardan soyut olarak gerçekleşme gücünde değildir. Beş bin yıllık merkezî uygarlık sürecinin kendisi yoğunlaşmış, kurumlaşmış toplumsal birikimdir. Ezici çoğunluğuyla vahşet derecesinde savaşlarla, güç kurumları ve devletlerle yönetilen toplumsal birikimdir.

Bazı akademik sosyalistlerin kapitalizme biçtikleri paye olarak 'devlet kurumu dışında, pazara dayalı olarak patron-işçi gönüllü birlikteliğiyle gelişen ilk üretim tarzı' ifadeleri koca bir yalan propagandadır. Böyle bir üretim tarzı yoktur. Tersine, tarihte en gelişmiş ve kurumlaşmış zor temelinde bir artık-değer, birikim tarzını oluşturan sistem daha fazla da kapitalizmdir. Bütün tarih didik didik edilsin: Sümerlerin, Mısırlıların ilk tarıma dayalı toplumsal artıklarından ticaret ve sanayi kaynaklı toplumsal birikimlere kadar iktidar ve hiyerarşilerin sıkı bir denetimi ve icra yönetimlerinin hep geçerli olduğu görülecektir. Zor aygıtlarının devrede olmadığı ortamlarda paradan para kazanma olarak faizin de gerçekleşmeyeceği en rahat fark edilebilir bir toplumsal gerçekliktir. Tarih bu konuda kesintisiz ve birikimli, her toplumsal alana zincirlemesine bağlı bir gerçeklik olarak da tanımlanabilir. Kapitalizmin tarihi bu konuda en çok bilinen bir gerçeği ifade etmesine rağmen, Kapital söylemleri ezici çokluğuyla bilinçli çarpıtmalardan örülü mitolojik anlatımlar ve propagandalar olmaktan öteye gitmez.

Marks'ın ve Marksistlerin iyi niyetlerinden kuşku duyulamaz. Ancak iktidar-devlet ve emek-değer inşaları devlet kapitalizmi olarak liberal kapitalizmden daha fazla sisteme hizmet etmiştir. Yalnız başına Çin ve Sovyet Rusya deneyimleri bile bu gerçeği kanıtlamaya kâfidir. Sağ Hegelcilik Avrupa ve Alman ulus-devletçiliğini doğururken, Sol Hegelcilik ise Sovyet Rusya ve Çin başta olmak üzere çevre ulus-devletçiliklerini doğurmuştur. Sonuçta her ikisi de kapitalizmin ulus-devletçiliği ile bütünleşmişlerse, herhalde bu konuda temeldeki Hegelyan felsefe ile bağları inkâr edilemez. Çok sarsıntı geçirmiş olsa da, halen güncel olarak yaşanan da Hegel'in devlet felsefesidir.

Başta anarşizm olmak üzere kapitalist modernite olarak tanımlanan bu sisteme yönelik feminist ve ekolojik eleştiriler önemlidir. Fakat bunların halen bunalımdaki kent orta sınıfını aşmış eleştiriler olmaktan öteye gidemedikleri de anlaşılmak durumundadır.

Ortadoğu'da devlet ve toplum krizine yönelirken, genelde beş bin yıllık, özelde son beş yüz ve iki yüz yıllık eleştiri ve direniş yanlışlıklarına düşmemeye büyük özen gösteriyorum. Bu özeni göstermek durumundayız. Bu konuda gelecek için değil, daha çok geçmiş-gelenek için yaşamaya büyük değer biçiyorum. Tarih en çok bunun için gerekli bir bilim ve felsefedir. Tarih ölüleri anlatır, ancak insanca

yaşam için anlatır. Tarih bilinci olmayanların toplumsal yaşamlarının bir anlam ifade edemeyeceği çok iyi bilinmelidir. Ne kadar tarih bilinci varsa, o kadar anlamlı bir toplumsal yaşama tekabül edeceği unutulmamalıdır. Sadece bu kadar da değil; anlam kadar maddi yapılar, kültürler olarak da tarih yaşandıkça toplumsal yaşamın değerli olduğu ifade edilebilir.

Şüphesiz hem Hegel'i hem de K. Marks'ı aşarak Ortadoğu kültürünü, güncel devlet ve toplum krizini çözümlemek güç bir iştir. Kapitalist hegemonyanın bölge üzerindeki son iki yüz yıllık deneyimine karşı içten ve dıştan çok eleştiri ve direniş geliştirildi. Başarısız kalma bu direnişlerin ortak yanlarıdır. Radikal İslâmcısından ılımlısına, komünistinden milliyetçisine, liberalinden muhafazakârına kadar çeşitli güçlerin bölgenin tarihini ve güncel durumunu çözümlemeleri, sistem inşa etmeleri başarılı olmaktan uzaktır. Dolayısıyla Avrupa uygarlığından aktarılma oryantalist çalışmalarla tarihten her kesimin, her topluluğun çıkar ve meşrebine göre yaptığı aktarımlar ne felsefi bir sentez ne de başarılı bir özgür siyasi gelişme ve kuram sağlayabilmişlerdir.

Demokratik uygarlık sistematiğini bu eleştiri ve direnişlerin anlamı içinde geliştirmek, toplumsal hakikatin doğru yolu olarak kendini dayatmaktadır. Savunmamın ilk üç cildinin gereken doğrultuyu gösterdiği kanısındayım. Bu bölümde yapacağım şey Ortadoğu somutuna daha fazla yoğunlaşmak, özellikle tarihsel çözüm boyutuna ağırlık vermek olacaktır. Tarihin evrensel olma zorunluluğuna bu nedenle yüklenme gereği duydum. Bölgeyi anlamak için evrensel çözüm kaçınılmazdır. Kaldı ki, evrensel tarihin merkezî uygarlığın beş bin yıllık tarihi kadar, en az onun kadar önemli olan on bin yıllık bir neolitik çağla beslenmesi bölgenin önemini ve konumunu daha yakıcı ve ilginç kılmaktadır. Ortadoğu küresel sorunların çözümünde ve yeni uygarlık sentezlerinde en az Avrupa kadar bir ağırlığa sahiptir. ABD hegemonyasının 2000'li yıllarda hızlandırdığı Ortadoğu Projesinin tek taraflı işlevsel olamayacağı yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Asya ile Güney Amerika belki sistemle bütünleşebilirler. Ancak tarihsel merkezî uygarlık rolünü oynamış bölgenin sistemle kolay bütünleşmesi beklenemez. Sistemden tam kopuş da olası değildir. Zaten uygarlıkların bu yönlü toptancı kopuş

ve bütünleşme özelliği sınırlıdır. Sistemin yeniden inşa çabaları Grönland Adasındaki inşadan daha öteye rol oynayamaz.

Demokratik uygarlık hem tarihsel gelenek olarak, hem de güncel krizin derinleşmesi koşullarında önemini gittikçe hissettirecek bir seçenektir. Ulus-devlet kapsamındaki yeniden inşalar krizi hep daha da derinleştirecek karakterdedir. Bölgenin kültür gerçeği hem maddi hem de manevi alanlarda ulus-devletle diyalektik çelişki içinde olup, derinleşen bu çelişkinin tıpkı faaliyete geçen volkanlar gibi aktifleşmesidir. Gerek kapitalist şirketler, gerekse ulus-devletçikler tarihte binlerce yıl süren ve binlercesi gerçekleşen mahalli beylikler kadar bile çözümleyici rol oynayamazlar. Toplumsal sorunlara bir yanıtları olmak şurada kalsın, ideolojik ve pratik uygulamaları ile sorunları hem çoğaltıyor hem de yoğunlaştırıyorlar. Ortadoğu'da çözüm şansı olacak her sistemin öncelikle milliyetçilik, cinsiyetçilik, dincilik ve pozitivist bilimcilikle ideolojik hesaplaşmayı başarıyla inşa edip yürütmesi gerekir. Pratik siyaset sahnesinde ise, devlet odaklı olmayan demokratik toplum çalışmasına olanca zenginliği içinde yer vermek durumundadır. İçi boş sivil toplumdan bahsetmiyorum. Gerçek yerel demokrasi kültürünün ekmek, su ve hava kadar bir ihtiyaç olarak algılanıp geliştirilmesi gerekir. Mıknatıs gibi kendine çeken iktidar ve devlet kültürüne odaklı bireyden kurtuluş, başarılması gereken ilk görevdir. Binlerce yıllık bu gelenek demokratik kültürün önündeki en önemli engeldir. Temel şiarımız şu olmalıdır: Hiçbir toplumsal çalışma demokratik toplum çalışmaları kadar arzulu ve değerli olamaz.

Savunmamın bu cildinin **Giriş**'inin arkasından gelen **İkinci Bölümü**'nde evrensel tarih ve Ortadoğu karşılaştırması yapılmaktadır. Bölgenin jeolojik, biyolojik ve toplumsal gerçekleri iç içe ele alınmaktadır. Evrensel tarihin anlamı ve bölgedeki açılımı şematik olarak işlenmektedir. Neolitik çağla uygarlığa geçiş arasındaki ilişki ve merkezî uygarlığın hegemonik olarak bölgedeki rolü anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Uygarlığın onsuz edemediği savaşların ve iktidarın doğası tanımlanmakta, devlet biçimlenişleri bu bağlamda değerlendirilmektedir. Merkezî uygarlıkla diğer uygarlıklar arasında mukayeseli bir yaklaşım sunulmaktadır.

Üçüncü Bölüm'de Ortadoğu toplumunda problemin kaynakları ve gelişmesi işlenmektedir. Toplumsal artık üzerinde süreklilik kazanan ve yüceltilen savaşçı ideolojiler ve eylemler toplumsal problem-

lerin temel nedeni olarak gösterilmekte, yol açtıkları tahribatlar ve derinleşen bunalım süreçleri yansıtılmaktadır. İşlevini yitiren ve temeli aşılan hegemonik iktidar kayışının bölgede yarattığı sonuçlar da bu bölümde değerlendirilmektedir.

Dördüncü Bölüm'de çözüm ve kurtuluş ideolojileri ile direniş güçlerinin rolü tartışılmaktadır. Kabile sistemleri ve tek tanrılı dinlerin rolü değerlendirilmekte, uygarlık sistemlerinin asimile edici yetenekleri sorgulanmaktadır. Kurtuluş ideolojileri ve direniş güçlerinin başarısızlık nedenleri tüm değerlendirme, tartışma ve sorgulamaların temel konusunu teşkil etmektedir. Dinselleşme biçimleri, aşiret oluşumları bu çerçevede sunulmaktadır. Kendi içinden çözümü geliştiremeyen sistemin dıştan gelen sert darbelerle çözülüşü ve yeni hegemonya alanlarının ortaya çıkışı diğer önemli bir konu olarak anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Beşinci Bölüm'de zafer kazanan kapitalist birikimin Avrupa'nın batı kıyılarında yeni hegemonik güç olarak tarihsel rolü irdelenmektedir. Ortadoğu uygarlığının geri kalışı, toplumsal problemin sürekli kriz boyutunda yaşanması tartışılmaktadır. Avrupa'nın hegemonik yükselişi kendini İslâm toplumu olarak değerlendiren kesimler üzerinde şok etkisi yaratmaktadır. Yeniden İslâmî hareketlerin kapitalist modernite ile ilişkisi de önemli bir tartışma konusudur. Kendisi de daha sık ve süreğenlik kazanan bir bunalım ve kâr sistemi olan kapitalizmin hem devlet hem de ekonomik kuruluş olarak çözüm kaynağından ziyade sorun kaynağına dönüşmesi, bölgede devlet ve toplum krizlerinin içi içe yaşanmasına yol açmaktadır. İdeolojik ve eylemsel intiharlar bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Altıncı Bölüm'de çözüm seçeneği olarak demokratik uygarlığın tarihte ve günümüzdeki rolü tartışılmaktadır. Tarihsel kültür mirasıyla Avrupa uygarlığının demokratik kazanımları, demokratik uygarlığın ideolojik ve pratik olarak yeniden inşasında değerlendirilmektedir. Demokratik konfederalizm, ahlâkî ve politik toplum, ekolojik ve kadın merkezli bir ekonomik düzen önemli çözüm kurumları olarak sunulmaktadır.

Sonuç Bölümü kısa bir özetle bir sonraki konu arasında köprü rolünde değerlendirilmektedir.

İkinci Bölüm: EVRENSEL TARİH ve ORTADOĞU

Tarihin sadece insan toplumu için değil, tüm evrensel oluşumlarda var kılıcı bir rol oynadığı tüm bilimlerin ittifak ettiği bir hakikattir. Zaman oluşturucudur. İlahlara izafe edilen yaratıcı rolü bizzat zamanın oynaması âdeta bir sır niteliğindedir. Oluşumun hızına zaman diyoruz. Oluşum olmazsa zaman da 'yok' boyutundadır. Sır niteliği insan bilincine böyle yansımaktadır. Yaşlanmayı zamanın öldürücü etkisine bağlamak bu durumda doğru bir tanım oluşturmamaktadır. Zamanın öldürücü etkisi olmadığından bu tanımın değeri yoktur. Dolayısıyla ölüm yoktur. Ölüm sosyolojik olarak inşa edilen bir insan anısıdır. Yapay bir duygudur. Ama yaşam için çok değerli bir anıdır, daha doğrusu uyarıcı etkidir. Hegel gibi "Tin'in yolculuğuna" çıkma gereği duymuyorum. Ama bununla Hegel'in ne yapmak istediğini anlıyorum. Her ne kadar 'bing bang' teorisi ile evrene bir yaş biçilip (yaklaşık 13,8 milyar yıl) tarih çizilmek istense de, bunun Batı uygarlığının yeni bir mitolojik anlatımı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Tüm bilimselliğine rağmen, Kutsal Kitaplardaki yaratılış öykülerine benzer bir toplumsal rol mesabesindedir. Fakat bu böyledir diye zaman inkâr edilmiyor. Sadece sırlı özelliğini koruduğu idea ediliyor. Keşfini kısmen insan toplumunda yapabilmeyi şahsen büyük bir şans olarak değerlendiriyorum.

Toplumsal tarihin insanı oluşturmadaki rolü son derece önemlidir. Eğer zamanın sırrı çözülecekse, bunu ancak bu kısacık oluşum sürelerinde keşfedebiliriz. İnsan toplumunun bireyini oluşturma gücü sanıldığından daha az anlam kazanmış bulunmaktadır. Üzerinde çok çalışılarak anlam derinliği yakalanabilir. Başka hiçbir fenomende zamanın gücünü keşfedemeyiz. Toplumsal bilimi bu nedenle tüm bilimlerin ana kraliçesi veya tanrıçası mesabesinde değerlendiriyorum. Toplumsal bilime dayanmayan tüm bilimlerden şüphe ettiğimi yine önemli bir tespit olarak belirtmeliyim. Diğer tüm bilimlere doğru giden yol toplumsal bilimi gerçekleştirmemizden geçecektir. Maddenin atom-altı parçacıklarından tutalım, halen genişlediği idea edilen kozmik evrenin bilgisine ancak toplumsal bilimin gelişimi ölçüsünde varabiliriz.

Sadece Hegel'in değil, Kutsal Kitaptaki tanrının da yaratım serüvenine başlamasını 'anlaşılmak' arzusuna, yani düşüncenin kendini

düşünmeye başlamasına bağlaması önemli bir tespittir. Kendini düşünmeye çalışan düşünce hakikatin özünü vermektedir. Bu da insan toplumu dışında bilebildiğimiz kadarıyla gerçekleşmesine henüz tanık olmadığımız bir durumdur. İnsanın kendini düşünmeye başlaması tüm yaratımlarının temelidir. "Acaba atom kadar kozmik evren içinde de düşünce var mıdır?" sorusu sorulmaya değer ve hayli yakıcı bir sorudur. Hem mikro hem de makro evrenlerin düşüncesiz gerçekleştiğini sanmaya cesaret edemediğimi belirtmeliyim. Alıştırılageldiğimiz 'cansız madde' kavramının çok kof bir sosyolojik kavram olduğu yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. Bundan hemen Hegelcilik yaptığım akla gelmemelidir. Düşüncenin insan beynindeki dalgalarla ilişkisi saptanmıştır; enerji gibi bir şey olduğu hemen hemen kanıtlanmış gibidir. Tüm sorun bu kanıtlanmış gerçeği insan dışı doğaya ne kadar yansıtmaya cesaret edebileceğimizdir.

Şuraya varmak istiyorum: Negatif toplumculuğun gözümüze serptiği 'ölü toprağını' taşımak zorunda değiliz. Pozitif toplumculuk, diğer bir deyişle sürekli özgürleşen toplum yegâne hakikat zeminimizdir. Evrensel tarihin en yalın tanımı, hakikat zemini olarak toplumsal gelişimdir. İnsan toplumu bu anlamda sadece insan tarihi değil, gerçek anlamda da evren tarihidir. Basitçe 13,8 milyar yıl diye tabir edilen süre de dahil, evren tarihidir. Bunun için insanı, toplumunu ve tarihini çok önemsemek gerekir.

a- Yaklaşık yirmi bin yıl önce son Buzul Çağı'nın sona ermesi, toplumsal tarihin gelişiminde önemli bir kilometre taşıdır. Bu tarihle başlayan Ortadoğu tarihinde özellikle Toros-Zagros dağ sisteminin etekleriyle komşusu çöl bölgeleri bu tarihin başlangıç döneminde insan türü için olağanüstü bir besin bolluğu, güvenlik ve üreme kolaylığı sunmaktadır. Bu üç etkenin birleşimi ise, bir canlı tür için olağanüstü bir yaşam şansı sayılmaktadır. Doğu Afrika çıkışlı ve evrimine yaklaşık yedi milyon yıl biçilen insan türünün serüveninde Doğu Afrika'yı boydan boya geçen, Kızıldeniz'den, Doğu Akdeniz'in dağ eteklerinden Toroslara kadar varan Rif (iki anakara kütlenin oluşturduğu yarık) doğal bir yayılma hattı çizmektedir. Bu yoldan tespit edilebildiği kadarıyla en az bir milyon yıllık süreden beri Asya ve Avrupa'ya hep insan akışı olmuştur. Toros-Zagros kavisi bu yolculukta hep temel istasyon rolü oynamaktadır. Jeolojinin önemini böylece daha iyi anlıyoruz. En az bu dağ etekleri kadar dönemine göre hayli

verimli olan komşu çöller de benzer bir rol oynamaktadır. Son Buzul Çağı'nın sona ermesi, bu istasyonlarda kalıcılığı mümkün kılan koşullara erişilmekle insan türünün tarihinde patlamaya yol açmaktadır. Bugün bu coğrafyaya Ortadoğu diyoruz. Bölge jeolojik, biyolojik ve toplumsal önemini bu yakın tarihsel gerçeklikten almaktadır. Ortadoğu artık herhangi bir coğrafya parçası değil, sahnesinde evrensel tarihin oynanacağı mekânı teşkil etmektedir.

Son buzul dönemi sonrasına kadar insan türünün 25-50 civarında niceliklerden oluşan klan tipi örgütlenmeyi aşamadığına ilişkin ortak bilimsel kanı paylaşılmaktadır. Klan toplumunu ilkel komünal birimler olarak küçümsemek sonradan gelişen bir 'uygarlık şovenizmi'dir. İnsanlık, tarihinin yüzde 98'ini bu tip toplumla yaşamıştır. Klan, toplumun oluşumunda ana hücre rolündedir. Tıpkı canlıların oluşumunda ana hücrenin milyar yılı aşan çabası ile bitkisel ve hayvansal tiplerin oluşumuna geçildiği gibi, klan toplumunun milyonlarca yıllık yaşam serüveni de heterojen topluma geçişi mümkün kılmıştır. 'Çoklu Toplum Devrimi' evrensel tarihin en temel aşamalarından biridir. Esas olarak 'simgesel dil'in 'işaret dili'nin yerine ikame edilmesiyle bu aşama kat edilmiştir. İnsanın simgesel dili, beden ve gırtlak yapısı nedeniyle büyük bir gelişim potansiyeline sahiptir. Düşünce devrimini mümkün kılacak olan da simgesel dil olanağıdır.

Tarih her ne kadar Afrika jeobiyolojik yapısında simgesel dilin tahminen son buzul dönemi öncesinde, M.Ö. 100.000'ler civarında oluşması gereğinden bahsediyorsa da, asıl simgesel dil devriminin Ortadoğu jeobiyolojik yapısına bağlı olarak son buzul dönemi sonrasında, M.Ö. 20.000'ler civarında patlama yaptığı konusunda hemfikirdir. Yaklaşık altı bin yıl öncesine kadar zengin bir bitki yapısına sahip olan Büyük Sahra Çölü'nden Arabistan ve İran çöllerine kadar Semitik olarak adlandırılan toplulukların Sami dil kökeni etrafında geniş bir 'kabileler sistemi' oluşturduklarına dair daha net tarihsel gözlemler, etnik ve antropolojik bilgiler mevcuttur. Afrika'nın çok zengin işaret dillerinden Semitik simgesel dil yapısına dayalı kabile sistemine geçiş, evrensel tarihin temel aşamalarından biridir. Bu dil ve kültür grubu gerek neolitik tarım ve hayvancılık devriminde, gerekse şehir (medeniyet, uygarlık) devriminde büyük rol oynayacaktır.

İkinci büyük simgesel dil devriminin Toros-Zagros dağ sistemindeki jeobiyolojik yapıya dayalı ve Hint-Avrupa grubu olarak da adlan-

dırılan Aryenik kabile sistemindeki gruplarca oluşturulduğu yine tarihsel gözlemler, etnik ve antropolojik çalışmalarla daha net olarak kanıtlanmış bulunmaktadır. Tarım ve şehir devrimlerinde bu grubun başat rol oynadığı kanıtlanmış gerçeğin önemli bir özelliğidir. Bu rolü temelde yerleşim alanının jeobiyolojik yapısına bağlı olarak oynamıştır.

Üçüncü büyük simgesel dil grubunu Sibirya ormanlarına dayalı ve güneyinde yaşayan Ural-Altay dil grubu olarak da adlandırılan kabile sistemleri oluşturmaktadır. Buzul dönemi sonrasında bugünkü Çin'e, Moğolistan, Türkistan ve Finlandiya'ya kadar yayılan bu grupların da evrensel tarihe katkıları ilk iki grup kadar olmasa bile, hem neolitik devrimde hem de şehir devrimlerinde önemli olmuştur.

Kafkasya, Amerika ve benzer daha izole olmuş bazı grupların marjinal de olsa gerek simgesel dil, gerek tarım ve şehir devrimlerinde rolü bulunduğuna dair tarihsel gözlemler, etnik ve antropolojik bilgiler mevcuttur.

Köy-tarım devriminin esas olarak tarihte 'Verimli Hilal' diye adlandırılan Toros-Zagros dağ sisteminin iç kavislerindeki eteklerinde jeobiyolojik yapı ve türlere bağlı olarak geliştiği tüm filolojik, etnolojik, antropolojik, arkeolojik ve jeolojik çalışmalarla kanıtlanmaktadır. İnsanlığın evrensel tarihinde bu devrim aşaması esastır. Devrim derken niteliksel dönüşüm gelişimlerini kast ettiğimi bir kez daha belirtmeliyim. Bu devrimin önemi çok yönlüdür. Birincisi, toplum uzun süreli klan toplumu aşamasından (birbirine benzeyen homojen küçük gruplar) heterojen (farklı çokluklar) 'kabile sistemleri' aşamasına geçmiştir. Ortak dil kökenlerine dayanan, yarı-göçebe yarı-yerleşim alanlarına konumlanan, aralarında hediyelik benzeri değiş tokuşlar bulunan, ortak bir tapınak ve ölülerini gömme mekânları yaratan kabile sistemleri uzun süreli toplumsal biçimlenişlerdir. İnsanlık tarihini aydınlatma bağlamında bir 'süpernova' olarak değerlendirilen Urfa yakınlarındaki Göbeklitepe arkeolojik kazılarında ortaya çıkan ve M.Ö. 10.000 yıllarında inşa edildiği kanıtlanan kabartmalı dikilitaş mabetler, tarım devriminden önceki kabile sistemlerinin şimdiye kadar sanıldığı gibi hiç de ilkel bir konumda olmadıklarını, oldukça gelişmiş toplumsal yapılanmalar olduklarını çok önemli bir tarihsel keşif olarak karşımıza çıkarmaktadır. Daireler halinde dizilmiş bu yontulmuş dikilitaş mabetler büyük bir düşünce ve duygu dünyasının

yaşandığını açıkça göstermektedir. Urfa (daha genişçesi Yukarı Mezopotamya) jeobiyolojisinin bu kabile sistemlerinin gelişimi için ideal bir konum arz ettiğini önemle belirtmek gerekir. Tarihsel çalışmaların mutlaka üzerinde yoğunlaşması gereken bu kabile sistemi ve kültürü çözümlendikçe, evrensel tarihin daha net aydınlatılacağından kuşku duyulamaz.

İkincisi, köy oluşumları şimdiye kadar tarım devrimine bağlı olarak değerlendirilmişti. Yarı-göçebe kabile sisteminde köy oluşumlarına geçildiği Urfa-Göbeklitepe tapınağının kanıtladığı diğer önemli bir toplumsal gerçekliktir. Daha önceleri kentin ve devletin doğuşunu Sümer rahip tapınaklarına bağlamıştım. Aynı biçimde köy ve komün yönetiminin, yani ilkel (orijinal anlamında) ilk demokrasinin de bu sefer kabilelerin ortak tapınak sistemleri etrafında oluştuklarını önemle belirtmeliyim. Her ortak tapınak yerleşikliğin, ilkel alışverişin, ortak duygu ve düşünce (sanat) devriminin de temelini teşkil etmektedir.

O halde üçüncü husus, ticaretin primitif, orijinal biçimi olan hediye alışverişlerinin ortak mabet buluşmalarında geliştirildiğini belirtmek mümkündür. Dördüncüsü, din ve sanatın (Bu iki kategori başlangıçta birliktedir ve temel manevi kültür öğesidirler) doğuş kaynağında da ortak mabet tapınmaları bulunmaktadır. Yazıya hayli yaklaşılmış tapınak resimleri (Göbeklitepe) düşünce ve duygu düzeyinin gelişkinliğini kanıtlamaktadır. Sümer ve Mısır yazılarının doğuşunu âdeta önceden haber veren bir sanat söz konusudur. Bu hususlara benzer okumaları daha da geliştirmek mümkündür.

Belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus, bu kültürün yarı-göçebe niteliğinden ötürü çok esnek ve hızlı yayılma karakterinde olmasıdır. Bu kültürün tarihte M.Ö. 15.000 - M.Ö. 10.000 yılları arasında başta Ortadoğu olmak üzere evrensel çapta yayılım gösterdiğini belirtmek, tarih anlatımları için hayli aydınlatıcı bir rol oynayacaktır. Şahsi kanaatim, bu kültürün tüm Asya, Afrika, Avrupa, Amerika ve hatta Avustralya'yı kültürel yayılım anlamında fethettiği doğrultusundadır.

b- Tarım devriminin yarı-yerleşik kabile sistemine dayanarak geliştiği ve devrimsel bir anlam taşıdığı tarihçilerin ve bizatihi yaşamın ortak yargısıdır. Verimli Hilal'in en verimli bölgesi olarak geniş Urfa jeobiyolojik alanını tarım devriminin uzun süreli (tahminen M.Ö.

10.000-5000 dönemi) merkezî alanı olarak değerlendirmek gerçeğe en yakın tarihsel anlatımdır. Gerek bitkileri tarıma almada, gerek koyun, keçi ve sığırları evcilleştirmede bu alanlar verimlilik ve çeşitlilik açısından ideale yakındır. Arazi yapısı, toprağın verimliliği, iklimsel koşullar, flora ve fauna dönemine göre en ideal alan konumundadır. Âdeta doğal sulama koşullarına sahiptir. Ayrıca Dicle-Fırat ve kolları çevresinde sulu tarım için geniş alanlar hep var olagelmiştir. Alan araştırmaları her geçen gün bölgenin bu rolünü açığa çıkartmaktadır.

Evrensel tarih için temel aşamalardan biri olan bu döneme ilişkin de benzeri hususları belirtmek mümkündür. Birincisi, tapınak ve köy oluşumlarında niceliksel ve niteliksel gelişmeler sağlanmıştır. Bismil-Kortiktepe, Çemê Hallan, Ergani-Çayönü, Siverek-Nevala Çori kültürleri Urfa-Göbeklitepe kültürünün yayılım ve yerleşim gücünü göstermektedir. M.Ö. 10000-7000 döneminde, çanak çömleksiz olarak değerlendirilen bu aşamada belirtilen tüm hususlarda gelişme sağlanmıştır. Bu dönemin de başta Ortadoğu coğrafyası olmak üzere evrensel yayılma karakterinde gelişme sağladığını belirtmek gerekir.

İkinci önemli husus, M.Ö. 7000'ler sonrasında gelişen çanak çömlekli neolitiğin daha üst bir aşama olarak kentlerin eşiğine kadar gelen bir gelişmeyi mümkün kılmasıdır. Tüm arkeolojik kazılar bu gerçeği doğrulamaktadır. Aynı merkezî alandan özellikle M.Ö. 5000'lerden itibaren daha da hızlanan bir kültürel yayılmanın başta Mısır, Aşağı Mezopotamya'da Sümer, bugünkü Hindistan-Pakistan sınırlarındaki Pencab ile Türkistan'ın Amuderya ve Siriderya vadilerinde olmak üzere geniş bir jeobiyolojik alanda proto-kent eşiğine kadar bir gelişmeye yol açtığı belirtilebilir. Döneme göre bir nevi merkez-çevre sistemi ilk defa gözlemlenebilir bir küresel sistem oluşturmaktadır. Çin'den Avrupa'ya kadar, yani iki okyanus arasında bu kültürün başat rol oynadığı ikinci kuşak bir yayılmanın M.Ö. 4000-2000 döneminde yaygınlık kazandığını belirlemek, evrensel tarih açısından büyük önem taşımaktadır. Küreselleşme sadece günümüzde yaşanan bir fenomen değildir. Belki de sömürücü ve baskıcı olmayan (İstisnalar kuralı bozmaz) en uzun süreli, en önemli küreselleşme bu dönemlerde yaşanmıştır. Evrensel tarihten anlaşılması gereken bu husus olmalıdır. Hem maddi hem de manevi ortak bir kültürel oluşum ve bunun küresel yayılımı anlamlı bir tarih anlatımı için temeldir. Evrensel tarihten anlaşılması gereken, tüm toplumların

düşündükleri ve pratikleştirdikleri benzer özne-nesne halkalarıdır. Başta ulus tarihleri olmak üzere, tüm mikro tarih anlatımları eğer evrensel tarih içinde ele alınmazlarsa, ancak öykü değerinde anlam ifade ederler.

Aslında mikro tarih diye bir anlatım türü yoktur. Kapitalist tekellerin propaganda ihtiyacı mikro tarihi ortaya çıkarmıştır. Tarihi anlayabilmek için bu hususun kavranması çok önemlidir. İnsan türü sadece kendisi değildir, tüm evren tarihidir. İnsanda yeniden yapılaşan, tüm madde-enerji akışlarının faz bütünlükleridir. İnsan dışında olup da insanda yeniden bir araya gelip yapılaşmayan, duygu ve düşünce haline gelmeyen hiçbir evren parçası, madde ve enerji bütünlüğü yoktur. Birincisi, evrensel tarih diyorsak, bu gerçek kastedilmektedir. Panteizmin de fark etmeye çalıştığı bu gerçekliktir. Evrensel tarih deyince anlaşılması gereken ikinci tür anlatım, İkinci Doğa olarak da adlandırılan toplumsal doğanın maddi ve manevi kültürel gelişimidir. Bu tarihi bir nevi toplumun kök hücresi olan klanlardan ele alıp günümüze kadar toplumların ana nehir akışları biçiminde değerlendirmek de mümkündür. Bu tarih anlatımında ana nehir kavramı önemlidir. Nasıl insan olmayan evren tarihini anlatmak için tüm madde-enerji toplamları gerekmiyorsa, sadece fazlı geçişlerin mekanizmalarını (Hegel'de mantık ve momentler) ve ana halkalarını (fizik, kimya, biyoloji) anlatmak veya anlamak yeterliyse, İkinci Doğa olarak toplum tarihi için de benzer bir anlatım gereklidir. Toplum tarihiyle kast edilen şüphesiz sosyolojidir. Ayrı sosyoloji ve tarih anlatımları da anlam bütünlüğünü hep parçalayan kapitalist tekelciliğin ideolojik hegemonyası gereğidir.

O halde her iki anlamda da evrensel tarih bir bütündür. Şüphesiz bu anlatımda birey, olgu ve olayların yeri olmadığı anlamına gelmez. Bilakis birey, olay ve olgular ancak bu evrensel anlatım içinde rol oynadıklarında anlam kazanırlar. Mikro tarih makro (evrensel) tarihle ancak diyalektik bağ içinde kendisine yer yapar. Kendi başına mikro tarih, edebiyat ve sosyoloji anlatımları felsefesiz olmak anlamına gelir ki, bu da nihayetinde en kabasından pozitivist zırvalıklar haline düşer.

Verimli Hilal'de M.Ö. 6000-4000 döneminde uygarlığa geçiş için gerekli olan belli başlı tüm maddi ve manevi kültür unsurlarının oluşmuş bulunduğu önemli tarihçilerin ortak bir kanısıdır. Bu kanıyı

destekleyen çok sayıda gözlem, etnolojik ve arkeolojik araştırmalar mevcuttur. Başta giysi, beslenme ve barınma alanları olmak üzere maddi kültür araçları endüstrileşerek üretim seviyesine erişebilmişlerdir. Kıtlık ve çeşitli felaket dönemlerinde kullanılmak üzere toplumsal artıklardan birikimler yapılabilmektedir. Ticaretin temeli atılmıştır. Hediye kültüründen karşılıklı ihtiyaçlar için ürün değişimi yapılabilmektedir. Manevi kültürün birçok unsuru da kazanılmıştır. Din, tanrı, sanat, bilim ve tekniğin orijinal hallerinde büyük gelişmeler sağlanmıştır. Madenden tekniğe geçilmiştir. Tekerlek kullanılmaktadır. Enerji dönüşümlerinden yararlanılmaktadır. Sanıldığından daha fazla keşiflerin yaşandığı kuşkusuzdur. Daha da önemlisi, kadının başatlığında ve çevre ile çelişmeyen bir yaşam söz konusudur. Günümüzle kıyaslandığında, yalnızca bu husus bile bu dönem toplumunun üstünlüğünü izah etmeye yeterlidir. Çevre ve kadını günümüz uygarlığı kadar bastıran bir toplum -çokça propagandası yapıldığı halde- asla üstün ve gelişmiş sayılamaz. Eğer bir toplumun sağlığından ve üstünlüğünden bahsedilecekse, ekolojik ve feminist (burjuva anlamında olmayan) kriterler esas olmak durumundadır. Bu yönüyle günümüz toplumları gerçekten hasta toplumlardır.

c- Kent ve ona dayalı uygar topluma geçiş, Verimli Hilal'in binlerce yıllık toplum geleneklerinde biriken maddi ve manevi kültür değerlerinin niteliksel sıçramasıyla gerçekleşti. Mevcut kültürel unsurların Dicle, Fırat, Nil ve Pencab (Beşsu) deltalarında biriken alüvyonlu alanları başta olmak üzere öteki bazı unsurlarla sentezlendiklerinde kentin doğuşu kaçınılmazdır. Bu sentez büyük bir ürün artışı anlamına gelmektedir. Şu hususu da iyi bilmek gerekir ki, aynı alüvyonlu alanlar üzerinden yüz binlerce yıl insan akışları oldu. Ama bunlar hiçbir zaman kendi öz dinamikleriyle kentleşmeyi bir yana bırakalım, klan toplumunu bile yaşatacak yetenekte olamamışlardır. Bu alanlarda kent uygarlığına geçiş için diyalektik bağlantı içinde olacakları gelişmiş bir neolitik toplum şarttır; öncelikli koşuldur. Çin'de de benzer bir oluşum bu diyalektik temelinde oluşacaktır. Tarih ilk kentin Dicle-Fırat'ın denizle birleştiği alüvyonlu sahada inşa edilen Uruk olduğu konusunda hemfikirdir. Evrensel tarih için Uruk dönemi (M.Ö. 3500-3000) uygarlığın başlangıcını teşkil etmesi açısından önemlidir.

Uruk kültürünü yansıtan şehir tanrıçası İnanna ile ilk kahraman kralı Gılgameş adına düzenlenen destanlar için ilk söylenebilecek olan, kendi dönemlerinin özet anlatımları olduklarına dairdir. Yazılı halleriyle günümüze kadar ulaşan bu orijinal destanlar kendilerinden önceki insanlığı düşünce, inanç ve arzuları ile yansıttıkları gibi, geleceğe dair ölümsüzlük özlemlerini de bir anı gibi bize hissettirmektedirler. Evrensel tarih işte budur. İnanna Destanı'nda kadının binlerce yıllık üretken yaratıcı emeği ile oluşan, 104'e kadar sayılan toplumsal kurum ve kuraldan, teknikten bahsedilmektedir. Kurnaz ve güçlü 'erkekleşen tanrılar'ın bunları ellerinden almak için nasıl hileye ve zorbalığa başvurduklarını anlatmaktadır. Gılgameş ilk defa büyülendiği kral yaşamının, yardımcısı Enkidu'nun ölümü ile elinden kayıp gideceğine dair içine girdiği büyük üzüntüsünü ve ölümsüzlük bahşeden otun peşindeki macerasını anlatmaktadır.

Kadının gittikçe derinleşen köleliğiyle tanrı-kralın hastalık haline gelen iktidarsal çıkışları uygarlığın ilk büyük diyalektik çelişkisidir. Köle-efendi çelişkisi de bu temel çelişkiden kaynaklanacaktır. Günümüzün işçi, işsiz ve her soydan yoksullaştırılan kölelerine kadar bu öykü derinleşerek ve yaygınlaşarak devam edecektir. Evrensel tarihin uygarlık aşamasını tamamlamak ve ana momentlerinde belirlemelerde bulunmak büyük önem taşır. Kırsal alanın ticaret ihtiyacını iyi kullanan, bunu daha verimli üretimle karşılamanın tasarı ve tekniği üzerine inşa edilen kentler başlangıç itibariyle olumsuz rol oynamazlar. Tersine kırsal alanla uyum ve işbirliği içinde toplumsal gelişmeyi hızlandırırlar. Fakat yol açılan ve büyük birikim arz eden toplumsal artıklar üzerine yürütülen mücadele ve savaşlarla kente dayalı sınıflaşma ve devletleşme aşamaları, gittikçe kırsal ve kentsel emekçilerle tüm kabile sistemleri için tehlike haline gelirler. Hegel'in deyişiyle toplum genel bir efendi-köle ilişkisi ve çelişkisine tabi tutulmuş bulunmaktadır. Evrensel tarihin uygarlık aşaması hep bu çelişkiden kaynaklanan savaşlarla, bu savaşlarla birlikte kurulan devlet biçimlenişleriyle dolu geçecektir. Tarih bu anlamda bir 'insan mezbahası'dır.

Uygarlık toplumlarında hiyerarşinin sürekli iktidar ve devlet üretmesini doğru çözümlemek, doğru tarih anlatımı için büyük önem taşıyan diğer bir husustur. İktidarlı toplum süreci daha önceki toplumlardan nitelik olarak çok farklıdır. İktidar veya efendi kurumu uygarlık tarihi boyunca toplumda sürekli gelişen, yoğunlaşan ve yay-

gınlaşan bir özelliğe sahiptir. Âdeta kanser gibidir; yayılmadan, yoğunlaşmadan ayakta duramaz. Tıpkı kapitalist tekellerin sürekli birikim ve kâr hastalığı gibidir iktidar kurumu. Özünde ikisi de yoğunlaşmış toplumsal artıkla yaşarlar. Sınıflaşma olgusu toplumsal artıkla yürüyebilir. Bu artık kesildiği veya azaldığı oranda devletli toplumun krizi kaçınılmazdır. Sonuç, kendini sürekli üreten savaş ve yeni devlet, iktidar parçası olma arayışıdır. Avın peşindeki avcı gibidir iktidar elitleri ve kurumları. Devletler ise bu işin meşrulaştırılmış biçimleri olarak tanımlanmalıdır.

Şüphesiz devletlerin meşrulaşmasında toplumların genel yönetim ihtiyaçları da tam bir maske olarak kullanılır. Tarih boyunca tüm devlet yöneticileri kendilerini bu maske ile tanıtmaya büyük özen gösterirler. Bazı toplumsal yönetimler gerekli bir ihtiyaç olarak meşru görülebilir: Güvenlik, büyük sulama ve endüstri girişimleri, adalet işleri gibi. Fakat iktidar ve devlet yönetimlerinde bu toplumsal işler hep ikinci planda tutulur ve kendilerini meşrulaştırma temelinde kullanılır. İktidarlı toplumlar erkek egemen toplumlardır. Yönetilenlere ilişkin Kutsal Kitaplarda da çokça geçen 'çoban-sürü' ilişkisi geçerlidir. Bu ilişkinin günümüze doğru gelişimi çevre ve emekçinin genel karılaşma eğilimi biçimindedir. Bunu iktidarın erkeklik karakteri sağlar. Neolitik toplumda kadın ağırlıklı yönetimler esas olarak üretim, güvenlik ve üreme amaçlıyken, uygarlık toplumlarında iktidar yönetimleri içte ve dışta sömürü ve savaş amaçlıdır. Dolayısıyla savaş ve iktidar teknolojisine birinci sırada önem verilir. Ayrıca çevreyi sürekli fethedilecek bir sömürü alanı olarak görürler.

Ortadoğu'nun iktidar kültüründe bu soyutlamalara en zengin çeşitlilikteki iktidar somutlaşmalarında rastlamak sadece mümkün değil, işin kuralı, normu gereğidir. Uygarlık sistemine merkezî ve bütünlük içinde yaklaşım göstermek doğru kavranması için şarttır. Kesinti ve parçalanmış boşluklar uzun süreler içinde mümkün değildir. "İktidar boşluk kabul etmez" deyişi bu açıdan doğrudur.

d- Evrensel tarihin omurgasını teşkil eden Mezopotamya ana kaynaklı ve kesintisiz akıp gelen beş bin yılı aşan merkezî uygarlığı en temel tarih birimi olarak incelemek temel metodolojik öneme sahiptir. Bu konuda dar ekonomist sınıf yaklaşımı yöntemlerinden tutalım, hukuk ve ulusal devlet eksenli, üretim sistemli yaklaşım yöntemleri tarihin bütünlüğünü vermekten uzaktırlar. Özellikle gittikçe yaygın-

laşan pozitivist mikro tarih yöntemleri tam bir anlam katliamı rolüne bürünmüş gibidirler. Tarihi birey, olay, hanedan, ulus, devlet, sınıf ve ekonomi unsurları başta olmak üzere indirgemeci tekil unsurlarla çözümlemek, anlatı haline getirmek gerçeğin parçalanarak katledilmesine götürür. Kapitalist tekellerin ideolojik hegemonyası altında geliştirilen bu mitik anlatımlar ezici yönleriyle propaganda rolünü oynarlar. Şüphesiz tikel anlatımlar gerekli ve önemlidir. Ama evrensel tarih akışları ile bütünleşmeden, gerçeğin bütünlüklü kavranışına hizmet etmezler. Günümüzde tarih anlatımı çok sorunlu bir konudur. Doğru anlatımlar büyük güç ve çabaları gerektirmektedir. Hem düşünce çabasından hem de eylem gücünden bahsediyorum. İktidarın sürekli kâr peşindeki sermaye gibi bir özelliğinin olduğunu kavramadıkça, uygarlık toplumları çözümlenemez. Aslında iktidarı en rafine örgütlü sermaye olarak düşünmedikçe, onun tam kavranması başarılamaz. Sermayeyi ne tam ekonomik (Marksistler ve liberaller için böyledir) ne de politik olarak (ulus-devletçi yaklaşım) düşünmek doğrudur. Birbirini doğuran, biri olmaksızın diğerinin olamayacağı ikizler olarak kavramlaştırmak gerçeğe daha yakın sonuçlar verir.

Merkezî uygarlık sistemini bu tanımlar çerçevesinde beş bin yılı aşkın süreli bir tarihsel-toplumsal sistem olarak değerlendirmek mümkündür. Üç ana versiyon ve birçok alt küme halinde şemalaştırabiliriz. Birincisi, Sümerik orijinal çıkıştır. Uruk örneğinin kendini çoğaltması, çığ gibi büyüyen şehir öbeklenmelerine yol açmıştır. Merkezî alan Aşağı Mezopotamya'dır. Hegemon güç Uruk site devletidir. Yaklaşık beş yüz yıl sürmüş, ulaşabildiği her yerde yarı-çevreler ve koloniler oluşturmuştur. Bütün Verimli Hilal'i merkez ve çevre olarak örgütlü kıldığını belirtebiliriz. Sistemin yaşadığı konjonktürel bunalım sonucunda M.Ö. 3000 yıllarında hegemonik güç Ur sitesine geçmiştir. Ur Çağı çeşitli bunalımlarla kesintili olarak bin yıl kadar sürmüştür. M.Ö. 3000-2000 dönemini Ur Çağı olarak değerlendirebiliriz. Uruk'un tüm çevre ve merkez rolünü devralmıştır. Daha da genişletmiş ve kentleri çoğaltmıştır. Kentleşmeler merkez ve çevre alanlarında Uruk döneminin çok üstünde gelişim göstermiştir. Düzinelerce kentleşmeye tanık olmaktayız. Toplumda hem yatay hem de dikey örgütlülük artmıştır. Yazı gelişmiştir. Bilim ve eğitim kurumlaşmıştır. Nippur bir nevi üniversite kentidir. Yakın komşu, doğusunda yer alan Elam bölgesinde Sus, batısında Aleppo ve Ebla,

kuzeyinde Mari ve Kazaz gibi Fırat kıyısında çok sayıda koloni inşa edilmiştir.

Mısır-Nil ve Pencab vadilerindeki kentleşme daha uzak çevrenin alt kümeleri olarak değerlendirilebilir. Nil ve Pencab vadileri özerk kentlerden ziyade âdeta koloniye benzemektedirler. Mısır uygarlığı Firavun'un saray, mezar ve tapınak üçgeninden oluşan mekanikleşmiş bir köle komününe benzemektedir. Sümer uygarlığındaki özerk, rekabetçi kentleşmeyi sağlayamamıştır. Kolektifleşmiş büyük bir köyü andırmaktadır. Firavun sosyalizmi denmesi de bu niteliğinden ötürüdür. Pencab'daki Harappa ve Mohenjodaro yerleşkeleri daha çok bir koloniyi andırmaktadır. Sümer kolonisi olmaları ihtimal dâhilindedir. Daha sonra (M.Ö. 1500'ler) gelişecek Çin uygarlığı, Sarı Irmak deltalarında boy veren ikinci bir Mısır örneğine çok benzemektedir.

Kuzey Mezopotamya'daki kentleşmeleri daha değişik görmekteyiz. Bu alandaki toplulukların kendi öz dinamikleriyle M.Ö. 3000'lerden itibaren kentleşmeye geçtikleri ve Uruk, Ur (M.Ö. 4500-3500 döneminde El Ubeyd kültür yayılmacılığına karşı) kolonizasyonlarına karşı kendilerini korudukları, kısa süre içinde bu kolonizasyon güçlerini kendi içlerinde erittikleri gözlemlenmektedir. Bölgenin çok güçlü kabile sistemi ve tarımcı köy yapısı bunu mümkün kılmaktadır. ABD karşısındaki Avrupa'ya benzemektedir. Bir alt küme veya çevreden ziyade, ikinci bir merkez rolüne daha yakın konumdadır.

Uruk ve Ur hegemonik sistemleri içte kent (Babil ve Ninova başta olmak üzere) rekabetleri, dıştan Semitik kökenli Amorit ve kuzeydoğudan Aryenik boyların savunma ve saldırı savaşlarıyla (Belli başlıları Akadlar ve Gutilerdir) M.Ö. 2000'li yılların sonlarında güçlerini yitirmişlerdir. Yeni hegemonik güçler Babil ve Asur'dur. Babil M.Ö. 2950-1600'lerdeki ilk döneminde çok görkemli bir çıkış sağlamıştır. Ünlü Hammurabi bu dönemi simgelemektedir. İkinci dönemi kuzey ve doğulu boylarla (Hitit ve Hurri ittifakları bunu ifade etmektedir) ortaklaşa geçen M.Ö. 1600-1300'lü yıllardır. Son dönem Medlerle koalisyon sonucu yıktıkları Asur hegemonyasından sonraki M.Ö. 600-540 dönemidir. İlk Yahudi sürgününü gerçekleştiren Nabokadnazar bu dönemi simgelemektedir. Babil tüm dönemlerinde hegemonya merkezidir. Kapitalist hegemonyanın Londra ve Newyork'unu andırmaktadır. Sanayi, ticaret, din, sanat ve bilim mer-

kezidir. Çünkü ünlüdür. 'Yetmiş iki millet' sözü Babil'den kalmadır. Kendine çekmediği boy ve kabile yok gibidir. Dönemin Yunanlıları için Paris ve Londra'dır. İlk filozofları Babil ekolünden geçmişlerdir. Kısaca döneminin hegemonik dünya kentidir.

Asur hegemonyasını da üç dönem halinde ayrımlamak mümkündür. M.Ö. 2000-1600 Babil'e bağlı ticaret kolonileri dönemi, M.Ö. 1300-1000 tam hegemonik dönemdir. Son dönem ise M.Ö. 900-600'dür. Zagros'tan Akdeniz'e, İç Anadolu'dan Mısır ve Umman'a kadar geniş bir coğrafyada hegemonik güç olabilmeyi başarmıştır. Ticaret ve sanayide ilerleme sağlamıştır. Mamul mal satıp hammaddeleri metropollerine taşımıştır. Kapitalizmin birçok özelliğini (muhasebe, tartı, ölçü, kredi, para benzeri işler) geliştirmiştir. Son döneminde Van merkezli Urartular, karşısına en ciddi rakip olarak çıkmışlarsa da aynı başarıyı sağlayamamışlardır. Fakat Urartuların Asur'a karşı ayakta kalan tek güç olmayı başarmaları önemlidir. Asurlular tüm hegemonya dönemlerinde güçlü koloniler oluşturmuşlardır. Kâr, kârhane kavramları Karum (acente) kökeninden gelmektedir. Doğuda Medler ve Persleri, batıda Mısır, İsrail ve Fenikelileri, İç Anadolu'ya kadar birçok beylikleri kontrolleri altına alabilmiş ve koloniléştirmişlerdir.

Yine tıpkı Uruk, Ur ve Babil dönemlerinde hegemonyacılığa karşı direnmede gösterdikleri başarıyı Asur hegemonyasına karşı da tekrarlayan, Aryen kabilelerinden oluşan Hurri ve Hitit güçleri olmuştur. Hitit Kralı I. Murşili'nin Hurri müttefikleri ile birlikte M.Ö. 1596'da Babil dâhil hegemonik merkezi tümüyle düşürdüğünü bilmekteyiz. Hurrilerin Mitanni kolu, M.Ö. 1500-1250 döneminde Kerkük'ten Akdeniz'e kadar geniş bir bölgede imparatorluk benzeri bir güç oluşturabilmiştir. Aynı kökenden gelen Urartular ve Medler ise, uzun yıllar süren direnişler sonunda, M.Ö. 612'de Asur'un stratejik yenilgisine yol açmışlardır. Fakat Asur'un yenilgisini sadece dış savaşlara bağlamak yetersiz bir yaklaşımdır. Temel neden, savaşların artık kârlı olmaktan çıkmasıdır. Tıpkı sermayenin azalan kâr eğiliminin bunalım ve kriz etkeni olması gibi, savaşların azalan kâr kanunu da kriz ve yenilgilerle sonuçlanmaktadır.

Asur sonrası Ortadoğu'nun yeni hegemon gücü Pers-Med ittifakına dayalı Pers İmparatorluğu'dur. M.Ö. 550-330 döneminde dünya hegemonu rolünü oynayan Pers imparatorları en geniş küresel sis-

temi kurmayı başarmışlardır. İktidar alanları Ege kıyılarından Pencab'a kadar uzanmış olup, Çin hariç dünyanın o dönemine göre tüm uygarlık alanlarını aynı gücün hegemonyası altında birleştirebilmişlerdir. Bu başarıda manevi kültür olarak Zerdüştlüğün belirgin payı vardır. Sistem daha eski olan Mısır uygarlık güçleriyle yeni bir uygarlık sürecinde olan Ege İon uygarlık güçlerinin sürekli isyanlarıyla yıpratılmıştır. Eski Mezopotamya mirasını sürdüren Babil de sık sık isyan etmiştir. Kuzeyde İskit boyları âdeta dönem gerillası gibi savunma ve saldırı savaşlarıyla sistemi en çok aşındıran güçler olmuştur. Yeni, fakat Grek kültürünün etkisiyle hızla gelişen Makedonya'nın çok genç kralı İskender'in (Aristo'nun öğrencisidir) ideolojik ve taktik üstünlüğü Pers hegemonyasının sonunu getirmiştir. Böylelikle yeni Grek uygarlığı kendini başarıyla kanıtlamış olmaktadır.

e- Yeni hegemonik güç, üstünlüğünü kanıtlayan Helen uygarlığına ve onu temsilen Greko-Romen güçlerin eline geçmektedir. Bu, Doğudan Batıya doğru ilk ciddi güç kaymasıdır. Ege kıyılarındaki İon kent kültürüne (M.Ö. 600-M.S. 500) dayalı Greko-Romen uygarlığı, evrensel tarihte ikinci büyük kentleşme dalgasına yol açmıştır. Bu kent uygarlığının başlıca güç kaynakları belki de yüzlerce yıl süren özümsemeyle devralınan Mısır, Babil, Hitit, Girit ve Med-Pers maddi ve manevi kültür birikimleridir. Mısır, Babil ve Pers saraylarını gezmeyen, kültürlerini yoğun gözleme tabi tutmayan önde gelen İon bilgeleri (Solon, Thales, Pisagor) yok gibidir. Şüphesiz uygarlığa Greko-Romen katkıları da çok yönlü olmuştur. Önemli olan uygarlıkların zincirleme etkilenmesidir. Temelinde toplumsal artının ele geçirilmesinin rol oynadığı iktidar savaşları ve kurumlaşmaları geleneksel bir miras gibi sürekli birbirlerine aktarılır. İktidarı en çok çoğaltan, kendini en başarılı sayar. Bu da artık-değerin büyütülmesi ve ele geçirilmesiyle bağlantılıdır.

Greko-Romen uygarlığı, Avrupa uygarlığının 9.-13. yüzyıllarda Doğu uygarlıklarından sağladığı maddi ve manevi kültürel aktarımların âdeta benzerini M.Ö. 1600'lerden önce Miken-Hellas örneğiyle Yunan Yarımadasında, M.Ö. 1000'lerde Etrüsklerle İtalya Yarımadasında sağlamıştır. Neolitik kültür aktarımları ise M.Ö. 7000-4000 dönemlerinden beri hep süregelmiştir. Evrensel tarihten kültür aktarımları tek taraflı olmayıp karşılıklı bağımlılık temelinde hep olagelmiştir. Uygarlık dönemlerindeki tahakküme dayalı yayılımlar sanıldı-

ğından daha sınırlıdır. Tarih de her şey değildir; resmi tarihlerin propagandasını tarih olarak alamayız. İktidar kökenli uygarlık yayılımları evrensel tarihin sınırlı bir parçasını oluşturur. Dipte asıl rol oynayan ise, kabileler ve halklardan örülmüş toplumsal tarihtir. İktidar tarihlerine tarih demek bile zordur. Asıl tarihi toplumsal bağlamda izlemek evrensel tarihin özünü verecektir. Bu sorunların halen tüm ağırlığıyla tartışıldığını bir kez daha belirtmeliyim.

Ege Denizi'nin her iki yakasında gelişen kentleşme (M.Ö. 700-500) ve ona dayalı kültür ve uygarlık hareketi evrensel tarih açısından yeni bir moment ve sentezi ifade eder. Batı Avrupa uygarlığının oluşumunda bu sentez ve moment orijinal çıkış olarak değerlendirilir. Dünyaya tüm bakış açılarında başlangıç olarak ele alınır. Avrupa merkezî uygarlığı bu konuda tüm bilimsel, hatta felsefi idealarına rağmen ağırlıklı olarak mitolojik yaklaşım sergilemekte, bunu yaparken evrensel tarihe ilişkin büyük çarpıtmalara başvurmaktadır.

Şimdiye kadarki anlatımlardan da gayet iyi anlaşılmaktadır ki, Ege kıyılarında gelişen kültür, bu döneme kadar süren tüm Ortadoğu kökenli kültürlerin yüzlerce, hatta binlerce yıl süren aktarımları sonucu oluşan çok önemli bir sentezdir. Çok ötelere gitmeye gerek yoktur. Yalnız Pers-Helen ilişkilerinin oluşturduğu sentez M.Ö. 600'lerden (Medleri de dahil edersek) Batı Roma'nın yıkılışına, yani M.S. 500'lere (Sasanileri de eklersek) kadar süren ilişkilerin sonucuna tanıklık etmekte ve bu gerçeği kanıtlamaktadır. Sadece Adıyaman'ın Nemrut Dağı'ndaki tanrılar panteonuna bir göz atmak bile bu gerçeği kavramak için yeterlidir.

Greklerin kentleşme hareketi başarılı bir sentez ve üstün bir aşamadır. Yol açtığı kültürel ortamda mitolojik kökeni ağır basan dinsel ideolojileri çözmüş, felsefe ve bilimin ağırlık kazanmasına çok ciddi bir katkıda bulunmuştur. Bilim ve felsefeyi temellendirmede bu katkının rolü belirleyici olmuştur. Dolayısıyla evrensel tarihe de ciddi bir ivme kazandırmıştır. Fizik, kimya ve biyolojinin önü açılmış, tarih ve toplum felsefesinin temelleri de daha bilimsel ölçütlere kavuşturulmuştur. Sanatta da özellikle kent mimarisi, heykelcilik, tiyatro ve destan anlatımında görkemli örnekler sergilenmiştir. İskender'in büyük zaferlerinin arkasında şüphesiz bu kültürel üstünlük yatmaktadır. Roma'nın askeri ve siyasi hegemonyasını doğuran da yine bu kültürel üstünlüktür. Roma gerek cumhuriyet gerekse imparatorluk

aşamasında Grek kültürünün siyasi ve askeri alana taşırılmasını ifade eder. Roma'nın yaklaşık bin yıllık (M.Ö. 508-M.S. 495) hegemonik serüveni Atina'nın niyet ettiklerinin hem doğrulanması hem de gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla ayrı bir sentez veya orijinal saymak olası değildir. Şüphesiz nicelikçe daha çok büyümüş, nitelikte de (askeri ve siyasi hegemonyada) mükemmeliyete yaklaşmaya çalışmıştır. Hukuk, mimari ve retorikte bunun örneklerini sergilemiştir.

Roma hegemonyası evrenselliği ve evrensel tarihi oldukça zorlamıştır. Bu yönlü katkısı önemlidir. Fakat ağırlıklı olarak Ortadoğu kültür sahasında bu rolü oynadığı unutulmamalıdır. Doğu Roma (Bizans İmparatorluğu) örneği bu gerçeği açıkça ifade etmektedir. Batılı olmak, Avrupa uygarlığına erişmek için çaba harcamıştır. Bu çabasında Gotlara (Germenik kabileler) karşı seferler için bazı yollar, kaleler ve korunma surları oluşturmaktan öteye gidememiştir. Doğulu yanlarının (Fırat ve Dicle uzun süre Doğu sınırlarını oluşturmuştur) egemen olduğu bir evrenselliği yaşadığı kesindir. Grek örneklerinden daha fazla Doğulu olmuştur. Hem maddi hem manevi kültür alanlarında böyle olduğu gibi, nicelik ve nitelikte de böylesi bir sentezi ifade eder. Şüphesiz Avrupa uygarlığının oluşumunda bir ön deneyim ve tarihsel aşamadır.

Roma hegemonyası döneminde Doğu kültürünü Perslerin (Akhamenit hanedanları) yerine geçen Part ve Sasani Hanedanları temsil etmeye çalışmışlardır (yaklaşık M.Ö. 250–M.S. 650). Temsil derken, iktidar kültürünün siyasi ve askeri damarlarını kastediyorum. Bu temsilde nasıl ki İskender sonrası Greko-Romen hegemonyasının arkasında Helen kültür dünyası temel rol oynamışsa, Pers-Med ağırlıklı hegemonik iktidarların arkasında da Zagros eteklerindeki Mağ'larda (ateş ocakları) tüten alevlerin etrafında oluşan Zerdüşt kültürünün belirleyici etkisi vardır. İki hegemonik güç arasında yaklaşık bin yıl süren siyasi ve askeri üstünlük savaşlarına paralel olarak, iki kültür arasında da benzer bir ideolojik savaş sürmüştür. Batı kültür sentezinde bu çatışmanın rolü belirleyicidir.

Şu hususu önemle belirtmeliyim ki, Toros-Zagros eteklerine dayalı toplumsal kültür hiçbir dönemde orijinalliğini tamamen kaybetmemiştir. Kendi içinden çıkan askeri ve siyasi, hatta rahip dinî hegemonlara da teslim olmamıştır. Toplumsal tarih olarak kalmaya devam etmiştir. Tarih boyunca dört taraftan uğradığı tüm istila dalgala-

rına karşı toplumsal varlığını sürdürebilmiştir. Bunda yaşadığı ve derin köklere sahip (M.Ö. 15.000'lerden günümüze) kabile sistemi ile tarım ve hayvancılık ekonomisinin rolü belirleyici olmuştur. Bu kültürde âdeta iki âlem vardır. Birincisi, toprağa ve tarihe derinliğine gömülü kabile ve halkların toplumsal dünyası; ikincisi, sayısız istilacı, sömürgeci, sömürücü ve imhacı güçlerin hegemonik iktidar kavgaları, savaşları ve devletleri dünyasıdır. Anlatmaya çalıştığım, evrensel tarih açısından günümüze kadar devam eden diyalektiksel gelişmenin iki dünya arasındaki kırmızı çizgisidir. Bölge kültürü en azından öznesellik anlamında çevre olmayı hiç kabul etmemiş, bunu aklına bile getirmek istememiş, merkez olmakta bazen komik ve trajik öyküleri olsa da, merkez kalmakta hep ısrarlı olmuştur. Mikro tarihimize bu evrensel bakış açısından baktığımızda hem onurun hem de alçaklığın, hem acının hem de coşkunun, hem komedinin hem de trajedinin bin bir örneğini görmekte ve anlamakta zorluk çekmeyeceğiz. Kendi toplumsal doğamızı (onunla ayrılmaz bir bütün olan fizik, kimya ve biyolojik doğa) daha çok kavrayacak ve olumsuzlukları geriletmenin irade ve eylemine daha çok koşacağız.

f- Ortadoğu merkezî uygarlığının son evrensel hamlesi İslâmî uygarlık momentinde ve sentezinde gerçekleştirilmiştir. İslâm adı altında sanıldığının aksine rafine bir din ideolojisi değil, o döneme kadar tüm ideolojik varyasyonların bir sentezi söz konusudur. İslâm bir orijinalite değil, Ortadoğu'nun evrensel kültür akışında ve uygarlığında bir dönem, bir momenttir. Aynı zamanda çok karmaşık bir ideolojik sentezdir. Talihsizlik şuradadır ki, Batı Avrupa Hıristiyanlık sentezini yeniden çözümleyerek bilim ve felsefede evrensel tarihsel bir hamleye yol açarken, İslâm sentezinde başlayan bilimsel felsefe çözümleri sonuca tam vardırılmadan bastırılmış, bu da Ortadoğu merkezî uygarlığının Avrupa'ya kaymasında en önemli nedenlerden birini teşkil etmiştir.

İslâm uygarlığı, başlangıçtaki tüm kurtuluşçu temalarına rağmen, çok kısa süre içinde (Emevi Hanedanlığında, 650-750) bir hegemonik uygarlığa dönüşmüştür. İslâmiyet aslında son dönemlerinde iyice yozlaşan, kâr getirmeyen, bölge halklarını ve toplumsal örgülerini çok yıpratan Bizans-Sasani çekişmesinin yüzyıllarca süren çıkmazına ve çözümsüzlüklerine karşı bir çıkış, bir çözüm olarak kendini sunmuştur. Adından da anlaşıldığı üzere bu mesaj Selam

(İslâm'ın köken kavramı), yani barış dinidir. Fakat gelenin gideni aratması türünden Emevi Hanedanlığıyla (Muhammed'in Medine Mukavelesi, 620) 650'ye dek sürmüş, Muaviye-Ali çekişmesinde Kureyş'ten Emevi Hanedanlığı başaran taraf olmuştur) Ortadoğu'daki uygarlık savaşları daha da yoğunlaşmıştır. Bizans ve Sasaniler defalarca yenilgiye uğratılmış, Konstantinopolis kuşatılmış, Sasani kentleri tümüyle ele geçirilmiştir. Ancak Çin sınırlarında (750) durdurulabilmiştir. Hindistan'dan İber Yarımadasına ve Afrika çevresine kadar yerleşilmiştir. Türk boylarının İslâmlaşmasıyla Kuzey yarımkürede, Orta Avrupa'dan tüm Güney Sibirya ve Orta Asya'ya kadar yayılma sağlanmıştır. İktidar-devlet-uygarlık alanlarında büyük bir genişleme sağlanmıştır.

Abbasi Hanedanlığı döneminde (750-1250) hegemonik zirveye tırmanılmıştır. Cihan İmparatorluğu kavramı çokça seslendirilmektedir. Grek, Hint, hatta Çin kültürü hızla tercüme ve telif edilerek, İslâm için bir kültürel üstünlük yaratılmak istenmiştir. Ticaret kapitalizmi tarihin en gelişkin aşamasına erişmiştir. İstese aslında daha sonra karşısında hegemonik yenilgi alacağı Avrupa'yı kontrolü ve hatta işgali altına alabilecek güçtedir. Kârlı olmadığı için Avrupa'nın fethini sınırlı tutmakla yetinmiştir. Sanıldığının aksine Avrupa'nın işgali karşı direnişten ötürü değil, tıpkı Roma işgallerinde olduğu gibi verimsiz olduğu için yarım bırakılmıştır. Yine Hun ve Cengiz Han istilaları da benzer nedenle yarım bırakılmıştır. 15. yüzyıla kadar Avrupa'nın şansı henüz Ortadoğu kökenli büyük güçlerin iştahını kabartacak kadar verimli ve kârlı bir saha haline gelmemiş olmasıdır. Bu duruma geldiğinde de (19. yüzyıldan itibaren) karşı hamleyle kendi hegemonyasını gerçekleştirmeyi ve kalıcı kılmayı bilmiştir.

Uygarlık anlamında İslâm'ın hegemonik çöküşü çözümlenirken, dıştan Moğol Cengiz Han Hanedanlığının istila ve işgalleriyle içte mezhep çatışmaları baş sebep olarak gösterilir. Bu eksik bir anlatımdır. Belirtildiği gibi, asıl neden kültürel Rönesans'ı gerçekleştirememesidir. Kendi iktidarı döneminde Abbasi Hanedanlığı bu gerçeğin farkındadır. Kurtuluş ve barış mesajı olarak İslâmiyet'in sadece dinsel fonksiyonuyla imparatorluğu ayakta tutamayacağını iyi bilmektedir. 800-1200 döneminde gerçekten İslâmî Rönesans'a yaklaşan çabalar yoğunca sergilenmiştir. Bilim ve felsefede ciddi açılımlar sağlanmıştır. Tıp, biyoloji, matematik, fizik, kimya, tarih ve toplum bilimlerinde

Avrupa'nın önündedir. Felsefenin hikmet, tasavvuf, mantık, ilahiyat, adalet konularında oldukça ciddi açılımları söz konusudur. Fakat sonuçta dinsel dogmatizmin ağır basmasıyla bu çalışmalar dumura uğramış, hatta lanetlenerek devre dışı bırakılmıştır.

Avrupa ise, tersine, bir yandan Greko-Romen kaynaklarına direkt ulaşmaya çalışırken, diğer yandan İslâm ülkelerinde sağlanan ve yararlanabileceği tüm kaynakları bu dönemde aktarmasını bilmiştir. Ortadoğu'da inkıtaya (kesintiye) uğrayan Rönesans Avrupa'da hamleye geçmiştir. 14. ve 15. yüzyıllar Avrupa'nın Rönesans yüzyıllarıdır. Avrupa'nın şansı kendi Rönesans'ını Hıristiyan dogmatizmine rağmen sürdürmesi ve tüm Avrupa'ya yayabilmiş olmasıdır. 16, 17 ve 18. yüzyıllarda Reformasyon (dinde köklü reform), felsefi ve bilimsel devrimle aydınlanmasını sağlayarak süreci başarıyla kat etmesini bilmiştir. Sonuçta 19. yüzyılın başlarına geldiğimizde kültürel (zihniyet) devrimin zaferi kesin olmuştur. İslâmîk uygarlığın hegemonyasını yitirişi ve hegemonyanın Avrupa'ya kayışında bu kültürel devrimin zaferi belirleyici rol oynamıştır.

Hegemonyanın kayışında ikinci sırada sayılması gereken etken, ticaret kapitalizminin benzer biçimde Avrupa'ya başarıyla aktarılmasıdır. Başta Venedik, Cenova ve Floransa olmak üzere İtalyan kentlerinin 11. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleriyle birlikte giriştikleri muazzam ticari hamle sadece kâr amaçlı olmamıştır. Ortadoğu dünyasında binlerce yılda oluşan tüm kapitalist gelişmeleri (tarım, para ticaret, endüstri) kârla birlikte bir kültür olarak da taşımasını bilmiştir. Mallarla birlikte o malları üreten tüm usul ve teknikleri de aktarmıştır. Buna Çin uygarlığından yapılan (kâğıt, barut, matbaa, top vb teknikleri) aktarımları da dahil etmek gerekir. Özellikle 'Moğol yoluyla' üçüncü sırada askeri ve siyasi düşünce ve tekniğin aktarılması söz konusudur. Avrupa kendiliğinden iktidar ve devlet tekniklerini ve arkasındaki düşünceyi inşa etmemiştir; büyük oranda miras olarak almıştır. Kendi katkılarını ancak 16. yüzyıldan itibaren yapmaya başlamıştır. Dördüncü sıraya sanat ve edebiyat aktarımlarını koymak gerekir. Bu aktarımlarda İtalyan kent devletleri, Endülüs İslâm Devleti başat rol oynamıştır.

Son olarak Hıristiyanlığı da temel manevi ve moral aktarım aracı olarak değerlendirmek mümkündür. Roma'nın yıkılışından sonra Avrupa'yı moral açıdan ayağa kaldıran Hıristiyanlık olmuştur. Daha

da önemlisi, yeni kent hamlesi çoğunlukla Hıristiyanlık manastırları çevresinde gelişmiştir. İtalya ve Batı Avrupa kıyılarında 11. yüzyıldan itibaren hız kazanan yeni kentleşme hareketleri evrensellik açısından Sümer ve İon hamlesinden sonra üçüncü ana hamledir. Hem arkasındaki kültür hem de yapılanış biçimleri farklılık arz eden, ama benzer yönleri de çok olan bu tarihsel hamlelerin birçok alt kümesi de şüphesiz mevcuttur.

Beş bin yıllık uygarlık öyküsü aynı zamanda kent varyasyonlarının gelişim öyküsüdür. Kentler hem maddi hem de manevi kültürün en sağlam kayışları olarak tarihte sürekli ve kalıcı rol oynamışlardır. Halen devam etmekte olan Avrupa kentleşme aşamasının nasıl sonuçlanacağı, yaşadıkları ağır bunalım ve kanser türü büyüme hastalıkları nedeniyle büyük tartışmalara ve yeni çözüm arayışlarına konu olmaktadır. Hıristiyanlık bu yönleriyle manevi ve maddi kültür öğelerinin aktarımında stratejik ve taktik önderlik rolü oynamıştır. Hıristiyanlığın Ortadoğu kökenleri dikkate alındığında, 16. yüzyıldan itibaren yeni bir uygarlığa geçen Avrupa'nın nasıl doğduğu daha iyi kavranmış olacaktır. Greko-Romen uygarlığından yarım kalan Avrupa uygarlığı bu yeni aktarımlar temelinde yenilenmiş, güçlü bir kültürel senteze erişmiş ve üretim-birikim tarzında radikal dönüşümler sağlayarak kendi hegemonyasını kurmayı başarmıştır.

Hegemonyanın inşasında İtalyan kent devletleri, İspanya Krallıklarının yeniden fetih hareketleri ve imparatorluk denemeleri, Hollanda ve İngiltere'nin yükselişi, Fransa ve Almanya'nın bununla rekabetleri ikinci planda kalır. Bu hegemonik yükselişte Yahudi kültürünün maddi ve manevi öğelerinin stratejik rol oynamada en az Hıristiyanlık kadar etkili olduğu önemle belirtilmek durumundadır. İslâm dünyasından tüm kültür unsurlarının aktarımında Yahudilerin öncülük rolünü oynadıkları kesindir. Ticaret ve paranın Avrupa'ya öğretilmesinde hep başat rolde olmuşlardır. Her fikir, bilim ve felsefe hareketinde Yahudilerin kalıcı izleri olmuştur. Bütün devrimlerde teorik ve taktik önderlik etmede sürekli mevcudiyetlerini hissettirmişlerdir. Yeni uygarlığın kanı ve beyni rolünü oynadıkları, en azından gelişiminde başat pay sahibi oldukları inkâr edilemez.

Sonuç olarak Hegel'in Grek şehir devletinden başlayıp Napolyon ulus-devletiyle sonlandırmak istediği evrensel tarihin hiç de söylemleştirdiği gibi olmadığı gayet açıktır. Hegel ile zıtlık içinde olan liberal

felsefe de Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle birlikte benzer bir 'tarihin sonu' kehanetinde bulunmuştu. Burada bir 'son' vardır; ama bu, evrensel tarihin sonu değil, merkezî uygarlık tarihinin, onun iktidar ve devlet biçimlenişlerinin sonudur. Ulus-devlet toplumun en mahrem gözeneklerine kadar sızarak, iktidar ve devlet sorunsalını aynı zamanda bu biçimiyle sonlandırmıştır. Dolayısıyla Hegel'in felsefesi bu biçimiyle ayakları üzerine durdurulursa (Marks'ın yaptığı gibi değil) çok daha öğretici olacaktır. ABD 2000'ler sonrasındaki Ortadoğu hamlesinde Saddam Hüseyin'in başını götürürken, acaba ulus-devletin sonunu ilan ettiğinin farkında mıydı diye kendime hep sordum. Cevap o kadar önemli değil, gerçeğin kendisi önemlidir. Şu benzetmeyi de yapmıştım: Ulus-devletin inşası için Fransız Devimi'nde 16. Louis'nin başının koparılması ne kadar önemliyse, Saddam'ın başının koparılması da en azından Ortadoğu ulus-devletinin sonu için o denli önemlidir. Evrensel tarihe doğru ve derinden bakmasını bilenler, daha şimdiden Afganistan'dan başlayıp Fas'a kadar uzanan ulus-devlet halkalarında yaşanan kırılmalarda bu sonlanmaya ilişkin birçok ipucunu yakalayacaklardır.

Fakat Hegel tarzı iktidar-devlet-uygarlık fenomenlerinin sonlanışları evrensel tarihin sonu değil, başka bir paradigmadan yeni bir başlangıç anlamına gelmektedir. Evrensel tarihin hep dipte olan, ama sürekli atan ana damarlarından toplumsal tarih, uzun aralardan sonra yeniden başını günyüzüne çıkarmakta ve tarihsel rolünü oynamaya hazırlanmaktadır. Demokratik uygarlık tezlerinde ne devletlerin inşalarına ne de yıkılışlarına ilişkin fazla idealarda bulunulur. Demokratik uygarlık hiyerarşik ve devletli uygarlıkla arasındaki stratejik ve taktik hatları hep netleştirmeye çalışır. Bu iki uygarlık evrensel tarihte hep var olmuştur, şimdi de varlar. Bizim görevimiz kendi demokratik uygarlığımızın tüm ideolojik ve siyasi programlarıyla stratejik ve taktik ilke ve araçlarını, K. Marks'ın yaptığı gibi Sol Hegelcilik yaparak değil, onun tüm felsefesini eleştirerek aşmak ve kendi öz demokratik uygarlık felsefemizi yaparak geliştirmektir.

Üçüncü Bölüm: ORTADOĞU TOPLUMUNDA BUNALIM ve SORUNLAR

Toplumsal bunalım sistemin kendini sürdüremez duruma düştüğü dönemleri dile getirir. Sorun kavramına nazaran daha genel bir anlama sahiptir. Bunalımlar daha çok devrevi karakterli iken, sorunlar olay, olgu, ilişki ve kurumlarda günübirlik yaşanır. Aynı sistem içindeki bunalımlara 'konjonktürel', bizzat sistemin kendi bunalımına ise 'yapısal' kavramıyla karşılık verilir. Toplumsal bunalımların çok yönlü nedenleri vardır. Siyasal, ekonomik ve demografik alanlardan kaynaklı olanlar olduğu gibi, jeobiyolojik kaynaklı olanlar da vardır. Hiyerarşi ve devletin (genelde iktidar kurumları) gelişmediği toplumlarda sorunlar ağırlıklı olarak jeobiyolojiktir. Doğal bir deprem veya kuraklık ciddi toplumsal bunalımlar doğurabilir. Çevrenin beklenmedik bozulması benzer sonuç yaratır. Beslenemeyen nüfus kadar, çok azalmış nüfus da bunalım etkenleri olabilir.

İktidar kaynaklı bunalımlar ise gerek savaş tekniğiyle, gerekse mali, ticari ve endüstriyel araçlarla sağlanan kâr oranlarının sürekli düşmesiyle yaşanır. Savaşların maliyeti kazancını aşınca, başka araçlarla karşılanmaması halinde toplumsal bunalım kaçınılmazdır. Piyasalar üzerindeki mali, ticari ve sınaî tekellerin kâr oranları sürekli düştükçe ve bu kâr oranları yeni savaşlarla ikame edilmedikçe, sistem içi bunalımlar kaçınılmaz olur. Kapitalist sistemlerde bunalım süreleri genellikle 5 ile 100 yıl arasında değişir. Bunalımların konjonktürden kaynaklı olanları daha da uzarsa sistemik bunalıma dönüşür. Artık sistemin varlığı altında toplumun sürdürülemezliği söz konusudur. Sistemin yapısı dağılarak, yeni sistemsel yapıların gelişmesi için kaotik bir ortam doğar. Toplumsal güçler içinde ideolojik ve yapısal hazırlıklarına göre daha gelişkin yanıtları olanlar, yeni sistem inşasında başat rol alma şansını veya misyonunu kazanmış olurlar.

Her sistemin dağılıp yenisinin kurulması sorunu, pozitivist bilim anlayışında çarpık adlandırmalara yol açmıştır. Özellikle düz çizgisel tarih anlayışlarının yeni bir kaderci anlayışla toplum biçimlerini belirlemeye çalışmaları çok olumsuz sonuçlar vermiştir. Toplum gibi çok karmaşık bir doğayı mühendislik çalışmaları biçiminde projelendirmek, tarih boyunca bunalımlara çare olmak şurada kalsın, bunalımları daha da derinleştirmiştir. İster metafizik (İslâmî, İsevî, Hinduist vb.)

ister pozitivist (ulus, ekonomi, hukuk eksenli) yaklaşımlar olsun, hepsi aynı kapıya çıkmaktadır. Hatta pozitivist metotlar, faşizm olgusunda ortaya çıktığı gibi, bunalımdan öte toplumsal soykırımlara kadar varan sonuçlara yol açmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan bilimsel ve felsefi devrimler sonucunda toplumsal doğa konusunda daha derinlikli tartışmaların geliştiği söylenebilir. Ekoloji, feminizm, kültür, demokrasi söylemleri toplumsal doğayı daha aydınlatıcı olmakta, çözüm olanaklarını doğru belirleyip çözüm şansını arttırmaktadır.

Marksizm'in kapitalist bunalım teorisi olguyu resmetse de, beklediği çözüme -sosyalizm veya komünizm- her geçen sürede yaklaşmakta olmayıp çözümden daha da uzaklaşmaktadır. Bu durum toplum doğasının eksik ve yanlış tanınmasıyla ilgili olduğu kadar, önerilen çözüm modelleri ütopik olmaktan öteye anlam ifade etmemektedir. Daha da vahimi, önerilen eylem yöntem ve araçları istemeden de olsa kapitalizmin güçlenmesine hizmet etme durumuna düşmüştür. Tarih bu konuda sonu gelmez hayali çözümler ve umutsuz çırpınışlarla doludur. Toplumsal bunalım ve çareler konusunda tarih boyunca yaşanan gerçeklerin en önemli sonucu bilme eyleminin daha da derinleşmesi, bunun ihtiyacının duyulmasıdır. Bilim ve felsefe, hatta din ve sanatlar bu anlamda ağır toplumsal bunalımlara yanıt olma ihtiyacıyla yakından bağlantılı olarak gelişmişlerdir.

Toplumsal sorunların karakteri farklıdır. Şüphesiz iktidar ve sömürüden kaynaklanma anlamında ortak yönleri bulunmaktadır. Ama günlük olarak daha sık yaşanma gibi farklı yönleri mevcuttur. Ayrıca bazı birey ve gruplar için sorun olan, bazı grup ve bireyler için çözümdür. Bunalımlar için bu husus daha geneldir. Tüm toplumsal kesimler bunalımlardan olumsuz etkilenir. Ancak marjinal olan bazı toplum düşmanları süreçten kazançlı çıkabilir. Eğer dış kaynaklı değilse, toplumsal sorunlar esas olarak iktidar odaklarının baskı ve sömürüsünden kaynaklanır. Kadın erkek odağından ve hiyerarşisinden, köle efendisinden, köylü ağasından, memur amirinden, işçi patronundan, tüm toplum iktidar tekellerinin baskı ve sömürü aygıtlarından olumsuz etkilenir; zarar görür, sömürülür, baskı ve işkenceye uğrar. Sonuçta hepsi toplumsal sorun yaşar. İktidar ve sömürü tekellerinin çözüm olarak sundukları ise, daha yoğunlaşmış iktidar biçimleri ve sömürü yöntemleridir. Devlet ve sömürü biçimlerinin sürekli

gelişim göstermeleri bu nedenledir. Bunun karşılığı ise sürekli direnme ve ayaklanmalardır, karşı savaşlardır. İktidar mantığına ve sömürü cazibesine sıkça düşmeler nedeniyle sonuç âdeta bir kader gibi en onursuz biçimde sorunların baskısı ve sömürü altında yaşamadır. Devletli uygarlığın tarihi, bir anlamda baskı ve sömürü yöntemlerinin sürekli yenilenmesi ve geliştirilmesiyle buna karşı direnenlerin özgürlük ve eşitlik felsefesi ve eylemlerinin gelişmesinin tarihidir.

Ortadoğu toplumları tarih boyunca bunalım ve sorunları en çok yaşayan insanlık parçası olmuşlardır. Bunda esas neden şüphesiz beş bin yılı aşan süre boyunca merkezî uygarlığın olanca baskı ve sömürüsünü sürekli yaşamak zorunda kalmalarıdır. Dünyanın başka hiçbir bölgesinde bu denli uzun süreli ve yoğun baskı ve sömürü biçimlerine tanık olunmamıştır.

1- Ortadoğu Toplumunda Kadın Sorunu

Toplumda öncelikle kadının yaşadığı sorunları tarihsel-toplumsal boyutları içinde değerlendirmek önem taşır. Kadın sorunu tüm sorunların kaynağındaki bir sorundur. Daha sınıflı devletli topluma geçiş olmadan kadın üzerinde sert bir erkek egemen (ataerkil) hiyerarşinin kurumlaştığını görüyoruz. Erkek egemenliğinin gerekçesi için birçok mitolojik ve dinsel söyleme başvurulmuştur. Uruk Tanrıçası İnanna Destanı bu sürecin yansımasıdır. Eski kutsal ana tanrıçaya, doğaya büyük özlem duyulmaktadır. İçine kıstırıldığı ataerkil hiyerarşi ve devlet düzenindeki egemen erkekliğin hile, kurnazlık ve zorbalığından inlemektedir. Babil Destanı'nda bu yönlü gerçeklik (Babil'in kudretli tanrısı Marduk ve Tanrıça Tiamat'ın kavgaları) çok daha açık ve çarpıcıdır. Sümer mitolojisinde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı söylenir. Bu, simgesel bir ifadedir. Tek tanrılı dinlerde bu yaklaşım sürdürülür. Sümer zigguratlarına tanrıça olarak giren kadın, tapınak fahişesi olarak çıkar. İlk genelev Sümer kentlerinde açılır. Kadın tapınak fahişeliğinden saray cariyeliğine terfi ettirilir. Pazarların vazgeçilmez köle nesnesidir. Greko-Romen uygarlığında sadece ev işlerinin kölesidir. Politikada yeri yoktur. Avrupa uygarlığında erkeğe sözleşme ile bağlanmış cinsel objedir. Kapitalist uygarlıkta genelleşmiş evrensel fahişedir. Tarih erkek egemenle tam bir

cinsiyetçi yapı ve anlam kazanmıştır. Tarih artık erkek olarak yürümektedir.

Kadının karılaşması (Kadın köleliği anlamına gelir), ardı sıra toplumun sömürülen ve baskı altına alınan erkek nesnelere de olduğu gibi yansıtılır. Toplumun üst siyasi, askeri ve rahip kliği egemen cinsiyet konumuna taşınırken, yönetilen alt kesim gittikçe karılaştırılır. Greko-Romen toplumunda erkek, gençlikten itibaren yoğun bir cinsiyetçi yaklaşımla eğitilir. Tüm uygarlık çağları boyunca görülen cinsel çarpıklıklar kadına cinsiyetçi yaklaşımın sonucu olarak yaygınca yaşanır. Artık kadın ne kadar köle ise, erkek köle de o kadar karıdır.

Ortadoğu toplumunda bu tarihsel kökenli sorunlara günümüzde kapitalist baskı ve sömürü aygıtlarından kaynaklananları da eklenince, kadın için gerçekten kâbuslu bir yaşam kaçınılmaz olur. Kadın olmak belki de en zordaki insan olmak demektir. Toplumun yaşadığı kaba baskı ve sömürünün en katmerlisi kadın bedeni ve emeği üzerinde gerçekleştirilir. Kadının da insan olduğunun farkına yeni varılmaktadır. Katı cinsiyetçi onursuz yaklaşım yerini ihtiyacı duyulan bir dosta ve yoldaşa terk etme arayışına bırakmak durumuna gelmiştir. En azından bunun tartışması yapılmaktadır. Kadınla toplumda doğru yaşamak gerçekleşmedikçe anlamlı bir yaşamın yaşanmayacağı bilinmelidir. En anlamlı ve güzel yaşamın, onurunu tamamen kazanmış özgür kadınla gerçekleştirilebileceğini bilerek söylem ve eylemlerimizi geliştirmeliyiz.

2- Kabile, Etnisite ve Kavim Sorunları

Ortadoğu toplumunda tarihten günümüze en sık yaşanan sorunların başında kabile (aşiret), etnisite ve ulus sorunları gelmektedir. Devletli uygarlık geliştikçe, bu yönlü sorunlar da hem yaygınlaşmış hem de yoğunlaşmıştır. Uygarlık gelişmeden önce, kadında olduğu gibi kabilede de oldukça doğal bir özgür yaşam geçerliydi. Kabile ahlâkı çok üstündü. Birey kabilesi için, kabile bireyi için her fedakârlığı yapabilirdi. Gerçek bir birey ve toplum söz konusuydu. Uygarlık yapıları kabilelere el atıp onları köleleştirmek isteyince, tarihin en geniş ve yoğun direniş sürecine de geçilmiş oluyordu. Başat çelişki köleleşmeye karşı direnen kabile-devlet ilişkisidir. Dağlar ve çöller direniş ortamı olmuşlardır. Savunma, beslenme ve üremenin vazgeçilmez koşuludur. Kadının köleleştirilmesinden sonra tarihin görülen

en vahşi yüzünün kabilelerden köle derlemek olduğunu iyi bilmek gerekir. Kabileler aşiretleşerek direnişlerini daha da geliştirip bu sorundan kurtulmak istemişlerdir. Fakat uygarlık güçlerinin silah teknolojisi ve örgütlenmesi çoğunlukla üstün gelmiştir.

Ortaçağda kabile ve aşiret organizasyonlarına milliyet-kavim düzeyine kadar bir örgütlülük eşlik etmiştir. Ulusallığa doğru bir adım daha atılmıştır. Kabile ve aşiret ideoloji ve örgütlenmelerine kavim ideolojisi ve örgütlenmesi de eklenmiştir. Çin, Hint ve Ortadoğu'nun tek tanrılı dinleri bir nevi kavim dinleri anlamını da kazanmış oluyorlardı. Din ve kavim savaşları iç içe yürüyordu. Grek, Ermeni, Asuri, Arap, Fars ve Kürt kavimleri dinlerini kendi kavim çıkarlarına göre seçiyorlardı. Kimi Hıristiyan kimi Müslüman oluyordu. Yahudi kavmi zaten baştan beri din ve kavim sentezi olarak şekillenmişti. Fakat ne kabile ve aşiret ideolojileri, ne de kavim dinleri yaşanılan sorunları çözme yeteneğine sahipti. Yahudilik baştan itibaren yaşanan bir sorundu. Putçuluktan vazgeçen ilk halklar olan Asuri, Ermeni ve Helen halkları Hıristiyanlıkta aradıkları barış, kardeşlik ve birliği bir türlü tam yaşama geçiremiyorlardı. Bu durum yüzyıllarca Hıristiyanlık uğruna yaşadıkları talihsiz gelişmelere de yol açacaktı.

Putçuluğa karşıt temelde yükselen İslâm, Arap kabile ve aşiretlerine barış, birlik ve üstünlük getirdiyse de, kısa sürede kendini Yahudiler ve Hıristiyanlarla çatışma içinde buldu. Din bir kısım sorunlara çözüm olmaya çalışırken, büyük bir sorun yumağını da beraberinde getirdi. Özellikle Anadolu'ya sıkışan Ermeni, Helen, Asuri ve Yahudi kavimleri biraz da erken gelişmelerinin kurbanı olarak, İslâmiyet'le tanışan Araplar, Türkler, Farslar ve Kürtler karşısında çok zor bir sürece gireceklerdi. Yaşadıkları sorunlara kendi aralarındaki bitmek tükenmek bilmeyen mezhep kavgaları da eklenince, sorunlar giderek tasfiyelerine yol açacaktı. İspanya'da Müslümanların yaşadıkları tasfiyelerin benzerini Anadolu'da aynı dönemde ve benzer yöntemlerle Hıristiyanlar yaşayacaklardı.

3- Din ve Mezhep Sorunları

Kavimlerin yaşadıkları dinsel sorunlara kendi içlerinde mezhep sorunları da eklenecekti. Dinlerin kardeşlik, bütünlük ve barış vaatleri maddi çıkarlar karşısında sınırlı bir etkiye sahipti. Toplumda gelişen sınıfsallık aynı kavmi çoktan sorun ve kavga yumağına dönüştürmüş-

tü. Yahudiler gibi çok küçük ve sıkı bir kabile içinde, daha Musa zamanında en yakınları arasında çok sert kavgalara yol açmıştı. Musa'nın kardeşleri Harun ve Maryam'la olan çekişmeleri enteresandır. İsa yoksul Musevilere öncelikle sesleniyordu. Muaviye Ehlibeyt'e karşı üstünlük kurma ve hanedanlık savaşına daha Muhammed ölmeden başlamıştı. Hariciler İslamiyet'i iki başlı, hatta Ali, Muaviye ve Amr İbn-ül As'ın yarattığı üç başlı halifelikten kurtarmak için, bu kişiler hakkında ölüm kararı alacaklardı. Muaviye'nin oğlu Yezit, Kerbela Çölünde Ehlibeyt'in en seçkin evlatlarını koyun boğazlar gibi boğazlayacaktı. İslâmlaşan halklar hem kendi içlerinde, hem de kendi aralarında çığ gibi büyüyen yeni sorunları beraberinde getirecekti. Köklü İran uygarlığı İslâm Arapları karşısındaki yenilgisine Şia mezhebini türeterek yanıt vermek isteyecekti. Türk Selçuklu ve Osmanlı hâkim boy beyleri çıkarlarını İslâm'ın hâkim geleneği Sünnilikte bulacaklardı. Yoksul kesim olan Türkmenler daha çok Şia ve Aleviliği seçeceklerdi. Kürtler de benzer bir bölünmeyi yaşayacaklardı. İktidarlı beyler Sünni olup Arap ve Türk sultanlarıyla işbirliğini esas alırken, yoksul ve onurlu kesim Alevi ve Zerdeştî olacaktı.

Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılı mezhep bölünmeleriyle de doluydu. Sınıflar ve kavimler çıkarlarını mezhep kılıfı altında sürdürmek durumundaydılar. Her kavmin bir mezhebi oluşmuştu. Latinler Katolik, Grekler ve Slavlar Ortodoks, Ermeniler Gregoryan, Asuriler Nasturilik başta olmak üzere çok parçalı mezheplerle kurtuluş arayacaklardı. Ayrıca imparatorluk dini olup olmamak arasında da ciddi parçalanma sorunlarını yaşayacaklardı. Yahudilik genel anlamda Hıristiyanlık ve Müslümanlık dinlerini içinden çıkarmakla yetinmedi; kendi içinde kabilelere dek bölündü. Yahudiye ve İsrailiye bölünmesi yetmezmiş gibi, Fars ve Grek yanlıları olarak da bölündü. Daha sonra Doğu ve Batı Yahudileri (Aşkenaz ve Sefarat) olarak ayrı bir bölünme yaşadı. Kapitalist uygarlık çağında laikçilerle birlikte seküler aydınları da bağrından çıkardı.

Bu dönemde Hıristiyanlık büyük reformasyondan geçti. Protestanlık doğdu, ulusal kiliseler oluşturuldu. Uzakdoğu uygarlıklarında başta Hindistan ve Çin'de olmak üzere benzer dinsel ve mezhepsel bölünmeler yaygınlaşıp yeni sorunları beraberinde getiriyordu. Tüm bu mezhep ve din sorunlarının maddi temelini araştırdığımızda, yaygınlaşan ve yoğunlaşan baskı ve sömürü aygıtlarının temel rol oyna-

dığını görmekte zorluk çekmeyeceğiz. İç içe geçen maddi ve ideolojik tekellerin topluma karşı yürüttükleri baskı ve sömürü savaşları söz konusudur. Daha Sümer ve Mısır rahip devletinden beri bu sorunlar oluşturulmuş ve savaşlarla daha da büyütülmüşlerdi. Buda, yaşadığı büyük deneyimden sonra "Ateşi ateşle söndüremezsin" derken büyük bir gerçeği dile getiriyordu. İktidar savaş demekti. Savaş ise sömürüydü. Dolayısıyla iktidar ancak iktidarla savaşırdı. Çünkü tatlı kâra ulaşmanın başka yolu yoktu.

Böylelikle beş bin yılı aşan uygarlık tarihi bir yandan günlük sorun üreten tarih iken, çözüm aracı diye ortaya atılan hayali çözümler de sadece sorunları yaygınlaştırıp yoğunlaştırmış oluyordu. Ne Sümer rahiplerinin görkemli tanrılar mitolojisi, ne aynı kaynaklı tek tanrılı dinlerin tanrı ve peygamberleri, ne de çok başlı mezhep parçalanmaları derinleşen köleliğe çare olabiliyordu. Hayali çözümler maddi çözümlere dönüşemiyordu. İktidar ve sömürü tekelleri tüm kavimlere taşmakla yetinmeyip ulus-devlet temelinde toplumun en temel hücrelerine kadar sızdığında oluşan tablo, sorunların tüm topluma yayılması anlamına gelir. Beş bin yıllık zulüm ve sömürü tekellerinin artık sorunları sızdıracak, dolayısıyla kârlarını arttıracak başka toplum gözenekleri kalmadığına göre, gerçekten sonları da gelmiş veya gözükmüş olmaktadır. Bu anlamda tarihin sonu gelmiştir derken, belki de her zamankinden daha fazla hakikate yakınız.

4- Kent ve Çevre Sorunu

Ortadoğu toplumunda uygarlığın başından itibaren kent ve çevre sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Sümer kentlerinin ilk kuruluş öykülerine bakıldığında, kent içi ve kentler arası nasıl bir ortamda geliştikleri anlaşılmaktadır: Sorunlarla dolu bir ortam. Bunlar kölelikten kaynaklanan sorunlardır. Kentleşme bağrında köleleşmeyi, dolayısıyla devletleşmeyi de taşımaktadır. Pazarın kurulmuş bulunması beraberinde ekonomik sorunu da getirmektedir. Değişim oranlarını, yani fiyatları kim kararlaştıracaktı? Bu konuda uzlaşmalar kolay olmayacaktı. Kentin iaşesi ve savunulması başlı başına sorundu. Oluşan iktidar klikleri (rahip, yönetici ve komutan) aralarında sürekli çekişmekte, devrim ve karşıdevrim sorunlarına yol açmaktaydı. Ayrıca kentlerin büyüme sorunları vardı.

Kentle birlikte gelişen kent yönetimi ve devleti tüm uygarlık çağlarının vazgeçilmeyen fenomeni olagelmiştir. Kent devleti en eski ve en yaygın iktidar biçimidir. İmparatorluk ve ulus-devletler daha sonra ortaya çıkmışlardır. Tarihte ağırlıklı biçim ezici ağırlığıyla kent veya yakın çevresiyle sınırlı yönetimi ve devletiydi. Kentler arasındaki yoğun rekabet sürekli çatışmalara yol açmaktaydı. Bu çatışmalar kentlerin olanaklarını tüketiyordu. Bulunan çare hegemon ve metropol kent kavramı oldu. Uruk, Ur, Babil, Asur, Persepolis, Atina ve Roma bu tür hegemon kentlerdir. Daha sonraları imparatorluk merkezleri olarak rol oynadılar.

Tarihin ilk imparatoru olarak Akad Hanedanı kurucusu Sargon'u görmekteyiz. Sargon, Sümer kentlerini Agade'nin ve kendisinin hegemonyasına almakla yetinmeyip, bunu dönemine göre uygarlık alanının tümüne taşırmıştır. İmparatorluk bu durumda hegemon (metropol) kentin diğer kent ve çevreleri üzerinde denetim kurması ve toplumsal artılarından pay alması anlamına gelmektedir. Ticaret, tarım ve endüstri daha geniş pazar ve maddi olanaklarıyla yürütüldüğü için çok kâr bırakıyordu. Dolayısıyla geniş imparatorluk tipi iktidar örgütlenmesi epey kârlı oluyordu. Sargon, Babil ve Asur İmparatorluğunda bu eğilimi rahatlıkla izleyebilmekteyiz. Özellikle Asur İmparatorluğu hammadde ve mamul madde ticaretinde uzmanlaşmıştı. Kârın kaynağını güçlü bir biçimde koruma arzusu, iktidar için en vahşi sahneleri sergilemekten çekinmemelerine yol açmıştır. Asurlular insan kellelerinden duvar ve surlar inşa ettiklerini övünçle anlatıyorlardı.

Persler aynı doğrultuda daha esnek ve ahlâkî yöntemlerle sonuç almak istiyorlardı. Bunda başarılı da olmuşlardı. Bu dönemlerin süper kenti Babil'di. Yetmiş iki milletin kaynaştığı sorunlu ve sorumlu görkemli kentti. Pers kentleri Babil'i örnek alıyorlardı. Greko-Romenlerin kent hamlesi daha ileri bir çözüm olmakla birlikte, yönetim, iaşe, savunma başta olmak üzere aynı sorunları paylaşmaktaydı. Ortadoğu'da Helenik sentez kent mimarisinde ileri bir aşamayı temsil ediyordu. Bu konuda görkemli kuruluşlara tanık olmaktayız. Fakat yalnız başına bir kentin bir tapınağının bile toplum üzerinde çok boyutlu sorunlara yol açtığını tespit etmek zor olmamaktadır. Bir Mısır firavun piramidinin toplumu nasıl tükettiğini bu bağlamda değerlendir-

mek daha da çarpıcıdır. Atina ve Roma da metropol kentler olarak toplumsal sorunları gırtlağına kadar yaşamaktaydılar.

İslâmiyet döneminde Ortadoğu kentleri büyümüş olsalar da, mimari olarak Helenistik dönemin çok gerisindeydiler. Kişiliklerini gittikçe yitirmekte, kendi içlerinde ve çevre için sorun kaynağına dönüşmekteydiler. Sanayi devrimine geçilmemesi sorunlarını ağırlaştırmaktaydı.

Batı Avrupa uygarlığının kent hamlesi, ticaret ve pazar temelinde gelişen ekonomik kentlere götürdü. Bu hamle başlangıçtan itibaren kapitalin damgasını taşımaktaydı. Kırsal alanda ve kent içinde zanaatkâr kesimi üzerinde sürekli hegemonya peşinde olmuştur. Bu durum sert sınıf mücadelelerini beraberinde getirmiştir. Kentlerin kendi içinde ve aralarındaki rekabet ilkin imparatorluk ve krallık eğilimlerini tahrik ederken, sanayi devrimiyle birlikte ulus-devlete teslim olmak zorunda kalmışlardır. Alman ve İtalyan kentleri tarihte kentlerin özerkliğini en son terk etme ve ulus-devlete en geç teslim olma (19. yüzyıla kadar) konumunda kalma becerisini göstermiştir. Bence sanayi devrimi çözüm değil, kentlerin sonu ve ölümünün başlangıcıdır. Endüstricilik ve bürokrasi 19. yüzyılla birlikte kentleri çığ gibi büyütmüş, hiç anlamı olmayan kanser tipi bu büyüme çevre için tam felaketle sonuçlanmıştır. Kent sadece kendini öldürmüyor; çevreyi, dolayısıyla kırsal toplumu da (tarihin on beş bin yıllık gerçeği, üretici gücü, maddi ve manevi kültür kaynağı) tüketip öldürüyor. Sonuç, toplumun devasa sorunlarla boğuşmasıdır; genel işsizlik ve yoksulluğun üretim merkezi olmasıdır. Hegemonyasını yitirmiş Ortadoğu kenti kentsizlik ve kentin, dolayısıyla toplumsallığın en önemli araçlarından birinin sürekli ölmesi ve öldürmesinin merkezi haline dönüşmesidir.

Ortadoğu uygarlık tarihi, çevreyi yıkım ve inkârın tarihidir. Maddi ve manevi kültür olarak uygarlık değerleri neolitik toplum değerlerinin inkârıyla (diyalektik anlamda olumsuzlama) oluştuklarından ötürü tarih böyle akışkanlık kazanır. Hâlbuki neolitik toplum her iki kültür değeri açısından da ekolojiktir. Manevi dünyasında, dininde çevre canlı ve en yüce değer olarak kutsallaştırılır. Kadın etrafında gelişen beslenme olanakları ekonominin başlangıcıdır. Doğa ve kadın uyumlu bir birlik içindedir. Canlı bir doğal din anlayışı ana tanrıça ile simgeleştirilir. Maddi üretim araçlarının büyük kısmı kadın icatlarıdır. Bes-

lenme ve giyim kültürü de kadının damgasını taşır. Tüm bu değerler uygarlıkla inkâra uğrayacak ve erkeğin hegemonyası altında kâr ve baskı araçlarına dönüştürülecektir. Toprak ana hakir görülecektir. Kutsal Kitaplar erkekler için "Kadınlar tarlanızdır, istediğiniz gibi sürün" der. Daha da vahimi, Sümer kentleri kâr amaçlı toprağı sürekli kullandıklarından, tuzlanmaya yol açarak doğal çölleşme tehlikesini suni çölleşme ile besleyip büyütmüşlerdir. Mezopotamya'nın çölleşmesinde uygarlaşmanın rolü çok çarpıcıdır.

Uygarlığın manevi dünyasında doğa, çevre, toprak hep hakir görülür. Aslında bu yaklaşım ideolojiktir. Zıddına geliştiği tarım-köy toplumunu aşağılamak ve kolayca yönetmek içindir. Uygarlık ideolojik olarak öyle bir Dünya imgesi yaratmıştır ki, sanki dünya insanlığın düşmanıdır ve insanlığa hesap vermelidir. Yine Kutsal Kitaplar "Orası imtihan yerinizdir sadece" der. Diğer taraftan devletliler bu dünyada kendi cennetlerini yaratırlarken, icat ettikleri dinlere de hiç inanmamışlardır. Çünkü dinleri kendilerinin icat ettiklerini iyi bilmektedirler. Öte yandan jeobiyolojik ortamla iç içe oluşan toplumsal gelişme, uygarlık tarihi ilerledikçe (Aslında sürekli geriledikçe olmalıdır) bu özünü ideolojik olarak inkâra zorlanacak, hayali, soyut öte dünya imgeleriyle zıddına dönüştürülecektir.

Ekolojik sorunun özü bu gerçeklikte yatmaktadır. Dolayısıyla tam bir toplumsal sorun olduğunu tüm vahametiyle anlayabilmekteyiz. Kendi özünü böyle inkâra zorlanan bir toplumun uzun vadede yaşamı sürdürülebilir kılması mümkün değildir. İktidar ve sömürü tekellerinin kâr mantığı, bunun için geliştirdikleri ideolojik ve askeri savaşlar anti-ekolojik, anti-biyolojik ve anti-toplumsaldır. Günümüzde, kapitalist hegemonyanın finans çağında yaşanan bunalım, bütün bu gerçeklikleri tüm insanlığın gözüne ve zihnine âdeta kazımış bulunmakta; bu hegemonyanın yarattığı sahte dünyanın, kâğıt tomarlarından ibaret hale geldiğini herkese açıkça göstermektedir. Tarihinin hiçbir döneminde insanlık bu denli doğaya, yaşama ve topluma yabancılaşmamıştır. Ortadoğu toplumu gerek merkezî uygarlığın kahredici talancı yüklerini en uzun süre yaşamasından, gerekse jeobiyolojisinin hem doğal hem de suni nedenlerle çölleşmeye en yakın bölgelerin başında gelmesinden ötürü sadece sorun yaşamıyor; çözümü intiharda bulacak kadar yaşamdan vazgeçiyor. Daha doğrusu vazgeçirtiliyor.

5- Sınıf, Hiyerarşi, Aile, İktidar ve Devlet Sorunu

Ortadoğu toplumu evrensel tarihte sınıf, hiyerarşi ve iktidar sorunlarıyla en erken tanışan toplumdur. İktidar öncesinin ilk hiyerarşi düzeneğinin gençler ve kadın üzerine kurulduğunu bilmekteyiz. Zorba ve kurnaz erkek + şaman ve rahip + tecrübeli yaşlı adamlar ittifakı, tüm hiyerarşilerin ve sonradan gelişecek iktidar ve devletlerin prototipidir. Tüm toplumsal sorunların ana rahmidir. Aşağı Mezopotamya'da Uruk kent hegemonyasından önce El Ubeyd hiyerarşik dönemine (M.Ö. 5000-3500) tanık olmaktayız. Tüm Mezopotamya'ya yayılmış bir hiyerarşi söz konusudur. Büyük ev ve aile etrafında örülü bir sistemdir. Hanedanlık sisteminin başlangıcıdır. Kadının, gençlerin ve üst hiyerarşik tabaka dışındakilerin sistemik bir köleleşmeye tabi tutuldukları, dolayısıyla toplumsal sorunun ilk defa temellendiği bir dünya imgesi ve pratiği oluşturulmaktadır. Mezopotamya bir de bu sistemin küresel önderi olma gerçeğine sahiptir. Hanedan ve ailecilik ideolojisinin de kökenidir. Ortadoğu'da her iki kurumun halen çok güçlü olması bu tarihsel nedenle de yakından bağlantılıdır. Toplumun erkek önderlikli bu en eski kurumları tarih boyunca sürekli gelişim göstermişlerdir. Hanedanlık temel iktidar odağı ve devlet biçimine dönüşürken, ailecilik tümden toplumların resmi ana hücresine dönüşmüştür. Hanedanlar ve ailelerin kuruluş ve yıkılışları için tarih boyunca yürütülen iktidar savaşlarının haddi hesabı yoktur. Toplumlar bu savaşlarla sadece sorun kaynağına dönüştürülmemekte, âdeta içten içe tüketilmektedir.

Hanedanlık sistemi ideoloji ve yapılanmanın iç içe geçtiği bir bütünlük olarak anlaşılmak durumundadır. Kabile sisteminin içinden gelişmekle birlikte onun inkârıdır ve üst tabaka yönetici aile çekirdeği olarak kendini oluşturur. Çok katı bir hiyerarşisi vardır. Ön hâkim sınıftır. İktidar ve devletin prototipidir. Erkek ve erkek evlat esasına dayalıdır. Çok sayıda erkeğe sahip olmak iktidarı için önemlidir. Bu husus çok kadınla evlenme, harem hayatı ve cariye sistemine yol açmıştır. Bazı erkeklerin onlarca kadına ve yüzlerce çocuğa sahip olması hanedanlık ideolojisiyle bağlantılıdır. İktidar ve devlet öncelikle hanedan içinde üretilir. En önemlisi de, hanedan başta kendi kabilesi ve aşireti olmak üzere, diğer kabile sistemlerini ilk sınıflaşmaya, köleliğe alıştıran kurumdur. Ortadoğu uygarlığında hanedansız ikti-

dar ve devlete rastlamak neredeyse mümkün değildir. Hanedan gerçekliğinin köklülüğü ve iktidar-devlet için hazırlık okulu konumunu teşkil etmesinden ötürü böyledir.

Hanedanlığın resmi ideolojiye dönüşmesi aile yapısına da damgasını vurmuş, 'ailecilik' biçiminde bir alt ideolojiye yol açmıştır. Aileden aileye fark vardır. Tarih boyunca ve tarih öncesinde kadın-erkek beraberliğinin çok farklı biçimleri mevcut olmuştur. Özellikle kadın ağırlıklı klan aile tipi çok yaygındı. Bu aile tipinde erkek-koca pek tanınmaz. Dayı ve çocuklar daha çok önemlidir. Diğer bir tip, erkek-kadın ikiliğinin denk olduğu tiptir. Sanıldığının aksine, bu tip de tarihte yaygın yaşanmıştır. Erkeğin aile reisliğindeki sistem çok sonraları ve hanedanlık-iktidar-devlet üçlüsünün izdüşümü olarak geliştirilmiştir. Esas hedefi kadınlarını ve çocuklarını üst tabakaların hanedan, iktidar ve devlet çıkarları için yetiştirmek, bağımlı uydu kişilikler yaratmaktır. Hiç de gerekmediği ve çok ağır toplumsal sorunlara yol açtığı halde, çok karılı ve çocuklu ailenin temelinde bu iktidar ve devlet çıkarı vardır. Hanedan gibi her aile reisi de ona öykünerek, çok karılı ve çok çocuklu olmayı bir güç ve yaşam garantisi olarak görür. Topluma hâkim zihniyet bu yönü sürekli teşvik eder. Hâlbuki bununla çözümden ziyade tüm toplumsal sorunlara kapı aralanmış olur. Bu durumun resmi ideolojinin gereği olduğunu ve dince de desteklenerek pekiştirilmek istendiğini bilmek, toplumsal sorunları kavramak için önemlidir. Günümüz Ortadoğu toplumunda halen güçlü olan hanedancılık ve ailecilik kültürü, yol açtığı aşırı nüfus, iktidar ve devletten pay alma hırsı nedeniyle sorunların ana kaynaklarındandır. Kadının aşağılanması, eşitsizliği, çocukların eğitimsizliği, aile kavgaları, namus sorunu hep ailecilikle bağlantılıdır. İktidar ve devlet içi sorunların küçük bir maketi âdeta aile içinde kurulmuş gibidir. Aileyi çözmek iktidar-devlet-sınıf ve toplumu çözmek için şarttır.

Eğer iktidar merkezli kurulmuşlarsa, aile ve hanedanın toplumda iktidarcılık ve devletçilik ideolojisi ve pratiğinin en gözde konuları olmaları anlaşılırdır. Ortadoğu'da sürekli iktidar ve devlet sorunlarının yaşanması, üzerinde yükseldikleri toplumun ailecilik ve hanedancılıkla kaplanmış olmasındandır. Karşılıklı birbirini besleyen sorunlardır. Bu konuda sorunların ideolojik yönünü kavramak çok önemlidir. Sorun çözme aracı olarak düşünülen iktidar ve devlet gücünün tersine sonuç doğurduğu, güçsüz, yaratıcısız ve kölelikle dolu bir yaşam

ürettikleri halen Ortadoğu toplumunun zihniyetinde anlaşılmaktan uzaktır. Bu ilişkiler yumağını sorunların ana kaynağı olarak yorumlamamız bu nedenledir ve çok önemlidir. Çok erkenden fark ettiğim bu durum nedeniyle demokratik ideoloji ve örgütlenmelere, tartışma ve eylemlere büyük ilgi gösterdim. Yaşam bana toplumsal sorunların çözüm yolunun buradan geçtiğini her geçen gün daha fazla öğretiyordu.

Yine sanıldığının aksine sınıf, iktidar ve devleti doğurmuyor. Tersine hanedancılık ve ailecilik (hiyerarşik kuruluşlar) üzerine kurulu iktidar ve devlet oluşumları sınıflaşmaya yol açar. Öncelik hiyerarşik devletçi ideoloji ve pratiğindedir. Ortadoğu uygarlık tarihinde bu sürecin çok yaygın yaşandığını tespit etmek mümkündür. Alttan üste değil, üstten alta doğru sınıflaşma eğilimleri daha güçlüdür. Daha da önemlisi, birbirlerinin dışında olan bir devlet ve sınıf ilişkisinden çok, ideolojik ve pratik olarak iç içe bir sınıf-iktidar ve devlet fenomeni yaşanır. Bu oldukça örtülü yaşanan bir süreçtir. Öyle ki, kabileci, aileci, hanedancı ve devletçi ideolojik imgelerden ötürü sınıf âdeta görünmez kılınmıştır. Böylelikle sınıf bilincinin gelişmesi önlenmeye çalışılır. Sınıf tahlillerini yaparken somut yaklaşmak önemlidir. Tarihte nasıl oluşmuşsa öyle yaklaşmak gerekir. Ortadoğu'da toplum sınıflaşırken resmi aile, hanedan, iktidarlaşma ve devletleşmeyle iç içedir. Kölelik sadece maddi emek üzerine kurulmaz; öncelikle zihniyet, duygu ve bedenler üzerinde inşa edilir. İdeolojik kölelik gelişmeden maddi emek köleliği gelişmez. Çok yaygın olan sınıf özelliklerinden kaynaklanan sorunları görmek için bu yönlü bütünleyici yaklaşım göstermek daha öğretici olacaktır.

Ortadoğu toplumu üzerinde iktidar ve devlet inşalarını siyasi rant (gücün kâr yaratması) olarak görmek gerçeğe daha çok yaklaştırır. Toplumsal birikimler efendi-köle ilişkisinden çok, iktidar ve devlet odaklarının el koyması biçiminde gerçekleştirilir. İktidar devletten daha yaygın bir olgudur. Devlet olmadığında da iktidar yoğunca yaşanabilir. Dolayısıyla iktidar odaklanmaları bir nevi kapital (sermaye) tekelleri olarak değerlendirilmelidir. Kâr olmadıkça iktidar olmanın bir anlamı yoktur. İktidar oluşumlarının esas hedefi kârdır. İktidarı kârdan ayrı bir kurum olarak düşünmek bir sapmadır. Batı sosyolojisinin aydınlatmaktan kaçtığı önemli bir konudur bu. Tekeller sadece kapitalist sistemle ve sermaye olarak kurulmazlar. Tarihte ezici ço-

ğunluğuyla iktidar tekelleri, grupları olarak kurulurlar. İktidarsız kârı düşünmek olanaksızdır. Bu tespit Avrupa uygarlığı için de geçerlidir. Hatta iktidar tekellerini daha rafine, klasik kâr araçları olarak düşündüğümüzde tarihi daha iyi yorumlayabileceğiz.

Devlet iktidardan farklı bir olgudur. O da iktidara dayanır, fakat farklı bir biçimleniş olarak. Öncelikle birçok iktidar odağı birleşerek daha çok kâr elde edeceklerini olasılık dâhilinde gördüklerinde, devletleşmeyi şiddetli bir tutku olarak amaçlarlar. Devlet daima farklı iktidar odaklarının ortaklaşa kâr örgütü olarak inşa edilir. Dolayısıyla iç yapısında kâr payları nedeniyle sürekli çekişme ve kavgalar, hatta iç savaşlar yaşanır. Ayrıca daha rafine ve meşru kılınan bir geleneğe sahip olduğu için, tüm kâr tekelleri genel çıkarlarının bir ifadesi olarak her zaman devletten yana olurlar. Ancak devletin, çıkarları için ezici bir zarar haline gelmesi durumunda devleti parçalama, yeni devlet ve iktidar arayışlarına girme gündeme gelir. Ortadoğu uygarlığı tarihi boyunca bu yönlü sayısız deneyime sahiptir.

İktidar ve devlet tahlilleri beş bin yılı aşan merkezî uygarlık sürecinde daha gerçekçi yapılabilir. Avrupa uygarlığının beş yüz yıllık tarihi iktidar ve devlet tahlilleri için yetersiz bir mekân ve zamandır. Bu nedenle devlet ve iktidara ilişkin çözümlemeler yetkin yapılamamaktadır. Marksizm bu konuda tam bir cehalet örneği sergilerken, liberalizm daha ince saptırmacı tutumlar içindedir. Muhafazakâr güçler gerçeği daha iyi bilirler, ama ifade etmeyi çıkarlarına uygun bulmazlar. İdeolojik-mitolojik dili tercih edip saptırmacı anlatımı derinleştirirler. Toplumda en çok iktidar ve devlet sorunlarının gerçekdışı kılınması özlerindeki kâr oranlarıyla bağlantılıdır. Uygarlık tarihi boyunca geliştirilen din ve tanrı kavramları gerçek bir sosyolojik yoruma kavuşturulduğunda görülecektir ki devletin bir şemasıdır. Tanrı-kral pratiğinin ideolojik yüceltilmesidir. Günümüzdeki ulus-devleti yeryüzüne inmiş tanrı olarak yorumlamak kadar, laik ifadesiyle tanrısız kılınmış aynı örgüt gibi değerlendirmek birbirinden özde farksızdır. Hegel bu konuda tarihi Marks'a göre daha derin okumaktadır.

Ortadoğu'da toplum sorunları her zamankinden daha çok günümüzde en yaygın ve yoğun yaşanan aile, hanedan, sınıf, iktidar ve devlet sorunlarıdır.

6- Ortadoğu Toplumunun Ahlâk, Politika ve Demokrasi Sorunu

Beş bin yılı aşan merkezî uygarlık sürecini ahlâk, politika ve demokrasi kavramları temelinde çözümlemek çok öğretici olacaktır. Toplumsal doğanın ahlâkî ve politik olgular olarak gelişim gösterdiğini önceki bölümde işlemiştim. Kısaca da olsa tekrarlamalıyım ki, ahlâk ve politika olmadan toplum olmaz. Olsa dahi amorf (şekilsiz) bir yığın olmaktan öteye anlam ifade etmez. Böyle toplumlar olsa bile, ancak başka toplumlar için malzeme durumundadır.

Ahlâk, toplumun ilk inşası sırasında takındığı tutumların bütünlüğü olarak tanımlanabilir. Bu da ilkel toplumun beslenme, üreme ve korunma için aldığı tedbirler, yaptığı iş ve eylemler bütünlüğüdür. Bu bütünlükler gelenekselleştiği ölçüde ahlâk oluşmuş sayılmaktadır. Üremesiz, korunmasız ve beslenmesiz toplum sürdürülemeyeceğine göre, ahlâksız toplum da olmaz diyorum. Politika biraz daha değişik bir kavram olmakla birlikte, ahlâkla yakından bağlantılıdır. Ahlâktan farkı güncel bir eylem olmasıdır. Ahlâk gelenek olarak standart kalıplar halinde iş görür ve rol oynarken, politika günlük olarak toplumun önüne çıkan sorunlar konusunda alınan kararlar bütünlüğü demektir. Bu kararlar bütünlüğü gelenekselleştiği ölçüde, ahlâkî geleneklerle bütünleşip bizzat ahlâk kuralları haline gelirler. İkisinin birbirini beslemesi söz konusudur. Ahlâk geleneksel olarak politikaya çerçeve sunarken, politika yeni iş görücü kararlarıyla bu çerçeveyi sürekli genişletmekte ve derinleştirmektedir. O halde iki kavram ve olguyu birbirinden tamamen ayırmak mümkün olmamaktadır.

Demokrasi üçüncü önemli olgu ve kavram olarak ilk iki olgu ve kavrama eklenmek durumundadır. Bu anlamda demokrasisiz toplum da düşünülemez. Düşünülse bile, kendini ifade edemeyen toplumsal malzeme nesnesi konumundadır. Başka toplumların kullanım araçları toplamı olarak iş görmekten kurtulamaz. Bu durumda demokrasinin işlevi, politika yapılır ve kararlar alınırken, ilgili tüm toplumun ifade ve örgütlenme gücü olarak sürece katılımını ifade eder. Politika özünde bu anlamda demokratiktir. Gerçek politika demokratik olan politikadır. Demokratik olmayan politika çok sonraları gelişen hiyerarşik iktidar ve devlet güçlerinin tek taraflı idare kararlarıdır. Bu güçlerin 'idare kararlarına' politika denmez, idare kuralları denilir.

Gerçek politika mutlaka demos'un (kabile, aile, aşiret, kavim, ulus toplumunun tüm organlarının bütünlüğü) katılımı ve tartışma-

sıyla gerçekleştirilenidir. Politika halksız, toplumsuz, katılımsız oluşacak bir olgu ve kavram değildir. Dolayısıyla politika demokratik olmak zorunda olduğuna göre, ahlâkî de olmak zorundadır. Demokrasinin olmadığı toplum politik, politikanın olmadığı toplum ahlâkî olamaz. Bu üçlü olgu ve kavramsal ifade olmazsa olmaz kabilinden birbirlerini gerekli kılarlar.

Ortadoğu merkezî uygarlığı toplumun bu üç temel olgusu ve kavramsal ifadesiyle çelişki içinde ve zıtlaşarak gelişmiştir. Aralarında temel bir diyalektik ilişki mevcuttur. Uygarlık toplumu (kent-sınıf-iktidar) ne kadar gelişirse, ahlâk, politika ve demokrasi de o denli gerileme yaşar. Aynı zamanda aralarında o denli bir gerilim ve mücadele yaşanır. Sümer destanlarında özellikle kadın, çiftçi ve çobana ilişkin söylemlerde bu süreci izlemek mümkündür. Bu gerilim ve mücadele gerçeğini dile getirmektedir. Daha sonraki destan ve dinsel metinlerde bu üçlünün (toplumun temel direkleri) sesini pek duyamayız. Demek ki mücadeleyi kaybetmişlerdir. Buna karşılık kabile ve aşiret destanları halen canlıdır ve günümüze kadar ulaşmışlardır. Demek ki ahlâk, politika ve demokrasi geleneğini tümüyle kaybetmemişlerdir. Daha üst bir soyutlama olarak tek tanrılı dinler Firavun ve Nemrut'tan çok bahsederler. Yine demek ki en azından başlangıç itibariyle ahlâkî, politik ve demokratik adımların sahibidirler. Avrupa uygarlığına dayalı ahlâk, politika ve demokrasi anlatımları çok eksik, temelsiz ve burjuvacadır. Burjuvazi gibi en bencil bir sınıfın bakış açısından ahlâk, politika ve demokrasi olguları ve kavramsal ifadelerinin tarihsel gelişimini, dolayısıyla gerçekliğini bütünlük içinde kavramak mümkün gözükmemektedir. Batının bu yönlü bilimine oldukça eleştirel yaklaşmak gerekir.

Merkezî uygarlık sisteminin dışında kalan tüm toplumsallıklarda kategorik olarak ahlâk, politika ve demokrasi olgusunun daha güçlü olduğuna hükmetmek gerekir. Bu çerçevede direnen, dağlara ve çöllere çekilen tüm kabile, aşiret, mezhep tipi yarı-göçebe ve işsiz topluluklarla kırsal alandaki çiftçi ve çoban topluluklarını direnişçi, özgürlük ve eşitliğe daha yakın güçler olarak değerlendirmek gerçekçidir. Derinliğine köleleştirilmiş unsurlar ikinci sırada ve objektif olarak bu projede değerlendirilebilir. Özgürlük için, eşitlik için, dolayısıyla ahlâk, politika ve demokrasi sorunları için önemli olan objektif kölelik değildir; ne kadar teslim olmamış, ne kadar direniyor, ne ka-

dar konar göçerdir, ne kadar inançlarının savaşını veriyor sorularının cevabı önemlidir.

Ortadoğu toplumlarında elbette ciddi ahlâkî, politik ve demokratik sorunlar vardır. Uygarlık süreci gereği bu sorunlar çok kapsamlıdır da. Ama Avrupa uygarlığının hukuk, politika ve demokrasisinin fazlasıyla burjuvaca olduğunu, evrensel tarihsel-toplumun ahlâk, politika ve demokrasi olgusunu temsil etmediğini, yansıtmadığını bilmek önemlidir. Burjuvanınki demokrasi değil devlet idaresidir. Demokrasi adına yapılanlar tümüyle genelleştirilmese de, devlet idaresini gizleyen, 'ayıbı örten asma yaprağı' rolünü oynadığını belirtmek daha doğru bir yaklaşımdır. Aynı kıstaslar insan hakları için de geçerlidir. Özellikle hukukun tümüyle ahlâkın yerine geçtiği bir gerçektir. Hukuk devlet ve iktidara ilişkin bir sözleşmeler yığını olup, hiçbir zaman canlı ahlâkın yerini tutamaz. Devlet idaresi, devletin iç ve dış işleri için yapılan çalışmalara, karar ve uygulamalara ise politika denemeyeceğini anlamak gerekir. Belki devlet politikası denebilir, ama toplum politikası denemez. Demokrasi adına yapılanların toplumun çok dışında, temsil sahneleri olmaktan öte pek işlevleri yoktur.

Bu kısa eleştiri temelinde Ortadoğu toplumunda demokrasi, ahlâk ve politika potansiyelinin güçlü olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Ciddi ahlâkî, politik ve demokratik sorunların olması potansiyelinin gücünü gösterir. Halen devlet ve iktidarcılık eğilimlerinin güçlü olması, diğer yüzünde güçlü ahlâkî, politik ve demokratik sorunları, ihtiyacı ve hatta varlığı akla getirir. Aralarındaki diyalektik çelişki gereği gerçeklik ancak bu biçimde ifade edilebilir.

7- Ortadoğu Toplumunda Ekonomik ve İdeolojik Sorun

Sorunlar kapsamındaki tüm anlatımlar aslında ideolojik ve ekonomik yönüyle de yansıtılmaya çalışıldı. Dar anlamda maddi ve manevi kültür öğeleri olarak bu yöndeki sorunları daha görünür kılmak için şemamıza devam etmeyi uygun buldum. Önemli başlıkları çizeceğim.

Batı ekonomi-politiği topluma ilişkin diğer dallarda geliştirdiği bilimsel çarpıtma ve kehanetleri öncelikli olarak işler. Buna ihtiyacı vardır. Farklı ama daha gelişkin bir sermaye birikimi ve kâr hadleri söz konusudur. Ekonomi-politik bilimi bu gerçeği açıklamaktan çok

gizlenmesine aracılık eder. Mitolojik anlatımın çağdaş versiyonu olarak değerlendirmek mümkündür.

Ekonomik sorun esas olarak kadının ekonomiden dışlanmasıyla başlar. Ekonominin kendisi ise beslenme konusu olan her şeydir. Ekonomi-politiğe (K. Marks'ın **Kapital**'i dahil) göre ise, piyasalara göre üretim üzerinden sağlanan kâr, rant, faiz ve ücretler ekonominin temel konusunu teşkil etmektedir. Bilim değil, tamamen burjuvazinin kâr üzerine kurulu yaşamına göre bir disiplin söz konusudur. Kâr esas alınarak düzenlenen ekonomik yaşam toplumun en dibindeki sorundur. İnsan yaşamını kâra göre düzenlemek en vahşi iktidar anlamına gelir. Biyo-iktidar kavramı biraz da bu gerçeği ifade eder. Tarih boyunca tüm toplumlar insan ihtiyaçları dışında zenginleşmek için yapılan mal ve para birikimlerine hep şüpheyle bakmışlar, fırsat bulur bulmaz bu birikimleri ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktan çekinmemişlerdir. Birikimin felaketlere karşı değil de, bazı grup ve kişilerin zenginleşmesi için yapılmasının hep ahlâkın 'kötü' biçimindeki yargısına maruz kalması boşuna değildir. İnsan yaşamı gibi kutsal tutulması gereken bir değeri birikimcilere ipotek etmek en büyük ahlâksızlık sayılmıştır. Batının kapitalist modernitesinin bin bir hukuk ve güç aygıtıyla meşrulaştırmak istediği şey bu olgudur. Kutsal Kitapta geçen Leviathan özünde bu olguya işaret etmektedir. Topluma karşı canavar olarak simgeleştirilmektedir. Ekonomi olmayan, tersine ekonominin canına okuyan olgular kümesi ekonomi-politik adı altında bilim diye sunulmaktadır. Marks'ın İngiliz ekonomi-politiğini rasyonelleştirmede hiç de az olmayan çabası ekonomiyi değil, anti-ekonomiyi ifade etmektedir. Buna ekonomi demesi sosyalist toplumda değil, herhangi bir toplumda bile etik olamaz. Hegel'i ayakları üstüne kaldırmak isterken baş aşağıya düşürmüştür. Özcesi, piyasa üstünde yürütülen sermaye birikimi ve kâr operasyonları tarihte eşi görülmemiş ekonomik sorunların temelidir.

Şu hususu bir kez daha belirtmeliyim ki, insanlar için zorunlu beslenme, giyinme, taşınma ve barınma ihtiyaçlarına hizmet ettikçe, piyasaya karşı olmanın ve onu meta fetişizminin aracı olarak değerlendirmenin tutarlı bir yönü yoktur. Bu anlamda piyasa gerekli ve iyi bir ekonomik araçtır. Karşı olunan bu değildir. Piyasalar üzerinde bir yandan fiyatlarla oynayarak, diğer yandan uzak mesafeler nedeniyle oluşan aşırı kâr sistemine, yani kapitalizme karşı çıkılmaktadır. Anti-

kapitalist olmak bu sisteme, tabii bu sistemi ayakta tutan her şeye karşı olmaktır. Piyasa gerçeği bu kapsamın dışındadır. Bilakis sermaye tekelleri fiyatlarla sürekli oynayarak ve böylelikle kâr olanaklarını canlı tutarak piyasalarda sağlıklı ve adil bir değişimin oluşumunu engellerler. Yani kapitalizm sadece anti-ekonomi değil, anti-pazardır da. Böyle olmasaydı, sürekli bunalım ve finans oyunlarıyla toplumsal yaşam alt üst edilebilir miydi? Bunca bilim ve tekniğe rağmen aşırı nüfus artışı, işsizlik, yoksullaşma ve çevre imhası başta olmak üzere, insanlığı tehdit eden sorunlar bu dönemdeki kadar büyüyebilir miydi?

Kadının ekonominin merkezinde rol oynaması anlaşılır bir husustur. Çünkü çocuk doğurmakta ve beslemektedir. Ekonomiden kadın anlamayacak da kim anlayacaktır! Genelde uygarlık tarihinde, özelde kapitalist modernitede kadın dışlanınca, kocaman erkeklerin üzerinde en çok oynadıkları ekonomi bu nedenle sorunlar yumağına dönüşmüştür. Ekonomiyle organik ilgisi olmayan, sadece aşırı kâr ve güç hırsıyla başta kadın olmak üzere tüm ekonomik güçleri denetimleri altına almak için girişilen bu oyun, sonuçta her tür hiyerarşinin, iktidar ve devlet güçlerinin toplum üzerinde bir ur gibi büyümesine yol açarak sürdürülemez ve oynanamaz bir aşamaya dayanmıştır.

Kadından sonra başta çiftçiler olmak üzere gerçek ekonomiyle ilgilenen çobanlar, zanaatkârlar ve küçük tüccarlar da iktidar ve sermaye tekel aygıtları tarafından adım adım ekonomiden dışlanarak tam bir ganimet ortamı yaratılmıştır. En çok aydınlatılması gereken bir konuyla karşı karşıyayız. Bir anlamda ekonomik yaşam alanlarının ve nesnelerinin talanı olan uygarlık süreçleri nasıl oldu da meşrulaştırılıp günümüze kadar taşındı? Ekonomiyi tasfiye eden güçler nasıl temel ekonomik faktörler olarak sunuldu? Sümer toplumunda tanrılar inşa edilirken bundan daha gerçekçiydiler dersek yanılmış olmayız. Tüm bu eleştirilere rağmen, K. Marks kapitalist ekonomi adı altında sunulan dehşetin, felaketin farkındaydı. Fakat kapitalist modernitenin kendi hegemonyasını alabildiğine inşa ettiği bir dönemde çözümleme ve devrimci eylemi ancak bu kadar olabildi dersek daha doğru olur.

Ortadoğu toplumunda önemli bir farklılık, ekonomik artıların devlet eliyle sızdırılmasıdır. Aslında Avrupa uygarlığında da devletsiz kârın bir hayal olduğu göz önüne getirilirse, devletin son tahlilde

toplumsal artıkların yegâne meşru sahibi olduğu görülür. Kendini mülkün sahibi olarak görmek zaten bunun için yeterli nedendir. Devlet dışında kârdan bahsetmek bir aldatmacadan öteye gitmez. Sonuç olarak uygarlık tarihi anti-ekonomik bir tarihtir. Tüm ekonomik sorunlar bu çelişkinin sonucu olarak yaşanır. Egemen sınıf, kent ve devlet ekonomiden ne kadar ellerini çekerlerse, diğer bir anlamıyla küçülür ve ekonomiyi gerçek sorumlularına terk ederlerse, ekonomik sorunlar da o denli çözüm yoluna girer. Küresel ekonomi için doğru olan bu belirleme Ortadoğu ekonomik yaşamı için de fazlasıyla doğrudur.

Manevi kültür gücü olarak ideolojisiz toplum olmaz. İdeoloji zihniyetle bağlantılı olmakla birlikte daha farklı bir kavramdır. Hayvanların, hatta bitkiler ve atomların da zihninden bahsetmek mümkündür. Ama ideoloji insan toplumuna özgüdür. Görevi esas olarak yaşamı anlamlandırma ve düzenlemedir. Bu anlam ve düzenlemeler olmadan toplum ayakta kalamaz, dehşete düşer. İdeoloji bu nedenle hayli ilginç bir sorundur. Kelime anlamı fikirlerin mantığı demektir. İnsan toplumu fikirler mantığıyla çok esnek bir doğa olarak biçimlendirilmeye, özgürleşmeye yatkındır. Ama bu özelliğiyle köleleştirilmeye de yatkındır. Hem sorun çözücü hem de sorun kaynağı olması yapılanmasıyla ilgilidir.

Ortadoğu uygarlıklarında ideolojiler büyük rol oynamıştır. Uygarlığın kendisi Sümer rahiplerinin mitolojik yaratımlarına çok şey borçludur. İnşa edilen tanrılar panteonu tüm dinleri etkilemiştir. Maddi uygarlıkla iç içe hep manevi bir uygarlık da inşa edilmiştir. Yerde yükselen krallık, hanedanlık gücü kendisini simgesel olarak tanrı diye sunma ve yüceltmeyi ideolojisinin temel görevi haline getirmiştir. Yerdeki kralın yansıması tanrısal imgeler olarak göklere yansıtılmıştır. O dönemden beri felsefe, bilim, sanat ve dinler sürekli bu tanrıları aramışlardır. Bulabildikleri bir yandan gerçekler dünyasıyken, diğer yandan gerçeklerin saptırılmış hayal dünyası olmuştur.

Ortadoğu ideolojik dünyası için önemli olan, mitolojik ideolojinin nasıl dinsel ideolojiye, dinsel ideolojinin nasıl felsefi ideolojiye ve en son bilimsel teorilere dönüştüklerini izlemektir; hangi maddi sorunlar dünyasının karşılıkları olduklarını bulmak ve izlemektir. Ekonomik ve toplumsal yaşam sorunları ideolojide mutlaka karşılığını bulurlar: Gerçek veya saptırılmış olarak. İktidar, devlet ve hanedan kuruluşları

çok tipik olarak kendilerini ideoloji dünyasında da tanrısallıklar biçiminde inşa edip sunarlar. Bu yönleriyle ideolojik çözümlemeler yapılırsa, toplum hakkında daha doğru bilinç ve aydınlanma mümkündür. Tüm ilk ve ortaçağların dinler ve tanrılar dünyası, yükselen hiyerarşiler ve hanedanlıklar, iktidar, devlet ve sermayedarlar dünyasının yansıtılmış, meşrulaştırılmış izlerini taşır. Kendi aralarındaki sorunlar ve kavgalar aynen izlerinde de yaşanır. Maddi sorunları iyi kavramak için ideolojik alan ne kadar gerekliyse, tersi de o denli gereklidir. İki yanı, yüzü ayırt etmek kadar, aralarındaki bağlantıları da hep aramak, görmek gerekir.

Uygarlıkların momentlerinde inşa edici güçler ideolojinin imgesel (hayali) karakterinin tamamen farkındaydılar. Köleler dünyasına bu hayali dünyayı gerçekler olarak sunarken hem köleleri uysallaştırıyor, hem de arzularını gemliyor ve öte dünya dedikleri imgeyle avuntu bulacaklarını umuyorlardı. Dolayısıyla çok sorunlu bir ideolojik dünyanın gelenekselleşmesi oluyordu. Uygarlık tarihinin hep dinler ve tanrıların gölgesinde sunulması bu gerçeklikle bağlantılıdır.

Günümüzde de ağır toplumsal sorunlar bu yönlü ideolojik sorunlara dönüştürülür. Belki de daha kolay çözülebileceklerine duydukları inançtan ötürü böyledir. İslâmî ideolojinin canlandırılması toplumsal sorunların artan varlığını yansıtır. Modernite ideolojilerinin çözüm aracı olmamaları, toplumsal sorunlarla gerçekçi bağ oluşturamamalarından kaynaklanır. Hem geleneksel (dinsel) hem de modern (liberalizm, milliyetçilik, sosyalizm vb) ideolojilerdeki başarısızlık, toplumsal sorunları doğru yansıtmamalarıyla ilgilidir. Çözüm evrimci ve devrimci tarzlarıyla hem söylemde hem de eylemde doğrunun yaşanmasını dayatmaktadır.

8- Ortadoğu Toplumunun Devrim Sorunu

Şemasını sunmaya çalıştığımız bu kapsamdaki toplumsal sorunların elbette bütünsel olarak devrim sorununda düğümlenmeleri anlaşılırdır. Devrimi değişik tanımlamaya çalışacağım. Ortadoğu uygarlık tarihini bir yönüyle karşıdevrim tarihi olarak yorumlayabiliriz. Neye karşı karşıdevrim? Uygarlık sisteminden dışlanan tüm toplumsal unsurlara karşı bir karşıdevrim; kadına, gençlere, tarım-köy toplumuna, konar-göçer kabile ve aşiretlere, gizli mezhep ve inanç sahiplerine, köleleştirilenlere karşı karşıdevrim. Uygarlık kendi öz çıkar

güçleri için yeni bir düzen veya devrim iken, karşıt güçler için yıkım ve karşıdevrimdir. Benim için devrimin anlamı, uygarlık sisteminin sürekli alan ve uygulamasını daralttığı ahlâkî, politik ve demokratik toplumun yeniden ve daha geliştirilmiş olarak bu niteliklerini kazanmasıdır. Bir Marksist sosyalist için devrim 'sosyalist toplum'dur. İslâm devrimcisi için 'İslâmî toplum'dur. Burjuva için 'liberal toplum'dur.

Aslında böyle toplumlar yoktur. Bunlar Ortaçağda olduğu gibi adlandırmalardır. Birer ideolojik etiket takılınca toplumlar nitelik değiştirmezler. Örneğin bir sosyalist Sovyet insanıyla liberal Avrupalı insan arasında köklü farkların olmadığı Sovyetlerin çözülüşünden sonra yeterince anlaşılmıştır. Bir Hıristiyan ile bir Müslüman arasında dinden kaynaklanan farkların yaşam üzerindeki etkileri son derece cüzîdir. Eğer toplumlar arasında niteliksel bir ayrım yapılacaksa, bu ancak tanımlamaya çalıştığımız ahlâkî, politik ve demokratik toplum nitelemesi temelinde yapılabilir. Köklü farklılıklar bu kavramlar ve yansıttıkları olgularla daha gerçekçi olarak belirlenebilir. Şüphesiz daha ahlâkî, politik ve demokratik olan toplumlar özgürlüğü ve eşitliği yaşama olanaklarına daha fazla sahiptirler. İsteyen buna sosyalist toplum da diyebilir.

Ortadoğu toplumunun gerçekçi bir yorumu, yaşanması gereken devrimin ahlâkî, politik ve demokratik niteliklerini tespit etmekte güçlük çekmez. Denenen tüm geleneksel ve modernist ideolojilerin, durumu daha da sorunlu hale getirdikleri gelişmelerden anlaşılabilir. Bu sonuçlar politik ve ahlâkî demokrasinin olmazsa olmaz gerçekliğini kanıtlamaktadır. Demokratik siyasetsiz, dolayısıyla ahlâktan da yoksun toplumun temel devrim sorunu bu nitelikleri kazanma sorunudur. Devrim sorunu bu temelde konulunca, siyasi program, stratejik ve taktik mevzilenmeler ve doğru pratik adımlar da buna göre belirlenebilir. Bu tarz bir devrim anlayışı İslâmî, sosyalist, milliyetçi devrim yaklaşımlarından çok farklıdır. Bu yaklaşımlar kapitalist modernite içinde son tahlilde özellikle ulus-devletle sonuçlanmaktan geri kalmazlar. Kapitalist modernite ise sorun çözme aracı değil, sorunları büyütme ve tüm topluma yayma aracıdır.

Tersine devrim ahlâkî, politik ve demokratik alan uygulamalarında mesafe aldıkça, kapitalist moderniteden uzaklaşmaya ve demokratik moderniteyi somutlaştırmaya başlar, gelişir. Devrim soru-

nuna ilişkin bir farklılığı da yaşam ve eylem tarzında belirlemek önemlidir. Düz çizgisel yaklaşımlar ne kadar hatalıysa, teori-pratik ayrımlarını fazla açmak da hatalı eylemlere götürür. Çok iyi bilinmesi gerekir ki, devrim öncesi ve sonrası için farklı yaşam biçimleri yoktur. Özellikle bir devrimci için bu böyledir. Eylem insanı olmak teorik donanımla birlikte yaşanır. Ahlâkî, politik ve demokratik nitelikleri günlük yaşamında söylem ve eyleme yansıtmayan kimseye devrimci denmez. Bunların devrimci militanca bir yaşamı olamaz. Ayrıca sadece direnişçilikle, toplumu öz savunmayla eylemci olunamaz. Ahlâkî, politik ve demokratik toplum inşalarıyla bütünleştirilemezse, öz savunma savaşı ve her tür direnişçiliğin kalıcı başarı şansı olamaz. Toplumun sorunları nasıl bir bütünlük arz ediyorsa, devrimin ve devrimcinin de tüm söylem ve eylemlerinde siyasi program, strateji ve taktik planlamayı iç içe yaşaması gerekir. Yaşam akışkanlığı bir bütündür. Kopuk aşamalarla yaşayabileceğimizi sanmamalıyız. Eğer bazı tarihsel örneklerden ders alacaksak, Zerdüşt, Musa, İsa, Muhammed örnekleri son derece öğreticidir. Bu örnekler Ortadoğu toplumları için devrimlerin ve devrimcilerin nasıl bütünlüklü, yoğun tempolu, ilkeli ve pratik olmaları gerektiği konusunda binlerce yıl önceden bizleri uyarmaktadır. Ortadoğu devrimleri kapitalist modernite kalıplarına göre değil, kendi tarihsel değerlerine uygun olarak, ama güncel bilimle bütünleşerek başarılı olabilir.

Sonuç olarak Ortadoğu toplumunda bunalım ve sorunları üç aşamada özetlemek mümkündür. Birinci aşama, M.Ö. 3500'lerde kendini iyice belli eden hanedan, hiyerarşi, kent, iktidar, devlet ve sınıf olguları etrafında gelişen merkezî uygarlık sisteminin yükselişidir. Bu sistem toplumsal sorunların kaynağıdır. Bu sürece dıştan kabile sistemiyle, içten İbrahimî ve Zerdüştik dinsel sistemlerle yanıt verilmeye çalışılmıştır. İkinci aşama, İslâmî uygarlıkla son çıkışını yapan merkezî uygarlık sisteminin 1200'lere doğru biriken sorunlarına karşı Rönesans girişimlerini tam başarmayıp, öncülüğü İtalyan Yarımadasındaki kent uygarlık çıkışlarına kaptırmasıyla bunalım ve sorunlarının daha da derinleşmesini yaşama sürecine girmesidir.

Günümüze doğru 'Şark Sorunu' adı altında yaşanan üçüncü aşama, Avrupa'nın merkezî uygarlık sisteminin hegemonyasını ele geçirmesi ve bölgeye yönelmesiyle birlikte 1800'lerden itibaren yaşanmaya başlanmıştır. Kapitalist moderniteye dayalı olarak gelişen

geleneksel ve modernist çözüm arayışları ise sorunların daha da ağırlaşmasıyla sonuçlanmış; kriz, soykırım ve intiharın eşiğine kadar varan olumsuzluklara yol açmıştır.

Dördüncü Bölüm: ORTADOĞU TOPLUMUNDA TARİHSEL DİRENİŞLER ve ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Avrupa uygarlık merkezli sosyal bilimlerin Greko-Romen uygarlığını orijinal kabul etme temelinde geliştirilmesi, evrensel tarih yazımı ve okumalarını ileri düzeyde çarpıtmıştır. Sosyal bilimlerin kendileri bu çarpıtmaların derin etkisini taşımaktadır. Şüphesiz her idealli çağ veya uygarlık kendini merkez ve orijinal sayma tutkularıyla yüklüdür. Avrupa merkezî uygarlığı bu konuda yine de erkenden özeleştirisel yaklaşma erdemini göstermiştir. Eleştirel akımın gelişmesi evrensel tarihin yazım ve okumalarını daha gerçekçi (hakikate yakın) kılmaktadır. Sosyal bilimin bu yönlü araştırmaları derinlik kazanmıştır. Fakat tüm bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerin de aşırı disiplinlere dönüşmesi, gerçeğin bütünlüğünü dağıtma tehlikesine yol açmıştır. Hegel'in "Gerçek bütündür" yargısının Adorno'da "Gerçek bütün değildir" tepkisine dönüşmesi durumu özetlemektedir. Makro evrensel tarihe duyulan tepkiyle başta 'ulusal tarihler' olmak üzere mikro tarihlere aşırı yönelim açık ki hakikatin bütünlüğünü bozmuş ve olumsuzlukları arttırmıştır. Bütünsel yaklaşımın mikro olay, olgu ve ilişki süreçlerini aşırı ihmalinin bu sonuçta rolü olmuştur. Doğru ama zor olanı, bütünsel ve parçalı (makro ve mikro) yaklaşımları gerçekte yaşandığı gibi iç içe çözümleyip sentezleme yöntemiyle sunabilmektir. Okuma, yazma ve sunma çabalarımda bu yaklaşıma özen gösteriyorum.

Hegel'in evrensel tarih felsefesi kavram olarak geliştiricidir. Hegel'in tarih felsefesini Greko-Romen uygarlığına dayandırması ve fazlasıyla metafizik ağırlıklı olması ağır eleştirilere yol açmıştır. F. Nietzsche'nin Hegel'e yönelik eleştirisi öğreticidir. Soyut idealarına (Geist) karşı olanca gücüyle ve açıklığıyla somut yaşamı dayatmaktadır. "Gerçek somuttur" demek ister. Bunu yaparken evrensel tarihi, soyutu tümüyle göz ardı etmez. Greko-Romenciliği aşar. Zerdüşt'e kadar uzanır. Orada tek tanrılı dinci metafiziğe karşı ahlâk felsefesini araştırmaya koyulur. Acının, coşkunun felsefesini yapmak ister.

K. Marks'ın Sol Hegelciliğine kısmen değindik. Kendini ne kadar materyalist olarak sunsa da, Marks'ın pozitif metafiziği aştığı söylenemez. Mikro ulus tarihçiliğinin temeli olan Fransız toplumbilimciliği

bütünüyle mikrocudur. Bunda Fransız Devrimi ve aşırı ulus-devletçiliğinin, cumhuriyetçiliğinin payı büyüktür. İngiliz ekonomi-politiği temelinde gelişen İngiliz tarih ekolü ise son derece pragmatisttir. Tüm amacı yükselen İngiliz İmparatorluğu'na, bu imparatorluğun hegemonyasına tarihsel arka destekler bulmak, ona ideolojik temel sağlamaktır. Pratikle yoğun bağlantısından ötürü Alman ve Fransız çıkışlarından daha başarılıdır. Başarılı olan sistemin felsefesi de başarılı olur; ama bu, hakikatçi olduğu anlamına gelmez. Her başarı hakikat olmadığı gibi, her yenilgi de yanlışlığın kanıtı değildir. Bu gerçeği iyi bilmeden hakikat yürüyüşünü doğru yapamayız.

Merkezî uygarlık sisteminin Sümer kaynaklı beş bin yılı aşan yürüyüşü, evrensel tarih lehine en önemli argümanların başında gelir. Hegel'in bu argümanı kullanamaması yeteneksizliğinden, körlüğünden ötürü değil, Sümerik araştırmaların henüz başlamamış olmasıyla bağlantılıdır. İbrahimî dinlerin çıkış kaynaklarına ilişkin materyaller çok sınırlıydı. Kabile sisteminin önemi de pek anlaşılmıyor veya neolitik sistemle birlikte oynadığı evrensel rol layıkıyla değerlendirilemiyordu. Ortam (Fransız İhtilali dönemi ve sonrası) tümüyle milliyetçiliğe (yeni dinsel argüman) ve ulus-devletin tarih araştırmalarına açılmıştı. Her aydın, tarihçi kendi ulusal tarihinin peşindeydi. Açık ki, yaşanılan devrimin karakterinden ötürü (burjuva hegemonyası) tüm bu tarih yazımları ağır sınıf bakış açılarıyla yüklüydü. Burjuva aydınlar ulus-devlet tarihçiliğinde başat rol oynarken, muhafazakârlar feodal aristokrasiye yeniden tarihsel temel ararken, demokratlar ve sosyalistler de emekçilerin, halkların tarihini araştırmaya koyuluyordu. Toplum doğası ise sınıf bakış açılarıyla yorumlanamayacak kadar karmaşık, esnek ve dolayısıyla bütünlüklü, ama parçaların önemini de ortaya koyan bir yaklaşımı şart kılıyordu. 20. yüzyılın başlarında eleştirel kuramla (Frankfurt Okulu) Annales Tarih Ekolü, bütüncül ve parçalı yaklaşımları daha derinliğine işlediler. 20. yüzyılın ikinci yarısındaki bilimsel devrimler sosyoloji bilimine de yansıyarak, daha dengeli anlatımları ve araştırmaları mümkün kıldı. Günümüzde toplumsal, dolayısıyla tarihsel ve evrensel hakikate biraz daha yakın olduğumuz söylenebilir. Eğer diyalektikten bir şey anlıyorsak, hakikate biraz daha yakın olmanın yanı başında büyük yanlışların da bulunduğunu iyi bilmek gerekir.

Hegel, Napolyon'un kimliğini ve tarihsel yürüyüşünü (askeri ve siyasi hareketlerini) değerlendirirken, özünde doğru ve önemli bir halkadan yola çıkıyordu. Napolyon'u yeryüzüne inen tanrı ve sistemini (ulus-devlet sistemini) en homojen ve son ideal devlet biçimi olarak yargılarken de anlatım olarak geliştirici ve öğreticidir. Hakikatçilik bu konuda Hegel'i gözardı ettirmemelidir. Kişi olarak Napolyon o döneme kadar gelmiş olan tarihin kendisidir. Onu doğuran maddi ve manevi kültür öğeleri araştırılırsa, bu sonuca varmak zor olmayacaktır. Kısaca yorumlarsak, Avrupa uygarlığının temelinde yatan Hıristiyanlık ve özünde yatan 'Baba-Oğul-Kutsal Ruh' üçlemesinin Napolyon'da yansıması anlaşılır bir husustur. Hıristiyanlık devletleştiği ölçüde, bünyesindeki tanrısallık da somut devlet halini alacaktır. Kaldı ki, Yahudilik ve Müslümanlık için de bu tip yorumlar geliştirilebilir. Ulusal kiliselerle devletleşmiş tanrı birleştiğinde ise, 'ulus-devlet' tanrı olarak yorumlanabilecektir. Hegel'in yaptığı da budur.

Bu yorumu daha da geliştirip yaygınca kullanmak mümkündür. Ayrıca daha iyi kavrayabilmek için tanrı kavramını yorumlamak büyük önem taşır. E. Durkheim bile tanrıyı 'toplumsal kimlik imgesi' olarak yorumlarken iyi bir sosyoloji yapmaktaydı. En gerçekçi sosyolojik tanrı kavrayışı, toplumun genel kimlik imgesi olarak yorumlananıdır. Buna yapmak istediğim katkı sadece imge değil, "Tanrı bir toplumsal-siyasal programdır" biçimindedir. Muhammed'in Allah kavrayışında bu hususu daha kapsamlı yorumlamaya çalışacağım. Daha da önemlisi, İbrahim'in dinini yorumlamaya ilişkin olan hususlardır. Mısır ve Sümerlerin mitolojik anlatımları ve tanrı panteonlarını veri olarak kullanmadan, İbrahimî dinlerin sosyolojisini yapmak olanaksız olmasa bile çok eksik olacaktır.

Geriye doğru yürüyüşümüzü sürdürürsek, Sümer uygarlığının elimize ulaşan yazılı belgelerinden İnanna ve Gılgameş Destanları yorumlarının çok daha öğretici olduğu görülecektir. Evrensel tarih için tek argüman olmasa bile, en önemli yöntemlerden birinin bu yönlü olduğu yadsınamaz. Denilebilir ki, metafizik üzerinden yorum yapılarak tarih yazılamaz. Bu çok yavan bir ideadır. Buna cevabım, "İnsan kültürü şimdiye kadarki gelişimiyle ezici olarak metafiziktir" biçiminde olacaktır. Kaldı ki, metafiziği tümüyle hakikat dışı saymak ne doğrudur ne de mümkündür. Bu ideayı en çok ileri süren pozitivistlerin bile en kaba metafizikçiler oldukları anlaşılmıştır. Nietzsc-

he'nin bu konuda bir değerlendirmesi aydınlatıcıdır, o da şudur: "Önemli olan metafizik yapıp yapmamak değil, iyi metafizik yapmaktır." Yaşamda acıları azaltan, coşkuyu ve neşeyi çoğaltan metafizik iyi metafiziktir. Kötü metafiziğe en çarpıcı örnek, pozitivist evrensel anlayışın ulus-devlet ve faşizmi hortlatmasıdır.

Tekrar konuya dönecek olursak, merkezî uygarlık sistemini kavramadan evrensel tarihi kavramak çok eksik kalacaktır. Evrensel tarihi kavramadan da parçalı toplum tarihlerini kavramak sadece eksik olmakla kalmayacak, mukayese olmadığından ötürü anlamsız da olacaktır. Bu konuda çok kısa bir notu da kabile sistemi için eklemeliyim. Kabilenin belki de klandan sonra en mikro anlatım konusu yapılması yaklaşımı doğru değildir. Klan gibi kabile de sistemik bir yapı olup evrensel özellikler taşır. Evrensel tarih anlatımına klan ve kabile sistemini eklemeden yorum yapmak sadece yanlışlıklarla dolu olmayacak, oldukça eksik de kalacaktır. Nasıl günümüzde ulusal tarihsiz evrensel tarih anlatılamazsa, klan ve kabilesiz evrensel ve parçalı tarihler de anlatılamaz. Tarihi yazıyla başlatmaksa tamamen mitolojik bir tercihtir. Pozitivist-mitolojik dersek daha doğru olur.

Tarihsel direniş ve arayışlara ilişkin bu kısa ön açıklamalar konuyu kavramak açısından önemlidir. Merkezî uygarlık süreci orijinal haliyle başladığında, karşısında geliştiği dünya neolitik toplum çağını olanca görkemiyle yaşayan dünyaydı. İki süreç arasında mükemmel bir diyalektik ilişki kurulabilir. Sümer rahip tapınaklarında bu diyalektik kurgunun tüm plan ve projelerinin, uygulama esaslarının geliştirildiğinden şüphe edilemez. İster belgesel-ampirik, ister rasyonel-soyut düşünelim, kurulan diyalektik ilişki büyük gelişmelere gebedir. Yukarı Mezopotamya'nın, Verimli Hilal'in en verimli bölgesinin bütün maddi ve manevi kültür değerleri (Tarihçi Gordon Childe, bu kültürü 16. yüzyıldan sonraki Avrupa kültürüyle eşdeğer tutar) Sümer uygarlığının (kent-sınıf-devlet yumağı) yedeğine, malzeme olarak kullanımına alınmaktadır. İşleyerek, dönüştürerek uygarlık denen makine yaratılacaktır.

Uygarlık ve makine sözcükleri üzerinde durulmayı gerektirir önemdedir. Hâkim sistem haline gelmiş olduğundan ötürü, uygarlık, propagandası çok yapılmış bir sözcüktür. Sözcük 'şehirleşme', 'sivilleşme' anlamındadır. Medeni, modern, centilmen, rasyonel, düzenli, kibar, güzel, hesaplı, planlı, güvenli, barışçıl vb. sıfatlarla habire yü-

celtilen yeni yaşamın adıdır uygarlık. Maddi kültürün somut yaşamdaki etkisini bu sözcüklerle nitelerken, manevi kültürünü yeni tanrılar panteonu ve cennet tasvirleriyle donatır. Manevi kültür bu kavramlarla yeni uygarlık güçlerinin mükemmeliyetle, ölümsüzlükle yüklenmiş azami programlarını sunmaktadır. Maddi kültüre ilişkin sözcükler asgari günlük yaşam programını sunarken, manevi kültürün anlatımları azami, gelecekte erişilecek yaşam ideallerinin programını vermektedir. Azami ve asgari programları geliştirdikleri için, Sümer rahip tapınaklarını çok önemsemek gerekir. Günümüzdeki tapınakların işlevi kurulu düzen propagandasından öteye gitmez.

Sümerlerin orijinal tapınakları daha sonraki beş bin yılı aşan uygarlık fenomenlerinin oluşumunda rahim görevini görmüşlerdir. İlk etapta kentin, sınıfın, devletin tüm kurum ve ideolojileriyle inşasını bizzat yürütmüşlerdir. Yani uygarlık denen makinenin acente halini yaratmışlardır. Hiç şüphe duymamalıyız ki, 'tanrısal yaratılış' kavramının kökü uygarlık makinesinin yaratımıyla oldukça ilişkilidir. Makine olarak uygarlık kavramı da çözümlenmeye değer niteliktedir. Makine kendi kendine yürüyen otomobil gibi araçlara verilen hem ad hem sıfat olan bir kelimedir. Sorulması gereken soru, inşa edilen bu toplum makinesinin ne anlam ifade ettiğidir. Açık ki, kontrolü ve hâkimiyeti altına aldığı toplumu daha hızlı çalıştırmak, böylelikle daha çok toplumsal artık elde etmek ve el koymak bu makinenin tarihsel işlevidir. İşlev görevden daha farklı, özle ilgili bir kavramdır. Görev bırakılabilir, ama işlev bırakılamaz. Çünkü ilgili organın-aracın özüyle, bünyesiyle ilgili bir husustur. Araç dağılırsa, o zaman işlev de biter. Kent-sınıf-devlet örüntüsüyle uygarlık böylesi işlevi olan bir makinedir, toplum değildir. Toplumu çalıştıran, hem de hızlı çalıştırandır. İşine gelmediği zaman çalıştırmayan, işsiz bırakandır. Bununla da yetinmeyip bu artıklara el koyandır. Bunun için ideolojik, askeri her tür tedbiri alandır. Kendini bin bir hile, yalan ve acımasızlıkla toplum üzerinde tutan bir Leviathan'dır. Milyonlarca yıl süren jeobiyolojinin en uygun alanlarında toplumun yarattığı kültür üzerine kurulup tanrısallık (yaratıcılık) taslayandır. Tasarlayarak taslayandır.

Bu durumda şu soruyu sormak gerekir: Barbar, canavar gibi olan kimdir? Doğayla iç içe, ana ile çocuk gibi kucak kucağa yaşam sürdüren toplumlar mı, yoksa onların sırtına yüklenip değerlerini gasp edenler midir? Açık ki, kavramı tersine çevirmenin zamanı çoktan

gelmiş, geçmiştir bile! Barbar ve canavar olan uygarlık güçleridir. Gerçek insan olanlar ise, doğayla ve kendi içlerinde ana-çocuk gibi sevgiyle yaşayanlardır. Kadının ağırlıklı rol oynadığı toplumda yaşayanlardır. Çevreyi yıkmadan, kirletmeden yaşayanlardır. Baskı ve sömürüyü kendine yabancı sayanlardır. Bu tanımlamalar basit gelebilir. Fakat uygarlığın toplumla girdiği diyalektik zıtlığı olanca açıklığıyla kavrayabilmek için aydınlatıcı, kendine getirici ve dönüştürücüdür. Unutmayalım ki, ezici insan çokluğumuz uygarlığın aptallaştırdıklarından öteye bir rol oynamıyor. Yani makinenin çalıştırdıklarıyız. Her makinede olduğu gibi uygarlıklar da çalışma sürelerinde yıpranabilir ve bunalım geçirebilirler. Ağır bunalım ve sorunları hiç eksik olmaz. Ne de olsa hükmettikleri canlı insan toplulukları, beyni ve arzuları olan varlıklardır. Bu varlıkların uzun süreli yalan ve zorluklara dayanmama gibi bir esneklikleri vardır. Direnebilir, başkaldırabilir, daha anlamlı, özgür, eşit ve kardeşçe yaşam hayalleri kurabilirler. Bunun için örgütlenebilir, hatta savaşabilirler.

Konumuzu bu temelde üç ana başlık altında sürdürmeye devam edelim.

A- Uygarlığın Bunalımı ve Kendi İç Çözüm Arayışları

Uygarlık derken merkezî uygarlık sistemini esas halka olarak araştırma konusu yapmamız diğer uygarlıkları inkâr etmek veya görmezlikten gelmek anlamına gelmez. Önemli olmadıklarını da söylemiyoruz. Tarihsel akışın ana nehir kavramının daha öğretici ve geliştirici olduğunu vurgulamak istiyorum. Diğerleri ana nehre akan kol niteliğindedir. Akışını güçlendirirler. Fakat uygarlığın özselliğini değiştirmezler. Çağları ve günümüzü en çok belirleyen sistemi merkezî dünya sistem olarak değerlendirmelere konu edinmek, diğer kolların değerlendirilmesine de katkıda bulunacaktır. Evrensel tarihsel akışı yitirmeden, farklı mekân ve zamanlarda oluşan tarihsel akışları daha doğru anlayabiliriz. Bütün parçayı izah edebilir, parça ise bütünü izah etme kapasitesinde değildir. Beş bin yılı aşan merkezî uygarlık veya dünya sistemi yaklaşımını bu nedenlerle tercih ediyoruz.

Sümer kent uygarlığı başlangıç itibariyle oldukça verimli işliyordu: Her acenteden çıkma araç gibi. Kendini hızla çoğalttı. Peş peşe kentler kuruldu. Aşağı Mezopotamya'dan Yukarı Mezopotamya baş-

ta olmak üzere her tarafa yayıldı. Her kent daha fazla artık-değer demekti. Yerleşik hiyerarşilerin bu temelde hızla hanedan devletlerine dönüşmesi beklenirdi. Hammadde ve mamul madde ticareti hızlandırırken, kentleri hegemonik rekabete de zorluyordu. Ticarete hükmeden güç hegemonya şansını arttırıyordu. Dar alanlarda çok sayıda kentin inşası rekabeti ve hegemonya savaşını körükleyen diğer etkendi. Ayrıca başlangıçta gerekli olan nüfus çok arttığından ötürü soruna dönüşüyordu. Verim nüfus artışı demekti. Toprak bol oldukça ve sulama imkânları elverdikçe, bu sistem başarıyla yürüyebilirdi. Fakat verimli alanlar Dicle-Fırat yakınlarıyla sınırlıydı. Bu sınırların kentleşme sürecine alınmasıyla bunalımın objektif koşullarına dayanmış olunuyordu.

Uruk kendi çağını yaklaşık beş yüz yıl sürdürüp, rekabet sonucu yerini ve hegemonyasını Ur sitesine kaptırdı. Uruk'un bunalımı Ur sitesinin çıkışına yol açtı. Yaklaşık M.Ö. 3000-2000 döneminde üç Ur Hanedanı, M.Ö. 2350-2150 döneminde Semitik Akad Hanedanlığı ve M.Ö. 2150-2050 Aryenik Gudea Hanedanlığının yaşadığı bunalımlarla bu dönemin sonuna gelinmiş oldu. Eldeki belgeler bu dönemde kent kavgalarının çok yoğun olduğunu göstermektedir. Bazı kentlerin tümüyle ortadan kaldırıldığını bilmekteyiz. Örneğin '**Agade'nin Lanetlenmesi**' öyküsünden Akad başkentinin çok acıklı biçimde tarihten silindiğini görmekteyiz. Benzeri birçok öykü vardır. Günümüzün kriz ve rekabetlerini aratmayan kriz ve rekabetlerin yaşandığı bir gerçektir. Kâr her zaman artık-ürün demektir. Dolayısıyla üzerinde yürütülen kavgalar her zaman benzer olacak ve aynı sonuçları verecektir. Uygarlık bunalımının geliştiği açıktır. Yıkılan kentler ve acımasız savaşlar tıpkı günümüzdeki Irak gibi bu gerçeği sadece doğrulamaktadır. Irak'ın Uruk'tan kaynaklandığını hatırlarsak, ne denli hazin bir tarihin (Uygarlık tarihi oluyor) yaşandığını daha iyi anlayabiliriz.

Bunalıma bulunan çare de gelenekseldir. Günümüze kadar hızından ve yoğunlaşarak devamından hiçbir şey kaybetmemiştir: Daha fazla sömürü alanı keşfetmek ve bu sömürü için daha fazla güç, iktidar, devlet sahibi olmak. M.Ö. 2000'lerin sonlarında bunalımdan güçlenerek çıkan Babil'dir. Daha fazla güç ve sömürü olanaklarına sahiptir. Ticaret ve sanayide öne geçmiştir. Kendi hegemonyasında bazı kesintilerle M.Ö. 300'lere kadar etkili olabilmiştir. Tüm dönem hegemonları (Hegemon, komutanın köken kelimesi olsa gerek) en

son İskender örneğinde olduğu gibi Babil'de olmak ister. Babil'in bunalımlarını en iyi kullanan, yanı başındaki ticaret kurtları haline gelmiş Asurlu tüccarlar ve kolonileridir. Asurlular bir nevi karaların Fenikelileri gibidir. Fenikelilerin Akdeniz'de ticaretle gerçekleştirdiklerini Ortadoğu karasında Asurlular gerçekleştirecektir. Babil'le sıkı rekabet içinde (Halen Süryani-Keldani rekabeti bu geleneği yansıtır) olan Asurlular da Babil hegemonyasında (M.Ö. 2000-1600) ancak ticaret tekelini elinde tutabileceklerdi.

Hammurabi'den sonra Babil'in yaşadığı bunalımdan iki tarihsel gücün çıkışı gerçekleşecektir: İçinden İbrahim'in çıkışı (tahminen M.Ö. 1700-1600 arası), dışından ise Hurrilerin savunmadan saldırıya geçişleri. M.Ö. 1596'da Babil, Hurri kökenli hanedanlarla (Hititler ve Kassitler bilinenleridir) bugünkü Bağdat yönetimine benzeyen bir durum gibi ortak yönetime geçer.

Babil'in hegemonyasını yitirişiyle yeni iki hegemonik güç sahneye çıkar. İç Anadolu'da Hattuşaş merkezli (bugünkü Çorum-Boğazköy) Hitit ve Waşukanî (Güzelpınar, bugünkü Türkiye-Suriye sınırındaki Serêkani-Ceylanpınar) merkezli Mitanni hegemonyası yükselir. İkisi de Hurri (proto-Kürt) kabile boylarına dayanan prenslik konumundaki beylikler tarafından kurulur (M.Ö.1600-1250). Dönem Mısır Yeni Hanedanı dönemiyle birlikte, Ortadoğu uygarlığında yeni parlak bir aşamayı temsil eder. Üç uygarlık merkezi arasında çok canlı bir diplomasi ve saraylarına karşılıklı kadın almalarla ilkel bir enternasyonal benzeri bir ilişki dönemi yaşanır. Hitit ve Mitanni hegemonyasının geleneksel bunalım nedeniyle (Bu dönemin bunalımları daha uzun aralıklıdır, yüz ile dört yüz yıl arasında değişmektedir) çöküşü (içte hanedan kavgaları, dıştan kabile saldırıları), tetikte bekleyen Asur hanedanlarının yükselişine yol açar. İki dönem halinde (M.Ö. 1300-1000, 900-600) Ortadoğu'nun en kuvvetli hegemonik gücü haline gelirler.

Asur'un tarihin tanıdığı en gaddar güç olduğu söylenir. İşin özüne inilirse, gaddarlığın tekel kârıyla bağlantısı anlam kazanır. Halk olarak Asurların diğer halklardan özde farkı yoktur. Fakat hegemonyasının ticaret tekeline dayanması kâr için şiddeti zorunlu kılar. Ticaret tekellerinde kâr, tarım tekellerinde (Sümer toprak yönetimi) olduğu gibi şiddet olmadan gerçekleştirilemez. Asur şiddetinin temelinde bu gerçeklik yatar. Asur hegemonyasının uygarlık açısından

getirdiği yenilik, olsa olsa daha çok kâr için daha çok iktidar, daha çok iktidar için daha çok şiddet olabilir. Şiddetin kapsam ve mekânında büyüme olduğu açıktır. Asur çözümü bu nedenle tarihte şiddet kökenli çözümlerin yaratıcısı sayılır. Ortadoğu'da halen sorunlara çözüm olarak düşünülen bu gelenek Asur hegemonyasına çok şey borçludur.

Asur şiddeti ve temelindeki kâr hırsı (Sanırım hem kâr hem şiddet kavramları Asurca-Aramice kökenlidir) insanlık vicdanında büyük yaralar açmıştır. Bunalıma yol açmakla kalmamış, Asurluların hem siyasi-askeri güç olarak, hem halk-toplum olarak belini bir daha doğrultamaz hale gelmelerine neden olmuştur. Ortadoğu halklarının büyük beddua ve lanetleriyle (iktidar ve ticaret tekellerinin) anılmasına, özgürlük için şahlanmalarına yol açmıştır. Demirci Kawa Efsanesi, Medlerin ve Urartuların ünlü 'üç yüz yıllık direniş'leri bu dönemin ürünüdür. Çok daha önemlisi, tarihte Hikmetler Çağı (M.Ö. 600-300) denilen bir döneme de yol açmıştır. Bilgelik çağı da diyebileceğimiz bu dönemde, başa gelen büyük Asur felaketini çözümlemek için büyük düşünmek gereği de doğmuştur. Hem düşünce hem de vicdan ayaklanması bu çağın doğurucu gücüdür. Merkezinde Zerdüşt'ün rol oynadığı bu çağın Doğuda Hindistan ve Çin'deki temsilini Buda ve Konfüçyüs (M.Ö. 6. yüzyıl) yaparken, Batıda Greklerde Sokrates temsil eder. Büyük bunalımlar büyük şiddet ve alçalmaların yanında büyük düşünce ve vicdan yükselişlerine ortam açabilirler.

Med ve Babil ittifakıyla tarihe gömülen Asur hegemonyası, kısa süreli bir Med ve Babil döneminden (M.Ö. 600-550) sonra yerini Pers hanedanlarına bıraktı (M.Ö. 550-330). Pers çözümünün Asurların tersine bir yöntem izlediği söylenir. Diyalektik açıdan da doğru olabilir. Hoşgörü, halklara ayrım yapmadan kültürlerinde özgürlük, yönetimde adalet, doğru sözlülük sözü edilen yöntemin kapsadığı olumlu özellikleridir. Bu yönüyle Ortadoğu halklarınca ehven-i şer olarak karşılandığı söylenebilir. Tarihin en geniş hegemonyası kuruldu. Hindistan'dan Makedonya'ya kadar uzandı. Sadece Çin ve Roma Cumhuriyeti dışında kaldı. Ne de olsa yine de bir uygarlık gücüydü. Temel çelişkisi kısa sürede etkisini gösterecek, bunalımı derinleşecekti. İçerde sert hanedan içi çatışmalar, dıştan kabilelerin saldırıları yavaş yavaş sonunu getirecekti.

İskender'in gücünün bel kemiği de kabile soylularına dayanıyordu. İskender'in kılıcı bahaneydi. Sanıldığının aksine, İskender'in büyük savaşçılığından ziyade, içteki çürümüşlük Pers hegemonyasının sonunu getirmiştir. Helenizm Çağı (M.Ö. 300-M.S. 300) yaklaşık altı yüz yıllık bir dönemde gerçek bir Doğu-Batı sentezi olmuştur. Perslerin Doğudan geliştirdiklerine Helenler Batıdan geliştirmeyle karşılık verince, insanlık tarihinde büyük bir sentez yaşanmıştır. Grek uygarlığı (M.Ö. 600-300) bu süreçten beslenmiş ve Helenizmle büyük bir çıkış yapmıştır. Her ne kadar Roma askeri ve siyasi hegemon ise de, kültürel gelişmeyi Helenler temsil etmiştir. Perslerin devamı Part ve Sasani Hanedanlarının tarihsel anlamda kültürel bir katkısı olmamıştır. Roma'yla giriştikleri hegemonik savaş, Ortadoğu toplumunda yeniden büyük direniş ve arayışlara yol açmıştır. Hıristiyanlık ve Maniheizm bu arayışların sonucu olarak doğmuşlardır. İslâmî çıkış bu sürecin devamı niteliğindedir.

Roma hegemonik dönemi uygarlık sistemini bir adım daha ötelemiştir. İngiltere Adasına kadar Avrupa'nın önemli bir kısmı ilk defa uygarlıkla tanışmıştır. Afrika ve Hindistan alt kıtasına nüfuz edilmeye başlanmıştır. Arabistan Yarımadası hem Sasaniler, hem Roma, hem de Habeşliler tarafından uygarlık çemberine alınmıştır. Çin kendi uygarlığını genişliğine ve derinliğine yaymaktadır. Açık ki miladî yıllara geldiğimizde uygarlık güçleri bünyesel bunalımlarına insan topluluklarını dahil ettikçe, ömürlerini uzatsalar da kalıcı çözüm getiremiyorlardı. Buda'nın meşhur sözü bu gerçeği ifade eder: "Ateşi ateşle söndüremezsin." İktidarı daha fazla iktidarla aşmak çözüm değildir. Ateşin yaktığı sahayı daha da çoğaltmaya benzer. Roma'nın çöküşü, kuralımızı doğrulamaya devam eder. İçte İmparatorlar arası büyük çekişme (Son dönemde aynı zaman diliminde çoklu imparator süreci yaşanmıştı), dıştan dalga dalga kabile sisteminin saldırılarıyla birleşince çöküş kaçınılmaz olur. Bunda Hıristiyanlığın büyük vicdanî hareketinin payı da önemli rol oynamıştır.

Sasaniler de benzer bir süreç yaşamaktadır. İç çekişmeler dinsel ve kabilesel hareketlerle birleşince, bunalımın şiddetlenmesi ve çöküş kaçınılmaz olur. 4. ve 5. yüzyıllar merkezî uygarlık sisteminin (Dünya Sistemi) küresel bunalım dönemidir. Geçen dört bin yılın bilânçosunda kadın özel ve genel fahişe olarak tamamen kapatılmış, özel ve genel mülk konusu yapılarak nesneleştirilip metalaştırılmıştır.

Yerleşik köylü ve kent zanaatkâr kesimi kadından sonra ve kadın gibi köleleştirilerek haraç, vergi ve savaş için 'döl' üretim aracına dönüştürülmüştür. Tanrısallaştırılmış üst tabaka hariç, kontrol altındaki tüm resmi toplum unsurları (Sınıf ve tabaka demek zordur) genel kölelik koşullanmasına tabi kılınmıştır. Uygarlığın Çin, Hint, hatta taze Afrika ve Amerika çıkış kolları daha katı 'kastik' düzen altındadır. Direnişler ve arayışlar bu sisteme karşı gelişecektir.

Tıpkı kapitalizmin bünyesel bunalımları gibi, tüm uygarlık bunalımları sistemin üç temel özelliğini doğrulamaktadır. Birincisi, merkez-çevre ilişkisi değişken olmakla birlikte süreklidir. İkincisi, sistemin güçleri arasında kâr nedeniyle sürekli rekabet ve çatışmalar vardır. Üçüncüsü, ilk iki özelliğin sonucu olarak sistem devamlı inişli-çıkışlı bunalımlı süreçleri yaşamak durumundadır. Üç özelliğin doğal sonucu ise, sistemin hegemonik karakterde bir yönetimi kaçınılmaz kıldığıdır. Uygarlıklar hegemonyasız yürümez. Tüm bu özelliklerin birleşik ortak sonucu ise, küreselleşmenin sürekli derinliğine ve genişliğine yayılma durumudur. Bu dört temel özellik uygarlıkları başlangıcından itibaren küresel olmaya zorlar. Bu gerçeklik iktidar ve sermaye tekellerinin doğasından kaynaklanır. Yatay ve dikey olarak ne kadar çok yayılırsa, güç ve kâr da birbirini besleyerek o denli büyür. Aralarında korelasyon olduğu kesindir. Eğer uygarlık günümüzde yaşamı büyük bir sıkışıklık içine almışsa (Tüm sosyolojik veriler bu gerçekliği doğrulamaktadır), bunalım insanlarla sınırlı kalmayıp ekolojik yapılanmayı da tehdit altına almışsa, bunun gerçek nedeni başlangıçtan itibaren bünyesinde barındırdığı yıkım ve barbarlık özelliğidir. Olup bitenler özde olanların açığa çıkmasıdır.

B- Kabile, Aşiret ve Kavim Direnişleri

Dünya sistemi ideolojik kurgusuyla çok idea etmesine rağmen, düzen tanrısal buyruğun gereği olarak işlememiş ve yürümemiştir. Açık ki, tanrısal buyruk ve düzen (Olanca ideolojik perdeleme gayretlerine rağmen, benim için 'buyruk' ve 'düzenin' anlamı çok açıktır) toplumsal artık üzerine kurulu yönetici tabakanın (yönetici + asker + rahip) emir ve kurallarını temsil etmektedir. En üstten en aşağıdaki kula kadar binlerce yıl inceltile inceltile, tekrarlana tekrarlana (bir kişiye kırk defa deli dersen deli olurmuş misali) tanrısal bir gereklilik ve gerçekmiş gibi topluma sindirtilen bu ideolojik hegemonyaya

rağmen zulüm, zorbalık ve talan düzeni kendini tamamıyla örtbas etmeyi ve kabul ettirmeyi başaramamıştır. Sistem dışında kalmış ve sürekli sistemin talan ve köleleştirilme 'sefer'leriyle yüz yüze kalan kabile sisteminde yaşayan aşiret ve kavim isyanları baş göstermiş, süreç içinde tıpkı uygarlık sistemi gibi süreklilik kazanmıştır. Sistem bu hareketleri 'barbarlık' olarak propaganda etmiştir. Açıkladığım nedenlerle bunun tersi doğrudur; uygarlık düzeni bir 'barbarlık makinesi'dir. İnsancıl yaşamdan kopmak istemeyen ise kabile-komün düzenidir.

Tarihsel olarak kendini görünür kılmayı başaran halklar olduğu kadar, ezici çoğunluğun bunu başaramadığını özellikle belirtmek gerekir. Tarih aslında yazıldığı gibi olmamalıydı. Gerçek tarihin kendini gösteremeyen ve yazdıramayanların tarihi olduğuna eminim. Toplumun ezici çoğunluğunun emeği, direnişi, yaratışı, keşfi hep görünmez kılınmıştır. Bilinerek ve kendiliğinden böyle olmuştur. Toplumsal kazanımlarına el konulmuştur. Gerçek sahipleri bilinmez kılınmış, yazamamış ve yazdırılmamıştır. Özellikle kadın icat ve keşifleriyle çiftçi, çoban ve zanaatkâr keşif ve icatları neredeyse keşif ve icatların tamamı oldukları halde, tarih hiç de bu gerçekliği teslim etmemektedir. Tanrıça İnanna'nın erkek tanrı-krallara seslenirken ve tek tek sayarak, "Benim 104 Me'mi sizler benden çalmadınız mı?" söylemi belki de kulağa cılız ve anlamsız gelen (Kulaklar öyle alıştırılmış) gerçek tarihin son söyleyiş destanıdır. Enkimdu ve Dumuzi Destanında çiftçi ve çoban dünyası kendi emek, icat ve keşiflerinin önemini bu tür destanlarla dile getirirken, tarih herhalde gerçeklere daha yakındı. Günümüz pozitivist ulusal tarihleri tüm bilimsel söylemlerine rağmen hakikatlere en uzak kötü metafizik örneklerdir. Avrupa merkezli pozitivist-bilimci sosyolojiyle Sümer dönemi mitolojisini karşılaştırmalı inceleme ve yorumlamalara tabi tutarsak, toplumsal hakikatlere yakınlık Sümer mitolojisinden yana olacaktır. En azından benim inancım ve rasyonalitem bunu öngörüyor.

Tarihsel direnişlerin kendi somut örneklerine gelelim.

a- Semitik Kökenli Kabile Direnişleri ve Karşı Saldırıları

Büyük Sahra Çölü'nden Arap Yarımadasının doğusuna kadar olan alanda altı bin yıl öncesine kadar daha yağmurlu ve yeşil bir sahanın mevcut olduğuna dair bilimsel kanıtlar vardır. Semitik adı

verilen geniş bir kabile sisteminin bu jeobiyolojik ortamla iç içe geliştiğini söylemiştik. Bu sistem yaklaşık M.Ö. 4000 yılından itibaren iki yönlü bir baskıya maruz kaldı. Doğal kuraklık ve çölleşme döneminin başlamasıyla birlikte, Mısır ve Sümer uygarlıklarının yükselişiydi bu iki önemli baskı unsuru. Dolayısıyla kabilelerin içte vahalık alanlara, dışa doğru ise daha yağmurlu ve yeşil alanlara doğru büyük tarihsel hareketi zorunluluk kazanıyordu. Tarih bu hareketleri belgelemektedir. Sümer ve Mısır belgeleri bu 'tehlike'den sürekli bahsetmektedir. Mısırlılar bu güçlere 'Apiru' yani 'tozlu insanlar' ('Toz-kir içinde' anlamında kullanılıyor) derken, Sümerler sanırım ya aynı anlamda ya da 'Batıdan Gelenler' anlamında 'Amoritler' olarak, 'tehlike saçanlar' biçiminde kimliklendiriyor. Önemli bir kısmını köleleştirerek hizmetlerine alıyorlar. Günümüze kadar bunun siyahîlerin köleleştirilmesinde olduğu gibi acımasızca devam ettiğini biliyoruz.

Yaklaşık altı bin yıllık köleleştirme sistemi acaba ne acılar pahasına yürütüldü? Sonuçlarından kimler nasıl yararlandı? Herhalde bu sorulara cevap vermeden gerçek tarih yazılamaz. Mısır'ın konumu savunmaya daha uygun olduğundan, kendini bu kabilelerin göç ve saldırısından, özde direnişinden daha iyi koruyabiliyordu. Sümerler bunların direnişleri ve saldırılarına karşı daha savunmasız konumdaydı. Dalga dalga gelişen bu kabile ve direniş saldırılarının M.Ö. 1400'lerde sonuç verdiğini görmekteyiz. Tarihe Akadlar olarak geçen hanedanlık, bu kabile direnişleri ve saldırılarının Sümer savunmasını yıkmaları sonucunda iktidar sistemine oturmuştur. M.Ö. 2350-2150'de hükümranlık sürdüren ve tarihe ilk 'imparator' olarak geçen Sargon'un kurucusu olduğu bu hanedanın krallık dönemi, bir 'Proto-Asur' rejimi olarak değerlendirilebilir. Sargon'un kimliğinde bir kural oluşmaktadır. Uygarlık ortamında fırsat bulduklarında, kabile şeflerinin nasıl geçmişi aratan zorbalara dönüştüklerini açıklayan kural gerçekliğidir sözü edilen. Bunda yaşadıkları zorluklar kadar, açgözlü oluşları ve yeni iktidar koltuğunda sarhoş olmalarının etkileri önemlidir.

İkinci Semitik kabile dalgasından Babil ve Asur dönemleri çıkar. Sargon'u aratmayan yarı tanrı-krallarıyla meşhur bir dönemdir Asur ve Babil. İktidar ve ticaret kurumunun gelişmesinde tarihsel katkıları olmuştur. Şüphesiz kölelik kurumunun gelişmesinde de rolleri orijinal Mısır ve Sümer hanedanlarınınkinden daha az olmamıştır. Sömü-

rü ve baskının klasik kurumlaşmasında Babil ve Asur'un evrensel rol oynadığından kuşku duyulamaz. Bunun Greko-Romenlerin katkısından az olmadığını belirlemek doğru tarih yazımı için önemlidir. Akad, Babil ve Asur dönemleri Sümer dil ve kültürünü özümseyip ikinci plana düşürürken, Akadca ve Aramice dönemin resmi ortak dili haline gelmiştir. Özellikle Aramice, Ortadoğu'nun Latincesi olarak, Arap dili resmi uygarlık dili olana kadar kullanımda kalmıştır. Arkasındaki iktidar ve ticaret tekellerini hatırlatması açısından bu konumu önemlidir. Ayrıca ortak ideolojik-ilahiyat dilidir. Maddi kültürün resmi dili kendini manevi kültürün resmi dili olarak da kabul ettiriyor, meşrulaştırıyor.

Üçüncü büyük Semitik kabile savaşçılığı dalgası Araplık adına sürdürülür. İslâm öncesinden yaklaşık M.Ö. 500'lerde kendini Arap kimliğiyle yansıtan anti-uygarlıkçı direniş ve saldırılar, İslâmiyet'le evrensel çapta rol oynayacaktır. Tüm Kuzey Afrika, Büyük Sahra'nın çevresi ve Arabistan Yarımadasından Toros-Zagros sisteminin eteklerine kadar yayılabilmişlerdir. Çok büyük bir kabile hareketidir. İki bin beş yüz yıldır hızından bir şey kaybetmeden aynı mekânlarda kendini sürdürmeye ve dönüştürmeye devam etmektedir. Araplıktaki dönüşüm süreci özellikle incelenmeye değerdir. Üst tabakada şeyhlik, emirlik ve sultanlık kurumlaşması, devlet ve iktidarı anlamak açısından öğreticidir. Şeyhlik, emirlik, sultanlık, iktidar ve devlet kavramlarının kökü de Arapça'dan çıkmadır. Örneğin devletin kelime anlamı, ele geçirilen bir kadınla yaşanılacak gece anlamına gelen sözcükten türemedir. Devletin kelime olarak bile tecavüz ve köleleştirmeyle ilişkisi oldukça ilginçtir. Arapça'da iktidarı çağrıştıran tüm kavram ve kurumların anlamı çıplaktır ve keyif çatma ve sürdürmeyi çağrıştırır.

Ahd-i Atik'te Semitik kabilelerin çok daha ayrıntılı listeleri sunulur. Bizzat İbrani kabilesinin öyküsü ayrıntılı anlatılır. Tek tanrılı dinler bölümünde uzunca çözümlenecek bu konu hakkında bölüme ilişkin çıkarılması gereken sonuç, karmaşık bir Semitik kabile tablosuyla karşı karşıya olduğumuzdur. Örneğin Kenanîler bir koldur. Aramîlerin de ayrı bir kol olma durumları söz konusudur.

Semitik kabile ve aşiretlerin alt tabakasını 'Bedeviler' oluşturmaktadır. Yoksulluk içindeki çöl, vaha ve köylü Arap olarak da yorumlamak mümkündür. Bedevilik kabilesel yönü kadar sınıfsal ve

sosyal anlamı da olan bir kategoridir. Çok eski bir tarihi ve kendine özgü bir sosyal kimliği vardır. Bu anlamda Bedevilik ayrı bir Araplıktır. Türklerdeki Türkmenlik ve Kürtlerdeki Kurmanc gibi sosyal ve kültürel anlam taşır. Araplar hem üst hem de alt tabaka olarak tarihten günümüze kadar başta Ortadoğu olmak üzere evrensel tarihi en çok meşgul eden ve etkileyen kabile sistemine sahip bir kavimdir. Değişim ve dönüşümleri bütün hızıyla devam ediyor. Küçük bir boyutu bulunan ve ikisi de Semitik kökenli olan Arap-İsrail çatışmasının dünyadaki ve bölgedeki etkileri göz önüne getirildiğinde, bahsedilen gerçeğin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Arap olgusundaki değişim ve dönüşümleri anlamadan, Ortadoğu ve dünyayı tam kavramak eksik ve zor olacaktır.

Genelde Semitik, özelde Arap kabile ve kavimlerindeki direniş ve arayış hareketlerini hangi anlamda anti-uygarlıkçı ve uygarlık-içi olarak değerlendirmek gerektiği sorunlu bir konudur. Etnik olanın dinsel olanla ayrımı da ciddi bir sorundur. Diğer kabile ve kavimlerde de benzer ayrım sorunları vardır. Fakat Araplarda konu daha karmaşıktır. Sistem içi ve karşıtı olmak dünyadaki tüm benzer hareketlerin hep gündeminde olmuştur. Hem tarihte hem de günümüzde bu sorun hep varlığını korumuştur. Semitik ve Arap kabile ve kavim hareketlerinin iki boyutu da vardır ve önemlidir. Kabile ve kavimlerde hem anti-uygarlıkçı hem de uygarlıkçı yön arasında diyalektik bir ilişki ve çelişki olup daimi mücadele halinde olmuşlardır. Etnisite daha çok anti-uygarlıkçı yönüyle kendini yansıtırken, dinsel yön daha çok uygarlıkçı yönüyle yansıtır. Fakat her iki tip hareket içinde ve arasında uygarlıkçı ve anti-uygarlıkçı eğilimlerin dönüşüm ve değişimlere çok açık olduklarını belirtmek mümkündür. Modern ve geleneksel yorumcular bu iki ayrım arasında çok karmaşık bir anlatım geliştirmişlerdir. Söylemin karmaşıklığı ve olguları doğru yansıtmaması eylem alanında çok yanlış sonuçlara yol açabilir. Söylemin, eylem önceliğini çoğunlukla beraberinde taşıdığını öngördüğümüzde, anlatımlarımızın konu ve sorunlara denk gelmesinin ne kadar önem taşıdığını kestirmek mümkündür.

b- Hurrilerin Direnişi ve Saldırıları

Etimolojik olarak Ur, Ari-Hurri kelimelerinin Sümerce kökenli olduğu ve tepe, plato, dağlı grup anlamına geldiği kanısındayım. Sü-

merlerin Kuzeydoğu komşularına yaşadıkları coğrafyadan ötürü 'dağ-tepe halkı' demeleri mümkündür. Kaldı ki, aynı coğrafyada yaşayan Kürtlere halen 'dağlı halk' anlamına gelen birçok deyiş yakıştırılır. 'Kart-kurt' deyişi de bu geleneklerdendir. 'Dağ halkı' deyimi bu nedenle anlaşılırdır.

Hurriler etimolojik açıdan Hint-Avrupa kabile gruplarına dahil edilseler de, tüm bu gruplardan daha çok otantik yani yerli bir karaktere sahiptir. Yorumum, Dördüncü Buzul Döneminin sonundan beri aynı bölgede yaşayan ve neolitik devrimi başat rolde geliştiren topluluk olduklarına ilişkindir. Tüm jeobiyolojik, arkeolojik, antropolojik, etimolojik ve etnik araştırmalar halen aynı bölgede yaşayan halkın çok eski ve otantik karakterinde hemfikirdir.

Neolitik dönem topluluklarının Verimli Hilal'in merkezinde, Pencab'dan Nil'e kadar uygarlıksal gelişme için gerekli olan maddi ve manevi kültür öğelerini altı bin yıl öncesinde olgunlaştırdıkları bilimce tespit edilebilmektedir. Gordon Childe'ın, bu olgun neolitik dönemi 16. yüzyıl sonrası Avrupası'na benzettiğini aktarmıştım. Birçok araştırma benzer sonuçlara varmaktadır.

Bölgede El Ubeyd kültürünün izlerine M.Ö. 4000'lerde rastlanmaktadır. Aşağı Mezopotamya kültürü olan El Ubeyd'in izleri bölge kültürüyle alışverişin daha o dönemde sıkı olduğunu göstermektedir. Daha da önemlisi Uruk, Ur ve Asur döneminin kalıntıları çok daha fazladır. Fırat ve Dicle'nin kıyılarında ve arasında bu dönemlerin yaygın koloni hareketlerine rastlamaktayız. Arkeolojik kalıntılar çok somuttur. O halde bölge ve halkı üzerine tarihsel olarak tespit edilebildiği kadarıyla altı bin yıldan beri bir kolonileştirme tehdidi ve uygulaması vardır. Diğer yönlerden de benzer tehditler mümkündür. Özellikle Kafkasya üzerinden sürekli istila hareketlerine rastlanmaktadır. Neolitik devrimin geliştiği alanların en eski ve çok verimli alanlar olması nedeniyle tıpkı günümüzde AB ve ABD'ye yönelik göçler gibi, her taraftan alana yönelik nüfus hareketlerinin olması beklenebilir. Verimli ve zengin bölgeler her zaman çekici olmuşlardır. Verimli Hilal bu yönüyle son derece çekici özelliklere sahiptir.

Tersi bir durum da söz konusu olabilir. Sistemin olgunlaşma döneminden sonra artan nüfustan ötürü alan dar gelmeye başlamış olabilir. Başta komşu, yakın ve verimli olabilecek alanlardan olmak üzere, karşı hareketler mümkündür ve beklenebilir. Tarihsel kayıtlar

bu konuda da veriler sunmaktadır. Bölge kültürünün olgunluk aşamasından itibaren (M.Ö. 7000-5000) kendini dünyanın her tarafına hem kültürel (insansız) hem de fiziki (insanlı) olarak dönemine göre hızla yaydığını göstermektedir. Bu tarihlerden sonra biraz gecikmeli olarak Avrupa içlerinden Hindistan'a (Hint-Avrupa dil grubu bu gerçeği doğrulamaktadır), Mısır'dan Sümerlere kadar bu kültürel değerlerin her iki yolla da yayıldıkları bilimsel bir gerçekliktir. Aksi halde otantik halkın neolitik kelimelerinin Hint'te ve Avrupa'da ne işi vardır! Yine yüz binlerce yıl aynı verimli topraklara sahip Nil, Fırat, Dicle ve Pencab'ın denize yakın alüvyonlu topraklarında neden uygarlığın izine rastlanmadığı soruları cevaplandırılamaz. Merkezî uygarlık kavramı kadar 'merkezî tarım çağı' kavramı da insanlık tarihini doğru yazmak ve okumak için gereklidir.

Otantik halk olmaya ilişkin Urfa-Göbeklitepe Tapınağının on iki bin yıllık mirası esasında her şeyi açıklıyor. Bölgenin kabile sistemine dayalı halkı, çok eski ve çok gelişmiş bir kültüre sahiptir. Bizzat alan kazılarını yürüten arkeologların görüşleri de tarihin yeniden yazımının şart olduğu yönündedir. Burada şoven bir yaklaşım içinde olmadığımı önemle belirtmeliyim. Söz konusu olan, tüm insanlık için doğru tarih yazımı konusudur. Doğru tarih yazımının da insanlık için her şeyden daha çok gerekli olduğu tartışılamaz. Çünkü doğru tarih doğru insandır, doğru insan doğru yaşamdır.

Üzerlerinde giderek gelişen baskıdan ötürü Hurri kabilelerinin M.Ö. 4000-3000 döneminde aşiretleşmelere doğru evrim gösterdiklerini gözlemleyebiliyoruz. Gözlemleyebildiklerimiz elbette tarihsel kayıtlar yoluyladır. Aşiret kültürünün izlerine bu dönemde rastlıyoruz. Sümer yazılı belgeleri kuzeydoğu komşularından daha sıkça haber vermektedir. Önceki bölümlerde sınırlı da olsa Sümerlerin kökenine değinmiştim. Şahsi kanaatim, Sümerlerin Yukarı Mezopotamya'dan kültürel ve fiziksel yayılma sonucunda bazı Semitik grupları da bünyesine katarak gelişmiş bir kültürel sentez olduklarına ilişkindir. Bu görüşümü koruyorum. Hurrilerin aşiret dönüşümleri siyasi yönden geliştiklerinin de kanıtıdır. Aşiret çoğunlukla kabilelerin ortak savunma ve yönetim ihtiyacı için zorunlu bir aşamadır. Artan iç ve özellikle dış sorunların aşiretleşmeyi hızlandırdığı kesindir. M.Ö. 3000-2000 dönemi aşiretlerin konfederasyon tipi gevşek bağlı oluşumlara girdiğini göstermektedir. Siyasi elitlerin oluştuğu gerek Sü-

mer kültüründe (M.Ö. 2150-2050, Guti-Gudea dönemi), gerekse Hitit öncesi Orta Anadolu kültüründe (bugünkü Elbistan yöresinden Anum Harbi'den Neşalı Beylere –Kültepe- yazılan mektup) gözlemlenmektedir. Yazıtlar Hurricedir.

Hurri elitlerinin hem savunma hem de yayılma konumunda oldukları eldeki belgelerden anlaşılmaktadır. Asur baskısına karşı sürekli direnme gereğini duymaktalar. Zengin maden ve kereste yatağı üzerinde olmaları, Asur krallarının sürekli üzerlerine gelmelerine yol açıyor. Bu baskılar sonucunda iki önemli kol halinde yanıtlar geliştirilecektir. İç Anadolu'da önce Neşa, sonra Hattuşaş merkezli Hitit Konfederasyonu (M.Ö. 1650-1200), Waşukâni merkezli Mitanniler (M.Ö. 1500-1250). Babil ve özellikle Asur tüccarlarının baskı, sömürü ve kolonileştirme hamlelerinin bu konfederasyonlara yol açtığı rahatlıkla belirtilebilir. Bu iki konfederasyon halkının birlikte 1596'da Babil'i işgal etmelerinden hareketle bu sonuca varmak mümkündür. Şu hususu önemle belirtmeliyim ki, günümüzün ulusalcı terminolojisiyle dört bin yıl öncesinin siyasi ve sosyal oluşumlarını yorumlayamayız. Yapabildiğimiz, hiçbir şey yapmamak ve yazmamaktansa, bir tarih imgesi oluşumu için hiç olmazsa çok yanlışa düşmeyecek söylemlerde bulunmaktır. Konuya yaklaşımımız böyle anlaşılmalıdır. Başka türlü tarih çarpıtmalarını ve inkâr eğilimlerini kıramayız.

Hurriler M.Ö. 2000'lere doğru yaklaşık olarak bugünkü Kürtlerin yaşadığı alanlara sahip veya hükmedebilecek konuma gelmiş gözüküyorlar. Özellikle Sümer, Babil ve Asur kolonilerini bazen yakıp yıktıklarını höyük kazılarında gözlemleyebiliyoruz. Urfa-Bozova-Tutriş Höyüğünde M.Ö. 2000'lerde bu yönlü bir koloni olma ihtimali bulunan yerleşimlerde yakıp yıkmalara tanık olmaktayız. Geçerken şunu da belirtmeliyim ki, Hurrice dilinin Proto Kürtçe (Ön Kürtçe) olduğunu sıradan bir etimolojik çalışma yapan herkes kavrayabilir. Dağların derinliklerinde bozulmadan kalan Dersim'de, Bingöl'de ve Zagroslardaki lehçelerin Hurri diline daha yakın olmaları bu gerçeği daha çok doğrulamaktadır.

M.Ö. 2000-1000 döneminin Babil ve Asur kolonociliğine karşı bir direniş dönemi olduğu açıktır. Özellikle M.Ö. 1300-1000 döneminde yükselişe geçen Asur hegemonyasının bugünkü Bismil ovasında (Tashan denilmektedir) bir eyalet merkezi oluşturarak, Lice-Genç yöresinde halen direnişlerini sürdüren Hurri beylik ve kabilelerine

karşı sürekli sefer halinde oldukları iyice bilinmektedir. Çarpıcı doğrulanma Lice yakınlarındaki kayalıklara kazılan Asur kral figürleridir. Zagroslar üzerinde de benzer seferlerin sürekli yapıldığı görülmektedir. M.Ö. 1200'lerde Asur belgelerinde Nairi (Nehir Halkı anlamındadır) Konfederasyonundan bahsedilmektedir. Dicle-Zap kıyıları oluyor. Şu hususu da önemle belirtmeliyim ki, krallar ve elitler arasındaki bu çatışmalar toplumsal artık üzerinedir. Buna mukabil halk olarak Asurlularla Hurriler iç içe sürekli barış içinde yaşayabilmişlerdir. Halk ve kabile toplulukları arasında sistemik bir kavganın temeli yoktur.

Hurri adlandırması Sümerce olduğu için, Sümerlerin dil etkinliği zayıflayıp Babil ve Asur dil etkinliği olan Akadca ve Aramice hâkim olunca, Hurri boylarına farklı adlar verildiğini görmekteyiz. Dönemin hem zihniyeti hem de dili değişince, şüphesiz adlandırmalarda da farklılıklar oluşacaktır. O dönemler kimse, hiçbir kabile "Ben Arap'ım, Asur'um, Kürt'üm" demez. En çok kendi kabilesi ve bağlı olduğu tanrı adıyla kendini kimliklendirir. Öyle adlandırılmak ister. M.Ö. 1000'lerden sonra Hurri adlandırmaları (Sümerce) yerini Asurca-Aramice adlandırmalara bırakır. Med ve Bianili (Bugünkü Van ve Medya halkı) adı Asur terminolojisinde daha çok geçer. Urartu muhtemelen daha eski ve Sümerlerden kalma bir terminolojidir.

M.Ö. 1000'lerden sonrası demir aletler dönemidir. Demir gözde madendir. Bugünkü petrol gibi üzerinde kavgalar yürütülmektedir. Demir yatakları ve işlemesi Toros-Zagros silsilesindeki bakır yatakları gibi daha yoğundur. Urartu uygarlığı (M.Ö. 900-600) bir demir uygarlığı olarak Asur kralları karşısında ayakta kalan tek güçtür. Medya beylikleri sürekli direniş içinde olmalarına rağmen, ancak M.Ö. 612'de Asur Devletine veya uygarlığına karşı zafere ulaşırlar. Med direnişi önemlidir. Urartuların doğu ucunda, o da yaklaşık üç yüz yıl sürmüştür. Medler kendi konfederasyonlarını, egemenliği Perslere kaptırdıkları tarih olan M.Ö. 550'ye kadar sürdürürler. Ondan sonrası farklı bir dönemdir. Med aristokrasisi Perslerle ittifak halinde ikinci sıradaki konumlarına razı olarak varlıklarını sürdürdü. Bu, geleneksel Kürt işbirlikçiliğinde köklü bir aşamadır. Heredot Tarihi'nde aynen şöyle anlatılır: Son Med Kralı Astiyag, hain komutan Harpagos'a "Bre alçak, haydi beni yıktın. Neden bizzat kendin baş olmadın ya da başka

bir Medliyi baş yapmadın da Pers asilzadelere uşaklığı tercih ettin?" diyor. Bu bugün de gerçekliği son derece yerinde olan bir sorudur.

Toros-Zagros sistemindeki kabile boylarının Pers-Sasani dönemindeki direniş ve arayışları iki yönlü gelişmeyle devam eder. Bir yandan kendi işbirlikçilerine ve Pers-Sasani aristokrasisine karşı dar kabile boyutlarına çekilerek konumlarını, diğer yandan çiftçilik ve çobanlık temelinde yerleşik ve yarı-yerleşik halde toplumsal varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Tıpkı Arap Bedevilerindeki gibi, tamamen uygarlık dışı izole edilmiş bir yaşam tarzı geçerlidir. Aşiretler düzeyindeki liderliklerinin, uygarlık güçleriyle idare etme ve aşiretler arası sorunları çözme dışında önemli bir işlevleri yoktur. Küçük beylikler oluşturma dışında ciddi bir iktidar eğilimleri de pek gözükmez. Devlet deyince İran, Helen ve Romalılarla işbirliği ve içlerinde erime akıllarına gelir. Kendi başlarına ilkçağda uzun süre yaşandığı gibi erk oluşturma hareketleri oldukça sönmüştür.

Diğer yandan gelişen ikinci eğilim, dinsel niteliği ağır basan ideolojik kökenli olanlardır. Gerçi aşiretlerin de her zaman ideolojileri vardır. Bahsedilen ise, aşiret temelinde olmayan, aşiret üstü harekettir. Özellikle Mitracılık, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Manicilik etkili olmak isteyen akımlardır. Zerdüştlüğün devamı niteliğindeki Zerdeştçilik-Êzidilik ayrı bir kol niteliğindedir. Bu hareketler de direniş kapsamındadır. Daha çok yoksulların saflarında etkilidirler.

İslâmiyet'in yayılış döneminde Hurri-Med kökenli halk direnişleri ilk defa Kürt adıyla tarih sahnesine çıkarlar. Aşiret ve kabile direnişçiliği dinsel hareketler karşısında ikinci planda kalır. Sasanilerin M.S. 650'de devlet olmaktan çıkmaları ve Doğu Roma'nın (Bizans) Toroslar ötesine çekilmesi, Kürtlerin direnişi ve kabullenilişi açısından yeni bir dönemdir. Geleneksel işbirlikçi kesim küçük beyliklerine sahip olma temelinde İslâmiyet'in tüm hanedanlarıyla (Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı vb.) işbirlikçiliğine devam eder. Mervaniler gibi devlet olarak örgütlenme çabaları uzun sürmez. Selahaddin Eyyubi'yi Kürt ama Arapları yöneten bir hanedanlık kurucusu olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Küçümsemek için belirtmiyorum, başka türlü yapamazdı. Direnişi aile adına zayıf, İslâm adına güçlüdür. Bu dönemde Kürt yoksulları Kurmanc adıyla daha çok uygarlık sisteminin dışında kalırlar. Kurmanclar hem kabile hem de uygarlık sisteminden kopmuş küçük aileler halinde kentler ve köylerde, daha çok

da yarı-göçebelik, marabalık ve ırgatlık yaparak, bu anlamda direnerek varlıklarını sürdürmek isterler.

İdeolojik düzeyde ailecilik ve kabileciliğin halen çok güçlü olması bu anlatım çerçevesinde anlaşılırdır. Tarihin en eski ve otantik kabilelerinin mirasını sürekli devralan grupların son temsilcisi olarak Kürtlerin bu zihniyet dünyalarını anlamak mümkündür. O kadar uygarlık ve siyaset olgusu dışında bırakılmışlardır ki, böylesi kavramlar ve olguları pek tanımaz ve anlamazlar. Daha doğrusu, ideolojik hegemonyalar ve tortuları dolayısıyla anlamalarına imkân tanınmaz. İşbirlikçi üst tabakanın konumu değişiktir. Uygarlık ve siyaseti tanırlar. Pratikte kim çıkarlarına dokunmuyorsa, ondan yana geçinirler. Hiçbir ilkeleri yoktur. Tek ilkeleri güç ve çıkardır. Kim iktidarda olursa olsun, çıkarlarına evet diyorsa, onun için ihanet edemeyecekleri hiçbir toplumsal değerleri yoktur. Özcesi, ahlâkî ve politik topluma ilişkin tüm değerlere ihanet temelinde bir çıkar ve güç ilişkisiyle yaşamlarını güvenceye almak, çok az toplumda rastlanan bir özellik olarak Kürt işbirlikçiliğinde tarihsel olarak yapılanmış gibidir.

Hurrileri Aryenlerin Batı kolu olarak tanımlarsak, Pers kabileleri de Doğu Aryenler olarak tanımlanabilir. Tarihsel toplumsal yakınlıkları vardır. Zaten Med-Pers organizasyonunda bu gerçeklik somuttur. Dolayısıyla ayrıca Perslere, bugünkü İranlılara ilişkin ayrı bir çözümleme yapma gereği duymuyorum. Muhtemelen Belucistan, Pakistan ve Afganistan'daki Aryen gruplar benzer rolleri tarihte paylaşmışlardır. Hurrilere ilişkin söylenenler somutlaştırılarak tüm Aryen kabile boyları için söylemleştirilebilir. Günümüze doğru gelindiğinde, aralarındaki farklılıklar gelişe gelişe bugünkü tabloyu ortaya çıkarmıştır. Kabile ve din direnişçiliği Afganistan ve Pakistan'daki gibi halen canlılığını koruyorsa, bu durum tarihsel temellerinin ne kadar eski ve güçlü olduğunu gösterir.

c- Ural-Altay Kabile Direnişi ve Saldırıları

Ural-Altay kültürünün son halkasını Ural-Altay Dağları arasındaki kabile boylarında gözlemek mümkündür. Çinlilerle çok uzaktan yakınlıkları varsa da, kültürel gelişme ve uygarlık çelişkisi nedeniyle oldukça farklı bir gruba dönüşmüşlerdir. Oluştuğundan beri Çin uygarlığı ile çelişki içinde olmuşlardır. Hurri-Sümer çelişkisine benzer bir kabile-uygarlık çelişkisi oluşmuştur. Merkezinde Proto-Türk olan

Hunlar ve Moğolların yer aldığı bu gruplar M.Ö. 1000 yıllarından itibaren bir ucu Çin uygarlık bölgesi, diğer ucu Roma uygarlığı, güneyde ise Pers uygarlığına dayalı alan içinde sürekli hareket halinde olmuşlardır. Arabistan'da olduğu gibi Orta Asya denilen bu bölgede de benzer çölleşme ve uygarlık güçlerinden kaynaklanan baskılar nedeniyle direnişçi bir yaşam zorunlu hale gelmiştir.

Çin kaynaklarında Hun tehlikesine M.Ö. 3. yüzyılda dikkat çekilmektedir. Mete Han diye Türkçeleştirilen bir Han'dan söz edilmektedir. M.Ö. 209'da Mete Han önderliğinde Hun kabile saldırıları söz konusu edilmektedir. Muhtemelen bu süreci M.Ö. 1000'li yıllara kadar götürmek daha doğru olacaktır. Çin uygarlığı M.Ö. 1500'lere dayanmaktadır. Kabile-uygarlık çelişkileri sürekli olduğundan, başlangıç yıllarına taşırmak mümkündür. Zaten Çin surları da bu gerçeği yansıtmaktadır.

Bu toplulukların M.Ö. 7000'lerden itibaren Güney Sibirya'dan indiklerini biliyoruz. Bir kollarının da yakın tarihte Bering Boğazı'ndan Amerika kıtasına geçtiği etimolojik ve antropolojik araştırmalarla kanıtlanmaktadır. Muhtemelen M.Ö. 4000 yıllarında neolitik toplumla tanışmışlardır. Çin uygarlığı ve kuraklık, durumlarında köklü değişikliklere yol açsa gerek. Bu koşullar nedeniyle Semitik gruplar gibi son derece hareketli bir sürece girmeleri bu görüşü doğrulamaktadır. Çin uygarlığına yönelik direniş ve saldırılardan pek sonuç alamayınca, M.S. 3. yüzyıldan itibaren Batıya yöneldiklerini görüyoruz. İran kaynaklarında çok daha eskiden bu gruplardan 'Turanîler' diye bahsedildiğini bilmekteyiz. İran güneybatı komşusu olduğu için sık temas beklenebilir. İran Pers İmparatoru Kyros'un bugünkü Kazakistan (Masagete) hudutları dahilinde İskit adı verilen bu grupların başka bir koluyla yaptığı çarpışmada ölmesi, ilişkinin karakterini yeterince yansıtmaktadır. İskitlerin Tuna Nehrinin kuzeyinden Orta Asya'ya kadar olan bölgelerde M.Ö. 8.-6. yüzyıllar arasında güçlü bir konfederasyon kurduğunu hatırlarsak, çelişkilerin boyutunu daha iyi tahmin etmek mümkündür.

İskitlerin Kafkas ve Orta Asya kökenli olması durumu değiştirmez. Önemli bir anti-uygarlıkçı güçtür. Baskının mı hareketliliklerine yol açtığı, yoksa uygarlık bölgelerinin zenginliklerine göz diktikleri için mi hareket ettikleri birbirinden kolayca ayırt edilemez. İki konu arasında son derece geçişken bir konum mevcuttur. Uygarlıklar hep

genişlemek isterler. Sonuç baskıdır. Başkaldırı ise, başarı için uygarlığın özellikle askeri ve siyasi yöntemi ve araçlarını kullanmak durumunda kaldığından, en azından direniş boylarının elitleri bu tutumda olduklarından, uygarlığı ya yıkmak ya da bir parçasını koparmak isteyeceklerdir. Her iki durumda da uygarlık sisteminin yayılmasına yol açarlar. Tıpkı Akadlarda olduğu gibi. Taze güç olan kabile şefleri uygarlık nimetlerine (Kabile şefliğinde sınırlı da olsa yaşamları buna benzer nimetler üzerine kuruludur. Ön uygarlık yaşamı söz konusudur) alışık oldukları için, tercihlerini ya savaştıkları uygarlık sistemi içinde erimek ya da yenisini kurmak biçiminde kullanırlar.

İran-Turan kavgası ünlü **Şehname Destanı**'nda uzun boylu anlatılır. Turan kelimesinin sadece Proto Türkleri kapsamadığı, tüm bölge gruplarını ifade etmeye yaradığı belirtilebilir. Turan boylarının zaman zaman Hindistan'a kadar sızdıkları bilinmektedir. İran, Afganistan ve Pakistan bölgelerine ise daha sıkça girdikleri, geçici konfederasyonlar kurdukları bilinmektedir. Hunların M.S. 5. yüzyıl başlarında bugünkü Macaristan'da kurdukları kabile konfederasyonu, Attila önderliğinde Roma kapılarına dayanacak kadar etkili olmuştu (M.S. 453). Papa'nın yalvarmaları olmasaydı, belki de Gotlardan (Germen boyları) önce Roma'yı düşürebilirlerdi. Yine Doğu Roma kapılarına da dayanmışlardı. Aynı gruplardan Avarlar bugünkü tüm Güney Rusya'yı etkileri altına almışlardı. Benzer daha birçok grup hareketi vardır. Kimmerler ve İskitler M.Ö. 6. yüzyılda Urartu kapılarından Lidya (Batı Anadolu'da M.Ö. 7.-6. yüzyılda kurulan bir krallık) sınırlarına kadar ortalığı alt üst etmişlerdir. Semitik grupların Sümerlere yönelik direnişleri ve saldırılarının bir benzerinin tüm bu gruplarca Pers-Roma uygarlıklarına karşı yürütüldüğü çarpıcı bir gerçekliktir. Kabile halklarının uygarlıklara karşı kininin rastgele 'barbarlık' suçlamalarıyla değil, daha bilimsel yorumlarla izah edilme gereği vardır.

M.S. 550'lerde ilk defa Göktürk adıyla (Türk kelimesine ilk defa burada rastlıyoruz) bugünkü Moğolistan sınırlarında bir beylik kurulduğunu görmekteyiz. Aşiret konfederasyonuna benziyor. İç çelişkiler nedeniyle kısa ömürlü oluyor. Uygurlar İslâmiyet öncesi diğer bir ön uygarlık deneyimidir. M. S. 750'lerde kurulan bu oluşumda Budizm ve Mani dini etkilidir. Çin'le rekabet edebilecek bir uygarlık mümkün gözükmemektedir. İslâmiyet'in bölgeye girişine kadar anti-uygarlıkçı

kabile hareketleri ortama egemendir. Konar-göçerli bu durum İslâmiyet'in bölgeye girişiyle köklü dönüşümlere uğrayacaktır.

İslâmiyet çıkışı ilkçağ uygarlıklarının sonu ve ortaçağ uygarlıklarına geçiş anlamında köklü bir dönüşüme yol açar. Çıkışta anti-uygarlıkçı iken, kısa süre sonra uygarlığın temeli haline gelmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir dönüşümdür. Anti-uygarlıkçı Arap Bedevilerine dayanarak çıkış gerçekleştirmesine rağmen ortaçağın hegemonik gücü haline gelmesi, bir yığın iç çatışmanın sonucu olduğuna değinip Orta Asya kabile sisteminde yol açtığı dönüşümler incelenmeye değerdir. Çin uygarlığının binlerce yıl sağlayamadığı uygarlık yayılımını İslâmiyet'in kısa bir sürede Çin sınırlarına dayandırması bir uygarlık devrimi olarak değerlendirilebilir. Kürt ve Kürdistan isimlerinde olduğu gibi, Türk ve Türkistan isimleri de İslâmiyet döneminde kullanıma girmiştir. Bunlar İslâmiyet'in kavimleştirmedeki rolünü açıkça gösteren olgulardır. Kabileden kavme geçiş ülke ve kavim ismini gerekli kılar. 10. yüzyılda Türk boyları ezici çoğunluğuyla İslâmiyet'e yönelmişlerdi. Türklerin hızla İslâmlaşmasında iki önemli etken rol oynar: İslâmlığın Çin gibi köleleştirici olmaması ve önlerinde önemli bir bent olan İran İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla İran yolunun açılması. Türk tarihinin en önemli aşamasının İslâmî uygarlıkla sağlandığı açıktır. Kabile aristokrasisinin hızla devletleşmesi Türk-Türkmen ayrışmasını da beraberinde getirdi. Arap-Bedevi ayrımı, Kürt-Kurmanc ayrımının benzeridir. Türk uygarlaşan kesimi niteler ve adlandırırken, Türkmen anti-uygar konumunu sürdüren, sistemin giderek dışladığı Müslüman kesimi niteler ve adlandırır. Kabile ve sınıf çelişkisi iç içe girer.

İslâmiyet'in aynı zamanda bir sınıf hareketi (orta ve üst tabaka) olduğunu iyi anlamak gerekir. Türkler Türkistan'da konumlarını sağlamlaştırmakla kalmadılar; Selçuklu ve Osmanlı Hanedanlıklarında 1000-1900'lerde hegemonik güç rolünü oynadılar. Direnişler ve saldırılar daha çok Bizans İmparatorluğu'na karşı yürütüldü. Anadolu Türk-İslâmlaşırken, Türkmenler Ortadoğu'nun, hatta Balkanların birçok yöresine, özellikle hayvancılığa ve göçebeliğe uygun dağlık yörelere yayıldılar. Kabileciliği esas olarak Türkmenler sürdürdü. Türklerin Ortadoğu'ya yayılmasında çelişki ve çatışmalar devlet erki peşindeki Türklerle diğer kavimlerin erk sahibi güçleri arasında cereyan etti. Türkmenlerin konumu daha barışçıl ve uzlaşmacıydı. Sava-

şın güç olgusundan kaynaklandığını Türk uygarlaşmasında da çok rahatlıkla izlemek mümkündür.

Türk boylarından sonra bölgenin (Orta Asya) ikinci büyük kabile direniş ve saldırı hareketini yakın akraba olan Moğol boyları sürdürdü. Hem de İslâmiyet temelinde olmadan. 13. yüzyıl evrensel tarih açısından bir Moğol yüzyılıdır. Uzakdoğu'dan Avrupa'ya kadar tüm Avrasya'yı fetheden Moğol güçleri anti-uygarlıkçı karakterleri açısından dikkat çekicidir. Tüm Ortadoğu'ya da yayıldılar. İsteselerdi yeni gelişen Avrupa uygarlığını tamamen yıkabilirlerdi. Çin uygarlığını da ele geçirdiler. Fakat aynı kural gereği uygarlığın sistemi içinde erimekten kurtulamadılar. Timur'un yarı-Türk yarı-Moğol güçleri benzer bir çıkışı 14. yüzyıl boyunca gerçekleştirdi. Her iki güç Selçuklu ve Osmanlı Hanedanlarını da (Abbasiler dahil) yendi. Fakat uygarlık makinesinin binlerce yıllık denenmiş gücü bu cihangir kabile sistemindeki gelişkin şeflikleri bünyesine alarak, kendini daha da çoğaltıp güçlendirerek sürdürmesini bilmiştir.

Ortadoğu kapsamında Ege kıyılarında M.Ö. 1200 sonlarında, Troya'nın düşmesiyle baş gösteren Trak kabile hareketlerinin Anadolu içlerine doğru yayılması, Frigya gibi bazı krallıklar oluşturması, Su Kavimleri denen boyların Hititleri yıkıp Mısır uygarlığına kadar dayanması (Bugünkü Filistinlilerin tahmini ataları olmaları bu durumdan kalma olabilir) önemli kabile direniş ve saldırı hareketleridir. Kendilerine Helenlerin ataları diyen İon, Aiol ve Dor kabilelerinin M.Ö. 1200'lerde Miken uygarlığını yıkıp uzun süre sonra Ege'nin her iki yakasında tarihsel önemi büyük olan kent devletlerini kurma sürecine (M.Ö. 700-500) girmeleri, Anadolu'yu yeni baştan kolonize etmeleri önemli çıkışlardır. Bunlar Ortadoğu kültürü ve uygarlığı üzerinde kalıcı iz bırakan çıkışlardır. Trak kabileleri bölge kültürü içinde erirken, Helen kabile boyları bölge kültürüne damgalarını vurdular. Helenizm Ortadoğu kültürü ve uygarlığında temel bir damardır.

Şüphesiz Kafkas kökenli kabilelerin de Ortadoğu'yla ilişkileri yoğun olmuştur. Uygarlaşmaya karşı çok önemli direnişler ve saldırılar ortaya sermişlerdir. İskitler ve Kimmerler dışında örnekler de vardır. Muhtemelen Gürcüler ve Ermeniler de benzer gelişmeleri yaşamışlardır. Âdeta kabile yaşamının anayurdu olan Kafkaslarda yaşayan kabile toplulukları, Sümerlerden beri bölgeye sürekli inip çıkmışlar-

dır. Kültürüne renk katmış ve uygarlıklarında karşıt olma ve pekişmelerinde önemli rol oynamışlardır. Dördüncü sırada bir kabile direniş ve saldırı gücü olarak bölge tarihine yerleştirilebilir. Günümüzde yaşananlar bu gerçekliği doğrulamaktadır.

Sonuç olarak kabile sistemi, genelde uygarlık sistemleri ve özelde merkezî uygarlık (dünya sistemi) açısından hem sistem dışı ve anti-uygarlıkçı karakterini hem de sürekli sisteme taze kan sunarak evrensel tarihteki konumunu sürdürmüştür. Sistemin oluşumunda ve sürdürülmesinde temelde diyalektik çelişki içinde olmuştur. Sürekli taze nüfus kaynağı rolünü oynamış, ailecilik ve hanedancılık biçiminde dönüşüm geçirmiştir. Kabile sisteminin uygarlık yanlısı hanedancı ve aileci kuruma dönüşmesi toplumun, dolayısıyla tarihin yaşadığı en önemli değişimlerden biridir. Ailecilik ve hanedancılık kabile sisteminin inkârı temelinde gelişen kurumlardır. Bu özelliklerini çok iyi kavramak gerekir. Ancak bu dönüşüm temelinde uygarlığa hizmet etmişler ve ondan beslenmişlerdir. Kabile sistemi özünde anti-uygarlıkçı ve özgür-eşit ilişkilerin hâkim olduğu bir kurumdur. Ailecilik ve hanedancılık bu özü (varlığı) inkâr eden, ama kabile kabuğunu korumaya (Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı vb.) özen gösteren uygarlık yanlısı kurumlardır. Uygarlığın sürdürülmesinde tepede ve tabanda rol oynayan güç ve ilişki kaynaklarının büyük bir kısmını bu iki kurum üretir. Dolayısıyla bu iki kurum olmadan uygarlık varlığını kolay kolay sürdüremez.

Yeri gelmişken şu hususa dikkat çekmek önemlidir: Kabile tipi örgütlenme toplumsallığın vazgeçilmez özelliğidir. Klanı da geliştirerek bünyesine taşıdığı, kattığı için insan örgütlenmesinin evrensel birimidir. Buna aile, hanedan ve kapitalist modernitenin 'şirket' tipi dönüşmüş ve yozlaşmış biçimlerini de eklersek, evrensel olma özelliğini daha iyi kavrayabiliriz. Ayrıca tüm hiyerarşi, iktidar ve devlet oluşumlarının ailesiz ve hanedansız olamayacaklarını yeterli açıklıkla göstermiş bulunuyoruz. Fakat kabile sisteminin anti-uygarlıkçı, eşit-özgür karakteriyle yozlaşmış, dönüşmüş, güç, kölelik ve kâr kaynağı olmuş 'ailecilik', 'hanedancılık' ve 'şirketçilik' biçimlerini ehemmiyetle birbirinden ayırmak gerekir. Kapitalist uygarlık (modernite) dahil, tüm uygarlık sisteminin değişimi, dönüşümü ve aşılması dahil, kurulacak, inşa edilecek her türlü yeni toplumsal kurumlaşmada kabile

sistemleri belki de gelişmiş bilimsel ortamda daha eşit ve özgür olarak yerlerini koruyacaklardır.

Şehir devletleri, imparatorluk ve ulus-devlet tipleri, resmi ideoloji eliyle çok propagandası yapılmasına rağmen, asli toplumsal kuruluşlar değildir ve olamazlar. Büyüklük biçiminde sıralanmış güç ve kâr oluşturma merkezleridir. Yani temel uygarlık örgütlenmeleridir. Toplumun üstünde kâr ve zor üretme makineleridir. Şehir devlet tipi kısmen topluma katkıda bulunabilir. Çünkü küçük ve toplumsal sorunlarla iç içedir. Dolayısıyla duyarlı ve çözüm gücü olması kısmen mümkün olabilir. O da demokrasiye açık olursa. Tarihsel örnek Atina demokrasisidir. İmparatorluk ve ulus-devlet tipleri ise, ezici unsurlarıyla şiddet ve kâr (vergi, rant, faiz, hatta ücret) amacına sıkı sıkıya bağlı toplum dışı veya toplum üstü organizasyonlardır. Tarih kitaplarının büyük kısmının bunların kanlı serüvenlerini başat unsur olarak işlemeleri ideolojik hegemonya gereğidir. Büyük tarihçi Fernand Braudel, haklı olarak, **'II. Felipe Döneminde Akdeniz'** adlı kitabının sonunda bu tip bir tarih anlatımına alet olmak istemediğini, ama mevcut tarihçiliğin zorunlu bir gereğini yerine getirdiğini söylerken doğru anlatıma daha yakındır. Tarihçiliğin nasıl geliştirilmesi gerektiğine dair katkı sunucu bir tutum içindedir. Tarih bilimi gelişim yolundadır. Daha çok mesafe alması gerekir. Uygarlığın ideolojik hegemonya yüklü tarihinin tarihsel-toplumsal gerçekliği aydınlatıcı değil köreltici işlev gördüğünü hiç unutmadan, tarih okuma ve yazma çalışmalarını yapmalıyız.

Eminim ki, yeniden yazılacak tarih kitapları özellikle kabile sistemlerinin gelişimlerine büyük değer biçeceklerdir. Aile yaşamı da dahil, ekonomik, sosyal, siyasal ve ideolojik (dinsel, sanatsal ve bilimsel olanları dahil) çalışmaların en uygun biçiminin yenilenmiş haliyle kabile (komün) boyutlarında gelişmesi, toplumsal yaşamın sağlıklı gelişmesi açısından vazgeçilmezliğini sürdürecektir. İnsanlık uzun süre modernitenin sadece kabuğu kalmış, her şeyi kâr amaçlı olan aileci, hanedancı ve şirketçi kurumlaşmasını taşıyamaz. Ulus-devletin bu yapay yaşam karşıtı kurumlar kurumu olan 'Zeuslaşmış' tanrısallığını sürdüremez.

Kabile sisteminin uygarlık sistemleriyle giriştiği direniş ve saldırılarının demokratik kapsamı da önemli bir sorunsalı teşkil eder. Özcesi, bu direniş ve saldırıların demokratik ve devletli uygarlık açısından

rolünü irdelemek büyük önem taşır. Devlet uygarlığı açısından rolü yeterince açıklanmış olmaktadır. Kabile şefliklerinin daha 'kabilecilik' (kabile değil) sürecinde proto uygarlık güçlerine dönüştüğünü, kabilelerin eşit-özgür yaşamlarıyla sürekli çelişki içinde olduklarını, bu nedenle kabile içi çatışmaların yoğun yaşandığını, uygarlıklarla temasa geçildiğinde ilkin bu güçlerin yenilgi halinde hızla uygarlık güçlerine teslim olduklarını, kendileriyle birlikte kabileleri de teslimiyete zorladıklarını, başarıları halinde ise ya yeni bir hanedan olarak eski uygarlıkların başına geçtiklerini, ya da kendi hanedan kuruculuklarından yeni bir uygarlık geliştirdiklerini çarpıcı ve çok sayıda örnekle göstermeye çalıştık. Fakat hikâyenin, tarihin tümü bu değildir.

Demokratik uygarlık bakış açısıyla konuyu çözümlemeye çalıştığımızda, evrensel tarihin başat faktörünün demokratik karakterde olduğunu görür ve anlarız. Tarih hep devletli uygarlıkları biricik gerçek olarak sunmuştur. Özellikle bu konuda pozitivist ulus-devlet ve ulusal tarihçiliğin körleştirme işlevi belirleyici rol oynamıştır. Tarihi kısa bir şema halinde sunmaya çalıştığımız bu savunma çalışmamız bile tarihin farklı ve doğru okunması ve yazılmasının mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Tarih sanıldığından daha fazla demokratik uygarlık karakterindedir. Bu temelde okunduğunda, sadece bol malzeme değil, muazzam ölçülerde ideolojik örgüler ve sistemik yapılanmalar, organizasyonlar bulunduğu görülecektir. Unutmamak gerekir ki, tarihin demos, devlet olmayan topluluk, toplumsal paradigma yazımları ya hiç yapılmamış ya da yamalı bohça misali bölük pörçük parçalar halinde bazı karalamalar yazılmıştır. Ayrıca yazılanlar ve yazılmak istenenler yasaklanmış, karalanmış ve çoğunlukla da engellenmiştir. Tarih yazımı konusunda sanıldığından daha fazla ideolojik mücadele yaşanmıştır. Olan tarihin tamamen uygarlık sistemlerinin ideolojik süzgecinden geçirilmiş resmi tarih olduğu çok iyi bilinmeden, tarih okumaları zihni, dolayısıyla yaşamı anlamlı toplumsal yaşamı sadece zorlamaz, aynı zamanda olanaksız hale getirir. YANLIŞ TARİHLE DOĞRU YAŞANMAZ. KENDİ ÖZGÜRLÜK TARİHLERİNİ DOĞRU YAZAMAYANLAR ÖZGÜR YAŞAYAMAZLAR.

Kabile direnişlerinin yaşadıkları tüm ihanetlere ve yenilgilere rağmen tarihin motor güçlerinden oldukları, demokratik uygarlığın eşit-özgür yapılanmalarını sürekli yaşadıkları açıktır. Kabilenin kendisi demokratik komünalizmin bitmeyen kaynağıdır. Kabile algımızı geliş-

tirirken, sadece geleneksel yapılanmalara takılmamak gerekir. Akrabalık bağlarıyla örülmek kabile anlamına gelmez. Sadece kan bağları kabile olmak için yeterli ve gerekli de değildir. Kabile temel nitelikte bir toplumsal oluşumdur. Toplumun anlamlı yaşamının temel örüntüsüdür. Daha iyi anlaşılması açısından Marks'ı bile okurken bir kabile gözüyle değerlendirmek daha gerçekçi sonuçlar verecektir. Anarşistler tipik kabileci örgütlenmelerdir. Çevreci ve feminist hareketler bu sıfata daha yakındır. Devlet odaklı parti ve sivil toplum kuruluşlarının anti-kabileci özellikleriyle birer kabuk örgütlenmesine dönüşmeleri bu konuda hayli öğreticidir.

Kabileye komün demek ancak eşit ve özgür karakterli olmaları koşullarıyla mümkündür. Demokratik uygarlık tarihte olduğu gibi günümüzde de yeniden yapılanmaların bu temelde geliştirilmesiyle anlam kazanacaktır. Tarih sadece devletli uygarlık yürüyüşü değildir. Daha fazlasıyla demokratik komünal yürüyüşlüdür. Kabile sistemlerinin binlerce yıllık yaşamları, uygarlık tarihi boyunca gösterdikleri boyun eğmez direnişler ve karşı saldırıları bu gerçeği yeterince doğrulamaktadır. Teorisi ve yeniden yapılanması gereken de tarihin bu soylu yürüyüşüdür.

C- Merkezi Uygarlık Sisteminde Dinsel Direniş Veya Sınıf Savaşları

Uygarlık sistemleri sınıf ve tabaka yapılıdır. Sınıflaşma ve tabakalaşmanın hem ürünü hem de hızlandırıcısıdır. Önemli olan sınıf olgusunun tespitinden ziyade, oluşum biçimleri ve nasıl işlevsel kılındıklarıdır. Sınıf gerçekliğinde kimlikler hiçbir zaman çıplak biçimde "Ben sınıfım" diye kendini yansıtmaz. Özellikle Marksist sınıf terminolojisi ile sınıf gerçekliği doğru sunulamaz. Pozitivizmin bilimcilik yaklaşımları tüm sosyolojik olgular, olaylar ve ilişkilerde olduğu gibi sınıf olgusu ve ilişkilenmelerinde de körleştirici ve saptırıcı rol oynamıştır. Marksizm modernitenin bu yönlü etkisini derinliğine yaşamaktan kurtulamamıştır. Başarısızlıklarının temel nedenlerinden birinin bu yaklaşımla bağlantısını hâlâ kavrayamamıştır.

Sosyal sınıf ve tabakalar sorunu hem kavramsal-teorik hem de siyasal-pratik yönden önemini korumaktadır. Köklü ideolojik ve pratik yenilemeleri gerektirmektedir. Kendi başına burjuva-proleter analizleri tarihte olup bitenleri sınıfsal açıdan da doğru sunamaz.

Reel sosyalizm açısından pratik başarısızlık tarihsel anlayışla da bağlantılıdır. Pozitivist Marksist sınıf tahlilleri, çokça eleştirdikleri klasik dinlerden pek farklı olmadıkları gibi, daha başarısız kalmalarının nedenlerini de kavramaktan uzaklar. Sovyet deneyimi şu benzetmeyi kanıtladı: Yüz katlı bina yapabilirsiniz, ama bir günde çökmesini engelleyemezsiniz. Bu tür bir gerçekliğin yaşandığını kimse inkâr edemez. Yaklaşım çok idea edildiği gibi bilimsel değildi. Olsaydı bu tür çözülmeler olmazdı. Reel sosyalist deneyimlerin dinsel yaklaşımlardan bile daha başarısız olduklarına ilişkin çarpıcı diğer bir örnek Afganistan Komünist Partisi'nin başına gelenlerdir. Ama dinci Taliban hâlâ güçlüdür ve müessisi ABD ve müttefikleriyle savaşabiliyor.

Toplumsal doğaya nasıl bakmalı? Bu konuda yöntem açısından bile büyük sorun yaşanmaktadır. Denenen tüm yöntemler tarihin en büyük savaşlarına, krizlerine, çevre, işsizlik ve açlık sorunlarına bile anlam getirememişlerdir. Belki 'Yöntem sahiplerinin bunda ne sorumluluğu var?' denilebilir. Şu cevabı vermek mümkündür: Sosyal gerçeklik bir bütündür. Bilim cephesi de en az savaş cephesi kadar tüm gelişmelerden sorumludur. Eğer bu sorumluluğu duymuyorsa, zaten bilim ahlâkından yoksun demektir. Sistemin basit bir aracıdır. O zaman sınıf savaşları adına konuşma bir yana, bilimsellik iddiasında bulunma hakkı dahi olamaz. Bilimin en temel vasfı doğruluk ideasıdır. Bilim ahlâkının tarihsel abidesi Bruno'yu (1600'de Roma'da yakılan G. Bruno) bu konuda örnek olarak sunmanın tam yeridir. Doğruluk inancını yakılma pahasına savunmadan, bilim aşkından (Bilim insanının olmazsa olmazıdır) asla bahsedilemez. Bilim aşkı olmadan da bilim insanı olunamaz.

Hallac-ı Mansur farklı bir örnek olarak sunulabilir. Dönemindeki hayatî sorunlara çözüm olamayan her bilim insanı, en az cephedeki asker kadar başarısızlığının karşılığını ya ölümle ya esir olmayla ödeme ahlâkîliğini göstermedikçe ve kabul etmedikçe, bu sıfatı hakkıyla taşıyamaz. Bu söylem siyasetçi için de aynen, hatta daha fazlasıyla geçerlidir. Çünkü siyaset toplumsal sorunların ana çözüm karargâhıdır, rant peşinde koşma aracı değildir. Bu duruma gelmiş olan gerçekten siyasetçiyse (basit bir devlet işleri idarecisi değilse), sadece kovulmayı değil, ölümden beter bir sonucu sırtında taşıyan bir Sisyphos'tur. Atom bombasını yemiş bir insanlık hâlâ bundan doğru bir

sonuç çıkaramıyorsa, ölmüş bir insanlıktır. Aksini idea edenler insancıl toplum yaşamını asla tanımayanlardır.

Sadece sınıf, ulus olgusunu değil, öncelikle toplumsal doğayı yeterince tanımayanlar, ne bilim insanı ne de siyasetçi olabileceklerini iyi bilmek durumundadırlar. Söylemek istediğim, bilimsel ve siyasetsel sorumluluk ve ahlâkîliğin çok önemli olduğudur. Bu satırları en ağır hücre içinde hücre cezası koşullarında yazıyorum. Beni ayakta tutan tek değerin bilim aşkı olduğunu, bilim aşkı dışında ölüm dahil yaşamın en ağır acılarını dindirecek başka bir çarenin bulunmadığını belirtmek insanlık borcumdur.

a- Sınıf ve Dinsellik

Sınıf ve dinsellik arasındaki somut gerçekliği kavramlaştırmak için yine orijinal kaynağına ineceğim. Kent ve devlet oluşumu kadar sınıf ve ideoloji üretimi açısından Sümer örneği çok çarpıcı ve öğreticidir. Greko-Romen kaynağından çok daha kapsamlı düzeyde üstün öğreticilik unsurlarını taşımaktadır. Avrupa kapitalizmini orijinal kabul edip sınıf ve ideolojisini incelemek sadece Marksizm için değil, bilim ve felsefe dahil her tür ideolojik çalışma yürütenler için büyük bir handikap teşkil eder. Toplumsal gerçekliğin en sonuncu türevinden orijinali kadar doğru sonuç çıkarılamayacağı çok açıktır. Rahip demekten ziyade ideoloji, bilim ve felsefeyle uğraşanlar anlamında Sümer ideologları deyimini kullanmaya çalışacağım. Sümerlerde sınıf ve dinsellik anlamında neler oldu, bundan hangi dersler çıkarılabilir? Değerlendirmemde somuttan soyuta gitme yöntemini tercih edeceğim.

Aynı zamanda ideolojik karargâh olan zigguratlarda ekonomi, siyaset ve savunma işleri düzenlenirken, "Bu çalışma ekonomidir, bu da siyaset ve savunmadır" demiyorlardı. Bunları birbirlerinden de ayıramıyorlardı. İnsanlar çalıştırılıyor, üretim alanları savunuluyordu. Siyasetin planlanması (güncel deyimiyle ekonomi-politik) da yapılıyordu. Tarz çok somuttur. Hepsi bütünlük içindedir. Ziggurat'ı inşa etmeden ekonomi, siyaset ve savunmanın olabileceğini herhalde zihinlerine bile getiremiyorlardı. Ziggurat öncelikle bir ideoloji üretim merkezidir. Burada kavramlar ve inançlar inşa edilirdi. Kavramlar ve inançlar büyük ihtimalle uzantısı oldukları Verimli Hilal'in binlerce yıllık neolitik toplumundan derleniyordu. Fakat o toplumu aşma so-

runları vardı. Dolayısıyla aldıkları kavramın barındırdığı inanç ve kuralları olduğu gibi kullanamazlardı. Dönüştürmeleri gerekirdi. Önlerindeki toplumsal inşada verimlilikten kaynaklanan artık-üründen aslan payına el koyanlar da vardı, karın tokluğuna çalıştırılanlar da. Ayrıca savunmacılar da gerekliydi. İçten ve dıştan her an bir isyancı çıkabilirdi. İnşa edilen düzen böylesine bir şeydir. Sorumluluğu ağırdır. Eşit ve özgür kabile insanından her bakımdan farklı bir toplumsal inşa söz konusudur.

İnsan bireyi ve toplumu, zihniyet ve inanç toplumudur. Zihniyetsiz ve inançsız insan toplumu hiç olmamıştır. O halde zihniyet ve inanç öncelikli konudur. Bu yönde başarılı olmadan toplum çalıştırılamaz. İdeolojik yaratım bu öncelikli görevi başarıyor. Sümerli ideologların icatları biliniyor. Ana-tanrıçalı dinden baba-tanrılı (erkek egemen toplumun yansısı) dine, yerdeki totemden gökteki tanrıya, her kabilenin tanrısından kent tanrısına, kentlerin birliğini temsilen yerin ve göğün genel tanrılarına doğru bir dönüşüm geçirilir. Tanrı kavramına biçilen anlam iki alandan beslenir: Birinci Doğa dediğimiz insan ve toplumu dışındaki her şeyden doğan imgeler ile Toplumsal Doğaya ilişkin düşünce ve inançlar. Buna eski manevi kültür öğeleri öncülük eder. Yeni meşruiyet araçları, yani mitoloji ve din unsurları bu kaynaklardan beslenerek yeni toplumsal inşanın gereklerini ortaya koyarlar. Başarılı oluncaya kadar ideolojik faaliyet devam eder. Kabul görünce kurumlaştırılır, törenleştirilir, insan görevliler belirlenir, kurbanlar sunulur, tapınaklar inşa edilir. Bu işlerin tümü yeni verimli ve kârlı toplumu sürdürmek içindir. En, Enlil, Enki, Ninhursag, İnanna, İştar, Marduk ve devam edip giden panteonu anlatmanın yeri burası değildir. Fakat yapılan işin toplumsal meşruiyet amaçlı olduğu açıktır. Burada önemli olan eski tanrılar düzeni yerine geçen yeni tanrılar düzeninin neyi temsil ettiği veya yansıttığıdır.

Manevi dünyanın (kültürün) maddi kültürü yansıttığı yanlış bir belirleme değildir. Ama nasılı önemlidir. Herhalde öküzün sudan yansıması gibi bir temsil söz konusu değildir. Manevi yansıma çok farklı gerçekleştirilir. Basit bir yansıma değildir. İnsanı insan yapan gerçek bir inşadır. İnşa ile kaba yansımalar farklı kavramlardır. Tanrı sözcüğünü sıkça çözümlemeye çalışıyorum. Çünkü yer ve zamana göre anlamı değişen bir kavramdır. Derinlikli bir sosyolojik yaklaşım, tanrının toplumsal kimlik imgesi olduğunu kabul etmekten kaçın-

maz. Toplumsal kimlik imgesini basite almamalıyız. Bu imgenin takibi atom-altı parçacıklara kadar uzanmıştır. Hatta şimdilerde CERN laboratuarlarında maddenin yapısını oluşturan 'higgs parçacığı', 'tanrısal parçacık' aranmaktadır. Hikâyesi anlatılsa ciltleri doldurur. Burada pozitivist sosyoloji yapmıyorum. Toplumu da basit maddi bir insan kümesi olarak görmüyorum. Pozitivist yaklaşmıyorum. O yaklaşımın en kaba dincilik olduğunun tamamen farkındayım. Toplumsal kimliğin imgesi olarak tanrı 13,8 milyar yıllık evrenin toplamıdır da diyebilirim. Yok olmayacak olandır demek de mümkündür. Kuru bir metafizik yapma niyetim de yoktur. Konuyu basite alanları uyarmak için belirtiyorum. Toplum nasıl en esnek zekâlı madde-enerji akışkanlığıysa, tanrı kavramı da en esnek mana-enerji kavramıdır. İsteyen istediği kadar anlam yükleyebilir. Anlam sanatını meslek edinenler (Filozoflar diyebiliriz) bu işin uzmanı gibidirler. Peygamberler de en az filozoflar kadar anlam ve kavram türetme ustalarıdır.

Konuya ilişkin avantajımız, Sümer uygarlığının, işlerin bu yönlü yürütüldüğünü neredeyse çırılçıplak göstermesidir. Hiçbir örnek Sümer uygarlığındaki kadar maddi kültürel gelişmeyi manevi alana bu denli basit, basit olduğu kadar da görkemli yansıtmamıştır. İddiam budur; istemeyen inanmak, bilmek zorunda değildir. Yükselen yeni sınıfın kendisini tanrısallaştırmasıdır Sümer Panteonu. Israrla vurguluyorum: Bu husus çok nettir. Daha sonra beş bin yıllık merkezî uygarlık tarihi boyunca gelişen tüm din, felsefe, sanat ve bilim arayışlarında köken görevi görmüştür. Zigguratın kendisi bu gerçeği açıklar. En üst kat tanrıların yeridir. Orta kat rahiplerin, tanrı elçilerinin, anlam sanatını icra edenlerin, en alt kat ise çalıştırılan kul-kölelerin, en alttakilerin yeridir. Tüm dinlerin şu üçlüsüyle karşılaşmıyor muyuz? Tanrı-elçi-kullar düzeni. Temel sınıf düzeni şöyle değil midir? Asker + siyasi yönetici + rahip üst tabakayı oluştururken, orta tabaka yani aracı halkayı orta sınıf + bürokrasi + meşrulaştırma kurumları (üniversite, mabet ve medya) oluşturur. En alttakiler ilk iki sınıfın dışında kalan herkestir. Proleter, köylü, memur, öğrenci, kadın, çocuk, işsiz vb.

Sümerler kendilerinden sonra gelen anlam kurucularının fazla yalan üretememeleri için işin özünü basit ve anlaşılır bir biçimde inşa etmişlerdir. Basit derken tiyatro oynar gibi demiyorum, kavram sanatını üstün bir yetenekle icra etmişlerdir demek istiyorum. Akad,

Babil ve Asur İmparatorluklarına geldiğimizde, çok tanrılı panteondan bir tanrının yükselmeye, diğerlerinin üstüne çıkarak onları kendine yardımcı kılmaya başladığını gözlemliyoruz. Açık ki erk, güç merkezileştikçe panteon da merkezileşiyor. Her dediği kural, kanun olan krallara sıra gelince mutlak, tek tanrılı inançlara da kapı aralanmış oluyor. Neolitik toplumda her klan ve kabilenin bir tanrısı vardır. Ne kadar klan ve kabile, o kadar tanrı. Toplum büyüyüp birleşik hale geldikçe, sınıflaşıp üst yönetimler oluştukça, hatta tek kişilik yönetimler oluştukça, tanrılarımızın sayıları da çokluktan bire doğru azalmaya başlar. Temsil çok net yapılmaktadır. Ayrıca kadın toplumda etkisini yitirdikçe, tanrılarımızın cinsiyeti de değişiyor. Erkek, baba, ata tanrı peydahlanıyor.

Çizmekte olduğumuz bir şemadır. Süreç şüphesiz çok karmaşık ve kavgalarla dolu geçmiştir. Rahipler dinlerini mitolojiye yakın inşa ederken, dönemlerindeki insanların inanç düzeyini esas alıyorlardı. Başarılarının temelinde yatan şey döneme denk inşalar gerçekleştirmiş olmalarıydı. Toplum ve bireyleri değiştikçe din de dönüşüm geçirecekti. Diğer yandan –Ki, çok önemlidir- bu tanrılar örgüsünü çıkarlarına, bireysel düşünce ve inançlarına uygun bulmayanlar çıkacaktır. Hem toplumun içinden hem de dışından çıkarların çatışması inançları etkilemeksizin yürümez. Çatışan bireyler ve sınıflar, çatışan dinler ve tanrılarda yansımasını bulur. Şu toplumsal kuralı çok iyi bilmek gerekir: Büyük bir anlam sanatı kavgasını vermeden, hiçbir ciddi sınıf kavgası olamaz. Çıplak eller ve yüreklerle kalıcı ve güçlü kavgalar sürdürülemez. Tersi de doğrudur. Büyük toplumsal uyum ve barışlar, büyük anlam sanatları arasındaki uyum ve barışlarla sağlanır.

Merkezî uygarlık makinemiz Sümer kentlerinden yola çıkarken, tanrılarını da birlikte taşıyordu. Ana hatlarda ciddi bir değişim olmadan, M.Ö. 1600'lerde Babil'in bunalım döneminde iktidar güçlerindeki değişim dinsel açıdan da bir yol ayrımını seçenekli hale getiriyordu. Bunalım ve düşüş, düzenden kuşku ve düşüştür. Panteondaki tanrılara ilişkin kuşku ve inanç düşüşü de yansımazlık edemezdi.

b- İbrahimî Dinin Çıkışı

Babil Nemrutlarının (kral ve üst yöneticiler) buna benzer bir bunalım dönemine rastgeldiği tahmin edilebilir. Elde gerçek tarih yok-

tur. Binlerce yıl öteye ilişkin rivayetler vardır. Fakat günümüzün anlamlı bilimsel kriterlerini esas alarak gerçeğe yakın yorumlar geliştirebiliriz. Tarihin bir yorum sanatı olduğunu göz önüne getirirsek, her yorumun gücünün gerçeğe yakınlığıyla ölçüleceği şüphesizdir.

İbrahim'in huruç (hicret veya çıkış) ettiği yöre Urfa'dır. Urfa'nın tarihsel-toplum yorumu bizleri İbrahimî dinin gerçekliğine yaklaştırabilir. Ayrıca çıkışın gerçekleştiği tahmin edilen dönemi, süreyi de evrensel tarihin ışığında yorumlarsak, gerçekliğe bir adım daha yaklaşabiliriz. Tam gerçek sevdasına düşmemeliyiz. Çünkü böylesi bir gerçek yoktur.

Geniş yöresi itibariyle Urfa jeobiyolojisi, Dördüncü Buzul Döneminden sonra insan toplulukları için bir cennet görünümündedir. Doğal bir sulama iklimi hüküm sürmektedir. Olağanüstü florası ve faunası ile çok çekici bir alan olduğunu ilgili bilimsel çalışmalardan anlamaktayız. İnsanlığın yüz binlerce yıl aradan sonra simgesel dili de konuştuğu bir aşamada bu mekânda patlama yapması beklenebilir. Ayrıca Afrika'nın Doğu Rif'inden kaynaklı büyük insan çıkış yolu, dünyaya insan dağıtım istasyonu konumundadır. Deneyimi yaşayanların takdir edebilecekleri koşulları da barındırmaktadır. Dönem insanlığı için ideal barınma, beslenme, korunma ve çoğalma bölgesi olduğu söylenebilir.

Göbeklitepe kazılarının ortaya çıkardığı ve tapınak olduğu kesinlik kazanan dikilitaşların tarihinin en azından on iki bin yıl öncesine dayandığı da kesinlik kazanmıştır. Tarihi 15.000'lere taşımak mübalağa sayılmaz. Çünkü o tür bir tapınak inşası, arkasında binlerce yıllık kültür olmadan gerçekleştirilemez. Bu bilimsel tespitle jeobiyolojik yorum çakışıyor. On beş bin yılı aşkın bir süreden beri güçlü bir kabile sistemi söz konusudur. Çünkü tapınak kabile sistemini temsil ediyor. Her kabilenin küçük bir dairesel tapınağı vardır. Muhtemelen yeraltında benzeri örnekleri de mevcuttur. Örneğin Harran yakınlarındaki tepeliklerde de benzer yarı-daire tapınak kalıntıları bulunmaktadır. Dikilitaşların yapım tekniğine bugünkü köylüler, hatta kentliler bile sahip değildir. O halde bu dönem insanları gelişkin bir konumda yaşıyorlardı. Tapınağın büyüklüğü Mekke'dekinden (İslâm çıkışı dönemindeki) kırk kat daha büyüktür. Kaldı ki, Mekke'deki tapınak çok basit taş yapıdır. O halde Urfa'nın kutsallığı, merkezi rolü en azından on beş bin yıllık bir döneme kadar taşırılabilir. O dönemde sadece

Mekke değil, Kudüs (M.Ö. 1000'lerin sonunda Davud'un oğlu Süleyman peygamber tarafından ilk mabedin temeli atıldı) ve dünyanın bilinen benzer tüm kutsal yörelerinden hem büyüklük hem de zaman bakımından çok büyük ve çok eskidir. Şahsi yorumum, İbrahim dönemine kadar yörenin en az on bin yıllık bir merkezî alan konumunda kaldığıdır.

Bu dönem on bin yıllık bir dünya merkezi anlamına gelmektedir. Burada merkez kavramı önemlidir. Beş bin yılı aşan merkezî uygarlık kavramından da biliyoruz ki, merkez-çevre ilişkisi evrensel tarihte süreklidir. Merkezsiz tarih olamaz. Uygarlık tarihinde merkez-çevre ilişkilerinde birçok kayma yaşanmıştır. Hiçbir mekânın binlerce yıllık merkezî konumu yoktur. Urfa yöresi ilk insanlık merkezi olması ve süresi itibariyle eşsiz bir mekândır. Diğer bir özelliği oradaki insanların otantikliğidir. Belki dıştan gelip yerleşenler olmuştur. Ama o tapınakları yapan halk hep o yörede kalmıştır. Tarihte ilk ad kazanmış kabileler toplumu olan Hurrilerin esas yerleşim alanlarından olması, Hurri kökenli Mitanni İmparatorluğu'nun başkentinin (Waşukani-Serêkâni-Ceylanpınar) bu yörede bulunması otantik halkın kimliğini anlamamıza imkân vermektedir. Ayrıca Urfa, Verimli Hilal'in merkezi konumundadır. Urfa'nın, Verimli Hilal'den kaynaklanan kültürel çıkışların her tarafını, özellikle Sümer ve Mısır uygarlığını beslemede başat rol oynadığı kesindir. İbrahim'in Mısır seferi ve Babil ilişkisi bu gerçeği doğrulayan rivayetlerden sayılmalıdır. Mısır'da hanedanlık kuran Hiksosların (M.Ö. 1800'ler) da bu yöreden kaynaklandığı bilinmektedir. Tapınaklar bir gerçeği daha ortaya çıkarmaktadır. Hediye ve ziyafet kültürünün tapınağın önemli işlerinden olduğunu kestirebilmekteyiz. Bu gerçeklik ticaretin doğuşunun ipuçlarını vermektedir. Tapınakların ilk değiş tokuş merkezi rolünde oldukları Sümer tapınaklarından da bilinmektedir. İbrahim'in çıkışındaki ticari nitelik göz önüne alındığında, bu gerçeklik daha da somutlaşır. İbrahim'den sonraki argümanları saymayı pek önemli bulmuyorum. Çünkü iyi biliniyor.

M.Ö. 1600'lerin Urfa'sı, o dönemin üç tarihsel gücünün orta yerindedir: Sümer-Babil-Asur güçlerinin kontrolündeki Aşağı Mezopotamya, İç Anadolu'da yükselen Hititler ve görkemli Yeni Hanedanlık firavunlarının güçlendiği Mısır. Daha o dönemde Urfa yöresi jeobiyolojinin en verimli merkezi olmasının yanında, en önemli jeopolitik

merkez olmaya doğru yol almaktadır. Mitanniler bu jeopolitik boşluğu doldurarak yükselişe geçeceklerdir. Tarihe derinden bakanların, uygarlıklar arası ilişki ve diplomasinin ilk ve görkemli dönemi olarak değerlendirdikleri bir tarihin başlangıç aşamasındayız. Kültürler arası yoğun alışveriş gerçekleşirken tam bir ticaret fırtınası esmektedir. Ticaretin bir kültür olarak gelenekselleşip kurumsallaştığı bir dönemdir. Saraylar birbirlerinden yoğun gelin almaktadırlar. Dinler, ideolojiler karışıyor, dönüşüyor. Hititler kendilerini 'bin tanrılı ülke' diye tanımlamaktadır. O dönemde çok ihtiyaç duyulan 'atçılık' merkezi de bu yöredir. Destanlarda geçen meşhur 'Kikuli' seyisliğin yöresidir. Kabile sisteminin doruk aşaması yaşanmaktadır.

Urfa yalnız din kutsallığı açısından önemli değildir; türkü, deyiş, saz, davul, zurna sanatçılığının arkasında da bu tarihsel kültürel cephe vardır. İbrahim'in çıkışının arkasında da bu gerçeklik vardır. Huruç yapanın bir mi, bin İbrahim mi olduğu aslında açık ve net bir konu değildir. Bu o kadar önemli de değildir. Önemli olan o dönemde güçlü bir eğilimin var oluşudur. Ortam çok hareketlidir ve ticareti kârlı bir zanaat haline getirmiştir. İbrahim kurumlaşan ticaret sınıfının bir ferdidir sadece. Önemli olan uygarlıklar arası ticaretin kurumlaşmasıdır. Hayvan ticareti çok canlıdır. Yöre bu yönden çok elverişlidir. Nitekim İbrahim, sürüleriyle hareket halindedir. Hayvan tüccarı olduğu açıktır. Böylesi binlerce tüccarın Mısır'a sefer yapması ticaretin doğasında vardır. Köle ticareti de vardır. Yusuf'un köle olarak satılışı anlamlıdır. Kadın ticaretini ifade eden cariyelik de vardır. İbrahim'in Hacer'i satın alması yine bu konuda aydınlatıcıdır.

Ayrıca İbrahim'in güçlü bir kabilesi vardır. Kendisi kabile önderidir. Her kabilenin bir tanrısının olduğu, çok görkemli tapınak kültüründen gayet iyi anlaşılmaktadır. İbrahim'in kabile tanrısının yöreyi kontrol altında tutmaya çalışan Babil'in tanrılarıyla çekişeceği de çok açıktır. Çekişen maddi çıkarlar, çekişen tanrı kültüründe yansır. Urfa adındaki Ur kelimesinin etimolojik olarak Sümerlerin 'Ur' sıfatından veya isminden türemiş olması yüksek olasılıktır. Urfa, muhtemelen 'tepelik yerleşke' gibi bir anlama sahiptir. Bu doğru bir anlamlandırmadır. Tartışılan diğer bir konu İbrahim'in etnik kökenidir. Hurri mi, Semitik mi olduğu tam net değildir. Yöre bu yönden bugün de yaşandığı gibi tam bir alaşım bölgesidir. Karışık olmayan kabile ve kül-

tür yok gibidir. İbranice etimolojik olarak sınırlı bir karışımı çağrıştıran örneklerle dolu bir dildir.

İbrahim'e ilişkin Kutsal Kitaplara da mal olan öyküyü hepimiz ezbere biliriz. Nemrutla çekiştiği, putlarını kırdığı, ateşe atılmak istendiği, mucizeyle kurtulduğu, hicrete geçtiği, bugünkü İsrail-Filistin'e göç ettiği, cariye Hacer'in (muhtemelen yerli kültürden, Araplığa yakın) İsmail'i doğurduktan sonra Mekke yöresine göçe zorlandığı, soylu Sara'dan İshak'ın doğduğu, Yakub'un İshak'ın iki oğlundan biri olduğu, Yakub'un oğlu Yusuf'un köle olarak Mısır firavununa satıldığı, saray aşkı ve entrikaları sonucu vezirliğe kadar yükseldiği vb. birçok hikâye unsuru bu mal oluş kapsamındadır.

Açık ki İbrahim'in kültürü ne Sümer ne de Mısır uygarlık kültürüdür. Urfa'nın binlerce yıllık kabile kültürüdür. Fakat çok önemli bir dönüşümün yaşandığı bir çağın karmaşıklaştırdığı, sentezlediği bir kültürdür. Öyküsünü yorumlarsak bazı anlamlı sonuçlara varılabilir. Nemrut malûmdur, Babil yönetiminin vali unvanıdır. Putların toplu bulunduğu yer Babil Panteonu'nun Urfa'daki temsilidir. İbrahim'in babası Nemrut'un hizmetindedir. Ama problemleri, çelişkileri vardır. Ne de olsa yörenin bir kabile soylusudur. Kendine has dini inançları olması beklenir. İbrahim babasının, dolayısıyla kabilenin çıkarlarının peşindedir. Sonuç çekişme ve kavgadır. Put kırıcılığı ve ateşe atılma denemesi bu gerçeği açıkça yansıtmaktadır. O halde yalnız kendi kabilesinin değil, tüm benzer kabilelerin çıkar çatışmasına önderlik ediyor. Bir nevi Babil kolonyalizmine karşı yerellik, yurtseverlik mücadelesi vermektedir. Babil Panteonu bu savaşın anlam cephesidir, ideolojik karargâhıdır ve hegemonik rol oynamak istemektedir. İbrahim'in ideolojik cephesi ise kabile manevi kültürü, yani dinciliği ve tanrıcılığıdır. Önderlik ettiğine göre, kendi kabile tanrısı da kabile tanrılarının önderliğini yapacaktır. Böyle de olmaktadır. Devlet olduğundan ötürü Babil Nemrut'u iki anlam cephesinin savaşından daha güçlü veya başarıyla çıkıyor. İbrahim açısından göç yolları zorunlu hale geliyor. İbrahim için hem yıllar hem de yollar zorludur. Çünkü giriştiği savaş ciddidir. Uygarlık geleneğine karşı çıkıyor. Put kırmak, resmi uygarlık sistemini (dönemin resmi modernitesini) reddetmektir.

Şüphesiz böyle yüzlerce kabile ve kişi resmi uygarlıkla kavgalı olmuştur. Babil ve Asur, dönemin bir nevi soykırımı olan 'kabile kırı-

mı'yla da ünlüdür. Dolayısıyla büyük bir rahatsızlık ve çatışma dönemi söz konusudur. Ünlü Hammurabi bu dönemin (M.Ö. 1700-1600) müthiş kralıdır. İlk hukuk kurallarını koyduğu söylenir. İbrahim'in mücadelesi bu yönüyle bir nevi günümüzün kapitalist uygarlığına karşı sömürgelerin kurtuluş savaşlarına da benzemektedir. Mısır'a yönelişine yol açan bir neden sürü ticareti iken, muhtemelen ikinci önemli nedeni müttefik bulma ihtiyacıdır. Yusuf'un öyküsünden bu sonucu çıkarmak kesinlikle mümkündür. Çünkü uygarlıklar arası rekabet de bu dönemde oldukça gelişmiş ve şiddetlenmiştir. Hitit-Mısır, Babil–Hurri (Hitit) ve Babil-Mısır çekişmeleri çok sayıda kayda yansımıştır. Anlaşılan odur ki, İbrahim, üç uygarlığın da denetimi dışında, iklimi biraz Urfa'nınkine benzeyen bugünkü Kudüs civarına yerleşmiştir. Yaşamını burada bir göçmen olarak geçirmektedir. Zorbela bir mezarlık yeri satın almıştır. Urfa'yla ilişkileri devam etmektedir. Torunu Yakup buradan yakın akrabalarından Lavan'ın kızları Rahel ve Lea ile evlenmiştir.

Konumuz açısından önem taşıyan İbrahim'in dininin geçirdiği dönüşümdür. İbrahim'in bir kuşkuya düştüğü anlaşılmaktadır. Nemrut'un putlarını kırması dinsel şüphesini doğrulamaktadır. Başka bir dinin tanrılarının temsili de olsa, putlarını kırmak din şüpheciliğine açık işarettir. O dönemin düşünce geleneğinde 'gaipten sesler' önemli yer tutar. Düşünce yoğunlaşmasının bazı esinlenme ve esrimelere yol açma halidir gaipten sesler. İlham dilidir. Bir gün böyle bir ses işittiği söylenir. Kendisine gelen sesi veya ilhamı şöyle yorumladığı söylenir: "Wa Hewe!" Bunun Hurrice bir deyiş olma ihtimali vardır. Anlamı "Bu O'dur", kısaca "O'dur." Yani beklediği, umduğu yeni sentez tanrısıdır. Musa ve Muhammed'in de tanrıya erişimi böyle olacaktır. Demek ki gelenek çok eskidir. Etimologlar "O'dur"u halen araştırıyorlar. Benim şahsi yorumum böyledir. Gide gide bu deyimin 'Yahweh'e, oradan 'Yahudi'ye dönüştüğüne dair kanaatler ise ortaktır. Ünlü İbrani tanrısının çok kısa öyküsü böyledir.

Mısırlıların 'Apiru' adlandırmasından çıkan İbrani sözcüğünün 'çölden gelen tozlu insanlar' anlamına geldiğini söylemiştim. İbrahim'in kendi önderliğinde yeniden inşa ettiği kabileye İbrani, dinine de yine yeniden anlam olarak inşa ettiği Yahuda (Yahudi'nin özünde tanrı adı olduğunu, tıpkı İsrail gibi olduğunu hatırlatalım) demesi mümkündür. Yeni dinin tarihsel kökeni ve kısa serüveniyle gelişimini

şimdilik böyle çözümlemenin oldukça anlamlı olduğu kanısındayım. Yeniden inşa edilmiş, kendini çok yalnız hisseden bir kabile dinciliğiyle karşı karşıyayız. Dönüşüm geçirmiş bir kabile dinciliği ve tanrıcılığı eğer devrim değilse, kesinlikle İslâm gibi, Protestanlık gibi ciddi bir reformdur. Dönüşüm geçiren, yeniden inşa edilen (Kenan, Semitik kabilelerin egemen olduğu ortam) kabile ve tanrısının bağnazca savunulması maddi yaşam koşullarının güçlüğünden, zorluklarından doğsa gerek. Yahudilerin neden para ve ticarete çok önem verdikleri ve bu konuda dünya çapında uzmanlaştıkları daha kabile olarak ticarete geçtikleri dönemden gayet iyi anlaşılmaktadır. Kabilenin hayatta kalması ticarete, dolayısıyla paraya bağlıdır.

İsmail'in kurban edilmek istenmesi, gaipten sesle bundan vazgeçilmesi yeni dinin önemli tamamlayıcı bir unsurudur. Kurban geleneği çok eski ve yaygındır. Çocuk kurbanları da bunlardan biridir. Muhtemelen o döneme kadar uygulanan bir gelenektir. İbrahim ve tanrısal manası bunun artık modası geçen bir gelenek olduğunda anlaşıyorlar. Reformun önemli bir maddesi budur. Yerine bilinen hayvan kurbanları geçirilmektedir. İsmail ve Hacer öyküsünden çıkarılacak yorum, yeni dinin Semitik-Arap kabilelerinde pek sempatiyle karşılanmadığıdır. Çok erken doğmuş bir 'Ön İslâmcılık' deneyi olarak değerlendirilebilir. Fakat yaygınlaşamamıştır. Mekke'nin merkez olması daha o dönemde önemini göstermektedir. Farklı bir kabile panteonu bulunmaktadır. Kabile putçuluğu anlamına gelen paganizm halen çok güçlüdür. Yakup döneminde şekillenen İsrail unvanı ilginç bir gelişmedir. El eki Kenanlılardan (Lübnan-Filistin yöresindeki Semitik kabileler) alınmıştır. Semitik kökenli bu kavram 'yükselti', 'yüce' anlamına yakındır. İbrani kabilesine 'Elohî' diye geçer. İslâmiyet'le 'Allah'a dönüşür. Semitik kabilelerin genel tanrısı demek mümkündür.

Hint-Avrupa kabilelerinde 'Got', İranî-Kürtçe lehçede 'Gudea' ile aynı anlamı temsil etmektedir. Kabilelerin ortak atası veya tanrısı anlamındadır. Guti kabileleri ve Gudea'nın M.Ö. 2150'deki Sümer hegemonyası bu nedenle anlamlıdır. Tanrı-kral anlamına gelmektedir. Dönemin çok kullanılan bir kral unvanıdır. 'İsrael', 'tanrıyla güreşen' anlamına gelir. Biraz kabile şovenizmini çağrıştırmaktadır. Kendilerini o denli güçlü görüyorlar ki, tanrılarıyla bile güreşebiliyorlar. Daha doğrusu kavga ediyorlar. İbrahim'in put kırıcılık geleneğinin bir

devamı gibi geliyor. İbranilerin tarih boyunca tanrıyla çok güreştikleri sayısız ideolojik hamlelerinden anlaşılabilir. Her ideolojik yeniliklerinin 'tanrıyla güreş' anlamına geldiğini unutmamalıyız. Yahudi aydınlarının anlam ustalıklarına (kavram, teori, teoloji) daha sonra değineceğim.

Kabilenin M.Ö. 1600-1300 dönemi olduğu tahmin edilen Mısır'a bir göç öyküsü vardır. Yusuf ve Musa öyküsü bu göç sonucunda ortaya çıkmaktadır. Mısır'da uzun bir deneyim geçirdikleri, yarı-kölelik koşullarında yaşadıkları, birliklerini korumaya çalıştıkları, belli bir sınıflaşmaya uğradıkları, muhtemelen Musa'nın bu kabile kalıntısının bir ileri geleni olduğu, tıpkı İbrahim'in Nemrutla yaşadığı çelişkiye benzer bir çelişkiyi Mısır Firavunuyla yaşadığı, bunun tek tanrılı bir din ilan eden Akhenaton dönemine rastgeldiği, hicretin ise M.Ö. 1304-1280'lerde Firavun olan II. Ramses döneminde gerçekleştiği rivayet edilmektedir. Musa'nın ünlü çıkışı, hem doğa koşullarına (Sina Yarımadası çetin koşullara sahiptir) direnişi, hem de çevrede dost olmayan birçok kabile ve kavimle çelişmesi ve çatışması Tevrat'a da konu edilmektedir. Kırk yıllık bir direniş ve göç çilesi yaşıyor. Tur Dağı'nda 'gaipten ses' geleneği bir kez daha tekrarlanır. On Emir (vahiy, tanrısal buyruk) alınır.

İbrani kelimesi muhtemelen bu dönemin ürünüdür. Tanrıya ilişkin eski adlar yerine yeni ad olarak 'Rabbi' (Efendi) ikame edilir. Belli bir sınıflaşmayı yansıtmaktadır. Puta tapıcılığa çok daha sert karşı çıkılır. On Emir'in saklandığı sanduka (Kutsal Kitap geleneği) etrafında yeni bir kült (tapınma biçimi) oluşturulur. Tevrat'ta bir dönemleştirme yapılır. Çıkış, Kâhinler, Önderler, Krallar, Peygamberler ve Yazarlar biçiminde bir terminoloji kullanılır. Unutmamak gerekir ki, M.Ö. 1600'lerde İbrahim'in yaşadığı dönemden M.Ö. 600'lere kadar ortada Yahudi dini adına bir yazılı belge yoktur. Sözlü aktarılan bazı gelenekler vardır. Sanırım yazılı gelenek İşaya peygamberle bu tarihlerde başlatılarak geliştirilir. Babil esareti döneminde (M.Ö. 596-540) Zerdüştlükten çok unsur alınır. Grek düşüncesinden de giderek etkilenme olur. Ahd-i Atik denilen Kutsal Kitap sürekli geliştirilerek ortaya çıkarılmıştır. Kalın ciltleri ve yorumları oluşturulmuştur. Muhafaza edilen bir gelenekler toplamı olması açısından önemlidir. Daha sonra doğan dinî, felsefi ve edebi etkileri, sanat esinlenmeleri büyük olmuştur. Ayrıca çok sayıda yorumları geliştirilmiştir.

Tek tanrı kavramının kısa öyküsü böyle olmakla birlikte, İbrahimî dinlerde çok farklı anlatılır. Açık ki, bir ideolojik kimlik hegemonyası olarak geliştirilmek istenmiştir. Ana fikirlerden biri, küçük bir Yahudi krallığını doğurma 'projesi' olduğuna ilişkindir. Spinoza bile böylesi bir yorumu yapar. Tek tanrılı din Mısır'da zaten ilan edilmiş bir kavramdı. Sümerlerde, Babil'de, Asurlarda sırayla 'En', 'Marduk' ve 'Asur' en büyük tanrı unvanını çok önceleri almıştı. Önemle vurguladığım gibi, bunlar etkisi ve otoritesi artan kralları ve krallık kurumunu yansıtan, simgeleştiren kavramlardır. Putlaştırma ve adına kült (ibadet) geliştirme, meşrulaştırma çabasının bir parçasıdır. Tüm uygarlıklarda benzer bir ideolojik hegemonya çabası vardır. Çok güçlü bir meşrulaştırma aracı oldukları için, her uygarlık bu yöntemi veya dini daha da görkemlileştirmeye çalışır. İbrani kabilesi veya kavminin de bu tarihsel geleneklerden etkilenerek kendi küçük kavim krallığını meşrulaştırma aracını inşa etmesi, beklenen ve anlaşılır bir husustur. Yaygın geleneğin İbranilerin payına düşen kısmıdır.

İbranilerin ideolojisiyle sürekli hayallerinde yaşattıkları krallık projesi M.Ö. 1020-950 yılları döneminde somutluk kazanır. Saul, Davut ve Süleyman üç önemli kral kişilik olarak tarihe yansıtılır. Peygamber-krallardır. Sümer ve Mısır'la farkını hemen görüyoruz. Tanrı kral değil, peygamber-kral oluyorlar. Bu nedenle Tevrat okumalarında, bir Yahudi krallık arayışı olduğuna dair yorum, yabana atılmaması gereken bir görüştür. Tabii ki tümüyle bir krallık projesi olarak yorumlamak da doğru olmaz. Ama yine de tek tanrı ile her kavmin kendi milli, yerel kralı ve devleti arasında bir bağlantı olduğunu görmek, Kutsal Kitap okumalarında ihmal edilmemesi gereken önemli bir yöntem sorunudur. Ama yaşadıkları çileli yaşam, karşılaştıkları güçlükler, kavga ettikleri uygarlık ve kabilelerin büyüklüğü ve çokluğu nedeniyle kendi sentezlerini daha ayrıntılı ve kutsalca geliştirmeye, farklı kılmaya büyük özen göstermişlerdir. Tekrar belirtmeliyim ki, bu kabile dinciliğinin arkasında en azından on bin yıllık merkezî rol oynamış bir kabile kültürünün etkisi vardır. Gücünü korumasında bu kültürün payı önemlidir. Ortadoğu'da dinsel geleneğin güçlü olmasında da bu etkinin payını hep aramak gerekir.

İbrani dininin, Hıristiyanlık bir kol olarak kendisinden kopuncaya kadar ciddi bir etkisi yoktur. Diğer halkları çok az etkilemiştir. Zaten kavim dini oluşu yayılmasına engeldir. Hatta 'seçilmiş kavim' belirle-

mesi bu tekilliği daha da pekiştirir. Asıl önemi Hıristiyanlığın ve Müslümanlığın ortaya çıkışlarında ve kapitalist modernitedeki milliyetçilikle olan ilişkilerinde kendisini gösterir. İlişki daha çok kavram, teori ve teoloji kapsamındadır. Merkezî uygarlığın iki güçlü kolu olan Mısır ve Sümer uygarlığının ideolojik öğelerini ve teolojik yapılarını reformdan geçirmeleri diğer önemli bir yan özelliğidir. Eğer bu reform olmasaydı Ortadoğu tarihi, dolayısıyla evrensel tarih farklı gelişirdi. Öneminin ayrıntısı şuradadır: İnsanların asla tanrı olamayacakları İbrani dininin temel bir ilkesidir. İnsanlar ancak peygamber (tanrı elçisi, temsilcisi) olabilirler.

Bu çok önemli bir gelişmedir. Mısır ve Sümer kralları kendilerini binlerce yıl tanrı-krallar olarak meşrulaştırmışlardı. Buna sistemli biçimde karşı çıkan İbrahimî gelenektir. Grek kültüründe insan-tanrı benzetmesine felsefeyle karşı çıkılırken, Ortadoğu'da İbrahimî dinlerle karşı çıkılmaktadır. Şüphesiz bu yaklaşımın arkasında ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler rol oynamıştır. İbrahim'in bizzat şahsında temsil ettiği ekonomik anlayış liberalizme oldukça benziyor. Firavun ve Nemrut kolektivizmleri köle çalıştırılmasına dayanıyordu. Köleler üzerinde bir makine düzeni kurulmuştu. Halen geçerli olan kul-tanrı diyalektiği bu mekanikleşmiş kölelik döneminden kalmadır. İbrahimî din bu köklü ilişkiyi yıkmamışsa da oldukça yumuşatmıştır, reformdan geçirmiştir. Etkili olmasında buradaki rolü belirleyici olmuştur. İbrani kabilesinin bizzat kendisi hem Nemrut'un hem de Firavun'un yanında bu tarz çalıştırılmaya karşı çok direnmiştir. Kabile kültürü tam köleleştirilmeyi kabullenmemiştir. Sınıf savaşı dediğimiz olgunun temelinde kabile kültürünün köleleşmeye karşı binlerce yıllık direnmesi vardır. Sadece etnik bir direnme değildir söz konusu olan. Benim ayrı bir kavram olarak önemsediğim husus burada geçerlidir. Sınıf savaşı değil, sınıflaşmama, sınıf olmayı kabullenmeme savaşı daha önemlidir. Hem tarihte karşımıza çıkan hem de doğru olan budur.

Marks'ın ve Marksistlerin hiç anlamadıkları husus budur. Onlar sınıflaşmayı olumlu, ilerici bir çizgisel tarih gelişmesi olarak görürler. Hataları kadar başarısızlıklarının da temelinde yatan bu anlayışları çok olumsuz rol oynamıştır. Binlerce yıllık kabile, aşiret ve kavim direnişleri, hatta kapitalist moderniteye karşı bazı yönleriyle ulusal kurtuluş savaşları aynı zamanda sınıflaşmaya karşı direniş savaşları-

dır. İbrahimî dinlerde de bu özellikler güçlüdür. Sonradan saptırılıp uygarlık dinlerine dönüştürülmeleri farklı bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Köleliğe direniş her üç İbrahimî dinde de meşrudur ve teşvik edilir. Ekonomide de ciddi reformlara yol açmışlardır. Daha eşitlikçi bir yapı hedeflenmiştir. Sadaka, zekât, vakıf önemli araçlardır. Katı ekonomik sınırları yumuşatmayı hedefler. Siyasi alanda demokrasi ve cumhuriyet hedeflenmese de, tanrı-kral otoritesi yumuşatılmıştır. 'Tanrı gölgesi kral' kavramı geliştirilmiştir. Komün yaşamı anlam ve uygulama bulmuştur. Açık ki ekonomik, sosyal ve siyasal alanda devrim değil reform yapılmıştır. Ama dönemine göre bu adımları küçümsememek gerekir. Ben bu adımları merkezî uygarlık sisteminde döneminin 'sosyal-demokrat' tavrı olarak değerlendirmiştim. Buna benzer sosyoekonomik hareketlerdir. Manevi kültüre, dine yansıyan bölümünü sıkça işledim. Yine de insanın tanrının vekili, elçisi olabilme sıfatı teolojik bir devrimdir. Evrensel tarih üzerinde etkileri büyük olmuştur. İslâm bölümünde bu hususu biraz daha işlemeye çalışacağım.

İbrani yahut Yahudi ideolojisinin milliyetçilikle, dolayısıyla ulus-devletçilikle bağlantısını kapitalist modernite bölümünde kapsamlı değerlendirmekle birlikte, hemen belirtilmeli ki, Yahudi ideolojisinin milliyetçilikle ilişkisi ve ulus-devletçiliğe etkisi çok önemlidir. En vahim sonuçları bizzat 'Yahudi soykırımı'yla Yahudi halkına yaşatılmıştır.

c- Hıristiyan Direnişi ve Sınıf Savaşımı

Tarihte etnik temeli olmayan ilk ciddi sosyal hareketlerden en başta geleni olması itibariyle Hıristiyanlık çıkışı önem taşır. Çıkışında yeni bir uygarlık kurma değil, özgürleşme ve eşitlik çok daha ağır basar. Ortadoğu'da yaklaşık üç bin beş yüz yıllık merkezî uygarlık sisteminde oluşan alt sınıf ve tabakalaşma sürecinin Roma İmparatorluğu'nda doruk noktasına varmasına bir tepki olarak gelişir. İbrahim ve Musa döneminde dinsel hareket sınıf özelliklerinden çok kabile, kavim özelliğini taşımaktaydı. İsevîlik, hem kabile ve kavim özelliklerinin üstünde, hem de sistem dışına itilen tüm yoksullar ve işsizlerin yanı sıra tutsak edilmiş kabilelerin, tarikatların (Yeni çıkmaya başlamışlardır. Örneğin Esseniler), askerden ve köle çiftliklerinden kaçanların saflarına koştukları yeni bir sosyalleşme dinidir. Bir kabile

veya devlet oluşturulmuyor. Her kavim ve devletin bünyesinde komünal sosyal bir cemaat oluşturuluyor. Bu açıdan dikkate değerdir. Ne kavim ne de uygarlık hareketi olması hızla genişlemesine yol açarken, iktidar ve uygarlığa katılımın önünde de hep bir darboğaz oluşturmuştur. Bugün de benzer bir ikilemi yaşamaktadır. Demokratik komünal yönü güçlü olmasına rağmen, bu yöndeki gelişimi sınırlı kalmıştır. Başlangıçta güçlü olan bu yönü uygarlığa geçiş sürecinde ikinci plana düşmüştür. Ayrıca kavim milliyetçiliği doğrultusunda evrim göstermiştir.

Çıkışında rivayetler ağır basmaktadır. Gerçek bir İsa'nın olup olmadığı bile tartışılmaktadır. Tıpkı birçok İbrahim olduğu gibi birçok İsa da olmuştur. Çünkü Roma'nın yaygın çarmıha germe cezalandırması uygulanmaktadır. Spartaküs hareketinin anıları tazedir. Bu hareket sırasında Roma yollarında beş bin kişinin çarmıha gerildiği rivayet edilir. Benzer uygulamalar Kudüs eyaletinde de sıkça yaşanmaktadır. İncil'de (Ahd-i Cedid) İsa'nın öyküsü genişçe anlatılır. İncil bir nevi İsa Romanı gibidir. Avrupa kültüründe Roman yazımı İncil'den etkilenmiş olabilir. Musevi dininden olduğu, din adamlarının üst tabakasına tepki duyduğu, farklı bir mabet uygulamasına geçtiği, Kudüs'te etkin olmak istediği, döneminde Esseni tarikatından ve Vaftizci Yahya'dan (Peygamber) etkilendiği söylenmektedir. Roma Valisi ve işbirlikçi Yahuda Krallığı'na karşıt konumda bulunduğu bu söylem kapsamındadır. On İki Havari hikâyesi etkinliğinin sınırlarını yansıtmaktadır. Herhangi bir ayaklanma teşebbüsü oluşmamıştır. Bir nevi propaganda grubu halinde bulunmaktadır. Muhammed'in Mekke'deki propaganda dönemine benzemektedir. Farklı bir söylemi olmakla birlikte, Ahd-i Atik'in bir nevi yoksullardan yana yorumudur. Çarmıha gerildiğinde (Milladî 34) etrafındaki grup hızla dağılır. On Üçüncü Havari olduğu söylenen Yehuda İskaryot'un ihbarıyla yakalandığı söylenmektedir. Yahudi istihbaratının çok eski bir tarihe dayandığı bu örnekten de anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle küçük cemaati içinde bir etkisi olmuştur. Fakat belirtildiği gibi belirleyici olan sosyal ortamın doğurganlığıdır. İsa gerçekliği bu ortamın katalizörü rolünü oynamıştır.

Kendisinden sonra tek etkili isim, Tarsus doğumlu ve Şam'da hidayete erdiğini söyleyen Paul'dur. Hareketi asıl toparlayan kişidir. İlk yüzyıl içinde resmen kabul edilmiş yazılı bir İncil yoktur. İnciller ikinci

ve üçüncü yüzyıllarda derlenecektir. Birçok onaylanmayan örnekleri de vardır. Kabul gören İncil dört tanedir. Konular birbirine yakın, üsluplar farklıdır. Direkt tanrı sözü olarak düzenlenmemişlerdir. Olaylar anlatılırken yer yer tanrı sözlerinden dem vurulur. Zamanın Grek düşüncesinden de yararlanılmıştır. Teolojisi Grek ve İbrani karışımı bir söylemi ihtiva eder. En önemli kavram Baba, Oğul ve Ruh-ül Kuddüs'tür. Tarihi çok eski olan üçlü tanrısal panteonun izini taşımaktadır. Tarihte birçok uygarlık sisteminde üçlü panteon temsili vardır. Roma panteonu bu hususta açıktır. Dinsel tarih bu tip benzerlikleri oldukça yansıtır. Çok tartışılan İsa'nın tanrı mı, yoksa insan doğasından mı olduğu hususu bu tarihle bağlantılıdır. Yahudi dini insan tanrılığını yasaklarken, birçok uygarlık dini tanrı-kral söylemini değişmiş olarak sürdürmektedir. İsevilikte bir senteze gidilmek istendiği anlaşılmaktadır. Fakat bu ayrımın büyük mezhep parçalanmasına ve kavgalara yol açtığı bilinmektedir. Temelinde sosyal farklılaşma da rol oynamaktadır. Örneğin Ariusçular İsa'nın insan karakterini esas alırken, yoksul tabakaları temsil etmekteydiler. Roma iktidarı çarkına dahil olanlar, tanrısallık kökenine daha çok sarılmaktaydılar.

İncil yazımına kadar Hıristiyanlarda dağlar ve çöllerde inziva hayatı yaşanmaktaydı. Büyük perhiz (oruç) hareketleri yaşanmıştır. Ünlü azizler bu dönemlerin ürünüdür. İkinci adımı manastırları kurarak atmışlardır. 3. ve 4. yüzyıllar manastırların kuruluş aşamasıdır. Ortadoğu'nun her tarafına dağılmışlardır. Roma-Sasani savaşlarından bıkanlar, korkanlar ve asker kaçakları yığınla saflara katılmaktadır. 4. yüzyıldan itibaren hem Doğu Roma'nın (Bizans) resmi dini olması, hem de başta Asuriler, Ermeniler ve Grekler olmak üzere birçok kavmin dini haline gelmesi de söz konusudur. Bu küçük kavimler Roma ve Sasani zulmünden ve sömürüsünden bıkan zamanın kültürel açıdan en gelişmiş halklarıdır. Bunlara Kıptileri (Mısır Firavunları döneminden kalma bir halk) de dahil etmek gerekir. Hareketin başını Kilise Babaları çekmektedir. İmparator Konstantin'in (Doğu Roma'yı 312'de Bizans'ta, bugünkü İstanbul'da ilan eden kişi) Hıristiyanlığını ilan etmesi ve İznik Konsülünün 325 tarihli toplantısı yeni bir aşamadır.

Uygarlık ve anti-uygarlık eğilimleri birçok mezhebe yol açar. Süryani ve Ermeni kiliseleri (Nasturi ve Gregoryan) kurulur. Roma-Latin

ekümenik (evrensellik) ideasında ilk parçalanma emareleri böyle ortaya çıkar. 5. ve 6. yüzyıllar hareketin tüm Avrupa'ya yayılımı dönemidir. 7. ve 10. yüzyıllar Doğu Avrupa'da yayılma dönemidir. Avrupa'daki başarısı, paganizmi geriletmesi, manevi-kültürel bir devrim oluşturmasındandır. Batı Hıristiyanlık hareketi Doğu'nun on beş bin yılda oluşan manevi kültürünü Avrupa'ya taşımakla daha sonraki gelişmelerin tohumunu ekmiştir. Tarihte her toplumsal hareket önce manevi kültürde embriyo halinde oluşur. Bu oluşum olmadan, maddi kültürel gelişmeler kendiliğinden oluşmaz. Avrupa'nın temellerini döşemede Hıristiyanlığın manevi kültür aktarımları her şey olmasa da, en önemli parçasıdır. Buna sırayla Museviliğin ve İslâmlığın kültürel aktarımını da eklemek gerekir. İslâmiyet'te 12. yüzyılın sonlarında önemini yitiren felsefe tartışmaları, Avrupa'da bu tarihlerde 'adcılık' ve 'gerçekçilik' kavramları etrafında gelişen tartışmalarla felsefi çıkışın tarihsel hamlesini başlatır. Protestanlık hareketiyle yaşanan reform hareketleriyle milli kiliseler dönemi gelişir. Rönesans'la birleşen bu hareketler Avrupa Aydınlanmasını hazırlayarak ideolojik hegemonyasını sağlarlar.

Doğu Hıristiyanlığı daha değişik bir seyir izler. İsa'nın da konuştuğu rivayet edilen Aramice, Asurluların bir nevi milli dilidir. Asurlular eski görkemli dönemlerini yitirdiklerinden beri Persler ve Sasanilerin hegemonyasında yaşıyorlardı. Çıkış aramaları doğaldı. Askeri güçleri buna yetmezdi. Kültürel olarak Ortadoğu'nun hafızası gibiydiler. Dolayısıyla Hıristiyanlığın çıkışında rolleri çok önemlidir. Baştan itibaren Hıristiyanlığı bir milli din olarak benimsediler. Önemli katkılar yaptılar. Özellikle Nasturi rahipler Grek kültürünün aktarımındaki rolleriyle Hıristiyan teolojisinde belirgin rol oynadılar. Antakya ünlü bir merkezleriydi. Sırayla Urfa ve Nusaybin (Turabdin) de tarihî merkezleriydi. İsa'nın Urfa'ya davet edildiği söylenir. Keldani rahipler de Babil kökenliliği nedeniyle Hıristiyanlığın önemli geliştirici güçleriydiler. Nasturi rahipler 4. ve 5. yüzyıllarda Akdeniz'den Hindistan'a kadar Hıristiyanlığı etkili biçimde yaydılar. Tarihçiler, İslâmiyet'in çıkmamış olması halinde İran'ın kısa süreçte düşebileceğini idea ederler. Mitra ve Mani dinleri de bölgede etkili olmakla birlikte, Hıristiyanlığın konumu başattı. Dolayısıyla Hıristiyanlık çıkışını Asurlular ve Keldaniler için bir nevi Rönesans saymak mümkündür. Aralarında mezhep çekişmeleri güçlü olsa da, Hıristiyanlık Asurlular açısından

erken doğan bir Rönesans'tı. Nasturi rahipler böylelikle bir uygarlığın temelini atmak ister gibiydiler. Bizanslılar ve Sasaniler arasındaki kavgadan hem bıkmışlardı, hem de yararlanmak istiyorlardı. Çelişkilerinden yararlanıp güçlenmeye çalışıyorlardı. Hazreti Muhammed'i de bu yönde etkiledikleri bilinmektedir.

Ermeni kavmi de Asur benzeri bir Hıristiyanlık hareketini benimsedi. Onlar da Bizans-Sasani çekişmesinden hem zarar görüyorlar, hem de yararlanmak istiyorlardı. Hıristiyanlık bunun için iyi bir ideolojik zemin sunuyordu. 4. yüzyılın başlarında Hıristiyanlığın resmen kabulünü kısa sürede Gregoryan mezhebiyle millileştirmek istediler. Tarihsel kültürlerinin gelişkinliği buna imkân veriyordu. Hıristiyanlıkla erken bir milliyetçilik yaşandı. En azından objektif sonuç buydu. Muazzam bir Ermeni kilise hareketi gelişti. Devlet yönünde ilerleyen Hıristiyan kiliseler de bu rolü perçinlemek istiyordu. Ermenilerin bulunduğu bütün yörelerde görkemli kiliseler inşa edildi. Ortadoğu mimarisinde yeri olan bir hareketti kilise yapımı. Asurluların da Ermenilerden aşağı kalır yanı yoktu. Gürcülerin de benzer bir Hıristiyanlaşma süreci yaşadıklarını belirtmekle yetinelim. İnançları ve mimarileriyle dikkat çeken bir halktır.

Grekler daha doğuş döneminde Hıristiyanlıkla yoğun ilgilenen bir kültür ve halktı. Arkalarındaki güçlü kültürel birikimi kullanarak Hıristiyanlığı hızla şekillendiriyorlardı. Stoa felsefesi, Aristo ve Eflatun felsefeleri başta olmak üzere, Hıristiyanlığı geliştiren argümanlardı. Bir nevi Ortadoğu teolojisiyle Grek felsefesinin sentezini yoğuruyorlardı. Plotinos (M.S. 3. yüzyıl) bu hareketin başını çekenlerdendi. Crillos, Simeon, Atanas dikkate değer azizlerdir. Roma'ya karşı direnişleri ünlüdür. Dolayısıyla Yunan kilisesi de milli hüviyette gelişiyordu. Kendi Rönesans'larını yoğurdukları Hıristiyanlıkla gerçekleştirmek durumundaydılar. Bizans'ın imparatorluk merkezi olması olumlu ve olumsuz yönleriyle bu hamleyi güçlendirdi.

Aynı yüzyıllarda Ortadoğu'nun bu üç halkının Roma ve Bizans uygarlığına karşı Hıristiyanlık yoluyla gösterdikleri direniş ve Rönesans, erken açılan bahar çiçekleri gibi, İslâmiyet'le birlikte hızlanan benzer karşıt hareketler tarafından trajediye dönüştürülecekti. Bu durum Ortadoğu tarihi açısından gerçek bir trajedi ve kültürel açıdan çölleşmenin başlangıcı olacaktı.

Sınıf kapsamı, genişliği ve ideolojik içeriğiyle Hıristiyanlığın direnişçiliği merkezî uygarlık sisteminin dönüşümünde büyük rol oynamıştır. Bölgenin iki büyük hegemon gücü olan Roma ve Sasanilerin ideolojik olarak içini boşaltıp çöküşün eşiğine gelmelerinde önemli pay sahibidir. Tam anti-uygarlık değildir. Ama uygarlık odaklı bir hareket de değildir. Yoksulların siyasi biçimlenişine yoğunlaşsaydı, dünyanın çehresini başka türlü kılabilirdi. Direnişlerinin karşılığı daha gelişmiş bir siyasal sistem olmayı gerektirirdi. Uygarlık güçlerinin hizmetine girmesi, kendisi açısından olumlu olmamıştır. Onlara benzemeye çalışması, özünden uzaklaşmasına yol açmıştır. Kapitalizmin gelişmesindeki sorumluluğu küçümsenemez. İslâmiyet'e karşı mensubu olan halkları koruyamaması nedeniyle Ortadoğu tarihinin en olumsuz sayfalarının yazılmasındaki sorumluluğu da büyüktür. Sosyal olguların gelişmesinde olduğu gibi, çöküşünde de yaşadıkları ideolojik örgüler vazgeçilmezdir. Toplumların ideolojik durumları geleceklerini belirlemede embriyonik bir rol oynar.

Ortadoğu uygarlık bunalımlarının bir sonucu olarak gelişen İbrahimî Hareketin Hıristiyanlık kolunun İslâmiyet'le olan sorunları -Yahudilikte olduğu gibi- halen devam etmektedir. Demokratik uygarlık bu yönde Yahudi sorunu kadar, Hıristiyanlık sorunlarının çözümlenmesi ve çözümünde de vazgeçilmezliğini korumaktadır.

Hıristiyanlık döneminde etkinlik gösteren Mani ve Mitra hareketlerini tanımak ve uygarlık sistemindeki rollerini kavramak önemlidir. Mani, Orta Dicle kıyılarında kendini yetiştiren, Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve Helenizm karışımı bir sentezle Roma ve Sasani çıkmazına ve savaş kördüğümüne bir yanıt, çıkış getirmek isteyen değerli bir kişiliktir. M.S. 216-276'da yaşamıştır. Sasani uygarlığının en tutucu unsurları tarafından katledilmiştir. Sistemi tutunabilseydi, erken bir Ortadoğu Rönesans'ı olabilirdi. Tam dinî nitelikte bir ideoloji de sayılmaz. Felsefe ve sanat karışımı özellikleriyle dikkat çekicidir. Dinsel dogmatizme alternatif olabilirdi. Ortadoğu kültürünün buna çok ihtiyacı vardı. Orta Asya'dan (Uygur Devletinde tanındı) Avrupa içlerine kadar yandaşları vardı. Dualistik karakteriyle diyalektik düşüncenin gelişmesinde rolü vardır. Erken solan kültür çiçeklenmesinden biri olarak değerlendirilebilir.

Mitraizm biraz da İran mistisizmidir. Zerdüştlüğün resmi ideoloji olarak kullanılması Mitraizmi halk arasında popüler kıldı. Hakikate

ulaşmanın mertebelerini ve yöntemlerini yayarak, toplumun ahlâkî gelişimine katkıda bulundu. Hıristiyanlığa karşı İran kültürünün son sığınaklarındandır. Manicilik gibi Roma-Sasani çatışmasını önlemeye yönelik çabaları oldu. İran uygarlık dışı kültürlerin mümbit toprağıdır. Mazdekîler örneği anılmaya değerdir. İslâmiyet hepsinin üzerini bir şal gibi örttü. Bir nevi erken ulus-devlet homojenliğini tüm bu kültürel zenginlikler üzerinde egemen kıldı.

d- Zerdüşt'ün Direnişi: Uygarlığa Karşı Ahlâkî Savaş

Uygarlık sistemine karşıt ideolojiler arasında Zerdüşt'ün özel bir yeri ve anlamı vardır. Zagros dağ sisteminin aydınlık ve berrak çehresidir, heybetli sesidir. Uygarlık sisteminin sinsi ideolojik hegemonyasına karşı ahlâkî toplumun direnişiyle yanıt vermek istedi. Yalana karşı doğruluk idi. İranî kimliğin temel kültürü olduğu halde, Hıristiyanlık ve İslâmiyet karşısında kendini yenileyemedi.

Çıkışı M.Ö. 1000'li yıllara dayandırılan Zerdüştî Hareket, bir orijinal olmaktan çok reform niteliğindeydi. Daha eski olan Ahura Mazda geleneğinde reform yaptığı söylenebilir. Ahura Mazda, en eski Aryen inancıdır. Aryen kabilelerin ortak tanrılarından biri olarak değerlendirilebilir. M.Ö. 1000'lerden itibaren gelişen Asur saldırılarına karşı reform ihtiyacı ortaya çıkmış olabilir. Asur'un ideolojik hegemonyasına karşı bir ideolojik çıkış gerekliydi. Ahlâkî karakterde gelişmesi doğrulukla ilgilidir. Doğru yaşam Zerdüştlük'te bir ilkeydi. Durum böyle olunca, ideolojik yanıtlar etik olma zorunluluğunu duyar. Farklı bir ideolojik örgüsü vardır. Aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük, doğru-yanlış gibi köklü ikilemlere dayanır. Bu yönüyle erken diyalektikçi bir doğum sergiler. Tarihe de diyalektik yaklaşır. Kutsal Kitapların her üçü üzerinde de büyük etkisi vardır. Yahudilerin Babil sürgünü döneminde (M.Ö. 596-540) Kyros tarafından affedilerek memleketlerine gönderilmesi bu etkiyi güçlendirmiş olabilir. Budizmi de etkilediği önemle belirtilir. Her ne kadar M.Ö. 6. yüzyılda yaşadığı söyleniyorsa da, daha çok Mağî'lerin (Zagros rahipleri) ortak bir imgesi gibi durmaktadır. Etkili Mağî'lerden biri olmuş olabilir.

Zerdüşt'ün etnik kimliği önemli bir sorun olmamakla birlikte, bütün ihtimaller Med kökenliliğini işaret etmektedir. Mağ kelimesi Kürtçe 'ateş ocağında birikmiş kor halindeki ateş topağı'nı ifade eder. Soğuk Zagros kışlarında Med kabilelerinin yaşamının büyük

kısmını bu Mağlar etrafında geçirdiğini biliyoruz. Sohbetlerin en koyuları da bu Mağlar etrafında gelişir, vaazlar verilir. Vaazcılara Mağî denilmesi bu nedenledir. Zerdüştlükte ateşin kutsallığı bilinmektedir. Çünkü ateşsiz yaşamın mümkün olmadığını günlük yaşamlarından ötürü biliyorlar. Bugünkü Kuzeybatı İran'da yani Medya'da yaşadığı yaygın bir kanaattir. Sosyal yaşama ilişkin net ilkeleri vardır. Sağlam bir eş ilişkisine büyük önem verilir. Eşler arasında kökleşmiş hiyerarşiden ziyade eşitlik ve özgürlüğe yakın bağlar geçerliydi. Yalan söylemek en büyük ahlâksızlıktı. Kulluk ilişkilerinden uzak sosyal yaşam önemliydi. Ziraat ve hayvancılık gözde ekonomik faaliyetlerdi. Hayvanlara karşı tam bir çevreci yaklaşım vardı. Et yemekten uzak durulurdu. Ziraat işleri ibadetle eşdeğerdeydi.

Medler kanalıyla Grek kültürünü etkilediği söylenebilir. **Heredot Tarihi**'nde en büyük yeri Medler kaplar. Perslerin halk olarak adı pek geçmez. Grekleri en çok etkileyenin Med kişiliği olduğu sanılıyor. Kişilik ahlâkla ilgili olduğundan, Zerdüştlüğün etkisi anlaşılırdır. Cesaret ve doğruluğun bu kültürle bağını tahmin etmek zor değildir. Pers-Med İmparatorluğu'nun arkasında bu kültürün büyük rolü olduğunu görmek zor değildir.

Filozof Nietzsche'nin Zerdüşt hayranlığı önemli ve öğreticidir. Nietzsche kolay yargıda bulunmayan bir filozoftur. Yargıladığı her konu bir özdeyiş, aforizma niteliğindedir. Kendini Zerdüşt'ün Çömezi olarak nitelendirir. Bu kültürün kendini yenileyememesi ve günümüze çok cılız (Belki biraz Zerdeştîlerde kalmış olabilir) yansıması insanlık adına bir kayıptır. İran monarşisinin bu kültürün içini boşalttığı rahatlıkla söylenebilir. Kültürün gerçek sahiplerinin Medler olmasının bu tutumda etkisi düşünülebilir. Hıristiyanlık ve İslâmiyet de bu kültürün kuşatmaya alınmasında pay sahibidir. Homojenleştirici ve dinsel dogmatizm yönleri ağır basan her iki dinin böyle davranması beklenebilir. Önlerinde ciddi bir ideolojik engel olarak dikilmektedir. Dolayısıyla çok sert tedbirlerle, özellikle İslâmiyet tarafından bastırıldığı söylenebilir. En büyük darbeyi İslâmî fetihlerde aldığı tahmin edilebilir. Elde kalan belgeler kırıntı kabilindedir. Gerçeğini fazla yansıtmazlar. Mazdek, Hürrem ve Babek gibi ünlü komünalistler tarafından sergilenen isyan ve direnişler, alan ve karakter unsurları nedeniyle Zerdüştizmin son temsili olabilir. Her üçü de hem İran-Sasani çürümüş monarşizmine hem de sefahat içindeki Abbasî sultanlarına

karşı direnişleriyle kahramanlık simgesi oldular. Yine belirttiğimiz gibi Mitraizm ve Manicilik üzerinde de etkileri önemlidir.

Ahlâkî temelde anti-uygarlıkçı ve sosyal yaşamda kişilikli (Nietzsche'nin 'üst insan'ı) olmak demokratik uygarlığın da vazgeçilmez ilkesel değerleridir. Demokratik uygarlığın Ortadoğu kültüründe sahip çıkması ve beslenmesi gereken ana damarlarından biri Zerdüşt geleneğidir.

Zerdüştlüğe ilişkin temel bir sorun da İbrahimî dinlerle bağıdır. Ne kadar kendi başına bir peygamber ekolü sayılabilir? Hangi anlamda İbrahimî peygamberler zincirine eklenebilir? Bu sorulara verilecek cevap, Zerdüşt'ün İbrahimî dinler içinde büyük oranda özümsendiği biçimindedir. Tevrat'ın, dolayısıyla İncil ve Kuran'ın düzenlenişinde etkisi kesindir ve kapsamlıdır. Tarihçiler Yahudilerin Babil sürgünü sırasında ideolojik hegemon rolü oynayan Zerdüşt düşüncelerinden çok etkilendiklerini kaydetmektedir. Zaten bu tarihten sonra düzenlenen Kitabı Mukaddes nüshalarında bu etkilenmeler açıkça ayırt edilmektedir. Kaldı ki, Yahudiler uzun süre Pers-Sasani egemenlik sahasında ve birçok önemli görevde bulundular. Tüccar olarak etkinlik gösterdiler. Kürtler içinde de hatırı sayılır bir nüfuzları vardı. Ayrıca halen Kürt Yahudiler İsrail'de önemli bir azınlık olarak yaşamaktadır. Dolayısıyla karşılıklı etkilenme uzun sürelidir.

Neden Zerdüşt'ten pek iz kalmadı derken, bu hususu kesinlikle göz önüne getirmek gerekir. Zerdüştlük yok olmadı, her üç İbrahimî din içinde özümsendi, böylece yaşıyor demek daha doğru olacaktır. Kaldı ki, Kutsal Kitap düzenleyicileri, Musa ve Muhammed de dahil olmak üzere, İbrahim öncesi tüm peygamberleri Adem'den Nuh'a, İdris'e kadar İbrahimî dinin kapsamına aldılar. Hatta İskender'i bile İskender-i Zülkarneyn adıyla listeye dahil ettiler. Böylesi örnekler çoktur. Kutsal Kitapların düzenlenme geleneği böyle kavrandığında, Zerdüşt'ün bir İbrahimî peygamber olarak varlığını sürdürdüğünü rahatlıkla belirtmek mümkündür.

e- İslâmî Direniş ve Saldırı Gerçeği: Orta Sınıfın Feodal Dönem Savaşı

İslâm adı altında sergilenen gerçeğin incelenmesi ve araştırılması en azından kapitalizm adı altında yürütülenlerin incelenmesi kadar önem taşımaktadır. Sadece Ortadoğu uygarlık tarihi açısından değil,

evrensel tarihin doğru okunması ve yazılması için de bu tür çalışmalar gereklidir. Nasıl İslâm Ortaçağı olmadan kapitalizm denen olgular dünyası ve modernitesinin oluşumu diyalektik gereği gerçekleşemeyecek idiyse, her iki olgu ve çağın doğru çözümlenmesi olmadan da günümüz için sürdürülebilir anlamlı bir toplumsal yaşam oluşturulamaz.

İslâm'ın halen güncel önemini koruması bu diyalektik özünden kaynaklanmaktadır. Adı çok telaffuz edilen ama özü kavranmayan bir fenomenler dizisidir İslâm. Tanımı hiç yapılmamıştır. Belki de tanımlanma imkânı olmayacak kadar karmaşık ve bulanık bir fenomenler grubudur. Hatta ne kadar ve hangi gerçekliği yansıttığı hiç tartışılmaz. Uğruna oruç tutulur, namaz kılınır, zekât verilir, tevhit çekilir, savaşılır, ama kendisi tam muammaya bürünmüştür. Sorulması gereken soru şudur: O halde neden bu kadar gündemde tutuluyor? Ortadoğu'da İslâm neyi çözdü? Sorun çözücü mü, yoksa sorun doğurucu bir kurgusal sistem midir? Maddi temelden ne anlaşılmalıdır? Devlet mi, cemaat midir? Ekonomik, sosyal, siyasal karşılığı, anlamı nedir? İslâm'ın fetih kavramı neyin aracıdır? Bunlara benzer soruları çoğaltmak mümkün ve çok gereklidir. Çünkü günümüz İslâm dünyası denen fenomenler grubu, kendini tanımlayamayacak ve çözemeyecek kadar acz içindedir ve sürdürülmesi günlük intiharlarla yürüyen veya yürüyemeyen toplumsal çürümeyi yaşamaktadır.

Bu fenomenin manevi kültürü kadar maddi kültürü de en los, sınırı ve içeriği belli olmayan, çürük ve dağılan malzemeler grubunu andırmaktadır. Doğru olan ya bu adı hiç kullanmamak ya da bu mümkün olmazsa ucu, sınırları, sorun ve çözüm yolları belli bir sisteme doğru taşımaktır. Batı uygarlığı ne yaptığını çok iyi bilerek küresel hamlesini sürdürüyor. Önüne çıkan sorunlar ve sistemin bünyesi gereği ne kadar bunalım ve kriz yaşasa da, üstesinden gelebilecek maddi ve manevi kültür donanımına sahiptir. Ortadoğu'da İslâmî fenomenler grubu tarafından zorlandığı bir gerçektir. Sadece ABD'nin yaşadığı zorluklardan bahsetmiyorum. Avrupa uygarlığı bir bütün olarak ve iki yüzyıldan beri 'Şark Sorunu' dediği İslâmî Ortadoğu karşısında zorlanmakta ve bunalmaktadır. Ama bundan da en büyük zararı, yıkım ve çözümsüzlüğü İslâm denen dünya görmektedir. Durumun sürdürülmezliği tüm dünyanın gözüne batacak denli açığa çıkmış bulunmaktadır. Çözüm şüphesiz karşımızdaki fenome-

nin zihniyet çözümlenmesi kadar, yeniden yapılanmasına ilişkin yanıtlar geliştirmekten geçmektedir.

İslâm denince Muhammed ve Allah isimleri ayrılmaz çok önemli bir ikili oluşturur. Ortadoğu halkları için hiçbir ikili kelimeler grubu bu denli hayati ifade taşımamıştır. Bu iki isim uğruna korkunç savaşlar düzenlenmiş, o denli sevgi yumağı oluşturulmuştur. Bu zıtlığı bağrında taşıyacak bir başka ikilemli kelime grubunu bulmak da zordur. Sorulması gereken temel soru şudur: Neden böyledirler? Gerçekten kavrayarak mı bu ikilemi yaşıyor ve yaşatıyoruz? Cevabın olumsuz olduğundan eminim. Olumsuz olmasaydı, tarih ve güncellik Ortadoğu'da bu denli acımasız olmaz, kördüğümler örerek yürümez ve yaşanmazdı. Burada yapmak istediğim şey bir anlam şeması geliştirmektir. Konuyla ilgili olanlar bu şemadan yararlanabilir.

Muhammed şüphesiz İbrahimî dinler kapsamında bir fenomendir. Fakat yaşamı ve sözü İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberlerinki kadar bulanık değildir. Hakkındaki bilgiler daha somuttur. En azından yaşamının olgusallığı, olayları önemli oranda somutça izlenebilmektedir. Fakat bu konumun konumuzu netçe aydınlatacağı konusunda kendimizi aldatmamalıyız. Belki de daha fazla karmaşıklığa yol açabilir. Somut her zaman sanıldığı kadar somut değildir. Muhammed somut olmayan bir somuttur. Bu kavramın ifade ettiği çelişkiyi sürekli zihinde taşıyarak yaklaşım içinde olmalıyız. Görünüşte veya somutta Muhammed, Mekke eşrafının önde gelen ve daha çok ticaretle uğraşan Kureyş aşiretinin Haşimî kabilesinin yoksul bir ailesi olan Abdullah ve Amine'den doğma bir erkek çocuktur. Küçük yaşta bazı mucizeler gösterdiği söylenir. Ortadoğu kültüründe bu yönlü anlatımlar Sargon'a kadar gider ve her önemli çıkış yapan kişiliklere hep yakıştırılır. Belki de öyledir! Döneminde etkili tüccar kadın Hatice'nin hizmetine girerek birkaç kez Şam-Mekke seferine çıkar. Bir seferinde yol üzerindeki ünlü Roma kenti Bosra'da Nasturi rahip Bahira'dan epey bilgilenir. Orayı bizzat gördüm ve kalıntılarını defalarca ziyaret ettim. Rahip Bahira'nın oradaki kilisesini de gördüm. Pislik içindeydi. Bu dönemde Nasturi rahipler çok etkilidir. İdeolojik gelişmelerin en önemli grubudur.

Şam dönemin önemli bir ticaret ve kültür kentidir. Öğretici bir kenttir. Çöle girişin cennet ağzı olabilecek kadar fiziki ve biyolojik bir yapılanması vardır. Mekke de önemli bir ticaret kentidir. Ticaretin

doğurduğu bir kenttir. Şam-Kızıldeniz ve ötesinin metropolü konumundadır. Şehirde çok dinlilik ve pagan kültürü yaygındır. Sabîler ve Hanifler adında tek tanrılı din propagandası yapanlar da eksik değildir. Özcesi kentte mallar, kültürler, dinler ve tanrılar dolup taşmaktadır. Muhammed'in yoksulluğu ve Hatice'yle ilişkisinin evlilikle sonuçlanması önemlidir. Bu evlilik bir sınıf atlama evliliğidir. Muhammed böylelikle orta burjuva bir konum elde ediyor. Bunun sonuçları olacaktır. Çocukları oluyor. Büyüdükçe ve gelişim sağladıkça, Kureyş'in diğer kollarıyla çelişkisi artıyor. Kureyş'in diğer kolları aşiret aristokrasisi konumundadır. Muhammed'in daha fazla ilerlemesine müsaade etmiyor, önüne her gün yeni engeller dikiyorlar. Bu ciddi bir sınıf savaşıdır. Aynı aşiretin kapsamında gelişmektedir.

O halde tespit edilmesi gereken önemli husus, Muhammed'in ilk eylemlerinin aynı aşiret içinde geçebilecek kadar sınıfsal nitelikli olduğudur. Muhammed bir sınıf savaşçısıdır. Hangi sınıfın? Çok açık: Kendisinin de yeni yerleştiği ticaret orta sınıfının. Hatice ve Muhammed ikilisi kesinlikle doğuş halindeki Mekke'de tüccar sınıfın öncülüğüne oynuyor. Karşısındaki güç kimdir? Geleneksel aşiret aristokrasisidir. Kendileri de ticaretten rant sağlıyorlar. Ama esas rolleri politik iktidarla bağlantılıdır. Doğum halindeki devletin embriyosu niteliğindeki aşiret konfederasyonu, muhtemelen Mekke'nin yönetim biçimidir. Köleci sistemin yaygınlığı, kadınların daha da derinleşmiş köleliği, kız çocuklarının diri diri toprağa gömülecek kadar değersizliği aristokratik yönetimin kölecil karakterini açıkça yansıtmaktadır. Ayrıca Mekke panteonundaki üç büyük putun (Laat, Menaat ve Uzza) varlığı, geleneksel uygarlık sistemindeki tanrısal üçlünün Mekke kolunun da oluştuğunu gösteriyor. Bu husus yönetimin geleneksel, hiyerarşik ve Sümerik karakterini yansıtmaktadır. Aristokrasinin paganizmi resmi din olarak yaşaması, Muhammed'in neden çok şiddetli bir anti-putçu (anti-paganist) olduğunu oldukça izah edicidir.

Önemle belirtmeliyim ki, tarihin her döneminde sınıfsal ve diğer toplumsal kavgalar, öncelikle kavramlar dünyasında ve özellikle de resmi ideolojilerle gayri resmi olanlar arasında verilir. Maddi sosyal gerçeklikler kendilerini manevi kültürle ifade ederek geliştirirler. Mitolojik ve dinsel savaşlarla felsefe savaşları Sümer'den Grek uygarlığına kadar maddi kültürdeki çatışmaların ifade biçimleri olarak kullanılmıştır. Kullanılmak zorundaydı. Başka türlü mücadele olamaz.

Maddi yapı maddi yapıyla çarpışmaz. Çünkü cansız ve ifadesiz malzemeler yığınıdır. Onlar üzerindeki kavga ancak canlı insanlar ve onların da söz ve eylemleriyle mümkündür. İkisi arasındaki bağıntıda önemli olan manevi kültürün, anlam imgelerinin hangi maddi kültür olgularını nasıl bir mekanizmayla (inşayla) yansıttığını, hatta oluşturduğunu doğru tespit edebilmektir.

O halde Mekke'deki kavganın bilimsel ifadesi şöyle geliştirilmek durumundadır: Geleneksel, katı, paganist üst aristokrasiyle yeni orta sınıf tüccar arasında aynı katılıkta ideolojik ve giderek eylemsel bir çatışma, kavga veya savaş verilmektedir. Olayların akışını sıralamak bu satırların görevi değildir. Önemli olan altındaki gerçekliğin özüdür. Kavganın altındaki özün, gerçeğin çıplak bedeninin bu olduğundan kuşku duymuyorum. Mekke döneminde ideolojik kavga verilir. İbrahim'in Urfa döneminde de buna benzer bir kavga verilmiştir. Göç, hicretle sonuçlanmıştır. Onunki de bir tüccar sınıf çıkışıydı. Musa'nın Firavun kentinde verdiği kavganın ilk dönemi de ideolojik yani kavramsal, anlamsaldı. Sonuç yine çıkıştı. Eskiden hayvancılık ve hayvan ticaretiyle uğraşan kabilenin daha büyütülmüş haliyle kapsamlı bir çıkıştır. İsa'nınki farklı bir çıkıştır. En azından ilk üç yüz yıldaki çıkış ve direnişler sistem dışına taşmış sistemden izole edilmiş tüm toplumsal kesimlerin yeni bir sosyal cemaat olma savaşıydı. Bunun evrensel çıkışlarıydı. Muhammed'in çıkışı net bir orta sınıf tüccar çıkışıdır.

Medine dönemi bunun sosyal ve siyasal sözleşmesinin gerçekleşmesini ifade eder. Yeni sözleşme yeni bir devlet taslağıdır. Yaklaşık on yıllık siyasal ve askeri eylemler küçük kentteki büyük devlet doğuşu için yetmiştir. Gerisi zamana ve mekâna hızlı ve çok genişçe yayılma sorunları ve savaşlarıdır. Burada anlaşılması gereken önemli bir nokta tarihi benzerlikleriyle mukayese yapabilmektir. Başta Asur devleti olmak üzere, Ortadoğu'da ticareti esas alan birçok devlet kurulmuştur. Kaldı ki, her devletin kuruluşunda ticaret tekelinin bir blok olarak mutlaka yeri, eli vardır. Ticaret tekeli olmadan devlet olmaz. Devletin çok ağırlıklı bir yanının ticaret tekelinden oluştuğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir.

Muhammed'in Medine Sözleşmesi'ndeki farkı, henüz uygarlığın güçlü elinin tam erişemediği ve kaynayan kazan durumundaki Arap kabilelerini ilk defa bu sözleşmeye ortak kılmayı başarmasıdır. Mu-

hammed'i biricik kılan Arap kabileciliğinden devlet yaratmasıdır. Devlet olmak demek, hızla üç alanda tekelleşmek demektir: Tarım, zanaat-sanayi ve ticaret. Ortadoğu toplumunda temeli İsa'dan önce üç bin beş yüz yıllık bir süreyi aşan toplumsal artıkların bu üç tekelde gaspı, talanı müthiş bir maddi imkândır. En hızlısından dev boyutlu kapitale, sermayeye erişmektir. Gittikçe çölleşmiş Arabistan'da binlerce yıl açlık sınırında yaşayan bu kabileler için üç tekelin kokusunu almak bile 'çılgınca bir savaş' için yeterlidir. Muhammed'in büyük ustalığı, kabilelerin etrafındaki üç büyük uygarlığın, Sasani, Bizans ve Habeşistan uygarlıklarının Arabistan'daki Arap kabilelerini binlerce yıldan beri dört yandan nasıl sıkıştırdıklarını görebilmesi, sezebilmesi ve anlayabilmesidir. Ustalığının daha da önemli bir yanı, bu maddi gerçekliği MUHTEŞEM BİR DİNSEL SÖYLEM ile manevi bir gerçekliğe, İSLÂM'A dönüştürmesi ve bu ad altında kabile topluluklarını aynı ustalıkla EYLEME de geçirmesi, yani SAVAŞTIRMASIDIR. İslâmî savaş tekel kokusunun manevi sunumuyla sarhoş olmuş ve coşmuş olan kabilelerin enerjisinin tarihsel sahneye, merkezî uygarlık alanlarına akmasıdır. Narayla, kılıçla, kanla, iman ve ganimetle!

Arap kabile savaşçılığını küçümsemek için bu kavramları kullanmıyorum. Burada çok ciddi bir ayrım yapma gereği duyuyorum. Kabile yoksulları gerçekten İslâmiyet adına düzenlenen ideolojiye inanıyorlardı, inandırılmışlardı. Kutsal bir savaş yürüttüklerine dair müthiş inançlıydılar. ALLAH UĞRUNA savaştıklarından zerrece şüpheleri yoktu. Fakat aynı şey tüm kabile aristokrasisi ve komuta kademesi için söylenemez. Bunların büyük kesimi daha Muhammed hayattayken işin tekel kokusunu almış olup, ALLAH kısmının laf kalabalığı veya işin propagandası olduğunu bilenlerdi. Zaten bunlar yeni devleti çok kısa bir süre içinde (dört halife dönemini sayarsak, yaklaşık yirmi yıl) Emevi Hanedanlığı olarak ele geçireceklerdi.

Burada biraz durmak gerekir. Muhammed'in Allah'ı nasıl bir şeydir? Kavram mı, gerçek midir? Avrupa uygarlığı bu son soruyu Hıristiyanlık boyutunda sonuna kadar cevaplama tartışmasını yürütmesi temelinde dünya hegemonyası haline geldi. Dolayısıyla çok gecikmiş de olsa, İslâm'la ilgilenenlerin bu soruyu sonuna kadar tartışma ve cevaplar geliştirme gücünü göstermelerinden başka çıkış yolları yok gibidir. Varsa o da İslâm'ı toptan reddetme yoludur. Bu da pek olası olmayacağından cevabı geliştirmekten kaçınılamaz.

Allah, isim olarak Semitik etimolojide çok eski bir mazisi olan El kökeninden gelir. Bahsetmiştim, 'yücelik' anlamına gelen ve Semitik kabilelerin genel soyut tanrısı kavramına eş bir anlama sahiptir. İbrani kabilesi vasıtasıyla Semitik Kenanî topluluklarından alındığı tahmin edilmektedir. Tevrat'ta 'Ellah' ve sonra 'Rabbi'ye, Hıristiyanlıkta 'Baba-Oğul-Kutsal Ruh'a, Muhammed'in çıkışıyla 'Allah'a erişilir. Kelimenin kavramsal kökeni açıktır. Teolojiye girişmeyeceğim. Daha önce de kısa bir giriş yapmıştım. Şunu ekleyebilirim: Muhammed ve Allah kavramı, toplumsal kültürün tüm maddi ve manevi unsurlarını kimliksel simge halinde karşılamaktadır. Toplumun ne anlama geldiğini de açıklamıştır. Muhammed bile toplumun tümü derken, bununla yeni oluşan veya yapılandırılan 'Medine toplumunu' yani 'İslâmî toplumu' kastediyordu. Allah, bu toplumun bütün maddi ve manevi unsurlarının ruhu, enerjisi anlamında kullanılmaktadır. Oluşan toplum Allah toplumudur. Zaten bu tür ifadeler yaygın kullanılır. Allah'ın ihata etmediği tek bir zerresi bile yoktur. Muhammed, kavramı daha da genişletir. Gelmiş, gelen ve gelecek olan her şeyin yaratımına etken kılar. Burada tamamen Hegel'deki metafiziğe benzeyen bir açılım vardır. İbranî tanrısı daha sınırlıydı. Greklerdeki 'Demiurg' sadece var olanda mimari rol oynardı. Yaratıcı değildi. Yaratıcılık tartışması da yanlış yapılmaktadır. Muhammed'deki yaratıcılık, kaba yaratıcılık anlamında değildir.

Sümer panteonundaki tanrılar açıkça yeni devletin üst düzey sorumlularını yansıtıyorlardı. Düzenleme basit ve etkiliydi. O dönemdeki manevi kültür düzeyi için bu tür düzenleme yeterince inandırıcı ve meşruiyet sağlayıcı oluyordu. Fakat Muhammed dönemindeki manevi kültür ve toplumsal zihniyet için, bu tür meşruiyetler için kaba tanrılar düzenlemesi yeterli olamazdı. Nitekim bu düzenlemeyi andıran Kâbe'deki putları İbrahim gibi sadece kırmakla kalmamış, toptan tasfiye etmiş ve onlara tapınmayı en büyük günah saymıştı. Cezası bu dünyada ölüm, öte dünyada ebedi cehennemlik olmaktı. Yeni tanrı, yani Allah, Sümer ve Mısırlılardan beri süren panteonu tümden lağvetmek ve yasaklamakla en büyük manevi devrimlerden birini yapmıştı. Öncelikle 'Tanrısal devrim' söz konusudur. Bununla toplum ne kazandı, ne kaybetti? Bu ayrı bir sorudur ve tartışılması bana göre çok önemlidir. Çok tanrılılıkla çoklu toplum ve demokrasi ilişkisi ile tek tanrılı toplumla monarşik diktatörlük ilişkisinin karşılaş-

tırılması temelinde yapılacak bir tartışma önemli sonuçlar ortaya çıkarabilir.

Fakat yine de Muhammed'deki Allah kavramını, Eflatun'daki 'ideler idesi' ve Aristo'daki 'Entellegya' kavramına benzetmek bana daha gerçekçi gelmektedir. Günümüzdeki bilimsel seviyeyi göz önüne alarak, evrendeki 'anti-madde' ve daha iyi anlaşılan 'enerji' kavramına eş düşünmek daha uygun düşecektir. Bu kısım, insan dışı evreni karşılayan Allah nitelemesidir. Toplumsal kimliğin topyekûn ifadesi olarak da Allah kelimesinin bu karşılaması Muhammed için kesindir. Buradan şuraya geliyorum: Allah adına eylem boşuna bir kavram veya propaganda değildir. Anlamı gerçekten kapsamlı olan bir pratiğin ifadesidir. Özellikle Toplumsal Doğa söz konusu olduğunda, Allah adına eylem kesinlikle 'toplumsal mücadele' demektir. Muhammed'in kavramı bu anlamda kullandığından hiç şüphem yoktur. Daha da önemlisi, temel amacının Ortadoğu'daki kâr tekellerini (tarım, sanayi ve ticaret) fethetmek olduğuna da inanmıyorum. Toplumsal mücadelesi tipik bir orta sınıf sosyal demokratlığı veya benim ifade etmeye çalıştığım biçimde 'demokratik toplum'u da kapsayan 'demokratik cumhuriyet' mücadelesidir.

Muhammed'in yeni bir krallık kurmak istediğine dair hiçbir işaret yoktur. Hanedan kurmak istediğine dair de hiçbir işaret bulunmamaktadır. İsteseydi buna gücü vardı. Halifelik müessesesine de baştan engel olabilirdi. İlk Medine Camisi'ndeki duruşunu yorumlayalım: Tamamen toplumsal sorun tartışılmaktadır. Bu çok net bir husustur. Cemaatten herkes kalkarak, hatta yerinden kalkmadan tüm temel toplumsal konularda görüş beyan ediyor, hesap soruyor. Toplantıların bileşimi ve işleyişi kesinlikle demokratiktir. Kadınlar ve kölelerden, her kavim ve etnik gruptan katılım olabilir. Söz hakkı alabilirler. Örneğin Bilal-i Habeşî, bir Afrikalı siyahî köledir. Selman-i Farisî Fars kökenli bir sahabedir. Kadınlar erkeklerle ortak namaz bile kılmaktadır. Başlangıçta, çıkışta cinsiyet ve kavim şovenizminin olmadığı açıktır. Yine sınıf ve kabile ayrımcılığı söz konusu değildir. İslâm'ın çıkıştaki demokratik katılımcılığı tartışma götürmez bir gerçekliktir. Ayrıca ilk cami toplantılarında olası yöneticiler, komutanlar belirleniyor. Adaletsizliklerin giderilmesi için çok sayıda karar alınıyor.

Ganimet konusu da şöyle yorumlanabilir: Eğer şahsi talana ve istismara dönüştürülmezse, tekellerin kamulaştırılmasının demokratik

ve adil bir hamle olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Yalnız bu iki konunun bile doğuş halindeki İslâmiyet'in demokrasiye, toplumsal adalete açık olduğunu çok açıkça gösterdiği belirtilebilir. Zaten bu demokratik katılımcılık olmasaydı, o kadar kabilenin, yoksulun ve orta sınıf unsurunun hemen harekete geçmesi mümkün olmazdı. Muhammed'in örgütlenmesi zor temelinde değil, Allah aşkı adına geliştirilen bir örgütlenmeydi. Savaşı da hakeza öyledir. Kapsamlı bir ideolojik, sosyal, ekonomik ve siyasal devrimin yürütüldüğü açıktır. Muhammed'in bu devrimi yürütüş tarzına da büyük değer biçiyorum. Gerçek devrimciliğin ölçütlerini vermektedir. Devrimin ideolojik örgüsünü sağlam kurma ve bunu toplumun her düzeyine aynı sağlamlıkla yayma; bunu aşk derecesinde inanç ve bilinçle yürütme: Benim anladığım 'Muhammed gerçekliği' öz tanımı itibariyle budur. Gerisi amiyane tabirle lafı güzaftır. İbadet ve zikir biçimleri de bu öz olmadıkça lafı güzaf (boş sözler ve hareketler) olmaktan öteye anlam ifade etmezler.

Muhammed'in yaparken kendisinin de tereddüt geçirdiği ve eleştiriye açık bazı hususlar vardır. Birincisi, Hendek Savaşı'ndan sonra Mekkelilerle işbirliğinden ötürü Yahudi Beni Kurayza kabilesinin erkeklerini öldürtmesidir. Yahudiler bu konuyu ilk 'soykırım' denemesi olarak yorumlamaktadır. Burada söz konusu olan tüm Yahudiler değil, erişkin erkeklerdir. İkincisi, hayati bir savaşta karşı tarafla işbirliği durumu vardır. Bana göre bu öldürme eylemi aşırı ve İslâm'ın daha sonra çok istismar edilecek olumsuz bir yönüdür. İkincisi, Laat, Menaat ve Uzza tanrısallıklarına önceki tereddütlü yaklaşımını radikal bir inkâr ve yasaklamaya götürmesinde de sonradan İslâm dünyasını kasıp kavuracak sultanlık rejimine yol açması nedeniyle aşırıya kaçmıştır. Daha esnek bir tanrı kavramı, Hıristiyanlık kadar olmasa da, İslâm dünyasının çoğulcu gelişmesine daha çok katkıda bulunabilirdi. Benzer eleştiriler çoğaltılarak geliştirilebilir. Önemli olan İslâm'ın en büyük eleştiri hareketlerinden biri olduğunu bilerek, bir an önce bu silahı çok gecikmiş de olsa temel sorunlara ilişkin olarak kullanabilmektir.

Konumuz pek müsait olmadığından Allah'ın 99 sıfatına ilişkin yorum yapmayacağım. Fakat sadece bu 99 sıfatın bile en değme bir 'toplumsal dönüşüm programı' olduğunu öncelikle belirlemeliyim. Allah ve 99 sıfatının kesinlikle en uzun vadeli azami program olduğu

kadar, günlük ihtiyaçlara ilişkin kısa vadeli bir toplumsal programı da ihtiva ettiğine dair en ufak bir kuşkumun olmadığını belirtmeliyim. Muhammed'deki anlamının da kesinlikle bu yönlü olduğundan asla kuşku duymuyorum. Çok acı ve esef verici olan şey, Muhammed gibi bir tarihsel şahsiyetin ardından en alçak ihanetçilerden tutalım her türden münafık ve müraiye kadar sefil ve sefih kişiliklerin büyük sahtekârlıklarını 'İslâmcılık' adı altında günümüze kadar sürdürebilme becerisini göstermiş olmalarıdır. Trajik olan ve mutlaka muamması çözülmesi gereken hadise de budur.

Bundan sonrası için önemli İslâmî fenomenleri ve momentlerini sıralayıp anlamlandırmaya çalışalım.

1- Dört halife dönemi, Kuran'ın ve hadislerin derlenme ve fetih hareketlerinin büyük hızla sürdürülmesiyle kendini hissettirir. İslâm'da ciddi çatlak yoktur. Mekke'nin eski aristokrasisi henüz karşıdevrimini, hamlesini düzenleyecek güçte değildir. Ali'nin neden öncelikle halife olmadığı tartışmalıdır. Bu tartışma giderek gelişecektir. Henüz saltanat emaresi yoktur. Cumhuriyete ve demokrasiye yakın bir dönem yaşanmaktadır. M.S. 650'ye kadar Bizanslılar Torosların gerisine atılmış, Sasani Hanedanlığı sona ermiş, imparatorluk yıkılmıştır. M.S. 650-660 arasındaki dönemde Ali, Muaviye ve Osman arasında rekabet kızışır. Osman ve Ali öldürülür. Kureyş aristokrasisi Muaviye'nin şahsında sadece devrimci İslâm'dan intikam almakla yetinmez; Şam merkezli yeni saltanat rejimini de hızla inşa eder. Âdeta Sasani İmparatorluğu hanedan ve etkin öncülük değişmiş olarak devam etmektedir. Zaten yeni bürokrasi eski İran bürokrasisinden derlemedir. İslâm görüntüde ad olarak korunmakta, fakat özde büyük bir ihanete uğramış bulunmaktadır. M.S. 681'de Hüseyin'in şahsında Muhammed ailesinin geri kalan üyeleri trajik Kerbela Katliamı'nda çocuk kadın demeden imha edilerek acı bir intikam hareketi tamamlanmış olacaktır. Geriye kalan bana göre İslâm değil, 'KARŞI-İSLÂM'dır.

Karşı-İslâm konusunu açık yorumlamadıkça, tarih boyunca İslâm adına yürütülen, yaşatılan hiçbir toplumsal hareketi yorumlamak doğru anlam taşımayacaktır. İslâm adına birçok gelenek ve tarikat ihdas edilmiştir. Hatta Ehlibeyt adına 'Alevilik' ve 'Şialık' düzenlenmiştir. Ama tüm bunlar hâkim olan Karşı-İslâm'ı yerinden edemeyecektir. Karşı-İslâm esas olarak Ortadoğu'da geleneksel merkezî uy-

garlık sistemine eklemlenme hareketidir. Devrimci, demokratik, tam devlet olmayan, bir nevi sosyal cumhuriyet olan İslâm'ı bu temel değerlerine ihanet temelinde yeni bir moment olarak üç bin beş yüz yıllık geleneksel uygarlık fenomenlerinden biri haline getirmektir. Abbasiler bu tür Karşı-İslâm'ın önemli duraklarından biri olarak rol oynayacaklardır. Emevi Hanedanlığı kadar olmasa da, Karşı-İslâm'ı Ortadoğu'nun en büyük hegemonik gücü haline getirebileceklerdir. M.S. 750-1250 döneminde yaşayan hanedanlık bir nevi yeni Babil demektir. Bağdat M.S. 760'ta yeni Babil ve başkent olarak inşa edilecektir. Bu dönemde başlayan, ama tam sonuca vardırılmayan bir felsefe ve İslâmî Teoloji hareketi vardır. Özgür akıl tartışması yapılmıştır. El Kindi, Farabi, İbni Razi, Cabir, İbni Sina ve İbni Rüşt önemlidir. Felsefe tartışmalarında kendi dönemlerinde (yaklaşık 800-1200) Avrupa'nın çok önündedir. Bilimsel gelişmelerde de öndedirler.

12. yüzyılın sonu gerek Ortadoğu'nun hegemonik uygarlık tarihinde, gerekse İslâm'ın bu hegemonyanın son adı olması itibariyle kritik bir dönemeçtir. Ortadoğu ve İslâm'ın kaderi bu dönemeci başarıyla aşıp aşamamalarına bağlıdır. İslâm tarihinde bu dönemece kadar olan süreyi Arap İslâm'ı olarak değerlendirmek mümkündür. Arap İslâm'ı devrimci İslâm'ı değil Karşı-İslâm'ı temsil etmektedir. Kabile aristokrasisinin uygarlık gücü olarak örgütlenmesini ve bölgesel hegemonyasını inşa etmede başarılı olmuştur. Bu İslâm'ın diğer adı 'Sünni İslâm'dır. Sünni İslâm'ın etimolojik anlamı geleneksel, sağ, aristokratik İslâm'dır. Hıristiyanlığın doğuşundan üç yüz yıl sonra Doğu Roma'nın resmi ideolojisi olarak kabul edilmesini çağrıştırır. İslâm'daki fark bu sürecin hızla gerçekleştirilmesidir. Üç yüz yıl değil, otuz yıl gibi bir süredir bu.

Uygarlıkla bütünleşme doğal olarak radikal bir bölünme olmaksızın gerçekleştirilemez. Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslâm'da da bu süreç yaygın yaşanmıştır. İktidar gücü olan kabile aristokrasisine karşı kabile yoksulları giderek ihanete uğradıklarını görerek çok köklü bir iç savaşa yöneleceklerdir. İlk örnek 'Hariciler' hareketidir. Muaviye-Ali çelişkisine tepki duyarak eyleme geçen ilk büyük fraksiyondur. Hepsi Bedevi'dir. Vaat edilenlerden pay alamamanın büyük öfkesi içindeydiler. Savaşı kendileri yürüttükleri halde, nimetlerini üst aristokratik hanedanlık peşindeki kesim gasp etmişti. Çok kanlı eylemler tertiplediler. Ali bu sürecin kurbanı oldu. Hariciler aslında ikti-

dar savaşı yürüten üç kişiye karşı (Ali, Muaviye, Amr İbn-ül As) suikast planladılar. İkisi tesadüfen kurtulmuştu. Haricilerin hareketi anti-uygarlıksal yönüyle çok dikkat çekicidir. Çok karalandıkları için haklarında objektif değerlendirmeler yapılmamıştır. Kabilelerin en yoksul, emekçi kesimini temsil ettikleri açıktır. İslâm'ın çıkışındaki ilkel demokrasinin, katılımcılığın elden gitmesine, iktidarlaşma ve devletleşme yönünde bir gelişmenin hâkim hale gelişine tepki duyarak bu eylemleri planlayıp uyguladıkları söylenebilir. İslâm bünyesinde demokrasi-iktidar çekişmesinin en kayda değer göstergesi olması bakımından tarihî önemi büyüktür.

Tarihte çokça örneğine rastlandığı gibi ideolojik ve örgütsel önderlikten yoksunluk, yozlaşmalarını ve iktidar güçlerinin çarkları içinde erimelerini beraberinde getirdi. Ehlibeyt denilen Muhammed ailesi Kerbela'daki faciadan sonra bir daha belini doğrultamadı. On İki İmam Hareketi, İsmailî ve Fatimî hareketleri, aile adına yola çıkmakla birlikte, Sünni İslâm'ı iktidardan etmeyi başaramadılar. Daha çok İran'da, Anadolu ve Kuzey Afrika'da güçlenmeye çalışan bu eğilim kısa süreli bazı devletler oluşturduysa da, devrimci İslâm'ı temsil etmekten uzaktı. 16. yüzyıl başlarındaki İran kolları 'Şia' adı altında resmi uygarlık gücü haline gelmeyi başardı. Kuzey Afrika'daki Fatımî Devleti gibi bu devlet İslâm'ı da Ehlibeyt içinde bir sağ sapmaydı. Yoksullar Aleviliği ve diğer benzerleri olan Karmatiler, Murabitonlar ve Hasan Sabbahçılar daha radikal direnişçiler olarak iktidarlara karşı dikilmeyi sürdürdüler.

2- Emevi ve Abbasi Hanedanlıkları esas olarak Arabistan kabile aristokrasisini iktidarlaştırıp çeşitli devletler haline getirmekle tarihsel rollerini oynamışlardı. Binlerce yıllık geleneği olan kabile sisteminin iç enerjisini bu yolla emmişlerdi. Geriye kalan Araplar tarihsel bir kategori olarak 'Bedevi Araplar' halinde yeniden anlam kazandılar. Bunları İslâm'a geçen kabilelerin yoksul kesimlerinin yerleşik ve yarı yerleşik sosyal kesimleri olarak tanımlamak mümkündür. Tıpkı Müslüman olduktan sonra aynı bölünmeyi yaşayan Türklerin Türkmenlerinde ve Kürtlerin Kurmanclarında yaşandığı gibi. Bu bölünme çok önemli bir sosyal ayrışmadır ve Ortadoğu tarihinde en ciddi sınıf hareketidir. Genellikle iktidarlaşan kabile aristokrasisine karşı muhalif kalacaklar, ideolojik örtü olarak devrimci İslâm'ı Alevilik başta olmak

üzere çeşitli tarikatlar ve mezhepler biçiminde yaşamaya çalışacaklardır.

Karşı-İslâm olarak Arap Sünniliği Arapları dağınık kabile topluluğundan çıkarıp bir kavim (Kavm-i Necip = Soylu Kavim) haline getirmeyi başardı. Hegemonik ve şoven bir kabileciliği de hep beraberinde taşıdı. İslâmcılığın bir nevi proto faşizm biçimiydi. Günümüzde sağ İslâmcılığın (modern selefi İslâm) radikal güçleri bu gerçeği doğrulamaktadır. Hıristiyanlık ve Musevilik'te de benzer gelişmeler hep olageldi. Arap İslâm'ı, uygarlığın siyasi iktidar tekelini eline geçirdiğinde tarihsel seçeneklerle karşı karşıya idi. Birinci seçenek askeri fetihçilikti. Bu fetihçilik toplumsal birikimlere ganimet gözüyle bakıp el koymaya dayanır. Ortadoğu toplumunda bu dönemde yeterince ganimet konusu vardı. Hıristiyanlar ve Musevilerle kâfir denilen diğer kesimlerden sırayla ağırlaşan haraç ve cizyeler alınır, savaş sırasında talan biçiminde 'ganimet'e başvurulur, yani toplumsal birikimlere el konulurdu. Müslüman halktan alınan vergi aşar sistemine bağlıydı. Artık-ürün veya benzeri yıllık gelirler üzerinden onda bir (1/10) alınan payı ifade eder. Samir Amin her ne kadar bunu 'haraççı' biçiminde sistemik bir kategori halinde sunmak istese de, bu pek anlamlı bir seçenek değildir. Genel bir uygarlık uygulamasıdır.

İkinci seçenek ticaret tekelciliğiydi. Bu konuda ciddi bir merhalenin yaşandığı söylenebilir. Geleneksel eşrafın önemli bir kısmı zaten daha önce (Mekke'de bile aristokrasi ticari temeldeydi) ticaretle tanışmıştı. Arabistan'da tarım tekelciliği için jeobiyolojik ortam pek müsait değildi. Hayvancılık da çöl karakterinden ötürü sınırlı gerçekleştirilebilirdi. Uzun mesafe ticareti dolayısıyla kâr olanakları ticareti önemli bir kâr tekeli haline getirmişti. Şam, Halep, Basra, Kahire, Taif, Mekke, Kairevan, Semerkant, Buhara, Gazne, Herat, tabii başkent Bağdat yeni ve önemli ticari merkezler olarak yükseliş dönemine girmişlerdi. Avrupa'dan çok önce daha gelişkin bir 'kentçilik ve ticaret' devrimi gerçekleşmekteydi.

8.-12. yüzyıllar aynı zamanda 'İslâm'ın kent ve ticaret devrimi' dönemidir. Tarım ve sanayi tekelciliğinde kâr yeterince yeniden örgütlendirilmemiş, dolayısıyla sınırlı kalmıştı. Aynı devrimci hamle tarım ve sanayide gerçekleşmemişti. En kritik nokta İslâmiyet açısından bu konuda düğümlenmektedir. Neden verimli bir tarım ve sanayi hamlesine girişilmedi? Aslında Ortadoğu'da her iki alanda da birikim

vardı. Nil, Dicle, Fırat ve Pencab nehirleri tek başına tarım devrimi için gerekli suyu ve verimli toprağı sunuyorlardı. Sümer ve Mısır uygarlığının temelinde ilk tarım devrimleri vardı. Ayrıca binlerce yıllık neolitik tarım devrimi de halen yürürlükteydi. Yani çok sağlam bir köy-tarım toplumu vardı. Zanaatçılık ve sanayi de kent tarihiyle bağlantılı olarak tarihin en uzun birikimlerine (yaklaşık dört bin beş yüz yıllık) sahipti. Gerekli olan felsefi ve bilimsel temel de özellikle Abbasiler döneminde yarı Rönesans devrimini gerçekleştirmişti. İstenseydi Avrupa'nın çok ilerisinde bir tarım ve sanayi devrimi rahatlıkla gerçekleştirilebilirdi.

Bu devrimin gerçekleştirilememesinin temel nedenini kâr birikim tarzında aramak kanaatimce en doğru yorumdur. Sistem, tarım ve sanayide devrim yapmadan da ticaret ve ganimet yöntemiyle muazzam kâr biriktirebiliyordu. İktidar ve savaş ganimetleri (haraççılık) daha çekici ve verimli görülmekteydi. Neredeyse Çin dışında tüm dünya yerleşim alanları ganimet ve ticaret konusu haline getirilebiliyordu. 'Cihan fetihçiliği' buna imkân bahşediyordu. Ordular ve savaşlar en verimli kâr tekelleri, örgüt ve eylemlerine dönüşmüşlerdi. Hâlbuki tarım ve sanayi devriminin Avrupa'daki öncü güçleri olarak İngiltere ve Hollanda tekelleri İspanya, Fransa ve Papalık tarafından oluşturulan sıkışmışlığı aşmak için çareyi tarım ve sanayi hamlelerini peş peşe gerçekleştirmede bulmuşlardı. Aksi halde sıkıştıran güçler tarafından çözülüp sömürgeleştirilmeleri işten bile değildi. Ortadoğu iktidar tekelinin böylesi bir sorunu yoktu. Hegemonyanın her tarafta eşit ağırlığı vardı. Özel olarak bu hegemonyaya karşı bir kâr tekeli peşinde koşacak güçler de pek yoktu. Hıristiyan kavimlerin böyle bir devrim niyetleri olsa bile (Ermeniler, Asuriler ve Grekler buna adaydılar), dönemin statükocu gücü olan Bizans nedeniyle bunun gerçekleşme şansı bulunmamaktaydı. Zaten İslâm da önlerini kesmişti. Dolayısıyla iktidar tekelciliği olarak ordu ve savaşçılık sanatı halen yeterli ve en önemli kâr aracı olarak rolünü sürdürebilir konumdaydı. Bir zafer bir ülkenin ve toplumun ganimet alanına çevrilmesi için yeterli olabiliyordu. Savaşacak kaynaklar da çığ gibi büyümekten geri kalmıyorlardı.

Demek ki tarım ve sanayi devrimi siyasi ve askeri tekele kıyasla fazla kâr sunmadığı için gelişemiyordu. Sanayi ve tarım devriminin gelişmeyişi bilimsel devrimin, dolayısıyla arkasındaki felsefi ve sanat-

sal devrimin de gelişmemesine yol açıyordu. İslâmî Rönesans, reform ve aydınlanma bence bu temel nedenle sonuna kadar geliştirilmedi, gerçekleştirilmedi. Âdeta dört yüz yıllık tarihine ihanet ederek hegemonyasının kendi eliyle Avrupa'ya kaymasına imkân tanıdı. Bunun Hıristiyanları ve Musevileri zorlayıp Avrupa'ya sıkıştırmasıyla da yakından bağlantısı vardır. İslâmiyet (Sünni İslâm) böylelikle Ortadoğu'nun merkezî uygarlığının son ve en yüksek hamlesini gerçekleştirirken, aynı zamanda çöküşünün de temel nedenini teşkil eden askeri, siyasi, ekonomik ve ideolojik güçler (resmi Sünni İslâm) toplamının kimlik adı oluyor.

12. yüzyıldan sonraki İslâm uygarlığı ve İslam içindeki demokratik muhalefet Arap kavmiyeti temelinden çıkarak çok kavimli bir görünüm kazanacaktır. Daha çok Türk kabile aristokratlarının başat rol oynadığı bir döneme geçiş söz konusudur. Günümüze kadar etkisi devam eden bu önemli süreç içinde sınıfsal ve etnik altüst oluşlar yaşanacaktır. Daha Emeviler döneminde Kureyş kabile şovenizmi Kavm-i Necip adı altında Arap kavim şovenizmine dönüşmüştü. Sünni İslâm ağırlıklı Karşı-İslâm'ın kabile yoksullarına ve Bedevilere karşı gelişen sınıfsal ihanetinden sonra ikinci en büyük ihanet kavimcilik temelinde olmuştur. Bu miras daha sonra katılaşarak sınıf ve kavim çelişkilerini derinleştirmiştir.

Karşı-İslâm'da Arap aristokrasisinden sonra ikinci ağırlığı Türk kabile aristokratları temsil etmiştir. Sanıldığının aksine, Selçuklular dönemi (1040-1308) Türk aristokrasisinin tam hâkim olduğu dönemi teşkil etmekten uzaktır. Türk boylarından birçok grup ve kişinin daha Hunların Batıya doğru çıkışlarından itibaren kendi boylarından kopup dönemin Bizans ve Arap devlet idaresinde paralı asker olarak görev aldıkları bilinmektedir. Bu yaygın bir gelenektir. Bu biçimde 9. yüzyıldan itibaren Abbasilerin de hizmetlerine girmeye başlamışlardır. Selçuklu Beyliği bu sürecin biraz daha gelişmiş bir biçimidir. Abbasi Sultanları çıkarları gereği Selçukluları İran ve Anadolu üzerinden görevlendirmeyi stratejik bir ilke olarak benimsemişlerdir. Saltanat merkezi Bağdat'ın denetiminden uzun süre, hatta hanedanlığın sonlarına kadar kopmamıştır. Kısa süreli fiili kopuşlar olsa da, ideolojik, siyasi ve kültürel olarak birlikte ve birbirlerinin devamı niteliğindeydiler.

3- Selçuklu Türklerinin kökeni (aristokrasisi açısından) araştırılması gereken ilginç bir konudur. Selçuk Beyin kendisinin 10. yüzyılın sonlarında Hazar Denizi'nin kuzeybatısında Yahudi Hazara Türk Devleti ile ilişki içinde bulunması, hatta görev almış birisi olması kuvvetli bir ihtimaldir. Dört oğlunun isimlerinden (İsimleri Mikail, Musa, Yusuf ve Arslan'dır) bu gerçekliği okumak mümkündür. Fakat döneminde Çin sınırlarına kadar hükümranlığını tesis etmiş İslâm dünyasında etkili olmak için Müslüman görünmek veya olmak gereğini bizzat idrak etmiş birisidir. Ortadoğu'da yayılan Türk aristokrasisi ile Yahudi elitleri arasındaki ilişki günümüze kadar önemini koruyan ve çok iyi araştırılması gereken tarihsel ve güncel bir sorundur. Özellikle askeri, ekonomik ve siyasal açıdan sonuçları açıklığa kavuşmadıkça, tarihsel ve güncel gerçekleri hakkıyla kavramak ve doğrulamak zordur.

Türk boy beyleri Selçuklu Anadolu Devletine kadar çeşitli hanedanlıklar halinde yerleşik iktidarlar üzerinde hükümran olmayı becermişlerdir. Mısır'da Tolunoğulları, İhşitler, Irak ve Suriye'de çeşitli atabeylikler, Anadolu ve İran'da da Selçuklu Sultanlıkları biçiminde sürdürülmüştür. Türk boy beylerinin Ortadoğu'da bu yönlü yayılmalarının iki büyük tarihsel sonucu olmuştur: Birincisi, Araplardan sonra ikinci hâkim kavim olma konumudur. Temel stratejileri hep iktidar ve devlet üzerine olmuştur. Fakat bu eğilimin doğal sonucu üst tabakanın Arap ve Fars kültürü içinde erimeleri biçiminde olmuştur. Türklüğe çok açıkça sahip çıkmamışlardır. Türklük örtük ve objektif kalmıştır. Arap ve Türk sultanlık rejiminin bu niteliğinin tarihsel kurbanları Ermeniler, Asuriler, Grekler ve kısmen Kürtler olmuştur. Daha önce değinildiği gibi Ermeniler, Asuriler ve Grekler (Helenler) erken Hıristiyan kavimler olarak kendilerini yeniden yapılandırmışlardı. Hıristiyanlık her üç halk açısından bir nevi proto milliyetçilikti. Daha doğrusu, dönemin milliyetçiliğiydi. Bunu ulusal değil kavim milliyetçiliği olarak tanımlamak daha gerçekçidir. Hıristiyanlık bu temelde benimsenmişti. Latin Katolikliğinden (ekümenik-evrensel) farkı da bu gerçeklikte yatmaktaydı. İlk başta hızla toparlanmalarına ve âdeta erken bir ulusallaşmayı yaşamalarına yol açmıştı. Hıristiyanlık bir nevi milliyetçilik rolü oynamıştı.

Reformdan sonra başta Kuzey Avrupa olmak üzere tüm Avrupa halkları da benzer bir süreci yaşayacaklardı. Doğu Hıristiyanlığı bu süreci erken başlatmıştı. Arkasından İslâm'ın da proto milliyetçiliğe

(karşı-İslâm, iktidar-saltanat İslâm'ı) dönüşmesiyle birlikte tarihsel halkların üzerinde bir kâbus yaşanacaktı. Önceki ciltlerde Yahudi kavim ideolojisinin bundaki rolü kapsamlıca değerlendirildiği için konu tekrar edilmeyecektir. Ancak ulus-devletçilik aşamasından çok önce bu ideolojinin özündeki kabilecilik unsurları etkisini ilkçağda olduğu gibi ortaçağda da daha yaygınca göstermeye devam etmiştir. Sonuç hegemonik gücü sırasıyla elinde bulunduran Arap ve Türk sultan ve emirlikleri döneminde, tarih Ermeniler, Asuriler ve Helenlerin aleyhinde çark etmeye başladı. Kısmen Kürtler ve Farsların da aleyhine oldu. Günümüze kadar Hıristiyan halklar ve kültürleri denenen her yöntemle Ortadoğu'da neredeyse tamamen tasfiye oldular. İlk ve ortaçağların bu en gelişkin kültürlerinin (fiziki, maddi ve manevi kültür olarak) tasfiyesi, Ortadoğu uygarlığının halklara en büyük ihaneti olmuştur. Ortadoğu'nun kültürel çölleşmesinde ve günümüzde krize ve intihara sürüklenmesinde bu tarihsel ve lanetli trajedinin belirleyici bir rolü vardır. Kürtler Hıristiyan halklar kadar fizikî tasfiyeye uğramadılar, ama kültürel olarak onlardan daha kötü bir ihaneti yaşamak zorunda kaldılar. Kürtler halen bu ihaneti gırtlağına kadar yaşayan bir halktır. Kimlik diyemiyorum, çünkü henüz tanınmadılar. Özgür kimlik olarak kendilerini nasıl inşa edecekleri sorununun 21. yüzyıl Ortadoğusu'nun en temel sorunu olacağı çok açıktır.

Hıristiyanların özellikle Anadolu'da yaşadıkları bu trajik son, İspanya'daki Müslümanlar ve Yahudilerin yaşadıklarıyla zaman ve biçim bakımından neredeyse aynı olmuştur. Birçok tarihsel veri İspanya Hıristiyan krallıklarıyla arkalarındaki Katolik Avrupa'nın Müslümanlar ve Yahudileri tasfiyesine karşı misilleme olarak, Anadolu Hıristiyanlarının Osmanlı Sultanlarıyla Yahudi banker ve tüccar işbirlikçileri tarafından tasfiyeye uğratıldıklarını göstermektedir. Aynı sürece benzer ittifaklar temelinde Balkan Müslüman Türkleri ve Yahudilerin tasfiyesine karşılık, geriye Anadolu'da kalan Hıristiyan bakiyesinin tasfiyesi neredeyse tamamlanmıştır. Bu sürecin farkı, tasfiyenin sultan ve krallıklar tarafından değil, yeni yetme burjuva sınıf ve elit çıkışları tarafından gerçekleştirilmesiydi.

İkinci büyük tarihsel sonuç sınıfsal planda gerçekleşmiş olanıydı. Tıpkı Arap asilleriyle Bedeviler arasındaki sınıf kopuşmasına benzeyen bir süreç Türk boy beyleriyle boyların yoksul tabakaları arasında yaşandı. Beyler daha çok Türk olarak kimlik kazanırken, aşağıdaki

boylar kendilerini Türkmen olarak tanımladılar. Türkmen, Sünni Müslümanlık ve iktidar dışına sürülmüş kabile Türklüğünü niteler. Daha çok dağlık kırsal alana çekilen ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenler giderek toprağa yerleşip köylüleşeceklerdir. Asıl Türklüğü dil ve kültürde yaşatanlar Türkmenler olacaktır. Bey Türkleri ise kendilerini neredeyse Arap ve Fars asilleriyle bir tutacak kadar Arapça ve Farsça dil ve kültürleri içinde eriyeceklerdir. Türkmen'den uzaklaşarak kuşkuyla yaklaşma ve sık sık çatışma, tarihteki en önemli sınıf mücadelelerinden biri olarak rol oynar. Araplarda olduğu gibi sert bir sınıf mücadelesinin yaşandığı açıktır. Türk bey ve sultan önderlikli İslâm, 20. yüzyıl başlarına kadar aralıksız temsil edilmeye çalışıldı. Orta Avrupa'ya kadar yansımaları oldu. Yükselen Avrupa modernitesi temelinde 17. yüzyıldan itibaren gerileme sürecine girildi. Anadolu ortalarına kadar süren bu gerileme Mustafa Kemal önderliğinde 1920'lerde durdurulup Türkiye Cumhuriyeti'yle sonuçlandı. Cumhuriyet, Türk iktidar elidinin Avrupa modernitesi kapsamında Avrupa ulus-devletleriyle uzlaşmasının ve Avrupa hegemonyasının kabulü temelinde gerçekleştirilmiştir.

Arap ve Türk İslâm'ından sonra üçüncü önemli aristokratik iktidar elidini İran-Fars kökenliler oluşturur. Arap ve Türk Sünni İslâm geleneğine karşı Ehlibeyt ve On İki İmam geleneğine bağlılık idea ve inancıyla oluşan İranî-Farisî muhalefet Emevilerden beri hep hamle içinde olmuştur. Bürokrasisinde etkili olduğu Emevî ve Abbasî saltanatına karşı sık sık içten ve dıştan isyan tertip etmekten geri durmamışlardır. Birçok bölgesel iktidar deneyiminden sonra 1501'de resmen Şia mezhep kabul edilerek eski İran imparatorluk düzeni yenilenmeye çalışılmıştır. Türkmen kökenli Azeriler ve Şii Farisîlerin önderliğinde gerçekleşen bu imparatorluk, özellikle Osmanlı Türk sultanlarıyla sık sık çatışmaya girişecektir. Ortadoğu'da ellerinden kayan hegemonyayı yeniden ele geçirmeyi amaçlayan bu çatışmalar her iki gücü de yıpratıp Avrupa hegemonyasının (16.-19. yüzyıl) güçlenmesine yol açmıştır. Şia iktidarları kendilerini Sünni iktidarlara karşı konumlandırmalarına rağmen, bunları Karşı-İslâm'ın diğer bir biçimi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Tek farkı, Ehlibeyt'i, Alevi geleneğini daha çok istismar etmeleridir. Alevilik anti-iktidarcı, anti-uygarlıkçı ve demokratik uygarlık olarak temsil edilmedikçe,

adına geliştirilen her tür iktidar yapılanmaları Karşı-İslâm'ın diğer bir biçimi olmaktan başkaca anlam ifade edemez.

4- Saltanat İslâm'ı döneminde dördüncü bir halk gücü olarak Kürtlerin rolü pek belirgin değildir. Saraylarda etkili oldukları bilinmektedir. Emevî, Abbasî, Selçukî, Osmanlı ve İranî saraylarda çok sayıda Kürt mirlik ve beylik temsilleri yapıldığı bilinmektedir. Hem kişi olarak rol oynamışlar, hem beylik yapmışlardır. Eyyubi Hanedanlığı Selahaddin'le birlikte 1168-1250 döneminde Şam merkezli bir imparatorluk tesis etmiştir. Kürt kökenli olmakla birlikte, Türk hanedanları gibi, asil Araplar gibi rol oynamaktan kendini alıkoyamamıştır. Mervani Hanedanı, Meyafarqîn (bugünkü Silvan) merkezli bir hükümdarlık tesis etmiştir (990-1090). Daha sonra Türk hanedanlıkları tarafından tasfiye edilmiştir. Benzer birçok Kürt Beyliği daha oluşmuştur. Bitlis kökenli Şerefhanlar 1560'lara kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kürt beylikleri daha çok Sünni geleneğe bağlı olduklarından, İran Safevi Şia saltanatına karşı İdris-i Bitlisî öncülüğünde Osmanlı sultanlarıyla ittifak etmişlerdir. Osmanlı saltanat sistemi içinde en geniş otonomiye sahip olan Kürt Beyliklerinin durumu 19. yüzyılla birlikte bozulmuştur. Bedirhan Bey İsyanıyla son kozlarını oynamışlar ve kaybetmişlerdir (1835-1860).

Beylerden sonra Kürt şeyhlikleri daha değişik bir iktidar işbirlikçisi olarak (1826-1926) etkili olmak istemişlerse de, aynı akıbete uğramışlardır. Her iki kolun devamı olarak Barzani ve Talabani, kabile aristokratları tarafından 20. yüzyılda dinsel ve etnik milliyetçilik temelinde kapitalist hegemonik güçlerle kurdukları ilişkilere dayanarak, bugünkü Irak içinde bölgesel iktidar konumuna erişmeyi başarmışlardır.

Arap ve Türk kabile yoksullarına karşılık gelen Kürt kabile yoksullaşmasının ürünü olarak oluşan Kürtlere Kurmanc denilmektedir. Daha doğrusu böyle tanımlamak mümkündür. Kurmanc, kabile yoksullaşmasından öte kabile ilişkisi dağılmış, köy ve göçer hane halkına dönüşmüş Kürt'ü ifade eder. Alt tabakadır. Nesnel olarak Kürt kalabilmiştir. Zaten üst tabaka işbirlikçi Kürt kesimi, ezici olarak yerel halkın ulus iktidar elitleriyle, kısmen de ABD ve Avrupa hegemonik güçleriyle ilişki içinde toplum olarak dağılmış, kültürel olarak bir nevi soykırım yemiş emekçi Kürt'ü dışlama temelinde kendini yaşatmaya

çalışmaktadır. Bu gerçeklik Kürt olgusundaki sınıfsal ve ulusal mücadeleye kendi damgasını vurmaktadır.

5- 12. yüzyıldan sonra İslâm uygarlık sistemini bir Moğol saldırı kasırgası sarmıştır. Moğollar Türkler gibi İslâm olmadan İslâm'a saldırdılar ve Mısır dışında her yeri feci biçimde düşürdüler. Aynı hızla İslâmlaşarak sistemin yeni hegemonik gücü oldular. 13. ve 14. yüzyıla Moğol hanedanlık yüzyılları demek mümkündür. Tarihçiler, Endülüs İslâm güçleriyle Moğol güçlerinin isteselerdi 12. yüzyıldan sonra Avrupa uygarlığını daha gelişmeden tasfiye edebilecek güçte olduklarına dair görüş belirtirler. Bu yönlü bir gelişmenin ortaya çıkmamasının asıl nedeni, isteyip istememekten çok, bu dönem Avrupa'sının (1000-1500) işgalci ve istilacı güçler açısından fazla kâr sunacak durumda olmamasıdır. En büyük şansı, Çin ve Ortadoğu uygarlıklarının sunduğu zenginliklere kıyasla zenginlik sunmamasıdır. Yoksa İslâm'ı durduran ne Şarl Martel'dir, ne de Moğol istilasının önünde kurulmuş ciddi ve güçlü bir savunmadır. Moğolların İslâm için yıkıcı bir güç mü, yoksa taze bir kan mı oldukları tartışılabilir.

Timur Hanedanlığını Moğolların devam ettirici gücü olarak görmek mümkündür. 15. yüzyıla damgalarını vurmuşlardır. Her iki hanedanlık kalıntısı, Hindistan'da 18. yüzyıl ortalarına kadar hegemonik güç olarak yaşayacak Babür İmparatorluğu'nu kurmayı başarmıştır. Son Emevi Hanedanlıklarından olan Endülüs (İspanya) İslâm Devleti (711-1492) Batıdan Avrupa içlerine kadar girmeyi başarmıştı. Tıpkı Osmanlıların geri çekilmesi gibi, yükselen Avrupa uygarlığı karşısında daha erken bir tasfiyeyi yaşamaktan kurtulamamışlardır. Anadolu'daki Hıristiyan trajedisinin bir benzeridir İslâm'ın İber Yarımadası'nda yaşadıkları.

Bir bütün olarak 12. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar İslâm uygarlığının yaşadığı, başta ticari ve kültürel alan olmak üzere, tüm olumlu değerlerini Avrupa'ya kaptırarak, içi boşalmış bir kabuk uygarlığına dönüşme halidir. Beş bin yıllık birikimler beş yüz yıl içinde taşındı. Beş bin yıllık hegemonik merkezî uygarlığın bu yer ve güç değişimi, tarihin en büyük dönüşümüdür. Dünya halen bu büyük dönüşümün artçı depremlerini yaşamaktadır.

f- İbrahimî Dinlerin Tarihsel Çıkış Rolü

İbrahimî dinlerin tarihsel çıkış rolü, anti-uygarlıkçı kabile ve kavim direnişleri kadar önemlidir. Kabile çıkışlı olmalarına rağmen, özde sınıf hareketleri kapsamındadır. Uygarlık güçleri tarafından 'barbar' olarak değerlendirilen kabile ve kavim direnişleri ve saldırıları daha çok dış kaynaklı, demokratik yanları ağır basan güçlerin direnişleri olarak yorumlanabilir. Buna karşılık genelde dinler, özelde İbrahimî dinler tarafından yapılan çıkışlar kabile ve kavim özellikleri taşımakla birlikte, sınıfsal yanları ağır basan iç kaynaklı hareketlerdir. Her iki hareket kapitalist moderniteye karşı dıştan ulusal hareketlerle içten sınıfsal hareketleri çağrıştırmaktadır.

Evrensel tarihin en önemli süreci olarak değerlendirilmesi gereken beş bin yılı aşan merkezî uygarlık sistemine karşı sürekli direnen ve fırsat buldukça karşı saldırıya geçen İbrahimî dinlerin sınıfsal kapsamı karmaşıktır. En yoksul proleterinden aristokrasiye kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde hareket edilmektedir. Merkezî uygarlık sisteminin Sümer ve Mısır orijinleri itibariyle kendisini 'tanrısal çıkış' olarak sunması itirazlarının en temel konusudur. İbrahimî ideolojik sistem olarak dinsel inşalar, bu tanrı-krallar sisteminin tanrısallığını hep şüpheyle karşılamışlar ve tanrı-tanrısal olamayacaklarını çıkışlarının temel 'ideası' haline getirmişlerdir. Bu çıkışların en yalın ifadesi 'insanların tanrı-tanrısal olamayacakları' biçimindedir. İnsanlar en iyisinden ancak tanrı elçileri (peygamberler) ve kulları olabilirler. Bundan fazlasını idea etmeleri en büyük günah ve lanet konusudur. Bu temelde binlerce yıl bir ideolojik çalışma ve hegemonya savaşı yaşanmıştır. Bütün tarih yazım ve okumaları bu idea, çekişme ve savaşın izlerini taşımaktadır.

Merkezî uygarlık sistemini değerlendirir ve buna ilişkin hususları okur ve yazarken, bu gerçekliğe çok dikkat etmek ve akıldan hiç çıkarmamak gerekir. İbrahimî çıkışın (Zerdüştlük ve Manicilik sentezini de buna dahil ediyorum) merkezinde Yahudi kabile ve kavimciliğinin tanrı ve din inşa çabaları yer almaktadır. Merkezî uygarlığın mitolojik ve dinsel ideolojik hegemonyasına daha rasyonel bir tanrı ve din anlayışıyla karşı çıkılmaya çalışılmaktadır. İbrahim'den Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin bu anlam savaşında (ideolojik hegemonya savaşı) tarihsel rolleri bulunmaktadır. Temsil ettikleri dinsel manevi kültürün maddi karşılığı, ağırlıklı olarak orta sınıf ve bu

sınıfın temel tabakası olarak tüccar kesimidir. Sınıfsal temsilin en üst düzeyini kabile aristokrasisi oluştururken, en alt temsilini kabile yoksulları ile sistem dışına sürülmüş her tür proleter ve diğer başı boş gruplar teşkil etmektedir. Merkezî durumda olan Yahudi kavmi tarihi boyunca ideolojik ve maddi kültür alanında önderlik konumunu ısrarla sürdürmeye çalışmıştır. Kendi ideolojik önderliğini Tevrat'la ana nehir halinde tutmaya özen göstermiştir. Gerek uygarlık sistemlerinden gerekse uygarlık karşıtı güçlerden derlediği 'anlam' birikimleriyle kendini sürekli zenginleştirmeye, kapsamlı kılmaya çalışmıştır. Anlam savaşında günümüze kadar hegemonik kalmayı başarmıştır. Maddi kültür kapsamında da para ve ticaret alanında çok büyük deneyim ve güç kazanmış, aynı hegemonyayı bu alanda da etkili kılmasını bilmiştir.

Yahudiliği bir bütün olarak değerlendirmek hatalı ve eksik olacaktır. Merkezî Yahudi güçler genellikle uygarlık sistemleriyle yakın ilişki ve çelişki içinde yaşarken, iç muhalif demokratik ve sosyalist-komünist güçler de daimi anti-uygarlıkçı yeni demokratik ve sosyalist uygarlık arayış ve yapılanmaları içinde olmuşlardır. Yahudi tarihi boyunca var olan bu yönlü eğilimi küçümsememek gerekir. Tüm radikal demokratik, sosyalist, anarşist, feminist, ekolojist ve diğer muhalif sistem dışı hareketlerde önemli roller oynamışlardır. Yahudi merkezi ve sağı ne denli paracıl, ticari ve devletli uygarlık yanlısıysa, emekçi ve sol kesimleri de o denli komünal, demokratik ve özgür ideoloji ve yapılanmalardan yana olmuştur.

İsevilik İbrahimî dinler sisteminin ağırlıklı olarak en yoksul kesimlerini, her türlü köle ve kabile yoksullarını ve uygarlık sistemlerinden izole edilmiş diğer grupları temsil etmektedir. İktidarlaşma sürecinde iki temel gruba bölünmüş olmakla birlikte, halen dünyanın etkili bir manevi kültür unsurudur. Demokratik ve sosyalist yönlü gelişmelerde bu kültürün ayrışmasının önemli rolü vardır. Hıristiyan demokratizmi ve sosyalizmini bu ayrışma temelinde değerlendirmek gerekir.

Muhammed'in çıkış yaptırdığı ve kısa sürede Karşı-İslâm olarak şekillenen üçüncü büyük İbrahimî versiyon daha çok sistemin aristokratik ve zengin tüccar kesiminin temsilini yapmıştır. Daha doğrusu, bu kesimin maddi ve manevi hegemonyasına dönüştürülmüştür. Ortadoğu'da hem klasik merkezî uygarlık güçlerine (Bizans ve Sasanilere, hatta Çin İmparatorluğu'na karşı), hem de İbrahimî dinlerin

diğer önemli iki versiyonu olan Museviliğe ve İseviliğe karşı hegemonya savaşını başarıyla yürütmüştür. 12. yüzyıldan itibaren ticaret kapitalizmini tarım ve sanayi devrimine taşıramama nedeniyle hegemonyasını beş yüz yıllık süreç sonunda Avrupa kapitalist modernitesine kaptırmaktan kurtulamamıştır. İslâmiyet'i de bütünselliği olan ideolojik ve maddi kültürel sistem olarak düşünmemek gerekir. Museviliğe ve İseviliğe nazaran daha çok bölünmüş ve birleşik bir sistem niteliğine bir türlü kavuşamamıştır. Sığınılan Allah, birlik için yeterli olmamıştır. Sünni gelenek merkezî uygarlık sistemini büyük oranda hegemonyasına almasına karşılık, ona yönelik demokratik, komünal ve özgürlükçü muhalif hareketler de süreklilik arz etmiştir. Bu hareketler hiçbir zaman tam boyun eğmemişlerdir. Sistemli demokratik uygarlık hareketleri haline gelememişlerse de, Ortadoğu ve dünyanın en bilge, demokratik, komünal ve özgürlükçü mirasının ana damarlarından biri olmuşlardır.

Bir bütün olarak İbrahimî dinler hareketi Sümer ve Mısır uygarlıklarından kapitalist moderniteye kadar köleci sistemin ideolojik hegemonyasını kırmayı, parçalamayı ve reform ve devrimle dönüştürmeyi başarabilmiştir. Maddi kültürdeki tekelci unsurları (ekonomik ve iktidar-devlet olarak tekel) yumuşatmasına rağmen, yeterli bir reform ve devrimden geçirmeyi aynı oranda başaramamıştır. Daha çok sağ kesimler aracılığıyla sistemle uzlaşmayı ve kendi hegemonyasına geçirmeyi esas almıştır. Tersine sol muhalif kesimler anti-uygarlıkçı radikal dinsel mezheplerle laik, seküler, sınıfsal ve komünal halk hareketleri olarak hep eşit, özgür ve demokratik ütopya, proje ve programlar peşinde koşmuş ve savaşmıştır.

Yahudi merkezî ideolojik ve maddi kültürel hegemonyasının Karşı-İslâm ve karşı-reform Katolik evrenselliğine (uygarlık sistemlerine) karşı Avrupa'nın yeni gelişen kapitalist tekelciliğine (ticari, tarımsal, mali ve sınaî) ve ideolojik çıkışlarına (Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri) önderlik etmesi, buna ciddi oranda maddi ve manevi katkı sunması Avrupa kapitalist modernitesinin zaferinde büyük rol oynamıştır. Bunun temel nedeni her iki uygarlık tarafından ölümüne sıkıştırılmasıdır. Hem Ortadoğu'da hem Avrupa'da Yahudilik sürekli denetim ve gözetim altında gettolarda tutulmaya çalışılmaktadır. Sık sık pogromlara (katliam ve talan hareketleri) uğramaktadır. Avrupa'nın en batı ucunda İspanya ve Fransa Krallıklarının he-

gemonik ideaları karşısında çok zorlanan Hollanda ve Britanya aristokrasileri ve tarım-ticaret burjuvazileri, 16. yüzyıldan itibaren kapılarını Yahudi maddi ve manevi sermayesine açarak tarihsel bir ittifak geliştirmişlerdir. Bu ittifak hem İspanya ve Fransa'nın hegemonik idealarını (16.-18. yüzyılda), hem de İslâm'ın Ortadoğu'daki hegemonyasını (19. ve 20. yüzyıl), en son Alman-Hitler ve Rusya-Sovyet hegemonik idealarını ve uygulamalarını kırarak bir dünya hegemonyası kurmuştur ve bunu halen sürdürmektedir. Werner Sombart ve benzerleri gibi, kapitalizmi Yahudilik icat etmiştir demiyorum. Ama Yahudiliğin ideolojik ve maddi katkısı olmadan da kapitalist modernitenin zaferini düşünmek çok zordur.

Kapitalist modernitenin tarihsel ideası tarım, ticaret, zanaat ve her tür ideoloji, iktidar ve devlet tekellerinin toplam ifadesi olan beş bin yılı aşan hegemonik merkezî uygarlık sisteminin içine düştüğü bunalımı aşmak ve sorunlarını çözmektir. Bundan sonraki bölümde bu tarihsel ideanın çözüm mü yoksa daha büyük bunalım ve kriz mi ürettiği irdelenmeye çalışılacaktır.

Beşinci Bölüm: MERKEZÎ UYGARLIK SİSTEMİNDE AVRUPA MODERNİTESİ ve YENİ HEGEMONİK GÜÇLER

Ortadoğu'da yoğunlaşan küresel krizi anlayabilmek için merkezî uygarlığın Avrupa'daki dönüşümünü kavramak kilit öneme sahiptir. Nasıl ki Ortaçağ Ortadoğu'sunu kavramadan uygarlığın Avrupa'ya kayışını, dönüşüm geçirmesini ve hegemonik güçlere kavuşmasını anlayamazsak, uygarlığın Avrupa serüvenini kavramadan da günümüz Ortadoğu'sunu kavramada doğru bir anlayışa erişemeyiz. Aralarında çok sıkı bir diyalektik ilişki mevcuttur.

Önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılan husus, Ortadoğu merkezî uygarlık sisteminin Avrupa'ya neden ve nasıl taşındığına ilişkindi. Avrupa'ya taşınan merkezî uygarlığa ilişkin cevaplandırılması gereken temel soru, sanayi devriminin neden ve nasıl başladığıdır. Savunmamın daha önceki bölümlerinde bu soruya çok yönlü ve kısmi yanıtlar verildiğinden, çok gerekmedikçe tekrarlamamaya ve bazı farklı yönlerden cevaplar geliştirmeye çalışacağım.

K. Marks'ın düştüğü hataya düşmemek için öncelikle sanayi devrimi ve sanayi kapitalizminin doğasının tarihsel ve sosyolojik anlamına erişmek gerekir. K. Marks, kapitalizmi ekonomik bir olgu olarak incelediğinden emindi. Nasıl ki fizik ve kimya başta olmak üzere, yeni bilimler olgulara dayalı olmak durumundaysa, toplumu da öyle bir olgu olarak ele almak ve ekonomik bakış açısıyla çözümlemek kendisine en temel bilimsel yaklaşım olarak geliyordu. Geleneksel dinsel ve felsefî yaklaşımlar kadar, kendi dönemindeki Alman idealist felsefe akımları, Fransız toplumcu yaklaşımları ve İngiliz ekonomi-politik okulları tatminkâr değildi. F. Engels'le birlikte 'bilimsel sosyalizm' dedikleri okul üzerinden çıkış yapmaya çalıştıkları çokça bilinmektedir. Şüphesiz başlattıkları 'zihniyet devrimi' inkâr edilemez. Duygu olarak da zaferini ilan etmekte olan kapitalizme karşıt idiler. Hem de ona karşı tüm tarihsel çıkışlar gibi örgütsel olarak da tavır alma gücünü göstermekten çekinmediler.

Günümüz biliminin vardığı en önemli sonuçlardan biri, anlaşılmış gerçeklik olan hakikatin tarihsel ve toplumsal karakteridir. Şüphesiz tarihsellik ve toplumsallık evrensellik ve tekillikten kopuk olmadığı gibi, tam tersine gerçekliğin anlaşılma serüvenindeki (Hegel'deki evrensel zekâ serüveni dikkat çekicidir) cehdinin yoğunlaşmasını ve

sonuca erişimini ifade eder. Dolayısıyla K. Marks'ın ve ekolünün bu serüvendeki konumunu yetkince tespit etmek önem taşımaktadır.

Bilimsel sosyalizmi kapitalizm karşısında yenilmiş bir akım olmaktan ziyade, yetmez bir ekol olarak düşünmek daha anlamlıdır. Çünkü başardıkları vardır. Gerekli olan, başaramadıklarına ilişkin ideallerindeki yanlışlıklar ve yetmezliklerin açıklanmasıdır. Savunmamda bu yönlü açıklamalarım vardır. Tekrarlamak yerine, yine gerekirse yeni ve daha bütünlüklü bir eleştirel yaklaşımla tavrımı sürdürmeye çalışıyorum.

En başta sanayi devrimini bir ekonomik devrimden ziyade bir ideolojik ve politik devrim olarak düşünmek bana daha açıklayıcı gelmektedir. Hatta askeri yanı ağır basan bir devrim olarak algılamadıkça, ne Avrupa'nın uygarlıksal çıkışını ne de temel aldığı kapitalizmini yetkince anlayabiliriz. Sondan söylenmesi gerekeni başta söylemeliyim ki, merkezî uygarlık güçleri Avrupa kapitalizminin sanayi devrimiyle tarihinin en büyük ideolojik, politik ve askeri seferberliğini gerçekleştirmeleri ve küreselleştirmeleriyle karakterize edilebilir. Avrupa uygarlığının tarihsel tanımı budur.

Sanayi devrimi ideolojik, politik ve askeri hegemonyanın bir aracı olarak, tarihsel ve toplumsal bütünlük içinde kavranmadıkça, çağımızı yetkince kavramak mümkün değildir. Bu gerçekliğin kavranması için toplumların içinde ve aralarında yol açtığı savaşlarla çevreye karşı açtığı savaşımın bilançosunu özce derlemek yeterlidir. Hiçbir tarihsel ve toplumsal serüvende sanayi devrimi temelinde gerçekleştirilen savaş bilânçosuna erişilemediği, daha da vahimi, çevre yıkımının ilk defa toplumun sürdürülemez sınırlarına taşındığı, bunun insanlığın en çok bilincine vardığı hakikat olduğu inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Olağandışı ideolojik aygıtlar ve iktidar olanaklarıyla giriştiği toplumu körleştirme söylem ve eylemlerine karşın, hakikatin kendisi küresel kriz olarak, ona karşı söylem ve eylem olarak günlük yaşamda varlığını sürdürmektedir.

A- AVRUPA DEVRİMİNİN TARİHSEL ve TOPLUMSAL ANLAMI

Tarihsel dönüşümü sağlayan toplumlarda gerçekleştiğini gözlemlediğimiz her ideolojik hegemonyanın (mitoloji, din, felsefe ve bilim olarak) bir benzerini Avrupa uygarlık aşamasında da görmekteyiz. Uygarlığın maddi dönüşümünü olduğu gibi değil, manevi (dar

anlamda kültürel-ideolojik) olarak nasıl yansıtılıyorsa öyle görmekteyiz. Tüm önemli çağlar boyunca yansıtılan bu gerçeklik Avrupa çağı için de geçerlidir. Sadece düşün gücümüzde değil, yaşam gücümüzde de bu gerçeklik sanıldığından çok daha geçerlidir. Çağların kendine has böyle bir geçerliliği vardır. Aşılmaz değildirler, ama gerçek bir diyalektik aşama sağlanmadan da bu gerçeklikten kurtulunamaz. Çok karşıtı konumunda olduğumuzu sansak bile bu böyledir.

Avrupa mitolojisi veya bilimi adına söylenen hakikatlere bu açıdan bakıldığında, Avrupa uygarlık aşaması daha doğru çözümlenebilecektir. Sanayi çıkışının tarihsel temelinde, belirleyici olarak İslâm'ın ideolojik-pratik saldırısı karşısında Hıristiyanlık ve kısmen Museviliğin Ortadoğu'dan giderek yoğunlaşan sürgünü yatmaktadır. İslâm'dan az önce gerek Hıristiyanlık gerek Musevilik Ortadoğu'nun Roma sonrası (Batı Roma) hegemonik ideolojileri olarak gelişmekteydiler. Çin'den İspanya'ya kadar etkinlik kazanmaktaydılar. Avrupa'nın 10. yüzyıl sonrası kent yükselişleri Ortadoğu'da da söz konusuydu. Burada eski Helen kültüründen de yararlanarak ortaçağ uygarlığının yeni hamlesi gelişiyordu. Özellikle Grek, Ermeni ve Asuri kavimlerinde belirgin bir uygarlık yükselişi vardı. Bir ön Rönesans gündemdeydi. Manicilik de en güçlü dönemini yaşıyordu. Puta taparlık hızla çözülmeyi yaşıyordu. Bu gelişmeler karşısında Batı Roma yıkılırken, Doğu Roma ancak Hıristiyanlığı resmi ideoloji olarak benimsemekle tarihte yerini buldu. Doğu Roma'nın yükselişinin temelinde bu ideolojik gelişmeler önemli yer tutar.

İslâm devrimi denilen çıkış Arap Yarımadasındaki inanç ve kabile buhranının bir sonucu olarak gelişti. İbrahimî dinin daha radikal bir mezhebi olarak şekillendi. Gerek binlerce yıllık kabile göçleri, gerek yeni ideolojik şekillenmenin birleşmesi çıkışın temelidir. İslâm Oğuz ve Moğol çıkışlarının ön aşamasıdır. Uygarlıkla temas yeni bir hegemonik güç olma şansına taşıdı. İran'ın geleneksel hegemonik gücü hızla çökerken, Bizans hızla geriye çekilmekten kurtulamadı. İslâm daha 7. yüzyılın ortalarından itibaren Ortadoğu uygarlığının yeni hegemon gücüydü. Bizans'ın giderek hızlanan çözülüşü, Hıristiyanlığı ve kısmen Museviliği Avrupa'ya daha çok taşıdı. Ortadoğu'da İslâm ne kadar yükseldiyse, Avrupa'da da Hıristiyanlık o denli yükseldi. Ortadoğu Hıristiyanlığı gücünü yitirdikçe, Avrupa Hıristiyanlığı güçlenmeyi bir varlık sorunu haline getirdi.

11.-14. yüzyıllar arasında gelişen Haçlı Seferleri durumu tersine çevirmek için yeterli olmadı. Temel etken merkezî uygarlığın Ortadoğu'daki hegemonik yapısıyla bağlantılıdır. Üretim, ticaret ve para konularında öncü konum korunduğu gibi, bilim, sanat ve siyaset-askerlik konularında da hegemonik güç varlığını sürdürüyordu. Haçlı Seferlerinin en önemli sonucu, Avrupa'nın bu dönem boyunca geliştirdiği ve yaşadığı uygarlık seviyesiyle Doğu'yla ve İslâm'la baş edemeyeceğinin anlaşılmasıydı. Bu gerçeklik Avrupalı uygarlık güçlerini aşama yapmaya zorladı. İber Yarımadasında Endülüs İslâm uygarlığından alınan dersler tazeliğini korurken, Anadolu üzerinden Balkanlar ve Orta Avrupa'ya kadar yayılan Osmanlı İslâm güçleri 16. yüzyılda tam bir kâbus etkisi yarattı. 16. yüzyılda kapitalizmin sistem olarak yükselişe geçişi bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

İslâm uygarlığını hem maddi hem de manevi kültür alanında aşmadıkça, varlık sorununu çözemeyeceğini yüzyılların deneyimiyle daha iyi kavrayan Avrupa uygarlık güçleri, kapitalizmi bir sistem olarak geliştirmeyi en etkili çare olarak değerlendirdiler. Şüphesiz kapitalizmin tarihinden bahsetmiyorum. Bunun ciltler dolusu anlatım gerektirdiği ve yeterince işlendiği de bilinmektedir. Vurgulanması gereken husus, temel stratejik bağlantısını açıklığa kavuşturmaktır. Uygarlık tarihi stratejisiz anlaşılamaz. Ne olayların sıralanması ne de kapsamlı analizler uygarlık tarihini kavramaya yeterlidir. Uygarlığın temel unsurlarında (üretim, ticaret, politik, askeri, ideolojik) stratejik faktörler açıklığa kavuşturulmadıkça, gelişim ve dönüşüm süreçleri yetkince anlaşılamaz. Her uygarlık süreci, temsil ettiği temel unsurları üzerindeki iç ve dış rekabetçi, hegemonyacı stratejileri yaşar. Karşı stratejilerle hep iç içe yaşar. Sonucu bu stratejiler arasındaki mücadele belirler. Avrupa uygarlığındaki kapitalist hamle, stratejik güçlerinin kendi içlerinde ve dışa karşı yürüttükleri mücadelelerin bir seçimi olarak gerçekleşmiştir.

Kapitalizm seçeneğini ne Hegel'in 'akılsal yürüyüşü'nün bir sonucu, ne de K. Marks'ın aydınlanmacı ilerleme ideolojisinin zorunlu sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. İlgili bölümlerde de göstermeye çalıştığımız gibi, kapitalizm Sümerlerden beri varlığı bilinen bir sistemdir. Toplumların hep en uğursuz ve yaşanmaması gereken ahlâksız bir olgu olarak belleklerinde yaşattıkları, iradeleriyle sürekli savaştıkları toplum bozucu bir unsurdur. Zaman zaman

toplumsal yüzeye yansıdıkça, sert yanıtlarla karşılaşıp hep dip noktalarında sinsice ve gizlice varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Hiçbir sömürme yöntemi ve aracı kapitalizm kadar toplumları bozucu, dağıtıcı, sürekli kriz ve kaosta tutucu özellikte olmamıştır. Kendileri de hep baskıcı ve sömürücü oldukları halde, diğer tüm uygarlık güçleri bu yapısından ötürü kapitalizmi sınırlamayı ve dibe sürmeyi toplumun sürekliliği açısından zorunlu görmüşlerdir. İleri bir uygarlık aşaması olmak şurada kalsın, hep toplumların lanetini üzerine çekmiş, ahlâkî ve politik toplumun kanser hastalığı olarak anlam bulmuştur. Günümüz toplumundaki ve çevresindeki kriz, yıkım ve kırım gerçekliği, toplumsal gerçekliğin vicdanı olarak ahlâkî yaklaşımın yanılmazlığını kanıtlamaktadır.

Kapitalizm onu en yetkin kullanan güçlere bol zaferler sağlar. Ama bunu hep toplumları kriz içinde tutarak, ahlâkî ve politik duruşunu işlevsiz kılarak, sürekli iç ve dış savaşlar içinde tutarak, yıkım ve kırımı yaşatarak gerçekleştirir. Sonuçta güç ve zenginlik az ellerde toplanmıştır. Bu eller zafer kazanmıştır. Karşılığında ise yıkılan bir toplum ve sürdürülemez bir çevre bırakmıştır.

Böyle tanımlayabileceğimiz kapitalizmin Avrupa uygarlığındaki zaferini ana başlıklar halinde somutlaştıralım.

a- Venedik Kentinin Hegemonya Savaşı

Sorulması gereken başat soru, Venedik'in yükselişinin neden ikinci bir Roma olmayı başaramadığıdır. Antikçağ Roma'sının başardığını Venedik de başarabilirdi. Venedik Roma'dan daha beceriksiz değildi. Erdemleri Roma'yı aratmayacak denli çoktu. Ticaret, üretim, para, iktidar, bilim ve sanat başta olmak üzere, uygarlığın tüm temel kategorilerinde döneminin zirvesine tırmanmaktaydı. Tüm Doğu'ya, Çin'den Ortadoğu'ya, kuzeyde Baltık ve Sibirya eteklerinden güneyde Büyük Sahra Çölü'ne kadar sızmayı başarmıştı. Akdeniz'i en az Roma kadar avucunda tutuyordu. Tüm bu alanlar üzerinde ticaret tekelini kurmuş gibiydi. Zenginlik en az Roma kadar Venedik'e de akıtılmıştı. Mali araçlar, para, senet ve bankacılığın yeni merkeziydi. Kârlı bulunduğunda, dönemin en kaliteli sanayi üretimini gerçekleştirebiliyordu. Özellikle Bizans ve İslâm İmparatorluklarının âdeta içini oymuştu. Kendisine çekmediği değer bırakmamıştı. Venedik'i 14. ve 15. yüzyılların hegemonik gücü olarak değerlendirmek abartı sayıl-

maz. Bu yönüyle tarihte Doğu uygarlık değerlerini Avrupa'ya taşıyan başat güç olarak yorumlamak mümkündür.

Avrupa uygarlığını Venediksiz düşünmek mümkün değildir. Nasıl ki Antikçağı Romasız düşünmek mümkün değilse, Ortaçağı da Venediksiz düşünmek mümkün değildir. Venedik'i Ortaçağın rahminden kapitalizmi doğuran güç, ebe olarak tanımlamak, doğru olmak kadar tarihsel rolünü belirlemek anlamına da gelir. O sadece kapitalizm bebeğini doğurmadı; içindeki dölütle tüm Ortaçağ kent yapılarını da dölleyerek Avrupa'yı kapitalizme hazırladı. Avrupa'yı kapitalizme gebe bırakan Venedik'tir. Buna rağmen ikinci bir Roma olamadı. Çünkü Roma'da Papalık oturuyordu. Papa ile Venedik'in arası hep problemli ve savaşlı olmuştur.

Venedik asırlarında Roma Katolik Hıristiyanlığının da yükselişe geçmesi tesadüf sayılmaz. Roma Katolizminin Venedik'e yönelik tüm hamlelerini kapitalizmin varlığıyla izah etmek mümkündür. Genelde tüm büyük dinler kadar Katolik Hıristiyanlığı da kapitalizme kuşkuyla yaklaşmış ve ona karşı en büyük din savaşına girmekten çekinmemiştir. Avrupa'da mezhep savaşları, Engizisyon ve devrim denilen olgularda kendini yansıtan ağırlıklı olarak hep bu savaşın bir yüzü olmuştur. Özellikle Protestanlık ile savaşı, kapitalizme karşı savaşımıyla yakından bağlantılıdır. Şüphesiz Avrupa'nın Hıristiyanlaşması objektif olarak kapitalist gelişme için bir altyapı doğurmuştur. Ama bu varoluş kendi başına kapitalizm anlamına gelmez. İslâm kapitalizm için daha fazla altyapı unsuru doğurmuş, fakat kapitalizme geçit vermemeyi de başarmıştır.

Venedik'in ikinci bir Roma olamamasının ikinci önemli bir nedeni, birincisiyle bağlantılı olarak İtalyan Yarımadasındaki kentler üzerinde hâkimiyet kuramaması ve İtalya'yı bir ulus-devlet olarak örgütleyememesidir. Venedik ideolojik olarak ulus-devlete açık değildi. Çok sıkı bir kent devletçiliğinin belki de tarihteki en son ve en güçlü temsilcisiydi. Bu gerçekliği, kapitalizmin bebeklik çağını neden aşamadığını da yeterince izah etmektedir. Venedik 18. yüzyılın sonlarına dek hem Vatikan ekümenikliğine (evrensellik), hem de İtalya-Avrupa ulus-devletçiliğine direnmiş kentsoyluluğunun tarihsel gücünü ifade etmektedir.

Çok iyi bilmek gerekir ki, kent devletçiliği kadar kent demokrasiciliği de tarihin en güçlü temsili formlarıdır. Doğrudan demokrasicili-

ğe de tanıklık etmiştir. Eski ve yeni çağların imparatorluk sistemleriyle kapitalist modernitenin ulus-devlet sistemi kent devletçiliği ve demokrasiciliğinin inkârı üzerinde kurulurlar. Venedik kent deneyimi bu gerçekliği en iyi kanıtlama üstünlüğüne sahiptir. Bir yandan Vatikan-Habsburg hanedan imparatorluklarına karşı direnirken, diğer yandan erken ulus-devletçiliğe ve onun Westphalia (1648) sistemine direnmesi bu gerçekliği ifade eder. Günümüzde kentin eleştirisi ve yeniden dirilişi-inşası düşünülürken, Venedik deneyimi son derece öğreticidir. Şüphesiz Venedik kadar olmasa da, başta İtalya kentleri olmak üzere, Avrupa'nın birçok kenti hem devlet hem de demokrasi olarak öğretici dersler sunarlar.

b- Kent Devletinden Ulus-Devlete Geçiş Çağı: Amsterdam-Hollanda Deneyimi

16. yüzyılda Avrupa'da yaşanan temel sorun, kapitalizmin klasik imparatorluk sistemlerine karşı üstünlük sağlayıp kalıcı resmi bir uygarlık gücü haline gelebilme çabalarıdır. Dönemin baş stratejik gücü, Habsburg hanedanlığına dayalı imparatorluk güçleridir. Yerleştikleri dönemden beri savaşım halinde oldukları Endülüs İslâm ve Musevi uygarlığını (711-1492) İber Yarımadasından tasfiye edip kalanları göçerttikten sonra, Vatikan'ın desteğiyle tüm Avrupa üzerinde hegemonya kurma peşine düştüler. Fakat buna karşı Avrupa çapında birçok kent devleti, prenslik ve krallık direnişe geçti. Başta Fransa Krallığı olmak üzere, Britanya ve Almanya Krallıklarıyla İtalya'nın birçok kenti şiddetli direniş gösterdiler. İdeolojik hegemon olan Katolik ekümenizmine karşı milli kiliseler çağını resmen ilan eden Protestanlık baş gösterdi. Avrupa ideolojik ve politik olarak büyük bir kaos içine düştü. Hegemonik savaşlara mezhep rengi karıştı. Diğer yandan başta Venedik olmak üzere İtalyan kentlerinde gerçekleşen Rönesans hızla tüm Avrupa'ya yayılmış bulunuyordu. Rönesans özde, yükselen kent devletçiliği ve demokrasiciliğinin ürünüydü.

Rönesans Ortaçağ skolastisizmine karşı seküler-laik çıkış ağırlıklıydı. Dolayısıyla birçok kent ve prensliklerin kendine himayeciler bulması anlaşılır bir husustur. Dinsel ağırlıklı felsefe ve sanattan laiklik doğrultusunda felsefi ve sanatsal ayrışımda 16. yüzyılda Rönesans'ın rolü belirleyici oldu. Dinde reform olarak Protestanlık da Rönesans'ın çıkışıyla yakından bağlantılıdır. 16. yüzyıldaki Avrupa dev-

rimini kapitalizme bağlamak büyük bir yanlışlıktır. Bu dönemdeki devrim, Sümerlerin Mezopotamya neolitik toplumuna ve Ege kıyılarındaki Helenlerin 'barbar' topluluklara karşı geliştirdikleri kent devrimlerinin bir benzeridir. Büyük bir kültür devrimidir. İçeriğinden dolayı daha başından itibaren evrensel özellikleri temsil etmektedir. Kapitalizmin başardığı, bu yüzyıldaki büyük kaostan kendini seçenek olarak sunabilme gücüydü.

Bütün insanlık adına Avrupa'nın batısında bir mahşeri süreç yaşanmaktadır. Bu mahşeri süreçte uygarlıklar, denetim güçlerini büyük oranda yitirirler. Denetim boşluğu doğar. Kapitalizm bu boşluğun ürünü olarak en büyük çıkışını yapmıştır. Bu çıkış âdeta binlerce yıldan beri devletli ve devletsiz uygarlık güçlerinin sürekli kafeste tuttukları insan kılıklı canavarın zincirlerinden kurtulup tüm insanlık üzerinde dehşet hegemonyasını kurmasına benzemekte, onu temsil etmektedir. İnsan hegemonyasız kapitalizme tahammül edebilir, toplum dayanabilir, çevre yıkılmayabilir. Ama kapitalizm hegemonik güç olarak yükselince, tüm toplum, çevre ve eski uygarlık sistemleri büyük bir tehdit altına girer. Anlaşılması gereken temel husus, uygarlığın 16. yüzyıldaki krizinden kapitalizmin bir çözüm gücü olarak değil, bir bastırmacı hegemonik güç olarak çıkış yapmasıdır.

Bu yüzyıllardaki Rönesans, Reform ve Aydınlanma devrimleri ayrı, kapitalizm ayrı çıkışlar olarak değerlendirilmek durumundadır. Avrupa merkezli sosyal bilimdeki en büyük ihanet, bu tarihsel süreçleri kapitalizme mal etmesidir. Karl Marks da dahil, toplumla ilgili tüm bilimler (dolayısıyla tüm bilimler) ve bilginlerin kapitalist hegemonyayı doğru tanımlayıp tarihsel rolünü belirleyememeleri bütün felaketlere kapıyı açık bırakmıştır.

Amsterdam-Hollanda kent ve prensliğinin bu büyük trajedideki rolü bir dilemma halidir. Amsterdam'ın kendisi 16. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'nın Atlantik kıyılarındaki diğer kentleri gibi balıkçılık, ticaret ve tarımla gelişmektedir. Venedik'in ihtişamından uzaktır. Kara Avrupa'sındaki despotizmlerden, taassuptan kurtulmak isteyen birçok insanın toplandığı yer olma şansına sahiptir. Spinoza, Descartes ve Erasmus başta olmak üzere özgür aklın yeni temsilcileri kentin müdavimleridir. Sanat ve bilimde de yetkin dehalarla tanışmaktadır. Böylesi bir düşünme ve duyma üstünlüğü şüphesiz üretim ve politik gelişmeler üzerinde de etkili olabilecektir. Nitekim deniz ticareti ve

balıkçılıkta öncü bir rol oynamaya başlamıştır. Büyük rakipleri İspanya ve Portekiz Krallıklarındaki kentlerin benzer çıkışlarıyla rahatlıkla yarışabilmektedir. Daha da önemlisi, hinterlandında tarımın yeniden örgütlenmesi döneminde azami verimliliğe geçiş yapabilmiştir. Üretim ve ticaretteki üstünlük hızla manifaktürel sanayide de karşılığını bulacaktır.

Hollanda Prensliği aynı alan üzerinde benzer gelişmeleri yaşayan daha küçük eyaletlerle birlikte demokratik yanı güçlü bir siyasi oluşum sağlayarak varlık savaşını vermeye çalışmaktadır. Kime karşı? Avrupa'yı yutmaya ve kendi aralarında paylaşmaya çalışan Habsburg ve Valois (Fransız) Hanedanlarının evrensel imparatorluk emellerine karşı. Buna karşı Britanya Krallığı, Hollanda ve Alman Prenslikleri şiddetli bir direniş göstermektedirler. Prusya Almanya'sı da bu direnişin başka bir gücüdür. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu bu sefer İspanya'nın İslâm'a ve Museviliğe karşı zafer kazanmış İspanya Krallığı temelinde yeniden kurulmak istenmektedir. Katolik ekümenizmi bu kuruluşu zorunlu görmektedir. Öte yandan Habsburgların Avusturya merkezli (Viyana) kolu Doğu'da Osmanlı İslâmî hegemonyasını durdurmaya ve karşı saldırıya geçmeye çabalamaktadır. Fransa olacak alandaki Valois Hanedanı Katolik ekümenizmin diğer rakip bir kolu durumundadır. Dünya ve Amerika'nın yeniden keşfi ve sömürgeleşme dönemi başlamıştır. Afrika ve Hindistan'a ulaşılmış, köprübaşları kurulmuştur.

Açıkça görülmektedir ki, sorun Amsterdam ve Hollanda Prensliği için bir varlık yokluk savaşıdır. Her iki hanedan kolu bu alanları yutmak için tüm güçlerini seferber etmektedir. Avrupa'da stratejik üstünlük sağlamak için savaş en kritik aşamada sürdürülmektedir. Tarihin tüm kritik dönemlerinde bu tür stratejik savaşlar yaşanmıştır. Kaybedenler açısından sadece bir savaş kaybedilmiyor, yüzyıllarca etkili olacak bir dönem kaybediliyor. Daha da kötüsü, toplumsal varlık tasfiyeyle yüz yüzedir. Başta Hollanda olmak üzere, kaderi bu tür tehlikelerle yüz yüze olan yeni toplumsal varlıklar söz konusudur. Ya hep ya hiç, ya özgürlük ya ölüm diye haykırılan bir ölüm kalım sürecinden bahsediyoruz.

Amsterdam-Hollanda Prensliğinin dişini tırnağına takması bu stratejik durumla yakından bağlantılıdır. Hem ideolojik, politik ve askeri hem de ticari, sınai ve mali alanda erişilen yetkinlik ancak ha-

yatta kalma ve özgür yaşama iradesiyle mümkün olabilir. Bu yetkinlik ve irade gücü gösterilmiştir. Daha sonra Hollanda mucizesi diyebileceğimiz olaylar dizisi gerçekleşmiştir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren rüştünü ve yenilmezliğini ispatlayan Amsterdam ve Hollanda, 17. yüzyılda dünya çapında tıpkı Uruk-Sümer, Atina-Grek benzerleri gibi hegemonik bir güç seviyesine erişmiştir.

Amsterdam ikileminin bu olumlu yanına karşılık, ikilemin diğer yanı sinsi kapitalizmi olmuştur. Tarihte her büyük çıkışın sinsi ve hain bir ikizi vardır. Zerdüştik inanç gibi bir aydınlık-karanlık ikileminden bahsetmiyorum. Ama Zerdüştlükteki karanlığı çağrıştıran bir kapitalizm karanlığını Amsterdam-Hollanda çıkışında görmemek mümkün değildir. Bu değerlendirmemde K. Marks'ın bile düştüğü hatayı kabul edemiyorum, yani zafer kapitalizmin oldu demiyorum. Bilim adına işlenmiş bu büyük hatayı, gafleti reddediyorum. Zaferde kapitalizmin payı yoktur. Zaferin istismar edilmesinde ise payı birincildir. Savaşların en ağırını verenleri hep birileri, bazı güçler istismar etmek, kullanmak ister. Hollanda ve Amsterdam'daki sermayedarların savaşın en zor anlarında gün yüzüne çıkmaları ve insanların en soylu kanları (düşünce ve irade olarak) üzerinde kâr peşinde koşmaları ve bunu gerçekleştirmeleri onlara tarihte zaferin sahipleri değil, olsa olsa istismarcıları olarak anlam kazandırır. Hollanda Devrimi derinliğine incelendiğinde ve emekçiler ve özgürlükçüler adına tarihi yeniden yazıldığında, bu gerçekliğin kendini kabul ettireceği kesindir. Venedik hegemonyacılığında henüz bebek olan kapitalizm, Amsterdam-Hollanda hegemonyacılığında haşin bir delikanlı rolündedir. Âdeta çağın İskender'i gibi gittiği her yeri vurmakta ve düşürmektedir.

Hollanda'nın hegemonik yükselişinde, üretim ve iktidar tekniğinde yol açtığı değişiklikler temel rol oynar. Manifaktürel yapılanma ev içi olmaktan çıkıp, bağımsız birimler halinde yeniden örgütlendi. Tarımda benzer yenilikler geliştirildi. Toprak ve tarım reformu kapsamlıca uygulandı. Ticaret ve balıkçılık için dönemin en güçlü gemi yapım teknikleri uygulandı. Tüm bu etkenler, Avrupa ve dünyanın diğer ekonomik bölgelerine göre en ucuz üretimin gerçekleştirilmesini mümkün kıldı.

İktidar tekniği olarak kent ve prenslik birimlerine dayalı devlet yapılanması ulus-devlet doğrultusunda bir dönüşüme uğradı. Yeni siyasi oluşum bir ilkti. Ulus-devlet tipi devlet örgütlenmesi ilk tasla-

ğına kavuştu. Bunda hem Amsterdam kent devletini esas almaması, hem de Hollanda Prensliğinin geleneksel modelden vazgeçmesi etkili oldu. İktidar örgütlenmesi ekonomik verimlilikle uyum halinde yürütüldü. Bunda ordu yapılanmasındaki reformlar da önemli rol oynadı. Hem askeri teknolojide hem de örgütlenmede modernitenin ilk yapılanmaları gerçekleştirildi. Donanmada da benzer gelişmeler sağlandı. Ülke olarak küçük olsa da, dünya çapında hegemonik güç olmasına bu gelişmeler yol açtı. Bu yönüyle Hollanda Devrimi daha sonra gerçekleşecek İngiltere, ABD ve Fransa Devrimlerinin öncüsü konumundadır.

Kapitalizmin devrimde hegemonyayı ele geçirişi kanlı olmuştur. Devrimi örgütleyenler ve mücadelesini yürütenler toplumun halk güçleri olmasına rağmen, çok küçük ama sıkı örgütlenmiş sermaye sahibi bir azınlık tarafından devrimde önderliğin ele geçirilişi iki ayrı husus olarak düşünülmelidir. Devrimi örgütleyen ve yürüten, Hollanda'nın bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlayan kesinlikle kapitalist unsurlar değildir. Tarih boyunca sıkça karşımıza çıkan olgu bu dönüşümde de bir kez daha yaşanmaktadır. Eski uygarlık güçleri yenildiklerinde bile, iktidarı toplum karşısında tümden kaybetmektense, muhalif iktidar sahiplerine terk etmeyi çıkarlarına daha uygun bulmaktadırlar. Aralarında yoğun ilişki ve çıkar bağları da hep var olagelmiştir. Yeni iktidar sınıfı burjuvazi de olsa eskinin bağrında doğmuştur. Eski hâkim sınıfın evrim geçirmiş hali olmaktadır.

Hollanda modelinin önemi büyüklüğünden ileri gelmemekte, geleceği bağrında taşıyan hâkim model olmasından kaynaklanmaktadır. Kendisiyle birlikte Avrupa uygarlığına bir hamle daha yaptırmış ve bu uygarlığın dünya çapında etkili olmasına yol açmıştır. Modern dünya Hollanda çıkışına çok şey borçludur. Venedik-Amsterdam hattı, 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa uygarlığını dönüştüren ve dünyaya egemen kılan önceliğe ve öncülüğe sahiptir. Ortadoğu merkezî uygarlığının son hegemon gücü Osmanlı İslâm İmparatorluğu Avrupa ortalarından geri çekilirken, Avrupa'nın dinî kabuktan sıyrılmış ve laik yanı ağır basan yeni hegemonik güçleri tarafından her yandan sarılmayla yüz yüze kalmıştır.

Avrupa-Ortadoğu uygarlık diyalektiğinde hem hegemonyanın Avrupa'ya kayışında hem de nitelik olarak farklılaşmasında yaşanan büyük dönüşüm tüm çağı belirleyecek önemdedir. 1650-1750 döne-

minde Hollanda'nın hegemonik üstünlüğü bu kayış ve dönüşümde başat rol oynamıştır. Venedik Ortadoğu'dan merkezî uygarlığı çalıp İtalya üzerinden Avrupa'ya taşırken (12.-16. yüzyıllar), Amsterdam-Hollanda ise onu daha kısa bir süre içinde Atlantik kıyılarında dönüşüme uğratıp Avrupa merkezli hegemonyanın ilk dünya fatihi haline gelir. Merkezî uygarlık sistemi beş bin yıllık Ortadoğu serüveninden sonra Atlantik kıyılarında Avrupa merkezli yeni bir dünya-sisteme dönüşecektir.

c- Londra-Britanya Deneyimi ve Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk

Hollanda-Amsterdam Devrimi daha ilk aşamalarında Londra-Britanya ile aynı stratejik düşmanlar tarafından kuşatılmıştı. Bu nedenle ikisi arasındaki ilişki de stratejik düzeyde olmayı gerektiriyordu. İspanya ve Fransa monarşileri her iki güç için de varlık-yokluk sorununa yol açmışlardı. Birlikte yutulma tehdidi altındaydılar. Varlık ve kurtuluşları için tek çare, Avrupa'nın yeni hegemonik güç merkezi olmaktan geçiyordu. Bu gerçeği iliklerine kadar hissediyorlar, düşüncelerinin temel kaygı konusu haline getiriyorlardı. Aynı gerçeklik karşı taraf için de geçerliydi. Hegemonik güç olmayı başaramazlarsa, hem Katolik ideolojik hegemonyası hem de İkinci Roma olma idealleri tarihe karışacaktı. İki hegemonik kutup arasındaki çekişme ve savaşların süreklilik ve yoğunluk kazanması aynı varlık-yokluk sorunundan kaynaklanmaktaydı. Sonuçta Westphalia ulus-devlet dengesinde bir statüye ulaşılması (1648) aralarındaki savaşı sınırlayacak ve barış aralıklarını uzatma rolünü oynayacaktı.

Londra'nın yükselişi de Amsterdam'ın bir ikizi gibidir. Aynı stratejik sorunları yaşamakta oluşları kendilerini benzer çözümler geliştirmeye zorlamıştır. Britanya'nın bir ada olması işini daha da kolaylaştırmıştır. Londra bir kent devleti olarak doğmadı. Bu yönüyle Venedik'in ihtişamından çok uzaktır. Krallık merkezi olarak kurulmuştur. Fakat daha 1215'ten beri Magna Charta'nın kanadı altında kısmi özerkliğe de sahip olagelmiştir. Dolayısıyla başlangıcından itibaren özgün bir siyasi modele beşiklik etmiştir. Britanya'nın ilk kralı Arthur zamanından beri (5. yüzyıl) denk güç sahibi aristokrasiye beşiklik etmesini de bu gerçekliğe eklemek gerekir. Diğer yandan ada kıta sürgünlerinin son barınağı olma gibi bir ayrıcalığa da sahiptir. Sık

aralıklarla işgaller de yaşamıştır. Sezar'ın uygarlık adına ilk işgalinden beri, kıta fatihlerinin iştahları için hep çekici bir lokma olmuştur.

Londra'nın yükselişi bu gerçekliklerle yakından bağlantılıdır. İçte denk aristokrat güçlere karşı kısmi bir özerklik, dıştan ise her gelen işgalciye karşı savunma ve sürgünler için son bir sığınak olmuştur. Kaderini bu stratejik olgular temelinde örmüştür. Kent olarak yükselirken, bu stratejik konumunu hep göz önünde tutmuştur. Günümüze kadar bu konumunu sürdürmektedir. Unutmamak gerekir ki, bir kentin kaderinin belirlenmesinde daha ilk Uruk sitesinden beri stratejik kaygılar hep temel rol oynamıştır. Sursuz, akropolsüz kentin düşünülmemesi bu gerçeği ifade eder. Kent için en az strateji kadar gerekli olan, onu besleyecek tarımsal arka cephesi, ticareti, zanaat ve sanayi üretimidir. Bu faktörler ise, devlet veya demokratik yönetim olmadan geliştirilip sürdürülemez. Londra tüm bu stratejik üretim, ticaret, zanaat, sanayi ve mali faktörleri iç içe yoğun yaşamaya mahkûm edilmiş gibidir.

Ada 15. yüzyılın sonlarına kadar kıta kaynaklı işgallere ve fetih emellerine karşı direnme aşamasını sonlandırmaya çalışmıştır. Son Norman işgalciliğini 16. yüzyılın ortalarında sona erdirmekle daha kişilik bulmuş haline kavuşur. Britanyalılık artık bağımsız bir kimliktir. 1550'ler sonrasının Birinci Elisabeth Çağı, bu kimliğin kazanılması ayrıcalığına sahiptir. Londra'nın kent kimliği de bu ada kimliğiyle güç kazanıp tarihsel rol oynamanın eşiğine dayanmıştır.

16. yüzyılda Londra Britanya'sının temel sorunu, Atlantik'te İspanya-Portekiz, Avrupa karasında Fransa Krallıklarının kuşatmasını yarıp, kara ve deniz dünyasına açılmaktır. Amsterdam Hollanda'sıyla benzer sorunları yaşamaktadır. Başaramazsa siyasi varlığı sona erecektir. Başarmasının yolu ise hegemonya savaşında başa güreşmektir. Merkezî uygarlığın Avrupa'ya taşınması tamamlanmakla birlikte, çeşitli güçleri arasında sert bir hegemonya savaşı verilmektedir. Uygarlık sistemleri hegemonik sistemlerdir.

Londra Britanya'sının (İngiltere) hegemonya savaşında başarı için önünde olmazsa olmaz kabilinden üç temel tarihsel aracın geliştirilmesi gereği söz konusudur. Bunlar kapitalizm, ulus-devlet ve sanayileşmedir. Ada en çok tarımsal açıdan kendine yeterli olabilir. Tarım ne kadar verimli kılınsa da, içine girdiği hegemonya savaşını sürdürmeye yetmez. Tüm iç ve dış koşullar olağanüstü bir sistem

değişikliğini gerekli kılmaktadır. Tarih, varlıkları söz konusu olduğunda, sıkışan toplumsal güçlerin hep sıçrama yaptıklarını, yeni teknik, düşünsel, politik, askeri ve ekonomik sistemler geliştirdiklerini kanıtlayan örneklerle doludur. Genelde sıkıştırılan Avrupa'da, özelde Ada İngiltere'sinde yaşanan bu yönlü bir gerçekleşmedir. 16. yüzyılın önemi bu gerçeklikle bağlantılıdır.

Şüphesiz 16. yüzyıl Londra Britanya'sı kapitalizm, ulus-devlet ve sanayileşme hamlesinin ne mucidi ne de tek inşa gücüdür. Bu üç yönlü gelişme başta İtalyan yarımada kentleri olmak üzere tüm Batı Avrupa kentlerinde yaşanmaktadır. Sistemsel değişim kıtasal ve küresel çaptadır. Fakat Londra'nın özgün katkısı giderek öncü ve katalizör rolü oynamaya dönüktür. Londra yeni sistemin beyni ve katalizörüdür.

Sorulması gereken temel soru, hangi etkenlerin bunda belirleyici rol oynadığıdır.

1- Kapitalizmin sistem haline gelişi tam çözümlenmiş olmaktan uzaktır. Konu halen tartışılmaktadır. Savunmanın değişik bölümlerinde konuya ilişkin gerekli açıklamaları yaptık. Temel eleştiri noktaları sergilendi. Özcesi, en radikal eleştiri, K. Marks'ın **Kapital** çözümlemesinin büyük yanlışlıklar ve yetersizlikler içerdiğine ilişkin olanıydı. Kapitalizmin en gelişkin ve hatta ilerici bir ekonomik sistem olarak sunulması yanlışlığın temelini oluşturmaktadır. Ekonomik biçimi toplum biçimi olarak daha da genelleştirmek, yanlışı genelleştirmek anlamına geldi. Bunu tarihe yaymak ise 'diyalektik materyalizm' adı altında yöntemselleştirildi. Sonuç, Hegel idealizminin düzeltilmesi değil, karikatürize edilmesiydi.

Hegel'in halen aşılmadığını iyi anlamak gerekir. Avrupa uygarlığı Hegel'e yol açmış olsa da, aynı zamanda onun mahkûmudur. Hegel'den beri felsefe doruk aşağısıdır. Hegel'in zıddı Nietzsche'dir. O da kapitalist modernitenin zirvedeki eleştirisidir. Henüz aşılmış değildir. Özgünlüğü ise, kapitalizmin yaşamla bağdaşmazlığını peygamberce haykırmasıdır. Fernand Braudel'in büyüklüğü, kapitalizmi ekonomi değil, tekel olarak tanımlama gücünü gösterebilmesidir. Kapitalizm tekel olarak ne bir üretim biçimi ne de toplumsal ve tarihsel bir aşamadır. İngiliz ekonomi-politiği denilen anlatı temelde kapitalizmi meşrulaştırma aracıdır. Ekonomi olmadığı halde 'en gelişkin ekonomik sistem' olarak sunulması, tarihin 'bilim' adı altındaki en

büyük yanıltmasıdır. Tekelin vurguncu ve vurucu karakteri ekonomikleştirilerek, bu yanıltma ve meşrulaştırma sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm eleştirelliğine rağmen, K. Marks ve ardılları, pozitivizmin de katkısıyla bu çabalara alet olmaktan kurtulamamışlardır.

Kapitalizmi İslâmiyet veya Hıristiyanlık gibi bir din veya ideolojik-pratik tekel olarak çözümlemek, şüphesiz daha çarpıcı hakikatlerle tanıştıracaktır. Kapitalizm, uygarlık tarihinde azami tekelleşmedir. İnsanlık tarihinde ilk tekelin 'güçlü ve hilekâr adam' ile başlatıldığını hep göz önüne getirirsek, kapitalizmin bu tarihsel 'el'in en örgütlü kurumsal ifadesi olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Kurumsal tekel kavramı, günümüzde tüm toplumsal alanlar üzerindeki iktidar gücü olarak da anlaşılabilir. Dolayısıyla ilerlemeyle, toplumun alt ve üst yapılanma biçimleriyle öz varlık anlamında doğrudan ilişkilendirilmemelidir. Kapitalizmi toplum üzerindeki en gelişmiş, kendini meşrulaştırmış baskı ve artık-değer sistemi olarak tanımlamak da mümkündür. Bu tanımlama genelde tekellerin, özelde kapitalist tekelin ekonomik, toplumsal, politik, askeri ve ideolojik kategorilerde kendini üslendirip, sanki bu kategorilerin kendisiymiş gibi meşrulaştırmasını daha iyi anlamamıza imkân verir. Örneğin askeri tekel ordu demek olup, tüm uygarlıklarda hegemonya tesisinin temel gücüdür. Hegemonya ise, 'güçlü ve kurnaz adam'ın toplum üzerinde yayılmış kurumsal kolektif ifadesidir.

Bu tanımın ışığında genelde Avrupa'da, özelde Londra Britanya'sında yükselen kapitalizme bakıldığında kendisini daha iyi anlamlandırabileceğiz. Adayı dört taraftan saran hegemonik tekellere ancak onlardan daha güçlü hegemonik bir tekelle karşı konulabilir. İspanya ve Fransa kaynaklı tekeller gelenekseldi. Din ve krallık görünümü taşımaktaydı. Ada bu nedenle benzer din ve krallık olarak, kendini tekel olarak karşıtlasaydı muhtemelen yenilecekti. Diğerleri ondan her bakımdan üstündü. Geriye kalan tek çıkış yolu yeni bir tekel biçiminin inşa edilmesiydi ki, yapılan da budur. Adada 16. yüzyılda bu tarihsel nedenden ötürü ideolojiden üretime, politikadan askerliğe kadar toplumun tüm maddi ve manevi kültür alanlarında yeni bir tekelcilik inşa edilir. İngiliz kapitalizmi bu genel inşanın adıdır. İnsanlığın tüm gelişmiş teknik ve düşünce mirası üzerinde kurulması ne ilerlemedir, ne de yeni bir toplum biçimidir. Sadece tekelcilikte en güçlü formasyonu tutturmaktır. Yapılan değişikliklere bu

çerçevede bakıldığında, ister devrimle ister reformla gerçekleştirilsin, sonuçta amaçlanan tekelci kurumlaşmadır. Kent olarak Londra, ülke olarak Britanya adını almış olması sadece dilsel anlatım kolaylığıdır. 1780'lere kadar Amsterdam-Londra stratejik ittifakıyla yürütülen bu tekelci hegemonya savaşı, Fransız Devrimi (1789) ve Napolyon savaşları sonrasında tek hegemon olarak kalmayı başarmıştır.

İngiliz kapitalizmi başlığı altında tarım, ticaret, finans ve sanayi alanlarında geliştirilen yeni kural ve kurumlaşmalar uzun bir tarih olarak da anlatılmıştır. Kendine özgü dinsel reform, tabi kılınmış bilimsel kurumlar, sanat ve eğitim sistemi de kurumlaşmıştır. Kısaca modernitenin en temel öğesi olarak yeni yaşam tarzına damgasını vurmuştur.

2- Londra-Britanya hegemonik yükselişinde kapitalist tekelle iç içe gelişen ikinci önemli kurumlaşma, toplumsal hiyerarşi ve eski devlet yapılanmasının ulus-devlet olarak örgütlenmesidir. Ulus-devlet örgütlenmesi, ekonomi üzerinde kurulan kapitalist tekelleşmenin iktidar alanı üzerindeki paralelidir. Sıkı bir iç içelikleri vardır. Ekonomik tekel iktidar tekeli olmadan gerçekleştirilemez ve düşünülemez. K. Marks'ın da dahil olduğu sosyal bilimcilerin en büyük yanılgıları veya netleştiremedikleri olgu, ekonominin özerk bir alan olarak kapitalize edildiğini sanmalarıdır. Tüm uygarlıklar tarihi kanıtlamaktadır ki, ekonomik alan üzerindeki tekeller ancak ideolojik tekeller ve iktidar tekelleriyle iç içe geçtiklerinde artık-değer gerçekleştirebilirler. Zaten iktidar tekelini ekonomik tekelin daha yoğunlaşmış ve kurumlaşmış ifadesi olarak yorumlamak gerekir.

İktidarın kurumlaşmış resmi ifadesine devlet demek gelenekselleşmiş bir anlatımdır. Kapitalizmle iç içe olan bu geleneksel iktidar tekeli, ulus-devlet formu olarak örgütlenmeyi zorunlu görmüştür. Amsterdam-Hollanda ve Londra-İngiltere stratejik ittifakının en temel özelliklerinden biri, devleti ulus-devlet olarak tüm toplum üzerine yaymış bulunmalarıdır. Geleneksel devlet bu döneme kadar toplumun üstünde, aralarında sınır çizmeye özen gösteren bir yapılanma biçimindeydi. Bu biçim gücünü sınırlıyordu. Ulus-devlet modelinde ise, tüm toplumu ulus olarak kapsamına aldığı için, ideolojik ve ekonomik hegemonyasından yararlanarak kendini meşrulaştırıyor, böylelikle azami güçlenmeye yol açıyordu.

I. Wallerstein'ın kapsamlı araştırması olan '**Dünya Sistemleri Analizi**'nde, İngiliz hegemonyacılığında nihai üstünlüğü belirleyen etkinin devletin yeni örgütlenme tarzı olduğunu saptaması gerçekçi bir yaklaşımdır. Fakat K. Marks'ta olduğu gibi eser kapitalizm çözümlemesine boğulurken, ulus-devlet çözümlenmesine kavram düzeyinde bile yaklaşım gösterilmemesi büyük bir eksikliktir; bu da büyük eserlerinin hak ettiği başarıyı çok sınırlı olarak yansıtmasına yol açmıştır. Ulus-devlet, tüm geleneksel devlet kalıplarının ve dinin millileştirilmesine çok şey borçludur. Tersi de doğrudur. Başta din olmak üzere geleneksel kültürün millileştirilmesi ulus-devletçiliği doğururken, ulus-devlet de kendine yeni din olarak milliyetçiliği seçmiştir. Dolayısıyla kapitalizm = ulus = devlet = milliyetçilik biçimindeki birleşme, içine girilen yeni sürecin özüdür. Varacağı yer ise faşizmdir.

Ulus-devlet, iktidarın kapitalist tekel çağında azami tekelleşmesini ifade eder. Kendisi tekellerin tekelidir. Özellikle ilk aşamasında en yüce ve kapsayıcı erk konumundadır. Hegel'in deyişiyle yeryüzüne inmiş tanrısallıktır. Tanrı kavramının toplumsal bağlamda somutlaşmış halidir.

Londra-Britanya hegemonyacılığında en az kapitalist tekeller kadar etkili olan ikinci temel araç, tekellerin tekeli olarak ulus-devlet olmuştur. Üzerinde Güneş Batmayan Britanya İmparatorluğu'na bu araçla erişilmiştir. Çok açık ki, bunda ekonomik tekelle ulus-devlet tekeli arasında keskin sınırlar çizmek mümkün değildir. O kadar iç içeler ki, birinin diğerinin yerine geçtiğini sıkça görmek mümkündür. Ama yine de genelde devleti, özelde ulus-devleti kapitalizmle özdeşleştirmemek kadar, onun basit siyasi bir üstyapısı olarak değerlendirmemek de büyük önem taşır. Aralarındaki ilişki çok sıkı ve yoğundur, fakat özdeş veya biri diğerinin basit bir yansıması değildir. Ayrı özsel varlık olarak tarihsel-toplum gelişmelerini yaşarlar.

Londra ve Amsterdam'ın tarihsel-toplum gerçekliğindeki özgün konumları, kent devletçiliğine son vermeleri ve ülke-ulus çaplı devletçiliğe beşiklik etmeleridir. Stratejik konumları bunda başat rol oynamıştır. Ulus-devletçiliğe beşiklik etmemelerinin karşılığı, işgal ve dıştan gelme bir imparatorluğun basit birer kenti durumuna düşmektir. Venedik'ten farkları bu özgünlükle bağlantılıdır. Venedik, İtalyan ulus-devletçiliğine yatırım yapmadı. Ama kent olarak kimliğini korudu. Dolayısıyla Londra ve Amsterdam bu anlamda kent kimliği-

nin inkârı damgasını taşırlar. Bu damga en iyi Londra ve Amsterdam'ın 'fahişe-genelev mahallesi'nde kendini hissettirir. Sümerlerde de -Nippur ve Babil'de- benzer bir gelişme (musakattin-ilk genelev) görülür. Kendini inkâr eden her kimlik kaçınılmaz olarak fahişeleşir, faşistleşir.

Londra-Britanya ulus-devleti, kapitalizmin en etkili silahı oldu. İçerde 'yurttaş' kimliğiyle tüm toplumsal dokuları 'homojenleştirme' operasyonları temelinde karınca birey oluşturur ve proleteri yeni köle haline dönüştürürken, hiyerarşik öğeleri burjuvalaştırır. Birey, bireycilik, bireysel hak ve özgürlükler kavram olarak bu tarihsel operasyonu maskelemeye ve meşrulaştırmaya hizmet eder. Buna karşılık başta işçi, zanaatkâr, köylü, entelektüel, dinsel topluluklar, kadın ve etnisite olmak üzere, toplumsal dokulardaki yapıların kimlik savaşları ortaya çıkar. Burjuvazinin birey ve yurttaş kavramına yüklediği son derece çelişkili, maskeli ve meşrulaştırma amaçlı ikilemini çözümlemedikçe, ulus-devletin homojen toplum operasyonlarının gerçek anlamını bilemeyiz.

Ulus-devletin içte homojen toplum yaratma operasyonu en çıplak ve gerçek haliyle kendini faşist devlet modelinde açığa vurur. İki Dünya Savaşının bu modelle bağlantısı çok çarpıcıdır. Ulus-devlet, evrenselliğin olmazsa olmazı olan tekilliği (felsefenin temel kavramları olarak evrensellik ve tekillik), yani yaşamın kendisi olan farklılığı ve çeşitliliği inkâra tabi tutarak, kendini tek egemen kılmak ister. Hitler'in tek devlet, tek dil, tek vatan, tek ulus, tek kültür sloganı bu durumu en iyi özetleme ayrıcalığına sahiptir. Bu biçimdeki tekleştirme, vücuttaki kanser hücrelerinin diğer tüm doku hücrelerini yok edip salt kanser hücreleri halinde çoğalmasına benzer. Hücreler anormal çoğalmıştır. Fakat gerçekleşen, canlının en acılı ve doğal olmayan ölümüdür.

Ulus-devletin temelinde var olan 'toplumsal mühendislik' şeklindeki homojenleştirme eğilimi eğer demokrasi ve hukukla sınırlandırılmazsa, faşistleşme aşamalarında gözüktüğü gibi, sonuç toplumsal kırım ve her türlü soykırımdır. Ulus-devlette soykırımdan daha çok gerçekleşen, toplumsal doku veya farklılıkların minimumlaştırılması anlamında toplumkırımdır. Bu temelde dar bir iktidar elidinde yoğunlaştırılan güçle kurumsal diktatörlük sağlanır. Devletin azami merkezileştirilmesi ve güçlendirilmesi karşısında demokrasinin asgari

sınırlara çekilmesi ve toplumun güçsüzleştirilmesi ortaya çıkar. Yeni geliştirilen 'sosyal bilim' bunda büyük rol oynar. Kapitalizmin meşrulaştırılmasında ekonomi-politiğin oynadığı rolü, devlet ve hukuk felsefesi (teorisi) ulus-devlet için oynar. Hegel felsefesi ulus-devletin **İncil**'i gibidir. Ulus-devletin lehinde söylenebilecek en önemli husus, doğuş aşamasında toplumun dokularında âdeta nasırlaşmış bir rol oynayan lüzumsuz gelenekçileri ayıklamasıdır. Aşırı parçalanmışlık da kaotik toplumu ifade eder. Uzun süre kaos halinde yaşanılamayacağına göre, ulus-devlet başlangıç aşamasında kısmen bu duruma son vererek, kötüler içinde en iyisi olarak bir çıkış, seçenek sağlar.

Londra-Britanya ulus-devleti kendisine yönelen hegemonik devlet güçlerini bu yeni aletle yenilgiye uğratırken, daha çok pragmatik hareket etmiştir. İngiliz pragmatizminin temelinde bu gerçeklik yatar. İngiliz ulus-devleti hayatın içinde doğmuştur. Yaşadığı kuşatılmışlık ve varlık sorunu bu aletin pratikte yetkinleşmesini sağlamıştır. Ne pratikten kopuk teorik safsatalara, ne de tümüyle kör pratiklere itibar etmiştir. İhtiyacı kadar ulus-devletleşmiştir. Daha da önemlisi, yedeğinde demokrasi ve hukuku hiç eksik etmemiştir. İngiliz toplumundaki demokrasi ve hukuk geleneği, ulus-devletin azmanlaşmasına hep karşı koymuştur. Hukuk ve demokrasiyi ulus-devlete feda etmemiştir. Diğer hegemonik devletlere karşı güçlü olmasının ve öyle kalmasının ikinci önemli nedeni budur. Kısacası yeni Leviathan adlı canavarın (ulus-devlet) farkındadır ve ona karşı son derece tedbirlidir.

Londra-Britanya hegemonyası Amsterdam-Hollanda'nın katkısı ve hatta mirasıyla sadece Avrupa çapındaki hegemonları (Papalık, Fransa Monarşisi, İspanya ve Avusturya Habsburgları) değil, dünya çapındaki diğer hegemonik güçleri de ya dağıtmış ya da parçalanmalarını sağlayarak etkisizleştirmiştir. Bir hegemona yaraşır davranmayı bilmiştir. 'Ya hep ya hiç' çizgisinde hareket etmemiştir. Roma ve İslâm imparatorluk geleneklerine yakın hareket etmiştir. 19. yüzyılı, dünya çapında küçük bir adada çok az bir nüfusla yükselen bir imparatorluğun buyruğuna sokmuştur.

3- Londra-Britanya hegemonyasında sanayi devriminin rolü üçüncü önemli bir etkendir. Sanayi devrimi olmadan İngiliz hegemonyasını düşünmek imkânsız değilse bile çok zordur. Sanayi devrimini düşünürken, kasıtlı olarak yaratılan, daha doğrusu din olarak

kapitalizmin meşrulaştırdığı kadar gizlediği iki yanlışlığa düşmemek çok önemlidir. Birincisi, sanayi devriminin kapitalizm ve ulus-devletle özdeşleştirilmesidir. Şüphesiz hem kapitalizm hem ulus-devlet endüstrileşmeyi de dinselleştirmiştir. Endüstriyalizm bu gerçeği ifade eder. Fakat endüstri endüstriyalizme indirgenemeyecek kadar önemli bir tarihsel-toplum olgusudur. İlkel insanın elindeki taştan insan toplumunun gerçekleştirdiği atom bombasına kadar bir endüstri gerçekliği vardır. Özcesi endüstri, toplum tarihi kadar eski ve toplum sürdükçe varlığını sürdürecek bir kategoridir. Onsuz ne tarih ne toplum düşünülebilir.

Genelde Avrupa uygarlık aşamasında, özelde İngiltere somutunda yoğunlaşan, 18. yüzyılın sonundan günümüze kadar hızından hiçbir şey kaybetmeden devrimsel patlamalar halinde kendini gösteren olgu endüstriden farklı bir şeydir. Endüstri devrimi demek durumu tam izah etmiyor. Toplumların tarihinde bu kadar uzun süreli ve şoklar halinde devam eden devrimlere rastlanmamaktadır. Sanayideki gelişmeyi ister devrimsel ister evrimsel bir olgu olmaktan çıkaran şey, onun kapitalizm ve ulus-devlet tekelinin hegemonyasına girmesidir. Ahlâkî ve politik toplumun asla gerçekleşmesine izin, olanak ve ortam sunmayacağı icatların başında herhalde atom silahı gelir. O da atom endüstrisinin ürünüdür, ama onu atom silahına dönüştüren kesinlikle kapitalizm ve ulus-devlettir. Aralarındaki farkı bu durum yaratmaktadır.

Endüstrileşme ve endüstri devrimi mümkün ve gereklidir. Fakat özellikle son iki yüz yılda artan şoklar halinde endüstri adına yapılanlar endüstriyalizme girer. Yani ideolojik boyut kazanır. Bunda kapitalizme ve ulus-devletçiliğe dayalı hegemonyacılığın belirleyici rolü vardır. İkisi zincirlemesine birbirini güçlendirdikçe, toplumsal ve çevresel yıkımı gerçekleştiren bir araçsallığa dönüşüyorlar. Dolayısıyla ikinci önemli husus, endüstriyalizmin bir teknikten ziyade bir ideolojik eğilim olduğudur. Endüstriyi bir ideoloji haline getiren de kapitalizm ve ulus-devlettir.

Kapitalizm için sanayileşme azami kâr demektir. Sanayileşme 19. yüzyılda kesinlikle geçerli bir olguydu. En çok sanayileşmek, en çok kâra konmak anlamına geliyordu. Endüstrinin din ya da ideoloji özelliği kazanması, yani endüstriyalizm olması, kışkırtan azami kârın gerçekleştirici gücü haline gelmesi nedeniyledir. Ulus-devlet için sanayi-

leşme ise güçlü ordu ve iktidar anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla kapitalistlerle ulus-devletin doğal ittifakı için tarihsel an gelip çatmış oluyordu. 19. yüzyıl kapitalizm ile ulus-devletin sanayileşme temelinde azami ittifakını ve iç içe geçen tekelleşmeler çağını temsil eder. Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk olarak Londra Britanya'sının görkemli 19. yüzyılı, özünü bu ittifak ve tekelleşmeden alır.

O halde dört yandan kendisini sıkıştıran hegemonik stratejilere karşı önce bir varlık-yokluk stratejisini geliştiren, sonra zorunlu olarak bunu dünya çapında bir hegemonik üstünlüğe çeviren İngiltere'nin gücünün sırrı kapitalizm, ulus-devlet ve sanayicilik temelindeki ittifak ve tekelleşmedir. Merkezî uygarlık sisteminde halen devam eden ve dünyayı yönlendiren ve denetleyen, dolayısıyla sömüren ve vuran özünde bu hegemonik gerçekliktir.

Şüphesiz İngiltere için geçerli olan Avrupa için de geçerlidir. Kapitalizm, ulus-devlet ve sanayicilik üçlemesi temelinde oluşan modernitenin önde gelen gücü olmasından ve özgün konumundan ötürü İngiltere, çözümlemenin merkezine alınmıştır. Marks ve Engels kapitalizmin çözümlenmesi için İngiltere'yi esas alırken doğru hareket ediyorlardı. İngiltere'yi çözmenin Avrupa'yı, hatta geleceğin dünyasını çözmek olduğunu biliyorlardı. Modernitenin bu üçlü sacayağı sadece bir ülkeye, hatta kıtaya mal edilemez. Savunmalarımın tümü bu gerçekliği yeterince izah ediyor. Ama kentlerin, bölgelerin, ülkelerin, hatta kıtaların rolünü ve özgünlüğünü ortaya koymadan, tarihsel-toplumu çözümlemek ve açıklamak olası değildir. Avrupa ve onu teşkil eden kentler, bölgeler ve uluslar birer gerçekliktir. Uygarlaşmaları ve merkezî uygarlıkta hegemonik güç haline geçişleri de bir gerçekliktir. Avrupa'nın son bin yıllık tarihindeki ilk beş yüz yıllık dönem doğusundaki, Ortadoğu'daki merkezî hegemonik güç etkenlerini kendi içine çekmenin, son beş yüz yılı ise hegemonik üstünlüğü ele geçirmenin öyküsü biçiminde geçmiştir.

Buradaki anlatımın konusu ne tek tek Avrupa ulusları ve ülkeleri, ne de birleşik uygarlık sistemi veya modernitesidir. Belki de dünya tarihinde hakkında en çok yazılan bu alanlardır. Yazacaklarım belki de bir ilkokul bilgisi kabilinde şeyler olabilir. Niyetim bu değildir. Benim için, yaşamım için önem taşıyan, hatta belirleyici olan, bu tarihin, bu modernitenin kendimle, toplumumla, dolayısıyla bölgem ve dünyamla ilişkisi nedir sorusuna açıklık getirmektir. Bunu başaramamak

demek özgürleşememek, dolayısıyla yaşamın anlamına erişememek demektir. Bir savunmanın temel görevi, içine düşürülen durumu öncelikle anlaşılır kılmak ve çıkış noktalarını mutlaka doğru tespit etmektir. Aksi halde dört duvar arasında kafayı duvara vurmaktan başka bir şey yapmış olmayacaksın. Sanıldığının aksine, modernitenin hazırladığı duvarın içi ve dışı özgürlük probleminin çözümünü vermez ve almaz. Benim için modernitenin bu yanılsama oyunlarına düşmemek çok daha önemlidir. Bu satırları yazarken beni yönlendiren, biraz da büyük özgürlük savaşçılarının neden ve nasıl tanımlamaya çalıştığım modernitenin kurbanları haline geldiklerine ilişkin büyük soruyu cesaretle sorma ve olası cevaplarını geliştirme endişesidir.

B- AVRUPA MODERNİTESİNİN ÇÖZÜM YETENEĞİ

Uygarlıklarda bir sistemin gücü toplumsal sorunlara getirdiği köklü çözümle ölçülür. Neolitik çağ tarım devrimiyle insanlığın yüz binlerce yıllık vahşet koşullarındaki sorunlarına yanıt olmaya çalıştı. Gezgin avcı ve toplayıcı klanlar, tarımsal-köy devrimiyle bu koşulları biraz yumuşatıp toplumsallaşma yeteneklerini geliştirerek çözüm aradılar. Bu şüphesiz insanlık adına anlamı çok gelişkin bir hamleydi. Binlerce yıllık bir yaşamla bu dönem insanlığın kolektif zihninde ve vicdanında derin izler bıraktı. İnsan toplumu biraz da bu dönemin oluşturduğu bir gerçekliktir. Bugünün toplumu bile bu topluma dayalıdır. Altından bu toplumu çekersek acaba geriye ne kalır sorusu oldukça düşündürücüdür. Eğer halen kutsallık, tanrısallık, mucize, cennet gibi hülyalara sahipsek, bunların bu toplumun büyüleyiciliğinden kalma olduğunu hiç unutmamalıyız.

Birçok tarihsel belirti, bu toplumun temel sorununun güvenlik olduğunu ortaya koymaktadır. Tarımın yol açtığı zenginlik yerleşim yerlerini dıştan saldırılara açık hale getiriyordu. Saldırılar sadece vahşi hayvanlardan değil, diğer topluluklardan ve sivrilen güçlü ve kurnaz adamlardan da geliyordu. Kent devrimi güvenlik ihtiyacına daha çok cevap veriyordu. Kalesi, surları ve yönetimi artan güvenlik anlamına geliyordu. Toplumun gelişiminde kentin tarihin başlangıcı olarak yer alması önemini ortaya koymaktadır. Dıştan kaynaklı barbar saldırılarını sınırlandırsa da, bu sefer içinde yol açtığı sınıf ve devlet

olguları toplumsal sorunun özünü oluşturdu. Toplumsal sorunların çözümünden daha çok yeni sorunlara yol açtı.

Artık-ürüne dayalı sınıflaşma ve devlet yönetimi toplumu tekel olgusuyla tanıştırdı. Güçlü ve kurnaz adam kendini kolektif tekel olarak yeniledi. Toplum güvenliği, bağrından çıkan unsurlarca daha da büyüyen sorunlara dönüştü. Güvenlik aracı olarak kendini sunan devletin kendisi en temel güvensizlik aracı oldu. Uygarlık tarihi bir anlamda güvenlik aracı olarak devletin kendi zıddına dönüşüm öyküsüdür. Gerçek diyalektik ilişki, güvenlik-güvensizlik ikilemiyle politika-iktidar-devlet kurumlaşmasında kendini yansıtır. Kent-devlet-uygarlık süreci olarak tarih, gittikçe büyüyen toplumsal sorunlar ve mücadeleler tarihi anlamına da gelir. Bir madalyonun iki yüzü gibi bir tarafında kent-devlet-uygarlık yazıldığında, diğer yüzünde demokrasi-eşitlik-özgürlük yazılır.

Ortadoğu'nun Toros-Zagros sıradağlarınca çevrilen Verimli Hilal'inde yaklaşık on bin yıl yaşanan ve son beş bin yılını merkezî uygarlık olarak sunabileceğimiz bu tarih insanlığın ana nehridir. Diğer uygarlıklar var olsalar bile, sonuçta bu ana nehre katılmaktan kurtulamazlar. Ortadoğu'da beş bin yıllık merkezî uygarlık tarihi, büyüyen ve çeşitlenen toplumsal sorunlara çözüm arama nedeniyle hegemonyanın derinleşmesi ve genişlemesinin anlatısıdır. Bu anlatım mitoloji, din, felsefe, sanat ve bilim olarak hep iç içe olmuştur. Savunmamın önceki bölümlerinde bu anlatım sergilenmeye çalışılmıştır.

En son temsilciliğine İslâm adı altında soyunan hegemonik güçler, merkezî uygarlığın Ortadoğu coğrafyasından kayacağını hiç düşünmediler. Değişmez kader anlayışı bir iman meselesiydi. Sorunları ne kadar büyüse de, binlerce yıllık geçmişte olduğu gibi yine o topraklarda çözüm aranacaktı. Tanrıların, tanrı evlerinin, peygamberlerin, bilgelerin, tüm soylu kabile ve kavimlerin, her tür mitoloji, din, felsefe ve sanat-bilimlerin can verdiği, can bulduğu kutsal mekânlardı. Zamanın da kutsallaştığı yerdi. Maddi kültürün, üretim, ticaret, para ve pazar olarak ekonominin de ana vatanıydı. Miladî 1000'li yılların başında İtalyan Yarımadasında kıyı kentleri ilk defa tarih sahnesine çıkarken, Avrupa halen uygarlığın çok uzağındaydı. Ortadoğu kültürünün bir parçası olan Hıristiyanlık tarafından fethi henüz yeni tamamlanmıştı. Kent devrimleri ilk adımlarını atıyorlardı. Doğulu

hegemonlar tarafından işgale bile değmez addediliyordu. İşgalin masrafına değmeyecek kadar yoksulluk içindeydi.

İtalyan kentlerinin 1000'li yılların başlarından itibaren Ortadoğu üzerine giriştikleri seferler tam bir serüvendi. Atlantik'ten önce Ortadoğu karasına yapılan keşif hareketleri gibiydi. Ortadoğu'yu fethedemediler, ama Avrupa için hayati anlamı olan kavram, kural, kuram ve kurumsal ifadeleri öncelikle taşıdılar. Söz konusu olan bilgi ticaretiydi. Ardından maddi ürün ticareti geliştirildi. 1250'lere kadar bu taşıma işi bütün hızıyla devam etti. Haçlı Seferleri bu taşımanın askeri yüzüydü sadece. Avrupa'nın bu tarihten sonraki öyküsü daha iyi bilinmektedir. Bir taslağını sunmaya çalıştık. Bu tarihler aynı zamanda Ortadoğu toplumlarının bir kısır döngüye girdiklerini gösterir.

Sorulması gereken temel soru şudur: Avrupa kıyılarında ve içlerinde üretim, ticaret, zanaat ve parasallaşma alanında devrimler yaşanırken, Ortadoğu her bakımdan üstün olduğu benzer alanlarda neden duraklamıştı? Avrupa dinden felsefeye çıkış yaparken, Ortadoğu neden felsefeyi boğuyordu? Bunun ana izah nedeni olarak, hegemonik güçlerin artık-değer gaspının büyüklüğüne eriştiklerini ileri sürebiliriz. Eski teknoloji ve fikirlerle Ortadoğu toplumları hegemonik güçler için yeterli düzeyde artık-değer üretebiliyorlardı. Ortadoğu kendine yeterli bir toplumu ifade ediyordu. Avrupa toplumunda ise tersi bir durum söz konusuydu. Felsefenin dinden ayrışmaması da iktidar tekniğinin yeterli görülmesiyle izah edilebilir. Din sultanlar için yeterince bir meşruiyet sağlarken, felsefi meşruiyete pek ihtiyaç duyulmaz. İktidar mekanizmaları bin yıllardan beri dinin kutsamalarında anlam bulmuşken, felsefeyle kafaları karıştırmak hiçbir hegemon ve despotun işine yaramaz. Ortadoğu imancılığının bu yönünü de iyi kavramak gerekir.

İmancılık bir iktidar meşrulaştırma aracı olarak çok etkilidir. Dolayısıyla felsefi ayrışmaya müsaade etmek, felsefeye alan tanımak, yerleşik iktidar tekelleri için göze alınamayacak tehlikeli girişimlerdi. K. Marks'ın bilim adına felsefeyi tahtından indirmesine benzer bir şekilde İmam Gazalî de din adına felsefeyi mahkûm ederken, karşılarında savaştıkları güçlere nasıl alet olduklarını kavrayamayacak kadar kendi düşünce ve inançlarının müçtehitleriydiler. Avrupa toplumu hem maddi hem de manevi kültür devrimine kapılarını açtı. Bunun

için dışarıdan ne gerekiyorsa almasını bildiği gibi, kendi içinde işleyerek yeni sentezlere erişmeyi de başarıyordu.

Ortadoğu'nun beş bin yıllık merkezî uygarlığının mekân ve önderlik kaymasını tanımlamaya çalışıyorum. Bazen ihtiyaç en büyük devrimci güçtür. Avrupa'nın ihtiyacını duyduğu şeyler böylesi devrimci rol yüklüydüler. Devrimci rol üstlenme, temel toplumsal problemleri çözme anlamına gelir. Yaklaşık son beş yüz yıllık süre içinde dünya-sistem haline gelen Avrupa uygarlık aşamasının (resmen kapitalist modernite denilen yaşam tarzı) üç temel sacayağıyla hangi temel sorunlara çözüm olmaya çalıştığını analiz edelim.

a- Kapitalizm

Kapitalizmin bizzat kendisi modernitenin birincil sacayağı olup, sistemin ruhu ve beyni konumundadır. Kanıtlamaya çalıştık ki, bütün uygarlık tarihi boyunca hep kafeste tutulmaya çalışılan bu canavarın sistemin beyni ve yüreği, akıl ve duygu gücü haline gelmesi, çözüm olmak şurada kalsın, bizzat kendisi sorun kaynağı olan uygarlık sistemlerinin iflası anlamına gelir. Uygarlık yapılanmaları, esasta kent surları arkasına çekilen toplum demektir. Kent surları arkasında yeniden inşa edilen toplumsal yapılar bütünü olarak da tanımlanabilir. Fiziki surların yetmezliği ve artan sınıflaşma, sivil yönetimi hiyerarşiyi devlet denilen kurum halinde örgütlemeye zorlamıştır. İlgili bölümlerde çözümlenen bu gelişmeleri tekrarlamayacağım. Devletle toplumun sorunları çözümlenmek şurada kalsın, hem kapsam hem de genişlik olarak arttı. Devlet ne kadar gelişip büyüyorsa, toplumsal sorunlarda da o ölçüde gelişme ve büyüme yaşandı. Somut olarak bu da daha fazla sömürü ve baskı demekti.

Uygarlığın kapitalist aşamasına kadar insan toplumu ve çevre üzerinde savaşların sonucu olarak her ne kadar büyük felaketler yaşansa da, toplumların sürdürülemezliği söz konusu değildi. Baskı ve sömürü oranı insan topluluklarının küçük bir yüzdesini kapsıyordu. En değme firavun ve nemrutlar bile günümüzdeki bir eyalet valisinden daha fazla etkili, otoriter bir güce erişmemişlerdi. Bugün en demokrat geçinen bir İsveç Başbakanı bile Sultan Süleyman'lardan on kat daha fazla güç ve otoriteye sahiptir. Kapitalist aşamaya gelinceye kadar bütün uygarlık tarihi boyunca gerçekleştirilen sömürünün toplamı (artık-değerler toplamı) günümüz küresel sermayesinin

bir yıllık kazancından daha fazla değildir. Baskı ve sömürüdeki dehşeti bu gerçeklerden algılamaya çalışmalıyız.

Kapitalizmin insanın başına geçirdiği akıl, dehşetin kendisidir. Son beş yüz yıllık savaşlarla, bu savaşların teknolojisi ve aklı-stratejisiyle neler gerçekleştirilirdi? Tüm uygarlık tarihi boyunca savaşlarda öldürülen insan sayısından katbekat fazlasının son beş yüz yıllık dönemde öldürüldüğünden bahsetmek, gerçeğin çok sınırlı bir kısmının itirafı olacaktır. Daha felaketli olanı ise, bu savaşlarla ne kadar halk, kültür, kabile, sınıf, grup ve maddi değer yok edildi? Bir avuç oligark dışında insanlığın ezici bir kısmı nasıl çağdaş köleler (proleter-işçi) halinde yeniden inşa edildi? Engin insanlık okyanusu birkaç yüz resmi ulus zırhı içinde nasıl hapsedilmek istendi? İnsan nasıl insanın kurdu haline getirildi? Toplum nasıl topyekûn karılaştırıldı? Toplumsal tahakkümden doğaya uzanan tahakküm nasıl sürdürülemez bir ekolojiye yol açtı? Benzer temel sorun ve soruları arttırmak mümkündür.

Kapitalizm çözümlenmiş bir sistem değildir. Marks ve Marksistlerin tüm iddialı çözüm çabalarına rağmen başarılı oldukları söylenemez. Tüm göstergeler, kapitalizm eleştirisinin küçük-burjuva mantığının ötesine geçmediğini göstermektedir. Küçük burjuva eleştirisi azami olarak sendika bürokrasisi ve devlet kapitalizminden öteye bir sonuç doğurmamıştır. Çağımız egemen mantığının kapitalist sisteme göre dizayn edildiğini iyi bilmek gerekir. Mevcut bilim ve akademi dünyası bu mantığın üretildiği mekândır. Günümüzün bilim akademileri Sümer zigguratlarından daha karmaşık mitoloji üretim mekânları olarak kapitalist iktidara eklemlenmişlerdir. Toplumun direncini iktidarın çıplak egemenlik araçlarından daha çok, bu mekânlarda bilim adına üretilen mitolojiler kırmıştır. Ortaçağ aldatmacalarının çok ötesinde yanıltma ve karartmalar söz konusudur.

İnsan duygularını yücelten, güzelleştiren ve barışçıl kılan toplumsal sanatın misyonu tamamen zıddına dönüştürülmüştür. Kâr kazancından başka hiçbir kazanç tanımayan ihtiras, sonuca gitmek için güzellik, yücelik ve barış duygularını istismar etmeyi sanatın kendisi gibi yansıtmayla sonuçlanmıştır. Her insan vaat edilen ödüle konmak için, âdeta hipodromlarda koşturulan yarış atlarına dönüştürülmüştür. Hiçbir canlı yaşamının kabul edemeyeceği bir yaşam tarzı söz konusudur. Kanser hastalığı bu yaşam tarzından kaynakla-

nır. Unutmamak gerekir ki, kanser tipik bir kapitalist modernite hastalığıdır. Tamamen sistemle ilgili toplumsal kökenli bir hastalıktır. Hiçbir şey kanser kadar kapitalizmi izah etme gücünde değildir. Sistemin ruhunun insan vücuduna yansımasının kesin sonucudur. Belki çok ender olarak önceki sistemlerde ve bazı canlılarda da sınırlı kanser vakalarına rastlanabilir. Bunların kökeninde bile yaşam üzerine kurgulanmış bir 'tekel'in gölgesini görmek mümkündür. Fakat kapitalizmde kanser türü olmayan hiçbir insan dokusu, organı kalmamış gibidir. Vücudun tüm organlarında görünür hale gelen kanserin kapitalist uygarlık sistemini ele verdiği yadsınamaz bir gerçekliktir.

Avrupa hegemonik güçleri kapitalizmle eski hegemonların (kilise, krallar, prensler) yol açtıkları sorunları çözmedi. 'Homojen toplum' projesiyle ayaklarını, ellerini kesip eşitleştirdi. Homojen toplum en geliştirilmiş köle toplumudur. Hiçbir sınıflı toplum kapitalizm kadar kölelik üretme gücünde değildir. İlk ve ortaçağ kölelikleri, sanıldığının aksine, kapitalizm koşullarındakinden daha kötü değildi. En önemli gösterge, bu dönemlerde 'işsiz köle' olgusuna yer olmayışıdır. 'İşsiz köle' tarihin tanıdığı en amansız kölelik biçimidir. İşsizleşme kadar insanı düşüren, hiçleştiren bir kölelik asla olmamıştır. Kapitalizmin tarihi söylendiği gibi sadece köylünün, esnafın işçileşme, proleterleşme tarihi değil, ondan katbekat fazla bir işsizleşme, lümpen proleterleşme tarihidir. Bir toplum için bundan daha büyük bir sorun, sorundan da öte felaket düşünülebilir mi?

Sadece liberal ideologlar değil, her renkten toplumbilimciler, sosyalistler ve Marksistler, küçük burjuvazinin üzerlerinde etkili olmuş damgası nedeniyle kapitalizmi tanımlama, aşma ve toplumu savunma temelinde mücadele etme gücünü sergileme yeteneğinde olamamışlardır. Bu konudaki çabaları inkâr edilemez; ama görüş ufuklarının çarpık ve yanılsamalı olduğu, mücadele iradelerinin ise çok yetersiz kaldığı açığa çıkmış bir gerçekliktir. Kapitalizmin yok ettiği toplum, bir bütün olarak tarihselliği ve tüm alanlarını birlikte ele alan bir yaklaşım içinde öz savunmacı tutumla savunulmadıkça çıkış gerçekleştirilemez.

Kapitalizmin dayandığı merkezî uygarlık nedeniyle yükselişe geçtiğini, kafesini parçaladığı günden beri küresel olduğunu, küresel sistemi dönüştürdüğünü iyi bilmek durumundayız. Aydınlanma ile kafesten çıkış arasındaki ilişki incelenmeye değer. En kötü özgürlük

herhalde bu kafesten çıkış özgürlüğüdür. Herkes günümüz 'küresel finans kapitalizm krizine' hayret ediyor. Finansal araçlarla oynanarak, sadece bu kriz döneminde hiç çalışmadan el konulan artı-değerlerin, ürünlerin uygarlık tarihi boyunca gerçekleştirilen sömürüden daha fazla olduğu hesaplanmaktadır. Hiçbir kriz ve olgu kapitalizmi bu güncel finans krizi kadar iyi açıklayamaz; kapitalizmin pazar ve ekonomi olmadığını bu kriz kadar netçe ortaya koyamaz. Savunmamın önemli bir yönü bu olgunun tarihsel temelini ortaya koyması, uygarlığın problemli yapısını sergilemesi, kapitalizmin bu yapının genelleşmiş hali olduğunu açığa vurmasıdır. Halen içinden geçilen ve kapitalizmin yapısal krizinin en çarpıcı bir aşaması olan küresel finans krizi, bu tarihsel yorumu çarpıcı biçimde doğrulamaktadır.

Küresel finans krizi ana merkezlerden (ABD-AB) tüm dünyaya yayılırken, yol açtığı kaostan nasıl çıkılacaktır? Kapitalist dünya-sistemi bu küresel krizle birlikte yeniden ve çok sarsıcı etkilerle yerine ikame olduğu Ortadoğu merkezî uygarlık alanlarına yansıdığında nasıl tepkilere yol açacaktır? Siyasi İslâm nedir? İktidar İslâm'ı tümüyle İslâm sayılabilir mi? Yeniden İslâmlaşma, Radikal İslâm ne kadar anti-kapitalisttir? Ne kadar İslâm maskeli faşizmle karşı karşıyayız? Bu soruların yetkin cevabı için, kapitalist modernitenin diğer iki temel sacayağının çözüm kapasitesini ve yol açtıkları yeni sorunları görmek gerekir.

b- Ulus-Devlet

Avrupa modernitesinin ikinci önemli sacayağı inşa edilen ulus-devlettir. En az kapitalizmin kendisi kadar toplumsal çözümden çok, toplumsal sorunların azamileştiği sistemi ifade eder. Kapitalizm sanıldığı gibi ekonomik gelişmenin değil, ekonominin inkârının sistemik halidir. Ulus-devlet ise, yine çokça yansıtıldığı gibi demokrasinin, özgürlüğün, insan haklarının temel formu değil, bu değerlerin inkârının sistemidir. Her renkten sosyalistler ve Marksistler, her iki konuda da en az burjuva liberalleri kadar bu yönlü teori, program ve örgüt üretmeleri nedeniyle toplumsal gerçekliğin çarpık yansıtılmasında büyük sorumluluk taşırlar. Şüphesiz merkezî ulus-devlet = kapitalizm demek doğru bir denklem değildir. Fakat ulus-devlet tarzında yeniden kurumlaşmış diktatörlük altına alınmadan, toplumun kapitalist sömürüye açılamayacağını çok iyi kavramak gerekir.

Ulus-devletle kapitalizm arasındaki ilişkinin özü, tüm sosyoekonomik yapılanmayı tarihte eşi görülmemiş biçimde derinliğine ve genişliğine sömürüye açmasıdır. Ancak azami iktidarlaşma biçimi olarak ulus-devlet kapitalist sömürüyü imkân dahiline sokar. K. Marks'ın en büyük günahı, devletin bu tarz yeniden inşasını çözümlemeden, kapitalizmi diğer tüm ekonomilerden daha ileri bir sistem olarak çözümlemeye çalışmasıdır. Daha da vahim olanı, kapitalizmin anti-ekonomik karakterini tespit edememesidir.

Nasıl ki ilk ve ortaçağlardaki mitoloji ve dinsel ideolojilerle zorbalık ve sömürü sistemleri meşrulaştırıldıysa, ulus-devletin de etrafında daha yoğun ve geliştirilmiş zihinsel tasarımlarla meşrulaştırılması sağlanmıştır. Ulus-devlet halen bir muammadır. Sürekli yüceltilen, uğruna kan, can ve inanç istenen, herkes için adanma icadı olarak yansıtılan ulus-devlet, modernitenin gerçek tanrısıdır. Çok rahatlıkla diyebilirim ki, genelde devletin özelde ulus-devletin temelinde din ve tanrı kavramı vardır. Daha doğrusu, insan türünün ilk analitik zihin hareketleri olan mitolojik ve dinsel anlatılar, güç ve maddi çıkar sahipleri tarafından devlet biçiminde somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Tanrı ve devlet özdeşliğinde çarpıcı gelişmeler sağlanmıştır.

Yahudi ideolojisinde efendi ve tanrı adı aynıdır: Rab. Rab kişisel olmaktan çıkıp kurumsallaştıkça, devlet halinde anlam kazanır. Hegel bu süreci felsefenin diline çevirdi. Tanrının yeryüzünde ulus-devlet olarak yürüyüşe geçtiğini bizzat ifadelendirdi. K. Marks'ın bu anlatımdan çıkardığı sonuç, dinsel ideolojilerin fiktif (uydurulmuş icatlar) olgular olduğu biçimindedir. Dolayısıyla Marks bunları ilgilenmeye değmez buldu veya bunlara çok az değer verdi. Kaba materyalizme kayışında bu yaklaşımın büyük payı vardır. Pozitivistler zaten metafiziği mahkûm etmekle çağ atladıklarını sandılar: Metafizikten bilimsel çağa atlayış. Sosyolojinin çok kötü uygulanışıyla toplumu bir malzeme yığınına, materyale dönüştürmesinin en kötü, aşırı, uç anlatımına savruldular. K. Marks ve F. Engels, Almanya merkezî ulus-devletini proletarya için en yararlı biçim olarak ilan etmekle bizzat kendi elleriyle sınıf mücadelesine nasıl büyük darbe indirdiklerinin farkında olmayacak denli sınıf milliyetçiliğine gömüldüler. Reel sosyalizm adına ulus-devlet kapitalizmi toplumu yuttuğunda, geriye iflas etmiş bir komünizm hayali kaldı.

Kapitalizm kadar, belki ondan da fazla öncelikle ulus-devlet çözümlenmesine ihtiyaç vardır. Dünyanın katı sınırlara bölünmesi, modern ulus ritüelleri (ibadetleri) toplum için demirden bir kafes olarak bürokratik canavarlaşma, daimi ordular, işsizler ordusu, modern din olarak milliyetçilik, azgın bir canavar haline gelen cinsiyetçilik, ortaçağ softacılığından bin kat daha zihin karartıcı rol oynayan akademik yobazlık, hepsi bin bir suratlı tanrı olarak ulus-devleti oluştururlar.

Bu kavramların bazılarını somutlaştırmak, ulus-devletin sorun mu, çözüm mü olduğunu açıklayıcı kılacaktır.

1- Ulus-Devlet, Sınırlar ve Vatan

İnsan toplumu uzun tarihi boyunca hiçbir zaman ulus-devlet tarzı sınırlar tanımadı. Bu tür sınırlar insanın kültürel doğasına aykırıdır. Topraklar için sınırlar çizilir. İnsan topluluklarının toprağa yerleşmesi, mekânın maddi ve manevi kültürle kaynaşması vatan kavramının oluşmasına yol açar. Uzun süreli yerleşimler kabile ve kavimler biçiminde kimlik oluşumlarına da önemli etkide bulunur. Bu anlamda vatan kavramı toplumlar için vazgeçilmez olur. Sorun çözümleyicidir. Katı sınırları olmamakla birlikte, ortak dil ve kültür, ekonomik pazar esnek bir sınır anlayışını geliştirir. Sorun ulus-devletin kapitalizmle iç içe, vatanı içindeki toplumla birlikte hegemonyası altına almasıyla başlar. Homojen dil ve kültür anlayışı dayatıldıkça, toplumun genel kölelik düzeyindeki gelişmeyle birlikte vatan ve sınırlar büyük bir gözaltına dönüşür. Ama devletler için böylesi katı sınırlar çizilmez. Sınırların katılığı, insan beynine ve iradesine geçirilmiş kölelik zincirinin gücünü temsil eder; küçük zindandan ülkesel zindana dönüşümü ifade eder. Zaten bu denli katı sınırlar insanların mülkleştirilmesi, dilendiği gibi kullanılması, metalaştırılması ve ordulaştırılması anlamına gelir ki, genelleştirilmiş gözaltı yeri veya hapishaneden farkı kalmaz. Ulus-devlet tarzı sınırlar geliştirilmeden toplumdan bireyler kopartılamaz, proleterleştirilemez. Bu gerçeklikler ancak 'kutsal vatan sınırları'nın dinselleştirilip meşrulaştırılmasıyla imkân dahiline sokulur. Halbuki devlet sınırları coğrafyanın gerçeğine olduğu kadar, insan toplumunun çeşitliliğine ve hareketliliğine de terstir.

Yaşamın kendisi sürekli çeşitlilikle anlam kazanır. Kaldı ki, onca kutsallaştırılmalarına rağmen, en hızlı değişen toplumsal icatların başında siyasi sınırlar gelir. Bugünkü devlet sınırlarını yüzyıl öncesin-

den tahayyül etmek bile imkânsızdır. Bu kadar kurgusal çizilmiş coğrafyaları sanki ezeli kutsal varlıklarmışçasına yurttaşlara emanet gibi belletmek, sorunların en büyüğünü inşa etmek demektir. Nitekim son beş yüz yılın ulus-devlet sınırları için yürütülen savaşlarda yüz milyonlarca insanın ölümü, sınırsız maddi ve manevi kültür değerlerinin yıkımı yol açılan sorunların büyüklüğünü kanıtlar.

2- Ulus-Devletin Homojen Ulusal Toplumu

Niçin aynı tip yurttaş? Toplumsal doğa gibi en karmaşık ve çeşitlilik arz eden kültürel bir zenginliği neden 'içi boş tenekeler' gibi ses veren yurttaşa dönüştürelim? Açık ki, özel kölelikten devlet köleliğine geçişi ifade ediyor modernite yurttaşlığı. Kapitalizm bu tip modern köleler ordusu olmadan kârı gerçekleştiremez. Tüm kutsallaştırma deneyimlerine rağmen, yurttaşlığın özünde yatan gerçeklik, kâr üreticisi modern köleliğin inşasıdır. Homojen ulusal toplum, tarihin hiçbir firavun rejiminde gerçekleştirilmesi tahayyül bile edilmeyen 'toplumsal mühendislik projesi'nin eseridir. En yapay topluluk biçimidir. Peygamber ümmetleri bile bu denli tek tür olmadılar. Toplumsal mühendisliğin kendisi en gaddar tanrıcılıktan başka anlam ifade etmez. Kaynağını Eflatun'un Demiurg (Mimar Tanrı) adlı tanrısından alır. Onca pozitivizmine rağmen, ulus-devlet toplumu en sığ, içi boşaltılmış bir metafizik kurgudur. Böylesi toplumlar yoktur. Oluşturulsa dahi her an bozulmaya mahkûmdur. Faşizmde en olgun halini bulan ulus-devlet toplumu 'savaşan toplum' hali olup, ikinci en büyük sorun toplumudur. Savaşan toplum sorunların en vahşisini, soykırımları, toplumkırımları üreten toplumdur.

3- Ulus-Devletin Yurttaş İmalat Merkezleri

Bunlar ağırlıklı olarak okul, kışla, cami ve resmi ritüellerdir. Kapitalizmin, özellikle finans kapitalin sınır tanımayan kâr ve sermaye çoğaltım ihtiraslarını tatmin etmek, ancak günlük olarak okulda, kışlada, camide ve resmi ritüellerde tüm yurttaşların kimliğini tek tipleştirip amacına uygun tarzda inşa etmekle mümkündür. Eğitimle ulus-devlet inşasını ve kâr ile sermaye arasındaki ilişkiyi kavramadıkça, modern toplumu çözümlemek mümkün değildir. Açık ki eğitimle, bu denli sorun üreten kurumlarla inşa edilen toplumların sorunlarla boğuşmaktan başka çaresi yoktur. Boğuşmanın kendisi iflas etmiş

bir zihindir. Toplumsal doğadaki anlam derinliğine karşı körleşmiş objektif nesne putçuluğu olarak pozitivizmdir. Ulus-devletin yurttaş eğitimi, tarihin tanık olduğu en kaba nesnel putçuluktan öte bir anlam ifade etmez. Bu eğitimle faşizmin soykırımı üretilmiş, çevre yıkılmıştır. Ulus-devlet eğitimi ulusal toplumun sorunsallığını azamileştiren üçüncü büyük etkendir.

4- Ulus-Devlet Bürokrasisi

Avrupa modernitesi, tüm toplumsal yapılar içerisinde bürokrasiyi azami büyütme ayrıcalığına sahiptir. Bürokrasi toplumsal doğayı çürüten en yapay unsurdur. Ur gibi toplumun sırtında büyüyen bürokrasi, ulus-devletin olmazsa olmazıdır. İster reel sosyalizmde ister liberal denilen rejimlerde olsun, bürokrasi sistemi yürüten ve kâr sağlayan temel araç rolündedir. Ulus-devlet toplumunun omurgasıdır; doğal toplumun ise kafesidir. Kapitalizm bu demir kafesle toplumu ehlileştirip kâr-sermaye üretimine koşturmaktadır. Dolayısıyla bürokrasi ile ulus-devlet ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi çözümlemeden, modern toplumun sorunlarını çözmek bir yana, tespit etmek bile mümkün değildir. Çözüm araçları olarak toplumsal alanlara monte edilen bürokratik aygıtlar, modern toplumun dördüncü büyük sorun kaynaklarıdır.

5- Ulus-Devlet ve Cinsiyetçilik

Geleneksel hiyerarşinin kadın üzerinde geliştirdiği erkek egemenliği uygarlık tarihi boyunca hep yetkinleştirilmiştir. Ulus-devlet formunda azamileşen iktidar, bu gücünü büyük oranda yaydığı ve yoğunlaştırdığı cinsiyetçilikten alır. Cinsiyetçilik normal bir biyolojik işlev değildir; en az milliyetçilik kadar iktidar ve ulus-devlet üreten bir ideolojidir. Erkek egemen için kadın cinsiyeti, üzerinde her tür ihtirasını gerçekleştirdiği bir obje, nesnedir. Kutsal Kitaplardaki "Kadın tarlanızdır, istediğiniz gibi sürebilirsiniz" deyimiyle, modernitenin "Kadın bir saz gibidir, dilediğiniz gibi çalabilirsiniz" deyimi bu gerçekliği dile getirir. Ayrıca "Sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyin" deyişi egemenliğin faşist karakterini yansıtır.

Toplumsal cinsiyetçilik en az kapitalizm kadar tehlikeli bir toplumsal canavardır. Ne yazık ki, amansız ve kurnaz erkek egemenliği bu olgunun hakikatinin açığa çıkmasını engellemek için gözü kara bir

tutum içindedir. Kapitalizm kadar araştırmayı gerektirdiği halde, en karanlıkta bırakılan toplumsal alandır. Tüm iktidar ve devlet ideolojileri ilk kaynağını cinsiyetçi tutum ve davranışlardan alırlar. En derin, örtbas edilmiş ve üzerinde her tür kölelik, baskı ve sömürünün gerçekleştiği toplumsal alan kadın köleliğidir. Tüm iktidar ve devlet biçimlerinin üzerinde denendiği, kaynak bulduğu toplumsal nesnedir.

Kadın köleliğinin bu özelliklerinin derin bilinciyle hareket eden kapitalizm ve ulus-devlet, kadını en geliştirilmiş sermaye ve iktidar aracı olarak kullanmaya büyük özen gösterir. Çok iyi bilmek gerekir ki, kadın köleliği olmadan hiçbir kölelik biçimi gelişme ve yaşama şansına sahip değildir. Kapitalizm ve ulus-devlet, en kurumsallaşmış egemen erkeği ifade eder. Daha açıkçası, kapitalizm ve ulus-devlet, zorba ve sömürgen erkek tekelciliğidir. Bu tekelciliği parçalamak belki de atomu parçalamaktan daha zordur.

Toplumsal cinsiyetçiliğin bir yan kolu olarak demografi, moderniteyle birlikte askeri ordu, işsizler ordusu, standart ulus toplumu için istatistiği de kullanarak kadın doğumunu ideal ölçülere bağlar. Malthusçuluk denen ideoloji bunu ifade eder. Toplumu ve ekolojiyi tehdit eden insan nüfusu özünde biyolojik bir sorun olmayıp, cinsiyetçi ideolojinin kapitalizm ve ulus-devlet tarafından istismar edilmesinin bir sonucudur. Modern ailecilik de dahil, kapitalizm, ulus-devletin cinsiyetçilik ideolojisi ve uygulamaları toplum ve çevre için belki de en büyük sorun kaynağıdır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetçiliği ulus-devlet bağlamında beşinci büyük toplumsal sorun kaynağı olarak değerlendirmek gerekir.

6- Ulus Devlet ve Milliyetçilik

Eğer ulus-devlet yeryüzünde gezinen tanrıysa, milliyetçilik de o tanrının yeryüzündeki seküler-laik dinidir. Bu iki kavramın gerek teolojik, gerek daha genel olarak sosyolojik çözümlemesini yapmadan, kapitalist moderniteyi tanımlamak çok eksik kalacaktır. Çok iyi bilmek gerekir ki, tüm hiyerarşik ve devlet kökenli dinselliklerin kapitalist moderniteye yansımaları, theo (tanrı) ve teolojinin (tanrı bilimi) yerine ulus-devlet ve ulusalcılık (milliyetçilik) olarak ikame edilmiştir. Bu iki kavram arasındaki ikameciliği çözümlemek, modernizmin gerçek çehresini ortaya çıkaracaktır. Ulus-devlet ve ulusalcılık, tüm pozitif görünümlerine rağmen, en kaba ve içi boşaltılmış metafizik karak-

terdedirler. Kapitalist kâr ve sermayenin gerçekleştirilmesinin efsunlanmış kavramlarıdır. Ulus-devlet ve ulusalcılık bu kavramların yansıttığı bin bir çelişkili, zorbalı ve sömürülü olgusal ilişkiler yumağıdır. O kadar çekici olmaları ve hegemonik karakter arz etmeleri bağrında gizledikleri kâr, sermaye ve iktidar ilişkileri nedeniyledir.

Bir kez daha vurgulamalıyım ki, milliyetçilik modernitenin tek dinsel argümanıdır, ama hizmet ettiği ve emrinde olduğu tanrısı ulus-devlettir. Milliyetçiliği dinlerin dini, ulus-devleti tanrıların tanrısı olarak (merkezî uygarlık sistemi anlamında) yorumlamak son derece öğretici olacaktır. Toplumsal yaşamla bağı olan hiçbir kavram ve temsil ettiği olgu, bu iki kavram ve yansıttıkları ilişkiler yumağı kadar toplumu olumsuz etkilemez. Olumsuz olarak etkileme gücünde değildir. Aynı zamanda hakikati örtbas etme ve çarpıtma gücünde değildir. İki pozitivist olgu ve kavram olarak milliyetçilik ve ulus-devlet, 'toplumsal hakikat rejimi'ni azami düzeyde çarpıtma ve karanlıkta bırakma gücünü temsil eder. Sosyal bilimde devrim açısından en önemli görev, toplumsal hakikat üzerindeki çarpıtma ve karartma gücünü tasfiye etmektir.

Günümüzde sermayenin sömürüsü kadar, güvenlik araçlarıyla mücehhez kılınmış ulus-devlet ve milliyetçilik toplumbilimi esir almıştır ve dilediği gibi kullanmaktadır. Buna Marksizm de dahildir. Ulus-devletin emrine alıp kullanmadığı hiçbir bilim, ideoloji ve sanat yoktur. Gerçek aydınlanma, modernitenin bu iki pozitivist olgu ve algılamasının çözümlenmesinden ve aşılmasından geçer.

Dolayısıyla toplumsal problemlerin kaynağı olarak ulus-devlet ve ulusalcılığı (milliyetçiliği) altıncı büyük toplumsal sorun yumağı olarak değerlendirmek büyük önem taşır. Her ne kadar kendilerini tüm toplumsal sorunların çözüm gücü, çekim merkezi olarak sunsalar da, toplumsal hakikatin tarihsel yargısı budur.

7- Ulus-Devlet, İktidar ve Faşizm

Ulus-devlet herhangi bir iktidar biçimi değildir. Devlet iktidarının en gelişmiş biçimi olmaktan daha öte bir anlamı vardır. Faşizmin izinde geliştiği bir devlet biçimlenmesidir. Kapitalist tekelciliğin ekonomi üzerinde kurduğu hegemonya ancak devlet iktidarının toplum seviyesinde kendini yaymasıyla, örgütlemesiyle mümkündür. Ulus-devlet bu anlamla tanımlanır. Faşizm ise, bu devlet biçiminin içte

ezilen ve sömürülen toplumsal kesimlerle, dışta rekabet halinde olduğu güçlerle savaş haline girdiğinde vardığı aşamadır. Aralarındaki fark, barışla savaş süreci arasındaki farka benzer. Her ikisinde de farklı siyasi oluşumlar tasfiye edilir. İktidar toplum gibi homojenleştirilir. Homojenleştirilmiş toplum, homojenleştirilmiş iktidar olarak konsolide edilir. Faşist devlet de homojen toplum ve devletin azami birliğini ifade eder. Tek dil, tek vatan, tek kültür, tek bayrak, tek ulus temel sloganıdır. Bu yapılanma açık ki, toplumsal doğa gibi karmaşıklık ve çeşitlilik arz eden gerçeklik için bir çözüm değil, muazzam oranda problem üretir. Toplumsal kanserleşme denilen süreçtir. Ya tüm toplumu yutacak ya da bir toplumsal ur olarak kesilip atılacaktır.

Toplumsal tarih boyunca birikmiş ne kadar farklı kültür, etnisite, dil, siyasi oluşum, düşünce ve inanç varsa hepsinin yaşamı tehdit altına girer. Direnme ve farklılıklarıyla yaşama geliştikçe, ulus-devletin faşist yüzü ortaya çıkar. Kendini sosyalist olarak yansıtsa bile, toplumsal çeşitliliğe, farklılığa bu tarzda karşı çıkan her devletin, hareketin, partinin faşistleşmesi kaçınılmazdır. Ulus-devlet ya bu tür hareket ve partiler tarafından inşa edilir ya da kendisi bu tür parti ve hareketleri inşa eder. Burjuva liberalizmi her ne kadar anti-faşist, anti-komünist sloganlar altında liberal devlet anlayışına (minimum devlet) sahip çıksa da, tam bir aldatmaca içindedir. Ulus-devletin anası da, babası da liberalizmin kendisidir. Ulus-devlet gerek oluşumunda, gerek olgunlaşmasında liberalizmin ideal devlet biçimidir. Dolayısıyla kapitalizmin faşizmi doğuran gerçekliği kadar, devlet sosyalizmini (reel sosyalizm) doğuran gerçekliği de ulus-devlette birleşir.

Son beş yüz yılın, özellikle günümüze doğru olan yüz yılının küresel çapta yol açtığı ulus savaşlarının tüm uygarlık tarihinden daha fazla kan dökmesi, katliam ve soykırım üretmesi, ulus-devletin ve faşizminin toplum için çözüm olmak şurada kalsın, muazzam büyüklükte ve gaddarlıkta yedinci sorun kaynağını oluşturduğunu açıkça ve çarpıcı olarak ortaya sermektedir.

8- Ulus-Devlet, Ahlâkî ve Politik (Demokratik) Toplum

Ulus-devlet, kendini hukuk devleti olarak yansıtmaya özen gösterir. Hatta hukukun ilk defa tam gerçekleşmiş hali olarak sunar. Onun bu gerçekliğinin altında ahlâkî ve politik toplumun inkârı yatar.

Hukuk genelde devlet sınıflarının, özelde burjuvazinin ahlâk ve politikanın yerine egemen kılmaya çalıştığı toplumsal kategoridir. Avrupa uygarlığının aşırı hukukçu geçinmesinin altında yatan derin gerçeklik, ahlâkî ve politik toplumun bu inkârıdır. Denilir ki, ulus-devlet hukukun ideal çerçevesidir. Ahlâkî ve politik toplumun, dolayısıyla demokratik toplumun inkârı üzerine kurulan ulus-devletin burjuva hukuku için ideal çerçeveyi oluşturması anlaşılırdır. Fakat idea edildiği gibi ne ulus-devlet ne de hukuk demokratik toplumun çerçevesini teşkil eder. Bunun tersi geçerlidir. Ulus-devlet ve hukuk iç içe ne kadar yoğunlaşır ve toplumun her alanına sızarsa, ahlâkî ve politik toplum da o kadar aşılmış olur. Demokratik toplum bir gösteri toplumuna dönüşür. Ulus-devletin ve hukukun ince elenip sık dokunarak oluşturulmuş ve son tahlilde kapitalist tekelciliğin çıkarlarının süzülmüş ifadeler bütünlüğü olan kuralları (anayasa, yasa ve tüzükler dünyası) içinde ahlâk ve politikaya alan bırakılmaz. Demokrasi bu kurallar bütünlüğü içinde oynanan bir oyuna dönüşür. Yaratıcı, oluşturucu bir karakteri yoktur. Politika toplumsal problemlerin yaratıcı çözüm alanı olarak işlev görür.

Politikanın kuralı toplum için daha iyiyi, doğruyu ve güzeli yaratmak ve bu yaratıcılığı gösteren en yüce sanat olmayı bilmektir. Bu da ancak toplumsal ahlâk ve demokrasi varsa başarılabilecek bir sanattır. Burjuva hukukunun boğduğu bir alanda bu nedenle ne ahlâkî ve politik olana, ne de demokratik biçimde bir icraya ve toplumsal inşaya yer kalır. Avrupa merkezli sosyal bilimi son tahlilde bu gerçeği tersyüz etmenin mitolojik ifadesi olarak yargılamak gerçeğe daha çok hizmet edecek, toplumsal hakikatlerle daha çok tanıştıracaktır.

O halde uygarlık tarihiyle birlikte daha da derinleşen toplumsal soruna (Toplumsal sorunların temelinde baskı ve sömürü dünyası vardır) en temel çözüm araçları olarak dayatılan ulus-devlet ve hukukun ahlâkı, politikayı ve demokratik toplumu yadsıdığı oranda sorunların sekizinci büyük yumağına dönüştüğü inkârı güç bir hakikattir.

9- Ulus-Devlet, Sivil Toplum ve Çevre

Kapitalizmin 1970'lerden itibaren derinleşen bunalım süreci, aynı zamanda bunun bir parçası olarak ulus-devletin yapısal olarak krizinin de derinleştiği bir süreçtir. Bu dönem ulus-devlet tanrısının çıplak halinin görüldüğü, ideolojik örtüsünün tel tel döküldüğü bir dönemdir. Büyük çöküşlerin önüne geçmek için, sivil toplumların kendini göstermesi kaçınılmaz olmuştur. Sivil toplum, devlet ve aile toplumunun dışında kalan toplum olarak ifade edilebilir. Ulus-devletin kuşatıcı özelliğini yitirdiği, buna karşılık toplumun tam özgürleşme ve demokratikleşmesini sağlamadığı dönemin geçiş örgütlenmeleri olarak anlam bulur. Her iki yandan sıkıştırılırlar. Ya ulus-devletin ya da demokratik özgür toplumun saflarında yer alma durumuyla yüz yüze kalırlar. Aksi halde işlevsizleşmekten kurtulamazlar. Çok sınırlı bir çözüm kapasiteleri vardır. En ideal olanları feminist ve ekolojik çerçevede hareket ederler. Eski sol, anarşist gruplar ile ulus-devletin uzantısı olmayan sendikalar ve siyasal oluşumlar da bu kategoriye girerler.

Ulus-devlet, yaşadığı aşınmadan ötürü zorunlu olarak yer verdiği sivil toplumu sürekli baskılayarak çözüm güçlerini asgariye indirir. Toplum içinde olduğu kadar, toplumun ekolojisi üzerinde de iktidarın en gelişmiş tahakküm biçimi olarak ulus-devletin, sivil ve demokratik toplumu engellediği oranda dokuzuncu büyük sorun kaynağı olduğu açıktır.

10- Ulus-Devlet, Bilim, Sanat ve Hakikat

Pozitivizm ulus-devleti bilim ve sanatın somutlaşmış hali olarak yansıtmaya büyük özen gösterir. Kapitalist modernite bu yüzüyle en büyük yalanı dolaşıma sokmuş olur. Son derece olgusal, nesnel, bilimsel olduğunu ısrarla iddia eder. Ulus-devlet tüm gücünü bu propagandaya adar. Muazzam büyüklükte bir akademik dünya inşa eder. Tarihte hiçbir tanrı ve dinin (kral ve meşruiyeti) gerçekleştiremediği mitoloji ve propagandası bu modernite döneminde oluşturulup pazara sunulur. Tüm ahlâkî ve politik gözenekleri tahrip edildiği gibi, anlam odakları da tahrip edildiği için, bu çağdaş mitler ve propagandalara kanmayacak bir beyin ve yürek kalmamış gibidir.

Pozitivizmin çerçevesini oluşturduğu bilim ve sanatlar 1970'ler sonrası krizden nasibini alarak, hakikati ifade etme maskelerinin

düşmesiyle yüz yüze kaldılar. Bu, ulus-devlet dogmatizminin parçalanmasıyla yakından bağlantılı bir gelişmedir. Yaşanan, birinci aydınlanmanın karanlık noktalarında ikinci bir aydınlanmadır. Ulus-devlet toplumsal doğayı mühendislik projeleriyle doğramakla sadece olgusal gerçekliği değil, algısallığını da tahrip eder. Olgu yok edildiğinde algısının da darbe yemesi kaçınılmazdır.

Toplumsal bilimin açığa çıkmış hakikatlerinden birisi toplumun tarihselliğidir. Ulus-devlet, toplumsal tarih yerine bir burjuva iktidar elidinin mitik inşasını tarih olarak sunar. Çokça eleştirdiği mitolojik ve dinsel tarihten daha çok hakikatin dışına çıktığının farkında bile değildir. Avrupa sosyal bilimi resmi ideoloji haline geldikçe, en gerici mitolojik ifade halini alır. Tüm bilimsel ideasına rağmen metafiziktir. İyi bir metafizik de değildir. Sanatın yaşadığı biliminkinden farklı değildir. Kapitalizme ilave birer sermaye alanı haline gelmişlerdir. Bilim ve sanat metalaştıkça hakikat değerini yitirirler. Hakikat bilimi olarak felsefenin tasfiyesi ve önemini yitirişi, toplumun yaşadığı maddi, fiziki soykırımlar kadar felakete yol açar. Felsefesiz toplum hakikatle bağını yitiren toplumdur. Bu ise toplumun sadece bir nesneler yığını haline gelmesi demektir. Nesne toplum ise tüm savunma yeteneklerini yitirmiş, her tür sömürüye açılmış yığın, malzeme demektir. Toplumun öz savunmasını yitirmesi kadar büyük bir felaket düşünülemez. Ulus-devlet, toplumu öz savunmasız bırakmakla toplumsal sorunun onuncu büyük etkenini oluşturur.

Amsterdam-Hollanda ve Londra-Britanya ulus-devleti stratejik bir araç olarak geliştirirken, yaptıkları işin farkındaydılar. Ne denli tehlikeli bir canavarı ürettiklerini bilenler vardı. Tahribatını sınırlamak için sınırlı da olsa birey ve toplumun korunmasına yönelik gerek hukuki, gerek demokratik tedbirleri eksik etmediler. İç bünyeleri için bunu yapıyorlardı. Dünya yüzüne (Buna Avrupa karası da dâhildir) ise Pandora'nın Kutusu'ndan çıkan kötülükler biçiminde serptiler. Bununla eski toplumu ve yeni Avrupa'yı parçalayarak hegemonyaları altına almayı başardılar.

Ahmak Alman ideologlarıyla çok akıllı geçinen Fransız pozitivist bilimcileri bu erkek Pandora'sını kutsallaştırıp sanki gerçek bir tanrı ve dinmiş gibi modern Panteon'a çektiler. Kapitalist modernitenin etkisine kapılan her iktidar elidi, kendi yeni tanrı putlarını bu yeni modellere göre inşa edip eskilerinin yerine koydular. Tanrı ve din

kavramının en eski sahipleri olan Ortadoğu elitleri bu yeni hegemon tanrı ve dine sığınmadan yaşayamayacaklarını herkesten daha iyi biliyorlardı.

c- Sanayi Devrimi

Avrupa modernitesinin üçüncü sacayağı sanayi devrimidir. Uygarlık tarihinde özgün bir konumu vardır. Tarım ve şehir devrimleri kadar etkiye yol açtığı kesindir. Şüphesiz sanayinin insanlık tarihi kadar eski bir tarihi vardır. Birçok devrimsel dönüşüm geçirmiştir. Fakat Avrupa'da, özellikle İngiltere'de 18. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan dönüşümler büyük devrimler karakterindedir. Daha önce sanayi devriminin kapitalizm ve ekonomiyle özdeşleştirilmemesinin çok önemli olduğunu vurgulamıştık. Sanayi halen eleştirisi doğru dürüst yapılmamış bir toplumsal olgudur. Sanayi devriminden önce tarım-köy-şehir kendi başına hiçbir zaman toplumu tehdit edecek boyutlara varmadılar. Tersine, maddi ve manevi kültür alanında toplumsal gelişmeye büyük değer kattılar. Toplumsal yaşamın başat inşa gücünü teşkil ettiler. Avrupa'da sanayi devrimiyle yaşanan olgular çok farklı olup, toplumsal yaşam üzerindeki etkilerinin bilimsel analizi halen gerçekleştirilmiş olmaktan uzaktır. Belki de sosyal bilimin temel görevlerinden biri, sanayinin toplumsal yaşamdaki etkisinin yetkince değerlendirilmesi olacaktır.

Sanayi sadece bilimin değil, en az onun kadar felsefenin konusu olmak zorundadır. Felsefenin mutlaka sanayiyi gündemine alması gerekir. İktisat biliminin sanayiyi sadece ekonomik bir alanmış gibi konu edinmesi çok daha büyük bir yetersizliktir. Sanayinin bir kalkınma, daha verimli bir üretim unsuru olarak değerlendirilmesinin sonuçları, soykırım ve çevrenin sürdürülemezliği olarak açığa çıkmış bulunmaktadır.

Faşizmi sanayisiz değerlendirmek mümkün değildir. Atom silahı ve genetiği değiştirilmiş canlılar üretme gibi, toplumu tahrip olasılıkları güçlü olan sanayiler, daha şimdiden en büyük tehlike kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır. Şüphesiz kapitalizmin ve ekonomizmin kontrolüne girmiş sanayileşmeden bahsediyoruz. İki eğilimin sanayi üzerindeki kontrolünün hem gerçek anlamda, hem de metafor olarak insansal ve toplumsal kansere yol açtığı da yeterince açığa çıkmıştır.

Kâr amaçlı sanayileşmenin her alanda sürdürülemezlik sınırına dayandığının diğer önemli kanıtı işsizlik, tarım ve köy toplumunun çözülüşü, çevrenin ekolojik olmaktan çıkışıdır. Şüphesiz kapitalist dünya-sistemin egemenlik tahtına oturuşunun sanayiyle sıkı bir ilişkisi vardır. İngiltere'nin hegemonik yükselişini sanayi kapitalizmi sayesinde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Sanayi kapitalizminin üstün üretim gücü karşısında diğer üretim biçimlerinin, dolayısıyla toplum biçimlerinin ayakta kalması zordur. Ama daha bu aşamada bile söz konusu olan, insanın temel ihtiyaçları için üretim değil, hegemonik üstünlük için üretimdir.

Temel soru şudur: Sanayi insanların temel ihtiyaçları için mi olmalı, yoksa hegemonik üstünlük için mi? Sanayi devrimiyle birlikte, ahlâkî ve politik toplum adına mutlaka temel ihtiyaçlar dışında sanayileşmeye onay verilmemesi gerekirdi. İnsanlık tarihi açısından üçüncü büyük dönüşüm momenti olarak sanayi devrimi gündeme girdiğinde, temel ihtiyaçlar dışında kullanılmasının önüne mutlaka geçilmesi gerekirdi. Ahlâk, hukuk, din, felsefe, bilim ve politikanın temel görevi bu olmalıydı. İnsanlık bu yaklaşıma yabancı değildir. Tarım devrimi olduğunda yüceltilen kavramlar dünyası, ahlâkî yargılar, gelişen bilim, göksel dinlerin temelinin atılışı bu hakikati ifade eder. Şehir devriminde Sümer ve Mısır mitolojisi, bilimi, bilgeliği, sanatı ve büyük dinlerin temellerinin atılışı bu hakikatin diğer güçlü bir kanıtıdır. Sanayi devrimi yoğunlaştığında, bir Fransız Devrimi ve ardı sıra yaşanan benzer gelişmeler tarihsel örnekleri karşılamaktan uzaktır. Kilisenin direnişi, felsefi ve bilimsel devrimler, sanat ekolleri kapitalizmin ve ulus-devletin sanayi temelinde şahlanışını durdurmak şöyle kalsın, emrine girmek için âdeta yarışma bahtsızlığına yönelmişlerdir. Bunda şüphesiz ahlâkî ve politik toplumun yıkılışı temel rol oynamıştır.

Çok iyi bilmek durumundayız ki, Avrupa merkezî uygarlık sistemini Ortadoğu'dan kaydırırken, ahlâkî unsurun önceliğine önem vermemişti. Tersine, ahlâksız bir kaydırma peşindeydi. F. Nietzsche'nin büyük bir hınçla **'Zerdüşt Böyle Buyurdu'** adlı eserini kaleme alması, bu derin ihaneti çok iyi tespit etmesinden ötürüdür. Nietzsche bu konuda o denli öfkelidir ki, âdeta şöyle haykırır: "Modernite adına yuttuğunuz her şeyi kusun." Tabii bunu derken, kapitalist modernitenin, insanın beynine ve yüreğine doluşturulanın kusulmasın-

dan bahsediyordu. Çıldırmasında bu eğilimin payı küçümsenemez. Ama bir çiçekle bahar gelmeyeceği gibi, bir filozofla da modernite kusmuğunun beyinler ve yürekleri işgal etmesi önlenemezdi. Adorno, "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" derken aynı gerçeği dile getirmek istemişti. Özellikle Yahudi soykırımından sonra modern yaşamın olduğu gibi devam etmesinin insanın tüm ahlâkî kutsallıklarına ters olduğunun farkındaydı. Kapitalizm ve ulus-devletin çılgınlıkları karşısında atılan 'ya sosyalizm, ya barbarlık' sloganı da bu gerçekliği fark eder gibidir. Bu fark edişler önemlidir, fakat çok yetersizdir.

Sanayi devrimine dar ekonomist yaklaşım sadece yetersiz olmakla kalmaz, çok saptırıcı gelişmelere de yol açar. Ekonomi-politik denilen disiplin, toplumsal hakikatin ekonomizmle saptırılması ve örtbas edilmesinin tipik örneğidir. Dikkat edilirse, başını İngiliz ekonomistleri çekmiş olup, en güçlü dönemini sanayi devriminde yaşaması tesadüfî değildir. İngiliz ekonomi-politiğinin temel görevi, sosyal bilim adına kapitalizm canavarını meşrulaştırmaktı. K. Marks ve F. Engels'in bile bu çabalara alet olması, ne kadar etkili ve başarılı olduklarını gösterir. Ahlâkî ve politik toplum bakışının aşılmasında, İngiliz ekonomi-politiği başat rol oynamıştır. Bilim adına bilime en büyük ihanet bu temelde yapılmıştır. Fransız pozitivist bilim ekolü bu ihanetin ikinci büyük ortağıdır. İngiliz ekonomi-politiğinin ekonomik alan üzerinde yaptığını Fransız pozitivist ekolü sosyal alanın bütünlüğü üzerinde gerçekleştirmiştir. Pozitivist ekolün ahlâkı, dini ve felsefeyi çağını doldurmuş metafizik, kendini ise yeniçağın (modernitenin) seküler dini ilan etmesi bu gerçekliği gayet iyi açıklamaktadır. Pozitivist çıkışın da sanayi devrimine denk gelmesi tesadüfî olmayıp konuyu daha da aydınlatıcı kılmaktadır.

Sanayi devrimi hızından hiçbir şey kaybetmeden devam etmektedir. Tarihte hiçbir devrim bu denli uzun sürmemiştir. Her geçen sürede de ivme kazanmaktadır. Önünde hiçbir engel tanımamaktadır. Zaten emrine girdiği iki büyük sınırsız güç yumağının iç içe olduğu süreçte başka tür bir gelişme de beklenemez. Yani kapitalizm ve ulus-devletin kanservari büyüdükleri bir dönemde, varlıklarını borçlu oldukları endüstriyalizmi durdurmaları beklenemez. Endüstriyalizm varlık nedenleridir. Endüstriyi endüstriyalizmden kurtarmadıkça, toplumu kapitalizm ve ulus-devlet tekelciliğinden kurtarmak mümkün değildir. Tersine, kapitalizm ve ulus-devletin varlık nedeni olma-

ya devam ettikçe, endüstriyalizmin kazanmış olduğu ivmeyi daha da hızlandırması ve üçlü sacayağının ölümlü çöküşüne kadar devam ettirmesi kaçınılmazdır. Endüstriyalizmin toplumsal sorun, soykırım ve çevre yıkımındaki rolünü daha yakından irdelemek büyük önem taşır.

1- Endüstriyalizm ve Tarım-Köy Toplumunun Yıkılışı

Bilindiği üzere, endüstrinin insan elinin direkt eylemi yerine, insanın araçlarla toplumsal faaliyete katılması biçiminde genel bir tanımını yapmak mümkündür. Başlangıcı insan türünün doğuşuna kadar gider. İlk endüstrinin taş aletler olduğu bilinmektedir. Avcı ve toplayıcı toplulukların endüstrisi esas olarak taş aletlere dayanmaktaydı. Tarım-köy devrimi ile birlikte endüstri de büyük bir devrim yaşadı. Dokuma, el değirmeni ve çanak çömlek endüstrisi bu dönemin eserleridir. Bu dönem sonrasında, özellikle merkezî uygarlık sisteminin doğuş mekânı olan Toros-Zagros dağ kavisinde oluşan Verimli Hilal'de M.Ö. 6000-4000 döneminde bilim ve endüstride büyük bir hamle yaşandı. Saban, tekerlek, kazma, kazan başta olmak üzere, tarihin kaldıraçları olabilecek endüstriler gelişti. Bu sürecin bir adım ötesi şehir devrimi oldu. M.Ö. 4000-3000'lerde gelişen bu devrimde endüstri araçlarının rolü önemlidir. Bilim ve sanatlarda da yazı ve rakam diliyle birlikte sıçramalar bu süreçte yaşandı. Bu bilgileri şunun için hatırlatıyorum: Oluşturulan endüstriler henüz kapitalist tekelcilik ve devlet tekelciliğinin emrine girmemiştir. Hem köy hem de şehir toplumunun ahlâkî ve politik gözetiminde işlev görüyorlardı. Ahlâkî ve politik tutum mutlak belirleyici konumdaydı.

M.Ö. 3000'lerden itibaren Mezopotamya'da gelişen merkezî uygarlık sisteminde bu denetim giderek zayıflamaya başladı. Rahip-yönetici-asker üçlüsünden oluşan devlet yönetimi, bu tarihten itibaren eski hiyerarşik yönetimin yerine yeniden inşa edildi. Endüstri daha çok şehirlerde gelişmeye başladıkça, yeni inşa edilen bu devlet yönetiminin denetimine geçti. Endüstrinin hem ekonomide hem de askeri faaliyetlerde artan önemi, devletin genelde toplum, özelde köy-tarım toplumu üzerindeki denetimini ve dolayısıyla sömürüsünü beraberinde getirdi. Avrupa uygarlık aşamasına kadar tarih, bir anlamda devlet tekelciliğinin endüstri üzerindeki denetimi yoluyla toplum üzerinde kurduğu baskı ve sömürünün tarihidir. Kapitalizmin bu

aşamada endüstri üzerindeki kontrolü, dolayısıyla sömürüsü yok denecek kadar azdır. Daha çok ticaret ve faizcilikle birikim peşindeydi. Devlet denetimine rağmen, endüstri ahlâkî ve politik toplumun denetimini yıkacak güçte değildi. Esasta temel ihtiyaçlara hizmet ediyordu. Askeri endüstri bile bu çerçeveyi çok az aşıyordu. Dolayısıyla endüstrinin toplum için bir sorun kaynağı değil, çözüm aracı olarak anlam bulduğunu rahatlıkla belirtebiliriz.

Avrupa uygarlık aşaması hem çok nazik, hayati, hem de stratejik olan bu toplum-endüstri dengesini yıkarak hegemonyasını kesinleştirdi. Kıyametin koparılması, ahlâk, din, bilim, felsefe ve sanat adına ayaklanılması gereken an bu dengenin aşıldığı andır. 16. yüzyıldan itibaren finans, ticaret ve manifaktür sanayiinde denetimi ele geçirip dünya-sistem olmaya başlayan kapitalizm, ilk defa bu konuma erişiyordu. Bin yıllardan beri toplumun gizli dehlizlerinde ahlâksızca ihtikâr (tefecilik) yoluyla yapılan birikimin sahipleri olarak kapitalistler, bu yüzyılda bir fırsat yakaladılar. Tarihçiler bu fırsatın oluşumunda dıştan (özellikle Osmanlı İslâm'ı) işgal ve istilaları, içten feodallerin iç çatışmalarını ve kilisenin kendi içinde parçalanmasını ve mezhep savaşlarını temel etken olarak belirtirler. Bunun doğruluk payı vardır. Kapitalizm kendiliğinden oluşmadı. Toplumsal denetim güçlerinin en zayıf anında ortaya çıktı. Savunmanın ilgili bölümleri bu süreci ana hatlarıyla sunduğu için belirtmekle yetiniyorum.

Ticaret, finans (para) ve manifaktür kapitalizmi dengeyi tarım-köy aleyhine bozmakla birlikte fark henüz açılmamıştı. Dolayısıyla ahlâkî ve politik toplum varlığını koruyordu. Din, bilim, felsefe ve sanatlar da tümüyle kapitalizmin denetimine geçmedikleri gibi çoğunlukla ona karşı direniş halindeydiler.

Sanayi devrimini kapitalizmin eseri olarak görmemek gerekir. Ayrıca dünya-sistem haline gelişi, sanayi devriminden çok önce ticaret ve finans alanında gerçekleşmişti. Bu tarihler çoğunlukla karıştırılır. Geçerken bir hususu daha hatırlatmalıyım ki, para ve ticaret kendi başına kapital anlamına gelmez. Basit değişim aracı olarak para ve tekelci olmayan fiyatlarla yapılan ticaret ekonominin kapsamında olup toplumda hayati bir işlev görür. Basit meta dolaşımı ve tekelci fiyatların oluşmadığı pazarlar ekonomi için gerekli olup, toplumsal yaşamı geliştirme özelliğine sahiptir. Kapitalistlerin elinde para faiz aracı olunca ve pazarlarda ticaret yoluyla tekelci fiyatlar (ucuz alıp

pahalı satmak) oluşunca sistem kapitalistleşmeye başlar. İşte bu sistemin belirtilen nedenlerle 16. yüzyılla birlikte zafere ermesi kıyametin kapısını aralamıştır.

17. ve 18. yüzyıllar insanlık tarihinde ticari kapitalizmin hegemonya çağı olarak geçer. 19. yüzyıldaki sanayi devrimi özünde merkantilizmin zaferidir. İnsan eli yerine otomatik çalışma kapasitesine sahip araçların (buharla çalışan gemi ve trenler, benzinle çalışan otolar başta olmak üzere) çok sayıda icat edilmeleri ve hızla geliştirilmeleri bu devrimin özüdür. Bunun kapitalizmle ilgisi yoktur. Bu teknolojik devrimin geliştirilmesini esas olarak insan pratiğinin binlerce yıllık birikimi sağlar. Bu yeni aşamadaki teknolojik devrimin farkı, üretim ve ulaşım, dolayısıyla ticaret ve para hareketleri üzerinde tarihte eşi görülmemiş bir patlamaya yol açmasıdır. Ticari kapitalizm ve finans kapitalizmi sermayeyi hızla sanayiye yatırmakla hızla azami kâr elde etti. Azami kâr kapitalizmin kanunudur. Sermayenin azami oluşumu demektir. Bu da sanayiyi aşırılığa zorlar. Sonuç, üretim buhranlarıdır. Bu buhranları aşmak için bulunan çare yine aşırı sanayileşmedir. Sanayi çılgınlığı günümüze kadar bu kanun gereğince devam edegelmektedir.

Sanayinin endüstriyalizm haline gelişi, kapitalizmin denetimine geçişi ile ilgilidir. Endüstriyalizmin toplum üzerindeki ilk büyük baskısı, üretimin temel ihtiyaçlar değil, azami kâr getiren ürünler üzerinde yoğunlaştırılmasıyla ortaya çıkar. Toplum üzerinde hüküm süren çok yönlü ve tarihte eşine rastlanmamış sorunlar bu gerçeklikten kaynaklanır. Bunların başında 19. yüzyılla birlikte kırsal-köy toplumuyla şehir toplumu arasındaki dengenin hızla bozulması gelir. Şehirleşmede ortaya çıkan büyümenin toplumsal ölçülerle ilgisi hızla kaybolur. Mega kent denilen, özünde kentin inkârı anlamına gelen süreç başlar. Barındırdığı nüfus miktarı bakımından milyonlar bir yana, yüz binleri aşan bir mekânın toplumsal gerçeklikle bağı kopmuş demektir. Kentsiz kentleşme veya kentin inkârı diyebileceğimiz bu süreç en büyük toplumsal sorun zeminidir. Sadece sınıfsal sömürü değil, çevre sömürüsünün azami mekânı olarak kent, hem gerçek hem de metaforik olarak toplumsal kanserleşmeyi ifade eder.

Son iki yüz yıllık kent azmanlaşmasının yıkıcı etkileri saymakla bitmez. Ama ilk sıraya on bin yıllık tarım-köy toplumunun yıkılışını almak doğru bir tespittir. 19. yüzyılın başında başlayan süreç

2000'lerin başlarında tamamlanmış gibidir. Yıkım sadece fiziki anlamda değildir; insanlık binasını inşa eden on bin yıllık maddi ve manevi kültürün yıkımı demektir. Bu yıkımın sonuçları yeni ortaya çıkmaktadır. Bu öyle bir darbedir ki, insan toplumunun varlığının sürdürülebilirliği daha şimdiden tartışılmaya başlanmıştır. Yalnız sera gazları bile bu hızla artarsa, toplumun ve çevrenin ne kadar ayakta kalabileceği kestirilemememektedir. Bilim daha şimdiden yüz yıl sonrası için kıyamet senaryoları çizmektedir. Asıl tehdit toplumun iç yapılanması ve kendisiyle ilgilidir. Sınıfsal yapı, ulus-devlet aklı, ekonomisiz ekonomi, felsefesizleşme, ahlâk ve politikanın tükenişi, küresel kapitalizmin yapısal krizi sistemin çöküşü olmaktan daha fazlasını ifade eder. Kendisiyle birlikte beş bin yıllık hegemonik uygarlık sisteminin kaotik hali yaşanmaktadır.

2- Endüstriyalizm ve Kentin İnkârı

Tarım-köy toplumu yıkılırken, kentte inşa edilen toplumun anormal karakterini vurgulamıştık. Kent tarihine bir göz atıldığında, ana hatlarıyla 19. yüzyıl başlarına kadar toplum dengesini ciddi oranda bozacak bir duruma gelinmediği görülecektir. Köy toplumuyla dengeler sık sık değişmekle birlikte, kabul edilebilir ve verimli bir işbölümü halinde ortaklaşa toplumu sürdürülebilir kıldıkları da görülebilmektedir. Sorun azami kâr kanununun devreye girmesiyle başlamaktadır.

Karl Marks'ın büyük eksikliğini ve hatasını sıkça dile getirmekten kendimi alıkoyamıyorum. Tehlikeyi fark etmesine rağmen tam teşhis edememe bahtsızlığını yaşamasına hayıflanıyorum. Benzer birçok filozof, dindar, sanatkâr, bilim insanı için de yargımı belirtmek durumundayım. Endüstriyalizmle birlikte köyler sadece boşalmadı, yıkıldı. Özgür emek ortaya çıkmadı, efendisiz ve özgür irade sahibi olma adına karın doyurmayan ücret ve işsizler ordusu olan köleliğin en gelişkin biçimi inşa edildi. Orta sınıf ve bürokrasi adı altında ilk çağlarda sayıları birkaç yüzü geçmeyen firavunlar ve nemrutlar yerine, sayıları milyon çarpı milyonu bulan nemrutlar ve firavunlar türetildi. Maskeli bir tek tanrı ve tanrı-krallar yerine, sayıları binleri bulan maskesiz tanrılar ve krallar çağına erişildi. Söz konusu edilen şey, insanlık tarihi kadar eski olan maddi ve manevi kültürün azami kâr kanununa kurban edilmesidir. Denilebilir ki, endüstriyalizm ve kentin kendini

inkârıyla bu yıkımlar arasında nasıl ilişki kurulabilir? Modernite çözümlememiz bu ilişkiyi yeterince açıklamaktadır.

Mega kent iç içe geçmiş yüzlerce kent anlamına gelir. İnkâr bu gerçeklikte gizlidir. Kentin anlamlı olabilmesi için biricik olması şarttır. Ayrıca birbirlerinin kopyası olmamaları gerekir. Aksi halde kent kişiliği anlam ifade etmez. O halde kırsal toplumu yıkan, kendi toplumunu da yıkmış olmaktadır. Sayı büyüklüğü hiçbir şey ifade etmez. Dolayısıyla çelişki sadece burjuva ile işçi arasında değildir. İşçinin de parçası olduğu saldırı altındaki toplumla tekelci kurumlar arasındadır. Sovyetler Birliği'nde endüstriyalizm devlet kapitalizmiyle zafer kazandı. Ama kendisinin de (reel sosyalizm) kâğıttan bir şato gibi yıkılması, aynı gerçeği, yani endüstriyalizmin kapitalizm olduğunu kanıtlamaktadır.

Mevcut endüstriyalist kentleri doyurmak için gezegenimizin ve insan toplumunun yetmez duruma geldiği daha şimdiden açığa çıkmıştır. Sadece toplumsal sorunları değil, toplumun kendisini ve çevreyi kurtarmak için endüstriyalizme, ardındaki kapitalizme ve ulus-devlete karşı topyekûn öz savunmalara ihtiyaç vardır.

3- Endüstriyalizm ve Ulus-Devlet

Sıkça dile getirmeme rağmen, yine de endüstriyalizm ile ulus-devlet arasındaki ilişkinin varlıksal olduğunu belirtmeliyim. 19. yüzyıl iki olgunun da zirve yaptığı dönemdir. Endüstriyalizm ne kadar ulus-devleti gerektirirse, ulus-devlet de o kadar sanayiciliği gerektirir. Ulus-devlet, on başlık altında sergilediğim toplumsal sorunların tümünü endüstriyalist toplum için de geçerli kılar. Marksizm'in endüstriyalizmi ve ulus-devleti sadece iç içe çözümlememesi değil, bunu ilericilik adına pozitif bir olgu olarak görmesi, Sovyet sosyalizminin neden yıkıldığını yüz elli yıl öncesinden açıklamaktadır. Akademi dünyası, kent ve endüstriyalizminin fideliğinde yetiştiği, hatta oluştuğu için bu yönlü hakikati kavramaktan acizdir. Ulus-devletsiz ve endüstri dininin geçerli olmadığı bir dünyayı hayal bile edememektedir. Ekoloji mensupları, belirtilen sınıf kökenlerine rağmen hakikati sınırlı da olsa görmeye başlamıştır. Ulus-devlet ve endüstriyalizmi iç içe geçmiş ortak bir ideolojik, ekonomik ve askeri saldırı kompleksi olarak değerlendirmek daha gerçekçidir. Bu gerçeklik karşısında dar

anlamda sendikacılık ve particilik siyasetlerinin anlamsız kaldığı açıktır. Gerekli olan, belirtildiği gibi toplum ve çevrenin öz savunmasıdır.

4- Endüstriyalizm ve Faşizm

Ulus-devlet, savaş rejimi olarak faşizm ve endüstriyalizm koşullarının ürünüdür. Kapitalizmin tarihinde, azami kârın elde edildiği sanayi çağında iç savaşın yoğunlaşması kaçınılmazdır. Azami kâr ve sermaye topluma karşı savaş yürütülmeden gerçekleştirilemez. Sanayi çağının ulus-devleti, bu azami kâr kanunu gereği bir iç savaş rejimi olarak örgütlenmek zorundadır. Ulus-devlette iktidarın tüm toplumsal gözeneklere sızması, iç savaşın en genelleşmiş halini ifade eder ki, faşizmin tanımı da bu çerçevededir. Aynı biçimde aşırı milliyetçiliğin faşizmin ideolojisi olması iç savaşın doğasıyla bağlantılıdır.

Endüstriyalizm çağında savaşın küreselleşmesi, her iki Dünya Savaşında kendini iyice kanıtlamıştır. İç savaş dış savaşla tamamlanmaktadır. Tarihin en yoğun iç ve dış savaşlarının son iki yüzyıllık endüstriyalizm çağında yaşanması, milliyetçiliğin resmi din olarak işlev görmesi, faşizm ve endüstri sermayesi arasındaki ilişki ile izah edilebilir. Soykırım bu dönemdeki savaşların topyekûnlaşmasının (tüm toplumu kapsamasının) bir sonucudur. Endüstriyalizm çağının savaş biçimi olarak ulus-devlet faşizmine karşı temel toplumsal sorun, ezilen sınıf, halk ve ulusun öz savunma cephesinin geliştirilmesidir.

5- Endüstriyalizm, Kadın ve Aile

Endüstri kapitalizmi çağında tarım-köy toplumundan sonra dağılan ikinci önemli toplumsal kurum aile ve kadındır. Batı sosyolojisinin örtbas ettiği önemli bir konu da aile ve kadındır. Bu sosyoloji ailenin neden ve nasıl yıkıma uğratıldığını açıklamaya yanaşmamaktadır. Bu gerçeklik ilk çağdaki kölelerin aile hakkının olmamasıyla bağlantılı olarak izah edilebilir. Artan işsizlik ve yoksulluk karşısında, uygarlık toplumunda gelenekselleşen aile kurumunun maddi koşulları büyük oranda ortadan kalkar. Ailenin toplumsal anlamı kalmaz. Birey toplumdan kopartılırken bu konuda kadına düşen pay, çok zalimane bir biçimde doğasına hiç istemediği aykırı koşullar dayatan egemen erkeğe teslim olma ve sokağa atılmadır. Köle kadın, reklamı yapıldığı gibi, bu çağda özgürlük kazanmamıştır. Kapitalizmdeki kadın köleliği metalaştırılmadık tek bir hücresi bırakılmayacak denli derinleştirilmiş

bir piyasa köleliğidir. Endüstriyalizm çağında yaşanan krizlerin en önemli bir unsuru aile ve kadın üzerinde yaşanmaktadır. Sadece yoğun boşanmalar ve sokak çocukları değil, toplumsal cinsiyetçiliğin sınır tanımaz iktidarcılığı ve sömürücülüğü, bu krizin ve çöküşün derinliğini yansıtmaktadır. Toplumun aile ve kadın sorunu ve çözümü, özgür yaşamın en temel unsurları olarak, teorik ve pratik düzeyde büyük çabalara ihtiyaç göstermektedir.

6- Endüstriyalizm ve Ekoloji

Endüstriyalizmin sürdürülemezliğinin açığa çıkmasında ekoloji hayati bir rol oynamıştır. Bilimsel sosyalizmin veya sosyal bilimin sanayi kapitalizmi çözümlemelerinin yanlışlıklarını ve yetmezliklerini ekolojistler ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin sürdürülmezliğini en iyi açıklayan bilimin ekolojik alandan gelmesinden çıkarılması gereken en önemli sonuç, kapitalizmin yaşamla bağdaşmazlığıdır. Eğer bir sistem çevreyi, yani yaşamın vazgeçilmez ortamını sürdürülebilir olmaktan çıkarıyorsa, bu sistemin hiçbir gerekçeyle savunulamayacağı açıktır. Mevcut hızıyla sürmesi halinde endüstriyalizme yalnız dünyamız değil, güneş sistemi de yetmez olacaktır. Endüstriyel kapitalizm çağında sistem sadece gerçek anlamıyla barbarlaşmamıştır, yaşamın gerçek Azrail'i haline gelmiştir. Hiçbir toplumsal değer endüstrileşmekten kurtulamamıştır. Ünlü üç S'lerin, sanat, spor ve seksin endüstrileşmesi toplumun ahlâken ve vicdanen tükendiğini gösterir. Maddi ve manevi kültür olarak toplumun tüm alanlarında endüstrileşme, ulus-devletleşme ve kapitalistleşmenin ekolojik duvara çarpması, sadece özgür-demokratik topluma değil, yaşamın kendisine bir çağrıdır.

7- Endüstriyalizm, Bilim ve Medya

Ekolojiyle maskesi düşürülen endüstriyalizm, diğer bilimlerce çözümlenmeye yanaşılmamıştır. Bunda bilimin sisteme eklemlenmiş olmasının belirleyici payı vardır. "Köpek sahibini ısırmaz" özdeyişi gereği, bilim ve akademi dünyası da efendilerini ısırmaya yanaşmaz. Ara sıra kendilerine karşı havlasalar da, önlerine bir parça atıldığında hemen susar ve hizmetlerine devam ederler. Benim bir ideam vardır: En az Sümer ve Mısır rahipleri tarafından zorbalık ve sömürü sisteminin mitolojik meşrulaştırılması kadar, kapitalist sistemin 'bilimcilik-

le' meşrulaştırılması söz konusudur. Meşrulaştırılmanın sözde teorik gerekçelerini bilim ve akademi dünyası hazırlarken, propagandasını ise esas olarak medya dünyası yapar. Toplum ve yaşamla bağdaşmazlığı açığa çıkmış bir sistemin çağdaş medyayı geliştirmesi anlaşılır bir husustur. Sadece medya değil, tüm gösteri dünyası, sanat, spor ve seks endüstrisi saptırılmış bilimsel tezlerle bütünleştirilerek, tüm insanlığın beynini ve yüreğini anbean bombardımana tabi tutmaktadır. Bu bombardıman olmadan sadece çıplak zor aygıtlarıyla sistem sürdürülemez.

Kapitalist hegemonya esas gücünü ideolojik hegemonyasından alır. İktidara, ulus-devlete eklemlenmiş bilim ve endüstrileşmiş medya bu hegemonyanın temel silahlarıdır. Toplumun kurtuluşu öncelikle bu iki alanda devrim yapmayı gerektirir.

C- KAPİTALİST MODERNİTENİN KRİZİ ve OLASI ÇÖZÜMLER

Savunmamın temel tezi, Avrupa uygarlık sisteminin, geleneksel hegemonik sistemlerin kapitalizm temelinde dönüşüme uğramış devamı niteliğinde olduğuna ilişkindir. Mezopotamya kökenli beş bin yıllık merkezî uygarlık sisteminin son beş yüz yılı, Avrupa coğrafyasına dayalı bazı öncü güçler tarafından kurtuluş ve saldırı stratejisi temelinde yeni bir dünya-sisteme dönüştürülmüştür. Uygarlık sistemlerinin hepsinde geçerli olan temel özellikler Avrupa modernitesi için de geçerlidir. Birincisi rekabet ve hegemonya, ikincisi merkez-çevre, üçüncüsü konjonktürel ve yapısal bunalım süreleridir. Yine her uygarlık sisteminde içerilmiş olarak yaşayan hegemonik güçlerle demokratik-eşitlikçi güçler, Avrupa modernitesi için de geçerlidir. Temel çelişki bu iki güç arasında olup, her gücün kendi içinde de tali çelişkileri tarih boyunca var olagelmiştir. Aralarındaki mücadeleden genellikle hegemonik güçler başarıyla çıkmışlardır.

Kapitalizm ilk defa Avrupa uygarlığında (modernitesinde) dünya-sistem haline gelmiştir. Bu güce ticaret, finans ve sanayi üzerine tekel kurarak, ulus-devlet tarzını örgütleyerek ve endüstriyalizmi sürekliliştirerek erişmiştir. Merkezî uygarlık olabilmeyi ağırlıklı olarak Ortadoğu'dan ikame ederek, tali düzeyde de Çin, Hindistan, Amerika ve Afrika'yı sömürgeleştirerek ve bağımlı kılarak başarmıştır. Avrupa modernitesinin dayandığı üçlü sacayağı, varlık nedeni oldukları toplumsal sorunları çözme yeteneklerini iyice kaybetmiştir.

Modernitenin esas dayanağı olan kapitalizmin kendisi kriz nedenidir. Azami kâr kanununu esas aldığı için, toplum ve çevrenin temel ihtiyaçlarını ve ekolojisini göz ardı ederek işlediğinden hiçbir zaman krizden kurtulamaz. Aşırı üretim ve kıtlık hep iç içedir. Modernitede ulus-devlet olarak yeniden şekillenen iktidar, kendisini toplum aleyhine azami çoğaltmayı faşizme kadar tırmandırarak, sistemi süreklilik kazanan bir iç ve dış savaş rejimine dönüştürür.

Sürekli kriz hali ancak sürekli savaş haliyle sürdürülebilir. Avrupa modernitesinin bağrında geliştirilen sanayi devrimi, sadece ilk iki sacayağını besleyerek krizin daha da derinlik ve yoğunluk kazanmasını sağlar. Mahşerin üç atlısı gibi çalışan sistem, doğuşunda filozof Hobbes tarafından "İnsan insanın kurdudur" yargısına yol açtı. Çöküş sürecinde ise birilerinin kurdu olmaktan çıkıp, yavrularını yemekten başka çaresi kalmayan kurtlar haline geldiler. Ahlâkî ve politik toplum ile çevrenin tüketilişi ancak böyle yorumlanabilir. Günümüz finans kapital krizi, modernitenin yapısal krizinin en belirgin biçimde yüzeye vurmuş halidir. ABD kaynaklı olması, başta AB olmak üzere hızla küreselleşmesi, modernitenin dünya-sistem olmayı tamamladığını kanıtlar.

Dünya-sistemde yaşanan sadece finans krizi değildir; kapitalizmin yapısal krizinden daha fazlasını ifade eder. Söz konusu olan beş bin yıllık uygarlık krizidir. Finans alanında yansıması, nasıl toplumsal gerçeklerden kopmuş ve anlamını yitirmiş bir sanal dünyanın oluştuğunu gösterir. Tarihin hiçbir döneminde sanal kılınmış bir soygun sistemi bu büyüklükte (600 trilyon Dolar tahmin ediliyor) inşa edilmemiştir. Bu gerçeklik ancak uygarlık sisteminin tarihsel ve güncel büyüklüğü ortamında oluşabilir. Günümüz krizinde özgün olan üç katmanlı yapısıdır. Beş bin yıllık merkezî uygarlık, beş yüz yıllık kapitalist uygarlık, konjonktürel olan finansal kriz somutunda iç içe ve yapısal olarak yaşamaktadır.

a- Amerika Birleşik Devletleri

ABD, sistemin hegemonik gücü olarak, yapısal krizden kendini restore etmiş olarak çıkma yeteneğini gösterebilecektir. Ama bu çıkış kendisini hiçbir zaman 20. yüzyıldaki hegemonik gücüne eriştiremeyecektir. Hegemonyasını başta AB ve Japonya olmak üzere daha fazla güçle eskisinden daha fazla oranda paylaşarak sürdürme-

ye çalışacaktır. ABD hegemonyası sadece Britanya İmparatorluğu'nun bir devamı ve İngiltere'nin stratejik müttefiki olarak kalmamak, aynı zamanda onun demokratik geleneğini de devam ettirmek durumundadır. ABD gücünü sadece hegemonik unsurlardan değil, çok sayıda ve farklılık arz eden demokratik gelenekli grupların gücünden de almaktadır. Denilebilir ki, ABD, merkezî uygarlık sisteminin maddi ve manevi kültür birikimini başarıyla temsil ettiğinden ötürü hegemondur. Dolayısıyla kendini restore etme olanakları fazladır. Krizden yeni bir yapıyla çıkma şansı mevcut güç mevzilenmesiyle olası görünmemektedir. Restorasyon döneminde hegemonik savunmaya ağırlık verecektir. Mevzîî saldırılar dışında topyekûn bir saldırıyı sürdürme yeteneğinde değildir.

b- Avrupa Birliği

AB ülkeleri merkezî uygarlık sistemindeki kapitalist dönüşümün sahipleri olarak ağırlıklarını sürdürmeye devam edeceklerdir. ABD'nin stratejik müttefikliğini sürdüreceklerdir. Fakat esas restorasyonu, hatta reformasyonu AB ülkeleri yapmak durumundadır. Kapitalizmi, ulus devletçiliği ve endüstriyalizmi en çok reforme edecek güçler bu ülkelerde ortaya çıkacaktır. Çünkü modernitenin beş yüz yıllık tarihi bu ülkeler grubunda derinliğine yaşandı. Hastalık neredeyse orada tedavi edileceğinden ötürü bu böyledir. AB'nin kendisi zaten her üç sacayağında da reform ihtiyacından kaynaklanmıştır ve onun ürünüdür. AB somutunda kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm sınırlı da olsa sosyalizm, demokrasi ve çevrecilik lehine reformdan geçirilecektir. Atılmakta olan adımlar giderek hızlanacaktır. AB tüm iletişim dünyasında en çok bilen ve duyan güç olarak, bu reformlar olmadan modernitesini eskisi gibi sürdüremeyeceğini çok iyi bilmektedir. Zaten yaşadığı son beş yüz yıllık modernite deneyimi kendileri için son derece öğreticidir. O halde ABD'nin restorasyonla, AB'nin de reformasyonla sistemik krizden birlikte çıkış yapmaları güçlü olasılıktır. AB'den de yeni bir sistem çıkışı beklemek gerçekçi değildir. Yeni sistem konusunda yeni bilim ve felsefi çıkışta vazgeçilmez öğretici bir merkez rolünü oynayabilir. Fakat yeni sistemin olası güç ve hareketlerinde sınırlı rolde kalıp başat rol oynayamayacaktır.

c- Japonya

ABD hegemonyasının Doğu Asya'daki birincil müttefiki Japonya, yapısal krizden en çok etkilenen güç konumundadır. Restorasyon ve reformasyonda en çok zorlanan güçtür. Son derece tutucu özelliklere sahiptir. ABD'nin her koşulda müttefiki olmaya devam edecektir. Güney Kore, küçük Japonya rolünü devam ettirecektir.

d- Çin

Doğu Asya'nın eski uygarlık merkezlerinden birine sahip olan Çin, liberal ve reel sosyalist senteziyle özgün bir kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm deneyimini yaşamaya çalışıyor. Avrupa merkezli moderniteden çok farklı bir oluşum sağlaması beklenemez. Tersine, onun Almancı biçimi (Prusyalı) diyebileceğimiz en gerici türünde yetkinleşmeye çalışacaktır. İdea edildiği gibi, yeni bir hegemonik güç merkezi olarak ABD'nin yerini tutması beklenemez. Giderek liberalleşme denen sınırlı bir kapitalist reformu yaşaması beklenebilir. Ulus-devletçiliği ve endüstriyalizmi katı biçimde yaşamaya devam edecektir. Başka türlü kapitalist kalkınmayı sürdüremez. Demokratik-sosyalist bir dönüşüm olasılık olarak gündeme girebilir. Bu olasılığı daha çok kapitalizmin yapısal krizi derinleştiğinde öngörmek gerekir. Vietnam ve Kuzey Kore'yi küçük bir Çin olarak değerlendirmek mümkündür.

e- Hindistan

Hindistan, Rusya ve Brezilya gibi hegemonik sistemle tam bütünleşmemiş, ama bağımsız bir hegemonik merkez olmayı da başaramamış ülkelerin, uzun vadede bu konumlarını aşmaları zor bir olasılıktır. Esasta kapitalist moderniteyi yaşamaktadırlar. Çin gibi yetkinleşmeye çalışmaları en güçlü olasılıktır. Özgün ve yeni bir sistem oluşturma yetenekleri yoktur. Reel sosyalizmde bunu deneyen Rusya'nın yetmiş yıl sonraki konumu, kapitalist modernite olmaktan öteye sonuç vermedi. Hindistan'da demokratik gelenekler daha çok öne çıkabilir. Brezilya'nın kaderi Güney Amerika'nın demokratik çıkışına bağlanabilir.

f- Güney Amerika

Güney Amerika yapısal kriz döneminde kendine özgü demokratik çıkışlar yapabilmektedir. Fakat bu ülkelerde güçlü oligarşik yapıların mevcudiyeti, bu yönlü gelişmeleri ciddi olarak engelleyebilir. Hatta tersine çevirebilir. Ayrıca demokratik çıkışın teorik ve pratik zemini fazla gelişmiş değildir. ABD hegemonyasına en çok direnebilecek ülkeler topluluğu olmakla birlikte, özgün demokratik-sosyalist bir sistem tutturmaları zor görünmektedir. Küba'nın genelleştirilmesi ABD ile savaşı gerektirebilir ki, kendi başlarına buna güç getirmeleri zayıf bir olasılıktır. Zayıflık, demokratik güçlerin öncülük düzeyindeki küçük burjuva zaaflarından kaynaklanmaktadır. Yine de Güney Amerika demokratik-sosyalist sistem arayışında en idealli güçlerle canlı bir laboratuar görünümündedir.

g- Afrika

Afrika'nın kendi adına söz söyleyebilme gücü halen oldukça sınırlıdır. Klasik sömürgecilikten ve kabilecilikten çıkış sürecini yaşamaktadır. Kaderi dünyanın kaderine hangi tanrı veya halkçı güç hükmediyorsa ona bağlı olarak gelişebilecek gibidir. Güney Amerika kadar bir sosyal laboratuar deneyimi yaşaması beklenemez. Umut vaat eden bir ana gibi değerlendirmek daha uygun olacaktır.

h- Ortadoğu

Ortadoğu'yu bir ülkeler topluluğu olarak değil, bir kadim kültür bölgesi gibi değerlendirmek daha anlamlı sonuçlar verebilir. Ne de olsa Doğu kültürünün orijinal ve temsili gücüdür. Daha doğrusu zeminidir. Merkezî uygarlığın dört bin beş yüz yıllık hegemonik gücüdür. Neolitik çağın on bin yıllık sahibidir. Böylesi bir tarihin, Avrupa'nın kendisinden aldığı bir uygarlığın bağımlısı haline gelse bile, hemen tükenmesi beklenemez. Avrupa modernitesi son iki yüz yıldır Ortadoğu'ya yüklenmektedir. Avrupa kendi modernitesini dünyanın tümüne kabul ettirme başarısını göstermiştir. Günümüzde de çok canlı yaşandığı gibi, Ortadoğu'da benzer bir başarıya tam ulaştığı söylenemez. Avrupa, karşısında çok güçlü direnişçi devletlerin güçleri olduğu için zorlanmıyor. Böyle güçler olsaydı iş kolaylaşırdı. Direnen ve yenilmeyen, daha çok görünmesi zor kültür geleneğidir. Bölge kültürünün çağdaş temsilcisi geçinenler isteseler de, bu kültür

Avrupa kültürüne dünyanın diğer bölgelerinde rastlandığı türden teslim olmayı reddediyor. Reddediş temsil gücünden ziyade, geleneklerin gücünden ileri gelmektedir. Fakat bu gelenek ne radikal İslâm ne de reel sosyalizm olarak ifade buluyor. Ayrıca modernitenin kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizmi de gelenekle kaynaşma ve bütünleşme yeteneğinde değildir. Yaşanan tipik bir kaotik durumdur.

Tarihte ilk defa Büyük İskender'le Doğu-Batı sentezi yaşandı. Bunun beş yüz yıllık bir geleneği başarıyla temsil ettiği söylenebilir. Helenistik gelenek başarılı bir kültür olarak kendinden sonraki tüm uygarlıkları etkiledi. Musevi, Hıristiyan, İslâm ve Hint kültüründe büyük izler bıraktı. Batı modernitesinin temel hamuru olmasını bildi.

Haçlı Seferleri dönemi (1100-1400) denilen dönemde, Batı'nın Avrupa (İskender hamlesi, özünde Grek kent kültürüyle Balkan kabile kültürünün gücüne dayanır) olarak yükselişe geçişini ifade eden krallıklar ve prensliklerin, çağın güçleri olarak Ortadoğu'ya yüklendiklerinde aynı başarıyı göstermeleri beklenemezdi. Çünkü arkalarındaki dünya, maddi ve manevi kültür olarak Ortadoğu'dan her bakımdan geriydi. Ancak kendileri için çok gerekli olanlar bu kültürel değerleri alabilirlerdi. Bunu da başarıyla becerdiler ve kendi uygarlıklarını bu ikame kültürle yoğurarak yükselttiler.

Son iki yüz yıllık saldırı (Napolyon başlatmıştı, Britanya geliştirdi, ABD sürdürüyor) halen devam ediyor. Özellikle günümüzde Afganistan'dan Fas'a, Kafkasya'dan Orta Afrika'ya kadar birçok bölgede sıcak ve soğuk savaşlar halinde devam ediyor. Yaşanan, sistemin en zayıf halidir. Daha doğrusu, Batı modernitesinin en zayıf halkası geleneksel Ortadoğu'dur. Üçlü sacayağı son iki yüzyılda oturtulmaya çalışıldı, fakat kaosu derinleştirmekten öteye rol oynayamadı.

İslâm cilalı modernite işbirlikçileri, ister radikal ister ılımlı olsunlar, yeni kaotik durumun âdeta tuzu biberi oldular. Ne İslâm olarak ne de başka türlü sistem olma kapasiteleri vardır. Bölgede anarşiden, kaostan öte durumlar yaşanmasına rağmen, başarılı çıkışların devreye girdiği pek söylenemez. Söylenebilecek olan, kaotik durumun sürekli kaynadığıdır. Her kaynama yeni alaşım ve bileşimler oluşturma değerindedir. Bu kaynaşmadan doğacak olasılıklardan biri özgün bir Doğu-Batı sentezi olabilir. Ne Doğu'nun kendi eski uygarlık türlerinden birini yeniden canlandırması mümkündür, ne de Batı'nın

kendi modernitesini tek taraflı enjekte etmesi söz konusu olabilir. Oluşacak sentezin özgünlüğünü, bilimsel yapıların ve örgütsel hareketlerin toplumsal sorunlara yanıt olma yeteneği belirleyecektir.

Tarafların birbirlerini inkâr ederek çıkış yapmaları en zayıf olasılıktır. Yeni çıkışların Batı bilimi oryantalizmiyle sağlanamayacağı yeterince açığa çıkmıştır. Doğu'nun toplumsal doğasının bilimi ise sadece öncülerini bekliyor. Arzulanan çıkış bu bilimin üretimi, örgütlenmesi, hareketlenmesi ve toplumsallaşmasıyla gerçekleşebilir. Bundan sonraki bölüm bu çıkış olasılığını değerlendirecektir.

Altıncı Bölüm: ORTADOĞU TOPLUMUNDA KRİZ ve DEMOKRATİK UYGARLIK ÇÖZÜMÜ

A- ORTADOĞU'DA YAŞAMI DOĞRU TANIMLAMAK

Sosyal bilimin temel görevi yaşamı tanımlamaktır. Sümer ve Mısır rahiplerinden Avrupa'nın pozitivist sosyal bilimcilerine kadar bilim yaptıklarını iddia edenler, yaşamın toplumsal anlamını tanımlamadıkları gibi, bu en temel görevin yerine en saptırıcı ve bilinç karartıcı mitolojik ifadeler geliştirmişlerdir. Hâlbuki yaşam sosyal bağlamında tanımlanmadıkça, sosyal bilimden bahsedilemez. Tanımı yapılmayan bir şeyin bilimi de geliştirilemez. Şüphesiz bu durum hakikatin uygarlık sistemlerindeki çarpık inşasıyla ilgilidir. Uygarlık sistemlerinde başlangıç anlarından günümüze kadar sosyal yaşamın hakikati açıklanmadığı gibi, mitoloji, dincilik, felsefecilik ve bilimcilik kategorileriyle muazzam ölçüde çarpık ve yanlış inşa biçimlerine büründürülmüş ve anlatıma kavuşturulmuştur. Ayrıca bu anlatılar sanatlarla cilalanmıştır. Uygarlığın maddi kültürü manevi kültürüyle diyalektik ilişkiye sokularak, bilinen veya bilinmesine müsaade edilen tarih anlatısı ile çıplak ve maskeli tanrıların çıkarları, inanç ve arzuları doğrultusundaki bir yaşam tarzı kullara belletilmiştir. Hegemonik yaşamın bu inşa ve belletilme tarzı sayısız bilgelikler, hareketler ve topluluklar tarafından itiraz ve direnişle karşılaşmış olsa da varlığını sürdürebilmiştir.

Savunmamın çeşitli bölümlerinde, özellikle özgürlükle ilgili bölümlerinde genelde yaşamı, özelde insanın sosyal yaşamını tanımlamaya çalışmıştım. Bu hatırlatmanın ışığında bir kez daha yaşama ilişkin özlü bir tanımlamada bulunma ihtiyacı duydum. Özellikle Ortadoğu'da yaşamın uğradığı güncel suikast, katliam ve soykırımlar beni yaşam konusunda daha derinliğine anlaşılır ve düzeyi gelişkin bir tanımlamada bulunmaya zorlamaktadır.

Bana göre kapitalizmin en büyük tahribatı yaşamın tanımını yok etmesidir. Daha doğrusu, yaşamın toplum ve çevresiyle olan ilişkisine en büyük ihaneti gerçekleştirmiş olmasıdır. Tabii arkasındaki uygarlık sistemi de bunda kendisi kadar sorumludur. Bilim ve iletişimin en güçlü çağında yaşadığımız söylenir. Fakat bu olağanüstü gelişmesine rağmen, bilimin halen yaşamı ve toplumsal bağlamını tanımlamaması oldukça tuhaf gelmektedir. O zaman sormak gerekir: Neyin

bilimi ve kimler için bilim? Bu soruların yanıtı verildikçe, sosyal bilimcilerin neden en temel soruya, yani "Yaşam nedir ve toplumla bağı nasıldır?" sorusuna yanıt vermedikleri anlaşılacaktır. Belki çok basit gelebilir bu soru. Ama insan denilen varlık yaşamı kadar anlamlıdır. Bunu da anlamadıktan sonra insanın ne değeri olabilir! Bu durumda belki de bir hayvanın, hatta bitkinin yaşantısından daha değersiz bir yaşamı olan bir mahlûka dönüşmesinden bile bahsedebiliriz. Anlamını, hakikatini bilmeyen insanlık ya olamaz ya da olursa en alçakçası, en barbarcası olur.

a- Yaşam

Yaşam belki de tanımlanmayabilir; daha doğrusu izafi (görece) olarak hissedilebilir, kısmen anlaşılabilir. Evrimsel gelişme gerçek olsa bile, Darwinist evrim yorumunun yaşamın ve türlerin gelişimini izahı hakikati açıklamaktan uzaktır. Üç milyar yıl önce okyanus içlerinde daha hücre olamamış bir canlıdan günümüz insanına kadar zincirleme biçimde sürüp gelen bir yaşamı izlemenin de yaşamın anlamına katkısı sınırlıdır. Bilim şimdi yaşamın sırlarını atom-altı parçacıkların oluşumlarında aramaktadır. Açık ki bu yöntemle de yaşamın sınırlı bir izahından öteye gidilemez. Yaşamın bu anlatılarla mutlaka ilişkisi vardır. Ama bunlar sorunu tam çözmüyorlar. Yaşamı ölümle kıyaslamak da anlamı için yeterli değildir. Yani "Yaşam ölümden öncesidir" demek pek de tatminkâr bir açıklama tarzı olmamaktadır. Daha doğru olan, yaşamın ancak ölümle mümkün olabildiğidir. Ölümsüz bir yaşamın olamayacağını biliyorum. Fakat ölümün anlamını da bilmekten uzağız. Ölüm de en az yaşam kadar tanımlanamaz. Bu belki de yaşamımızın izafi bir sonucudur; belki de yaşamın bir imkânı, bir gerçekleşme tarzıdır. Daha sonra kapsamlı tanımlayacağım gibi ölüm korkusu bir sosyal ilişkidir. Ölüm belki de bu korkudan ibaret bir şey gibidir.

İdealizm-materyalizm ikilemini tutarlı ve açıklayıcı bulmuyorum. Uygarlıksal karaktere sahip bu ikilemin yaşamı izahının değeri yoktur. Geliştirmek istediğim yorum için bu ikilemin hakikatle ilişkisinin sınırlı olduğunu belirtiyorum. Benzer biçimde canlı-cansız kavramları da yaşam konusunda açıklayıcı olmaktan uzaktır.

Hakikat 1: Yaşamı kavramak isteyen insan dışında, her canlı-cansız varlık sadece kendi anlarını yaşayabilir. Bir kurdun kaptığı

kuzu ile bir karadeliğin yuttuğu galaksi belki de aynı evrensel kaderi paylaşmaktadır. Bu bile yaşamı kavramak için bir sır değerindedir sadece.

Hakikat 2: Yavrusu için kendini paralayan canlıyla atom-altı parçacıkların inanılmaz hızda diyalektik oluşumları gerçekleştirmesi de aynı evrensel kuralın gereği olarak işlemektedir.

Hakikat 3: İnsan toplumunda bu evrensel kural kendini sorgulama durumuna erişmiştir: Ben kimim? Bu soru evrensel kuralın ilk defa kendini dillendirmeye çalışması sorusudur.

Hakikat 4: Canlı-cansız tüm evrensel yaşam belki de "Ben kimim?" sorusuna erişim sağlamak içindir.

Hakikat 5: "Ben kimim?" sorusuna yanıt, evrenin nihai amacı olabilir.

Hakikat 6: "Ben benim, ben evrenim, ben öncesi-sonrası, yakını-uzağı olmayan zaman ve mekânım!" cevabı nihai amaç olabilir.

Hakikat 7: Fenafillâh, Nirvana, Enel-Hak mutlak bilgelikleri insanın toplumsal yaşamının temel amacını açıklamış olabilir veya toplumsal yaşamla ilgisini ortaya koyabilir.

Bu yedi hakikatle yaşamı tanımlamış olmuyorum. İlgi alanını araştırıyorum, araştırmak istiyorum. Yaşam yaşanırken anlaşılmaz. Anlamla yaşam arasında bu yönlü bir çelişki vardır. Bir âşık maşûkla iken aynı zamanda anlamın bittiği yerdedir. Mutlak anlayabilmek mutlak yalnızlıkla, yani maşûksuz olmakla mümkündür. Ya yardan ya serden olmak deyişi, fiziki anlamda değil de metafizik anlamda bu gerçeği ifade etmek ister. Mutlak yalnızlığa dayanabilmek, mutlak'ı anlamaya yatkın olmakla mümkündür. Mutlak yalnızlık ancak sadece anlam gücü haline gelindiğinde, yani maddi güç ilişkisi olmaktan çıkıldığında gerçekleşebilir. Varlık-yokluk ikilemi anlam-madde ikilemine benzer. Her iki ikilem de bir soyutlama olup gerçekte yaşanmaz. Yaşam büyük ihtimalle bu ikilemin sonsuz düzenlenme kabiliyetidir. Düzenlenme aralıkları kaos anları olarak ölüm gibi gelse de, yaşamın gerçekleşmesi için zorunlu gibi görünmektedir.

Bu kısa çözümlemede yaşamın neden tam tanımlanamayacağını sınırlı da olsa anlatmaya çalıştım. Yaşamın mutlak tanımı mutlak yalnızlığı, hiçliği, maddesizliği gerektirir ki, bu da sadece bir soyutlama düzeyinde kaldığı için, gerek yaşam gerekse onun anlamına erişim ancak ikilemli ve izafi olarak gerçekleşebilir.

b- Toplumsal Yaşam

Toplumsal yaşam çok basit bir kavram olmasına rağmen, tüm bilimlerin temel kavramı olarak açıklanması gereken bir kavramdır. Çok kullanılmasına rağmen, sanıldığının aksine, anlamına erişilmemiş bir kavram durumundadır. Sosyal yaşamın ne olduğunu bilmiyoruz. Bilseydik, hegemonik sistemler altında lime lime edilen sosyal yaşamımızın amansız savunucuları olurduk. Sosyal yaşamda bilgelik değil cehalet egemendir. Zaten hegemonik yaşamın karşı kutbunda cahilce yaşam geçerlidir. Toplumsal yaşamların üstünde cehalet perdeleri gerilmeden hegemonik sistemler sürdürülemez.

Yaşamın izafi karakterini göz önüne getirerek sosyal yaşamı tanımlamaya çalışacağım. Öncelikle tekdüze, sınırsız, her yerde benzer sosyal yaşamlar yoktur. İzafi yaşam demek biricik, tekil yaşam demektir. Tekillik, bilindiği veya bilinmesi gerektiği gibi evrenselliği reddetmez. Ne salt tekillik vardır, ne de salt evrensellik. Tekillik-evrensellik ikilemi anlam-madde kadar geçerli bir ikilemdir. Tekil olmadan evrensellik gerçekleşmez. Her tekil de evrensel olmadan yaşayamaz. Daha anlaşılır olması için bir örnek sunabilirim: Yüzlerce farklı gül birer tekildir. Fakat tüm bu güllerin gül olarak adlandırılmalarını gerektiren ortak bir yanları vardır. Bu ortak yan evrenseli ifade eder. Evrendeki tüm çeşitlenmelerde bu kural işler.

Savunmamın ilgili bölümlerinde sosyal yaşamı tarihselliği ve çeşitliliği içinde sunmaya çalıştığım için tekrarlamayacağım, hatırlatmakla yetineceğim. Afrika'nın doğusunda yaşadığı varsayılan ve yaklaşık iki yüz bin yıl öncesine dayanan, ondan sonra bir anadan doğduğu ve elli bin yıl öncesinde simgesel dile kavuştuğu sanılan, yirmi bin yıl önce Toros-Zagros eteklerinde son buzul döneminin sona ermesiyle birlikte tarım öncesi toplumdan çıkıp yaklaşık on beş bin yıl öncesinden itibaren kabilesel tarım ve toplayıcılık-avcılıkla iç içe bir sosyal yaşam düzenine geçtiği genel kabul gören Homo Sapiens (Düşünen İnsan) öykülemesi önemli gerçeklik payı taşımaktadır. Tarım-köy toplumu olarak gelişen bu yaşam tarzının üzerine beş bin yıllık bir dönemle merkezî uygarlık eklendi. Tarım-köy toplumu ile şehir-ticaret-zanaat ve sanayi toplumu diyebileceğimiz bir ikilemle günümüze kadar etkili olan hegemonik bir yaşam kültürünün gelişimini kalın çizgiler veya dönem-döngüler halinde anlatmaya çalışmış-

tım. Bu hegemonik kültürün son beş yüz yıllık Avrupa aşamasını da bundan önceki bölümde sundum. Açık ki oluşumu ve olgunlaşmasıyla, hatta yapısal bunalımlarıyla bu kültür esas olarak Ortadoğu toplumunun damgasını taşımaktadır. Anlamını sunmaya çalıştığım kültür, toplum budur. Tekillikleri çok olsa ve en önemli bir tekilini Avrupa modernitesi teşkil etse de, tekiller tekili anlamında bir soyutlama, kategorileştirme dönem ve mekân itibariyle her zaman mümkündür.

Bir tekil olarak toplum hali, insan türünün yaşamını belirler. Afrika'daki insan yaşamı ile Ortadoğu'daki insan yaşamı arasındaki farkı, tekilliği bu toplum hali belirler. Irk veya diğer fiziksel özellikler belirleyici değildir. Hızla ölmezse, toplumsuz insan bireyi yalnız bilge insana değil, işaret dili ile konuşan hayvanlara da yakın bir tür olabilir. Toplumsuz insan anti-insandır. Bir insanı toplumun dışına atmak, toplumsuz kalan insan olmak uğranılacak en büyük cezadır. İnsan tüm gücünü toplumdan alır. En gelişkin bilimler ve bilgelerin düzeyi toplumla bağlantılıdır. Toplumsal yaşamı basit fiziksel nicelikler ve görüngüler olarak değerlendirmek pozitivizmin insana en büyük ihanetidir. İnsan toplumu düzeyine gelebilmek ancak evrensel bir hamle olarak anlam bulabilir.

Evrensel hamle olarak toplumsal yaşamın temel karakteristik özelliklerini sıralayalım.

1- Tarih olarak toplum. İnsan topluluklarının milyonlarca yıl süren, zorlu mekânlarda çok acılı geçen ve büyük mücadele isteyen çabaları sonucunda daha gelişkin tekil topluluklar oluşturulmuştur. Bazı mekânlar ve dönemler toplumsal sıçramalarda belirleyici olmuştur.

2- Tarih olarak toplum zekâ düzeyini gerektirir. İnsan türünün zekâ düzeyi toplumsallığını belirlemiştir. Toplumsallık da bu zekâ düzeyini zihniyet halinde çalışmaya, gelişmeye zorlamıştır. Toplumsal doğa zihniyet düzeyi gelişkin esnek bir yapı arz eder.

3- Dil toplumsal zihniyetin sadece aracı değil, aynı zamanda yapılandırıcı bir unsurudur. Dil bir toplumu var eden temel özelliklerdendir. Kolektif zekâ aracı olarak toplumsal doğanın esnekliğini çok hızlı geliştirir.

4- Tarım devrimi toplumun maddi ve manevi kültüründe tarihin en köklü devrimidir. İnsan toplumu esas olarak tarım etrafında şekillenmiştir. Tarımsız toplum düşünülemez. Tarım sadece beslenme

sorununun çözümünü sağlamakla kalmaz; zekâ, dil, nüfus, yönetim, savunma, yerleşme, din, teknik, giyim, etnik yapı başta olmak üzere, temel maddi ve manevi kültür araçlarında köklü dönüşüm ve gelişmelere yol açar.

5- Toplumsal sürekliliği sağlamada en yoğun çabanın sahibi olduğundan, kadın erkeğe nazaran toplumsallıkta daha başat rol oynar. Doğum, çocukların büyütülmesi ve savunulması toplumsallığın anacıl doğrultuda gelişmesini sağlar. Toplum ağırlıklı olarak ana-kadın kimliğini taşır. Dilin ve dinin kökeninde dişil öğenin varlığı bu gerçekliği doğrular. Tarım-köy toplumunda kadının kimliği ve sesi gücünü korumaya devam eder.

6- Toplumsal doğa özde ahlâkî ve politiktir. Ahlâk toplumun kural düzenini, politika da yönetimini belirler. Ahlâk toplumun düzen ve kalıcılığını sağlarken, politika yaratıcı gelişimini sağlar. Ahlâksız ve politikasız toplum düşünülemez. Ahlâkî ve politik düzeydeki aşınma her türlü kölelik ve eşitsizliğin gelişimi ile iç içe yaşanır.

c- Toplumsal Hiyerarşi ve Devlet

Kadın etrafında organik olarak sağlanan toplumsal otoritenin avcı toplumun gelenekleri ile hile ve zorbalıkta büyük güç kazanmış erkek tarafından ele geçirilişi hiyerarşik düzenin temelidir. Hiyerarşik düzen toplum yaşamına zorbalık ve hilenin girmesini beraberinde getirir. Hiyerarşi esas olarak hileciliğin temsilcisi rahip, zorbalığın sahibi asker ve toplumsal tecrübenin sahibi yaşlı erkek tarafından temsil edilir. Ana-kadınla aralarında ilk büyük sosyal mücadele dönemi başlar. Proto-uygarlık döneminde otorite büyük oranda erkek hiyerarşisine geçer. Devlet hiyerarşik yönetimin kent toplumunda kurumlaşması ile başlar. Toplumlarda hiyerarşik ve devletçi kesimlerin gelişimi ile ahlâkî ve politik düzen bozulur. Toplum karşıtı gelişmeler hız kazanır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1- Kent Toplumu: Kent toplumunun tarım toplumu ile ticaret ve zanaat temelinde giriştiği işbölümü sonucunda karma bir toplumsal gelişmeye yol açılırken, hiyerarşik ve devletçi kesimin üstte kurumlaşması ve yaşanan anti-toplumsal gelişmeler kentle birlikte hız kazanır. Toplumsal çelişki ve problemlerin temelinde bu anti-toplumsallık yatar.

2- Sınıflı Toplum: Hiyerarşi ve devlet kurumlaşmasının yoğunluk ve yaygınlık kazanması toplumun ikiye yarılmasına yol açar. Sınıflılık karakteri toplumsal doğanın yabancılaştırıcı unsurudur. Toplumun aleyhinde her düzeyde ideolojik ve örgütsel bir saldırı geliştirir. Hiyerarşi ve devlet doğal toplumun yerine yalanı ve zorbalığı geliştirilmiş yapay sınıflı toplumu ikame eder. Mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel geleneklerde ahlâkî ve politik toplumun aleyhinde çarpıtma ve karartma söylemini geliştirir.

3- Sömürgen Toplum: Hiyerarşi ve devlet kurumu, esas olarak toplumların değer birikimi üzerine kurulur. Kısmen hissedilen yönetim ihtiyacını savunma ve korunma ihtiyacı ile bütünleştirip, karşılığında giderek adaletsiz bir hal alan toplumsal değer gaspını gerçekleştirir. Bunda hem zor hem de ideolojik araçlar birlikte işlev görür. Sömürgen toplumlar sömürünün sağlandığı biçim ve alanlara bağlı olarak ticari, sınaî ve finansal bölümlere ayrılır.

4- Savaşçıl Toplum: Toplumsal değer gaspının ikna yerine zorla sağlandığı biçimlerdir. Savaş toplumsal yaşamdaki yabancılaşmanın en aşırı ve vahşi biçimidir; toplumsal doğayı derinden yaralar ve sakatlar. Bu durumda toplumların korunma refleksleri gelişerek, yabancılaştırıcı savaşa karşı toplumsal varlığı koruyucu öz savunma savaşı biçimini alır.

d- Toplumsal Kimlik

Toplumsal tekillikler zengin bir bileşime sahiptir. Tekillikler kendi içinde çok sayıda tekillikler tekili kategorileri oluşturur. Toplumları tek kimlikli olarak görmeye çalışmak, yabanlaştırıcı öğeler olan hiyerarşik ve devletsel düzenlerden kaynaklanır. Kapalı katı kimlik anlayışı bu düzenlerin dayatmasıdır. Ulus-devlet bu düzenin en gelişmiş biçimidir. Kimlikler toplumsal formlardır. Toplumun gelişme özelliklerine denk gelirler. Diğer kimliklerle sentezlenmeye açıktırlar. Kimliksiz toplum olmaz. Kimlik de en az ahlâk ve politika kadar varoluşsaldır. Çoklu alanlara sahip toplumsal kimliklerin en belli başlı olanlarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Kabile ve Aşiret Kimlikleri: Toplumların ilk gelişme kimliği kabileler biçimindedir. Klana kimlik demek zordur. Çünkü klan henüz farklılaşmanın başlangıcındadır. Fakat klanı proto-kimlik, ön kimlik olarak tüm kimliklerin ana hücresi, ailesi gibi değerlendirmek müm-

kündür. Kabileler ve kabileler birliği olarak aşiretler toplumsal yaşamın en dayanıklı kimlikleridir. Anti-toplumsal güçlere rağmen, zayıflamış kabile ve aşiretler çağının bir nevi sivil toplum görünümünde oluşması kaçınılmazdır. Çünkü toplumlar klansız ve ailesiz olamayacağı gibi, kabilesiz ve aşiretsiz de olamaz.

2- Kavimsel Kimlikler: Tarih boyunca ortak bir dil ve kültür kökenine dayalı aşiretlerin daha üst düzeyde gelişmiş biçimlenişi olarak gelişirler. Ağırlıklı olarak ortak bir mekânı kendileri için yurt, vatan olarak geliştirirler. Yurt, vatan en doğrusu kültür olarak anlam bulması gereken kavramlardır. Her toplum kavim düzeyine varmak durumunda değildir. Kavimler içinde çok sayıda başka klan, kabile, aşiret, hatta kavim yaşayabilir. Homojen kimlik anlayışı ulus-devlet faşizminin bir dayatmasıdır.

3- Ulusal Kimlik: Kavim kimliğinin istikrarlı ve sürekli bir yönetim biçiminde yaşaması halinde oluşacak kimliğe ulus veya ulusal kimlik demek mümkündür. Ulusun ağır basan yanı öz iradesiyle kendini yönetebilmesidir. Yönetimin demokratik veya devletçi biçimlerde gelişmesi mümkündür. Başka ulusların, daha doğrusu devletçi yönetime sahip ulusallıkların yönetimi altında olan halklara, kabileler toplamına ulus değil köleler denilir. Sömürgen toplumlarda tek ulus adına homojenlik sağlanıp, başka uluslara ve hatta alt birimlere özgür ve eşit yaşama şansı verilmez. Demokratik sistemler çoklu kimliklere imkân tanımalarıyla anti-toplumsal sistemlerden ayrılırlar.

e- Toplumsal Kutsallar

Kutsallık kavramı büyüleyici, mucizevî, olağanüstü olanın toplumcu tanımlanmasıdır. Kutsal olan toplumun kendisidir. Ama toplum bunu bilimsel bilinçle değil de dinsel, mitolojik dediğimiz bilinç biçimleriyle karşılar. Toplum aslında kendini tanımlıyor. Dinsel ve mitolojik bilinçle tanımlamakla bilimsel bilinçle tanımlamak arasında kıyaslama yapmak öğretici olabilir. Bilimin kökeninde mitoloji, din ve felsefenin yattığını unutmamak gerekir. Toplumun zihin faaliyeti, ister kutsal ister pozitif olsun, hep kendini tanımlamaya yöneliktir. Bazı önemli kutsallıklar şunlardır:

1- Tanrısallıklar: Üç büyük din de, nesnel idealizmde evrensel olanın karşılığıdır. Hegel'de mutlak tin (Geist)dir. K. Marks'ta komünizmdir, milliyetçiliklerde ulus-devlettir.

Tanrısallığın sosyal bilimdeki anlamı toplumsal kimlikle bağlantılıdır. Toplumsalın en üst soyutlama olarak kavramsallaşmasını karşılayabilir. Allah'ın büyüklüğünün toplum dışında bir anlamı yoktur. Allah ancak toplumla var olabilir. Toplum onu ister tüm evren olarak karşılasın, ister içinde bir inanç olarak beslesin, fark etmez. Felsefede bunun temsili nesnel ve öznel idealizmdir. Bilimde ise yalnızca nesne ve özne olarak kalır. Bu yöntemle her şeyi nesne ve anlam olarak Tanrı (Allah)'dan çıkarsamak mümkündür. Bilim diliyle ifade edersek, insanın anlam düzeyi toplumsallığıyla orantılıdır. İnsanın anlam gücü toplumsal gelişkinliğiyle belirlenir. Kapitalist liberalizmin dayattığı toplumdan kopuk birey anlamlılığı tam bir mitolojik yalandır. Birey toplumdan kopuk olarak ancak bir maymun sürüsünün üyesi kadar anlamlılık ve zihniyet gelişkinliğini yaşayabilir.

2- Peygamberlik: Toplumsal kutsallığın ikinci halkasıdır. Gaipten haber verme, tanrının elçisi olma gibi sıfatlarla tanımlanmaya çalışılır. Üst rahipler sınıfıyla aynı kategoriyi paylaşır. Felsefedeki karşılığı filozof iken, bilimdeki karşılığı ise akademisyendir. Üst düzey aydınlar da aynı kategoriyi paylaşır. Hepsinin ortak özelliği, toplumsal anlamlılığı en üst düzeyde açıklayan bir konumda olmalarıdır.

Toplumun bu anlam konumlarını böylesine üst düzeyde değerlendirmesi özünde kendi varlığını seslendirdikleri içindir. Onlar toplumun aynası, vicdanı konumundadırlar. Toplum onların şahsında özünde kendini kutsamaktadır. Kutsamanın kendisi değerlenmek, yüceleşmek, anlamlanmak, güzelleşmek olarak da tanımlanabilir.

3- Bilgelik, Ozanlık: Üçüncü sırada bir kutsama halkasıdır. Aynı işlevi görürler. Toplumun değer, anlam, söz taşıyıcılarıdır. Ahlâkî ve şiirsel duruşu ifadelendirirler. Toplumsal değerliliğin söz ve sanat temsilcileridir. Toplumsal anlamlılığı en yoğun yaşama ve ifade etme ayrıcalığına sahiptirler.

4- Kutsal Eşyalar, Fetişler: Toplumun yaşamasına, ayakta kalmasına ve hamle yapmasına en çok katkısı olan nesneler kutsallaştırılır. Kutsallığın nesnelere geçmesi, toplum için hayati bir ihtiyacı giderme değerini ifade etmesinden ötürüdür. Bir nesne ne kadar değerliyse, fetişleştirilmişse, o denli kutsallık payı taşır. Örneğin buğday, zeytin, koyun, inek, at vb gibi.

f- Toplumsal Hakikat ve Yitimi

Toplumsal doğalar zihinsel yanı gelişkin esnek doğalardır. Anlam yüklüdürler. Genelde canlılardaki anlam yükü cansızlardakinden fazladır. En basit atom parçacığından en karmaşık bileşimlerine doğru bir anlam artımı söz konusudur. Anlam artımının özgürlükle ilişkisi vardır. Enerji-madde ikilemindeki katılaşmış maddi parçacık denilen yan hep anlamı engellemekle yükümlüdür. Tıpkı duvar gibi. Duvar içindekileri korur, ama aynı zamanda hapseder. Evrende bu ikilem her olguda vardır. Duvar bazen tam bir savunma aracı olurken, bazen de hapishane halini alır. Madde kısmının bu yönlü bir özelliği hep vardır. Toplumsal doğada (evrende, maddede) çok gelişkin bir anlam birikimi bulunmaktadır. Toplumsal örgüler, organlar, yapılar, sistemler özünde anlamca belirlenirler. Anlamını en iyi dile, söze ve yapılanmaya kavuşturan toplumlar en gelişmiş toplumlar tanımına kavuşurlar. Bunlar özgürleşme düzeyi gelişkin toplumlardır. Özgür toplumlar kendilerini anlamlandıran, dillendiren, konuşturan, ihtiyaca göre çok yönlü yapılandıran toplumlardır. Özgürlükten yoksun toplumlar ise tersine dillerini geliştirememiş, açıkça ifade edememiş, kendilerini çok yönlü yapılandıramamış toplumlardır.

Bu tanım çerçevesinde çağlar boyunca toplumsal anlamı, hakikat gelişimini değerlendirmek sosyal bilimin özüdür. Hakikat, esasta çağlar boyunca gelişen toplumsal anlamlılığın insan bilincine çıkmış halidir. Kendini mitolojik, dinsel, felsefi, sanatsal ve bilimsel yollarla ifadeye kavuşturma işine hakikati araştırma, dile getirme işi diyebiliriz. Toplumlar sadece hakikat örgüsü değildirler, aynı zamanda açıklama gücüdürler. Hakikatini açıklayamamak en ağır kölelik, asimilasyon ve soykırım durumunu ifade eder ki, bu da bir nevi varoluştan kopma ve gerçeklik olmaktan çıkma durumuna düşmek demektir. Hakikatsiz toplum, hatta birey anlamsız kılınmış, başka öznelerin hakikati içinde erimiş ve kimliğini yitirmiş varlığa dönüşmüş, daha doğrusu anlamsızlaşmış varlık haline gelmiş demektir. Bu durumda anlamla hakikat arasında sıkı bir ilişki vardır. Anlam bir nevi hakikatin potansiyelidir. Bu potansiyel dile geldikçe, özgürce konuşulup yapılandırıldıkça hakikat haline erişilmiş olacaktır.

Hep 'içimdeki hakikat' demek hep 'içimdeki konuşamayan çocuk' demektir ki, en kötü toplumsal durumu ve en kötü birey haline düşmüşlüğü ifade eder. Toplumsal anlamlılıklar (mitolojik, dinsel,

felsefi, sanatsal, bilimsel yöntemlerle) hakikat haline gelmedikçe, bu aşamaya ve aktifliğe (potansiyelden entellegyaya) erişmedikçe yaşamsallık kazanamazlar. Çocukluktan kurtulamamak Ezop dilini aşamamak demektir ki, bu durum da hakikat haline erişememeyi ifade eder. Baskı altına alınmış toplumsal gerçeklikler bu durumu yoğunca yaşarlar. Hakikat açısından toplumsal gerçekliğe baktığımızda, ancak bu gerçeklikler (toplumsal doğalar, yapılar) herhangi bir hakikat yöntemi (mitolojik, dinsel, sanatsal, felsefi ve bilimsel) ile dile geldikçe, aktifleştikçe, yeniden örgütlenip yapısallaştıkça anlamlı toplumdan hakikatli topluma erişeceğimizi görürüz. Toplumsal çağları hakikat açısından gözlediğimizde şunları belirtebiliriz:

1- Toplumsal Klanlar Çağı: Bu çağda karmaşık bir anlam kazanamamışlıktan ötürü klan topluluklarında hakikatler çok sınırlı bir kapsamda, gelişmemiş bir dille, bazen sözel anlatımlar ve çoğunlukla beden diliyle ifade edilirler.

2- Tarım-Köy Toplumu Çağı: Barınma, beslenme, giyinme, üreme ve korunma konusunda daha karmaşık bir yapısallık yaşandığından, anlam kapasitesi çok artmış toplumsal gerçeklikler söz konusudur. Anlam kapasitesine denk gelen bir hakikat çağı gelişmeye başlar. Özellikle ana-kadın etrafında gelişen mitolojik, dinsel ve sanatsal bir hakikat çağı (şişman ana-kadın heykelcikleri çağı) tüm kutsallığıyla sahneye çıkar. Diller gelişir. Mitolojik, dinsel ve sanatsal ifade gücü, orijinal değeri yüksek bir çağı başlatır. Yazılı tarih öncesinin en görkemli çağıdır. Toplumun ilk defa kendini kutsal hakikatler halinde mitolojik, dinsel, sanatsal yöntemlerle açıkladığı çağdır. İnsanlık halen bu dönemin mirasını yemektedir. Felsefi bilgelik ve tıbbi bilim başta olmak üzere, diğer iki hakikat biçimi de bu çağda temel kazanmıştır. Kadın bilgeliği ve tıbbı bu dönemin etkin hakikatleri olarak yaşamda önemli yer bulmuşlardır. Kadın-tanrıçalığın bu çağda egemen olmasının nedeni, kadının beş önemli hakikat alanında kazanmış olduğu güçten ileri gelmektedir. Bu güç kazanmanın altında şüphesiz tarımı ve ev ekonomisini geliştirmede başat rol oynaması yatmaktadır.

3- Şehir ve Uygarlık Toplumu Çağı: Şehirleşmeyle birlikte artan toplumsallaşma diyalektik gereği zıddını da geliştirmiştir. Bu çağda diyalektik zıtlık toplumsal sınıflaşma ve devleti doğurmuştur. Bir toplumsal sapma olarak gelişen sınıfsallık ve devletleşme, toplumsal

hakikat konusunda derin bir yarılma ve bölünmeye yol açmıştır. Yarılma ve bölünmeler şiddet içeren zıtlıklar temelinde oluştuğundan, hakikatlerin şiddetle bastırılması çağı da başlamış olur. Somutta bu durum kendini hakikatler savaşı olarak da açığa vurur.

Hakikatlerin sınıf ve devlet anlamını yüklenmesi tarihin özü haline indirgenmiştir. Tarih nasıl ve hangi yöntemle ifade edilirse edilsin, sınıf ve devlet damgasını taşıyacak biçimde inşa edildi, yazıldı. Toplumsal gerçekliğin, dolayısıyla toplumsal hakikatin yarılması her türlü yabancılaşmanın temelidir. Yabancılaşma, toplumsal anlamın saptırılmasına bağlı olarak hakikatinin de gerçeği ifade etmekten alıkonulmasıdır. Hatta gerçekliğin tersyüz edilmiş olarak ifade biçimlerine taşırılmasıdır. Toplumsal bireyin köklü yabancılaşması tarihteki en büyük kötülüktür. Toplumsal yabancılaşma tarihsel ihanet olarak da yorumlanabilir. Yabancılaşma her düzeydedir. Toplumun tüm maddi ve manevi kültürel alanlarını kapsar. Emek yabancılaşması zihniyet yabancılaşmasıyla birleştirildiğinde, hegemonik uygarlık sistemi kendini sürdürebilir. Dolayısıyla sınıflı ve devletli toplum sistemi olarak uygarlık çağı, ancak toplumsal alanların derinliğine yarılması ve yabancılaşması temelindeki gerçekleşme olarak tanımlanabilir.

Uygarlık toplumsallığı, bölünmüş ve sürekli çatışmayı mümkün kılan bir gerçekliktir. Derin bir hakikat arayışı, çatışması olarak da kendini var kılar. Sömürü ve zor tekelini elinde tutan tahakkümcü güçler, toplumsal hakikati bastırıp çarpıklaştırdıkları oranda ezilen ve sömürülen gruplar, bireyler ve halklardan oluşan toplumlar inşa ederler. Bu kesimler anlamını, dolayısıyla hakikatini kaybetmiş yığınlar, sürüler halinde güdülürler. Sözü edilen kesimler ancak hakikatlerini yitirdiklerinde güdülmeye elverişli konuma gelebilirler. Uygarlık tarihi dar anlamda bu güdülenimin hem anlam hem de hakikat olarak inşa edilip sürdürülmesinin tarihidir.

g- Toplumsal Hakikat ve Yabancılaşma Biçimleri

Toplumsal gerçeklik gerek kendi içinde gerek dışında baskı ve sömürüye alan bırakmadıkça, anlam ve hakikatinin özgür gerçekleşiminden bahsedilebilir. Bu durumda anlam ve hakikat özgürdür. Özgür olmak, anlamlı ve hakikatli olmakla mümkündür. Özgürlüğü olmayanın kimliği, dolayısıyla anlamı ve hakikati de olmaz.

Doğal koşullardan kaynaklanan tehditlerle (kıtlık, vahşi hayvanlar, iklimsel zorluklar, bulaşıcı hastalıklar) bollukların (bol yiyecek taneleri, meyveler, av hayvanları, elverişli iklimler, güvenlikli ve sağlıklı ortamlar) egemen olduğu koşullardaki hakikat biçimleri ile toplumsal baskı ve sömürünün sürdürüldüğü toplumlardaki hakikat biçimleri farklı oluşur. Ana hatlarıyla bu biçimleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Henüz toplumsal tahakkümün (hiyerarşi ve devlet) gelişmediği koşullarda hakikatin başlıca ifade biçimleri mitoloji, din ve sanatlardır. Hakikati açıklamada felsefe ve bilimin payı sınırlıdır. Ağır basan ifade biçimi ise mitolojidir. Mitoloji bilindiği üzere söylence, efsane, masal, öykü biçimindeki anlatılardır. Mitolojilerde mutlaka bir hakikat gizlidir. Daha doğrusu, mitoloji hakikatin bir söylem biçimidir. Uygarlığa batırılmamış din de mitolojiye göre inanç yanı daha ağır basan, hakikat değerliliğine kesinlik katan bir biçimdir. Din kesin olduğuna inanılan mitolojilerdir. Dinin inanç ve yargılarında hakikatle eşitlenme, özdeşleşme vardır. Bilgelik (felsefe) ve bilim mitoloji ve dinin ağır etkisini taşır. Sanat bir hakikat biçimi olarak dinsel ve mitolojik zihniyetle sıkı bağ içindedir. Müzik ve çizim olarak anlamı ifadelendirmek ister. Müzik, resim ve heykele yüklenen anlamı araştırmak önemli bir hakikat çalışmasıdır. Önemli olan müziğin, resmin, heykelin kendisi değildir; ifade ettiği anlam ve hakikat olarak değerleridir.

Mitoloji ve dinin dilinin şiirselliği esastır. Dilin kendisi doğuşundan itibaren uzun süre şiirsel anlatımlıdır. Dolayısıyla şiirle hakikat arasında sıkı bir ilişki vardır. Şiir tahakküm tanımayan eski özgür toplumun dili ve hakikatidir. İlk ozanlar bilgelerden, peygamberlerden önceki hakikat açıklayıcılarıdır. Bir toplumun dilinin şiirselliği ve ozan anlatımlı gücü, o toplumun ne denli özgür ve anlamlı bir toplumsal gerçekliğe sahip olduğunu gösterir.

2- Sınıflı ve devletli toplum sistemi olarak uygar toplum hem kendi içinde hem dışında tahakküme uğradığı ve yarıldığı için, anlam ve hakikat olarak da parçalanır. Mitolojik ve dinsel anlatıma tahakküm karıştığından hakikat yabancılaşır. Yabancılaşma uygar toplumun özüne, varlığına ilişkindir; sadece söyleme dayanmaz. Tahakküm örgütlenmeleri içerdikleri anlamları hakikat olarak sunduklarında, toplumsal yaşam paradigmaları köklü değişimler geçirir. Toplumda çelişkili yaşam ve ona yön veren paradigma biçimleri oluşur. Yabancılaşma hakikati kemirerek, yontarak, eriterek yaşanır. Yaban-

cılaşmanın hakikat olarak değeri çarpıtılma, bastırılma ve karartmaların kabulü için girişilen çabalar sonucunda sürekli azalır. Savaşılacak bir hakikati kalmadığında, yabancılaşmayı yaşayan toplum anlamsız bir yapılar yığını haline gelir. Söz konusu yapılar toplum için sadece bir yüktür; bir nevi toplumsal hastalıktır. Tutuculuk, softalık, faşizm biçiminde patolojik adlarla anılır. Yabancılaşma hastalık halindeki toplumsal gerçeklik olarak artık anlamsızdır. Anlam yitimi en tehlikeli toplum halini yansıtır.

Toplumsal doğasında hakikatin yaşadığı yarılma ve çatışmalar uygarlığın bütün biçimlerinde izlenebilir. Mitoloji ve dinin hakikat değeri düştükçe, anlamlı ve canlı şölen havasında tapınılan tanrıça ve tanrılar yerlerini değerden düşmüş putlara bırakırlar. Görkemli, kutsal, mükâfatlandıran tanrıça çağından cezalandıran, kullaştıran tanrı çağına geçilir. Aslında toplumsal dönüşüm (komünal toplumdan sınıflı topluma) kendini hakikatte böyle ifade etmektedir. Sümer toplumunda bu dönüşüm çok canlı olarak izlenebilir. Ayrıca tanrılar arasında da savaş çıkar. Dionysosçu gelenek, tarımsal komünal toplumun hakikati olarak kendini yansıtırken, Zeusçu gelenek bu toplumun ilk yarılmaya ve dönüşüme uğramış tahakkümcü kesiminin hakikati olarak yansıtılır. Bu gelenekler çatışması bile orijinal anlamını Sümer toplumunda bulur. Bu iki gelenek, çağ sanatlarında çarpıcı olarak yansıtılır. Tanrıça çağı İsa'nın anası Meryem'e kadar yansısını sürdürür. Kapitalizmin hâkim sistem haline gelirken tanrıça çağının son temsilcileri olan 'cadı kadın'ları yakarak modernitesini inşa etmesi son derece düşündürücü ve öğreticidir.

Uygarlık çağında felsefe ve bilim, hakikatin ifade biçimleri olarak önem kazanırlar. Bunda hakikat arayışı ve mücadelesi temel rol oynar. Mitolojik ve dinsel anlatımla kendini eskisi kadar gizleyemeyen maskeli tanrı-kralların yerini metafizikle örtünmeye çalışan sistemler alır. Metafizik, nesnel idealizm olarak tek tanrılı dinlerin yetmezliğe düşmesi sonucunda hâkim uygarlık sistemlerinin öznelliği olarak geliştirilir. Tanrı yerine hakikat olarak 'idea'lar ikame edilir. İdealizm, devletleşen tanrı olarak daha çok hakikatmiş gibi sunulur. Bu nedenle idealizmle yabancılaşma arasında sıkı bir ilişki vardır. Toplumsal hakikatler tanrılarla değil, idealarla ifade edilmeye çalışılır. Toplumsal hakikatin aşınıma, erimeye ve çarpıtılmaya uğraması idealizmle önemli bir aşama kaydeder.

Hegemonik iktidar ve sömürü sistemi olarak uygar geçinen sayısız devlet, gittikçe daralan toplumsal anlamlılığını gizlemek için abartılı, süslemeli ve heybetli sanatsal biçimlenişlere de ağırlık verir. Örneğin Roma ve Grek uygarlığı mimarî, heykel, müzik, mozaik alanında hakikat olarak böylesi bir sunuma çok büyük önem vermiştir. Sistem kendini ne kadar abartılı sunarsa, toplumsal anlamı (sömürülen ve ezilenlerin gerçeğini) o denli gizlemeye, çarpıtmaya çalışır. Bilim, felsefe ve sanat, mitolojik ve dinsel çağda olduğu gibi iktidara bağlanır, devletleştirilmeye çalışılır. Dolayısıyla toplumsal yarılmaya karşılık gelen bir bilim ve felsefi mücadele süreci yaşanır. Anlam yitimine karşı direndikleri oranda bilim ve felsefenin hakikati ifade etme güçleri de artar. İktidar ve devlet sahiplerinin emrine girdikçe dogmalaşıp hakikatle bağını yitirir, yabancılaşmanın bir söylem aracı olarak rol oynarlar. Hakikatle bağını yitiren mitolojik ve dinsel ifadelere karşı hakikat ifadesi olarak gelişen bilim ve felsefe, toplumun kendisi için değil, baskı ve sömürü tekellerinin çıkarı için rol değiştirdiğinde, tıpkı eski mitolojik ve dinsel yabancılaşmalar gibi dogmalaşıp hakikatle olan bağlarını yitirme sürecine girerler. Sanatlarda da benzer süreçler yaşanır. Hakikatle bağını yitiren sanatlar abartılı duruma düşerek ve minimalize olarak toplumsal gerçekliği ifade etmekten uzaklaşırlar.

Uygarlık çağında tahakküm nedenli toplumsal sorunlar, hakikatin bütün ifade tarzlarında kendini sorgulamayı ve çözüme kavuşturmayı dayatırlar. Hakikat sorunlarının kaynağı toplumsal olduğu kadar, çözümleri de toplumsal bilim kapsamındadır. Toplumsallıkla bağını yitiren bilimin yabancılaşması, dolayısıyla hakikatle bağını yitirmesi kaçınılmazdır. Kendini hakikatin tüm yöntemlerinde yetkinleştirmiş toplumlar, sorunlu olmaktan ve yabancılaşmadan kurtulmuş, eşitlikçi, özgür ve demokratik (ahlâkî ve politik) toplumlardır.

h- Kapitalist Modernitede Hakikat ve Yabancılaşma

Kapitalist modernite, iktidarı ve kâr-sermayeyi azami biriktirmek kadar, bununla bağlantılı olarak hakikatin yabancılaştığı sistemi de tanımlar. Sistem olarak doğuşu çok kanlı hakikat savaşlarını gerektirdiği gibi, sürdürülmesi de tarihin gördüğü en büyük savaşları beraberinde getirmiştir. Sistemin savaşları sadece iktidar ve sömürü savaşları olmayıp, aynı zamanda çetin hakikat savaşlarıdır. Uygarlık

sistemlerinin en gelişmiş küresel devamı olan kapitalist modernite, toplumsal anlamlılığı ve hakikatini ezdiği, çarpıttığı ve kararttığı oranda gerçekleşir. Sistem içinde kâr ve iktidar azamileştiği oranda, toplumsal yaşam hakikatinin alanı minimumlaşır ve anlam kaybı oldukça fazlalaşır. Toplumsal yaşam sadece iktidar ve kâr hırsının kurbanı olmakla kalmaz; hakikatin tüm ifade biçimlerinde ağır bir yabancılaşmayı da yaşar. Toplum hem anlam hem de hakikat olarak tam bir tasfiye süreciyle karşı karşıyadır. Toplumun tüm gerçeklerinin yerine iktidar ve sermayenin gerçekleri ikame edilmiştir.

Modernitenin birinci sacayağı olan kapitalizm sistem olma şansını yakaladığı zaman, tarih öncesi ve sonrasının ana toplumsallıklarını tasfiye etmekle işe başlamıştı. Öncelikle 'cadı avı' sloganı altında kadın toplumsallığının ayakta durmaya çalışan gücünü ateşte cayır cayır yakmıştı. Cadı kadın avı sermayeden bağımsız düşünülemez. En derin kölelik olarak kadın üzerindeki hegemonyasını inşa etmesinde bu yakma sahneleri son derece işine gelmiştir. Günümüzde kadının en kahpeleşmiş haliyle sistemin hizmetinde olması, kapitalist hegemonyanın çıkış aşamasında gerçekleştirilen bu yakılışlarla sıkıca bağından ötürüdür. Yakılmanın dehşetengiz anıları, kadını Avrupa'da erkeğin sınırsız hizmetine sokmuştur.

Sistem kadından sonra tarım-köy toplumsallığını da acımasızca yıkmıştır. Komünal demokratik yanı ayakta kaldıkça azami iktidar ve kâr sağlanamayacağından, tarım-köy toplumsallığının hedeflenmesi kaçınılmazdı. On binlerce yıllık insan direnişinin, acılarının ve sevincinin anlam ve hakikatinin zemini olan bu toplumsallıkların tasfiyesi sağlandığı oranda sistemin çıkış şansı artacaktır. 16. yüzyıl ve sonrasının Avrupa'sında ve dünyada gelişen tüm uygulamalar bu gerçekliği doğrulamaktadır. Modernite öncesi toplumun sınırlı da olsa hakikatini ifade eden kiliseye karşı sistemin savaşını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Şüphesiz kendi içinde yanılsamalı bir toplumsallığın ifadesi olarak Hıristiyan evrenselliği eski iktidar ve sömürü tekelinde pay sahibi olsa da, toplumu savunmanın en önemli mevzilerindendir. Kapitalizm bu mevziyi de etkisizleştirmeden çıkış sağlayamazdı. Büyük din savaşları bu hakikatin ifadesidir.

Kapitalizm proleterleşme denilen en terbiye edilmiş bir köleliği meşrulaştırarak toplumsal hakikate ölümcül bir darbe daha vurmuştur. K. Marks'ın en büyük hatalarından birisi, hakikatin yitirilmiş bir

öğesi olan proleteri baş özne sanma gafletine düşmesidir. Proleter geliştirilmiş bir köledir. Bu durumunu sürdürdükçe asla hakikat sahibi bir özne olamaz. Kapitalizm proleterdeki tüm insani toplumsal özellikleri öldürmeden, onu işine koşturamaz. Antikçağ kölesindeki insani toplumsal öz, modern köle olan proleterdekinden daha fazladır. Ama yine köle olduğu için hakikat payesini ancak özgürlüğüne kavuştuğunda kazanabilir. Hem köle olarak kalmak, hem de hakikat payesi taşımak Marksizm'in büyük bir çarpıtmasıdır. Reel sosyalizmin başarısızlığının temelinde bu hakikat yatar.

Kapitalizmin bir toplumsal sınıf olarak yükselttiği burjuvazi, hakikatin üzerinde parçalandığı toplumsal afetin kendisidir. Bir tanrı-kral bin burjuvadan daha çok hakikate yakındır. Burjuvazi hakikatin ve dayandığı, ifade ettiği toplumsal anlamlılığın ikiye parçalandığı toplumsal doğanın patolojik parçasını teşkil eder. Modernite bu sınıfın somutunda tüm toplumsal hakikati felç ettiği gibi, yabancılaşan iktidar ve sermayeyi canavar (Leviathan) haline getirir.

Modernitenin ikinci sacayağı olan ulus-devlet, tarihte eşi görülmedik hakikat yontucusu bir güç olarak da tanımlanabilir. Hiçbir toplumsal patoloji, ulus-devlet kadar toplumsal mühendislik adına (Demiurg = Mimar Tanrı) toplumsallığı homojenleştirip yaşamsallığından kopartmamıştır. Modernitenin ilericilik (tanrısal kıyamet inancının moderncesi) kisvesi altında en kutsal toplumsal yaşam farklılıklarını (yaşam = farklılık olduğu halde) yontup un ufak etmesi ve tekçi yapılar üretmesi faşizmin kendisidir. Faşizm toplumsal hakikatin bittiği yerde ortaya çıkan toplumsal patolojidir; ulus-devlet iktidarı ve sermaye tekelciliği olmadan asla üremez. Ulus-devletin kutsallaştırmaya çalıştığı sınırlar, vatan, millet, bayrak, marş ve yurttaş kavramları gerçek toplumsal kutsallığa ihanet etmekle bağlantılıdır. Tekçi vatan, millet, yurttaş inşaları, tüm çağlar boyunca yaşanmış bir insanlığı ancak kasap gibi doğramakla mümkündür. Bu durumda sadece toplumsal hakikatten uzaklaşma, yabancılaşma değil, toplumun kendisinin tüketilişi söz konusudur. Ulus-devletin içerdiği dinci, milliyetçi, cinsiyetçi ve 'bilimci' iktidar çoğaltımı karşısında toplumsal hakikatler her zerresine kadar tecavüze, işgale ve inkâra uğramış durumdadır. Nietzsche, Foucault ve Adorno başta olmak üzere, bazı filozofların hakikat adına kıyamet koparmaları, modernitenin iğdiş edilmiş ve

toplumsal olmaktan çıkarılmış birey olduğuna dair açıklamaları bu gerçekliği anlatır.

Modernitenin üçüncü sacayağı olan endüstriyalizmin ekolojik yaşamın imhası anlamına geldiği tamamen açığa çıkmış bir hakikattir. Sadece eko-çevrenin değil, toplumsallığın ancak onunla varlık kazandığı gerçeğinin de imhasıdır. Çevresini her gün yitiren bir toplum, yaşamını parça parça kaybeden ve canavara yediren toplumdur. Endüstriyalizm, milyonlarca yıllık direnişle inşa edilmiş bir insan toplumsallığının, bu uzun süre karşısında bir an sayılabilecek kadar kısa bir aralık içinde tasfiye edilmesinde kapitalizm ve ulus-devletin suç ortağıdır. Endüstriyel toplum adı altında bir kanser urunu en ilerici toplum olarak sunma küstahlığı da endüstriyalizmin ne tür bir patolojik vakıa olduğunu gayet iyi açıklamaktadır. Hiçbir savaş endüstriyel toplum adına kapitalizm ve ulus-devletin desteğiyle gerçekleştirilen toplumsal cinayetler kadar cinayetler ve ölümler gerçekleştirmemiş, toplumsallığı yaralayıp hastalığa mahkûm etmemiştir.

Kıyamet ve mahşer kavramlarının bir anlamı varsa, bu kavramlarla herhalde modernite denilen bu üç ayaklı canavarın insan toplumsallığının anlamını ve hakikatini yok ettiği ahir zaman anlatılmak istenmiş olsa gerek!

Ortadoğu'da sosyal yaşamın yeniden tanımlanması için gerekli kavramsal ve kuramsal çerçeveyi kabaca sunmaya çalışmamın asıl nedeni, "Toplumsal yaşam nedir?" sorusuna yanıt geliştirmektir. İnsanın kendi öz yaşamına ilişkin tuhaf bir yaklaşımı vardır; sanki ezelden ebede kadar bir çizgide veya döngüde yaşandığını sanır. Bu köklü bir yanılgıdır. En anlamlı yaşam şansına sahip olduğu halde, insanın en yanılgılı tür olması sadece doğanın bir oyunu değildir; sanırım bu daha çok tahakkümcü toplumda kendini gösteren bir oyundur. Hiçbir canlı türü insan kadar yanılsamalı değildir. Çok tuhaf bulduğum kadar ilginç bir oyundur bu benim için.

Toplumsal yaşamı doğru tanımlamak ve bu bilinçle yaşamak, yaşamın kendisi kadar önemlidir. Belki de yaşam doğru tanımlanmak içindir. Hemen belirtmem gerekir ki, genelde yaşam, özelde insan yaşamı kendine özgü bir mimarinin, bir inşanın sonucudur. Bu inşanın içine nelerin girdiğini belirlemek toplumsal bilimin temel görevidir. Belirlemek istediğim hususun daha iyi anlaşılması için, üç aylık ömrü olan kelebeği örnek olarak gösterebilirim. İç yapısı ve eko-

sistemi kelebeğin bu üç aylık yaşamını belirlemiştir. Eğer bir kazaya kurban gitmezse, kelebek bu üç ayı yaşayacaktır. Onun için öncesizlik ve sonrasızlık (ezel-ebed sorunu) bu üç ayla sınırlıdır. Bunu sorun yapmayı da hiç düşünmez. Bu yönlü bir arzusu da olamaz, olsa da fazla mesele yapmaz. Örnek içinde örnek: Gılgameş gibi. Gılgameş'i olumsuz örnek olarak sunuyorum. İzahını yapacağım. Tüm doğa ve evren özünde 'kelebek kuralı'na bağlı olarak yaşar. Sadece insanda yaşam bu kurala ters düşer. Muazzam sorunlu bir hal alır.

İnsan türü ömrü için ebedi-ezeli arayışlar içine girmekten gökte cennet, yeraltında cehennemler düşünmeye kadar pek çok çılgınca çaba geliştirir. Kendini tanrı-krallar halinde sunmaktan en alçakça kölelikte tutmaya kadar çılgınlıklar peydahlar. Her gün cinsel sapıklık içinde yaşamaktan kendini nötr bir cins halinde tutmaya kadar kural tanımayan tutumlar da sadece insana özgüdür. Planlı soykırımlar geliştirmekten sonsuz yaşam iksiri peşinde koşmaya kadar bu tutum hiçbir canlı türünde görülmeyen hastalıklar halinde sürer gider. İnsan için, sınır tanımayan bu çılgınlıklar için, bunların anlaşılması ve önlenmesi için yaşamın tanımına ihtiyaç vardır. Doğru bir tanım doğru yaşamın ilk adımı olabilir.

Bu bölümün uzun girişinde konuyu biraz aydınlatmak için kavramsal ve kuramsal bir çerçeve geliştirmeye çalıştım. Şüphesiz idealli bir sosyal bilim bu çerçeveyi geliştirip yaşamsallaştırmakla görevlidir. Kapitalist modernitenin yapısal krizini ve çıkış olasılıklarını çözümlemeye çalışırken, vazgeçilmez bir gereksinim olan sosyal bilimin yeniden tanımlanması ve inşası (örgütlenmesi) bu nedenlerle öncelikli görevlerin başında gelir.

İnsan yaşamının olmazsa olmazı toplumsallığıdır. Bu konu üzerinde çok ısrarla durmamın birinci nedeni henüz sosyal bilimce bir tanımlanmasına girişilmemesi, girişim denemeleri olsa bile anlamı ve hakikat değeri olan bir bilimselliğinin sağlanamaması, örgütsel inşasının ve toplumsallaştırılmasının başarılamayışıdır. İkinci ve daha önemli neden, kapitalist modernite liberalizminin bireyi ve bireyciliği anti-toplumsal temelde yere göğe sığmayacak denli abartılı inşası ve canavarlaştırmasıdır. Mevcut haliyle bireycilik sadece sürdürülemez değildir, yaşanılamazdır da. Hiçbir canlı türünde gözükmeyen, her türlü sapıklığa açık bireyci yaşam için ne toplumun ne de gezegenimizin dayanma gücü kalmıştır. Bu bireycilik öyle bir sapık haline geti-

rilmiştir ki, günün yirmi dört saatinde insan öldürmekten, seks, spor ve sanat yapmaktan, kâr sağlamaktan ve işkence yapmaktan usanmaz. Çok açık ki bu bireyciliğin sonu kanser ve AIDS türü hastalıklardır, nitekim onlar da hızla üremektedir. Peygamberlerin çok önceden haber verdikleri mahşer denilen günler bu bireycilikli dönemi ifadelendirir.

O halde yaşama saygının gereği olarak, birinci görev olan toplumsal yaşam tanımlı sosyal bilimin inşasını, ikinci görev olan bireyci yaşamın ve arkasındaki sistemin durdurulmasıyla bütünleştirmek çıkış için şarttır.

Şüphesiz toplumsallık bireysel yaşamın örgütlülüğüne ve inşasına dayanır. Bireyden kopuk toplum olamaz. Bireyle toplum kıyaslamasını hidrojenle uranyum elementlerinin kıyaslamasına benzetebiliriz. Hidrojen atomu tek başına olduğunda basit bir yapıdır. Bazı türlerinde enerji ve parçacık yayımı olsa bile çok sınırlıdır. Uranyumda ise sentezlenen aynı atomlardan çok sayılı bileşim sürekli enerji ve parçacık yayar. Nitekim atom bombası uranyumun bu özelliğinden kaynaklanır. Toplumda da çok sayıda birey sentezlenmiştir. Ama yaydıkları enerji ve parçacıklar (eski ve yeni topluluklar) bireyci insana göre (kendisini yaşamaktan başka işlevi olmayan atom) kıyaslama kabul etmez ölçülerdedir.

Birey toplumsallığını yitirdiğinde, fiziki olarak yaşasa bile, ya bir hain ve alçaktır ya da bir serseridir. Her iki anlamda da ölümcüldür.

Ortadoğu toplumsallığını evrensel bir yapılanma olarak anlamlandırmak önemlidir. Gezgin avcılar ve bitki toplayıcıları Toros-Zagros dağ silsilesinin eteklerindeki uzun süreli yaşayıştan çıkardıkları deneyimle tarım-köy toplumsallığına geçişi gerçekleştirdiklerinde, farkında olmasalar da evrensel yaşamın bir yapılanmasını inşa ediyorlardı. Bu yapılanmanın kendisini ve üzerinde inşa edilen merkezî uygarlık çağını ilgili bölümlerde çözümlemeye çalışmıştım. Burada ek olarak bu yapılanmanın anlamı üzerinde durmak ve hakikat değerini açıklamak katkı sunacaktır.

Son buzul döneminin sona ermeye başladığı yirmi bin yıl öncesinden itibaren Toros-Zagros dağ silsilesinin eteklerinde örgütlenmeye çalışılan yeni toplumsallık, zengin bitki türlerinden tarıma ve evcilleşmeye uygun hayvanlardan hayvancılığa geçiş halindeydi. On bin yıl öncesinde bu geçiş süreci yerleşik köy yaşamıyla sonuçlandı.

Ekim ve hayvancılık faaliyetleri çiftçi ve çoban toplumsallığını öne çıkardı. İnsanlık için rüya gibi bir yaşam belirdi. Halen izleri süren tüm bayram ve törenlerin temeli bu yeni rüya gibi yaşam sevincinden kaynaklandı. Kıtlık toplumundan bolluk toplumuna geçiş yapılmıştı. Yaklaşık on bin yıl başka toplum tipleri tanınmadan bu biçim yaşandı. Bu yaşam biçimi tüm dünyaya yayıldı. Çoklu merkez görüşleri olsa da, beliren yeni yaşamın bu ilk merkezliliğinin belirleyici önemde olduğu güçlü kanıtlarla daha fazla desteklenmektedir.

Ana-kadın eksenli gelişen bu toplum ilk akraba toplumunu inşa etmesi açısından da önemlidir. Akrabalık ana-kadına yakınlık temelinde belirlenir. İlkel klandan ilk kabile toplumuna bu akrabalıktan erişilir. Kabile, temeli güçlü orijinal kimlikli bir toplum biçimi olarak halen izini sürdürmektedir. Etkileri günümüze kadar taşan orijinal dil, din, mitoloji, sanat, bilgelik ve bilimsel kurumlar ilk ışınlarını bu toplumun bağrında saçtılar. Dokuma, çömlek, toprağı ekme, el değirmeni ve ev kurma araçları da orijinal çıkışlarını bu dönemin toplumuna borçludur. Doğaya kutsal bağlanış ve vatancıklar oluşturma da bu toplumun ürünüdür. Denilebilir ki, toplumsal yaşama ilişkin 'ilkler'in yüzde 90'ı bu dönemin toplumundan kaynaklanır.

On binlerce yıl tek başına süren toplumsallık, insanlığın temel zihniyet ve ruh kalıplarını, maddi ve manevi kültürel değerlerini teşkil etmiştir. Basit bir toplum (köy-tarım-çiftçi-çoban-kabile-ana kadın-zihniyet ve ruh kalıpları-bazı üretim teknikleri) olabilir, ama insanlık için köklü bir yaşamın temeli başarıyla atılmıştır. Bundan sonra gerçekleşen her şey bu topluma dayalı olarak gelişmiştir. İnsanla ilgili hiçbir gelişme bu topluma rağmen oluşma yeteneğinde değildir. Başka hiçbir gelişme olmaz demiyorum. Olsa bile bu toplumla bağlantılı olarak ve onun bir kolu biçiminde gelişir. Toplumlar tarihsel varlıklardır. Tarihsellikleri dışında toplumlar var olamaz. Kapitalist modernitenin tarihi bir tarafa bırakan, sadece analize dayalı bilim yöntemi tüm bilimlerin, özellikle sosyal bilimin çarpık ve hakikat değeri düşük biçimde gelişmesinden sorumludur. Analiz ve nesnellik en kötü metafizik olarak Avrupa merkezli bilimin temel kusurlarıdır.

Eğer toplumlar tarihsel varlıklar ise, o zaman anlamları da tarihseldir. Anlam ise toplumsal yaşamın özüdür; toplumsal yaşamın amacı, ruhu ve zihni olarak da tanımlanabilir. Hakikat ise, bu tarihsel toplum varlığının teşkil ettiği anlamlılığın mitolojik, dinsel, sanatsal,

bilgelik ve bilimsellik olarak dile, ifadeye ve biçime kavuşturulmasıdır.

İnsan toplumu ağır tahribatlardan geçmiş olsa bile, şimdi de aynı hakikat yöntemleri temelinde bu anlamlılığı yaşamaktadır. Toplumun tarihselliğinin bir kanıtı da bu yaşam biçimidir. Şüphesiz bu toplumsal yaşam biçimi aynı kalmamıştır. Diyalektik olarak bir gelişmeyi hep bağrında taşımıştır. Ama yıpranmış, tasfiyeyi ve tahribatı yaşamış da olsa, temel form olarak günümüze kadar kendini yaşatmıştır.

Bu tarihsel toplumun yaşam formunda ilk büyük yarılma hiyerarşiyle çizilmiştir. Hiyerarşi tanımlandığı gibi yaklaşık M.Ö. 5000'lerden itibaren varlığını duyuran bir unsur olarak toplumun bağrına yerleşti. Hiyerarşinin kendisi ilk seçkinler grubunu ifade eder. Rahip + yönetici + asker üçlüsü olarak hiyerarşi, ana-kadın otoritesi yerine kurulmaya çalışılır. Toplumsal yaşamın bağrında ilk büyük yabancılaşma bu seçkinler otoritesi ile başlar. Seçkin aile, hanedanlık yapılanmaları da kaynağını hiyerarşide bulur. Hanedanlık bir yandan devlet olarak biçimlenirken, diğer yandan ailecilik olarak toplumsal yaşamı farklı bir anlamlılığa ve forma taşır. Köklü dönüşüm söz konusudur.

M.Ö. 3500'lerden itibaren şehir, sınıflaşma ve devletleşmenin başlamasıyla birlikte bu yarılma, anlam ve form dönüşümü daha da derinleşir. Uygar toplum başat rol oynar. Toplumsal artılar üzerine kurulan uygarlık tekelleri (devlet, köle çiftlikleri, ticaret, tefeci tekelleri) yaşamı derinden yaralamıştır. Tanık olmadığı yabancılaştırıcı unsurlar toplumun bağrına yerleşince, anlam ve form olarak giderek bozulan ve bütünlüğü parçalanan alt ve üst tabakalara özgü yaşamlar peydahlanır. Uygar yaşam tarzı denilen varoluş bu tarzı ifade eder. Ortadoğu toplumunda aynı merkezî alanda (Verimli Hilal) boy veren uygarlık da merkezî bir anlama sahiptir. Evrenseldir. Toplumsal yaşamın bağrında yabancılaştırmayı derinleştirse de, tarihsel ve mekânsal olarak Ortadoğuludur. Ortadoğu toplumsal yaşamında üst bir katman olarak yerleşen uygar yaşam, yaklaşık beş bin yıllık hegemonik bir dönemi ifade eder.

Hegemonya basit bir unsur değildir. Toplumsal yaşamın tüm gözeneklerine, doku ve organlarına sızmıştır. Bu yaşam tarzında kadın kimlik olarak en alta yerleştirilmiştir. Onun üstünde erkek köleliği oturtulmuştur. Direnen göçebe kabile ve aşiretlerle emekçi köylüler ve zanaatkârlar üçüncü tabaka olarak düzenlenmek, yapılandırılmak

istenir. Fakat bu kesimler ilk iki tabakayı da etkileyerek, tarih boyunca direnmeci yaşamı hep canlı tutar. Ayrıca uygarlık tekelleri sadece çıplak zor araçlarıyla değil, esas olarak hakikatin ifade yöntemlerini (mitolojik, dinsel, bilgelik, sanat ve bilimler) kullanarak, meşruiyetlerini toplumsal yaşamda doğalmış gibi sunmak ve sonsuz kılmak isterler. Toplumsal yaşamın tüm eski kalıplarını, bayram ve törenlerini, ibadet ve eğlencelerini tekelleri altında yeniden yorumlayarak sahiplenirler, bunlara damgalarını vururlar. Fakat en eski toplumsal yaşam kalıpları temelde varlığını ve anlamlılığını sürdürür. Parçalanmış da olsa hakikatini dile getirir. Uygarlık çağında Hint, Çin ve Güney Amerika uygarlıkları kendi mekânlarında gelişim sağlasalar da, başat rol Avrupa modernitesine kadar Ortadoğu kökenli merkezî uygarlık sisteminde kalmıştır.

İslâmiyet adı altında son çıkışını yapan merkezî uygarlık sistemi, anlatıldığı gibi beş yüz yıllık bir ikame sonunda hegemonyasını Avrupa kapitalist modernitesine kaptırmıştır. Ortadoğu toplumunun İslâm adı altında yaşadığı şey, özünde eski tarihidir. Hiyerarşi, hanedanlık ve imparatorluklar varlıklarını İslâm döneminde hilafet, emirlik ve saltanat adı altında sürdürürken, direnişçi demokratik unsurlar çok çeşitli mezhepler (Alevi, Şia, Harici, Êzidi, Musevi, Hıristiyan halk ve kültürler) ve cemaatler olarak varlıklarını, anlam ve hakikatlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Tüm bu tabakalaşma ve parçalanmalara rağmen, Ortadoğu'da toplumsal yaşamın evrensel bir yanının ve bütünlüğünün olduğu açık bir gerçekliktir. Tarihsel toplum varlığını sürdürmektedir. Ama anlamı ve hakikati zayıflamış ve parçalanmış olarak.

Bu durumda sorulması gereken temel soru, kapitalist modernitenin Ortadoğu toplumunda neden gelişme olanağı bulamadığıdır. Sorunun yanıtı ne dinin engelleyiciliği, ne de üretim araçlarının geriliği ve sermayenin yetersizliğidir. Bu alanlarda Avrupa'nın çok ilerisinde olunduğu bilinmektedir. Söz konusu olan dönem 12.-15. yüzyıllardır. Avrupa şehir doğuşlarıyla tanışmaktadır. Ticaret ve para yeni açılan pazarlarda gelişme göstermektedir. Ortadoğu'da ise bu süreçler dört bin yıl öncesinden beri döngüler halinde devam etmektedir. Sanayii de Avrupa'nın fersah fersah ilerisindedir. Merkezî uygarlık hegemonyasına da sahiptir. Bu nedenler, aslında bu bölgede neden kapitalist sisteme geçilemediğini de açıklamaktadır. Ortadoğu kendi

sistemine güvenmektedir. Artık-değer üretimi hegemonik güçler için yeterlidir. Dıştan ve içten kaynaklı önemli ve ölümcül karşıt stratejik güçler söz konusu değildir. Moğollar gibi gelen güçleri de rahatlıkla kendi içinde eritmektedir.

Bölümün başında çözümlemeye çalıştığım, Avrupa'nın çıkışında stratejik nedenlerin temel rol oynadığı görüşü geçerliliğini korumaktadır. Kapitalizm bir stratejik savunma ve saldırı rejimidir; ancak durumları çok sıkışmış, varlık-yokluk sorununu yaşayan iktidar ve sermaye tekelleri için başvurulacak bir araçtır. Hollanda ve İngiltere'nin yaşadıkları stratejik ölüm kalım sorunu onları kapitalizme zorlamıştır.

Hegemonik güç olarak yükselen İngiltere, daha 16. yüzyılda Ortadoğu'ya yönelik keşif hareketlerine girişti. Zaten başta Venedik olmak üzere İtalyan kentleri ve Napolyon daha önce kapıyı iyice aralamıştı. Ayrıca Ortadoğu'yu çok iyi tanıyan Yahudi sermayesi baştan beri stratejik olarak bölge ile ilgilenmekte ve yol göstermekteydi. Hollanda, İngiltere, diğer önde gelen Avrupa ülkeleri ve ABD'nin bölgeye ilgisinin uzmanlığını Yahudi sermayesi yapmaktadır. Tersine Avrupa'ya doğru bilginin uzmanı ve yol göstericisi de yine aynı sermayedir. Yahudiler bu konuda ilk Urfa ve Mısır'dan çıkış dönemlerinden (M.Ö. 1600-1300) beri tecrübe sahibi bir tüccar kabile toplumu olarak hareket etmektedir.

Ortadoğu'da kapitalizmin stratejik bir rol oynayamamasının ikinci bir nedeni de, İslâm'ın yükselişi ile birlikte gelişmeleri engellenen Hıristiyan, Ermeni, Asuri, Helen ve Yahudi varlığının göçe zorlanmasıdır. Birikimleri haraca bağlanan ve zaman zaman talan edilen bu kesimlerin Avrupa tarzı bir şehir burjuvalaşmasını yaşayamaması, bölgenin aleyhine önemli sonuçlar doğurmuştur. Erkenden bir Rönesans'ın yaşanmaması kadar, geliştirdikleri kültürün darbelenmesi de bölgeyi çoraklaştırmıştır. İslâmiyet tek başına Ortadoğu kültürünü temsil edebilecek bir konumda olmaktan çok uzaktır. En kültürlü halklar olarak Hıristiyanlar ve Museviler, bölgenin hafızası kadar maddi birikimlerinin de sahipleriydi. İslâmiyet biraz da bu değerler üzerine kuruldu. Değerlere el koydu, ama geliştiremedi. Avrupa'da ise güç kazanan Hıristiyan ve Yahudi kültürü, Avrupa uygarlığının gelişiminde en temel taşları döşeyen unsurların başında gelmektedir. Ortadoğu'da başat olsalardı, Avrupa uygarlığının hegemonik güç

olarak doğma şansı yok denecek kadar az olurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu gerçekliği izlemek oldukça öğreticidir.

Bu anlatımın ışığında Avrupa'nın 11.-14. yüzyıllarda sürdürdüğü Haçlı Seferleri ile neden sonuç alamadığı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu seferlerden çıkardığı dersler ve taşıdığı değerlerle 16-19. yüzyıllardaki kapitalist temelli stratejik çıkışlarıyla Ortadoğu'ya yüklendiğinde başarılı olması da aynı nedenlerden ötürü anlaşılırdır. İlgili bölümlerde konu yeterince çözümlenmiştir. Ortadoğu için önemli olan, 19. yüzyıldan itibaren stratejik saldırıya geçen Avrupa modernitesinin yol açtığı gelişmelerdir. Daha da önemli olan, toplumsal yapıda derinleşen kriz ve çöküşlerdir.

Uygarlığın varlık olarak sorun kaynaklı olduğunu sıkça vurguladım. Yapısallık olarak uygarlığın sorundan krize düşmesini belirlemek, gelişmeleri çözümlemek için önem taşır. Uzun süre yapılanmaları olarak uygarlıklar krize düşmeleriyle birlikte alan ve hegemonya değiştirirler. Kapitalist moderniteye sıçrama yapamadığından (çok yönlü iç ve dış nedenler) İslâm uygarlığıyla son döngüsüne giren Ortadoğu uygarlığının 13. yüzyıldan itibaren yapısal krize girmesinden bahsedebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu yapısal krizin derinleşmesinden başka bir anlam taşımaz. Kapitalist stratejinin oluşum yüzyıllarında gösterdiği yayılma, krizli yapısından ötürü başarılı olamazdı. Nitekim kapitalizmin 19. yüzyılla birlikte bölgeye yüklenmesi bu anlamını fazlasıyla açığa çıkardı.

Ortadoğu toplumu için 19. ve 20. yüzyıllar, kapitalist strateji tarafından fethedilmekten ibarettir. Kapitalist modernitenin üç mahşerî atlısıyla (kapitalizm, ulus-devlet, endüstriyalizm) bölgeye yüklendiği bu dönem, krizin ve çöküşün derinleşmesi dönemidir. Binlerce yıllık tarihsel ve toplumsal yaşam, kendi içinden çıkan beş bin yıllık uygarlık yapısının çözülüşüyle tam bir kuşatılmışlığa alınıyor. Kendi uygarlık artıklarıyla kapitalist modernitenin ittifakı, Ortadoğu'da toplumsal yaşamın bunalımını sürekli derinleştirmiştir. Bunalıma bu niteliğini yaşadığı köklü geçmiş ve kapitalist modernite stratejisinin uzun süreli saldırısı verdirmiştir. Toplumsal öz, varlık olarak param-parça edilirken, anlam ve hakikat olarak da kaotik bir durum yaşamaktadır.

B- KAPİTALİST MODERNİTENİN HEGEMONİK SALDIRISI ve ORTADOĞU KRİZİ

Uygarlık sistemlerinin üç özelliğini yeniden hatırlarsak, bunlardan birincisi rekabet-hegemonya, ikincisi merkez-çevre ve üçüncüsü inişli-çıkışlı döngüsel karakteridir. Bunların temelinde ise, iktidar ve ekonomiye yönelik tekellerin kendi aralarındaki mücadeleleri yatar. Uygarlığın çıkış ve olgunlaşma dönemlerinde daha yavaş bir seyirle kendini gösteren bu eğilimler, kapitalist modernite çağında hem kısa aralıklı, çok yoğun ve hızlı, hem de çok kanlı bir biçimde yansırlar. Toplum, ekonomi ve politik yaşam üzerindeki bu etkenler ve eğilimler sonucunda rekabet-hegemonya, çok gelişmiş merkez metropollere karşılık az gelişmiş kolonyal bölgeler, kısa ve uzun aralıklarla kendini gösteren buhranlar ve çöküşler hiçbir zaman eksik olmaz. Tarihin kaydettiği ilk hegemon olan Kral Sargon'dan son hegemon G. W. Bush'a kadar bu döngü hep yaşanmıştır.

Kapitalist modernite bu döngüyü çarpıcı bir biçimde Britanya-İngiltere hegemonyasının çıkış ve yükselişinde yeniden kanıtlamıştır. İngiltere hegemonyasını yalnız bir ada ülkesinin tekelci seçkinlerinin çıkışı olarak değerlendirmek hatalı ve eksik olacaktır. İngiliz hegemonyası çıkışının daha ilk adımlarında küresel düzeyde hareket etmiş, günümüze kadar da hep küresel kalmıştır.

Moderniteyi değerlendirirken, yapılan tüm hata ve yanlışlıkların temelinde yatan bir yaklaşım tarzını aşmak ve kesinlikle düzeltmek gerekir. O da ülke, ulus-devlet, olay ve şahıs bazlı düşünme ve hüküm yürütme alışkanlığıdır. Özellikle ulus-devlet ideolojilerinin bu yönlü pozitivist yaklaşımları, toplumsal tarih gerçekliğinin karartılmasında belirleyici rol oynar. Amaç ulus-devlet tanrıcılığını ve dinciliğini kesin hakikat olarak sunmaktır. Doğru olan, nesnel-öznel aynılığına düşmeden, toplumsal doğayı inşa edilmiş gerçeklikler, anlamlar ve hakikatler bütünlüğü içinde bilme tarzıdır. Yaşamsal bakış olarak da değerlendirebileceğimiz bu yaklaşım, tüm evrensselliklere olduğu kadar tikelliklere ve doğallıklara da temel yöntem olarak uygulanmak durumundadır.

Hegemon, dünya-sistem, kapitalist sömürgeci, emperyalist, imparatorluk, modernite, uygarlık olarak da adlandırılabileceğimiz İngiltere tekelciliği üç saç ayağı olan kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm üzerinde çıkış yaparken aynı eğilimler içinde hareket etti.

Rekabet-hegemonya, merkez-çevre ve inişli-çıkışlı krizler hep var oldu. Rakiplerini kontrol altına almayı, merkezini çevreye hâkim kılmayı ve bunalım döngülerinden (kısa ve orta süreler-konjonktürel bunalım) çıkmayı başardı. İç ve dış koşullar ayrımını yapmadan, bu hareket tarzını tüm stratejik ve taktik hamlelerine uyguladı. Buna ister emperyalizmin 'böl-yönet' politikası ister strateji ve taktik ustalığı diyelim, özünde aynı yaklaşımı ifade eder. Kapitalist modernitenin mantığı, yapılanması ve anlamı gereği böyle işlemektedir. İngiltere sistemin oluşum mantığını kullanarak, Avrupa'daki rakiplerinin, özellikle Fransa, Almanya ve İspanya'nın hegemonik özlemlerini etkisizleştirmeyi başardı. Şüphesiz bunda üç temel silahı olan kapitalizmi, ulus-devleti ve endüstri mantığını en uygun biçimde işletmesi belirleyici oldu. Bu mantık temelinde kullanmadığı hiçbir hakikat kalmamıştır. Bu mantığı işleterek Portekiz'i İspanya'ya, Fransız Devrimi'ni Fransa'nın hegemonya peşindeki krallığına, hatta sisteme en bilinçli biçimde karşı çıkmaya çalışan K. Marks ve Marksistleri Alman-Avusturya İmparatorluklarına, tüm Hıristiyan mezhepleşmelerini Papalık otoritesine karşı kullanmaya çalışmış ve çoğunlukla da bunu başarmıştır. Küresel çapta aynı strateji ve taktikleri sistemin ruhuna ve mantığına uygun olarak kullanmakla küresel hegemonyasını tesis edebilmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyada Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluğunu tesis ettiğinde, belirleyici olan çıkış yapılan ülke, devlet, ulus ve hatta sınıf büyüklüğü değil, dayanılan sistemin rakipleri karşısındaki mantığı, anlamı ve hakikat değeri olarak gücüdür. Güç'ün bu yönlü kullanımını en başarılı biçimde Büyük İskender'de de görüyoruz. İskender'in arkasındaki sistem Grek uygarlığıydı. Sistemlerin rekabet mücadelesinde sonucu belirleyen, dayandıkları mantıkî anlam ve hakikat değeridir. Her mantıkî anlam hakikat haline gelmeyebilir. Hakikat, hareket halindeki anlamlı yaşamdır. Anlam bir kişide güçlü yaşanabilir; fakat örgütlenip hareketlendikçe bir toplumsal hakikat haline gelebilir. Toplumsal mücadelelerde karşı karşıya gelen hep bu yönlü örgütlenmiş hakikat halleridir. Anlamlı yaşam değeri olanlar er geç sonucu belirleyeceklerdir.

O halde İngiltere İmparatorluğu'nda temsil edilen mantık kapitalist sistemin anlamlılığıdır, onun bütünsel tarihsel gücüdür, sistem olarak inşa edilmiş varlığıdır. Küçük bir adadaki devlet ve sınıfın

münhasır gücü değildir. Hindistan gibi bir alt kıtayı on bin kişilik bir güçle yönetirken de asıl belirleyici olanın arkasındaki modernite hakikati olduğu açıktır.

a- İngiltere İmparatorluğu'nun Ortadoğu'ya yayılımında aynı stratejik gerekçelere göre hareket edilmiştir. Sistemin küresel ihtiyaçları bölgeye yaklaşımını belirlemiştir. Başta Hindistan olmak üzere Uzakdoğu'daki sömürgelere giden yol üzerinde taşıdığı stratejik değer, kutsal mekânlar ve bölgenin sunduğu ekonomik kaynaklar hâkimiyet kurma gerekçeleridir. 19. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan hâkimiyeti adım adım geliştirilmiştir. İngiltere alan üzerinde hâkimiyet mücadelesi yürütürken, zayıflatmış olsa da halen hegemonya peşinde koşan eski rakibi Fransa'yla yeni hegemon adaylar olan Almanya ve Rusya'nın bölgeye sızmalarını engellemeyi, güçlerini sınırlamayı ve kendi önderliğinde modernite değerlerini tesis etmeyi amaçlamıştır. Bu stratejik amaçlar günümüze kadar değişmemiştir. Şöyle ki:

1- Dünya genelinde olduğu gibi bölgenin egemen güçlerini öncelikle kendine bağımlı kılmayı, bunun başarılamaması halinde parçalamayı öngörmüş; eski uygarlığın ayakta kalan son iki gücü olan Osmanlı İmparatorluğu ile İran Şahlığı'na bu temelde yaklaşmıştır. Diğer hegemonya adayları Almanya, Fransa ve Rusya'ya karşı himayesine almaya çalıştığı bu iki bölgesel gücü modernite değerleriyle yükleyerek, kalıcı bir bağımlılığı tesis etmeye önem vermiştir. Boş durmayan diğer hegemonya adayları da nüfuz bölgeleri peşinde koşmuşlardır. Benzer stratejik amaçlar onlar için de geçerlidir. İki bölgesel güç bu nüfuz mücadelesinden yararlanarak, denge politikalarıyla ömürlerini uzatmaya çalışmışlardır. İngiltere daha deneyimli hegemonik güç olarak sadece iki bölgesel gücü bağımlı kılmakla yetinmemiş, Avrupa'da çoktan uyguladığı 'küçük ulus-devlet' politikasıyla uzun vadeli geleceği de planlamıştır.

Ulus-devletçilik çokça sanıldığı gibi millici, ulusçu güçlerin bir yaratımı, icadı değildir. Tersine, İngiltere hegemonyacılığının dünya çapında uyguladığı 'böl-yönet' politikasının icat edilmiş muhteşem aracıdır. İngiltere Avrupa'nın tüm imparatorluklarını bu silahla hem de devrimcilik adına (milli devrim) vurmuştur. Milli kurtuluş hareketlerini kesinlikle revizyondan geçirmek gerekir. Bu hareketlerin sosyalizmin gereği olduğu sanılır, ama bu kanı yanlıştır. Bu hareketlerin

yaratıcısı ve başta gelen uygulayıcısı İngiltere'dir. İngiltere'nin kendisi imparatorluk olarak genişlerken, rakip imparatorlukları ulus-devletçiklerle bölerek güçten düşürmüş ve parçalamıştır. Kaldı ki, kapitalist modernitenin iktidar stratejisi de esas olarak bu tip devletleri gerektirir. Ulus-devlet etle tırnak gibi moderniteyle bağlantılıdır. İngiltere bu temeldeki köklü iktidar deneyimlerine dayanarak küçük iktidar elitlerini hazırlamaya her zaman önem vermiştir. İktidardaki elit kadar muhalif elitler de kendisi için çok gereklidir. Gerektiği zaman bunları da kullanmaktan çekinmemiştir. İki bölgesel imparatorluğun resmi elitleriyle bağını sürdürürken, imparatorluklarla çelişkileri olan çeşitli azınlıklar, aşiretler ve mezheplerden minimal, küçük ulus-devletçi hareketlerle ideolojik ve pratik olarak sadece ilişkilenip desteklememiş, gerektiğinde inşa edilmelerinde belirleyici güç olarak davranmıştır.

Ermeni, Rum, Asuri, Arap, Kürt, Türk ve Acem ulusal hareketlerine bu revizyondan geçirilmiş bakışla yaklaşıldığında, Ortadoğu'nun son iki yüz yılını daha gerçekçi kavramak mümkün olacaktır. Revizyondan geçirilmesi gereken ideoloji, sağ-sol ve dinci-laik ayrımı yapmadan, hepsinin temelinde yatan oryantalist bakış açısıdır, oryantalizmin kendisidir. Ortadoğu'nun son iki yüz yılı iktidar açısından sadece hegemonik bağımlılık konusunda değil, bölgenin ulus-devletçiklerle parçalanmasında da derinliğine bir krizi yaşamıştır. Bu krizde Osmanlı İmparatorluğu çökertilmiş, yerine çok sayıda ulus-devletçik inşa edilmiştir. Araplar yirmi iki devletçiğe bölünürken, yüzlerce kabile ve mezheple parçalanma da hep gündemde tutulmuştur. İmparatorluğun hâkim elidi olan Türkler Anadolu'da küçük bir ulus-devletle oyalanırken, Balkanlarda, Kafkaslarda ve Ortadoğu'da yüzlerce Türk ve Türkmen azınlığı kendi kaderine terk edilmiştir. Ermeniler, Anadolu Rumları, Süryaniler, Pontuslular etnik temizlikle yerlerinden olmuşlardır. Binlerce yıllık mekân ve zaman kültürlerini yitirmeyle karşı karşıya gelmişlerdir. Yahudilerin hem halk hem de din olarak konumları, âdeta tarihlerini yeniden yaşatırcasına, bölgenin diğer çok önemli bir iktidar ve kaos dinamiği olarak rol oynamaktadır. Kapitalist modernitenin önde gelen bir inşa gücü olarak, bölgeye son iki yüz yıllık dönüşleri kaotik durumu derinleştirmiştir.

Yahudilik sadece Filistin-Araplarla ilgili bir kaos dinamiği değildir; çok yönlü özellikler taşıyan ve aydın yönü de gelişkin olan bir güçtür.

Bunların yanı sıra bölgede demokratik inşanın temel güçlerinden biri olarak da üzerinde önemle durmayı gerektirmektedir. Unutmayalım ki, aynı zamanda peygamberlik ve tek tanrılı din geleneğinin inşacı ve taşıyıcı güçlerinin de başında gelmektedir. Bölgenin en eski halkı olan Kürtler, hep kültürel soykırımın eşiğinde tutulmuşlardır. Kürt halkının çıbanbaşı konumundan çıkmasına müsaade edilmemiştir. Böl-yönet politikasının sağlam kozu olarak hep elde tutulmuştur. İran kendi içinde hep gergin tutulup yönetilmeye çalışılmıştır. Bu yetmiyormuş gibi, son tahlilde her ikisi de güdümlü işbirlikçi olan laik ve dinci yaşam tarzlarıyla siyasi kaos daha da derinleştirilmiştir.

Dikkat edilirse, iktidar ve güç krizinde başta ABD, Rusya ve Almanya olmak üzere, diğer modernite temsilcilerinin rolünü pek irdelemedik. Bunun nedeni modernitenin belirleyici rolünü öne çıkarmak kadar, ülke isimlerinin anlatıma pek güç katmadığını belirtmek içindir. Kaldı ki, bu tip güçlerin, özellikle ABD ve Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan müdahalelerinin iktidar krizini derinleştirmekten başka sonuç vermediği günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır. Afganistan, Irak, İran, Suriye-Lübnan, İsrail-Filistin başta olmak üzere, diğer Ortadoğu ülkelerinde siyasi bunalımların vardığı düzey yaklaşımımızı doğrulamaktadır.

Bölgenin inşa edilmiş irili ufaklı tüm devletlerinin, ister millicilik ister dincilik adıyla olsun, kapitalist modernitenin bayat ajanları, figüranları rolünden öteye rol oynamadıkları açıktır. Kısa tarihlerine bakıldığında, millici ve İslâmcı devletlerin son iki yüz yılın emperyalizm imalatları olduklarının anlaşılmasında güçlük çekilmeyecektir. Hegemonik ürünler oldukları için, 'ucube yurttaş' oluşumu üzerinden estirdikleri terör nedeniyle bu devletlerin gerçek yüzleri bir türlü anlaşılamamıştır.

Ortadoğu'daki iktidar ve ulus-devlet güçleri kadar ajan-figüran rolünü gizleyen başka ikinci bir alan göstermek mümkün değildir. Bunda iktidar ve devlet oyunlarında edinilen binlerce yıllık tecrübenin ve ideolojik hegemonyanın da çok önemli payı vardır. İktidar ve devlet krizlerinin derinliğini Afganistan, Irak ve İsrail-Filistin'de gözlemleyenler durumu yadırgayabilirler. Fakat bu gerçeklik sadece kriz ve kaotik durumun tarihsel temelinin derinliği kadar uygarlık çöküşü ile ilgili önemli bir yanının olduğunu göstermekte, kanıtlamaktadır.

Sadece son iki yüz yıllık ulus-devletçikler çözülmemekte, beş bin yıllık uygarlık iktidar geleneği de çökmektedir.

Ortadoğu'daki iktidar ve devlet krizleri ancak uygarlık temelli olarak çözümlenirse kavranabilir. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıllık cilası uygarlık krizini göz ardı ettirmemelidir. Kaldı ki, modernitenin kendisi, Ortadoğu'daki uygulamalarıyla kaotik özelliklerini bütün açıklığıyla ortaya sermiştir. Kapitalizmin bir kriz rejimi olduğunu alandaki uygulamaları kadar öğretici kılan başka bir deneyim yoktur.

2- İngiltere hegemonyacılığı önderliğinde yayılan modernitenin Ortadoğu'nun toplumsal zeminindeki görünümü daha da kaotiktir. Uygarlık sistemlerinin kuruluşuyla birlikte toplumsal dinamiklerin ağır sorunlu yapılar haline geldiklerini bilmekteyiz. Sümer, Akad, Babil ve Asur dönemleri sadece iktidar krizleriyle değil, canhıraş sosyal krizlerle de kendilerini hatırlatırlar. Ur, Nippur, Akad, Babil ve Ninova kent ağıtları, yaşanılan krizlerin yol açtığı feryatları günümüze kadar hissettirmektedir. Peki, bugünkü Halepçe, Kerkük ve Bağdat'ın durumunun bu ağıtlardan farkı nerededir?

Kapitalizmin kendisi bölge toplumunun yapısında bilinmedik bir olgu değildir. Kapitalizm binlerce yıldan beri kendini tüccar-tefeci olarak tanıtmıştı. İktidar ve tarım tekelleriyle sıkı ilişkisini de hep korumuştu. Krizleri en çok istismar eden kesimdi. Bütün kutsal dinler tarafından lanetlendiği gibi, komünal toplum düzenlerinin ahlâksız olarak yargılayıp kendilerinden uzak tuttukları bildik bir kurumdu. Kapitalist moderniteyle gelişen, bu kesimin gün yüzüne çıkmasıdır. Bu kesimlerin Avrupa'da kazandıkları sınıfsal meşruiyeti Ortadoğu'da da kazanmaları sosyal dengeleri zorlamıştır. Burjuva sınıf olarak meşruiyet temelinde bölgeye gelip işbirlikçilerini oluşturmakla hegemonik iktidar için çok önemli bir kesimi inşa etmiş oluyordu. Batı modernitesinin taşıyıcısı, bürokrasiyle birlikte bu komprador kesimdi. Sistem esas olarak bu iki işbirlikçi kesimle bölgeye yerleşmeye çalıştı. Ortadoğu toplumunda yabancılaşmayı en çok yaşayan bu kesimler, bunalımın sosyal boyutunu temsil etmektedir. Bunların bölge kültürüne taşıdıkları yabancılaştırıcı değerler sosyal bunalımı, kaosu geliştirmekten öte bir rol oynamıyordu.

Son iki yüz yılda ulus-devlet fideliğinde yetişen burjuvazi, bölgenin tarihsel toplum yapılanmasına yabancı bir aşı gibi gelmekte, vurulan aşı tutmamaktadır. Bundan ötürü de elindeki devlet aygıtını ve

ekonomi üzerindeki tekellerini faşizan temelde kullanmaktan çekinmemektedir. Daha doğrusu, iktidarla süzülen bir sermaye tekeli olarak faşizme sığınmaktan başka çaresi kalmamaktadır. Dünyanın benzer diğer bölgelerinde ve Ortadoğu'da sermayenin bu niteliğiyle ulus-devletin inşasındaki zorbalık faşizmin esas özünü teşkil etmektedir. Faşizm sermayenin ulus-devletle iç içe oluşumunun iktidar biçimi olarak, iktidardan damlayan sermayenin ebesi olarak anlam kazanmaktadır.

Tanımı gereği faşizm, toplumla sürekli savaşımın rejimidir. Faşizm esasta iç savaş rejimi olarak da tanımlanabilir. Irak'ta günlük olarak yaşananlar bu değerlendirmeyi oldukça aydınlatmaktadır. Toplumla sürekli savaş halinde olan bir rejim ise, en tehlikeli kriz halini ve kaotik durumu ifade eder. Ortadoğu toplumunda yaşanan krizin bir boyutu da böyle tanımlandığında, bu krizin derinliği ve şiddeti daha iyi anlaşılacaktır. Toplum ister suskun, sakin ve sükûnet içinde gözüksün, isterse patlayıcılarla her gün sarsılsın, kaotik durum ve kriz halindeki yaşam özünde varlığını korumaktadır. Toplumdaki sükûnet soğuk savaşı ifade ederken, çatışmalı ortam aynı yapıdaki sıcak savaşı ifade etmektedir.

Özcesi modernitenin kapitalizm, sermaye ve burjuvazi ihracı geleneksel toplumsal krizi ve kaotik durumu daha da derinleştirmiştir. Şüphesiz bir sosyal yaşam vardır. Fakat bu yaşam biraz da başı koparılmış veya bazı organları kopuk hayvanların debelenmesine benzemektedir. Ortadaki fiziki ve kültürel soykırımları, her gün yaşanan toplumsal travmaları ve çöküntüleri tanımlarken bu tür benzetmeler abartı sayılmamalıdır. Empati kurulursa çok öğreticidir de!

3- Modernitenin saldırısında endüstriyalizmi de aynı kapsamda değerlendirmek gerekir. Son döneminde bölgeye ihraç edilen endüstriler toplumun ve çevrenin krizinde artan bir rol oynamıştır. Temel ihtiyaçlara dayalı ekonomi yerine tekel kârlarına öncelik veren endüstriyalizm, kalkınma adı altında var olan kendine yeterli ekonomiyi de yıkıma uğratmıştır. Binlerce yıllık bir iç dengesi olan ekonomik yaşam, bir avuç emperyalist ve işbirlikçi tekelcinin kârı uğruna bir insanın ömrüne sığabilecek kadar kısa bir süre içinde ekonomik soykırıma uğramıştır. Dev işsizler ordusu yanında boşaltılan köyler, iç ve dış göçler, enflasyon, ekonomik krizler, kentsiz kentleşmeler, hızla çöken ekolojik çevreler bu soykırımın birkaç göstergesidir. Sa-

dece petrol ve silah tekellerinin kırımlardaki rolleri göz önüne getirildiğinde gerçeklik daha iyi anlaşılır. Ayrıca dünya genelindeki iklim değişiklikleri, zaten büyük kısmı çöl olan bölgenin çölleşme oranını felaket boyutlarına taşımaktadır.

Kapitalist modernitenin Ortadoğu'ya yönelik son iki yüzyıldaki yayılımı tüm uygarlık tarihi boyunca yürütülen savaşlardan daha çok savaşlara ve ölümlere yol açtığı gibi, bunun en derin ve süreklilik kazanan bir yapısal kriz ve kaotik duruma yol açtığı da anlaşılabilir bir gerçekliktir.

b- Tekraren de olsa modernitenin saldırı mantığının günümüzdeki somut gelişmelere yansımasına yakından bakmak çok daha öğretici olacaktır. Bunun için tarih ve şimdi arasındaki ilişkiye yeniden bakmak kolaylık sağlayacaktır. Şüphesiz tarih eşittir şimdi demek kaba bir totoloji olacaktır. Fakat şimdi'nin çok büyük oranda geçmişin, tarihin etkisinde oluştuğunu görememek daha büyük körlüklere yol açacaktır. Bu bağı en çarpıcı olarak Arap-Yahudi ilişkisinde gözlemlediğimiz gibi, Türk-Kürt, Türk-Ermeni, Türk-Rum, Türk-Yahudi ilişkisinde de izleyebiliriz. Tüm bu ikilemlerde yaşanan güncel gelişmeler tarihten kopuk ele alınamaz. Toplum-tarih ilişkisi özgüllüğü içinde en hayati yöntem sorunudur. Tarihi tüm ilişki ve çelişkileri içinde toplumsallığın inşa edici unsuru rolünde görmek temel mantık konusu olarak anlam bulmalıdır. Kısacası şimdi-güncel, tarihsiz anlaşılamaz. Çok daha önemli olan ise, şimdideki yeni olanı (tarihin payı yüzde 99 olsa da) görmeden güncel somut olanı doğru değerlendirmek, çözümlemek mümkün değildir. Bu konuda belki çok şey söylenebilir, ama söylenenler boş şeyler olmanın ötesine geçmez.

Modernitenin Ortadoğu'daki güncel ağırlığının arkasındaki tarihi Akaların Troya'ya (M.Ö. 1200) son saldırılarından başlatmak uygun bir başlangıç olabilir. İskender ile başlayan (M.Ö. 330) Helenizm süreci de önemli bir fetih aşamasıdır. Haçlı saldırıları (1096-1389) daha yakın bir saldırı tarihidir. Buna mukabil Doğu'dan da Batı'ya kapsamlı saldırılar düzenlenmiştir. Karşılıklı etkilenmeler çok yönlü olmuştur. Kapitalist modernitenin saldırısında ideolojik hegemonyanın rolünü görmemek büyük eksiklik olacaktır. Oryantalizm olmadan modernitenin fiziki hâkimiyeti tek başına anlaşılamaz. Son iki yüz yıllık hegemonik mücadele, günceli en yakından belirleyen gerçekliktir. Güncel

olan ise değirmen taşı gibi dönerek, hep yeni olan bir şeyler üretmek ve inşa etmek derdindedir.

Bu temel perspektif içinde baktığımızda, güncele ilişkin söylenebilecek ilk husus, genelde toplumsal soruna, özelde kriz ve kaostan çıkışa ilişkin ne geleneksel ne de modern hâkim güçlerin sunabilecekleri bir çözümlerinin olduğudur. Kendileri sorun ve kriz kaynağı olan güçler, elbette çözüm gücü olamazlar. İster dincilik ister milliyetçilik adına olsun, geleneksel tarihe sığınılarak çözüm olunamıyor. Çünkü bu güçlerin tarihi de çözümsüzlük tarihidir. Hangi eski görkemli uygarlık yeniden canlanabilir? İslâmiyet ve Osmanlılar diriltilebilse bile, bu diriliş herhalde ABD'nin sıkı koruması altında ve hekimliğinde, onun mucizevî gücü ile sağlanabilecektir ki, bu da başka bir İslâm ve Osmanlı olacaktır.

Modern güçlerin sunabilecekleri çözümler de yoktur. Kendileri en sorunlu ve sık krizli bir sistemin inşacıları iken, nasıl çözüm olabilecekler? Güncel finansal kriz küresel ve yapısal boyutuyla çıkış bulamazken, Ortadoğu gibi temelleri yüzyıllar ötesine uzanan ve modernitenin daha da içinden çıkılmaz hale getirdiği sorunlar ve krizlerine hangi çözümü sunabilecektir? Sadece kâğıt ve rakamlarla oynayarak mevcut dünya üretiminin on katı kadar vurgun yürüten (yılda yaklaşık 600 trilyon Dolar) bir sanal sistem, çözümün değil cehennemin yolunu açabilir ancak.

İdeolojik iktidar ve devlet tekelciliğinin güncellenmesini ve somut görünümlerini ifade etmeye çalışalım.

1- Arap-Yahudi Çelişkisi: Bu çelişkiyi tarihte uygarlık sistemi, güncel ve yakın tarihte ise modernitenin kendisi ürettiği için çözümlenemez. İktidar ve devlet bağlamından kurtulmadıkça, İslâm ve Yahudilik asla barıştırılamazlar. İktidar ve devlet gücü olmakta ısrar ettikleri müddetçe, her iki güç tarihte olduğu gibi günümüzde de varlıklarını ancak birbirlerini yok etmede bulacaklardır. İktidar tarihleri öyle inşa ediliyor. Modernite bu süreci daha da yoğunlaştırarak ve katılaştırarak sürdürdü. Üçlü sacayağı altında birileri ezildikçe adına çözüm denilir. Yani modernitenin diliyle çözüm, üçlü kızgın sacayağı (kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm) altında ezilmekle mümkündür. Kapitalist modernitenin beş yüz yıllık tarihi bu tarz çözümlerin sayısız örnekleriyle doludur. Yaklaşık yüz yıldır bölgeyi en çok olumsuz etkileyen, çok büyük acılara ve kayıplara yol açan bu

sorunun, mevcut hâkim yaklaşımlarla daha da çürütücü etkilerde bulunarak sürmesi kaçınılmazdır.

İktidarlı-devletli uygarlık çözümlerinin gerçek kanlı yüzünü hiçbir örnek Arap-Yahudi sorunu kadar sergileyemez. Daha da feci olanı, Yahudilerin inşasında büyük rol oynadıkları kapitalist modernite güçlerince 'biricikliği-tekilliği' olan soykırımı yaşamış olmalarıdır. Gerçekten önceden planlanan bu soykırım kadar modernitenin nihai çözümünün ya da çözümsüzlüğünün ne olduğunu açığa vuracak çok az örnek vardır.

2- Türk-Kürt-Ermeni-Asuri-Rum-Yahudi Çelişkisi: Bu çelişkiler kategorisi esas olarak kapitalist modernite kaynaklıdır. Kökleri eski uygarlıklara kadar uzansa da, modernitenin üç mahşeri atlısının -kapitalizm, ulus-devlet, endüstriyalizm- bölgeye yayılmasıyla birlikte, Anadolu ve Mezopotamya tarihinde tanık olmadığı sayısız etnik kırımlara ve milliyet kırımlarına sahne oldu. Bir anlamda merkezî uygarlık sisteminin temel inşa gücü olan bu halklar ve kültürler, modernitenin son iki yüz yıllık tarihiyle birbirlerine aşırı düşmanlık besler hale getirilip karşılıklı kırımlara uğratıldılar. Binlerce yıllık kültürel birikimler tasfiye olurken, bazı halklar bölgeden sürüldüler, imha edildiler. Kalanlar da çöl ya da dağ kabilelerine dönüştürüldüler. Çelişkiler aslında Türkler ve diğer halklar arasında veya halkların kendi aralarında değildi. Açık ki çelişkilerin inşa gücü beş yüz yıllık 'böl-yönet' politikalarıyla kendini kanıtlamış modernitenin hegemonik ulusal güçleriydi. Bu güçler bölgedeki konjonktürel çıkarları uğruna kökleri tarihin derinliklerine uzanan bu halkları birbirlerine kırdırtmaktan çekinmediler. Görünüşte birbirleriyle savaşan tüm bu halklar, özünde tekelci kapitalizmin iktidar ve sömürüsünün kurbanlarıydı. Ne acıdır ki, bu halklar birbirlerini imha ederken neye, kime hizmet ettiklerinin bile derinliğine farkında değildiler. Bu çelişki kapsamında gerçekleşen kırımlar bile tek başına modernitenin tarihteki tüm uygarlık sistemlerinin en kanlısı olduğunu ispatlamaya yeterlidir. Ortadoğu genelinde uzun zamanlar 'halklar bahçesi' olan yerler bugün sessiz bir 'halklar mezarlığına' dönüşmüştür. Eğer halklar ve kültürleri adına vicdana gelip bir şeyler söylenecekse ve gerçek aydın sorumluluğunun gerekleri yerine getirilecekse, öncelikle bu kültürler ve halklar mezarlığının gerçek sorumlularının aydınlatılması ve hesabının sorulması gerekecektir.

3- Şia-Sünni Çelişkisi: Kökenleri her ne kadar İslâm uygarlığının (iktidarcı İslâm) daha ilk çıkışına dek uzansa da, bu iki mezhebin günümüzdeki çatışmaları modernite ile bağlantılıdır. Özellikle son dönem İran-Irak çatışmasının ancak modernitenin ulus-devlet formunda ve emperyalizmle bağlantısı içinde doğru bir anlatısı yapılabilir. Kaldı ki, gerek İslâmiyet-Musevilik, gerek İslâmiyet-Hıristiyanlık, hatta Hıristiyanlık-Yahudilik çelişki ve çatışmaları da proto-modernite bağlamında rahatlıkla çözümlenebilir. Dinlerin kapitalist modernite öncesi çatışma nedenleri ve formları pozitivist görünüm altında olduğu gibi moderniteye yansımıştır. Özellikle Ortadoğu kökenli tek tanrılı üç dini ön-milliyetçilik olarak değerlendirmek gerekir. Bu dinlerin modernite milliyetçiliklerinden farkları teolojik maske takmış olmalarıdır.

Tüm araştırmalar modernite döneminin pozitivist anlatılarının kökeninde temelde dinsel formların mevcudiyetini kanıtlamaktadır. Çokça idea edildiği gibi sekülerizmle uhrevilik arasında özde bir fark bulunmamaktadır; ancak biçimde bazı farklılıklar yaratılıp abartılmıştır. Sonuçta hem iktidar ve devlet dini, hem de modernitenin ulus-devlet söylemi haline gelmiş anlatılar aynı tekelci çıkarlara hizmet etmektedir. Tarihte olduğu gibi günümüzde de Avrupa ve Ortadoğu'daki mezhep savaşları uygarlık ve modernite kaynaklı olup, hızından hiçbir şey kaybetmeden aynı çıkarlar temelinde devam ettirilmektedir. Radikal İslâmcılık, Musevilik, Hıristiyanlık akımlarıyla her türlü milliyetçilik modernitenin üç mahşeri atlısının hizmetinde birleşmişlerdir.

Ortadoğu halklarının zengin kültürünü binlerce yıldır kemiren uygarlık bezirgânları ve kanlı çehreleri, bugün kapitalist modernitenin hizmetinde olup, elde kalan son birikimleri de acımasızca, hesapsızca, kan ve gözyaşları içinde tüketmekte; bölgeyi harabeye, çevreyi çöle, dağları ıssızlığa çevirmektedir.

4- Ulus-Devletçiklerin Her Şeyle Çelişkisi: Ünlü bir söz vardır: Kapitalizmin insanlığa en büyük kazığı, inşa ettiği ulus-devletlerdir denir. Ortadoğu halkları ve ulusları için bu değerlendirme olanca çıplaklığıyla doğrudur; bölgenin hemen hemen her odağında günlük savaşlarıyla anbean doğrulanmaktadır. Kendi aralarında ve içte kendi halklarıyla savaş halinde olmayan ulus-devlet yoktur. Büyük Arap ulusunu ve kültürünü tüketen, İsrail'den çok yirmi iki ulus-devletçiğin

iktidar hesaplarıdır; bunların çılgın ve akıl almaz masraflarıdır. Halkları yerlerde sürünürken, bu iktidarlar Nemrut ve Firavunları gölgede bırakan her tür ihtişamı (üstelik hiçbir anlamı olmayan göstermelik şovları) sergilemekten çekinmemektedirler. Onlara bu gücü veren ise yeni seküler tanrı olan ulus-devletçikleridir. Eski tanrılarına bağlılıkları sahte ve sözdedir. Arap ulus-devletçiliği İngiltere İmparatorluğu'nun Hindistan yolunu denetim altında tutma, petrol kaynaklarına sahip olma ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kontrol etme hesaplarına dayalı olarak geliştirildi. Gerçek bu olduğu halde bu devletlerin millici geçinmeleri, modernitenin iktidar tekniği gereğidir. Söz konusu ulus-devletler dünya kapitalist hegemonyacılığının temel ajan kurumlarıdır. Arap ulus-devletçiklerinde bu gerçeklik oldukça açıktır.

Acem ulus-devlet oluşumunda da aynı oyunları görmek daha ibret vericidir. Acemler Pers uygarlığından beri iktidar sanatında kazandıkları ustalığı modernite döneminde işbirlikçilik temelinde daha da geliştirmişlerdir. Denilebilir ki, uygarlık aldatmacalarıyla modernite aldatmacalarını (Şia milliyetçiliği) iç içe kullanmada Çinlilerle yarışacak güçtedirler. Çinliler en vahşi kapitalizmi 'komünizm' diye cilalarken, İran modernistleri kapitalizm imalatı ulus-devlet putunu büyük ruhçuluk olarak 'İslâm Cumhuriyeti' adıyla sunmaktan utanmayacak denli pişkindirler. İran güncel somutluğuyla küresel sistemin yumuşak karnı durumunda olup Iraklaşma olasılığı yüksektir. Bölgenin diğer ulus-devletleri gibi kurumsal faşizmi temsil etmesine rağmen, ABD-AB hegemonyacılığının zaaflarını kullanarak ömrünü uzatmaktadır. Fakat diğerleri gibi krizin pençesinde olup, Irakvari kaotik duruma yol açabilecek potansiyeli fazlasıyla taşımaktadır.

Türkî ulus-devletler AB-ABD himayesine ilaveten Rusya'nın hegemonyası içinde varlık kazanmışlardır. Çekişme konusudurlar. Çok millici geçinmelerine rağmen, hegemonyasız ayakta durmaları zordur. Bölgesel krizden fazlasıyla pay alırlar, kaotik potansiyele sahiptirler. Afganistan-Irak ekseninde yaşananlar bölgesel ulus-devletlerin olası akıbetlerini açıkça yansıtmaktadır.

Ortadoğu'da iktidar ve devlet gerçekliği, ağır toplumsal sorunlara çözüm geliştirmekten çok, sorunların kaynağında yer alması nedeniyle bölgesel krizlerin sıkça savaşlarla sonuçlanmasına yol açmaktadır. Savaşlar krizi daha da büyütmekte ve kaotik durumları yaygınlaştırmaktadır.

c- Güncel olarak modernitenin endüstricilik ve kapitalizm ayağı asıl tahribatını geleneksel tarımı ve köy toplumunu çözmekte ve yıkmakta göstermektedir. Ulus-devlet ayağı bölgeyi topyekûn bir zindana çevirip kana ve gözyaşına boğarken, endüstriyalizm ve kapitalizm üstten işbirlikçi tekelciliğin en talancı yöntemlerine başvurarak, binlerce yıllık birikimlerin ürünü olan toplumsal değerleri kâr etmiyor diye bir çırpıda elinin tersiyle bir tarafa itmekte, ıskartaya çıkartmakta ve böylelikle çürütmektedir. Tarım ve köy toplumunun yıkılışı basit bir ekonomik sorun değildir. On bin yıllık bir toplumsal kültürün imhasıdır. Sorun tarım yerine daha çok kâr getiren sanayi ekonomisinin önem kazanması da değildir; toplumsal varlığın kendisidir. Günümüzün yapısal krizi ortamında başta tarım alanları olmak üzere pek çok alanda toplum bilinçli olarak işsiz bırakılmakta, genetiği değiştirilmiş bitkiler öne çıkarılarak tarım darbelenmektedir. Genetiği değiştirilmiş bitkiler sadece doğal bitkileri kırmıyor, sonu bilinmez hastalıklara da ortam hazırlıyor.

Sanayi kapitalizmi en az ulus-devlet tekelciliği kadar topluma saldıran bir tekel konumundadır. Ekonomiyle ilgisi yanlış anlaşılmakta ve bilinçli çarpıtılmaktadır. Endüstriyalizm Avrupa hegemonyacılığında tarihsel rol oynamıştır. Fakat dünyanın çevre alanlarındaki asıl rolü bu hegemonyayı yerleştirmektir. Hem de yerel sanayileri daha verimli üretim teknikleri adı altında yıkarak bu rolünü oynamaktadır. Ekonomik değil, anti-ekonomiktir. Tarihte hep zengin kalmış Ortadoğu toplumları modernitenin son iki yüz yıllık saldırıları altında en fakir dönemlerini yaşamışlardır. Tarımın ve tarım toplumunun yıkılışı bir ekonomik verimlilik gereği değildir; sınıfsal tahakkümün burjuvazi adına sağlanması için gerçekleştirilmektedir. Siyasi ve iktidarla ilgili bir olaydır.

Endüstriyalizm hegemonik metropoller için azami kâr sağlayabilir. Fakat bunun karşılığı kırsal alanların çölleşmesi, köylerin boşaltılmasıdır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik bunalımın derinleştirilmesidir. Ortadoğu coğrafyasında ve ekonomik yaşamında endüstriyalizm, belki de iktidar-devlet savaşlarından daha tehlikeli sonuçlar doğuran bir ideolojik-politik saldırı tekniğidir. İklim değişikliğinin, göllerin, sulak alanların ve nehirlerin kurumasının esas sorumlu gücü olup, tahribatları bu hızla devam ederse yaşanacak bir dünya bırakmayacaktır. Ortadoğu'da on beş bin yıllık bir kültür birikimiyle inşa

edilmiş toplum ve yaşam için endüstriyalizmin teşkil ettiği tehdit, savaşlar yoluyla yaşanan soykırımlar kadar tehlikelidir. Tekrar belirtmeliyim ki, endüstriyalizm, sanıldığının aksine, ekonomiye ve topluma saldıran en temel araçtır. Gerçek sanayinin de yıkım gücüdür. Kapitalizmin azamî kâr hırsıyla yürütülen endüstriyel kalkınmacılık ülkeleri refaha ve zenginliğe değil, yıkıma ve yoksulluğa götürür. Krizden de öteye harabeye çevirir. Sadece Afganistan için yürütülen haşhaş endüstrisiyle Irak için yürütülen petrol endüstrilerinin bu alanları içine düşürdüğü harabiyet, gerçeği apaçık kılmaktadır. Harap olan sadece ülkeler değildir; tarihsel toplumdur, kültürdür.

d- Ortadoğu'da toplumsal sorunların çözümsüzlüğünde, modernitenin tezgâhında dokunan orta sınıf, bürokrasi ve kentin rolü önemle değerlendirilmek durumundadır. Kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm bağlamında yeniden inşa edilen orta sınıf, bürokrasi ve kent üçlüsü kendisini çekim ve çözüm merkezi olarak sunmakta ustadır. Kapitalist modernitenin yayılım ortamının ürünleri oldukları halde, kendi kökenlerini bağımsız ve orijinalmiş gibi sunmaya özen gösterirler. Geleneksel toplum üzerinde hegemonik güç olarak konumlanmayı öncelikleri sayarlar. Moderniteyle ilişkileri işbirlikçilik ve ajanlık temelinde olduğu halde, kendilerini modernitenin inşa edici güçleri olarak kabul ettirmek için her türlü çılgınlığı yaparlar. Bunları kurumsal faşizmin sosyal, kurumsal ve mekânsal temeli olarak tanımlamak mümkündür. Geleneksel topluma dıştan dayatıldıkları için tutmayan aşı görünümündedirler. Yabancılaşma gerçeklikleri köklüdür. Moderniteye ölüm kalım meselesi olarak sarılmaları yabancılaşmış gerçekliklerinden ileri gelmektedir. Kapitalist hegemonyacılığın doğrudan işgal ve sömürgeciliği gerçekleşemediğinden, kendileri yerli maskeli işgalci ve sömürgeci güçler konumundadır. Toplumun içten işgalciliğini ve sömürgeciliğini yürütürler. Buna rağmen en keskin milliyetçi, devletçi, hatta toplumcu geçinmeleri bir ironi olarak karşımıza çıkar. Derinliğine düşündüğümde, bu kesimleri (ortaçağlardaki kralın prensliklerinin güncelleşmiş bir varyasyonu olarak) kapitalist merkezin şubeleri olarak değerlendirmek durumunda kalıyorum.

Özcesi, konumları moderniteden kopyalama tarzında olduğundan çözümün değil, sorunun temel kaynaklarındandır. Modernitenin çözümsüzlüğü kendini en açık şekilde orta sınıfın köksüzlüğünde,

bürokrasinin tıkanmışlığında, kentin kentsizleşmesinde yansıtır. Tüm maskeleme çabalarına rağmen, sistemin yapısal krizini bu üçlü olguda çıplak olarak okumak mümkündür.

e- Filozof Nietzsche, kapitalist modernitenin insanlık ve çevre üzerindeki tahribatının anlamını derinliğine kavrayan ender kişiliklerdendir. Modernitenin süzgecinden geçmiş insanı toplum ve birey olarak iğdiş olmuş, karılaşmış, dekadan, posa metaforlarıyla değerlendirmeye çalışır. Eğretileme olarak, doğruya yakın bir görüş olarak katılırım. Bir atın başını kucaklayıp ağlamasıyla modernitenin daha büyük zulmünün hayvanlar üzerinde yaşandığını anlatmak ister. Ormanları bir sığınak, yaşamın korunacağı mekân olarak görür. Sık sık ziyaret eder. Üzerinde durduğu 'üst insan' (Übermensch) kavramı yanlış değerlendirilmiştir. Uygarlık boyunca gerçekleştirilen tüm köle tiplerini bir düşüş olarak görür ki, K. Marks'ın çok ilerisinde, insancıl bir yaklaşımdır bu. İşçileşmenin övünülecek, üzerine politika inşa edilecek bir sosyal zemin olamayacağını çok gerçekçi olarak değerlendirmiştir. Tarih bu görüşü doğrulamıştır. Üst insanı faşist bir yaklaşımın ön habercisi gibi görmek çok ucuz bir propagandadır. Onu her tür köleleşmeye, çevre yıkımına ve kişiliksizleştirmeye karşı bir kavram olarak yorumlamak daha doğrudur.

Güncel gelişmeler, küresel kriz, finansal boyut, işsizlik, sanal yöntemlerle tarihin en büyük soygun sistemleri (yılda 600 trilyon Dolarlık talan) arasındaki ilişkileri açığa çıkarmıştır. Avrupa merkezli modernite azami küreselleşmeyi yaşarken, aynı döngü içinde yapısal krizinin ve sürdürülemezliğinin de farkına varmıştır. Zirve üstüne zirve yapıyorlar. BM, IMF, Dünya Bankası, NATO, AB ve kopyalarının sistem için yetersizliği iyice açığa çıkmıştır. Merkez bankaları, 7'ler, 8'ler ve 20'lerin paket üzerine paket açıklamaları, bilançolar, işsizlik, borçlanma rakamları, üretim kapasitelerinin düşüşü, gıda sorunlarının köklü biçimde gündeme girişi vb. birçok gösterge, toplumsal tahakküm alanındaki ekonomik tekelciliğin kriz bağlantısını yansıtmaktadır.

Afganistan-Pakistan, İran-Irak, İsrail-Filistin örnekleri, ulus-devletin sadece Ortadoğu açısından değil, küresel çapta çözümsüzlüğünü, kriz ve kaotik durum üzerindeki etkilerini yol açtığı yıkımlar, döktüğü kanlar ve akıttığı gözyaşlarıyla açığa çıkarmaktadır. Ulus-devletler insan toplumları için sadece en zalim yönetim araçları de-

ğil, çözümsüzlük kaynakları olduklarını kanıtlamaktadır. Bölgenin kültürel dokusunu parçalayan ulus-devlet, tarih boyunca uğranılan en büyük felaketi simgelemektedir.

Avrupa'nın kendisi için bile alarm zillerinin çalması anlamına gelen kapitalizm ve endüstriyalizm ancak reformlarla sürdürülebilirken, Ortadoğu toplumunda yaşanan tarihsel sorunları sınır tanımayan çatışma ve savaşlara taşırması kaçınılmazdır. Ortadoğu toplumunda kapitalizmi ve endüstriyalizmi derinleştirmek, toplumun kendisine ve çevresine karşı savaşı yoğunlaştırmak anlamına gelir. Hangi kılıflar altında sunulursa sunulsun, hep üçlü sacayağı biçiminde stratejik bir savaş aracı olan modernitenin güncel somut hali bu yargıyı doğrulamaktadır.

İdeolojik hegemonya, oryantalizm gerçekleri çarpıtmaktadır. Ortadoğu'nun son iki yüz yılı, Batı modernitesi tarafından fethedilmekle geçmiştir. Ulus-devletçikler, montaj sanayileri, kamusal ekonomi sahtekârlıkları asıl gerçeği gizleyemez. Fethin emrinden bir an için çıkma cesareti gösteren Saddam Hüseyin'in başına gelenler ancak Fransa Kralı 16. Louis'nin durumu ile karşılaştırılabilir. Nasıl ki Fransa Kralının başı koparıldıktan sonra Avrupa ateşin içine düştüyse, ulus-devlet kralı Saddam'ın idamı da Ortadoğu'nun zaten eksik olmayan sıcak savaş gerçeğinin daha da alevlenmesi, bölgeye yayılması ve süreklilik kazanması anlamına gelecektir, gelmiştir.

Oryantalist paradigmayı parçaladığımızda göreceğiz ki, 'soğuk savaşın' sonu Ortadoğu için sıcak savaşın üst evreye sıçraması demektir. 1991'deki Körfez Savaşı'nın soğuk savaşın bitiminden bir yıl sonrasına denk gelmesi bu görüşü doğrulamaktadır. 'Uzun süre' açısından baktığımızda, Ortadoğu için bu modernite savaşı Napolyon'un 1800'lerin başından itibaren Mısır'a adım atmasıyla başlamış; ulus-devletçikler yaratma, kapitalist acenteler oluşturma ve petrol başta olmak üzere jeoekonomik kaynakların endüstriyalizm tarafından talanıyla zirveye çıkmıştır. Modernitenin kalın çizgisel anlatımı budur. Gerisi ayrıntı ve bol döngülü kısa hikâyelerdir.

Bölge için kriz ve kaos kavramlarını sıkça kullanmaktan çekiniyorum. Yaşanan gerçeklik sıcak savaş ise, o zaman bunu kriz ve kaosa indirgemek yanıltıcı olacaktır. Şüphesiz günümüz savaşları ne ilk ve ortaçağların savaşlarına, ne de modernitenin iki dünya savaşına kadar yaşattığı savaş biçimlerine benzer. Özellikle Birinci ve İkinci Dün-

ya Savaşlarıyla birlikte savaşlar kitleselleşti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise toplumsallaştı. Modernitenin üç ayaklı canavar yürüyüşünde yaşanan savaşların iç ve dış ayrımlarıyla toplum dışında verilmesi döneminin sona erdiğini, modernitenin yeni döneminin ise iç ve dış savaşların toplum içinde birleşik olarak yürütülmesi anlamına geldiğini kavramak onun yeni özünün gereğidir. Genelde tüm Ortadoğu toplumunda yaşanan savaş gerçeğini, özelde en açığa çıkmış haliyle Filistin-İsrail, Afganistan-Pakistan ve İran-Irak savaşları gerçeğini bu kapsamda çözümlemek büyük önem taşır. Havsalaya sığmayan olaylar, süreçler bu kapsamdaki çözümlemelerle daha anlaşılır kılınacaktır.

ABD-AB hegemonyasında yürütülen yeni Ortadoğu savaşları nasıl sonuçlanabilir? Daha da yaygınlaşıp yoğunlaşacaklar mı? Hegemon güçler bölgeyi terk edebilirler mi? Ederlerse veya etmezlerse neleri beklemek gerekir? Açık ki bu temel sorulara net ve kesin cevaplar verilemez. Ama farklı bir tarihsel aşamayla karşı karşıya olduğumuz kesindir. Savunmamda bu aşamaya kadarki toplumsal doğa, uygarlık, modernite ve Ortadoğu denilen jeokültüre ilişkin bir çözümleme taslağını sundum. Bundan sonraki bölüm kriz ve savaştan çıkış için olası çözüm modeli üzerinde yoğunlaşmak olacaktır.

C- ORTADOĞU'DA DEMOKRATİK MODERNİTE ÇÖZÜMÜ

Bir toplum için en büyük felaket, kendisi hakkında düşünce üretme ve eylemde bulunma gücünü yitirmesidir. Bunu çok önceden iyi bilen hiyerarşi ve uygarlık güçleri, ideolojik hegemonya diyebileceğimiz zihinsel hâkimiyetlerine öncelik vermişlerdir. Hegemonyanın sürdürülmesinde şiddet tek başına kalıcı bir rol oynayamaz. Eğer şiddetin amacı toplum üzerinde bir çıkar elde etmekse, bunun için artık-ürüne ihtiyaç vardır. Toplumların ikna olmaları sağlanmadan uzun vadeli çalıştırılmaları ve artı-ürün yaratmaları beklenemez. İdeolojik hegemonya bu iknayı sağlayarak, toplumu şiddet hegemonyasından beklenen ve belki de beklenenden daha fazlasını sağlayan birikimlere açık hale getirir.

Oryantalizm, Avrupa modernitesinin Doğu ve Ortadoğu için geliştirdiği ideolojik hegemonyanın bilimsel ifadesidir. Çok etkili bir düşünce hegemonyası olarak işlevini sürdürmektedir. Modernitenin küreselleşmesi ideolojik küreselleşmeyle iç içedir. Belki de ideolojik

hegemonya daha önceliklidir. Zihinlerin fethi kadar etkili başka bir fetih yoktur. Bu satırları yazarken bile oryantalizmi ne kadar aştığımı kendime hep sordum. Çok iyi biliyorum ki, bu zihniyetle düşünmem beni düşünce köleliğinin fasit dairesinden kurtaramayacak, tersine azap verircesine aynı dairenin içinde dönüp dolaştıracaktır. Gelenek-sel anti-modernistlerden İslâmcı olanları, İslâm'ın bir düşünce tarzı-nın olduğunu ve Garba karşı bağımsız düşündüklerini 19. yüzyıldan beri ısrarla söylemleştirirler. Yanılma payı yüksek olan bir söylemdir İslâmcılık. Anti-modernistliği kesinlikle oryantalist tezler üzerinde yürümektedir. Müslüman Kardeşler Örgütü'nden El-Kaide'ye kadar sözde anti-modernist geçinen İslâmcı güçlerde bu böyledir. Anarşist-ler dahil keskin solculuk peşindeki akımlar, tüm karşı idealarına rağ-men, genelde modernist düşünce olmaksızın, Ortadoğu'ya ilişkin ise oryantalizmsiz düşünecek durumda değildirler. Reel sosyalizm en aşırı modernizmdi. Çin modernizmi, oryantalizmin zaferidir. Hindis-tan gelenekçiliği için de durum farklı değildir.

Anti-oryantalist olmak bana ilginç ve çekici gelir. Bunu bu satır-larda deniyorum. Düşünce özgürlüğü kendi başına anti-oryantalizmi ifade etmez. Oryantalizmi aşmak sanıldığı kadar kolay değildir. Kapi-talist modernitenin üç sacayağı üzerinden anlatımını reddetmek belki anti-modernistlik olabilir. Ama kendi başına modernizmi, or-yantalizmi aşma anlamına gelmez. Daha da önemli olan, reddedile-nin yerine neyin konulacağıdır. İslâmiyet veya herhangi bir gelenek de moderniteyi reddedebilir. Fakat sıra seçenek olmaya geldiğinde, teslim olmaktan başka çarelerinin olmadığını görürler. Açık veya kapalı teslimiyetin çıkarları gereği olduğunu bilerek moderniteye tabi olurlar. Reel sosyalizmin çöküşü, moderniteyi aşmak şurada kalsın, üç sacayağı üzerinden tamamen moderniteye aşırı bağımlı olmasının bir sonucudur. Özel kapitalizm yerine devlet kapitalizmini uygulamak modernitenin reddi anlamına gelmez. Çin kadar bu yargı-yı çarpıcı biçimde doğrulayan başka bir örnek ender bulunur. Orta-doğu'da gerek Marksizm'in gerek dinciliğin kalıcı bir sistem geliştire-meyişi oryantalizmi aşamamalarından, hatta oryantalizmin daha aşırı uygulayıcıları olmalarından ileri gelmektedir.

Aşılması şurada kalsın, modernist ve oryantalist düşünce hege-monyasının çözümlenmesine bile girişilmemiştir. A. Gramsci çözüm-leme denemesine kalkışmış, fakat denemeden öteye geçememiştir.

Anarşist düşünce ekolünden cesur eleştiriler olmasına rağmen, bunlar da alternatif üretmede reel sosyalistlerden pek farklı değildirler. Teoride aşsalar bile yapısallığı içinde yaşama konusunda ciddi sorunları olmamıştır. Ortadoğu'da modernist düşünceyle en çok uğraşan İranlı aydınlar, modernist bir Şia'yı inşa etmekten öteye gidememişlerdir. Diğer tüm İslâmcılar modernite söylemlerinin hepsinin İslâm tarafından çok önceden söylendiğini tekrarlayıp durmaktadırlar. Anti-emperyalist, anti-kapitalist olduklarını ısrarla ileri süren tüm ideolojik akımlar ve iktidar hareketlerinin azami başardıkları şey liberalizmden, özel kapitalizmden sosyal-demokrasiye, reel sosyalizme ve ulusal kurtuluşçuluğa terfi etmek veya mezhep değiştirmekten öteye anlam ifade etmez.

Modernist ve oryantalist akım sanıldığından çok daha etkindir. Sadece kültürel düzeyde bir eleştiri bu akımların aşılması anlamına gelmez. Sistemin hegemonik güçlerinden birini yenmek, hatta anti-kapitalist devrim yapmak eleştiri ve alternatifinin gerçekleştirildiğini kanıtlamaz. Ekim Devrimi anti-kapitalistti, ama anti-modernist değildi. Tersine, modernizmin endüstriyalizmi ve ulus-devletçiliğinin en aşırı uygulayıcılığına yol açmakla küreselleşmesine büyük katkı yaptı. Çin Devrimi bu konuda daha tipiktir: Modernitenin 19. yüzyıl biçimlerini uygulamakla devrimi sürdürdüğünü sanmaktadır. Fransız Devrimi'nde de yaşanan benzer yanılmaların etkileri günümüze kadar devam etmektedir.

Modernist ve oryantalist ideolojik hegemonyayı eleştirirken temel parametreleri esas almak şarttır. Üçlü sacayaklarını temel parametreler olarak kabul ettiğimizde, konunun önemi daha iyi anlaşılır. En radikal eleştirinin bu temellerde geliştirilebileceği, seçeneklerin de ancak bu temeller üzerinde üretilmesi gerektiği tutarlılık açısından önemle belirtilebilir. Eleştirinin kendisi bütünselliği ve yapısal süreleri esas almak durumundadır. Sadece kısa süreli olaylar ve siyasi süreçlerle kişisel rollerin eleştirisi hakikatin açığa çıkartılması için yeterli değildir. Bütünsellik burada süre kavramıyla birlikte eleştirinin temeline oturtulmadıkça, ortaya çıkacak sonuçlar parçalı, zamansız, dolayısıyla anlamsız olmak, hakikati ifade edememek gibi ağır kusurlar ve yanlışlıklar içerecektir. Neyi eleştirirsek eleştirelim, eleştirdiklerimizin bütünselliklerini ve süreliliklerini mutlaka doğru belirlemeliyiz. Söz konusu modernite olunca, en az üç sacayağı temelinde bir

bütünlük teşkil ettiğini ve süre olarak beş yüz yıllık uzun, yapısal, sistematik bir zamanı içerdiğini temel almak gerekecektir. Başta Marksistler olmak üzere sistem karşıtlarının en temel hatası, uzun süreli ve üç sacayaklı bir sistemi kısa süreler içinde, hatta bazen süre'yi göz ardı ederek tek boyutu içinde, örneğin yalnızca kapitalizm boyutuyla eleştiriye tabi tutmalarıdır. Hâlbuki bu savunmada kabaca geliştirilen çözümlemeler, kapitalizmin anlaşılabilmesi için mutlaka merkezî uygarlık sistemiyle bağı, uzun süreli yükseliş trendi ve diğer temel iki boyut olan ulus-devlet ve endüstriyalizm olgusuyla birlikte eleştiriye alınması gerektiğini göstermektedir.

Ortadoğu, hatta Çin ve Amerika uygarlıkları göz önüne alınmadan, 16. yüzyılda çıkış yapan kapitalizm anlaşılamaz. Avrupa'nın iç potansiyeli kapitalizm için kesinlikle yeterli değildir. Keza ulus-devlet inşası olmadan kapitalist sistemin kuruluşu mümkün olmaz. İktidarsız ve devletsiz hiçbir sömürü sistemi mümkün değildir. Sadece iktidar ve devlet değil, iktidarın azamisi ve devletin ulus-devleti oluşmadan, kapitalizm için kâr ve sermaye birikimi gerçekleştirilemez. Sistemin hegemonik zaferi için ayrıca endüstri devrimini kendi tekeline geçirmesi ve endüstriyalizm olarak ideolojikleştirmesiyle (milliyetçilik) iç içe olması gerekir. Bu olguların aralarında sıkı bütünlük içinde ve uzun süre kapsamında moderniteyi egemen kıldıkları açıktır. Eleştirel geçinen tüm düşünce ekollerine baktığımızda, modernitenin uzun süre ve bütünsellik içinde ele alınmadığını, bölük pörçük ve çoğunlukla süre kavramından habersiz kalındığını, birkaç özelliğe (örneğin emek, ücret, kâr, sermaye, devlet, sömürgecilik, emperyalizm, kişiler, olaylar) yüklenerek sonuçlar alınmaya çalışıldığını görürüz. Yöntem bu olunca, ortaya çıkacak sonuç da fili kıllarıyla tarif etmeye benzeyecektir.

Özellikle içinde yetiştiğimiz reel sosyalizm, modernitenin sadece kapitalizm ayağını, hem de süre kavramını doğru kullanmadan eleştiriye alıp devrimcilik yapmaya kalkışmasıyla en büyük hayal kırıklığına yol açmıştır. Şüphesiz bu yaklaşımın sosyal temeli vardır. Modernitenin ulus-devlet ve endüstriyalizm ayağını liberalizmin bile çok ötesinde kullanmanın devrimcilik değil, diktatörlük ve hatta faşizm türeteceğini iyi bilmek gerekir. Reel sosyalist ülke deneyimleri, daha çok da ulusal kurtuluşçu devletler bu yönüyle hayli öğreticidir. İyi niyetli olmak, Lenin'in de dediği gibi cehenneme gitmeyi engellemez, bila-

kis bazen kolaylaştırır. Ekim Devrimi anti-kapitalizmde yetersiz olduğu için başarısızlığa uğramadı; tersine anti-kapitalizmde başarılıydı. Fakat anti-modernist, dolayısıyla anti-ulus-devletçi ve anti-endüstriyalist olamadığı için, anti-kapitalistliğiyle diğer iki modernite ayağını aşamadığı için, yapısal süreyi bir yana bırakıp sadece kısa sürelerle hareket ettiği için yenildi. Yaşanılan pratikler bu eleştiriyi doğrulamaktadır.

Son beş yüz yılda demokratik ve eşitlikçi amaçlar taşıyan devrimlerin, ideolojik akım ve hareketlerin sistematik bir başarıya, demokratik uygarlık olarak da yorumlayabileceğimiz farklı bir dünya-sisteme erişemeyişlerindeki temel eksiklik, tutarlı, bütünsellik taşıyan ve süre kavramını içeren eleştirel pratiklerden yoksun olmalarıdır. Yani fili hep bir yönüyle tarif ederek tanım yapmak durumunda kalmışlardır. Bu durumda ne fil'den yararlanılır ne de kurtulunur. Marksistler kapitalizmi eleştirip aşmak isterken, ulus-devlet merkeziyetçiliğini ve endüstriyalizmi faşizme ve çevre yıkıcılığına taşırdıklarının farkına bile varamamışlardır. Ulusal kurtuluşçu akımlar ve hareketlerin modernite karşıtı tutumları çok daha muğlâktır. Ulus-devlet haline geldiklerinde ve bazı sanayi kollarında kalkınmaya başladıklarında, anti-emperyalist ve anti-kapitalistlikleri yerini en aşırı modernizm taraftarlığına bırakır. Hatta modernist ideolojileri (liberalizm, milliyetçilik, reel sosyalizm) din haline getirmede sınır tanımazlar. Ulus-devletçilik ve endüstriyalizm seküler din olarak anlam bulmuş ve yapısallık kazanmıştır.

Anarşistler üçlü sacayağından eleştiri geliştirirken, alternatif olarak demokratik bir sistematiği düşünmek bile istememişler, anarşist bireyi demokratik topluma tercih etmişlerdir. Başarısızlıklarının temelinde bu gerçeğin yattığını görmeleri sınıfsal konumlarıyla bağdaşmamaktadır. Kent küçük-burjuvazisinin anti-toplumcu yanı başka türlü izah edilemez. Sosyal demokratlar moderniteyi reformlarla düzeltebileceklerinden ötesine tek bir adım bile atmazlar. Ekolojistler tüm çevre argümanlarını moderniteden aldıklarını göremeyecek denli sığdırlar. Endüstriyalizme yüklenirken kapitalizmi ve ulus-devleti unuturlar. Feministler ataerkilliği görürken, modernitenin kadına yüklediği yıkımı aynı keskinlikte eleştirmeye yanaşmazlar. Eleştirirken bile alternatif kadın ve toplumun akım, hareket ve sistem olarak üretilmesinde bir nevi çaresizliği oynarlar. Radikal dinci

ve kültüralist hareketlerin modernite karşıtlığı akım ve hareket olarak daha da zayıftır. Peşinde koştukları şey azami bir uzlaşmacılıktır.

Şunu söylemek istiyorum: Günümüz kapitalizminin küresel finans krizinde yılda 600 trilyon Dolar değerinde sanal vurgun gerçekleştirilirken, bunda kapitalist modernitenin bütünsel ve yapısal eleştirisinin geliştirilemeyişinin ve alternatif bir sistemin üretilememesinin herhalde belirleyici payı vardır. Kapitalizmin moderniteyle bağını kuramayan tüm akım, hareket ve devrimler modernite içinde erimekten kurtulamazlar. Anti-kapitalizmi anti-modernizme vardıramayan tüm ideolojik akımlar, politik hareketler ve her renkten devrimler modernite tarafından fethedilmekten kurtulamazlar.

Anti-kapitalizm anti-modernizm olmadığı gibi, anti-modernist olunmadan tutarlı bir anti-kapitalist olunamaz. Ekolojist, feminist, kültüralist, radikal dinci akım ve hareketlerin temel yanılgısı, modernitenin bütünsel yapısını hedeflemeden başarılı olabileceklerini sanmalarıdır.

Tümüyle inkârcı yaklaşmıyorum. Parçalı ve sistemsiz de olsa modernitenin beş yüz yıllık eleştirisi, son yarım yüz yıl içinde zayıf da olsa postmodernist düşünceyi doğurabilmiştir. Postmodernizm, çözümlemeye çalıştığım modernite eleştirisini karşılamaktan uzak olmasına rağmen, sistemin içine düştüğü krizi ve kaotik durumunu yansıtması açısından önemli bir gelişmedir.

Postmodern dönemde moderniteyle faşizm, soykırım, totalitarizm, otoritarizm, toplumsal cinsiyetçilik, milliyetçilik, endüstriyalizm, iklim değişikliği ve her tür çevre yıkımı, iktidarın azamileşmesi, toplumun karılaştırılması ve metalaştırılması, aklın analitikleşmesi, ruhun boşalması, bireylerin posalaşması, herkesin herkesle savaştırılması, toplumun dağıtılması, tarımın yıkılması, maskeli kral tanrıların yerini çıplak ve maskesiz birey-tanrıların alması, yaşamın büyüsünü yitirmesi, kadının soyluluğunu ve güzelliğini yitirmesi ve azami fahişeleşmesi, ahlâkın yerine tecavüzcülüğün egemen olması, yaşam anlamına gelen farklılaşmanın yerini ölüm anlamına gelen homojenliğin alması, politikanın bitimi ve yerine iktidarın ikame edilmesi ve benzer binlerce olumsuzluk arasındaki ilişkileri çözümlemek daha da kolaylaşmakta ve olasılık dahiline girmektedir. Postmodernite kendi başına devrim değildir. Ama modernitenin katı dinsel kalıplarını kırılgan hale getirmekte, ortamı yumuşatmaktadır. Anti-modernite dev-

rimi açık ki bütünlük içinde parçalılık, evrensellik içinde yerellik, uzun süre kapsamında anlık yaklaşımı içinde, anti-kapitalist, anti-ulus-devletçilik ve anti-endüstricilik temelinde sosyalist, demokratik ve ekolojist amaç etrafında farklı yapılanmaların öz savunma ve kendiliklerini anlamlandırması ve hakikatleştirmesi olacaktır.

Oryantalizmi dar anlamda Avrupalı düşünürlerin Ortadoğu uygarlıklarına ve toplumlarına ilişkin düşünceleri anlamında değerlendirmemek gerekir. Toplumsal Doğa'larına ilişkin bilimsel düşünceyi geliştirmek ve kendi aydınlanmalarını sağlamak yerine, modernitenin ideolojik hegemonyasına bağlanmak ve onun bilim yapılanmasını esas almak geniş anlamda oryantalizmdir. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıldaki fethi sadece maddi kültür alanlarında yaşanmamış, manevi kültür alanında daha çok geçerli olmuştur. Ortaya çıkan ideolojik akımlar, politik hareketler ve devrimler Avrupa'daki gerçekleşmelerin silik birer kopyasıdır. Bu nedenle toplum üzerinde etkileri yüzeysel kalmıştır. Gelenek ve modernite arasında sıkışan toplum, sürekli bir gerginlik ve kendini yenileyememe sonucunda sürekli kriz durumunu yaşamaktadır.

Anti-oryantalist olmak anti-modernist olmakla mümkündür. Radikal siyasi İslâmcılığı oryantalizm bağlamında ve modernizmin oryantal biçimi olarak değerlendirmek mümkündür. Alternatif oluşturma değeri kesinlikle yoktur. Laik milliyetçiliğe tepki olarak dinci milliyetçilik argümanını kullanmaktan öteye gitmez. Arap, Türk ve Acem devrimleri tipik oryantalist devrimlerdir. Bu devrimler dinci ve soycu milliyetçiliği ayrı veya iç içe kullanarak modern ulus-devletler kurmayı ilk hedef belirlemişlerdir. Bunu devlet kapitalizmi ve endüstriyalizmiyle bütünleştirerek misyonlarını tamamlayacaklarını sanmışlardır. Avrupa'yı birkaç yüzyıl geriden takip etmek kaderlerinde yazılıdır. Her bakımdan Avrupaî değerlere erişmek kendilerinde bir saplantı halindedir.

Ortadoğu toplumunun kapitalist moderniteyle ilişkisini doğru okumak, alternatif çıkış için belirleyici önem taşır. Öncelikle kapitalist modernitenin yerel bir olgu haline geldiğini anlamak gerekir. Dış değil iç olgudur. Fakat Avrupa'dakinden farklıdır. Küresel kapitalizmin en zayıf halkasıdır. Bu durumda iki temel yanlışa düşmemek gerekir. Bunlardan birincisi, sanki başka bir dünya, başka bir uygarlık mümkün değilmiş gibi kapitalist moderniteyi seküler din gibi benim-

semek, moderniteye tapınmak; ikincisi ise, topyekûn karşısına alarak sahte selefi İslâm gibi reddetmektir. Her iki tutum da sonuçta kapitalist modernitenin daha çok yerelleşmesine hizmet eder.

Savunmamın **Özgürlük Sosyolojisi** bölümünde kapitalist modernizmin alternatifi olarak demokratik modernizmi sunmaya çalışmıştım. Oradaki tezleri olduğu gibi bu bölüme almak yerine, bölgesel uyarlamasını denemeye çalışacağım. Sistem eleştirileri aşılması gereken ile yeniden yapılanması gerekeni anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Demokratik modernizm alternatifini daha iyi anlamak açısından moderniteyi bir kez daha tanımlama ve üçlü sacayağı üzerinde değerlendirmenin doğru bir yöntem olduğu kanısındayım.

Moderniteyi bir kez daha yaşanılan çağ olarak değerlendirmek mümkündür. Yapılanmış her uygarlık aşılıncaya kadar kendi döneminin modernitesini temsil eder. Örneğin iki bin yıldan fazla süren Sümerik yapılanmalar Sümer modernitesidir, yani çağıdır (M.Ö. 4000-2000). Greko-Romen modernitesi yaklaşık olarak M.Ö. 500 - M.S. 500 dönemini kapsar. Osmanlı-İslâm modernitesi (1300-1918) döneminde kendi coğrafyasında etkili olmuştur. Kendi dönemleri aşılmışsa, uygarlık demek uygun düşmektedir. Uygarlık yaşanılandan önceki moderniteleri tavsif eder. Uygarlıkları devlet-sınıf-kent iç içeliği üzerinde yükselen tekelci baskı ve artı-ürün ele geçirme sistemi olarak tanımlamıştık. Bu tanımlamanın doyurucu olduğu kanısındayım. Maddi ve manevi kültür ayrımları uygarlıkları niteler, ama tanımlamaz. Uygarlıklar uzun süreli ve bütünlüklü yapılar, kültürler olarak da nitelenebilirler. Hepsine geniş anlamda tanımlama demek de pek yanlış sayılmaz.

Uygarlıklar için merkezî olan ve olmayan ayrımı da öğreticidir. Merkezî uygarlık kavramı ana nehir uygarlığını, merkez de sürekli yaşayan bütünsel yapıları tavsif eder. Dünya-sistem olarak da adlandırılabilir. Merkez dışında da pek çok uygarlık olabilir. Çin, Hint ve Amerika uygarlık olmuşlar, ama merkez olamamışlardır. Ortadoğu uygarlıkları merkezî bir zincir teşkil eder. M.Ö. 3500 - M.S. 1500 döneminde yaklaşık beş bin yıllık bir merkezî uygarlık zincirlemesi yaşanmıştır. Bunlara değişik adlar verilmiştir. Hanedan ve din adları çoğunluktadır. Sümer, Mısır, Roma, Bizans-Hıristiyan, Arap-İslâm, Türk-İslâm hemen akla gelenlerdir. Adları ve içerikleri her ne kadar değişiklik arz etse de, tanımlarına uygun bir iç bütünlük ve yapısallık

taşırlar. Hegemoniktirler. Merkez-çevre alanları vardır. Dönemsel buhranlar ve kaotik durumları yaşarlar. Fakat boşluk kabul etmeyen zincirleme iktidar yapılanmaları olarak süreklilik arz ederler.

Kapitalist modernite halen içinde yaşadığımız bir dünya-sistemdir. Ortadoğu'dan Avrupa'ya kaydırılmış hegemonik merkezî bir uygarlık olarak yaklaşık beş yüz yıldır (16. yüzyıldan beri) varlığını sürdürmektedir.

Demokratik uygarlık kavramını kent-sınıf-devlet sistemi olan uygarlığa karşı, içte kölecil sınıflaştırmaya karşı, dıştan kabile, kavim kimliklerine yönelik baskı, talan ve köleleştirmelere karşı daimi direniş halinde olan kent içi emekçi özgürlükçü güçlerle, kırsal komünal güçlerin oluşturduğu dünyayı tanımlamak için seçtik. Uygarlık tarihi boyunca bu tanımlamanın kapsamında belli bütünsellikleri olan ve hep birbirlerine miras bırakan çok sayıda eşitlikçi, özgür ve demokratik oluşum ve yapılanmaları demokratik uygarlık olarak adlandırmanın vazgeçilmez tarihsel bir hak ve görev olduğu açıktır.

Demokratik uygarlık kavramını güncel somut duruma uyarladığımızda, bunu kapitalist modernite karşıtlığını içerecek biçimde demokratik modernite olarak belirlemek mümkündür. Kavramın ad olarak kendisinden ziyade kapsamını göz önünde bulundurmak gerekir. Ad değiştirilse bile kapsam kalıcılığını korur. Savunma boyunca resmi, klasik anlatılarla dile getirilen uygarlıklara daha çok değindik. Demokratik uygarlık fenomenlerine daha az yer verdik. Bunun nedeni tarihe bakış açımızın yeniliği ve eldeki malzemenin yeterince işlenmemesidir. Ortadoğu toplumunun güncel değerlendirmesini ve sorunlarına çözüm yaklaşımlarını bu bölümde netleştirmeye çalışacağım. Demokratik modernite, kapitalist modernitenin çıkışı, gelişimi, yapısal krizi ve aşılması temelinde hep alternatif DİYALEKTİK ANTİTEZ OLARAK çözümleme konusu olacaktır. Marksizm'in tarihsel yanlışlıklarına düşülmeyecektir. Özellikle temel çelişkinin burjuvazi-işçi sınıfı gibi içeriği sürekli değişen bir olguya bağlanması tuzağına düşülmeyecektir. Diyalektik mantığın Hegel'den beri ilk defa başarılı bir uygulanışı Ortadoğu toplumsal doğasına uyarlanmaya çalışılırken, bu deneyimin daha başarılı sonuçlar ürettiği görülecektir. K. Marks'ın söyleyip de başaramadığı 'diyalektiği ayakları üstüne dikmek' deyimine daha anlamlı bir yaklaşım sergilenecektir.

a- Kapitalizme Karşı Ekonomik Toplum

K. Marks'ın yaşadığı dönem ve mekân Almanya'nın birliği ve ulus-devleti için yapılan yoğun tartışmaların ve ideolojik-politik akımların koşullanması altındadır. Olgular daha çok ideolojik, politik ve hukuki çerçevede anlamlandırılmaya çalışılır. K. Marks, bu ortamı ekonomik öncüllükle etkilemeyi esas alır. Anlatımında ekonomiyi belirleyici kategori olarak temellendirmeye çalışır. Kapitalizmi bilim haline getirmenin baş sorumlusudur. Bununla bağlantılı olarak kapital sahiplerini burjuvazi, ücretli emekçileri proletarya, toplumu ise kapitalist metalaşmanın egemen olduğu kapitalist toplum kategorisiyle karşılamayı bu bilimin köşe taşları sayar. Böyle yapmakla bir taşla üç kuş vurduğunu sanır. İngiliz ekonomi-politiğinden ekonomiyi, Fransız toplumbiliminden pozitivizmi, Alman felsefesinden diyalektik kavramını alıp birleştirerek 'bilimsel-sosyalizmin' sentezini yapmayı başardığına güveni tamdır. O dönem her bilimde devrim yapılmıştır. Toplumun bilimsel devrimini de kendisi ve Engels'in yaptığından emindir. Toplumbilimin Darwin'i sayılırlar.

Marksist düşünce Avrupa sosyal biliminin en önemli kanadı olarak doğar. Hegemonik sistem açısından bakıldığında, bu bilimin yeni yükselen ve sisteme damgasını vuran sermaye tekelciliğinin ihtiyacından kaynaklandığını, sermayeyi bilimselleştirerek meşrulaştırılmasına iktidar şiddeti kadar, belki de ondan daha fazla katkıda bulunduğunu anlamak zor değildir. İstedikleri kadar kapitali olumsuzlasınlar, kapitalizmi bilim halinde sunmakla meşruiyeti için gerekli tarihsel adımı atmışlardır. Çok acıdır ki, K. Marks ve F. Engels, onca karşı çıkışlarına rağmen, kapitali kapitalizm, sermaye-kâr tekelcilerini burjuvazi, ekonomik toplumu kapitalist toplum olarak ilan etmekle bu tarihsel adımın önde gelen sorumluları durumuna düşmekten kurtulamadılar. Tarihte iyi niyetlerin çoğunlukla tersine sonuç verdirmede kullanıldıklarını hiç unutmayalım.

K. Marks ve F. Engels'in bu işe girişirken, en çok Hegel'in doruğa taşıdığı diyalektik felsefesinden yararlandıkları bilinmektedir. Temel hatayı diyalektik felsefeyi uyarlarken yaptıkları kanısındayım. Bunu da tez-antitez-sentez üçlüsünü kapital-ücretli emek-kâr, burjuvazi-işçi sınıfı-kapitalist toplum başta olmak üzere bazı önemli üçlemeleri geliştirirken yaptılar. Hegel'deki diyalektik tez-antitez antitesi'nin (varlıksallaşmanın) Marksistler ve bu yöntemi kullanan pek çokları

tarafından tam kavrandığını sanmıyorum. Halen de önemini koruyan ve geliştirilmeyi bekleyen temel felsefi sorun olan tez-antitez antitesi (varlıksallaşması), evrensel-tikel iç içeliğinin anlamını ve dolayısıyla hakikatini ifade etmektedir. Özünde şunu anlatmak ister: Her varlığın özünde bir de zıddı vardır. Varlıksal özler zıtsız olamaz. Zıtsızlık tam hiçliktir. Tam hiçlik var olmamadır. Var olmama da var olmadığına göre tam hiçlik olamaz. O halde varlıklar zıtsız olamaz; tıpkı itimin çekimsiz olamaması gibi. Sorun daha çok zıtlaşmanın mahiyetini doğru kavramakta yatmaktadır. Başarılı bir diyalektisyen, zıtlaşmayı doğru belirleyendir.

Şu hususu çok önemle belirtmek gerekir: Bir varlıktan binlerce antitez çıkabilir. Bir diyalektikçi açısından burada yerine getirilmesi gereken en önemli görev, bu çoklu antitezlerden hangisinin diğerini İLK ELDE, birinci sırada etkilediğini, oluşturduğunu doğru tespit etmektir. K. Marks ve F. Engels birer diyalektikçi olarak Hegel'i ayakları üstüne doğrultmak isterlerken kafasını koparttıklarını fark edemeyecek kadar kaba bir yanlışlık içine girmişlerdir. İki yüz yıldır aleyhinde çok söylemleştirilmesine rağmen, Hegel diyalektiğinin halen bir doruk anlatım olduğunu belirtmek durumundayım. K. Marks ve F. Engels'in üçlemeleri şüphesiz diyalektik yan taşırlar. Ama doğru diyalektik üçleme değerinde anlatım içermekten uzaktırlar.

Konumuz açısından en önemli içerik ve öz belirleme hatası, burjuvazi-proletarya zıtlaşmasında yapılmıştır. Şüphesiz burjuvazi-proletarya zıtlaşması vardır. Fakat bu zıtlaşma sandıkları gibi oluşmamıştır ve işlememektedir. Toplum veritesinde, antitesinde kapitalizmin yol açtığı çelişki, zıtlaşma kapitalist-proletarya çelişkisi değildir. Böyle bir çelişki olsa bile asıl çelişki değildir. Daha da önemlisi, kapitalizm sanıldığı kadar toplumsal veriteyi tek başına kapitalistleştirecek potansiyelde değildir. Kapitalistin kendi başına bu gücü yoktur. Ayrıca bir toplum hiçbir zaman kapitalist, İslâm, Hıristiyan vb. gibi bir sıfatla niteliğini değiştirecek bir varlık değildir. Öz olarak, İkinci Doğa olarak toplum varlığını korur. Bazı sıfatların tarihin çeşitli dönemlerinde TEKİLLER olarak etkili olması o toplumun tümüyle o tekilce tekilleştiğini kanıtlamaz; bir siyah lalenin tek başına lale toplumu olamayacağı gibi.

Kapitalizm bir etken olarak toplumsal antiteden sadece proleter oluşturmaz. Toplumsal varlıktan proleter tiplemeyi çeker. Fakat bu

çekişte bile proleterle birlikte bu proleteri çektiği topluma karşı çoğunlukla ittifak halindedir. Marksistlerin feodal topluma karşı proletaryanın burjuvaziyle geçici ittifakı dedikleri olay, olgu budur. Fakat hatalarının temelini oluşturan bir anlatımdır bu. Kapitalizm asıl olarak toplumdan ücret denilen bir taviz karşılığında proletarya adı altında bir ajan derlemekte, oluşturmaktadır. Eski topluma karşı ittifak değil, ihanet yapılmaktadır. Kaldı ki, toplum gibi evrenin en harika bir esnek zekâlı doğasına karşı bir istismarcılık, tıpkı cinsiyetçi sistemin bir kadını kullanması gibi efendice bir kullanıcılık yapılmaktadır. Binlerce yıllık efendiler (Rablar, krallar, zorbalar) mirasını da kullanarak, kâr adı altında sistemli ve sürekli olarak toplumun tümünden varlıksal olarak değer aşındırmaktadır. Sadece kâr olarak değer değil, o toplumun tüm maddi ve manevi kültürel değerleri istismar edilmektedir. Bu durumda kapitalizm toplumu en çok ve sistemlice, sürekli olarak karşısına alıp sömüren TEKELCİ DOKU'nun kendisi olmaktadır. Bu anlamda toplumla ilgilidir, toplum üzerinde etkilidir. Ama hâkim sistemini kurarak, eski ticari, parasal ve iktidar sahiplerini kendi önderliğinde eriterek, işçileri ve zanaatkârları yedekleri haline getirerek, entelektüellerden ideolojik hegemonya inşa ederek bu etkiyi yaratmakta ve istismarı gerçekleştirmektedir. Toplumun antitesini, yani varlıksallaşmasını bilimsel ifadeye kavuşturmak istiyorsak, 'kapitalist toplum' olarak adlandırılan dokunun bu özde ve biçimlerde geliştiğini anlamak doğru belirlenimlerin gereğidir. Sürecin bu karakteristik yapısını görmeden, işleyişinin bu niteliğini kavramadan toplum adına 'BİLİMCİLİK' yapmak kaba POZİTİVİZM'den öteye gitmez.

Kapitalizmin toplum üzerindeki işleyişini doğru belirlemeden kaba pozitivist nesnellemelere girişmek, bilim adına bilime, toplumbilim adına topluma karşı büyük bir yanlışlık içine girmek demektir. Söz konusu olan toplum olunca, sonuçlarının vahametini kestirmek herhalde üzerinde daha çok düşünülmesini gerektirir. Konuya ilişkin bu kısa çözümlemeden kapitalizmle ilgili çelişkinin çok tali bir düzeyde oluşan kapitalist-proleter çelişkisi değil, bu çelişkinin de kapsamında olduğu kapitalizm-toplum, kapitalistler-toplumcular arasında oluştuğu gayet açıktır. Zeki Marksistlerden Rosa Luxemburg, "Saf kapitalist toplum asla gerçekleşemez" deyip K. Marks'ı temel bir noktadan eleştirirken, aslında yapmak istediği şey bu dokusal süreci anlatmaktır. İlla bilimsel sosyalizmden (Sosyal bilim demek daha

doğru olur) bahsetmek istiyorsak, bu temelde radikal bir bilim reformu ve devriminin gereğini kavramak başta gelen görevdir.

Dar anlamda 'kapitalizm-ekonomik toplum' çelişkisinden bahsetmek mümkündür. Tedbirli olunursa, ciddi yanlışlıklara yol açmadan bazı önemli ve doğru sonuçlara götürebilir. Önceki bölümlerde F. Braudel'in ekonomiyi pazarla özdeşleştirdiğini, sermayenin bu pazar üzerinden uzun mesafeler arası ticaretteki fiyat farkından yararlanarak kârı gerçekleştirdiğini söylediğini, dolayısıyla kapitalizmin pazar karşıtı bir konumundan bahsettiğini önemle belirtmiştim. Bu anlatımın yetersiz olduğunu, kapitalizmin özünde sadece anti-pazar olmadığını (eğer pazar ekonomiyle özdeş kılınıyorsa), anti-ekonomi biçiminde bir değerlendirilmeyle tamamlanmasının gerekli olduğunu vurgulamıştım. Kapitalist sistem hegemonyasının anti-toplumculuğunu yol açtığı sömürgecilik ve emperyalizm savaşlarıyla, ürettiği ulus-devlet faşizmiyle, endüstriyalizm temelinde yol açtığı çevre yıkımıyla, sürekli krizli yapısıyla, toplumsal uç kutupları derinleştirmesiyle inkâr edilemez biçimde tanımlamak mümkündür. Anti-toplumsal olanın fazlasıyla anti-ekonomik olacağı açıktır. Çünkü kapitalizm 'azami kâr kanunu'nu ekonomik toplum alanında gerçekleştirir. Sistem olarak kapitalizmin anti-ekonomiciliği tüm tarihi boyunca deneyimledikleriyle her alanda doğrulanmıştır. Tarihsel bir doku olarak kapitalizm, tali bir çelişki biçiminde kölesi olan proleter üzerinde değil, maddi ve manevi kültür birikimi olarak toplum ve ekonomik toplum üzerinde anlamlandırılırsa, gerçekten sadece 'KAPİTAL' değil 'KAPİTALİZMİN TARİHİ' de doğru yazılabilecektir.

Proleter de dahil, köleden özgürlük kumaşı dokuyan ideolojik ve politik hareketlerin anlayamadıkları husus, güç ve sömürü tekellerinin köleyi kendilerinin bir eki, uzantısı olarak varlıksallaştırdıklarıdır (Antite, varlık haline getirme). Köleyi varlıksallaştırırken toplumsal dokuları olarak dokurlar. Kendilerini kemirecek bir unsur olarak tekel dokularına eklemezler. Tarihte bu anlamda kazanan köle sınıfı yoktur. Spartaküs bile kazansaydı, Roma için yeni bir köleci hanedan kurmaktan öteye gidemezdi. Lenin gibi çok iddialı bir anti-kapitalist bile sağlığında NEP (yeni ekonomi politikası) ile kapitalizmi uygulamak zorunda kaldı. Günümüz krizinde doğrulanan bir gerçeklik, kapitalist sanayinin yaşaması için (diğer kapitalizm türleri de dahil) işçi sınıfı denen grupların gönüllü bir çaba içine girmekten (ücretleri

düşürülse dahi) çekinmedikleridir. Kaybeden ise, genel olarak ekonomik toplumla birlikte tüm toplumsal değerler olmaktadır. Kapitalist bireyselleşme bu gerçeği daha çok doğrular. Anti-toplumcu temelde bireyler yığınına dönüşen tüm toplumsal alanlarda, en üst uçta bir avuç oligarşik tekelci grup dışında, toplum olmaktan çıkmış bir durum yaşanır. Diğer ezici çoğunluk, işsizler yığını olarak kendini ücret kölesi biçiminde satmaktan bile mahrum bırakılmıştır. Ücret kölesi olanlar ise ücret düşüşlerini nispi olarak yaşamaktan bile kurtulamazlar. Gerçek tablonun böyle oluştuğu açıktır.

Dar sınıf hareketlerinin bu gelişimdeki rolleri yadsınamaz. Reel sosyalizm, sendikacılık hareketleri bu konuda kanıtlanmış pratiklerin sahipleridir. Özcesi köle değerlendirmemizi gözden geçirmek, baş çelişki öğesi olarak değil, genel toplum çelişkisinin tali bir unsuru rolünde görmek bizi daha doğru sonuçlara götürecektir. Köle diyalektiği yeniden değerlendirilmeyi bekleyen en temel toplumcu görevdir. Toplumsal diyalektik toplumsal hakikat için temel bilim değerindedir. Ama doğru uygulanması tüm önemini koruduğu gibi, öncelikle yetkin çözümlemelere ihtiyaç göstermektedir.

Genelde (evrensel) olduğu gibi kendi özgünlüğü (tikelliği) içinde kapitalizmin Ortadoğu toplumundaki tahripkârlığı çok daha ileri uçlarda seyreder. Sistem olarak bölgeye fetihçi girişi anti-toplum ve anti-ekonomide ana-merkez, metropol kent ve ülkelerin sömürgeciliği biçimindedir. Haçlılar döneminden beri Ortadoğu'dan hegemonik uygarlığı kaydırmasından ötürü çok daha planlı yürümek ve kendini inşa etmek durumundadır. Aşırı tekel kârları peşindedir. Temel toplum ihtiyaçlarına değil, kârı azamileştiren kaynaklara, usul ve yöntemlere yönelir. Şüphesiz kapitalizmin millisi ve gayri millisinden değil, milliyetçiliğinden bahsetmek daha öğreticidir. Milli kapitalizm denen olgunun özünde en yoğunlaşmış kolektif yabancılık olduğunu derinliğine kavramak gerekir. Kapitalizmin kendisi doku olarak yabancılaşmadır. Milliyetçilik ideolojisiyle kendini ulusal, milli toplum olarak yansıtmak ister. Ulusalcılık, milliyetçilik kavramları genelde tekelciliği, özelde ise kapitalist tekeli maskelemek ve hegemonikleştirmek için icat edilmiş ideolojik araçlardır.

Ortadoğu beş bin yıllık merkezî uygarlığa mekânlık etmesi nedeniyle tüm tekelci güç ve sömürü tekellerine yabancı değildir. Buna kapital tekelleri de dahildir. Fakat başat olmalarına ortam yaratıla-

mamış, buna fırsat bulamamışlardır. Avrupa kapitalizmini Ortadoğu için bir yenilik olarak düşünmek pek anlamlı değildir. Yeni olan başat fetihçi bir sistem olarak giriş yapmasıdır. Yaklaşık iki yüz yıldır süren bu girişin ilk yüz elli yılı ticaret ve mali kapitalizm temelinde olurken, son döneminde sanayicilik hız kazanmıştır. Batı toplumlarına göre daha yüzeysel bir hâkimiyeti vardır. Geleneksel güç ve sömürü tekelleriyle ittifak içinde hegemonyasını sürdürmektedir. Ortadoğu'da egemen olan Avrupa-ABD merkezli kapitalist hegemonik sistemdir. Ortadoğu'nun uzun uygarlık tarihi ve eski toplumun (kabile, aşiret, mezhep toplulukları) güçlü varlığı, Batı merkezli hegemonyacılığın zayıf bir temele dayanmasına yol açmaktadır. Zayıf halka olması bu gerçeklikten ötürüdür.

Kapitalizm karşıtlığını ekonomik toplum olarak belirlememizin önemli sonuçları vardır.

1- Çelişki kapitalizm-sosyalizm arası olarak değil, ekonomik toplum-kapitalizm temelli olarak kavranmak durumundadır. Ekonomik toplum tekelci ittifaktan olumsuz etkilenen tüm toplumsal ekonomik güçleri temel alır. Sosyalist ekonomi modern koşulların ekonomik güçlerini esas alırken, ekonomi toplumu geleneksel ekonomik güçleri de kapsar. Daha da önemlisi, piyasalaşmamış ve doğal, metalaşmamış, geniş kullanım değerli ekonomi de bu kapsam içindedir. Özellikle kadın ve çocuk emeği çok yaygın olup çoğunlukla kullanım değeri üretir. Reel sosyalistlerin ekonomiyi kapitalizm için metaların üretimine indirgemeleri çok dar bir yaklaşımdır. Ekonomiyi kapitalizmin baş aktörlüğünde bir faaliyet olarak yansıtmaları yaptıkları en büyük yanlışlıktır. Kapitalizme bundan daha iyi hizmet olamaz. Ekonomiyi tahrip etme anlamında kapitalizm baş aktör olabilir, ama inşa eden baş aktör olamaz.

2- Toplumsal varlıklar olarak burjuvazi-proletarya çelişkisinin de temel değil, tali bir çelişki olduğunu belirlemiştik. Sosyal çelişki tekelcilerle onların dışındaki tüm toplum arasındadır. Toplumsal eşitlik, özgürlük ve demokrasi mücadelesinin doğasını kavramak açısından bu ayrım önemlidir. Burjuvazi-proletarya mücadelesinin yapaylığı reel sosyalizmin yüz elli yıllık deneyimiyle açıkça ortaya çıkmıştır. Hizmetçiler (köleleştirilmiş sınıflar) hiçbir zaman efendilerini aşacak ideolojik-pratik güç kazanamazlar. Varlık olarak bu yetenekleri yoktur. Ancak hizmetçiliği reddettikleri zaman yetenek sahibi olabilirler

ki, o zaman da hizmetçi sayılamazlar. Modernite döneminde sosyal mücadeleleri doğru kavramak için tekelci dokularla onların dışındakiler ayrımını doğru yapmak, bu temelde mevzilenmek, direnmek ve toplumsal inşalara girişmek hayati önem taşır.

3- Yukarıdaki iki ayrım temelinde 'kapitalist topluma' karşı inşa edilecek yeni topluma çeşitli adlar vermek mümkündür. Burada önemli olan ad değil içeriktir. Bu yeni topluma demokratik sosyalist toplum denilebileceği gibi demokratik toplum da iyi bir ad olabilir. Hatta anti-kapitalizm anlamında ekonomik toplum da denilebilir. Önemli olan tekelciliğin egemenliğinde olmayan bir ekonomi ve toplumsal inşadır. Ekonomik faaliyeti pazara bağlı olarak gelişen bir meta ekonomisi olarak tanımlamak kısmen doğru olabilir. Meta kategorisine girmeyen muazzam büyüklükte bir kullanım değerleri ekonomisi vardır. Asıl toplumsal ekonomiden anlaşılması gereken de işte bu bölümdür. Kapitalist ekonomi-politiğin (Kimin kurguladığına bakarsak, gerçek niteliğini daha iyi anlarız) ekonomiyi sadece kâr getiren faaliyetlere indirgemesi ekonominin gerçek niteliğini çarpıtan bir mitik yalandır. Kapitalist ekonomi, milli ekonomi, devlet ekonomisi, ticari, finansal veya sınai ekonomi, tarım, kent veya köy ekonomisi, küresel ekonomi gibi ayrımlar gerçeği fazla yansıtmaz. Özel ve kolektif ekonomi ayrımları da yapaydır. Pazar ve kullanım değeri olarak ekonomi gerçekçi bir tanıma çok daha yakındır. Uygarlık tarihi öncesi kullanım değeri için ekonomi geçerli tek ölçü iken, pazarda değişim için ekonomi daha çok uygarlık dönemiyle birlikte yaygınlık kazanır. Kapitalist modernitenin toplumsal değerlerin ezici bir çoğunluğunu metalaştırması istismar ve kâr amaçlı olup, yeni ama kanserli bir olgudur. Toplumun dağıtılması, sürekli kaotik ve krizli bir hal alması bu gerçeklikten kaynaklanır. İnsan türü yüz binlerce yıl sadece kullanım değeri etrafında bir ekonomi tanımıştır.

Ortadoğu toplumu her iki ekonomik değer için uygarlık öncesi ve sonrasında öncülük yapma şansına sahip olmuştur. Ekonominin ne olduğunu bilir. Anlamakta güçlük çektiği şey kapitalizm denen vampirin ekonomi adı altında başına yığdığı felaketlerdir, gerçek ekonomik soykırımlardır. Kapitalizmin başat varlığı ekonomik yaşamın bir vazgeçilmezi değil, bir baş belası, kanserojenidir. Sadece petrol, gaz, su, otomobil gibi çevreyi yıkan, toplumu savaşa boğan kâr amaçlı alanlarda yürüttüğü faaliyetleri çözümlendiğinde bu ger-

çeklik daha iyi anlaşılır. Yine toplumun yarısından fazlasını işsiz, mesleksiz, göçer, ailesiz yığınlara dönüştürmesi felaketin büyüklüğünü daha anlaşılır kılar.

O halde anti-kapitalist olmak öncelikle anti-tekelci olmayı gerektirir. Bu da beraberinde demokratik, sosyalist (Bu terimi toplulukçuluk olarak anlamak daha doğrudur) ve eşit-özgür toplumsallığı getirir. Söz konusu olan, bu sıfatlar altında toplumu yeniden icat etmek değildir. Topluluklar olarak (aile, kabile, mezhep, aşiret, ulus) toplumlar binlerce yıldan beri mevcutturlar. Gerekli olan, kapitalist modernite koşullarında bu toplulukların savunmasını demokratik modernite koşullarına uyarlamak, gerektiğinde yeniden inşa etmektir. Demokratik modernite alternatifi kapsamına anti-tekelci ve anti-kapitalist demokratik topluluklar toplumunu, ekonomik toplumu, demokratik sosyalist toplumu almaktır. Tekrar belirtelim: Önemli olan isim çokluğu değil, özsel varlığıdır. Bunda netleşmek demokratik modernite programının birinci öncülüdür. Ortadoğu toplumları bu yaklaşıma yabancı değildir. Söz konusu olan, binlerce yıldır yaşadıkları toplumsal doğanın bilimsel ifadeye kavuşturulmuş olarak kendilerine sunulmasıdır. Kendini bilim aynasında ve özgür yaşam iradesinde seyretmesi ve yürütmesidir.

Kabile ve aşiret topluluklarını hiç küçümsememek gerekir. Toplumlar yaşadıkça böylesi formlar hep var olacaktır. Günümüzde bile sivil toplum örgütlerini modern aşiret ve kabileler olarak değerlendirmek mümkündür. Geleneksel mezhepleri güncel planda bilimsel akademi ve enstitüler olarak görmek mümkün ve anlamlıdır. Ulusları sadece ulus-devlet olarak değil, çok dilli, etnisiteli, dinli, vatanlı demokratik toplumlar olarak da inşa etmek ve görmek mümkündür. Ortadoğu'nun bağrında bu geleneksel topluluk biçimlerini kanlı bir kavgaya, çözümsüzlüğe iten genelde tekelcilik, özelde kapitalist tekelciliktir, kapitalist modernitedir. Demokratik modernite bu toplulukları geri ve yok edilmesi gereken eski formlar olarak değil, tersine demokratikleştirilerek varlıklarından yararlanılması gereken temel toplumsal değerler olarak kendi kapsamına alır.

Ortadoğu toplumlarında aşiret bünyesinin giderek daralmasından ötürü oluşan ve aşiret, kabile niteliği giderek silinen Arap kavmiyetinden Bedevi halkı, Türk kavmiyetinden Türkmen halkı, Kürt kavmiyetinden Kurmanc halkı demokratikleşmenin ve demokratik top-

lumun temel harcı durumundadır. Demokratik ideoloji ve politik hareket öncelikle bu kesimleri örgütlemek durumundadır. Bu kesimler demokratik modernitenin temel güçlerindendir. Yine tek tanrılı dinlerin ana mekânı olarak tüm mezhepleri, özellikle azınlık bırakılmış Êzidileri, Alevileri, Süryanileri, Ermenileri, Helenleri, Yahudileri bölgenin kültür hazineleri olarak değerlendirip birer enstitü veya akademi olarak inşa etmek ve mensuplarına her koşul altında eşit, özgür ve demokratik yaşam koşulları tanıyarak demokratik modernite kapsamında değerlendirmek vazgeçilmez tarihsel toplumsal bir görevdir.

Bölgenin büyük Arap, Türk, Kürt ve Fars ulusal toplumunu milliyetçilik ve ulusalcılık hastalığından uzak tutup ulus-devlet kapanından kurtarmaya çalışarak, demokratik modernitenin kapsamı dahilinde özgünlükleri kadar evrensellikleri olan büyük bir uluslar ulusu (ümmetin modern demokratik yenilenmesi) olarak inşa etmek temel (ulus-devlet ötesi) tarihsel toplumsal bir görevdir. İslâm'ı ve ümmetini demokratik modernitenin kapsamında gerçek bir reformdan geçirerek, Saltanat İslâm'ının kanlı fetihçi ve iktidarcı istismarından kurtarıp ulus-devlet ötesi demokratik, eşit ve özgür bir ümmet olarak yenilemek en kutsal tarihsel toplumsal görevlerdendir.

O halde kapitalist modernite ve dayanağı olan geleneksel uygarlıkçılığa karşı demokratik, özgür ve eşitlikçi değerleri esas alan demokratik modernite ve tarihsel dayanağı olan demokratik uygarlık yaklaşımı, paradigması sadece mümkün değil, toplumsal varlığın özgürlüğünün yaşamsal hakikatidir. Hakikat toplumsal varlığın özgürleşmesinin ifadesi demektir. Somutlaşması için gerekli olan, sosyal bilimin hakikatinde (doğru ifadesinde) bilimsel inşaya yöneliştir. Hiçbir hareket, ideoloji tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de kendi hakikatinde örgütlenip özgür yaşamın vazgeçilmezliğinde yürümedikçe başarılı olamaz. Ortadoğu toplumunun insanlık kadar eski tarihini olanca toplumsal zenginliği içinde demokratik modernitenin toplumsal değerleriyle kaynaştırarak, özellikle günümüzde zihniyetini ve iradesini taşırmadığı tek bir toplumsal gözenek bırakmayan kapitalist modernite hegemonyacılığına karşı dikilmek, öz savunma yapmak ve yeniden inşalara yönelmek en kutsal görevdir.

b- Endüstriyalizme Karşı Ekolojik-Ekonomik Toplum

Kapitalist modernitenin sanayi devrimine yüklediği ekonomi üzerindeki sanayi hâkimiyetçiliği, sadece ekonomik hegemonyacılık olarak gerçekleşmemekte, ideolojik tekelcilik ve iktidar tekelciliği üzerinde de önemli etkilerde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle endüstriyalizmi dar anlamda teknolojik mantık olarak çözümlemekle yetinmek, kapitalizmi ekonomiye indirgemek gibi temel yanlışlıklara yol açar. Kapitalizmin endüstriyalizme yüklediği işlev genelde ekonomik toplumu, özelde de tarım-köy toplumunu çökertmektir. Endüstriyalizm bu konuda ideolojik tekel ve iktidar tekeli olarak eylemleşir. Ekonomik toplum çözüldükçe, kapitalizmin azami kâr kanunu işlemeye başlar. Bu ise ulus-devlet tekelciliğiyle iç içe gelişir. Kapitalizmi çözümlemeyi modernitenin üçlü sacayağı üzerinden geliştirmedikçe, sosyal bilim adına ve pratik politikada temel yanlışlıkların yapılması ve eksikliklerin oluşması kaçınılmazdır.

İnsan toplumu ve ekonomisinin azami kâr kanununa göre endüstriyalizmin hegemonyasına girmesinin getirdiği çözülüş ve yıkılışın sonuçları son iki yüz yıllık uygulamalarıyla yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. Sadece küresel ısınmanın yol açtığı yıkımın kendi başına her geçen yıl mahşeri daha da yakınlaştırdığı bilimce de tespit edilebilen bir sonuçtur. Endüstriyalist şovenizm yüzünden körleşen zihniyet gözleri toplumun ve ekonomik dokusunun vazgeçilmez ekolojik yapısını göremiyor. Bu yapının anlamını kavrayamıyor. Azami kâr kanununun sürekliliğini sağlamak hesabına endüstriyalizmi tüm toplumsal dokulara (Toplumsal alanlar, kurumlar da denilebilir) ve ekonomik yaşama uygulamak iktidar şiddetinden daha tehlikelidir.

Endüstriyalizm özünde fizik, kimya ve biyolojinin teorik-pratik ilke ve kurallarını topluma ve özellikle ekonomik yapısına uygulamak anlamını taşır. Bu ise çok farklı olan toplumsal doğanın yadsınmasını beraberinde getirir. Toplumsal doğa sürekli azami kâr peşinde koşan bir sistemi uzun süre üzerinde taşıyamaz. Özellikle nesnel doğanın kurallarının uzun süreli kullanımı toplum olmaktan çıkmadır. Kapitalist bireycilik bu gerçeği doğrulamaktadır. Toplumsal doğanın işleyiş kuralları kendine özgüdür. Ahlâkî ve politik olarak işler. Endüstriyalist yaklaşım er ya da geç ahlâkî ve politik işleyişi tasfiye etmek durumundadır. Ekonomideki işsizlik, kriz ve gelir uçurumundan sorum-

ludur. Ekolojiyi doğuran ana etkenler endüstriyalizmin kısaca tanımlanan bu gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Endüstriyel çağın toplumu bütün alanlarda ekolojisini geliştirmeden yaşamını sürdüremez. Nasıl ki demokratik anayasalar Leviathan'ı (ulus-devlet canavarı) sınırlamak amaçlı iseler, endüstriyalizm canavarını sınırlayacak olan da ekolojidir. Çok iyi bilmek gerekir ki, endüstriyel çağ öncesi dönemde, insan türü de dahil, bütün canlıların yaşamı içgüdüsel bilinçle (en keskin duygusal zekâ) ekolojiktir. Ekolojik olmayan canlı tasfiye olmaktan kurtulamaz. Şüphesiz her canlının kendine özgü bir ekolojik zekâsı vardır. Endüstriciliği ekolojik yaşama başkaldıran çağ olarak da değerlendirmek mümkündür. Ekolojiye başkaldırmak ise kıyamete gidiştir. Dinlerin çok öncesinden haber verdikleri mahşer, özünde toplumların ekolojik olmaktan çıkmasıyla ilgilidir.

Ortadoğu toplumu kendini ekolojik yaşama uyarlamada öncülük rolüne sahiptir. Adem ile Havva ve Nuh öyküleri ekolojik felaketi haber vermektedir. Peygamber kültüründe ekolojik yaşam başat rol oynar. Peygamberlerin ekolojik olmaktan çıkmış bir yaşamı mahşer, firavunluk, nemrutluk ve lanetlilik sıfatlarıyla değerlendirmeleri halen geçerli olması gereken temel bir toplumsal kuraldır. Bu kurallar olmadan toplumların sürdürülebilirliği tehlikeye girer. Ortadoğu ekonomik toplumunda binlerce yıldan beri kullanılmasına rağmen sınaî tekniğin endüstriyalizme vardırılmaması bölgenin manevi kültürü ve ahlâkî yapısıyla bağlantılıdır. Doğaya başkaldırmak Tanrıya başkaldırmakla özdeş sayılmıştır. Oysa Batı kültüründe doğaya başkaldırmak, ona hükmetmek felsefelerinin (Descartes Felsefesi) çıkış ilkesidir. Doğu toplumunda ise doğa ile uyum temel ilkedir. Doğaya karşı çıkış, hükmetmekten vazgeçmeyiş kapitalist modernitenin yükselişinin özüdür. Gelinen aşama daha şimdiden toplumsal yaşamın her alanda sürdürülemezlik sınırlarına dayanmasıdır.

Dolayısıyla Ortadoğu toplumsal geleneği ekolojiye duyarlı ve uyumludur. Yerine getirilmesi gereken görev, kapitalizmin ve endüstriyalizmin fethedici, imhacı ve işgalci yaklaşımlarını ekolojik toplumun yeniden inşasıyla karşılamaktır. Demokratik modernitenin temel silahı ekolojik özde bir ekonomiyi ve toplumu esas almasıdır. Endüstriyalizmin Ortadoğu'daki tarihsel rolü on bin yıllık geleneksel tarım toplumunu çözmek ve tasfiye etmektir. Daha elli yıl öncesine kadar ekonominin ve toplumun ana bölümünü teşkil eden tarım-köy

toplumu ve ekonomisi günümüze doğru hızla çözdürülmekte, iflasa ve işsizliğe sürüklenmekte, borca batırılmakta, göçertilmektedir. Çözdürülme, çökertilme ve tasfiye edilme bu topluma duyulan düşmanlıktan ötürüdür. Tarım-köy toplumu dağıtılmadan dünyanın diğer bölgelerinde sağlanan küresel kapitalist başarılar tekrarlanamayacağı gibi, daha şimdiden yaşandığı üzere kapitalizm tehdit altına (İslâm toplumundan duyulan korku, İslâmofobi) girmek durumunda kalır.

Emperyalizmin, kapitalist modernite hegemonyacılığının Ortadoğu savaşlarında endüstriyalizm başat rol oynar. Su ve petrol savaşları tipiktir. Su savaşları ilerde yoğunlaştırılacaktır. Toprakların işlenişinde kapitalist temelde dönüşüm, gelişecek olan diğer temel bir savaş alanıdır. Köylünün topraktan koparılışını bir savaş olarak anlamak gerekir. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıllık fethinin amacı, on beş bin yıldır insanlık ana nehrini oluşturan ve ana bölümünü tarım toplumunun oluşturduğu yaşam kültürünün varoluşunu sonlandırmaktır. Kültürel soykırımcılığı bu gerçeklikte aramak gerekir. Toplumu savunmak bu büyük yaşam kültürünü, modernitenin soykırımına karşı özgürleştirerek, demokratikleştirerek korumak anlamına gelir. Uygarlık tarihi tekelcilik savaşları olarak yorumlandığında, kabile ve dinsel cemaatlerin varlığını korumalarının demokratik uygarlığın temel güç formları olarak önemi daha iyi anlaşılacaktır. Açık ki uygarlık tarihi böylesi bir diyalektikle anlamlandırıldığında, şimdiki savaşımların çözümlenmesi daha doğru yapılabilir. Aşiret ve mezhep savaşları denilen şeylerin toplumun çarpıtılmış da olsa kendi varlığını ve kimliğini savunması anlamına geldiği görülecektir. Bu karmaşık anlatımdan çıkarılması gereken sonuç, kurtuluşun en gözde aracı olarak sunulan endüstriyalizmin gerçek Leviathan olduğunu kavramaktır.

Ortadoğu toplumları ve uygarlıkları denince akla gelen iki temel ekolojik öğe, Toros-Zagros dağ silsilesi ile Nil, Fırat-Dicle ve Pencab nehir sistemleridir. Bu iki sistemin beslediği toplum şimdi yaşamlarının en trajik bir döneminden geçmektedir. Milliyetçilik, dincilik, reel-komünizm kendilerini hep kurtarıcı olarak sundular. Ortaya çıkan sonuç, şimdinin geçmişi katbekat arattığıdır. Çözümleme yanlış olunca, sonucun böyle çıkması kaçınılmazdır. Kapitalist moderniteyi ne bütün olarak, ne de 'yapısal süre' olarak kavramanın kenarından

bile geçmeyen bu tekelci ideolojiler, sıra endüstriyalizme gelince ortak tanrılarında buluşmuş gibi önünde secdeye kapanmaktadır. Seküler tanrının ulus-devletten sonra ikinci büyük sıfatı endüstriyalizmdir. Sözü edilen ideolojiler cennetin kapısını açacağından emin olarak endüstriyalizme tapınmaktadır. Yanlış kurgulanmış hayatın doğru yaşanamayacağını da en çok bu yeni seküler tanrı ümmetinin kaotik durumundan çıkarsayabiliriz. Tereddütsüz denilebilir ki, bu tanrı önceki çağların tanrılarından çok daha acımasızdır. On beş bin yılı aşkın süredir insanlığa öncülük eden bir yaşam kültürünün sonlanmasını bir nevi mahşer olarak yorumlamak mümkündür. Demokratik modernite, antitezi olarak geliştiği kapitalist moderniteyi aşarken, bu tarihsel perspektiften bakmak durumundadır. Kendisini bu tarihin şimdisi olarak özgür-eşit ve demokratik olarak inşa etmenin tüm bilimsel ifadesini ve örgütsel yapısını edinmekle yükümlüdür.

AB korkunç mezhep savaşlarından sonra ortaya çıkan kaotik duruma çare olarak 1648'de düzenlenen Westphalia sisteminin (ulus-devlet dengesinin ilk nüvesi) tam üç yüz yıllık katılaşması sürecinde yaşanan tüm insanlık tarihinden daha çok savaşlar ve yıkımların bilançosundan çıkardığı derslerin sonucu olarak inşa edilmeye girişilmiştir. Westphalia sistemi nasıl ki mezhepler savaşının antitezi olarak geliştiyse, AB sistemi de katılığını devrimle değil reformla değiştirmeye çalıştığı Westphalia ulus-devlet sisteminin antitezi olarak geliştirilmektedir. İkinci Dünya Savaşında doruğa çıkan ve soykırımla sonuçlanan ulus-devlet faşizminden reformcu çıkışla kurtulma, insan hakları hukuku ve demokratik ulus-devletler topluluğu olarak kendini yeniden inşa etmenin adıdır. Fakat çıkışını yanlış bir temelden başlattığı için amacında derinleşme sağlayamamakta, çok gevşek bir konfederasyonu bile oluşturamamaktadır. Bunun nedeni 'Çelik ve Kömür Birliği' gibi tamamen endüstriyalist bir zihniyetten yola çıkmış olmasıdır. Böylesi bir birlik etrafında, insan hakları ve demokratik ulus-devlet hedefleri kapsamında özgür ve eşit toplum inşa edilemez. Önemli olan, kapitalist modernitenin kendi anavatanında kendini reformdan geçirme ihtiyacını duymasıdır. Dünya-sisteme eski katı hegemonik yapılanmayla önderlik edemeyeceğini deneyimledikten sonra AB'nin reform sürecine girmesi, yine de sisteme belirleyici etkisi olacak bir gelişmedir. AB dışında hiçbir modernite gücünün kendini reformdan geçirme ihtiyacını ve yeteneğini özsel olarak gös-

terememesi hegemonyanın katı biçimlenişinden kaynaklanmaktadır. Öteki modernite güçlerinin sistemin temel sacayaklarına bağlı kaldıkça AB'yi izlemekten başka çareleri yok gibidir.

Dolayısıyla Ortadoğu'da kendini iki yüz yıldır inşa etmeye çalışan kapitalist modernitenin kendisinden bir reformist dönüşüm beklemek gerçekçi gözükmemektedir. Ancak AB ile işbirliği içinde reform olanağı yaşayabilir. Bu durumda ise bölgenin krizli ve kaotik durumu sürekli derinleşir. Güncel gerçeklik bu yargıyı doğrulamaktadır. Reform için AB sistemini aşmak bu nedenle şarttır. AB türü reformlar için Ortadoğu'nun ne tarihsel akışı ne de güncel toplumsal koşulları elvermektedir. Yeni yollar aranması bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Defalarca vurguladık: Radikal İslâm, İslâmî Cumhuriyet, cemaat arayışları ne teorik ne de pratik olarak kapitalist moderniteyi aşmak derdindedir. Azami programları İslâmî cilalı bir kapitalist modernitedir. Yani İslâm'ın ya yeni selefleri ya da Protestanları –Calvinist- olmak, devleti ve toplumu bu temelde ele geçirmek derdindedirler. Laiklerin seküler dini olan milliyetçilikle yapmak isteyip de tam başaramadıklarını İslâmî maskeyle tamamlamak istemektedirler. Özleri aynıdır ve kapitalist modernitedir.

Laikliğin sol kolu olarak reel sosyalizmin zaten modernite karşıtlığı diye bir sorunu yoktur. Tüm başarmak istediği liberal kapitalizmin yerine devlet kapitalizmini geçirmektir. Bunun sonucu ise liberal kapitalizmden daha acımasız, yıkıcı bir modernite inşası olmuştur.

O halde Ortadoğu'da demokratik modernite antitezini kapitalist moderniteye karşı geliştirmek, her geçen gün derinleşen kriz ve kaotik durumu aşmak için geçerli olasılıkların başında gelmektedir. Tarihsel ve toplumsal koşullar bu olasılığın gerçekleşme şansını arttırmaktadır. Yaşanan somut koşullara ilişkin belirlenebilecek temel slogan "Ya sürekli kriz ve kaos, ya demokratik modernite"dir. AB deneyiminden alınacak önemli bir ders, ekonomik toplum kökenli bir reformcu çıkış halkası yakalamaktır. Buradan alınacak mesafeyle diğer toplumsal ve siyasal inşalar mümkün kılınabilir. Çelik ve kömürün endüstriyalizmin temel malzemesi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, ekolojik toplumla çelişkisini daha iyi anlayabiliriz. AB'nin ekolojik topluma erişimini engelleyen yapısal neden de budur. Çelik ve kömür üzerine inşa edilen topluluklar anti-ekolojiktir.

Demek ki sistemde reform yapmak kendi başına yeterli değildir. Eğer amaç ekolojik toplumsa tabii!

Ortadoğu'da demokratik modernitenin güncel somut bir adımı bölgenin tarihsel ve toplumsal koşullarına dayalı olarak atıldığında gelişme şansı olabilecektir. Dışarıdan kopyalama elbette tutunamaz. Son iki yüz yılın modernite kopyalamalarının tutunmakta zorlanması bu yargıyı doğrulamaktadır. Neolitik toplumun ve antitezi uygarlığın boy verdiği ekolojik ortam demokratik uygarlığın ve modernitesinin de alanı konumundadır. Nil, Dicle, Fırat ve Pencab nehir vadilerinde gelişen beş bin yıllık merkezî uygarlık alanları günümüzde bölgesel kriz merkezleridir. Son iki yüz yılda kapitalist modernitenin en tutucu ayakları olarak inşa ettirilen ulus-devletler bu krizin temel etkenidir. Bu devletlerin AB'nin izinde gidip reformlara girişme yetenekleri olmadığından, şiddetli kırılmalarla kriz ve kaotik aralık büyümektedir. ABD ve AB sistemin ittifak halindeki hegemonyası olarak yüklenmelerine rağmen çıkış bulmakta zorlanmakta, ulus-devletin yeniden inşası gerçekleşememektedir. Bu durum hem küresel krizi derinleştirmekte ve sürekli kılmakta, hem de tersinden etkilenip kaotik karmaşayı çoğaltmaktadır. Dolayısıyla sistemin yapısal krizi en çok merkezî uygarlığın anavatanında kalıcılaşmaktadır. Âdeta intikamını almaktadır.

Günümüzde kendine özgü bir Üçüncü Dünya Savaşının yaşandığı inkâr edilemez. Bu savaş kapsam ve süre olarak ilk ikisinden daha derin ve uzundur. Bölgede sistemin kendini yenileme potansiyeli ne bulunmakta ne de oluşmaktadır. Gelişen şey çürüme ve dağılmadır. Bu koşullar altında Sümer uygarlığının neolitik çağın antitezi olarak gelişmesinden günümüzün kapitalist modernitesine kadar geçen sürenin bastırılan tüm kültürel birikimlerini temel alan demokratik modernitenin kendini öncelikle tezleştirip sonra antitez olarak sisteme yüklenmesi en güçlü çıkış olasılığını teşkil etmektedir.

Tarihin merkezî akışında tez-antitez-sentez döngüsü bir kez daha harekete geçmek durumundadır. Somutlaştırırsak, öncelikle Dicle-Fırat vadilerini paylaşan ve tarihte hep bütünlük halinde yaşamış olan kültür üzerinde yeniden bütünlüklü bir çıkışa şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır. Bugün adına Suriye, Irak ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları denilen yapay çizimlerin Birinci Dünya Savaşının galipleri olan İngiliz ve Fransız hegemonyasından miras kaldığı, tarihsel toplumsal

kültürün bu temelde parçalanmasının jeostratejik böl-yönet politikasının gereği olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu sınırların yapaylığını derinliğine ve bütün sonuçlarıyla kavramadan, tarihin Verimli Hilal'inde anlamlı kültürel birlikler inşa edilemez. En büyük ahmaklık bu sınırların kutsallığına (kutsallıktan en uzak olan, yabancı hegemonyanın en uğursuz çizimleri) inanıp bütünlüklü bir kültürel çıkışa niyet etmemek ve bu çıkışı aklına getirmemektir. Kültürel bütünlükten kasıt eşitlik, özgürlük ve demokratik değerler etrafında örülen maddi ve manevi kültürdür. Böylesi bir kültür, milliyetçi olmayan bir ulusallık, dinci olmayan bir dinsellik, cinsiyetçi olmayan bir toplumsallık ve pozitivist olmayan bir bilimsellik zihniyetiyle yorumlanmak ve inşa edilmek durumundadır.

Bu konuda ilk adım olarak Dicle-Fırat Tarım-Su-Enerji Komünü'ne gitmek hem tarihselliğin hem de toplumsallığın bütünsel gelişimine uygun bir yanıt olabilir. Bu birlik sağlandığında tarihsel toplumun mucizeler yarattığını ve tüm kutsallıkların beşikliğini yaptığını bilmekteyiz. Bu komünün ekolojik-ekonomik toplumun gelişiminde yeterli bir temel sağlayacağı ve güçlü bir potansiyel oluşturacağı açıktır. Bu ekonomik komünal modelle birlikte toplumun her alanında benzer komünler geliştirmek mümkündür. İsrail'de uygulanan Kibbutz modeli de gücünü bu komün özelliğinden almaktadır. Tarih boyunca ekonomik yaşam, ağırlıklı olarak komün tarzındadır. Kapitalist liberalizm her ne kadar 'özel girişimcilik' adı altında bireycilik damgasını vursa da, üretim yine ağırlıklı olarak başta fabrikalar olmak üzere komünal birimler temelinde gerçekleştirilir. Fark bireyci kârcı sistemdedir. Kârcılık aşıldığında veya asgari düzeye indirildiğinde geriye komünal düzen kalır. Komünal sistem sadece ekonomik alanda değil, tüm toplumsal alanlarda da geçerliliği olan evrensel yapısal özellikler taşır. Komünlerin temel sorunu ahlâkî ve politik olabilmektir. Uygarlık ve kapitalist modernitenin dayattığı bu değerlerden dışlanmayı demokratik moderniteyle aşabilmektir.

Dicle-Fırat havzaları temel ihtiyaçlar olan tarımsal ürünler için gerekli su, enerji ve toprağı fazlasıyla sunmaktadır. Ortadoğu'nun ekolojik ve ekonomik toplumsallığı bu materyaller yeterince sağlanmadan gelişemez. Fakat yeterli bir zihinsel anlam birikimi oluşmadan bu yapısal materyaller yapısal toplumu tek başına oluşturamazlar. Dolayısıyla reel sosyalist toplumlar gibi kapitalist modernite-

ye hizmet etmekten ve onun içinde erimekten kurtulamazlar. Zihinsel anlam birikimi için hem tarihte hem de modernitenin demokratik kefesinde oluşmuş birikimin akademik örgütlenmesi sağlam bir başlangıç olabilir. Unutmamak gerekir ki, tarihin ilk akademileri olarak Sümer zigguratları, Nippur, Babil, Nusaybin, Urfa, Bağdat Bilge Evleri uygarlıkların onlarsız edemeyeceği gerçeğin de ifadesidirler. Demokratik modernite akademiyasız gelişemez. Kapitalist modernitenin kriz içindeki akademik dünyasına alternatif olarak örgütlenmek durumunda olan yeni bilimsel ve anlamsal dünya, ekolojik ve ekonomik toplumun vazgeçilmezidir. Bilimin ideolojik tekel olmaktan ve iktidar aracı olarak kullanılmaktan kurtulması ancak eşit (farkındalıkla birlikte), özgür ve demokratik toplumun inşasıyla, bunların iç içe yaşanmasıyla mümkündür. Her eko-topluluk ancak kapitalist moderniteyi aşmış bir bilinç ve örgütlülük olarak inşa edildiğinde anlamlı olabilir. Kapitalizmi, endüstriyalizmi ve ulus-devletçiliği aşan bilinç, örgüt ve eylemsel irade oluşmadan, eko-topluluklar ve ekonomik toplum oluşamaz. Bilim ve bilinç ayrı, toplum ayrı anlayışları bir uygarlık çarpıtmasıdır. Bu da toplumun köleleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Özgür ve demokratik toplum ancak kendisi için gerekli anlam bilinciyle yaşanabilir. Her ekonomik birim ekolojik bilinciyle yaşanabilir. Ekolojik bilince dayanmayan ekonomik birimler, yaşamlar kapitalist modernite içinde erimekten kurtulamazlar. Ekolojik-ekonomik birimleri basit, teknolojiden yoksun birimler olarak düşünmemek gerekir. Gerektiğinde en karmaşık ve gelişkin teknolojiler de ekolojik-ekonomik birim ve birliklerde kullanılabilir. Hatta ekolojik-ekonomik birimler ideal teknoloji birimleridir. Teknolojinin en yararlı toplumsal kullanım alanlarıdır. Ortadoğu toplumunda teknolojik devrim en çok ekolojik-ekonomik toplum için gereklidir. Bu anlamda teknolojik devrim anti-endüstriyalisttir. Endüstriyalizmin hizmetindeki teknoloji köleliğe ve yıkıma götürürken, ekonomik ve ekolojik toplumun hizmetindeki teknoloji daha fazla özgür ve demokratik yaşama götürür. Özcesi teknolojiyle ekoloji arasındaki en anlamlı dengeyi demokratik modernite koşulları sağlar. Bunun için ideolojik savaşım moderniteler arası savaşımın vazgeçilmezidir. Bu mücadeleyi başarıyla vermeden, kapitalist modernite karşısında demokratik modernitenin yaşam şansı ve kalıcılığı hep zayıf bir olasılık, umut ve ütopya olarak kalır.

Ortadoğu coğrafyasında neolitik çağdan başlayarak tüm uygarlık çağları boyunca toplumu, maddi ve manevi kültürü besleyen ekolojik ve ekonomik toplum yaşamıdır. Kapitalist modernite mahşerin üç atlısı olarak sermayeciliği, endüstriciliği ve ulus-devletçiliğiyle bu toplumsal kültürü çiğnemiş, hançerlemiş ve parçalamıştır. Buna karşılık yerine getirilmesi gereken temel görev, demokratik modernitenin demokratik-sosyalist, ekolojik-ekonomik ve ahlâkî-politik üçlü sacayağı üzerinde inşa mücadelesidir.

c- Ulus-Devletçiliğe Karşı Ahlâkî ve Politik Toplum

Kapitalist modernite Ortadoğu toplumlarını ulus-devletle sadece güçlü bir kazığa bağlamadı; etkisi Hiroşima'ya atılan atom bombasından onlarca kat daha fazla olan ulus-devletçiklerle bombaladı. Denilebilir ki, binlerce yıldan beri oluşan ortak kültürel değerler son iki yüz yılın ulus-devlet bombardımanıyla paramparça edildi. Hiçbir fiziki silahın gösteremeyeceği etkinlikte bir dağılma ve parçalanmaya yol açıldı. Ne devletli uygarlık sistemleri, ne de karşıtlarınca yaşanan komünal sistemler olarak Ortadoğu toplumları, tarihlerinin hiçbir döneminde kapitalist modernitenin hegemonyası altındaki kadar kimliklerinden ve bütünselliklerinden soyundurulmadılar, parçalanıp birbirlerine ve varoluşlarına yabancılaştırılmadılar. Britanya İmparatorluğu bu en etkili sistemi (gerçek atom bombası) sadece Ortadoğu'da değil, dünyanın her tarafında uygulayarak hegemonyasını sürekli kılabildi.

En trajik uygulamalardan biri Fransa Kralı 16. Louis'ye karşı gerçekleştirildi. Yanlış anlaşılmasın; Fransa Devrimi'ni Britanya İmparatorluğu'nun bir komplosu olarak değerlendirmiyorum. Ama o dönem Britanya'sının Fransa Krallığı'nın hegemonik emellerini kırmak için her oyunu denediği ve kralın başının koparılmasında bu oyunların önemli rol oynadığı inkâr edilemez. Elde birçok veri bulunmasının da ötesinde, 1792'de Jakoben teröründe kralın başının koparılmasıyla birlikte ulus-devletin resmi tarihinin başlatılması bu rolün en önemli kanıtıdır. 1792'de resmen başlatılan ulus-devletçilikle Fransa'nın tüm hegemonik emelleri nesnel olarak boşa çıktı. Terör Britanya'ya yaradı. Napolyon'un çıkışı ve savaşları sadece Avrupa'yı dümdüz etmekle kalmadı, Britanya hegemonyasına baş kaldırabilecek tüm güçleri etkisizleştirdi. Napolyon'un kendisi de bu ulus-devlet

savaşlarının kurbanı oldu. Günümüze kadar Fransa Beşinci Cumhuriyeti'ni yaşamaktadır. Ama bunların hepsinde de güç kaybederek hep Britanya'nın arkasında kalmışsa, bunda Hollanda ve Britanya'nın damgasını taşıyan orta sınıfın ve bürokratik ulus-devletçiliğinin belirleyici payı vardır. Aynı gerçeklik İspanya, Avusturya-Macaristan, Rus, Osmanlı, hatta Çin, Hint ve Japon İmparatorlukları için de geçerlidir.

İşin tuhafı, aynı oyunların 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başlarında dünya genelinde olduğu gibi, özellikle Ortadoğu'da kapitalist modernitenin (ABD-İngiltere önderliğindeki) küresel hegemonyasına karşı ulus-devletlerin artık engel haline gelmesiyle yeniden daha feci ve trajik biçimler halinde ulus-devlete karşı oynanmaya başlamasıdır. Âdeta 16. Louis'nin güncelleşmiş ve Ortadoğu'da Irak ulus-devletinde yeniden diriltilmiş bir simgesi haline getirilen Saddam Hüseyin'in trajik sonu aynı oyunun mükemmel bir versiyonu oldu.

Ortadoğu kültüründe ulus-devletçiliğin tarihsel-toplumsal rolünü derinliğine çözümleyip kavramadan hiçbir toplumsal soruna çözüm bulabilmek mümkün değildir. Son iki yüz yıllık ulus-devletçi uygulamaları sadece kapitalist modernitenin hegemonik gücü Britanya İmparatorluğu'nun 'böl-yönet' komploları olarak değerlendirmek olayları ve olguları aşırı basitleştirmek olur. Bu yanlışlığa düşmemeye özen göstermek gerekir. Şüphesiz ulus-devlet komploya çok uygun bir devlet biçimidir. Fakat daha önemli olan, hakikat olarak değerini kapsamlıca belirleyebilmektir. Tüm pozitivist propagandaya rağmen, ulus-devletin içeriği en sırlı ve metafizik unsurlarla doludur. Tarihteki rolü aydınlatılamamıştır. Toplum üzerindeki etkisi daha da karanlıktır. Tüm anti-teolojik idealarına rağmen, en çok teokratik özellikleri taşıyan devlettir.

Ulus-devletin Ortadoğu'daki görünümünü çeşitli yönlerden aydınlatmak büyük önem taşır. Aydınlatıldıkça ahlâkî ve politik görevler daha iyi belirlenir.

1- Ulus-devlet tüm bilimsellik idealarına rağmen toplumsal hakikat olarak en zayıf ve olumsuz bir antite (varoluşsallık)'dir. Esas rolü toplumsal doğanın çok zengin olan zihniyet kodlarını homojenleştirme adı altında tekleştirmedir. Tek dil, tek tarih, tek bayrak, tek millet, tek tip siyaset, tek tip yaşam, tek tip ideoloji toplumsal doğanın homojenleştirilmesiyle iç içe yürür. Karmaşık ve farklı toplumsal

yapılar basitleştirilip tek tipleştirilince, hakikat yerini değeri zayıflatılmış ve olumsuzlaştırılmış siyah-beyaz türünden bir ikileme bırakır. En tutucu, şoven, softaca, faşist görüş denilen dünya bakış açısı bu basit ikilemli yapı üzerinden gelişir. Ulus-devletçi iktidarın bu tek tipleştirici uygulamaları kapitalizmin azami kâr eğilimi nedeniyledir. Toplumun çok farklı yaşam grupları özgürlüklerini ve onurlarını korudukça azami kâr eğilimi sürdürülemez. Ancak farklı çıkarlara dayalı tüm yaşam alanları tek tip ulusal hâkimiyet altında eritildikçe, toplumda iki sınıflı bir kutuplaşmaya (burjuva-proleter) doğru gidilir. Kapitalist kâr süreci bu tip sınıflaştırmayla genelleşir ve gelişir. Tarih boyunca birikmiş maddi ve manevi kültür birikimleri iki sınıflı homojenleştirmeye kurban edilir. Bu gerçek bir kurbanlaştırmadır. Ne kadar farklı dil, düşünce, inanç, ahlâkî ve politik zihniyet ve yapı varsa, hepsi bu kurbanlaştırma kapsamındadır. İki yöntem uygulanır: Fiziki ve kültürel soykırım ile asimilasyon. Asimilasyon istenilen sonucu sağlayamazsa, fiziksel ve kültürel soykırımlar devreye girer. Yöntemler genellikle iç içe uygulanır. Tek tip zayıf ve olumsuz hakikatleştirme denilen süreç böyle işler.

Marksizm'in yanlış olarak olumlu yansıtmaya çalıştığı iki sınıflı toplum hakikatinin doğrusu budur. Proleter denilen sınıfın hakikat değeri çok zayıf ve olumsuzdur. Genel olarak köleleşmiş bireyin toplumsal hakikati yok denilecek kadar zayıflatılmıştır. Kendisi efendi sınıfı içinde eritilmiş, eki durumuna indirgenmiş olduğu için, özgür iken taşıdığı hakikat efendi kesime aktarılmış oluyor. Marksizm'in bunu kavramaması büyük bir eksikliktir. Marks'ın Hegel'in kötü bir öğrencisi olduğu nokta, en çok bu hakikat konusunda karşımıza çıkar. Hegel Marks'a göre hakikati çok üstün düzeyde belirleme yeteneğindedir. Eserleri esas olarak hakikatin açıklanmasına yöneliktir. K. Marks'ın köleyi hakikat taşıyıcı öğe olarak saptaması öğretisinin önemli doğrular taşıyan diğer kısmını da yararsız bırakmıştır. Kapitalizm sadece kâr temelinde maddi güç biriktirmez. Onunla birlikte toplumsal hakikati de (toplumun zihniyet gücü) gasp eder. Kendi çıkarları doğrultusunda süzgeçten geçirip efendi sınıfa mal eder. Hakikatçe de kendini müthiş güçlendirir. Ulus-devlet denilen olay, olgu özünde bu hakikati dönüştürme ve aktarma sürecidir.

O halde hakikat anlamında iki değil, tek sınıf geçerlidir. İşçi sınıfının fiziki varlığı, hatta parti ve sendika tipinde dar örgütlenmesi

toplumsal demokratik örgütlenmenin bütünselliği içinde bir parça olarak değerlendirilmedikçe, ücret kırıntıları dışında güçlü bir toplumsal hakikat değeri kazanamaz. Reel-sosyalizmin tarihi hakikat kazanımı ve kaybı konusunda da son derece öğreticidir. Özetle ulus-devlet ne kadar homojenleştirilirse, tekelci oligarşik sınıf adına o denli tek tip hakikatler belirlenir. Bu belirlemelerin içeriğinin spekülatif, kurgusal olması hakikat olmadıkları anlamına gelmez. Metafiziğin de bir hakikat belirleme türü olduğunu iyi bilmek gerekir. Mitolojiler de hakikat değeri taşırlar. Karşılığını doğada bulamamak, hakikat değerini taşımadıklarını kanıtlamaz. Unutmamak gerekir ki, hakikatin insanın zihniyet oluşumuyla her zaman bir ilişkisi vardır. İnsan zihniyeti hakikatin bilinebilen en gelişmiş biçimi olarak kavranmadıkça ciddi bilimsel, sanatsal ve felsefi çalışmalar yapılamaz. Şüphesiz insan zihniyetinin toplumsal koşullu olması hakikatin aynı zamanda toplumla ilişkisini zorunlu kılar. Hiçbir devlet ve toplum formunda hakikat ulus-devletteki kadar tahakkümle ilişkili, zayıf ve olumsuz kılınmamıştır.

2- Ulus-devletin teokratik ve teolojik unsurları, üzerinde daha büyük bir önemle durmayı gerektirir. Hegel, ulus-devleti yeryüzüne inmiş tanrı olarak tanımlarken, salt simgesel bir değerlendirme yapmış olmuyordu. Ulus-devleti tüm çağlar boyunca tanrı adına biriktirilmiş fikirlerin bir gerçekleşmesi olarak yorumluyordu. Bunu anlamak için sadece Fransız Devrimi'ne yol açan fikirler toplamını incelemek yeterlidir. Pozitivistler ulus-devletle egemenliğin tanrıdan alınıp ulusa devredildiğini söylerken ne denli tanrıcılık yaptıklarının farkında değildirler. Çünkü egemenliğin kendisinin ne olduğundan habersizlerdi veya doğru açıklanmasını yapmak çıkarlarına uygun düşmüyordu. Egemenliğin kendisi tarih boyunca gelişen hiyerarşik ve devlet iktidarlarının toplamı olarak tanrı (efendi) adına toplum üzerinde yürütülen tekelci tahakküm ve bu temelde sağlanan artık-ürün ve değerler sömürüsüdür. Tanrı kaynaklı egemenliğin kendilerini efendi (Rab demektir) kılmış insanlardan kaynaklı olduğu gerçeği çözümlenmeyi gerektirmeyecek kadar açıktır. Kalkıp da "Fransız Devrimi ile birlikte egemenlik tanrı kaynaklı olmaktan çıkıp ulus kaynaklı oldu" demek sosyal bilim adına en büyük sahtekârlıktır. Pozitivizm bu sahtekârlığın mucididir.

İlk ve orta çağların egemenliği ve tahakkümü ne denli tanrı kaynaklıysa, kapitalist modernitenin ulus-devlet egemenliği de katbekat fazlasıyla aynı kaynaktan beslenir. Burada üzerinde durulması gereken şey, millet ve milliyetçilik (ulus-ulusçuluk) kavramlarının tanrısallıkla bağıdır. Bilindiği gibi İslâm'da millet, din anlamına gelir. Tanrı ve millet özdeştirler. Milletin uluslaşması sonucu değiştirmez. Bir dil oyunu yapılmıştır, o kadar. İster Kutsal Kitaplarda ister kapitalist liberalizmin öğretilerinde geçsin, millet veya ulus, tanrının (efendinin, rabbin, egemen olanın, buyruk altına alanın) emrini yerine getiren cemaati veya toplumu ifade eder. Kapitalistler seküler-laik kavramlarıyla dini, tanrıyı ve egemeni inkar etmiş olmuyorlar. Milliyetçilik, ulusçuluk veya yeni bir dinsel mezhep adıyla kendi çıkarlarına uyarlanmış bir dinsellik geliştirmiş oluyorlar. Hatta faşizm sınırlarında seyreden milliyetçilik tarih boyunca görülen en bağnaz din konumunu alma ayrıcalığına sahiptir. Önemli olan dinin Hıristiyanlık, İslâmiyet, Budizm, Musevilik biçiminde eski formlarda olup olmaması değildir. Toplumu tapınç düzeyinde saran her düşünce ve inanç rahatlıkla din olarak ifade edilebilir. Tanrılı olup olmaması da bu konuda belirleyici değildir. Esas özü bir toplumun mensuplarını kutsallık derecesinde ortaklaşa ve çok yoğunca yaşanan duygu, inanç ve düşünce dünyasına, ibadet denilen davranış biçimlerine, törenlerine bağlayabilmesidir. Ulus-devlet kapsamında ulus ve ulusçuluğun çok aşırı biçimde bu tanımlar gereği inşa edildiği açıktır. Dolayısıyla bunlar dinsel karakteri tartışmayı gerektirmeyecek denli açık kavram ve öğretilerdir.

Ulus ve ulusçuluk teolojisinde önemle göz önünde bulundurulması gereken husus, pozitivist bilimsellik maskesini takıp sanki din ve metafizik değillermiş gibi kendilerini yansıtmalarıdır. Hatta din ve metafizik karşıtı olmayı temel kural olarak bellemekle 'bilimcilik' adına dinsel bir soyutlamaya girişmekten çekinmezler. Ulus-devlet hakikatçiliğiyle dinciliği birbirleriyle sıkıca bağlantılıdır. Ortak amaç toplumsal gerçekliğin farklı, çeşitli yaşam biçimlerini eritmek, tasfiye etmek, karartmak ve tarihsizleştirmektir. Zengin hakikat ifadelerini bu temelde zayıflatıp kendi hegemonik sistemini tek meşru hakikat gibi sunmaktır.

3- Ortadoğu kültürel yaşamına dayatılan ulus-devletçi zihniyet ve yapılanmaların sonuçları henüz bütünlüklü ve tarihsel süre perspek-

tifiyle irdelenmeye alınmamış bir konudur. Bizzat bu zihniyet ve yapılanmaların sahipleri bile neyi uyguladıklarının çok az farkındadırlar. O da dar bir mekân ve kısa süreyle sınırlı iktidar ve maddi çıkardır. Ulus-devleti ideoloji ve yapılanma olarak uygulayanlar aslında "Kapitalist modernite hegemonyasından neyi kopardıysak kârdır" mantığıyla hareket ederler. Tüm stratejik ve taktik yaklaşımları bu bakışla sınırlıdır. Hegemonik sistem başka tür gelişmesine fırsat vermez. Özünü vermeye çalıştığımız hakikatinden ve teolojisinden habersiz oldukları için, bir yandan keskin ulusal dogmatikler, diğer yandan sürekli şüpheciler olarak yaşamaktan kurtulamazlar. Daha da somutlaştırmaya çalışırsak, Ortadoğu'nun en eski toplumsal gerçeklerinden olan Arap kabile ve dinsel düzenlerine dayatılan yirmiyi aşkın ulus-devletçik sadece ortak kültürel yaşamı bölmekle kalmıyorlar, varlıksal özlerine görülmemiş boyutlarda bir yabancılaşmayı aşılıyorlar. Ortaya çıkan yeni Arap kimliği çokça eleştirilen eski ve ortaçağların kimliğinden daha yetkin değildir. Ulus-devlet temelinde bölünen Arap en zayıf, çarpıtılmış ve tarihsel-toplumsal hakikatlerden koparılmış Arap'tır. Ne kadar keskin ulus-devletçilik yaparlarsa yapsınlar, sandıkları gibi güçlenmeyip daha da zayıflarlar. Kaldı ki, Arapçılık da güçlenmenin değil, zayıflamanın ve hakikatlerden uzaklaşmanın nedenidir.

Hiçbir milliyetçilik hakikatle beslenmediğinden güçlenmenin etkeni değildir. Bu durum en çarpıcı biçimde Hitler pratiğinde yaşanmıştır. Ulus-devlet bakış açısından kutsallık atfedilen sınırlar tamamen uydurmadır ve küresel hegemonyanın çıkarlarınca belirlenmiştir. İçerdiği ülke ve millet kavramları yeni teolojinin simgeleri olarak aynı çıkarların kapsamı dışına çıkamazlar. Çıktıklarında hegemonik tanrının gazabından kurtulmaları çok zordur. Aslında son iki yüz yıldır inşa edilmeye çalışılan bölgedeki bütün sınırlar, vatanlar, milletler, orta sınıf ve bürokrasiler ulus-devlet tanrısallığıyla körelmiş durumdalar. Yaşadıkları gerçekliği ezeli ve ebedi gerçeklik sanırlar. Hâlbuki zihni biraz hakikate açık bir kişi tüm bu gerçeklerin son iki yüz yılın hegemonik çıkarlarını meşrulaştırmaya yönelik fantastik icatlar olduğunu bilir. Türkî ve İranî ulus-devlet inşaları aynı hegemonik çıkarların ürünüdür. Kapitalist modernitenin fetih damgasını taşıdıkları halde, meşruiyet krizlerini aşırı dinci ve milliyetçi ideolojilerle aşmak isterler. Hepsinde laik ve dinî milliyetçilik iç içe geçirilerek ulus-devlet sağlam bir ideolojik zırhla kaplanmaya çalışılır. Azınlık

durumunda bırakılan tarihsel kültürler, etnisiteler, din ve mezhepler ulus-devlete karşı varlık-yokluk sorunuyla karşı karşıyalar.

Ortadoğu kültürünün bütünselliği kapitalist modernitenin ulus-devlet parçalayıcılığıyla köklü bir çelişki içindedir. Modernite ortak yaşam gerçekliklerine dayatılan demirden kafes rolünü oynamaktadır. Şiddetin sürekli gündemde olması bu gerçeği doğrulamaktadır.

Demokratik modernitenin çözümleme ve çözme gücü ulus-devlet karşısında çok daha nettir. Eski ve yeni hegemonik güçlerin sürekli unutturmaya çalıştıkları tarihleriyle uyutmaya terk ettikleri toplumsal gerçeklikler, demokratik modernite yaklaşımıyla öz tarihsellikleri içinde varlıklarının hakikatini ifade edebilmektedir. Hegemonik güçlere ilişkin çözümleme karşıtlarına ilişkin tarih ve hakikat olarak yanıt bulmaktadır. Toplumsal gerçeklikler hiçbir dönemde tarihsiz olmadıkları gibi hakikatsiz de değildir. Ortadoğu'nun tarihsel bütünlük taşıyan toplumsal kültürüne dayatılan ulus-devlet hegemonyacılığına karşı demokratik modernitenin antitezi ahlâkî ve politik toplumdur.

a- Ulus-devlet ahlâkî ve politik toplumun inkârı olarak gerçekleşir. Ahlâk yerine ulusal hukuk denilen güç kurallarını ikame eder. Hukuk biçimindeki güç düzenlemeleri azami gelişmesini ulus-devlet çerçevesinde yaşar. Politik toplum yerine ise katı bürokratik idareyi hâkim kılar. Politik toplumun inkârı somut olarak demokratik sistemin işlemeyişinde kendini gösterir. Her ne kadar parlamento ve seçimler söz konusu edilse de, geçerli olan bürokratik oligarşinin idari yapılanmasının yazılı olmayan anayasasıdır. Toplumun kılcal damarlarına kadar yayılan ulus-devlet iktidarı kendini hukuki kılıf altında kamu idaresi olarak sunar. Seçim ve parlamento bu idarenin meşruiyet cilası rolü oynamaktan öteye pek anlam ifade etmez. Toplum, halk ve ulus, ulus-devletle özdeş kılınır. Kapitalist modernitenin evrensel kıldığı bu hegemonik gerçeklik karşısında ahlâkî ve politik toplumu savunmaktan başka çözüm yolu yoktur.

Toplumsal doğalar öz olarak ahlâkî ve politiktir. Ahlâksız ve politikasız toplum ve birey düşünülemez. Toplum ahlâksız ve politikasız kılınmaya zorlanabilir. Ahlâkî ve politik yetenek kötürümleştirilip rolünü oynayamayacak denli zayıf kılınabilir, ama asla yok edilemez. Yok edilmesi ancak toplum olmaktan çıkmakla mümkündür. Ahlâk ve politika toplumsal hakikatin güçlü araçlarıdır. Ahlâk ve politikadan

yoksunluk hakikatsizliğe yol açtığı gibi, güçlü ahlâkî ve politik eylemin olduğu alanlarda hakikatin kendini ifade tarzları da güçlü, şeffaf olur. Ahlâkı ve politikayı üstyapı olarak sunmak, Marksistlerin önemli yanılgılarından biridir. Ahlâkî ve politik olmayan hiçbir toplum birimi ve bireyi yoktur. Her toplum birimi ve bireyi hem ahlâkî hem de politiktir. Demokrasi ahlâkî ve politik toplumla orantılıdır. Demokrasi ahlâkî ve politik toplumun işleyen halidir. Toplumsal hakikatler kendini azami olarak demokratik toplum halinde açığa vurur. Hakikatlerin bilim, felsefe ve sanat halinde ifadeleri demokratik toplumla en iyi hallerine kavuşur. Bu belirlemeler ahlâkî ve politik toplumda neden hakikatin azami ifadelerine kavuştuğunu açıklamaktadır.

Ortadoğu toplumunda hâlâ güçlü olan direniş unsurları ahlâkî ve politik unsurun sanıldığı kadar zayıf olmadığını kanıtlamaktadır. Ahlâksız ve politikasız birim ve bireyler direnemez. Sadece boyun eğmeye alıştırılmışlardır. Aile, kabile, aşiret, mezhep ve ulus boyutlarındaki direniş, göçerlik, varoşçuluk ulus-devletin reddi olduğu kadar demokratik topluma çağrıdır da. Ortadoğu kültüründe bu boyutlardaki gelişmeler oryantalizmin kabul ettirmeye çalıştığı gibi gerilik, ortaçağcılık, anarşi olmayıp demokratik modernitenin potansiyel zenginliğini teşkil etmektedir. Toplumsal olguların zenginliğini kırmak, anlam ve hakikat gücünü azaltmak sonucunu doğurur. Kültürel zenginlik ne denli homojenleştirilirse, anlamından ve hakikat olarak ifade edilmesinden o denli yoksunluk yaşanır. Ulus-devletin tek tip vatandaş üretme idareciliği anlam bakımından potansiyelini yitirmiş, ezberlenmiş birkaç dogmadan öteye zihni çalışmayan, resmi törenleri yeni ibadet biçimi olarak algılayan, hakikat açısından içi boşaltılmış bireyciliktir.

Demokratik toplumla işleyişine kavuşan ahlâkî ve politik değerler, tersine olarak anlam zenginliği olan bir potansiyelden hakikat üretir. Sürekli hakikatle beslenen bir toplum ise ideal birey-topluluk dengesinde yaşar.

b- Ulus-devletin pozitivist teolojisine karşılık ahlâkî ve politik toplum bilim-bilgelik anlamında felsefeyi esas alır. Laiklik ve sekülerlik ilke olarak dinsel dogmalardan pek farklı değildir. Ulus-devlet kılığına girmekle dincilikten kurtulmuş olunmuyor; sadece biçim değiştirilmiş olunuyor. Pozitivist bilimciliğin hızla ürettiği ulus-devlet dogmaları ortaçağın dinî dogmalarından daha katıdır. Yol açtığı sa-

vaş ve sömürü gerçeği bu hususu açıkça kanıtlar. Çok iyi bilmek gerekir ki, teoloji, kapitalist modernite de dahil, esas olarak sınıflı-devletli uygarlığın ideolojik meşruiyet aracı olarak inşa edilmiştir. Ahlâkî ve politik toplumdaki bilim-bilgelik unsurlarına karşıt (antitez) olarak gelişir. Ahlâkî ve politik değerler bilim ve bilgeliğe yol açarken, bilim ve bilgelik de ahlâkî ve politik toplumu sürekli besler. Theo (Tanrı) ve logik (akıl) olarak kendini dıştan dayatan toplumsal ifade ise tanrı-kral devletidir. Bunu netçe ifade edememek Batı sosyolojisinin aynı sınıfsal-devletsel özden beslenmesiyle bağlantılıdır. Pozitivist adımıyla teolojiyi en tehlikeli aşamaya taşır. Tanrının dünyevileşmesinin gökselliğinden bin kat daha fazla sömürü, gözyaşı ve kan ürettiğini kim inkâr edebilir! Özellikle ulus-devlet tanrısının son muhteşem iki yüz yıllık deneyimi gözler önündeyken. Neydi bu tanrının sıfatları? Sınırlar, milletler, bayraklar, marşlar, orta-sınıf ve bürokrasiler ve monolitik yurttaşlar. Bu sıfatlar altında ulus-devlet tanrısı ne yaptı? Tarihte eşi görülmemiş savaşlar ve sömürüler gerçekleştirdi. Demiurg (Mimar Tanrı) olarak dünyada ulus-devlet düzenini kurdu. Böylelikle putçu özellikleri en gelişkin tanrı olduğunu kanıtladı.

Ahlâkî ve politik toplum yaşamak için bu tür tanrısallıklara ihtiyaç duymaz. Bilgeliği teolojiden daha değerli sayar. Hikmet, bilgelik teolojiden değil, bilimsellikten kaynaklanır. Bir nevi sosyolojidir. Ortadoğu toplumunda bütün teolojik dayatmalara rağmen, bilgelik damarları hep var olagelmiştir. Bilgeliği felsefe ve sosyolojinin bütünselliği ve yaşamla iç içe hali olarak değerlendirmek gerekir. Sokrates'e kadar bilgelik temel form iken, daha sonraları geliştirilen ekoller bu geleneği yozlaştırdı. Öğreti ve yaşam kopukluğu oluştu. Bu ise, ahlâkî ve politik toplum için darbe oldu. Bilgelik felsefe olarak devletin hizmetine koşturuldu. Peygamber geleneğinde egemen yan hep bilgelik olmakla birlikte, teolojiye de gittikçe açılım göstermeleri yozlaşmayı beraberinde getirdi. Elçiler, vaizler ve rahipler ne denli teolojiye saparlarsa, o denli bilgelikten kopar ve ahlâkî-politik toplumdan uzaklaşırlar. Ortadoğu kültüründe bu ikilemin unsurları arasında yoğun bir mücadele vardır. Bu mücadele özünde devletli uygarlıkla demokratik uygarlık dünyası arasındaki gerilimi yansıtır.

Tanrı kavramına içerilmiş kral ve despot dayatmalarına karşı tasavvufla daha belirginleşen toplumsal kimliğin sunumu bilgeliğin asıl işidir. Böylelikle ahlâkî ve politik toplumun savunulması yapılmakta-

dır. Keramet, hikmet toplumda aranmaktadır. Ortadoğu tarihinin bu tarz yorumu önemlidir. Güncellenmesi demokratik moderniteyi daha anlaşılır kılacaktır.

c- Ahlâkî ve politik toplum ulusal toplumu inkâr etmiyor. Toplumların sürekli biçim değiştirmeleri doğaları gereğidir. Form çeşitliliği yaşamın zenginliğidir. Karşı çıkılan, toplumsal formların kapalılığı ve katılığıdır. Tutuculuk esas olarak form kapalılığı ve katılığındaki ısrardır. Özgürlük formların ucu açıklığı ve esnekliğiyle bağlantılıdır. Toplumsal kimlikler ne kadar ucu açık ve esnekse, o kadar farklılaşır ve dolayısıyla özgür yaşarlar. Ulus-devletin kimlik anlayışı tekli, ucu kapalı ve katıdır. Faşizm bu kimlik anlayışından kaynaklanır. Toplumsal kimliklerin böyle algılanışı, ulusal toplumun içinde ve dışında sürekli savaş hali olarak yaşanır. Toplumsal kimliklerin ucu açık ve esnek doğası yapay, kapalı ve katı kimlik dayatmalarıyla karşılaştıkça bu tür savaşlar kaçınılmazdır. İster dinsel ister ulusal (Her ikisinde de ucu kapalılık ve katılık kimliklerin temel özelliğidir) savaşlar olsun, bu kimlik çatışmasını ifade ederler. Ortadoğu'nun son iki yüz yılında dinsel ve ulusal kimlikli savaşların yoğun yaşanması kapitalist modernitenin dayatmak istediği kimlik anlayışıyla bağlantılıdır. Kendi hegemonik süzgecinden geçirdiği ulus-devlet kimlikleri özünde merkezî kimliğin uzantıları, ajanları konumundadır. Merkezî kimlik hep ana karargâh gibi çalışır. Kendi sömürge, bağımlı acenteleriyle yakından ilgilenir. Gerektiğinde yeniden düzenler.

Günümüz Ortadoğu'sunda dünya genelinde de olduğu gibi son iki yüz yıllık ulus-devlet kimlikleri yıpranmış ve küreselleşmeyi yoğunlaştırmak isteyen kapitalizmin önünde bir engel konumuna gelmiş bulunmaktadır. Yapısal krizin temelinde ulus-devletin tutucu direnci yatmaktadır. Sistemin kendi içinde yaşadığı baş çelişki budur. Fakat çözüm bulamamaktadır. Afganistan'dan Fas'a, Kafkasya'dan Hint Okyanusu'na kadar ulus-devletçilik ile küresel kapitalizm arasındaki çelişkiler bir yandan artarken, diğer yandan sıkça yaşanan savaşlara yol açmaktadır. Kapitalizm yayılmasını önemli oranda borçlu olduğu ulus-devleti tam tasfiye edemeyeceğini gayet iyi bilmektedir. Reformdan geçirmek istediğinde ise sürekli direnişle karşılaşmaktadır. Ulus-devletle çok aşırı palazlanmış kesimler daha rasyonel bir kapitalizme karşı direnmektedirler. Sonuç kriz ve savaşlar olmaktadır. ABD'nin son Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) bu gerçekten kaynak-

landığı gibi, neden yürütülemediğini de yine bu gerçekliğe bakıp anlayabiliriz. Bölgedeki tıkanma sistemin Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarındaki bunalımından daha derindir. Öyle olduğu içindir ki, bir türlü çözümlenemiyor. Yapısal kriz kavramı da anlamını gerçeğin bu niteliğinden almaktadır.

O halde Ortadoğu, gerek tarihsel-toplumsal kültürün bütünlüklü gelişiminden, gerekse kapitalist modernitenin iç çelişkilerinden yansısın, kapalı ve katı ulus-devlet kimliği aşılmadan, hiçbir soruna anlamlı bir çözüm bulma olasılığına sahip değildir. Irak'ta ve Afganistan'da ulus-devletin yeniden inşası için gösterilen tüm çabalar boşa gitmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılmış Avrupa için ABD tarafından verilmiş sınırlı bir yardım (Marshall Yardımı) yeniden inşaları için yeterli olduğu halde, Irak çapında küçük bir mekân için katbekat daha fazla destek sunulmasına rağmen yeniden inşa gerçekleşemiyor. Irak'ta olup bitenler aslında tüm bölge gerçeklerini yansıtmaktadır. O da kapitalist modernitenin her üç sacayağı üzerinde de iflasını ve krizini haber vermektedir. Sonuç olarak Ortadoğu, sahip olduğu onca ulus-devleti, endüstriyalizmi ve kapitalizmiyle ancak kriz ve savaş üretir.

Fakat tekrar belirtilmeli ki, yaşanan kriz ve savaşlar sadece iki yüz yıllık kapitalist modernitenin değil, aynı zamanda beş bin yıllık sınıflı-devletli uygarlığın da yapısal krizi ve savaşlarıdır. Olası çözümler bu gerçekliği esas almak durumundadır.

d- Ortadoğu'da Kapitalist Moderniteye Karşı Demokratik Modernite

Ortadoğu zihniyet dünyasında moderniteye ilişkin yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Teknik ve bilimsel temeli benimseyip diğer unsurları dışarıda bırakmak veya tamamen benimsemek türündeki bu tartışmalar neyle karşı karşıya olduklarını bilimsel olarak kavramaktan uzaktılar. Kaldı ki, tercih onlara bağlı değildi. Hegemonya olarak kendilerini sardıkça uzlaşmaktan başka çare bulamadılar. Sağ-sol görüş ayrımı yapılmaksızın, halen oryantalizmi aşan bir görüş, bir zihniyet dünyasına erişilmiş değildir. Kapitalist modernitenin içinde eritilmeyen, uzlaştırılmayan görüş çok azdır. Görüşte başarılamayan elbette yaşamda da başarılamaz. Sistem karşıtlığına ilişkin değerlen-

dirmeler önceki bölümlerde yapıldığından ancak gerektikçe tekrarlanacaktır.

Demokratik modernite paradigmasıyla yapısal krizi ve çatışmaları çözümlemek ve çözüm olasılıklarını sunmak mümkündür. Tarihsel bütünlük ve ulus-devlet çıkmazının derinleşmesi bu yönlü olasılıkların gerçekleşme şansını gittikçe daha çok arttırmaktadır.

1- Ortadoğu jeokültürünün ulus-devlet parçalayıcılığıyla derinliğine çelişki içinde olması bütünlük, entegrasyon eğilimlerine güç vermektedir. Bölge kendi tarihinin hiçbir döneminde ulus-devletler dönemindeki kadar bir parçalanmışlığı yaşamamıştır. Yaşanan parçalanmışlıklar dahi iktidar boyutlarında kalmış, kültürel yaşamı fazla etkilememiştir. Etnik ve dinsel farklılıkların binlerce yıl iç içe yaşayabilmeleri jeokültürün bütünselliğiyle ilgilidir. Hatta iktidarla ilgili hegemonik yükselişler bile hep bölge çapında gelişmiştir. Tarihin kaydettiği ilk hegemon olan Akad Kralı Sargon'dan en son Osmanlı hegemonyacılığına kadar iktidar olarak da bütünlük ağır basan yön olmuştur. Her yükselen yeni güç hızla bölgesel olmuştur. İster sınıf ve devlet temelli uygarlıklar, ister etnisite, din ve mezhep boyutunu aşamamış demokratik uygarlıklar olsun, hepsi bölgesel kültür olarak yaşamış ve iz bırakmışlardır. Bir Japonya, Çin, Hint, hatta Britanya gibi ucu kapalı bir uygar kimlik Ortadoğu jeokültüründe yaşanmamıştır. Şüphesiz benzer jeokültürler Afrika ve Güney Amerika için de söz konusu olmakla birlikte, Ortadoğu'daki kadar gelişmiş merkezî uygarlık düzeyinde değildir. Kapitalist modernite unsurları bölgenin tarihsel olan her iki jeokültür eğilimiyle çelişki ve çatışmayı yaşamaktadır. Ortadoğu'nun ve sorunlarının çok tartışılıp da bir türlü çözümlenememesi bu derin çelişkilerle bağlantılıdır.

Demokratik modernitenin temel unsurları olan ekonomik, ekolojik, ahlâkî ve politik toplum bölge jeokültürünü esas almaktadır. Herhangi bir parçalayıcı unsur dayatmamaktadır. Tersine var olan parçalayıcı unsurların alternatiflerini oluşturmaktadır.

Demokratik modernite ulus anlayışında esnektir. Dil, etnisite, din ve devlet esaslı olmayan ulusal inşa perspektifi, bünyesinde çok dilli, etnisiteli, dinli, mezhepli ve siyasi oluşumlu unsurları bütünleştirerek muazzam çözümleyici bir rol oynar. Devlet, dil, din, mezhep, etnisite temelli ulus anlayışlarına karşı demokratik modernitenin bu çok unsurlu bütünsel ulus anlayışı Ortadoğu jeokültüründe ihtiyaç

duyulan barış ve kardeşliğe gerekli olan temeli güçlü bir biçimde sağlamaktadır. Denilebilir ki, üç büyük tek tanrılı dinden her tür farklı dil, etnisite ve siyasal oluşumlardan müteşekkil bir büyük bölge milleti, yani Ortadoğu ulusu bile oluşturulabilir. Nasıl bir Amerika (ABD) ulusu, Avrupa ulusu (AB) varsa, Ortadoğu ulusu da var kılınabilir. Bunun kültürel temeli her iki bloktan daha elverişli ve güçlüdür. Azınlık-çoğunluk, büyük uluslardaki (Arap, Türk, Kürt, Fars) parçalanmışlık, küçük sayılı uluslardaki tecritlik (Ermeni, Yahudi, Süryani, Kafkas halkları) sorunları böylesi büyük ve açık uçlu esnek ulus anlayışı içinde ideale yakın çözümlere kavuşturulabilir.

Demokratik ulus paradigmasının ulus-devletteki homojenleştirici, çatışmalı, milliyetçi, cinsiyetçi, dinci ve pozitivist zihniyetlerle birlikte iktidarcı ve sömürücü tekellerin yol açtığı derin çıkmazlar ve çatışmaları ortadan kaldırabilecek nitelikte ve kapasitede olduğu gayet açıktır.

Demokratik modernitenin ekonomik ve ekolojik unsuru, kapitalizmin ve endüstriyalizmin dayattığı ekonomiyi ve çevreyi sadece krizlere uğratmakla kalmayan, ulus-devlet temelinde parçalayan ve böylece muazzam verim düşüklüğünde önemli bir etken olan olumsuzluklarını gidermekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik ve ekolojik toplumun ihtiyaç duyduğu bütünselliği sağlayarak azami verimliliğe imkân tanıyan ve çevreye en az zarar veren çerçeveyi de sunar. Tarım-Su-Enerji Komünleri etrafında geliştirilecek her tür ekonomik ve ekolojik komünal birlikler, ekonomik ve ekolojik toplumun ihtiyaç duyduğu ve tarihsel kültürün dayattığı dayanışmaya imkân veren, işsizliği önleyen, çalışmayı özgürleşme sayan ve verimliliğe yol açan düzeni mümkün kılar.

Demokratik modernitenin ahlâkî ve politik toplum unsurları, hukuk ve iktidar fetişizmi yaratan ulus-devletçi hegemonyayı aşarak demokratik toplumun gelişimine yol açar. Bölgenin jeopolitikasını parçalayan, kısırlaştıran, ucu kapalı ve katı kimlikli iktidar tekelciliği yerine, bölge ve hatta dünya çapında ucu açık, esnek ve demokratik siyaset anlayışıyla şiddetle ihtiyaç duyulan olanca farklılığı içindeki bütünselliği ve kardeşliği mümkün kılar. Tarihsel-toplumsal kültürün bütünlüğü üzerinde demokratik toplumu gerçekleştirir.

2- Bu ana çözümlemeler temelinde demokratik ulusların bütünlüğüne ilişkin somut öneriler sunulabilir.

Kapitalist modernitenin yol açtığı sorunlara çözüm için yakın geçmişte geliştirilen Bağdat Paktı, CENTO, RCD (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü) türü ulus-devlet birliklerinin bünyesel nedenleri dolayısıyla çözümleyici ve uzun ömürlü olmadıkları bilinmektedir. Halen yaşatılmak istenen Arap Birliği, İKÖ (İslâm Konferansı Örgütü) gibi örgütlerin bölgenin hiçbir önemli sorununa çözüm getiremedikleri ve etkisiz kaldıkları, yine ulus-devlet niteliklerinden ötürü anlaşılır bir husustur. Kaldı ki, bölgenin her ulus-devleti kendine özgü bir kapitalist hegemonik merkeze bağlıdır. Bağlı oldukları merkezin denetimi dışına çıkacak kapasiteden yoksundur. Toplantı üstüne toplantı, zirve üstüne zirve yapmalarına rağmen, çözümsüz ve etkisiz olmaktan kurtulamamaları bu gerçeklikle bağlantılıdır.

Demokratik modernitenin bölgenin politik bütünlüğüne ilişkin çözüm gücü, temel aldığı unsurların çözümleyici kapasiteleriyle bağlantılıdır. Politik bütünlüğün önüne dikilebilecek bir iç engelleyici unsur yoktur. Tersine tüm ekonomik, ekolojik, ahlâkî ve politik unsurlar politik bütünlük çerçevesinde en çok arzuladıkları demokratik toplumu inşa edebilirler. Kapitalist modernitenin dıştan kaynaklı hegemonik müdahalelerine karşılık, politik bütünlük içindeki tüm bölge toplumsal güçleri rahatlıkla ve başarıyla karşılık verip sorunlarını çözümleyebilir.

Dolayısıyla Ortadoğu Demokratik Komünü, her alandaki komünler komünü siyasi oluşumu olarak önerilebilir. Ulus-devletçi zihniyetin kıskacındaki Irak, İsrail-Filistin, Afganistan sorunlarına elbette sorunun bizzat kaynağı olan bir zihniyetle çözüm getirilemez. Sorun kaynaklı zihniyetlerin bölgenin tümünde yaşanan siyasal-toplumsal sorunlara yaklaşımlarının son iki yüz yılda yol açtığı tahribatlar ve kaybettirdikleri yeterince ders vericidir. Hem laiğinin hem de dincisinin çözüm geliştirmek şurada kalsın, çözümsüzlüğü derinleştirmekten öteye rol oynamadıkları yeterince açığa çıkmıştır.

Ortadoğu jeokültürü jeopolitikasına yansıtılmak durumundadır. Bunun için en uygun çerçevenin demokratik komünal ve konfederatif (Devlet konfederalizminden ve federasyonundan bahsetmiyorum) olacağı açıktır. Çünkü ne kadar farklı birlik veya komün varsa, hepsine ana komün veya konfederasyon çerçevesinde yer vardır. Ulus-devletin bu yaklaşım çerçevesinde ne kadar kusurlu ve dışlayıcı olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Lafta çok 'bağımsızlıkçı' geçinen,

özde ise kapitalist hegemonik merkezlere bin bir bağla bağlı olan ulus-devletin engellerine takılmadan yürümeyi bilmek önem taşır. Bölgenin her alanında geliştirilecek siyasi oluşumlara, ekolojik ve ekonomik komünlere, demokratik sivil topluluklara ucu kapalı ve katı kimlik sıfatını asla takmadan, bağımsızlık taslamadan, evrensel-tikel ana felsefi ilkeyi esas alarak, basitten karmaşığa doğru çok geniş ağlara ve yapılanmalara gitmek son derece mümkün ve gereklidir.

Olası politik bütünlük merkezlerinden birisi, Dicle-Fırat Tarım-Su-Enerji Komünü'yle bağlantılı olarak, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ni, Suriye Arap Cumhuriyeti'ni (Büyük Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin-İsrail dahil) ve Irak Federal Cumhuriyeti'ni yıkma temelinde değil, süreç içinde reformlarla dönüştürerek inşa edilebilir. Mevcut cumhuriyetler ulus-devlet niteliğini başlangıçta korusalar da, süreç içinde esnek, ucu açık ulus-devlet kimliklerine dönüşerek demokratik birliğe doğru adım atabilirler. Ortaya çıkacak siyasi oluşum ABD ve AB'den de daha ileri bir demokrasiye açık olmak durumundadır. Komünal demokratik unsurların ağır basacak olmasından ötürü böyle olacaktır. İçerisinde bölgenin mozaiği durumunda olan bütün kimlikler yer alabilir. Öncelikle bu kimlikler demokratik ulus birimleri olarak inşa edilebilir. Böylesi bir inşa ulus-devletin içerdiği ucu kapalı, katı, tek dilli, tek etnisiteli milliyetçiliğinden kaynaklanan çatışma riskini asgariye indirebilecektir. Tarihte de binlerce yıl sürüp gelen iç içe yaşam gerçekliğini yenileyebilecektir.

Bölgenin kadim kültürlü halkları olan Arap, Kürt, Ermeni, Yahudi, Asuri (Süryani-Keldani), Türk, Türkmen, Kafkas kökenliler, İranî etnisiteler (aşiret ve kabileler) demokratik ulus kimlikli olarak inşa edildiklerinde hem tarihsel kültür benzerliğine uygun karşılık vermiş, hem de kapitalist modernitenin ulus-devlet aracılığıyla körüklediği böl-yönet çıkmazından, çatışma ve savaşlarından kurtulmuş olacaklardır. Açık uçlu ve esnek kimlikli olmaya özen gösterdiklerinden, aralarında çok zengin ve verimli bütünlükler, dolayısıyla kardeşlikler geliştirebileceklerdir. Tarihte örneklerine çokça rastlandığı gibi, dinsel kimlikler için de aynı yaklaşım geçerlidir. Ezici çoğunluğu ortak bir teolojik inanca dayalı olduğu için, bütünlük daha da kolay gelişebilir. İbrahimî dinler olarak Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık tüm mezhep ve tarikatlarıyla tarihte çokça yaşandığı gibi aynı ucu açık, esnek dinsel kimlik anlayışıyla birbirlerine yaklaşıp verimli sentezlere

yol açabileceklerdir. Oluşturulacak siyasal bütünlük içinde çok dillilik ve kimlik armaları, ortak vatan ve ortak ulus bağlamında sorun teşkil etmez. Kentlilik, yerellik, bölgesellik tarihsel kültürel özelliklerine uygun kimlikler olarak demokratik birim niteliğinde inşa edileceğinden, var olan farklılıklar için ideal sinerji mekânları olarak anlam kazanacaktır. Tüm bu kimliklerin ahlâkî ve politik niteliği esas olacaktır. Hukuk ahlâk ve politikanın hizmetinde olacaktır; ahlâk ve politikanın yerini tutmayacaktır.

Bölgenin çekim merkezi olarak geliştirilecek Demokratik Konfederalizm (Federasyon, demokratik birlik vb. unvanlar da mümkündür) ekolojik ve ekonomik komünleri esas alacağından (Çünkü toprak-su-enerji başka türlü verimli kılınamaz), kapitalist modernitenin üç mahşeri atlısı olan kapitalist kârcılığın, endüstriciliğin ve ulus-devletçiliğin yol açtığı yapısal kriz, kaotik durum, çatışma ve savaş ortamlarına karşı en ideal ve tarihsel yanıt niteliğinde olacaktır.

Kürdistan'ın jeokültürü ve jeopolitikası (Araplar, Türkler ve Farsların ortasında yer alması, tüm kültürlerin kesişme noktası olması) bu tür bir siyasal bütünlüğü âdeta zorunlu kılmaktadır. Kapitalist modernite döneminde Britanya'nın Hindistan ve Ortadoğu üzerinde yürüttüğü hegemonik politikaları açısından Kürdistan sürekli çözümsüz bir ülke konumunda tutularak bölgesel denetim aracı kılınmak istenmiştir. Böylelikle Arap, Türk ve Fars iktidar otoritelerinin denetim altına alınmasında çok elverişli bir kontrol aracına indirgenmiştir. Günümüzde ABD ile birlikte Kuzey Irak denilen Güney Kürdistan'ın küçük bir parçası üzerinde gecikmiş bir ulus-devletçik inşa edilerek (Ermenistan, Yunanistan gibi) aynı rol sürdürülmek istenmektedir.

Tarih Kürdistan ve Kürt sorununu âdeta ikinci bir Yahudi sorununa dönüştürmüştür. En azından bugün böylesi bir süreci yaşamaktadır. Şüphesiz bunda bölgedeki kapitalist modernitenin eşitsiz ulus-devlet yaratma politikası belirleyici rol oynamaktadır. Arap, Türk ve Fars ulus-devletçiliği Kürdistan'ın silinmesini ve Kürtlerin kurban edilmesini dayatmaktadır. Böylesi üçlü bir imha kıskacına minimal bir Kürt ulus-devletçiliğiyle karşılık verilemez. Verilse bile halen yoğunca yaşandığı gibi hep katliam ve soykırımlarla sonuçlanır. Bu tarihsel paradokstan çıkarılması gereken tarihsel ders, ulus-devlet olmayan demokratik siyasi oluşumlarla, ekolojik ve ekonomik komünlerle

başta komşu uluslar olmak üzere tüm bölge halklarını demokratik modernite çözümüne ortak etmektir.

Tarihe kulak kabartıldığında Dicle-Fırat vadilerinde, Verimli Hilal'de on beş bin yıllık neolitik çağın, beş bin yıllık merkezî uygarlığın ve son iki yüz yıllık modernite kültürünün çağrıştırdığı şey hep bütünlüklü siyasal oluşumlardır. Sümer, Akad, Babil, Guti, Asur, Hurri, Mitanni, Urartu, Hitit, Med, Pers, Helen, Sasani, Bizans, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Moğol, Osmanlı adlarındaki merkezî siyasi otoritelerle karşıtları olarak her zaman var olan, aynı veya farklı adlarla oluşan demokratik otoriteler hep bütünlüklü siyasi oluşumlardır. Zaten neolitik çağın anaerkil otoritesi ayrılık bilmez, kölelik tanımaz, eşit, doğal ahlâkî ve politik oluşumların hasıydı. Son iki yüz yılın Avrupa merkezli parçalı ve çatışmalı ulus-devlet provokasyonları bu uzun tarihsel süreç içinde küçük bir ayrıntıdır. Tarihin tekrar ana mecrasında jeokültürel ve jeopolitik gerçeğine göre akması, demokratik uygarlık mirası üzerinde geliştirilecek demokratik moderniteyle mümkündür.

Zengin tarihsel mirasın yığdığı sorunlarla güncel kriz, çatışma, katliam ve soykırımlara karşı somutlaştırılması gereken çözümün ilk ortaklaşa adımı, Dicle-Fırat Demokratik Konfederasyonu düşüncesi veya projesi olabilir. Böylesi bir düşünce Arap, Türk, Kürt ve Fars çoğul uluslarıyla azınlık ulus ve kültürleri arasındaki çatışmalı, asimilasyonist süreci tersine çevirip dayanışmacı, komünal demokratik siyasi oluşumlarla barışa, ulus-devlet ötesi ortaklıklara yol açabilir. Dicle-Fırat Demokratik Konfederasyonu projesi bu tarihin mecrası doğrultusunda atılacak en anlamlı ilk adım olacaktır. Hiç kuşku duymuyorum ki, bu proje üzerinde adım adım ve çok yönlü yükseltilecek ekolojik, ekonomik ve demokratik toplum komünleri tarihine ve kültürüne yaraşır Demokratik Ortadoğu Çağı'nın altın değerinde başlangıcını oluşturacaklardır. Demokratik Ortadoğu Çağı hem eski tarihin uyanışı, hem de yeni tarihin özgür yaşamının haykırışı ve sevinci olacaktır.

Ortadoğu gerçekliğine bu ana proje kapsamında bakıldığında, ikinci dereceden bazı projelerden bahsetmek mümkün olacaktır. Tıpkı neolitik ve uygarlık çağında hep oluşageldiği gibi, Verimli Hilal'in Mısır ve Kuzey Afrika'ya uzanan batı ucunda, Mısır veya Libya merkezli (Nil Vadisi merkezli) Kuzey Afrika Demokratik Konfederasyonu Projesi geliştirilebilir. Verimli Hilal'in doğu ucunda Pencab mer-

kezli Doğu İran, Afganistan, Pakistan (Bu ulus-devlet adları tarihsel jeokültür ve jeopolitiğe uygun değildir) Demokratik Konfederasyonu Projesi daha da aciliyet kazanmaktadır. Ortadoğu Demokratik Modernitesinde düşünülmesi gereken doğu ucundaki ikinci bir anlamlı proje, bugünkü Özbekistan merkezli Seyhun ve Ceyhun Vadilerinde geliştirilecek Orta Asya Demokratik Konfederasyonu olacaktır. Güney Arabistan'da halen çok güçlü ve canlı yaşanan kabile ve mezhep cemaatleri nedeniyle geliştirilmesi gereken Güney Arabistan Demokratik Konfederasyonu diğer anlamlı bir proje olarak düşünülebilir.

Tüm bu projelerden çıkarılacak büyük bir Ortadoğu Demokratik Modernite Projesi bir ütopya olarak düşünülebilir. Şüphesiz bu proje ABD hegemonyasının çizdiği BOP'tan (Büyük Ortadoğu Projesi) daha gerçekçidir. Bir projenin gerçekliğini belirleyen, tarihsel arka planı ve kültürel temelidir. Neolitik ve uygarlık çağının ana akış istikametine bakıldığında, böylesi bir tarih ve ortak kültürel temelin oluştuğu teslim edilecektir. Ortadoğu kültüründe AB türünde birlikler bir ütopya, proje olmanın berisinde kriz ve çatışmaların, parçalanmışlıkların ve yabancılaşmanın arayışa zorladığı her alanda adım adım inşa edilmesi gereken evrensel-tikel yaşam gerçekleridir.

Şüphesiz bu projeler şimdilik birer ütopyadır. Ama tarihsel ve toplumsal temeli güçlü olan ütopyalardır. Unutmamak gerekir ki, büyük ütopyalar olmadan büyük yaşam pratikleri gerçekleştirilemez. Ortadoğu kültürü insanlığa cennet ve cehennem ütopyasını armağan etmiş, ilk yazılı destan olan Gılgameş Destanı'yla binlerce yıl öncesinden beri ölümsüzlük otunu hep aramış bir kültürdür. Anlıyorum ki, özgür kadınla gerçekleşebilecek yaşamı iktidar hastalığıyla kaybetmiş olan Gılgameş nesli, hep peşinde olduğu bu yaşamı sadece ölümsüzlük biçiminde değil, gerçek yaşam süreci içinde de bulamayacaktır. Bir şey ancak kaybedildiği yerde bulunabilir. İnsan türünde büyük yaşam volkanı Toros-Zagros eteklerinde, Dicle-Fırat vadilerinde patladı. Büyüleyici yaşam burada doğdu; Kürdistan'da Jin û Jiyan (kadın ve yaşam) olarak gerçekleşti. Bin yıllar içinde yaşam bu sefer hiyerarşi ve devlet iktidarlarında Jin û Jiyan somutunda aynı mekânlarda kaybedildi.

Bütün destanların Gılgameş Destanı'nın kopyaları oldukları kanıtlanmıştır. Cennet ve cehennemler hep bu yaşanmış ve kaybedilmiş yaşamlarla ilgilidir. İktidar hastalığı gerçekten yaşamı öldürür.

Bunu çok iyi bilerek, Demokratik Ortadoğu Çağı'nın projesi, aynı zamanda yaşamın iktidar hastalığıyla kaybedildiği yerde, iktidar olmayan özgür kadın yaşamının ekolojik ve ekonomik toplumlu olarak keşfedildiği, bulunduğu gerçekliğin projesidir. Her proje aynı zamanda gelecek ütopyasıdır. Demokratik toplum ve Demokratik Modernite geleceğin gerçekleşmiş –farklılıklar içinde eşitlik ve özgürlük-ütopyasıdır.

Büyük özgür yaşam ütopyası olanlar için, arandığında bölgede örneği çok olan bir yaşam tarzı şartı vardır. O da şudur: Toplumsallığın mümkün kıldığı hakikat için yaşayacaksın. Hakikati buldukça yaşayacaksın. Hakikati yaydıkça ahlâkî ve politik toplumu kuracaksın. Bunun için karşına çıkan iç ve dış engellerle doğru mücadele edeceksin. Ortadoğu'da Bilgelik Akademisi hep böyle söyler. Bu söylemle özgürleşen yaşam iradesi hep böyle yapar!

D- ORTADOĞU TOPLUMUNDA BAZI GÜNCEL SORUNLAR ve OLASI ÇÖZÜM YOLLARI

Şimdi veya güncellik ile tarih arasındaki bağa sıkça değinmenin gereği vardır. Tarihten kopuk yapılan güncel somutun, yaşanan şimdinin analizi ne kadar yanlışlıklara açıksa, şimdileşmeyen tarih analizleri de o kadar hatalara açıktır. Gerçeğin şimdideki hali tarihsiz çok eksik kavranır. Zaman her zaman gerçeğin inşa boyutudur. Zamansız gerçek olsa bile düşünülemez. Bu belki de mutlak denilen sırdır. Toplumsal gerçeklikte zamanın inşa gücü ve yeteneği temel bir ilke değerindedir. Toplumsal yaşamın zamanla sınırlanmış süre halini kavramak, sosyolojinin baş etmek zorunda olduğu temel sorunudur. Analitik felsefenin en büyük kusuru, belki de kötülüğü tarihsiz bir sosyal bilim mümkünmüş gibi analiz yapmasıdır. Buna karşılık tarihsizcilik denen metodun şimdi'yi kavramayan, tüm gelişmeleri tarihsel tikellerden ibaret sayan aşırı determinist görüşü şimdi'nin bahşettiği yenilik ve özgür gelişme imkânını kavramaz. İnsan iradesi ancak şimdiye müdahale edebilir. Dolayısıyla tarih ne kadar şimdiyse, o kadar kendisine müdahale edilebilir. Şimdi'nin olağanüstü yaratıcı an değerini kavramadan, hiçbir özgün toplumsal inşa gerçekleştirilemez. Ne tarihin emrindeki bir iradesiz olmak, ne de şimdinin tarihten kopuk sorumsuzu olmak toplumsal hakikatle yaşamanın ilkesel ifadesi ola-

bilir. “Geçmişi boş ver” demek ne denli yanlış ve sorumsuzluk haliyse, “Geleceğe bak” demek de o denli yanlış ve sorumsuzluktur.

Ortadoğu’nun toplumsal doğası şimdisi zayıf, tarihi çok büyük olan bir çelişkiyi de yaşamaktadır. Bölgenin şimdisi büyük tarihinin önünde âdeta bir tuzak gibi kurgulanmıştır. Ne kadar tarihsel değer varsa bu tuzağın içine düşürülüp etkisizleştirilmektedir. Bölgenin büyük tarihinin önünü açmak için şimdinin bu kurgulanmış tuzak halini aşmak gerekecektir. Şimdi’nin bir anlamı da sorun çözme kabiliyetidir. Tarih ne kadar sorun biriktirmişse, bunları hep şimdi’nin önüne yığar. Şimdi ise bu sorunlar yığını içinde çözebileceklerini ayıklar ve sorunsuz yaşama dönüştürürken, çözümleyemediği sorunları da sonraki şimdilere havale eder.

Sorunların çözümü doğru tanımlanmalarıyla yakından bağlantılıdır. Soruna konu olan varlıkla çözümlenmiş varlık arasındaki fark, şimdi’nin olumlu olarak inşa ettiği şeydir; sorunlu yaşanan şeyin çözümlenmiş şeye dönüşerek yaşanan halidir. Savunmamın büyük kısmı Ortadoğu’da oluşan toplumsal doğanın doğru tanımlanmasına ayrılmıştı. Teorik değerlendirmelerin ve yaşanmış deneyimlerin çözümlenmesinin, toplumsal sorunları ve olası çözüm yollarını oldukça aydınlatıcı nitelikte olduğu kanısındayım. Aydınlatılmış bazı sorunları ve olası çözüm yollarını şimdiki halleriyle ayrıntılı olarak sunup Ortadoğu’ya ilişkin savunmamı kısa bir sonuçla tamamlamak öğretici olacak ve ilgili çabalara katkı sağlayacaktır.

1- Çoğunluk ve Azınlık Olan Ulusların Sorunları ve Çözüm Olasılıkları

Ortadoğu’nun dört çoğunluk ulusundan bahsetmek mümkündür. Bunlar Arap, Türk, Kürt ve Fars uluslarıdır. Büyük yerine çoğunluk dememin sebebi demografyayla ilgilidir. Yoksa ulusları büyük-küçük diye ayırmak etik ve doğru değildir. Azınlık ulusu kavramı da demografya ile ilgilidir. Azınlık olmanın bir kusur olamayacağı veya küçüklük nedeni sayılamayacağı toplumsal hakikat ve etik gereğidir.

Ulusal sorunları işlerken yöntem konusundaki farkımı önemle belirtmek durumundayım. Ulusal olgunun gittikçe öne çıkarılması kapitalist modernitenin gelişimiyle yakından bağlantılıdır. Ulusal olgu ideoloji, iktidar ve sermaye tekellerinin oluşumunda öne çıkarılması gereken stratejik bir olgudur. Abartılarak sunulması bu stratejinin

gereğidir. Ulusal olgunun çözümlenmesinde iki temel eksik ve hatalı yaklaşımdan bahsetmek gerekir. Birincisi, Descartes felsefesindeki keskin özne-nesne ayrımına dayalı pozitivist yaklaşımdır. Pozitivizmin olgusal özelliği bilinmektedir. Temel hatası, ulus olgusunu tıpkı fizik, kimya ve biyoloji olguları gibi tam nesnel nitelikte saymasıdır. Bu yaklaşım toplumsal doğadaki öznelliği ve esnekliği kesinlikle ihmal etmektedir. Ulusal sorunların soykırımlara kadar varması bu keskin, katı ve ucu kapalı ulusal kimlik anlayışıyla çok yakından bağlantılıdır. Gerek doğanın gerek toplumun nesneleştirilmesi kapitalizmin gelişiminde en önemli ideolojik aşamadır.

Kapitalist modernitenin ilk büyük devriminin zihniyet alanındaki bu özne-nesne ayrımına dayalı felsefi-ideolojik devrim olduğu önemle kavranmak durumundadır. Modernitenin ideolojik devriminin öne çıkardığı kavramların başta gelenlerinden olan ulusallık boşuna seçilmiş bir kavram değildir. Bu kavram kapitalist teolojinin ana ilkesidir. Ulusallık ve daha da geliştirilecek ulus-devlet en önemli tanrısal kavram, hatta yeryüzündeki tanrının kendisi olacaktır. Pozitivist teolojinin Akropol'ündeki en büyük tanrı, kesinlikle ulusallık ve ulus-devlet olarak yerini alacaktır. Diğer modernite tanrıları önem sırasıyla ve sisteme yaptıkları katkıları ile orantılı olarak yer tutacaktır. Pozitivist teoloji bilimcilikle ulus ve ulus-devlet olgusunu abartıp dinsel ümmet olgusu yerine ikame edince, bu sefer din ve mezhep sorunları ve çatışmalarının yerine ulusal sorun ve çatışmalar geçmiştir. Hem de daha kanlı savaşlar ve soykırımlarla dolu bir sürece yol açarak. Pozitivizmin kapitalizmin kutsal ideolojisi olduğunu çok iyi bilmek gerekir.

İkinci hatalı yaklaşım 'öznellik, aşırı anlamlılık' adı altında sergilenir. Bu anlayış, başta ulusal olgular olmak üzere, modernite döneminde ortaya çıkan birçok olguyu hayali, fantastik icatlar olarak sunmaya çalışır. Geleneğin icadı olarak bir yorumcu anlayış geliştirir. Elbette İkinci Doğa karakterinde olmaları itibariyle toplumsal olgular inşa edilmeye, icat edilmiş olgular olmaya elverişlidir. Ama bu elverişlilikten kalkarak toplumsal olguların varlıksal değerini kuşkulu hale getirip sadece zihniyet oyunlarına indirgemek, en az nesnellik yaklaşımı kadar sakıncalı ve hatalı sonuçlara yol açar. Bu sefer olgular kesin, katı, nesnel değerler yerine hayali, uçup giden ve varlığı pek olmayan kavramlardan ibaret sayılır. Gerçekle hakikat arasında bu

ikinci ciddi sapmayla bilimsel sonuçlara varmak mümkün değildir. Öznelcilik, kendine inancını yitirmiş modernite ideolojisinin geç postmodernite döneminde aldığı yeni biçimdir. Nesnelciliğin postmodernite ifadesidir. Sonuç olarak toplumsal sorunları hayali sorunlar olarak görmek ve günübirlik terapi seanslarıyla (psikolojik yöntemlerle) çözmeye çalışmak bu yaklaşımın vardığı aşamayı gösterir ki, yaşamın kendisi başarısızlığını günlük olarak kanıtlamaktadır.

Kapitalist modernite döneminin olgusal, yapısal sistematiğini derinliğine kavramadan, yol açtığı toplumsal sorunları kavramak ve çözmek çok zordur. Sistematiğin kritik sorunu olgu ve algı arasındaki ilişkidir. Olgu ve algı arasında kurulan aynılık ve farklılık yaklaşımları çok problemlidir. Bu da sistemin özüyle ilgili bir durumdur. Sistem bütün felsefesini algı ve olgu arasındaki aynılık ve farklılık üzerine inşa eder ki, bunun altından çıkmak mümkün değildir. Sistem felsefesi bütün ekolleriyle kendi içinde çözümsüzdür.

Kendi yorumum, çözümü aynılık ve farklılık dışında arama yönündedir. Algı ve olgu evrenin temelindeki ikilemle ilgilidir. Madde-enerji, yapı-işlev, parçacık-dalga gibi evrensel ikilemler algı ve olgu arasında da geçerlidir. Bana göre bu ikilem insan ruhu ve bedeni, evren ve zihni arasında aldığı biçimi ifade eder. Zihnin evreni tam kavraması mutlak bilgi kavramına götürebilir. Fenafillâh, Nirvana, Enel-Hak, Mutlak Bilgi (Hegel) öğretileri bu ideayı taşır. Bu imkânsıza yakın bir sonuç gibi görünmektedir. Algı ile olgunun tamamen farklı olması ise, zihin ile gerçeklik arasındaki bağın kopuşunu ve hakikat dışına taşmasını ifade eder. Avamî, düşüncesi çok az gelişmiş olanları kapsar. Hakikat payı çok zayıf ve inşa değeri, yapısallığı düşük bir zihniyettir.

Mutlak bilgi durumunda algı-olgu ikilemi ortadan kalkar ki, bu da hâdisin (oluş) ortadan kalkmasıdır. Algı ve olgunun birbirinden tamamen kopması ise tam yabancılaşmayı ifade eder. Felsefî bilgi bu iki uç arasındaki varlık bilgisinin özünden ve mantığından oluşur. İki uç arasındaki savrulmalara düşmemek, daha da önemlisi uçlara kaymadan hakikat arayışında olmak bilgeliği, felsefi duruşu ifade eder ki, doğru tutum da budur.

Tekrar ulusal soruna dönersek, bu kısa felsefe tahliliyle bu sorunun son iki yüz yılın kapitalist modernite zihniyetinin hegemonik karakteriyle bağını daha iyi kavramış oluruz. Ulus yoktan, hayali ola-

rak icat edilmemiştir. Ama büyük bir abartmanın ürünü olarak toplumsal doğaya giydirilen bir endüstriyel kumaş olduğu da inkâr edilemez. Dinsel ümmet yerine ikame edilen ulusal toplum, iki uca da kaymamak şartıyla sosyal bilime konu edilebilir. Ulusal toplum kavramını sosyal bilim kapsamında tutmak kapitalist modernitenin aşılmasını gerektirir. Kapitalist modernite aşılmadıkça, ulusal toplum baskı ve sömürü tekellerine örtü olmaktan öteye bir anlam ifade etmez.

Demokratik modernite paradigmasında kavramın problemli yapısını aşmak için geliştirilen karşı kavram demokratik ulustur. Her iki uç anlayıştan arındırılmış ve kapitalist modernitenin istismarından kurtarılmış ulusal toplum ancak demokratik ulus olmakla mümkündür. Demokratik modernite unsurları kapsamındaki toplumsal inşalar ulusal kıstasları esas almazlar. Ulus-devlet kapitalizminde vurgulandığı gibi ulusal çıkara başat rol tanınmaz; daha çok toplumun ahlâkî ve politik karakterine vurgu yapılır. Yeniden inşalar için en uygun kavram ikilisi, ulus-devlet yerine demokratik komünalitedir.

Ortadoğu'da ulus meselesinde aşırı ulusallık vurgusu ne kadar olumsuzsa, toplumsallığın ulus yönünü göz ardı etmek de o denli sorunu ağırlaştırır. Hangi ulus sorunu ele alınırsa alınsın, yöntemsel olarak bu iki yanlışa karşı tedbirli olunduktan sonra, iki olumlu tavrı öne çıkarmak yöntemin diğer önemli yanıdır. Bunlar ideolojik değil, bilimsel yaklaşımdır; ulus-devletçi iktidar amaçlı değil, demokratik ulus ve demokratik komünalite yaklaşımıdır. Her iki yaklaşımın içeriği demokratik modernitenin temel unsurları olmalarıdır.

Ortadoğu toplumlarında son iki yüz yılda uyandırılan milliyetçilik ve ulus-devlet eğilimi, idea edildiği gibi ulusal sorunların çözümüne değil, tersine sorunların çığ gibi büyümesine ve tüm toplumsal dokuları kaplamasına yol açıyor. Sermaye olumlu rekabet yerine tahripkâr ulus-devletçi savaşı dayatıyor. Toplumların iç yapılanmalarında ve dış bağlantılarında yaşanan savaş durumu sorun, kriz ve kaotik durumun esas nedeni olmaktadır. Bölgenin tüm ulusal sorunlarında yaşanan deneyimler gözlemlendiğinde bu gerçeği tespit etmek zor değildir.

Demokratik modernitenin, ulus-devleti ve iktidar tekelini amaçlamayan demokratik ulus kavramıyla kapitalizme alternatif toplumcu komünalite kuramı bölgeyi kanlı savaşların, katliam ve soykırımların,

sürekli kriz ve kaosun alanı olmaktan çıkaracak ideal modeli sunmaktadır.

a- Arap ulusal sorununu ağırlaştıran temel etkenler Arap toplumsallığını sürekli parçalayan, öz değerlerine yabancılaştıran, savaşlarla tüketen ve maddi değerlerini yutan yirmiyi aşan ulus-devletidir. Aralarında bir konfederalizm bile gerçekleştiremeyen bu ulus-devletler, Arap ulusal sorununun bizzat üreticileridir. Bunlarla bağlantılı dinci ve soycu-kabileci milliyetçilik, erkek egemen toplumsal cinsiyetçilik toplumsal alanı tümüyle karartmakta, boğuntuya getirmektedir. Toplumu kendi içinde muazzam bir tutuculuğa ve köleliğe mahkûm etmektedir. Araplar adına ne iç ne de dış hiçbir soruna çözüm şansı vermemektedir.

Arap sorunları için kapsayıcı bir çözüm modeli demokratik ulus ve toplumcu komünalite temelinde aranmak durumundadır. Rakip İsrail'in gücü sadece dünya hegemonyasından kaynaklanmıyor; içteki demokrasi ve komünalite kurumları da bu güçlenmede önemli rol sahibidir. Son yüz yılını radikal milliyetçilik ve İslâmcılıkla tüketen Arap ulusal toplumu, tarihlerinde ve kabile düzenlerinde yabancısı olmadığı komünal toplumculuğu demokratik ulus anlayışıyla bütünleştirerek kendisi için emin ve uzun vadeli bir çıkış, çözüm ve kurtuluş yolu bulabilir, çizebilir.

b- Ortadoğu'da diğer önemli bir çoğul ulusu Türkler ve Türkmenler teşkil etmektedir. Araplara göre daha dağınık yaşamakla birlikte, benzer iktidarsal ve ideolojik anlayışları paylaşmaktadır. Çok sıkı ulus-devletçi olup, dinsel ve soycu milliyetçiliği derinliğine yaşamaktadır. Tanrı ve devlet kutsallığı gibi dinci ve soycu milliyetçilik de iç içe yaşanmaktadır. Türk ve Türkmen kategorileri arasında önemli sosyolojik farklar bulunmaktadır. Türkmenler Arap aristokrasisi karşısındaki Bedevilerin paralel halini Türk aristokrasisi ve iktidar-devlete sahip olanlar karşısında yaşamaktadır. Türkmenler çıkarları demokrasi ve komünaliteyle örtüşen kesimlerdir.

Türk ulusal sorunları da hacimlidir. Çin'deki Uygur Türklerinden Rusya hegemonyasında yaşayan çok sayıdaki özerk ve devlete sahip Türklere, Anadolu'daki Türkiye Cumhuriyeti Türklerinden Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki, hatta Avrupa'daki Türklere kadar hepsinde ulusal sorunlar yaşanmaktadır. Sorunların kaynağının benzer olduğunu söyledik. Ulus-devletçi iktidar hastalığı, aşırı dinci-soycu

milliyetçilik ve erkek egemen toplumsal cinsiyetçilik Türk toplulukla-rını da karartmakta ve tutucu kılmaktadır. Toplum demokrasi ve komünal eğilimler, aşırı devletçi ve hegemonik ideolojik tekeller içinde âdeta erimiş gibidir. Aile bile toplumun değil, devletin bir hücresi konumuna indirgenmiştir. Her kurum ve birey devleti taklit etmektedir. Bu tarihsel eğilimler Türkler ve Türkmen toplulukları arasında sert bir iktidar savaşına yol açmaktadır. Fetih siyasetiyle diğer toplumlar arasında da benzer iktidar çatışmaları yaşanır.

Katı merkeziyetçi iktidar yapılanmaları ve resmi ideolojinin katılığı nedeniyle Türk ulusal sorununda demokratik ve komünal eğilimlere gelişme ve çözümleyici olma fırsatı tanınmamıştır. Topluma verilen mesaj devletsiz yaşamalarının imkânsızlığıdır. Toplum ve birey inisiyatifi devletle dengeyi sağlayamamış, hep devletin çocuğu ve sadık kölesi rolünde kalmıştır.

Günümüzde Türk ulusal toplulukları için demokratik modernite kuramı en uygun çerçeveyi oluşturmaktadır. Toplum temelli Demokratik Türk Konfederasyonu projesi hem kendi içinde bütünlüğü, hem de iç içe yaşadığı komşularıyla barış ve bütünlük içinde ortak yaşamı mümkün kılan ideal bir düşüncedir. Toplumsal birlik için sınırlar eski önemini yitirmiştir. İletişim olanakları farklı mekân sınırlarına rağmen dünyanın her alanındaki bireyler ve topluluklar arasında bütünleşmeyi mümkün kılmaktadır. Türk ulusal topluluklarının Demokratik Konfederasyonu dünya barışı ve demokratik modernite sistemi için büyük katkı sunabilir.

c- Kürt ulusal toplumu yeni gelişen zengin bir potansiyelden kaynaklanmaktadır. Dünyanın en büyük ulus-devletsiz halkıdır. Tarih boyunca neolitik ve uygarlık çağlarında stratejik bir alanda yoğunlaşmıştır. Kürtler dağ'ı esas alan bir savunma anlayışı, tarım ve hayvancılıkla beslenme kültürü sayesinde otantik bir halk olarak günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır. Yahudiler nasıl dünyanın her köşesinde toplumların tepe noktalarına sızarak varlıklarını günümüze kadar taşımışlarsa, Kürtler de tersine yerlerinden hiç kıpırdamadan ve hiçbir toplumsal tepe noktasına göz dikmeden, altta kalma sabrını göstererek günümüze erişmişlerdir. Aralarında tam bir paradoks vardır.

Kürt ulusal sorunu ulus olmaktan alıkonulma gibi çok nadir rastlanan bir etkenden kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca ve günümüz-

de kendilerine hükmeden güçler ve iç uzantıları, Kürtlerin nesne olmaktan çıkıp özne haline gelmemeleri için denenmedik yöntem bırakmamışlardır. Devlet olma olumlu veya olumsuz anlamda ulusal gelişmeye belki bir şeyler katmıştır. Fakat Kürtler için böylesi bir ayrıcalık çok nadiren mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla sınıflı ve devletli uygarlığı çok az yaşamış ve özümsemiş halk olma ayrıcalığına sahiptir. Demokratik modernitenin şansı açısından bu çok önemli bir ayrıcalıktır. Ortadoğu coğrafyasının merkezinde yerleşik olmaları önemlerini arttırmaktadır. Kapitalist modernite döneminde dıştan dayatılan ulus-devlet egemenliği, gücü yettikçe kültürel soykırımlar ve zaman zaman fiziki kırımlarla Kürtleri kendi içinde eritmek istemiştir. İslâm uygarlığı döneminde de aynı politikalar din aracılığıyla meşru kılınmaya çalışılmıştır. Kürtler iktidar-devlet gücüyle ulusal toplum olmayı sağlama şansına pek sahip değildir. Kapitalist modernite unsurlarının bu yönlü sunacakları şeyler çok sınırlıdır. Günümüzde yaşanan Irak Kürdistan'ındaki siyasi oluşuma tam anlamıyla ulus-devlet denilemez. Yarım ulus-devlet demek daha uygun olur.

Kürdistan coğrafyası, azınlık da olsalar, özellikle yakın geçmişte, başta Ermeniler ve Süryaniler olmak üzere, başka halkların da anayurdu konumundadır. Çok sayıda Arap, Acem ve Türk uzantılar da yerleşiktir. Din ve mezhep yönünden çokluğu yaşamaktadır. Aşiret ve kabile kültürlerinin hâlâ güçlü izleri bulunmaktadır. Kent kültürü fazla gelişmiş değildir. Tüm bu özellikler Kürdistan coğrafyasında demokratik siyasi oluşumlara büyük şans tanımaktadır. Tarım-Su-Enerji alanında komünal birlikler için hem idealdir, hem de bu birlikler zorunluluk arz etmektedir. Ahlâkî ve politik toplumun gelişme koşulları da son derece elverişlidir. Ayrıca ana tanrıça kültürünün ilk önce ve en güçlü biçimde yaşandığı coğrafyadır. Star, İştar, İnanna adıyla tüm Ortadoğu'ya ve dünyaya yayılabilmiş ana-tanrıça kültürünün de ana zeminidir. Üzerinde yürütülen tüm bitirilme çabalarına rağmen, kadın halen en cesur, direnişçi ve onurlu yaşam örneklerini sunabilecek potansiyele sahiptir. Harcanan tüm çabalara rağmen, cinsiyetçi toplum ideolojisi diğer komşu toplumlardaki kadar kurumlaşmış değildir. Kadın eşitliği (farklılığı içinde) ve özgürlüğünün temel kıstas olduğu demokratik toplumun inşasında, tümü iç içe yaşayan bu zengin kültürel özellikler muazzam bir potansiyel ihtiva etmektedir. Dolayısıyla demokratik modernite paradigması altında demokra-

tik ulus ve ekolojik-ekonomik toplum olmaya en müsait koşulları sunmaktadır. Kürdistan Demokratik Konfederasyonu projesi daha şimdiden uygulanma şansına sahiptir. Kapitalist hegemonyayla bağlantılı ulus-devlet uygulamaları, toplum için taşıdıkları olumsuzluk nedeniyle dün olduğu gibi bugün ve yarın da gelişme şansına sahip değildir. Ancak demokratik dönüşümle sınırlı bir şansa sahip olabilirler.

Sayılan tüm özelliklerini esas alan siyasal demokratik oluşumlarla Kürdistan'ı ekonomik ve ekolojik komünlerden oluşmuş bir demokratik konfederasyon olarak geliştirmek tarihsel öneme sahiptir. Çoklu ulusal kimliklere dayalı demokratik ulus inşası, ulus-devlet çıkmazına karşı ideal bir çözümdür; Ortadoğu'nun tüm ulusal sorunlar ve azınlık sorunları için çözüm modeli olabilir. Komşu ulusları bu modele çekmek Ortadoğu'nun kaderini değiştirecek ve demokratik modernitenin alternatif oluşturma şansını güçlendirecektir.

Tarih Kürdistan'ı ve Kürtleri öyle bir konuma getirmiştir ki, kendilerinin özgürlüğünü, eşitliğini ve demokratikliğini bölgenin ve halkların özgürlüğü, eşitliği ve demokratikliğiyle kader birliği yapmaya zorlamıştır.

d- İran ulusal toplumundaki sorunlar tarihsel uygarlıklardan ve son iki yüz yılın kapitalist modernite girişimlerinden kaynaklanmaktadır. İran'da Sümer rahip ideolojisinin üç türevinden de etkilenmiş bir uygarlık geleneği vardır. Zerdüşt ve Mitra geleneği orijinal kimliği oluşturmalarına rağmen, İslâm türeviyle etkisizleştirilmişlerdir. Musevilik, İsevilik ve Grek felsefe ekolünün bir sentezi olarak ortaya çıkan Manicilik, resmi uygarlık ideolojisi karşısında etkili olamamıştır. Daha doğrusu isyancı geleneği beslemekten öteye gidememiştir. İran İslâmî geleneği Şia mezhebine dönüştürüp son dönem uygarlık ideolojisi olarak uyarlamıştır. Günümüzde de kapitalist modernitenin unsurlarını Şia süzgecinden geçirerek (Çin Konfüçyüsçülüğünün modernist biçimi olarak) modernleşmeye çabalamaktadır.

İran toplumu hem etnik hem de dinsel açıdan çok kimlikli nitelikleri itibariyle zengin bir kültüre sahiptir. Ortadoğu'nun tüm ulusal ve dinsel kimliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Çoklu kimlikleri tek başına soycu veya dinci ideolojik hegemonyalarla bir arada tutmakta zorlanmaktadır. Çok ince bir tarzda dinci ve soycu bir milliyetçilik biçimini uygulamaktadır. Öte yandan kapitalist moderniteyi uygula-

dığı halde, işine geldiğinde anti-modernist propagandaya başvurmaktan da geri durmamaktadır. Devrimci ve demokratik gelişmeleri geleneksel uygarlık kültürü içinde eritmekte ustalaşmıştır. Despotik bir rejimin ustaca uygulanması söz konusudur. Ortadoğu'nun bünyesi çelişkili, en gergin devlet ve toplumlarının başında gelmektedir. Petrol kaynakları gerginlikleri kısmen yumuşatmaya yol açsa da, İran ulus-devletçiliğinin varlığı dağılmaya en müsait konumda bulunmaktadır. Bunda kapitalist modernitenin baş aktörleri olan ABD-AB hegemonyacılığıyla yaşadığı uyumsuzluklar da oldukça etkilidir.

İran toplumsal sorunlarında demokratik modernite kuramı yetkince uygulandığında önemli çözümleyici sonuçlara yol açabilir. Tüm merkeziyetçi çabalarına rağmen, alttan alta âdeta bir federal İran da yaşanmaktadır. Demokratik uygarlık unsurlarıyla federalist unsurlar (Azeriler, Kürtler, Araplar, Beluciler, Türkmenler) buluştuğunda, İran Demokratik Konfederasyonu projesi anlam kazanabilir ve rahatlıkla çekim merkezi olabilir. Kadın özgürlük hareketi ve komünal geleneklerin de bu proje kapsamında önemli rolleri olacaktır. İran'ın aydınlık geleceği ve Ortadoğu'daki tarihsel rolünü yeniden kazanması ancak demokratik modernite unsurlarıyla (demokratik, ekonomik ve ekolojik toplum) bütünleşmesi ve çıkış yapması sayesinde mümkündür. İran ulusal toplumunun potansiyeli bunun için yeterince güçlü olduğu gibi, İran demokratik ulus gerçeği de bunu gerektirmektedir.

e- Ermeni ulusal sorunu kapitalist modernitenin Ortadoğu'ya girişinde yol açtığı trajedilerin başında gelmektedir. Ermeniler bölgenin kadim halklarındandır. Ağırlıklı olarak Kürtlerle iç içe bir coğrafyayı paylaşmaktadırlar. Kürtler ne kadar tarım ve hayvancılıkla geçinen halksa, Ermeniler de sanki o ölçüde bu ekonomiyi kentlerde zanaatçılıkla besleyen ve beslenen halk durumundadır. Sanatkâr yönü gelişkin bir kültürü de temsil etmektedirler. Kürtlerinkine benzer bir direnişleri olmasına rağmen, geçici ve mevzii örnekler dışında, kalıcı devlet kurumlarına pek sahip olamamışlardır. Ermeniler ilk Hıristiyan halklardandır. Bunda kimlik ve kurtuluş inancı önemli rol oynar. Yahudiler gibi saray çevresinde özellikle zanaatçı kimlikleriyle etkili olmuşlardır.

Kapitalist modernitenin Ortadoğu'ya girişinde Ermenilerin araçsallaştırılmaları stratejik bir hata olmuştur. Hıristiyanlık nedeniyle yaşadıkları Müslüman ablukası altında sıkışmaları, ulus-devlet milli-

yetçiliğinin karşılıklı olarak alevlenmesi sonucunda giderek bir trajediye dönüştü. Bunda erken burjuvalaşan Ermeni eşrafının önemli rolü olmuştur. Avrupa türü milliyetçilik ve hegemonik işbirlikçilik, yaşadıkları felaketin iç nedenidir. Ortadoğu kültürüne beş bin yılı izlenebilen bir kültürle büyük katkıda bulunan Ermeniler, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar oynanan modernite komploları sonucunda yaşanan büyük felaketin kurbanı olmuşlardır. Yahudilerden sonra dünyaya dağılan ikinci önemli diaspora halkı durumundadır. Azerbaycan'ın batısında küçük bir Ermenistan'ın kurulması, Ermeni ulusal sorununun çözümlendiği anlamına gelmez; bu oluşum Ermenilerin yaşadıkları trajedinin etkisini telafi edemez. Ermeniler kaybettikleri yurtlarını hep arayacaklardır.

Dolayısıyla günümüz için Ermeni sorunu, kaybettikleri yurdu bulmak biçiminde anlam kazanmaktadır. Fakat o yurdu aradıkları yerde başka halklar da yaşamaktadır. Birinden yurdunu alıp diğerine vermek ne kadar yanlış ve affedilmez bir suçsa, tersi de o denli suçtur. Ulus-devletin korkunçluğu Ermeni sorunuyla bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Sınır anlayışı ve homojen ulus peşinde koşması bu korkunçluğun gerçek nedenidir. Arkasındaki sistem ise kapitalist modernitedir. Hıristiyanlık ve modernite karışımı zihniyet ve yaşam tarzı Ermenileri olsa olsa tüketir. Düşmanları ne kadar alçak ve faşist zihniyetli olurlarsa olsunlar, soykırımların kendilerine yönelik nedenlerini keşfetmekle yetinmeyip yeni çıkış yolları aramaları da uğraşmaları gereken hayati görevleridir. Çok uluslu, demokratik ve komünal temeldeki konfederalist oluşumlar belki de en çok Ermeniler ve benzerleri için ideale yakın çözüm olanakları sunarlar. Demokratik modernite unsurları temelinde yoğunlaşmaları ve kendilerini Ermeni Demokratik Ulusu olarak yenilemeleri halinde hem Ortadoğu kültüründeki tarihi rollerine yeniden kavuşacaklar, hem de kurtuluşun doğru yolunu bulmuş olacaklardır.

f- Asuri ulusal sorunu Ortadoğu'nun bir uygarlık devinin hazin öyküsünü dile getirir. Asur adlı Mezopotamya tanrısıyla kendilerini özdeşleştiren bir halk olarak, Ermenilerin yaşamış oldukları trajedi kadar vahim bir sonucu yaşayan Asurilerin yitirilişini Ortadoğu kültürü için büyük kayıp olarak değerlendirmek gerekir. Denilebilir ki, Asurluların en büyük düşmanı Asur uygarlığının kendisi olmuştur. Tıpkı Sümer, Akad ve Babil uygarlığının Sümer, Babil ve Akadların

düşmanı olması gibi. Neden? Çünkü bir uygarlığın tekelci gasplar sonucu büyüttüğü bir kültür veya o kültürün halkı, o uygarlık tekelinin ortadan kalkmasıyla kendini birçok tehlikeye açık bir boşlukla karşı karşıya bulur. Bu halkların kendileri bu boşluğu hemen doldurmazlarsa, muhtemelen dolduracak olan güç, intikamını o uygarlıktan geriye kalan kültürden ve halkından alacaktır. Asurlular böylesi bir gelişmenin kurbanı olmuşlardır. Asurlular Ortadoğu kültürünün, özellikle Sümer, Akad, Babil, Hitit, Fenike, Mitanni, Urartu, Med, Pers, Helen, Sasani, Bizans ve İslâm kültürünün hem hafızası hem de en iyi besleyeni ve besleneniydiler. Hıristiyanlığın ise birinci sıradaki yaratıcı halkıydılar. Ortadoğu uygarlığında ticaret tekelinin yaratıcı unsuruydular. Ortadoğu uygarlığıyla bu denli içli dışlı olmaları kaderlerini elbette bu uygarlığa bağlı kılacaktı. Onun yükselişiyle yükselecekler, düşüşüyle düşeceklerdi.

Asurilerin kapitalist moderniteyle işbirliğine yönelmeleri Ermenilerde olduğu gibi ters etkiye yol açtı. Hıristiyanlıkla yaşadıkları tecridin moderniteyle derinleşmesi hazin sonlarını hazırladı. Kapitalist hegemonyacıların basit taktik hesaplarının Hıristiyanlıkla beslenip erken ulus-devletçi düşünce ve eylemini gündemleştirmesi, yaşadıkları büyük felaketin kendilerinden kaynaklanan en önemli nedeniydi. Asuriler de Ermeniler gibi ağırlıklı olarak Kürdistan coğrafyasının kadim bir halkıdır. Her iki halkın felaketinde sadece devlet kaynaklı Türk İttihat ve Terakki milliyetçiliğinin faşist soykırımcı uygulamaları değil, işbirlikçi Kürtlerin de önemli rolleri olmuştur.

Asuri ulusal toplum sorunu uygarlık kökenli olduğu kadar, Hıristiyanlık ve modernite ideolojileriyle birlikte gelişmiştir. Ermeniler açısından olduğu gibi çözüm için radikal dönüşüm gereklidir. Klasik uygarlık ve kapitalist modernite zihniyeti ve maddi olanaklarına ilişkin heves ve arzularını kırıp, demokratik uygarlık ve demokratik modernite unsurları (demokratik, ekonomik ve ekolojik toplum) üzerinde yoğunlaşmaları, kendilerini Asuri Demokratik Ulusu olarak yeniden inşa etmeleri, tükenişe karşı varoluşçu çıkışın ve özgür yaşamın yeni yolu olabilir. Ortadoğu kültüründe sahip oldukları büyük hafıza birikimlerini demokratik modernite kültürü olarak yenilemeleri, hem tarihsel rollerine yeniden kavuşmalarına hem de gerçek kurtuluşlarına yol açabilir.

g- Yahudi sorunu Ortadoğu toplumsal sorunu olduğu kadar bir dünya sorunudur da. Yahudileri tarih boyunca izlemek, bir anlamda Ortadoğu kültürünün sorunlaşmış halinin serüvenlerini izlemek gibidir. Yahudiler neden sorun oldular, nasıl dağıldılar, nerelere dağıldılar, neler oluşturdular, hangi sonuçlarla karşılaştılar? Bu soruların nedenleri ve cevapları uygarlıkları yargılamakla özdeştir. Savunmamın önceki kısımlarında genişçe değinme ihtiyacı duyduğum Yahudiler ve Yahudi sorunu için birkaç tamamlayıcı yargıda bulunmakla yetinmek durumundayım.

Ortadoğu kültüründe büyük katkıları olan peygamberlik kurumu büyük ölçüde Yahudi oluşumudur. Şüphesiz bunda Sümer ve Mısır kadim kültürleriyle bir bütün olarak bölgenin kabile kültürlerinden yararlanmışlardır. Yahudilerin bu kültür kaynaklarını âdeta reformdan geçirip kendi kabile kültürlerine dönüştürerek temsil etmeleri büyük yetenek ister. Yahudilik esas olarak bu yeteneği ifade eder. Bunu bazen paraya, bazen atom silahına dönüştürerek dünya çapında etkili olmayı başarmışlardır.

Yahudi sorununun kaynağında gösterdikleri bu yetenek önemli rol oynar. Tarihte ve günümüzde kabile tanrıcılığının kapitalist modernite döneminde kendini milliyetçilik ve ulus-devlet olarak, seküler tanrısallıklar olarak sunması Yahudicilikle yakından bağlantılıdır. Yahudiler tıpkı Asuriler gibi kendi yarattıkları uygarlık ve modernite geleneklerinin kurbanı oldular. Kutsal Kitap'ta sözü edilen Leviathan, devlet metaforu olarak kendi icatlarıdır. Leviathan'ın kapitalist modernitede ulus-devlet olarak şekillenmesi, önce Napolyon ve daha sonra Hitler kişiliğinde temsil edilmesi, Yahudi teolojik kültürüyle yakından ilişkilidir. Çok iyi bilinmektedir ki, Yahudi soykırımı bu modernite canavarının aldığı biçimlerden biri tarafından gerçekleştirildi. Kaldı ki, ilk ve orta çağlarda da benzer olaylar başlarına az gelmedi. Yahudilerin kendi elleriyle yarattıkları canavar tarafından büyük felaketlere uğratıldıklarını belirtmek yine bu kültürün öğrettiği hakikate sadakatin gereğidir.

Çıkış, Kutsal Kitap'ın ilk adıdır. Yahudiler için önemlidir. Bu önem hâlâ devam etmektedir. En azından Mısır'dan, daha önceleri ise Ur'dan (Urfa'dan) çıkışları kadar önemli çıkışlara ihtiyaçları vardır. Eski Kenan ellerinde Filistinlilerle ve onların arkasındaki Arap dünyasıyla geçmişte ve bugün yaşadıkları neredeyse üç bin yıllık çelişkiler

ve çatışmalardan çıkış için bir yol bulmaları gerekiyor. Bu savunmayı yapmama yol açan yakalanma, tutuklanma ve hükümle bugünkü Yahudi ulus-devleti İsrail'in birinci elden ilişkisi olmasına rağmen bir Urfalı olarak benim kendileri için naçizane görüşüm, savunmam boyunca geliştirmeye çalıştığım demokratik modernite unsurlarında çıkış aramalarıdır. Şüphesiz Yahudi kökenli aydınlar bu yönlü gelişkin görüşlere sahipler. Mesele tek başına görüş sahibi olmakla çözülmez. Yahudilerin Ortadoğu demokratik kültürüyle yeniden ilkeli bir buluşmayı gerçekleştirmeleri gerekir. Ulus-devletli bir Ortadoğu jeopolitiğinde, İsrail ulus-devlet olarak hep savaşın içinde olmak durumundadır. Ateşi ateşle söndürmek mümkün değildir. Kapitalist modernitenin hegemonik gücünü arkasında bulmak güven verse de, köklü bir çözüm için bu da yeterli değildir. Kapitalist moderniteyi aşmayan hiçbir sistem kalıcı güvenlik sağlamaz.

Genelde Yahudi ve özelde İsrail sorunu çözülmeden, ne Ortadoğu'da ne de dünyada toplumlar sorunlarını çözebilir. Ulus-devlet perspektifli tüm yaklaşımların sorun çözen değil, ağırlaştıran özellikte olduklarına dair hiçbir örnek İsrail-Filistin örneği kadar öğretici değildir. İsrail-Filistin Savaşında dünyanın parası ve kanı akıtıldı. Bütün bunlardan geriye içinden çıkılması daha da zorlaşmış ağır bir sorunlar yumağı miras kalmıştır. İsrail-Filistin örneğinde iflas eden, kapitalist modernite ve onun ulus-devletçi paradigmasıdır.

Yahudiler Ortadoğu kültürünün ana varlıklarından biridir. İnkârları ve soykırımları herkes için bir kayıptır. Kendilerini bile soykırıma uğratan Leviathanlarla barış ve güvenlik içinde yaşayamayacakları yeterince açıklık kazanmıştır. Yahudiler de Ermeniler ve Asuriler gibi Demokratik Ulus olarak yeniden inşayla Ortadoğu Demokratik Konfederasyonu'nda daha rahat yer edinebilirler. Bu konuda düşünce olarak Doğu Akdeniz Demokratik Konfederasyonu projesi iyi bir başlangıç olabilir. Katı ve ucu kapalı ulusal ve dinsel kimlik anlayışları bu proje kapsamında ucu açık ve esnek kimliklere evrilebilir. İsrail bile daha kabul edilebilir bir ucu açık demokratik ulusa dönüşebilir. Şüphesiz İsrail'in komşularının da benzer bir dönüşümü yaşamaları gerekir.

Ortadoğu'nun yaşadığı yoğun gerginlik, çatışma ve savaşlar modernite dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Ağırlaşmış ulusal ve toplumsal sorunlar modernite dönüşümü sağlanmadan aşılamaz.

Sadece Arap-İsrail çelişkisi bile tek başına modernite dönüşümünün gereğini vurgulamaktadır. Hâkim sistem temel sorunları çözemiyorsa, yapılması gereken sistemin çözülmesidir. Demokratik Modernite bu çözülmenin alternatifini sunmaktadır.

h- Helen kültürünün Ortadoğu'dan, özellikle Anadolu'dan tasfiye edilmesi büyük bir kayıptır. Bu tasfiye arkasında travmatik sorunlar bırakmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Yunan ulus-devletlerinin karşılıklı göç temelinde yaptıkları tasfiyeler soykırımlar kadar acılı bir iz bırakmıştır. Halkların binlerce yıllık kültürel mekânlarından böylesine koparılmaları hiçbir devletin yetkisinde değildir. Tarihte örneğine pek rastlanmaz. Ulus-devletin gayri insani yüzünü bundan daha çarpıcı biçimde gösteren başka bir örnek az bulunur. Hâlbuki yaklaşık M.Ö. 300 - M.S. 300 döneminde Helenizm, Ortadoğu'nun en görkemli kültürel sentezini başarabilmişti.

Helen, Yahudi, Asuri ve Ermeni kültürlerinin İslâmiyet'le hızlanan tasfiye süreçleri Ortadoğu uygarlığının çöküşünde büyük rol oynamıştır. İslâm kültürü hiçbir zaman bu kültürlerin bıraktıkları boşluğu doldurma gücünde olamamıştır. Kapitalist modernite 19. yüzyıl başlarında Ortadoğu'ya girişinde âdeta bir çöl manzarasıyla karşılaşmıştı. Kültürel erozyonun yarattığı bir çölleşmeydi bu. Kültür direniş demektir; kültür güçlü olmayınca direniş de güçlü olmaz. Bölgenin fethedilmesi hiç de zor olmadı. Ortadoğu'nun çöküşünde ve bugünkü halinde, yaşanan kültürel tasfiyelerin rolü küçümsenemez. Ulus-devletin homojen ulus projeleri kültürel katliamların baş sorumlusudur. Dinsel ümmetler çağında bile asla bu denli homojenlik peşinde koşulmadı.

g- Kafkas kökenli etnik grupların yaşadıkları sorunlar da önemlidir. Bu gruplar tarih boyunca hep Ortadoğu'ya akarak bölgenin kültürel zenginliğine katkıda bulunmuşlardır. Kültürel bütünlüğe ve zenginliğe katkıları asla küçümsenemez. Modernite bu azınlık kültürleri de boğuntuya getirdi.

Sonuç olarak, kökenleri sınıflı-devletli uygarlıkta yatan ve kapitalist moderniteyle birlikte soykırımlara kadar varan Ortadoğu'nun temel toplumsal sorunları yapısal küresel krizle birlikte en ağırlaşmış bir dönemi yaşamaktadır. Hâkim modernitenin bölgesel acenteleri, sorunları tanımlamak ve çözümlemek şurada kalsın, neyi temsil ettiklerinin bile pek farkında değildirler. En çok başvurulan dinci ve soycu-

etnik milliyetçilikler çözüm yerine sorunları daha da alevlendirmektedir.

Ortadoğu kültürü aynı zamanda büyük tarihsel devrimlerin oluşturduğu bir yaşam tarzıdır. Kültürel soykırım araçları olan ulus-devletler toplumsal hakikati öldürdükleri ölçüde yaşamı da öldürürler. Tanımlanmaya çalışılan demokratik modernite unsurları, soykırımları durdurmanın ve yaşamı savunmanın teorik-pratik güçleri konumundadır. Demokratik-ekonomik-ekolojik toplum temelinde Demokratik Uluslar Çağı'na geçildiğinde, kendini yenilemiş Ortadoğu kültüründe yaşam eski büyüleyiciliğine yeniden kavuşabilir.

2- Toplumsal Sınıflar ve Bürokrasi Sorunu

Pozitivist ideolojinin kararttığı ve abarttığı toplumsal gerçeklikler içinde sınıf ve bürokrasi önemli bir yer tutar. Sol pozitivistlerin çok abarttığı sınıf olgusu, toplumsal hakikat olarak yeterince anlamlı kılınmamıştır. Sınıfa toplumdan daha çok rol biçilmiştir. Toplum âdeta sınıflardan ibaret sayılmıştır. Sınıfların toplamı olarak bir toplum anlayışı geliştirilmiştir. Doğru olan bunun tersidir. Sınıfsal olgular toplumsal bedene göre bir obezite durumu sayılmalıdır. Zaman zaman zayıflar ve şişmanlarlar. Toplumların sınıfsallıklara indirgenmesi tam bir körlük durumu yaratır. Toplumsal hakikati tüketir. Sınıfçılık ideolojileri uygarlık döneminde tekelci nitelik kazanarak, toplum gerçekliğini saptırarak ve çarpıtarak ifade etmeyi kural ve mantık haline getirmişlerdir. Bilgelik, felsefe mesleği özünde kaybettirilen toplumsal hakikati arama sanatıdır.

Tarih boyunca gelişen sınıfsallaşmayı normal bir toplumsal olgu olarak değil, bir sapma olarak değerlendirmek büyük önem taşır. Kapitalist modernitenin ideolojisi ve sosyal bilimi esas olarak sınıf olgusuna dayalıdır. Egemen ve mahkûm sınıflar olarak kendisini kurgular. Hakikati ifade edememesi, sürekli eleştirel ve dogmatik kalması bu niteliği nedeniyledir. Aynı özelliği tüm sınıflı uygarlık döneminde izlemek de mümkündür. Her iki durumda da sınıfsallık (hâkim ve mahkûm sınıflar) üzerine kurgulanan ideolojik ve bilimsel öğretiler hakikati ileri ölçüde çarpıtır. Hiç eksik olmayan hakikat, doğruluk arayışları sınıfsallık üzerinden kurgulanan zihniyetler ve yaşamlar nedeniyledir. Hakikat tartışmaları ve çekişmeleri de aynı gerçeklikten kaynaklanır. Dolayısıyla toplumsal sorun esas itibariyle bir sınıf olgu-

su olarak belirir. Ekonomik yaşam üzerine kurulunca, ekonomi üstü tekel olarak somutlaşır. Zaten ekonomi fazla gelişmeden sınıfsallık gelişemez. Artık-ürün ve artık-değer ne kadar fazla oluşursa, sınıfsallığın maddi temeli de o kadar çok gelişir. Sert sınıfsal çelişki ve çatışmalar bu fazlalık üzerinden gerçekleşir. Toplumsal gerginlik ve çatışma denilen olgunun temelinde de bu gerçeklik yatar.

Ayrıca her zaman sınıfsal olguya eşlik eden ve lümpen, deklase unsurlar denilen avare, üretimden kopuk kesimler oluşur. Kapitalist modernite ile 'işsizler ordusu' haline getirilen bu kesimler sistemin lanetidir. Böylece hayvanlar âleminde bile olmayan bir olgu insan eliyle insan toplumuna armağan edilir. Sistemin çalışması için kesinlikle bir işsizler ordusuna ihtiyaç vardır. Aksi halde azami kâr kanunu işlemez. Sermayenin büyümesi işsizler ordusu büyümeden gerçekleşmez. Bu olgunun diğer bir sonucu, artan nüfus ve yol açtığı nüfus hareketleridir. Sürekli büyüyen nüfus sadece işsizliği beslemekle kalmaz; gezegenimizin besleyemeyeceği ve çevrenin kaldıramayacağı kadar ağır ekolojik felâketlere de kapı açar.

Marksizm'in ve tüm kapitalist modernite ideolojilerinin en büyük hatalarından biri ilerleme için sınıfsallaşmayı bir zorunluluk saymasıdır. Sistemindeki temel zaaf veya yanlışlık bu yargıda yatar. Bu da kaçınılmaz olarak tahakküm ve sömürünün meşrulaştırılmasına yol açar. Zaruri olarak görülen bir olgunun meşru karşılanması kaçınılmazdır. Bu yargı hakikat olarak değer yitiminde de temel rol oynar.

Bürokratik olgu sınıfsallık olgusunun devletsel-kurumsal ifadesidir. Hâkim sınıfın tüm toplum ve mahkûm sınıf üzerindeki baskı ve kontrol aracıdır. Fakat süreç içinde büyük güç kazanarak özerk bir konuma erişir. Kendisi bir sınıf haline, sınıfsallığın ürediği kaynak haline gelir. Sürekli ayrışarak alt ve üst sınıfsallaşmayı besler. Bu durum bünyesinde sürekli bir ikilemi doğurur. Diğer yandan kendini hep toplum üstü sayması, onun ayrıcalığını oluşturur. Sınıf tekelciliği daha çok bürokrasi üzerinden gerçekleşir. Tarih boyunca sürekli gelişim göstermekle birlikte, kapitalist modernite döneminde bürokrasi âdeta toplumu yutan bir canavara dönüşür. Sınıf çarpıklığı bu dönemde artan bürokrasisiyle birlikte toplumsal olguya en zayıf halini yaşatır. Toplum âdeta sınıf ve bürokrasiden ibaret hale getirilmiş sayılır. Baskı ve sömürünün azamileştiği bu dönemde çelişki ve çatışmalar yoğun yaşanır. Artan çelişki ve çatışmalar daha çok bü-

rokrasiye yol açınca, toplumsal sorun evrimsel gelişmelere ve yer yer devrimsel patlamalara dönüşür.

Mahkûm sınıfsallık hakikat olarak değersizdir. Köle, hakikat izi silinmiş insan bireyini ifade eder. Dolayısıyla köleye dayalı ideolojik ve politik hareketler verimli olamazlar. Ancak toplumun tümü üzerindeki baskı ve sömürüye karşı düzenlenmiş hakikati arama ve kazanma hareketlerinin bir parçası olduklarında ezilen sınıf hareketlilikleri anlam kazanır. Dar sınıfçılık hakikat olarak değersiz olduğu gibi, hareket olarak da fazla başarı şansı sunmaz. Tarihsel gerçeklikler bu konuda öğretici örneklerle doludur.

Sınıf ve bürokrasiye ilişkin bu değerlendirmeler Ortadoğu toplumsal tarihi için de fazlasıyla geçerlidir. Sınıfsallık ve bürokrasi kendini dört temel ideolojik biçim üzerinden meşrulaştırır. Bunlar dincilik, milliyetçilik, cinsiyetçilik ve pozitif bilimciliktir. İdeolojik biçimlenmeler ve sınıfsallıklar arasında sıkı ilişki vardır. Fazla hakikat sunmamaları bu nedenledir. Demokratik toplumun gelişimi sınıfsallığa karşı en uygun alternatiftir. Sınıfa karşı sınıf yaklaşımı hep sınıf doğururken, sınıfsallıkla demokratik mücadele sınıfı toplum içinde azaltarak ve eriterek eşit ve özgür topluma eriştirir. Dolayısıyla sınıfsallığın maddi zemini olan fazlayı ekonomik ve ekolojik toplumla sermaye tekellerine kapatarak toplumun tekrar güçlenmesini sağlar. Uygarlık ve modernite döneminde toplumsal sorunun temelinde yatan etken olarak artı-değer birikimleri demokratik modernite unsurlarınca eritilerek demokratik toplum çözümü gerçekleşmeye başlar. Demokratik mücadelenin tutarlı sınıf mücadelesi olduğu böylece kanıtlanır.

3- Hiyerarşi, İktidar, Devlet Sorunu ve Devrim

Devrimlerin çoğunlukla amaçlarına ters düşmesi hiyerarşi, iktidar ve devlet sorununu doğru çözememeleriyle ilgilidir. Tarih bu konuda da amaçlarına ters düşmüş çok sayıda devrimin enkazıyla doludur. Tanrısal olduğunu en çok idea eden İslâm Devrimi'nden kendisini 18. yüzyıl aydınlanmasının devrimi sayan Fransız Devrimi'ne, yine bilimsel sosyalizmin Rus Bolşevik Devrimi'ne kadar onlarca benzer örnek, kısa süre içinde amaçlarıyla çelişmekten kurtulamamıştır. Bu olgunun temel nedeni, 'kısa süre' içindeki bir devleti veya hiyerarşik iktidar gücünü yenmenin 'uzun süre' kurumu ve kültürü olan uygarlık ve moderniteyi yenmek anlamına gelmediğidir.

Hatta yenilmiş olan devlet mevcut uygarlık veya modernite sistemi içinde bir engel haline gelmişse, devrimle daha da güçlenecek olan dönemin tüm devletlerine karakterini veren uygarlık ve modernite olacaktır. Devleti yenmekle iktidar ve modernite yenilmiş sayılmaz. İktidarın çoğunlukla daha da güçlenmesinin altında yatan temel gerçeklik budur.

Hiyerarşi ve iktidarlar, iç içe geçmiş olgular olarak, binlerce yıllık sürelerle yaşarlar. Devletler daha kısa süre ürünüdürler. Devrimler ise anlık süre olaylarıdır. Bu durum devrimlerin önemli rol oynamadıkları anlamına gelmez. Fakat devrimlerin uzun ve orta süre uygarlıklar ve devlet yapılanmaları içinde özümlenme tehlikesi güçlü bir olasılık olarak hep mevcuttur. Örneğin Ekim 1917 Devrimi hiçbir devlete yenilmedi. Fakat uzun süre yapısal sistemi olan kapitalist moderniteye yenildi. Bunda şüphesiz sadece modernitenin kapitalizm unsuruna karşı savaşmasının, onda da devlet kapitalizmi adı altında en gerici ve tutucu biçimi vasıtasıyla mücadele etmesinin payı belirleyiciydi. Endüstriyalizm ve ulus-devlet unsurlarını ise azami geliştirmeye çalıştı. Moderniteyi çözümlemeden bu tür saplantılı takıntıya kapılması, elbette sonuçta devrimi amaçlarına ters duruma düşürecekti. 20. yüzyıl bu tür devrimlerin enkazlarıyla doludur. Hiyerarşi, iktidar ve devlet kültürüyle mücadele, demokratik unsurların tarihinin doğru yorumunu ve kendi doğru tanımlanmış karşıt öğelerini kullanmayı gerektirir. Devrimler ancak bu temelde amaçlarıyla çelişmeden uzun vadeli sistem olan demokratik moderniteyle bütünleşirlerse başarılı olurlar.

Ortadoğu'nun üç tek tanrılı dininin devrimci yorumunu bu çerçevede yaptığımızda, neden yüce idealleriyle ters düştüklerini daha iyi anlamış oluruz. Uzun süre yapıları olan iktidar ve hiyerarşiye özenmeleri ve hemen devletleşmeleri, bu dinsel devrimlerin başarısızlıklarının temel nedenidir. Bu üç tek tanrılı dinin âdeta bir karşıdevrim yasası olan, karşısında savaştıklarını sandıklarının amaçlarına sıkça sapmalarını bu çerçevede kavramak mümkündür. Modernite döneminde bu oyun çok daha açık oynanır. Ulus-devletle kurumlaştıklarında amaçlarıyla tamamen çelişir duruma düşen tüm ulusal devrimler giderek acı ve öfkeyle anılmaktan kurtulamazlar.

Ortadoğu toplumlarında süre ve yoğunluk olarak en uzun ve güçlü yaşanmış uygarlıklar, hiyerarşi, iktidar ve devlet kültürünün

doruğunu ifade ederler. İktidarın hastalık olduğu daha Gılgameş zamanından beri bilinmektedir. Bilgeler iktidar hastalığından hep bahsetmişler, onu en cezbedici fahişe rolünde tanımlamışlardır. Hiyerarşinin doğduğu, tüm iktidar ve devlet oluşumlarına yataklık ve kaynaklık eden en uzun kültürünün beşiği olması itibariyle de Ortadoğu'da neden demokratik kültürün hep altta kaldığını daha iyi anlayabiliriz. Her aile başkanının kendini küçük bir imparator saydığı toplumda, devrimlerin rolünün neden sınırlı kaldığı da anlaşılırdır. Modernitenin tümüyle devrim sayılması ise, günümüz toplumsal sorunlarının boyutlarını daha iyi anlamamıza imkân sunar. Sorunların kaynağı olan bir fetihçi sistemi temel sorun çözümleyici olarak uygularsanız, sonuç elbette daha da ağırlaşmış toplumsal sorunlar olacaktır.

Son yüzyılda bir ulus-devlet sahibi olmak, neredeyse tanrısıyla en büyük buluşmayı gerçekleştirmek gibi algılandı. Eski tanrılar bile yeni ulus-devlet tanrısının hizmetine koşuldu. Ortadoğu ulus-devletleri halen gerek birbirlerine gerek vatandaş bellediklerine karşı bir savaş aracı olarak işlevselleştirildiklerinin, sistemin hegemonyasının onlara bu rolü biçtiğinin farkında bile değiller. İktidarı merkezileştirmek, devleti aşırı ulusallaştırmak âdeta ulusal devrime yüklenmiş rol sayılmaktadır. Bu kadar çelişkilerle yüklenmiş bir devrimin, başarı şansını bir yana bırakın, idea ettiği eşitlik ve özgürlüğe darbe teşkil etmesi işten bile değildir. Devrimler ancak anti-merkeziyetçi ve anti-iktidarcı olduklarında demokrasiye, eşit ve özgür bir topluma hizmet edebilirler. Ortadoğu'da demokratik kültür abartılmış ulus-devletçi kültürü aştığı oranda gelişme şansı bulabilir. Özünde sermaye ve diğer sömürü tekellerinin yoğunlaşmış ifadeleri olan iktidar ve devlet yapılanmaları, yoğunlaşmış ekonomik ve ekolojik toplumun ifadesi olan demokratik toplumla aşıldıkları oranda, toplumsal sorunların gerçek çözüm yoluna gireceği açıktır. Demokratik uluslar ve onların sistematik ifadesi olarak demokratik modernite hiyerarşi, iktidar ve devletten kaynaklanan sorunların aşıldığı çağı temsil eder.

Devrimlerin anlamlı olabilmeleri ve amaçlarıyla paradoksa girmemeleri için, akabinde iktidar hastalığına ve devletçilik oyunlarına düşmemeleri gerekir. Hemen iktidarlaşan ve devletleşen devrimler sadece bitmiş sayılmazlar; eşitlik, özgürlük ve demokrasi ideallerine de ihanet etmiş olurlar. Devrimler tarihi bu anlamda ihanet tarihinin trajedisini de yaşar. Fransız, Rus ve İslâm Devrimleri bu açıdan büyük

derslerle doludur. Dolayısıyla devrimleri hemen iktidar ve devlet şartlarına bağlamak yerine, uzun süreli ahlâkî ve politik toplum değerlerine bağlamak büyük önem taşır. Ahlâkî ve politik toplumun temelleri ise ancak demokratik siyasetle döşenebilir. Demokratik siyasetle toplumları ayağa kaldırmadan, her toplulukta demokratik örgütler kurmadan ve demokratik önderler yetiştirmeden, demokratik yaşam tarzını uzun süreli deneyimleyip oturtmadan ahlâkî ve politik toplumlar inşa edilemez; politik ve ahlaki toplumun somut ifadesi olarak demokratik toplumlar, dolayısıyla demokratik uluslar oluşturulamaz. Demokratik modernite sürecini böylesine uzun süreli demokratik toplumların ulusal bütünlüklerinden oluşan bir yeniçağ olarak tahayyül etmek ve kuramlaştırmak, günlük yaşamın ekmek, su ve hava kadar vazgeçilmez biçimi olarak değerlendirilmek durumundadır.

Hiyerarşi, iktidar ve devletle ilişkili diğer önemli bir sorun, bizzatihî bu kurumların niteliğiyle ilgilidir. Bu kurumlara dayanarak girişilen eşitlik, özgürlük ve demokrasi arayışları, başta Marksizm olmak üzere, amaçlarını böyle ilan eden ideolojilerin en büyük paradoksudur. Eşitlik, özgürlük ve demokratik kimliğin inkârıyla varlık kazanan bu olgulara dayanarak amaca varmak tarihin yaşadığı en büyük paradokstur. İroniktir: Sınıfsallığın kurumsallaştığı araçlar olan bu olguların panzehiri, ekonomik ve eko-toplum üzerindeki sermaye tekelleriyle demokratik toplum üzerindeki hiyerarşi ve iktidar otoritesini zayıflatmak, devleti hukukla sınırlamaktır. Demokratik siyaset bunun için de vazgeçilmez rol oynar. Demokratik siyaset dışında başka bir araçla (farklılıkları içinde) eşit ve özgür topluma erişilemez. Ne kadar iktidarlaşırsan, o kadar sınıfsallaşırsın. Tersine ne kadar demokratikleşirsen, o kadar sınıfsızlaşırsın. Ortadoğu kültürüne çok kapsamlı bir demokratik siyaset aracı dayatmadan, toplumu sürekli bu araçla uyandırıp ayağa kaldırmadan, eylemleştirmeden demokratik topluma varılamaz. Demokratik topluma varılmadan da hiçbir eşitlik ve özgürlük amacı gerçekleştirilemez, demokratik uygarlık çağına erişilemez.

4- Ortadoğu'da Kent, Orta Sınıf ve Köy-Tarım Toplumunda Çöküş Sorunları ve Çözümü

Kapitalist modernitenin asıl tahribatı kentin çöküşü, orta sınıfın kanserolojik büyümesi ve tarım-köy toplumunun tasfiyesinde kendini gösterir. 19. yüzyılla birlikte hızlanan endüstriyel devrimin kent adına kentin yıkımına yol açan nüfus patlamasını orta sınıfın anormal şişkinleşmesiyle bütünleştirmesi, binlerce yıllık tarım-köy toplumunun çözülmesiyle iç içe yürüdü. Tarım-köy toplumu esas olarak sınırlı bir kent nüfusuna, çevreye ölümcül tehdit oluşturmayan bir yapıya müsait koşullara sahiptir. Tüm ilk ve ortaçağ kentleri tarım toplumuyla dengeli ve işlevselliği olan kentlerdi. Binlerce yıllık kent-köy dengesi fazla bozulmadan ve çevreyi tahrip etmeden varlığını sürdürebildi. Ortaya çıkan sorunlar kenti ve tarım toplumunu tehdit edecek boyutlara varmadı. Endüstriyalizm öncesi kentin tarihi toplumsallaşmada büyük bir role sahipti. Uruk sitesinden (M.Ö. 3500) Venedik kent (1000-1800) yönetimine kadar görkemli bir geçmişe sahip olan birçok kent toplumuna tanık olunmuştur. Kentlerin bilim, sanat, felsefe ve endüstrinin gelişmesindeki rolleri tartışılamaz. Kent devleti bile tam devlet sayılmaz; yarı demokrasi demektir.

Tarih bir anlamda kent etrafında oluşan uygarlık öyküsü olarak anlatılmıştır. Endüstriyalizm öncesi kent yaşamı köy-tarım yaşamıyla denge içinde olmayı hep gözetmiştir. Aralarında çelişki oluşsa da, toplumsal bütünlüğü tehlikeye düşürecek boyutta keskinleşmemiştir. Bu çelişki hiçbir zaman tarım-köy toplumunu çökertecek boyutlara varmamıştır. Karşılıklı bağımlılık ve birbirini besleme esas olmuştur. Endüstriyalizmin bünyesel, azami kâr amaçlı patlaması bu dengeyi bozmakla kalmadı; son iki yüzyılda yol açtığı anormal büyümeyle kent adına gerçekten kentsizliği ve anlamı olmayan bir kentliliği de peydahladı. Tarım-köy toplumunu yıkmakla sözde 'kent-sanayi toplumu' adı altında bir kanserolojik vakaya yol açtı. Orta sınıf patlaması denilen bu olguda hiçbir işlevsellik yoktur. Sadece sayılar vardır.

Orta sınıf işsizliği diye acayip bir kavram ortaya çıkarıldı. Bu sınıfsal ucubeyi meşrulaştırmak için, bazı ideologlar onu demokratik toplumun sağlam maddi temeli diye bir reçete olarak sunmaya çalıştılar. Milyonluk bir yana, on milyonluk kentler ve o denli büyümüş sözde orta sınıflar oluştu. 'Sözde' dememin sebebi maddi olgu olmaması değildir; kendine özgü bir varlığı ve anlamının bulunmamasıdır. Orta

sınıf adlı olguda temsil edilen gerçeklik, toplumun alt ve üst sınıf olarak ayrışmasının bütünleştirilmesidir. Alt ve üst sınıfların 'efendi-köle' diyalektiği özellikle Hegel felsefesinde mükemmel bir biçimde çözümlenmiş ve anlamı ortaya serilmiştir. Fakat aynı Hegel'in ulus-devlet olarak orta sınıfı özgürlüğün gerçekleşimi olarak sunması, büyük felsefesinin en çürük sonucudur. Karl Marks aynı hatayı 'proletarya' sınıfı adına yaptı. Kendine özgü bir varlığı olmayan, toplumdan sapma olarak türetilen iki sınıflı bir olgusallığı daha da anormalleştirerek bir toplumsal varlık olarak sunmak, kapitalist modernitenin en büyük toplumsal sahtekârlığıdır. Tüm kapitalist ideoloji ve sosyal bilimler bu sahtekârlığı meşrulaştırmakla görevlidirler. Bunlar hakikati olmayan bir olgudan hakikat türetmeye çalışırlar. Büyük hakikat yitimini pozitivist metafizikle 'nesnel hakikat' diye sunmayı mesleklerinin asıl gayesi sayarlar.

Endüstriyalizm öncesi kent devletinin alternatifi veya devamı imparatorluk sistemleriydi. Esas olarak tarım-köy toplumuna dayanan imparatorluklar, sağladıkları güvenlik karşılığında kendilerini toplumsal fazlalıkların (artı-ürün ve değerler) sahibi saymışlardır. Sanayi devrimiyle birlikte süreklilik kazanan sermaye birikiminin önünde gerek kent devleti, gerek imparatorluk sistemi bir engel olarak dikilmiştir. Ulus-devlet özünde sermayenin önündeki bu çağdışı kalmış devlet geleneğini aşma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Ulus-devlet kapitalist sermaye birikiminin önündeki bu engeller ve tehditleri aştıkça hâkim devlet biçimi haline gelebilmiştir. Dolayısıyla kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devletçilik kentsiz kentleşme, orta sınıf ve bürokrasinin patlamasıyla tarım-köy toplumunun tasfiyesi iç içe geçen olgulardır. Milyonluk değil, yüz binlik kentler ve o denli büyümüş orta sınıf olgusallığı sadece kapitalist modernitenin en büyük hastalığı, krizi ve kaotik sonucu olarak kalmaz; gezegeni ve çevreyi de yaşanmaz kılar. Postmodernite çok utangaç bir tarzda sınırlı da olsa bu gerçekliğin farkına varmakla aşama sağlamıştır. Modernitenin ağır etkisini taşımaktadır; fakat yine de mahşerin üç atlısını işaret etmekle olumlu bir rol oynamaktadır.

Modernitenin merkezinde böylesi bir olgusallık kazanan kent ve orta sınıfın Ortadoğu'daki yansımaları daha da çürütücüdür. Bunlar anlamı olmayan olgulardır. Anlamlı olmayan derken, olumsal yönünün yokluğundan bahsediyoruz. Yoksa yığınla olumsuz anlamı bağ-

rında taşımaktalar. Kent ve orta sınıfı sadece kendini işsiz bırakmıyor; köy-tarım toplumunu da hızla çözerek olumsuzluğunu kanıtlıyor. Batı'daki endüstriyalizm ve bürokratizmi sağlamaktan çok uzak olan Ortadoğu kentleri ve orta sınıfı, kendi olgusallıklarında tüm toplumu lümpen, deklase olmuş, avare bir konuma itmektedir. Bu sınıfın tarihsel gerçekliğinden kopmuş ve kapitalist hegemonyacılığın acenteliğine indirgenmiş konumu, toplumsal hakikatin en zayıflamış halini doğurmaktadır. Hakikatini geliştirememe olgusallığı daha da olumsuzlaştırmaktadır. Ne Avrupa uygarlığını tam benimseyebiliyor, ne de eski merkezî uygarlığını canlandırabiliyor. Çöküş ve çürüme bu arada kalmış olgusallığı betimliyor. Petrol gibi konjonktürel bir kaynak üzerinde günü kurtaran Ortadoğu kent ve orta sınıfının çok ağırlıklı bir bölümünün konumu daha da vahimdir. Petrol sonrası çöküş herhalde çok daha yıkıcı ve acılı olacaktır.

Bölge toplumuna asıl anlamını veren, yaklaşık on beş bin yıllık tarım-köy toplumsal yaşamıdır. Yaklaşık beş bin yıllık merkezî bir uygarlığa da olanak sunan bu toplumsal yaşamın tasfiyesi sanıldığından çok daha yıkıcı sonuçlar doğuracaktır. Şimdiki gecikmiş kapitalist modernite unsurlarıyla kısa süreli bir idare etme imkânı olsa da, her geçen gün kentin ve orta sınıfın taşınmaz yük olma durumu gerginlik, çatışma ve savaşları sürekli besleyecektir. Güncel olarak yaşanan bu süreç gün geçtikçe temposunu ve yoğunluğunu arttırarak devam edecektir.

Dolayısıyla kentsiz kentleşme, orta sınıf kanserleşmesi ve tarım-köy toplumunun yıkılışı sadece en ağır toplumsal sorunlar olarak belirmezler; toplumun sürdürülemezlik sınırına dayanmasını da ifade ederler. Demokratik modernite unsurları bu sorunların varlığı ve sürdürülemezliği karşısında sadece sorun çözücü olarak rol oynamazlar; tıkanan ve kaotik durumda kalan toplumun çıkış yapmasını da sağlarlar. Öncelikle ekonomik-ekolojik topluma sahip çıkarak, kapitalizm ve endüstriyalizmin çökerttiği tarım-köy toplumunu komünal temelde yeniden inşaya yönelirler. Ekolojik tarım toplumun gıda güvenliğini sağlayarak sorunların en önemli bir boyutunu çözer. Buna 'İkinci Tarım-Köy Devrimi' demek uygun düşebilir. Gerçekten 21. yüzyılla birlikte ikinci bir tarım-köy devrimine ihtiyaç vardır. Bu devrim sadece kenti kurtarmaz, toplumu da orta sınıf kanserleşmesinden korur. Kent ve orta sınıf üzerine inşa edilmiş ulus-devlet fa-

şizmi bu temel üzerinde zayıfladıkça, demokratik toplumun gelişme şansı artar. İkinci bir tarım-köy devrimi olmadan toplumun sürdürülebilmesi gerçekten çok zordur. Bu devrim teknolojiye de hak ettiği yeri vererek endüstriyalizmin tahribatından koruyabilecektir. Kentler yeniden ve daha gelişmiş teknik koşullar üzerinde eski görkemli yaşantılarına kavuşabilirler. Sadece aşırı büyümüş nüfustan kurtulmakla kalmazlar; bunun yanı sıra anlamlı bir işlevsellik kazanmış tarım-köy toplumuyla dengeyi yeniden tutturabilirler. Demokratik modernitenin yeniden yapılanmış kent ve köyü, demokratik toplumun iki dengeli ve sağlam ayağı, beyni olacaklardır. Zenginlik ve çeşitlilik olarak birbirlerini tamamlayarak, ulus-devletin homojen toplum faşizmini aşmada asıl zemini oluşturacaklardır.

Ortadoğu'nun hem şansı hem de kaderi yeniden ikinci bir tarım-köy devrimini gerçekleştirmesine bağlıdır. Kapitalist modernitenin son iki yüzyıllık tahribatları krizden de öte vahşet boyutlarındadır. Modernite her üç ayağı üzerinden sadece hükmedip sömürmüyor, toplumsallığı da yıkıyor. Bu yıkımı aynı moderniteyle durdurmak olanaksızdır. Ateşin ateşle söndürülememesi gibi. Demokratik modernitenin bir ikinci tarım ve köy devrimi olarak gelişim sağlaması kaçınılmazdır. Daha şimdiden su-enerji-toprak savaşları önlenemez boyutlara tırmanmaktadır. Sümer toplumu su-toprak kolektivizmi üzerinden gelişebildi; uygarlık tarihini başlatabildi. Mısır ve Harappa toplumu da öyledir. Bugünkü İsrail bile gücünün önemli bir kısmını modern teknolojik temel üzerine kurulu Kibbutz adlı komünlerden almaktadır.

Dicle-Fırat başta olmak üzere su-enerji-toprak havzalarında geliştirilecek ekolojik ve ekonomik toplum birimleri ikinci devrimin temeli olacaklardır. Bu temelde birbirleriyle dengeli ve tamamlayıcı olarak geliştirilecek köy-kent yapılanmaları demokratik modernitenin yeni mimari yapısını oluşturacaklardır. Ekonomik, ekolojik ve demokratik toplum birimleri bu yeni mimari üzerinden geliştikçe, endüstriyalizm ve ulus-devletçiliğin kent uygarlığı demokratik özerk yapılar olarak yeniden yükselecektir. Buna karşılık köyler yeni teknik koşullarla uyum içinde eko-köyler olarak ikinci devrimini yaşayacaklardır. Ortadoğu kültüründe ikinci tarım-köy ve kent devrimi bu sefer devletli-sınıflı uygarlığın aşılmasında ve demokratik uygarlık çağına geçişte tarihsel rolünü oynayacaktır. Ucu açık, esnek kimlik anlayışıy-

la demokratik uluslar konfederasyonunda her türlü kültürel kimlik barış içinde eşit, özgür ve demokratik toplumun birer üyesi olarak yaşayacaktır. Kapitalist modernitenin bireycilik kültürünün öldürttüğü birey, demokratik modernitenin ahlâkî ve politik bireyi olarak yeniden canlanacak ve özgürce yaşayacaktır.

5- Yerel ve Bölgesel Sorunlar ve Demokratik Ulus Çözümü

Tarihin hiçbir döneminde ulus-devlet kadar yerelin ve bölgelerin kültürüne yıkım getiren başka bir devlet rejimi yaşanmamıştır. Ulus-devlet sadece kent devleti ve demokrasiyle imparatorluk sisteminin aleyhinde, onların zıddı olarak gelişmemiştir. Belki de bu iki olgudan daha fazla yerel ve bölgesel olan tüm kimliksel özellikleri yasaklayarak, yıkarak, özümleyerek tarihsel-toplumdan silmeye çalışmıştır. Hâlbuki en merkezî imparatorluklar bile her zaman yerelin ve bölgeselin hukukuna dikkat etmişlerdir. Yerel ve bölgesel olanın zenginlik olduğunu bilerek, toplumların bundan mahrum edilmemesine özen göstermişlerdir. Kaldı ki yönetimlerin en merkezî olanları bile, kendi otoritelerini reddetmedikçe, yerel ve bölgesel yönetimlerin en geniş özerk yönetimler olmalarına karşı olmamışlardır. Uygarlık tarihi kapitalist modernite dönemine kadar bir anlamda yerel ve bölgesel kimliklerin esas alındığı tarihtir. Her imparatorluk ve uygarlık, sahip olduğu yerel ve bölgesel alanların gücüyle belirlenmiştir.

Tarih bu kimliklerin toplamı olduğu halde, ulus-devletin bunları inkâra kalkıp kendini homojen, tek otorite olarak inşa etmeye çalışması elbette hizmet ettiği sömürü sistemiyle bağlantılıdır. Azami kâr ve sermayenin sürekli birikim eğilimi, yerelin ve bölgeselin kimliğini ne kadar tasfiye ederse o kadar güvenceye kavuşacağının bilincindedir. Homojen ulus-devlet yerel ve bölgesel gücü kırmak ve kültürünü tasfiye etmekle ulusu güçlendirdiği ve ulusal kültürün birliğini sağladığı ideasındadır. Gerçekleşen ise, bir avuç oligarkın güç ve sömürü tekelidir. Hukuk ve kültür birliği bu güç ve sömürü tekelinin meşruiyet aracı olarak işlev gördüğü halde, devletin ve ulusun temel nitelikleri arasında sayılır. Daha da vahim olanı, demokrasi için böylesi bir homojenliğin ideal koşul olduğuna ilişkin ideadır. Köleliğin genel koşulu olarak buna anlam vermek mümkündür. Eğer demokrasi yerel ve bölgesel olanın özgür ifadesi ve kendini yönetmesi değilse, başka türlü nasıl tanımlanabilir? Açık ki, homojen ulus koşulları esas

alınarak demokrasi inşa edilemez. Birey, yerel ve bölgesel olan kendini ifade etmedikçe, kültürel çıkarlarını savunmadıkça demokrasi gerçekleşemez. Devlet eliyle ulusçuluk ne kadar yerelin, bölgeselin ve bireyin demokratikleşmesinin inkârıysa, demokratik ulusçuluk da tersine o denli yerelin, bölgeselin ve bireyin demokratikleşmesidir.

Ortadoğu kültüründe yerel ve bölgesel olan, tarihin her döneminde kendi kimliğini ve hukukunu güçlü savunmuştur. Tüm uygarlık sistemlerinde yerel ve bölgesel kimliklere saygılı olunmuş ve hukuklarına yer verilmiştir. Tasfiye etme ve yok sayma en despotik yönetimlerde bile sonuna kadar yürütülen bir siyaset olmamıştır. Bu yönlü uygulamalar bireysel ve ailesel tasfiye düzeyini fazla aşmamıştır. Yerel ve bölgesel olanı sistematik biçimde tasfiye etmekle ulus-devletin faşist niteliğinin bir kez daha kendini kanıtladığını görüyoruz. Bölgenin son iki yüz yıllık tarihinde ulus-devlet güçlendikçe yerel ve bölgesel olanın tasfiyesinin iç içe gelişmesi bu gerçeği gösterir. Sadece Irak ulus-devlet oluşumu uğruna yürütülen savaşlar ve karşı savaşlar sistemin acımasızlığını ve yok ediciliğini göstermek için yeterli bir kanıttır. Hâlbuki yerelin ve bölgelerin kendilerini demokratik biçimde ifade etmeleri sağlansaydı, belki de İsviçre'yi aşmış bir maddi ve manevi kültürel zenginlik sağlanırdı. Irak'ın halen yaşadığı savaş, kapitalist modernitenin çözümsüzlüğü, tahribatları ve yok edicilikleri konusunda son derece öğreticidir.

Demokratik modernite unsurları en çok yerel ve bölgesel olanın önem kazandığı bir sistematikliği esas alır. Ahlâkî ve politik toplum unsuru, yerel yaşanan bir olgudur. Ekonomik toplum unsuru, ağırlıklı olarak yerel ve bölgeseldir. Ulusallık ve uluslararasılık içindeki konumu olsa bile, kendini güçlendirme temelindedir. Ekolojik toplum zaten her zaman ve her yerde yerel alanda anlam bulan ve uygulanan bir unsurdur. Demokratik toplum yerel birimler üzerinde gerçekleşen unsurların başında gelmektedir. Yerel ve bölgeselden kopuk birey unsuru, kimlik bakımından zayıf olduğu oranda hakikatten de yoksundur. Tersine, ne kadar bölgesel ve yerel kültür temsiline sahipse, hakikat değeri o denli yüksektir. Demokratik ulus ancak yerel, bölgesel ve bireysel olanın kimliğinin özgürce ifadesini gerçekleştirmesiyle oluşur.

Farklı, çoğul kültürel kimliklere sahip uluslar demokratik olmak kadar, zengin ve barışçıl olmaya daha yatkındır. Ortadoğu toplu-

munda yerel ve bölgesel olana demokratik ifade şansı tanınırsa, açık ki sorunlarının büyük kısmı daha kolay aşılacaktır. Tarihsel gelenek de bu gerçeği hep vurguladığı halde, ulus-devlet afeti tarihe kulak tıkar. Kendi homojenik at gözlükleriyle tarihe baktıkça büyük zenginliği tek renk olarak görür veya gördürür ki, bunun sonucu toplumsal gerçekliğin inkârı ve faşizmdir.

Yerel ve bölgesel kültür unsurlarının yoğun ve iç içe yaşandığı Ortadoğu toplumunun bu gerçekliğine demokratik modernite kuram ve uygulama olarak kalıcı çözüm sunar. Gerçekliklerini ifade özgürlükleriyle hakikate dönüştürdükçe, birey ve toplum olarak barış içinde özgür ve eşit yaşam şansına daha çok kavuşurlar.

6- Ortadoğu'da Kadın, Hanedanlık, Aile, Nüfus Sorunu ve Kadın Devrimi

Tarihin şafak vaktinde görkemli toplumsal kimliğiyle ana tanrıça rolünü kendine yakıştıran kadın, ne yazık ki günümüz Ortadoğu'sunda en değersiz meta konumuna indirgenmiştir. Başlı başına trajik bir öyküsü olması gereken bu tarihi fazla açma imkânından yoksunuz. Ama sonuçlarını eleştirebiliriz. Kadın etrafındaki insan eliyle sağlanmış sis bulutlarını dağıtarak gerçeğini keşfetmek ivedi toplumsal görevlerin başında gelmektedir.

Açıkça belirtmeliyim ki, toplumsal cinsiyetçi çözümlemeleri pozitivist buluyorum. Kaba nesnelci yaklaşımlarla kadını çözümleyebileceğimizi sanmıyorum. Özellikle kadına içerilmiş kölelik kodlarını bilmiyoruz. Fazlasıyla fallus-vajina zihniyetine bulaştırıldığı, bu zihniyetin insanın diğer yeteneklerini kötürümleştirdiği kanısındayım. Bu konuda dikkati çeken nokta, tüm bitkiler ve hayvanlar âleminde belli ve anlamlı bir işlevi, süresi ve biçimi olan cinsel birleşme olgusunun insan türünde sınırsız süre, biçim ve işlevle azami yozlaştırılmış bir hal almış olmasıdır. Bunun toplumsal kaynaklı bir yozlaşma olduğu kesindir. Daha doğrusu, toplumsal sorunun (baskı ve sömürü) doğuşu ve genelleşmesiyle birlikte geliştiği belirtilebilir. Kadın sorununun her bakımdan anacıl toplumun çözdürülmesinden kaynaklanan toplumun ana sorunu olduğunu belirleyebilmek doğru tanımlama yapabilmek için gereklidir.

Kadın konusunda erkeğin bencilliği ve gözü karalığı güncel bir olgu olarak her saat gözlemlenebilir. Bu konuda hiçbir ahlâkî ve hu-

kuki kural tanımadan, her toplumsal tabakadan erkeğin gözünü kırpmadan cinayet işleyebildiği de vicdanı olan herkesin göz ardı edemeyeceği bir gerçekliktir. Bu tutumlar çoğunlukla aşk adına sergilenir. Hâlbuki aşkın hakikatle ilişkisi az çok yorumlandığında, bu söylemin en aşağılık bir yalan olduğu hemen anlaşılacaktır. Ne bitkiler, ne hayvanlar âleminde, hatta ne de 'cansız' diye yorumladığımız fizikî âlemde aşka konu olan hiçbir özne bu tür bir eyleme asla yönelmez. Anlamı hâlâ çözümlenemeyen bazı sapmalar gözlemlense de, insan türünde görülen bu yönlü cinayetlerin nedenleri ve anlamı açık ki çok farklıdır. Bu cinayetlerin egemenlik ve sömürüyle bağı öncelikle belirtilmesi gereken hususların başında gelmektedir.

Sorulması gereken temel soru, erkeğin neden kadın konusunda bu kadar kıskanç, tahakkümcü ve cani kesildiği, günün yirmi dört saati boyunca tecavüzcü bir konumda yaşamaktan vazgeçmediğidir. Şüphesiz tecavüz ve tahakküm toplumsal istismar kavramlarıdır. Olup bitenin toplumsal niteliğini ifade etmekte, daha çok da hiyerarşiyi, ataerkilliği ve iktidarı çağrıştırmaktadır. Daha derinlikte yatan bir anlamı ise, yaşama ihaneti ifade etmesidir. Kadının yaşamla çok yönlü bağlılığı erkeğin toplumsal cinsiyetçi tutumunu açığa kavuşturabilir. Toplumsal cinsiyetçilik, cinsiyetçiliğin köreltici ve tüketici etkisi altında yaşam zenginliğinin yitimini, bunun doğurduğu öfke, tecavüz ve hâkimiyetçi tutumu ifade eder. Cinsiyet güdüsünün yaşamın devamlılığıyla ilişkisi açıktır. Fakat hiçbir canlının yirmi dört saat sürekli cinsellik açlığı içinde bir zihniyete sahip olduğu gözlemlenememektedir. Yaşamın cinsellikten ibaret olmadığı açıktır. Bilakis cinsel birleşmenin bir nevi ölüm anı olduğu, daha doğrusu ölüme karşı yaşamın ölümcül bir hamlesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ne kadar çok cinsel eylem, o denli yaşam kaybı anlamına da gelir.

Cinsel eylemin tümüyle ölümcül olduğunu belirtmiyorum. Yaşamın sonsuzluk idealini de içinde taşır. Fakat bu ideal, yaşamın kendisi değildir. Tersine, ölüm korkusuna karşı bir tedbirdir ki, fazla hakikat değeri taşımadığı söylenebilir. Söylem şöyle açıklığa kavuşturulabilir: Yaşam döngüsünün tekrarları mı önemlidir, yoksa döngünün tekil olarak kendisi mi? Tekil olanın hakikati tam ifade edildikten sonra, döngünün sonsuz defa tekrarlanması fazla anlam ihtiva etmez. İhtiva edeceği anlam da 'mutlak bilgiye' ulaşma ihtiyacıdır. Bu durumda döngü kendini ne kadar iyi tanırsa mutlak bilgi ihtiyacı da o

kadar karşılanmış olur ki, döngülerin, dolayısıyla cinsi çoğalmanın fazla değeri ve anlamı kalmaz.

Bu kısa değerlendirmelerden çıkarılabilecek sonuç, kadının anaerkil dönemden beri sistemli kurumsal bir toplumsal baskı ve sömürüye tabi tutulduğuna ilişkindir. Kadındaki kölelik hiçbir kölelik biçimiyle karşılaştırılmayacak denli karmaşık ve yaşamsaldır. Uygarlık tarihi içinde kadın köle pazarları, cariyelik, haremlik kurumları olguyu kısmen yansıtabilir. Fakat kapitalist modernitenin kadın üzerindeki uygulamaları haddi hesabı yapılamayacak denli çoğaltılmıştır. Hiçbir uygarlık kapitalizm kadar kadın üzerinde oynamamış, istismarını kurumsallaştıramamıştır. Olgu o denli istismar edilmiştir ki, kadınların ezici çoğunluğu kendilerini en alçakça durumlara indirgeyen uygulamaları kadının temel kimlik özellikleriymiş gibi yansıtmaktadır. Hatta üzerlerinde oynanan oyunların bir parçası olarak kabullenip oyunu oynamakta sakınca görmeyecek kadar ele geçirilmiş bulunmaktadır. Sadece olgusal baskı ve sömürüden bahsetmiyoruz. Yaşamın her hücresine kadar özümsetilmiş bir köleliği ses, renk, beden ve zihniyet biçimleri olarak gönüllüce sunmaktan çekinmemektedir. Toplumsal hakikatle bağını yitirdiğinin ve sahnede oynatılan bir yaşamdan ibaret hale getirildiğinin farkında bile değildir. Daha doğrusu bu imkânı bulamamaktadır. Yaşamın onurunu ve hakikatini kazanabilmek için kadın etrafındaki sisleri dağıtmak olanca yakıcılığıyla önemini korumaktadır.

Kadınsız yaşamın olamayacağı bir gerçek olmakla birlikte, bu denli düşürülmüş bir kadınla onurlu ve anlamlı bir yaşamın paylaşılamayacağı da açıktır. Mevcut kadınlı yaşamın herkesin gırtlağına kadar en alçaltıcı köleliğe gömüldüğü bir tarz olduğunu bilerek ve hissederek çözümleyici ve eylemsel olmak, yaşamın kurtuluşunun doğru yolu olmaktadır. Kadınla anlamlı ve onurlu yaşamın büyük bilgelik ve yücelik gerektirdiğini hiç unutmamak gerekir. Aşk ideası olanların bunu gerçekleştirme yolunun bu bilgelik ve yücelikten geçtiğini her an hatırlamaları gerekir. Başka türlüsü aşka ihanet ve köleliğe hizmettir. Toplumsal hakikate ulaşılmadan aşka erişilemez.

Ortadoğu toplumsal kültüründe güçlü yaşandığı çeşitli kanıtlarla desteklenen anaerkil düzenden sonra gerçekleştirilen ataerkil düzen (M.Ö. 5000'li yıllardan beri yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir), ilk toplumsal baskı ve istismarın denendiği sistemi ifade eder. Çocukla-

rın ve malların egemenliğinin erkeğe, babalık kurumuna geçtiği köklü kadın karşıtı bir devrimdir. Tutucu, baskıcı ve istismarcı düzene yol açmasından ötürü daha çok bir karşıdevrimdir. Çok çocuk sahibi olmak ilk mal düzeni olsa gerek. Çocuklar ne kadar çoğalırsa güç ve mal, mülkiyet sahibi olmak o denli artar. Ataerkillik ve hanedanlık ile mülkiyet arasındaki ilişki açıktır. Hanedanlık klandan daha büyük, bilincine varılmış, mülkiyeti tanımış ilk geniş aile kurumudur. Ataerkilliğin ilk biçimidir. Kadının çocuklar ve mallar üzerindeki sahipliğinin gerilemesi, düşüşüyle el ele gider. Ana tanrıça kültürü yerini erkek tanrı-krallar kültürüne bırakır. Sümer kültüründe bu gelişmeler çarpıcı gözlemlenmektedir. Evlilik, aile kurumu uygarlık tarihi boyunca hanedanlık modelinin etkisi altında gelişir. Erkek ile kadın arasındaki güç dengesine dayalı evlilik daha sınırlı yaşanır. Hanedanlık bir erkek egemen ideoloji ve iktidar tekeli olarak kabul gördüğünden veya kabul ettirildiğinden, baskın çıkan evlilikler baba otoritesini tanımak zorundadır. Kısacası doğal değil inşa edilmiş, otoriter ve istismarcı mikro düzenlerdir.

Kapitalist modernite bu düzeni daha da geliştirmiştir. Hukuk alanında kadın lehine yapılan düzenlemeler fiili eşitliği sağlamaktan uzaktır. Evliliği uygarlığın damgası altında geliştirilmiş erkek egemenliğinin, toplumsal cinsiyetçiliğin meşrulaştırıldığı bir kurum olarak tanımlamak mümkündür. Hiyerarşi, iktidar ve devlet tekelinin en yaygın ve toplumun hücresi niteliğindeki birimine yansımış halidir. Özüyle görünüşü, meşrulaştırılması arasında örtük bir çelişki vardır. Kadın şahsında toplumun genel köleliğini en iyi kamufle eden kurum niteliğindedir. Kadının karılaştırılmasıyla (düşürülme, alçaltılma, erkeğin uzantısı haline getirilme) başlayan süreç esas alınarak, toplum da adım adım karılaştırılır. Erkek köleliği kadının karılaştırılmasından sonra ve onunla hep iç içe yürütülmüştür. Kadında uygulanan ve sonuç alınan kölelik, karılık daha sonra erkeklere ve ezilen sınıflara benimsetilecektir. Uygarlıkla gelişen bu süreç kapitalist modernite ile zirve yapar. Faşizm toplumun karılaştırılma sürecinde özel bir anlama sahiptir. Teslim alınmış toplumu ifade eder. Modernite iğdiş edilmiş, savunma yeteneğini yitirmiş, herkesin birbirinin karısı ve kocası kılındığı genel karı toplumunu ifade eder. Süreklileşen sermaye birikimi başka türlü topluma fırsat tanımayacak kadar saldırganlı-

ğı, barbarlığı gerektirir. Köleliğin ve tecavüzün namus adı altında hem meşrulaştırıldığı hem de derinliğine uygulandığı alandır.

Modernitenin maskesini düşüren kurum yine iflas etmiş ailedir. Batı uygarlığında ailenin iflası sadece toplumsal bağların zayıflığını göstermez; toplumla olan çelişkisinin, krizin ve kaotik durumun derinliğini de gösterir. Nasıl ki kadın köleliği toplumsal köleliğin düzeyini belirliyorsa, kadın-erkek ilişkilerindeki kaotik durum da günümüz kapitalist modernitesinin çelişkisini ve kaotik durumunu yansıtır.

Toplumsal cinsiyetçilik kadın-erkek ilişkilerindeki iktidarla sınırlı bir kavram değildir. Toplumun her düzeyine yayılmış bir iktidarcılığı ifade eder. Moderniteyle azamileşmiş devlet iktidarını gösterir. Hiçbir nesne kadın kadar tahrik etme ve iktidara konu arz etme durumunda değildir. Kadın nesneleştirilmiş bir varlık olarak iktidarı azami kılma özelliklerine sahiptir. Sürekli tahrik etme ve iktidarı çoğaltma konumunda tutulur. Kadının iktidarla ilişkisini bu kapsam üzerinde çözümlemek, hakikatini açığa çıkartmak açısından önemlidir. Her erkek iktidar hırsını kadında gerçekleştirme zihniyetine fazlasıyla sahiptir. Aynı zihniyet kadın cinsinin birbirleri ve çocuklar üzerindeki iktidar hırsı olarak daha da çoğalır ve uygulanır. Bu sefer kadın kadının kurdu olur. Zincirleme reaksiyon denilen olay budur. Kadının kapitalist sömürü sistemindeki rolü çok daha açık ve elverişli durumdadır. Sistem için ücretsiz çocuk doğurma ve büyütmekle yetinmez, en az ücretle her işe koşturulur. İşsizler ordusunun baskı ve ücret sistemini sürekli düşürme pozisyonunda tutulur. Ne acıdır ki, en kahırlı emeğin sahibi olduğu halde, Marksistler de dahil, hiçbir öğreti kadının haklarından ve emeğinden bahsetme gereği duymaz. Bunun için gerekli çözümleme ve politik tutumu geliştirmez. Erkek egemenliğinin toplumsal cinsiyetçiliğinin yaygınlığını kanıtlayan bir gösterge de kadın emeğiyle ilgilidir.

Demografya, nüfus sorunu dünyayı ve toplumu sınıf sorunundan giderek daha fazla tehdit etmektedir. Nüfus çoğalması cinsiyetçi toplum ve kapitalist moderniteyle yakından bağlantılıdır. Günün yirmi dört saatinde dinmeyen cinsel iştah, hanedanlık ve aile kültürü ile kapitalizmin, ulus-devletin kâr ve güç için artan nüfus politikası çığ gibi nüfus patlamasını beraberinde getirir. Tekniğin ve tıbbın katkıları buna eklendiğinde ortaya çıkan gerçeklik, toplumun ve çevrenin sürdürülebilirliği açısından en büyük tehlike konumunu ifade eder.

Demografik kaos bu gerçeklikle bağlantılıdır. Gezegenimiz ve çevre çoktan mevcut hacmi (6,5 milyarlık nüfus artarak devam ederse) kaldıramaz sınıra dayanmıştır. Sistemin iflasını bu yönüyle de değerlendirmek önemlidir.

Çok iyi bilmek gerekir ki, çok çocuk doğurma araçsallığı olarak kadın, korkunç ve dayanılması güç bir yük altına sokulmuştur. Sorun çocuk sahibi olmanın çok ötesinde oldukça ağırlaştırılmış bir angarya sisteminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca çocuk doğurmanın biyolojik değil, sistemsel ve kültürel bir olgu olduğunu iyi bilmek gerekir. Her çocuk mevcut kültür açısından kadının bir defa değil defalarca ölümü demektir. Çok azla yetinen, tüm sağlık tedbirleri alınmış, her şeyden önce zihnen hazırlanmış bir çocuk doğurma kültürü gereklidir. Sonsuzluk ve güç fikrini çocuk üzerinden değil, mutlak bilgiye ve güzelliğe, ahlâkî ve politik toplumun gelişimine dayandırmak, çocuk yetiştirilmesini bu önceliklerle bütünlük içinde çözümlemek daha anlamlı ve iyi olacaktır. Özcesi çocuk yetiştirilmesini ekonomik ve ekolojik toplumun ihtiyaçları ve özgürlük felsefesi temelinde çözümlemek ve çözmek gerekir.

Sistem reformla düzelme şansını çoktan yitirmiştir. Gerekli olan tüm toplumsal alanlarda yürütülecek bir 'kadın devrimi'dir. Nasıl ki kadın köleliği en derin kölelikse, kadın devrimi de en derin özgürlük ve eşitlik devrimi olmak durumundadır. Kadın devrimi hem kuramda hem de eylemde en köklü çıkışları gerektirir. Öncelikle cinsiyetçi ideolojiye karşı ardıcıl, sürekli bir savaş gereklidir. Kadın devrimi günün yirmi dört saatinde yürürlükteki tecavüzcü zihniyete karşı ahlâkî ve politik olarak da savaşın derinleştirilmesini gerektirir. İktidar ve sömürü amaçlı çocuk doğurma olgusunun mahkûm edilmesini, reddini gerektirir. Çocuk doğurma iradesini tamamen özgürleşmiş kadına bırakmayı gerektirir. Hanedanlık ve aile ideolojisinde devrim gerektirir. Herhalde en önemlisi de kadınla mevcut yaşam felsefesinin, daha doğrusu felsefesizliğinin aşılmasını gerektirir. Kadınla yaşamın gücünü çocuklara sahip olma ve cinsel iştahı giderme anlayışına bağlı olarak değil de, en derin dostluk, arkadaşlık ve toplumsallık bağı olarak, güzelliğin, sadakatin, barışın ve soyluluğun üretilmesinde, eşit ve özgürce paylaşımında görmek gerekir.

Şüphesiz kadınla yaşamın eşit ve özgürce paylaşımı, toplumsal hakikatin mutlaka doğru seyreden karşılıklı bilgeliğini gerektirir. Ger-

çek aşk ancak karşılıklı olarak toplumsal hakikatin güç dengesinde yaşanabilir. Köleliğe, tecavüze ve iktidara bulanmış kişiliklerde aşk asla gerçekleşmez. Yoğun ve sürekli yaşanan başarısız deneyimler ve aile iflasları bu gerçeği doğrulamaktadır. En az erkek kadar kadının da toplumsal güce ve bilgeliğe sahip olması durumunda sevginin ve güzelliğin, iktidarsız, barış içinde eşitçe ve özgürce üretilerek ve paylaştırılarak yaşanması sağlanabilir. Günümüz, 21. yüzyıl kadın devrimine öncelik vermeyi şart kılıyor. "Ya yaşam ya barbarlık" sloganı bu devrimi dayatıyor.

Ortadoğu toplumu ikinci bir tarım-köy devrimine ihtiyaç duyduğu gibi, bu toplumun ikinci bir kadın devrimine de ihtiyacı vardır. Anaerkillik neolitiğin kadın devrimidir. Daha doğrusu, muhteşem neolitik devrim bir kadın devrimiydi. İnsanlığın halen mirası üzerinde geçindiği bir devrimdir neolitik devrim. Ataerkin, uygarlığın ve modernitenin karşı devrimi temelinde doğal toplumu gerileten, kadının en derin köleliğini ve sömürüsünü doğuran ve tüm topluma yaygınlaştıran bu büyük karşıdevrim, günümüzde sistematik krizini ve kaotik durumunu bütün toplumsal alanlarda yaşıyor, çözülüyor. Kadına dayatılanın yaşama ihanet olduğu anlaşılıyor. Yaşanmak isteniyorsa, öncelikle bunun için kadınla yeniden karşılıklı bilgelikle güç dengesi içinde güzellik ve yücelik duygularının üretilmesi ve paylaşılmasının başarılması gerekiyor. Bu gerçeğin inşa edilmesi, hakikatine varılması gerekiyor. Bu konuda tekilin ve evrenselin, yani somut kadın ve erkekle ideal soyut kadın ve erkeğin ve iç içe yaşanması gerekiyor. Bunun yaşanması için bilincinin ve iradesinin oluşturulması gerekiyor. Mülk olarak, sahip olarak birbirini köklü bir biçimde terk etmek gerekiyor. Geleneksel namus yerine, güzelliğin ve soylu kişiliğin çekiciliğini geçerli kılmak gerekiyor.

Köklü bir kadın devrimi, dolayısıyla erkeğin zihniyet ve yaşam değişikliği yaşanmadan yaşamın kurtuluşu olanaksızdır. Çünkü yaşamın başat öğesi ve hatta kendisi olan kadın kurtulmadan, yaşam hep bir serap olarak yaşanacaktır. Erkeğin yaşamla ve yaşamın kadınla barışması sağlanmadıkça, mutluluk da boş bir hayal olacaktır. Kadın ve özgür yaşam için toplumsal gerçekler sınırsızdır. Ortadoğu toplumu ve kadını yaşadığı uygarlık ve fethine uğradığı moderniteyle düşürüleceği kadar düşürülmüş, kendisi olmaktan çıkarılmış, nesne konumuna getirilmiştir. Toplumsal sorunun kadın üzerinde çözüm-

lenmesi ve çözümüne aynı olgu üzerinden gidilmesi doğru bir yöntemdir. Sorunların anasına ancak çözümlerin anası olan kadın devrimi dayatılarak hakikate doğru adımlarla varılabilir.

Demokratik modernite çözümü kadın sorunu ve devrimi konusunda idealli ve eylemlidir. Demokratik modernite ulusları kadınsız projelenip uygulanacak projeler değildir. Tersine, her adımında kadınla bilgeliğin ve eylemliliğin paylaşılmasıyla gerçekleştirilecek devrimlerdir. Ekonomik toplumun inşası kadın öncülüğünde gerçekleştiği gibi, yeniden inşası da kadının komünal gücünü gerektirir. Ekonomi kadının öz toplumsal mesleğidir, eylemidir. Ekoloji ancak kadın duyarlılığıyla toplumla buluşturulacak bir bilimdir. Kadın kimlik olarak çevreseldir. Demokratik toplum kadın zihnini ve özgür iradesini gerektiren toplumdur. Demokratik modernite açıkçası kadın devrimi ve kadın uygarlığı çağıdır.

7- Nasıl Yaşamalı, Ne Yapmalı ve Nereden Başlamalı?

Ortadoğu kültüründe hakikat, hakikat uğruna yaşam ve ölüm önemli kavramlardır. Avrupa kültüründe teorik-pratik ikilem olarak yansıtılan bu kavram giderek özünden boşaltılmış, parçalanmış ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Geç modernitede bu husus daha belirgindir. Hakikat ekonomizme mahkûm edilmiştir.

Hakikat arayışı en çok toplumsal sorunlar baş gösterdiğinde gündeme girmiştir. Bu dönemlerde bir söylem ve eylem kendini mutlak hakikat olarak sunmaya çalışmıştır. Hakikatin sosyolojik çözümlemesi haksızlıklarla bağlantısını açıkça ortaya koyar. Toplumsal emeğin sömürüsü ve değerin gaspı haksızlık olarak tanımlanırken, bunun araştırılmasına ve gereğinin yapılmasına da hakikat çalışması denilmiş ve hep yüceltilmiştir. Haksızlığın hak arayışına götürmesi ve hak'ın tanrı ile özdeşleştirilmesi, her iki kavramın toplumsallıkla bağını yansıtır. Tanrı kavramının metafizik soyutlama dışında toplumsal vicdanla bağı böylelikle bir kez daha doğrulanır.

Hakikatin peşine düşmek haksızlığın hesabını sormayı beraberinde getirir. Kendini en yüce varlık olarak tanrı diye sunan toplumsal kimlik kendine yönelik haksızlığı böyle yanıtlamış, haksızlığı mahkûm edip aştırmaya çalışmış ve haksızlığın ortadan kaldırılmasını Tanrı cezası olarak değerlendirmiştir. Toplumun içinden ve dış doğadan toplumsal kimliğe yönelik tehditler ve haksızlıklar arttıkça toplumsal

kimliğe daha çok vurgu yapılmış, uğruna büyük nazarlar (tanrısal görüş = teori) ve eylemler (tanrısal işler) geliştirilmiştir. Dinin ve felsefenin kaynağında toplumsal kimliğin yattığını kavramak bu nedenle önemlidir. Dolayısıyla dinin ve felsefenin kaynağını başka yerde aramak boş bir çabadır.

Kapitalist modernitenin ideolojik hegemonyacılığında ulaşılmaya çalışılan amaçların başında hakikat kavramına ve eylemine ilişkin tarihsel-toplumsal gerçekliklerin karartılması ve bastırılması gelir. Bu hegemonya altında din ve felsefe milliyetçiliğin geliştirilmesine ve ulus-devletin tanrısallaştırılmasına hizmet eden birer araca dönüştürülmüştür. Teori ve pratik ulus-devletçiliğin kavram ve uygulamalarının yüceltilmesine ve ölümsüzleştirilmesine hasredilmiştir. Bilim pozitivist felsefenin güdümünde modernitenin üç sacayağından kaynaklanan sorunların çözümlenmesine ve çözümüne indirgenmiştir. İnsanlık tarihi kadar eski hakikat savaşçılığı basit menfaatlerin teminine yöneltilmiştir. Esas sorunu oluşturan ve tehdit altında bulunan toplumsal kimlik hakikatin konusu olmaktan düşürülürken, yerine bireycilik ikame edilmeye çalışılmıştır. İnsan hakları bu bağlamda istismar konusu edilmiştir. Kendini doğrucu ideoloji olarak sunan sistem karşıtı görüşler bile modernite paradigmasını aşma cesaretini göstermeye yanaşmamaktadır. Liberalizm, sistemin resmi ideolojisi olarak, sağ ve sol üzerindeki tekelini günümüze kadar sürdürebilmiştir.

Modernitenin ideolojik tekeli olarak liberalizm bir yandan görüş enflasyonu yaratırken, diğer yandan en büyük vurgunu enflasyon sayesinde yaptığı gibi, görüş enflasyonunda da işine en çok yarayanları kullanıp medyası aracılığıyla zihinleri bombardımana tabi tutarak azami sonucu almaya çalışır. Görüş tekelini sağlama almak ideolojik savaşının nihai amacıdır. Temel silahları dincilik, milliyetçilik, cinsiyetçilik ve pozitivist din olarak bilimciliktir. İdeolojik hegemonya olmadan, sadece siyasi ve askeri baskıyla moderniteyi sürdürmek olanaklı değildir. Liberalizm dincilik yoluyla kapitalizm öncesi toplum vicdanını kontrol etmeye çalışırken, milliyetçilik yoluyla ulus-devlet vatandaşlığını ve kapitalizm etrafında gelişen sınıfsallıkları kontrol edip denetim altında tutar. Cinsiyetçiliğin hedefi kadına nefes aldırmamaktır. Hem erkeği iktidar hastası yapmak, hem de kadını tecavüz duygusu altında tutmak cinsiyetçi ideolojinin etkili işlevidir. Pozitivist

bilimcilikle akademik dünyayı ve gençliği etkisizleştirirken, sistemle bütünleşmekten başka seçeneklerinin olmadığını gösterip tavizler karşılığında bu bütünleşmeyi sağlama alır.

Liberalizmin ideolojik saldırısı karşısında nasıl yaşamalı, ne yapmalı ve nereden başlamalı soruları aciliyet kazanır. Sistem karşıtlarının bu sorulara verdiği yanıtlar en azından günümüze kadar etkisiz kılınmış, etkili olan her üç önemli soruya modernitenin verdiği yanıtlar olmuştur. Modernitenin son beş yüz yıldır geliştirdiği yaşam tarzı nasıl yaşamalı sorusunun cevabına ezici biçimde damgasını vurmuştur. Kapitalist modernite çağında belki de tarihte hiçbir çağda geliştirilememiş bir özümsetme ve kabul ettirme gücüyle yaşam tarzları homojenleştirilmiştir. Herkesin yaşam kalıpları evrensel kurallar altında tek tipleştirilmiştir. Farklılıklar tek tipleştirmeler karşısında cılızdır. Modern yaşam denilen yaşam tarzına başkaldırı, delilik olarak damgalanıp anında sistem dışına sürülmeye mahkûmdur. Bu sürgün tehdidi karşısında çok az kişi başkaldırıyı sürdürme cesareti gösterir.

Ne yapmalı sorusu da çok önceden, beş yüz yıldır ayrıntılı cevaplarıyla yanıtlanmıştır: Bireyci yaşayacaksın, hep kendini düşüneceksin, "Tek yol modernite yoludur" deyip üzerine düşeni yapacaksın! Yol belli, usul bellidir: Herkes ne yapıyorsa, sen de onlar gibi yapacaksın. Patronsan kâr elde edeceksin. Emekçiysen ücret peşinde koşacaksın. Bu sorunun başka tür cevapları peşinde koşmak aptallıktır. Israr edilirse sonuç sistem dışına sürülmedir, işsizliktir, çaresizliktir, çürümektir. Yaşam korkunç bir at yarışına dönüştürülmüştür. Ne yapmalı görmeye dursun, nereden başlamalı sorusu sistem açısından "Kendini sıkı eğittiğin yerden başla" biçiminde bir yanıt alır. Okul ve üniversiteler sistem içinde başarılı olmak için vazgeçilmez başlama mekânlarıdır.

Demokratik modernitenin sistem karşısında hakikat arayışı, ideolojik duruşu ve üç temel soruya verdiği yanıt açık ki alternatif sistem değerindedir. Toplumsal kimliği tüm yönleriyle aramak, çözümlemek ve çözümlerini sunmak hakikat savaşının özüdür. Savunma kalın çizgiler halinde de olsa bu arayışın ve savaşın sonuçlarını sunmuştur. Tekrarın anlamı yoktur. İdeolojik duruş hâkim modernitenin ideolojik hegemonyasını kapsamlı eleştirilerle aşmayı ifade eder. Eldeki toplumsal hakikatlerin savunulması ideolojik duruştur. Kapita-

list modernitenin hakikatten yoksunluğunu (bireyciliği topluma tercih etme, toplumsal kimliği saldırı altına alma) gösterme, ekonomik, ekolojik ve demokratik toplumun, ulusun hakikatini ve hakikat gücünü yansıtma bu duruşla ilgilidir.

Nasıl yaşamalı, ne yapmalı ve nereden başlamalı sorularına verilecek ilk ortak cevap sistemin içinden ve sisteme karşıtlık temelinde başlamalıdır. Fakat sistemin içinden sisteme karşıtlık, eski bilgeler düzeyinde her an ölüm pahasına hakikat savaşçılığını gerektirir. Nasıl yaşamalı sorusunun yanıtı nereden başlamalı sorusunun yanıtı ile iç içe olacak şekilde, modernitenin bir zırh gibi giydirdiği deli gömleğini çıkarır misali modernist yaşamı terk edecek, nefret ederek bu yaşamdan vazgeçeceksin. Gerektiğinde her an kusarak mideni, beynini ve bedenini içindeki bu yaşamdan arındıracaksın. Modernist yaşam kendini sana dünya güzeli gibi sunsa bile, içindekini kusarak yanıt vereceksin. Diğer iki sorunun yanıtı ile iç içe olarak, ne yapmalı sorusuna sisteme karşı hep eylemlilik biçiminde bir karşılıkla yanıt vereceksin. Ne yapmalı sorusunun yanıtı bilinçli ve örgütlü pratiktir.

Demokratik modernite sistemi açısından üç sorunun yanıtı bu sistemin unsurlarıyla ideolojik ve eylemsel buluşmayı ifade eder. Eskiden öncü parti kavramı denilen misyon demokratik modernitenin kuramsal ve eylemsel öncülüğü olarak yetkinleştirilmiştir. Sistemin üç temel ayağı olan ekonomik, ekolojik ve demokratik toplumun (kentsel, yerel, bölgesel, ulusal ve ulus ötesi demokratik konfederalist yönetim) zihinsel ve iradesel ihtiyacını karşılamak yeni öncülüğün temel misyonudur. Bunun için yeterli sayıda ve nitelikte akademik yapıların inşası gereklidir. Sadece modernitenin akademik dünyasını eleştirmekle yetinmeyen, bununla birlikte alternatifini de geliştiren yeni akademik birimler içeriklerine göre çeşitli adlarla inşa edilebilir. Ekonomik-teknik, ekolojik-tarım, demokratik siyaset, güvenlik-savunma, kadın-özgürlük, kültür-kimlik, tarih-dil, bilim-felsefe, din-sanat başta olmak üzere, önem ve ihtiyaçlara göre toplumun her alanına ilişkin akademik birimler inşa etmek temel görevdir. Güçlü bir akademik kadro olmadan demokratik modernite unsurları inşa edilemez. Akademik kadro demokratik modernite unsurları olmaksızın nasıl anlam ifade etmezse, akademik kadrolar olmaksızın da demokratik modernite unsurları anlam ifade etmez ve başarılı olamaz. İç içe bütünsellik, anlam ve başarı için şarttır.

Kapitalist modernitenin sırttaki lanetli elbise gibi duran fikri, zikri ve eylemi birbirinden ayırma anlayışını mutlaka terk etmek, aşmak gerekir. Fikir-zikir-eylem birbirinden asla ayrılmayan, hakikatin hep sırtta tutulması, bütünlük içinde giyilmesi ve yaşanması gereken yücelik nişaneleridir. Üçünü bir arada nasıl yaşamalı, ne yapmalı ve nereden başlamalı sorularına verilen yanıtlar temelinde temsil edemeyen kimse hakikat savaşına çıkmamalıdır. Hakikat savaşı kapitalist modernite çarpıtmasını kabul etmez, onunla yaşayamaz. Özcesi akademik kadro beyindir, örgüttür ve bedende (toplumda) kılcal damarlarla yayılandır. Gerçek bütündür. Hakikat, ifade edilen bütünsel gerçektir. Kadro örgütlenmiş ve eylemsel kılınmış hakikattir.

Ortadoğu kültürü kendini yenilerken, bunun yolunun hakikat devriminden geçtiğini de bilmek durumundadır. Hakikat devrimi bir zihniyet ve yaşam tarzı devrimidir; kapitalist modernitenin ideolojik hegemonyasından ve yaşam tarzından kurtulma devrimidir. Geleneğe sarılan sahte dinci ve soycu-şovenistlere aldanmamak gerekir. Onlar kapitalist moderniteyle savaşmıyorlar; sistemin bekçi köpekliği için biraz pay istiyorlar. Bunlar için asla hakikat savaşı düşünülemez. Kaldı ki, bunlar modernite karşısında sadece yenik bir ruh hali içinde değiller, ona yaltaklanma durumundadırlar da. Eski sol, feminist, ekolojist, kültüralist hareketler de tutarlı anti-modernist olmak istiyorlarsa, hakikat savaşını bütünselliği içinde ve yaşam tarzlarına dek indirgeyerek yürütmeyi bilmek durumundadırlar.

Hakikat savaşı yaşamın her anında, tüm toplumsal alanlarda, komünalist ekonomik ve ekolojik birimlerde, demokratik kentlerde, yerel, bölgesel, ulusal ve ulus-ötesi mekânlarda yürütüldükçe anlam ve başarı kazanır. Dinlerin ilk doğdukları dönemdeki elçi ve havarileri gibi yaşamayı bilmedikçe, hakikat peşinde koşmadıkça hakikat savaşı verilemez, verilse de başarılamaz. Ortadoğu'nun yenilenmiş kadın tanrıça bilgeliklerine, Musa, İsa ve Muhammedlere, Saint Paullara, Manilere, Veysel Karanilere, Hallac-ı Mansurlara, Sühreverdilere, Yunus Emrelere, Brunolara ihtiyacı vardır. Hakikat devrimi eskilerin eskimeyen ve yenilenen mirasına sahip olmadan başarılamaz. Devrimler ve devrimciler ölmez, sadece miraslarına sahip çıkılarak yaşanılabileceğini kanıtlar. Ortadoğu kültürü fikri-zikri-eylemi bütünleştirmenin kültürüdür ve bu yönden çok zengindir. Demokratik mo-

dernite uygarlığın ve kapitalist modernitenin eleştirisini bu kültüre ekleyerek katkısını sunacak, tarihsel rolünü oynayacaktır.

Demokratik uygarlık bireyi kapitalist modernitenin üç mahşerî atlısına (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devletçilik) karşı sürekli fikri-zikri-fiili mücadele birlikteliği içinde yaşamak kadar, demokratik modernitenin üç kurtuluş meleğiyle (ekonomik toplum, ekolojik toplum ve demokratik toplum) birlikte sürekli fikri-zikri-fiili yaşam mücadelesi vermedikçe kendini gerçekleştiremez, hakikat önderi halinde inşa edemez. Akademiya birimi kadar toplumsal komün biriminde mücadele ve yaşam birlikteliğini sürdürmedikçe, adaletin, özgürlüğün ve demokrasi dünyasının gerçekleştirici önderi (mürşidi) olamaz. Kutsal Kitapların ve tanrıça bilgelerinin eleştirisi ancak egemen uygarlık ve modernite için araçsallaştırılmalarına karşı yapıldığında değerlidir. Geri kalanı eskimeyen yaşam mirasımız, toplumsal kimliğimizdir. Demokratik çağın hakikat militanı bu kimliği kişiliğine yediren, yaşam mirasını özgürce yaşayan ve yaşatandır.

SONUÇ

Ortadoğu kültürü Avrupa modernitesinin pozitivist ideoloji ve bilimleriyle çözümlenemez. Çözümlendiği iddia edildiğinde ortaya çıkan sonuç oryantalizmdir. Son iki yüz yıldır uygulanan bu paradigmanın ortaya çıkardığı, görünür kıldığı şey, Ortadoğu toplumunun ne tarihsel gerçeklikleriyle ne de güncel somutluklarıyla bağdaşmaktadır. Aralarındaki fark tek kelimeyle uçurumdur. Oryantalizmin derin etkisi altında yeniden oluşan geleneksel yaklaşımların (başta İslâmcı akımlar olmak üzere her türlü kültüralist yaklaşımlar) hakikat algısı daha da gerçekdışı olup, kuru bir edebiyattan öteye gidememektedir.

Paradigmayla iç içe kendini yapısallaştıran kapitalist modernitenin aldığı görünümler hem tarihle hem güncel olarak yaşanan somutla daha da çelişkilidir. Mevcut farklılık ve çelişkilerden oluşan uçurum kendini vahşetten öteye eşine ender rastlanan savaş türleriyle ifade etmektedir. Bundan ne derin içgüdüler ne de kültürel gerilik sorumludur. Sorun kapitalist modernitenin uygulanış tarzıyla, onun biçimlenişiyle ilgilidir. Binlerce yıldır iç içe yaşanan, yaşanmak için inşa edilmiş bir kültürü (maddi ve manevi kültür olarak) pergelle parçalayıp içine acentelerini (ulus-devletçi, kapitalizm ve endüstriyalizmi) oturtmaya kalkışmanın sonucu, yaşanan ve yaşanacak olan vahşetin gerçek nedenidir. Kaldı ki, yaşanmış yakın geçmiş vahşetten, soykırımdan pek farklı olmamıştır.

Tek tanrılı dinler (Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık) gerek kendi aralarında gerek eski dinler ve putperestlikleriyle çatıştıklarında, asla kapitalist modernitenin yol açtığı vahşet sayfalarına yol açmadılar. Her birindeki ümmet anlayışı, çoktan tasfiye olmuş putperest cemaatleri dışında, her halkı ve kültürünü barış içinde yaşatabiliyordu. Hatta Ehli Kitap olarak kendi aralarında ilkel de olsa bir ümmet üstü birliğe imkân veriyorlardı. Soykırım tanıdık bir kavram ve uygulama değildi. Ne kadar karşı idealar ileri sürülürse sürülsün, pozitivist yeniçağa göre daha karanlık bir ortaçağ sadece mitolojik bir icattır; yeniçağın kendini aydınlık olarak sunma mitidir.

Ortadoğu kültürünü bıçakla paralar gibi paralayan ulus-devlet dayatması üzerinde ne kadar durulsa azdır. Çünkü yaşanan travmaların en onulmazı bu bıçakla açıldı. Hangi trajediye el atarsak atalım

sonuç değişmiyor. Hindistan'ın içlerinden Sibirya'ya, Fas çöllerinden Arabistan çöllerine kadar yerleşik veya göçebe her kültür bu bıçak darbesinden payını almıştır. Yara halen sürekli kanamaktadır. Hindistan içinde her gün yaşanan Hindu-Müslüman çatışması, Keşmir, Çin'in Uygur bölgesi, Afganistan ve Pakistan'daki boğazlaşmalar, Rusya'da Çeçenler ve diğerlerinin kanlı kör dövüşü, İsrail-Filistin, Lübnan ve tüm Arap ülkelerindeki kavgalar, Kürtlerin Türkler, Araplar ve Farslarla çatışmaları, İran'ın mezhep savaşları, Balkanlardaki etnik boğazlaşma, Anadolu'daki Ermeniler, Rumlar ve Süryanilerin tasfiyesi gibi saymakla bitmeyecek kadar bol olan, devam eden ve hiçbir kuralı bulunmayan bu çatışmalar ve savaşların kapitalist hegemonyacılığın ürünü olduğu inkâr edilebilir mi?

Ulus-devletlerin birliği olan BM'nin (Birleşmiş Milletler) müdahaleleri sonuç vermediyse, İslâm ulus-devletlerinin birliği İKÖ (İslâm Konferansı Örgütü) etkili olamıyorsa, her günkü sayısız ulus-devlet diplomatik turları bıktırıcı olmaktan öteye rol oynayamıyorsa, bunun nedeni yine ulus-devletin zihniyeti ve yapılanmasıyla bağlantılıdır. İlk ve ortaçağların dinselliklerinden bin kat daha tutucu ve kapalı inşa edilen bu ucube gerçeklik eğer sık sık karşımıza faşizmin kendisi ve her yerdeki uygulamaları biçiminde çıkıyorsa hiş şaşırmamak gerekir. Ulus-devlet inşasının kendisi hep savaşla olmuştur. Savaşla inşa edilmeyen tek bir ulus-devlet gösterilemez. Daha da vahimi, içte toplumla, dışta başka ulus-devletlerle sürekli savaş, çatışma ve gerginlik içinde olmayan bir ulus-devletten bahsedilebilir mi?

Ortadoğu'da ulus-devletlerin nasıl inşa edildiklerine ilişkin birkaç örnek sunmak, içyüzlerini anlamak açısından öğretici olacaktır. Bugünkü Irak 1920'lerden önce olmayan bir ülkeydi. Ütopya olarak bile yoktu. Irak ulus-devleti Britanya İmparatorluğu'nun stratejik ihtiyaçları ve petrol çıkarları göz önüne getirilerek inşa edildi. İçindeki kültürel birimlerin durumu hiç dikkate alınmadı. Aralarında uyumlu yaşamaları için adil bir ilke konulmadı. Başlarına toplumsal gerçekleriyle ilgisi olmayan bir kral getirildi. Bu kral daha ulusalcı geçinen askeri elitler tarafından devrildi. İlan edilen cumhuriyetin cumhurla fazla ilişkisi olmadığından sürekli diktatoryal koşullarda yaşadı. Ulus-devletin doğasını kavramayan Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü kendisinin idamıyla çözüldüğünde bütün pislikler ortalığa saçıldı. Bu-

günkü Irak'ı tanımlayacak herhangi sosyolojik bir kuram yoktur. Kaotik bir mekân olarak herhalde varlığını sürdürecektir.

Arap diye adlandırılan diğer yirmiyi aşkın ülkenin inşası da farklı değildir. Onları anlamlı kılacak tarihsel ve toplumsal gerçeklerle ilişkileri yoktur. Sınırları gibi tarihleri, marşları, bayrakları, rejimleri ve ulus dedikleri toplumları da tümüyle hayali varlıklar olarak hegemonik güçlerin çıkarları temelinde belirlenmiştir. Burada çok önemli olan husus, günün yirmi dört saatinde kutsalca tapınılan bu hayali varlıkların elle tutulur, gerçekten saygı duyulacak gerçek bir tarihe ve toplumuna sahip olmamalarıdır. Hakikat olmayana en büyük hakikat payesi biçilmektedir. Tabii sadece propaganda olarak. Herhangi bir sorunu çözmesi ve mutlu bir toplum yaşamı oluşturması elbette beklenemez. Hakikati olmayanın çözümü de, mutluluğu da hayaldir.

İsrail'in inşası çok daha ilginçtir. Her ne kadar üç bin yıllık bir ütopyanın sonucu olduğu iddia edilse de, o da son iki yüzyılın yapay varlıklarından biridir. İlk inşa adımlarından son inşa adımlarına kadarki süreç baştan sona kanlıdır. Yahudi halkı ve kültürü için bundan daha acılı başka bir yol tahayyül etmek herhalde çok zordur. Yanı başındaki Lübnan'ın inşası daha da gariptir. Bu alandaki çatışmalı ortamın nasıl durulacağı kestirilememektedir. Suriye adının bile nasıl seçildiği pek anlaşılır değildir. Yüzyıl öncesinde bu ülkelerin hepsinin yerinde daha geleneksel, belki de belli anlamlılıkları olan bir Osmanlı Vilayetleri kavramı geçerlidir. Tarihte geriye doğru gittikçe ne vilayet adı kalır ne de ülke. İslâmiyet'le birlikte yön duygusu temelinde bir adlandırma benimsenmişti. Belki de daha gerçekçi, belli bir anlamı olan 'Beled-ül İslâm', İslâm'ın Memleketi genel ad olarak kabul görüyor ve böyle bir adlandırma pek mesele de yapılmıyordu. Ülke tapınması yoktu. Tapınılacak varlık sadece Allah'tı. O da toplumun ortak vicdanıydı. Sıfatlarıyla, isimleriyle belli bir kavramı oluşmuştu. Belki de daha doğru olan buydu.

Yeryüzünün kıtalar olarak oluşmadığı dönemleri hatırlarsak, yer ve ülke adlarını kutsallaştırmak pek de derin bir hakikati ifade etmez. Bu demek değildir ki yerelin, bölgenin, ulusun ülkesinin, ümmetin arz'ının hiç anlamı yoktur. Anlamı vardır ama tanrısallaştırılacak kadar değildir. Burada olumsuz olan şey, aşırı abartmanın olumsal varlığın hakikatini silecek kadar baskın çıkmasıdır. Aynı yorumları ulus-devletlerin diğer kimlikleri için (bayrak, marş, ulus, tarih) de yapabili-

riz. Sembollerin iletişimde, anlatımda elbette önemli bir yeri vardır. Fakat kutsal gerçeklikler olarak sunulmaları doğru sosyolojik bilgiye imkân vermez. Böyle bir sunu şekillendireceği toplumu muazzam sorunlarla karşı karşıya bırakır. Nitekim fazlasıyla bıraktırmıştır. Bunda esasen inşa mantığı sorumlu ve sorunludur. Tamamen kapitalist modernitenin hegemonik çıkarlarına göre belirlenen (mantığı bu olan) dünya ve bölge ulus-devletleri yerelin, bölgenin, ulusun, kentin, köyün (Bunların hepsi kalıcı ve evrensel gerçekliklerdir) hakikatleriyle bağdaşmazlar. Dolayısıyla aralarında ciddi çelişkiler ve çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Adaletin, özgürlüğün ve demokrasinin üzerinde inşa edilmediklerinden, her zaman bu evrensel kavramların içeriğiyle çelişecekler, çatışacaklardır.

Ortaya çıkan sonuç, ulus-devlete ilişkin son iki yüz yılın edebiyatının çok az hakikat değeri ifade ettiğidir. Çok anlam verilmeyen ilkçağ mitolojilerinden belki de daha anlamsız bir mitolojik anlatımla karşı karşıyayız. Kanaatimce tek bir ulus-devlet adına dökülen mürekkebin değeri tüm ulus-devletlerin değerinden çok daha fazladır. Değerlendirmemden çıkarılacak sonuç devleti ve ulusu tümüyle inkâr ettiğim, varlıklarını anlamsız bulduğum biçiminde olmamalıdır. Birer gerçeklik olarak devlet ve ulusun çok önemli anlamları vardır. Doğru çözümlenmeleri önemlidir. Bunlar hemen yıkılacak, yıkılması gereken varlıklar da değildir. Tehlikeli bulduğumuz bunlar değil, ulus-devletin inşa mantığı ve sürdürülme tarzıdır. Çünkü hep savaşı, soykırımı ve mutsuzluğu çağrıştırıyor; toplumsal hakikatlerin budanmasını, değeri olmayanın aşırı yüceltilmesini çağrıştırıyor.

Kapitalizmin bizzat sistem olarak Ortadoğu kültürüne olumlu olarak yansıtacağı bir değeri yoktur. Benzerine binlerce yıl tanıklık edilmiştir. Tarım, ticaret, para ve sanayi kapitalizmi bölgede yaşanmıştır ve en uzun tarihe sahiptir. Bölge kültüründe ahlâkî ve politik toplum değerlendirmesi yapılmıştır. Sanayi devrimi bu kültüre belki bir katkı sunabilirdi. Ama onun da doğuşunda endüstriyalizm olarak ideolojik bir sunum kazanması yıkım şeklinde tecellisine yol açtı. Endüstriyalizmin Ortadoğu kültüründe doğuracağı sonuç, zaten zor ayakta kalan çevrenin daha da olumsuzlaşmasıdır. Zaten bölgede geliştiği ve yerleştiği günden beri artan çölleşme, kıtlık, işsizlik ve havada, suda, karada oluşan kirlilik halinde tüm olumsuzluklarını artan bir tempoyla kusmaktadır.

Bir gelenek olmaktan çok son iki yüzyılın modernist bir olgusu olarak geliştirilen 'yeni İslâm'ı da ulus-devlet kapsamında değerlendirmek daha anlamlı olacaktır. Bu İslâm'ın din geleneği olarak değil, milliyetçilik olarak inşa edildiğini kavramak kilit öneme sahiptir. Bölgesel milliyetçiliğin prototopidir ve oryantalizm damgalıdır. İslâmî yaşamla ilgisi olmayan oryantalistlerin icadıdır. Avrupa hegemonik güçlerinin bölgedeki yayılımlarıyla, özellikle Alman hegemonyacılığıyla yakından bağlantılıdır. Son dönemde Sovyet Rusya'sına karşı ABD hegemonyasıyla irtibatlıdır. İcat edilmiş siyasi İslâm'ın tarihsel İslâm kültürüyle ilgili olmadığını, İslâm'ın bu türünün milliyetçilik olduğunu, amacının da kültürel direnişini parçalayıp bölgeyi güçten düşürmek olduğunu kavramak büyük önem taşır.

Son iki yüz yılın ulus-devlet oligarşilerini maskeleyen bir milliyetçilik ideolojisidir siyasi İslâm. İran İslâm Cumhuriyeti bu gerçekliği çok çarpıcı olarak sunmaktadır. Şia İslâm'ı baştan sona İran milliyetçiliğidir; İran imparatorluk geleneğinin hegemonik ideolojisidir. Fakat orijinal kültür olarak, tarih olarak İslâm hem farklı hem de önemlidir. Bu gerçeklikteki İslâm'ı çözümlemeden Ortadoğu kültürünü çözümlemek, ayrıştırmak ve bazı çözümlere konu teşkil edici kılmak mümkün değildir. Görev olarak çözümlenmeyi bekleyen muazzam bir kültür deryasıdır. Özellikle başta Hz. Muhammed olmak üzere, doğuşundan günümüze demokratik öğe olarak İslâm'la iktidarcı öğe olarak İslâm'ı ayrıştıran bir tarih, bu temelde halkların, yerel ve bölgesel varlıkların tarihi yeniden yazılmayı bekliyor. Toplumsal tarihin bu paradigmayla geliştirilmesinin günümüzü aydınlatıcı değeri yüksek ve kesindir. Aynı yorumlamalar Yahudilik, Hıristiyanlık ve Zerdüştilik (Maniheizm gibi sentezler de önemlidir) için de geliştirildikçe, Ortadoğu kültürü doğruya yakın çözümlenebilecek ve anlam zenginliğine yol açacaktır.

Kültür çözümlemelerinde Sümer ve Mısır orijinleri kilit önemdedir. Tek tanrılı dinlerin, Kutsal Kitapların bu orijinlerden kaynaklandığı kanıtlanmış bir gerçekliktir. Hepsine analık eden Neolitik Çağ kültürünün tarihsel etkileri çözümlenmeden, hiçbir bir kültür yeterince aydınlatılamaz. Hegel kendi döneminin kültür çözümlemesini o dönemde ancak sınırlı olarak anılan Antikçağ'a, Mısır kültürüne kadar dayandırır. Kültürel tarih derlenip yorumlanırken, ortaya çıkacak olan bir kültür Rönesans'ı olacaktır. Ortadoğu kültür gerçekliğinde

bu görev henüz başarıyla yerine getirilmemiştir. Dinci ve milliyetçi tarih görüşleri dogmaları sergilemekten öteye bir anlatı sunmuyorlar. Ortadoğu kültürünün sosyolojisinin yapılması ne denli önemliyse, ortaya çıkacak sonuçların sosyoloji bilimine katkısı da o denli büyük olabilecektir.

İdeoloji ve yapılanma olarak ulus-devlet eleştirisi ne kadar önemliyse, alternatifini sunmak da ondan daha önemli bir görevdir. Herhalde bir alternatif geliştirirken gözetilecek temel ilkelerden birincisi kültürel bütünlüktür. On beş bin yılı aşkın tarih çağlarının hepsinde toplumsal kültürün iç içe bütünlük içinde oluşageldiği gözlemlenebilir. Bütünlük içinde gelişme halleri toplumun bütün alanları için geçerlidir. Bağlantılı olarak ikinci ilke, çözüm modellerinin ucu açık ve esnek kültürel kimlik anlayışıyla geliştirilmesidir. Ne altta ne de üstte bütünleyici kimlik anlayışına sahip olabilen ulus-devletin asimilasyoncu ve entegrasyon karşıtı ideolojisi ancak ucu açık ve esnek kültürel kimlik anlayışıyla aşılabilir. Kültür gerçekliği bağlamında hakikat karşılığı olmayan ulus-devleti aşan modeller ilkesel önemdedir. Zihniyet ve yapılanma olarak ulus-devlet ne denli aşılırsa, kültürel bütünlük temelinde çözüm modelleri de o denli etkinlik kazanır. Gerçekte olduğu gibi hakikatte de vurgu bölge kültürüne karşıtlık temelinde dayatılan modernitenin yabancılaştırıcı, tekelci etkilerine karşı yapılmalıdır. O halde üçüncü ilke, hakikat olarak ifade tarzının, söyleminin ulus-devletin hakikat dışı sembolizmini hedefleme ve aşma temelinde geliştirilmesidir. Kapitalist modernitenin her üç ayağı üzerinde geliştirdiği tekelciliğe karşı demokratik modernitenin üç temel unsuru üzerinden bütünleyicilik, entegrasyon esas olmalıdır. Uygarlık tarihi boyunca ve en çok da modernitenin son iki yüz yılında bölge kültürüne dayatılan yabancılaşma, parçalanma ve dağılmalar ancak bütüncül yapılanmalar ve hakikat söylemleriyle aşılabilir.

Ortadoğu kültürüne ilişkin değerlendirme ve çözümlemeleri demokratik siyasi program önerisiyle sonuçlandırmaya çalışalım.

1- Kültürel bütünlüğün çatı örgütü Ortadoğu Demokratik Uluslar Konfederasyonu olarak inşa edilmelidir. Demokratik ulusların inşası mevcut ulus-devlet sınırlarına dayandırılamaz. Daha da önemlisi, demokratik ulusların çizilmiş sınırları olamaz. Yoğunlaşmış ulusal bölgeler, yereller, kent ve köyler olabilir. Ama çok uluslu karışık yereller, bölgeler ve kentler de olabilir. Daha normal olanı da budur.

Tarih hep iç içe yaşayan kabile ve kavimlerle, din ve mezheplerle dolu sayısız bölge ve kentlere tanıklık etmiştir. Tarihte ünlü yetmiş iki milletli Babil'den boşuna bahsedilmemiştir. Ulusların ortak vatanı da olabilir. Tarih bu gerçekliğin örnekleriyle de doludur. Ayrıca saf toplum, saf ulus anlayışları asla bilimsel değildir. Şüphesiz aynı tek dili konuşan uluslar olabileceği gibi, çok dilli olanları da olabilir. Çok sembollü uluslara dair örnekler de az değildir. Tarihte örneği olmayan model ulus-devlet tekelciliğidir, homojenliğidir. Bu modelin gayri insani ve vahşi karakterini nedenleriyle birlikte çözümledik. Dolayısıyla ucu açık ve esnek ulus kimliklerine dayalı demokratik uluslar konfederasyonu tarihsel ve toplumsal gerçekliklere sadece uygun olmakla kalmaz, aynı zamanda ideal ifadesidir de. Konfederasyonu bir devletler birliği olarak değil, demokratik komünler birimi olarak düşünmek gerekir. Demokratik komünler içinde yer aldıkları ulusal toplumsal birimlerin yönetimi olarak düşünülmelidir. Oluşumları demokratik ilkelerin en iyi uygulanma ayrıcalığını taşır. Toplumun demokratik yönetiminin mükemmel örneğidir.

Konfederasyonun ulusları iktidar ve devlet gücüyle değil, demokratik ilke ve uygulamalarla inşa edilir. Güce dayalı inşalar, özellikle iktidar ve devlet gücüne dayalı ulus inşaları, ne kadar öyle olduğu iddia edilirse edilsin, tüm ulusal çıkarların gereği değildir; oligarşik bir zümrenin egoist çıkarları içindir. Demokrasiye dayalı ulus inşaları gönüllü, adil ve özgürlük idealiyle sağlandığı için tüm ulusun çıkarlarına cevap verir.

Demokratik ulus kavramı ve gerçeği ulus-devlet çılgınlığına karşı geleceğin barış, adalet ve özgürlük içindeki en anlamlı toplumunu ifade eder.

Demokratik konfederasyon hem kendinden daha büyük hem de daha küçük konfederal birliklere açıktır. Kıtasal ve dünyasal çapta demokratik konfederalizmi teşvik eder. Sadece başka bir dünyanın mümkün olduğunu belirtmekle kalmaz, en gerçekçi, adil ve özgür dünyanın kendisi olduğunu ilan eder.

2- Demokratik konfederasyonun temel aldığı toplum ekonomik ve ekolojik toplumdur. Ekonomik olması pazarı tanıması ve tekelciliği reddetmesi anlamına gelir. Tekelcilik her türlü sömürü ve baskıyla bağlantılı olduğu için reddedilir. Toplumsal bir pazar mümkündür. Tekellerin hâkimiyetine girmiş bir pazarın topluma hizmeti olamaz,

ancak sömürüye hizmeti olur. Ekolojik olmak ekonomik yaşamın çevreyle karşılıklı bağımlılık içinde olması demektir. Çevresel olmayan bir ekonomi toplumsal olamaz. Ancak sürekli birikim ve kâr peşinde koşan bir faaliyet hem ekonomi hem de çevre-ekoloji karşıtıdır.

Ekonominin birim ölçekleri komünlerdir. Ne ailelere dek bölünmüş başta toprak olmak üzere diğer üretim araçlarının mülkiyeti, ne de tersine tekellerin toprak ve araç mülkiyeti ekonomiktir. Bunlar ekonomiyi tehdit eden modernite ve uygarlık araçlarıdır. Her ekonomik faaliyet alanında azami verimlilik ve yararlılık karşılığında toprak ve araç üzerindeki komünal tasarruf ideal olanıdır. Ekonomiden dışlanan kadın, özünde ekonominin gerçek yaratıcısıdır. Kadın ve ekonomi et ile tırnak gibi birbirlerine bağlı öğelerdir. Ekonomik temel ihtiyaçlar için ürettiğinden dolayı ne bunalım tanır, ne çevreyi kirletir, ne de iklimi tehdit eder. Kâr amacıyla yapılan üretime son verildiğinde, dünyanın kurtuluşu gerçekten başlamış demektir. Bu da insanın ve yaşamın kurtuluşudur.

3- Demokratik konfederasyonun ulus-devletlerle ilişkisi ne sonuna kadar savaştır, ne de ulus-devlet içinde asimile olmaktır. Bu ilişki birbirlerinin meşruiyetini kabul eden, barış içinde bir arada yaşamayı esas alan iki özne varlığın kabulüne dayalı ilkeli ilişkidir. Devrimle her ne kadar devlet devrilse ve yenisi kurulsa da, özgürlüğe ve adalete hizmet açısından pek değişiklik olmaz. Buna karşılık demokratik modernitenin siyasi ayağı olarak demokratik konfederatif gelişmeler kısa, orta ve uzun vadeli adalet ve özgürleşmeyi sağlayabilecek yetenektedir.

Devletlerin toptan reddi veya kabulü özgürlük, eşitlik ve demokratik amaçlara hizmet etmez. Devletin, özellikle ulus-devletin aşılması bir süreç işidir. Demokratik konfederasyonlar üstünlüğünü ve toplumsal sorun çözümleyici yeteneğini kabul ettirdikçe ulus-devlet kendiliğinden aşılacaktır. Bu demek değildir ki, başta ulus-devlet olmak üzere kapitalist modernitenin saldırılarına karşı savunmasız kalınacaktır. Demokratik konfederasyonların her zaman toplumu savunma güçleri olacaktır.

Demokratik konfederasyonlar sadece bir devletin içinde örgütlenme ile yetinemezler. Sınırların dışında da istedikleri kadar örgütlenebilir, üst konfederal birlikler oluşturabilir ve kendi diplomasilerine sahip olabilirler.

4- Ortadoğu'da halen devam eden ve tarihsel-toplumsal haksızlıklardan kaynaklanan birçok savaşın, çatışmanın ve gerginliğin ortadan kaldırılması için demokratik konfederalizm bir çözüm imkânıdır. Savaşın ve çatışmanın esas sorumlusu olan kapitalist modernite ve ulus-devlet engeline karşılık, demokratik konfederalizmin çözüm yolu barışın, adaletin ve özgürlüğün yoludur. Bu çerçevede öncelikle savaşı ve çatışmaları durdurmak, gerginlikleri bertaraf etmek ve tarihsel haksızlıkların giderilmesi için çaba harcamak önemlidir. Ulus-devlet ilke ve uygulamalarını esas almayan demokratik çözümler ivedilikle gündemleşmelidir. Ermeni sorununun çözümü için sadece hudutların açılması yetmez; Ermeniler demokratik komünal yerleşimlere de sahip olmalıdırlar. Bunun için kolaylıklar sağlanabilir. Asuriler, Aleviler, Rumlar, Türkler, Kürtler, Araplar, diğer Hıristiyanlar ve Yahudiler için de aynı ilke ve uygulamalar esas alınmalıdır. Ulus-devletçi yaklaşımlarda ısrar edildikçe, İsrail-Filistin, Irak Kürt-Şii-Sünni, Keşmir, Berberi, Pakistan-Afganistan, Belucistan, Kürdistan, Lübnan, Sudan ve daha birçok alandaki sıcak savaşların sürmesi kaçınılmazdır. Demokratik konfederatif yapılanmalara bu nedenle de acil ihtiyaç vardır. Bölgenin herhangi bir sıcak alanında sağlanacak demokratik çözüm, etkisini bütün sorun teşkil eden alanlara zincirleme tarzda yayabilir. Bu nedenle Ortadoğu'nun geleceği demokratik konfederalizmdedir.

5- Sistem karşıtı hareketlerin yeniden durum değerlendirmeleri yapmaya ve kendilerini gözden geçirmeye ihtiyaçları vardır. Bir yerde sorunlar had safhaya varmışsa ve hareketler çözümleyici olamıyorsa, orada sistem çözülse bile sorunlar çözülemez.

Kadın ve çevre sorunlarıyla ilgili hareketlerin moderniteyi aşmadan amaçlarına tutarlı olarak yürümeleri mümkün değildir. Bu hareketlerin kendilerini demokratik toplum hareketinin bütünlüğüne bağlamaları tutarlılık ve başarı için şarttır.

Eski reel sosyalist süreçlerin ürünleri olan sol hareketlerin iktidar odaklı olmaktan çıkıp demokratik odaklı örgütlenmelere dönüşmeleri doğru çıkış yolu olacaktır. Bu hareketlerin sendikal ve partisel hareketlerini dar ekonomizmden kurtarıp demokratik toplumsal hareketlerin bütünlüğüne bağlamaları çıkış yapmaları ve başarılı olmalarının gereğidir.

Diğer gelenekçi, kültüralist, yerel, bölgesel ve ulusal hareketlerin yaşadıkları sorunların çözüm yolu olarak modernitenin değişik kavram, kuram ve kurumlarına odaklı yapılanmalarını ve hakikat ifadelerini değiştirmeleri, demokratik modernitenin kuramsal ve yapısal unsurlarıyla bütünleşmeleri çıkış yapmaları ve başarıları için şarttır. Yeni enternasyonalizm ancak kapitalist moderniteyi, özellikle ulus-devleti aştıkça mümkün olacaktır.

6- Kapitalist modernite karşıtı ideolojik ve politik akımlar pozitivist sosyolojiyi aşan sosyal bilim çalışmalarına dayanmak durumundadır. Pozitivist sosyoloji kapitalist modernitenin hegemonik yükselişinin tekelci ortaklarındandır. Sürecin olumlu ve çok değerli bilimsel çabalarının ürünlerini sermaye ve iktidar tekellerine işbirlikçilik sermayesi olarak peşkeş çekmiş, ortak kılmışlardır. Dolayısıyla sistemin hizmetine koşturulmuş bilim tekelini kırmak, olumlu mirası devralmak ve somutun eleştirisiyle sentezleyerek hakikat halinde sunmak yeni sosyal bilim çalışmalarının özüdür. Sistem karşıtı her ideolojik, politik ve ekonomik faaliyet bu çalışmaları esas alarak gelişmesini başarıyla sürdürebilir. Sosyal bilim çalışmalarının temel birimleri akademi ve enstitü kurumları olarak inşa edilebilir. Bu kurumlar ihtiyaca göre her türlü toplumsal ilişki alanında kurulabilir. İdeolojik akım kurumsal süreçten geçen bilgilerin toplumsal alanlara uyarlanma faaliyeti olarak tanımlanabilir. Ortadoğu kültüründe zengin bir tecrübe mirasına sahiptir. Dinlerin ilk yayılış dönemleri, tarikat ve mezhep inşaları bu çalışmaları yansıtır.

Günümüz sivil toplumunu da bu çalışmaların eksik de olsa bir örneği saymak mümkündür. Önemli bir sivil toplum hareketi olan feminizm esasta ideolojik bir akımdır. Bunun için bilimsel temele dayanmak durumundadır. Fakat feminist akımlar kadına hükmeden muazzam ağırlıktaki hiyerarşi, iktidar ve devlet gücünü arkasına alan erkek egemen cinsiyetçi toplumu çözümlemede, çözüm modelleri sunmada ve bu doğrultudaki çabaları yaşamlarında somutlaştırmada sıkça güçsüzlük ve başarısızlıkla karşılaşmaktadır. Olağanüstü kişilikler olmadan özgür kadın militanlığı başarıyı zor yakalar. Yakalanan sınırlı başarıları da cinsiyetçi toplumun günlük ve çok kapsamlı yönelişleriyle asimile edilir. Dolayısıyla kadın özgürlüğü eksenli ideolojik, politik ve ekonomik komünlerin oluşumu ve pratiği vazgeçilmezdir.

Ortadoğu kültürünü demokratikleştirirken, sivil toplumu âdeta yeni dönemin kabile ve klanları gibi değerlendirmek, aynı yaklaşımı dinsel gelenekler için de göstermek, özcesi sosyal bilimi klan, kabile, mezhep, tarikat ve din kuruluşlarının yaşantılarını andırırcasına, gerektiğinde bu geleneklerin mirasıyla bütünleştirerek, gerektiğinde onlar gibi kendini örgütleyerek yürütmek başarı için esastır.

Politik akım ve hareketler ideolojik akım ve hareketlerden farklılıklar taşısa da, aralarında sıkı bir ilişki vardır, olmak durumundadır. İdeolojik değeri olmayan politik akımlar fazla değerli olmadığı gibi, politik gerçekliğe yansımayan ideolojik akımlar da değerli bir mertebeye ulaşamazlar. İdeolojik mücadelenin temel amacı ahlâkî ve politik toplumu geliştirmektir. Ahlâkî ve politik toplumu geliştirmek ancak sosyal bilime dayalı ideolojik eylemle mümkündür. Daha doğrusu, ahlâkî ve politik eylemlilik sosyal bilimsiz geliştirilemez. İktidar ve sermaye tekelleri karşısındaki toplumu ancak sosyal bilime dayalı ideolojik ve politik eylemle koruyup geliştirebiliriz. Hiyerarşik, iktidarcı ve devletçi miras ayıklanmadan, güncel gerçekliklerine karşı günlük yaşam tarzı haline getirilmiş bir ideolojik ve politik eylem yürütülmeden Ortadoğu kültürünün demokratikleştirilmesi sağlanamaz.

7- Kapitalist modernitenin hegemonik merkezi olan Avrupa'nın tekelci güçleri beş yüz yıllık savaş, çatışma ve gerginliklerden çıkardıkları dersler temelinde 1950'lerden sonra bünyelerinde köklü reformlara giriştiler. AB (Avrupa Birliği) bu derslerin sonucudur. Hedefleri kapitalist moderniteyi aşmak değil, daha yaşanabilir ve sürdürülebilir kılmaktır. Ortadoğu kültüründe bu reformların etkisiyle demokratikleşme zordur. Modernite tekelciliğin en olumsuz sonuçlarıyla bölge kültürünü daha çok çelişki, çatışma ve savaş ortamına çekecektir. Ancak modernite anlayış ve yapılanmasından köklü bir kopuş ve alternatif moderniteyle bundan kurtulunabilir. Demokratik modernite bu tarihsel ve köklü ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devletçiliği ekonomik toplum, ekolojik toplum ve demokratik konfederalizm alternatifiyle karşıtlayan demokratik modernite, Ortadoğu kültüründe demokratikleşmenin temel etkeni konumundadır. Tarihsel arka planda hep hâkim uygarlığın karşısında yer almış olan tarım-köy toplumunu, göçmen kabile boylarını, zanaatçıları ve kölecilik karşıtlarını modernite karşıtlarıyla

sentezleyen demokratik modernite güçleri, ekonomik toplum, ekolojik toplum ve demokratik ulusal toplum temelinde giriştikleri devrim ve reform çabaları sonucunda kapitalist modernitenin üç unsuruna karşı uzun vadeli mücadeleyle üstünlüklerini kanıtlayabileceklerdir.

"İki farklı ve çelişkili modernite arasında hep savaş veya barış olacaktır" demek doğru bir yaklaşım değildir. Devrim ve reformlar karşıt hamlelerle birlikte savaşlı ve çatışmalı gelişebileceği gibi, barış içinde uzlaşmalar biçiminde de gelişmesini sürdürebilir. Moderniteler aralarında bazen yoğunlaşarak savaş süreçlerine, bazen uzlaşarak barış süreçlerine açık karmaşık ilişkili ve çelişkili yapılanmalardır. Birbirlerine alternatif olmaları 'kısa' ve 'orta süre' kavramlarıyla ifade edilen günlük olaylar ve siyasetlerle, sistemlerin olgunlaşma süreçlerindeki değişimlerle gerçekleşmez. Uzun süreli yapısal, sistemik krizlerin sonucu olarak bu yönlü köklü dönüşümler olabilir. Uygarlık ve moderniteler arasında beş bin, beş yüz, iki yüz yıldır süren mücadele ve alternatif olma çabaları halen tüm hızıyla devam eden süreç işidir. Dünyanın her alanında olduğu gibi, Ortadoğu kültürel alanında da kısa, orta ve uzun vadeli alternatif yaşam tarzı, örgütlenme ve eylem anlayışı (strateji) ve uygulamalarıyla (taktik) yapısal kriz içindeki kapitalist modernite aşılacak, demokratik modernite değerleri başat çağ olarak gerçekleşecek ve anlam bulacaktır.

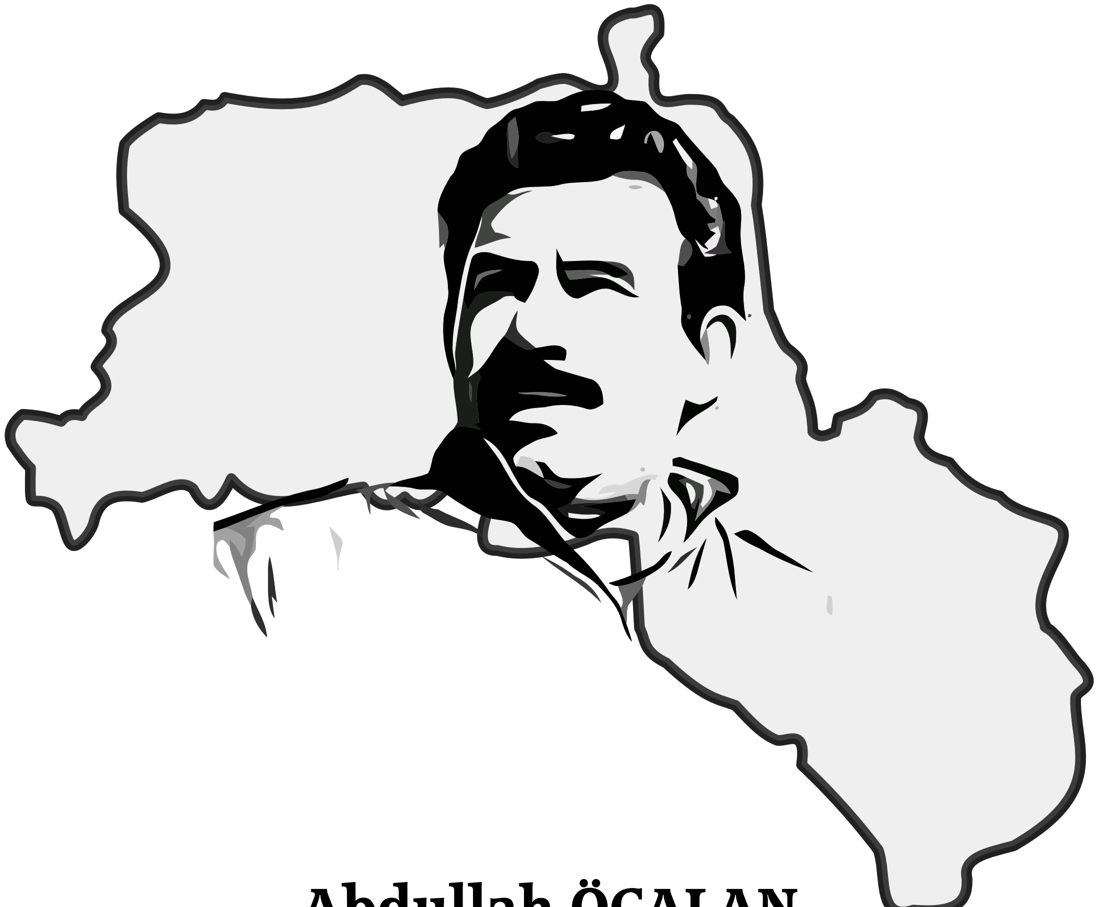
Savunmamın Ortadoğu bölümünü böylelikle sonuçlandırmak durumundayım. Bu bölüm dördüncü büyük cildi teşkil etmektedir. Son cilt olarak tasarladığım **Kürdistan'da Uygarlık ve Modernite** sorunlarını ve çözüm modellerini birlikte sunmayı ihtiva edecektir. Şahsımda hedeflenenin ve mahkûm edilmek istenenin ne olduğunu aydınlatmada bu ciltler dolusu anlatımın gerekli olduğu kanısındayım. Birey an olarak tarih ve toplumun kesişmesi ise, kendini doğru ifade etmesi ve savunması da tarih ve toplumun özgür çıkışı olacaktır.

04.08.2009
ABDULLAH ÖCALAN
İmralı Tek Kişilik Cezaevi

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

V. KİTAP

KÜRT SORUNU VE DEMOKRATİK ULUS ÇÖZÜMÜ

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Basım Tarihi: 2013

Basım Yeri: Azadi Matbaası

İÇİNDEKİLER

Değerli Okuyucular,

Önderliğimizin, bir önder somutunda bir halkı yok etmeye odaklanmış olan İmralı sisteminin ağır işkence ve tecrit koşullarında, yok denecek kadar kıt olanaklarla kaleme aldığı **Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun** halkımız ve insanlık için taşıdığı önem her geçen gün hak ettiği yere daha fazla yakınlaşmaktadır. Bu manifesto, aydınlattığı tarihimiz, belirlediği günümüz ve ışıklı kıldığı geleceğimizle temel güç kaynağımızdır. Salt bir ulusa ya da bir sınıfa ait olmayıp tüm insanlığındır. Bu kaynağı tüm insanlığın beslendiği bir kaynağa dönüştürmek yaşam ve mücadele gerekçemizdir.

Şimdiden büyük bir okuyucu kitlesine ulaşan beş ciltlik **Demokratik Uygarlık Manifestosu'na** dönük önemli görüş ve öneriler gelişmiş, bunlar hareketimiz tarafından özenle değerlendirilmiştir. Gelen görüş ve öneriler ışığında, Önderlik savunmalarının gözden geçirilmesi uygun görülmüştür.

Bu amaç ekseninde kurulan komisyonumuz tüm savunmaları gözden geçirerek belli noktalarda düzeltmeler yapmıştır. Düzeltmelerimiz içeriğe ilişkin değildir. Gramer, net olmayan tarihler ile farklı dillere çeviride sorun teşkil edecek kavram-deyim-atasözlerinin yazımı üzerinden bu düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltilen cümle ve kelimelerin taşıdığı anlam özenle korunmuştur. Düzeltmeler yanlış algı ve değerlendirmelere mahal vermeyecek tarzda yapılmaya çalışılmıştır. Bu yolla, İmralı sisteminin tecrit ve imkânsızlıklar içindeki koşullarında bulunan Önderliğimize, yoldaşlığın gereği doğrultusunda bir cevap verme amaçlanmıştır.

Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun bu haliyle hem okuyucu açısından daha sade ve anlaşılır olacağına, hem de çevirilerde kolaylık sağlayacağına inanıyor, selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

1 Mayıs 2013
Redaksiyon Komisyonu

ÖNSÖZ

Batı Avrupa'da yükselen kapitalist hegemonik güçlerin Ortadoğu kökenli merkezî uygarlık sisteminin önderliğini ele geçirmeleri ve Ortadoğu kültürü üzerinde kendi hegemonyalarını yeniden inşa etmeleri büyük felaketler pahasına gerçekleşmiştir. Maddi kültür ve zihniyet kültürü üzerinde yürüttükleri bu hegemonya ile binlerce yıllık toplumsal kültürleri kendi ajan kurumlarının en başta geleni olan ulus-devletçikler hegemonyası altında, sürekli bir savaş ortamında sık sık gerçekleştirilen katliam, sömürgecilik, asimilasyon, soykırım ve zora dayalı entegrasyonlarla tasfiyenin eşiğine getirmişlerdir. Ne yazık ki, Ortadoğu'nun son iki yüz yıllık tarihinde bünyesel çelişkileri de kullanılarak inşa edilen ajan hegemonik kuruluşların bilince çıkarılması bile daha düşünülmemektedir. Kapitalist modernitenin sadece oryantalizmin düşünce tarzında değil, tüm yaşam alanları üzerinde egemen kılınması ancak çok kapsamlı çözümlemeler ve 'demir kafes' içinde olma metaforuyla açıklanabilir.

Örneğin binlerce yıllık yerel otantik kültürlerin başında gelen Asurî, Ermeni, İon ve Gürcü mirasının neredeyse müzelik duruma düşmesinde kapitalist modernitenin rolü eleştiriye bile tabi tutulmamış, bu kültürlerin yaşadıkları katliamlar ve soykırımlar diyalektik düşüncenin ışığında aydınlatılamamıştır. Kaldı ki, kendilerini ulus-devlet olarak inşa eden hâkim Arap, Fars ve Türk kökenli iktidarların kendi öz toplumsal kültürleri üzerinde de birer soykırım makinesi gibi işlev gördükleri daha da karanlıkta bırakılmış gerçeklikler konumundadır. Ulus-devletin çözülmesi ve maskesinin düşmeye başlamasıyla birlikte, sadece sömürge coğrafyasında değil, ana hegemonik güç coğrafyasında da 'homojen ulus-toplumlar' yaratmayı hedefleyen bu kurumun 'azami kâr kanunu' gereği özünde bir totaliter-faşist yapılanma niteliğinde olduğu yeterince açığa çıkmıştır.

Kapitalist modernitenin yenilenmiş bu Leviathan'ı Kürtler söz konusu olduğunda en görünmez kılıklara girmekte, her tür ikilemler inşa etmekte ve 'ilerlemecilik' adı altında gittikçe yoğunlaştırdığı bir kültürel soykırımı dayatmaktadır. Şüphesiz Kürt kültürel soykırımının Ortadoğu kökenli merkezî uygarlık sisteminden kaynaklanan köklü nedenleri vardır; sadece kapitalist moderniteye bağlanamaz. Ama Batı Avrupa kökenli kapitalist modern hegemonyanın bölgedeki son iki yüz yıllık rolünü açıklığa kavuşturmadan, ne Kürt gerçekliğini ne de kangren halini almış Kürt sorununu kavramlaştırabilir ve kuramlaştırabiliriz. Osmanlı imparatorluk geleneğinin kalıntıları üzerinde vücut bulan Türk gerçekliğiyle ancak dar iktidarcılık bağlamında ilişkisi kurulabilecek olan ve Türk'ten çok iktidar hastası her tür milliyetsizden inşa edilen 'Beyaz Türk' faşist elitinin, Türk halkı da dahil, tüm Ortadoğu halk kültürleri üzerinde bir soykırım makinesi gibi çalıştırılmasında, başta İngiltere olmak üzere Almanya, Fransa ve diğer önde gelen Avrupalı hegemonik güçlerin sorumluluğu belirleyicidir. Çokça gündemleştirilen Ermeni soykırımında bu Beyaz Türk faşizminin sadece bir alet gibi rol oynadığı rahatlıkla açıklanabilecekken, bu hegemonik güçlerin kendi sorumluluklarını açığa vurmaktan kaç-

maları ve soykırımın tüm suçunu Türklere yıkmaları ancak bilinçli bir saptırmayla izah edilebilir.

Bu gerçeklik daha açık olarak Kürt kültürel soykırımında gözlemlenip açıklığa kavuşturulabilir. AİHM'e yönelik savunmalarımın bu son kısmında bu gerçekliği aydınlatmaya çalışacağım. İmralı Adasındaki yargılanmam özünde Avrupa ulus-devlet sistemi adına Türkiye Cumhuriyeti'ne yaptırılmıştır. Yani Türk devlet gücüyle gerçekleştirilen bir yargılama değildir. Türk iktidar elitinin bundaki rolü taşeronluktan öteye gitmez. Şüphesiz bu çirkin ve kafa karıştırıcı bir roldür. Gerçeğinin doğru bir ifadeye kavuşturulması büyük önem arz etmektedir. Şahsıma uygulanan iktidar baskısı ve hukuki oyunlar ısrarla görülmek ve kabul edilmek istenmemektedir. Son derece örtülü bir Gladio (Gizli NATO) operasyonuyla tutsak alınmam gibi evrensel hukukun ve AB hukukunun açıkça ihlali anlamına gelen bir husus bile görmezlikten gelinerek, buna ilişkin dava Avrupa Konseyi'nin sorumluluğu altında bulunan ve adil olması gereken AİHM'de aleyhimde sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır. Öyle ki, sayıları iki yüzü geçen aynı statüdeki 'yeniden yargılanma' davasına ilişkin kararlar içinde yalnızca şahsıma yönelik olanı, Avrupa Konseyi'nin Türk devleti ile vardığı skandalvari bir anlaşma temelinde, hiçbir utanç ve vicdan azabı duyulmadan 'dosya üzerinde' sözde sonuca bağlanıp AİHM'ye iade edilmiş, böylelikle davanın en önemli bölümü tamamlanmış sayılmıştır. Tüm evrensel hukuk ilkelerini halen ihlal eden ve lehimde olan kanun hükümlerinin uygulanmaması için özel maddeler çıkaran TBMM'nin ve Türk yargısının çok açık olan bu hukuk dışı kararları ve uygulamaları karşısında AİHM'nin tavrı beklemektedir. On iki yıldır dışımdaki hiçbir hükümlüye uygulanmayan bir infaz statüsü altında bulunmam ve hem Türk yargısı hem de AİHM'nin kendi hukuki normlarına ters düşen bu adil olmayan yaklaşımları, davanın etrafındaki uluslararası komplonun hukuki alanda da sürdürüldüğünün ve Gladio'nun hâlâ işbaşında olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Böylelikle Kürt kültürel soykırımının şahsıma yönelik davada açığa çıkmaması için sürdürülen komploya hukuki bir kılıf geçirilmeye çalışılmaktadır. Kürtler üzerindeki kültürel soykırım gerçeği inkâr edilmekte ve iki yüz yılı bulan kapitalist Batı hegemonyasının çıkarlarının olduğu gibi devam etmesi istenmektedir. Son savunmamı kapsamlı olarak hazırlamamın nedeni, küresel kapitalist hegemonyanın başta tüm Ortadoğu halkları olmak üzere, tüm dünya halkları üzerinde oynamaya çalıştığı bu büyük neo-liberal oyunu az da olsa deşifre etmek ve maskesini düşürmektir. Bunda şüphesiz en büyük desteğimi hakikat kavramının açıklanmasına büyük katkılar sunan Avrupalı aydınlardan almaktayım. Ayrıca Avrupa halklarının büyük özveriyle yürüttükleri özgürlük, sosyalizm ve demokrasi mücadeleleri de bu konuda en az entelektüel hareketleri kadar pay sahibidir ve değerlidir. Kaldı ki, savunmamın özünde yatan evrensellik anlayışı aydınlar ve halkların özgürlük, demokrasi ve sosyalizm mücadelelerinin kopmaz birlikteliğini açıkça dile getirmektedir. Temel yöntemim tikel-evrensel ilişkisinin bütünselliği esasına dayanmaktadır.

Savunmalarımdan hukuki bir kazanç beklememekteyim. Bu savunmam, sadece kendilerini çok uygar sananların bana karşı sanki bir ilkel barbarı, bir vahşiyi terbiye ediyorlarmış gibi bir yaklaşım içinde olmalarının, daha da iğrenç olanı, şahsımda bir halkı, Kürt halkını terbiye edebileceklerine inanmalarının ne kadar alçakça ve zalimce olduğunu açıklamakla kalmamakta, aynı zamanda son derece aşağılık ve insanlığın hiçbir ahlâki normuna sığmayan uygulamalarda bulunan sistem sahiplerinin gerçek yüzlerini de ele vermektedir. Bu bir yüzlü değil bin yüzlülerin, daha da ötesi yüzsüzlerin yüzsüzlüklerini anlaşılır kılmaktadır.

Savunmalarımın başta Anadolu ve Mezopotamya coğrafyası olmak üzere tüm Ortadoğu coğrafyasında yerleşik kültürlerin kendilerini hakikat olarak ifade etmelerinde ve politik olarak özgür kılmalarında güçlü bir etkiye yol açacağı kesindir. İnancım odur ki, bu savunmalarım evrenin en anlamlı varlıklarından olan insanlığın gelişiminde büyük rol oynayan bu kültürlerdeki kilometre taşlarından biri olacak, özgürlük, demokrasi ve sosyalizm adına kat edilmiş bu yolda gerçek insani yaşamın kapısını ardına kadar açacaktır.

GİRİŞ

Güncel haliyle Kürt sorununu tanımlayabilmek, sanılanın aksine, yerele özgü yanından çok evrensel konumuyla karmaşık bir hal arz ettiğinden oldukça zordur. Benim için Kürt sorunu köyümüze beş kilometre uzaklıktaki komşu Cibin Köyü İlkokuluna her gün yayan gidip geldiğim günlerde başladı. Sorun fiziksel zorluklardan çok kültüreldi. Türkçe bir yabancı dildi. Kendimi ilk ciddi hor görmem anadilim olan Kürtçeden sessizce uzaklaşıp ayrıcalıklı dil olan Türkçeye kapanmakla başladı. Sanırım kişiliğimde hissettiğim horlanma ve horlamayı aileme yansıtarak karşılığını kendilerine ödetmeye çalışmıştım. Hâlâ hatırımdadır: Üzerimde hak iddia eden anama, etrafta dolanan tavukla civcivlerini göstererek, "Şu tavuğun yavruları üzerinde ne kadar hakkı varsa, senin de benim üzerimde o kadar hakkın var" demiştim. Tavukla civcivlerinin birbirleriyle anlaşma halini bu biçimde anneme yansıtmam Kürtçe ile Türkçe arasında bu noktadaki çelişkiden kaynaklansa gerek. Ailemin şahsında Kürtlük de benim için bir kendini hor görme nedeniydi. Kendi dilinde yazamayan, dilini kullanamayan bir halk toplumu hor görülmeye layıktır! Bu olgunun çocuk ruhumda gittikçe derinleşen bir yara açması kaçınılmazdı. Deyim yerindeyse Kürtlük artık bir 'kuyruk' gibi takılıp beni bir an bile rahat bırakmayacaktı. Kaldı ki, çevrede 'Kuyruklu Kürt' tabiri de duyulmaya başlanmıştı. Benim için bu ikinci bir darbeydi.

Savunma mekanizmalarımın iki yönlü oluştuğunu hatırlatmak isterim. Geleneksel kültürü temsilen dine sarılmak ve kendimle sürüklediğim on civarındaki ilkokul öğrencisine yolda 'imamlık' yapmak, açık ki ancak ciddi bir tepki olarak anlamlandırılabilir. Bu tutumum lisenin son sınıfına kadar aynen devam etti. Resmi laik geleneğe karşı sıkı bir dindar pozisyonunda olmam özgün ve ilginçti, tepkisel ve savunmacıydı. Ezberlediğim yaklaşık otuz üç Kuran suresi benim için savunma silahı niteliğindeydi. Kürtlüğe tepkimin bu ilk örtülü hali

üzerinde durulmaya değer. Hor görülme kompleksine karşı ikinci etkili silahım hep sınıfın birincisi olmaktı. Üniversitenin son sınıfına kadar öğretmenlerin gözde talebesi olmaktan hiç taviz vermedim. Bu da ezbere dayalı bir gösteriydi; tepkisel ve savunmacı bir mekanizmaydı. Şunu gerçekleştirmek ister gibiydim: Hem Kürtlüğün hor görülmesinin yol açtığı olumsuzlukları telafi etmek, hem de kolayca teslim olmayacağımın işaretlerini vermek. Bu hep böyle oldu ve bu konuda başarılıydım.

Geleneksel din olarak gösteri yönü güçlü olan İslâm sofuluğundan uzaklaşıp, **Sosyalizmin Alfabesi** kitabı ile laik din olarak sosyalizme takılmam ve yeni müritliği bu görünüm altında sürdürmem lise son sınıfta başlamıştı. Değişim görüntüdeydi. Mümin havam devam etmekteydi. 1970'ler aslında Dünyada ve Türkiye'de büyük dönüşüm adımlarının atıldığı yıllardı. Kapitalist modernitenin kutsallarında ilk gedikler açılıyordu. Bu yıllarda görünürdeki kapitalizm-sosyalizm çekişmesi özünde ciddi bir ayrışmayı ifade etmediği gibi, bana da derinden bir ayrışım gibi gelmemişti. Farklılık büyük ölçüde retorikti. Belki de Türkiye'deki haliyle bu durumun benim için tek kader değiştiren yönü, hor görülme kaynaklı Kürt duygularımla isyancı görünümlü sosyalizm tercihimi açığa çıkarması oldu. Kürtlük kendini sosyalizmle açığa vurmaktan ne utanmalı ne de korkmalıydı. Hava bunu gerektiriyordu. Öyle de yaptım. Oldukça ürkek davranmama rağmen, bu havayla herhangi bir sol gruba sempati duymam ve sosyalizme bulaşmış Kürt milliyetçiliğiyle buluşmam anlamlı bir süreci başlatıyordu. Bu hızla mevcut gruplardan tatmin olmamam, giderek bağımsız grup kurmam, ardından PKK, derken ARGK ve ERNK deneylerinden geçmem ve en son KCK ile süreci güncelleştirmem aynı ruh yapısının sonucu olup, Kürt sorununu anlaşılır kılmam açık haliyle yaklaşık kırk yıllık, örtük olan ilk ve ortaokul dönemini de eklersek elli yıllık bir maraton koşusuna mal oldu. Başta ana-babalar ve acıyla söylemek durumundayım ki tüm sözde büyüklerimiz çocukların ruh haline dikkat etmeli ve ruhlarını mutlaka doğru bir toplumsallıkla doyurmalı ki, çocuklar bu yönlü müthiş bir acı ve öfkeyle maraton koşularına girişmeye mecbur kılınmasın!

Devlet ve toplum iyice açığa çıkan Kürt sorunu konusunda artık acil bir çözüm beklemektedir. Dert yerini buldu, şimdi sağlıklı bir çözümü gerektiriyor. Görünüşte çok yetersiz koşullarda yaşama gözlerini açan onuru kırılmış bir çocuğun ruh hali ve isyanı temelinde açığa vurulan Kürt sorunu, gerçekten mevcut konumuyla tamamen evrenselleşmiş bir hali yaşamaktadır. Sorunun evrensel hali yaşandıkça, çözümün de evrensel koşullarda aranması kaçınılmazdır. Bu da evrensel zihniyete sahip olmayı gerektirir. Halen aşılmamış büyük Alman Filozofu Hegel'in 1800'lerin başında felsefede evrenselliğe tırmanması tesadüfî olmayıp, dönemin koşullarıyla yakından bağlantılıdır. Napolyon'un işgaliyle daha da içinden çıkılmaz hale gelen Alman Prensliklerinin yol açtığı parçalanmayla derinleşen Alman sorunu öncelikle ancak düşüncede çözülebilirdi ki, Hegel'de yansımasını bulan da bu gerçekliktir. Hazırladığım ilk büyük savunmamın (**Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa**) bir bakıma Hegel'in yaklaşık iki yüz yıl önce kaleme aldığı ilk büyük felsefi çıkışı

olan '**Fenomenoloji**'siyle benzer özellikler taşıdığı söylendiğinde hayret etmiştim. Çok sınırlı da olsa Hegel'i ilk defa anlamaya başladım. Ben de evrensellikle boğuşmak durumundaydım. Zaten bana dayatılan ve dönemin Almanya'sındakine benzeyen Kürdistan üzerindeki çekişmelerle özdeş olan uluslararası komplonun benzer bir çözüme yol açması çarpıcıydı. Belki de dünyanın en eski ülkesi ve halkı olan Kürdistan ve Kürt halkı en çok kendilerinden çalınmış ve unutturulmuşken, çağdaş güçlü tanrıları neredeyse maskesiz oynayan hegemonik güçler ve hempaları bu ülke ve halkı üzerinde hiçbir kurala bağlı olmayan bir tasarrufta bulunuyorlardı. Yoğunca yaşanan ve yaşatılan, örtülü bir kültürel soykırımdı.

İslâm'ın ümmetçiliği, kapitalizmin liberalizmi ve kozmopolitizmi ile reel sosyalizmin enternasyonalizminde Kürtler ve Kürdistan'ın umutsuz birer vakıa olmanın da ötesinde, silik bir halde hâlâ zaman zaman hatırlatılmaya çalışılması ancak örtülü soykırım gerçekliğiyle ifade edilebilir. Savunmalarımın giderek derinleşen üç halka halinde sunulması da bu gerçeklikle bağlantılıdır. 1975'lerde ilk defa soylu, inançlı yoldaşım Mehmet Hayri Durmuş'un kâtipliğinde sorunun tanımı için ilk taslak metni kaleme aldığımızda, klasik bir emperyalizm ve sömürgecilik tahlilini aşamamıştım. Daha doğrusu, yaptığım kaba bir derlemeydi. Daha sonra ilk propaganda gruplarına hitaplarım aynı derlemenin daha da derinleşmiş haliydi. Reel sosyalizmin krizi bu konuda zorlayıcı bir rol oynuyordu. Ancak zihniyet dünyası üzerinde kurulan liberal hegemonyayı -sağ ve sol halleri de dahil-delmem çok güçtü. Bu güçlüğü ancak uluslararası komploya (NATO Gladio'suna) karşı İmralı Adasında yaşadığım onur savaşıyla aşabilirdim. Nitekim öyle de oldu. İlk üç halkasını evrenselliğe geçiş aşaması olarak yorumlarsak, beş cilt halinde hazırlanan savunmalarımın son haliyle artık evrenselliği yakalamış olarak tamamlandığından bahsedebiliriz.

Bu son ciltteki **İlk Bölüm**de daha önceki ciltlerde açımladığım bazı kavram ve kuramları Kürtler ve Kürdistan'a özgü olarak daha derli toplu ve somut biçimde sunmaya çalışıyorum. Tekrar gibi gözükse de, daha anlaşılır bir biçimde ve soruna özgü kılınarak kültür, uygarlık, hegemonya, iktidar, politika, sınıf, ulus, sömürgecilik, asimilasyon ve soykırım, kapitalist modernite koşullarında devlet, toplum, demokrasi ve sosyalizm kavramları yorumlanmaya, hatta yer yer yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken tarihsel toplum gerçeği hep göz önünde bulundurulmaktadır. Böylelikle Kürt gerçeğini ve sorununu daha net bir anlayışla gündemleştirmek ve çözüme taşırmak kolaylaşmaktadır. Kolaylıktan kastım özellikle örtülü kültürel soykırım gerçeğinin kavranması ve kapitalist modernitenin aslında olmayan çözümünün, daha doğrusu soykırımdaki rolünün anlaşılır kılınmasıdır. Kürt sorununun kavranmasında en fazla güçlük çıkaran husus, hegemonik sistemle özsel ilişkisidir. Sorunun karmaşıklığı çözümde kullanmamız gereken temel kavramsal ve kuramsal çerçevenin yetkin kılınmasını gerektirmektedir. Özellikle iktidar, devlet ve yönetim kavramlarının yetkince tanımlanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca devlet ve demokrasi arasındaki ayrım ve ilişkinin kavranması kilit

mahiyettedir. İktidarla politika kavramı arasındaki ayrım doğru tanımlanmadan, ne demokrasi ne de demokratik çözüm kavranabilir. Sınıf, halk ve ulus kavramlarının tanımı da benzer sorunların çözümünde önemli bir araçsal role sahiptir. Tüm bu kavramların temelinde rol oynayan devlet ve toplum kavramlarının bilimsel temelde tanımlanması öncelik taşımaktadır. Bu tür kategorik kavramların tanımına hukuk ve ahlâkın doğru tanımını da eklemek gerekir. Kapitalist moderniteye karşı kendini alternatif olarak sunan reel sosyalizmin demokrasi ve devlet kavrayışlarının doğru çözümlenmesi de konuya açıklık getirilmesi açısından önemlidir.

İkinci Bölümde mevcut kavramsal ve kuramsal çerçeve ve savunmanın daha önceki ciltlerinin katkısıyla Kürt gerçeği ve sorununa daha somut ve özgünlüğü içinde yaklaşım geliştirme amaçlanmaktadır. Kürt gerçeği ve bağrındaki sorunun iç ve dış koşullar bağlamında somut bir çözümlenmesi yapılmadan, kapsayıcı bir çözümü sağlamak güçtür. Kürtleri kültür ve uygarlık kavramları ışığında nitelemek hayli öğreticidir. Bu diğer halklar için de gerekli bir yaklaşımdır. Özellikle kültürel varlık olarak tarih boyunca uygarlıklar karşısındaki konumlarını gözlemlemek, Kürtleri ve sorunlarını doğru tanımlamaya oldukça katkı sunucu bir yöntemdir. Jeostratejik ve aşiretsel konum ile soykırım ve asimilasyona karşı kendini savunma arasında sıkı bir ilişki vardır. Burada statik bir yaklaşım yerine, dinamik ve süreçsel bir yaklaşımı esas almak konuyu oldukça açıklayıcı kılacaktır. Kürt sorununun ağırlaşmasında kapitalist hegemonya Ortadoğu'daki son iki yüzyıllık yayılmasıyla belirleyici rol oynamıştır. Kapitalist modernitenin sistemik çıkarlarını çözümlemeden, kültürel soykırıma vardırılacak kadar ağırlaştırılan bu sorunu kavrayamayız. Bu durumda tıpkı Ermeni soykırımı örneğinde olduğu gibi, havanda su dövme misali boşa çıkmak olasıdır. Özellikle Beyaz Türk faşizmi kavramlaştırması tüm yönleriyle tanımlanmadan, ne Türkiye'deki cumhuriyet ne de demokrasi kavramlarını anlamak olasıdır. Halen olanca ağırlığıyla varlığını sürdüren askeri darbe-vesayet, her tür antidemokratik rejim ve şiddet toplumu kavramlarını yetkince anlamak ancak Beyaz Türk faşizmi kavramına açıklık getirmekle mümkündür. Özellikle bu kavramın altındaki sahte ve aşırı şoven milliyetçiliğin kapitalist hegemonik güçlerle ajanlık ve kurumsallık ilişkisinin çözümlenmesi kilit mahiyettedir. Anadolu ve Mezopotamya'daki soykırım uygulamalarının doğru kavranması, bu kavramın doğru tanımlanmasına bağlıdır. Ayrıca bu Beyaz Türk faşizmi Cumhuriyet'in demokratikleşmesi önündeki temel engeldir.

Üçüncü Bölümde Kürt ulus hareketi ve ulus-devlet ilişkisi çözümlenmeye çalışılmaktadır. Denilebilir ki, Kürt sorununun ağırlaşmasında rol oynayan en temel etkenler içsel bir olgu olarak Kürt ulusu ve ulus-devletçilikle ilişkisinin doğru çözümlenememesi ve Kürt ulusal varlığının dış bir olgu olarak ulus-devlet olgusu karşısındaki konumunun doğru kavranamamasıdır. Sanki olmazsa olmaz bir ilkeymiş gibi hastalık derecesinde bir devletçi ve milliyetçi çözüme takılı kalmak, çözümsüzlüğün derinleşmesindeki diğer temel bir etken durumundadır. Hâlbuki Selçuklu ve Osmanlı tarihinde de bolca uygulama örneği bulmuş olan özerklik ve günümüzde özellikle Avrupa ülkelerinin kendi

içlerinde ve aralarında geliştirdikleri demokratik federalist uygulamalar Kürt sorununa çok zengin bir çözüm paketi sunmaktadır; hem de çok tutucu davranan ulus-devlet gerçekliğine rağmen. Demokratik siyaset ve demokratik özerklik kavramlarının kilit önem arz eden doğru tanımlanmaları çözüm için hayati önem taşımaktadır. Geç kapitalist modernite çağında soruna hem içten hem de dıştan ulus-devletçi yaklaşımları dayatmak Filistin-İsrail sorunundaki çözümsüzlüğü tekrarlamaktan, hatta daha yakın örnek olarak Irak ulus-devlet federalizminde olduğu gibi çıkmazı derinleştirmekten öteye sonuç vermez. Kaldı ki, bu yöntemlerin kapitalist hegemonik güçler ve geleneksel işbirlikçilerinin çıkarlarıyla ilişkisi ve sonuçta yol açtıkları felaketlerdeki rolü açıktır. 21. yüzyılda devletçilik zihniyetinden kopmadan ve demokratik siyaset araçları devreye sokulmadan kalınırsa, yalnız başına Kürt sorunu bile Ortadoğu'yu bir yüzyıl daha geleneksel hegemonik güçlerin çıkar alanı halinde tutmak için yeterlidir. Bunun tersi de geçerlidir. Ortadoğu'da demokratizmin gelişmesindeki ve dolayısıyla tüm toplumsal sorunların demokratik çözümündeki kilit rol Kürdistan'daki demokratik çözüm deneyiminden geçmektedir. Kürdistan'ın mevcut statüsü, daha doğrusu bölgenin temel komşu ulusları olan Türk, Arap ve Fars uluslarının yanı sıra, daha iç unsurları olan Ermeniler, Süryaniler ve Türkmenlerin varlığıyla Kürtlerin yaşadığı tarihsel kader birliği, Kürdistan'daki demokratik çözümün domino etkisiyle tümüne yayılmasını olası kılmaktadır. Demokratik Kürdistan çözümü Demokratik Ortadoğu çözümünü doğurmaktadır.

Dördüncü, **Beşinci** ve **Altıncı Bölüm**lerde PKK olgusu irdelenmektedir. Güncel çözümleyici konuma ulaşmış PKK'nin en az sorunun ortaya çıkarılmasındaki rolü kadar, kritik bir eşikte durduğu konumu çözümlemek önemini tüm yakıcılığıyla korumaktadır. Hem Kürt sorununu derinliğine kavramak hem de ulus-devletçi yaklaşımları aşmak PKK tarihinde önemli bir gelişme olduğu kadar, PKK'nin daha çözümleyici bir yapılanmaya dönüştüğünü kavramaları da Ortadoğu'nun tüm devlet ve siyaset güçleri açısından zorunluluk arz etmektedir. PKK'nin boynuna takılan 'terörist' yaftası fazlasıyla çözümsüzlüğe yol açmakta ve sahiplerine de zarar vermektedir. PKK'nin KCK somutunda geliştirmeye çalıştığı demokratik özerklik modeli sadece Kürtler ve Kürt sorununun çözümü için değil, benzer sorunları yaşayan Arap, Türk, İran, Afganistan, Kafkasya toplumları ve diğer tüm toplulukların sorunlarının çözümü için de hayati önem taşımaktadır.

Yedinci Bölümde Kürt sorununun Ortadoğu genelindeki konumu, bu sorunun bölgedeki gelişmelerle iç içe ve bütünlük içinde kavranması amacıyla kısaca da olsa Ortadoğu'da günümüzde yaşanan bunalım ve bu bunalımın aşılmasında demokratik modernite kuramının çözüm olanakları değerlendirilmektedir. Bunun için kapitalist modernite unsurlarının bölgedeki bunalımın derinleşmesindeki rolleri irdelenmekte, buna karşılık demokratik modernite unsurlarının çözüm gücü sunulmaya çalışılmaktadır.

Sonuç bölümünde Kürdistan Devrimi'nin olası evrensel katkısı değerlendirilmektedir. Bunun için yerelle evrenselin, tikel ile genelin tanımı ışığında Kürt

sorununun devrimsel çözümünün bölgesel ve küresel sonuçları iki farklı modernite çerçevesinde bir kez daha özetlenmekte ve böylece savunma bu son cildiyle tamamlanmaktadır.

Bu son savunmamı bu içerikte hazırlamam pratik gelişmelerle iç içe olmuştur. Bu ender görülen bir durumdur. İmralı'daki yaşamımın zorluklarına değinmeyeceğim. Fakat hem devletçe hem de Özgürlük Hareketi'nce önderlik rolüne zorlanmamın bu zorlukları katbekat arttırdığı açıktır. Çok sayıda aydın kişi, bir adada ve devletin en sert kuşatmasında ancak ucuz işbirlikçilik yapabileceğim gibi basit bir yanılgıya kapılarak, birçok haksız ve yanlış yoruma gitti. Hatta bizzat PKK içinde bazıları o denli etkisiz kılınacağım zehabına kapıldılar ki, en yaşamsal değerleri eşi görülmemiş bir hoyratlıkla parçalamaktan, kaçırtmaktan ve hiçleştirmekten çekinmediler. Hem yaşamım hem de ilişki düzeyim yeterince açıktır. Anlamlı bir eleştiride bulunmayı oldukça hak ettiğim kanısındayım. Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin değil, Ortadoğu'daki birçok benzer kapitalist ulus-devlet yapılanmasının yaşadığı ağır sorunları sadece devleti yıkma mantığıyla aşamayacağımız ortadadır. Kaldı ki, Sovyet deneyiminde komünistlerin Çarlığı yıkmaları ve kendi diktatörlük rejimlerini kurmalarının sonuçları yeterince ders verici özelliktedir. Aynı model deneyimi izleyen Çin, en ağır krizleri yaşayan gerici faşist küresel finans kapitalin hegemonyasını sürdürülebilir kılmasında neredeyse başat rol oynamaktadır.

Şunu demek istiyorum: Reel sosyalist deneyimin kapitalist liberalizmin daha gerici bir devletçi varyantı olduğu, en azından bünyesinde bulunan temel yanlışlıkların kapitalist moderniteden kopuş için gereken doğru stratejik ve taktik programları geliştirmesine engel teşkil ettiği yeterince kanıtlanmıştır. Ancak bu gerçeklik verilen özgürlük, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin boşa gittiği anlamına gelmemektedir. Tersine, kapitalist hegemonyanın kaynaklandığı merkezî uygarlık sistemine karşı tarih boyunca demokratik, özgürlükçü ve sosyalist deneyimlerin hep var olduğunu, bu deneyimlerin güncel planda demokratik modernite olarak kendilerini ayrımlaştırabileceğini ve alternatif kılabileceğini ortaya koymaktadır. En güçlü çağında gibi gözüken küresel finans kapitalizmi, aslında sistemin en zayıf duruma düştüğünü ve sürdürülemez konumda tıkandığını göstermektedir. Sınırsız sömürü, toplum dışılık, barbarlıktan da öteye yaşam dışılık kapitalist modernitenin vardığı son duraktır. Kapitalist sistemin sadece toplumda çürüme ve çözülmeyi geliştirmekle kalmayıp doğanın yıkımına da yol açtığı teorik olmaktan öteye günlük olarak yaşanan pratik bir olgudur. Savunmam özünde bu kapitalizme karşı yapılmıştır. Zaten İmralı'daki yaşamın biyolojik sürdürümünün de bu çağın hegemonik güçlerince (Gizli NATO-Gladio) sağlandığı tüm çirkinliği, ahlâksızlığı ve hukuk dışılığıyla ortadadır.

Savunmamı AİHM'e yazılı olarak sunmamın altındaki temel dürtü, çocukluk ruhumun hor görülmeye ve sahte büyüklüklere karşı takındığı aynı isyancı tutumun geç çağında da diriliğinden hiçbir şey kaybetmeden insan kalmaktaki ısrarını ve bunun uygun toplumsal öz ve biçim altında sürdürülmesini kanıtlamaktır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Toplumbilimde temel kavram ve kuramların tanımı yapılmadan anlamlı yorumlar geliştirmek güçtür. Toplumbilim kendisini tanımlama konusunda bile görüş birliği sağlamaktan uzaktır. Bilimlerin her alanda yaşadığı kriz ortadayken, toplumbilim alanında kesinlik aramak anlamlı bir çaba değildir. Esas gerekli olan, toplumsal olgunun doğru tanımlanmasıdır. Toplumu tanıma çalışmaları sanıldığından çok daha düşük düzeyde bir anlam birikimine sahiptir. Toplum tanımlanmaya çalışıldıkça cehalette derinleşme gibi bir paradoksla karşılaşılmaktadır. İnsan bireyinin gelişiminde toplum ne denli belirleyiciyse, gelişiminin önünde de o denli engeldir. Toplumsal paradoks budur. Bireyciliği derinleştiren liberalizmin sözde özgür bireyi ile komünitenin sıkıca bağladığı birey benzer ölçülerde çarpık olup tekil olarak yaşamdan kovulmuş olmaktadır. Bu tür hasta bireylere dayanarak toplumu tanımlamak imkânsızdır. Ne yazık ki, insanlık günümüze kadar her iki halin etkisinden kurtulmuş değildir. Bu toplumsal paradoksla ne kadar bilim yapılabileceği son derece tartışmalıdır. Bilim yapılabilmesi için temel şart olan zekâ ancak toplumla dile kavuşarak sıçrama yapabilmekte, fakat bir adım ötesinde önü yine toplumsal varlık tarafından kesilmektedir. Böylece hakikat olgusu son derece izafi kalmaktadır. Tam da bu noktada dogmatik inanç veya düşünce daha da katılaşarak, insan zekâsını en geri canlılarınkinden bile daha duyarsız ve yanlış algılı kılabilmektedir. Dogmatik toplumun yaygınlığı düşünüldüğünde, bilimin göreliliği kendini oldukça hissettirmektedir.

Toplumsal paradoksun tümüyle aşılması imkânsız olmakla birlikte, bunu sınırlı ölçüde aşmak ve bilme düzeyine ulaşmak mümkündür. Bu durumda azami bilgilenme yaşamın kendisi hakkında olabilir. Kendini kavrayan doğa olarak yaşam ölümü anlamsız kılabilir. "Canlıların üremesi, beslenmesi ve korunması savaşımı ne zaman durabilir veya sonuçlanabilir?" diye sorduğumuzda, buna en bilgece cevabın 'kendini kavrayan doğa' olarak insanda yattığını söylememiz mümkündür. Buna nihai evrensellik de diyebiliriz. Ağır bir öznelliğe düştüğüm düşünülse de diyebilirim ki, görünen, bilinen ve hissedilen her şey göreceli insanla sınırlıdır. Dolayısıyla bu biçimde kendini kavrayan doğanın evrenselliği ne kadar temsil edebileceği oldukça tartışmalıdır. Fakat 'kendini bilen doğa olarak insan' dışında bir evrenselliğin varlığı da yine son derece tartışmalıdır. Dünya canlılarının bir özeti olarak insan aklı dışında evren ne kadar tartışmalıysa, bu insan aklının kendisinin evreni ne ölçüde temsil ettiği de o kadar tartışmalıdır derken yine bir paradoksa düştüğümüz söylenebilir. Fakat hakikatin tüm çerçevesi de bu paradoksla çevrilidir. Çıkarılması gereken temel sonuç, bilginin göreceli karakteri ve bunun toplumsal doğayla sıkı bağlantısıdır. Dolayısıyla bilim dünyasındaki kriz ancak toplumsal doğa üzerinde yoğunlaşmakla, onun birinci ve üçüncü doğayla bağlantısını doğru, ahlâki ve estetik olarak kurmakla ve o da görece aşılabilir.

A- KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Konumuzla bağlantısı açısından toplumsal doğayı çözümlemede temel iki kavram olan kültür ve uygarlığı tanımlamak ön açıcı olabilir. Diğer kavramlar peşi sıra daha iyi tanımlanabilir.

1- Kültür

Kültürü insan toplumunun tarihsel süreç içinde oluşturduğu tüm yapısallıklar ve anlamlılıklar bütünü olarak genel bir tanıma kavuşturabiliriz. Yapısallıkları dönüşüme açık kurumların bütünü, anlamlılıkları ise dönüşen kurumların zenginleşen ve çeşitlenen eşgüdümlü anlamlılık düzeyi veya içeriği olarak tanımlamak mümkündür. Bir benzetmeyle tanımlamayı güçlendirirsek, yapısallığı yapının maddi, somut çerçevesi, anlamı ise bu maddi, somut çerçevenin içeriği, hareket ettiren, duygulu ve düşünceli kılan yasası olarak belirlemek mümkündür. Burada Hegel'in 'doğa' ve 'tin' kavramlarına yakınlaştığımızı söyleyebiliriz. Özellikle Hegel'in iki yüz yıl önce bu kavramlara yüklediği anlamın ve bu kavramlar için yaptığı tanımlamanın içeriğinin daha sonraki bilimsel gelişmelerle yetkinleştiğini söylemek mümkündür.

Kültürün dar anlamda tanımı da oldukça sık kullanılmaktadır. Burada kültür daha çok anlam, içerik, yapının yasası ve canlılığı olarak belirlenmeye çalışılmaktadır. Toplum söz konusu olduğunda, dar anlamda kültürü toplumun anlam dünyası, ahlâk yasası, zihniyeti, sanatı ve bilimi olarak tanımlıyoruz. Politik, ekonomik ve sosyal kurumlar bu dar anlamla bütünleştirilerek geniş anlamda genel kültür tanımına geçilir. Dolayısıyla ancak temelde kurumsal ve içerik olarak anlamı varsa, bir varlık olarak toplumun kendisinden bahsedilebilir. Tek başına kurumsal ya da anlamsal toplumdan bahsetmek oldukça yanıltıcı olur. Tikel bir toplum ancak yeterli ölçüde kurumsal ve anlamsal bir düzey taşıyorsa kendisini bir varlık olarak kimliklendirebilir, adlandırabilir. Kendi başına kurumsal veya anlamsal toplumdan bahsetmek, bu tür toplumlar içinde insanca yaşanabileceğini varsaymak, tarihte tüm toplumların yaptığı gibi yanlışlık, sapma, ahlâksızlık ve çirkinlik olarak yargılanır.

Bir toplum kurumsal olarak dağıtıldıktan sonra artık onun anlamından, dar kültüründen bahsedilemez. Bu durumda kurum su dolu bir tas gibidir. Tas kırıldıktan sonra, açık ki suyun varlığından bahsedilemez. Bahsedilse bile o artık tasın sahibi için su değil, başka topraklar veya kapların sahiplerine akmış bir yaşam unsurudur. Toplumsal anlam, zihniyet ve estetik yitiminin sonuçları daha da vahimdir. Böylesi bir durumda ancak başı uçurulmuş canlı varlıklar gibi bir varlığın çırpınmasından bahsedilebilir. Zihniyet ve estetik dünyasını yitiren bir toplum çürümeye, vahşice parçalanmaya ve yenmeye terk edilmiş bir leşe benzer. Dolayısıyla bir toplumu kültürel olarak tanımlamak için onu mutlaka kurumsal ve anlamsal bütünlük içinde değerlendirmek şarttır. Bu konuda verebileceğimiz en yalın örnek, dramını yoğun yaşadığımız

Kürt toplum gerçekliğidir. Hem kurumsal hem de anlamsal olarak derin bir parçalanmayı ve zihniyet yitimini yaşadığı için, Kürt toplumu ancak bir 'kültürel soykırım altındaki toplum' olarak tanımlanabilir.

2- Dil

Dil kavramı kültür kavramıyla sıkıca bağlantılı olup, dar anlamında esas olarak kültür alanının başat unsurudur. Dili dar anlamıyla kültür olarak tanımlamak da mümkündür. Dilin kendisi bir toplumun kazandığı zihniyet, ahlâk ve estetik duygu ve düşüncenin toplumsal birikimidir; anlam ve duygunun bilince çıkmış, ifadeye kavuşmuş kimliksel ve ansal varoluşudur. Dile kavuşan toplum, yaşamın güçlü gerekçesine sahip olmuş demektir. Dilin gelişkinlik düzeyi yaşamın gelişkinlik düzeyidir. Bir toplum anadilini ne kadar geliştirmişse, yaşam düzeyini o kadar geliştiriyor demektir. Yine dilini ne denli yitirmiş ve başka dillerin hegemonyası altına girmeyle karşılaşmışsa o denli sömürgeleşmiş, asimilasyona ve soykırıma uğramış demektir. Bu gerçekliği yaşayan toplumların zihniyet, ahlâk ve estetikçe anlamlı bir yaşamlarının olamayacağı, hasta bir toplum olarak silininceye dek trajik bir yaşama mahkûm kalacakları açıktır. Anlam, estetik ve ahlâk yitimini yaşayan toplumların kurumsal değerlerinin sömürgenlerin değerlerinin hammaddesi olarak işlenmesi de kaçınılmazdır. Sonuç olarak, dil örneğin Kürtlerdeki haliyle yaşandığında, bu durumdaki bir toplumun maddi olarak son derece yoksullaşacağı ve paramparça duruma düşeceği, dolayısıyla anlam, ahlâk ve estetikçe de yanlış, hain ve çirkin olarak yaşamaktan kurtulamayacağı gayet açıktır.

3- Uygarlık

Uygarlık kavramı daha çok genel kültür kavramının sınıf, kent ve devlet aşamasındaki toplumunu tanımlar. Sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme uygar toplumun temel kategorileridir. Buradaki toplum sınıflaşmış, kentleşmiş ve devletleşmiş toplumdur. Somut ve tarihsel gelişim haliyle eşitlikçi klan ve kabile toplumundaki sınıflaşma, tarım-köy toplumu üzerindeki kentleşme ve hiyerarşik toplumun bağrındaki devletleşme olguları uygarlığı karakterize eder. Uygar toplum, doğa-toplum bağlamındaki simbiyotik ilişkiye ilaveten, toplumsal doğa içinde hükümranlık ilişkisinin tek taraflı gelişip gittikçe şiddetlenen bir çelişki halini almasıyla kendini somutlaştırır. Toplumda farklı yapısallıklar, anlamlar, ahlâk ve estetik duygular geliştirir. Toplum açısından uygarlığın olumlu bir gelişme mi, yoksa olumsuz bir gelişme mi olduğu son derece tartışmalıdır. Tarihi egemen, sömürgen kesim açısından inşa edenler bakımından uygarlık büyük bir tarihsel gelişmedir, hatta tarihin kendisidir. Kendini baskı ve sömürü altında yaşayan kesimler olarak tanımlayanlar açısından ise, büyük bir felaket ve cennet ütopyasının yitimi olarak değerlendirilir. Doğrusu da budur. Bu çelişkiyi derinliğine yaşayan bir toplumda düşünce, ahlâk ve estetik duygu farklılaşmasının oluşması toplumsal doğa gereğidir. Parçalanmış, çelişkili kurumlar ve anlamlar dünyasının oluşumu uygarlık gereğidir. Savaşlar en çok bu gerçekliği ifade eder. Savaş gibi içinde fiziki yok

etmelerin yoğunca yaşandığı toplumsal eylemlerin varlığı, ancak derinliğine bölünmüş bir toplumu ifade edebilir. Anlam parçalanması ise ideolojik savaşı ifade eder ki, bu da uygar toplumda yoğunca yaşanan fiziki savaş kadar etkili bir hegemonik savaştır. Uygar toplumun çelişkili tarafları kendi farklarını bir yandan ideolojik ve fiziki, kurumsal savaşlarla ortaya koyarken, diğer yandan kendilerini egemen ve süreklilik arz eden esaslı yapı ve anlamlar bütünü olarak ifade etmekten geri durmazlar. Gerçek toplumun kendilerinden oluştuğunu, toplumun kendini bu biçimde varoluşsal kıldığını iddia ederler. Kendi içinde ne kadar dönemlere ve farklı kurum ve anlamlara bürünürse bürünsün, uygarlığın temel gerçekliği böyle kalır.

Uygar toplumun gelişiminde gözlemlenen temel bir olgu, bağrında geliştiği toplumu zor ve sömürü aygıtları içinde giderek yutması, eritmesi ve bu olguya bağlı olarak Birinci Doğa ile ekolojik-simbiyotik ilişkiyi çözüp yıkarak onu sadece kaynağa dönüştürüp sömürmesi ve giderek tüketmesidir. Bu durumda toplumun iç çelişkilerle mi, yoksa ekolojik çelişkilerle mi dağılacağı güncellik kazanmış bir sorudur. Doğru olan da, uygarlıkta köklü ve olumlu bir dönüşüm yaşanmazsa, her iki çelişkinin hükümranlığındaki birinci ve ikinci doğaların büyük felaketleri yaşamaktan kurtulamayacaklarıdır. Toplumların uygarlıksız yaşayamayacağı, uygarca yaşayan toplumların zengin ve güçlü toplumlar olduğu türünden değerlendirmeler ideolojik olup, daha çok tahakkümcü ve sömürgen tekelci elidin paradigmasını yansıtır. Sınıflaşma, kentleşme ve devletleşmenin vardığı düzey tüm etkili bilim çevrelerince toplumsal kanser (Biyolojik kanser de bu gerçeklikle bağlantılıdır) olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda fazlasıyla gösterge mevcuttur. Nükleer silahlanma, çevre yıkımı, yapısal işsizlik, tüketim toplumu, aşırı nüfus artışı, biyolojik kanser, cinsel hastalıklar, artan soykırımlar bu göstergelerin belli başlılarıdır. Mevcut çelişkili ve kanserli uygarlığı tahakkümcü ve sömürgen karakterinden çıkarıp dönüştürecek olan demokratik uygarlık-modernite, çıkış yolu olarak kendini gittikçe alternatif kılmaktadır. Doğru olan, eski uygarlığın çöküşünü tüm insanlığın çöküşü olarak görmek yerine, demokratik uygarlığın gelişimi ve başat hale gelmesi olarak değerlendirmektir. Bu durumda toplumsal kültürlerin daha kalıcı olduklarını, kültürlerin uygarlıkları dönüştürme gücünde olduklarını, uygarlıkları hem farklılaştırıp geliştirdiklerini hem de köklü dönüşümlere uğratma kabiliyetinde olduklarını bilmek önemlidir. Bir toplumdaki uygarlığın yıkılmasını köklü kayıp olarak değerlendirmek şurada kalsın, eğer kültürün hem yapısal hem de anlamsal olarak gelişmesine yol açmışsa, bu yıkılışı son derece olumlu bir gelişme olarak yargılamak gerekir. Eğer uygarlığın dönüşümüne yol açmışsa, bu gelişmeyi köklü kurtuluş ve özgür yaşama kavuşma olarak da yorumlayabiliriz.

4- İktidar

Toplumsal gerçekliği çözmede iktidar en çok zorluk çıkaran, çelişkili ve yanlışa yol açan kavramların başında gelmekte, içerik ve biçimi açısından tanımlanmasına karşı âdeta direnmektedir. Doğasındaki hâkimiyet tanımına da

yansımakta, gerçekçi bir tanıma karşı direnmekte, kendini ele vermemektedir. Sanki nötr ama vazgeçilemezmiş ve tanrısal bir olguymuş gibi kendini genelleştirip mutlaklaştırmaktadır. Toplumsal iktidarı yoğunlaşmış ekonomik sömürü ve güç olanağı (potansiyeli) olarak tanımlamak en doğrusudur. İktidar toplumun tüm yapısal ve anlaksal odaklarında âdeta genetik bir karakter kazanan birikmiş sömürü ve güç olanağı olup, bu iktidar mekanizmasını ele geçiren toplumsal güçler somut tarihsel devletle sömürü elitleri ve sınıflarını oluşturmaktadır. İktidarı hep sınıf ve devlet oluşumlarının potansiyel rezerv imkânı olarak anlamlandırmak büyük önem taşır. İktidar potansiyeli somutlaştığında, herhangi bir devlet ve ona hükmeden elitlerin dayandığı toplumsal sömürü sınıfını (köleci, feodal, burjuva vb.) teşkil eder. İktidarı hem fiziki hem de entelektüel güç potansiyeli olarak düşünmek de mümkündür. Topluma kendini zorunlu, mutlak ve sürekli gerekliymiş gibi dayatmasının diğer önemli bir etkeni, kendini doğal toplumsal yönetim ihtiyacıyla aynılaştırmasıdır. İktidar kendini yönetim olgusuyla özdeşleştirdiğinden vazgeçilmez kılmaktadır. Doğal toplumun önderliğinden ayrıştırıldığında, iktidarın bir kanser uru olarak toplumsal bünyeye sızdığı görülecektir.

İktidarla devlet arasındaki farkı görmek de önem taşır. İktidar toplumda daha yaygın olduğu ve tüm gözeneklere sızdığı halde, devlet daha dar ve somut kurallı bir iktidar kimliğini ifade eder. Devlet daha denetim altına alınmış, kurala bağlanmış, gittikçe hukukileşen ve kendini meşrulaştırmaya özen gösteren bir iktidar biçimidir. İktidarı genel bir hükümranlık durumu olarak değerlendirirken, iktidarsızlığı da genel bir kölelik durumu olarak yargılamak mümkündür. Farklı iktidar ve kölelik biçimleri devletin genel özellikleriyle bağlantılı olup ondan feyiz alırlar. Bunları özgürlüğün karşıtı olarak yargılamak da mümkündür. Toplumda ne kadar iktidar potansiyeli varsa, o kadar özgürlük yoksunluğu yaşanır. İktidar ne denli azaltılırsa, özgürlük durumu o denli gelişim sağlar. Toplumda iktidara duyulan özleme çok dikkat etmek gerekir. Bu özlem ne denli yaygınsa, o denli toplumsal despotçuklar türer. Bu da demokrasinin tümüyle tükenişine götürür. Bir iktidar hastalığı olan despotluğun, Hitler tipi örneklerde görüldüğü gibi kontrol dışı kaldığında azman kesilmesi işten bile değildir. Tarihte keyfi yönetim biçiminde ortaya çıkıp toplumsal faşizm urları olarak yaşayan despotizm kapitalist iktidar süreçlerinde hızla büyüyüp tüm toplumsal gözeneklere yayılmakta ve toplumun totaliter güç yönetimi olarak somutlaşmaktadır. Ulus-devlet tarzındaki iktidar biçimlenmesi kapitalist-faşist rejimle bağlantılı olup onun öncül halini ifade eder.

5- Yönetim

Yönetim kavramının doğru tanımlanması, iktidar kavramından kaynaklı olumsuzluklar ve miyoplukları gidermesi açısından önemlidir. Yönetim de kültür gibi toplumda sürekliliği olan bir olgudur. Daha da genelleştirirsek, evrensel düzeyde beyinsel gelişmeye ve özellikle biyolojik evrendeki sinir yoğunlaşmasına denk gelmektedir. Yönetim evrendeki düzenliliği, kaostan çıkış halini ifade etmektedir. Toplumdaki esnek zekâlı anlamsal doğanın gelişmiş

hali, yönetim erkinin gelişkin olmasını beraberinde getirmektedir. Toplumsal beyne yönetim demek mümkündür. Bu durumda özyönetim ile yabancı yönetim kavramlarının çözümlenmesi önem taşır. Özyönetim kendi toplumsal doğasındaki erki düzenleme ve denetlemeyi, böylece toplumun sürekliliğini sağlamayı ve beslenip korunmasını güvence altına alırken, yabancı yönetim kendini iktidar olarak 'doğallaştırıp' üzerinde kurulduğu toplumu baştan çıkarmaya (beynini dağıtmaya), böylelikle kendisi için bir sömürge haline getirip yönetmeye çalışır. Dolayısıyla bir toplum için özyönetim hayati önemdedir. Özyönetimden yoksun kalmış bir toplum sömürge olmaktan kurtulamayacağı gibi, bunun doğal sonucu olarak asimilasyon ve soykırımla süreç içinde yok olması kaçınılmazdır.

Toplumun özüne yabancı yönetimler iktidarın en zorba ve sömürgen biçimini temsil ederler. Dolayısıyla bir toplum için en hayati, ahlaki, bilimsel ve estetik görev özyönetim gücüne kavuşmaktır. Bu görevi başaramayan toplumun ahlaki, bilimsel ve estetik gelişimi mümkün olmadığı gibi, siyasal ve ekonomik kurumlaşma ve gelişmesi de yok olur. Önemli olan, yönetim erkinin bir yandan kendini iktidar biçimine taşırmaktan alıkoyması, diğer yandan yönetimsizliğe karşı sonuna kadar direnmesidir. Yönetimi iktidarlaştırmamak kadar, iktidarın yönetim ayrıcalıklarını elinden almak da büyük önem taşır. İktidar ne denli anti-toplumsalsa, yönetim de o denli toplumsal erktir. Toplumsal erksiz ahlaki, estetik ve bilimsel gelişme olmaz. Böylelikle dar anlamda kültürel gelişme olmayınca, geniş anlamda ekonomik ve siyasal gelişme de olmaz. Bu durumda yaşanacak olan sömürgeleşmek, asimilasyon ve soykırım sonucu tükenmedir.

İktidar yönetimi toplumda ne denli antidemokratikse, özyönetim de o denli demokratik yönetimle bağlantılıdır. Saf iktidar yönetimleri ne kadar demokrasi karşıtlığını ve toplumun yönetimden uzaklaştırılmasını ifade ediyorsa, özyönetimler de toplumu yönetime kattıkları oranda demokratikleşmeyi ifade ederler. Bu durumda demokrasi toplumun katılım sağladığı özyönetimi olarak tanımlanabilir. Özyönetimler hep toplumla ilgili olduklarından, katılımsız olmaları düşünülemeyeceğine göre, doğalarında demokrasi vardır. Demokrasi daha çok halk ve ulus gibi makro toplumlar için düşünülen bir kavram iken, özyönetimler en küçük klan toplumundan en geniş ulusal toplumlara kadar yaygınlaşan ve sürekliliği olan bir erki ifade ederler. Toplumbilimin yaşadığı en önemli kriz veya sorunların başında, iktidar ve yönetim kargaşasını ve çarpıtmasını çözememesi gelir. Bu da beraberinde tüm yapısal ve anlaksal analizlerle tarihsel yaklaşımları kaos içinde tutmakta, krizin ömrünü uzatmaktadır. Sonuç iktidarın tüm toplumu ve çevreyi yutması, demokrasiyi içeriksizleştirip boş bir kabuk durumuna düşürmesi, kendini anlamsızca tekrarlayan bir biçimselliğe indirgemesidir. Sosyolojik bilim iktidar ve demokratik yönetim kavramlarını odağına alıp çözmedikçe ve bununla bağlantılı olarak çözümü tarihe ve diğer bilimlere yaymadıkça, bilimsel alandaki krizin, dolayısıyla toplumsal krizin yeni bir yapısallık ve anlamsallık olarak aşılması mümkün olmayacaktır.

6- Politika

Politika kavramı da en az iktidar kavramı kadar kavranması güç bir toplumsal olguyu temsil etmektedir. Hem yönetim hem de iktidar kavramını çağrıştıran politika kelime olarak Grek kökenli olup, 'şehir yönetimi' anlamına gelmektedir. Fakat toplumsal olgu olarak söz edildiğinde, toplumun özgürce yönetilerek gelişmesi ve bireyselleşmenin gelişim sağlaması olarak tanımlanabilir. Yönetim olgusunu içermekle birlikte ona indirgenemez. Ne özyönetimle ne de iktidar yönetimiyle özdeşleştirilebilir. Politikayı toplumun özgürlük alanı, gelişmenin anlam ve iradece türetildiği yaratım alanı olarak yorumlamak öz gerçekliğine daha yakındır. Hatta politikayı özgürlükle özdeşleştirmek mümkündür. Burada toplumun hem düşünce hem de eylemle kendiliğini, kendi kimliğini bilince çıkarması, geliştirmesi ve savunması söz konusudur. Politika özyönetim erki haline geldiğinde demokratik politika olarak kimlik kazanırken, politikanın iktidar yönetimi haline dönüştürülmesi ise kendi öz gerçekliğinden saptırılması ve kendini inkâr eder duruma düşürülmesi olarak değerlendirilebilir. İktidar alanı politikanın inkâr edildiği alandır. Dolayısıyla devlet yönetimi liberalizmin ısrarla dayattığı gibi politika ve politik yönetim olmayıp, tersine politikanın inkârı ve yerine ya iktidarın keyfi yönetiminin veya devletin kurallı idaresinin geçirilmesi anlamına gelir. Devlet idaresi asla politika olarak tanımlanamaz; bir nevi kurallı, norma kavuşmuş iktidardır. İktidarın kendisi ise her halükarda politikanın yadsınmasıdır.

Toplumbilimde kavram kargaşasının en çok yapıldığı alan iktidar, yönetim ve politik ilişki alanıdır. Kavramlar o denli iç içe ve sanki özdeşmiş gibi kullanılmaktadır ki, tüm sosyal bilimin çatısı zincirleme tarzda yanlış örülmektedir. Liberal ideolojiden esinlenen sosyal bilim bu alanda sınır tanımaz bir kafa karışıklığına hizmet etmektedir. Özellikle tahakkümcü sistemlerin tüm eylemlerine politika denilirken, ayakta kalabilen politik unsurlar ise görmezlikten gelinmekte; ilkel aşiret yönetimi, dar mahallicilik, uzun vadeyi görememek, iç ve dış temel ulusal çıkarları temsil edememek biçiminde yargılanmaktadır. Bu konudaki kafa karışıklığı ve kargaşa muazzam ölçülerdedir. Politika çoktan toplumdan kovulduğu, yerine ihanetle özdeş olan iktidar kodları egemen kılındığı halde, politik olarak büyük bir gelişim sağlandığından, politikada modern ve uygar bir seviyenin yakalandığından dem vurulabilmektedir. Hâlbuki politikanın olduğu toplumsal alanda geçerli olan toplumun hayati çıkarlarıdır; onun yapısal ve anlamsal esenliği ve gelişkinliğidir. Politikasız veya zayıf politikalı toplumlar ya dıştan bir imha ve sömürge iktidarını ya da içten bir iktidar elitinin ve sömürücü sınıfın baskı ve sömürüsünü yaşamaktan kurtulamazlar. Bir topluma yapılabilecek en büyük iyilik, onu politik toplum seviyesine yükseltmektir. Daha da iyisi, onu demokratik siyasetin yirmi dört saat çalıştığı sürekli ve yapısal bir demokrasiye kavuşturmaktır.

7- Ahlâk

Ahlâkı politikanın tarihsel kurumsal gelenek halini almış biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Politika daha çok günlük olarak yaratıcı, koruyucu ve besleyici rol oynarken, ahlâk geleneğin kurumsal ve kurallı gücüyle mevcut toplum için aynı hizmeti görür. Ahlâkı toplumun politik hafızası olarak değerlendirmek de mümkündür. Ahlâken aşılmış veya ahlâktan yoksun kalmış toplumlar politik hafızasını, dolayısıyla geleneksel kurum ve kural gücünü zayıflatmış ve yitirmiş demektir. Bu da bir toplum için öz savunmadan yoksun kalmak, her tür iç ve dış tahakkümcü, sömürgen ve asimilasyonist uygulamalara açık hale düşürülmektir. İktidar sistemlerinin ve devlet oluşumlarının sürekli ahlâkı aşındırmaları ve yerine topluma üstten tek taraflı hukuk iradelerini (egemenlerin ahlaki biçimini) dayatmalarının altındaki temel neden, özyönetimi ve politikayı tahrip ederek o toplumu sürekli ve yapısal olarak iktidar yönetimine ve sömürüye açık hale getirmeyi zorunlu görmeleridir. Kendi ahlâkını güçlü yaşayan bir toplum, iktidara ve sömürüye kolay boyun eğmez. Bir toplum için ahlâkın en olumsuz, geri ve ilkel hali bile iktidar ve devletlerin en ileri hukukları ve yönetimlerinden daha değerlidir. Ahlaki ve politik toplumun olduğu yerde, iktidar ve hukuk gereksiz olmaktan da öteye, tahammül edilmesi güç bir yük haline gelir. Bir toplum ne denli ahlaki ve politik kılınırsa, o denli demokratik, özgür ve eşitlikçi, dolayısıyla iktidar eliti ve sermaye tekellerinin istismarına kapalı ve direngen kılınır. Liberalizm esinli sosyal bilimlerin politikayı demagoji seviyesine indirgeyerek özellikle devletin prototipi partilerin temel demagoji malzemesi olarak tanımlamaları sadece büyük bir kötülük ve bilim adına bilime ihanet olmayıp, bilinçli biçimde kendilerine tanınan rolü oynayarak, iktidar ve sömürü tekellerine hizmet etme misyonlarından ileri gelmektedir.

8- Hukuk

Hak ve adaletle tüm bağlantılarına rağmen, hukukun esas işlevi devlet iktidarını daha da pekiştirip toplumsal alanı gittikçe daraltmaktır. Hukukun propagandası çok yapılır, ama esas işlevi bu nedenle çokça açıklığa kavuşturulmaz. Toplumun sürekliliğini, beslenmesini ve korunmasını sağlayan kurallı yaşamı yerine ikame edilen hukukla bu imkân elinden alınmakta, toplum özyönetimden ve politikadan yoksun kılınarak, iktidarın ve devletin üstten tek taraflı hazırlanmış hukuku ve idaresiyle kuşatılmakta, sınıfsal baskı ve sömürüye tabi kılınmaktadır. Bu nedenle hukuk kavramı da en az iktidar ve politika kavramı kadar muğlâk, çarpıtılmaya oldukça müsait, kafa karışıklığının en çok işlendiği bir alan konumundadır. Bir toplumda hukukun çok gelişmesi ahlâktan yoksunluğu ifade ettiği gibi, o toplumda çok şiddetli bir sınıf çatışmasının, dolayısıyla sömürü ve baskının mevcudiyetini gösterir. Ayrıntılı hukuki düzenlemeler, çokça idea edildiğinin tersine, hakkın gücünü ve adaletin temsilini değil, baskı ve sömürü tekellerinin sistematik olarak kodlanmış çıkar-

larını yansıtır. Özellikle kapitalist sömürü sistematiğinde hukukun korkunç boyutlarda gelişmesi, sistemin sınır tanımaz azami kâr eğiliminden ileri gelmektedir. Tarihsel olarak hak kavramını araştırdığımızda, kendini tanrı-kral olarak ilan eden iktidar tekeli ile karşılaşırız. Burada hak kavramı hem monarkın tek taraflı irade eylemini ve temellükünü, hem de tanrısallığını ifade etmektedir. Hak, Tanrı ve Allah kavramlarının özdeş kılınması, buna yontulması bu gerçeği ifade etmektedir.

Hukuku diğer bir yönüyle iktidar ve sömürü tekellerinin ahlâkı olarak yargılamak da mümkündür. Geleneksel ahlâk daha çok toplum adına ne kalmışsa o alanda seyrederken, hukuk toplumun alanını giderek daraltan devlet iktidarının kurallı eylem alanı haline dönüştürülmektedir. Ahlâkın mumla arandığı kapitalist modernitede neredeyse tüm yaşam alanlarının, havanın ve suyun bile hukuk konusu haline getirilmesi, hukuk kavramının içeriğini daha somut hale getirmekte ve anlaşılır kılmaktadır. Eski uygarlık hükümranlıklarının çokça eleştirilen ve aslında çok zayıf olan toplumsal gasplarıyla karşılaştırıldığında, kapitalist modernitenin hukukla meşrulaştırılan gaspları sınır tanımaz boyutlardadır.

Hukukun sosyal bilimde giderek üst sıralara tırmandırılması, özde hak adına haksızlıkların, toplumsal gerçeklik adına yalanın ve kurallı yaşam adına yaşamın zincirlenmesinin örtbas edilmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hukuk kapitalist modernitenin temel meşruiyet aracı olmak durumundadır. İktidar olgusunda görüldüğü gibi hukuk alanında da önemli olan, her ne kadar hukuklaştırılmış gibi gözükse de, buradaki ahlâki boyutu görerek karmaşayı çözmek ve sınırlı da olsa toplumu bu hukuka içerilmiş ahlâkla savunmayı bilmektir; tıpkı iktidara yedirilmiş toplumsal yönetim erkini geri almak gibi, hukuka yedirilmiş ahlâkın toplumun korunmasında ve sürdürülmesindeki rolünden vazgeçmemektir.

9- Demokrasi

Gerek uygulamada sıkça kullanımı gerekse özüne ters biçimde yorumlanması, demokrasi kavramının doğru tanımını önemli kılmaktadır. Üzerindeki kavram kargaşasıyla yoğun kullanımda olan demokrasinin dar ve geniş tanımları yapılabilir. Demokrasi geniş anlamda devlet ve iktidarı tanımamış toplulukların kendilerini yönetmesi olarak tanımlanabilir. Klan, kabile ve aşiret topluluklarının kendilerini yönetmeleri bu kategoriye dahildir. İktidar ve devlet olgularının yoğunca yaşandığı toplumlarda iktidar ve devlet yönetimi dışında kalan özyönetimleri dar anlamda demokrasi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Devletli toplumlarda saf haliyle ne demokrasi ne de despotik yönetimler geçerlidir. Daha çok iç içe geçmiş yönetim olgusu söz konusudur. Bu da hem iktidarın hem de demokrasinin yozlaşmasına açık rejimler üretir. Doğası gereği, devlet iktidarı toplumla ilişkisinde demokrasiyi geriletmek ve sınırlandırmak durumundadır. Demokrasi güçleri ise, devleti tanımamak suretiyle sınırlarını sürekli genişletmek isterler. Sorunun özü, kendini demokrasiyle maskeleyen devletle devlet olmak isteyen demokrasi arasındaki karmaşadan

kaynaklanmaktadır. Avrupa uygarlığında bu karmaşa sistemli bir şekilde geliştirilmiştir. Doğu toplumlarında ise, toplum ve devlet doğaları arasındaki farklılık daha derindir. Devlet iktidarının kendini anayasalarla sınırlandırması ile toplumun daha çok temsili demokrasiyle sınırlandırılması, ikisi arasındaki sert çatışmaları yumuşatıp bir arada yaşamalarına imkân tanımaktadır. Kapitalist modernitenin geliştirdiği bu model, özünde sınıfsal çelişkileri yumuşatarak yönetmeyi amaçlamaktadır. Kapitalist modernite bir yandan ulus-devlet gibi devlet iktidarının en yoğun ve yaygın bir biçimini kendi dışındaki tüm toplumsal güçler üzerinde sürdürürken, diğer yandan sistemin baskı ve istismarı altındakileri sus payı kabilinden temsili parlamenter demokrasiye razı etmeye çalışmaktadır. Liberal demokrasi denilen olgu bu oluyor.

Toplumsal demokrasiyi bu iğfalden kurtarmak demokratik özyönetimler geliştirmekle mümkündür. Demokratik özyönetimleri devlet iktidarıyla özdeşleştirmeden, halkçı veya proleter diktatörlük adı altında saptırmadan geliştirmek, doğru çözüme en yakın model durumundadır. Ne halk adına devletleşmesi ne de devletin basit eki olması demokratik özyönetimin esası ve ayrıcalığıdır. Bu yol dışında bir yöntemle liberal demokrasinin sağ ve sol çarpıtmalarını aşmak zordur. Kendini ister klasik liberal demokrasi ister reel-sosyalist halk demokrasisi olarak yansıtsın, liberalizmin esas yönetim gücü devlet tekeli ve ekonomik tekellerdir. Topluma düşen görev, tarih boyunca uygarlık güçleriyle çağımızdaki kapitalist modernite güçlerine karşı kendi demokratik modernite güçlerini inşa etmektir. Devleti yıkıp devlet olmayı amaçlamamak kadar, verili devlet içinde erimeden ve onun sivil uzantısı olmadan kendini tüm toplumsal alanlarda yapılandırmak ve anlamlı kılmak demokratik modernitenin tarihsel rolüdür.

10- Ekonomi

Özellikle fetişleştirildiğinden ötürü, ekonomiyi sınırları çizilmiş bir tanıma kavuşturmak büyük önem taşımaktadır. Her şeyi ekonomiye indirgeyerek ekonominin tanımını anlamsız kılan liberalizm, ekonominin tersi her olguyu da ekonomi saymaktadır. Genel anlamda ekonomiyi toplumun zorunlu maddi ihtiyaçlarını giderme eylemi, bunun kurumsal ve kuralsal ifadesi olarak izah ederken, daha dar anlamda pazar etrafındaki maddi ihtiyaç değiş tokuşu olarak tanımlamak mümkündür. Kullanım yerine değişim değerini esas alan pazar ekonomisi kabul gören bir tanım olmakla birlikte, kapitalizmin tıpkı demokratik alanı yozlaştırması gibi, ekonomik alanı da ulus-devlet ve sermaye tekellerinin tahakkümü altına alarak özünü boşalttığı çok iyi kavranması gereken bir gerçekliktir. Ekonomi sanki ulus-devlet çatısı altında inşa edilen pazarlar üzerinde sermaye tekellerinin öz faaliyetiymiş gibi tanımlanmaktadır. Burada ekonomi inkâr edilmekte, yerine ekonomi olmayan ve gerçek ihtiyaçlar ekonomisinin inkârı olan tekelci ticari, sınaî ve finansal aşırı kâr sistemi ikame edilmekte; sanki ezel-ebed ekonomik faaliyet bu tekellerden ibaretmiş gibi bu sistem ekonomi bilimi adı altında yoğun bir meşrulaştırmayla sunulmaktadır. Ekonomik terör olarak da yorumlanabilecek bu faaliyet, yani toplumun eko-

nomik olarak yıkılması, pazarın kuşatılıp kâr alanına dönüştürülmesi, finansal araçlarla sınaî ve ticari alanlardaki kapitalist tekellerin ekonomiyle olan ilişkilerini tümüyle ortadan kaldırarak paradan para kazanmanın en temel kategori haline getirilmesi, tarihte eşi görülmemiş en büyük toplumsal felaket durumundadır.

Finans kapital çağı ekonomi ve toplumun yıkımının zirvesidir. Toplumun neredeyse yarısını işsizliğe çeken, silah ekonomisi adı altında imha araçları üretimini temel ekonomik sektör haline getiren, sadece kârı hedefleyen, toplumun zorunlu ihtiyaçlarıyla alakasız, çevreyi yıkan, tüm doğa ve toplum kaynaklarını kâra dönüştüren çılgın bir anti-toplum, anti-insan ve anti-doğa karakteri taşıyan bir canavarla karşı karşıyayız. Burada önemli olan, bu sistemin ilk sıradaki kurbanları olarak başta kadınlar ve gençlerin emeklerinin işlevsel kılınmaktan çıkarılıp ekonomisiz yaşamaya zorlanmaları, buna karşılık ekonomiyle ilgisi olmayan ve 'kelli felli' birer iktidar yönetim kurdu olan CEO'ların ekonominin kurmayları olarak sunulmasındaki akıl almaz çelişkinin başat ekonomik faaliyet olarak anlam bulmasıdır! Toplumun ezici çoğunluğunu gerçek ekonomiden koparan, kârı yegâne güdü haline getiren ve toplumla ilgisi ancak sömürü tekelleri inşa edip sürdürmek olan oligarşik tekellerin devlet iktidarını bile geride bırakacak düzeyde toplumsal kansere yol açmasını ekonomi saymamak kadar, ekonominin inkârı olarak yargılamak hayati öneme sahiptir.

Kapitalist modernite çağında ekonomi-politik bilimi adı altında Sümer Rahip Çağı'nın mitolojik yaratımlarından bin kat daha fazla toplum dışı güçlerin çıkarlarını mitleştiren modern rahipleri gerçek işlevleri itibariyle iyi tanımlamak gerekir. Bu kategoriye şirket CEO'larını da dahil etmek gerekir. Ulus-devletin esas olarak bu modern rahip düzeninin zor sistemi olduğunu hiç göz ardı etmemek durumundayız. Bilim adına kapitalizme en çok kafa tutan K. Marks'ın, sanki meşru bir zemini varmış gibi bu sistemi bilimselleştirmeye yönelik olarak yaptığı **Kapital** çalışması yeniden yorumlanmaya muhtaçtır. Her ne kadar birçok alanda maskesini düşürmeye çalışmış olsa da, kapitalizmi kaçınılmaz bir tarihsel sistem olarak sunması, Marksizm'in son tahlilde modernite içinde eritilmesinin temel nedenidir. Reel sosyalizmin Sovyetler Birliği ve Çin deneyimlerinde görüldüğü gibi liberalizme en büyük hizmeti sunarak sistemdeki yerini alması da bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır. Toplumbilimi ekonomiye indirgemek, ekonomiyi de ekonominin sürekli inkârı demek olan kapitalist sistem analizine ayırmak bilimsel alandaki krizin özüdür. Tüm toplumsal bilimi krize sürükleyen ekonomi-politik krizini aşmadan, kurumsal (üniversiteler), anlaksal ve felsefi perspektifini yitirmiş olan tüm genel bilimlerde yaşanan krizi aşmak mümkün değildir. Bilimdeki kriz aşılmadan, bilim yeniden anlamsal ve kurumsal inşaya kavuşturulmadan, genel toplumsal krizi ve kapitalist modernite çılgınlığını aşmak da mümkün olamaz.

11- Asimilasyon

Asimilasyon uygarlık toplumlarında iktidar ve sermaye tekellerinin kölelik statüsü altına aldıkları toplumsal gruplar üzerinde uyguladıkları ve bu grupları kendi ekleri, uzantıları durumuna indirgemek için başvurdukları tek taraflı ilişki ve eylemi ifade eder. Asimilasyonda esas olan, iktidar ve sömürü mekanizması için en az maliyetle köle oluşturmaktır. Öz kimliği ve direnci kırılıp dağıtılan ve asimile edilen grup, hâkim elitin hizmetleri için en uygun kölelerin derlendiği bir konuma düşürülür. Burada asimile edilen kölenin temel işlevi efendisine mutlak benzeşmek, onun eki ve uzantısı olma uğruna her tür çabayı göstererek kendini kanıtlamak, böylelikle sistemde kendine yer yapmaktır. Başka hiçbir çaresi yoktur. Yaşayabilmek için eski toplumsal kimliğini bir an önce terk etmek ve kendini efendilerinin kültürüne en iyi şekilde adapte etmek kendisine tek seçenek olarak sunulmuştur. Asimilasyonu yaşayan toplum en uysal, en çalışkan ve uşaklıkta yarışan vicdansız, ahlâksız ve zihniyetsiz insan taslaklarından oluşur. Bunların özgürce aldığı hiçbir karar ve gerçekleştirdiği eylem yoktur. Tüm toplumsal kimlik değerlerine ihanet ettirilmiş, sadece midesini doyurma peşindeki insan kılıklı bir hayvana indirgenmiştir. Hâkim elit, asimilasyon toplumuna bu kimliksizliği dayatmak için iki temel silah kullanır: Birincisi, çıplak fiziki zor'dur. En ufak isyan ve başkaldırısında imha kılıcı başında sallandırılmaktadır. İkincisi, açlık ve işsizlikle karşı karşıya bırakmaktır. Şu demirden kanun geçerli kılınmaya çalışılır: 'Eğer kültürel kimliğinde ısrar eder ve efendinin dilediği gibi bir hizmetçi olmazsan, ya başın gider ya da aç kalırsın!'

Egemen elidin bunun için geliştirdiği temel mekanizma, kim olursa olsun, asimile edilen kültürle ilgili her şeye ilgi duyanlar ve bu kültüre bulaşanların resmi toplumda hiçbir yaşam imkânı bulmamaları için tüm yapısal ve anlaksal kültürel gelişme yollarını tıkatmaktır. Ne kadar yetenekli olursa olsun, tüm devlet kapıları asimile edilen kültürle ilişki kuran ve bu kültürün yaşatılması için çalışan kişi, grup ve kuruluşların yüzüne kapandığı gibi, devlet dışı toplum alanlarından da kapı dışarı edilmeleri için gizli ya da açık, yumuşak ya da sert yöntemlerle her türlü tedbir alınır. Asimile edilen kültür üzerinde başlangıçta amatör bir hevesle çalışan kişi ve kuruluşlar, süreç ilerledikçe tüm kapıların kendilerine sadece kapanmakla kalmadığını, ısrar etmeleri halinde fiziki varlıklarının da tehlikeye gireceğini kavradıklarında ya asimile edici hâkim ulus-devlet toplumuna katılırlar ya da yöntem değiştirip çıkışı ve kurtuluşu aktif direniş kişiliği ve örgütlenmesinde ararlar. Kapitalist modernitenin tüm ulus-devlet oluşumlarında bu yönlü sayısız örnek vardır. Söz konusu mekanizma sadece ezilen etnik topluluklar ve halklar üzerinde uygulanmaz; hâkim elitin mensubu olduğu ulusun farklı etnik grupları ve ezilen sınıfları da asimilasyondan paylarını alırlar; kendi etnik lehçelerini ve özgür kalan kültür değerlerini yitirmekle karşı karşıya kalırlar.

Ortadoğu'da asimilasyonun en büyük kurbanı durumunda olan Kürt halkı bu konuda çarpıcı bir örneği teşkil eder. Kürtlükte ısrar etmek, işsiz kalmak başta olmak üzere, soykırıma kadar giden bir süreci göze almak demektir. Ne kadar yetenekli olursa olsun, bir Kürt bireyi hâkim ulus-devletin her türlü kültür politikalarını gönüllüce benimsemedikçe, kişisel ve kurumsal gelişmesinin önündeki tüm kapılar birer birer kapanır. Ya gönüllü teslimiyeti seçip cumhurbaşkanı olmaya kadar giden kapıların kendisine açıldığını görecek, ya da teslim olmayıp direnişi seçtiğinde soykırıma varana dek başına gelebilecek her türlü bela ve felakete katlanmasını bilecektir.

12- Soykırım

Asimilasyon olgusunun devamı niteliğindeki soykırım, asimilasyon yöntemiyle üstesinden gelinemeyen halkların, azınlıkların, her türden dinsel, mezhepsel ve etnik grupların fiziki ve kültürel olarak tamamen tasfiyesini amaçlar. Duruma göre bu her iki yöntemden biri tercih edilir. Fiziki soykırım yöntemi genellikle hâkim elit kültürüne, yani ulus-devlet kültürüne göre üstün konumda olan kültürel gruplara uygulanır. Bunun tipik örneği Yahudi kültürüne ve halkına uygulanan jenositlerdir. Tarih boyunca Yahudiler hem maddi hem de manevi kültür alanında en güçlü kesimleri oluşturduklarından, karşıt hâkim kültürlerin fiziki darbe ve imhalarına maruz kalıp, sık sık pogrom denilen soykırımlara da uğratılmışlardır.

İkinci soykırım yöntemi olan kültürel soykırımlar ise, daha çok hâkim elit ve ulus-devlet kültürüne göre zayıf ve gelişmemiş durumda bulunan halklar, etnik topluluklar ve inanç grupları üzerinde uygulanır. Temel mekanizma olan kültürel soykırımla bu halkların, etnik ve dinsel grupların hâkim elit ve ulus-devletin dil ve kültürü içinde tümüyle tasfiye edilmesi amaçlanır; başta eğitim kurumları olmak üzere her türlü toplumsal kurumun cenderesi içine alınarak varlıkları sona erdirilmeye çalışılır. Kültürel soykırım fiziki imhaya göre daha sancılı ve uzun sürece yayılmış bir soykırım türüdür. Yarattığı sonuçlar fiziki soykırımdan daha felaketlidir; bir halk veya herhangi bir topluluk için yaşamda karşılaşabileceği en büyük felaket niteliğindedir. Varlığını, kimliğini, toplum doğasının tüm maddi ve manevi kültürel unsurlarını terk etmeye zorlanmak, uzun sürece yayılmış kitlesel çarmıha gerilmekle özdeştir. Burada soykırıma yatırılmış kültürel değerleri için yaşamaktan değil, ancak inim inim inlemekten bahsedilebilir. Kapitalist modernitenin azami kârını gerçekleştirirken tüm halklara, ezilen ve işsiz bırakılan sınıflara çektirdiği asıl acı sadece maddi olarak sömürülmelerinden değil, diğer tüm kültürel değerlerinin çarmıha gerilmesinden duyulan acıdır. Ulus-devletin resmi kültürü dışındaki tüm maddi ve manevi kültürel değerlerin yaşadığı gerçeklik, çarmıhta can vermedir. Zaten başka türlü insanlığın ve ekolojik çevrenin sömürü kaynağı durumuna dönüştürülerek tüketilmesi mümkün değildir.

Kürtlerin durumu kültürel soykırımın en çarpıcı ve trajik örneğini temsil eder. Kürt halkı hâkim ulus-devletlerce tüm maddi ve manevi kültürel değerleri üzerine kurulu çarmıh mekanizmasında inim inim inletilirken, başta emek

değerleri olmak üzere tüm toplumsal birikimleri, yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynakları açık bir talana uğratılır; geri kalanı da imhaya terk edilir, işsiz ve işlevsiz bırakılır, çürütülür; çirkin kılınarak yaşanmaz, yüzüne bakılmaz duruma getirilir. Kürt insanının önünde artık tek yol bırakılmış gibidir: Hâkim ulus-devlet içinde erimek, tümüyle temel değerlerinden vazgeçmek! Bundan başka yaşam yolu yoktur. Zaman zaman fiziki soykırımlara da varan Kürt kültürel soykırımı belki de kapitalist modernitenin gerçekliğini tüm çıplaklığıyla gösteren en çarpıcı ve trajik örneklerin başında gelmektedir.

B- KURAMSAL ÇERÇEVE

Toplumsal kuramlar çok çeşitli ve çelişik yapıda olmalarına rağmen, ana konumuzu aydınlatmaları açısından bunlardan bazılarına dikkat çekmekle yetineceğiz.

Çok geniş bir evreni teşkil eden toplumsal çeşitlilikleri kuramlaştırmak mümkün olmakla birlikte amaca fazla hizmet etmez; bu kuramlaştırma asıl aydınlatılması gereken konuyu göz ardı etmeye ve önemsiz kılmaya götürebilir. Toplumbilimde en önemli husus her şeyin aydınlatılması değil, hayati önemi olan konular ve problemlerin belirlenmesi ve aydınlatılmasıdır. En önemli soru şudur: Toplumsal olgular ormanında en belirleyici olgular nelerdir? Bu konuda önemli olaylar ve kişiliklerden tutalım, devlet ve ekonomiye öncelik verenlere kadar uzun bir liste sıralamak mümkündür. Benim için en açıklayıcı bazı olgular ve yaşadıkları yapı-süreçler önem taşıdıklarından, bunları sırasıyla taslak halinde sunmaya çalışacağım.

1- Merkezî Hegemonik İktidar

Temel konumuz açısından hayati kuramsal tanımlama merkezî hegemonik iktidara ilişkin olmak durumundadır. Bir halkın soykırımın eşiğine kadar getirilmesini aydınlatacak başlıca kuram merkezî hegemonik iktidar kuramıdır. İktidar kavramı yeterince tanımlandığına göre, tarihsel gelişimi içinde iktidarın toplumu nasıl kıskacı altına aldığını belirlemek önem taşımaktadır. Öncelikle iktidarın hegemonik karakterini iyi belirlemek gerekir. Doğuşundan itibaren iktidar odakları kendi aralarında şiddetli bir rekabete, giderek savaşlara girişmek durumundadır. İktidarlar savaşlarla başlangıçta birbirlerini yok ederek monolitik olmaya çalışırlar. Belli bir süre sonra bunun yararsız olduğu ve mümkün olamayacağı anlaşılınca, en güçlü iktidar merkezinin hegemonyası altına girmek diğer iktidar merkezleri için ehven-i şer olarak kabul edilir. Ayrıca sürekli dipten ve dıştan gelen anti-iktidar hareketleri, iktidar sahiplerinin ortaklık ettikleri bir hegemonun (dominant, başat komutan) iktidarı altında ittifak halinde yaşamalarını kaçınılmaz kılarlar. Tarihte saf iktidarlar bir istisna teşkil eder; kural olan, iktidarın hegemonik karakteridir. Merkezî iktidar ekonomik merkezle tamamlanmak durumundadır. Merkezî iktidar yoğunlaşması başat ekonomik yoğunlaşmanın olduğu merkezle sıkı bağ içindedir. Merkezî ekonomi dalga dalga çevreye yayılarak kendini sistemleştirirken, bunu merkezî iktidarın iç içe yayılmasıyla birlikte taşırmak durumundadır. Merkezî

iktidar bizzat yoğunlaşmış en güçlü potansiyel ekonomik yapı olduğundan, güncelliği içinde ekonomiyi aktifleştirerek merkezden çevreye doğru yayılır. Kazancın, sermaye birikiminin azami oluşuna göre, merkez ve çevre sürekli yer değiştirir. Bu durum bunalım denilen süreçleri kaçınılmaz kılar.

O halde çevre ve bunalım, merkezî iktidar ve ekonominin vazgeçilmez temel niteliklerindendir. Sistem verimli çalıştıkça merkezin değişmesine gerek yoktur. Fakat tarihte çoğunlukla yaşandığı gibi, merkezin giderek asalaklaşması üzerine, verimli bir çevre gücü bunalımların etkisinden de yararlanarak çıkış yapar; yeni teknolojik uygulamalarla ekonomiyi daha başarılı kılarak bunu gerçekleştirir. Yeni teknoloji yeni askeri teknik demektir. Böylesi tarihsel momentlerde yaşanan iktidar kaymaları yeni merkez ve çevre oluşumlarıyla sonuçlanır. İktidar hegemonyası yeniden kurulur. Yeni bir kavmin ve hanedanın öncülüğünde yükselen bu tür hegemonik iktidar oluşumlarıyla tarihte hep karşılaşılır. Burada ekonomi ve iktidardan hangisinin belirleyiciliği olduğu konusunda ayrım yapmak fazla anlamlı değildir. Hiçbir hegemonik iktidar ekonomik merkezsiz edemeyeceği gibi, hiçbir ekonomik merkez de merkezî hegemonik iktidar inşasına yönelmeden kendini uzun süreli veya kalıcı kılamaz.

Tarihte merkezî hegemonik iktidarla bağlantılı diğer çok önemli bir olgu, bu sistemin zincirleme bağlantılı ve boşluk kabul etmeyen bir özellik taşıması, hem zamansal hem de mekânsal kopukluklar halinde değil, bir zincirin halkaları gibi yaşanmasıdır. Hegemonik iktidarın doğasında zamanda ve mekânda boşluk bırakmak yoktur. Azami doluluk söz konusudur. Halkalar iç içe ve birbirine sıkıca bağlantılıdır. Boşluk ve kopukluk oldu mu merkezin çökme olasılığı belirir. Zamanında tamir edilip doldurulmazsa çöküş ve yer değiştiriş kaçınılmaz olur. Merkezî hegemonik iktidarı sadece büyük imparatorluklara özgü bir durum olarak düşünmemek gerekir. Bütün toplum hegemonik iktidar ilişkilerine bağlanmaya çalışılır. En büyük imparatorluk merkezinden bağımlısı aile birimine kadar hepsi için benzer hegemonik kurallar geçerlidir. Roma'da imparator neyse, köyde ağa ve ailede koca da odur. Bu tür hegemonik ilmeklerle dokunduğu göz ardı edilirse, tarihsel toplumu anlamak mümkün olmaz. Belki bilgi yığınımız olur, ama diyalektik kavrayışımız gerçekleşmez.

Merkezî hegemonik iktidar sadece ekonomiyle değil, en az onun kadar önemli olan ideolojik hegemonyayla tamamlanmak durumundadır. İdeolojik hegemonyasız iktidar hegemonyası olmaz. Özellikle uygarlık aşamasındaki temel mitolojik ve dinsel çıkışlar ya anti-hegemoniktir, ya da kısa süre içinde en azından bir kanadıyla iktidarla bütünleşerek hızla hegemonikleşir. Özellikle tek tanrılı dinlerin merkezî hegemonyayla iç içe gelişimi hayli öğreticidir. Çıkışları mutlak hegemonla bağlantılıdır. Tanrı, Allah kavramı ya baş hegemona alternatif bir kavramdır ki bu durumda din muhalif ve direnişçidir, ya da hegemonun bizzat kutsallaştırılması ve tanrısallaştırılmasıdır; bu ikinci durumda din merkezî hegemonik sistemin yansımasıdır. İlişki ve çelişki itibariyle ikisi arasında çok yoğunca yaşanan ve savaşılan bir durum söz konusudur.

Tek tanrılı dinler tarihini ancak merkezî hegemonik iktidarın tarihiyle birlikte inceleyerek anlayabiliriz. Başka türlü dinler tarihi anlaşılamaz. İktidar ve ekonomik temelden kopuk bir dinler tarihi koca bir safsatadan ibarettir. Din, tanrı, hegemon, iktidar ve ekonomi arasındaki ilişki sanıldığından daha yoğundur. Hegemonik iktidarın zamanı ve mekânı zincirleme kuşatması gibi gerçek tarih din, tanrı, hegemon, iktidar ve ekonomi iç içeliğiyle kuşatılmıştır. Tarihsel toplum bu tür kuşatmalar, halkalar halinde tezahür ederek günümüze varır.

Somutlaştırırsak, bilinen haliyle ilk hegemon olan Akad Kralı Sargon'dan beri zincirleme halkalar halinde gelen ve günümüzde yine Sargon İmparatorluğu benzeri bir hegemon olan ABD ile devam eden bu süreç, merkezî uygarlık sistemi açısından bir ana nehir akıntısı gibidir. Sümer, Akad, Babil, Asur, Hitit, Mitanni, Urartu, Med, Pers, İskender, Roma, Sasani, Bizans, Arap-İslâm, Türk-Moğol, Osmanlı, Britanya ve ABD hegemonyaları ana nehri oluştururken, Mısır, Elam, Harappa, Çin, Hint, Rus, Frank ve Germen İmparatorlukları ana nehrin yan kolları konumundadır. Tarihsel toplum, merkezî uygarlık tarihi boyunca somut olarak ana ve yan kollarıyla sembolize edilirse daha gerçekçi kavranabilir. Şüphesiz bu ana nehir ve yan kolların birer kültür ve uygarlık anlamına gelen daha küçük nehirler türünden alt kolları da mevcuttur. Önemli olan, tarihsel gelişimin kopuk olmadığını, merkezî hegemonyanın ara geçişler haricinde varlığını sürekli pekiştirerek günümüz dünyasını oluşturduğunu anlamaktır. Bu oluşum şüphesiz tek taraflı değildir. Diğer yandan antihegemonik güçler de çıkışından beri merkezî uygarlık sistemine ve onun hegemonik güçlerine karşı sürekli varlıklarını oluşturup dünyanın diğer kutbunu, yani demokratik uygarlık dünyasını günümüze kadar taşımışlardır. Bu dünyanın esas cevherinin demokratik, ahlaki ve politik olduğu, bitmez tükenmez demokratik konfederasyonlarla kendini hep yenileyip güçlendirdiği, antihegemonik güçlerin genelde dinlerin ve özelde tek tanrılı dinlerin birer mezhebinde kendi ideolojik dünyalarını inşa ettikleri ve ekonominin de gerçek üretici güçleri oldukları tartışma götürmez.

Kapitalist modernitenin egemen kılmaya çalıştığı tekil ulus-devletler tarihi, merkezî hegemonik evrensel tarihsel gelişmeyi ne kadar bastırmak istese de, bu evrensel gerçeği değiştiremez. Evrensel tarih olmadan tikel tarih olamaz. Daha doğrusu, tarih tikel ile evrenselin birbirini beslemesiyle gelişir. Tikel ulus, sınıf ve hanedan tarihleri veya kişisel tarihler evrensel bağlam içine oturtulmadan anlaşılamaz. Kapitalist modernite kendi liberal tarihini 'tarihin sonu' olarak ilan ederek, her klasik hegemonik çağın başvurduğu bir hileyi tekrarlamaya çalışmaktadır. Her hegemonik çağ kendini sonuncu olarak ilan eder. Fakat tarih devam ediyor. Sona eren belki de kapitalist modernitenin kendisidir. Küresel finans kapital çağıyla birlikte somut tarih ve toplumla hiçbir bağı kalmayan bu sistem öz itibariyle anlamsızlaşmıştır. Biçim itibariyle dağılması da günbegün gerçekleşmektedir. Belki de tarihte ilk defa merkezî hegemonik sistem tüm rezervlerini tüketmiş olup ağır ağır çatırdamakta, sürekli krizle boğuşarak sonuna yaklaşmaktadır. Özünde birçok yönüyle aşılmıştır. Zırhlara

bürünerek kendini ne kadar koruyacağı merak konusudur; zaman ve mekânı yok sayarak biçimsel varlığını sonsuzlaştırdığı mı, yoksa tükenişinin mi yaşandığı araştırılmaya, hakikati keşfedilmeye değer bir konudur.

2- İktidar ve Demokratik Yönetim

Toplumsal yönetim olgusunda iktidarcı ve demokratik özerkçi biçimler arasındaki ayrım temel toplumsal sorunların çözümünde kilit öneme sahiptir. İki yönetim paradigması arasındaki köklü farklar ayrıştırılıp netleştirilmedikçe, geliştirilecek tüm çözümlerin işlevsiz kalması kaçınılmazdır. Toplumsal yönetimin kendisi özgürce tayin edilmedikçe, diğer tüm sorunlar son kertede yönetim çözümsüzlüğüne takılıp boşa çıkacak, hatta sorunların daha da ağırlaşmasını beraberinde getirecektir. Tarihsel bir örnek vermek gerekirse, yönetim olgusuna iktidarcı diktatörlük yaklaşımı Sovyet deneyiminin iflasında belirleyici rol oynamıştır. Başarısız devrimlerin temelinde de aynı olgu gizlidir. Bu devrimler iktidarcı yönetim anlayışından bir türlü kopamamalarının sonucu olarak ya iktidarlaşıp yozlaşmışlar, ya da yönetim olgusunu tümden dışlayarak bireysel anarşizme kayıp yenilgiyi kaçınılmaz kılmışlardır. Toplumsal sorun yönetim olgusunun hiyerarşik ve devletçi iktidarın tecavüzüne uğramasından kaynaklanmıştır. Yönetim olgusu tecavüze uğramadan, çarpık ve saptırıcı kılınmadan baskı ve sömürü kurumlaşamayacağı için, bu olgular ya gerçekleşemez ya da geçici olmaktan kurtulamaz. Yönetim gaspı gerçekleştirildiği oranda, toplumlar üzerinde kapsamlı baskı ve sömürü mekanizmaları kurulur. Böylelikle de Pandora'nın Kutusunun açılması misali tüm toplumsal olgular sorunlara boğulur.

Hiyerarşik yönetimle bozulan doğal toplum düzeni, doğadan kaynaklanan sorunlara ilaveten iç toplumsal sorunlarla da karşılaşacaktır. Toplumun maddi ve manevi kültüründe sorunlar giderek ağır basacaktır. Klanlar ve kabileler arasında şiddetlenen çatışmalar sorunlu yapıya işaret etmektedir. Zihniyet dünyasında ortaya çıkan çelişkili mitolojik fikirler ve tanrısal kavramlar özünde artan toplumsal sorunu ifade etmektedir. Tüm bu olguları Sümer toplumunda çarpıcı biçimde gözlemleyebiliriz. Tanrılar arasındaki savaş, aslında yükselen hiyerarşik hanedanların ve kent-devlet yöneticilerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmasını ifade etmektedir. M.Ö. 5000-3000 yılları arasında Aşağı Mezopotamya'da daha sonraki tüm uygar toplumların tanıklık edeceği iktidar çatışmalarının, sömürü tekellerinin, kent-kır ('barbar') çelişkileri ve sınıf anlaşmazlıklarının temelindeki köklü çatışmalı toplumsal sorunların prototipi oluşacaktır. Daha sonra ortaya çıkacak olan tüm toplumsal çatışma ve uzlaşma biçimlerinin, devletin, sınıfın, kent içi ve dışı kavgaların, barışın ilk örnekleri buralarda denenecektir.

Süreçten galip çıkan iktidarcı yönetim olmakla birlikte, toplum hiçbir zaman özyönetim arzusundan vazgeçmemiş, iktidarcı yönetime karşı sürekli özyönetim talebini yükseltmiştir. Kaldı ki, tarihin en yaygın toplum biçimlenişi olan kabile ve aşiretler özünde özyönetimi yaşamışlar; yabancı iktidarcı yönetimlere boyun eğmektense hep dağ, çöl ve bozkırların göçebe toplumu olmayı

tercih etmişlerdir. Sonuna kadar kırımdan geçmeyi göze almışlar, ama toplumsal doğanın temel bir ihtiyacı olan özyönetim hakkından vazgeçmemişlerdir. Kabileler ve aşiretler özyönetimden vazgeçmenin kimliklerini yitirme ve esirleşme olduğunun derin bilinciyle yaşıyorlardı. Kentlere karşı barbarların direnişi denilen olgu, özünde kabile toplumunun özyönetiminden vazgeçmeme ve kendi kimliğini koruma savaşıdır. Bu olguyu günümüze kadar yaygın olarak gözlemek mümkündür. Sümer toplumuna karşı Batı'dan çöl kabileleri olan Aramitlerin (Proto Arap kabileler), Kuzey'den ve Doğu'dan Hurri (Proto Kürt) kabilelerin saldırı ve direnişleri Sümer tabletlerinde çarpıcı ifadeler halinde destanlaştırılarak anlatılmaktadır.

Kabile ve aşiret topluluklarının kavim, milliyet veya halklaşma süreçlerinde özyönetim sorunu kendini demokrasi (Yunanca 'halkın kendini yönetmesi' anlamına gelmektedir) olarak somutlaştırmaktadır. Demokrasiyi iki önemli niteliğiyle tanımlamak gerekir: Birincisi, halk üzerindeki iktidar kurumlaşmasına, devletleşmeye karşıtlığı içermektedir. İkincisi, geleneksel toplumdan kalma özyönetimini daha katılımcı kılmakta, tartışma ve toplantı kültürünü kurumlaştırıp parlamentonun prototipini oluşturarak sağlamlaştırmaktadır. Özyönetim, demokratik özerklik olarak tüm ilgili toplumsal birimlerin katılımını gerçekleştirmekte ve kurumlaştırmaktadır. Bu konuda da tarihsel örneği çarpıcı olarak ve yazılı belgelerden izleyerek Atina demokrasisinde bulmaktayız. Atina demokrasisi köleliği aşmadığı için tam demokrasi sayılmaz. Ama Sparta örneğindeki devletleşmeyi kabul etmediği için de devlet sayılmamaktadır. Tam demokrasiden devlete geçişin bu çarpıcı örneği gerçek demokrasiye ilişkin bugün için bile geçerli birçok ders vermektedir. Doğrudan demokrasi, yönetimin yıllık seçimlerle belirlenmesi ve seçilenlerin hiçbir üstün yanlarının bulunmayışı, demokrasinin emrindeki yönetim olgusu, vatandaşların politik tartışmalara katılımını sağlayan ve dolayısıyla eğitimini gerçekleştiren toplantı kültürü Atina demokrasisinden günümüze miras kalan değerlerdir. Şüphesiz yazıya dökülmemiş olan sayısız diğer toplulukların yaşadığı da benzer demokrasi kültürüdür.

Kısaca örneklemeye çalıştığımız tarihsel deneyimler özyönetim ve demokrasi olgusunun yaygınlığını ve farkını ortaya koymaktadır. İktidarlaşmayan, böylece toplumsal soruna yol açmayan, baskı ve sömürünün doğuşuna fırsat tanımayan bir yönetim biçimi olarak kendisini tanıtlamaktadır. Demokrasinin veya demokratik özerkliğin bu temel niteliklerini iktidarcı yönetim yozlaştırmalarına karşı hep net kılmak ve bu niteliklerden vazgeçmemek büyük önem taşır. Demokrasiyi iktidarın veya devletin meşruiyet kılıfı haline getirmek ona yapılacak en büyük kötülük olacaktır. Demokrasiler asla iktidar ve devletle özdeşleştirilmemelidir. Bu tür bir karıştırma toplumsal sorunların bir türlü çözüm bulamaması kadar giderek yığınlaşması anlamına da gelecektir. Toplumların politik bilincini ve ahlâki duyarlılığını sürekli canlı tutan demokrasiler, iktidar ve devletten kaynaklanan sorunların gerçek çözüm alanıdır. Toplumsal sorunu demokrasiler kadar savaşa başvurmadan çözme yeteneği gösteren başka rejimlere tanık olmamaktayız. Demokrasiler ancak toplumun esenli-

ği iktidar ve devlet tarafından ölümcül bir tehdit altına alındığında coşkuyla savaşırlar ve kolay kolay kaybetmezler.

Kapitalist modernite çağında demokrasiler ve özerk yönetimler için en büyük tehdit ulus-devletçi iktidarlardan gelmektedir. Demokrasiyi kendine kılıf yapan çoğu ulus-devlet, en katı merkeziyetçiliği sağlayarak, toplumun özyönetim hakkını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Liberal ideolojik hegemonya ulus-devletin bu demokrasi karşıtı niteliğini 'demokrasi çağı'nın özelliği diye yutturmaya çalışmakta, demokrasinin ulus-devletçe yadsınmasına demokratik rejimin zaferi demektedir. Kapitalist moderniteye karşı demokrasilerin gerçek sorunu kendi farkını ortaya koymak, katılımcı ve süreklilik arz eden özelliğinden vazgeçmemektir. İktidar ve devlet hegemonyası dayatılmadığı müddetçe, demokrasilerin çözemeyeceği bir toplumsal sorun yoktur.

Reel sosyalizmin iktidar ve devlet sorununu bir karşı iktidar ve devlet oluşumu biçiminde çözmeye kalkışması iflas etmesinin temel nedenidir. Reel sosyalizm devlet ve iktidarın birikmiş sermaye olduğunu, bunlar işlev kazandıkça sermaye ve kapitalizmle sonuçlanacağını hiç hesaba katmamış, bu konuda ciddi bir teorik körlüğü yaşamıştır. Merkezî ulus-devletçiliği klasik liberal örneklerinden katbekat büyüterek komünizme varacağını sanırken, en vahşi kapitalist oluşumla karşılaşmıştır. Sosyalizmin demokrasisiz gerçekleşmeyeceği, reel sosyalizm denemelerinin en önemli sonucu olmuştur. Günümüzde yaygınlık kazanan sivil toplum, insan ve azınlık hakları, yerel yönetim sorunları ve klasik tüm ulusal sorunlar demokrasi ve özyönetimlerin merkezî ulus-devletçe bastırılmasından kaynaklanmış olup, bu sorunların çözüm yoluna girmesi de ancak ulus-devletin gerçekleştirdiği hak gaspı zemininin aşılmasıyla mümkündür. Gerek ABD'nin federal karakteri, gerekse AB'nin kendisini gasp edilen demokratik değerleri azar azar da olsa yeniden sivil topluma, bireyler ve azınlıklara ve yerel yönetimlere aktarma temelinde geliştirmesi, üç yüz yıllık ulus-devletçi teori ve taktiklerden çark ettiklerini göstermektedir. Çünkü bu üç yüz yıllık süreç, tarihin hiçbir döneminde görülmeyen savaşlara, talana ve sömürgeciliğe, soykırımlar ve asimilasyonlara yol açmıştır. AB örneği sınırlı da olsa demokrasiye dönüşün tarihsel bir adımıdır. Tıpkı ulus-devlet örneğinde görüldüğü gibi, demokrasiye açık bu modelin giderek dünya devletleri ve halklarınca paylaşılması güçlü bir olasılıktır. Fakat asıl radikal demokrasi dünyanın diğer kıtalarında gelişeceğe benziyor. Latin Amerika deneyimi, eski reel sosyalist ülkelerin yaklaşımları, Hindistan ve hatta Afrika gerçeklikleri demokratikleşmenin önemini her geçen gün daha fazla ortaya koymakta, gelişmenin bu yönlü olmasına zorlamaktadır.

Merkezî uygarlığın ana ülkesi ve bölgesinde yaşanan büyük kaos, ulus-devletçiliğin ve iktidar paylaşımcılığının iflasını tüm yönleriyle ve bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Bu kaos Filistin-İsrail, Irak ve Afganistan ulus-devletçiliklerinin ve kökeni en gelişkin hiyerarşilere dayalı olan iktidarcılığın tüm maskelerini düşürmüş, sorunların temel kaynağını teşkil ettiklerini kesinleştirmiş, sınırsız şiddet, terör, savaşlar ve katliamların bu kaynaktan beslendiğini her yönüyle gözler önüne sermiştir. Ulus-devletçilik ve iktidar paylaşımcı-

lığının bumerang gibi sahiplerini vurmaktan başka yeteneğinin kalmadığı yeterince kanıtlanmıştır.

Bu koşullarda radikal demokrasinin ve demokratik konfederalizmin çözümleyici gücü ortaya çıkmaktadır. Uygarlığın şafak vaktine beşiklik etmiş Kürdistan coğrafyası, bu sefer demokratik konfederalizmin, radikal ve gerçek demokrasinin şafak vaktine beşiklik etmektedir. Doğada bir kural vardır: Her şey kendi kökeni üzerinde yeniden doğar. Demokrasi de neolitik devrimde gizli kökenleri üzerinde tam ve başarılı doğuşunu gerçekleştireceğe benzemektedir. Halen tüm merkezî hegemonik uygarlıkların darbesini yemekte olan bu beşiğin demokrasi bebeğini de büyütmesi imkân dahilinde görünmektedir. Özyönetim gücünü, politik ve ahlâki toplum olma yeteneğini çoktan kaybetmiş bu topraklar, bu dağlar 'Kurti'lerin bir kez daha beşikten çıkıp yürüyüşe geçmelerine tanıklık edebilir. Ortadoğu kültüründe her şey bileşik kaplar misali gibidir. Bir alanda başarısını kanıtlamış toplumsal hakikat, hızla diğer alanlara da yayılma özelliğindedir. İslâm sadece otuz yıl gibi kısa bir zaman içinde bir dünya sistemi haline geldi. Ufacık bir Filistin sorunu yıllardır tüm bölgeyi esir almış gibidir. Kürdistan şafağında uygarlık beşiğinde büyüyüp atılım yapabilecek düzeye gelmiş gerçek demokrasi, demokratik özerklik, demokratik konfederalizm ve tüm bu olguların sistematik ifadesi olarak demokratik modernite, kapitalist modernite karşısında güçlü alternatif olarak rol oynamaya başlamıştır. Her geçen gün iflasını ibret verici derslerle kanıtlayan bu sistem karşısında demokratik modernite yükselen yıldız niteliğindedir.

İktidar, devlet ve demokratik özerklik ilişkilerinde çözülmesi gereken temel problem, aralarındaki farklılıkları nasıl koruyup düzenleyebilecekleri hususudur; bir anlamda da toplumsal barış sorununu nasıl çözebilecekleridir. Tarihsel ve güncel örneklerden görüyoruz ki, birbirlerini tamamen tasfiye etme yaklaşımları sadece devlet iktidarının toplumsal canavara (Leviathan) dönüşmesine ve kaotik sürecin derinleşerek süreklileşmesine yol açmaktadır. Bu kapsamdaki her çözüm denemesi toplumu daha da nefessiz bırakmakta ve tüketmektedir. Çözümsüzlükten geriye tüketim kalıplarına sıkışmış ve devletin mutlak güdümünde olan karıncalaşmış bir insanlık kalmıştır. Bu gerçeklik kapitalist modernitenin topluma karşı yürüttüğü topyekûn saldırıyla oluşmuştur. Ütopik ve iktidarcılığı aşamamış devrimciliğin zaafları, kapitalist modernitenin daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Demokratik özerklik çözümü bu devleşmiş yapılarla iki tür yöntemle baş edebilir: Devrimci ve reformcu yöntemler. Kapitalist modernite yapılanmalarını, özellikle ulus-devletçi iktidarı tamamen yıkmaya dayalı devrimci yöntemin tarihsel deneyimi iktidarcı ulus-devletçiliği daha da güçlendirme biçiminde olmuş; toplumun demokratik, özgürlükçü ve eşitlikçi yapılanmasını yaratmayı başaramamıştır. Reformcu demokrasi de hâkim modernite içinde erimekten kurtulamamıştır. Çıkarılması gereken sonuç, hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, asıl olanın demokratik modernite sistemini geliştirecek kurumsal ve anlaksal seçenekleri sürekli gündemleştirmek ve uygulamak olduğudur. Her iki modernite sisteminin belki de yüzlerce yıl bir arada yaşamak durumunda

kalacaklarını kestirip, hem tikel ulus-devlet bünyesinde hem de evrensel ulus-üstü sistem içinde demokratik anayasal çözümler geliştirerek kendi aralarındaki ilişki ve çelişkileri aşmaları daha güçlü bir olasılıktır. Bu yönlü bir gelişme olumsuz geçmişi olumlu geleceğe taşıyabilir.

3- Demokratik Ulus

Devlet amaçlı ulusla ulus amaçlı devlet mücadeleleri çağın kanlı gerçeğinin ana etkenidir. İktidar ve devletle ulusu buluşturmak modernite çağının sorunlarının ana kaynağıdır. Modernite çağının sorunlarını diktatörlükler ve hanedan devletlerinden kaynaklanan sorunlarla karşılaştırdığımızda, modernite çağında sorunların devlet ulusundan kaynaklandığını ve bu durumun ikisi arasındaki en büyük farkı oluşturduğunu görürüz. Sosyal bilimin en karmaşık konularından biri olan ulus-devlet, modernite karşıtı tüm sorunların çözümleyici aracı olan sihirli bir değnekmiş gibi sunulur. Özünde ise toplumsal sorunu bir iken bin yapar. Bunun nedeni de iktidar aygıtını toplumların kılcal damarlarına kadar yaymasıdır. İktidarın kendisi sorun üretir; sermayenin zor biçiminde örgütlenmiş potansiyel karakterinden ötürü baskı ve sömürü olarak toplumsal sorun üretir. Ulus-devletin amaçladığı homojen ulus toplumu, ancak iktidarla tüm uzuvları testereyle kesilip eşitlenir gibi yapay ve şiddet yüklü sahte (sözde hukuken) eşit yurttaşlar inşa eder. Bu yurttaş kanun lafzında eşittir, ama hayatın her alanında birey ve kolektif varlık olarak azami eşitsizliği yaşar.

Kapitalist modernitenin ulus-devlet olarak örgütlenmesi ekonomik tekel olarak örgütlenmesinden daha baskıcı ve sömürücü rol oynar. Marksizm'in ve genel olarak sosyolojinin ulus-devletin baskı ve sömürü ile bağlantısını görememesi veya ulus-devleti çok sıradan bir üstyapı kurumu olarak sunması temel bir eksiklik ve çarpıtmadır. Sınıf ve maddi sermaye tahlili ulus-devletten bağımsız yapıldığında, en bayat ve verimli bir toplumsal sonuç üretmeyecek olan soyut bir genelleme yapılmış olur. Reel sosyalizmin başarısızlığının temelinde bu soyutlama yatmaktadır; daha doğrusu başarısız olmasında bu soyutlamayla bağlantılı sonuçlar rol oynamıştır.

Kavram olarak ulus klan, kabile ve akraba aşiretlerin kavim, halk veya milliyet biçimindeki oluşumlarından sonra gelen ve kendini en çok dil ve kültür benzerliğiyle karakterize eden toplum biçimlenişidir. Ulusal toplumlar kabile ve kavim toplumuna göre daha kapsayıcı ve geniş hacimli, bu nedenle de gevşek bağlarla birbirine bağlı insan topluluklarıdır. Ulusal toplum daha çok çağımızın bir olgusudur. Genel bir tanımı yapılırsa, ortak bir zihniyeti paylaşanların topluluğudur denilebilir. Yani zihnen var olan bir olgudur; dolayısıyla soyut ve hayali bir varlıktır. Buna kültür temelinde tanımlanan ulus da diyebiliriz. Sosyolojik anlamda doğru olan da bu tanımdır. Sınıf, cins, renk, etnisite, hatta farklı ulus kökenliliğine rağmen, en genelde ortak bir zihniyet ve kültür dünyasının oluşması ulus olmak için yeterlidir. Bu genel tanımlı ulusu daha sofistike kılmak için devlet ulusu, hukuk ulusu, ekonomik ulus, asker-ulus (ordu-millet) türünden üretilen ve genel ulusu tahkim eden ulusçuluklar daha

farklı kategorilerdir. Bunlara 'güç ulusu' demek de mümkündür. Güçlü ulus olmak kapitalist modernitenin temel bir ülküsüdür. Zira güçlü ulus sermaye ayrıcalığı, geniş pazar, sömürge imkânı ve emperyalizm üretir. Dolayısıyla bu tür tahkim edilmiş ulusları yegâne ulus modeli olarak görmemek, hatta şoven güç ulusları, sermayenin hizmetindeki uluslar olarak değerlendirmek önemlidir. Zaten sorun kaynağı oluşturmaları bu niteliklerinden ötürüdür. Kültür ulusundan üretilebilecek, ama sömürü ve baskıyı gemleyen ve dışlayan ulus modeli demokratik ulus modelidir. Demokratik ulus özgürlüğe ve eşitliğe en yakın ulustur. Bu tanım gereği özgürlük ve eşitlik arayışı olan toplumların ideal ulus anlayışıdır.

Kapitalist modernitenin ve esinlendirdiği sosyoloji biliminin demokratik ulus kategorisini işlememesi yapısallığı ve ideolojik hegemonyası gereğidir. Demokratik ulus sadece zihniyet ve kültür ortaklığıyla yetinmeyen, tüm üyelerini demokratik özerk kurumlarda birleştiren ve yöneten ulustur. Belirleyici olan yönü budur. Demokratik, özerk yönetim tarzı demokratik ulus olmanın başta gelen koşuludur. Bu yönüyle ulus-devletin alternatifidir. Devlet yönetimi yerine demokratik yönetim büyük bir özgürlük ve eşitlik imkânıdır. Liberal sosyoloji, ulusu esas olarak ya kurulmuş bir devletle ya da devlet kurmayı amaçlayan bir hareketle özdeşleştirir. Reel sosyalizmin bile bu yönlü bir arayışta olması liberal ideolojinin gücünü gösterir. Demokratik ulusun alternatif modernitesi demokratik modernitedir. Tekelcilikten kurtulmuş ekonomi, çevreyle uyumu ifade eden ekoloji, doğa ve insan dostu olan teknoloji demokratik modernitenin, dolayısıyla demokratik ulusun kurumsal temelidir.

Ulusal toplumlar için koşul olarak ileri sürülen ortak bir vatan ve pazar olguları, maddi birer unsur olarak ulusun belirleyici nitelikleri sayılmaz. Örneğin uzun zamanlar hep vatansız kalmış Yahudiler tarihte en güçlü ulus olarak dünyanın tüm zengin köşelerinde yaşamışlar, ulusal bir pazarları olmadığı halde dünya pazarlarının en güçlü tek ulusu olmayı bilmişlerdir. Şüphesiz vatan ve pazar devlet-ulusu için çok güçlü tahkim araçlarıdır. Vatan ve pazar uğruna tarihin en kanlı ve en fazla savaşları verilmiştir. Vatan mülk, pazar ise kârın gerçekleştiği alan olarak çok değerlidir. Demokratik ulusun vatan ve pazar anlayışı değişiktir. Demokratik ulus vatanı değerli sayar, çünkü ulus zihniyeti ve kültürü için büyük bir imkândır; anısında yer almadığı bir zihniyet ve kültür düşünülemez. Fakat kapitalist modernitenin fetişleştirdiği ülke-vatan kavramını toplumdan öncelikli kılmasının kâr amaçlı olduğu unutulmamalıdır. Vatanı abartmamak da önemlidir. "Her şey vatan için" anlayışı faşist bir ulus anlayışından kaynaklanır. Her şeyin özgür bir topluma ve demokratik bir ulusa adanması daha anlamlıdır. Bunu da tapınç düzeyine getirmemek gerekir. Asıl olan, yaşamın değerli kılınmasıdır. Vatan bir ideal değildir, ulus ve birey yaşamı için sadece bir araçtır. Devlet ulusu homojen toplum peşinde olduğu halde, demokratik ulus ağırlıklı olarak farklı kolektivitelerden oluşur. Farklılıkları zenginlik olarak görür. Yaşamın kendisi de zaten farklılıkla mümkündür. Tornadan çıkmış gibi tek tip vatandaş olmaya zorlayan ulus-devlet, bu yönüyle de yaşama terstir. Robot insan yaratmak nihai hedefidir. Bu yö-

nüyle aslında hiçliğe koşar. Demokratik ulusun vatandaşı, üyesi farklı olup, bu farkını farklı topluluklardan alır. Kabile ve aşiret varlıkları da demokratik ulus için birer zenginliktir.

Dil şüphesiz ulus olmak için kültür kadar önemli olmakla birlikte zorunlu bir şart değildir. Farklı dillerden olmak aynı ulustan olmaya engel teşkil etmez. Her ulusa bir devlet ne kadar gereksizse, her ulusa tek bir dil veya şive de gereksizdir. Ulusal dil gerekli olmakla birlikte, olmazsa olmaz bir şart değildir. Farklı dil ve lehçeleri de demokratik bir ulus için zenginlik saymak mümkündür. Fakat ulus-devlet katı bir biçimde tek dil dayatmasını esas alır. Çok dilliliğe, hele resmi çok dilliliğe kolay uygulama şansı vermez. Bu yönüyle hâkim ulus olmanın ayrıcalıklarından yararlanmaya çalışır.

Demokratik ulusun gelişemediği, ulus-devletçiliğin ise sorun çözemediği koşullarda bir uzlaşı ve anlayış olarak hukuk ulusundan bahsetmek mümkündür. Anayasal vatandaşlıkla kastedilen çözüm aslında hukuk ulusu temelindeki çözümdür. Anayasal güvenceye bağlanmış hukuki vatandaşlık ırk, etnisite ve milliyet ayrımını esas almaz. Bu tip özellikler hak doğurmaz. Hukuk ulusu bu yönüyle gelişen bir kategoridir. Özellikle Avrupa ulusları giderek milliyet uluslarından hukuk uluslarına evrilmektedir. Demokratik uluslarda özerk yönetim, hukuk ulusunda haklar esastır. Ulus-devlette ise iktidar yönetimi belirleyicidir. En tehlikeli ulus tipi 'ordu-millet' zihniyeti ve kurumlaşmasıdır. Güçlü ulusu temsil eder gibi gözükse de, özünde içinde yaşanması en güç, hep görev dayatan ve faşizme varan bir zihniyeti barındırır. Ekonomik ulus ulus-devlete yakın bir kategoridir. ABD, Japonya, hatta Almanya gibi ekonomiye başat rol tanıyan ülkelerdeki bu ulus anlayışı Avrupa'nın geçmişinde daha güçlüydü. Sosyalist ulus kategorisi denenmek istendiyse de, pek başarılı olduğu söylenemez. Bu kısmen Küba'da rastladığımız ulus örneğidir. Fakat bu ulus örneği de ulus-devletin reel sosyalist biçimidir; özel kapitalist ağırlıklı ulus-devlet yerine, devlet kapitalizmi ağırlıklı ulus-devletin ikame edilmiş biçimidir.

Ulus teorisi söz konusu edildiğinde önemle kritiği yapılması gereken husus ulusun kutsallaştırılması, tanrısallaştırılması gerçeğidir. Kapitalist modernite geleneksel din ve tanrı yerine bizzat ulus-devlet tanrısallığını inşa etmiştir. Bu husus çok önemlidir. Milliyetçilik ideolojisini ulus-devletin dini olarak yorumlarsak, ulus-devletin kendisini de bu dinin tanrısı olarak kavrayabiliriz. Devletin kendisi modernite çağında ortaçağın, hatta ilkçağın bütün tanrısallık kavramlarının özünü içerecek biçimde inşa edilmiştir. 'Laik devlet' denilen olgu ilk ve ortaçağ tanrısallıklarının tümüyle veya özde devlet olarak inşa edilmesi ve somutlaştırılmasıdır. Bu konuda hiç yanılmamak gerekir. Laik veya modern ulus-devlet cilasını kazıdığımızda, altından ortaçağ ve ilkçağın tanrısal devleti çıkar. Devlet ve tanrısallık arasında çok sıkı bir bağ vardır. Aynı biçimde yükselen ilk ve ortaçağ monarkıyla Tanrı kavramı arasında da çok sıkı bir ilişki vardır. Monark ortaçağdan sonra şahıs olarak etkinliğini yitirip monarşi kurumsallaştığında ve ulusal devlete dönüştüğünde, tanrı-monark da yerini ulus-devlet tanrısına bırakmıştır. Dolayısıyla kutsallaştırılmış vatan, ulus ve pazar kavramlarıyla birlikte ulus-devlet kurumlarının da benzer biçimde kutsallaştı-

rılmasının temelinde kapitalist modernitenin azami kâr kazanmayı mümkün kılan ideolojik hegemonyası vardır. İdeolojik hegemonya ulusla ilgili bu kavramları dinselleştirdiği oranda azami kâr kanununu meşrulaştırmakta, böylece geçerli kılmaktadır.

Çağımızda 'tek bayrak', 'tek dil', 'tek vatan', 'tek devlet, 'üniter devlet' biçimindeki ulus-devlet sembolleri ve temel sloganlarının kulakları sağır edercesine haykırılması, gözlerin farklı renkten bayraklardan alerji duyup küçümsemesi, zihniyet dünyasının monolitik hale getirilip sakatlanması, ulusal şovenizmin her gösteride, özellikle spor ve sanat etkinliklerinde şahlandırılırcasına ritüel haline getirilmesi milliyetçilik dininin ibadetleri olarak yorumlanmalıdır. Aslında daha önceki çağların ibadetleri de aynı işlevi görür. Burada iktidar ve sömürü tekellerinin çıkarlarını ya gizleyerek ya da kutsayıp meşrulaştırarak geçerli kılmak asıl hedeftir. Günümüzde ulus-devletle ilgili tüm örtbas edici ve abartıcı yaklaşım ve uygulamaları bu temel paradigma altında yorumladığımızda, toplumsal gerçekliğin hakikatini daha doğru kavrarız.

Demokratik ulus tüm bu hastalıkları en az yaşayan ulus modelidir. Kendi yönetimini kutsallaştırmaz. Yönetim sade bir olgu olarak günlük yaşamın hizmetindedir. Gereklerini karşıladığında herkes bir memur olarak yönetici olabilir. Yöneticilik değerlidir ama kutsal değildir. Ulusal kimlik anlayışı açık uçludur; kapalı bir din üyeliği, müminliği gibi değildir. Bir ulusa mensup olmak ne bir ayrıcalık ne de bir kusurdur. Birden fazla ulusa mensup olunabilir. Daha doğrusu, iç içe geçmiş farklı ulusallıklar yaşanabilir. Hukuki ulusla demokratik ulus uzlaşırsa rahatlıkla birlikte yaşanabilir. Vatan, bayrak ve dil değerli olmakla birlikte kutsal değildir. İç içe ortak vatanı, dilleri ve bayrakları zıtlıklar yerine dostluklar biçiminde paylaşarak yaşamak sadece mümkün değil, aynı zamanda tarihsel-toplum yaşamının da bir gereğidir. Bütün bu özellikleriyle demokratik ulus olgusu kapitalist modernitenin çılgınlaştırıcı savaş aleti olan ulus-devletçiliğinin güçlü alternatifi olarak tarihteki yerini yeniden almaktadır.

Çözümleyici bir model olarak demokratik ulus modeli devlet-ulusçuluğunun paramparça ettiği toplumsal ilişkileri yeniden demokratikleştirir; farklı kimlikleri uzlaşıcı, barışçı ve hoşgörülü kılar. Devlet ulusunun demokratik ulusa doğru evrilmesi muazzam kazanımları beraberinde getirir. Demokratik ulus modeli öncelikle şiddet yüklü toplumsal algıları doğru bir toplumsal bilinçle yumuşatıp insancıl (akıllı ve duygulu, empatisi olan insan) kılar. Şüphesiz şiddet içerilmiş sömürü ilişkilerini tümüyle ortadan kaldırmasa bile epeyce azaltarak, daha eşit ve özgür bir toplum olanağını ortaya çıkararak bunu gerçekleştirir. Sadece kendi içinde barışı ve hoşgörüyü geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda dışta diğer uluslara karşı da baskı ve sömürü yüklü yaklaşımları aşıp ortak çıkarları sinerjiye dönüştürerek bu misyonunu gerçekleştirir. Ulusal ve uluslararası kurumlar demokratik ulusun temel zihniyet ve kurumsal yapılanmasına göre yeniden inşa edildiğinde, yeni bir modernitenin yani demokratik modernitenin sadece teorik değil uygulamadaki sonuçlarının da Rönesans niteliğinde olduğu kavranacaktır. Kapitalist modernitenin alterna-

tifi demokratik modernite ve temelinde yatan demokratik ulustur; demokratik ulusun içinde ve dışında ördüğü ekonomik, ekolojik ve barışçıl toplumdur.

Günümüzde içi boş veya boşaltılmış olan ulus-devletin kendisi, onun bölgesel ve küresel birlikleri ve özellikle BM yerine, üstün sorun çözümleyici özelliğiyle yeni demokratik ulusların hızla inşa edilmesi, demokratik ulusun sadece tekil ulus-devletin yerini alması veya dönüşümü olarak görülmemesi, bölgesel (AB kısmen bu yoldadır) ve küresel modellerinin de iç içe geliştirilmesi küresel finans kapital krizinden çıkışın en doğru, ahlaki ve politik yoludur.

4- Sosyalizm ve Kapitalizm

Kapitalist modernitenin topluma dayattığı bireyciliğe karşı toplumsallığı savunmak, bunu özgürlük ve eşitlik talepleriyle bağlantılandırmak klasik sosyalist ütopyanın temel idealleridir. Topluma, özgürlüğe ve eşitliğe duyulan geleneksel özlem kapitalizmin hegemonik özellik kazanmasıyla daha da şiddetlenmiştir. Liberal ideolojik hegemonya geliştikçe, sosyal ütopyalar gelişen bilimden etkilenerek kendilerini sosyalist ilan ettiler. Yeniçağın merkezî uygarlık sisteminin hegemonik kayması, Batı Avrupa'daki kentleşme hareketlerinin uzun süreli mücadelesinin sonucudur. İslâm ülkelerinin, Çin ve Hindistan'ın ellerinde bulundurduğu uygarlık hegemonyasının ciddi biçimde kayması 16. yüzyılda hız kazanmıştır. Batı Avrupa kent kültürünün eski uygarlık merkezlerinin kültürünü başarıyla özümsemesi bunda temel rol oynar.

Sanıldığının aksine, Batı Avrupa uygarlığı Hıristiyanlık kültürünün gücü ve çözümleyiciliğinden değil, yeni kent yaşamının ihtiyaçları karşısındaki çözümsüzlüğünden kaynaklanan yeni kültür arayışlarıyla bağlantılıdır. Hıristiyanlık 16. yüzyıldaki gelişmeler karşısında ancak reformla kendini sürdürebildi. Dinde reform yeni kent uygarlığının kültürel ihtiyacını çok sınırlı ölçüde karşılayabilecek durumdaydı. Kilisenin ulusallaşması özde değil biçimsel bir değişiklikti. Kültürel ihtiyacın asıl kaynakları, Ortadoğu İslâm'ı ile Çin ve Hindistan uygarlıklarıydı. Bu merkezlerden yapılan aktarmalar, 18. yüzyılın sonlarında başlayan İngiliz ekonomik, Fransız politik ve sosyal devrimleriyle sonuçlanmıştır. Şüphesiz bunda başka birçok etken de rol oynamıştır. Keşifler ve icatlar her ne kadar yenilikler taşısalar da, son tahlilde bu eski uygarlık merkezlerinin kültürel aktarışı olmadan hegemonik kayma mümkün olamazdı. Şüphesiz Avrupa Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleriyle muazzam bir yenilik ve sentez kabiliyeti göstermiştir. Tarihin daha önceki dönemlerinde bu tür büyük hareketleri Verimli Hilal'de, Aşağı Mezopotamya'da, Doğu Akdeniz ve Ege kıyılarında görmekteyiz. Aslında sırasıyla bu tarihsel merkezlerde oluşan merkezî uygarlık sisteminin son büyük halkası Batı Avrupa kıyılarında kurulmuştur. Bunda İtalyan kent uygarlıkları belirleyici rol oynamıştır.

Konumuz açısından önemli olan, bu yeni uygarlığın yani kapitalist modernitenin yeni bilimsel paradigmayı kendi hegemonyasına almasıdır. Dinsel, hatta felsefi kökenli zihniyet yerine ikame edilen pragmatik yeni bilim yükselen değer haline geldi. Üniversitelerde 18. yüzyılın sonlarında gelişen bilimsel

devrim diğer politik, sosyal ve ekonomik devrimlerin tamamlayıcısı oldu. Deneysel fizik bilimleri ile toplumsal doğayla ilişkili bilimler arasında köklü bir ayrım yapıldı. Kendi içlerinde çok sayıda uzmanlık alanları, bilim dalları oluştu. Liberal ideolojik hegemonya sosyal bilimlere damgasını vurmakta gecikmedi. Devrimlerin olumlu sonuçlarını kendi tekelinde evcilleştirip çıkarlarıyla uyumlulaştırdı. Sosyalist ütopyanın 19. yüzyılın ortalarına doğru K. Marks ve F. Engels öncülüğünde kendini bilimsel sosyalizm olarak açıklaması, liberalizmin bilimciliğinin etkisi altında gerçekleşti. Zaten K. Marks ve F. Engels kendi bilimsel sosyalizmlerinin Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız sosyalizminin bir sentezi olduğunu açıklamaktan geri durmamışlardı.

Tüm bilimsellik ideasına ve eleştirelliğine rağmen, bilimsel sosyalizm, başta Rusya ve Çin reel sosyalizmleri olmak üzere çok sayıda deneyimin de ortaya serdiği gibi, kapitalist modernitenin maddi kültür yapılarıyla (ekonomik, sosyal ve politik kurumlar) zihniyet ve bilimsel dünyasını aşma gücünü tam gösteremedi. Sosyalist devrimlerin tümüyle yenildikleri ve boşa çıkarıldıkları iddia edilemez. Bu devrimlerin büyük bir miras bıraktıkları, halen güncel yaşamın vazgeçilmez bir unsuru ve zihniyet dünyasının en umutlu gücü oldukları inkâra gelmez. Fakat alternatif uygarlık ve modernite farkını keskinleştirip tahkim edemediler. Kapitalist modernite içerisinde önemli ölçüde erimekten kurtulamadılar. Bu gerçeğin bir kader değil, kapitalist dönem sosyalizminin çözemediği sorunlarla bağlantılı olduğu günümüzde yeterince açığa çıkmıştır.

Sanayi kapitalizmiyle birlikte toplumla ilgili olarak yapılan tartışmalar önemlidir. Bu dönemde sosyalist ütopyalar giderek bilimsel bir temele ve eylemsel çizgiye oturtulmaya çalışılır. Fakat hepsinin altında geçmişle köklü bir kopuşu yaşayan Aydınlanma düşüncesi yatar. Aydınlanma düşüncesinin geçmişin diyalektik aşılması değil de geçmişten kökten kopuşla ilgili olması, daha sonraki iki yüz yıllık süreci güçlü bir biçimde etkilemiştir. Her olgu sanki yeni yapılanıyormuş, geçmiş ve gelenekle bağı yokmuş gibi ele alınmıştır. Hatta geçmişle ilgili her şey negatif değerlendirmelere konu edilmiştir. Yeni paradigma gereği bu tutumun anlaşılır nedenleri olsa da, toplumsal gerçeği çarpıtarak yansıtacağı açıktı. Şüphesiz Aydınlanma düşüncesinin hakikat kapasitesi birçok yönüyle (tamamen değil) kendinden önceki çağlarınkinin üstündedir. Öyle olmasaydı zaten yeniçağı yaratamazdı. Ama böyle olması tüm hakikati kapsadığı anlamına gelmez. Ancak tüm öncüllerinin ideası bu yönlüydü. Sorunlar da bu ideadan kaynaklanmıştır. Hegel'i Aydınlanma düşüncesinin büyük ama onu revizyondan geçiren filozofu olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal tarihe hak ettiği yeri verdiği gibi, bilim felsefesini de henüz (bir yönüyle) aşılmamış güçte ortaya koymuştur.

Hegel'den beslenen K. Marks, Hegel'in felsefesindeki güçlü ve aşırı idealist yanını materyalizmle aşacağını sanmış ve bunda da tutarlı davranmıştır. Burada sorun olan, idealizm-materyalizm ayrımının pek önemli olmadığının, özünde her ikisinin de idealist metafizik özellikler taşıdığının anlaşılamamış olmasıdır. İki zıt felsefe yapıldığı sanılmıştır. Marks burada Hegel'den daha çok Aydınlanmacı çizginin etkisindedir. Marks, geçmişi aşılmışlıktan da öteye

hükümsüz saymış veya bir gölge olaydan, görüntüden ibaretmiş gibi değerlendirmiştir. Geçmişin tüm ağırlığıyla 'şimdi' olduğunu idrak edememiştir. Bu konuda Hegel'den daha donanımsızdır. Ömrünün son yıllarında (1880-1883) bu eksikliğin ve hatanın farkına vardığı, hem üstyapı denen devlet olgusunun hem de eski komünal toplumun önemini fark ettiği söylenebilir. Doğu toplumuna ilgisi artmıştır. Düşüncesinde bazı düzeltmeler yapmıştır. Fakat Aydınlanmacı çizgi tüm reel sosyalizm tarihi boyunca Marksizm'e egemen olmuştur. Bu tarihin temel hatası şudur: Yeni toplum veya komünizmin tümüyle kapitalizmin üzerinde, kapitalist toplumun aşılması biçiminde gerçekleşeceğine inanılmış, hatta buna 'bilimsel sosyalizm' olarak bilim seviyesinde bir değer atfedilmiştir.

Bu yaklaşımın kendisi de iki temel hata içerir: Birincisi, ne fizik bilimlerinde ne de biyolojik bilimlerde bilimsel kesinliğin tam geçerli olabileceği (Bunun o dönemin bilimlerine duyulan güvenle bağını görmek önemlidir), sonradan da olsa anlaşılmış olan bu gerçek fark edilememiş, dolayısıyla toplumsal doğanın kesin bilimsel formülasyonlara tabi tutulamayacağı anlaşılamamıştır. Toplumsal doğanın kendisi kültürdür; zihniyetin ele avuca sığmaz etkisini her an taşımaktadır. Dolayısıyla hatalarının temelinde bilimsel yaklaşım adı altında toplumsal doğanın yasalarını fiziki veya biyolojik Darwinist yasalarla özdeşleştirmeleri yatmaktadır. İkinci hata, tarih felsefesiyle ilgilidir. Bizzat toplumun tarihsel bir olgu olduğu ama farklı, ikincil bir doğa olarak değerlendirilmesi gerektiği fark edilememiştir. Toplumsal şimdinin büyük oranda toplumsal tarih olduğu anlaşılmak bile istenmemiştir. Aydınlanma düşüncesi bu fırsatı vermemektedir. Geriye liberalizmin içini boşalttığı pozitivist kaba bir dünya görüşünce yapılmış kapitalizm değerlendirmeleri kalmıştır. Kapitalizm hâkim, biricik, dönemine göre en ileri toplum sayılmıştır. Kapitalizm bir sömürü biçimi olmanın çok ötesinde yeni toplumla özdeşleştirilmiştir. Milyonlarca, belki de milyarlarca yıllık dünya-toplum oluşumunu kapitalizm gibi insan toplumunu en insanlık dışı, dolayısıyla dünya dışı yöntemlerle soyan bir istismar sistemi toplumun zafere erişmiş gerçeği sayılmıştır! Marksist paradigmadaki temel zaaf burada yatmaktadır. Dolayısıyla reel sosyalizmin çözülüşünün altındaki temel etken de budur. Marksizm'e veya reel sosyalizme dayalı bir düzeltme hareketi bu hakikatten yola çıkmalıdır.

Sosyalizmin kavram düzeyinde toplumculuk olarak kendini açıklaması doğrudur. Yanlış olan 'kapitalist toplum' kavramı ve ancak bu toplum biçiminin aşılmasıyla komünizme ulaşılacağıdır. Her şeyden önce çerçevesini çok iyi çizmeden, kapitalist toplum (Köleci, feodal vb. modelleri de buna eklemek gerekir) kavramını genel bir toplumsal hakikatmiş gibi değerlendirmekten vazgeçmek gerekir. Kapitalizmi ölümcül derecede bir toplumsal hastalık, kanser türü bir toplumsal urun büyümesi olarak değerlendirmek en doğrusudur. Köleci ve feodal denilenler de dahil, kapitalizm öncesi tüm toplumlar kapitalizm türü sömürü biçimlerini en büyük ahlâksızlık saymışlar, onu toplumsal yarıklarda kendini gizlemiş ve marjinalleşmiş olarak yaşamak zorunda bırakmışlardır. Bu canavarın toplum üzerindeki hegemonik zaferini daha önceki

ciltlerde çözmeye çalıştığımız için sadece dikkat çekmekle yetineceğiz. Gerçeği böyle olan bir toplumsal hastalık parazitinin 'en ileri, zafer kazanmış yeni toplum' olarak lanse edilmesi tüm sosyal bilimleri sakatlamıştır. Onun için diyorum ki, Sümer rahiplerinin kendi istismar rejimlerini tanrısallaştırmalarından bin kat daha istismarcı olan kapitalizme ilişkin zihniyet çalışmaları ideolojik olup, bin kat daha fazla kutsallığa (suni) boyanmış maskesiz tanrılar rejimidir. Bunların hakikat olarak toplumsal bilimle alakası yoktur. Sadece bilimsel kavramların ustaca düzenekler (ekonomi, politika bilimleri) halinde çarpıtılarak bilimmiş gibi sunulması söz konusudur.

Toplum milyonlarca yıllık evriminin sonucu ve daha önceki canlılar âleminin devamı, müthiş bir akıl ve duygu dünyasının ürünü olarak farklı bir doğadır. Böylesi bir bütünlüğe sahiptir. Kendi farkına varmış on beş milyar (evren tarihi) yıllık bir evrendir. Kapitalist istismarın toplum yaratımı, Firavunlar ve Nemrutların tanrı yaratıcılığı gibi bir ideadan öte bir değere sahip değildir. Bu anlamda 'kapitalist toplum' uyduruk, firavunî bir ideadır. Doğru olan, kapitalizmi (finans kapital biçimiyle daha da azıtmış olan) bir toplumsal hastalık olarak kavramsallaştırmaktır. Âdeta bir sağlık bilimi geliştirmek ister gibi insanlığı kapitalizmden kurtarmaya çalışan bir sosyalist bilimden söz etmek daha anlaşılır ve ahlâki (Öyle olması gerekir) bir yaklaşım olacaktır. Aksi halde son beş yüz yıllık savaşları, atom bombasını, aşırı nüfus artışını ve çevre yıkımını izah edemeyiz. Hem liberal kapitalist modernitenin hem de onun reel-sosyalist varyantının geri toplumsal kalıntılar olarak gördüğü klan, kabile, kavim, ümmet ve hatta ulus-devlet olmayan ulusal nitelikteki toplumsal varlıklara yüksek değer biçmek gerekir. Toplumun farklılaşmış tüm bu biçimlenişleri değerlidir. Diyalektik gereği en gelişmiş ulusal toplumda bile klan, kabile, aşiret ve halk toplumlarını gelişmiş ve bütünleşmiş halde görmek gerekir. Nasıl ki yüz atomluk bir element atomun ortadan kalktığı anlamına gelmiyor, tersine atomların gelişmiş ve bütünleşmiş hali olarak değerlendiriliyorsa, klan toplumundan sonraki farklılaşmaları da benzer biçimde değerlendirmek daha çok toplumsal hakikate götürür.

O halde sosyalist toplumu kapitalizmin panzehiri olan, fakat sadece bundan ibaret olmayan, geçmiş tüm toplumların gelişmiş, bütünleşmiş, özgür ve eşitçe oluşmaya çalışan toplumu olarak değerlendirmek kendi hakikatinin gereğidir. Kapitalist modernite üzerinde yükselmesi şurada kalsın, bu modernitenin toplum üzerinde 'demirden kafes' ve modern 'Leviathan' kılığındaki hastalıklı halini tarihsel toplumdan uzaklaştırarak kendi tanımına uygun biçimde gerçekleşebilir. Sosyalizm, tüm uygarlık tarihi boyunca kapitalizm kadar olmasa bile, toplumsal gerçekliğe dayatılan kölecil baskı ve sömürü tekellerinin kalıntılarından kendisini arındırmak suretiyle hem tarihsel temeline oturmuş, hem de güncel kazanımlarla (kapitalizmle mücadele aşamasında kazanılan değerlerle) kendisini pekiştirmiş ve yenilemiş olur.

Dikkat edilirse, bu yaklaşımda eski ve yeni toplum veya köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplum gibi ilerlemeci, kestirmeci bir yöntem kullanmıyoruz. Toplumsal gelişme, bütünleşme, özgürleşme ve farklılıklar temelinde

eşitlik gibi kavramları esas alıyoruz. Daha da önemlisi, sosyalizmi gelecekte devrimden veya evrimden sonra yaşanacak bir toplum hali olarak da değerlendirmiyoruz. Zaten bu tür bir yaklaşım toplumun doğasındaki yaşam gerçeğine aykırıdır. İnsan türü hep toplumsaldır. Geçmiş-şimdi-gelecek birbirinden ayrıştırılarak yaşanmaz. Üç hal de iç içe olup birlikte yaşanır. Şimdiki an geçmiş olduğu kadar gelecektir de. Burada doğru bir felsefi yaklaşıma ihtiyaç vardır. Zaman felsefesini sonsuz geçmiş veya sonsuz gelecek olarak değerlendirmek pek bir anlam ifade etmez. Zamanı ancak varlık oluşumu olarak tanımlayabiliriz. Yani herhangi bir varlığın oluşumu onun zamanıdır. Başkaca da bir zaman yoktur. Böyle olunca, toplumun zamanı onun oluşumudur. Toplum da sürekli bir oluşum halini yaşadığına göre, geçmiş-şimdi-gelecek o halde mündemiçtir, gizlidir. Dolayısıyla uzun aralıklarla düz çizgisel aşamalı gelişme halindeki bir toplum tasavvuru hatalıdır ve içinden çıkılması imkânsız toplumsal değerlendirmelere yol açar.

Toplumsal gerçeği hep dolu yaşamak, onun tüm geçmiş birikimini içinden geçilen anın oluşum heyecanı ve geleceğin engin umutlarıyla yaşamak hakikate en yakın yaşam gerçeğidir. Bu tarz bir yaşamı gerçekleştirmeyi sosyalist teori ve pratiğin temel sorunu olarak görmek büyük değer taşır. Bu gerçekleşme toplumsal hakikatin hem ifadesi hem de doğru yaşanması olarak anlam kazanır. Sosyalizmi sadece geleceğe ilişkin bir proje veya program olarak görmek yerine, anlık özgürleştiren, eşitliği ve adaleti gözeten, estetik değeri olan ahlaki ve politik bir yaşam tarzı olarak hakikatleştirmek gerekir. Sosyalizm hakikati ifade eden bilinçli bir yaşam tarzıdır. Tarihte örnekleri bolca görülen bilgeler ve müminlerin tarzına benzer biçimde zamanın bilgesi ve mümini olarak yaşamak gerekir. Liberalizmin ahlâk düşkünlüğünü ifade eden bireycilik özgürlük olmayıp, sahte bilinçle yaşatılan en aşağılık kölelik biçimidir. Antiliberalizm olarak sosyalizm, özgürlüğü kolektif eylemde ve ahlâkta yaşamanın ideolojisidir.

Toplumsal bakış açımızda kapitalizmi abartmamalıyız. Özellikle çağımızın emperyalizm ve kapitalizmin mutlak egemen olduğu bir çağ ve onun günlük yaşam biçimi olduğunu iddia etmek kapitalizme hak etmediği bir anlam atfetmedir, doğru değildir ve fazlasıyla propaganda altında oluşan bir yanılgıdır. Korku propagandasından beslenen bir ideolojik savaştır. Gerçek olan, kapitalizmin hep marjinal kalmaya mahkûm bir sistem, kendini ancak faşist zorbalıkla egemen kılmaya çalışan anti-toplumsal bir soygunculuk, bir kırk haramiler sistemi olduğudur. Eski çağlarda nasıl despot yöneticinin kutsanıp ilahlaştırılmasıyla insanlar cüce kullar haline getirilmişse, çağımızda da kapitalizmin benzer sonuçlar doğuran bir ideolojik hegemonyası vardır. Bu hegemonyanın soğuk ve sıcak savaşlarla beslediği bir kölelik ve cücelik söz konusudur.

Sosyalizmi hep devrimler ve savaşlarla kazanılacak bir toplum olarak görmek de yanlıştır. Şüphesiz koşullar oluştuğunda devrimci dönüşümler için savaşlar da mümkündür. Ama sosyalizm sadece devrim demek değildir; topluma demokratik katılım ve kapitalizme karşı bilinçli ve eylemli yaşamdır. "Devrim olur, sonra sosyalist yaşam olur" demek, kendini kandırmak ve boş

beklentiler içine sokmaktır. Geçmiş ne kadar bilinçle güçlü yaşanır ve şimdileştirilirse, gelecek de o denli güçlü ve bilinçli karşılanıp yaşanır. Şüphesiz tüm bu süreçlerde stratejik ve taktik önderlikler gereklidir. Ama sosyalizmi bu tür askeri terimlerle yürütülecek bir eylemlilik hali olarak görmek büyük hatalara yol açar. Reel sosyalizm bir yönüyle böyle yürütüldü. Yorgun düşüldüğünde de yığılıp kalındı. Genel demokratik modernite paradigması altında tarihsel toplumu esas alan, kapitalizmin endüstriyalizm ve ulus-devletçilikle kuşattığı tüketici topluma ve bağlarını koparttığı çevreyi yıkmasına karşı çevreci, ekonomik ve demokratik konfederal yönetimle kendisini donatan sosyalist hareket, parti ve bloklara her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Sosyalist kuramın bu tip bir taslak altında geliştirilmesi ve pratiğe aktarılmasının gerekliliği öneminden hiçbir şey yitirmemiştir. Kaldı ki, bu sadece kapitalist hegemonyaya karşı gelişen bir öncü bilinç ve örgüt hareketi değil, tarih boyunca aynı özde ama farklı ideolojik-pratik veçheler altında sürdürülen gerçek bir toplumsallaşma hareketidir. Gerçek toplum bu hareketin doğasıdır, toplumsallaşma işlevinin kendisidir. Tüm uygarlık sistemlerinin yanı başında ama onların zıddı halinde, bir o kadar da sistematik olarak yaşanır. Fazla bilince çıkmaması, karşı tarafın ideolojik propagandasının gücüyle bağlantılıdır. Toplumsal hakikatler sosyalizmin kendisi olup, toplum sürdükçe gerçek yaşam tarzı olarak hep sürecektir. Tarih bu anlamda sadece sınıf mücadelesi tarihi değil, hegemonik iktidar ve devlete karşı toplumun korunmasının, özgürlüğün ve eşitliğin mücadelesidir. Sosyalizm bu toplumsal mücadelenin gittikçe bilimselleşen tarihidir.

5- Özgür Eş Yaşam

Kadınla erkek arasındaki ilişkiler kavranmadan, hiçbir toplumsal sorun ne yeterince kavranabilir ne de çözümlenebilir. Toplumsal sorunların temelinde kadın-erkek ilişkilerindeki sorunsallık yatar. Hiyerarşik toplumda ve uygarlık toplumunda kadına tek taraflı dayatılan evlilik kurumu erkek egemenliğini çok yönlü inşa ederken, bununla belki de doğada hiçbir canlının yaşamadığı, yalnızca insan toplumuna özgü bir bağımlılık ve kölelik kurumunun da temeli atılmış demektir. İlk ezen-ezilen toplumsallık, sınıfsallık ve ulusallık statüsü hep bu temel üzerinde yükselir. Her tür kavga ve savaşların da temelinde bu gerçeklik yatar. Uygarlık tarihinin ve en son aşaması olan kapitalist modernitenin en çok örtbas ettiği, ters ve olumsuz yansıttığı şey, kadının bu temeldeki kölelik statüsüne ilişkin gerçekliktir. Adı uygarlık toplumunda Şeytan ile özdeşleştirilmiş olan kadın, modernite sosyolojisinde konformizmin en uysal kişiliği, ücretsiz ev işçisi ve çocuk doğuran annesidir.

Zorba ve sömürgen erkek eli ve aklıyla kadın yaşamına binlerce yıldan beri yedirilen köleliğin düzeyini tüm içerik ve biçimleriyle kavramak gerçekler sosyolojisinin ilk adımı olmalıydı. Çünkü bu alandaki kölelik ve sömürü biçimlenişleri tüm toplumsal kölelik ve sömürü biçimlerinin prototipidir. Bunun tersi de geçerlidir. Kadın yaşamına içerilmiş köleliğe ve sömürüye karşı özgürlük ve eşitlik mücadelesi ve bu mücadelenin kazanım düzeyi, tüm toplumsal

alanlardaki köleliğe ve sömürüye karşı özgürlük ve eşitlik mücadelesinin temelidir. Uygarlık tarihinde ve kapitalist modernitede yürütülen özgürlük ve eşitlik mücadelesinin doğru temelde gelişememesinin ve güçlü bir başarıya yol açamamasının temel nedeni de kadına yaşamda içerilmiş ve biçimlendirilmiş kölelik ve sömürü kurumları ve zihniyetlerinin yeterince kavranamaması ve bunlara yönelik mücadelenin temel alınamamasıdır. Balık baştan kokar derler. Temel doğru ve sağlam olmayınca, kurulacak bina ufak bir sarsıntıda yıkılmaktan kurtulamaz. Tarihte ve günümüzde yaşanan gerçeklik de bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Dolayısıyla toplumsal sorunları çözmeye çalışırken kadın olgusu üzerinde yoğunlaşmak, eşitlik ve özgürlük çabalarını kadın gerçekliğine dayandırmak, hem temel araştırma yöntemi hem de tutarlı bilimsel, ahlâki ve estetik çabaların temeli olmak durumundadır. Kadın gerçeğinden yoksun bir araştırma yöntemi, kadını merkezine almayan bir eşitlik ve özgürlük mücadelesi hakikate erişemez, eşitlik ve özgürlüğü sağlayamaz.

Öncelikle kadını tanımlamak ve toplumsal yaşam içindeki rolünü belirlemek doğru yaşam için esastır. Bu yargıyı kadının biyolojik özellikleri ve toplumsal statüsü açısından belirtmiyoruz. Varlık olarak kadın kavramı önemlidir. Kadın tanımlandığı oranda erkeği tanımlamak da olasılık dahiline girer. Erkekten yola çıkarak kadını ve yaşamı doğru tanımlayamayız. Kadının doğal varlığı daha merkezî bir konumdadır. Biyolojik açıdan da bu böyledir. Erkek egemen toplumun kadının statüsünü alabildiğine düşürmesi ve silikleştirmesi, kadın gerçekliğini kavramamızı engellememelidir. Yaşamın doğası daha çok kadınla bağlantılıdır. Kadının toplumsal yaşamdan alabildiğine dışlanması bu gerçeği yanlışlamaz, tersine doğrular. Erkek zorbaca ve yok edici gücüyle kadın şahsında aslında yaşama saldırmaktadır. Toplumsal egemen olarak erkeğin yaşama düşmanlığı ve yok ediciliği, yaşadığı toplumsal gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

Bu yargımızı evrenselleştirirken enerji-madde ikilemini esas alabiliriz. Enerji maddeye göre daha esastır. Maddenin kendisi yapısallaşmış enerjidir. Madde enerjiyi saklamanın, varlıksallaştırmanın form kazanması oluyor. Madde bu özelliğiyle enerjiyi kafeslemekte, akışkanlığını dondurmaktadır. Her madde formunun enerji payı farklıdır. Zaten bu enerji farklılığı maddi formların, yapıların farklılığını belirlemektedir. Kadın maddesindeki, formundaki enerji ile erkek maddesindeki enerji farklıdır. Kadında taşınan enerji hem daha fazladır, hem de bu enerjinin niteliği farklıdır. Bu farklılığı doğuran kadın formudur. Toplumsal doğada erkek enerjisi iktidar aygıtlarına dönüştüğünde maddi formlar, biçimler halini alır. Biçimler tüm evrende soğumuş enerji olarak tutucudur. Toplumda egemen erkek olmak, iktidar biçimlenmesi haline gelmektir. Bu haliyle taşıdığı enerji ağırlıklı olarak form kazanmıştır. Form haline dönüşmeyen enerji azdır ve çok az kişilikte yaşanır. Kadında ise enerji ağırlıklı olarak form haline, biçimselliğe gelmez. Enerjisi akışkan halini korur. Erkek formunda, kafesinde tutuklanmazsa, yaşam enerjisi olarak akışkanlığını sürdürür. Dondurulmamış kadındaki güzellik, şiirsellik, anlam potansiyeli, ağır

basan bu enerji haliyle yakından bağlantılıdır. Bu gerçekliği kavramak için canlı yaşamı daha derinliğine kavramak gerekir.

İnsan yaşamına kadar varan bir yaşamın evrimi kısmen tanımlanabilir veya tanımlanmalıdır. Öncelikle yaşamın gayesini sorgulamak gerekir. Niçin yaşıyoruz? Yaşam niçin kendisini sürdürüyor, besliyor ve koruyor? Yaşamak için beslenmek, korunmak ve üremek gerekir demek, herhalde cevap için yeterli değildir. Bundan öteye sorulacak soru niçin ürüyoruz, beslenip korunuyoruz sorusudur. Cevap 'yaşamak için' biçiminde verildiğinde bir kısırdöngüye düşmüş oluruz. Kısırdöngüye düşmek cevap değildir. İnsana kadar bir enerji biçimi olarak evrimleşen ve gelişen zihniyet seviyeleri, anlama olgusunun cevap için bazı ipuçları verebileceğini gösteriyor. Evrenin insana kadarki evrimi hep gelişen bir anlam gücünü ortaya koyuyor. Evrendeki gizli veya potansiyel gerçeklik sanki hep açığa çıkmak, anlamak ve anlaşılır olmak gibi bir sonuca varmak istiyor. Anlama ve anlaşılma ihtiyacı evrimin temel dürtüsüdür. Bu noktadan sonra sorulması gereken soru, anlamanın ve anlaşılır olmanın kendisine ilişkin olmalıdır. Anlamak, anlaşılır kılınmak istenen şey nedir? Kutsal Kitap'ta yer alan "Allah der ki, ben bir sır idim, bilinmek için evreni yarattım" hükmü sorumuza belki bir yanıt olabilir ama yeterli değildir. Bilinmek ihtiyacı anlamı tam olarak tanıtlamaya yetmez. Fakat yaşamdaki sırrı kısmen ifşa eder gibidir.

Hegel'in mutlak tin tanımı da buna benzer bir anlama sahiptir. Hegel'de evren mutlak tin ile bilinçli olarak kendine dönmüştür. Bilinmek istenen evren bunu fiziki, biyolojik ve toplumsal aşamalardan geçerek, bilincin en yetkin hali olan felsefi bilinçle, yani mutlak tinle kendini bilinmiş kılmaktan tatmin edilmiş bulmakta, böylelikle kendini bilinmiş evren kılarak macerayı tamamlamaktadır. Önemli hakikat paylarını taşıyan bu yargılar, yaşamın gayesini anlamla özdeşleştirmektedir. Yunan felsefesindeki 'theoria' kavramı da benzer anlamlar içermektedir. Sonuç olarak 'anlam', toplumsal insanın tanrısallaşmasıdır. Buradaki önemli soru şudur: Toplumsal insanın tanrısallaşması veya kazandığı 'anlam' gücü, bütün evrendeki anlamı temsil edebilir veya ifadelendirebilir mi? Toplumsallıktaki azami anlam (Hegel'deki mutlak tin) evrensel anlamın kendisiyle özdeş kılınabilir mi? Toplumun kendisi eksikli bir varlık değil midir? O halde anlamı da eksik olmayacak mıdır?

İnsan halimizle bu soruları tam cevaplayamayız. Çünkü biz toplumla sınırlanmış durumdayız. Toplum-üstü varlık olamayız. Sadece soru sorabiliriz. Talihimiz şudur ki, soru sormak da anlamanın yarısıdır. Dolayısıyla anlamaya (mutlak anlam) ilişkin ipuçları verebilir. Şimdilik anlamlı hale gelmenin çok önemli olduğunun ve yaşamın temel gayesini yakalamaya epeyce yaklaştığının farkına varıp tatmin olabiliriz. Anlamlı yaşamın kendisine ilişkin olarak temel sorunların büyük kısmını çözmeye, en azından arzulanan adil, güzel ve doğru toplumsal yaşama dair cevapları bulmaya muktedir ve yetenekli olduğumuza hükmedebiliriz.

Bu felsefi perspektifle kadın gerçeğine yöneldiğimizde, anlamlı yaşamın kadınla bağını iyi, doğru ve güzel yanlarıyla geliştirmek gerektiği sonucuna

varabiliriz. Bu yargıdan yola çıkıldığında, kadınla yaşamın asıl amacı üremek ve çoğalmak olamaz. Şöyle ki, üremek en basit canlı olan tek hücreli canlıların da farkında olduğu, belki de tek amaçlı yaşamlarının bu temelde kodlandığı söylenebilir. Fakat gelişen evrim tek hücrenin neredeyse kendini iki eşit parçaya bölmesinin yaşamın sonu olmadığını, milyarlarca kez bölünen tek hücrelinin bu eyleminin yaşamı sonlandırmak yerine hızla çeşitlenme ve farklılaşmaya götürdüğünü, bir sonraki anlamlı cevabın çoğalma değil değişim ve dönüşüm olduğunu göstermektedir. Yaşamak için çoğalmak gerekli bir araçtır, ama onu kavramak için asla yeterli değildir. Çoğalmak araçsaldır, amaçsal veya anlamsal değildir. Daha doğrusu, anlamı sadece çoğalmak olan bir yaşam çok eksik ve kusurlu bir yaşamdır. Tek hücrelide durum buyken, kadınla insanca yaşamı yalnızca cinsel üremeye ve çoğalmaya bağlamak yaşamın sadece anlam eksikliğini değil, körleşmesini ifade eder. Zira kadınla amip gibi çoğalım olmayacağına göre, kadınla çoğalımı yaşamın merkezine koymak ve hedefi kılmak, canlıların muazzam evriminden gerekli anlamı çıkarmamak demektir. Kaldı ki, insan toplumunda nüfus azlığı problemi günümüz teknolojisiyle tamamen aşılmıştır. İnsan türünün nüfus azlığı değil, tersine dünyaya sığamaz hale gelen çoğalımı giderek büyük bir sorun haline gelmektedir. Tek hücreli canlıda da kanıtlandığı gibi, çoğalım hızı geri ve ilkel düzeyle bağlantılı olup, her çoğalım bir ölüm demektir. Fiziki çoğalım tüm evrim türlerinde böylesi bir anlamı da içerir. Ölümlü varlık çoğalarak kendisini daimi yaşatabileceğini sanmaktadır ki, bu bir yanılgıdır. Kendisini kendi kopyasıyla sürdürmek güvenlik ihtiyacını giderebilir ve sonsuzluğa katılma arzusunu tatmin edebilir, ama gerçekçi ve hakiki kılmaz.

Özcesi, kadınla çoğalıma dayanan yaşam felsefesinin ciddi bir anlamı yoktur. Sınıflı toplumda miras ve güçlü olma gibi olgular nedeniyle doğurgan kadına anlam yüklenmiştir; bu da baskı ve sömürüyle ilgili bir anlamdır ve kadın için negatiftir. Yani çok doğuran kadın, erken ölen kadındır. Kadınla anlam değeri çok yüksek bir yaşam ya çok az bir doğumla ya da genelde insan türü için bir nüfus çokluğu sorunu varsa hiç doğurmayan kadınla mümkündür. Çok çocuk doğurmak, kendini birey ve toplum olarak entelektüel ve politik güçle geliştiremeyen geri sömürge halkları için bir öz savunma olarak değer taşıyabilir. Kendine yönelik kırıma soyunu çoğaltarak cevap verme de bir direniş ve kendini var kılma yöntemidir. Fakat bu fazla özgür yaşam şansı olmayan toplumların öz savunmasıdır. Bu nedenle anlam düzeyinin bu denli düşük olduğu toplumlarda kadınla estetik ve doğruyu esas alan bir yaşam mümkün olamaz. Dünya toplumlarının mevcut gerçeği bunu doğrulamaktadır. Kadınla yaşamın beslenme ve korunma işlevlerinde özgün bir yönü yoktur. Beslenme ve korunma her canlı için geçerlidir. Kadınsız veya erkeksiz yaşamı tartışmanın fazla bir anlamı yoktur. Eşeyli veya eşeysiz tüm yaşamlarda erillik-dişillik olgusu vardır. Dolayısıyla sorun eş yaşamın kendisiyle değil, insan toplumundaki anlamıyla ilgilidir.

İnsan toplumunun yaşam biçimi herhangi bir canlı türünün yaşam biçimi değildir. Kendi içinde ve doğa üzerinde hükümranlık ve iktidar olgusunu geliş-

tirebilecek özellikler taşımaktadır. Ulus-devlet iktidarında olduğu gibi nicel ve nitel bakımdan güçlü ulus peşinde koşmak yaşam gezegenimizi yaşamın mezarına dönüştürebilir. Buradaki çarpıklık toplumdan, erkek egemen toplumdan kaynaklanmaktadır. Erkek egemenin kadın yaşamı üzerinde kurduğu hegemonya gezegenimizi yaşanamaz hale getirmektedir. Bu sonuca da biyolojik evrimle değil, erkek egemenlikli hegemonik iktidarla varılmaktadır. Dolayısıyla kadınla yaşamın erkek egemenlikli hegemonik iktidar olgusundan kurtulması gerekir. Yaşamı hükümranlık altında geçen kadın doğurganlığıyla insanlığı milyonlarca yıl yaşattığı halde, kapitalist moderniteyle birlikte bu doğurganlık ironik bir biçimde yaşamın sonunu getirmektedir. Mevcut statü altındaki kadınla yaşam yaşamın sonunu haber vermektedir. Bu gerçekliğin sayısız işareti vardır. Bu işaretleri sıralarsak:

a- Nüfusun gezegene sığmayacak ölçüde artması ve diğer canlı türlerini tehdit altına alması aşamasına varılmıştır. Mevcut statü altındaki kadınla bu tarzdaki bir yaşam, yaşamın doğallığını ve ekolojisini her geçen gün artan bir hızla tehdit etmektedir.

b- Yine bu yaşam toplumların içinde ve dışında sınırsız iktidar şiddetine yol açmaktadır. Militarizmin ulaştığı düzey bu gerçekliği yeterince kanıtlamaktadır.

c- Kadının cinselliği korkunç bir istismar aracına dönüştürülmüş, üzerinde korkunç bir baskı ve sömürü geliştirilmiştir. Yaşam tümüyle saptırılmış, neredeyse kendini anlamsızca tekrarlayan bir cinsel sapıklıkla özdeş kılınmıştır.

d- Giderek toplumdan silinen kadın zorunlu soy sürdürme aracına, cinsel meta ve en ucuz işgücüne dönüştürülmüştür. Başkaca bir anlamı yok gibidir.

e- Kadın üzerinde âdeta kültürel bir soykırım yürütülmektedir. Kadın ancak cinselliği ve soy sürdürme rolüyle işsizler ordusunun ücretsiz veya ucuz ücretli bir üyesi olarak değer ifade etmektedir. Kendini fiziki, ahlaki ve anlamsal olarak savunabilecek özgüçten yoksun bırakılmıştır.

f- Bu etkenler altında kadını anlamsız bir yaşamın pençesinde kıvrandıran bir toplum ancak hasta bir toplum olabilir. Anlamsız kadının toplumu da anlamsız olur.

Daha da arttırılabilecek bu işaretler kadınla eş yaşamın köklü bir dönüşüme duyduğu ihtiyacı gayet açık ve ivedi kılmaktadır. Korunmasız ve mülkleştirilmiş kadınla özgür yaşam mümkün olamaz. Ahlâken de bu mümkün değildir. Çünkü kölelik ancak ahlâk yok edildiğinde gerçekleşir. Tabii hegemonik güçlerin ahlâkına ahlâk diyemeyiz. Hegemonik güç, bu arada hegemonik erkeklik ancak toplumsal ahlâkın çöküşüyle gerçekleşir. Kadınsız yaşanamayacağına (Erkek olmadan da yaşam olabilir ama kölece bir yaşam olur) göre, yaşamı kurtarmak kadının kurtuluşunu zorunlu kılmaktadır. Bu anlatım daha çok toplumsal yapısallık içindeki kadınla ilgilidir. Zihniyet dünyası, ilişkisi içindeki kadın sorunu daha da önem kazanmaktadır. Kadın hakkında yukarda açıklanan olumsuz işaretlere başarıyla karşı koyan bir zihniyet geliştirilmedikçe, genelde eş, özelde özgür yaşam eşi olarak yaşanılamaz. Dolayısıyla karşı

tezler olarak kadınla özgür eş düzeyinde yaşamak için gerçekleştirilmesi gerekenler şöyle özetlenebilir:

a- Öncelikle soy sürdürümünü, çoğalmayı esas almayan, evrensel insanlık idealine uygun, gezegendeki diğer canlıların varoluşunu gözeten ekolojik bir eş yaşam kavramına ihtiyaç vardır. Toplumun vardığı evrensel düzey kadınla özgür yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Gerçek sosyalizm ancak kadınla özgür yaşam temelinde inşa edilebilir. Sosyalizm önceliği kadınla özgür yaşam düzeyinin mutlaka tutturulmasıdır.

b- Bunun için erkek egemen hegemonik iktidarla zihniyet ve kurumsal olarak mücadele etmek ve özgür eş düzeyinde bu mücadelenin zihniyet ve kurum olarak zaferini kesinleştirmek gerekir. Özgür eş yaşam bu başarı ve zafer kazanılmadan gerçekleştirilemez.

c- Kadınla yaşam asla cinsel güdüyü sürekli kılmak ve çok yaşamak anlamında yorumlanmamalıdır. Gerek uygarlık gerekse kapitalist moderniteyle korkunç bir düzeye taşırılmış olan toplumsal cinsiyetçi yaşamı tüm zihinsel ve kurumsal alanlarda tasfiye etmeden özgür eş yaşamı gerçekleştirilemez. Kadını bir mülkiyet olgusu ve cinsel nesne olarak gören paradigma ve kurumlarda kadınla yaşam sadece en büyük ahlâksızlık değil, aynı zamanda en çirkin ve en yanlış yaşam biçimidir. Bu koşullar altında bir kadını ve dolayısıyla erkeği bu denli aşağılayacak ve çürütecek başka bir toplumsal olgu örneği yoktur.

d- Kadınla özgür eş yaşam ancak mülkiyetçilik reddedildiği, istismar edilen toplumsal cinsiyetçilik tümüyle aşıldığı, her düzeyde toplumsal eşitliğin (farklılık temelindeki eşitlik) sağlandığı koşullarda mümkündür.

e- Özgür eş yaşam ancak soy sürdürüm aracı, ucuz veya ücretsiz işçi ve işsiz olmaktan çıkmış, nesne olmaktan çıkıp özneliğini her düzeyde gerçekleştiren kadınla mümkündür.

f- Toplum ancak bu olumlu koşullar altında özgür eş yaşamına uygun hale gelebilir, dolayısıyla özgür ve eşit koşullu topluma evrilebilir.

g- Olumlu toplumsal koşullar altında yapısal ve anlaksal değerini geliştirmiş kadınlar ve erkeklerin özgür eş yaşamı mümkün olabilir.

Hegemonik uygarlık ve modernitenin özgür eş yaşamın inkârı pahasına gerçekleştiğini çok iyi bilmek gerekir. Dolayısıyla toplumsal aşkın zorunlu koşulu olan kadınla erkek arasında hem yapısal hem de anlaksal güç dengesi imkânsız kılındığından aşk gerçekleşemez. Anlam enerjisini yitirmiş ve köle toplumun kölece ilişkilerinin anlık olarak üretildiği evlilik koşullarında aşk gerçekleşemez. Hegemonik ve modern iktidarın ölümcül etkisi bu nedenle en çok özgür eş yaşam olanaksızlaştırıldığında görülür. Bu yüzden insanlık tarafından büyülü bir mucize olarak karşılanan yaşam bu koşullarda mucizevî ve büyüsel değerini yitirmiş, özellikle kadın tarafından kahrı çekilen ve intiharla karşılanan bir felakete dönüştürülmüştür. Eş yaşamın bir toplumsal inşa olduğunu iyi bilmek gerekir. Bu yaşam eril ve dişil kişiler arasında gerçekleşmez; inşa edilmiş toplumsal kadınlık ve erkeklik arasında gerçekleştirilir. Hegemonik inşanın her iki cinsi sakat bıraktığı, aralarındaki ilişkinin bundan etkilendiği ve hegemonik ilişki olarak yansımasını bulduğu iyi bilinmelidir. Hegemonik

ilişkide aşk gelişemez. İnsan aşkında temel şart, tarafların birbirine denk bir özgür irade sahibi olmalarıdır.

Uygarlık ve modernite hem kurumsal hem de ideolojik hegemonik yaşamla geçerli kılındığından, aşk konusunda tarih boyunca hep paradoks içinde kalınır. Aşktan çok bahsedilir ama gerçekleştirilemez. Dünya edebiyatı bir anlamda gerçekleşemeyen aşkların trajik anlatılarından ibarettir. Savaşların hep kadın yüzünden çıktığını anlatan destanlar da bu gerçeğin kanıtıdır. Sanatın tüm biçimleri gerçekleşemeyen aşkın itirafı gibidir. Dinsel metinler bile tanrı ile tanrıça ilişkilerindeki gerçekleşmeyen, tek taraflı kalan arzulardan şiddetle etkilenen bir nevi en eski sanat eserleridir. Uygarlık sistemlerinin eş yaşamı 'özel yaşam' alanı olarak kutsaması, toplumsal hakikatin en tersyüz edilmiş bir yargısıdır. Aslında kamusalın özel, özelin kamusal olarak kavranması toplumun doğasına daha uygundur. Eş yaşamdaki ilişki, evrenselliği ve tüm toplumsal bağları temelde etkileyen özelliklere sahiptir. Uygarlığın en büyük ikiyüzlülüğü, bu evrensel ilişkiyi sadece çok mahrem ikili bir tekil olgu saymasıdır. Sosyolojik bilginin değersiz ve yararsız olmasının en temel nedenlerinden biri budur. Sokrates'e ait olduğu söylenen "Kadın insanı ya filozof yapar ya da deli" deyişiyle, bir halk özdeyişi olan "Kadın vezir de eder, rezil de" deyişi, yine bu gerçek kamusallıkla bağlantılıdır. Zaten toplumda 'özel' ve 'kamusal' alan ayrımına gitmek modernitenin bir çarpıtmasıdır. Asli toplumda bu tür bir ayrımın anlamı yoktur. Doğru olan, temel ve belirleyici ilişki biçimlerinin yaşanmasıdır.

Yaşam adına insan toplumuna attığımız ilk adım eş yaşama ilişkin olmalıdır. Hiçbir yaşam alanı eş yaşam alanı kadar temel ve belirleyici özelliğe sahip değildir. Ekonomiyi, devleti temel ilişki saymak modernite sosyolojisinin bir saplantısıdır. Ekonomi de, devlet de sonuçta eş yaşamın araçları konumundadır. Eş yaşamlar ekonominin, devletin, dinin hizmetinde olamaz. Tersine devlet, din ve ekonomi eş yaşamın hizmetinde olmak durumundadır. Ancak bunun tersi tüm modernite sosyolojisini kaplamıştır.

Tüm bu anlatımın gereği olarak ilk ilmi yapılması gereken alan, eş yaşam alanı olmalıdır. Çok ilkel bulunan ilkçağ mitolojisi ve dinlerinin kendilerini hep bu alanla başlatmaları boşuna olmayıp toplumsal hakikatle ilgilidir. Eş yaşam, özellikle kadın etrafında geliştirilecek bilim, doğru sosyolojiye atılmış ilk adım olacaktır. Sadece bir bilim olarak sosyolojide değil, tüm sanatsal ve felsefi alanlarda da ilk adım bu ilişki etrafında atılmalıdır. Felsefenin bir dalı olarak ahlâk ve dinin de önceliği bu alanda olmalıdır demeye gerek bile yoktur. Ahlâk ve din bu alana yeterince bağlanmışlardır.

Sonuç olarak, çağımızdaki hegemonik iktidar ve sömürü güçlerinin iflası en çok eş yaşamdaki çöküşle görünür olmaktadır. Kadın-erkek ilişki tarihi en deklase, anlamını yitirmiş, ne onunla olunur ne onsuz olunur gibi bir tükenmişliğe gelip dayanmıştır. Başlangıç devrimini bu kaotik durumun tahliline dayandırmayanların kaosu sürdürmekten başka şansları yoktur. Kişisel ve kolektif çıkış yapanlar, ancak bu alanı bilimsel, sanatsal ve felsefi olarak temel alırlarsa, özgür eş yaşamına doğru adım atabilirler. Bu çıkış adımları, çokça

sanıldığı gibi iki kişi arasındaki tekil, özel adımlar olmayıp, gerçekleştirilecek demokratik sosyalist topluma ilişkin evrenselin ilk adımlarıdır.

Sosyalist olmak öncelikle eş yaşamda özgürlük düzeyini tutturmakla ilgili olmak durumundadır. Eski mitolojik ve dinsel yaşamın başlangıcında rastlanan büyük ilkesel ve çetin pratik yaşamların benzeri bir yaşam tarzını esas almak gerekir. Eş yaşamın sosyalistçe inşası ancak uygarlık sistemlerinin ve kapitalist modernitenin evcil özünü ve biçimlerini aşmakla gerçekleşebilir. Sistemin banalleştirdiği cinsellikle, evcilik oyunlarıyla, soyculukla (çoğalım anlamında), 'bir yastıkta kocamak'la pek alakası yoktur. Özellikle güncel olarak tam bir hastalık haline getirilen günlük cinsel birleşmelerle de alakalı değildir. Kaldı ki, hiçbir canlıda günlük cinsel birleşmenin olmaması, tersine bunun döngüsel bir temele sahip olması, insan türündeki cinselliğin toplumsal tarzda inşa edildiğini kanıtlar. Cinsel açlık ve cinsellikteki aşırılık, toplumsal inşa ve hegemonik iktidarla bağlantılıdır. Kadına dayatılan cinsiyetçilik tüm biçimleriyle bir iktidar gerçekleştirimi olarak kendini belli eder. Bu cinsiyetçilik, mutluluk vermesi şurada kalsın, tam bir hastalık ve mutsuzluk kaynağıdır, tükeniş ve erken ölümdür. Hiçbir kadın veya erkek bünyesi cinsiyetçiliğin bu tarz cinselliğine uyum gösterecek yapıda değildir. Özellikle kapitalizmin kadın reklamcılığıyla körüklediği cinsiyetçilik tamamen ideolojik hegemonyayla ilgili olup, azami kâr kanununun pratikleştirilmesini sağlamaya yöneliktir. Denilebilir ki, hiçbir ilişki toplumsal cinsiyetçilik kadar sistemi taşıma gücünde değildir. Dolayısıyla anti-kapitalist olmak ancak bu tarz cinsiyetçi yaşamı reddetmek ve aşmakla mümkündür.

Eş yaşam ilişkilerinde geliştirilecek düzey ne denli bilimsel, sanatsal ve felsefi olursa o denli sosyalist topluma yol açabilecektir. Sosyalizmin öncelikle eş yaşam ilişkilerinde gerçekleşmesinin vazgeçilmez ilkesel ve pratik bir değeri vardır. Bu tarz ilişki dışında sosyalizme götürebilecek bir yol yoktur. Olsa da, bu ilişkiler dolaylı ve hatalara çok açık ilişkilerdir. Sosyalistçe eş yaşamı iki kişi arasındaki bir ilişki olarak algılamak eksik bir yaklaşımdır. Eş yaşamlar şüphesiz ikili somutlaşmaları yaşayabilir ama buna indirgenemez. Eş yaşam büyük anlam gücü, estetik ve ahlâkla daha çok soyut olarak yaşanan özsel bir yaşamdır.

Sosyalist yaşam bağlamındaki erkekler ve kadınlar ancak özgür yaşamı evrensel, kolektif olarak gerçekleştirdikçe, tekil olarak da doğru ve güzel yaşama şansını elde edebilirler. Tarihin tüm büyük toplumsal hareketlerinde bu gerçekliği görmek mümkündür. Tekil yaşamı güncel evlilik oyunlarıyla olduğu kadar, daha da olumsuzlaşan evlilik dışı biçimlerle karıştırmamak büyük önem taşır. Tekil yaşamda toplumsal evrenselliğin, kolektifin tüm potansiyeli gizli olduğu halde, uygarlık ve modernitenin tekil evcilik ve evlilik dışındaki biçimlerinde evrenselliğin, kolektifliğin inkârı gerçekleştirilir. Bu ayrımı yapmadan, sosyalistçe tikel özgür yaşam gerçekleşemez. Sosyalist ilişki kapsamındaki erkek, özellikle kadın kendinde yaşattığı bilimsellik, estetiklik, ahlâkilik ve felsefilikle muazzam bir çekim gücüne sahiptir. Bu tür erkek ve kadın kişilikler toplumsal yaşam karşısında yenilgi yaşamadıkları gibi, varlıklarıyla özgür

toplumsal yaşamı inşa ederler. Tekil birliklerinde saygı ve güven hâkim olduğu için kıskançlık, kapris, doyumsuzluk ve bıkkınlık gibi sistem hastalıklarına yer yoktur. Birbirlerini mülkleştirmedikleri için karşılıklı hak idealarıyla (Burjuva hukukunda bu geçerlidir) yaklaşımda bulunmazlar. Denk düzeydeki anlam güçleri bir kişide bütünü, bütünde bir kişiyi yaşatabilecek durumdadır.

Tarihsel-toplum hareketleri ancak böyle anlam kazanmış kişiliklerle başarıya ulaşır. Bu kişilikler kelimenin gerçek anlamıyla hep sosyalist olarak bilinmek, anılmak ve beklenmek durumundadır.

Sosyalist toplumun gelişiminde özgür eş yaşam kuramının uygulanmasına ilişkin bazı önemli tarihî tecrübeleri göz önünde tutmak önemlidir. Hıristiyanlık bu konuda rahip ve rahibe yaşamını kadrolarına şart kılmıştır. Batı uygarlığının gelişiminde bu uygulama önemli bir role sahiptir. Hıristiyanlık cinsiyetçi toplumun olumsuzluklarını bu kadrosal uygulamayla oldukça sınırlamıştır. Ruhsallığın zihniyet üzerindeki cinsellik baskısını gemlemesi toplumsallığın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Fakat özgür eş yaşamı mümkün kılan diyalektik gelişime yol açamamış; ona karşı tepkisel olarak gelişen şey kapitalist modernitenin toplumsal cinsiyetçi patlaması olmuştur. Modern mülkiyetçi tek eşli yaşam, rahip-rahibe kültürüne karşıt bir yaşam tarzı olarak ikinci bir uç noktayı, bir kutbu doğurmuştur. Modernist tek eşli yaşamdaki bunalımın temelinde Hıristiyanlıktaki rahip ve rahibe kültürü yatar. Her iki kültür de cinsiyetçi toplumun aşılmasında tıkanıp kalmıştır. Batı toplumundaki cinsiyetçi kültür bunalımında bu gerçeklik saklıdır.

Konuya ilişkin İslâmî çözüm de başarılı olmamıştır. Rahip-rahibe yaşamının tersine cinsel doyuma öncelik tanıyan İslâmiyet, çok sayıda eş ve cariye konumundaki kadınla sorunları çözeceğini sanmıştır. İslâm'daki harem uygulaması bir nevi özelleşmiş genelev rolündedir. Genelevden farkı, bazı kişilere özel kılınmış olmasıdır. Özde aralarında fark yoktur. Doğu toplumunun Batı toplumlarının gerisine düşmesinde bu cinsiyetçi toplumsal uygulamanın belirleyici rolü vardır. Hıristiyanlığın cinsiyetçiliği gemlemesi moderniteye yol açarken, İslâm'ın cinsiyetçi aşırı doyumu teşvik etmesi ise bu konuda eski toplumdaki durumun daha da gerisine düşmesine ve Batılı modernite toplumu karşısında yenilgiye uğramasına yol açmıştır. Doğu kadını ve erkeğinin Batı kadını ve erkeği karşısında yenik düşmesinde toplumsal cinsiyetçiliğin rolü oldukça önemlidir. Cinsiyetçilik toplumsal gelişme üzerinde sanıldığından daha fazla etkilidir. Doğu ile Batı toplumları arasındaki farkın açılmasında cinsiyetçiliğin rolü üzerinde önemle durmak gerekir. İslâm'ın cinsiyetçilik anlayışı gerek kadının derinliğine köleleşmesinde, gerekse erkeğin iktidarcı kesilmesinde Batı uygarlığındakine nazaran çok daha olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Özgür eş yaşam pratiğini geliştirirken, kadın ve erkek cephesinde dikkat edilmesi gereken önemli hususlar vardır. Özgür yaşam şansı olan veya bu şansı elde etmek isteyen kadının öncelikle yapması gerekenleri şöyle belirleyebiliriz:

a- Kadın erkekle girişeceği cinsel paylaşımının salt bir biyolojik tatminle sınırlı olmadığını, kaplan kafesinde kaplanla yatmaya denk bir güçle ve iktidar pençesiyle yüz yüze kalacağını peşinen bilmelidir. Özellikle kafesteki kaplanın açlık ve esaret haline benzer durumda bulunması, erkeğin pençelerini daha ölümcül kullanmasına yol açabilir. Kadın klasik evlilik ilişkisiyle bir defa kafese girdikten sonra kolay sağ çıkamayacağını, kafese girmesinin bedelini ya canıyla ödeyeceğini ya da tamamen teslim olmuş dişi bir kaplana dönüşeceğini iyi bilmelidir. Dişi kaplan tiplemesi erkekleşmiş kadını temsil eder, iğrenç ve çirkindir. Hegemonik erkek ve ona tamamen teslim olmuş erkeksi kadın arasındaki cinsellik, bu iğrençlik ve çirkinliğin gerçekleşmesinde başat rol oynar. Erkekler kadın bakireliğini 'bozma' gününü gururla yaşarken, bunun altındaki neden güdü tatmini (biyolojik olgu) değil, bu ilişkinin iktidar-köle ilişkisinin oluşmasındaki payıdır. 'Bozmak', kadını sınırsız köleliğe mahkûm etmenin başlangıcıdır. İktidar efendi duygusuna yol açar ki, bu da erkekliğinin kanıtlanması anlamına gelir. Daha sonra bu yöntem genç erkeklere de uygulanır. Kölelik kurumu her iki cinse de uygulandı. Kadının erkek kadar cinsel ilişki peşinde koşmaması kölelik kurumuyla bağlantılıdır. Kapitalist modernitenin sınırsız çoğalttığı cinsellik eylemi, insanlık türüne dayatılan en kapsamlı kölelik aracıdır; sınırsız iktidar ve sömürü imkânına yol açar. Çoğu dinin bu ilişkiye kuşkuyla yaklaşması anlamlı olup, onun düşüş, çirkinlik ve hakikat dışılığa yol açmasıyla bağlantılıdır.

b- Kadın eş evlilik durumunda olmadan, erkek egemen toplumun her alanında karşısındaki erkeğin her an avının üzerine atlamak durumunda olan bir panter gibi hareket edeceğini bilerek kendi hareket tarzını geliştirmelidir. Erkek panter fırsat bulduğunda, yani bu konuda önüne çıkan toplumsal engelleri aştığında mutlaka kadına bir pençe atacaktır. İktidarcı erkek bu anda hiçbir ahlaki norm ve vicdani gerekçe tanımadan kadını avlamak isteyecektir. Ne dinî örtünme ne de hukuk bunun önünde engel olabilir. Kadın bu durumu bilerek toplumsal alana çıkmalı, daha doğrusu garantili bir öz savunma olmadan tekin olmayan toplumsal sahalara inmemelidir.

c- Kapitalist modernitenin temel hedefinin özellikle gerek para ve iktidarın gücünü ifade eden sert yöntemlerle, gerekse başta edebiyat olmak üzere sanatın gücünü yansıtan yumuşak yöntemlerle kadını modern köle haline getirmekle yüklü olduğunu iyi bilmelidir. Kadın karşısında modernite gerek para ve iktidar yöntemleriyle gerekse bol aşk vaatleriyle eski toplum erkeğinin katbekat üstünde bir saldırı gücü konumundadır. Para ve aşk konusundaki bu korkunç erkek egemen gücüne karşı kadının özgür yaşam arayışı boş bir hayalden öteye anlam taşımaz. Tüm dürüstlüğü ve güzel hareketleriyle ne kadar yaklaşım gösterip özgür eş yaşam peşinde koşarsa koşsun, kadın geçerli modernite erkeği karşısında hüsrana uğramaktan kurtulamaz. Yani her yol modern kadın köleliğine götürecektir.

d- Eğer kadın tüm bu erkek egemen topluma rağmen özgür kalmakta ısrarlıysa, o zaman ya büyük bir yalnız yaşama ya da her anı sosyalist mücadeleyle dolu geçen bir militanlığın zorluklarına katlanmak durumundadır. Yalnız-

lık marjinal durumlar için geçerlidir. Sosyalist yaşam ise eski tanrıça kültürüyle eş bir tanrıça yaşamını gerektirir. Tanrıçaların bir özelliğinin insan erkeğiyle evlenmemek olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Erkek tanrılaştığında ise, kadın tanrıçadan pek eser kalmadığını tarihten bilmekteyiz. Geriye melek kadın olmak kalıyor. Fakat melek kadın biraz da cinsiyet gücünü kaybetmiş güçsüz kadını temsil ediyor. Böylesi bir kadının toplumdaki rolü elçilik olmaktan öteye gitmez. Mitolojideki İnanna ve Afrodit figürleri daha farklı birer kadın imgesidir; güzelliğini, cinsiyet cazibesini ve fiziki gücünü henüz yitirmemiş kadını temsil eder. Aşk Tanrıçası olarak İnanna-Afrodit kadınının eş yaşam arayacağı unsur özgür eş yaşamı paylaşacağı unsurdur. Böylesi bir unsurun çoğunlukla sadece yarı-tanrı, yarı-insan bir Prometheus erkeği olabileceği iyi anlaşılmalıdır. Tarihte ve günümüzde bu unsur veya çoğunlukla erkek de sadece bir figür olarak tasarlanabilir. Somutlaşması olağanüstü bir savaşçılıkla mümkündür. Kapitalist modernitenin korkunç güçleriyle donanmış maskesiz tanrılarını yenmeden kendini gerçekleştiremez. İmkânsız olmayan ama zor bir somutlaşmadır bu. Sosyalist olmak, biraz da İnanna-Afrodit ve Prometheus imgesini somutlaştırmakla mümkündür.

Özgür eş yaşam peşinde koşan bir erkeğin öncelikle yapması gerekenler şöyle özetlenebilir:

a- Bu erkek karşısına çıkarılan kadının beş bin yıllık uygarlık ve onun beş yüz yıllık kapitalist hegemonyası altında her tür kölelik şartlanmasına uğratılmış kadın olduğunu bilmelidir. Bu kadının tek çaresi kaplansı erkeğe karşı kaplansı dişi olmaktır. Bütün yaşam stratejisi ve taktikleri anlık olarak bu temelde inşa edilmiştir. Tersinden okursak, onun da kendine göre eş erkeği içerisine düşürmek istediği bir kafesi vardır. Eğer erkek özgür eş yaşam peşindeyse, böylesi kadın stratejisi ve taktiklerinden kurtulması en az köle kadınınki kadar zordur. Bu kadının karşı kölelik olarak dayattığı strateji ve taktiklerden kurtulmak özgür eş yaşam peşindeki sosyalist erkek için öncelikli bir savaş alanı olup, burada kazanmadan sosyalist toplum mücadelesine adım bile atamaz.

b- Eş evlilik durumundaki erkek en az kadın kadar bir kölelik kurumunun etkilerine maruz kaldığını bilmelidir. Kurumun olumsuz etkilerini aşmak için bu erkeğin ev mekânında sürekli sosyalist yaşam peşinde koşması gerekir. Köle kadınla kölece yaşanır, yanlış yaşanır. Özelleşmiş genelev kültürünü aşmak, özgür eş yaşam kültürünü edinme başarısını göstermeyi gerektirir.

c- Kapitalist modernitenin baştan çıkarıcı cinsiyetçi kültürüne karşı nefs savaşını sürekli ve başarıyla vermek gerekir. Erkeği teslim almak için geliştirilen strateji ve taktikler en az kadın tutsaklığı kadar bitiricidir. Unutmamak gerekir ki, kapitalist modernitede erkek bir yandan sadece biyolojik olarak abartılmış bir erkekliğe dönüştürülmüş iken, öte yandan tüm toplumsal kültürüyle kadınsılaştırılmıştır. Aşırı cinsiyetçi biyolojik erkek bir yandan kaplanlaştırılırken, diğer yandan kadınsı (kölemsi kadın) kültürlü bir kediye dönüştürülür. Modernitenin dayattığı bu erkeklik yıkılmadan sosyalist olunamaz, sosyalist toplum mücadelesi verilemez.

d- Tüm bu olumsuz etmenlere karşı özgür eş yaşam için en az özgür kadın kadar özgür erkek mücadelesi gerekir. Özgür erkeklik erkek egemen toplumun köleleştirdiği erkek kişiliğini aşmakla mümkündür. Toplumsal gerçekliğimizde halen geçerli olan ariflik mertebelerini kazanmak gerekir. "Erkek doğulmaz, erkek olunur" kadar, uygarlık erkeği olarak doğulur ama özgür erkek de olunur. Prometheus erkek imgesi çağımızda ancak demokratik modernitenin bilimi, felsefesi ve sanatıyla somutlaştırılabilir. Mitoloji, din, felsefe, bilim ve sanatın yaşam için olduğu, başta gelen rollerinin de özgür eşleşmeyi gerçekleştirmek, inşa etmek olduğu önemle kavranmalı, ahlâkileştirilmeli ve estetikleştirilmelidir. Mevcut çağdaş evlilikler hiyerarşik hanedanlık kültürünün (Bu yaklaşık yedi bin yıllık bir kültürdür) devamı olup, devletçi toplumun temel değerlerinin üretildiği alan olarak, tecavüzün norm, namus tarzında kadın ve erkek kişiliğine azami içerilmesiyle yüklüdür. Aşkın gerçekleşmeyişi, yaygın boşanmalar ve ailenin çözülüşü, kişiliklere yüklenen iktidar ve sömürü amaçlı tecavüz kültürünün sonucu olarak anlaşılmalıdır. Özgür ve sosyalist toplum ancak tecavüz kültürüne karşı an be an felsefe, bilim, etik ve estetikle yüklenen kişiliklerce gerçekleştirilebilir. Bu temelde gerçekleştirilecek özgür eş yaşamların birey ve toplum için sürekli güzellik, doğruluk ve iyilik üreteceği açıktır.

Kapitalist modernitenin yıktığı mucizevî büyüleyici yaşamı ancak özgür eş yaşamla, onun sosyalist kişiliği ve toplumsal mücadelesiyle kazanıp paylaşabiliriz. Bunun için çocuk yaşlardan itibaren özellikle kız çocuklarını demokratik modernite kurumlarında özgürlük zihniyetiyle eğitmeyi ve demokratik sosyalist mücadeleyle pratikleşmeyi yaşam tarzımız olarak benimsemeli, bunu özgeleştirmeli ve başarmalıyız.

KÜRT GERÇEĞİ

Varlık ve bilinç felsefenin en temel sorunudur. Varlık kavramının kendisi halen en çok merak konusu olan felsefi kavramların başında gelmektedir. Bunun yanı başındaki ikiz kavram ise zamandır. İkisi birbirinden ayrılamaz. Varlık nasıl zamansız olarak düşünülemezse, zaman da varlık olmadan olmayandır. Zaman tamamen varlıkla ilgilidir. İkisi arasındaki ilişki en çok oluş kavramıyla bağlantılıdır. Varlık ve zaman oluşla gerçekleşir. Zaman varlıkta oluşa zorlar. Daha doğrusu, varlığın sürmesi oluşla mümkündür. Oluş halindeki varlıktan bahsettiğimizde zaman doğmuş demektir. Oluş varsa, örneğin bir yerde iki farklı çiçek mevcutsa, orada varlık ve zaman var demektir. Oluşun olmaması hem varlığın hem de zamanın yokluğu anlamına gelir. Oluş varlığın farklılaşma, formlaşma halidir. Oluşum halinde olmayan varlık olmayan varlıktır, olmayan zamandır.

Oluşma, farklılaşma hali potansiyel haldeki bilinçtir. Farklılaşma belki de bilince giden yücelişin ilk adımıdır. Varlık zamanla oluşup farklılaştı mı, bilince ilk adımını atıyor demektir. Ne kadar oluşum, form, biçim (Hepsi aynı anlamdadır) varsa o kadar bilinç var demektir. Evrensel anlamda bilinç farklılık, kategorik olarak bilinç ise farklılaşmadaki tüm bilinçlerin genel evrensel halidir. Fakat formlardaki sonsuzluk bilinç hallerinin de sonsuzluğu anlamına gelir. Ne kadar farklı form varsa, o kadar farklı bilinç vardır. Hegel'deki bilinç (tin) kavramı formdan önce gelir. Daha doğrusu formsuz, biçimsiz bilinç söz konusudur. Hegel, formu fiziki doğadan başlatıp devlete kadar yükseltir. Bilinç formlar yoluyla kendiliğinden (formsuz) halden kendisi için bilinç haline gelmek ister. Fiziki, biyolojik ve toplumsal formlarla bilinç kendisini hem kanıtlar hem de tanır. İnsandaki bilinç kendi farkına varmaya başlayan bilinçtir. Felsefi bilinç bilincin en gelişkin hali olup, kendi farkına varmış tin (bilinç) olarak ilk haline döner; ama kendini fark etmiş olarak, yani mutlak tin olarak. Buna varlık ve zamanın macerası da diyebiliriz. Doğu toplumlarında daha çok dinsel inanışlarla, tasavvufla varılan bu düşünce tarzına Batı toplumu bilim ve felsefe yoluyla varmıştır.

Konumuz açısından önemli olan, oluş-varlık-bilinç arasındaki ilişkiye açıklık getirmek ve anlam kazandırmaktır. Söz konusu Kürtler olunca varlık, oluş ve bilinç kavramları hayli aydınlatıcı olacaktır. Kürtleri varlık, oluş ve bilinç halinde tanıtlamaya çalışmak, konunun köklü kavranmasının temelidir. Yakın döneme kadar belki de çoğu toplum ve devlet kesimi açısından Kürtlerin varlığı tartışmalı bir konuydu. Kürtler varlıklarını kanıtlamak için belki de kapitalist modernite bağlamında son iki yüzyılda hiçbir toplumsal varlığın yaşamadığı şiddette, içerik ve biçimde baskılar, inkârlar ve imhalar yaşadılar. Kendilerine kültürel ve fiziki soykırımlar uygulandı. Ana mekânlarında gerek fiziki parçalama, gerekse kültürel (zihnen) parçalama ve yok sayma için her tür zor ve ideolojik araç devreye sokuldu. Denilebilir ki, kapitalist modernitenin soykırıma varana dek uygulanmayan hiçbir baskı ve talan mekanizması kalmadı. Kürtlük bu açıdan benzeri olmayan bir olgudur. Yahudiler yaşadıkları

soykırım için 'benzeri olmayan', 'biricik' kavramını özenle kullanırlar. Kürtler için sadece uğradıkları soykırım açısından değil, varlık olmaktan çıkaran diğer tüm uygulamalar nedeniyle 'biricik halk' veya 'toplumsal varlık' tabirini kullanmak yerinde olacaktır.

PKK somutunda yaşanan son otuz yıllık mücadele Kürtler açısından sadece varlık sorunu için verildi. Bu mücadele bir anlamda Kürtler var mı yok mu sorusunu netleştirme mücadelesiydi. Taraflardan biri intiharvari biçimde Kürtler vardır derken, karşı taraf yoktur diyordu. Daha da ötesi ve utanılası olan, son otuz yıldan önceki altmış yılda da Kürt entelektüelliği açısından temel meselenin Kürtlerin varlığını kanıtlama uğraşı olmasıydı. Şüphesiz bir birey ve toplum için kendi varlığını tartışmak çok tehlikeli ve alçakça bir konumu ifade eder ki, bu da yaşam ve ölüm arasındaki ince bir çizgiye işaret eder. Tarihte hiçbir toplumsal varlık bu duruma düşürülmemiş veya çok az sayıda toplumsal varlık bu tür bir vahşete maruz kalmıştır. Kürtler kadar hiçbir toplumsal varlık kendiliklerinden utanır ve inkârı kabul eder hale getirilmemiş veya çok az sayıda toplumsal varlık böylesi bir aşağılanmayı yaşamıştır. Kürt olmak demek öz vatanı olmayan, hiç para etmeyen, parasız kalmakla özdeş olan, yoğunca işsiz kalan, her ücrete çalışan, sürekli yaşam kavgası veren, kültürel ihtiyacını unutan, maddi ihtiyaçlarının temini için korkunç çabalayan, NAN'ın (ekmeğin) anayurdunda (neolitik tarım devriminin anayurdu) NAN'sız kalan topluluk kalıntısı benzeri bir şey olmak demektir.

İlk asimilasyon okuluna başlarken yaşadığım trajediyi anlattım. Anadilimin yerine başka dilden eğitim veren ilkokul altındaki tehdidi hisseder gibiydim. O çocuk halimle dilimden vazgeçirilmem varlığımdan vazgeçirilmem oluyordu. Varlığımdan (Kürtlük oluyor) vazgeçecek veya vazgeçirilecek miydim? Kürt olgusu veya Kürt sorunu benim için böyle başlamıştı. Uzun yıllar hiçbir yanıtı olmayan, beni derin bir huzursuzluk içinde bırakan bir varlık veya sorun... Yaşadığım dil kaybının altında derin bir varlık kaybı vardı. Kaybettiğim nelerdi? Cevabı çok zor bir soruydu bu. Kürt savunulması zor, sorunlu bir varlık olup çıkmıştı. Yaşadığım bir varlık değil, tükeniş titreşimleriydi; cevabı verilmiş bilinçler değil, giderek büyüyen ve çıldırtan sorunlar yumağıydı.

1975'lerin başında M. Hayri Durmuş'a, beni ezim ezim ezdiren sorunlar yumağına sanki cevap bulmuş gibi hitap ediyordum. Sorunun cevapları M. Hayri tarafından taslak halinde kaleme alındı. Dilim açıldı. Açık ki cevabım ancak hayal meyal fark edilen, kendini bir gölge, bir iz gibi hissettiren bir varlığa ilişkin sözel ideaydı. Dünyaya sınıfsal ve ulusal kurtuluş penceresinden bakmayı cevap sanmıştım. Fazlasıyla idealist cevaplar geliştiriyordum. Ne de olsa yeni hakikatin şablonu reel sosyalizmdi. Onun alfabesini bilmek gerisini getirecekti. Şüphesiz bu yaklaşım alaturka liberalizmin, faşizmin köreltici ve inkârcı etkilerine karşı bir panzehirdi. Hakikate vardırmasa da zehirlenmeyi önleyebilirdi. Bunun kültürel soykırıma karşı varlık savaşına katkısı olacaktı.

Genel olarak toplumsal mücadelenin hakikat arayışıyla ilişkisi vardır. Herhangi bir toplumsal sorunu çözmeye çalışan bir mücadele, toplumsal hakikati ifade etmeksizin başarılı olamaz. Toplumsal hakikatin göreceliği son derece

fazla olan kategorik özellikleri vardır. Sıkı bir biçimde mekân ve zamana bağlıdır. Hakikat açısından değerlendirildiğinde, PKK olayı tasfiyenin eşiğindeki Kürt varlığını sadece kanıtlamakla kalmadı, önemli oranda var kıldı. Klasik anlamda zaten ulusal kurtuluş hareketi olamazdı. Ne dayandığı varlık durumu, ne de taşıdığı bilinç buna elveriyordu. PKK eylem olarak Kürtleri var kıldı. 20. yüzyıldaki Kürtlük, kurtarılmadan önce var kılınması gereken bir Kürtlüktü. Başarılan şey varoluştu. Bir şey eğer varlık sorununu yaşıyorsa, öncelikle yapılması gereken onu kurtarmak değil var kılmaktır. Kürtlerin durumu önceliği tamı tamına varoluşa vermeyi gerektiriyordu. Kurtuluş, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar ancak varoluşsal sorununu çözmüş varlıklar için anlam ifade eder. PKK eylemliliğinin kurtuluşçu yönünden çok, var kılıcı yönü büyük önem taşır. Yapı ve bilinç olarak taşıdığı tüm kusurlara rağmen, PKK'nin Kürt varoluşunda hayati bir rol oynadığı kesindir. Şu soru önemlidir: PKK eylemliliği olmadan Kürt varlığı mevcut halini alır mıydı? Buna evet demek zordur.

Kürt sorununu ve çözüm yollarını tartışmadan önce varlık sorunu konusunda aydınlanmak şarttır. Aydınlanmak, ilgili varlık konusunda hakikatle tanışmaktır. Hakikat ise, uğruna büyük mücadele verilmeksizin varılacak bir hedef değildir. Hakikat gerçek olmayıp, gerçeğin bilince varmış halidir. Hakikatsiz gerçek uyuyan gerçekliktir. Uyuyan gerçekliğin sorunu yoktur. Hakikat uykudaki gerçekliğin uyandırılmış halidir. Kürtlere ilişkin uyku hali o denli derin ve ölüme yakındı ki, hakikati uğruna savaşın çok karmaşık ve zorlu geçeceği açıktı. Otuz beş yıl önceki halimden sonra Kürt halkının hakikatine yönelmem (İmralı Cezaevi'nin tüm ağır koşullarına rağmen, tutku ve heyecanımdan hiçbir şey kaybetmediğim gibi), Kürtlerin uygarlığın şafak vaktindeki aydınlatıcı rollerinden daha anlamlı bir bahara ışık tutar gibidir. Bunun romantik bir bakış olduğunun farkındayım. Romantik bakış herhalde ironik bakışın umut vaat etmeyen hakikat küllerinden çok daha taze hakikat filizlerine bir davet, bir çağrıdır. Kürt gerçeği ve sorununa ilişkin hakikatler, özgürlük umutlarının ilk defa gerçekleştiğine tanıklık etmektedir.

A- KÜRT GERÇEĞİNİN KISACA TARİHSEL OLUŞUMU

Kürt gerçeğine tarihsel yolculuk savunmalarımın daha önceki ciltlerinde yapılmıştı. Tekrardan ziyade, önemli kavşaklardaki olgusallığına ilişkin çözümlemeler yapmak daha aydınlatıcı olacaktır. Kürtlük tarihte hep sabit duran bir gerçeklik değildir. Her toplumsal olgu gibi dönüşüm geçirerek varoluşunu geliştirir. Şimdiki haldeki dönüşüm çok daha kapsamlı ve hızlıdır. Günümüzde Kürt olgusu çok yönlü bir açıklanma süreci yaşamaktadır. Sanatsal ifade tarzı geleneksel olarak en çok başvurulan bir ifade tarzıdır. Kürtlük bu yönüyle kendisini biraz da müzik yoluyla tanıtlamaya çalışmaktadır. Müzik Kürt hakikatinin en önemli ifade tarzıdır. Kanıtlı bilimsel tarzda da önemli gelişme vardır. Tarihsel ve sosyolojik kavramlarla Kürtlük değişik yöntemlerle izah edilmeye, kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Akademisyenlerin uğraşısı daha çok bu yönlüdür. İdeolojik temelli yaklaşımlar daha fazla kurtuluşçu idealler taşımalarının yanı sıra, hakikat olarak ifadeleşmeye de önemli katkılarda bulunuyorlar.

Şüphesiz her ideolojinin sınıfsal karakteri kendine göre bir hakikat payı taşır. Her model, tek başına hakikatleri açıklamaya çalışsa da, gerçeğin ancak kısmen temsilini ifade eder. Toplumsal olgunun kendisi buna zorlar. Tıpkı üç renkli bir tabloyu içlerinden abartılan bir renkle açıklamanın yetmemesi gibi. Tarihsel toplumun izahında tek modelli yaklaşımların gerçeği temsili hep eksik ve yanılgılı olacaktır. Toplumun karmaşık anlam ve biçim düzeyleri de buna eklenince, doğruluk paylarını temsil eden tüm yöntemlerin bütünleşmiş kullanımı önem taşır.

Çağımızda bilimsel yöntemin ağır basması, diğer yöntemlerin hakikati ifade edemeyecekleri biçimindeki yargıları ön plana çıkarmıştır. Fakat yaşanan bilimsel kaos, dayandığı yöntemlerin yetersizliğini bütünüyle açığa çıkartmıştır. Bilimsel yöntemin kendisi hakikatin kavranması önünde ciddi engel oluşturmaktadır. Bilimsel yöntemin Batı uygarlık sistemindeki hegemonik iktidar ve ideolojiyle bağı gittikçe açığa çıkmaktadır. Hakikate ilişkin tekil ve evrensel yaklaşımları birlikte kullanmak, varlığın gerçekleşme doğasının bir gereğidir.

1- Varlık, Varoluş Olarak Kürtler

Mevcut tarih yöntemleriyle Kürtlerin varlığını tespit etmek ve tanımlamak birçok zorluk içermektedir. Yaşadıkları coğrafya ve tarihleri varoluşlarını şiddetle etkilemiş, kendilerini marjinal kalmaya zorlamıştır. Son araştırmalar bugünkü insanların atası sayılan Homo Sapienslerin yaklaşık son üç yüz bin yıllık tarihlerinde yükselişe geçip hâkim tür haline gelişlerinin Verimli Hilal'de (Kürtlerin çoğunlukta yaşadıkları bugünkü Kürdistan'ın merkezinde yer aldığı coğrafyada) gerçekleştiğini göstermektedir. İnsan türünün tespit edilen üç milyon yılı aşkın tarihlerindeki Homo Sapiens aşaması simgesel dilin doğuşuna denk gelmektedir. Simgesel dilin gelişimiyle öne geçen Homo Sapiens devrimi, Verimli Hilal'deki tarihe daha köklü yaklaşmayı gerektirmektedir. Homo Sapiens devriminin bu alanda yoğunlaştığı gen araştırmalarıyla da kanıtlanmaktadır. Son Buzul Dönemi'nin yirmi bin yıl öncesinde sona ermesiyle buzulların geriye çekilmesi Neolitik Tarım Devrimi'ni mümkün kılmıştır. Coğrafyanın bitki ve hayvan zenginliğiyle Homo Sapiens'in düşünce gücü birleşince, insanlık tarihinin en köklü devrimi olan Tarım-Köy Toplumuna geçiş Verimli Hilal'de büyük gelişmelere yol açmıştır.

Tarım ve Köy Devrimi ile dil ve düşüncede yaşanan sıçrama, o döneme dek eşi görülmemiş bir toplumsal biçimlenişe yol açmıştır. Hâkim dil-kültür grubu olan Hint-Avrupa (Bu unvan yanlış olarak verilmiştir; Aryen dil-kültür grubu demek daha doğrudur) toplulukları oluşmuştur. Bugünkü Kürtlerin kökenini Hint-Avrupa topluluklarının kök hücresi olarak tanımlamak mümkündür. Kürt dili ve kültürü üzerindeki araştırmalar bu gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Hem yaşam coğrafyası hem de tarihi bu gerçekliği daha da doğrulamaktadır. Son kazılarla kalıntılarına ulaşılan ve geçmişi on iki bin yıl öncesine kadar giden en eski kabile ve din merkezi olduğu keşfedilen Göbeklitepe mevcut kültürün gücünü kanıtlayan önemli birer örnektir. Dünyanın hiçbir yerinde böylesine eski bir örneğe rastlanmamıştır.

Din ve kabilenin halen etkili olan gücü değerlendirildiğinde, arkasındaki tarih ve coğrafyanın belirleyici konumda olduğu görülecektir. Bir toplum tarih ve coğrafyanın ne kadar uzun süreli ve derinliğine etkisi altında kalmışsa, o toplumun otoktonluğu, yerelliği de o denli güçlü ve kalıcı olur. Güçlü ve kalıcı etkiler daha sonraki tarihsel gelişiminde toplumu tutucu da kılar. Kürtlerin otantik, yerel olma özellikleri halen gözlemlenebiliyorsa, bu gerçekliğin temelinde hep güçlü ve kalıcı etkilenmelerin yattığından bahsetmek gerekir. Şüphesiz neolitik dönemde henüz halklaşma olgusu oluşmamıştır. Bu dönemde kabile toplumunun doğuşuna tanık oluyoruz. Klan toplumuna göre kabile büyük bir devrimsel gelişmedir. Neolitik devrime kabile devrimi demek de mümkündür. Kabile toplumunda dil-kültür farklılaşması, göçmenlik-yerleşiklik ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Göbeklitepe'deki dinsel merkez kendi döneminde binlerce yıl göçmenlik ve yerleşikliği iç içe yaşayan kabilelerin Kâbe'si durumundadır. Özelde Urfa'da, genelde Kürtlerde din duygusunun halen güçlü olmasında bu gerçekliğin payı küçümsenemez. Sümer şehir uygarlığından binlerce yıl önce oluşmuş ve binlerce yıl sürmüş güçlü bir kültürün varlığıyla tanışmaktayız. Dikilitaşlarda ilk harf ve hiyeroglif öncesi yazı örnekleriyle karşılaşmaktayız. On iki bin yıl öncesinde o taşları yontmak ve simgesel dili hiyeroglif benzeri yazıya dönüştürmek, tarihsel değeri büyük bir aşamadır.

Sümer ve Mısır şehir toplumu kendiliğinden doğmadı. Bu örneklerin de kanıtladığı gibi, kaynağını kesinlikle Yukarı Mezopotamya'daki kültürden almaktadır. İbrahim peygamberin muhtemelen üç bin yedi yüz yıl önce yaptığı Mısır'a yönelik seferi, Verimli Hilal'deki tarihsel diyalektiğin nasıl geliştiğine dair çok önemli diğer bir kanıttır. Mısır ve Sümer uygarlığını doğuran kültür, Toros-Zagros dağ kavisindeki bu kültürdür. Önemli olan, toplumsal tarihte etkileri halen süren çok büyük bir kültür aşamasının varlığıdır. Bu kültürel merkezin izleri Kürtlerde halen yoğun biçimde yaşanıyor ve bu halk halen bu coğrafyanın en eski yerleşik halkı olarak varlığını sürdürüyorsa, bu durumda Kürt gerçekliğinin oluşumunu bu kültüre dayandırmak kaçınılmazdır. Yaklaşık sekiz bin yıl önce kabile toplumu Toros-Zagros coğrafyasında belirginleşmeye başlamıştır. Bu öylesine otantik bir kültürdür ki, sanki kendini bir yandan ilk büyük Kâbe'siyle, diğer yandan ilk evrensel müzik kültürü, davulu, zurnası ve kavalıyla ilan eder gibidir. Zurna ve kaval bu kültürün sanatsal ifadesidir. Din merkezi onun düşünsel ifadesidir.

Kürt gerçekliği hem bu büyük tarihsel aşamanın bir ürünüdür, hem de bu kültürde çakılı kalmanın güçlü belirtilerini taşımaktadır. Bir kültürel kabileler halkı olarak kalmaktaki ısrarı salt uygarlık güçlerine karşı savunma durumunda kalmasıyla izah edilemez. Kültürün kendisi çok derin köklere sahip olmazsa, ya kendisi bizzat uygarlaşır ya da oluşumuna yataklık ettiği uygarlıklar içinde erir. Bu biçimde eriyen binlerce kabile toplumuna tanıklık etmekteyiz. Kürtler bu yönüyle örneği olmayan bir halk topluluğudur. Bir toplum tarihsel bir devrimi köklü olarak yaşamışsa, sosyolojik bir hakikat olarak o toplumun kendi içinde ikinci bir büyük ve farklı devrime önderlik etmesi zordur. Yaşadığı öz devrimin kendi zihniyet ve kurumsal dünyasını tamamıyla işgal etmesi

bunda rol oynar. Başka bir devrim başka bir zihniyet ve kurumsallık gerektirir. Bu devrim de ancak güçlü kültür merkezine nazaran çevre teşkil eden ikincil kültürler içinde mümkündür. Bütün tarihsel veriler sadece üç yüz bin yıllık Homo Sapiens devriminin değil, yaklaşık on dört bin yıllık tarım devriminin de yerleşik Kürt kültüründe kalıcı etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Genetik haritalar hem Homo Sapiens türün, hem de tarım devriminin bu kültür merkezinden çevresine ve dünyaya yayıldığını kanıtlamaktadır.

Uygarlık aşamasına geçişte bu coğrafyanın sadece kültürel temel oluşturma bakımından değil, uygarlığın içeriği ve biçimlenişinin geliştirilmesinde de rolü belirleyicidir. İlk tarihsel uygarlıklar olan Sümer ve Mısır uygarlıklarının üzerinde yükseldiği coğrafyanın, Aşağı Mezopotamya ve Aşağı Nil'in (Nil Vadisi) önceden gelişmiş bir kültürel temeli yoktur. Koşulları klan toplumunun yaşamasına bile elvermemektedir. Beş bin yıl önce gelişme gösteren bu uygarlıklar, bütün zihinsel ve kurumsal temelini binlerce yıllık görkemli bir yaşamı olan bu kültüre borçludur: Tıpkı Avrupa uygarlığının İslâm ve Çin uygarlığına, Amerika uygarlığının Avrupa uygarlığına dayanması gibi. Tarih ve sosyoloji biliminin halen en zayıf yanı, kültür ve uygarlık arasındaki ilişkinin teorik ve pratik yönlerini yeterince çözümleyememesidir. Bunda Yukarı Mezopotamya ile Aşağı Mezopotamya ve Nil Vadisindeki kültürel ve uygarlıksal geçişlerin çözümlenmemesi önemli rol oynar. Tarih ve sosyoloji sadece analitik yöntemlerle bilimselleştirilemez. Tarihte nasıl olmuşsa öyle anlaşılmadıkça tarih, toplum nasıl ise öyle kavranmadıkça sosyoloji bilimselleştirilemez.

Kürtlerin kendi varlıklarını halen kültürel karakterleriyle korumaları, dayandıkları tarihsel kültürün gücünden ileri gelir. Kültürel yaşamı uygarlık yaşamına tercih etmeleri basit bir gericilik veya ilkellikle izah edilemez. Yaşadıkları kültür bir kent, sınıf ve devlet kültürü değildir; kendi içinde otoriterleşmeye, sınıflaşmaya yer vermeyen ve kabile demokrasisinde ısrar eden bir kültürdür. Kürtlerin kolay zapturapt altına alınamamaları bu kültürel demokrasileriyle ilgilidir.

Kentli, sınıflı ve devletli bir toplum yaşamının erdem değil düşüş olduğunu çok sonradan kavrayacaktım. Şüphesiz Rankeci (Tarihçi Leopold von Ranke, 1795-1886) ulus anlayışı da ulusal sorun kavrayışımızı etkilemede başat rol oynamıştır. Herhangi tikel bir toplumu düşünürken devletli, sınıflı ve ulusal olmasını gerçekliğinin asli özelliklerinden saymaktayız. Bu özellikleri kapsamayan toplumları toplumdan saymamak gibi idealist tutumlara sıkça düşmekteyiz. Batılı devlet-ulusçu düşüncenin temel bir özelliğine evrensel özellikler atfediyoruz. Tarih ve toplum kavramlarını Batı merkezli ideolojik hegemonyanın bu devletçi ve ulusçu kalıplarından kurtarmadıkça, bilimsel bir anlayış geliştirmek güçtür. Devletli ulus olmak için tarihsel ve toplumsal zihniyetimizi aşırı zorluyoruz. Her toplum için bir tarih inşa etmek âdeta ulus ve devlet olma koşuluna bağlanmaktadır. Eğer tarihte 'saygın' (artık her neyse) bir ulus ve devlet özelliğine sahip değilsek, toplum sayılma şansımızı kaybedecekmişiz gibi bir duyguya kapılıyoruz. Kesinlikle kapitalist modernitenin sömürü ve tahakküm zihniyetinin temel unsurları olarak gelişen bu ulusçu ve devletçi

zihniyet, tarih ve toplum bilimindeki yetersizliğin, çarpıklığın ve körlüğün altındaki temel etkendir. Tarih ve toplum bilimlerinde ufkumuzu karartan, kapitalist hegemonyanın sömürücü ve ideolojik aygıtlarıdır.

Dolayısıyla insanlık tarihinin ve toplumsal kültürün en büyük aşamasını belirlemeye çalışırken, bugünden o döneme ulusçu ve devletçi bir anlayışla yaklaşmıyoruz. Kürtlüğe ilişkin kalıplar oluşturmuyoruz. Evrensel tarihin ve toplumun peşindeyiz. Çok iyi bilmek gerekir ki, evrensel tarih ve toplum anlayışına bağlı kalmadıkça, herhangi bir tikel topluluğu tarihte ve toplumdaki gelişmelerin neresine bağlayıp oturtacağımızı da kestiremeyiz. Yapacağımız tikel tarih ve toplum çalışmalarını evrensel tarih ve toplumdan kopuk ele alırsak, varacağımız sonuçlar sübjektif yargılar olmaktan öteye gitmez. Batı uygarlığı merkezli düşüncenin savunucuları neden evrensel tarih ve toplumsal gelişmeden kaçınmakta, kendilerini azami olarak Greko-Romen tarih ve toplum anlayışıyla sınırlamaktadır? Açık ki, bunda ideolojik ve maddi hegemonik çıkarları belirleyici olmuştur.

Şu konuda kesinlikle yanılgıya düşmemeliyiz: 'Şimdi'yi yaşayan bir toplum, ne kadar devletsiz olursa olsun, ulus nitelikleri ne kadar az gelişmiş olursa olsun, kesinlikle evrensel tarihin ve toplumun bir parçası olmaktan kurtulamaz. Yanılgı birçok toplumun evrensel tarihten ve toplumdan kopuk olarak incelenebileceğine ilişkindir. Anti-bilimsel ve her tür önyargıya açık olan bu zihniyetle tarih ve toplum anlaşılamaz. Kaldı ki, bütünsellik salt toplumsal doğanın değil, fiziksel, kimyasal ve biyolojik doğanın da temel bir özelliğidir.

Kürtlere ilişkin tüm ayrıksı ve marjinal düşüncelerin bu tip bir sübjektif önyargıya dayandığını özenle belirtmek gerekir. Günümüzde ne kadar evrensel tarih ve toplumun dışında bırakılmış olurlarsa olsunlar, Kürtler tersine olarak klan toplumunun aşılmasından itibaren başlayan ve uygar toplumun gelişmesine kadar süren evrensel tarihin ve toplumun tüm evrelerinde başat rol oynayan kabile toplumunun temsilcisidir. Kabile kültürünün inşa edilmesinde ve sürdürülmesindeki başat unsurdur. Kabileyi çağdışı ve dönemi kapanmış bir toplumsal olgu saymak yanlıştır. İnsanlığın temel formu kabiledir ve hiçbir zaman aşılmaz. Biçim ve içerik değiştirebilir, ama toplumsal olgudan tamamen dışlanması mümkün değildir. Toplumsal olgudaki klan ve ulus formları kabile formu kadar evrensellik ve tarihsellik taşımaz. Şüphesiz klan ve ulus formları da evrensel özellik taşır, ama kabileninki kadar etkili değildir. Toplumsal inşanın temel formu kabiledir. Kapitalizmde bile kabilenin aşılması şurada kalsın, bütün önde gelen kapitalist tekeller ve holdingler son tahlilde birer kabile örgütüdür. Belki tarihi oluşturan tarımsal toplumun, göçebeliğin kabileleri değiller, olamazlar da; kriz, çöküş toplumunun kentli kabileleridir: Hiyerarşik, devletçi, sömürgen kabileler.

Yazılı tarihten itibaren Sümer uygar toplumuyla ilişkilerinde Kürtlerin prototipine sıkça rastlamaktayız. Sümerler, dayandıkları ana kaynaklar olmaları itibariyle Kuzey ve Doğu'daki dağlık bölge halkına halen de anlam ifade eden KURTİ, Batı'daki kabile halklarına ise AMORİTLER genellemesiyle karşılık verirlerdi. Kurti kelimesinin sözcük anlamı 'Dağlı Halk'tır. Kürt deyince gü-

nümüzde de 'dağlılık' temel bir özellik olarak çağrışım yapmaktadır. Aslında Sümer döneminin Kurti'leriyle günümüz Kürti'leri arasında belki de 'u' harfi üzerindeki iki nokta farkı kadar bir fark vardır. Binlerce yıllık kabile kültürlü Kürtler, Kürt halkı içinde halen ağır basan kabile Kürtleridir. Şehirlisi, ovalısı, sınıf ayrışması yaşayanı, devlet işbirlikçisi, devlet karşıtı olanı bolca vardır. Ama ana gövde Kürtlük, soyunu güçlü yaşayan Kürtlük geleneksel kabile özellikleri ağır basan Kürtlüktür, ana kabilesel Kürtlüktür. Şehirli, egemen sınıflı ve devletli Kürt, çoğunlukla ve geleneksel olarak Kürtlükten kopmuş, asimilasyona yatmış geçiş Kürtlüğünü ifade eder. Gılgameş Destanı'ndaki ilk şehirli işbirlikçi Kurti olan Enkidu, belki de tüm şehirli, sınıflı ve iktidar işbirlikçisi Kurti'lerin ilk atasıdır. Destandaki Humbaba, Dağ Kurti'sidir. Enkidu ihanet ettiği Humbaba'yı öldürmesi için Gılgameş'e âdeta yalvarır. Günümüzdeki işbirlikçi Kürti'yi ne de yaman çağrıştırıyor! Demek ki ikisi arasındaki fark 'u' harfi üzerindeki noktalar kadar olabilir derken pek de haksız sayılmayız.

Toplumsal değişimi, diğer bir deyişle tarihsel toplumu düşünürken bazı köklü yanılgılara düşmemek önem taşır. Bu köklü yanılgılardan en önemlisi, toplumsal gelişimi veya tarihi 'düz ilerlemeci' paradigmatik görüşle değerlendirmektir. Aydınlanma çağında hegemonik ideolojik çizgi haline gelen bu felsefi zihniyet, her tür değişimi ezelden ebede düz bir çizgi halinde ele alır. Dün dündür, bugün bugündür! İkisi arasında sanki hiçbir bağ veya aynılık yokmuş gibi yorumlar. Diyalektik gelişimin yanlış bir yorumudur bu. Bu paradigmanın zıddı değişimi kabul etmeyen, 'döngüsel', kendini sürekli tekrarlama anlayışıdır. Değişim denen olguyu sürekli tekrarlamadan ibaret sayar. Birbirine son derece zıt görünen bu felsefi anlayışlar özünde idealisttirler. Her ikisi de liberal ideolojinin iki değişik versiyonudur. Birincisinin sonsuz ilerlemeciliğiyle ikincisinin sonsuz döngüselliği özünde değişimi inkâr etmekte buluşur.

Felsefenin ve dinlerin, hatta mitolojinin bu en eski meselesi çıkmazla sonuçlanır. İroniktir, mekân-zaman ilişkisini kavrayamamışlardır. Varlıkla zaman arasındaki ilişkinin oluş yani değişim olarak tezahürünü anlayamamışlardır. Anlayamamak, bu zihniyetleri kaçınılmaz olarak ilerlemecilik ve döngücülük biçimine zorlar. Bu noktada diyalektik felsefenin getirdiği en önemli yenilik evrensel gelişimin özüne ilişkindir. Mekân ve zaman ancak varoluşla mümkündür. Değişim varlık (mekân) ile zamanın mevcudiyetinin doğal bir sonucudur. Varlık ve zamanın olması için değişim şarttır. Değişim varlık ve zamanın kanıtıdır. Değişim kavramının içeriğini çözümlemek daha da önemlidir. Değişimin olabilmesi için değişmeyen bir şeyin olması gerekir. Değişim değişmeyene göredir. Değişmeyen ise hep aynı kalandır. Değişmeyen asli varlıktır, öz olarak varlıktır, Varoluş'un kaynaklandığı ve baki kalan özdür. Belki burada mistik bir tanrısal kavrama yaklaştığımız söylenebilir. Fakat bu tür felsefi bir çıkarım zorunludur ve bilime de ters değildir. Kaldı ki varoluşa, mekân ve zamana dair insan bilinci tam kavrama yeteneğindedir demek metafiziktir. İnsanın mutlak'ı kavrama yeteneğinde olduğu kuşkuludur.

Dolayısıyla tarih ve toplum biliminde değişimi inkâr etmemek kadar abartmamak da çok önemli bir husustur. Kültürel toplum uygar toplumdan

daha kalıcı olup, toplumun aslını, varlığını oluşturur. Kültürel olarak güçlü oluşmuş bir toplumun varlığı kalıcılıkta şanslıdır. Uygarlıklar ve devletler hızlı ve çoklu bir değişime tabi oldukları halde, kültürler çok sınırlı bir değişime şans tanırlar. Hiç değişme olmaz demek yanlıştır. Fakat hep değişen kültürlerden, hızlı değişen kültürel değerlerden bahsetmek de ilki, yani hiç değişmez diyen anlayışlar kadar yanlıştır. Modernitenin her şeyi bir an'a sıkıştırmasıyla yol açtığını sandığı müthiş değişim temposu özünde değişmemeyi ifade eder. Kendini tekrar eden anlık yaşamlarla son sürat değişimler aslında mümkün değildir. Bir yanıltma ideolojisi inşa edilmiştir. Liberalizmin damgasını taşıyan bu ideolojik yanılsamalar tarih ve toplum algısını, bilincini çarpıtma amaçlıdır.

Kürt olgusu ve tarihi üzerinde dururken, bu temel yöntemsel yaklaşımları göz önünde bulundurmak gerekir. Ulusal ve devletsel tarihlerle Kürt gerçeğini kavramaya çalışmak aşırı zorlamadır. Bu yönlü denemeler zoraki tarihler olup, olgusal gelişmelerle pek ilgili değildir. Mitoloji ve destanlar kadar bile gerçekleri yansıtmaz. Kültürel tarih olgusal gerçekliğe daha yakındır. Kültürel tarih uygarlık ve modernite süreçlerini de kapsamına alır. Fakat uygarlık ve modernite kültürü kültürün evrensel tarihini kapsamına almaz. Uygarlık ve modernite döneminin temel kategorileri olan devlet ve ulus, kültürel tarihin ancak bir bölümü olabilir. Kültürel evrenselliği kapsayacak yetenekten yoksundur. Kürtlerin uygarlık ve ulus tarihlerinde pek yer bulmaması, tarihsiz oldukları anlamına gelmez. Kültürel tarih bağlamında yaklaştığımızda, Kürtlerin binlerce yıllık başat bir tarihe sahip olduklarını görürüz. Bu kültürün temel niteliği kabile ve aşiret formlarını güçlü yaşaması, tarım ve hayvancılık ekonomisinde devrimsel bir rol oynamasıdır. Verimli Hilal kültürü insanlık tarihinde ne kadar rol oynamışsa, Kürtlerin halkların kültürel tarihindeki rolleri de ona denktir. Tarihte mezolitik ve neolitik dönemlerin (M.Ö. 15000-3000) merkezî kültürüdür. Çin'den ve Hint'ten Avrupa'ya kadar tüm neolitik toplum kültürlerini beslemiştir. Kültürel yayılmanın izlerini hem genetik hem de etimolojik yöntemlerle bu alanlarda tespit edebilmekteyiz. Yaklaşık olarak ve tespit edilebildiği kadarıyla Verimli Hilal merkezli on iki bin yıllık bir kültürel önderlik söz konusudur. İnsanlık tarihinde hiçbir kültürün bu denli uzun ve kapsamlı, güneş gibi aydınlatıcı, ısıtıcı ve besleyici bir rol oynadığına tanık değiliz. Varsa da, rolleri sınırlı ve yüzeyseldir.

M.Ö. 3000'lerde başladığı tespit edilebilen Sümer uygarlığı ile Mısır, Hint ve Çin uygarlıklarını Verimli Hilal'deki köklerinden kopuk düşünmek mümkün değildir. Sadece temel uygarlıkların oluşumunda değil, binlerce yıl sürdürülmelerinde de Verimli Hilal kültürünün ana kaynak rolünü oynadığı tartışmasızdır. Bilindiği üzere, uygarlık kültürleri ancak neolitik kültürün verimli ortamında gelişebilirler. Kendi başlarına sıfırdan başlayan inşa yetenekleri yoktur. Verimli Hilal'deki Mezopotamya neolitiği neredeyse tek başına ilkçağ uygarlığına (M.Ö. 3000 - M.S. 500) beşiklik etmiştir. Mezopotamya merkezli uygarlık da dünya uygarlıklarının belli başlı olanlarına M.Ö. 3.000'den M.Ö. 300 yıllarına dek merkezlik yapmıştır. ABD'nin daha yüz yılı bile bulmamış

hegemonyasıyla karşılaştırırsak, aralarındaki muazzam farkı daha iyi kavramış oluruz.

Kürt neolitiğinin bu tarihsel rolü önemlidir. Merkezî uygarlık sisteminin (beş bin yıllık bir sistem) Mezopotamya kökenliliği ve üç bin yıllık merkezî önderliğinde yaşanması, neolitik kültürün öneminin daha iyi kavranmasını mümkün kılar. Kültürleri ve uygarlıkları halkların adıyla belirlemek abartma olabilir, dolayısıyla doğru bir yöntem olmayabilir. Fakat en azından prototip aşamasındaki rollerinden bahsetmek doğrudur. Tarihi sadece tanınmış bazı imparatorluklar ve hanedanlıklarla tanımış olmamız gerçeğin ifadesi için yeterli değildir. Yine tanınmış bazı kavimlerle tanımlamak da çok yetersizdir. Hele tanınmış modernite uluslarını tarihin taşıyıcı gücü olarak tanımlamak, tarihte en büyük tahrifatın yapılması anlamına gelir. Tikel-evrensel bağını kurmayan, daha çok ideolojik hegemonyalardan miras kalan bu tarihsel zeminler aşıldığında, daha doğru bir insancıl toplumsal tarihle karşılaşırız. Tarihsiz bırakılan halklar ve emekçilerin tarihini ancak bu yöntemle inşa edebiliriz.

Kültürel tarihle demokrasi ilişkisi sosyolojide pek işlenmeyen bir konudur. Asıl demokratik kriter uygar olmakla değil, uygarlık karşıtlığıyla bağlantılıdır. Bir toplumun uygarlık güçlerine karşı gösterdiği direnç en önemli demokratik kriterdir. Liberalizm ise bunun tersini iddia eder. Demokrasi için uygarlaşmayı şart koşar. Uygarlaşmamış kültürlerin özünde güçlü bir demokratik gelenek vardır. Devlet formunun antitezi olarak var olan yönetimler demokratiktir ve bu özellikleriyle güçlü bir demokratik gelenek oluştururlar. Kent surlarının gerisinde sınıflaşmaya karşı direnen ve günümüze kadar devam eden kabile ve aşiret toplulukları, dinsel ve mezhepsel cemaatler, devletsiz halklar ve uluslar demokrasinin temel güçleridir. Sistematik olarak anti-uygarlık demokratikliktir. Marksizm'in ve liberal ideolojilerin demokrasiyi kent, sınıf ve devlet bağlamında kavramlaştırmaları ve kurumlaştırmaları büyük bir çarpıtmadır. Kent, sınıf ve devlet kapsamına alınan demokratik sistem iğdiş edilmiş, demokratik kültürünün içeriği boşaltılmış, hâkim kent ve sınıfın devlet egemenliği altına alınarak boşa çıkarılmıştır. Uygarlık esas olarak demokratik kültürün zıddı olarak gelişen bir sistemdir.

Kürt kültürünün uygarlıklar karşısındaki konumunu değerlendirirken, yukarıda tanımlamaya çalıştığımız diyalektik bağı hep göz önünde tutmak gerekir. Sümer uygarlık kültürüne karşı Kurtilerin hep direniş halinde olduklarını gözlemlemekteyiz. Bunu özellikle Dağ Tanrıçası Ninhursag'ın söz konusu edilen mitolojik anlatılarından izlemek mümkündür. Gılgameş Destanı özünde Sümer uygarlaşmasına karşı direnen Kurtilerin özgürlük ve varlıklarını koruma mücadelesini ifade eder. Kurtilerin içine sızan uygarlık direnişle karşılaşsa da, kendi zihniyet ve kurumsal temellerini de atar. Uygarlık kültürü genelde olduğu gibi pazar etrafında kentlerin kuruluşuyla neolitik toplumu etkisi altına alır. Somut olarak M.Ö. 4300'lerden itibaren Aşağı Mezopotamya kökenli El Ubeyd kültürünün Yukarı Mezopotamya kültürünü etkilediğini tespit ede-

bilmekteyiz. El Ubeyd kültürü, güçlü hanedanlar etrafında oluşan hiyerarşik toplumla daha önceki kabile kültüründen ayrışır.

Daha eşitlikçi kabile kültürüyle sınıflaşmaya başlayan hiyerarşik kültür arasındaki ilişki ve çelişkiler Hurrilerin oluşumunda önemli rol oynar. Hurriler de tıpkı Kurtiler gibi aynı kökenden (Sümercede 'Kur' ve 'Ur' kelimeleri 'Dağ' ve 'Tepe' anlamındadır) gelmektedir. Toros-Zagros sistemindeki dağ ve tepeliklerde yoğunlaşan toplum, adları her iki kelimeden türetilen aynı toplulukları ifade etmektedir. Kabileyle iç içe gelişen hanedan kültürü, Kürtlerin geleneksel kültürünün önemli bir parçası haline gelir.

M.Ö. 2000'lerden itibaren Hurrilerin (Kurti) uygarlık yolunda önemli adımlar attıkları ve Gudea Hanedanlığı'yla Sümer kentleri üzerinde (M.Ö. 2150-2050) hâkimiyet kurdukları tespit edilebilmektedir. M.Ö. 1600'lerden itibaren de İç Anadolu'da Hititler ve Yukarı Mezopotamya'da Mitanniler adıyla iki komşu ve akraba imparatorluk tesis ettikleri görülür. Hitit ve Mitanni kültürü, Sümer kültürünün etkisindeki Hurrilerin tarihe geçen en önemli ve güçlü uygarlaşma örneğidir. Her iki gücün özellikle dönemin Sümer kültürü üzerine kurulan Semitik kökenli Babil ve Asur güçlerine karşı birleştikleri, M.Ö. 1596'da Babil kentini işgal ettikleri görülmektedir. M.Ö. 1500-1200'lerde, Ortadoğu'nun en etkili uygarlık güçleri olarak, Mısır uygarlığı üzerinde de etkili olabilmişlerdir. Meşhur Nefertiti (Mısır'a gelin giden Mitannili prenses) bu etkinin ne denli güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Asurluların M.Ö. 1200'lerde yükselen gücü karşısında Hurrilerin uygarlık gücü olarak dağıldıkları, döndükleri eski kabile kültürünü uzun süre yaşadıkları anlaşılmaktadır. Nairi Konfederasyonu (M.Ö. 1200-850; Nairi Asurcada Nehir, Su Halkı anlamına gelmektedir) adıyla gevşek kabile birlikleri halinde yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Bu dönemlerde imparatorluk gibi güç merkezîleşmelerinin öncesinde ve sonrasında sıkça gevşek konfederasyonların kurulduğuna tanık olunmaktadır.

Ünlü Urartu Krallığı (M.Ö. 850-600), geleneksel Aşağı ve Yukarı Mezopotamya kültürleri arasındaki ilişki ve çelişkilerden doğan diğer önemli bir örnektir. Uygarlıkta özellikle demircilik sanatıyla öne çıkmaktadır. Muhtemelen Hurri kökenliliği de bulunan ve bugünkü Ermenilerin o dönemdeki temsilleri olan kültürel öğelerin sentezinden oluşan Urartu kültürü, merkezî uygarlık sisteminin güçlü bir halkasını teşkil eder. Dönemin hegemonik gücü olan Asur İmparatorluğu'na karşı koyabilen, ayakta kalan ve zaman zaman Asurluları gerileten tek güçtür. Kürt ve Ermeni kültürü başta olmak üzere, bölgenin tüm kültürel zihniyet ve yapılanmalarında güçlü bir etkiye sahiptir. Zagroslardan Asur'a karşı yaklaşık üç yüz yıllık bir direnmeden sonra M.Ö. 612'de Asur'un başkenti Ninova'yı yakıp yıkan Med (Asurluların Hurrilere taktığı bir ad olsa gerek) Konfederasyonu bir imparatorluğa dönüşür. Kısa süren imparatorluk döneminin ardından, hanedan entrikaları sonucunda M.Ö. 550'lerde Fars Akhamenit soyundan kralların eline geçtikten sonra da bu imparatorluğun en etkili kültürünü yine Med kültürü oluşturmaktadır. Özellikle askeri sanatta böyledir. Pers İmparatorluğu adıyla sınırları Ege Denizinden Hindistan içleri-

ne, Mısır'dan bugünkü Türkmenistan'a kadar uzanan tek cihanşümul güç haline gelir. Merkezî uygarlık sisteminin en güçlü halkalarından biridir. M.Ö. 330'da İskender'in eline geçinceye kadar iki yüz elli yıl boyunca dünyanın tek hegemonik gücü olmuş, uygarlık kültüründe derin izler bırakmıştır. Roma uygarlığını doğuran özünde Med-Pers uygarlığıdır. İskender'in fethinden sonra aracı halka olarak kurulan krallıklar, giderek Sasaniler (Perslerin devamı; M.S.216-650) ve Roma (M.Ö. 500-M.S. 500) arasındaki çatışmalarda kullanılan yedek güçler haline gelirler. Antikçağın son iki büyük gücü olan Sasaniler ve Romalıların birbirlerini tamamen yenemeyip yorgun düşmeleri İslâmî fethin yolunu açmıştır. Arap Yarımadasındaki çok güçlü kabile kültürünü İslâmîk kültür adıyla birleştirme hünerini gösteren Hz. Muhammed'le birlikte tarihin yeni bir kültürel çağı başlar.

Yaklaşık dört bin yıl süren ilkçağ uygarlık kültürünün tüm önemli olayları Yukarı Mezopotamya ve yakın çevresinde cereyan etmiştir. Proto Kürt kültürü bu ikinci uzun dönemde olumlu veya olumsuz birçok gelişmeyi yaşamıştır. Hurriler, Mitanniler ve Hititlerin ilk iki bin yılda evrensel çapta etkiye yol açtıkları rahatlıkla belirtilebilir. Grek ve Roma kültürünün oluşumunda ve Batı kültürünün ortaya çıkışında esas belirleyici halka, Hurri-Mitanni-Hitit kültürüdür. Hem kendi öz yaratımlarını hem de Sümer kültür mirasını Batı'ya, Greko-Romenlere taşırarak, merkezî uygarlık sisteminin kesintisiz sürmesinde altın halka rolünü oynamışlardır. Bu altın halkanın rolünü belirlemeden tarihin akışını izah etmek mümkün değildir. On iki bin yıllık neolitik kültür ve iki bin yıllık uygarlık kültürü tarafından beslenmeseydi, herhalde bugüne damgasını vuran bir insanlık kültüründen bahsedemezdik.

Uygar toplumun ilk iki bin yılında Proto Kürtlerin uygarlıkla ilişkileri çok yoğun olmuştur. İki yönlü bir ilişki tüm gelişmelere damgasını vurmuştur. İlk yönüyle uygarlık kültürünün baskıcı ve sömürücü kent, sınıf ve devlet unsurlarıyla hep çatışmalı olmuşlardır. Bazen sömürü ve baskının merkezlerini istila etmeye kadar varan hamleler (Babil'in fethi, Ninova'nın yıkılışı) yaparken, güçleri yetmeyince de çoğu zaman dağların fethedilmez doruklarına çekilerek (Zagrosların güney eteklerinden Dersim'e kadar benzer lehçeleri konuşan Hewrami ve Zaza kültürü bu gelişmelerle yakından bağlantılıdır) varlıklarını korumaya, bağımsız ve özgür yaşamdan vazgeçmemeye özen göstermişlerdir. Bu kültürün izleri bugün bile oldukça etkilidir. Dağ Kürtleri denilen kesim esas olarak bu hat üzerinde yaklaşık beş bin yıl boyunca yaşayan Hurri kökenli kabilelerdir. Hurrice bazı kelimelerin kökeniyle Zazaca ve Hewramcanın birçok kelimesinin çakışması bu gerçekliği yeterince izah etmektedir. Uygarlık kültürüyle ilişkilerinde ikinci yön geliştirilen ilişkileri olumlu değerlendirip benimseme ve özümseme temelinde olmuştur. Kürt kültüründe uygarlığın bu yansımaları kentli, sınıflı ve devletli zihniyet ve kurumların oluşması biçiminde olmuştur. Birçok örnekte karşılaştığımız "Yenemiyorsan benzeş ve öyle yen" kuralı burada bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Guti, Mitanni, Hitit, Urartu, Med, Pers ve Sasani örnekleri, kendilerine saldıran uygarlık güçlerine karşı

kendilerini bizzat uygarlık olarak inşa edip benzeşerek yenmeyi ve ayakta kalmayı ifade etmektedir.

Proto Kürtler açısından İslâmiyet'e kadar gelen iki bin yıllık ikinci uygarlık aşaması kendi kentlerini inşa ettikleri, egemen sınıflarının oluştuğu ve devletlerini kurdukları dönemdir. Daha çok dağ eteklerinde ve ovalık alanlarda oluşan bu kültürün karma bir özelliği hâkimdir: Benzeşmeye çalıştıkları uygarlıkların dil ve kültürlerini yaşayan yönetici aristokrasi ile alt sınıfları oluşturan ve kendi öz dil ve kültürlerini yaşayan kesimler. Kürt coğrafyasının ağır etkisi altında oluşan bu kültürün ikili karakteri çok az değişerek günümüze kadar varlığını sürdürecektir. Gerek dağ ve ova kültürü biçimindeki 'ikili ayrışma', gerekse ova-kent kültüründeki sınıfsal ikili ayrışma bu kültürün temel karakteristik özelliğidir. Üst tabaka yabancı işgalci ve fetihçi sömürgenlere karşı hep muazzam bir uyum gücü gösterip kendi öz kabile-halk kültürünü işe yaramaz saymış, ikinci plana atıp iç ilişkilerinde çok sınırlı ölçüde kullanmakla yetinmiştir. İçinde rol oynadığı veya bizzat kurduğu uygarlıklara kendi dil ve kültürünü egemen kılmak için çaba göstermemiş veya çok az göstermiştir. Gutilerden Eyyubilere kadar bu hep böyledir. Kentli ve devletli bu egemen zümre, belki de hiçbir toplumda olmadığı kadar geleneksel Kürt kültürel varlığına karşı olumsuz rol oynamıştır. Yabancı dil ve kültürler içinde erimeye götüren yüksek sınıfsal ve ailesel çıkarlar şüphesiz bu olumsuzlukta belirleyici olmuştur. Kendi içine kapanan Dağ Kürti'sinin ve alt tabakanın çoğunlukla değişmeyen kabile ve aile kültürü binlerce yıl varlığını ancak içine kapanarak erimeden günümüze kadar taşıyabilmiştir. Bu iki kültürel kesim arasında dağlar kadar bir uçurumun oluşması, gerçek Kürtlük-sahte Kürtlük biçiminde köklü bir ayrışmaya yol açmıştır. Kapitalist modernite döneminde neden güçlü bir milliyetçi Kürt burjuvazisinin oluşmadığının kökeninde bu tarihsel gerçeklik yatar.

Neolitik dönemde ve ilkçağlarda çok güçlü yaşanmış bir Proto Kürt kültürel olgusundan bahsetmek gerekir. Birer tarihsel olgu olan toplumsal gerçeklikler bu çağlarda kendilerini tam farklılaştırıp kimlik kazanmış halk veya kavim gerçeklikleri biçiminde sunamazlardı. Henüz bu aşamaya gelinmemişti. Halk veya kavimsellik açısından neolitik dönem ve ilkçağların görünümü kabile, aşiret ve hanedan birlikleri biçimindedir. Dinsel ve mezhepsel birlikler de henüz tam anlamıyla oluşmamışlardır. Kabile, aşiret ve hanedan bilinç biçimleri bu dönemin en gelişmiş toplumsal bilinç biçimleridir. Neolitik çağ kabilenin görkemli çağıdır. Her kabile bir totemle temsil edilir. Totem kabilenin kimliğidir. Urfa'da Göbeklitepe'deki tapınak muhtemelen en güçlü kabilenin din-tanrı merkezidir; yörenin en güçlü kabilelerinin ortak dinî merkezidir. Dikilitaşlardaki hiyeroglif benzeri işaretler her bir kabilenin soy kütüğü olarak da okunabilir. Piramit, ziggurat ve Kâbe'nin, yani ilkçağın temel iki uygarlığı olan Mısır ve Sümer uygarlıklarıyla ortaçağın İslâm uygarlığının din merkezlerinin, tanrı evlerinin ilk örneği, prototipidir. Bu nedenle tarihsel önemi büyüktür. Hz. İbrahim'in Urfa'dan çıkış yapması ve üç tek tanrılı dine atalık etmesi tesadüfî veya rastgele bir olgu değildir. Tespit edilebildiği kadarıyla en az on iki bin yıllık geçmişi olan Urfa yöresindeki dinsel merkez kültürünün bir so-

nucudur. Sadece Göbeklitepe'deki tapınak sistemi belki de o çağın tespit edilebildiği kadarıyla üç bin yıllık dinsel Kâbe'si rolünü oynamıştır. Harran'ın da benzer rolünden bahsedilebilir. Muhtemelen henüz keşfedilmemiş birçok merkez vardır. Siverek'te Newala Çori'deki tapınak kültürü de on bir bin yıl öncesine kadar gidebilmektedir.

Neolitik dönem kabilelerinin her birisinin genellikle bir hayvanı kendilerine totem seçtiklerini biliyoruz. Totem kabilenin bir nevi soyadı, kimliğidir derken, kabile bilincinin bir nevi ilk biçimlerini de tanımlamış oluyoruz. Nasıl bugünkü ulus-devletler bayraklarıyla kendilerini temsil edip kimliklendiriyorlarsa, kabile birliklerinin totemleri de aynı anlamı ifade etmektedir. Nasıl BM'deki bayrak sayısı kadar ulus-devlet temsil ediliyorsa, tapınak merkezlerindeki totemlerle de dönemin güçlü ve nam salmış kabileleri temsil edilmektedir. Aralarındaki fark özde değil hacimleriyle ilgilidir. Totemin belli bir tabu, tapınma özelliği taşıdığını biliyoruz. Toteme tapınma kabilenin kendini kutsallaştırma, yüceltme, böylelikle uzun vadeli güvenceli bir yaşama kavuşturma arzusunu ifade etmektedir. Ölüm sonrası yaşam inancı atalara duyulan büyük bağlılığın sonucudur. Varlıkları onlarla özdeştir. Atalarına saygıları ve bağlılıkları, kendilerini ölüm sonrasındaki bir sonsuz yaşam inancına götürmektedir. Daha sonraki tek tanrılı dinler bu kabile inancının, din ve tanrı anlayışının gelişmiş biçimidir.

Urfa ve yöresindeki neolitik dönem ve uygarlık çağlarının kabile kültürünü çözümlemek, yaklaşık on beş bin yıllık bir tarihi bulunan bu kültürün neden bu denli direngen ve kalıcı olduğunu ortaya koyabilecektir. Halen çok güçlü olan dinsel duygular ile aile ve namus anlayışlarının kökeninde de bu en eski kabile kültürünün kolay silinmez izleri bulunmaktadır. Namus ve kan davasının halen çok güçlü olan varlığı da yine bu kültürel toplum gerçeğinin bir sonucudur. Toplumsal kimliğe kazınmış yasalar kolay kolay silinmez ve etkisini yitirmez.

Kabilenin kültürel varlığının doğurduğu duygu ve düşünce dünyası asla küçümsenemez. Halen insanlığı ayakta tutan bilinç bu kültürel varlığın derin izlerini taşımaktadır. Sanat, bilgi, felsefe, din ve mitolojiyle dile getirilen, duyumsanan belli başlı tüm bilinç biçimlerinin kaynağında kabile kültürü vardır. Kabile kültürünü dile, duyguya getirmeyen hiçbir mitoloji, din, felsefe ve sanat ekolü yoktur. Mitolojik, dinsel, felsefi ve sanatsal farklılıkları derinliğine araştırdığımızda, her bir farklılığın temelinde kabilesel varlığı görürüz. Daha sonraki kavim ve ulus bilinçleri, çoklu kabile birliklerine dayalı olarak geliştirilen kabile bilinçlerinin türevleridir. Örneğin tarihte en çok karşımıza çıkan İbrahimî dinlerin, bu dinlerin mezhepleri ve tarikatlarının, en son dinsel milliyetçilik olarak uluslaşmalarının temelinde İbrani Kabilesi yatmaktadır. Bu dinler, mezhepler ve uluslar ortaya çıkmadan önce, gerçekliklerinin potansiyel gücü İbrani kabilesinin Verimli Hilal ve Mısır uygarlıkları arasındaki dolaşımından kaynaklanır. İbrahimî devrimin temelinde, Urfa yöresindeki tapınak merkezinde biriktirilen kabile totemleri olan putları kırıp, yerine daha iyi kavramsallaştırılmış bir kabile inancını yerleştirmesi yatmaktadır. İsevîlik İbrahimî dini

yoksullaşmış kabileler ve köle döküntüleri adına dönüştürmüştür. Hz. Muhammed'in önderlik ettiği din olan İslâmiyet ise, aynı şeyi Bizanslılar ve Sasaniler arasında sıkışan ve başta Arap kabile dünyası olmak üzere benzer yaşamları olan diğer kabileler dünyası için gerçekleştirmiştir. Yoksullaşmış kabileler ve sığınacak vicdan arayan köleler yığını olmadan Hıristiyanlığı, yoksul Arap kabileleri olmadan da İslâm'ın çıkışını düşünemeyiz.

Hıristiyan cemaati ve İslâmî ümmet, kabileler ve kabilelerden kopmuş avare insanlarla işsiz köleler ve kaçak askerlerin ortak inanç temelinde oluşturdukları yeni bilinç toplumlarıdır. Burada kabileyi aşan, sınıf temeli gelişmiş bulunan yeni bir toplum ve onun yeni inançları söz konusudur. Fakat bu yeni toplum koşullarında da kabile çok az değişikliğe tabi kıldığı varlığını güçlü bir biçimde sürdürmektedir. Söz konusu olan, krize girmiş kabile toplumunun yeni bir ideolojik ve toplumsal yapılanma temelinde dönüşümüdür; kabilenin kendi öz birimi içinde bulamadığı çözümü, dışarıda kabile demokrasisinin inkârı temelinde vücut bulan şehir, sınıf ve devlet kültürünün gelişimi içinde bulmaya çalışmasıdır.

Kabile çağında sayıları artan ve hacimleri büyüyen kabilelerin krize girmeleri söz konusudur. Kriz döneminde farklı anlayışlara sahip iki kesim belirir: Birincisi, yoksul kabile tabanı bölünerek ve özgürlüğünde ısrar ederek yaşamak isterken, ikinci kesim olan kabile hiyerarşisi ise hâkim hanedan olarak kabilenin yoksullaştırılmış tabanından kopup, genellikle uygarlık dini dediğimiz ideolojik çıkışlarla kendini yeni devlet toplumu olarak örgütler. Eski kabile kültürü uygarlık kültürüne yenik düşmüştür. Bu dönüşümle iç içe olan gelişme kentleşme, sınıflaşma ve devletleşmedir. Uygarlığın kabile kültür krizine bulduğu temel çözüm budur. Tarihte çokça tartışılan ve Marksistlerin de paylaştığı düşünce, bu dönüşümün ileriye doğru atılan dev bir adım olduğudur. Uygarlaşma hep ilerleme ve üstün yaşam biçimi sayılmıştır. Marks ve Engels bu dönüşüme tarihsel materyalizm perspektifiyle yasal bir zorunluluk atfetmişler, tarihin ileriye yönelik dev bir adımı olarak değerlendirmişlerdir.

Ben bu anlayışı eleştiriyorum. Kabile toplumunda yaşanan, krizin zorunlu bir aşaması olarak değerlendirilemez. Yaşanan şey hiyerarşik unsurların sınıfsal tercihidir. Kabile demokrasisi, özgürlüğü ve eşitliğinin geriletilmesi pahasına sağlanan bir değişim (Gelişme diyemiyorum) olduğu için göreli olarak muazzam bir gerileme, insanlık için bir düşüş adımıdır. Tarih hep egemen zümrelerin ideolojik bakışlarıyla kodlandığından, bu değişime zorunlu, ilerletici, hatta devrimci gelişme diyoruz! Doğrusu, bunun zorunlu olmayan ya da zorunluluğu bulunmayan gerici, düşürücü ve devrim karşıtı bir adım olduğudur. Tarihin anlatılmayan diğer yüzü olan, kendi hiyerarşik hanedan elitlerinin ihanetine karşı hep mücadele eden, kabilenin demokratik, özgür ve eşitlikçi yapısında ve bilincinde ısrar eden kültür ilerleme ve gelişmeyi temsil eden asıl güçtür. Tarihin bu kültür tarafından bilimsel olarak sistematik biçimde ifade edilmemesi bir eksiklik olabilir. Ama bu gerçeklik böylesi bir tarihin mevcut olmadığını göstermez; tersine yazılmadığını, yazılsa bile bastırıldığını ve propagandasının güçlü yapılmadığını gösterir. Egemen zümrenin, ideolojik tekel-

ler ve sömürü tekellerinin geliştirdikleri uygarlık krize çözüm olmamış; kendini hep toplumun sırtında kanser uru gibi büyüten kentleşme, sınıflaşma ve iktidarlaşmayla günümüze doğru gelindiğinde en büyük kriz kaynağına dönüşmüştür. İnsanlık eğer yaşayacaksa, tarihsel kriz toplumuna karşı kabile çağındaki demokratik, özgür ve eşitlikçi kültürü uygarlık tarihi boyunca zihinsel ve kurumsal alanda yaşanan olumlu gelişmeler temelinde yeniden yaşamsal kılarak bunu başaracaktır.

Proto Kürtlerin neolitik kültür ve antikçağ kültüründen kalan en değerli mirası olan kültürel varlığı demokratik modernite bilinciyle bütünleştiğinde, günümüz Ortadoğu krizinden çıkışta tarihine ve kimliğine uygun bir gelişmenin sahibi olabilecektir.

2- Kürt Varlığı ve Gelenek

Kürt varlığının gerçekleşmesinde Zerdüşt geleneği önemli bir rol oynar. Bu gelenek tek tanrılı İbrahimî dinlerle putatapar (totemik) dinler arasında tarihsel geçiş halkasıdır. Kabile kültürlerinde egemen din anlayışı olan totemik yapıları ilk defa tabusal olmaktan çıkarıp ahlâki-kavramsal bir temele dönüştüren Zerdüştlük ilk büyük dinsel-ahlaki devrimdir. Arap kabilelerine dayalı İslâmî çıkışa benzeyip onu önceler. Proto Kürt Med kabilelerinden inanç ve ahlâk temelli daha üst bir birlik ortaya çıkarmayı hedefler. Kabile toplum krizine demokratik yanı ağır basan bir çözüm geliştirir. M.Ö. 1000'lerde varlığını görünür kılan bu inanç sistemi, Zerdüşt (M.Ö. 7. yüzyıl) ile etkili bir toplum sistemi geliştirir. Zerdüşt devriminde önemli olan, dar kabile ve hanedan birliklerini ilk defa aşıp, tüm Med kabileleri arasında ortak bir üst kimlik inşa etmesidir. Mağî denilen rahipler (bilge insanlar) yeni toplumun çok etkin güçleridir. Zerdüştlük muazzam bir toplumsal enerjiye yol açar. Bir araya gelmeleri çok zor olan kabileleri ortak dinî-ahlaki inanç temelinde bir araya getirmeyi başarması, tarihçilerin üzerinde yeterince durmadığı büyük bir devrimdir. İslâmiyet ve Hıristiyanlıktan daha az etkili değildir. Hatta İbrani kabile geleneğinin oluşumunda da temel kaynak rolündedir. Med Konfederasyonu'nu mümkün kılan temel harçtır. Pers Akhamenit Hanedanlığı'nın özünde daha demokratik muhtevalı Med Konfederasyonu'nu entrikalarla ele geçirmesi ve tarihin en büyük imparatorluğunu kurması da Zerdüştî toplumsal gelenekle yakından bağlantılıdır. Geleneğin saptırılıp demokratik özünden boşaltılması İran merkezli uygarlık geleneğiyle sonuçlanmıştır.

Aryen imparatorluk geleneği, tarihte demokratik muhtevalı kabile kültürünü kendi yönetim çarklarında en çok kullanma ustalığına sahiptir. Demokratik muhtevayı uygarlık sisteminde eriterek tarihin en güçlü monarklarını yaratmakla övünür. Batı'da Atina demokrasisine karşıt bir Doğu despotizm geleneği olarak, günümüze kadar kendini pekiştirip sürekli kılabilmiştir. Atina demokrasisinin yol açtığı felsefi bilinç Batı uygarlığının oluşumunda temel kaynak rolünü oynarken, Pers saraylarındaki despotizmin içini boşalttığı Zerdüşt geleneği sadece İskender'in ordularına yenilmekle kalmamış, Doğu toplumlarının kültürel birikimlerini de heba olmaktan kurtaramamıştır: Tıpkı Osmanlı

despotizminin geriye kalan İslâmî kültürel birikimleri kapitalist Batı uygarlığına karşı koruyamaması gibi. Êzîdî Kürtlerdeki neredeyse kurumaya yüz tutmuş bu tarihsel demokratik gelenek araştırılmaya değer önemli bir konudur. Êzîdî Kürtlerle Alevi Kürtler yakından gözlemlendiğinde, özellikle kadınlarında temsilini bulan Zerdüştî kültürün demokratik, özgür ve eşitlikçi özellikleri rahatlıkla fark edilebilir. Tüm bastırılmışlıklarına rağmen, doğayla bütünleşmiş, açık sözlü ve cesur yanları dikkate değerdir.

İslâmiyet'e kadar otantik özelliklerini büyük oranda koruyan Kürt kültürel gerçekliği üzerinde yürütülecek araştırmalar sadece Kürtlerin tarihini aydınlatmakla kalmayacak, evrensel tarihin binlerce yıl sürmüş dönemlerini de aydınlatacaktır. Günümüzde her ne denli silik kalmış olsalar da, tarihleri konusunda yapılacak araştırmalar Kürtlerin demokratik uygarlık tarihinin de temel kilometre taşları olduklarını kanıtlayacaktır.

3- Kürt Varlığı ve İslâmî Gelenek

İslâmî Rönesans'ın tüm geleneksel Ortadoğu kabile kültürü ve uygarlık sistemi üzerinde dönüştürücü etkisi olmuştur. Değişimle içte kabile toplum krizi İslâm ümmetçiliğini geliştirme, dışta Bizans ve Sasani imparatorluk krizleri daha evrensel İslâmî sultanlığı inşa etme temelinde aşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle iki köklü çelişki hem tekil hem de evrensel düzeyde İslâmî sentezle aşılmaya, yeni ideolojik ve yapısal düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır. Ortaçağ uygarlık sistemi denilen olgunun temelinde İslâmî çıkış yatmaktadır. İslâm'ın ümmet ve saltanat geleneğinin tarihte çok etkili olması bu yeniçağ özelliğinden ileri gelmektedir. Bir nevi erken kapitalist modernite rolünü oynamıştır. Âdeta Batı Avrupa kapitalist modernitesinin bir ön habercisi, düşük doğmuş ölü çocuğu konumunda kalmıştır. İslâmî uygarlık olmadan Avrupa uygarlığının doğuşunu beklemek veya düşünmek yanlıştır.

İslâmiyet'in geleneksel kabile kültürü ve uygarlık sistemi üzerindeki etkisi devrimsel önemdedir. Belki de kabile kültüründe yüzyıllarca yaşanan krize en etkili devrimsel yanıttır. Arabistan Yarımadasındaki Arap kabileleri yüzlerce, hatta binlerce yıl kendi aralarında bitmez tükenmez bir çatışma ortamına girmişlerdir. Kabile kültüründe büyük bir yozlaşma yaşanmaktadır. Kadın düşürülmüş, kız çocukları diri diri gömülecek kadar değersiz addedilmiştir. Bu kültür çözüm olarak klasik toplumu besleyecek koşullardan yoksundur. Kısacası ne geleneksel kabile federasyonları ne de geleneksel köleci iktidar yapılanmalarıyla krizin önüne geçilebilmektedir. Hz. Muhammed'in oldukça pratik ideolojik ve politik önerileri bu ortamda ilaç gibi etkili olmuştur.

Muhammedî devrimin temel özelliği, kabile toplumunun üstünde yeni bir topluma evrilmeden ve yanı başındaki Bizans ve Sasani İmparatorluklarının buyruğuna girmeden, ikisini de aşan yeni politik bir sisteme cesaret etmesi, kendini buna ehil ve yetkili kılmasıdır. Allah kavramını o kadar yüceltmesinin temelinde bu iki devrimsel olgunun, İslâmî ümmet toplumculuğu ve politik kültürünün doğması yatar. Allah kavramının sosyolojik ve tarihsel çözümlemesi bilimsel bir biçimde yapıldığında, bu iki olgunun önemiyle bağı daha net

ortaya çıkacaktır. Allah kelimesinin taşıdığı doksan dokuz tür anlam aslında siyasal, sosyal ve hatta ekonomik manifestoyu dile getirmektedir. Zaten kendisini 'elçi', 'beyan edici' olarak tanımlaması, arkasındaki tarihsel ve toplumsal sentezin yeni kimliğini gayet iyi ve güçlü biçimde açıklamaktadır. Allah kavramının evrenselliği, cihanşümulluğu, haberdarlığı, bilinçliliği, affediciliği, cehennem ve cennet ödülleriyle uyarıcılığı ve mükâfatlandırıcılığı yeni sistemin kimliğini buyurur gibi sunmaktadır.

K. Marks ve F. Engels'in kaleme aldıkları **Komünist Manifesto** neyse, Hz. Muhammed'e indirildiği söylenen Allah'ın **Kuran**'ı da odur. Birincisi bilimsel ve Avrupai, ikincisi dinsel ve Doğu'ya özgü kodlarla beyan edilmiştir. Sosyalist toplum ve proletarya diktatörlüğü denen olguların İslâmiyet'teki karşılığı ümmet toplumu ve İslâmî sultadır. Ümmet toplumundaki enternasyonalizm, özgürlük ve eşitlik temaları, sosyalist toplumdaki enternasyonalizm, özgürlük ve eşitlik temalarından daha zayıf değil, daha güçlü ve sistematik olarak dile getirilmiştir. Yine İslâmî sulta anlayışı, sosyalist diktatörlük anlayışından daha az sistematik değildir. Reel sosyalizmdeki gibi her iki olgu da yüzlerce yıl sistemlice geliştirilmeye çalışılmıştır.

Uygarlık tarihinde her devrimin başına gelen ikilem İslâmî devrimde de güçlü biçimde yaşanmıştır. Gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra, devrimin demokratik doğrultuda mı, yoksa iktidar-devlet doğrultusunda mı yaşanacağı temel sorun olmuştur. İslâmiyet'in doğuşundan itibaren her iki eğilim de kendisini güçlü bir biçimde hissettirmiştir. Kabile üst tabakası ve iktidar heveslileri devrimi hızla İslâmî saltanat haline getirmeye çalışırken, kabile alt kesimi ve köle unsurlar demokratik doğrultuda geliştirmeye büyük çaba gösterdiler. Hâkim kabile olan Kureyş'in üst tabakası, Muaviye önderliğinde, İmam Ali'nin daha çok orta yolcu nitelikteki demokratik çıkışını önlemeye çalıştı. Muhammed'in ölümünden sonra, ilk üç halife olan Ebubekir, Ömer ve Osman, İmam Ali ile aralarındaki çelişkiden ötürü geçiş aşamasında (M.S. 632-656) halifeliği (Muhammed yardımcılığı, artçılığı) sırasıyla üstlenmek durumunda kaldılar. Bu dönemde demokratik (şabiye) gelenekle iktidarcı gelenek (sulta) arasında yoğun bir çatışma yaşandı.

Bu çatışma İslâm'ın iç savaşının bir nevi ilk örneğini temsil etti. İmam Ali'nin (Hz. Muhammed'in damadı, ilk Müslimlerden) çizgisi, sanılanın aksine radikal sol, uç veya demokratik olmayıp, mutedil bir orta yolculuk biçimindedir. Gerçek radikalizmi ve demokratizmi Hariciler temsil etmektedir. Hariciler kabilelerin en yoksul kesimlerinden oluşmaktadır. Ali'nin denge durumunda (Sıffin Savaşındaki durum) hakemlik kurumunun devreye girmesine razı olması, hem arkasındaki radikallerin (Haricilerin) ayrılmasına ve yeni bir mezhep (ilk mezhepsel oluşum) oluşturmasına, hem de Muaviye'nin daha ustalıklı iktidar hesapları yapmasına yol açtı. Sonuçta iktidar yanlıları devrimden galip çıktı. Bu üç ana akım kendilerini değişik adlar ve kavramsal içeriklerle İslâmiyet'in zaferinden günümüze kadar taşımışlar, kendini aşırı tekrarlayan bir kısırdöngüyü tarihleri boyunca Ortadoğu toplumlarına yaşatmışlar; büyük iktidar savaşlarına, kanlı hanedan çatışmalarına, mezhep kavgalarına ve itikat

ayrılıklarına yol açmışlardır. Sonuç, sayısız iktidarcı devletçikler, imparatorluklar, mezhepler ve tarikatlar temelinde kabile toplumsal krizinden daha ağır bir İslâmîk toplum (ümmet) krizine geçiş olmuştur. Ortadoğu'nun günümüze doğru Batı kapitalist hegemonyacılığı karşısında ağır yenilgilere uğramasının ve altından kalkılması zor bir güncel topyekûn toplumsal kriz yaşamasının temelinde bu tarihsel gerçeklik yatmaktadır.

Kürt kültürel varlığı da yanı başındaki İslâmî çıkıştan şiddetle etkilendi. Daha çok da saltanat İslâm'ının yıkıcılığıyla karşılaştı. Emevi hanedanlık ve sultanlık rejimi, İskender'in fetih ve tahrip tarzına çok benzer bir biçimde giriştiği kanlı geçen fetih savaşlarıyla Kürt topraklarını kısa sürede sultası altına aldı. Özellikle Zalim Haccac gibi komutanlar, eli kılıç tutan tüm Kürtleri katledip, kadınlarına ve çocuklarına toptan el koydular. Kürtlerin karşılaştığı bu tip istilaların tarihte bilebildiğimiz ilk örneği, Gılgameş Destanı'na konu olan bugünkü Irak'ın (Irak adı ilk kent devleti Uruk'tan kaynaklansa gerek) kuzeyinde ve doğusundaki ormanlık ve dağlık sahaya Gılgameş'in işbirlikçisi Enkidu'yla birlikte gerçekleştirdiği ve kan döktüğü (Öldürülen 'canavar' Humbaba, aslında kabile şefi konumundaki bir figür olarak anlaşılmalı) seferdir. Kürtlerin saltanat İslâm'ına karşı tavrı derinden bir ikileme yol açan tarzda olmuştur. Geleneksel aşiret hiyerarşisi, bağlı olduğu İran-Sasani İmparatorluğu'nun yenilip çözülüşüyle birlikte, yeni efendilerine sadakat göstermekte gecikmedi. İktidar denilince hep işgalci efendiye uşaklığı aklına getiren Kürt işbirlikçi zümresi, süreç içinde Emevi Hanedanlığı'yla önce bütünleşti, giderek gönüllü asimilasyonla Araplaştı.

İktidar işbirlikçisi Kürt elitinin Araplaşma öyküsü hayli ilginçtir. Binlerce yıl işbirliği ettiği ve etnik açıdan akraba olduğu İran imparatorluk kültürü içinde dil ve kültür varlıklarını önemli oranda koruyan bu kesimin hızla Araplaşmayı seçmesi sınıfsal oluşumuyla yakından bağlantılıdır. Araplaşma öncesi Kürt hiyerarşik önderleri kabile kültürüyle hâlâ yakın bağ içindeydiler, aynı kabile ve aşiretin mensuplarıydı. Dolayısıyla sınıflaşma zayıftı. Çıkarları sınıflaşmadan ziyade, kabile ve aşiret içinde hiyerarşinin üst tabakası olarak kalmalarını daha yararlı ve gerekli kılıyordu. Aşiret kültürel bağlarını yitirip yalnız birey veya aile olarak yabancı hâkim hanedanlık kültürü içinde erimeleri çıkarlarına uygun değildi. Böyle bir durumda her şeylerini yitirebilirlerdi. Önlerinde bunu kanıtlayan çok sayıda tarihsel örnek vardı. Kürt kabile ve aşiret gerçekliği kendi kültürüne çok katı bir biçimde bağlı olup, dış güçlerle bütünleşmeyi ve asimilasyonu olanaksız veya istisnai kılıyordu. Bunun yanı sıra tarihsel olarak sınıflaşmanın maddi koşullarının fazla gelişmemiş olması (kent ve devlet kültürüyle az karşılaşmış olmaları) ve en önemlisi, dıştan kaynaklı işgalci, fetihçi ve sömürgen istilalara karşı sürekli mücadele içinde olmaları bunda önemli rol oynamıştı.

Arap Emevi Hanedanlığı'ndan kaynaklanan işgal döneminde hem tarihsel hem de toplumsal bakımdan bir farklılaşma yaşanıyordu. İslâmî sultayla birlikte Arap kabile üst tabakası kendi kabilesinin alt tabakasından koparak hızla yeni bir egemen sınıf haline geliyordu. Derin bir sınıflaşma söz konusuydu.

Emeviler döneminde çok güçlü bir İslâm-Arap aristokrasisi oluşmuştu. Ortadoğu kültüründe ilk defa geleneksel köle-efendi ilişkisini aşan ve Avrupa'da daha sonra gelişecek olan serf-senyör ilişkisine benzeyen yeni türden bir bey-maraba (mevali) ilişkisi oluştu. Klasik köleliğe nazaran daha katlanılabilir sınıfsal ilişkilerin oluşumu, İslâmî sulta'nın en önemli çıktısıdır. İslâmî iktidarın yeni sınıf düzeni söz konusudur. Bunun önderliğini yapan güç Emevi Hanedanlığı'dır. Emevi hanedanları kendilerine hizmet etmeleri için kısa süre içinde saraylarını Bizans ve Sasani saltanat artığı bürokratlar ve sınıfsal işbirlikçilerle doldurdular. Fethettikleri tüm kültürlerin üst tabakaları, bu tarihsel-toplumsal yeni sınıflaşmayı kendi çıkarlarına son derece uygun bularak, işbirlikçi temelde de olsa hızla aristokratlaştılar. Bunlar hâkim hanedan aristokrasisi ile çok sayıda evlilik bağı kurdular. Çocuklarını resmi Arap dil ve kültürüyle eğittiler. Kendi kabile dil ve kültürlerinden bu sefer hızla uzaklaştılar. Eskiden çıkarlarına aykırı olan bu durum, yeni İslâmîk aristokrasi koşullarında son derece uygun gelmekteydi. Kaldı ki, tarihte de benzer örnekler çokça yaşanmıştı.

Resmi Akadca, Aramice ve Süryanice, Arapçadan binlerce yıl önce klasik köleci imparatorlukların ortak dil ve kültürleri konumundaydı. Batı'da Grekçe ve Latincenin oynadığı rolün benzerini çoktan oynuyorlardı. Arapça ilk defa İslâmiyet'le birlikte Ortadoğu kültürünün yaygın ortak dili konumuna yükseliyordu. Hanedanlık kültürü de Arapça ile ifade edilip tüm Ortadoğu İslâmî aristokrasisinin ortak yaşam kültürü oluyordu. Kökenini Arap hanedanlıklarına bağlamayan yeni yükselen Ortadoğulu aristokratik aile yok gibiydi. Her işbirlikçi aristokratik aile kökenini bir Arap hanedana, özellikle Ehlibeyt'e bağlamaya büyük özen gösteriyordu. Bu kervana yeni ulema ve asker sınıfını da eklemek gerekir. Hepsi eski kökenlerini inkâr etmeyi ve yeni sülale unvanları taşımayı alışkanlık haline getirdiler. Binlerce yıllık Fars kültürü bile Arap dili ve kültürü içinde yoğun bir asimilasyonu yaşamaktan kurtulamadı. Daha zayıf dil ve kültürler kolayca yutuldu. Eski Akadca önemini tamamen yitirirken, Aramice ve Süryanice gücünden çok şey kaybetti.

Kürt kabile ve aşiret üst tabakası da bu hızlı bütünleşme ve asimilasyondan payını aldı. Eski Zerdüştî geleneği sürdürmek kendileri için yarardan çok zarar getiriyordu. Bu kültürde ısrar varlıklarını yitirme anlamına geliyordu. Kısa bir darp döneminden sonra tarihte egemen sınıfların yatkın oldukları çıkar temelli yabancı dil ve kültür içinde erimeyi hızla benimsemeleri varlıklarını sürdürmelerinin bir gereğiydi. M.S. 7. ve 10. yüzyılları arasında Arap aristokratik dil ve kültürü içinde eriyip bütünleşen çok güçlü bir işbirlikçi Kürt üst tabakası oluştu. Bu kesimler şeklen Kürt sayılsalar da, dil ve kültürce resmi Arapçanın birer bendesi durumundaydılar. Bu yeni dil ve kültürle yaşamayı seçkinlik işareti sayıp gurur duyuyorlardı. Kendi dil ve kültürlerini en erken terk edenler bu kesimlerdi. Halen Kürdistan'da bunlardan kalma güçlü kalıntılar vardır.

İktidara oynayan işbirlikçi Kürt aristokrasisi mezhep olarak Sünni geleneğe bağlıdır. Sünnilik anlam olarak kabile hiyerarşisinin üst tabaka geleneğinin yüzeysel İslâmîleşmesini ifade eder. Sünni İslâm egemen ve iktidarcı olan

İslâm'dır. Güçlü bir sınıf temeli vardır. Ortaçağın Kürt beyliklerinin ekseriyetle Sünniliği benimsemeleri çıkarları gereğidir; İslâm'ın hakikatle ilişkisi bakımından bir anlam ifade etmez. Denilebilir ki, Sünnilik İslâm'ın çıplak iktidar ve rantıyla ilgilenen zümrelerinin maskeli inanç biçimidir. Söz konusu zümreler bu maske altında dinin toplumsal vicdan ve ahlâkla uyuşmayan, hatta onlara zıtlık oluşturan birçok uygulama içine girerler. Sünni İslâm'a sultanların saraylarındaki entrikalara, zulme ve istismara maske olma rolü tanınmıştır. Emevi, Abbasi ve Osmanlı saraylarındaki örnekler bu konularda oldukça öğreticidir. Ortaçağdaki beyliklerinden günümüzdeki bireysel ve ailesel kalıntılarına kadar Kürt işbirlikçilerinin ezici çoğunluğunun Kürt kültürel varlığı karşısındaki inkârcılığı, saygısızlığı ve onu gelişmekten alıkoymaları sınıfsal karakterleri, ideolojik ve iktidarcı yapılanmaları ile bağlantılıdır. Bir sınıfsal varlığın ideolojik ve yapısal olarak oluşum tarzı toplumun bütünsel kültürel varlığı üzerinde derin etkiler bırakır. İslâm'ın Arap, Fars ve Türk egemen sınıf oluşumundaki tarzı bu kesimlerin kendi toplumlarıyla ilişkilerini de belirlemiştir. İşbirlikçilikleri sınırlı olduğu ve iktidarın inisiyatifli güçlerini teşkil ettikleri oranda, toplumsal kültürlerini de olumlu ve olumsuz yönleriyle etkilemişlerdir. Daha az asimilasyonist olmalarına karşılık, alt tabakalarına karşı daha şiddetli bir baskı ve sömürü geliştirmişlerdir. Daha çok işbirlikçi olan Kürt egemenleri asimilasyona daha yatkın olurken, Kürt toplumsal varlığı üzerinde daha zayıf bir egemenlik tesis etmişlerdir. Egemenliklerindeki zayıflık ve asimilasyona yatkın özellikleri, toplumsal dil ve kültür karşısında inkârcı davranmalarına ve yararsız olmalarına yol açmıştır. Günümüze doğru bu eğilimleri, asimilasyondan öteye kültürel soykırıma varan bir işbirlikçiliğe kadar tırmanış göstermiştir. Kendi öz toplumlarını kemirerek beslenen yaratıklara dönüşmüşlerdir.

İslâmî devrime karşı ikinci eğilimi demokratik yaklaşım temsil eder. Kürtlerin İslâm'ı karşılayışları bütünlük içinde olmamıştır. Dağ Kürtleriyle ova Kürtlerinin yaklaşımları farklı olduğu gibi, alt ve üst tabakanın yaklaşımları da farklı gelişmiştir. İslâm'ın ilk fetih darbeleri karşısında teslim olmayan kabilelerle Zerdüştî din adamları, tarihte hep olduğu gibi dağların yükseklikleri ve derinliklerine çekilip direnişlerini uzun süre sürdürmüşlerdir. Direnişleri radikal ve sürekli olan başlıca kesimler, Aleviler ve Zerdeştîler olarak, ya Sünni İslâm'la zıt olan bir İslâm'ı ya da hiç İslâmlaşmamayı tercih etmişlerdir. Dağlarındaki mekânlarından da anlaşılmaktadır ki, Alevilik geleneksel direnişçi kültürel varlığını koruyan, asimilasyonu küfür sayan ve kendi kültürel varlıklarıyla uyuştuğu ölçüde İslâm'ı kabul eden radikal kesimin inanç kültürüdür. Aleviliğe tam anlamıyla İslâm kültürü denilemez. Kendi kabile ve aşiret kültürlerine en çok bağlı kalan, kendi kültürleriyle uyuştuğu ölçüde bazı İslâmî değerleri başkaları için değil, kendileri için asimile edip içselleştiren bir kültürdür. Bu özellikleri nedeniyle beş bin yıl öncesindeki Hurri kültürü ve dilsel varlığıyla benzerlik göstermeleri anlaşılır bir husustur. Dış istilalara karşı sürekli direnmeleri, dağların gerektirdiği sıkı kabileci yaşam kültürü bu sonucu doğurmuştur.

Zerdeştîlerin durumu daha değişiktir. Bunlar daha çok kabilesel değil, dinsel boyutta direnmişlerdir. Dinsel varlık kabilesel varlığa üstün tutulmuştur. Birkaç farklı mezhep halinde günümüze kadar yansıyabilmişlerdir. Sünni Kürtlere göre Kürtlüğün daha saf değerlerini temsil ederler. Tarihte birçok kırım yaşamalarına rağmen inançlarında ısrar etmişlerdir. Geleneksel Kürt kültürünün zengin bir kaynağı olmalarına rağmen, kitap birikimlerinin yakılması ve özgür yaşamlarının sürekli baskılanması, bu zengin kaynağın fakirleşmesine ve âdeta kurumasına yol açmıştır.

Ova kesimindeki Kürtlerde asimilasyona karşı direnen bir eğilim olarak tasavvufî tarikatları gözlemlemekteyiz. Tasavvuf, devlet-sulta İslâm'ı dışındaki boyutlarıyla, toplumsal vicdan ve ahlaki yönleriyle daha derinliğine kavranmış İslâm'ı (Bâtıni İslâm) ifade eder. Genel anlamıyla devletle bütünleşmeyen, iktidardan hoşnut olmayan, dini bireysel vicdan, duyuş ve bilinçle yaşamak isteyen toplumcu İslâm'ı ifade eder. İslâm'ı iktidarcı-devletçi ve toplumcu olarak iki temel kategoriye bölmek tarihsel toplum gerçeğine uygundur. Toplumcu İslâm ancak tasavvufî olarak yaşanabilir ki, yaygın halkçı tarikatlar halindeki örgütlenmesi de bu gerçeği gösterir. Toplumcu İslâm demokrasiyle bağlantılıdır. Hızla iktidarlaşan İslâm'a karşı (Buna anti-İslâm demek de mümkündür) toplumcu İslâmî örgütlenme olan tasavvuf, halk dayanışmasının bir biçimi ve sığınağıdır. İslâmî toplum iktidarcı resmi İslâm'la değil, tasavvufî tarikatlarla yaşanabilir. Bir de bireysel İslâm kategorisi vardır. Bireysel İslâm mistik İslâm'dır; bireyin tanrısallığı kavrayışını ifade eder. Belli bir anlamı vardır. Fakat hep iktidara oynayan İslâm kendi derin toplumcu özünden kopmuş, ona karşıt konuma geçmiş İslâm olarak anlaşılmalıdır.

Kürt toplumunda tasavvufî akımların derin ve yoğun biçimde yaşanması, özünde Kürtlerin iktidarla aralarının iyi olmamasıyla bağlantılıdır. Çok sayıda tasavvufî tarikatın kurucularının Kürt kökenli olmaları toplumsal gerçeklikleriyle ilgilidir. Tarikatlar halkın bir nevi öz savunma örgütleridir. İşçi sınıfı sendikalarının kapitalist iktidara karşı oynadığı rolü, ortaçağda Ortadoğu toplumlarında benzer biçimde tasavvufî tarikatlar oynamıştır. Hem inanç ve düşünce, hem de ekonomik örgütler ve savunma örgütleri rolünü oynamışlardır. Çokça politik örgütlere dönüşmüşler, bu dönüşümler bazen saptırılarak yeni iktidar ve devlet inşalarına yol açmıştır. Toplumsal İslâm en az devlet İslâm'ı kadar etkili olmuştur. Buna bireysel İslâm'ı da eklemek gerekir. Bireysel İslâm, devlet İslâm'ı ve toplumsal İslâm'dan farklı olarak, bir vicdan ve şahsi din biçiminde yaşanır. Devlet İslâm'ını din saymak güçtür. Devletin ideolojik, hukuki ve ekonomik alanlardaki tasarruflarına meşruiyet sağlamakta kullanılmaktadır. Burada önemli olan, devletin mi dini, yoksa dinin mi devleti kullandığı sorunudur. Eğer devlet dini kullanırsa, o din kimliğini yitirmiş sayılır. Dinin özü hep toplumla ilgilidir. Dinin devleti kullanması farklı olmakla birlikte aynı kapıya çıkar. Devlet gibi kapsayıcı bir yönetim çarkının dinin buyruklarına girmesi daha büyük bir tehlike teşkil eder. Bu durumda bir nevi ortaçağ faşizmi yaşanır. Dinin toplumsal alanla sınırlandırılması ve bireylerin özgür tercihine bırakılması çıkış özelliklerine daha uygundur.

Kürt toplumunda dinin bu üç etkinlik alanında da rol oynadığı belirtilebilir. Devlet İslâm'ı veya İslâm'ın devleti buyurgan ve antidemokratiktir. Devlet eliyle dinin, din eliyle de devletin meşrulaştırılması, dinsel tutuculuğun ve dinin işlevsiz kılınmasının temel nedenidir. Kürt toplumunda İslâm'ın etkili olması da bu temel nedenledir. Devlete karşı bir nevi öz savunmayı sağlamaktadır. Kürdistan'ın çok sayıda tarikata beşiklik etmesi öz savunmayla derinden bağlantılıdır. Bireysel İslâm ise, Kürtlerde derin olan güvensizlik ortamına karşı bir moral etki yaratmaktadır. Kürdistan'da kapitalist modernitenin ideolojik etkilerinin ortaya çıkmasına kadarki süreçte, İslâm en az kabilenin etnik kültürü kadar rol oynayan bir toplumsal kültür biçimidir; kabile ve aşiret bağlarının üstünde toplumsal bağların oluşmasında temel etkendir.

Ortadoğu ortaçağında kabile ve aşiret üstü toplumsal bağların oluşmasında her üç tek tanrılı dinin önemli bir etkisi olmuştur. Kabile ve aşireti aşan toplumsal bağların geliştirilmesi büyük bir devrimsel anlamı ifade eder. Bu gelişme yeni bir toplumun doğuşu anlamına gelir. İslâm, Hıristiyan ve Yahudi ümmeti, kabile ve aşiret örgütlenmesini aşan toplumsal örgütlenmelerin inşa edilmesi anlamına gelir ki, somutta bu hususta karşımıza çıkan olgu halk ve milliyet gerçeğidir. Halk ve milliyet kategorilerinin oluşumunda dinler katalizör rolünü oynamıştır. Başka türlü kabile ve aşiretleri bir üst kimlikte birleştirmek çok zordur. Bunun başarılmasında dinin oynadığı rol küçümsenemez. Halklaşma ve milliyetleşme ortaçağın en belirleyici özelliklerindendir. Nasıl ki yakınçağ uluslaşmaların belirginlik kazandığı çağsa, ortaçağ da halk ve milliyet oluşumunun belirginlik kazandığı çağdır. Halk kavramına göre milliyet dine daha yakın bir kavram olup, kabile ve aşiretin din içinde ikinci plana düşmesine, söz ve karar sahibinin dinî cemaat olmasına yol açar. Halk kabile ve aşiretlerin dinin etkisiyle etnik özellikleri ağır basan kavim anlamına da gelir. Milliyet ise, dinin damgasını vurduğu, kabile ve aşiret üstünde oluşan ümmetin dili farklı olan toplumlarını ifade eder. Bir İslâm ümmeti çok sayıda milliyetle temsil edilebilir. Tek bir İslâm milliyetinden söz etmek zorlama olur. Bu husus Hıristiyanlık için daha da geçerlidir. Hıristiyanlıkta milliyetleşme erken başlamıştır. Yahudilikte esas milliyet Yahudiler olmakla birlikte, az sayıda diğer milliyetlere de rastlanmaktadır.

İslâm'la yükselişe geçen esas milliyet Araplar oldu. Araplardan sonra Farslar da Şia İslâm'ıyla milliyet olarak belirginleştiler. Üçüncü sırada yer alan Türkler 10. yüzyılla birlikte kavim ve milliyet olarak belirginlik kazandılar. Dördüncü büyük milliyet olarak belirginlik kazanmalarına karşılık, Kürtler bu hususta diğer üç milliyetin gerisinde bir konumda kaldılar. Bu da devlet olup olmamakla ilgili bir husustur. Avrupa ulusları nasıl kapitalist devlet etrafında güçlenmişler ve devlet-ulusu haline gelmişlerse, Arap, Fars ve Türk kabile boylarının daha çok devletleşmeleri de onların daha gelişkin milliyetler olarak varlık kazanmalarına yol açmıştır. Devlet olmada zayıf kalan Kürtler, üst tabakanın yoğun bir asimilasyonu yaşaması nedeniyle milliyet olarak güçsüz kaldılar. Devletli milliyet olmak ancak üst tabaka açısından önemlidir. Alt tabakalar için daha önemli olan, tasavvufî tarikatlar etrafında halk olarak şekillenme,

form kazanmadır. Devlet milliyetleşmede, tasavvuf cemaati halklaşmada daha etkilidir. Devlet odaklı zayıf bir milliyet gerçeği olmalarına rağmen, Kürtlerin güçlü tasavvufî tarikatlar etrafında daha demokratik, özgür ve eşit halklaşma gerçekliğini yaşamaları söz konusudur. Kürtlerin İslâmiyet döneminde gerek güçlü beylikler gerekse tasavvufî tarikatlar etrafında halklaşma ve milliyetleşme yolunda tümüyle geri kalmadıklarını da belirtmek gerekir. Üst tabakanın milliyetleşmesiyle alt tabakanın halklaşması arasında farklılaşma olmakla birlikte bunu abartmamak gerekir.

Kürt kabile ve aşiret kültüründen çıkışla gerçekleşen halklaşma olgusuna Kurmanc denilmektedir. 'Kürt insanı' anlamına gelmektedir. Türklerde Türkmen, Araplarda Bedevi, İran'da Acem aynı anlamı içermektedir. Kurmanc, aşiret ve kabile bağlarından tümüyle sıyrılmasa da, günümüze doğru hız kazanan kentleşmeyle birlikte gittikçe gelişen bir kategoridir. Tüm aşiretler ve kabilelerden çeşitli nedenlerle kopan ailelerin kalabalık köy ve kentlerde bağımsızlaşarak güçlenmesi, Kürt halklaşmasının temel gücünü teşkil etmiştir. Bu tarzda Kürtler halk olarak gelişir ve yeni demokratik uluslaşmaya doğru yol alırken, aşiret üst tabakasının zayıf milliyetten millete, ulusa geçiş yapması aynı yoğunlukta ve hızda gerçekleşmemiştir. Bu tabakanın devlet-ulusu haline gelmede yaşadığı başarısızlık, demokratik uluslaşmanın Kürtlerin şansı haline gelmesine yol açmıştır. Demokratik uluslaşmayla devlet uluslaşması arasında köklü farklar vardır. İleriki bölümde bu konunun üzerinde uzunca durulacaktır.

Ortaçağ kültüründe İslâmlaşmayla Kürt kültürünün varoluş mücadelesindeki olumlu ve olumsuz yönleri böylece belirlemeye çalışırken, bu sürecin dinamik karakterini vurgulamak gerekir. Halklaşma ve kavimleşme daha hacimli ve gelişkin bir toplumsal formdur. Pazar etrafındaki ekonomik gelişmeyle yaşanan halklaşma etrafında yeni bir halk kültürünün oluşumu, tasavvufî cemaatler, üst tabaka milliyetliliği bütünsel olarak diğer halklar gibi Kürtleri de uluslaşmanın (milletleşme) eşiğine getirmiştir.

4- İslâm Kültürü ve Arap-Kürt-Türk İlişkileri

Ortaçağ İslâm kültürü temelinde şekillenen Kürt-Arap-Türk ilişkileri Kürt gerçekliğinin gelişiminde çok önemli bir rol oynar. Özellikle 7. ve 11. yüzyıllar arasındaki dönemde, Arap-Kürt ilişkilerinde Arap-İslâm kültürünün etkisi altında ortaya çıkan bir yandan beylikler halindeki iktidar-devlet oluşumları, diğer yandan tasavvufi tarikatlar temelindeki sivil toplum oluşumları Kürtlerin halklaşma, kavimleşme ve milliyetleşmeleri yolunda (Her üç kavram arasında pek az fark vardır) önemli gelişmeler yaşamalarına yol açmıştır. Daha önceki yüzyıllarda Fars-Kürt ilişkilerinde de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Bunları taslak halinde değerlendirmiştik. Bu sürecin devamında gelişen Kürt-Türk ilişkileri her iki halkın özellikle varlıklarını korumalarında çok daha önemli stratejik ilişkilere dönüşmüştür.

Orta Asya'nın gerek iklimsel gerekse toplumsal koşullarında meydana gelen olumsuzluklar nedeniyle 10. yüzyılda Ortadoğu'ya doğru göçlerini hızlandı-

ran Türk boyları, kendileri için sürekli yaşayabilecekleri yeni yurtlar arama peşindeydiler. Geleneksel İran imparatorluk arazilerinde fethe dayalı yerleşkeler oluştursalar da, bunlar pek kalıcı olamamıştı. Hem iç boy ilişkilerinde hem de komşu kavimlerle ilişkilerde sürekli iktidar boğuşmalarını yaşıyorlardı. Çatışmalar kalıcı ve güvenlikli bir yerleşmeye çok az olanak tanıyordu. Dolayısıyla daha batıya doğru ilerleyerek Arap ve Bizans imparatorluk arazilerine açılmaları zorunluluk arz ediyordu. Bu sefer kavim olarak karşılarına Araplar, Kürtler ve Ermeniler çıkıyordu. Arap Abbasi sultanlarının en önemli devşirme askerleri Türk kökenliydi. Bu yöntemle ancak en seçkin savaşkan Türkler iskân edilebilirdi. Kaldı ki, bunlar kısa sürede kolayca Araplaşıp kendi kabile kültürleriyle bağlarını kesebiliyorlardı. Geriye kalan geniş boy birliklerine acilen yerleşim alanlarının sağlanması temel sorun olarak duruyordu. Arap sahasında, özellikle bugünkü Irak'tan Mısır'a kadar uzanan alanlarda askeri yetenekleri temelinde Atabekler ve hanedanlar olarak birçok beylik oluşturmuşlardı. Fakat akınların büyüklüğü karşısında bu beylikler ihtiyacı karşılayamıyordu. Burada da askeri-devşirme olgusu temel olup, geri kalan Türk boyları daimi bir arayış halinde olmaya ve göçebe olarak yaşamaya devam ediyorlardı. Kürtlerle tarihsel temasları bu arayışlar sırasında gelişti.

Hem beylikler hem de sivil toplum olarak Kürtlerin bu dönemdeki (11. ve 12. yüzyıllar) temel sorunu, bir yandan Arap sultanları ve işgalcileriyle süregelen gergin, çatışmalı ve uzlaşmalı ilişkilerden, diğer yandan Bizans İmparatorluğu'nun Roma'dan kalma geleneksel yayılma ve işgal hattı üzerinde bulunmalarından ötürü sürekli sıkışmalarından kaynaklanıyordu. Güneyden çöllük alanlardan, ta Yemen'den gelişen ve geçmişi El Ubeyd kültürüne (M.Ö. 5000-4000) kadar uzanan Semitik kökenli kabilelerin saldırıları bitmek nedir bilmiyordu. Akadlar, Babilliler ve Asurlular döneminde imparatorluk desteğiyle devam eden bu kuzeye (cennet kavramına yol açan arazilere, coğrafyaya) doğru yayılmalar, M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren gelişen Arap istilalarıyla daha da hız kazandı.

İslâmiyet'le birlikte Araplar çığ gibi büyüyen istilalarıyla Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya içlerine kadar sel gibi akarken, bundan en büyük zararı kuzeydeki Aryen kökenli geleneksel topluluklar ve bunların önde geleni olan Proto Kürtler ve Kürtler gördüler. Kürtler belli bir direnmeden sonra İslâmlaşarak, Kürt kabile üst tabakası Arap-İslâm asimilasyonunu kabul ederek, alt tabaka tasavvufî sivil toplumlar oluşturarak ve geleneksel olarak hep yapıldığı gibi dağların doruklarına ve enginliklerine çekilerek varlıklarını koruma stratejileri geliştirdiler. Bahsedildiği gibi, bu stratejilerle varlıklarını olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte korumayı ve geliştirmeyi başardılar. İşbirlikçi üst tabaka olumsuz yönü ağır basan Sünni bir milliyetleşmeyi (kendini ağırlıklı olarak Arap milliyetinden sayma, işine geldiği vakit Kürtlüğü kullanma) varlık gerekçesi haline getirirken, alt tabakalar olumlu yönü ağır basan sivil toplum karakterli tasavvufî tarikatlar (özellikle medreselerde) temelinde halklaşma yolunda ilerlediler ve ortaçağda Kürt gerçekliğine önemli katkılar sağladılar.

Kuzeyden ve batıdan İskender'le başlayan, Roma ve sonrasında ardılı olan Bizans İmparatorluğu'yla devam eden İran, Pers, Part ve Sasani İmparatorluklarına yönelik saldırıların yol açtığı savaşlar ağırlıklı olarak Kürt kökenli toplulukların temel yaşam alanlarında gerçekleşiyordu. Kuzeyden, güneyden ve batıdan gelen bu tarihsel saldırı akınları, Türk boy beylikleri ve ardından gelen imparatorluklarının akınlarıyla İran İmparatorluğu'nu yıkmaları sonrasında doğu yönünden güç kazanıp katlanarak gelişti. Böylelikle cennet olarak tabir edilen topraklar lanetli topraklar haline geldi. Kürtlerin talihsizliği ve lanetliliğinin arkasında böylesi acımasız savaşlarla yüklü bir tarihin bulunduğunu önemle belirtmek gerekir. İster kabile ve aşiretler olarak varlık bulsunlar, ister kavim olarak varlık kazansınlar, Kürtler dıştan kaynaklı ve her dem iç uzantıları bulunan olumsuz sonuçlar doğurucu güçlerin farkındaydılar. Türk beylik, sultanlık ve kabile boylarıyla bu ahval ve şerait içinde karşılaştılar. Her iki güç de tecrübeli ve savaşkandı. İlk temaslarında bazı çatışmalar yaşasalar da, ağır basan yön dostluk ve uzlaşmaydı. İki tarafın da buna şiddetle ihtiyacı vardı. Çatışma yolunu tercih etmeleri her iki tarafa da stratejik olarak kaybettirebilir, birlikte tükenebilirlerdi. Bu yönlü bilincin her iki tarafta da var olduğu anlaşılıyordu.

Abbasi halifesinden sultanlık unvanı alan Oğuz-Selçuklu Hanedanından Sultan Alparslan, Anadolu'nun kapılarını açmak için Kürdistan'da müttefik bulma peşindeydi. 1071'de Malazgirt Savaşına hazırlanırken, dönemin güçlü Kürt beylikleri ve aşiretleriyle ilişkiler geliştiriyordu. Bunun sonucunda Meyafarqîn (Silvan) merkezli Mervani Sultanlığı'nda aradığı müttefikleri buldu. Yörenin birçok aşiretinden de kendi kabile güçlerine denk bir kuvvet derledi. Sanıldığının aksine, Bizans İmparatorluğu'na karşı verilen Malazgirt Savaşı sadece Türk boylarından derlenen güçlerle değil, en az onlar kadar Kürt aşiret ve beylik güçleriyle verilen ve kazanılan bir savaştı. Malazgirt Savaşını doğru çözümlediğimizde, Kürt-Türk ilişkilerindeki temel stratejik mantık da anlaşılacaktır. Durum özce şöyledir: Kürtler batıdan ve kuzeyden gelen Roma ve Bizans saldırılarına karşı varlıklarını korumak ve geliştirmek için güçlü müttefiklere ihtiyaç duyuyorlardı. Arap-İslâm güçlerinde bu imkânı gördüler. Türk boylarının bölgeye gelişine kadarki süreçte Arap güçleriyle geliştirdikleri ilişkiler temelinde hızla İslâmlaşmalarının temel nedenlerinden biri bu güvenlik ihtiyacıydı. Türk boylarının yeni yurt ihtiyaçları onları ya Kürtlerle savaştırıp işgalci güç konumuna düşürecekti, ya da bu mümkün olmazsa, ittifak kurup Bizans İmparatorluğu'nu daha da batıya sürerek kendilerine yerleşkeler kuracaklardı. Her iki taraf Malazgirt Savaşı'na bu stratejik mantıkla girdi. Savaş kesinlikle Bizans İmparatorluğu'na karşı Kürtlerle Türklerin ortak savaşıydı.

Bu savaşın sonuçları açıktır: Türk boyları için Anadolu'nun kapıları açılmış, tarihî bir dönem başlamıştır. Kürtler ise kendilerini yüzyıllardan beri sürekli baskılayan ve geriye iten tarihî bir engelleyici güçten kurtulmuş olmaktadır. İslâm bu ilişkide harç görevini görmüştür. İslâmî örtü altında verilen ortak savaş, aslında kabile ve aşiret özellikleri ağır basan iki halkın varlıklarını koruma ve geliştirme amaçlıydı. Başarısızlık daha o zaman her iki halk için var-

lıklarını yitirme ve gerileme anlamına gelecekti. Resmi tarih Malazgirt Savaşını hep Türk Sultanı'nın büyüklüğüne bağlayıp özünü gizler. Malazgirt Savaşı en az Türkler kadar Kürtlerin de savaşıdır. Resmi tarihte yazılı olmamak bir gerçekliği ortadan kaldırmaz.

Zaman zaman çatışmalarla bozulsa da, Kürt-Türk ilişkilerinde bu mantık günümüze kadar geçerliliğini sürdürecektir. Türklerin Anadolu içlerine yerleşmeleriyle birlikte, bu yeni strateji geçerliliğini hep koruyacaktır. Tarihin kritik anlarında her iki güç ancak birlikte davrandıklarında başarılı olabileceklerini hatırlayacaklardır. Kürt Eyyubi Hanedanlığı'nda, birçok Anadolu beyliğinde ve Osmanlılar döneminde bu mantık hep işleyecektir. Tarihin derinliklerine uzandığımızda, Hitit-Mitanni (M.Ö. 1600'ler) ilişkilerinden beri Anadolu ve Mezopotamya'daki güçler arasında benzer bir stratejinin işlediğini görmekteyiz. Hem halk ve sivil güçler hem de iktidar güçleri olarak bu iç içelik yaşanacaktır. Sadece batıdan değil, doğudan ve güneyden gelen tehditlere karşı da bu ortak savunma stratejisi işleyecektir. Osmanlı Sultanı Birinci Selim, İran Safevi Hanedan İmparatorluğu'nun yayılmasını yine benzer bir ittifak anlayışıyla durdurmuştur. Aynı tarihlerde (1514-1517) güneyden gelen Mısır merkezli Memlûk Sultanlığı da İdris-i Bitlisî öncülüğünde kurulan ittifakla önce durdurulmuş, sonra yıkılmıştır. 1920'lerdeki Kurtuluş Savaşında da aynı strateji yürürlükte olacaktır.

İran Safevi Hanedan İmparatorluğu'nun yayılmasına karşı verilen 1514 yılındaki Çaldıran Savaşında Yavuz Selim'in ordusunda yeniçerilerden daha fazla Kürt beylik ve aşiret kuvvetleri vardır. Savaş hem verilen yer hem de askeri bakımdan Osmanlı-Kürt ittifakıyla (Amasya'da yirmi sekiz Kürt Beyi ile Yavuz Selim arasındaki protokol) kazanılmıştır. Memlûkların Urfa ve Mardin'deki hâkimiyeti göz önüne getirildiğinde, Mercidabık (Kuzey Suriye'de Halep'e yakın bir yer) Savaşının da benzer karakterde olduğu görülür. Her iki savaşın stratejik olarak Kürtlerin varoluş ve bağımsızlığında önemli rol oynadığını belirlemek son derece gerçekçi ve gereklidir. Şoven tarih hep gerçeklerin üzerini örtmüştür. Selçuklu, Eyyubi ve Osmanlı Hanedanlıkları döneminde Kürdistan coğrafyasında verilen savaşları ağırlıklı olarak Kürtlerin işgalci güçlere karşı savaşları biçiminde değerlendirmek en doğrusudur. 1920-1922'deki Ulusal Kurtuluş Savaşı da buna dahildir. Türklerin bu savaşlardan kazancı, Kürtler olmaksızın barınamayacakları Anadolu'da kalıcı bir yurtluk kazanmış olmalarıdır.

Kürtlerin Türk kavimleri, beylik, sultanlık ve boylarıyla kurduğu ilişkilerin mahiyeti doğru kavranmadan, her iki toplumun varoluş tarihleri doğru yazılamayacaktır. Kürtlerin Türklerle ilişkilerinde varlıkları asimilasyonla ya da askeri zorla tehdit altına girsin diye değil, varlıklarını birlikte daha güçlü korumak ve geliştirmek için bu stratejiyi benimsediklerini çok iyi anlamak gerekir.

Tarihsel derinliği olan bir zihniyete sahip Türkler için de aynı stratejik mantık geçerlidir. Objektif olarak Batı ajanlığı anlamına gelen 'Beyaz Türk faşizmi'nin son yüz yıldır bu stratejik mantığı ve tarihsel işleyişi inkâr eden

tavrının temelinde her iki toplumsal kültüre karşı komplocu niyet ve uygulamaları vardır. Daha inşa edildiği ilk dönemlerden beri özü böyle olan ilişkileri esas alan Kürtlere inkâr, imha, asimilasyon ve soykırımı dayatmak, her iki toplumsal kültüre en büyük ihanet olup birlikte kaybetmeleriyle sonuçlanacaktır.

Ortaçağda toplumlar arasındaki ilişkilere damgasını vuran olgu dindir. Din ortaçağda bugünün milliyetçiliği gibi bir etkiye sahiptir. Fakat toplumsal gerçeklikte din ideolojik bir örtü olup, asıl varlığı dil ve geleneksel kültür oluşturur. Kürt dil ve kültürünün İslâmî örtü altında gösterdiği değişim olumlu ve olumsuz yönleriyle devam etmiştir. Bu çağda daha da belirginleşen halklaşma ve kavimleşme olguları kültürel gerçekliğin temel boyutlarından biri haline gelmiştir. Aşiretsel ve dinsel zihniyetle birlikte kavimsel zihniyet de gelişim göstermiştir.

5- Kürt Gerçekliğinde Ermeni-Süryani-Yahudi Etkileşimi

Ortaçağın Kürt gerçekliğinde Hıristiyanlar, Ermeniler ve Asurîlerle Yahudilerin etkileşimi de önemli rol oynamıştır. İslâm'dan altı asır önce inşa edilen Hıristiyanlık, bir dinî duygu ve düşünce olması itibariyle daha erkenden etkileyici olmuştur. Başlangıç itibariyle daha çok yoksullaşanlar ve baskı altında yaşayanların bir hareketi halinde gelişmiştir. Hıristiyanlığın doğuş döneminde Roma İmparatorluğu'nun bölge üzerinde doruk noktasına varan bir egemenliği söz konusudur. Bu egemenlikten en çok Helenler, Asurîler ve Ermenilerle kısmen Kürt ve Arap kökenliler acı çekmektedir. Yahudilerin de yoksul kesimleri oluşmuştur. Yahudi kabileciliği artık dar gelmektedir. Üst tabakası Roma'yla işbirliğine yöneldiğinden, parçalanma daha kökten olmuştur. Hz. İsa bu radikal bölünmenin ürünüdür. Yoksulların dinî önderi olarak ortaya çıkmıştır. İsevilik aslında Yahudilikten türeyen ikinci büyük dinî oluşumdur. Yahudiler kabilelerinin Kutsal Kitabı olan Eski Ahit'ten ötürü derinliğine parçalanmamışlar, ayrılanlar azınlıkta kalmışlardır. Yeni din en çok Helen, Ermeni ve Asurî kökenliler üzerinde etkili olmuştur. Miladî 3. yüzyılda Hıristiyanlığın yayılması hızlanmıştır. 4. yüzyıl büyük dönüşüm yüzyılıdır. Her üç halk, çoğunluğu itibariyle Hıristiyanlaşmıştır. Hıristiyanlaşma Roma köleliğinden kopuş anlamını da taşıdığından, bir nevi erken milliyetçilik rolünü oynamıştır. Bu milliyetçilik türü kapitalist ulusçuluktan farklı olmakla birlikte proto-ulusçuluk rolündedir. Dolayısıyla erken kapitalizm nüvelerini de taşır. Kapitalizmin Hıristiyanlığın bağrında hegemonikleşmesi tesadüfî değildir. Roma İmparatorluğu'nun 4. yüzyılda ikiye bölünmesinde Hıristiyanlık büyük rol oynamıştır. Doğu Roma'nın yani Bizans'ın oluşumunda Hıristiyanlık belirleyici olmuştur. Kısa süre sonra Batı Roma da Hıristiyanlaşmıştır. Katoliklik ve Ortodoksluk bu bölünmenin ideolojik ifadesidir. Latince Katolik kültürün, Grekçe Ortodoksların ifade dili olmuştur. Ermeni ve Süryani-Keldaniler (Hıristiyanlaşmış Asurîler) de kendi mezheplerini inşa etmede gecikmemişlerdir. Bu bölünmeler Ortadoğu kültüründe köklü ayrımları da beraberinde getirmiş, Helen, Ermeni

ve Süryani ayrışması hız kazanmış, bu topluluklar âdeta erken doğmuş proto-uluslar haline gelmişlerdir.

Bu halkların gerek maddi gerekse manevi, entelektüel seviyeleri diğer halklar, özellikle Kürt ve Arap kabilelerinkinin oldukça üstündedir. Aralarında farkın açılması kaçınılmazdır. Her üç halk da Ortadoğu'nun en eski kent kökenli halkıdır. Kent kökenli olmak kültürel üstünlük sağlar. Kuzey'deki dağ Kürtleriyle güneydeki çöl Araplarının bu üstünlük karşısında çelişkiye düşmeleri doğaldır. Kaldı ki, Bizans'ın Ortodoks Helenlere, Sasanilerin farklı mezheplere mensup Ermeniler ve Süryanilere sahiplik etmeleri var olan çelişkileri daha da karmaşık hale getirmiştir. 7. yüzyılda İslâmiyet'in doğuşu ve her iki imparatorluk ve bağlı mezhepleri karşısında hızla üstünlük sağlaması çelişkileri hem arttırmış hem de şiddetlendirmiştir. Yahudilikle geleneksel çelişkiler de her zaman kaosun tetikleyicisi olmuştur.

İslâmiyet'le birlikte Kürt coğrafyası (Bu coğrafya 11. yüzyıldan itibaren Kürdistan olarak literatüre geçecektir) bu yeni çelişkiler karmaşasının tam göbeğindedir. Kürdistan Araplar, Farslar, Kürtler, Süryaniler, Ermeniler ve kısa süre sonra Türklerin güç gösterisi alanına dönüşmüştür. Kürdistan Bizans ve İslâm İmparatorluğu'nun (daha öncesi Sasanilerin) temel çarpışma alanı konumundadır. Kürtler kuzeylerinde daha çok Ermeniler, güneyde Süryaniler, batıda Rumlar ve doğuda ise Farisilerle iç içeydiler. Çoğunluk halkı oluşturmalarına rağmen, bu komşu halkların özellikle kentlerdeki gücüyle daimi temas halindeydiler. Kendileri çoban ve ziraatçı halk olarak varlık kazanırken, Ermeniler ve Süryaniler kentli-zanaatkâr halk olarak varoluş halindeydiler. Böylece aralarında tarihsel bir işbölümü de gerçekleşmiş oluyordu. İlişkiler çelişkili olmaktan çok simbiyotik ilişki niteliğindeydi. Bu ilişkilere Yahudileri de dahil etmek gerekir. Yahudilik daha doğuşunda Kürt coğrafyasıyla yakın bağ içinde olmuştur.

Bu dönemde Kürtlerin büyük çoğunluğu Zerdüştî inancını paylaşırken, kısmen Yahudileşen ve Hıristiyanlaşan Kürtler de oluşmuştur. İslâm'ın bölgeye girişiyle bu denge kökten değişmiştir. Süryaniler, Yahudiler ve Rumlara (İslâmî örtü altında Hıristiyanlar ve Yahudilere) karşı Araplar bugünkü Irak ve Suriye'de üstünlük kurmuşlardır. Mısır'da Kıpti Hıristiyanlara karşı aynı durum yaşanmıştır. Türkler Anadolu'da Rumlar ve kısmen Ermeniler karşısında üstünlük ve çoğunluk sağlamıştır. Kürdistan'da Ermeniler ve Süryaniler karşısında Kürtler benzer bir üstünlük ve çoğunluk sağlamıştır. Buradaki kavim isminden kavmin içindeki üst tabakanın hegemonyası anlaşılmalıdır. Tüm çatışmalar ve fetihlere rağmen, alt tabakalar ve halklar arasındaki ilişkiler ağırlıklı olarak dostça sürmüştür. Kürtler Ermeni ve Asurî kavimleriyle iç içe yaşamışlar ve ortaklaşa birçok uygarlık ve kültürel girişimde bulunmuşlardır. M.Ö. 2.000'lere kadar uzanan bu yönlü ilişkilerin varlığı tarihsel olarak da tespit edilebilmektedir. Kavim beylikleri arasındaki tüm iktidar çekişmeleri ve mülk kavgalarına rağmen, 19. yüzyılın başlarına kadar Ermeni, Kürt, Türkmen ve Süryani halkları arasında yoğun kültürel ilişkiler yaşanmıştır. Bu ilişkiler ağırlıklı olarak simbiyotik olup, hem maddi hem de manevi-kültürel alanlarda

gelişmiştir. Bu halkların kaderlerini köklü olarak değiştirecek olumsuzluklar yaşanmamıştır. Var olan çelişkiler daha çok kavim üst tabakaları arasında olup çıkarları temelinde kışkırtılarak çatışmalara dönüştürülmüştür. Alt tabakalar arasındaki dinsel ve mezhepsel farklılıklara saygı gösterilmiş, dostluğun ve kardeşçe ilişkilerin önünde engel olarak görülmemiştir. Tarihin hegemonik güç ve ideolojiler temelinde yazılıp propaganda edilmesi bu gerçekliğin üstünü örtemez, ortadan kaldırmaya yetmez.

Ortadoğu'da ortaçağın sonlarına doğru gelindiğinde, Kürt gerçekliğinin İslâm kültürüyle kurduğu ilişkiler önemli sonuçlar doğurmuştur. Yaklaşık bin yıl süren bu ilişkilerin olumlu ve olumsuz yönde etkileri olmuştur. Olumsuz yönü, Arap dili ve kültürünün asimilasyonist etkisidir. Araplaşma ve Arapçanın etkisi yüzyıllarca sürmüştür. Bir sınıf olarak oluşan Kürt üst tabakası halk kültüründen uzaklaşmış, geleneksel işbirlikçilikte mesafe kat etmiştir. Bu işbirlikçiliğini 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Türk Hanedanlığı'yla daha da geliştirmiş, Ermeni ve Süryani halklarıyla zaman zaman çatışmalara girmiştir. Egemen işbirlikçi sınıf olarak, Kurmanc denilen kesimlerle kabile ve aşiretlerin yoksul tabakaları üzerinde baskı ve sömürüsünü geliştirmiştir. Olumlu yönleri, halk-kavim olarak Kürtlerin bu dönemde ilk defa bu ismi resmen ve fiilen kullanmaları ve coğrafyalarına artık resmen Kürdistan denilmesidir. Özcesi, ülke ve halk ismi bu dönemde kesinleşmiştir. Kürt dilinde edebi eserler yazılmıştır. Şerefxan'ın **Kürdistan Tarihi**, Ehmedê Xanî'nin **Mem û Zîn**'i, Feqiyê Teyran'ın şiirleri başta olmak üzere Kürtçe yazılmış birçok bilimsel ve edebi eser bu dönemin ürünüdür. Kürt kabile ve aşiretlerinin kısmen çözülmesiyle birlikte Kurmanc kategorisi oluşmuş ve bunlar birçok yerleşik köy ve kentin esas nüfusunu oluşturmuşlardır. Halklaşmanın belkemiği rolü kabile ve aşiret üyelerinden giderek yeni serbest emekçiler haline gelen Kurmanclara geçmiştir. Sultanlık ve beyliklerin olumsuz olan iktidar, ekonomi ve ideoloji alanındaki tekelci hegemonyasına karşı başta tasavvufî tarikatlar, Alevilik ve Êzîdîlik olmak üzere sivil toplum benzeri birçok yeni kategorik grup oluşmuştur. Tüm bunlar demokratik içeriği güçlü olan kategorik gelişmelerdir. Özcesi, 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Kürt gerçekliği dünya genelinde yaşanan toplumsal kültür ve kavim gerçeklerinden geri olmayıp oldukça ilerisindedir.

6- Ortadoğu Kültürü ve Kapitalist Modernite Hegemonyası

Ortadoğu kültürünün kapitalist hegemonyanın etkisine girmesi, toplumsal gerçeklikler üzerinde felaket boyutunda sonuçlara yol açtı. Kapitalist hegemonyanın inşa mantığında Ortadoğu kültürüne karşıtlık en önemli yeri tutar. Son büyük Ortadoğu kültürü olan İslâmiyet'in hem İspanya ve Sicilya üzerinden batıdan, hem de Anadolu üzerinden doğudan Avrupa üzerinde büyük tehdit oluşturduğunu (8. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar) savunmanın daha önceki ciltlerinde işlemiştik. Kapitalist hegemonya bu tehdide karşı geliştirildi. Geleneksel Doğu-Batı çelişkisi de eklendiğinde, yeni Batı hegemonyasının niteliği daha iyi anlaşılacaktır. Ortadoğu kültürü etkisizleştirilmeden, Batı kapitalist hegemonyası ne gelişebilir ne de kalıcılaşabilirdi. Napolyon'un 19. yüzyıl başla-

rındaki Mısır ve Moskova seferleri hegemonik hamlenin ilk ciddi denemeleriydi. Napolyon'un yenilgisiyle hegemonik önderliği ele geçiren İngiliz İmparatorluğu Ortadoğu kültürü üzerinde hem hegemonyasını geliştirdi, hem de giderek kalıcı kıldı. Bu hamle İskender zamanından beri, Roma ve Bizans dönemlerindekiler de dahil, Batı uygarlık sisteminin genelde Doğu ve özelde Ortadoğu üzerinde gerçekleştirdiği en büyük fetihtir. Kapitalizmin kendisi bu fethin mümkün kılınması için hegemonikleştirilmiştir. Tarihi doğru okumadan, Ortadoğu'nun son iki yüzyılında yaşananları çözemeyiz. Gerçekleşen Osmanlılar, İranlılar ve Cengiz Han'ın Moğollarına benzer bir gücün, kısacası herhangi bir uygarlığın fethi değildir. Arkasında ideolojik, ekonomik, siyasi ve askeri olarak yeniden kurumlaşmış merkezî uygarlık sistemi vardır. Bin yıllık çabanın (1096'daki ilk Haçlı Seferinden 2003'teki son Irak seferine kadar) sonucunda merkezî uygarlık sisteminin Batı Avrupa'da kapitalist tarzda inşası temelinde ele geçirilmesi ve hegemonyasının kurulması (16. yüzyıldan itibaren) söz konusudur.

Ortadoğu kültürü son iki yüzyılda nasıl fethedildiğini halen kavramış olmaktan uzaktır. Bunu en açık biçimiyle Saddam Hüseyin'in trajedisinden çıkarsayabiliriz. Gerek yeniden İslâmcılık gerekse laik milliyetçilik adına son iki yüzyılda verilen sözde bağımsızlık savaşları özünde kapitalist hegemonyanın geliştirilmesi savaşlarıydı. Bu yöntemler (İslâmcılık, milliyetçilik) oryantalist ideolojinin birer versiyonu olarak geliştirildi ve kapitalizm adına kendi kendilerini işgal etmeleri temelinde kullanıldı. Hegemonik sistem, birkaç öncü savaş dışında, aslında kendi hegemonik yayılışını bu ideolojik ve politik (iktidar) aygıtlarla bizzat Ortadoğu kültürünün elit tabakaları eliyle gerçekleştirdi, geliştirdi. Bu husus çok önemlidir. Gereği gibi anlaşılmadan, Ortadoğu'nun bugünkü halini çözümlemek ve çözmek mümkün değildir. Daha doğrusu, bölge hegemonik sistemin projeleri (BOP) yoluyla kaos halinde tutularak, sistemin öz çıkarları temelinde çözümlenip yeniden yapılandırılmaya çalışılacaktır.

Kürt gerçekliğindeki son iki yüz yıllık gelişmeleri ancak bu global ve bölgesel değişimler temelinde çözümleyebiliriz. Kürdistan 19. yüzyılın başlarında güneyden Irak üzerinden İngiltere İmparatorluğu, kuzeyden Rus Çarlığı tarafından giderek sıkıştırılmaya çalışıldı. Kendisi de bu iki gücün sıkıştırması altında olan Osmanlı İmparatorluğu ayakta kalmak için ölüm kalım savaşı veriyordu. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut'un ıslahat çabaları çöküşü geciktirmeye yönelikti. Hanedanlığın Mısır Valisi M. Ali Paşa tarafından el değiştirme çabaları ancak İngiltere ve Rusya İmparatorluğu'na verilen tavizlerle durdurulabildi. Bünyesindeki milliyetler savaşı imparatorluğu dağıtırken, bunu önlemek için geliştirilen çare ıslahat-reform yoluyla Batı sistemiyle bütünleşme oldu. Sened-i İttifak, yeniçeriliğin lağvı, yeni ordunun kuruluşu, Tanzimat ve Islahat Fermanı, Birinci ve İkinci Meşrutiyet'in ilanı bu amaçlaydı. Reformların sonucu kapitalist hegemonik sistemle tamamen bütünleşme oldu. Bunun sonucu olarak Ortadoğu kültürü hem maddi hem de manevi yönleriyle sonuna kadar sistemin fetih ve asimilasyonuna açıldı. Bu amaçla oluşturulan Os-

manlıcılık akımı ve bürokratik yenilenme, özünde halk üzerindeki geleneksel iktidar aygıtlarının çözülüşünü durdurmaya ve kapitalist hegemonyanın geliştirilmesine yönelikti. Bu işi esas olarak İngiltere yönetiyordu. Fransa, Almanya ve Rusya'nın etkileri de sürekli artacaktı.

19. yüzyıldaki isyanları ve bağımsızlık hareketlerini çözümlerken, İmparatorluğun hasta halini ve fiili yöneticinin kapitalist hegemonik güçler olduğunu iyi kavramak gerekir. Görünüşte İmparatorluğu Osmanlı padişahı ve bürokrasisi yönetiyordu, fakat bu yönetiş taşeron olmanın ötesinde bir anlama sahip değildi. Son iki yüzyılda sadece Osmanlı İmparatorluğu değil, İran İmparatorluğu üzerinde de asıl oyuncular sistemin hegemonik güçleri olup, diğerleri figüran konumundaydı. Direkt işgal, fetih ve sömürgecilik hem çok pahalıydı hem de amaçları açısından gerekli değildi. Hegemonik amaçlar figüranlar eliyle en az masrafla ve daha kalıcı olarak gerçekleştiriliyordu. Tüm halklar (Hâkim etnisite olan Türkler de buna dahildir) bu yeni hegemonik sisteme karşı ayaklanma haline geçtiler. Genel bir tepki ve direniş söz konusuydu. Sistem bunu bastırmak ve kopuşu önlemek için çeşitli yöntemler geliştirdi. Oryantalizm, misyonerlik, ıslahatçılık başlıca yöntemlerdi. Bu yöntemlere meşrutiyetçilik ve milliyetçilik de eklendi. Bütün bu yöntemlerin sonucu olarak, devlet-ulusçuluğu yoluyla bölgede küçük ulus-devletler inşa edilip sisteme yeniden eklemlendi. Ekim Devrimi temelinde gelişen anti-sistemik hareketlerin, önemli başarılar kazanmakla birlikte, kapitalist moderniteyi aşamamaları ve yeni bir moderniteyi geliştiremeyişleri kendilerini derin bir krize taşıdı. Bir kesim sisteme eklemlenirken, geriye kalanlar etkisiz muhalifler konumuna düştüler.

Kürt gerçekliği taslak halinde belirlemeye çalıştığımız bu gelişmelerden şiddetle etkilendi. Osmanlı İmparatorluğu Kürtlerle kurmuş olduğu geleneksel ittifakı bozup tam egemenlik peşinde koşarken, Ruslar kuzeyden Ermeni üst tabakasını kullanarak etkili olmaya çalıştılar. İngiltere güneyden Süryanileri kullanıp hem kurulması olası Irak'ta, hem de Kürdistan üzerinde denetimini geliştirmeye çalıştı. Erken kapitalistleşen Ermeni ve Süryani burjuvazisinin desteği de bunda önemli rol oynadı. Üç önemli güç Kürdistan'ı yeniden paylaşıma tabi tutuyordu. Kürtlerin iç dinamikleri tüm bu gelişmeler karşısında boş durmadı. Üst tabaka geleneksel otoritelerinin elden gittiğini görünce yer yer isyanlar geliştirdi. Kürdistan tüm 19. yüzyıla yayılacak bir isyan alanına dönüştü. En güneyde Soran bölgesinde 1806'da Baban Aşireti önderliğinde başlayan isyan süreci, orta kesimde Botan'da 1842'deki Bedirhan Bey İsyanıyla doruk noktasına ulaştı. Bedirhan Bey'in yenilgisiyle klasik beylik dönemi sona eriyordu.

Beyliklerin yerine ikame edilen şeyhlik kurumu yeni toplumsal önder güç olarak ortaya çıktı. 1878'de Şeyh Ubeydullah'ın hem Osmanlı hem de İran İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü isyan ancak İngiltere'nin her iki imparatorluğa desteğiyle bastırılabildi. 1925'te Şeyh Sait'le başlayan, 1930'da Ağrı'da ve 1937-'38'de Seyit Rıza önderliğinde Dersim'de son kez denenen isyanlar yenilgiyle sonuçlandı. 1920'lerde Güney Kürdistan'da Mahmut Berzenci ve Doğu

Kürdistan'da Simko Şikakî önderliğindeki isyanlar da benzer karakterli olup yenilgiden kurtulamadılar. Bu yenilgilerde yine İngiltere belirleyici rol oynadı. 1946'da İran Kürdistan'ındaki Mahabad Cumhuriyeti deneyimi ve 1960-1975 yılları arasında gelişen Mustafa Barzani önderliğindeki otonomi hareketi ile Kürt Hareketinin ilk dönemi yenilgiyle kapandı. 1975'lerden günümüze kadar yeni bir dönem açıldı. Klasik beyler, ağalar ve şeyhlerin önderliğindeki isyanların yenilgisi ardından başlayan yeni süreçte, aydın ve halk ağırlıklı demokratik ulusal hareketler etkinliğini gösterdi.

Kürt gerçekliğinde son iki yüzyılın önceki tarihî dönemlerden ayrılan ve benzeyen özelliklerini daha yakından görmek öğretici olacaktır. Görkemli neolitik çağda Proto Kürtler evrensel tarihin motor gücüydüler. İlkçağda merkezî uygarlık sisteminin doğuşunda ve beslenmesinde beşik ve ana rolündeydiler. Ortaçağda merkezî uygarlık sisteminin, İslâmiyet'in güçlü ve öncü kavimlerinden biriydiler. Ortadoğu'nun bu görkemli, cesur ve emekçi gerçekliği yeniçağda, kapitalist modernitenin hegemonik çağında neredeyse tarihten silinmekle yüz yüze geldi. Kürt gerçekliği üzerine sanki değil, gerçek bir kâbus çöktü. Peş peşe soykırımlar için kullanılan bir deyim olan 'büyük felaketler'e uğradı. Her ne kadar varlığını koruyorsa da, bu varlık özgür olmayıp cehennemin Sırat köprüsünden geçmektedir.

Savunmamın ilk dört cildinde genelde uygarlık, özelde kapitalist modernite üzerinde yoğunlaşmamın nedeni, peş peşe yaşanan bu büyük felaketlerin sosyolojik çözümlemesini yapabilmekti; son iki yüzyılın Kürt gerçeği üzerindeki kâbusunu kaldırmak, karabulutları dağıtmaktı. Bu büyük felaketler çağında, uygarlık tarihi boyunca Kürtlerle iç içe yaşayan ve bölgenin en gelişkin kültürlerine imzalarını atan iki kadim halk ve kültürü olan Ermeniler ve Asuriler soykırım kurbanı oldu ve tasfiye edildi. Anadolu'nun üç bin yıllık Helen kültürü tümüyle tasfiye oldu. Kürtlerin kendileri soykırımın örtülü ve kültürel temelde yürütülen özel savaşı tarafından imha edilmekle yüz yüzeler. Hâkim ulus-devletler halinde tutulan güçler Arap, Fars ve Türk halklarını Beyaz-Kara-Yeşil faşizmlerinin içinde âdeta erittiler. Özellikle **Özgürlük Sosyolojisi** adlı savunma çalışmamda kapitalist modernitenin bu sürecin asıl sorumlusu olduğunu göstermeye çalıştım. Bu çalışmalara ilave edilecek hem çok hem de az şey vardır. Durumlara ve bakış açılarına göre bazı yönlerden tamamlamaya çalışalım.

a- Son iki yüz yılın belirleyici hegemonik gücü İngiltere ulus-devleti ve imparatorluğudur. Bu imparatorluk son üç yüz yılda Avrupa'nın büyük güçlerini Kara Avrupa'sında çatıştırıp etkisizleştirirken, dışta onların etkilerini kırıp sömürgelerine ve ticaret yollarına hâkim oldu. Kalanları kontrolü altına aldı. Amerika, Doğu ve Güneydoğu Asya'yı aynı yöntemle kendisine bağladı. Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk oldu. Ortadoğu'yu da son iki yüz yılda benzer yöntemlerle parçalayıp küçük ulus-devletlere bölerek, ekonomik ve ideolojik olarak tekeline aldı. Son iki yüz yılda İran ve Osmanlı İmparatorluğu sözde yaşamaya devam ettiler. Araplar, İranlılar ve Türkler daha sonra çok sayıda ulus-devlete bölünerek sözde bağımsızlıklarını sürdürdüler. Derinliğine

çözümlendiğinde, aslında tek hegemonik sistemin dünya geneline yayılmış sistematik egemenliğinin bir bölümünün de Ortadoğu'da geçerli kılındığı rahatlıkla görülebilir. Merkezî uygarlık teorisini işlerken bu gerçekliği açığa vurmayı amaçlamıştım. Ancak kafaları paramparça edilmiş kimsecikler, tarihi durağan ve ilişkisiz duran parçalar biçiminde düşünebilirler. Gerçek bunun tersidir. Evrensel tarih gerçektir ve günümüze kadar bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır veya ana nehir gibi kesintisiz akıp gelir. Merkezî uygarlık sisteminin hegemonik gücü olarak, eskisi kadar etkili olmasa da, İngiltere sistemin inşa gücü ve sürdürücüsü olmaya devam etmektedir.

Ortadoğu'daki ulus-devletleri bu sistemin birer valiliği olarak değerlendirmek bizi toplumsal hakikatlere daha çok yaklaştıracaktır. Valiliklerin bağımsız birer cumhuriyet veya krallık olmaları özlerini değiştirmeyecektir. Az bağımlılık, çok bağımsızlık birer palavradır. Bu gerçeği kavramayanlar yetmiş yıl sonra Sovyet Rusya'da yaşanan çözülmeyi, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Beyaz Türk faşist yönetimini, Arap ulus-devletlerindeki kara faşizmi, İran, Pakistan ve Afganistan'daki yeşil faşizmi anlayamaz. Aynı şekilde dünyanın her tarafındaki sözde tam bağımsız devletlerin ani çöküşlerini, renk değişikliğini, Çin gibi muazzam bir gücün nasıl kapitalizmi yaşatan temel bir güç haline geldiğini de çözemez.

Ortadoğu'da ulus-devletler devrimlerle kurulmadılar; hegemonik sistem tarafından kurduruldular. Bu devletlerin temel amacı, halklarını bu sistem adına en katı bir biçimde sömürgeleştirmektir. Bu anlamıyla da başarılı olmuşlardır. Dünya genelinde de aynı süreç işlemektedir. Ortadoğu'da derinleşen ve ancak vahşetle sürdürülebilen kaotik durumun temelinde bu sömürgesel rejimler yatmaktadır. Son neo-liberal finans kapital çağında olup bitenler bölge halklarını toptan işsizliğe mahkûm eder, kaynakları tüketir ve çevreyi bitirirken, gerçekliği daha iyi kavrayabilmekteyiz. Son tahlilde sistemin paradan para kazanan yüzde onluk kesiminin tüm toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşam üzerinde kurduğu egemenliğini gizlemek için milliyetçi ve dinci fanatizmi sürekli gündemde tutması, ne ülkelerin kalkındığını gösterir ne de uluslarının bağımsızlığını kanıtlar. Halklar tarihlerinin en felaketli dönemini yaşarken, toplumsal kültürün son kalıntıları ulus-devletin çarklarında eritilmektedir. Sözde bireysel haklar ve özgürlükler çağında, birey onurunun son kırıntılarına da elveda demekteyiz. Soykırım kavramını çözümlerken, daha genel ve sistemik özü yakalayarak bunu başarabiliriz. Yahudi soykırımı için 'biricik' sözcüğü özenle kullanılır. Gerçek bunun tersidir. Kapitalist modernite sisteminde 'biricik' soykırımlar yoktur. Her toplumda, halkta ve de ulus-devlette az veya çok soykırımlar vardır. Kiminde fiziki uygulamalarla yürütülür, çoğunlukla örtülü ve kültürel olarak gerçekleştirilir. Tarihsiz, ekonomisiz, yönetimsiz ve zihniyetsiz bırakılmak, en az fiziki ve kültürel soykırımlar kadar etkili ve acımasızdır.

Kapitalist sömürü biçiminin, azami kâr kanununun işleyebilmesi için endüstriyalizm ve finans kapitalin tekelleşmesi gerekir. Tekelleşme ise, milliyetçi ideolojinin hegemonyası altında, kılcal damarlarına kadar iktidar aygıtlarının kontrolü ve gözetimine alınan homojen toplum yaratma amaçlı ulus-devlet

egemenliğini gerektirir. Ekonomi üzerinde endüstriyel tekelcilik ve finans kapital tekelciliği ulus-devlet tekelciliğiyle birbirine destek temelinde iç içe inşa edilir. İdeolojik alanda milliyetçi tekelciliğin inşasıyla süreç tamamlanır. Sonuçta amaçlanan homojen toplum gerçekleştirilmiş olur. Bu ise faşizmin zaferi anlamına gelir. Faşizmi Hitler ve Mussolini'nin uygulamalarına indirgemek, bunları sanki biricik faşist olgularmış gibi değerlendirmek liberal ideolojinin en önemli saptırmalarından birisidir.

Homojen toplum soykırımdan geçirilmiş toplumdur. Homojenleştirme ile toplum gerçek tarihinden kopartılır, ideolojik bir kurgulamayla tüm farklı kültürler yok edilir. Böylece ekonomi üzerinde azami kâr kanunu geçerli kılınırken, iktidar üzerinde de ulus-devlet tekelciliği gerçekleştirilmiş olur. İkinci Dünya Savaşıyla gerçekleşen, Alman, Japon ve İtalyan hegemonyacılığına karşı İngiltere, ABD ve Rusya hegemonyacılığıdır; iki tekelci hegemonik bloktan birinin diğerini yenmesidir. Yoksa liberalizmin idea ettiği gibi faşizme karşı demokrasinin zaferi değildir. Alman bloğu yenilmiş, ama faşizm bir iktidar biçimi olarak dünya çapında egemenlik çağına girmiştir. Kapitalist modernitenin yükseliş ve hegemonik çağı, geç dönem finans kapital çağı (1970'ler sonrasında ekonomi üzerindeki hegemonya) ve bu da homojenleştirilmiş (soykırımdan geçirilmiş) toplum üzerinde ulus-devlet çağıyla tamamlanır. Şüphesiz bu süreç düz bir çizgide ilerlememiştir. AB'nin ortaya çıkışı (1960'lar sonrası), Sovyetler Birliği'nin 1990'da çözülüşü, genelde kapitalist modernitenin ve özelde faşist ulus-devletçiliğin çözülüşü bağlamında değerlendirilebilir. Postmodernite denen çağ, aslında faşistleşmiş geç kapitalist modernitenin çözülüşü ve kaosa düşmesi demektir. Kendini yenilemiş kapitalist modernite kadar, demokratik modernitenin de kaostan büyük güç kazanmış olarak çıkması mümkündür. Burada sürecin gelişim seyrini belirleyecek olan, tarafların ideolojik, politik, ahlaki ve sanatsal alandaki anlam ve eylem gücüdür. Sonuçta iki hakikat gücü karşı karşıya gelip mücadele edecek, duruma göre ya kaos derinleşerek sürecek ya da taraflardan biri galebe çalacak, ama mücadele bu biçimlerle uzun yıllar ve belki de yüzyıllarca devam edecektir.

b- Bu bağlamda ve konumuz itibariyle Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında nelerin gerçekleştiği sorusuna verilecek yanıt büyük önem taşır. Kadim merkezî uygarlık sisteminin oluştuğu ve binlerce yıl varoluşunu sürdürdüğü alanlar olması nedeniyle Anadolu ve Mezopotamya coğrafyası kapitalist modernitenin hegemonik gücü İngiltere İmparatorluğu açısından (ona rakip olarak yükselen Almanya ve Rusya açısından da) stratejikti. Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya ve Hindistan'ın kontrolü açısından mutlaka denetim altında bulundurulmayı gerektiriyordu. Bu coğrafya tarihsel olduğu kadar güncel olarak da önemini bu gerçeklikten almaktadır.

Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti denen oluşumlar (1840'taki Tanzimat'tan günümüze kadar etkili olan modern milliyetçi ideolojiler ve iktidar yapılanmaları) ancak kapitalist modernitenin hegemonik hesaplarıyla olan bağları temelinde doğru çözümlenebilir. İzah edildiği gibi, can çekişen Osmanlı ve İran İmparatorlukları hegemonik denge hesapları nedeniyle yaşa-

malarına müsaade edilen fosil oluşumlar durumuna düşmüşlerdi. İmparatorluk bürokrasileri açısından iktidarda kalmanın tek yolu, bir veya birkaç hegemon güce dayanarak varlıklarını sürdürmekti. Dolayısıyla adı geçen bölgeler üzerinde İngiltere, Almanya, Rusya ve kısmen Fransa'ya bağlı yeni iktidar elitleri ayrışmaya başladı. Elitlerin kapitalist moderniteyi taklit etmeleri kaçınılmazdı. Bunların eski imparatorluk kültürleriyle yaşama şansları olmadığı gibi (Kapitalist modernite kültürü onları çoktan fethetmişti), demokratik halk seçenekleri de söz konusu olamazdı. Varlıkları halk kültürünü gasp etme üzerinde inşa edilen bürokrasilerden ve onlara vücut veren üst tabakadan (istisnalar dışında) demokratik çıkış beklenemezdi. Bu kesimlerin yeni hegemonik güçlere eklemlenmekten başka şansları yoktu. Geriye bürokratik aydınlanmayla modernite taklidinin olduğu gibi aktarımı kalıyordu. Dünya genelinde (daha önceleri Fransa Devrimi sonrası Avrupa'da) olduğu gibi, Osmanlı bürokrasisi de bu yola girdi. Tanzimatçı paşalardan sonra Genç Osmanlılar ve ardından 1890'lardan itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşmüş Jön Türk Hareketi bu yolda atılmış kritik adımlardı. İdeolojik olarak önce Osmanlıcılıkla başlayan ve Panislamizm'le devam eden dönüşüm Türkçülükle sonuçlanmıştı. Osmanlıcılıkla imparatorluğun tüm bakiyelerinden bir ulus-devlet yaratmak amaçlanmışken, Hıristiyan uyrukların ayrılık eğiliminde olmaları karşısında, Panislamizm ile Müslüman halklardan (özellikle Arapları da kapsayan) bir oluşum yaratma temelinde imparatorluk sürdürülmek istendi. Araplarda ayrılma eğiliminin güçlenmesiyle birlikte Türkçülük eğilimi öne çıktı. Birinci Meşrutiyet Genç Osmanlılar'ın arzusu sonucunda ilan edilirken, İkinci Meşrutiyet'te İslâmcı ve Türkçü ideolojiler daha baskın durumdaydı.

1913'ten günümüze kadar Türkçülük zihniyeti, devlet ve devlet odaklı partilerin resmi ideolojisine dönüştü. Bu eğilimlerin hepsinde hegemonik güçlerin az veya çok etkisi vardır. Daha da önemlisi, ciddi bir Masonik sızma vardır. Fransız Devrimi'nden beri Masonlar tüm genç ulusçu laik hareketleri desteklemiştir; bir nevi burjuva sivil toplumculuğunun teolojik iktidar yanlılarıyla hesaplaşmasını ifade eder. Tanzimat'la başlayan süreçte her üç akımda da son derece etkili olmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşumunda ve iktidarında asıl yönetici elidi teşkil etmiştir. Bu akımlarda Siyonizm'in de etkisi olmuştur. 1896'da kendilerini resmen Yahudi burjuva milliyetçiliğinin temsilcileri olarak ilan eden Siyonistler, Kudüs merkezli eski Yahudi-İsrail devletinin yeniden inşası peşindeydiler. Bunun yolu Osmanlı İmparatorluğu'nda etkili olmalarından geçmekteydi. Bunun için elverişli aygıt ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ydi. Her ne kadar 1913 Ocak darbesiyle ideoloji olarak resmen Türkçülükte karar kıldıysa da, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerik olarak hayli karmaşık bir ideolojik ve politik yapılanmaydı. İttihatçıların Türklüğü sosyolojik bir olguya dayanmaktan ziyade, Türklerden daha çok her türlü milliyetin tortusal öğelerinden oluşan karmaşık bir yapıyı ifade ediyordu. Başta ordu olmak üzere bürokratik kurumların yöneticilerinin kendilerine bir gelecek arama hesabının ağır bastığı bu süreçte, söz konusu oluşumun herhangi bir sınıfsal veya etnik temeli bulunmuyordu. Türkçülük başlangıçta bu yönüyle yapay ve tortusaldı.

İktidarı ele geçirmesiyle birlikte kendine bir sosyal temel hazırlamak istedi. Bürokrasiden bir burjuva sınıf oluşturulmaya çalışıldı. Cumhuriyet iktidarları bu programı daha da geliştirerek günümüze kadar sürdürmeye çalıştılar. Süreç içinde merkeziyetçi ve ademi merkeziyetçi olarak bölünseler de, ideolojik ilkeleri hep aynı kaldı.

Çıkışta toplumsal ve sınıfsal temeli bulunmayan bu iktidarcı ve ideolojik elitin geliştireceği burjuvazi ancak devlet kapitalizmiyle oluşabilirdi. Devlet kapitalizmi kapitalizmin yaratıcılıktan yoksun en gerici biçimidir. Ya dıştan beslenerek gelişecek ya da içte toplum üzerinde amansız terörle artık-değer elde ederek varlık bulacaktır. Dış destek ihtiyacı Yahudi sermayesinin sızmasına hep elverişli bir ortam yarattı. Kaldı ki, Selçuklulardan beri, özellikle 1550'lerden sonra kapitalist hegemonyanın yükselme çağında Yahudiler çok etkiliydiler. İspanya'dan atılmalarından sonra (1492) bir kolları Hollanda-Amsterdam, ikinci önemli kolları ise İzmir-Selanik-İstanbul merkezli olarak üslendi. Anadolu'da geleneksel olarak da Yahudi sermayesi hep var olageldi. Dıştan ve içten en örgütlü sermaye kesimi Yahudilerdi. Bu sermayenin Yahudilere yurt edinme hesabı önceleri Rusya, Polonya, Almanya, Hollanda ve Britanya Adasında yoğunlaştı. Almanya üzerinde en çok hesap yapılan ülkeydi. Burjuvazisinin oluşumunda Yahudilerin ideolojik, politik ve ekonomik rolleri yoğundu. En ideal Almanlığa öncülük ettiler. Kraldan daha kralcı bir yaklaşımla Alman milliyetçiliğini ve devlet eliyle kapitalizmini geliştirmede yaratıcı rol oynadılar. Rusya, Fransa ve İngiltere hegemonyacılığına karşı Alman hegemonyacılığını öne çıkardılar. Siyonizm daha çok Alman-Avusturya Yahudi burjuvazisinin eğilimiydi. İngiltere ve Rusya Yahudileri de faaldi. Fakat 1918'lere, Alman İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar, Alman Yahudi burjuvazisi hep öndeydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İkinci Abdülhamit'le gelişen denge hesapları sonucunda Alman devlet sermayesine bağlılık öne çıktı. İttihat ve Terakki'de zaten güçlü olan Alman etkisi, özünde Yahudi sermayesinin etkisiydi. Buna Masonların ve yerel Yahudi sermayesinin etkisi de eklenince, Yahudi milliyetçiliği İsrail Siyonizm'inden önce Anadolu-Türkiye Siyonizm'ini güçlü bir biçimde konumlandırdı. Meşrutiyet'in ilanı, 23 Ocak 1913 darbesi, 1919-1922 Ulusal Kurtuluş süreci ve Cumhuriyet'in inşasında asıl rol sahibiydi. İşte tam da bu nedenle Türkçülük ideolojisi kendini maskelemesinde ideal bir örtü rolünü oynadı, kullanıldı. Türkiye kapitalizminin oluşumu konusundaki genel geçer soyut tahliller açıklayıcı olmaktan çok, somut gelişmeyi olduğu gibi açıklamaktan uzaklaştırır ve körleştirici bir rol oynar, anlam saptırmasını gerçekleştirir. Alman kapitalizminde Yahudi sermayesinin tüm ideolojik, kültürel ve iktidar aygıtlarındaki konumundan daha yoğun ve hükmedici bir etki gücü Türkiye kapitalizminde, özellikle onun dış politikasında, ordu yapılanmasında, ideolojik ve kültürel kurumlarında geçerlidir. Ortada bir Türk burjuvazisi yoktur. Gerçek Türklük olarak yoksul Türkmen ve reaya, köylü yığınları vardır. Türk burjuvazisi rolünde değme 'Yeşilçam Filmleri'ne taş çıkartacak bir Yahudi sermayesi ve burjuvazisi vardır. Cumhuriyet burjuvazisinin bir numarası Veh-

bi Koç ve holdinginin hikâyesine bakıldığında, tüm Türkiye burjuvazisinin hikâyesi okunmuş olacaktır. Türk burjuvazisi oluşmadı, hiç olmadı denilmiyor; nasıl oluşturulduğuna somut olarak bakılıp çözümlenmesi gerekir deniliyor.

Kapitalist modernite döneminde temel inşacı güç olarak Yahudi sermayesinin gücünden kimse kuşku duyamaz. Entelektüel ve kültürel gücünden de kuşku duyulamaz. Aynı zamanda Yahudi aydınları ve emekçilerinin ezilenlerin ideolojik ve pratik hareketlerindeki öncü rolünden de kuşku duyulamaz. Burada amacımız anti-Semitik duygular geliştirmek olmayıp, kapitalizmin ve ona karşıt hareketlerin tarihsel-toplumsal konumlanışını doğru belirlemektir.

1918'de Alman İmparatorluğu'nun yenik düşmesiyle İngiltere ve Hollanda'da merkezileşmiş Yahudi sermayesi öne çıktı. Daha doğrusu, 16. yüzyıldan beri birbirleriyle ulusal rekabet halinde olan her iki taraftaki hegemonik güç mücadelesinden (önce İspanya İmparatorluğu, sonra Fransa İmparatorluğu, en son Alman, Rus ve Osmanlı İmparatorlukları) nihai olarak hep İngiltere galip çıktı. Yahudi sermayesinin bu galibiyetteki rolü çok önemlidir: Tıpkı daha önceleri İngiltere'nin sömürgesi olan ABD'nin inşa edilmesinde ve hegemonik güç haline getirilmesinde olduğu gibi. Hitler'in ve Nazilerin ortaya çıkış nedenlerini bu gerçeklikte aramak gerekir. Âdeta Alman kılığına girerek şoven tekelci bir devlet kapitalizminin inşa edilmesinde stratejik rol oynayan Yahudi sermayesi, Almanya'nın 1918'deki yenilgisinden sorumlu tutuldu. Hitler'in partisi dar görüşlü ve ufuksuz küçük burjuvalardan oluşuyordu. Büyütüldükleri şoven ideoloji, onlarda Alman kılıklı (maskeli) Yahudilere karşı muazzam bir nefret oluşturdu. Bu nefret soykırımla sonuçlandı. Çünkü onlar İngiltere'nin hegemonyasından ve Sovyet Rusya'nın kuruluşundan da Yahudileri sorumlu tutuyorlardı. Ayrıca Rosa Luxemburg gibi Yahudi kökenli çok sayıda sosyalist de içteki savaşta öncü rol oynamıştı. K. Marks da Yahudi kökenliydi. Tüm bu etkenler bir araya getirildiğinde, kapitalizm ve soykırım gerçeği daha iyi açıklanmış olur.

İlave edilmesi gereken diğer önemli bir gerçek, Yahudi milliyetçiliği (Siyonizm) ile Yahudi evrenselciliği arasındaki ayrımdır. Her ne kadar İsrail ve dolayısıyla Yahudi milliyetçiliği etkili bir konumdaysa da, evrenselci Yahudiler hem uluslararası sermaye hem de emekçiler kampında her zaman etkide bulunmuşlardır. Milliyetçi Yahudilerin dikkat merkezleri İsrail iken, uluslararası (küresel şirketler yoluyla) Yahudilerin dikkati yerel ulus-devletlerin ekonomi ve iktidar tekellerine, buralarda güçlü konumlanmaya, uluslararası şirketlerin, medyanın ve kültürel faaliyetlerin içinde güçlü rol oynamaya yöneliktir.

Her ulus-devletçi milliyetçi ideoloji ve kültür, az veya çok bu sermayenin sadece rengine değil, özüne de bağlıdır. Her ulus-devlet tekelciliğinde tıpkı ekonomik tekelcilikte olduğu gibi evrensel Yahudi sermayesinin eli vardır: Tıpkı ezilenlerin özgürlük ve eşitlik hareketlerinde sosyalist Yahudilerin oynadıkları evrensel rolde olduğu gibi.

Stratejik nedenlerle (Filistin'de bir İsrail inşa etmek) gerek çıkışta, gerek girişte Anadolu toprakları Yahudilik için tarihî bir role sahiptir. Babilliler, Asurlar, Araplar, Roma ve Bizans'tan beri bu stratejik rol hep geçerlidir. Ku-

düs'ten (kısmen Mezopotamya'dan) çıkışın yolu gibi, girişin yolu da Anadolu'dan geçer. Dolayısıyla Siyonistler açısından Anadolu, İsrail için en önemli atlama taşı ve stratejik duraktır. Kaldı ki, İzmir-Manisa, Selanik-Edirne hattı bir grup Yahudi tarafından uzun süre anayurt konumunda değerlendirildi. Bunun için buraları geliştirdiler, kalkındırdılar.

Alman modelini kendine örnek alan Enver Paşa'nın düzenlediği 23 Ocak 1913 darbesi (Daha öncesinde Meşrutiyet ilanı için de benzer bir hamlesi vardır) bu bağlamda değer taşır. O dönemde Yahudi kadrolar Almanya'da en güçlü konumlarını yaşamaktadır. Enver ve grubunu eğiten de Liman von Sanders ve Colmar von der Goltz Paşa gibi bu tür kadrolardır. Alman ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, öncülüğü İngiltere yanlısı Yahudi kadrolarına geçirdi. Kurtuluş Savaşındaki büyük önderlik çekişmesi öncülüğün bu el değiştirmesiyle bağlantılıdır. M. Kemal Paşa'nın İngiltere'nin onayıyla Samsun'a çıktığı bir gerçekse de, Anadolu başkaldırısındaki rolü bağımsızlık ve yurtseverlik temelindedir. Bu durumu kavrayan İngiltere iki tedbir geliştirdi: Dıştan Yunan işgalini destekleyip isyanı bastırmak; bu mümkün olmazsa, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak üzerinden içte Mustafa Kemal'i kontrol altında tutmak. Yunanlıların (İşbirlikçi Yunan burjuvazisi geleneksel olarak İngiliz-ABD yanlısıdır) yenilgisiyle birlikte, tüm ağırlık İsmet ve Fevzi Paşaların güçlü kılınmasına hasredildi. İsyanın başında ve isyan kararında İsmet ve Fevzi Paşaların rolü olmadığı gibi, her ikisi de İstanbul'da İngiltere ve müttefiklerinin denetiminde kalan orduda kendilerine verilen görevlerin başındaydılar. İngilizler haklarında herhangi bir önlem almadığı için daha sonra harekete katıldılar, daha doğrusu gönderildiler. Bu temelde isyana öncülük eden beş paşadan dördü (Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Refet Bele) çeşitli gerekçelerle tasfiye edildi. Geriye kalan Mustafa Kemal Paşa, gerek stratejik konumu gerekse oynadığı denge politikası nedeniyle yerini korudu. Şeyh Sait'e karşı komplo ile başlatılan 1925'teki komplo zinciriyle siyasi program halinde hayata geçirilen Beyaz Türk faşizmi diyebileceğimiz rejim, kendisini katı laik Türkçü bir sistem olarak tanımlasa da, özünde metafizik olan, çok daha dogmatik ve terörist yeni bir dindir; bu konuda tarihsel tecrübeye sahip olan Yahudi ideolojisinin güncel Türkiye Cumhuriyeti'ne biçtiği yeni dindir. Mustafa Kemal'in tanrılaştırılması, İnönü'nün peygamberleştirilmesi, Fevzi Çakmak'ın komutanlaştırılması (Yeşua ve Davut örneği) Yahudi mitolojisinin bir gereğidir. Türk toplumunun ezici çoğunluğuna rağmen, ilan edilen ve siyasi programa dönüştürülen yeni dinin ideolojisi olan Türkçülük, günümüze kadar devam eden terörün, soykırımların ve sömürünün gerçekleşmesindeki genetik kodu oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal İzmir suikastıyla sindirilmek istendi. Kürt isyanlarıyla provokasyona getirildi. Kendi yakın arkadaşı Fethi Okyar bu nedenle (Kürt isyanını kanlı bastırmadan yana değildi) başbakanlıktan alınıp yerine İsmet Paşa getirildi. Ordu da tümüyle Fevzi Paşa'nın denetimine bırakıldı. Mustafa Kemal'in konumu artık sembolik cumhurbaşkanı unvanıyla Çankaya'da bir nevi tutsaklıktır. İngiltere'nin de Ulusal Kurtuluş Savaşında yenildiği söylenir. Bu

düpedüz yalandır. 1922'den itibaren İngiltere'nin olası kurtuluştaki rolü kesinleşmiş gibidir. Desteğini Yunanlılardan çoktan çekmiş (Sultan Vahdettin'i de İngiltere çekti), kendi has kadrolarıyla ulus-devlet inşasına girişmiş, kocaman bir imparatorluktan Anadolu'ya sıkıştırılmış Türkiye Cumhuriyeti'yle amacına ulaşmıştır. Bunun diğer bir kanıtı, Cumhuriyet'in Sovyet Rusya'nın önünde hep bir baraj duvarı gibi tutulmasıdır. Bunun için Mustafa Suphi'lerle başlayan sosyalistlere yönelik soykırım günümüze kadar sürdürüldü. Ermeni soykırımı sadece bir başlangıçtı. Kürtler üzerindeki kültürel soykırım ise halen devam etmektedir. Diğer azınlıklar, kültürler, Süryaniler ve Türkmenler de Türkçülüğün dehşeti ve uyguladığı karmaşık küçük soykırımlarla kendiliklerinden, kendilerinden vazgeçirildiler.

Bütün bunların evrensel ve milliyetçi Yahudiler ve Yahudi sermayesiyle ne ilişkisi vardır sorusu boş bir soru değil, son yüz yıllık Türklük tarihini anlamanın temel kritik sorusudur. İçinde Türk olmayan Türklük tarihi bir ideolojik inşadır; hem kuram hem de uygulama olarak yarı yarıya Filistin'de kurulacak İsrail devleti öncesi bir Ön İsrail hazırlığıdır. Mustafa Kemal'in dengeleyici (Dışta Sovyetler Birliği ve İngiltere, içte çeşitli sınıf ve tabakalar arasında) politikaları olmasaydı, hiçbir güç Anadolu'daki yeni oluşumları İttihat ve Terakki kadroları ile Enver Paşa'nın denetiminden çıkaramaz, Türkçülüğü Alman faşizmine taş çıkartacak bir şoven faşist tırmanışa geçmekten alıkoyamazdı. Bu da Cumhuriyet'in (Cumhuriyet kurulur muydu? Bu da ayrı bir sorudur) daha İkinci Dünya Savaşına varmadan yıkılışı olurdu. İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde Mustafa Kemal'in ölümü, 1938-'45 yılları arasında İngiltere ile Almanya'nın Türkiye-Anadolu üzerinde rekabeti, 1945 sonrasında ABD hegemonyasının kesinleşmesi, Türkiye'nin sistem tercihini NATO'ya girerek resmileştirmesi 1922'nin devamı niteliğindedir. Cumhuriyet'in partisi olan CHP sistemin sigortası niteliğindeydi. 2000'li yılların başına kadar darbe ve komplolarla yürütülen sistemin diğer bir adı 'Beyaz Türk faşizmi'dir. Bundan kasıt, yapay Türklük ve toplumun bu Türklüğe göre terörle homojenleştirilmesidir; bu tanım dışında kalan hiç kimseye ve hiçbir kültüre yaşam hakkı tanınmamasıdır.

ABD hegemonyasının 'Yeşil Kuşak' teorisine bağlı olarak beyazdan yeşile kayan Türkiye kapitalizminin Anadolucu geçinen ve İslâmî örtüye sarılan kesimi baştan beri çıkış yapma peşindeydi. Ona bu fırsatı Türkiye Solu ve Kürdistan Özgürlük Hareketi verdi. Beyaz Türk faşizminin Sol'a ve Kürt Özgürlük Hareketi'ne karşı yürüttüğü savaşta yıpranması ve tecrit olması Anadolucu kanadı güçlendirdi. ABD'nin hem bölge halklarına hem de Sovyet Rusya'nın yayılmasına karşı harekete geçirdiği İslâmî milliyetçi hareket Türkiye somutunda önce koalisyonlarla, 2000'lerden sonra ise tek başına iktidara yerleşti. Beyaz Türk faşizminde Yahudi Siyonist milliyetçiliği ne denli etkiliyse, Yeşil Türk faşizminde de evrensel Yahudi sermayesi o denli etkilidir. Bunların en son karar kıldıkları sigorta partisi AKP oluyor. Türkiye bürokratik burjuvazisinin doğuşunda Siyonist Yahudi milliyetçiliği ne denli etkiliyse, Anadolu burjuvazisinin (Liberal, özel sermaye de denilmektedir) gelişiminde ve iktidara

yerleşmesinde de küresel Yahudi sermayesi (Karaimler) o denli etkilidir. Hitler türü faşizmi Enver Paşa, Nihal Atsız, Alparslan Türkeş ve MHP (Milliyetçi Hareket Partisi, kuruluşunu Fevzi Çakmak'ın Millet Partisi'ne dayandırır) temsil etmek istedi. Almanya'nın yenilgisi Kara Türk faşizmi diyebileceğimiz bu kanadın iktidar şansını düşük kıldı. Faşizmin bu her üç kanadı da dış hegemonik güçlerin uzantısı olup, hangi güç sisteme egemen olursa onun devamı olarak iç iktidara yerleşir.

Türkiye'nin son iki yüz yıllık tarihi dış hegemonik güçlerden bağımsız değildir; TC ulus-devleti sıkı bağlılık içinde özenle oluşturulmuş 'özel valilik' statüsündedir. Türkiye'nin kritik kavşak noktasındaki konumu, uluslararası hegemonik dengenin özgün bir yansımasını gerekli kılmaktadır. Keskin bağımsızlık idealarına rağmen, hegemonik sistemin en çok tahkim edilen ve sarsılmamasına özen gösterilen bağımlı ülkesi, ulusu ve ulus-devletidir. Kapitalist hegemonik sistem doğru çözümlenmeden Türkiye doğru çözümlenemez. Tersi de geçerlidir. Sistemin evrensel çözümü Türkiye çözümüdür. Böylelikle soykırım gerçekleri de doğru çözümlenebilir.

c- Hıristiyan halklara yönelik terörü, Ermeniler, Süryaniler, Pontuslular ve farklı kültürlerden Müslümanların yaşadıkları asimilasyonu ve soykırım denemelerini ancak kapitalist modernitenin Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasındaki gerçekleştirimleriyle bağlantılı olarak çözümleyebiliriz. Ermeni soykırımını sadece Beyaz Türk faşizmine (İttihat ve Terakki Cemiyeti ile CHP'nin resmi ideolojisi ve siyasi programlı hareketi) bağlamak dar bir yaklaşım olur. Bu soykırımın kökeninde çok gerilere giden bir tarih ve daha karmaşık toplumsal etkenler vardır. Ermeni kabilelerin üst tabakası da, Yahudi sermayesi kadar olmasa da, Ortadoğu kültüründe sermayenin oluşumunda önemli bir yer tutar. Ermenilerin kentleri kendilerine erkenden merkez edinmeleri, zanaatçılıktaki ustalıkları ve üstün ticari nitelikleri, daha Hitit Devleti zamanından beri onları sermayenin sahibi kılmıştır. Özellikle Anadolu ve Mezopotamya kentçiliğinde temel aktör konumundaydılar. Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle birlikte (M.S. 300'ler) hem bu rolleri daha çok farklılaştı, hem de varlıkları görünür hale geldi. Kapitalizmin Ortadoğu'da bir nevi erken doğumunu gerçekleştirdiler. Erken derken sistematik bir doğuştan bahsediyoruz. Yoksa kapital birikimi Sümerlerden beri her kültürün marjinal unsurlarınca gerçekleştiriliyordu. Ermeni burjuvazisi Hıristiyanlıkla birlikte ilk defa bu birikimi etkili ve sistemik hale getirdi. Zanaat ve ticaretteki etkili konumları bunu mümkün kılıyordu. Sermaye birikimi her zaman komünal düzenli kabile ve aşiret toplumlarının öfkesine ve karşı koyuşuna yol açar. Çünkü kendi eşitlikçi kültürleri üzerinde devamlı tahribat yapar. Kent, sınıf ve devlet oluşumlarını geliştirerek kurumsal çelişkilere yol açar. Ermeni soykırımının kökeninde bu yönlü bir çelişkinin varlığını hep göz önünde tutmak gerekir.

Kapitalist modernitenin yükselişe geçtiği çağın başlangıcı olan 16. yüzyıl, Ermeni burjuvazisinin de yükselişe geçtiği yüzyıldır. Hem İran hem de Osmanlı İmparatorluğu içinde manifaktür (el tezgâhtarlığı) sanayisi ve ticaretinde başat rol oynuyorlardı. İran'ın Bender Abbas ve İsfahan kentleri ile İstanbul

ve İzmir üzerinden Avrupa ve Uzakdoğu Asya'ya kadar geniş bir alanda faaliyet yürüten ticaret tekellerinde önemli pay sahibiydiler. Belli başlı birçok kentte gelişmiş Ermeni mahalleleri vardı. 19. yüzyıla kadar Ermeni büyük ve küçük burjuvazisi esas olarak ekonomik alanda etkilidir. Mimarlık sanatında da önde gelen bir role sahiptirler. Ortadoğu'nun birçok mimari eserinin altında imzaları bulunmaktadır. Batılı Hıristiyan misyonerlerin 19. yüzyılla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda yoğun faaliyete geçişlerinde Ermenileri kazanmak ilk hedefleriydi. Süryani ve Rum kiliseleri kendi kendilerine yeterliydiler. Kritik durumda olan Ermeni kiliseleriydi. İslâmî halklar arasında son derece dağınık bir yerleşimleri vardı. Çoğunluk arz ettikleri coğrafyalar çok sınırlıydı. Özellikle Anadolu ve Mezopotamya'da kent ile kır arasındaki işbölümü çerçevesinde görülen karma yerleşim birimleri demografik yapının temel özelliğiydi.

19. yüzyıl milliyetçiliğinin misyonerler kanalıyla açtıkları okullar ve propaganda faaliyetleriyle Avrupa'nın Ermeni toplumu üzerinde güçlü kışkırtıcı etkilere yol açması kaçınılmazdı. Daha da önemlisi, Avrupa sermayesinin ilk küreselleşme hamlesiyle işbirliğine giren Ermeni burjuvazisi, dünya genelinde yaşandığı gibi, Avrupa'da oluşan ulus-devlet amaçlı milliyetçiliğin yoğun etkisine girdi. Kendi sermayesini emin biçimde kullanabileceği bir ulusal pazar derdine düştü. Tıpkı Yahudi sermayesinin yurt arayışı gibi, Ermeni yurdu talebi de güçlü bir biçimde gündeme yerleşti. Ermeni toplumu yerleşik kadim bir halktı, ama çoğunluk ve homojenlik arz eden bir konumdan yoksundu. Dolayısıyla ulus-devlet arayışı tehlikeli gelişmeleri beraberinde taşıyan bir amaçtı.

19. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen ilk milliyetçi Ermeni örgütlenmeleri, imparatorluk içinde nüfusları ve sermayeleri oranında bir siyasi katılımı hedeflemekteydi. Bu daha gerçekçi ve uygulama kabiliyeti olan bir programdı. Birinci ve İkinci Meşrutiyet'te de oldukça başarılı olmuşlardı. Fakat milliyetçiliğin doruklara tırmandığı 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlangıcında giderek bağımsız ulus-devlet talebine yöneldiler. Talepte bulunulan topraklarda başta Kürtler ve Türkler olmak üzere birçok değişik kültür barınıyordu. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne benzer bir oluşumun 1905 ve 1917 Rus Devrimlerine benzer devrimler temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nda bir federatif sistemin kurulmasını hedeflemesi en gerçekçi çözüm yöntemi olabilirdi. Sol Hınçak ve sağ Taşnak Partileri katı, dar milliyetçi örgütlenmeler olma konumunu aşamadılar.

Trajedinin altındaki diğer önemli bir tarihsel etken, Hıristiyanlıktan da etkilenen ve karşıt etkilere yol açan Ermeni milliyetçiliğiydi. Yahudi milliyetçiliğinin Avrupa'da yol açtığı anti-Semitik etkilere benzeyen bir etki Müslüman toplumlarda yankı buluyordu. Daha da vahimi, Ermeni sermayesinin Yahudi sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkisiyle olan rekabetiydi. Genelde Hıristiyan sermayedarlarla Yahudi sermayedarlar arasında daha İmparatorluğun kuruluş yıllarında, İstanbul'un fethinde ve özellikle İspanya'dan kovulan Yahudilerin ağırlıklı olarak İstanbul ve Selanik'e yerleştirilmesinde kendini gösteren bu çelişki giderek kızıştı. Çünkü imparatorluktaki Rum ve Ermeni

kültürü ve sermayesinin etkisi daha eskilere gitmekte olup, sürekliliğe ve yoğunluğa sahipti. Kaldı ki, imparatorluğun mali, sınaî ve ticari faaliyet alanları bu üç etnisite ve iki din, millet (Osmanlı sisteminde bunlara millet denirdi) arasında paylaşılmıştı. Aralarında rekabet kaçınılmazdı. Avrupa kapitalizminin hegemonikleşmesi ve imparatorluk bünyesinde yayılması bu rekabeti daha da kızıştırdı. 19. yüzyılda her üç etnik grupta sadece güçlü iktidar paylaşım talepleri değil, yurt arayışları da gelişiyordu. Bu arayışlar da birbirleriyle çelişkiliydi ve rekabeti körüklüyordu. Ayrıca Hıristiyanlığın daha doğuşu sırasında Hz. İsa'nın Roma Valisi'nin işbirlikçisi Yahudiler tarafından çarmıha gerdirilmesi, genelde Hıristiyanlarla Yahudiler arasında sürekli bir hoşgörüsüzlüğe ve nefrete yol açmıştı. Tüm bu etkenler birleşince, Osmanlı sarayı ve bürokrasisiyle daha güçlü mali ilişkilere sahip olan Yahudi sermayedarlar üstün bir konumu işgal etmekteydi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Yahudilerin güçlü desteğiyle, hem ideolojik (Türkçülük faaliyetleri) hem de maddi (Türkçülüğün esas besleyici kaynağı idiler) yönden katkılarıyla kuruldu ve geliştirildi. Alman militarizmini temsilen yeniden inşasına başlanan modern Osmanlı ordusunu eğiten Alman paşalar ve subayların büyük kısmı Yahudi kökenliydi. Hem İkinci Meşrutiyet'in ilanında, hem 31 Mart karşı darbesinin bastırılmasında, hem de Birinci Dünya Savaşının ardından gelişen Ulusal Kurtuluş Savaşında Yahudi kadrolar stratejik rol sahibiydiler ve bu rollerini başarıyla oynadılar. Türkçülüğün tüm temel yapıtları ilk defa Yahudi aydınlar (Vambery, Cohen gibi) tarafından yayınlanıyordu. Türkçülük ideolojisinin gerçek yaratıcısıydılar. Türk toplumunun ezici çoğunluğu bu ideolojiye ters bir gerçekliği yaşıyor olmasına rağmen, eğitimsizliği ve örgütsüzlüğü nedeniyle etkisiz olduğundan, bu kadrolar devletin yeniden inşasında da (İttihat Terakki ve CHP yoluyla) yine temel çekirdek rolünü oynayacaklardır. Yahudilerin bu bariz üstünlükleri karşısında Hıristiyan Ermeniler ve Rumların yeni devlet oluşumlarında etkili olma şansları çok azdı. Ekonomideki güçlü varlıkları, iktidarda bulunan rakipleri (Yahudi sermayedarları ve oluşturdukları Türkçü devletçi kolektif kapitalist sınıf) karşısında daha çok hedef haline gelmelerine yol açıyordu. Cumhuriyet ilan edildiğinde geriye pek bir şeyleri kalmayacaktı.

Ermeni soykırımı bu genel tablo içindeki en trajik bölümdür. Ulus-devlet için ayağa kalktıklarında (1914 öncesinde ve savaşın ilk yılında), İttihat ve Terakki yönetiminin 24 Nisan 1915 tarihli kararı temelindeki karşı saldırısıyla kendilerini binlerce yıllık yurtlarından atılmak ve yollarda imha edilmekle, geriye kalanların ise uzun süreli diaspora yaşamına mahkûm edilmesiyle karşı karşıya bulacaklardı. Diaspora Ermenileri bir gerçekliktir ama çok mutsuz, ezik ve yıkık bir gerçekliktir. Kurulan küçük Ermeni ulus-devleti belki de bir teselli kaynağı olacaktı. Soykırımda sadece Türkçü burjuvazinin değil, Kürt feodallerinin de payından bahsedilir. Bunlar sadece Ermeni soykırımında değil, aynı dönemlerde daha değişik biçimlerde (özellikle Hamidiye Alayları'nda) yürütülen Kürt soykırımında da asli suçlu unsurlar durumundaydılar. Halen yürütülmekte olan Kürt soykırımında bunlar 'köy korucuları' olarak, Kürtlüğü

inkâr karşılığında mülklerini ve sermayelerini arttırarak ve gerektiğinde sahte Kürtçülük yaparak lanetli rollerini oynamaya devam etmektedir.

Hiçbir örnek ulus-devletçiliğin bir soykırım rejimi (genel olarak tarihi yadsıma, yerel kültürü ve demokratik otoriteyi yok etme) olduğunu Ermenilerle Türkçü ulus-devlet çatışmasından daha öğretici biçimde gösteremez. Ermeni halkının trajedisi, erken kapitalistleşen bir burjuvaziye ve komşularının üstünde bir kültürel gelişme düzeyine sahip olmasından ve kapitalist hegemonyacılığın acımasız oyunlarından (günlük küçük bir menfaat karşılığında binlerce yıllık bir kültürü gözden çıkarmalarından) kaynaklanmaktadır.

Süryani-Keldani soykırımı da aynı mekanizma tarafından bu kez Kürdistan'ın iç güneyinde gerçekleştirilecektir. Asurlular ve Babilliler ile (Mardin Mahalmilerinin kendilerini Akadlara dayandırmalarını hesaba katarak) Akadlardan kalma bu üç Hıristiyan kültürün ve diğer versiyonlarının tüketiliş öyküleri de son derece trajiktir. Bir dönemler üç görkemli imparatorluk (Akad, Babil, Asur) kültürünü yaşayan bu halklar, tarihin belki de ilk tüccar ve zanaatkâr kavimleriydi. Kentle doğmuş, kentle büyümüşlerdi. Mitolojinin, dinin ve sanatın büyüleyiciliğini derinliğine yaşamışlardı. Sümer kültürünü dünyaya taşırmışlardı. Uygarlığı dünyaya taşıyan kavimlerdi. Beş bin yıllık bu görkemli tarihten geriye ancak müzelik bir miras kalmış gibidir: Biraz özgün kilise kalıntıları, birkaç zanaat ve biraz da mimari eserleri ve moda sanatı. Öyküleri Ermenilerinkine benzer. M.Ö. 2000'lerden başlayan ilk kapital sahibi olmaları, ilk kârhaneleri (Kâr = kârum, ilkçağın acentesi anlamındadır) açmaları, ilk kervan sahipleri olmaları asli özellikleriydi. Ticaret kolonilerini ilk kuranlardı. Güzel dokumanın ticaretini yapanlardı. Telkâri zanaatının öncüleri, gümüşün ve altının en güzel işlemecileriydi. Ticari muhasebenin, binlerce tuğla tabletli mektubun yazıcılarıydı. Tarihin gurur veren yönü kadar hüzün veren bu yönleri hep iç içe var olageldi.

Roma için dillendirilen "Hıristiyanlıkla savaşçı özelliklerini kaybettiği için çöktü" sözü, Doğu'nun Hıristiyan halkları için de söylenebilir. Bu antik kültürler Hıristiyanlığa sarılmasalardı, acaba daha çok yaşama şansına sahip olamazlar mıydı? Soru önemlidir ve güncel gerçeklikle ilgilidir. Bunlar ilk Hıristiyanlaşan halklardı. Aynı kökenden geldikleri Arapları uygarlıkla tanıştıranlardı. Arap İslâm'ının doğuşunun da asıl hazırlayıcılarıydı. Kültürel mirasın en az ticaret kadar güçlü taşıyıcılarıydı. Çin ve Hint'ten Avrupa ve Afrika içlerine kadar sadece mal taşımadılar, çok zengin kültürel değerleri de taşıdılar, kültürel değerler yarattılar. Kültürleri birbirlerine tercüme ettiler. İşte tüm bu tarihsel mirasın sahipleri olan bu halkların tükenişi gerçekten incelenmeye değer tarihsel konuların başında gelir. Hem konuların hem de sorunların başında yer almaktadır.

Hıristiyanlıktan önce Antikçağ dönemindeki kapitalle ilk tanışan unsurları başlarında taşımaları bu halkların talihsizliği olabilir. Kapital laneti Yahudilere de çok çektirdi. Soykırıma uğramaları da sonuçta kapitalizmdeki zaferleriyle ilgilidir. Benzer bir durumu kapital sahibi öteki kültürlerde de görmek mümkündür. Kaldı ki, bu kapitaller Akad, Babil ve Asur imparatorlarının acımasız

talan ve katliam seferlerinin bir nevi geri dönüşüdür. Geçerli olan biraz da 'etme, bulma dünyası' oluyor. M.Ö. 600'lerden itibaren hegemonyalarını önce Medler ve Perslere, daha sonra İskender, Helenler, Roma ve Bizanslılara kaptıran bu antik Mezopotamya kültürleri, Hıristiyanlığın kurucu halkları olarak bir nevi karşı direnişi geliştirmek durumundaydılar. Süryani ve Keldani olarak ad değiştiren bu kültürler Roma, Bizans, Persler ve Sasanilere karşı Hıristiyanlık kültürüyle yanıt oluşturdular. Bu önemli bir tespittir. Yeterince fiziki güçleri olmadığı için varlıklarını ancak yumuşak güçle, yeni bir dinsel kültürle devam ettirebilirlerdi. Hıristiyanlığı yaratmak zorundaydılar. Başka türlü davranmaları halinde her iki hegemonik gücün ayakları altında, elleri arasında yok olacaklardı. Dolayısıyla Hıristiyanlığın yumuşak dili ("Sağ yanağına vurulduğunda sol yanağını çevir!") bir tercih değil zorunluluktu. Bu temelde eski imparatorluk kültürü ve putperestliğinden yoksulların yeni barış ve kültür dinine dönüş yaptılar, dönüşüm yaşadılar. Tarihin zalim kültüründen mazlum kültürüne bir dönüş ve dönüşümdü bu. Hıristiyanlık bu anlamıyla ilk üç yüz yılında köleci sistemin dışındaki kolektif insanlığın ilk ciddi vicdani ve ahlâki hareketidir. Özgürlük bilincinin ilk önemli biçimlerindendir. Babil, Asur, Grek ve Ermeni kültürü o dönemin en gelişkin kültürüdür.

Kudüs Yahudi peygamberlik geleneğinde önemli bir merkez konumundaydı. Daha doğrusu, Urfa'dan sonra ikinci önemli tapınak merkeziydi. Roma döneminde dinsel üst tabaka işbirliğine yatınca, alt tabakanın temsilcisi olarak Hz. İsa'nın yolu açılmıştı. Yahudilerin zengin üst tabakası Roma'yla birlik olunca, İsa taraftarları azınlığa düştüler. Bu durumda geriye kalan en kültürlü topluluklar olan Grekler, Asurlular, Babilliler ve Ermeniler Hıristiyanlığı en çok benimseyen halklar oldular; kolektif bilinç ve örgütlenme hareketi olarak paylaştılar. Hıristiyanlık ezilenlerin, yoksulların ilk kavimler ve kabileler arası dayanışma hareketi olarak da değerlendirilebilir. Komünist Enternasyonal'in bir nevi ilkel biçimidir.

Helenler, Ermeniler, Süryaniler ve Keldaniler M.S. 300 yıllarından itibaren patriklerin himayesinde kendi kiliselerini kurarak dini kurumsallaştırdılar. Hıristiyan halklar, kavimler haline dönüştüler. Dönemine göre bu önemli bir dönüşümdü. İslâmiyet'in çıkışına kadar da bu konuda oldukça başarılıydılar. Avrupa'nınkinden çok önce Ortadoğu kültüründe ve uygarlığında tarihsel bir aşamayı gerçekleştirmişlerdi. 6. yüzyıla geldiğimizde, batıda Bizans topraklarını tamamen Hıristiyanlaştırmış olup, Avrupa'nın içlerine doğru hızla yayılan tarihsel Haçlılar Hareketini çoktan başlatmışlardı. 10. yüzyıla gelindiğinde, Hıristiyan aklı ve vicdanı tüm Avrupa'ya damgasını vuracaktı. Doğuda Sasani İmparatorluğu'nu dinsel açıdan neredeyse düşürecek (Zerdüştlüğü geriletme) kadar güçlenmişlerdi. Hindistan ve Çin'in içlerine kadar yayılmışlardı. Burada öncü rolü Süryani din adamları olan patrikler oynuyordu. Hıristiyanlık tam da dünya dini haline gelecekti ki İslâmiyet doğdu.

İslâmiyet'in ilk çekirdek savaşçılarını (mücahitler) ilkel dinler olan animizm ve totemizm inancından kopanlar teşkil ediyordu. Hz. Muhammed'in söyleminde uygarlık diyarları 'cennet' olarak tasvir ediliyordu. Aslında cennet kav-

ramındaki öte dünya, ölümüne savaşanların kazanacakları güzel yaşamlı memleketler, yani uygarlık diyarları oluyordu. Daha sonra Hz. Muhammed'in söylemi softalarca saptırılarak, ölümden sonra girilecek bir ahret yaşamı olarak yorumlandı. Cennetin asıl anlamı bu dünyadaki (Arabistan'ın çöl yaşamına kıyasla) cennet gibi güzel yaşamlı uygarlık diyarlarının fethedilmesiydi. Bu da ölümüne bir savaşçılığı gerektiriyordu. Buradaki ölümünelik ahretteki cenneti hak etmek olarak yorumlandı. Eğer İslâmiyet'i doğru anlamak istiyorsak, bu tür yorumun bir söylem saptırması olduğunu çok iyi bilmek durumundayız. Bu vaat çölün ilkel kabile insanına çok çekici geldi. Bilindiği üzere daha bir yüzyıl dolmadan, bu insanlar Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a (Fas'tan Çin'e) kadar yayıldılar. İbrahimî bir din olarak İslâmiyet de onun aynı kökenden (Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra) üçüncü versiyonu olarak doğmuştu. Bu nedenle kendini tamamlanmış son din ve peygamberliği olarak ilan ediyordu. İlk iki versiyonun artık gereksiz olduğuna, üçüncü versiyonun tamamlanmış din ve Hz. Muhammed'in de son peygamber olduğuna binaen hak dini ve peygamberi olarak kabul edilmesi gerektiğini Allah'ın emri ve dinin şartı olarak beyan ediyordu. Bu durumda Yahudilik ve Hıristiyanlıkla çelişme ve çatışma kaçınılmazdı. Kökenlerinin ortak olması, daha sonra yaşadıkları farklılaşmanın kabile ve kavim (günümüzde de ulus-devletin iktidar ve kapitalist elitleri) üst tabakalarının çelişkileriyle birleşip çatışmalara dönüşmesini engelleyemeyecekti.

Bu bağlamda özellikle İslâmiyet'in ilk hızlı yayılma alanlarında yaşayan Süryani, Helen ve Ermeni toplumları için olumsuz bir dönem başlamış oluyordu. Bu toplumlar ilkin siyasi ağırlıklarını yitirdiler. Kendilerini kollayan iktidarlar ve devletler yıkıldı. İslâmîk hegemonya başkaldırmamaları kaydıyla kendilerini sağ bıraktı. Buna karşılık ağır bir vergi olan cizyeye bağlayıp, gittikçe çaresiz kalan ve yoksullaşan halklar, kavimler olma sürecine soktu. Fakat ekonomik ve kültürel tecrübeleri kendilerini İslâmî iktidarlar döneminde de yine zengin kılmaya yetiyordu. İktidarlar kendilerinin ekonomik ve kültürel becerilerine muhtaçtı. Aynı husus Yahudiler için de fazlasıyla geçerliydi. Bu temelde varlıklarını kapitalist hegemonyanın Ortadoğu'da yayılmaya başladığı 19. yüzyılın başlarına kadar taşıdılar.

Avrupa hegemonik güçlerinden İngiltere, Mısır'dan Hindistan'a kadar uzanan hattı güvence altında tutmak için kendine bağlı unsurlar bulma peşindeydi. Bunları bir yandan Osmanlı sultanları eliyle (baskı ve şantaj politikalarıyla) temin etmeye, diğer yandan yerel unsurlarla da takviye etmeye çalışıyordu. Süryaniler bu politika için uygunluk arz eden önde gelen unsurlardandı. Körfez ve Irak'ın denetiminde öncü rol oynayabilirlerdi. Kuzeyden Rus Çarlığı da Ermeniler üzerinden aynı oyunu oynuyordu. İç etkenler olarak Hıristiyanlık, erken kapitalistleşme ve misyonerlik faaliyetiyle güçlenen erken milliyetçilik Ermenileri felakete sürüklediği gibi, Süryaniler ve Keldanileri de büyük felaket (soykırım) sürecine soktu. Ermeni soykırımındaki mekanizma Süryaniler ve Keldaniler için de aynı biçimde çalıştı. Kuzey Kürdistan'da Hamidiye Alayları nasıl Ermeni felaketinde kullanıldıysa, Güney Kürdistan'da, Botan ve Behdi-

nan'da daha erkenden, 1840'larda Kürt beylik güçleri Süryanilere karşı kullanıldı. Süryani katliamları yaşandı. Sonuçta hem provoke edilen Bedirhan Bey önderlikli Kürt Hareketi, hem de Patrik önderliğindeki Süryani Milli Hareketi tasfiye edilmekten kurtulamadı. Geliştirilen bu provokasyon Osmanlı Sultanlığı ve bürokrasisinin Kürdistan'da, İngiliz hegemonyasının da Irak'ta gelişmesine ve kökleşmesine yol açtı. Bu katliamdan sonra Süryaniler bir daha kendilerine gelemediler. Dağılma ve diaspora yolunda hızla ilerlediler.

Sünni İslâmcılık daha Emeviler döneminden beri Hıristiyan halklara karşı bir talan rejimiydi. Onurlu bir halk olarak yaşamalarına fırsat tanımıyordu. Ortadoğu açısından Hıristiyanlığın tasfiyesi kültürel bakımdan ve zenginlik açısından ürkütücü bir döneme işaret ediyordu. Bu kültürlerin kaybı büyük bir zihniyet ve maddi zenginlik kaybıydı, sanatın gerilemesiydi. Bu soykırım ve tasfiyelerin gerçekleşmesinde esas sorumlu güç kapitalist modernitedir. Müslüman işbirlikçiler ikinci derecede bir rol sahibidir. Halkları adına varlık ve özgürlük mücadelesini yürütenlerin doğru bir tarih ve toplumsal çözümlemeyle ve demokratik modernitenin bakış açısıyla geriye kalan kültürel miraslarını koruyabileceklerini ve özgür kılabileceklerini çok iyi bilmeleri gerekir.

Anadolu Helenlerinin tasfiye edilmesi öyküsü de benzer çizgiler taşır. M.Ö. 1000'li yıllarda başlayan İon kolonileşmesi M.Ö. 600'lerde Ege kıyıları başta olmak üzere kıyı ve iç bölgelere sızmış, yeni bir uygarlığın temelini atmıştı. Helenler Doğu kültürünü başarıyla özümsemiş ve yeni bir sentezle tarih sahnesine çıkmıştı. Bilim, felsefe ve sanat alanında görkemli bir döneme damgasını vurmuş, Sümer uygarlığından sonra ikinci büyük uygarlık aşaması olmuştu. Sanılanın aksine, bu uygarlık Atina ve Yarımadanın diğer kentlerinden kaynaklanmıyordu; tersine, Ege kıyılarındaki uygarlık, Atina'dan Marsilya'ya kadar Kuzey Akdeniz ve Karadeniz kıyılarını kolonileştirmişti. İskender'in fethiyle bu uygarlık Ege kıyılarından Hindistan'a kadar taşındı. Helen Çağı denilen bir dönem (M.Ö. 300 - M.S. 250) açılmıştı. Roma ve Bizans bu kültür üzerinde gelişmişlerdi. Aynı kültür Sasanileri de oldukça etkilemişti. Süryaniler kanalıyla Ortadoğu kültürüne tercüme edilmiş, İslâmiyet'in doğuş ve hikmet yolunda (felsefede) gelişmesinde ana damarlardan birini oluşturmuştu. Bizans'ın kendisi bir nevi Hıristiyan-Grek İmparatorluğu'ydu. İslâmiyet'le gerileme sürecine girmekle birlikte, Helenler İstanbul'un fethine kadar siyasi güçlerini devam ettiriyorlardı. İstanbul'un fethiyle siyasi egemenliklerini yitirdiler. Fakat tıpkı Ermeniler gibi ekonomik ve kültürel güçlerini yaşamaktan ve geliştirmekten geri durmadılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşumunda denizcilik, ticaret ve zanaatçılıkta önemli yer tuttular. Bu konumlarını Yunan ulus-devleti kuruluncaya kadar (1829) devam ettirdiler.

Bu tarihten sonra tarih kendileri için de acılı olmaya başladı. 20. yüzyılın başlarında gittikçe kan kaybediyorlardı. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşından sonra durumları daha da güçleşti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yahudi sermayedarlarla kurduğu ittifak, kendilerinin yanı sıra tüm Hıristiyan halkların aleyhine çalıştı. Savaşta İngiliz yanlısı olmanın ağır faturasını ödediler. Başta İstanbul olmak üzere birçok kent ve köyden ayrılmaya zorlandılar.

Ermeniler ve Süryanilere uygulanan politikanın benzeri onlara da uygulandı. Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra mübadele yoluyla üç bin yıllık yurtlarını terk etmeye zorlandılar. İngilizlerin basit bir dönemsel çıkarı tarihin en önemli kültür ve uygarlıklarından birinin tasfiye edilmesine yol açmıştı. Geriye kalanlar da Beyaz Türk faşist terörüyle neredeyse tümüyle Anadolu'dan atıldılar. Varlıkları en az Ermeni ve Süryani trajedisi kadar ağır bir durumla sonlanmıştı. Karadeniz kıyısındaki halkların akıbeti de aynı oldu, aynı trajediyi paylaştılar. Hâlbuki onlar da (Pontuslular) bu alanda binlerce yıllık bir uygarlığı geliştirip yaşatmışlardı.

Hıristiyan bir halk olarak Gürcüler Kuzeydoğu Anadolu'da, Doğu Karadeniz kıyılarında çok eski bir tarihten beri (Hititlerden beri tanınmaktaydılar) bir uygarlık geliştirmişlerdi. Hıristiyanlık döneminde uygarlıkları daha da gelişmişti. Onlar da Ermenilerinkine benzer bir kaderi paylaştılar. Anayurtlarının büyük kısmını İslâmcı yayılmacılara kaptırıp küçük bir alana sıkıştırıldılar. Bunda Çarlık Rusya'sının politikalarının payı da vardır. Ağır zorluklarla boğuşan bu halk yaşadığı travmalardan kendini hâlâ kurtarabilmiş değildir.

Anadolu Yahudiliği daha önce bahsettiğimiz gibi Selçuk Bey'den beri (Hazara Yahudi Devleti, M.S. 900'ler) Türk kabile üst tabakasıyla ittifak halindeydi. Değişik biçimlerde bu birlikteliği Kafkasya, Kırım, Doğu Avrupa ve Anadolu'da da sürdürdüler. İspanya'dan atılmalarından sonra Anadolu kendileri için emin bir sığınak olmuştu. Bunda imparatorluk maliyesindeki doldurulamaz yerleri önemli bir rol oynamıştı. Hıristiyan halklara karşı Osmanlı Sultanı ve bürokrasisiyle bağları gittikçe güçlenmişti. 1550-1600'lerde Osmanlı sarayını büyük ölçüde kontrollerinde bulunduruyorlardı. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İmparatorluğun görünmeyen gerçek gücüydüler. İkinci Meşrutiyet, 23 Ocak 1913 Darbesi, Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluşta stratejik önderlik rolünü de görünmez biçimde Türkçü maskeyle başarıyla oynamışlardı. Beyaz Türk ulusçuluğunun (faşizminin) gerçek mucidi ve inşacısıydılar. Ekonomiden kültüre, askeriyeden dış politikaya kadar tüm önemli kurumsal gelişmelere hem zihniyette hem de yapısallaşmada öncülük etmişlerdi. Bu rol, Anadolu Türk Müslüman burjuvazisiyle aralarında bazı çelişkiler doğsa da halen devam etmektedir. Cumhuriyet son tahlilde Hıristiyan halklara karşı bürokratik Türk burjuvazisiyle Yahudi sermayesi arasındaki ittifakın bir ürünü olarak doğmuş, günümüze kadar bu niteliğini, Yahudi sermayesi İsrail'in kuruluşundan sonra kısmen çekilse de sürdürmüştür. Selçuklulardan beri Anadolu'daki iktidar, ekonomi ve ideolojik tekellerde Yahudi kültürünün rolünü hesaba katmadan, ne Hıristiyan halkların tasfiyesini ne de Türk iktidarcı, ekonomik ve ideolojik elitlerinin gelişimini çözümleyebiliriz. Zaten bu ittifakı çözümlemeden, 1925 yılından beri Kürtlere yönelik yürürlükteki tenkili, tedibi, asimilasyonu ve soykırımı hiç anlayamayız.

Taslak halindeki bu değerlendirmeler savunma esprisi içinde Anadolu'nun son bin yıllık tarihinin gerçek yüzünü açığa çıkarmaya yöneliktir. Bu konudaki tarih bilincinde muazzam bir kirlilik ve körlük vardır. Bu kirliliği ve körlüğü aşmadan halkların, özellikle trajik konumda olan halkların kültürel mirasının

değerini doğru anlayamayacağımız gibi, güncelde doğru yaşayamaz, geleceğe taşıyamaz ve özgür kılarak kardeşçe yaşamayı başaramayız.

7- Ortadoğu Kültüründe İktidar ve Toplum Ayrışması

Ortadoğu'da toplum ve iktidar ayrışmasının ve Müslüman halklar üzerindeki sömürgeciliğin derinleşmesi, açıklanması gereken en temel sosyolojik sorunların başında gelmektedir. Resmi tarih ve sosyoloji kitaplarında sanki bu yönlü sorunlar yokmuş gibi bir yaklaşım sergilenmektedir. Uygarlık tarihi bir anlamda toplum ve iktidar ayrışmasıyla başlar. İktidar ve birlikte oluştuğu sermaye tekelleri, toplumdan ayrıştıkları oranda ayrıcalıklı bir güç olarak toplumun artı-değerlerini gasp ederler. Marksizm'in sınıf çelişkisi ve sömürüsüne ilişkin çözümlemeleri bu konuda sınırlı bir gerçeklik payını taşımakla birlikte asıl çelişki, dolayısıyla baskı ve sömürü toplum ile iktidar ve sermaye tekelleri arasındaki ilişki düzleminde gerçekleşir. Ortadoğu kültüründe yaşanan bu yönlü olgusal gelişmeler çarpıcıdır. Merkezî uygarlığın beş bin yılı aşan hegemonyası nedeniyle gerçek bir toplum ve iktidar savaşımı tarihi Ortadoğu toplumsal kültüründe izlenmek durumundadır. Bu bağlamda devlet özünde toplum ve iktidar arasındaki çelişki ve çatışmanın çerçevelenmiş, bazı temel kurallara bağlanmış ve meşruiyeti sağlanmış geçici ateşkes veya barış hali olarak da tanımlanabilir. Geçici ateşkes hali olarak devlet, henüz normları oluşmamış ve meşruiyeti sağlanmamış fiili devlet halidir. Barış hali olarak devlet ise normları oluşmuş, meşruiyeti sağlanmış (toplumla iktidar arasında sözleşmeye varılmış) devlet gerçekliğidir. Din ile iktidar arasındaki sözleşmeye devlet demek de mümkündür. Tek tanrılı dinler aslında yükselen uygarlık güçleri ile çıkarları bunlarla ayrışan ve çelişen toplulukların devlet temelli uzlaşma arayışlarıdır. Uzlaşmaya varılmadığında dinler isyancıdır. Uzlaşma gerçekleştiğinde meşru devlet doğmuş demektir. Hıristiyanlık ve İslâm tarihi bu yönlü örneklerle doludur. Mezhepleşme gerçeği de aynı dinde devletçi uygarlıkla uzlaşmaya varan kesimlerle varmayan kesimler arasındaki çelişkiden kaynaklanır. İktidarla uzlaşan mezhep devletleşirken, uzlaşmayan kesim muhalif olarak mücadelesini ya açık ya da gizli sürdürerek, toplumsal gerçekliğini iktidarsız ve devletsiz yaşatmaya çalışır.

Hıristiyan halkların imparatorluk güçleri ve İslâmî iktidarlarla çelişkilerini ve yaşadıkları büyük felaketleri önceki başlıklarda değerlendirmeye çalışmıştık. Durumu daha da açıklamaya ihtiyaç hissettiren, Ortadoğu'nun aynı dinden olan diğer toplum ve iktidarları arasındaki ilişkidir.

a- Arap İslâm'ı, Afrika'daki uzantıları da dahil, iktidar ve devlet güçleriyle toplumsal halk güçleri arasında çok ciddi bir çelişki ve çatışmayı tarihi boyunca hep yaşamıştır. Daha Hz. Muhammed hayattayken bu çatışma başlamıştır. İslâm dini (bir nevi ideolojik ve siyasal program), Hz. Muhammed'in de mensubu olduğu daha yoksul bir kabileyle (Haşimiler) daha zengin ve üst tabakası güçlenmiş olan aynı etnik boydan diğer kabile şefleri arasındaki mücadelenin bir ürünü olarak doğar. Ölümünden sonra çelişki daha da şiddetlenir. Bu çelişki nedeniyle ilk dört halifeden üçü (Ömer, Osman, Ali) öldürülür. Üst

tabakanın temsilcisi olarak Muaviye bu süreçte kendi eğilimini hanedanlık devletine (Emevi Devleti) dönüştürmeyi başarır. Geriye toplumsal bir güç olarak Ehlibeyt (Hz. Muhammed'in Ailesi) yandaşlarıyla daha yoksul kabilelerin radikal toplumsal güçleri olan Hariciler kalır. Bu ilk ciddi toplum, sınıf ve devlet bölünmesidir. Süreç içinde bu bölünme gelişerek günümüze kadar devam eder.

İktidar İslâm'ı kendini sayısız küçük devletler ve imparatorluklar halinde pekiştirir, normlaştırır ve meşrulaştırırken (Bunu İslâm şeriatı ve Sünni mezhebi yoluyla gerçekleştirir), iktidar karşıtı İslâmî mezhepler kendilerini Hariciler ve Ehlibeytçiler olarak var kılmaya çalışırlar. En yoksul toplum kesimi olarak Hariciler giderek Bedevileşir. Bedevileşmek daha çok kır kökenli köy emekçileriyle kentlerin proleter unsurlarına dönüşmek anlamına gelir. Araplarda proleterleşme kendini Bedevileşme olarak somutlaştırır. Günümüze kadar bu haliyle devam eder. Ortaçağ feodalitesinin Bedevileri günümüz kapitalizminin fellahları ve işçilerine (amal) dönüşerek ortak bir tarihi paylaşıp yaşarlar. Ehlibeytçiler bir nevi orta tabaka Araplarını temsil ederler. Yoksul kesimi daha radikal Şia ve Alevi toplulukları halinde iktidar ve devlet karşıtlığını sürdürürken, üst kesimleri birçok devlet oluşumunda varlıklarını devam ettirir. Fas'tan Hindistan'a, özellikle bugünkü Lübnan, Suriye, Irak ve İran'a kadar, daha yoğun olarak tüm Müslüman coğrafyasında toplumsal ve iktidarsal güç olarak, bu temel nitelikleriyle varlıklarını sürdürürler. Geleneksel iktidar İslâm'ı ise, baştan itibaren kendini devlet normuna (şeriata) bağlayarak ve meşruiyete (Sünni mezhepleşmeye) kavuşturarak varlığını günümüze kadar sürdürmeye çalışmıştır. Arap toplum ve devlet güçlerinin hem tarihte hem de günümüzde çok parçalı ve çatışmalı olmalarının temelinde İslâmî ortak örtünün bile gizleyemediği ve bastıramadığı toplum ve iktidar ayrışmasının derin ve kapsamlı gerçeği yatar.

b- İran ve ötesi olarak Afganistan, Pakistan ve Güneydoğu Asya İslâm'ındaki toplum ve iktidar ayrışması da benzer üçlü çizgi halinde gelişir. Yanlış anlaşılmaması açısından önemle belirtmeliyim ki, çizgisel gelişme derken düz bir hat halini değil, döngüsel gelişme hali olarak çizgiselliği kastediyorum. İslâm'ın köklü bir biçimlenmeye uğradığı alanlardan biri İran'dır. Bunu geniş anlamda uzantılarını da hesaba katarak anlamak gerekir. İran'da şekillenen İslâm dönüşen İslâm'dır. Genel hatlarıyla Şia olarak adlandırılsa da, daha geniş bir perspektif ve yoruma sahiptir. Özünde orta sınıfın Ehlibeyt İslâm'ıdır. Önderliğin hep Ehlibeyt ailesinde olması gerektiğini, hak olarak öyle algılanmasını esas alır. İran'ın İslâmiyet tarafından fethinde daha çok Sünni geleneğin ve Emevilerin başvurdukları zalimce uygulamalar bu yöndeki eğilimi güçlendirmiştir. Aynı Emeviler hep Kerbela'da Ehlibeyt'in seçkin temsilcisi olan İmam Hüseyin'i ve yetmiş iki mürafıkını katletmekle anılırlar. İmparatorluk tarzındaki gelişimi ve zengin kültürü nedeniyle İran'ın İslâm'ı Arap toplum ve iktidar geleneğinden farklı olarak şekillendirmesi doğası gereğidir. Burada önemli olan, orta sınıfın alt ve üst kesimlerinin çelişkili ve çatışmalı iktidar ve toplum yaklaşımıdır. Üst kesim imparatorluktan miras kalan iktidar alışkanlık-

ları nedeniyle İslâm'ı hızla devletleşmeye taşıyarak yaşamak istemiştir. Alt kesim ise, tarih boyunca hep iktidar sahiplerinden neler çektiğinin derin bilincinde olarak, İslâm'ı bir sivil toplum biçiminde ve iktidar karşıtı yönüyle yaşamaya çalışmıştır. İslâmî İran tarihinde bu gerçekliği sürekli izlemek mümkündür. Kaldı ki, tarihsel arka planda Zerdüştî gelenekte ta Med-Pers çelişkisine kadar uzanan bu yönlü bir toplum ve iktidar çelişkisi hep var olagelmiştir. Bunun kökeninde ise kabile toplumunun hiyerarşik bölünmesi yatar.

İran sadece Pers etnik geleneğine sahip değildir; aynı coğrafyada çok sayıda etnik gelenek vardır. Toplumsal yarılmalarda etnik ve dinsel özellikler iç içe gelişmiştir. Üst toplum ve iktidar olarak İran'ı ne sadece dinsel ne de etnik yanı ağır basan özelliklerle tanımlayabiliriz. Etnik ve dinsel özelliklerin iç içe geçip kaynaşmasının özgün bir biçimi olarak tanımlamak daha öğretici olabilir. Her iki yandan biri zaman zaman öne çıksa da, tarih boyunca aralarında radikal bir bölünme pek izlenmemektedir. Örneğin ne Araplar gibi klasik anlamda bir kavim toplumu, ne de Yahudiler gibi dinsel bir toplum olmuştur. Kendiliğini âdeta üçüncü bir model olarak geliştirme gereğini duymuştur. Çok sayıda etnisite ve dinsel inancın mevcudiyeti bunda önemli rol oynamıştır. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıllık etkisini bu gerçeklik temelinde karşılamıştır. Ne Avrupa ülkelerinde görülen türden bir milliyetçilik ve ulus-devlet deneyimini, ne de Arap ülkelerindekine benzer bir ulus-devletçiliği yaşamıştır. Tarihsel özelliklerini koruyarak, her iki modele karşılık kendi modelini sürdürmede ısrarlı olmuştur. Şahlık İran'ının tutunamamasının altında bu gerçeklik yatar. Fakat bu tarzdaki varoluşunu kapitalist moderniteye, küresel kapitalizme karşı çok fazla devam ettiremez. Ya köklü bir dönüşümü yaşayacaktır (İktidar ve devlet açısından bu çok zordur; liberal bir ulus-devlet olmak mevcut İslamî devlet modelinin çöküşü demektir), ya da parçalanıp alt tabakanın İslâmî geleneğinin sivil demokratik değerlerini esas alma ve güncel demokratik modernite değerlerini özümseme temelinde, Ortadoğu kaosundan çıkışta demokratik modernitenin önde gelen inşa güçlerinden biri olarak, bir kez daha geçmişine yaraşır biçimde tarihteki yerini alacaktır.

c- Türkler köken itibariyle Ural-Altay dil grubundan bir halk olarak, ilk şekillenmelerini yaklaşık yedi bin yıl önce Güney Sibirya eteklerinde yaşamış, oradan daha güneye inerek kabile topluluklarına dönüşmüş önde gelen kültürel gruplardan biridir. Benzeri her kültürde yaşandığı gibi, Proto Türkler de ancak uygarlık gelişmesiyle tarih sahnesinde görünür olmuşlardır. Özellikle aynı kültür gruplarından Çinlilerin erkenden uygarlaşması (M.Ö. 1500'ler), Türk boylarının da etkilenmelerine ve tarihte yer almalarına yol açmıştır. M.Ö. 3. yüzyılda yerel beylikler kurdukları anlaşılmaktadır. İktidarlaştıkça Çin'in içinde erimek durumunda kalıyorlar. Etnik varlıklarını ancak kabile olarak koruyabiliyorlar. Çin'le baş edemeyince batıya doğru yayılıyorlar. Bunda Orta Asya Çölünden kaynaklı zorluklar, kuraklık ve nüfus artışı da önemli rol oynar. İran uygarlığıyla milattan önceki yüzyıllara dayanan ilişkileri vardır. Hindistan üzerinden de benzer ilişkiler mevcuttur. Milattan sonra 3. yüzyıldan itibaren batıya doğru yoğunlaşan göçleri Hazar Denizi'nin güneyi ve kuzeyin-

den olmak üzere iki ana güzergâha ayrılmıştır. M.S. 450'lerde kuzeyden Batı Roma İmparatorluğu sınırlarına dayanmış olup, işgal edecek kadar güçlenmişlerdir. Bugünkü Macaristan'ı merkez alarak İtalya ve Fransa içlerine kadar ilerleyip saldırı düzenleyebilmektedirler. Fakat kendilerini kalıcı olarak kurumsal bir iktidara, devlete dönüştüremiyorlar. Aynı tarihlerde İran sınırlarını da zorlamaktadırlar. Ayrıca M.S. 550'lerde ilk defa Göktürkler adıyla etnik kökenli bir devlet oluşturuyorlar. Bunu Mani dinini resmi din olarak kabul eden Uygur Türkleri (M.S. 740'lar) takip etmektedir. 8. ve 9. yüzyıllarda Abbasi ve Bizans İmparatorluklarında paralı asker olarak önemli rol oynuyorlar. İslâmiyet'i kitlesel olarak ilk defa 10. yüzyılda kabul ediyorlar. Karahanlılar ilk Müslüman Türk Beyliği oluyor.

9. ve 10. yüzyıllarda Hazar'ın kuzeyi ve doğusunda bir Yahudi Türk devleti de varlık kazanmıştır. İslâmîleşerek İran içlerine inen ilk Türk boyları Oğuz Türkleri olup, Selçuklu Hanedanlığı olarak tanınmaktadır. Selçuk Bey Yahudi Hazara Devleti'nde bir Subaşı (yüzbaşı seviyesinde bir komutan) iken, kabilesiyle ilk defa bugünkü Türkmenistan'da, Seyhun ve Ceyhun nehirleri arasında bir beylik kurma denemesine girişiyor. Sert çatışmalar yaşanıyor. Kabilenin üst tabakası olarak iktidar tecrübesi kazanıyorlar. Ganimet seferleri düzenliyorlar. Başarılı olmak ve bol ganimet toplamak için İslâmlaşmaları gerektiğini kavrıyorlar. Abbasi saraylarında da daha 9. yüzyılda önemli bir paralı asker grubu oluşturuyorlar. Kendileri için Samara kenti inşa ediliyor. Selçuklu boyundan birlikler Bizans içlerine kadar sızıp saldırıyor, ganimet topluyorlar. Karşılarında Hıristiyan Türkleri buluyorlar. 11. yüzyılın başlarında toptan Müslümanlaşıyorlar. Selçuk Bey 1008'de ölüyor. Yerine geçen oğullarının adlarının Mikail, Musa, Yunus ve Arslan olması Yahudilikten oldukça etkilenmiş olduğunu gösteriyor. Bu dönemde kabilelerin alt yoksul kesimleriyle zengin üst tabaka arasındaki ayrışma ve çelişkiler yoğunlaşıyor. İktidar elidinden ilk kopan kabileler 1018'den itibaren İran içlerine girmeye başlıyorlar. Oradaki devlet yetkililerinden kendi kabile şeflerine karşı korunma istiyorlar. Tarihte ilk defa Türkmen (karşılığı Araplarda Bedevi, Kürtlerde Kurmanc) halk, kabileler olarak, kendi beylerine karşı çıkıp bağımsız yaşamak istiyor.

Türk kabile toplumlarında gözlemlenen bu ilk ciddi ayrışma tarihte kalıcı bir etki bırakacaktır. İktidar ve toplum temelindeki bu ayrışma sert geçen bir mücadeleyi beraberinde getirecektir. Türk olgusu bu tarihten (Türk-İslâm tarihi) itibaren aralarında oldukça çelişkili ve çatışmalı ilişkilerin yaşandığı iki kol halinde ilerleyecektir. İktidar aygıtı etrafında örgütlenen kabilelerin üst tabakası bu tarzda yaşamayı bir ölüm kalım sorunu haline getirecektir. Daha Hazara Yahudi Türk Devleti'nde oluşan bu iktidar temelli yaşam gittikçe güçlenerek günümüze kadar devam edecektir. İktidarsız ve devletsiz yaşamak bu elit gruplar için hep ölümle eş sayılmıştır. İktidar ayrıcalığını bir din seviyesine (kutsal devlet, ana-baba devlet) yükseltmişlerdir. Allah ile devlet (Zılullah = Tanrının gölgesi) arasında cisim = gölgesi ilişkisi kurulmuştur. Uhrevi, semavi bir kavram olan Tanrı, Allah sözcükleri en çok devlet olgusunda somutluk kazanmıştır. Bu bağlamda Selçuklu Beyleri hem içte hem de dışta müthiş

iktidar ve devlet savaşçısı haline geldiler. Bu işten başka işle ilgilenmez oldular. Abbasiler, Gazneliler, Samanoğulları, Atabekler, Tolunoğulları gibi birçok hanedan devletinde ya temel askeri güç olarak hizmet gördüler ya da bizzat devlet kurdular. 1055'lerde Selçuklu İmparatorluğu'nu tesis ettiler. 1071'deki Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'nun her tarafında beylikler inşa ettiler. 1086 yılında Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nu kurdular. Beyliklerin kendi aralarındaki savaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar devam etti. Osmanlı İmparatorluğu'nda azami iktidarlaşmayı yaşadılar. Tüm bu iktidar-devlet yoğunlaşmasında İslâm şeriatı (hukuk normları) temel normları, Sünni İslâm mezhebi ise temel meşruiyet aracını oluşturdu.

Türk iktidar elitinde genelde din, özelde İslâm dini tamamen iktidarsal bir araç olarak anlam ifade eder. İktidar dışında din çok az değer taşır. Türk iktidar metafiziğini çok iyi bilmeden, doğru bir devlet ve toplum çözümlemesi yapılamaz. Yapılanlar büyük eksiklik ve yanlışlık payı taşımaktadır. Türk iktidar elidi daha ilk beylik sürecinde, hatta kabile üst hiyerarşisinde Şamanist kavram ve figürleri fetişleştirmiştir. Bugünkü bayrak benzeri simgelere tapınma oradan kaynaklanmaktadır. Kabile totem fetişizmi de oldukça nüfuz etmiştir. Bir kahramanlık yapmadıkça erkeğe ad vermeme fetişizmi bununla bağlantılıdır. Beylik iktidarında at, avrat, pusat (silah) üçlüsü en kutsal namus değerleri olup yaşamın kendisidir. İktidar yaşamı demek at, avrat, silah demektir. İktidarın kök hücresine bu üç temel gen oturtulmuş ve genetik özellikler haline getirilmiştir. İslâmiyet'in Allah'ıyla iktidar arasında azami bağlantı kurulmuş, örtülü tanrı-iktidar özdeşliği oluşturulmuş, dolayısıyla iktidar ve devlete en büyük kutsallık atfedilmiştir. Tabii bu kutsallığın altında ganimete el koyma (fethin amacı, hakkı olan, el konulabilecek her şey) güdüsü yatmaktadır.

Ortadoğu kültüründe iktidarı bu yönlü kavramlarla azamileştirenlere öncülük eden güç Türk iktidar elitleri olsa da, yalnızca onlar değildir. Ortaçağdan günümüze kadar tüm iktidar elitlerine öncülük etmiş olan güçler birbirleri içinde âdeta erimişlerdir. İsmi Türk olan, fakat en başta Türkmen'i, toplumsal Türk'ü ezen, sömüren ve 'Etrak-ı bi idrak' (anlayışsız, cahil Türkler) haline getiren bu Türklüktür. Toplumsal Türklüğe en zalim ve sömürgen davranan da yine bu Türklüktür. Dolayısıyla iktidar Türklüğü, hiçbir toplum veya halk üzerinde geliştiremediği baskıyı, sömürüyü, sömürgeciliği ve kırımı Türkmenler üzerinde gerçekleştirmiştir. Bu konuda pek çok yöntem uygulanmıştır. En başta ölünceye kadar asker kalmaya mahkûm etme, ayrı vergilendirmeye tabi tutma, cahil bırakma, en ufak bir tepkisine karşılık toplu kırımdan geçirme, sık sık talan etme, sürgüne yollama, en ufak demokratik istemlerini bastırma, iç sömürü yetmediğinde yaban diyarlara köle statüsünde gönderip sözün özcesi 'eti senin, kemiği benim' ilkesini sonuna kadar kullanma, günümüzde varoşlara doldurma, tekelci kârlar gereği yarısından fazlasını işsiz bırakma, ulus-devletçiliği azami kılıp toplumsal kültür olarak hiçleştirme bu yöntemlerden bazılarıdır. Bu temelde oluşan ikinci kategori Türklüğü veya Türkmenlik apayrı bir toplumsal olgudur.

Türkmenlik (iktidar dışında kalan Müslüman Türkler) iktidarla olan köklü ayrışmasını daha Selçuk Bey'in yaşadığı dönemde göstermiştir. İlk yoksul Türkmen oymakları 1005 yılında bey zulmünden korunmak için Gaznelilere sığınmışlardır. Daha sonraları İran'ın çeşitli yörelerine, özellikle kuzeybatısına, bugünkü Azerbaycan'a çekilerek kendilerini korumaya çalışmışlardır. Geniş kollar halinde bugünkü Irak ve Suriye topraklarında barınma çabası içine girmişlerdir. Bu ilk yüzyıllarda kopuş sürekli gelişmiştir. Kuzey Hazar güzergâhı üzerinde de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Selçuklu beyleri ve sultanları Türkmenlerden kurtulmak için onları hep Kafkasya'ya, Arabistan'a, Kürdistan'a ve Anadolu'ya sürmüşlerdir. Askerliğe yarayanlar dışında diğerlerini kendi kaderleriyle baş başa bırakmışlardır. Karadeniz ve Akdeniz dağ silsileleriyle Orta Anadolu bozkırları Türkmenlerle dolmuştur. Zor yaşam koşulları, baskı ve sömürü Türkmenleri sürekli isyana sevk etmiştir. Sultan Sancar'ı kafese koyup yanlarında taşımaları, Alevileşerek iktidar Sünniliğinden kopmaları, çok sayıda tarikat kurarak sivil toplumu (Ahmed Yesevi'den Mevlana'ya, Baba İshak'tan Şeyh Bedreddin'e, Pir Sultan Abdal'dan Şah İsmail'e, Celali ayaklanmalarından esnaf ayaklanmalarına) geliştirmeleri ve bu uğurda ayaklanmaları bu konuda önemli örnekler olarak gösterilebilir. Kendi direniş kültürlerini Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Köroğlu, Dadaloğlu söylemlerinde destansı tarzda sergilemişlerdir. İktidarın Farsça ile Arapça karışımı ucube diline karşı Türkçenin arılığını da yine Türkmenler korumuştur. Ortadoğu halklarıyla dostça yaşamışlar, gönüllü iç içe yaşamaktan çekinmemişlerdir.

Toplumsal kültür olarak Türkmenlik, hem maddi hem de manevi yönleriyle üzerinde kapsamlı araştırmalar yapılmasını gerektirir. Kendi öz toplumsal tarihlerinin inşası gereklidir. Kapitalist modernite döneminde Türkmenlerin varlığı daha da zorlaşan koşullarla çevrelendi. Göçebe toplum ve yerleşik yaşam olanakları azaldı. En tehlikeli alanlarda azap askerleri misali yaşatılmaları yetmiyormuş gibi işsizlik, dışarıya göç ve varoşlarda yoğunlaşma şeklinde günümüzün zorlu koşullarında varlıklarını devam ettirmeye çalışıyorlar. Bir ulus kadar anlam ifade eden tarihsel Türkmenlik, kapitalist tekeller ve ulus-devletin baskı ve sömürü çarklarında, faşist ve dinci devlet partilerinin kıskacında tükenmekle yüz yüze kalmıştır. Kendi demokratik hareketini oluşturamaması bunda en önemli rolü oynamıştır. Bu boşluğu dolduran iktidar-devlet hedefli dinci ve faşist hareket, Türkmenliğin olumlu özelliklerini zıddına dönüştürerek en büyük ihaneti gerçekleştirmiş, büyük değer ifade eden tarihsel-toplumsal Türkmen kültürüne ölümcül bir darbe vurmuştur. Genelde Orta Asya ve Kafkasya'da, özelde Anadolu'daki tarihsel toplumsal Türkmen Türk'ünün iktidar-devlet çarklarında oluşmuş iktidarcı, cinsiyetçi, dinci ve milliyetçi Türklükten çok farklı bir oluşum ve olgu olduğunu çok iyi kavramak ve kurumlaştırmak gerekir. Daha da önemlisi, Türkmenleri kapitalist modernitenin fideliğinde Türk olmayan unsurlarca en yapay tarzda oluşturulmuş, beyaz-siyah-yeşil renklere bürünen komplocu-faşist ulus-devletçi yapılanmalardan ayrıştırarak demokratik cumhuriyet, demokratik vatan ve demokratik ulus temelli demokratik modernite unsurlarına dönüştürmek gerekir. Bunun

için demokratik siyaset, sivil toplumculuk ve özerklik örgütlenmesi ve eylemini temel almak, bunu geleneksel Türkmen-Türk kültürüyle sentezleyip çağdaş bir kültür geliştirmek gerekir. Türkiye Demokratik Hareketinin temel sorunu, bu kültürü tüm tarihsel ve toplumsal yönleriyle doğru tanımlamak, araştırmak ve sahiplenmek, bunun için eğitip örgütlendirmek ve eylemleştirerek demokratik modernite sistemiyle bütünleştirmektir.

Türkmenler dışında Anadolu ve Mezopotamya'da İslâmî kültürle yaşayan başka halklar ve kültürler gerçeği de vardır. Torosların güneyinde yaşayan Arap azınlık İslâm'ın fetih döneminden kalmadır. İktidar ayrıcalığını yitirdiğinden, gittikçe yoksullaşmakta olan bir kültürdür. Üst tabakası hâkim Türk elidi içinde erimiştir. Yoksul kesimlerin Arap kültürü de asimilasyonun etkisiyle gerilemiş olup giderek kullanımdan kalkmaktadır. Kürtlerle iç içe olmakla birlikte varlıklarını korumuşlardır. Kapitalizm koşullarında varlıklarını devam ettirmeleri gittikçe güçleşmektedir.

Balkan kökenli Arnavut ve Boşnak gruplar, iktidarla bağlantılı bir kültürü temsil ederler. Kimlik konusunda fazla bir ayrışma yaşamamışlardır. Bürokrasi içinde varlıklarını devam ettirmeye çalışırlar. Resmi ideolojiye oldukça bağlıdırlar. Türk milliyetçiliğini çıkarları gereği oldukça savunurlar. Nicelik olarak daha az olan yoksul kesimler proleterleşmiş olup, emek hareketinin etkinliklerinde rol aldıkları görülür. Resmi iktidar ideolojisi gereği, etnik aidiyet konusunda ısrarlı değildirler.

Kafkas kökenliler daha ağırlıklı grupları teşkil etmektedir. İktidarla yakın bağlantı içinde olmak, iktidar elidi içinde yer almak kültürlerinde oldukça yer bulmuştur. Anayurtlarına özlemleri olmakla birlikte, dönüş yakın döneme kadar bir hayaldi. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra anayurtlarıyla tekrar ilişkilendiler. Balkan kökenliler de benzer bir durumu yaşamaktadır. Güçlü tarafta yer almak bunların üst kesimleri için bir gelenektir. Devrimci hareketlere önderlik düzeyinde katıldıkları gibi, sağ hareketlere de benzer biçimde katılım sağladıkları gözlemlenmektedir.

Anadolu ve Mezopotamya topraklarının kültür mozaiği nitelemesi uygun bir kavram olmakla birlikte, ne yazık ki yer altından çıkan mozaik yüzleri gibi oldukça yıpranmıştır. Ulus-devletin homojen toplum yaratma projesi nedeniyle bu kültür mozaiği âdeta küçük çakıl taşları haline getirilmekte, varlıklarına yönelik bir soykırım gerçekleştirilmektedir. Kültürel varlıklar ne kadar azınlık konumunda olsalar da, mutlaka korunması gereken tarihsel miraslardır. Ulus-devletin soykırımcı niteliği en çok bu kültürlere karşı geliştirdiği politikalarda yansımasını bulur. Bu politikalarla birçok kültürel varlığın yok edilmesi, kapitalist modernitenin dünyanın her tarafında geliştirdiği katliamların en önemli parçasıdır. Azınlık konumundaki kültürel varlıklar zor uygulamalarının yanı sıra, ekonomik olarak da değerlerden yoksun kılınarak kendilerini yaşamaları âdeta imkânsız hale getirilir. Âdeta şu kural geçerli kılınır: Kendi kültüründe yaşamaya devam eder ve resmi çoğunluk kültürüne teslim olmazsan, aç ve işsiz kalırsın! Resmi ulus-devlet kültürüne katılmadan, kendi kültürünü terk edip bu katılımı teslimiyet haline getirmeden toplumda yer tutma ve ilerleme

sağlama, önüne dikilmiş binbir engelle olanaksız hale getirilir. Böylece resmi homojen toplumun üyeliği kaçınılmaz kılınır.

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşında yaşanan faşizm denemesi, moderniteyi homojen toplum projesini gözden geçirmeye zorlamıştır. Avrupa Birliği projesi ile alternatif olarak kültürel çoğulculuğa dönüş yapılmıştır. Postmodernite özünde kültürel çoğulculuğu temel değer olarak paylaşmakla birlikte, kapitalist moderniteye alternatif olmaktan uzaktır. Resmi kültürel kimliğin dışında yaşayan tüm kültürler son tahlilde marjinalleştirilerek, ya kendiliğinden ya dolaylı baskı ve kapitalist sömürü yöntemiyle ya da ulus-devletin resmi homojen toplum yaratma politikalarıyla tasfiye edilme ve soykırımla tükenme gerçeğiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Buna karşı durmanın en doğru yolu, kültürel varlığını korumak ve özgür kılmak için açık uçlu bir kültürel kimlik anlayışını benimsemek, bunu diğer kültürlerle sentezleyerek daha üst bir aşamada ortak yaşam projeleri geliştirmektir. Demokratik ulus, anayasal vatandaşlık, demokratik cumhuriyet, çoğulcu bir vatan ve kültür anlayışı bu tür projelerin belli başlı olanlarıdır. Demokratik siyaset, sivil toplum örgütlenmeleri ve demokratik özerklik yöntemleri bu projelerin temel uygulanma araçlarıdır. Hem geleneksel kültürlerin korunup özgürleştirilmesi, hem de çağdaş kültürlerle bir sentez halinde yaşamaları için demokratik modernite çözümü hayati ihtiyaçtır.

B- KAPİTALİZM ÇAĞINDA KÜRT GERÇEKLİĞİ

Çocukluk çağında Türk ilkokul sistemiyle karşılaştığımda, hayal meyal fark edilebilen Kürtlük gerçeği beynimde ve ruhumda soru işaretlerine yol açmıştı. Türkleşmeyi doğal olarak benimseyemiyordum. Bu dayatma nedeniyle alçaltıcı bir etkiyi ruhumun derinliklerinde hissetmeye başlamıştım. İlk aklıma gelen, Türklükle ilişkili ailesel bağlar aramak oldu. Ana tarafından Türklükle uzaktan yaşanan akrabalık bağı fazla çözüm gücü olamıyordu. Ne de olsa ataerkil bir Kürtlük kendini açıkça hissettiriyordu. Bu gerçeklikten kaçamazdım. Ama ilkokulla birlikte ilk yarayı da bu gerçeklik bağlamında almıştım. Benim için çok sorunlu bir gerçeklik olarak Kürtlükle ilk temasın yarattığı bilinç böyle oluştu. Akranlarımın benzer duyarlılıkları pek gelişmiyordu. Okuduğum ilkokulun bulunduğu eski Ermeni köyünde Cumhuriyet Türklüğünü benimseyen çocuklarla aramdaki farkı kapatmanın yolu öğretmenlerin gözüne girmemden geçiyordu. Öyle anlaşılıyor ki, ilkokuldan itibaren hep birincilik peşinde koşmam, Kürt gerçekliğinden kaynaklanabilecek olumsuzluklara karşı bir savunma yöntemiydi. Özgünlüğümü böyle kanıtlamak istiyordum. Bunda başarılıydım. Üniversitenin son sınıfına kadar bu yönlü başarıyı hep tekrarladım. Bu yöntemle kendi ciddiyetimi, adam olabileceğimi 'dosta-düşmana' kanıtlamıştım. Artık önemli işlere el atabilirdim.

Daha geleneksel olan din bilincini de aslında Kuran surelerini ezberleme babında kazanmıştım. Otuz üç surecik ezberlemiştim. Köy imamının minber altlığına yerleşip yanı başında namaza duracak tırmanışı göstermiştim. İmamdan aldığım karşılık şöyleydi: "Abdullah, bu hızla gidersen uçarsın!" Bu yöne-

limim benim için diğer bir kapı aralama, etkinlik sağlama yöntemiydi. Böylece geleneksel toplum içinde de gözde olma konumunu edinmiştim. Bu iki yöntemi yeterli bulmuştum. Diğer konularda pek hevesim gelişmedi. Zaman zaman amelelik yaptığımda da örnek olabiliyordum. Diğer konularda ise hep geride duruyordum. Tabii dağ yürüyüşleri, yılan öldürmeler, kuş avcılığı da öncülük ettiğim uğraşlardandı.

1969'da ilkin sosyalist düşünceye, 1970'te de Kürtlüğe adım atma cesaretini gösterdim. İkisini birlikte yürütmek esastı. Kendi içinde büyük sorun yaşayan bu gerçeklikleri ele alış tarzım, başlangıçta inanç ve dogma yönü ağır basan özellikler taşımaktan öteye gidemezdi. Dönem slogan devrimciliği denen bir dönemdi. Birkaç temel sloganla yol almaya çalışıyordum. Tabii ustalara hep dikkat ederdim: 'Kürt vardır', 'Kürt sorunu vardır', 'Ulusların kendi kaderlerini tayini bir haktır', 'Devlet kurma hakkı da vardır', 'Milli mesele en doğru yoldan sosyalizmle çözülür', 'Ulusal kurtuluş savaşı göze alınabilir', 'Ortak parti olmazsa milli bir parti de olabilir' sloganları kutsallaştırdığım başlıca sloganlardı.

Pratikte de zaten çocukluktan beri bir arkadaş avcısıydım. Küçük çocuk birlikleri oluşturmak temel sorunumdu. Bunun için her şeyi kullanıyordum. İlkokula gidişlerimde kendi namaz cemaatimi bile oluşturup imamete başlamıştım. Yılan öldürme seansları, kuş avlama seferleri, çiğdem toplama kampanyaları hep gündemdeydi. Hep bir bahane bulup çocukluk arkadaşlarımın peşine düşecektim. Aileler bu konuda oldukça uyanmıştı. Çocuklarını benden koruma çareleri arıyorlardı. Ne de olsa ben bir 'Dînê Çolê' (Dağın Delisi) idim. Bu yönlü arayışların da gösterdiği gibi, geleneksel ve modern toplum çehrelerini tatmin edici bulmuyordum. Ruhumda ve zihnimde derin boşluklar oluşmuştu. Hiç de kolay tatmin olacağa benzemiyordum. Köyün yaşlı bilgesi bir keresinde biraz da uyarırcasına şöyle demişti: "Cıva gibi hiç yerinde duramıyorsun!" Gerçekten de o yoldaydım. Dur durak kavramları benim için oluşmamıştı. Bu hızla üniversitenin son sınıfına eriştiğimde artık olgunluk sınavını geçmiş, kutsal işlere ciddi adımlar atabilecek duruma gelmiştim.

1970'lerin başlarından itibaren Kürtlerin ulusal ve toplumsal işlerine el attığımda oldukça çelişkiliydim. Âdeta çok genç ve çok yaşlı bir kişiliği iç içe yaşıyordum. Geleneksellikten kopmuş ama moderniteyi de benimseyememiştim. İkisi de sırtımda eğreti bir elbise gibi duruyordu. Her ikisini de sırf dostlar alışverişte görsün diye sırtımda taşıyordum. Aslında bu yönüyle devrimcilik yapmaktan uzaktım. İki arada bir derede, daha doğrusu her an boğulmaya neden olabilecek coşkun selin aktığı bir derede kalmıştım. Arada kalmaktan çok, boğulmamak için koşturup duruyordum. Önümde duran ve kendilerini kurtuluş aracı olarak sunan iki mekanizma vardı: Kürt milliyetçiliği ve Türk solculuğu. İkisine de yanaştığım oldu. İkisinin de ilgi çekici yönleri vardı. Barzanici-Talabanici Kürtçülük ses veriyordu. Çömezleriyle ilişkileniyordum ama tatmin edici olmaktan uzaktılar. Mahirci-Denizci-İbrahimci sol militanlık bana daha yakın mesafedeydi, ama bu militanlığa erişim sağlayabilecek konumdan uzaktım. Mahir sempatizanlığıyla yetinmiştim.

Bu haleti ruhiye içinde 1975 kışında kendimce sözün resmi propagandasına giriştim. Teorik çalışma ve propagandayı birlikte geliştiriyordum. Mahir Çayan ve arkadaşlarının 30 Mart 1972'de Kızıldere'de katledilmelerinden sonra yaptığımız boykot ve sonrasında geçirdiğim yedi aylık Mamak Hapishanesi pratiği (Nisan-Ekim 1972) ardından, 1973 Newroz'unda Çubuk Barajı eteklerinde yaptığımız toplantıyla en los grup pratiğine girişme cesareti ve sorumluluğunu göstermiştim. Benim için Kürt gerçekliği artık bu grup pratiğinden çıkacak sonuçlarla bağlantılı olacaktı. Sonradan sıkça düşündüm: Kürt gerçekliğine doğru varmak için acaba grup dışında daha iyi bir araç var mıydı? Halen bu grup kurma yönteminin gerçeğe varmak için en doğrusu olduğuna inanmaktayım. İnanmaktan da öte, benim yaratıcı bir devrimci (muhafazakâr ve karşıdevrimci için de) olmam, onun vazgeçilmez aracı olan kolektif bir grup olmaktan geçerdi. Grubu, örgütü olmayan bireyin toplumsal insan olmayacağına dair inancımı hâlâ koruyorum. Elbette aracın içeriği ve formu sonuç alınmasında temel belirleyendir. Ben grubu, grup beni geliştirmek durumundaydı. Kendisini 1978 yılı Kasım'ında PKK olarak ilan edinceye kadar grubun bir nevi hakikati araştırma ve yayma konumunu aştığı pek söylenemezdi. Politikanın acemisi bile sayılamazdı. Ama genel politika ve şiddet ortamından da etkileniyorduk.

12 Eylül 1980 darbesine kadar bu ortamın herhangi bir grubunun çok ilerisinde değildik. 1979'da Türkiye sınırları dışına çıkışım ve Ortadoğu'ya açılımımız stratejik bir yönelimdi. Gerçeklik ufkumuzu daha da açacaktı. Silahlı mücadeleye sistematik dönüş, gerçekliğimizin daha gelişkin bir bilincine erişmeye zorlamıştı. Zor ile Kürdistan ilişkisi araştırılmaya çalışılmıştı. 15 Ağustos Hamlesi görünüşte askeri, özünde politik gerçeklik yanı ağır basan bir süreci başlatmıştı. Politikayla şiddet arasındaki ilişki gittikçe açığa çıkıyordu. Toplumsal kişilik, bireyin yaratıcılığı, örgütlenmenin gücü, ulusal toplumsallık, kadın özgürlüğü bu atılımla kendini daha açıklayıcı kılıyordu.

Avrupa'ya çıkışımla gerçekleşen İkinci Büyük Hicret (Birincisi Hz. İbrahim'in izinde Ortadoğu'ya yapılanıydı; hatta buna köy isyanıyla bağlantılı kente hicreti de eklemek gerekir) uluslararası gerçekliğin daha yakından tanınmasına katkıda bulundu. 1999 başlarında başlayan İmralı'daki tutsaklık süreci, gerçekliği daha da derinliğine ve bütünlüğüne kavramaya zorladı. İmralı sürecindeki hakikat oranı daha önceki süreçlerdekinin ilerisindeydi. Soyuttan somuta, dogmatizmden realizme, duyarsızlıktan duyarlılığa, ulus-devletçilikten demokratizme, ekonomizmden kapitalist moderniteye (sermayecilik, endüstriyalizm ve ulus-devletçilik), kapitalist moderniteden demokratik modernizme, idealist tarihçilikten bilimsel-felsefi tarihçiliğe doğru önemli gelişmeler sağladım. Hakikat kişiliği, İslâmî tasavvufta da oldukça işlenmiş ve mertebelenmiştir. Ulusların, toplumların kaderi hakkında söz ve eylemde bulunmak hakikat aşamalarıyla yakından bağlantılı olup, pratik sonuçlar bağlamındaki hakikat oranıyla belirlenir.

Kapitalist moderniteyle temasın başlangıcında Kürt ve Kürdistan gerçekliği herhangi bir komşu gerçekliğin ne çok ilerisinde ne de gerisindedir. Hatta

evrensel çapta benzer örneklerle kıyaslandığında, aralarında ciddi bir uçurumun olmadığı görülür. Belki de eksikliği yoktur, fazlalığı vardır. Evrensel gerçeklikten kopuş asıl olarak 19. yüzyıl başlarında başlamıştır. Evrensel tarih açısından 19. yüzyıl ulusal tarih bilincinin öne çıktığı dönemdir. Toplumların din temelli bölünmeleri ulus temelli bölünmelere dönüşmüştür. Avrupa'da ortak Hıristiyan Katolik ümmetinden çok sayıda laik ulus ayrışmış, ulusal toplum kategorileri doğmuştur. Ulusal toplumlar kapitalizmin gelişmesiyle ulus-devletçi, endüstriyalist formlara bürünmüşlerdir. Geleneksel toplumun kapitalizm, endüstriyalizm ve devlet ulusçuluğu üçlüsü temelinde yutulması, 'demirden kafes'e konulması söz konusudur. Buna karşıt nitelikte sosyalist ve demokratik toplumculuk kavramları ve sınırlı deneyimleri geliştirilmiştir. Avrupa'nın 19. yüzyılda yaşadığı bu deneyimler 20. yüzyılda bütün dünyaya yayılmıştır. Kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte endüstriyalizm de küreselleşmiş ve dünya iki yüzü aşkın ulus-devlete bölünmüştür. Dünya çapında toplumsal gerçeklik giderek rijit, katı sınırlar dahilinde homojen ulus-devlet toplumuyla özdeş sayılmıştır. Toplumsal hakikat açısından çok çarpık ve yanılsamalı bir süreç kapitalist modernitenin gelişimiyle daha da derinleşmiştir. Uygarlık sisteminin geliştirdiği metafizik bakış açıları kapitalizmin pozitivist biçimlerine dönüşerek, toplumsal gerçeklikle ilgili algılama, kavram ve kuramlara damgasını vurmuştur.

Toplumsal, insani bilim adıyla pazarlanan bu kavram ve kuramlar kümesi günümüze (1970'ler sonrası) doğru her ne kadar derin bir krize girse de, yine de temel toplumsal bilinç kalıplarını oluşturmaktadır. Bin bir dala bölünen toplumsal gerçeklik kavramı artık kapitalizmin, endüstriyalizmin ve ulus-devletçiliğin hakikat düşmanı politikalarını maskeleme aracına dönüştürülmüştür. Buna rağmen modernitenin bu üçlü sacayağının kendi içinde bir bütünlüğü, dolayısıyla gerçekliği vardır. Modernitenin gerçekliği tarihsel toplumun inkârı pahasına gerçekleşmektedir. Gerçeklik uygarlık toplumlarının kapitalist olanında daha derinleşmiş olarak yarılmış, yaralanmış ve parçalanmış haldedir. Azami kâr etrafında inşa edilen toplumsal gerçeklik, çıkarları bundan zarar gören toplumsal gerçekliğin asimile edilmesi ve soykırıma tabi tutulması pahasına yapılandırılır. Örneğin kapitalist toplum ancak geleneksel toplumun ve emekçiler toplumunun kendi kölece eki ve uzantısı haline dönüştürülmesiyle gerçekleştirilir. Ek ve uzantı durumuna gelen toplumsal unsurlar ancak nesne olarak var olabilirler. Kendi başlarına pek bir hakikatleri yoktur. Dolayısıyla çok zayıf bir gerçekliği temsil ederler. Endüstriyel toplum ancak tarımcı ve zanaatkâr toplumun sömürgeleştirilmesi ve ücretli kölelere dönüştürülmesi temelinde var olur. Ulus-devletçi toplum devlet dışı toplumun, demokratik sivil toplumun eritilmesi, karıncalaştırılması pahasına gerçekleştirilir. Bu örnekler tarihsel toplum gerçeklik olmaktan çıkarılırken, yerine ikame edilen toplumun da toplum olmaktan çok azami kâr olgusunu gerçekleştiren mekanik araçlar haline getirildiğini göstermektedir. Toplumsal gerçekliğin çöküşü bu olguda yatmaktadır. Burada dev endüstri tekelleri, finansal kurumlar ve ulus-devlet kurumları mekanik araçlar konumundadır. Kendi başlarına top-

lumsal gerçeklikleri yoktur. Bunlar toplumu ve doğal çevresini yiyip tüketen endüstriyel ve mali canavarlar, militarist ve asimilasyonist ölüm araçları konumundadır. Kürt gerçekliğini modernitenin bu tanımı ışığında yorumlamak doğruya daha yakın ve hayli öğretici olacaktır.

1- Kürt Gerçekliğinde Anavatan

Kapitalist modernitenin Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'da, Türkiye ve Kürdistan'ın büyük parçası üzerinde kurulan üçlü sacayağı mekanizması, geleneksel Türk-Türkmen toplumunu kendi içinde tümüyle sömürgeleştirip eritirken, Kürt gerçekliğini de çeşitli boyutlarda parçalayıp varlık olmaktan çıkarmayı hedeflemiştir. Kürtler dışındaki kültürlerin gerçekliğinde olup bitenleri taslak halinde sunduğum için tekrarlamayacağım. Fakat Kürt gerçeğiyle sıkı bağları nedeniyle tekraren de olsa sıkça birlikte yorumlamaya özen göstereceğim. Kürt gerçekliğini çeşitli boyutlar altında yorumlamak, kolaylık sağlaması ve öğreticiliği açısından daha uygundur. Tüm boyutları birlikte değerlendirdiğimizde hepsindeki parçalanmışlık, nesneye dönüştürülmüşlük, eritilmişlik ve kendisi olmaktan (soykırım nedeniyle) çıkarılmışlık nedeniyle Kürdistan'ın bütün parçalarında benzerlik olduğunu özenle göz önünde bulundurmak gerekir.

Tarihsel olarak Proto Kürtlerden çağdaş Kürtlere kadar Kürtler için bir anavatan gerçekliği hep var olagelmiştir. Sümerlerde Kurtiye, Luwilerde Kürdiwana (Kürtlerin Memleketi), Helenlerde Kardokya kavramları aynı kökenden türemiş olup zamanla dönüşüme uğramış, Selçuklu sultanlarının İran'daki egemenlikleri döneminden (M.S. 11. yüzyıl) itibaren resmen Kürdistan olarak son şeklini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de yüzlerce fermanda kavram olarak Kürdistan kavramı daha sıkça kullanılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunda bizzat M. Kemal Kürdistan kavramını yazılı ve sözlü olarak defalarca kullanmış olup, bölgeden TBMM'ye gelen ilk milletvekilleri de kendilerini 'Kürdistan Mebusu' olarak tanımlamışlardır. 1925'teki Beyaz Türk komplosundan itibaren Kürt, Kürdistan ve Kürtlükle ilgili her tür miras ve adlandırma birdenbire dehşet verici yöntemlerle yasaklanıp olgu olmaktan çıkarılmak istenmiştir.

Kürdistan kavramına yönelik bu darbe birçok amaç taşımaktadır. Her şeyden önce Beyaz Türkler (Buna genç bürokratik Türk burjuvazisi de diyebiliriz. Ama içindeki yönetici çekirdek olarak Yahudi sermayesini dahil etmek kaydıyla) Kürdistan'ı İngiliz ve Fransız sömürgeci yönetimleriyle yeniden dört parçaya bölüp en büyük parçayı kendi paylarına ayırarak, içindeki her şeyiyle birlikte Türk sayıp soykırım sürecine sokmuşlardır. Bu, Kürdistan coğrafyasına yönelik komplocu bir darbedir. 1925'teki Şark Islahat Planı'yla Kürt gerçekliği tümüyle tarihten silinmek istenmiş, Kürtlerin vatanı 'yok hükmünde' sayılmıştır.

Vatan, anavatan kavramları uluslaşma çağında önem kazanmıştır. Sosyolojik bir kavram olarak anavatan, yüzyıllardan beri üzerinde kültür yaratılmış, pazar oluşturulmuş, tarih bilincine sahip olunmuş ve demografik olarak yerle-

şilmiş bir coğrafyayı tanımlamaktadır. Pazara bağımlı olan kapitalistler, daha önemlisi toplumsal kültürün gerçek yaratıcısı olan halk ve ulus açısından vatan, yaşamın vazgeçilmez mekânı konumundadır. Vatan toplumsal yaşamın sadece maddi üretimi ve kültürünün gerçekleştiği coğrafya değil, onun tarihi ve ruhunun oluştuğu beşiktir, evdir. Ondan yoksun kalmak (kavram ve ruh olarak), evsiz ve ruhsuz kalmaktan beterdir. Toplumu evsiz ve ruhsuz bırakan, maddi ve manevi kültürden de yoksun bırakabilir. Nitekim bu yönlü gelişmeler Şark Islahat Planı adı altında çok barbarca bir biçimde uygulamaya sokulmuştur. Komplo gereğince provokasyon zemininde gelişen isyanlar bahane edilerek taş üstünde taş bırakılmamış, Kürt ve Kürdistan gerçekliğine ilişkin tek bir sözcüğün bile kullanılmamasına çalışılmıştır. Cumhuriyet'in asli kurucu öğesi, tarihin belki de ilk defa kendi adıyla vatan sahibi olmuş halkı, kendini öz vatanlı halk olmaktan çıkmakla karşı karşıya bulmuştur.

Tarihin hiçbir çağında hiçbir ideoloji ve din tarafından bir vatanın bu biçimde yok sayıldığı görülmemiştir. Türk toplumunun ezici çoğunluğunun zihninde ve kararında da böylesi bir yaklaşım yoktur. Beyaz Türk olgusunun pratiğinin benzerini aynı tarihlerde Almanya, İtalya ve Japonya başta olmak üzere kapitalist moderniteye geç giriş yapmış birçok ulusta (devletçi ulus, devlet eliyle yaratılan ulus, ulusçuluk ve milliyetçilik eliyle oluşturulan devlet) görmek mümkündür. Fakat Türk ulusçuluğundan devlet türetmek isteyen İttihat ve Terakkici bürokratik kadro, birlikte savaştıkları (Birinci Dünya Savaşı) Almanları ve fideliğinde yetiştikleri Alman milliyetçiliğini ve militarizmini esas aldıklarından, Nazi ulusçuluğunun sadece benzeri veya ikizi değil kurucu unsurlarındandı. Hitler Yahudi soykırımı deneyimine girişirken, İttihat ve Terakki hükümetinin gerçekleştirdiği Ermeni soykırımı deneyiminden etkilendiğini bizzat itiraf etmiştir.

Kürtlerin vatansız bırakılmasının bu iki tarihsel deneyimle yakın bağlantısı vardır. Buna bir de pozitivist ideolojinin zirveye çıktığı bir dönemin etkisini eklemek gerekir. Pozitivist bilimcilik, sosyal olguları da tıpkı fizik ve biyoloji biliminde geçerli yasalara göre değerlendiriyordu. Bu ideolojinin dogmatik laikçi etkisini taşıyan Beyaz Türkçüler, bir olguyu kanunla yok saydıklarında artık o olgunun hükmünün geçerliliği ve gerçekliğinin kalmayacağı inancındaydılar. Bu yönüyle ortaçağ dogmatiklerinden daha katı dogmatiktiler. Türkiye kavramı bu yıllarda oluşmuştu. Türk nüfusunun çokluğu ve tarihsel oluşumu nedeniyle bu yanlış bir kavram değildi. Fakat zoraki ve kanunla bunun Kürdistan'ı da içerecek tarzda genişletilmesi tarihsel gerçeklere aykırıydı. Türk ulusçu modernitesi sanki yeni bir din kuruyormuş gibi, kabul etmediği her kavram ve olgunun "Yok olsun" demekle yok olacağına kendini inandırmıştı. Elbette öldürücü militarizm bunda başrolü oynuyordu.

Kürt isyanları Kürdistan'ın Kürtlere vatan olarak kalmaması için acımasızca ezildi. Cumhuriyet'in kuruluşunda yer almış bir halk ve vatanı gitmiş, yerine her şeyiyle ezilmesi ve yok sayılması gereken dilsiz ve vatansız, adı yasaklanmış, dağda karda yürürken 'kart kurt' sesi çıkaran bazı vahşiler kalmıştı! Kapitalist hegemonik güç olan İngiltere bu politikanın yakın işbirlikçisiydi. Hiç

ses çıkarmadı, bu politikayı alttan destekledi. Zaten Musul-Kerkük petrollerine bu nedenle konmuştu. Türk devletinin Fransa'ya yakınlığı, laik ulus ve hukuk anlayışını benimsemesi, Fransa'nın bu insanlık dışı uygulamaları unutması için yeterliydi. Almanya zaten kurucu üyeydi. Rus reel sosyalistleri açısından Beyaz Türkçülüğün Kürdistan'daki uygulamaları gericiliğe karşı ilericiliğin zaferiydi. Doğu Kürdistan'daki Mahabad Kürt Cumhuriyeti de aynı politikanın kurbanı olmuştu. Kanıtlanan şey, kapitalist modernist güçlerin günlük çıkarları uğruna bir halkın binlerce yıllık vatanını bir çırpıda feda edip yok saymaktan çekinmeyeceklerindi.

Güney Kürdistan gerçekliği soğuk savaş hesapları sonucunda ısıtıldı. Fiziksel de olsa varlığını koruyan Kürt halkının bilinç olarak da gelişip kaderine hükmetmesini önlemek ve sistemin ileri karakolu halinde tutmak amacıyla küçültülmüş bir Kürdistan hep yedekte tutuldu. Bu sefer çıkarları bunu gerektiriyordu. Irak Kürdistan'ı denilen olgu, tıpkı Helen ve Ermeni halklarının tarihsel vatanlarını kaybetmeleri karşılığında bir diyet borcu olarak kendilerine sunulmuş küçük vatan parçalarına mahkûm edilmelerine benzer biçimde gündeme getirildi. 20. yüzyıl sona erdiğinde, tarihin belki de oluşmuş ilk ve en eski vatanı neredeyse yok edilmişti. Bir toplum için kapitalist modernite tarafından yurtsuz sayılmak, kendi varlığını ve gerçekliğini yarı yarıya kaybetmektir. Vatan, Yurt, Welat yok sayıldıktan sonra toplumunu ayakta tutmak, maddi ve manevi kültürünün varoluşunu devam ettirmek mucizelere kalır. Bu durum bir insanın boşlukta yüzmeye veya yürümeye çalışmasına benzer. Varlığını korumak istiyorsan ya balık olup yüzersin veya kuş olup uçarsın.

Kapitalist modernitenin vatan olgusuna karşı en büyük suçlarından birisi katı, değişmez, tek uluslu sınır anlayışını en kutsal bir kavrammış gibi sahtekârca piyasaya sunmasıdır. Ulus-devletin sınır anlayışı, sözde vatanı nasıl koruduğunun göstergesi olarak bir kült, bir ibadet gibi işlenir. Özünde ise, en geliştirilmiş ve genelleştirilmiş bir mülkiyet sınırıdır. Mülkiyetin en geliştirilmiş biçimidir; bir tarlanın etrafının çitlenmesiyle başlayan mülkiyet tarihinin vardığı en son aşamadır. Sınırlar o kadar katı kılınır ki, sözde bir karışı uğruna savaşlar verilir. Savaşlar verilir, ama bu savaşlar halkın, ulusun çıkarları uğruna değil, içerdikleri azami kâr potansiyeli nedeniyle verilir. Ulus-devlet sınırları ne denli katılaştırılmışsa, o denli azami kâr sağlıyor demektir.

Şüphesiz halkların, ulusların vatan sınırları vardır. Fakat demokratik modernite anlayışında bu sınırların oluşumu ve savunulması ulus-devletçi zihniyetten tamamen farklıdır. Bu anlayışta sınırlar mülkiyetin katılaşması olarak değil, komşularla en canlı işbirliğinin, paylaşımın, alışverişin, kültürel sentezleşmenin gerçekleştirildiği dayanışma, dostluk ve üst toplumsal oluşumlar hattıdır. Çok ulusluluğun, kültürlülüğün en fazla gerçekleştiği bu alanlar, daha üst bir kültür ve uygarlığın mayalandığı yaratıcı halkalardır; kavganın veya savaşın değil, barışın ve kardeşliğin yaşandığı alanlardır. Tarihte böylesi işlere yataklık etmiş sınırlar, kapitalist modernitede düşmanlığın ve savaşların en çok yaşandığı, mayınlanan, tel örgüler ve duvarlarla aşılmaz hale getirilen hatlara, halklar ve ulusların içinde tutulduğu hapishane duvarlarına dönüştü-

rülmüştür. O sınırlar dahilinde yaşayan halklar, uluslar korunmaz; demir kafese konulur, tutsak kılınır, zoraki asker yapılır, işsiz ve az ücretli işçiler halinde tutulur. Resmi hâkim ulus dışındaki etnisiteler, halklar ve uluslar kültürleri ve gelenekleriyle asimilasyona ve soykırıma tabi tutulur. Ulus-devletçi sınır gerçekliğinin özünde sermayenin, iktidar tekellerinin sınırsız çıkarları gizlidir.

Anavatanından koparılan Kürt gerçekliği yaralı, can çekişen bir gerçekliktir. Anavatanını sahiplenememek, tarihinden ve kültüründen vazgeçmek demektir. Sonuçta toplum halinde yaşamaktan ve ulus olmaktan vazgeçmek demektir. Kürt toplum gerçekliği vatansız olarak tanımlanamaz; vatansız bir toplum varlığını sürdüremez, ardı sıra dağılmaktan ve tasfiye olmaktan kurtulamaz.

Sömürgecilik ve soykırımın yaşandığı bir vatan gerçekliği olsa da, Kürdistan'ın varlığı inkâr edilemez. Üzerinde tarihine ve toplum gerçekliğine bağlı ve layık şekilde özgür yaşamak isteyenlerin son ferdi durdukça varlığı devam edecektir. Yalnız Kürtlerin değil, Ermenilerin, Süryanilerin, Türkmenlerin, Arapların ve özgür yaşamak isteyen her birey ve kültürün demokratik, özgür ve eşitçe paylaştığı bir ortak vatan olacaktır. Ulus-devlet olmaması şanssızlığı değil şansı olacaktır. Bu sefer yeni bir sınıflı, ekoloji düşmanı kentleşmenin ve ulus-devletçi uygarlığın değil, Ortadoğu'da demokratik modernitenin şafak vaktinin doğuş yaptığı ve beşiğinde büyüdüğü vatan olacaktır.

2- Kürt Gerçekliğinde Ulusal Boyut

Kürt gerçekliği Kürt sorunu bağlamında kavramlaştırılmaya çalışıldı. Sorundan ilk bahsedildiğinde ne tür bir gerçeklikle karşılaşıldığına ilişkin kapsamlı bir bilinç gelişmemişti. Sorunla bağlantılı olarak, Kürt gerçekliği öncelikle farklı dil ve kültür yönleriyle kanıtlanmaya çalışılıyordu. Ayrıca Kürt gerçekliği resmi ideoloji tarafından yoğun bir inkâr ve imha kampanyasıyla kuşatıldığından, Kürtlerin varlık olarak kanıtlanması öncelikli sorun biçiminde gündemleştirilmişti. Bu, gerçekliğe çok geriden ve hatalı bir yaklaşımdı. Zaten ortada olan bir varlığı kanıtlamaya çalışmak, güneş var mı yok mu türünden bir tartışmanın yapılmasına benzeyecekti. Bu da boş yere çene çalmak ve vakit öldürmek, sömürgeci ve soykırımcı rejimin gündemine katılmak demekti. Bu tartışmayı esas olarak asimilasyondan geçirilmiş işbirlikçi Jön Kürtler geliştiriyordu. Bunlar Kürt sorununu tartışma adı altında, aslında kendi varlıkları ve konumlarını tartışıyorlardı.

Bu işlere el atarken bu tür tartışmalara fazla alet olmadım. Doğru olanın ne olduğunu derinden çözümlemesem de, sorunun varlık-yokluk tartışması biçiminde değil, kurtuluş ve özgürlük kavramlarıyla dile getirilmesinin daha doğru bir yöntem olacağına inandığım için bu temelde giriş yaptım. Bölük pörçük olmuş diğer hakikat gruplarının hızla önüne geçmemizin en önemli nedeni bu yöntemsel çıkışı esas almamızdı. Yöntem doğru seçilince, er geç bizleri gerçeğin kendisine götürecekti. Fakat bu yöntemin yetersizliklerinden biri Kürt gerçekliğinin dogmatik yorumuna açık olmasıydı. Kürt gerçekliğinin

de herhangi bir halk veya ulus gerçekliği gibi ele alınabileceğine dair önyargılar güçlüydü. Gerçekliği gerçeklik olarak tartışmamak ne kadar doğru bir yöntemse, nasılının çok farklı olabileceğini öngörmemek ve şüpheyle karşılamamak da o kadar eksik bir yöntemdi.

1973 Newroz'unda ilk grup toplantısına sunduğum ve bana göre o günlerde bir sır gibi saklanması gereken şey 'Kürdistan'ın bir sömürge olduğu' gerçeğiydi. Bu dönemde işbirlikçi asimilasyonist eğilimin iki önde gelen grubunun temsilcileri olan Kemal Burkay ve Mümtaz Kotan da bu kavramı kullandıklarını iddia etseler de, bunun doğru olmadığı kanısındayım. Öyle olsaydı bu kavramı sır gibi saklama gereği duymazdım. Daha sonra Kürtlere ilişkin tartışmalar 'Sömürge Kürdistan' kavramı üzerinden gelişmeye başladı. Türk solundan çoğunluk, "Bütün Türkiye sömürge veya yarı-sömürgedir" deyip sorunu bulandırma derdindeydi. Benim açımdan Kürtlerin devrimci tarzda varlığı, başta Mahir Çayan, Deniz Gezmiş ve İbrahim Kaypakkaya ile arkadaşlarının ölümleri pahasına kelime olarak bu kavramı dile getirmeleriyle kanıtlanmıştı. Geriye mevcut statüden kurtuluş ve özgürlük sorunu kalıyordu. Sömürge Kürdistan teorisi bu yolda doğru bir başlangıçtı.

Rasyonalizm ve ampirizm, Kürt gerçekliğinde de iki temel araştırma yöntemi olarak işlevselliğini ortaya koydu. Rasyonalistler Kürt gerçekliğinin kanıtlanmasıyla amaçlarına ulaşacaklarına kendilerini inandırmışlardı. İhtiyatlı burjuva aydınlar dernekler kurarak, dergiler çıkararak ve suya sabuna dokunmayan parti hareketleriyle bu yolda sonuç alacaklarından emindiler. Kapitalist modernite mantığının bir gün kendilerinden yana çark edeceği beklentisi içindeydiler. Dar pratikçilik içinde olanlar, daha çok isyancı duyguların patlamasını tercih edenlerdi. Devrimci gençlik konjonktür gereği bu konumu yaşadı. Şüphesiz 12 Eylül darbesi fazla zorlanmadan her iki kesimin soluksuz kalmasını, teslimiyete çekilmesini ve imhasını gerçekleştirmekle hakikat ve irade güçlerini açığa çıkarmıştı. Özünde sistemden kopmayanlar teslimiyet yolunda ilerlerken, sistem dışında arayıştan vazgeçmeyenler daha derinlikli bir hakikat arayışı ve güçlü irade peşinde koşacaklardı.

Benim 12 Eylül darbesini karşılamada hakikat arayışım ve iradeyi güçlü kılma çabalarım her iki eğiliminkinden farklıydı. Belli bir rasyonalitem vardı. İradi çabalarım da küçümsenemezdi. Daha sonraları kendimi gözden geçirdiğimde farkımı kavramıştım. Beni farklı kılan, teori-pratik iç içeliğini lafta değil özde gerçekleştirmekti. Söylem ve eylemi sağlam teorik ve pratik gerekçelere dayandırarak yol almam, 15 Ağustos 1984 eylemliliğini ve 1993 barış söylemini mümkün kılmıştı. Aynı yolda yürümem beni İmralı sürecindeki demokratik çözüm pratikleriyle demokratik modernite kavrayışına taşıyacaktı.

Kürt halk ve ulus gerçekliği tarihte ilk defa en gelişkin bilinç aşamasını yakalamış durumdadır. Burada söz konusu olan, ister yeterli ister yetersiz olsun, gerçekliğin elit bir grup veya parti bilinciyle sınırlı olma konumunu aşmasıdır. Gerçekliğin ana kütlesi, halk ve ulus olarak kendi gerçekliğinin bilincine varmıştır. Kendi bilincine varan bir ulus veya halktan bahsediyorum. Ulusun kendisi kavram olarak bir zihniyet durumunu ifade eder. Kürtler açısından bu

zihniyet durumu gerçekleşmiştir. Fakat aynı hususu bedenleşme için söyleyemeyiz. Salt zihinle yaşanmayacağına göre, bedenleşme önemli bir gerçekleşme, dolayısıyla hakikat durumunu ifade eder, edecektir.

Neolitik kültür dönemini Proto Kürtlerin muhteşem çağı olarak yorumlamıştım. Kapitalist modernite dönemine kadar merkezî uygarlık sisteminde Proto Kürtlerden kavimsel olarak güçlü bir Kürt gerçekliği çıkış yapmıştı. İlkçağın aşiret ve kabile federasyonlarından imparatorluk deneyimlerine kadar politik yönetimlerle tanışan komüniteler, özellikle Zerdüştî inanç sistemiyle halklaşma formunu yakalamışlardı. Kürt ilkel formları dönemine göre artçı değil öncül konumundaydı. Ortaçağ İslâm'ıyla bu formlar biraz daha çarpıtılsa da, hem zihniyet bakımından hem de bedensel olarak Kürtler kavimsel formlarını pekiştirmişlerdi. Farklı dinlerden olanları hariç, her kabile ve aşiret Müslüman olduğu kadar da Kürt'tü. Ayrıca her mezhepleşme belli bir sınıf gerçekliğine denk geliyordu. Halk veya kavim formu, etnisitenin kendi içinde ayrışarak sınıfsal topluma dönüşümünün ilk adımıdır. Bu durumda kabileler ve aşiretler varlıklarını korurlar, ama bağırlarında sınıfsal oluşumların doğmasına da açık hale gelmişlerdir. Etnik gerçeklik sınıfsal gerçeklikle iç içedir. Tek tanrılı dinler biraz da bu iç içe geçmiş gerçekliğin ideolojik formunu, örtüsünü teşkil ederler. İster bağımsız beylikler biçiminde olsunlar, ister imparatorluk sisteminin bağımlı bir birimini teşkil etsinler, kabilelerin üst tabakaları iktidar odağı haline gelmiş birer sınıf gerçekliğidir. Kendilerini hâkim elidin hanedanlığı olarak isimlendirirler.

Ortaçağda iktidar anlamında kavimsel sorunun çözümü merkezî bir krallık oluşturmak demektir. Ehmedê Xanî'nin mısralarında dile gelen bu özlemdir. Araplar, Acemler ve Türklerde merkezî krallıkların (saltanatın) doğuşuna gıptayla bakılmaktadır. Kürtlerin de bu yönlü bir merkezî krallığı oluşsa kimsenin önünde duramayacağı, böylelikle sorunların çözüleceği varsayılmaktadır. Ortaçağda Kürt kavimsel gerçekliğinde bu yönlü bir sorun vardır. Gittikçe hamle gücü artan bir dinamizmi ifade eder. Kabileler ve aşiretlerin içinden ayrışan yoksul halk kesimlerine Kurmanc denildiğini vurgulamıştık. Tıpkı Araplarda Bedevi, Türklerde Türkmen, İran'da Acem denildiği gibi. Kurmanc kategorisi önce köyde, ardından kentleşmede sayıları giderek kabaran, emeğini satarak ya da kiralayarak geçinmeye çalışan halk kesimidir. Sınıflaşmanın ücretli, kiracı alt tabakasını oluşturur. Bu bir nevi proleterleşmedir. Özellikle ücretli ve kiracı hale geldiklerinde, zahmetkeş veya karker diye de adlandırılmaktadır. Kapitalist modernite koşullarında bu süreç hızlanacaktır. Halklaşmaya paralel olarak, kabile ve aşiret kültüründen halk kültürüne dönüşüm yaşanacaktır. Ulusal oluşum aşamasına bu maddi ve manevi kültür ortamında gelinecektir.

Ulusu doğuranın pazar olduğu söylenir. Ama bu, burjuva ulus gerçekliğinin oluşum tarzını ifade eden bir görüştür; reel sosyalizmin yanlış ulus kavramlarından bir tanesidir. Kapitalist modernite koşullarında ulusun iki tür oluşum yöntemi geçerlidir. Yöntemler çeşitlenebilir. Birinci yöntem pazar üzerinde hâkimiyet kurma temelinde hareket etmek, bunun için de feodal

çitleri (beylik sistemi) yıkarak, sürüm ve kâr payını artırmak amacıyla ulusal pazar sloganına sarılmaktır. Burjuvazinin savunduğu milliyetçiliğin ilk döneminde herkesin ortak çıkarını kısmen ifade ettiği için, bu uluslaşma yöntemi toplumu geliştirici bir unsur olarak değerlendirilmiştir. İktidar ve sermaye güçlerinin ulus boyutunda örgütlenmesi her iki kesimi güçlendirdiği için ulus-devletçiliği var güçleriyle desteklemişlerdir. Bu tür ulusçuluğun başlangıçtaki uluslaşmaya katkısı giderek son bulur. Ulusçuluk pazar ve ücretliler, küçük üreticiler, tacirler ve zanaatkârlar üzerinde baskı ve sömürünün ideolojik aracı haline gelir. İkinci ana uluslaşma yöntemi, iç ve dış iktidar ve sermaye güçlerine karşı emekçi tabakaların demokratik ulusçuluğudur. Bu tür ulusçuluk hem ideolojik akım hem de eylemsel olarak etkili olmaya çalışmıştır. Avrupa demokrasileri denilen olguların temelinde bu ulusçuluğun ciddi etkileri vardır. Burjuva demokrasisi kavramı yanlıştır. Ayrıca burjuva demokrasisi olamaz, bir devlet biçimi olarak demokrasi ise hiç olmaz. Avrupa'da gerçekleşmiş olan durum, hak mücadelesi yürüten emekçi tabakaların iktidar ve sermaye tekelleriyle girdiği uzlaşmayı ifade eder.

Ortadoğu genelinde olduğu gibi Kürt olgusundaki ulusal gelişmeler de Batılı kapitalist hegemonik güçlerin bölgeye sızmalarıyla iç dinamikten kaynaklı olmaktan çıkmıştır. 19. yüzyılın başlarında hızlanan bu süreç uluslaşma süreçlerini çarpık kılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uluslaşmalar hegemonik güçlerin destekleri veya kösteklemeleriyle biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Belirleyici kriter sistemin çıkarlarıdır. Çıkarlar gereği ulus oluşturulur veya bastırılır, hatta yok olmasına yol açılır. Osmanlı İmparatorluğu uluslaşmaya karşı uzun süre direndi. Kendini yapay ulusçuluk yöntemleriyle sürdürmeye çalıştı. Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm sırasıyla bu amaçla denenen yöntemlerdi. Bu yöntemlerin boşa çıkması ve hegemonik güçlerin çıkarlarıyla uyumlu çok sayıda ulus-devletin doğuşuyla birlikte, geriye Anadolu ulusçuluğuna uygun bir zemin kaldı. Ulusal Kurtuluş ve Cumhuriyet ulusçuluğu dediğimiz süreç bu gerçeği ifade eder. Kemalizm olarak da lanse edilmeye çalışılan bu eğilimin öyküsünü anlatmıştık. Tekrarlamaktansa Kürt, Türk, Yahudi ve Arap ulusçuluğu bağlamında bu eğilimi değerlendirmek daha öğretici olacaktır.

Anadolu ulusçuluğu Mustafa Kemal önderliğinde kurtuluş hareketi olarak hayat buldu. Bunda gerçeklik payı vardı. Başlangıçta hegemonik güçlere karşı bir isyanı temel alıyordu. Kürtlerin ve Yahudi unsurların bu harekette kurucu rolleri vardı. Kürt eşraf ve toprak sahipleriyle Yahudi sermayedar ve elit kadrolar Türk bürokratik milliyetçi unsurlarla ittifak yaptılar. Hıristiyanlar bu ittifakın dışında kalıp, çoğunlukla hedefi konumundaydılar. Bu ittifak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş aşamasına dayanır; Birinci Dünya Savaşında uygulanır. Ulusal Kurtuluş Savaşında (1919-1922) daraltılarak devam ettirilir. Bazı kuşkuları olsa da, Kürt aydınları ve eşrafı çoğunluk itibariyle bu ittifakı destekler. Amasya Protokolü, Erzurum ve Sivas Kongreleri, TBMM'nin ilk bileşimi bu ittifakı açıkça yansıtır. 10 Mart 1922 tarihli Kürt Reform Kanunu ile bu ittifak pekiştirilir. Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve Cumhuriyet'in

ilanıyla yeni bir aşamaya girilir. İngilizlerle devam eden Musul-Kerkük anlaşmazlığı, Kürtler aleyhindeki çok trajik bir anlaşmayla sona erdirilmeye çalışılır. Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması her ne kadar Misak-ı Milli'den taviz verilerek kısmen Kürtlerin (ayrıca Suriye'deki Türkmenlerin) aleyhine sonuçlandırılmışsa da felaket boyutlarında olmamıştır. Bu antlaşmayla cüzi bir Kürdistan parçası Fransa'ya terk edilmiştir. Fakat Kürt ulus gerçekliğinde yarattığı olumsuzluk açısından üzerinde önemle durmayı gerektirir.

Kürdistan'ın oluşturulmak istenen Irak temelinde parçalanması, Misak-ı Milli'nin açık ihlalidir. Bu gelişme TBMM'de ve Kürtler arasında büyük infiale yol açmıştır. İngilizlerle yapılan 5 Haziran 1926 tarihli bu anlaşma halen karanlıkta bırakılmış birçok unsur taşımaktadır; Kürt soykırımının başlangıç tarihi olarak işlemek şarttır. Mustafa Kemal'in bu konuda da çok zorlandığı ve hesap vermekte çok güçlük çektiği bilinmektedir. Bu antlaşmayla Kürtlerle Türkler arasındaki tarihsel uzlaşmanın temeline dinamit konulduğu kesindir. 1925'teki Şeyh Sait önderlikli isyan aslında bu tarihsel ihaneti örtbas etmek için hem provoke edilmiş, hem de anlamsız yere çok acımasız ve kanlı biçimde bastırılmıştır. 1925 yılı bu anlamda sadece isyanın değil, asıl olarak komplonun, ihanetin ve soykırımın başlangıç tarihidir. Bunda belirleyici rolü İngiliz diplomasisi ve Yahudi unsurlar oynamıştır. Bu dönemde Fethi Okyar'ın "Ben elimi Kürt katliamına bulaştırmam" dediği için başbakanlıktan düşürüldüğü ve yerine İsmet İnönü'nün getirildiği bilinmektedir. Fethi Okyar, Mustafa Kemal'in çocukluktan beri tanıdığı ve en güvendiği arkadaşıydı. Serbest Fırka denemesinde başarılı olduğu görülünce, yine İsmet İnönü tarafından düşürülmüştü. Açık ki, bu yıllarda sadece Sol ve İslâmî unsurlar tasfiye edilmiyor, asıl tasfiyeyi ulus olarak Kürtler yaşıyor. Ayrıca M. Kemal ve ekibi de oldukça güçsüz bırakılmıştır. Ortaya demokratik olması gereken bir cumhuriyet değil, tasfiyeci bir diktatörlük sistemi çıkmıştır.

Çağdaş Kürt ve Türk gerçekliğinin kavranması ve aralarındaki ilişkinin doğru anlaşılabilmesi için 1925 komplo sürecinin çok kapsamlı bir biçimde çözümlenmesine ihtiyaç vardır. Resmi görüşün her şeyi bağladığı bir 'Atatürk' imajı, Türkiye'de tüm zihniyet algılamalarına hegemonik olarak yerleştirilmiş durumdadır. Bu imaj çok güçlü olan İslâmîk zihniyete göre çok daha baskın kılınmıştır. Kendini laik Türk ulusçuluğu biçiminde yansıtan bu zihniyet kesinlikle yeni bir dinsel olgudur. Laiklik ve Türk ulusçuluğu pozitivist bir din olarak inşa edilmiştir. Bunun yakın bir örneği Fransa'da (1880'lerdeki Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nde) inşa edilmiş ve Türk ulusçuluğu bu örneği kendisi için model almıştır. Çok daha önemli olan, bu laik ulus inşasında sadece Türk milliyetçiliğinin değil, Siyonist Yahudi milliyetçiliğinin de çok etkin olmasıdır. Hatta bu yeni ulus inşasında Siyonist Yahudi milliyetçiliği dış politika, askerlik ve ekonomik rejim konularında da öncü role sahiptir. Çağdaş Türk tarihinde en çok gizlenen husus bu rolün mahiyetidir. İsrail'den önce Siyonist milliyetçilik Anadolu'da kendisini Türk ulusçusu 'Beyaz Türk' maskesi altında egemen kılmış ve inşa etmiştir. Bir Proto-İsrail söz konusudur.

Beyaz Türk ulusçuluğu her iki ulusçuluğun katı diktatörlük rejimi altında sürdürülmesidir. Burada Ulusal Kurtuluş Savaşında ekonomi, dış ve iç politika ve kültür politikalarında ittifak halinde olan Sol, İslâmcı ve Kürt öğelerin komplolar temelinde tasfiye edilmeleri söz konusudur. Komplo kendi içinde de amansız yürütülmüştür. Hedef olarak Kürtler seçilmiş, isyan provoke edilmiş (Dicle ilçesindeki Şeyh Sait'in üzerine küçük bir jandarma timinin gönderilmesiyle çıkan çatışmada iki askerin öldürülmesi tam bir provokasyondur) ve sonuçta soykırımlara varan yöntemlerle Kürtler sistemden tasfiye edilmiş ve 'yok hükmünde' sayılmıştır. M. Kemal ekibinden (isyancı beş generalden oluşan ekip) dört general çeşitli oyunlarla iktidarın elit grubundan dışlanmış, tek bırakılan M. Kemal Kürtlerle karşı karşıya getirilmiş (M. Kemal'in ekibinden en yakın arkadaşı Fethi Okyar "Ben elimi Kürt katliamına bulaştırmam" dediği için başbakanlıktan istifa ettirilmiş), aynı oyunun bir parçası İzmir suikastına taşırılmış, böylelikle M. Kemal sembolik bir kişilik durumuna indirgenmiştir. Aynı oyunlar Sol ve İslâmî güçlerin tasfiyesinde de oynanmıştır. Burada görünüşte belirleyici iki güç, Başbakan İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'tır. Fakat onların da arkasında yeni rejimi asıl olarak üreten, oluşturan ve sürdüren dönemin İngiliz hegemonyası ve bünyesindeki sermaye grupları vardır. Bu sermaye gruplarından biri olan Yahudi sermayesi (tümü değil) Yahudiler için yurt arayışındadır. Filistin'de Yahudi yurdunun inşa edilmesi için önce Abdülhamit kullanılmaya çalışılmış, tam istendiği gibi davranmadığı için 31 Mart karşı darbesi (provokasyonu) bahane edilerek Abdülhamit devrilmiş, Birinci Dünya Savaşına girilmiş, savaş koşullarının oluşturduğu fırsatlar temelinde Ermeni soykırımı gerçekleştirilmiş, Ulusal Kurtuluş Savaşına müdahale edilmiş ve pratik öncülük ele geçirilmiş, geriye kalan Rum kökenli Hıristiyanlar tasfiye edilmiş, savaş sırasında ve sonrasında Sol ve İslâmcı müttefiklerin yanı sıra stratejik müttefik olan Kürtlerin tasfiye edilmeleriyle komplo 1925'te zafere ulaşmıştır.

1925'te M. Kemal sanıldığının aksine gücünün zirvesinde değil, sembolik bir güç haline getirilen, yeni dinin tanrısallık mertebesine yükseltilip Çankaya'ya mahkûm edilen bir 'ikon'u halinde tapınılmaya terk edilmiş biridir. Komplonun en derinlikli olanı, özellikle Kürt isyanları fırsat bilinerek, Kurtuluş Savaşının devrimci özüne (demokratik cumhuriyet, 1921 Anayasası) ve isyanın veya savaşın gerçek önderi M. Kemal'e karşı bir süreç halinde ölümüne kadar sürdürülmüş, böylece ilk raunt başarıyla tamamlanmıştır. Bu konuda sorun M. Kemal Atatürk'ü abartmak veya küçültmek değil, kendisini gerçek tarihî bağlamına oturtmak, böylelikle mitolojiden ayrışmış kişiliğinin rolünü ortaya koyabilmektir.

1925-'40 sürecini değerlendirirken İngiltere'nin dünya hegemonu olduğunu, Ulusal Kurtuluş Savaşında yenilmediğini, sadece taraf değiştirdiğini ve bunu sistemin çıkarları gereği yaptığını iyi bilmek gerekir. Cumhuriyet İngiltere'ye karşı kurulmadı, bilâkis İngiltere'nin belirleyici desteğiyle kuruldu. İngiltere'nin bunda iki amacı vardı: Birincisi, o dönemde dünya devrimi peşinde koşan Sovyetler Birliği'nin güney yolu üzerinde Türkiye'yi stratejik bir denge

konumunda tutmak; ikincisi, yeni Türk ulus-devletini kendisi için tehlike teşkil etmeyecek dar bir sınıra sığdırmaktı. Lozan Antlaşması bu yaklaşımın sonucudur. Gerisi ucuz zafer propagandasıdır. İngiltere'nin Cumhuriyet üzerinde sıkı denetimi vardır. Bu denetimi Proto-İsrail ile gerçekleştirmektedir. Ancak ahmak küçük-burjuva aydın bozuntuları böylesi hegemonik bir dünyada 'tam bağımsız cumhuriyet'ten bahsedebilirler. O koşullarda sadece Anadolu'da değil, dünyanın hiçbir yerinde tam bağımsızlık düşünülemezdi. Kaldı ki, merkezî uygarlık sistemi beş bin yılı aşkın bir süreyi bulan hegemonik karakterini kapitalist moderniteyle azamileştirmiştir. Bağımsızlık özgül koşullarda ancak nispi olarak yaşanabilir. M. Kemal Atatürk de bu koşulları (İngiltere-Rusya dengesi) değerlendirmiş olup, elden geldiğince bağımsızlık politikasını sürdürmeye çalışmıştır.

Proto-İsrail olmadan Türkiye Cumhuriyeti'nin ne kuruluşunu ne de sürdürülüşünü anlayabiliriz. Ama bu iki iç içe geçmiş ulus-devletçiliği mümkün kılmak ve sürdürmek için bir 'öteki'ne ihtiyaç vardı. O da Kürtler oldu. Kürtlerin hedef kılınmasında İngiltere'nin de çıkarı vardı. Misak-ı Milli gereği Musul-Kerkük'ü içine almış bir Türk-Kürt Cumhuriyeti, Irak petrollerini elinde bulundurması açısından İngiltere için ciddi bir darbe olacaktı. M. Kemal Atatürk önüne konulan iki seçenekten birini, yani ya Cumhuriyet'i ya da Musul-Kerkük'ü seçecekti. İkisi birden olamazdı. İkisini amaçlamak dünya hegemonuyla savaşı göze almaktı. M. Kemal bunu göze alamayacak kadar gerçekçiydi. Tarih işte bu noktada günümüze kadar devam edecek büyük Kürt trajedisine, komplosuna ve soykırımına varacak sürecin başlangıcı olacaktır. Kürt trajedisinden kasıt şudur: Cumhuriyet yaşayabilmek için Musul-Kerkük'ü İngiltere'ye bırakmak zorundadır. Musul-Kerkük'ü bırakmak ise, Kürtleri can evinden vurmakla özdeştir. Proto-İsrail Türkiye Cumhuriyeti ve İngiliz hegemonyacılığı kutsal çıkarları için bir kurban aramışlar, bu kurban da Kürtler olmuştur. Daha da önemli olan, 1925'le başlatılabilecek bu çağdaş Kürt trajedisinin ağırlaşarak günümüze dek aralıksız devam etmesidir.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında Kürt gerçeğinin üzerine kalın bir beton dökülmüştür. 1950'ler sonrasında bu gerçeklik sorgulanamaz ve sorunlaştırılamaz olarak zihinlere egemen kılınmıştır. Türk Cumhuriyeti yönetimlerinin bir tabusu olarak muhafaza edilmiş, politikalarının kırmızıçizgisi haline getirilmiştir. Kürt gerçekliğinin ulusal boyutu daha yeşermeden âdeta kasıp kavrulmuştur. Dört parçaya bölmekle yetinilmemiş, her parça üzerinde varlık olmaktan çıkarıcı birbirinden beter politikalar uygulanmıştır. Dolayısıyla 1925 sonrasında Kürt ulus gerçekliğini soykırım sürecine alınmış bir gerçeklik olarak değerlendirmek gerçekçi bir yaklaşımdır. Kürdistan'ın sömürge bir ülke olduğu tezi bu noktada yetersizdir. Elbette sömürgeciliğin tüm boyutları uygulanmaktadır, ama sömürgeciliği aşan ve Kürt varlığını silmeyi amaçlayan bir uygulama da söz konusudur. Kaldı ki, bunun adı da soykırımdır.

1970'ler sonrasında Kürt sorununu özgürlük sorunu olarak ele almak bir yönüyle doğru olsa da, diğer bir yönüyle önemli bir eksikliği beraberinde taşımaktadır. O da Kürtlerin varlık (ontolojik) sorunudur. Kaldı ki, varlığı

imhayla karşı karşıya olan bir gerçekliğin ilk sorunu özgürlük değil, öncelikle varlığını korumak ve bu mümkün olduğu ölçüde iç içe özgür kılmaktır. Varlığı olmayanın özgürlüğü olmaz. Özgürlük ancak varlıkla mümkün olabilir. Çağdaş Kürt ulus gerçekliğindeki özgünlük buradadır. Yine yakın tarihlerde yaşanan Ermeni ve Yahudi soykırımlarından farklı olarak (Bu soykırımlarda fiziki imha ön plandadır), Kürt soykırımında kültürel (kendilik olmaktan zihnen vazgeçiş) boyut ön plandadır. Kendilik olmaktan çıkmış bir kültür grubu, ister fiziki ister zihni olarak gerçekleşmiş olsun, soykırımdan geçmiş veya soykırımı gerçekleştirilmiş demektir. Kürtlerin dört parçalı bölünüşü ve her parça üzerinde varlığına yönelik değişik tasfiye uygulamaları nedeniyle süreç (soykırım) farklı işlemiş, her parça değişik düzeyde soykırımdan nasibini almıştır. Kürtlerin tabi tutulduğu soykırımın karakterinden ötürü bu süreç halen devam etmektedir. Bu yönüyle işgal, sömürgecilik, asimilasyon ve soy tükenişiyle karşı karşıya olan Kürt gerçekliği böylesi bir süreç kapsamında değerlendirilmelidir: Ulusal kimlik olmaktan çıkarılmaya çalışılan bir gerçeklik!

Günümüzde Kürt gerçekliği Kürt kimliği olarak ifade edilmeye çalışılmaktadır. Kimlik varlığa karşılık gelmektedir. Bu durumda değerlendirilmesi gereken temel husus Kürt kimliğinin niteliğidir. Kürt gerçekliği, güncel deyimle Kürt kimliği ancak uzun tarihî geçmişi kadar 'şimdiki' zamanın özgül uygulamalarıyla da yapılandırılmak veya kendilik (Xwebûn) olmaktan çıkarılmak istendiği bütün yönleriyle değerlendirildiğinde bilince çıkar, yani hakikat değeri kazanır. Tarih içindeki Kürt veya Proto Kürt gelişimiyle ilgili arayışlar ne denli önemliyse, güncel olarak Kürt gerçekliğinin ne tür uygulamalarla karşı karşıya bulunduğu da o denli önem taşır. Tarih ile şimdi arasındaki ilişkiyi çözümlemeye çalıştığımız için tekrarlamayacağım. Fakat gerçekliğini tarih içinde araştırmadan, hiçbir toplumsal olgunun sadece güncel analitik yöntemlerle tanımlanamayacağını, tarihselliğin dışında ele alınması durumunda toplumsal gerçekliğin çok eksik ve yanlış kavranacağını iyi bilmek gerekir. Bu nedenle ele aldığımız toplumsal gerçeklikleri hep tarihsellikleri içinde araştırıyoruz.

Tarihsel arayışımızı taslak halinde de olsa kapsamlı bir biçimde ortaya koyduğum kanısındayım. Güncellik yani şimdiki zaman itibariyle Kürt gerçekliğini veya diğer deyişle kimliğini çözümlemeye (analitik yöntem) çalışalım.

a- Türk İktidar ve Sermaye Tekelleriyle Müttefiklerinin Hegemonyası Altındaki Çağdaş Kürt Kimliği

Tarihe ilişkin değerlendirmemizde de gördük ki, geleneksel Osmanlı iktidar ve sömürü tekeli çöktüğünde, bürokratik gelenek içinde şekillenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özne rolünü oynadığı elit bir zümre, çeşitli darbeler ve komplolarla İkinci Meşrutiyet'te, 31 Mart 1909 ayaklanması sonrasında Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde, 23 Ocak 1913'teki Babıali baskınında, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşında ve en son 1919-1922 Ulusal Kurtuluş Savaşında en örgütlü bürokratik burjuva bir güç olarak iktidar tekelini gasp ediyor. Hem ideolojik hem de ekonomik olarak tekelci hegemonyaya damgasını vuruyor.

1923'ten itibaren Cumhuriyet yönetiminin gaspını gerçekleştiriyor. İktidar aygıtı etrafında yapay bir Türk ulusçuluğu ideolojisiyle oluşturulan Beyaz Türklük temelinde, bir zümre olarak, Ulusal Kurtuluş Savaşının temel müttefikleri olan Sosyalistleri, İslâmî Ümmetçileri ve Kürt Milli Güçlerini komplocu yöntemlerle tasfiye ederek, günümüze kadar kesintisiz devam eden bir 'oligarşik diktatörlük' kuruyor. Bu iç hegemonik diktatörlük, dışta dünya hegemonik güçlerinin başını çeken İngiltere'nin yakın denetimi ve perspektifi altında rolünü oynuyor. Özellikle M. Kemal Atatürk'ün kişiliğini (bağımsız ulus kişiliği) sembolleştirip özünde çok sert uygulamalarla güçten düşürerek, Atatürkçülük veya zaman zaman Kemalizm adı altında ortaçağ taassubundan daha ağır olan faşist bir ideolojik kimlikle, etnik-Sünni Türkçülükle sınırları kapsamındaki tüm toplumsal kültürlerin asimilasyonunu ve soykırımını programlaştırıp uyguluyor. Ekonomik olarak devlet tekelciliğiyle toplumu iliklerine kadar sömürüp kurutuyor. Kendi içlerinde çok sert rekabetleri ve savaşları olsa da, hegemonik ilişkiler içindeki tekeller (ideolojik, ekonomik ve iktidar olarak), toplumsal kültürlerin (maddi ve manevi yönleriyle) istismarı ve tasfiyesinde tam bir birlik halinde hareket ediyorlar. Esas olarak Beyaz Türk kliği komplo, darbe ve kontrgerilla (NATO gizli örgütü Gladio'nun Türkiye parçası) yöntemleriyle kurduğu diktatörlüğünü 2.000'li yılların başlarına kadar sürdürüyor.

Anadolu'da Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan hegemonik yapı herhangi bir yapıya benzemez. Görünüşte çok katı Türkçü bir egemenlik söz konusudur; özde ise çok dar komplocu bir grubun manipülasyonuyla yürütülen bir sistem vardır. Devlet sistemleri olan monarşi, cumhuriyet ve demokrasilerle pek alakalı değildir. Kendine özgü bir despotizmdir. Çok gizli ve falsifikasyonlarla yürütülen bir mekanizması vardır. Şüphesiz bunda Türk bürokratik burjuvalaşmasının, Proto-İsrail'in Ermeni, Süryani, Pontus ve diğer Helenistik Hıristiyan unsurların tasfiyesiyle yürütmekte olduğu Kürtlüğü imha etme harekâtının belirleyici payı bulunmaktadır. Soykırımlara kadar varan uygulamalarda bulunan bir rejim açıktan ve meşru yöntemlerle sürdürülemez. Sadece güncel olarak yürütülen Kürt kültürel soykırımındaki gizlilik rejimin içyüzünü tümüyle açıklamaya yeter. Ama hiç kimse bunu açıklama cesaretini gösteremez. Eleştirmek ve karşı çıkmak ise bilinmez biçimlerde 'fail-i meçhul'lerle kurban olmaya götürür. Şeffaflık dünyada belki de en çok bu yapılanma için gereklidir.

Beyaz Türk faşizmi olarak adlandırabileceğimiz bu sistemin kurucu olma özelliği vardır. İşin tuhaf yanı, sistemde rol oynayanlar veya alet olanların ezici çoğunluğunun oynadıkları rolle neye hizmet ettiklerinin farkında olmamalarıdır. Çok azı, o da dışarıda sistemle yakından ilgilenenler rollerinin ne anlama geldiğini fark edebilirler. Başta M. Kemal Paşa olmak üzere isyanın beş ünlü generalinin anıları iyi okunduğunda, inşa etmek istedikleri eserin çok dışında, hatta karşıtı oluşumlara tanıklık etmiş olmaktan ötürü çok öfkeli ve rahatsız oldukları açıkça anlaşılır. En vahimi de, Beyaz Türk faşizminin adını aldığı Türklükle çok az alakalı olması, Türk toplumunun ezici çoğunluğunun ise bu

gerçeğin farkında olmaması, hatta kara cahili olmasıdır. 'Etrak-ı bi idrak' deyimi bu gerçeği ifade etse gerek. Gerçi tarih boyunca tüm iktidar inşalarında benzer argümanlar vardır, ama hiçbiri Anadolu'nun çağdaş iktidar yapılanmasındaki argümanlarla boy ölçüşemez ve bu argümanlara benzemez.

İkinci Dünya Savaşından sonra sistemin hegemonik önderliğini devralan ABD, Beyaz Türk faşizmini daha da tahkim ederek Türkiye Cumhuriyeti'ni denetlemeye devam etti. Daha sonra 27 Mayıs darbesini yapacak olan bir grup subayı 1945 ve 1950'lerde Gladio örgütlenmesi temelinde eğittiği ve sistemin kompase edilmesinde bunları kullandığı bilinmektedir. İngiltere'nin daha önce 1940'larda bir grup Türk pilotunu savaşta bu çerçevede kullandığı da bilinmektedir. Özellikle bu subaylar içinde öne çıkan Alparslan Türkeş ve grubu 1960'lar sonrasında yine Türkiye sol ve emekçi hareketlerini bu çerçevede işlemez kılmakta kullanılmıştır. Bu noktada Beyaz Türk faşizmiyle ilişkili olsa da, bu grupların değişik bir versiyonunun da bu arada hep devrede olduğu bilinmek durumundadır. Bunlar anti-Siyonist olup, daha çok Hitlercilik paralelinde faaliyet yürüten ırkçı Türk faşistleridir. Siyah Türk faşizmi diye adlandırabileceğimiz eğilimi temsil eden bu kesimler, Anadolu'da Proto-İsrail varlıklarını tasfiye ederek, saf Türklükten ibaret bir Anadolu Türk hegemonik sistemi inşa etmek isterler. Bu kesimler Birinci Dünya Savaşında gasp ettikleri ve ilk defa Ermenilere karşı uyguladıkları sistemi bir daha tam olarak ele geçiremediler. Kısmen, o da Beyaz Türk faşizmi ihtiyaç duyduğunda, mevcut yapılanmaya eklendiler. Özellikle Türkiye demokratik ve sosyalist hareketlerine karşı çok acımasızca, hukuk dışı ve komplocu tarzda kullanıldılar. İşin tuhaf yanı, Kürt kimliğinin tasfiyesi söz konusu olduğunda, ulus-devletçi sol ve demokratik yapılanmaların da istisnalar dışında Beyaz Türk faşizminin çekirdek yapılanmasına dahil olmaktan geri durmamalarıdır. Hem de sözde karşı çıktıkları emperyalistler tarafından nasıl kullanıldıklarını fark etmeden!

Saf ırk yaratma peşinde olanlar, gerektiğinde tüm Anadolu'yu (Buna Kürdistan da dahildir) yeniden fethedip, daha dar bir etnik temele dayalı bir Türk ulus-devleti kurmayı temel ütopyaları sayarlar. Çelişkileri çeşitli azınlık kültürlerinden olanlar ve İsrail yandaşlarıyladır. Fakat İsrail olmaksızın (hem içteki, hem dıştaki İsrail) yapamayacaklarını iyi bildiklerinden açıktan tavır alamazlar. Parti olarak varlık nedenleri, en ırkçı Türk etnik milliyetçiliği ve ulus-devletçiliğidir. Hem Beyaz hem de Siyah Türk faşizminin Kürt kimliğine ilişkin politikası ya fiziksel ya da kültürel olarak tamamen tasfiye etmedir, Kürtlerin varlık olmaktan çıkarılmasıdır. Beyaz Türkler kendilerini Türk sayanların Türk olarak kabul edilmelerini uygun görürken, Siyah Türkler (Bozkurt Türkleri de denilebilir) buna pek yanaşmazlar. Bunun yerine ırk arılığı peşinde koşarlar. Er ya da geç fiziki soykırımla Kürtlüğü ortadan kaldırmak temel hedefleridir. Hegemonik güçler tarafından demokratik ve sosyalist hareketlerin tasfiyesinde kullanılan Siyah Türkler, günümüzde artık eskisi kadar gözde değiller.

12 Eylül darbesinin Türk-İslâm sentezini benimsemesi, üçüncü kuşak faşist hareketi gündeme taşıdı. Yeşil Türk faşizmi diyebileceğimiz bu akım, 1970'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yayılmasını önlemek,

Sovyet Rusya'yı Afganistan'dan atmak ve Orta Asya'da sorunlarla uğraştırmak, İslâm ülkelerinin demokrasiye ve sosyalizme kayışını önlemek isteyen ABD'nin ırkçı milliyetçiliğe göre daha kullanılır görmesi ve desteklemesi sonucunda gelişim sağlamıştır. İslâmcı Hareket ağırlıklı olarak İngiliz hegemonyacılığına hizmet temelinde ortaya çıkmıştır. Kapitalist moderniteden bağımsız değildir. Sanıldığı kadar millici ve özgürlükçü de değildir. Kapitalist milliyetçiliğin bir versiyonu olarak geliştirilmiştir. Temel hedefi, İslâmî kültürün yaygın yaşandığı toplumların demokratikleştirilmesini ve sosyalistleştirilmesini barajlamak, İslâm kültürünü kapitalizme entegre etmektir. Tüm hegemonik güçlerin bu amaçla kullandığı araçlar arasındadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâmî unsurları devlet içinde bir arada tutmak ve İngiliz hegemonyacılığına karşı kullanmak için önce Almanya destekli Panislamizm geliştirildi. İngiltere buna Arap coğrafyasında Vahhabiliği geliştirerek yanıt verdi. İslâmcılık, daha doğuşunda İslâm kültürünü istismar eden işbirlikçilerin, hegemonik güçlerin sömürüsündeki paylarını geliştirip arttırmaları için kullanıma girmiştir. Dinsel milliyetçilik biçiminde kapitalist hegemonyacılığa eklemlenir. Yurtsever İslâmî unsurları siyasi İslâmcılardan ayırt etmek gerekir. Nitekim bu yönlü anti-hegemonik önderler ortaya çıkmıştır. İslâm kültürünün homojen olmadığı, sınıfsal ve sosyal durumlara göre farklı tavırların geliştirilmesine açık olduğu anlaşılır bir durumdur. Ulusal Kurtuluş Savaşında bir güç olarak İslâmcılar anti-hegemonik tavır göstermişlerdir. Sosyalist ve Kürt yurtsever unsurlar gibi, yurtsever İslâmî güçler de Beyaz Türk faşizmi tarafından tasfiye edilmiştir. Beyaz Türk komploculuğuyla birlikte devlet içinde yurtsever İslâmcıların yeri olamazdı. Bunlar katı laikçilikle (laik dincilik) bir arada yaşayamazlardı. Bu nedenle susturuldular. ABD'nin hegemonik önderliği altında tıpkı diğer anti-komünist kanatlar gibi siyasi İslâmcılık da yeniden canlandırılmaya çalışıldı. Irkçı Türk faşizmi gibi bu akım da demokratik ve sosyalist hareketin sıçrama yaptığı 1960'lardan sonra partileşti. Diğer faşist kanatlarla çelişkileri olsa da, hepsi ana hedefte birleşiyorlardı. Onlar da 1970'lerden itibaren iktidarda yer edinmeye başladılar.

Bunda devrimci hareketin yükselişinin açık etkisi vardır. Fakat 12 Eylül 1980 darbesini yapan güçlerle ittifaka girebilecek kadar önem kazanmalarında, Afganistan'ın Sovyetlerce işgali ve İran'da yaşanan Şii devriminin önemli payı vardır. Hem Sovyetler Birliği hegemonyasının kırılmasında hem de İran Devriminin önüne set çekilmesinde yeniden inşa edilecek bir İslâmî harekete şiddetle ihtiyaç vardı. Türkiye'de bu model için radikal sayılan Necmettin Erbakan önderliğindeki Milli Görüş Hareketi'nden (Milli Görüş, bir milli Türk burjuvazisi yaratma amaçlıdır) daha ılımlı görülen unsurlar ayıklanarak ve değişik cemaatlerden kadro derlenerek bir iktidarcı elit grubun devşirildiği anlaşılmaktadır. Turgut Özal'la yapılmaya çalışılan buydu. Fakat hâlâ nasıl ve niçin tasfiye edildiği bir sır olarak duran Turgut Özal'ın Nisan 1993'te fiziksel ve siyasal olarak tasfiye edilmesi ve Necmettin Erbakan'ın 28 Şubat 1997'de Başbakanlıktan düşürülmesinin ardından, daha sonra kendini AKP olarak şekillendirecek model üzerinde çalışıldığı anlaşılmaktadır. AKP'nin çıkışı öyle

sanıldığı gibi 2001'de değildir; en azından 12 Eylül darbesine kadar giden bir kökeni vardır. ABD Cumhurbaşkanı G. W. Bush döneminde BOP'un gündeme girmesi, Afganistan ve Irak işgalleri Türkiye'deki Ilımlı İslâm projesini yeni bir alternatif haline getirdi. Beyaz Türk faşizmi laikçi ve eskimiş yapısı nedeniyle kitlelerden tecrit olmuştu. Ayrıca içe kapanmacıydı. Küresel kapitalizme pek açık değildi. Karşısında ciddi bir sosyalist ve demokratik hareket olmadığı için, ABD bir ırkçı faşizme pek ihtiyaç duymuyordu. Daha da önemlisi, Kürdistan genelinde olduğu gibi Türk egemenliğindeki Kürdistan'da da büyük gelişme sağlamış olan Kürt Demokratik Özgürlük Hareketi gelişimini sürdürüyordu. Dolayısıyla beyaz ve ırkçı tonlardaki faşist ideolojilerin tecrit olmuş durumu göz önüne getirildiğinde, bir yeşil faşist Türk elidine ihtiyaç duyulduğu kendiliğinden anlaşılır.

İslâmî kültürün Kürt kültürel kimliğinde önemli rol oynaması da bunda etkili olmuştur. Kürt toplumunda tarikatçı eğilimlerin yüzyıllardan beri etkili olması, Yeşil Türk faşist seçeneğini daha kullanılabilir bir argüman haline getiriyordu. Diğer iki kanat faşizminin ordu içinde ve CHP, MHP başta olmak üzere siyasi partilerdeki temsilcileri içteki bu iktidar kaymasına şiddetle karşı çıktılar. 2001'den 2007'ye kadar dört darbe denemesine giriştiler. Fakat ABD ve AB desteğinden yoksun olmaları başarılı olmalarına imkân tanımadı. Ayrıca AKP'nin aşırı küresel finans sermaye yandaşlığı tek seçenek olmasını, hatta tek partili iktidar olarak kalmasını pekiştirdi. AKP'nin iktidara gelmesi, devlette yeni hegemonik dönemi ifade eder. Cumhuriyet'in seksen yıllık Beyaz Türk hegemonyası, yerini yavaş yavaş ve sancılı şekilde Cumhuriyet'in Ilımlı İslâmcı geçinen Yeşil Türk faşizmine bıraktı. Şüphesiz bu durum devletin tümüyle fethedildiği anlamına gelmez, fakat o yola girilmiştir. Ankara merkezli Beyaz Türk faşizmi yerine, Konya-Kayseri merkezli Yeşil Türk faşizmi yavaş yavaş fakat emin adımlarla Cumhuriyet'in yeni hegemonik gücü olma yolundadır. Cumhuriyet'in 100. yılı olacak 2023 yılının bu hegemonya altında karşılanması daha şimdiden açıkça planlanmaktadır.

Bu yeni hegemonik dönemde Türk kimliği ulus-devletçi niteliğini olduğu gibi korumakla birlikte, Sünni İslâmcı ideolojik aygıtlarla daha da pekiştirilecektir. Asıl kimlik problemini yaşayanlar Kürtler olacaktır. Ordunun bir kanadının yeni hegemonik güçle ittifak kurması, Kürt kimliğinin bastırılıp tasfiye edilmesinde İslâmcı ideolojik aygıtların önemli rol oynayacaklarına inanmasından ileri gelmektedir. Diğer iki faşist ideolojik aygıtın sıfırlanması, ordunun yeni komuta kademesini buna ikna etmede etkili olmuştur. Kaldı ki, 12 Eylül darbesini tezgâhlayan ordunun komuta kademesinin de benzer bir eğilimi vardı ve birbirleriyle organik bağları açığa çıkmış durumdaydı. Önemli olan diğer bir husus, yeni hegemonik gücün Yahudi sermayesi ve ideolojik versiyonlarıyla olan ilişkisidir. Yeni hegemonik gücün ılımlı İslâmî yapısı ve benzer İslâmî güçler ve iktidarlarla ilişkisinin İsrail Siyonizm'iyle çelişkiye yol açması kaçınılmazdı. Fakat bu durum AKP'nin Yahudi sermayesi ve diğer ideolojik aygıtlarıyla bağının olmadığını göstermez. Tersine, AKP, Yahudi sermayesinin Siyonist olmayan evrenselci-küreselci finans kanadıyla ve evrenselci Karaim

Yahudi ideolojisiyle en sıkı bağlara sahiptir; daha doğrusu, Siyonist kanat yerine bu kanadın daha güçlü biçimde ikame edilmesidir. AKP herhangi bir beyaz ırkçı Türk partisinden çok daha fazla evrenselci Yahudi sermayesi ve ideolojik aygıtının Anadolu'daki, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki temsilcisi, acentesi konumundadır.

Unutmamak gerekir ki, bu köklü Yahudi sermayesi ve ideolojik aygıtı son dört yüz yıldan beri kapitalist modernitenin küresel hegemonyasını geliştiren ve yürüten temel güçlerin başında gelmektedir. Yüzlerce devlet iktidarı ve sermaye tekelinin oluşumunda, dolayısıyla çatışma ve savaşların çıkmasında belirleyici rolü vardır. Kapitalist modernitenin dünya hegemonyasında ideolojik ve ekonomik olarak bu denli etkili olan bir gücün, kendisi için en stratejik alan saydığı bir coğrafyada, Anadolu ve Mezopotamya'daki iktidar oluşumunda ve modernite tesisinde etkisiz kalacağını varsaymak rasyonel değildir. Nasıl ki Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında laik-milliyetçi bir ulus-devlet inşa ettiyse ve çıkarlarına (Proto-İsrail; Sovyet hegemonyacılığına karşıt ve bölgeden izole edilmiş kapalı bir iktidar yapılanması) en uygun modernite modeli saydıysa, 2000'li yıllarda da benzer amaçlar temelinde ama tersine araçlarla (yeniden düzenlenmiş Türkçü-Sünni ulus-devlet, dışa açılan sınırlar, bölgeye daha çok karışan ve küresel sermaye ile bütünleşen bir Türkiye Cumhuriyeti) hegemonik güç düzenlemesine gitti. Bilinmesi gereken en önemli husus, bu yeni hegemonyanın tesis edilmesinde dünya hegemonik gücünün belirleyici rol oynadığıdır.

Kürt kimliğinin bu yeni hegemonik güç döneminde tasfiyesi için yeni komplo yöntemleri denenmektedir, denenecektir. Bunun provaları ilk defa açıkça Türkiye Hizbullah'ı (Kürdistan halkının Hizbul-Kontra dediği oluşum) adıyla 1990'larda yapıldı. JİTEM'in kurucusu Albay Arif Doğan'ın açıkça dile getirdiği gibi, Hizbul-Kontra kendilerinin inşa ettiği bir oluşumdu. Bu oluşumun on bini aşkın insanın fail-i meçhul bir biçimde katledilmesinde önemli rol oynadığı herkesçe bilinmektedir. Bu deneyimden sonra AKP ile ikinci aşamaya geçildi. AKP'nin müttefikleri (ittifak ettikleri tarikat-holding güçleri, özellikle F. Gülen adıyla tanıtılan, özünde devlet-içi olan ve ABD'nin ülkücü siyah kontralar yerine ikame ettiği yeşil kontra) ile birlikte Kürdistan için öngördüğü temel tasfiyeci model ve bu modelin temel uygulama aracı Ilımlı Sünni İslâmcılık iken, Hizbul-Kontra yerine yeni tetikçi güç olarak öngördüğü yapılanma ise bir nevi Kürt Hamas'ı dediğimiz oluşumdur. Yeni tasfiye planı eski Beyaz ve Siyah Türk faşist yöntemlerini tümüyle devre dışı bırakmıyor, daha çok tamamlayıcı nitelikte olup onların etkisiz kaldıkları alanları yeni baştan düzenliyor. Bu alanları 'PKK ve şehir uzantısı KCK terörüne karşı' ekonomik, sosyal, kültürel-psikolojik, askeri, siyasi ve diplomatik olarak beş-altı önemli bölüme ayırarak, daha sistemli ve yoğun olarak düzenlemeyi öngörüyor. AKP özellikle ordunun resmi komuta grubuyla vardığı 4 Mayıs 2007 tarihli Dolmabahçe Protokolü (Başbakan Erdoğan ve dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt arasında varılan, ölünceye kadar gizli kalması kararlaştırılan protokol) ve ABD ile kararlaştırılan 5 Kasım 2007 tarihli Washington

Protokolü ile bu düzenlemeleri hızla hayata geçirmeye çalıştı, çalışıyor. Daha önce eşi görülmeyen hava saldırıları, ABD ile anında istihbarat paylaşımı, KCK operasyonları, DTP'nin kapatılması, sahte Kürt burjuva sivil toplum inisiyatifleri, Roj TV'ye yönelik saldırılar, AB ülkelerinde Kürtlere karşı geliştirilen yaygın operasyonlar ve tutuklamalar, Kürdistan'ın her ilindeki holdingleşme, çocukların Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına (YİBO) kapatılmaları gibi en önemli uygulama örnekleri bu yeni düzenlemenin önemli ipuçlarını sunmaktadır. Kürt gerçekliği, Kürt kimliği özünde tarihinin en kapsamlı ve her alanda (ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal, askeri, diplomatik, sportif vb.) planlanmış bir özel savaş kuşatmasıyla karşı karşıya getirilmiştir. Bazı sözde demokratik açılım örnekleri (Kürtçe kurslar, yayın serbestisi, TRT-6, beyaz eşya ve kömür dağıtımı) bu soykırımı gizleyip örtülemek amacıyla geniş propagandalarla sunulmaya çalışılmıştır. Buna Güney Kürdistan'daki sermaye yatırımlarını, diplomatik ilişkileri ve üçlü ittifakları (Irak-ABD-TC, Suriye-İran-TC ittifakı; iç kuşatmayı dış kuşatmayla tamamlamak) da eklemek gerekir. Böylelikle tarihin en kapsamlı ve tüm toplumsal alanları kapsayan soykırımcı, özel, örtülü, gizli ve açık savaşı hayata geçirilmiştir.

Bürokratik cumhuriyetin çöküş dönemine denk gelen yeni hegemonik iç iktidar döneminin ideolojik, sosyal ve ekonomik alanlardaki tekelci yapılarının kuruluş dönemindeki yapılanmalardan önemli farkları vardır. Ulus-devletin inşası dönemindeki resmi ideoloji pozitivist laik milliyetçilikti. Bu dönemde katı Darwinist görüşler hâkimdi. Homojen kültür oluşturmaya karar verildiğinde, diğer kültürlerin ve bunların başında gelen Kürt kültürel varlığının tasfiyesi, Darwinist 'güçlü olanın yaşama hakkı' kanunu gereğince ilerlemecilik adına meşru sayılmaktaydı. Aynı kanun Avrupa'da ulus-devletlerin inşasında da uygulanmıştı. Sonuç, resmi ideoloji dışında kalan kültürlerin soykırımlara varana dek imhasıydı. Bürokratik karakteri Türk burjuvazisini bu biyolojist görüşü daha amansız bir uygulamaya yöneltiyordu. Anadolu'daki soykırımları gerçekleştirenler ideolojik güçlerini bu kaba pozitivist-biyolojist görüşten almışlardı. Oluşturulan yeni toplumsal yapılanmanın hegemonik gücü devlet eliyle yetiştirilen (Gayri Müslimlerin el konulan malları ve sermaye birikimleri bu yetiştirmede önemli rol oynar) bürokratik burjuvazidir. Başka türlü Türk burjuvazisini oluşturmak mümkün görünmemektedir. Ekonomik olarak kapalı bir iç pazar etrafında tekelci devlet kurumlarıyla sanayileşmeye öncülük tanınmıştır. Aslında ticari, mali ve sınaî tekelcilik iç içe olup, dönemine göre sektörler başat kılınmaktadır. Alman kapitalistleşme modeli (devlet eliyle kapitalistleşmeye ağırlık veren model) baştan ve zorunlu olarak tercih edilmişti. İktidar tekelinin kendisi tek partili oligarşik diktaydı. Kapitalist sömürü nedeniyle bu iktidar yapısının faşizmle göbek bağının olması anlaşılır bir husustur.

Bu ana yapılanma alanlarında inşa edilen ulus-devletçiliğin baş hedefi homojen toplum yaratmak olduğu için, bu durumda Kürt gerçekliğini bekleyen akıbet fiziksel ve kültürel soykırımlarla tasfiye olmaktı. Kürtleri tasfiye etme sürecinin isyanlara yol açması kaçınılmaz olduğu gibi, toplumun provoke edilmesi de aynı tasfiye amacının gereğiydi. Pozitivizm gereği buna inanılmıştı.

Kürt gerçekliğinin tasfiye edilmesi ilerlemecilik sayılmaktaydı. Ulus-devletçi güçler bu tasfiyenin kısa zamanda tam başarılacağından emindiler. Bunun anayasadaki ifadesi "Vatandaşlık bağıyla devlete bağlı olan herkes Türk'tür" maddesiydi. Pozitivist ideoloji görünüşte kendini dünyevi, olgusal ve bilimsel olarak tanımlar. Dinsel ve metafizik düşünceden sonra üçüncü ve nihai insanlık paradigması sayar. Özünde ise o da metafizik bir düşünce kalıbı olup daha dar, kaba ve dogmatik bir dünya görüşüdür. Bu gerçekliği en açık biçimde laik ve ulusçu ideolojiye dayanan Türk ulus-devletinin Türklük tanımında görmekteyiz. Sanki Tanrının "Ol!" emriyle her şeyin oluştuğu gibi bir zihniyetle "Türk ol!" demekle herkesin Türk olabileceğine kendini inandırmıştır. Sosyolojik bilimsellik bu örnekte görüldüğü gibi boşlukta kalmış, pozitivist metafizikçi karakterini çarpıcı biçimde kanıtlamıştır. Çok acımasız olarak uygulanan da bunun gereğidir. Irkçı milliyetçiliğin baş ideoloğu Nihal Atsız bile, Beyaz Türklerin bu uygulamasını 'Türklük dehşeti' olarak yorumlamıştır.

1950-1980 dönemi Beyaz Türk faşizminin olgunluk dönemidir. Ancak komplo ve darbelerle yürütülebilmiştir. Dış hegemonik gücün değişmesinin (İngiltere'nin yerine ABD'nin geçmesi) gereği olarak farklı bazı uygulamalar (çok partili parlamenter demokrasicilik, liberal kapitalizme açılım, laiklikten kısmi tavizler verme) gelişse de, oligarşik faşist diktatörlük esas yapısını koruyarak sürdürmüştür. Sert toplumsal ve sınıfsal çatışmalar sonuç vermemiştir. Sonuç 12 Eylül askeri darbesi olmuştur. İç ve dış konjonktür gereği (Ortadoğu'da İran Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi nedeniyle bozulan dış denge, içteki devrimci mücadelenin yükselişinin durdurulamaması nedeniyle bozulan iç denge) tezgâhlanmış olan darbe, tarihsel anlamda Beyaz Türk faşist sisteminin çöküş sürecine denk gelmiş ve çöküşü durdurmak istemiştir. Bunun için ideolojik planda laik ulusçuluk yerine Türk-İslâm milliyetçiliği esas alınmış, ekonomik alanda içe kapanmacılıktan küresel tekellerle bütünleşmeye açılım sağlanmış, bürokratik ağırlıklı burjuvaziden özel sermayenin öncülüğüne geçilmiş, siyasi-iktidar alanında askeri vesayet geçerli kılınmıştır. Bu düzenlemeyi sağlayan 12 Eylül Anayasası zorla kabul ettirilmiştir. Çöküş döneminin vesayetçi rejimi ağırlıklı olarak son Bülent Ecevit Hükümetine kadar (1999-2002) devam etmiş ve tam bir iç savaş düzeniyle sürdürülmüştür. Türkiye toplumu üzerinde yoğun bir pasifikasyon rejimi uygulanırken, Kürdistan'da özel savaşın her türü denenmiştir. Belki de tarihte örneğine az rastlanır bir iç özel savaş rejimi (kendi anayasalarını da fiilen çiğneyerek) tesis edilmiş, dolayısıyla anayasa göstermelik kalmıştır. Hem devlet içinde (1993'te Turgut Özal ve Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in tasfiyesiyle başlayan çok kapsamlı tasfiye süreci), hem de devletten topluma müthiş bir terör (binlerce Kürt köyünün boşaltılması, zindanlarda vahşet boyutlarına varan uygulamalar, on binleri aşan faili meçhul bırakılmış cinayetler, Sivas'ta Madımak Oteli katliamı, hiçbir savaş yasasına uymayan kontrgerilla eylemleri, yüzbinleri aşan tutuklamalar, kırk bini aşan öldürmeler) estirilmiştir. Bu temelde belki ulus-devletin çöküşü önlenmiş, ama klasik anlamda devlet de

devlet olmaktan çıkmıştır. Cumhuriyet aydınlanmacı anlamda zaten bir türlü inşa edilememiş ve 1980 sonrasında da askeri vesayete teslim olmuştur.

Bu süreçte başından itibaren PKK öncülüğünde özellikle 15 Ağustos 1984 Hamlesiyle gelişen ve çok zorlu geçen bir direniş süreciyle sadece Kürt gerçeğinin varlık olarak tasfiyesi durdurulmamış, özgürlük yolunda da önemli mesafeler kat edilmiştir. Başta ABD, İngiltere ve Almanya olmak üzere dış hegemonik güçlerin yoğun desteği karşılığında ekonomik olarak küresel finans sistemine teslim olma, bölgesel politikalarına tam destek verme, askeri alanda NATO gizli ordusu Gladio'nun Türkiye bölümünün büyüyerek savaşta kullanılmasına onay verme temelinde sürdürülen özel savaşta, bir avuç hain ve işbirlikçi dışında, varlık ve özgürlük savaşındaki Kürtler yalnız bırakılmış ve tecrit edilmiştir. Tüm ulus-devletler katı bir biçimde çıkarlarının gereğini yerine getirip, bu vahşete ya taraf olmuşlar ya da seyirci kalmışlardır. Özellikle İsrail ulus-devleti, 1958'den beri yapılan gizli askeri antlaşmaları 1996'da daha genişletmiş olarak, bu özel savaşta Türk devletine desteğini ileri boyutlara taşımıştır. Kapitalist modernitenin hegemonik güçlerinin (Buna Sovyet Rusya da dahildir) çıkarları gereği sağladıkları destek olmadan, Anadolu ve Mezopotamya'da hiçbir toplumsal kültür soykırımdan geçirilemezdi. Bunda sermayenin azami kâr peşinde koşma eğilimi sonucu belirleyici olmuştur. Bu gerçeklik bütün açıklığıyla, hukuk ve ahlâk dışılığıyla yüz yılı aşan bir süreden beri gittikçe yoğunlaşan Kürt kültürel soykırımında kendini kanıtlamaktadır. Sermayenin kısa süreli çıkarları için binlerce yıllık kültürel varlıklar ve toplulukların tasfiyesine ya göz yumulmuş ya da açıkça destek verilmiştir. Soykırımla ulus-devlet ve sermaye tekelleri arasındaki ilişki hiçbir ülkede Kürdistan'daki kadar açık biçimde kendini sergilememiştir. Filistin Kurtuluş Hareketi bile Türkiye iktidarlarıyla uzlaşmış ve gereken desteği vermemiştir.

İç savaşta rejimin aşırı yıpranması ve ABD'nin Irak operasyonu (görünüşte provokatif El Kaide örgütünün İkiz Kulelere saldırısı bahane edilse de)Türkiye'de yeni bir iktidar hegemonyasını zorunlu kılmıştır. Yeni hegemonyanın iç araçları 1970'lerden beri zaten derlenmekteydi. Türk-İslâm sentezinin benimsenmesi, 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları (küresel finans sermayesine açılım), 12 Eylül darbesi, Beyaz Türk ulus-devletçi partilerin kapatılması, Genelkurmay'da kural dışı atamalar, Doğru Yol Partisi'nde Tansu Çiller Operasyonu ve Hükümeti, 28 Şubat süreci, Erbakan Hükümeti'nin düşürülüşü ve en son Bülent Ecevit'in hem kişisel hem de hükümet olarak tasfiyesi bu sürecin belirgin aşamaları olarak sıralanabilir. AKP'yi böylesi aşamaların tüm iç ve dış unsurlarının bir düzenlemesi olarak değerlendirmek büyük önem taşır. Bu, Türkiye çağdaş tarihinin Cumhuriyet hamlesi kadar önemli bir hamledir; o ayarda bir dönüşümün adıdır. Nasıl ki CHP Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet ve Ulusal Kurtuluş sürecinin merkezî devlet partisiyse, AKP de aynı süreçlerde çoğunlukla muhalif kalmış, Abdülhamit rejimiyle uzlaşmış, Alman hegemonyasına karşı İngiltere hegemonyasını esas almış, laik ulusçuluğa karşı İslâmî milliyetçiliği geliştirmiş, Siyonist milliyetçiliğe karşı Karaim Yahudi evrenselciliğiyle ittifak kurmuş, ordunun 12 Eylül darbesinde destekle-

diği Türk-İslâm ideolojisini kendine destek yapmış, bizzat ordunun 28 Şubat süreciyle radikal millici Necmettin Erbakan'ın partisini parçalaması sonucu hayat bulmuş uzun bir sürecin merkezî ulus-devlet partisidir. Deniz Baykal önderliğindeki CHP'nin ana muhalefet partisi olması karşılığında, R. Tayyip Erdoğan'ın önderliğinde kurulmuş stratejik hegemonik bir parti kimliğiyle, yeni dönem Yeşil Türk faşizminin inşa edici ve yürütücü gücü olarak, uzun bir tarihî geçmişe dayanan, hegemonik iç ve dış güçlerin desteğini arkasına alarak iktidara oturmuş bir partidir.

AKP önderliğinde somutlaştırılmaya çalışılan rejime İkinci Cumhuriyet veya Ilımlı İslâm Cumhuriyeti demek erken bir yorum olacaktır. Esas karakteri idea edilmesine ve anayasada ifadesini bulmasına rağmen, rejim hiçbir zaman demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti haline gelememiş, kuruluşundan beri oligarşik faşist karakterini hep korumuştur. Cumhuriyet rejimi klasik anlamda hep bir ad olarak kalmıştır. Özellikle demokratik cumhuriyet haline gelememiştir. Tıpkı CHP hegemonyasına karşı olduğu gibi, AKP hegemonyasına karşı da demokratik cumhuriyet ve anayasası mücadelesi gündemde olacaktır. Dolayısıyla yaşanan bu sürece oligarşik dikta ile ona karşı verilen demokratik cumhuriyet mücadelesi dönemi demek daha doğru olacaktır. Her ne kadar ısrarla ve çok bilinçli medyatik çarpıtmalarla seksen yıllık Beyaz Türk faşizminin alternatifi olarak sunulsa da, özünde uyuştuğu bu rejimi renk farkıyla sürdürme kararındadır. Yıpranan, içte ve dışta desteklerinin önemli bir kısmını yitiren Beyaz Türkçü faşist rejimin hem gizli desteği hem de yıpranmasının doğal sonucu olarak, AKP'nin Yeşil faşist rejiminin önü, yolu açılmıştır.

AKP iktidarının ilk sekiz yılı CHP'nin ilk sekiz yılına (1923-1931) çok benzemektedir. İkisinde de tek partili rejim egemendir. Tıpkı 1931'den itibaren (M. Kemal'in Serbest Fırka denemesine rağmen) ağırlaşan İsmet İnönü ve Recep Peker faşizmi gibi, AKP'nin de 2011 seçimlerinden itibaren (Hitler'in 1933 seçimlerindeki konumuna oldukça benzemektedir) diktatoryasını yoğunlaştırma ve kendi anayasasıyla pekiştirme olasılığı yüksektir. Yine tıpkı dönemin CHP'sinde olduğu gibi sürecin sancılı geçmesi ve iç çelişkilerin artması (Mustafa Kemal ile İsmet İnönü arasında olduğu gibi) AKP'yi farklı rotalara saptırabilir. R. Tayyip Erdoğan ile Abdullah Gül çekişmesi gelişebilir. Demokratik uzlaşıya yatan bir kesim ayrışabilir. Demokratik Türkiye ve Demokratik Anayasa olasılığı da ciddi bir seçenek olarak gündemde ağırlığını hissettirebilir. AKP'nin hegemonik iktidarı henüz kesinleşmediği gibi, demokratik anayasal bir rejimin kaderi de kesinleşmiş değildir. Her iki olasılıktan hangisinin kesinlik kazanabileceğini hegemonik güçlerle Türkiye'nin demokratik, sosyalist ve Kürdistan'ın demokratik özerklik mücadelesinin durumu belirleyecektir.

Yeni hegemonik iktidar döneminde Kürt varlığı ve özgürlüğünü tasfiye amaçlı özel savaş rejimi daha da güçlendirilerek yürütülecektir. Zaten AKP'nin ordu şahsında rejimin eski iktidar sahipleriyle yaptığı uzlaşmanın temelinde Kürt varlığının (ontolojik gerçeklik) ve özgürlüğünün (bilinç ve örgütlülük) tasfiyesi ve kültürel soykırımın sürdürülmesi yatmaktadır. İktidar başka türlü

AKP'ye teslim edilemezdi. 1925'teki Siyonist milliyetçilik ve Türk ulusçuluğu arasındaki uzlaşmanın temelinde de Kürt varlığının inkârı ve isyancı güçlerin şiddetle tasfiye edilmesi yatmaktaydı. Bu uzlaşma AKP döneminde sadece olduğu gibi kabullenilmekle kalmamış, İslâmî argümanlarla daha da güçlendirilerek devam ettirilmiştir. Özcesi, her üç ana akım milliyetçiliğin (Siyonist Türk ulusçuluğu, ırkçı Türk milliyetçiliği ve Türk-İslâm milliyetçiliği) ortak paydası Kürtlerin kültürel soykırımıdır. Her üç milliyetçilik diğer tüm konularda birbirlerine karşı darbe yapıp kanlı mücadelelere girseler de, Kürt gerçekliği karşısında hep ortak tavır alırlar. Faşist rejimin 'tunç yasası' denen olgu budur. Bu yasayı tanımayan hiçbir güce sistem içinde yaşama ve siyaset yapma hakkı tanınmaz.

AKP hegemonyasının daha değişik taktik uygulamaları ortak stratejiye (Kürt varlığı ve Özgürlük Hareketi'nin tasfiyesi) ters düşmediği gibi, bu stratejiyi daha yaratıcı biçimde başarıyla uygulamak için giriştiği taktik manevralar olmaktadır. Örneğin R. Tayyip Erdoğan 2005'te Diyarbakır'da önce "Kürt sorunu bizim de sorunumuzdur" diyerek Kürt halkının önemli desteğini arkasına aldıktan sonra, 2006'da çocuklar ve kadınları kapsamına alacak biçimde daha da geliştirilen tüm Cumhuriyet dönemlerinin anti-Kürt yasalarının en şiddetlisi olan Terörle Mücadele Kanunu'nu sinsice çıkarmaktan çekinmedi. Çocukların ilk defa yaygın olarak tutuklanmaları, KCK operasyonları, hava saldırıları bu stratejinin gereğidir. Psikolojik savaşın her türlüsü, işbirlikçi bir Kürt sermaye grubunun hem Güney hem de Kuzey Kürdistan'ın önemli kentlerinde çekim merkezi olarak oluşturulmaya çalışılması ve sahte Kürtçü sivil toplum örgütlerinin kuruluşu da bu yeni stratejiyle yakından ilgilidir. Buna işbirlikçi Kürt medyasını da (psikolojik savaş araçları) eklemek gerekir. Spor ve sanatın birçok dalı da benzer stratejik amaçlarla kullanıma açılmıştır. Belki de en vahim uygulama, Hizbul-kontra yerine Kürt Hamas'ının oluşturulması deneyimleridir. Dinci yayın ve örgütlenmelerin temel hedefi, son aşamada KCK'ye karşı kendi Kürtçü Hamas'ını kurup harekete geçirme ve başat kılmadır. Örneğin Filistin'de MOSSAD'ın FKÖ'yü zayıf düşürmek için kurdurduğu, mücadeleyle hiçbir ilgisi olmayan Hamas, bugün FKÖ'yü ve özellikle temel güç olan El Fetih'i tasfiyenin eşiğine kadar getirmiştir. Aynı model Kürdistan'da KCK'ye karşı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yeni dinci liseler ve Kuran kursları da bizzat açıklandığı gibi bu amaçla aceleyle tesis edilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tüm camileri kültürel tasfiyeciliğin hizmetine sokmuştur. Din tamamen politize edilip Kürt varlığının inkârında ve özgürlük mücadelesinin karalanmasında kullanılan bir araç durumuna indirgenmiştir.

Benzer yüzlerce uygulama yeni hegemonik gücün sadece niyet ve politikalarını değil, çok tehlikeli tasfiyeci planlarını da açıkça ortaya koymaktadır. Nasıl ki CHP 1925-1940 döneminde Kürt direnmesi ve varlığının kanlı tasfiyeci ulus-devlet partisiyse, 2000'li yıllardan itibaren AKP de aynen ve daha da ağırlaştırılmış koşullar temelinde Kürt gerçekliğini ve Özgürlük Hareketi'ni tasfiye etmeyi amaçlayan ulus-devlet partisidir. Şüphesiz içindeki bazı aykırı sesler ve farklı dönemsel uygulamalar stratejik amacını değiştirmemekte, bila-

kis doğrulamaktadır. AKP'nin 2002 yılının sonundan itibaren el altından PKK içinde yürüttüğü tasfiye hareketi (ABD, Güney Kürdistan otoritesi ve PKK'li işbirlikçi tasfiyeci unsurlarla yürütülen tasfiye girişimi), 2006'dan beri diyalog adı altında DTP ve Avrupa'daki KCK temsilcileriyle sürdürülen ve Abdullah Öcalan'a kadar yansıyan görüşmeler, bazı devlet yetkililerinin iyi niyetine rağmen, aynı stratejinin duvarlarına çarparak boşa çıkarılmıştır. Açık ki, bu barış düşmanı tasfiyeci strateji terk edilmedikçe, yeni AKP hegemonyası altında özel savaş yoğunlaşarak devam edecektir. AKP ve dayandığı iç ve dış güçler barış konusunda stratejik bir yaklaşımı kamuoyuna açıkça deklare etmedikçe ve demokratik bir anayasa için bağlayıcı kararlar almadıkça, Kürt gerçekliğine ve Özgürlük Hareketi'ne yönelik sergilenecek her tutum, eylem ve söylem tasfiyecilikten öteye bir anlam ifade etmeyecektir.

Sonuç olarak, çağdaş Kürt gerçekliğine ve Özgürlük Hareketi'ne karşı yürütülen son iki yüz yıllık savaş giderek daha da ağırlaşan bir kültürel soykırıma dönüşmüştür. Kürtler amansız soykırım hamleleri altında varlıklarını ve özgür yaşam tutkularını sürdürmeye çalışmışlardır. Çağdaşlaşan (modernleşen) Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlatılan Kürdistan beylik, aşiret şefliği ve şeyhlik otoritelerini tasfiye etme hareketleri, giderek Kürt kültürel gerçekliğinin tasfiyesine yönelmiştir. Cumhuriyet'in ilk döneminde Beyaz Türk faşizmi bu politikayı daha da derinleştirerek tüm topluma yaymış, Kürtleri ulus-devletin içinde eriterek yok etmenin eşiğine kadar getirmiştir. Buna karşı gelişen direnmeler, dayandıkları sosyal temel ve önderliklerinin karakteri nedeniyle tasfiyeyi daha da derinleştirmekten öteye sonuç vermemiştir. Cumhuriyet'in olgunluk döneminde Kürt gerçeğini inkâr etme temelinde varlıklarına izin verilen işbirlikçi katmanlar daha da geliştirilerek kültürel soykırım derinleştirilmiştir. 1980'lerden itibaren içine girilen çöküş döneminde, ABD'nin kendi çıkarları temelinde sağladığı destekle eşi görülmedik özel savaş yöntemlerine başvurularak, Kürtlük sadece Özgürlük Hareketi olarak değil, bizatihi varlık (dil yasağında görüldüğü gibi ontolojik varlık olarak da) olarak sona erdirilmeye çalışılmıştır. Bu eşi görülmemiş kırım hareketlerine karşı PKK öncülüğünde geliştirilen Özgürlük Hareketi, birçok eksikliğine ve yanlışlıklarına rağmen, sadece Kürt kültürel varlığını kesinleştirmekle kalmamış, özgürleşen varlık olarak da önemli bir aşamaya taşımıştır. Bu yönlü gelişmeler diğer Kürdistan parçalarını da etkisi altına almış; Irak Kürdistan'ında ulus-devletçi yanı ağır basan bir siyasi oluşuma yol açarken, İran ve Suriye Kürdistan'ında halkın büyük uyanışı, Özgürlük Hareketi'ne katılımı ve demokratik özerkliklerini geliştirmeleriyle sonuçlanmıştır.

Türk hegemonik güçlerinin KCK'ye karşı tasfiyeci özel savaşının önümüzdeki dönemde stratejik, politik ve toplumsal açıdan önemi büyük olan gelişmelere yol açacağı kesindir. Stratejik barış kararı verilmezse, Kürdistan somutunda ve giderek komşu coğrafyalarda gelişecek olan en önemli bir olasılık da demokratik modernite perspektifli devrimci halk savaşının üst boyutlarda gelişimidir; özsavunma savaşıyla iç içe demokratik özerk yönetimlerin ekonomik, sosyal, kültürel, hukuksal ve diplomatik boyutlarda geliştirilmesidir.

b- Güney ve Batı Kürdistan'da Çağdaş Kürt Kimliği

Çağdaş Kürt kimliğinin çözümlenmesinde, Birinci Dünya Savaşından sonra oluşturulan Irak ve Suriye devletlerinin sınırları içerisinde kalan Kürtlerin konumu oldukça öğretici dersler sunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sürecinde, Sykes-Picot Antlaşması (1916) gereği, İngiltere ve Fransa'nın hegemonyasında Irak ve Suriye'de mandater rejimler oluşturulmuştur. Mandater rejim geçici sömürge yönetimi anlamına gelmektedir. Demiryolu hattı yeni Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye devletinin sınırı sayılmıştır. Irak-Türkiye sınırları Musul Antlaşması çerçevesinde çizilmiş, sınırların belirlenmesinde petrol çıkarları esas alınmıştır. Her iki sınır antlaşması da kutsal ilan edilen Misak-ı Milli'nin çiğnenmesi pahasına imzalanmıştır. Birinci Dünya Savaşında üçlü İtilaf Devletlerinden biri olan Fransa'nın çıkarları gözetilerek, Ulusal Kurtuluş Savaşının daha başlangıcında, Ocak 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Suriye Arap Cumhuriyeti olarak ilan edilecek devletin sınırları içinde bırakılan Kürtlerin, hatta Türkmenlerin varlığı hiç dikkate alınmamış, sadece askeri ve siyasi güç dengesi hesaba katılarak oldubittiye getirilmişlerdir. Kaldı ki, Arapların konumu da herhangi bir yasallığa bağlanmamış, sadece mandacı devletin (Fransa'nın) çıkarları gözetilmiştir.

Kendi başına bu durumun ne denli ciddi sorunlara yol açacağı daha işin başında kurulan statükodan bellidir. Nitekim 1920'den beri Suriye devleti bir türlü normalleşememiştir. Halen resmen sıkıyönetimle idare edilmektedir. Toplumsal uzlaşıdan geçen bir anayasal sisteme sahip değildir. Suriye'deki Kürtlerin önemli bir kısmı vatandaş bile değildir, yani hukuki açıdan yok hükmündedir. Geriye kalanların hiçbir yasal, kültürel, ekonomik, idari ve siyasi hakları yoktur. Kürtlerin durumu önce Fransa'nın mandater ve daha sonra Arap milli çıkarları gereği sömürge konumundan daha geri olup, varlıkları üzerinde (tıpkı Türkçü ulus-devlet sisteminde olduğu gibi) inkâr, imha ve kültürel soykırım süreci başlatılmıştır. Hegemonik iktidarların denge hesaplarına göre bu statüko kısmi değişikliklerle ama sonuçta yoğunlaşarak günümüze kadar devam etmiştir. Irak-Türkiye sınırlarının çizilmesinde Kürt gerçekliği üzerinde geliştirilen komplonun belirleyici önemi vardır. Kürt bütünlüğüne yönelik bu komplo geliştirilirken yüzyıllar sonrası hesaplanmıştır. Bu komplo Kürtler için soykırım fermanının başlangıcıdır. Kürdistan'ın bu dönemde dört parçaya bölünmesinin edebiyatı çok yapılır, ama ne yazık ki özü bir türlü gerçekçi olarak açıklanıp yorumlanmaz. Hâlbuki bu gerçeklik olanca çıplaklığıyla çözümlenip yorumlanmazsa, bir bütün olarak Kürdistan'da olup bitenler, Kürt gerçekliği ve toplumsal varlığı doğru dürüst tanımlanamaz.

Irak sınırı bağlamında Kürdistan'ın ve Kürtlerin parçalanması 20. yüzyıl tarihinin en trajik olaylarından biridir. Bununla sadece Kürtlerin değil, Araplar, Acemler ve Türklerin de tarihlerinin temeline atom bombasından daha etkili bir bomba konulmuş gibidir. Bu dönemde TBMM'de mevcut gidişata karşı büyük bir itiraz oluşmuştu. O dönemin Kürt aydınları ve ordudaki subayları ayaktaydı. 1925 İsyanının temelinde bu gerçeklik yatar. Resmi tarihte uyduru-

lanın tersine, İngiliz hegemonyasıyla anlaşan Kürtler değil, Beyaz Türk rejimiydi. Beyaz Türk rejiminin komplocu niteliğini ısrarla vurguluyorum. Bu rejimin M. Kemal'i bile bu komployla etkisizleştirdiğini çok iyi bilmek gerekir. M. Kemal'in bu anlaşmayı hayatının en zorlu ve nahoş olayı olarak değerlendirdiği, onaylamaması halinde Cumhuriyet'in bir bütün olarak tehlikeye gireceğini dile getirdiği bilinmektedir. Önce doğuda Kars Antlaşmasıyla (1921), sonra batıda Lozan Antlaşmasıyla kazanılanlar 5 Haziran 1926'daki Musul-Kerkük Antlaşmasıyla stratejik bir kayba uğratılmıştır. Bu kaybın ne denli stratejik olduğu son Irak işgalinde gayet açık bir biçimde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Yine sanıldığının aksine, bu sınırın çizilmesiyle sadece Musul-Kerkük petrolleri değil, aynı zamanda Kürtler kaybedilmiştir, Kürt-Türk tarihsel kardeşliği kaybedilmiştir, Ortadoğu'nun tüm halklarının kültürel bütünlüğü kaybedilmiştir.

Halen günlük olarak coğrafi kaydırmalarla sözde düzeltilmeye çalışılması, sınır boyunca duvarlar örülmesi, elektrikli tel çekilmesi, çelikten örülmüş karakollarla donatılması, özel orduyla savunulması gibi yöntemlerle bu sınırın düzeltilebileceği ve korunabileceği sanılmaktadır. Bu yöntemlere başvurmak tam bir gaflet, tarihten ders çıkarmama, komploya bel bağlama veya alet olma demektir. Temel yanlışlıklar ancak kaldırılıp yerine temel doğrular konularak düzeltilebilir. Kaldı ki, İngilizler bu oyunu tüm Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika, hatta Avustralya kıtasında oynayarak hegemonyalarını geliştirip sürdürebildiler. Yüzlerce, binlerce toplumsal kültür cetvelle çizilen sınırlar temelinde parçalanıp birbirine düşürülerek yönetildi. Ulus-devletçilik bu oyunun iktidar çatışması düzeyinde geliştirilen en tehlikeli biçimidir. Dünya bugünkü iki yüzü aşkın ulus-devletçiliğe bölünmeden, kapitalist hegemonyanın sağlanması ve sürdürülmesi mümkün olamazdı. Gerçek tarih ancak bu yöntemle kimlerin kazanıp kimlerin kaybettiğinin, hangi ideoloji ve kültürün kazanıp hangilerinin yitip gittiğinin anlaşılması ve açıklanmasıyla ortaya çıkabilir.

Çağdaş Kürt tarihi ve varlığı da ancak bu bütünsellik içinde, Irak ve Suriye sınırları temelindeki parçalanması bağlamında aydınlığa kavuşturulabilir. Bu öyle bir bölünmedir ki, içinde soykırım dahil, tüm imha seçenekleri potansiyel olarak depolanmış gibidir. Üzerinde çok yönlü hesaplar yapılmaktadır. Birincisi, Irak Kürtleri Irak Araplarını kontrol etmek için yedeklenmiştir. Irak Kürt Hareketi'nin karakteri bu gerçeği yeterince kanıtlamıştır. En son Saddam Hüseyin rejimi esas olarak Kürtlere dayanılarak yıkılmıştır. İkincisi, İran-Irak çelişkisinde en önemli kullanım aracıdır. Tarih bunu da yeterince kanıtlar. Üçüncüsü, Türkiye Cumhuriyeti'ni kontrol altında tutmak için yedeklenmiştir. 1925'ten, hatta ilk çağdaş Kürt isyanı olan Babanzade Abdurrahman Paşa önderliğindeki 1806 Soran İsyanından beri Kürdistan'da yaşanan tüm önemli tarihsel gelişmeler Osmanlı ve Cumhuriyet yönetimlerini meşgul etme ve kontrolde tutmanın en önemli araçları olmuştur. Dördüncüsü, Ortadoğu'yu dünya hegemonik güçleri olan İngiltere (Hegemonik güç 1800'lerden 1945'lere kadar İngiltere, 1950'lerden günümüze kadar ABD'dir) ve ABD'nin kontrolünde tutmanın en elverişli araçlarından biri olmuştur. Beşincisi ve en önemli

olanı, bizzat Kürdistan'ın tümünü ve Kürt halkının devrimci potansiyelini denetim altında tutma ve saptırmanın (1920'den beri Irak Kürt Yönetimi sözüm ona statükoya kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Güney Kürdistan ilkel aşiretçi, dinci, modernist bağımlı ideolojilerin merkezi yapılmaktadır) ana üssü konumunda tutulmaktadır. Bu küçücük parçaya ve yönetimine bağlanmak suretiyle tüm Kürdistan ve Kürt halkı stratejik bir kontrol aracına bağlanmış olmaktadır. Altıncısı, küçümsenmeyecek yeraltı zenginlikleri, suyu ve güzel coğrafyası kolayca istismar edilmektedir.

Altı ana başlık altında ortaya koyduğumuz bu gerçekler daha yakından çözümlendiğinde görülecektir ki, esas olarak bir Kürt ulus-devletçiği hep potansiyel halde yedekte tutulmakta, ha kuruldu ha kurulacak denilerek hem bölge ulus-devletleri kontrol ve terbiye edilmekte, hem de kendi öz güçlerine dayanmak yerine, dış hegemonik güçlerden kaynaklı olası bir oluşum umuduna kilitlenen Kürtlerin varlıklarını koruma ve özgürlüklerini geliştirme hareketleri felç edilmektedir. Bu temelde özgüvenden yoksun kılınmakta, hep dış güçlere bağlanmak zorunda bırakılmakta, böylece âdeta her an katliamlara tabi tutulabilecek bir statüye mahkûm edilerek efendilerinin sadık kulları ve bendeleri haline getirilmektedir. Onların şahsında aynı oyun tüm Kürtler üzerinde oynanmaktadır. Bu oyunu bozmaya çalışan gerçek yurtsever, ulusal, demokratik ve devrimci hareketler kolayca tecrit edilerek, Kürtleri tehlikeye atmakla (Bu aslında kendilerinin çok iyi oynadıkları bir oyundur), diplomasiyi (efendilerine bağlılık) bilmemekle, Kürtleri bölmekle (Kürdistan'ı ve Kürtleri canevinden bölen sınırları yine kendileri baş görevleri olarak meşrulaştırmaktadır) ve dünya dengesini (hegemonik güçlerin yarattığı statüyü korumak) hesaba katmamakla suçlanırlar. Sürekli Kürt halkının kendi başına hiçbir şey yapamayacağının (yani hegemonik güçlerin lütfettikleriyle yetinilmesi gerektiğinin) teori ve pratiğini yaparak demokratik, özgür ve eşitlikçi bir toplumun inşa edilmesini imkânsızmış gibi göstermeye çalışırlar. Belki de çağın en devrimci halklarından biri olabilecek Kürtler, bu hegemonik zihniyetle dünyanın en dipte kalmış, soykırımın eşiğinde tutulmuş köle halkına dönüştürülür. Kürtlere 'avukatsız halk' denilerek, hep bir sahte avukatın peşinde koşturulmaya çalışılır. Kaldı ki, doğru olan bir halkın kendi kendisinin avukatı olabilmesidir.

Irak sınırları içinde kalan Kürtler üzerinde oynanan diğer önemli bir oyun da Kürt ulusal kimliğinin oluşumundaki çarpık, uyduruk Sünni burjuva karakterin öne çıkarılmasıdır. Tarihin en zengin kültürlerinden birini günümüze kadar taşıyan Kürt halk ve kavim gerçekliği, onun çok zengin kabile, aşiret ve inanç kültürü yok sayılarak, kapitalist modernitenin en tortumsu ilkel milliyetçiliğinden ve Sünni İslâm gericiliğinden beslenen yapay bir Kürt ulusu inşa edilmek istenmektedir. Demokratik ulusal toplum yerine ulus-devletçiliği kutsal ütopyası sayan, demokratik olmayan, özgürlüğe ve eşitliğe kapalı, kadın düşmanı bir ulusal kültür âdeta tek toplumsal gerçeklikmiş ve onu da kendileri temsil edebilirlermiş gibi yapay bir hakikat algısı yaratılmaya çalışılmaktadır.

Irak sınırları içinde yaşayan Kürtler üzerinde yapılan derin bir hesap da Kürt sorununun çözümünün yegâne yolunun kapitalist moderniteden geçtiği-

ne dair bir inanç oluşturmaya çalışmaktır. Hegemonik ilişkilerin uzun vadeli planlamasında Irak Kürtleri hep bir laboratuar malzemesi olarak kullanılmaktadır. Kürt ulusal gerçekliğinin vücut bulması ancak kapitalist ilişkilerle mümkün olabilecek bir olgu ve inşa olarak projelendirilmiştir. Devrimci, demokratik ve sosyalist nitelikli bir ulusal gerçeklik sanki mümkün olamazmış gibi bir algı sürekli gündemde tutulmaktadır. Bu konuda hegemonik güçlerin ellerindeki en önemli araç Bağdat merkezli Arap-Sünni veya Şii milliyetçiliğidir. Üzerlerindeki Arap milliyetçi tehdidini hep canlı tutarak, Kürtleri sığınmalık bir duruma mahkûm ederler. Aynı tehdidi Kürtlerden Araplara yönelik olarak da canlı tutarlar. Aynı biçimde Kürt devleti ha kuruldu ha kurulacak diye Türkiye, Suriye ve İran devlet rejimleri tehdit edilir. Öte yandan bu üçlü veya dörtlü öğeler de birer tehdit kaynağı halinde tutularak, Kürtlerin kendilerine tam sadakati sağlanmış olur. Görülüyor ki, laboratuvar politik oyunların tezgâhlanmasında hayli üretkendir. Sistemler kurulup yıkılır, ama Irak Kürt laboratuvarında bir türlü kalıcı bir malzeme (politika) oluşturulup yaşamsallık kazandırılmaz. Kürtlerin sürekli efendilerin emrinde yaşatılıp üretken kılınmalarına devam edilir. Ortadoğu'da en eski bir sorun olmasına rağmen, Kürt sorununun hâlâ çözülmemesinde bu mantık temel rol oynar.

Nasıl ki İsrail Siyonizm'i açısından Anadolu'daki Beyaz Türk ulusçuluğu Proto-İsrail rolü oynamışsa, Irak Kürdistan'ındaki Kürt milliyetçiliği de özellikle Barzani kabilesi üzerinden benzer bir rol oynamıştır. Bu bir nevi Beyaz Kürt ulusçuluğudur. Aynı güçler tarafından ideolojik ve pratik olarak inşa edilmiştir. Beyaz Türk ulusçuluğuyla Beyaz Kürt ulusçuluğu arasında sadece teoride değil, pratikte de güçlü bağlar mevcuttur. KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) Kürtlerin CHP'si olarak planlanmış olup, 1925'ten beri faaliyette olan komplocu güçlerin devam edegelen faaliyetlerinin bir parçasıdır. Komplocu güçler Kürtleri bir yandan 1925-1940 döneminde katliamlardan geçirmeye çalışırken, diğer yandan Kürdistan'ı 1926'da sadece zorla parçalamakla yetinmiyorlar; Irak parçası üzerinde bu sefer kurtarıcı pozisyonda tuttukları bir Beyaz Kürt ulusçuluğunun temellerini atıyorlar.

Aslında tüm provokasyonlar İsrail'e giden yolda birer kilometre taşıdır. Aynı şeyi Şia ve Arap BAAS milliyetçiliği için de düşünmek mümkündür. Ortadoğu'daki milliyetçi ulusçu (Dinsel milliyetçilik de buna dahildir) akımlar görünüşte ne kadar anti-Siyonist ve anti-İsrail geçinirlerse geçinsinler, ontolojik olarak (varlık olarak inşa zihniyeti bakımından) İsrail milliyetçiliğinin birer varyantı konumundadırlar. Nasıl ki tek tanrılı dinler ilk Musevi dinin (Tevrat'ın) birer türevi, varyantı iseler, sadece bölge çapında değil, kapitalist modernite kapsamındaki tüm dünya milliyetçilikleri ve ulusçulukları da İsrail milliyetçiliğinin birer varyantıdır. Dünya milliyetçiliğinin kumanda merkezinde İsrail milliyetçiliği durur ki, diğer tüm milliyetçi, ulusçu parti ve ulus-devletler ne kadar karşıt konumda görünürlerse görünsünler, ontolojik olarak Ana Kumanda Gücü'ne hizmet etmekten kurtulamazlar. Çünkü sistem (milliyetçilik ve ulus-devletçilik) bu temelde inşa edilmiştir. Saddam Hüseyin'in sistemi tanımamasından ve yanlış karşı çıkış tarzından kaynaklanan trajik sonu bu

konuda çarpıcı kanıtlayıcı bir örnektir. Hatta Sovyet Rusya'nın yetmiş yıllık reel sosyalizmi de son tahlilde hegemonik sistemdeki ulus-devletin ve kapitalizmin inşa güçlerinin başat konumları sonucunda çözülmekten kurtulamamıştır. Sistemleri doğru değerlendirmek ne kadar gerekliyse, kendilerine karşı çıkışın sistemik olması da bu nedenle önemlidir. Aksi halde trajedilerin önüne geçilemez. Kuruluşunun üzerinden yetmiş yıl da geçse, yanlış sistemlerin sonu hüsran olur. Kapitalist moderniteye karşı demokratik modernite, Irak ve Irak Kürtleri bakımından da bu nedenle büyük önem taşır. Dinci, milliyetçi ulus-devletçiklere mahkûm değiliz. Gerçek toplum ancak milliyetçiliğin ve ulus-devletçiliğin körleştiren paradigmasından kurtulunduğunda kavranabilir, demokratikleştirilebilir.

Kürtlerin Irak ve Suriye ulus-devlet oluşumları temelinde parçalanmaları, bu kısa tanımların da gösterdiği gibi, Kürt ulusal toplum gerçekliği açısından yaralayıcı ve kendilik olmaktan çıkmaya yol açıcı bir etkide bulunmuş; ulusal toplumun gelişmesi ve bütünleşmesine büyük darbe olmuştur. Bu da bir nevi gövdenin bir kol ve bacaktan yoksun bırakılmasıdır. Demek ki Kürtlerin ulusal toplum haline gelememesi, sakat ve sürekli yaralı halde bırakılması, Irak ve Suriye sınır çizimleri üzerinde önemle durmayı ve bunun sorumlusu olan kapitalist moderniteye karşı demokratik moderniteyi geliştirmeyi gerekli kılar. Kürt ulusal bütünlüğü deyince bundan ulus-devleti anlamamak, tersine demokratik ulusal toplumu çıkarsamak gerekir. Bunun için yeni ulus-devletçiklerin sınırlarına gerek yoktur. İç içe yaşayan tüm toplumsal kültürlerin ve özellikle komşu halkların demokratik özerk yapılanmalarına dayanan çözümlere hayati ihtiyaç vardır. İyice açığa çıkmıştır ki, kapitalist modernitenin inşa ettiği Ortadoğu ulus-devletçikleri barış içinde bir arada yaşayamaz ve toplumlarını mutlu kılamazlar. Buna karşılık binlerce yıllık kültürel mirasların özgürlüğünü, özerkliğini ve eşitliğini hedef alan demokratik modernite sistemi, toplumsal barış ve mutlu yaşamın daha doğru, iyi ve güzel yoludur.

c- Doğu Kürdistan'da Kürt Ulusal Kimliği

İran ülke olarak Kürt kimliğinin oluşumunda önemli bir paya sahiptir. Kürtler ve Farslar arasındaki dil ve kültür yakınlığı bu oluşumda önemli yer tutar. İran adı Aryen kavramından kaynaklanır ki, kökeni neolitik topluma kadar gider; 'Aryen topluluklarının ülkesi' anlamına gelir. Aryen toplulukları ise, neolitik devrimi gerçekleştiren çiftçi ve çoban klan ve kabile topluluklarıdır. Bunlardan Proto Kürtler kültürel olarak tarih sahnesine çıkan ilk öncü gruplardandır. Ari kavramı esasta bu grupları tanımlamak için kullanılır. Bir anlamıyla ard = toprak, diğer anlamıyla ar = ateş demektir ki, her iki anlamda da aynı gerçekliği ifade eder. Ard'ın ve ar'ın kutsallığı İran kavramının temelinde yatar. Zagros eteklerinde kışın ateş, yazın ziraat yaşamın temel unsurlarıdır. Hem Sümer hem de İran uygarlıkları Zagros eteklerindeki ateşli, tarımlı ve hayvanlı toplumsal kültürün ürünleridir. Tarih boyunca Sümer-Gutilerden Med-Perslere, Sasanilerden bugünkü İran'a kadar gelen oluşumlarda bu gerçekliği gözlemlemek mümkündür. İlk kavimsel kimliğe Zerdüşt rahipleri ön-

derliğinde Med Konfederasyonu döneminde önemli bir hamle yaptırılmış, bu kimlikte bir aşama gerçekleştirilmiştir. Kürt kimliği açısından Medler, yazılı tarihte Kürt kavminin bilinen ilk ataları olma unvanına sahiptir. Pers kimliği de varlığını esas olarak Medlere borçludur. **Heredot Tarihi**'nde Medler dönemin en gelişkin kavmi olarak tanımlanır ki, o dönemin Persleri ve Grekleri Medlerden kültür öğrenen şakirtler konumundadır. Medler merkezî uygarlık sisteminin aşama kaydetmesinde en az Sümerler kadar rol oynamışlardır. Pers, Ege, Helen ve Roma uygarlıklarını mümkün kılan ve temelini atan Med kültürüdür.

Aynı tarihsel miras ortaçağın İslâm kültürünün oluşumunda da önemli rol oynar. Kuran'ın büyük kısmı Zerdüşt öğretisinden derlenmiştir. Hem inanış hem de ahlâki kategorilerin önemli bir bölümü kaynağını bu gelenekten alır. Êzîdîlik bu geleneğin halen yaşayan küçük bir bölümüdür. Kürt Alevi, Soran ve Lor geleneklerinde de bu mirasın payı geçerlidir.

Şia İran'ı kategorik olarak Türkmen, Fars ve Kürt kavimsel varlıkların iktidarcı Sünni İslâm'a karşı ittifakı temelinde inşa edilmiştir. İlk Şii hanedan olan Safevilerin mezhepsel temelini Şeyh Safiyuddin Erdebili adlı ocak sahibi bir Kürt atmıştır. Süreç içinde Sünni Osmanlı Türk hanedanına karşı olan Şii Türkmen ağırlıklı hanedanlar da iktidar hastalığına kapılmaktan kurtulamamışlardır. Demokratik gelenekleri ağır basan bir siyasal konfederasyondan merkezî bürokratik yanı ağır basan bir devlet sistemine dönüşmüşlerdir. Şialık da resmi iktidar ideolojisinin bir parçası olmuştur. Önemli bir kısmında anti-iktidarcı gelenekler her ne kadar bugüne dek yaşasa da, Şia İslâm'ı da Sünni İslâm gibi iktidarcı ve devletçidir. İlginç biçimde İran Kürtlerinin önemli bir kesimi katı olmayan bir Sünni İslâm geleneğiyle Şia iktidarlarına karşı demokratik muhalefeti, dolayısıyla gerçekliği temsil etmektedir. Çağdaş İran Kürtlüğü 19. yüzyılın başlarından itibaren kendini Şia iktidarlarına karşı şekillendirmeye çalışmıştır. 1920 Simko İsyanı, 1946 Mahabad Cumhuriyeti deneyimi bu gerçeği ifade eder. Bu direniş geleneği ve gerçekliği, en son Humeyni önderlikli İran İslâm Cumhuriyeti'ne (İran despotik iktidarı) karşı duruşuyla kendini bir kez daha kanıtlamıştır. İster Sünnilik ister Şialık olsun, iktidarcı İslâmî kültürler Kürtler üzerinde kendilerine yakışmayan, zorla giydirilmiş kirli elbiseler gibi durmaktadır. Kürtler özgürlük fırsatını bulur bulmaz bu kirli elbiseleri atmakta ve kendi hakiki kültürel elbiseleriyle donanmaktadır.

İran Kürtlerinin Kürdistan'ın ve Kürtlerin bütünlüğünden kopartılmalarında Safeviler ve Osmanlılar arasında imzalanan 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın önemli payı vardır. Bu anlaşma Zagros Kürtlerinin Kürt bütünlüğünden koparılması anlamına geliyor. İran Kürtleri Kürt kimliğinin kök hücresi konumundaydılar. Zerdüştî geleneğin özde temsilcileriydiler. Şia iktidarlarına karşı İslâmî konumları daha demokratiktir. Kuzey Kürdistan'daki Alevi Kürtlerin Sünni iktidar geleneğine karşı yürüttüğü demokratik özgürlük mücadelesinin benzerini Şia iktidarına karşı Doğu Kürdistan'da esas olarak Sünni Kürtler yürütmektedir. Bu durum iktidarın ideolojik-kültürel kaynaklarıyla bağlantılıdır. İran Kürt gerçekliğindeki hâkim kültür dinsel ve mezhepsel olmaktan çok

etnik ve kavmi niteliktedir. Şia kültürü içinde Farslar ve Azerilerin kavmi nitelikleri daha çok zayıflarken, resmi Şia kültürüne karşıtlıklarından ötürü Kürtler kavmi niteliklerini önemli ölçüde korumuşlardır. Buna karşılık Şia Kürtlerinin ve Lorların (Kürtlerin en eski kültürel kollarından biri) kavmi nitelikleri zayıflatılmış olup Şia kültürü içinde asimile olmaları söz konusudur. Ayrıca önemli bir nüfusa sahip olan Horasan Kürtleri Şia Kurmanc olup, yoğun asimile etme çabalarına ve siyasal açıdan etkisiz bir konuma düşürülmelerine rağmen, kimliklerini ve kültürlerini korumada ısrarlı davranmışlardır. Doğu Kürdistan'da çağdaş Kürt kimliğinin oluşumunda 1806'da Soran Babanzadeler önderliğinde başlayıp günümüze kadar devam eden direnişlerin önemli etkisi vardır. 19. yüzyılın başlarında gelişen isyanların etkisi geneldir. Kürt beylik ve aşiret otoritelerinin tasfiyesini amaçlayan merkezî iktidarı güçlendirme hareketleri geleneksel işbirlikçi iktidarları tasfiye etmekle beraber, toplumsal kültür üzerinde pek etkili olamamışlardır. Bir nevi iktidar Kürtlüğü tasfiye olmuş, toplumsal Kürtlük ise yeni bir evreye girmiştir. İsyanlar daha çok kaybedilen iktidarı tekrar elde etme amaçlıdır. Tüm Kürtlerin ulusal varlığını koruma ve geliştirme amacından yoksundurlar. Aristokratik otonomilerin bu özelliğini çok iyi kavramak ve ulusal varlığı koruma ve özgürlüğü geliştirme hareketlerinden farkını iyi ayırt etmek gerekir.

Demokratik olmayan otonomi savaşları ve çatışmaları, öncülerinin sınıfsal yapısı gereği çoğunlukla yenilgiyle sonuçlanmış, bu da bir bütün olarak Kürt ulusal varlığı ve özgürlüğü üzerinde derin tahribatlar yaratmıştır. Her yenilgi bir kırıma yol açmış, her kırım ise kültürel soykırımı bir adım daha ilerletmiştir. Doğu Kürdistan'da 1878'deki Şeyh Ubeydullah Nehri, 1920'lerdeki Simko ve 1945'lerdeki Kadı Muhammed önderliğindeki hareketler benzer sonuçlara yol açmışlardır. Yenilgi ve daha çok ezilme ulusal varlığı ve özgürlüğü daha da zayıflatmış, umutsuz duruma düşülmesine yol açmıştır. Kadı Muhammed'in önderlik ettiği Mahabad Cumhuriyeti deneyimi, modern halkçı niteliğine rağmen, öteki isyanlarla aynı akıbeti paylaşmaktan kurtulamamıştır. Beyaz Türk faşizmiyle Rıza Pehlevi faşizmi arasında 1937'de Sadabad Paktı adıyla varılan anlaşma özünde Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın çağdaş biçimi olup, Kürt bölünmesini derinleştirme ve özgürlük hareketini ortaklaşa tasfiye etme amaçlıdır. Günümüzde de Türkiye'deki yeşil faşist iktidarla İran İslâmî faşist iktidarı arasında Kürdistan'ın ulusal varlığını koruma ve özgürlüğünü sağlama mücadelesine karşı yapılan ve yürütülen çok sayıda gizli anlaşma söz konusudur.

Avrupa'da, eski Sovyet Federasyonu ve Ortadoğu'nun birçok ülkesinde Diaspora Kürt gerçekliği diyebileceğimiz varlıkların ulusal duyarlılıkları gelişmekte, ulusal kimliğin önemli bir parçası haline gelmektedir. Bu kesimler özellikle kültürün bilinç öğesine daha açıktırlar. Ulusal kimlikte bütünlüğün sağlanmasında katalizör rolünü oynamak durumundadırlar.

Ulusal gerçeklik olarak Kürtlüğün kapitalist modernite çağında ölümcül darbeler yediği açıkça ortaya serilmiş bulunmaktadır. Buradan çıkarılması gereken en önemli sonuç, kapitalist modernitenin temel araçlarıyla (**Özgürlük Sosyolojisi**'nde kapsamlıca çözümlenen tekelci sermaye, ulus-devlet ve endüst-

riyalizm üçlüsü) Kürt ulusal varlığının sağlanamayacağı ve korunamayacağıdır. Gerek hegemonik sistemin baş aktörleri (İngiltere, ABD, Almanya vb.) gerekse işbirlikçi unsurları (bölgesel beyaz faşist rejimler, komprador kapitalizmi ve çevreyi yok eden döküntü sanayiler) hesaplarını Kürdistan'ın parçalanması, parça parça kalması, her parçası üzerinde Kürt ulusal varlığını ya tümüyle asimilasyon ve soykırımdan geçirmeye veya tamamlayıcı nitelikte uygulamalar olan yapay Kürtçü oluşumlarla egemenlik altında tutmaya dayandırmaktadır. Bu hesaplar eğer dümdüz bir hatta keyiflerince işlerse, ortada ne Kürdistan ne de Kürt ulusal varlığı kalır. Hegemonik sistemin Kürtlük adına her parçada ortaya çıkardığı yapay, sahte ve saptırılmış bir Kürtlüğü maske olarak takan işbirlikçi unsurların rolü, esas olarak asimilasyon yoluyla uzun sürece yayılmış Kürt kültürel soykırımını meşrulaştırmaktır. Kürt ulusal varlığı üzerinde entelektüel, politik, ahlaki ve estetik çalışma yürütenlerin bir an bile akıllarından çıkarmamaları ve duygu dünyalarında canlı tutmaları gereken temel hususlardan birisi bu maskeli, sahte Kürtlük oluşumlarının birer tuzak olduğudur. Niyetleri ne olursa olsun, bunların rolü soykırımı meşru kılmaktır. Bunlar görünüşte Kürt ulusal varlığının bir unsuru olduklarını idea eder ve realizasyonuna girişirler; özünde ise Kürt ulusal varlığının potansiyel unsurlarını içten kemiren, ağacın kökünü yiyen kurtçuklardır. Ne acıdır ki, çoğu da bu ağacın kurdu olma rollerini bilinçsizce, günlük çıkarlar uğruna ve en vahimi de iyi niyetlice yerine getirmektedir.

O halde çağdaş Kürt ulusal gerçekliği zıt yönlü iki eğilim içinde kendini var kılmaya ve özgürleştirmeye çalışmaktadır. Bu eğilimlerden birincisi, sömürge ötesi bir statü altında kapitalist modernite kaynaklı istila, işgal, imha, tenkil, tedip, asimilasyon ve soykırımlara kadar varan yöntemlerden oluşan tasfiye etme, ulus olmaktan çıkarma, özgür ulusal toplum haline gelmekten alıkoyma ve sonuçta yok etme eğilimidir. Bu eğilimde dikkat edilmesi gereken temel husus Yahudi, Kızılderili ve Ermeni soykırımları gibi fiziksel yanı ağır basan soykırımlardan ziyade, görünüşte Kürtlük yaşıyormuş ve kendisine dokunulmuyormuş izlenimi veren sahte Kürtçü ve bol hainli gruplarla meşrulaştırılmış bir kültürel soykırım yönteminin uygulandığıdır. İkinci eğilim, birinci eğilime karşı kendiliğinden veya onunla birlikte bilinçli, örgütlü ve eylemli olarak yürütülen Kürt ulusu olarak var olma, varlığını sürdürme ve bu varlıkla birlikte onun bütün parçalarının bütünleştirilmesi ve özgürleştirilmesi, böylelikle özgür Kürt ulusal toplumunun inşa edilmesi eğilimidir. Çağdaş Kürt kimliğinde bu iki eğilim zıtlık halinde bulunmaktadır. Öldüren, yaşamı her geçen gün ortadan kaldıran ve anlamsızlaştıran eğilimin mi, yoksa yaşamı var kılan, bütünleştiren anlamlı ve özgür yaşam eğiliminin mi üstünlük sağlayacağı aralarındaki mücadeleyle belirlenecektir. Ulusal varlığını koruma ve özgür kılma mücadelesi diyebileceğimiz son iki yüz yıldır devam eden bu çağdaş süreci, Kürt kültürel varlığının ideolojik, askeri, siyasi, sosyal, ekonomik ve diplomatik alanlarda verdiği, vermekte olduğu ve vereceği, ölümüne bir direnişi esas alan özgürlük ve demokrasi güçlerinin kapsamlı strateji ve taktiklerle yürüteceği mücadele belirleyecektir.

3- Kürt Gerçekliğinde Sosyal Boyut

Kürt kimliği veya herhangi bir kimlik söz konusu olduğunda ilk önce anlaşılması gereken husus, kimliğin sosyal bir gerçeklik olduğudur. Toplum insan türünü kapsayan en geniş olgudur. Dolayısıyla toplum kavramı kullanıldığında, ayrıca bir aidiyet kavramına ihtiyaç duymak fazlalık gibi gelebilir. Belki de daha doğru olan, toplum kategorisini iç kimliklerle tanımlamaktır. Fakat toplumlar büyük bir çeşitlilik arz ettiğinden, kendilerine ad takmak da kaçınılmaz oluyor. Burada önemli olan, temel toplum kavramının evrensel olduğudur. Evrenselde tüm kimlikler temsil edilebilir. Evrenseli çeşitliliklere bölmek özünü etkilemez. Amerika toplumuyla Avrupa toplumu özde aynıdır. Aralarındaki fark biçimselliğe ilişkindir. Kürt gerçekliği derken, aslında Kürt toplumunu kategorize ediyoruz. Burada tekrar toplumun toplumu demek abes kaçabilir. Kürt gerçekliği demek, maddi ve ideolojik olarak Kürt toplumu demekle özdeştir. Dolayısıyla Kürt toplumunda toplumsal boyut demek anlamsız gelebilir. Fakat burada dile getirmeye çalıştığımız incelik, evrenselle tikel arasındaki bağla ilgilidir. Kürt gerçekliği olarak toplum değişmeyen, hep aynı kalan öz iken, Kürt toplumsal boyutu bu özün farklı biçim kazanmış hali oluyor. Klan boyutu da, ulus boyutu da Kürt gerçeği kapsamındadır. Gerçek aynı iken, klan ve ulus değişen, biçim kazanan toplumu ifade ediyor. Bu açıklamayla birlikte sosyal boyut üzerinde durmak öğretici değer taşır.

Antikçağ ve neolitik çağ Kürtlüğüyle modernite kıskacındaki Kürtlük arasındaki büyük fark hemen tespit edilebilir. Her toplumda olduğu gibi Kürt toplumunun da bir neolitik ve antikçağ gerçekliği vardır, ama çağdaş veya modern bir gerçekliği de vardır. Modern bir gerçekliği olup da klan, kabile, aşiret veya kavim kimliğini kazanmamış toplum olamaz. Kavim aşaması kapitalist moderniteye taşındığında kimlik artık farklılaşmıştır. Eğer yok olmamışsa, ulusal kimlik özellikleriyle tanışmaya başlamış demektir. Ulusallık artık kavimsel toplumun aldığı bir üst biçimdir. Toplumu ulusal niteliğiyle kavramak gerçekliğe daha uygundur. Ona etnik Kürtlük demek, bilinçli olarak veya bilinçsizlikten kaynaklanan bir çarpıtma demektir. Günümüzde bu çarpıtmaya yoğunca başvurulmaktadır. M.Ö. 5000'lerde gerçekleşen bir olgu olan etnisitenin günümüze taşırılmasıyla çoktan üst biçim haline gelmiş olan Kürt ulusal toplum gerçekliği inkâr edilmek, bu aşamayı yaşamamış sayılmak gibi bir çarpıtılmaya uğratılmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında çözümlenen, ulusal kimlik haline gelmiş toplum olarak Kürt gerçekliğidir. Sosyolojinin çok girift bir bilim denemesi olduğu bilindiğinden, bu tür açıklamalar çokça gerekli olmaktadır.

Daha dar anlamda sosyal boyut, sınıfsal özellikler kazanmış toplumlar için kullanılmaktadır. Örneğin kabile, klan ve kavim niteliğini kazanmış gerçekliklerden doğrudan o kabile, klan veya kavmin adıyla bahsetmek doğru bir yaklaşımdır. Dar anlamda toplum kavramını işlevselleştirmeye gerek yoktur. Toplum ancak sınıfsal nitelik kazandığında, ona Kürt toplumu veya herhangi bir toplum demek daha işlevsel olur.

Kürtlerin tarih boyunca iç veya dış kaynaklı sınıflaşma eğilimleriyle yoğunca tanıştıklarını rahatlıkla belirtebiliriz. Neolitiği derinliğine ve devrimci tarzda yaşayan Kürt orijinler, Sümer sınıflı toplumundan beri sınıflaşmayla tanışmışlardır. Dış boyutlu sınıflaşma giderek iç boyutlu olmaya taşınmaktadır. Örneğin Guti Hanedanlığı (M.Ö. 2150-2050) Sümer toplumunda sınıflaşmayı yaşayan Kürt orijinli bir kabileler federasyonuna dayanmaktadır. Benzer sayısız gelişme yaşanmıştır. İlkçağda Babil, Hitit, Asur ve Urartu devlet oluşumlarında Kürt aşiret federasyonlarının, yani somut biçimiyle Hurrilerin büyük etkisi vardır. Ya kendilerinden birçok hanedan bu devletlerin inşasında rol almış ya da bu devletler Hurri toplulukları içinde kendilerine bağımlı çok sayıda hanedan oluşturmuşlardır. Bu kesindir. Bunlara rağmen Kürt orijinleri kendi asli kabile ve aşiret özelliklerini korumaya büyük özen göstermişlerdir. Tüm bu durumlarda kabileler ve aşiretler ancak belli bir federasyonlaşmayla varlıklarını koruyabileceklerinin ve özgür yaşayabileceklerinin derin bilincindeydiler. Med Konfederasyonu Asur İmparatorluğu'nun yıkılış tarihi olan M.Ö. 600'lerin bitiminde bizzat dönemin en büyük imparatorluğu haline dönüştü. Akabinde Perslerle devam eden bu imparatorluk döneminde Kürt orijinlerinde sınıfsallık olgusu içsellik kazanmış ve kök salmıştır. Denilebilir ki, Kürt beylik sistemi bu tarihlerden itibaren toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Helenistik dönemde, Sasaniler ve Roma dönemlerinde Kürt orijinler, beylik ve aşiret düzenleri (federasyonları) temelinde çeşitli iç ve dış ittifaklarla varlıklarını korumaya (Bu dönemlerin savaşları ağırlıklı olarak Kürt orijinlerinin yaşadığı coğrafyada gerçekleşiyordu) ve özgürlüklerini savunmaya özen göstermişlerdir.

İslâmiyet'in yeni bir toplumsallık olarak Kürt orijinler üzerindeki etkisi, dinsel cemaatlerle beylik düzenlerini geliştirme ve güçlendirme temelinde olmuştur. Dinsel cemaatler daha çok tarikatlar biçiminde sivil toplumu oluştururken, geleneksel beylik düzenleri daha gelişkin sınıfsal ve askeri düzenler halinde kendilerini yenileyip pekiştirdiler. Birer sivil toplum örgütü olarak tarikatların Zerdüşt rahip toplumundan sonra toplumsal bünyede daha da derinlik sağladıkları söylenebilir. Aslında saf haliyle tarikatlar iktidar temelli sınıflaşmaya karşı direniş kurumlarıydı; günümüzdekilerden daha radikal ve işlevsel sivil toplum örgütleriydi. Fakat iktidarların sıkça kendilerine el atması ve üst tabakalarının işbirliğine çekilmesiyle yozlaşıp amaçlarına ters düşüyorlardı. Ortaçağ toplumu özünde feodal beyliklerle tarikat cemaatlerinin öne çıkmasıyla nitelenebilir. Kürt toplumunda her iki olgu da yoğunca yaşanmıştır. Beyliklerin çoğu daha geniş devletlere dönüşmüşlerdir. 16. yüzyıla kadar Kürt beylikleri bağımsızlığa yakın bir statüde yaşıyorlardı. Halifelere sembolik bağlılıkları söz konusuydu. Safevilere karşı Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandıklarında, özerkliklerini gittikçe yitirmeye başladılar. 1847'de Bedirhan Bey'in şahsında son Botan Beyliği'nin tasfiye edilmesiyle sonları geldi. Tarikatlar, özellikle Kadirîler ve Nakşibendîler, paralel örgütlenmeler olarak sık sık beyliklere karşı alternatif olarak kullanıldılar. Sultanlar çıkarlarına göre her iki kesimden de yararlandılar. 19. yüzyılda beyliklerin sonu getirilince öne çıkarılan

tarikatlar Kürt toplumundaki temsil düzeylerinde büyük gelişme sağladılar. Şüphesiz isyanlara karşı kullanıldığı için bu rol olumsuzdu. Bu yüzden toplum üzerinde derinliğine tahribata yol açtılar. Hamidiye Alayları Kürt toplumunda çok daha yıkıcı sonuçlara yol açtı. Kürt üst tabakasını hem kendi içinde hem de Ermeniler, Süryaniler ve Arap aşiretleriyle çatıştırdı. Böylece Kürt işbirlikçiliğinde en olumsuz aşamaya geçildi.

19. yüzyılla birlikte Kürt toplumunda yaşanan gelişmeler iç dinamiklerin sonucu değildi. Gerici, işbirlikçi ve giderek inkârcı tarz gelişmelere damgasını vuruyordu. Üst tabakalar iktidara bağlanma ve rant sağlama karşılığında Kürtlükten vazgeçmeyi temel politika, daha doğrusu politikasızlık haline getirdiler. Kürt toplumu tarihinin en büyük ihanetini kapitalist moderniteyle bağlantılı olarak son iki yüz yılda yaşadı. Burada belirleyici olan üst tabakanın maddi çıkarlarıydı. Kürt toplumuna bağlılık, ulusal toplum peşinde koşma ve savaşmayı gerektiriyordu. Bu temelde geliştirilen isyanlar da başarılı olamayınca, hızla iktidara teslim olma, sağlanan rant karşılığında Kürtlükten vazgeçme, Kürtlüğe ihanet etme, hatta tasfiyesinde rol üstlenme kaçınılmaz oluyordu. Aksi halde maddi yaşamlarını sürdüremezlerdi. Geriye öndersiz ve bilinçten yoksun yığınlar kalıyordu. Bunlar da binlerce yıl önceki formlara, ilkel klan ve kabile toplumuna dönüyorlardı. Tarikatların pençesine düşenler toplumsal gerçeklikten tümüyle kopuyorlardı. Çünkü bu yüzyıllarda tarikatlar esas olarak üstten itibaren ajanlaşmanın en etkili kurumlarına dönüşmüşlerdi. Bu dönemde toplumsal boyutta gözlemlenen en önemli gelişme, kabile ve aşiret dışına taşmış, beylik ve tarikat örgütlenmelerinde yer bulamamış, daha doğrusu dışlanmış geniş toplumsal kesimlerin oluşmasıdır. Dolaylı da olsa kapitalist gelişme sonucunda oluşan mülksüzleşme, emeğini ücret karşılığında piyasada değerlendirme durumunda kalan bir proleterleşme söz konusuydu. Bunlar yarı çiftçi, ortakçı, mevsimlik ücretli işçi konumundaki kimseler, daha doğrusu kimsesizlerdi. Sayıları gittikçe artıyordu. Tabanda oluşan bu kesime kategorik olarak Kurmanc, 'Kürt insanı' denilmekteydi. Giderek Kurmanclıkla Kürtlük çakıştı. 19. ve 20. yüzyıllarda Kürt denildiğinde genellikle Kurmanc anlaşılırdı.

Burada ilginç olan, Türk boylarında yaşanan gelişmenin bir benzerinin geç de olsa Kürt aşiretlerinde de yaşanmasıdır. Bu daha öncesinde Araplarda yaşanan Medeni-Bedevi (şehirli Arap-çöl Arap'ı) ayrışmasının karşılığı oluyordu. Türk üst tabakası iktidar temelinde alt tabakadan ayrıştıkça, Türkmen toplulukları oluşup genişliyordu. Türkmen kendi üst tabakaları tarafından hakir görülüp 'idraksiz Türk' olarak damgalanıyordu. Hâlbuki geleneksel Türklük Türkmenlerde yaşanıyordu. Aynı durum gecikmeli de olsa Kürt toplumunun ayrışmasında da ortaya çıkıyordu. Buradaki temel fark, Arap ve Türk üst tabakaları daha çok devletin hâkim unsuru iken, Kürt üst tabakasının işbirlikçi bir kesimi oluşturmasıydı. Arap ve Türk üst tabakası kendine özgü bir Araplığı ve Türklüğü yaşarken (Türk üst tabakasında oldukça güçlü yaşanan, kozmopolit, Arap ve Fars dili ve kültürü karışımı bir saltanat kültürüydü), Kürt üst tabakası iktidarda yer almanın karşılığı olarak Kürtlükten, özellikle ulusal ve siyasi Kürtlükten büyük oranda kopuyor, çoğunlukla Kürtlüğe ihanet edi-

yordu. İktidara uşaklık etmenin başka bir yolu yoktu. Dolayısıyla giderek kalabalıklaşan kesim (Bedeviler ve Türkmenlerde olduğu gibi) Kurmanclar oluyordu. Kürtlük olgusu da esas olarak bu kesimin niteliği haline geliyordu. Kabile ve tarikat toplumundan ulusal topluma dönüşümün bu primitif, ilkel şekli bundan sonra çağdaş Kürt toplumunu oluşturacak asıl kesim olacaktır. Serbest hale gelen işgücünün sahibi olarak Kurmanclar sanayi devriminden yoksun oluştukları için ekseriyetle işsizdi. Ortakçılık tarımsal alanda en çok gelişen yarı-proleterleşme biçimiydi. Ardından mevsimlik ırgatlık işgücü geliyordu. Sömürge ve yarı-sömürge toplumlarda yaşanan benzeri bir durumdu bu. Önce köylerde gelişen Kurmanclık günümüze doğru kentlere doluşacak, varoşların esas kitlesi olacaktı. Yurtdışına göçün de temel kitlesiydi. Siyasi ve kültürel boşluk yaşayan bu kesimin çağdaş sosyal boyutu temsil etme iddiasıyla ortaya çıkan PKK'nin temel kitlesini oluşturması tesadüf değildir.

Kürtlerde üst ve alt tabakalarda meydana gelen çağdaş dönüşümler kendine özgü farklılıklar içerir. Kürtlerdeki üst tabakaya burjuva demek epey zorlama olacaktır. Burjuvalaşma yaratıcı bir sınıf olarak Batı Avrupa'nın yeni bir sisteme geçiş gücüdür. Burjuvazi kendine özgü bir kültürü ve tekniği birlikte geliştirdi. Siyasi kültürünü iktidara taşıdı. Kâr temelli ekonomik sektörleri öne çıkardı. Bu temelde dünya çapında hegemonyasını kurdu. Kendine bağlı oluşan bağımlı coğrafyalardaki burjuvalaşma taklitçi olmak durumundaydı. Tüm hegemonik sistemlerin benzer bir özelliği vardır. Ortadoğu kültüründe de yaşanan, bu evrensel gelişmenin bir biçimiydi. Fakat binlerce yıllık merkezî uygarlık sistemine öncülük eden Ortadoğu, kapitalist modernite karşısında daha çok direndi. Hegemonik sistemin kuklası haline gelen Osmanlı ve İran İmparatorluklarında yaşanan bu gerçeklikti. Burjuvalaşmaya karşı uzun süre direnme yaşandı. Burjuvalaşmaya karar verildiğinde de, tümüyle yok olmaktansa onun bürokratik biçimi esas alındı. Bürokratik burjuvazi devlet eliyle burjuvalaşma demektir. Daha genel olarak, geleneksel iktidar sahiplerinin gerici tarzda geç burjuvalaşmaları söz konusudur. Bu nedenle bu tür burjuvaların yaratıcılıkları, millilikleri sınırlıdır; daha çok komprador niteliktedirler.

Kürt üst tabakasının bu tür burjuvalaşma imkânı da yok denecek kadar azdır. Kendisi herhangi bağımsız veya yarı-bağımlı bir devletin sahibi olmadığı ve tarihsel olarak da köklü bir işbirlikçiliği ve inkârcılığı yaşadığı için Kürt burjuvalaşması sözde kalmaktadır. Ne milli pazar için savaşacak gücü ne de buna yönelik bir siyasal kültürü söz konusudur. Tersine, ancak kendi pazar kavgasından ve onun milli kültüründen vazgeçtiğinde, çok kısıtlı da olsa yaşamasına imkân tanınmaktadır. Dolayısıyla 19. ve 20. yüzyıl boyunca bireysel sesler dışında bir Kürt burjuva retoriğine tanık olamıyoruz. Tersine kraldan daha kralcı bir tavırla (Tarihte bunun örnekleri çoktur) Kürtlüğün tasfiyesinde rol aldıkça kârlarını arttırıyorlardı. Âdeta kural haline gelen bu eğilime uygun olarak, birbirleriyle ulusallıkta değil, ulusal inkârcılıkta yarışıyorlardı. Tarihsel kökenleri de bu eğilime oldukça yatkındı. Bireysel unsurlar dışında yaratıcı ya da bürokratik burjuvalar olarak bir Kürt üst tabakasından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Burjuva sınıf kültüründen bahsetmek daha da zordur.

20. yüzyılda kendini İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkiye Cumhuriyeti olarak örgütleyen Beyaz Türk burjuvazisinin niteliğini kısmen açıklamıştık. Gerçekten de bu şablonlar altında bürokratik yanı ağır basan bir burjuvalaşma vardı. Bunun iktidara dayalı bir burjuvalaşma olduğu kesindir. Ayrıca dıştan bir hegemonik güce dayanmaksızın oluşamazdı. İçte ise daha erken burjuvalaşan Hıristiyan Ermeni ve Rum burjuvalarını tasfiye ettikçe gelişebilirdi. Ermeni ve Rum tasfiyelerini (soykırımlarını) bu sınıfsal ve hegemonik gerçeklik temelinde çözümlemek en doğrusudur. Beyaz Türk burjuvazisinin hegemonik gücü esas olarak Yahudi sermayedarlar ve kültürel unsurlarıydı. Daha doğrusu, bunlar hem maddi hem de ideolojik açıdan hegemonik konumdaydılar. Ayrıca yüzyıllardan beri Ermeni ve Rum burjuvaları önlerinde bir engel konumunda bulunuyordu. Azami kâr kanunu gereği bu engellerden kurtulmaları gerekiyordu. Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Mücadelesi kendilerine bu fırsatı sundu. Kendi fideliklerinde yetiştirdikleri Türkleri ve Müslüman azınlıklardan gayri milli unsurları kendi önderliklerinde ustaca birleştirdiler. Her iki savaştan hâkim güç olarak çıktılar. Ayrıca dünya çapında İngiliz hegemonyasındaki güçlü konumları kendilerini büsbütün şanslı kılıyordu. İngilizlerle uzlaşma temelinde Cumhuriyet'in ilanı bu kesimlere eşsiz bir fırsat sundu. Yeni Cumhuriyet hem coğrafya hem de nüfus olarak kapitalist azami kâr için büyük potansiyel taşıyordu. Ermeniler ve Rumlar tasfiye edilmiş, dik başlı davranan Çerkezler sistemin dışında bırakılmıştı. Geriye kalan Müslüman Balkan ve Kafkas kökenli kesimlerden Cumhuriyet'in ideal bürokrat kadroları derlenebilirdi. Araplar da dışlanmıştı. Geriye olası tek büyük tehdit kaynağı olarak Kürtler kalmıştı.

Her ne kadar çoktan işbirlikçi kesilmişse de, Kürt üst tabakasının iktidardan daha çok pay almak ve eski statüleri peşinde koşmak istemesi tehlike oluşturabilirdi. Ayrıca her an ayaklanabilecek potansiyel bir halk kitlesi oluşmuştu. Anlaşılıyor ki, 1925'te İngilizlerin senaristliğini yaptığı Kürt kırımında bu temel gerçeklikler belirleyici olmuştur. Anadolu'daki azami kârın garanti edilmesi tıpkı Ermeni, Rum ve Süryani kırımında olduğu gibi Kürtlerin de köklü hallini gerektiriyordu. Hegemonik güç olarak İngilizlerle Yahudi sermayedarlar ve Siyonist kadrolar bu konuda Türk bürokratik burjuva unsurlarla sıkı gizli ve komplovari bir ittifak temelinde uzlaşmışlardı. Bu uzlaşma Beyaz Türk olgusunu kavramak açısından kilit önem taşır. Bu ittifakın ilk meyvesi Şeyh Sait önderlikli gelişen ve provoke edilen direnişin amansızca ezilmesi, ardından Musul-Kerkük'ün İngiliz hegemonyasına terk edilmesidir. Yine bu ittifak gereği sosyalistler ve İslâm ümmetçileri de amansızca tasfiye edildi. Saltanat ve hilafet lağvedildi. Tarihi 1920 ile başlatan, öz Türk ve İslâm kültürü ile ilişkisi olmayan, öykündükleri Aydınlanmacı Avrupa kültürü ile de ilgisi bulunmayan, yeni bir tanrısallık diyebileceğimiz tuhaf bir ideolojik ve siyasi kültür geliştirildi. Bu yeni ideoloji ve kültür katı homojen bir toplum yaratmayı hedefliyordu. Mutlak itaat peşindeydi. Demokrasinin var olan unsurları ve kırıntıları da bahsedildiği gibi tasfiye edilmişti. Dolayısıyla genelde tüm Kürtlük özellikleri, özelde Kürt üst tabakası ya bu katı ve homojen toplum hedefi

içinde gönüllü veya zorla eritilecek ya da yok edilecekti. Yok edilmenin karşılığı isyanlar bahanesiyle fiziki tasfiyeydi. Pozitivist felsefe gereği buna inanılmış ve aynı kararlılıkta uygulanmıştı. Yoksa iddia edildiği gibi o dönemde bilinçli, örgütlü, tehlike arz eden bir Kürt direnişi yoktu. Ama direnişin güçlü bir potansiyeli oluşuyordu. Söz konusu olan, isyan bahanesi veya komplolarla bu potansiyeli yok etmekti. Gerçekleştirilen de bu oldu.

Bu tasfiyenin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan Türk bürokratik burjuva unsurlar, kâr paylarını daha da arttırmak için, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yahudi zenginleri ve sermayedarlarını Varlık Vergisi adı altında tam olmasa da Almanya'dakine benzer bir uygulamaya tabi tuttular. Alman burjuvazisine ebelik eden Yahudi sermayedarların Hitler Almanya'sında Alman burjuvazisi tarafından tasfiye edilip sermayelerine el konulmasının bir benzeri, Hitler'in güçlü olduğu yıllarda genç Türk bürokrat burjuvazisi tarafından daha sınırlı ölçülerde kendisine 'ebelik' eden Yahudi sermayesine karşı gerçekleştirilecekti. Sermayeleri oldukça kırpılan Yahudiler ya çok azla yetindiler ya da çoğu gittikçe hızlanan göçlerle Anadolu'yu terk etti. Türk bürokratik burjuvazisi bu tasfiye hareketini kendi dışındaki diğer Türk üst tabakasına karşı da uyguladı. Özellikle toprak sahibi ve tüccar-esnaf erbabına göz açtırılmadı. Kürtler ise soy olarak hep hedef olmaya devam edeceklerdi. 1950'ler sonrasındaki darbeler, iç savaş ve komplolar süreci bu geleneğin daha da yoğunlaşarak devam etmesidir. 1980'ler sonrasında Kürtler üzerinde doruğa vardırılan komplo, imha, işkence, köylerin boşaltılması, Kürtçenin yasaklanması aynı hegemonik gücün NATO-Gladio takviyeli olarak yürüttüğü en kapsamlı son uygulamalarından başka bir şey değildir. Yani yüz yıllık bir geleneğin hız ve kapsam bakımından büyütülen uygulamalarından başka bir anlama gelmez.

O halde Cumhuriyet Türkiye'sinde Kürt sosyal gerçekliği ağır tasfiyeyi yaşayan bir gerçekliktir. Kürt gerçekliği çelişik bir konumu yaşamaktadır. Var olmakta ısrar bir direnme gerekçesi iken, homojen toplum yaratma adına tasfiye planı da bir yok etme gerekçesidir. Dolayısıyla Kürt sosyal gerçekliği herhangi normal bir sosyal gerçeklik değildir. Üst tabakası tarihsel olarak Kürt sosyal gerçekliğinden kültürel ve siyasal kopuşu gerçekleştirmiş, işbirlikçi ve ihanetçi bir konuma savrulmuş iken, geriye kalan ideolojisiz ve öncüsüz ana kitle asimilasyona yatırılmıştır. Bu yetmezse, herhangi bir bahaneyle başlarının ezilmesi devreye girer. Hedef, Kürtlükten kolektif olarak tamamen vazgeçirmek, geriye hiçbir iddiası olmayan, Kürtlüğünden utanan, Kürtlüğe bulaştı mı başına en büyük tehlikeyi alan, işsiz ve beş para etmez bir duruma indirgenmiş bir Kürtlük (eğer geriye bir şey kalmışsa) bırakmaktır. Belki de çağdaş dünyada bu tür bir sosyal realitenin ikinci bir örneği yoktur. İşin daha da vahim tarafı, gerçeğin bu yönlü bilincine ya çok az varılması ya da hiç varılmamasıdır. Ortada ne bilinçli ve kültürlü olarak bir Kürt burjuvazisi (Zaten buna niyet bile edilmedi) ne de çağdaş proleter veya küçük burjuva sınıf vardır. Bu durumda gölge veya sanal sınıflardan bahsetmek gerekiyor. Kürt yurtseverliğini, ulusallığını ve toplumsallığını biraz da bu sanal hale getirilmiş

gerçekliğe karşı inşa etmenin ne denli zor olduğu bu çözümlemeler temelinde herhalde daha iyi anlaşılacaktır.

Hareketin, özellikle PKK Hareketi'nin dayanmak istediği zemin, Kürt varlığının kendilik olmaktan çıktığı, hayal kabilinden bile olsa öz bilinç edinme cesaretinin gösterilmediği, Kürt insanının direniş konumuna geçtiğine bin pişman edildiği, anavatan, ulusallık ve öz sosyallik ideasının ya hiç edinilmediği ya da çoktan terk edildiği bir zemindi. Bu zeminde bir varlık ve özgürlük ideolojisi ile direniş-kurtuluş hareketi olmanın ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

2000'li yılların başlarından itibaren Beyaz Türk hegemonik sisteminde bir dönüşüm yaşanmaktadır. Geçmişi 1970'lere dayansa da, hegemonik iktidar kayması bu yıllarda gerçekleşmeye başlamıştır. Dünyadaki hegemonik iktidarla bağlantılı olan bu gelişme, ABD'nin 'Yeşil Kuşak' teorisinin Türkiye Cumhuriyeti'ne yansımasını ifade etmektedir. Değişiklik özde değil biçimdedir. Bilindiği üzere 'Yeşil Kuşak' teorisi Ortadoğu'daki hegemonik sistemle ilgilidir. Kapitalist hegemonik sistem özellikle İngiltere ve ABD önderliği altında son iki yüz yılda inşa edilen hegemonik sistemin korunması ve geliştirilmesi, değiştirilmesi halinde kırılmaması ve elden gitmemesi gibi sorunlarla uğraşmakta, bu sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Birinci Dünya Savaşına, hatta Hitler rejimiyle birlikte İkinci Dünya Savaşına kadar Almanların Ortadoğu'ya yönelik hegemonik ideası vardı. Birinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği'nin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu üzerinde rekabete girişmesi aralarında 'Soğuk Savaş'ın yaşanmasına yol açtı. 'Yeşil Kuşak' asıl olarak Sovyet Rusya'nın bölgeye yönelik hegemonyasını kırmaya yönelikti. Sovyet Rusya'nın Afganistan'daki bozgunuyla birlikte başarılı da olmuştu. İran Devrimi 'Yeşil Kuşak' teorisinde kargaşaya yol açmakla birlikte, özde bunu değiştirmedi. Esas olarak bölge halklarının demokratik dönüşümünü kırmaya yönelik yönü sürdürülmeye devam etti.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 12 Eylül askeri darbesiyle resmi ideoloji haline getirilen Türk-İslâm sentezi aslında ABD ve İngiltere patentli bir çıkıştı. O dönemdeki İran Devrimi ve Afganistan'daki Sovyetler Birliği İşgali (1979-1980), ABD ve İngiltere ağırlıklı hegemonik sistemi bu gelişmeler karşısında TC üzerinden tedbir geliştirmeye zorladı. Sonuç Türkiye devrimci mücadelesinin acımasızca bastırılması ve Kürdistan'da soykırım uygulamalarının derinleştirilmesiyle birlikte Ortadoğu'nun güvenilir jandarması olmaktı. Türk devlet rejimi bu amaç kapsamında bütünüyle Gladiolaşmıştı. Olan aslında gizli NATO ordusu Gladio'nun kapsamlı biçimde kullanılmasıydı. Bugün Irak ve Afganistan'da yaşanan savaşı da aslında ilk defa Türkiye'de harekete geçirilen bu Gladio aygıtları yürütmektedir. Son NATO Zirvesi bu savaş konseptini NATO'nun yeni resmi stratejisi olarak ilan etmeye (2010 sonlarındaki Lizbon Zirvesi) hazırlanmaktadır.

Beyaz Türk faşizmi, Gladio'nun kendisine sunduğu olanaklardan yararlanarak, 1985'le birlikte Kürtleri tümüyle tarihten silmeye çalıştı. Bu noktada aralarında bir çelişki çıktı. Tıpkı 1923'teki Musul-Kerkük çelişkisi gibi, aynı bağ-

lamda Irak Kürdistan'ını da kontrol altına almaya çalışan Beyaz Türk faşizmi, doğuşunda olduğu gibi karşısında yine İngiltere ve stratejik ortağı ABD'yi buldu. Eski çelişkiler yine canlandı. Faşizm görünüşte PKK'nin tasfiyesini hedefliyordu. Fakat objektif olarak tüm Kürtler hedef konumuna düşürülüyordu. Dolayısıyla ilgili güçlerle çelişki daha da arttı. İran, Irak ve Suriye rejimleri de sürece dahil oldu. Ayrıca PKK'nin 1925-1940 sürecindeki direniş hareketleri gibi kolay tasfiye olmayacağı anlaşılmıştı. Bu durum seksen yıllık (1925-2002) Beyaz Türk faşist hegemonyasının ciddi bir sarsıntı geçirmesi ve çöküş yaşaması anlamına geliyordu. Sosyal bakımdan tüm iç rakiplerinden kurtulmuş Beyaz Türk bürokratik burjuvazisi (İlk defa Siyonist ortaklarını da epeyce darbeleyip önemli bir kısmını dışlamaya başlamıştı) tam hegemonyasını kurmuşken (Türk Gladio'sunun PKK'yle savaşında tüm sistem kanallarını kontrolü altına alması), karşısına umulmadık biçimde ABD-İngiltere karşı hegemonyası çıktı.

Aslında Türk Gladio rejiminin (Özellikle Doğan Güreş, Tansu Çiller ve S. Demirel, E. İnönü, M. Ağar dönemi) sınırsız yetkiyle donanmasında ABD, İngiltere ve diğer Batılı müttefiklerin onayı tamdı. Çelişki PKK'nin Irak Kürdistan'ındaki varlığından kaynaklanıyordu. Bu amaçla 1984-1999 (15 Ağustos Hamlesinden A. Öcalan'ın 15 Şubat 1999'da komployla yakalanmasına kadar) döneminin sonuna kadar her tür kontrgerilla eylemini birlikte kararlaştırıp uyguladılar. Güneyli Kürt işbirlikçi güçleri de buna tam destek verdiler. Ama Beyaz Türk faşizmi daha fazlasını istiyor, tüm Kürtlerin tasfiyesini planlıyordu. Batılı sistem bu noktada durdu. Ankara merkezli Beyaz Türk faşist rejimi kendini yalnız bulmaktan dehşete kapıldı. Daha ileri giderse Hitler gibi yargılanması da söz konusu olabilirdi. Tam bu çelişki yoğunlaşırken, ABD ve müttefiklerinin Afganistan ve Irak operasyonları devreye girdi. Bu durumda Türk Gladio'sunun Saddam Hüseyin rejimi ve Pakistan askeri istihbaratıyla kurulu stratejik ilişkileri açığa çıktı. Umulmadık biçimde NATO Gladio'suyla Türk Gladio'su (Bu dönemde Ergenekon adıyla tam millileşmişti) karşı karşıya geldi. Süleymaniye'de yaşanan 'çuval hadisesi' bu savaşın sembolik işaretiydi. ABD ve İngiltere'nin farkında oldukları bu gelişme sonucunda, geleneksel Beyaz Türk burjuvazisinden desteğini çekme ve 'Yeşil Kuşak' teorisi gereği çok önceden besleyip geliştirdikleri Yeşil Türk-Kürt burjuvazisini öne çıkarma ve hegemonik güç haline getirme operasyonları peş peşe devreye girdi. Bunun yüzeye vuran en önemli işaretleri Süleymaniye'deki 'çuval olayı'yla birlikte İstanbul'da bir Sinagog ile HSBC (İngiliz Küresel Bankası)'nin bombalanması, Taliban'ın tekrar harekete geçirilmesi ve Irak muhalefetinin güçlendirilmesiydi. Savaş ABD ile El Kaide arasındaymış gibi görünse de, özünde Türk Gladio'suyla ABD arasına kaymıştı.

Sonuçta AKP ABD, İngiltere ve diğer Batılı ortaklarının sivil görünümlü yeni işbirlikçi güçlerinin hegemonik ittifakı öne çıktı. Tamamen millileşen veya yalnız bırakılan Türk Gladio'su, ordu bünyesinde dört defa darbe girişiminde bulunduysa da başarılı olamadı. Cumhuriyet mitingleri, CHP ve MHP'nin 'Kızıl Elma' ittifakı bu tepkinin sivil toplum ve siyasi alandaki yansımalarıydı. Bu

ittifak Rusya, Çin ve Almanya'dan beklediği desteği alamamıştı. Suriye ve İran'la kurulan ilişkiler ise pek güvenilir olmayıp daha da köşeye sıkışmalarına yol açtı. Bu arada Irak'taki Kürt siyasi oluşumu mesafe katetmişti. AKP'nin sözde başarılı adımları işte bu ortamda gerçekleşti. Tüm bu olan bitenleri AKP'nin seçim zaferi olarak yorumlamak ve R. Tayyip Erdoğan'ın marifetiymiş gibi yansıtmak bir propaganda oyunudur. Savaşın asıl güçleri örtülü ve çok kapsamlı hareket ediyorlardı. Tıpkı 1920'lerdeki gibi Anadolu ve Mezopotamya üzerinde büyük bir hegemonik savaş verilmekteydi.

Daha da tipik olan, Yahudi sermayesinin bu hegemonik savaştaki konumuydu. Seksen yıllık Beyaz Türk burjuvazisinin hegemonik savaşında temel müttefiki Siyonist milliyetçi Yahudi sermayesiydi. İsrail'in inşa edilmesi süreci bu stratejik ittifakı gerekli kılıyordu. İsrail'in günümüzdeki gücü bilinmektedir. Eskisi kadar Beyaz Türk burjuvazisine muhtaç değildir. Bunun tersi geçerlidir. Dolayısıyla aralarındaki ilişkinin sarsıntı geçirmesi beklenebilirdi. Fakat bu durum TC'deki oluşumlarda ve yeni hegemonik gücün inşasında Yahudi sermayesinin etkisiz kalacağı anlamına gelemezdi. Bu sermayenin Siyonist milliyetçiliğine pek yatmayan, daha küresel hareket eden ve özellikle finans alanında etkili olan kesimleri aktif olarak devreye girdiler. Türkiye'yi 'sıcak para'ya boğanlar bu kesimlerdi. AKP'yi esas finanse eden kesim bunlardır. Evrensel, küresel Yahudi sermayesi ve ideolojisi (Evangelizm) diyebileceğimiz bu kesim, Siyonist sermaye ve ideolojinin yerine kolaylıkla ikame edildi. Zaten bu sermaye ve ideolojileri temsil eden iki kesim arasında aşılmaz Çin Seddi yoktur. Kısacası Konya-Kayseri merkezli (ilki ideolojik, ikincisi sermaye ağırlıklı) yeni Yeşil Türk burjuvazisinin iç ve dış hegemonik güçlerle birlikte inşa ettiği Ilımlı İslâmî Türkiye Cumhuriyeti dönemi başlıyordu.

Cumhuriyet'in inşa edildiği ilk yıllardan 2000'li yılların başlarına kadar hegemonik sermaye ve ideolojiden sorumlu, onunla büyüyen ve güçlenen sosyal kesime Beyaz Türk derken, bununla salt Türk orijinini kastetmiyoruz. Bunun içinde dış hegemonik sermaye ve ideolojinin belirleyici önderlik payı vardır. Özcesi genelde Avrupa, özelde İngiltere hegemonik sermaye ve ideolojik gücünü ve diplomatik uzlaşmasını hesaba katmadan Türkiye Cumhuriyeti'ni kavramak mümkün değildir. Kavradığını iddia etmek, örneğin Cumhuriyet'in mutlak bağımsız milli sermaye ve öz milli ideolojiyle inşa edildiğini söylemek kendini aldatmak ve yanlışa mahkûm etmektir. Aynı genelleme Beyaz Türk burjuvazisinin yerine inşa edilmeye çalışılan Yeşil Türk burjuva hegemonyası için de çok daha fazlasıyla yapılabilir. Çünkü Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında Kurtuluş Savaşından alınan güçlü bir bağımsızlık ruhu vardı ve içte özgür hareket imkânları daha fazlaydı. Ayrıca kapitalist hegemonik güçler Birinci Dünya Savaşından büyük güç kaybederek çıkmışlardı. İngiltere kendi içinde bile zorbela ayakta duruyordu. Devrim tüm Avrupa devletleri için yakın tehlike durumundaydı. Daha da önemlisi, Beyaz Türk burjuvazisi hem fiili hem de objektif olarak Sovyet Rusya'dan destek alıyordu. Oysa yeşil sermaye ve ideolojinin böylesi konjonktürel bir durumu yoktur. Mevcut birikim İstanbul ve Ankara merkezli tekelci bürokratik sermayenin yoğun denetimi altındadır.

Geleneksel İslâm ideolojisine (İktidar İslâm'ı) ve İslâmî addedilen uluslararası sermaye odaklarına dayansa da, bu imkânlar hegemonya tesisi için sınırlıdır. Dolayısıyla dünya kapitalist hegemonik sistemine önemli oranda bağımlı olması kaçınılmazdır. AKP üzerinden bu bağımlılık durumu açıkça okunabilir. AKP dışta küresel sermayeyle sıcak ilişkiler geliştirerek, içte genelde demokratikleşme ve özelde Kürt sorununun çözümünü sürekli gündemde tutarak, çözmek yerine çözecekmiş gibi bir pozisyonu kullanarak, karşı hegemonik güç odaklarının (kısmen ordu, yargı, CHP, MHP ve bağlı sol örgütler) bu konularda tıkanmış çözümsüzlük halini propaganda ederek tırmanışını sürdürdü. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki hegemonik inşada olduğu gibi, yeni hegemonik iktidar tesisinde de motor güç, dış kaynaklı İngiltere ve özellikle ABD'ydi. Bu bağlamda küresel finans kapitalin desteği belirleyici oldu. İdeolojik alanda da Siyonist milliyetçiliğin Beyaz Türk türevi yerine, evrensel Yahudiciliğin Evangelist, Kabalacı ve Karaimci unsurlarının dinsel yaklaşımları etkileyici rol oynadı. İslâmcı veya Yeşil Türk olarak kavramlaştırabileceğimiz bu yeni hegemonik tırmanış devam etmektedir. Dayandığı strateji ve taktikleri kullanmakta daha da ustalaşmıştır. Hedef olarak Cumhuriyet'in 100. yıldönümünde hegemonik inşanın tamamlanmasını öngörmektedir.

Kürtler açısından bu yeni hegemonya üzerinde önemle durulmayı gerektirmektedir. Bu hegemonya bu konuda (Kürt sorununda) bir yandan Kürt kırımında büyük rol oynamış ve mesafe kat etmiş Beyaz Türk bürokratik ve tekelci (İkisi hep iç içe oldu) iktidar ve sermayeye yüklenirken, diğer yandan kendi hegemonyasını kuruluş aşamasındaki yöntemler de dahil, daha gelişkin yöntemlerle pekiştirip öncekini aratmayacak biçimde yürütmektedir. Bu iş için esas gücünü dış sermaye ve ideolojik aygıtlardan (think-tank kuruluşları) alırken, ordunun desteğini sağlamak için de İslâm'ı kullanma ustalığını pazarlamaktadır. Tüm meşruiyetini yitiren Beyaz Türk faşist argümanlar yerine, meşrulaştırıcı ideoloji olarak 'din kardeşliğini' ve 'tarihsel beraberliği' (özde değil, demagojik tarzda) kullanmaktadır. Irkçı milliyetçiliğin ve inkârcı ulusalcılığın iflasını kullanarak, orduyu ve diğer bazı bürokratik kurumları ancak İslâm'ın kullanılmasıyla Kürtlerin hepsini olmasa da önemli bir bölümünü kontrol altında tutulabileceği konusunda ikna etmeye çalışmaktadır. Özcesi, dinin Kürtler üzerindeki geleneksel etkisi, yeşil sermayenin hegemonik hesaplarında önemli yer tutmaktadır. Bu konuda geleneksel tarikatlarla yeni açılan ve daha da açılacak olan Kuran Kursları, İmam Hatip Liseleri ve benzer öteki ideolojik aygıtlar devreye sokulmaktadır. Nakşîlik ve Kadirilik başta olmak üzere, tarihte olduğu gibi üst kesimi hep iktidardan geçinen ve son dönemde bizzat holdingleşen tarikat önderlikleri önemli bir koz olarak kullanılmaktadır. Bazıları vurucu güç (Hizbullah kanatları) rolünü oynamaktadır. Yeşil sermaye hegemonyası dinin istismar aracı olarak kullanılmasında büyük çıkar ummaktadır.

İkinci önemli istismar ayağı, yapay bir Kürt burjuvazisi oluşturmaktır. Geleneksel feodal işbirlikçilik yerine, modern Kürt burjuva işbirlikçiliği geliştirilmektedir. Irak Kürdistan'ındaki siyasi oluşum bu amaçla yoğun biçimde kulla-

nılmaktadır. Kürdistan genelinde tüm sermaye gruplarına buradaki ekonomik yatırımlarda öncülük şansı tanınmaktadır. Arabistan'da Dubai'nin oynadığı rolün benzeri Kürdistan'da Erbil'e oynatılmak istenmektedir. Süleymaniye ve Diyarbakır ikinci ayak olarak düşünülmektedir. Bu temelde siyasi parti ve sivil toplum örgütleri kurulmaktadır. Sanki Kürtlük davasına can, mal ve akıl gücü vermişlermiş gibi, sahte bir Kürtçülük türü de bu projede bir paravan olarak kullanılmaktadır. Bu oluşumun arkasında bulunan küresel sermaye, tıpkı Türkiye'de olduğu gibi bu işte de belirleyici rol oynamaktadır.

Hem küresel sermaye hem de Türk sermayesi bir Kürt burjuva oluşumuna yoğun ilgi göstermekte, âdeta kendilerinin uzantısı, maketi durumunda olan bir sosyal oluşum inşa etmektedirler. Esas hedefte Kürdistan'da canı ve malıyla ve zihinsel olarak ağır bedeller ödemiş ulusal ve toplumsal güçlerin devrimci demokratik hareketini bölme ve etkisizleştirme vardır. Bunu başardıkları oranda, kendi geleneksel çıkarları kadar, yeni ortaya çıkan sermaye ve rant edinme imkânlarını koruyup geliştirebileceklerini sanmaktadırlar. Daha önce Kürtlüğü inkâr etme temelinde sağladıkları ve korudukları çıkarlarını bu sefer sahte Kürtçülükle (uğrunda hiçbir fedakârlıkta bulunmadığı gibi, bulunanları, can ve kan verenleri şiddet yanlısı ilan edecek denli pervasızlaşan bir Kürtçülük) hem devam ettirmek hem de büyütmek istemektedirler. Kürt işbirlikçileri bu konuda tarihsel olarak tecrübeli ve esen rüzgâra göre hareket etmede ustadırlar. Güncel tartışmaya sunulan devlet federalizmi ve Erbil merkezli Kürt ulus-devletçiği küresel sermaye ile yakından bağlantılıdır. Türk ve Arap ulus-devletçiklerinin bir nevi Kürt versiyonu oluşturulmaktadır. Gelişen demokratik modernite perspektifli Demokratik Özerk Kürdistan projesine karşı bu temelde bir alternatif sunulmaktadır.

Kürt sosyal gerçekliğine milli burjuva enjekte etme çabaları iç dinamikten yoksundur; yapaydır ve dıştan bir dayatmadır. Öyle ki, soykırımı uygulayan güçler çok sıkıştıklarında, yapay işbirlikçi bir Kürt sahte aydın ve burjuva sektör yaratmaktan geri durmamaktadır. Sanki mümkünmüş gibi, Hamidiye Alayları ve köy koruculuğu rant karşılığı bu sahte aydın ve burjuva tabaka ile sürdürülmek istenmektedir. 'Köy koruculuğu' ve itirafçılığın entelektüel, siyasal ve modern sosyal alandaki bir nevi yansımaları ile tamamlanması söz konusudur. Kürt toplumsal gerçekliğindeki iç dinamiklerin önemli oranda kırılmış olması, bu yapay ve sahte unsurlara cesaret vermektedir. Bu durum dikkatli ve ustaca yaklaşımlarla bunların maskelerinin düşürülmesini ve gerçek yüzlerinin ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir.

Yeni hegemonyanın hesapları sadece geleneksel İslâmîk ve yeni yapay unsurların harekete geçirilmesiyle sınırlı değildir. Bu hegemonya Beyaz Türk faşizminin kullandığı diğer tüm yöntemleri de devrede tutmaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hegemonyacılık, asimilasyon ve soykırıma kadar varan yöntemlerle ancak insan ve Kürt bireysel hakları (Kolektif haklar olmadan bireysel hakların olmayacağı ve olsa bile hiçbir anlam ifade etmeyeceği iyi bilinmelidir) argümanı ile üzeri biraz cilalanarak sürdürülmektedir. Kürtlerin vatanı, ulusu ve toplumsal kimlikleri tanınmamaktadır. 'Tek dil', 'tek vatan',

'tek ulus', 'tek toplum', 'tek bayrak' söylemi olduğu gibi devam ettirilmektedir. Kürtlerin hiçbir anayasal ve yasal statüsü olmadığı gibi, bunu talep etmek bile suç sayılmaktadır. Ekonomik hak, eğitim ve sağlık hakkı, kendini dilediği ulusal ve toplumsal kimlikle tanımlama hakları talep etmek bile suçlanma konusudur. Siyasi haklar zaten söz konusu edilemez. Yeni hegemonya sadece tüm bu katı hak gasplarını olduğu gibi sürdürmekle kalmamakta; 'teröre karşı mücadele' adı altında milyonluk sayılara ulaşan askeri, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve diplomatik ordularıyla Kürtlerin varlığını ve özgür yaşama iradelerini yedi surlu kuşatmalarla ablukaya almakta; devletin ve müttefik devletlerin tüm olanaklarını seferber ederek tasfiye etmeyi en temel görev saymaktadır. İttihat ve Terakkici CHP geleneğinin (bürokratik burjuva gelenek) 20. yüzyıl boyunca demokrasiye, sosyalizme ve kültürel varlıklara karşı yürüttüğü kırım ve asimilasyon, 21. yüzyılda AKP ile farklı cilalarla tamamlanmaya çalışılmaktadır.

Kürt toplumsal gerçekliğinde üst tabaka boyutunda ortaya çıkan bu çağdaş sosyal oluşumların kendi tarihsel kökenleriyle uygunluk içindeki bu olumsuz, katı ve yabancılaşmış unsurları alt tabaka boyutundaki çağdaş gelişmeleri de olumsuz etkilemiştir. Ulusal ve toplumsal kültürü asgari düzeyde de olsa temsil etmeleri gereken modern tabakaların (bireysel istisnalar dışında) oluşmayışları, oluşanların da yabancılaşmış olup egemen ulusal gerçekliklerin uzantıları konumunda varoluşları, balık baştan kokar misali Kurmanc ve karker tabakaları üzerinde derin tahribatlara yol açmıştır. Yaralı ve çürüklerle dolu bir toplumsal gerçeklik... Bu gerçeklik ne denli yeni ve çağdaş ise, yaralar ve çürüklük de o denli derin ve kapsamlıdır. Kendisi için sınıf ve sosyal alanlar yaratmak şurada kalsın, kendiliğinden sınıf ve sosyal gerçeklikler haline bile gelememektedir. Kendiliğindelik için gerekli güç ve çabadan yoksun kalınmaktadır. Yeni sınıf ve sosyal kültür geliştirmeyi bir yana bırakalım, geleneksel olandan bile yoksunluk yaşanmaktadır. Kürt sosyal gerçekliği alt tabakalarda ancak marjinal boyutta yaşamaktadır. Kendini egemen ulus ve toplum güçleri içinde eritme gücünden de yoksun olduğu için, âdeta toplumsal kadavralar ve ceset parçaları halinde bulunmaktadır. Çünkü egemen kültürler içinde erimek de yetenek ve güç istemektedir. Bunlar olmayınca, geriye marjinal Kürtlük unsurları kalmaktadır. Aşiretçi, dinci, Kurmancî Kürtlük marjinal kalmayı aşamamakta, modern sınıf ve sosyal tabakalar halini alamamaktadır.

Tüm bu durumlar sadece üzerinde uzunca durduğumuz kapitalist modernite güdümlü egemen ulus ve toplum gerçekliklerinin genel anlamda geçerli baskı ve sömürülerinin sonucu değildir. Bu baskı ve sömürü Kürtleri ulusal, vatansal, toplumsal, ekonomik ve kültürel gerçeklik olmaktan çıkarmayı amaçlayan kültürel soykırım politikalarıyla ilgilidir. Kürt sosyal gerçekliği dünyada eşine ender rastlanan tüketme uygulamalarıyla karşı karşıyadır. Tüm bu uygulamaların doğası çözümlenmeden Kürt olgusu kavranamaz; kavransa da büyük yanlışlıklar taşır. Sonuç kendinden korkan, kaçan, kendini inkâr eden, kendini inkâr ettikçe modern insan halinde kimlik kazanacağını sanan, gafil, sahtekâr, cahil, ukala, kendini bilmez, hak tanımaz, hukuktan anlamaz, siyaset dışı,

anormal, tükenmiş bir 'Kürtlük'tür. Buna marjinal Kürtlük de denilebilir. Belki de norm kazanan bir biçimi kalmadığı için tanımlanması yapılamayan bir olgu söz konusudur. Yahudilerin kendi soykırımlarına ilişkin yaptıkları dünya çapında kabul gören bir edebiyatları vardır. Yaşadıkları sayısız filme, romana, bilimsel esere, müziğe ve resme konu olduğu halde, Kürtlerin yaşadıklarına veya Kürtlere yaşatılanlara ilişkin tersi bir durum söz konusudur. Yaşadıklarının ne bir edebiyatı, sineması, ne de bilimsel incelenmesi yapılmıştır. Geriye sadece müzik alanında geleneksel bir destan türü kalmıştır. O da tükenmekte, tüketilmektedir.

Kürtlük realitesi üzerinde durmaya cesaret ederken, bu hakikatlerin ezici etkisini hep duydum. Onu en uygun açıklama yöntemi bellediğim bilimle ifade etmek istedim. Açıklama yetmedi, siyasetini yapmak istedim. O da yetmedi, savaşına soyundum. O da yetmedi, barışa adım attım. O da bir türlü tutmuyor. Tüm bunlar Kürt sosyal gerçekliğinin çağdaş halinin ne denli vahim durumda olduğunu kanıtlıyordu. Bu satırlarla gerçekleri zorbela dile getirmeyi başarmanın bile asla küçümsenmemesi gerektiğinin farkındayım. Bunları düşündükçe dışardaki dost ve yoldaşlara üzülürken, gerçekliğin ikiyüzlü, hiçyüzlü ifadesiz kılıcılarına karşı öfkemi koruyorum.

4- Kürt Gerçekliğinde Ekonomik Boyut

Toplumsal doğayı çeşitli alanlar veya boyutlara ayrıştırarak kavramaya çalışmak modernitenin bilim anlayışının bir ürünüdür. Bu yöntem kapitalizmin hegemonik bir sistem olarak yükselişi ile bağlantılıdır. Ekonomi-politiğin sosyal bilimin en gözde alanı haline gelmesinde ekonomi üzerindeki kapitalist etkinliğin önemli payı vardır. Görünüşte sanki siyaset ve iktidardan bağımsız bir alanmış gibi kendini yansıtan kapitalist etkinlik, özünde siyaset ve iktidarın, dolayısıyla zorun en yoğunlaşmış ifadesidir; zorun, şiddetin, en verimli kâr dediğimiz ve daha çok parada somutlaşan ve topluma en çok hükmeden olgunun ifadesidir. Kapitalizmin toplumdaki yabancılaştırıcı etkisi en fazla olan sistem haline gelişi, para ile şiddet arasındaki ilişkiyle yakından bağlantılıdır. Para zorun en rafine biçimi, damıtılmış halidir. Her ne kadar ideolojik olarak iktidar ve devlet karşıtı biçiminde sunulsa da, iktidar ve devletin temelindeki unsurdur. Kapitalizm sadece artı-ürün gaspına dayalı bir sistem değildir; bütün gaspçı, el koyucu talan sistemlerinin, dolayısıyla iktidar yapılanmalarının temelindeki özdür. Onu sadece endüstriyalizmle, azami kârcılıkla, çağdaş üretimle, pazarla nitelemek büyük yanılgılara yol açar. O bütün baskıcı ve sömürücü yöntemlerin en gelişmiş biçimlerini kullanan, kendini maskelemiş ve ideolojik hegemonyayla meşrulaştırmış, şiddeti topluma azami ölçüde zerk eden bir iktidar biçimiyle (ulus-devlet) örgütlenmiş, doğal çevreye karşı endüstriyalizmle (teknolojik saldırı) saldırıya geçmiş bir sistemin adıdır. Toplumu 'demir kafes'e kapatmış, esir almış bir sistemdir. Zorun en kapsamlı soykırım biçimlerine kadar vardırılmış ideoloji ve pratiğidir.

Kürt gerçekliğinin kapitalist moderniteyle karşılaşmasında yaşadıkları, bu tanımlamaların en çarpıcı kanıtlarını sunar. Kapitalizmi, çağımızın bu hege-

monik sistemini kavramak isteyenler için Kürdistan ve Kürt gerçekliği tam bir laboratuar konumundadır. Kapitalizmin gerçek yüzünü Londra ve New York'ta değil, Diyarbakır-Erbil, Mahabad-Qamışlo hattında tanıyabiliriz. Bir ülkeyi ve halkını tüm toplumsal doğasıyla ne hale getirdiğini çarpıcı olarak anlamak için bu hatların çevreleriyle tanımlanması bizi gerçeğin çıplak, kendini gizleyemez ve meşru kılamaz halini tanımaya götürür. Bu gerçekleştiğinde asimilasyonu ve soykırımıyla, talanı ve işsizliğiyle, zorbalığın her biçimiyle, ulus-devletin sınır tanımayan bitirici uygulamalarıyla, bürokratik ve özel sermayedarın bir günlük çıkarı uğruna Kürt gerçeğinin toplum olmaktan, ulus ve vatan sayılmaktan, insan olmaktan nasıl çıkarıldığının tüm sonuçlarıyla karşılaşırız.

Dolayısıyla Kürt gerçekliğinde çağdaş ekonominin durumu sadece ekonomik yaşam olmaktan çıkmak olarak yorumlanamaz. Bu çok dar ve yanıltıcı bir yorumlama olur. Görünüşte ekonomik anlamda yüzde seksenleri aşan bir işsizlik, tasfiye edilmiş bir tarım ve hayvancılık, talan edilen yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynakları temel göstergeler olarak sunulur. Bunlar doğru fakat birçok eksiklik taşıyan göstergelerdir; ekonomi denilen olgunun hakikatini eksik ifade ederler. Burada burjuva ekonomi-politiğinin anlam yitirtici ve saptırıcı niteliğini açığa çıkarmak daha da kolaylaşmış oluyor. O da gerçeğin parça parça edilerek, yani yaşamın kadavralaştırılarak incelemeye sunuluşudur. 'Öldür, parçala, incele' yöntemi! Sistemin kendisi kadar vahşi bir yöntem, yaşamı inkâr ettiren bir yöntem! Toplum söz konusu olduğunda, onu daha da bütünlüklü, canlı, iradesi ve ahlâkı olan bir sistem olarak değil, parçalanmış, canlı olmaktan çıkarılmış, nesne haline getirilmiş, ahlâk ve iradeden (gerçek anlamıyla politikadan) yoksun bırakılmış, anlamı değil anlamsızlığı, vicdansızlığı ve körlüğü geliştiren halde sunuşu söz konusudur.

Görünüşte Kürt gerçekliğinde kapitalist modernite unsurlarının etkisinin pek gelişmediği, olup bitenlerle ilişkilerinin olmadığı veya çok sınırlı olduğu sanılır. Bu sanı ciddi bir yanılgıdır. Eğer kapitalist modernite unsurları (azami kâr kanunu, ulus-devlet ve endüstriyalizm) olmasaydı, Kürt gerçekliği tüm boyutlarında (vatan, ulus, sosyalite, ekonomi, kültür, diplomasi) inkâr ve imhanın eşiğinde olmazdı. Sistemin özü gereği bu konuda bir yok oluş yaşanmaktadır. Kürt gerçekliği diye oluşturulup yaşatılan unsurlar bir yandan Kürt olgusunun inkârında kullanılır ve örneğine az rastlanır bir ihaneti yaşarken, diğer yandan aynı unsurlar çıkarları gereği sahte Kürtçülük yapmaktan, maskeli tuzak örgütler kurmak ve sistemler geliştirmekten de geri durmazlar. Bunu yatırım yapma, fabrika, yol, baraj (coğrafya ve tarımcı yaşama karşı kırım), okul (kültürel soykırım kurumları) ve cami (dinin imhayı örten ideolojik araç olarak kullanılması) inşa etme ve vatanı savunma adına askerlik (kendi kendini vurma sanatı, en azından Kürt gerçekliğini kabul-ret açısından) yapma adı altında son derece çağdaş birer hizmetmiş gibi sunarken, diğer yandan öz varlığını koruma ve özgürlüğünü sağlama mücadelesine karşı tüm toplumsal cephelerden saldırıya geçmeyi, imhanın bir parçası olarak işbirlikçilik yapmayı, ağacın kurdu misali soy ağacını kemiren kurtçuklar oluşturmayı ihmal etmez-

ler. Ekonomi bu açıdan bir imha aracı olarak rol oynamaktan fazlasıyla payını alır.

Proto Kürtler tarihte tarım ve hayvancılık ekonomisinin temelini atan kültürün sahibidir. Diğer komşu halk kültürleriyle birlikte madencilik, ticaret ve acentecilik (kârum) temelinde ilk defa tarihte görünür olan pazar ekonomisini de geliştirmişlerdir. 19. yüzyıla gelinceye, yani kapitalist modernite kendi bölgelerine nüfuz edinceye kadar dünya ekonomisinin başat unsurlarından idiler. İnsanlığa ekonomiyi hem maddi kurumsal kültür, hem de manevi, ahlaki bir zihniyet olarak öğretmişlerdi. Tarihte bu denli köklü olan kültürler son iki yüzyılda ekonomik olarak iflasın eşiğine getirildiler. Modernite ekonominin gerçek yaratıcılarından intikam alıyordu. Öncelikle tarım, hayvancılık, yeraltı ve yerüstü kaynakları sömürüldü, talan edildi, kurutuldu. Nüfusun ezici kitlesi, emekçi tabakaları muazzam bir işsizler ordusuna dönüştürüldü. En az ücretle en tortu işlere muhtaç edildi. Tüm dünyada işgüçlerini en ucuza sunmaya mahkûm bir kitleye dönüştürüldü. Bir avuç sömürgeci hâkim ve zorba güçle komprador ajanlar (sözde yerel burjuvalar) dışında, toplum bütünüyle açlık, işsizlik ve hastalıktan kıvranır durumda, eğitimsiz ve çaresiz bırakıldı. Daha doğrusu, bilinçli olarak dayatılan bu yöndeki iktidar uygulamalarıyla kendisini tam teslim olmaya zorladılar.

Günümüz Kürdistan'ında ekonomi tam bir zulüm ve ajanlaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Toplum aç ve işsiz bırakılarak tüm toplumsal niteliklerinden soyunmaya zorlanmakta, Kürtlükten vazgeçirme temelinde iş ve aş sahibi olabileceği belletilmektedir. İyi bir devlet veya şirket çalışanı olabilmek için hâkim ulusçuluğun tüm değerlerini özümsemiş olmak temel koşul haline getirilmiştir. Kürtlük, Kürt kimliğinde ısrar gözden düşmeye ve iş olanaklarını yitirmeye yol açmakta, açlık ve yoksulluğun gerekçesi yapılmaya çalışılmaktadır. Kurulan holdingler ve üniversiteler birer Kürtlüğü hiçleştirme merkezi olarak işlevselleştirilmektedir. Barajlar tarihî yerleşim yerlerini, tarım alanlarını, köyleri ve ekolojiyi yutan canavar rolünü oynamaktadır. Kürt olgusuna hizmet edebilecek tüm maddi ve manevi kurumların içi boşaltılmakta, sonra sömürgeleştirilip Kürt özelliklerini yutma araçlarına dönüştürülmektedir. Bunun için her türlü zor ve ekonomik araç (para, iş, pazar, meslek, vb.) silah olarak kullanılmaktadır. Görünüşte politika ve iktidarla içli dışlı olmaması gereken ekonomik alanlar, Kürt gerçekliğini en çok kemirip tüketen alanlar haline getirilmektedir. Bunun için en basit bir bakkaliye faaliyeti bile koz olarak kullanılmaktadır. Banka, kooperatif, fabrika araçlarına sahip olmanın yolu Kürtlük gerçeğine elveda demekten geçmektedir. Kürt gerçekliğini yaşatmak için bireysel veya kolektif araçların geliştirilmesi yasak kapsamına alınmakta, bu yönlü çabalar üzerinde sıkı denetim kurulmaktadır. Kendi yerel pazarını geliştirme ve korumaya hiç fırsat tanınmamaktadır. Pazar üstünde kapitalizmin en vurguncu araçları mutlak egemen kılınmaktadır. Zaten neredeyse olmayan yerel metalarla yerine getirilen metalar arasında rekabete imkân tanınmamakta, tekelci fiyatlardan korunmak olanaksız kılınmaktadır.

Kredi, tasarruf ve vergilendirme uygulamalarında aynı amaçlar, yani Kürtsüzleştirme ve hâkim ulusun içinde eritme geçerli kılınmaktadır.

Varlığını koruma ve özgür kılma mücadelesinin yok edilemeyeceği anlaşıldıkça, bu temelde direniş örgütlenmesi ve özgür yaşam alanları geliştikçe, ekonomik alan yeniden dizayn edilmektedir. Kürdistan'ın büyük kent merkezleri başta olmak üzere, ekonomik potansiyeli yüksek alanlarda tamamen güdümlü ve metropol merkezlerle bağlantılı sözde Kürt burjuva ortaklarla holdingler kurulmaktadır. Hatta bu konuda yönetici Kürt işadamları ve kadınlarından dem vurulmaktadır. Bu yönünü genelevdekinden beter bir şekilde sunmaya hazır sözde birçok Kürt, hatta Kürtçü ve sivil toplumcu girişim başlatılmaktadır. Odalar, birlikler kurulmaktadır. Şüphesiz tüm bu alanlar ve girişimlerde dürüst, kendi ulusal ve toplumsal kimliğine bağlı unsurlar da vardır. Fakat her alanda olduğu gibi istisnalar genel kuralı bozmaz, tersine doğrular. Burada önemli olan, Kürt gerçekliğine dayatılan darbe vurma ve imha amaçlı girişimler ve unsurlarla bu gerçekliği yaşatmaya ve korumaya dayalı girişimler ve unsurları birbirinden ayırt etmektir. Ekonomik alan toplum var oldukça yaşayacağına göre, onu öz toplumsal gerçekleri darbelemek ve imha etmekten alıkoymak, bunun yerine toplumsal varlığın gelişmesine ve özgür kılınmasına aracı kılmak gerekmektedir.

Kapitalist modernite açısından son Irak işgali (2003) nedeniyle stratejik önemi artan Kürdistan ve Kürt toplumsal gerçekliği üzerinde, ekonomi de dahil, dönüştürülmüş temel uygulamalar söz konusudur. Özellikle Güney Kürdistan merkezli bir refah ekonomisi geliştirilmeye çalışılmaktadır. Buradaki siyasi oluşumla birlikte ekonomik oluşumlar da tamamen hegemonik küresel, bölgesel ve yerel güçlerin kontrolünde geliştirilmekte ve model olarak sunulmaktadır.

Dünyanın birçok bölgesinde kapitalist modernitenin yaşadığı bu yönlü dönüşümü demokratik modernite paradigması altında çözümlemeye ve alternatif çözüm araçlarını geliştirmeye büyük ihtiyaç vardır. Bu son emperyalist-sömürgeci silahın özellikle ekonomik yöntemlerle demokratik dönüşümü etkisizleştirmesine fırsat tanımamak çok önemlidir. Bunun için demokratik modernitenin üç temel aracını; demokratik ulus, ekolojik sanayileşme ve kullanım amaçlı sosyal pazar ekonomisini geliştirmek esas olmalıdır. Hem ekolojik sanayileşme hem de temel insan ihtiyaçlarına dayalı, kâr amaçlı olmayan ve toplumsal dayanışmaya hizmet eden toplumsal pazar ekonomisi en önemli araçlar olarak değerlendirilmek durumundadır.

5- Kürt Gerçekliğinde Kültürel Boyut

Dar anlamda kültürel boyuttan bahsetmek gerekir. Kültürel boyut daha çok zihniyet durumuyla bağlantılıdır. Zihniyetin temel ifade aracı olduğundan dil önem taşır. Dil en eski toplumsallaşma araçlarındandır; toplumsallaşmada ilk aletlerden olan yontma taşlar kadar rol oynamıştır. Daha doğrusu, dilsel gelişme araçsal gelişmelerle bağlantılı olup, birbirlerini sıkıca etkilerler. Simgesel dil düzeni Homo Sapiens'in en önemli çıkış nedenidir. Bu dil düzeniyle

insanlık düşünce gücünü geliştirmiş, bu da akabinde peş peşe devrimsel gelişmelere yol açmıştır. İnsan türünün toplumsal sıçrama yaptığı bu devrimlerin ana merkezi, coğrafi konumu gereği Toros-Zagros dağ sistemidir. Bunun nedenleri üzerinde durmuştuk. Kürt anaları ve ataları bu sistemin ana gruplarıydı. Oluşturdukları en eski dil grubu olan Aryen dil ve kültürü hem neolitik devrimin, hem de kent-uygarlık sürecinin gelişiminde temel rol oynamıştır. Tüm bu yönlü gelişmeler yaklaşık yirmi bin yıl öncesine kadar götürülebilmektedir. Dolayısıyla Kürtlerin zihniyet dünyalarında neolitik ve uygarlık süreçlerinin izlerini okumak mümkündür. Daha sonra Hint-Avrupa dil ve kültür grubu denen gelişme de kökenini bu geçmişten almaktadır. Bu dil ve kültür grubundakiler karşılarında hep iki farklı dil ve kültür grubunu buldular. Güneyden Afrikalı kökenlerle yakından bağlantılı olan Semitik gruplarla (çöl ve sıcak alan kültürü) kuzeyden Sibirya eteklerinden kaynaklı Ural-Altay gruplarına (tundra ve soğuk alan kültürü) nazaran durumu en avantajlı gruplar orta alandakilerdi. Coğrafi avantaj gelişmede belirleyici rol oynadı. Bu nedenle orta alan grupları tarihsel olarak gözlemlenen büyük çıkışların gerçekleşmesine damgalarını vurdular. Hem maddi hem de manevi kültürel gelişmede başat rol oynamaları bu nedenle anlaşılırdır.

Kürt kültürü tarih boyunca ana nehir kültürünün gelişiminde önde gelen bir role sahiptir ve bu kültürden etkilenmiştir. Fakat hep uygarlık tarihinin çatışma alanında yaşaması, varlığını ancak dağların doruklarına çekilerek koruyabilmesini beraberinde getirmiştir. En eski halk olma unvanını bu dağ yaşamına borçludur. Bunun olumsuz sonucu ise, bünyesinde kent kültürüne fazla yer vermemesidir. Kent uygarlığıyla sürekli zıtlık içinde olmuş, kenti kendisini yutan bir karşı-barbar olarak görmüştür. Dolayısıyla geleneksel kabile ve aşiret kültürü varlığını günümüze kadar koruyabilmiştir. Kabile ve aşiret formu Kürt kültürünün temel biçimi, kapları durumundadır. Aşiret kültürünü sosyolojide tanımlandığı gibi kan bağına dayalı bir kültür olarak değil, uygarlığa karşı direnişin belirlediği bir varoluş tarzı ve özgür yaşam kültürü olarak tanımlamak daha doğrudur. Kürtlerde aşiret kültürünün çok güçlü olmasında, tüm uygarlık tarihi boyunca hep direniş konumunda varlığını koruma ve özgür yaşam iradesi rol oynamıştır. Kan bağı veya akrabalık durumu bunda belirleyici değildir. Zerdüşt geleneği bu çerçevede Semitik din geleneğinden farklı olarak kullaştırma yönünde değil, özgür yaşam yolunda etkileyici olmuştur. Aralarında bu yönlü köklü bir fark vardır. İslâm hâkimiyeti döneminde Zerdüştî geleneğin darbe yemesi beraberinde kullaşmayı da getirmiştir. İktidar İslâm'ının Zerdüştî geleneğe düşman kesilmesinin temelinde bu İslâm'daki sert bir sınıflaşma ve kullaşma olgusu yatmaktadır. Kürtlerin iktidar İslâm'ına katılmaları oranında kullaştıkları, köleleştikleri hususu çok önemlidir. Kürt kültüründeki özgür yaşam iradesi iktidar İslâm'ıyla büyük bir kırılmayı yaşamıştır. Buna karşılık Alevilik ve Êzîdîlik temelinde gösterilen direniş eski Zerdüştî gelenekle bağlantılı olup, özgür yaşamdan ve buna imkân veren kültüründen vazgeçmeme iradesinde esas rol oynamıştır. İktidar İslâm'ından kaçınan mezhepler ve tarikatlar da iktidar hastalığına bulaşmadıkça, daha özgür

ve ahlâklı bir toplum yaşamına katkıda bulunmuşlardır. Bunlar ortaçağın bir nevi öz savunma örgütleriydi. Kürt kültürü ortaçağda esas olarak bu iki yoldan hem varlığını korumuş, hem de kullaşmayı derinliğine yaşamamış ve özgürlüğüne tutkulu bağlılığını sürdürmüştür.

Kapitalist modernite maddi kültür alanında olduğu gibi manevi kültüre yönelik olarak da asimilasyonist ve soykırımcı bir tutum sergilemiş, bunu da ulus-devletçi imha mekanizmaları yoluyla gerçekleştirmiştir. Kapitalist modernitenin ajan kurumları ve acenteleri niteliğindeki Arap, Türk ve Fars ulus-devletleri, geleneksel iktidar yapılanmalarından yararlanarak Kürt kültürünü tam bir cendereye almışlar, anadilde eğitimin tüm olanaklarından mahrum bırakmışlar, geleneksel medrese düzenlerini de yıkıp yasaklayarak Kürt dili ve kültürünü ulus-devletlerin hâkim dil ve kültür kurumlarında imha olmaya terk etmişlerdir. Kürt milliyetçiliğinin Kürt kültürünü koruma amaçlı cılız çabaları (dil ve edebiyat çalışmaları) başarılı olmadığı gibi, güçlü rakipleri karşısında ters etkiye yol açmıştır. Direniş kültürü güçlü olmayınca, benzer her olguda rastlandığı gibi, giderek erime ve yok olma kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca burjuva milliyetçi formlar genel olarak da halk kültürlerini yaşatma ve geliştirme kapasitesinde olmayıp, tersine çarpıtma ve özünden boşaltma işlevini yerine getirirler. Yazılı kültürün zirve yaptığı modernitede, yasaklama ve asimilasyon nedeniyle kimi cılız çalışmalar dışında Kürt kültürü çok az ürün vermiştir. Bu ürünlerde de özgür yaşam doğru bir ifadeye kavuşturulmamış, daha çok aşiret aristokrasisi, beylik düzeni ve dinî otoriteler öne çıkarılmıştır.

Kürt gerçekliğinde ulusal kültürün gelişiminde kapitalist modernitenin rolü olumsuzdur. Burjuva ulusal kültürünü oluşturma açısından bile gerçekliğe yaklaşılamamıştır. Geçerli olan kültür hâkim ulus-devletin imhacı, asimilasyoncu ve soykırımcı kültürüdür. Her gün tekrarlanan faşist sloganlar olan 'tek vatan', 'tek ulus', 'tek devlet', 'tek dil', 'tek bayrak' söylemi bu gerçekliği ifade eder. İlk ve ortaçağların kültürel baskı ve asimilasyonunun çok ötesinde bir sistemi olan kapitalist modernite unsurları, mahşerin üç atlısı olarak, bir an önce mahşeri gerçekleştirme peşindedir. Azami kâr, endüstriyalizm ve ulus-devlet kültürü Kürtlerin henüz modernleşmiş olmaktan uzak olan geleneksel kültürünü uluslaşmadan tüketmek için tüm imhacı yöntemlerini uygulamaktan çekinmemektedir.

Türk bürokratik kapitalizminin yarattığı Beyaz Türk burjuvazisinin oluşum öyküsü tümüyle komplocudur. Komploculuk baştan itibaren geleneksel imparatorluk kültürünü kendine basamak ve maske yaparak, iç ve dış odaklı olarak toplumu rehin almıştır. Bu kültürde toplum tutsaktır. Kendine orijin saydığı toplumsal kültürü (Türk etnisitesi ve Sünni İslâm) bile rehine olarak kullanan bir sınıfsal elit türeyişin Kürt kültürel gerçekliği üzerinde çok daha tahripkâr rol oynayacağı açıktır. Tüm 20. yüzyıl tarihi bu yönde çarpıcı örneklerle doludur. Laik temelde çıkış ideası olan İttihat ve Terakkici kültür ve onun özellikle CHP ile daha da iktidarlaşmış biçimleri Ermeni, Helen ve Süryani kültürel varlığının tasfiyesini tamamladıktan sonra tüm güçleriyle Kürt kültürünün tasfiyesine yönelmişlerdir. Gerek 1925-1940 döneminde provoke edilen isyanlar

sürecinde, gerekse daha sonraki beyaz ölüm sessizliğinde imhacı yöntemler sonuna kadar uygulanmıştır. Yer yer fiziki soykırımlar da uygulanmakla birlikte, uygulanan esas olarak kültürel soykırım modeli olmuştur.

Bu dönemde Kürt kültürü tüm maddi ve manevi unsurlarıyla mutlak bir inkâra ve yasaklamaya uğratılmış, sınırsız asimilasyon uygulamalarıyla kültürel soykırım tamamlanmaya çalışılmıştır. Kürtlerin kültürel varlıklarını yaşatmaları için tek bir 'anaokulu' açmalarına bile imkân tanınmamıştır. Dünyada bir örneği daha olmayan bir uygulama söz konusudur. Tek bir yasa maddesinde bile kültürel kimlik ifadesine yer verilmemiştir. Kürt kültürü tüm unsurlarıyla (edebiyat, tarih, müzik, resim, bilim vb.) hukuk dışı sayılmıştır. Bunun da yeryüzünde ikinci bir örneği yoktur. Kürtlükle ilgili yıkılması ve yok olması gereken unsurlar yıkılıp yok edilmiş, kullanılması gerekenler burjuva ulus-devlet kültürüne entegre edilmiş ve eritilerek Türk kültürü sayılmıştır. Anadilin yasaklanmasıyla birlikte tüm tarihsel köy, şehir, bölge ve anavatan adları da yasaklanmış, yerine Türkçe 'Beyaz Türk' adlar ikame edilmiş, böylece gerçekliklerinin de kolayca tasfiye olacağına hükmedilmiştir. Kürt kültürünün tüm ifade tarzları olan edebiyatı, müziği, resmi, tarihi ve bilimi aynı yasaklama kapsamında tutulmuş; daha da ileri gidilerek bu alanlarda çalışma yapanlar sadece hukuk dışı ilan edilmemiş, işsizliğe ve yoksulluğa mahkûm edilerek felç edilmişlerdir. Yaşama şartı olarak kendilik kültüründen vazgeçiş dayatılmış ve uygulanmıştır. Özellikle isyan döneminden sonra ekonomi, hukuk ve siyaset en etkili tasfiye silahları olarak kullanılmıştır. Bu uygulamalardan geriye kendinden vazgeçmiş, yanına yaklaşılması bile başa en büyük belayı getirecek olan bir Kürt kültürel kadavra kalmıştır. Hazmedildikçe tüketilen bir kadavra! Tabii ki leş kargalarının yediklerinden geriye kalan unsurların çürümesi gibi bir kadavra! Kürt kültürel olgusunda büyük bir çürüme süreci yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

Burjuvalaşmış İslâmî iktidarcı gelenek Beyaz Türkçü yaklaşımı aşma yeteneğini gösterememiş, hatta onun daha da gerisinde bir tutum takınmıştır. Kürt kültürel varlığına karşı modernist laikçi yöntemlere ilaveten, İslâmî gelenekleri de kullanarak, Türk-İslâm sentezi adı altında milliyetçiliği daha da koyulaştırıp uygulamıştır. Özellikle tasfiyede laikçi Türkleştirme yetersiz kalınca, Türk-İslâmcı motifler devreye sokulmuştur. Nakşî ve Kadirî tarikatlar başta olmak üzere, bütün dinsel araçlar, bu konuda kültürel imhanın araçları olarak kullanılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı zaten Cumhuriyet'le birlikte kuruluşundan beri laikçilerin hizmetinde çalıştırılmıştır. Özellikle Kürtlerin din kültürüne bağlılığı istismar edilerek, dinin komplocu tarzda kullanımına büyük ağırlık verilmiştir. Tarikatların geleneksel direnişçi özellikleri içi boşaltılarak tersine amaçlar için kullanılmıştır. PKK'nin direnişçi ve özgürlükçü yaşam kültürüne karşı mücadelede işlevsiz kalan Beyaz Türk milliyetçiliği (güncel olarak somutta CHP, MHP vb.) yerine veya onunla birlikte, Türk-İslâmcılığını temsil eden (başta AKP olmak üzere Milli Görüş ve benzer diğer akım ve partiler) oluşumların Atatürkçü Cumhuriyet ilkelerine ters olduğu halde, ulus-devlet politikasının gereği olarak kullanılmasından çekinilmemiştir. Kürt kültü-

rel varlığı söz konusu olunca, birçok İslâmcı akım ve parti, bir nevi 'Haçlı Seferleri' tarzında hareket etmeyi 'milli birlik ve bütünlüğün' gereği saymışlardır.

Son dönemde Kürt kültürel varlığının imhasının tamamlanamayacağı anlaşılınca, küresel hegemonyanın da dayatmasıyla geleneksel imhacı soykırım politikaları gevşetilmiş, ucu sahte bir Kürt ulus-devletçi kültüre varan oluşumlara yol açılmıştır. Bunda belirleyici etken, Kürt direniş ve özgür yaşam kültürüdür. Sahte, içi boş ve komplocu tarzda inşa edilen Kürtlükle esas olarak devrimci demokratik Kürt ulusal toplum kültürü hedeflenmektedir. Sanki bu tarz burjuva liberal bir Kürtlük varmış gibi çaba harcanarak, Kürt direniş ve özgür yaşam kültürü yerine ikame edilmeye çalışılmaktadır.

Bu yöntem kapitalist modernitenin ideolojik hegemonyası tarafından doğdukları günden beri tüm devrimci ideolojilere, reel sosyalizme ve ulusal kurtuluşu gerçekleştiren kültürlere karşı kullanılmış ve bunda oldukça başarı sağlanmıştır. Liberal ideolojik hegemonya son üç yüz yılda, özellikle devrimler çağında bu işlevini hem ince hem de kaba tüm araçlarla başarıyla yerine getirmede büyük bir tecrübe kazanmıştır. Başarı kazanmış sosyalist, demokratik ve ulusalcı deneyimler kendilerini kapitalist modernitenin liberal ideolojik hegemonyasından kurtaramamışlar, aralarına net çizgiler çekememiş olarak içinde erimekten kurtulamamışlardır. Şüphesiz bu durum direniş ve özgür yaşam kültürünün tümüyle yok edildiği anlamına gelmez; uygarlık tarihi boyunca sıkça yaşanan hegemonik baskının daha gelişkin bir benzerinin başarıyla geliştirilip uygulandığını kanıtlar.

Tarih boyunca Kürt direniş ve özgür yaşam kültürüne dayatılan hegemonik ideolojiler ve ikame kültürler en yıkıcı ve asimilasyonist uygulamalarını kapitalist modernite sürecinde sergilemişlerdir. Bu durum kapitalist modernitenin faşist özüyle bağlantılıdır. Azami kâr endüstriyalizmi, endüstriyalizm de ulus-devletçiliği zorunlu kılan bir kölelik sistemine dayanmak durumundadır. Evrensel çapta yaşanan kültürel soykırımlar bu sistemin işlerlik kazanması için sıkça başvurulan uygulamalardır. Kürt kültürel soykırımı sistemin bu varoluşsal niteliğini açığa vuran başta gelen bir örnektir. İddia edildiği gibi soykırım, sosyolojik birer olgu olan Türk, Arap, Yahudi veya herhangi bir ulusal olgudan kaynaklanmaz. Soykırım kapitalist modernitenin sömürü tarzıyla bağlantılı bir olgudur. Fakat görünüşte soykırım sanki modern uluslar arasında gerçekleşen bir olguymuş gibi yansıtılır. Kültürler soykırımlara varıncaya dek birbirleriyle çatıştırılmazsa, kapitalist azami kâr eğilimi işlemez kalır.

Türk ulus-devletince Kürt kültürel varlığına karşı yürütülen soykırım süreci, benzer biçimde ve bağlantılı olarak, öteki parçalayıcı ulus-devletler olan Arap ve İran devletlerince de işletilir. Sistemin mantığı gereği, birlikte parçalama ve imha etme başarı için gerekli görülür. Son dönemde İran, Suriye ve Türkiye ulus-devletleri arasında oluşturulan anti-Kürt koalisyonu deneyimlerinin tarihsel temeli vardır. Fakat petrol ve İsrail'in güvenliği nedeniyle küresel hegemonyanın çıkarları yerel ulus-devletlerinkiyle çatışınca, bu uygulamalar eskisi kadar rahat yürütülememektedir. Çelişki sistemin yer yer çatlaklar ya-

şamasına yol açmaktadır. Bu durumda Kürt kültürel direniş ve özgür yaşam hareketinin bir kez daha tarihî bir rol oynama şansı doğmakta; uygarlığın en son merkezî gücü olan kapitalist moderniteye karşı demokratik modernitenin kendini güçlü bir seçenek olarak sergilemesine fırsat sunmaktadır. Modern Kürt kültürü özgün nedenlerden ötürü kendini ancak demokratik modernite unsurları kapsamında başarıya götürebilir. Başarı derken, özgür yaşam kültürünün kalıcı, yok edilemeyen varlığından bahsediyoruz. Bu yaşamın temel formları demokratik ulus, ekolojik endüstri ve sosyal pazara da yer veren komünal ekonomidir. Kürdistan ve çağdaş Kürt gerçekliği tarihsel olarak uygarlık sisteminin doğuşuna beşiklik ettiği gibi, demokratik modernitenin de sistem olarak kendisini kanıtlamasına beşiklik etme şansına sahiptir. Demokratik kültürün sadece Kürtlerin modern yaşam kültürünün değil, bölgenin ve evrensel insanlığın da bir şansı olarak bu temelde rol oynaması büyük bir tarihsel önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak, Kürt gerçekliğini tanımlamaktaki güçlükler gerçekliğin bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Kürtler sadece sorunları çok ağır bir toplumsal gerçeklik değildir; varlık olarak tanımlanmaları konusunda da güçlükler öne çıkmaktadır. Tarihte ve daha çok da kapitalist modernite sürecinde Kürt varlığının tartışmalı hale gelmesinin altındaki temel etken, Kürtlere uygulanan baskı ve sömürü sisteminin soykırıma kadar varan özellikler taşımasıdır. Kürtlüğün kendisi sadece özgürce oluşmamakla kalmamakta, aynı zamanda paramparça edilmekte, sömürge olmaktan öteye âdeta toplumsal kadavralara bölünerek bitirilmeye çalışılmaktadır. Fakat yine de bir türlü bitirilememektedir. Bunda esas rol oynayan, coğrafyasının elverişli yapısı ile kabileci ve tarikatçı toplumsal özelliklerini tarih boyunca hep korumasıdır. Siyasal, iktidarsal ve devletsel bir toplum haline gelmek istediğinde sert kuşatma ve imha seferleriyle karşılaşmakta, bu yönlü kategorik gelişmeleri yaşamasına fırsat tanınmamaktadır. Böylesi durumlarla karşılaştığında, küçük toplumsal birimler halinde bölünmek ve dağlara sığınmak zorunda kalmaktadır. Bu küçük birimler neolitik çağdan beri oluşan kabileler toplumunu aşamamaktadır. Küçük birimlere bölünmesi toplumsal gerilikle ilgili olmayıp, çevresinde ve iç uzantılarındaki uygarlık güçleriyle (kent, sınıf ve devlet) bağlantılıdır. Kürt kabileciliği ve aşiretçiliğindeki gerçeklik, bu gerçeklikteki ısrar kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmamaktadır. Merkezî uygarlık sisteminin oluşumu ve sürdürülmesinde Kürt coğrafyasının stratejik konumu belirleyici olmaktadır. Coğrafyasının konumu ve uygarlıkla çatışmalı süreç, Kürt toplumsal gerçekliğine dağlı kabile ve aşiret toplulukları halinde varlığını koruma ve sürdürmeyi dayatmaktadır. Aynı hususlar Arap ve Türk toplumsal gerçeklikleri için de geçerlidir. Arabistan ve Orta Asya çölleri ve etrafındaki uygarlık sistemleri, Arapları ve Türkleri tarih boyunca güçlü kabilesel ve aşiretsel özellikler taşımak zorunda bırakmıştır.

Kürt gerçekliğindeki sınıflaşma ve kentleşme süreci önemli toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Kendisini dinsel ideoloji ve kurumları biçiminde yansıtan bu dönüşüm sürecinde, Kürtler kabile ve aşiret toplumunu aşan toplum

biçimleriyle tanışmışlardır. İki yönlü etkiye yol açan dinsel ideoloji, kabile ve aşiret üst tabakasını devlet olmaya zorlarken, alt tabakaları tarikat topluluklarına dönüştürmüştür. Saf haliyle tarikatlar, iktidarlaşan ve devletleşen dinsel hiyerarşiye karşı bir nevi öz savunma toplulukları olarak tanımlanabilir. Kürt orijinli topluluklarda yaşanan ilkçağdaki Zerdüşt geleneği ile ortaçağdaki İslâmî gelenekte bu ikiliği yoğun olarak gözlemlemek mümkündür. Kürtler için Zerdüştlük tarihte ifadesini bulan ahlâki ve politik toplumun seçkin örneği olarak önem taşımaktadır. Med Konfederasyonu'nda ve uzantısı olan Pers İmparatorluğu'nda bu ikilem güçlü bir biçimde yaşanmıştır. Medler ile Persler arasındaki iktidar değişikliğinde Mağîlerin çok etkili oldukları ve yoğun bir mücadele verdikleri kanıtlanmaktadır. Ortaçağ İslâm'ında bu yönlü ikilem ve mücadeleler daha açık ve görünür bir hal almaktadır. İslâm'ın çıkışından itibaren devlet İslâm'ı ile kabile İslâm'ı biçiminde bir ikilem yaşanmış veya kabilenin üst hiyerarşisinin devletleşmesine karşılık, alt tabakaların isyanları kendisini sayısız mezhep ve tarikat çatışmaları biçiminde yansıtmıştır.

Tüm İslâm topluluklarında gözlemlenebilen bu mücadele sürecinin Kürt toplumsal gerçekliğinde de sürekli ve yoğunca yaşandığı bilinmektedir. İlkçağdaki Kürt orijinlerinde aşiret ve kabile toplumu başat iken, ortaçağdaki İslâmî uygarlık sürecinde Kürtlük hem ad olarak hem de olgusallık bakımından kendini daha iyi tanımlayabilmektedir. Ama aynı süreç derin bir bölünmeyi de beraberinde taşımıştır. Kürtlük önemli oranda kabilesel ve aşiretsel özelliklerini korurken, kentleşen ve sınıflaşan Kürtlük devletli Kürtlükle ona karşı savunma halinde olan sivil tarikat ve mezhep Kürtlüğü halinde bir ayrışmayı yoğunca yaşamıştır. Ortaçağ toplumsal tarihi esas olarak bu üçlü ayrışma ve olgusallaşmaya dayanmaktadır. Anlatılar hangi ifade biçimlerine bürünürse bürünsün, temelindeki maddi olgular aşiret, tarikat ve mezhep olarak kalmaktadır. Tüm kavimsel ve sınıfsal çatışmaların dayandığı birimler bu üçlü kategori içinde yer almaktadır. Bu tarz parçalanmalar tüm Ortadoğu toplumları için geçerlidir, hatta evrensel özellikler kazanmıştır. Kürt gerçekliği açısından durum farklı değildir. Kayıplar ve kazanımlar birbirini karşılamakta, iktidar seçeneğinin tüm imhacı ve asimilasyonist varlığına rağmen aşiretler, mezhepler ve tarikatların baskı altına alınmış ve sömürüye yatırılmış kesimleri toplumsal varlıklarına sıkıca sarılmakta ve özgür yaşamı savunmaktadır.

Merkezî uygarlık sisteminin Batı Avrupa'ya kayması Ortadoğu toplumunda köklü dönüşümleri beraberinde getirdi. Zaten sürekli devrevi bunalımlarla kendini sürdüren uygarlık sistemi, bu yeni kapitalist modernite aşamasında derinliğine çöküş sürecine girmişti. 19. yüzyılla birlikte bölge üzerinde gelişen Batı hegemonyası, kendine bağımlı acente ve ajan kurumlarla gerçekleştirdiği dönüşümle birlikte çöküşü hızlandırdı. Kapitalizmin azami kâr eğilimi ancak despotizmin en yoğunlaşmış ifadesi olan ulus-devletçiklerle sürdürülebilirdi. Endüstri devriminden yoksun ve politik devrimin çok uzağında olan bu yeni statükonun, toplumun genelinde olduğu gibi Kürt gerçekliğinde de varlık-yokluk ikilemine yol açması kaçınılmazdı. Hem devlet hem de toplum olarak ayakta durmak oldukça tartışmalı hale gelmişti. Osmanlı ve İran İmparatorluk-

larında bu gerçekliği izlemek mümkündür. İslâmi uygarlık döneminde daha başat konumda olan Arap, Fars ve Türk egemenleri devletlerini korumayı temel mesele sayarken, ezilen topluluklar ve milliyetler toplumsal varlıklarını koruma sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Coğrafyasının jeostratejik konumu ve dağınık toplum yapısı nedeniyle Kürtler bu dönemde statükonun geleneksel baskı ve sömürü uygulamalarından daha fazlasına maruz kaldılar. İngiliz İmparatorluğu başta olmak üzere, kapitalist modernitenin hegemonik güçlerinin geliştirdikleri acenteli ve ajan rejimler yöntemi, dünya genelinde olduğundan daha yoğun olarak bölgede, özellikle Anadolu ve Mezopotamya'da iktidar dışında kalmış topluluklar ve kavimler üzerinde tam bir felakete yol açtı. Geleneksel ümmet ideolojileri temelinde fethedilmeleriyle oluşturulan bir statüye mahkûm edilen Hıristiyan halklar, en büyük felaketi yani soykırımı yaşayarak, binlerce yıllık kültürleriyle birlikte tasfiye oldular. Geleneksel baskı ve sömürüye tabi kılınan Müslüman topluluklar da bu felaketlerden paylarını aldılar. Ermeniler, Helenler ve Süryaniler kadar, değişik biçimde de olsa Arap Bedeviler ve Fellahlar, Türkmenler, Acemler, Berberiler ve Kürtler de sistem olarak arkalarında duran kapitalist modernitenin bölgesel acente ve ajan kurumlarınca gerçekleştirilen bu büyük felaketi hep birlikte yaşadılar.

Kürt gerçekliği ortaçağ boyunca geliştirdiği kavimsel varlığını ve kültürünü büyük oranda bu dönemde yitirdi. Gidiş baş aşağıya, daha doğrusu gerisin geriyeydi. Modernitenin var olma tarzı olarak özüne uygun bir kapitalist sisteme, endüstriye ve ulus-devlete sahip olmak şurada kalsın, hegemonik güçlerin kendileri tarafından ve acente-ajan kurumlarınca bu üçlü sacayağı altında âdeta cayır cayır yanmaya terk edildi. 20. yüzyılın ortalarına geldiğimizde, Kürtler açısından esas tartışma, çağdaş özgürlük, demokrasi ve eşitlik konuları olmaktan ziyade, "Var mıyız, yok muyuz?" ikilemi etrafında dönmekteydi.

Kapitalist modernitenin hegemonik güçleri, bölge ulus-devletçilerini bölge halkları ve ulusları üzerindeki soykırıma kadar varan uygulamaların sorumluları olarak yansıtmaya özel önem verirler. Gerçekte olan ise farklıdır. Ulus-devletçi elitleri bizzat oluşturan, onların hem ideolojik hem de askeri ve ekonomik donanımlarını sağlayan, hegemonik sermaye ve ideolojik tekellerin bizzat kendileridir. Örneğin Anadolu ve Mezopotamya'daki soykırım uygulamalarından sorumlu tutulan laikçi Beyaz Türk faşistleri, hem ideolojik olarak hem de maddi donanım kapsamında baştan sona hegemonik güçlerin (İngiliz, Fransız, Alman, ABD) desteğiyle inşa edilmişlerdir. Bunların desteği olmadan varlık bulmaları olası değildir. Zaten kültür olarak ne İslâmiyet ne de Hıristiyanlık veya Musevilik soykırım pratiğini üretecek kapasiteyi taşır. Bu kapasiteyi kapitalist modernite unsurları taşımakta, ihtiva etmektedir. Fakat görünüşte soykırımlardan genel kategori olarak Araplar, Türkler, Yahudiler, Kürtler sorumlu tutulur. Günümüzde benzer uygulamalar İslâmcılık adı altında türetilen milliyetçi ideolojilerle sürdürülmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki bu ideolojik ve örgütsel çıkışların da temelinde İngiltere'nin geleneksel, ABD'nin güncel olarak payları belirleyicidir. Hegemonik güçlerin desteği olmadan, İslâmcı güç denen odaklar nefes bile alamazlar. Kürt gerçekliği üzerinde günümüzde sürdürülen

yenilenmiş soykırım uygulamalarından sorumlu tutulması gereken Yeşil Türk faşizmi de baştan sona Londra, Washington ve Berlin merkezlidir. Bu merkezlerin desteği olmadan Yeşil Türk faşizmi adım bile atamaz. Burada da sorumluluk geleneksel İslâm dini üzerine yıkılır. Hâlbuki Beyaz Türk faşizminin sosyolojik Türklükle çok az alakası olduğu gibi, Yeşil Türk faşizminin de geleneksel ve sosyolojik İslâm'la çok az ilgisi vardır. Varlık ve biçimleri kesinlikle kapitalist modernite ve onun hegemonik güçleri ile bağlantılı olarak oluşturulmuştur. Sürdürülmeleri de yakın destekleriyle mümkün olmaktadır. Örneğin tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'deki İslâmî tandanslı iktidar oluşumları da hegemonik güç merkezlerinde inşa edilmekte ve laikçi modellerden daha fazla desteklenip varlıklarını sürdürmeleri sağlanmaktadır.

Kürt gerçekliği, diğer belli başlı İslâmî gelenekli toplumsal varlıklardan farklı olarak, kendini ulusal toplum haline dönüştürmekte başarılı olamamış, onlar gibi ulus-devlet imkânlarını kullanamamıştır. Tersine, hâkim ulus-devletler tarafından ulusal toplum haline gelmemesi için sistemli ve sürekli olarak soykırımlara kadar varan baskı ve talan rejimlerine tabi tutulmuştur. Bu soykırım ve talan rejimleri hegemonik güçlerin desteği olmadan sürdürülemez. Neolitik dönemden kalma kabile ve aşiret kültürünün yanı sıra ilk ve ortaçağlardan kalma mezhep ve tarikat kültürlerinin de hiyerarşik devletçi sistemin çıkarcı ve köreltici etkileri altında iç dinamiklerden yoksun kalması doğal olarak ulusal toplum haline gelememeye yol açmıştır. Âdeta toplumsal kadavra halinde tutulmaktadır. Üzerinde hegemonik güçlerin ve mahkûmu olduğu ulus-devletlerin sınırsız imha ve talan uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Varlık-yokluk tartışmasının altında bu gerçeklik yatmaktadır. Son tahlilde bu gerçeklik tamamıyla kapitalist modernite unsurları ve işbirlikçi acente-ajan kurumları ile inşa edilmekte, mümkün kılınmaktadır.

Şüphesiz her toplumsal olguda evrensel olarak geçerli olduğu gibi, Kürt gerçekliğinde de varoluşsal olarak direniş kutupları doğuşundan günümüze kadar hep var olagelmiştir. İlk kabile ve aşiret oluşumlarında bile belirleyici olan, karşıt toplulukların ve doğal koşulların tehditlerine karşı korunma refleksidir; ilkel korunma düşüncesi ve örgütlenmesidir. Darwinist yorumlar bu konuda gerçeği yansıtmamakta ve çarpıtmaktadır. Kabile ve aşiret oluşumlarının belirleyici yönü kan ve akrabalık bağı değil, tehditlere karşı korunma, daha verimli beslenme ve üremedir. Kürt gerçekliğinde kabile ve aşiret kültüründeki direnişçi, üretici ve üreyici yapı bu varsayımı kesinlikle doğrulamaktadır. Aynı husus daha sonra oluşan mezhep ve tarikat kültürlerinin saf haliyle toplumun direniş, üretim ve sağlıklı üreme tarzı ile bağlantısı için de geçerlidir. Mezhepleşme ve tarikatlaşmaların iç ve dış iktidar odaklarına, kentin bozucu nüfuzuna ve sınıflaşmaya karşı toplumu savunma, varlığını sürdürme ve özgür tutma rolleri önemlidir. Böyle olduğu içindir ki, ya imha edilmek istenmişler ya da içlerine işbirlikçi unsurlar yerleştirilerek, direnişçi ve var kılıcı-özgürleştirici rollerinden uzaklaştırılmaya çalışılmışlardır.

Kapitalist moderniteye karşı geliştirilen modern demokratik özgürlük ve eşitlik hareketleri tarihsel geleneği sürdürmeye çalışmışlardır. Kürt gerçekliği-

nin özgül koşulları, kapitalist modernite unsurları eliyle modern bir ulusal toplumun oluşturulmasına fırsat tanımamıştır. Küçük burjuva ve feodal unsurların bu yönlü cılız çabaları sonuçsuz kalmıştır. En son başvurulan yapay Kürt ulus-devletçiği, eğer kapsamlı demokratik ulusal toplum oluşumlarıyla kuşatılmazsa, soykırımla tasfiyeyi, büyük felaketleri davet etmekten öteye ciddi bir sonuç doğuramaz. PKK'de ifadesini bulan demokratik sosyalist toplum inşacılığı Kürt gerçekliğini farklı bir modernite anlayışıyla buluşturmakta, demokratik modernite teorisi ve pratiğiyle varlığını koruyup bütünleştirebileceğini ve özgür kılabileceğini söylemleştirmekte ve eylemleştirmektedir.

Demokratik modernite alternatifi sadece geleceğe ilişkin bir ütopya veya geçmişte kalan toplumsal bir mitoloji değildir; toplumsal gerçekliğin doğası ile paralel gelişen bir seçenektir. Demokratik modernite dönemlere göre biçim değiştirmekle birlikte hep var olan, uygarlık tarihi boyunca kendisi de karşıt bir tarihe sahip olan bir gerçekliktir. Zorba ve sömürgen güçlerin dışında kalan evrensel tarihin tüm insanlığını temsil etmekte, daha doğrusu sistemini ifade etmektedir. Proto Kürt gerçekliği orijin olarak uygarlığın beşiği rolünü oynamışsa da, evlat gadrine uğrayan ana gibi, uygarlık güçlerinden en çok darbe yiyen ve bu güçlerin imha amaçlı saldırılarına uğrayan kültürü de ifade etmektedir. Dolayısıyla varlığını ancak geleneksel sınıf uygarlığı dışında bir uygarlıkla, demokratik toplumcu uygarlıkla gerçekleştirebilir. Eğer anlamlı bir Kürt tarihi yazılacaksa, ancak bu çerçevede yazılabilir. Bunun günümüzdeki ifadesi demokratik modernitedir. Kürtler geriye kalan varlık parçalarını (ontolojik parçalar) ancak demokratik uygarlık tarihinin ışığı altında daha açık görebilir; bunlardan yola çıkarak demokratik modernitenin demokratik ulus, ekolojik endüstri ve sosyal pazar ekonomisi ile kendini yeniden inşa ederek var kılabilir.

Tarihte Toros-Zagros coğrafyası Afrika (İnsan türünün türediği kıta) ile Avrasya (uygar toplumun gerçekleştiği coğrafya parçası) arasında insan toplumunda Homo Sapiens devrimine, neolitik tarım ve kent uygarlık devrimlerine beşiklik etmekle kalmamış, bunları yakın tarihe, Batı Avrupa endüstri devrimine kadar büyüterek taşımıştır. Şimdi ise kökü kapitalist modernitede yatan en derin insanlık krizinde varlığı imha ile karşı karşıya olan ziyaretlik mezarlık konumundadır. Tarih bir kez daha aynı coğrafyada insanlık adına Kürtleri toplumsal varlıklarını korumak ve özgür kılmak için devrime zorlamakta, demokratik modernitenin inşasına çağırmaktadır.

KAPİTALİZM ÇAĞINDA KÜRT SORUNU VE KÜRT HAREKETİ

Evrensel olarak sorun kavramını, olmakta veya olmamakta zorluk çekmek, acılı süreç yaşamak biçiminde tanımlamak mümkündür. Tüm varoluş süreçlerinde yaşanan bir kategoridir bu. Toplum söz konusu olduğunda, sorun geniş ve dar anlamda tanımlanabilir. Geniş anlamda toplumsal sorun, toplumsal doğanın birinci doğa-çevre karşısında içine düştüğü zorlukları ifade eder. Örneğin aşırı kuraklık, sıcaklık veya soğukluk karşısında çevrenin yaşamı biyolojik olarak sürdürmede yetmez duruma düşme ciddi toplumsal sorunlara yol açar. Yine benzer statüde yaşayan topluluklarda güçlü olanın güçsüz olan karşısında başvurduğu zorlayıcı eylemler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Dar anlamda toplumsal sorun hiyerarşik toplumun, kent, sınıf, iktidar-devlet olgularının ortaya çıkmasıyla bağlantılı olarak yaşanan baskı ve sömürüye dayalı gelişmeler, uygulamalar biçiminde tanımlanabilir. Sosyolojik bakımdan esas toplumsal sorunlar baskı ve sömürü kaynaklı olanlardır. Diğer sorunlar farklı kapsamlarda değerlendirilebilir.

Hiyerarşiler ve devlet, başlangıçta uç veren toplumsal sorunları çözmek amacıyla oluşturulmalarına rağmen, süreç içinde en önemli toplumsal sorun kaynağı durumuna düştüler. Bir toplumda hiyerarşik ve devletsel kurumlar ne denli ağırlıktaysa, o toplumda o denli sorunların yaşandığına hükmedilebilir. İlk hiyerarşi genellikle kadın üzerinde gelişen erkek egemenliği tarzında olduğundan, ilk toplumsal soruna kadın sorunu demek mümkündür. Ardından kadın köleliğinden esinlenerek geliştirilen toplumsal sınıflar, köle sınıfının oluşumu ile birlikte cins ayrımı gözetmeyen toplumsal sorunlar aşamasına geçildi. Böylece toplumda hiyerarşi ve sınıflaşmanın iç içe geçmesiyle giderek tüm toplumsal alanlarda etkili olan sorunlu toplumlar dönemi başladı. Hemen her toplumsal alana cinsiyetçilik ve sınıfçılık damgasını vurdu. Toplumsal grupların, birimlerin içte yaşadıkları sorunlar dış topluluklara da taşırıldı. Toplumdan topluma baskı ve sömürü olgusu gelişti. Daha somut olarak klandan klana, aşiret ve kabileden aşiret ve kabileye, kavim ve ulustan kavim ve uluslara doğru uzanan sorunlar oluştu. Kent, sınıf ve devletin gelişmesi ile birlikte oluşan uygarlıklar sorunları evrenselleştirdi ve sistemik hale getirdi. İlk ve ortaçağlardaki tüm uygarlık sistemleri esas olarak baskı ve sömürü olgusu temelinde tanımlanabilir. En son uygarlık sistemi olarak kapitalist modernite, baskı ve sömürüyü azamileştirmiştir. Genelde tüm uygarlık aşamalarında, özelde kapitalist modernite aşamasında toplumsal sorunlar trajik krizlere ve uzun süreli kaotik ortamlara yol açtı. Günümüzde, özellikle 1970'lerden itibaren kapitalist moderniteye damgasını vuran finans kapital süreci, toplumsal krizlerin en derinlikli ve sürekli yaşandığı çağ olarak değerlendirilebilir.

Kürdistan'ın merkezinde yer aldığı Ortadoğu coğrafyasındaki toplumlar 19. yüzyıldan beri kapitalist moderniteden kaynaklanan derin bir krizin içinde yaşamaktadır. Beş bin yılı aşan merkezî uygarlık sistemi içinde hegemonik konumlarını Batı Avrupa uygarlık merkezine kaptıran Ortadoğu devletleri, 20. yüzyılın başlarında sömürge toplum konumuna düşmüşlerdi. Yaşanan sadece

toplumsal sorunlar olmayıp, tüm iktidarsal, ekonomik ve ideolojik alanları kapsayan bütünsel nitelikte sistem kriziydi. Günümüzde bu kriz bütün şiddetiyle devam etmektedir. Yaşanan krizin önemli bir özelliği de uzun süreli olup kaotik bir hal almasıdır. Kaotik ortam tüm coğrafyayı ve yakın komşularını etkisi altına alarak, Orta Asya'dan Kafkaslar ve Balkanlara, Himalayalardan Kuzey ve Orta Afrika'ya kadar uzanan alanlarda yaşayan tüm toplumları etkilemektedir.

Toros-Zagros dağ sisteminde insanlık tarihindeki en uzun süreli inşa rolünü oynayan Kürdistan coğrafyası, ilk defa günümüze doğru kapitalist moderniteden kaynaklı bu kaotik ortamı en derinliğine yaşama paradoksuna düşmüştür. Paradoks, tarihsel büyük devrimlerin ardından insanlığın giderek gürleşen uygarlık nehrinin kapitalist modernite döneminde kurumaya yüz tutmasını ifade etmektedir. En eski otantik bir halk olarak Kürtler bu kaotik ortamın en çileli kurbanları durumuna düşmüşlerdir. Homo Sapiens devriminden neolitik, kalkolitik, tunç, kent ve demir devrimlerine kadar insanlığı bugüne taşıyan hemen hemen tüm tarihsel alt üst oluşlara beşiklik etmiş bu coğrafyanın neredeyse tarihten silinecek bir halkı durumuna gelmek şüphesiz büyük bir trajediyi ifade eder. Yaşanan basit bir toplumsal sorunlar yumağı değildir. Her insan toplumunda benzer çağdaş sorunlar yaşanmaktadır. Kürtlerin kökleri tarihin derinliklerinde de olsa, yaşadıkları sorunlar halk olarak kapitalist modernitenin en zalim ve sömürgen unsurlarının çok sayıda ve çok yönlü pençeleri ve mideleri arasında can çekişmeye terk edilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Yaşanan sorunlar, krizler ve toplumun içine düşürüldüğü kaotik ortam sadece kapitalizmin azami kâr kanunundan kaynaklanmamakta; ulus-devletin kültürel soykırımlarıyla birlikte endüstriyalizmin yol açtığı bütünsel toplum olmaktan çıkmayı, tüm alt ve üstyapı kurumlarıyla yoksullukları, yoklukları, işsizlikleri, eğitimsizlikleri, sağlıksızlıkları ve zihniyet kayıplarını da içermektedir. Yaşanan durum sorundan öteye en büyük toplumsal felaket boyutundadır. Kendiliğinden toplum olmaktan çıkmanın ötesinde, dağıtılmış, sinir merkezlerini yitirmiş ve duyarsız kılınmış parçalara dönüştürülme söz konusudur. Kürt sorunu demek, herhangi bir tarihsel veya güncel toplumsal sorun demek değildir. Tüm çözümlemelerde açıklamaya çalıştığımız gibi, Kürt gerçekliğinin özgün konumundan kaynaklanan, uzun bir tarihsel sürece yayılmış ve tüm toplumsal alanları kapsayan kültürel soykırımlara kadar varan felaketleri peş peşe, iç içe yaşamak demektir.

A- KÜRT SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ŞİMDİKİ HALİ

Bugünkü Kürt sorununun kaynağında sadece Kürtlerin değil, belki de insanlığın ağırlıklı bir bölümünün yaşadığı Verimli Hilal'deki neolitik toplumun bağrında gelişen hiyerarşi, kent, sınıf ve devlet gerçekleşmesi yatmaktadır. Aşağı Mezopotamya'daki Sümer uygarlığı (M.Ö. 3000-2000), bir anlamda Yukarı Mezopotamya kaynaklı neolitik toplumun yol açtığı toplumsal sorunlara çare olarak üretildi. Sorunlar fazla nüfus, yetmeyen topraklar ve artan

kavgalardan kaynaklanıyordu. Aşağı Mezopotamya'da Sümer rahipleri gelişkin bilgeliklerine dayanarak ve beslendikleri neolitik kültürün tüm maddi ve manevi unsurlarını kullanarak tapınak merkezli kenti, sınıf ve devleti icat edip bu sorunlara tarihsel yanıtlar aradılar. Başlangıçta yanılmadıkları da ortaya çıkmıştı. Kent, sınıf ve devlet üçlüsüne dayanan yeniçağ dönemin sorunlarına âdeta mucizevî bir çözüm olmuş gibiydi. Dönemin mitolojisi boşuna yeni, belki de insanlık tarihinde bütün gelişmelerin ilki anlamına gelen tanrısal bir düzeni ifade etmiyordu. Neolitik devrim mucizesi uygarlık mucizesine dönüştürülmüştü. İnşa edilen sistem yine belki de tarihin en uzun ve arızasız işleyen sistemiydi. Fakat bağrındaki çelişkiler olgunlaştıkça, bu sefer de yeni toplumsal sorunların ebesi rolünü oynamaktan geri kalmadı. Tarihte toplumsal sorunun en saf haliyle Sümer toplumunda yaşandığı ilk yazılı belgelerde de yer almaktadır. Kendilerini tanrılarla tanrılar, tanrılarla kulları arasında yansıtan anlaşmazlıklar aslında toplumsal sorunları, iktidar sahiplerinin kendi aralarındaki ve kendileriyle köle olarak kullandıkları insanlar arasındaki çelişki ve çatışmaları yansıtmaktadır. Tarihte birçok ilke damgasını vuran Sümer toplumu, yol açtığı sorunlar açısından da eşsiz bir ilki temsil etmektedir.

Kürt orijinli toplulukların yaşadıkları ilk ciddi toplumsal sorunları Sümer uygarlığına bağlamak mümkündür. Gılgameş Destanı zaten bu sorunlar üzerine kurgulanmıştır. Gerek El Ubeyd hiyerarşik kültürü (M.Ö. 4500-3500) gerekse Uruk site kültürü (M.Ö. 3500-3000) kendini sürekli olarak doğuya ve kuzeye doğru genişletmek durumundaydı. İlk kentli, sınıflı ve devletli kültür oluşumları olarak, yaşayabilmek için her iki yön üzerindeki neolitik toplumdan beslenmek zorundaydılar. Zorunluluk çatışmayı beraberinde getirir. Gılgameş ve Enkidu ikilisi arasındaki ilişki, tarihte ilk ve tipik olan emperyal-sömürge ilişkisindeki sorunsalı ifade eder, yansıtır. Kürt orijinli topluluklar, Humbaba şahsında emperyal sömürgeci ilişkiye karşı direnişi temsil ederler. Sorunun temelinde neolitik toplumdaki eşitlikçi ve özgür yaşamı kentli, sınıflı ve devletli yaşama karşı korumak yatar. Enkidu Uruk kentine tutsak olarak getirilmekte, evcilleştirilmekte ve kent toplumu içinde geldiği topluluklara karşı bir işbirlikçi olarak kullanılmaktadır.

Hurri kabileler kent uygarlığının yükselişine karşı sürekli direnme halindedirler. Zagros dağ silsilesine dayalı bu direnmeler toplumsal sorunların ne kadar yaygınlık ve süreklilik kazandığını göstermektedir. Gutiler adlarını tarihe yazdıran ilk Zagros kökenli kabilelerin Sümer yöneticilerine karşı başarı kazanmış konfederatif yapılanmasını ifade etmektedir. Daha sonraları uygarlık tarihi boyunca karşımıza çıkacak olan yenenlerin yenilenlerin egemen kültürü içinde erimelerinin ilk örneklerini de bu süreçte yakînen gözlemlemekteyiz. Savaş sanatının ortaya çıkardığı hegemonlar egemen sistemi sürekli güçlendirmektedir. Sorunlar çözümlenmeye çalışılırken, paradoksal olarak daha da büyütülmektedir. İktidar daha fazla iktidara, devlet daha çok devlete yol açmakta, böylece sorunlar da katlanarak büyümektedir.

Sümerlerden iktidar geleneğini devralan Babil ve Asur hegemonları (M.Ö. 1950 - M.Ö. 600), sistemi derinliğine ve genişliğine yayarken benzer bir du-

rumu yaşamaktadır. Kent, sınıf ve iktidar-devlet kaynaklı bu sorunlar derinleşme ve genişlemeyle daha da büyürken, çözüm aynı kısırdöngü içinde daha fazla genişleme ve derinleşmede aranmaktadır. Genişleme emperyalizme ve sömürgeciliğe, derinleşme daha fazla sınıfsallaşmaya ve sömürüye yol açmaktadır. Daha sonra günümüze kadar kendini büyüterek tekrarlayacak olan bu sistemin mekanizması hep aynı kalacaktır: Dışta emperyalist sömürgeci yapıyı geliştirmek, içte sınıfsal egemenlik kurmak. Yenen de, yenilen de aynı sistemin kurbanı olmaktadır. Buna karşılık Kürt orijinlerin Toros-Zagros dağ silsilesine dayalı anti-uygarlık direniş döngüsü de kendini hep büyüterek tekrarlayacak olan kendi özgür mekanizmasını geliştirecektir. Direnişin özgürlük mekanizması bağlamında kabile ve aşiret bilinci daha da gelişecek, örgütlenmeleri genişleyecek, böylelikle daha çok kabile ve aşiret özgür kalmaya çalışacaktır. Her iki mekanizmada da varoluş diyalektiği işlemekte, her iki diyalektik işleyiş kendini sürekli büyütmektedir.

Kürt orijinlerin Sümer kültürel yayılmacılığından kaynaklanan Babil ve Asur hegemonyasıyla şiddetlenen uygarlık sorunlarına verdikleri yanıt kendisini Mazda-Mitra ve Zerdüşt geleneğinde yansıtır. Bu geleneğin özünde Sümer kültürünü olduğu gibi benimseme değil dönüştürme, kendi yaratıcılığını sergileme esastır. Dönüşüm tarihseldir. Greko-Romen kültür geleneğini mümkün kılan da bu tarihsel dönüşümdür. Bu gelenek insanlık tarihinde köleci toplumun dogmatizmini yıkmasa bile esnetme, kırma ve yer yer yeni seçenekler sunma üstünlüğüne sahiptir. İnsanı, ahlâkı, dolayısıyla iradeyi bir üst aşamaya sıçratır. İnsan özgürlüğünün ahlâk ve iradeyle bağını kurar. Daha öncesinin tanrıları ve tanrı-kralları nazarında bir hiç mesabesinde, basit kullar yığını durumunda olan insanlık artık isyan eden, iradesini konuşturan, ahlâkını yeniden inşa eden özgürlükçü nitelikler kazanır. Zagros eteklerindeki kültür ve özellikle Zerdüştî cevap dönemin temel sorunlarını kavramak açısından kilit öneme sahiptir.

Uygarlık kaynaklı sorunlara verilen İslâmî yanıt daha yakından çözümlenebilir. İslâmiyet'i esas olarak dönemin iki, hatta üç hegemonik güç odağını temsil eden Bizans, Sasani ve Habeş uygarlıklarının dört bir yandan Arabistan Yarımadasındaki kabile yaşamı üzerindeki etkileriyle gittikçe yoğunlaşan toplumsal sorunlara devrimsel bir yanıt olarak yorumlamak mümkündür. İlkçağ kültürünün son temsilcileri olan bu uygarlıkların, tüm ilkçağ boyunca oldukça yoğunlaşan sorunlara yanıt olmaktan çok, sorunları daha geniş alanlara yaymak ve derinleştirmekten öteye bir rolleri kalmamıştı. İbrahimî dinsel yanıt geleneği, esas olarak ilkçağın tanrı-kral kültüründen kaynaklanan sorunlara özgü bir çözüm tarzı olarak yorumlanabilir. İbrahim'den Musa'ya kadar olan aşama, Sümer kökenli Babil ve Asur Nemrutlarıyla (dönemin tanrı-kralları) Mısır Firavunları (kendisinin tanrı olduğunu idea eden krallar) arasında sıkışan toplumdan kaynaklanan sorunlara peygamberce arayışlar ve yanıtlar dönemi olarak yorumlanabilir. Tüm özgünlüğüne rağmen, Musevi yanıt, İbrani kabilesinin sorunlarına karşılık olarak küçük bir İsrail Krallığı olmaktan öteye gidememiştir. Kendisini özellikle Davut ve Süleyman Peygamber figürleriyle

yansıtan bu krallık, Babil ve Mısır kültürlerinin kaba bir sentezidir; üst tabakanın krallık öyküsünü ifade eder.

İsevi gelenek, eski geleneğin Roma İmparatorluğu döneminde devasa boyutlara taşınan köleci toplum sorunlarına yoksullar, köleler ve işsiz aylak kesimler açısından gelişen bir yanıttır. Hıristiyanlığın Musevilikle olan çekişmesi ilk başlarda sınıfsaldır. Hem İbrani kabileleri içinde hem de diğer komşu kabile kültürlerinde Roma'nın açtığı yarılma kendini yeni bir dinsel kopuş biçiminde yansıtmıştır. İsevi geleneğin ilkçağ toplumsal sorunlarının en çok yoğunlaştığı ve başkaldırı geleneğinin köklü olduğu alanda oluşması, Zerdüştî gelenek kadar olmasa da, yine de insanlık tarihinde çağ atlatma potansiyelinde olmuştur. Hıristiyanlık tüm kabile kültürlerinde yaşanan sorunlara kendisini bir cevap olarak sunmuştur. İlk defa kapsamlıca ve bir daha silinmemecesine kabile toplumlarını aşan dinsel cemaat toplumları oluşmuştur. Her kabile ve etnisiteden insanlar yeni dinin kutsanmış üyeleri sayılmaktadır. Toplumsallık açısından bu önemli bir aşamadır. Halk topluluklarının kendilerini tarih sahnesinde daha gür ve açık seçik biçimde yansıtmaları söz konusudur. Ermeniler, Süryaniler, Grekler ve Latinler kendilerini daha çok Hıristiyanlıkla sahnelemişlerdir.

Muhammedilik aynı geleneğin sorunlarını çözemediği ve içi çoktan boşalmış ilkçağ despotizminin temsilcileri tarafından dört bir yandan sürekli sıkıştırılan Arap kabilelerinin tarihsel yanıtıdır. Hz. Muhammed'in bir yandan Habeş, Sasani ve Bizans imparatorlarına karşı çıkışı seslendirirken, diğer yandan hak dinleri olarak kabul ettiği Museviliğin ve Hıristiyanlığın miadını doldurmuş olduklarını ilan etmesi bu gerçeği yansıtmaktadır. Arap kabile topluluklarının hem içte hem de dışta had safhaya ulaşmış sorunlarına ne Yahudilik ne de Hıristiyanlık bir yanıt oluşturabilmiştir. Bu dönemin Yahudiliği ve Hıristiyanlığı devrimci özünü çoktan yitirmiş, tutucu kabile ve kavim milliyetçiliğine dönüşmüştür. Geleneksel tanrı-kral despotizminin son temsilcileri olan Habeş, Bizans ve Sasani Krallıklarının gerek kendi içlerinde gerekse aralarında yaşadıkları sorunlar ve çatışmalar hem kendilerini zayıf düşürüyor hem de gereksiz kılıyordu. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in çöl kabilelerinin diri özgürlük tutkularıyla fetih arzusu taşıyan üst tabakanın cennet diyarları ele geçirme tutkularını yeni bir dinsel gelenekle karşılaması anlaşılırdır.

İslâm geleneği hem çıkış dönemindeki Arap kabile gerçeğini hem de uygarlık gerçeğini hesaplayarak kendisini inşa etme özelliklerine sahiptir. İdeolojik ve politik olarak iki kültürel seçeneği, yani yoksul kabile kültür seçeneğiyle üst tabakaların kent, sınıf ve devlet seçeneğini sentezleme ustalığını göstermiştir. Dönemin geçiş yolları üzerindeki Mekke kenti iki kültürün en çok karşılaştığı ve sentezleştiği bir yer olma üstünlüğünü ve avantajını yaşamaktadır. Hz. Muhammed'in tarihsel önemi bu sentezi başarıyla yapması ve buna damgasını vurmasıdır. İslâm Devriminin sosyal açıdan en önemli sonucu, katı kabileci toplumdan farklı bir ümmet toplumuna geçiş sağlamasıdır. Arabistan gibi izole olmuş bir alanda binlerce yıllık kabile gelenekli toplumdan ümmet toplumuna geçiş yapmak büyük bir sosyal devrimdir. Yeni sosyalite daha

başından itibaren kendi içinde bir ikilemi barındırıyordu. Kabile aristokrasisinden devralınan üst tabakanın devletli bir sınıfa dönüşme eğilimiyle yoksul tabakanın eşitlikçi ve demokratik eğilimi sürekli çatışma halinde yaşıyordu. Toplumsal sorun daha da genelleşmiş olarak yeniden biçimleniyordu. Daha Hz. Muhammed hayattayken başlayan bu yeni sorunsallık ve çatışmalar etkisini günümüze kadar sürdürecektir.

Ortaçağın bu en büyük sosyal devrimi Kürt orijinli topluluklarda da hemen etkisini göstermiştir. Gerek Arap aristokrasisinin fetihçi eğilimi gerekse Kürt üst tabakasının iktidar-devlet arayışları, ilişkili ve çatışmalı geçen uzun bir süre kapsamında Kürtlerde de ümmet toplumunu geliştirdi. Yeni ümmet toplumu da genelde yaşandığı gibi sorunluydu. Kentli, sınıflı ve devletçi eğilimle eşitlikçi demokratik eğilim kendini mezhep ve tarikat farklılaşması biçiminde yansıttı. İslâmîk iktidar hegemonyasını temsil edenler ümmet toplumuna damgalarını vurdukça, alttan tasavvufi tarikatlar, eski geleneklerini varlık gerekçesi olarak kullanan Alevi ve Zerdeştî Kürtler kendilerine özgü direnişçi cemaatlerini geliştirmekte ısrarlı davrandılar. Kürt toplumu diyebileceğim bir olgu oluşmakla birlikte, oldukça parçalı, birbirine yabancılaşmış sınıf ve katmanlara bölünmüş olarak varlığını sürdürdü. Toplumsal sorunlar kendisini daha çok farklı tarikatlar biçiminde yansıtıyordu. Kent ile kır arasındaki çelişkiler sınıfsal bölünmelerle iç içe gelişiyordu. Ortaçağda her şey ilkçağdakinden daha çok bölünmüş ve sorunsallaşmıştı. Kabile ve aşiretlerin yerleşiklik-göçebelik sorunlarına kent-köy çelişkisine dayalı ve kentteki sınıfsal bölünmeden kaynaklı sorunlar eklenmişti. Kabilelerin üst tabakaları devlet biçiminde yoğunlaşırken, daha da küçülmüş yoksul kabile parçaları yeni yoksul kabilelere dönüşüyordu. Köye dayalı yaşam kültürü kente dayalı yaşam kültürü karşısında geriliyordu. Kent toplumunda sosyal çelişki ve çatışkılar artıyordu. Sonuçta tüm bu çelişkilerin çözümü daha da güçlendirilmiş devlet aygıtında aranıyordu. Devlet ise, daha fazla parazit hanedanlar ve artan sorunlar anlamına geliyordu. Ortaçağ toplumu bu tür toplumsal sorunlar döngüsüne mahkûm olmuştu.

Ortaçağda Kürt toplumu Arap, Fars ve Türk iktidar elitlerinden farklı olarak kendi güçlü iktidar elidini oluşturmamıştı. Temel sorunlarına ne birleşik merkezileşmiş krallıkla çözüm bulabiliyor, ne de eskinin durgun ve içe kapalı geleneksel kabile toplumu halinde yaşayabiliyordu. Bu çelişkiden doğan sorunlara daha çok mezhepçi ve tarikatçı cemaat toplumlarıyla yanıt bulunmaya çalışılıyordu. Zerdüştilik giderek parçalanıp zayıflıyordu. Alevilik ancak dağlık alanda fethi zor bölgelerde varlığını koruyordu. Kent ve ova halkı üzerinde hâkim olan iktidar İslâmcılığı oldukça istismarcıydı. Sultanların temsilcileriyle yerel beylikler toplumu içinden çıkılması zor sorunlara boğmuşlardı. Bu durumda sorunların çözümü değil, ancak sorunlardan kaçma söz konusu olabilirdi. Dolayısıyla çözüm diye sığınılan ümmetçilik ve tarikatçılık hızla kendi gerçeğinden kaçış ve yabancılaşma araçlarına dönüşüyordu. Ortaçağ diyalektiği kabaca böylesi bir işleyişle kendini yansıtıyordu diyebiliriz.

Kürt toplumunda asıl sorunlar kapitalist modernite bağlamında kökleşti, boyutlandı. Sistem olarak modernitenin kendisi bütün alanları ve yönleriyle toplumu kafeslemeye çalışır. Kafeslemek, toplumu tümüyle sorunsallaştırmaktır. Azami kâr kanununu işletebilmek için toplumun üstünde kapsamlı bir baskı ve sömürü sistemi kurmak kaçınılmazdır. Ancak bu baskı ve sömürü sistemi derinlik ve genişlik açısından ilk ve ortaçağlardakinden farklıdır. İlkçağlarda bir krallık hanedanlığını beslemek için gerekli artık-değerle kapitalist çağda sanayi tekellerinin binlercesi için gerekli artık-değer arasında sadece fark değil, kocaman bir uçurum vardır. Kapitalizmin egemen bir sistem haline gelmemesi için tarih boyunca ideolojik, siyasi ve ekonomik açıdan alınan tüm tedbirler, bu tür bir sömürü tarzının karşılanamayacağından duyulan ürküntüdendi. Toplum o dönemde egemen bir sistem olarak kapitalizmi karşılayamazdı. Kapitalizm karşısında toplumun ayakta kalması mümkün değildir. Bundaki temel etken, kapitalist sömürü tarzının toplumsal doğada ve çevrede sürdürülebilir bir karşılığının olmayışıdır.

Kapitalizmin egemen bir sistem olarak kendini gerçekleştirmek için elindeki en büyük silah, devlet iktidarını ulus-devlet iktidarına dönüştürmesidir. Ulus-devletin kendisi, iktidarın toplumun kılcal damarlarına kadar yayılmasıyla mümkündür. Kılcal damarlarına kadar iktidarın yayıldığı bir toplum ise sadece iliklerine kadar sorunlara boğulmakla kalmaz, paramparça edilerek dağılmaya mahkûm hale getirilir. Ulus-devlette toplum tümüyle kafeslenmiştir. Ülke sınırı, ulusal ordu, merkezî sivil bürokrasi, merkezî ve mahalli idare, ulusal pazar, tekelci ekonomik hâkimiyet, ulusal para, pasaport, vatandaşlık kimliği, milli ibadethane, ilkokul, tek dil, bayrak işaretleri, bütün bunların hepsi bütünleşik olarak toplum üzerinde kapitalizmin azami kâr kuralını işletmek gibi asli bir sonucu doğururlar. Modernite sosyologlarınca geleneksel toplumun aşılması ve modern homojen toplumun oluşumu diye tanımlanıp ilerlemenin temel göstergesi olarak sunulan bu süreç, özünde derinliğine demirden kafese alınıp kilitlenmiş toplumu ifade eder. Kafesteki toplum ancak kapitalizmin kurallarına göre tamamen evcilleştirildiğinde serbest bırakılır. Liberalizm denilen bu serbestlik çağdaş kölelikten başka bir anlam ifade etmez. Kapitalizm çağının toplumunda özgürlükte ısrarın karşılığı faşizmdir. Faşizm ise en kanlı, azami sömürülü sistemin adıdır. Burada toplumun varlığından değil, yokluğundan bahsetmek daha gerçekçidir.

Çağımız sosyolojisi bilinçli olarak kapitalist köleliği çözümlememekte, liberal ideoloji gereği sınıfsal kölelik gerçekliğini meşrulaştırmayı esas görev bellemektedir. Dolayısıyla bilimsel değil, gerici mitik özelliklere sahiptir. Kapitalizmin en gerici, baskıcı dönemi olan finans kapital çağındaki 'para' hükümranlığı hiçbir tarihsel tanrının erişemeyeceği gücü, belki de hükümranların en güçlü tanrısını ifade etmektedir. Bu tanrı olmaksızın ne kapitalizm, ne ulus-devlet, ne de endüstriyalizm mümkündür. Para tanrısı karşısında toplumu ayakta tutmak büyük insani anlam ve kolektif toplumsal yaşam gücü ister. Böylesi bir güce sahip toplumdan pek eser kalmamıştır. Bu ideayla ortaya

çıkan sosyalist toplum deneyimleri sınırlı başarı gücü göstermişler, çoğunlukla da yenilmekten kurtulamamışlardır.

Fakat kapitalist modernite karşısında ne denli mahkûm yaşansa da, yine toplumsallıkta ısrar etmekten ve toplumu savunmaktan başka çare yoktur. Sorunlar ne denli kanserleşmiş, krizli ve kaotik boyutlara tırmanmış olursa olsun, toplumsal varlığı savunmak ve özgür kılmaya çalışmak, insanca yaşamın vazgeçilmez koşuludur. Alternatif yaşam ya azami kârın geçerli kıldığı tüm insani değerlerden soyutlanmış ucube yaşam ya da mezarda çürümeye terk edilmiş yaşamdır.

Kapitalist modernitenin toplumsal gerçekliğe dayattığı köleleştirici sistemi en çıplak haliyle Kürt toplumsal gerçekliğinin içine düşürüldüğü halde gözlemleyebiliriz. Kürt toplumsal gerçekliği, toplumsal sorunlu olmanın çok ötesinde, uzun süreye ve tüm dokularına yayılmış bir soykırımla tüketilmektedir. Kürt toplumu sorunlu herhangi bir toplum değildir, yaşananlar sorunlu olmayı da aşan bir durumu ifade etmektedir. İçine düşürüldüğü ibret verici ve dehşet yüklü durumun ifade ettiklerini kavramak açısından sadece diline bakmak yeterlidir. Tarihin en otantik dili zincire vurulmuştur. Anaokuluna bile büyük alanlar itibariyle sahip değildir. Daha da vahimi Kürt dilini sahiplenmek, o uğurda çabalamak hâkim sistem içinde işsiz ve aç kalmayı göze almakla mümkündür. Kürtlüğün kendisi beş para etmez bir nesneye dönüştürülmüştür. Dahası, bu nesneye kim daha çok tekme vurursa, sistem ona sahip çıkmakta ve onun yaşam şansı olduğuna hükmetmektedir. "Kendi öz toplumsal gerçekliğini ne denli inkâr eder ve hor görürsen, hâkim ulus sistemi içinde o denli ikbal kazanman, iş bulman ve yükselme şansına sahip olman imkân dahiline girer." Bu durum sistemiktir ve Kürt toplumsal değerlerinin tüm yüzeyleri için geçerlidir. Nerede sivrilmiş bir Kürt varsa, parası çok ve işinden eminse, o Kürt mutlaka kendi toplumuna karşı ya bir hile içindedir ya da bilinçli bir inkâr, bir yabancılaşma çabasındadır. Her ne kadar son dönemde bazı Kürt figürler ulusal etiketli olarak lanse ediliyorsa da, tüm bunların kapitalist hegemonyanın küresel çıkarlarıyla yakından bağlantılı olduğunu çok iyi bilmek gerekir.

Arap, Türk ve Fars fatihleri başta olmak üzere egemen güçlerin tüm kavimsel fetihçiliğine, sömürgeciliğine ve asimilasyonculuğuna rağmen, ortaçağda Kürt orijinlerin toplumsallaşması gelişme halindeydi. Hem kabilesel hem de cemaatsel toplum kendisini kavim toplumu doğrultusunda geliştiriyordu. Ortaya çıkan sorunlar tüm toplumlar için geçerli olan hiyerarşik iktidar ve devlet kaynaklı sorunlardı. Denilebilir ki, Kürt toplumu ortaçağı kat ederken, çağın birçok toplumunun ilerisindeydi. Yaşadığı sorunlara da benzer ölçülerde yanıtlar geliştirebiliyor, hatta sorunların çözümünde birçok topluma öncülük de edebiliyordu. Fatihlerin tüm saldırganlıklarına, tecavüz, istila, işgal ve sömürgeciliklerine rağmen, toplumun öz savunması ve kendini özgür yaşatma mücadelesi aralıksız sürdürülüyordu. Böylelikle ciddi bir varlık sorunu ve benzerlerinden epeyce farklılaşmış bir kölelik söz konusu değildi.

Kapitalizm çağında bu durum köklü olarak değişmiştir. Kendini azami kâr kuralına göre örgütleyemediği, ulus-devlet olarak kurumlaştıramadığı ve endüstriyalizmi seferber edemediği için, Kürt halkı kendini tüm bu unsurları gerçekleştirmiş olan hâkim ulus-devletlerin ve onların tepesindeki kapitalist tekeller ve sistem hegemonlarının çok yönlü saldırı, işgal, sömürgeleştirme, asimilasyon ve soykırım hareketleriyle karşı karşıya buldu. Bu durum ne kapitalist sistemin hegemonik tırmanışa geçtiği 16. yüzyılda yaşanan Amerika kıtasının fethedilmesiyle, ne 19. yüzyıldaki Afrika işgaliyle, ne de 18. yüzyılda Asya'nın sömürgeleştirilmesiyle kıyaslanabilir. Kürtlerin toplumsal yaşamına damgasını vuran hâkim gerçeklik daha farklıydı. Kürtlere hükmeden rejim öncelikle kendini Kürt diye bir varlığı tanımamak, varsa da onu yok etmek ya da içinde eritmek amacıyla örgütlemiş, iç ve dış dayanakları özenle oluşturulup kurumlaştırılmış, sürekli komplocu taktikler ve stratejilerle yönetilen yok edici bir rejimdir. 19. yüzyıldan itibaren gittikçe ağırlaşan sorunsallıklar yumağı ve ardı sıra gelişen katliamlar, yeniden fetihler ve ulus-devletin katı kıskacı altında kapitalist talana açılma söz konusudur. Böylesi bir sistemin soykırımla sonuçlanmaması mümkün değildi. Yaşananlar da zaten o yönlüydü.

Kapitalist modernitede genelde olduğu gibi Kürt sorunu da kendini 'ulusal' boyutta ortaya koymaya çalıştı. Kürt sorunu deyince akla hemen ulusal sorun olarak gelmesi, kapsamlı bir araştırmadan ziyade konjonktür gereği olmuştur. Gerçek mahiyeti tarihsel-toplumsal bütünlük içinde serimlenmekten uzak bir değerlendirmeydi bu. Âdeta dostlar alışverişte görsün kabilinden bir yaklaşıma dayanıyordu. Gerçekçi tanımlamalardan ve teorik çerçeveden uzak yaklaşımlar söz konusuydu. Fakat gerçek olan şuydu ki, sorunlu olan sadece Kürt gerçekliği değildi; Kürtlükle ilgili olan her şey ve herkes sorunlu gibiydi. Kendini sorunlu hissetmeyen, düşünmeyen kimse yoktu. Esasında sorun olan, yaşanılan gerçekliğin mahiyetine ilişkindi; Kürt toplumsal doğasının ne'liğine ve nasıl'lığına dair farklı yaklaşımlardı. Tabii ki her şey ve herkes sorunlu sayılınca sorunun özü de gözden kayboluyor, araştırma ve incelemelerin değeri kalmıyordu.

Şahsen kendi sorumluluğumda bu kısırdöngüyü kırmayı hep temel mesele saydım. Fazlasıyla demagojisi yapılan ama görünenden daha ağırını yaşayan Kürt olgusuna netlik kazandırmak ve özgün yönlerini açıklamak sorunun özünü teşkil ediyordu. Başlangıçta ulusal sorunun evrenselliğinden kalkarak geliştirmeye çalıştığım yaklaşımlar kısa süre içinde yine benzer bir evrensellik olan 'Sömürge Kürdistan' belirlemesiyle sonuçlanmıştı. Dolayısıyla sömürge Kürdistan sorunu için düşünülecek kurtuluş reçetesi, dönemin gözde teorisi olan 'ulusal kurtuluş' teorisi ve yine gözde pratiği olan 'ulusal kurtuluş savaşı'ydı. Şüphesiz bu kavram, teori ve uygulamalarla gerçekliğin bağrındaki sorunların çoğu yakalanmıştı. Ama her genellemede olduğu gibi, bu genellemenin de eksik ve yanlış yönleri giderek açığa çıkacaktı. Özellikle sorunun muhatapları arasındaki diyalog ihtimali, gerçekliğe daha somut yaklaşıma zorluyordu. Dünya genelinde kapitalist modernitenin aşınmaya başladığı 1990'lı yıllardan itibaren gelişen postmodernite etkileri de bu zorlayıcılıkta rol

oynuyordu. Reel sosyalizmin çözülüşü aslında liberal ideolojik hegemonyanın çözülüşü gibi bir anlamı da beraberinde taşıyordu. Yenilen, çözülen sosyalizm değil, onun saptırılmış ve saplantılı liberal sol mezhepleriydi. Gerçeğe daha somut yaklaşım, bu liberal solun çözülüşüyle yakından bağlantılıydı. Sonuçta Marksist gerçeklik algısının bağrındaki dogmatik-pozitivist yönler kendini ele verdikçe, toplumsal gerçekliğin daha tarihsel, felsefi, sanatsal ve bilimsel perspektifle ele alınışı imkân dahiline giriyordu. Özellikle kapitalizmi modernite bağlamında üç temel sacayağına dayalı olarak azami kâr eğilimi, ulus-devlet ve endüstriyalizm temelinde daha bütünlüklü incelemek, araştırmak ve yorumlamak sosyal bilimde çığır açıcı bir nitelik taşıyordu. Bu temelde yaşanan şey sosyal bilimde devrimdi. Kendini en çok sosyal bilim, bilimsel sosyalizm olarak serimlemek isteyen Marksizm'in ve onun pratikleşmesi olan reel sosyalizmin bile aslında dogmatik, pozitivist metafizik zihniyetten kendini ayrıştıramadığı ortaya çıkıyordu.

Kürt gerçekliğine ve bağrındaki sorunlu yapılara bu yeni sosyal bilim paradigması ile bakılınca, her şey daha somut ve bütünlüklü olarak yorumlanabiliyordu. Mutlakçı yaklaşımların dogmatik niteliği anlaşıldığı gibi, aşırı göreliłeştirmelerin de aynı dogmatik sonuçlara götürme tehlikesi taşıdığı fark edilebiliyordu. Sonuçta çok karmaşık, parçalanmış ve hızla tüketilmekte olan Kürt olgusal gerçekliğine ve onun çok kapsamlı, bütünlüklü ve yapısal olduğu kadar tarihsel kökleri de olan sorunlarına hakikate daha yakın yaklaşımlar geliştirmek imkân dahiline giriyordu. Daha somut çözümlemeler, sorunlara pratik uygulama değeri yüksek olan daha somut çözümleri mümkün kılıyordu.

Kapitalist modernite unsurlarını normlaştırma ve meşrulaştırma fonksiyonuyla yükümlü kılınan modern sosyal bilimler ve sosyoloji, iddiaların aksine, tarihsel toplum gerçekliğini ele alışta ortaçağın ak-kara, iyi-kötü misali ikilemlerini yeniden üretmenin ötesine geçememişti. Sadece ulus-devlet olgusu bile tarihsel toplum gerçeğini büyük oranda dümdüz etmeye yeterliydi. Hatta denilebilir ki, üretken düşünce ve duygulara potansiyel teşkil etmeyen en sığ bir metafiziğe dayalıydı. Ulus-devlet potansiyel olarak en son aşamada faşizmi üretmekten başka bir sonuç doğuramazdı. Azami kâr düzeneklerinin toplumu ve çevresini tüketmekten öteye bir rolü yoktu. Endüstriyalizme dayanabilecek ne biyolojik ne de toplumsal bir yaşam söz konusu olabilirdi. Modernite kendi bilimlerinin alabildiğince normlaştırdığı ve meşrulaştırdığı bu unsurlardan başka bir şey değildi.

Kürt sorununa derinliğine yaklaşıldığında, sorun ve çözüm diye ortaya konulan değerlendirmelerin kendilerinin sorunlu olduğu görülüyordu. Kürt sorununun temelinde yatan, kapitalist modernite unsurlarının kendileriydi. Dolayısıyla bu unsurlara dayanarak çözümleme yapmak ve pratik çözüm geliştirmek kendini yanıltmaktan öteye bir işleve sahip olamazdı. Evrensel olarak yaşanan bu yönlü sorun-çözüm diyalektiği, sonuçta derinleşen küresel finans kapitalin kriziyle çözümsüzlüğünü kanıtlıyordu. Ortadoğu'da üretilen modernite kaynaklı ulus-devletlerin doğurduğu sorunlar, günümüze doğru tam bir kaotik bölge ve krizli toplumlarla sonuçlanmıştı. Milliyetçilik ve devletçilik

ideolojileri ve bunların kurumlaştırılma çabaları Afganistan'dan Lübnan'a, Çeçenistan'dan Yemen'e kadar birçok ülkede ortalığı kan gölüne çevirmişti. Her iki hattın göbeğinde yer alan Sünni Irak ulus-devleti, kendi somutunda geleneksel uygarlıkla kapitalist uygarlığın âdeta iflasını sergileyen trajik bir belgesel film gibi oynanan somut, çok kanlı ve acılı bir gerçeği yansıtıyordu.

Kürt gerçeği kapsamında çözümlemeye çalıştığım tüm unsurlar, modernite koşullarında uluslaşma değil, ulus olmaktan çıkma sürecine girdiler. Dolayısıyla Kürt ulusal sorunundan ziyade, ulus olmama sorunu daha ağır basmaktadır. Anavatan ulusal vatan haline getirilemiyor, tersine hâkim ulus-devletlerin vatanı olarak gösteriliyordu. Yani ulus olmanın temel mekânı anayurt olmaktan çıkarılıyor, başka ulusların vatan aidiyeti kapsamında değerlendiriliyordu. Bizatihi ulusal varlığın kendisi Kürtleşmeden, Kürt ulusu oluşmadan hâkim ulusların içinde eritilmeye çalışılıyordu. Arap, Türk ve Fars hâkim ulus-devlet kültürleri tarafından nesneleştiriliyor, sömürgeleştiriliyor ve asimilasyonla eritiliyordu. Bunun için modernite unsurlarının tüm güçleri seferber ediliyordu. Bu noktada sorun ulus olmaktan çıkmaya varacak kadar ağırlaşıyordu. Modernitede ulusal sorunun çözüm gücü olarak ortaya çıkan sosyal tabaka ve sınıflar Kürt sorununa yaklaşımda tam bir paradoks halindeydi. Geleneksel üst tabaka burjuvalaştıkça, devlet rantından pay alma karşılığında işbirlikçilikten de öteye, Kürt inkârcılığı ve her tür imhanın aracına dönüşüyordu. Küçük burjuva katmanlaşmalar güçsüzlüklerinden ve devlet rantına ihtiyaç duyduklarından, sorunun demagojik unsurlarından öteye rol oynamıyorlardı. Böylelikle her iki modern güç sorun çözümleyici unsur olmaktan çıkıyordu. Geriye kalan çoğu işsiz, yarı proleter ve diğer emekçi kesimler objektif olarak Kürt sorununun temel çözümleyici güçleri oluyordu. Bu anlamda Kürt sorunu esas olarak burjuva bir sorun değil, emekçi toplumun sorunu haline geliyordu.

Ulus olabilmek için gerekli siyasal irade en basit uç vermelerde bile amansızca eziliyordu. Bunlar 'devletin birlik ve bütünlüğü' saptırması altında yürütülüyor; bir toplum için olmazsa olmaz koşul olan siyasal demokratik kültüre hemen 'bölücülük' ve 'ayrılıkçılık' damgası vurularak, soykırımlara varan uygulamalar örtbas ediliyordu. Bir toplum için onsuz yaşanmayacak olan maddi ihtiyaçların sağlandığı ekonomik alan tümüyle denetime alınarak, ekonomi ulus olmaktan çıkarmanın aracı olarak kullanılıyordu. Ekonominin kendisi ulus olamamanın en önemli aracına dönüştürülüyordu. Kürt kimliğine ilişkin hiçbir hukuki belge ve statüye imkân tanınmıyordu. Kürt kimliği ulus haline dönüşmede yasadışı ve hukuksuz kılınarak bu açıdan da yok sayılıyor; hukukla hiçbir ilişkisi olmayan, tanımsız ve adsız bir kimliğe mahkûm ediliyordu. Kırk milyonu aşkın nüfusa sahip bir toplumsal varlık ulusal ve uluslararası hukukta yok hükmünde sayılıyordu. Eğitim modernitenin en önemli uluslaştırma aracı iken, Kürtler kendi tarihsel ve toplumsal kimlikleri bağlamında daha anaokulu aşamasında hâkim ulusların inkârcı eğitim sistemlerinde kimliklerinden koparılıyordu. Eğitim denilen toplumsallaştırma aracı, Kürt kimliği açısından öz kimliğinden ve toplumsallığından vazgeçirilme aracına dönüştürülüyordu. Anadilde eğitim çoğu parçada yasaklandığı gibi, egemen ulus dilleri anadil

yerine ikame ediliyor; anadilin kullanımı toplumsallaşmanın bir aracı olarak işlev görmek yerine, toplumsallıktan kaçmanın gerekçesine dönüştürülüyordu. Kürtlük kültürel zihniyet olarak kendi şuuruna varmayı çağrıştırmak yerine, hâkim ulusal kültürlere teslim olmanın göstergesi haline getiriliyordu.

Örneğin Afrika halklarıyla karşılaştırıldığında, Kürt halkının Afrika halklarının uluslaşma düzeyinin çok gerisinde bırakıldığı açıkça gözlemlenebilir. Bunun şüphesiz kapitalist moderniteyi uygulayan ulus-devletlerin farklı olmalarıyla bağı vardır. Kürtler modernite unsurlarını kendi öz iradeleriyle uygulamıyorlar. Uygulayanlar hâkim ulus-devletler oluyor. Böyle olunca da egemenlikleri kapsamında Kürt gerçekliğinin ulus olma hakkını tanımayan bu devletler, Kürtler açısından dört dörtlük özel faşist bir rejim ihdas ederek, inkâr ve imha çarklarını sürekli işletiyorlar. Ortaya çıkan sonuç, Kürtlerin ulus olmaktan çıkma ve uluslaşamama sorunu oluyor.

Kürt sorunu kendini çok farklı boyutlarda, mekân ve zaman koşullarında farklı nitelikleriyle yansıtıyor. Kürtler tüm bu boyutları mekân ve zaman koşullarına bağlayan ana nitelikler kadar, kendilerini farklı ve tekil kılan özellikler de yaşıyorlar. Bunları daha da somutlaştırmaya çalışalım.

a- Türk ulus-devletinin hâkimiyetindeki Kürdistan ve Kürt gerçekliğinin varoluş tarzı ve gelişimi baştan itibaren katı bir inkârcı ve imhacı rejimle karşı karşıya bulunuyor. Haliyle bu durum gerçekliğin baştan itibaren ağır sorunlarla malûl olmasına, sakat kalmasına yol açıyor. Süreç içinde öz kimlik unsurlarını yitirmekle karşılaşıyor. Türk ulus-devlet sistemi uluslaşmadan önce uluslaşmamayı, daha doğrusu ulus olmaktan vazgeçmeyi, kendini ret ve inkârı dayatıyor. Bu durum sorunsallıktan öteye bir gerçekliği, nereden bakılırsa bakılsın, adı konulmamış bir soykırım rejimini tanımlıyor. Farklı olarak, gizli ve örtülü biçimde yürütülen bir soykırım rejimi söz konusudur. Ermeniler ve Helenlerden farklı olarak, bu halklar açık uygulamalarla tasfiye edilirken, Kürtler hileli, bol hainli, işbirlikçili, zorluklu, işsizlikli, açlıklı ve işkenceli yöntemlerle gizlilik içinde ve örtülü temelde yürütülen bir tasfiyeyi yaşıyorlar. Yaşanan bir ulus olma sorunu değil, yok etmenin yol ve yöntemlerini etkisiz kılma sorunudur. Bu süreci durdurmanın adı da doğal olarak Kürtlerin var olma ve özgürleşme hareketi olmak zorundadır. Başka herhangi bir yöntem, özellikle sahtekâr liberal burjuvalarla milliyetçi ve solcu geçinen ukala küçük burjuvaların yöntemleri inkâr ve imha sürecini durdurma, bunun kavram ve uygulamalarını geliştirme gücünde olamaz. Bu tip rejimlere karşı varlık sorunu vardır. Onun da çözümü var olma savaşı ve doğası gereği özgür yaşam gücüdür.

b- İran ulus-devletinin hâkimiyetindeki Kürdistan ve Kürt gerçekliğinin varoluş hali Türk ulus-devlet modelinden pek farklı değildir. Farklılık modernitelerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşadıkları farklı tarihsel ve toplumsal gerçeklikler uygulama modellerinde de biçimsel farklılıklara yol açmaktadır. Her ikisinin dayandığı iktidar mirası Kürtleri ortaçağdan beri 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla resmen parçalayarak güçsüz bırakmakta, moderniteyle birlikte Kürt başkaldırıları karşısında ortak hareket etmeye götürmekte, böylelikle ortak bir imha ve inkâr rejimine yol açmaktadır. İkisi arasındaki

sınır temelde Kürt sorununu kendi lehlerine çözme, bunun için birlikte hareket etme esasına dayanmaktadır. Günümüzde Türk ve İran ulus-devletleri arasında oluşturulan anti-Kürt ittifak bu tarihsel gerçeği doğrulamaktadır.

c- Irak ulus-devleti hâkimiyetindeki Kürdistan ve Kürt gerçekliği biraz daha farklı bir rota izlemiştir. Bunda İngiliz hegemonyacılığı belirleyici olmuştur. Arap ulus-devletinin geç ve zayıf oluşumu Kürtlere ulusal varlıklarını biraz geliştirme fırsatı vermiştir. Rejim sertleştikçe Kürt direnişi de sertleşmiştir. Bu karşılıklı sertleşme durumu sürdükçe, Kürtler açısından yok olmaktan çok var olma yanı ağır basan bir süreç gelişmiştir. Son dönemdeki ABD hegemonyasının tesisiyle Kürtler federe nitelikte de olsa bir ulus-devletçik kurma şansını elde etmişlerdir. Fakat bu şans komşu ulus-devletler, hatta merkezî Irak ulus-devleti nazarında hep tehdit olarak algılanmakta ve ilk fırsatta tasfiyesi amaçlanmaktadır. Her iki durumda uluslaşmaya da, ulus olmaktan çıkmaya da açık kapı bırakan Irak Kürtlerinin varlık ve özgür yaşama sorunları devam etmektedir.

d- Suriye ulus-devletinin hâkimiyetindeki Kürtlerin yaşadığı sorunlar, sistemin içinde eritilmekten çok dışlanmalarından kaynaklanmaktadır. Kürtlerin bir kısmı yok hükmündedir. Sınırda geliştirilen Arap Kemeri uzun vadede Kürtlerin eritilmesini amaçlamaktadır. İngiliz ve Fransız hegemonyasınca Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen sınırlar Kürtler açısından ikinci önemli parçalanmaydı. Amaçlanan, Türk hegemonyasıyla birlikte ortak çıkarlar temelinde Kürtlerin tasfiye edilmesiydi. Kürtler açısından bu parçalanma kapitalist modernitenin en yıkıcı adımıydı. Kürtlerin uluslaşmasını engellediği gibi, ulus olmaktan çıkışını kolaylaştırıyordu. Özellikle İngiliz hegemonyacılığı Ortadoğu'yu yönetmede Kürtlerin sürekli sorunsal konumda tutulmalarını çıkarları açısından en uygun yöntem olarak değerlendiriyordu. Sorunsallık bizzat inşa edilerek, sistemin kalıcılığı için temel payandalardan biri halinde tutuluyordu.

Sonuç olarak, Kürt sorunu Kürtlerin anavatanlarının parçalanması ve inkârı, toplumsal gerçekliklerinin derinden bölünerek kendilik olmaktan çıkarılmaları, siyasi iradelerine ket vurulması, devletlerin inkârcı ve imhacı yöntemleri karşısında boyun eğmeye zorlanmaları, ekonomik ihtiyaçlarını gidermenin öz kimliklerinden vazgeçme aracına dönüştürülmesi, kendi öz kimliklerine dayalı bir kültürel ve ideolojik varlık haline gelmelerine fırsat ve yasal statü tanınmaması, çağdaş eğitim araçları ve uygulamalarından mahrum bırakılmaları, tüm bu alanların bütünleşik uygulamalarıyla öz varlıkları ve kimliklerinin yok sayılması ve özgür yaşamama sorununa dönüşüyordu. Diğer bir deyişle Kürt sorunu bir ulusal sorun değil, ulus olmaktan çıkma sorunu haline geliyordu.

Parçalanmaların sürekliliği ve giderek her parça üstünde inkârcı ve imhacı rejimlerin güçlenmesiyle sorun uluslaşma sorunu olmaktan çıkıyor, varlığını sürdürme sorununa indirgeniyordu. Varlığını tümden ortadan kaldırma anlamında fiziksel imha temel yöntem olmasa bile, kültürel boyutlu soykırım sürekli yaşanan gerçeklik oluyordu. Ermeni ve Yahudi soykırımlarında yaşandığı gibi fiziksel imhanın hemen gerçekleşmemesi süreci daha da sancılı kılı-

yordu. Açık ki, tüm bu etmenler göz önünde tutulduğunda, Kürt sorunundan çok Kürt kördüğümünden bahsetmek daha gerçekçidir. Nasıl ki İskender'in Gordion kördüğümünü kılıçla da olsa çözmesi tüm Asya'nın fethini mümkün kıldıysa, Kürt kördüğümünün çözümü de başta Ortadoğu'da olmak üzere tüm toplumların demokratik fethini ve özgür yaşama şansını mümkün kılacaktır.

B- KÜRT HAREKETİNİN TARİHİ

Toplumsal hareketler bilinçle ilgili olaylardır. Kendiliğinden hareketlerin bile ilkel bir bilinç olmadan yaşanması mümkün değildir. Toplum söz konusu olduğunda, bilinç ve nesnellik daha özgün bir hal alır. Evrensel anlamda hareketi mümkün kılan, adına enerji dediğimiz varlığın diyalektik olarak değişik hallere dönüşmesidir. Enerjinin kendisi bir muammadır; fakat dönüşerek hareketi, daha doğrusu oluşumu sağladığını bilmekteyiz. Hareketin varlık ve zaman olmaksızın gerçekleşmeyeceğini de bilmekteyiz. Enerji denilen muammanın zamanda hız kazanması, mekânda mesafe kat etmesi hareket demek oluyor. Bu da oluşmak, varlaşmak demektir. İdea edilen ilk büyük patlamadan (big bang) insan toplumuna kadarki gelişimi yorumladığımızda, dile getirilenlerin enerjinin değişik hallerinden başka bir şey olmadıklarını görürüz. Evrenin kendi kendisini enerjik yoldan inşa etmesinden söz ediyoruz. Fizikten biyolojiye kadar bilimler bu konuda bazı önemli bilimsel tanımlar geliştirmiştir. Bunların hepsinin enerjinin madde haline dönüşmesiyle ilişkisi vardır. Bilimin mümkün olabilmesi, en azından Batılı zihniyet ve yöntem açısından, özne-nesne ayrımının geliştirilmesini gerektirmektedir. Batı uygarlık sistemi özünde özne-nesne ayrımına dayalı bilimsel gelişmeyle yakından bağlantılıdır. Kapitalist modernitenin tarihi, özne-nesne ayrımına dayalı zihniyet ve bilim yönteminin mutlak hakikat yolu olarak hegemonik güç haline gelmesine dayanır. Özne-nesne ayrımı bilinç ve uygulama olarak derinleştirilmeden, kapitalist modernitenin hegemonikleşmesi mümkün değildir. Bu durumda özne-nesne ayrımına dayalı hareketleri incelemek büyük önem taşır.

Neolitik ve öncesi toplumların özne-nesne ayrımı diye bir sorunu yoktu. Bu ayrımın temeli kentli, sınıflı ve devletli uygarlığın gelişmesiyle atılmıştır. İlk uygarlık olan Sümer uygarlığında rahiplerin tanrılar ve kulları bağlamında ilk özne-nesne ayrımını geliştirdiklerini bilmekteyiz. Tanrı ve kul kavramları özünde kentin kıra, üst sınıfın alt sınıfa, devletin topluma hükmetmesine, tekel kurup artık-değer elde etmesine dayanır. Özne-nesne ayrımının ilkel ve mitolojik olan biçimidir. Mitoloji bu durumda özne-nesne ayrımına dayalı ilk bilim veya bilinç biçimi oluyor. Sümer ve Mısır mitolojisine tepki olarak doğan ve Ortadoğu kültüründe peygamberlik geleneği denilen bilinç biçiminde tanrı-kul kavramı özne-nesne ayrımını biraz daha geliştirir. Burada tanrı özne, kul ise nesne durumundadır. Fakat mitolojiden farklı olarak kulluk biraz esnetilmiş, köle insana çok az da olsa hareket imkânı tanınmıştır.

Zerdüşt geleneğinde kulluk durumuna isyan edilmekte, tanrı kavramı sorgulanarak katı özne-nesne ayrımına son verilmeye çalışılmaktadır. Sınırlı da olsa özgür insan kavramına yaklaşılmaktadır. Burada insan, tanrıya ihtiyaç

duymadan, özgürlük ahlâkıyla hareket edebilmektedir. Zerdüştî geleneğin İon kültüründe daha da geliştirilmesiyle felsefi kültürün bağımsızlığı sağlanmaktadır. İnsanın kendisi özne kılınırken, nesnellik doğaya yansıtılmaktadır. Tanrı-kul özne-nesneliği yerine, özne insan-nesne doğa ikilemi ikame edilmektedir. Ortaçağda tekrar tanrı-kul özne-nesne ikilemine dönülmekte, bunun felsefesi geliştirilmektedir. Hıristiyanlık ve İslâmiyet'te tanrı-kul ikilemi bir nevi felsefi din halinde sunulmaktadır.

Batı Avrupa üzerinde geliştirilen özne-nesne ayrımı (Descartes, Spinoza) ilk ve ortaçağda yarım kalan halinden en yetkin haline dönüştürülmektedir. Doğanın her üç hali, fizik, biyoloji ve toplum nesneleştirilirken, insan tanrı yerine geçirilerek tam özne halinde sunulmaktadır. Kapitalist moderniteye ortam hazırlayan ve meşruiyet sağlayan bu zihniyet devrimidir. İnsanın mutlak özneliğiyle doğanın mutlak nesneliği kapitalist sisteme hegemon olma şansı tanımaktadır. Hiçbir uygarlık çağında kapitalizme tanınmayan bu şansı, ancak insanın mutlak özneliğiyle doğanın mutlak nesneliği arasında kurulan özdeşlik sağlamaktadır. Bu ikilemde insan tümüyle tanrı rolündedir. Doğa da her üç biçimiyle tümüyle tanrı-insanın hizmetindeki nesne konumundadır. Tabii mutlak özne nihai olarak kapitalist modernitenin üç temel unsurunun azami birliğini sağlayan ulus-devletle ifade edilmektedir. Hegel felsefesiyle doruk noktasına varan özne insan, ancak ulus-devletle tanrı yerine ikamesi sürecini tamamlamaktadır. Mutlak tin'in macerası ulus-devletin azami bilinçli özgür insanında yeni tanrısallık olarak tamamlanmaktadır. Ulus-devlet tüm tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla çözümlendiğinde görülecektir ki, o en geliştirilmiş tanrısallık olup, vatandaşlık da en geliştirilmiş kulluktur. Daha doğrusu, uygarlık tarihinin tanrılık ideolojilerinin öznelik konumları ulus-devlette en yetkin tanrısallık, nesne kulluk ideolojisi de vatandaş-kulluk halinde kendisini ifade etmektedir.

İkinci Dünya Savaşında Hitler şahsında tanrısal temsilini bulan ulus-devlet tanrıcılığı, savaş sonrasında elli milyonu aşkın insanın ölümünden sorumlu tutularak sorgulanmaya başlandı. Aslında yükseliş halindeyken de bazı filozoflarca (örneğin Nietzsche) tehlikeli bulunarak eleştirilmişti. 20. yüzyılın ikinci yarısında maskesi düşürülerek en katil tanrı olduğu açığa çıkarılmıştı. Çözümlenmesiyle çözülmesi at başı gitti. 1970'lerde doruk aşamasındayken çözülmeye başlayan ulus-devlet bu gerçeği ifade ediyordu. Dolayısıyla kapitalist modernitenin en güçlü sacayağı çözüldükçe, sistemin çözülmesi de kaçınılmaz oldu. En son sığındığı finans kapital çağının (1970'ler sonrası) para tanrısallığı, çözülüşün daha da hızlanması anlamına geliyordu. Savaş tanrısı olarak maskesi düştükçe, para tanrısı olarak da bu tanrısallığın ne denli iğrenç bir doğa ve insan düşmanı olduğu açığa çıkmıştır. Sanal yöntemlerle tarihte eşi görülmemiş bir soygunculuğu, toplumun çöküşünü ve doğal çevrenin yıkımını gerçekleştiren gerçek bir güç olduğu kanıtlanmıştır. Sanal güç haline gelişi, uygarlık tarihinin yalın özeti olarak yorumlanmalıdır. Bu durum tüm maskeli tanrısallıkların kendilerini ele verişi, gerçek karakterlerinin orta yere serilmesidir.

Toros-Zagros dağ silsilesinin dorukları ve etekleri bu uygarlık tanrısallığının mayalandığı alanlardı. Neolitik toplumun bağrında ama ağacın kurdu misali onu yiyerek varlık kazanıyordu. Mezopotamya ovalarındaki kent, sınıf ve devlet örgütlenmesi onun gerçek gençlik ve olgunluk çağıydı. Batı Avrupa uygarlığı ise onun ihtiyarlık ve ölüm çağı oldu.

Vatan olarak Kürdistan ve toplum olarak Kürtler, kendi toprakları ve toplumlarının bağrında doğan ve gelişen bu tanrısallığın ölüm çağında en kahredici azaplarını çekmektedir. Kapitalist modernite unsurlarını uygarlık tanrısının ihtiyarlık ve ölüm çağındaki halleri olarak yorumladığımızda, gerçeklik daha da somutlaşır. Öznelik olarak kapitalist modernite ile nesnelik olarak Kürt ve Kürdistan gerçekliği, dünyanın hiçbir alanında görülmeyen bir boğuşmayı yaşamaktadır. Birçok büyük devrimde olduğu gibi âdeta bütün tarih bir kez daha dirilmiş, tüm hünerleriyle savaşır gibidir. Bu savaşla birlikte çözülen, yıkılan sadece ulus-devlet, azami kâr kanunu ve endüstriyalizm sacayakları ve 'sêla sor' değildir; özne-nesne ayrımı da yıkılmaktadır. Devrimin özetinin özeti bu kavram parçalanmasının ortadan kalkmasında yatmaktadır. Özne-nesne ideolojisinin yükselişi, katılaşması (dogmatikleşme) ve çözülüşü, en azından beş bin yılı aşan çok kanlı ve sömürgen bir sistem pahasına gerçekleşti. Bu sistem insanlık üzerinde tam bir kâbus rolünü oynadı. İnsanlık bu kâbustan yeni yeni uyanmaktadır. Özgür vatan ve insan olarak Kürdistan ve Kürtlerin bu uyanış hareketi umut vermektedir.

Kürt orijinlerin Toros-Zagros dağ silsilesinde ve eteklerinde gerçekleştirdikleri neolitik devrim özne-nesne ayrımını tanımıyordu; özne-insan ile nesne-doğa ayrımı da yoktu. Yaşam büyüleyici, coşku içinde geçen bir mucize olarak anlam kazanıyordu. Yaşamın kendisi mucizelerle dolu bir serüvendi. Dolayısıyla bu dönemin kabileler halinde toplumsallaşmış insanlığında özgür hareket her şeydi. Sadece hareket vardı, o da özgürceydi ve sarhoş ediciydi. Yaşam ana kadın etrafında örgütleniyordu. Dolayısıyla mucizeler ana kadına mal ediliyordu; kadının tanrıçalığına da bu kapsamda varılmıştı. Tanrıçalık kaba güçle varılan bir yüceliş değildi, yaşamın gerçekleştirilişi ve sahiplenilişiyle ilgili bir zihinsel yücelişti. Neolitik toplum ana kadının ellerinde, yüreğinde ve zihninde gerçekleştiriliyordu. Tarım ve hayvanlarla ilgili tüm keşifler ve icatlar onun damgasını taşıyordu. Gecikmeli de olsa ilk kent olan Uruk'un Tanrıçası İnanna'nın ilk gaspçı ve kurnaz erkek Tanrı Enki'ye karşı "104 buluş ve icadım" dediği değerler için kavgasını dile getiren ilk destanı bu gerçeği ifade etmektedir. İlk şehirleşmeye karşılık ilk şehir koruyucusunun hâlâ bir tanrıça olması ve erkek tanrısallığıyla boğuşması derin bir anlam içermektedir. Ana-kadının toplumsal kültürünün gücünü, hareketini ve uygarlığa karşı direnişini dile getirmektedir. Ana-kadın kültürünü günümüzün erkek-egemen uygarlık zihniyetiyle yorumlamak güçtür. Bu kültür binlerce yıl süren bir gerçekliktir. Beş bin yılı aşan merkezî uygarlık sisteminin hep erkek egemen bir sistem olarak gelişmesi bu gerçekliği kanıtlamaktadır. Doğada olduğu gibi toplumda da her şey zıddıyla geliştiğine göre, uygarlık sisteminin erkek egemen gelişimi ancak ana-erk kadın sisteminin varlığı halinde anlam ifade eder.

Özne-nesne ikileminin ilkin Sümer toplumunda baş gösterdiğini vurgulamıştık. Kürt orijinleri açısından bu gerçeklik, uzun süre boyunca ana-erk kabile toplumuyla çatışma anlamına gelir. Gerçekten Sümer uygarlığı boyunca Toros-Zagros dağ silsilesine dayalı neolitik kabile toplulukları kendilerini bu uygarlığa karşı daimi bir hareket halinde bulmuşlardır. Kabile, Batı sosyolojisinin iddia ettiği gibi salt kan, akrabalık bağına dayalı bir birlik olmayıp, uygarlığa karşı bir öz savunma, üretim ve üreme birimidir. M.Ö. 5000-4000'lerde başlayan bu süreç günümüze kadar sürmüştür. Bağrında hiyerarşik ve uygarlık işbirlikçisi güçler gelişmesine rağmen, kabile toplulukları esas karakterlerini korumuşlardır. Yani kabileler öz savunma, üretim ve üremenin gerçekleştiği en rantabl toplum birimleridir. Kabile bilinci ve hareketinde ağırlıklı olan yan, özne-nesne ayrımına yer vermeyen geleneksel komünal bilinç ve harekettir. Yanı başlarındaki uygarlaştırma hamlelerine rağmen, kabileler bu kolektif bilinç ve hareketlerini koruyup geliştirmişlerdir.

Hiyerarşi ve uygarlık işbirlikçiliği geliştikçe kabile kültürünün parçalanması, kabile bilinç ve hareketinin bağrında özne-nesne ayrımının gelişmesi kaçınılmaz oldu. Sümer ideolojik hegemonyasını yansıtan bu bilinç hareketine karşı geleneksel ana tanrıça kültürüyle (Star Tanrıça kültürü) birlikte yenilikçi Mazda inanç hareketi gelişti. Mazdaik inanç sistemi aydınlık-karanlık güçler ikilemine dayanmaktadır. Özü evrensel diyalektik ikileme varmaktadır. Oluş için gerekli olan diyalektik tez-antitez hareketinin bilincine erişildiğini yansıtmaktadır. Bu yönüyle Sümer mitolojisinin kaba icadı olan yaratıcı tanrı ve yaratılan kul ikileminin çok ilerisinde bir harekettir. Mazdaik inancın özü, evrensel diyalektiği esas almaktadır. Yaratıcı tanrı ve yaratılan kul-nesne ideolojisi evrensel gerçekliği ifade etmediği gibi, ilk defa insan bilincinde onarılması güç bir çarpıtmaya yol açmaktadır. Tüm dinlere, özellikle tek tanrılı dinlere damgasını vuran bu bilinç hareketi, günümüze kadar gelen özne-nesne ayrımına dayalı zihniyet hareketlerinin temelini teşkil etmektedir. Çin'deki Taoculuk ve bazı Hint bilinç biçimleriyle birlikte, Mazdaik bilinç farklı bir zihniyeti temsil etmektedir. Bu zihniyette yaratıcı-yaratılan ikilemi yerine, kendi kendini oluşturan diyalektik gelişmeye kapı aralanmaktadır.

Mazdaik inanç ve bilinç biçiminin devamı olan Zerdüşt bilinci ve hareketi özgür insan ahlâkını mümkün kılmaktadır. Zerdüşt inancı yaratıcı tanrıyı sorgulayan ilk bilinç ve hareket biçimidir. Zerdüşt geleneğinden günümüze kalan "Söyle, sen kimsin?" hitabı, yaratıcı tanrıyı sorgulayan felsefenin özünü teşkil etmektedir. İon uygarlığı Medlerden aldığı bu felsefeyi daha da geliştirerek, çağımıza damgasını vuran düşünce biçiminin temelini atmıştır. Tanrılardan kopuk, insanın özgücüne dayalı diyalektik düşünce biçiminin gelişimiyle birlikte özgürleşen insanın önü açılmıştır. Medlerin son Sümer uygarlık kökenli zalim Asur uygarlığını yenmesi büyük bir tarihsel adımdır. Medlerin yaklaşık üç yüz yıl süren bu ahlâki ve politik bilinç hareketi Asur'u yenilgiye uğratmalarının temel etkenidir. İon uygarlığının önünü açan da bu tarihsel gelişmedir. Her iki hareketin M.Ö. 600'lerde tarihe damgalarını vurmaları tesadüfî olmayıp, ancak birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınmaları halinde

doğru kavranabilir. Pers ve Sasani İmparatorluk hareketlerinin egemenliği altında Med-Kürt unsurlarının ikinci plana düşmesiyle birlikte, özgür bilinç hareketleri de darbe yedi. Daha geride kalan ilkel kabile ve aşiret bilinç formlarına kapanma yaşandı. Zerdüştî inanç ve bilinç imparatorluğun savunma aracına dönüştükçe, özgürlükçü özünü yitirerek yozlaştı. Bu durum İskender'in zaferinde (M.Ö. 330) kendini yansıtmıştır. Aristo'da en güçlü temsilini bulan İon felsefesi bu zaferde belirleyici olmuştur. Daha sonra gelişen Helenistik uygarlık aşaması (M.Ö. 300 - M.S. 250), İon felsefesinin üstün bilinç formuyla yakından bağlantılıdır. İlk defa Doğu-Batı sentezinin gerçekleştiği bu aşamanın bilinci daha sonra gelişen tüm inanç ve düşünce biçimlerine damgasını vurmuştur. Roma'nın yükselişinin ve imparatorluk kültünün bu inanç ve düşüncelerin izinde geliştiği ve anlam bulduğu açıktır.

Bu dönemde Kürt uygarlık unsurlarıyla yakın bağ içindeki Komagene (Yukarı Fırat merkezli), Abgar (Orta Fırat-Urfa merkezli) ve Palmyra (Aşağı Fırat-Palmyra merkezli) uygarlıkları belli bir görkemi ifade ederler. Hem Roma'ya karşı direnirler, hem de başarılı uzlaşmalarla bilinç hareketlerindeki yükselişlerini sürdürürler. Hıristiyan bilinç hareketi bu dönemi sona erdirir.

Hıristiyanlık ancak birinci aydınlık felsefesinin (İon felsefesi) inkârı, olumsuzlanması temelinde gelişmiştir. Olumsuz, mutsuz bir bilinç hareketidir; Roma egemenliğinin yol açtığı acımasızlıkların mutsuz bilincini ifade eder. Aydınlık felsefesi açısından büyük bir gerilemeyi ifade etmesine rağmen, yoksulların kolektif hareketi açısından büyük bir ilerleme anlamına gelir. Sınıf bilincinin en erken oluşan ilkel biçimini temsil eder. İmparatorluk ve beylik ideolojisine dönüşmesi (M.S. 300'ler) bu niteliğini yitirmesine yol açar.

Hegemonik uygarlık sistemine tepki biçiminde gelişen ve Zerdüştlükten sonra en gelişkin aydınlanma bilinci ve hareketi olan Maniheizm (M.S.250'ler) oldukça etkili olmuştur. Eğer Mani Sasani imparatorları tarafından mahkûm edilmeseydi, belki de Avrupa'dan önce Ortadoğu'da ikinci büyük aydınlanma hareketine yol açabilirdi. Mani'nin kendisi İon felsefesi, Hıristiyanlık inancı ve Zerdüştî geleneği sentezleyerek, döneminin en büyük düşünce ve inanç reformunu gerçekleştirmiştir. Dicle kıyılarında başlayan bu hareket kısa süre içinde Roma'dan İndüs Vadisine kadar yayılmıştır. Fakat yozlaşmış Sasani imparatorluk geleneği gelişmesine fırsat tanımadığından (Mani derisi yüzülerek idam edilmiştir, M.S. 276), bu tarihî fırsat boşa harcanmıştır. Daha doğrusu hak ettiği yeri dolduramamış, zamana damgasını vuramamıştır.

Manicilik ve Zerdüştlüğe kıyasla Süryani rahipleri (Asur kökenli Hıristiyan rahipler) daha başarılı olmuşlardır. İslâm bilinci ve hareketine kadar bölgeye damgasını vuran, Süryani rahip bilinci ve hareketidir. M.S. 300-600 arasında Akdeniz'den Hindistan ve Çin'in içlerine kadar güçlü bir bilinç hareketi geliştirmiş ve Hıristiyan cemaatler oluşturmuşlardır. Kürt bilinci bu dönemde ne tam Zerdüştlükten kopmuş, ne Maniheizm'i tam benimsemiş, ne de Süryani önderlerini kabullenmiştir. Kürtler kendi marjinal ilkel bilinç formlarını muhafaza etmişlerdir. Dönemin çok gerisinde kalan geleneksel kabile ideolojisi ancak kabile varlıklarını ayakta tutabilmiştir. Dolayısıyla Kürtler bu dönemde

iç içe yaşadıkları Ermeni ve Asurî toplumlarındaki ilerlemenin gerisinde kalmışlardır. Hıristiyanlık bilinci Ermeni ve Asur kökenli toplulukları daha gelişmiş ve bütünleşmiş halklar halinde geliştirirken, ilkel bilinç formları Kürt topluluklarını daha içe kapanmacı ve ancak varlıklarını koruyabilen bir konumda tutmuştur. İdeolojik çözümsüzlük toplumsal gelişmeye ket vurmuş, bunalıma yol açmıştır.

İlkçağın bilinç bunalımından İslâmiyet'le çıkış yapılmıştır. İslâmiyet Ortadoğu toplumunda Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonraki dinsel boyutlu son evrensel bilinç ve toplumsallaşma hareketidir. İslâmî bilinç formu kendini çok yenilikçi tanrısal bir vahiy olarak sunsa da, belki de Ortadoğu bilinç formlarının en karma ve eklektik biçimini ifade eder. Kökeninde eskinin tüm bilinç formlarının etkisi vardır. Animizmden mutlak tek yaratıcıya kadar bütün bilinç formları karma bir düzen sunar. Özellikle Sümer ve Mısır mitolojik formları İbrahimî dinler yoluyla güçlü bir etkiye sahiptir. Mitolojik formların Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra üçüncü versiyonudur. Fakat yalnız bu formların ve versiyonların izlerini değil, önemli oranda Zerdüşt ve Eflatun-Aristo felsefesinin etkilerini de taşır. Bunlara geleneksel pagan dinlerinin etkilerini de eklemek gerekir. İslâmiyet'in din olarak çok hızlı yayılmasının temel nedenlerinden biri de bu çok karma bilinç formunda kendisini sunmasıdır. Her topluluk kendine göre bir yorum yaparak benimseyebilir. Nitekim öyle de olacaktır. Her derde deva gibidir.

İslâm bilincinin bu muhtelif durumu aynı zamanda onun temel bir zaafını teşkil eder; kendisini özgünlükten yoksun bırakır. Aşırı evrenselliği tekil özelliklerini zayıf bırakmış, basit bir ritüele dönüşmesi tehlikesine yol açmıştır. Bu yönüyle hem Yahudilikten hem de Hıristiyanlıktan daha verimsiz olmuştur. Anlam geliştirmenin, bu yönlü bir diyalektik düşünce gelişiminin formu olmaktan çok dağınık, sistemsiz, hikâye türü bir bilinç torbasına dönüşmüştür. İslâmî denilen toplumların geri kalmasında bu bilinç torbalarının etkisi büyüktür. Yahudilik ve Hıristiyanlık bilincinde durum farklıdır. Yahudilik kendi tanrısallığından sürekli kavram üretirken, ideolojik üstünlüğünü hep muhafaza eder. Hıristiyanlık sıkı kilise örgütlenmesiyle daha somut cemaatler oluşturur. Laikliğe aşırı kapalılığı sekülarizme ve laikliğe davetiye çıkarır. Her iki dinin etkisi altında ortaçağ Avrupa'sı diyalektik gereği hem seküler, hem de laik düşünce ve bilinç formlarını geliştirmekte zorluk çekmez. Avrupa modernite hareketine yol açan, her iki dindeki katı dogmatizmdir. Dogmatik bilinç o denli anlamsızlaşır ki, karşıt temelde yeni formların doğuşu kaçınılmaz olur. Fakat yine de Avrupa uygarlık hareketinde her iki dinsel bilinç formunun belirleyici rol oynadığını iyi bilmek gerekir. Aksi halde Avrupa'nın modern bilinç formlarını ve toplumsal hareketliliklerini doğru tanımlayamayız, kavrayamayız.

İslâmiyet farklı bir rota çizmiştir. Bünyesinde karma düşünce ve inancın yanında, sekülarizmin ve laikliğin birçok unsurunu da taşımıştır. Hem dünyevi hem de uhrevi din olarak kendini sunuşu, paradoksallığa düşmesine ve içten tıkanmasına yol açmıştır. İslâmî Rönesans diyebileceğimiz 9.-12. yüzyıllar ara-

sındaki felsefi tartışmalar, Avrupa aydınlanmasında olduğu gibi felsefenin lehinde değil aleyhinde sonuçlanmıştır. Geriye ideolojik form olarak kalan, Sümerlerden beri yaşanan tanrı-kral figürünün gölgesi (Zıllullah)'dir. Bu figürlere sığınan despotik sultanlık ve emirlik rejimleri, 12. yüzyıldan günümüze kadar tutucu dogmatizmin ve keyfi iktidarın sayısız örneklerini sunmaktan öteye bir rol oynamamışlardır. Avrupa, hatta Çin bu yüzyıllarda önemli gelişmeleri yaşarken, tarihsel gelişmenin ana bölgesi en geriletici bir sürece mahkûm olmuş; 19. yüzyılla birlikte kapitalist modernite karşısında dağılmaktan kurtulamamıştır.

Bu dağılma döneminde her ne kadar İslâm bilinci yeniden yorumlanıp yapılandırılmaya çalışılmışsa da, gerçek bir reform niteliği taşımaktan uzaktır. Hıristiyanlık kadar bile bir reformasyonu yaşamamıştır. Felsefi ve bilimsel devrimlerle de tanışmayınca, dağılma ve çöküş kaçınılmaz olmuştur. Aslında modernleşmekten öteye bir anlam taşımayan yeni İslâmî arayışlar kapitalizme entegre olmaya çalışmaktadır. Herhangi bir özgünlük ve yaratıcılıktan uzaktır.

İslâmiyet karşısında Kürt toplulukları uzun süre direniş halinde kalsalar da, üst tabakanın İslâmiyet ve onun Sünni yorumuyla birlikte iktidar şansını yakalaması köklü dönüşümleri beraberinde getirdi. İki yönlü bir toplumsallaşma yaşandı. Üst tabaka âdeta feodal devrimle kendi beylik toplumlarını çığ gibi oluşturup büyütürken, alt tabakanın ve dağlık alanlardaki toplum kesimlerinin iktidar zulmüne ve sömürüsüne karşı bir nevi öz savunma örgütü olan tarikatlar ve mezheplere yönelmeleri, bu yönde bir toplumsal gelişme içine girmeleri kaçınılmaz oldu. Sınıfsal bölünmeyi derinleştiren farklı İslâmî bilinç formları kendilerini mezhepler ve tarikatlar biçiminde yansıtıyordu. Kabile ve aşiret bilinçleri aşıldığında içine girilen bilinç formları üst hiyerarşik tabaka açısından Sünni İslâm ve değişik mezhepleri olurken, alt tabakalar açısından Alevilik başta olmak üzere tasavvufi tarikatlar biçiminde somutlaşıyordu. Sünni beylik Kürtlüğü bir yandan kendini alt tabakalar aleyhinde geliştirirken, diğer yandan onların bilinç formlarıyla sıkı bir çatışma içine giriyordu. Sınıfsal çatışma dinsel örtü altında sürdürülüyordu. Öte yandan Alevi ve tasavvufi Kürtlük kendini sık sık siyasi ve askeri örgütlenmelere dönüştürüp savunma konumuna geçiyordu. Toplumun bütünlüğü bu çatışma ve bölünmelerden büyük zarar görüyor ve acı çekiyordu. Bu durumun sona ermesi ya ahret umutlarına bağlanıyor, ya da bütünleşmiş güçlü bir krallık rejiminden umut bekleniyordu. Ortaçağ Kürtlüğünde bu yöndeki ideolojik arayışlar, formlar giderek güçlenecektir.

İdris-i Bitlisi'nin (16. yüzyılda) ve Ehmedê Xanî'nin (17. yüzyılda) arayışları ve bilinç formları Kürt toplumundaki bu yönlü beklentileri karşılamaya çalışmaktadır. Buna karşılık bir Kürt şeyh sülalesine mensup Safiyuddin adlı bir kişi giderek Şii-Kızılbaş harekete öncülük ederken, sonuçta bu hareket yeni bir iktidar hanedanlığı olan Safevi İmparatorluğu'yla sonuçlanacaktır. Bitlisli Şerefhan'ın (16. yüzyılın sonu) Şerefname'si Kürtlüğün beylik ve krallık yorumunu yaparken, Kadirilik ve Nakşîlik gibi tarikatlar iktidar dışı kalmış toplumun savunusuna yönelmektedir. Kürt üst tabakası Safevilerle Osmanlılar arasından

kendisi için en uygun koruyucuyu ararken, Ehmedê Xanî köklü çareyi büyük bir Kürdistan Krallığı'nda görmektedir.

Kürtlerin İslâmî bilincinde medreselerin de büyük bir yeri vardır. Güçlü bir Kürt entelektüel tabakası her zaman oluşmuştur. Birçokları Arap, Fars ve Türk saraylarında kendilerine yer edinmişlerdir. Kürtlükle ilgileri olmakla birlikte, bu ilgi bağlı oldukları iktidarların karakteriyle sınırlı kalmıştır. Aşiret ve kabile bilinci varlığını ortaçağ boyunca da sürdürmüştür. Büyüyüp çoğalan kabileler ve aşiretler beylik ve tarikat Kürtlüğünü besleyen ana kaynak konumundadır.

İslâmî bilinç Kürt topluluklarını mutlu etmemiş, Hıristiyanlığın yaptığı kadar homojen bir topluma da dönüştürememiştir. Kendine oldukça yabancılaştırmak kadar ahret beklentisi içindeki çok sayıda tarikat topluluğuna dönüştürmüştür. Yabancılaşma ve parçalanmalardan verimli bir toplum beklemek, böylesi bir toplum inşa etmek mümkün değildir. 19. yüzyılın başlarına geldiğimizde, kapitalist modernitenin etkisi altındaki merkezî bürokrasinin gelişimi, vergi ve asker talebi Kürtlerin ortaçağdaki statüsünü de bozacaktır. Bu durum karşısında Kürt beylikleri ve tasavvufi tarikatlar kendi konumlarını savunmaya çalıştıkça çatışmalar kaçınılmaz olacak, geleneksel toplum derin bir kriz ve kaos içine girecektir.

C- ÇAĞDAŞ KÜRT HAREKETLERİ

Modernite sosyal bilimince çağdaş toplumsal hareketler sınıf ve ulus kodlarıyla tanımlanmaya çalışıldı, bunun için teoriler inşa edildi. Gerçekliğin bu pozitivist tarzda yorumlanışı hakikat açısından önemli bir gelişmeydi. Sonuçların pratikte doğrulanması, sosyal bilimcilerde kendine olan güveni arttırdı. Gerçeğin biricik doğru yönteminin bu yaklaşım olduğuna inanıldı. Pozitivist yöntemin hakikati araştırmadaki rolü giderek katı bir inanca dönüştü. Bilim yerine bilimcilik ikame edildi. Din ve metafiziği aştığını idea eden pozitivizmin kendisi en kaba dine ve materyalist metafiziğe dönüştü. Böyle olunca, sosyal bilimler hızla yozlaştı. Bir yandan sosyal bilimlerde evrensel kategoriler inşa edilip somut gerçeklik inkâr edilirken, öte yandan tekillerde çakılıp kalınarak gerçekliğin bütünselliği bir yana bırakıldı. Sayısız sosyal bilim dalı ve tekil araştırmalar dönemi başladı. Ortaçağ dogmatizminden kurtulalım derken, modern dogmatizm toplumsal yaşamı tehdit eden bir araca dönüştü. Özellikle ekonomi-politik, ulus-devlet ve endüstriyalizm teorileri toplumsal hakikatin önünde en karanlık ve köreltici bir perdeleme rolünü oynarken, azami kâr, ulus-devlet ve endüstriyel eğilimler toplum üzerinde birer kıyım mekanizmasına dönüştüler.

Ulus ve sınıf bazına indirgenen çağdaş toplumsal hareketler, birer evrensellik olarak üstten aynı rolü oynadılar. Toplum gibi girift gerçeklikler son derece indirgemeci bir tarzda sınıfsal ve ulusal kalıplara sığdırılarak hareketler tanımlanmaya, teorileştirilmeye ve pratikleştirilmeye çalışıldı. Milliyetçilikle ilgili kavram ve teoriler ulusal olguyu tanrılaştırırken, reel sosyalizmle ilgili kavram ve teoriler sınıf olgusunu özneleştirdi veya tanrılaştırdı. Ortaçağ dü-

şüncesinden kurtulalım derken, bu kaba indirgemeci şablonlar altında onu aratmayan dogmatizmlere düşüldü. Modernitenin baştan beri var olan krizi ve kaotik özellikleri sosyal bilimlerin krizine bu tarzda yansıdı. 1970'lerde daha yoğun biçimde yaşanan küresel ve yapısal sistem krizi ekonomi, çevre ve iktidar üzerinde etkilerini hissettirmeye başladı. Ekonomi finansal çağ hegemonyasında, tarihte eşi görülmemiş bir soygun sistemi altında can çekişirken, ulus-devletin yozlaşmasıyla iktidar tam bir manipülasyon aracına dönüştü. Endüstriyel yaşam çevre ve iklim üzerinde tam bir felakete yol açtı. Sosyal bilimlerin bu gelişmeler karşısında krize girmemesi düşünülemezdi. 1990'larda reel sosyalizmin çözülmesiyle hem sağ hem de sol liberalizmin gerçek mahiyeti daha da açığa çıktı. Sosyal bilimlerdeki krizin önemli bir öğesi olarak, liberal ideolojik hegemonyanın krizi de bu dönemde kendini iyice hissettirdi. Postmodernitenin krize çözüm reçeteleri sadece modernitenin ideolojik-bilimsel alandaki krizini kanıtlar. Böylelikle çağdaş sınıfsal ve ulusal teorik çözümlemeler ve pratik çözümler modernitenin sistematik krizini aşmada eski rollerini oynayamaz duruma düştüler. Gerçekleşmeleri halinde bile, ulusal ve sınıfsal kurtuluş ütopyalarının toplumsal sorunların girift, karmaşık doğasını anlamaya ve çözmeye yeterli olmadıkları ortaya çıktı, anlaşılır oldu.

Bu çerçevede yorumlandığında, çağdaş Kürt hareketlerinin ulusallık ve sınıfsallık olgusunu pek yansıtmadıkları görülür. Modern bir ulusal kurtuluş hareketiyle tanışmanın oldukça uzağında kalmıştır. İlkel milliyetçiliğin geri ve cılız bir hareketliliği söz konusudur. Modern sınıf hareketlerine de tanık olamıyoruz. Batı tarzı burjuva, proleter ve küçük burjuva sınıf eksenli hareketlerin boy verdiği pek söylenemez. Kürt hareketlerini ideolojik, örgütsel ve eylemsel olarak planlı ve projeli modern ulusal ve sınıfsal şablonlarla tanımlamak güçtür. Ama yine de son iki yüz yıl oldukça çalkantılı ve kanlı geçmiştir. Bu yıllar bol isyanlı ve çatışmalı yıllardır. Karşılarında gittikçe modernleşen ordular ve ulus-devletler bulunmasına rağmen, isyancıların aynı modern amaçlı ordular ve devletlerle hareket edemedikleri, hatta hareket etmek şurada kalsın, yanından bile geçemedikleri görülmektedir. Hareketleri mümkün kılan, beyliklerin iktidarlarını koruma endişeleri ve dinsel örtülü çıkarlarıdır. Daha üstün donanımlı olan modern ordular ve ulus-devletlerin, ortaçağdan kalma iktidarlarını koruma ve hiyerarşilerini sürdürme amaçlı bu ideolojik ve eylemsel çıkışları bastırması güç olmayacaktı. Kürdistan'daki geleneksel oluşumların, ideoloji ve kurumların modernite güçleri karşısında başarılı olmaları beklenemezdi. Bazı örneklerle konuyu daha da aydınlatmak mümkündür.

a- Geleneksel beylik statüsü 19. yüzyılın başlarında tehdit altına girmişti. Modernleşme zorunluluğunu duyan Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Sultan İkinci Mahmut'la (1839) reform hareketlerine girişti. Reformlar devletin yeniden düzenlenmesiyle ilgiliydi. Ulus-devlete doğru gidişte merkezî bürokrasinin, vergi ve ordu sisteminin yeniden düzenlenmesi başta gelmekteydi. Reformlar karşısında geleneksel Kürt beylik düzeni sürdürülemezdi. Vergi ve askerlik sistemlerini kabul etmek, Kürt beylikleri için varlıklarının sonu demekti. Yapacakları ya kendilerini lağvetmek ya da isyan etmekti. Süleymaniye merkezli

olarak başlayan ilk beylik ve tarikat temelli isyan (1806 Babanzade Hanedanlığı ve Kadirî tarikatı) bu sürecin başlangıcını ifade eder. Süleymaniye'nin ilginç bir özelliği Kürdistan'ın uç noktası olması, İran'ın içlerine yansıyan komşu kabile ve aşiretlerle ilişkisi ve güçlü bir entelektüel kapasiteye sahip aydınları barındırmasıdır. Ayrıca geleneksel Nakşî ve Kadirî tarikatlarının merkezlerindendir. Kürt beyliklerinin dengelerle oynayarak siyaset yapma ustalıkları gelişmişti. Geleneksellikle modernitenin ilk karışımları bu bölgede oluşmuştu. Yeni dünya hegemonu olan İngiltere İmparatorluğu'nun ilk el attığı yerlerdendi. Kürtlük veya Kürt hareketi bu koşullar altında başladı. Dinî, milli, kabilesel ve aristokratik özelliklerin iç içe rol oynadığı bu hareket yerel kalmaktan kurtulamadı. Geleneksel imparatorluk politikaları ve bastırma seferleri karşısında uzun süreli direnemedi. Ama bu hareket yeni bir sürecin de başlaması anlamına geliyordu. Nitekim daha sonra kuzeye doğru peş peşe benzer hareketler baş gösterdi. Bunların belki de en önemlisi ve sonuncusu Botan Emiri Bedirhan Bey önderliğindeki hareketti.

Özellikle Osmanlılara isyan eden Mısır örneğinden ders alan Bedirhan Bey 1820'lerden itibaren beyliğini sürekli genişletti; modern bir devlet düzenine doğru taşımaya başladı. Erken bir milli hareket olma özelliği taşımaktaydı. Bastırılmasaydı, ulus-devlete doğru gelişebilirdi. Modern nitelemesine en yakın bir hareket olarak, Bedirhan Bey önderliği etrafında gelişen olaylar ve politikalar, günümüz açısından da oldukça ders verici niteliktedir. İngilizler bölgede daha çok Süryanilere dayalı bir tampon oluşum yaratma peşindeydi. Tercihleri bu yönlüydü. Kuzeyden Rus Çarlığı benzer bir tampon mekanizmasını Ermenilere dayanarak gerçekleştirmek istemekteydi. Osmanlı ve hatta İran İmparatorlukları ise kendi merkezî otoritelerini yayma peşindeydiler. Kürtler dört yönden kuşatmayı yaşamaktaydı. Kuşatmadaki farklılık, bu kez gelenlerin modern araçlar ve dürtülerle donanmış olmalarıydı. Bedirhan Bey'in seçenekleri olmakla birlikte sınırlıydı. Süryanileri hedeflemesi stratejik bir hataydı. Ermenilerle ilişkileri iyi olmakla birlikte stratejik olmaktan uzaktı. En önemlisi, dayanabileceği hegemonik bir güçten yoksundu. Mısır örneği İngiltere'ye dayalı olarak yeni bir ulus-devlete doğru gelişirken, Bedirhan Bey İsyanı karşısında yer alan İngiltere ve Rus İmparatorluğu, Osmanlı Sultanlığı'nı desteklemekteydi. İran'ın tavrı da olumsuzdu. Ayrıca içte gerilla tarzı bir ordu kuruluşuna geçememiş, askeri teşkilatlanması düzenli ordu anlayışını aşamamıştı. Uzun vadeli direniş için niyet ve hazırlıkları yoktu. Geleneksel ideoloji ve örgütlenmelerle hareket etmekteydi. Yasal bir düzenden ziyade emirlerle yönetimini sürdürmekteydi. Ailesi içinde de (Yezdanşêr) beylik konusunda çekişme vardı ve her an ihanete dönüşebilirdi. Tüm bu hususların yanı sıra en elverişli zamanda harekete geçememesi ve sultanın taktiklerine takılması sonunu getirdi. 1847 yılı ilkbaharından itibaren şiddetlenen çatışma, Yezdanşêr'in ihanetiyle aynı yıl içinde bastırıldı. Batılı güçlerin desteğiyle bu çağdaşlığa en yakın Kürt hareketinin bastırılması olumsuz yönde stratejik sonuçlar doğurdu.

Geleneksel tarzda da olsa geniş bir özerkliğe sahip olan Kürt kültür kurumları artık eski canlılıklarını sürdüremezlerdi. Merkezî bürokrasi adım adım

yerleşerek otoritesini her köşeye yaymaya çalışıyordu. Kürdistan'ın eyalet statüsü gittikçe daraltılıyordu; 1860'larda da sona erdirildi ve Kürdistan coğrafi bir terim olarak kaldı. Belki de Mitanniler ve Hititlerden (M.Ö.1600-1200) beri köklü bir geleneğe sahip olan Kürt beylik düzeni artık sona ermiş gibiydi. Geriye kalan beylik artıkları yaşam şanslarını modernleşmede arayacaklar, sömürgeci metropollere taşınarak varlıklarını Kürt işbirlikçileri olarak sürdürmeye çalışacaklardır. Bu konuda da hem Babanzadelerin hem de Bedirxanîlerin öyküleri hayli ilginçtir. Bir yandan fırsat bulduklarında el altından isyan kışkırtıcılığı yaptılar, diğer yandan hâkim ulus-devletlerin teşkilinde en etkili kadrolar olarak rol oynadılar. Gerek İmparatorluk gerekse Cumhuriyet kuruluşlarında bu yönde rol oynayan bu ailelere mensup çok sayıda kadro mevcuttur. Ayrıca ilkel Kürt milliyetçiliğinin de babası rolündedirler. En çarpıcı örnek Bedirhan Bey'in torunu Celadet Ali Bedirhan'ın hem ideolojik (gazete ve dergiler vb.) hem de örgütsel (başta Xoybun örgütü) yönden ilk milliyetçi çabalara öncülük etmesidir. Ayrıca dedesinin kuramadığı diplomatik ilişkileri geliştirmekte de ustadır. Batı dil ve kültürlerine hâkimiyeti kayda değerdir.

Daha da ilginç olanı, kendisinden sonra gelecek olan tüm Kürt aristokrat çevre ve şahsiyetlerin model alacakları Kürtçülük politikasının temelini atmış olmasıdır. Kürtlük, Kürtçülük artık bu çevre ve şahsiyetlerin elinde kendilerini ve ailelerini yaşatma aracına dönüştürülmüştür. Bütün pazarlıklar kendi varlıklarını sürdürmeye dayalı olarak geliştirilmiştir. Bağımsızlıktan başlayan pazarlık şahıslarını affettirmeye kadar indirgenmiştir. Bedirhan Bey'le başlayan bu yol, Celadet Ali Bedirhan'la bir model veya yöntem haline getirilmiştir. Celadet Ali Bedirhan aynı pazarlığı Türkiye Cumhuriyeti üzerinden Mustafa Kemal'le de sürdürmeye çalışmıştır. Bu pazarlıkta Kürtlük, pazarlık koşulları gereği bazen çok pahalılaşmakta bazen de çok ucuzlamaktadır. Tarihsel, toplumsal ve programsal strateji ve taktiklerle yürütülen herhangi bir Kürtlük, Kürt toplumsal hareketliliği söz konusu değildir. Sınıfsallık ve ulusallık tam da bu noktada önem kazanmaktadır. Çağını doldurmuş sınıf karakterleri bu şahısları bu denli darlığa düşürür ve şahsi kaygılara iterken, gelişmemiş ulusal karakterleri kendilerini ilkel ideoloji ve örgütlenmelerin aynı sonuca yol açan hareketlenmelerine götürmektedir.

Bu karakterler bazen beyliklerin olgunluk döneminde yaşayan İdris-i Bitlisi ile karşılaştırılmaktadır. 16. yüzyılın başlarında hem Safevi hem de Osmanlı saraylarında etkili olan İdris-i Bitlisi, dönemin geçerli iktidarcı politik figürünü temsil etmektedir. Kendi bağımsız krallık rejimini kuramayan Kürt beylikleri, çıkışı hegemonik güçlerin saraylarında aramaktadır. Önceleri Safevi Hanedanlığı'nın kuruluşunda etkin rolleri olan Kürt beylikleri, Şialığın resmi mezhep haline getirilmesiyle kendilerini tehdit altında hissettiler. Sünni mezhepten oluşları onları Osmanlı Hanedanlığı ile işbirliğine yöneltti. Bunda önemli çıkarları vardı. İdris-i Bitlisi bu yeni hanedan arayışının politik ve ideolojik mimarıdır. Kürdistan beyliklerinin büyük çoğunluğu, Osmanlı Hanedanlığı'yla eşit güçlerin ittifakına denk bir iktidar paylaşımında anlaştılar. Bu, koşulların uygun kıldığı gönüllü bir ittifaktı. Osmanlı iktidar sisteminde kendine özgü bir

konumlanışları vardı. Kürt beylikleri belki kendi aralarında çıkarabilecekleri bir beylerbeyiyle daha çok bağımsız olabilirler, gelecekte daha merkezî bir saltanat geliştirebilirlerdi. Ama unutmamak gerekir ki, dönemin koşulları çok sayıda saltanat rejiminden ziyade, birkaç hegemonik güce dayalı iktidar sistemlerini geçerli kılıyordu. Dönemin statükosu kendini bu tarzda inşa ediyordu. Bağımsız krallıklar kural değil istisnaydı. Dolayısıyla İdris-i Bitlisi önderliğinde girişilen ittifak çalışmaları dönemine göre uygun ve başarılıdır. Sakıncası, sonradan ortaya çıkacak olumlu ve olumsuz koşulları hesaba katmaması, konjonktürel kalmasıdır. İdris-i Bitlisi'nin konumu 19. yüzyılda beylik sisteminin çöküşü sonrasında içine girilen tehlikeli işbirlikçilikle karşılaştırılamaz. Bu tarz bir karşılaştırma dönemsel koşulları hesaba katmayan, dönemleri birbirine karıştıran hatalı bir analojiye dayanır.

19. yüzyılın başlarına kadar Kürtlerin statüsü, halk olarak Türkler veya Türkmenler ve Arapların statüsünün gerisinde değil, daha da ilerisindedir. Asıl çöküş ve statü farklılaşması 19. yüzyılda gelişmeye başlar. Beylikler döneminin artık geçtiğinin anlaşılması, geriye kalan mirasçılarını, halk olarak Kürtler için herhangi bir statünün tanınması talebinde bulunmayarak, hatta daha da olumsuz tutumlar içine girip geleneksel otonomi statüsünden de vazgeçerek, işbirlikçilik temelinde kendi şahsi ve ailevi çıkarlarını güvenceye alan bir model geliştirmeye zorlamıştır. Şüphesiz bunlar bu yeni statüye gönüllülük temelinde girmiş değildirler. 16. yüzyılın başlarındaki koşullar artık geçerli değildir. İsyan etmeye çalışmışlar, geleneksel statüde ısrar etmişler, hatta daha ileri gidip bir devlet arayışına yönelmişlerdir. Ama sınıf karakterleri ve modern çağın koşulları gereği, bu çabalarında yenilgiyle karşılaşmaktan kurtulamamışlardır. Geriye kalan tek geçerli seçenek, yine sınıf karakterleri gereği, şahsi ikballerine ve ailesel çıkarlarına dayanan, Kürtlüğü ucuzlamış bir pazar metasına dönüştüren yeni ve tehlikeli bir işbirlikçilik türüne yönelmeleridir. Hâkim ulus-devletler de bu zaaflarını iyi değerlendirmişler, Kürt toplumu üzerinde modern bir baskı ve sömürü rejimini geliştirmekte bunları en etkili ve tehlikeli araç olarak kullanmışlardır.

Bu kesimler bir burjuva sınıf olmaya özenmişlerdir, halen özenmektedirler. Ama maddi koşullar, iktidarsal ve ekonomik bağlantıları, ideolojik ve örgütsel durumları onların modern bir burjuva sınıf haline gelmelerine imkân tanımamaktadır. Kâmuran Ali Bedirhan'ın kendisi belki de idealist bir milliyetçi olabilir. Fakat yaşadığı objektif gerçeklikler ondaki bu idealleri kursağında kalan bir hevese dönüştürmüştür. Böyle olması yine de içine girilen işbirlikçilik modelinin tehlikeli ve ihanete açık olmasına engel değildir. Nitekim balık baştan kokar misali bu model günümüze kadar oldukça etkili olmuş, sanki normal bir toplumsal yaşam tarzıymış gibi tüm toplumsal sınıf ve tabakaları ve bunlardan çıkışlı kişilik karakterlerini belirlemede başrolü oynamıştır.

Kürt aristokratik geleneğini değerlendirirken Avrupalılarla, hatta dünyanın herhangi bir köşesindeki örneklerle karıştırmamak ve karşılaştırmamak gerekir. Bu konuda kendine özgü bir konumlanma geliştirilmiştir. Bu aristokratik tabakanın rolü, Kürdistan ve Kürtler üzerinde ulus-devletlerin tahakkümünü

ve kapitalist sömürü tarzlarını geçerli kılmada araçsal bir konuma indirgenmiştir. Bu konumlanma son iki yüz yılda özenle, başta şiddet ve zorlama yoluyla, giderek tüm toplumsal alanların tahribini hedefleyen 'özel ve örtülü soykırım' yöntemleriyle Kürtlüğün tasfiye edilmesinde temel araç olarak değerlendirilmiştir. Aristokratik ve tarikatçı geleneklerin Kürt gerçekliğinde ve hareketlerindeki yansımalarını değerlendirir ve özellikle kapitalist modernitenin hâkim unsurlarıyla ilişki modellerini çözümlerken, bu yönleri üzerinde ne kadar durulsa azdır. Konumları üzerinde derinliğine araştırmalar geliştirmek, ideolojik ve politik yansımalarını belirlemek büyük önem taşır.

Üst tabakanın mirası üzerinde düşünürken, yapılması gereken sadece kategorik ihanet yaftaları yapıştırmak değildir; kültürel soykırımdan geçirilmiş bir toplumsal gerçeklik karşısında tüm toplumsal tabakaların, sınıfların, onların kimlik ve kişilik özelliklerinin ne anlama geldiğini, ulusallık ve sınıfsallık bağlamında nasıl etkileyici olduklarını kavramaya çalışmaktır. Kürt toplumu normal bir toplum değildir ki, onun için normal çözümlemeler geliştirelim. Yahudiler yaşadıkları soykırım için 'tekil', 'biricik' kavramlarını ısrarla korur, benzersiz bir soykırım yaşadıklarında ısrar ederler. Kürtlerin yaşadığı soykırım için de benzer bir tanım yapılabilir. Örneği olmayan, 'tekil', 'biricik' olan bir kültürel soykırım yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Dolayısıyla kendine özgü inceleme ve araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu kapsamda kültürel soykırımın gerçekleşmesinde belirleyici bir konumu olan Kürt üst tabakasının mirası ve güncel uzantılarıyla değerlendirilmesi, Kürt kültürel varlığının korunması ve özgürleştirilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

b- Beylik sisteminin çökmesi dinsel hiyerarşiyi ön plana çıkardı. Bedirhan Bey ve Yezdanşêr'in yenilgileri 19. yüzyılın ikinci yarısında gittikçe güçlenen şeyhlik kurumunun inisiyatif kazanmasına ve toplumda önderlik rolüne soyunmasına yol açtı. Özellikle Nakşî ve Kadirî şeyhleri büyük önem kazandılar. Her iki tarikatın Kürdistan'da geleneksel olarak da güçlü konumlanışları vardır. Fakat şeyhlik geleneğini sadece ortaçağa özgü bir kurum olarak görmemek gerekir. Kökeni Sümer rahip devletine kadar uzanır. Devlet organizasyonunu ilk yaratanlar Sümer ziggurat rahipleriydi. Devlet oluşumunun bilgelikle bağlantısı vardır. Devlet yalnız kaba güç organizasyonu değildir, anlamı daha belirleyicidir. Sümer rahip devletini uzun süre rahipler, Arapça adıyla şeyhler yönetmiştir. Laik politikacılar çok sonraları devlet yönetimini ele geçirmişlerdir. Ayrıca her iki elit kesim arasında devlet iktidarı üzerindeki mücadele daimi olup, doğuşundan günümüze kadar süregelmiştir.

Devletin doğuşunda rahiplik kurumu esaslı rol oynarken, sürdürülmesi ve genişletilmesinde laik hanedanların rolü ön plana çıkmıştır. Kürt orijinlerin iktidar makamlarının oluşumunda da benzer gelişmelere tanık olunmuştur. Hurri, Hitit, Mitanni, Urartu ve Med Konfederasyonlarında rahipler ve laik hanedanlar arasındaki iktidar çekişmesi hiç eksik olmamıştır. Tanrı-kral kavramıyla ikisi arasında bir sentez kurulmaya çalışılmışsa da, bu ikilem tarih boyunca hep var olagelmiştir. Tek tanrılı dinler olarak İbrahimî dinlerde de benzer ikilemler hep yaşanmıştır. İlk İbrahimî kabile organizasyonunda rahip-

lik ön plandadır. Musa'nın kendisi peygamberdir, kardeşi Harun rahip başıdır. İbrani kabilesinde yaşanan bu ikilem günümüze kadar devam etmiştir. İsa'nın kendisi küçük rütbeli bir Yahudi hahamıdır. İsa'dan üç yüz yıl sonrasında rahip olmayan yöneticilerin hükmüyle tanışılmıştır. Avrupa'nın son bin yıllık tarihi, kilise karşıtları ile laiklik karşıtları arasındaki iktidar mücadelesiyle dolu geçmiştir. İslâmiyet bir din olarak çıkış yaparken, çok erkenden siyasi iktidarla tanışmıştır. İslâm devletinin kuruluşunun üzerinden daha otuz yıl geçmeden, rahip hanedan Ehlibeyt ile laik hanedan Emeviler arasında büyük bir mücadele baş göstermiştir. Dinî devletle laik devlet arasındaki mücadele İslâm tarihinin de temel sorunlarından biri olmuştur.

Kürt toplumuna, ondaki iktidar çekişmesine yansıyan bu uzun tarihsel gelenektir. Kürdistan'da iktidarın oluşum ve paylaşımında dinsel gelenek büyük rol oynar. Kabile ve aşiret geleneğinin güçlü olması dinsel geleneği sınırlarken, laik beylik oluşumlarını da yapısındaki eşitlik ve özgürlük nedeniyle sınırlandırmıştır. Kürdistan'da siyasal otorite tarih boyunca bu üçlü yapı arasında paylaşılmış, aralarındaki denge bozulunca çekişme ve çatışmalar eksik olmamıştır. Hiçbir otorite kurumu sistemden tümüyle tasfiye edilememiştir. Üst tabakalarda iktidar paylaşım kavgaları ve uzlaşmaları bu kurumlar arasında yaşanırken, alt tabakalarda da uzantıları etkili olmuştur. Buna karşılık otoritenin demokratik paylaşımı her üç kurum bünyesinde de varlığını hissettirmiştir. Mutlak iktidardan bahsedilemez. Demokratik geleneğin güçlü biçimde yaptığı sınırlandırmalar hep var olagelmiştir. Her kurum ancak taban kitlesiyle, demos'uyla varlığını sürdürebilmiştir. Zaman zaman kurumlardan biri öne çıkmışsa da, demos'la birlikte dengeler hep gözetilmiştir.

Uzun süreli beylik inisiyatifleri 19. yüzyılın ikinci yarısında önemli oranda kırılmıştır. Bu durum şeyhlik kurumunca değerlendirilmiştir. Zaten beylik kurumuna en büyük darbeleri vuran Sultan İkinci Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı tasfiye ederken, resmi tarikatı olan Bektaşiliği de darbelemiş oldu. İkinci Mahmut ortaya çıkan meşruiyet boşluğunu yeni bir tarikatla, Nakşîlerle doldurmaya çalışmıştı. Bu dönemde Nakşî tarikatında etkili olan Kürt Nakşî şeyhleri ön plana çıktılar. Bunlardan Süleymaniyeli Mevlana Halit, 1826'da Yeniçerilerin ve Bektaşiliğin tasfiye edilmesinden sonra sistemin ekolünü öne çıkardığı en güçlü şeyhlerden biri oldu. Sultanlığın yeni işbirlikçileri olarak şeyhler beylerin yerine ikame edildiler. Sarayda etkileri gün geçtikçe arttı. Kadirî tarikatının da benzer bir rolü ön plana çıktı. Yine Kürt şeyhleri ön plandaydı. Çağdaş Kürt hareketlerinde şeyhlerin rolü çok az araştırılmıştır. Hâlbuki beylik ve aşiret kurumunun zayıflaması üzerine, sarayla yaptığı işbirliği nedeniyle hızla güçlenen ve inisiyatif kazanan kurum şeyhlik kurumu olmuştur. Bunda saray yönetimleri bilinçli hareket etmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda Kürdistan'da cemaat anlayışına dayalı toplumun gelişmesinde tarikat kurumlarının rolü belirleyici olmuştur. Fakat bu denli hızlı gelişmelerinde sarayla içine girdikleri bir nevi ajanlık olan işbirlikçilikleri önemli rol oynamıştır. Sistem onları yeni meşrulaştırıcı güç olarak kullanmaktadır. Kendiliğinden oluşan sivil toplum kategorisine girmezler. Daha doğrusu, bu yönleri hep zayıf kalmıştır. Halk

şeyhlik kurumunun ajan ve işbirlikçi yönünü bilmemektedir. Bu yön hep gizli tutulmuştur. Her iki yüzyılda da şeyhlerin esas rolü, beyliklerin sadakati yerine, kendi önderliklerinde yeni ve daha güçlü olan bir sadakati ikame etmek olmuştur. Tıpkı beylik aristokrasisinin sistemin meşrulaştırılmasında ve sürdürülmesindeki rolüne benzer biçimde, tarikat şeyhlerinin de meşruiyet sağlanmasında ve sürdürülmesindeki rolleri önemle araştırılmak ve açığa çıkarılmak durumundadır.

Bu konuda da örnek bir olaya değinerek daha açıklayıcı olabiliriz. Şeyh Ubeydullah Hareketi, Osmanlı-Rus Savaşıyla (1877-1878) bağlantılı olarak gelişim göstermiştir. Osmanlıların Ruslar karşısında güç duruma düşmesinden yararlanılmış, dış güçlerle olan çelişkilerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca imparatorluktaki milli hareketlerden de etkilenilmiştir. Kürt toplumunda yeni gelişen beklentiler dikkate alınmıştır. Hareket sadece din adamlarının değil, etkili diğer çevrelerin de desteğiyle kısa sürede büyümüştür. Merkezî bürokrasiden şikâyetler ve milli istekler düzenlenen toplantılarda dile getirilmiş ve amaç kapsamına alınmıştır. Hareket hem Osmanlı hem de İran Kürdistan'ının geniş bölümlerinde etkili olmuş ve askeri form kazanmıştır. Resmi bir devlete dönüşmesi için dönemin hegemonik güçlerinden birinin veya birkaçının desteği yeterli olacaktır. Ancak bu destek gösterilmemiştir. İran ve Osmanlı devletlerinin Batılı hegemon güçlerin tüm isteklerini kabul etmeleri, bu desteğin esirgenmesinde temel etken olmuştur. Destek Osmanlı ve İran devletlerinden yana gösterilince, bu büyük isyan hareketinin tasfiye edilmesi de kolay olmuştur. Sultan İkinci Abdülhamit döneminde meydana gelen bu hareketten sultanlık önemli dersler çıkarmıştır. Bedirhan Bey ailesine uygulanan yöntem aynen Ubeydullah Nehrî ailesi üzerinde de denenmiştir. İstanbul'a taşınıp onlar aracılığıyla Kürtlerin bir kısmı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

c- Abdülhamit döneminde (1876-1909) uygulanan Kürt politikası ayrı bir başlık altında incelenmeye değerdir. Hamidiye Alayları Rus Kazak Alayları modelinden esinlenerek geliştirilmiştir. Ermeni ve Kürt hareketlerinin yol açtığı gelişmeler imparatorluk bürokrasisini köklü tedbirler geliştirmeye yöneltmiştir. Birincisi, bir Ermeni-Kürt çelişkisinin geliştirilmesi ve kullanılması yönünde olmuştur. Aynı yöntem Kürt-Süryani ilişkilerinde de denenmiştir. Yüzlerce değil, binlerce yıl iç içe yaşayan bu halklar, kapitalist modernitenin yol açtığı kâr-kazanç hırsıyla birbirlerine karşı çelişkili hale getirilmişlerdir. Daha doğrusu, üst tabakaları arasında hegemonik güçlerden kaynaklanan çelişkiler kullanılmış, buna halklar da alet edilmiştir. Tarih, Bedirhan Bey'in Süryanilerle ittifaka gitmiş olması halinde her iki halkın hakları ve özgürlüklerinde daha çok kazanım sağlayabileceklerini doğrulamaktadır. 'Böl-yönet' politikası her iki tarafın kaybetmesi için özenle uygulanmıştır. İngiltere bu politikada da başroldedir. O dönemin Irak operasyonu bu yöntemlerle gerçekleştirilmektedir.

Ermeni-Kürt ilişkilerinin tarihi daha eskidir ve aralarında doğal bir işbölümü geliştirilmiştir. Ermeni zanaatçılığıyla Kürt ziraatçılığı birbirini besle-

mektedir. Din farkı çelişki ve çatışma etkeni değildir. Ermeni milliyetçiliğinin tarihten ve Doğu'nun toplum gerçekliğinden kopuk hareketleri, Sultan'a kullanmak için ihtiyaç duyduğu ortamı sunmuştur. Ortak vatan olarak değerlendirilmesi gereken Kürdistan, Süryani hareketi örneğinde olduğu gibi, tek milletli bir vatan projesi gereği saf bir Ermenistan olarak düşünülmüştür. Ulus-devlet ideolojisindeki en büyük tahribat, hep hâkim bir etnisiteyi veya ulusu esas almasıdır. Diğerleri ya azınlık ya da öteki ulus olarak yabancılaştırılacaktır. Mantığı bunu gerektirmektedir. Sonuç kadim komşular olan ve iç içe yaşayan halklar ve kültürlerin birbirleriyle rekabet savaşına girmesidir. Aynı coğrafya parçası üzerinde taraflar benzer milliyetçi idealar taşıdıkça çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Kürt-Türk-Ermeni-Süryani ilişkilerindeki çatışmaların temelinde ulus-devletçi milliyetçi mantık yatmaktadır.

Böylesi bir çelişkiden yola çıkan Sultan Abdülhamit, 1892'den itibaren Kürt aşiretlerinden derlenen 'Hamidiye Süvari Alayları'nı harekete geçirmiştir. Rus Çarlarının desteğine güvenen Ermeni milliyetçilerinin strateji ve taktikleri, Sultan'ın Kürt aşiretlerinden derlenen birlikleri karşısında başarısız kalmıştır. Hâlbuki Ermeniler strateji ve taktiklerini komşu halklarla dostluk politikasına dayandırsalardı, Doğu'nun kaderini radikal biçimde dönüştürecek devrimsel gelişmelere yol açabilirlerdi. Rus Yahudilerinin Rus Devrimi'nde oynadıkları rolün benzerini Osmanlı Ermenileri oynayabilirlerdi. Burjuva milliyetçiliğinin köreltici ayrılıkçı mantığı bu yönlü gelişmelere şans tanımadı.

Fakat Hamidiye Alayları'nın (Buna Aşiret Mektepleri'ni de eklemek gerekir) asıl tahribatı Kürtler üzerinde olmuştur. Hamidiye Alayları görünüşte Ermeni milliyetçilerinin tehditlerine karşı kurulmuş, özünde ise modern biçimlere kavuşmakla yüz yüze gelen Kürt ulusal hareketlenmesine karşı geliştirilmiştir. Bir taşla birkaç kuş birlikte vurulmaya çalışılmıştır. 'Köy koruculuğu'nun erken bir uygulaması olarak değerlendirilmesi gereken bu hareket sadece Ermeni tehdidini (Resmi tarih öyle yansıtır; fakat bilinmesi gerekir ki, Ermeni halkının haklı ulusal demokratik talepleri de vardır. Asıl olarak bu talepler bastırılmaktadır) ortadan kaldırmıyor, olası Kürt ulusal hareketini de daha doğmadan devre dışı bırakıyor. En vahim yönü budur. Dar bir aşiret eliti silahlandırılıp maaşa ve rütbelere bağlanarak tüm aşiretler ve üyeleri kontrol altında tutulmakta, Sultan'ın dilediği gibi kullanılmaktadır. Bir daha Bedirhan Bey ve Ubeydullah Nehrî çapında önder hareketlerin gelişmeyişinde Hamidiye Alayları belirleyici rol oynamıştır. Asıl darbeyi gelişmesi olası Kürt ulusal demokratik hareketi yemiştir. Ayrıca aralarında yaratılan çelişkilerle aşiretler de birbirlerine düşman kılınmışlardır. Bu çelişkili ve çatışmalı ortamda Kürdistan tarihinin yarım asırlık en önemli dönemi boşa harcanmakla kalmamış, çelişkiler ve çatışmalar kendisine karşı kullanılarak Kürt toplumu derin olumsuzluklara itilmiş, iç çelişki ve çatışmalarla iflah olmaz bir konuma duçar olmuştur.

İşbirlikçi beylik ve şeyhlik kurumlarına ilaveten militarize edilmiş işbirlikçi aşiret güçlerine dayanan bu politikalar, Kürt ulusal hareketinin neden benzer örneklerde olduğu gibi geliştirilemediğini de gayet iyi açıklar. Burada da Kürt üst tabakasının modernite döneminde çok olumsuz rol oynadığını veya kendi-

sine olumsuz bir rol oynatıldığını çok iyi görmek ve değerlendirmek büyük önem taşımaktadır. Âdeta kendi toplumsal varlığına ve kimliğine karşı savaştırılan özel bir oluşum söz konusudur. Âdeta değil, gerçeğinde de kendi öz kimliğine karşı savaştırılan ve modernitenin mühendislik imalatı olan yapay oluşumlarla karşı karşıyayız. Buradaki mantığı çok iyi yakalamak gerekir. Geleneksel güçlerini, dolayısıyla çıkarlarını yitirince (Başta yenilgiyle sonuçlanan isyanlar olmak üzere, çeşitli etkenler bunda rol oynar), şahsi ve ailevi olarak ayakta kalmak için ellerindeki tek araç, olası Kürt hareketleri üzerinde pazarlık yapmaktır. Olası hareketlere önderlik etmekten vazgeçmekle başlayıp, karşıtı komplo (erken kontrgerilla) hareketlerine başvurmaya kadar her yöntemi pazarlıkta kullanmaktadırlar. En etkili yöntem, Kürtlükten bir olgu olarak vazgeçip, kendisini hâkim ulus olgusunun güzide bir parçası sayma karşılığında maddi ve manevi çıkarlar elde etmek olmuştur. Günümüze kadar tüm sınıf ve tabakalara, bunlardaki ailelere ve kişiliklere empoze edilen, yoğunca ve başarıyla uygulanan bu yöntem olmuştur. Slogan haline getirilmiş buyruk açıktır: Kürtlükten vazgeç, her şey olabilirsin, her şeyi elde edebilirsin!

Bu yöntemin diğer bir sonucu da sahte Kürtçülüğe çok açık bir anlayışa yol açmasıdır. Sahte Kürtçülük, şahsi ve ailevi etkinlik ve çıkarlar için bir araç olarak geliştirilip kullanılmaktadır. Şüphesiz her toplumda etkili kişi ve aileler vardır. Bunlar bu etkinliklerini kendi toplumlarına kattıkları değerlere borçludur. Kürtlerde ise, etkili kişi ve aile olabilmek, kendi toplumsal değerlerini en hayati alanlarda pazarlık konusu yapma, bu değerlere ihanet etme, hatta bu değerlere karşı savaşma pahasına sağlanabilmektedir. Vahim ve özgün olan, toplumsal gerçekliğe bu yönlü yaklaşımlar, hesap ve uygulamalardır. Şüphesiz her sınıf ve tabakadan aile ve kişilerde değerli, olumlu rol oynayan istisnalar vardır. Fakat geçerli olan istisnalar değil, kök salmış lanetli yöntemlerdir.

d- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, yani Beyaz Türk faşizminin çıkış dönemindeki Kürt hareketine yönelik devlet politikaları, Hamidiye Alayları'nda ifadesini bulan Kürt politikasının derinleştirilmesi ve çok yönlü kurumlaşmalarla pekiştirilmesidir. Hamidiye Alayları varlığını korudu. Kürt işbirlikçi elitin çocukları ve gençleri Aşiret Mektepleri yerine resmi okullara daha çok sayıda alındılar. Geleneksel aristokrat, din ve aşiret elidinden kaynaklı olan ve modernizmle tanışan ilk Kürt aydınlanmacı gruplar oluştu. Gazete, dergi ve cemiyetler kurarak varlığını duyuran bu kesim yeni bir oluşumdu. Buna ilk kolektif burjuvalaşma hareketi de denilebilir. Beylik, şeyhlik ve aşiret bilinciyle artık rol oynanamayacağını idrak eden bu çevreler, genelde de örneğine çokça rastlandığı gibi sınıf dönüşümlerini gerçekleştiriyorlardı. Rumlar, Ermeniler ve Süryaniler Avrupa kapitalizminin etkileri ve Hıristiyan olmaları nedeniyle daha erken ve hızla burjuvalaşırken, Müslüman toplumlar bu süreci geriden takip ediyorlardı. Kürtlerde de yaşanan bu gecikmeli dönüşümdü. Kendini ilkel milliyetçilikle ifade etmesi anlaşılırdı. Jön Türkler misali Jön Kürtleri temsil ediyorlardı. Zaten Jön Türklerle iç içe oluşuyorlardı. Tamamen Batı ideolojik hegemonyasında bir gelişim gösterdiler. Orijinal bir çıkış yapabilecek konum-

da değildiler. Batı felsefesini ve bilimini özümsemeden, bölük pörçük aktarmalarla yetiniyorlardı.

Geleneksel sınıf yapısının yenik düşmesi ve sistematik işbirlikçiliğe bağlanmasından ötürü, genç Kürt entelektüel çıkışları çarpık ve öz kimlikten yoksundu. Kürt tarihine ve toplum gerçeğine ilişkin ciddi çalışmaları, araştırma ve incelemeleri yoktu. Ne olanakları ne de yetenekleri buna elveriyordu. Son derece eklektik, aktarmacı ve slogancılıktan öteye gitmeyen ilkel milliyetçi argümanlar temel ideolojik gıdalarını teşkil ediyordu. Meşrutiyetten beklentileri vardı. Meşrutiyetin ilk yıllarında gazetecilik, dergicilik ve cemiyetçilikle biraz daha gelişim sağladılar. Milliyetçi rekabete katılım gösterdiler. Türk milliyetçiliğinin kendini gittikçe etkili kılması ve devlete damgasını vurması aralarındaki rekabeti arttırdı. Ermeni milliyetçiliğinin daha güçlü olan yapısı ve hareketi aralarındaki rekabeti olumsuz etkileyip kızıştırıyordu.

Her üç milliyetçiliğin hızla ulus-devlete doğru tırmanışı, aralarındaki ilişkileri çatışmaya dönüştürdü. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönüm noktası oldu. Ermeni hareketi soykırımla sonuçlanırken, Kürt hareketi ikiye bölündü. Türk burjuvazisiyle birlikte ama aynı haklar temelinde hareket etmekten yana olanlarla ayrılmadan yana olanlar arasında ayrışma yaşandı. 1919-1922'deki Ulusal Kurtuluş Savaşına kadar yaşanan bu bölünme Kürt hareketinin stratejik kaybıyla sonuçlandı. Ulusal Kurtuluş Savaşına öz bilinç ve örgütlenmeden yoksun bir tarzda şahsi katılım göstermeleri, savaş sürecinde, özellikle sonraki Lozan Antlaşması görüşmelerinde ve Cumhuriyet'in ilanında çok cılız bir varlık göstermekle yetinmelerine yol açtı. Türklerle aynı haklara sahip olma beklentileri boşa çıktı. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile 10 Şubat 1922 tarihli Kürt Özerklik Yasası'nın uygulamaya geçirilmeyip kâğıt üstünde kalması tüm heves ve hayallerinin sonu oldu. Hâlbuki Ulusal Kurtuluş Savaşının asli unsurları konumundaydılar. Kürt ilkel milliyetçiliğinin bu deneyimi, üzerinde önemle durmayı ve dersler çıkarmayı gerektirir.

Ayrılıkçı eğilimin Koçgiri İsyanı deneyimi (1919-1920) önemliydi. Gerekli dersler çıkarılsaydı Kürt özerkliğine götürülebilirdi. Ama önderliğinin yetmezliği ve çok güçlü olan İttihatçı Türk ve Yahudi ittifakı (Beyaz Türk faşist oluşumu) karşısındaki zayıflıkları ve donanımsızlıkları erken tasfiye edilmelerine yol açtı. Gecikmeli oluşturulan Azadî Cemiyeti'nin (1924) tepki olarak önderlik etmek istediği isyan hareketine 15 Şubat 1925'teki Diyarbakır Dicle provokasyonuyla erken doğum yaptırıldı. Yaşlı Nakşî Şeyhi Sait'in omzuna yıkılan dağınık ve örgütsüz isyanın genç Cumhuriyet burjuvazisi tarafından ağır bir tasfiye ile sonuçlandırılacağı belliydi. Bu isyanda ilginç özellikler vardır. Azadî Cemiyeti'nin kendisi milliyetçi bir örgütlenmedir. Önderi Cibranlı Halit (İsyandan önce yakalanıp Bitlis'te yargılanmaksızın kurşuna dizildi) Hamidiye Alayları'nın etkili bir komutanıdır. Kurtuluş Savaşı'nda Doğu cephesinde önemli katkıları olmuştur. Aydın nitelikleri vardır. Şeyh Sait, Şafii mezhebi ve Nakşî tarikatının etkili önderlerindendir. Aynı zamanda Bingöl'den Halep'e kadar uzanan koyun ticareti trafiğinde önemli bir ağırlığı vardır. Ticaret burjuvası sayılabilir. Seyit Abdülkadir, 1878'deki Nehrî İsyanı'nın önderi Şeyh

Ubeydullah'ın oğludur. O da Nakşî şeyhidir. Ayrıca birçok yerel beylik kalıntıları isyanla irtibatlıdır.

Görülmektedir ki, hepsi Hamidiye politikalarının ürünü olarak gelişmiş bir tabakayı temsil etmektedir. İşbirliğine yatkındırlar. Ama baştan itibaren Jön Türk adı altında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdek kadrosunu oluşturan Almancı Türk bürokrat ve Yahudi sermaye ittifakı (Beyaz Türk esasta bu oluşumu ifade etmektedir), kendileri dışında kalan diğer tüm dinler ve etnisiteleri (Hıristiyanlık, Müslümanlık, Kürtler, Araplar, Çerkezler) tasfiye etmeyi temel politika olarak belirlemişlerdir. Adım adım bu tasfiye yürütülmüştür. 1915'te Ermeniler, 1921'de Çerkezler, 1923'te Rumlar, 1924'te Süryaniler ve Türk Müslümanlar (Halifelik), 1925'ten itibaren de Kürtler tasfiye edilmişlerdir. İster soykırım diyelim ister başka bir şey, günümüzün deyişiyle kendileri dışında (Jön Türk = Türk bürokrat burjuva + Yahudi dönme ve Masonik sermayedarlar ve kadroları = Türk Milliyetçiliği + İttihat ve Terakki Cemiyeti + CHP = Beyaz Türk faşizmi) kalan tüm kesimleri tasfiye etmişlerdir.

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa önderliği önemle çözümlenmeyi gerektirir. M. Kemal'e rağmen oluşturulan Kemalist veya Atatürkçü mitoloji çözümlenmeden, ne Ulusal Kurtuluş Devrimi ne de Cumhuriyet gerçeği doğru kavranabilir.

1919-1922 Ulusal Kurtuluş Savaşını dışa yönelik olmaktan ziyade, bir iç savaş olarak değerlendirmek hakikatleri daha çok açığa çıkarır. Yaşanan bir Anadolu ve Mezopotamya isyanıdır. İçte ve dışta yaşanan önemli hegemonik kaymalarla ilgilidir. İçte geleneksel iktidar ve hiyerarşik hegemonyalar el değiştirirken, dışta da Batı'nın tam hegemonya sağlama çabalarına karşı direniş söz konusudur. Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasının stratejik önemi tarih boyunca olduğu gibi bir kez daha ortaya çıkıyor. Anadolu ve Mezopotamya'nın tam fethi Batı hegemonyasına büyük üstünlük sağlayacaktır. Geleneksel Sultanlık hegemonyası dağıtılmış olduğundan, bu yönde hegemonik kayışı engelleyecek durumda değildir. İttihatçı Beyaz Türk oluşumu ise İngilizlere yenik düşmüştür. Fakat İngiliz hegemonyası da içte ve dışta ciddi güçlüklerle karşı karşıyadır. Sovyet Ekim Devrimi gerçekleşmiştir. Anadolu ve Mezopotamya'daki isyanla bağ kurma arayışı içindedir. Bu koşullar altında Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki hamle hem ilginç hem de çok önemlidir. İttihatçı iktidar kadrosundan dışlandığı bilinmektedir. İngilizci olması da, isyancı konumu nedeniyle güçtür. Durumu Fransız Devrimi'ndeki Napolyon'dan ziyade Robespierre'e benzemektedir.

Bilindiği üzere o dönemde Fransa Kralı 16. Louis patlak veren devrime karşı Avrupa'daki yandaş krallık güçlerine başvurmuş ve kendilerini Fransa'yı işgal etmeye çağırmıştı. Bu durum Sultan Vahdettin'in İngilizlerle anlaşmasına çok benzemektedir. Orada, Fransa'da Montagnarlar'ın, yani küçük burjuva radikal devrim partisinin üç önemli önderinden biri olan Robespierre, önderliği ele alıp (1791-1794) cumhuriyetin ilanına gidiyor. Bunu içte ve dışta çok yoğun geçen şiddet ortamında gerçekleştiriyor. Fransız Devrimi tarihini çok iyi bilen Mustafa Kemal, büyük ihtimalle bilinçli olarak Robespierre'in rolünü

üstleniyor. Bilindiği üzere, isyanın beş önemli paşasından (Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay ve Refet Bele) inisiyatifini en çok kullanan paşa olarak öne çıkıyor. Yoğun iç ve dış çatışmalardan sonra Cumhuriyet'in ilanına kadar gidiyor. Tipik bir Cumhuriyet devrimcisi olduğu açıktır. Saltanat ve hilafetin kaldırılması başta olmak üzere, diğer devrim adımlarında da rolü belirleyicidir. Fakat diğer önemli bir gerçeklik, İngilizlerin yakın takibe aldıkları Mustafa Kemal'in başarılı olacağını anladıklarında hemen taktik değiştirmeleridir. Savunma Bakanlığı'nda bulunan Fevzi Paşa ile Albay İsmet, İngilizlerin ciddi engellemeleriyle karşılaşmadan ihtilal kadrosuna dahil ediliyorlar, daha doğrusu sızdırılıyorlar. Tarih çalışmalarının oldukça gizli tutulan bu sızma işini aydınlatması çığır açacak nitelikte sonuçlar verecektir.

İngilizler 1922'deki Sakarya Savaşından sonra Yunanlılardan desteğini hızla çekip ihtilalcı kadro ile anlaşmaya çalışıyorlar. Bunda Churchill önemli rol oynuyor. İsyan 1922'den itibaren İngilizlerin yakın denetimindedir. Radikalleşmesi engelleniyor, Sovyet Rusya ile aralarına mesafe çekiliyor. Komünistler, Ümmetçiler ve Kürtler tasfiye ediliyor. Çerkez Ethem şahsında Kafkas kökenli ihtilalcı unsurlar da tasfiye ediliyor. En önemlisi, ihtilalın en önemli beş paşasından dördü tasfiye ediliyor. Kürt isyanı bahane edilerek, Beyaz Türk olmayan, milliyetçi ve mukaddesatçı Türk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da tasfiyeden payına düşeni alıyor. Kürt isyanları iktidarın el değiştirmesinde ve faşistleştirilmesinde bir manivela rolü oynuyor. Daha savaş öncesinde, 1916'dan beri Kürt önde gelenleriyle (Bitlis, Siirt ve Diyarbakır'da) iyi ilişkiler içerisinde olan Mustafa Kemal, savaşta bu ilişkiyi daha da güçlendiriyor. Koçgiri İsyanını uzlaşmayla sonuçlandırıyor. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla Kürt unsurunun eşitliği garanti altına alınıyor. 10 Şubat 1922 tarihli Kürt Özerklik Yasası'yla karşılıklı güven pekiştiriliyor. Cumhuriyet kurulduktan sonra, 16-17 Ocak 1924'te yapılan İzmit Basın Konferansı'nda Mustafa Kemal, Kürtler için en geniş özerklikten bahsediyor. Kürtler isyana zorlandığında, başbakanlık makamında bulunan ve Mustafa Kemal'in en yakın çocukluk arkadaşı ve kadrosu olan Fethi Okyar, "Ben elimi Kürt katliamına bulaştırmam" dediği için istifa ettiriliyor. İsyan bahanesi ile İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak dönemine geçiliyor.

İzmir suikastı denemesi ile Mustafa Kemal'i etkisizleştirme dönemi hızlanıyor. Belki Mustafa Kemal Robespierre gibi fiziki bir imhaya maruz kalmamıştır, ama gerek Topal Osman'ın Çankaya'yı kuşatmasını gerekse İzmir suikastını Mustafa Kemal'in etrafındaki İngiliz yanlısı İttihatçı kadroların kıskacını daralttığını açıklayan, öldürücü eylemler olarak yorumlamak mümkündür. Devrimci Mustafa Kemal'den geriye kalan, Çankaya'ya mahkûm edilmiş, siyasi ve askeri olarak son derece etkisiz bırakılmış tanrısal bir figürdür. Proto-faşist diktatörlüğün tüm olumsuzlukları bu figüre yüklenirken, diktatörlüğün tüm nimetleri ise CHP'de kümelenmiş İttihatçı artıklara pay edilmiştir. Mustafa Kemal'in 1930'daki Serbest Fırka denemesi bu sürece tepkisidir. Fakat o kadar güçsüzdür ki, en yakın arkadaşı Fethi Okyar ve kız kardeşi Makbule Hanıma kurdurduğu bu partinin -çok güçlenmesine rağmen- ömrü ancak üç ay sür-

müştür. İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak önderliği, bu sefer de Menemen irtica provokasyonuyla bu önemli demokratik hamleyi tasfiye etmekten geri kalmamıştır.

Özcesi, Mustafa Kemal gerçeğiyle İttihat ve Terakki ve CHP'nin Beyaz Türk faşist gerçeğinin ayrıştırılması, doğru değerlendirmelere varabilmek ve çözümlemeler geliştirmek için büyük önem taşır. Cumhuriyet döneminin Kürtlere, Kürt hareketine yönelik inkârcı ve imhacı uygulamalarını, asimilasyonist ve kültürel soykırım yöntemleriyle yürütülen tasfiye çabalarını bu yeni çözümlemeler ışığında daha doğru kavrayabiliriz. Bu savunmanın ana konularından biri de bu yönlü bir çözümlemeyi geliştirebilmektir.

Bana göre Kürtler tarihlerinin en büyük felaketini 15 Şubat 1925'te başlatılan Beyaz Türk faşist komplosuyla yaşama sürecine girmişlerdir. 1925'te Kürtlere yapılan komplo, 1915'te Ermenilere yapılandan çok daha kapsamlı ve uzun süreye yayılmış bir komplodur. Hitler'in Yahudi soykırımına yönelirken "Jön Türkler Ermenileri tasfiye ettiler de kim ne yapabildi?" tarzındaki yaklaşımı, faşist komplonun kökeni ve asli uygulamalarının ne denli önemli olduğunu gayet açıkça anlatmaktadır. Kapitalist modernite çözümlemesini, ulus-devletçi ideolojinin ve bizzat ulus-devletin son tahlilde faşizme kaynaklık ettiğini kanıtlamak, daha doğrusu ulus-devletin önemli bir özelliği olan faşist düzenin nasıl geliştiğini göstermek, kapitalist sistemle bağını ortaya sermek için geliştirmeye çalıştım. Kapitalizmin egemenliğinin teorisyeni Hobbes'un Tevrat'tan alınma ve devlet iktidarını ifade eden 'Leviathan' (Canavar) kavramı kendini en çok kapitalizmde, onun iktidar inşasında, bu inşanın faşist karakterinde somutlaştırır. Jön Türk (Bu kavramın sosyolojik, toplumsal, tarihsel olarak Türklerle ilgisi yoktur, daha doğrusu semboliktir) iktidarı deneyimi bu somutlaşmayı çarpıcı biçimde temsil ettiği ve evrensel değer taşıdığı için üzerinde önemle durulmayı gerektiriyor. Taslak düzeyinde de olsa bunu denemeye çalıştım.

Cumhuriyet rejimine karşı gerici ayaklanmalar olarak yargılanmaya çalışılan 1925-1940 dönemindeki Kürt hareketliliği, özünde Beyaz Türk faşizmine karşı kendi varlığını savunma, Kürt kimliğinin tasfiye edilmesine karşı direnme amaçlıdır. Kürtler halk olarak gerek Ulusal Kurtuluş Savaşına gerek Cumhuriyet'in kuruluşuna samimi olarak katılmışlardı. Asli unsur olarak katılımları tüm önemli toplantı belgelerinde, Amasya Protokolü'nde, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin belgelerinde, TBMM'nin birçok yasasında ve hatta 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda belirtilmiştir. Ulusal Kurtuluş Türk halkı için neyi ifade ediyorsa, Kürt halkı için de benzer bir anlam taşıyordu. Cumhuriyet salt Türk etnisitesinin cumhuriyeti olarak değil, başta Kürtler olmak üzere çoklu etnik yapılanmalara dayalı olarak inşa edilmiş, öyle anlamlandırılmıştı. Ayrıca emekçi ve İslâmî ümmet kimlikleri de kurucu kimlik sayılmaktaydı. Sovyetler'in destek verdiği açıktı. İttihatçı geleneğin tek etnisiteye dayalı Türkçülük akımı resmi ideoloji olarak benimsenince, diğer tüm kurucu unsurlar kaçınılmaz olarak ötekileştirildi. En ufak hak talepleri imhayla neticelendirildi. Kürt nüfusunun fazlalığı ve tasfiye edilmesinde yaşanabilecek güçlükler, Misak-ı Milli'den taviz verip Musul-Kerkük'ün İngiliz hegemonyasına terk edil-

mesinde ve İngiltere ile anlaşıp Kürtlerin varlık ve hareket olarak tasfiye edilmelerine karar verilmesinde önemli rol oynadı. Almanya ile ittifak Ermenilerin imhasında nasıl kullanıldıysa, İngiltere ile Musul-Kerkük konusundaki anlaşma da Kürtlerin imhasında öyle kullanıldı. Çokça iddia edildiği gibi, Kürt isyanlarında dış güçler desteklerini Kürtlerden yana değil, Kürtlere karşı faşist rejimden yana kullandılar. Sovyet Rusya'nın desteği de buna dahildir.

Faşist unsurlar NATO Gladio'sundan çok önce Kürtlere karşı gizli-açık bir özel savaş geliştirmişlerdi. Görünüşte anti-Cumhuriyetçi gerici unsurlara karşı Cumhuriyet değerleri savunuluyordu. Hâlbuki Kürtlerin Cumhuriyet'e karşı bir hareketi yoktu. Cılız da olsa Ulusal Kurtuluş sürecinde kendilerine vaat edilen eşitlik ve özgürlük haklarını talep ediyorlardı. Bu talebin 1071 Malazgirt Savaşından başlayıp, 1514 ve 1516 Çaldıran ve Mercidabık Savaşlarına, oradan 1919-1922 tarihleri arasındaki Ulusal Kurtuluş Savaşına ve geride kalan yaklaşık dokuz yüz yıllık devlet iktidarının birlikte sürdürülmesinde komşu ve dost halklar olarak bir arada yaşamalarına kadar uzanan tarihsel kökleri vardı. Dışlanmalarının hiçbir tarihsel ve toplumsal gerekçesi yoktu. Fakat Kürtler kapitalist modernitenin faşist gerçeğini tanımıyorlar, karşılarındaki faşist tezgâhı kavrayamıyorlardı. Geleneksel ortak devlet ve komşu halklar hukukuyla hareket ediyorlardı. Bu yönlü beklenti içindeydiler.

Aslında Avrupa'da son üç yüz yıldır yürütülen homojen ulusal toplum yaratma projesinin insanlık tarihinde de bir örneği yoktu. Örneğin tarihin en bilinçli ve zengin halkı olan Yahudilerin de uğradıkları soykırım kadar bir uygulamayı beklemedikleri açıktı; aksi halde tek bir Yahudi bile Avrupa'da durmazdı. Genel olarak kapitalizm, özelde de devlet kapitalizmi olarak faşist dikta, erk örgütlenmesi soykırımsız yürütülemezdi. Türkiye Cumhuriyeti'ne taşınan, dıştan dayatılan kapitalist modernite unsurları ancak devlet eliyle ve faşist iktidar modeliyle yürütülebilirdi. Birçok geç ulus-devlet deneyiminde faşizmin daha etkili rol oynaması devlet kapitalizminden ötürüydü. Kaldı ki, ulus-devlete dayanmayan bir kapitalizmden bahsedilemez. Somut koşullara göre faşizm deneyimleri ya çok katı ya da esnek türde olabilirdi. Örneğin koşulları uygun olan İngiltere ve ABD gibi devletlerde sınırlı bazı alanlarda başvurulan bir sistem olsa da, bazen liberal rejim iddialarıyla birlikte uygulanmasına karşı da çıkılabilirdi. Sistemdeki esneklik buna imkân veriyordu. Ayrıca toplumların demokratik mücadele deneyimleri hiçbir ülkede uzun süreli faşist rejimlere fırsat tanımadı. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan gelişmeler bu genel eğilimle uyum içindedir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve devlet iktidarının tarih boyunca çok milletli oluşması, faşist kapitalist unsurların kalıcı ve her toplumsal alanı kapsayan türden gelişimine imkân tanımıyordu. İslâm kültürü ve emekçi sınıf hareketleri de faşizmi sınırlandıran unsurlardı. Fakat dönemin Avrupa'sında (1919-1945) etkili olan güçlü faşist devlet deneyimleri cumhuriyet rejimini de etkiledi. Diğer kurucu unsurlara da uygulanan bu faşist politikalardan en büyük payı Kürtler aldı.

Uygulamaların asimilasyonist ve soykırımcı niteliğinden de anlaşılacağı gibi, isyanların önceden hazırlanmış bir düşünce temeli, planı, projesi ve prog-

ramı yoktur. Stratejik ve taktik yaklaşımlardan yoksundur. Hazırlıkları ve uygun zamanlaması yapılmamıştır. 1925 tarihli Şark Islahat Kanunu'ndan tutalım Mecburi İskân Kanunlarına (1935) kadar uygulanan planlar Kürtlerin varlığını yok etmeyi hedeflemektedir. Sadece eylem ve örgüt olarak değil, varlık olarak da Kürtlerin tasfiyesi öngörülmektedir. Burada da kural aynıdır: Sağ kalmak ve varlıklı olmak istiyorsan, Kürt kimliğinden vazgeçeceksin!

Türk kapitalist modernitesinin geliştirdiği Kürtlere özgü soykırım modeli anlaşılmadan, hiçbir çağdaş Kürt kimlik unsuru ve hareketi doğru tanımlanamaz, çözümlenemez. Türk kapitalist modernitesini çözümlemek ise, Yahudi sermayesinin ve ideolojik tekelinin rolü belirtilmeden gerçekleştirilemez. Soyut kapitalizm çözümlemeleri, devlet tahlilleri, tarih ve toplum analizleri Türk kapitalist modernitesini kendi başına açıklama gücünde değildir. Daha da önemlisi, gerek Türk kapitalist modernitesinin, gerekse bu modernitenin kıskacındaki Kürt kimliği ve hareketlerinin kendilerine özgü 'tekillikleri', 'biricik-likleri' vardır. Hiçbir evrensel özellikleri yoktur demiyorum. Belirtilmesi gereken evrensel benzerlikler değildir. Bunları konuyla ilgilenen herkes az çok bilmektedir. Bilinmeyen, bilinmek istenmeyen, tabu haline getirilen, gizlenen ve saptırılan gerçeklik, bu 'tekillikler' ve 'biriciklikler'e örneği olmayan, kendisi örnek teşkil eden özelliklerdir. Yakınçağ Türkiye'sinin ve Kürt tarihinin karanlıkta bırakılması, bu tabular ve biricikliklerin inkâr edilmesidir; daha doğrusu, çözümlemesinin doğru ve tam yapılmamasıdır. Bunun da nedeni uygulanan rejimin gizli komplolarla, özel savaş planlarıyla, topyekûn asimilasyonist kültürel soykırım yöntemleriyle olan ilişkisidir. Ön deneme niteliğinde olan Ermeni tasfiye planları daha sonraki benzer uygulamaları gayet iyi açıklamaktadır. Kaldı ki, bu uygulamalar sadece etnik unsurlara, halklara dayatılmadı; sosyalist, liberal ve ümmetçi unsurlar da paylarına düşeni fazlasıyla yaşadılar. Kendini en açık biçimiyle Türk ulus-devletçiliğinde yansıtan bu uygulamalar sistematiktir ve günümüze kadar ağırlaştırılarak devam ettirilmiştir. Geçici, arızi, ara sıra başvurulan uygulamalar değildir; resmi ideolojik tekele sahip ve tüm stratejik kurumlara egemen olan anlayış ve uygulamalardır. Şüphesiz çağdaş dünya gerçekliği, uluslararası antlaşmalar, en önemlisi de halkların mücadeleleri ve toplumsal kültürlerin öz savunması faşist rejimin mutlak başarısını önlemiş ve önemli oranda sınırlamıştır.

1925-1945 yılları arasındaki dönemde Kürt varlığı ve canlılığı kendisinden çok şeyler yitirip âdeta mezar sessizliğine bürünerek, ancak fiziki olarak ayakta kalabilmiştir. Eğer Ermeni tarzı fiziki tasfiye gerçekleştirilememişse, bunun nedeni uygulayıcıların insafı değil, nesneleşmiş olarak Kürtlerden daha fazla kazanç (asker, tarımcı, hayvancı, ırgat ve yarı-işsizler ordusu) temin etme hesaplarıdır. Ermeniler, Süryaniler ve Rumlar kültürlü halklardır. Sadece fiziki yaşamla yetinmezler. Kürtlerde ise durum farklıdır. Tam nesneleştirilmeleri ve araç haline getirilmeleri söz konusudur. Aradaki farklılık bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Tasfiye dışı kalan diğer azınlıklar, özellikle Balkan ve Kafkas kökenliler, Yahudiler ancak Türk'ten çok daha Türkçü geçinerek varlıklarını koruyabilmişlerdir. Devrimci demokratik mücadelenin yol açtığı sınırlı ve

istisnai örnekler dışında, durumlarını halen bu biçimde sürdürmektedirler. Durumları en özgün olan topluluk Yahudilerdir. Anadolu'daki varlıkları, ideolojik güçleri ve sermaye durumları, Siyonist stratejinin gerekleri konumlarını Beyaz Türklükte öncü kılmıştır. Fakat Yahudiler konusunda da genelleme yapmak doğru olmaz. Onların da Ulusal Kurtuluş sürecinde devrimci demokratik mücadeleye katkıları küçümsenemez.

Parçalanmış Kürdistan'ın diğer kısımlarında yaşananlar aşağı yukarı Türk modernite modelinde yaşananlara benzer olmuştur. Dönemin Kürtlük politikasına damgasını vuran ve belirleyici etkiye yol açan, Türk kapitalist modernitesinin anti-Kürt modelidir. Suriye'deki Fransız manda rejiminin İkinci Dünya Savaşına kadar sürmesi, Kürt aydınlar için kısmi bir özgürlük ortamı sağlamıştır. Dergi çıkarma ve örgüt kurmada fazla zorluklarla karşılaşmamışlardır. Fakat yasal bir Kürt statüsü de oluşturulamamıştır. Celadet Ali Bedirhan ve çevresinin dönemin anti-Kürt uygulamalarını izlemesi ve buna karşı silahlı mücadele deneyimlerine girişmesi (Osman Sabri'nin Kâhta dağlarındaki gerilla denemesi), Ağrı İsyanı için Xoybun ('Kendi kalma', 'kendi olma' anlamında isabetli bir adlandırma oluyor) örgütünü kurması ve Hawar dergisini çıkarması bu dönemin önemli çalışmalarıdır. Birçok diplomatik girişimleri de olmuştur. Fakat istenilen başarı elde edilememiştir. Dönemin hafızayı yok etme girişimleri göz önüne alındığında, bu faaliyetlerin önemli olduğu açıktır. Suriye'deki bir avuç aydın hareketinin öyküsü hazindir. Dönemi kavramak açısından incelenmesi ve ders çıkarılması gereken deneyimlerdir. Bu dönemde Fransa'nın Türkiye ile ilişki geliştirmesinde ve Suriye sınırlarını çizmesinde, İngiltere'nin Irak'a ilişkin yaptıkları kadar olumsuz olmasa da, Kürtleri koz olarak kullandığı önemle belirtilmesi gereken bir husustur. 1921 Ankara Antlaşmasıyla çağdaş dönemde Kürtlerin parçalanmasında Fransa bencil davranmış ve öncü rol oynamıştır.

Bu dönemde Irak Kürdistan'ındaki hareketlilik çok daha önemlidir. Buradaki Kürtler İngiltere hegemonyasını olduğu gibi kabullenmemiş, Arap yanlısı politikalara karşı direnmişlerdir. Süleymaniye bu dönemde de hareketlerin merkezi konumundadır. Şeyh, aşiret lideri ve bey özelliklerini şahsında birleştiren Mahmut Berzenci'nin direnişi önemlidir. İlk defa ve açıkça Kürdistan'a özgü siyasal iktidar için hareket etmiştir. İngiltere'ye kolayca boyun eğmemiş, uzun süre direnmesini bilmiştir. Benzer bir durum daha Birinci Dünya Savaşından itibaren Barzaniler için de geçerlidir. Şeyh Abdülselam Barzani'nin 1914'te idamı Şeyh Ubeydullah deneyimini sürdürmesiyle bağlantılıdır. Kürtlerin haklarını elde etmelerinde ısrarcı olmuştur. Oğul Barzanilerden özellikle Mustafa Barzani önderliği dönemin diğer önemli bir çıkışıdır. Türkiye-İran-Irak üçgeninde hareketli bir yaşamı olmuştur. Her iki önderlik İkinci Dünya Savaşına kadar geleneksel önderliklerin son temsilcileri rolünü oynamıştır.

Çağdaş Kürdistan tarihindeki en olumsuz gelişme, Türkiye Cumhuriyeti ile İngiltere İmparatorluğu arasında Irak-Türkiye sınırının çizilmesidir. Bu, Kürdistan'ın bedeninin parçalanması anlamına gelmektedir. Sınırların çizilmesindeki en önemli unsur, Kürtlerin hızla gündeme giren ulusal demokratik hare-

ketinin önüne geçmedir. Eğer Kürt ulusal hareketi çağdaş nitelikte gelişebilseydi, ne İngiltere'nin Irak petrollerine yönelik talepleri gerçekleşir, ne de Türkiye Cumhuriyeti'nin faşist nitelikli ulus-devlete dönüşmesi mümkün olurdu. Kürt ulusal hareketine İran Kürtlerinin de dahil olması durumunda, bölge üzerindeki İngiltere hegemonyasının gerçekleşmesi çok zorlaşırdı. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin hedeflediği Kürtleri tasfiye planı da gerçekleşemezdi. Musul-Kerkük konusunda sağlanan ittifakın her iki kesim açısından mantıki ifadesi budur. Bu ittifakın temeli 1920'deki Kahire Konferansı'na dayanmaktadır. Konferansın önemli bir saptaması, Ortadoğu'da kapitalist hegemonyanın geçerli olabilmesi için Kürt sorununun sürekli gündemde tutulmasıdır. Buna İsrail-Filistin sorunu da dahil edildiğinde, hegemonik güçlerin ülkeler ve halkların parçalanmasında ve kendilerine bağımlı statükoların oluşturulmasında ne denli uzun vadeli düşünüp planlar geliştirdikleri daha sonraki gelişmelerden gayet iyi anlaşılmaktadır. Kürt sorununun çözümüne yaklaşılmamasındaki temel etken bölge üzerindeki hegemonik hesaplardır. Irak Kürdistan'ındaki gelişmeler bu hesapları bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Diğer parçalardaki sorunların daha da ağırlaşmasında aynı hesapların payı küçümsenemez. PKK'ye yaklaşımlarında da aynı hesapların güncel olarak devam ettiği görülmektedir.

Aynı dönemde İran Kürdistan'ında da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'nin uyguladığı tasfiye modeli Şah Rıza tarafından da örnek alınmıştır. Yine iki hegemonik güç olan İngiltere ve Rusya ile uzlaşmaya varılarak, Kürtlerin varlığına yönelik tasfiye hareketi tüm hızıyla sürdürülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kürdistan üzerinde etkili olan Simko önderliğindeki hareket, Türkiye ve İngiltere'nin İran'la dayanışmaları ve Şahlığı desteklemeleri sonucunda tasfiye edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilan edilen Mahabad Kürt Cumhuriyeti de aynı ittifaka Sovyet Rusya'nın dahil edilmesiyle ortadan kaldırılmıştır.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönem modern Kürt ulusal hareketinin gelişeceği dönemdi. Kürdistan'ın parçalanması, üzerindeki cılız hareketlerin tasfiyesi ve ardından ağır asimilasyonist politikaların uygulanması, modern ulusal hareket olma şansını ortadan kaldırmıştır. Hamidiye Alayları aynı engelleyici rolü Birinci Dünya Savaşı öncesinde oynamıştır. Her iki dönem yaklaşık yarım asır demektir. Bu yarım asırlık dönemde dünya çapında benzer nitelikteki tüm halklarda ulusal hareketler gelişme ve olgunlaşmaya başlamışlardı. Kürtler Hamidiye Alayları ve parçalama operasyonları sonucunda modern ulusal hareket olma ve başarma şansını kaybetmişlerdi. Günümüze kadar süren çözümsüzlükleri hesaba kattığımızda, yaklaşık yüz yıldır emperyalist sömürgeci oyunlarla nelerin kaybedildiğini daha iyi anlayabilmekteyiz.

Bu yüz yılda burjuva önderlikli Kürt ulusal hareketinin dünya genelinde olduğu gibi gelişmeyişi veya çok cılız kalışının nedenlerini daha köklü araştırmak gerekir. Bu durumu kaba materyalist bir yaklaşımla kapitalizmin, dolayısıyla burjuva sınıfının objektif bir olgu olarak gelişmeyişine bağlamak doyurucu bir açıklama değildir. Benzer birçok ülkede daha başarılı ulusal hareketler

gelişmiştir. Örneğin iç içe yaşadığı Türk ulusal hareketi de benzer koşullara dayalı olarak gelişip daha başarılı olmuştur. Kürt ulusal hareketinin gelişmeyişini az çaba harcanmasına ve eylemlerin, hatta savaşların geliştirilmeyişine bağlamak da doğru değildir. Tersine, çok sayıda hareket geliştirilmiş ve çatışma yaşanmış ama başarılı olunamamıştır.

Modern Kürt ulusal hareketinin geliştirilemeyişinin birinci köklü nedeni, Kürt üst tabakasının tarihsel oluşum tarzıyla ilgilidir. Med Konfederasyonu'nun yıkılışından beri bu tabakanın oluşum tarzında bir çarpıklık söz konudur. **Heredot Tarihi**'nde çöküşle ilgili şöyle bir öykü anlatılır: Medlerin son kralı Astiyag kendisine ihanet eden Harpagos'a şöyle der: "Ey alçak, bana ihanet ettin, krallığımın yıkılışını gerçekleştirdin. Bari kendin yerime geçseydin. Madem bunu yapmadın, hiç olmazsa krallığı Medlerde bıraksaydın. Neden alçakça götürüp Persli uşağımız Kyros'a teslim ettin?" Öykünün gerçek olup olmadığını bilmiyoruz, ama bu öykü Kürt işbirlikçi üst tabakasının oluşumunu gayet iyi dile getirmektedir. Üst tabaka unsurları daima basit şahsi veya ailevi çıkarları uğruna iktidar erkini kendi halkları üzerinde egemenlik kuranlara peşkeş çekmişlerdir. İstisnaları olmakla birlikte, bu zihniyet ve tavır günümüze kadar etkili olmuştur. Bunda kabile ve aileler arasındaki rekabetlerin de rolü olsa gerek. Kürtlük zihniyetinde şahsi ve ailevi özellik, bencillik tarih boyunca hep ön planda olmuştur. Pers ve Sasani İmparatorluğu'ndaki konumları da böyledir. Ortaçağda İslâmî iktidar döneminde koşullar çok elverişli olmasına rağmen, iktidar erkini önce Emevi ve Abbasi, daha sonra Selçuklu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı Hanedanlarına peşkeş çekmişlerdir. Rahatlıkla merkezî bir sultanlık kurabilecek güçtedirler. Ehmedê Xanî bunun özlemini mısralarında üzüntüyle yansıtmaktadır. Hatta Osmanlı Sultanı Yavuz Selim, İdris-i Bitlisi'ye, kendilerine bir beylerbeyi seçmelerini tavsiye etmektedir. Ama yirmi sekiz Kürt beyi kendi aralarında anlaşamadıklarını söyler ve Yavuz'dan bizzat bir beylerbeyi atamasını isterler. 19. yüzyılda Bedirhan Bey'e stratejik darbeyi vuran yeğeni Yezdanşêr'dir. Benzer birçok hareketin yaşadığı da aynı öyküdür. En son PKK olayında onlarca kez yaşanan da bu öykünün kendisidir. Tasfiye hareketlerinin tümünde aynı gerçeklik rolünü icra etmektedir.

İkinci köklü neden, birincisiyle bağlantılı olarak, üst tabaka unsurlarının dünya görüşü, program ve örgütleniş tarzıyla ilişkilidir. Bağımsızlık ve özgürlük köklü olarak zihniyetlerinden silinmiştir. Dünyayı katı bağımlılık penceresinden algılamaktadırlar. Bağımsızlık ve özgürlük sanki onlara düşman gibidir. Biraz da böyledir. Çünkü mensubu oldukları tarihsel-toplumsal kültüre ihanet ederek, o kültürün özgür yaşamına değer biçmeyerek ve yabancı kültürler içinde yaşamayı çıkarlarına daha uygun bularak kendilerini oluşturmuşlardır.

Üçüncü köklü neden, yine ilk iki nedenle bağlantılı olarak, alt tabakanın daha da gerilemiş kabile ve aile formları içinde kalması, şahsi ve ailevi sorunlara ve bunlardan kaynaklı çatışmalara iyice boğulmasıdır. Vasat Kürt için namus, kendi bencil çıkarlarını ve ailesini korumaktan öteye gitmez. Büyüklerinden öğrendiği namus anlayışı böyledir. Kendisi ve ailesinin namusunu top-

lumun namusuna (namus = nomos = toplumsal kural = ahlâk) ve ahlâkına bağlamayı akıl etmez; ahlaki ilke ve tavır edinmez.

e- Kürt hareketi, İkinci Dünya Savaşından sonra Mahabad Cumhuriyeti'nin tasfiye edilmesiyle derin bir sessizliğe gömülmüştür. Kendini sırasıyla beylik, şeyhlik ve ilkel milliyetçi önderliklerle ifade eden hareketlerin ağır yenilgisi bu ölüm sessizliğine yol açmıştır. Umutsuz ve karamsar bir dönem baş göstermiştir. 1945'lerde ilan edilen KDP'ler kendilerini çağdaş partiler olarak tanımlamaya çalıştılar. Doğal olarak yakın geçmişin ağır izlerini taşımaktaydılar. Burjuva sınıf temelleri zayıftı. Aydınları çok azdı. Yenilgilerin yol açtığı umutsuzluk yeni girişimlere karşı oldukça ihtiyatlı yaklaşmalarına yol açıyordu. Dünyadaki örneklerin çok gerisindeydiler. Durumları İkinci Meşrutiyet dönemindeki Kürt aydınlanmasından ve hareketliliğinden daha geriydi. Bu da tasfiyelerin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Dönemin önder figürü Mustafa Barzani'de temsil edilmektedir. Mahabad'daki rolünden sonra (Mustafa Barzani burada askeri yetkilidir) Sovyetler Birliği'ne maceralı bir yürüyüşle varmayı başarmıştır. 1958'deki Irak İhtilali dönüşün yolunu açmıştır. Kansız bir çözüm şansı vardır. Tarafların karşılıklı beklentilerinin karşılanmaması, 1961'de çatışmalı bir sürecin patlak vermesine yol açmıştır. 1964 yılında özerklik uzlaşmasına varılmasına rağmen, bu anlaşma uygulanmamıştır. 1971'deki uzlaşma daha geniş kapsamlıdır ama o da uygulanmamıştır. 1975 yılında Cezayir'de Irak ve İran devletlerinin karşılıklı tavizler temelinde uzlaşmaları (1926'daki Türkiye-İngiltere uzlaşmasına çok benzemektedir), hareketin bir döneminin daha sonu anlamına gelmiştir. 1964 uzlaşması nedeniyle Mustafa Barzani önderliğine karşı muhalefete geçen İbrahim Ahmet ve Celal Talabani önderliği, geleneksel Süleymaniye temelli yeni bir çıkışa yol açmıştır. 1975 yılında YNK (Yekîtî Nîştîmanî Kurdistan)'nin kuruluşuyla daha çağdaş bir hareketin oluşmasına çalışılmıştır. Radikal sol ve liberal nitelikli bu hareketin dayandığı coğrafi zemin ve kültürel yapı, Kürdistan'ın bütünlüğünü temsil etme idealları açısından elverişli değildi. Geçmişte olduğu gibi uç bir hareket olarak kalma riskini taşımaktaydı.

Kürdistan'ın diğer parçalarında da önce KDP uzantıları, daha sonra sol alternatifler gelişmeye başladı. Türkiye Kürdistan'ındaki KDP uzantıları kendilerini önce 1959'da 49'lar Davası, sonra 1965'te Türkiye-KDP olarak yansıttı. Çok cılızken ve daha ilk adımlarında Türk kontrgerillasının kontrolüne girmişlerdi. İlk T-KDP Başkanı Faik Bucak'ın aşiret içi kavga süsü verilerek öldürülmesiyle birlikte, mensubu olduğu Siverek-Bucak aşireti kontrgerillanın önemli bir üssü haline getirildi. Türkiye solunun Kürdistan uzantıları sosyal şovenizm denilen hâkim ulus hastalıklarını taşımaktan öteye rol oynamıyorlardı. Kürt ve Kürdistan'ın varlığı en temel tartışma konusuydu. Tabular öncelikle bu kavramlarda kırılmaya çalışılıyordu. Gerçekçi bir program ve örgütlenme söz konusu edilmiyordu. Kürt sorunu slogan olmaktan öteye gidemiyordu. Yapılan sosyolojik çalışmalar pozitivizmin kaba örnekleriydi. 1969'larda kurulan DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları), İkinci Meşrutiyet dönemindeki Kürt Teali Cemiyeti'nin düzeyini aşamıyordu. 1940'lar sonrası ölüm sessizliği aşılmasına

rağmen, henüz çağdaş bir ulusal hareket olmanın çok gerisindeydiler. Bu dönemde temelleri atılan PKK kendi öz gerçekliğini arama çabasındaydı.

Mahabad Cumhuriyeti'nden sonra aynı derin sessizliğe gömülen İran Kürdistan'ında KDP yeni bir deneyim olarak ortaya çıktı. İ-KDP bir aydın olan Abdurrahman Qasimlo önderliğinde modern bir parti olma doğrultusunda gelişiyordu. 1979'daki İran Devrimi'yle başarı fırsatı yakalanmıştı ama değerlendirilemedi. İran komplosuyla öldürülen Abdurrahman Qasimlo ve sonraki önderi olan Sadiq Şerefkendî'nin ardından hareket mültecileşti. 1970'lerde kurulan sol gruplar ve Komala pek etkili olamadılar.

Suriye Kürtlerinde gelişme gösteren edebi çalışmalar, İkinci Dünya Savaşından sonra da devam etti. Cîgerxwîn gibi bir şair yetişti. Osman Sabri'nin benzer çalışmaları oldu. Bedirhanların geleneğini devam ettirmeye çalıştılar. KDP'nin Suriye uzantıları oluştu. Komünist Parti'nin teşkilatları da oldukça etkili oldu. Geleneksel komünist partilerin tüm Kürdistan parçalarında KDP misali uzantıları vardı. Fakat öz kimliğe dayalı olmadıkları ve Kürdistan toplumsal doğasını çözümleyemedikleri için başarı şansları yoktu. Genelde de reel sosyalizmin hastalıklarını yaşıyorlardı.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Kürt hareketleri geçiş aşamasındaydılar. Üst tabakanın geleneksel önderliği yenilip tasfiye olmuştu. Geriye karamsar bir tablo bırakmıştı. Kürtlerin varlığına ve özgür yaşam arzularına ilişkin derin bir güvensizlik oluşmuştu. Belki de tarihte ilk defa yaşanan kendine güvensizlik, inançsızlık söz konusuydu. Bir nevi Kızılderilileşme olgusuna dönüşme korkusu ve endişesi gelişmişti. Zaza ve Alevi Kürtlerde bu olgu kendini daha çok yansıtıyordu. Kürtlük çağdaş anlamda doğmadan ölmüştü. Daha doğrusu, üst tabaka somutunda 'ölü doğum' gerçekleşmişti. Ulusal ve toplumsal kimliklerine asıl sahip çıkması gereken modern sınıf ve aydınlar sahnede pek yoktu. Uygulanan katı asimilasyonist politikalar sonuç vermişti. Kürtlükten vebadan kaçar gibi kaçan aydın geçinenler söz konusuydu. Halkın tüm derdi fiziki varlığını sürdürebilmekti. Ortaya çıkan burjuvalaşma, Yahudilerinkinden çok daha dönek bir sınıflaşmaydı. Kürtlükten kaçtıkça para kazandıklarından, Pavlov'un köpekleri gibi bunun şartlanmasını yaşıyorlardı. 1970'lerin Kürdistan'ı ve Kürt toplumu, kendileri hakkında idealleri kalmayan veya çok cılız inanç emareleri gösteren insanların memleketi ve toplumuydu. 'Kuyruklu Kürt' iftirası tutmuştu. Bu durumda herkes ya kuyruklu olmadığına kendini inandırabilmek için Kürtlükten çıkmıştı, ya da utangaç bir biçimde kuyruğunun olmadığını söylerken ikide bir arkasına bakmaktan da geri durmuyordu.

Bu gerçekliği şahsımda da yaşıyordum. Çıkış bulabilseydim Kürtlük ve Kürdistanlılıktan çoktan vazgeçecektim. Fakat çağdaş bilinçle tanıştıktan sonra gerçeklik üzerime üzerime geliyor, kâbus gibi üstüme çöküyordu. Modernitenin ışıltıları beni çekiyordu. Fakat adı konulmayan veya çoktan terk edilen coğrafyayla adı geçtikçe utanılan halkımdan tam kopamama, bu ışıltılardan beni yüz geri ediyordu. Türk modernite modeli mutlak anlamda Kürtlük ve Kürdistanlılıktan vazgeçmeyi gerektiriyordu. Bazen kendini güzel bir kadın gibi sunduğunda, onunla yaşayabilmek için kendini mutlaka inkâr etmen ge-

rekiyordu. Hatta dost, arkadaş edinmek istediğin erkeği de aynı dayatma peşindeydi. Azıcık kendilik mutlak yalnızlık demekti. Tam Araf'taydım. Ne cennet umudum ne de cehennem korkum kalmıştı. Mecnun gibi dolanıp duruyordum. Kürtlük modernist yaşam karşısında tam bir ayak bağı konumuna indirgenmişti.

Burjuva ulusal hareketi oluşturması gereken sınıf daha doğuşunda kendini Türk olarak tanımlamak zorundaydı. Entelektüelin konumu Kürtlüğün inkârıyla yakından bağlantılıydı: Entelektüel, Kürt olmayandı. 1970'ler Kürdistan'ın ve Kürtlerin çağdaşlık doğrultusunun kökenini belirleyebilmek için karar gerektiren yıllardı. Hâlâ hatırımdadır: "Sömürge Kürdistan" kavramını ilk defa düşünceme ve yüreğime indirdiğimde bayılmıştım. Ev ortağım, büyük insan Haki Karer o halimi gördüğünde, Kürt olmadığı halde, şahadete erişinceye kadar yeni oluşumun gerçek önderi gibi hareket etmekten asla çekinmedi. Yoldaşlığın gerçek timsaliydi. Hareketlerin rüşeym hali rahme düşüşteki halden daha ağır zorluklarla yüklüdür. Biyolojik rüşeym hallerinin cinsel içgüdülerce belirlenmiş kanunları vardır. Kendilik hükmünü icra eder. Sosyal hareketler eğer toplumsal yaşamda iz bırakacak türdense, uzun süre ve çok zorlu geçen mekân koşullarında rahme düşmeyi bekler. Peygamber geleneğindeki dağa çıkma, mağaraya çekilme sahnesi tamamen peygamberlerin yol açacakları sosyal hareketin rahme düşme safhasını teşkil eder. Hz. Muhammed'in melek Cebrail'le ilk görüşmesi ve "Oku!" vahyini alması, sonrasında içine girdiği kendinden geçiş ve titreme nöbetleri bu yüce anı ifade etmektedir.

Kurulu herhangi bir güce dayanmak yeni doğuş anlamına gelmez. Ancak o gücün kurallarınca yaşam döngülerini tekrarlamaya yarar. İnanç güçlerine dogmatik bağlılıklar için de aynı hususlar geçerlidir. Hatta bilimsel düşünce doğrultusunda yol almak dahi yeni toplumsal hareket olmaya değil, olsa olsa inandırıcı bir hatip olmaya götürür. 1970'lerin koşullarında Kürtler için köklü bir özgürlük hareketi olmaya karar vermek, tavuk civcivinden kartal yavrusuna dönüşme misali, hem de etrafı kartalın düşmanlarınca dolu bir ortamda büyümek ve uçmaya yeltenmek demektir. Koşullar öyle bir kartal uçuşu gerektirir ki, hep yükseklerde seyredeceksin. Büyük şehitlerimizden Mazlum Doğan'ın şahsıma ilişkin bir belirlemesini bu satırları yazarken hatırlamak durumunda kaldım. Şöyle dediğini duymuştum: "Arkadaşın yol yürüyüşü kartal uçuşuna benziyor. Hem de sürekli yükseklerde seyrederek uçuyor."

PKK HAREKETİ VE DEVRİMCİ HALK SAVAŞI

'Sömürge Kürdistan' kavramının beynimde ve yüreğimde yol açtığı titreme ve ardından baygınlık geçirmem ilk ve son olaydı. Gerçekten tuhaf karşılamıştım, ancak bir kavramın neden bu denli etkili olduğunu sonraki gelişmeler gösterecekti. Ama ilk başlardaki etkilenmeyi izah etmek bana hâlâ zor gelmektedir. Kürdistan'ın ve Kürtlüğün ölüm fermanının verildiği ve en koyu biçimiyle yaşandığı dönemde Ankara'da hem de tek başına kavramsal dirilişe karar vermek bir romana konu olabilecek denli ciddi bir çözümlemeyi gerektirir.

Hem Kürt hem de Türk devrimci gençlik hareketleri ortamında bulundum. Bu hareketlerden etkilendiğim açıktır. DDKO ve Dev-Genç'in etkisini hissettirdiği yıllarda bu oluşumların sempatizanı olmak küçümsenecek bir olay değildi. THKP-C, THKO, TKP/ML-TİKKO isimlerini duymuş, önderlerinin yiğitçe şahadetlerine tanık olmuştum. THKP-C Önderi Mahir Çayan'ın önce Hüseyin Cevahir'le birlikte Maltepe'de direnişi, Hüseyin'in şehit düşmesi, kendisinin yaralı olarak yakalanması ve cezaevine konulması, ardından cezaevinden kaçışı ve dokuz yoldaşıyla Kızıldere'de şahadete erişmesi oldukça etkileyiciydi. Bu katliamı protesto etmek için SBF'de yaptığımız ilk boykot eylemine önderlik edecek kadar üzerimde etki bırakmıştı. THKO Önderi Deniz Gezmiş ve iki yoldaşının idama götürülüşlerini görmüştüm. TİKKO Önderi İbrahim Kaypakkaya'nın aynı dönemde Diyarbakır Zindanında işkenceye karşı direnerek şahadete ulaşması da etkileyiciydi. Her üç önderin Kürt halk ve ulus gerçekliğini hayatları pahasına dile getirişlerine tanık olmuştum. Şüphesiz ikinci sırada gelen bir dizi başka etmenle birlikte, gençliğin bağrından çıkan bu önderlerin hakikat uğruna şahadetleri beni kendi öz gerçekliğim üzerine yürümeye cesaretlendiren temel etkenlerdi.

Öz gerçekliğin üzerine yürümeye cesaret etmek başka bir şey, nasıl yürüneceğini bilmek ise daha başka bir şeydi. İlkokul döneminden çocuklardan namaz grubu inşa etme deneyimine sahiptim. Başka pastoral grup deneyimlerim de vardı. Fakat ölümcül gerçeğin üzerine yürümeye cesaret etmek ve bunun ilk adımlarını atmak benzersiz, tekil bir çıkıştır. Sonradan çok tartışılmış, "Emniyet neden göremedi, neden zamanında tedbir alamadı?" diye eleştiriler yapılmıştı. Ancak ortada emniyetlik bir durum yoktu. Mecnun misali sayılabilecek tuhaf bir çıkış vardı: Gücün ve hakikatin, dikkat edilmezse güçsüzlüğün ve yanlışlığın kaynağı olabilecek bir çıkış. Ne kadarı akıl hareketiydi, ne kadarı duygu eseriydi sorularına yanıt vermek güçtür, pek anlamlı da değildir. 1970-'80 Türkiye'sinde iki kelimeye dayalı siyasal bir kavramla yürüyebilmek ve yaşamak çok önemliydi. Yıllar değil günler kurşun gibi ağır geçiyordu. Gerçekleşmesi beklenen hedefin kendisi hayalden daha muğlâktı. Fakat grup olmanın bile büyük bir gerçekleştirim olduğundan emindim. En değme emniyet istihbaratçısının gözleri önünde oynanan grup oyunumuzun ciddiye alınmadığını, hatta hafife alındığını ve alaylı karşılandığını tahmin etmek zor değildi. Tıpkı ilk sosyal deneyimimi (Kürt olabiliriz deneyimi) aktardığım

köylünün söylediği “Sen kuru tahtaya laf anlatıyorsun, bu tahta parçasını nasıl yeşerteceksin?” sözündeki gibi bir inançsızlıkla karşıladıkları açıktı. Kaldı ki, akranımız olan birçok grup, bizleri ‘Yandım Allah Çetesi’ olarak değerlendirmekten geri durmuyordu. UKOCULAR, APOCULAR ilk adlarımız olmuştu bile. Adlandırılmak gurur veriyordu. Tıpkı bir çocuğa ad vermek gibi. Fakat bu adlar kendi öz seçimlerimiz değildi. Grup döneminde kendimize ancak Kürdistan Devrimcileri diyebiliyorduk. Kendimize gerçek ad vermeye ancak grup olarak doğduktan beş yıl sonra cesaret edebildik. Ankara’nın Çubuk Barajı eteklerinde1973 Newroz’unda başlayan, çok heyecanlı, mecnun misali geçen yolculuk 27 Kasım 1978’de Diyarbakır’ın Lice ilçesine bağlı Fis Köyünde PKK adını almakla sonuçlanınca kendimizi namusu kurtarmış sayacaktık. Bundan daha büyük hedef mi olurdu? Ne de olsa modern sınıfın modern örgütü kurulmuştu.

A- PKK VE ULUS-DEVLETÇİLİK İDEOLOJİSİ

Bugünden geriye bakıp PKK’nin ilanına götüren koşulları ve bilinç ortamını daha gerçekçi yorumlayabiliriz. Buna geçmeden önce özne-nesne ayrımına dayalı düşünce biçimine ilişkin değerlendirmeleri biraz daha geliştirmek konuyu daha da aydınlatıcı kılacaktır. Batı Avrupa kapitalist hegemonyasının yükselişinde bu düşünce biçiminin temel rol oynadığından bahsetmiştik. Uygarlık sisteminin dayandığı ve kent-sınıf-devlet üçlemesinde ifadesini bulan köklü toplumsal bölünmenin meşrulaştırıcı kavramı olan tanrı-kul ayrımı azami gelişmesine Batı uygarlığında özne-nesne ayrımının en net felsefi yorumuyla erişti. Özne-nesne kavramı uygarlık sisteminin temel kavramıdır. Bu ayrım kapitalist moderniteyi mümkün kıldığı gibi, onunla en gelişkin yorumuna kavuştu.

Özne-nesne kavramına dayalı felsefenin hakikat alanında büyük gelişmelere yol açtığı bilinmektedir. Bu felsefe hakikat bilincinin oluşumunda aldırdığı mesafeyle Batı kapitalizminin dünya çapında hegemonyasını sağladı. Unutmamak gerekir ki, her çağdaş sistem kendi dönemindeki hakikat algısıyla kendini başat kılmaya çalışır. Hakikat algısının dışında hiçbir yöntemin kalıcı başarı şansı yoktur. Hakikat algısı en yüksek olan uygarlık sistemi kendini hegemonikleştirdiği gibi, ancak daha yüksek hakikat algısına sahip sistemler onu aşabilir. Batı Avrupa’da yükselen uygarlık sistemini dünya çapında hegemonikleştiren temel etken onun hakikat algısındaki üstünlüğüdür. Bunu da özne-nesne ayrımını geliştirmesine ve temel felsefesi (Kartezyen felsefe) haline getirmesine borçludur. Sorgulanması gereken husus, bu kavramın mutlak hakikat ifadesi olup olamayacağıdır. Kuantum fiziğindeki çözümlemelerle özne-nesne ayrımının mutlaklaştırılamayacağı kanıtlanmıştır. Gözlemleyen-gözlemlenen ayrımı son tahlilde anlamını yitirmekte, karşılıklı etki esas olmaktadır. Çıkan sonuç, hakikatin göreceli karaktere sahip olduğudur. Mutlak nesnellik (materyalizm) olmadığı gibi mutlak öznellik (idealizm) de mümkün olamamaktadır. Hakikat her iki uç anlayışta değerini yitirmektedir. Özne-nesne ayrımını mutlaklaştırmayan görelilik kavramı hakikati üretme kapasitesi en fazla olan kav-

ram niteliğindedir. Zaten Albert Einstein'ın fizikte yol açtığı devrimin temelinde yatan görelilik kavramıyla kanıtladığı gerçeklik de hakikate ilişkin yorumdur. Dolayısıyla özne-nesne ayrımına dayalı kapitalist modernitenin mutlak değer taşımadığı ve aşılması gerektiği ortaya çıkmıştı. Kapitalizmin aşılması gereğini K. Marks'ın kapitalizme ilişkin yorumundan çok A. Einstein'ın hakikat yorumu ortaya koymuştur. K. Marks ve F. Engels'in materyalist doğa, toplum ve tarih felsefesi özne-nesne ayrımını aşamadığı için özgür insanın gerçekleşmesini mümkün kılamamıştır. Daha doğrusu, bu yöndeki çabaları yeterli olmamıştır. Çevrenin yıkılışı ve toplumun çöküşü özne-nesne kavramının kapitalizmde kazandığı anlam ve uygulama gücüyle bağlantılıdır. Çevresiz ve toplum olmaksızın yaşam mümkün olmadığına göre, eğer insan yaşamının sürdürülmesinde ısrarlıysak, kapitalizmin aşılması kaçınılmazdır. Özne-nesne ayrımını mutlaklaştırmayan görelilik felsefesi bu aşılma imkânını verir.

PKK'nin inşasına giderken Marksizm'in bilimsel sosyalizm çizgisine sadık kalmaya büyük özen gösterdim, gösterdik. Reel sosyalizm olmasaydı belki de PKK türü bir örgüt oluşmayacaktı. Fakat bu gerçeklik PKK'nin doğuş döneminde tam bir reel sosyalist oluşum olduğunu göstermez. Ondan büyük oranda etkilense de, PKK'nin tüm gerçeği reel sosyalizmle izah edilemez. Burada daha doğru bir yoruma varmak için görelilik ve farklılık kavramına başvurmak gerekir. Halen hatırlıyorum; reel sosyalizmdeki özne-nesne ayrımından ötürü PKK'nin inşası için maddi zemin arıyor, materyalist yorum yapmaya çalışıyordum. Bu arayış olmazsa olmaz türünden bir ilke değerindeydi. Kürtlerde, Kürdistan'da işçi sınıfına benzer olgular vardı. Burjuvalaşma hissediliyordu. Reel boyut için bu olgular yeterli görülüyordu. Ama tam emin olduğumuzu söylemek doğru olmaz. İlke gereği bir kabullenişti bu. Böyle olunca da kendimi, kendimizi tümüyle dogmatik tarzda yaşamın doğal akışına kapatmamış oluyorduk. Bu yanımız giderek açılım gösterecek, farkımızı oluşturacaktı.

İlkelerin dogmatizme götürme tehlikesi her zaman vardır. Dogmatizm bizde de uzun süre etkili olmuştu, etkisi hâlâ küçümsenemez. Fakat sınırlı da olsa göreceliğe açık olmamız, dogmatizmin tehlikelerine karşı en önemli savunma silahımız olacaktı. Görecelik felsefesini özne-nesne ayrımındaki hakikat payından tümüyle mahrum etmeden ve karşıt temelde bir mutlaklığa dönüştürülmesine fırsat tanımadan kullanırsak hakikatin azami yorumuna gidebilir, her kritik koşulda ona başvurarak başarıyla çıkış yapmaya ve özgür insan olmaya imkân sağlayabiliriz. Eğer bugün geriye dönüp PKK'yi yeniden yorumlamaya çalışıyorsak, bunu özne-nesne ayrımını mutlaklaştırmayan, kendisini de mutlaklaştırmamaya özen gösteren felsefi dönüşüme borçluyuz. Özne-nesne ayrımını aşan felsefi dönüşümü küçümsememek gerekir. Postmodernist savrulmalara düşmeden, Marksist yorumları da dahil, kapitalist modernitenin temelindeki felsefenin bütün versiyonlarını aşmak en büyük düşünce devrimini inşa etmek anlamına gelir. Şüphesiz henüz bu düşünce devriminin başlangıcındayız. Yine de bu devrimin pratik sonuçları küçümsenemez. Bu çerçevede PKK'yi yeniden yorumlamak, 1970'lerin başlarında hangi dünya koşullarına ve

maddi kültür öğelerine dayandığını, yine aynı dönemdeki hangi temel bilinç, örgüt ve eylem formlarını ve manevi kültürü esas aldığını belirlemek, PKK Hareketi'ni doğru tanımlamak kadar günümüzdeki rolünü de daha çok aydınlatacaktır.

1- 1970'ler Dünyasının Koşullarını Doğru Tanımlamak

Hiçbir düşünce hareketi insanın içinde yaşadığı maddi formlardan bağımsız olarak gelişemez. Önemli olan düşüncenin hangi maddi formları yansıttığıdır. Toplumsal gerçeklik söz konusu olduğunda, maddi formların kendileri de düşünce formlarının inşa edilmiş, kurumlaşmış halidir diyebiliriz. Toplumsal formlar dil dahil, düşünce ve zihniyet oranları yüksek esnek doğalar olarak değerlendirilmelidir. Esnek doğalar düşünce enerjisinin sıkça dönüşüp form kazanmasıyla oluşurlar.

1970'ler dünyasının hegemonik sistemi kapitalist modernitedir. Batı Avrupa merkezli bu sistemin yükselişi ve hegemonik karakter kazanması son beş yüz yılın eseridir. Aynı sistem 16. yüzyıldan 18. yüzyılın sonlarına kadar ticari kapitalizm, 18. yüzyılın sonlarından 1970'lere kadar endüstriyel kapitalizm, 1970'lerden sonra da finans kapital hegemonyasıyla kendini küreselleştirerek sürdürür. Dönemler arasındaki fark sermayenin niteliksel dönüşümüyle ilgilidir; daha doğrusu sağladığı kâr miktarıyla bağlantılıdır. Ticari kapitalizm manifaktür sanayisinde yaşanan dönüşüm ve finans sistemlerinin geliştirilmesiyle kendini karakterize eder. Uzun mesafe ticareti kârı azamileştirmektedir. Bu nedenle denizaşırı ve kıtalararası ticaret geliştirilmektedir. Sanayi kapitalizmi üretimin fabrikalaştırılmasıyla azami kârı gerçekleştirmektedir. Hem ticari hem de sınaî kapitalizmde finans araçları (para, senet vs.) esas olarak değişimi ve üretimi hızlandırmada rol oynamaktadır. Kendi başlarına azami kâr oranlarına erişme durumunu henüz kazanmamışlardır. Böylesi bir olanak 1970'ler dünyasında para sisteminin değiştirilmesiyle, yani Dolar'ın altın karşılığında basımından vazgeçilmesiyle elde edilmiştir. Bu açıdan 1970'ler dünyası paradan para kazanmanın azami kâr oranına erişimini ifade eder. İnsanlık tarihinde ilktir. İlk iki dönemde hem fikir hem de mal üretiminde yaratıcılık vardır. Fikrî oluşumlarda ve mal üretiminde kapitalizmin diğer sömürü sistemlerine oranla belirgin bir üstünlüğü bulunmaktadır. Aynı oranda toplum üzerindeki hâkimiyetinde de üstünlüğünü katmerleştirmektedir. Endüstriyalizm ve ulus-devlet iktidarı kapitalizmin hegemonik zaferi anlamına gelmektedir. Azami kâr ancak endüstriyalizm ve ulus-devletçilik toplumda egemen olduğunda gerçekleşmektedir.

Finans kapital döneminde artık fikrî yaratıcılığa ve üretim ahlâkına gerek kalmamıştır. Paranın egemenliği veya tanrılaştırılması (Ulus-devlet sanayi kapitalizminin tanrısı iken para finans kapitalizminin tanrısıdır) finans kapitalizmine özgüdür. Para finans kapital çağında sadece değişim, birikim ve üretimi hızlandırma aracı değildir, bizzat toplumla ilgili her şeye (Buna ulus-devlet de dahildir) hükmeden araç veya öznedir. Bu özelliğini nasıl kazandığını açığa çıkarmak, uygarlık tarihinin kapsamlı biçimde çözümlenmesini gerekti-

rir. Fakat özce kavramak istersek, pazar ve iktidar olgusunun azami yoğunlaşması olarak tanımlayabiliriz. Tanımı gereği hem ekonomik pazarı hem de ulus-devlet iktidarını kendine bağlayacak kadar üstünlük kazanmasını ifade etmektedir. Geriye para araçları üzerinde oynamak kalıyor ki, borsa, döviz ve faiz olguları bunun için yeterli imkânı sunmaktadır. Para sahipleri hiç çalışmadan, yeni yaratıcı fikir ve üretim yöntemlerine başvurmadan, bu araçlarla azami kârı ilk iki döneminkiyle karşılaştırılamayacak denli büyütmektedir.

Azami kârın bu gerçekliği toplumun çöküşüyle eşanlamlıdır. Toplum tarih boyunca çok sıkı ahlaki ve politik normlarla varlığını geliştirip sürdürmüştür. Uygarlık tarihinden önce insanlık zaten kâr olayını tanımamaktadır. Üretim ve fikir hem kâr olgusuna imkân vermemekte, hem de üretim fazlası ortaya çıktığında 'armağan ekonomisi'yle dağıtmaktadır. Kârı ve sermaye birikimini en büyük günah saymaktadır. Uygarlık tarihi boyunca toplumun marjinal yapılarında, gizli dehlizlerinde üreme imkânı bulduğunda ise kendisine çok sınırlı yaşam şansı verilmekte, sıkça müsadere edilmektedir. Özellikle dinler sermaye birikimini andıran murabaha sistemini en büyük günah saymışlar, tanrıya şirk koşmakla bir tutmuşlar ve yasaklamışlardır. Bu yaklaşımın altındaki temel etken sermaye birikiminin anti-toplumsallığı ve toplumsal çöküntüyle ilişkisinin erkenden fark edilmesidir. Uygar toplumun iktidar sahipleri ile ekonomiyi yönlendirenlerin kâra yönelik bu yaklaşımları, hükümranlıklarının ve sömürüleri altındaki toplumsal varlığın sürdürülmesi ve çökmemesi içindir. Bu güçler kâr ve sermayenin yol açacağı tehlikenin farkındadırlar.

Kapitalizmin ilk iki çağında finans sisteminin öne çıkıp başat rol oynamasına ağırlık verilmemesi ve buna ilgi gösterilmemesi de geleneksel yaklaşımın etkisinin halen güçlü olmasıyla bağlantılıdır. Zaten özünde kriz yaratan bir sistem olan kapitalizm binlerce yıl zincire vurulmuş bir canavar olup, Batı Avrupa'da kilisenin ve iktidarın ağır bunalım geçirmesinden yararlanarak kafesini parçalamış ve toplum üzerinde yeni tanrısallık olarak hüküm sürmeye başlamıştır. Kapitalizmin normal bir toplumsal düzen olmadığını, olamayacağını iyi bilmek gerekir. Kapitalizm tüm felsefi akımları ve sosyal bilimleri (Buna kısmen bilimsel sosyalizm de dahildir) meşru bir sistem olduğuna toplumu ikna etmek için imdadına ve yanına çağırmıştır. Özellikle ekonomi-politik kapitalizmin meşrulaştırıcı kutsal kitabıdır. Öyle yorumlamak gerekir. İnsanlık tarihinde, toplumsal gerçeklikte böyle algılanan bir hâkimiyet ve sömürü sistemi olarak finans çağıyla birlikte tümüyle kontrolden çıkmakta, toplumla ve hatta çevresiyle ilgili her şeyi kontrolü altına almaktadır. 1970'lerdeki büyük karşıdevrimi böyle tanımlamak hayati önem taşımaktadır.

Henüz taze olan hatıralarımızdan bilmekteyiz ki, 1970'lerin karşıdevrimi 1968'lerde zirve yapan anti-modernist kültür devrimine karşı geliştirildi. 1970'lerde finans kapitalin egemenlik çağına geçiş, taktığı masum ekonomik dönüşüm maskesiyle izah edilemez. Finans kapitalin egemenliği iki Dünya Savaşı, tarihin en kanlı yüzyılı olan 20. yüzyılın savaşları, daha da ötesinde son beş yüz yılın sınıfsal egemenlik ve sömürgecilik savaşlarının mirası ve topluma karşı tepeden tırnağa savaş demek olan ulus-devlet iktidarı üzerinde yüksel-

mektedir. Sadece azami kâra bakan, ekonomiyi ekonomi olmaktan çıkaran, bir yandan tüketim çılgınlığını körüklerken, diğer yandan açlık ve işsizlik ordularını dağ gibi büyüten bir sisteme veya kaotik düzene dayanmaktadır. Medya hegemonyasıyla insan zihni ve ahlâkının yirmi dört saat bombardımana tabi tutulduğu bir karşı zihniyet ve ahlâksızlaştırma savaşına, insanlık adına son beş yüz yıla devredilmiş ve miras bırakılmış ne varsa ve devrimlerle (özellikle büyük Fransız ve Rus Devrimleri ile) ne kazanılmışsa hepsiyle savaşmaya dayanmaktadır. 1970-1990 döneminin Ronald Reagan, Margaret Thatcher ve Mihail Gorbaçov neo-konformizminin Fransa ve Rusya'nın iki yüz yıllık büyük devrim miraslarının tasfiyesini ifade ettiğini biliyoruz. Finans kapitalin hegemonik güç haline gelmesinin dönem olarak neo-konformizmle çakışması tesadüf değildir.

1970'ler Türkiye'si yavaş yavaş dünya çapında yaşanan devrim ve karşıdevrimin etkisi altına giren bir Türkiye'ydi. Nitekim 1968 Gençlik Devrimi ve 1980'deki ekonomik ve askeri karşıdevrimler (24 Ocak Ekonomik Kararları ve 12 Eylül askeri operasyonları) sonucunda, kalın duvarlar örerek korumaya çalıştığı bu dünyaya dahil olmaktan kendini kurtaramadı. Dünya çapında yaşanan kapitalist sistem bunalımı Türkiye'de kendisini Beyaz Türk faşizminin bunalımı olarak yansıttı. Kapitalist modernitenin bunalımı Türk ulus-devletinin bunalımı demekti.

12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleri, sivil faşist unsurların bastıramadığı devrimci hareketlerin ancak askeri darbeyle durdurulabildiğini gösterir. Sistemin bu en muhkem kalesi sürekli karşıdevrimci sivil faşist hareketlerle takviye edilen askeri darbelerle korunabilmektedir. 1925'ten beri başta Kürt kimliği olmak üzere faşist moderniteyi tehdit eden tüm kültürel varlıklara ve demokratik kıpırdanışlara karşı savaş halinde olan Beyaz Türk komplocu sistemi açığa çıkıp teşhir oldukça daha da çılgınlaşıyordu. NATO Gladio'sunun en güçlü operasyonel birimlerine sahipti. Tüm siyasi yapılanmaları avucunun içine almıştı. Sınırlı ölçüde bir kontrolden çıkış ya sivil faşist odaklarla bastırılıyor, ya da bu güçler yetmeyince tüm ordu harekete geçiriliyordu. Proto Siyonist bir sistem olarak rol icra ettiği için küresel hegemonik güçlerce destekleniyordu. Halkını bu denli kontrole alan başka bir örnek yoktur. Dolayısıyla Beyaz Türk modernitesinin bunalıma girmesi küresel sistemi yakından ilgilendiriyordu. 12 Eylül faşist darbesiyle bunalımdan çıkılmak istendi. Ekonomik alanda dışa açılma ve küresel finans sistemi ile bütünleşme, ideolojik alanda laik milliyetçilikle birlikte Türk-İslâm milliyetçiliğine yönelme ve laikçi ulus-devleti Türk-İslâm ulus-devletiyle takviye etme temel çıkış politikaları oldu. 12 Eylül darbesi NATO Gladio'sunun en kapsamlı eylemiydi. Tüm Ortadoğu halklarının devrimci-demokratik eylemlerini kalıcı bir biçimde bastırmakla görevliydi. Günümüze kadar bu rolünü sistemin tüm sivil faşist odakları ve yarı-militer unsurlarıyla birlikte yürütmeye çalışmaktadır. İktidar ve muhalefetiyle tüm siyasal partiler aynı çarkın birer dişlisi olarak en önemli rolü oynamaktadır.

2- Reel Sosyalizmin Bunalımı ve Devrimci Çıkış

Sistemin maddi kültür alanında yaşadığı bunalım ideolojik alana da yansımazlık edemezdi. 1968 Devrimi esas olarak manevi kültür alanında ideolojik devrim olarak patlak verdi. Modern kültüre, onun tüm sağ ve sol liberal türevlerine başkaldırıyordu. Bu anlamıyla önemli bir devrimdi. En az Fransız ve Rus Politik Devrimleri kadar rol oynayan ideolojik bir devrimdi. Modernitenin ideolojik hegemonyası inşa edildiğinden beri ilk defa kırılmaya uğramıştı. Yüzlerce yıldan beri homojen toplum adına tutsak alınan, asimile edilen, hatta soykırıma uğratılan birçok kültürel, cinsel, etnik, dinsel ve yerel toplumsal unsur kimlik savaşına kalkıştı. Ayrıca gençliğin bu savaşıma önderlik etmesi anlamlıydı. Çünkü gençlik modernitenin en az etkilediği kesimdi. İdeolojik devrim yalnızca kapitalist liberalizme karşı yürütülmüyordu, liberal ulus-devlet kadar reel sosyalist ulus-devletle de köprüler atılmıştı. Endüstriyalizme ideolojik olarak karşı çıkış ilk defa güçlü teorik anlatımlarla ifade ediliyordu. Feminizm en az sınıf teorileri kadar önemli teorik argümanlara kavuşmuştu. Geleneksel kültürel kimlikler modern kimlikler kadar değerli ve vazgeçilmez olduklarını kanıtlamışlardı. Modern ulusçuluk teorisinin hâkim etnisitenin meşruiyet argümanından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştı. Dönemin en gözde devrimci ideolojilerinden olan modern ulusal kurtuluşçu düşünce ve pratiğin söylendiği kadar anti-kapitalist ve kurtuluşçu olmadığı açığa çıkıyordu. Reel sosyalizmin kapitalist moderniteyi aşan değil güçlendiren bir sisteme dönüştüğü de iyice tartışılıyordu. Sosyal demokrasinin demokratlığı çoktan kapitalizmin ayıplarını örten asma yaprağı rolüne indirgenmişti.

Sistemin ideolojik bunalımı Türkiye'de de en güçlü yankılardan birisine yol açtı. Beyaz Türk faşizminin yapısal bunalımı ideolojik alana yansımış, devrimci ideolojinin darbeleri altında teşhir ve tecrit olma sürecine girmişti. Laik milliyetçiliğin modernist cilası tutmamıştı. Geleneksel din ideolojisi kadar devrimci modern ideolojiler de güçlü yankılar buluyordu. 1970'lerin devrimci hareketleri esas olarak ideolojik hareketlerdi. Politik özellikleri geliştirilememişti. Önemleri sistemi teşhir etmelerinden ileri geliyordu. Toplumsal gerçekler ilk defa dile getiriliyordu. Çoktan mezara gömüldüğü sanılan gerçeklikler ideolojik mücadeleyle birer birer diriliyorlardı. İslâmcı ideolojileri sosyalist ideolojiler takip etti. Her ikisinin akabinde Kürt olgusunu dile getiren ideolojik formlar yavaş yavaş kendini gösterdi. Tepki olarak ırkçı milliyetçilik şahlandırıldı. 1970'ler Türkiye'sinde tarihinin gerçek anlamıyla en büyük ideolojik savaşlarına tanık olundu. Irkçı milliyetçilik Hitler Almanya'sı türünden daha çok güçlendirilmiş bir ulus-devletçilik peşinde koşarken, İslâmcı ideolojiler laik ulusçu devlete kaptırdıkları geleneksel rollerini yeniden oynamak ve devlette yer kapmak istiyorlardı. Sol ideolojiler derin kavramsal bunalımlar içinde soyut toplumculukla uğraşıyorlardı. Toplumculukla ulus-devletçiliği birbirine karıştırmışlardı. Son derece köklü ideaları olması gereken demokratik deneyimler sınırlı kalıyordu. Demokratik halk eyleminden çok dar grup eylemlerine çakılmışlardı. Ama hepsi genelde toplumsal hakikatleri açıklama rolünü oynuyorlardı.

1970'ler dünyası ve Türkiye'sinde modern yapılardaki (kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm) bunalımla ideolojik mücadelenin ortaya çıkardığı hakikatlerin PKK'nin oluşumunda önemli payı vardır. Birçok eksiklik ve yanlışlık taşısalar da, mücadele şehitlerinin oluşumdaki payı belirleyici olmuştur.

3- PKK ve Ulus-Devletçi İdeoloji

PKK'nin oluşumundaki temel sorun ulus-devletçi ideoloji konusunda muğlâk kalmasıdır. Özellikle J. Stalin'in ulusal sorun konusundaki tezleri bu konuda etkileyici olmuştur. Stalin ulusal sorunu temelde devlet kurma sorunu olarak ele alır. Bu yaklaşımı bütün sosyalist sistemi ve ulusal kurtuluş hareketlerini etkilemiştir. Lenin'in de kabul ettiği bu hakkın ulusların kendi kaderini tayin hakkı olarak devlet kurmaya indirgenmesi, tüm komünist ve sosyalist partilerin ideolojik muğlaklığa düşmelerinin temel nedeni olmuştur. PKK'nin çıkışındaki temel ideası olan Kürt sorununu çözmede esas aldığı model, Stalin'in ortaya koyduğu ve Lenin'in de onayladığı devlet kurma modeliydi. O dönemde (1950-1970'ler) zirve yapan ulusal kurtuluş hareketlerinin çoğunun ayrı devletle sonuçlanması bu modeli neredeyse biricik kılıyordu. Ayrı devlet sosyalist amentünün kutsal ilkesi haline gelmişti. Sosyalist olmak ezilen ve sömürge uluslar ve halkların devlet kurma hakkından yana olmakla eşanlamlıydı. Aksini düşünmek sosyalist olmaktan çıkmak demekti. Aslında ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi ilkin ABD Başkanı Wilson'un Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya attığı ve ABD'nin hegemonik çıkışıyla yakından bağlantılı olan bir ilkeydi. Lenin, Wilson'dan geri kalmamak ve ezilen uluslarla sömürge halkların desteğini Sovyetler Birliği'nden yana çekmek için aynı ilkeyi daha da radikalleştirerek bağımsız devlet kurmaya indirgemişti. İki sistem arasında bu yönde bir yarış başlamıştı. Bunun en bariz örneği Anadolu'da yeni başlayan ulusal direnişin her iki güç tarafından desteklenmeye çalışılmasıydı. Daha sonra bu yaklaşım iki sistem arasında tırmandırılarak devam etti.

Bilimsel sosyalizmin kurucuları olan K. Marks ve F. Engels'te bu konuda açık bir tutum yoktu. Fakat Hegel felsefesindeki temel devlet modeli olarak teorileştirilen ulus-devlete bir itiraz ve eleştiride bulunmamışlardı. Onlar da ulus-devlet modelini çağın, modernitenin doğal ve olması gereken yeni devlet biçimi olarak onaylamak durumundaydılar. Örneğin yaşadıkları dönemin temel ulusal sorunlarından biri olan Almanya'nın birlik sorununun merkezî olarak güçlendirilmiş ve dağınık federe birimlerden kurtulmuş bir ulus-devletle çözümünden yana tavır takınmışlardı. Bu çözümü özellikle anarşistlere karşı savunuyorlardı. Tarih bu konuda anarşistlerin haklı olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle Bakunin ve Kropotkin'in görüşleri hem haklılığını hem de geçerliliğini korumaktadır. Bilimsel sosyalizmin ve reel sosyalist uygulamanın sonunu getiren, daha doğrusu içten çözülmesinin temel nedenlerinden başta geleni, aşırı merkezîleştirilmiş bürokrasiye dayanan güçlü ulus-devlet modelidir. Genelde proletarya diktatörlüğü olarak devlet, özelde onun en merkezî ve toplumun kılcal damarlarına kadar yansıtılmış biçimi olan ulus-devlet içten çöküşün ve çözülmenin temel nedenidir. Diğer nedenler tali rol oynar. Reel

sosyalizmin yüz elli yılı aşan tarihinin büyük fedakârlıklar pahasına kazanılmış değerlerini çürümeye ve kendi kendine çözülmeye terk etmesinin nedeni, bilimsel sosyalizmin devlet ve demokrasi konusunda kendi öz teorisinden yoksun bulunmasıdır.

Marks ve Engels 1870'lerin başında inşa edilen Alman ulus-devletini yücelttiklerinde ve örnek olarak sunduklarında, kendi elleri ve beyinleriyle insanlığın en iddialı ütopyalarından biri haline getirdikleri bilimsel sosyalizme en temel yanlışı yaptırmışlardı. Anarşistlerin, özellikle Bakunin ve Kropotkin'in kendilerine yönelik tarihsel eleştirilerini dikkate alsalardı, bilimsel sosyalizmin kaderi kesinlikle daha değişik ve başarılı olur; sosyalizmin özgürlükçü, demokratik ve eşitlikçi değerleri kapitalist modernite karşısında başarılı ve kalıcı bir alternatif sistem haline gelirdi. Bir bütün olarak kapitalist modernite unsurları karşısında demokratik modernitenin unsurlarının inşasında büyük gelişim sağlardı. K. Marks ve F. Engels'in yaşamlarının son dönemlerinde bu temel eksikliğin farkına varır gibi olduklarını, özellikle ilkel komünal toplumdan çok şey öğrendiklerini, kapitalist aşamanın zorunlu olmadığını fark ettiklerini ve eski topluma dayalı sosyalizm biçimlerini denenmeye değer bulduklarını biliyoruz. Marks, **Kapital**'i devlet tahlili ile tamamlamak istemişti. Ömrünün buna yetmediği bilinmektedir. Engels '**Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni**' adlı ünlü yapıtında bilimsel sosyalizme derinlik ve tarihsel boyut kazandırmıştı. Bilimsel sosyalizmde revizyonu kendilerinin değil Bernstein'ın yapması bilimsel sosyalist teori için büyük talihsizlik olmuştur. Daha sonraları derinleştirilen doğrular değil yanlışlar olmuştur. Özellikle Bernstein'ın demokrasi, Lenin ve Stalin'in devlet ve ulusal sorun konusundaki burjuva liberal yaklaşımları bilimsel sosyalizm tarihindeki en büyük sapma ve yanlışlıkları teşkil etmiştir. Sadece sapmaya düşülmemiş ve yanlışlıklar yapılmamış, temel doğruların yerine reel sosyalizm olarak inşa edilmişlerdir.

V. İ. Lenin'in Bernstein'a yönelik eleştirilerinde doğrular vardı. Bernstein'ın sosyal demokrasi hareketini (O dönemde sosyalist partilere bu ad veriliyordu) burjuva liberalizminin kuyrukçusu ve sol uzantısı haline getirdiği biçimindeki eleştirileri doğruydu. Zaten daha sonraki gelişmeler bu görüşünü doğrulamıştır. Bernsteincı revizyonizm bir sağ sapmaydı ve bilimsel sosyalizme vurulan ilk ciddi darbeydi. Fakat bu darbenin çok etkili olmasının altında bilimsel sosyalizmin çok önemli bir eksikliği ve yanlışlığı yatmaktaydı. O da toplumsal demokrasinin olmayışı ve yerine ulus-devlet inşacılığının konulmasıydı. Bernstein'ı etkili kılan bu temel eksiklik ve yanlışlıktı. Bernstein sosyal demokrasiyi diktatörlük ve devlet kuramından uzaklaştırarak ve Alman ulus-devletini sosyal devlet doğrultusunda esneterek, diktatörlük konusundaki yanlışlığı aşmak ve demokrasi eksikliğini gidermek istiyordu. Her iki yaklaşımı da oportünistçeydi. Ama Lenin'in getirdiği doğru eleştiriler alternatif doğrulardan yoksundu. Lenin'in burjuva demokrasisi ve sol uzantısı olan Bernsteincı sosyal demokrasi yerine önerdiği şey proletarya diktatörlüğü ve sosyalist devlettir. Bu konuda Lenin büyük bir çıkmazdadır ve hayatı boyunca bu çıkmazı aşamamıştır. Proletarya diktatörlüğü ve sosyalist devlet konuları Lenin'i çok uğraş-

tırmıştır. Bu konularda büyük çabalar harcamış ama bir türlü doğru çözüme varamamıştır. K. Marks'ın Paris Komünü (1871) dolayısıyla ancak birkaç kez kavram olarak dile getirdiği proletarya diktatörlüğü, teorik açıdan incelenmiş bir konu değildi. Burjuvaziden esinlenerek, "Onların diktatörlüğü varsa neden proletaryanın da diktatörlüğü olmasın?" denilerek kaba bir analoji yapılmıştı.

Lenin Sovyet deneyiminden sonra 1920'lerin başında sosyalist devlet teorisiyle uğraşmıştır. Ömrünün buna vefa etmediği bilinmektedir. Bu dönemde Kropotkin'in bizzat Lenin'e Sovyetler'in demokratik model olarak kurumlaştırılmasını ve kalıcı kılınmasını önerdiği bilinmektedir. Lenin bu öneriye pek kulak asmamış, özellikle Kropotkin'in anarşist kişiliğinden ötürü kuşkulu yaklaşmış ve sıcak bakmamıştır. Daha sonrası bilinmektedir. Stalin'in elindeki proletarya diktatörlüğü denilen ucube bütün devrimci demokratik ve sosyalist eğilimleri yutmuş ve en son Stalin'in kendisi de bu makinenin komplosu temelinde yutulmuştur. Lenin'in sosyalizme giden yolun en geniş demokrasiden geçtiğine dair söylemi vardır. Fakat bu söylemin üzerinden üstünkörü geçilmiş, teori ve pratiği yapılmamıştır. Proletaryanın diktatörlüksüz ve devletsiz yaşayamayacağına kendilerini o denli inandırmışlardır ki, proleter demokrasi kavramını bile diktatörlük ve devlet biçimi olarak tanımlamaktan geri durmamışlardır. Demokrasiyi bir diktatörlük ve devlet biçimi saymışlardır. Kategorik yanlışlık buradadır. Tarihten de biliyoruz ki, demokrasi ne bir diktatörlüktür ne de devlet biçimidir. Tersine, hem diktatörlük hem de devlet karşıtı veya alternatifi olan bir toplumsal yönetim biçimidir. Demokratik toplum devletin veya diktatörlüğün olmadığı, en azından toplumla uzlaşı halinde olduğu yönetim sisteminin adıdır. K. Marks'tan Lenin'e kadar bilimsel sosyalistlerin geliştiremedikleri, yerine proletarya diktatörlüğünü ve sosyalist devleti ikame ettikleri şey demokratik toplum veya aynı anlamda sosyal demokrasi sistemidir. Bernsteincı revizyonizme fırsat sunan bu yöndeki büyük yanlışlık (proletarya diktatörlüğü ve sosyalist devlet), demokratik toplum veya sosyal demokratik sistemin eksikliğidir.

Savunmamın daha önceki ciltlerinde çözümlemeye çalıştığım bu konudaki düşüncemi özet halinde tekrarlamakla yetineceğim. Demokratik toplum devlet ve diktatörlük olmayan, olmaması gereken bir toplumsal yönetim biçimidir. Tüm tarihsel örnekler (başta Atina demokrasisi), eğer demokrasiden bahsedilecekse bunun ya devletsiz bir yönetim biçimi olarak vücut bulduğunu ya da tarihsel olarak bunun koşulları oluşmamışsa, devletle ilkeli uzlaşı temelinde yönetimi paylaşarak gerçekleştirildiğini kanıtlamaktadır. Proletarya diktatörlüğü ve 'sosyalist devlet' kavram olarak da yanlıştır. Ontolojik olarak diktatörlük sadece ve sadece güç ve sömürü tekelini ellerinde bulunduran sınıf ve elit tabakalara özgü bir olgudur. Kan, acı ve sömürü ile yoğrulmuş bir olgu ve onun kavramsallaştırılmasıdır. Emekçiler, ezilenler ve sömürülenlerin böylesi bir araçla hem zihnen teorik olarak, hem de pratikte araçsal olarak ilişkisi olamaz. Olabilir denilirse, Sovyet deneyimi ve benzeri deneyimlerin neyle sonuçlandığını kanıt olarak gösterip yanlışlığını ortaya koymak, ondan (reel sosyalizmden) önceki dönemlere göre daha kolay ve çarpıcıdır.

Aynı hususlar 'sosyalist devlet' için de belirtilebilir. Siyasi zafer kazansalar bile emekçiler, ezilenler ve sömürülenlerin bu zaferin ardından kurulması gereken bir sosyal devletleri olamaz; tersine geliştirecekleri sosyal demokrasileri veya demokratik toplumları olur. Adı ve içeriği ne olursa olsun, tümüyle işlevsiz olmasa ve toplumsal yönetimle ilgili önemli işlevleri olsa bile, devlet son tahlilde güç ve sömürü tekeli olarak eskiden beri toplumun üzerinde kurulu bir sistemdir. Ontolojik olarak varlığını bu gerçekliğe borçludur, onun kadim adıdır. Bundan 'sosyalist devlet'i yumurtlatmak mümkün değildir. Nasıl inek yumurtlamayıp yavru doğurursa, devlet de ancak değişik biçimli yavru devletler doğurabilir. Aynı devlet yumurtlayıp sosyalist yavrular yapma yeteneğinde değildir. Benzetme belki kabadır ama gerçekliğinden asla kuşku duyulmamalıdır.

Anarşistlere ilişkin şu hususu belirtmeden geçemeyeceğim. Anarşistlerin aşırı merkezileşmiş ulus-devlet ve diktatörlük uygulamalarına yönelik eleştirileri doğrudur. Tarih bu doğrultudaki eleştirilerini haklı çıkarmıştır. Ama onlar da alternatif olarak sundukları bireysel özgürlük ve yeniden ilkel topluluklara dönüşmüş toplum yaklaşımlarıyla, reel sosyalizmde yaşandığı gibi, son tahlilde burjuva liberalizminin sol uzantıları olmaktan öteye rol oynamadılar. Haklı eleştiri doğru uygulamayla veya doğru demokratik toplum teorisi ve pratik biçimlenişleriyle tamamlanmayınca, boşa çıkmaktan ve liberalizmin değişik bir versiyonu veya mezhebi haline gelmekten kurtulamaz. Burada tüm bu konularda belirleyici olan iyi niyetli eşitlik ve özgürlük istemleri değil, tarihsel ve toplumsal gerçekliğe ilişkin doğru teorik yaklaşımlar ve pratik gerçekleşmelerdir.

PKK'nin ideolojik oluşum sürecinde yaşadığı muğlaklık bilimsel sosyalizmin genelde yaşadığı ve belirtmeye çalıştığımız eksiklikleri ve yanlışlıklarından kaynaklanıyordu. Ulus-devletçi ideoloji ile demokratik toplumcu ideoloji iç içe karışık ve eklektik olarak bir arada bulunuyordu. Örnek alınan tüm komünist partiler ve işçi partileri reel sosyalizmin yaşadığı eksiklikler ve yanlışlıklardan paylarını almışlardı. Kuruluş aşamasında devletçi ideoloji ile demokratik toplumcu ideoloji arasında ayrım yapacak yetenek ve güçte değildik. Ders alınacak doğru bir örnek olmadığı gibi, tarihsel tecrübeyi doğru yorumlayacak bilgi birikimine ve teorik kapasiteye de sahip değildik. 'Sömürge Kürdistan' kavramına dayalı eklektik ulusal kurtuluş teorisinin pratik gerekleri belliydi. Uzun vadeli ulusal kurtuluş savaşına dayalı ulusal bir devletti hedeflenen. Afrika'da neredeyse her gün tekrarlanan ulusal kurtuluş savaşları ve sonrasında ilan edilen bağımsız devletler, Kürt ulusal sorununun çözümünde de başka hiçbir teoriye ve pratiğe ihtiyaç duymaksızın içine girilecek yolu yeterince açıklıyordu. Genel kurtuluş teorisine fazla dalmadan ulusal kurtuluş pratiklerini incelemek yeterli geliyordu. Ayrıca bahsettiğimiz büyük ustalardan (Lenin, Stalin) aldığımız icazet, gerekli olan tüm teorik gıdayı ve pratik kalıpları sunuyordu. Geriye kalan, bu ideolojik kapsamın gruplaşmasını hızla tamamlamak ve kitleye mal etmekti. Öyle de yapıldı.

1973-1976 dönemini dar grup dönemi olarak alırsak, 1976-1978 yılları kitleselleşme dönemiydi. Her iki dönem de başarıyla atlatılmıştı. Sorun ondan sonra neyin nasıl yapılacağı sorunuydu. Gençlik grubundan ve kitlelere yayılımından sonra atılacak adım partileşme mi, askeri eylem örgütü mü sorusunun yanıtlanmasına bağlıydı. Bu teknik soruna partileşme biçiminde cevap vermeye çalıştık. Ne de olsa Vietnam Devrimi bu konuda oldukça başarılı geçen parlak bir örnek sunuyordu. Eylemler de olmuyor değildi. Türkiye Solunun ordu ve cephe örgütlenmeleri gibi deneyimleri de vardı. Bir nevi ulusal kurtuluş birliğiyle eylemler genişletilebilirdi. Bunlar dönemin ruhuna uygun gelişmelerdi. Başarılı bir deneyimi Kürdistan somutunda geliştiriyorduk. Karşıdevrim cephesinden 12 Eylül askeri darbesinin ayak sesleri duyuluyordu. Maraş, Çorum ve Bahçelievler katliamları, çok sayıda devrimci genç ve aydının katledilmesi, yurtdışına açılmadan imha edilmekten kurtulma olasılığının bulunmadığını gösteriyordu. 12 Mart 1971 darbesi deneyimi yeterince öğreticiydi. Önder kadroların imha edilmesi örgütlerin belini kolay doğrultamayacaklarını göstermişti. 2 Temmuz 1979'da Suruç üzerinden Suriye'ye çıkışım uzun vadeli mücadele ruhuna da uygun düşüyordu. Uzun vadeli halk savaşı ve diplomatik destek için tam zamanında ve yerinde bir adım atılmıştı. 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleştiğinde tüm sol gruplar stratejik darbe yerken, PKK yeni ve daha umutlu bir döneme başlangıç yapıyordu. Açık ki, bunlar başarılı taktik adımlardı.

1970-'80 dönemini yeniden değerlendirdiğimizde, Kürt sorununun ilk defa dergi, gazete ve dernek konusu olmaktan çıkarılıp sınıf karakterli modern öncü bir parti örgütlenmesine ve bu örgütlenmeyle iç içe gelişen eylemli yapıya kavuşturulduğunu rahatlıkla belirtebiliriz. Burada önemli olan, partinin güçlü örgüt ve eylem kapasitesi değildi. Çünkü bu nitelikte başka Kürt partileri de söz konusuydu. KDP ve TKSP türünden partiler çoktan vardı. Yenilik örgütlenme ve eylemliliğin ilk defa iç içe gerçekleştirilmesinden ileri geliyordu. Kürdistan coğrafyası ve Kürt toplum gerçekliği açısından bu yeni bir isyan, hem de öncü partili, örgütlü bir isyan ve savaş anlamına geliyordu. Savaşın uzun vadeli, stratejik aşamalı karakteri en azından teoride kabul edilmişti. Dönemin hem uluslararası hem de ulusal gerçekliğine uygun başarılı stratejik ve taktik adımlar söz konusuydu. Fakat gerçeklik ve irade görünüşte kendini böyle yansıtsa da, büyük endişeler ve eksiklikler derinden hissediliyordu.

12 Eylül askeri darbesi olmuş ve devletin militarist yüzü bütün açıklığıyla sergilenmişti. Toplum gerçek hiyerarşik kocasına kavuşmuş gibi kendini rahatlamış hissediyordu. Kürdistan'da yakın geçmişte sergilenenler belliydi. İnkâr ve imha uygulamaları bütün şiddetiyle devredeydi. NATO'nun onayından geçmiş militarist faşizmin denemeyeceği baskı, şiddet, işkence ve katliam türü kalmayacaktı. Kürdistan ve Kürt gerçekliği söz konusu olduğunda, coğrafyadan ve tarihten silmeye kadar varan soykırımlar gündemdeydi. Ermeni, Rum, Süryani ve yakın dönem Kürt direnişlerinin başına gelenler hafızalarda tazeliğini koruyordu. Derin endişelerin kaynağı bunlardı. Temel eksiklik ise, içte ve dışta sağlamca dayanılacak güçlerden yoksun olmaktı.

Kapitalizm ve sosyalizm kamplaşması fazla umut vermiyordu. Revizyonizmin kokusu buram buram her tarafa sinmişti. Türk Solu iç ve dış nedenlerle tıkanmış ve stratejik darbe yemişti. Dolayısıyla PKK'nin önündeki yeni dönem meçhullerle doluydu.

4- Bir Dönemin Ruh ve Bilinç Savaşını Doğru Yansıtmak

Kapitalist moderniteye karşı savunma yapıyorum. Bilimsel kalıplarla yoğrulduğum oranda savunmamın bilimsel ifadesini tercih ediyorum. Şimdiye kadar hep böyle yaptım. Ama ruhum habire hep bir şeylerin eksik kaldığını mırıldanıp duruyordu. Moderniteyi bilimsel izah etme türünün hep bir şeylerden fedakârlık yapmak pahasına gerçekleştiğini de hissediyordum. Bunun yaşamın izahı için gerekli olan ama yetmeyen bir tür olduğundan emindim. Konu üzerinde yoğunlaştıkça, bu durum bana hep büyüleyiciliğini yitiren büyücülerle kutsallığını yitiren Sümer ve Mısır rahiplerinin tapınaklarına çekilip insan yaşamının kaderine ilişkin muskalar yazmalarını çağrıştırıyordu. Modernitenin gittikçe akademikleşen, uzmanlaşan ve simgeselleşen dili ilkçağın daha çok umut dağıtan büyücüleri ve rahiplerinin diline benzeşmeye başlıyordu. Hatta onlardan daha umutsuz, büyüleyiciliğini yitirmiş, ruhsuz ve hakikatsiz bir türevine dönüşmüştü. Son tahlilde sistemin kâr sızdıran çarklarının dönmesine hizmet etmekten başka bir anlam ifade etmiyordu. Bu konuda Filozof Nietzsche'nin "Yaşamı sanat daha iyi ifade eder, hakikat sanatla daha iyi açıklanır" türünden değerlendirmeleri dikkat çekiciydi.

Beyaz Türk faşist modernite okullarının kıskacındaki günlerimi hâlâ iyi hatırlıyorum. İlkokula adım attığımda ne tür bir canavarla karşılaşacağımı hayal ettiğim günler hâlâ hafızamdaki yerini koruyor. Ne tuhaftır ki, karşılaştığım ilk canavarların, modern rahipler olan öğretmenlerin sevgili yavrusu olmuştum. Beni el üstünde tutmaya başlamışlardı. Ben de onlara yumurta ve yoğurt götürüyordum. İlk Türkçe heceler dudaklarımdan döküldüğünde, modern ruh ve bilince en başarılı adımı attığıma kendimi inandırmıştım. Ama orada hep gizlediğim bir yanım vardı. Korku içinde titreyen ruh halimi hep gizledim ve yansıtmamaya çalıştım. İkiyüzlü kişilik herhalde böyle oluşuyordu. Köyün ve ailenin kişiliğime ne vermiş olduğunu bilemiyordum, anlamıyordum da. Oldum olası ailenin ve köyün hayırlı bir evladı olamamıştım. Herkes yavaştan Ömer'in veya Üveyş'in (Adım daha çok Avdilê Uveyşê'ye çıkmıştı) çocuğunun, oğlunun umutsuz bir vakıa olduğunu alttan alta yayıyordu. Bu durumdan utanıyor, sıkılıyordum, ama kişisel tarzımdan ödün vermiyordum. Gittikçe yalnızlaştırılıyordum. Herkes çocuklarını benden özenle uzak tutuyordu. Benimle basit kır gezilerine katılmalarına bile içten rıza göstermiyorlardı. Kendimi kabul ettirmenin birkaç yolu vardı. Kuş avcılığı, yılan ve kertenkele öldürme gösterileri dikkatleri üzerime topluyordu. İlkokul sıralarında birkaç sure ezberlemem ve minberin önünde imamın etekleri dibinde namaza durmam dikkatleri daha çok üzerime çekiyordu. Nitekim İmam Müslim'in hakkımdaki ilk yargısı duyulmaya başlandı: "Bu hızla gidersen uçarsın" türündeki bu yargı beni hayli kanatlandırmıştı.

Bu hızla ilkokulla aramızdaki bir saatlik yürüyüş mesafesinde öncülük ettiğim öğrenci grubuna imamlık yaptığımı daha önce belirtmiştim. Fakat imamlık çok erken bir dönemi ifade ediyordu ve öyle kaldı. Gözüm Türk modernitesine takılmıştı. Ondan kolay kolay kopamayacağımı anlamıştım. Kürtlük adına üzerimde ne kalmışsa modernite ile birleşme önünde engel teşkil edeceğini de daha önce belirtmiştim. Kürdistan ve Kürtler adına ilk grup deneyimine cesaret ettiğim 1973 yılı Newroz'una kadar modernite okullarında robottan farksız geçen yaşamımın neyi ifade ettiğini yorumlamaya çalıştığımda bunun kocaman bir hiçlik olduğunu belirtmeliyim. Türk modernitesi karşısında hiçleştiriliyordum. Bu durum kompleksli bir kişiliğe yol açmakla kalmıyor; çok niteliksiz, yaşamla ilgisi olmayan, daha doğrusu başarılı olmak istediğinde robottan farksız tekerlemeler yapabilen bir kişilikten başka bir seçenek sunmuyordu. Benim bu yıllarımın belki de kayda değer en önemli yanı, bu kusursuz ve dolayısıyla robotlaşmış başarılı kişiliği gerçekleştirmemdi. Gerçekten tanımlanması zor bir kişilikti bu. Filminin bile yapılabileceğini hiç sanmıyorum. Fakat yine de tekrarlamalıyım ki, o halimle bile tüm kadınlar ve erkeklerin gözdesi, asker ve sivil öğretmenlerimin (ilkokuldan SBF son sınıfına kadar) en sevgili öğrencisiydim. Çözülmesi güç bir sorun olsa gerek.

Tüm bu süreçte kendime göre doğal önderlik havamdan hiç taviz vermedim. Peki, tekrar 'nasıl bir ruh halim vardı' diye sorarsam, bu cevabı çok belirsiz bir soru olarak kalır. Aslında şu sorunun sorulması gerekir: Gerçekte bende doğal bir ruh kalmış mıydı? Daha doğrusu, karşımdaki modernite bana has bir ruhu bırakmış mıydı? Belki de buradan çıkarılması gereken en önemli sonuç, modernite karşısında kendimi her saat imtihanda tutuyormuş gibi davranmamdı. Sınıflarını hep üstün başarıyla geçecektim, ama asla onun istediği gibi olmayacaktım. Peki, ne olacaktım? Muallâkta olan sorun da buydu. Muallâkta yani sanki havadaymış gibi beklemede olmanın ne denli zor olduğunu bilmek gerekir. Böyle geçen bir yaşam desem, belki bu yaşamın bazı hususiyetlerini açıklamış olabilirim. Şüphesiz bu yaşamı öz kimliğine inkâr ve imha temelinde tek taraflı dayatılan modernite karşısında kendine göre eşine çok ender rastlanan bir direniş türü olarak yorumlamak da mümkündür. Bu noktada kendi durumumu sıkça kadın kimliğinin uygarlık tarihi boyunca içine düşürüldüğü durumla karşılaştırdığım olurdu. Kendi kısacık anti-modernist yaşamım ile karşılaştırdığım binlerce yıllık anti-uygarlıkçı kadın direnişi arasında benzerlik de kurardım. Böylelikle kadına yönelik cinsiyetçi yaklaşımdan gittikçe nefret ediyor, bu yaklaşımı çirkin ve iğrenç buluyordum. Karılık sanatının çok düşürücü olduğunu erkenden fark etmiştim.

Bu arada belirtmeden geçemeyeceğim çok önemli bir konu da Allah kavramı ile olan ilişkimdi. Lise son sınıfa kadar namaz kılacak ve oruç tutacak düzeyde bağlılık ritüellerini yerine getiriyordum. Ama varlığı konusunda beni neredeyse intiharın eşiğine getirecek kadar bir kuşkuya da kapılmıştım. Kendimce onu evrenden bir toz zerresinin içine kadar her yerde arıyordum. Bu arayış şüphelerimi derinleştirmekten öteye sonuç vermiyordu. Tam bu sırada solun diniyle, onun yeni peygamberi Marks'la tanışmaya başlayacaktım.

Solla tanışmamdan önce sağcı mıydım? Açık ki, sağ-sol ikilemi gerçeğimi, gerçeğimizi doğru ifade edecek bir ikilem değildir. Doğrusunun gelenek- modernite, daha doğrusu toplumsal gerçeklik-modernite ikilemi olması gerekirdi. Allah kavramının yol açtığı sarsıntı, özünde geleneksel toplumun modern toplum karşısında geçirdiği sarsıntının kişiliğim üzerindeki yansımasıydı. Geleneksel toplumun hâkim kimlik sembolü olarak Allah modern toplumun laikçi tanrısı olan ulus-devlet karşısında tutunamıyordu. Bunu çok sonraları çözümleyecektim. 1970'li yıllara merdiven dayadığımda geçirdiğim büyük ruhsal sarsıntıyı böyle ifade ederken, bu sarsıntıdan çıkış için çareyi birbirleriyle çatışma halindeki sağ veya sol oluşumlarda aramam tam da o anlarda devreye girdi. Namazında niyazında bir kişi olarak önce sağı yokladığımı hatırlıyorum. Ankara'da Maltepe Camiinde namaz kıldığım günler 1969'lara kadar uzanır. İrşat ettiğim günler az değildi. Hatta izinsiz de olsa, 'Büyük Üstat' olarak anılan Necip Fazıl Kısakürek'in Türk Ocağı'ndaki konferansını bizzat dinleme şansına kavuştum. Çok heyecanlanmıştım. **Büyük Doğu** Dergisini hayal meyal hatırlıyorum. Açık ki sarsıntı geçiren Tanrı mefkûreme güç veren bir sesti. Komünizmle Mücadele Derneği'nde Süleyman Demirel ve Refik Korkut'la da karşılaşmıştım. Sonra nasıl olduysa yastığımın dibinde '**Sosyalizmin Alfabesi**' adlı kitabı buldum. Kendiliğinden okumaya başladım. Daha bitirmeden şöyle hislerimin uyandığını hâlâ hatırlıyorum: "Muhammed kaybediyor, Marks kazanıyor." Seçim açık seçik bilinçle değil hisle yapılıyordu.

Aynı dönemde yatılı okulumuzun (Tapu Kadastro Meslek Lisesi) önünde dönemin Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesi geçiyordu. Yine hiç kimsenin etkisi altında kalmadan, insiyaki olarak ürkek birkaç adım atıp cenaze törenine katıldım. Bu bilinçli ve inançlı bir katılım değildi; sağa yönelik heves gibi sola yönelik bir heves ve merak ortamında gerçekleşmişti. Açık ki, sağ-sol ayrımı yapacak bilinçte değildim. Bu konuda öyle güçlü arayışlarım da yoktu. Ruhsal buhran beni daha çok uğraştırıyordu. Din-felsefe ayrımında fena çarpılmıştım. Bunun da temelinde geleneksel toplum-modern toplum ayrımının yattığını çok sonraları fark edecektim. Dinde yoğunlaşma ilkokul, ortaokul ve lise sıralarında hep var oldu. Seyit Kutub'un kitaplarıyla tanışma da gerçekleşti, ama etkisi bendeki bunalımı giderecek cinsten olmadı.

1970 yılı okulu bitirdiğim ve devlet memuru olarak Diyarbakır'a atandığım yıldı. Maaş ve rüşvetle tanışmam burada oldu. Aldığım ilk rüşvetle sarsıntı geçirdim. Kayapınar (Peyas) daha köy iken, çok da bilincinde olmadan köylüler lehine attığım imzayla sanırım dönemin parasıyla dört bin lirayı cebime indirdim. O gece sarsıntı geçirdim. Ahlaki ilkemin rüşvete itirazı vardı. Fakat çaresini hemen buldum. Bu parayı ileriki dönemin toplumsal amaçları için (Kürtlükle ilgili olarak) kullanma düşüncesi yaşadığım ahlaki sarsıntıyı aştıracağı gibi bana daha etik de geldi. Yücelmiş amaç dar amacı aşardı. Dolayısıyla kent ortamının da teşvik ettiği Kürtlük hakkındaki ilgim giderek arttı. İlk yatırımı Kürtlüğe yapmamın öyküsü böyleydi. Bu aynı zamanda kişiliğimi yansıtan bir olaydı. Çocukluğumun hatırladığım ilk günlerinden beri hastalık derecesinde bir toplumculuk aşkım vardı. Örneğin anam ve akrabalarımın

beni kucağına almalarından hiç hoşlanmadığım halde, rakip ailelerin çocuklarıyla dostluk ve arkadaşlık yapmak bana inanılmaz ölçüde çekici gelirdi. Büyük şehitlerimizden Hasan Bindal benim için böyle bir arkadaştı. Kızlar için de kural böyleydi. Ama kızlarla ilişki kurma olanağının sınırlı olduğunu fark etmiştim. Ancak yasakları sıkça deldiğimi hatırlıyorum.

1971 İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdığım yıldı. Hem Bakırköy gibi modern yaşamın güzide bir semtinde memurluk yapmak hem de İstanbul'la tanışmak etkili olacaktı. Dev-Genç ve DDKO'nun hareketli günleriydi. İkisine de ilgi duydum. DDKO'nun resmi üyesi de oldum. Bir seminere ilişkin hatıram o dönemdeki kimliğim hakkında ipucu verebilir. Tuhaf karşılanan bir davranışla, Hz. Muhammed'in de "Yarabbim, Kürtlere devlet olma imkânı verme! Kürtler devlet olurlarsa dünyayı dar ederler" dediğini söylemiştim. DDKO'lu gençler, üyeler yarı kuşkulu gözlerle bana bakıyorlardı. Dernek Doğu kültürü derneğiydi. "Kürtlerin devlet kurması da ne demek oluyor?", "Zamanı mı böyle sözler etmenin?", "Acaba provokatör olabilir mi?" türünden kuşkular ortamında günler süren çok uzun tartışmalarım oldu.

Bugünlerin önemli gördüğüm bir hatırası, dönemin DDKO Başkanı Mehmet Tüysüz ile aramda geçen bir diyaloga ilişkindir. DDKO tipi bir örgütlenme ve savunduğu görüşler beni pek tatmin etmiyordu. Din-devlet meselesinde görüldüğü gibi hep tartışmaya yol açıyordum. Ama Kürt sorununda tam bir çırak rolünde olduğum için tartışmalarda öneri sunma gücüm gelişmemişti. Benden daha tecrübeli olan Başkanın dikkatini çekmiş olmalıyım ki, sıkça yanıma gelip "Öneri geliştir Apo, öneri!" demesi (unutamadığım ve gereklerini yapmaya çalıştığım söz) dikkat çekiciydi. O da zannımca KDP Başkanı Faik Bucak gibi akraba anlaşmazlığı süsü verilerek kontrgerilla tarafından öldürüldü. Yine hâlâ hatırlarım: 12 Mart darbesi olduğunda, Musa Anter, küçük bir sempatizan grubunu oluşturan bizlere "Birbirlerine girdiler, biz işimize, birliğimize bakalım" demişti. Yaklaşımı belki milliyetçiydi ama anlamlıydı. Zaten 12 Mart fırtınası esmişti.

Son bir İstanbul hatıram İTÜ'nün Maçka'daki salonunda gerçekleşen bir toplantıyla ilgilidir. Her nasılsa toplantı salonundaydım. Salon oldukça kalabalıktı. Dev-Genç'in en kritik toplantılarından birisiydi. Birden salona Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Münir Ramazan Aktolga (Aktolga yanlış isim olabilir, doğrusu Sinan Kâzım Özüdoğru olabilir) girdiler. Önder Mahir'di. Mikrofona devrimci tarzda el koydu ve uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasından hatırlayabildiklerim şunlardır: "Revizyonizm ciddi bir tehlikedir, Marksizm'i sarmıştır; her meselede olduğu gibi Kürt meselesinde de (İlk defa meseleye ad konulduğunu duyuyorum) oportünistçe davranmaktadır. Kürt meselesi ulusların kendi kaderini bizzat tayin etmesi meselesidir. Kürtler isterlerse bağımsız devlet kurma haklarını kullanabilirler. Biz Marksistlere düşen görev Kürtlerin bu haklarını elde etme mücadelesini desteklemektir." Bende ciddi bir izlenim bıraktığı kesindi. Devrimciliğin timsaliydi. Tepeden tırnağa kadar eylemi ve söylemi bir olan bir devrimciydi. Açık ki beni en çok etkileyen kişilikti. Derin bir sempati bırakmıştı. Hem de benim için yaşamsal önemi olan toplumsal

kimliğime ilişkin ne yapmam ve nasıl bir kimlikle hareket etmem gerektiğini o kısacık anda çarpıcı biçimde ortaya sermişti. Aynı yıl Maltepe'de Hüseyin Cevahir'le birlikte devletin silahlı güçlerine karşı giriştiği ünlü direniş, yaralı ele geçişi, cezaevinden kaçırılışı ve 1972 Mart'ında Kızıldere'de arkadaşlarıyla şahadete ulaşması, devrimcilik denen yaşama adım adım geçişimi tetikleyen kilometre taşlarıydı. Eğer kendime ve toplumuma sadık kalacaksam, bu kilometre taşları temelinde yoluma devam etmekten başka seçeneğim olmayacaktı.

İlk yirmi kişi arasına girmemi sağlayan puan ortalamasıyla Ankara SBF'ye burslu öğrenci olarak kayıt yaptırmamda Mahir'lerin çıkışı önemli rol oynamıştı. Mahir ve dokuz yoldaşının Kızıldere'de öldürülmelerinin hemen ardından SBF'de yapılan boykota öncülük etmiştim. Bu nedenle 7 Nisan'da başlayan ve yedi ay süren bir tutukluluk dönemi geçirdim. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına idam cezası veren hâkimlerden biri olan Yüzbaşı Baki Tuğ'un da üyesi olduğu mahkeme heyeti, örgüt üyeliği konusundaki delil yetersizliği (Birlikte tutuklandığım THKP-C'li Doğan Fırtına'nın babası dönemin hâkim albaylarındandı ve örgüt üyeliğinden on beş yıl cezaya çarptırılmaktan bu kanalın etkisiyle kıl payı kurtulduğumuzu sanıyorum) nedeniyle kısa süreli bir hapis cezası verdi. Baki Tuğ'un sonradan bu nedenle hayıflandığını biliyorum. 1972'de THKP-C sempatizanı olmuştum. Üyelik sınırlarındaydım, fiili olarak üye de sayılırdım. Fakat gerek tutuklanmamız, gerekse Kızıldere katliamı sonrasında THKP-C'nin yaşadığı tasfiyecilik yüzünden ortada kaldık.

1973 başlarında zaten 'Sömürge Kürdistan' tezi etrafında grup kurma hazırlığına başlamıştım. Ayrı örgütlenme kaçınılmaz olacaktı. Fakat milliyetçi yaklaşım içinde değildik. Yanımda olanlar içinde ilk sırada Haki Karer vardı. Karadenizli, Ordu-Ulubeyli olan bu arkadaş gerçekten tavır geliştirmemde önde gelen rolün sahiplerindendi. Belirttiğim ilk ve son bayılma hadisem onun yanında gerçekleşmişti. Açık ki, büyük fikri doğuşlardaki arkadaşlık tarihî öneme sahiptir. 1975 başlarına kadar hiçbir yazılı materyale başvurmadan, sanki bir sırrı açıklıyormuşum gibi grup propagandasını gizlice ve sözlü yapıyordum. Bahsettiğim gibi ilk yazılı taslağı 1975'te birlikte olduğumuz bir evde ben hitap eder gibi ayakta konuşurken, M. Hayri Durmuş da onaylayarak kaleme alıyordu. O konuşma Kürdistan gerçeği üzerine taslak niteliğinde bir değerlendirmeydi. Uzun bir taslak kaleme aldırmıştım. İncelendiğinde oldukça derli toplu olduğu görülecektir. Grubun dayandığı siyasal dünya durumu ve yerel koşullar kategorik olarak değerlendirilmeye çalışılmıştı. Ulaşılan düzey döneme göre kuramsal bir çerçeve için yeterliydi. Aslında grubumuz en derli toplu ideolojik donanıma sahipti. Eylemci yönüyle öne çıkan grup çok güçlü tezleriyle diğer gruplarla arasındaki farkı açıyordu. Amentüye bağlı bir cemaat gibiydik.

Bir düşüncenin kaleme alınması bir çocuğun doğmasına benzer. Bundan sonraki temel sorun, belki de bir çocuğu biyolojik ve hatta toplumsal olarak büyütmekten bin kat daha zorlu bir iş olan düşüncenin siyasal ve eylemsel olarak büyütülmesi ve rüştüne kavuşturulmasıdır. Düşünce ve siyasal eylem

tarihinde iyi doğuş yapan binlerce örneğin erken yaşlarda ölümüne tanığız. Çok azı rüştünü başarıyla ispatlamıştır. 1974-'75 dönemi eylemsel olarak ADYÖD (Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği) deneyimiyle geçti. Başkanlık gibi riskli bir görev üstlenmiştim. Teorik düşüncemin ilk ciddi eylem denemesiydi. Sonuç, Türk Solundan stratejik kopuş oldu. 1976'da bir grup Türk kökenli (Haki Karer, Kemal Pir ve Duran Kalkan) arkadaşla birlikte köklü kopuşu gerçekleştirdik. Grubun teorisi de buna uygundu. İdeamız şuydu: Sosyal şovenizmin egemenliğindeki Türk Solunun kendine gelmesi ancak Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin geliştirilmesiyle mümkündür. Kemal Pir'in şu sözü durumu gayet iyi özetler: "Türk halkının kurtuluşu Kürt halkının kurtuluşundan geçer." Tarih bu düşüncenin doğruluğunu kanıtlamıştır.

1977 yılına girişi Kürdistan'a yönelik sembolik propaganda seferiyle yaptım. Ankara'da Mart ayında Mimarlar Odası'nın geniş salonunda kalabalık bir gruba tezlerimi ilk defa bir konferans niteliğinde açıklamıştım. Hemen ardından pilot üsteğmenlikten istifa edip SBF'ye kayıt yaptırmış olan Ağrı-Taşlıçaylı Necati Kaya ile birlikte Kürdistan seferine başladım. İlk durağım Ağrı ve Doğubayazıt oldu. Belirtilmesi gereken önemli bir husus Necati Kaya'nın kimliğine ilişkindir. Sonradan ajan olup olmadığı tartışıldı. Yanılmıyorsam kendisi Antalya'da kullandığı ilaçlama uçağının düşmesi sonucu ölmüştü. Benimle ilişkisi kusursuzdu. Çok disiplinliydi. 1977 yılı Ocak ayı başında ilk ciddi toplantımızı Ankara'daki evinde yapmıştık. Kürdistan'dan çağırdığımız temsilciler ve Ankara kadromuzla birlikte yaptığımız bu önemli toplantıda bir polis baskını ihtimaline karşı sobanın ağzını açık tutuyorduk. Baskın halinde notlarımızı hemen sobaya atıp imha edecektik. Zaten elde başka yazılı bir belgemiz de yoktu. Yine hatırladığım kadarıyla Necati, aynı toplantıda yemek yerken, elinde tuzluk "Kuşları avlayıp pişirir, bu tuzlukla tuzlar ve yerler" mealinde bir söz sarf etmişti. Hiç anlam verememiştim. Daha sonra Kemal Pir'le birlikte ısrarla para taşıyan bir kurye soygununun yanı sıra, Sabiha Gökçen'in (ilk kadın pilot, Atatürk'ün manevi kızı) kaçırılmasını önerdi. Yüzbaşı İlyas Aydın'ın provokatif eylemlerle Mahir Çayan ve grubunu yönlendirme olayı aklımda olduğu, ayrıca grubumuzun konumunun buna elvermediğine inandığım için bu tür eylemlere izin vermedim. Bu eylemler yapılsaydı, bir ihtimal sonumuz gelebilirdi. En azından bir dönem farklı kapanırdı. Bu noktada ihtiyatlı davranmam yerinde olmuştu.

Ayrıca Necati Kaya tazminat nedeniyle sahip olduğunu iddia ettiği parayla grup için bol harcama yapıyordu. Kendisi bana şunu da bizzat söylerdi: "Yeter ki sen emret. Kendimi şu binanın dördüncü katından perendeyle aşağı atarım." Sözünü sakınmaz biriydi, yerine de getirebilirdi. Kürdistan'a yönelik seferde Ağrı Dağı eteklerinde yaptığım ilk ve en geniş toplantıya kendisi de katılmıştı. Ondan sonra ayrıldı. Yanılmıyorsam daha sonra ya hiç temasım olmadı ya da çok az oldu. Dışarıya çıkış sürecinde beni müthiş arama çabası içine girmişti. Mutlaka görüşmek istiyordu. Köydeki evimize kadar gitmişti. Yurtdışına çıkışı gerçekleştirdikten sonra ölüm haberini aldığımda üzülmüştüm. Ajan olup olmadığı tartışıldı, basında da işlendi. Ben de endişeli olduğum

için kendisi hakkında oldukça ihtiyatlı davrandım. Sonuç olarak eğer ajan değilse ve hatta ajan olup da ajanlığın gereklerini bilinçli olarak yerine getirmemişse, kendisini grup döneminin değerli bir kadrosu olarak değerlendirmek gerekir. İtibarı iade edilmesi gereken bir değerdir. Eğer bir kontrgerilla elemanıysa planlamasının başarılı olmadığını, bu planlamanın yürümediğini, benim ihtiyatlı davranmamın bunda rol oynadığını önemle belirtmek gerekir.

Kürdistan seferinde Ağrı, Doğubayazıt, Kars, Digor, Dersim, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Gaziantep ve Ankara hattını tamamladığımda, sanki gerçek bir savaş seferini gerçekleştirmişim gibi bir hisse kapıldığımı hatırlıyorum. Bu sefer sırasında yaptığım konuşmalar yazılı hale getirildi. İncelenirse, Hayri'ye hitap ettiğim taslak konuşmanın geliştirilmiş hali olduğu görülecektir. Bu konuşmalar birkaç yıl boyunca grubun temel ideolojik gıdası oldu. Diğer grupların gazete ve dergilerle yaptığını ben bu yöntemle ayaklı bir gazete ve dergi misali gerçekleştiriyordum. Daha sonraki süreç hep bu konuşmaların derinleştirilmesi biçiminde geçecektir. 1978'de Serxwebûn (Kendi başına olma; Xoybun'u çağrıştırır) gazetesi ile yazılı sürece geçildi. İlk sayısında 1978 yazında kaleme aldığım **Kürdistan Devriminin Yolu**, diğer adıyla Manifesto adlı çalışma yayınlandı.

Ankara'da daha birkaç gün geçmemişti ki, Antep'ten Haki Karer'in şahadet haberi geldi. Bu haber üzerine âdeta yıkıldığımı söyleyebilirim. Ciddi bir darbe aldığımız kesindi. Mühim olan anısına doğru yanıt vermekti. Cenaze törenine bizzat katılamadım. Daha sonra Ordu-Ulubey'de mezarını ziyaret ettim. Anısına bağlılık temelinde verdiğim söz grubu partileşmeye dönüştürmekti. Aynı yılın sonbaharında Parti Programının taslak metnini bizzat yazdım. Yaptığım, Antep'in kenar mahallelerinde bir şahadetin izinde yürüme çalışmasıydı.

Bu arada özel yaşamla ilgili gibi görünen, özünde ideolojik-siyasi anlamları olan iki önemli olay daha yaşadım. Birincisi, babamın 1976'daki ölümüydü. Ankara'da ölüm haberini duyduğumda sakindim, gözyaşı döktüğümü hatırlamıyorum. Bir kehaneti gerçekleşmişti: "Ben öldüğümde arkamdan gözyaşı dökmezsiniz" demişti. Sanırım zamanın ruhunu okumuştu. Modernitenin gerçeğini dile getiriyordu. Anamla yaşadığım kadar kendisiyle çelişkilerim olmamıştı. En önemli çelişkim köy-aileye karşı giriştiğim isyan sırasında doğmuştu. Çevrenin aksine, benden umutluydu, başaracağım müjdesini de vermişti. Çok sonraları durumunu yorumladığımda, geleneğin çok dürüst ve yozlaşmamış bir unsuru olarak kendisini savunduğunu fark ettim. Bireysel olarak güçlü bir dinî ahlâkı vardı. Geçmişte güçlü olan aile geleneğinin zayıf düşmüş bir ferdi konumundaydı. Ataerkil gücünü kaybetmişti. Ailede anaerk yönü daha ağır basıyordu. Annem ile kendisi şahsında iki erk arasındaki denge bana çıkış yapma imkânı yaratmıştı. Her iki tarafın da üzerimdeki iddiaları neredeyse tükenmişti. Aile içinde özgürlüğümü önemli oranda elde ettiğimi belirtebilirim. Asla anlamadıkları, daha doğrusu fark edip de hiç güç getiremeyecekleri modern dünya karşısında beni yalnız bıraktıklarında neler hissettiklerini tam bilemiyorum. Ama bana güvenleri vardı. Dürüst, güçsüz ve onuruna bağlı bir aileden olmayı küçümsememek gerekir.

İkinci olay bu yıllarda gittikçe depreşen kadın tutkusuydu. Grup oluşumundan önce modernite koşullarında bir kadına yaklaşacak güçte biri değildim. Tanımadığım ve çekindiğim bir dünyaydı kadın dünyası. Sadece içimde büyüttüğüm platonik duygularım vardı. Bu duyguları birine itiraf etmem asla mümkün olmayacaktı. Köyden beri kadınların bana bakışı dikkat çekiciydi. Ama ben bunun anlamını hiç kavrayamıyordum. Sonradan yorumladığımda bu çekicilikteki farkı kavradığımı sanıyorum. Onlar benim farkımı ilgiyle anlamışlardı. Belki de kendilerinde bana ilişkin umut zerrecikleri doğmuştu. Şöyle der gibiydiler: "Ey çocuk, sen başımıza gelenleri bilmiyorsun. Durumumuz gördüğün gibi değil. Olup bitenleri bir bilsen! Erkek de olsan yine de sana dair umutlarımız var." Kadındaki güzelliği fark etmiyor değildim. Birine, Kürt bir kıza ilişkin, "Senin için, soyun ve kavmin için bağımsızlık savaşı vermeye değer" biçimindeki yargıya sahip olduğumu hatırlıyorum.

Grup döneminde sanırım Mazlum Doğan'la hemşeri olmasından ötürü Kesire Yıldırım adındaki kişiyle tanıştık. Gruba ilgisinden ötürü onu da gruptan saymaya başladık. Geçmiş yaşamını hiç bilmiyordum. Ama grup içinde objektif olarak ihtilalci (grup düzenini bozma anlamında) rol oynayabileceğini düşünerek, başından itibaren hep endişe duydum. Kendisini kontrol edecek gücüm yoktu. Grubun selameti için, tutucu ve geleneksel izler de taşısa, herhangi birimizle sözleşmesini önermek ihtiyacını duydum. Benimle veya grubun başka bir üyesiyle sözleşebilirdi. Aslında benden yana tercih yapmasını bekliyordum. Kadın kurt gibi bir kişiliğe sahipti. Gerçeği, yani kendisini kontrol etme çabamı anlamıştı. Tercihini başka birinden yana yaptı. Geleneksel gururum ciddi olarak kırılmıştı ama ses çıkarmadım. Karşı çıkmayı gururuma yedirmedim. Yine de olmayacak duaya âmin demek gibi bir şeydi. İlişkisi yürümedi, yürütemedi. Tekrar kendisiyle ilişkiye yöneldiğimde hem ben çok yıpranmıştım, hem de grubumuzun değerli bir üyesini kaybetmiştik.

Depreşen duygulu halim ciddi sorun olmaya başladı. Gerçi sorunlarımı hiçbir zaman gruba, partiye, hatta HRK'ye yansıtmamaya büyük özen gösterdim. 1960 sonlarında Tanrı'ya ilişkin yaşadığım bunalımın benzeri bu kadın etrafında tekerrür etti; bir nevi ikame oldu. Kadının gruba yaklaşmasının nedenlerini hiç bilmiyorum. Cinsi bir ilgi duyduğunu sanmıyorum. Cinsî ilgiye son derece hâkim birisi olduğu kesindi. Bu noktada yanılmıştım. Kendisini elde edecek gücüm olmadığı halde ısrarlı oldum. İlişkiyi biçimsel ve tek taraflı bir evliliğe kadar ilerlettim. Evlilik kartvizitiyle 1978 yazı başında ilk defa uçakla Diyarbakır'a indim. Belki de tarihte insan ilişkilerinde en garip ve olumsuz bir balayını gerçekleştirir gibi olmuştum. Kadın buzdan bir kalıp kesildiğinde, hiçbir çözüm şansım bulunmuyordu. Derdimi kimseye anlatacak halim de yoktu. Çünkü tek sorumlu bendim. Kadının bu ilişkide sorumluluğu yoktu. Etme bulma dünyasına düşmüştüm. Aslında böylesi bir kadın kimliğinin olabileceğine dair hiçbir bilgi ve beklentim olamazdı. Kadın bütün kurtluğuyla karşımdaydı. Bu haliyle tam on yıl, 1987 yazına yani kendi iradesiyle hareketten koptuğu ana kadar kendisine gösterdiğim sabrın bir benzerinin başka iki insan arasında denendiğini sanmıyorum. Müthiş bir deneyimdi.

Bu ilişkiden sağ çıkmayı mucize saymak gerekir. Güçlük, Ortadoğu kültüründe kadın statüsünü alt üst eden gelişmeler karşısında kişiliğimi ayakta tutmamdan kaynaklanır. Kavga, boşanmak çözüm olamazdı. Bu kişi karşısındaki durumumu Tanrı'nın varlığına yönelik kuşkularım karşısında yaşadığım bunalımla özdeşleştirmem bu nedenleydi. İdeolojik ve siyasi olarak bu ilişkiyi çözmem gerekirdi. Ayrıca kadın çözümlemeleri geliştirilmedikçe, ideolojik ve siyasi çözüm de tam olamazdı. Bu dönemde kadını çözümleme gücüm gelişmemişti. Bunu ancak 1987'den itibaren geliştirecektim. Fakat Haki Karer'in şahadetine karşılık verdiğim yanıt nasıl **Program Taslağı** çalışması olduysa, bu psikolojik savaşa karşı verdiğim yanıt da **Kürdistan Devriminin Yolu** adlı çalışmam oldu. 1978 yazında yaptığım bu çalışmayı programın teorik temeli olarak hazırladım. O ortamdaki psikolojiyle Kürdistan Devriminin Manifestosunu bizzat kaleme almak büyük güç ve yetenek ister. Mucize derken bu gerçeği kastetmek istedim.

Bu sürecin ilk yıllarını gözlemleyen Kemal Pir, Cemil Bayık ve M. Hayri Durmuş'un kadının bana olan korkunç saygısızlığını asla affetmek istememeleri, benden habersiz öldürmeye niyet etmeleri, ama Kemal Pir'in o eşsiz yoldaş tavrıyla "Dokunmayalım, Arkadaşın bir bildiği vardır" biçimindeki yargısı durumu biraz daha açıklayabilir. Babasının daha 1925 İsyanından itibaren bizzat İ. İnönü'yle içine girdiği işbirlikçi-ajan ilişkisinden ötürü kadının da ajan olabileceği Necati Kaya örneğinde olduğu gibi çokça tartışıldı. Gerçekten ajan olup olmadığını bilemeyiz, bilemem. Babasından ötürü bir insanın yargılanmaması gerektiği bilincini taşıyordum. Bu eleştiriler karşısında tavrım özetle "Alevi, solcu, Kürt kökenli ve kendisini oldukça iyi yetiştirmiş birisiyle grup ilişkileri içinde yaşamak grup içinde olmamasından daha çok katkı sunar" biçimindeydi. Benim kendisiyle başarılı, pozitif bir duygusallık yaşayamamam hakkında olumsuz bir yargıya yol açmamalıydı. Kendisi hakkında verilecek karar tamamen örgütsel kurallar çerçevesinde olmalıydı. Kendisi Hareket'ten kaçıncaya kadar bu tavrımı korudum. Ama arkamda çok etkili tasfiye işleri yürüttüğü, objektif olarak da bu rolü oynadığı açıktı. Çok olumlu özelliklerini hareketin hizmetine sunmadığı da belirtilebilir.

O da isteseydi veya planlamış olsaydı beni öldürebilirdi. Özellikle kaçışa yakın süreçte bir gün "Korkma, seni zehirlemem" dediğini hatırlıyorum. Hâlbuki o dönemde ajanlar mutlaka öldürmek için peşime düşmüşlerdi. Yine de ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. İlişkilerin son döneminde iki şoförümün intiharın eşiğine gelmesi, bunlardan Ferhan adlı yoldaşın "Onu dört ata bağlayıp parçalamak gerekir" demesi, Sabri adlı öteki şoförün kaçması, Ortadoğu'ya çıkışta yanımdaki tek arkadaş olan Ethem Akcan'ın "Başkan'ın arkasında ne dolaplar çevriliyor" biçimindeki serzenişleri ve bundan duyduğu acıyla mide krampından şahadete erişmesi düşündürücüdür. Birçok kritik tasfiyecilikte arkada durup yönlendiren kişi rolünü oynaması önemlidir. Çok sayıda arkadaşı âdeta hipnotize edecek kadar etkisizleştirmesi güçlü hizip özelliklerine de bağlanmak istenmiştir. Üzerinde halen önemle durulmayı gerektiren bir ilişki ve kişilik konumundadır.

Bu tür dikkati çok çeken diğer bir kişilik de Dilaver Yıldırım'dı. Gelecek vaat eden önde gelen bir arkadaştı. 12 Eylül'de hapiste kaldı; karma gruplarda yer aldı. Tek başına Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya çıkışı, Avrupa'da bir süre dolaşması, Ortadoğu'ya yanıma gelişi, çok az konuşması, hatırlayabildiğim kadarıyla "Böyle dolaşman sakıncalıdır" deyişi, Bekaa'daki kampta basit karakterli bir iki bayanın "Sen Başkan'ın yerine göz dikmişsin" demelerinden sonra bana yazdığı veda mektubunun ardından intihar edişi ilginç geldi. Soruşturulup gerçek kimliği açığa çıkarılması gereken arkadaşlardandır.

Haki Karer'in anısına hazırlanan Parti Programı temelinde 26-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Fis Köyünde iki gün süren kurucu kongre niteliğindeki 22 kişilik toplantımız dönülmez yolun önemli bir başka kilometre taşıydı. PKK olarak adlandırılma ve ilan edilme aslında bir dönemin sonuydu. Hem dünya ve Türkiye koşullarında, hem de grup pratiğinde yapılması gerekenler esas olarak yerine getirilmişti. Burada devrimci tarz önemlidir. Çünkü sadece söylemle yetinilmedi; yoğun bir eylemlilikle iç içe yaşandı. Mevcut objektif koşullardan anlaşılması gereken şey kent, sınıf ve ulus-devletin bağrında 'karker' sınıfı adına çıkışı gerçekleştirmekti. Teori ve pratik seviye buna denk geldi. Benzer birçok grup vardı. Ama hiçbiri bizim grubumuz kadar komple bir devrimciliği kendisinde somutlaştıramamıştı. Bu yüzden askeri darbe karşısında hazırlıksız yakalanacaklardı.

1979 başlarından itibaren iki yönlü tedbir almaya çalıştım. Bir yandan uzun vadeli kırsal mücadele hazırlıkları yaparken, diğer yandan yurtdışına çıkıp hareket için yedek bir nefes borusu açmak istiyordum. Başarırsam hareketin kalıcılığı kesinleşecekti. Dönemin koşullarına denk gelen taktik hamleler yapmak strateji geliştirmek kadar önemlidir. Öylesi bir dönem yaşanıyordu. Daha sonra Diyarbakır Zindanında şehit düşecek olan Ferhat Kurtay'ı yılın ilk aylarında yanıma çağırmıştım. Teksir makinesini taşıtmıştık. Resmi arabasıyla beni Kızıltepe'ye kadar götürdü. Bu arada PKK Kuruluş Toplantısı'ndan yaklaşık bir ay sonra Maraş Katliamı gerçekleştirilmişti. Maraş etkili olduğumuz bir alandı. 1925'ten beri Kürtlerin tasfiyesinin kararlaştırılıp yürütüldüğü Fırat'ın Batısı denilen bölgede bir Türkifikasyon hareketi söz konusuydu. Burada Kürtlüğü kısmen canlandırmıştık. Benzer biçimde Malatya, Adıyaman, Elazığ katliamlarıyla buna yanıt veriliyordu. Katliamlar basit sivil faşist eylemler değildi; tarihsel soykırımın devamı niteliğinde olup NATO-Gladio destekliydi. Diyarbakır'daki PKK ilanıyla bu katliamlara yanıt veriyorduk. Bülent Ecevit Kabinesinin can çekiştiği yılda bu tarihî adımlar atılmış ve buna karşı katliamlar gerçekleştirilmişti. Kontrgerillanın iyice inisiyatif aldığı yıldı. Ecevit'e bile suikast denemesinde bulunulmuştu. Daha önceki yılda yaşanan Taksim katliamı da aynı güç tarafından gerçekleştirilmişti.

1979 yılı ortalarına gelindiğinde, Suruçlu Ethem Akcan'a huduttan çıkış yapmak için hazır olmasını söylemiştim. Urfa'da kırk günlük bir bekleyiş dönemi geçirdim. Tam da İbrahim Halil'e özgü bir durumu yaşıyordum. Uygarlığın ve modernitenin birçok putunu yıkmıştım. Nemrutların hışımla ayakta oldukları o günlerde Nemrut'un şehrinde olmak ilginç bir buluşmaydı. İbra-

him'in çıkış izlerindeydim. Kutsal Kitap'ta Suruç'un ismi Seruc diye geçer. Hemen hemen isyan sonrası her çıkışta yaşanan benzer durumlar söz konusuydu. Bu arada Urfa Kalesine çıktım. Kaleyi boydan boya gezdim. Efsanede geçen Hz. İbrahim'in mancınıkla ateşe atıldığı iki sütunun yanında uzun süre durdum, aşağısını seyre daldım. Birkaç gün sonra Ethem çıkış için koşulların hazır olduğunu bildirdi. Hazırlık dediği şey de sınıra ulaşmak için bineceğimiz bir köy dolmuşunun ayarlanmasıydı. Dolmuşa bindim, köylüler arasında bir hudut köyünde indik. Halen bu modernite aracına binmemin doğru olup olmadığını düşünürüm. Çıkardığım en önemli sonuç şudur: Modernitenin tüm zihnî ve fiziki araçlarıyla iş görmek, kaderini ilkçağ tanrılarına emanet etmekten daha sakıncalıdır. Akşama doğru hazırlığın ikinci adımı devreye girdi. Cehni denen kurye "Haydi!" deyip bizi kaldırdı. Nöbetçi asker tel örgüyü kaldırıp "Haydi hemşehrim, çabuk ol" diyerek bizi geçirdiğinde, keçi adımlarıyla Ethem'in bastığı noktalardan mayınlı tarlayı hemen aştık. Benim dışımdakiler için günlük olan bu deneyimler benim için tarihsel ve biricikti. Donkişot'tan bile daha donanımsızdım. Ethem tek yardımcımdı. Nemrutların binlerce yıldır kasıp kavurduğu bir ülkeyi yeniden imana kavuşturmaya çalışıyordum. İnkârın ve imhanın, bitirilmenin eşiğine getirilmiş bir halk söz konusuydu. Bu halk o kadar ağır bir inkâr ve imhayı yaşıyordu ki, tapınacak putları bile kalmamıştı. Kırılan putlar yabancı kaynaklı modernite putlarıydı.

Hz. İbrahim gibi bir iki aylık yolculuktan sonra kendimi Filistinlilerin arasında buldum. Dilsiz, tercümansız günlerim başlamıştı. Amacın öneminden başka hiçbir şeyin ayakta tutamayacağı günlerdi. Ethem'in fedakârlıkları olmasaydı bir hiç olacaktı çabalarım. Yeni bir toplumsallık için örgütlenme ve ilişkilenmenin büyük önemini ancak bu tür deneyimleri yaşayanlar hakkıyla bilirler. PKK'de önemi ve gerçeği en az kavranmış bir hakikatti yaşadıklarım. Bu alanda kurduğumuz ilişki belki de bir meydan savaşında kazanılan zaferden daha önemli olduğu halde üzerinde âdeta tepişildi. Kıymeti hiç bilinmedi, hor kullanıldı. Dürüst tüm yoldaşlar bunun bedelini çok acılı, trajik kayıplarla öderken, bazı kurnazlar da ucuz kahramanlık biçiminde kullanarak yaşadılar. İbrahim'in kabilesi yolda büyük zorluklar yaşamıştı. Bizimki de bir nevi çağdaş kabileydi. Zorluklar aynı yolda, belki de aynı mekânlarda yaşandı. Çıkışımız bir yanıyla Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışına da benziyordu. Zaten aynı kabileler gibiydik. Urfa-Halep-Şam-Kudüs-Mısır hattında Sümer ve Mısır firavunlarından beri aynı öykü binlerce kez yaşanmış olsa gerek. Bana göre insanlık tarihi ilk insan topluluklarının Afrika'dan çıkıp Asya ve Avrupa içlerine girişinden günümüze kadar bu hat tarafından belirlenmiştir. Benim, bizim çıkışımız da tesadüfî olmayıp, tüm kritik anların gerçekleştirmeye zorladığı tarihsel çıkışlardan biriydi.

1970-1980 dönemini ideolojik ve siyasi değerlendirme dışında edebi dille değerlendirmeye ve somut yaşamla bağını ortaya koymaya çalışmak tamamlayıcı rol oynar. Edebiyat başta olmak üzere sanatla bağını kurmadan, hatta sanatçı özeniyle donatmadan ideolojik ve siyasi hareketleri yürütmek büyük eksiklik taşır. Hatta bu hareketler hastalıklı olur. Hakikat sadece ideolojik ve

bilimsel yöntemle açıklanamaz; açıklansa da eksik kalır. Bu tür bir açıklama bir modernite saplantısı olarak anlaşılmalıdır. İleriki bölümlerde daha da açıklayacağım gibi, modernitenin kişiliği tek boyuta indirgeyen (ekonomist, siyasetçi, ideolog, akademisyen, asker, işçi, bilim insanı, aydın vs.) yaklaşımı aşılmadan, kapitalist moderniteye karşı tutarlı ve bütünlüklü, dolayısıyla başarılı bir mücadele geliştirilemez. Devrimci çıkışların, kişiliklerin ve örgütlerin donanımları bütünlüklü olmadıkça, tarihsel-toplumsal kültürle, bu kültürü temsil eden şimdiki halleriyle ilişkilenme ve bu hallerle donanma sağlanmadıkça, liberal yaşamın tuzağına düşmek kaçınılmazdır. Kapitalist modernite liberal yaşamın içerdiği ideolojik ve teorik silahlarla rakibini düşürmektedir. Liberal birey veya yaşamın çok doğal ve özgür birey ve yaşam olduğu sanılır. Hâlbuki bu tür bir yaşam en katı dinlerden daha dogmatik ve tek boyutlu yaşamdır. Eğer PKK çıkışı benzer reel sosyalist örneklerin yaşadığı savrulma ve tasfiyeyi tam yaşamamışsa, tasfiye edilememişse, bunun temel nedeni toplumsal hakikate bütünlüklü olarak bağlı kalması ve yenilik içeren teorik ve pratik adımlarını aynı bütünlükle birleştirebilmesidir. Sonuçta bu tarz çıkış ve yürüyüş, kapitalist modernite unsurlarına karşı alternatifi olan demokratik modernite unsurlarının gelişmesine yol açtı. Devrimci çıkışları sadece fiziki güce veya herhangi tekil bir boyuta indirgemek er veya geç yaşamın bütünselliği tarafından aşılacaktır. Çağdışı uygarlığın ve kapitalist modernite unsurlarının ezici güç dengesizliği karşısında özgür ruh ve bilinç mücadelesi kayalıklarda kök salarcasına çiçeklenmiş ve meyvesini vermiştir.

B- PKK'NİN DEVRİMCİ HALK SAVAŞI DENEYİMİ VE SONUÇLARI

PKK'nin temellerinin Ankara'da atılması klasik sömürgecilik politikasının tipik bir yansımasıdır. Dünya genelinde sömürge-metropol ilişkisi bağlamında çok sayıda benzer örnek yaşanmıştır. Ankara'dan çıkışın sancılı geçtiğini belirtmeye çalıştım. Bunun en zor süreçlerden birisi olduğu açıktır. Zorluk kaba güçten değil, Beyaz Türk faşizminin özgünlüğünden, onun boğucu psikolojik-kültürel ortamından kaynaklanıyordu. Oraya giriş yapmak ne denli güçse, çıkış yapmak da o denli güçtü. Hangi kültür ve ruhla çıkış yapıldığı büyük önem taşıyordu. Kültürel soykırımın tam zaferini yaşadığı ortamda Kürt ulusal hareketini diriltmek ölüyü mezardan sağ çıkarmaya benzer. Durum "Çıkmayan candan umut kesilmez" deyişini akla getiriyordu. Canlanma emarelerini gösteren hastamızı taşımak, başka bir ortamda daha sağlıklı hale gelmesini sağlamak temel görevdi. Urfa'daki durumumuz Eyüp Peygamberin hastalığına da benziyordu. Terk-i diyar etmek en acil seçenekti. Stratejik çalışma alanı olarak Ortadoğu'nun en sıcak bölgesini seçmenin amaçla ilişkisi daha tutarlıydı. Benzer birçok güç çıkışını Avrupa'ya yapmıştı. Ancak Avrupa çoktan devrimci çalışma merkezi olmaktan çıkmıştı. Başa bela ettiği Türk modernitesinin anası babası rolündeydi. Türkiye'de kaba dayakla terbiye edilmek istenen devrimciler, Avrupa'da psikolojik tedaviyle sözüm ona kendilerine getirileceklerdi. Elbette Avrupa'da çalışılabilir, ama Avrupa stratejik merkez yapılamazdı.

İlk yılımız lojistik ihtiyaçların giderilmesi ve grubun yeniden derlenip toparlanması çabalarıyla geçti. Öyküsünü sonraya bırakırsak, yeni mekân ve zamanı doğru değerlendirmek büyük önem taşıyordu. 1970'lerin Türkiye ve Kürdistan PKK'si ideolojikti. Reel sosyalizmin ulus-devletçi ideolojisini benimsemişti. Demokratik özellikler kendisinde potansiyel olarak mevcuttu. Ama reel sosyalizmdeki revizyonizmle mücadele edecek kapasiteden yoksunduk. El yordamıyla ancak ilkel milliyetçi ve sosyal şoven ideolojilerle başarıyla mücadele edebiliyorduk. Ortadoğu'nun yeni mekân ve zamanında buna gerek olmadığı gibi koşulları da yoktu. Koşullar içte devrimci savaş PKK'sini, dışta da diğer örgütler ve reel sosyalist devletlerle ittifak yapmayı gerektiriyordu. İdeolojisindeki muğlâk unsurlara rağmen, ideolojik PKK özgür yaşam umudunu fazlasıyla vaat ediyordu. Fakat ideolojik vaatler özgür yaşam için asla yeterli olamazdı. Bunun için savaş PKK'sini yaratıp işlevsel kılmak zorunlu bir aşamaydı. Savaşı göze almadan hiçbir özgürlük elde edilemezdi; bırakalım özgür yaşamı, öz kimliğimizi bile kazanamazdık. Ankara'da hayal edilen şey özgür yaşam olmaktan uzaktı; hayal edilen belki de öz kimliğe ilişkin bir ad kazanmaktı. Bunun bile büyük riskleri vardı. Sonuçta riskli de olsa, Kürt öz kimliği ad olarak kazanılmıştı. İkinci büyük adım, kazanılanı tekrar etmek olamazdı. Kimliğin özgürlük savaşına girişilecekti.

Burada karşımızdaki temel sorun yine oldukça felsefidir. Temel felsefi sorun, kimlik ve özgürlük arasındaki ilişkidir. Özgürlük olmadan kimlik yaşanabilir miydi? Toplumsal kimlik olmadan bireysel anlamda özgürlük mümkün müydü? Eğer bu iki temel soruya olumlu yanıt verilemiyorsa, o zaman eylem ve özgürlük, diğer bir deyişle irade ve özgürlük arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak gerekecektir. Kürt kimliğine dayatılan baskı ve sömürü tarzı, örneğin herhangi bir Avrupalı ulus-devletin baskı ve sömürü tarzı gibi değildir. Kürdistan'da uzun vadeye ve bütün toplumsal alanlara yayılmış kültürel soykırım yöntemleri yürürlüktedir. Bu yöntemler yürürlükte kaldıkça varlık veya kimlik söz konusu olamazdı. Özgürlük ise ancak hâkim ulus-devletin modernite unsurları için geçerlidir. Orada da yurttaşların ezici bir kısmı modern köleliği yaşamaktadır. Kürtler ise varlık ve kimlik olarak parça parça tüketilmekte, ortadan kaldırılmaktadır. Bunun için tüm asimilasyonist ve soykırımcı araçlar devrededir. Sadece siyasi baskı ve ekonomik sömürü söz konusu değildir. Tarihsel-toplumsal varlığın, öz kimliğin kendisi imha ve inkâr sürecini yaşamaktadır. Dolayısıyla Avrupa türü siyasi ve ekonomik mücadeleyle kazanılacak bir özgürlük söz konusu olamazdı. Avrupa'da varlık savaşına da gerek yoktu. Çok az istisna dışında, kimlikler baskı altında da olsa, imha ve inkâr sürecini yaşamıyorlardı. Her ne kadar özgür olmadan kendi kimliğini yaşamanın pek değerli olmadığı söylense de, yine de varlıklı ve kimlikli olmak önemlidir.

Kürt olgusunda durum farklıdır. Kürt varlığı ve kimliğinin kendisi inkâr edilmekte ve geriye kalan parçaları üzerinde amansız bir imha süreci yürütülmektedir. Bu durumda varlık ve özgürlük iç içe geçmiş iki kavram oluyor. Biri kazanılmaksızın diğeri gerçekleştirilemiyor. Özgürlük istiyorsan varlığı kazanacaksın, varlığı istiyorsan özgür olmayı başaracaksın. İnkâr ve imha

sürecinde psikolojik ve kültürel araçlar (ideolojik aygıtlar) da yoğunca devrede olmasına rağmen, esas uygulama yöntemleri fiziksel güce dayalıdır. Ordu, polis, kontrgerilla, sivil faşist milisler, korucular ve milis ajanlar ağ halinde tüm varlık gözenekleri üzerinde faaliyettedirler. Arkalarında NATO ve diğer müttefik güçler vardır. En azından yüz yıllık tarihsel bir arka planı bulunan fiziki imha güçleri geleneksel iktidarcı ve hiyerarşik güçleri de hep kullanmaya çalışırlar. Bu fiziki güç gerçeklerini göz önüne almadan, onlara yönelik bir eyleme girişmeden veya mücadele vermeden, ne varlık ve kimliğin ne de özgürlüğün kazanılması söz konusu olabilir.

Modern dönem Kürt işbirlikçiliğinde görülen burjuva sınıf güdümlü bazı cılız çıkışlar, ilkel milliyetçilikler ve hâkim ulus-devlet işbirlikçisi Türk sosyal şovenler, Kürt varlığı ve kimliği üzerindeki inkâr ve imha sistemini, soykırımcı uygulamaların yöntem ve araçlarını fazla göz önüne almadan, genel ve kategorik bir özgürlük mücadelesinden bahsederler. Bunlar dürüst olsalar bile, soykırım uygulamalı statüyü göz ardı ettikleri için, objektif olarak bilinçli inkâr ve imha güçlerinden daha olumsuz rol oynarlar. Hiç geçerliliği olmayan, sahte ve demagojik ağızlarla kimliğin ve özgürlüğün kazanılabileceğinden bahsederler. Olmayacak duaya âmin dedirtmek isterler. İnkâr ve imhanın eşiğindeki bir varlığı, örneğin bir kanser vakasını aspirinle tedavi etme türünden yöntemler önererek tedavi etmeye, aslında hastayı öldürmeye çalışırlar. Yıllarca bu yöntemleri denedikleri halde sonuçları ortadadır. Büyük bir sahtekârlıkla, olmayan insan hakları ve özgürlükleri varmış gibi davranarak, ideolojik ve siyasi mücadeleyle öz kimliklerini tam ve özgürce yaşayacaklarını sanırlar. Sanmaktan da öteye propagandasını yaparak, halkın bilincini ve iradesini köreltmeye çalışırlar.

Açık ki, imha ve inkâr sisteminin yöntemlerine karşı değişik türden de olsa, onların etkisini kıracak yöntem ve araçlarla mücadele etmek varlık, kimlik ve özgürlüğün birlikte kazanılması için şarttır. İdeolojik ve siyasi araçlar gerekli olmakla birlikte, mevcut koşullarda belirleyici olamazlar. Bu araçların etkisi ancak imha ve inkâr araçlarını devrimci araçlar ve yöntemlerle sınırlandırdıktan sonra söz konusu olabilir ve anlamlı bir rol ifade edebilir. Zaten çok yetersiz de olsa PKK'nin çıkışındaki eylemli halinin halkta güçlü destek bulmasının altındaki temel etken de bu gerçeklikti; yani doğru yol, yöntem ve araçlarla mücadeleyi göze almasıydı. Muğlaklıklar da içerse, başlangıçtaki anti-sömürgeci ulusal kurtuluş savaşı stratejisi önemli doğruları barındırıyor, bu nedenle de destekleniyordu. Yine bu stratejik doğrultuda geliştirilen sınırlı bazı eylemler olağanüstü bir ilgi ve destekle karşılanmıştı. Ortadoğu sahasına inildiğinde, varlık ve özgürlük sorunlarına ilişkin bu yönlü tartışmalar yaşanıyordu. Yaşanan bazı olaylar eleştiriliyor, daha doğru ve yeni strateji ve taktikler aranıyordu.

1- Devrimci Halk Savaşı, Tasfiyecilik ve İhanet

Devrimci halk savaşının gerekliliğinden kuşku duymuyorduk. Böylesi bir süreç yaşanmadan ne kimlik ne de özgürlük söz konusu olabilirdi. Bu amaçla daha ilk başlarda tarihsel toplumda zorun işlevi üzerinde yoğunlaşmaya çalışıyorduk. Kaldı ki her gün, her saat iliklerimize kadar kendini hissettiren çıplak zor güçleri meydandaydı. Zorla fetih sadece bir egemenlik hakkı olarak değil, Allah'ın emrinin gereği de sayılıyordu. Genelde olduğu gibi Kürdistan üzerinde egemenlik kuran güçlerin geleneksel olduğu kadar moderniteye dayalı idealları da bu yönlüydü. Kürdistan geçmişten beri fethedilmiş bir ülke veya toprak parçasıydı. Tanrının emrinin gerekleri yerine getirilmişti. Modernite unsurları söz konusu olduğunda, ilave gerekçelerle egemenlik hakkı asla tartışılmazdı. Azamî kâr kanunu ve sanayileşme ihtiyaçları geniş toprakları ve pazarları zorunlu kılıyordu. Ulus-devletçi egemenlik anlayışı asla bölünmez ve başkalarıyla paylaşılmaz güç teorisine dayanıyordu. Sınırların bir karışıyla dahi oynanamazdı. Bir çakıl taşı bile verilemezdi. Âdeta ol deyince olduran bir tanrısallık, daha doğrusu ulus-devlet tanrısallığı kendisini eski tanrısallıklardan bin kat daha fazla güçlendirilmiş egemenlik, merkezi güç, homojen toplum, mutlak köle vatandaş ve her konudaki tekçi ('tek vatan', 'tek dil', 'tek kültür', 'tek bayrak', 'tek marş' vb.) anlayışlar ve emrindeki güçlerle tartışılmaz kılıyordu. En ufak bir tartışma ve karşı tez, 'vatanın birlik ve bütünlüğü'ne yönelik en tehlikeli suç olarak yargılanıyor ve en ağır cezayla cezalandırılıyordu. Böylesi koşulların bütün söylem ve eylemleriyle kendisini konuşturduğu ve geçerli kıldığı bir ortamda en ufak bir karşı ideada bulunmak, ancak kendini zor yöntemleriyle savunmakla mümkün olabilirdi. Tartışılan bu değil, bunun stratejik ve taktik gerekleriydi. Nitekim PKK'nin çıkış döneminde meşru savunma araçları tereddütsüz kullanılmıştı. PKK bir nevi milis güç olarak kendisini örgütlemek zorundaydı. Aksi halde bir gün bile ayakta duramazdı. Dursa bile diğer güçlerden farkı kalmaz ve tasfiye olmaktan kurtulamazdı.

Dönemin devrimci halk savaşları incelenmişti. Özellikle Vietnam ve Afrika deneyimleri en çok incelenen örneklerdi. Reel sosyalizm ve hegemonik güçler arasında şiddetli çatışmaların gündemde olduğu koşullarda, ulusal kurtuluş hareketleri büyük başarı sağlamışlardı. Çok sayıda örnek ulusal kurtuluş teorisini doğruluyordu. O halde kendisi de bir sömürge olan Kürdistan için bu tür ulusal kurtuluş savaşı modelini esas almak kaçınılmazdı. Grup aşamasından Ortadoğu'daki hazırlıklara kadar sürece damgasını vuran bu tür bir savaş modeliydi. Tüm eğitim toplantıları, konferans ve kongre belgelerinde devrimci halk savaşı incelenen, tartışılan ve karar altına alınan konuların başında geliyordu. Pratik hazırlıklar da bu yönlüydü.

12 Eylül askeri darbesinin uygulamaları, Diyarbakır Cezaevi başta olmak üzere cezaevlerine doldurulan insanlara yönelik korkunç işkenceler ve tümüyle toplama kampına dönüştürülen toplumsal yaşam alanları bir an önce yeni stratejik hamleyi başlatmayı gerektiriyordu. İdamlar devredeydi. Ölüm oruçları başlamıştı. Ne yapılacaksa tam zamanıydı. Tarih gecikmeyi affetmezdi. Zaten öz savunma niteliğindeki eylemlilikler hiç durmadı; azalıp çoğalan bir seyir

halinde hep devam etti. Yapılması gereken bu eylemliliği daha üst bir noktaya sıçratmaktı. Bunun hazırlıkları da fazlasıyla gerçekleştirilmişti. Özgüce dayalı halk savaşı stratejisi için fazla beklemek ve oyalanmak oportünizm anlamına gelecekti. Bu gerekçelerle daha 12 Eylül gerçekleşmeden, Temmuz 1980'de Kemal Pir ve Mahsum Korkmaz önderliğinde ilk grubu yeniden ülkeye yollamıştık. Daha sonra İran ve Irak üzerinden grup akışları devam edecekti. Dolayısıyla kritik 1982 yılı (özellikle Diyarbakır'daki işkence ve ölüm oruçları nedeniyle) bana göre mutlaka yeni hamle yılı olmalıydı. Pratik hamle merkezini ülkeye, Lolan'a kaydırmıştık. Hamleyi oradan başlatmayı bekliyorduk. Gerekli bağlantılar ve güç aktarımları çoktan tamamlanmıştı. Beklenti haklı ve gerçekçiydi. Orada önderlik konumunda olanlar halen içyüzünü tam anlayamadığım gerekçelerle bana göre bariz sağ sapma anlamına gelecek bir tutum içine girmişlerdi. Ortadoğu'daki hazırlık sürecini aynen tekrar etmekle, yani kopyasını gerçekleştirmekle uğraşıyorlardı. İlk ciddi sapma buydu. Bu sapma günümüze kadar da etkili oldu. Kaygılarım artmış, ilk ciddi eleştirilere yönelmiştim. Birçok konuşma ve talimatta bu eleştirileri görmek mümkündür. En son Ocak 1984'teki Merkez Komite Toplantısında en kapsamlı eleştirilerle yaşananlar yargılandı.

15 Ağustos Hamlesi aynı yıl çok gecikmeli, çok da becerikli olmayan ve hazırlıklarımıza cevap vermeyen bir tarzda başlatılmıştı. Eylemin kendisinden ziyade tarihsel ve güncel anlamı önemliydi. Dolayısıyla sürece damgasını vurması kaçınılmazdı. Kendisini Kürdistan'daki klasik Kürt isyanlarını bastırmaya göre konumlandırmış olan Türk ordusu mevcut strateji ve taktiklerle hamleyi hemen bastıracak güçte değildi. Klasik halk savaşlarının sıradan gerilla taktikleri karşısında bu ordunun çaresiz kalması kaçınılmazdı. İlk gelişmeler bunu kanıtladı. Fakat halk savaşının gerilla taktiklerinin ustaca uygulanmasını bir yana bırakalım, sıradan bir uygulaması bile yapılmıyordu. Tarihsel bir fırsat, bir hamle boşa çıkarılabilirdi. Ülke içindeki pratik önderlik ısrarla sorumluluk üstlenmiyordu. Önderliğin dayatmaları karşısında kendiliğinden grup faaliyetleri havasına girilmişti.

Tehlikeye ilk defa Mahsum Korkmaz dikkat çekmişti. Kendisiyle hamle sonrasında sıkı konuşmuş ve sorumluluğun gereklerini hatırlatarak yeniden ülkeye göndermiştim. Kemal Pir'in talihsiz yakalanması gibi Mahsum'un da bana göre hâlâ aydınlatılmayı bekleyen şahadeti hamlenin başarı şansını zayıflatıyordu. Bunun üzerine pratik önderlik konumunda olanları yanımıza çağırdık. Kendilerine o kadar öfkeliydim ki, tamamına katılma gereği duymadığım 1986 Kongresi'ni yaptırarak birçoğunu Avrupa'ya yolladım. 1987'den 1998 yılının 9 Ekim'inde Suriye'den ayrılana kadar, müthiş ve ardı arkası kesilmeyen hamleleri bizzat hazırlayıp harekete geçirerek, dayatılan oportünizmi ve bunu çok iyi kullanan JİTEM ve kontrgerillayı boşa çıkarmaya çalıştım. Mücadelede süreklilik ve güç büyümesi sağlanmıştı. Bu çabalar kendi başına zaferi sağlayamazdı; ancak oportünizmin olumsuz etkilerini ve kontrgerillanın tasfiye planlarını boşa çıkarabilirdi. Öyle de oldu. 1998'in sonlarına geldiğimizde, tarihsel devrimci halk savaşı hamlemiz tasfiye edilememişti. Ama beklenen

zaferin de çok gerisindeydik. Bunun iç nedenleri üzerinde kısaca durursak şunları belirtebiliriz:

a- Devrimci halk savaşı stratejisi ve taktik özellikleri daha ilk adımda bir tarafa bırakılmıştı. Benim Ortadoğu'da üslenmem, çağdaş Kürdistan tarihinde belki de ilk defa devrimci halk savaşının stratejik bir gereksinimini karşılar nitelikteydi. Üstlendiğim denge durumu üzerimde herhangi bir dayatmaya imkân tanımıyor; halk savaşından taviz vermeye değil bu savaşı desteklemeye elverişli konum ve koşulları taşıyordu. Çok önemli stratejik bir konum sağlanmıştı. Halk savaşının geliştirilmesi için hem stratejik ilişkilerin kurulması, hem de özellikle eğitim ve lojistik alanında taktik desteklerin sağlanması açısından koşullar çok uygundu. Bu koşulların sonuna kadar değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olacak ve tarihsel anlam taşıyacaktı. Ülke içindeki ister eski ister yeni taşınmış grupların yapmaları gereken şey, aynı rolü üstlenecek bir karargâh geliştirmek değildi. Boşuna ve hazırlıkları boşa çıkaran bir çaba olacaktı bu. Lolan, Xakûrke, Gare, Zap, Metina vb. alanlardaki kamplar Bekaa'nın rolünü oynayamazlardı; ancak taktik destek rolünü oynayabilirlerdi. Buna ne güçleri ne de gereksinimleri vardı. Ayrıca İran ile Irak arasındaki savaştan yararlanılabilirdi. Aynı şekilde YNK ile KDP arasındaki çatışmalar da doğru temelde ele alınabilir, devrimci savaşın strateji ve taktiklerine uygun olarak değerlendirilip yararlanılabilirdi. Oportünizm kendisini öncelikle bu ilişkilerde gösterdi. Bekaa'daki pozisyonu taklit etmekten, hem de çok geriden ve çok yetersizce taklit etmekten başka bir şey yapmadı. Güçlerimiz objektif olarak İran'ın, Irak'ın, YNK ve KDP'nin yedeğine sokuldu.

Aslında hepsi de devrimci halk savaşı lehine kullanılabilecek ve büyük gelişmelere yol açabilecek olan bu güçlerle ilişkiler sağ sapmanın güçlerimiz üzerindeki etkisini güçlendirdi. Güçlerimiz gırtlağına kadar hiç beklemediğim bir sorumsuzluk içine girdiler. Bir yandan uyduluk türü, diğer yandan başına buyruk sorumsuz ilişkiler her tarafı sardı. Lolan Karargâhı Bekaa'daki tarihsel çalışmayı hiçe sayarcasına tarihi kendisinden başlatma sevdasına düşerken, Kuzey Kürdistan'a yollanan gruplar ahbap çavuşluğun ötesinde ilişki geliştirmeyi akıl edemiyorlardı. Birçok militan KDP'nin eski kontrgerillacı unsurları eliyle katledildiği halde tedbir geliştirdikleri yoktu. Rahatlıkla hem Güney'de hem de Kuzey Kürdistan'da kendilerini çığ gibi geliştirebilecek gerilla birlikleri, kendinden geçmiş ahbap çavuş birliklerine veya avare-asi gruplara dönüşmüştü. Ancak kendilerini besleyebilecek ilişkiler geliştirebiliyorlardı. Çoğu da oyuna gelip avlanıyordu. KDP ile YNK arasındaki çatışmalı durumda devrimci inisiyatif geliştirip tarihsel adım atmak mümkünken, halkı bu güçlerin kontrollerinden çıkarıp özgürlük savaşına yöneltmek ve olası katliamlara karşı hazırlamak rahatlıkla başarılabilecekken arabuluculuk yapma adı altında kendilerini boşa çıkarıyorlar, Mehmet Karasungur'un şahadetinde görüldüğü gibi stratejik darbe yiyorlardı. 1990'lara kadar bu tür ilişkilerle tarihsel bir fırsat sadece değerlendirilmemekle kalmıyor, daha da vahimi sağa yatırılıyordu. 15 Ağustos Hamlesi onlarca kat daha etkili biçimde gerçekleştirilebilecekken, hem

gecikmeli hem de dostlar alışverişte görsün kabilinden baştan savma bir uygulama olarak devreye sokuluyordu.

Daha iç bölgelerde, başta Botan olmak üzere tüm Kuzey Kürdistan'da geliştirilen uyduruk karargâh düzeni üçüncü versiyon olarak kendini tekrarlıyordu. Başta harcanan bin bir emek ve tarihsel çabalarla hazırlanıp kendilerine ulaştırılan eşsiz gerilla adayları olmak üzere, lojistik olanaklar ve halkın çok değerli destekleri üzerinde en aşağılık 'savaş ağalığı' hesaplarını kurguluyorlardı. Her sözde üst komutan bir yandan kendisi için en üst düzey komuta hesapları yaparken, diğer yandan benzer konumda olanların ayağını kaydırmaya çalışıyordu. Tüm sorun "En etkili kim olacak?" sorusuna indirgenmişti. Birçoğu rüyasında bile göremeyeceği çok geniş araç gereç, ilişki ve para üzerinde egoist hesaplarını hayata geçirmekle uğraşıyordu. Zincirinden boşalmış, kökü yüzyıllar öncesine dayanan aşağılık komplekslerine meydan açıyordu. Zirve yapabilecek bir halk savaşı deneyimi bu hesaplar nedeniyle neredeyse boşa çıkacaktı. Çok değerli, dürüst, cesur ve fedakâr gerilla adayları bu tür alçaklıklar, sorumsuzluklar ve yerine getirilmeyen görevlerin kurbanı olacaktı. Halk da giderek koruculaştırılacak ve kontrgerillanın etkisine girecek, girmenin de ötesinde âdeta peşkeş çekilip kontrollerine terk edilecekti. Bütün gruplar, ilişkiler, paralar, araç gereçler sahte komutanlar ve hempalarını beslemek ve korumak için seferber edilecekti. Yukarıdan başlatılan sağ sapma en alt birim sorumlusuna kadar böylesine zincirleme yansıtılacaktı. Tüm uyarılarımız ve eleştirilerimiz bu zihniyet ve uygulayıcıları tarafından boşa çıkarılacaktı. Daha sonraları neredeyse her bölgede ortaya çıkan 'Dörtler', 'Üçler', 'Tekler' çeteci anlayışları bir günde oluşmadı. 2002-2004 sürecinde sayıları bini aşan hainlerin sürüler halinde kaçışında daha başından yaşanan sağ sapmanın belirgin payı vardır.

b- Komuta ve örgütlenme alanında bu tür örneklerle kendini iyice açığa vuran sağ sapmacı anlayışın savaş tarzına yansıması çok daha tahripkâr oldu. Bu anlayışın temsilcileri halk savaşını geliştireceklerine, kendi konumlarını korumanın ajanlıktan beter en iğrenç biçimlerine sevdalandılar. Bu temelde en değerli gerilla adaylarını hiç anlamı olmayan eylemlerle harcarken, gerilla savaşını geliştirebilecek dürüst komuta adaylarını da arkadan vuracak kadar alçaklaştılar. Özellikle Dörtlü Çete (Şemdin Sakık –Zeki-, Şahin Baliç –Topal Metin-, Halil Kaya -Kör Cemal- ve Cemil Işık -Hogır-) bu konuda tam uzman kesildi. Çetenin elebaşları "Ajanları tespit ediyoruz" adı altında yaptırdıkları işkenceli sorgulamalarda büyük ihtimalle yüzlerce dürüst yoldaşın katledilmesine yol açtılar. Terzi Cemal (Ali Ömürcan) ve Doktor Süleyman (Sait Çürükkaya) gibi kaçkın birçok elebaşı kadro ve savaşçı yeme makinesine dönüştü. Tüm olumlu ve ışık saçan özellikleri birer karadelik gibi yuttular. Halk savaşını geliştirmek yerine, en değme kontrgerilla elemanlarına taş çıkartacak şekilde bu savaşı önlemeye çalışan unsurlar haline geldiler. Bunların ezici çoğunluğunun ajan olduğunu sanmıyorum. İçlerinde tek tük ajan olabilir. Büyük kısmının çeteci pratiklerinin psiko-kültürel etkilerden kaynaklandığı, sağ sapma-

nın, yetmez devrimciliğin ve yerine getirilmeyen sorumluluk anlayışının sonucu olarak geliştiği kanısındayım.

Kendi sorumluluk sahamda da aynı veya benzer çok sayıda unsur olduğu halde, yeterli devrimcilik ve sorumluluk anlayışım en azından bunların günübirlik tahribatlarını önlüyordu. Ortaya çıkan halk ya da gerilla savaşı değil, ilkel çeteci anlayış ve uygulamalardı. Tasfiyeyi dış bir odağa bağlı olmaksızın, kendi kendilerine uyguluyorlardı. Yaptırdıkları birkaç eylemi örgüt karşısında kendilerini savunma gerekçesi haline getirmişlerdi. Kaldı ki, şahsi paylarının bulunmadığı bu eylemleri en fedakâr ve cesur gerilla adaylarını kullanıp harcayarak gerçekleştiriyorlardı. Her biri kendi şahsını koruyacak ve iğrenç dürtülerini tatmin edecek şebekeler oluşturmuştu. Buna dokunan yanıyordu. Müdahale için görevlendirdiğimiz güçler, örneğin Harun (Hüseyin Özbey) arkadaş ve grubunun Sason'da imhasında olduğu gibi yarı yolda imha oluyordu. Yaşananlar ulusal kurtuluş savaşı olmaktan çıkmış, kişiler şahsında ilkel sınıf, aile ve kişiler arası çıkar savaşı veya kavgasına dönüşmüştü. Özgürlük ortamı ve şansı böyle tüketiliyordu. Şüphesiz kontra etkilemeleri, sızmaları ve tahrikleri vardı, fakat belirleyici değildi. Belirleyici olan, devrimci halk partisinin savaş ve yaşam tarzını sabote edip kendi bencil sınıfsal ve şahsi çıkarlarını tatmin etmek, önderliği er veya geç ele geçirme hesapları yapmaktı. Fırsatın ellerine geçtiğini sanıyorlar, bu fırsatı sınıfsal ve ailevi kimlikleri için sonuna kadar kullanmaktan çekinmiyorlardı.

Karşıt unsurlardan sağ sapma içindekilerin uygulama gücünü göstermediği kolektif önderliğe göz dikmeleri, yoldaşça yaşam ve savaş tarzının canına okumaları beklenebilirdi. Olan da buydu. Devrimler tarihinin de hep doğruladığı gibi zamanında, yetkince ve doğru olarak doldurulamayan politik ve örgütsel alanlardaki boşluklar devrim karşıtlarınca hem de devrim saflarında en keskin lafazanlıklar ve maskeleyici tutumlarla doldurulacaktı. Devrimlerin bu kuralı işliyordu. Kürdistan'da tasfiye olan karşıdevrimci unsurlar ve gruplar, bunların arkasındaki işbirlikçi sınıf eğilimleri ve kişilikleri PKK saflarında yeniden dirilip özgür Kürtlükten intikam alıyorlardı. Kürt kimliğinde bu tür unsurlar tarihseldir, üst tabakanın derinlerine kazınmışlardır, fırsatçı ve haindirler. En beklenmedik ortamlarda, mekân ve zaman koşullarında marifetlerini sergilemekten çekinmezler. Yeter ki o an çıkarları için elverişli olsun, mekân buna fırsat tanısın. Bunların maskesini düşürmek için daha 1980'lerin başında kapsamlı kişilik, kimlik ve sınıf çözümlemeleri yaptım, ama bunların başarısı sınırlı oldu. Aynı unsurlar bu çözümlemelerin hayata geçirilmemesi için kendilerince her türlü tedbiri alıyorlardı. Yine yaptığım çözümlemeleri eğitimlerde yeterince kullanmama, kendilerinde tutma, saklama ve kaybetme sıkça başvurdukları belli başlı yöntemlerdi.

c- Devrimci halk savaşı halkın savaşı olmaktan çıkarılmış, halka karşı güç kullanma ve üstünlük kurma savaşına dönüştürülmüştü. Başarılı bir halk savaşı için yeterli olan halk desteği inanılmaz provokatif yöntemlerle tersine çevrilmiş, çoğu kesim çareyi kontra güçlere sığınmakta bulmuştu. Rahatlıkla kendi öz savaşları doğrultusunda bilinçlendirilip örgütlendirilerek gerilla ordu-

suna dönüştürebilecek halktan insanlar doğru eğitim ve örgütlenme biçimleriyle eğitilip örgütlendirilmemişler, sadece erzak için başvurulan kaynaklara dönüştürülmüşlerdi. Bunu fırsat bilen kontrgerilla elemanları, bazı korkunç cinayetleri de devreye sokup, halkı hızla kendilerine sığınmaya mecbur etmişlerdir. Devlet güçleri direnen binlerce köyü yakıp yıkmışlar ve milyonlarca köylüyü her şeylerine el koyarak aç sefil yollara düşürüp metropollere göç ettirmişlerdir. Tarihin en büyük halkı tasfiye etme hareketlerinden birini gerçekleştirmişlerdir. On bini aşkın cinayet işlemişlerdir. Halkın malına el koymuşlar ve namusuna göz dikmişlerdir.

Gerilla yönetimi, sağ sapma içinde bulunan kişilikler ve onlardan da beter biçimde ilkel kalmış egolarını tatmin etmekten öteye gidememiş köylü kurnazları ve küçük-burjuva şarlatanlar birer soykırım olan bu uygulamaları seyretmişler, hatta yetmez ve yanlış pratikleriyle bu uygulamalarda bulunanlara en büyük desteği sağlamışlardır. Tarih kendi halkına karşı bu denli duyarsız ve onursuz davranan ve halkın yaşadığı soykırım uygulamaları karşısında zavallı kalan çok az örnek tanımıştır. Tutarlı, yeterli ve anında devrimci taktik belirleyebilen birkaç gerilla grubu olsaydı, bu süreçte rahatlıkla sayısı elli bini bulan bir gerilla ordusu yaratılabilirdi. Ancak bu işi yapması gerekenler soykırım sürecine sokulan halka ellerini bile uzatmadılar. Görülmemiş işkence, gasp ve tecavüzlere karşı misilleme hareketleri bile geliştirilemedi. Gerillaya katılım için gelen yüzlerce genç yollarda imha olmaya terk edildi. Kendilerini koruyacak ve besleyecek güç dışında her şeye âdeta ihanet edildi, ilgi gösterilmedi. Hâlbuki sağ sapmanın da kendine göre ölçüleri vardır. Oysa ortaya çıkan gerçeklik sorumsuz, kendini yitirmiş, ya umutsuzluktan ya da kendine sevdalanmaktan tanınmaz hale gelmiş, hiçbir anlayışa sığmayan pratiklerin sahibi olan kişiliklerin gerçeğiydi. Bunlar son tahlilde imha ve inkâr kültürünün kusmukları durumundaydılar. Hastalık daha derinlerdeydi, dolayısıyla tedavi yöntemlerinin de köktenci olmasını gerektiriyordu.

d- Gerilla taktikleri bir yana bırakılmıştı. Gerilla güçleri en muhkem ve saldırılması en zor bir karakola Donkişotvari saldırarak anlamsız onlarca kayıp verirken, az kayıpla azamî sonuç alabilecekleri eylem biçimlerini geliştirmeyi akıllarına bile getirmiyorlardı. Hiçbir planlı halk savaşı taktiğini geliştiremediler. Karşı taraf ne yapacaklarını çok önceden çözerek ona göre tedbir geliştirirken, gerillanın esas avantajı olan 'nerede, nasıl ve ne zaman vuracağı belli olmayan' tarzını bırakıp tersini uyguluyorlardı. Saldırı ve savunma taktiklerinin tersi neyse o yapılıyordu. Yersiz ve zamansız koşullarda ileri atılma ve geri çekilmenin en anlamsız ve en tehlikeli biçimleri deneniyordu. Çok başarılı olabilecek ileri atılma ve geri çekilme biçimleri düşünülmek bile istenmiyordu. Yaşanan, objektif olarak kontrgerillacılıktı. Bu yapılanlar eski kadroların gerilla alanlarından çekilmesi sonrasında, 1987 yılından itibaren örgüt yapısını ele geçirdiklerini sanan sözde yeni kadronun iflah olmaz unsurlarının marifetleriydi. Bunlar sağ sapmadan da öteye, tam bir laçkalık ve sorumsuzluk örneği sergilediler. Örgütsel bağ diye bir bağı akıllarına bile getirmediler. Tüm hünerleri kendi kontrolleri dışında tek bir kişi bırakmamaktı. Beni bile kontrol

altına almak, bu da olmazsa tasfiye etmek için akla hayale gelmeyecek planlar peşinde koştular. PKK'yi ele geçirmek peşinde koştukları tek amaç haline gelmişti. PKK'yi ele geçirip ne yapacaklardı? Tasfiyeyi tamamlayıp ellerine geçirdikleriyle, birer kadını veya erkeği kollarına takıp Güney Kürdistan yönetimine veya İran devletine sığınacaklar, o da yetmezse kapağı Avrupa'ya atıp hayal hanelerindeki en aşağılık yaşam güdülerini tatmin edeceklerdi. 2002-2004 tasfiyeciliği bu gerçeği bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur.

Listeyi ana maddeler halinde daha da uzatmak mümkündür. Göstermek istediğim şey halk savaşı adına nelerin yapıldığıdır. Ben parti ideolojisinde ulus-devletçilik konusunda muğlaklığın yaşandığı bu dönemi değerlendirirken, halk savaşı stratejisinin doğruluğuna ve sonuç alacağına dair inancımı hâlâ korumaktayım. Devrimci halk savaşı bu dönemin tek doğru stratejisiydi. Diğer yöntemler soykırıma hizmet etmekten öteye rol oynayamazdı. Temel taktik adımlar da genel olarak doğruydu. Ortadoğu'da üslenme, eğitim yapma ve lojistik donanım sağlama, ülkeye geçiş, geçici üs alanlarında hazırlık ve bu amaçlarla taktik ilişkiler kurma doğru ve yeterliydi. Olmayan şey pratik önderlik ve sıradan gerilla taktiklerini uygulama niyetiydi. Uygulama ustalığı demiyorum, çünkü bir eşkıya bile olsa, mevcut güçle çok daha ileri düzeyde bir başarı sağlayabilirdi.

Yıllarca bu duruma düşmenin nedenlerini çözmeye çalıştım. Sonuçlarını ve tasfiyeci etkilerini önlemek için aynı büyüklükte çabalar harcadım, harcadık. Kusur halkta değildi; halkın desteği başarılı bir savaş için yeterliydi. Kadro ve savaşçı eksikliği de söz konusu değildi. Bunlar da fazlasıyla mevcuttu. Araç gereç donanımı, lojistik, iç ve dış üslenme alanları fazlasıyla yeterli ve elverişliydi. Sadece benim 1980'den 1998'in sonlarına kadar her yıl, her yılda neredeyse her ay yaptığım kadro ve savaşçı aktarımı toplam on beş binden aşağı değildi. Hepsinin araç gereç ve mali donanımları fazlasıyla sağlandı. En ağır sorumlulukları üzerimize alarak, büyük kısmını büyük zorluklar pahasına üs alanlarına ulaştırdık. Sorun, saplantılar ve ihanetler ondan sonra dayatıldı. Eldeki tüm göstergeler, kendine sevdalanma, sapma ve ihanetler yaşanmasaydı, ulusal bağımsızlık tam gerçekleşmese bile, uygun bir çözüme rahatlıkla varılabileceğini ortaya koymaktadır. Yürüttüğümüz çalışmalar bunu fazlasıyla hak etmişti.

Bu konuda halen kendimi yargılamaktayım; eksikliklerim ve yanlışlıklarım neydi diye yoğunlaşmamı sürdürmekteyim. Sıkça kendime sorduğum diğer bir soru da, "Acaba pratik önderliği, yani ülke içi önderliği de bizzat üstlenmeli miydim?" biçimindedir. Bu soruya halen kolay cevap veremiyorum. Hatta iç önderlik akıl almaz dayatmalarıyla beni ülke içine çekmeye çalışıyor, böylece bilerek veya bilmeyerek objektif anlamda tasfiye edilmeme ortam hazırlıyordu diye düşünceler de ileri sürebilmekteyim. Çünkü dışarıdaki varlığım birçoklarının kariyer ve tasfiye hesaplarını bozuyordu. Bunun için kendilerini çalışmalara asgari düzeyde bile katmadılar diye düşünmeden de edemiyorum. Ortadoğu'da kalış tarzım hem örgüt içinde hem de dışında birçok kişi, güç ve

hatta devletin hesabını bozuyordu. Örgüt içindeki güçlerin buna tepkisi görevlerini asgari düzeyde bile yerine getirmeyip boşa çıkarma biçimindeydi.

Tüm kadro yapısını ve iç önderliğin hepsini suçlamıyorum. Büyük bir kısmının dürüstlüğünden kuşku duyulamaz. Kadro ve savaşçıların ezici çoğunluğunun büyük cesaret ve fedakârlıkla sergiledikleri çabalar elbette tarihseldir ve tartışma dışıdır, bunun sözü dahi edilemez. Zaten kazanım adına ne varsa bu değerli çabaların sonucudur. Sorun bu unsurların ortaya çıkan bunca yetersizliğe ve ihanete kadar varan gidişata neden dur diyemediğidir. Bunda rol oynayan ideolojik ve politik yetersizlikleri çok eleştirildi. Neden bunca yıl bu yetersizliklerini gideremedikleri sorgulanmaktadır. Ülke zemininde de olsaydım, bu konuda fazla yapacak bir şeyim yoktu. Kaldı ki, dışarıdan daha çok destek olabiliyordum. Gerekli materyaller yazılı ve sözlü (telsiz konuşmaları) olarak daimi hizmetlerindeydi. O halde sorun ülke içinde olmayışımdan kaynaklanmıyordu. Dış etkenlerin bundaki rolünü ana başlıklar halinde belirteceğim, ama belirleyici olan iç etkenlerdir.

Eğer demokratik siyaset temelinde bir çözüm gelişmezse, devrimci halk savaşı stratejisinin kimlik ve özgürlüğü kazanmanın temel aracı olarak denenmek zorunda olduğuna ilişkin inancımı halen korumaktayım. Çözümün demokratik siyasetle gerçekleşebileceğine inanmaktayım. Bunun için gerekli tek şart Türkiye, Suriye ve İran hükümetlerinin (iktidarın belirleyici güçlerinin) siyaseten çözüm iradesi göstermeleridir. Aksi halde gündeme girecek olan, eski ama yeniliğini halen koruyan devrimci halk eylemi ve bunun en gelişmiş biçimi olan devrimci halk savaşıdır. Geçmişte sıradan taktiklerle denendiğinde başarısını kanıtlayan devrimci halk savaşının bunca tecrübeden sonra sonuç almaması düşünülemez. Soykırımlar uygulansa bile sonuç değişmez. Bunca teşhir ve tecritten sonra mevcut kültürel soykırım yöntemlerinin sürdürülmesi beklenemez. Bu yöntemlerde ısrar eden güçler olacaktır, ama öyle olsa bile sonuç daha da olumsuz biçimde aleyhlerine olmaktan öteye gitmez. Burada asıl sorun yine eskiden başarılmayan halk savaşının gereklerini doğru ve yeterli biçimde yerine getirmektir.

2- Devrimci Halk Savaşı ve İttifaklar

a- Her devrim bir ittifaktır. Devrimlerde saf güçler değil iki dünya karşı karşıya gelir. Devrimlerin ideolojisinde evrensel toplumun gelişimi özetlenmiştir. Karşıdevrim ideolojisinde de aynı kural geçerlidir; karşı güçlerin evrensel deneyiminin özetiyle hareket ederler. Politik gerçeklikte ittifaklar daha somuttur. Politikanın güncelliği ittifakları daha çok görünür kılar. PKK'nin ideolojisini mümkün kılan reel sosyalizm deneyimidir. Reel sosyalizm ise enternasyonal karakterini açıkça ortaya koymuş bir gerçekliktir. Enternasyonalizmin kelime anlamı da uluslararası dayanışma ve ittifakı içerir. PKK politik olarak reel sosyalizm koşullarında varlık bulmaya çalışmıştır. Ulusal ve uluslararası koşullarda tercihinin reel sosyalist kamptan yana olması, çıkışından itibaren önceden tayin edilmiş gibidir. Sorun teorik ittifak anlayışından kaynaklanmıyor, ittifakın pratikte nasıl şekilleneceği ile ilgilidir. Kürt sorununu Türkiye

sosyalizmi koşullarında çözme çabaları doğru bir tercihtir. PKK'nin çıkışında Türkiye Sosyalist Hareketi'nin rolü yadsınamaz. Türkiye Sosyalist Hareketi'nin savaşa cesareti olmasaydı, PKK'nin tek başına devrimci savaşa cesaret edebileceğini idea etmek ancak varsayım değeri taşır. Demek ki kaderleri aynı devlet çatısı altında örülmüş halkların devrimci öncülerinin öncelikle kendi aralarında ittifak içinde hareket etmeleri toplumsal doğaları gereğidir.

Teorik olarak Türk, Kürt ve diğer kültürel gruplar ve sınıfların dayanışması tartışılamaz. Tartışma konusu olan, pratikleşme düzeyinde yaşanan kopukluktur. Bunda da çıkarları zedelenen ve devrimci harekete sızmış olan tasfiyeci ve hain güçlerin çabaları rol oynamıştır. Türkiye Devrimci Hareketi içinde bir parça olarak gelişen PKK Hareketi'ne tahammül edememek ve kendini ondan soyutlamak, kesinlikle hâkim ulus ideolojisinin devrimci saflara sızmış bilinçli veya kendiliğinden ajanları olmakla mümkündür. Farklı milliyetler ve sınıflardan gelmek ittifakların önünde engel değildir. Bilâkis ittifaklar bu farklılıkların sonucu olarak daha da önem kazanırlar. Devrimci amaçlarda asgari birlik ittifakları gerektirir. İttifak aynı örgüt içinde olduğu gibi, farklı örgütler arasında da gerçekleştirilebilir. Türkiye demokratik ve sosyalist hareketlerinde tutarlı ve kalıcı ittifakların gerçekleşmeyişi, antidemokratik ve anti-sosyalist güçlerin çabalarıyla yakından bağlantılıdır. Sosyal şoven ideoloji politik güç haline gelmemekle kendini belli eder. Kürt sorununda ve bu sorunun çözümünde uygulanan tecrit ve ötekileştirme karşıdevrimin etkileri ve böl-yönet politikalarıyla ilgilidir. PKK'nin çıkışında yaşanan tüm bu gerçekler turnusol kâğıdı işlevi gördü; devrimci mücadeleye sızmış tüm unsurların gerçek kimliğini açığa çıkardı. Sosyal şoven grupların 12 Eylül darbesi sonrasında faaliyetlerini neredeyse askıya almaları sadece faşizmin baskı ve sindirme politikasıyla izah edilemez. Bu güçlerin tutarlılıkları ve gelişme sağlamaları ancak Kürt kimlik ve özgürlük savaşında taraf olmaları, dolayısıyla PKK ile ittifaklara cesaret etmeleriyle mümkündü.

1980 sonrasında Ortadoğu'da PKK'nin yeniden örgütlenme ve devrimci savaşa yönelme fırsatını bir kez daha tüm demokratik ve sosyalist güçlerle paylaşmak istedik. Bu amaçla çok sayıda görüşme ve toplantı yaptık. Faşizme Karşı Birleşik Direniş Cephesi platformunu kurduk. Fakat sıra pratik adımlar atmaya gelince, bu güçlerden çoğu içimizdeki tasfiyecilerin daha sonra yapacaklarını daha önceden gerçekleştirip Avrupa'nın yolunu tuttular. Orada kendi hareketlerinin devrimci özünü tasfiye etmekle uğraştılar. Özellikle Dev-Yol'dan hâkim unsurlar kendi örgütlerininkiyle birlikte PKK'nin devrimci özünü tasfiye etmek için büyük çaba harcadılar. Halbuki Dev-Yol'un ilişkileri ve olanakları, sempatizan, kadro ve kitle desteği her bakımdan PKK'ninkinden daha gelişkindi. Devrimci halk savaşı stratejisi kabul edilip, bu ilişkiler ve olanaklar harekete geçirilse ve ortak taktik adımlarla hareket edilseydi, Türkiye'nin demokratik ve sosyalist dönüşümü çok daha ileri boyutlar kazanır ve farklı aşamalarda olurdu.

Özellikle Dev-Yol'un Avrupa yapılanması olan Devrimci İşçi'nin başında bulunan Taner Akçam şahsında kendisini dayatan tasfiyecilik, Türkiye demok-

ratik ve sosyalist hareketinin tasfiye edilmesinde büyük rol oynadı. Bu tasfiyeci eğilim birçok gücü kendisiyle birlikte Avrupa'ya sürükleyerek, PKK'nin devrimci halk savaşı stratejisini tecrit etmeye çalıştı. Avrupa'daki PKK yetkili unsurlarını kendisine alet ederek büyük tahribat yaşattı. Zaten Dev-Yol ondan sonra bir daha kendine gelemedi. Eğer bu grup Ortadoğu'da üslenip sınırlı da olsa bir direniş sergileseydi, MHP'nin faşist gücünün çok üstünde bir devrimci sınıf gücüyle CHP'nin sosyal demokrat maskesini yırtarak, düzene karşı temel muhalefet partisine dönüşebilirdi. Dünya genelinde bu yönlü çok sayıda örnek yaşanmıştır. Ayrıca bu grup PKK ile ittifak etmiş olsaydı, hem Kürt ulusal sorununun çözümünde hem de genel demokratik açılımlarda öncü güç olabilirdi. Böylece AKP'nin sahte açılımlarına ortam sunulmamış olurdu. Tasfiyeci eğilim bu tarihsel fırsatı bilinçli olarak harcadı. Tutarlı devrimci sosyalist öğelerin bu kısa tarihçeyi çok iyi incelemeleri gerekir. Bu tasfiyeci eğilimin hareketin çok değerli öğelerini harcadığını iyi biliyorum. Bu eğilimin şahsıma yönelik kara propagandayı halen sürdürmesi de ayrıca üzerinde durmayı gerektirir.

Dev-Sol önderliği de tutarlı davranmadı. Ortadoğu'da üslenmeye ve devrimci direnişi Kürdistan üzerinden tüm Türkiye'ye yaymaya yanaşmadı. Bazı dostça yaklaşımları geliştirmek istemedi, ortak hareket etmeye yanaşmadı. Eğer Dev-Sol kadrolarından bazıları, özellikle bizimle ilişkiye geçen Bedri Yağan ve grubu İstanbul'a çekilip imha edilmeseydi, güçlerimizle kardeşçe ortaklaşa hareket etselerdi, Dev-Yol'un devrimcilik konusunda bıraktığı boşluğu doldurabilir ve Türkiye devrimci muhalefetinin en güçlü hareketi olabilirdi. İttifak politikalarındaki tutarsızlık onları da tasfiyeye uğrattı.

Şüphesiz Türk halk geleneğinden gelen ve kendilerini sol üzerinden tanımlayan birçok yiğit kişi ve grup PKK'nin enternasyonalist kimlik ve özgürlük mücadelesinin içinde ve yanında oldu. PKK ile ittifak ve birlik halinde bulundu. Kemal Pir ve Haki Karer başta olmak üzere, çok sayıda Türk kökenli genç erkek ve kadın yoldaşımız, PKK'nin en değerli kadroları olarak, şahadete erişinceye kadar mücadelenin en ön saflarında yer alıp savaştı. PKK saflarında hâlâ benzer birçok yoldaşımız vardır. Ayrıca başlangıçtan günümüze kadar çok sayıda kişi ve grup dostluk ve ittifakın gereklerini yerine getirdi. Fakat sol güçlerin büyük çoğunluğu Beyaz Türk faşizminin ideolojik ve askeri hegemonyası altında ya susturuldu, ya da bilinçli bir şekilde veya kendiliğinden bu hegemonyanın destekçisi haline geldi. Hegemonyayı bu destekleme tavrı, özünde modern Türk toplum unsurlarının geleneksellik arz eden ve 1071'de Malazgirt'te Bizans İmparatorluğu'na karşı verilen ortak Türk-Kürt savaşı ve zaferinden beri geçerli olan veya olması gereken stratejik ilişkiyi unutmuş olmaları ve bu ilişkiyi kavramak istememeleri anlamına gelmektedir. Yine bu tavır Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ilişkilerde ortak iktidar ve ortak toplumsal yaşamın tarihsel kilometre taşlarının döşeli olduğunu inkâr etmelerinden kaynaklanmaktadır. Beyaz Türk modernite unsurlarının tarihi 1925 Kürt soykırımıyla başlatmaları, sahte ve inkârcı bir tarih ve toplum bilinci inşa etmelerinden ileri gelmektedir. Aynı biçimde eski ve yeni dönem Türk-İslâm

sentezcilerinin Kürtlüğü dışlamaları ve asimile edilmesini desteklemeleri, aynı soykırımcı anlayıştan etkilenen sahte İslâmcı ümmet ve kardeşlik paranoyasından kaynaklanmaktadır. Doğru bir tarih ve toplum bilinci genelde Anadolu ve Mezopotamya kültürleri, özelde de Türk ve Kürt toplumsal kültürleri arasında derin bir ortaklığın, eşit ve özgür ilişkilerin mevcut olduğunu, bu ilişkilerin yaşamsal ve stratejik anlam ifade ettiğini ortaya koyabilecektir.

Modern Türklük ideolojisi bütün sağ, sol ve merkez unsurlarıyla birlikte benzer tarih ve toplum bilinç biçimlerini paylaşmaktadır. Bunlar homojen bir Türklüğü, tarih ve toplum bilincini kutsal ve değişmez görüş olarak paylaşırlar. Geleneksel ümmet anlayışını kısmen laik milliyetçiliğe, kısmen de Türk-İslâm sentezciliğine dönüştürerek, ikame ederek, sahte ve inkârcı yanı ağır basan bir ideoloji inşa ettiler. Modern Türk ideolojisinde Türklük baştan beri homojen ve cihangir bir ulustur. Hep bağımsız ve hür yaşamıştır. Hiçbir ittifaka dayanmadan, tek başına cihana hükmetme peşinde koşmuş ve uzun süreler hep hükmetmiştir. Toplumsal yapısı bölünme kabul etmez bir bütündür. Ordu-millettir. Askerliği en yüce değer kabul eden toplumdur. Saf ırktan teşekkül etmiştir. Aslında yabancı, özellikle Yahudi Siyonist ideologlarca Jön Türk adı altında inşa edilen bu ideolojinin tarihsel-toplumsal gerçeklik olarak Türk toplum kültürüyle ilişkisi yoktur veya bu gerçeklik esas alınmamıştır. Mitolojik bir ifade tarzıdır. Türklük maskesi altında inşa edilen katı sınıf diktatörlüğü, daha doğrusu modernist unsur tekelciliğidir. Proto-İsrail olarak tasarlanıp inşa edilmiştir. Dolayısıyla modern koşullar içinde oluşan ve ötekileştirilen diğer kültürler ve sosyal entiteler üzerinde hegemonik rol oynamıştır. Gerek ideolojik gerekse askeri hegemonya altında çarpık, inkârcı ve asimile edilmiş bir oluşum bütünlüğü söz konusudur. Tarih ve toplum bilincinin hakikati yerine bu yapay, inkârcı, asimilasyonist ve imhacı ideolojiden payını alan tüm sağ, sol ve merkez görüşler tekçi, kendini beğenmiş ve ötekileştirici şoven rolü oynamaktan ve aynı rolü paylaşmaktan geri kalmazlar. Daha da vahimi, resmi ideoloji payesine yükseltildiği, anaokulundan akademik seviyeye kadar zorunlu olarak herkese empoze edildiği için etkisi dışında kalmak çok zordur. Memur olma, iş bulma ve kredi almanın, kısacası devlet nezdinde ve hâkim sınıf bloğunca yararlı kabul edilmenin temel şartı haline getirilmesi de buna eklendiğinde paylaşmamak çok zordur. Düzene muhalif güçlerin tek başlarına ve tecrit edilmiş olarak kalmalarının, dostluk ve ittifak geliştirememelerinin temelinde inşa edilmiş bu gerçeklik yatar.

Sadece Kürt ve Türk demokratik ve sosyalist güçleri arasında değil, tüm toplumsal halk güçleri arasında anlamlı dostlukların geliştirilmesi ve ittifakların kurulabilmesi için öncelikle gerekli olan, doğru tarihsel ve toplumsal bilinçtir. Tarih boyunca kültürler arasında yaşanan ilişki alışverişini doğru tanımlamadan günümüzde adil, eşit ve özgür ilişkiler ve ittifaklar geliştirilemez; bu ilişkiler ve ittifakların en somut ifadesi olarak demokratik bir anayasa oluşturulamaz. Bunun için Türk modernitesinin Türk tarihini de inkâr eden ve kültürel değerleri yok sayan tekçi faşist zihniyeti terk etmesi, toplumun çok kültürlü yapısını ve zengin tarihini kabul etmesi gerekir. En azından çıkarları

aynı siyasi sınırlar içinde dostça ve kardeşçe birlikte yaşamaktan yana olan toplumsal güçlerin birbirlerinin tarihsel ve toplumsal gerçekliklerine saygılı olmaları, birbirlerini eşit ve özgürce kabul etmeleri uzun vadeli, kalıcı dostluk ve ittifakların temeli olduğu gibi, güncel güç ve eylem birliklerinin de esasıdır; birlikte demokratik anayasal bir rejim inşa etmelerinin özüdür.

b- PKK reel sosyalist sistem içinde varlık kazanan bir partidir. İdeolojik olduğu kadar politik olarak da bu sistemi esas almıştır. Her ne kadar bünyesine sızmış revizyonist sağ sapmaya karşı baştan itibaren tavır aldıysa da, PKK sosyalist sisteme saygılı yaklaşmasını bildi. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelere eleştirel ve dostça yaklaştı. Diğer ülkelerin sosyalist hareketlerine karşı da ilkeli tavrını korudu. Kürt sorununu kapitalist dünya hegemonyasının bir meselesi olmaktan çıkarıp dünya sosyalist sisteminin bir parçası haline getirmeye çalıştı. İdeolojik olan bu tavrını 1980 sonrasında ülke dışına çıkışla birlikte uluslararası alana yaydı. O dönemde sosyalist sistemin temsilcisi olan Sovyetler Birliği ile ilişki kurdu. Avrupa sosyalist partileriyle de benzer ilişkiler geliştirdi. Fakat dünya genelinde sisteme damgasını vuran revizyonizmden ötürü bu ilişkiler umulan düzeye çıkartılamadı; taktik ve yararlanmacı amaçların ötesine taşırılamadı. Reel sosyalist ulus-devletçiliğin çıkarcı yaklaşımları aşılamadı. Sosyalist sistem kapitalist ulus-devletlerin çıkarcı ve istismarcı politikalarını esas aldı. Sisteme başından beri hâkim olan bu anlayış sosyalist kazanımları tasfiye ettiği gibi, enternasyonalist ilişkilerin alternatif gelişimini de engelledi. Bu ilişkiler hegemonik çıkarlara alet edildi.

Yine de PKK'nin bu zemini kullanması, daha doğrusu gerçek enternasyonalist bir parti gibi hareket etmesi büyük önem taşır. Kürt Hareketi'ni demokratik ve sosyalist bir muhtevaya kavuşturması, uzun vadeli halk savaşı stratejisine bağlaması, dünya çapında tanınır hale getirmesi ve başta Türk halkı olmak üzere komşu halklarla eşitlik ve özgürlük temelinde ortak yaşama hazırlaması enternasyonalizme bağlılığının sonucudur. Sosyalist sistemin çözüldüğü süreçte dimdik ayakta kalmayı başarması bilimsel sosyalizmin özüne bağlılığını gösterir. PKK diğer ulusal kurtuluş hareketleri gibi dar milliyetçiliğe kaymadı. Başlangıçta yaşanan ideolojik muğlaklığı aşmasını bildi. Bilimsel veya reel sosyalizme damgasını vuran kapitalist modernitenin ulus-devletçi ve endüstriyalist unsurlarına karşı başarılı bir mücadele yürüttü. Kendini dönüştürerek kapitalist moderniteye alternatif demokratik modernite paradigmasının geliştirilmesinde ve diğer modernite çizgileriyle arasına sınır çekmede önemli bir rol oynadı. 1980 sonrasının Ortadoğu'sunda İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nden sonra üçüncü dinamik güç olarak yer aldı.

c- PKK'nin politik güç olarak Ortadoğu, Avrupa ve diğer alanlardaki ittifakları da önem taşımaktadır. PKK'nin 1980 sonrasında üslenmede Ortadoğu'nun en sıcak bölgesini tercih etmesi kendisinin devrimci özellikleriyle bağlantılıdır. Devrimci mücadeleden kopmaması açısından bu alanın rolü stratejik bir öneme sahipti. Avrupa'ya biçilen rol hep taktik düzeyde bırakıldı. Bu doğru bir yaklaşımdı ve aynı zamanda çağın önemli bir dinamiği olan ulusal kurtuluş hareketleriyle ittifakının da özünü teşkil ediyordu. Suriye, Lübnan, Filis-

tin ve İsrail bağlamında ulusal kurtuluşçu ilişkiler geliştirmek, dünyanın en sıcak, canlı ve kapsamlı politik gerçeğiyle ilişkilenmek demekti. Yirmi yıla yakın bir süre içinde bizzat bu ilişki bağlamında sağlanan gelişmeler sadece Kürt kimlik ve özgürlük hareketini bölge çapında tanıtmakla kalmadı; onu dünyaya tanıttığı gibi stratejik bir konuma da taşıdı. Kaldı ki bu ilişkiler bugün de özünü korumaktadır. Başta karşısına aldığı PKK'nin yol açtığı gelişmeler İsrail'i stratejik müttefiki olan Türkiye'nin karşısındaki blokla dostluk politikasına yöneltti. Bugünkü Türkiye-Suriye-Lübnan-Filistin ilişkileri İsrail için PKK tehdidinden daha ağır sonuçlara yol açmıştır. Bu da PKK'nin nasıl önemli dinamik bir güç olduğunu kanıtlar. Ne denli karşıt konumda olsalar da, tüm bu güçler arasındaki ilişkiler son tahlilde PKK'nin dinamizmi tarafından sürüklenmekte, yönlendirilmektedir. Aynı dinamizm Türkiye-İran ve Türkiye-Irak-ABD ikili ve üçlü ilişkileri kapsamında da geçerlidir. PKK dinamizmi olmasaydı, bu yöndeki ilişkiler bu tarzda gelişemezdi. Bu ilişkiler varlığını PKK etrafında örülmeye çalışılan diplomatik harekete borçludur. PKK'deki devrimci demokratik ve sosyalist öz, bu iktidar güçlerini bu tür bloklaşmalara itmektedir.

Aynı hususlar TC'nin Avrupa ile ilişkileri için de geçerlidir. Bugün TC'yi AB ile müzakere ortaklığına getiren, Kürt sorunu ve PKK bağlamındaki gelişmelerdir. Başta Almanya olmak üzere AB ülkelerinin PKK'ye yaklaşımları, başlangıçta olumlu davranıp Dev-Yol ve benzeri devrimci potansiyeli olan örgütlere uyguladıkları gibi içlerine alıp yumuşak güç yöntemleriyle asimile etmekti. Bu ilişki biçimi uzun süre devam etti. Fakat Ortadoğu'da devrimci olarak kalmakta ısrarlı oluşumuz, bu ülkelerin yöntem değiştirmelerine yol açtı. Önce tek tek ülkelerin hükümetleri olarak, sonra AB adına PKK'yi 'terörist' ilan edip dışlama yöntemine başvurdular. Her iki politikanın amacı da Kürt sorununun devrimci demokratik ve sosyalist doğrultuda çözümünü engellemekti. Bunun yerine insan haklarıyla sınırlandırılmış 'bireysel haklar ve özgürlükler' dayatıldı. Sanki toplumsal, kolektif haklardan ayrı bireysel haklar mümkünmüş gibi ikiyüzlü bir tavır geliştirdiler. TC ile pazarlıklarda her iki tarafı, yani hem PKK'yi hem de TC'yi bu yöntemle kendilerine bağlamak istiyorlardı. Hegemonik ilişki peşindeydiler. Demokratik sosyal çözümlerden kaçındılar. Bu yöntem gereği devrimci, demokratik ve sosyalist özünden boşalttıkları örgüt ve kişileri, PKK'nin tasfiyesi sonrasında Kürtlere ve Türkiye'ye kendi politik unsurları olarak ikame etmeye çalıştılar. Misyon güçleri olarak belli rollere hazırladılar. Otuz yıl boyunca (NATO Gladio'suyla) bu tasfiye programının başarısını beklediler, muazzam yatırım yaptılar. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye ve Kürdistan'a karşıdevrim sonrası yenilenmede öncü rol oynatmak istediler. PKK'nin ısrarla 'terörist' ilan edilmesi TC'ye destek için değil, öz çıkarları gereğiydi.

AB'nin büyük bir ustalıkla hazırlayıp uygulamaya koyduğu bu Kürt-PKK Hareketi'ni tasfiye planı, Kıbrıs-Türk tasfiye planından daha büyük bir önemle ama gizli ve derinden yürütülmüştür. TC ile önemli pazarlıklar yapılmıştır, halen yapılmaktadır. Kürt ve Türk ilişkileri açısından Sykes-Picot Anlaşması

kadar önem taşımaktadır. TC'nin Kürtsüz ve PKK'siz çözüm arayışları, tek taraflı sözde insan hakları ve demokrasi dayatmaları bu sinsi ve gizli görüşmelerin sonucudur. PKK-Kürt Özgürlük Hareketi tasfiye edilemediğinden, bu görüşmeler aynen İsrail-Filistin ilişkilerindeki gibi içi boş rutin görüşmelere dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrası Kürtler (Türk sosyalistleri ve İslâm ümmetçileri de dahil) üzerinde oynanan oyunların benzeri denendi. Kendi çıkarlarını garantiye aldıktan sonra Kürtlerin soykırım sürecine yatırılmasına sadece göz yummakla kalmadılar; laik modernizm adına Beyaz Türk faşizmini sonuna kadar desteklediler. Aynı oyunlar Rumlar, Ermeniler ve Süryaniler üzerinde de oynandı ve tasfiyeleri gerçekleştirildi.

Gladio hareketinin bir numarası olarak ABD, baştan itibaren hem 12 Eylül faşist darbesinin desteklenmesinde ve tüm demokratik ve sosyalist güçlerin tasfiyesinde, hem de bu hareketlerin bir parçası olan Kürt Hareketi'ni ve PKK'yi tasfiye etmede aktif rol oynadı. 1984'ten sonra uygulanan tüm askeri imha operasyonlarını destekledi. Diplomatik ve politik tecrit uyguladı. En kapsamlı Gladio eylemi olarak PKK Başkanı Abdullah Öcalan'ın tasfiye edilmesinde tüm NATO ve reel sosyalist sistemi kullandı. Türkiye'yi Suriye'nin üzerine saldırttı. İsrail de zaten bu politikanın bizzat hazırlayıcısı ve ustaca uygulayan gücüydü. Suriye bu kapsamdaki tasfiye hareketlerine karşı uzun süre direndi. Ama sonunda onlar da, Rusya da ulus-devlet çıkarları gereği bazı gizli anlaşmalarla hâkim sistemle uzlaşmaktan geri kalmadılar. Esas belirleyici hegemonyanın ABD önderliğindeki kapitalist modernite sistemi olduğu bu tasfiye sürecinde bütün çıplaklığıyla kanıtlandı.

Hem içte hem de dışta yaşadığı kapsamlı tasfiyelere rağmen PKK kendini koşullara uyarlamasını bilmiş, gerekli dönüşümleri yaratıcılıkla gerçekleştirmiş, demokratik modernite alternatifi ile kapitalist modernite karşısındaki duruşunu daha ilkeli ve politik başarı temelinde sergileyebilmiştir. Ortadoğu'nun devrimci demokratik dönüşümünde önde gelen aktör olma rolünü sürdürmüştür.

3- Devrimci Halk Savaşı Deneyimi ve Demokratik Ulus

PKK'nin öncülük ettiği devrimci halk savaşı deneyiminin en önemli sonuçlarından biri demokratik ulus gerçeğine yol açmasıdır. Aslında demokratik ulus gerçeği PKK'nin ideolojik yapılanmasında açık seçik belirlenip programlanmamıştır. İdeolojisine hâkim olan ulus kavramı ulus-devletin reel sosyalist versiyonudur. Daha da önemlisi, ulus deyince tek ve mutlak bir anlayış söz konusudur; o da Hegelci devlet ulusçuluğudur. Bu kavram ve gerçekliği dışında farklı bir ulus gerçekliği düşünülmemektedir. Şüphesiz bunda da Marksist bilimsel sosyalizm anlayışının Hegelci yorumu esas alınmaktadır. Marks ve Engels döneminde ulus denince akla gelen, feodal çitlerin aşılması ve dil-kültür birliği sınırları kapsamında merkezileşmiş devlet eliyle bir ulusal toplum oluşturulmasıdır. Böylelikle ulus-devlet tek ve mutlak gerçeklik olarak ele alınmaktadır. Ulus-devlet Hegel felsefesinin temel kategorik kavramıdır. Toplumsal gelişmenin ve devlet biçimlenmesinin en son durağıdır. Bunun burju-

vazi veya proletarya önderliğinde gerçekleştirilmesi, kavramın tekçi ve mutlakçı özelliğini değiştirmemektedir. Ulus denilince akla gelen biricik olgu devlet ulusudur. Marksizm'in kapitalist moderniteyi aşamaması ve onun tarafından asimile edilmesinin temelinde bu ulus-devlet anlayışı yatmaktadır. Ulus-devlet temel toplumsal form olarak kabul edilince (Almanya'nın 1871'de ulus-devlet halinde ilanı çok açık biçimde desteklenmektedir), geriye kalan proletaryanın bu sınırlara çekilmesi ve kendi ulus-devletinin hizmetine girmesi, karşılığında bazı ekonomik ve sosyal haklarla varlığını sürdürülebilir kılmasıdır. Reel sosyalizmin yüz elli yıl öncesinden kaderini belirleyen de bu kabul edіştir. Sovyetler Birliği ve Çin deneyimleri başta olmak üzere, sonuçta kapitalist modernite unsurlarının her ulus-devlet kapsamında zaferini ilan etmesi de bu kavram ve gerçekliğin kapitalizmle bağını kanıtlamıştır. Reel sosyalizmin içten kapitalizme dönüşümü bunun dışında başka türlü yorumlanamaz.

Devrimci halk savaşı deneyiminde PKK'nin reel sosyalist yaklaşımları en çok ulus-devletçilik konusunda zorlandı. Karşısında savaştığı ulus-devletçi kontrgerilla gerçeği, devrimci savaşımının anlamı ve amacı konusunda tereddütlere yol açtı. Daha da kötüsü, her iki tarafın yöntemleri gittikçe birbirine benzemeye başladı. PKK'nin idealist sosyalizmi ulus-devletçilik gerçeği karşısında gittikçe zorlandı. 1995'lerden itibaren giderek açığa çıkan bunalımının temelindeki gerçeklik de buydu. Ulus-devlet ne kadar sosyalist bir olgudur, ne kadar gerçekleştirilebilir? Bu iki temel soruya verilecek yanıtlara göre bunalım ya tasfiyeye yol açacak ya da değişik bir ulusal çözümle sonuçlanacaktı. Bu noktada ideolojik bunalımdan çıkışın kilit kavramı demokratik ulus kavramı oldu.

PKK'nin grup olarak çıkışında 'Ulusalcılar' olarak nitelendirilmesi yanlış değildi. 'Ulusal Kurtuluşçular', 'Ulusal Kurtuluş Ordusu' nitelemeleri de aynı anlamı çağrıştırıyor ve temsil edilmek istenen gerçeği ifade ediyordu. İdeolojik dönem propagandacılığı esas olarak Kürt ulusal realitesini çözümlemeyi esas alıyordu. Milliyetçi olarak yorumlanmak istemeyişimizin temelinde Sosyalist Enternasyonal'e sıkı bağlılığımız vardı. Fakat ulusal realiteden de kopamıyorduk. Dolayısıyla kavram ulusallıktan ulusalcılığa kayınca, ulus-devletçilik hedefli milliyetçi, ulusalcı ideolojilerle benzeşme tehlikesini doğuruyordu. Yine de ideolojik aşamada bu ince ayrımı yapabilecek yetenekte değildik. 1984 Hamlesinin ulusal boyutlara tırmanması ve devrimci ulusal savaş koşullarına yol açması, bizi kaçınılmaz olarak iktidar ve ulus-devlet kavramlarıyla daha yakından yüzleştirdi. Savaşı halk güçleriyle yürütüyorduk. İster feodal ister burjuva olsunlar, üst tabaka ile aramızda bir sınır vardı. Ulusal boyuta tırmanmamız halk savaşı kavramını geçersiz kılmıyordu. Burjuva ulusalcılığı yerine halk ulusalcılığı gibi bir kavram yavaş yavaş gelişiyordu. Bu gelişmeler çerçevesinde Kürdistan bütünlüğüne baktığımızda şu belirlemelerde bulunabiliriz:

a- Irak Kürdistan'ında 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Kürdistan'ın 1920'lerdeki parçalanmasından sonra üst tabakaya dayalı ilkel milliyetçilik diyebileceğimiz kıpırdanmalar hızlanmıştı. Hareketin dar aydın çerçevesini aşması ve kitlesel karakter kazanması milliyetçiliği hızlandıracaktı. İkinci Dün-

ya Savaşından sonra KDP'nin ilanı modern milliyetçilik doğrultusundaki önemli bir adımı ifade eder. Mahabad Cumhuriyeti ilk milli deneyim olarak dikkat çeker. Irak Kürdistan'ında 1961'de patlak veren gerilla savaşı tüm Kürdistan genelinde milliyetçi duyguları uyandırıp güçlendirdi. Hareketin yaşadığı yenilgiye ve iç çelişkiler nedeniyle bölünmesine rağmen, gelişmeler federe nitelikte de olsa bir Kürt ulusçu iktidarına, bir ulus-devletçiliğe zorladı. Emperyalizm ve Siyonizm destekli federe Kürt ulus-devletçiliği, en az Filistin'deki İsrail ulus-devletçiliği kadar önem taşıyan bir model olarak devrede tutuldu. Bu husus oldukça önemlidir. Türk ulus-devleti, daha doğrusu cumhuriyet devriminin devlet olarak şekillenmesi 1923'ten, daha doğrusu 1925'ten sonra ulus-devlet niteliğinde kararlaştırılınca nasıl bir Proto-İsrail olarak düşünülüyorsa (Bu konuda kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır), biraz gecikmeli de olsa 1945'ler sonrasında KDP önderliğinde de benzer bir Kürt Proto-İsrail modeli kararlaştırılmış bulunmaktadır. Aradaki fark zaman farkı ve güçlerin farklı milli özellikleridir. Yani müstakbel ve güvenilir İsrail için birer Proto-İsrail olarak Türk ve Kürt ulus-devletlerinin inşasına ihtiyaç duyulmaktadır. CHP ile tahakkuk ettirilen Proto-İsrail Türk ulus-devleti, Kürtlerde KDP ile Proto-Kürt ulus-devletçiği olarak gerçekleştirilmektedir.

Daha sonra kapsamlı ele almayı düşündüğüm bu konuya 1990'dan itibaren Birinci ve İkinci Körfez Savaşları bağlamında devreye giren Kürt Federe Bölgesi oluşumunu doğru yorumlamak için dikkat çektim. 1990'da başlatılan Birinci Körfez Savaşının temel amaçlarından biri de Kürt ulus-devletine giden yolda adım atmaktı. 1990 sonrası Ortadoğu'da Körfez Savaşı bağlamında başlatılan olguyu 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın önemli bir versiyonu olarak değerlendirirsek, Birinci Dünya Savaşından sonra yenik Osmanlı İmparatorluğu'ndan minimal Proto-İsrail olarak bir Türk ulus-devleti, İkinci Dünya Savaşından sonra gerçek İsrail Devleti ve 'Üçüncü Dünya Savaşı' versiyonundan da İsrail Devletinin temel güvenlik aracı olarak Proto-İsrail Kürt ulus-devleti inşa edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla 1990 sonrasında PKK'nin karşısına kapitalist modernite hegemonik güçleri başta olmak üzere (ABD ve AB güçleri, Japonya vb.), bölgedeki İsrail ve Türk ulus-devletince desteklenen Kürt ulus-devletçiği alternatif olarak dikilmek istenmiştir. 1990 sonrası PKK'ye yönelik NATO destekli Gladio savaşları bu gerçeği gayet açık doğrulamaktadır. PKK'nin devrimci halk savaşı alternatifinin Kürdistan çapında yol açtığı halk ulusalcılığı karşısında devlet-ulusçuluğu ile tedbir alınmakta, boşa çıkarılmaya ve tasfiye edilmeye çalışılmaktadır. Tüm yetmezliklerine ve yanlışlıklarına rağmen, 1990'lardan sonraki devrimci halk savaşı deneyimi hem Batılı hegemonik güçlerin, hem de bölgesel güç olan Türk ve İsrail ulus-devletlerinin Birinci Dünya Savaşı sonrası Kürdistan politikalarını boşa çıkarmıştı. Hem kavram hem de olgu olarak bu böyleydi. Demokratik ulus kavramı boyutlandıkça, bu gerçeklik iyice açığa çıkıyordu. Bu açığa çıkış İkinci Körfez Savaşı'yla (2003-2010) tamamen somutluk kazanan bir gerçeğe dönüştü. Bu süreçte kanıtlanan en temel husus, PKK'nin Kürt ulus-devletini kuramayacağı, inşa edemeyeceği, ideolojik ve pratik olarak durumunun buna elvermeyeceği, ama ideolojik yapılanmasında potansiyel halde

bulunan halk ulusalcılığının da demokratik ulus alternatifi olarak gerçekleşmekten alıkonulamayacağıydı.

b- Demokratik ulus kavram olmaktan ibaret olmayıp gerçeklik olarak da somutlaşmaktadır. PKK'nin ideolojik grup aşamasında hâkim ve ezilen ulus milliyetçiliklerine karşı yürüttüğü mücadele, devrimci halk savaşı deneyimi temelinde, yine her iki ulus-devletçiliğe karşı demokratik ulus mücadelesi olarak devam etmektedir. Hâkim ulus-devletler ancak çıplak zor güçleri ve paralı işbirlikçileriyle ayakta durmaya çalışırken, etrafındaki milliyetçiliklere, tüm iç ve dış destekçilerine rağmen, Kürt ulus-devletçiği demokratik ulus hareketi tarafından tecride uğratılmaktan kurtulamamaktadır. Kürdistan Devrimi'nde ilk defa ulus-devlet seçeneğiyle demokratik ulus seçeneği birlikte rol oynamaya çalışmaktadır.

Fransız ve Rus Devrimleri ve diğer birçok modern devrimde iç içe yaşanan bu iki seçeneğin Kürdistan Devrimi'nde ayrışması, aralarında net ideolojik, politik ve eylemsel hat çizmesi tarihsel öneme haiz bir gelişmedir. Şimdiye kadar tüm modern devrimlerde ya tümüyle üst tabakanın hâkimiyeti ya da tersine alt tabakanın üstünlüğü geçerliydi. Birlik halindeyken de, ayrıyken de aralarında net sınırlar çizmiyorlardı. Kendi içlerinde birbirlerini tasfiye etmeyi temel mücadele yöntemi haline getirmişlerdi. Bu durum kapitalist moderniteyi güçlendirmekten öteye bir rol oynamadı. Hem iki sınıf hem de iki ulus arasında yanlış bir mücadele anlayışı söz konusuydu. Kürdistan devrimci halk savaşı deneyiminde bu muğlâk durum başta kendinden önceki örneklere benzese de, yaşanan yoğun mücadeleler sonuçta ayrışmayı hızlandırıp netleştirdi. Bu süreçte reel sosyalizmdeki ulus-devletçilik aşılmakla kalmadı; onun yerine sosyalizmin bağrındaki burjuva ulus-devletçiliği ideolojik olarak da aştıran, ulusal sorunu ulus-devlet kurma sorunu olmaktan çıkaran ve halkın bizzat kendisini eşit ve özgür bir ulus olarak, yani demokratik ulus kategorisinde inşa eden bir modeli geliştirdi. Demokratik ulus kategorisini hem sınıfsal hem de ulusal sorunların çözümünde alternatif model haline getirdi. Demokratik ulusu demokratik modernitenin en önemli unsuru (Diğer unsurlar ekolojik endüstri ve kârı dışlayan komünal ekonomidir) kıldı. Bilimsel sosyalizmin başına yüz elli yılı aşkındır bela kesilen Hegelci ulus-devletçiliği aşmakla bilimselliğe en yakın sosyalizmin yolunu açtı. Felsefi, bilimsel, ahlaki ve estetik sosyalizmin inşasında en önemli katkıyı sundu.

c- Teorik alandaki bu tarihsel katkıya karşılık, pratik alanda Kürdistan somutunda Kürt toplumsal gerçekliğinde de demokratik ulus ve demokratik modernite oluşumları hız kazandı. Ülkenin dört parçasındaki Kürtler arasında çizilen sınırlar demokratik ulus oluşumuyla işlevsiz bırakıldı. Sınırlar ulus-devletler için her şey iken demokratik ulus için hiçbir şey derekesine düşürüldü. Demokratik ulus halkın zihniyetinde en önemli bilinç devrimi olarak kurgulanırken, demokratik özerklik de en önemli bedenleşme devrimi olarak her parçada inşa edildi. Türkiye, İran, Irak ve Suriye ulus-devletlerinin kültürel soykırım mekanizmasının çarklarını önemli oranda boşa döndürülürken, her parçadaki Kürt halkı demokratik ulusun yaratıcı, inşa edici bir parçası haline

getirildi. Kapitalist modernitenin son iki yüzyıllık hegemonyasından kaynaklanan kültürel soykırım ve ajan ulus-devletçilik komplosunu açığa çıkarmakla yetinmeyen devrimci halk savaşının alternatif olarak demokratik ulusu her parçada, her dürüst Kürt insanının zihninde ve her Kürt topluluğunun bedeninde gerçekleştirmesi büyük bir başarıydı. Bu temelde başta komşu halklar (Türk, Arap, Fars halkları) olmak üzere tüm azınlık halk kültürlerinin ve tasfiyeye uğratılmış halkların (Ermeniler, Grekler, Süryaniler vb.) kendi aralarında dostça dayanışma gösterip demokratik uluslar topluluğu olarak örgütlenmelerine zemin hazırladı; demokratik modernite inşasındaki öncülük rolüyle bu tarihsel başarının bölgesel ve küresel çapta gelişmesinin yolunu ardına kadar açtı.

4- Devrimci Halk Savaşına Karşı NATO'nun Gladio Savaşları

Kürdistan'da 15 Ağustos 1984 Hamlesine karşı savaşan esas gücün NATO'nun gizli ordusu Gladio güçleri olduğu netleşmiş bulunmaktadır. Türk güvenlik sisteminin PKK'ye karşı mücadelede yetersiz kaldığını kanıtlayan en önemli olay 15 Ağustos 1984 Hamlesidir. Güvenlik sisteminin yetersizliği aslında Ankara'dan çıkışımızla başlayıp Ortadoğu'da üslenmemizle kesinleşmişti. Hamlenin gerçekleştirilmesi bu kesinliği açığa çıkardı. Ardından 1985 yılında Almanya merkezli NATO Gladio'su harekete geçirildi. Unutmamak gerekir ki, Alman devletinin PKK'yi 1985'te 'terörist' ilan eden ilk devlet olması bu Gladio ordusuna merkezlik etmesi nedeniyledir. NATO Gladio'su inşa edilirken, Avrupa'daki bölümden Almanya'daki merkez sorumlu kılındı. Başlangıçta bu gerçekleri bilmiyorduk. Hatta Almanya başta olmak üzere, AB'yi ve diğer Avrupa ülkelerini devrimci mücadelenin dostları sayıyorduk. Halklara karşı (Buna Avrupa halkları da dahildir. Özellikle İtalya, Yunanistan ve Balkan halkları başta gelmektedir) gizli yürütülen bir savaşın söz konusu olduğu çok sonraları anlaşıldı. NATO kurulduğunda bu ordu da komünizmin sızmalarına karşı kuruldu. Çok az kimse bunun farkına vardı. Gizli ordu en çok İtalya, Yunanistan, Türkiye ve Almanya'da devrimcilere karşı harekete geçirildi. Sovyet Rusya'nın tehdit olmaktan çıkması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türkiye dışındaki diğer NATO üyesi ülkelerde önemini yitirdi. Türkiye'de ise, tersine çok daha üst düzeylere taşındı. İran Devrimi (1979) ve Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali (1980) bunda önemli rol oynadı. Ayrıca Ortadoğu'da oynadığı jandarma rolü nedeniyle Türkiye Gladio'suna sınırsız destek sağlandı. İsrail'i koruma istemi de bunda önemli bir etkendir. Petrol kaynakları ve işbirlikçi iktidarların korunmasının gerekliliği Gladio'yu hep devrede tutmaya zorlayan diğer önemli etkenlerdir.

15 Ağustos Hamlesinin beklenmedik çıkışı bu ortamda gerçekleşti. Türkiye Gladio'su Türk devrimcilerinin kalan son izlerini de 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle temizlemişti. 15 Ağustos 1984 Hamlesi hesapta yoktu. Gerçekleştiğinde ise, başlangıçta basit bir sol maceracı çıkış sanıldı. Klasik ordu, polis ve istihbarat güçleriyle hemen üstesinden gelineceğine inanıldı. Fakat ilk yılda işinin bitirilememesi meselenin NATO'ya taşırılmasına yol açtı. NATO, kuruluş yasa-

sının 5. maddesine göre müdahalede bulunmayı 1985'te kararlaştırdı. Alman devletinin aynı yıl PKK'yi 'terörist örgüt' ilan etmesi bu karar nedeniyleydi. 1985'ten sonra da görünüşte Türk güvenlik güçleriyle çatışıyorduk. Bilinçli olarak bu görüntü verdirilmişti. Savaş özünde NATO Gladio'suyla yürütülüyordu. Elbette Gladio'nun Türkiye'deki kolu çok büyük rol oynuyordu. Ama tek kol değildi. Sayıca büyük olması sonuç almasına yetmiyordu. Türk güvenlik güçlerinin tek başına değil yıllarca, bir yıl bile o kapsamda savaş yürütmesi zordu. Sürdürse bile kısa bir süre içinde devlet olarak iflası anlamına gelirdi. Dolayısıyla açıktan olmasa ve mekanizması büyük oranda gizli çalışsa da, savaş bir NATO savaşıydı. Günümüzde Afganistan'da ve Irak'ta, daha önceleri Somali'de yürütülen savaşların çok üstünde boyutları olan ve uzun süreli yürütülen bir savaştı bu.

PKK olarak savaşın bu gizli ve gerçek yüzünü kavrayamıyorduk. Avrupa ve ABD'ye yönelik eleştirilerimiz ideolojik düzeyde kalıyordu. Genelde son iki yüzyılda, 1920'ler sonrasında, özelde de 1984 sonrasında Kürdistan'da Kürt halkına ve PKK'ye karşı yürütülen hegemonik güç savaşlarında kapitalist modernitenin rolünü çözümleyebilecek kapasitede değildik. Bu nedenle NATO çözümlememiz çok eksik kalmıştı. Reel sosyalizmin slogan düzeyindeki yaklaşımını aşmıyordu. Zaten Gladio'dan ad olarak bile haberdar değildik. Kürdistan'daki halk savaşının düzeyi genişleyip derinliği arttıkça, bu gerçeklik yavaş yavaş açığa çıkmaya başladı. Almanya'dan sonra ABD ve İngiltere'nin 1990 sonrasında PKK'yi 'terörist' ilan etmeleri, daha önceki Papa suikastı ve Olof Palme cinayeti de dikkate alındığında, gerçeği biraz daha anlaşılır kıldı. İtalyan Gladio'sunun açığa çıkarılması diğer önemli bir aşamaydı.

PKK'ye ve devrimci halk savaşına karşı yürütülen Gladio savaşlarından önce demokratik ve sosyalist muhalefete ve Kürt halkının varlığına karşı yürütülen Cumhuriyet dönemi komplolarını hatırlamak gerekir. Mustafa Suphi önderliğindeki Komünist Parti Merkezinin on beş üyesi 1921 yılının Ocak ayı sonlarında Karadeniz'de boğdurulmuş, Koçgiri İsyanı 1921'de bastırılmış, aynı yıl Çerkez Ethem kuvvetleri dağıtılmış, ayrıca sultanlık ve halifelik yanlısı isyanlar bastırılmıştır. Asli müttefikler olan Kürtler, İslâmî Ümmetçiler ve Komünistler Ulusal Kurtuluş Savaşı sonunda kurulacak yeni düzenin dışında bırakılmışlardır. Buna karşı gösterilen tepkiler daha sert bir biçimde bastırılmıştır. Tek partinin proto-faşist düzeni meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Almanya ve İtalya'da aynı tarihlerde yükselen faşizmin benzeri Türkiye Cumhuriyeti'ne de yansımıştır. Kürtlerin varlığına yöneltilen asimilasyon ve soykırım uygulamaları 15 Şubat 1925 provokasyonuyla resmen başlatılmış, bunlara karşı gelişen direnişler en son 1938 Dersim katliamıyla bastırılıp halkın geri kalan önemli bir kesiminin mecburi iskânıyla sonuçlandırılmıştır. Bu dönemde İngiliz ve Fransız emperyalizmiyle sağlanan anlaşma temelinde Kürdistan'ın parçalanması ve Kürtlerin kimliklerinden uzaklaştırılması için her türlü baskı, sömürü ve asimilasyon yöntemi uygulanmıştır. Amaç homojen bir ulus-devlet yaratmaktır.

1950 başlarında NATO'ya girilmiş, Gladio'nun Türkiye kolu olan Seferberlik Tetkik Kurulu oluşturulmuştur. Bu tarihten sonra tüm muhalif güçleri ve siyasi iktidarı kontrol edecek güç Türk Gladio'su olacaktır. 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs Mukavemet Teşkilatı'nın harekete geçirilmesi Türk Gladio'sunun ilk eylemleridir. 1951 komünist tevkifatı belki de Türk Gladio'sunun başlangıç eylemidir. 27 Mayıs 1960 darbesi, daha sonraları yapılan bütün iktidar düzenlemeleri ve muhaliflerin etkisizleştirilip tasfiye edilmesi hep Türk Gladio'sunun denetiminde gerçekleştirilecektir. Emniyet, istihbarat ve Genelkurmay her ne kadar bağımsız güç gibi görünseler de, esas güç kontrolü ve kullanımı Gladio örgütlenmesiyle gerçekleştirilmektedir. 12 Mart 1971 darbesiyle birlikte devrimci ve demokratik hareketlerin tasfiyesi sisteme iyice hâkim olan Gladio örgütüyle yürütülmüştür. Taksim ve Maraş katliamları, Ecevit'e suikast girişimi başta olmak üzere devrimcilere, aydınlara ve halka yönelik tüm suikastlar ve katliamlar NATO'nun Gladio ordusunun doktrin ve uygulamaları çerçevesindedir. 12 Eylül askeri darbesi NATO Gladio'sunun en önemli eylemlerinden biridir. Bu döneme kadar NATO ve Türk Gladio'su iç içe ve diğer güvenlik güçlerinden hem bağımsız hem de onların üstünde rol icra etmektedir. Bu dönemden itibaren PKK'ye yönelik bir kronoloji düzenlersek:

a- Grup aşamasından 12 Eylül askeri darbesine kadar PKK'ye yönelik takip ve tasfiye amaçlı saldırılar, Gladio güçleri de devrede olsa bile, ağırlıklı olarak geleneksel güvenlik güçlerince (MİT, Emniyet ve Jandarma) yürütülmektedir. Gelişmesine pek şans tanınmadığı için, grubumuzun daha aktif ve aktör konumunda olan diğer örgütler kadar takip edilmediği kanısındayım. Grup THKP-C'nin bir uzantısı olarak değerlendirilip öyle bırakılmış, THKP-C'nin tasfiye edilmesiyle grubun da tasfiye olacağı varsayılmıştır. Grup bazı şahıslarca kontrol edilip elde tutulmak istenmiş olabilir. 1975'ten sonra grubun bağımsız olduğu anlaşılınca, KDP üzerinden Stêrka Sor (Kızıl Yıldız) eliyle müdahalede bulunulduğu, bunda Alaattin Kapan denilen ve Haki Karer'i katleden unsurun kullanıldığı bilinmektedir. KDP'nin başından itibaren İsrail paralelinde ve NATO'yla bağlantılı olarak hareket ettiği ve Kürdistan genelinde bir kontrol örgütü olarak destek gördüğü kesindir. Gladio'nun denetiminde olduğu ve özellikle 1961'den itibaren Türk Gladio'sunun da desteğiyle silahlandırılıp ayaklanmaya teşvik edildiği belirtilebilir. Aynı desteğin İran Şahlığı üzerinden sürdürüldüğü çok sayıda belgeyle kanıtlanacaktır. Dolayısıyla KDP üzerinden Kürdistan'daki sol gruplaşmalara yapılan müdahalelerin Gladio'nun dolaylı desteğiyle gerçekleştiğini görmek önem taşımaktadır.

Stêrka Sor'un sözde 'Beş Parçacı'lığı (Kürdistan'ın küçük bir parçasının da SSCB'de kaldığını savunuyordu!) bu görüşü doğrular niteliktedir. Daha sonra KUK ile takviye edilen bu müdahale, grubun Ankara'dan çıkmadan, çıksa da Fırat'ın doğusuna varmadan tasfiye edilmesine yöneliktir. 1976 yılından itibaren harekete geçen Pilot Necati Kaya, eğer ajansa (Kesinliğini bilemiyoruz, araştırılması gerekir) Türk Gladio'suna bağlı olabilir. Eğer gruba yönelik bir tasfiye planı varsa, bu planı uygulamaya geçirme şansı bulamamıştır. Grup bilinçli olarak bu tuzağa düşmemiştir. Eğer babası Ali Yıldırım kanalıyla Kesire

Yıldırım'ın bir ajanlığı söz konusuysa (Bu da kesin bilinmiyor, araştırmayı gerektirir), geleneksel olarak MİT kadrosu çerçevesinde düşünülebilir. Dilaver Yıldırım konusu da hakkında yanlışlık yapmamak açısından üzerinde araştırma yapılmasını gerektirir. Alaattin Kapan'ın 18 Mayıs 1977'de Haki Karer'i provokasyonla tuzağa düşürüp katletmesi, daha grup aşamasındayken PKK'ye yönelik Türk ve NATO Gladio'sunun ilk eylemi olabilir. 1977'de grubun ilk defa ciddi olarak tasfiye kapsamına alındığı belirtilebilir. Eğer Parti Programı yayınlanmasa, PKK'nin ilanıyla buna yanıt verilmese ve Alaattin Kapan ölümle cezalandırılmasaydı, grubun tümüyle olmasa da ciddi bir tasfiyeyi yaşaması beklenebilirdi.

1978 sonlarındaki Maraş katliamı o yörede hızla gelişen gruba karşı Gladio'nun ikinci büyük eylemi olarak değerlendirilebilir. Maraş eskiden beri Kürtlerin tasfiyesinin dolaylı ve direkt yöntemlerle planlandığı bir merkezdir. Aynı husus Fırat'ın batısındaki tüm Kürtler için geçerlidir. 1925'teki Şark Islahat Planı'nda Fırat'ın batı yöresinde Kürtçe konuşan tek bir Kürt'ün bırakılmaması, hepsinin asimilasyon başta olmak üzere çeşitli yöntemlerle tasfiye edilmesi öngörülmektedir. Maraş katliamını halen yürürlükte olan bu plan çerçevesinde düşünmek gerekir. Özellikle Malatya, Adıyaman, Elazığ, Dersim, Sivas, Erzincan ve Antep yöresindeki Kürtlere yönelik olarak sistematik biçimde uygulanan asimilasyon ve Gladio eylemleri bu bağlamda düşünülmek durumundadır.

Özcesi, 1960'lardan sonra gelişen sol ve Kürt muhalefeti üzerinde Gladio'nun giderek yoğunlaşan bir denetimi ve baskısı vardır. 12 Mart 1971 darbesiyle daha da yoğunlaşan bu denetim, baskı, çatışma ve suikastlar sistematiktir ve bu örgütle bağlantılıdır. İslâmcı ve ülkücü gruplar kadar sahte Türk ve Kürt sol grupçuklar da Gladio savaşları çerçevesinde kullanılmışlardır. Gladio'nun Türkiye'deki varlığı 1955-'60'tan itibaren tüm hükümet oluşumlarında, sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalarda, darbelerin planlanıp uygulanmasında, önemli suikastlar ve katliamlarda son derece etkilidir. Diğer güvenlik ve istihbarat örgütlerinin bağımsız rolü giderek sınırlandırılmış, hatta bu örgütler ele geçirilmişlerdir. Tüm ekonomik, sosyal, kültürel, diplomatik ve iktidara ilişkin faaliyetler devletin güvenliği kapsamında ele alınarak, Gladio stratejisi ve taktikleri çerçevesinde değerlendirilip yönlendirilmeye çalışılmıştır. Başta sol ve komünist hareketler, daha sonraları kontrolleri dışında gelişen devrimci ve sosyalist Kürt Hareketi üzerinde gittikçe yoğunlaşan operasyonlar yürütülmüştür. 1970-1980 arası dönem operasyonların en yoğun dönemi olup, 12 Eylül askeri darbesi ve solun stratejik bir darbe almasıyla sonuçlanmıştır. Kürt devrimci sosyalist hareketinin 1980 sonrasında Ortadoğu'daki üslenmesi kendisine de yöneltilen bu operasyonları boşa çıkarmıştır.

b- Gladio savaşlarının ikinci dönemi 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle başlar ve 1985 yılına kadar devam eder. ABD Elçiliği'nin tezgâhlayanları için "Bizim çocuklar iyi iş başardı!" diye takdirlerini ifade ettiği bu darbenin kısa döneme ilişkin amaç ve sonuçları bilinmektedir. Darbenin amacı başta sol güçler olmak üzere içteki tüm muhalif hareketlerin ve şikâyet odaklarının susturulması

ve tasfiye edilmesi, yerine rejim anayasası gereğince küresel finans kapitalin hegemonyasına bağlanmış, ihracata (dış sömürüye açılma) dayalı bir ekonomik düzenle Türk-İslâm ideolojisine dayalı yeni bir sosyal, siyasal ve kültürel faşist sistemin tesis edilmesidir. Bu öyle yansıtılmak istendiği gibi Türk iç güvenlik güçlerinin güdümünde gerçekleştirilen bir sistem değildir; Gladio'nun 1960'lar sonrasında yoğunlaşan ve 12 Mart muhtırasıyla tırmandırılan savaşlarının doğal bir sonucudur. Belirleyici olan NATO'nun, Gladio'nun merkezi ve Türkiye uzantılarıdır. Türk iç güvenlik güçlerinin rolü destekleyici olmaktan öteye gitmez.

Bu dönemde PKK'ye yönelik Gladio faaliyetleri genelde sol harekete yönelme kapsamında değerlendirilmiştir. Herhangi bir sol örgüte yönelik olarak uygulanan bastırma ve tasfiye etme yöntemleriyle PKK'nin üzerine gidilmiştir. PKK'ye sızdırılmış unsurlar ve arkalarındaki güçlerin planlamaları, PKK Önderliği'nin hareket tarzından ötürü başarılı olamamıştır. Yurtdışına çıkışımdan kendim ve kuryem dışında kimsenin haberdar olmaması bunda önemli rol oynamıştır. Bu süreçte Necati Kaya'nın benimle mutlaka görüşmek istemesi ve çok gergin ruh hali üzerinde durmak gerekir. Ayrıca Dev-Yol başta olmak üzere bazı sol güçlerle 1982'de geliştirdiğimiz Faşizme Karşı Birleşik Direniş Cephesi çalışmaları sırasında, Dev-Yol içinden bazı kişilerin sergilediği kuşkulu tavırlar ve bu doğrultudaki çalışmaların sabote edilmesi sızmalar ve tasfiye güçleriyle bağlantılı olabilir. Dönemin Dev-Yol liderliğine soyunan Taner Akçam ve 'Sarı Cemal' denilen unsurun tasfiyeci pratikleri, sadece Dev-Yol'un tasfiye edilmesi açısından değil, PKK'ye yönelik tasfiyeler kapsamında da üzerinde önemle durmayı gerektirir. O dönemde ASALA'ya ve Önderi Agop Agopyan'a yönelik suikast ve tasfiye çabalarının (Ki, başarılı olmuştur) benzeri PKK'ye karşı da geliştirilmiş ama başarıya ulaşmamıştır. Her iki tasfiye ve suikast çalışmasında sol maskeli unsurlar kullanılmıştır. 12 Eylül faşist darbesi sonrasında solun tasfiye edilmesinde sadece kaba baskı ve işkenceler rol oynamamış; örgütlerin bünyesindeki (PKK dahil, tüm örgütler söz konusudur) sızmaların da bu tasfiyelerde önemli rolleri olmuştur. 15 Ağustos Hamlesinin geciktirilmesi, Avukat Hüseyin Yıldırım'ın 1982'den hemen sonra Önderlik sahasına gelip bazı girişimlerde bulunması, Ortadoğu kökenli bazı örgütlerle bağlantılı kuşkulu hareketler ve KDP'nin tavrı bu kapsamda üzerinde yeniden durmayı gerektirir.

KDP ile ilişkiler kritiktir. KDP'nin Doktor Şivan'a (Sait Kırmızıtoprak, Türkiye-KDP Lideri) yönelik tutumunun, yani sonuçta Doktor Şivan ile iki önemli yardımcısının öldürülmesi ve diğer grup elemanlarının dağıtılmasıyla sonuçlanan yaklaşımının bir benzeri PKK'ye yönelik olarak da uygulamaya konulmak istenmiş olabilir. KDP temsilcileri gerillanın hamle yapmasından yana değildiler. Çok yoğun engellemelerde bulundular. Özellikle sınırı geçerek ülkeye giriş aşamasında çok sayıda arkadaşımızı şehit ettiler. Daha sonra çatışma ve öldürmeler süreklilik kazandı. 1985'te Mesut Barzani'nin Şam'da benimle yaptığı görüşmede açıkça 15 Ağustos Hamlesinden vazgeçmemizi istemesinin sadece Türk iç güvenlik güçlerinin bir dayatması olmadığına, bunun İsrail ve NATO

Gladio'su ile bağlantılı bir girişim olduğuna dair kuşku ve endişelerim vardı. KDP ile ilişkiler ve çatışmaları sadece Türk iç güvenlik güçlerinin yönlendirdiği olaylar olarak ele almamak, NATO Gladio'su ve İsrail politikaları açısından da bakmak büyük önem taşır. Üzerinde kapsamlı araştırma yapılması gereken bir konudur bu. 15 Ağustos Hamlesi ve ilk yılı önceden tahmin edilse de, sistemin kesin bilgileri dışındadır. Nasıl seyredeceği kestirilememiştir. Yönü ve kapsamı doğru tahmin (Kendimiz açısından da böyledir) edilememektedir. Yeni bir döneme yol açtığı kesindir. Ama sistem açısından sonuçlarının en az 1985 yılı boyunca özellikle Türk iç güvenlik güçleri, NATO ve Gladio bünyesinde tartışıldığı kanısındayım.

c- Gladio savaşlarının üçüncü ve en önemli dönemi, 1985'ten Turgut Özal'ın 1993'te öldürülmesine kadar süren dönemdir. NATO'nun kuruluş yasasının 5. maddesindeki "Üye bir ülkeye yapılan saldırı tüm üye ülkelere yapılmış sayılır" hükmü 1985'te uygulamaya konulmuştur. Uygulamalar Gladio kapsamında geliştirilmiştir. Uygulama merkezi Almanya'da olduğu için, PKK'nin 'terörist örgüt' olarak ilanı önce Alman devletince kararlaştırılmıştır. Almanya, NATO'nun Gladio merkezi ve Türkiye uzantıları ile Türk iç güvenlik güçleri KDP'yi de aralarına alarak yapılan planlama çerçevesinde yoğun bir karşı saldırı geliştirmişlerdir. Benimle yürütülen ve özellikle KDP ve Barzaniler kanalından sürdürülen görüşmelerde temel talep hamleye kendiliğinden son vermemizdir. Bu talep veya öneri, kapitalist hegemonyanın 1920'deki Kahire Konferansı'nda Kürt sorununa ilişkin olarak aldığı kararın güncellenmesini ifade eder. Bilindiği üzere bu karar Ortadoğu'nun hegemonya altında tutulması için Kürt meselesinin çözümsüz bırakılmasını ve bu haliyle sorunun hep canlı tutulmasını öngörür. Barzaniler ve KDP'ye biçilen rol Kürdistan'da bu öngörünün hayata geçirilmesiyle bağlantılıdır. Öngörü İsrail'in varlığının gerçekleştirilmesini ve kalıcı kılınmasını da hedeflediğinden, Proto-İsrail bağlamında olmayan Kürdistan'daki tüm oluşumlara müdahale edilip etkisizleştirilir. Dolayısıyla 1985 sonrasında devrimci halk savaşı deneyimi ardından İsrail, Türkiye ve KDP güçlerinin NATO ve Gladio ile birlikte PKK'nin üzerine gelmeleri anlaşılır bir husustur. Arkasında tarihî bir karar ve güncel hayati menfaatleri vardır.

Mesut Barzani vasıtasıyla iletilen mesaja rağmen hamleden vazgeçmeyeceğimiz anlaşılınca, 1986'da JİTEM ve Hizbullah örgütlenmeleri devreye sokuldu. Her türlü yetkiyle donatılmış olan JİTEM dönemin 'Teşkilat-ı Mahsusa'sı rolünü oynamaktadır. Bilindiği üzere 1914'te kurulan Teşkilat-ı Mahsusa homojen ırkçı bir Türk ulus-devleti yaratmak için öncelikle Ermeni soykırımında önemli rol oynamış, katliam başta olmak üzere her tür yöntemi uygulamakla yetkili kılınmış ilk faşist örgütlenmelerden biridir. Said-i Nursi ve Mehmet Akif'in de içinde yer aldığı dinci-İslâmcı bir kolu da bu yapılanmayla birlikte harekete geçirilmiştir. Bu soykırım modeli 1986'da JİTEM ve Hizbullah (Türkiye ve Kürdistan Hizbullah'ı) uygulamaları tarzında güncelleştirilmiş, her iki örgüt aynı kapsamda görev ve yetkilerle donatılmışlardır. ABD, NATO, Gladio ve Türk güvenlik güçleriyle KDP arasında bir koordinasyon geliştirilmiştir. Hiz-

bullah hem İran'ın hem de Suudi Arabistan'ın İslâmcı politikalarından yararlanmak istemiştir.

Bu dönemde PKK'ye yönelik sızmalar KDP üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dönemin KDP'sinin yeniden örgütlenmesini yürüten ve adına 'Qiyade Muvaqat' denilen örgütlenmenin başı Sami Abdurrahman'dır. PKK'ye yönelik pratik tasfiye girişimlerini ve sızmaları esas olarak Sami Abdurrahman yürütmüştür. Kullandığı en önemli araç sahte Kürtçü KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları. O dönemde biz kendimizi 'Ulusal Kurtuluşçular' olarak tanımlıyorduk. Her ajan örgütün esas örgütün isim veya niteliklerinden birini kullanması burada da söz konusudur) örgütlenmesidir. Çok sayıda PKK'li ve Kürt yurtsever bu örgüt eliyle katledildi. KUK'a biçilen rol, ne pahasına olursa olsun, PKK'nin Bingöl-Mardin hattının doğusuna geçişini engellemekti. JİTEM'in kurucusu Albay Arif Doğan'ın da bizzat itiraf ettiği gibi, bu dönemde on bin kişilik bir silahlı imha ekibinin görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Burada çok önemli olan husus, bu gücün kanun üstü olmasıdır. Sorgusuz sualsiz her tür cinayeti işlemeye yetkilidir. Soykırım örgütü olma niteliğini buradan alır. Aynı yetki halkın 'Hizbul-Kontra' dediği Kürdistan Hizbullah'ına da tanınmıştır. On bini aşkın faili meçhul cinayet bu iki kardeş örgüte tanınan kanun ve hatta anayasa üstü yetkiler temelinde işlenmiştir. Bu dönemin başlangıcında Ozan Sefkan (Celal Ercan) ve grubunun imha edilmesi (1985), Mahsum Korkmaz yoldaşın katledilmesi (1986), Selahattin Çelik üzerinden yürütülen gerillayı teslim alma çalışmaları ve PKK'nin 1986'daki Üçüncü Kongre'sindeki bunalım dolaylı ve direkt JİTEM'le bağlantılı önemli olaylardır. Ayrıca benim için çok değerli olan Nusaybinli İbrahim (Darar Akay) yoldaşın 1985'te Silopi-Şax köyünde katledilmesi de bizzat Arif Doğan'ın itiraf ettiği gibi JİTEM tarafından gerçekleştirilmiştir. Olağanüstü hal, JİTEM ve Hizbullah'ın etkileri 1986'da PKK üzerinde iyice yansımasını bulmuş ve kısmi bir bunalıma yol açmıştır. Üçüncü Kongre pek çözümleyici olamamıştır. Geniş çapta bir komuta değişimine gidilmiştir.

Ortadoğu üzerinden bu olumsuz yansımaları boşa çıkarmak için 1987'den başlayarak Turgut Özal'ın öldürülmesine kadar neredeyse her yıl bini aşkın gerilla adayını eğitip donatarak hareket üslerine kadar ulaştırmayı bizzat üstlendim. Daha önceleri ve sonraları da binlerce kişiyi aşan gerilla gücü, araç gereç ve para yoluyla destek sunmuştum. Ama en büyük desteği bu tasfiye ve katliam yıllarında bizzat sundum. 1987'den itibaren yeniden hızlandırdığımız ülkeye geçiş çabalarında en dikkat çekici olumsuzluk, sonradan 'dörtlü çete' diye adlandıracağımız grubun elebaşlarından Cemil Işık'ın (Hogir) hududu geçer geçmez koruculara karşı mücadele bahanesi ile kendi başına eylemler düzenlemesi, bu eylemlerle içinde çocuklar ve kadınların da bulunduğu onlarca kişinin ölümüne yol açmasıdır. PKK'nin bizzat çok iyi düzenlediğim taktik sistemi bu eylemlerle boşa çıkarıldı. Bundan sonra PKK kendi öz taktiklerini hayata geçirmeye bir türlü muvaffak olamadı.

Mahsum Korkmaz bu tehlikeyi ilk gören ve tedbir almaya çalışan komutanlarımızdan biri olduğu için özenle seçilen ve katledilen bir yoldaşımızdır.

Darar'ın öldürülmesi de bu temeldedir. Ozan Sefkan ve arkadaşlarının öldürülmesi de benzer komplolar serisinin devamıdır. Mahsum'un ölüm biçimi ve yaşamını yitirdiği koşullar dışardan sızdırılmış kişilerin bu katliamda rol oynadığını düşündürmektedir. Şemdin Sakık ve daha sonra 1987 kışında Bekaa'da intihar eden Ferhat kod adlı Eruhlu gencin durumu, Mahsum'un içten suikastla öldürülmüş olabileceğini güçlü bir olasılık olarak düşündürmektedir. Cemil Işık'ın 1987'den itibaren komuta değişikliğinden de istifade ederek gerillada inisiyatifi ele geçirmesi PKK'ye çok pahalıya mal olmuştur. En büyük olumsuzluğu ise, PKK'nin büyük emekler sonucunda planladığı ve hazırlıklarını büyük oranda tamamladığı gerilla savaşının boşa çıkarılmasıdır. Dörtlü çetenin diğer elemanları olan Şemdin Sakık, Şahin Baliç ve Halil Kaya (Kör Cemal) Hogir'ın izinde yürüyüp gerilla sistemini boşa çıkarmada etkili olan ve önde gelen isimlerin başında yer almaktadır. Bu isimlerin çoğunun KDP ve Beş Parçacılarla bağlantılı olması (Beş Parçacılar ve KUK da KDP bağlantılıdır. Özellikle 'Qiyade Muvaqat' ile ilişkilidir) sızma unsurunun göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir. Bu dönemde bizzat tanıdığım yüze yakın en değerli gerilla komutan adayının "Çatışmada öldüler" denilerek katledilmeleri komplonun büyüklüğünü göstermektedir.

Komplo oyunu çok açıktır. Tarihsel temeli de vardır. İttihat ve Terakki döneminde bolca uygulanmıştır. Yine Kürt isyanlarında ve Komünist Parti'yi tasfiye etme girişimlerinde yoğunca denenmiştir. Temel özellikleri şunlardır: Birincisi, devrimci güçlerin halkla bağını koparmak ve halkı bu güçlere karşı çıkarmak için gerilla veya isyancı maskesi altında cinayet timleri kurmak ve işletmektir. Dörtlü çete ve benzerleri bu konuda oldukça başarılı olmuşlardır. Bunlar halka ve özellikle karşımıza çıkarmayı düşündükleri aşiretler ve ailelere yönelik birçok komplo eylemi düzenlemişlerdir. Bu komplo eylemlerini özenle araştırmak son derece önemlidir. Ciddi sonuçlar doğuracak bu araştırmanın mutlaka yapılması gerekir. İkinci komplo yöntemi, gerilla komutanı veya isyan önderi olabilecek değerli kadroların hedef alınması ve öldürülmesidir. Bu konuda da oldukça başarılı olmuşlardır. Komutanlık yapabilecek birçok yoldaşın nedensiz ölmesi veya öldürülmesi iç komplonun çapını gösterir. Kürt isyanlarında ve Türkiye'de solcu liderlerin tasfiye edilmesinde benzer yöntemler kullanılmış ve komplolarla önder kadroların imhası gerçekleştirilmiştir. Bunun en son halkası 1990'da şahsıma yönelik olarak gerçekleştirilen büyük komplodur. Şahin Baliç, Mehmet Şener ve Cangir Hazır'ın (Sarı Baran) başında yer alıp hayata geçirdiği komplo Hasan Bindal yoldaşın şahadetiyle açığa çıkmış ve boşa çıkarılmıştır. Fakat iki önemli alanda daha başarılı olmuşlardır. Ana kitlesini, halkı PKK'den koparıp koruculaşma sürecine sokmaya muvaffak olmuşlardır. Komuta adaylarını imha ederek gerillayı başsız bırakmışlar, gerillayı temel taktik hattından saptırıp avare-asi gruplar düzeyine indirgemişlerdir. İç ve dış Gladio bu dönemde her ne kadar PKK ve öncülük ettiği devrimci halk savaşı deneyimini bastırıp tasfiye etmeyi başarmadıysa da, gerilla savaşının planlandığı gibi kendi öz taktikleri temelinde hayata geçirilmesini engelleyebilmiştir.

PKK sorumlularının pek fark edemedikleri en önemli başarısızlık konularından biri de taktik planlamanın neden pratiğe başarıyla uygulanamadığı ve Gladio-JİTEM'in bunda oynadıkları roldür. Her iki tarafın da başarısı yarım kalmıştır. Benim bu aşamada yapabildiğim şey devrimci savaşın sürekliliğini sağlamak ve yenilgisinin önüne geçmek olmuştur. Ülke içi pratik önderlik sıradan tutarlı bir çaba gösterebilseydi, ileri düzeyde bir başarı sağlamak mümkündü. Yine de 1990 komplosunun boşa çıkarılması ve Körfez Savaşının sonuçları, PKK Hareketi'nin birleşik etkisinin genel anlamda yükselmeye devam ettiğini göstermektedir. Tarihsel-toplumsal anlamı büyük olan bölge dengesi doğru değerlendirildiğinden, devrimci savaşın sıradan bir uygulaması bile önemli ve başarılı sonuçlara yol açmıştır. Eğer taktik önderlik 1990-'93 arası dönemi doğru değerlendirip hem nicel hem de nitel olarak gerillanın büyütülmesini sürdürebilse ve taktik planlamayı pratiğe geçirebilseydi, tarihin seyri çok daha değişik olabilir, 1993 başlarında tarihî bir çözüme gidilebilirdi. Gladio sistemi çöküşün eşiğindeydi.

Turgut Özal bunu gördüğü için uzlaşmayı daha uygun bulmuş, Kürdistan'ı kaybetmektense federal bağlarla ortak bir devlet çatısı altında bir arada tutmanın çok önemli ve halkların birlikte yaşamasının kalıcı ve kardeşçe yolu olduğuna ikna olmuştu. İç ve dış Gladio bu yaklaşımı kendilerinin tasfiyesi olarak gördükleri için, bundan kurtulma ve çıkış yolunu T. Özal'ı tasfiye etmekte buldular. Daha da önemlisi, T. Özal Musul-Kerkük'ün Misak-ı Milli gereği federal bağlarla yeniden Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanmasını öngörüyordu. Celal Talabani ile bu temelde yoğun bir ilişki içindeydi. Benimle diyalogu da bu amaçla önermişti. Gerçekten tarihsel bir adım öngörülmekteydi. Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in de T. Özal ile birlikte aynı plan etrafında çaba yürüttüğü bilinmektedir. Irak'a yönelik ayrı planları olan ABD ve İsrail, T. Özal ve Eşref Bitlis'in yaklaşımlarını kendileri açısından son derece tehlikeli gördükleri için, Demirel ve Çiller'i (E. İnönü'yle birlikte) iktidara taşımaya yol açan darbeyi hayata geçirdiler.

1993 yılı olağanüstü bir yıldır. Yılın ilk aylarından itibaren Uğur Mumcu cinayetiyle başlayan büyük suikastlar (Adnan Kahveci, Turgut Özal ve Eşref Bitlis'in katledilmeleri, Sivas-Madımak Oteli katliamı, Bahtiyar Aydın cinayeti, sivil araçlarla nakledilen otuz üç askerin öldürülmesi, çok sayıda asker ve sivil yetkilinin katledilmesi) darbe çerçevesinde düşünülmelidir. Devlet içinde çok güçlü bir kanat bu dönemde Kürt sorununda barışçı çözüme hazırlanmıştı. 25 Mayıs'taki Milli Güvenlik Kurulu Toplantısında siyasi affın görüşülmesi gündemdeydi. Bu en az 12 Eylül askeri darbesi kadar etkili ve ağır sonuçlara yol açan bir darbeydi. Zaten yasa ve anayasa üstü yetkilerle donatılan Gladio örgütünden ötürü bir askeri darbe yapmaya ihtiyaç duyulmuyordu. Bu seferki darbenin hedefi barışçıl çözüm yanlısı devlet güçlerinin tasfiyesiydi. Dolayısıyla sürece yayılmış darbeyle tasfiye olanlar da yine bu devlet güçleriydi. Hâlâ karanlıkta kalan bu darbenin mutlaka aydınlatılması gerekir. Darbecilerin gerek PKK gerekse devlet içindeki uzantıları açığa çıkarılmadıkça, barışın ve siyasi çözümün yolu kolay açılamaz.

Bu dönemin sonuna doğru, yani 1990 sonrasında Dersim, Amed, Garzan ve Tolhildan eyaletinde yoğunca yaşanan tasfiyelerde Gladio'nun payının belirleyici olduğunu görmek gerekir. Irak sınırının her iki yakasında KDP ile birlikte yürütülen tasfiye çabalarının Garzan ve Amed eyaletlerinde Şemdin Sakık ve Sait Çürükkaya, Dersim'de Hıdır Sarıkaya ve benzerleri, Tolhildan eyaletinde Terzi Cemal unsurları tarafından geliştirilmiş olması ihtimal dahilindedir. Oldukça karışık olan bu dönemin yoğunlaşan tasfiyelerinde çok sayıda unsurun bilerek veya bilmeyerek rol oynadığı rahatlıkla ileri sürülebilir. 1992 güzündeki operasyon ve KDP ile YNK'nin birlikte saldırısı sonucunda Botan-Behdinan direniş cephesi büyük darbe almıştı. Osman Öcalan alçağının öncülük ettiği teslimiyetle birlikte, stratejik anlam ifade edebilecek bir darbe almanın eşiğine gelinmişti. Buna karşı başta Ortadoğu'daki üs bölgesinde olmak üzere her alanda gösterilen kararlı ve ustalıklı direnişle stratejik tasfiyenin eşiğinden dönüldü. Hâlbuki büyük halk desteğini arkasına alan gerillanın stratejik üstünlüğü söz konusuydu. Gladio'nun birçok il ve ilçede düzenlediği katliamlar, içte örgütün ve gerillanın tasfiye edilmesi girişimleri KDP ve YNK'nin saldırılarıyla birleşince işler tersine dönmeye başlamıştı. Yine de gerillanın stratejik üstünlüğü söz konusu olabilirdi. Ama taktik önderliğin bir türlü oturtulamaması, bu tarihî fırsatın layıkıyla kullanılmamasına yol açtı. PKK hiç de hak etmediği kayıpları bu nedenle yaşadı; hak ettiği çok üstün başarılara bu nedenle erişemedi. Bu dönemde, özellikle dönemin sonlarında yaşanan gelişmeleri aydınlatmak hâlâ temel bir sorun durumundadır.

d- Gladio savaşlarının dördüncü dönemi 1993-1998 yıllarını kapsar. Özal'ın öncülük ettiği Kürt sorununa barışçıl ve siyasal çözüm yaklaşımının karşıtları bu yeni dönemi başlatırken bazı önemli avantajlara sahipti. Dıştan zaten ABD ve İsrail'in büyük desteği temelinde harekete geçirilmişlerdi. Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, 1990 başlarında Londra'dan döndüğünde, "PKK'yi bastırmak için bize yeşil ışık yakıldı" derken aslında bu desteği kastetmekteydi. İsrail'in TC'ye bu denli destek sunması, PKK'nin Ortadoğu'daki üslenmesinden duyduğu endişe nedeniyleydi. İsrail ısrarla PKK'nin KDP güdümüne girmesini istiyordu. Kürt Hareketi'nin kendi öz gücüne dayalı, bağımsız ve özgür gelişmesini istemiyordu. Kürt Hareketi'ne tümüyle karşı değildi, PKK tarzına karşıydı. 1993-1996 yılları arasında Türkiye-İsrail ilişkileri PKK faktörü nedeniyle en yoğun dönemini yaşadı. ABD ve İngiltere geleneksel olarak NATO Gladio'su ile Türkiye'yi kontrol ediyorlardı. Esas dayanakları Gladio'nun varlığıydı. İçte S. Demirel, T. Çiller ve E. İnönü bloğuyla anlaşarak tasfiye planlarının tüm hazırlıklarını tamamladılar. ANAP içinde de T. Özal'ı tecrit ederek iyice yalnızlaştırdılar. Türkiye'de Menderes, Özal ve Ecevit aynı yöntemle, Gladio çalışmalarıyla tasfiye edilmişlerdi. Gladio hizaya getirmek istediği kilit öneme haiz her kurum ve kişiyi bu yöntemle yalnızlaştırıp tasfiye etmede büyük deneyim kazanmıştır. Türkiye yönetiminin son elli-altmış yılında Gladio'nun etkisi göz önünde bulundurulmadan ciddi hiçbir siyasi, askeri ve ekonomik olay ve süreç doğru dürüst çözümlenemez. Temeli 1914'te atılan, hatta daha öncesinde 1909'da Abdülhamit'in düşürülüşünden itibaren başlatı-

lan bu darbe ve komploların en son halkası Gladio'dur. Beyaz Türk faşizmini esas olarak bu komplolar zincirinde yer alan Gladio türü örgütler yürütmektedir. Belirleyici güç bunlardır. Yüzeyde yansıtılanlar, özellikle sivil politikacılar maske rolünü oynamaktadır. Aralarındaki sahte tartışmalar da dipteki gerçek iktidar oyunları ve oyuncularını maskelemek ve meşrulaştırmak içindir.

1993 yılında devlet içindeki barış ve siyasi çözüm yanlıları tasfiye edilirken, Kürt halkı ve PKK üzerinde de tarihin en büyük tasfiye hareketlerinden biri yürütüldü. Dört bine yakın köy yakılıp yıkıldı; milyonlarca köylü zorla, hiçbir kanuni gerekçe gösterilmeden göçertildi. Malları, eşyaları, evleri ve tarlaları talan edildi; koruculara peşkeş çekildi. Binlerce köylü korucular, Hizbullah ve JİTEM (Zaten iç içe geçmişlerdi) tarafından katledildi. Kadınlara tecavüz edildi. Çocuklar yatılı bölge okulları denilen toplu imha mekânlarında (asimilasyonist yöntemle aşağılama ve yoğunca yaşanan tecavüzlerle) kimliksizleştirildi. Kalan köy ve kentlere gıda malzemeleri karneye bağlandı ve denetimle dağıtıldı. Kaçakçılık yönetimini ellerine geçirerek, sadece T. Çiller döneminde elde ettikleri belgelerle açıklanan yirmi milyar Dolarlık ganimeti aralarında paylaştılar. Dürüst Kürt işadamlarını ve esnafını fişleyip bazılarını öldürürken, hizaya getiremediklerini iflas ettirdiler. Geriye kalanları kontrgerillanın uzantısı haline getirdiler. Köy korucularının sayısını yüz bine çıkardılar. Kendileriyle işbirliği içinde olmayan herkesi düşman ilan ettiler. PKK'ye karşı Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı operasyonlarını düzenlediler. Bunda KDP, korucular ve itirafçıları sonuna kadar ve hem de en önde kullandılar. Yunanlılarla savaşta kullanılan güçlerin çok üstünde bir güçle uzun süreye yayılmış savaş operasyonları yürütüldü. Hiçbir savaş kuralına bağlı kalınmadı. Gerilla cesetleri bile paramparça edildi.

Savaşı iç güvenlik güçlerinden ziyade Gladio-JİTEM-Hizbullah güçleri yürütüyordu. Kanun ve anayasa üstü yetkilerle donatılan bu güçler güya ölüm kalım savaşı yürütüyorlardı. 'Kürt tehlikesi' Yunan ve Ermeni tehlikesinden katbekat büyüktü. Gerçekten bu konuda paranoyaya tutulmuşlardı. Mutlak bir tasfiye peşindeydiler. Çok sayıda özel komplo yürüttüler. Sırf Kürt sorununa ilişkin rapor hazırlattığı için Sakıp Sabancı suikast hedefi seçildi. Bizzat Alpaslan Türkeş, "Çizmeyi aşıyorsun" diyerek Sabancı'yı tehdit etti. Andıçlanmayan gazeteci bırakılmadı. Bana karşı sonuncusu 6 Mayıs 1996'da uygulanan komploda (Abdullah Çatlı, Sedat Bucak ve Viranşehir Belediye Başkanı Keleşabdioğlu'nun birlikte rol oynadıkları komplo) bin kiloluk bombanın patlatılması yine bu dönemin göstergelerindendir. Ordudaki bölünme daha da derinleşti. İsmail Hakkı Karadayı'yla (1994-1998 dönemi Genelkurmay Başkanı) başlayan Gladio'yla araya mesafe koyma çabaları da bu dönemin çılgın savaş tarzının bir sonucuydu. Kendisini bile etkisiz kılmışlardı. Gladio şefleri Özal ve ekibinin tasfiyesinden sonra tümüyle iktidarın gerçek sahipleri olmuşlardı. Yüzeydekilerin siyasal figüran olmaktan öteye rolleri söz konusu değildi. 1998'de Genelkurmay Başkanlığı görevini devralan Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun Kıbrıs'ta kendisine karşı düzenlenen silahlı saldırıda kıl payı kurtulması ve hemen arkasındaki albayın ise ölmesi, kendileri için uygun görmediklerini tasfiye etme konusunda

ne kadar gözükara hareket ettiklerini ortaya koyan diğer çok önemli bir olaydır.

Tıpkı 1985-1993 döneminde olduğu gibi, bu yeni dönemde de devrimci halk savaşının temposunu kaybetmemesi ve sürekliliğini yitirmemesi için, Ortadoğu'daki üslenme imkanlarını sonuna kadar kullanmayı temel taktik olarak benimsedim. En etkili taktik çalışmanın bu olduğu kanısındaydım. Yine her yıl eğitilip donatılan ve tüm ihtiyaçları karşılanan bini aşkın gerilla adayının büyük çoğunluğu üs alanlarına ulaştırıldı. Gerillanın ülke içinde hiçbir alandaki üslenmesinden vazgeçilmedi. Başka kanallar da açıldı. Yaşanan kayıplar ağacın bazı dallarının budanmasından öteye bir etkide bulunmadı. Bağımsızlık ve özgürlük ağacı her dönemde daha da gürleşerek büyümesini sürdürüyordu. Nefes nefese sürdürülen ideolojik ve politik savaştan bir adım geri atılmadı. Fakat beklenen üstün başarı yakalanamıyor, denge durumuna bir türlü erişilemiyordu. Ne kadar etkili olmaya çalışırsa çalışsın, dıştaki Gladio savaşı bunda belirleyici değildi; belirleyici olan, taktik önderliğin, gerilla komutasının bir türlü yeterince oturtulamamasıydı. Bu konuda sızmaların önemli etkileri ve tasfiyeci çabaları olsa da, esas sorun komutadan kaynaklanıyordu. Savaş hem sınıfsal hem de kişilik boyutunda etkisini en çok bu alanda hissettiriyordu. 6 Mayıs'taki suikast girişimi başarısız olsa da, bu yönelimin içerdiği büyük tehlikeyi çok iyi fark eden Zeynep Kınacı'nın 30 Haziran'da Dersim'de gerçekleştirdiği fedai eylemi, içte taktik tıkanma ve dışta imhanın dayatıldığı 1996 yılını taktiğin önünün açıldığı ve başarı yolunun daha da netleştiği bir yıla dönüştürdü.

Halk savaşlarının aynı zamanda yaman sınıf savaşları olduğunu bu dönemde bütün çıplaklığıyla gördüm. Yaptığım çözümlemelerde bu gerçekliğe kapsamlı yer verdim. Tıpkı 1990'ların başlarında olduğu gibi, sonlarında da stratejik başarı imkânı fazlasıyla vardı. T. Özal'ın girişimleriyle başlayan diyalog çabaları 1997'de dönemin Başbakanı N. Erbakan ve ordudan bir kanalla devam etti. Barış ve siyasi çözüme yine çok yaklaşıldı. Sanırım yine aynı Gladio'nun el atması ve arkasında bulunan iç ve dış güçlerin harekete geçmesiyle bu diyaloglardan beklenen barış ve siyasi çözüm şansı değerlendirilemedi, buna fırsat tanınmadı. Hem Başbakanlık hem de Genelkurmay Başkanlığı düzeyinde niyet edilen barış ve siyasi çözüme fırsat tanınmaması, Türkiye'deki rejim üzerinde NATO, Gladio ve iç uzantılarının ne denli etkili olduğunu gayet iyi ve açıkça ortaya koymaktadır. Cumhuriyet üzerine kâbus gibi çökmüş bir sistem söz konusudur.

1998 Eylül'ünde Türk devletinin Suriye'ye yönelik savaş tehdidiyle Ortadoğu'daki stratejik üslenme konumuma son verilmek istendi. Bu noktaya gelinmesinde alanın ve benim stratejik konumum temel rol oynamıştır. Ama bence esas neden, barış ve siyasi çözümün ciddi olarak bir kez daha devreye girmesidir. Askeri açıdan çok önceleri de Suriye'ye yüklenebilirlerdi; bu konuda önlerinde ciddi bir engel yoktu. Bu dönemin veya yılın seçilmesi barış ve siyasi çözüm olasılığıyla yakından ilintilidir. Özcesi, 1920'de Kahire Konferansı'nda alınan karar halen yürürlükte tutulmak istenmektedir. Kürt sorununun çö-

zümsüz bırakılması, kendileri için çok önemli olan Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun kontrolü açısından hayati önem arz etmektedir. PKK'ye ve dolayısıyla Kürtlere yönelik birçok iç ve dış gücün yaklaşımını bu parametrede değerlendirmek daha aydınlatıcı olacaktır. 1998 yılı benim için de gerçekten bir dönüm noktası olmalıydı. Çözümlemelerde de yoğunca işlediğim gibi kısırdöngüye, daha doğrusu Gladio-JİTEM-Hizbullah üçlüsüne takılan gerilla savaşı bu döngüyü, bu üçlü kıskacı yırtmadan savaşı bir üst aşamaya sıçratamazdı. Bu konuda iç yetmezlikler belirleyici olmaya devam ediyordu. Barış ve siyasi çözüm olmazsa, devrimci halk savaşının bir üst aşamaya sıçratılmasından başka yol düşünülemezdi.

C- KÜRTLERDE DEVRİMCİ SAVAŞI GELİŞTİRMEK VE MİLİTAN YARATMAK

PKK'nin grup aşamasında temel sorun ideolojik ve politik öncülüktü. Özünü ise kavramsal ve kadrosal çalışmalar oluşturmaktaydı. Kürt sorununu çözmeyi sadece Kürtlerin değil bütün Türkiye'nin, hatta Ortadoğu'nun temel toplumsal sorunlarının çözümünde kilit önemde gören grubun ideolojik ve politik kapasitesi bunun gereklerini karşılamaktan çok uzaktı. Kişisel beslenme ihtiyaçlarını bile karşılamakta güçlük çeken, iki elin parmak sayısını geçmeyen, çoğu da sallantıda olan, feleğin (Uygarlık da diyebiliriz) tokadını çoktan yemiş bu insanların ideolojik ve politik öncülük iddiaları kendi döneminde ancak bir hayal olabilirdi. Şüphesiz hayalsiz yol alınamaz; ama yalnız hayal ve umutla da özgür ve doğru yaşam gerçekleştirilemez. Yeterli kavram ve kadro oluşturabilmek ilk on yılın temel faaliyet biçimiydi. Diğer bir deyişle ideolojik ve politik militan olabilmekti. Bunun öyküsünü ana çizgileriyle yansıtmaya çalıştık.

Ortadoğu'nun kutsal hicret alanına çıkışın bambaşka bir anlamı vardı. Hemşerimiz İbrahim'in Urfa'dan çıkış öyküsü her üç tek tanrılı din kitabının en önemli öyküsüdür. Ne ilginçtir ki, üç bin beş yüz yılı aşkın süreden sonra aynı gerekçelerle, aynı yoldan ve yaklaşık aynı sayıdaki bir inanç kabilesiyle aynı mekâna doğru yol aldık. Yine aynı alanda benzer çadırlarımızı kurduk. İbrahim'in buradaki savaşları ve sonuçları biliniyor. Aslında din savaşları denen olay ideolojik ve politik mücadelenin başka bir söylemle, dinsel tarzda dile getirilmesidir. Eski Ahit'te İbrahim'in oğlu Yakub'un Tanrı'yla güreşinden bahsedilir. İsrail adının kendisi El ile yani Allah'la Güreşen anlamına gelmektedir. Kullanılan dil kavga dilidir ve ideolojik mücadeleyi ifade etmektedir. Kenan ellerindeki kabilelerle olan anlaşmazlıkları politik mücadeleyi dile getirmektedir.

İbrahim'den yaklaşık üç yüz yıl sonra bu sefer İbrani kabilesine önderlik eden Musa'nın Mısır'dan aynı mekâna, Kenan ellerine doğru çıkışı gerçekleşmektedir. Olay İbrahim'in Urfa'dan çıkış öyküsünden biraz daha somut anlatılmaktadır. Musa'da simgeleşen çıkışın anlamı İbrahim'inkinden değişiktir. Artık ideolojik ve politik arayıştan çok kabilenin savaşçılığı, savaşçı karakter kazanması söz konusudur. İbrani kabilesi dinini ve tanrısını, yani ideolojik ve politik kimliğini üç yüz yıl önceden beri kazanmış ve bu uzun yıllarda pekiş-

tirmiştir. Musa'nın aradığı şey yeni din ve tanrısı değildir; aradığı şey ilhamdır, o da On Emir'dir. Bu emri nasıl aldığının öyküsü de dönemin hâkim edebi ve dinsel diliyle anlatılmaktadır. 'Emir' askeri bir terimdir ve komutayla ilgilidir; kabileye emretmek, kabileyi savaş düzenine çekmek demektir. Tevrat'ta anlatılan biçimiyle Mısır'dan çıktıktan sonra ömrü Sina Çölü'nde kırk yıl süren savaşlarla geçen Musa'nın Eriha (bugünkü Filistin'de bir kent) eteklerinde fetih çabasındayken ölmesiyle bir dönem geride kalır. Demek oluyor ki, yaklaşık M.Ö. 1300 dolaylarında gerçekleşen bu mücadele döneminin tarzı veya dili savaştır. Tevrat'tan yorumlayabildiğimiz kadarıyla bu kırk yılın öyküsü günümüze yönelik çağrışımlarla doludur. İbrahim'in hegemon Nemrut'tan kurtuluşu şiddetli bir ideolojik ve politik mücadeleyle ve Hicret pahasına gerçekleşirken, Musa'nın tanrı-kral Firavun'dan kurtuluşu biçim değiştirmiş bir mücadele yöntemiyle, silahlanmış militan İbrani kabile savaşçılığıyla mümkün olmaktadır. Savaş yine kutsal alana yönelik olarak yürütülmektedir. Alanın kutsallık niteliğini kazanması konumuyla bağlantılıdır.

İbrahim'in çıkışından günümüze kadar, neredeyse uygarlık tarihi boyunca, Kudüs ve çevresi farklı hegemonik güçler için tampon bölge rolünü oynamıştır. Bu rolü ilkin Sümer ve Mısır uygarlıkları arasında oynamaya başlamıştır. M.Ö. 3000-2000 döneminde bölge her iki temel uygarlığın, iki hegemon gücün uç bölgesi, özerk, marjinal alanı konumundadır. Bölgedeki kabile toplulukları her iki uygarlıkla yaptıkları ticaret yoluyla zenginleşmekte, üçüncü bir uygarlığın tohumlarını serpmektedir. Kabileler Hz. İbrahim'in çıkış döneminde bu özelliklerini korumaktadır. Çok sayıda özerk kabile ve inanç grubu bölgeye ayrı, özerk ve kutsal bir nitelik kazandırmaktadır. Dönemin Firavun ve Nemrutlarının zorba gücünden ve bu zorbalığın dinsel ifadesinden kurtulmak isteyen her topluluk (Bu dönemin temel topluluk biçimi kabiledir) kendi kabile gücünü hem öz savunmalı kılmakta, hem de bu yeni öz savunmalı kabilenin dinini inşa etmektedir. Tevrat esas olarak bu alandaki kabilelerin öz savunmalı dinsel mücadelelerinin öyküsüdür. İbrahim ve Musa'nın gerçekleştirdiği, belki de binlerce yıl önce alanda yaşanan benzer öykülere kendi modellerini eklemek olmuştur.

İsa'nın daha küçük olan kendi inanç kabilesiyle (on iki kişilik havariler grubu) Miladî yılın başlarında gerçekleştirmek istediği şey aynı öykünün başka bir versiyonudur. Hedef yine Kudüs'tür, kutsal olan çevresinin fethidir. İbrahim ve Musa'yla arasındaki önemli fark, Hz. İsa'nın İbrani kabilesinin hem dinî hem de siyasi ve askeri şefi olmamasıdır. Çok yoksul bir kâhin olarak, dönemin hiyerarşik yapılı Yahudi dininde reform yapmak amacıyla çıkışını gerçekleştirmektedir. Hem dini hem de kabileyi (yerleşik Yahudi kabilesi) bölmeye çalışmaktadır. Tarihin bilebildiğimiz en ciddi ve belki de ilk sosyal devrimlerinden biri söz konusudur. Spartaküs'le çağdaştır. Spartaküs'ün askerî olarak Roma'da başarmak (M.Ö. 70'ler) istediğini İsa Mesih Kudüs çevresinde devrimci ideolojik grupla gerçekleştirmeye çalışmakta, Kudüs'ü fethetmek istemektedir. Bu dönemde yine iki ana hegemon güç bölge üzerinde çekişmektedir. Roma ve Persepolis hegemonları bölgeye sık sık sefer düzenlemekte ve

kendi işbirlikçilerini yerleştirmeye çalışmaktadır. İskender sonrası (M.Ö. 300 sonu) Helenistik Krallıkların da benzer bir konumu ve bu temelde kendi aralarında mücadeleleri söz konusudur. İsa ve grubu hem hegemonyacılığa hem de Yahudi işbirlikçilerine karşı bir nevi bağımsızlık ve özgürlük mücadelesine atılmaktadır. Ama koşullar gereği bu mücadele ideolojik olarak (yeni bir dinsel çıkışla) yapılmaktadır. Bu gelişmenin günümüze kadarki sonuçları bilinmektedir.

Daha yakından bildiğimiz Hz. Muhammed'in çıkışı da başlangıçta Kudüs'ü hedeflemiştir. Kuran'da Mirac'ın (göğe yükseliş, Tanrı'yla buluşma, yani yeni dinin gerçekleşmesi) Kudüs'te gerçekleştiği hikâye edilmektedir. Kaldı ki, Medine'ye yapılan hicret de Kudüs amaçlıdır. İlk namazların kıblesi Kudüs'tür. Hz. Muhammed'in kabilesi farklıdır. İbrani kabilesiyle benzer özellikler (Semitik özellikler) taşısa da, kendisi dönemin (M.S. 600'lerin başı) Mekke ve Medine yöresindeki Arap kabilelerini temel güç olarak değerlendirmektedir. Din olarak (mücadelesinin ideolojik çerçevesi) İbrahimî gelenekte üçüncü versiyonu gerçekleştirmektedir. Daha çok tüccar toplumu hedefleyen bir ideolojik çerçeve söz konusudur. İbrahim ve Musa gerçeğinde kabilenin üst hiyerarşisi dine damgasını vururken, Hz. İsa'nın dininde kabilenin yoksulları esastır. Hz. Muhammed'de ise kabilenin orta tüccar kesiminin çıkarları, dolayısıyla orta sınıf toplumu yeni dine damgasını vurmaktadır. Hz. Muhammed'in çıkışının kendinden öncekilerden temel farkı yürüttüğü ideolojik, politik ve askeri mücadelenin bütünlük arz etmesidir. İslâmî çıkıştaki ideolojik, politik ve askeri bütünlük çok az dinde rastladığımız bir olgudur. Çok kısa bir zaman diliminde büyük başarılara erişmesi bu gerçeklikle bağlantılıdır. Bu, çağdaş devrimlerde bile örneğine çok az rastlanan bir başarıdır. İlk çıkışında kabile artıklarından, başıboş kişilerden, tüccar bir kadın ve bir köleden müteşekkil iken, kısa süre içinde (yaklaşık kırk yıl) üç evrensel imparatorluğu (Bizans, Sasani ve Habeşî) çökertmesi, yeni toplumsallığın ideolojik, politik ve askeri olarak bütünleşmiş gücünden ileri gelmektedir. İbrahimî geleneğin son evrensel halkasını oluşturmaktadır.

Kapitalist evrensellik İbrahimî evrenselliğin üç versiyonuna (Musevilik, İsevilik, Muhammedilik) karşı yürüttüğü savaşla kendi hegemonyasını inşa etmiştir. Şüphesiz her üç İbrahimî evrensellik değeri olmasaydı, kapitalizm sistem olarak evrensel değer kazanamazdı. Kapitalizmin temelinde Sümer ve Mısır uygarlıklarından beri biriken maddi uygarlık kültürünün manevi (ruhban, dinî) uygarlık kültürü karşısındaki üstünlüğü yatmaktadır. Her iki kültürün de kent, sınıf ve devletle bağlantısı vardır. Aralarında iktidar ve istismar konusunda sürekli bir mücadele söz konusudur. Bugün de aynı gelenek güncelleşmiş haliyle devam etmektedir. Küresel gelişmeleri en çok bu mücadelenin belirlediğini, alandaki İsrail-Filistin çekişmesinden anlamak mümkündür.

Demek oluyor ki, 1980 sonrası çıkış zeminimizin tarihsel bir gerçekliği vardır. Bu tarihsel gerçekliğin izdüşümü üzerinde yürümüşüz. Kapitalist modernite unsurlarının ilkçağ Firavun ve Nemrutlarından hem çok daha acımasız, hem de sayıca çok daha fazla olduklarını şimdiye kadarki çözümlemeleri-

mizden (ideolojik gerçekliğimiz) çıkarsamak zor değildir. Yanlış anlaşılmasını istemem, ancak Ankara merkezli ilk on yıllık ideolojik mücadelemizle İbrahim'in, Musa'nın ve İsa'nın ilk dönemlerinde yürüttükleri ideolojik mücadele arasında ilginç benzerlikler vardır. Özellikle Hz. Muhammed'in Mekke'deki ilk on yıllık ideolojik mücadelesiyle arasındaki çarpıcı benzerlik göz ardı edilemez. Onların dönemin firavun, nemrut ve imparatorlarına karşı yaptıkları çıkışları, biz bunların bin kat daha beter nitelikte çoğalmış türevleri olan kapitalist modernite unsurlarına karşı gerçekleştirdik. Toplumsal mücadeleler hep tarihseldir. Derin tarihsel kökenleri olmayan hiçbir toplumsal mücadele yoktur. Kaldı ki, dayandığımız tarihsel-toplumsal zemini de bu savunmada açıklamış bulunuyoruz ki, bu da hakikatin kendisidir. Özcesi, tarihsel-toplumsal akışın ana nehrinde kendimiz bir kol olarak akmışız.

Toplumu güncel gerçekliği içinde ele alan analizler karşısında çok dikkatli olmak gerekir. Kapitalist modernite sosyolojisi, toplumsal gerçekliği 'şimdiki an'a boğar. Toplumun tarihle, geçmişle bağını çok acımasızca, aynı zamanda bilimsellik adı altında büyük bir yalan, saptırma ve maskelemeyle keser. Modernize edilen din de aynı sosyolojinin izinde yürür; bu sosyolojinin din maskeli biçimidir. Bu yönüyle hakikat (din geleneği dahil) karşısında sosyolojiden (pozitivist model) daha köreltici ve yalancıdır. Şunu demeye getiriyorum: 1980 sonrasında başlayan Cebel Şeyh eteklerindeki yirmi yıllık savaş halimiz, tarihsel-toplumsal temele dayalı ve anlamı çok büyük olan bir mücadeledir. İbrahim'in El Halil, Musa'nın Sina, İsa'nın Kudüs ve Muhammed'in Medine'deki mücadelelerinden derin izler taşır. Bununla yetinmez; Bruno'nun, Erasmus'un, Babeuf'ün, Bakunin'in, Marks'ın, Lenin ve Mao'nun izlerinden de etkilenir. Zerdüşt, Buda, Konfüçyüs ve Sokrates'ın izlerinden yoksun kalmaz. Tanrıça Star'dan İnanna, Kibele, Meryem, Fatma ve Rosa'ya kadar gelen izlerden nasiplenmeyi de ihmal etmez. Kapabildiği kadar toplumsal hakikatin tüm gerçeklerinden şerbetlenir.

1979 yılı Temmuz başında Urfa-Suruç'tan yapılan çıkışa ilişkin öykülemeler öğretici olabilir. Özellikle çıkıştan önce Ferhat Kurtay ile Nisan başında Diyarbekir'den ayrılış, Kızıltepe'de ve Xurs köyündeki günler anılmaya değerdir. Büyük şehidimiz Ferhat Kurtay şüphesiz bu anlamlı günlerin abideleşmiş ifadesidir. Baharın sonlarında Kızıltepe'den Urfa'ya erişimiz, macera yanı da olan heyecanlı anları ifade eder. Uğradığımız her noktanın tarihsel bir anlamı vardır ve anlatılmaya değer özellikler taşır. Bu sefer yanımdaki kişi büyük şehidimiz Mehmet Karasungur'dur. Urfa'da yaklaşık son kırk günlük kalışımız tıpatıp İbrahim'in Urfa'daki son günlerine benzer. Onun ayak izlerini takip ettik. Nemrut'un lanetini iliklerimizde hissediyorduk. Sürecin üçüncü büyük şehidi Ethem Akcan'ın hiç unutulmaz ruh hali geçmiş kutsallıkların somut haliydi. Çıkıştan sonraki dört beş yıllık pratiğinde gerçek bağlılığın, çalışkanlığın, iş bitiriciliğin sembolüydü. Çok az okuması olan, kendi kendini eğiten biriydi. Son nefesini verişi de bu gerçekliğinin ispatıydı.

Filistinli örgütlerle ilişki kurduğumuzda, kapitalist modernite kendilerini çoktan yozlaştırmıştı. Ama havalarında devrimci esintiler de yok değildi.

PKK'nin askerileşmesindeki payları inkâr edilemez. Fakat acı olan odur ki, bu ilişki onlardaki kapitalist zihniyeti kıramadı. Kısa vadeli günlük çıkarlar, anlamı çok büyük olabilecek bir diyalektik ilişkiyi kısır bıraktı. Filistinli komutanlar zorbela bir araya getirdiğimiz savaş kabilemizi geliştirdikleri ücretli asker statüsü temelinde kullanmak istiyorlardı. Buna meydan vermedik. Devrimci ruhumuz ve direncimizden hiç taviz vermedik. Filistinlilere söylediğimiz Türk devrimcilerine söylediğimizin aynısıydı: Kemal Pir'in deyişiyle "Kürdistan devrimi olmadan ne Türk, ne Arap, ne de başka bir Ortadoğulu halkın kurtuluşu söz konusu olabilir" diyorduk. Tarihsel ve enternasyonalist rolümüzü böyle oynayabilirdik. Yine de alandaki somut devrimci görevlere örnek düzeyde karşılık verdik. İsrail'e yönelik özel bir hamlemiz olmadığı gibi, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal saldırısından payımıza düşen, destansı direnişler sonucunda on şehit vermek oldu. Bu şehitlerimizin anısı orada geçen yirmi yılımızı besleyen ana kaynaktı. Onlar asla unutulamazlar ve anıları küçümsenemez. Bu ölümsüz şehitlerimiz gerçek enternasyonal değerlerimizdir.

Varlığımız gittikçe büyümekteydi. Lübnan ve Suriye Kürtleriyle hemen kaynaştık. Bu Kürtler ağırlıklı olarak Birinci Dünya Savaşı sonucunda bölünmüş ana Kürt kitlesinin bir parçasıydılar. Ulus-devletlerin gadrine uğramışlar, bir nevi mülteci gibi yaşamaya zorlanmışlardı. Daha az asimilasyona uğramış, Kürtlüklerini fark eden insanlardı. Tipik Kurmanc Kürtlerini oluşturmaktaydılar. Kapitalizm geliştikçe işsizleşiyorlardı. Bu nitelikleri onları hızla savaş kabilemize itiyordu. Daha gelişmiş silahlar ve askeri yaşamla tanışmak önemliydi. Kürt Özgürlük Hareketi'nde toplu askeri eğitim mevcut biçimiyle ilk defa gerçekleşiyordu. Saldırı altında olmak savaş deneyimini geliştiriyordu. Fakat yine de gittikçe kendini dayatan kişilik sorunları açığa çıkıyordu. Aslında yaşanan, zannettiğimizden daha derinlere giden toplumsal yenilenme ve oluşumla ilgiliydi. İslâmiyet'in ilk yıllarındaki gibi farklı kabilelerden gelen, çoğu derme çatma ve birbirinden kopuk durumda olan insanlardan yeni bir toplum örneğinin oluşturulması söz konusuydu.

Nitekim bu konuda tarihsel bir örnek olarak Musa'nın İbrani kabile boylarını disipline etmek için ne kadar zorlandığını Tevrat'tan öğrenmekteyiz. Geleneksel kabile kültürünü aşan yeni bir toplumsal kültür oluşturmak, bir nevi toplumsal atom bombası yapmaya benzer. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra havarilerinin dahi uzun süre varlıklarıyla yoklukları bir olmuştu. Gladio'nun amansız terörü karşısında eski toplumsal kültürün savunamadığı insanları ayakta tutmak bile özel yetenek ve çaba gerektiriyordu. Ulus-devletlerin katılaşmış sınırlarını aştırmak, kimlik kartı ve yatacak yer temin etmek, karınlarını doyurmak bile büyük sorunlar arz ediyordu. Gladio terörü gibi çağın en gelişmiş şiddeti karşısında militan ve savaşçı bir örgüt oluşturmak olağanüstü ikna gücüyle umut vermeyi, bunun için de inanç ve bilinç geliştirmeyi gerektiriyordu. Bu yeteneği gösteremeyen Türk Solu ve halk direnişçiliği hızla dağılmıştı.

Ülkedeyken en son **Kürdistan Devriminin Yolu**'nu yazmıştım. Manifesto niteliği taşıyan bu kitap gençliğe genel bir doğrultu vermek ve ideolojik pers-

pektif kazandırmaktan öteye rol oynayamazdı. Önemliydi ama yeterli değildi. Önümüzde uzun vadeli askeri yaşam gibi zor bir sorun vardı. Bunun için yeni perspektifler gerekliydi. İlk adım olarak 1981'de **Kürdistan'da Kişilik Sorunu, Parti Yaşamı ve Devrimci Militanın Özellikleri** adı altında kaset konuşmalarımdan derlenen bir kitap hazırladık. Aynı şekilde örgüt adına elde olanı toparlamak için Temmuz 1981'de benim için önemli bir sınav olan Birinci Konferans dediğimiz toplantıyı gerçekleştirdik. Bu toplantıya sunduğum **Politik Rapor** yazılı haliyle mevcuttur. Dönemi ve sorunlarını kavramak açısından iyi bir belgedir. Bu konferans, örgütü toparlamanın ciddi adımlarındandı. Anısı yaşamımın değerli bir kesitidir.

Fakat sorunlar o denli yoğundu ki, dinamo gibi ideoloji, örgüt ve eylem üretmeyi gerektiriyordu. İlk gruplar yola çıkarılmış, Lolan ve Haftanin'de üslenmeye başlamışlardı. Gerilla savaşı başlatılmak durumundaydı. Diyarbakır zindanından gelen feryatlar bir an önce harekete geçmeye zorluyordu. Tam bu sırada **Kürdistan'da Zorun Rolü** gibi kapsamlı ve idealli bir çalışmayı kaleme aldım. Bu sefer yardımcım Duran Kalkan'dı. Bu değerlendirmeler dönemin özelliklerini kavramada ve grupların eğitiminde ikna edici rol oynayabilirdi. Kemal Pir, M. Hayri Durmuş, Akif Yılmaz ve Ali Çiçek'in şahadetiyle sonuçlanan Büyük Ölüm Orucu eylemine mutlaka bir yanıt vermek istiyorduk. Ama ülke içindeki grupların baştan itibaren içine girdikleri tutum, daha doğrusu sorumlu grubun yapılanları tekrarlama, tarihsel anı doğru değerlendirememe ve gereksiz keşif hareketleri gibi yaklaşımları yanıt vermemizi geciktirdi. Zamanında yanıt verilseydi, belki de idamları erkenden durdurabilir ve ölüm oruçlarının ölümle sonuçlanmasını engelleyebilirdik. 1983'ü bu nedenle kayıp yıl olarak hatırlarım.

1984'teki 15 Ağustos Hamlesi bana göre kesinlikle 1983 baharından itibaren daha kapsamlı olarak başlatılmalıydı. Hazırlıklarımız buna elveriyordu. Gerilla planlamamıza vurulan ilk ciddi darbelerden biri bu gecikme ve yersiz, başıboş ve sorumsuzca yapılan keşif hareketleri durumuydu. Bu durumdan sorumlu olanların bu süreci aydınlatmaları devrimci sorumluluklarının bir gereğidir. Aslında daha örgütlü bir müdahaleyi 1980 yazında Kemal Pir önderliğindeki grupla geliştirmeye çalışmıştık. Güney Kürdistan'da üslenmeye gereksinim duymadan, direkt Dersim'e kadar ulaşmayı hedefleyen bir girişimdi bu. Kemal Pir tesadüfen ve olmaması gereken biçimde yakalanmasaydı - Yakalanması Hareket için çok talihsiz bir olaydı-, PKK'nin komuta gerçeği başka bir hal alabilirdi. O'nun boşluğunu hiçbir arkadaş dolduramadı. Bu yıllarda Mazlum Doğan ve M. Hayri Durmuş'un peş peşe yakalanmaları da gerekmeyen, rahatlıkla önlenebilecek olan ama gerçekleşen ağır kayıplardı. Yüreğimiz birkaç parçaya bölünmüştü. Bir yandan Ortadoğu kaosunda devrimci militan ve savaşçı örgüt yaratmak ve ülke içine taşırılan gerilla adaylarından umut beklemek, diğer yandan zindanlardaki figanlara dayanmak ve Avrupa'ya açılmak dört dönmeyi gerektiriyordu. Ethem Akcan dışında yardımcı olan çok azdı. Herkes bir biçimde kendini dayatıyordu.

Avrupa'daki Dev-Yol şefleri, Avrupa yolunu tutma konusunda yoğun çaba harcadıkları ve kendi örgütlerini tasfiye ettikleri yetmiyormuş gibi, direncini kırmak amacıyla PKK'ye de yüklenmişlerdi. Öyle anlaşılıyor ki, en azından bir ihtimal, önlerine böyle bir görev konulmuştu. KDP yardımcı olmak şurada kalsın, Kuzey Kürdistan Devrimi'ni engelleme rolünü ısrarla sürdürüyordu. Gittikçe açığa çıkıyor ki, 1926'daki Musul Antlaşması'nda kararlaştırılan Kuzey Kürdistan'dan vazgeçme ve bunun karşılığında KDP'yi ve Barzani ailesini destekleme politikası devam ediyordu. KDP'ye biçilen asıl rol, İran ve Türkiye Kürdistan'ı üzerindeki pasifikasyon uygulamalarına destek sunmaktı. Bu temelde Irak Kürdistan'ında kendi otonomi hareketinin desteklenmesini sağlayacaktı. Bu katı politikanın gerçekleriyle karşı karşıya kalmıştık. Irak-İran Savaşı yeni bir durum yaratmıştı ama iç önderlik bu durumu hiç değerlendiremiyordu. Üstelik Hilvan-Siverek Direnişi'nin (1978-1980) seçkin önderi Mehmet Karasungur'u anlamı olmayan bir girişimde, KDP ile YNK arasındaki çatışmaları durdurmak için girişilen sonuç vermeyecek bir arabuluculuk çalışmasında şehit verdik. 2 Mayıs 1983'te kendisiyle birlikte İbrahim Bilgin'i gereksiz, çok talihsiz ve zamansız biçimde kaybettik. Mehmet Karasungur belki de Kemal Pir'le birlikte gerillanın kaderini değiştirecek arkadaşlardandı. Mazlum Doğan, Kemal Pir, M. Hayri Durmuş, Akif Yılmaz ve Ferhat Kurtay başta olmak üzere zindandaki arkadaşlarımızın şahadet haberleri geldikçe, yüreğimize ve beynimize daha çok yüklenmekten başka çare bulamıyorduk. Gün acılara dayanma günüydü.

Gecikmeli de olsa 15 Ağustos 1984 Hamlesinin gerçekleştiği haberi geldiğinde saatleri, günleri geçirmek mesele olmuştu. Sonuçları önemliydi. İlk defa derli toplu bir askeri eylem planlanıp uygulanmış, durumu kökten değiştirecek gelişmelere kapı aralanmıştı. Önemli olan, hamleyi daha da geliştirerek devamını getirmekti. Bu göreve oldukça yüklendik. Her alana gruplar hazırladık, yedekler oluşturduk. 1985 daha büyük bir hamle yılı olabilirdi. Özellikle Dersim ve Tolhildan eyaletlerine Botan eyaleti kadar ağırlık verilecekti. Amed, Garzan ve Serhat'taki güçlerimiz harekete geçirilmişti. Sabri Ok arkadaşın kış ortasında talihsizce yakalanması, Hacı (Sabri Gözübüyük) ve Hıdır arkadaşların komutasındaki öncü grubun Bozova'da şahadetleri nedeniyle Adıyaman'a yönelik harekât gerçekleşemedi. Derin acılar veren kayıplar yaşandı. Araban üzeri giden Selim yoldaşın grupla birlikte kaybı da aynı yolda oldu. Buna rağmen alanda sonuna kadar kalındı. Dersim, Amed ve Garzan'da ileri düzeyde varlık göstermeseler de, gerilla birimleri varlıklarını hep korudular. Serhat'taki gruplar Ağrı Dağında hareketlenmişlerdi. Tanıdığım genç hemşerim Mehmet Ertürk burada şehit düşmüştü. Çok değerli Ağrılı yiğitlerin şahadet haberlerini de aldık. 1985'te beklenen atılımı yapamadık ama tasfiye de gerçekleşmedi. NATO destekli Türk ordusunun klasik anlamda en güçlü saldırılarının yaşandığı yıldı. İki taraf için de bir dönemin sonu anlamına gelmekteydi. Türk ordusu açısından gerilla hamlesinin istenilen düzeyde gerçekleştirilememesi bir başarı olsa da, gerilla varlığının kalıcılık kazanması kendisi için önemli bir başarısızlıktı. Yapılan büyük hazırlıklar temelinde hemen her stratejik

alanda halkın da güçlü desteğini kazanmış bir gerilla savaşını geliştirmek mümkünken bu şansı kullanamaması PKK açısından ciddi bir kayıptı. Ama hiçbir alandan sökülememesi ve varlığını koruması yine de küçümsenmemesi gereken bir başarıydı.

1986 her iki taraf için yeniden hazırlık yılı halinde geçti. 1986'da benim ve Hareketimiz için en acılı haber Mahsum Korkmaz yoldaşın şahadetiydi. Bu bizi bekleyen bütün tehlikeleri bağrında taşıyan bir şahadetti. Etrafımda âdeta yeniden bir kuşatma çemberi oluşuyor gibiydi. Öfkelenmiştim, olup bitenleri içime sindiremiyordum. Çok ucuz kayıplar verilmişti. Bu acıyla 1986'daki Kongre'nin tümüne katılmadım. Üçüncü Kongremiz oluyordu. İkincisini 1982'de, Suriye'nin güneyinde Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin kampında yapmıştık. Birinci Konferans'ın bir nevi tekrarıydı, ama ülkeye yoğun dönüşü başlatma kongresiydi. O kongre sırasında şahadet haberini duyduğum Avrupa'dan harekete katılan hemşerim Adnan Zincirkıran'ın Fırat kıyısında yakalandığında, kendisiyle birlikte bir yüzbaşıyı da uçurumdan aşağıya yuvarlaması olayı hep bir yürek sızısı olarak hatırımdadır. Böylesi haberler o kadar çoktu ki, hepsine yanıtım kendime daha çok yüklenmek oldu.

Üçüncü Kongre tam bir yargılama kongresi oldu. Herkes birbirini yargılıyordu. Kesire ve Selahattin Çelik yolun sonuna gelmişlerdi. Kongre her ikisi için de ölümcül kararlar almıştı. Öyle ki, şoförüm Ferhan, Kesire'nin dört ata bağlanıp parçalanması gerektiğinden bahsediyordu. İkisini ölümden kurtarmak yine bana düşmüştü. Selahattin'in TC ile teslimiyet görüşmelerini Cudi Dağı üzerinden yürüttüğü söyleniyordu. Kesire'nin benim için çözümlenmesi zor olan korkunç soğuk duruşlarının arkasında neler yatıyordu? Ferhan neyi tespit etmişti de böylesi bir sonuca varıyordu? Mehmet Sait de (Ethem Akcan) ölmeden önce "Başkan'ın ardından ne büyük dolaplar çevriliyor" demiş, kahrından can vermişti. 1980 sonrasında bana yönelik komplolardan birinin Dev-Yol içinde örgütlendiği kuşkusunu hep duydum. Eğer planlandıysa, Türk Gladio'su ve iç güvenlik güçlerinin bu yoldan bir komplo denemesine giriştikleri kanısındayım. Avrupa'daki Dev-Yol içinden bazılarının açıktan tasfiyecilik yapmaları, Alman devletinin desteğini almış olmaları ve PKK'yi kendileri için ilk hedef haline getirmeleri ve 1983'te yaşanan provokasyonda provokatör Semir'e (Çetin Güngör) sahip çıkarak desteklemeleri bu ihtimalin hiç de küçümsenmemesi gerektiğini ortaya koyuyor.

Kesire'ye yönelik büyük öfkenin ve öldürme kararlılığının nedenlerini hiçbir arkadaş bana açıkça anlatmadı. Kişiliğime yönelik büyük hakaretleri ve tahrikleri söz konusuydu. Ama bunlar öldürme kararı için yeterli gerekçe olamazdı. Onun için hep merak ettim, kuşku duydum: Acaba şoförleri elde ederek mi bir komplo yapmayı düşünmüştü? Şoförlerden birinin kaçması, diğerinin intihar girişiminde bulunması ve ölüme koşarcasına ülkeye geçip şahadete ulaşması benim için hep düşündürücü oldu. Selahattin Çelik'i kendim Avrupa'ya yolladım. Kesire ise 1987 ortalarında Atina'da muhtemelen Yunan istihbaratının da desteğiyle kayıplara karıştı.

Bu arada 1982'de Bulgaristan'a bir gezim olmuştu. Kanımca o dönemde ülkelerindeki Türkleri göçe zorlamak isteyen Bulgarların bu konudaki tutumumu öğrenmeye çalıştıkları bir geziydi. Reel sosyalizmin durgunluğunu ilk elde orada gözlemledim. Her taraf revizyonizm kokuyordu. Yine Bulgaristan'ın da içinde olduğu sosyalist ülkelere ikinci gezim 1987'de KGB'nin desteğiyle gerçekleşmişti. Sovyetler Birliği'nin çözülüşü öncesinde aldığım son davetlerden biriydi. Bu gezilerin ciddi bir desteğe yol açmaması, yaşadıkları iç sorunlardan kaynaklansa gerek. Tek yararları belki de Suriye'de güvenlikli kalmam konusunda sağladıkları destekti. Bu yıllarda çok sayıda Irak, Lübnan ve Filistinli örgütle görüştük. Dostluk mesajları alıp verdik. Fakat destek sözleri pek pratikleşmiyordu. Özellikle El Fetih Türkiye ile ilişkilerinde konumumdan en çok yararlanan örgüt oldu. Suriye'de Esad kardeşlerin bize yaklaşımı örgütsel olmaktan ziyade kişiseldi. Çok tecrübeliydiler. İstihbarat üzerinden yaklaşımları da ustacaydı. İsteselerdi büyük gelişmelere yol açabilirlerdi. Türkiye'den çekiniyorlardı. Amaçları üzerimizden Türkiye'yi dengelemekti. Bu politikalarında da başarıya ulaştılar. Fakat Kürt kimlik ve özgürlük hareketi de bu ilişkiden tarihsel sonuçlar elde etmesini bildi. Benzer bir ilişki Yunanistan üzerinden gelişti. Fakat onlar Türkiye'den beklentilerini karşılayamadılar. ABD ve AB ülkelerinin politikaları 'tavşan kaç, tazı tut' biçimindeydi. Bu geleneksel politikadan hiç sapmadılar. Ne öldürecek kadar bastırıyorlar, ne de çözümü mümkün kılacak ölçüde destekliyorlardı. Çözümsüzlükten büyük yarar sağladıklarının oldukça bilincindeydiler. 19. ve 20. yüzyılda geliştirilen bu politika 21. yüzyıla da yayılmak istenmektedir.

PKK'nin ilk gerilla hamlesi komuta yetmezliğine takılmıştı. Ciddi bir tutuculuk ve yetmezlik açığa çıkmıştı. Bekaa'daki Üçüncü Kongre gerçeği bunu ifade ediyordu. Komuta gerçeği üzerine çözümleme yapma gereği ortadaydı. İlk deneme yazılarını bizzat kaleme aldım. Birçok kaset konuşması yaptım. Pratik tedbir olarak grubun ilk kuşağından geriye kalanlar Avrupa'ya çıkarıldı. En değerli komuta adaylarının şahadetlerinden sonra geriye kalanlar, kurnazlıklarıyla sağ kalmayı başaranlar ve bazıları da muhtemelen sızma olan unsurlar yeni dönemin komuta boşluğunu doldurmaya çalışacaklardı. Bunların maskesi bütün çıplaklığıyla 2002-2004 tasfiye ve ihanet hareketinde düşecekti. Ferhat (Osman Öcalan), Botan (Nizamettin Taş), Ebubekir (Halil Ataç), Serhat (Hıdır Yalçın), Ekrem (Hıdır Sarıkaya), Şırnaklı Celal ve Doğan, Kani Yılmaz (Faysal Dunlayıcı) ve diğer çok sayıdaki unsur, Dörtlü Çete ve Çürükkayalar Çetesiyle birlikte hareketin iplerini objektif olarak ele geçirmiş durumdaydılar. Onlara bu yolu açan, eski kuşak kadroların merkezî rollerine sahip çıkmamaları ve başta Mahsum Korkmaz ve Mehmet Karasungur olmak üzere dürüst ve komuta rolünü gerçekten üstlenebilecek çok sayıda arkadaşın ağırlıklı olarak komplo yöntemleriyle tasfiye edilmesiydi. Birçok gösterge 1990 başlarında bana karşı yapılması düşünülen komplo ile örgütün tümden ele geçirilmesinin planlandığını ortaya koymaktadır. JİTEM'in kurucularından Cem Ersever'in öldürülmesi bu planla yakından bağlantılıdır. Star TV'ye konuşan iki ajanın "Bize Öcalan'ı ölü değil sağ ele geçirmemiz emredilmişti" biçimindeki itirafları

konuya ışık tutan bir önemli ipucu niteliğindedir. Ayrıca Hasan Bindal'ın şahadeti açık bir işaretti. Amed'de Sait Çürükkaya ve Şemdin Sakık gibi çete unsurlar dışındaki tüm dürüst komuta kadrosu ile Dersim'de Doktor Baran'ın tasfiye edilmesi de bu dönemdedir. Botan alanı zaten Cemil Işık ve avenesine terk edilmişti. Sıra Bekaa'daki durumumun halledilmesine gelmişti.

Gerek PKK'lileşme gerekse ordulaşma ve hatta cepheleşmenin (HRK'leşme ve ERNK'leşme) bütün sorunları olduğu gibi duruyordu. Tüm sorunlar üzerime yığılmıştı. Dürüst unsurlar sadece ölmesini biliyorlardı. Taktik sorunların üstesinden gelme akıllarından bile geçmiyordu. Büyük fedakârlık ve cesaret örnekleri az değildi, ama cesaret ve fedakârlık kendi başına pratik taktik sorunların çözümü için yeterli olamazdı. 1987 baharıyla birlikte bu sorunlara çözüm getirmek amacıyla çözümleme metoduna yüklendim. Daha önce değindiğim konulara ilişkin görüşlerimi broşürler halinde getirirken, bu kez ses ve görüntü kasetlerine de kaydedilmek üzere sorunları derinliğine çözmeye çalıştım. Karşımda üç aylık devreler halinde düzenlenmiş yaklaşık dört yüz kişilik eğitim grupları durmaktaydı. Yılda bin kişiyi aşan sayıda gerilla adayının eğitildiği yeni bir eğitim süreci söz konusuydu. Bu eğitimlerle içerden ve dışarıdan dayatılan tasfiyeciliğin önüne geçilmek istenmişti. Tasfiyecilik âdeta imkânsız kılınmış, bu beklenti içinde olanların hevesleri kursaklarında kalmıştı. Öyle anlaşıyor ki, bazıları dört gözle tasfiye olmamı bekliyorlardı. Bu beklenti oldukça güçlüdür ve izleri hâlâ vardır. Avrupa'ya yolladığımız eski kuşaktan yoldaşlar Almanya'nın öncülüğünde başlatılan saldırıyla 1987'den itibaren tutuklanmışlardı. Bu olay bile Almanya'nın Avrupa Gladio'sunun merkezi olduğunu ve PKK'ye yönelik Gladio hamlesini açıklamaya yeter. Almanya TC'den daha fazla, üstelik çok daha planlı ve sinsi bir biçimde PKK'nin tasfiyesiyle uğraşmıştır. Buna rağmen Avrupa'daki Kürt halkının kimlik ve özgürlük talepleri etrafında harekete olan bağlılığı, Avrupa üzerinden geliştirilen tüm tasfiyeci planları fazlasıyla boşa çıkarmaya yetiyordu. Bu dönemde Suriye ve Avrupa'daki halkımızın eşsiz bağlılığı olmasaydı, PKK'yi ayakta tutmak ve devrimci savaşı sürdürmek çok daha zor olurdu. Her iki alandaki halkımızı hep saygı ile anmak ve kutlamak gerekir.

Kadın konusuna ilişkin çözümlemelere ilk defa 1987 Mart'ında başladım. Kadın üzerinden başıma, dolayısıyla hareketin başına yığılan belayı iliklerime kadar hissetmiştim. Kesire'nin değerli yoldaşlarımı çıldırtacak tavırlarına karşı ilk defa yeni bir yöntemle, çözümleme yöntemiyle yanıt vermeye çalıştım. Başta Pazarcıklı Ayşe Akarsu, Dersimli Saime Aşkın ve Nusaybinli Ayten olmak üzere bazı kadınların ölümle cezalandırılmalarını içime sindirememememin de bunda rolü vardı. Kadın sorunu gittikçe ciddileşen bir sorundu. Her eğitim devresinde bu konudaki çözümlemeleri de bir adım daha derinleştiriyordum. Genç kadınların saflarımızda gittikçe birikmesi, kadın özgürlük problemine köklü yanıtlar bulunmasını zorunlu kılıyordu. Fakat başımdaki amansız Kesire belası bu çalışmamda başat rol oynuyordu. Kendisini öldürmek doğru olamazdı, fakat kendisiyle bir saat birlikte yaşamayı bile imkânsızlaştırmıştı. Çok zeki bir unsurdu. Nitekim Mahsum Korkmaz yoldaş şehit düştüğünde söyledi-

ği şu sözler ne kadar zeki ve örgütü doğru takip eden bir kişi olduğunu gösterir: "En güvendiğin kişi olan Mahsum Korkmaz da gitti. Şimdi ne yapacaksın?" Geri adım atmamı ve kendisine teslim olmamı bekler gibiydi. Böylesi yaklaşımların doğurduğu büyük öfke ve acıyla 1987 hamlesine başlamıştım. Geleneksel yönteme göre kendisini bin defa öldürmek gerekiyordu veya boşamakla sorunun üstesinden gelinebilirdi. Ama böylesi bir tutum benim için ideolojik ve politik yenilgi anlamına gelirdi. Ayrıca örgütü, partiyi kendisine teslim etmek veya kendisiyle paylaşmak da aynı sonuca götürürdü. Dürüst bir unsur olsa bile emeği yoktu. Sadece ustaca gözlemde bulunur, taktik hamlelerin olumsuz anlamda tetikleyicisi olurdu. Onun şahsında kadınla ilgili ne varsa çözmek, bunun yanı sıra etrafımda gittikçe kendini dayatan kadın-erkek ilişkilerine köklü özgürlük ve eşitlik yanıtlarını geliştirmek istiyordum.

Askeri örgütlenme gibi erkek egemen ideolojinin ve yüzde yüz erkeklerin damgasını vurduğu bir çalışmaya kadınları katmak hayli riskliydi; çalışmaların içine dinamit koymak gibi bir şeydi. Mevcut erkekler ve kadınların anlayışları kaba ve geleneksel cinsiyetçi anlayıştan öteye varmıyordu. Birbirlerini tahrik etmekten, kaş göz işareti yapmaktan öteye anlayışları gelişmemişti. Kendi elimle başıma büyük bir bela sarmıştım. Ünlü gerilla komutanı Che Guevara bile kadını saflara aldıklarında cinsel tatmini dışlamamış, zorunlu bir ihtiyaç olarak benimsemişti. Benim aynı şeyi benimsemem, kendime ve örgüt çalışmalarına, özellikle askeri çalışmalara kabul ettirmem, baştan itibaren kendi kendimizi tasfiye etmek anlamına gelecekti.

Kadını olduğu gibi bırakmam, mevcut haliyle tasfiye olmamız için tek başına yeterliydi. Cinsel güdüye hükmedecek, onu doğru olarak, örgüt çıkarları ve politik sanat temelinde değerlendirecek bir ekip veya arkadaş yoktu. Kadını tümüyle dışlamak, kadınsız devrim yapmak da benim için, örgüt için doğru olamazdı. Geriye bir yöntem daha kalıyordu: Halkın tabiriyle 'baş bağlamak' ve devrimci sol örgütlerin moda haline getirdikleri 'devrimci evlilik' de bir çare olabilirdi. Ama ben bu yöntemleri doğru bulmuyordum. Devrimci enerjiyi boşa çıkarmanın da ötesinde, fiziksel koşullar bile bu tür baş bağlamalar veya evliliklere imkân vermiyordu. Bunun tası tarağı toplayıp kapağı Avrupa'ya atarak mültecileşmekten veya halkın arasına karışıp örgüt adına parazit şeklinde yaşamaktan başka yolu yoktu. Bu da tasfiyeciliğin başka bir biçimiydi.

Denediğim yol, Ortadoğu kültüründe düşünülmeyen, hatta akla bile getirilmeyen bir ilişki tarzında karar kılmak, yani zorunlu ihtiyaç olarak görülen evlilik dışında diyalektik ilişki ve çelişkiler içinde bir yaşamı ve bunun savaşımını sonuna kadar göze almaktı. Bu çerçevede hem erkeği hem de özellikle kadını kendi gerçek insani varoluşu ve özgürleşmesiyle tanıştırmak istiyordum. Bu büyük bir iç devrimcilik sınavıydı. Çok istismar edildi, kötü kullanıldı, yüzlerce kandırmacaya alet edildi. Ama gerçekten yiğit ve özlü, akıllı ve güzel kadını da bu çalışmalar ortaya çıkardı. Çok sayıda güzel ve akıllı kızları şehit verdik. Özlemlerine yanıt olmak için kendimi âdeta her gün yeniden yarattım. Ama yeterli olamadığım için de sürekli acılı yaşadım. Kadınla özgürce tarihsel buluşmayı gerçekleştirmiştim. Ama bir nevi çağdaş Ferhat misali

Şirin'e kavuşmayı asla başaramayacaktım. Fakat bu nostaljik hikâyedeki durumu aşıp kavuşmayı gerçekleştirmenin pek anlamlı ve gerekli olduğuna da inanmadım. Mevcut koşullarda (hegemonik sistemlerde) kavuşmanın aşkın ölümü olduğunu fark edebiliyordum. Dolayısıyla önemli olan bütün toplumsal sorunların çözümü için aşkla çalışabilmekti. Daha doğrusu gerçek aşk ahlâkı, toplumsal sorunlarla savaşma ve çözme yeteneğinde ve gücüne sahip olmak demekti. Bu yeteneği ve gücü olmayanların, bu güçlerini ve yeteneklerini geliştiremeyenlerin aşkı ve aşk ahlâkı olamazdı.

Hegel felsefesinde aşkın gerçekleşebilmesinin gerekli koşulu kadın ile erkek arasında güç dengesinin sağlanmasıdır. Gerekli ama yeterli olmayan bu koşul güçlenmiş kadını ifade etmektedir. Kaba ve maddi güç dengesinden bahsedilmiyor. Söz konusu edilen fiziki, psikolojik ve sosyal güç dengesidir. Yani en eski ve en derinleştirilmiş köleliği yaşayan kadının aşkı olamaz denmektedir. Doğruluk payı olan bu felsefi görüşün pratikte içini doldurabilmek için saflardaki kadını çok yönlü (ideolojik, politik, ahlaki, estetik, fiziki, hatta askeri -öz savunma için-, ekonomik, sportif vb.) güçlendirmeye öncelik tanıdım. Kadına karşı saygılı olma ve tutarlı davranmanın, sevginin, doğru, iyi ve güzel olanın yolunun onu güçlendirmekten geçtiğinin tamamen farkında olarak kadınla ilgileniyordum. Dolayısıyla kadın güçlenmeden aşkı gerçekleşemezdi. Bu tanımın doğruluğuna kesinlikle inanıyordum. Asla taviz verilmemesi gereken bir konu olduğundan emindim. Giderek bu yeteneği ve gücü kazandıktan sonra kadın çalışmalarım değerli oluyordu. Kızlar sanki bin yıllık uykudan, kâbustan uyanmış gibi bana bakıyor ve kucaklaşıyorlardı. Bu konularda çok ihtiyatlı olmama rağmen, ben bile onları sonsuz bir sevgi ve özlemle kucaklamaktan, baş tacı etmekten çekinmedim.

Bu konuda iki hatalı anlayış hep kendini dayattı: Geleneksel tarzda baş göz olma, hiçbir ideolojik, siyasi ve eylemsel temeli olmayan kaba cinsiyetçiliğin güdümüyle birbirlerinin olma adı altında fırsat buldukça düşkünce davranışlar sergileyenler bir hayli yıpratıcı oluyorlardı. Buna karşılık kaba sofuluk, yani kendini bastırarak cinselliğin etkilerini aşma tutumu da sorunu büyütmekten öteye sonuç vermiyordu. Demokratik özgürlük ve eşitlik doğrultusunda geliştirilen çalışmalar toplumsal özgürlüğün sağlam ölçütü oldu. Pratik gelişmeler ilkeli yaklaşımın doğruluğunu, iyiliğini ve güzelliğini kanıtladı.

1990'ların başlarına kadar yılda toplam sayısı bin kişiyi aşan eğitim gruplarında çözümlemeler yapılmasına artan bir tempo ile devam edildi. Bu çalışmalar sadece gerilla hamlesinin 1986'da yaşadığı bunalımı aştırmakla kalmadı, stratejik denge durumuna getirecek kadar gelişmesini sağladığı gerilla savaşını yeni bir aşamaya taşıdı. 1991-1992 yıllarında halkın yeniden yoğunlaşan desteği siyasi çözümü ciddi olarak gündeme getirdi. Turgut Özal 1985'ten itibaren yeni bir savaş konseptiyle aslında şahince bir tutum içindeydi. 1987'de Olağanüstü Hal yönetimi kurulmuştu. Kanun üstü yetkilerle donatılan JİTEM, tüm devlet organlarını yedekleyecek temelde görevlendirilmişti. 1987'den itibaren Dörtlü Çetenin ve benzer unsurların taktik dışı eylemleri (kadın ve çocukların hedef yapılması) dolaylı ve direkt JİTEM'le bağlantılıydı. Aynı tarihte Alman-

ya'da yapılan tutuklamalar, Hizbullah'ın harekete geçirilmesi hep aynı tasfiye sürecinin birer parçası olup, Gladio'nun etkin şekilde sadece PKK ve Kürt Özgürlük Hareketi'ne yönelik olarak devrede olduğunu gösteriyordu. Yeni devrimci savaş hamlesine karşı karşıdevrimci Gladiocu hamle gerçekleşiyordu. Bu karşılıklı hamle süreci tırmandırılarak 1990'lı yılların başına gelindi. Kürdistan tarihinde ilk defa ülkenin tüm parçalarında ve her parçanın hemen her alanında kimlik ve özgürlük mücadelesinin bütünlüğüyle tanışılmıştı. TC tarihinde ilk defa bu dönemde siyasi çözüm seçeneği ciddi olarak düşünülmeye başlanıyordu.

Turgut Özal savaşın yedi yıllık bilançosunu değerlendirmiş ve Türkiye'nin derin bir çıkmazın içine itildiğini görmüştü. Radikal bir tutumla (Biz bunu zamanında tespit edemedik), hem de Musul-Kerkük'ü (Güney Kürdistan'ı) de kapsayacak şekilde barış ve çözüm seçeneğini bizzat kendi inisiyatifinde devreye sokmaya çalıştı. Ordu ve muhalefet cephesinden buna karşı bir direnç gelişti. Genelde Irak'ı, özelde Irak Kürdistan'ını 1925'ten bu yana kendi hegemonyasında gören ABD ve İngiltere, Özal'ın bu yeni yaklaşımını kabul edemezlerdi. İsrail ise zaten Irak Kürdistan'ını Proto-İsrail olarak değerlendirmekteydi. Musul-Kerkük'ün (Irak Kürdistan'ının) TC egemenliğinden koparılması 'ya Cumhuriyet ya Musul-Kerkük' ikilemiyle karşı karşıya olan M. Kemal'in İngilizlerle (İsrail'i kurma aşamasında Siyonist hareketin hamisi durumundalar) uzlaşması sonucunda gerçekleşmişti. Yani Musul-Kerkük'ün İngilizlere verilmemesi halinde Cumhuriyet'in tahakkuk etmesi mümkün olmayacaktı. Mustafa Kemal önderliğinin Musul-Kerkük'ü mecburen İngilizlere teslim ettiği bilinmektedir. Vermezse hem 1925'teki Kürt isyanının desteklenmesi hem de suikastlar devredeydi. Bu olasılıklar kendisine hissettiriliyordu.

Bu uzlaşma Kürt sorununun altındaki en temel etkendir ve hâlâ bütün ağırlığı ile etken olmaya devam etmektedir. Bu statüyü ortadan kaldırmaya niyetlenen üç başbakan bunun karşılığını hayatlarıyla ödediler. Menderes'in idamı, Özal'ın öldürülmesi, Ecevit'in felç edilmesi ve ardından ölümü Irak Kürdistan'ı politikalarıyla yakından bağlantılıdır. Yalçın Küçük'ün bu konudaki araştırmaları aydınlatıcıdır. Ortaya şu gerçekler çıkmıştır: Kürt sorununun çözümü bütünseldir. Hiçbir parça tek başına çözüme gidemez. En büyük parça olan Türkiye Kürdistan'ında sorun çözülmedikçe diğer parçalardaki sorunun çözüm yoluna girmesi zordur. Ayrıca daha da dikkat çekici olan, Kürt sorununun çözümünün kapitalist hegemonik güçlerce kilitlenmiş olduğudur; onların yer almadığı, onların çıkarlarını göz ardı eden bir çözümün kolay gerçekleşmeyeceğidir. Çözülmek istenirse karşılığında ağır bedeller ödetilecektir. T. Özal'ın çözüm girişimi bu varsayımları bütün dehşeti ve acımasızlığıyla kanıtlamıştı.

Siyasi ve diplomatik tecrübesizliğine rağmen, Özal'dan diyalog-çözüm çağrısı (Celal Talabani aracılığıyla) geldiğinde aylarca buna inanamamıştım. İki ihtimal üzerinde düşündüm: Birincisi, Özal taktik bir oyun içinde olabilirdi; ikincisi, neyle uğraştığını bilmemekteydi. Tarih kısa sürede beni doğruladı. Özal'ın vahşice öldürülmesinden acı duydum. Ölümü üzerindeki sır perdesini

kaldırmaya yönelik gelişmeleri daima takip etmeyi kendime uhde edindim. Kendini Özal'la kıyaslayan AKP önderi R. Tayyip Erdoğan ya gerçeğini bilmiyor ya da saptırma peşindedir. Özal, "Ben PKK önderliği ile ilişki kurmam" demiyordu. Bilge insan sıcaklığıyla bizzat 'PKK'nin yaptığı her şeyin yanlış olmadığını' söylemişti (Bunu nakleden C. Talabani'ydi). Diyalogun neden önemli olduğunu ve çözümün taraflar için neden hayatiyet ifade ettiğini bizden daha uzgörüşlü olarak dile getirmişti. Aslında savaşın yıkıcılığını ve dehşetini bilerek ve duyarak siyasi çözüm noktasına gelmişti. Şartlı ceza indirim yasasıyla bazı PKK'lilerin koşul öne sürmeden cezaevinden çıkarılmalarını sağlamıştı. Dolayısıyla R. Tayyip Erdoğan'ın kendisini Özal'la kıyaslaması gerçekçi değildir. Politikaları Çiller'inkinin çok daha derinlikli ve planlı bir versiyonunu çağrıştırmaktadır. Yine de kendisi hakkında nihai hüküm verebilmek için bekleyip görmek gerekir.

1993'ün dramatik bir yıl olduğundan çokça bahsettik. 1993 bana göre Gladio'nun devleti ele geçirdiği tarihtir. Sadece bir siyasi darbe ve suikast yılı değil, birçok gizli darbenin, komplonun ve katliamın yaşandığı yıldır. Dahası, Kürdistan tarihinin en kapsamlı Kürtsüzleştirme yılıdır. Arkasına NATO ve İsrail'i alan Beyaz Türk faşizminin 1996 yılına dek sürdürdüğü soykırım terörünü sonuna kadar kullanmaya başladığı yıldır. Soykırımın zirveleşme yılıdır. Bu yıl birçok ilçede (Şırnak, Cizre, Nusaybin, Lice başta olmak üzere) korkunç halk katliamlarının yapıldığı, sayısı dört bini bulan köyün yakılıp yıkıldığı, köylerin zorla boşaltıldığı, pek çok köylünün öldürüldüğü ve sağ kalanların göçertildiği, hem de ellerine hiçbir şey verilmeden milyonlarca Kürt'ün sürgünlere yollandığı ölüm kalım yılıdır. Bu yılın diğer önemli bir özelliği yasal devletin tasfiye edilmesidir. Ortaya 'çete devleti' denen yeni bir devlet türü çıkmıştı. Bunları yapanlar Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı verdiği Kurtuluş Savaşının bir benzerini, hatta daha büyüğünü kendilerinin gerçekleştirdiğine inanmışlardı. Çiller'in 'Anatürk'lüğü dillerde dolaşıyordu. Hâlbuki Kürtlük aynı topraklarda dört bin yıllık iktidar-devlet oluşumlarının asli ortağı konumundaydı. Şimdiyse tümüyle tasfiye edilmek isteniyordu.

PKK'nin önderlik ettiği devrimci mücadele saflarında eski hastalıklar daha da derinleşerek devam ediyordu. Bu hastalıklara yeni unsurlar da eklenmişti. Eski kuşağın içine düştüğü yetmezlikler ve hataların bin beterini gözü kara bir biçimde işlemekten hiç çekinmeyen, utanmak nedir bilmeyen sözde bir 'orta kuşak' türemişti. Bunlar ayakta kalışlarını kendi başarıları olarak görüp zafer sarhoşluğu havasına alabildiğine kapılmışlardı. Hâlbuki bu unsurlar 1992 yılının yaz aylarında yaşanan ağır tasfiyeciliğin mimarlarındandı. 1992 yılı gerillanın kader yılıdır. Eğer sahte komuta kendine sevdalanmasa ve sunduğumuz tarihsel desteğin anlamını kavrasaydı, gerilla nitel ve nicel olarak alan savunması temelinde duruma hâkim olabilirdi. Elli bin civarında bir gerilla ordusuna ulaşılabilirdi. Bunun için her türlü imkân vardı. Bu nedenle siyasi çözüm olasılığı devreye girmişti. Bu tarihsel fırsat değerlendirilemedi. Bunun yerine çılgınca önderlik sevdasına kapıldılar.

Kürt tarihinde buna benzer sahneler çoktur. Bedirhan Bey de Botan'da 1847'de benzer bir durumdaydı. On beş bin kişilik ordusuyla bölgenin hâkimi durumundaydı. Osmanlı ordusunun saldırıları etkisiz bırakılmıştı. Zaten uzun vadeli dayanacak halleri yoktu. Tam bu sırada yeğeni Yezdanşêr'in ihaneti baş gösterdi. Ardından Botan Beyliği'nin bir daha dirilmemecesine çöküş süreci başladı. Binlerce yıllık bir gelenek bir hiç uğruna elden çıkmıştı. Yezdanşêr'in iddiası beyliğin kendi hakkı olduğuydu. Sonunda aile Botan'a bir daha dönmemecesine sürgüne yollanacaktı. Hem de Botan Beyliği bir daha kurulamayacaktı. Bizde de başta Osman alçağı olmak üzere birçok sahte komuta kişiliğinde aslında önderliğin kendi hakları olduğuna ilişkin hevesler uyandırılmıştı. Bunlar Barzani ve Talabani geleneğini kendileri için esas almışlardı. Bir de "Siz Apo'dan çok daha güçlüsünüz. O Şam'da oturmaktan başka ne yapıyor ki! Her şeyin sahibi siz olmalısınız" türünden söylemlerle pohpohlanmışlardı. Bu fitneyi akıllarına ve yüreklerine iyice oturtmuşlardı. Zaten hareketimiz tam zirve yapacakken, Türk Genelkurmayıyla yakın ilişki içinde olan KDP ve YNK güçlerinin güneyden, Türk ordusunun da kuzeyden planlı ve birleşik hareketleri, hareketimizi dibe vurdurup tasfiyenin eşiğine getirecek, yenilgisi önceden belli olan bir savaş düzenine sokacaklardı. Sonuç vahimdi; yüzlerce en değerli savaşçı ve militanın şahadete ulaşması, binlercesinin teslimiyet koşullarına zorlanmasıydı. KDP ve YNK'nin operasyonda açıktan rol oynamaları NATO Gladio'sundan ayrı düşünülemez. Bunun karşılığında da Türkiye 'Çekiç Güç'ün Güney Kürdistan'da konumlandırılmasına izin vererek Irak Kürdistan'ındaki federe oluşuma razı olmuştu. Böylelikle 1925 ittifakı devam ettirilmiş oluyordu.

PKK askeri zaferin eşiğinden dönmüştü. Bunda belirleyici olan içteki zafiyetler, komplo uzantıları ve Güney Kürdistanlı güçlerin ihaneti, dıştan ise 1920'lerden beri Kürdistan'ın statüsünü belirleyen hegemonyanın aynen devam ettirilmek istenmesiydi. Kanıtlanan diğer bir gerçeklik, dış ve iç hegemonik güçler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, temel özgürlük ve kimlik hakları uğruna ayağa kalkan bir halkın başarısının mümkün olduğuydu. 1993 baharındaki ateşkes deneyimi ve diyalog arayışlarının kaderi, aslında 1992'deki askeri başarı fırsatının kaçırılmasından sonra belli olmuştu. Turgut Özal ve Eşref Bitlis'in karşısındaki blok iktidarı tümden ele geçirmeye iyice yaklaşmıştı. Özal'ı tasfiye etmeye karar vermişlerdi. Özal'ın PKK Önderliği ile diyalog arayışını bir ihanet gerekçesi sayacaklar ve düşürülmesi için kullanacaklardı. Özal'ın düşürülüşünü fırsat bilerek, Kuzey Kürdistan'da ölüm sessizliğini sağlamakta kararlıydılar. Karşılarına çıkacak her gücü ezecek tıynetteydiler. Çok güçlü bir karşıt koalisyon kurulmuştu. Demirel, Çiller, İnönü, Türkeş, Erbakan, medya ve ordu büyük oranda birleşmişlerdi. Kürtlerin kimlik ve özgürlük arayışını mutlaka boğmak koalisyonun tek amacıydı.

ABD ve İsrail'in tamamen, AB ülkelerinin ise kısmen desteklediği bu faşist blok karşısında yaptığım temel çalışma 1986 sonrasındaki çalışmanın bir benzeri olacaktı. Bekaa'daki eğitim kamplarımız boşaltılınca, hem Lübnan'da hem de Suriye'nin Şam ve Halep başta olmak üzere değişik kentlerinde kamplara

dönüştürdüğümüz evlerde eğitimlerimizi devam ettirdik. 1993'ten 1998 yılının sonuna kadar daha derinlikli çözümlemeler temelinde yılda yaklaşık bin kişiyi eğiterek hareketin hızını korumaya ve sürekliliğini sağlamaya çalıştık. Gladio'nun özellikle Botan ve Behdinan'daki KDP destekli 1994, 1995, 1996, 1997 ve 1998 büyük operasyonlarını boşa çıkarmak için çaba harcadık. Tüm alanlardaki çalışmaları kesintiye uğratmadan güçlendirerek sürdürmeyi esas aldık. Ülke içi önderlik sorun olmaya devam ediyordu. Mehmet Şener, Cangir Hazır ve Şemdin Sakık'ın kaçmasına âdeta fırsat yaratılmıştı. Komuta boşluğu yüzünden çok sayıda gerilla imha edilmişti. Bütün bunlara rağmen hareketin hâlâ çok geniş olanakları vardı. Ancak bu olanaklar mücadeleyi büyütme ve gerillanın yeteneklerini açığa çıkarma yönünde kullanılamadı. Göçertilen halka sahip çıkılamadı. Korucu ve Hizbullah terörü kırda ve kentte halka nefes aldırmıyordu. Faili meçhul kılınan ama açıkça işlenen binlerce katliam söz konusuydu. Hiçbir ahlaki kural tanınmadı. Hiçbir halka uygulanmayan yöntemler uygulandı; fiziki soykırımlardan daha acılı süreçler dayatıldı. Milyonlarca insan aç ve işsiz bırakıldı. Köylerine ve mallarına el konuldu. Çocukları YİBO adlı kamplara doldurulup Türkleştirilmeye çalışıldı. Din faşizmin hizmetine sokuldu. Ekonomi tümüyle savaşa bağlandı. En ufacık bir itiraz ve eleştiri iflas ettirmeyle karşılık buldu.

Buna rağmen yaşamayı ve dayanmayı esas aldık. Irak Kürdistan'ı sırtımızdan federe statüsünü kazanmasına karşılık, bu alandaki güçlerin bize karşı yürüttükleri savaş, güçlerimizi alanda tasfiye etmeye yetmedi. Tersine tüm Güney Kürdistan'a yayıldık. Türk ordusu stratejik anlamda askeri başarıyı engellemiş, ama Federe Kürdistan'a yol açmakla stratejik bir darbe de almıştı. Eşiğine kadar geldiği stratejik askeri zaferi kaçırmakla birlikte, PKK siyasi ve askeri gücünü önemli oranda koruyabilmişti. Uluslararası alanda tanınmış ve çok sayıda ülkede bir daha çıkmamacasına üslenmişti. İran, Irak ve Suriye Kürdistan'ında öncü parti rolünü kazanmıştı. Avrupa Kürtlerinin büyük çoğunluğunun desteğini sağlamış, birçok Balkan, Kafkas ve Orta Asya ülkesinde temsilcilik açma statüsüne yükselmişti.

1997 ve 1998 yıllarında Başbakan Necmettin Erbakan ve ordu kanalıyla dolaylı diyalog yolu yeniden denendi. Diyalog arayışı sürdürülemez bir durumun varlığının sonucuydu. Diyalogun sonucunu beklerken, Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in 18 Eylül'de Suriye sınırında Suriye'ye yönelik tehditkâr konuşması bir dönemin sonuna gelindiğini hatırlatır cinstendi. Bu konuşma hem ordu içindeki güçlü savaş lobisinin hamlesini yansıtıyor, hem de diyalogun sürdürülemeyeceğini anlatıyordu. Yine dış güçlerle irtibatlı darbe ve komplo güçleri hem N. Erbakan'ı iktidardan düşürmüşler, hem de yeni olası güvercin tutumuna (O dönemde öyle değerlendirenler vardı) karşı Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'na suikast denemesiyle gözdağı vermişlerdi. En az Turgut Özal dönemindeki kadar önem arz eden bir barış ve siyasi çözüm arayışı bir kez daha boşa çıkarılmıştı. Yeni bir dönemin eşiğindeydik. Suriye ve Ortadoğu'daki aşırı döngünün sonuna gelmiştik. Döngü beni de çok yormuştu. Tam da değişiklik yapma zamanıydı. Bu döngünün kırılmasını bekliyor

gibiydim. PKK'nin askeri zaferinin önlenmesi gelişmesi ve başarısının sonu anlamına gelmediği gibi, her an daha büyük hamlelere girişme deneyimini ve potansiyel gücünü kazanması da engellenememişti. Pratik önderlik zaaflarının giderilmesi halinde, eski hamle gücünü katbekat aşan yeni hamleleri ve savaş süreçlerini başlatması ve halen devam eden gerilla eylemliliğini nitelikli üst bir aşamaya sıçratması işten bile değildi.

Benim yirmi yıllık Ortadoğu deneyimim daha çok Musa'nın kırk yıllık Sina Çölü'ndeki deneyimine benziyordu. Musa disiplin tanımaz İbrani kabile boylarını savaşçı kabileler haline getirmek için büyük çabalar harcamıştı. Kabile boyları Tanrı Yehova'nın vahiylerinden kolayca dönüp eski putlara tapmaya devam ediyorlar, sapkın davranışları kolayca terk etmiyorlardı. Tanrı'nın On Emir'ini tanımıyor, heveslere kolay kapılıyorlardı. Tanrı tarafından vaat edilmiş 'Cennet Ülke'ye doğru yürüyemiyorlardı. Öyküsü mülteci grupların yurt arayışının ne kadar eskiden kalma bir âdet olduğunu gösterir. Gruplar ideolojik ve savaşçı kılınmazlarsa, dağılmaları ve erimeleri işten bile değildir. Bir yanıyla da İsa'nın havarilerinin öykülerine benzer bir yaşamımız vardı. İsa'nın havarileri Nemrut'un zulmünden kurtulalım derken Firavun'un zulmüne tutulmuşlar, Roma gladiolarının gölgesinde çarmıha gerilmişlerdi. Biz de her an çarmıha gerilme tehdidiyle karşı karşıyaydık. Biraz da Muhammed'in mücahitlerine benzemeye başlamıştık. İdeolojik, politik ve askeriydik. Yaşamak için saldırmaktan ve öz savunma yapmaktan çekinmiyorduk. Sadece 'vaat edilmiş topraklara' yürümüyor, o topraklardan kopmayı da asla kabul etmiyorduk. Dağlarının doruklarında ve eteklerinde hiç eksik olmadık. Bütün parçalanmalara rağmen, birlik imkânını sağlamaktan geri durmadık.

1970-1980 dönemindeki amacım öncü örgütün, partinin yaratılmasıydı. Bunu başarmıştım. 1980 sonrasındaki amacım, ne kadar sürede olursa olsun, savaşan bir halk ve onun militan örgütünü yaratmaktı. Ortadoğu'da aslında çoktan bu amaca varılmıştı. 1990 veya en geç 1995 sonrasında yaşananlar anlamsız bir biçimde kendini tekrar etmeyi ifade ediyordu. Beni bu aşırı tekrarlara faydacı yaklaşım sürüklemişti. Kürtlerin kimlik ve özgürlük mücadelesi için alan çok önemliydi ve sonuna kadar kullanmak istiyordum. Ayrılma vaktine çoktan hazırdım. Hazır olmayanlar diğer alanlardaki arkadaşlar, dostlar ve halktan herkesti.

BİLİMSEL SOSYALİZMDE BUNALIM, BÜYÜK KOMPLO VE PKK DÖNÜŞÜMÜ

A- BİLİMSEL SOSYALİZMİN BUNALIMI

PKK'nin ideolojik oluşumunda ulus-devlet konusunda yaşadığı muğlaklık, bilimsel sosyalizm olarak ifade ettiğimiz evrensel ideolojik bağlantılarımızın bünyelerindeki sorunlardan kaynaklanmaktaydı. Sıkça vurguladığım gibi, kapitalist modernitenin hegemonik karakter kazanmasıyla başlayan ideolojik hegemonyanın her alanda olduğu gibi sosyal alanla ilgili olarak da kendini yeniden inşa etmesi sosyal bilimin gelişmesini derinden etkilemiştir. Herhangi bir toplumsal sistem yükselişe geçtiğinde kendini bir bütün olarak başat kılmak ister. Uygarlık sistemlerinde bu husus bariz bir biçimde görülebilir. Hegemonya sadece ekonomik ve askeri alanlarla sınırlı kalmaz; tüm toplumsal alanlarda, ideolojik, hukuki, politik, sosyal, kültürel ve ekolojik olarak toplumsal yaşamla ilgili her alanda kendisini tesis etmeye çalışır. Kapitalist uygarlık veya diğer bir deyişle modernite sistemindeki toplumsal alanlarla ilgili hegemonya hem çok yoğundur, hem de bu hegemonyaya şiddet öğesi damgasını vurur.

Kapitalist modernite Batı Avrupa'da yükselişe geçtiğinde (16. yüzyılda) ve geleneksel toplumun her alanıyla çatışmaya girdiğinde, kendini meşrulaştırmak için güçlü ideolojik araçlar geliştirdi. Özellikle üç büyük tek tanrılı dinle yoğun bir mücadeleye girişti. O dönemde daha çok Avrupa'da egemen olan Hıristiyanlığın Katolik mezhebini dönüşüme zorladı. Bilindiği gibi Hıristiyanlığın bir nevi millileşmesi demek olan Protestanlık mezhebi bu süreçte resmen ilan edildi. İlkin Almanya'da Protestanlığın ilan edilmesi (1517) kapitalizmin ilk ideolojik zaferidir. Daha sonra gelişen Rönesans'la birlikte antikçağ felsefesinin tercüme edilmesi ve İslâmî kültürün aktarımı, felsefenin yeniden güçlü ideolojik bir tema olarak doğuşuna yol açtı. 17. yüzyıl bir anlamda felsefi devrim yüzyılıdır. Descartes, Spinoza, Bacon, Bruno, Erasmus gibi değerler bu devrimin yolunu açanların başında gelmektedir. Kapitalizmin gelişmesi geleneksel dinsel ideolojinin gerilemesinde ve kendi çıkarlarını meşrulaştıran felsefi ekollerin gelişmesinde de etkili oldu.

Felsefi devrimle birlikte 18. yüzyılda bilimsel devrim gerçekleşti. Aynı zamanda 'Aydınlanma Yüzyılı' olan 18. yüzyılda, dinden bağımsız laik düşünce büyük gelişme kaydetti. Yüzyılın sonunda gerçekleşen Fransız politik devrimiyle İngiliz sanayi devrimi sosyal bilimlerde de devrime zorladı. 19. yüzyıl bu bakımdan sosyal bilimlerde devrim yüzyılı olarak da anlam ifade eder. Sosyoloji her ne kadar Auguste Comte'un kavramsallaştırmaya çalıştığı sosyal bilimlerin yeni adı olsa da, gerçek sosyolojiyi Karl Marks ve Friedrich Engels 'Bilimsel Sosyalizm' olarak inşa ve ilan ettiler. Tarihsel ve materyalist temeli olan bilimsel sosyalizm düşüncede diyalektik yöntemi esas alıyordu. Ayrıca sınıf temelliydi ve proletaryayı özne olarak değerlendiriyordu. Hem tarih felsefesinin hem de diyalektik düşüncenin yeni peygamberi olarak Hegel tüm sosyal bilimleri, bu arada A. Comte sosyolojisi ile K. Marks ve F. Engels'in bilimsel

sosyalizmini derinden etkilemişti. Hegel ulus-devleti en son ve en gelişkin toplumsal kategori olarak ilan etmişti. Ulus-devletle bireyin azami özgürlüğüne kavuşacağını sanıyordu. En gelişmiş toplumsal yapı olarak ulus-devletin bireye azamî özgürleşme imkânı sağladığı ideası buydu. K. Marks ve F. Engels'in kendileri de Alman oldukları için, Hegel'in Alman devletinin merkezileşmesi ve ulus-devlet olarak şekillenmesi gerektiği yolundaki görüşlerini ilerlemeci bir gelişme olarak yargılamaktan geri kalmadılar. Başta Bakunin olmak üzere anarşistler bu yargıya karşı çıktılar. Ulus-devletin en gelişmiş birey özgürlüğünü değil modern köleliği ifade ettiğini, komüniteler halinde yaşamanın bireysel özgürlüğe daha çok katkı sağlayacağını idea ettiler.

Bilimsel sosyalizm kendisi için çatı olarak merkezî ulus-devleti aldı. Her ülkenin proleter sınıfı öncelikle hem bu çatının gelişmesi için çaba harcamalı, hem de bu çatı altında kendi sınıf örgütlenmesini yaratmalıydı. Enternasyonalizmin yolu milli sınıf devletinden geçecekti. Bilimsel sosyalizm realize oldukça kendini reel sosyalizm olarak ifade etmeye başladı; Sovyetler Birliği'nin inşasıyla kendini resmen reel sosyalist sistem olarak ilan etti. Reel sosyalizmin devleti de proleter öncülüklü ulus-devletti. Hatta proleter ulus-devlet burjuva ulus-devletten çok daha fazla merkezileşmek ve topluma yayılmakla farkını ortaya koymaktan da geri durmadı. Bir nevi proleter 'Firavun Sosyalizmi' doğmuştu. Geri kalmış ve kapitalist hegemonyaya bağlanmış ülkeler ve ulusların kapitalistleşme modeli olan bürokratik kapitalizme sosyalizm adı verildi. Bilimsel sosyalizm reel sosyalizm, reel sosyalizm olarak gerçekleşen bürokratik kapitalizm (kolektif kapitalizm) de sosyalizm olmuştu. Bu sosyalizmin iç nedenlerle çürüye çürüye 1990'ların başlarında gümbürtüyle çözüldüğüne ve çöktüğüne bizzat tanık olduk. Sosyalizmin böylesi çözülüşüne inanamıyorduk, ama çözülüş ve çöküş gerçekti. Aslında çözülenin sosyalizm değil bürokratik kapitalizm olduğu açıktı; o da ulus-devletin kendisini bizzat kapitalist özne olarak örgütlemesiydi. Yani sınıfsız bir toplum yaratmak isteyen proletaryanın kendisi en vahşi kapitalist sınıfa dönüşmüştü. Diyalektiğin bir cilvesi de böyle gerçekleşmişti.

PKK çok kalın hatlarıyla bir taslağını sunduğumuz reel sosyalizmin bu ulus-devlet anlayışından etkilenmişti. Hem de sığ ve kaba biçimde bir etkilenme söz konusuydu. Kültürel düzeyimiz bu kadarına elveriyordu. Daha doğrusu, reel sosyalizmin devletinin tam olarak ne olduğunu bilmiyorduk. Muğlak, her türlü yoruma açık kapı bırakan bir bilinçten bahsedilebilirdi. Gerek ideolojik ve siyasi görüş olarak doğuşta, yani parti oluşta, gerekse savaşan bir örgüt haline gelişte 'Bağımsız, Birleşik, Demokratik Kürdistan' kavramını sıkça kullandık. Ama doğrusu bu Kürdistan'ın tam olarak ne olduğunu netçe tanımlayamıyorduk. Eşit ve özgür bir toplum muydu ya da dönemin sosyalist devletleri gibi bir devlet mi olacaktı? Daha da geri biçimiyle sadece milli bir devlet olabilir miydi? Yoksa demokratik toplumlu bir Kürdistan'ı mı kastediyorduk? Doğrusu, tüm bu sorulara ilişkin net bir cevabımız yoktu.

Devrimci halk savaşımızın ve militan örgütün hedefi bu sorular kapsamında muğlaktı; her yöne doğru yorumlanabilirdi. İçinde bulunulan koşullar gere-

ği sapmaya yol açabilecek sorularla karşı karşıyaydık. Bir savaşın ve ordusunun hedefleri net olmadıkça hatalara düşmesi ve hatta yozlaşması daima mümkündü. Zaferin eşiğine de gelinse, ne yapılacağının tam ve net olarak bilinmemesi dağılmaları da beraberinde getirebilirdi. Örneğin Spartaküs'ün savaşçıları Roma'yı düşürebilecek durumdaydılar, ama Roma'yı ne yapacaklarını ve nasıl yöneteceklerini bilmiyorlardı. Belki yağmalayabilirlerdi. Yağmalamak ise yenilgiye giden yolun kendisiydi. Devrimci halk savaşı deneyimimiz de birçok büyük başarının eşiğine gelmişti. Ama sonrasında ne yapacağımızı tam kestiremiyorduk. Birçok bölgede devrimci otoritenin koşulları doğmuştu. Fakat kadro veya komuta adaylarımız devrimci otoritenin ne olduğunu bile bilmiyorlardı. Hatta bir ara şu halk deyişini bir uyarı olarak dillendirmiştim: "Çingene'ye paşalık verilmiş, o da önce babasını asmış." Durum bizde de biraz böyleydi. Devrimci otoriteyi halkımızın başında patlattık.

Halen hatırımdadır: Hakkârili üniversite öğrencisi bir genç, Dörtlü Çeteden Hogir'ın yanına mücadeleye hizmet etmeye ve her türlü katkıyı sunmaya geliyor. Bu alçağın yaptığı ilk iş ise ajanlıkla suçlayıp öldürmek oluyor. Yine desteği çok kritik olan bir aşiretin reisinin sürekli hizmet eden oğlu her gün en zor koşullarda aşiret üyeleriyle birlikte hizmet sunmaya gidiyor. Aynı gerekçeyle onu da öldürüyor. Çok değer verdiğim ve sonra ailenin tek erkek çocuğu olduğunu öğrendiğim (Babası çok büyük bir trajedi yaşadı. Hiç unutamadığım binlerce trajik olaydan biridir) Cihan kod adlı fedakâr militan arkadaşı Dersim'e, Hıdır Yalçın (Serhat) ve Aysel Çürükkaya'nın yanına destek amacıyla göndermiştim. Sırf otoritelerine ortak olacak endişesiyle kendisini alçakça katletmekten çekinmemişlerdi.

Şemdin Sakık alçağının da bu tarzda işlediği cinayetlerin haddi hesabı yoktur. 'Çingene paşası' sözünü onun bu özelliği için kullanmıştım. Fakat sadece bunlar değil, komutanın ezici bir çoğunluğu da tarihsel bir zaferin eşiğinde olan devrimci halk otoritesini böyle alçakça, haince ve amansızca kullanmaktan çekinmiyordu. Bu yöntemle otorite olacaklarını, astığı astık kestiği kestik kalacaklarını zannediyorlardı. Denilebilir ki, tam da zaferin eşiğine gelmişken bu otorite yozlaşmasını yaşadık. Şüphesiz Gladio-JİTEM'in bu yozlaşmadaki direkt ve dolaylı etkileri göz ardı edilemez. Ama olumsuzlukların büyük çoğunluğu kesinlikle 'otorite ve iktidar hastalığı'ndan kaynaklanıyordu. Halkın desteğinin zirve yaptığı süreçte halka böylesine hor ve hodkâm yaklaşılması, bilinçli yapılan en büyük ihanetlerden daha tahripkâr sonuçlara yol açtı. Bu yaklaşım kontrgerilla uygulamalarıyla birleşince halkın desteği sadece azalmadı veya kesilmedi, birçok insan kendisini korumak için korucu olmaktan bile çekinmedi. Halktan milyonlarca fedakâr insanımız devrimci otoritenin kendilerine sahip çıkmamasından ötürü aç, perişan ve sefil bir biçimde metropollerin varoşlarına yığıldı. Çöplüklerden beslendi. Bu tipten alçak komuta adaylarının ise hiçbir şeyleri eksik değildi. Şüphesiz burada büyük fedakârlık pahasına halkı için her şeyi yapanları, amansız koşullarda aç ve susuz kalanları, karda kışta son nefesine kadar direnerek şehit olanları ve halen yaşayanları tenzih ediyoruz.

Otorite felsefede en çok tartışılan politik, toplumsal konulardan biridir. Toplumlar geliştikçe otoritenin de gelişmesi kaçınılmaz olur. Klan toplumundan günümüzün hegemonik toplumlarına kadar tüm toplumlarda çok değişik ve farklı otorite türlerine tanıklık edilmiştir. Kural olarak otorite kötülenemez. Otoriteler kendi koşulları ve işlevleri ışığında değerlendirilerek tanımlanmak durumundadır. Anaerk de bir otoritedir ama çok değerli ve üretkendir. Ataerk daha değişik bir otoritedir. Olumlu ve olumsuz yanları iç içe geçmiştir. Hiyerarşik otorite başlangıçta oldukça düzenleyici rol oynasa da, daha sonra giderek yozlaşmıştır. İktidara dönüşen otorite mutlak kötülük sınırına dayanmış otorite anlamına gelir. İktidar otoritesinin tarih boyunca kötülük kaynağı olarak düşünülmesi gaspçı ve köleleştirici karakterinden ötürüdür. Devlet otoritesi olumlu ve olumsuz özellikleri iç içe taşır. Kamusal anlamda otoritenin zorunluluk arz eden yanları vardır. Sıkça iktidar amaçlı kullanılan ve zorunluluk arz etmeyen olumsuz yanları da vardır. Demokratik otorite çok daha değişik bir otorite türüdür. Toplumun günlük olarak kendi kendini yönetmesi anlamına gelir. Politik yönetim kolektif tartışmayı ve özellikle tüm halkın hayati çıkarlarını esas almak zorunda olduğundan ötürü çok değerlidir ve ahlaki yaşamın güvencesidir, bu yaşamın köşe taşıdır. Bunların dışında bilimsel, ekonomik, dinsel vb. birçok alanda değişik otorite biçimlerine tanık oluyoruz. Tutuculaştırılmaması, kişisel ve zümresel çıkarlara dönüştürülmemesi kaydıyla tüm bu alanlardaki otoriteler değerli ve vazgeçilmezdir.

Devrimci otorite tüm bu alanlarda olması gereken otoritenin doğuş anını ifade eder. Daha sonra kurumlaşacak olan otoritedir. İlk başlarda kişisel yanı ağır bassa da, kolektif olması hep tercih edilir. Şüphesiz her kişisel otorite kötü değildir. Yerinde ve tarihsel-toplumsal anlamda kullanıldığında kişisel otoriteler büyük değerler üretir. Toplumsal değişim ve dönüşümün daha hızlı ve başarılı olmasını sağlar. Ama bazen tersi de söz konusu olabilir. Olumlu tarihsel kişilikler kadar olumsuz kişilikler de vardır. Dolayısıyla kolektif otoriteden hiç vazgeçmemek gerekir. Kişisel otorite olumlu olduğunda bile, yanından kolektif otoriteyi eksik etmemek büyük önem taşır. İster kolektif ister kişisel olsun, toplumun daha sonraki kurumsallaşmasına yol açacağından, devrimci otorite çok değerli ve hassastır. Doğru ve yerinde kullanılması hayati önem arz etmektedir. Zamanında kullanımı da çok önemlidir. Böylesi koşullarda devrimci otoriteyle oynamak, onu bencil kişisel çıkarlar doğrultusunda kötüye kullanmak topluma, halka ve hatta devlete en büyük kötülük olur.

Biz otorite olabilmiştik. Ama otoriteyle neyi gerçekleştireceğimizi ya bilmiyorduk ya da 'ne oldum delisi' misali herkes kendinden yana yontmaya çalışıyordu. Herkes derken, çok değerli ve fedakâr isimsiz kahramanları değil, komutaya hakkını vermeyenleri ve yetkisini oportünistçe kullananları kastetmekteyim. Devlet otoritesini veya herhangi bir otoriteyi temsil etmeleri bir yana, bu tiplerin onu en aşağılık amaçları için kullanmaktan vazgeçmedikleri açığa çıkmıştı. PKK'deki bunalımın temelinde otorite olma ve iktidarlaşmanın çarpık, yoz ve düşürücü biçimlerinin gelişmesi yatar. Yaşanan iktidarlaşma hastalığıdır. Reel sosyalizmde de yoğunca yaşanan bir hastalıktır bu. Uygarlık tarihin-

deki tüm hastalıkların veya toplumsal sorunların temelinde ağırlıklı olarak iktidar gücünün, özellikle bu gücün toplumu baskı altına alması ve istismar etmesinin yattığını iyi bilmek gerekir. PKK'de bu hastalık daha çok 1990'lar sonrasında olanca ağırlığıyla etkili olmaya başladı. Hiç şüphesiz toplumlarda bu tür anlayışların kültürel temelleri hep vardır. Bu anlayış sahipleri fırsat bulduklarında sorunları çözme adına alevlendirmekten çekinmezler. Kültürel etkinin olumsuz biçimlerinin üstesinden gelmek için ideolojik ve politik partiye gereksinim duyuluyordu. Fakat partinin kendisi reel sosyalizmde sınırsız otorite ve iktidar kaynağına dönüştü. Ulus-devlet modeli en çok partileşme yoluyla kendini üretiyordu. Ulus-devletlerde partiler, ulus-devlet iktidarını ele geçirmenin veya aynı iktidarı topluma taşırma ve meşrulaştırmanın aracı olarak rol oynadılar. Reel sosyalizm bu anlayışın en çok uygulandığı ve tekleştirildiği sistem oldu. Tek partili sistem olmak, parti devleti olmak demekti. Reel sosyalizmin sonunu getiren işte bu parti devleti olma anlayışıydı.

Kürt toplumu gibi yüzyıllarca ezilmiş bir toplumda şekillenen birey, eline geçen her otoriteyi kendine uygulandığı gibi uygulamaktan kolay kolay vazgeçemez. Çünkü bu kültürle yoğrulmuştur. Doğru otorite anlayışı geliştirilmeyince, geriye düşmanından öğrendiğini uygulamak kalır. Bu kısır döngünün reel sosyalizmde kırılması şurada kalsın, daha da geliştirildiğini biliyoruz.

PKK'nin reel sosyalizmden öğrenmeye çalıştığı ve devlet anlayışı dışında yaşadığı muğlaklığı arttıran diğer önemli bir etken olan bu yönlü otorite, Türkiye Cumhuriyeti adı altındaki iktidarın doğasından kaynaklanmaktadır. Ortadoğu ve Bizans iktidar mirası üzerine kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, bu mirası olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'ne devretti. Yeni rejim bu mirasa kapitalist modernitenin ulus-devlet unsurunu aşılayarak, âdeta toplumu yutan yeni bir canavara (modern Leviathan'a) dönüştürdü. Cumhuriyet iktidarının kuruluşunda ana unsur rolünde olan Kürtler, kısa bir süre sonra varlık olarak inkâr edilmişlerdi. Bu durum sadece Kürt sorununu en acılı ve kanlı bir sorun haline getirmekle kalmıyor, aynı zamanda iktidar sorunu konusunda çok karmaşık ve köreltici bir işlev görüyor, Kürtlerin iktidardan payını (burjuvazi veya egemen sınıflar için) görünmez kıldığı gibi, toplum olarak da Kürtleri boşta ve hiçlikte bırakıyordu. Bu da doğal olarak yanlış bir iktidar veya otorite anlayışına yol açıyordu. Ayrılıkçılık denen tutumu aslında rejimin kendisi sergiliyor, fakat inkâr ettiği ortağını ayrılıkçılık ve bölücülükle suçluyordu. Falsifikasyon böyle yapılıyordu. Şüphesiz ortak örgüt veya iktidar gerçeği için bu belirlemelerde bulunmuyorum; gerçeğin nasıl saptırıcı ve köreltici bir olguya dönüştürüldüğünü ifade etmeye çalışıyorum. Bu gerçeklik yanlış kurgulanmış bir ulus-devlet talebine yol açar. Temel yanlış olunca da, örgütte veya PKK'de ideolojik ve politik muğlaklığın artması söz konusu olur.

Muğlaklığa iki katlı olarak düşmüş bulunuyoruz: Birincisi, reel sosyalizmin tek partili ulus-devletçi modelini esas almamız; ikincisi, TC adı altındaki iktidar kurgulanmasının Kürt inkârına dayalı karmaşık ve köreltici yapısı. Ayrıca kendine yabancılaştırılmış ezik Kürt kimliğindeki zaaflar da buna eklenince, PKK'nin iktidar ve otorite konusundaki bünyesel sorunları daha iyi anlaşılmış

olur. 1990'larda iktidar ve otorite sorunları arttıkça, halkın kendini koruyacak bir otoriteye ihtiyacı gündemleştikçe ve bu ihtiyaca doğru yanıtlar verilmedikçe sorunlar bunalıma dönüşecekti. Benim dışımda ne bu sorunları düşünen, düşünmek isteyen, ne de kaba da olsa yanıt üretmeye çalışan kimse vardı. Benim tüm gücümle yerine getirmeye çalıştığım şey örgüt ve eylemliliğin sürekliliğiydi, büyütülerek ortaya çıkarılan sorunların çözülmesiydi. Bu yaklaşım ise sonuçta sorunları daha da büyütüyordu. 1995'ler ilk defa kendimde bıkkınlık hissettiğim dönem oldu. Yöntemi aşırı tekrarladığımın farkındaydım. Bu tarzı bırakmanın, başka bir alanda başka bir tarz geliştirmenin çok daha çözümleyici ve geliştirici olacağını sadece fark etmiyor, ihtiyacını da duyuyordum. Ama Suriye'deki stratejik konumdan vazgeçmeyi siyasi ve örgütsel nedenlerle doğru bulmuyordum. Dolayısıyla bir tıkanmayı yaşadığım söylenebilir. Ama bu durum çalışmaların verimini asla azaltmıyor, herhangi bir kayba yol açmıyor, çok yönlü kazanmanın yolunu açmaya devam ediyordu. Yine de derinden bir yöntem değiştirme ihtiyacını hep duymaktaydım.

1997-1998'de yeniden Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat'ın Başyardımcısı Abdülhalim Haddam'ın arabuluculuğuyla, dolaylı da olsa gelişen diyalog yeni bir yönteme yol açabilirdi. Suriye bu yöntemin uygulanması için elverişli bir alandı. Dolayısıyla alanı terk etmek bu yönüyle de tercih edilmedi. Ayrıca özellikle 1990'lı yıllar sonrasında büyük evler temelinde kamplarımızı Suriye'ye taşımıştık. İktidarla bağlarımız daha da gelişmişti. Bu yeni durumun yaşamım üzerindeki etkisinden de kısaca bahsetmem aydınlatıcı olacaktır. Hafız Esat Suriye'sinde yaşamak büyük sorumluluk ve yetenek istiyordu. Kolayca üstesinden gelinecek bir konum değildi. İlişkinin temelinde Türkiye üzerinden gelebilecek tehdide karşı Suriye'nin varlığımızı bir güvence olarak değerlendirmesi yatıyordu. Suriye'nin tarihsel olarak da kuzey komşusundan endişeleri vardı. Varlığımız kendileri için her bakımdan bir sigorta görevi görüyordu. Suriye PKK açısından bölgeye açılmanın kilit ülkesi konumundaydı. Suriye Kürtlerinin konumu önemimizi daha da arttırıyordu. Doğru değerlendirilmesi halinde ilişkiler stratejik bir önem kazanacaktı. Ayrıca Kürtlerin iktidarın iç dengeleri üzerinde de önemli rolleri vardı. Tarihte de Kürt sürgünlerinin ilk durak yerlerindendi; değerli dostlukların alanıydı.

Bölgedeki yaklaşık yirmi yıllık yaşamımın ana noktalarına değindim. Suriye'deki son dönem çalışmalarımda iktidarın yakın etkisinden sıkıntı duyuyordum. Bu sıkıntı herhangi bir baskıdan ötürü değildi. İktidarın bozucu etkisinden endişeleniyordum. İktidara dayalı diplomasi devrimci çalışmaların doğasına pek uymaz. Lübnan'daki çalışmam bir nevi dağ çalışmasıydı. Orada daha huzurluydum. Hareket imkânları ve sağlık şartları daha uygundu. Suriye'de eve ve arabaya hapsedilmiştik. Çözümlemelere dayalı eğitim Lübnan'daki eğitimden geri değildi; daha yoğun ve nitelikliydi. Adaylarla tek tek ilgilenememeyi hep bir eksiklik saydım. Benim için o kadar değerli adaylar vardı ki, tüm ömrümü onlarla geçirmek isterdim. Ama çalışmalar beni o kadar dağıtıyordu ki, bu yüzden kendileriyle gönlümce ilgilenmeye hiç fırsat bulamadım. Büyük kısmı şehit oldu. Bunun acısını yüreğimde hep hissettim. Aslında bu

tutumun altında devrimci mücadelenin yüceliğine duyduğum inanç yüzünden kişisel ilişkileri ikincil düzeye düşürmem yatıyordu. Kolektivist yaklaşım bende âdeta bir hastalık haline gelmişti. Kişisel ilişkileri özel ilişki kategorisinde görüp horlayıcı yaklaşıyordum. Bu yüzden o yüce insanların özlemlerine tam yanıt vermemiş olmam yüreğimi hep sızlatır. Yine de hepsiyle sembolik de olsa gelişlerinde, gidişlerinde ve derslerde diyalog geliştirmekten geri durmadım. Halk ziyaretlerini de dilediğimce yapamıyordum. Bazı yıldönümü kutlamalarında halka hitap etmek çok genel kalıyordu ve yetersizdi. Resmi ilişkilere, iktidar kokan yaklaşımlara bu nedenle soğuk bakıyordum. Bunlar beni halktan uzaklaştırmanın alternatifi gibi gelirdi. Yanımıza gelen çeşitli dost kişi ve gruplara yeterince ilgi göstermemek hep iktidar olmanın bir sonucuydu sanki. Âdeta halkla iktidar arasında gidip geliyordum. İktidar ve demokrasi ikilemi üzerinde derinleşmemde bu ilişkilere çok şey borçluyum.

Kadınları ayrı bir halk kategorisi gibi değerlendirdim. Koşullar çok elverişsiz olsa da, onlara yer bulmak hep dikkat ettiğim bir husustu. Kaldıkları evleri onların sorumluluğuna vermekten çekinmedim. Bazı alçaklar kadın kimliğini doğru çözümleyip özümseyemedikleri için bu yaklaşımı ve çalışmaları yanlış değerlendiriyorlardı. Kadın veya kız deyince akıllarına hep kaba cinsellik ve hafif ilişkiler geliyordu. Hâlbuki kadın çalışmalarında gerçeği, tarihsel ve toplumsal hakikatin önemini daha çok fark ediyordum. Onlar benim için sosyolojinin özüydüler. Çok dar da olsa kendi öz sahamda onların üzerine kurulu olan hiyerarşik düzeni yıkmam, yüzlerce kitaptan çok daha eğitici oluyordu. Onlarla kurduğum ilişki platformu erkek egemen karılı-kocalı statüyü paramparça ediyordu. Aslında en çok da bu statünün parçalanmasından mutlu oluyordum. Bir cinsel obje değil, değerli bir insan oldukları açığa çıktıkça gururlanıyorduk. Bu yaklaşım özlü sevgiye giden yolu da açıyordu. Karşılıklı ama mutlaka hiçbir baskı duymadan, tarihsel ve toplumsal gerçeğin bağrında kurduğumuz sevgi ve saygı dünyasının eşsiz bir gücü vardı. Aralarında düşkün kadınlığı aşamamış bazıları çıksa da, dedikodularıyla lekelemeye çalışsalar da, çok sayıda ve çok nitelikli kadınlar da çıkmıştı. Onların da çoğu şehit düştü. Onlara adsız kahramanlar değil, gerçek kahramanlar diyeceğim. Eğer yaşanılacak bir toplumsal yaşam olacaksa, bu ancak onların ölümsüz anılarına bağlılıkla ve gün gibi aydınlattıkları yolda yürümekle mümkündür. Kadınla ancak bu yücelikte bir yaşam en değerli yaşamdır. Diğer yaşamlar kuş tüyü yataklarda da geçse, bana göre çukurda debelenen yaşamdan farksızdır.

Özcesi, şu sonuca ulaştım: Kadındaki tanrısal güzelliği, iyiliği ve doğruyu yakala ve onunla yaşa! İşte çok az da olsa bu yaşamdan karşılıklı olarak payımızı aldık, bu yaşamı paylaştık, yaşadık. Yaşadık derken, özgür yaşam felsefesinin ancak bu paylaşım temelinde anlam bulabileceğini ve tanımlanabileceğini belirtmek istedim.

Birçok sanatçı dostla bu sahada tanıştık. Birbirimizden ilham aldık. Sanatın gerçeği açıklayan bir ifade tarzı olduğu bilgisine ulaşmamı bu dostça ilişkilere borçluyum. Tabii ki benim için bu sanatçılar içinde ilk sırada yer alan Aram Tigran'la bu sahada tanışmanın büyük tarihsel değerinden bahsediyorum.

Benim için O'nun sanatı, dile gelen gerçek Kürt ve Kürdistan'dı. Daha lise sıralarındayken O'na ait bir şarkıyı tesadüfen duyduğumda kendi kendime şunları söylediğimi hiç unutamam: "Bu sesin ifade ettiği gerçeklik mutlaka yaşatılmalıdır, hem de özgürce!" Suriye'den ayrılmadan bir gün önce beraberdik. Bir daha görüşmeyebileceğimizi hiç aklımdan geçirmemiştim. Böylesi bir ayrılışı hiç istemezdim. Diyarbekir konserlerini gerçekleştirmesi O'nun için de mutluluktu. O bizi, biz O'nu takip ediyorduk. Ölüm sessizliğinin geçerli kılınmaya çalışıldığı dönemin bu davudî sesi, özgür gerçeğimizin ses sultanı olarak bizimle birlikte hep yaşayacaktır.

B- BÜYÜK GLADİO KOMPLOSU

1- Suriye'den Çıkış

Suriye'den çıkışım NATO-Gladio operasyonuyla bağlantılıdır. Türk ordusundaki ayrışmayı ve Gladio'yu dikkate almadan bu operasyonu doğru yorumlayamayız. Genelkurmay Başkanları İ. Hakkı Karadayı ve Hüseyin Kıvrıkoğlu başkanlık dönemlerinde sanıldığı kadar her şeye hâkim değildiler. İkisi de Kürt sorununda Eşref Bitlis'in yaklaşımına daha yakın durmaktaydılar. Savaşın Kürtlerin toptan tasfiyesine yöneltilmesini hem doğru hem de mümkün görmüyorlardı. Turgut Özal ve Eşref Bitlis'in başlatmak istedikleri barış ve siyasi çözümü hem yurtseverliğin gereği sayıyor, hem de klasik savaş anlayışına daha uygun buluyorlardı. Sakıp Sabancı da bu çizgiyi TÜSİAD içinde savunan kesimi temsil ediyordu. MİT içinde Kontrgerilla Daire Başkanı Mehmet Eymür ile Emniyet Teşkilatından Hanefi Avcı'nın yaklaşımı da aynı çizgi paralelindeydi. Bu ekip Susurluk olayını da değerlendirerek savaş lobisine karşı bir hamle yapmıştı.

Karşı ekibi veya Gladiocu kanadı esas olarak Doğan Güreş ve Çevik Bir temsil ediyordu. Sakıp Sabancı ve Hüseyin Kıvrıkoğlu'na yönelik suikast girişimlerini bu ekip yönlendirmişti. Ayrıca daha önceleri başta Turgut Özal ve Eşref Bitlis olmak üzere devlet içinde bazı kişileri tasfiye etmeyi amaçlayan çok sayıda suikastı da aynı ekibin selefleri, daha önceki uzantıları gerçekleştirmişlerdi. 1990'da Genelkurmay Başkanlığı sırası ordu teamüllerine göre Muhittin Fisunoğlu'na gelmişti. Doğan Güreş kural dışı biçimde Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilince aralarındaki çatlak büyüdü. Diğer ekip ordu içinde iki PKK sempatizanı askerle Doğan Güreş'e zehirli çayla suikast girişiminde bulundu. Bu girişim tam başarıya ulaşmadı. İmralı'da özel askeri savcı bu konudaki kararı kimin verdiğini sorunca, iki askerin PKK sempatizanı olduğunu, olaydan sonra kaçıp gerilla saflarına katıldıklarını ve şehit olduklarını söylemiştim. Asıl kararın ordu içinden verildiğini tahmin ettiğimi belirtmiştim. Bu yöndeki soruşturma böylelikle kapanmıştı.

Ordu içinde bu nitelikteki çelişki 20. yüzyılın başına, hatta daha öncelerine kadar uzanır. Sultan Abdülhamit'in (hatta Sultan Abdülaziz'in) düşürülüşünden Mustafa Kemal'e suikasta, 15 Şubat 1925'te Şeyh Sait'e karşı düzenlenen komployla başlayan ve 18 Kasım 1937'de Seyit Rıza'nın komployla idam edil-

mesine kadar giden Kürtlere yönelik soykırım uygulamalarına, Serbest Fırka'nın kapatılmasından (1930) İnönü'nün başbakanlıktan düşürülüşüne (1937), 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden 28 Şubat 1997'deki postmodern darbeye ve en son 2000 sonrası darbe hazırlıklarına kadar geçen yaklaşık yüzyıllık süredeki tüm benzer olaylarda aynı çizgi çatışması vardır. Önce Almanya, sonra sırasıyla İngiltere ve ABD hegemonik güçler olarak bu çatışmaları dışarıdan destekleyip kontrol ediyorlardı. Tüm bu komplo ve suikast olayları özünde Ortadoğu halklarına, özellikle Anadolu ve Mezopotamya halklarına karşı yürütülen hegemonya savaşlarının birer yansımasıydı.

Bunlardan PKK'nin öncülük ettiği Kürt direnişinin payına düşen ve daha önceki bölümlerde taslak halinde sunduğum dört önemli Gladio savaşı dönemi vardır. Kapitalist güçlerin hegemonik savaşı Beyaz Türk faşizmi kılığına bürünerek sürdürülüyordu. M. Kemal'den beri ordu içinde bundan rahatsız olan bir kesim de her zaman vardı. Bunlar yurtsever ve Anadolucuydu. 27 Mayıs 1960 darbesinden 2000'ler sonrası darbe hazırlıklarına kadar bu yurtsever ve barış yanlısı diyebileceğimiz kesimin durumu darbeciler ve komplocularınkinden farklıydı. Darbeciler ve komplocuların arkasında esas olarak NATO-Gladio'su durmaktaydı. Ayrıca sivil toplum içinde de her iki tarafın güçlü uzantıları, odakları mevcuttu. Bunlar aralarında daimi bir ilişki ve çelişkiyi yaşarlar. Dönemlere göre birbirlerine üstünlük kurarlar. Sınıfsal olarak da millici ve işbirlikçi burjuvaları temsil etmek durumundadırlar.

İşte Suriye'den çıkışım öncesinde bu iki kesim arasında yine rekabet baş göstermişti. Bizimle diyalogdan yana olanlarla karşı olanlar arasındaki rekabet, İsrail ve ABD'nin de desteğiyle NATO-Gladiocu kanadın, yani savaş ve imha yanlısı kesimin lehine sonuçlanmıştı. Çıkışın az öncesinde İsrail İstihbaratı dolaylı yoldan ısrarla Suriye'den çıkmam gerektiği mesajını vermişti. Ayrılmayı uygun bulmamıştım. Suriye'deki konumumuzun büyük darbe almasından çekinmiştim. Stratejik ve ideolojik olarak da bunu doğru bulmuyordum. Savaş doğal seyrinde yürüyecek, kaderde olan yaşanacaktı. Kaderci çizgide değildim. Ama yaklaşık otuz yıllık ideolojik, politik ve askeri çizgiyi bir anda bir tarafa bırakarak rota değiştirmek de anlamlı bir kadere karşı çıkış tavrı olamazdı. Dürüst olmak gerekiyordu, kendimi kurtarmayı esas alamazdım. Atilla Ateş'in NATO-Gladio'su adına yaptığı son uyarıdan sonra, ancak Suriye ve Rusya'nın kararlı bir biçimde arkamızda durması halinde savaşı bir üst aşamaya tırmandırma şansımız olabilirdi. Fakat bu destek sağlanmadığı gibi, her iki ülkenin şahsi varlığımı kaldırabilecek gücü veya niyetleri bile yoktu. Suriye için bu gerçekten mümkün olamazdı. Kuzeyden Türk güneyden İsrail ordusu tarafından bir günde işgal edilebilirdi. Panik içine girmeselerdi, benim için daha uygun bir üslenme imkânı yaratabilirlerdi. Bunu da göze alamadılar. Rusya'nın tavrı daha onursuzdu. Mavi Akım Projesi ve on milyar Dolarlık IMF kredisine karşılık bizi Moskova'dan zorla çıkardı.

Atina ve Roma macerasına geçmeden önce, çıkış öncesini ve sırasını daha yakından görmek oldukça öğreticidir ve büyük önem taşır.

28 Şubat 1997 darbesinin ikilemini doğru kavramadıkça olup biteni tam anlayamayız. Darbecilerin bir kanadı gerçekçi bir barış önerisi ile bize yaklaşmıştı. Sanırım arşivimizde buna ilişkin belgeler vardır. Tıpkı Turgut Özal ve Necmettin Erbakan'ın yaklaşımında olduğu gibi ciddi olduklarına ve barış istediklerine ikna olmuştum. Darbe içinde darbeye de bu barışçı ve siyasi çözüm yanlısı tutum yol açmıştı. Şimdi gayet açıkça ortaya çıkmıştır ki, o dönemde yani yakalanmama kadar, İsrail ve ABD kesinlikle barış ve siyasi çözümden yana değildi. Düşük yoğunluklu da olsa, savaşın devamını ve Kürt sorununun çözümsüz kalmasını ısrarla istemekteydiler. Ortadoğu'nun kontrolü, özellikle Irak'ın düşürülmesi için buna şiddetle ihtiyaçları vardı. Ancak bu yolla Türkiye'yi pasifize edip kendi planlarını uygulayabilirlerdi. Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit bu planlara dikkat etmedikleri, daha Anadolucu, millici ve Kürt sorununda barışçı ve siyasi çözümcü yaklaşım gösterdikleri için düşürülmüşlerdi. Düşürülmelerinin ölümle sonuçlanıp sonuçlanmaması savaş yanlıları için o kadar önemli değildi. Zaten savaşın içindeydiler. Savaşla sonuna kadar devam ederek, önlerine çıkan her engeli devirip amaçlarına ulaşmak istiyorlardı. Buna Kürt gerçekliğinin askeri yoldan tamamen tasfiyesi, bir nevi soykırım da dahildi. Hegemonik güçler klasik İttihat ve Terakkici çizginin devamı olan bu anlayışın arkasında durmadıkça asla başarı şansları olamazdı. Onlar da bunu bildikleri için ABD, İngiltere ve İsrail'in desteğine mutlak gereksinim duyuyorlardı. 1998'de Suriye'den çıkışımda bu destek sağlanmıştı.

1990'ların başında ABD ve İngiltere'nin, 1996'da da İsrail'in (Türkiye ile İsrail arasında askeri alanda stratejik işbirliği antlaşmaları) mutlak desteği alınmıştı. Sıra işin iç yanını halletmeye, yani gerekli hükümet değişikliklerini ve ordu içi tasfiyeleri yapmaya gelmişti. Onu da 1990'dan itibaren adım adım hayata geçireceklerdi. Genelkurmay Başkanlığı görevini devralan Doğan Güreş'in İngiltere'ye ilk gezisini yapıp geri döndüğünde "PKK'nin tasfiyesi için bize yeşil ışık yakılmıştır" demesi bu gerçeği ifade eder. Daha sonraki süreçte sadece Kürtlere ve PKK'ye yönelik imha saldırılarıyla yetinilmediğini, Cumhurbaşkanını katletmeye, hükümet değişikliklerine, ordu içi tasfiyelere, topluma yönelik pasifikasyon hareketlerine, bir dizi aydın ve işadamına yönelik suikastlara, kitlesel katliamlara ve medyanın teslim alınmasına varana kadar hangi korkunç olaylar ve çatışmaların sahnelendiğini iyi bilmekteyiz. Eksik olan şey, tüm bu olayların zincirleme bağlantılar içinde olduğunu anlamaktır. NATO'ya girişinden 1998'e kadar Türkiye'nin yaşadığı tüm önemli siyasi ve sosyal olayların temelindeki kalın NATO-Gladiocu çizgiyi görmeden hiçbir önemli olayı, çatışmayı ve suikastı doğru olarak çözemeyiz. Özde halkların özgürlük, eşitlik ve demokrasi isteklerine karşı bir NATO'cu savaş açılmış ve bu savaşın son halkasına 1998'deki Suriye'den çıkışım eklenmiştir.

Çıkışta önümde iki yol vardı: Bunlardan birincisi dağ, ikincisi Avrupa yoluydu. Dağ yolunu seçmek savaşın şiddetlenmesi, Avrupa yolunu tercih etmek ise diplomatik-politik çözüm şansını aramak demekti. Dağ yolu hazırlıklarının günler öncesinden yapıldığı bilinmektedir. Kuvvetli ihtimal dağa çıkış yönün-

deydi. Fakat tam o sırada bir Yunanlı heyetin yanımıza gelişi ve Atina temsilcimiz Ayfer Kaya'nın Yunanlı yetkililerle yaptığı yoğun telefon görüşmeleri (Ki, görüşülenler üst düzey yetkili sayılmaktadır), rotayı Atina'ya çevirmemize yol açtı. Suriyeli yetkililerin sorunu çok acil çıkış yapmamdı. Fakat Avrupa'ya çıkışımdan pek de rahat görünmüyorlardı. Bu konuda alternatif yaratmamaları kendilerinin ciddi kusurudur. Atina'ya çıkış aslında hesapta yoktu. Bir fırsattı ve oradaki dostların ciddiyetine inanarak bu fırsatı değerlendirmekten kaçınmadım. Eğer karşılaştığım tablodaki gibi olduklarını bilseydim, kesinlikle çıkış yapmazdım. Burada sorulması gereken soru şudur: Yunanistan'da da çok güçlü olduğu bilinen Gladio bölümü mü acaba bu çıkış senaryosunda rol oynadı? Buna kesin yanıt veremiyorum. Bu konunun araştırılması gerekiyor. Türkiye'ye teslim edilmemde ABD'nin Türk yönetimiyle sağladığı uzlaşmada Yunanlılarla olan sorunların çözümünde ilke anlaşmasına varılmış, en azından bu doğrultuda söz alınmış olması ihtimal dahilindedir. Özellikle Ege ve Kıbrıs sorununun çözümünde bu yönde niyet belirtmeleri kuvvetli bir ihtimaldir. Türkiye'nin bu konuda sınırsız tavizkâr tutum içinde olduğu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Suriyeliler 9 Ekim'de içinde bulunduğum uçak Atina'ya indiğinde rahatlamışlardı. Atina'ya indiğimde karşıma Kalenderidis çıktı. Kalenderidis uzun süre Türkiye'de de kalmış olan NATO'da görevli bir subaydı. Aynı görevi İsveç'te de sürdürmüştü. Yunan Gladio'sundan olma ihtimali vardı. Oldukça dost görünüyordu. Aramızda ilginç bir kurye de vardı. Bazı NATO belgelerini bana sızdırmıştı. Güven yaratmak için de böyle davranmış olabilir. Kendisi beni aynı havaalanında bir odada bekleyen havacı general ve İstihbarat Şefi Stavrakakis'in yanına götürdü. Stavrakakis, âdeta Nuh der peygamber demez bir tavırla, geçici bile olsa Yunanistan'a giriş yapamayacağımı söyledi. Sözleştiğimiz dostlar ortalıkta yoktu. Akşama kadar didiştik. Tesadüfen devreye Moskova'daki ilişkimiz Numan Uçar girdi. Bir Yunan özel uçağıyla yönümüzü Moskova'ya çevirdik. Liberal Demokrat Parti Başkanı Jirinowski'nin yardımıyla Moskova'ya inmeyi, o sırada ekonomik kaos yaşayan Rusya'ya giriş yapmayı başardık. Fakat bu sefer karşımıza Rus İç İstihbarat Şefi çıktı. O da Nuh der peygamber demez havasındaydı. O koşullarda Rusya'da kalamazdık. Yaklaşık otuz üç gün sözde gizli kaldım. Yanında kaldıklarım ve benimle ilgilenenler Yahudi kökenli siyasilerdi. Dürüst olduklarına inanıyordum. Beni gerçekten gizlemek istiyorlardı. Ama bu yöntemi doğru bulamazdım. Bu süre içinde hem İsrail Başbakanı A. Şaron, hem de ABD Dışişleri Bakanı M. Allbright Rusya'ya gelmişlerdi. Rusya'da Pirimakov başbakandı. Hepsi de Yahudi kökenliydi. Ayrıca dönemin Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz da devredeydi. Sonunda Mavi Akım Projesi ve on milyar Dolarlık IMF kredisi üzerinde anlaşarak Rusya'dan ayrılmamı sağladılar.

Moskova'yı hemen tercih etmem, "Ne de olsa yetmiş yıllık bir sosyalizm deneyimi yaşadılar; ister çıkarları ister enternasyonalist tutum gereği olsun, beni rahatlıkla kabul ederler" inancından kaynaklanıyordu. Sistemin çöküşüne rağmen, moral açıdan bu kadar düşmüş olabileceklerini beklemiyordum. Libe-

ral kapitalizmden çok daha kötü bir bürokratik kapitalizm çöküntüsüyle karşı karşıyaydık. En az Atina'daki dostlar kadar Moskova'daki dostların tutumundan da hayal kırıklığına uğradık. Daha doğrusu, kurulu dost ilişkilerinin pek güvenilir olmadığı açığa çıkmıştı.

Üçüncü rotamız yine tesadüfen Roma ilişkilerinden yararlanma temelinde oldu. Kısa süre önce ilişki kurduğumuz Komünist Parti-Yeniden Yapılanma'dan iki dost milletvekilinin yardımıyla Roma macerasına başladık. Bu sefer İtalyan istihbaratının senaryosuyla bir bölümü hastanede geçen altmış altı gün sürecek Roma günlerimiz başladı. Dönemin Başbakanı Massimo D'Alema'nın tavrı dürüst ama yetersizdi. Siyasi güvenceyi tam verememişti. Durumumuzu yargıya terk etti. Buna öfkelenmiştim. İlk fırsatta İtalya'dan çıkma kararlılığındaydım. D'Alema son demecinde, İtalya'da dilediğim kadar kalabileceğimi belirtmişti. Ama bu bana zoraki bir tavır gibi geldi. Bu arada yanılmıyorsam ortak bir Arap girişimi oldu. Açıklamadıkları bir yere götürmek istediklerini söylediler. Resmiyeti ve güvencesi olmadığından kabul etmedim.

Rusya'ya ikinci sefer gidişim hataydı. Ama bu hatada Numan Uçar'ın laçka tavrının rolü vardı. Bu kişinin içyüzünü halen tam bilemediğim tavrına güvenerek yola çıktım. İçyüzünü bilseydim kesinlikle Roma'dan çıkış yapmazdım. Yanıltılmıştım. D'Alema'nın özel uçağıyla NATO sahasından çıktığımda derin bir oh çektiğimi hatırlıyorum. Fakat bu çıkış yağmurdan kurtulayım derken doluya tutulmak gibi bir şeydi. Bu sefer Rus İç İstihbaratı beni gidişin Ermenistan'a olacağına ikna ettikten sonra havaalanına götürdü. Sanırım hazırlanan senaryo gereği havaalanında Ermenistan işinin yattığını, istersem bir haftalığına Tacikistan'a gidebileceğimi, bu bir hafta içinde alternatif yaratabileceklerini söylediler. Beni bir nevi aldatarak bir kargo uçağıyla Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'ye indirdiler. Bir hafta hiç çıkmadan bir odada bekledik. Moskova'ya tekrar döndük. Mecburen tekrar Yunanlı dostlara başvurduk. İki gün içinde hayli maceralı, karlı soğuk bir Moskova gününden sonra yönümüzü tekrar Atina'ya çevirdik.

Hatırladığım kadarıyla bu sefer tam anlamıyla Olympos tanrılarının oyunlarına geldiğimi kendi kendime fısıldar oldum. Tam da bu tanrı hayaletlerinin arasında bulunuyordum. Özellikle Hades aklıma düşmüştü. Havaalanının VIP salonundan giriş yaptım. Giriş yapmamla Cehennem Tanrısı Hades'in amansız takibinin başlaması bir oldu. Dostum Nagzakis'in eski çağın büyücü kadınlarına benzeyen kaynanasının epey dağınık evinde bir gece kalabildim. Kadına "Pangalos ne yapar?" diye sormuştum. "Seçimlerde kullanır" derken, çağın gerçeklerinden ne denli kopuk olduğunu anlatır gibiydi. Bana biraz da eski soylu ama çok güçsüz bırakılmış Yunan halk gerçeğini anımsattı. O geceden sonra bir nevi ölüm kampına doğru gidiş başladı. Tümüyle Hades devredeydi. Söylenen ve yapılan her şey sahteydi. Dürüst unsurlar yok muydu? Vardı, fakat hepsi modernite canavarı karşısında çaresizdi.

Afrika'ya doğru yola çıkışta bu sefer Mandela figürü etkili oldu: Moskova'ya doğru yola çıkışta Lenin figürünün etkili olması gibi. Güya Güney Afrika'ya gidecek, hem sağlam diplomatik ilişki kuracak hem de resmi geçerli

pasaport alacaktım. Yunan devleti sahtekârlığı bu oyunda da başarılı olmuştu. Aslında tarih boyunca Yunan halkının demokrasisinin bu sahtekâr tarafından hep aldatıldığını ve büyük trajedilere duçar edildiğini bilerek yaklaşmalıydım. Dostluklara çocuk saflığıyla inanmam bu tavrımda etkili oldu. Yunanistan'dan çıkış sırasında her iki havaalanına gidişte içinde olduğum arabanın şoförleri ayıkıp kendime gelmem ve gitmemem için yoğun çaba harcadılar. Büyük bir komplonun yürürlükte olduğunu belirtmek için ellerinden geleni yapma dürüstlüğünü gösterdiler. Muhtemelen onlar da alt düzey istihbarat memurlarıydı. Birincisi arabayı uçağa çarptırarak gidişi engelledi. İkincisi ise arabayı gizli geçmemiz gereken havaalanına yakın yerde yedi sefer dakikalarca bozulmuş süsü vererek durdurdu. Verilen sözlere o kadar güvenmiştik ki, hiç ayıkmadım. Tersine, bir an önce kaderde ne varsa görmek için aceleyle gitmek istiyordum. Bindiğim uçak Gladio'nun gizli operasyonlarda kullandığı bir araçtı.

Yalnız ondan önce bir de Minsk seferimiz vardı. Nairobi'ye gitmeden önce Minsk üzerinden Hollanda'ya geçiş yapacaktım. Yine özel uçakla Minsk'in dondurucu soğuğu altında iki saatten fazla bekledim. Beklenen uçak gelmedi. Beyaz Rusya havaalanı polisleri uçağı dakikalarca kontrol ettiler. Bir ihtimal ve belki de son fırsat olarak beni Minsk Havaalanına bırakacaklardı. Gerisi Beyaz Rusya yönetiminin insafına kalmıştı. İlginç olan odur ki, o sırada Türk Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin de Minsk'e bir ziyarette bulunmuştu. Beklenen uçak gelmeyince, güya son fırsat da kaçmış oldu. Geriye dönüş bir nevi 'beyaz ölümdü'. Gladio uçağı Akdeniz üzerinden süzülürken, sonraki yorumumla bu gidişi Yahudi soykırımında kurbanların tren seferleriyle taşınmasına benzetmiştim. Şahsımda bir halka uygulanan soykırım rejiminin en kritik dönemine girilmişti. NATO'nun gizli ve gerçek yüzünü bu seferler sırasında gördüm. Minsk'ten dönerken, uçağın herhangi bir Avrupa havaalanına inmemesi için yirmi dört saatlik alarm verilmişti. Anlaşılıyor ki, o dönemde tek isyankâr devlet olan Beyaz Rusya'nın Minsk Havaalanı dışında inişi kabul edecek tek bir havaalanı bırakılmamıştı.

Nairobi'deki cehennemde önüme üç yol konulmuştu: Birincisi, uzun süre emre itaatsizlikten çatışma süsü verilmiş bir ölüm; ikincisi, CIA'nin bir dediğini iki etmeden emrine girmem ve teslim olmam; üçüncüsü, çoktan hazırlanmış Türk özel savaş timlerine teslim edilmem.

Nairobi'deyken yanımda bulunan kişilerden Dilan tedirgin bir ruh hali içindeydi. Düşüncelerini tam açıklasaydı ve sivil toplum örgütlerini harekete geçirebilseydi, belki de komplo kısmen bozulabilir veya boşa çıkarılabilirdi. Kendisinin bir tabancayla kendimizi savunmayı önermesini yadırgamıştım. Bu bizim ve benim için intihar demekti. İntihara niyetim yoktu. Israrla silahı üzerimde taşımam için son ana kadar etrafımda fır dönüyordu. Silah üzerimde olsaydı ve çekmeye çalışsaydım, bu tavır kesinlikle ölüm demek olacaktı. Daha sonra sorgulama sırasında, silah kullanmam halinde vur emri olduğu söylenmişti. Elçilikten çıkmamın da ölüm demek olduğunu söylediler. En akıllı tavrı aldığımı belirttiler. Ne kadar doğruyu söylediler, bilemeyiz.

On beş günlük Nairobi sürecinde Büyükelçi Kostulas'ın tavrı anlaşılmaya değer. Acaba kullanılmış mıydı? Yoksa çok önceden planın bir parçası olarak mı hazırlanmıştı? Kendim bunu çözemedim. Teslim edilmemden önce kendi ikametgâhı olan eve hiç gelmedi. Elçilikten bir nevi zorla çıkarılmak istenmem yüzünden Nairobi zebanisine biraz sert çıkıştı. Ama bu tavrı sahtekârca da olabilir. Bu sefer de güya Hollanda'ya gidiş için Pangalos izin çıkarmıştı. Buna pek inanmamıştım. Çünkü Yunan özel timleri evden çıkmamam halinde zorla saldırıp çıkarmak için pusuda bekliyorlardı. Kenya polisi de aynı şeyi yapmaya hazırlanmıştı. Tabii Güney Afrika Cumhuriyeti'ne gidiş çoktan bir aldatılış öyküsü olarak kalmıştı. Kiliseye, BM'ye sığınma gibi öneriler hep kuşkuluydu. Çıkmamakta diretmiştim.

9 Ekim 1998'den 15 Şubat 1999'a kadarki dört aylık süreç müthiş geçmişti. Dünya hegemonu ABD dışında hiçbir güç bu süreçte bu dört aylık operasyonu düzenleyemezdi. Türk özel savaş güçlerinin (Bu güçlerin başkanı General Engin Alan'mış) bu süreçteki rolü sadece beni uçakla İmralı'ya, o da kontrollü olarak taşımaktı. Süreç kesinlikle NATO tarihinin en önemli operasyonunun gerçekleştirildiği bir süreçti. Bu o kadar açıktı ki, gidilen yerlerde hiç kimse aykırı bir tavır sergileyemiyordu. Sergileyenler anında etkisizleştiriliyordu. Büyük Rusya bile çok açık bir biçimde etkisizleştirilmişti. Yunanlıların tavrı zaten her şeyi açıklamaya yetiyordu. Roma'da kaldığım evin içinde ve dışında alınan güvenlik tedbirleri durumu oldukça açıklayıcıydı. Tutsaklığa özgü olağanüstü tedbirler almışlardı. Dışarıya adım bile attırmadılar. Özel güvenlik timleri odamın kapısına kadar her yeri yirmi dört saat kontrol altında tutuyorlardı. D'Alema Hükümeti sol demokrat bir hükümetti. D'Alema tecrübesizdi, kendisi yalnız başına karar alamadı. Tüm Avrupa'yı dolaştı. İngiltere ona kendi öz kararını alması gerektiğini belirtti; kendisine pek dayanışma göstermedi. Brüksel'in tavrı net değildi. Sonuçta yargıya havale edildik. Bu tavırda Gladio'nun etkisini görmemek mümkün değildi. Zaten İtalya Gladio'nun en güçlü olduğu ülkelerden biriydi. Berlusconi tüm gücünü harekete geçirmişti. Kendisi Gladio'nun adamıydı. İtalya'nın beni kaldıramayacağını bildiğim için ayrılmak zorunda kalmıştım. Tabii Türkiye bunun karşılığında ABD ve İsrail'in en güvenilir ama en uydu ülkesi haline getirilmişti. Çılgınca küreselleştiği iddia edilen süreç aslında Türkiye'nin küresel finans kapitalizmine peşkeş çekilmesi öyküsünden başka bir şey değildi.

Irak'ın işgal senaryosu da benim teslim edilmemle sıkı sıkıya bağlantılıdır. İşgal aslında bana yönelik operasyonla başlatılmıştır. Aynı husus Afganistan'ın işgali için de geçerlidir. Daha doğrusu, Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçirilişinin kilit adımlarından biri ve ilki bana yönelik olan operasyondu. Ecevit'in "Öcalan'ın niçin teslim edildiğini bir türlü anlamadım" demesi boşuna değildi. Birinci Dünya Savaşı nasıl Avusturya Veliahdının bir Sırp milliyetçisi tarafından vurulmasıyla başlatıldıysa, bir nevi 'Üçüncü Dünya Savaşı' da bana yönelik operasyonla başlatılmıştı.

Operasyondan sonraki süreci anlamak için operasyon öncesinde ve sırasında olup bitenleri iyice anlamak gerekir. ABD Başkanı Clinton Suriye'den

çıkarılmam sorununu görüşmek için Başkan Hafız Esad'la biri Şam'da, diğeri İsviçre'de toplam dört saatten fazla süren iki toplantı yaptı. Hafız Esad o görüşmelerde konumumun önemini fark etti. Sürece yaymayı kendisi açısından daha uygun gördü. Geçici bile olsa, Suriye'den çıkmam konusunda bir talepte bulunmadı. Beni Türkiye'ye karşı iyi bir dengeleyici unsur olarak sonuna kadar değerlendirmek istiyordu. Ben ise Suriye'yi stratejik tavır almaya zorladım. Ama gücüm veya durumum bunu başarmaya elvermiyordu. İran'da olsaydım belki de stratejik bir ittifak geliştirilebilirdi. O konuda da ben İran'a güvenemiyordum; geleneksel tavırlarından (Simko ve Qasimlo cinayetleri ve bunun gibi komplolar, Med Kralı Astiyag'ın Harpagos tarafından düşürülüşüne kadar eskiye giden oyunlar) çekiniyordum. Clinton ve ilişki içinde olduğu Irak Kürt liderleri Suriye'de bulunmamı kendi stratejik amaçları için uygun görmüyorlardı. Çünkü Kürdistan ve Kürtler giderek kontrollerinden çıkıyordu. İsrail de bu durumdan çok rahatsızdı. Kürdistan'daki gelişmelerin seyri ve Kürtlerin kontrolünün ellerinden çıkması onlar için kabul edilemez bir durumdu. Kürdistan'ı kontrolleri altında tutmak, özellikle Irak'la ilgili planları için hayati rol ifade ediyordu. Mutlaka ayrılmam ve bağımsız Kürt kimliği ile özgürlük çizgisine son vermem dayatılıyordu.

Bizim varlık nedenimiz ise, partimiz ve özgürlük çizgisiydi. ABD ve İngiltere 1925'ten beri Türkiye'ye verdikleri sözü (Irak Kürdistan'ına dokunmamak şartıyla Türkiye Kürdistan'ını feda etmek) tutmak durumundaydılar. Türkiye bu temelde NATO'ya girmiş, kendisiyle bu temelde Kürt sorunu üzerinde anlaşmışlardı. Konumumuz ve stratejimiz, geleneksel ve güncel olarak büyük önem arz eden Ortadoğu'daki bu dengeyi ve hegemonyayı tehdit ediyordu. Ya bu hegemonyanın yörüngesine girecek ya da tasfiye edilecektik. Türkiye Cumhuriyeti 1925'ten beri bu hegemonik güçlerle yaptığı antlaşmaları (1926'da Musul-Kerkük konusunda anlaşma, 1952'de NATO'ya giriş, 1958 ve 1996'da İsrail'le yapılan anlaşmalar) Kürtleri tarihten silme temelinde kullanmak istiyordu. Laik milliyetçi pozitivist ideoloji bu imkânı veriyordu. Cumhuriyet kadrosu buna inandırılmıştı. Bu aslında tarihsel Türk-Kürt ilişkilerinin ruhuna ve ittifakına çok aykırı bir durumdu. Ama İsrail'in kuruluş hesapları nedeniyle sistemin yapamayacağı çılgınlık yok gibiydi. Beyaz Türk gerçeği denilen yapay ideoloji, kadro ve sınıf oluşumu bu temelde inşa edilmişti. Ayrıca PKK bu oluşuma öldürücü darbe vurmuştu. Çünkü Kürt kimliğinin kabulü ve özgürlüğünün tanınması bu oluşumun inkârı anlamına geliyor, en azından bu ölümcül politikaların terk edilmesini gerektiriyordu. İsrail'le yapılan antlaşmalar bu oluşum için hayati anlam ifade eder. Zaten Türk ulus-devleti Proto-İsrail olarak inşa edilmişti.

KDP bağlamında da benzer bir Beyaz Kürt oluşumu inşa edilmeye çalışıldı. Aynı merkez hem Türklerde hem de Kürtlerde benzer ama aralarında çelişkiler bulunan iki güç yaratmayı varlıkları için (ABD ve İngiltere başta olmak üzere, Batının Ortadoğu'daki hegemonik çıkarları ve İsrail'in güvenliği için) hayati önemde görmekteydiler. Kendilerine bağlı ama aralarında hep problemler olan bu iki güç bağlamında bölgedeki çıkarlarını kollamak son derece akıl-

lıca bir politikaydı. PKK'nin çıkışı, tarihsel olduğu kadar güncel geçerliliği de olan bu oyunu bozuyordu. 1993 ve 1998'deki çözüm ve barış imkânının doğması bu oyunun sonu demekti. Onun için bu tarz bir çözüme müsaade edilmedi. Büyük suikastlar ve komplolar düzenlendi. PKK'nin Kürtleri denetim altından çıkarıp, başta Türkler olmak üzere diğer toplumlar ve devletlerle barıştırması, bu güçlerin Ortadoğu'daki hegemonik oyunları ve çıkarlarının devamı açısından stratejik bir darbeydi. Gerekçelerini daha da kapsamlı biçimde sıralayabileceğimiz bu hususlar, 1998 komplosunun neden büyük ve stratejik amaçlı olduğunu yeterince kanıtlamaktadır.

Clinton o dönemde Ortadoğu'daki hegemonik hamleye büyük önem veriyor ve Türkiye'nin rolünün bundaki önemini hep vurguluyordu. Özel Danışmanı General Galtieri bana yönelik operasyonu Clinton'ın emriyle yönettiklerini bizzat açıklamıştı. 'Üçüncü Dünya Savaşı' meselesine gelince, Irak, Afganistan, Lübnan, Pakistan, Türkiye, Yemen, Somali ve Mısır başta olmak üzere belli başlı ülkelerde olup bitenlerin bilançosunun çoktan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarındaki bilançoları birçok yönden aşmış olması bu savaşın gerçekliğinin anlaşılması için yeterlidir. Zaten nükleer silahlar nedeniyle 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın parçalı olacağı, uzun bir sürece yayılacağı ve değişik teknolojilerle yürütüleceği anlaşılır bir husustur. NATO'nun son Lizbon Zirvesi, ABD'nin İran etrafındaki ablukayı derinleştirmesi, 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın seyri hakkında gereken bilgiyi vermektedir.

'Üçüncü Dünya Savaşı' bir gerçektir ve ağırlık merkezi Ortadoğu coğrafyası ve kültürel ortamıdır. Sadece 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın yoğunluk merkezi olan Irak'ta yaşananlar bile buradaki savaşın bir ülke ile ilgili olmadığını, dünya hegemonik güçlerinin çıkarları ve varlığı ile ilgili olduğunu gayet iyi açıklamaktadır. Bu savaş ancak İran'ın tamamen etkisizleştirilmesi, Afganistan ve Irak'ın istikrara kavuşturulması, Çin'in ve Latin Amerika'nın tehdit olmaktan çıkarılmasıyla sonlandırılabilir. Dolayısıyla savaşın daha ortalarındayız. Kesin bir şey söylemek sosyal bilimler açısından doğru olmasa da, savaş en az on yıllık (NATO'nun son stratejik planları da on yıllık bir süreyi öngörmektedir) bir süre daha devam edebilir. Bazen diplomasi, bazen şiddet yoğunlaşacaktır. Gündeme şiddetli ve kontrollü ekonomik krizlerle müdahale edilecektir. Alanların önceliği değişecek, ama şöyle veya böyle savaş komple olarak birçok alanda cereyan edecektir. Ancak savaşın bu temel doğası göz önüne getirildiğinde, bana yönelik 1998 operasyonunun neden uluslararası çapta yürütüldüğü ve NATO'nun en büyük Gladio operasyonu olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Şüphesiz büyük savaşlarda hep hegemonik güçler kazanmazlar, halklar da çok şey kazanabilirler. Hatta hegemonik güçler sistemsel kaybedebilir, halklar sistemsel kazanabilirler.

Bu konuyu bundan sonraki bölümün ana konusu olarak çözümleyeceğim.

2- İmralı Süreci

Büyük Gladio komplosunun en önemli bölümü İmralı'da yaşama geçirilmeye çalışılmıştır. Beni Adaya getiren birimin şefi General Engin Alan'ın göre-

vi bile bu gerçeği aydınlatmaya yeter. Engin Alan dönemin Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın, yani Türk Gladio'sunun resmi şefi durumundaydı. Adada beni karşılayan AB Konseyi yetkilisinin yaklaşımı, komplonun AB boyutunu daha da açıklayıcı nitelikteydi. ABD, AB ve Türk yönetimi arasındaki antlaşma böylece açığa çıkmış durumdaydı. Operasyonun baştan sona ABD ve AB'nin siyasi sorumluluğu altında NATO Gladio'su tarafından yürütüldüğünü bu üç göstergeden (ABD Başkanı Clinton'un özel danışmanı General Galtieri'nin açıklamaları, AB Siyasi Komiserliğinden bayan yetkilinin yaklaşımı ve Türk Özel Kuvvet Komutanlığı Şefi Engin Alan'ın rolü) daha açıklayıcı kanıt olamaz. Daha sonra ortaya çıkan bu gerçeklerden önce de beni etkisizleştiren gücün Türk hükümeti güvenlik güçleri olmadığından şüphe etmiyordum, ama operasyon mekanizmasını tam kavrayamamıştım. Süreç gerçekte olduğundan çok farklı yansıtılıyordu. Türk hükümeti bastırıyor ve sonuç alıyor gibi bir hava ısrarla yaratılıyordu. Başbakan Bülent Ecevit'in beni niçin yakaladıklarını ve Türkiye'ye iade ettiklerini anlamadığını söylemesi bile bu iddiamı doğrulayıcı önemli bir kanıttır. Gelişmeler çözümlenip netleştirildikçe iddiam daha da doğrulanacaktır.

Ada'da beni ilk karşılayan kişi resmi üniformalı albay rütbesinde bir askerdi. Kendini Genelkurmay'ın temsilcisi olarak tanıttı. İkili ve gizli olmasında yarar gördüğünü belirttiği önemli konuşmalar yaptı. Daha sonra sorgulama resmen başladığında da aynı yetkilinin ayrı ve önemli konuşmaları olmuştu. Dört güvenlik biriminden (Genelkurmay, Jandarma, Emniyet ve Milli İstihbarat) oluşan bir heyetin çapraz sorgulaması on gün sürmüştü. Bu arada kuvvet komutanlıklarına hitaben bir kaset konuşmam oldu. Daha sonra da aylarca süren sohbet niteliğinde karşılıklı konuşmalar oldu. Başka kişiler de ara sıra devreye giriyor, Avrupa'dan da ara sıra heyetler geliyordu.

İmralı sürecinin uluslararası komplo niteliğini göz önünde bulunduran bir savunma anlayışına öncelik tanıdım. Yaşadıkları katı Türklük bilinci, Türklük adına hareket edenlerin gerçekle bağlarını kopartmıştı. Komplonun ardındaki felsefeyi kavramaları doğalarına aykırıydı. Çünkü onlar da en az yüzyıllık bu komplo felsefesinin inşa ettiği yapılanmaların ürünüydüler. Dolayısıyla inşa edilmiş bu yapılanmalarını inkâr etmeleri ve eleştirel yaklaşmaları beklenemezdi. İster yargılanma komedisi sırasında ister hükümlülük sürecinde olsun, kendilerinden herhangi olumlu bir değişim iradesi beklemek anlamsız olurdu. Genelkurmay Başkanlığı temsilcisinin fısıltı halinde söylediklerine uygun davranılacağına inanmak, mevcut koşullarda safdillik olurdu. Zaten sözlerini uygulayabilecek bir karar gücünden yoksundular. Benim için ABD'nin arkasında durduğu ve AB'nin kontrol ettiği bir sistem icat edilmişti. Bu sistemi kurgulayan İngiltere'ydi, icrası da Türklerin payına düşmüştü.

Komplonun ardındaki felsefi ve politik zihniyeti anlamak büyük önem taşır. Sıkça komplonun asırlık bir temeli olduğundan bahsediyor, döne dolaşa bunu açıklıyorum. Her dönemin kilometre taşı olan komplolardan bahsettim. Bunlardan sadece Kürtlere yönelik olanlarından Hamidiye Alayları komplosu, 1914 Bitlis'teki Melle Selim, 1925 Şeyh Sait, 1930 Ağrı ve 1937 Dersim komplo-

ları, 1959'da 49'lar ve 1960'ta 400'ler Davaları, Faik Bucak'ın öldürülmesi ve Sait Kırmızıtoprak'ın KDP tarafından katledilmesi, yine PKK'nin ideolojik aşamasından günümüze kadar aynı zihniyet tarafından organize edilen yüzlerce komplo bir çırpıda sıralanabilir. Komploları düzenleyenler bunu ustaca düzenlenmiş iktidar sanatı saymaktadırlar. Yani komplo iktidar sanatının en önemli aracı ve ruhu durumundadır. Bu sanat Kürtler için kesinlikle komplo temelinde yürütülmek durumundaydı. Komplonun açıktan bir yöntemle uygulanması, öyküdeki çocuğun "Anne bak, kral çıplak" demesine benzer bir duruma yol açacaktı. Hedefinde soykırıma dek giden uygulamalar bulunan bir iktidar gücünün elinde komplo dışında bir araç ve buna yön veren zihniyet yoktur. Burada önemli olan, komploya dahil olan güçlerin doğru tanınması ve tanımlanmasıdır.

İmralı sürecinde bu konuda zorlandığımı belirtmeliyim. Öyle ki, komplonun içinde birbirleriyle oldukça çelişkili güçlerin varlığı söz konusudur. ABD'den Rusya Federasyonu'na, AB'den Arap Birliği'ne, Türkiye'den Yunanistan'a, Kenya'dan Tacikistan'a kadar birçok devlet komploya dahil olmuştu. Asırlık düşmanlar olan Türkler ve Yunanlıları birleştiren neydi? Neden benim sırtımdan bu kadar ilkesiz ittifaklar veya çıkar birlikleri kuruluyordu? Ayrıca hedeflenmeme için için sevinen Türk ve Kürt sol ve ulusal işbirlikçilerin sayısı hesaplanmayacak kadar çoktu. Resmi dünya sanki benim şahsımda en tehlikeli rakibini kıstırmış gibiydi. PKK içinde bile kendileri için ikbal günlerinin geldiğine ve diledikleri gibi yaşamaları fırsatının doğduğuna inananların sayısı küçümsenemezdi. Şüphesiz en başta ve en genel bir gözlem tüm bu güçlerin kapitalist modernitenin liberal çıkarlar peşinde koşan önde gelen kesimlerinden oluştuğunu ortaya koyuyordu. Ben birçoğunun liberal faşist zihniyetini ve çıkarlarını tehdit etmekteydim.

Örneğin İngiltere bu güçler içinde en tecrübelisidir. Benim Avrupa'da politika yapmamam için ilk işaret fişeğini sıkan güçtür. Avrupa'ya adım atar atmaz beni hemen 'persona non grata', yani 'istenmeyen kişi' ilan etmişti. Bu basit bir adım değildi, sonucu önceden belirleyen adımlardandı. Peki, Humeyni için, Lenin için bile alınmayan böylesi bir tavır neden hemen benim için alınmıştı? Savunmamın birçok bölümünde buna yönelik birçok ipucunu açıklamaya çalıştım. Bu nedenle fazla tekrarlamaya gerek yoktur. Özcesi, Ortadoğu'ya yönelik iki yüz yıllık hegemonik hesapları önünde, özellikle Kürdistan politikasından ötürü (özetle "Ver Kerkük-Musul'u, yok et kendi sınırlarındaki Kürtleri" politikası nedeniyle) ciddi bir engel olarak ortaya çıkmıştım. Bütün planları ve uygulayıcıları karşısında tehlikeli olmaya başlamıştım.

ABD'nin derdi daha başkaydı. BOP devreye konulmak istenmekteydi. Bunun için Kürdistan'daki gelişmeler kilit önemdeydi. Mutlaka etkisizleştirilmem en azından konjonktür gereğiydi. Tasfiye edilmem o günler için küresel politikalarına uygun düşmekteydi. Tarihinin çok önemli bir ekonomik krizini yaşayan Rusya'nın o dönemde çok acil krediye ihtiyacı vardı. Eğer derde derman olacaksa, bana karşı düzenlenen komploda yer alıp rolünü oynamaması için neden kalmayacaktı. Zaten diğerleri 'Büyük Ağabey'in uslu küçük kardeşleriy-

di. Ağabey ne söylese başları üzerinde yeri vardı. Türk solculuğu (istisnalar hariç), Kürt işbirlikçileri ve PKK'deki rahatsızlar için ciddi bir rakipten kurtulma fırsatı söz konusuydu. Hepsinin bu tavırlarının derinindeki felsefe son tahlilde liberalizmin günlük çıkarcılığının, pragmatizminin, egoizminin felsefesidir.

Bunları söylerken sanırım gerçeği biraz daha aydınlatmış oluyorum. O günlerde Kürdistan'ın özgürlüğünden ve Kürtlerin kimliğini kazanmalarından yana olmak, her türlü günübirlik liberal çıkarları, pragmatizmi ve bencilliği aşmayı gerektiriyor; sağı ve soluyla kapitalist modernite yaşamından vazgeçmeyi veya bu yaşamın karşısına dikilmeyi emrediyor, buna zorluyordu. Tersine o günlerin dünyası küresel liberalizmin dünyayı fethetme savaşında şahlandığı günlerin dünyasıydı. Liberal faşizmin dünya çapında egemenliğini ilan ettiği yıllar yaşanmaktaydı. Politik açıdan ise, Ortadoğu hegemonik mücadelenin merkezi konumundaydı. Kürdistan üzerindeki mücadele hegemonik hesaplar açısından kilit roldeydi. PKK'nin ideolojik ve politik konumu hegemonik hesaplarla açık çelişki içindeydi. Dolayısıyla tasfiye edilmem bu hesapların önünün açılması anlamına geliyordu.

İmralı döngüsünde tüm bu tarihsel hesaplar şahsımda yeniden canlandırıldı. İmralı sürecini çözümleyebilmem için uzun bir tarihsel temeli bulunan güncel çıkar çatışmalarının farkına varabilecek bir bilince sahip olmam gerekiyordu. Hegemonik sistemin komplo hesaplarında çok dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de ustaca planlanmış ve son iki yüzyılda uygulanan bölgeye ilişkin 'böl-yönet' politikalarına alet olmamak, özellikle derinleştirilmesi hedeflenen Türk-Kürt çatışmasında bu güçler yararına kullanılmamaktı. Bu politikalara alet olan Ermeniler, Grekler, Balkanlardaki etnik yapılar, Araplar, Süryaniler, Türkler ve Kürtler çok şey yitirmişlerdi. Bunlardan bazıları binlerce yıllık vatanlarından ve kültürel varlıklarından olmuşlar, hatta ulusal toplum olmaktan çıkarılmışlardı. Ayrıca Türklerle birlikte yaşadıklarından ötürü birçok güç Kürtlere karşı öfke içindeydi. Malazgirt Savaşından beri stratejik önemini her zaman koruyan bu birlik, özellikle 1925'ten bu yana uygulanan inkâr ve imha politikasıyla berhava edildi. Cumhuriyet'in bu asli unsurunun inkârı ve tasfiyesine yönelik süreç derinliğine araştırılıp tarih felsefesiyle yorumlandığında, özünde bu stratejik birliğin hedeflendiği açığa çıkıyordu. İngilizler ve iç uzantılarının Mustafa Kemal'i zorlamaları komplonun en önemli adımıydı. Geleneksel Türk yönetim olgusunda, felsefesinde Kürt düşmanlığı ve asimilasyonculuğu yoktu. Bu düşmanlık özel amaçlarla geliştirilmişti. İsyan süreçleri ve sonrasında yaşananlar bu gerçeği doğruluyordu. İmralı'da oldukça dikkatimi çeken ve üzerinde daha da yoğunlaştığım bu durum, politik felsefemde köklü bir dönüşüme yol açtı.

Üç versiyon halinde geliştirdiğim savunmalarımda bu siyasi düşüncenin gelişimini görmek mümkündür. Vardığım sonuçlar ana hatlarıyla şöyleydi:

a- Komplo şahsımda sadece Kürtlere değil, Türklere de yapılmıştı. Teslim ediliş biçimi ve bunda rol oynayanların niyeti 'terör'ün sona erdirilmesi ve çözüm olmayıp, bir yüzyıl daha sürecek şekilde anlaşmazlığın temelini derin-

leştirmekti. Beni komploya düşürmeleri bu niyetleri için ideal bir fırsat sunmuştu. Bu fırsatı sonuna kadar kullanmak isteyeceklerdi. Aksini düşünmek mümkün değildi. Çünkü isteselerdi bu yöndeki çok olumlu gelişmelere katkı sunabilirlerdi. Oysa işleri sürekli çıkmaza sürüklüyorlar, sorunu çözmek yerine tam bir kördüğüme dönüştürüyorlardı. Tipik bir İsrail-Filistin ikilemi yaratılmak isteniyordu. Nasıl ki İsrail-Filistin ikilemi yüzyıldır Ortadoğu'da Batı hegemonyasına hizmet etmişse, ondan çok daha büyük boyutlu olan Türk-Kürt ikilemi de en azından bir yüzyıl daha hegemonik hesaplarına hizmet edebilirdi. Zaten 19. yüzyılda bölgedeki birçok etnik ve mezhepsel sorunun geliştirilmesinde ve çözümsüz bırakılmasında aynı amaç güdülmüştür. İmralı gerçeği bu yöndeki ham bilgilerimi iyice olgunlaştırdı. Fakat karşımda duran en önemli sorun, bunu Türk yönetici elitine kavratabilmekti.

b- Dolayısıyla komplonun benden, Kürtlerden daha çok Türklere yapıldığını kavratabilmek en önemli sorunum haline gelmişti. Bunu sorguculara sıkça vurguluyordum. Ama onlar kendilerini başarı şehvetine kaptırmışlardı. 2005'te Kürt kimlik ve özgürlük hareketinin eskisinden daha diri olduğunu kavradıkları zamana kadar bu yaklaşımları devam etti. Konu üzerinde daha derinliğine yoğunlaştığımda, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki komplo unsurlarını daha yakından gördüm. Türk bağımsızlığı denilen olayın en fena bağımlılık türlerinden biri olduğunu fark ettim. Türklerin bağımlılığı ideolojik ve politikti. İnşa edilen milliyetçilik ve ulusçuluğun yabancı menşeli olduğunu, Türk toplumsal olgusu ve tarihiyle pek az ilgisinin bulunduğunu gittikçe daha iyi fark edebiliyordum. Hegemonik güçler Türk yönetici elitinin iktidar konusunda ne denli zaaflı olduğunu biliyorlar ve bu zaafı kullanıyorlardı. Kürtler üzerinde kurdukları sınır tanımaz hâkimiyet de aynı zaaftan ileri geliyordu. Bu hâkimiyet aynı zamanda mahkûmiyetleri demekti. Hâkimiyetleri hep güdümlüydü, öz ideolojileri yoktu; daha doğrusu, 'hâkimiyet her şey, ideoloji hiçbir şey' kuralı işletiliyordu.

c- Hegemonik güçlerin Türk-Kürt ikileminin derinleştirilmesinde kullandıkları yöntem 'tavşan kaç, tazı tut' yöntemiydi. Öyle ki, hem tazı hem de tavşan bu kovalamacada yorgun düşecekler, sonuçta her ikisi de sahiplerinin hizmetine ve kullanımına gireceklerdi. Bana bizzat uygulananlar bu yöntemin doğrulanması anlamına geliyordu. Gerek AB Konseyi'nin yaklaşımları gerekse AİHM'nin kararları tam da bu politikanın uygulanmasına hizmet ediyordu. İki tarafı da kendine sonsuz bağlama mantığı geçerliydi. Amaç adalet ve çözüm değildi. Savunmalarımı daha çok bu mantığı teşhir amacıyla geliştirdim. Hiçbir NATO ülkesinde görülmeyen bir biçimde Gladio örgütlenmesini devletin tepesine oturtmak iyi niyet ve güvenlikle izah edilemez. İpleri kendi ellerinde olduğu ve ülkeyi diledikleri gibi yönetmelerine eşsiz bir fırsat sunduğu için, hegemonik güçler Gladio'nun Türkiye uzantısına göz yummuşlardı. Bir bütün olarak Gladio yakından incelendiğinde ve felsefesi açığa çıkarıldığında görülecektir ki, hedef en kısa yoldan ülkeyi işgal etmek, halkını bölüp parçalamak ve çatıştırmaktı. Özellikle Ortadoğu'daki uzantılarında bu gerçeklik sıkça yaşanan uygulamalarla kendini ortaya koyuyordu. Bir halkı yönetmenin en etkili ara-

cıydı. Hem halkını devlete karşı çıkartıyorlar, hem de ikisini birbirine ezdiriyorlar, tehlikeli gördüklerini bu yöntemle tasfiye ediyorlardı. Türkiye'nin son altmış yıllık yönetim gerçeğinde bu olgu çok çarpıcıydı. Ülke âdeta Gladio çatışmalarının laboratuvarı haline getirilmişti. Sadece PKK tarihinin tüm önemli süreçlerinde yaşanan Gladio'dan kaynaklı çatışmalar devletin ve halkların yüzyıllarca süren geleneksel dostluklarının sonunu getirmeye yeterli olmuştu.

d- İmralı sürecini bu oyunu bozmak için ideal bir platform olarak değerlendirdim. Bunun için gerekli olan teorik temelimi güçlendirdim. Barışın ve siyasi çözüm koşullarının bütün felsefi ve pratik argümanlarını geliştirdim. Demokratik siyasi çözümün özgünlüğü üzerinde yoğunlaştım. Zorlu ve sabır isteyen bu çalışmalar komplonun kısırdöngülerini kırabilir ve çözüm alternatiflerini geliştirebilirdi. Bu konuda kendime güvenmekten başka çarem yoktu. Aslında komplo sürecinde rol alanların niyeti farklıydı. Benim şahsımda PKK'nin ve Özgürlük Hareketi'nin bitirilişini sağlamak istiyorlardı. Cezaevi uygulamaları, AİHM ve AB'nin tüm yaklaşımları bu ana amaçla bağlantılıydı. Benden arındırılmış bir Kürt Hareketi hedefleniyordu. İğdiş edilmiş, efendilerinin hizmetinde olan geleneksel işbirlikçiliğin modern bir versiyonu oluşturulmak isteniyordu. Özellikle ABD ve AB'nin uzun vadeli çalışmaları bu doğrultudaydı. Türk yönetici elitiyle bu temelde ittifaklara açıklardı. Özcesi, özellikle İngiliz hegemonyacılığının önce işçi sınıfı hareketinde, daha sonraları ulusal kurtuluş hareketleriyle devrimci-demokratik hareketlerde başarıyla uyguladığı bu iğdiş etme modeli, liberal insan hakları ve özgürlükleri yöntemiyle başarıya ulaşmıştı. Devrimci önderleri ve örgütleri tasfiye etmişlerdi. Yüzlerce yıldır uyguladıkları tasfiye yöntemlerinin bir benzeri PKK'ye ve devrimci, kolektif özgürlük ve eşitlik hareketine uygulanıyordu. İmralı sürecinden beklenen esas sonuç buydu; üzerinde çokça çalışılan ve ustaca uygulanmak istenen plan buydu. Strateji ve taktikler bu plan çerçevesinde geliştiriliyordu. Benim bunlara mukabil geliştirdiğim savunma ne klasik ortodoks dogmatik tutuma, ne de kendimi kurtarmaya ve koşullarımı iyileştirmeye dayanıyordu. Savunmama yön veren şey ilkeli, halkların tarihsel ve toplumsal gerçekliğine uygun onurlu barış ve demokratik çözüm yolu oldu.

C- PKK'DE RADİKAL DÖNÜŞÜM

Bilimsel sosyalizmde bunalımın Sovyetler Birliği'ndeki iç çözülüşle kendini açığa vurması ve 1998 Büyük Gladio Komplosu PKK'yi köklü dönüşüme zorladı. İdeolojik grup aşamasındaki muğlaklık, devlet sorununun çözümlenmemiş olması, devrimci halk savaşı deneyiminde ortaya çıkan iç ve dış komploların aşılamaması PKK'yi uzun süren bir kısırdöngüye, kendini tekrarlamaya, giderek tıkanmaya ve çözülüşe sürüklüyordu. Bu gerçeği çok önceden görmüştüm. Mevcut entelektüel düzey ideolojik yetenekleri sınırlıyordu. Kürt kimliğindeki tahribatın derinliği var olma savaşını umutsuzluğa sürüklüyordu. Liberal anlamda bile özgürlük tutkuları gelişmemiş kadro adaylarıyla grup inşası bin bir güçlükle geliştirilmeye çalışılıyordu. Bir hatıramı dile getirirsem vaziyet daha

iyi anlaşılır. Tüm gücümle grubu var etmeye çalışırken, gruptan iyi diye bellediğim İsmail adlı Vartolu bir arkadaşı yara bere içinde sargılı haliyle görünce ne olduğunu sorduğumda, "Halkın Kurtuluşu'nun bez afişlerini direkler arasına asarken düştüm ve bu hale geldim" cevabını vermişti. Kendisine umutsuz umutsuz bakarken, neden bunu yaptığını sorma gereği bile duymadan, kendi kendime şöyle demiştim: "Bunlarla bu işi ne kadar ilerletebilirsin!" Benzer unsurlar bu tip davranışları sadece sol gruplar içinde değil, faşist ve dinci gruplar içinde de sergiliyorlardı. Kendi öz kimlikleri ve özgürlükleri uğruna mücadele etme söz konusu olduğunda ortadan kayboluyorlardı. Kürt karakterine iyice sinmiş bir yabancılaşma söz konusuydu. En ezileni ve emekçisinden kompradoru, ağası ve aşiret reisine kadar hepsi böyleydi. Grupsal gelişmeyi asıl bu maddi kültürel zemin ve neredeyse olmayan öz kültürel değerler veya değersizlikler zorluyordu.

PKK adını kendimize yakıştırdığımızda, aslında bir nevi namusu kurtarma adına son mecalle bir adım atıyorduk. Başarılı olmasa bile tarihe iyi bir miras olarak kalacaktı. Ortadoğu'ya hicret süreci hem örgüt olma, hem de bunu daha derli toplu bir halk savaşıyla iç içe geliştirme şansını doğurmuştu. Belirttiğim gibi Musa'nın zorbela yürüttüğü İbrani kabileleri misali Altın Buzağı'ya tapınmaktan, yani sevdalandıkları kendi yabancılaştırılmış yaşamlarından bir türlü kopuş sağlayamıyorlardı. Ne kadar şans doğsa da, ne kadar Musa gibi haykırsam da, mesajımız çölde bir serap gibi kalıyordu. Sabır ve inat en büyük silahlarım olmuştu. Modernist örgüt tipolojisini bir tarafa bırakmış, toprağın ve yerelin diline dönmüştüm. Peygamberce yaşama dönüşten boşuna veya kendimi kutsallaştırmak için bahsetmiyordum. Hakikatin dilini yakalamak için bu yönteme başvuruyordum. Resmi toplantılar anlamını yitirmişti. Reel sosyalizmin resmi örgüt terminolojisi artık işlemiyordu. Sadece 1986 Üçüncü Kongremiz değil, benzer birçok toplantı çok az anlam ifade ediyordu. Devrimci örgütlenmeye ve siyaset yapmaya karşı direnme yaşanıyordu. Örgütlü ve siyasi anlam ifade eden yaşam tarzına karşı içten içe isyan vardı.

Türkiye Solu denilen yapılanmalar aynı nedenle kendilerini çoktan tasfiyeye uğratmışlardı. Bu güçlerin tasfiye olmalarının temel nedeni sanıldığı gibi 12 Eylül faşizmi değil, kendi iç yapılanmalarının devrimci örgütlenmeye ve siyasi yaşam tarzına gelememesiydi. PKK'de de yoğunca yaşanan bu gerçekliği, aynı yoğunluktaki devrimci siyasi örgütlenme ve yaşam tarzından vazgeçmeme inadıyla, bu yaşam tarzını dayatmakla boşa çıkarmaya çalışıyordum. 1990'dan itibaren Gladio savaşları yoğunlaştıkça ve iç komplolara yansıması arttıkça, örgütte ve onun devrimci yaşam tarzında yozlaşmayı da arttırdı. Avare-asi çete anlayışı ve savaş ağalığı gittikçe zemin kazandı. Partileşmeye uygun en değerli kadrolar ve savaşçıların artan kayıpları PKK'yi tasfiyenin eşiğine kadar getirdi. PKK adına yapılanları açıkça ve sıkça anti-PKK'lilik olarak eleştirmeye, hatta suçlamaya başlamıştım. 1986'daki Kongre'nin tümüne katılmamakla, yine daha Roma'da bulunduğum sırada 1998'deki Kongre'ye gönderdiğim mesajda "Böyle devam ederse ben PKK'den istifa ederim" demekle bu gerçekleri dile getirmek istiyordum.

İmralı süreci PKK'de yaşanan gerçekliği iyice açığa çıkardı. Ben dışarıdayken daha örtülü hareket eden kişilikler, tutsaklığımdan istifade ederek kendi gerçek kimliklerini sergilemekten çekinmediler. Ortada çok ciddi bir PKK mirası vardı. İç çekişme denilen olay aslında geleceğe ilişkin başarı umudunu tümden yitirmiş, bunun hesabını bir tarafa bırakmış olanların miras kavgasıydı. Sıkı gruplaşmalara gittikleri anlaşılmaktaydı. Grupçulukla liberalizm iç içe yaşanıyordu. Keyfi bireysel yaşam ancak grupçulukla mümkündü. Bunun için parti içi mücadele adına hırslar ve arzuların sonuna kadar sergilenmesinden çekinilmedi. Sonuç hızla PKK'nin bütünsel olarak tasfiye olmasına doğru gidiyordu. Daha dışarıdayken önü alınamayan tasfiyeci grupçuluk, yeni durumu nihai hesaplaşma için bulunmaz fırsat saydı. Bu dönemde komplonun bir gereği olarak AB de PKK'yi 'terörist örgütler' listesine almaya hazırlanıyordu. Bu kararı almak için uzun süre beklemesi, bazı Avrupa ülkelerinin buna razı olmamasından ileri geliyordu. Benim esaretim bu ülkelerin de umudunu kırmış olsa gerek. Ayrıca ABD ve İngiltere'nin de bu doğrultuda planlı çabaları vardı. Türkiye'yle sıkı dayanışma içindeydiler. Bu dayanışmanın en önemli gerekçelerinden biri, PKK'nin terörist örgüt ilan edilmesiydi. Artan baskılar ve AB'ye verilen sözler PKK'nin 'terörist örgüt' olarak ilan edilmesiyle sonuçlandı. Biz daha erken davranıp KADEK ilanına gittik. KONGRA GEL'i oluşturmaya çağırdık.

1- KADEK ve KONGRA GEL Deneyimi ve PKK'nin Dönüşümü

Mevcut koşullarda PKK adına siyaset yapmak sadece riskli değil, kendi kendini tasfiye etmek anlamına da geliyordu. PKK zaten özünden boşaltılmıştı ve ismen de tasfiyeciliğe hizmet ediyordu. En azından mirasını korumak ve içine girilen somut krizden en az zararla çıkmak için Özgürlük Hareketi'nin yeni bir isim altında faaliyetini sürdürmesini uygun gördük. Hem dönemin dış koşullarını hem de bunalıma yol açan iç koşulları hesaba katan yeni bir terminolojiye ihtiyaç vardı. Yeni terminolojik arayışlar PKK'nin inkârı anlamına gelmiyordu. Ayrışma tamamlanıncaya kadar PKK adını geçici olarak bir tarafa bırakmak taktik açıdan daha uygun gelmekteydi. PKK adını tasfiyecilerin elinde kullanılan bir silah olmaktan çıkarmak istiyorduk. KADEK ve KONGRA GEL türü organizasyonlar bu ihtiyaca cevap verebilirdi. Daha da önemlisi, ciddi bir dönüşümü yaşıyorduk. Bu radikal bir yenilikti ve dolayısıyla hareket yeni bir isim altında daha başarılı olabilirdi. Birçok reel sosyalist ülkede de benzer deneyimler yaşanıyordu. Bizim yapmaya çalıştığımız, onları taklit etmek anlamına gelmiyordu. Tersine, anlamlı ve farklı bir yaratıcılık yaşanıyordu. Savunmalarımın ilk versiyonlarında ve PKK'ye yolladığım yazılarda dönüşümün ana hatlarını ifade etmeye çalışmıştım. Dönüşümün kilit kavramı demokratik çözümdü. 'Demokratik' kavramına ilişkin ilk çözümlemelerim oldukça dar ve yetersizdi. Fakat bir husus benim için çok açıktı: Reel sosyalizmin dağılmasından sonra eski solun ve komünist partilerin önemli bir kesiminin yöneldiği liberal demokrasiye karşı kesin tavırlıydım. Reel sosyalizmi liberalizmi güçlendiren bir sistem olarak değerlendiriyordum. Her ikisini de mahkûm

eden arayışlar içindeydim. 'Demokratik' kavramı arayış çabalarımda kilit bir rol kazanmıştı ama yetersizdi.

Ardından siyasa-politika kavramı üzerinde yoğunlaştım. Devlet olmayan ve toplumun hayati çıkarlarının ifadesi olarak siyaset (politika) kavramı, ikinci önemde bir kavram olarak gündemimde yer etti. Siyaseti devlet idaresinin zıddı olarak düşünmekteydim. Dolayısıyla demokratik ve politik bir felsefe, toplumun devlet tarafından yönetilmesinin alternatifi olarak anlam buluyordu. Devlet eliyle sosyalizm inşasının iflası beni, sosyalizmi doğru inşa anlayışını araştırmaya sevk etmişti. Demokratik siyaset felsefesi bu doğrultuda atılacak çok önemli bir adım olabilirdi. Pratikte de halkımız devlete karşı çok önemli bir direnç yaşamıştı. Fakat PKK'nin yaratıcı olmayan kadroları veya çalışanları yüzünden bu direnç heba edilmek üzereydi. Bunu önlemenin yolunu araştırırken, demokratik siyaset yönteminin ve ardındaki felsefenin en uygun yaklaşım olduğuna ikna olmuştum. Sovyet Rusya deneyiminden çıkarılacak en önemli ders bu olmalıydı. Reel sosyalizmin çoktan tıkanmış ve iç çözülmeyle sonuçlanmış klasik komünist parti anlayışında ısrar etmek tutuculuk ve çözümsüzlük olurdu. Zaten bu partilerin bilimsel sosyalizmin tıkanmasındaki rolleri açıkça ortaya çıkmıştı. PKK'yi bu temelde muhafaza etmek, tutuculuğa ve tasfiyeciliğe çanak tutmaya devam etmek anlamına gelirdi. Buna rağmen reel sosyalizmin mirasını toptan reddeden ve kötüleyen liberal demokrasiye savruluş da kabul edilemezdi. Liberal demokrasi sahte demokrasicilikti. Onun solu anlamındaki liberal solculuk ve sosyalizm anlayışı tümüyle tasfiyecilik anlamına gelirdi; daha doğrusu reel sosyalizmin bünyesindeki kapitalizme sahip çıkmak, onu özel kapitalizm olarak dönüştürmek demekti. PKK ve halkın direnç değerlerini bu iki tehlikeli anlayış ve uygulamadan korumak büyük önem arz ediyordu. Acil görev buydu. Bu göreve doğru sahip çıkmak, hem PKK mirasını kendi bencil emellerine alet etmeye çalışanlara, hem de halkın tarihsel direnç değerleri üzerinde kof bir burjuva liberalizmini inşa etmek isteyenlere en gerekli ve anlamlı cevap olacaktı.

KADEK ve KONGRA GEL bu anlamda PKK'nin ve halkın devrimci savaşımının tarihsel mirasına en doğru tarzda sahip çıkabilecek dönemsel iki araç olarak düşünüldü. Rollerini başarıyla yerine getirebilmeleri, süreci özlü değerlendirmeleriyle ve görevlerini doğru belirleyip sahip çıkmalarıyla mümkün olabilecekti.

Devletle yaşanan süreç bir sorgulanma ve yargılanmadan öteye siyasal çözüm arayışları halinde geçiyordu. Tüm koşullar aleyhte olmasına ve PKK'nin bütün gücüyle savaşı şiddetlendirme yönelimine rağmen, İmralı sürecinin bir siyasi çözüm fırsatı olarak değerlendirilmesini daha uygun bulmaktaydım. İdamımın pahasına da olsa, öncelikle denenmesi gereken yolun bu olmasını önemli görüyordum. Komplonun ancak bu biçimde boşa çıkarılabileceğine inanıyordum. Savaşın şiddetlendirilmesi ve ağır kayıplar verme ve yenilgiler yaşama olasılığı, 1925-1940 yılları arasında yaşanan tablonun bir benzerini ortaya çıkarabilirdi. Komplo planının öngörüsü de bu yönlüydü. Genelkurmay temsilcisi de durumu komplo olarak değerlendiriyordu. Amaçları her ne kadar

değişik de olsa, bu yaklaşım da dikkate alınmak durumundaydı. PKK ile yazışmama da izin verilmişti. Yazışmalarda görüşme sonuçları da iletiliyordu. Tek taraflı geri çekilmeyi bu koşullarda başvurulması gereken bir taktik olarak değerlendirdim. Bu aceleyle ve koşulları pek düşünülmeden alınan bir tavırdı. Devletin bu yönlü bir dayatması söz konusu değildi. Fakat esas olarak beni bu tür bir önleme yönelten, Türkiye'de yaratılan ağır şovenizm havası ve komplo zihniyetiydi. Geri çekilme sırasında yoğunlaştırılan operasyonlar ve verilen kayıplar, güvenlik güçleri ve kurumlarının bu geri çekilmeyi tasfiye süreci olarak değerlendirmek istediklerini gösterdi. İyi niyetli bir adım tasfiye etme mantığı ile kullanılmak istendi. Bu ciddi bir yanlışlıktı. Dış güçlerin kışkırtmaları kadar Başbakan Bülent Ecevit'in yaşadığı sağlık sorunu ve kendisini tasfiye etme çabalarıyla birlikte MHP'nin olumsuz yaklaşımları ve erken seçime zorlama kararı bunda önemli bir rol oynadı.

Beklenen barış ve demokratik çözüm zemini gerçekleşmemişti. En az 1993 ve 1998 yıllarındaki barış ve siyasi çözüm olasılığı kadar 2000 başlarındaki olasılığın değerlendirilmemesinde de Türkiye'yi 1925'ten beri anti-Kürt batağında tutarak kontrol etmek isteyen güçlerin payı önemli yer tutar. Kürt sorunu göründüğünden çok daha fazla hegemonik sistemin manipülasyon aracıdır. Çözümsüz bırakılması hegemonik sistem açısından en arzu edilir sonuçtur. Beyaz Türk faşistleri açısından ise, iç politikayı savaş psikozuyla yönetme aracıdır. Kürt sorunu çözümsüz bırakıldıkça, ülkeyi hep iç savaş mantığı ile yönetmek kaçınılmaz olur. 'İç ve dış tehdit', 'ülkenin bölünmez bütünlüğü' söylemleri her zaman devrede tutularak savaş hali devam ettirilir. Böylelikle tekelci devlet kapitalizmi eşine az rastlanır bir ulus-devlet despotizmiyle ülkeyi istediği gibi sömürme imkânı kazanır. Yani Kürtler sadece toplum ve insan olmaktan çıkarılmıyorlar, kapitalizmin azami kâr kanunu için en elverişli araç konumunda değerlendiriliyorlar. Kürtlere dayatılan iç savaş politikası olmadan, Türkiye'deki ulus-devletçilik ve kapitalizm yürütülemez. Daha da vahimi, bu iç savaş politikası tek taraflı ve devrim politikası olarak yürütülmektedir. İç ve dış düşmanlara karşı ulusal birlik ve bütünlük için yürütüldüğü iddia edilen bu politikalar ise, özde hegemonik sistemin bizzat oluşturduğu ve kontrolü altında yürüttüğü politikalardır. 2000'li yılların başlarında Kürt barışı ve demokratik çözümü önüne dikilen, aynı geleneksel hegemonik politikalardır. Her ne kadar milliyetçilik ve ulusalcılık adına uygulandığı iddia edilse de, özünde emperyalist, sömürgeci ve soykırımcı politikalardır.

İmralı'da ilk savunmalarımı geliştirirken bu Kürt kördüğümünü çözümlemeyi esas aldım. Doğrusu da buydu. İyice açığa çıkmıştı ki, Kürt gerçekliğindeki karanlıklar aydınlatılmadıkça kendimi savunma gerçekliğim de anlam ifade edemeyecekti. Barış ve çözüm için her şey denendikten sonra, sıra karanlığın oluşumundaki tarihsel-toplumsal nedenleri çözümlemeye gelmişti. Mahkemedeki ilk kısa savunmam mütevazı bir barış çağrısıydı. İkinci büyük savunmam kördüğümü çözecek nitelikteydi. AİHM'e yönelik bu savunma özünde Kürt gerçeğini ve Kürtlerin uygarlık ve modernite karşısındaki varlığını araştırmaya yönelikti. Kürt sorununun doğuşunda asıl sorumluluğun kapi-

talizmden kaynaklandığını açıklamakta, çözümün demokratik özünü ilk defa ulus-devletçilikten ayrıştırmaktaydı. PKK'deki dönüşümün özünü de bu yaklaşım teşkil etmekteydi. Grup aşamasından beri netleştirilemeyen devletçi ve demokratik çözüm biçimleri arasındaki farkı ortaya koymaktaydı. Bu noktada reel sosyalizmden ve arkasındaki klasik Marksist-Leninist doktrinden ayrışmaktaydı. Ulusların kendi kaderini tayin hakkını burjuva hak kapsamında olmaktan çıkarmış, toplumsal demokrasi kapsamına dahil etmişti. Yani Kürt sorunu devletçiliğe hiç bulaşmadan, ulus-devletçi arayışlara yönelmeden ve o kapsamlar altında çözümlere zorlanmadan, toplumun demokratik yönetim modelleri içinde çözümlenebilirdi. PKK'deki dönüşümün özü buydu. KADEK ve KONGRA GEL de terminolojik olarak bu gerçeği ifade ediyordu.

Tüm bu aşamalarda geliştirdiğim savunmalarımın özüne ters iç tasfiyeler 2002-2004 yıllarında bir kez daha hem de kapsamlı bir biçimde gündeme girmişti. Geniş çaplı bir tasfiyecilikle birlikte avukatların beni gelişmeler konusunda zamanında ve yeterli bilgilendirmeyişleri, başta kadro ve savaşçılar olmak üzere partinin ve halkın maddi ve manevi değeri çok büyük olan değerlerini ve kazanımlarını boşa harcadı. Dönüşüm sürecinde parti ve halk savaşı genelde devrimlerde yaşandığı gibi iki keskin uç arasında tarihimizin en büyük tasfiyesine uğradı.

2- 2002-2004 Dönemi Tasfiyeciliğinin Anlamı ve Tasfiyeciliğe Karşı Mücadelenin Önemi

PKK tarihi tasfiyecilikle birlikte gelişen bir tarihtir. PKK daha grup aşamasından beri sıkça tasfiye girişimleriyle karşılaşmıştır. Parti geliştikçe tasfiyeler de daha hacimli olmuştur. 2002-2004 yılları arasında yaşanan, tasfiyecilikten öteye komplonun içteki yansımalarıydı. Daha doğrusu komploculukla tasfiyecilik iç içe geçmişti. Ne kadarının bilinçli, ne kadarının kendiliğinden olduğu ayırt edilemiyordu. Mevcut zemin aralarında ayrım yapmaya imkân vermiyordu. Dayandıkları zemin itibariyle kişilikler tasfiyeciliği ve komploculuğu aynı anda yaşamaya elverişliydi. Bu zeminden kaynaklanan kişilikleri denetleyen bir yönetimin varlığı hayati önem taşımaktaydı. Buna hep dikkat etmiş ve dikkat çekmiştim. Devrimci toplumsallık oluşturulurken, bunun ne denli güç bir uğraş olduğunun derin bilincinde olmadan, Kürt toplumsallığından örgüt ve hareket oluşturmak çok zordu. Parti yönetimi ve savaş örgütü bu anlamda nasıl ayakta tutulduklarının bilincinde bile değillerdi. Ayrıca sözde Türk Solundan ve tarihsel mezhepçilik kültüründen de etkilenmiş oldukları için, devrimci toplumsallık ve eylemliliğin farkını ve önemini kavramaktan uzaktılar. Yakın denetimimiz söz konusuyken, bu temeldeki zaaflarını sergilemekten çekiniyorlardı. İçten olmasalar da örgütsel havaya uyum göstermeye çalışıyorlardı. Örgütsel ve eylemsel disiplini özgür yaşamın bir gereği olarak değerlendirmek yerine, keyfi yaşamlarının önünde bir engel gibi görüyorlardı. Kabileci ve aileci zihniyet iliklerine dek işlemişti. Buna birey olarak yaşadıkları hiçleşme de eklenince, tahammülü ve idare edilmesi çok güç bir yapı sergiliyorlardı. Saydığımız tüm bu hususlar genel doğrular olarak anlaşılabilir. Fakat bütün

bunlar PKK ve öncülük ettiği devrimci halk savaşı tarihinin en kritik döneminde iç içe geçmiş bir komplo ve tasfiye hareketi halinde oluşmaya yüz tutmuşlarsa, kendilerini bu tarzda dayatıyorlarsa, en büyük ihanet hareketi gündeme girmiş demektir. 2002-2004 dönemindeki tasfiyeciliğin daha öncekilerden farkı ve önemi bu köklü ihanetçi özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Kürt tarihinde kronikleşen hastalığın bir benzeri ile karşı karşıyaydık. Otuz yıllık ideolojik, örgütsel ve eylemsel mücadeleye rağmen, aynı hastalığın hortlaması ciddi tehlikeydi. Oluştuğu dönem ve mekân koşulları da bunun için son derece elverişliydi. Sistemin hegemonik gücü ABD Irak'ın işgaline başlamış, AKP'yi yeni uzantısı olarak seçmişti. Tarihte olduğu gibi Kürt Hareketi'ni yine tek elden manipüle etmeye çalışıyordu. PKK'ye ve bana yönelik Gladio savaşlarının arkasındaki temel güçtü. Elinde güçlü işbirlikçiler vardı. Türk Gladio'sunu yeniden oluşturuyordu. Tüm bu etmenler bir araya gelince, PKK içinde bir operasyon kaçınılmazdı. Daha önce dışta ve içte dayatılan operasyonların nihai olanının hayata geçirilmesi amaçlanmıştı. Otuz yıldır peşinde koşulan amaç tahakkuk ettirilmek durumundaydı. Bilinen bu klasik operasyonun amacı, PKK içinde de kendilerine işbirlikçi kanat yaratarak diğerlerini tasfiye etmekti. Tarihte denedikleri ve çokça başarılı oldukları bir yöntemdi bu. Büyük Komplo ile birleştirilince, bu sefer tam başaracaklarına inanmışlardı.

Komplonun Türk özel savaşı boyutundaki güçler, bu sefer yeşil maskeli AKP şeması içinde hareket etmekteydiler. Kürt uzantıları Irak Kürdistan'ında kendilerine sunulan federe opsiyon uğruna her türlü işbirlikçiliğe çoktan hazırdı. Zaten 1985'ten beri Gladio'nun tüm hamlelerine gizli veya açık destek sunmuşlardı. Bu sefer PKK'den ve halk savaşımından kurtulma umuduyla ellerinden gelen her şeyi yapacaklardı. Yaptılar da, iç tasfiyecilere her türlü olanağı sundular. Mirasın sözde en büyük pay sahibiydiler. Ne acıdır ki, tasfiyeci güruh kendini hem partinin hem de halk savaşının gerçek sahibi sayarken, hangi efendilere hizmet ettiğinin farkında değildi. Tasfiyecilerin kendilerine hep gerekçe yaptıkları tutucu ve dogmatik öğeler şahsi savunmalarını yapma gücünden yoksundular. Başarılı olmuş bir tarihsel çıkışı kendi ellerinde böyle tüketerek sonunu getirmek istiyorlardı. Fakat PKK mirası böyle tüketilecek bir miras değildi.

Bu duruma nasıl gelindiğini daha iyi kavramak için yakın geçmişe bakmak gerekir.

Öncelikle kuruluş sürecinde kimlik tahribi ve özgürlük noksanlığından kaynaklanan kişisel noksanlıklar ve iradesizlikler bu duruma gelişte en temel rolü oynadı; genel bir zaaf olarak etkiledi. Bu zaafların aşılması için güçlü çaba harcanmadı. Süreç geliştikçe bünyesel zaaflar kendini daha çok gösterdi. 1986 Kongresi'ne dek bu durumdaki kadrolara aşırı bir tahammül göstererek birlikte yürümeye çalıştık. 15 Ağustos 1984 Hamlesini zorbela yaptırdıktan sonra, bunlar baş gösteren 1986 krizinde 'artık bizden bu kadar' dercesine bir tutum içindeydiler. Özellikle birinci kuşak kadroları fazla zorlamak doğru olmazdı. Bunlar kendilerine defalarca tanınan merkezî rollere sahip çıkamamışlardı.

Yaratıcılık göstermek bir yana, hazır olanı bile sahiplenmekten uzaktılar. Kemal Pir, Mehmet Karasungur ve Mahsum Korkmaz başta olmak üzere umut vaat eden komuta adayları etkisizleştirilince, geriye kalan ikinci kuşak diyebileceğimiz kadro adaylarıyla 1987 hamlesine girişmek zorunda kaldık. Bu hamleye âdeta tek başımıza yüklendik. 1992 sonlarına kadar yılda sayıları bini aşan eğitilmiş, donanmış ve mali olarak güçlendirilmiş kadro ve savaşçı aktarımı başta olmak üzere her türlü destek sunulmuştu. İçte küçümsenmeyecek halk desteği ve dışta üs imkânı ve diplomatik destek de buna dahildi. Tüm bölgelerde üsler varlığını koruyordu.

Orta kuşak dediğimiz yeni komuta adayları bu eşsiz hazırlıkların üzerine oturunca, kerameti kendinden menkul şeyhler gibi kendilerine sevdalanmaya başladılar. Hareketin tekrar yükselişini kendi marifetleri sandılar. Aslında rolleri bostan korkuluğundan öteye geçmiyordu. Kişilik zaafları ile kendine sevdalanma birleşince, giderek kendilerini eski kuşak kadrolardan çok daha beter bir yetmezlik içinde buldular. Birinci kuşağın hiç olmazsa belli bir siyasi ve örgütsel ahlâkı ve ilkeleri vardı. Yeni yetmelerde bu da yoktu. Kırıntılar var idiyse de, sert mücadele koşulları bunları besleyeceğine yok etmişti. Ortadoğu'da üslenen Önderlik ve halk desteği kendilerini besledikçe daha da şımardılar.

Dörtlü çete bu konuda özellikle Botan eyaletinde başı çekiyordu. Görevleri dörtlü çetenin tahribatlarını soruşturmak ve etkisizleştirmek olanlar ise, onların gölgesine sığınarak günlerini gün ettiler. Bunların başında da Nizamettin Taş (Botan), Halil Ataç (Ebubekir), Osman Öcalan (Ferhat) ve Şırnaklı Celal geliyordu. Böylelikle Botan, Behdinan ve Zagros alanları fiilen bu tasfiyeci grubun etkisine girdi. Amed eyaleti (Diyarbakır, Bingöl, Muş ve civar yöreler) Sakık'ın ve Çürükkaya kardeşlerin çiftliği haline getirildi. Bunlar çok sayıda kadrosal güç desteğini ve müdahaleyi boşa çıkardılar. Amed büyük ihtimalle JİTEM'in kontrolü altına giren ilk eyalet konumundaydı. Botan, Behdinan ve Zagros'ta da KDP'ye dayalı olarak JİTEM ve iç komplocu faaliyet giderek etkili oluyordu. Dersim'de Doktor Baran'ın halen içyüzü aydınlatılamamış biçimde ölümüyle birlikte, Hıdır Sarıkaya (Ekrem) gibi unsurların inisiyatifi gelişmişti. Tasfiyeciliğin yanı sıra diğer sol güçlerle yaşanan anlamsız çatışmalar ve yersiz kayıplar hızlanmıştı. Tolhildan eyaletinde (Maraş, Adıyaman ve civarı) Terzi Cemal (Ali Ömürcan), Mardin eyaletinde Serhat (Hıdır Yalçın) benzer tasfiyeci ve tutucu eğilimi egemen kılmışlardı. Ortadoğu'da ise Önderlik JİTEM'le bağlantılı olarak tasfiye edilmenin eşiğine getirilmişti. 1990 yılı Ocak ayı başında Hasan Bindal yoldaşın katledilmesine yol açan komplo bu çerçevede stratejik imha rolünü oynayacaktı.

Tüm bu komplocu ve tasfiyeci eğilimlere rağmen kadro, savaşçı ve halk direnişçiliği kahramanlık boyutlarında sergilenmeye ve yükselmeye devam etti. Nitekim 1991'lerden itibaren devlet katında siyasi diyalog ihtiyacının hissedilmesi bu gelişmenin ürünüydü. Fakat Gladiocu, JİTEM'ci faaliyet de hiçbir kural tanımadan bütün dehşetiyle devreye sokulmuştu. Devlet içinde de ciddi bir çatlak baş göstermişti. Bu koşullar altında baştan itibaren ya açık çetecilik

biçiminde ya da daha sinsice ve alttan kendini dayatan tasfiyeci unsurlar adamakıllı palazlanmışlardı. Şahsi tahminlerimin çok üstünde kendilerini halkın ve partinin yeni ve gerçek sahipleri sanacak kadar ileri gitmişlerdi. Kendilerine oldukça sevdalanmışlardı. Ama bu tutumlarını gizlemekte de oldukça ustalaşmışlardı.

Bu durumu aşmak için klasik parti yöntemlerine başvuruldu. Merkez toplantıları, konferanslar ve kongrelerle sorunlar aşılmaya çalışıldı. Komite yenilenmeleri, yeni temsilci atamaları, güç büyütme çözüm olarak düşünüldü. Açık ki, bu tip çözümler teknik ve örgütsel boyutluydu; ideolojik ve politik temellere inemiyordu. Dolayısıyla şekilsel bazı sonuçlar doğurmaktan öteye gidemezdi. Olup bitenler aslında Sovyetler Birliği'ndeki deneyimin dünya çapında yaşadıklarının partimizin bünyesinde de açığa çıkmasıydı. Reel sosyalizmde yetmiş yılın sonunda gerçekleşen çözülüş, PKK'de kuruluşundan yirmi beş, otuz yıl sonra tekrarlanıyordu. Devlet sahibi olunsa bile benzer çözülüşler yine mümkündü. Ulus-devletçi perspektiften kurtulamayan ideolojik ve politik modeller bünyesel olarak problemlidir, antidemokratiktir, toplumun sosyalist dönüşümünü sağlayamaz. İster devlet ister parti temelinde olsun, tekelci, despotik ve iktidarcı elitler ve kişilikler oluşturması doğası gereğidir. Fakat bu gerçeği kavramamız daha yakıcı olarak 2002-2004 tasfiyeciliğiyle birlikte netlik kazandı.

Tasfiyeci hainler sadece mücadele geleneğinden kopmadılar, kendi aralarında da kopuştular. Bazı önemli taktik hesapları vardı. Öncelikle Kurucu Önderlik gerçeğini kesin etkisizleştirilmiş sanıyorlardı. Onlara göre hiçbir güç Önderliği kurtaramazdı. Dolayısıyla O'ndan gelecek tehlikeden kendilerini muaf sayıyorlardı. Dayandıkları güçler bu konuda kendilerine yeterli güvence veriyorlardı. İkinci taktik hesapları karşılarındaki dogmatik yanları (ilkeli olmakla birlikte) ağır basan eski kadroların kendileri için tehdit olmaktan çıkarılmasıydı. Bunun için hazırlıklıydılar. Partinin ve mücadelenin birçok değeri kontrolleri altındaydı. Kadroların ve savaşçıların önemli bir kısmını baştan çıkarmışlardı. Yıllarca mücadele saflarında deneyimledikleri kurnazlık kendilerini üstte tutuyordu. Üçüncüsü, kendilerini bütün değerlerin gerçek sahibi sanıyorlardı. Ne de olsa savaşı onlar yönetmişti, halkın ve savaşçıların güvenini elde etmişlerdi! Önderlik dahil bütün eski kuşak rollerini oynamıştı ve bir tarafa bırakılmalıydı! Rüştünü ispatlamış kişiler olarak artık her şeyi kontrol etmeleri, söz ve eylem sahibi olmaları kendi haklarıydı! Tipik aileci ve mirasçı gelenekle hesap yapıyorlardı. Dördüncüsü, dayandıkları güçler onları meşru kabul eden dünya çapında zafer kazanmış küresel yeni liberalizmdi. Cahili de olsalar, neo-liberalizm eğilim olarak tam da kendilerine göreydi. Bu etkenler altında kendilerini tutmak zordu. Kaldı ki, hep arzuladıkları bireysel yaşam tutkularını gerçekleştirme imkânını da kazanmışlardı. Birbirini kaçıran çok sayıda erkekli kadınlı grup olarak, kelleleri pahasına da olsa, kimse onları bu yeni 'aşklarından' ayıramazdı. Yıllarca hasretini çektikleri 'aşklarına' nihayet görkemli bir ihanet hareketiyle kavuşmuşlardı. Daha önceleri de sıkça yaşanan ve itirafçılığa kadar giden bireysel kaçışların benzerini onlar grup olarak, hem

de yeni liberal hareket biçiminde gerçekleştirmişlerdi. Bununla da avunabilirler, kendilerini temize çıkarabilirlerdi! PKK gibi ünlü bir hareketin üzerinden liberal taslaklar olarak kendilerini peşkeş çekmeleri para edebilirdi. Başta TC olmak üzere, ABD ve yandaşları kendilerine sahip çıkabilirdi.

Buna karşılık parti ve mücadele değerlerine saygılı olmak ve ilkesel davranmakla beraber dogmatizmi aşamayan, yerinde taktik hamleler geliştiremeyen bazı eski kuşak kadrolar başta olmak üzere Önderlik geleneğini sonuna kadar gözeten kesimler tasfiyecilere karşı dursalar da, değerleri korumakta başarısız kaldılar. Bu konuda epeyce kusurluydular. Gereken yaratıcılıkla tasfiyecilerin önlerini kesip hesap soramıyorlardı. Yetersizlikleri, tedbirsizlikleri ve hiçbir şeye benzemeyen hareket tarzlarıyla tasfiyeci unsurların önünü ardına kadar açık bırakmışlardı. Onların yaptıkları, kişisel namuslarını korumak veya kurtarmaktı. Yılların yetmezlikleri ve dogmatizmi olup biteni çaresizce seyretmelerine yol açmıştı. Yeni ihanet dalgasının büyüklüğünü fark edip tedbir geliştirmekten uzaktılar. Bir nevi eski komünist partilerin bakiyesine benziyorlardı. İktidarı liberaller kapmış, onlar seyretmişti.

Ortaya çıkan durum reel sosyalizmin PKK'de vardığı sonuçtu. Fakat geliştirdiğimiz hareket reel sosyalizmi çoktan aşan, toplumun temellerine kadar kök salan nitelikteydi. Reel sosyalist kalıp aşınsa da, özlü nitelikler kazanılmıştı. Hem Kürt kimliği ve varlığı konusunda, hem de toplumsal özgürlük düzeyinde büyük gelişmeler yaşanmıştı. Hareketin kendisinde değil, kılavuzluğunda sorunlar çıkmıştı. Hareket diriliğini ve gelişimini sürdürmekteydi. Eğer durum doğru değerlendirilirse, kimlik ve özgürlük hareketinin daha da güçlenerek çıkış yapması işten bile değildi.

Tasfiyeciliğin boyutlarını göz önünde bulundurarak, savunmalarımın devamı niteliğindeki **Bir Halkı Savunmak** adlı versiyonu yanıt olarak geliştirmeye çalıştım. Bir halkı kurtuluşa götürme, hatta sosyalist toplum halinde inşa etme, bağımsız bir devlet çatısı altında toplama hedefinden geri adım atarak savunma yapmaya geçmek ilk bakışta gerileme anlamını taşısa da, aslında durum farklıydı. Bunun anlamı ideolojik söylemden toplumsal somuta yakınlaşmaktı; ideoloji ile pratik arasında doğan büyük boşluğu ve çelişkili durumu aşmaktı. Reel sosyalist, hatta bilimsel sosyalist söylem ortaya çıkan yeni duruma yanıt veremiyordu. Dünya genelinde olduğu gibi PKK'de de yaşanan çözülüş, ne kadar çaba harcanırsa harcansın, eski tarzla ne durdurulabilir ne de önlenebilirdi. İdeolojik ve bilimsel yanın yeniden inşası gerekliydi. Ayrıca somutta ortaya çıkan Kürt halk gerçekliği ve özgürleşen toplumsal alanlar eski tarzla ne sürdürülebilir ne de korunabilirdi. Sadece yeni söylem ve eylem biçimlerine değil, toplumsal bilim, siyaset ve ahlâk anlayışında köklü dönüşümlere de ihtiyaç vardı. Sorun sadece yerel değil evrenseldi. Bilim felsefesi ve toplumla ilgili disiplinler üzerinde yoğunlaşmam dönüşüm ihtiyacını iyice bilince çıkarıyordu.

Liberalizmin tüm ideolojik taarruzlarına rağmen kapitalist modernite, tarihinin en derin bunalım sürecini yaşıyordu. Reel sosyalizmin çözülüşü ile güçlü bir dayanağını kaybetmişti. Aslında Birinci Dünya Savaşında çözülen kapitalist

modernitenin ömrünü reel sosyalizm uzatmıştı. Reel sosyalizmin çözülüşü liberalizmin zaferi olmayıp, en güçlü mezhebinden yoksun kalması anlamına geliyordu. Bunun anlaşılması çok uzun sürmeyecekti. 1990'lar sonrasında daha da yoğunlaşan ekonomik bunalıma çare olarak düşünülen ve planlanan Irak ve Afganistan işgalleri ile hayata geçirilmeye çalışılan Büyük Ortadoğu Projesi çok geçmeden sistemin yapısal bunalımını bütünüyle açığa çıkardı. Reel sosyalizmden geriye kalan Çin de kapitalist moderniteyi kurtaramayacak, bilakis yeni hegemonik güç merkezi olarak tehdit edici rol oynayacaktı. Dünyanın içine girdiği yeni durum, kapitalist modernitenin sürdürülemezliği ve yeni alternatiflerin gelişmemişliğiydi. Sosyal bilimde, siyaset, etik ve estetikte yaşanan dönüşüm ortaya çıkan bu durumla bağlantılıydı; hem nedeni hem de sonucuydu.

Sonuç olarak, bir yandan pratik, somut kazanımları tahribattan korumak için yeni politik modeller geliştirmeye çalışırken, diğer yandan siyaset felsefesinde ve yaşam tarzında da yanıtlar arandı. Eski ideolojik ve politik gelişmelerden tümüyle kopmuyorduk. Engel teşkil edici unsurlardan arınıyor, daha geliştirici öğelerle ortaya çıkan sorunlara ve ihtiyaçlara yanıt vererek daha kalıcı ve tasfiye edilemez bir sürece evriliyorduk. Bunun açık göstergesi PKK ismini yeniden takınmak, halkın kimlik ve özgürlük kazanımlarını KCK (Koma Civakên Kurdistan) adlandırmasıyla somutlaştırmaktı. Böylelikle hem gelenek hem de değişim birlikte yeni bir aşamada yaşamsal kılınmaya çalışılıyordu. Bu yönlü tüm gelişmelerin teorik izahını eldeki son savunma ile sunmaya çalıştık. Bu nedenle insan türünün çıkışından toplumsallığına, uygarlıktan kapitalist moderniteye, oradan demokratik moderniteye kadarki tüm süreci kendi halkımın kimliğiyle ve kişiliğimle birlikte çözümleyerek savunmamı sonlandırmayı tercih ettim.

PKK, KCK VE DEMOKRATİK ULUS

2003 yılı PKK ve KCK'nin kendini demokratik modernite kuramı çerçevesinde resmen ilan ettiği dönemin başlangıcını ifade eder. Üçüncü büyük doğuş dönemi olarak da anlamlandırabiliriz. Birinci büyük doğuş evrensel devrimci ideolojiden ulusal toplum kendiliğinin zihnen doğuşunu ifade eder. Ulusal toplum kimliği esas olarak zihinsel ele alınmaktadır. Ulusal toplum, ister gerçekleşmiş olsun ister olmasın, zihnen bir doğuş olarak tasarlanmakta, planlanmaktadır. İlke olarak Kürtlük esas alınmakta, fakat ortada nasıl bir Kürtlüğün olduğu yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bölük pörçük de olsa, tarihsel ve mekânsal olarak Kürt varoluşu değerlendirilmektedir. Nasıl bir toplum olduğu, ülkesi, dili, sınırları, parçalanmışlığı, geriliği veya çağdaşlığı en kaba bilgilerle tartışma konusu edilmektedir.

Tartışmayı yapan çekirdek grup ilk yıllarda iki elin parmak sayısını geçmemektedir. Önemi nicelikte değil niteliktedir. Ortaya çıkarılmaya çalışılan gerçeğin doğru ifadelendirilmesi, hakikati önemli olmaktadır. Ankara'dan çıkış ve Kürdistan'da yayılış olarak geçen 1973-1979 döneminin esas özü, bu gerçekliğin dile gelişi ve yeni Kürt hakikati olarak anlam bulmasıdır. PKK bu yeni hakikatin ismidir. Bu dönemin büyük şehidi Haki Karer'dir. Bir elin parmak sayısını geçmeyen şehitleri vardır. 1980'den 2005'e kadar geçen süreç ise, esasında nesne olarak Kürt olgusundan bilinçlenen, örgütlenen ve savaşan, böylelikle özgürleşen ve özneleşen Kürt ulusal toplumuna dönüşü ifadelendirir. Nesne Kürtlükten özgürleşen ve özneleşen Kürtlüğe geçiş söz konusudur. Buna eski kadavra ve köle Kürtlükten yeniden canlanan ve özgürleşen Kürtlüğe geçiş de diyebiliriz.

Burada küçük bir grubun zihnen ve ismen doğuşu değil, sayıları milyonları aşan bir halkın nesne durumu ve köle geçmişinden kendini özgürce ifadelendiren, örgütlendiren, eylemlendiren ve savaştıran halk gerçeğine dönüşü söz konusudur. Buna tipik olarak çağdaş (modern) bir halk, demokratik ulus toplumu halinde yeniden oluş da diyebiliriz. Oluş sürecinin ilk isimleri HRK (Hêzên Rizgariya Kurdistan) ve ERNK (Eniya Rizgariya Netewa Kurdistan)'dir. Sayıları otuz bini aşan, sadece Kürtler ve Türkler için değil, tüm insanlık için de anlamı büyük olan şehitleri vardır. Yüz binlercesi işkenceden geçmiş kadrosu, sempatizanı ve halkı vardır. On binleri aşan zindan tutuklusu vardır. Hicretleri ve milyonları katbekat aşan göçertilenleri vardır. Savaşan halk gerçeğine bu koşullar altında varılmıştır. Geçmişinde yaşanan ve kapitalist modernite koşullarında soykırım boyutlarına varan inkâr ve imha nedeniyle haini, döneği, işbirlikçisi ve katliamcısı çok olan, bunlara karşılık veren direnişçisi, şehidi ve kahramanı da bol olan bir ulusal halk, demokratik ulus toplumu oluşu söz konusudur.

2005 ve sonrası yıllarda yaşanan farklılık, oluştan yeni bir özde kimlik kazanma, kalıcı varlık halini alma ve özgür yaşamda ısrardan kaynaklanmaktadır. Doğuş, oluş gibi çok sancılı bir süreçten sonra, başarılı geçen bu doğuşun aynı hassasiyetler temelinde, tıpkı bir bebeğin büyütülüşü gibi öz savunmalı

olması, zehirlemeyen gıdalarla beslenmesi gibi beslenip büyümesi, varlığını özgürce ifadelendirmesi ve farklılaşarak yaşaması gündemdedir. Sorunlar artık doğuş, oluş sorunları değil, büyüme, korunma ve farklılaşmadan kaynaklanan öz kimlik ve özgür yaşam sorunlarıdır. Zihnen doğuş yerini bedensel doğuşa, oradan bedenin farklı organlarına dönüşmeye bırakmaktadır. Doğuş, oluş bebeklik ve çocukluk çağının tüm hastalıklarına açıktır. Bebeğin ölmemesi için çok büyük ustalık isteyen çabalara ihtiyaç vardır. Ondan önceki zihnen doğuş da çok sancılıdır. Bir nevi rahme düşmeye benzeyen oluş'un sağlıklı, soylu olması ve piçleşmemiş biçimde gerçekleşmesi gerekir. Bu da ideolojik hamlenin Kürt toplumsal olgusunu doğru ifadelendirmesi, onun hakikati olmasıyla mümkündür.

Unutmamak gerekir ki, üzerinde binlerce yıl tepişilen, uğruna kavgalar ve savaşların verildiği Kürdistan ananın tecavüzden kaynaklanmayan, kendi özgür iradesiyle kendi özünden soylu bir doğuşu özgür bir halk biçiminde gerçekleştirmesi varlık haline gelmenin ilk ve en zor koşuludur. Üçüncü dönem, söz konusu varoluşun varlık haline gelmesi, kimliğini ve özgürlüğünü kazanmış bir varlık olarak anlam ifade etmesidir. Yeni oluşan olgu eski tanıdık varlık, eskinin kendi olmaktan çıkarılmış, parçalanan ve yutulan bir nesnesi değildir. Eski Kürtlük sadece nesne olarak vardı. Her fetihçi, işgalci, ilhakçı, sömürgeci ve soykırımcı güç üzerinde dilediği uygulamayı, imhayı ve asimilasyonu gerçekleştirebilirdi. Bir kullanım malzemesi durumundaydı. Kolektif öznelliği ve kimliği gelişmemiş veya gelişmekten alıkonulmuştu. Kendini ifade etmekten ve savunmaktan uzaktı. Âdeta sağılmayı bekleyen bir inek, leş kargalarına terk edilmiş bir mevta konumundaydı. Bu gerçekliğe toplumsal bakımdan varlık denemezdi. Daha çok varlık ve öz kimlik olmaktan çıkarılmaya çalışılan bir nesne değeri atfedilebilirdi.

2000'li yıllar sonrasının Kürdistan'ı ve Kürtleri nesnel değer olmaktan çıkarılmış, son otuz yılda rüşeym halini ve doğuşunu başarıyla geçekleştiren bir varlık değeri haline gelmiştir. Kendi gerçekliğini ifadelendirebilen, hakikat olarak sunan ve savunabilen bir Kürt kimliği ve özgür yaşamı söz konusudur. Şüphesiz bu gerçeklik ve hakikat kendini bir ulus-devlet olarak ifadelendirmedi. Başlangıçta var olan bu yönlü ideasını terk etti. Daha doğrusu sosyalizm sandığı, ama özellikle reel sosyalizmin çözülüşünden sonra sosyalizm değil kapitalizm olduğu açığa çıkan bu gerçeklikle arasına sınır koydu. Başlangıçtaki muğlâk ulus-devletçilikle iç içe düşünülen demokratik toplumculuğu ayrıştırdı. Ulus-devletçiliği terk ederken, tüm gücünü demokratik toplum üzerinde yoğunlaştırdı. Ulusal demokratik toplum artık bir hayal ve ütopya değil, özgürce yaşanan bir gerçeklik haline geldi. Yeni gerçekliğin bazı sorunları olsa da, bunlar rüşeym halinden ve doğuştan, oluştan kaynaklanan sorunlar olmayıp, varoluşun kimlik ve özgür yaşam varlığı haline gelmesinden kaynaklanan sorunlardır. Benzetmeyi sürdürürsek, çocukluk halini de aşmış, artık kendi öz gücüyle ayakta durabilecek bir delikanlı ve genç kadın çağına girmiştir. Sorunlar delikanlılık ve genç kadınlık çağında olmaktan kaynaklanıyordu. Bu dönemde özellikle özgür yaşam sorunları büyük önem kazanmıştı. Eğer dikkat

edilmezse, eski Kürtlük hastalıkları her an depreşebilirdi. İç ve dış ihanetler, işbirlikçiler eskisinden beter biçimde yeni varlığın, özgür Kürt kimliğinin canına okuyabilirlerdi. Yanı başında varlığını sürdüren eski hiyerarşik ve kapitalist modernite unsurları, bu taze varlığı her an parçalayıp aralarında pay edebilirlerdi. Daha doğrusu eski zihniyetle mülkiyetlerinde ve zilyetlerinde sandıkları varlığı eski-yeni ayrımı yapmadan sömürmeye, yemeye devam etmek isteyebilirlerdi. Sorunlar çok yönlü olup tüm bu kapsamlardan kaynaklanmaktaydı.

İster eski uygarlık ve kapitalist moderniteden ister özgür kimlikli yaşamdan kaynaklansın, yaşananlar eski sorunlardan daha kapsamlı ve farklı sorunlardır. Dolayısıyla çözüm yöntemleri ve araçları da farklı olacaktır. Ne eskinin Kürt'ü ve Kürdistan'ı gibi olunabilir, ne de yakın geçmişin 'Ulusalcıları', PKK'si, HRK'si ve ERNK'si gibi mücadele edilebilirdi. Düşman da eski düşman olmaktan çıkmıştı. Pek güvenilmese de, utangaççа da olsa, Kürt'ü ve Kürdistan'ı kabul edebilen, özgür Kürt kimliğini toptancı bir yaklaşımla reddetmeyen bir dönüşüme uğramıştı. Tüm bu tarihsel-toplumsal dönüşümlerin yeni bir Kürtlük ve PKK tanımı gerektirdiği, yeni sistem kavramları ve kuramlarına ihtiyaç gösterdiği açıktır. Bu temelde yeni PKK ve Kürtlük tanımıyla yeni sistem kavram ve kuramlarını geliştirmeye çalışacağız.

A- PKK VE DEMOKRATİK ULUS YAŞAMI

Bu satırları hareketin kendini PKK olarak adlandırmasının 32. yıldönümünde yazıyorum. Otuz iki yıl modern bir partinin kimliğini, rolünü ve başarısını değerlendirmek için yeterli bir süre olsa gerek. Buna grup dönemini de eklediğimizde -ki, öyle olmalıdır- kırk yılı aşan fırtınalı bir yaşam söz konusudur. Gerek grup aşaması gerekse adlandırma yılları 15 Ağustos 1984 Hamlesine kadar esas olarak partizan tarzında yaşanan bir dönemdir. Evrensel ideoloji olarak etkilendiğimiz dünya reel sosyalizm dünyası ve bağlı olunduğu sanılan arkasındaki bilimsel sosyalist görüştü. PKK'nin kimliğini kavramak açısından, bağlı kalınan ve kalındığı sanılan değerler ve bilimsel sosyalist dünya paradigması önemli bir nirengi noktasıdır. Bir benzetmeyle yorumlamaya çalışırsak, kendine sosyalist kabile diyen bir toplumun yeni bir şubesini kurmaya talip olmuştuk. Bu tarzda çok sayıda şubenin kurulduğunu varsayarsak, küçük bir grup olarak kendimizde böyle bir şube kurma hakkını görüyorduk. Objektif olarak bir ülke (Kürdistan'ı bir ülke olarak varsayıyorduk) ve halk (Kürtlerin bir halk olarak varlığını kesinlikle kabul ediyorduk) gerçekliğine dair oluşan bilincimiz ve inancımız böylesi bir hakkı kullanmamızın temel gerekçesiydi. Dünya görüşümüz gereği kendimizi halkın en ezilen ve emekçi kesimlerinin öncü gücü olarak adlandırmaya çalışmamız beklenirdi. 'Karker' kelimesi konjonktürel olarak hem ezilen hem de çalışan halk anlamına gelmekteydi ki, seçtiğimiz bu adlandırma gerçekliğimize uygundu.

Dikkat edilirse, doğuş ve partizanlık yılları PKK'sinde sorgulanmaksızın kabul edilmiş bir bilinç ve inanç dünyası geçerlidir. Sosyalist kabilenin yeni üyesi derken bu gerçeği kastetmekteyim. Tıpkı doğan her çocuk kabilesini nasıl

sorgulamadan kabul etmek durumundaysa, biz de bilimsel sosyalizmi ve reel sosyalist dünya kabilesini sorgulamadan kabul etmek durumundaydık. Klasik kabilelerden bir farkımız vardı ki, o da yeni dünya kabilemizin kuşku duyulmaz bilimsel bir temele dayanmasıydı. Fakat her ne kadar temelimizin bilimsel olduğu sanılsa da (Daha önceki ciltlerde bilimsel sosyalizm konusunda yaptığımız eleştirilerde dogmatik yönlerini ortaya koymaya çalışmıştık), bağlanış tarzımız çok az bilinçli ve daha çok inanç temelliydi. Dolayısıyla dogmatik yönü ağır basmaktaydı. Dogmatizmi tümüyle kötülemek için belirtmiyorum. İnsan doğasında dogmatizm içermeyen hiçbir görüş yoktur. İdenin, fikrin kendisinde bir dogma, bir inanç değeri vardır. Buna ilke değeri de diyebiliriz. Bir ilkeye, bir bilince, bir inanç dogmasına inanmadan insanın yaşamını sürdürmesi çok zordur. Ancak ilahlaşması gerekir ki, hiçbir ilkeye ve dogmaya dayanmadan yaşayabilsin. Böylesi insan olduğunu iddia eden çok kişi çıkmışsa da bu pek mümkün olamaz. Böyle olan kimse ya hiç yoktur ya da varsa ömrünün bazı sınırlı anlarında bunu yakalaması söz konusu olabilir.

Bu konuda hatalı olan anlayış dogmaları katı ve değişmez hakikatler olarak kabul etmektir. Nitekim çoğunlukla böyle kavranan dinsel dogmalar insanlık tarihini trajedilere boğmuştur. Felsefe ve bilimsel düşünce dogmaların bu tarz dogmatikleşmesine karşı gelişen daha sağlıklı pozitif düşünce biçimleridir. Felsefe ve bilimin dogmatizme üstünlüğü evrensel yaşam gerçeğini bütün farklılığı ve canlılığı içinde kavramalarından ileri gelir. Felsefe ve bilimde ilerleyen her toplum, bu nedenle inanç dogmatizmini aşamayan veya bu dogmatizmin hâkimiyetinde kalan toplumlar karşısında daima üstünlük taşımıştır. Toplumların mücadelesinde belirleyici olan, hep taşıdıkları dünya görüşlerindeki felsefi ve bilimsel değerlerdir; daha doğrusu evrensel yaşam gerçeğini bütün farklılığı ve canlılığı içinde kavrama düzeyleridir. Bu durumlarda, yani toplum içinde ve dışındaki diğer tüm topluluklar, hatta doğal çevre karşısında başarı kazanmak, evrensel bakış tarzındaki farklılıkları ve canlılıkları kavrayış düzeyiyle bağlantılıdır.

İlkesel çıkışlara, bir nevi dogmalara ancak dogmatikçe bağlanıldığında sakıncaları ve riskleri ortaya çıkmaya başlar. PKK'nin ortaya çıkış ve partizanlık yıllarında bağlandığı bilimsel sosyalizm dogmaları esasta olumlu rol oynamıştır. Bilimsel sosyalizm her ne kadar tümüyle metafizikten arınmamışsa da, toplumsal gerçekliğe ilişkin bilim ve tarih felsefesine en yakın ideolojiydi. Toplumun bilimsel ve felsefi kavrayışında dönemine göre en ileri paradigmayı sunuyordu. Reel sosyalizmde yaşanan tıkanma bir anlamda bilimsel sosyalizmin dogmatik yönlerinin de bir sonucuydu. Başlangıçtan itibaren kendisine yöneltilen eleştirilerin doğruluk ve haklılık payı vardı. Zamanında düzeltilmeyince bünyesel dogmalar reel sosyalizmin çözülüşüyle sonuçlarını gösterdi. PKK'de de her ne kadar ulus-devlet düzeyinde olmasa da, pro ulus-devlet olarak benzer bir sonuç yaşandı. Devrimci halk savaşı yıllarında PKK'deki dogmalardan bilimselliğe ve tarih felsefesine geçiş yapamayan unsurlar dogmatikleşti. Bunda en çok iktidarcı ve ulus-devletçi unsurlar öne çıktı. Öne çıktıkça da dogmatizm kökleşti. İktidarcı yaklaşımlar demokratik yaklaşımları

bastırdı. Parti yetkisi komuta yetkisine, komuta yetkisi kişisel iktidara yol açtı. Bir nevi mikro ulus-devletçikler oluştu. Leninist parti modelindeki otorite anlayışının demokratik değil iktidarcı ve ulus-devletçi yorumu reel sosyalist dünyada olduğu gibi PKK'de de etkili oldu. Bu anlayış tümüyle egemen olunca iktidar yozlaşması kaçınılmaz oldu. Sonuçta reel sosyalist toplumların, dolayısıyla ulus-devletlerin çözülüşü gerçekleşti.

PKK amaçladığı Birleşik Demokratik Kürdistan ulus-devletine ulaşmamakla birlikte, onu birçok alanda mikro düzeyde yaşadı. 1984-1998 dönemi ağırlıklı olarak mikro Kürt ulus-devletçiliklerin yaşandığı dönemdi. Reel sosyalist devletlerdeki çözülüşü PKK gecikmeli olarak daha yoğunca 1998'den sonra yaşamaya başladı. Bunda Önderliğin küresel liberal faşist ulus-devletlerce etkisizleştirilmesi rol oynasa da, bu esas olarak çok önceden, özellikle 1995'ten sonra içte yaşanmaya başlanan bir süreçti. Dünya genelinde de benzer yapılı birçok partide aynı süreçler yaşandı. Çözülüşten sonra iki ana akım var olmaya çalıştı. Birincisi, eski Ortodoks reel sosyalist anlayışta ısrar eden komünist partiler; ikincisi, geçmişte kapitalist ülkelerde kök parti rolünü oynayan liberal partinin liberal demokrat kanadına dönüşen partilerdi.

PKK'de çözülüş sonrasında benzer eğilimler olsa da, bunlar hâkim kanat haline gelemediler. Özellikle 2002-2004 yıllarında kanatlar arasındaki hâkimiyet mücadelesi çok tahripkâr oldu, ancak başarılı olamadı. Liberal maskeli sahtekâr çeteciler kaçış ve ihaneti boylarken, tutucu, dogmatizmi aşamamış gelenekçi kanat veya unsurlar ana akımda kalmayı tercih ettiler. Ana akımın öyküsü hayli ilginçtir. İki kanat kendi aralarında kıyasıya mücadele ederken, partinin tümüyle kendilerinden ibaret olduğunu sanıyorlardı. Her iki kanat da PKK'nin oluşum diyalektiğini anlamak istemiyordu. Daha doğrusu, PKK'nin diyalektik gelişmesinin farkında değillerdi. Hâlbuki PKK'nin benzerlerinden en önemli farkı, diyalektik gelişmeyle bağını koparmamasıydı. Gerek doğuş ve partizanlık gerekse devrimci halk savaşımı yıllarında, tüm saptırma girişimlerine rağmen, parti diyalektik gelişmeye uygunluğunu esas olarak korumuştur. PKK'de gelişmiş bir diyalektik düşünce birikimi oluşmamışsa da, yaşamda devrimci diyalektik ilkeler fiilen işlemekteydi. Kendiliği diyalektik olarak var olmaktaydı. Kanatlar veya çeşitli sapkın unsurlar bu gerçekliği bir türlü kavrayamıyorlardı. Her sapmada veya ihanette ölümcül darbe vurduklarına inanırken, partinin daha da hızlanan gelişmesini bu nedenle anlayamıyorlardı. Üstelik sapma veya kaçışla birlikte biten parti değil kendileri oluyordu. Buna mukabil PKK daha arınmış ve biraz daha diyalektik öz kazanmış olarak gelişmesini sürdürüyordu. Tüm kritik süreçlerde bu yönlü gelişmelere tanık olundu.

2002-2004 büyük çözülüş sürecinde o güne kadar başarılamayanın bu sefer başarılacağı, partinin kendilerinden ibaret kalacağı sanılmıştı. Öyle olmadığı çok yetersiz bir müdahaleyle birlikte kısa süre içinde anlaşıldı. Avukatlar olup bitenlerden doğru dürüst haber vermiyorlardı. Önlerinde hiçbir engel de yoktu. Sanırım onlar da kanatların pozisyonlarına bakarak tutumlarını ayarlıyorlar, beni ise ayağa kalkması güç olan bir çaresize benzetiyorlardı. Gerçekten o anki durumum fazla umut vaat etmiyordu. Ama ben o anki bir oldubit-

tiden ibaret değildim ki. Şahsımda bir tarihi sadece canlandırmamış, fiziki varlığımdan sonra da toplum kolektif olarak ayakta durdukça, özellikle Kürtler özgür yaşadıkça hep özgür yaşayacak olan bir gerçeklik haline çoktan gelmiştim. Kendimi bu tarzda bir gerçeklik ve anlam gücü olarak kurgulamıştım. Bu gerçeklikten ve anlamdan habersizdiler veya kavramaya güçleri yetmiyordu. Sonuçta bir grup yoldaşın el yordamıyla PKK adını yeniden kullanması temelinde ana akıma sahip çıkması gerektiğini açıklamamla birlikte, eskisinden daha da gelişkin bir PKK süreci yaşanmaya başlandı. Sağ liberal sahtekârlar çetesinin güvendiği dağlara çoktan kar yağmış, kendileri de donmaktan kurtulamamışlardı. Sol sekter gelenekçiler ise bu sefer biraz daha ciddi bir özeleştiri süreciyle ana akımla bütünleşmeye çalıştılar. Tabii en acı olanı, bu süreçte aslında ana akımla yürüyebilecek durumda olan bini aşkın unsurun, çok miktarda maddi değerin ve çok önemli manevi moral değerlerin heba olmasına yol açılmasıydı. PKK böylelikle büyük çözülüşten sonra üçüncü doğuş veya yenilenme hamlesini gerçekleştirirken, farklı bir toplumsal dönemin, demokratik ulus döneminin partisi olma sürecine girmişti.

1- Yeni Dönemde PKK'nin Kimliği ve Anlamı

PKK'nin yeniden yapılandırılması farklı bir kimlik kazanması anlamına gelmiyordu, ama önceki dönemlerin bir kopyası da değildi. Yaşanan basit bir niceliksel gelişme olmayıp niteliksel gelişmeydi. Sadece kimlik olarak PKK'de değil, yenilenen Kürt toplumunda da yaşanan niteliksel bir dönüşümdü. Kaldı ki, ikisi arasındaki sıkı diyalektik gelişme sonucunda bu kimliksel dönüşümler yaşanmıştır. Dolayısıyla olgunluk döneminin varlığını kesinleştirmiş ve rüştünü ispatlamış PKK'sinin kimlik tanımını daha somut olarak yapmak ve bazı evrensel sonuçlar çıkarmak mümkün olmaktadır.

a- Öncelikle genelde parti, özellikle PKK reel sosyalizmin eski ulus-devletçi partisi değildir. Sosyalist partilerin bir bütün olarak devlet amaçlı inşa edilmemeleri gerektiğini ilkesel olarak kabul etmektedir. Sosyalizm modern devlet cihazıyla inşa edilemez. Devlet cihazı sosyalizmin doğasına aykırıdır. Kapitalist modernitenin ulus-devleti, kapitalizmin azami kâr kuralının temel yapıtaşlarındandır. Kapitalist kâr sistemi ulus-devletsiz gerçekleştirilemez. Ulus-devletin olduğu her sistem kapitalist kârın gerçekleştirilmesiyle bağlantılıdır. Reel sosyalizmde durum farklı değildir; hatta bürokratik kapitalizmin varlığı ulus-devlete daha çok ihtiyaç gösterir. Reel sosyalizmin sosyalizm haline gelememesinde ulus-devletçi yapısı belirleyici rol oynamıştır. Partiden devlete, devletten partiye yönelik her akış sosyalist demokrasinin inkârıyla sonuçlanır. Kuramda devletsiz toplum olarak düşünülen komünist topluma hiçbir aşamada ve hiçbir gerekçeyle devlet aracına başvurmadan geçiş, sosyalizmin özü ve biçimi gereğidir. Sosyalizm ancak liberalizmin ikiyüzlüce kullandığı ve aslında özünde çeliştiği demokrasinin tüm boyutlarda yaşanmasıyla gerçekleşebilir. Sosyalizm demokrasisiz düşünülemeyeceği gibi, demokrasi dışında bir yolla da asla inşa edilemez. Sosyalizm ancak en geniş katılımlı demokratik yaşamla inşa edilebilir.

Dolayısıyla sosyalist partilerin birinci özelliği, demokrasinin bir prototipi olarak inşa edilmiş olmalarıdır. Kendini demokratikleştirmeyen bir partinin toplumu demokratikleştirmesi düşünülemez. Demokrasi otoritesizlik değildir. Devlet otoritesinden farklı olarak demokratik otorite siyasi toplum koşullarında mümkündür. Devlet siyasi toplumun yadsınması temelinde gerçekleşirken, demokrasinin gerçekleşmesi siyasi toplumun varlığını gerektirir. Siyasi toplum ise özgürlüğünü gerçekleştiren toplumdur. Siyaset olgusu toplumun kendi hayati çıkarları konusunda düşünce, karar ve eylem gücü kazanmasıdır. Siyasileşmeyen toplumların kendi kaderlerini tayin etmeleri mümkün olmadığı gibi, kendilerini demokratikleştirmeleri de gerçekleşemez. Siyaset, özgürlük ve demokrasi olguları arasında kopmaz bir bağlılık geçerlidir. Biri olmadan diğerleri olmaz.

Bu durumda sosyalist partiler ancak demokratik, özgür siyasi toplumun bir prototipi olarak kimlik kazanabilirler. Genelde iktidar, özelde devlet iktidarı modellerini kendilerine örnek alamazlar. İktidar ve devlet varlık olarak farklı olgular olmakla birlikte, esas olarak yoğunlaşmış güç ve sömürü tekelleridir. Toplum işlerinin yönetilmesini sağlayan unsurları da taşımakla birlikte, bu unsurlar tali rol oynarlar. Belirleyici rol oynayan sömürü ve güç tekellerini meşrulaştırmakta kullanılırlar. Tüm bu gerekçeler sosyalist bir partinin neden iktidarcı ve devletçi amaçlar doğrultusunda inşa edilemeyeceğini yeterince netleştirmektedir. Yine neden demokratik olarak inşa edilmeleri dışında başka bir yolla kurulamayacağını da kanıtlamaktadır.

b- Sosyalist partiler modern kuruluşlar olmakla birlikte, tarihsel olarak kapitalist moderniteye karşı alternatif modernite geliştirmekle yükümlüdür. Modernite nötr bir kavram değildir; sınıfsal, siyasal ve ideolojik temelleri olan bir kavramdır. Hâkim modernite kapitalist nitelikte olmakla birlikte, başka modernite tipleri de vardır. Demokratik modernite bunların başında gelmektedir. Moderniteler aralarında köklü farklılıklar bulunan toplumsal dönemleri ifade ederler. Her modernite döneminin ideolojik, siyasi, ekonomik, teknik ve bilimsel yapısının kendisine göre özgünlükleri vardır. İlk, orta ve yakınçağların her biri kendine göre bir moderniteyi temsil eder. Ayrıca her modernitenin kendine göre hâkim sınıfsal, teknik, ideolojik, siyasi ve ekonomik biçimleri vardır. Her biri bu hâkim biçimlere göre karakterize olur. Çağımıza yani modern yaşam koşullarımıza başlangıcından itibaren kapitalist birikim tarzı damgasını vurmakla birlikte, bu çağ her şeyiyle kapitalizme mal edilemez. Eğer reel sosyalizm kapitalizmle sonuçlanmasaydı, kendisi de moderniteye damgasını vurabilirdi. Nitekim uzun bir dönem böyle algılandı. Sosyalist partiler belli başlı kapitalist modernite unsurlarını (kapitalist birikim tarzı, ulus-devlet ve endüstriyalizm) aşmadan, onlarla mücadele etmeden moderniteye damgalarını vuramazlar. Reel sosyalizm kapitalist modernite unsurları ile mücadele etmediği, tersine bu unsurlara kılıf dikmekle meşgul olduğu için kapitalizmle sonuçlanmıştır. Sosyalist partiler ancak kendi modernite unsurlarını (demokratik ulus, ekolojik endüstri ve sosyalist pazar ekonomisi) geliştirmekle kapitalist moderniteyi aşıp kendi modernitelerine başat rol kazandırabilirler.

PKK sadece ulus-devletçiliği aşmakla yetinemez; ancak kendini demokratik modernite unsurlarının prototipi olarak inşa etmek suretiyle öncülük rolünü oynayabilir. Kürt toplumunun demokratik ulus olarak inşa edilmesi, PKK'nin yeni kimlik döneminin başta gelen görevidir. Bu görevini başarması öncelikle kendi sistemini kapitalist modernite unsurlarının alternatifi kılmasıyla mümkündür. Demokratik modernitenin prototipi olmakla kendisi olmak arasında önemli bir fark vardır. Demokratik modernitenin prototipi olmadan kendisinin toplumsallaşması ve başatlık kazanması zordur. Zaten partiler bu zorluğu yenmek için vardır; bu zorluğu da ancak öncü bir çekirdek olmakla aştırabilirler. Modernitelerin unsurları arasında ideolojik, politik, ekonomik her alanda yoğun bir mücadele vardır. Hangi modernitenin başat rol oynayacağını aralarındaki mücadelenin sonucu belirler. Partiler bu mücadelelerin öncü güçleridir.

Marksizm'de mücadele ağırlıklı olarak ekonomizme indirgenmiş olduğu için sonuç vermedi. Çünkü modernitenin, hatta kapitalist modernitenin diğer tüm unsurlarını olduğu gibi yaşayarak komünizme gideceğini sandı. Sonucu belirleyen ise, kapitalizmin tüm unsurlarınca verilen modernite mücadelesi oldu. Demokratik moderniteye bu temel nedenle ihtiyaç vardır. Alternatifinin geliştirilmesi temelinde verilmedikçe, kapitalizme ve onu yaşatan tüm unsurlarına karşı mücadelenin başarılı olması mümkün değildir. Sadece kapitalizmin çözümlenmesi teorisiyle yetinmemek, demokratik modernite teorisi ve bu teorideki alternatif modernite unsurlarını aydınlatarak mücadele vermek ilk şarttır. O halde sosyalist partiler esas olarak kapitalizme karşı demokratik modernite teorisiyle aydınlanıp mücadele ederler. Sadece teorik mücadele ile yetinemezler. Bununla birlikte pratikleşme araçlarını, yani demokratik ulus olmak, ekolojik endüstriyel teknikler geliştirip uygulamak ve sosyalist pazar olgusunu geçerli kılmakla kapitalist modernite unsurlarına karşı başarılı olabilirler.

PKK'nin yenilenmiş kimliğinde eskiden olduğu gibi kapitalist sömürü biçimine ilişkin kırıntı bilgiler değil, bir bütün olarak kapitalist modernitenin çözümlenmesine dayalı sağlam bir öngörü ve kendi demokratik modernite teorisinin yeni paradigması geçerlidir. Sadece kapitalist moderniteyi bütün unsurları ile çözümlemekle yetinmemekte; ona alternatif demokratik modernitenin tarihsel temelleriyle birlikte günümüze, şimdiye ilişkin kazanmak durumunda olduğu unsurları ve bu unsurların başarılı olması için program, strateji ve taktiklerini geliştirmekle yükümlü bir öncü güç olarak ortaya çıkmaktadır.

c- Öncü güç olma her ne kadar klasik parti modellerini çağrıştırmaktaysa da, aralarında özsel farklar vardır. Yeni öncü güç demokratik toplumun prototipidir. Demokratik ulus toplumunun ön modelini teşkil etmektedir. Eskisi gibi program, strateji ve taktik bütünlüğünü ifade etse de, bu kavramların içeriği önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Stratejisi demokratik modernite unsurlarını temel almaktadır. Programı aynı unsurların nasıl inşa edileceğini ilkesel olarak belirlemektedir. Taktiği ise, programatik ilkelerin strateji doğrultusunda hangi

güçler, araçlar ve mücadele biçimleriyle yaşamsallaştırılacağını ortaya koymaktadır. Programı demokratik modernite paradigmasına uygun olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, öz savunma ve diplomatik hedefleri belirlerken, stratejisi bu hedeflerin hangi temel ve taktik güçlerle gerçekleştirileceğini öngörmektedir. Demokratik ulus, ekolojik endüstri ve sosyalist pazar etrafında topluluk ekonomisi temel stratejik unsurlarıdır. Temel taktik unsurlar ise temel hedefler ve stratejik unsurları yaşamsallaştıracak ve somut inşaları için gerekli olan örgüt ve mücadele biçimleriyle belirlenmektedir.

Örgüt ve mücadele söz konusu olduğunda, kadro sorunu öne çıkmaktadır. Modern toplumda önderler ve kadrolar önemini yitirmezler. Tersine, toplum daha da karmaşıklaştığı için rolleri daha çok önem kazanır. Burada önemli olan, yine hangi perspektifleri esas aldıklarıdır. Partili önderler ve kadrolar kapitalist modernite dünyasını aşamazlarsa, er geç kapitalist iktidar ve sömürü unsurlarına dönüşeceklerdir. Eğer demokratik modernite unsurlarında ısrarlı davranılırsa, ona göre önderler ve kadrolar şekillenecektir. İktidar ve devlet perspektifi yerine demokratik otorite, politik ve ahlaki toplum perspektiflerinden vazgeçilmedikçe, demokratik önderler ve kadroların yetişmesi partinin yeni kimliği gereğidir.

PKK'nin yeni dönemdeki temel görevi eski dönemlerdekinden farklıdır. Grup dönemindeki ideolojik etkiyle eylem ve savaşın esas olduğu dönemdeki politik etkiyi yine yaşamak ve yaşatmakla birlikte, kazanılmış Kürt kimliğini ve özgür yaşam arzusunu demokratik ulus inşasına çevirmek durumundadır. İlk iki aşama demokratik ulus inşası için çok değer biriktirdi. Ama demokratik ulus inşası halen bir görev olarak önünde durmaktadır. Dolayısıyla yeni dönemin program, strateji ve taktik bütünlüğü bu inşayı gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bu konunun ayrıntılarını KCK bölümünde işleyeceğiz. PKK'nin KCK ile ilişkisi burada önem kazanmaktadır. PKK'nin ideolojik, politik ve örgütsel gücü KCK kapsamında yerine getirilmesi gereken görevler için yeterli olmak durumundadır.

d- Tüm bu anlatılanlardan anlaşıldığı gibi, PKK'nin ideolojik kapasitesi bilimsel sosyalizmin ve reel sosyalist sistemin eleştirisiyle güçlenmiştir. Dogmatik yaklaşım yerine sıkı bir sorgulayıcı yaklaşımı sergileyebilmektedir. Diyalektik düşünebilme ve eyleme geçebilmesinde gelişme vardır. Somutu değerlendirebilme ve gerekli dönüşümleri sağlayabilmesi eskiye göre daha niteliklidir ve özgür yaşama güç kazandırmaktadır. İdeolojiyle sosyoloji arasındaki mesafe kısalmıştır. Sosyolojiyle bilimsel sosyalizm arasındaki fark da azalmıştır. İdeolojik, sosyolojik ve bilimsel sosyalist düşünce arasındaki alışveriş bütünlük kazanmış olup, giderek daha tutarlı bir toplumsal bilime doğru evrilmektedir. PKK bu konuda idealli partilerin başında gelmektedir. Bir sosyalist partinin esas gücü toplumsal bilime yatkınlığıyla ölçülür. Belirleyici gücü toplumsal bilimle bağlantısından kaynaklanmaktadır. İdeolojik ve sosyolojik kapasitesinde bilimsellik payesi ne denli gelişirse, öncülük rolünde de o denli gelişme sağlar.

PKK'nin politik seviyesi de eskiye kıyasla yeni dönemde hayli gelişmiştir. Politik kapasite daha çok deneyimle kazanıldığı için, PKK bu yönde dünyada

sayılı partilerden biri konumundadır. Kapitalist modernitenin hegemonik seviyede yoğun kuşatmasını yaşamasına rağmen tasfiye edilememesi ona politik tecrübe, dolayısıyla güç kazandırmıştır. Kürt toplumundaki politikleşme PKK'deki politikleşmeyle iç içe ve birbirini güçlendirici temelde olmuştur. Kürt halkı tarihindeki en güçlü politikleşme dönemini yaşarken, bu gerçeklik PKK için de geçerli olmaktadır. PKK'de iç ve dış politika sıkı bir iç içelikle yaşanmaktadır. Yaşanan politik seviyenin hem tarihsel hem de güncel evrensel gerçeklikle bağı kurulmuş durumdadır. Ayrıca politikayla ahlâk arasındaki bağ da sağlam kurulmuştur. Ahlaki ve politik toplum iç içeliği esas alınmaktadır. Politikasının temelinde ideolojik ve sosyolojik öğeler, dolayısıyla bilimsellik öğesi kadar ahlaki ve etik öğeler de geçerlidir. Sanatsallıkla bağını ihmal etmemeye de özen göstermektedir. Politikanın sadece ideolojik ve ahlaki değil, sanatsal olarak da varlık ve anlam kazanmasına geçerlilik kazandırmaktadır. Kuru politikadan uzaklaşıp böylesine zenginleşmiş bir politik olguya ve onun hakikatine varılmaya çalışılmaktadır.

PKK'de örgütsel bakımdan nicel kadro sıkıntısı olmamakla birlikte, bütün dönemlerde esas sorun kolektivist olamamaktan kaynaklanmıştır. Ne bireysel roller oynanmakta ne de kolektivizmin gücü yeterince gerçekleştirilebilmektedir. Bireysel rolleri oynamama kadar kolektivizme girmekten kaçınma da sıkça yaşanan zaaflardır. Bu nedenle de bireyler ve örgütlenmeler muazzam güç kaybına uğramaktadır. Örgütlü kadro olabilme, bireysel rolün örgütlenmeden, örgütlenmenin de inisiyatifli kadrolardan geçtiği sorunu gündemdeki yerini korumaktadır.

2- PKK'nin Demokratik Ulus Yaşamındaki Yeri

Modern partilerin rolünü daha önceki çağlarda toplumların bilge kişilikleri, rahipleri, politik tarafları ve dinsel mezhepleri oynardı. Somutta çatışan hanedanlar, bürokrasinin askeri ve ilmiye kanatları yanlarına çok sayıda müttefik alarak etkinlik ve üstünlük kazanmaya çalışırlardı. Toplumsal sorunların doğuşuyla birlikte farklı çözüm önerileri ve yöntemlerine sahip partiler de beraberinde doğarlar. Gizli veya açık, çağlar boyunca partiler hep var olagelmiştir. Herhangi bir toplumsal soruna müdahale etmek, dışta ve içte yönetimlere karşı koymak için bireysel güç yetmeyince parti gücüne başvurmak en rasyonel yoldur. Her karşı koymanın bir partisi vardır. Dinler ve dinlerdeki mezhepler ve tarikatlar bile çıkışta parti rolünü oynamaktadır. İdeolojik, politik ve ahlaki olarak kendilerini hangi kimlikle adlandırırlarsa adlandırsınlar sonuçta birer partidirler. Modernite döneminde bu tarihsel gelenekler yeni biçimlere evrilmişler, adım adım günümüzdeki parti anlamına kavuşmuşlardır.

Partiler dayandıkları veya hedefledikleri toplumsal kesimleri görünür kılmak, temsil etmek, hak sahibi yapmak, yeniden ve daha çağdaş ölçülerde şekillendirmek gibi önemli roller oynarlar. Tüm bu gerekçeler parti gerçeğinin toplumlardaki rolünden kolay vazgeçilemeyeceğini kanıtlamaktadır. Gelişmek ve kendini savunmak isteyen bir toplum için partinin gereksizliğini savunmak kolay değildir. Fakat bu durumlar partilerin hiç gereksizleşmeyecekleri anla-

mına gelmez. Bir toplum geliştikçe ve kendi işlerini tüm mensuplarıyla birlikte yaptıkça partileşmenin anlamı kalmaz. Yine bir toplum ilkel klan halindeyken ve kabile boyları halinde yaşarken partileşme ihtiyacı duymaz. Tüm klan veya kabile zaten bir parti gibidir. Partilerin oluşması toplumda karşıt sınıflar ve çıkarların varlığını gerektirir. Sınıfsal farklılıklar ortadan kalktıkça ve çıkarlar ortaklaştıkça ayrı partileşmelerin anlamı kalmaz. Bazen de aynı toplumsal işlev için birden fazla parti kurulur. Bu tür partiler de tutarlılığı ve rol oynayabilirliğiyle kendini kanıtlayan bir parti karşısında tasfiye olmaktan kurtulamazlar. Anlatılanlar toplumsal partilerden neden vazgeçemeyeceğimizi ortaya koymaktadır. Devlete sahip olmak bile partileşme ihtiyacını tümüyle gidermeye yetmez.

PKK'nin daha doğuşta büyük ilgiyle karşılanması, Kürt toplumunda büyük bir boşluğu doldurmasından ve hayati bir ihtiyacı gidermesinden kaynaklanır. PKK söylem ve eylemiyle tutarlılığını ne denli kanıtladıysa, toplumda kabul görmesi de o denli arttı. Tüm yetmezliklerine, hatta verdiği zararlara rağmen toplumdaki itibarını ve vazgeçilmezliğini koruyabilmesi, tarihsel-toplumsal bir ihtiyacı karşılamasından, böyle bir rol oynamasından ileri gelmektedir. PKK'nin yeni dönemde de rolünü oynayabilmesi, tarihsel ihtiyaca cevap vermesine ve güncel görevlere doğru sahip çıkmasına bağlıdır. Kürt kimliğinin tanınması ve özgür yaşam iradesinin belirmesi toplumsal sorunun tümden çözüme kavuştuğu anlamına gelmez; sadece önemli bir aşamanın kat edildiğini gösterir. Kimlik ve özgürlük arzusunun sağlam güvencelere kavuşturularak süreklilik kazandırılması çözümü beklenen sorunların başında gelmektedir. Hiçbir yasal, ekonomik, politik ve savunma güvencesi olmayan Kürt kimliği ve özgür yaşam arzusu düşmanları tarafından her an bastırılabilir ve katliamlara tabi tutulabilir. PKK'nin bu nedenlerle asıl bundan sonra pozitif rolünü başarıyla oynaması gerekir. PKK şimdiye kadar negatif görevleri, yani olumsuzlukların önlenmesi anlamındaki görevleri başarmak istedi. Bundan sonra ise pozitif yönü ağır basan inşa görevlerini başarması gerekir. PKK temelinde demokratik ulusun inşasının yattığı bu görevleri ancak açıklanmaya çalışılan kimliği ve bu kimliğin anlamını kazanmakla başarabilir. Herhangi bir PKK'lilikle bu görevler başarılamaz.

Demokratik ulus inşası sosyalizmin inşasından öncelikli olup, sosyalizme giden yolu da açar. Bu inşa sosyal bilimde devrimi gerektirirken, ahlaki ve politik görevleri birlikte yerine getirmekle de bağlantılıdır. Kapitalist modernitenin tüm kuşatmalarına rağmen, PKK öncülüğü bu çerçevede rolüne sahip çıktıkça başarılı olabilir. Bu durumda kadroların kendilerini eğitmeleri ve özgür yaşam felsefesini yaşam tarzı haline getirmeleri şarttır. Parti bir bütün olarak karşıdan ve içten her türlü saldırıya karşı kendisini ancak ideolojik ve politik kimliğiyle savunabilir; hamle gücünü kazanıp toplumla bütünleşebilir. Parti kadroları tamamıyla ideolojik ve politik yeterlilikle birlikte, özellikle her koşul altında özgür yaşam ahlâkına bağlılığı sergileyecek güçte olmak durumundadır. Ortadoğu kültüründe 'insan-ı kâmil' denilen kendi kendine yeterli birey olma gücünü güncelleştirerek sağlamak durumundadır. Tüm iktidarcı,

milliyetçi, cinsiyetçi, dinci ve liberal köreltici ve hakikatten uzaklaştırıcı ideolojileri ve yaşam tarzlarını boşa çıkaracak gücü sergileyebilmelidir. Çağlar boyunca insan-ı kâmillere duyulan ihtiyaç en çok günümüz için gerekli olup, bu da ancak modern sosyalist kadrolar olmakla mümkündür. Ancak böylesi kadroların varlığı temelinde demokratik ulusal yaşamın inşa sürecine girişilebilir. Her kadro gerektiğinde kendini yüzlerce demokratik ulus örgütüne dönüştürerek görevini başarabilir. Yoksa adı geçen ideolojiler ve yaşam tarzlarının etkisi altında yaşayan bir kadro ve örgütü ancak sorunların kaynağı olabilir. İdeolojik, politik, ahlaki ve örgütsel yeterlilik her önder kadronun demokratik ulus inşasındaki başarı güvencesidir.

Yoldaşlık ilişkilerini iyi kavramak gerekir. Yoldaşlık ilişkileri toplumsal ilişkilerin özünü yansıtır veya yansıtmak durumundadır. Tarihsel toplumu olduğu kadar geleceğin toplumunu da yansıtır. Esas olarak ideolojik ilişkilerdir; ideolojinin açığa vurduğu ve ortaya çıkmasına yol açtığı hakikat ilişkileridir. İki yoldaşın birliği bu anlamda sadece ideolojik birlik olmayıp, ideolojik kapasitenin yol açtığı hakikat birliği olarak yaşanmak durumundadır. İki yoldaş eğer gerçekten yoldaşlık sırrına erip birlik olmuşlarsa, bunu hakikatin güçlü temsili olarak kavramak gerekir. Yoldaşların yoldaşı olmak, temsil edilen hakikatten pay almak demektir. Bunun dışında boşuna yoldaş tanımı aramamak gerekir. Büyük hakikat derdi olmayanların 'yola' girmemeleri gerekir.

Basit hevesler, güdüler ve çıkarların peşinde olanlar asla yoldaş olamazlar. Bunlarla yoldaşlık yapılamaz. Kör inançların, fanatik duyguların meczubu gibi olanlar da yoldaş olamaz. Hele hele karı-koca ideolojisini aşmamış, basit eril-dişil ilişkisini kırıp zihniyet dünyasını özgürleştirememiş olanlar yoldaşlıktan dem vurmamalı ve bu yola girmeye boşuna heves etmemelidir. Yoldaşlık ilişkisi para, mal, mülkiyet, karılık-kocalık, tüketim eşyalarına heves etme, nefsinin peşinde koşma, iktidar derdine düşme, kör cesaret veya korkuya kapılma gibi hakikat yolcusu olmaktan ve temsil edici kimliğine varmaktan alıkoyucu her türlü ilişki, düşünce, söylem ve eylemden uzak tutulmalıdır. Bu yönlü tehlikelere başarıyla karşı koymalı; aynı zamanda büyük hakikatleri her koşul altında söylemleştirecek ve eylemleştirecek ideolojik, politik, ahlaki ve örgütsel donanımla yüklü olmalıdır. Birleşilmesi, birlik olunması düşünülen parti ancak bu kapsamdaki yoldaşlık ilişkileriyle gerçekleştirilebilir, tarihsel toplumun ve geleceğinin sözcüsü ve iradesi olabilir. PKK de ancak bu ölçülerdeki yoldaşlık ilişkileriyle tarihsel ve toplumsal rolünü oynayabilir.

PKK somut ve güncel olarak dev gibi iki sorunla karşı karşıyadır. Birbirleriyle sıkı diyalektik bağ içinde olan barış ve savaş sorunlarından bahsediyoruz. Demokratik ulus olma hakkının kabulü Kürt sorununda barışçıl çözüme en yakın asgari çözüm formülüdür. Fakat Kürdistan ve Kürtler üzerindeki soykırım statüsünde ısrar eden güçler, ulus-devlet bütünlüğü içinde bir barışçıl demokratik çözüm formülüne bile yaklaşmak istememektedir. İnkâr ve imha hakkına ve gücüne sahip olmakta ısrar etmektedir. Kürdistan'ı ve Kürtleri aralarında paylaşan ulus-devletçi güçler ve sömürü tekelleri, Kürt kökenli işbirlikçileri ve ajanları, soykırım siyasetini 'bireysel haklar' kandırmacası altın-

da süsleyip maskeleyerek tekrar sürdürmek istiyorlar. Bunu vazgeçilmez ulusal ve sınıfsal hakları saymaktadırlar. Bu tutum ulus-devlet bütünlüğü içinde bile barışa ve demokratik çözüme imkân vermez. Barış ve demokratik çözüm olmayınca, bunun karşılığı tüm boyutlarıyla askeri, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, diplomatik ve psikolojik yöntemlerle soykırım savaşının bütünlük içinde yürütülmesidir. Zaten yürürlükte olan da büyük kısmı gizli ve örtülü olarak yürütülen bu Kürt soykırım savaşıdır. Yüzyılı aşkın süredir büyük kısmı tek taraflı yürütülen ve Kürtleri tarihten silmeyi ve özgür toplum olmaktan çıkarmayı hedefleyen savaş pek çok müttefikle yürütülen soykırım savaşıdır.

Son otuz yıllık savaşımdan çıkarılacak derslerle anlamlı bir barış ve demokratik çözüm gerçekleşebilirdi. Kürt ulus-devletçiliğine ihtiyaç duymadan, hatta hâkim ulus-devletleri federasyon tarzı biçimlere dönüştürmeden gerçekleştirilmesi mümkün olan en başarılı çözüm demokratik ulus olma hakkının kabulüydü. Bu temelde devletle geliştirilen diyalog sonucunda sunduğum 160 sayfalık '**Yol Haritası**' bunun için gereken çözüm ve barış ilkelerini yeterince ifade ediyordu. Ama soykırım geleneğinin güçlü etkilerini taşıyan devlet içi kesimlerle politik oligarşi (devlet propaganda aygıtı) barışa ve demokratik çözüme bir türlü karar verememektedir. Çeşitli defalar geliştirdiği tek taraflı ateşkes denemelerine rağmen, KCK gereken karşılığı bulamamıştır. Sürekli diken üstünde bir durum hüküm sürmektedir. Çok açık ki, bu durum uzun süremez. Ya iki tarafın da üzerinde ana ilkelerde uzlaştığı kalıcı, anlamlı ve onurlu bir barış ve demokratik çözüm sürecine girilecek, ya da otuz yıllık savaş sürecinin çok üstünde, yoğun geçecek yeni ve nihai bir savaş aşaması daha yaşanacaktır. PKK her iki süreç üzerinde tüm yönleriyle yoğunlaşmak durumundadır. Onurlu bir barış ve demokratik çözüm büyük entelektüel ve politik yetenek ister. Düşünülen barış ve demokratik çözümün tüm halkça paylaşılması gerekir. Sadece anlaşılmasını değil, bu temelde halkın eğitilmesini, örgütlendirilmesini ve eylemli kılınmasını gerektirir; binlerce tartışma ve karar toplantısını, binlerce örgütlenme ve eylemini gerektirir. Söz konusu olan, tarihsel bir barış ve tüm bölge halklarına ve insanlığa örnek teşkil edecek bir demokratik siyasal çözüm tarzıdır.

Daha güçlü bir olasılık gibi duran savaş sorunları üzerinde de kafa patlatmak gerekir. Geçen otuz yıllık savaş deneyimi en acemice, hatta provokatörü bol olan, gerilla tarzını asgari düzeyde bile tutturamayan, yarı-isyana yarı-gerillaya benzeyen bir tarzda yürütüldü. Önümüzdeki savaş tarzı böyle olamaz. Her şeyden önce halk eski halk değildir; savaşın gerçek halk savaşı boyutunda yürütülmesini dayatmaktadır. Otuz yıllık deneyimden sonra savaş önderliği yani HPG de kendini bütünleşik bir kır-kent savaşına hazırlamak, gece-gündüz, yaz-kış, köy-kent, dağ-ova demeden, on binlerin aynı anda her alanda cereyan etmesi muhtemel olan savaşını geliştirmek, yürütmek ve denetlemekle yükümlüdür. KCK kapsamında yürütülse de, PKK yeni savaş döneminin ideolojik, politik, ahlaki ve karar sorumluluğunu paylaşmak durumundadır. Eskisi gibi partizan savaşı, yarı-isyan yarı-gerilla, hatta avare-asi türü çatışmalar döneminin tekrarlanamayacağını, tekrarlansa da kabul göremeyeceğini bilmek

ve buna göre yeteneğini geliştirmek durumundadır. Yeni savaş aşaması ne denli gelişirse gelişsin, ortaya çıkacak tüm sorunlara ideolojik, politik ve ahlaki yetkinlik ve kararlılık yeteneğiyle her bakımdan zamanında cevap vermek zorundadır. Tüm iç ve dış koşulları değerlendirmek kadar, savaşın alabileceği tüm boyutların sonuçlarına zamanında katlanma ve lehe çevirme sorumluluğu da buna dahildir. Yeterli olamamak ve cevap verememek, PKK'de eskisi gibi anlayışla karşılanacak durumlar olamaz. Hesap vermek kadar hesap almak da daha yakıcı olacaktır. Eskisi gibi sorumluluğu birilerine yıkarak veya tasfiyeci pratiklere bel bağlayarak kurtulmak veya sıyrılmak mümkün değildir. Mevcut halk ve parti gerçeği buna imkân vermez. Kaldı ki, eski tasfiyeci ve kaçak unsurların akıbeti belli olmadığı gibi pek parlak da değildir. Devletler bile geçmişe ilişkin kendi gerçeğiyle yüzleşmeye ve kendisini temizlemeye çalışırken, itirafçı, işbirlikçi ve tasfiyeci unsurların durumu vahametini açıkça ortaya koymaktadır.

Bundan sonra her şey ya onurlu bir barış ve demokratik çözüm, ya da topyekûn nihai bir savaşla bağlantılı olarak anlam bulacak ve yaşam değeri kazanacaktır. Arada kalanlar çiğnenip geçilecektir. Tarihsel dönemler tarihsel kararlar ve eylemlerle geçer. Gerisi uçup gidecek olan yalanlar ve hayallerdir. Kendini birey, örgüt ve halk olarak, devlet ve parti olarak böylesi dönemlere hazırlayamayanlar, hazırlayıp da yanıt oluşturamayanlar tarihin çöp sepetine atılmaktan kurtulamazlar. PKK ancak geçmişin deneyiminden çıkarılacak dersler temelinde günceli tüm yönleriyle değerlendirip gerekli hazırlıkları yeterince yapmak ve pratiğin üzerine aynı cesaret ve kararlılıkla yürümekle önündeki iki tarihî görevin üstesinden gelebilir. Süreçten büyük zaferler veya yenilgiler beklemek gerçekçi değildir. Sonuç mutlaka onurlu bir barış ve daha da netleşmiş demokratik ulusal çözüm lehine olacaktır. Gerisi soykırım girdabında kaybolmaktır ki, mevcut insanlık durumu buna imkân vermeyecektir.

Tüm koşullar önümüzdeki sürecin olası gelişmelerini çağdaş tarihteki büyük Fransız ve Rus Devrimleri kadar önemli kılmaktadır. İster savaş ister barışla gerçekleşsin, Kürt halkı kendisi için sadece ulusal demokratik sorunu çözmüyor, bütün Ortadoğu bölgesi ve insanlık için büyük anlam ifade edecek olan bir çıkışı gerçekleştiriyor. Bu çıkışla sayıları her gün çoğalan kapitalist modernitenin ulus-devlet aygıtlarına bir yenisini eklemiyor; modernitenin çoktan hazırlamış olduğu kapitalist statüye, tekellere ve sanayi dünyasına katılmıyor; yeni bir uygarlığın, modernitenin ışıklarını saçıyor. Demokratik modernite olarak da adlandırılabilecek bu modernite çıkışı, tarihinin en kaotik dönemlerinden birini yaşayan Ortadoğu kültürüne gerekli çözüm yolunu gösterebilecektir. Bu rol çözümleyici değerini daha şimdiden özellikle Irak (Uruk) üzerinden kanıtlamış bulunmaktadır. Yaşanan ve bir nevi 'Üçüncü Dünya Savaşı' diyebileceğimiz bu süreç, PKK'yi tıpkı uygarlık tarihinin şafak vaktinde Zagros-Toros eteklerinde Proto Kürtlerin oynadığı rolün bir benzerini bu sefer sınıfsız, devletsiz, ekolojik kent, kârsız ekonomi ve demokratik toplum doğrultusunda yeni uygarlık ve demokratik modernite lehine oynamaya aday kılmaktadır.

PKK kendini baştan beri bu tarihsel role uygun olarak tanımladı. Birçok eksiği ve yanlışı olsa da, fırtınalı geçen son otuz yılı bu rolünü oynayabileceğinin kanıtıdır. Seslendiği Kürdistan halkı kendisine olumlu yanıt vermiştir. Kürdistan artık eski mezar sessizliğinde değildir. Önümüzdeki süreç ister barış ister savaşla kazanılsın, sonuç demokratik ulusların inşa çağı olacaktır. Böylece binlerce yıldır süren sınıflı, kentli ve devletli uygarlık oyunlarının kan deryasına çevirdiği, kabilelerin, dinlerin, mezheplerin ve ulusların birbirini boğazladığı Ortadoğu uygarlık kültüründe, demokratik ulusların bütünlüğü üzerinde yükselen demokratik modernite çağı olacaktır.

B- KCK VE DEMOKRATİK ULUS ÇÖZÜMÜ

Denilebilir ki, PKK'nin şimdiye kadarki mücadelesi esas olarak Kürt sorununu görünür kılma amacına yönelikti. Ortaya çıkış koşullarında Kürt realitesinin inkâr edilmesi doğal olarak varlık sorununu gündeme getiriyordu. PKK de önce ideolojik argümanlarla sorunun varlığını kanıtlamaya çalıştı. Türk Solunun dahi soruna realist yaklaşmaması, ülke ve ulus bazlı düşünme ve örgütlenme gereğini ortaya çıkardı. PKK'nin ad olarak ortaya çıkması da yaşanan süreçle bağlantılıdır. İnkârcılığın ince yöntemlerle solda da sürdürülmesi, ayrı kimlikler temelinde örgütlenme ve eylemliliği gündeme taşıdı. Geleneksel inkâr ve imha politikasında ısrar eden Türk ulus-devleti bu sürecin herhangi bir politik çözüm arayışıyla ele alınmasına imkân vermeyince, tersine bu arayışı 12 Eylül darbesine doğru tırmandırılan faşist terörle karşılayınca, PKK'nin devrimci halk savaşı hamlesi tek seçenek olarak gündeme geldi. Bu durumda PKK ya Türkiye'nin demokratik sol grupları gibi tasfiye olacak ya da direnişte karar kılacaktı. Kürt sorununun ideolojik kimlik sorunu olmaktan çıkıp savaş sorununa dönüşmesinde, sistemde örtülü olarak yürütülen inkâr ve imha politikasının 12 Eylül faşizmiyle açık terör halinde sürdürülmeye çalışılmasının belirleyici payı vardır. 15 Ağustos 1984 Hamlesini bu çerçevede değerlendirmek daha gerçekçi olacaktır. Hamle kurtuluş hareketinden ziyade, varlığın kanıtlanması ve sürdürülmesi amacına çok daha yakındır.

İnkâr ve imha politikası sadece gizli ve örtülü olarak sürdürülmüyordu. Bu politikanın seksen yıllık uygulamaları Kürtlerde önemli bir yabancılaşmaya yol açmıştı. Kürtler kendi varlıklarını terk etmeye zorlanmıştı. Zorla ve ekonomik araçlarla sağlanan bu terk ediş önemli oranda içselleştirilmişti. Kendine yabancılaştırılan bir halk ve toplum gerçekliği söz konusuydu. 15 Ağustos Hamlesi esas olarak bu yabancılaşmayı kıracak, böylelikle inkâr ve imha politikasını ve sonuçlarını boşa çıkaracaktı. Bu anlamda önemli oranda başarılı olunduğunu belirtmek gerekir. Kürtlük yeniden gün yüzüne çıkıyor, Kürtlerin kendilerince kabul edilen bir olguya, realiteye dönüşüyordu. Kabul görme devletler katında da gerçekleşmişti. Ancak sorunun kabul görmesi çözülmesi anlamına gelmiyordu. Çözüm niyetleri ortaya çıkmayınca, çatışma ve sınırlı savaş ortamı yozlaşarak devam etti. Her iki taraf da sorunu askeri zorla çözme konumundan uzaktı. Zaman zaman bu şansı elde etseler de, kullanma yeteneğini gösteremediler. 1993'teki çözüm şansı sabote edilince, çatışma süreci daha da acı-

masızca ve yozlaşarak devam etti. Bu anlamda1993-1998 dönemi taraflar açısından askeri çözüm şansının boşa çıkarılması biçiminde de ifade edilebilir. 1993'teki politik arayış komplo ve suikastlarla boşa çıkarılmasaydı, hem Kürt sorununun çözümünde hem de TC'nin yapılanmasında çok daha pozitif bir dönem başlayabilirdi. Kaçan veya kaçırılan bu tarihî fırsat oldu. 1997-'98'deki çözüm arayışları da aynı akıbete uğradı veya uğratıldı. Aynı komplocu ve suikastçı güçler siyasi çözüme şans tanımadılar. İmralı'daki görüşme süreci çelişkili bir durumu ortaya çıkardı. A. Öcalan şahsında çözüm yanlılarıyla karşıtları arasında büyük bir çekişme yaşandı.

Çatışma başlangıçta her iki tarafın iç bünyesinde de devam etti. Fakat PKK'nin 2005'ten itibaren kendisini KCK temelinde çözümleyici bir güç olarak netleştirip sunması TC içindeki iktidar tartışmasını ve çatışmasını hızlandırdı. Bu tartışma ve çatışma Kürt sorununun çözümünde kilit rol oynuyordu. A. Öcalan hem PKK'ye hem de TC'ye karşı tavrını KCK çözümünden yana koydu. Bu durumda tam uzlaşmış olmasalar da, PKK ile devlet kurumları arasında yeniden diyalog süreci başladı. Diyalogda AKP'nin payı pek yoktu. Bu bir devlet inisiyatifiydi. AKP'nin 4 Mayıs 2007'de Dolmabahçe gizli mutabakatıyla Genelkurmay Başkanlığıyla, daha sonra 5 Kasım 2007'de ABD ile uzlaşması durumu daha da karmaşık hale getirdi. AKP Hükümeti PKK'yi tasfiye temelinde çözüm arayışına girdi. Göstermelik bazı haklar (Kürtçe kurs, çok kısıtlı yayın serbestisi) karşılığında dış destekler de sağlanarak savaş yeni boyutlara taşındı. Başbakan R. Tayyip Erdoğan, 2005'te Diyarbakır'daki konuşmasında önemli bir taktik hamle yaparak Kürt sorununa çözüm vaadinde bulundu. Bu vaatlerde PKK'yi tecrit etme ve AKP'ye destek sağlama temelinde adı geçen sözde bireysel haklara dayalı niyetler söz konusuydu. Üzerinde oldukça çalışılmış, ABD, AB ve komşu ülkelerin yanı sıra içte diğer devlet partileri, birçok basın yayın kuruluşu ve sivil toplum örgütüyle yeniden örgütlendirilmiş, Kürt işbirlikçilerin desteğinin sağlandığı bir tasfiye planı 'demokratik açılım' adı altında piyasaya sunuldu. Ayrıca pratikte eskisinden katbekat arttırılmış, askeri, siyasi, ekonomik, kültürel, psikolojik ve diplomatik cephede yoğunlaştırılmış topyekûn bir seferberlik ve eylem hamlesi planla birlikte uygulamaya konuldu. Yeni milis güçler eskinin Ülkücüleri ve Hizbullah'ı değil, bizzat AKP Hükümetinin yönetimi altında geliştirilen ve çok parçalı inşa edilen bir nevi 'Kürt Haması'ydı. Deniz Baykal'ın CHP'siyle ordu içinde bazı komutanların da başlangıçta uzlaştığı ve desteklediği plan ve hamle buydu. Devlet içinde bazı kurumların önemli muhalefetiyle karşılaşsa da, bu planın yürütülmesinden çekinilmedi. KCK operasyonları bu plan ve uygulamaların can alıcı bir parçasıydı. Hava saldırıları ve Güney Kürdistan'a icazetli operasyonlar da aynı plan kapsamındaydı.

Planın ve uygulamaların arkasında 2002-2004 tasfiyecilerinin sergiledikleri tavrın ve geliştirdikleri ilişkilerin de önemli payı olduğunu önemle belirtmek gerekir. Aslında plan ve uygulamalardan AKP ve işbirlikçileri tam başarı bekliyorlardı. Karmaşık ve çok boyutlu olan bu plan kendilerince bu sefer tarihî bir başarıyla sonuçlanabilirdi. Gerçekten karmaşık olan ve kurnazca sahnelenen

bu planın başarısı önündeki tek engel PKK gibi görünüyordu. Dolayısıyla hamle tüm yönleriyle PKK'nin tecridine ve silahsızlandırılmasına kilitlendi. Bu temelde tüm güçler kullanıldı. Takke düştü kel göründü misali kendini açığa vurmayan güç neredeyse kalmadı. Ama hem kendini KCK olarak demokratik ulus çözümü temelinde sunması ve pratikleştirmesi, hem de daha önceki yetersizlikler ve saplantılardan önemli ölçüde arındırması PKK'nin tasfiyesini imkânsız kılıyordu. Eskisi kadar bile darbe alması mümkün değildi. Dönüşüm ve düzeltme hareketi yeni olmasına rağmen, oldukça ilerleme ve gelişme sağlamıştı. AKP'nin belki de ilk defa ordunun önemli bir kesimiyle hayata geçirmeye çalıştığı bu planın boşa çıkacağı aslında daha başından belliydi. Ama AKP bu planı ordunun da dolaylı desteğiyle iktidara iyice oturma temelinde kullanmaktan geri durmadı. Denedikçe ve iktidardaki konumunu pekiştirdikçe, Kürt sorununun çözümü konusunda teorik ve pratik olarak ciddi ve dürüst hiçbir hazırlığı, çabası ve inancı olmadığı halde, mal bulmuş mağribi misali sarıldığı 'demokratik açılım' sözcüklerini sakız gibi çiğnemeye devam etti. İktidar merkezli, tam günübirlik, kâra bakan bir tüccar hesabı söz konusuydu. Kürt sorunu bu kapsamda daha da karmaşık bir hal aldı. Karşısında anlamlı ve onurlu bir barış ve demokratik çözüm şansını bulamazsa, bu sefer 'varlığını koruma ve özgürlüğünü öz gücüyle sağlama'yı esas alacağı topyekûn bir direnme ve özgür yaşam aşamasına girecektir.

1970'lerin başlarında yola çıkan PKK'nin bu aşamada önündeki görev Kürt varlığını tartışılır olmaktan çıkarmak ve Kürt sorununu reel sosyalist bir devlet anlayışıyla çözmeye çalışmaktı. Kürt varlığını tartışılır olmaktan çıkarmasına rağmen, ulus-devletçilikte âdeta çakılıp kaldı. Yaşanan özeleştiri süreci ulus-devletçiliğin anti-sosyalist ve anti-demokratik özünü ortaya koydu. Demokratik toplum olmadan sosyalizmin inşa edilemeyeceğini netçe yaşayan PKK, Kürt sorununun çözümünü demokratik ulus inşasında gördü. Şimdi gördüğümüz sorundaki kayma bu amaca demokratik yasal siyasetle mi, yoksa topyekûn devrimci halk savaşımıyla mı varılacağına ilişkindir.

1- TC'de Hegemonik İktidar Kayması

Anadolu'da 1920'lerin başlarında verilen Türk-Kürt Ulusal Kurtuluş Savaşımı sonrasında Osmanlı devlet enkazı üzerinde Misak-ı Milli çerçevesinde demokratik cumhuriyet şansı doğmuştu. 1919'daki Amasya Tamimi ile Erzurum ve Sivas Kongrelerinde bu yönde temel adımlar atılmıştı. 1920'de açılan TBMM'nin ilk Anayasasında (1921) kurulacak rejimin demokratik nitelikleri açıkça yansıtılmaktaydı. Kürtlere ilişkin 10 Şubat 1922 tarihli Kürt Özerklik Yasası TBMM'de ezici çoğunlukla kabul edilmişti. M. Kemal 1924 başlarında düzenlediği İzmit Basın Konferansında, Kürtler için çözüm modeli olarak sınırlara dayanmayan en geniş 'muhtariyet'ten, yani demokratik özerklikten bahsetmekteydi. Misak-ı Milli kapsamında olan bugünkü Irak Kürdistan'ı üzerinde İngilizlerle varılan uzlaşma sürecinde, Kürtlere yönelik en tehlikeli komplo sürecine de adım atıldı. İngilizlerin M. Kemal önderliğine dayattığı 'ya Cumhuriyet ya Musul-Kerkük' ikilemi bu komplonun temelindeki politik giri-

şimdi. Sonuçta Musul-Kerkük'ün İngilizlere bırakılmasına karşılık TC'nin payına düşen Kürdistan'ın inkârı ve imhası oldu. Bu ikilem Cumhuriyet'i hızla tek parti diktatörlüğünün kılıfı haline getirdi. 15 Şubat 1925'te Şeyh Sait önderliğine düzenlenen komployla Kürtlerin ipi çekildi. Bundan önceki ilgili bölümlerde üzerinde uzun uzadıya durduğumuz bu konuyu ana tezler halinde değerlendirirsek şunları belirtebiliriz:

a- İttihat ve Terakki'nin İkinci Meşrutiyet iktidarında Yahudi kadrolar ve sermayesince desteklenen Jön Türklerin, yani genç Türk burjuvazisinin gelişmesi Cumhuriyet'le birlikte daha da hızlandı. Ulusal Kurtuluş Savaşında müttefiki olan komünistleri, ümmetçileri ve Kürtleri sadece iktidardan dışlamakla kalmadı, ötekileştirdi. Sadece İngiltere destekli Yahudi Siyonist kadrolarla sermayedarları kendisine müttefik seçti. İktidar ve ekonomik tekel esas olarak bu iki güç arasında paylaşıldı. Yahudiler açısından bu sistem Proto-İsrail anlamına gelmektedir. Rejime verilen İngiliz desteği de bu çerçevededir. Asıl müttefiklerinden kopartılan ve çeşitli komplolar ve suikastlarla etkisizleştirilen M. Kemal, tanrısal nitelikler atfedilen bir sembol olarak Çankaya'daki yeni tapınağa mahkûm edildi. Cumhuriyet'in diğer kurucu kadrolarınca oluşturulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1925) ve Serbest Fırka (1930) tasfiye edilerek, tek partili proto-faşist Beyaz Türk rejimi kesinleştirildi. Cumhuriyet'in demokratik inşa şansı böylece ortadan kaldırıldı.

b- Bu rejimi gerek Osmanlı dönemine gerekse Cumhuriyet'e yol açan Ulusal Kurtuluş Savaşındaki rollerine ihanet sayan Kürtler, kendilerini 15 Şubat 1925 komplosuyla karşı karşıya buldular. Kürtler tarihte Türklerle karşılaştıklarında, ortak stratejik çıkarlar nedeniyle hep ortaklığa yakın bir müttefiklik statüsünde yaşamayı tercih etiler. Bu yaşamı fethedildikleri ve zorla boyun eğdirildikleri için değil, çıkarlarına uygun buldukları için benimsediler. Malazgirt (1071), Çaldıran (1514) ve Ridaniye (1517) Savaşları ile Ulusal Kurtuluş Savaşının (1919-1922) neredeyse beş yüz yıllık aralıklarla aynı stratejik gerekçeler temelinde ortaklaşa girişilmiş ve kazanılmış savaşlar olması bu gerçekliği doğrular. Türk-Kürt ilişkileri tarih boyunca karşılıklı rızaya dayanan ve güçlü stratejik, dinsel, siyasal, ekonomik ve kültürel temelleri bulunan ilişkilerdir. Kürtler proto-faşist Beyaz Türk komplosuyla birdenbire tek taraflı bir inkâr ve imha çemberine alınınca varlıklarını savunma konumuna düştüler. Bu sürece isyan bile denilemezdi. Tek taraflı komplolarla yürütülen ve amacı etnik ve ulusal kimlik olmaktan çıkarmak, yani tasfiye etmek olan saldırılar karşısında Kürtler daha da ezilmekten kurtulamadılar. 1938'lere kadar fiziki olarak sürdürülen bu inkâr ve imha kampanyası, daha sonrasında ağırlıklı olarak asimilasyonist yöntemlerle sürdürüldü. Kürtler Kürt olarak tüm askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sahalardan silindiler. Kürtçe adlar bile yasaklandı. Pazarlarda bile dillerini kullanamaz oldular. Homojen, tek tip vatandaşlık üzerinden bir ulus-devlet inşa ediliyordu. Açık ki, Prusya modelini esas alan bu devlet Hitler'le varılan Alman faşist devletinin de prototipini oluşturuyordu. Öyle kökleşti ki, tüm Cumhuriyet tarihi boyunca sağcısı, solcusu, İslâmcısı ve liberali ile bu modelden etkilenmeyen düşünce, siyasi elit ve çevre kalma-

mış gibidir. Kısacası bu döneme Birinci Cumhuriyet dönemi de diyebiliriz. Banisi yani kurucusu 1930'ların proto-faşist CHP'sidir. Değişik pratiklerle de icra edilse, bu sistem 1980'lere kadar taşınabilmiştir.

c- 12 Eylül 1980 askeri darbesi içte halkların artan muhalefeti, dışta değişen Ortadoğu konjonktürü (İran İslâm Devrimi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali) nedeniyle ilk Cumhuriyet'in 'laik Beyaz Türk milliyetçiliği' yerine 'Türk İslâm-Yeşil Türk milliyetçiliği'ne dayalı İkinci Cumhuriyet'in inşasına girişti. Bu inşa girişiminin hedefinde de esas olarak demokratik ve sosyalist Türk muhaliflerle Kürt ulusalcı muhalifler vardı. Ümmetçileri, daha doğrusu İslâmcı Evangelistleri (Musevi-İslâm yenilikçi tarikatı) kendisine ideolojik zemin seçti. Aslında Nurculardan tutalım tüm Nakşî ve Kadirî tarikatları kendilerini hızla yenileyip ABD'deki Hıristiyan-Yahudi Evangelistlerin Türkiye versiyonu olan modern İslâmî-Yahudi ekolüne dönüştüler. 12 Eylül faşizminin esas ideolojik zemini bu ekoldür.

Reagan-Thatcher-Kohl hegemonyasının Türkiye versiyonu oluşturulmuştu. Bu yeni sistemde ilk etapta demokratik ve sosyalist güçler tasfiye edildikten sonra, tümüyle PKK öncülüğünde direnişe geçen Kürtlere yüklenildi. Cumhuriyet'in bir nevi 1925-1938 süreci tekrarlanır gibiydi. Yani 1984-1998 döneminin İkinci Cumhuriyeti, Birinci Cumhuriyet'in 1925-'38 döneminin tekrarıydı. Sistemin çıkmazını gören ve siyasi yöntemle çözümden yana olanların tasfiyesiyle birlikte rejim kendini iyice kurumlaştırdı. İkinci Cumhuriyet de faşizm ile sonuçlandı. Fakat bu seferki ideolojik maya beyazdan yeşile çalmaktaydı. Daha muhafazakâr bir cumhuriyet anlamını da taşımaktaydı. Kürtlerin payına düşen aynı inkâr ve imha siyasetiydi. 1925-'45 döneminde inkâr ve imha politikasının arkasındaki küresel hegemonik güç, esas olarak küresel sistemin de hegemonik gücü olan İngiltere'ydi. İkinci Cumhuriyet'in arkasındaki küresel hegemonik güç ise yine küresel sistemin de hegemonik gücü olan ABD'ydi. Hegemonik sistemin 1920'lerden beri Kürtlere biçtiği 'sorunlu tutma' statüsü 2000'lerin başlarına kadar değişmeden sürdü.

d- 1980 darbesiyle başlayan İkinci Cumhuriyet 2000'lerin başlarında yaşanan şiddetli bir bunalımla Birinci Cumhuriyet'ten kopmayı yaşadı. Birinci Cumhuriyet'ten kalma ideolojik, politik, ekonomik ve sosyal yapılar krizden ağır darbe alarak zayıf düştüler. ABD'nin de destek vermesiyle temeli 1980 öncesinde atılan Evangelist İslâm-Yahudi ideolojik ve ekonomik tekelleri, AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) somutunda devlet iktidarına da el attılar. Zayıf düşen Birinci Cumhuriyet'in zihniyet ve kurumlarına karşı İkinci Cumhuriyet'in ideolojik ve altyapısal kurumlarını hızla inşa etmeye yöneldiler. AKP iktidarı denilen olgunun arkasında ABD Neo-conlarıyla (yeni liberal muhafazakârlar) hızla palazlanan Konya-Kayseri merkezli Anadolu sermaye tekellerinin işbirliği yatmaktadır. Bir anlamda 1923'lerden beri iktidardan dışlanan İslâmcı anlayışa devletin kapısı tekrar açılmış oluyordu. Fakat sosyalistler, radikal demokratlar ve kolektif Kürt kimlik ve özgürlükçülerine devlet kapıları sımsıkı kapalı tutulmaya devam ediyordu.

AKP bir anlamda CHP'nin Birinci Cumhuriyet'teki rolünü daha kısa bir süre içinde İkinci Cumhuriyet'te oynamış olmaktadır. Şüphesiz sermaye ve iktidar tekelleri arasında bir hegemonik kaymadan bahsedilebilir. İki hegemonik güç arasında elbette Çin Seddi yoktur. Cumhuriyet'in birçok ideolojik ve politik kurumunu ortaklaşa paylaşmaktadırlar. Fakat yine de aralarında önemli farklar, dolayısıyla çelişkiler vardır. Görünüşte çatışmalar laiklik-şeriat ekseninde, daha çok da sembolleşmiş olarak türban tartışmalarında geçmektedir. Özünde ise iki hegemonik kesim arasında ciddi ideolojik, politik, ekonomik ve kültürel çelişkiler vardır. Çelişkiyi tarihsel arka planıyla bağlantılandırırsak, Osmanlı-Cumhuriyet çelişkisi Yeni Osmanlıcılar-Laik Cumhuriyetçiler çelişkisi olarak devam etmektedir. AKP'yi 12 Eylül rejiminin ideolojik, politik, ekonomik ve kültürel kurumlaşması olarak değerlendirmek daha gerçekçidir. Birinci Cumhuriyet'in CHP'si neyse, 12 Eylül'ün İkinci Cumhuriyet'inin AKP'si de odur. AKP hegemonik iktidarını kendi anayasasıyla (Aslında 12 Eylül anayasasının liberal versiyonudur) taçlandırmak istemektedir. 2011 seçimlerinin temel hedefi budur.

e- AKP hegemonyasının Kürt politikası CHP hegemonyasının politikalarından farklı değildir. Her iki parti de Kürtleri inkâr ve imha politikasını eskisi gibi sürdüremiyorsa, bunun temelinde PKK'nin yürüttüğü ve bastırılamayan mücadelesi yatmaktadır. Yoksa kendisine kalsa, AKP'nin Kürt inkârcılığı ve imhacılığı CHP'ninkinden geride kalmaz. Hatta bazı yönleriyle, özellikle dinci ideoloji fanatikliğiyle (Hizbul-Kontra örneğinde görüldüğü gibi) CHP'ninkine taş çıkartır. PKK'de yaşanan 2002-2004 tasfiyeciliğinin arkasındaki teşvik edici güç esas olarak AKP'dir. Yine devlet içinde başlayan siyasi çözüm arayışlarını tıkayan güç de esas olarak AKP'dir. AKP devletin çözüm eğilimini kendi hegemonik tırmanışı için kullanmaktadır. Hem bu eğilimin içeriğini sulandırmakta, hem kendi propagandası için kullanmakta, hem de içini boşaltıp boşa çıkarmaktadır. Bu yönüyle daha açık tavırlı MHP ve CHP'den çok daha tehlikeli olmaktadır. Ergenekon davalarını da aynı amaçla kullanmaktadır. Gerçek darbecilerle Kürtleri tasfiye etmede uzlaşıp ayak takımını yargılar gibi gözükerek meşruiyet kazanmaktadır. Ordunun vesayetine karşı çıkması ve demokratik davranması söz konusu değildir. Kürt meselesinin bastırılmasında orduyla uzlaşma, ilk defa AKP döneminde daha planlı ve kapsamlı olarak hayata geçirildi. Bu politikanın kilit kavramlarından biri olan 'bireysel ve kültürel haklar', özünde Kürt sorununu çözme adı altında kolektif ve özgür Kürt kimliğini tasfiye etme planını ve uygulamalarını maskelemek içindir. 2002-2004 tasfiyeciliğinin boşa çıkarılmasından sonra geliştirilen 'bireysel ve kültürel haklar' çözümü, KCK çözümüne karşı ordunun komuta kesimiyle birlikte ABD, AB, Irak Arap ve Kürt yönetiminin desteğiyle 2005'ten itibaren uygulamaya konuldu. Ayrıca İran ve Suriye ile yapılan başka destekleyici bir ittifak daha devreye sokuldu. Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın deyimiyle 'teröre karşı askeri, politik, ekonomik, kültürel, diplomatik ve psikolojik boyutlarda topyekûn bir seferberlik ve mücadele' dönemine geçildi.

AKP Hükümetinin hiçbir hükümetin yükümlenmeye cesaret edemediği kapsamda kendi Gladio'sunu da (Beşinci Gladio Savaşı Dönemi) oluşturarak yürüttüğü bir savaş söz konusudur. AKP savaştan vazgeçmedi; savaşın kapsam ve boyutlarını geliştirip derinleştirerek devam ettirdi. AKP kendisinden önceki bütün devlet partilerinden daha fazla devlet partisi, hükümeti de tüm önceki hükümetlerden daha fazla 'özel savaş' hükümetidir. JİTEM bağlantılı tetikçi Hizbullah örgütünden daha kapsamlı bir İslâmî kontra örgütlenmesi yaratma peşindedir. Başta Diyanet İşleri'nin kadrolu imamları olmak üzere, birçok tarikat cemiyetinin üyelerini Hamas tarzı bir çatı örgütlenmesi halinde çok amaçlı olarak kullanmaktadır. Ekonomi üzerindeki denetimini özel savaşın hizmetinde yürütmektedir. Dinsel yaşam kültürünü aynı amaçla değerlendirmektedir. Diplomasinin ağırlık merkezi aynı yönde işletilmektedir. Özcesi, hükümetin faaliyetlerinin merkezinde Kürt Özgürlük Hareketi'nin tasfiyesi vardır.

AKP Hükümeti sadece adım adım devlet iktidarını ele geçirmiyor, aynı zamanda hegemonikleştiriyor. Tıpkı Cumhuriyet'in kuruluş döneminde olduğu gibi çöküş sürecinde de iktidarı hegemonikleştirerek sürdürmek istiyor. Kuruluş sürecinde Kürtlere yönelik tasfiye hareketi nasıl Beyaz Türk faşist hegemonyasına götürdüyse, faşizmin çözülüş sürecinde de Kürt özgür kimlik hareketi hedeflenerek aynı hegemonya yeniden inşa edilmektedir. Kürtlerin tasfiye edilmesi Cumhuriyet'i tüm aydınlanmacı ve demokratik özünden uzaklaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Nasıl ki Kürtlerin tasfiyesi Cumhuriyet'teki tüm olumsuz gelişmelerin temel etkeniyse, bunun tersi de doğrudur. Yani başta demokratikleşme olmak üzere, Cumhuriyet'in olumlu temelde ilerlemesi de Kürtlerin özgürleştirilmesiyle bağlantılıdır. Doksan yıllık Cumhuriyet tarihi bu gerçeği bütün çıplaklığıyla artık gün yüzüne çıkarmış bulunmaktadır.

f- Önümüzdeki aşamada TC tam bir yol ayrımıyla karşı karşıya gelecektir. Kuruluş aşamasında İngilizlerce anti-Kürt savaşımına yönlendirilen Cumhuriyet, ne yazık ki yine aynı İngiltere ve bir numaralı müttefiki olan ABD tarafından yönlendirildiği anti-Kürt savaşımıyla kendini daha büyük bir çıkmazın içinde bulacaktır. Zaten İkinci Cumhuriyet'in son otuz yılı bu çıkmaz içinde debelenmekle geçti. Yaşanan sadece bir 'düşük yoğunluklu savaş' değildi; toplumsal değerlerin hücrelerine kadar ayrışması ve yozlaşmasıydı. Çöküş veya çözülüşten daha ağır bir toplumsal çürüme ve dağılma yaşandı. Bir Gladio organizasyonu olarak kendini icra eden irade her tipten karanlık bir rejim olabilir ama asla cumhuriyet rejimi olamaz. Savaşta ısrar ancak Gladio'nun son hamlesi olabilir ki, bunun da bertaraf edilmesi için sadece kozmik odadan çıkarılıp aydınlatılması yeterlidir.

Cumhuriyet'in önündeki kavşakta beliren ikinci yol, Ulusal Kurtuluş Savaşında yaşanan demokratik birlikteliği tekrar Cumhuriyet'in temeli yaparak yürünecek yoldur. Cumhuriyet'i cumhuriyet yapan, 1919-1922 yılları arasındaki ulusal demokratik savaş ittifakıdır. Anti-hegemonik yönü de olan bu ittifakın reddi, demokratik cumhuriyet şansının kaybedilmesi ve yerine komplocu,

proto-faşist ve Gladiocu darbe ve çete iktidarlarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Defalarca denenip başarısızlığı kanıtlanan bu yolun Cumhuriyet'in gerçek yolu olamayacağı açıktır. Daha başlangıçta içine girilmesi gereken demokratik cumhuriyet yolu, önümüzdeki aşamada toplumsal barışın ve sorunların çözümünün yegâne yoludur. AKP ve hükümeti için son şans olan bu yolda KCK bir engel değil çözüm fırsatıdır.

2-Yahudilik, Türk-İsrail İlişkileri ve Kürt Sorunu

Yahudi-İsrail gerçeğini doğru kavramadan Kürt sorununu kavramak ve çözmek güçtür. Savunmada İbraniler meselesini ayrı bir bölüm olarak işlemeyi bu nedenle gerekli gördük. Marks bile sosyalizme ilişkin sorunları çözmeye çalışırken, 'Yahudi Meselesi' adlı bir kitapçığı kaleme almak zorunda kalmıştır. Yahudi meselesi Sümer ve Mısır uygarlıkları döneminden beri varlığını gittikçe arttıran bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. İbrahim'in Babil Nemrutları ve Musa'nın Mısır Firavunlarıyla olan sorunlarından dolayı çıkış yaptıkları, İbrani kabilesiyle Kenan-Filistin diyarına doğru yola çıktıkları Ahdi Atik'te ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Davut peygamberle başlayan ve yaklaşık bin yıl süren Yahudi-İsrail Krallığının oluşumu ve sürdürülmesi sorunun özünü oluşturmuştur. Önceleri Kenan ülkesindeki kabilelerle başlayan yerleşime ilişkin sorunlarla dinsel sorunlar (M.Ö. 1600-1300 İbrahim ile başlayan dönem; M.Ö. 1300-1000 Musa ile başlayan dönem) Davut Peygamberle (M.Ö. 1020-980) birlikte küçük bir krallıkla çözümlenmeye çalışılmıştır. Süleyman Peygamber dönemi bu küçük krallığın 'altın çağı'dır. Öyküsü Kutsal Kitaplarda renkli bir biçimde anlatılır. Krallık daha sonra dağılır. Önder denilen kabile şeyhleriyle peygamber denilen bilge adamlar (İçlerinde çok az da kadın vardır) çok uğraşmalarına rağmen krallığı bir daha toparlayamazlar. Ahdi Atik aslında bu küçük krallık sorunu etrafında gelişen öyküler toplamıdır.

Önce Asur İmparatorluğu'nun (M.Ö. 720), ardından Med-Pers İmparatorluğu'nun (M.Ö. 546) denetimine geçen bölgede Yahudi sorunu daha da ağırlaşır. Direnmeler ve isyanlar gelişir. İlk defa Babil Kralı Nabokadnazar döneminde (M.Ö. 596) toptan Babil'e sürülürler. Kırk yıllık sürgün dönemi denilen dönem başlar. Pers Kralı Kyros tarafından kurtarılarak yeniden Yahuda-İsrail ülkesine gönderilirler. Bu dönemde Zerdüşt öğretisinden yoğunca etkilenirler. Süleyman'ın yıkılan mabedini tekrar inşa ederler. İbrani kabilesinin maceralarını ilk defa Ahdi Atik adı altında yazılı hale getirirler. Bunda en önemli rolü İşaya Peygamber oynar. Kendi kabile öykülerini Sümer ve Mısır mitolojileriyle Zerdüşt öğretisinden esinlenerek, Ahdi Atik (Kitab-ı Mukaddes) adı altında yazılı olarak sunmuş oluyorlar. Pers İmparatorluğu'nda saray işlerinde önemli rol oynarlar. Muhtemelen bu dönemde Proto-Kürtlerle ilişkileri ve çelişkileri olmuştur. Kutsal Kitap'ta bunun izlerine rastlanabilir. Daha çok Pers krallarıyla işbirliği yapmışlardır. Zaten İbrahim'in Urfa'dan çıkışında da izlerine rastladığımız gibi, Hurri (Proto Kürtler) kabile kültürleriyle ilişkilerine tanıklık edilmektedir. İbrani kabilesinin de bir yarı Hurri olabileceği tartışılmaktadır.

Semitik ve Aryenik kültür arasında bir geçiş kültürünü temsil etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Yahudiler Helen ve Roma kral ve imparatorları döneminde (M.Ö. 300 - M.S. 70) sürekli direnme halinde olmuşlardır. Roma tarafından M.S. 70'te Süleyman Mabedi ikinci defa yıkılarak, bu sefer çok daha uzun sürecek bir sürgüne tabi tutulmuşlardır. Sürgün yönleri tüm uygarlık alanlarına doğru olmuştur. Asya, Afrika ve Avrupa içlerine kadar gerçekleşen sürgünler ve göçleri söz konusudur. Gittikleri her yerde en çok parasal, ticari ve entelektüel işlerle uğraşmışlardır. Sermayeyi en iyi biriktiren kimseler bu Yahudiler arasından çıkacaktır. Ayrıca en iyi yazarlar da Yahudiler arasından çıkmaya başlar. Yazarlar bir nevi peygamberlerin geleneğini devam ettiren ardıllarıdır. İsa'nın yoksullar ve ezilen kavimlerce daha çok tutulan mezhebinin Hıristiyanlık dini haline gelmesiyle birlikte, Yahudi üst tabakanın kâhinleri ile Hıristiyanlar arasında anlaşmazlıklar gelişir. Resmi Musevilik ile Hıristiyanlık arasındaki ilişki ve çelişkilerle bunlardan kaynaklı çatışmalar aslında klasik Antikçağ'ın (M.S. 30-300) en önemli sınıf mücadelesidir.

Ortaçağda Yahudilik, İslâmik çıkışla birlikte daha da sorunlu hale geldi. Özellikle Arap Yarımadasındaki Yahudilere tekrar göç yolu göründü. Göç etmek istemeyenler kendi varlıklarını korumak için İslâmî maskelere bürünmek zorunda kaldılar. Böylelikle hem İslâm içi tartışma ve çelişkileri derinleştirdiler, hem de kendilerini korumaya çalıştılar. İslâm'ın merkezi Bağdat'a taşınınca, Yahudi-Hıristiyan-İslâm karması olan ve günümüz Evangelist tarikatına benzeyen Karaim tarikatını oluşturdular (M.S. 850). Böylece hem Hıristiyanlar ve Müslümanlarla daha uzlaşır bir yaşam içine girdiler, hem de göçebe Türk kavimlerine sızarak Hazar'ın kuzeyinde Hazara Türk Devletini kurdular. Türk etnisitesi içinde ilk defa devletleşen Yahudi Türk elit arasında Selçuklu ve Osmanlı Hanedanlıklarına yol açan Selçuk Bey de vardı. Kendisi Subaşıydı. Yahudi Türk Devletinden aldığı kültürle Selçuklu hanedanlık devletleri dönemini başlatmıştı. Burada önemli olan, Türk iktidar eliti içinde güçlü bir Yahudi etkisinin ekilmiş olmasıdır. Batıda Mağrip ve İber Yarımadasında teşkilatlanan İslâmî devletlerde kurucu rol oynadılar. Mali ve entelektüel yönden gelişmelerine katkıda bulundular.

Hıristiyanlıkla çelişkileri arttığı için Yahudiler 12. yüzyılın sonlarında Lateran Konsülü'nün kararıyla gettolara kapatıldılar. Bundan sonra Hıristiyanlığa karşı iki koldan eylem geliştirdiler: Laik Mason kanadın oluşumu ve Hıristiyanlıkta milli reform hareketleri. Ortaçağdan çıkışta bu iki hareketin güçlü etkisi vardır. İber Yarımadasından Müslümanlarla birlikte en son 1492'de kovulmalarıyla yeniden bir göç dalgasını yaşadılar. Göçler daha çok Doğu Akdeniz ve Anadolu'yla birlikte, Hollanda başta olmak üzere Batı Avrupa kıyılarına doğru oldu. Doğu Avrupa'da ise gittikçe daha çok Hıristiyanların baskısına uğradılar. Yahudi pogromları denilen katliamları yaşamaya başladılar. Yahudi üst tabakasının, sermaye ve aydın-yazar kesimlerinin buna verdiği yanıt, kapitalizmi bir sistem olarak geliştirmek için öncü rol oynamak oldu. Hollanda ulusal direnişindeki rolleriyle İspanya merkezli katolik (evrensel mezhep) imparatorluğa

stratejik bir yenilgi yaşattılar. Hollanda Prensliği tarihte ilk ulus-devlet olarak bu direniş sürecinde ortaya çıktı.

1550-1650 yıllarında çok kanlı geçen mezhep savaşlarıyla hem Katolik dünyası parçalandı, hem de kapitalizm sistem olarak yükselişe geçti. Bunda Yahudi sermayesi ve aydın-yazarları önemli rol oynadı. Ardından Britanya-Londra merkezli ulus-devletin kuruluşuyla birlikte, İngiltere'nin imparatorluk olma sürecinin gelişmesine katkıda bulundular. Böylece laiklikle ve Protestan modeliyle kendilerine zulmeden Katolik ve Ortodoks dünyadan intikam aldılar. Daha doğrusu ulusal ve sınıfsal mücadeleyi modernist temelde yoğunlaştırarak Katolik ve Ortodoks ortaçağını kapattılar. Şüphesiz Yeniçağ yalnızca Yahudilere mal edilemez. Ama Yahudilerin rolü olmadan veya bu rol görülmeden, yeniçağın başlaması ve gelişmesi layıkıyla değerlendirilemez. Fransız ve Rus Devrimlerinde hem Katolik Fransız kralın hem de Ortodoks Rus çarın öldürülmesinde ve hanedanlıklarına son verilmesinde Yahudi kökenli önderlerin ve laik ideolojinin rolü çok daha açıktır. Bu rol hiç inkâra gelmez. Avrupa'nın benzer tüm sermaye ve devrim hamlelerinde Yahudiliğin rolü ortaya konulmadan doğru izahları tam yapılamaz.

Konumuzla daha çok bağlantılı olan Anadolu ve Mezopotamya'daki Yahudi varlığı ve yol açtığı sorunlar aynı tarihsel sürecin önemli bir parçasıdır. Yahudiler tarihleri boyunca her iki alanda hiç eksik olmadılar. Zaten kökenleri Mezopotamya kültürüyle yakından bağlantılıdır. Anadolu ilk elde yoğunlaştıkları bölge olmuştur. Bu yerleşme Pers dönemine kadar gider. Gerek İber Yarımadasından kovulmalarında, gerekse Doğu Avrupa'daki pogromlardan (katliamlardan) kaçışlarında Anadolu kendileri için önemli bir sığınak olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun batıda Katolik ve kuzeyde Ortodoks dünyasıyla sistem çatışması içinde olması da şüphesiz bunda önemli rol oynamıştır. Kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin rolü sanıldığından çok daha fazla olmuştur. Bu imparatorluğu Kürtsüz ve Yahudisiz düşünmek mümkün değildir. Özellikle Kanuni Süleyman ve Hürrem Sultan döneminde bu rol her ikisi açısından zirve yapmıştır. Ayrıca 1650'lerde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Sabetay Sevi'nin İzmir üzerinden başlayan hareketinin etkisi çok daha büyük olmuştur. Sultanın karşı çıkması üzerine Sabetay Sevi 'dönmecilik' denilen geleneği başlatmıştır. Dönme Yahudiler bu dönemden itibaren başta Bektaşilik ve Nakşîlik olmak üzere tüm İslâmî tarikatlara girerek, yeni tarikatlar kurarak ve birçoklarında reform yaparak büyük bir ideolojik etkinlik kurdular. Ayrıca İmparatorluğun maliyesini büyük oranda kontrolleri altına aldılar.

Yahudi burjuva milliyetçiliğinin düzenlediği 1896'daki ilk Siyonist Kongre ile yeni bir dönem başladı. Yahudiler hem Batı Avrupa'da yükselen milliyetçi saldırganlık hem de Doğu Avrupa'da devam eden pogromlar nedeniyle zorunlu olarak kendileri için bir yurt arayışına girdiler. İlk başlarda Afrika'da kurulması düşünülen Yahudi yurdu planı tutmayınca, dikkatler Osmanlı İmparatorluğu'na çevrildi. Başta İzmir, Selanik, Edirne ve Mezopotamya'nın bir kısmında düşünülen yurtlaşma planı da tutmayınca, sonunda tekrar eskiden

Kenan olarak bilinen Filistin'de karar kılındı. Fakat bunun önünde işbirliğine pek fazla yanaşmayan Sultan İkinci Abdülhamit (1876-1909) engeli vardı. O da aynı nedenlerle Fransız Kralı ve Rus İmparatoru gibi artık hanedanlığıyla birlikte devrilmeyi hak eden bir konuma gelmişti. Yahudi sermayesinin Mason locaları ve Sabetayistlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerinde yoğunlaşan faaliyetleri, İkinci Meşrutiyet'le ilk sonuçlarını verdi. Meşruti Anayasa rejimi yürürlüğe girdi. Sultanın yetkileri kısıtlandı. Ardından 31 Mart 1909 provokasyonuyla Abdülhamit iktidardan düşürüldü.

Hızlanan süreçte Yahudi milliyetçiliği iki kanat halinde hareket ediyordu. Birincisi, Alman ve Türk bürokratik burjuvazisiyle hareket eden kanat; ikincisi, İngiliz liberal burjuvazisiyle ortaklaşa hareket eden kanat. Birinci kanat Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü içinde bir yurt arıyordu. Üzerinde yoğunlaşılan alanlar içinde İzmir-Manisa, Selanik-Edirne ve bugünkü Irak Kürdistan'ı öncelik taşımaktaydı. İmparatorluğu bir bütün olarak yerellere ayırmadan yurt olarak kabullenenler de vardı. Özellikle 'dönmeler', yani kendilerini Türk Yahudi'si sayan Sabetayistler daha çok bu gruptandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen tüm kadrolarının (Arap, Kürt, Arnavut, Çerkez ve diğerleri) Mason olmaları ve Türklüğe oynamaları bu anlayışın ne denli güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar bir nevi 'Türk olmayan Türkçüler' koalisyonunu teşkil etmekteydiler. Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerekse CHP'nin iktidar kadrolarını da bu anlayışta olanlar teşkil edecekti. Felsefeleri kaba Durkheimci pozitivizmdi. Türkçü görünmelerine rağmen, koşullar elverdiğinde her biri kendi aslına dönüyor; Arap, Kürt, Arnavut, Çerkez, Ermeni, Rum, Bulgar vb. milliyetçisi kesiliyordu. Avrupa'da yaşanan deneyimlerin üçüncü dereceden kopyaları olarak hareket ediyorlardı. Özellikle Fransız ve Alman ulus-devletçiliğinden etkilenmişlerdi.

İkinci kanat daha zayıf olan İngiliz yanlısı kesimlerden oluşuyordu. Kendileri için önce Afrika'da bir yurt düşünülmekteydi. Fakat giderek ağırlık kazanan eğilim, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sonucunda geleneksel Yahudi-İsrail Krallığı'nın kurulmuş bulunduğu Filistin'i en uygun alan olarak seçmişti. Bu kesim İmparatorluğun ömrünü tamamladığını ve parçalanması gerektiğini düşünmekteydi. Napolyon Fransa'sı ile Çarlık Rusyası arasında varılan 1807'de Tilsit Anlaşması da bu görüş için temel teşkil etmekteydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde temsil edilmelerine rağmen büyük bir kanat durumundaydılar. İmparatorluğun dağılmasını kaçınılmaz görmekle kalmıyorlar, bunun için İngiliz yanlısı koalisyonda da var güçleriyle çalışıyorlardı. Çanakkale ve Filistin cephesinde (Birinci Dünya Savaşında) kendi özel birlikleriyle İngilizlerin yanında savaşıyorlardı. Sykes-Picot Planı (1916), Balfour Deklarasyonu (1917) ve Filistin'deki İngiliz manda rejimi (1920) anlaşmasının bu kesimlerin işbirliğiyle hazırlandığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu yerine Ortadoğu'da çok sayıda ulus-devletçiğin kurulması, bu plan ve antlaşmaların doğal sonucuydu.

İki kanadın da ortak özellikleri vardı. Modernistlerdi, kapitalist modernizmin öncülüğüne oynuyorlardı. Çoğu Masondu. İngiliz yanlıları baştan beri -

Hollanda ve Britanya ulus-devletlerinin kurulduğu 16. yüzyıldan günümüze kadar- imparatorluklar ve büyük devletlerin parçalanıp yerlerine İngiliz hegemonyasına karşı çıkamayacak ve hep onunla işbirliği etmek zorunda kalacak küçük ulus-devletlerin kurulması peşindeydi. İsrail bu zihniyetin sonucu olarak kurulacaktı. Bir farkla, İngiltere ve daha sonra ABD ile birlikte küresel kapitalizmin hegemonik gücü olmak kaydıyla. Uluslararası gerçeklik de zaten bu temelde inşa edilmiştir ve halen geçerliliğini sürdürmektedir. Kapitalizmi küresel hegemonik bir sistem olarak inşa edenler de esas olarak bu kesimlerdi. Yanlış anlaşılmasın, dünyayı sanki bu kesimler gizli bir planla idare etmektedir demiyoruz. Bu yönlü görüşler olmakla birlikte, bunlar abartılı görüşlerdir. Bu kesimlerin rolü (ki, sadece Yahudilerden oluşmamaktadır, içlerinde her ulustan bireyler vardır; Yahudiler daha çok öncü konumundadır) bir nevi katalizörlük yapmak; sistemin ideolojik, politik, sosyal, ekonomik ve sanatsal inşasında öncü rol oynamaktır.

Alman yanlıları başlangıçta güçlüydü. Son döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirmişlerdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti esas olarak bunların damgasını vurduğu bir örgüttü. İktidarı da bunlar yönlendirmekteydi. İkinci Meşrutiyet, 31 Mart Olayı, Birinci ve İkinci Balkan Savaşlarıyla Birinci Dünya Savaşı önemli rol oynadıkları olaylardı. Almanya'nın yenilgisi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, ardından Hitler faşizminin yükselişi bu kanadın çöküşü anlamına geldi. Geriye kalanlar Anadolu Ulusal Kurtuluş Savaşına katıldılar. Oldukça güçlüydüler. Fakat Enver, Talat ve Cemal Paşaların öldürülmeleri öndersiz kalmalarına yol açmıştı. Ayrıca Sultan Vahdettin'le birlikte yıkılış öncesinde İngilizci kanat yeniden hamle yapmış ve devlet kalıntısı içinde önemli bir güç konumlandırmıştı. Bunlar da Ulusal Kurtuluş Savaşına katıldılar. Esas önderleri İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'tı. İngiltere savaşın galibi olarak çıktığı için, İngiliz yanlılarının konumu giderek güçlenmekteydi.

Burada karşımıza Mustafa Kemal olgusu çıkmaktadır. M. Kemal, o dönemin Rusya'sı ve Çin'inde de ortaya çıktığı gibi, işgal koşullarındaki tipik küçük burjuva radikalizmini temsil etmektedir. M. Kemal'i ortaya çıkaran esas olgu, Anadolu ve Mezopotamya'nın fiili işgalidir. Fiili işgal olmasaydı M. Kemal de olmazdı. Fransız Devrimi'nde de benzer bir olay yaşanmıştır. Tıpkı o dönemin Vahdettin'i gibi davranan 16. Louis 1791'de eğer Avrupa monarşilerini kendisine yardım etmeleri için Fransa'ya çağırmasaydı, küçük burjuva radikalleri olarak Robespierre ve arkadaşları ortaya çıkamazdı. Onları ortaya çıkaran ve Birinci Cumhuriyet'in ilanına götüren, 1791-1794 dönemindeki işgal ve buna karşı gelişen direniş gerçeğidir. Nitekim işgal koşulları sona erer ermez, küçük burjuva radikalizmi de ortadan kaldırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne de benzer koşullarla varılmıştır. M. Kemal'in küçük burjuva radikalizmi olmasaydı Cumhuriyet'in kurulması çok zordu. Cumhuriyet varlığını kesinlikle M. Kemal'in radikalizmine borçludur. Ama Lozan'la birlikte işgal konumunun resmen sona ermesi ve Cumhuriyet'in yeni anayasasına (1924) kavuşmasıyla M. Kemal'in radikalizmi de esas olarak müttefikleriyle birlikte tasfiye edilmiştir.

Türk tarihçiliğinde en çok karanlıkta bırakılan bu tasfiye olgusu anlaşılmadan, TC olgusunu gerçekçi bir biçimde değerlendirmek mümkün değildir. M. Kemal'in Cumhurbaşkanı yapılması radikalizminin devam ettiğinin değil, ortadan kaldırıldığının bir kanıtıdır. Türkiye tarihçiliğinde sosyolojik analizden uzak, din ve pozitivizm karıştırılmış bir modelle izahlar ve kronolojiler yapılmaktadır. Sanki ittifakları, sınıfları, milliyetleri ve farklı ideolojileri yokmuş, her şey âdeta gökten inmiş, Ulusal Kurtuluş Savaşı homojen ve yekpare bir kimlikle gerçekleştirilmiş gibi bir anlayış hâkim kılınmıştır. M. Kemal gerçeğini anlatmada en çok bu anlayış ifadesini bulur. Bilimsel bir tanımdan ısrarla kaçınılır. M. Kemal'i küçümsemenin de, abartmanın da hakikatinin anlaşılmasında yararı değil, daha çok zararı vardır. İşgal koşullarının M. Kemal'i ile statükonun oluşturulduğu dönemin Atatürk'ü farklıdır. Âdeta devrimde karşıdevrim yapılmıştır. Karşıdevrim de 1950'lerde değil 1925'lerde yapılmıştır.

Tekrar Yahudi gerçeğine dönersek, Yahudilerin 1925'lerin karşıdevrimindeki rollerini kavramak gerekir. M. Kemal, tabiatı gereği, küçük burjuva radikalizmini işgal süreci dışında sürdüremezdi. Solundaki Sovyet yanlısı güçler çoktan tasfiye edilmişlerdi. 15 Şubat 1925'te Şeyh Sait'e yönelik provokasyonla yaratılan karşıdevrimci ortamda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zihniyet ve kadroları bu sefer CHP'de yeni devleti olduğu gibi kontrolleri altına almışlardı. İdeoloji ve politikasını kendileri oluşturmuşlardı. M. Kemal'e verilen Cumhurbaşkanlığı payesi sembolikti. M. Kemal'in süreçten duyduğu büyük rahatsızlıklar bu gerçeği kanıtlar. Ayrıca Serbest Fırka deneyimi de diğer ciddi bir kanıttır. 1935'te CHP'de Recep Peker sekreterliğinde hazırlanan programı Mussolini faşizmininkine benzemekle eleştirir.

Olup biten özünde şudur: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar döneminden beri azınlıkların tasfiyesiyle palazlanan Türk bürokratik burjuvazisi kendine içte Yahudi kadro ve sermaye tekellerini esas almış, dışta ise gittikçe İngiltere hegemonyasını esas alan bir politikaya yönelmiştir. Ortaya çıkan ittifak iki ortaklı Beyaz Türk faşizmi veya proto-faşizmidir. Musul-Kerkük'ün Misak-ı Milli'den koparılmasıyla üç koldan Proto-İsrail projesinin uygulanmasına girişilir. Türkiye Cumhuriyeti, Filistin'deki İngiliz manda rejimi ve Kuzey Irak'taki Kürt milliyetçiliğinin kendi somutunda benzer rolleri vardır. Hepsi de İsrail'e giden yolda birer basamaktır. İsrail'in kuruluşuna giden yolda en çok kabul gören proje bu temeldeydi. TC üzerindeki sis perdesi, sıkı içe kapalılık ve Kuzey Irak'taki Kürt oluşumunda görülen benzer durum İsrail'in ortaya çıkış öyküsüyle bağlantılıdır. Türk burjuvazisi adı altında oluşturulan sosyal tabakanın gerçek Türklükle alakası yoktur. Mitik bir oluşumdur.

Aynı şey Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu için de geçerlidir. Türk burjuvazisinin dördüncü elden kopyasıdır. O da sosyolojik değil mitik bir oluşumdur. Her iki oluşum etrafında gerçekten bir mitoloji oluşturulmuştur. Her ikisi de tarihsel-toplumsal gerçeklerle alâkası olmayan yapay oluşumlardır. Rollerini ancak İsrail'in oluşumu bağlamında tam olarak kavrayabiliriz. Türk Mustafa Kemal'ine karşılık Kürt Mustafa Barzani mitleştirilmeye çalışılmıştır. İki kimliği küçümsemek veya abartmak için değil, sosyolojik anlamda Türk ve Kürt top-

lum gerçeklerinin nasıl sislere boğulduğunu ve çözümlenemez kılındığını açıklamak için ısrarla belirtiyorum. Türkler ve Kürtler halk olarak demokratikleşme süreçlerine girdiklerinde, üzerlerine eşine az rastlanır komplo ve darbelerle tekrar faşist bir örtü çekilir. İdamlar, suikastlar, kardeş çatışmaları, iç savaşlar bitmez tükenmez kılınır. Sahte sağ-sol çatışmaları, mezhepsel ve etnik çatışmalar üretilir. Rayından çıkarılmış, özünden kopartılmış, saptırılmış sosyal mücadeleler ve halk hareketleri söz konusudur. Ama hepsinin sonunda daha da ağırlaştırılmış sosyal ve halksal sorunlara yol açtıkları görülür. Komplo, darbe ve provokasyon mantığını en iyi anlatan bu sonuç gerçeklikleridir.

1948'de İsrail'in ilanıyla aynı üçlü proje daha da geliştirilmiş bir kapsam temelinde devam ettirilir. Karşı çıkanlar, kimliğine ve amacına bağlı kalmak isteyenler sağ-sol, ilerici-gerici, Türk-Kürt denilmeden en ağır cezalarla tasfiye edilirler. 1960, 1971, 1980, 1993, 1997 ve 2002'den itibaren hayata geçirilmiş çok sayıda darbede bu acımasız gerçeklikler vardır. 1925'ten itibaren Kürtlere, solculara, İslâmcılara, hatta Alman yanlısı Türk milliyetçilerine yönelik imha, göçertme, tutuklama, işkence ve asimilasyonlarda da ağırlıklı olarak aynı zihniyet rol oynar. NATO'nun Gladio örgütlenmeleriyle bu zihniyet daha da geliştirilmiş olarak tüm emekçi toplum kesimlerinin, Türk ve Kürt demokratları ve sosyalistlerinin üzerinden bir buldozer gibi geçer. Şüphesiz Yahudi-Türk-Kürt üst tabaka modernleşmesi bağlamında bu çözümlemeyi yaparken amacımız ne anti-Semitizm ne de anti-Türklük veya anti-Kürtlük yapmaktır. Tersine, alt tabaka bağlamında Yahudi-Türk-Kürt demokratları ve sosyalistlerinin üst tabaka ittifaklarına karşı dayanışma halinde büyük direniş mücadeleleri söz konusu olmuştur. İkinci Meşrutiyet'ten günümüze kadar emekçilerin ve ezilen halkların -Buna Yahudi halkı da dahildir- ortak mücadeleleri hep devrede olmuştur. Sosyalizm ve demokrasiyi tıpkı tüm Avrupa'da ve Rusya'da olduğu gibi Yahudiler olmaksızın düşünmek mümkün değildir.

Ne ilginçtir ki, günümüzde İsrail-Kürt ilişkisinde tarihsel bir ittifaka doğru zorlanma yaşanmaktadır. İsrail-Türk ittifakı yerine veya onun benzeri olarak, İsrail-Kürt ittifakı tarihin gündemine girmektedir. Bunda 1980'lerden, özellikle 2000'lerden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan hegemonik kaymanın büyük rolü vardır. Başlangıçta İsrail, ABD ve AB'nin desteğiyle işbaşına getirilen AKP hükümetlerinin PKK'yi tecrit ve tasfiye etmek amacıyla İran ve Suriye devletleriyle geliştirdiği ittifak tersine sonuçlar doğurmaya başlamış; İsrail, ABD ve AB ülkelerinin tepkisine ve TC'yi eksen kaydırmakla suçlamalarına dönüşmüştür. Gelinen aşamada Kürt sorunu bağlamında Türkiye, İran ve Suriye hükümetlerinin anti-Kürt ittifakına karşılık ABD, AB, İsrail ve Kürtler bloğu oluşmaya başlamıştır. Neredeyse Ortadoğu'yu temelinden dönüştürecek olan bu ittifak bloklarının her ikisinin de hedefinde PKK-KCK vardır. Burada PKK'nin ideolojik ve politik hattıyla KCK'nin demokratik modernite doğrultusundaki daha somut pratik hattının hakikatle olan bağı ortaya çıkmaktadır. Tarihsel-toplumsal olaylarda sonucu belirleyecek olan büyük demagojik yalanlar ve ittifaklar değil hakikatin kendisidir. Bir kez daha kendisini açığa vuran, hakikatin bu adil ve acı gerçeğidir. Tarih kendisi adına düzenlenmiş demagoji-

ler ve mitik efsanelerden âdeta intikam almaktadır. Gerçeklik daha çıplak biçimde, yani hakikat olarak ortaya çıkmaktadır. Tarih 'şimdi'de yoğunlaşırken, 'şimdi' de her zamankinden daha çok tarihleşmektedir. Mücadele esas olarak Erbil-Diyarbakır hattında güncelleştiği kadar tarihleşmektedir. Bölgenin ve hatta 'Üçüncü Dünya Savaşları' anlamında dünyanın kalbi hızlanan bir ritimle bu hatta çarpmaktadır. Bir dönem Amsterdam-Londra-Paris, Petersburg-Moskova hattında çarpan devrim ve karşıdevrimin kalbi, şimdi Diyarbakır-Erbil-Bağdat hattında çarpmaktadır.

İsrail-Filistin kördüğümü kadar Afganistan ve Pakistan düğümü, bunlarla bağlantılı olarak tüm Müslüman Afrika coğrafyası, Asya'da Rusya'dan Çin ve Hindistan'a kadar uzanan İslâm kültürü kendi demokratik çözümünün merkezini aramaktadır. Gelinen aşamada en çözümleyici merkez hat Irak-İran-Suriye ve Türkiye bağlamındaki, dolayısıyla Ortadoğu'daki devrimci demokratik çözüm hattı, insanlık tarihinin çok şey borçlu olduğu Kuzey ve Güney Mezopotamya'nın kalbinin attığı Diyarbakır-Erbil hattıdır. İbrani kabilesi ilk sorunsalını bu hatta yaşadı. Sürekli yaşadığı bu sorunsalın çözümünü üç bin beş yüz yıllık müthiş bir serüvenden sonra yine çıkış kaynağında aramaktadır. Halk deyimiyle, her ot kendi kökleri üzerinde biter. Yahudi sorunu da doğduğu kökler üzerinde çözümlenip sonuçlanacağa benziyor. TC elitlerinin büyük bir telaşla birbirine zıt iki kutup olan ABD-AB-İsrail kutbuyla İran-Suriye-Irak bloklaşması arasında örmeye çalıştığı karşıdevrimci ağın gerçekleşme ve başarı şansı yoktur. İki yüz yıldır bölgede kapitalist modernitenin çözmek bir yana, hep körükleyip alevlendirdiği toplumsal sorunlar ancak demokratik moderniteyle çözümlenebilecek aşamaya evrilmiştir. KCK'nin demokratik ulus inşası bu yolda aydınlatıcı bir ışık, çağrıcı bir sestir.

3- Türk-Kürt İlişkilerinde İktidar ve Devlet Sorunu

Kürt-Türk ilişkilerini çözümlemek sosyolojinin belki de en zor konusudur. Kürt sorununun çözümlenmesindeki güçlük, bu ilişkinin mahiyetinin hiç bilinmemesi ve bilinmek istenmemesi kadar yanlış ve keyfe göre tanımlanmasından, hiçbir bilimsel temeli olmayan beylik laflarla kestirilip atılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu savunmamda sosyal bilimin tüm gücünü kullanarak ilişkiyi doğru belirlemeye ve bu temelde çözüme gitmeye büyük önem vermekteyim. 15 Şubat 1925 soykırım komplosundan sonra, stratejik olduğu kadar aynı ümmetten olmaya dayalı dokuz yüz yıllık tarihsel-toplumsal ilişkiler bir günde yok sayıldı. Tanrının 'Ol!' emriyle bile olmayacak şeylerin gerçekleşeceği, yani 'Yok ol!' deyince Kürtlerin yok olacağı sanıldı. Avrupa faşizminin ideolojik temeli olan pozitivizmden kaynaklı bu en kaba metafizik materyalizm, iktidar hâkimiyeti altında haklarında 'imha ve inkâr' fermanı çıkarılınca, Kürtlerin kısa sürede yok olacağı inancına dayanır. Söz konusu olan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ermeni tasfiyesinde başarıyla uyguladığı düşünülen yöntemleri ve yaklaşımlarının Kürtler için de aynı sonucu vereceğine inanan aynı oluşumun kadro artıklarıdır. Bunlar kendi halkını

ve ulusunu bu yalan ve inkâr siyasetine inandırdıkları gibi, dünyaya karşı da sanki Kürt diye bir olgu yokmuş gibi davranmaktan geri durmadılar.

Aynı gerçeklik tarih bilimi için de geçerlidir. Denilebilir ki, çok az tarih ilişkisi, Anadolu ve Mezopotamya'da inşa edilen uygarlıklar ve devletlerin tarihindeki kadar kendi aralarında çok önemli bir diyalektiksel bütünlüğü ifade edecek güce sahiptir. İnsanlık tarihinin gelişmesinde Mezopotamya-Anadolu hattı belkemiği niteliğindedir. Tarihin ilk uygarlıklarını ve devletlerini kuran Mısır ve Sümer toplumundan günümüz toplum gerçekliğine kadar bu hat bu diyalektik bütünlük ve belkemiğini teşkil etme rolünü oynamaya devam etmektedir. Buna rağmen ulus-devlet modernizmi bu tarih üzerine kırmızı bir inkâr çizgisi çekerek tarihi sıfırdan yani kendisinden başlatmayı bilim sayar. Halkların kültürel gerçeğini inkâr etmeyi ulusçuluk sayan bu kültürel soykırım barbarlığını kesinkes bir tarafa bırakarak tarihi bilmeye çalışmak gerekir. Savunmamda bu inkâr ve imha kültürünün içyüzünü açığa çıkarmak için tarih çizgisini ısrarla sunmaya çalışmaktayım.

Hem sınıflı, kentli ve devletli uygarlık kültürü, hem de bu üçlüye karşı varlığını koruyan toplum kültürleri bir bütündür. Bütünlük hem birbirlerine karşıtlık temelinde hem de kendi içlerinde geçerlidir. Bu gerçeğe tarih boyunca en çok Anadolu ve Mezopotamya kültürleri arasında rastlamaktayız. Uygarlığın üst tabakaları için geçerli olan iktidar ve devlet olguları, bu iki coğrafya içinde hep iç içe olup bir bütünlük teşkil etmiştir. Bütünlük her alanda geçerlidir. Özellikle ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda kendini hep belli eder. Sümer, Akad, Babil, Asur, Hitit, Mitanni, Urartu, Med, Pers, Helen, Roma, Bizans ve Osmanlılardan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar ana nehir halinde bütünsellik arz eden bir toplumsal kültür yaşanır. İster egemenler ister boyun eğdirilmişler açısından olsun bütünlük esastır. Bütünlükle birlikte kavranması gereken diğer husus yerel farklılıktır. Bütünlüğün olabilmesi için farklılık gerekir. Farklılığa dayanmayana bütünlük denmez; zoraki veya günümüz deyişiyle faşist tek tip yaşam denir.

Tarih boyunca Kürt-Türk ilişkilerine bu tarihsel bütünlük içinde bakmak gerekir. Bu nedenle ilgili bölümlerde 1071 Malazgirt Savaşından 1919-1922 Anadolu ve Mezopotamya'daki Ulusal Kurtuluş Savaşlarına kadarki süreç tanımlanmaya çalışıldı. Dikkat çekmekle yetiniyorum. Bu hususa şunun için ısrarla değiniyorum: Deniliyor ki, tarihte belirgin bir Kürt egemenliği ve devlet sistemi oluşmamıştır. Bu zihniyete karşı bütünsellik ve farklılık kavramını tanımlamaya çalıştım. Sümerlerden günümüze kadar Anadolu'da ve Mezopotamya'da oluşan tüm uygarlıklarda, bu uygarlıklara yol açan iktidar ve devletlerde hükümranlık ortaktır. Bütünlük arz eder. Egemenliği ve devleti ulus-devlet gibi düşünürsek büyük hatalara düşeriz. Ulus-devlet kapitalizmin son iki yüzyılını aşmayan iktidar formudur. Binlerce yıllık iktidar formunda ulus-devlet geçersizdir. Yaygın egemenlik formu kent devleti ve evrensel imparatorluktur. Bunlarda da kültürler ortaklaşa temsil edilirler.

Anadolu'daki ilk devlet olan Hitit devleti Mezopotamyasız düşünülemez. Kaldı ki, tarih Hitit prensleri ve prensesleri ile krallarının Hurri kökenli yani

Proto-Kürt olduğunu kanıtlamış bulunmaktadır. Yine komşusu ve akrabası olan Mitanniler Kuzey Mezopotamya merkezli ilk devlet olarak Hititlerle iç içedir. Birinin sınırının nerede başladığı, diğerininkinin nerede bittiği belli değildir. Asur ve Urartularda da aynı gerçeklik söz konusudur. Med-Persler zaten iç içe gelişip yaygınlaşmışlardır. Helen, Roma, Bizans ve Osmanlı'da da Kürt gerçeği bağlamında aynı gerçeğin yaşandığını iyi bilmekteyiz. Sadece iktidar ve devlet kültüründe değil, tüm toplumsal kültür alanlarında benzer ortaklıklar yaşanır. İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik aynı kökenli dinlerdir. Kültürel ortaklığın en belirgin örneğini teşkil ederler. Batı kapitalist modernitesi Ortadoğu kültürlerinde ulus-devlet formunu bilinçli olarak egemen kıldı. Eskiden hep tek evrensel imparatorluk formuyla temsil edilen iktidar ve devlet olgusu yerine, halkların onlarca parçaya bölünüp birbirlerine karşıtlaştırılması üzerinde inşa edilen zayıf ulus-devletler temelinde Ortadoğu'nun kültürel parçalanması ve yeni-sömürge haline getirilmesi sağlanmıştır. Böylelikle bölge kapitalist sistemin hegemonyası altına alınmıştır. Bir alt hegemonik güç olarak inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti bile, dayandığı temel olan Misak-ı Milli'nin en önemli parçalarından biri olan Musul-Kerkük yani Irak Kürdistan'ı kopartılarak, topal ördek misali daha doğuşunda topal yaşamaya mahkûm edilmiştir. Geleneksel Anadolu ve Mezopotamya bütünlüğü bilinçli olarak, hem de birbirlerini inkâr ve karşıtlık temelinde parçalanmıştır. Bütünlük faşist tek tip yaşama kurban edilirken, bütün farklı kültürler de inkâr ve imhaya yatırılarak yokluğa terk edilmişlerdir.

Kürt üst tabakası yani iktidar ve devlet meselesiyle ilgilenen kesimler, Sultan Alparslan'dan M. Kemal'e kadar ortak iktidar ve devlet kültürüyle hareket etmişler, bu tutumu halka da benimsetmişlerdir. Kendi kültürel farklılıkları için bir güvence ve statü geliştirmiş olamamaları sınıfsal yapılarıyla bağlantılı olsa da, halkın kendisi de hem stratejik hem de tarihsel-toplumsal açıdan ortak bir devlet kültürünü çıkarlarına daha uygun bulmuştur. Uygun bulduğu için de suçlanamaz. Suçlanması gerekenler halkların bu tarihsel beraberliğini hukuki statüye bağlamak ve demokratik yönetime kavuşturmak yerine, inkâra ve imhaya yeltenenlerdir.

Sonradan yanlışlığını kabul edip özeleştirisel temelde aşsa da, PKK'nin doğuşunda bu imha ve inkâr kültürüne karşı reel sosyalist bir ulus-devletçi zihniyetle çıkış yapması anlaşılır bir husustur. Sosyalist bakışla da olsa, ayırıcı ve bölücü ulus-devletçiliğe karşı ayrı bir ulus-devletçilikle karşılık vermek kapitalizmin oyununa düşmek olur. Dünya halkları bu temelde 'böl-yönet' politikasının tuzağına düşürülmüşlerdir. Sosyalistler hiçbir koşul altında ulus-devletçiliği savunamazlar. Kapitalizme karşı olmanın en başta gelen ilkesi, ister ezen ister ezilen uluslar veya halklar adına olsun, ulus-devlet formunu kabul etmemektir. Genelde olduğu gibi Kürt-Türk ilişkilerinde de tarih boyunca ortak kültürel temellerde yaşanan bütünselliği her koşul altında savunmak, sosyalist olmanın diğer bir ilkesidir. Kaldı ki, en son Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda, Misak-ı Milli ilanında, Amasya Tamimi'nde ve TBMM'de ortak bir strateji etrafında hareket etme dışındaki her tavrın iki halkın da mahvına

yol açacağı, başta Önder M. Kemal olmak üzere sürecin tüm önemli simaları tarafından dile getirilmiş ve belgelenmiştir. Ortak bir statü hem de çağdaşlık adına birlikte ve gönüllü olarak kabul edilmiştir. Sonraki komplocu ve darbeci yaklaşımlar, Cumhuriyet'in asli unsurları olarak Türkler ve Kürtlerin gönüllü ortak statü gerçeğini ortadan kaldıramaz. Cumhuriyet tarihi boyunca aynı komplocu ve inkârcı zihniyet tarafından dayatılan asimilasyonist, kültürel soykırımcı yöntemler de gönüllü olduğu kadar belirleyici tarihî değeri olan ve ilk Anayasada (1921) da belirlenen statüyü geçersiz kılamaz.

Bu gerçeklik Kürdistan'ın diğer bölgelerindeki Kürt toplumsal yaşamı için de geçerlidir. Kürtler hiçbir devlet tarafından fethedilmemişlerdir. Kendilerine yönelik hiçbir fetih, işgal ve ilhak statüsü yoktur. Siyasal ve hukuki açıdan statüleri içinde yaşadıkları devletlerle gönüllü ortaklık temelinde oluşmuştur. Modernitenin ulus-devletçiliği tarafından kendilerine pahalıya mal edilse de, hem tarihsel zihniyetleri hem de toplumsal kültürleri açısından bu yönlü bir geleneği yaşamayı esas almışlardır. Bu gelenek halen varlığını sürdürmektedir. İlgili ulus-devletlerin bu gerçeği çok doğru kavrayıp, dayattıkları inkâr ve imha siyasetini terk ederek, tarih ve toplumla barışarak hakikate değer vermeleri gerekir. Aksi halde çoktan anlaşıldığı gibi sadece topal yürümekle kalmayacaklar, her faşist ulus-devletin başına geldiği, yaşadığı gibi kendi felaketlerini de bu imha ve inkâr siyaseti ve uygulamalarında yaşayacaklardır.

KCK, bu tarihsel ve toplumsal gerçeklerin bilince çıkarılması ve ulus-devletçiliğin kapitalizmin bir tuzağı olduğunun anlaşılması sonucunda, PKK tarafından halkın kendi demokratik yönetim sistemi olarak ilan edilmiştir. KCK ulus-devletçiliğe karşılık Kürt ulus-devletçiliği değildir. İlkesel olarak bunu reddeder. İster bir ulus-devlet çatısı altında (eğer demokrasiye bağlılığını kabul ediyorsa) ister kendi başına bağımsız olsun, Kürt halkının kabul edeceği siyasi otorite kendi demokratik özerk yönetimidir. KCK bu modelin Kürtlerin payına düşenidir. Türkçe karşılığı özce toplumun demokratik olması anlamına gelir. Sistem olarak bütün halkların ulusal şovenizme, sınır kavgalarına, bürokrasiye, milliyetçiliğe ve ulus-devletçiliğe düşmeden, ortaklaşa ve gönüllü siyasi otoritelerini inşa etmeleri demektir. Ulus-devletlerin çatısı altında yaşamayı ancak demokratik özerk yönetimlerinin tanınması şartıyla kabul ederler. Bu yaşam tarzı devletlerin federal veya konfederal temelde düzenlenmesi anlamına da gelmemektedir. Devletlerle bu temelde anayasal uzlaşmaya gidilmemektedir. Toplumun demokratik özerk yönetiminin tanınması temelinde 'demokratik anayasal uzlaşma'ya gidilmektedir. İkisi arasında köklü farklar vardır.

KCK Türkiye, İran, Irak ve Suriye ulus-devletleri içinde, ayrıca Irak Kürt Federe Devleti karşısında da demokratik özerk bir oluşum olarak en ideal ortak, eşit ve özgür yaşam projesidir. Tarihsel-toplumsal gerçekliğin de kanıtladığı gibi, tüm bu devletlerle var olan sorunların ancak demokratik özerklik temelinde, barış içinde ve demokratik siyasal yöntemlerle çözülebileceğine inanmaktadır. Bunun bilinci, kararlılığı ve hazırlıkları içindedir. Eğer ulus-devletler bu gerçekleri ve demokratik anayasal çözümleri kabul etmezlerse,

kendini demokratik özerk bir siyasi otorite olarak yaşatabilecek ve savunabilecek güç ve kararlılıktadır.

4- Barış, Demokratik Çözüm ve Demokratik Ulus İnşası

PKK Kürt sorununun çözümünde yaşadığı tıkanmayı ulus-devlet iktidarını kapsamlı bir çözümlemeye tabi tutarak aşmaya çalıştı. PKK'nin ideolojik ve politik oluşumundaki reel sosyalist ulus-devlet etkisi kendisini en çok devrimci halk savaşımının tırmandığı 15 Ağustos 1984 Hamlesinde gösterdi. Giderek tıkanmaya yol açan bu etki çözümlenmeden ilerleme zor görünüyordu. Reel sosyalizmin 1990'lardaki hızlı çözülüşü bunalımın temelindeki etkinin daha iyi kavranmasına katkıda bulundu. Reel sosyalizmi çözen, iktidar ve reel sosyalist ulus-devlet sorunsalıydı. Daha doğrusu sosyalizm, iktidar ve devlet sorununun çözümlenemeyişinden ileri geliyordu. Tüm dünyada yaşanan sosyalizmin bunalımında bu sorun etkiliydi. Kürt sorununun yoğun yaşadığı devlet ve iktidar çelişkisi reel sosyalizmin dünya genelindeki bunalımıyla bütünleşince, devlet ve iktidar konusunu köklü çözümlemeye tabi tutmak kaçınılmaz oldu.

Savunmamın önemli bir kısmında bu amaçla uygarlık tarihi boyunca iktidar ve devlet olgusunu çözümlemeye çalıştım. En önemli yoğunlaşmayı ise, günümüzün hâkim uygarlığı olan kapitalist modernite bağlamında devlet ve iktidar olgusundaki dönüşümde sergiledim. Özellikle iktidarın ulus-devlete dönüşümünün kapitalizmin temeli olduğunu ortaya koydum. Bu önemli bir tezdi. İktidarın ulus-devlet modeli biçiminde örgütlenmesi olmadan kapitalizmin hegemonik sistem haline gelemeyeceğini çözümlemeye çalıştım. Ulus-devlet kapitalist hegemonyayı mümkün kılan en temel araç konumundaydı. Dolayısıyla anti-kapitalizm olarak, kendini tarihsel-toplum şeklinde sunan sosyalizmin aynı devlet modeline dayanarak, yani reel sosyalist ulus-devlet olarak kendisini inşa edemeyeceğini kanıtlamaya çalıştım. Marks ve Engels'ten kaynaklanan sosyalizmin ancak merkezî ulus-devletler temelinde inşa edilebileceğine ilişkin görüşlerinin bilimsel sosyalizmin sistemik hatası olduğunu sergilemeye çalıştım. Sosyalizmin genelde devlete, özelde ulus-devlete dayanılarak inşa edilemeyeceğini, bunda ısrarın başta Rus ve Çin reel sosyalizmi olmak üzere birçok örnekte yaşandığı gibi kapitalizmin en yoz biçimiyle sonuçlanacağı tezini ileri sürdüm. Tarih boyunca yaşanan merkezî uygarlık sistemini, iktidar kavramını ve çağımıza özgü hâkim biçim olan kapitalist modernitenin iktidar ve devlet biçimini bu tezin gereği olarak çözümlemelere tabi tutmak için yoğun çaba harcadım. Çıkardığım temel sonuç, sosyalistlerin ulus-devlet ilkesinin olamayacağı, ulusal soruna ilişkin temel çözüm ilkesinin demokratik ulus olması gerektiğidir. Bunun somuttaki ifadesi ise KCK deneyimidir.

PKK'nin iktidara ilişkin ikinci önemli düzeltmesi daha somut olan bir konuya dairdir. Türk-Kürt ilişkileri kavimsel ve devletsel bağlamda ele alınırken, Anadolu ve Mezopotamya'nın jeopolitik ve jeostratejik bağları dikkate alınmadan doğru çözümlere varılamayacağı iyice fark edilir oldu. İki toplumun yoğunlaştığı coğrafyalar arasında tarih boyunca sıkı jeopolitik ve jeostratejik

yaklaşımları da belirleyen yoğun kültürel alışverişler yaşanmaktadır. Günceli, şimdiyi de belirleyen bu ilişkiler ancak bütünsel bir yaklaşımla doğru çözümlenebilir. İktidar ve devlet sorunsalıyla daha çok karşılaşan Kürt hiyerarşik üst tabakası, tarih boyunca ağırlıklı olarak kaderini nispi bir özerklik temelinde hep kendisinden daha güçlü olan iktidarlara ve devletlere bağlamıştır. Kürt toplumuna özgü bağımsız iktidar ve devlet sistemleri peşinde pek koşmamıştır. Tarihsel ve toplumsal koşullar nedeniyle bu yönde bir girişim çıkarlarına uygun düşmemiştir. Türklerle geçen yaklaşık son bin yıllık tarihi de bu temelde değerlendirmiştir. Gönüllü olarak Selçuklu Sultanı Alparslan'la birlikte zafere eriştirdikleri Malazgirt Savaşıyla Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında İslâmî temelde yeni bir iktidar ve devlet paylaşımını gerçekleştirmişlerdir. Her iki coğrafyadan kaynaklanan jeopolitik ve jeostratejik gerçekler, iki kavmin üst tabakası arasında İslâmî iktidar ve devlet paylaşımını zorunlu kılmıştır. Halkların bu iktidar ve devlet paylaşımında pek çıkarları olmasa da, iktidar ve devletin ortak çatısı altında yaşamayı sık sık direnişle karşılasalar da, ortak yaşamın gerekleri ve dönemin din ve mezhep savaşları nedeniyle bir arada yaşamaktan geri kalmamışlardır. Türk kavimsel üst hiyerarşisiyle Kürt üst tabakasının yaşadığı bu ortaklık hep gönüllülük temelinde olmuştur. Türk fetih geleneğinde Kürdistan'ın fethi diye bir olgu pek yoktur. Zaman zaman yapılan fetih seferleri ancak Kürt önde gelenlerinin katkılarıyla olmuştur. Dolayısıyla bu tip seferlere de fetih denilemez.

Türk-Kürt ilişkilerindeki bu tarihsel gerçeklik, günümüzde Kürt sorununun çözümü açısından tüm derinliğiyle anlaşılmak durumundadır. Tarihin bu ilişkilerdeki ana kavşakları olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Yavuz Sultan Selim ile Doğu'ya açılım politikalarında (1512-1521), Sultan Abdülhamit dönemindeki (1876-1909) Hamidiye Alaylarının teşkilinde, Osmanlıların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oldubittisiyle katıldığı Birinci Dünya Savaşında ve devamında, en önemlisi de Mustafa Kemal önderliğinde geliştirilen modern Ulusal Kurtuluş Savaşında bu gerçeklik hem esas alınmış hem de sonuçta belirleyici olmuştur. Cumhuriyet'in demokratik temelinin yadsınması anlamına gelen 15 Şubat 1925 komplosuyla bu tarihsel ve coğrafi iktidar ve devlette ortaklaşa ve gönüllü temsil ilk defa sona erdirilmeye çalışılmıştır. İlgili bölümlerde uzunca üzerinde durduğumuz bu komplonun geliştirilmesinde dönemin kapitalist hegemon gücü olan İngiliz İmparatorluğu'nun Cumhuriyet'i etnik ayrıştırmaya tabi tutma, böylelikle petrol bölgesi olan Musul-Kerkük'ü (Irak Kürdistan'ını) hâkimiyeti altına alma hesapları belirleyici rol oynamıştır. İngiltere'nin minimal Cumhuriyet veya ulus-devlet projesi, dünya genelinde olduğu gibi Ortadoğu'da da, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında da başarılı olmuştur. Hem toplumsal hem de devletsel olarak bölünen Ortadoğu'nun tüm kültürel güçleri, halkları, hatta devletleri bu politikayla büyük güç kaybına uğramış, sürekli parçalanıp aralarında çatışmaya girerek zayıflamış, dolayısıyla İngiliz hegemonyası başarıyla geliştirilmiştir.

Cumhuriyet'in anti-Kürtleştirilmesi geleneksel ittifakı bozmuş, Kürtler tümüyle sistemden dışlanmıştır. Kürt üst tabakasının önüne konulan proje,

Kürtlükten ve Kürt kimliğinden vazgeçme karşılığında birer Türk birey-yurttaşı olarak varlıklarını koruyabilecekleri temel ilkesine dayanır. Hatta daha da ileriye gidilerek, sistemde güç kazanma ve yükselme yolunun, Kürtlüğün inkâr ve imhasına karşılık Beyaz Türklüğün yüceltilmesi ve geliştirilmesinden geçtiği belletilir. Cumhuriyet'te varlık sahibi olmanın 'tunç kanunu' böyle formüle edilir. Üst tabakanın başlangıçta kısmen itirazlar ve isyanlarla gösterdiği tavır, sistemin sert 'tedip ve tenkil' harekâtları sonrasında uysal bir baş eğmeye dönüştürülür. Kürt toplumunun tarihinde belki de ilk defa üst tabakanın (İstisnalar kuralı bozmaz) kendi öz toplumunun varlığını toptan inkâr ve imhaya yatırmasına karşılık, kendi varlığını güvenceye alması söz konusudur. Varlığını ve gelişmesini artık Beyaz Türklüğe (Bu kavramı ısrarla kullanıyorum. Çünkü geleneksel Türklükten ayrı, Batı hegemonyasının komplo yöntemiyle belirlenmiş, objektif ve sübjektif olarak hazırlanmış ajan bir kesimdir. Levantenlerin keskin Türk milliyetçisi kesilmiş ve sonuna kadar şiddet yüklenmiş ultra bir biçimidir) hizmete borçlu olacak, ona hizmet ettiği oranda varlığını koruyacak ve geliştirecektir.

Başsız ve öndersiz olarak geriye kalan halk kesimleri ise artık nesne, eşya durumundadır. Her türlü inkâr, imha ve asimilasyon uygulamalarına açık haldedir. Kürtlüğe en ufak bulaşma ölüm demektir. Kürtlüğü terk etmek artık tek kurtuluş ve yaşam yoludur. Kürtlük sadece olgu olarak değil, tüm sembolleri ve isimleriyle de tasfiye edilmeye çalışılır. Tüm Cumhuriyet tarihinin Kürtlüğe ilişkin örtülü kültürel soykırım projesi (Sözü edilen proje diğer kültürler için de söz konusudur, ama esas olarak Kürtlüğe ilişkin geliştirilmiştir) gün gün, adım adım hayata geçirilir. Tüm iç ve dış politikanın ana hedefi bu 'Tunç Kanunu'na bağlı olmak ve hizmet etmektir. Büyük oranda gizli yürütüldüğü için, bu politikaların farkında olmadan geliştirdiğimiz partiler, sivil toplum örgütleri, ekonomi ve siyaset dünyası da aynı 'Tunç Kanunu'na endekslenmiştir. BM, NATO ve AB gibi dış organizasyonlar da aynı 'Tunç Kanunu'na hizmet temelinde değerlendirilir. Darbeler, komplolar, suikastlar, her türlü işkence ve tutuklamalarda bu kanunun payı belirleyicidir.

a- PKK'nin ortaya çıkışında bu gerçekliklere dair bilinç sınırlıdır. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki kültürel bütünlük, jeopolitik ve jeostratejik birlik, bunların Kürt-Türk ilişkilerine yansıması yeterince kavranmamıştır. Kapitalist modernitenin hegemonik güçleri olan İngiltere ve ABD'nin minimal ulus-devlet politikaları tüm sosyal bilimleri olduğu gibi, bilimsel sosyalizmi de etkilemiştir. PKK'nin payına düşen kendi sosyalist ulus-devletçiliğiydi. Temel özeleştiriyle aşılan bu ulus-devletçi sapmaydı. Dünya çapında solda ve Türkiye Solunda bu sapma aşılamadığı için çözülme kaçınılmaz oldu. Sosyalizmin halen devam eden bunalımının ana nedeni de bu konuda içine düştüğü çıkmazdır.

b- Dönüşüm geçiren PKK'nin Kürt sorunu temelinde ulusal sorunlara getirdiği yeni çözüm modeli her tür ulus-devletçilikten soyutlanmış, arınmış demokratik ulustur. Kapitalizmde ulusların inşa tarzı azami kâr kanununa hizmet etmek durumundadır. Bunun yolu da modernitenin yeni dini olan

milliyetçiliğin hedeflediği ulus-devlettir. Milliyetçilik ulus-devleti, ulus-devlet milliyetçiliği doğurur. Kapitalizmin yoğunlaşan bunalım dönemlerinde milliyetçilik ve ulus-devlet faşistleşir. Sosyalizm ancak kapitalizmin milliyetçiliğini ve yol açtığı ulus-devletçiliği aştığı oranda kendisini alternatifleştirebilir ve sistem olarak geliştirebilir. Bunun yolu demokratik ulus ve kârsız sosyal piyasa ekonomisidir; kapitalizmin azami kâr amaçlı endüstriyalizmine karşılık ekolojik endüstridir.

c- KCK, Kürt sorununda ulus-devletçilikten arınmış, sadece Kürtler için değil tüm etnik ve ulusal topluluklar için geçerliliği olan demokratik ulusu çözüm modeli olarak önerme ve pratikleştirmenin ifadesidir. Kapitalist modernite tarihi boyunca tüm ulusal sorun dönemlerinde tek çözüm yolu olarak dayatılan ulus-devletçi çözümler tarihi kan banyosuna çevirmiştir. Ulus-devletçi çözüm sorunları çözme yolu değil derinleştirme, şiddetleştirme ve savaşı tırmandırma, böylelikle azami kârı ve endüstriyalizmi gerçekleştirme ve sürekli kılma yoludur. KCK barışın ve çözümün yolunu kapitalist modernitenin bu üçlü sacayağını (ulus devlet, azami kâr ve endüstriyalizmi) terk etmekte ve ona karşı demokratik modernite unsurlarını (demokratik ulus, kârsız sosyal pazar ekonomisi ve ekolojik endüstri) alternatif kılmakta bulur.

d- Başta Türk ulus-devleti olmak üzere İran, Irak ve Suriye ulus-devletleri ve hatta Kürt Federe Devletiyle Kürt sorununda barışçıl ve siyasi yaklaşımla çözüm, ancak Kürt halkının demokratik ulus olma hakkını (Bu hak diğer halklar için de geçerlidir) ve bu hakkın doğal sonucu olarak demokratik özerk yönetim statüsünü kabul etmeleriyle mümkündür. Ulus-devletçi çözümlerin yurdu olan AB'nin şimdiden demokratik ulus çözümüne kapı aralaması olumlu ve umut verici bir adımdır. Bu çözümü geliştirebilmesi için adım adım ulus-devletçiliğin alanını daraltması ve demokratik sivil toplumun alanını genişletmesi gerekir. Türkiye, İran, Irak ve Suriye ulus-devletleri de Kürt sorunundan kurtulmak istiyorlarsa, ilk adım olarak AB'ninkine benzer bir yola girmek durumundadırlar. KCK'nin pozisyonu bu temelde barışa ve siyasi çözüme elverir durumdadır. Barış ve siyasi çözümün önündeki engel, bu devletlerin Kürtlere dayattıkları örtülü kültürel soykırım projesi, politikaları ve uygulamalarıdır. Bunlardan vazgeçmeleri ve demokratik ulus başta olmak üzere demokratik modernitenin diğer temel unsurları olan kârı sınırlandırmayı amaçlayan sosyal pazar ekonomisini ve ekolojik endüstriyi sisteme entegre etmeyi ve statüye (demokratik anayasaya) kavuşturmayı kabullenmeleri halinde kalıcı barışın ve siyasi çözümün yolu açılmış olacaktır.

e- Küresel kapitalist hegemonyanın BOP kapsamında kültürel soykırımcı ulus-devletlere dayattığı çözüm iki yönlü geliştirilmeye çalışılmaktadır. Birinci yön Erbil merkezli Kürt federe ulus-devlet oluşumudur ve uzun vadeli ulus-devletçi çözümün ilk adımı olarak hayata geçirilmektedir. İkinci yön Diyarbakır merkezli 'bireysel ve kültürel haklar' temelli Kürt sorunu çözümüdür. AB ve ABD'nin özellikle AKP Hükümeti üzerinden hayata geçirmeye çalıştığı bu proje dolaylı veya direkt olarak Erbil merkezli Federe Kürt Devletiyle bütünlük içinde yürütülmeye çalışılmaktadır. PKK'den ve KCK somutunda demokratik

siyaset çözümünden kurtulma ve onları tasfiye etmenin karşılığı olarak, kültürel soykırımcı ulus-devletlere bu iki yönlü çıkış yolunu dayatmaktadır. Halk desteğinden kopuk olduğu için, küresel kapitalist hegemonyanın dayattığı bu çözüm projesinin başarı şansı azdır.

Kürdistan daha şimdiden bir bakıma 21. yüzyılda devrimin ve karşıdevrimin odağı durumuna gelmiştir. Kapitalist modernitenin en zayıf halkası durumundadır. Kürdistan halkının ulusal ve toplumsal sorunları liberal reçetelerle, bireysel ve kültürel haklar demagojisiyle örtbas edilemeyecek kadar ağırlaşmıştır. Kürt sorunu söz konusu olduğunda, kültürel soykırıma kadar varan uygulamalara yol açan ulus-devletçilik, ister ezen ister ezilen uluslar açısından olsun, artık sorun çözen değil üreten kaynak durumuna çoktan gelmiştir. Kapitalist modernite için bile sorun olmaya başlayan ulus-devletçilik giderek çözülmektedir. Daha esnek demokratik ulusal gelişmeler çağın çözümleyici gelişmelerinin başında gelmektedir. Demokratik modernite bu yöndeki gelişmelerin teorik ifadesi ve pratik adımları anlamına gelmektedir. Demokratik ulusal dönüşümlerin Kürdistan'daki somut ifadesi olarak KCK, Ortadoğu'daki demokratik modernite çözümünün yolunu aydınlatmaktadır.

f- Günümüzde KCK çözümü bir yol ağzındadır. Ya sorunların barış ve demokratik siyaset yoluyla çözümü demokratik anayasa yöntemiyle geçekleştirilecektir. Bu durumda ilgili ulus-devletler sadece inkâr ve imha politikalarından vazgeçmekle kalmayacaklar, sorunun gerçekçi tanımını kabul edip çözümünü evrensel demokratik anayasada arayacaklar, demokratik anayasanın hem içeriğini hem de yöntemini muhataplarıyla paylaşacaklardır. Ülkelerin hem devlet hem de ulus olarak bütünlüğünü mümkün kılan bu çözüm radikal demokratik dönüşümleri gerektirmektedir. Ya da eğer öncelikle arzu edilen bu yol ısrarla engellenirse, geriye KCK'nin tek taraflı ve devrimci tarzda kendi demokratik otoritesini inşa etme ve savunma yolu kalacaktır. Bu yolda başarıyla yürümenin birçok unsuru mevcuttur. Otuz yılı aşkın bir tecrübeye sahip olan PKK'nin ideolojik ve politik kılavuzluğu, halkın devrimci savaşımla denenmiş güçlü desteği, öz savunmayı her alanda yapabilecek askeri gücü, geniş iç ve dış ilişki ağları KCK'nin demokratik ulusu inşa etmesine, yönetmesine ve korumasına imkân vermektedir. Bu yol bir daha eskiden yaşanan tıkanmaya uğramayacaktır. Devlet ulusçuluğunu değil demokratik ulusu hedeflediğinden, her zaman çözüm ve barış yanlısı, ulus-devlet güçleriyle diyalog ve müzakereye açık olduğu gibi, bunda başarılı olmazsa kendi asli yolunda özgüçleriyle demokratik ulusu başarıyla inşa etmeyi sürdürecek, yönetmesini ve korumasını bilecektir.

C- KCK VE DEMOKRATİK ULUSLAŞMANIN BOYUTLARI

Kürt sorununda ulusların kendi kaderini tayin hakkının devletçi olmayan demokratik yorumunu ifade eden KCK, ulusal sorunun çözümünde köklü bir dönüşüm olarak değerlendirilmelidir. Kapitalist modernitenin yol açtığı ulusal sorunlar hep ulus-devletçi ve milliyetçi zihniyet ve paradigmalarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Ulus-devletin kendisi çözümün temel aktörü olarak sunul-

muştur. Ulusal sorun denildiğinde hemen akla "Bizim de bir ulus-devletimiz olsun" düşüncesi gelmektedir. Neredeyse her etnisite ve milliyet için bir devlet öngörülmüştür. Bu yaklaşımı özellikle dünya çapında hegemonyacılık peşinde koşan, karşısındaki imparatorluk gibi büyük devletlerle şehir devletleri gibi küçük devletleri engel olmaktan çıkarmak ve 'böl-yönet' politikasını yürütmek isteyen İngiltere geliştirmiştir. Ulus-devlet kapitalist sisteme dayalı hegemonyacılığın iktidar düzenlemesidir; azami kâr ve endüstriyalizmin gerçekleştirildiği en uygun devlet düzenlemesidir. Ulus-devletleri doğru kavramak için hegemonik sistemdeki yerlerini, kapitalizm ve sanayicilikle bağlarını doğru çözümlemek gerekir. Her etnisiteye veya mezhebe ve kavme bir devlet demek, kapitalizmin küreselleşmesine, dolayısıyla sömürünün ve ekolojik yıkımın azamileşmesine katkıda bulunmak demektir. Reel sosyalizmi çözülüşe götürenin de esasta bu katkıda bulunma eylemi olduğunu ısrarla vurguladık. Yola çıkışta reel sosyalist sistemi esas alan PKK'nin ulusal sorunda tıkanmasının da özünde bu yaklaşımdan kaynaklandığını çözümlemeye çalıştık. PKK'nin özeleştiriyle bu konuda dönüşüm geçirdiğini belirttik. Ulusal sorunda dönüşümün ana çizgisi ulus-devletçi çözümden vazgeçmek, alternatif olarak demokratik çözümü esas almaktır. Demokratik çözüm, ulus-devlet dışında toplumun demokratikleşmesindeki arayışları ifade eder. Kavram olarak ulus-devleti kapitalizmle birlikte toplumsal sorunlarda çözümün değil, daha da artan sorunların kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Ulusal ve toplumsal sorunların çözümünün ulus-devlete bağlanması modernitenin en zorbaca yönünü teşkil eder. Bizzat sorunların kaynağı olan bir araçtan çözüm beklemek, sorunların çığ gibi büyümesine ve toplumsal kaosa yol açar. Kapitalizmin kendisi uygarlık sisteminin en krizli aşamasıdır. Bu krizli aşamada gündeme getirilen ulus-devlet, toplum tarihi boyunca en çok geliştirilmiş şiddet örgütüdür. İktidar şiddetinin tüm toplumu kuşatmasıdır; kapitalizmin azami kâr ve endüstriyalizmle çözülmeye uğrattığı toplumu ve çevreyi zorla bir arada tutma aracıdır. Aşırı ölçüde şiddetle yüklenmesi, kapitalist sistemin azami kâr ve kesintisiz birikim eğiliminden ileri gelmektedir. Ulus-devlet tipi bir şiddet örgütlenmesi olmadan kapitalist birikim yasaları işletilemez, endüstriyalizm sürdürülemez. Gelinen son aşama olan küresel finans kapitalizmi çağında toplum ve çevre tam bir dağılmayla karşı karşıyadır. Başlangıçta devrevi olan bunalımlar, sürekli ve yapısal bir karakter kazanmıştır. Bu durumda ulus-devletin kendisi de sistemi tamamen kilitleyen bir engele dönüşmüştür. Kendisi krizli bir yapı olan kapitalizm bile ulus-devlet engelinden kurtulmayı gündeminin başına taşımıştır. Ulus-devlet egemenliği sadece toplumsal sorunların kaynağı değil, aynı zamanda çözümün önündeki temel engeldir. Egemen kapitalist sınıf açısından böyle olan bir sistemi toplum için, halklar ve emekçiler için bir çözüm aracı olarak düşünmek toplumun doğasına terstir, bu doğanın inkârı anlamına gelir. Toplumsal sorunların en önemli parçası olan ulusal sorunların çözümünde hem toplumun, halkların ve emekçilerin doğası gereği, hem de hegemonik sistemin ulus-devlet engeli nedeniyle demokratik model esas alınmak durumundadır.

Demokratik çözüm modeli sadece bir çözüm seçeneği değil başlıca çözüm yöntemidir. Sosyalizm ve ulusal kurtuluş hareketleri başarılı olmak istiyorlarsa, demokrasi dışında çözüm aracı aramamalıdır. Sağ, sol ve merkez her türlü diktatörlük eğilimi ancak çözümsüzlüğü derinleştirir; kapitalizmi daha talancı, çapulcu ve sanal kılar. Demokratik çözüm modelini üniter ulus-devletin federe veya konfedere biçimlere dönüşmüş hali olarak düşünmemek gerekir. Ulus-devletin federe ve konfedere hali demokratik çözüm değildir. Bunlar farklı devlet biçimlerine dayalı çözümlerdir ki, yine sorunları ağırlaştırmaktan öteye rol oynayamazlar. Belki kapitalist sistem mantığı içinde katı merkeziyetçi ulus-devletin federe ve konfedere biçimlere dönüştürülmesi sorunları yumuşatıp kısmi çözümler getirebilir, ama köklü çözümlere yol açamaz. Demokratik çözüm güçleriyle ulus-devletçi güçler arasında çözüm araçları olarak federe ve konfedere biçimler denenebilir. Ama bu araçlar kullanıldı diye köklü çözümler beklemek, kendini bir kez daha yanıltmak olur. Ulusal kurtuluş devleti veya reel sosyalist devlet dediğimiz devlet biçiminin ulus-devletin sol maskelisi olduğunu biliyoruz. Bunların daha diktatörce ve faşizme yatkın sistemler olduğu açığa çıkmıştır.

Demokratik çözüm modelinin ulus-devletten tümüyle bağımsız olmadığını önemle belirtmek gerekir. İki otorite olarak demokrasi ve ulus-devlet aynı siyasi çatı altında rol oynayabilirler. İkisinin etkinlik alanını demokratik anayasa belirler. AB bu doğrultuda bazı adımlar atmakla birlikte, bunlardaki hâkim yan ulus-devlet egemenliğidir. Ama dünya genelinde kayma ulus-devletin aşılması doğrultusundadır. Dünyada yaşanan en temel siyasi dönüşüm ulus-devletin teorik ve pratik olarak aşılmasına dayanmaktadır. Demokratik çözüm kendini ne denli özerk kılar ve sistematize ederse, siyasi dönüşüme o denli katkıda bulunabilir. Ulus-devletin olumlu yönde dönüşümü demokratikleşmenin, demokratik özerk yönetimin, demokratik ulus inşasının, yerel demokrasinin ve demokrasi kültürünün tüm toplumsal alanlarda geliştirilmesiyle yakından bağlantılıdır.

KCK Kürt sorununda demokratik çözümün somut ifadesi olup geleneksel yaklaşımlardan farklıdır. Çözümü devletten pay almada görmez. Hatta özerklik anlamında bile Kürtler için devlet peşinde değildir. Federe veya konfedere devleti hedeflemediği gibi kendi çözümü olarak da görmez. Devletten temel talebi, Kürtlerin özgür iradeleriyle kendi kendilerini yönetme hakkını tanıması, demokratik ulusal toplum olmalarına engel koymamasıdır. Eğer hâkim ulus-devletler demokratik ilkeye sözde değil de özde bağlılarsa, demokratik toplumu desteklemeseler bile engellememeleri ve yasak koymamaları gerekir. Demokratik çözümü devletler veya hükümetler geliştirmez. Çözümden toplumsal güçlerin kendileri sorumludur. Toplumsal güçler devlet veya hükümetlerle demokratik anayasa bağlamında uzlaşı ararlar. Demokratik toplumsal güçlerle devlet veya hükümet güçleri arasında yönetim paylaşımı anayasalarla belirlenir. Mutlak devlet yönetimi kadar mutlak demokrasi talep etmek de gerçekçi olmadığı gibi çözümün ruhuna da aykırıdır.

Demokratik çözüm özünde demokratik ulus olma ve toplumun kendini demokratik ulusal toplum olarak inşa etmesi olgusudur. Devlet eliyle ne ulus olma ne de ulus olmaktan çıkmadır; toplumun kendini demokratik ulus olarak inşa etme hakkını bizzat kullanmasıdır. Bu durumda ulus tanımını yeniden yapmak gerekir. Öncelikle ulusun tek bir tanımının olmadığını belirtmek gerekir. Ulus-devlet eliyle inşa edildiğinde ulusun en genel tanımı devlet-ulustur. Birleştirici unsur ekonomiyse, buna pazar-ulus demek de mümkündür. Hukukun egemen olduğu ulus hukuk-ulustur. Politik ve kültürel ulus tanımları da mümkündür. Dinin birleştirdiği topluma zaten millet denir. Ümmet tüm milletleri birleştiren aynı dinden milletler topluluğudur. Demokratik ulus ise, özgür birey ve toplulukların kendi öz iradeleriyle oluşturdukları ortak toplumdur. Demokratik ulusta birleştirici güç, aynı ulustan olmaya karar veren toplumun birey ve gruplarının özgür iradesidir. Ulusu ortak dil, kültür, pazar ve tarihe bağlayan anlayış devlet-ulusunu tarif eder ki genelleştirilemez, yani tek bir ulus anlayışı olarak mutlaklaştırılamaz. Reel sosyalizmin de benimsediği bu ulus anlayışı demokratik ulusun zıddıdır. Özellikle Stalin'in Sovyet Rusya için geliştirdiği bu tanım, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün temel nedenlerinden biridir. Kapitalist modernitenin mutlaklaştırdığı bu ulus tanımı aşılmadıkça, ulusal sorunların çözümü tam bir çıkmazı yaşamaya devam eder. Üç yüzyılı aşkın bir zaman boyunca ulusal sorunların halen olanca ağırlığıyla devam etmesi bu eksik ve mutlak tanımla yakından bağlantılıdır.

Katı ulus-devlet sınırlarına mahkûm edilmiş ve iktidarın en küçük hücrelerine kadar sızmış olduğu bu tip ulusal toplumlar milliyetçi, dinci, cinsiyetçi ve pozitivist ideolojilerle âdeta serseme çevrilmişlerdir. Toplumlar için ulus-devlet modeli tam bir baskı ve sömürü tuzağıdır, şebekesidir. Demokratik ulus kavramı bu tanımı tersine çevirir. Katı siyasi sınırlara, tek dile, kültüre, dine ve tarih yorumuna bağlanmamış demokratik ulus tanımı çoğulcu, özgür ve eşit yurttaşlarla toplulukların bir arada dayanışma içinde yaşam ortaklığını ifade eder. Demokratik toplum ancak bu tür bir ulus modeliyle gerçekleştirilebilir. Ulus-devlet toplumu doğası gereği demokrasiye kapalıdır. Ulus-devlet ne evrensel ne de yerel bir gerçekliği ifade eder; tersine evrenselin ve yerelin inkârı anlamına gelir. Tek tipleştirilmiş toplum vatandaşlığı insanın ölümüdür. Buna mukabil demokratik ulus yerel ve evrenselin yeniden inşasını mümkün kılar. Toplumsal gerçekliğin kendini ifade etmesini sağlar. Diğer bütün ulus tanımları bu iki ana model arasında bir yerde durur.

Ulus inşa modellerinin geniş yelpazeli tanımları olsa da, hepsini birleştiren genel bir tanımı da mümkündür; o da ulusun zihniyet, bilinç ve inançla ilgili tanımıdır. Bu durumda ulus ortak zihniyet dünyasını paylaşan insanlar topluluğudur. Bu ulus tanımında dil, din, kültür, pazar, tarih ve siyasi sınırlar belirleyici değil bedensel rol oynarlar. Ulusu esasta bir zihniyet durumu olarak tanımlamak dinamik bir karakter taşır. Devlet ulusunda ortak zihniyete damgasını vuran milliyetçilik iken, demokratik ulusta özgürlük ve dayanışma bilincidir. Fakat uluslar sadece zihniyet durumlarıyla tanımlanırsa bu eksik bir tanım olur. Nasıl zihniyetler bedensiz olmazsa, uluslar da bedensiz olamaz.

Milliyetçi zihniyetli ulusların bedeni devlet kurumudur. Zaten bu beden nedeniyle bu tür uluslara devlet-ulus denir. Hukuk ve ekonomi kurumları ağır bastığında, bu tür ulusları ayırt etmek için pazar veya hukuk-ulus demek mümkündür. Özgürlük ve dayanışma zihniyetli ulusların bedeni demokratik özerkliktir. Demokratik özerklik esas olarak benzer zihniyeti paylaşan bireyler ve toplulukların kendilerini öz iradeleriyle yönetmeleri anlamına gelir. Buna demokratik yönetim veya otorite demek de mümkündür. Evrenselliğe açık bir tanımdır.

Ulusa ilişkin bu genel tanımların ışığında KCK, Kürt ulusal sorununun çözümünde devlet-ulusçu yaklaşımları reddederek demokratik ulusçu modeli, Kürtlerin ulus olma hakkını veya ulusal toplum olgusuna dönüşümünü demokratik özerklikle gerçekleştirmeyi esas alır. Burada diğer uluslarla, örneğin Türk ulusuyla üst bir ulus tanımına açık tek bedenli ulus tanımı söz konusudur. Üst ulus tanımını birçok ulusu kapsayacak tarzda genişletmek mümkündür. İslâm ümmetini bu tanımın prototipi olarak düşünebiliriz. Ortadoğu toplumsal kültürlerini er veya geç ortak bir millet-ulus, yenilenmiş ümmet içinde bütünleştirmek yüksek bir olasılıktır.

Kürtlerin uluslaşmasını bu temel kavramlar bağlamında öncelikle iki boyutlu düşünmek mümkündür. Birincisi, zihinsel boyuttur. Kendi dil, kültür, tarih, ekonomi ve nüfus yoğunlaşmalarını ihmal etmeden, bu temel alanlara ilişkin bilinçli hallerini ortak dayanışma duygusuyla birleştiren zihinsel dünyayı (ORTAK ZİHNİYET DÜNYASI) paylaşanların varlık boyutlarından bahsediyoruz. Bu boyutta temel kıstas, farklılıklara dayanan eşit ve özgür bir dünya hayalini, projesini zihinsel olarak paylaşmaktır. Bu zihniyet dünyasına özgür bireylerin komünal dünyası veya ütopyası da diyebiliriz. Mühim olan farklılıkları reddetmeyen bir eşitlik ve özgürlük zihniyetini kamusal alanda, toplumun ahlaki ve politik dünyasında SÜREKLİ yaşatmaktır. YİRMİ DÖRT SAAT DEMOKRATİK ZİHNİYETLE YAŞAMAKTIR. İkinci boyut, zihniyet dünyasının dayanacağı bedendir. Bedenle kastedilen, toplumsal varoluşun zihniyet dünyasına göre yeniden düzenlenmesidir. Ortaklaşa paylaşılan ulus zihniyeti dünyasına göre toplum nasıl yeniden düzenlenecektir? Bedensel varoluşuna hangi mimariyi uygulayacaktır? Kısacası geçmişten, gelenekten geriye kalan ve kapitalist modernitenin kendi amaçlarına göre son derece hastalıklı, krizli, baskılı ve sömürülü (Buna kültürel soykırıma varan uygulamaları da eklemek gerekir) olarak düzenlediği veya düzensizleştirdiği toplumsal doğanın ve çevresinin yeniden düzenlenmesi bedensel boyutu tanımlar.

Zihinsel boyut, ulus olmak isteyen birey ve toplulukların düşünce ve hayal dünyasını ve dayanışma duygusunu ilgilendirdiğinden sınırlı bir düzenlenmeyi gerektirir. Bunun için bilim, felsefe ve sanat (din de dahil) eğitimini geliştirmek ve bu amaçla okullar açmak başta gelen pratik çalışmalardır; ulus olmaya ilişkin zihniyet ve duygu eğitimi bu okulların görevleridir. Tarihsel-toplumsal varlığa ilişkin olduğu kadar şimdiyi, çağla ilişkili toplumsal kültürü bilince çıkarmak, doğru, iyi ve güzel olan yönlerini ortak düşünce ve duygular halinde paylaşmak esastır. Özcesi, KCK somutunda temel zihniyet görevi, Kürtleri

kendi varoluşlarına ilişkin ortaklaşa paylaşılan İYİ, DOĞRU VE GÜZEL düşünce ve duygu dünyasında bir ulus olarak tasarlamaktır. Diğer bir deyişle bilimsel, felsefi ve sanatsal devrimle Kürtlerin uluslaşmasını, bu uluslaşmanın temel zihniyet ve duygu dünyasını yaratmaktır; Kürt gerçeğinin bilimsel, felsefi (ideolojik) ve sanatsal hakikatinin açıklanmasını özgürce paylaşmaktır. Bunun yolu öz düşünmek ve öz eğitilmektir, iyiyi paylaşmak ve güzel yaşamaktır. Zihinsel boyutta egemen ulus-devletlerden yerine getirilmesi talep edilebilecek temel husus düşünce ve ifade özgürlüğüne tam bağlılıktır. Ulus-devletler Kürtlerle ortak normlar altında yaşamak istiyorlarsa, Kürtlerin kendi zihniyet ve duygu dünyalarını oluşturmalarına ve kendilerini farklılıkları temelinde ulusal bir toplum haline getirmelerine saygı göstermeli, bunun için gerekli olan düşünce ve ifade özgürlüğünü mutlaka anayasal güvenceye kavuşturmalıdır. Ortak ulus teşkil etmenin yolu düşünce ve ifade özgürlüğüne tam bağlılıktan geçer.

Demokratik ulus olmanın ikinci boyutu, bedensel varoluşun yeniden düzenlenmesidir. Bedensel boyutun temelinde demokratik özerklik yatar. Demokratik özerkliği geniş ve dar anlamda tanımlamak mümkündür. Geniş anlamda demokratik özerklik demokratik ulusu ifade eder. Demokratik ulusun daha geniş yelpazeye ayrılmış boyutları vardır. Kültürel, ekonomik, sosyal, hukuki, diplomatik ve diğer boyutlarıyla genişçe tanımlanabilir. Dar anlamda demokratik özerklik siyasi boyutu ifade eder, diğer bir deyişle demokratik otorite veya yönetim anlamına gelir. Demokratik ulus olmanın demokratik özerklik boyutu egemen ulus-devletlerle çok daha problemlidir. Egemen ulus-devletler genel olarak demokratik özerkliği yadsırlar. Zorunlu olmadıkça hak olarak tanımak istemezler. Kürtler açısından ulus-devletlerle uzlaşmanın temelinde demokratik özerkliğin kabulü yatar. Demokratik özerklik hâkim etnisiteli ulus-devletlerle ortak bir siyasi çatı altında yaşamanın asgari koşuludur. Bunun altında bir tercih, sorunun çözümü değil, çözümsüzlüğün derinleşmesi ve çatışmanın artmasıdır. Özellikle son dönemde geliştirilen ve İngiliz kapitalizminin işçi sınıfını ve sömürgelerini daha kolay yönetmek için geliştirdiği liberal 'bireysel ve kültürel haklar' projesi TC'de de AKP eliyle uygulanmak istenmektedir. Ortadoğu kültürüne yabancı olan bu proje sadece çatışmayı büyütmeye hizmet eder. Demokratik özerklik ulus-devlet lehine olabilecek en elverişli çözüm projesidir. Bunun altındaki her düşünce ve deneyim, büyüyen çatışma ortamına ve savaşa hizmettir.

Demokratik özerklik çözümü iki yolla uygulanabilir: Birinci yol ulus-devletlerle uzlaşmayı esas alır. Somut ifadesini demokratik anayasal çözümde bulur. Halklar ve kültürlerin tarihsel-toplumsal mirasına saygı gösterir. Bu mirasların kendilerini ifade etme ve örgütlenme özgürlüklerini vazgeçilmez temel anayasal haklardan sayar. Demokratik özerklik bu hakların temel ilkesidir. Bu ilkenin başlıca koşulları egemen ulus-devletin her türlü inkâr ve imha politikasından vazgeçmesi, ezilen ulusun da kendi öz ulus-devletçiğini kurma fikrini terk etmesidir. Her iki ulus bu yönlü devletçi eğilimlerden vazgeçmedikçe demokratik özerklik projesinin hayata geçirilmesi zordur. AB ülkelerinin üç yüz yılı aşan ulus-devlet deneyimlerinin sonunda vardığı aşama ulus devlet-

lerin bölgesel, ulusal ve azınlıksal sorunların çözümünde demokratik özerkliği en iyi çözüm modeli olarak kabul etmeleridir.

Kürt sorununun çözümünde de ayrılıkçılığa ve şiddete dayanmayan, tutarlı ve anlamlı olan esas yol demokratik özerkliğin kabul edilmesinden geçmektedir. Bu yolun dışındaki tüm yollar ya sorunları ertelemeye ve böylece çıkmazı derinleştirmeye, ya da sert çatışmalara ve ayrışmaya götürür. Ulusal sorunların tarihi bu yönlü örneklerle doludur. Ulusal çatışmaların yurdu olan AB ülkelerinin son altmış yılı barış içinde zenginlik ve refahla geçirmeleri demokratik özerkliğin kabulü, onun bölgesel, ulusal ve azınlıksal sorunlarına esnek ve yaratıcı yaklaşım ve uygulamalar geliştirmeleriyle mümkün olmuştur. TC'de ise tersi geçerli olmuştur. Kürtleri inkâr ve imha politikasıyla tamamlanmak istenen ulus-devletçilik, Cumhuriyet'i çözülüşün, devasa problemlerin, sürekli krizlerin, her on yılda bir başvurulan askeri darbelerin ve Gladio ile yürütülen bir özel savaş rejiminin içine çekmiştir. Türk ulus-devleti ancak tüm bu yönlü iç ve dış politikalardan ve rejim uygulamalarından vazgeçtikçe, genelde tüm kültürlerin (Türk, Türkmen kültürü de dahil), özelde Kürt kültürel varlığının demokratik özerkliğini kabul ettikçe, normal, hukuki, laik ve demokratik bir cumhuriyet halinde kalıcı barış, zenginlik ve refaha erişebilir.

Demokratik özerkliğin ikinci çözüm yolu, ulus-devletlerle uzlaşmaya dayalı olmayan, kendi projesini tek taraflı pratikleştirme yoludur. Geniş anlamda demokratik özerkliğin boyutlarını hayata geçirerek, Kürtlerin demokratik ulus olma hakkını gerçekleştirir. Şüphesiz bu durumda bu tek taraflı demokratik ulus olma yolunu kabul etmeyecek olan egemen ulus-devletlerle çatışmalar yoğunlaşacaktır. Kürtler bu durumda ulus-devletlerin ister tek tek ister ortaklaşa (İran-Suriye-Türkiye) saldırıları karşısında 'varlıklarını korumak ve özgür yaşamak için topyekûn seferberlik ve savaş pozisyonuna geçmek'ten başka çare bulamayacaktır. Savaş içinde olası bir uzlaşma veya bağımsızlık sağlanıncaya kadar, öz savunmaları temelinde demokratik ulus olmayı tüm boyutlarıyla ve öz güçleriyle geliştirmek ve gerçekleştirmekten geri durmayacaklardır.

Bu iki boyut temelinde inşa edilebilen demokratik ulusun daha ayrıntılı boyutları şöyle sıralanabilir:

1- Demokratik Ulusta Özgür Birey-Yurttaş ve Demokratik Komün Yaşamı

Demokratik ulusal yaşamı boyutlandırırken bir yanlışa düşmemek için peşinen bir uyarıda bulunmak gerekir. O da demokratik ulusun veya başka tür bir ulus yaşamının daima zihinsel ve kurumsal bütünlük taşıdığına ilişkindir. Genelde toplumlar, özelde demokratik ulusal toplumlar çözümlemelerde kolaylık olsun diye çeşitli alanlara ve boyutlara ayrılır. Fakat bu ayrımların her biri kendi başına, bütünlükten kopuk şekilde var olmaz. Toplumları, özellikle çağımızdaki demokratik ulusları canlı bir organizmaya benzetirsek, tüm alanlar ve boyutları itibariyle birbirlerine bağlı bir canlı organizma bütünlüğü içinde yaşarlar. Dolayısıyla boyutların her biri tek tek ele alınsa da, bir bütünün parçaları olduğu daima göz önünde tutulmalıdır.

Demokratik ulus birey-yurttaşı özgür olduğu kadar komünal olmak durumundadır. Kapitalist bireyciliğin topluma karşı kışkırtılmış sahte özgür bireyi özünde en derinleştirilmiş köleliği yaşar. Fakat liberal ideoloji öyle bir imaj oluşturur ki, birey sanki toplumda sonsuz özgürlüklere sahiptir. Gerçekte ise, tarihin hiçbir döneminde gerçekleştirilemeyen azami kâr eğilimini gerçekleştirip hegemonik sisteme dönüştüren ücretli emek kölesi birey, köleliğin en geliştirilmiş biçimini temsil eder. Bu tür birey ulus-devletçiliğin acımasız eğitim ve yaşam pratiğinde üretilir. Yaşaması paranın egemenliğine bağlandığı için, ücret sistemi bir köpeğin boynuna takılan tasma gibi kendisini bağlayıp istenilen yöne çevrilmesini sağlar. Çünkü yaşamak için başka çaresi yoktur. Kaçsa yani işsizliği tercih etse, bu da bir nevi ayakta can çekişmek demektir. Ayrıca kapitalist bireycilik toplumu inkâr temelinde şekillenmiştir. Her türlü tarihsel toplum kültürünü ve geleneğini yadsıdığı oranda kendini gerçekleştireceğini sanır. Liberal ideolojinin en büyük çarpıtması budur. Başlıca sloganı "Toplum yoktur, birey vardır" biçiminde dile getirilir. Kapitalizm esas olarak toplumu tüketme temeline dayalı hastalıklı bir sistemdir.

Buna karşılık demokratik ulusun bireyi kendi özgürlüğünü toplumun komünalitesinde, yani daha işlevsel küçük topluluklar halindeki yaşamında bulur. Özgür ve demokratik komün veya topluluk, demokratik ulus bireyinin gerçekleştiği temel okuldur. Komünü olmayanın, komünsel yaşamayanın bireyselliği de gerçekleşemez. Komünler son derece çeşitlidir ve toplumsal yaşamın her alanında geçerlidir. Farklılıklarına uygun olarak, birey birden çok komünde, toplulukta yaşamını gerçekleştirebilir. Önemli olan bireyin yeteneklerine, emeğine ve farklılıklarına uygun olarak komünal topluluk içinde yaşamayı bilmesidir. Birey komüne veya bağlı olduğu toplumsal birimlere karşı sorumluluğunu ahlaki olmanın temel ilkesi sayar. Ahlâk topluluğa, komünal yaşama saygı ve bağlılık demektir. Komün veya topluluk da bireylerine sonuna kadar sahip çıkarak onları korur ve yaşatır. Zaten insan toplumunun temel kuruluş ilkesi bu ahlaki sorumluluk ilkesidir. Komünün veya toplulukların demokratik karakteri kolektif özgürlüğü, diğer bir deyişle politik komün veya topluluğu gerçekleştirir. Demokratik olmayan komün veya topluluk politik olamaz. Politik olmayan topluluk veya komün ise özgür olamaz. Komünün demokratikliği, politikliği ve özgürlüğü arasında sıkı bir özdeşlik vardır.

O halde demokratik ulusun ilk temel boyutu, esas aldığı birey ve komünü bağlamında böyle tanımlanmak durumundadır. Demokratik ulus olmanın ilk koşulu bireyin özgür olması ve bu özgürlüğünü bağlı olduğu komün veya toplulukla birlikte demokratik politika temelinde gerçekleştirmesidir. Demokratik ulusun birey-yurttaşı ulus-devletle aynı siyasi çatı altında yaşadığında tanımı biraz daha genişler. Bu durumda 'anayasal vatandaşlık' çerçevesinde kendi demokratik ulusunun olduğu kadar ulus-devletin de birey-yurttaşıdır. Burada önem kazanan husus demokratik ulus statüsünün tanınması, yani demokratik özerkliğin ulusal anayasada bir hukuki statü olarak belirlenmesidir. Demokratik ulusal statü iki yönlüdür: Birincisi, kendi içinde demokratik özerklik statüsü, yasası veya anayasasının gerçekleştirilmesini ifade eder. İkin-

cisi, özerklik statüsünün ulusal anayasal statünün bir alt bölümü olarak düzenlenmesidir. Birçok AB ülkesinin, hatta dünya ülkelerinin anayasasında bu yönlerde statü düzenlemeleri mevcuttur.

KCK'nin tek taraflı, özgür birey-yurttaş ve komün birlikteliğine dayalı demokratik ulus inşası esas olmakla birlikte, egemen ulus-devletlerle demokratik özerklik statüsünü kabul eden ulusal demokratik anayasal statü altında çözüme gitmesi de mümkündür. KCK yapılanması her iki özgür birey-yurttaş ve topluluk yaşamına, bu yaşamın yasal ve anayasal statüye bağlanmasına açık bir yapılanmadır.

KCK üyeliğini demokratik ulusun özgür birey-yurttaşı olarak tanımlamak da mümkündür. Fakat bu üyeliği, yurttaşlığı ulus-devlet yurttaşlığıyla karıştırmamak gerekir. Ulus-devlet yurttaşlığı kapitalizmin modern kölelik statüsünü belirler. Kapitalist bireycilik ulus-devlet tanrısına mutlak kulluğu, demokratik ulus yurttaşlığı ise gerçek anlamıyla özgür birey haline gelişi ifade eder. Kürtlerin kendi demokratik ulus yurttaşlığı KCK statüsü altında gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla KCK üyeliğine demokratik ulus yurttaşlığı kimliğini atfetmek daha uygun bir tanımlama olacaktır. Kürtlerin kendi demokratik uluslarının yurttaşı olmaları hem vazgeçilmez hakları hem de görevleridir. Kendi ulusunun yurttaşı olamamak büyük bir yabancılaşmayı ifade eder ve hiç bir gerekçe ile savunulamaz. Burada karşımıza çıkan sorun, egemen ulus-devlet yurttaşlığının ne olacağına ilişkindir. Aslında her iki tür yurttaşlığı iç içe temsil etmek mümkündür. Eğer Kürt sorunu ilgili ülkede demokratik anayasal vatandaşlık statüsü altında bir çözüme kavuşturulursa, iki yurttaşlığı da birlikte taşımak toplumsal gerçekliğe daha uygundur. Hatta eğer Türkiye AB üyesi olsaydı, üçlü yurttaşlık tarifi de mümkün olurdu. Nasıl İspanya'da Katalonya-İspanya-AB yurttaşlığı üçlü bir anlama sahipse, Kürdistan-Türkiye-AB yurttaşlığı da aynı anlama sahip olurdu ve mümkündü. KCK döneminde ilgili her ulus-devlette her Kürt bireyi kendini iki yurttaşlık çerçevesinde tanımlamaya özen göstermeli, özen göstermekten çok iki yurttaş kimliğini gerçekleştirmelidir. KCK kendi demokratik ulus bireylerine özgü ikili veya uzlaşmayla bu gerçekleştirilemezse tekli yurttaş kimliğini gerçekleştirmelidir. Bunun için egemen ulus-devletlerin baskıcı durumlarını göz önünde bulundurarak, her bireyine uygun ebatta ve amblemli yazılı yurttaş kimliğini kazandırma görevini yerine getirmelidir.

Her KCK üyesi-yurttaşı, kapitalizmin bireycilikle bir hiç durumuna indirgediği bireyini aşmak ve komün üyesi olarak yaşamak durumundadır. Komünal yaşamı olmayanın bireyselliğinin de mümkün olmayacağını temel ahlaki bir ilke olarak bilmek ve benimsemek durumundayız. Komün veya topluluk üyesi olmanın aynı zamanda demokratik bir yönü olduğunu daimi olarak göz önünde bulundurmak gerekir. Komün veya topluluk ancak demokratik işleyişle politik, dolayısıyla özgür olabilir. Böylece her komünün veya topluluğun aynı zamanda ahlaki ve politik bir toplum birimi olduğu kavranmış olur. KCK'nin her komünü ve topluluğu aynı zamanda ahlaki ve politik bir birim konumundadır. Birey-yurttaşları da ahlaki ve politik birey-yurttaşlardır. Ko-

mün veya topluluklardan söz ederken, toplumun her alanında işlevsel olan insan gruplarını kastediyoruz. Örneğin komün şartlarını taşıyan bir köy bir komün veya topluluk olduğu gibi, bu tanımı mahalle ve kent düzeyine kadar taşırabiliriz. Bir kooperatif, fabrika, vakıf, dernek ve sivil örgütlenme de komün olabilir. Aynı zamanda demokratik olmaları gerektiği için bunlara demokratik komünal düzen de diyebiliriz. Komünü yaşamın tüm alanlarına, eğitsel, kültürel, sanatsal ve bilimsel alanlara taşımak mümkün olduğu gibi, sosyal ve politik yaşamı da hem komünleştirmek hem de demokratikleştirmek mümkündür. Özgür birey-yurttaş ancak bu demokratik komünal yaşam içinde gerçekleşebilir. Genelde demokratik ulus birey-yurttaşlığı, özelde ve daha somutlaşmış biçimi olarak KCK birey-yurttaşlığı sorumlu, ahlaki ve politik yaşamın bir gereğidir. Bu gereklilik aynı zamanda temel hak ve görevimiz olarak da anlaşılmalıdır. Ulus-devletler bu temel hak ve görevlerimizi kabul ettiklerinde, Kürtler de o devletlerin temel yurttaşlık hak ve görevlerini kabul edebilirler.

2- Demokratik Ulusta Politik Yaşam ve Demokratik Özerklik

KCK'nin demokratik ulus inşasının politik boyutunu demokratik özerklik olarak kavramlaştırmak mümkündür. Özyönetimsiz demokratik ulus düşünülemez. Genelde tüm ulus biçimleri, özelde demokratik uluslar kendi özyönetimleri olan toplumsal varoluşlardır. Bir toplum kendi öz yönetiminden mahrum olursa ulus olmaktan da çıkar. Çağdaş toplumsal gerçekliklerde yönetimsiz ulus düşünülemez. Hatta sömürge ulusların bile, yabancı kökenden de gelseler, bir yönetimleri mevcuttur. Ancak dağılma sürecine giren toplumların yönetiminden bahsedilemez. Olsa olsa dağıtan gücün kontrollü dağıtması veya sürece yayılmış tasfiye yönetimi söz konusudur. Öz örgütsüz oldukları dönemde Kürtlerin konumu böyleydi. Sadece ulus olmaktan alıkonulmuyorlar, toplum olmaktan da çıkarılıyorlardı. PKK öncülüğü ve KCK politikası sadece bu süreci durdurmakla kalmadı, politik toplumdan demokratik ulus olmaya doğru bir süreç başlattı. Gelinen aşamada Kürtler yoğun politikleşen toplum olmak kadar, bu politik gerçekliği demokratik ulus olma doğrultusunda örgütleyen bir konumu da yoğunca yaşamaktadır.

Çağımızda politik toplum olma ana hatlarıyla iki doğrultuda ulusallaşmaya götürür: Geleneksel kapitalist yol ulus-devlete götüren yoldur. Kapitalist modernite koşullarında bir toplum devletsizse, devleti yıkılmışsa veya çözülme durumundaysa, milliyetçi ve dinci politikalar o toplumu yeni bir devlete, ulus-devlete götürür. Eğer o toplumun geleneksel bir devleti varsa ve güçsüzse, o devleti daha güçlü olan ulus-devletle ikame eder. İkinci uluslaşma yolu demokratik uluslaşma yoludur. Özellikle ulus-devletlerin sorun doğuran karakteri günümüzde politik toplumları ve onların yönetim güçlerini demokratik ulus olma doğrultusunda hareketlendirmekte, ya reformla ya da devrimle demokratik ulus olmaya zorlamaktadır. Kapitalizmin yükselişe geçtiği dönemde ulus-devletler hâkim eğilim iken, çöküşü yaşadığı günümüz koşullarında daha çok demokratik ulus olma doğrultusunda evrim geçirmektedir. Bu konuda politik

gücü devlet iktidarıyla özdeşleştirmemek büyük önem taşır. Politika iktidar ve onun norm kazanmış biçimi olan devletle özdeşleştirilemez. Politikanın doğasında özgürlük vardır. Politikleşen toplumlar ve uluslar özgürleşen toplumlar ve uluslardır.

Devlet ve iktidar gücü kazanan her toplum ve ulus özgürleşmediği gibi, eğer demokratik özellikleri varsa, var olan özgürlüklerini de kaybetmeyle karşı karşıya kalır. Onun için bir toplumu devlet ve iktidar olgularından ne denli arındırırsak, o denli özgürlüğe açık hale getiririz. O toplum ve ulusu özgür kılmak için gerekli temel şart ise, kendisini daimi politik bir konumda tutmaktır. Devlet ve iktidardan arınmış ama politik olamamış bir toplum, anarşiye veya kaosa teslim olmuş toplum veya ulus konumuna düşer. Eğer toplumlar ve uluslar anarşi veya kaostan kısa sürede kurtulamazlarsa çürür, dağılır ve yabancı kozmosların malzemesi olurlar. Kaos ve anarşi ancak geçici ve kısa süreliğine doğurgan bir rol oynayabilir. Bunun için de politik olgunun devreye girmesi şarttır. Politika sadece özgürleştirmez, aynı zamanda düzenler. Politika eşsiz düzenleyici bir güçtür, bir nevi sanattır. Devletlerin, iktidarların baskıcı düzenlemelerinin zıddını temsil eder. Bir toplum ve ulusta politika ne kadar güçlüyse, devlet ve iktidar güçleri o denli zayıftır, zayıflamak durumundadır. Bunun tersi de geçerlidir: Bir toplum veya ulusta devlet veya iktidar gücü ne denli fazlaysa, politika, dolayısıyla özgürlük o denli zayıftır.

Demokratik ulus inşasında omurga rolü oynayan KCK -Türkçe karşılığı 'Kürdistan Demokratik Topluluklar Birliği'dir- demokratik özerkliğin karşılığı olarak da çevrilebilir. KCK'nin demokratik politika organı rolünü oynayabilmesi demokratik uluslaşmanın vazgeçilmez gereğidir. Ulus-devletle karıştırılması bilinçli bir saptırmadır. KCK ilkede ulus-devletçiliği kendi çözüm aracı olmaktan çıkarmıştır. Ulus-devletçiliğin ne ilk ne de son aşamasıdır. Her ikisi birbirinden nitelik olarak farklı otorite kavramlarıdır. Örgütsel şema olarak ulus-devletin kurumlaşmasına benzeyen özellikler taşısa da özde farklıdır. KCK'nin karar organı olarak KONGRA GEL, Halk Meclisi anlamındadır. Önemini halkın kendini öz karar sahibi kılmasından almaktadır. Halk Meclisi veya KONGRA GEL demokratik bir organdır. Uluslaşmanın üst tabaka veya burjuva unsurların öncülüğünde gelişmesinin alternatifidir. KONGRA GEL uluslaşmanın halk sınıfları ve aydın tabakalarının öncülüğünde gelişmesini ifade eder. Burjuva parlamenter sistemden özde ayrılır. Egemen ulus-devletlerin baskısından ötürü seçim sistemini ve toplantı merkezini uygun koşullar altında düzenlemek durumundadır. KCK'nin Yürütme Konseyi yoğunlaştırılmış ve merkezileştirilmiş günlük yönetim piramidini ifade eder. Halk arasına dağılmış çalışma birimlerinin koordinasyonunu sağlar. Demokratik uluslaşmanın günlük örgütsel-eylemsel çabalarını koordine etmek, yönetmek ve savunmak durumundadır. Konseyin devletlerin hükümet organlarıyla karıştırılması doğru değildir. Demokratik sivil toplumların konfederasyon sistemine daha yakındır. KCK'nin halkın seçimine dayanan Genel Başkanlık Kurumu demokratik ulusun en genel üst temsil düzeyini ifade eder. Tüm KCK birimleri arasındaki uyumu ve temel politikaların uygulanmasını gözetir, denetler.

KCK'nin egemen ulus-devletler nezdinde legalleşme sorunu vardır. Önceliği legal faaliyetlere vermesine rağmen, ulus-devletin bunu kabul etmemesi Kürdistan'da ikili bir otorite ve yönetime yol açar. Devlet yönetimiyle KCK yönetiminin aynı topraklarda ve toplumlarda geçerli kılınmaya çalışılmasının gerginliğe ve çatışmaya yol açacağı açıktır. İlgili devletlere önerilen legalleşme, yasallaşma talepleri karşılık bulmazsa, tersine takip, tutuklama ve şiddete başvurulursa, açık ki KCK de kendi otorite ve yönetimini tek taraflı olarak uygulamaktan geri kalmayacaktır. KCK'nin 2005'te ilan edilmesinden beri ilgili ulus-devletlerle direkt ve dolaylı diyaloglar şimdiye kadar yasal çözümle sonuçlanmamıştır. Diyalogların olumlu sonuç vermemesi halinde, önümüzdeki dönemde KCK'nin yönetim gücü ve otoritesi olarak kendisini Kürdistan'da Kürt toplumu, birlikte yaşadığı diğer halklar ve topluluklar arasında tek taraflı uygulaması kaçınılmaz olacaktır.

KCK'nin kendini tek taraflı olarak demokratik ulusun bütün boyutlarında uygulaması yeni bir dönemi başlatacaktır. Bu dönem PKK'nin kendini inşa ettiği dönemle devrimci halk savaşını geliştirmeye çalıştığı dönemden farklı olacaktır. Bu dönemde sadece parti ve savaş yönetimi söz konusu olmayacaktır. Yine PKK ve HPG çalışmaları ve savunma savaşları olmakla birlikte, bu dönemde esas görev demokratik ulusun tüm boyutlarında inşa edilmesi ve yönetilmesi olacaktır. Açık ki, bu dönemde yeni koşullar altında ulus-devlet kurumları ve güçleriyle KCK'nin kurumları ve güçleri arasında büyük rekabet, çekişme ve çatışmalar yaşanacaktır. Kentlerde ve kırsal alanlarda farklı otorite ve yönetimler söz konusu olacaktır.

3- Demokratik Ulus ve Sosyal Yaşam

Demokratik uluslaşma sürecinde sosyal yaşamda önemli dönüşümler gerçekleşir. Kapitalist modernitede geleneksel yaşam büyük değişikliklere uğrar. Eski toplum radikal dönüşümler yaşar. Modernite kendini en çok sosyal yaşam değişikliklerinde hissettirir. Değişikliklerin büyük kısmı modaya ilişkindir, biçimseldir. Uygarlığın temel kategorileri varlığını sürdürür. Kentin, sınıfın ve devletin gelişimi ve dönüşümü öze ilişkin değildir. Her üç kategoride de büyük şişkinlik ortaya çıkar. Toplumun kentli, sınıflı ve devletli yapısı kapitalist birikim sistemiyle kanser türü büyümeye uğrar. Eski uygarlık sistemi öz itibariyle çelişkilerin sık sık bunalımlara yol açtığı bir yapıda olmakla birlikte, bu çelişkiler toplumun gelişmesini bütünüyle tehlikeye atacak, çözdürecek ve kanser türü doku büyümelerine yol açacak nitelikte değildir. Kapitalizmin birikim tarzı, doğası gereği işleyebilmek için toplumsal büyümeyi kanser tarzına dönüştürür. Eğer günümüzde nüfusu yirmi milyonu aşan megapollerde toplumun kılcal damarlarına kadar sızmış ulus-devlet iktidarına, tekdüze homojen toplum peşindeki sınıfsallaşmaya tanık olmakla kalmıyor, bunu sosyal yaşamın hâkim eğilimi olarak normal karşılıyorsak, bunun adı toplumsal kansere yakalanmaktır. Bütün bilimsel göstergeler gezegenimizin, çevrenin ve toplumun bu hızdaki büyümeyi kaldıramayacağını kanıtlamaktadır. Bu durumda yaşayan bir toplumdan değil, önüne çıkan her şeyi tüketen bir cana-

vardan bahsetmek gerekir. Eski toplumda Leviathan sadece devlet iktidarını nitelerken, kapitalist modernitenin kendisi günümüzde gezegendeki tüm canlı yaşamı tüketen bir canavara dönüşmüştür. Kapitalist modernitenin kendisi bir canavar, bir modern Leviathan'dır.

Hâkim modern yaşam en eski köle olan kadın etrafında tam bir tuzağa dönüşmüştür. Kapitalizmde kadın öyle bir hale getirilmiştir ki, 'metanın kraliçesi' demek yerinde bir deyim olacaktır. Sadece 'ev kadını' statüsü altında ücretsiz çalıştırılan değildir, evin dışında en az ücretlidir ve ücretleri düşürmenin temel aracıdır. Esnek çalıştırmanın önde gelen unsurudur. Sisteme sürekli yeni nesil üreten bir endüstriyel doğurgan makinedir. Reklam endüstrisinin baş aracıdır. Cinsiyetçi iktidarın gerçekleştirilme aracıdır. Küresel imparatordan aile içindeki küçük imparatora kadar bütün egemen erkeklerin sınırsız haz ve iktidar aracıdır. Hiç iktidarı olmayanların iktidarını doğuran nesnedir. Kadın tarihin hiçbir döneminde kapitalist modernitede olduğu kadar istismar edilmemiştir. Diğer kölelikler -çocuk ve erkek kölelikleri- kadın köleliğinin izinde geliştiği için, kapitalizmin dayattığı sosyal yaşamda efendiler dışında herkes çocuklaştırıldığı kadar köleleştirilmiştir de. Günümüz toplumunun sosyal yaşamı hem bir yaşlının çocuklaştırılması gibi çocuklaştırılmış hem de kadınsılaştırılmıştır. Hitler'in meşhur "Halklar ve toplumlar bir kadın gibi yönetilmeyi sever" sözü bu gerçeği ifade eder. Kadın etrafında oluşan ve toplumun en eski kurumu olan aile, yine kadın etrafında ama bu sefer tam bir çözülmeyi yaşıyor. Aileyi çözen kapitalizmin birikim tarzıdır. Bu tarz toplumu tükettikçe gerçekleştiği gibi, ancak toplumun temel hücresi olan aileyi çözdüğü ölçüde toplumu tüketebileceği ve atomlaştırabileceği de beklenen bir sonuçtur.

Tıp ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, toplumdaki hastalıkların çığ gibi büyümesini durduramamaktadır. Tıbbın gelişmesinin kendisi, diyalektik olarak hastalıkların ne kadar geliştiğinin de kanıtıdır. Kendisi nevrotik ve kanserolojik olan kapitalist sistemin toplum bireylerini bu tür hastalıklara boğması da beklenen diğer önemli bir sonuçtur. Milliyetçilik, dincilik, iktidarcılık ve cinsiyetçilik hem kurumsal hem de bireysel olarak sürekli hastalık üreten kapitalizmin zihinsellik ve duygusallık genleridir. Artan bünyesel hastalıklar zihinsel ve psikolojik hastalıkların göstergesi olup, bu hastalıkların tümü kapitalizmin çözdüğü ve dağıttığı toplumun yol açtığı doğal sonuçlardır.

Modern sosyal yaşamda eğitim sistemi anti-toplumsal bireyci tipi yetiştirmekle yükümlüdür. Gerek liberal bireyci yaşam gerekse ulus-devletçi yurttaş yaşamı kapitalizmin ihtiyacına göre programlanarak gerçekleştirilir. Bu amaçla eğitim sektörü denilen muazzam bir endüstri oluşturulmuştur. Bu sektörde birey yirmi dört saat zihnen ve ruhen bombardımana tabi tutularak anti-toplumsal bir varlık haline getirilir. Bu birey ahlâki ve politik olmaktan çıkarılmıştır. Günlük tüketim peşinde koşan, paracı, seksist, şoven ve iktidar yalakası haline getirilmiş bireylerle toplum doğası kökünden tahrip edilir. Eğitim toplumun sağlıklı işleyişi için değil yıkımı için kullanılmaktadır. Sosyal yaşama

ilişkin daha da geliştirilebilecek çözümlemelerin kanıtladığı gerçeklik 'ya toplum ya hiçlik' sınırına çoktan dayanıldığıdır.

Kapitalizmin çıkarları doğrultusunda geliştirilen bilimcilikler adına ne tür şarlatanlıklar yapılırsa yapılsın, insan yaşamı öncelikle toplumsal bir yaşamdır. Devlet ve kapitalizm olmadan önce de toplum vardı. İnsan toplumla insan oldu. Beğenmediğimiz ve milyonlarca yıl süren ve basit bir aileye benzeyen klan toplumu olmasaydı ne kent, ne sınıf, ne devlet, ne de uygarlık olurdu. Toplumu geliştiren kent, sınıf, devlet ve uygarlık değildir, tersine bu olguların hepsini gerçekleştiren varlık toplumdur. İnsan yaşamında hiçbir şey toplumun yerini tutamaz. Toplumdan vazgeçmek, toplum olmaktan çıkmak, insanlıktan vazgeçmek ve insan olmaktan çıkmak demektir. Demokratik ulus öncelikle toplum olarak kalmakta ısrarlıdır; kapitalist modernitenin karşısına 'ya toplum ya hiç' şiarıyla dikilir. Modernite çarklarında çözdürülen toplumun kalıcılığında, tarihsel-toplumsal bir gerçeklik olarak yaşanmasında ısrarlıdır. Öneminden ötürü savunmamda kadın ve aileye ilişkin ayrı bir madde ayırmakla birlikte, toplumu esasta büyük bir aile olarak ele almak gerektiğini belirtmeliyim. İnsanı tarih boyunca gerçekleştiren bu ailedir. Günümüzde her şeyin indirgendiği para, iktidar, seks, futbol ve benzeri modernite dinleri çok sonradan ortaya çıkmışlardır; bireyi oluşturamazlar, tersine tüketirler.

Demokratik ulus özgür birey-yurttaşın gerçekleştiği alternatif modernitedir. Demokratik ulus toplumsal hiçleştirmeye karşı alternatif toplumdur; iktidar ve devlet toplumuna veya toplumsuzluğuna karşı demokratik toplumdur. Eşitsizliğin ve köleliğin her biçimiyle uygulandığı ve içselleştirildiği toplumsal tüketilişe karşı özgürce ve eşitçe varoluşa kavuşan toplumdur. Toplumsal yaşam açısından demokratik ulusu değerlendirdiğimizde, rahatlıkla bu tanımlamalara varabiliriz. Demokratik ulus toplumu olmak sağlıklı toplum halinde yaşamanın başta gelen koşuludur. Ulus-devletin tükettiği toplumu yeniden aslına iade eder. Sağlıklı toplum sağlıklı birey yetiştirir. Zihinsel ve ruhsal sağlığına kavuşan bireyin fiziki hastalıklara karşı direnci daha da artar ve hastalıklar azalır. Demokratik ulusun eğitim anlayışı toplumsallığı ve özgür birey-yurttaşı hedef aldığından, bireyin toplumla ve toplumun bireyle gelişme diyalektiği yeniden kurulur. Bilimlerin toplumsallaştırıcı, özgürleştirici ve eşitleştirici rolü yeniden ortaya çıkar. Demokratik ulus, varoluşu hakkında doğru bilinç kazanmış toplumun ulusallığıdır.

Kapitalist modernitenin imhanın eşiğine getirdiği Kürt toplumunu demokratik ulusa dönüştürmenin omurgası rolünü oynayan KCK, özgür birey ve demokratik toplum yaşamının güvencesidir. Kürt birey ve toplumunun öz varlık bilincine ulaşmasının temel aracıdır. Toplumun ahlaki ve politik boyutunu geliştirerek, kendi gerçekliğinin bilincine varmasını sağlar. Çağımızda demokratik ulus, kendi varoluşunun bilincine varan ve bu bilinciyle kendini savunan toplumdur. Ulus-devletçilik kıskacında kültürel soykırıma tabi tutulan Kürt toplumu kendisine dayatılan bu imha ve inkâr rejimini ancak demokratik ulus olmakla aşabilir. Demokratik ulus, KCK ve özgür birey ayrılmaz bir bütündür.

4- Demokratik Ulusta Özgür Eş Yaşam

Canlı yaşamın her biriminin üç temel fonksiyonu olduğunu bilmekteyiz. Bunlar beslenme, varlığını koruma ve soyunu sürdürmedir. Sadece canlı yaşam dediğimiz biyolojik birimlerin değil, kendilerine göre canlılık işlevi olan her evrensel varoluşun benzer fonksiyonları vardır. Bu temel fonksiyonlar insanda farklı bir aşamaya gelir. İnsan toplumunda rasyonalite öyle bir gelişim aşamasına varır ki, eğer oluruna bırakılırsa, diğer tüm canlıların varlığını sona erdirebilir. Biyolojik evren belli bir eşikte durdurulursa, insan türünün sürdürülemezliği de kendiliğinden gerçekleşir. Bu ciddi bir paradokstur. Daha şimdiden nüfusu yedi milyara varan insan türü bu hızla çoğalmaya devam ederse, çok kısa bir süre sonra biyolojik eşik aşılır ve insan yaşamının sürdürülemezliği ortaya çıkar. Bu duruma yol açan insan rasyonalitesidir. Dolayısıyla aynı rasyonalitenin biyolojik eşiğe varmadan insanın aşırı çoğalmasını da durdurması gerekir. Varoluş ve çoğalma garip bir olaydır. Doğanın aklı diyebileceğimiz bir makine hep dengeleyici rol oynayarak, varoluş ve çoğalma arasındaki dengeyi sağlar. Fakat insan rasyonalitesi ilk defa bu denge mekanizmasına karşı durur. Tanrılaşma kavramı da aslında bu rasyonaliteden doğmuştur. Tanrı rasyonalitede sınır tanımayan insan demektir. İnsanın rasyonel özellikleri tanrılar, dinler ve diğer yaratıcı sistem inşalarına yol açmıştır.

Tek hücreli canlının yok olmaya karşı kendini hemen bölüp çoğaltması yaşamın sürekliliği açısından anlaşılırdır; insana kadar gelen her canlı birimin çoğalma güdüsü sonsuz yaşam arzusunu ifade eder. Sonsuz yaşam arzusu bilincine varılmamış bir arzudur; bilincine varma yeteneği de son derece sınırlıdır. Yaşam arzusunun bilincine varmanın gerekli olup olmaması ayrı bir tartışmadır. Fakat yaşam arzusunun bilincine varıldıktan sonra, soy sürdürmekle yaşamın anlamına varılamayacağı da anlaşılır. Bir kişinin de, milyonlarca kişinin de yaşamı aynıdır. Çoğalma yaşamı anlamlandırmadığı gibi, ortaya çıkan bilinç gücünü de çarpıtabilir ve zayıflatabilir. Kendisi hakkında bilinç sahibi olmak, hiç şüphesiz evrende harika bir oluşumdur. Boşuna tanrısallık unvanı da yakıştırılmamıştır. Kendisi hakkında bilinç gücüne kavuştuktan sonra, insan için temel sorun soy sürdürmek olamaz. Bilinçli insanın soy sürdürmesi sadece dengeyi diğer tüm canlıların aleyhine bozmakla kalmıyor, insanın bilinç gücünü de tehlikeye atıyor. Özcesi, bilinçli insanın temel sorunu soy sürdürmek olamaz. Doğa insanda öyle bir aşamaya gelmiştir ki, kendi soyunu sürdürmemeyi bir sorun olmaktan çıkarmıştır. Denilebilir ki, her canlı gibi soy sürdürme güdüsü insanda da bakidir ve hep devam edecektir. Doğrudur, ama bilinç gücüyle çelişkiye düşen bir güdüdür bu. Dolayısıyla bilince öncelik vermek kaçınılmaz olur. Eğer evren bilebildiğimiz kadarıyla kendisi hakkında ilk defa insanda en üst düzeyde kendini bilebilme gücüne erişmişse, bundan büyük bir heyecan duymak, yani evreni anlamak belki de yaşamın gerçek anlamıdır. Bu da artık yaşam-ölüm döngüsünün aşıldığı anlamına gelir ki, bundan daha büyük coşku ve insana özgü bayram düşünülemez. Bu bir nevi Nirvana'ya, Fenafillâh'a, mutlak bilince erişmedir ki, bundan daha öte ne yaşamın anlamı kalır ne de mutluluk gereği!

Kürt toplumunda yaşamın tükenişini en çok kadın olgusu etrafında gözlemlemek mümkündür. Yaşam ve kadın adlarını gerçekçi olarak birleştiren bir toplumsal kültürde (Jin, jiyan, can, şen, cihan sözcükleri hep aynı kökten çıkar ki, hepsi yaşam ve kadın gerçekliğini ifade eder) kadında yaşamın tüketilişi toplumsal tüketilişin de temel göstergesidir. Tanrıça kültürüne yol açmış kadın etrafında uygarlığın temelini atmış bir kültürden geriye kalan, kadınla yaşam konusunda kocaman bir körlük ve güdülere düşkünce teslim olmaktır. Geleneklerin, imha ve inkâr peşinde koşan kapitalist modernitenin kıskacındaki toplumsal yaşam tümüyle kadın çaresizliğine mahkûm edilen yaşamdır. Elde kalan son savunma mevzisiymiş gibi savunulan kadına dayalı namus anlayışı, aslında nomos'un (nomos = kural veya kanun) anlamından uzaklaşmış bir hali ifade eder. Çok keskin kadın namusçuluğu çok keskin bir toplumsal namussuzluğu ifade eder. Toplumun namusundan, yani onu ayakta tutan temel değerlerden ne kadar uzaklaşılmış veya uzaklaştırılmış bir konumda yaşanıyorsa o kadar kadın namusçusu kesilmek tam bir paradokstur.

Kürtlerin toplum namusunu yitirdikten sonra kadının namusunu da koruyamayacaklarını kavrayamamaları sadece cehalet değil, ahlâk adına ahlâksızlıktır. Kadın namusu adı altında yaşatılmak istenen namus anlayışı, ahlâki ve politik olarak tükenmiş Kürt erkeğinin kendi gücünü kadın köleliğinde kanıtlama çabasından veya güçsüzlüğünden ileri gelmektedir. Yabancı hâkimiyetin ona ve toplumuna yaptıklarının acısını o da kendi hâkimiyetini kadına dayatarak çıkarmak istiyor. Kendini bir nevi terapi ediyor. Açık ki, dünya genelinde de ağır olmakla birlikte, belki de hiçbir yerde Kürt kadınının statüsünde görüldüğü kadar ağırlaştırılmış bir kölelik söz konusu değildir. Kürt toplumunda yaşanan çok çocukluluk bu gerçeğin diğer bir yüzüdür. Cehalet ve özgürlüksüzlük, benzer toplumlarda da varlığını sürdürmenin tek çaresi veya çaresizliği olarak çok sayıda çocuk doğurmaya götürür. Öz bilincin gelişmediği her toplumda yaşanan bir olgudur bu. Paradoks şuradadır ki, yaşamın diğer vazgeçilmezleri olan güvenlik ve beslenme olmadığı için çok çocukluluk büyük sorunlara yol açar. İşsizlik çığ gibi büyür. Zaten kapitalist kâr sisteminin istediği düşük ücretli köleliği besleyen de bu aşırı nüfustur. Uygarlık geleneği ve modernite el ele vererek, bütün yıkımını kadın üzerinde böylece gerçekleştirir.

Jin ve jiyan'ın kadın ve yaşam olmaktan çıktığı koşulların toplumun çöküş ve çözülüşünü yansıttığını hep söylüyoruz. Bu gerçekliği çözmeden ve özgürlük yoluna seferber etmeden adına devrim, devrimci parti, öncü ve militan diyebileceğimiz unsurların rol oynayabilmeleri düşünülemez. Kendileri kördüğüm olmuş olanların başkalarının kördüğümünü çözmesi ve başkalarını özgürleştirmesi mümkün olamaz. PKK'nin ve devrimci halk savaşımının bu konuda doğurduğu en önemli sonuç, toplumun kurtuluşu ve özgürlüğünün kadın olgusunun çözümlenmesinden, kurtuluşu ve özgürlüğünden geçtiğine ilişkindir. Fakat belirttiğimiz gibi Kürt erkeği de çok çarpıtılmış olan kendi namusunu veya bilimsel olarak daha doğru bir tanımlamayla namussuzluğunu kadına mutlak egemen olmakta görüyor. Asıl çözülmesi gereken bu yaman çelişkidir.

Daha önceki bölümlerde bu yönlü çabalardan bahsettiğimiz için tekrarlamayacağız. Demokratik ulus inşasına gidişte bu deneyimin de ışığında yapılması gereken şey, şimdiye kadar namus adına yapılanların tersinin yapılmasıdır. Tersyüz edilmiş Kürt erkekliğinden, biraz da kendimden bahsediyorum. O da şöyle olmalıdır: Kadına ilişkin mülkiyet anlayışımızı tamamen terk etmeliyiz. Kadın sadece ve sadece kendi kendisinin (Xwebûn) olmalıdır. Hatta sahipsiz olduğunu, tek sahibinin kendi kendisi olduğunu bilmelidir. Karasevda, aşk dahil, hiçbir bağlılık duygusuyla kadına bağlanmamalıyız. Aynı biçimde kadın da kendisini bağımlı ve sahipli olmaktan çıkarmalıdır. Devrimciliğin, militanlığın ilk şartı böyle olmalıdır. Bu deneyimden başarıyla geçenler, bir anlamda kişiliğinde özgürlüğü gerçekleştirenler, yeni toplumu ve demokratik ulusu kendi özgürleşmiş kişiliklerinden başlatarak inşa edebilirler.

Tam da burada aşkın gerçek tanımına ulaşıyoruz. Aşk kendi toplumunun çöküş ve çözülüşünü durduramayanların ancak kadın etrafında karşılıklı olarak kurdukları namus anlayışından ve bilimsel olarak daha doğru olan namussuzluktan vazgeçip demokratik ulus inşasına militanca girişmesi halinde toplumsal anlamına kavuşabilir ve çok zor da olsa gerçekleşme potansiyeline ulaşabilir.

Demokratik uluslaşma sürecinde kadın özgürleşmesi büyük önem taşır. Özgürleşen kadın özgürleşen toplumdur. Özgürleşen toplum ise demokratik ulustur. Erkeğin rolünü tersine çevirmenin devrimci öneminden bahsettik. Bunun anlamı, kadına dayalı soy sürdürme ve kadına egemen olma yerine demokratik uluslaşmanın kendini özgücüyle sürdürmesi, bunun ideolojik ve örgütsel gücünü oluşturması ve kendi politik otoritesini egemen kılmasıdır; kendini ideolojik ve politik olarak üretmesidir. Fiziki çoğalmadan ziyade zihinsel ve ruhsal güçlenmeyi sağlamasıdır. Toplumsal aşkın doğasını bu gerçekler sağlar. Aşkı kesinlikle iki kişinin duygudaşlığına ve cinsel cazibesine indirgememek gerekir. Hatta kültürel anlamı olmayan şekilsel güzelliklere de kapılmamak gerekir. Kapitalist modernite aşkın inkârı üzerine kurulu bir sistemdir. Toplumun inkârı, bireyciliğin azgınlaşması, cinsiyetçiliğin her alanı kaplaması, paranın tanrısallaştırılması, ulus-devletin tanrı yerine ikame edilmesi, kadının ücretsiz veya en az ücretli bir kimliğe dönüştürülmesi aşkın maddi temelinin inkârı anlamına da gelir.

Kadın doğasını iyi tanımak gerekir. Kadın cinselliğini biyolojik olarak çekici bulup yaklaşmak, bu temelde kadınla ilişkilenmek aşkın baştan kaybı demektir. Öteki canlı türlerindeki biyolojik birleşmelere nasıl aşk diyemiyorsak, insandaki biyolojik temelli cinsel birleşmeye de aşk diyemeyiz. Buna canlıların normal üreme faaliyetleri diyebiliriz. Bu faaliyetler için insan olmaya bile gerek yoktur. Hayvan-insanlar zaten en rahat biçimde bu faaliyetleri yürütürler. Gerçek aşk isteyen, bu hayvan-insan üreme tarzını terk etmek durumundadır. Cinsel cazibe objesi olarak değerlendirmeyi aştığımız oranda, kadını değerli bir dost ve yoldaş kılabiliriz. En güç olan ilişki, cinsiyetçiliği aşmış kadın dostluğu ve yoldaşlığıdır. Kadınla özgür eş yaşam koşullarında yaşandığında bile, ilişkilerin temelinde toplumun ve demokratik ulusun inşası yatmalıdır. Kadını

hep geleneksel sınırlardaki ve modernitedeki gibi eş, anne, kız kardeş ve sevgili rolünde görmeyi aşmalıyız. Öncelikle anlam birliğine ve toplum inşacılığına dayalı güçlü insan ilişkisini hâkim kılmalıyız. Bir kadın veya erkek gerektiğinde eşinden, çocuğundan, annesinden, babasından, sevgilisinden vazgeçmeli, ama ahlâki ve politik toplumdaki rolünden asla vazgeçmemelidir. Güçlü erkek asla kadına yalvarmaz, peşinden koşmaz, dövmez ve sövmez, kıskanmaz. Kendi eşi ve sevgilisi dahi olsa, ayrılmak istediğinde bir fiske bile vurmaz. Hatta varsa eleştirilerini yaptıktan sonra istediği gibi yaşamasına yardımcı olur. Kadınla güçlü ideolojik ve toplumsal temeli olan bir ilişki yaşamak istiyorsa, tercihi ve aranmayı kadına bırakması gerekir. Kadının özgürlük düzeyi, özgür tercihi ve özgücüne dayalı hareket kabiliyeti ne denli gelişmişse, kendisiyle o denli anlamlı ve güzel yaşanabilir.

Kadın ile erkeğin en ideal özgür eş yaşamı günümüz koşullarında, toplumsal gerçekliğimizde, demokratik ulusun zorlu inşa çalışmalarında büyük başarılar sağlandığında yaşanabilir. Günümüz Kürdistan'ında Kürt toplum gerçeğinde anlamlı bir aşk diyalektiği büyük oranda platonik olmak, yaşanmak durumundadır. Bu aşk değerlidir. Platonik aşk fikir ve eylem aşkıdır. Bunun için değerlidir. Dünya güzeli bir kadınla her an beraber yaşamak aşk değildir. Zaten aşk olmadığı için kısa bir birleşme döneminden sonra ikiyüzlülükler sergilenecektir. Çünkü anlamsız kurulmuş veya biyolojik temelli bir ilişki ihtiyacından kaynaklanmıştır. Buna karşılık PKK ve KCK pratiğinde hiç bir arada, birlikte olmamış dünün kölesi birçok genç kadın ve erkek, kendi halklarının demokratik ulus inşasında birlikte platonik bir aşkla büyük işler başararak ne kadar güçlü kişilikler olduklarını da kanıtlamışlardır. Bu konuda yüzlerce kahraman şehit değerimiz vardır. Bunlar Mem û Zîn olmayı başarmış büyük kahramanlardır.

Kendi deneyimlerimi de bu vesileyle dile getirmeyi bir borç bilmekteyim. Hatırlayabildiğim kadarıyla çocuk yaştaki ilk oyunlarımda kızlarla birlikte olmayı özgürlüğün gereği saymıştım. Bacılarım da dahil, evlilik süreçlerinde sanki hepsini kaybetmiş gibi bir duyguya kapılmıştım. Biraz büyüyüp toplumun katı namus ahlâkıyla karşılaşınca hepten geri çekildim. Ama bu geri çekiliş kırgınlıkla geçen bir geri çekilişti. Kadınları çoktan kaybettiğimizin yavaş yavaş farkına varıyordum. Kurulan kadın-erkek statüsünden hiç memnun olmadım. Bu statünün yanlışlıklar üzerine kurulu olduğuna dair hep şüphelerim vardı. Kabullenmediğim bir statüydü. Bu statüye dayalı kadınla birlikte olma istemim hiç gelişmedi. Bu halimi annem erken yaşlarda fark etmiş olmalı ki, bana "Bu halinle kadınla olamazsın" demişti. Bir kadınımın olmasını gerçekten ben de hiç istemedim. İstesem bile kadınla nasıl yaşayacağımı hiç bilmiyordum. Büyüdükçe kocaman bir bebeğe dönüşmüştüm. Yanı başımdaki erkekler birer kadın kurdu olmuşlardı. Ben ise bir zavallı gibi kalmıştım. Kadınların bana yönelik ilgilerini hayal meyal hatırlıyorum. Galiba beni bir 'umutsuz vaka' gibi görüyorlardı. Daha doğrusu, sevimli bir yaratık olduğumu ama zamana göre olmadığımı hissettiriyorlardı. Herkes kendine bir eş, bir sevgili bulurken, ben bu konularda nefes bile alamıyordum. Tanrı aşkı

gibi başka şeylere yönelik aşklarım da yoktu. İlgi duyduğum tek husus iyi arkadaşlıklara sahip olmaktı.

Aniden yaşadığım kof evlilik hadisesine gelmeden önce, platonik aşk diyebileceğim ilgilerim vardı. Kadındaki tanrısal güzelliği fark ettikçe derin etkisine giriyordum. Ama ne bunu karşı tarafa belirtecek gücüm ne de istemim vardı. Bu platonik aşkın temelinde hep yitik ülkeyi, Kürdistan'ı, kaybedilmiş kimliği ve Kürt'ü görüyordum. Bana göre ülkesini ve kimliğini yitirenin güçlü, arzulu, iradeli ve gerçekleşebilir aşkı olamazdı. Ne yazık ve acıdır ki, bu tespitim doğruydu. Kof ve tehlikeli evliliğimin temelinde duygu yoktu desem yalan olur. Sadece politik amaçlıydı desem ikiyüzlülük yapmış olurum. Duygu da, politik amaç da vardı. O mu yoksa ben mi ilk kapıyı çaldım, bilmiyorum. Tesadüf olduğunu söylemem de pek gerçekçi olmaz. Bana göre bu ilişkinin tek izahı, yitik ülkenin ve kaybedilmiş toplumsal kimliğin aşkının gerçekleşemeyeceğidir. Olup bitenler bu gerçeği doğruluyor. O yıllar aşkın asla gerçekleşmeyeceği yıllardı. Zaten Aram'ın dinlediğim müzik parçası da bu imkânsızlığı anlatıyordu. Bu koşullarda aşkın gerçekleşemez oluşuna duyduğum büyük öfkeyle PKK ve devrimci halk savaşı inşasına giriştiğimi belirtebilirim. Çalışmalarıma çok sayıda kadın katıldığında, kendileriyle yaşadığım kolektif aşktı. Bireysel aşk koşulları yoktu. Benim dışımda PKK içinde ve dışında sayısız kişinin denediği bireysel aşka hiç cesaret edemedim. Yine korkaklığım tutmuştu. Daha doğrusu, hep bu tür aşkların imkânsızlığını düşünüyordum. Bu düşüncem de doğruydu. O zamanlar aklıma hep 'toprağın gelini' fikri gelirdi. 'Benim gelinim' düşüncesine asla yer yoktu. Benden cesur ve zeki yüzlerce kız vardı. Büyük bir kısmı şehit düştü. Onların olduğumu hep hissettirmek istedim. Ama bu nafile bir çabaydı...

Bu durumlarda bireyde, aşk unsurlarında ülkenin özgürleşmesi, bir toplumun ve ulusun kurtuluşu temsil edilmek durumundadır. Bu ise çok yoğun askeri ve politik savaşlar gerektirir; çok büyük ahlaki ve ideolojik güç ister. Ayrıca estetiksizliği, güzellikten yoksunluğu kabul etmez. Platonik aşkları olduğunu iddia edenlerin aşklarını özelleştirip somut yaşamak istediklerinde, tüm bu koşulları karşılamaları gerekir. Bu koşullara güçleri yetmiyorsa ya platonik aşka devam etmeleri gerekir, ya da buna da güç getiremiyor ve anlam veremiyorlarsa, biyolojik kuralların veya kölecil cinsel birlikteliklerin geçerli olduğu geleneksel uygarlık ve modernite evliliklerini yaşamaları söz konusu olacaktır. Özgür aşk ile biyolojik-kölecil evlilik ya da evlilik dışı ilişkiler bir arada olmaz. Aşkın kanunu bu tür ilişkileri kaldırmaz.

Büyük kadın şehitlerimizden, o yüce değerlerden kadının değerli bir varlık olduğunu sonuna kadar öğrendim. Onlarla yaşanan, belki de yitik ülkenin ve kaybedilen toplumsal kimliğin yeniden ve özgürce kazanılış aşkıydı. Kaldı ki, bu da çok değerli, büyük ve hakiki aşk sayılırdı. Haini ve ikiyüzlüsü de çok olan bir aşktı ki, ben de böylelikle Mem û Zin'in anısını hem canlandırmış hem de gerçekleştirmiş oluyordum.

5- Demokratik Ulus ve Ekonomik Özerklik

Ulus-devlet kapitalist modernitenin azami kârı gerçekleştirmeye dayanan ekonomi üzerindeki hâkimiyetinin iktidar aracıdır. Bu araç olmaksızın azami kâr ve sermaye birikimi gerçekleştirilemez. Uygarlık tarihinde ekonomik talanın azami düzeyde ve belli bir meşruiyet temelinde gerçekleştirilmesini ifade eder. Azami kâr ve sermaye birikimleriyle ilişkisi doğru çözümlenmeden, ulus-devletin doğru tanımı yapılamaz. Ulus-devlet tek başına bir iktidar ve zor sistemi olarak da tanımlanamaz. Devlet iktidarı ancak ulus-devlet olarak düzenlendiğinde kapitalist modernite, özellikle onun ekonomi üzerinde gerçekleştirdiği azami kâr ve sermaye birikimi gerçekleştirilebilir. Bunun anlamı toplumun ekonomik yaşamı üzerindeki ulus-devlet hükümranlığının tarih boyunca en çok artık-değer gasp eden devlet payesine erişmesi, bu tür bir devletin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Milliyetçilik ve yurtseverlikle cilalanması, eğitimle tanrısallaştırılması ve toplumun en ince damarlarına kadar sızdırılması ekonomi üzerinde gerçekleştirdiği gasp sistemini meşrulaştırmak içindir. Hukuk, ekonomi-politik, diplomasi ve diğer tüm alanlarda geliştirilen kavram, kuram ve kurumlar aynı amaçla hep meşruiyet peşinde koşarlar. Ekonomik alan üzerinde amansız bir terör ile azami kârın birlikte yürütülmesi, toplumu bir yandan karın tokluğuna ücretli işçiliğe mahkûm ederken, diğer yandan büyük kısmını işsizler ordusuna dönüştürür. Düşük ücret köleliği ve muazzam işsizler ordusu azami kârın, ulus devletin ve endüstriyalizmin doğal sonuçlarıdır. Kapitalist modernitenin bu üç ana unsurunun gerçekleştirilmesi ancak toplumun ekonomik yaşamı üzerindeki özgürlüğünün ortadan kaldırılmasıyla, ücret köleliğine mahkûm edilmesinin yanı sıra büyük kısmının işsizler ordusu haline dönüştürülmesiyle, kadının ücretsiz veya az ücretli köleliğe mahkûm edilmesiyle gerçekleştirilir. Kapitalizmin genelde sosyal bilimleri özelde ekonomi-politik bilimi bu gerçekleri görünmez kılmak ve çarpıtmak için düzenlenmiş mitolojilerdir ki, bunlara asla inanmamak ve içyüzünü bilmek gerekir.

Kürdistan ve Kürt toplumu dünyada belki de kapitalist modernitenin üç ana unsurunun ekonomik yaşamı üzerinde kültürel soykırıma kadar varan bir talan sistemini kurma, asgari ücretli kadınlar ve erkekleri büyük işsizler ordusuna dönüştürme eylemine tanık olunan en nadir örneklerden biridir. Kürdistan egemen ulus-devletlerin örtülü ve süreklilik kazandırılmış kültürel soykırımının tek taraflı özel savaşıyla ülke olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Son iki yüz yıllık tarihi, aslında bu temelde ülke olmaktan çıkarılma ve üzerinde egemenlik kuran ulus-devletlerin 'tek vatan' olgusu içinde eritilme tarihidir. Kürt toplumu içinse bu tarih asimilasyona ve katliamlara maruz bırakılması, işsizleştirilmesi ve en az ücretli kılınmasının, bunun için ekonomik yaşamı üzerindeki özgürlüğünün elinden alınması sonucunda dağılması, nesneleştirilmesi ve kendisi olmaktan çıkarılmasının tarihidir.

Kürt toplumu uygarlık tarihi boyunca karşılaştığı fetih, işgal, istila, talan, sömürgecilik ve asimilasyon uygulamalarına kapitalist modernitenin üç ana unsurunun (azami kâr talanı, ulus-devlet zulmü, endüstriyalizmin teknoloji yoluyla tahribatı) eklenmesiyle birlikte, yaşadığı kültürel soykırım sonucunda

kendine sahip çıkmaktan korkar hale getirilmiş bir toplumdur. Ekonomisi (tarihte ilk kurulan ve insanlığı besleyen ekonomi) üzerinde hâkimiyetini ve özgür tercihini kaybetmiş, tümüyle yabancı ve işbirlikçi unsurların üç ayaklı modern canavarının kontrolüne geçmiş bir toplumdur. Karın tokluğuna çalışması (oltaya takılan balık misali) bile soykırım amacına bağlanmış bir toplum olduğunu gösterir. Ekonomiyi inşa eden kadınlarının tümüyle işsiz ve en değersiz emek sahibi kılındığı bir toplumdur. Erkeklerinin sözde aileyi yaşatmak için dünyanın dört tarafına savrulmuş olduğu bir toplumdur. Bir tavuk ve bir karış tarla için insanların birbirini öldürdüğü bir toplumdur. Açık ki bu toplum, toplum olmaktan çıkmış, çökertilmiş ve çözülmüş bir toplumdur.

Ekonomik işgal işgallerin en tehlikelisidir. Ekonomik işgal bir toplumu düşürme, çökertme ve çözmenin en barbar yöntemidir. Kürt toplumu üzerindeki ulus-devlet baskısı ve zulmünden çok, ekonomik araçlarına el konularak, ekonomik yaşamı denetlenerek nefessiz hale getirilmiştir. Bir toplumun kendi üretim araçları ve pazarı üzerinde kontrolünü kaybettikten sonra yaşamını özgürce sürdürmesi mümkün değildir. Kürtler sadece üretim araçları ve ilişkileri üzerindeki kontrollerini büyük ölçüde kaybetmediler; üretim, tüketim ve ticaretin kontrolü de ellerinden alındı. Daha doğrusu, kendi kimliklerini inkâr etme temelinde egemen ulus-devletlere bağlandıkları oranda mal varlıklarını kullanmaları, ticaret ve sanayide rol oynamaları mümkün oldu. Ekonomik tutsaklık, kimlik inkârcılığının ve özgürlükten yoksunluğun en etkili aracı kılındı. Özellikle akarsuları ve petrol yatakları üzerinde kurulan tek taraflı işletmeler tarihsel kültürel varlıkları olduğu kadar verimli arazileri de yok etti. Siyasi ve kültürel sömürgecilikten sonra daha da yoğunlaştırılan ekonomik sömürgecilik, ölümcül darbelerin sonuncusu oldu. Sonuçta gelinen nokta "Ya toplum olmaktan çık, ya da öl!" oldu.

Demokratik ulusun ekonomik sistemi sadece bu barbar uygulamaları durdurmakla kalmaz, toplumun ekonomi üzerinde yeniden denetim kurmasını esas alır. Ekonomik özerklik ulus-devletle demokratik ulus arasında varılacak asgari uzlaşmadır; onun altındaki bir uzlaşma veya çözüm teslimiyet ve 'yok ol' buyruğu anlamına gelir. Ekonomik özerkliği bağımsızlığa taşırmak karşı bir ulus-devlet kurma anlamına gelir ki, bu da sonuçta kapitalist moderniteye teslim olmaktır. Ekonomik özerklikten vazgeçmek ise, hâkim ulus-devlete teslimiyettir. Ekonomik özerkliğin içeriği ne özel kapitalizmi ne de devlet kapitalizmini esas alır. Demokrasinin ekonomiye yansımış biçimi olarak ekolojik endüstriyi ve komün ekonomisini esas alır. Endüstriye, kalkınmaya, teknolojiye, işletmelere ve mülkiyete biçilen sınır ekolojik ve demokratik toplum olma sınırıdır. Ekonomik özerklikte ekolojiyi ve demokratik toplumu yadsıyan endüstriye, teknolojiye, kalkınmaya, mülkiyete, köy-kent yerleşimciliğine yer yoktur. Ekonomi üzerinde kâr ve sermaye birikiminin gerçekleştiği bir alan olarak bırakılamaz. Ekonomik özerklik kâr ve sermaye birikiminin asgariye indiği bir modeldir. Pazarı, ticareti, ürün çeşitliliğini, rekabeti ve verimliliği reddetmemekle birlikte, üzerinde kâr ve sermaye birikiminin egemenliğini kabul etmez. Finans ve mali sistem ekonomik verimliliğe ve işleyişe hizmet

ettiği oranda geçerli kılınır. Paradan para kazanmayı en zahmetsiz sömürü tipi olarak kabul eder ki, ekonomik özerklik sisteminde bu sömürü tipi kendine yer bulamaz. Demokratik ulusun ekonomik özerkliği çalışmayı bir zahmet, bir angarya olarak değil, bir özgürleşme eylemi olarak değerlendirir. "Çalışmak özgürlüktür" ana ilkesidir. Çalışmanın zahmet ve angarya olarak karşılanması emeğin sonuçlarına yabancılaşmaktan kaynaklanır. Emeğin sonuçları öz kimliğine ve birey özgürlüğüne hizmet ettiğinde, bu seve seve ve mutlulukla katlanılan bir eylem olur.

İstismara yer vermeyen ekonomik faaliyet başta neolitik toplumda olmak üzere bütün topluluklarda bayram coşkusuyla kutlanmıştır. Demokratik ulusun ekonomik özerkliği bu coşkunun tekrar gerçekleştiği bir sistemdir. Kürdistan'ın akarsuları üzerinde kurulan barajlar tam bir tarih katliamına ve ekolojik felakete yol açmıştır. Ekolojiyi, verimli toprağı ve tarihi dikkate almayan hiçbir baraja müsaade edilemez; hatta inşa edilenler ömrünü doldurunca yerlerine yenileri inşa edilemez. Mümkünse erken tasfiyelerinden de kaçınılamaz. En büyük toplum ve canlı düşmanlığı olan ormansızlığa ve erozyona tam bir seferberlik ruhuyla karşı durur. Toprağı koruma ve çevreyi ormanlaştırmayı en kutsal emek türleri olarak ilan eder ki, kendi başına bu iki alandaki çalışmalar işsizliği yüzyıllarca ortadan kaldırmaya kâfidir. Ulus-devlette kâr ve sermaye birikimi için en kutsal faaliyet alanı nasıl en çok kâr getiren alansa, demokratik ulusta toplumu tarih boyunca yaşatmış toprak ve orman alanları çalışmanın en kutsal alanlarıdır. Kapitalizm ve endüstriyalizm olmadan toplumsal yaşam varlığını sürdürür; ama toprak ve orman olmadan toplumsal yaşam sürmez. Zaten işsizliğin kökeninde kapitalizm tarafından topraktan, köyden ve ormandan koparılmak vardır. Ucuz işgücü ve işsiz deposu kapitalizmin azami kârı için hep gerekli olup, bilinçli ve zorla yaratılmış bir olgudur. Tekrar toprağa ve ormanlaştırmaya, kısacası ekolojik yaşama dönüş sadece işsizliği ortadan kaldırmaz; kanserli kent toplumundan da kurtarır. Böylelikle kenti de kurtarır. Ur gibi büyüyen kent bir kanser hastalığıdır. Zaten bireysel kanserler de diğer birçok hastalık gibi bu kentsel yaşamın ürünüdür. Dolayısıyla toprağa, orman faaliyetine, ekolojik tarıma, gıdaya dönüş sadece işsizliğe temel çare değildir; tüm modernite ve kent hastalıklarının da panzehiridir.

Ekonomik özerkliğin komün ekonomisini devlet kapitalizmi ve ekonomisiyle karıştırmamak gerekir. Reel sosyalizmin kolektifleştirme çabalarına da benzemez. İnsan doğasına ve çevreye en uygun ekonomik birimlerden bahsediyoruz. Komünde angaryaya ve özgürleştirmeyen çalışmaya, emeğe yer yoktur. Toplumun tarih boyunca esas aldığı, onunla kendini var kıldığı, kutsal saydığı ve coşkuyla karşıladığı öz yaşam kaynağından, modelinden bahsediyoruz. Nerede verim, bereket ve coşku varsa, orada komün ekonomisi vardır.

Demokratik ulusun omurgası olan KCK ekonomik özerkliği ve komün ekonomisini en az toplumun öz savunması kadar gerekli görür ve esas alır. Nasıl öz savunma olmadan toplum varlığını sürdüremezse, ekonomik özerklik olmadan, toprağın korunmasına, ormanlaştırmaya, ekolojiye ve komüne da-

yanmadan da toplumun beslenmesi, dolayısıyla varlığını sürdürmesi mümkün olamaz.

Ekonomik özerklik için yasal bir temel de gereklidir. Egemen ulus-devlet yasalarındaki tekdüzelik ve merkeziyetçilik, hukuk birliği adı altında ekonomik yaratıcılığa, ekolojiye ve rekabete köstek olmaktadır. Özünde ekonomik sömürgeciliğe dayanan bu hukuk anlayışı yerine, ulusal ekonomiyle koordinasyonu dikkate alan yerel ekonomiye ve onun özerk işleyişine şiddetle ihtiyaç vardır. Ulusal pazar olgusunu inkâr etmeyen, ama yerel pazar dinamiklerini de göz önünde bulunduran bir ekonomi hukuku elzemdir. Tek merkezî hukuk sistemi en büyük tutuculuk etkenidir. Tamamen siyasi gerekçelidir ve ekonomik mantığı yoktur.

Kürt ulusal sorununun demokratik ulus çözümünün ekonomik boyutunda ekonomik özerkliğin bir yasal statüsü de olmak durumundadır. Ekonomik altyapısı olmadan KCK'nin sürdürülemeyeceği açıktır. Kürt toplumunun varlığını ve özgürlüğünü yakından ilgilendiren ekonomik alanlar üzerinde yerel hukukun geçerlilik oranı hayatiyet arz eder. Mülkiyet düzenlemesi, şirket büyüklüğü, akarsular, yeraltı ve yerüstü maden yataklarının değerlendirilmesi, pazar kuruluşları, banka sistemi, yerel demokratik yönetimlerin bütçe yapısı, vergiler ve benzeri konularda yerel ekonomik yasalar esastır. Ulusal ekonomik yasalarla yerel ekonomik yasaların uyumu sağlanabilir.

KCK'nin ekonomi yönetimi büyük önem taşımaktadır. Ekonomik temeli iflas ettirilmiş bir toplumun yaşama kabiliyeti yoktur. Tam ekonomik bağımsızlık hiçbir zaman gerçekleşemeyecek bir ekonomik ütopya olup, karşılıklı yararlılık temelinde ama iç özerkliği geniş olan bir ekonomi çağındayız. Kapitalist modernitenin küresel finans çağında ne kadar gereksiz, insanlığı tehdit eden ve sürdürülemez bir sistem olduğu açığa çıkmıştır. Buna karşılık demokratik ulusal birimlere dayalı demokratik modernite ekonomik krizlerden, işsizlikten ve açlıktan kurtuluşun alternatif sistemi olarak anlaşılmak durumundadır.

6- Demokratik Ulusun Hukuk Yapısı

Demokratik hukuk çeşitliliğe dayanan hukuktur. Daha da önemlisi, hukuk düzenlemesine az başvurur ve basit yapılıdır. Egemen ulus-devlet tarih boyunca hukuki düzenlemeleri en çok geliştiren devlet biçimidir. Bunun nedeni toplumun her şeyine karışması, özellikle ahlaki ve politik toplumu tasfiye etmeye çalışmasıdır. Eski toplumlar büyük ölçüde ahlaki ve politik düzenlemelerle sorunlarını çözmeye çalışırlardı. Kapitalist modernite bütün meşruiyetini hukuka dayandırmaya çalıştı. Topluma aşırı müdahalesi ve onu sömürmesi hukuk denilen adaleti biçimselleştiren, karmaşık araca başvurmasına yol açtı. Hukuk çokça söylendiği gibi birey ve toplum haklarını ve görevlerini düzenleyen yasalar bütünlüğü olmaktan çok, kapitalizmin tarih boyunca yol açtığı büyük haksızlıkları biçimsel adalet anlayışıyla meşrulaştırmaya dayalı aşırı sayıda yasalarla yönetme sanatıdır. Ahlaki ve politik kurallarla yönetmek yerine yasalarla yönetmek daha çok kapitalist moderniteye özgüdür. Ahlâkı ve politikayı inkâr eden burjuvazi kendisine muazzam güç sağlayan hukuk erkine

başvurur. Burjuvazinin elinde hukuk büyük bir silahtır. Kendisini hem eski ahlaki ve politik düzene, hem de alttaki emekçilere karşı hukukla savunur. Ulus-devlet gücünü büyük oranda tek taraflı düzenlenmiş hukuk erkinden alır. Hukuk ulus-devlet tanrısının bir nevi ayetleridir. Toplumunu bu ayetlerle yönetmeyi tercih eder.

Demokratik ulus bu nedenle hukuka, özellikle anayasa hukukuna karşı duyarlıdır. Demokratik ulus hukuk ulusundan çok ahlaki ve politik ulustur. Ulus-devletlerle ortak bir siyasi çatı altında uzlaşarak yaşama esas alındığında hukuka ihtiyaç duyulur. Bu durumda ulusal yasalar ve yerel yönetim yasaları ayrımı önem kazanır. Tek yanlı merkezî bürokratik çıkarları esas alan ulus-devlet hukuku sürekli demokratik yerel ve kültürel grupların direnişiyle karşılaştığında zorunlu olarak yerel yönetim yasalarını benimser. Başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere, dünyanın birçok ülkesinde federal ve federe hukuk sistemleri geçerlidir. Merkezî bürokrasi ve tekelci kapitalizme karşı yerel halkın çıkarlarını dengeleyen sistemler daha çok gelişmektedir.

Kürdistan ve Kürtlerin varlığı inkâr ve imhayı yaşadığından, kendilerine özgü bir hukukları olmamıştır. Osmanlı sisteminde Kürtlerin hem yazılı hem de geleneksel bir hukukları vardı. Ulusal kurtuluş sürecinde de Kürt ve Kürdistan kimliği, hatta Kürt Reform Yasası resmen kabul edilmesine rağmen, 1925'ten itibaren komplo, darbe ve asimilasyon yöntemleriyle kimlikleri yok sayılıp tarihten silinmek istendiler. PKK'nin direnişi Kürt varlığını kesinleştirmesine karşılık yasal tanımını henüz sağlayamamıştır. Bu dönemde ulus-devletleri Kürt varlığını yasal olarak da tanımaya zorlayacak, bunun gerçekleşmemesi halinde kendi özerklik hukukunu tek taraflı geliştirmeyi esas alacak olan KCK, ulusal anayasalar içinde kendine yer bulmaya öncelik tanıyacaktır. Bu öncelikte kendi demokratik özerklik statüsünün ulusal demokratik anayasalar içinde ifade edilmesine çalışacaktır. TC'nin katılmaya çalıştığı AB'nin birçok üye ülkesinde bu yönlü düzenlemeler mevcuttur. Zaten Kürt sorununun barışçıl ve demokratik çözümünden kastedilen de demokratik özerklik statüsüne dayalı ulusal demokratik anayasal uzlaşmadır. Irak'ta gerçekleştirilen, Türkiye ve Kürdistan'da yoğun olarak tartışılan bu yönlü bir çözümdür. KCK öncelik verdiği uzlaşmaya dayalı demokratik özerklik statülü ulusal demokratik anayasal çözümde başarılı olamazsa, ikincil öncelik tanıyacağı yol olan tek taraflı Demokratik Özerklik Yönetimi'ne geçiş yapacaktır. Kürdistan'da Demokratik Özerklik Yönetimi bir ulus-devlet hukuk yönetimi olmayıp, yerel ve bölgesel çapta demokratik modernite yönetimidir.

7- Demokratik Ulus Kültürü

Kültürel boyut ulusların oluşumunda önemli bir unsurdur.

Kültür dar anlamda toplumların geleneksel zihniyetini ve duygusal hakikatini ifade eder. Din, felsefe, mitoloji, bilim ve çeşitli sanat alanları dar anlamda bir toplumun kültürünü oluştururlar. Toplumun bir nevi ruhsal ve zihniyet durumunu yansıtırlar. Ulus-devlet veya devlet eliyle uluslar oluşturulurken, kültür dünyası büyük bir çarpıtma ve kırıma uğratılır. Kapitalist modernite,

geleneği olduğu gibi bütün hakikatiyle kabul etmez. Ondan işine geleni süzerek ve kendi çıkarları temelinde dönüşüme uğratarak alır. Kültürel tarih diye kendi damgasını vurup toplumun ve bireyin önüne koyduğu bambaşka bir şeydir; tarih adına tarihsizlik, kültür adına kültürsüzlüktür. Diğer bir deyişle tüm insanlık tarihini ve kültürünü kapitalizmin çıkar gözlüğü ve güdüsüyle seçime tabi tutarak, yeni bir resim çizer gibi önümüze serer. Kapitalist modernite ve onun en önemli unsuru olan ulus-devlet, bu anlamda muazzam bir geleneği, kültürü karartma ve çarpıtma hareketidir; hakikat olarak tarihe ve kültüre büyük bir darbedir. Çünkü gerçekleştirdiği azami kâr ve sermaye birikimi kuralını başka türlü meşrulaştıramaz. Modernite ve ulus-devlet, tarih ve kültürü kendine göre yeniden inşa etmeden kendini gerçekleştiremez. Ortaya çıkan modernite ve ulus devlet gerçekliği, tarih ve kültürden farklı bir gerçeklik, hakikat olarak farklı bir anlam ifade eder.

Demokratik ulus tarihe ve kültüre gerçek anlamını iade ederek kendini oluşturmaya çalışır. Saptırılmış ve kırıma uğratılmış tarih ve kültür demokratik uluslaşmada âdeta Rönesans'ını yaşar. Zaten Avrupa'da ortaçağdan çıkışta yaşanan Rönesans, Grek ve Roma tarih ve kültürünün yeniden canlanması veya doğuşu anlamına gelmekteydi. Daha sonra Avrupa'nın tüm ülkeleri ve kavimleri İtalya örneğinden yola çıkarak kendi Rönesanslarını gerçekleştirip demokratik uluslaşmayı başardılar. Her halkın kendi öz tarihi ve kültürüyle Katolik evrenselliği aşarak yeniden buluşması ve kendini demokratik ulus olarak inşa etmesi anlamına gelmekteydi. Avrupa uluslaşmasında başlangıçta tarih ve kültürden kaynaklanan unsurlar hâkimdi. Bu unsurlar da esas olarak halklar ve kavimlerin tarihi ve kültürüydü. Dolayısıyla oluşan uluslarda demokratik eğilim ağır basmaktaydı. Daha sonra burjuvazinin sınıf eğiliminin gelişmesi ve özellikle Fransız Devrimi'nde hegemonyasını kurması, demokratik ulus karakterini iktidar ve devletin damgasını taşıyan devlet-ulusuna dönüştürdü. Aslında başta büyük Fransız Devrimi olmak üzere bütün Avrupa devrimlerinde -Buna gecikmeli de olsa Rus Devrimi de dahildir- yaşanan, demokratik ulusa ve demokratik ulus devrimine karşı ulus-devlet karşıdevrimiydi. Ulus-devlet Avrupa halkları ve emekçilerinin büyük demokratik devrimlerine karşı gerçekleştirilen en büyük karşıdevrim hareketiydi. Avrupa'da ve daha sonra tüm dünyada her ulus-devlet veya devlet eliyle gerçekleştirilen ulusçuluk, kapitalizmin ve burjuvazinin sosyalizme ve proletaryaya, onların demokratik ulus devrimlerine, devrimci uluslar ve halklar dayanışmasına, enternasyonalizmine karşı birer büyük karşıdevrim hareketidir.

Özcesi her ulus-devlet bir karşıdevrimdir; kapitalizmin, burjuvazinin ve ortaklarının diktasıdır, faşizmidir. Kapitalist sistem ve kurucusu burjuva sınıfı her ne kadar daha verimsiz bir sistem olan feodalizme ve onun temsilcisi feodal prenslikler ve krallıklara karşı devrimci maske takındılarsa da, bunlara karşı savaşanlar özünde halklardı; halkların devrimci demokratik ulus hareketleriydi. Zafer de bunların hakkıydı. Burjuvazi tüm bu halk devrimlerine ve demokratik ulus hareketlerine sızdı. Ekonomik gücünü kullanarak, demokratik ulus devrimlerine karşı milliyetçi milli-devlet ve devletçi-ulusun karşıdevrimini

çok yönlü geliştirerek kendi hegemonyası altında çağa damgasını vurdu. Kapitalist çağın dünya çapında yeni uygarlığının yani modernitesinin hegemonyasını kurup yükseltti.

Bilimsel sosyalizmin kurucuları K. Marks ve F. Engels'in en büyük hataları 19. yüzyılın ortalarında en son Almanya ve İtalya'da zafere erişen bu ulus-devlet karşıdevrimlerine karşı çıkacaklarına bunları desteklemeleri oldu. Bu hata günümüze kadar halkların demokratik ulus devrimleri ve hareketlerine burjuvazininkinden sonra vurulan en büyük darbe oldu. Sonuçlarından bütün emekçiler, halklar ve uluslar büyük kayıplar ve acılar yaşadılar.

1919-1922'de Anadolu ve Mezopotamya'da gelişen demokratik ulus devrimleri gerçekten halkların eseriydi. Bu devrimlerin zaferini halkların ittifakı sağlamıştı. Bu devrimlere önderlik eden M. Kemal'in o dönemdeki bütün demeçleri bu gerçeği ifade eder. Ulusal devrimin iki asli unsuru Türk ve Kürt halklarıydı. İdeolojik ve politik olarak da Türk, Kürt, Yahudi (Sabetayist) ve Çerkez yurtseverliği, İslâm ümmetçiliği ve komünistlik ittifak halindeydi. Dolayısıyla bu ittifakla kazanılan zafer emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı bir demokratik ulusal devrimdi.

Peki, burjuvazi diyebileceğimiz klik ne yaptı? Jön Türkler (Ezici çoğunluğunun Türklükle ilgisi yoktur) denilen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında bir araya gelen Masonik burjuvazi kimlerden oluşuyordu ve hangi komplolarla iktidara ve ulusal devrime damgasını vurdu?

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir komplo ve darbe örgütü olduğunu bütün vicdanlı bilim insanları ve aydınlar bilmektedir. İktidarı gasp ederek önce İkinci Meşrutiyet Devrimine, Birinci Dünya Savaşında da tüm iktidara damgasını vurduğunu konuyla ilgili herkes bilmektedir. 1919-1922 ulusal devrimine nasıl sızdıklarını, özellikle İngiliz hegemonyasıyla işbirliği içinde olanların geliştirdikleri komplo, suikast ve darbeleri de çok iyi bilmek gerekir. TKP (Türkiye Komünist Partisi) Önderi Mustafa Suphi ve on beş kişilik tüm Merkez Komite üyelerini komployla Karadeniz'de boğduranlar bunlardı. Hâlbuki temsil ettikleri Bolşevikler ulusal devrimin başarısında stratejik rol sahibiydiler. Yine komployla Yunan ordusuna sığınmak zorunda bıraktıkları Çerkez Ethem ve güçleri ulusal devrime gidişte birçok karşıdevrimci ayaklanmayı bastırmışlardı. Yobaz diye öldürdüklerinin büyük kısmı yine ulusal kurtuluşta stratejik rol oynayan İslâm ümmetçileriydi. Zaferden sonra sürgüne gönderilen Mehmet Akif ve Said-i Nursi zafere kadar ulusal devrimin hizmetindeydiler. Koçgiri'den Dersim'e, Süleymaniye'den Diyarbekir'e kadar M. Kemal'in stratejik ittifak çağrılarına olumlu yanıt veren Alevi ve Sünni Kürtlerini, ulusal devrimin zaferindeki rolleri stratejik olmasına rağmen, gerek devrim sırasında ve gerekse devrim sonrasında acımasızca imha ve inkâr edenler de bu komplocu güçlerdir. Önce İzmir suikastıyla, sonra mitolojik tanrısallıklarla M. Kemal'i etkisizleştirenler ve derin bir bunalıma itenler de bunlardır.

Kimdir bunlar? Ağırlıklı kesimi Türk olmayan Beyaz Türkler diyoruz bunlara, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artıkları diyoruz. İsmi önemli değil, özü önemlidir bunların. Çok açıktır ki, bunlar ele geçirdikleri devlet iktidarı vasıta-

sıyla burjuvalaşan, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet süreçlerinde gelişen demokratik ulusal hareketi komplolar, darbeler ve suikastlarla vuran ve kontrolünü ele geçiren, Hitler'in bile kendilerini örnek aldığını itiraf etmekten çekinmediği devlet-ulusçu karşıdevrimcilerdi. Eğer Anadolu ve Mezopotamya'nın, Türkiye ve Kürdistan'ın modern tarihini, ittifak halinde gerçekleştirilen ulusal devrimini ve demokratik ulusal toplumunu gerçekçi olarak anlamak istiyorsak, devlet-ulusçu karşıdevrimi ve bu karşıdevrimin karşıdevrimcilerini çok iyi tanımak zorundayız. Başka türlü yakın tarihi ve Cumhuriyet tarihini doğru kavrayamayız. Özellikle insanlık kadar eski bir tarihe ve kültüre sahip olan Anadolu ve Mezopotamya halklarının inkâr edilen ve imhaya uğratılan tarihlerini ve kültürlerini doğru ve yeterli olarak öğrenemeyiz. Öğrenip özümsemedikçe de aynı coğrafyalarda halklarımızın demokratik ulus ittifaklarını ve hareketlerini başarıyla inşa edip geliştiremeyiz.

Kürt sorununun demokratik ulus çözümü öncelikle Kürt tarihinin ve kültürünün doğru tanımlanmasıyla bağlantılıdır. Tarihinin ve kültürünün doğru tanımlanması toplumsal varlığının tanınmasını beraberinde getirir. Ulusal toplum olmak tarih ve kültür bilincine ve ruhuna sahip olmak demektir. Cumhuriyet tarihinde Kürtlerin inkârı ve imhası (Diğer ulus-devletlerin tarihlerinde de benzer uygulamalar vardır) ilkin Kürt tarihinin inkârı ve kültürel varlığının imhasıyla başlatılmıştır. Önce manevi kültürel unsurlar, daha sonra maddi kültür unsurları tasfiyeye uğratılmıştır. PKK'nin inşasına tarih ve kültür bilinciyle başlaması bu nedenle doğru bir başlangıç olmuştur. Kürt tarih ve kültürünü dünya halklarının tarih ve kültürüyle mukayese ederek açıklamaya çalışması, bunu **Kürdistan Devriminin Yolu** adlı manifestoyla ilan etmesi Kürt tarihi ve kültürünün yeniden yaşam bulmasında devrimci Rönesans rolünü oynamıştır. Denilebilir ki, Kürtlerin demokratik uluslaşması bu manifestoyla radikal bir başlangıç yapmıştır. 1984 Ağustos Hamlesiyle savaşta denenen Kürt kültürel varlığı birçok kahramanlık olayıyla yaşamsallığını kanıtlamıştır. Eğer PKK ve öncülük ettiği halk savaşçılığının ideolojik-politik çizgisi doğru olmasa ve Kürt tarihini ve kültürünü doğru yansıtmasaydı, Kürtler varlıklarını sürdüremezlerdi. Nitekim bu dönemde birçok grup ve kişilik benzer idealarla soruna yaklaşmış, ama hepsi Kürt tarihine ve kültürüne doğru sahip çıkamadıklarından tasfiyeye uğramaktan kurtulamamışlardır.

Kürt demokratik ulusunun inşası milliyetçi ve devletçi yaklaşımlarla geliştirilmek istenen ulus inşasından nitelik bakımından farklıdır. Egemen ulus-devlet ulusçuluğundan farklı olduğu gibi, Kürt milliyetçi ve devletçi yaklaşımlarından da farklı olup, onlara karşı emekçiler ve halkların tarihlerine ve kültürlerine dayalı alternatif ulus inşasıdır.

KCK Kürt demokratik ulusunun inşasında Cumhuriyet tarihi boyunca inkâr edilen ve Kürtlerin asli unsur olarak katıldığı 1919-1922 ulusal devrimindeki rolüne sahip çıkar. Bu ulusal devrimi Türklerin olduğu kadar Kürtlerin ve katılım gösteren diğer müttefiklerinin de ulusal devrimi olarak görür. Daha sonraki süreçlerde müttefiklerin dışlanmasını, tarihleri ve kültürlerinin inkâr edilmesini devrimin halkçı karakterine karşı darbe sayar. Bu darbeye karşı

Kürtlerin direnişini meşru, ilerici ve özgürlükçü olarak değerlendirir. Ayrıca Kürtlerin Türklerle Malazgirt Savaşıyla (1071) başlayan stratejik ittifakının gönüllülük esasına dayandığını, çeşitli kopmalara uğratılsa da bu tarihten beri iktidar ve devlet oluşumlarında Kürtlerle Türklerin iki esaslı ortak olduğunu, dolayısıyla her iki halkın tarihi ve kültürü arasında sıkı bir ortaklık ve iç içelik bulunduğunu beyan eder. Türklerle Kürtlerin Ortadoğu'nun son bin yıllık tarihinde ortaklaşa stratejik bir rol oynadığını kabul eder. Kürt tarihine ve kültürüne ilişkin bu savunmada kapsamı daha da açılan görüşlerle PKK ve KCK'nin ideolojik ve politik yaklaşımları daha da netleştirilip güçlendirilmiştir. Diğer halklarla ucu açık demokratik ulus anlayışıyla daha geniş demokratik ulusal birlikler ve ittifaklara açıktır. Tarih boyunca Ortadoğu kültüründe yaşanan birlikleri, evrensellikleri (En açık örneği İslâm ümmetçiliğidir) güncelleştirip inşa etmeyi Ortadoğu halklarının gerçek kurtuluş ve özgürlük yolu sayar.

KCK döneminde giderek daha da yapısal bir nitelik kazanacak olan Kürt demokratik ulusu tüm boyutlarıyla Ortadoğu halklarına model olacak bir yeniden ulusal inşa deneyimi sunacaktır. Batı modernitesinin ajanlığı rolünü aşamayan ulus-devletlerin tarih ve kültür inkârcılığına karşı devrimci ve demokratik ulus Rönesans'ıyla yeni bir çağı, demokratik modernite çağının yükselişe geçişini başlatacaktır.

8- Demokratik Ulusun Öz Savunma Sistemi

Canlılar dünyasında her türün kendine göre bir savunma sistemi vardır. Savunmasız tek bir canlı türü yoktur. Hatta evrendeki her elementin, her parçacığın varlığını korumak için gösterdiği direnci öz savunma olarak yorumlamak mümkündür. Bozunmaya, kendisi olmaktan çıkmaya karşı gösterdiği direnç açık ki öz savunma kavramıyla ifade edilir. Bu direnç yitirildi mi o element veya parçacık bozunur, kendisi olmaktan çıkar, başka bir unsura dönüşür. Canlılar âleminde ise öz savunma direnci kırıldı mı, o canlı ya başka canlılara yem olur ya da ölür.

Aynı sistem insan türü ve toplumu için de fazlasıyla geçerlidir. İnsan gibi narin bir tür ve toplumu gibi tehditlere açık bir varoluş, güçlü bir öz savunma olmadan varlığını uzun süre ayakta tutamaz. İnsan türünde savunma biyolojik olduğu kadar toplumsaldır. Biyolojik savunma her canlı varlıktaki savunma güdüleri tarafından yerine getirilir. Toplumsal savunmada ise, topluluğun tüm fertleri ortaklaşarak kendini savunur. Hatta savunma olanaklarına göre topluluğun sayısı ve örgütlenme biçimi sürekli değişir. Savunma topluluğun asli bir işlevidir. Onsuz yaşam asla sürdürülemez. Bilindiği gibi canlılar dünyasının diğer iki asli işlevi beslenme ve üremedir. Beslenme ve üreme olmadan nasıl ki canlı varlıklar yaşamlarını sürdüremezlerse, öz savunma olmadan da yaşamlarını sürdüremezler. Canlılar dünyasının öz savunmasından çıkarabileceğimiz diğer önemli bir sonuç, bu savunmanın sadece varlıklarını korumaya yönelik olmasıdır. Kendi türünden, hatta başka türlerden varlıklar üzerinde hâkimiyet kurma ve sömürgeleştirme sistemleri yoktur. İlk defa insan türünde hâkimiyet ve sömürge sistemleri geliştirilmiştir. Bunda sömürü

olanaklarına yol açan insan türünün zihniyet gelişmesi ve buna bağlı olarak artık-ürün elde edilmesi rol oynar. Bu durum varlığını korumayla birlikte emek değerlerini savunmayı, yani sosyal savaşları da beraberinde getirir.

Kürtler açısından öz savunma yaşadıkları somut koşullara göre tarih boyunca hep büyük önem taşımıştır. Neolitik devrimi en derinlikli ve uzun süreli yaşayan toplulukların birinci elden ardılları oldukları için hep saldırılara maruz kalmışlardır. Verimli Hilal'deki tarım devriminden kaynaklanan ürün fazlalıkları saldırılara sürekli davetiye çıkarmıştır. Binlerce yıl böyle geçmiştir. Ürün fazlalıklarına dayalı uygarlık sistemleri geliştikçe kent, sınıf ve devlet yapılanmalarına dayalı güçlerin sistemli ve planlı saldırı dönemi başlamıştır. Sümer uygarlığından günümüzdeki hâkim uygarlığın son hegemon gücü ABD'ye kadar sayısız uygarlık gücünün aynı bölgeye ve topluluklara dolaylı ve direkt saldırıları hiç eksik olmamıştır.

Kapitalist moderniteyle birlikte gelişen son iki yüz yılın saldırıları farklı bir nitelik almıştır. İlkçağdan beri kabile ve aşiret birimleri halinde dağlık alanlarına dayalı olarak geliştirdikleri varlıklarını koruma, yani öz savunma sistemleri, kapitalist sisteme dayalı saldırı araçları karşısında yeterli olamamıştır. İlk defa varlıklarını yitirme tehlikesi gündeme girmiştir. Kapitalist modernitenin ulus-devlet yapılanması Kürtler açısından sadece özgürlüklerini yitirmelerine değil, varlıklarını yitirme tehlikesiyle de karşı karşıya gelmelerine yol açmıştır. Siyasi sınırlar içinde 'tek dil', 'tek ulus', 'tek vatan' yaratma program ve eylemi, o sınırlar dahilindeki diğer diller, uluslar ve vatanların inkâr ve imhayla karşılaşmalarına yol açmıştır. Kürtler zorla bölündükleri tüm vatan parçalarında, ulus-devletler tarafından inkâr ve imha sürecine alındılar. Hegemonik güçler tarafından desteklenen ulus-devletler Kürtleri ve Kürdistan'ı tasfiye etmeyi temel politika bellediler. Yetersiz kalan öz savunma direnişleri kırılınca, sıra toplumun çökertilmesi ve çözdürülmesine, asimile edilerek tasfiyesine geldi.

Bütün yoğunluğuyla sürdürülen bu sürece tepki olarak doğan PKK Hareketi, başlangıç itibariyle esas olarak Kürt halkının öz savunma hareketidir. Önceleri ideolojik ve politik olarak yürütülen öz savunma hareketi kısa sürede karşılıklı şiddete dayanan bir öz savunma aşamasına geçti. Başlangıçta sadece kadro ve sempatizanların varlığını savunmaya dayalı silahlı savunma 15 Ağustos 1984 Hamlesiyle halkı da kapsamına alarak genişledi. Halkın öz savunma savaşına dönüşen hareket tüm ilgili hegemonik güçlerin, özellikle NATO-Gladio güçlerinin planlı saldırılarına uğradı. Kürdistan'da kendi kaderi üzerinde söz sahibi olacak Kürtlerin bölgedeki dengeyi alt üst etmelerinden çekinen tüm güçler bu saldırıların arkasında yer aldılar. Buna rağmen bu direnme savaşları dayatılan inkâr, imha ve asimilasyon politikalarına büyük darbe vurdu. Halkın kimliğine sahip çıkma ve özgür yaşama arzusunda ısrar etme tavrını kesinleştirdi. Ulus-devletlerin Kürt halkı üzerindeki eski tasfiyeci emelleri tümüyle sona ermemişse de, eskisi kadar iddiaları kalmamıştır. Kürt kimliğinin kabulü ve özerk yaşama saygı aşamasına gelinmiştir. Bu durum öz savunma savaşı açısından yeni bir durumdur. PKK bu yeni durumu KCK aracılığıyla değerlendirmeye çalışmıştır.

KCK'de demokratik ulus inşa programının önemli ve vazgeçilmez bir başlığı da öz savunmanın nasıl kalıcı bir sistematiğe bağlanacağı hususudur. Tek silahlı güç tekeli olan ulus-devletlerin fırsat buldukça uygulamaktan kaçınmayacağı yeni inkâr, imha ve asimilasyon politikaları KCK'nin öz savunma sistemini kalıcı olmaya zorlamıştır. Ulus-devletlerle ortak yaşamanın asgari koşulu, Kürt öz kimliğinin ve özgür yaşamının anayasal güvenceye kavuşmasıdır. Anayasal güvence yetmez, ayrıca yasalarla belirlenecek statülerle bu güvencenin somut koşulları aranacaktır. Dışa karşı ortak ulusal savunma dışında, güvenlik işlerinin Kürt toplumunun kendisi tarafından karşılanması gerekir. Çünkü bir toplum iç güvenliğini en iyi ve ihtiyaçlarına en uygun biçimde ancak kendisi sağlayabilir. Dolayısıyla ilgili ulus-devletlerin (Türkiye, İran, Irak ve Suriye merkezî ulus-devletleri) iç güvenlik politikalarında önemli reformları gerçekleştirmeleri gerekir. KCK'nin de barış ve demokratik çözümün sağlanması halinde, öz savunma güçlerini yani HPG'yi (Halk Savunma Güçleri) yeniden düzenlemesi gerekir. Şüphesiz yeniden düzenlenme yeni yasalar gerektirir. Eski Hamidiye Alayları ve yeni 'köy korucuları' gibi bir sistemin söz konusu olamayacağı açıktır. Ancak ulus-devletlerle uzlaşmaya dayalı ve yasal olan iç güvenliğe ilişkin yeni güç düzenlemeleri yapılabilir.

İlgili ulus-devletlerle uzlaşma olmazsa, KCK tek taraflı olarak kendi demokratik ulus inşasını bütün boyutlarıyla koruma temelinde, kendi öz savunma güçlerinin nicel ve nitel durumunu yeni ihtiyaçlara göre düzenlemeye çalışacaktır. Yeni düzenlenen HPG güçleri, demokratik uluslaşmayı her alanda ve her boyutta savunmakla yükümlü olacak, demokratik ulusal otoriteyi layıkıyla tesis edecektir. Demokratik ulus birey-yurttaşlarının can ve mal güvenliğinden sorumlu olacaktır. Kültürel soykırımlara kadar varan bütün ulus-devlet uygulamalarına (askeri, politik, kültürel, sosyal ve psikolojik savaşlarına) karşı sürekli savaşım halinde olacaktır. Kürdistan'ın ve Kürtlerin varlığı ve özgürlüğü öz savunmasız olamaz.

9- Demokratik Ulus Diplomasisi

Ulus-devletin en çok geliştirdiği bir faaliyet da ulus-devletler arasındaki diplomasi faaliyetidir. Diplomasi devletler arasında yaşanan savaşlar öncesindeki faaliyet biçimlerini tanımlamaktadır. Ulus-devletlerin tarihindeki savaşların hazırlık safhası olarak da değerlendirilebilir. Tarih boyunca her türlü topluluk birimleri arasındaki komşuluk ilişkilerinin geleneksel ifade ediliş biçimlerinin belli ritüelleri vardır. Bunlara yüksek değer biçilir. Ulus-devletlerin bu ilişkiyi kurumlaştırmaları kapitalist modernitenin kâr eğilimiyle bağlantılıdır. Eğer ilişkiler barış döneminde daha çok kâr getiriyorsa savaşa gerek yoktur. Diplomasi ile kârlı ilişkiler kotarılır. Azami kâr eğilimi savaşla bağlantılıysa, bütün diplomatik güçler bir araya gelseler de kârlı savaşı engelleyemezler. Dolayısıyla diplomasinin işi bitmiştir. Kâr mantığına indirgenen diplomasinin tarih boyunca görülen toplumlar arası en değerli ilişki tarzıyla bağı kalmamıştır. Diplomasi ulus-devletler arasında kârlı savaş oyunlarının bir manipülasyon

aracı haline getirilmiştir. Artık barışın değil savaşların hazırlayıcı aracına dönüşmüştür.

Demokratik ulus geleneğiyle tekrar toplumlar arasında daha çok barış ve dayanışmanın, yaratıcı alışverişlerin aracına dönüşen diplomasi esas olarak sorunların çözümüyle uğraşır. Demokratik ulus diplomasisi savaşların değil, barışın ve yararlı ilişkilerin aracıdır. Bilge insanların rol oynadığı ahlâki ve politik değeri yüksek bir misyonu ifade eder. Özellikle komşu halklar ve akraba topluluklar arasındaki dostane ilişkilerin, karşılıklı yarar getiren süreçlerin geliştirilmesi ve sürdürülmesinde önemli rol oynar. Ortak toplumsallıkların, daha üst seviyede toplum sentezlerinin inşa gücüdür.

Kürtlerin tarihinde olumlu veya olumsuz yönde çok sayıda diplomatik ilişki süreci varlığını hep sürdürmüştür. Çok parçalanmışlık ve topluluklar arasındaki yalıtılmışlık elçilik faaliyetlerine yüksek değer biçilmesine yol açmış, doğru ifa edildiğinde toplumsal yaşama değerli katkılarda bulunmuştur. Kötü niyetle ve farklı kişisel ve zümresel çıkarlar peşinde ifa edildiğinde ise düşmanlıklara ve çatışmalara hizmet etmiştir.

Günümüzde Kürtler gerek kendileri ile komşuları arasında, gerekse küresel çapta anlamlı bir diplomasiye şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Varlıklarını korumada ve özgürlüklerini sağlamada olumlu diplomatik faaliyetlerin büyük rolü vardır. Yakın dönemde, kapitalist modernite sürecinde belki de dünyada en çok diplomatik oyunlara kurban edilen halk Kürtler olmuştur. Bütün 19. ve 20. yüzyılda Ortadoğu'nun parçalanmasında ve kapitalist sistemin hegemonyası altına alınmasında Kürtler kurbanlık rolü oynamıştır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının en trajik kurbanları olmuşlardır. Ortadoğu ulus-devlet diplomasisinde Kürtlere biçilen rol hep piyonluk olmuş ve bu durum çok ağır sonuçlar doğurmuştur. Kürtler soykırıma varan acı tablolarla karşılaşmışlardır. Bunda şüphesiz Kürt işbirlikçileri kadar Kürt direnişlerinin modern yöntemlerden kopukluklarının da önemli payı vardır.

Hem konjonktürel hem de sınıfsal açıdan birleşik bir Kürt ulus-devletinin şansının az olduğu göz önüne getirildiğinde, bu amaçla yürütülen diplomasilerin çözümleyici şansının oldukça az olduğu görülecektir. Son iki yüz yılda bu amaçla yürütülen faaliyetlerden başarılı sonuç alınmadığı bilinmektedir. Kürt sorununun doğası bu tür faaliyetlerin başarılı olmasına elvermemektedir. Kürtlere ilişkin ulus-devlet diplomasisi çözümleyici değil tıkayıcı, Kürdistan parçaları arasında çelişkiyi arttırıcı ve düşman ulus-devletlere açık davetiye çıkaran birçok olumsuz role tanıklık etmiştir. Bu nedenle yeni bir diplomasiye, demokratik ulus diplomasisine şiddetle ihtiyaç vardır.

Demokratik ulus diplomasisi, öncelikle parçalanmış ve farklı çıkarlar etrafında bölünmüş Kürtler arasında ortak bir platform geliştirmek durumundadır. Kürtlerin en çok ve şiddetle ihtiyacını duydukları bu platform, diplomatik faaliyetlerin merkezine oturmak durumundadır. Diğer bütün diplomatik faaliyetler, özellikle her örgütün kendi başına ve çıkarına göre geliştirmek istediği diplomatik faaliyetler şimdiye kadar görüldüğü gibi faydadan çok zarar getirmiş, daha çok Kürtler arasındaki parçalanmaya, bölünmeye ve çatışmalara

hizmet etmiştir. Dolayısıyla Kürtler arasında bütünsel bir diplomasiyi geliştirmek temel ulusal görevlerdendir. Bunun için Demokratik Ulusal Kongre'yi kurup işlevselleştirmek Kürt diplomasisinin en hayati görevidir. Demokratik Ulusal Kongre hem tüm Kürt örgütleri ve şahsiyetlerinin temel hedefi olmalı, hem de Kongre'nin bir an önce kurulmasıyla ona dayalı tek ağızdan konuşan, tek politikası olan, kurumlaşmış bir Kürt diplomasisi gerçekleştirilmelidir. Hiçbir örgüt hiçbir gerekçeyle bu hayati görevleri erteleyemez, savsaklayamaz. Bu görevleri sürekli erteleyenler ve savsaklayanlar farklı kişisel ve örgütsel çıkarlar peşinde koşanlardır. Tarihte bu tip zihniyetler ve kişiliklerin yol açtıkları büyük felaketler ve zararlar iyi bilinmektedir, bilinmek durumundadır. Irak Kürt Federe Devletine dayalı diplomasi önemli olmakla birlikte, bütün Kürtlerin ihtiyacını karşılayamaz. Bu devletin ne bu ihtiyaca cevap verecek yeteneği vardır ne de koşulları buna müsaade eder. Bütün Kürtlerin ihtiyacına cevap verecek diplomasi ancak Demokratik Ulusal Kongre'ye dayalı olarak geliştirilebilir. Dolayısıyla öncelikli görev Demokratik Ulusal Kongre'nin toplanması ve kalıcı bir genel bütünleyici ulusal demokratik örgüt olarak ilanıdır.

Demokratik Ulusal Kongre'nin temel görevleri şöyle sıralanabilir:

a- Demokratik Ulusal Kongre kalıcı bir örgüt olmalıdır. Ulusal demokratik her sınıf ve tabakadan uygun bileşimle kişiler ve örgütlerin temsili sağlanmalıdır. Bunda nüfus ve parçaların rolü, mücadele azim ve kararlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır.

b- Kongre daimi bir icra yani Yürütme Konseyi seçmelidir. Yürütme Konseyi bütün Kürtlerin pratik-politik ilişkilerinin yürütülmesinden sorumlu olmalıdır. İç ve dış diplomatik faaliyetler, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler Konseyce kurumsal olarak yürütülmelidir.

c- Bütün örgütler öz savunma güçlerini ortak bir Peşmerge örgütünde birleştirmeli, ortak Halk Savunma Güçleri Komutanlığı kurulmalıdır. Her örgütün gücü oranında öz savunma güçleri üzerinde belli bir inisiyatifi olmalıdır.

d- Konseye bağlı Dış İlişkiler Bürosu veya Komitesi, başta Kürtlerin bağlı yaşadığı ulus-devletler olmak üzere diğer tüm devletler ve sivil toplum güçleriyle ilişkilerden tek başına sorumlu olmalıdır.

KCK ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Demokratik Ulusal Kongre'yle ilişkileri uygun bir statü altında düzenlenmelidir. Her iki organizasyon bir biçimde Kongre Yürütme Konseyi'yle bağlantılı çalışabilir. Bu iki organizasyonla birlikte çalışmak üzerinde tartışılıp çözüme kavuşturulması gereken önemli bir sorundur. Açık ki, KCK'nin demokratik ulus inşasıyla Irak Kürt Federe Yönetimi'nin ulus-devletçi inşacılığı arasında ideolojik ve siyasi kapsamda ilişki ve çelişkiler uzun süre devam edecektir. Bu konuda Demokratik Ulusal Kongre çözümleyici bir çatı örgütü olabilir. Demokratik ulus diplomasisi ulus-devlet diplomasisinin büyük bir kaosa ve çatışmaya götürdüğü Ortadoğu halkları ve ulusları arasında demokratik modernite bağlamında kalıcı çözümleyici rol oynayabilir.

10- Demokratik Ulus Çözümünün Arayışçısı Olmak

İnsan yavrusu için en zor sorun herhalde toplumsal olmakla başlar. Geçmişe dönüp baktığımda aklıma gelen en zor ilişki, anamla tutuştuğum kavganın konusu olan 'namus' ilişkisiydi. Öyle anlaşılıyor ki, o dönemin köy koşullarında toplumsal olmanın ilk şartı namuslu olmaktan geçmekteydi. Namuslu olmak da ailenin kurallarına, yani namusuna bağlı olarak yaşamaktı. Çocuk olarak bu namus bilincine anadan doğma sahip olamazdım. Namuslu olmak sonradan öğrenilen toplumsallıkla ilgili bir husustu. Anam da herhalde kendine göre beni toplumsallaştırmaya çalışıyordu. Bunun yolunu da ailenin kurallarına tam bağlı olmakta buluyordu. Bu yüzden aramızda şiddetli bir kavga geçti. Belli ki, ben daha çocuk halimle ailenin kurallarını yeterli ve doğru bulmuyormuşum. İlk defa geleneğe başkaldırmam söz konusu olmuştu. Bu yönlü çelişki uzun süre devam etti. Aile sorunu kadın sorununa, kadın sorunu özgürlük ve demokrasi sorununa, demokrasi sorunu da en son demokratik ulus sorununa dönüştü.

Camiyle, dinle olan ilişkimi anlatmıştım. İlk başta dine örnek düzeyde uymuştum. Otuz üçe yakın sure ezberlemiş, İmamın gözdesi olmuştum. İlkokul çocuklarından oluşturduğum gruba namazda imamlık da yapmıştım. Bu konuda notum tamdı. Ama dinin tanrısıyla zihni sorunlarım da baş göstermişti. Bu tanrı nedir, nerededir, nasıldır soruları gittikçe kafamı kurcalıyordu. Dinde derinleşme bu sorunu çözmüyor, tersine daha da ağırlaştırıyordu. Bu yönlü çelişkiyi felsefe ile çözmeye çalışırken, sosyal hareketlilikle tanışma ve bilimsel sosyalizmde karar kılma takip ettiğim diğer adımlar oldu. Altından kalkılması zor tercihler yapmıştım. Asıl toplumsallık bağı olan Kürt kimlik sorunu ise, eğitimin Türkçe olduğu ilkokula gidiş nedeniyle erkenden varlığını hissettiriyordu. Sorun beni derinden yaralıyordu, ama çözümü için uzun süre adım atacak halim yoktu. Teorik birikimim kadar pratik kapasitem de en ufak bir adım atmama elvermiyordu. Sonuçta aile, din, felsefe ve sosyalizm sorunlarının kaynağında Kürt kimlik sorunundan kaçışın yer aldığını fark ettikçe, soruna yoğunlaşmaktan ve çözüm aramaktan kurtulamayacağımı anladım.

Kürt kimliğinin kabulü ve sorun olarak kavranışı 1970'lerden itibaren tüm yaşamımı kuşatmıştı. Kişiliğimle ilgili ortaya çıkan tüm sorunları kimliğe bağlıyordum. Dolayısıyla Kürt kimliğini çözmedikçe, maddi ve manevi hiçbir sorunumu çözemeyeceğimi kavramış ve inanmıştım. Bundan sonra başlayan ideolojik ve örgütsel serüven bir nevi kendimi yeniden arayış öyküsüne dönüşmüştü. Kürt kimliğinin araştırılması ve çözüm çabaları bir anlamda da kendimi yeniden tanımlamam, çözmem ve toplumsallaştırmam demekti. Bu arayışlara ilişkin öykülere yer yer değindiğim için tekrarlamayacağım. Fakat öykülerin kısmen felsefi yorumları dikkat çekicidir. Kürt kültürünün kendini zihnime ve duygularıma net yansıtışı çok kısıtlı imkânları olan müzik yoluyla gerçekleşiyordu. Çocukluktan beri Kürtçe kılamları (ezgileri) dinlemiştim. Meryemxan, Cizrawi Kardeşler ilk elde duyulan seslerdi. Fakat Ankara koşullarında ilk defa Aram Tigran'ın sesini duymam farklı bir etki yaratmıştı. Çok sonraları yorumladığımda, Aram'ın Kürt gerçekliğine, özellikle Kürt halk ger-

çekliğine, onun hakikatinin dile getirilişine çok daha yakın bir ses olduğu sonucuna varmıştım. Sanatın hakikatin diğer bir açıklayıcı biçimi olduğunu bu nedenle kabul etmiştim. O sesin içeriğinde hem Kürt halk gerçekliğine bir çağrı vardı, hem de içerik olarak 'umutsuz aşk' dile geliyordu. Dolayısıyla yaşadığım gerçeklikle oldukça uyumluydu. Bir yandan ideolojik arayışlarla Kürt sorununu açıklamaya çalışırken, diğer yandan bunun müzikle takviye edilişi anlaşılır bir husustu. Müzik ve ideolojik arayış Kürt sorunu için artık el ele gidiyordu.

Kadına ilgim de bu yıllarda benzer biçimde gelişti. Doğal olarak her gencin bu ilk yıllarında yaşayabileceği tutkulu bağlanışlar benim için de söz konusu olabilirdi. Kadına biyolojik ve geleneksel yaklaşımdan oldukça uzaklaşmıştım, bu yönlü ilgim de uyanmamıştı. Kent koşullarında kendini yansıtan kadın modern görüntülüydü. Dikkatimi çekiyordu, ama Türk modernitesi gereği yetişmiş bir kıza yaklaşmam benim için Kaf Dağı kadar uzak bir olasılıktı. Ne bu gücü kendimde buluyordum, ne de elde etmek için bir uğraş içindeydim. Kürt kökenli bazı kızları gözlemlediğimde, bende aynı müzikte geçen umutsuz aşk öykülerini çağrıştırıyordu. Daha önce de belirttiğim gibi, bazı simalara ilişkin "Bu kızın soyu da özgür olmaya layık bir soy olmalı" deyişim Kürt gerçekliği ve sorunuyla yakından bağlantılıydı. Aram'ın müziği ne kadar Kürt gerçekliğinin 'umutsuz vaka' durumunu yansıtıyorsa, kızın simasında yakaladığım görüntü de Kürt gerçekliğinin yine o kadar umutsuz bir vaka olduğunu, ama eğer sınırlı bir namus anlayışım varsa, bu umutsuz vakanın, yani Kürt gerçekliğinin peşine düşmem gerektiğini ısrarla dayatıyordu. Anamın gözlemlediği halimle geleneksel tarzda kadınla olamayacağım anlaşılmıştı. Modernite kadını ise Türk olduğunda Kaf Dağı kadar uzak, Kürt olduğunda da umutsuz bir aşk görüntüsünde kendisini hissettiriyordu. Yanımdaki Kürt ve Türk gençlerinin kadına ilgisi bana ne ahlâki ne de estetik görünüyordu. Dolayısıyla onlara öykünüp bir kızla yakınlık kurmayı asla düşünmedim.

Buna rağmen aniden 'evlilik saplantısı'na düşmem anlaşılmaya değer. İlgili bölümlerde açıkladığım gibi bu ideolojik, etnik, politik ve psikolojik boyutları iç içe geçmiş bir yaklaşımdı. O yaşlarda evliliği denemeyi bir nevi 'meydan okuma' olarak bellemiştim. Ruhen ve geleneksel olarak asla evlenmedim. Fakat kadın etrafındaki ideolojik ve politik örüntüyü çözmek açısından bunun oldukça önemli bir deneyim olduğunu ve yaşamaktan çok korkmamak gerektiğini zor da olsa kendime kabul ettirmiştim. Özellikle bu ilişkiyle Kürt, Alevi ve kadın gerçekliğine ulaşmamın, bunun Kürt kimliğiyle ve sorunun kendisi ve çözümüyle bağlantısını kurmamın 'müthiş zor', fakat çok öğretici geçen bir ders olduğunu önemle belirtmeliyim. Bu sorun aşılmasaydı ve beni yenseydi, Kürt gerçekliğine yönelik çıkışlarımın başarılı geçeceğini söylemem oldukça zor olurdu.

Kendi açımdan özetlersem, 1950-1960 yıllarını aile toplumculuğunu reddetme, 1960-1970 yıllarını geleneksel toplumu benimsememe, 1970-1980 yıllarını da modern toplumu benimsememe süreci olarak değerlendirebilirim. Toplumsallaşmayan 'yalnız adam' konumunda bir kişiliktim. Çocukluğun kır

gezisi grupları, dinsel ve sol ideolojik gruplar kendi etrafımda geliştirdiğim deneysel toplumsal adımlardı. Apoculuk ve PKK gibi iddialı adımlar kendine özgü yeni toplumsallıkların yönünü göstermekle birlikte, henüz birer idea olmaktan öteye gidemiyordu. Aranan ve kabul ettirilmek istenen Kürt toplumsallığıydı. Kürtler açısından hakikat arayışçılığı söz konusuydu. İslâmiyet'in Kürtler açısından ifade edilebilecek bir hakikati yok gibiydi. Milliyetçilikle kaynaştırıldığından, daha çok inkârcılık rolünde kullanılıyordu. Sol düşünceyle gerçeğin adı konuluyor ama özü açıklanamıyordu. 1980'lere doğru başvurulan kendini silahlı savunuş, bağlanılan gerçekliğe saygıyla bağlantılıydı. 12 Eylül 1980 darbesi hakikat açısından önemli bir sınavdı. Dayanmak ve gelişmek, bağlanılan gerçeğin hakikat olarak değerini kanıtlayıcı argümanlardı. Eğer dayanmayıp kaçışla karşılasaydım, bağlanmak istenilen Kürt gerçekliği büyük darbe yiyecekti.

Dolayısıyla 1980 sonrası direniş ve ideolojik-politik gelişmeler, Kürt gerçekliğinin hakikat olarak ifade edilmesinde büyük anlam taşıyacaktı. Silahlı direnişe geçmek ve halkı savaşa çekmek tarihsel adımlar olacaktı. Herkesin pes ettiği ortamlarda hakikat sesini daha gür duyurabilirdi. Silahlı mücadele tam da bu tür dönemlerde hakikatin en güçlü ve adil sesi olarak yankı bulacaktı. Böyle de oldu. Teknik ve taktik olarak çok iyi başlatılamamasına rağmen, 15 Ağustos 1984 Hamlesi Kürt gerçekliğinde büyük yankı buldu. Aranan Kürtler varlıklarını hissettiriyorlar, tüm olumsuzluklarına rağmen dalga dalga katılım gösteriyorlardı. Ozanlar ve müzik grupları çoğalıyor, dostların sayısı artıyordu. Yalnızlığı yırtıyor ve toplumsallaşıyordum. Özlemini duyduğum hakikat gerçeği, gerçek hakikati güçlendiriyordu. Bu yıllarda ozanların bizzat gerilla ortamına gelişleri, Newroz'larda kamp alanlarında on binleri aşan halktan insanların toplanışı oldukça diriltliciydi. Aram Tigran'ın sahama gelişi ve Med TV'nin açılışı 'umutsuz aşkı' umutlandırmaya başlamıştı. Kızların akışı da coşkuluydu. İlk defa onurla onları kucaklıyordum. Tekrar birlikte oynuyor, bazen omuzlara kaldırıyor, kadındaki utancı yerle bir ediyordum. Onların şahsında özgür yaşamın gerçekleştiğini gördükçe yaşamın anlamı daha da gelişiyor ve güzelleşiyordu.

Büyük acılar ve ihanetler yaşamasına rağmen, Kürt halkının bu yıllarda dayanma ve bağlanma gücünü göstermesi, kendi hakikatinin farkına varması ve bunun en önemli insani onur ve temel ahlâki ilke olduğunu kavramasıyla bağlantılıdır. Yoksa dünyanın en gelişmiş hegemonik güçlerinin en sinsi savaş biçimi olan Gladio savaşlarına bu kadar dayanması başka türlü izah edilemezdi. Bu yıllarda 'Bağımsız, Birleşik, Demokratik Kürdistan' sloganını çokça kullanıyorduk. Açıkça söylemeliyim ki, ben bu sloganın gerçekliğine pek ısınamamıştım. Beni en çok ısıtan ve güçlendiren gerçeklik halkın ayağa kalkışıydı. Kendi savaşına kalkışan, ona her türlü desteği veren, en değerli oğullarını ve kızlarını birer kurban gibi sunan bir halk karşısında heyecanlanmamak ve büyük saygı duymamak mümkün değildi. Benim tüm yaptığım, onların bu onurlu hakikat savaşına bütün akıl ve duygu güçlerimi kullanarak katkıda bulunmaktı. Hiçbir çaba bu doğrultudaki çalışmalardan daha değerli olamazdı.

Benim gibi muazzam kuşkulu bir zihni ve oturmamış duyguları olan birisini bile halkın ve öncülerinin bu fedakârlıkları kendine getirmiş, âdeta yeniden canlandırmıştı. Ben onları keşfetmeye çalışırken, onlar beni yeniden yaratmışlardı.

Gerektiğinde, varlıkları söz konusu olduğunda, özgürlük ve onurlarını yitirmekle karşı karşıya kaldıklarında halkların savaşmaları kaçınılmaz olur. Savaş dışında hiçbir yöntem varlıklarını, özgürlüklerini ve onurlarını korumaya götürmez. Bu dönem Kürtler açısından böylesi bir dönemdi. Savaşmak, özgürlükten ve kurtuluştan önce bir varoluş yöntemiydi. 12 Eylül faşizmi dil yasağı gibi tarihte örneği olmayan bir uygulamayla aslında daha önceleri örtülü yürütülen Kürtlerin kimliksel imhasını açıktan yürütüp sonuçlandırma kararındaydı. Kürtler için tek varoluş yöntemi savaştı. Zaten kendini ifade etmenin diğer yolları tümüyle kapatılmıştı. Kapatılma derken diğer grupları kastetmekteyim. Kürtler için hiçbir biçimde ne varlığını kanıtlama ne de özgür yaşama imkânı bırakılmıştı. Ne pahasına olursa olsun, sonuç nasıl gelişirse gelişsin, savaş sadece varoluşun ve özgür yaşama şansının tek yolu değil, âdeta ayakta kalmanın ilacı gibiydi. Nitekim diğer güçler bu araca layıkıyla başvuramadıkları için gündemden, toplumsal yaşamdan düşmüşlerdi. Temsil ettikleri gerçeklik onları yaşatmaya yetmemişti.

Benim için bu dönemde ilginç olan, anamın dayattığı namus savaşının gerçek anlamını bulmasıydı. Anam aslında bana bir toplumsal yaşam kuralını belletmek istemişti. Ama yaşanan gerçekliği doğru ifade etme gücünde olmadığı için yanlış hedef, zamanlama ve uygulama peşindeydi. Bu öz varlık savaşıyla aslında toplumsal namus, Kürt varlığı ve onuru kurtulmuştu. Bu savaşla ilk defa onurluca yaşam hakkı kazanılmıştı. Ayağa kalkan ve kendi varlık savaşına sahip çıkan bütün Kürtler açısından yaşam hakkının kazanılması söz konusuydu. Bu yıllarda ölmek veya hayatta kalmak pek fark etmiyordu. Önemli olan onurlu yaşam hakkını kazanmaktı. Bunun bir örneği de Diyarbakır Zindan Direnişi'nde sergilenmişti. Mazlum Doğan'ın Newroz eylemi, Ferhat Kurtay, Necmi Öner, Eşref Anyık ve Mahmut Zengin'in bedenlerini ateşe vermeleri, Kemal Pir, M. Hayri Durmuş, Akif Yılmaz ve Ali Çiçek'in ölüm orucunda şahadete erişmeleri de tamamen onur savaşlarıydı. Halk savaşımının birer eşdeğeriydi. Hep birlikte haykırdıkları "Onur savaşı kazanacaktır" sloganı bu gerçeği ifade ediyordu.

1978'in sonlarında PKK'nin ilanına karar verdiğimizde de benzer bir durumu yaşamıştık. Kazanılan ideolojik ve politik savaştı. Ama gittikçe artan taraftar gruplar, onurlu yaşam ve varlık kanıtlama yoluna girildiğinin de açık kanıtıydı. 1998 sonlarında yaşananlar kanıt olmaktan çok gerçeğin kendisiydi. Gladio sistemi en üst düzeyde direkt şahsıma müdahale ettiğinde daha önceki yılların telaşı hiç yoktu. Hatta kendimi bir nevi hafiflemiş hissediyordum. Ayırt etmekte zorluk çektiğim konu nelerin kazanılmış haklar, nelerin atılması gereken yükler olduğuna ilişkindi. Moskova-Roma günlerinde düşüncemi meşgul etmeye başlayan bu ikilemdi. Geriye baktığımda, o günlerde bana yitik gelenin ulus-devlet ütopyası olduğunu daha iyi kavrıyordum. Bilimsel sosyalizmi hem

bilim hem de ideoloji olarak kavramaya çalıştığımdan ötürü, iktidar ve ulus-devlet meselesinde pek rahat değildim. Sadece konjonktürün elvermemesinden ötürü değil, ideolojik ve bilimsel arayışımda da devlete yer bulamıyordum. Kaldı ki, Ortadoğu'daki iktidarımsı özentiler beni oldukça rahatsız etmişti. Ulus-devlet cazibesi beni pek çekmiyordu. Yüzlerce örneğe Kürt ulus-devletiyle bir yenisini eklemek, daha evrensel arayışlar peşinde olan dünyamla uyuşmuyordu. Ama yıllarca reel sosyalizmin etkisi nedeniyle çıkış da yapamıyordum.

Roma'dayken yine bir müzikle tanışmam söz konusu oldu. Sıkıntılı hastane hapisliğimde dinlediğim parça Bavê Salih'in Derwêşê Evdê yorumuydu. Destanın öyküsünü bilmiyordum ama müziği etkileyiciydi. Ozanın bu destanı okurken içeriğinin ne kadar farkında olduğu belli değildi. Bana göre bu destan daha Ahmedê Xanî'den beri özlemi duyulan Kürt devletçiliğinin can çekişmesini ifade ediyordu. Yine yaşadığım gerçekliğe denk gelmişti. Yitirdiğim, yitirmekte olduğum duygu, Kürt ulus-devletçiliğine ilişkindi. Mevcut dünya dengesinde, Moskova-Roma hattında, Gladio'nun amansız takibinde bu duygum can çekişiyordu. Müziğin ritmik sesleri bunu iliklerime kadar hissettiriyordu. Bilindiği üzere Dewrêşê Evdê hem son Êzidilerin hem de onların şahsında asimilasyona ve imhaya karşı ayakta kalmaya çalışan Kürtlüğün Edulê şahsında dile getirilen umutsuz direnişini ifade ediyordu. Erkek ozanın dilinden söylenmesine rağmen, Edulê'nin her sözü, binlerce yıl ayakta kalan bir kültürün son nefesini verişi gibi geliyordu. Derwêş Sincar Dağlarından Musul Ovasına her dalışında, aslında Müslüman Arap feodalizmine karşı bir kahramanlık direnişini sergiliyordu. Bu da binlerce yıllık bir gelenekti. Kökü Sümerlere, belki de daha öncesine kadar gidiyordu. Semitik çöl kabileleriyle Aryenik dağ-ova kabilelerinin çatışmasına kadar giden bir kökene sahipti. Derwêşê Evdê bu geleneğin son temsilcisiydi. Derwêş'in attan düşüşü ve yaralanması, aslında bir tarihin ve toplumsallığın düşüşü ve yaralanışıydı. Yaralı Derwêş'in yavaş yavaş ölümü Edulê'nin dilinde öyle bir söyleme dönüşmüştü ki, on bin yıllık bir tarihi ve en eski bir halk geleneğini rahatlıkla ifade etmeye yeterliydi.

Daha önceleri sanırım 1995'te Med TV açıldığında, Aram Tigran'ın konuk olarak yer aldığı programa ben de telefonla katılıp kendisiyle söyleşi yapmış, en sevdiğim olan şarkı 'Delalo' parçasını okumasını istemiştim. Bana göre o dönemde bu parçayı seslendirmesi muhteşemdi. Sonradan Delalo şarkısının da Derwêşê Evdê Destanı'nın kısa bir fragmanı yani parçası olduğunu öğrendim. Aynı sonuca götürüyordu. Hayret ettiğim nokta, Edulê gibi bir kadın figürünün nasıl olup da bu denli derin bir tarihsel ve toplumsal gerçekliği ifade edebildiğiydi. Bence bu Kürt edebiyatının halen açıklığa kavuşturulması gereken temel bir sorunudur. Konunun şahsımla ilgili yönleri elbette vardı. Bana da sadece Şengal Dağında ve Musul Ovası'nda değil, Şam-Halep-Atina-Moskova-Duşanbe-Roma-Nairobi hattında darbe vurulmaya çalışılıyordu. İkisi arasında benzerlik kurmamak mümkün değildi. Tuhaf olan, kaseti defalarca dinlettiğim halde, etrafımda bulunan çok sayıda kadın ve erkekten hiçbirinin benimle aynı duyguyu paylaşmamasıydı. Hatta Roma'dayken ozan Şivan

Perwer ile şair-edebiyatçı Mahmut Baksi de ziyaretime gelmişlerdi. Şivan kendi eski havasındaydı. Tarihsel-toplumsal derinliği yakalaması beklenemezdi. Mahmut Baksi'nin durumu daha da hüzün vericiydi. Son söyleşiyi onunla yaptım. Benden dileği şehit gerillaların gömüldüğü herhangi bir dağa gömülmesiydi. Midesi harap olmuştu. Sayılı günleri vardı. O da azar azar ölüyordu. Bana Avrupa modernitesinin yavaş yavaş öldürdüğü, çağdaş olduğu kadar karikatürü çıkarılmış bir Derwêşê Evdê gibi gelmişti. Aleyhimde çok kullanılmaya çalışılmış, ama gönülden bağlılığını asla yitirmemişti. Roma'daki son günlerimde bir kez daha geleneksel trajik Kürt öykülerinin etkisine kapılmak bana ilginç olduğu kadar anlamlı gelmişti. Daha sonra hiç âdetim olmadığı halde Derwêşê Evdê Destanı'nın hatırasına şu mısralar aklıma düştü:

Sincar Dağları'nda Derwêşê Evdê'nin yanında olsaydım!
Beyaz atların sırtında Musul Ovası'na dalsaydım
Derwêş vurulduğunda sırtlayıp Kürdistan dağlarına götürseydim
O'na, "Bak, binlerce Edulê ve On İkiler var" deseydim
Tanrıçaların taht kurduğu bu dağlarda rahat uyu, deseydim
Ölüm nereden ve nasıl gelirse gelsin artık gam yeme,
Kesinleşen Kürtlük ve özgür yaşam ebedi gerçekliktir deseydim!

Urfa'dan son çıkışımda da İbrahim ve Eyüp peygamberlerin anısıyla bağlantılandırılan bazı mısralar aklıma düştü. Aslında eski yazım dilinde sıkça başvurulan bu yöntem daha değerli olmasına ve bilimciliğe göre hakikati daha güçlü ifade etmesine rağmen, modern yazım hastalığının bir sonucu olarak başvurmamam mazur görülmelidir.

Olmayan ulus-devleti kaybettiğimi düşünmem aslında milliyetçiliğin zihnimi ve duygularımı köreltici etkisinin bir sonucuydu. Bunlardan kurtulmanın benim için büyük şans olduğunu daha sonra fark edecektim. Genelde devletçiliğe, özelde ulus-devletçiliğe gömülmüş bir zihnin ve duygu dünyasının boşalmasıydı yaşanan. Lenin'i çıldırtan, Stalin'i ise öldüren bir hastalıktı. Mao'nun Kültür Devrimi'nin bile deva olamadığı bir hastalıktı. Benim korkum, ulus-devletçi zihniyetin kaybedilmesinin uğruna savaşılan Kürt gerçekliği ve özgürlüğü için nelere mal olabileceğiydi. Tarihten çok iyi biliyoruz ki, devletin elden gitmesi tüm hanedanlığın, dinin ve toplumun elden gitmesi oluyordu. Gerçi olmayan ve kazanılmamış bir devleti, bir Kürt ulus-devletini kaybetmek söz konusu değildi. Ama yaptığı çağrışımlar tehlikeliydi. Gladio uçağı Akdeniz üzerinden Nairobi'ye süzülürken, az da olsa garip bir duyguya kapılmıştım. Şahsımda tıpkı Yahudilerin trenle ölüm kamplarına gönderilmeleri gibi bir Kürt soykırım yolculuğu başlatılmıştı. Bunda tavrım belirleyici rol oynayacaktı. 20. yüzyıl biterken şahsımda yaşanan, ulus-devlet tanrısının intikamıydı. Uygarlığın tanrısal düzeni olan ulus-devlet de en katı putlaşma dönemini yaşıyordu.

İmralı'daki yaşamım bu tanrının etkisinden tümüyle kurtulma cehdiyle geçti. Büyük komplolar dönemi büyük dönüşümleri de beraberinde getirir. Ulus-devlet son dört yüz yılın insan zihnini yoğuran ve yeniden şekillendiren modern olgularının başında gelmekteydi. Kapitalizm gibi toplumsal doğanın

uzun süre dayanamayacağı bir sömürü sistemi onun sayesinde mümkün olmuştu. Sosyalizme yönelirken, aslında bu canavarların en büyüğünden kurtulmak istemiştim. Fakat aynı canavarın sosyalizmi de tahakkümü altına almış olması beni yanıltmıştı. İmralı'nın en büyük yararı bu gerçeğin farkına varmamı sağlaması oldu. Gramsci'nin de kavramaya oldukça yaklaştığı bir hakikatti bu. Savunmaları derinleştirdikçe zihnimin kurtuluşu tamamen gerçekleşti. Çok büyük bir cesaretle ulus-devletle bağlantılı tüm sistemi reddetmek asla toplumculuktan kopmayı ifade etmediği gibi, ona hakikat payı oldukça büyümüş bir paradigma ve yöntemle yaklaşma anlamına geliyordu. Kapitalist moderniteyi bu çerçevede kavramlaştırmaya çalışmam zor olmadı. Savunmamın önceki ciltlerinde bu konu yeterince aydınlatılmaktadır. Alternatif modernite kavramı olarak demokratik moderniteyi kavramlaştırmak diyalektik gereğiydi. K. Marks'ın Hegel'in diyalektik metafiziğini diyalektik materyalizme dönüştürmesi gibi, ben de kapitalist moderniteyi demokratik moderniteye dönüştürmeye çalışmıştım. Sonuçları elbette tarihsel akışla belirginlik kazanacaktı. Kapitalist sisteme ne kadar yanıt verdiği tarihsel materyalizmin bu yeni yorumunun işi olacaktı.

Kürt sorununu Demokratik Modernite kuramı ile yanıtlamaya çalışmak hem PKK açısından radikal bir özeleştiri hem de demokratik çözümün temeliydi. Toplumsal doğayı bilimsel olarak açıklama imkânı yeni paradigmayla güç kazanmıştı. Toplumun tarihselliği ve inşasındaki zihniyet payı, esnek ele alınmasını mümkün kılıyordu. Bu yaklaşım ise dogmatizme tarihsel olarak en büyük darbenin vurulması anlamına geliyordu. Ulus-devlet meselesinde tüm zihniyetlere damgasını vuran modern dogmatizm tekçi yaklaşımıyla özünde eski teolojiyi devam ettirdiği gibi, demokrasiye de ölümcül bir darbe vurmuştu. Sağ, sol ve merkez tüm modern zihniyet biçimlerini ortak paydasında birleştiren modern dogmatizm, ulus-devleti biricik kılmakla özünde hem onun somutunda tek tanrıcılığı gerçekleştiriyor, hem de her modern kabileye yani ulusa birer putunu egemen kılmakla sahte çoğulculuk ideasında bulunuyordu. Tüm dinler ulus-devletle tekleşir ve tanrısallıklarını birleştirirken, dileyen her yeni kabileye (ulus-devlete) birer put armağan ediyordu.

Tanrı imalatçılığında büyük tecrübeye sahip Yahudi ideolojisi bunda elbette belirleyici rol oynuyordu. Eski tanrının kabileleri de bu imalatları kapış kapış almakta yarışır hale gelmekten geri kalmıyorlardı. Yahudi sermaye önderliği Batı Avrupa'da mal imalatı ve satışlarına hegemonik anlamda öncülük eder ve yine Yahudi ideolojik önderleri ulus-devlet tanrısını aynı mekânda Panteon'a yerleştirirken, yüzlerce putunu da dünyanın her tarafına pazarlamakta zorluk çekmiyorlardı. Marks gibi Yahudi ideologlar, hem yeni maldaki hileyi (azami kâr eğilimini) hem de yeni tanrısallığı (burjuva idealizmini) sezmekten ve gerçeği açıklamaktan geri durmuyorlardı. Fakat Marks da kısa sürede İsa'nın akıbetine uğramaktan kurtulamayacaktı. Çok garip olan, bu ideolojik geleneğin kurucu figürü olarak yansıtılan İbrahim'in doğduğu yerde doğmam ve aynı şekilde putları kırmak gibi bir role soyunmam, hem de O'nun geleneği adına her tarafı istila eden putlara karşı O'nun gibi davrana-

rak O'nun yürüttüğü yerde bir put kırma hareketini yürütmeye çalışmam, yine O'nunki gibi bir çıkışı gerçekleştirerek yola devam etmemdi.

İmralı adasında on ikinci yılımı doldurmama az kaldı. Tarihen de sabittir ki, İmralı deniz ortasındaki iklimi itibariyle insan fiziğini alabildiğine yıpratmakla meşhur bir yerdir. Bizans İmparatorluğu'ndan beri devletin en tehlikeli gördüğü mahkûmların sürgün ve ölüm yeri olarak kullanılmaktadır. Eğer çok büyük hakikat gerekçeleri yoksa, bir insanın buradaki koşullara bu denli uzun bir süre dayanması zordur. Beni bu Ada Zindanı'na kapatan hegemonik ulus-devlet tanrısının sadece etkisinden kurtulmak açısından değil, tüm maskelerini düşürmek açısından da İmralı mükemmel bir okul mekânı oldu. Kürtlerin sadece bu tanrının etkisinden kurtulmaları için değil, kendi doğalarının bilimsel yorumuna dayalı yeni düzenlerini inşa etmeleri için de İmralı'yı gerçek bir okul gibi değerlendirdim. İmralı okulunun öğretileri sadece halkımızı, halklarımızı değil, modern Türkiye'yi de eskisinden daha iyi hale getirmiştir. Demokratik Türkiye'nin temellerinin İmralı'da kifayetle atıldığını belirtmeliyim. Bunda tek taraflı bir biçimde sadece kendi payımdan bahsetmiyorum. Bizzat devletin dönüşümü de İmralı'dan alınan cesaretle mümkün olmuştu. Kaldı ki, büyük komployla (1999) bağlantılı olsa bile, modern Kürdistan'ın doğuşu da İmralı'da ortaya çıkan hakikatle direkt bağlantılıdır. Hem modern demokratik Türkiye, hem de henüz başlangıç halinde de olsa modern özgür Kürdistan, iç içe ve birbirleriyle bağlantılı olarak İmralı'dan alınan dersler sonucunda inşa edilmeye çalışılmışlardır.

Kürdistan'da demokratik ulus inşacılığı hem kuram hem de pratik açıdan üzerinde yoğunlaşmayı ve dönüşüm geçirmeyi gerektiren Kürt varlığı ve özgür yaşamının yeni tarihsel ve toplumsal ifadesidir. Kendini gerçek aşk derecesinde adamayı gerekli kılan bir hakikati ifade etmektedir. Bu yolda hiçbir sahte aşka yer olmadığı gibi sahte yolcusuna da yer yoktur. İnsanlık tarihinden olumlu anlamda süzülmüş bal kıvamında gerekli olan ne varsa bu yolun yolcusuna sunulmuştur. Bu yolda demokratik ulus inşacılığının ne zaman tamamlanacağı gereksiz bir sorudur. İnsanlık durdukça tamamlanamayacak bir inşadır söz konusu olan. Evrende kendini her an yaratan varoluşlar kadar, insanın kendi kendisini özgür bilinçle her an yaratan bir varlık olması gibi, demokratik ulus inşacılığı da kendini her an yeniden yaratma özgürlüğüne sahiptir. Toplumsallık açısından ne bundan daha iddialı bir ütopya ne de bir gerçeklik söz konusu olabilir. Tarihsel ve toplumsal gerçekliklerine de uygun olarak, Kürtler demokratik ulus inşacılığına güçlü bir biçimde yönelmişlerdir. Zaten inanmadıkları ve etkisine de zoraki olarak girdikleri ulus-devlet tanrısından zihnen kurtulmakla kaybetmemişler; ağır bir yükten, hem de kendilerini imhanın eşiğine getiren bir yükten kurtulmuşlar; buna karşılık demokratik ulus olma imkânını kazanmışlardır. Kıymeti ne denli bilinirse o denli değerli olan bir kazanımdır bu.

Birey ve toplum olarak Kürtler demokratik ulus inşacılığını kendi tarihleri ve toplumsallıklarının derinliklerindeki tüm hakikatlerinin, direnişlerinin, en eski tanrıça inançlarından Zerdüştlüğe ve İslâm'a kadar sürüp gelen bütün

ifade edilişlerinin bir sentezi, bir süzülme yoğunluğu olarak kavramalı, özümsemeli ve pratikleştirmelidir. Geçmişin tüm mitolojik, dinsel ve felsefi öğretileri kadar çağdaş sosyal bilimin de öğretmek istediği, yine tüm direniş savaşları ve isyanlarının tek tek ve toplu olarak dile getirmek istedikleri hakikatler demokratik ulus inşacılığının zihninde ve bedeninde temsil edilmektedir.

Kendimi sadece dönem dönem yeniden yaratırken değil, günümüze doğru neredeyse her an yeniden yaratmaya çalışırken, bu gerçeklikten ve onun hakikat olarak ifadesinden hareket ettim. Böylelikle kendimi özgür olarak toplumsallaştırdım, demokratik ulus kılarak (Kürt) somutlaştırdım, demokratik modernite olarak tüm insanlığa, mazlum Ortadoğu halklarına ve bireylerine sundum.

Geleceğe ilişkin kişisel bir ütopyam olabilir mi? İnsan ömrünün sınırları içinde geleceğe ilişkin ütopyaların umutları ve geçmişe ilişkin altın çağların özlemiyle yaşamaya çalışmak, dikkat edilmezse yaşamın kendisini boşa çıkartabilir. Mühim olan an'ın hakkını vererek yaşamaktır. En iyisi an'ı geçmişsiz ve geleceksiz yaşamamaktır. Bilgece yaşam geçmişin ve geleceğin an'da dile gelip özgürce yaşanmasıdır. Kapitalist modernitenin ve onun köleleştirici kültürünün temelinde insanı geçmişsiz ve geleceksiz kılarak an'ın hayvanca tüketicisi haline getirme vardır. Demokratik modernite bireyi, kapitalist bireyciliğin bu hayvanlaştırıcı yaşam kültürüne karşı altın çağlı geçmiş özlemiyle ütopyalı gelecek umudunu an'ın demokratik komünal topluluklarında birleştirip, çalışmayı özgürlük sayarak alternatif olmayı başarmak durumundadır.

Duyulan derin tarihsel ve toplumsal ihtiyaç nedeniyle şimdiye kadar Kürtler için kolektif ve özgür bir kimlik, demokratik ulus kimliği için çalıştım. Bir an için bile olsa bireysel yaşamaya fırsat bulamadım. Bundan sonra fırsatım doğar mı, bilemiyorum. Ama görüyorum ki, halkımızdan ve dostlarımızdan milyonlarca insan sanki yapılacak bir iş yokmuş gibi avare avare dolaşıyor. Bu yaşam tarzı bende büyük öfke yaratır. Buna en aşağılık ve sorumsuz yaşam tarzı da demeyeceğim, yaşamın inkârı diyeceğim. Bu anti-yaşam her birey ve toplulukta mutlaka aşılmalıdır.

Gerilla yaşamında da bu tür avareliklerin yoğunca yaşandığını ve bu durumun bende büyük öfke yarattığını hep belirtmiştim. Silahlı militan eğer sınırsız özgür yaşam yaratıcısıysa, bu yaşamın aşk derecesinde tutkulusuysa, bir karış yerde-dağ parçasında destanlar yazacak denli bilgili, akıllı ve idealliyse dağa çıkış yapmalıdır. Sıradan dağ yürüyüşçüleri ve turistler kadar bile bir heyecan ve iradeden yoksun kişilerin dağların, ormanların ve çöllerin gerillası olamayacağı açıktır. Bu avare işsiz insanlar nasıl böyle yaşama kıyarlar diyordum hep. Kendini işsiz avare durumuna düşüren insan her kimse en büyük namussuzluğu yapmış, onursuzluğa ve alçaklığa düşmüştür derdim. Şunu da söylemiştim: İşsiz karınca ve arı var mıdır? Karıncalar ve arılar işsiz oldular mı hemen ölürler. Onlar bile işsizliği onursuzluk sayarak buna ölümleriyle yanıt verirler. Demokratik ulusun inşası koşullarında her insanımız için, yedi yaşındaki çocuğundan yetmiş yedi yaşındaki yaşlısına, kadınından erkeğine kadar, eğitim seviyesi ne olursa olsun herkes için bir iş mümkündür. Herkes için

hem de ibadet edercesine uğraşacağı, kendini hem koruyarak, hem besleyerek, hem de çoğaltarak yerine getirebileceği ve onunla özgürleşebileceği bir veya birçok iş vardır. Yeter ki demokratik ulus bilincinden ve iradesinden azıcık da olsa nasibini almış olsun!

Mesela ben olsaydım, kendi köyüme, Cudi Dağına, Cilo Dağı eteklerine, Van Gölü çevresine, Ağrı, Munzur ve Bingöl dağlarına, Fırat, Dicle ve Zap kıyılarına, Urfa, Muş ve Iğdır ovalarına kadar yolum nereye düşerse düşsün, her yerde sanki korkunç tufandan çıkan Nuh'un gemisinden inmiş gibi davranır, İbrahim'in Nemrutlardan, Musa'nın Firavunlardan, İsa'nın Roma İmparatorlarından, Muhammed'in cehaletten kaçması misali kapitalist moderniteden kaçar, Zerdüşt'ün ziraat tutkusuna ve hayvan dostluğuna (ilk vejetaryen) dayanır, bu tarihsel kişiliklerden ve toplum gerçeklerinden ilham alarak İŞLERİME koyulurdum. İşlerimin sayısı düşünülemeyecek kadar çok olurdu. Hemen köy komüncülüğünden işe başlayabilirdim. İdeale yakın bir köy veya köyler komünü oluşturmak ne kadar coşkulu, özgürleştirici ve sağlıklı bir iş olurdu! Bir mahalle veya kent komünü, konseyi oluşturmak ve çalıştırmak ne kadar yaratıcı ve özgürleştirici olurdu! Kentte bir akademi, bir kooperatif, bir fabrika komünü oluşturmak nelere yol açmazdı ki! Halkın genel demokrasi kongrelerini, meclislerini oluşturmak, bu kurumlarda söz söylemek, iş yürütmek ne kadar kıvanç ve onur verici olurdu! Görülüyor ki, özlemlerin ve umutların sınırı olmadığı gibi, gerçekleştirilmesi için bireyin kendisinden başka önünde ciddi bir engel de yoktur. Yeter ki biraz toplumsal namus, biraz da aşk ve akıl olsun!

ORTADOĞU BUNALIMI ve DEMOKRATİK MODERNİTE ÇÖZÜMÜ

Ortadoğu kültüründe bunalım ve çıkış-çözüm evrensel kültürdeki konumunu halen sürdürmektedir. İlgili ciltte konu üzerinde kapsamlı durulduğundan tekrarlamayıp dikkat çekmekle yetineceğim. Üzerinde daha yoğunluklu durulmayı gerektiren konu merkezî iktidar olgusudur. Toplumsal bunalımların temelinde iktidar olgusunun yattığı bilimsel bir tespittir. Çözümlerin de bu nedenle iktidarla bağlantılı olarak geliştirilmesi gerekir.

Beş bin yılı aşan bir süre boyunca Ortadoğu kültüründe merkezî uygarlık sisteminin başat rol oynadığını uzunca değerlendirdik. Merkezî uygarlık merkezileşen iktidarla bağlantılıdır. Uygarlık bir anlamda iktidarın merkezileşmesiyle at başı gider. Beş bin yıllık merkezî uygarlık, aynı süre boyunca merkezileşen iktidar anlamına da gelir. İktidarın dağılıp merkezileşmesi hâkim tarih anlayışının en çok işlediği konudur. Diğer bir ifadeyle hegemonik merkez ve çevre oluşturma aynı tarih anlayışının izlediği temel diyalektiktir. Hegemonik güçler her zaman derin bir bunalımın ardından yeniden oluşturulur. Her hegemonik sistem yeni bir iktidar ve üretim tekniğine dayalı olarak oluştuğundan, bu iktidar ve üretim tekniğinin eskimesiyle birlikte aşılması da kaçınılmaz olur. Yeni iktidar ve üretim teknikleri genellikle eski hegemonik merkezin çevre ilişkileri içinde ortaya çıkar. Çevre ilişkilerinde daha güçlü iktidar teknikleri ve verimli üretim araçları yeni güçler ortaya çıkarır. Bu yeni güçlerin eski hegemonik güce üstünlük sağlaması, genellikle eski güçlerin kendini yenileyemeyip bunalıma düşmesiyle başlar. Bu süreç çatışmalı geçer. Eski güçler merkezî iktidar tekelini kolay kolay kaybetmek istemezler. Yeni güç merkezi ise ayakta durmak ve daha da güçlenmek istiyorsa eski merkezin yerini almak zorundadır. Bunalım zaten bu sürecin çatışmalı karakterinden doğmaktadır. Hegemonik bir güç kendi kendine bunalıma düşmediği gibi, yeni bir güç de hegemonik sisteme karşıt olmadan gelişemez. Ortadoğu kültüründe ve uygarlık sisteminde bu yönlü çok sayıda gelgitler oluşmuştur. Kentlerin, sınıfların ve devletlerin yükselişleri ve dağılmaları, beylikler ve imparatorlukların kuruluş ve yıkılışları, hanedanlıkların yükselip düşmeleri hep bu hegemonik merkez-çevre ilişkilerindeki bunalımlarla bağlantılı olarak gerçekleşir. Tarihi doğru okumak istiyorsak, tüm bu süreçlerin temelindeki diyalektiği doğru kavramamız zorunludur.

Hegemonik güç merkezinin nasıl oluştuğu tarihsel diyalektiğin kilit sorusudur. Hegemonyanın oluşması öncelikle yerel güç odaklarının oluşmasını gerektirir. Bunlar genellikle kırsal beylikler, kabilesel ve aşiretsel hiyerarşiler ve kentsel devletçiklerdir. Yerel güç odakları oluştuktan sonra, aralarında dayandıkları artı-üründen kaynaklanan pay arttırma savaşları başlar. Payını arttırma savaşları sınırlar meselesini ortaya çıkarır. Sınırlar daha önceki çağların aile ve kabilelerinden kalma mülkiyet sınırlarının yerel iktidarların sınırlarına dönüşmesi anlamına gelir. Her yerel iktidar daha da genişletilmiş aile hanedanlığı veya kabile birlikleri demektir. Ne denli büyürlerse sınırlarını da o denli büyütürler. Sonuçta sınırlar birbirleriyle çakışır. Her sınır dahilindeki güçlerin

dengesiz gelişme durumları vardır. Dengesizliği doğuran, yeni iktidar teknikleri (yeni silahlar, ulaşım araçları vb.) ve verimli üretim araçlarıdır. Gücünü sürekli arttırmak sermaye birikiminin ilkel halidir. Kapitalist sermaye nasıl birikimini sürekli arttırmadan ayakta duramazsa, yerel iktidar güçleri de güçlerini büyütmeden ayakta duramazlar. Sınırların boş alanlarda genişlemesi tamamlanınca, farklı güçler karşı karşıya geldiklerinde çatışma yani bunalım dönemi kaçınılmaz olur. Kaçınılmazlık oluşan yerel güçlerin artık-ürün büyümesi olmadan güçlerini koruyamamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü artan bürokrasi, çoğalan hanedanlıklar ve kabileler nedeniyle mevcut nüfus şişmeye başlar. İktidar büyüyen kanser hücreleri gibi diğer tüm toplumsal alanlar üzerinde yayılmak ister. Bu ise, kendini korumak isteyen canlı hücreler örneğinde görüldüğü gibi korunma savaşına yol açar. İlk Sümer şehir devletlerinde ve hanedanlık savaşlarında bu süreci çok çarpıcı olarak izlemekteyiz. Günümüz Irak'ında da aynı süreç bütün çıplaklığıyla devam etmektedir. Uruk Tanrıçası İnanna'nın laneti yüzünden olsa gerek.

Yerel iktidarların çatışma süreci ya birbirlerini hep birden tüketmeleri ya da birinin bu çatışma veya bunalımdan üstün çıkmasıyla sona erer. Üstün çıkan site veya hanedanlığın etrafında yeni hegemonik merkez oluşur. Tüm alt ve üstyapısıyla, yani maddi üretim teknikleri ve mülkiyetleriyle manevi ideolojik ve politik yapılanmaları yeniden düzenlenir. Yeni hegemonya kendini kutsallaştırıp tanrısallaştırır. Ya eski dini kendi çıkarlarına uyarlar, ya mezhepleştirerek farkını ortaya koyar, ya da yeni bir din veya mitoloji ile ideolojik yönden de kendini kalıcı, ebedi kılmak ister. Ortadoğu'nun merkezî uygarlık sistemi, beş bin yılı aşan bir süre boyunca bu diyalektik işleyiş temelinde kendini hep merkezileştirerek bunalımlardan çıkış yaptı. Her çekişme ve çatışma süreci daha da büyüyen merkezî iktidarla sonuçlandı. Zaten bunun sonucudur ki, merkezî uygarlık sistemi olmayı hep başardı. Artan merkezileşme sadece yerel iktidarların güç kaybı pahasına gerçekleşmedi. Genel olarak toplumların özyönetim haklarını da sürekli gasp ederek, gerek merkezindeki gerekse çevresinde ve hatta dışındaki aile ve kabilelerin doğal demokratik düzenlerine de sürekli müdahale ederek, onların özyönetim haklarını elinden alıp kendine bağlayarak hegemonik merkezi güçlendirdi. Gerek hegemonik iktidar gerekse yerel iktidarlar hep doğal ilkel komünal düzeni yaşayan kabile, aşiret, köy ve hatta kent özyönetimlerinin geriletilmesi veya yıkılması pahasına gerçekleşti.

Hegemonikleşmiş merkezî iktidar her zaman yerel demokratik otoritelerin aleyhine gerçekleşir. Ortadoğu kültüründe demokratik ruhun ve zihniyetin çok zayıflatılmış olmasında binlerce yıllık hegemonik iktidarların belirleyici payı vardır. Avrupa'da iktidar kültürü yakın bir tarihe dayandığı için demokratik ulus eğilimleri hep güçlü olmuştur. Ortadoğu'da ilkel komünal otorite imkânı kalmadığından, gelişim gösteren muhalif dinsel ve mezhepsel akımlar çarpık bir demokratik geleneği yansıtır. Özünde iktidar muhalifi olan her hareket demokratiktir. Hegemonik geleneğin 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'ya kayması, Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik bunalımın sistemik karakterde yaşanmasına yol açar. İslâmî hegemonyanın Osmanlı İmparatorluğu'nda bu

yüzyılın sonlarından itibaren gerilemesine karşılık, Avrupa hegemonik iktidarı yükselişe geçer. Hegemonik iktidarı bir sistem olarak düşünmek gerekir. Bir bölgede bir yüzyılda düşüşü ve bunalımı yaşarken, başka bir bölgede başka bir yüzyılda yükselişle karşılık bulur. Gittikçe merkezileşir ve küreselleşir. 19. ve 20. yüzyıllar hegemonik sistemde merkezileşme ve küreselleşmenin en çok yaşandığı yüzyıllardır. Son iki yüz yılda ağırlıklı olarak İngiltere ve ABD hegemonyasının geliştiği Ortadoğu, derin bir bunalım yaşayan çevre kültürü konumundadır. Osmanlı hegemonyasının dağılmasından sonra, binlerce yıllık merkezî hegemonik iktidar kültüründe yaşanan bunalım daha da derinleşmiştir.

İngiltere ve ABD'nin temsil ettiği hegemonik iktidar sistemi son dört yüz yılda inşa edilip yükselişe geçen ulus-devletlerle icra edilir. Ulus-devletlerin doğasını çok iyi tanımak gerekir. Küçük burjuva ideolojisinin iktidara indirgediği bağımsız ve yarı-bağımsız devlet yorumları iktidar gerçeğini örtbas etmekten öteye bir rol oynamaz, ulus-devlet gerçeğini açıklamaz. Özellikle Ortadoğu'da hegemonik güçlerce kurulan ulus-devletler hakkındaki bu tür küçük burjuva yorumlar devlet ve demokrasi sorunlarını gizlemeye ve kapitalist sistemden soyutlamaya yarar. Çok iyi bilinmesi gerekir ki, İngiltere'nin kendi hegemonyasında önce Avrupa'da, sonra bütün dünyada inşa edilmesine öncülük ettiği ulus-devletlere ilişkin iki temel amacı vardır. Birincisi, hegemonyası önünde engel teşkil eden imparatorlukları ve büyük devletleri parçalayarak küçültmek ve böylece engel olmaktan çıkarmaktır. İkincisi, ortaçağdan çıkışta oluşan demokratik ulus geleneğini kapitalizmin gelişmesi önünde engel olmaktan çıkarmaktır. Her iki amacın başarısı sonuçta kapitalist hegemonyanın tesisine yol açacaktır. Hegemonik ulus-devlet tekeli son dört yüz yıldır Anglosakson İngiltere ve ABD'nin elindedir. Diğer tüm ulus-devletlerin hegemonik ulus-devletin çıkarlarıyla bütünleştirilinceye kadar minimize edilmeleri kaçınılmazdır. Her hegemonik sistem bunu gerektirir. Tarih boyunca da bu böyle olmuştur. Kapitalist hegemonya döneminde devlet düzenlenmeleri daha çok sistematize edilmişlerdir. Dolayısıyla sanki dünyada sistem dışında tamamen bağımsız devletler mümkünmüş gibi görüşler ileri sürmek, kasıtlı değilse küçük burjuva ukalalığıdır. Son beş bin yıllık tüm hegemonik sistemlerde bağımsız devlet olgusuna yer yoktur. Kapitalizm gibi son derece şiddet ve emperyalizm yüklü bir sistem hegemonyasında bağımsız devletlerden, keyfince devlet kurmalardan ve var olan devletlerin varlıklarını bağımsızca sürdürmelerinden bahsetmek bir safsatadır.

Kapitalist sistem neden hegemonik ulus-devlete ihtiyaç duyar? Açık ki, sistem başka tür bir devletle sürdürülemez de ondan. İmparatorluklar dağıtılmadan, özellikle ortaçağdan çıkışta kentlerde yoğunlaşan demokratik cumhuriyetler ortadan kaldırılmadan, böylelikle demokratik uluslaşmanın önü kesilmeden kapitalizm hegemonik sistem halinde yükselemez. Ulus-devlet olarak iktidar yeniden düzenlenmeden, kapitalizm varlığını koruyup geliştiremez.

İngiltere hegemonyası özellikle Hindistan'a kadar olan egemenlik yolu üzerinde bulunan Ortadoğu'ya stratejik bir rol biçmişti. Napolyon'dan sonra

Ortadoğu üzerindeki denetimini adım adım geliştirirken sistemin bütünselliğini göz önünde bulunduruyordu. İspanya ve Fransa İmparatorluklarını bu amaçla minimize etmişti. Rus İmparatorluğu'nun güneye inmesinin önüne set çekmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nu da kullandığı süre boyunca tampon statüsünde tuttu. Yükselen Alman hegemonyasıyla ittifaka girince de parçalanma sürecine soktu. Birinci Dünya Savaşı ile amacına ulaştı. Bu tarihten sonra Ortadoğu'da kurulan tüm ulus-devletler önce İngiltere'nin, sonra stratejik müttefiki ABD'nin damgasını taşırlar. Başta TC olmak üzere kurulan tüm ulus-devletler merkezî ulus-devletin rızası olmadan varlıklarını sürdüremezlerdi. Sovyet Rusya'nın kuruluşundan yetmiş yıl sonra çözülüşü, Çin'in halen kapitalizm yolunda ilerlemesi bu gerçeği doğrular. Başlangıçta bazı çelişkilerin -örneğin TC'nin kuruluş yıllarında yaşanan çelişkiler- olması, sonucun böyle gelişmesinin önünde engel teşkil edemez. Dört yüz yılı aşkın hegemonik bir birikimi olan sistem bunu kolay kolay terk edemez ve bağımsız devletler adıyla başka ulus-devletlerle de paylaşamaz. Hegemonyayı paylaşmak sistem mantığına aykırıdır. Ya savaş olur, biri kazanır, hegemonya onda kalır, ya da daha verimli yeni bir sistem doğar. Eski hegemonyanın ona gücü yetmez. O da diyalektik bütünlük içinde gerektiğinde savunma savaşlarıyla gerektiğinde uzlaşmalarla varlığını sürdürür. Kapitalizmi tercih edip de sistem dışında bağımsızlık taslamak kendini kandırmaktan veya ukalalıktan öteye anlam taşımaz.

O halde Ortadoğu kültüründe inşa edilen ulus-devletleri hegemon ulus-devletin en yoğunlaşmış ajan kurumları olarak yargılamak gerçekçidir. Örneğin yirmi iki minimal Arap ulus-devletinin varlığı ancak hegemon ulus-devletin çıkarlarıyla izah edilebilir. Başka türlü bir izahı olamaz. Osmanlı bakiyesi olan TC'nin varlığı ancak minimal bir ulus-devlet olmayı kabul edince tanındı. Başka türlü vücut bulamazdı. Genelde olduğu gibi Ortadoğu'da da ulus-devletler bunalımdan çıkışın değil, bunalımın derinleşmesinin araçlarıdır. Amaçları hegemonik ulus-devletlerin küresel istikrarını sağlamaktır. Bu da sonuçta kapitalizmin bunalımını küreselleştirir. Ortadoğu ulus-devletleri bölge kültüründen beslenen araçlar olmadıklarından hep bir çelişki yaşarlar. Geleneksel iktidar bunalımına kendi yabancılıklarından kaynaklanan unsurlar eklerler. Böylece bölge toplumlarının kültürel gerçeğinden tümüyle koparlar. Hiçbir toplumsal sorunu çözemeyen bu ajan kurumlar gittikçe gereksizleşirler. Bölgedeki ulus-devletler kapitalizmin başlangıç döneminde devlet kapitalizmi ile varlıklarını biraz meşrulaştırdılarsa da, kısa bir süre içinde toplumsal sorunların altında nefessiz kaldılar. Sadece antidemokratik olmakla kalmadılar, antitoplumsal da oldular. Ulus-devletlerin doğuşları mantıkları gereği demokratik ulusa karşıtlık temelindeydi. Geç dönemlerinde bu karşıtlık toplumsallık karşıtlığına dönüşür. Çevreyi çöküşe götürür. Günümüzdeki konumlarını somut ele alarak gerçekliklerini daha iyi kavrayabiliriz.

A- TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURGULANIŞI

Osmanlı İmparatorluğu İslâmî hegemonyanın son büyük temsilcisiydi. Önce Bizans hegemonyasına, sonra başını Habsburg Avusturya'sının çektiği Avrupa Haçlı hegemonyasına, ayrıca kuzeyden Rus Çarlığı'nın güneye doğru yayılışına, en son İngiliz hegemonyasına karşı savaşlarla geçen altı yüz yılın sonunda yıkıldı. İmparatorluğun enkazından çıkarılan Cumhuriyet'i sık sık çözümlemeye tabi tuttuk. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını Almanya ile ittifakına bağlayanlar yanılmaktadır. Almanlar kazansaydı bile yine dağılacaktı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da önce Hıristiyan halkların, sonra müttefikleri olan komünistlerin, İslâm ümmetçilerinin, Çerkezlerin ve Kürtlerin tasfiyesine, Yahudi-Siyonist milliyetçiliği ile Türk bürokratik burjuvazisinin ittifakına bağlamak mümkündür. İngiltere hegemonyasında kurulan bu ittifakla Ortadoğu'da İsrail'in oluşumuna giden yolda önemli bir kilometre taşı döşenmişti. Bütün göstergeler Türkiye Cumhuriyeti'nin minimal gerçeğini Proto-İsrail'e bağlamaktadır. Kuzey Kürdistan'da Kürt varlığının tasfiyesiyle Güney Kürdistan'da minimal bir Kürt siyasi oluşumuna gidilmesi de Cumhuriyet'in Proto-İsrail rolüyle yakından bağlantılıdır. O dönemin konjonktürü bunu emretmektedir. Arapların çok sayıda ulus-devletçiğe bölünmesi de İsrail'in oluşumuyla bağlantılıdır. Günümüzde yeni kurulmakta olan Filistin ve Kürt ulus-devletçikleri de aynı program kapsamındadır.

1919-1922 Ulusal Kurtuluş Savaşında iki temel unsur olarak rol oynayan Türkler ve Kürtlerin bu tavrı tarihsel geleneklerine uygundu. Selçuklu, Eyyubi ve Osmanlı Hanedanlıklarında görüldüğü gibi, kurulan tüm iktidar-devlet oluşumlarında ortak bir tutum benimsemişlerdi. 19. yüzyılda her iki tarafla oynayan İngiltere hegemonyasının etkisiyle bu ortaklık bozulmak istendiyse de, bunda başarılı olunamadı ve ortaklık sürdürüldü. Dizginleri Yahudi milliyetçiliği ve Masonluğun ellerinde olan Jön Türklerin, sonraki adlarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin komplo ve provokasyonları da aynı tarihsel ortaklık geleneğini bozamadı. Ulusal Kurtuluş Savaşının zaferini belirleyen de son tahlilde bu tarihsel ortaklıktı.

Burada sorulması gereken temel soru, dokuz yüz yıllık stratejik müttefik ve Cumhuriyet'in asli kurucu unsuru olan Kürtlerin varlığının neden yadsındığıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurgulanış mantığını çözümlerken, Fransız ve Rus Devrimlerindeki Yahudi milliyetçiliğinin etkisini ve sermayesinin gücünü kesinlikle hesaba katmak gerekir. Bilindiği gibi Fransız kralları katı Katolik olup Yahudi aleyhtarıydı. Ortaçağdan beri Yahudileri gettolara kapatmada ve antisemitizmi geliştirmede önemli rol oynamışlardı. Rus Çarları da katı Ortodokstular ve Katoliklerden daha fazla Yahudi pogromlarında (katliamlarında) rol oynadılar. Gerek Yahudi entelektüelleri (Yazarları da diyebiliriz; daha önceleri peygamber unvanını taşıyorlardı) gerekse Yahudi sermayedarları (Tarih boyunca marjinal sermayenin önde gelen birikimcileriydi) bu krallık hanedanlarını iyi tanıyorlar ve bunlara diş biliyorlardı. Uygun buldukları zamanda bunlardan intikam almak için bileniyorlardı. Fransız ve Rus Devrimleri onlara bu fırsatı fazlasıyla sundu. Her iki devrime de boşuna burjuva devrimleri

denmemiştir. Devrimlerin ideolojik ve pratik hazırlanışında etkindiler. Her iki kralın idam edilmesinde ve devrimlerin burjuvazinin hegemonyasında gelişmesinde rolleri katalizör düzeyinde belirleyiciydi.

Şüphesiz bunların etkileri niceliklerinden değil niteliklerindendi. Kaldı ki, burjuvaziye öncülük edecek kadar sermaye ağırlıkları da vardı. Londra-Amsterdam hattında bir hegemonik yükselişi yaşayan Protestan Anglosaksonlarla ittifaklarının her iki devrim üzerindeki etkisi oldukça yüksekti. Liberal veya reel sosyalist çizgide gelişen devrimlerin arkasındaki temel itici güçlerdi. Anglosakson Protestan burjuva ulus-devletçiliği Avrupa'daki Katolik ve Ortodoks imparatorlukları hegemonik amaçlarla yıkıp parçalarken, temel yol göstericileri ve müttefikleri Yahudi entelektüelleri ve sermaye güçleriydi. Yahudi entelektüellerinin ve sermaye güçlerinin etkisini hesaba katmadan, Avrupa burjuva devrimlerini çözümlemek çok yetersiz ve dogmatik kalacaktır.

Anglosakson ulus-devlet hegemonyasına karşı çıkan Prusya burjuvazisiyle (Alman Habsburg Hanedanlarınca yönetilen İspanya ve Avusturya Katolik İmparatorluklarını da buna eklemek gerekir) Rus Çarlığı ve burjuvazisinin Yahudilere karşı soykırımlara kadar varan tavırlarının altında, giriştikleri hegemonik savaşları kaybetmelerinde Yahudilerin bu iki yönlü etkisinin, yani Anglosakson ulus-devlet projesine ve kapitalist moderniteye sundukları desteğin belirleyici rol oynadığına inanmaları yatar. Aynı hususlar Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü için de geçerlidir, hatta daha fazla geçerlidir. Çünkü İmparatorluk 1896'da toplanan ve Filistin'i Yahudi anayurdu olarak kabul eden Siyonist Kongre'nin kararları önünde bir engel konumundaydı. Yahudi militanlar ve sermaye sahipleri önce dostlukla Abdülhamit'ten Filistin'e Yahudi göçünün yolunu açmasını istediler. Abdülhamit istedikleri gibi davranmayınca (Yine de Yahudilerle sıkı fıkıydı) veya yaptıkları yetersiz kalınca, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kuran (Dönemin İngiliz Elçisi, Jön Türklerle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelişini Yahudilerin İmparatorluğa el koyuşu olarak değerlendirir) Jön Türkler İmparatorluğu etkileri altına aldılar. İkinci Meşrutiyet (1908) ve 31 Mart 1909 darbeleriyle Abdülhamit'i de tıpkı Fransız Kralı ve Rus Çarı gibi etkisizleştirdiler. Cumhuriyet'in kuruluşuyla Anadolu ve Mezopotamya'daki etkilerini zirveye çıkardılar.

Çok daha çarpıcı olan bir benzerlik daha vardır. Fransız ve Rus Devrimlerindeki demokratik ulusçuların yani komünarların, Sovyetçilerin ve radikallerin tasfiyesiyle ulus-devlet diktatörlüklerinin kurulması tarzındaki gelişmenin Türkiye Cumhuriyeti'nde de tekrarlandığını görmekteyiz. Fransız Devrimi esas olarak halkın demokratik ulusal devrimiydi. Babeuf ve Robespierre gibi önderler bu gerçeği kanıtlar. Tıpkı Kral 16. Louis gibi onların da başlarının giyotinle kesilmesi, ulus-devletçi diktatörlüğe giden yolda atılan temel bir adımdı. Ulus-devlet Anglosakson modelinde geliştiği gibi, onların fiili denetiminin etkisini de taşıyordu. Tarihçilerin üzerinde birleştikleri görüş, Fransız Devriminin ulus-devletçilikle sonuçlanmasının İngiliz Anglosakson kapitalizminin hegemonik güç haline gelişinde en büyük adımlardan biri olduğudur.

Tam olmasa da, aynı görüş Rus İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrasında kurulan Rus ulus-devleti için de ileri sürülebilir. Devrimin başlangıcında sadece Çarlık tasfiye edilmedi, demokratik Rus ulusçuluğu da Sovyetler Birliği somutunda tasfiye edildi. İyi bir Rus demokratik ulusçusu yani Sovyetçisi olan Kropotkin bizzat Lenin'e, Sovyetlerin ulus-devlet diktatörlüğüne kaymaması konusunda öneri ve uyarıda bulunmuştu. Daha sonra Rus ulus-devletinde olup bitenler Kropotkin'in öneri ve uyarılarını haklı çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kademeli olarak önce kontrolü, sonra iktidarı eline geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, özünde Yahudi militanları ve sermaye güçlerinin ideolojik ve pratik öncülüğünü ifade eder. Cemiyette diğer milliyetlerden kurucular ve yöneticilerin rolü belirleyici değildir. Türk ve Kürt katılımcılar da buna dahildir. Türk ve Kürt öğeler daha çok Yahudi etkinliğinin maskeleyicisi rolünü oynadılar. Kuruluşunda Cumhuriyet'in ulusal kurtuluşçu yönü kadar demokratik kurtuluş yönü de vardı. Devrim olarak başlangıçta demokratik ulusal güçlerin ittifakı ile başarılmıştı. Komünistler, İslâm ümmetçileri, Çerkezler, Kürtler ve Türklerden oluşan bir ittifak söz konusuydu. Fransız ve Rus Devrimlerinde olduğu gibi Anadolu Devriminde de demokratik ulus karakterli yapı komplocu yöntemlerle diktatoryal ulus-devlete dönüştürüldü. Burada da başrolü oynayan İngiliz hegemonyacılığıydı. Fakat Cumhuriyet ulus-devletçiliğinde sadece demokratik ulusal unsurlar tasfiye edilmedi. Yine öncü rol oynayan beş paşadan Mustafa Kemal dışındakilerin tasfiyesiyle de yetinilmedi. İngiltere'nin yeniden düzenlemek istediği Ortadoğu'daki minimal (İngiliz hegemonyasında kalacak büyüklükte ulus-devletler) ulus-devlet sisteminin köşe taşlarından olan Türkiye Cumhuriyeti, Ulusal Kurtuluş Savaşında düşünülenden çok farklı biçimde âdeta yeniden tasarlanıp inşa edildi. İsrail'in kuruluşuna giden yolda Proto-İsrail olarak kurgulandı. Musul-Kerkük meselesi (Kürdistan'ın parçalanması) bu konuda bir manivela olarak kullanıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın önüne konulan 'ya Cumhuriyet ya Musul-Kerkük' ikilemi bu anlama gelmekteydi. Burada da bir taşla iki kuş vuruluyordu. Hem Musul-Kerkük ellerinden alınıyor (Misak-ı Milli'ye aykırı olarak), hem de orada İsrail'in kuruluşuna giden yolda bir ikinci Proto-İsrail Kürt oluşumunun temeli atılıyordu. Büyük Kuzey Kürdistan parçası ise Cumhuriyet tarihi boyunca kan revan içinde bırakılarak kıpırdayamaz hale getiriliyordu.

Kendi ümmet dincileri, baş müttefikleri komünistler ve Kürtlerle sürekli kavgalı olan, onların varlığını sürekli inkâr eden, sık sık provokasyonlarla imha ve idam eden bir Cumhuriyet'in gelişme ve büyüme şansı elbette olamazdı. Küçük bir azınlık olan bürokratik Türk burjuvazisiyle Yahudi unsurların bu yeni sınıf jargonuna Beyaz Türkler denilmektedir. Bunlar laik milliyetçiliği çok katı bir din olarak benimseyip Cumhuriyet'in tüm demokratik unsurlarını ötekileştirmişlerdi. Cumhuriyet tarihi bu özün korunmasından ibarettir. Menderes, Özal, Erbakan ve Ecevit gibi bazı devlet adamları Cumhuriyet'in bu özünü biraz aşıp içerde demokratikleştirme, dışarıda ise Ortadoğu'da minimalizmi aşıp maksimize etme sürecine girmek istediklerinde hemen tasfiye edil-

diler. Minimal diktatoryal özün 'tunç kanunu' ısrarla korundu. Bunun için Kürtlere, Müslümanlara ve Komünistlere, hatta Çerkezlere yönelik provokasyonlar ve komplolarla tasfiyeler sürekli gündemde tutuldu. Katliamlar, tutuklamalar ve idamlar hiç eksik olmadı. NATO'ya girildi. 1952'den bu yana Türkiye'yi fiilen Alman merkezli Gladio adlı gizli NATO ordusu yönetti. Ordu vesayeti ve darbeleri denilen süreçlerin arkasında hep Gladio vardı. Gladio yönetimi için sağ-sol, Alevi-Sünni, Türk-Kürt gerginlikleri sürekli çözümsüz bırakılarak askeri ve sivil diktatörlüğe gerekçe kılındı. 1925'ten sonra benzer rolü Kürtlere yönelik provokasyonlar oynuyordu. Soğuk savaştan sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne yeni roller biçilmek istendi. Ne de olsa İsrail'in kuruluşu tamamlanmış, Ortadoğu'daki hegemonya ilerleme sağlamıştı. Sovyet Rusya tehdidi ortadan kalkınca (1990), Ortadoğu'da ABD'nin tam hegemonyası için tarihî gün doğmuştu.

Bu tarihî günün önemini anlamak için temel göstergemiz yine İsrail'in konumu olmak durumundadır. İsrail kurulmuş ama güvenlik sorunları halledilememişti. Arap milliyetçiliği tarafından her an yutulabilirdi. Bunun için kalıcı müttefiklere, yeni strateji ve taktiklere ihtiyacı vardı. 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nde Beyaz Türk ulus-devletçi diktatörlüğün oynadığı rolü bu sefer Kürdistan'da Beyaz Kürt ulus-devletçiliği oynayacaktı. 1990'lar dönemi ikinci bir 1920'ler dönemidir. 2000'lerin başlangıç yıllarındaki İkinci Körfez Savaşı için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin çözülüşü, kapitalist dünya hegemonyası (önder güç ABD) için yeni bir düşman belirleme sorununu ortaya çıkarmıştı. Sonuçta İsrail'in güvenliği temel alınarak, İslâm radikalizmi yeni tehdit veya düşman olarak ilan edildi.

Açığa çıkan bu yeni gerçeklik İsrail'in bölgedeki konumu üzerinde yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. İsrail'in inşası herhangi bir bölge ulus-devletinin inşası değildir, olamaz da. İsrail sadece bir Yahudi ulus-devleti de değildir. Böyle anlamakla yetinilemez. İsrail'in kuruluşuna giden süreci yeniden göz önüne getirdiğimizde, Siyonist Kongre'nin toplanması (1896), Sultan Abdülhamit'in kıskaç altına alınması (1876-1909), İkinci Meşrutiyet darbesi, 31 Mart 1909'da Abdülhamit'in düşürülüşü, 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir darbe ile iktidarı ele geçirmesi, 1914'te bir oldu bittiyle Birinci Dünya Savaşına girilmesi, Sykes-Picot Antlaşması temelinde Ortadoğu'nun İngiltere ile Fransa arasında parçalanması, Balfour Deklarasyonu (1917 Filistin'de bir Yahudi yurdunun, İsrail'in kurulması planı), Filistin'de İngiliz mandacılığının kurulması ve TBMM'nin ilanı (aynı tarih, 1920), Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında Lozan Antlaşması'nın kabulü ile birlikte Beyaz Türk ulus-devletçiliğinin demokratik ulus cumhuriyetçiliğini tasfiye edip (Ulusal Kurtuluş Savaşındaki ittifakı dağıtma ve azınlık diktatörlüğünü kurma) CHP diktatörlüğünü kurması (1923), 15 Şubat 1925'te Şeyh Sait'in provoke edilmesiyle Kürt katliamları sürecinin başlatılması (1925-1938), İngiltere-TC ittifakı (1939), İsrail'in kuruluşunun resmen ilanı (1948), TC'nin NATO'ya girişi (1952), 27 Mayıs darbesi (1960), 12 Mart darbesi (1971), 12 Eylül darbesi (1980), Çiller-Demirel darbesi (1993), Çevik Bir darbesi (1997) ve en son Ecevit'e darbe ve

AKP'nin hükümete getirilişi (2002), bunlara ek olarak Birinci (1990) ve İkinci Körfez Savaşları (2001'de görünüşteki Afganistan'ın işgali aslında İkinci Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali için bir prova niteliğindedir) gibi olayların ve benzer birçok olayın birbirlerine zincirlemesine bağlı ve İsrail eksenli olduklarını görürüz. Ayrıca bölgede kurulan ulus-devletleri de (Bunlar için ayrı bir bölüm ayırmak gerekir) bu olaylar bağlamında düşünmek ve bu zincire eklemek gerekir. Kilometre taşları niteliğindeki tüm bu olayların iç bağlantısına girmeden rahatlıkla diyebiliriz ki, İsrail'in inşa süreci bölgede Anglosakson hegemonyasının gelişmesinin temel göstergesi durumundadır. İsrail, Osmanlı İmparatorluğu'nun bilinçli yıktırılışından sonra bölgenin yeni hegemonyasının ÇEKİRDEK GÜCÜ olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. İngiltere-ABD hegemonyası dünyada neyse, bölgenin yeni hegemonik gücü olan İsrail de Ortadoğu için odur. İsrail küçük bir Yahudi ulus-devleti değildir sadece, aynı zamanda büyük bir hegemonik güçtür.

AKP Hükümetinin damgasını vurmaya çalıştığı Cumhuriyet'in temel kurgulanışı değişmemekle birlikte, hegemonik sistemin yeni baş düşman tespitine göre kısmi bir dönüşüme uğratılmaktadır. 1920'lerde esas olarak İsrail'e giden yolda bir ön oluşum olan laik ve milliyetçi Cumhuriyet, 2000'lerde İslâm radikalizmi ile İran ve Arap milliyetçiliğini İsrail'e yönelik tehdit olmaktan çıkarmayı amaçlayan bir Ilımlı İslâm Türk Cumhuriyeti'ne dönüştürülmek istenmektedir. CHP'nin damgasını vurduğu Birinci Cumhuriyet döneminde, esas olarak toplumda egemen olan İslâm ümmetçiliği laik-ulusçu devletle tasfiye edilmek istenmiştir. Altı yüz yıllık İslâmî hegemonik güç olan Osmanlı Sultanlarının aynı zamanda halife unvanını da ellerinde bulundurmaları, Cumhuriyet'e güçlü bir İslâmî ümmetçi miras bırakmıştır. İslâm âleminde bu İslâmî ümmet bütünlüğü korundukça, İngiliz hegemonyasının ve bunun bölgedeki çekirdeği olacak İsrail'in inşası son derece güç olacaktı. Laik ulusçu CHP diktatörlüğü altındaki Cumhuriyet'e biçilen rol, bu ümmetçi bütünlükte parçalanmaya giden yolu açmasıydı. İngiltere ulus-devlet silahını bu amaçla dünyanın birçok köşesinde kullanmıştı. Ortadoğu için de bu son derece gerekli ve etkin bir silah olacaktı. Cumhuriyet'in demokratik ulus temelinden kopartılıp, acele ve çok kanlı biçimde katı Beyaz Türk ulus-devletine dönüştürülmesi ancak bu stratejik rolü ile izah edilebilir.

Daha sonraki kilometre taşı niteliğine sahip gelişmeler bu strateji doğrultusunda olacaktır. 1920'lerde ulus-devlet olarak Cumhuriyet'in önüne konulan ikinci misyon, Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya yönelik yayılmasını ve ayrıca Cumhuriyet Türkiye'sinde komünizmin gelişmesini önlemeye yönelikti. Türkiye'nin iç ve dış politikası esas olarak bu iki temel amaca göre şekillenmişti. Denetleyici güç İngiltere idi. 1979'da İran İslâmî Devrimi ve aynı tarihte Afganistan'da başlayan Sovyet Rusya işgali bölgede tesis edilen ulus-devlet dengesini kökten sarsmıştı. Birinci Cumhuriyet döneminde Ortadoğu'da İngiliz ve ABD himayesinde kurulan ulus-devlet dengesi İsrail bağlamında tamamlanmıştı. Eksik halka Kürt ulus-devletiydi; o da kurulma aşamasındaydı. Şu hususu önemle belirtmek gerekir ki, 1979 İran İslâmî Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin

Afganistan'ı işgaline kadarki süreçte, Ortadoğu'da İsrail (müttefikleri İngiltere ve ABD ile ortak olarak) hegemonyasında ulus-devlet dengesine varılmıştı. Ortadoğu'daki ulus-devletçiliğin iddia edildiği gibi bağımsız ulus gereği olmayıp kapitalist modernitenin bölgedeki hegemonik hesaplarına uygun olarak düzenlenmiş olması, İsrail'in hegemonik çekirdek güç olarak varoluşunu gayet iyi izah etmektedir. Ortadoğu'da ulus-devlet sistemi İsrail'in gerçekleşmesinin önkoşulları niteliğinde olup hegemonyanın, dolayısıyla İsrail'in varlığının süreklilik kazanması için gerekli bir sistemdir. Sistemin bu mantığı Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin minimalizmi de gayet iyi açıklamaktadır.

1979'lardan itibaren sisteme yönelik olarak iki kanaldan gelen tehdit (Sovyet Rusya ve İslâmî İran) Türkiye Cumhuriyeti'ndeki dönüşümün temel dış nedeni olmakla birlikte, içte üst boyutlara varan demokratik ulus muhalefeti de tehdit teşkil etmekteydi. Bu iki tehdit yüzünden zaten güçlü bir konumda olan Gladio çerçevesinde 12 Eylül 1980 darbesinin gerçekleştirilmesi sistemin vazgeçilmez çıkarları gereğiydi. Birinci Cumhuriyet döneminin laik ulusçu ideolojisi yeni tehditler nedeniyle yetersiz kalmaktaydı. Türk-İslâm sentezi her iki tehdidi önlemek açısından gerekliydi. İkinci Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisinin Türk-İslâm sentezi olarak geliştirilmesi bu bağlamda anlamını bulur. İran İslâm radikalizmine Türkiye'nin ılımlı Türk-İslâm sentezciliği ile yanıt verilecek, ayrıca demokratik ulus hareketleri de faşist terörle imha edilecekti. Gladio'nun denetiminde esas olarak bu iki yönlü iç ve dış tehdide karşı böylesi bir darbe cumhuriyetiyle -İkinci Cumhuriyet ile- yanıt verilecekti. Uygulamalar da bu yeni ideolojik konsept temelinde oldu. AKP 1980'de başlayan İkinci Cumhuriyet döneminin daha yaygın ve oturmuş aşamasının hegemonik partisi olarak tasarlandı. İkinci Cumhuriyet'in temel iç ve dış politikalarına bağlı, ama artık hegemonyasını tamamlamak isteyen bir parti olarak kurgulandı. Bir nevi İkinci Cumhuriyet'in CHP'si olarak tasarlandı. Geçen sekiz yıllık uygulamaları da bu ifadeyi doğrulamaktadır. Günümüzde AKP'nin İsrail'le yaşadığı yapay çelişkiler kimseyi şaşırtmamalıdır. Aralarında hiç çelişki olmadığı da iddia edilemez; fakat bu çelişkiler aynı hegemonik sistem içinde çözülebilir çıkar çelişkileridir.

Birinci Cumhuriyet döneminde de Proto-İsrail olarak ciddi ve kanlı geçen çelişkiler yaşanmıştı. Genç Türk bürokrat burjuvazisi Yahudi sermayesiyle olan ittifakını sürekli kendisinden yana yontmaktaydı. Yahudilerin, Masonların payını sürekli azaltmak istiyordu. İngiliz yanlısı Maliye Bakanı Cavit Beyin (İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden) 1926'da idam edilmesinden 1943'te Varlık Vergisi adı altındaki el koymalara kadar varan birçok uygulama Yahudi sermayesini sürekli kırpma amaçlıydı. Tüm bu olaylara rağmen, Türk Yahudiliği sistemin ideolojik, politik ve ekonomik yapısına hep damgasını vuran belirleyici güç konumunda kaldı. Ordu ve dış politikada da ağırlıkları hep belirleyici oldu.

AKP ile Türk burjuvazisinin yeni bir kanadı, Konya ve Kayseri merkezli Anadolu özel sermayesi, Yahudi sermayesinden ve devletteki (Birinci Cumhuriyet'teki) gücünden daha fazla pay istemektedir. ABD-İngiltere-İsrail üçgeni-

nin Ortadoğu'daki hegemonyasına hizmet etmek için bizzat bu üçlü tarafından oluşturulan AKP, hegemonyaya hizmet karşılığında payının arttırılmasını talep etmektedir. Bunun yolu da ordunun kendisine yönelik vesayetinin hafifletilmesi, kendisine karşı yeni darbelerin düzenlenmemesi ve Ortadoğu'daki sömürü pastasından daha fazla pay ayrılmasıdır. İsrail bu yeniyetme Anadolu burjuvazisini biraz aşırı bulmakta, taleplerini kısmasını beklemektedir. Ayrıca 'bölgesel güç', 'küresel güç' teranelerini fazla abartılı bulmakta, bölgede ve dünyada kimin hegemon olduğunu doğru okumasını istemektedir. AKP'ye biçilen rol, İran Şii milliyetçiliği ile Arap radikal İslâmcılığını ve laik milliyetçiliği yumuşatıp hegemonik sisteme entegre etmektir. Bunun için ordu ve dışişlerinde kendisine bir rol tanıdıkları açıktır. AKP de bu rolü oynuyor. Bu kısma ilişkin çatışma görüntüsü danışıklı dövüştür, ama pay arttırımına ilişkin çelişkileri gerçektir, ancak bunlar sistem içinde çözülebilecek çelişkilerdir. Orta ve uzun vadede AKP'nin hegemonik sistemle tam uyumu kaçınılmazdır. Dik kafalılık ederek, hele İran'la ve radikal İslâm'la, hatta Ilımlı İslâmcılıkla ittifak kurup hegemonik sistemi zorlarsa, eski seleflerinin ve CHP'nin başına gelenlerden farklı bir durum yaşamayacaktır.

Türkiye'nin sistemin zayıf halkası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sistemden kopması ihtimali zayıf bir olasılık değildir. Kopma iki eksende gelişebilir: Birinci eksen, eğer aldatmaca değilse, İran, Suriye, hatta Rusya ve diğer BRIC ülkeleriyle (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) geliştirmek istediği, eksen kayması olarak da yorumlanan ve küresel güç olmaya kadar varacak kuvvetli bir bölgesel güç olma, böylelikle İsrail, ABD, İngiltere ve AB hegemonyasına karşı çıkma yoludur. İmkânsız olmasa da, mevcut Türkiye Cumhuriyeti'nin öz varlığı ve somut dengeleri itibariyle bu yol çok zor geçilebilecek bir yoldur. İkinci kopma eksenine giriş, Cumhuriyet'in Ulusal Kurtuluş Savaşındaki ittifaklarının demokratik ulus temelinde güncelleşmesiyle mümkündür. Kapitalist moderniteden kopmayla sonuçlanabilecek bu yolda, ulusal ve bölgesel düzeyde yaşanan temel sorunlar ancak demokratik modernite ile köklü çözüm şansına kavuşabilir.

B- ARAP ULUS-DEVLETLERİ VE İSRAİL'İN KURGULANIŞI

Ortadoğu'nun yaşadığı bunalımın temel kaynaklarından bir diğeri, Arap ulus-devletlerinin ve İsrail'in birlikte inşa süreçleridir. İngiltere 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde operasyonlara başladığında, Arap şeyhlerini koçbaşı olarak kullandı. Balkanlarda Grek kökenli Ortodoks din adamlarını kullanıp Yunan ulus-devletinin inşasına destek vererek, İmparatorluğun Balkanlardaki çözülüşünü hızlandırdı. İmparatorluğun güneyinde bulunan ve Hindistan yolu üzerinde stratejik bir konuma sahip olan Arabistan Yarımadasında benzer bir faaliyeti, yani Arap ulus-devletçiliğini Müslüman din adamlarının üst hiyerarşisini temsil eden şeyhler aracılığıyla desteklemeye başladı. Aynı dönemde Kürdistan üzerinde de Süleymaniye kökenli tarikat önderleriyle (Nakşiler ve Kadirîler başta olmak üzere) benzer girişimlerde bulundu. İran Şahlığı'nın güneyi üzerinde de gittikçe artan kontrolünü geliş-

tirdi. Önce isyanlarla başlayan süreç, Birinci Dünya Savaşından sonra mandater rejimlerle, İkinci Dünya Savaşıyla da tam teşekküllü ulus-devletlerle sonuçlandı. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu tasfiye oldu. Bölgede büyük bir boşluk oluştu veya oluşturuldu. İngiltere'nin kendisi Hindistan'da yaptığının aksine direkt bir sömürgeci güç olarak bölgeye yerleşmedi. Ama rakip bir güç de bırakmadı. Türkiye Cumhuriyeti'ni Arap manda rejimleriyle aynı çerçevede (Sivas Kongresi'nin ana tartışma konusu İngiliz veya ABD mandacılığı üzerineydi) ve aynı tarihte (1920) kurgulamak istedi. M. Kemal'in radikal duruşu (Fransız Devrimi'nde İngiliz tasarımı olan Meşruti Anayasal Krallığa karşı Montagnarların, Robespierre ve arkadaşlarının radikal cumhuriyetçi çıkışlarına oldukça benzeyen duruşu) sonucu cumhuriyete doğru çevirdi. Fakat özde değişen hiçbir şey yoktu. Arap manda rejimleri de kısa bir süre sonra benzer ulus-devletlere dönüşmüşlerdi. Krallık veya cumhuriyet adlarını takmaları minimalist ulus-devletçi özlerini değiştirmiyordu.

İsrail'in doğuşunun hızlanması da tam bu sürece denk düşer. Yahudi kabilesi üzerine daha önceki bölümlerde ifade edilenlere ilaveten, İsrail'in kökeninin bu kabilelere ve ideolojilerine (Yahudi ideolojisi-tek tanrılı dinler ve milliyetçilikler) dayandırıldığını bir kez daha belirtmeliyiz. İsrail özünde 1550'lerde Amsterdam-Londra hattında modern devlet olarak gelişen, yaklaşık dört yüz yıl süren ve Avrupa'yı kan deryasına çeviren ulus-devlet savaşlarının doğal bir ürünüdür. Ulus-devlet inşacılığında Yahudi entelektüalizmi ve sermayeciliği (kapitalizmi) hep öncü rol oynamıştır. Ancak Katolik, Ortodoks ve İslâmî İmparatorlukların parçalanmasıyla Yahudilerin özgürlüklerine kavuşacaklarına ve giderek süreç içinde gelişen Yahudi milliyetçiliğinin Siyonist idealları temelinde bir İsrail-Yahudi devletinin kurulacağına inanılmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı öncesi, sırası ve sonrasında bu inançlı, bilinçli ve örgütlü çalışmalar sonuç verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde kurulan minimalist Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletçiliğiyle birlikte, çok sayıda minimalist Arap ulus-devletçiğinin yol açtığı ortamda, kutsal Sion ideolojisinin amaçladığı Yahudi ulus-devleti İsrail (1948) resmen ilan edildi. Türkiye Cumhuriyeti kendi Proto-İsrail özünü kanıtlarcasına, bu devleti tanıyan ilk ulus-devlet oldu.

İsrail'in kuruluş ve ilanı sıradan bir olay değildir. İsrail bölgede hegemonik rol oynayan en son güçler olan Osmanlı İmparatorluğu ve İran Şahlığı'nın bağımlı minimalist ulus-devletlere dönüştürülmelerinden doğan iktidar boşluğunu dolduran kapitalist modernite hegemonyacılığının çekirdek hegemon gücü olarak doğmuştur. İsrail'in çekirdek bir hegemon güç olarak kurgulanışı çok önemli bir husustur. Bu demektir ki, bölgedeki diğer ulus-devletler hegemon güç olan İsrail'in varlığını tanıdıkça meşru kabul edilecekler, tanımamaları halinde savaşlarla hizaya getirilinceye kadar yıpratılarak tanıyacak hale getirileceklerdir. Türkiye Cumhuriyeti, Mısır, Ürdün ve bazı Körfez ülkeleri İsrail'i ilk tanıyanlardan oldukları için meşru birer ulus-devlet olarak kabul edilip sistem içine alınmışlardır. Geriye kalanlarıyla İsrail ve müttefikleri ve diğer ülkelerle birlikte savaş devam etmektedir. Filistin sorunu çerçevesinde Araplarla, Körfez sorunu çerçevesinde diğer İslâm ülkeleriyle yürütülen savaşlar ve

çatışmalar İsrail'in bölgedeki hegemonik varlığıyla yakından bağlantılıdır. İsrail'in hegemonyası tanınıncaya kadar bu çatışma, komplo, suikast ve savaşlar devam edecektir.

Kapitalist modernitenin Ortadoğu'daki hegemonik kurgulanışını doğru kavramadıkça, neden yirmi iki Arap ulus-devletinin inşa edildiğini de doğru kavrayamayız. Ulus-devletçi küçük-burjuva bağımsızlıkçılığının sağ-sol, dinci-mezhepçi, etnikçi ve kavmiyetçi tarih yorumlarıyla Ortadoğu'da kurgulanan kapitalist modernite doğru çözümlenemez. Bu bağlamda Arap sorununun gerçeklikte olduğu gibi kavranması (tıpkı Türkiye Cumhuriyeti ve diğer Türki cumhuriyet ve toplulukların sorunlarının doğru kavranmasında olduğu gibi), öncelikle kapitalist modernite hegemonyacılığının Ortadoğu'daki kurgulanışı ve tesis edilmesinin doğru kavranmasını gerektirir. Kendi başına filan 'ulus-devletin şanlı kuruluşu' gibi gerçeklerle alay eden tarih ve toplum zihniyetleriyle hiçbir devlet ve toplum sorunu kavranamaz. Dolayısıyla Arap sorunu sadece İsrail ile ilgili bir sorun olmadığı gibi, bir Filistin-İsrail sorununa da indirgenemez. Arap toplumlarının yaşadığı en derin birincil sorun, öncelikle Arapların yirmi iki ulus-devletçiğe bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yirmi iki devlet kapitalist modernitenin kolektif ajan örgütü olmaktan öteye bir rol oynayamaz. Varlıkları Arap halkları açısından en temel sorundur. Bu bağlamda Arap sorunu bölgede kapitalist modernitenin kurgulanışı ve tesisiyle ilgili bir sorundur. Ancak bu kapsamda, yani kapitalist modernitenin bölgedeki hegemonik gücü olarak İsrail ile ilgili bir sorunları olabilir.

Fakat unutmayalım ki, İsrail'i inşa eden güçlerle yirmi iki Arap-ulus-devletini inşa eden güçler aynıdır. Dolayısıyla İsrail'le ilişkileri ve çelişkileri kamuflaj niteliği taşır. Özde onlar da aynı hegemonik sistemi paylaştıkları için, bu çelişkiler güçlü olsa bile, ancak kapitalist modernitenin dışına çıkmaya cesaret ettiklerinde anlam taşıyabilir. Hem aynı kapitalist modernite hegemonyası içinde kalacaksın, hem de İsrail'i tanımayacaksın! Maskeli, sahte diplomasi işte bu gerçeği inkâr etmekten kaynaklanmaktadır. İster radikal İslâm, ister Ilımlı İslâm, ister Şia İslâm'ı olsun, kapitalist modernite yerine ikame edilmek istenen bütün İslâmî milliyetçi yaklaşımlar koca bir sahtekârlıktan ibarettir. Çünkü bu İslâmcılık 19. yüzyılın başından itibaren kapitalist modernitenin hegemonyasında gelişen bir milliyetçilik türevi olup, İslâm uygarlığıyla da ilişkisi olmayan, kapitalizmin Ortadoğu'daki İslâm ülkelerine özgü bir ideolojik aracıdır. Son iki yüz yıldaki siyasal İslâmcılıklar, kapitalist hegemonyanın maskeli ajanları olmaktan öteye bir rol oynayamazlar. Çünkü kapitalist modernite bağlamında böyle kurgulanıp harekete geçirilmişlerdir. Zaten son iki yüzyılda Ortadoğu'daki ulusal ve toplumsal sorunları daha da derinleştirmekten öteye rol oynayamamaları bu gerçekliği doğrular. Komünalizmin, demokratik ulusalcılığın önündeki temel ideolojik ve politik engellerdir. Kültürel İslâm farklı bir konu olup, bu İslâm'ı gelenek bağlamında savunma ve sahip çıkmanın anlamlı ve pozitif bir yönü vardır.

Eğer kapitalist modernite bağlamını aşamazsa, Arap-İsrail ve Filistin-İsrail çatışmaları kedi ile fare arasındaki kavgaya benzemekten kurtulamaz. Sonuçta

ortaya çıkan, yaklaşık yüz yıldır bütün Arap halklarının yaşam enerjisinin sonucu önceden belli olan bu çatışmalarla heba edilmesidir. Bu çatışmalar icat edilmeseydi, sadece petrol gelirleri üzerinde on tane Japonya bedelinde bir Arabistan söz konusu olabilecekti. Bu saptamadan çıkan en önemli sonuç, Ortadoğu'daki ulus-devlet sistematiğinin iddia edildiği gibi temel ulusal ve toplumsal sorunların çözüm kaynağı olmadığı, tersine sorunları geliştirmenin, ağırlaştırmanın, derinleştirmenin ve içinden çıkılmaz hale getirmenin kaynağı durumunda olduğudur. Ulus-devlet sorun çözmez, sorun üretir. Daha da ötesi, aynı sistem sadece Ortadoğu devletlerini değil, toplumlarını da güçleri tükeninceye kadar birbirleriyle çatıştırarak tüketmenin aracıdır. Irak gerçeği bu tespiti gayet iyi doğrulamaktadır. Burada sorumluluğu tümüyle kapitalist moderniteye yıkamayız. Sorun çözücü ve kurtuluşçu olarak ortaya çıkan İslâmcı ve solcu (reel sosyalist) ideolojiler ve politik organizasyonlar da en az kapitalist modernitenin taşıyıcı unsurları (Jön Türk, Jön Kürt, Jön Arap, Jön Fars) kadar sorumludur. Yaklaşık yüz yıldır halklarına önerdikleri hiçbir yöntem ve program başarılı olmadığı gibi, bunlar kapitalist modernitenin bölgesel inşasına hizmet etmekten ve bu temelde kullanılmaktan öteye rol oynayamamışlardır. Arap ulus-devletçi ideolojiler ve politik örgütlenmeler bağlamında da bu gerçekliklerin rolünü inkâr edemeyiz.

Arap sorunları da Türk, Türkiye sorunları gibi çözülmez sorunlar değildir. Burada sorunlar iki ana eksen üzerinde çözümlenmeye ve çözülmeye çalışılmaktadır: Birinci eksen, aynı sistem içinde kendi devlet ve toplum paylarını arttırarak, bunun için güdümlü çatışmalar yaratarak sonuç almaya dayanmaktadır. Filistin Kurtuluş Örgütü de dahil, Arap ulus-devletlerinin son elli yıldır denedikleri çatışma yöntemiyle varmak istedikleri sonuç budur. Mısır ile varılan Camp David benzeri anlaşmalarla bu eksen er ya da geç tamamlanmak istenecektir. Fakat bu yol Arap toplumsal sorunlarını daha da ağırlaştırmaktan ve radikal çözümlere zorlamaktan öteye bir anlam ifade etmez. Bu yol petrole dayalı Arap oligarşik ulus-devletçilerini tatmin edebilir; ama halklarının çok derin olan ekonomik ve demokratik taleplerini asla karşılayamaz. Arap halklarının tarih boyunca dağ gibi birikmiş ekonomik ve demokratik sorunları vardır. Kapitalist modernitenin uydusu olan Arap ulus-devletleri bu sorunları çözmek bir yana, çözümün adını bile ağızlarına almak istemezler. Sürekli ağırlaştırılarak, sahte dinci ve mezhepçi çatışmalarla gizlenerek sorunlar öyle bir noktaya doğru evrilmektedir ki, ya Irak örneğinde görüldüğü gibi sonuna kadar çözülme, dağılma ve çatışmalara götürmekte, ya da köklü ekonomik, sosyal, kültürel ve demokratik ulusal çözümler istemektedir.

Arap sorunlarının çözümünde ikinci ana eksen ancak kapitalist modernitenin aşılması temelinde söz konusu olabilir. Burada sistemden kopuş söz konusudur. İslâmî radikalizmin veya siyasi İslâm'ın alternatif modernite teşkil edemeyeceğini çok iyi bilmek gerekir. İslâm kültür olarak ancak kapitalist moderniteye alternatif bir modernite yaşamında rol oynayabilir. Tüm Ortadoğu halklarının tarihsel ve toplumsal gerçekliklerine uygun modernite paradigması Arap halkları için de en güçlü ve doğru seçenektir. Halklar için alternatif

modernite, kapitalist moderniteye karşı hep mücadele içinde olmuş, demokratik ulus, sosyalist, ekolojist, feminist ve kültürel hareketlerin bütünlüğünden oluşan demokratik modernitedir.

Arap sorunları bağlamında ikinci önemdeki sorunlar demeti İsrail'in varlığıyla bağlantılıdır. Arap milliyetçiliği, İslâmcılığı ve ulus-devletçiliğinin İsrail'e bakışı bizzat İsrail-Yahudi ideolojisinin hegemonyasınca güdümlenmiştir; İsrail-Yahudi ideolojisi ve devleti tarafından çizilen sınırların içinde kalmaktadır. Aynı modernite içinde kaldıkça, küçük bir nüfusu bulunan İsrail hegemonyasının oyuncağı olmaktan öteye rol ifade edemez. İsrail'in kendisi de kendi icadı olan kapitalist modernitenin tutsağı olmaktan kurtulamaz. Arap denizinin ortasında kendisini her an boğmaya hazır güçlerin varlığını çevresinde hissettikçe, İsrail, atom da dahil, teknolojik silah üstünlüğü ile kendini savunmaktan asla geri kalmayacaktır. İsrail ya kendi hegemonyasında kendisiyle barışmış bir Ortadoğu ulus-devlet dengesini yaratacaktır ki, anlatmaya çalıştığımız nedenlerle bunun ne kadar güç olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır; ya da kendi var ettiği sistemin tutsaklığından kurtulmak istiyorsa, kapitalist modernitenin aşılmasını göze almak durumundadır. Demokratik modernite Ortadoğu cangılında sadece Yahudi sorunu için değil, etrafı kendi yarattığı milliyetçi ve dinci canavarlıklarla kuşatılmış İsrail devlet sorunu için de kalıcı çözüm yolunu oluşturan seçenek konumundadır.

C- İRAN ŞİÎ ULUS-DEVLETÇİLİĞİ VE ORTADOĞU'DAKİ ROLÜ

Türkiye Cumhuriyeti'nin aksine, İran devlet geleneği minimalizme çekilmeyi kolayca kabul etmemektedir. Modern çağdaki İran Şahlığı bile Cumhuriyet'ten daha çok minimalizme karşı direndi. 1979 İran İslâm Devrimi Ortadoğu'ya özgü sınırları çizilen ulus-devlet minimalizmine ve denge sistemine karşı önemli bir tavır geliştirdi. Başından itibaren İsrail hegemonyasına karşı kendi hegemonyasını dayattı. Türkiye Cumhuriyeti ve Arap ulus-devletleri İsrail'i mümkün kılan ulus-devlet sisteminin meşruiyetini kabul etmiş oldukları halde, İran İslâm Devrimi tüm tutarsızlığına rağmen çizilen statüyü olduğu gibi kabul etmemiş, karşı hegemonyayı oluşturma çabasına girişmiştir. Günümüzde gözlemlenen İran-İsrail gerginliği sadece iki ulus-devlet arasında olmayıp, hegemonya peşinde koşan iki güç sistemi arasında cereyan etmektedir.

Hegemonya peşinde koşan ikinci bir güç olması nedeniyle İran üzerinde daha yakından durmak gerekir. Savunmanın diğer ciltlerinde de bahsettiğim gibi, İran devlet geleneğinin kökeni Med Konfederasyonu'na kadar (M.Ö. 1000-550) gitmektedir. Med-Kürtlerle benzer bir kültürü paylaşmaktadır. Zerdüştlük ve Mitraizm bu kültürün tarihte varlığını duyuran iki önemli kaynağıdır. İlk İrani devlet olan Pers İmparatorluğu tamamen Med Konfederasyonu'nun izleri üzerinde kurulmuştur. Bir nevi Medlerin de başat rol oynadığı bir imparatorluk aşamasına denk düşmektedir. İlkçağ köleliğinden antikçağ (M.Ö. 1000-500) köleliğine geçişte temel rol sahibidir. Grek ve Roma antik köleciliği varlığını Pers-Med yayılmacılığına borçludur. İskender fetihleriyle başlayan Helenistik Çağ (M.Ö. 300-M.S. 300) Doğu-Batı kültürü arasında yaratıcı bir

sentezi ifade eder. Roma ile Partlar ve Roma (Bizans) ile Sasaniler (yaklaşık M.Ö. 100 - M.S. 630) arasında yüzlerce yıl süren dünya hegemonya savaşlarının yarattığı derin bunalım İslâmiyet'in hegemonik güç olarak yükselişiyle sonuçlanmıştır. İran devlet geleneği İslâmî fetihlerden Safevi Hanedanlığı'nın kuruluşuna kadar geçen (M.S. 650-1500) yaklaşık bin yıllık süre boyunca kendi kültürüne yabancı Arap, Türk ve Moğol Hanedanlıkları tarafından temsil edilmiştir. Şiilik Safevi Hanedanlığı'yla devlet ideolojisi haline gelmiştir. Modern İran'ın temelleri bu dönemde atılmıştır. Kürdistan üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'yla giriştiği hegemonik savaş 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Kürdistan modern çağa girişte ilk defa bu anlaşmayla ikiye bölünmüştür. Kürdistan'da olası modern bir devlet oluşumu bu bölünmeyle önemli darbe almıştır. Kürt beyliklerinde iç özerklik temelinde hegemonik güçle ortak yaşama politikası iyice yerleşmiştir.

Birkaç hanedan değiştiren İran devleti, Birinci Dünya Savaşından sonra tıpkı Türkiye Cumhuriyeti ve Afgan Şahlığı örneğinde olduğu gibi İngiltere'nin hegemonik hesapları sonucu modern bir ulus-devlet olarak yeniden inşa edilmiştir. Tıpkı M. Kemal'le uzlaşıldığı gibi, Rıza Şah'a da iktidar minimal bir İran karşılığında tevdi edilmiştir. İngiltere bu dönemde minimize ettiği Türkiye Cumhuriyeti, İran ve Afgan Şahlığı'nı Sovyet Rusya'nın güneye iniş yolu üzerinde birer tampon ulus-devlet olarak kurgulamış ve tesis etmiştir. Bu alanları klasik sömürge rejimlerine dönüştürmemesi güçsüzlüğünden değil, Sovyet Rusya'nın yayılmasından çekindiği içindir. Tampon devlet politikası 19. yüzyılın başlarından günümüze kadar genellikle başarıyla uygulanan bir İngiliz sistemidir. Rıza Şah Hanedanlığı İran kültür geleneğini bir tarafa bırakan Batı taklidi bir modernite programı uyguladı. Önce İngiltere, sonra ABD ve hatta İsrail'in uydu bir rejimi olarak ayakta tutulmaya çalışıldı. Ortadoğu ulus-devletlerinin uydu devlet niteliği en açık biçimiyle son Pehlevi Hanedanlığı'yla sergilenmiştir. Asker ve polis gücüyle ayakta tutulan bu devletler hegemonik gücün desteğini çekmesiyle bir günde devrilmişlerdir. Pehlevi Hanedanlığı'nın sonu da böyle olmuştur.

1979 İran İslâm Devrimi siyasi olduğu kadar kültürel bir devrimdir. Bu devrim gücünü sadece Şii ulemanın örgütlenmesinden almadı; tersine esas gücünü İran halkının kökleri tarihin derinliklerinde olan toplumsal kültüründen aldı. Devrim başlangıçta tıpkı Fransız, Rus ve Anadolu Devrimlerinde yaşandığı gibi demokratik ulusal nitelikteydi. Geniş bir demokratik ulusal güçler ittifakına dayanıyordu. Komünistlerden, Şii ümmetçilerinden ve başta Kürtler olmak üzere diğer İrani halkların yurtsever kesimlerinin geniş dayanışmasından kaynaklanan demokratik ulus ittifakı zaferin esas sahibiydi. Ama tarihsel ve toplumsal yönetim geleneği daha güçlü olan Şii ulema ve orta tüccar (bazar) zümresi kısa süre içinde kendi hegemonyasını kurdu. Diğer müttefiklerini acımasızca ezdi. 1920'lerin Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzer hegemonik bir süreç yaşanmıştı. Devrimin demokratik ulus temeli Şii ulema tarafından saptırılsa da, özünde kapitalist moderniteye aykırılık teşkil etmekteydi. Şii oligarşi tarihsel ve kültürel anlamı oldukça büyük olan bu anti-

kapitalist birikimi kapitalist sistemin hegemonik güçlerine karşı varlığını meşrulaştırmada bir koz olarak kullanmak istedi. Halen de bu temelde kullanmak istemektedir. İran oligarşisinin tüm çabası devrimin anti-modernist (anti-kapitalist) temelini Batılı hegemonik güçlere karşı bir silah olarak kullanarak, Ortadoğu ulus-devlet dengesinde onaylanmış ve itibarlı bir konuma yerleşmektir. Farklı bir modernite anlamında özünde kapitalist moderniteyle çelişkisi yoktur. Sistemle var olan çelişki, tıpkı Arap ulus-devletlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci ve ikinci aşamalarında taktik hesaplarla sistem içinde azami pay elde etme, onaylanma ve desteklenme karşılığında yararlanmalarına benzer bir amaçla kullanılarak, aynı sonuçlar elde edilmek istenmektedir. İran geleneğinde güçlü bir konumda olan bazar'ın tipik tüccar pazarlığı söz konusudur. İran'da çelişki tam da bu noktada başlamaktadır. Güçlü kültürel gelenek kapitalist moderniteyle uzlaşmış bir Şia oligarşisini de kabul etmemektedir. Dolayısıyla İran'daki çelişkinin iki alternatif modernite arasında bir mücadeleye dönüşme şansı her zaman vardır. Türkiye ve Arap ulus-devletlerinin aksine kolayca tasfiye edileceğe de benzememektedir.

Ağırlıklı olarak söylem düzeyinde sürdürülse de, İran oligarşisi günümüzde İsrail'le Ortadoğu üzerinde hegemonik bir çatışmaya girişmiş bulunmaktadır. Özellikle nükleer çalışmalarını bu amaçla ikinci bir koz olarak kullanmaya çalışmaktadır. Şia geleneği tarihte de hegemonya peşinde koşmuştur. Arkasında binlerce yıllık hegemonik bir İran'ı silah olarak tutmakta, fakat kapitalist modernite koşullarında kendi gücünü abartmaktadır. Sistemin azami küreselleştiği bir çağda, eğer köklü modernite tercihine yönelmezse, İran Şia oligarşisinin başarı şansı çok zayıftır. Kendisini BRIC ülkelerine benzeterek blok oluşturma hesapları da yapmaktadır. AKP'nin İkinci Cumhuriyeti ile de anti-PKK temelinde kurmaya çalıştığı ittifakı Suriye ile birlikte genişletmek istemektedir. Tüm bu hesapların hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Diğer bölge ulus-devletleri gibi İran ulus-devletinin önünde de sorunlarını iki eksenli çözme yolu vardır. Birinci eksenin çözüm vaadi, tıpkı Şahlık rejimi gibi sistemle uzlaşmaktır. Aslında Şia oligarşisi buna hazırdır. Ama sistem kendisini olduğu gibi kabul etmemektedir. Fakat yürütülen uzlaşma görüşmeleri ya barışçı yolla ya da savaş yoluyla kapitalist hegemonik güçler lehine sonuçlanmak durumundadır. İkinci olarak sorunların çözümü gündeme girdiğinde, sistemden radikal bir kopuş söz konusu olacaktır. Bu da hem Şia oligarşisi hem de Batılı hegemonik güçler (başta İsrail) çözümsüz ve güçsüz kaldıklarında devreye girmesi kaçınılmaz olan demokratik modernite çözümü olacaktır.

D- IRAK, AFGANİSTAN VE PAKİSTAN'DA ULUS-DEVLETİN ÇÖZÜLÜŞÜ VE KAPİTALİST MODERNİTENİN YAPISAL ÇIKMAZI

11 Eylül 2001'de New York'taki İkiz Kulelere düzenlenen komplo olasılığı yüksek saldırı, aslında kapitalist sistemin 'Üçüncü Dünya Savaşı'nı başlatma girişimiydi. NATO tarafından, dolayısıyla dünya hegemonik sistemince Sovyet Rusya'nın 1990'lardaki çözülüşünden sonra çoktan yeni düşman olarak ilan edilen radikal İslâm aslında ideolojik maske olarak kullanılmaktaydı. Özünde

ise amaç, Birinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'daki Müslüman kültürlü ülkelerde yarım kalan kapitalist hegemonyanın tam tesisini sağlamaktı. Özellikle asi, eşkıya devletler denilen İran, Irak, Suriye, Libya vb. devletleri sisteme düzgün biçimde entegre etmek, genelde de ABD'nin dünya hegemonyasını pekiştirmekti. ABD hegemonyasında girişilen 'Üçüncü Dünya Savaşı' ile Sovyet sisteminin çöküşü sonrasında doğan hegemonik boşluk doldurulacaktı. Ayrıca muhtemel yeni rakip olan Çin'in yükselişinin de önüne geçilecekti. Afganistan'a yönelik ilk hamlenin amacı, Orta Asya'da doğan hegemonik boşluğu Rusya ve Çin'in doldurmaması için acil davranıp inisiyatif almaktı. El Kaide ve Taliban bu amaçla kullanılan paravan araçlardı. İstense yirmi dört saat içinde sonları getirilebilirdi. Fakat savaşın meşruiyeti için varlıklarının gündemi sürekli işgal etmesi gerekirdi. Yapılan hazırlıklar doğrultusunda savaşın ilk hamlesi başarıyla geçti. Irak hamlesi teknolojik üstünlükle aynı hızla amacına ulaştı. Amaç Saddam Hüseyin rejimini düşürmekti. Bu amaç gerçekleşti, ama asıl zorluk siyasi alanda baş gösterdi. Irak gibi asi bir rejim (Sistemin isyan eden valiliği de denilebilir) devrildikten sonra, uygarlıklar tarihi boyunca biriktirilen tüm kötülükler Pandora'nın Kutusu açılmışçasına bir bir dökülmeye başladı.

Irak herhangi bir ülke değildi. Merkezî uygarlık sisteminin ilk kurulduğu bölge olup, binlerce yıl ona beşiklik etmişti. Tüm etnisite, din ve mezheplerin biriktiği bölgeydi. Siyasi olarak ya katı despotik bir rejimi ya da en radikalinden demokratik bir sistemi gerektirirdi. Batılı liberal siyasal rejimlerin uygulanma şansı yoktu. Ayrıca Batılı sosyolojiyle çözümlenecek bir alan da değildi. Özcesi, Batılı ideolojik ve siyasal paradigmalarla kolayca üstesinden gelinecek bir kültür de değildi. Ortaya çıkan durum, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin karşısına çıkan durumla benzerlik arz ediyordu. Askeri olarak elde edilen zafer siyasi alanda aynı rolü oynayamıyordu. Bilakis geleneksel despotik rejimlerin devrilmesiyle asıl toplumsal sorunlar ortaya dökülmüş ve kapitalist modernitenin baş edebileceği sorunlar olmaktan çıkmıştı. Sümerlerden beri aynı döngü tekrar ediyordu. Çözüm amacıyla atılan her adım sorunları daha da büyütüyordu. En çok Irak bölgesindeki kültürler ulus-devlet uygulamalarının ne denli çözümsüzlük ve sorun büyütme kaynaklı olduğunu ortaya koymaktaydı. Batı modernitesinin elinde ulus-devletten başka bir araç da yoktu. Onun yıkılmasından sonra yaşanacak olan tipik bir kaos ve anarşik durumdu.

Afganistan'daki durum da Irak'takinden farksızdı. Orada da ulus-devlet sonrasında ikame edilecek elde hazır bir araç yoktu. Aslında tüm bölgede ulus-devlet kabuğu kırıldıktan sonra ortaya çıkan durum birbirine benziyordu. Ulus-devlet cilası sadece yüzeyde bir modernite algısına yol açmıştı. Bu cila kazındığında ortaya çıkan gerçeklik, binlerce yıldır biriken kültürel sorunlar oluyordu. Geleneksel despotik rejimler sadece kültürleri baskıyla sindirmişlerdi. Bu kültürleri yok etmeleri mümkün değildi. Modernite cilası çok yüzeyseldi. En ufak bir kıpırdanışta dökülecek ve gerçek tablo ortaya çıkacaktı. ABD hegemonyası Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oluyordu. Modernite hegemonlarının çıkmazı tamı tamına bu nitelikteydi. Irak'ta Saddam Hüse-

yin'in idamıyla içine girilen süreç Ortadoğu ulus-devletçiliği açısından Fransız Devrimi'nde 16. Louis'nin idamıyla monarşik rejimlerin sona ermesine benziyordu. Nasıl 16. Louis'nin idamıyla monarşik rejimler bir daha kendilerine gelemeyip tükeniş çağına girdilerse, Saddam Hüseyin'in idamıyla da ulus-devletlerin faşist rejimleri bir daha kendilerine gelemeyecek ve tükeniş çağına gireceklerdi.

Hegemonik sistem tüm gücünü kullanmasına rağmen, 1815-1830 döneminde Avrupa'da monarşik rejimlerin restorasyonlarının tutmaması gibi, Irak'ta ve Afganistan'daki ulus-devleti yeniden restore etme çalışmaları da tutmamaktadır: Ulus-devletin çözülüşünü yaşayan sadece Irak ve Afganistan değildir. Çin sınırında bulunan Kırgızistan'daki ulus-devletten Atlas Okyanusu kıyısındaki Fas'a, Yemen ve Sudan'daki ulus-devletten Bosna-Hersek ve Güney Kafkasya'daki (Kuzeydekiler de benzerdir) ulus-devletlere kadar bütün ulus devletlerde benzer krizler yaşanmaktadır. Pakistan'ın daha şimdiden Afganistan'dan farkı kalmamıştır. Lübnan, Yemen ve Sudan sürekli kaynamaktadır. Mısır en ufak bir demokratik yumuşamada rejimin çöküşüyle karşı karşıya gelmiştir. Cezayir henüz iç savaştan tümüyle çıkmış değildir. Kendini istikrar adası ilan eden Türkiye ancak Gladio'nun özel harekâtlarıyla ayakta tutulmaktadır. Sorun yaşamayan tek bir Ortadoğu ülkesi yok gibidir. ABD ve müttefikleri tüm askerlerini yığsalar da krizleri çözmekten uzaklar. Kaldı ki, sorunlar askeri olarak çözümlenecek sorunlar değildir. İslâmî teröristler diye ilan ettikleri kendilerinin yarattığı ajanlardır. Karşılarında askeri olarak savaşacak bir güç yoktur. Belki bir İran vardır. İran vurulsa bile katbekat daha fazla sorunlu güç ortaya çıkacaktır.

Ortadoğu bunalımına ilişkin tüm göstergeler ulus-devletlerin restorasyonlarla çıkış bulmasının zayıf bir olasılık olduğunu göstermektedir. Aslında 1990'lar sonrasında ABD hegemonyasının yapmak istediği, 1815-1830'daki monarşik rejimlerin restorasyonuna benzeyen bir ulus-devlet restorasyonuydu. Fakat monarşik rejimlerin restorasyonu nasıl tutmadıysa, ulus-devlet restorasyonları da özellikle Ortadoğu'da tutmamaktadır. Kaldı ki, ulus-devletin doğuş alanı olan AB ülkelerinin son yaşadığı ve giderek derinleşen kriz de özelinde bir ulus-devlet krizidir. AB eğer krizi aşmak istiyorsa, ulus-devlette radikal dönüşümler gerçekleştirmek durumundadır. Ulus-devletler mevcut egemenlik durumlarını korudukça kriz daha da derinleşecektir. Hâlbuki Avrupa Birliği altmış yıldır ulus-devlet egemenliğini sınırlandırarak kendini geliştirmeye çalışıyordu. Bu çabalar bile yetmediğine göre, ulus-devlet krizinin küreselliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Sorun artık ulus-devletlerin, dolayısıyla kapitalist modernitenin yapısal kriz yaşayıp yaşamaması değildir; krizden sonra neyin nasıl yaşanacağına ilişkindir. Bunalım, kaos neyle ve nasıl aşılacaktır? Eğer durumu Roma veya Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşleri sonrasına benzetirsek, ulus-devletlerin yerine nelerin, ne tip rejimler, siyasi oluşumlar ve ortak toplumsal yaşam biçimlerinin gelişeceğini tartışmak ve çözüm bulmak gerekecektir.

Ulus-devlet krizi ve sonrasını değerlendirmek için demokratik modernite tartışmalarını geliştirmek istedik. Ortadoğu'da trajedi boyutunu çoktan aşan ve büyük felaketler anlamına gelen çok sayıda olay ilgili halklarla (Ermeniler, Süryaniler, Helenler, Yahudiler, Filistinliler, Kürtler, Türkler, Araplar, Afganlar vb.) sınırlı olmaktan çıkmış, bölgenin tüm toplumsal yaşamını sarmış durumdadır. Kendileri bu büyük trajedi ve felaketlerin nedeni olan kapitalist modernite ve ulus-devlet rejimleri, artık bu sistemi ve rejimlerini yeniden çözüm olarak sunamazlar. Modernite tartışmalarını yoğunlaştırmak ve demokratik modernitenin bunalımdan çıkış ve çözüm olanaklarını değerlendirmek bu nedenle büyük önem taşımaktadır.

E –ORTADOĞU'DA ULUS-DEVLET DENGESİ VE KÜRT SORUNU

Ortadoğu'nun güncel temel sorunlarının altında ulus-devletlerin kurgulanması yattığı gibi, Kürt sorunu da esas olarak bu kurgulamadan kaynaklanmaktadır. Birinci Dünya Savaşında kurgulanan Ortadoğu siyasi haritası, en az yüzyıl sürecek sorunlar oluşsun diye çizildi. Avrupa için Versailles Antlaşması neyse, Ortadoğu için de Sykes-Picot Antlaşması oydu. Avrupa'da 'Barışa Son Veren Barış' olarak rol oynayan Versailles Antlaşması İkinci Dünya Savaşına yol açtı. Sykes-Picot Antlaşması da aynı rolü oynadı. Osmanlı barışı yerine Ortadoğu'yu derin bir bunalıma ve çıkmaza sürükledi. Savaşın sonunda ortaya çıkan tüm ulus-devletler içte kendi halklarına, dışta birbirlerine karşı savaştırılan organizasyonlar durumundaydı. Geleneksel toplumun tasfiyesi halklara karşı savaş demekti. Cetvelle çizilen haritalar ise, yapay devletler arasındaki savaşlara çağrı demekti.

Sadece İsrail'in kurgulanışı mevcut haliyle yüz yıllık savaşı geride bırakmıştır. Daha ne kadar büyük savaşlara yol açabileceği kestirilememektedir. Küçücük Lübnan sürekli savaş halindedir. Suriye sürekli sıkıyönetim altında ve İsrail ile savaş halindedir. Irak devleti zaten kuruluşu boyunca iç ve dış savaş demekti. İran'ın farklı bir konumu yoktur. Ortadoğu'nun tüm ulus-devletlerinin inşasındaki mantık var olan toplumsal sorunları çözmeye değil, sorunları daha da çoğaltarak bu ulus-devletleri daimi iç ve dış savaş rejimleri halinde tutmaya dayanır. Bunun temel nedeni İsrail'in hegemonik güçlerin çekirdeği olarak inşa edilmesidir. İsrail'i hegemonik çekirdek olarak kavramadıkça, Ortadoğu ulus-devlet dengesinin veya dengesizliğinin nasıl kurgulandığını ve tesis edildiğini de kavrayamayız. Bu saptamanın en açık kanıtlayıcı unsuru Kürt sorunu ve Kürdistan'ın parçalanmasıdır.

Sykes-Picot Antlaşması (Ortadoğu'nun İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması) Sevr Anlaşmasının da temelidir. Sevr Anlaşması Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'nın parçalanmasını düzenlemektedir. Ulusal Kurtuluş Savaşı öyle iddia edildiği gibi Sevr'i tümüyle ortadan kaldırmadı; kısmen etkisiz kılınmasına yol açtı. Anlaşma önemli oranda uygulandı. Minimal Cumhuriyet Sevr'in gereği olarak kabul edilmiştir. Yine Musul-Kerkük'ün İngilizlere bırakılması Sevr'in sonucudur. Dolayısıyla Kürdistan'ın modern dönemindeki ikinci önemli parçalanması (Birinci parçalanma modern dönemin başlangıcı

öncesine, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasına dayanır) Kürt sorununun ana nedenidir. Irak'ta ve Anadolu'da kurulan iki minimal ulus-devlet, Kürdistan'ın ve Kürtlerin bedenlerini parçalayan iki savaş eylemi demektir. Ulus-devleti böyle kavramadıkça, ne Kürdistan'ın bölünmesini ne de Kürt sorununun bu kadar uzun sürmesini ve çözümsüz bırakılmasını kavrayabiliriz. 1920'den beri, yani temeli atıldığından günümüze kadar Irak devletinin yalnız Kürtlere uyguladığı rejim bile doksan yıllık savaş olmuştur. Bu devletin kendi toplumuna karşı da bir savaş rejimi olduğunu günümüzde yaşananlar gayet iyi açıklamaktadır. Sadece Kürtler açısından bakıldığında bile Beyaz Türk ulus-devletinin de soykırımlara kadar varan seksen beş yıllık bir özel savaş rejimini uyguladığı artık herkesin itiraf ettiği bir gerçekliktir. Rejimin kendi içindeki kavgaları da baştan günümüze kadar eksik olmamıştır. Kürtlere yaşatılan sorunlar kendiliğinden oluşmuş sorunlar değildir, planlı geliştirilen sorunlardır; Ortadoğu'yu problemlere boğarak yönetmenin en önemli bir parçası olarak planlanmış ve sürekli kılınmış sorunlardır.

Kapitalist modernitenin hegemonik güçlerinin yaklaşık iki yüz yıldır Kürtleri önce İran ve Osmanlı İmparatorluğu'na, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Türkiye, İran, Irak ve Suriye ulus-devletlerine ezdirmelerinin nedenlerini çok iyi çözümlemek gerekir. Bunda sadece bir değil birçok amaç vardır. Birinci amaç, Kürtlerin tarih boyunca birlikte yaşadıkları ve aralarında az çok meşru bir statü bulunan Arap, Türk ve İran halkları ile çelişkilerini derinleştirmek, var olan statüyü bozarak kargaşa içine itmek ve birbirleriyle daimi savaşır halde tutmaktır. İkinci amaç, Kürtlerin tasfiyesiyle tasarladıkları Ermeni, Süryani ve Yahudi ulus-devletlerine geniş yurtluklar kazandırmaktır. Böylelikle hem kendilerine mutlak bağlı durumda kalacak üç tampon ve aracı halka rolü oynayacak ulus-devlet kazanmış olacaklar, hem de Kürtleri Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi komşularıyla daimi çatıştırarak ve sorunlar içinde tutarak, hepsini ve bir anlamda çekirdek Ortadoğu'yu kendilerine bağımlı halde tutmayı başaracaklardır. Tabii kapitalist modernitenin hegemon güçleri bu parçalanmış Kürdistan'a ve soykırımlara kadar varan sorunlara boğulmuş Kürtlere kendilerini zaman zaman kurtarıcı melek gibi sunmaktan da geri durmayacaklardır. Günümüze kadar yaşanan gelişmelere baktığımızda, bu 'barışa son veren barış' antlaşmalarıyla planlananların büyük ölçüde uygulandığını rahatlıkla belirtebiliriz.

Irak Kürdistan'ındaki gelişmeleri bu görüşlerimizin kanıtlayıcı argümanı olarak gösterebiliriz. Bugünkü Irak Kürdistan'ındaki Kürtlere ilk başlarda önderlik etmeye çalışan bütün Kürt önde gelenleri önce Osmanlılara, daha sonra Irak yönetimlerine ezdirildi. İngiltere bunda bizzat güç kullandı. Arapları ve Kürtleri daimi çatışma konumunda tutarak, iki kesimi de kendine bağladı. Bu arada bağımsız yurt vaadi ile Süryanileri Kürt beyliklerine, Bedirhan Bey'e, Bedirhan Bey'i de Osmanlılara ezdirerek hepsini kendisine bağladı. İkinci Dünya Savaşından sonra hegemonik çekirdek olarak kurulan İsrail devreye girdi. Çok önceleri alanda bulunan Irak Kürt Yahudilerini esas alan İsrail, kuruluşundan çok önce Anadolu'da Türk bürokratlarıyla birlikte 'dönme'

denilen Sabetaycı Türk Yahudilerine dayalı olarak inşa edilen bir Beyaz Türk ulus-devletini (CHP diktatörlüğü) nasıl bir Proto-İsrail olarak kendine dayanak kılmışsa, bir benzerini de Kürtlere (esas olarak KDP'ye) dayalı ikinci stratejik bir oluşum olarak tasarlayıp tesis etmek istemiştir. Geliştirilmek istenen Kürt siyasi oluşumunu elbette sadece dış hegemonik hesaplara bağlayamayız. Belirtilmek istenen husus, Ortadoğu'da ulus-devlet dengesinin kapitalist modernite hegemonik güçlerince tasarlanıp uygulandığıdır. İddia edildiği gibi belirleyici irade içteki üst tabaka güçleri değildir. Milli burjuvazinin öncülüğü tam bir safsatadır. Bazı radikal burjuva veya küçük burjuva unsurların önderlik rolü oynamaları sistemi belirleyen güç oldukları anlamına gelmez. Örneğin M. Kemal, Cemal Abdülnasır, Saddam Hüseyin gibi önderlerin çıkması bunların ulus-devlet sistemini belirleyen önderler olduklarını kanıtlamaz. Zaten sistem bu kişiliklerin ulus-devlet inşasındaki rollerini tersyüz etmede de beceriklidir. Tersyüz etmiştir de. Hatta Lenin ve Stalin gibi Rus ulus-devlet sistemini sosyalizme dayalı olarak inşa etmek isteyen sosyalist önderlerin rolünü bile, üzerinden yetmiş yıl geçse de, tersyüz etmekte büyük beceri göstermiştir. Aynı hususlar Mao'nun Çin'i için de belirtilebilir. Burada önemle belirtmek istediğimiz, kapitalist modernite paradigması bütün boyutlarıyla aşılmadıkça, belirleyici esas gücün o modernite ve onun hegemon güçleri olacağıdır.

Gecikmeli de olsa Kürt ulus-devlet çekirdeğinin kurgulanıp tesis edilmesi ancak kapitalist modernite bağlamında doğru kavranabilir. Özellikle İsrail'in bölgedeki hegemonik hesapları içinde Kürdistan ve Kürt ulus-devlet çekirdeği çok önemli rol oynar. Nasıl Anadolu'daki Türk ulus-devleti İsrail'in ortaya çıkışında öncü (Proto-İsrail) rol oynamışsa, Kürt ulus-devleti de İsrail'in İran, Irak, Suriye ve Türkiye'ye yönelik hegemonik hesaplarında çok önemli bir rol oynamaktadır. İsrail'i kuran güçlerin daha 1945'lerde KDP'nin inşasına destek olmaları ve 1960'lardan itibaren Türkiye üzerinden fiili destekte bulunmaları, bölgedeki stratejik ve hegemonik hesaplarıyla bağlantılıdır. 1990'lardan itibaren Gladio ile iç içe geçen Kürtlerin PKK'yi tasfiye temelinde Kürt Federe Devleti'ni oluşturmaları bu stratejik hegemonik hesaplardan ayrı düşünülemez. Zaten PKK'nin üzerine birleşik hareket halinde gelmeleri bu gerçeği gayet iyi açıklar. 2000'lerdeki İkinci Körfez Savaşı hamlesinin en önemli amaçlarından biri de Irak'ta Kürt ulus-devlet çekirdeğinin kalıcı olarak tesis edilmesidir. Bu kararı verip uygulayanlarla son yüzyılda Kürdistan'ı parçalayıp Kürtleri katliam sınırlarında tutanlar aynı güçlerdir. Sistemin hesapları neyi gerektiriyorsa o yapılmaktadır. Günümüzde çekirdek Kürt ulus-devleti kapitalist sistem açısından en az İsrail kadar gerekli bir unsurdur. Güçler ve ulus-devletler dengesinde Ortadoğu son derece vazgeçilmez stratejik bir role sahiptir. Genelde sistemin güvenliği ve petrol ihtiyacı, özelde İsrail'in güvenliği ve hegemonyası için Kürt ulus-devlet çekirdeğinden vazgeçilemeyeceği gibi, güçlendirilmesi için ne gerekliyse o yapılmaya çalışılacaktır. Böylece sisteme 1920'lerde tasarlanan en önemli bir halka daha eklenmektedir. Sistemin başlangıcı için Beyaz Türk ulus-devletinin önemi ne ise, tamamlanması için de Beyaz Kürt ulus-devletinin önemi de odur.

Bu konuda yanlış bir anlamayı önlemek için şu hususları da önemle belirtmeliyiz. Ulus-devletler sistem mantığınca inşa edildi diye halklar açısından önemsizdir veya mutlak düşmandır sonucu çıkarılmamalıdır. Tam tersine, ulus-devletleri çok önemli kuruluşlar olarak görmek ve halkın demokratik toplum programıyla ilişki ve çelişkilerini düzenlemek gerekir. Demokratik toplum programları ulus-devletleri yıkıp kendilerinin devlet olmasını hedeflemezler. Ulus-devletlerden kendi demokratik toplum projelerine anayasal uzlaşma temelinde saygılı olmalarını beklerler. Birlikte barış içinde ortak yaşamın temel şartı olarak, demokratik toplum projeleri ve uygulamalarının temel anayasal bir hak olarak kabulünü isterler. Birbirlerinin varlıklarını karşılıklı olarak tanımayı, bunu anayasal hüküm haline getirmeyi esas alırlar.

Açık ki, Kürdistan ve Kürtler, 2000'ler Ortadoğu'sunun hem ulus-devlet hem de demokratik toplum dengesinde etkin ve dinamik bir realite olarak yerlerini almışlardır. Türkiye Cumhuriyeti önderliğinde İran ve Suriye ile girişilen anti-Kürt ittifakının fazla başarı şansı yoktur. Çünkü kapitalist sistemin hesaplarına terstir. Bu yöndeki ittifak çabasının temelinde Kürtsüz ve Kürdistansız bir sistem işbirlikçiliği yatmaktadır. Ama özellikle İsrail ve ABD'nin bu yaklaşımı kabul etmesi artık mümkün değildir. 1920-2000 yılları arasında uygulanan bu Kürtsüz ve Kürdistansız emperyalizm işbirlikçiliği artık uygulanabilir bir politika olmaktan çıkmıştır. Irak'la zaten ittifak içinde inşa edilen Kürt ulus-devletinin yakında İran, Suriye ve Türkiye tarafından tanınması güçlü bir olasılık dahilindedir. Fakat güçlük bu tanınma karşılığında PKK ve KCK'nin tasfiyesinin dayatılmasından kaynaklanmaktadır. Bu da boş bir taleptir. Bundan sonra Kürdistan'ın ve Kürtlerin kaderini hem KCK'nin demokratik toplum gerçeği, hem de Kürt burjuva ittifakın ulus-devlet gerçeği iç içe ve belli bir yasal uzlaşma temelinde belirlemeye çalışacaklardır. Ortadoğu modern tarihinde ilk defa demokratik toplum erki ile ulus-devlet erki birlikte rol oynamaktadır. Özellikle Irak, Afganistan ve İsrail-Filistin'de, hatta Türkiye'de yaşanan savaşlar ve yol açtıkları derin çıkmazlar Kürtler için önemli dersler içermektedir. Katı sınırlara sahip ulus-devletçi politikaların kanlı geçmişlerini tekrarlamamak için ikili bir sistemi, yani demokratik moderniteyi esas alan KCK ile kapitalist moderniteyi esas alan Irak Kürt ulus-devletinin uzlaşmasına dayalı bir sistemi esas alacaklardır. Böylece reel sosyalizmin ulus-devletçiliğinden de ders alınmış olacaktır. Kürtler ve Kürdistan ne ikinci bir İsrail ne de diğer ulus-devletler gibi olacaktır. Hepsinin de içinde boğuştuğu temel sorunları aşan yeni bir modernite sentezinin öncü güçleri ve mekânı olacaktır.

F- ORTADOĞU'DA MODERNİTE SAVAŞLARI VE OLASI SONUÇLARI

Ortadoğu'da son iki yüz yılda yaşanan çatışmaları doğru kavramak gerekir. Her şeyden önce yaşanan çatışmanın uygarlık hegemonyası çerçevesinde değil, kültürel çerçevede geçtiğinin bilinmesi büyük önem taşır. Avrupa'yla, yani Batı ile son uygarlık hegemonyası çatışmaları Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Avrupa lehine sonuçlanma sürecine girmişti. 19. yüzyıla kadar yaşanan süreçte

merkezî uygarlık sisteminin hegemonyası Batı Avrupa kapitalizmi lehine sonuçlanmıştı. 19. yüzyılla birlikte fiziki olarak da bölgeye taşınan Avrupa ülkeleri hegemonyası, karşısında iktidar hegemonyası savaşı veren güçleri değil, kapitalist modernite kültürünü özümsemeye karşı direnen sosyal güçleri bulmuştu. Osmanlı ve İran imparatorlukları iktidar hegemonyası anlamında Avrupa ülkeleriyle çatışacak durumda değillerdi. Ayakta durmaya çalışmaktaydılar. Bunu da ucuz iktidar dengelerini hesaplayarak yapıyorlardı. Fakat toplumsal kültür, dünyanın birçok sömürge alanından farklı olarak, Avrupa modern kültürünü hemen özümsemek yerine, ağırlıklı olarak dirençle karşılıyordu. Bölgenin tam sömürgeleştirilememesi de kültürel gücünden ileri gelmekteydi. Özellikle hâkim kültürel gelenek olarak İslâmiyet bu dönemde direnişin aktif öznesi durumundaydı. Burada ayırt edilmesi önemli olan nokta, direnenin iktidarcı ve devletçi İslâm değil toplumsal kültür olarak İslâm olduğudur. Siyasi İslâmcı hareketler de vardı, fakat bunlar belli çıkarlar karşılığında kolayca işbirliğine çekiliyorlardı. Sürekli direnen, dipteki büyük dalga olarak akan İslâmî sosyal geleneklerdi. 19. yüzyıldan günümüze kadar İslâm adına yürütülen siyasal iktidarcı gelenekle toplumcu geleneği ayırt etmek bu nedenle önem taşır.

Sorulması gereken soru, kültürel İslâm'la kapitalist modernite arasındaki çatışmanın ne türden bir çatışma olduğuna ilişkindir. Ortada iki hegemonik iktidar çatışması olmadığına göre, çatışma kapitalist modernite kültürüyle İslâmî gelenek kültürü arasında geçmektedir. Daha çok sosyal kültür alanında cereyan eden modernite savaşları söz konusudur. Ortadoğu'da kültür söz konusu olduğunda, bunu sadece İslâmiyet'le sınırlamamak gerekir. Bunu diğer İbrahimî dinler olan Hıristiyanlık ve Yahudilikle tamamlamak, hatta din dışı veya tek tanrılı dinler dışında maskeli de olsa yaşanan laik ve şaman-pagan dinsel etkileri de dahil ederek bütünlüklü ele almak gerekir.

Çağdaş insanlığı oluşturan esas kültür alanı Ortadoğu coğrafyasıdır. Homo Sapiens kültürünü de dahil edersek, tarih öncesi çağlardan 19. yüzyıla kadar tahminen üç yüz bin yıl boyunca insanlığı besleyen esas kültürel bölgedir. Kapitalist modernite kültürü esas olarak son iki yüz yılın hegemonik kültürüdür. Son iki yüz yıllık kültürün merkezî olarak oluşmuş üç yüz bin yıllık bir kültürü bu kısa süre içinde asimile etmesi beklenemez. Kültürel çatışmanın uzun sürmesi ve bölgenin yerleşik kültürünün kolayca teslim olmaması, hatta kültürel hegemonik savaşa kalkışması beklenmelidir. Dolayısıyla günümüzde yoğunca yaşanan bölgesel çatışmaları modernitenin kültürel hegemonik savaşları dönemi diye yorumlamak mümkündür. Üst boyutta iktidarsal alanla tanımlanan çatışmaları farklı yorumlamak bu nedenle daha büyük önem taşır. Bu açıdan Ortadoğu'daki çatışmaları ne dar anlamdaki Batılı sınıfsal ve ulusal savaş paradigmasıyla ne de radikal ve ılımlı siyasal İslâm'ın iktidar ve devlet savaşlarıyla nitelemek yeterlidir. Şüphesiz çatışmaların bu boyutları da vardır. Bu boyutlardaki çatışmalar daha çok iktidar ve devlet alanlarını ilgilendirir. Fakat savaşların tüm bu iktidar boyutlarını aşan niteliği daha önemlidir. Kaldı ki, iktidar ve devlet boyutlu çatışmalar ne kadar kapsamlı ve uzun süreli olur-

larsa olsunlar, hegemonik iktidar alanının dışına çıkacak güçte değildirler. Buna karşılık modernite boyutlarındaki çatışmaların karakteri farklı ve hâkim moderniteyi aşacak niteliktedir.

1- Kapitalist Modernitenin Ortadoğu'daki Kaderi

"Her ot kendi kökleri üzerinde biter" özdeyişine uygun olarak, son merkezî uygarlık sistemi olan kapitalist modernitenin kaderinin, tüm çekincelere rağmen, Ortadoğu'daki çatışmalarla belirlenmesi yüksek bir olasılıktır. Kapitalist modernitenin günümüzdeki ezici hâkimiyetine rağmen, köken itibariyle kapitalizm insanlık tarihinde hep marjinal kalmış bir toplumsal sapıklık olarak değerlendirilmiştir. İnsanlığın ana akım çizgisine zıttır. Doğanın evrensel diyalektiğine de zıt veya sapak durumdadır. Kapitalizmin 16. yüzyıldaki yükselişi ve küresel hegemonyasını kurması biraz da 'Kırk Haramiler Öyküsü'ne benzer. Batı Avrupa coğrafyasının ve oradaki topluluk kültürlerinin uygarlık ana akımına göre çok sapak kalması, İslâmiyet ve Hıristiyanlık dünyasındaki mezhep çatışmaları, Moğol saldırıları türünden yakıp yıkıcı saldırılar ve Çin'de hanedanlık tarzında sürüp giden kapalı dünyalar olmasaydı, kapitalizmin Batı Avrupa'da fırsattan yararlanıp hegemonyaya geçişi mümkün olamazdı. Unutmamak gerekir ki, bu hegemonik çıkış Amsterdam-Londra hattı gibi üç kıtanın birleştiği büyük coğrafyanın en batı ucunda, hiç beklenmeyen bir adacıkta (Britanya Adası) gerçekleşti. Adaya âdeta sürgün edilmiş ufak bir iktidar ve sermaye elidi, kıta karasındaki imparatorluklar tarafından yutulmamak için ölümüne direniş savaşına girişti ve savaşı kazandı.

Bu elit bu savaşta yenilik içeren üç büyük silah oluşturmuştu. 16. yüzyıldan 19. ve hatta 20. yüzyılın ortalarına kadar başarıyla uygulanan bu üç silah, kapitalist modernitenin üç temel unsuru olan sermayenin süreklileşen azami kâr eğilimi, iktidarın ulus-devlet olarak düzenlenmesi ve manifaktürden sanayi devrimine geçişle başlayan endüstriyalizmdi. Son iki yüz yılda bu üç unsurla fethedilen dünya, gerçekten garip ve sapak bir dünyadır. Şüphesiz gökten düşmüş bir tanrısal sistem değildir bu, olamaz da. Merkezî uygarlık sisteminin beş bin yıllık çatlaklarında, gizli dehlizlerinde hep suçlu muamelesi görmüş, insanlık tarafından hep 'Kırk Haramiler' olarak yargılanmış, sapık ve gizil potansiyel bir gücün hegemonik dünyasıdır söz konusu olan. Avrupa'da tutunması ve küreselleşmesi, kullanmış olduğu üç temel silahın öldürücü niteliğinden ileri gelmektedir. İdeolojik olarak topluma ve doğaya hükmetmek amacıyla oluşturduğu bilim dünyası, politikanın inkârı pahasına oluşturduğu ulus-devletler dünyası, toplumu ve çevreyi yutan azami kâr ve endüstriyalizm dünyası ile gelinen aşama toplumun, bireyin ve çevrenin bir bütün olarak tükenişi veya iflasıdır. 1970'lerden itibaren hegemonyaya damgasını vuran finans kapitalizmi ise doğaya ve topluma tümüyle ters bir sistemdir. Sanal rakamlar veya kâğıt parçalarıyla oynayıp bir günde trilyon Dolara varan kazanç elde etmesi, herhalde bu sistemin 'Kırk Haramiler'den kırk kat daha beter bir hırsızlık, haramlık ve barbarlık (fiziki ve manevi öldürüş) sistemi olduğunu kanıtlamaya yeterlidir.

Herkes içine girilen son bunalımı kapitalizmin yapısal bunalımı olarak değerlendirmektedir. Aslında son bunalım demeye de gerek yoktur. Kapitalizmin kendisi uygarlık sisteminin süreklilik kazanan en ölümcül bunalımıdır. Son beş yüz yıllık hükümranlığı yol açtığı imha ve soykırım savaşlarıyla, korkunç sömürge talanlarıyla, emek sömürüsüyle, çevre yıkımıyla, sonuçta birey ve toplumu tüketişiyle ana özelliklerini fazlasıyla sergilemiştir. Sadece son yüz yıllık savaşların bilançosunun bütün insanlık tarihindeki savaş bilançolarından katbekat daha fazla olduğunu göz önüne getirdiğimizde, sistemin sadece bunalımlı karakterini değil, insan toplumu ve çevresi için kanserojen özellikler taşıdığını da rahatlıkla ileri sürebiliriz. Kendi ana merkezlerinde ve küresel odaklarında bu nitelikleri çoktan açığa çıkmış sistemin insanlığın tarihsel kültür merkezi olan Ortadoğu'da işinin çok zor olması anlaşılır bir husustur. Son yüzyıldaki ulus-devlet düzenlemesi kapitalist moderniteyi kurtarmaya yetmemektedir. Ortadoğu'daki minimalist ulus-devletçiliğin kapitalist modernitenin tahakküm aracı olduğu gayet açıkça ortaya çıkmıştır. Bir dönemler Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki valilikleri hangi anlamı taşıyorduysa, günümüz ulus-devletleri de bölgede aynı anlamı taşımaktadır. Rolleri belki de Roma valiliklerinden çok daha işbirlikçidir; bölgenin kültürel geleneklerinden uzaktır, yaklaşmaya çalıştığında ise hepten çelişkili konumdadır. Kapitalist modernitenin aşırı kâr ve endüstriyalizm unsurları bölge kültürüne derinliğine işlemekten uzaktır. En çok kullanılan ulus-devlet araçları da dünya genelinde olduğu gibi hızlı bir aşınmayı yaşamaktadır. Ulus-devlet araçları derinleşmekte olan bunalımı sürdürmekte bile yetersiz kalmakta, varlıkları bunalımı gittikçe derinleştirmektedir.

Ulus-devletin bölgedeki son durumunu ve olası gelişmeler karşısında varoluşunu değerlendirdiğimizde şunları belirtebiliriz:

a- Arap ulus-devletçiliği çoktan halklarınca da büyük öfke duyulan baş çelişki konumuna gelmiş durumdadır. En güçlüsü gibi görünen Irak ulus-devleti mevcut durumda ulus-devletçiliğin mezarlığı konumundadır. Yıkılan eskisi yerine yenisi kurulamadığı gibi, olasılık dahilinde olan üç yeni ulus-devlete bölünme, problemleri daha da ağırlaştıracak ve çatışmaları soykırım boyutlarına taşıracaktır. Şii Arap-Sünni Arap ve Kürt ulus-devletçiliği, herhalde 21. yüzyılın en kanlı sahnelerine tanıklık edecektir. Mevcut duruma bakıldığında, ayrıca yakın geçmişte yaşanan Halepçe katliamı ve diğer tüm etnik ve mezhepsel katliamlarla kıyaslandığında, geleceğin ulus-devletçi çatışmalarının korkunçluğu daha iyi anlaşılacaktır. Sümer tarihindeki kent devletlerinin birbirlerini yok etmelerine oldukça benzeyen bir şimdi ve gelecek söz konusudur. Fas'tan Yemen'e, Sudan'dan Suriye'ye ve Lübnan'a kadar tüm Arap ulus-devletlerinin şimdiki halleri ve yakın geleceklerinin Irak'tan farklı olmadığını ve olmayacağını değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Görünüşte İsrail'le çatışmalarına rağmen, özde İsrail'i mümkün kılan ve objektif olarak yaşatan işbirlikçi konumundadırlar. Varlıkları İsrail'in hegemonyası ile mümkün olmaktadır. Belki de İsrail'e en çok ihtiyacı olan Arap ulus-devletleridir.

Arap âleminde milliyetçilik olarak siyasi İslâmcılık, laik milliyetçilikten ve onun ulus-devletçiliğinden çok daha fazla problemlidir. Kültürel İslâm'ı istismar etmeye dayalı bu milliyetçilikler geç faşist hareket olmaktan öteye rol oynayamazlar. Hatta El Kaide örneğinde olduğu gibi, ulus-devletlerin hepten kullandıkları paravan birer provokasyon örgütü olmaktan öteye gidemedikleri de kanıtlanmış bir gerçekliktir. İster eskileri ister yeniden inşa edilmek istenilenleri olsun, Arap ulus-devletçiliği toplumsal yaşam üzerinde ve İslâmî gelenek karşısında mezar kazıcı rolünden öteye gidememiştir ve gidemeyecektir. Kapitalizmin diğer unsurları olan aşırı kâr ve endüstriyalizm kurumları ulus-devletçilikten daha parlak bir konumda değildir. Petrol ve inşaata dayanan kâr ve endüstricilik geleceğin en büyük problem kaynaklarıdır. Petrol bittiğinde ve ur gibi büyüyen kentlerin varlığında yakın gelecek Araplar için gerçek bir mahşer olabilir.

b- İster ABD-AB ister Rusya güdümünde olsunlar, Türk ulus-devletçilikleri minimalist yapılanmalarıyla eski Türk kökenli iktidarlar ve devletlerin rolünü asla oynayamaz ve bağlı oldukları sistemin eyaletleri konumunu aşamazlar. Zaten kuruluşları itibariyle kapitalist ve reel sosyalist hegemonyaların bölgesel ihtiyaçlarına göre güdümlenmişlerdi. Geçmişin engel oluşturucu yükünü temizlemek ve halklarının başkaldırılarını önlemekle görevlendirilmişlerdi. Son doksan yıllık geçmişlerine bakıldığında bu rollerini oynadıkları rahatlıkla belirtilebilir. Türklerin son bin yıllık tarihte oynadıkları rolü tersyüz etmekle görevlendirilmiş gibidirler. Hepsi de minimalizme, içe kapanmacılığa oynamaktadır. Bölge kültürüne ve halklarına karşı sanki hiç sorumlulukları yokmuş gibi davranmakta, hatta birbirlerine karşı bile olumlu rol oynayamamaktadırlar. Bu durum içine düşürüldükleri dar milliyetçi ve devletçi zihniyet ve yaşam alışkanlıklarıyla ilgilidir. Mevcut halleriyle çokça eleştirdikleri veya bazen öykündükleri geçmişin gölgesi bile olamazlar. Yakın gelecekte en çok reform yaşaması gereken ulus-devletler konumundalar.

Fakat son dönemlerde Türk-İslâm sentezi adıyla sahnelenen model reform olmaktan çok, yine hegemonik sistemin ön karakol ihtiyacına göre şekillenmektedir. Özde herhangi bir dönüşümü yaşamadıkları gibi, efendilerle içine girdikleri çekişmeden herhangi bir pay kapmaları da zayıf bir olasılıktır. Tıpkı Araplarda olduğu üzere hepsi toplansa bir İsrail edemeyeceği gibi, İsrail hegemonyasına bağlanmaktan öteye bir şansları da yoktur. Nasıl ki varoluşları İsrail'in doğuş koşullarıyla bağlantılandırıldıysa, geç dönemlerinde de kaderleri İsrail'in varlığıyla belirlenecektir. Tabii mevcut zihniyetleri ve yaşam kalıplarını aşmadıkça. Kapitalist modernitenin diğer unsurları kendileri için de fazla umut vaat etmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle petrol, gaz ve bazı maden işletmeleriyle turizm, otomobil ve tekstil sektörleri üzerine kurulan endüstriyalizm yaşanan toprakları şimdiden mezarlığa çevirmiştir. Gözükara aşırı kârcılık, Fırat-Dicle havzasının tarihsel kültürünü ve ekolojisini imha ederek, bu alanda yaşayan Kürt halkını Ermeni ve Süryani halklarının akıbetine uğratmaya çalışmaktadır. Türk ulus-devleti son Kürt soykırımıyla 'ülkesi ve milletiyle bütünleşmiş' bir ulus-devlet olarak ebedileşeceğini sanmaktadır. Açık

ki, yakın gelecek için Türk ulus-devletçiliği ve modernitesi paradigmasını değiştirmedikçe, başta Türk ve Kürt halkları olmak üzere diğer bölge halkları ve toplumsal kültürleri için mezar kazıcı rolünü oynamaktan öteye gidemeyecektir.

c- İran ve diğer ulus-devletlerin konumu daha da problemlidir. Zaten Afganistan ve Pakistan ulus-devletçiliğin bunalımını bütün dehşetiyle yaşamaktadır. Son yüzyıllık ulus-devlet savaşları bu halklar ve kültürlerin başına belki de atom bombasından daha ağır bir felaketi getirmiştir. Sözü edilen halklar tarihlerinin hiçbir çağında yaşamadıkları yıkımlar, suikastlar ve komplolara uğramaktadır. İran her an atom felaketiyle de karşılaşabilir. İran kültürü başından itibaren ulus-devletçilik başta olmak üzere kapitalist modernite ile kavgalıdır. Dayatılan tüm bu unsurlara karşı direnmektedir. Çok yerel ve tarihsel bir olguymuş gibi dayatılan Şiacılığın bile bir milliyetçilik olduğunu, kapitalist modernitenin bir türevini oluşturduğunu ve İran İslâmî Devriminin bu maskeyle boşa çıkarıldığını İran halkları daha şimdiden kavramakta ve ayağa kalkmaktadır. Afganistan ve Pakistan'da da yaşananlar farklı değildir. Hizbullah, El Kaide ve Taliban cambazlıklarına rağmen gerçeklik örtbas edilememektedir. Unutmamak gerekir ki, her üç maskeli kuruluşu, yani Hizbullah, El Kaide ve Taliban'ı da uşak ulus-devletler kurmuş olup, şimdi de bunları ABD ve AB gibi hegemonik efendilerinden daha çok pay kapmak için şantaj aracı olarak kullanmaktadır. Birlikte inşa ettikleri bu komplo, suikast ve katliam araçlarını birbirlerini terbiye etmek ve daha çok pay elde etmek için birbirlerine karşı kullanmaktadırlar. Belki de tarihte en iğrenç komplo oyunları için icat edilen araçlarla karşı karşıyayız. Bu komplocu oyun araçlarıyla âdeta çelik çomak oynar gibi oynanarak halklar ve kültürleri katledilmektedir. Açık ki bu araçlarla ne sistem Ortadoğu'da daha çok yer bulabilir, ne de işbirlikçileri olan ulus-devletler iflah olabilir.

Özellikle İran çok eski olan devlet geleneğini kullanarak sözüm ona kapitalist modernite ile baş edeceğini, daha doğrusu böylesi bir imaj yaratarak sistem tarafından kabul göreceğini sanmaktadır. Tarihi bu temelde kullanmak herhalde tükenmişliğin en gözükara biçimi olsa gerek. Moderniteyi bu kadar tarihsel gelenekle, geleneği bu kadar moderniteyle karıştırıp ulus-devletçiliğini kurtaracağını sanmak ancak 'Acem kurnazlıkları' ile izah edilebilir. Bu nedenlerle yakın geleceğin Ortadoğu'su belki de İran üzerinden şekillenecektir. İran gerçekten modernite tartışmalarının ana merkezi konumundadır. Şia milliyetçiliği ne kadar saptırsa da, modernite üzerindeki ideolojik ve politik tartışma büyüyerek devam edecektir. İran halkları kapitalist moderniteyi diğer halklardan daha fazla tanımaktadır ve ona boyun eğmemekte kararlı görünmektedir. Mevcut Şia milliyetçiliği ne kadar sahte anti-İsrailcilik, anti-Amerikancılık ve anti-Batıcılık yaparsa yapsın, uzun süreli olarak İran halklarının kendileri için uygun modernite arayışının önüne geçemez; hatta ABD ve İsrail'le uzlaşsa bile halkların bu arayışı karşısında maskeli duruşunu kurtaramaz. İran kültüründe hakikat arayışı güçlüdür. Ayrıca İran'da tarih kadar eski bir komünal yaşam geleneği vardır. Dolayısıyla İran'ın yakın geleceğinde gerçek anlamda bir mo-

dernite savaşına tanık olabiliriz. Aslında 1979'daki İslâmî Devrim de bir modernite savaşıydı, ama saptırıldı. İran halkları bu devrimden ve tarihlerinden çıkardıkları derslerle yakın gelecekte tüm Ortadoğu halkları için çığır açıcı olacak modernite savaşlarıyla tarihlerine, Ortadoğu tarihine layık gelişmelere yol açabilirler. Bu nedenle demokratik modernite tartışmaları ve pratik deneyimleri büyük önem arz etmekte ve yol gösterici olmaktadır.

2- Ortadoğu Bunalımında Demokratik Modernite Çözümü

Toplumsal olgular esnektir. En bunalımlı olanlarında bile çoklu çözüm olasılıkları hep vardır. Sorun çözümlerin dayandırılacağı tasarımların toplumsal hakikatle bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal olgular herhangi bir fiziksel veya kimyasal olgu gibi ölçülüp kanunlara bağlanamaz. Hakikat sahibi bireyin kendisini belirleyen toplumdur. Hiçbir birey ya da hakikat sahibi, bağlı olduğu toplumsallık göz ardı edilerek kavranamaz. Bu yüzden sosyoloji en geç gelişen bilim olduğu gibi, sıkça yetkinleşme ihtiyacı duyan bilimlerin de başında gelmektedir. Toplumları anlamadan yaşadıkları sorunlara ilişkin hakikat payı yüksek çözümler tasarlanamaz. Toplumsal bunalımları anlayabilmek için de toplumların hakikat algısına daha çok ihtiyaç vardır. Bunalım anları toplumların çözüldüğü, dolayısıyla hakikatlerinin değişime uğradığı anlardır. Bunalım eski topluma dayalı bilgilerle -ki, bunlar çoğunlukla mitolojik, dinsel ve bilgelik türü bilgilerdir- çözümlenemez. Çözümlenemedikçe, çözümde doğruluk payı olan alternatifler de geliştirilemez. Sonuçta çözümü belirleyecek olan kapsadığı hakikat payıdır. Diğer bir deyişle toplumsal eylemde başarıyı belirleyen taşıdığı hakikat gücüdür. Hakikatin kendisi ise, toplumsal olgunun içerdiği anlam ve yaşam güçlerinin ifade edilme paylarıdır. Hakikat payı yüksek ifadeler toplumsal olgunun ihtiva ettiği anlam ve yaşam gücünün temsiline bağlıdır.

Kapitalist modernitenin Ortadoğu'yu fethetmesi, son tahlilde kendi toplumsallığının Ortadoğu'daki toplumsallıklar karşısında ihtiva ettiği hakikat temsilinin üstünlüğünden ileri gelmektedir. Kapitalist modernite karşısında artık geleneksel toplum durumuna düşen Ortadoğu kültürünün hakikat temsilcileri, modernitenin hakikatleri karşısında başarıları mümkün olmayan bir konuma sürüklenmişlerdi. Kısacası Batılı hakikat karşısında Doğulu hakikat zayıftı ve yenilmeye mahkûmdu. Yenilgi tüm topluma mal edilemezdi. Yenik düşenler hakikatin resmi temsilcileri, yani iktidar ve devlet sahipleriydi. Çünkü hâkim hakikat onların temsil ettiği hakikatti. Yenilgi kendi devlet sistemini var eden tüm alt ve üstyapı kurumlarında yaşandı. Yenilenler ölümüne direnmedikçe, yeni hakikat temsilinde artık hegemonik güce bağlı olarak yaşamak durumundadır. Kendi toplumlarının zihniyetini ve yaşam iradesini artık bu güçler belirleyemez. Hegemonik gücün işbirlikçileri ve ajan kurumları olarak, bunlar yaşamlarını garantiye alma karşılığında hizmetlerini sunmakla mükellefler. Fakat geriye başsız kalan gövde misali bir toplumsal beden yerinde kıvranmaktadır. Bahsettiğimiz gibi, bu kıvranmayla ya çürüyüp çözülerek modernitenin yeni toplumsallığında, iktidarında eriyip yok olacak, ya da esnek

karakterinden ötürü teslim olmayan bedenine ilişkin özgür bir zihniyetle özgür yaşam kararlılığını ortaya koyacak, yani bunalımdan daha özgür bir zihniyetle çıkış yapacaktır. Şüphesiz bu yeni zihniyet öncülüğündeki çıkış taşıdığı yeni hakikat payıyla bağlantılıdır. Kapitalist modernitenin fethini mümkün kılan bilimi, felsefeyi, sanatı, ideolojiyi ve ekonomik üretimi aşan yeni bir bilim, felsefe, sanat, ideoloji ve ekonomik üretim bu çıkışın başarısını tayin edecektir. Bu ise yeni bir modernite anlamına gelmektedir. Ancak yenilmiş geleneksel toplumdan yengiye doğru giden bir toplum kapitalist moderniteyi aşan alternatif moderniteyle bunalımdan başarılı bir çıkış gerçekleştirebilir.

Reel sosyalist toplum kendisini farklı bir modernite haline getiremediği için çözüldü. Kapitalist modernitenin üç unsurunu da aşamadı. Aşmak şurada kalsın, bürokratik kapitalizmle her üç unsurun daha da aşırı bir kullanımına gitti. Sonuçta inşa ettiği toplumsal yapıların ihtiva ettiği hakikat payları liberal kapitalist modernitenin hakikat payından zayıf kaldığı için yenilmekten ve çözülmekten kurtulamadı. Burada yenilen, liberal kapitalizme karşı bürokratik kapitalizmdi. Bürokratik kapitalizm kendini farklı bir modernite olarak tasarımlayamadığı gibi, liberal kapitalist moderniteyi aşan yeni bir kapitalist modernite haline bile getiremedi. Ancak sapkın hareketler olarak tanımlanabilecek iktidarcı ve devletçi İslâmcı hareketler, reel sosyalizmden çok daha geri hakikat paylarıyla daha ideolojik haldeyken yenilmekten kurtulamayacak çarpık olgulardır. Kendilerini daha çok Mısır'daki El Ezher Üniversitesi'nde Sünni geleneğin, İran'ın Kum kentindeki medreselerde de Şia geleneğinin modernleşmesi olarak sunan ideolojik ve toplumsal yapılanmalar, taşıdıkları hakikat paylarıyla liberal kapitalist modernitenin eşiğine bile varamazlar. Onca çabalarına ve direnişlerine rağmen, Batı kapitalist modernitesinin hegemonik çekirdeği olan İsrail karşısında birleşseler bile yenilmekten kurtulamazlar. Bunun nedeni İsrail'in nükleer silah veya teknolojik üstünlüğü değildir; son tahlilde karşıtların taşıdığı hakikat paylarıdır. İsrail'in örgütlediği hakikat payı karşısındakilerin toplamından katbekat fazladır. Kendilerini farklı bir dünya olarak sunmak istediklerinden kuşku duyulmasa bile, farklı bir dünya ancak kapitalist modern dünyayı hakikat payı bakımından aştığında hakikat payı daha yüksek bir toplumsal yaşamı ve dolayısıyla moderniteyi temsil etme hakkını idea edebilir. Bu olmayınca, farklı modernite ideası boş bir idea olmaktan öteye gidemez. Olsa olsa kendine modern maske takmış geleneğin bir varyantı olabilir. Kısacası İslâm kültürel geleneğini farklı modernite olarak sunmak, kalpazanların eski eserlerin kopyasını hazırlayıp satmalarından farklı olmayan bir uğraştır. Özellikle günümüzdeki İran resmi iktidarının bu yönlü modernite ideası, mevcut haliyle kalpazanlıktan öteye anlam ifade etmez ve yaşam şansı sunmaz.

İmralı'da yaptığımız ilk savunmada tartışmaya çalıştığımız demokratik moderniteyi bu eleştiriler ışığında daha doğru tanımlayabiliriz. Öncelikle demokratik modernitenin reel sosyalizmi eleştirisi doğru anlaşılmalıdır. Bu eleştiri ne sosyalizmin reddi ne de dogmatik kabulüdür. Bir deneyim olarak çözümleyip

içerdiği anti-kapitalist modernite hakikatini özümler. Teori ve pratik olarak reel sosyalizmdeki anti-modernizmi değerlendirir, yanlışlıklarını aşar, doğrularını özümser. Ortadoğu'nun geleneksel kültürünün bilimsel çözümlemesini yaparak, ondaki hakikati de en önemli kaynak olarak güncelleştirir. Demokratik modernite sadece geleceğe ilişkin bir ütopya değildir. Kökleri daha çok binlerce yıllık kültürel geleneğe bağlıdır. Bu kültürün güncel gerçeği var olan toplumudur. Bu toplum ne kadar çözümsüz ve çaresiz bırakılmış olursa olsun yine de bir gerçekliktir. Gerçeklik olduğu için de önemli bir hakikat payı vardır. Çözümlenmesi bu payı ifadelendirir. Geleneği muhafazakârlıkla karıştırmamak gerekir. Tutuculuk olarak muhafazakârlık toplumsal geleneğin kendisi değildir; aslında liberalizm karşısında tutunmaya çalışan yenilmiş hâkim gelenek temsilciliğidir. Köklerini geleneğe bağlamayan demokratik moderniteden bahsedilemez. Toplumsal gelenek demokratik modernitenin tarihsel gerçekliğidir. Tarihsiz toplum olamayacağına göre, tarihsiz demokratik modernite de olamaz.

Ekolojist ve feminist hareketlerin kapitalist moderniteye yönelik eleştirilerini de önemsemek gerekir. Ekoloji zaten endüstriyalizmin kurban ettiği çevrenin bilimi olarak anti-kapitalisttir; demokratik modernitenin vazgeçilmez diğer temel kaynaklarından biridir. Feminist çıkış, tüm yetmezliğine rağmen, kadın hakikatine katkısı oranında değerlidir. Demokratik modernitenin kendisi de kadın gerçekliğini bizzat çözümleyerek kendini hakikatleştirir. Bununla birlikte feminist eleştiri ve hareketini kendisinin vazgeçilmez bir öğesi kılmak için yaklaşır. Özgür kadını temel yaşam öğesi olarak sistemine katar.

Modernite tartışmaları ve çatışmaları bağlamında kapitalist modernitenin Ortadoğu kültüründeki kaderini kestirebilmek kolaylaşır. Yaptığımız tüm çözümlemeler bu kaderin kendiliğinden belirlenmeyeceğini göstermektedir. Kapitalist modernitenin hakikat ideası ancak ondan güçlü alternatif modernite tasarımlarıyla aşılabilecektir. Bu da demokratik modernitenin kapitalist modernitenin temel unsurlarına yönelik eleştirileriyle birlikte, ona karşı yapılan ancak onu aşamayan geleneksel kültür, reel sosyalist, ekolojist ve feminist hareketlerin eleştirilerini bütünleştirerek demokratik modernitenin temel unsurlarının çözüm gücünü sergileyebilmekle mümkündür. Bütün bu konularda söylenenleri Ortadoğu toplumsal bunalımına uyarladığımızda çözüm olasılıklarını kestirebiliriz.

a- Demokratik ulus kuramı demokratik modernitenin başta gelen çözümleyici unsurudur. Demokratik ulus kuramı dışında, kapitalist modernitenin ulus-devlet kuramının kasaplar gibi doğradığı evrensel insanlık toplumunu yeniden bütünleştirip özgürlük içinde yaşatacak bir toplumsal kuram yoktur. Öteki toplumsal kuramlar günümüz sorunları karşısında marjinal bir rol oynamaktan öteye anlam ifade edemezler. Kapitalist liberal kuramlar, kapitalizmin insanlığa yaşattığı en süreğen ve kanserolojik hastalıkları çözmek ve toplumu sağlığına kavuşturmaktan ziyade, ancak bazı ilaçlarla biyolojik kanserli hastanın ömrünü uzatacak tarzda etkide bulunabilirler. Bu kuramların önerdiği tüm çözümler sorunları devleştirip kapitalist modernitenin ömrünü biraz

daha uzatmaktadır. Ortadoğu'da son yüzyıl içinde olup bitenler bu yargımızı iyice doğrulamaktadır. Tarih boyunca, hatta on binlerce yıl ötelerden beri kültürel bütünlük içinde bir yaşam inşa eden Ortadoğu toplumu, Birinci Dünya Savaşının sıcak ateşi içinde kapitalist modernite güçlerince bir kasabın doğramasına benzer biçimde doğranıp, ulus-devlet denen canavarların insafına terk edildi.

Ulus-devletler, gerçekten Kutsal Kitap'ta devletle özdeşleştirilen Leviathan'ın en somut hali olarak, iç ve dış politika denen yalanlarla toplumsal gerçekleri parçalayıp yutmaktan öteye bir rol oynamadılar. Modern ulusal toplum dedikleri şey, tarihin muazzam bütünlük arz eden birikimli toplumsal kültürünü parçalara bölüp inkâr ve imhaya yatırma ameliyesinden başka bir şey değildi. Tarihi ve toplumsal kültürü ne denli parçalayıp inkâr ve imha etmişlerse, kendilerini o denli başarılı saydılar. Kapitalist modernitenin kasapları rolünü oynayan ulus-devletler, geçmişin inkâr ve imhasını başardıkları ve yerine sistemin ajan kurumlarını ve oryantalist zihniyetlerini egemen kıldıkları oranda, kendilerini yeni efendileri karşısında başarılı ve mutlu saydılar. Ortadoğu kültürü açısından son yüzyılda ulus-devlet bölünmeleri ve iç-dış politika denilen uygulamaları genel anlamda bir kırım hareketidir. Zihniyetten tutalım ekonomik dünyasına kadar yaşatılanlar, bütünsel gerçekliğin parçalanıp kapitalist modernite unsurlarınca yenilip yutulur hale getirilmesidir. Sadece günümüz Irak'ında olup bitenler son yüzyılı değerlendirmemiz için hayli öğreticidir.

Demokratik ulus kuramı her şeyden önce bu kasap tarzı kültürel bütünlüğü parçalayıp doğrama hareketinin, yani ulus-devletçiliğin durdurulması ve bütünlüğün yeniden başlamasının zihniyet dünyasının kurgulanmasıdır. Demokratik ulus kuramı, Ortadoğu'nun kültürel dünyasını Demokratik Uluslar Birliği kavramı altında bütünleştirmeye ilkesel bir değer ve öncelik atfeder. İnşa edildiği tüm tarih çağları boyunca olanca çeşitliliği içinde bütünlük arz eden kültürel dünyamız, kapitalist moderniteye alternatif olarak bu kavram altında bütünleştirilmek durumundadır. Son yüzyıla bakalım: Gidişat hep parçalanmaya doğru evrilmiştir. Arap kavmi sadece yirmi iki ulus-devlete bölünmemiştir; birer proto-ulus-devletçik olarak habire birbirlerine zıt yüzlerce çelişkili zihniyete, örgütlenmeye, aşiret ve mezhebe bölünmektedir. Liberal felsefenin amacı da sömürgesel anlamda budur. Kapitalist bireyciliğin toplumu atomize etme potansiyeli sonsuzdur. Dolayısıyla demokratik ulus kuramı yeniden özgür ve demokratikçe bütünleşmeye giden yolda temel ilkesel bütünlüğü ifade eder.

Demokratik ulus kuramını savunmamın öteki ciltlerinde çözümlediğim için içeriğini fazla açmayacağım. Özcesi, bu kuram ulus olmak için katı siyasi sınır anlayışı olmayan, aynı mekânlarda ve hatta kentlerde farklı ulusları çeşitli bütünlükler içinde daha üst ulusal topluluklar halinde inşa etmeyi mümkün kılan bir ulus anlayışını öngörür. Böylece birbirleriyle sınırlar yüzünden sürekli savaştırılan büyük ulusal topluluklarla daha küçük olan ulusal toplulukları, azınlıkları aynı ulusal bütünlük içinde eşit, özgür ve demokratik kılar. Sadece

bu ilkenin uygulanması bile hegemonik sistemin 'böl-yönet' ve 'tavşan kaç, tazı tut' politikalarını boşa çıkarmaya yeterlidir. Bu ilkenin muazzam barışçı, özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratikleştirici değeri, sadece bu yönleriyle bile ulus-devletçi fesadın bütün savaşçı, köleleştirici, katmanlaştırıcı ve despotik faşist uygulamalarını boşa çıkarmak suretiyle üstün çözümleyici rolünü kanıtlar. Tekçi ve mutlaklaştırıcı ulus-devletçi milliyetçilik ancak demokratik ulus zihniyetiyle durdurulabilir. Sadece Arapların sonsuz bölünmelerini ve parçalanmalarını değil, Türklerin de benzer bölünmelerini ve parçalanmalarını durdurucu en uygun kuram ve ilkedir. Balkanlardan Kafkaslara, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya kadar dünyanın birçok yöresinde Türk dünyası da yaşadığı bölünmüşlüğü, parçalanmışlığı, körce ulus-devletçilik tanrısına tapınmayı, oryantalist, pozitivist ve metafizik zihniyetler temelinde birbirleriyle boğuşmayı ancak demokratik ulus kuramıyla aşabilir ve böylece yeniden eşit, özgür ve demokratik ilkelerde bütünleşebilir.

İran gibi her an parçalanmaya ve bölünmeye uygun potansiyele sahip bir ülke için ulus-devletçilik, dibine yerleştirilmiş atom bombası gibidir. Sürekli ulus-devletçiliği daha da katılaştıran Şia milliyetçiliği de, tüm modernite cambazlıklarına rağmen, İran'ın bölünmesini ve parçalanmasını durduramayacağı gibi daha da hızlandırır. Özellikle İran için demokratik ulus kuramı günlük olarak kullanılması gereken bir ilaç gibidir. Kapitalist moderniteye karşı oldukça direngen olan İran kültürünü ve halkını tarih boyunca peşinde koştuğu eşit, özgür ve demokratik bir dünyaya ancak demokratik ulus zihniyeti taşıyabilir. Önündeki çatıştırıcı ve savaştırıcı ulus-devletçi komplo ve suikastları boşa çıkartıp onurlu bir barışa kavuşturabilir.

Ulus-devletçilik çıkmazının en büyük felaketlerinden birisi günümüzde Afganistan-Pakistan hattında yaşanmaktadır. Ayrıca bununla bağlantılı olarak yaşanan Keşmir sorunu da tamamen ulus-devletçilikten kaynaklanmaktadır. Pakistan-Hindistan, Pakistan-Bangladeş sorunları aynı milliyetçi zihinlerin sonucu olarak yaşanmıştır, halen yaşanmaktadır. Doğası gereği, ulus-devlet çözümleri ve barışları, çözümsüzlük ve savaş doğurur. Bu somut örnekler de bu gerçeği oldukça açıklayıcı niteliktedir. Afganistan'a ulus-devletçiliğin hem cumhuriyetçi, hem kralcı, hem de reel sosyalist modelleri uygulanmak istendi. Sonuç çığırından çıkmış, hiçbir ilkesi olmayan bir kör şiddet ortamında, çözülmüş ve kendini sürdürme yeteneğini kaybetmiş bir Afganistan toplumudur. Demokratik ulus kuram ve kavramları dışında bu toplumları yeniden toparlayıp daha özgür ve demokratik bir yaşama kavuşturacak başka bir zihniyet ve irade düşünülemez. Toplumsal sorunlar zihnen çözümlenmedikçe, yapısal olarak da çözüme kavuşamazlar. Demokratik ulus zihniyeti Orta Asya'dan Hindistan'a kadar çok büyük bir çeşitlilik gösteren kültürler ve halklar için en uygun bütünleştirici çerçeveyi oluşturmaktadır. Kaldı ki, bu mekânlardaki kültürler ve halklar tarih boyunca konfederal türden ortak siyasi çatılar, imparatorluklar altında yaşayarak, ideal olmasa da varlıklarını ve özgünlüklerini koruyabilmişlerdir. İster dincilik ister laik milliyetçilik tarzında olsun, ulus-devletçilik zihniyeti devam ettikçe, bu toplumların daha da çözülmeleri ve

çatışmaları kaçınılmazdır. Çokça bağlı olduklarını iddia ettikleri İslâmiyet'i de bir terör ideolojisi olarak sunarak, bu geleneği de oldukça olumsuzlamaktadırlar. İran için olduğu gibi bu geniş coğrafyalar için de önce bölgesel, onunla iç içe olacak şekilde demokratik ulusal birlikleri Ortadoğu çapında geliştirmek gerekir. Özellikle Pakistan türü ulus-devletlerin daha şimdiden yaşadığı yoğun çözülüşün en uygun alternatifi Ortadoğu çapında geliştirilecek bir Demokratik Ulusal Birlik projesidir.

Ulus-devletin hegemonik çekirdeği olan İsrail gerçeği açısından da demokratik ulus kuram ve kavramları hayati ölçüde çözümleyici rol oynar. İsrail'in geleceği için iki yol vardır. Birinci yol, mevcut çizgisiyle hegemonyasını sürdürmek için sürekli savaşlar çıkararak bölgesel bir imparatorluğa dönüşmesidir. İsrail'in Nil'den Fırat'a kadar, hatta daha ötelere ilişkin bir hegemonik projesinin olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu sonrası için geliştirilen bir projedir bu. Bu projenin uygulanmasında oldukça mesafe alınmışsa da, amacına ulaşma konusunda henüz yetersiz olduğu belirtilebilir. Son zamanlarda karşısına çıkan İran'ın da benzer hegemonik hesaplarının olması aralarında gerginliğe yol açmaktadır. Türkiye ile de ne kadar ciddi olduğu bilinmeyen benzer bir gerginliği yaşamaktadır. Dolayısıyla oldukça çatışmalı geçecek bir bölgesel hegemonik mücadele süreci de söz konusudur. Daha da büyümesi kaçınılmaz ulus-devlet kaynaklı sorunları bizzat bu karşılıklı hegemonik hesaplar doğurmaktadır. İsrail ve Yahudi halkı için ikinci yol, etrafı habire düşmanlarla kuşatılan bir çember içinde olmaktan çıkıp Ortadoğu Demokratik Uluslar Birliği projesine katılmak, bu temelde çıkış için olumlu inisiyatif almaktır. İsrail'in arkasındaki entelektüel ve maddi sermaye Demokratik Uluslar Birliği projesi için çok önemli rol oynayabilir. Hem kendini demokratik bir ulus halinde daha da sağlamlaştırır, hem de bunu Ortadoğu çapında geliştirilmiş demokratik uluslar birliği kapsamına alarak, çok muhtaç olduğu kalıcı bir barışa ve güvenliğe kavuşabilir.

Ulus-devletçiliğin yol açtığı en büyük felaketler Ortadoğu'nun soykırım yaşayan halklarına ilişkindir. Anadolu ve Mezopotamya'da erken milliyetçiliğin tuzağına düşen Helen, Ermeni, Süryani ve Kürt halkları, tarihin en eski yerel kültürlerini temsil etmelerine rağmen, ulus-devletçiliğin son yüzyıllık deneyimleri kendilerini tasfiyenin eşiğine kadar getirdi. Egemen ulus milliyetçiliğinin katı sınırlar dahilinde homojen ulusal toplum yaratma çılgınlığı bu halklar için gerçek anlamda bir felaket oldu. Kapitalist modernitenin ulusçuluk anlayışı olmasaydı, bu büyük felaketler yaşanmazdı. Beyaz Türk elidini yaratan kapitalizmdir. Homojen ulus yaratma programları sermaye birikimi ihtiyacından bağımsız düşünülemez. Soykırımdan sorumlu tutulması gerekenler kategorik olarak Türkler değil, tıpkı Almanlarda yaşandığı gibi bir dönem milli kapitalizm peşinde koşan marjinal bir gruptu. Bunda sadece egemen ulus milliyetçileri değil, ezilen ulus milliyetçileri de ulus-devlet canavarını uyandırmaları nedeniyle sorumlulukta pay sahibidir. İmha edilmişleri diriltmek artık mümkün olmadığına göre, geriye kalan azınlık halleriyle bu halkları ancak demokratik ulus zihniyeti ayakta tutabilir. Örneğin İstanbul'a Beyaz Türk ulus-

devletçiliği egemen kılınmak istendiğinde, bu kentteki tüm tarihsel kültürler için ölüm fermanı çıkarılmış veya ölüm çanları çalınmış olur. Sürekli kültür tasfiyeciliği yaşanmasıyla geriye kalan tek kültürlü bir Beyaz İstanbul olur ki, o da kültürel faşizmden başka bir şey olmayacaktır. Demokratik ulus zihniyetinin yaşandığı İstanbul ise, açık ki tarihsel kültürel zenginlik içindeki İstanbul olur.

Anadolu ve Mezopotamya kültürlerine de bu açıdan bakılabilir. Ancak demokratik ulus zihniyeti tüm tarihsel kültürleri barış, eşitlik, özgürlük ve demokrasi içinde bir arada tutabilir. Her kültür bir yandan kendini demokratik ulusal bir grup olarak inşa ederken, öte yandan iç içe yaşadığı diğer kültürlerle daha üst düzeyde demokratik ulusal birlikler içinde yaşayabilir. Tekçi ulus anlayışı aşıldıktan sonra birbirini eritmeye ihtiyaç kalmaz. Bunun yerine kültürel bütünlükler halinde tarih boyunca yaşandığı gibi yaşanır. Artık Ermeniler, Helenler ve Süryaniler kendileri için ulus-devletçi sınırlar çizemeyeceklerine ve varlıklarını da sürdürmek zorunda olduklarına göre, en uygun seçeneğin demokratik ulusal birliktelik zihniyeti ve demokratik özerklik yapılanması olduğu açıktır. Demokratik modernite geç de olsa bölgenin her tarafındaki benzer süreçleri yaşayan kültürel gruplar ve halklar için bir zihniyet sığınağı, demokratik özerklik ise uygun yeniden bedenlenme modelidir.

Bölgede zengin bir miras teşkil eden sadece etnik ve ulusal varlıklar değildir. Dinler ve mezhepler de geniş bir gruplar yelpazesini teşkil eder. Geleneksel ve modern biçimleriyle dinlerin ve mezheplerin aldığı yeni görünümlerin temsili ciddi bir sorundur. Ulus-devletçilik bunların da büyük kısmını tasfiye etti. Fakat artık kendisi aşındığı için, tarihsel kültürün bu zengin mirasları için kendilerini ifade etmek ancak demokratik ulus kuram ve kavramları çerçevesinde mümkündür. Hem zihniyet algılamaları hem de yapılanmaları için demokratik ulus ve demokratik özerklik en uygun modeldir. Tarihsel-toplumun benzer tüm alanları için ulus-devlet felaketine karşı demokratik ulusal toplum modeli barışın, eşitliğin, özgürlüğün ve demokratik yaşamın güvencesidir.

Ortadoğu'da ulus-devletçiliğin parçaladığı, her parçasında değişik imha ve asimilasyonları dayattığı Kürtlerin durumu tam bir felakettir. Ne tam fiziki ne de kültürel tasfiyeleri hemen gerçekleştirilebilmektedir. Kürtler âdeta uzun süreli can çekişmeyi yaşayan bir varlık konumundadır. Dünyada bir benzeri daha olmayan halktır. Sadece zihnen sakatlanmış değildir, beden olarak da parçalanmıştır. Toplumsal yaralı olmak bir yaşam tarzı haline getirilmiştir. Ne eski geleneksel yaşam ne de modern yaşam geçerlidir. Zaten tercihte bulunma şansı son döneme kadar elinden alınmıştı. Şüphesiz bu durum kapitalist modernitenin kurdurduğu hâkim ulus-devletlerden kaynaklanmaktadır. Kürtlerin ulus-devletçilik doğrultusundaki girişimleri ise aynı başarı şansını yakalayamamış, kapitalist modernitenin çıkarlarına denk düşmediği için şansı yaver gitmemiştir. Günümüzde Irak Kürdistan'ında geliştirilmek istenen ulus-devletçilik ise, kapitalist modernitenin hegemonik hesaplarıyla yakından bağlantılıdır. Minimalist bir Kürt ulus-devletçiliği sistemin çıkarına olabilir. Tehlike şuradadır: Sistem "Çıkarıma göre değildir" dediğinde her an yeni soykırım-

lar ve katliamlara da yol açabilir. Savunmanın büyük kısmını Kürt olgusu, sorunu ve çözümüne ayırdığımdan, kısaca yeniden tanımladığım bu vahim statü veya statüsüzlükten kurtulmanın en uygun modelinin demokratik ulus olduğu açıktır. Zihniyet ve yapılanma olarak demokratik ulus ve demokratik özerklik, mevcut ulus-devletleri de yıkıma götürmeden, dünya genelinde de yoğunca yaşandığı gibi yönetimleri paylaşarak bir arada yaşama imkânını sağlar. Bunun için gerekli olan demokratik anayasal rejimdir.

Kürtlerin amentüsü, 'Bağımsız, Birleşik Kürdistan Cumhuriyeti'ne alternatif olarak, mevcut sınırlara dokunmayan, tersine bu sınırları Ortadoğu'nun Demokratik Ulusal Birliği'nin gerekçesi yapan 'Demokratik Konfederal Kürdistan'dır. Bu model içinde birçok kültür ve halk grubu kendilerini federe birlikler halinde örgütleyebilir. Aynı yerelde, aynı kentte her türlü etnik, dinsel, mezhepsel ve cinsî açıdan eşit, özgür ve demokratik gruplar barış içinde bir arada yaşayabilirler. Demokratik Konfederal Kürdistan kendi demokratik ulus modelini geliştirdikçe, her parçasının birlikte yaşadığı komşu toplumlarla da benzer birliklere rahatlıkla gidebilir. Benzer oluşumların Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de geliştiğini düşünürsek, belirtmeye çalıştığımız Demokratik Konfederal Kürdistan'ın Ortadoğu Demokratik Ulusal Birliği'nin çekirdeği olacağı açıktır. Her iki olgunun iç içe gerçekleşme şansı da vardır. Zaten Ortadoğu'nun tarihsel-toplumsal bütünlüğü de bunu gerektirir.

Buna karşı son zamanlarda ABD'nin gündemleştirmek istediği Büyük Ortadoğu Projesi'nin başarı şansı pek yoktur. Zaten bu proje ulus-devletlere dayalıdır. Benzer birçok proje Ortadoğu'yu daha çok karışıklığa itmiştir. Son projenin yol açtığı durumlar da farklı olmamıştır. Ulus-devletçilik mantığı aşılmadıkça, hiçbir proje Ortadoğu'yu yaşadığı derin bunalımlar ve sorunlardan kurtaramaz, çatışmalar ve savaşlardan alıkoyamaz. Gerek var olan Arap Birliği gerekse İslâm Konferansı örgütleri aynı ulus-devlet mantığıyla sakatlanmış oldukları için, hiçbir sorunu çözümleyici rolleri olmamıştır. Mevcut zihniyet ve yapılanmalarını aşmadıkça çözüm şansları da olamaz. Ayrıca ABD ve yerel hegemon güç İsrail'e karşı gerek İran'ın gerekse Türkiye'nin Hizbullah ve El Kaide üzerinden yürüttükleri nüfuz savaşları, sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getirmekten başka bir rol oynayamaz. Pay koparma hesapları da her an ters tepebilir. Tüm bu eski ve yeni ulus-devlet oyunlarının Ortadoğu'yu getirdiği durum gözler önündedir. "Sorun çözüyoruz, sıfır sorun diplomasisi uyguluyoruz" adı altında, daha da büyümüş ve içinden çıkılmaz bir hal alan sorunlar yumağı haline getirilmiş Ortadoğu'nun bu durumu, bütün açıklığıyla sergilediğimiz gibi yapısaldır ve bu da ulus-devletçilikten kaynaklanmaktadır. Aynı açıklıkla belirttiğimiz gibi, demokratik modernitenin demokratik ulus zihniyeti ve demokratik özerklik yapılanması bu kaotik durumdan çıkışın en uygun eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik modelidir, yeni paradigmasıdır. Herkese, her topluma kalıcı barışın ve güvenliğin yolunu gösteren bir modeldir.

b- Demokratik komün ekonomisi kapitalizmin azami kâr eğiliminin işçi ve işsiz köleler haline getirdiği toplumun yeniden insanca yaşamını mümkün

kılmanın çözüm yoludur. Tarih boyunca ekonomi her zaman komün ile gerçekleştirilen bir olgudur. Komünsüz ekonomi düşünülemez. Ekonomi kelimesinin kök anlamı bile 'aile komünü yasası' demektir. Yani bir komün olarak ailenin geçimlik işleridir. Toplumun varoluş tarzı hepten komün biçimindedir. Tarih bireyle başlayan bir ekonomiye tanıklık etmez. Özel ekonomi tarihin ve toplumun tanımadığı, en az ulus-devlet kadar kapitalizmin ürettiği bir canavardır. Özel ekonomi tarih boyunca hep 'hırsızlıkla' eş tutulmuş ve marjinal bırakılmıştır. Kapitalist modernitenin yükselişe geçişiyle birlikte yeni bir kategori olarak piyasaya çıkmıştır. Bir nevi sürekli yer altında kalmış bir farenin kedileşerek piyasalara dalmasına benzer. Tarihte özel ekonomi veya sermaye peşinde olanlar hep hırsız olarak yargılandıklarından kendilerini görünmez kılmışlardı. Yükselen kapitalist hegemonyayla birlikte piyasa üzerinde egemenlik kuran bu kedi-fareler insan toplumu için gerçekten felaket oldular.

Tarihçi Braudel'in çok yerinde bir tespitiyle, ekonomi olmayan kapitalizm piyasa üzerinde kâr amacıyla egemenlik kuran tekelciliktir. İster özel kişilerin ister devletin tekelleri olsun, ekonomi üzerinde tahakküm kuranlar, insanların yaşamsal ihtiyaçlarını temin etmek için belki de başvurdukları ilk örgütlenme olan komünü yıktıkları oranda hırsızlıklarını gerçekleştirdiklerinin bilincindeydiler. Özel veya devlet tekelciliği, komünal ekonomi üzerinde soygunculuk demektir. Kapitalist modernitenin kendini bin bir kılıkla maskeleyerek gerçekleştirdiği bu soygunculuk, komünün ve dolayısıyla toplumun temelinin çökertilmesi demektir. Tüm ekonomik krizler ve hastalıklar toplumun temeli olan komün ekonomisinin çözdürülmesi ve yıkılmasıyla başlar. Kapitalizmin tarihi komün ekonomisini yıkım tarihidir. Sonuç, tarihin en büyük toplumsal felaketlerinin yaşanmasıdır. Ekonomideki çözülüş ve yıkım tüm toplumsal alanın, ahlâkın ve siyasetin çözülüşü ve yıkılışının gerçek nedenidir. Ekonomik çözülüş toplumsal çözülüşün kendisidir. Bu durumda geriye işsiz, ahlâksız ve politikasız toplum artıkları kalır. Kapitalizmin özel ve devlet tekelciliği budur.

Tüm dünyada son dört yüz yılda, özellikle günümüz finans kapital çağında yaşanan ve zirve yapan yapısal bunalımın bir yılda dört yüz milyon işsiz doğurması bu nedenledir. Ortadoğu toplumundaki çözülüş daha da çarpıcıdır. Komünal yaşamın son elli yıldaki çözülüşü toplumun topyekûn işsizleşmesine yol açmıştır. Ortadoğu toplumu tarihin hiçbir döneminde bu denli çözülmedi. Kaldı ki, Ortadoğu toplumu komünal ekonomiyi hem ilk gerçekleştiren, hem de kapitalist hegemonik aşamaya kadar dünya çapında öncülük eden toplumdur. Günümüzde yaşadığı bunalım üç yüz bin yılı aşkın bir süreden beri aklıyla inşa ettiği komün yaşamının kaybıyla eşanlamlıdır. Topyekûn bir felaketi yaşaması bu tarihsel nedenledir. Yaşanan bunalımın sonuçları tarihte yaşanan hiçbir barbarlık felaketiyle karşılaştırılamaz. Çünkü barbar saldırılarında bile komünal yaşam hep esastı. Kimse ona dokunmayı aklına bile getirmezdi. Kapitalist barbarlık ilk defa en iblis mantığıyla komünü çözmeyi akıl etti ve başardı. Sonuç, son dört yüz yılın savaşları, sömürge talanları, toplumun klasik kölecilikten beter modern ücret köleliğine tabi tutulması ve daha da acımasız olanı işsizleştirilmesidir; ahlaki ve politik bütünlüğünü yitirmesidir; çevreyi

tahrip etmesi ve biyolojik dünyanın dengesini yıkmasıdır; yerin altını boşaltması, üstünü kirletmesidir; iklim felaketleridir.

Açık ki, demokratik modernitenin komünal ekonomisi dışında herhangi bir yolla kapitalist modernitenin liberal ve devletçi ekonomik tahakkümünün sonuçları olan bu yıkımlarla baş etmek oldukça zordur. Komün ekonomisini yeni bir icat veya doktrin olarak düşünmemek gerekir. Komün ekonomisi yeni bir plan veya proje de değildir. İnsan toplumunun onsuz yaşayamayacağı bir varoluş tarzı olarak düşünmek veya hakikat olarak kavramak gerekir. Eğer toplum ayakta durmak ve varlığını sürdürmek istiyorsa, komün ekonomisini esas almak zorundadır. Zorundadır demek belki katı bir yasallığı içermektedir. Ama ekonomisiz yaşanamayacağına ve bu ekonomi de komünsüz gerçekleşemeyeceğine göre, buradaki zorunda olmak fiili yerindedir. Sadece Ortadoğu'da değil, tüm dünyada toplumsal yaşamı sürdürmek istiyorsak, komün ekonomisini başat kılmak zorundayız. Başat diyorum, zira özel kapitalizmi ve devlet kapitalizmini bıçakla keser gibi bir tarafa atamayız. Eskiden olduğu gibi onu marjinal kılarak yaşatırken, komünü de başat kılmak durumundayız.

Ortadoğu toplumu Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerinde olduğu kadar kapitalizmle barışık değildir. Onu özümsemiş olmaktan uzaktır. Dolayısıyla komünal kökenleri güçlüdür. Çağın bilim ve teknolojisiyle desteklenmiş demokratik modernitenin komünal ekonomik unsuru sadece kapitalizmin çürütücü, çözücü ve yıkıcı etkileriyle baş etmekle kalmaz; tüm toplumsal alanların yeniden inşasına güçlü bir temel sağlar. Fakat kapitalizm son yüzyılda insan bireylerini o denli aylak, işsiz ve anti-toplumsal yapmıştır ki, onları yeniden komünal ekonomik düzene kazandırmak gerçek bir sosyal devrim ister. Liberal bireycilik kanser kadar tehlikeli bir hastalıktır. Onu ancak özenle tedavi ettikçe komünal yaşama katabiliriz. Bunda zihniyet ve ahlaki eğitim büyük rol oynar. Fakat komünal ekonomiye giderken, bunun demokratik siyasetsiz inşa edilemeyeceğini bütün önemiyle kavramalı ve gereğini yerine getirmeliyiz. Ayrıca ahlaki boyut ihmale gelmez. Kısacası, komün ekonomisini yeniden inşa etmek sıkı bir ideolojik, politik ve ahlaki eğitim ister.

Komün ekonomisi derken, onu salt birkaç alanla ilgili olarak değil, tarımdan sanayiye, hizmetlerden bilime ve zanaatların her alanına ilişkin olarak düşünmeliyiz. Komün ekonomisi köyde olduğu kadar kentte de geliştirilmesi gereken bir sistemdir. Hatta kapitalist modernitenin yok ettiği köylü-tarım ekonomisiyle kanserleştirdiği kent ekonomisinin alternatifi olarak geliştirilmesi gereken köy-kent ekonomisi, esas olarak ancak komün ekonomisi etrafında inşa edilebilir. Çağdaş komün ekonomisi ağırlıklı olarak bir köy-kent ekonomisidir. Köy-kent ekonomisini yanlış kavramamak gerekir. Bu ne köyün şehirleştirilmesi ne de kentten köye dönüşüm demektir. Köy-kent ekonomisi komünal toplumun çağdaş ünitesi olarak kavranmak durumundadır. Tarihte hâkim eğilim elbette köy-kent karakterindedir. Köy ve kentin çarpık ayrışması kapitalist moderniteyle bağlantılıdır. Tarih boyunca başta Fırat, Dicle, Nil, İndus ve Pencab olmak üzere, nehir kıyılarında gerçekleştirilen ekonomilerin hepsi komünaldir. Zaten uygarlığı mümkün kılan da bu komünal ekonomilerdir.

Kapitalizmin azami kâr eğilimiyle inşa ettiği barajlar politikası sadece bu nehirlere bağlı olarak kurulan köy ekonomilerini yıkmakla kalmadı; en verimli arazileri, bitki örtüsünü, hayvan türlerini, arkeolojik dünyanın en güzel eserlerini de yuttu. Toplumsal imhalar kadar ekolojik ve arkeolojik imhaları da gerçekleştirdi. Tüm bu yıkımların üstesinden ancak demokratik siyaset bağlantılı komün ekonomisi gelebilir.

Komün ekonomisine devrimci ideoloji ve politikalar tarafından çok az değinilmiştir. Özellikle reel sosyalizmin devlet kapitalizmini sosyalizmle özdeşleştirmesi büyük felaketlere yol açmış, sosyalizmi yozlaştırmak kadar komünal ekonomiyi de gerçek işlevinden yoksun bırakmıştır. Kolektivizm adına kapitalizme en büyük desteği devlet kapitalizmiyle sağlamıştır. Komün ekonomisinin özel ekonomi kadar devlet eliyle ekonomiyi, daha doğrusu ekonomik tahakkümü de reddetmesi gerekir. Özellikle devlet tekelciliğini komün kolektivizminin yozlaşması olarak değerlendirip her koşulda mücadele etmesi gerekir. Ayrıca şu hususları da iyi bilmek gerekir: Kapitalizm de günümüze doğru kendini aile şirketlerinden oluşan ve profesyonel CEO'larla yönetilen bir nevi kapitalist komünlere dönüştürme sürecindedir. Bu süreci her alanda yaşatmaya çalışmaktadır. Bunu liberal kapitalizmin önemli bir tuzağı olarak görmek gerekir. Kendini holding sistemi olarak komün tarzı kalıplara uyduran kapitalizm, en çok da bu biçimiyle komünal ekonominin ve toplumun düşmanıdır. Kapitalizm her ne kadar görünürde eski toplumsal biçimlenişleri aştığını iddia etse de, kendini bir kabile toplumu gibi örgütlemekten de geri kalmaz. Bir nevi modern kabilecilik ve klancılık yapar. Çünkü toplum esas olarak klan ve kabilenin, yani komünal toplum birimlerinin oluşturduğu temel üzerinde yükselir. Fakat kapitalist modernite kendini özünde temel toplumsal biçimlenişlerin inkârı üzerinde kurgulayıp gerçekleştirir. Gerçekleştirirken de eski kalıpları kendine uyarlamaktan geri kalmaz.

Ulus-devletçilik kapitalist tekellere göre şekillendiğinden, komün ekonomisini tanımak istemez. Daha doğrusu, o da tekelcilik gibi üzerinde egemenlik kurmak ister. Ulus-devletçilik Ortadoğu komünal yaşamını dağıtarak homojen toplumu gerçekleştirme ideasındadır. Komünal yaşamı, cemaat toplumunu kendi önünde engel olarak görür. Ulus-devletçiliğin ideal toplumu tüm tarihsel komün ve cemaat kimliğini yitirmiş, kimliksiz, kişiliksiz, karınca türü çalışan köle insan yığınıdır. Aslında toplum bu yığınlaşma temelinde bitirilmiştir. Nietzsche ve Foucault gibi filozoflar "Toplum veya insan modernite tarafından öldürüldü" derken bu gerçeği anlatmak isterler. Kişilikli, kimlikli ve komünlü toplumun çökertilmesiyle kişiliksiz ve kimliksiz bireylerden oluşan yığın toplumu kapitalist moderniteye özgüdür ve ulus-devletçiliğin yurttaş tipini oluşturur.

Demokratik modernitenin temelinde yer alan ve tarihsel nitelik taşıyan tüm gelenekler değerlidir. Bunların en başında gelen dayanışma komün ekonomileri temel birim rolünü oynar. Komün ekonomisi demokratik ulusun da temel birimidir. Nasıl ki ekonomik tahakküm tekelleri ulus-devletin temel ekonomik sömürü birimleriyse, komün ekonomik birimleri de demokratik

ulusun temel ekonomik yaşam birimleridir. Demokratik ulus ve demokratik modernite komün ekonomisi üzerinde yükselir. Komün ekonomisinin içeriğini fazla açma gereği duymuyoruz. Bir aile komününden tutalım bir demokratik ulusa kadar, ihtiyaca göre nicelik olarak büyük ve nitelik olarak sayısız birim inşa edilebilir. İdeal tarım ve fabrika komünleri en başta gelenleridir. Ayrıca çok amaçlı kooperatif, ulaşım, sağlık ve eğitim komünleri de önde gelen komün tipleridir. Mühim olan önceden komünleri belirlemek değil, ihtiyaca ve işlevine göre komünal birimlerin her çeşidini uygun sayıda ve nitelikte inşa etmek, komünsüz hiçbir birey bırakmamaktır. Demokratik ulus tüm üyelerini komünlerde örgütleyen ve görevlendiren ulustur. Bu sistemde komünsüz birey mümkün olmadığı gibi, olduğunda da hastalanmış ve yozlaşmaya yatmış demektir. Demokratik ulus bireylerinin, özellikle onun inşacı kadrolarının temel görevi, tüm bireyleri mutlaka bir veya birkaç komünün aktif çalışanı yapmaktır.

Günümüz Ortadoğu toplumları yaşadıkları ağır bunalımdan ancak başta ekonomik komünler olmak üzere her alanda komünleşmeyi gerçekleştirdikleri oranda çıkış yapabilirler. Komünsüz çıkış olamaz. Tarihsel ve kültürel gelenekler ancak komünal yaşamla güncellikte yer tutup varlıklarını devam ettirebilirler. Gelenek taklit edilemez ama geleneğe dayanmadan da yaşanamaz. Ancak gelenek geleneğin inkârına ve taklidine dayanmayan güncel yaratıcı değerlerle beslendiğinde tarihsel-toplumsal yaşam hakiki anlamına kavuşur. Bunda ekonomik komünal gelenek başrolü oynar. Ekonomik komünler tüm ülkeler için gereklidir. İşsizliği ve toplumsal çözülüşü önlemenin yolu komünal çalışma dönemine geçiştir. Özellikle yenilenmiş komün zihniyeti ve örgütlenmesi temelinde tarıma ve köye dönüş en değerli DEVRİMCİ FAALİYETTİR. Gerçek devrimcilik, tarihsel varoluşumuzu gerçekleştiren komünal yaşamı, başta ekonomik alan olmak üzere tüm toplumsal alanlarda gerçekleştirmektir. Nasıl ki demokratik federalizm ve demokratik özerklik demokratik ulusun politik yaşam örgütlenmesi ve kurumlaşması ise, komünal ekonomik birlikler federasyonu da ekonomik yaşamın örgütlenmesi ve kurumsallaşmasıdır.

Komünal Ekonomik Birlikler Federasyonu yerel, ulusal ve bölgesel çapta Ortadoğu Demokratik Uluslar Birliği'nin ekonomik temelini ifade eder. Hegemonik güç çekirdeği İsrail'in Kibbutz adlı ekonomik birimlerinin komünal ekonomiye oldukça benzeyen birimler olması, komünal ekonominin üstünlüğünü kanıtlar. İsrail'in ulus-devlet hegemonyacılığı aşılmak isteniyorsa, ekonomik alanda komünal ekonomiye geçişin dışında başka yol yoktur. Ayrıca dünya kapitalist hegemonyasından ve onun her türlü tekelci sömürüsünden kurtuluşun yolu da eşitliğin, özgürlüğün ve demokrasinin maddi temeli olan yeni komünal ekonomiyi gerçekleştirmekten geçer.

Kürdistan'da halen zorbela da olsa ayakta durmaya çalışan komünal ekonomik gelenekler, ulus-devletin toplumu çökertmesiyle oluşan işsiz yığınlar, düşük ücret köleliğinden ve ırgatçılıktan ötürü yaşamın anlamını ve onurunu yitirenler için yenilenmiş komünal ekonomik yaşam tek kurtuluş yoludur. Tarihin ve toplumun komünle oluştuğu topraklar günümüzde kapitalist mo-

derniteye, onun ulus-devletçiliğine, endüstriyalist talanına ve azami kâr peşindeki yıkım faaliyetlerine karşı ancak demokratik modernitenin ve demokratik ulusun komünal ekonomisi ve ekolojik endüstrisiyle en büyük devrimlerini gerçekleştirebilir. Böylece eşit, özgür ve demokratik bir toplumda barış içinde, güvenlikli, onurlu ve güzel yaşanacak alanlar haline gelebilir.

c- Demokratik modernitenin üçüncü başta gelen çözüm unsuru, kapitalist endüstriyalizme karşı ekolojik endüstridir. Endüstriyalizm kapitalizmin azami kârı gerçekleştirmek için tekniği sınırsız kullanımı biçiminde tanımlanabilir. Azami kâr eğilimi nasıl devleti azami iktidar aracı olarak ulus-devlet biçiminde yeniden örgütlediyse, teknik donanımı da azami kâr amaçlı kullanmayı ifade eden endüstriyalizm biçiminde örgütledi. Endüstriyalizmin asıl tehlikesi, canlı ve duygulu bir dünyası olan toplumu mekanik aletler mezarlığına çevirmesi, toplumu robotlaştırmasıdır. Endüstriyalizme sınır konulmadan hiçbir toplum sağlıklı duygular dünyası halinde yaşamını sürdüremez. Toplumun makineleştirilmesi belli bir eşikten sonra toplumun yıkımına dönüşür. Kapitalizmin belki de savaştan daha tehlikeli olan yönü endüstriyalizmi azamileştirme eğiliminde olmasıdır. Daha şimdiden dünya doğal çevresinden kopuk kentlerin ve sanal aletlerin tutsağı haline gelmiş bulunmaktadır. Kentlerin kanser tarzı büyümesini mümkün kılan endüstriyalizmdir. Kentler canlı gezegenimizi yutan canavarlara dönüşmüşlerdir. Milyonluk, on milyonluk kentlerin hiçbir sosyal anlamı olmadığı ve bu tür kentlerin varlığı hiçbir ihtiyaçtan kaynaklanmadığı halde halen kanser tarzı büyümeleri hastalıktan başka anlam taşımaz.

Buna bağlı olarak sadece yol açtıkları kazalarla ulaşım araçlarının ortaya çıkardığı ölüm olayları savaş bilançolarını çoktan aşmıştır. Yol açtıkları gürültü, hava kirliliği ve insan fiziğini dumura uğratmaları itibariyle ulaşımda kolaylık sağlayan araçlar olmaktan çoktan çıkmışlardır. Endüstriyalizmin diğer başta gelen alanlarından biri olarak sanal, görsel ve yazınsal iletişim araçları, hakikatle bağlarını kopardıkları insanlığı sanal bir dünyanın bağımlısı yapmışlardır. Toplumla hakikat temelinde bağlarını yitiren birey yığınları toplumun atomize olmasını ifade eder. Çözülmüş ve toplum olmaktan çıkmış yığınlar ve savaş araçları endüstrisi insanlığı tüm çevresiyle yutacak boyutları çoktan aşmıştır. Ancak çevresiyle var olabilen bir canlı olarak insan, diğer çok sayıda çevresel canlıyla birlikte -Bitkiler ve ormanlar da buna dahildir- endüstriyalizm tarafından ekolojik anlamda da yutulmaktadır. Şüphesiz bütün dünya için yıkım araçlarına dönüşen endüstriyalizm tekniklerine ve onu mümkün kılan kapitalist moderniteye karşı demokratik modernitenin endüstriye yaklaşımı tamamen ekolojiktir. Ekolojik olmayan endüstri en az kapitalizm ve ulus-devlet kadar toplumu yıkım aracıdır. Demokratik modernitenin demokratik ulus ve komünal ekonomi unsurları pratikleşmek için elbette teknikten ve endüstriden yoksun kalamazlar. Tersine, bu modernite ve unsurları bilimin ve teknolojinin gelişimini ve endüstride kullanılmasını gerekli kılar. Endüstrinin toplum açısından asıl anlamı da burada ortaya çıkar. Endüstri bütünlük halinde toplumun varlığına, onun ahlaki ve politik yetkinliğine, demokratik ve

ekonomik gelişimine katkıda bulunduğu oranda değerlidir. Şüphesiz katkı eşiğini belirlemek, ahlaki ve politik yönetimin başta gelen görevidir.

Ortadoğu toplumları kapitalizmin endüstriyalizmi tarafından henüz metropol ülkelerde olduğu kadar bir yıkımı yaşamıyorlarsa da, merkezî uygarlık sisteminin binlerce yıllık çevreyi tahrip etme özellikleri ve ondan önceki neolitik toplumun yol açtığı bazı olumsuzluklar nedeniyle bu yönde uzun süreli bir yıkıma maruz kalmışlardır. Beş bin yılı aşan süre merkezî uygarlığa beşiklik etmesi yıkımın ileri boyutlarda gerçekleşmesine yol açmıştır. Ormansızlaşma çoktan ve çok ileri boyutlarda gerçekleşmiştir. Bir dönem bitkilerin ve hayvanların cenneti olan bölge şimdi cehennemine dönüşmektedir. Bölge ekolojik yaşama en çok ihtiyaç duyulan bir konumdadır. Tümüyle ekolojik bir endüstri bölgeyi yeniden eski verimliliğine kavuşturabilir.

Toplumsal sorunların şöyle bir özelliği vardır: Nerede sorunlar ağırlaşmışsa, orada çözüm yolları da o kadar olgunlaşmış demektir. Çözümsüz sorun düşünülemez. Sorunların geliştiği mekân ve zaman koşulları çözüm koşullarını da beraberinde taşır. Dünya genelinde olduğu gibi Ortadoğu'da da ekolojik çözüm ilkesi, en az siyasi devrimler kadar çözümleyici önem taşıyan bir konuma erişmiş bulunmaktadır. İsrail bu konuda da başarılı örnekler sunmaktadır. Bilim ve teknolojideki üstünlüğünü ekolojik endüstride kullanarak, çöllerde bile cennetimsi yaşam çevresini mümkün kılmaktadır. Tüm bölge ülkelerinde komün ekonomisiyle birlikte kullanılacak ekolojik endüstriler, toplumun en çok ihtiyaç duyduğu özgür, eşit, demokratik ve sürdürülebilir inşasını yeniden mümkün kılacaktır. Endüstriyalizm yerine ekolojik kalkınma gerçek ve öncelikli ihtiyaçtır. Gelişmiş Avrupa ülkeleri ekolojik olmayan endüstrilerini ekolojik endüstriyle ikame ederken, onların otomobil, tekstil ve turizm tedarikçisi olmak toplumsal sorunları ancak ağırlaştırabilir. Kapitalizm bu yolla da insanlığı yıkım unsurlarını küreselleştirmektedir. Demokratik modernitenin teknik altyapısı ekolojik olmak durumundadır. Endüstriyalizme ve endüstri inkârcılığına kaçmadan geliştirilecek bir komünal ekolojik ekonomi, demokratik modernitenin ve demokratik ulusal yaşamın bütünleyici ve sağlam gerçekleştirici gücü olacaktır.

Kapitalizmin, ulus-devletçiliğin ve endüstriyalizmin en az geliştiği bir ülke olarak Kürdistan, bu konumunu ekolojik ve komünal ekonomik inşa için en iyi şekilde değerlendirebilecek durumdadır. Bu yöndeki geri konumunu avantaja dönüştürebilir. Tüm insan yığınlarını, işsizlerini ekolojik ve komünal ekonomide örgütleyerek, eskinin cennet ülkesini demokratik uygarlık yolunda demokratik ulus olarak yeniden inşa edebilir. Bunun için yeter ki özgür ülkede ve demokratik toplumda yaşamanın onuru ve aşkı olsun!

G- ORTADOĞU'DA ZİHNİYET DEVRİMİ

Kapitalist modernite küresel çapta olduğu gibi Ortadoğu'ya da öncelikle hegemonik zihniyetle giriş yaptı. Oryantalizm denilen zihniyet hegemonyacılığı yüzyıllar öncesine dayanır. Belki de Greko-Romen kültür yayılmacılığına kadar uzanır. Ortaçağ Haçlı Seferleri ağırlıklı olarak zihniyet savaşlarıydı. Fakat asıl

düşünce fethi kapitalist modernitenin yükselişiyle gelişti. Unutmamak gerekir ki, Batı Avrupa'nın yükselişine yol açan temel öğe hakikat bilincindeki üstünlüktür. Doğu tecrübesini kendi somut koşullarına uyarlamanın bunda belirleyici payı vardır. Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma çağları Batı Avrupa'nın hakikat algısını dünya çapında üstün kıldı. Kendisini çözümlediği oranda dünyayı, özellikle Ortadoğu'yu da çözümledi. Kapitalizm yeni doğmakta olan birçok olumlu gelişmeyi sahiplendiği gibi, hakikat algısı üzerinde de tekel kurdu. 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde Avrupa hakikat algısı üzerinde çoktan tekelini kurmuştu. Ortadoğu'ya da hakikat algısındaki üstünlükle giriş yaptı. Öncelikle misyonerler bölgenin yeniden keşfini başlattılar. Daha sonra gezginler ve bilimsel araştırmacıların bölge hakkındaki algılamaları oryantalizm olarak bir düşünce ekolüne dönüştü. Oryantalizm Batı Avrupa uygarlığının zihniyet hegemonyası demektir. 19. yüzyıldan itibaren Doğu zihniyet bağımsızlığını giderek yitirdi. Oryantalist düşünceler egemen kılındı. Doğulu aydınlar ve elitler de oryantalist düşüncenin egemenliğine girdi. Milliyetçilik başta olmak üzere liberalizmin tüm düşünce versiyonları Doğu zihniyetini istila etti. Yeni İslâmcı ve diğer dinî düşünce hareketleri bile oryantalist kalıplar üzerinde gelişti.

20. yüzyılla birlikte gelişen ulus-devletçilik hareketleri özünde oryantalist düşüncenin ajan kurumları niteliğindeydi. Ulus-devlet kurucuları, çokça iddia ettikleri gibi bağımsızlıkçı düşünceye sahip değildiler, olamazlardı da. Sol düşünce de dahil, 20. yüzyılın bütün düşünce formları Ortadoğu'da oryantalizmin damgasını taşımaktaydı. Sosyal bilim adına bölgeye uyarlanan düşüncelere her ne kadar evrensel bilim hakikatleri dense de, özünde hepsi oryantalistti. Oryantalizm gücünü elbette eski zihniyet kalıplarına göre hakikate çok daha yakın olmasından almaktadır. Oryantalizmi eleştirenlerin düşüncelerindeki hakikat payı oryantalistlerinkine göre zayıf olduğu için başarılı olamıyorlardı. Aynı şey oryantalist iktidar elitleri için de söylenebilir. Oryantalist iktidar elitleri, örneğin Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi elitler güçlerini eski zihniyetlere göre daha güçlü olan oryantalist zihniyetlerinden alıyorlardı. Bu durum onların hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet dönemindeki iktidar savaşımından başarılı çıkmalarının temel nedenidir. Türk milliyetçiliğinin arkasındaki güç kaynağının Batı oryantalizmi olduğunu iyi bilmek gerekir. İktidar elitlerinin kıblelerini çoktan Mekke'den Paris'e doğru çevirmelerinin nedeni, oryantalist düşüncenin kendilerinde yol açtığı güçlenme ve başarıydı. Ulus-devlet inşalarıyla oryantalist düşünce zirveye yerleşti. Diğer tüm zihniyetler üzerinde tekel kurdu. Oryantalizm sadece ideolojik alanda değil, sanat alanında de tekelini kurdu. Geleneksel ahlâkı çözerek Batı'nın etik kalıplarının hâkimiyetine yol açtı.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünya genelinde olduğu gibi Ortadoğu'da da zihniyet tekelleri aşınmaya başladı. 1968'lerdeki kültürel devrim oryantalizm tekelinde gedikler açmaya başladı. Bu dönem liberal ideolojinin ve pozitivist bilimciliğin üstünlüğünü yitirmeye başladığı yıllardı. 1990'da reel sosyalizmin hızlanan çözülüşü, liberal pozitivist düşüncenin egemenliğini daha

da sarstı. Özellikle sosyal bilimcilik büyük yara aldı. Kapitalist modernitenin zihniyet tekeli ilk ciddi sarsıntıyı yaşadı. Postmodern denen birçok akım ortaya çıktı. Feminizm, ekoloji, kültüralizm ve yeni sol düşünce ekolleri gelişti. 1970'lerde derinleşen kapitalizmin yapısal bunalımı zihniyet bunalımıyla birlikte yaşandı. Bu gittikçe derinleşen bir bunalımdı. Eski düşünce tekeli bir daha kurulamazcasına yıkıldı. Liberal ideolojinin bir varyantı olan oryantalizm de bu yıkılıştan payını aldı. Doğu hakkındaki düşünce egemenliği parçalandı. Başta Gordon Childe, Samuel Krammer ve Andre Gunder Frank olmak üzere, Ortadoğu'nun merkezî uygarlık sistemi olarak rolünü açığa çıkaran çok sayıda düşünür düşünce devrimine önemli katkıda bulundu. Kapitalist modernitenin sınırlarını ve Doğu'nun merkezî uygarlık sistemlerine bağlı gelişimini ortaya koydukça gerçek bir düşünce Rönesans'ı yaşandı. Savunmalarda gittikçe derinleşen ve genişleyen halkalar halinde geliştirmeye çalıştığımız demokratik siyaset ve demokratik modernite hakkındaki düşüncelerimiz, farkında olmadan bu düşünce insanlarının düşüncelerini tamamlayıcı nitelikte oldu. Merkezî uygarlık sisteminin doğuşundan Batı Avrupa'da kapitalist modernitenin yükselişindeki rolüne kadar yapılan değerlendirmeler ana hatlarıyla doğruydu.

Liberal ve oryantalist zihniyete karşı tüm bu devrimci düşünce etkenlerinin birleşik etkisi, 1990'lardan itibaren hızlanan bir zihniyet devrimine yol açmıştı. Bu zihniyet devrimlerinin de sınırlı bir etkisi olmakla birlikte, savunmalarımın ağırlıklı yönü bağımsızca geliştirilen düşünce evrimi ve devrimi niteliğindeydi. Ortadoğu'da liberalizmin hem merkez hem de sağ ve sol mezheplerinin etkisinden kurtulmuş ve oryantalizmi aşmış zihniyet devrimi büyük önem taşır. Unutmamak gerekir ki, zihniyet devrimi yaşanmadan hiçbir kalıcı toplumsal devrim yaşanamaz. Savunmalarımın son beş ciltlik varyantı, Ortadoğu'da zihniyet devrimiyle neyi kastettiğimizi ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Tekrarlamak yerine pratikleştirmenin önemini vurgulamam gerekir. En değerli, yani hakikat payı çok güçlü olan düşünceler bile uygulanmadıkça anlam ifade etmezler. Bütün dünya yanlış veya hakikat payı zayıf olan düşüncede birleşse dahi, bir kişi bile temsil etse, hakikat payı daha üstün olan bir düşünceyi hepsine karşı başarıyla savunabilir ve sonuçta bu düşüncenin zaferini sağlayabilir. İnsanlık tarihi bunun örnekleriyle doludur. Buna yol açan, hakikatlerin her zaman galebe çalan gücüdür. Hakikati ifade eden düşünceler bastırılabilir, cezalandırılabilir ama asla yenilgiye uğratılamaz.

Başlangıçta hakikat payı çok sınırlı olan düşüncelerle pratiğe başlamıştım, başlamıştık. Dürüstçe pratiği geliştirdikçe düşüncedeki hakikat payını arttırdık. Hakikat payı artmış düşüncelerle pratiğe yöneldikçe daha başarılı pratiklerin yaşanması kaçınılmaz oldu. Çıkarılması gereken temel sonuç, daha büyük hakikatin ve bu hakikatlerin yol açtığı büyük yaşamsal eylemlerin gerektiğinde tek bir sözle başladığıdır. Söze dürüstçe bağlılık ve yaşamla bütünleştirme çabasından vazgeçilmedikçe hakikatin büyümesi ve toplumda kendini özgür yaşamın zaferi gibi sunması kaçınılmazdır. Toplumlar âdeta suya hasret topraklar gibi hakikate susamış olgulardır. Bu hasret giderildikçe toprağın yeşermesi gibi toplumlar da özgür ve demokratik yaşamla tanışırlar.

Kapitalist modernite ortaçağ boyunca kilisenin elinde tuttuğu zihniyet egemenliğini laiklik yanlısı üniversite kurumları vasıtasıyla kırdı. Üniversiteler üzerinde kurduğu tekelle Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma çağının bilimsel, felsefi ve sanatsal kazanımlarını kendisine mal etti. 19. yüzyıl bu bakımdan kapitalizmin bilim, felsefe ve sanat üzerindeki egemenliğinin kesinleştiği yüzyıldır. 20. yüzyılın sonlarında sistemin genel yapılanmasındaki bunalım ve çözülmelere uygun olarak, yaklaşık iki yüzyıl süren bu egemenliğin kendisinde de bunalım ve çözülmeler yaşandı. Felsefe uygulamalı bilimsel teknikler karşısında eski önemini yitirmiş, bilimin kendisi sayısı bilinmeyen araştırma tekniklerine dönüşmüş, sanat ise klasik çağdan sonra ekol değerini yitirerek yığın endüstrisi halinde kaba bir metaya indirgenmişti. Sonuçta kapitalizmin, ulus-devletçiliğin ve endüstriyalizmin basit çıkar araçları haline gelmişlerdi. Böylece esas işlevleri olan hakikati araştırma ve ifade etme yeteneklerini kaybetmişlerdi. Bilim, felsefe ve sanatın bunalımıyla kastedilen, bu hakikati araştırma ve ifade etme yeteneklerinin kaybıydı.

Ortadoğu'da benzer süreç, 12. yüzyılda İslâm medrese dogmatizminin felsefe, bilim ve sanat karşısında egemenlik kazanmasıyla yaşanmıştı. Batı'da bilim, felsefe ve sanatta yaşanan bunalım Ortadoğu'da oryantalizmin gözden düşmesiyle anlam buldu. Bu yönüyle olumlu bir gelişmeydi ama alternatif zihniyet devrimini gerçekleştiremediği için riskler taşımaktaydı. Bölgede Batı'nın hegemonik zihniyetine, sanat ve yaşam tarzına karşı sınırlı bazı gelişmeler ortaya çıkmasına rağmen, köklü bir devrim yaşanmamıştır. Her alanda olduğu gibi bu alanda da bunalım devam etmektedir. Ortadoğu bu bunalımın doğurduğu riskleri fırsata dönüştürebilir. Bunun için demokratik modernitenin demokratik ulus, komünal piyasa ekonomisi ve ekolojik endüstri unsurlarına ilham ve yön veren, kendi tarihsel ve kültürel temellerine uygun olan felsefe, bilim ve sanat devrimini gerçekleştirebilir. Diğer anlamda Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma çağlarını iç içe ve yoğunca yani devrimci tarzda gerçekleştirip yaşamsallaştırabilir. Bu doğrultuda Batı'yı taklit etmesine gerek yoktur. Evrensel kazanımlar paylaşılmakla birlikte, esas olan kendi mekânsal ve tarihsel yaratıcılığını sergilemek ve kendi öz devrimini gerçekleştirmektir.

Demokratik modernite kuram ve kavramlarına uygun olarak geliştirilen Kürdistan Devrimi'nin bir şansı da, kapitalist modernitenin yaşadığı zihniyet ve yaşam tarzındaki bunalım döneminde gerçekleşmekte oluşudur. Fransız ve Rus Devrimleri başta olmak üzere, 19. ve 20. yüzyıldaki devrimlerin büyük kısmı kapitalist modernitenin zihniyet ve yaşam tarzını aşamayan devrimlerdi. Soylu çabalarına ve alternatif olma hayallerine rağmen başarıları sınırlı oldu. Şüphesiz geriye değerli bir miras, halen yaşayan hakikat payı yüksek zihniyet kazanımları ve etik-estetik yaşam değerleri bırakmışlardır. Kürdistan Devrimi bu değerli zihniyet ve yaşam kazanımlarını kendi öz pratiğinde birleştirerek şansını çok iyi değerlendirebilir. Kapitalist modernitenin tuzak yüklü, hakikati yutan ve çılgın tüketim canavarları haline getirdiği bireyciliğe ve bireyciliği doğuran azami kârcılık, ulus-devletçilik ve endüstricilik unsurlarına karşı demokratik ulus, komünal ekonomi ve ekolojik endüstrinin iç içe inşa edilmesi-

nin toplumsal yaşam tarzına dönüştürülmesiyle gerçekleştirilecek demokratik ve sosyalist bireyi yaşamsallaştırabilir. Kendi zihniyet, etik, estetik devrimini alabildiğine derinleştirip bireye mal ederek Ortadoğu halklarına taşırabilir. Ortadoğu'nun her zaman bütünsellik ve evrensellik arz eden tarihsel kültürü-ne kendi öz devrimiyle önemli katkıda bulunabilir. Bunun için yaşamın kendi-sini ve her alanını bir okul olarak değerlendirebilir.

Her şeyini yitirmiş halklar ve bireylerin olumlu anlamda bir şansı da dev-rimsel değerleri, özgür, etik ve estetik yüklü yaşamları susamışçasına benim-semeleri ve özümsemeleridir. Varsın kapitalist modernitenin kusmukları bize bulaşmasın. İyi ki ya bulaşmamış ya da çok az bulaşmıştır. Daha görkemli olanı, kendi toplumsal doğamıza ve bireysel etkinliğimize uygun demokratik modernite değerlerini, onun demokratik ulus, komünal ekonomik ve ekolojik yaşam tarzını, bunun bilimini, felsefesini ve sanatını özgürce, eşitçe ve demok-ratikçe paylaşmak ve topluma mal etmektir.

SONUÇ

Kişisel bir savunmanın evrensel boyutlarla sunulması şaşırtıcı ve abartılı gelebilir. Savunmanın kanıtlamak istediği de yerelle evrenselin birbirinden kolayca ayırt edilemeyeceğidir. Kürtler gibi tamamen unutulmaya ve tarihin tozlu sayfalarına terk edilmeye çalışılan sönük bir olgudan yola çıkış serüvenimiz, bu olgudan kaynaklanan sorunun çözümünün ancak evrensel boyutlarda mümkün olabileceğini ortaya koymuştur. İnsanın kendisi evrensel bir varlıktır. Evrenle ilgili tüm sırların insanda saklı olması insanın evrensel bir varlık olmasından ileri gelmektedir. Bu, tekilin, yerelin ve anın değeri ve farkı yoktur demek değildir. Bilakis evrensellik tekillikle mümkündür. Evrensellik tüm tekillerin toplamıdır. Her tekilin evrenselde bir karşılığı vardır. Buna mukabil her tekilde de evrensel bir iz bulunmaktadır. Oluşum denen olaylar süreci tekille evrensel arasındaki diyalektik işleyiştir.

Felsefenin bu en temel ilkesine sıkça başvurmamızın nedeni, Kürtlerin inkârı ve imhayı en yoğun yaşayan tarihsel ve toplumsal olgulardan biri olmasıdır. Devletli uygarlık mantığındaki baskı ve sömürü tekeli tarih boyunca Kürtler üzerinde hiç eksik olmamıştır. Neolitik devrimi bütün görkemiyle yaşayan kabile toplumunun en eski mirasçısı olarak Kürtler bu insanlık çağına o denli çakılmıştır ki, neredeyse halen on beş bin yıl önceki yaşamın izlerini taşımaktadır. Diğer yandan çağın küresel hegemonik gücünün etkilerine kapılmaktan da geri kalmamaktadır. Birey olarak neyi yaşayacaktık? Toplumsal olmaktan çıkmak mümkün müydü? Yerel olmadan nasıl küresel olunacaktı? Yaşama henüz ilk adımlarımızı attığımızda Kürtlük bir zincir gibi ayaklarımızı bağlamıştı. Kürtlükten çıkmak belki bir çözüm gibi düşünülebilirdi. Ama ne pahasına? O zaman insanlıktan geriye bir şeyimiz kalır mıydı? Kürt sorunu herhangi bir ulusal sorun değildi, herhangi bir toplumsal sorun da değildi. Eğer Kürtlük denilen son derece silik bir sıfattan bahsediyorsak, onu marjinal boyutlarda yaşamaya mahkûm edilmiş bir nevi vahşiler gibiydik. Marjinal bir vahşi olarak yaşamak çok ağır bir cezadır. Savunma gittikçe derinleşen ve genişleyen bir kuyu gibi insanı kendine çektikçe ancak toplumsal gerçekliğimizi tanıyabiliyorduk. Bir yandan tarihin derinliklerinde kendimizi ararken, diğer yandan çağın, modernitenin kalan parçalarımızı da yutan hamlelerinde gerçekliğimizi tanımlamaya çalışıyorduk. Onurlu insan bireyi olmakta ısrar, hakikatimizi tüm yönleriyle keşfetmeyi bir görev olarak dayatıyordu. Böylesi bir görev Hegel'in meşhur "Gerçek Bütündür" belirlemesi bağlamında arayışa çıkaracaktı.

Kişisel yaşamım savunmamı, savunmam kişisel yaşamımı gerekçelendirir. Herkes gibi değil, sorunlu bir Kürt gibi yaşama zorunluluğu sorunlu Kürt olgusunun bir sonucudur. Liberalizmin tüm gücüyle gerçekleştirmek istediği topluma ve sorumsuz birey olma yaklaşımına karşı direnmek, toplum olarak ayakta kalmanın gereğidir. Öz savunma gücünden yoksun kılınan Kürt toplumundan kopmak nispeten kolaydır. Zaten sürece yayılmış toplumsal kırım mekanizması kolayca kopuşun bütün önkoşullarını çoktan hazırlamıştır. Eyvallah demeden Kürtlükten kopmak mümkündür. Savunmasız bir halkın sorgu-

lama gücünün olmayışı tüm bu vahim sonuçları doğurur. Kendiliğinden kopuşun bu denli kolay olduğu bir halkın modern toplumlara, ulus-devlet toplumlarına has bir biçimde vatanını, ekonomisini, özgür yaşamını ve kimliğini savunmasını beklemek nafile bir çaba olur. Emperyalizm ve sömürgecilik hep savunmasız toplum ve bireyler oluşturma peşindedir. Tüm gücüyle bunu gerçekleştirmeye çalışır. Kürtlerin durumu söz konusu olduğunda durum daha da vahim bir hal alır. Kürtler sadece toplumsal varlığını, vatanını ve özgürlüğünü savunamaz durumda bırakılmamışlar, aynı zamanda kendilerinden korkan, kaçan ve utanan bir konuma düşürülmüşlerdir.

Kürt olgusuna ve sorunsal haline ilişkin benzeri birçok niteleme yapılabilir. Sık sık kişisel yaşam öyküme başvurmamın nedeni de bu nitelemelere katkı sağlamayı amaçlamamdır. Fakat bu nitelikler gökten düşmedi, bizzat insan eliyle yaratıldı. Kimdi bu insanlar, hangi güçlerin insanlarıydı? Bu sorular ve sorunların yanıtı gerçekliğin bütünselliğini kanıtlayacaktı. Beni tutsak kılan elbette bu güçlerdi. Hepsi de maskeliydi. Hiçbiri olduğu gibi görünmüyor, göründüğü gibi de olamıyordu. Örtülü gerçekleri kavramak büyük ceht ister. Benim için yaşam macerasına cesaret etmek ve onu devam ettirmek, ilkel insanların ormanlarda geçen yaşamından belki de daha zordu. Çünkü bir toplumsal varlığı tasfiye etmeye hazırlanmış modern insanlar, hiçbir çağın canavarları ve vahşi insanlarıyla karşılaştırılamayacak kadar tehlikeli, planlı, örgütlü ve öldürmeyi sanat haline getirme ayrıcalığına sahip insanlardı.

Yaşamımı Kürtlükle, Kürtlüğü de yaşamımla özdeşleştirmeden hiçbir zaman gerçekçi bir toplumsallığı anlayamazdım. Tutarlı yaşamın vazgeçilmez ölçüsü toplumsal gerçeklikle ilintilidir. Kapitalist modernite tarihinde sosyal bilimlere yüklenen rol toplumsal gerçeklikten kopmanın meşru, hatta ilerleme yönünde bir gelişme olduğunu empoze etmesidir. Bilim adına toplumsallığa vurulan en önemli darbe budur. Kürtlük söz konusu olduğunda kopuş kurtuluşla özdeşleştirilir. Bizzat Kürtler kendiliklerinden kopuşu bir kurtuluş gerekçesi haline getirmişlerdir. Kendiliğe karşı hiçbir sorumluluğunun kalmadığını belirtmek rahatlık da sağlar. Bu eylemin karşılığı ise, aynı bireyler önlerine çıkan hangi kimliklerle birleşmişlerse, o kimliklerin gözükara savunucusu kesilmeleridir.

Tüm bu gerekçeler Kürt olgusunun tekilliğini doğru belirlemek içindir. Kürtlüğün tekilliğini doğru belirlemeden, evrensellikteki yerini de belirleyemeyiz. Kürt olgusunun prototiplerini tarihin derinliklerinde aramak, yerelliğini doğru kavramak içindir. Toplumsal olguların ancak tarihsel olarak kavranabileceğini bildiğimiz için bu araştırmayı yapıyoruz. Kaba da olsa, savunmanın büyük kısmı bu araştırmanın sonuçlarını sergilemektedir. Fakat Kürt'ü tekillik ve yerellikte ne kadar aramak durumunda kaldıysak, evrensellikte ne anlama geldiğini de kavrama zorunluluğu duyduk. Yerellik ve özgünlük tek başına hiç açıklayıcı olamıyordu. Tam veya yeterli bir açıklama ancak evrensellikteki konumunu çözümlediğimizde mümkün olabiliyordu. Böyle olunca da tarih boyunca tüm yerelliklere hükmeden evrensellikleri bizzat evrensel tarih olarak

araştırmaya giriştik. Uygarlık tarihi ve kapitalist modernite hakkındaki açıklamalar bu araştırmanın sonuçlarıydı.

Sadece olgu olarak araştırmak Kürtlüğü tanımlamak için yetmez. Bir de işin nasılı vardır. Kürtlük olgu olarak şekillendiğinden beri sorunluluğu en yoğun biçimde yaşama talihsizliğine uğramıştır. Jeopolitik koşullar sorunlu yaşamayı kader diye belletmiştir. Tüm tarih çağları boyunca bunun böyle olduğunu gördük. Söz konusu kapitalist modernite olunca, sorunlar tam bir soykırıma dönüşür. Artık varlığını koruyup koruyamayacağı, hatta var olup olmadığı sorunsallıkları tartışılmaya başlanır.

Olgusu ve sorunları böylesine tarihsel ve kapsamlı olan Kürtlüğü sahiplenmek, bir dağın yükünü omuzlamak gibi bir şeydir. PKK ve varyasyonlarını yükü omuzlama gereğiyle aracı kıldık. Toplumsal yükler kolay sırtlanmaz. Hele bu yükler soykırım kıskacındaysa, aracı ve kurtuluşçu çabaların sahiplerinin ne denli riskli yaşayacakları da anlaşılırdır. PKK ve türevleri hem sorunlu bir olgu olarak Kürt yerelliğini, hem de aynı sorunlu olgunun evrensellikteki karşılığının ne olduğunu hakikat olarak ifade etmektedir. Kendilerini Kürt hakikatinin başlıca sözcüsü ve eylemcisi olarak ilan etmektedirler. Artık Kürt olgusu ve hakikatinin ifadesi olarak PKK ve türevleri böylece diyalektik bir yolculuğa başlamış olmaktadır. Olgu-bilinç (hakikat) gerçeklik kazanınca, diyalektik oluşum dediğimiz süreç veya kurtuluş hareketinin kendisi ortaya çıkar.

PKK'nin söylem ve eylemini Kürt tikelinin, kimliğinin tanınması ve evrenselleşmesi biçiminde tanımlamak da mümkündür. Söylem ve eylem Kürt olgusunda yoğun kriz olarak yaşanan soruna çözüm ideası ve pratiği olarak anlam bulmaktadır. Kapitalist modernitenin hegemonik güç haline gelmesiyle toplumda büyüyen sorunsal olgulara benzer söylem ve eylem biçimleriyle karşılık verildi. Özellikle reel sosyalizm, sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş hareketleri bu nitelikte hareketlerdi. Kapitalist modernite bu üç eşitlikçi ve özgürlükçü kurtuluş hareketini kendi unsurları içinde eritmeyi başarmıştı. Sınırlı da olsa, PKK de bilimsel sosyalizmin bu üç türevinden etkilenmişti. Onların yaşadığı sorunları yaşaması beklenebilirdi. PKK'nin ideolojik, politik ve askeri olarak çözüm olanaklarını zorlarken karşılaştığı sorunların bir kısmı bu üç türevin karşılaştıkları ile benzerdi. PKK kendi ideolojik ve politik çizgisinden kaynaklanan bu tip sorunları demokratik moderniteye ilişkin kavram ve kuramlarla aşmaya çalıştı. Söz konusu olan, dünya çapında gözden düşen ve çözülen reel sosyalizmin, ulusalcılığın ve sosyal demokrasinin akıbetine uğramamak için gerekli ideolojik ve politik çıkışları gerçekleştirebilmekti. Kapitalist modernite unsurlarınca eritilmemek için alternatifinin geliştirilmesi kaçınılmazdı.

Kapitalist modernitenin üç temel unsuru olan azami kâr, ulus-devlet ve endüstriyalizme karşı demokratik ulus, komünal ekonomi ve ekolojik endüstri silahlarını öne süren demokratik modernite kuramı idealli bir çıkışı gerçekleştirdi. Modernite kavramı tartışılmadan kapitalizmden radikal bir kopuş gerçekleştirilemezdi. Başta bilimsel sosyalist ve anarşist eğilimler olmak üzere, anti-kapitalist geçinen birçok sol ve sağ ideolojik alternatif, kapitalizmi hegemonik modernite olarak çözümleyip aşamadığı için başarısız kalmıştı. Bu

durumda modernite tartışmasını geliştirmek ve farklı modernite kavram ve kuramlarına yeniden anlam kazandırmak mümkündü. Bizim geliştirmek istediğimiz demokratik modernite seçeneği bu farklı modernite paradigmalarından biriydi. Şüphesiz başka modernite arayışları da mümkündü. Demokratik modernite kuramının üstünlüğü, sorunlara iktidarcı ve devletçi perspektiften bakmamasıydı. Hem tarihte iktidar ve devlet eksenli geliştirilen uygarlık sistemleri, hem de tarihsel uygarlıkların çağımızdaki temsilcisi olan kapitalist modernite toplumsal sorunlara iktidar ve devlet perspektifli olarak yaklaşırlar. Hâlbuki iktidar ve devlet şiddet boyutuyla çözmek istedikleri sorunların bizzat kaynakları durumundadır. Şiddet örgütlenmesi olarak iktidar ve devlet ne denli büyük olur ve topluma müdahale ederse, sorunları da o denli geliştirir, büyütür ve çözümsüz kılar. Tarih boyunca yaşanan uygarlık ve modernite deneyimleri, bu yöndeki çabaların ne denli sorun üretme kabiliyetinde olduğunu sayısız örnekle kanıtlamıştır. Bu savunmada demokratik modernite kuramı temelinde iktidar ve devlet perspektifli sorun çözme modelleri eleştirilerek, iktidar ve devlet odaklı olmayan çözüm seçeneği üzerinde yoğunlaşıldı. Demokratik çözüm kavramı bu yoğunlaşmanın sonucu olarak geliştirildi.

Fakat demokratik çözüm kavramı liberalizmin geliştirdiği 'demokratikleşme ve insan hakları' kavramı ile ilgili olmayıp çok daha farklı bir gerçeği ifade eder. Sosyalizm ve birey haklarını yozlaştırmak isteyen liberalizm, demokratikleşme ve insan hakları kavramına sarılmıştır. Liberalizmin kendisi demokratik olmadığı halde demokratik kisveye bürünür. İnsan haklarını ortadan kaldıran sistemin ideolojisi olduğu halde, insan haklarının bir numaralı savunucusu kesilir. Demokratik modernite kuramı geliştirdiği demokratik çözüm ve insanın özgürlüğü ve eşitliğine ilişkin kavram ve kuramlarla liberalizmin maskesini düşürür ve bu yönlü saptırmalarını boşa çıkarır. Aynı şeyi ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına ilişkin olarak da gerçekleştirir. Kapitalist modernitenin ideolojisi olan liberalizm, ulusal sorunu doğuran bizzat sözcülüğünü yaptığı kapitalist sistem olduğu halde, çözüm olarak yine iktidarcı ve devletçi modeller önerip dayatır. Böylece azami kâr eğiliminin sermaye birikimini sürekli arttırması gibi, iktidarcı ve devletçi modeller de iktidarı ve devletleri sürekli çoğaltarak ulusal sorunları içinden çıkılmaz hale getirir. Bu modele göre devlet iktidarları sonsuz çoğaltılarak, her ulusal sorun ve azınlık sorunu çözülebilir. Sayıları iki yüzü aşkın mevcut resmi devletlerin yanına yerel organlarını ve yenilerini ekleyerek binlercesini oluşturmak çözüm demek oluyor. Hâlbuki bir nevi kurumsal sermaye birikimi olan iktidar ve ulus-devletler arttıkça baskı ve sömürü, dolayısıyla her tür toplumsal ve ulusal sorun da çoğalmış oluyor. Çağımızın iktidar ve devlet gerçeği bu değerlendirmeleri fazlasıyla doğrulamaktadır.

Demokratik modernite kuramı bu konuda da demokratik çözümün sonucu olarak demokratik ulus yaklaşımını geliştirdi. Demokratik ulus halkın iktidar ve devlete dayanmadan kendini bizzat uluslaştırmasıdır, bunun için gerekli olan politikleşmeyle gerçekleştirdiği uluslaşmadır. Sadece politikleşme değil, hiç devletleşmeden ve iktidarlaşmadan da öz savunma, ekonomik, hukuki,

sosyal, diplomatik ve kültürel özerklik kurumlarıyla uluslaşabileceğini, kendini demokratik ulus olarak inşa edebileceğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Kapitalist modernite kutsalına göre çağımız için tek bir devlet biçimi mümkün olabilir ve o da ulus-devlettir. Sanılanın aksine, liberalizmdeki ulus-devlet laik de değildir. Tersine, ortaçağa özgü teokratik devlet anlayışının ulusçuluk cilası çekilen modern biçimidir; Hegel'in deyişiyle Fransız Devrimi ile yeryüzüne inen tanrının somut halidir. Çok doğru bir yargılamadır Hegel'in bu yorumu. Ulus-devletin üstünü ne denli kazırsak, altından o denli ortaçağ ve ilkçağın tanrı putları hortlar. Ulus-devletin içyüzünü böyle kavramadıkça, hiçbir ulusal ve toplumsal sorunu ne kavrayabilir ne de çözebiliriz. Demokratik ulus çözümü, kapitalist modernitenin son dört yüz yıllık ulus-devletçilik savaşlarıyla kan deryasında boğduğu ve paramparça ettiği insan toplumlarının, etnik toplulukların ve çeşitli toplumsal kategorilerin en kansız, barışçıl, özgür ve adil ulusal sorun çözümüdür.

Kapitalist modernitenin azami kârın gerçekleştirilmesinde başvurduğu endüstriyalizm için de aynı değerlendirmeleri geliştirmek mümkündür. Endüstriyalizmin azami kârın gerçekleştirilmesindeki rolü çağımızın bütün toplumsal ve ulusal sorunlarının temelidir. Çevre sorunlarının biricik nedenidir. Sadece azami kâra ve sermaye birikimine hizmet eden endüstriyalizme bile gezegenimiz iki yüz yıl dayanamamıştır. Mevcut gidişiyle sermaye birikimini sürdürmek için birkaç gezegene daha ihtiyaç olacaktır. Gezegenimiz Dünya ise iflasla karşı karşıyadır. Demokratik modernite, komün ekonomisi ve ekolojik endüstri kavram ve kuramlarıyla kapitalist modernitenin azami kâr ve endüstriyalizm kuramına dayalı olarak geliştirilen yok edici çılgınlıklarına karşı toplumu ve bireyi en iyi savunan sistematik çözüm olanağıdır. Azami kârcılığı ve endüstriyalizmi de ulus-devlet gibi kutsallaştıran ve biricik hakikat olarak sunan liberal ekonomi-politik bilimciliğinin eleştirisi doğru yapıldığında, bunların çevresi ile birlikte toplumun yıkımını gerçekleştiren araçlar olduğu anlaşılır. Bilimsel sosyalizmin endüstriyalizmi hiç eleştirmemesi, azami kârcılığa karşı da ekonomik bir indirgemecilikle devlet ekonomisini alternatif olarak sunması hataydı. Bu bir nevi sol liberalizmdi; toplumsal sorunların çözümünü devlet iktidarına havale etmekti. Sonuçta reel sosyalizmin içten çözülüşü, devlet eliyle uygulanan ekonomi ve endüstriyalizmin de toplumsal sorunları çözen araçlar olmadıklarını açığa çıkardı.

Kapitalist modernitenin kendini hegemonik kılıp tek gerçek olarak dayatması ve meşru kılması bütün muhaliflerini etkisizleştirmede önemli rol oynadı. Tartışmalar modernite kapsamında geliştirilmek yerine, sadece sermaye birikimi boyutuyla sınırlandırıldı. Modernite ise çoğu unsurları ile birlikte benimsendi. Modernite yaklaşımları tüm muhaliflerin eritilmesinde belirleyici oldu. Reel sosyalizmin aşırı modernist yaklaşımı kendi kendisini tasfiye etmesinin esas nedeniydi. Demokratik modernite kuramı sadece kapitalizmin ekonomi-politiğini değil, tüm sistematiğini eleştirir. Hegemonik bir sistem olarak uygarlık tarihi ile ilişkisini, kent, sınıf ve devlet olgularında yol açtığı değişimleri, kendi modernitesini hangi unsurlar temelinde kurguladığını bir bütün

olarak eleştirip gerçekliğini açığa çıkarır. Kapitalist modernite bilim, felsefe ve sanat üzerinde kurduğu ideolojik hegemonyayla kendini sürekli meşrulaştırır. Bu temel zihniyet alanlarını içeriğinden boşaltıp araçsallaştırarak toplum üzerindeki yıkımını derinleştirir. Bilim, felsefe ve sanatı artık hakikati açıklamanın alanları olmaktan çıkarır. Tümüyle kapitalizmin hizmetine soktuğu araçlar olarak, rollerini sistemin meşrulaştırılması ve azami kârın sağlanmasıyla sınırlandırır; ortaçağ dünyasında olduğundan daha tehlikeli dogmalara boğar.

Demokratik modernitenin zihniyet alanlarına yönelik eleştirileri sadece bu alanlardaki dogmatizmi çözmekle sınırlı kalmaz. Bilim, felsefe ve sanatın toplumdaki rollerini layıkıyla oynayabilmelerinin yolunu da açar. Demokratik modernitenin kendisi de ancak kapitalist modernitenin bilimsel, felsefi ve sanatsal açıdan eleştirisi ile kuramlaşır; kendi kavramsal araçlarını geliştirir. Kapitalist modernitenin üniversite ve akademi dünyasındaki bunalımını özgür üniversite ve toplumun her alanına ilişkin akademik kurumların inşasıyla çözmeye çalışır. Sistemin ideolojik hegemonyası çözüldükçe, demokratik modernite zihniyetinin önü açılmış olur. Bu ise demokratik modernitenin yeniden inşasına yol açar.

Demokratik modernite kavram ve kuramlarıyla yeniden kurgulanan Kürdistan Devrimi pratik gelişmesini layıkıyla sürdürürse, sadece Kürt sorununun demokratik çözümünü gerçekleştirmekle kalmaz; devrimin yerel çözümü aynı zamanda evrensel çözümün en sağlam bileşkesi olur. Her devrim tüm geçmiş devrimlerin özeti olduğu gibi, aynı zamanda onları aşma anlamını da taşır. Kürdistan Devrimi potansiyeli ve boğuştuğu güçler kapsamında hem tarihle hem de moderniteyle hesaplaşmayı gerektirir. Bu devrim hesaplaşmasını bu doğrultuda başarıyla yaparsa, evrenselliğe en önemli katkıyı yapmış olur. Evrenselliğe giden yolda Ortadoğu durağı stratejiktir. Günümüzde dünya devrimi yeniden geliştirilecekse, tüm göstergeler bunun ancak Ortadoğu kültürü bağlamında geliştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Avrupa devrimlerinin yansıması olan Rusya, Uzakdoğu, Latin Amerika ve Afrika'daki devrimler hiçbir zaman kapitalist moderniteyi aşamadılar. Hatta çoğunlukla kapitalist modernitenin hizmetinde önemli roller oynadılar. 'Komünist Partilerin' önderliğindeki Rus ve Çin Devrimlerinin kapitalist modernitenin dünya çapında yayılmasındaki rolleri göz önüne getirildiğinde söylenmek istenenler daha iyi anlaşılır. Kapitalist modernite bağlamındaki dünya devrimlerinin uzantıları Ortadoğu'da başarılı olamadılar. Şüphesiz bölge kültürü bunda önemli rol oynadı. Modernite kültürü bölge kültürünü tümüyle fethedememektedir. Bu konuda güçlü bir kültürel direniş söz konusudur. Sadece İslâm kültürü ile direnilmiyor, İslâm kültürünü aşan bölge kültürü tüm tarih çağlarının mirasçısı olarak direniyor.

Direniş tek başına modern hegemonyayı yıkmaya ve alternatifini geliştirmeye yetmez. Karşı moderniteyi inşa etme ustalığını gerektirir. Kürdistan Devrimi bu konuda gerekli olan inşa görevine öncülük edebilir. Kürdistan'ın konumu her bakımdan buna uygundur. Öncelikle bölgenin üç büyük ulusunun ortasında yer almaktadır. Arap, Türk ve Fars ulusunca kuşatılmıştır. Za-

ten bu uluslar Kürdistan'ın birer parçasını kendi ulus-devletlerinin egemenliğinde bulundurmaktadır. Ayrıca Kürdistan ülke olarak da kendi içinde diğer kadim kültürler ve halkları barındırmaktadır. Başta Ermeniler ve Süryaniler olmak üzere Türkmen, Arap ve diğer birçok ulusal ve kültürel unsurlar Kürdistan'da az veya çok yerleşiktirler. Kürdistan tarih boyunca birçok din ve mezhebin de çıkış ve öz savunma merkezi konumundadır. Tarihin Homo Sapiens insan devrimi başta olmak üzere mezolitik, neolitik, antik kölecilik ve ortaçağ feodal devrimlerinin beşiği rolünü de oynamıştır. Günümüzde kapitalist modernitenin bir nevi 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın kaderi de Kürdistan'daki gelişmelerle belirlenebilecektir.

Tüm bu etkenleri göz önünde bulundurduğumuzda, demokratik modernite bağlamında gelişirse, Kürdistan Devriminin Ortadoğu'nun demokratik devrimine dönüşmemesi için fazla neden kalmadığını görürüz. Önünde engeller olsa bile gelişme kaçınılmazdır. Kürdistan'da Kürt sorununun demokratik ulus kapsamında çözülmesi Ortadoğu'daki ulus-devlet bunalımına ve yol açtığı çözümsüzlüklere karşı muazzam bir etkide bulunacaktır. Daha şimdiden Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki ulus-devletlerin yol açtığı bunalım, çatışma ve çıkmazların aşılmasında demokratik ulus çözümü dışında bir olasılık pek gözükmemektedir. Ulus-devletçilikte ısrar daha fazla sorun ve çatışma demektir. Velev ki başka ulus-devletler (örneğin Kürt ve Filistin ulus–devletçikleri) inşa edilmek istensin, bunlar çözümü geliştirmez, ancak var olan sorunlara ek sorunlar katabilir. Çözüm olarak sunulacak şey daha fazla kapitalizm ve endüstriyalizm ise, dünyanın her köşesinde görüldüğü gibi bu durum daha fazla kriz, işsizlik, çatışma, çevrenin yıkılması ve iklim düzensizliği demektir. Demokratik modernitenin sadece demokratik ulus unsurunda değil, komün ekonomisi ve ekolojik endüstri unsurlarında da yaşanacak bir Kürdistan Devrimi geçmiş devrimlerin mirası üzerinde yükselerek ve onları da aşarak, 21. yüzyıl devrimlerinin sağlam başlangıçlarından ve köşe taşlarından biri olabilir.

Ortadoğu toplumlarında yaşanan sorunların kaynağında daha fazla iktidar ve devlet yatmaktadır. Uygarlık tarihi boyunca sorun çözmek amacıyla ortaya çıkan her güç daha fazla güce ve devlet erkine sığınmaktan başka bir çare bulamadı. Tepedeki imparatordan ailedeki kocaya kadar her gücün sorunların çözümünde güç kullanması, iktidara gelme ve devlet olmanın sihirli değneği oldu. Batı uygarlığı bu geleneğin modern biçimlerini yarattı. Demokrasi cilasını çekerek iktidar ve devletin demokratikleştirilebileceğini sandı veya liberalizm bu sahtekârlığa başvurdu. Günümüz Ortadoğu'sunda temel sorunlar hâlâ iktidar ve devlet olma temelinde çözülmeye çalışılmaktadır. Örneğin Irak'ta bir ulus-devlet yerine üç veya daha fazla ulus-devletle, Filistin'de şimdiden üçe çıkmış devletle, Afganistan'da aşiret sayısı kadar devletçiklerle sorunlar çözümlenmeye çalışılmaktadır. Zaten yeterince yük teşkil eden iktidar ve devlet elitlerine yenilerini eklemek, daha fazla baskı ve sömürüden başka sonuç vermez. Bu da daha fazla toplumsal sorun ve çatışma demektir. Kürdistan Devrimi demokratik ulus çözümünü konfederal yönetimler ve demokratik otoritenin tesis edilmesiyle kurumsallaştırırsa, bu model Ortadoğu'nun binlerce yıllık

iktidar kördüğümlerini ve devletçilik hastalıklarını çözmede köklü dönüşümlere yol açabilir. Ortadoğu halkları ve kültürlerinin şiddetle ihtiyacını duyduğu şey demokratik otoritedir. Bunun dışında güç denemesine ve devlet erkine dayanan her çözüm hamlesi, şimdiye kadar denenen tüm örneklerde gözlemlendiği gibi, ağırlaşan sorunlar altında sürdürülmesi güç bir toplumsal yaşama yol açacaktır.

Ortadoğu'da yaşam adına sadece hastalık vardır. İçe kapanmacı ulus-devlet modeliyle sorunlar boşluğa bırakıldı. Batılı hegemonya kendini Ortadoğu'da kurumlaştırma gücünü göstermemekle birlikte, en azından minimalist ulus-devletlerle bölgeyi sistemine bağlamayı başardı. Gelinen aşama bu yöntemin iflasıdır. Kürdistan Devrimi'nin demokratik ulus boyutlarında üreteceği, inşa edeceği kurumlar bu geleneği tersine çevirebilir. Tarihte paylaşılan ortak kültürler temelinde Demokratik Uluslar Birliği'ni geliştirebilir. Ortadoğu kültürlerinin demokratik öğelerini küçümsememek gerekir. Halen güçlü olan kabile ve aşiret gelenekleriyle dinî ve mezhebi cemaat geleneği demokratik uluslaşmanın ilke ve kurumlarıyla bütünleştirilirse demokratikleşmenin gücüne dönüştürülebilir. Unutmamak gerekir ki, despotik iktidar ne denli geçerliyse, demokrasiye duyulan ihtiyaç da o denli gereklidir ve gerçekleşebilir. İktidarın güçlü olduğu her yerde demokrasinin büyük potansiyel gücü de vardır. Ortadoğu'nun mevcut ulus ve iktidar anlayışlarıyla yönetilemeyeceği fazlasıyla açığa çıkmıştır. Ulusal ve bölgesel sorunların çözümünde Demokratik Uluslar Birliği çatısı daha şimdiden ivedilikle kurulmayı gerektirmektedir. Tek başına hiçbir devletin giderek büyüyen sorunlarla baş edemeyeceği ortadayken, birlikten kaçmak iddiasızlık ve çözümsüzlükle özdeştir. Kürdistan'ın ulus-devletleşmesi Kürtler için devrimci bir gelişme olarak nitelenemez. Sadece ağır bölgesel sorunlara çok daha ağır bir sorun eklenmiş olur. Irak'ta denenen Kürt ulus-devleti ancak demokratik uluslaşmayla kuşatılır ve bu sürecin uzlaşmacı bir yedeği haline getirilirse, Kürdistan ve Ortadoğu çapında olumlu rol oynayabilir. Aksi halde İsrail-Filistin sorunsalından daha ağır sorunlara yol açması beklenebilir.

Demokratik ulus modelinin dayattığı çözüm ulus-devletlerin inkârını değil, onların demokratik anayasal çözüme bağlı olmasını gerektiriyor. Batı Avrupa'da iç içe geçmiş devlet-demokrasi izdivacı yegâne çözüm modeli değildir. Tersine, sorunları çok olan ve çözümünü erteleten bir modeldir. Ortadoğu'da denenmesi gereken model, devlet-ulusuyla demokratik ulusun varlığını ve özerkliğini esas alan demokratik anayasal çözümdür. Aksi halde ortaya çıkacak birlik modelleri rolleri bakımından İslâm Konferansı ve Arap Birliği (Bunlara Türki Devletler Konseyini de eklemek gerekir) gibi oluşumların ötesine geçmez. İçte demokratik anayasal sisteme bağlı ulusların (Buradaki ulus kavramı ile devlet-ulusuyla demokratik ulusun uzlaşmasından doğan üst ulus veya uluslar ulusu kastedilmektedir) kendi aralarında oluşturacakları Demokratik Uluslar Birliği şüphesiz büyük bir gelişme olacaktır. Sadece kalıcı barışın sağlanması değil, işsizlikten tümüyle kurtulmuş yığınların komünal ekonomi ve

ekolojik endüstrinin birlikteliğiyle ekonomik üretkenliği ve kültürel Rönesans'ı yaşaması anlamına da gelecektir.

Hiç kimse mevcut bilgi ve teknoloji çağında bölgedeki işsizliği, verimsiz ekonomiyi ve umut vermeyen kültürel yaşamı bir kader olarak göremez. Böyle görenler ideolojik körlük içinde olanlar veya sistemin ideolojik hegemonyasını yaşayanlardır. Ortadoğu ancak Demokratik Uluslar Birliği çatısı altında tarihte çok uzun sürmüş olan evrensel rolünü yeniden oynayabilir. Her zaman söylediğim gibi, Kürtler tıpkı uygarlığın şafak vaktinde oynadıkları rolün bir benzerini bu sefer demokratik uygarlık temelinde oynayabilirler. Kürdistan Devrimi'nin potansiyeli ve Kürt demokratik ulus çözümü bunun için gerekli olan her türlü gücü (entelektüel ve fiziki güç) fazlasıyla sunmaktadır. Kürdistan Devrimi her zamankinden daha fazla bir Ortadoğu Devrimi'dir. Kürt demokratik uluslaşması da Ortadoğu Demokratik Uluslar Birliği'dir.

O halde Kürdistan Devrimi'nin evrenselliğe giden yolu Ortadoğu Demokratik Uluslar Birliği'nden geçecektir. Kapitalist modernitenin ulus-devlet birimlerine dayalı birçok bölgesel birlik (Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika'daki ulus-devlet birlikleri) ve BM, kurulduklarından beri hiçbir küresel ve bölgesel soruna çözüm bulamamışlardır. Çünkü ulus-devletin bünyesel olarak yaşadığı çözümsüzlük, sorun geliştirme ve erteletme kapasitesi bu tür bölgesel birlikler ve BM birimleri için de fazlasıyla geçerlidir. Bu başarısız örneklerin yerine ulus-devlet birimlerini aşan birimlerle yeni birliklerin oluşturulması ertelenemez bir ihtiyaçtır. Bölgesel Demokratik Ulusal Birliklere ihtiyaç olduğu gibi, mevcut BM yerine ulus-devletleri aşan demokratik ulusal birimlerden oluşan Dünya Demokratik Uluslar Birliği'ne (DUB) de şiddetle ihtiyaç vardır. İster bölgesel ister küresel düşünelim, Demokratik Uluslar Birliği'nin sadece devlet birimlerinin değil, demokratik sivil toplum örgütlerinin de katıldığı bir birlik olması gerekir. Dünya barışı savaşın kaynağı olan ulus-devletlerle sağlanamaz. Aynı zamanda krizlerin kaynağı olan modernite kurumlarıyla kalkınma da sağlanamaz. Mevcut örnekler bu gerçeği fazlasıyla kanıtlamaktadır. Dünya barışı demokratik uluslardan geçtiği gibi, dünya halklarının çalışma hakkı ve temel ihtiyaçlarının giderilmesi de kapitalizmin çılgın kâr peşindeki finans tekellerinden değil, herkesin çalıştığı ve çalışmanın özgürlük sayıldığı komünal ve ekolojik ekonomi ve ekolojik sanayileşme birliklerinden geçer.

Kapitalist modernitenin sadece ekonomik, sosyal ve politik bunalımını yapısal olarak yaşamıyoruz; beraberinde köklü bir hakikat bunalımını da yaşıyoruz. İnsanlığın gelişmesi hep hakikat algısındaki gelişmelerle birlikte olmuştur. Hakikat algısını sanallaştıran kapitalizm, insanlık tarihinde en kötü, çirkin ve yanlış yaşamın yolunu açmıştır. Yanlış yaşam yolunda DOĞRU yaşanmaz. Kötü ve çirkin yaşam yolunda da İYİ ve GÜZEL yaşanmaz. Yaşam için krizler ve savaşlardan da daha ağır bir felaket, hakikat algısından köklü kopuşlara yol açan sanal yaşam kutularına kölece bağlanmadır; çoktan çizilmiş yanlış, çirkin ve kötü yolda yaşamadır. Genelde modernite, özelde demokratik modernite tartışmaları hakikat algımızı yeniden geliştirebilir. Yanlış, çirkin ve kötü yollarda heba olan yaşamlardan kopup doğru, güzel ve iyi yaşam yollarına yöne-

lebiliriz. Bunun için demokratik modernitenin zihniyet devrimiyle, toplumsallaşan felsefe, sanat ve bilim yoluyla hakikat algımızı güçlendirip doğru, iyi ve güzel yaşamı gerçekleştirebiliriz.

SONSÖZ

Bir insanın yaşamında yaşadığı gerçekliklerin hakikatine varmaktan daha değerli bir şey olamaz. Hakikat arayışı en değerli insan faaliyetidir. Özetlemek gerekirse insan, hakikati mümkün kılan varlıktır.

Yaşam serüvenine başladığımda müthiş donanımsızdım. Çözülmüş bir toplumun çözülen ve güçlükle ayakta durabilen bir ailesinde doğan bir çocuk olarak büyümek çok zordur. Zorluğun temelinde de ailenin kendi doğrularını çoktan yitirmesi ve çocuğa verebilecek pek bir şeyinin kalmamış olması yatar. Geriye hükümranların sınırsız yalanlarına açık hale getirilmiş boş bir zihniyet dünyası kalır. Yalanlara karşı koyacak güçten yoksun bu zihniyetler âdeta başa beladır. Sömürge veya sömürgeden öte toplumlarda, belli bir aşamadan sonra yalanlara ya zorla dahil edilmek ya da ikna edilerek kanmak kaçınılmazdır. Hükümranlık dünyasının bu konuda son derece gelişmiş deneyimleri vardır. Yalanı nerede durduracaklarını, kendi yalanlarının nasıl etkili olacağını iyi bilirler. Bu eşikler aşılırsa devrim denen süreç başlamış demektir. Böyle istisnalar her zaman olur.

Eşik meşik, dur durak nedir bilmeyenlerdendim.

Yaşam koşuşturmacası beni er geç toplumsal hakikatlerle yüzleştirecekti. Savunmanın yaşam öykümle ilgili kısımlarında, toplumsal hakikatlerle nasıl karşılaştığım çok sınırlı da olsa dönemler itibariyle anlatılmaktadır. İdeolojik ve bilimsel çabalarla hakikat avcılığını nasıl yürüttüğümü de sunmaya çalıştım. Tüm bu açıklamaları kime karşı yaptım? İnsani ve toplumsal kimliğimi inkâr edenlere, imha peşinde koşanlara, suçlu muamelesi yapıp ağır cezalara uğratanlara karşı yapıyorum. Bir de sistemin adaletini bireylerine uygulamaktan sorumlu olanlara karşı yapıyorum; ABD'ye, AB'ye, TC'ye ve işbirlikçilerine karşı yapıyorum.

Açık hava zindanındaki mücadelemde müthiş söylem ve eylemde bulunurken, hakikat algısına fazla fırsat bulamıyordum. Kapalı zindan koşulları büyük sorunları olanlar için yaman bir öğreticidir. Bu nedenle kapalı zindanlar söylem ve eylemin mücadele alanları olmaktan çok, büyük sorunları olup da altında ezilmeyenler için, hakikat algısı ve mücadelesinin güçlü ve başarılı geçtiği yerlerdir. Büyük davaları olanlar için zindan ancak keşfi uğruna her gün mücadele ettikçe hakikatlerin kazanılacağı bir alan anlamını taşır. Zamanın anları hakikat kazanımlarıyla dolu geçtikçe zindandaki yaşam da katlanmaya değer olur.

İmralı'ya getirilişim hegemonik sistemin, ABD ve AB'nin önderlik ettiği kapitalist modernite sisteminin gücüyle gerçekleştirildi. Daha da önemlisi, meşru güçlerini ve hukuki yolları kullanarak değil, meşru olmayan ve hukuk dışı bir yolla, sistemin ortak askeri örgütü NATO'nun gayri nizami ve yasadışı çalışan örgütü Gladio'nun büyük bir operasyonuyla İmralı'ya getirildim. Görünüşte

TC güvenlik güçleri başarılı bir operasyonla beni etkisizleştirip Adaya getirmişlerdi. Dünyaya böylesi bir görünümün yansıtılması planlanmıştı. Türkiye'ye getiriliş tarihim 15 Şubat'tı. Bu tarih, 15 Şubat 1925 tarihi Şeyh Sait'e yönelik komplonun başlangıç günüydü. Tiyatroluk bir Ada Mahkemesindeki yargılamadan sonra, 29 Haziran 1999'da hakkımda idam kararı verildi. 29 Haziran da Şeyh Sait ve bir grup arkadaşının idam edildiği gündü.

Belli ki yetmiş beş yıldır (1999 yılı itibariyle) Kürtler üzerindeki büyük inkâr ve imha operasyonları aralıksız sürdürülmekteydi. AB Konseyi ve ABD ile idam cezası ile gözdağı verme üzerinde uzlaşılmıştı. Ama AİHM yoluyla infazı engelleme ve şahsımda kontrolleri dışındaki devrimci hareketin, Kürdistan Özgürlük Mücadelesi'nin ve PKK'nin tasfiyesi amacıyla yararlanma, üzerinde uzlaştıkları asıl ortak politikaydı. Bunu büyük bir gizlilik içinde yapıyorlardı. 'Teröristle mücadele'de meşru yolların çiğnenmesi hususunda da anlaşmışlardı. AİHM'nin göstermelik bir organ olarak kullanılmak istenmesi benim için büyük bir savunma olanağına dönüştürülebilirdi. Öyle yapmaya çalıştım. Bu amaçla peş peşe savunmalar geliştirdim. Eldeki bu son savunmayla peşinden koştuğum hakikatlerin büyük kısmına ulaştığımı beyan etmek istedim. Ana hatlarıyla da kalsa ortaya serdiklerimin insanlığa, halkımıza ve öncülük mücadelemize ilişkin hakikatleri sunduğu kanısındayım.

Yaptığım savunmayla hukuki bir kazanım elde etme beklentisi içinde değilim. AİHM başlangıçta komployu gizlemekle sistemin emirlerine göre hareket ettiğini ortaya koymuştu. Burjuva hukuku ölçülerinde bile olsa adaletin tecelli etmeyeceği ilk kararlarında anlaşılmıştı. Fakat yapacağım savunmanın siyasi sonuçları çok önemliydi. Bu alana ilişkin sadece beklenti içinde olmadım; büyük söylem ve eylem gücümü de çok sınırlı ve kuşkulu karşılanabilecek yollarla denemeye çalıştım. Dolayısıyla hem hakikat hem de siyaset yolunda geçen on iki yıllık kapalı zindan pratiğini zihnin ve iradenin özgürlüğüne dönüştürmeyi başardım. Benim ve varlık ve özgürlük mücadelesi veren halkım için önemli olan buydu. Gelinen aşama komplocuların çok kapsamlı olan planları açısından başarılı sayılmaz. Belki de Kürtler ve Kürt sorunu konusunda ilk defa yaklaşık seksen beş yıldır yürütülen inkâr ve imha politikasından (örtülü kültürel soykırım süreci) dönüş yapma gereği duyulmaktadır. Bu önemli bir gelişmedir. İmralı süreci devlet iradesinin bu yönlü dönüşümünde önemli rol oynadı.

Abartmaksızın diyebilirim ki, bana yönelik komplo Birinci Dünya Savaşına gidişte Avusturya Veliahdının bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesinin oynadığı rolden çok daha fazla rol yüklenmiş bir içeriğe ve amaçlara sahiptir. Komplo ile bağlantılı olarak geliştirilen Ortadoğu'ya yönelik ABD ve müttefiklerinin işgalleri için 'Üçüncü Dünya Savaşı' demek belki abartılı kaçabilir. Fakat yol açtığı gelişmeler ve sonuçları itibariyle rahatlıkla 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın en yoğun ve sonuç alıcı aşamalarından biri olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda değerlendirirsek bana yönelik harekâtı gerçek anlamına kavuşturabiliriz. 'Birinci Dünya Savaşının Sırbistan'ına karşılık 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın Kürdistan'ı diyebiliriz. Kürdistan jeopolitik ve jeostratejik açıdan Orta-

doğu kaynaklı 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın başlatılışında, geliştirilmesinde ve sonuç alınmasında merkezî alan konumundadır. Napolyon'un 1798'de Mısır üzerinden geliştirmek istediği işgal için Kürdistan ve Ermenistan'ın stratejik öneminden bahsetmesi bu gerçeğin çok erken kavrandığını göstermektedir. Napolyon sonrası bölge üzerinde işgalini geliştirmek isteyen İngiliz İmparatorluğu'nun attığı ilk adımlardan birinin 1800'lerin başında Güney Kürdistan'da Süleymaniye üzerinden atıldığını bilmekteyiz. Bunun sonucu olarak modern ilk Kürt isyanı Süleymaniye'de Baban aşiretinden Abdurrahman Paşa önderliğinde başlatılmıştı. İngilizler Ortadoğu'yu işgal etmek ve her türlü etkinliği sağlamak bakımından Kürdistan'ın stratejik önemini en iyi bilen güç konumundaydılar. Gerek Osmanlı ve İran İmparatorluklarına, gerekse Ermeniler ve Süryanilere ilişkin politikalarında Kürtlerin rolünü tamamen stratejik maksatları için amansızca kullanmaktan çekinmemişlerdir. Amaçları için kullandıkları güçlerin hepsi kaybetmiştir. Ama en çok ve trajik olarak kaybeden güçlerin başında Kürtler gelmektedir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'da gelişen işgallerin başını İngiltere çekmekteydi. İşgal ve etkinlik açısından Kürdistan ve Kürtler yine stratejik önemini korumaktaydı. İngiltere'nin 1920'lerdeki Kürdistan ve Kürt politikası İran'ın güneyi üzerinde denetimini güçlendirmek, Irak'taki kukla Arap yönetimini kendine bağımlı kılmak, en önemlisi de kendisine kafa tutan Mustafa Kemal önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni minimalist bir çizgide (içe kapanmacı, Ortadoğu'da genişlemeci olmayan, Osmanlıların eskiden hükmettikleri alanlardan ve Güney Kürdistan'dan uzak tutma çizgisi) tutmak için oluşturulup uygulandı. Kürtlere yönelik bu politika TC kapsamında günümüze kadar uygulandı. 1920'lerden sonra Türk egemenlerinin Ortadoğu üzerindeki geleneksel hâkimiyet emellerinin önüne geçmek için de ustalıklı bir minimalist cumhuriyet projesi hayata geçirildi. İngiltere, İsrail ve ABD hegemonyası için gerekli altyapının ilk harcı Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumu çerçevesinde atıldı. Türkiye Cumhuriyeti Türk bürokratik burjuvalarıyla Yahudi ve İngiliz burjuvazisinin Anadolu ve Mezopotamya toprakları üzerinde uzlaşmaları sonucunda oluşturuldu. Uzlaşmada her üç ortak da eşit güçte hareket etti. Cumhuriyet'in temelindeki bu üçlü uzlaşmayı kavramadan daha sonraki gelişmeleri çözümleyemeyiz. 1926'da Musul-Kerkük'ün İngilizlere bırakılması, 1938'de Hatay'ın alınması, 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası, 1980 askeri darbe rejimi, 1993'te Turgut Özal'ın öldürülüşü, 1997-1998'de postmodern darbe süreci, 2002'de Bülent Ecevit Kabinesinin düşürülüşü ve AKP'nin iktidara getirilişi bu üçlü koalisyonun sonucu olarak düşünülürse, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki önemli gelişmeler daha doğru anlaşılır.

Bu kısa tarihî hatırlatmamın nedeni, bana uygulanan komplonun Türkiye Cumhuriyeti'ne biçilen rolün sarsılmasıyla olan bağlantısından kaynaklandığını belirtmektir. Rolü, işlevi, içeriği ve Ortadoğu'daki konumu katı anti-İslâm, anti-Kürt ve anti-komünist temelde programlanmış minimalist bu Cumhuriyet'i kim sarsar ve çizgisinden saptırırsa düşman bellenecek ve imhasından çekinilmeyecektir. Kim bu programı aşarsa ezilecektir. Kürt direncinin kırıl-

ması, muhalefetin tasfiyesi, NATO'ya girilmesi, Gladio'nun darbelerle inisiyatifi eline alması, idamlar, suikastlar ve devrimci harekete yönelik provokasyonlar bu program gereği gerçekleştirilmiştir. 15 Ağustos 1984 Hamlesiyle bu program gerçeğiyle daha derinliğine karşılaştık. PKK'nin 1985'te Almanya tarafından başlatılan anti-terör kampanyasının hedefi yapılması, 1990'ların başlarında Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in "PKK ve Kürt Hareketini ezmek için Londra bize yeşil ışık yaktı" demesi, Turgut Özal'ın Kürt-Türk ilişkilerini barış içinde adilce yeniden düzenlemeye niyet etmesiyle birlikte tasfiye edilmesi, 1993 sonrasında Kürtlere yönelik olarak geliştirilen topyekûn imha seferleri, Güneyli Kürt örgütleriyle ortaklaşa operasyonlar düzenlenmesi, Necmettin Erbakan'ın başbakanlıktan düşürülmesi, Genelkurmay Başkanlığı'nı devralması beklenen Hüseyin Kıvrıkoğlu'na suikast düzenlenmesi, 1998'de bana yönelik komplo sürecinin yeni bir aşamasının fiilen başlatılması, Gladio inisiyatifinde bu program (üçlü koalisyonun oluşturduğu minimalist Cumhuriyet) doğrultusunda PKK'nin ve benim payıma düşen uygulamalardır.

Avrupa'ya ilk çıktığımda beni hemen 'persona non grata' (istenmeyen kişi) ilan eden İngiltere yine bu programın gereğini yapmaktaydı. ABD Başkanı Clinton'ın Özel Danışmanı Galtieri'nin benim özel olarak Başkan Clinton'ın emriyle derdest edildiğimi açıklaması, Avrupa hava sahasının bindiğim uçağa kapatılması, İsrail'in beni Moskova'dan Kenya'ya kadar yoğun biçimde takip etmesi, İmralı'da karşılaştığım birçok uygulama hep aynı program kapsamında gerçekleştirildi. İmralı'daki yargılanma mizanseni, tecrit koşulları, idam cezasıyla verilen gözdağı, psikolojik savaşlar ve AİHM'nin komployu meşru kabul etmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçek kurucuları ve koruyucularının kimler olduklarını gittikçe netleşen biçimde gösterdi. Dile getirdiğim bu yakın tarihsel gerçekler bazıları için belki tatmin edici olmayabilir. Dolayısıyla savunmanın bütünlüğüne biraz daha ışık tutması için, komploya yol açan nedenleri, çıkarları sarsılan güçleri ve yol açılan gelişmeleri bazı yönleriyle detaylandırmak daha da kanıtlayıcı ve öğretici olacaktır.

PKK'nin ortaya çıkışı İngiltere'nin son iki yüz yılda geliştirdiği Kürdistan ve Kürtlerle ilgili projeye aykırı düşmekteydi. Aykırılık ideolojik, politik ve stratejik birçok alanı ilgilendiriyordu. Bu projenin temelinde Kürdistan ve Kürtlerle oynayarak, stratejik coğrafyasının yanı başında hizaya getirmek istediği Türk, Arap ve Fars egemen güçlerini dilediği şekilde yeniden dizayn etme politikası yatmaktaydı. Kürdistan'ın ve Kürtlerin bu üç komşusunun egemenleri tarafından çoktan etkisizleştirilmiş olması ve asi tabiatları, bu proje ve politikalar için konumlarını son derece elverişli kılmaktaydı. Ayrıca aynı coğrafyada 19. yüzyıldan itibaren Ermeniler, Süryaniler ve Yahudiler için bağımsız birer yurt kurma projesi de adım adım geliştirilmekteydi. Bu üç milliyet için de birer projenin geliştirilmesi İngiltere İmparatorluğu'nu yakından ilgilendirmekteydi. Her ne kadar Sevr Anlaşmasıyla Kürtler için de bir yurt kurulması projesi geliştirilmek istenmişse de, bu içten bir talep değildi. Bir nevi sus payıydı. Kürdistan böylelikle tam bir satranç tahtası haline getirilmiş, Kürtler de piyon rolüne layık görülmüştü. Acımasız ama gerçek bir oyun kurgulanmıştı. M.

Kemal'in dışta Fransızlar ve Ruslarla, içte Kürtlerle kurduğu ulusal kurtuluşçu ittifak İngiliz projesine önemli darbe vurmuştu. Fakat İngiltere yılmadı. Daha 1921'de M. Kemal yönetimiyle kurduğu ilişkilerle kendisine yön değişikliği yaptırmada zorluk çekmedi. Jön Türk Hareketinde öncü rol oynayan Sabetaycı Yahudilerle kendi yanlısı Siyonist Yahudileri yeni Cumhuriyet projesinde değerlendirdi. Bahsettiğimiz bu üçlü koalisyonla Cumhuriyet tahakkuk ettirildi. Ulusal Kurtuluş ittifakından kökten farklı bir rejim altında Cumhuriyet yeniden dizayn edilmişti. Böylelikle Ortadoğu'ya özgü hegemonik politikası minimalist Cumhuriyetle sağlam bir dayanağa kavuşturuldu. Devrimde karşıdevrim dediğimiz türden bir gelişme böyle olmuştu.

Cumhuriyet'i kendine dayanak yapan İngilizlerle işbirliği içindeki Yahudilerin Kürdistan'da yurt arama çabası yerini Filistin'de bir yurt kurma projesine bırakmıştı. Bolşeviklerin himayesinde Küçük Ermenistan'ın kurulması, Anadolu Ermenilerinin tasfiyesi ve Mezopotamya'daki Süryanilerin aynı akıbete uğraması İngiltere'nin Kürtler ve Kürdistan politikasında kısmi değişiklikler yapmasına yol açtı. İngiltere Musul-Kerkük'ü, yani bugünkü Irak Kürdistan'ını alma karşılığında, Kuzey Kürdistan'ı tümüyle yeni Cumhuriyet rejiminin insafına terk etti. Kürdistan ve Kürtler için bu stratejik ve ölümcül bir gelişmeydi. Rejim de bunun karşılığında sadece Musul-Kerkük'ü vermekle yetinmiyor, korunması karşılığında sonuna kadar bağlılık ve birlik içinde kalmayı vaat ediyordu. Buna ilişkin olguları tek tek yeniden sıralamaya gerek yoktur. Mühim olan, bu ittifaktan ölü Kürdistan ve öldürülmesi gereken Kürtler politikasının çıkmasıydı. NATO'ya girişle birlikte bu politikanın sorumluluğu ABD ve diğer müttefiklerle paylaşıldı. Bu ittifakın ümmetçi Türklerle emekçi Türk özgürlük ve eşitlik hareketlerini de hedeflediğini belirtmeye gerek yoktur.

Açık ki, bu kadar anti'den sonra rejimi nitelemek zor değildir. PKK ortaya çıkarken bu statüden habersizdi. Genelde sol muhalif güçler içinde küçük bir grup olarak 1980'lere kadar özel bir dikkat çekmemişti. Sadece Gladio denetiminde olduğu tahmin edilen KDP kaynaklı bazı provokasyon örgütleri özel olarak yönelim geliştiriyorlardı. Muhtemelen KDP milliyetçilik bağlamında Kürdistan üzerinde kendini sorumlu gördüğünden, başka hareketlere sınırlama getirmek istiyordu. 12 Eylül askeri darbesinden beklenen, içteki gelişmelere ilişkin olarak Kürt-Türk, sağ-sol, Alevi-Sünni ayrımı yapmadan, kontrolü dışında olan tüm güçleri tasfiye etmekti. NATO Gladiosu'nun Türkiye kapsamında da 1960'lardan itibaren yoğunlaşan denetimi 12 Eylül 1980 darbesiyle zirve yapmıştı. Dolayısıyla tasfiye planının arkasında tüm ittifak güçleri vardı. Böylelikle kuruluşundan itibaren Cumhuriyet'e biçilen rol, ufak değişikliklerle esas olarak devam etmekteydi.

15 Ağustos 1984 Hamlesi hiç hesapta yoktu. Benim daha 1979'da Ortadoğu'nun sistem karşıtı sıcak alanına gidişimin sonuçları tahmin edilemezdi. Sovyetler Birliği ile yaşanan son hegemonik hesaplaşmalar Kürdistan'da Özgürlük Hareketi'ni geliştirmek için elverişli bir ortam yaratmıştı. Bunu değerlendirmem zor olmadı. Gecikmeli ve yetersiz de olsa 15 Ağustos Hamlesi başladığında, ben dahil hiç kimse sonuçlarını kestiremezdi. Zaten bu mümkün de

değildi. Çünkü günlük müdahaleler her an yeni gelişmelere yol açıyordu. Hamle ilk yılını doldurduğunda, iddia edilenin aksine, NATO 5. maddeyi ilk defa Almanya üzerinden başlattığı saldırıyla kullandı. Ama bu uygulama resmi ve meşru çerçevede değil, gayri resmi ve meşru olmayan Gladio tarafından geliştirildi. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri (Daha öncesi de var) Türkiye'nin politik yaşamı üzerindeki etkilerini hiç yitirmeyen hegemonik güçler, 1950'lerden sonra Türkiye'nin NATO'ya girişiyle birlikte, bu etkilerini çok daha güçlendirdiler.

Ayrıca önce Proto-İsrail rolünü oynayan Cumhuriyet, İsrail'in resmen kuruluşundan sonra bölgedeki tek izdivacı oldu. İlişkileri ittifaktan da öte gayri meşru evlilik düzeyindeydi. Ortaklığın biçimleri değişiyor, özü değişmiyordu. Hegemonik güçlerin 1945'ler sonrası Kürt politikası (İngilizlerin yerini ABD alıyordu. Ama hep stratejik ittifak halinde kaldılar) Irak Kürdistan'ını önce otonomi, sonra küçük bir ulus-devlet olarak inşa etmekti. Diğer Kürdistan parçalarındaki Kürtleri işbirlikçileri olan Fars, Arap ve Türk ulus-devletçiliklerin inkâr ve imha politikalarına terk etmişlerdi. Irak Kürt Hareketi esas olarak 19. yüzyıldan beri Kürtlere ilişkin çizilen rolün gerekleri için yeterliydi. Bu hareket üzerinden hem İran ve Türkiye'den, hem de Irak ve Suriye'den beklentilerini hissettirebiliyorlardı. Dolayısıyla ayakta tutmak için var güçleriyle destekliyorlardı. İsrail de benzer amaçlarla bu hareketin arkasındaydı. Çıkarları gereği bazen ihanet etmekten de geri kalmıyorlardı. Bu temelde diğer parçalardaki Kürtlere ölü muamelesi yapmak sistemin çıkar mantığı açısından anlaşılırdır.

1984'ten itibaren tırmandırılan Kürt Özgürlük Hareketi, son iki yüz yıldır geliştirilen bu Kürt politikasını iyice sarsmış oluyordu. Bu tarihten sonra Gladio güdümünde bir kontrgerilla savaşı başlatılıyordu. KDP de bu süreçte en azından denetim altında kullanılıyor, bazen de bizzat kontrgerilla gücü olarak hareket ediyordu. JİTEM denilen kuruluşun Gladio'nun harekete geçtiği 1985'lerden sonra kurulması tesadüf değildi. JİTEM Gladio'nun kirli savaş koluydu. Bu oluşumun geleneksel Türk ordusunu tehdit edecek denli güçlendirilmesi Gladio olmaksızın düşünülemezdi. Yeni Kürt Özgürlük Hareketi ve öncü gücü PKK'nin tasfiyesi gün geçtikçe daha çok gündeme oturdu. Tasfiye edilmemesi halinde hegemonik sistemin son iki yüz yıllık plan, proje ve ulus-devlet uygulamaları büyük darbe alabilir, bir daha kapanmayacak yırtılmalar ve boşluklara yol açabilirdi. Yıllar peş peşe geçip hareketin tasfiye edilemeyeceği anlaşıldıkça tampon mekanizmalara yönelindi. Liberalizmin tarihi boyunca uyguladığı kamçı ve şeker politikasına geçildi. Özellikle Avrupa üzerinden PKK'ye yönelik artan baskılara paralel olarak, alternatif gruplar daha çok beslenmeye ve sisteme entegre edilmeye çalışıldı. Bu süreçte şahsıma yönelik olarak geliştirilen komplolara ilaveten, psikolojik yıpratma hareketlerine daha çok ağırlık verildi. PKK'nin içinde de hem cezaevlerinde hem de KDP üzerinden sesli itirazlarını ve yozlaştırıcı hareketlerini gittikçe arttıran, tehlikeye düştüklerinde de hemen KDP'ye, devlete kaçan kişi ve gruplar eliyle çok sayı-

da komplo hareketi geliştirildi. Neredeyse her yıla büyük bir iç komplo düşüyordu.

Şu hususu da önemle belirtmeliyim ki, 1990'lardan itibaren İngiltere YNK (Celal Talabani önderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği), İsrail-MOSSAD ise KDP üzerinden kendilerine âdeta sığınmamızı istiyorlardı. İlkeli hareket ettiğimiz için ideolojik ve politik iflas anlamına gelebilecek bu dolaylı ilişkilere prim vermedim. Özellikle 1992'deki Eylül-Ekim çatışmaları ve 2000'lerdeki çatışmalardan sonra geliştirilen teslimiyet hareketinin (Osman Öcalan, Nizamettin Taş ve çok sayıda komutan geçinen unsurun yürüttüğü teslimiyet hareketi) önü alınmasaydı, topyekûn tasfiyecilik ve işbirlikçilik sonuç alabilirdi. Sistem bu yönlü bir kapıyı da hem KDP hem de daha sonraları YNK üzerinden açık tutmuştu.

1998 Ekim'ine bu koşullar altında geldik, geldim. Benden beklenen Irak üzerinden dağa çekilişti. Fakat bu yol üzerinde büyük tedbir aldıklarını tahmin ediyorduk. Ayrıca dağa çıkış demek, her türlü yöntemle askeri imhanın denenmesi demekti. Sistem bunun için gerekli onayı vermişti. Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in 18 Eylül 1998'de Kırıkhan üzerinden Suriye'yi açıkça tehdit etmesi, işbirlikçi Mısır Lideri Hüsnü Mübarek'in devreye girmesiyle sonuç verdi. Suriye'den çıkışı ben de çok arzu ediyordum. Ama bunun hep daha değişik koşullar altında olmasını beklemiştim. Ayrıca Suriye'deki konumum Kürt Özgürlük Hareketi açısından istisnai stratejik bir rol oynuyordu. Zorunlu olmadıkça bu rolden vazgeçmek doğru olmazdı. Çıkış öyküsü ve sonuçları bilindiği için tekrarlamayacağım. Kısacası enterne edilmemden sonra beklenenler, **a-** Irak Kürt Hareketi'nin giderek daralan etkinlik alanlarını hem liderlik hem de hareketleri açısından yeniden güçlendirmek ve tüm Kürdistan'a yaymak; **b-** PKK ve önderlik ettiği Özgürlük Hareketi yerine alternatif güçler geliştirmek, yerleştirmek; **c-** PKK içinden teslimiyetçi ve işbirlikçi gruplar geliştirmek biçiminde özetlenebilir.

Böylece son otuz yılda sistemin Kürdistan'da bozulan dengelerini yeniden restore etmek mümkün olacaktı. Bu arada Türkiye'yi AB'ye aday üye yapmak aynı mantık çerçevesinde gerçekleştirildi. Kürdistan boyutunda ve PKK bağlamında sistemin yürüttüğü tüm bu çabalar, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) birer parçası durumundaydı. Projenin son on yıllık uygulamalarını daha önce 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın en önemli aşaması olarak tanımlamıştım. Bu projenin başarısı için ilk elden benim tasfiye edilmem gerekiyordu. Bu doğrultudaki ilk girişimleri daha 1992'den beri iki defa yaptığı Suriye ziyareti ile bizzat Clinton başlatmıştı. O dönemde Hafız Esat'la dört saati geçen (Bu kadar uzun süren görüşmeler ender gerçekleşir) uzun görüşmelerin temel konusu benim durumum ve PKK idi. Benzer birçok diplomasi hareketi söz konusuydu. En az Saddam Hüseyin'in tasfiyesi kadar tasfiye edilmesi veya etkisizleştirilmesi gereken bir kişi olarak görüldüğümü tüm bu ileri sürdüğüm argümanlar fazlasıyla kanıtlamaktadır. BOP çerçevesinde Irak Kürdistan'ında inşa edilen Kürt ulus-devletçiği tüm bu iki yüz yıllık gelişmelerin ve bölgedeki hegemonik hesapların doğal sonucudur. Sistemin

beklentisi geçmişte olduğu gibi bu yeni araçla hem Kürtleri hem de komşu güçleri denetim altında tutmak, gerektiğinde açıktan müdahale etmektir. Amaçlarının böyle olması Irak Kürdistan'ındaki oluşumun, ulus-devletin önemsiz ve hepten olumsuz olduğunu göstermez. Kürdistan'da geliştirilecek demokratik ulus inşasının ve buna öncülük etme konumunda olan KCK'nin birlikte ve uzlaşma içindeki tavrıyla tüm Kürdistan'da ve Ortadoğu'nun komşu ulus-devletlerinde önemli ve olumlu gelişmelere yol açması kaçınılmazdır. Geleneksel inkâr ve imha politikaları daha şimdiden işlemez duruma gelmiştir.

İmralı'daki yaşam sürecinin 12. yıldönümünde ortaya çıkan gelişmeleri ilgili güçler açısından kısaca değerlendirirsek:

a- Kapitalist hegemonyanın başındaki ABD, İngiltere ve İsrail ittifakı açısından Suriye-İran-PKK üçgeninde ortaya çıkan gelişmelerin PKK ayağı etkisizleştirilmiştir. Fakat bu yönlü gelişmenin sistemin çıkarına olduğu pek de söylenemez. PKK'nin yerine taktik amaçlı da olsa Türkiye'nin ikamesi gerçekleştirilmiştir. Anti-Kürt kapsamında da olsa, Türkiye-Suriye-İran dayanışması hegemonik sistem için son derece rahatsız edicidir; hatta PKK'nin konumundan daha tehlikeli sonuçlara gebedir; özellikle İsrail açısından asla kabul edilemez bir durumu ifade etmektedir. Türkiye bu dayanışmanın içine elindeki kozları güçlendirmek için girmiştir. Türkiye'nin ABD-İngiltere-İsrail bloğundan beklentisi, Irak Kürtlerinin kontrolünü kendine bırakması ve özerk veya bağımsız herhangi bir egemenlik peşine düşmemelerinin garanti edilmesi, Ortadoğu'daki ranttan kendisine biraz daha fazla pay bırakılması ve İran'ın Irak'ın durumuna düşürülmemesidir.

Hegemonik sistemin son iki yüz yıldır uyguladığı politikalar açısından bu beklentiler gerçekçi değildir. Türkiye ya sisteme uyacak ya da Irak ve İran'a uygulanan politikaların kendisine de uygulanmasına katlanacaktır. Sisteme tam uyması Kürtlerle uzlaşmasını, Suriye ve İran'la olan ilişkilerine mesafe koymasını gerektirmektedir. Sistemden kopup yeni eksenler araması veya oluşturması halinde, kesinlikle Irak'takine benzer bir operasyona tabi olmayı göze alması gerekmektedir. Bu durumda sistem tüm gücüyle Kürt ulus-devlet hareketini destekleyecek ve Irak'taki Kürt ulus-devlet çekirdeğini genişletecektir. Bölgede büyük sonuçları olacak İsrail-Irak Kürt yönetimi-KCK bloklaşması beklenebilir ki, bu da Ortadoğu'yu büyük dönüşümlere zorlayacaktır. Türkiye şimdilik Araf'tadır. Kesin tercih yapamamakta, her iki tarafla klasik dengeci bir politika gütmektedir. Hegemonik sistem Ortadoğu'da geri adım atamaz. Atması durumunda İsrail'in tasfiyesinden tutalım irili ufaklı birçok Arap devletinin ortadan kaldırılmasına kadar dünyayı kökünden sarsacak gelişmeler kaçınılmaz olacaktır.

Üçüncü Dünya Savaşı derken, bu olası gelişmeleri de göz önünde bulunduruyoruz. Nükleer silah dahil en gelişkin silahlar kullanılacaktır. Sonuç herhalde İkinci Dünya Savaşı sonrasının Avrupa'sından pek farklı olmayacak, hatta çok daha ağır olacaktır. Şu son on yıllık aşamadaki gelişmelerle kıyaslandığında, olası gelişmelerin dehşeti daha anlaşılır olacaktır. Bölgede kalması halinde hegemonik sistem mevcut durumla yetinemez. Her hegemonik sistem

gibi galebe çalmak isteyecektir. Bu da İran'ın Şia eksenli bölgesel etkinliğinden vazgeçip, Şahlık dönemindeki gibi uysal bir konuma gelmesini gerektirecektir. İran rejiminin olası bu durumu kabul etmesi ölümüyle özdeştir. Bütün belirtiler bölge üzerindeki etkinlik çabalarının artarak devam edeceğini göstermektedir. 'Üçüncü Dünya Savaşı'nın yeni bir aşaması olasılık dışı değildir. Şu anki kararsız denge durumu uzun süre devam edemez. Her üç durumda da Kürdistan'ın coğrafya olarak ve Kürtlerin de müttefiklik açısından konumları stratejiktir. Dengenin hangi taraf lehine veya aleyhine sonuçlanacağını belirleyecek konumdadır. Kürdistan ve Kürtler tarihin bundan sonrası için geleneksel satranç tahtası ve piyon olma rollerini terk edip özne konumuna gelebilirler. Bunda takip edilecek siyaset, iç ve dış ittifaklar belirleyici rol oynayacaktır. İmralı'daki yaşam deneyimimin sürecin bu yönlü gelişmesindeki payı küçümsenemez. Sistemin ve Türkiye'nin komplocu güçleri açısından kesinlikle olumsuz olmuş, uzlaşmacı güçler açısından ise önemli bir fırsat sunmuştur.

b- Türkiye-İran-Suriye arasındaki dayanışma anti-Kürt odaklı gelişse de, sonuçları çok önemli olacaktır. Bu dayanışma direkt benim İmralı'ya alınmamla bağlantılı gelişti. Türkiye'nin eksen kaydırdığı iddiası boşuna değildir. Eğer Türkiye Batılı hegemonik sistem içinde kalacaksa, mevcut durumu uzun süre devam edemez. Türkiye'nin beklentisi üçlü dayanışmanın belli tavizler karşılığında sisteme entegre edilmesidir ki, bu durumda İsrail'in akıbeti tehlikelere açık hale gelecektir. Siyonist hareketin bu durumu kabul etmesi olanak dahilinde değildir. Tersine, İsrail sistemin bölgedeki en önemli müttefiki ve hegemonik çekirdeği olarak etkisini sürekli arttırmak durumundadır. İran, Türkiye ve Suriye'nin artan etkinliğini mutlaka durdurmak ve geriletmek zorunda kalacaktır. Türkiye, İran ve Suriye ile İsrail arasında bir nevi adı konmamış bölgesel hegemonik çekişme söz konusudur. İran ve Suriye'nin anti-İsrailci konumları oldukça bellidir. Fakat farklı amaçlarla da olsa, Türkiye'nin bu konuma dahil olması, ne kadar istenmese de, bölgede hegemonik çatışmayı kızıştıracaktır. Yani beklentisinin tersine sonuç vermesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu durumun iç politika üzerinde giderek büyüyen etkisi olacaktır. AKP'ye yol açan güçler ittifakının dağılması ve yerine yeni bir iç güçler koalisyonunun kurulması beklenebilir. Bu açıdan CHP'deki gelişmeler dikkat çekicidir. Türkiye'yi bu çelişkili konuma iten Kürt sorunu açısından tam bir yol ağzına gelinmiştir. Türkiye ya kendi Kürt sorununu barışçıl, tutarlı ve içeriği en azından Demokratik Özerkliğe açık demokratik yoldan çözmeye razı olacaktır. Öyle ki, bu durum farklı koşullarda Ulusal Kurtuluş ittifakına dürüst ve programlı olarak yeniden dönüşü anlamına gelecektir. Komplocu temelde saptırılan Cumhuriyet yeniden demokrasiye ve demokratik uluslaşmaya açık bir rejime dönüşecektir. Ya da giderek daha fazla İran ve Suriye'ye bağımlı hale gelip Kürtlerle savaşa daha çok ağırlık verecektir. Suriye ve İran kendileri açısından Kürtlerle savaşı tırmandırmayacaklardır. Geleneksel politikalarını daha çok uzlaşma yanlısı kılacaklar, savaşın ağırlığını Türkiye'nin omzuna yıkacaklardır. Şimdiye kadar olduğu gibi Kürdistan'daki savaşlara daha da artan bir ağırlıkta katılması, Türkiye'yi Afganistan ve Irak'tan farksız, belki de daha beter hale

getirecektir. Türkiye askeri yolla alabileceği mesafeyi çoktan almıştır. Bundan sonrası ancak politik ve demokratik diyalogla lehine gelişebilir. Tabii çok köklü olan komplocu ve darbeci gelenek buna izin verirse.

c- İmralı'ya alınmam AB'nin direkt sorumluluğu altında yaşanan bir gelişmeydi. İmralı'da özel hapishaneye alınışımda beni ilk karşılayan kişinin AB Konseyi yetkilisi olması bu gerçeği ifade etmekteydi. Benim üzerimden Türkiye ile bir uzlaşmaya varmışlardı. AB'ye aday üyelik karşılığında, başta idam cezasının kaldırılması olmak üzere çok sayıda yasal değişikliğe gidilmesi bu uzlaşma kapsamındaydı. Demokratikleşme ve insan hakları açısından bu uzlaşma sınırlı da olsa bazı gelişmelere yol açtı. Türkiye Batı hegemonyasından benim teslim edilmem olurunu aldıktan sonra bu uzlaşmaya varmıştı. Direkt İmralı'ya alınmamla ilgili derken, çoktan açığa çıkan bu uzlaşmayı kastediyorum. Avrupa Birliği uzlaşma karşılığı ayrıca PKK'yi de 'terörist' ilan etmeyi kabul etmişti ve bunu uygulamaya geçirdi. Doğan boşluğu da uzun süredir beslediği veya kullanmak istediği kişi ve gruplardan bir alternatifle doldurmak istiyordu. Bu konuda da Türkiye ile birlikte özellikle İsveç üzerinden çok yönlü faaliyetler yürütülmüştü. Kürt Hareketi devrimci, demokratik ve özgürlükçü karakterinden soyutlanıp, tek taraflı demokratikleşme ve insan haklarının geliştirilmesi çerçevesine sığdırılacaktı. Bu yönde birçok hazırlık yapıldığı daha sonraki gelişmelerden anlaşılmıştı. İngiliz liberalizminin bu konudaki tarihsel tecrübesi ve muhtemelen önerileri dikkate alınmaktaydı. AKP ile bu konuda içyüzü pek bilinmeyen bir ittifaka girildiğini yine gelişmelerden anlayabilecektik.

Türkiye AB ile ilişkiler bağlamında demokratikleşme ve insan haklarına taktik amaçlarla yaklaşıyordu. Reform yapmada samimi değildi. Kendisi için mutlak ihtiyaç olan reformları bile pazarlık konusu yapıyordu. Bunun için komplocu ve darbeci güçleri gerektiğinde kullanılacak bir sopa gibi tutuyordu. Komplo ile etkisizleştirilmem çok açık olduğu halde, AİHM'nin bu yönde doğru karar vermemesi de içine girilen uzlaşmanın diğer önemli bir maddesi veya unsuruydu. İngiltere bu konuda da öncülük ediyordu. AİHM'deki İngiliz hâkim üye, kararın doğru verilmemesi, yani kaçırılmama ilişkin sürecin uluslararası hukuka uygun olduğu konusunda çok ısrarlı olmuş ve dediklerini de kabul ettirmişti. AB Türkiye'yi kendine çok daha bağımlı hale getirmek için beni, PKK'yi ve Kürt Özgürlük Hareketi'ni çok kötü kullandı. Türkiye de AB ile uzlaşmak için beni, PKK'yi ve Kürt Özgürlük Hareketi'ni aynı biçimde çok kötü kullandı. Geleneksel Kürt politikalarının bir benzeri de benim ve PKK'nin tasfiyesi üzerinden yaşatılmak istendi. Burjuva hukukunun lehimde olan hiçbir hükmü dürüstçe uygulanmadı. Halen AİHM'de devam eden bu yönlü birçok itiraz davası vardır. Türkiye benimle ilgili hususlarda kendi hukukunu açıkça çiğnediği halde, AİHM'nin bu durumlar karşısında da nasıl tavır takınacağı merakla beklenmektedir.

Avrupa-Türkiye uzlaşmasında başka konular da vardır. Ben, PKK ve Kürtler konusunda Türkiye'nin dilediği gibi serbest hareket etmesi karşılığında Ermenistan, Kıbrıs ve Yunanistan'la olan sorunların çözümünde tavizkâr tu-

tum içine girildi. Türkiye bu konuda ciddi sözler verdi. Geleneksel Osmanlı politikasını takip etti. Bunun karşılığında ilgili taraflardan PKK üzerinde baskılarını arttırmaları, serbest çalışmasını engellemeleri ve sınırlı destek sunan çevreleri bundan vazgeçirmeleri istendi. Bu konuda on iki yıldır oyalamacı politikalar uygulandı. Türkiye böylelikle benim tümden çökeceğimi, PKK'nin dağılacağını ve Kürtlerin hüsrana uğrayacağını sanmıştı.

d- Türkiye'nin bir de tek başına uyguladığı İmralı politikaları vardır. Bunlara Milli İmralı Politikaları (MİP) demek gerekir. Türkiye İmralı'ya getirilişimi ikinci Sakarya Zaferi saymıştı. Özellikle komplocu-darbeci kesim benim ve PKK'nin tasfiyesini 'Doğu'daki İkinci Yunan Harbi' olarak mitleştirmişti. Kürtlerin bin yıllık Türk tarihinde çok kesin ve belirleyici rol oynayan özelliklerini unutmuş, Yunanlılar ve Ermenilerden daha tehlikeli düşman konumuna yerleştirmişti. Ne de olsa çeyrek asırdır sürdürdükleri savaşı zaferle kapatmak üzereydiler. Adaya getirilişimi iliklerine kadar bir milli zafer havasında kutladılar. Adaya ayak bastığımda sorgusulara şunları söylemiştim: "Beni siz yakalamadınız, buna gücünüz de yoktur. Uzun vadede sizin de çok aleyhinizde olacak bir komplo ile size teslim edildim." Sorgucular soğukkanlı ve rasyonel yaklaşıyorlardı. Ama son otuz yılda yaratılan şovenist dalga herkesi rasyonel tutum almaktan fazlasıyla kaçınmaya itmişti. Ben kendilerinin bunu bir barış fırsatı olarak değerlendirmeleri için hayli ılımlı tavır almıştım. Sanırım aralarında yaptıkları birçok toplantı sonrasında benim çözülmekte olduğuma, PKK'nin de benzer bir konumda bulunduğuna, kendiliğinden dağılmasının kuvvetli bir ihtimal olduğuna, böylelikle bu 29. isyanın da sonunun geldiğine kendilerini inandırmışlardı. Ayrıca koalisyon üyesi MHP'nin çok olumsuz tutumuyla birlikte hava barıştan ve demokratik çözümden yana gelişmedi. Buna fırsat tanınmadı.

Bunu ABD-İngiltere-İsrail üçlüsü de istemiyordu. Daha önceleri de benzer birçok engelleyici tavırları söz konusuydu. Türkiye'ye dayattıkları 'tavşan kaç, tazı tut' politikalarını başarıyla sürdürüyorlardı. MİP sorumluları bu sefer benim şahsımda tavşanın artık kaçacak hali olmadığına kendilerini iyice inandırmış, kendiliğinden çözülmelere umut bağlamıştı. Kendisine kalsa belki de barışçı bir çözüme engel olmayacak Başbakan Bülent Ecevit'e sanırım bu fırsat tanınmadı. Çünkü arkada Irak'ın işgali planı vardı. Bülent Ecevit'i düşüren ve AKP'yi hazırlayan güçler açısından barış ve demokratik çözüm ham hayaldi. Özellikle Irak'ın işgali gibi bir konu dururken, bu işgal süresince ve sonrasına kadar benim mahkûm kalmam bir zorunluluktu. Sanırım Irak Kürt güçleri de benzer bir beklenti içindeydiler. Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuştu.

AKP hükümetleri döneminde de İmralı süreci çok kötü istismar edildi. İslâmî tandanslı AKP'nin Kürtleri kontrol altında tutması karşılığında, özellikle ordunun bir kısmınca hükümette kalması uygun karşılanmıştı. Dolayısıyla mahkûmiyetim ve PKK'nin tasfiyesi AKP açısından da bir varlık nedeniydi. Bu yüzden her şey günlük taktik hesaplara kurban edildi. Barış ve demokratik çözüm için hiçbir adım atılmadı. Sabrımız kötü kullanıldı. 2002-2004 tasfiyeciliği beklenti yaratarak bunda çok olumsuz rol oynadı. AKP İslâmiyet'i Türk

milliyetçiliğinin hizmetinde kullanırken, hiçbir dinî ve ahlâki ilkeye uymadı. Vicdanın ve inancın gereğini yapmadı. Bu yüzden binlerce genç daha öldü. Devletin büyük maddi ve manevi kayıpları oldu. Olumlu olan tek yan, devlet içinde daha Cumhuriyet'in kuruluşundan beri var olan darbeci-komplocu kesimle karşıtları arasındaki gerginliğin ilk defa benim İmralı sürecine alınmamla birlikte darbeci-komplocu kesime karşı olanların lehine gelişmesi ve üstünlük kazanmasıydı. Belki de son seksen beş yılın en önemli gelişmesi buydu. İlk defa barış ve demokrasiye doğru adım atılabileceğine dair umutlar yeşermişti. Bunda benim sabrım ve barış ve demokratik çözüme yönelik savunmalarım büyük rol oynamıştı. Türklerin tarihinde Kürtlerin yeri anlaşılır olmaya başlamıştı. Ayrıca tüm tasfiye çabalarına rağmen, PKK'nin ve Kürt Özgürlük Hareketi'nin sağlam bir temele dayandığı anlaşılmıştı. Bu yeni bir durum değildi, daha Turgut Özal döneminden beri seslendirilen bir tema idi. Ama ilk defa bir politika olmaya doğru gidiyordu. Benim Türk-Kürt ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine ilişkin çok eskiye dayanan fikirlerim vardı. İlk defa birlikte yaşamaktan bahsetmiyordum. Ama sabrım ve savunmalarımla inandırıcı ve sağlam argümanları en çok İmralı sürecinde geliştirdiğim de bir gerçekti. Son yıllarda bazı devlet yetkilileri ile geliştirdiğimiz diyaloglar darbe ve komplo karşıtları için gelişmeleri çok daha olumlu etkiledi.

Gelinen aşamada AKP Hükümeti devlet içindeki her iki eğilim karşısında denge politikasını takip ederek güçlenmeye çalışmaktadır. AKP son dönemlere kadar içten bir barış ve demokratik çözüm yanlısı değildi. Özellikle Ergenekon yargılamaları sürecinde bu tutum açıkça yansıdı. AKP halen denge politikasına dayanarak, özellikle Kürt oylarına güvenerek vazgeçilmezliğini ısrarla dayatma amacındadır. Fakat Kürtlerin anlamlı bir barış ve demokratik çözüm yaklaşımını görmemesi onları da benzerleri konumuna itebilecektir. Ancak oldukça tecrübe kazanmış AKP'nin barış ve demokratik çözümün rantından kolay vazgeçmeyeceği açık olduğu gibi, AKP kendine göre sırası geldiğinde bu konuda inisiyatif almaktan çekinmeyeceğini giderek sıkça ifade etmektedir.

Kürt sorunu konusunda Cumhuriyet rejimi şimdiki dönemde tam bir yol ağzındadır. Ya darbeci-komplocu savaş yoluna devam edecek ya da onurlu barış ve anlamlı bir demokratik çözüme gelecektir. Hem toplumda hem de devlette her iki yol konusunda yoğun bir ayrışma yaşanmaktadır. Barış ve demokratik çözüm şansı artmış olsa da, halen tarihte güçlü kökleri olan darbeci-komplocu eğilim tümden özel savaş yöntemlerinden ve topyekûn tasfiyecilikten vazgeçmiş değildir. Her şeyi taraflar arasındaki karşılıklı mücadele kadar, Kürtlerin barış ve demokratik siyaset yoluyla yürütecekleri mücadelenin başarısı belirleyecektir.

e- İmralı'ya alınmam Kürt halkının ezici çoğunluğu için tam bir milli matem havası yaratmıştı. Kürtler çağdaş dönemde yeşerttikleri özgürlük umutlarının İmralı sürecinde tasfiye olmasından derin endişe duyuyorlardı. Yaşadıkları tüm çağdaş direnişler aynı trajik sonuçları paylaşmıştı. Bu nedenle 15 Şubat 'Kara Gün' olarak anıldı. Buna bir de 15 Şubat 1925'in anısı eklenince durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılıyordu. 15 Şubat komplosuna gösterilen tepkiler

sonucunda birçok değerli şahadet yaşandı. Bu şahadetler başta olmak üzere, her yıl gösterilen direnç, bu sefer geçmişin tekrarlanmasına izin verilmeyeceğini kanıtlıyordu.

Her parçanın süreçten farklı etkilenmesi söz konusu oldu. Türkiye-Kürdistan Kürtleri süreci büyük bir tedirginlik ve endişe ile karşılamışlardı. Sonucu kestirmeye çalışıyorlardı. Gerillanın Güney'e çekilmesini önermem yeterince doğru anlaşılıp gerekleri tam anlamıyla yerine getirilememişti. Ama öneriye gösterdikleri bağlılık ve bu yolda yaşadıkları güçlükler ve şahadetler anlamlıydı. Ayrıca Avrupa'dan ve Kandil Dağından birer grubun barış mesajı ile attıkları adım aynı değerdeydi. Geri çekilme panik içinde olmadığı gibi, halkın moralinde düşüş de yaratmadı. Yine de 2005'e kadar zorlu bir süreç yaşandı. 2002-2004 tasfiyeciliği harekete dıştan dayatılan komplodan daha ağır darbe vurmuştu. Halkta yaşanmayan ihanet PKK içinde gelişti. Uzun süreden beri değerli yiğitlerin omuzları üzerinde kendilerini yaşatanların hareketin bir daha kendini toparlayamayacağını sanarak dayattıkları ihanet tarihte eşine az rastlanır cinstendi. Hem bu ihanete hem de AKP'nin sorumsuz tutumlarına karşılık, PKK ve KCK'nin dönüşüm geçirmiş çizgisi temelinde yeni bir dönemi ilan etmeleri önemli bir gelişmeydi. Bu, devlet ve AKP Hükümetince beklenmeyen bir gelişmeydi. Bu durum devletle diyalogun yolunu açtı. Bu dönemde HADEP ve DTP'nin attıkları adımlar da kayda değerdi. Halkın süreklileşen gösteri ve mitingleri birçok gelişmeyi bağrında taşıyordu. Birçok belediyede yönetimin üstlenilmesi de etkisini gösteriyordu.

Bütün bu gelişmeler AKP Hükümetinin tutarlı bir barış ve demokratik çözüm için adım atmasına yetmedi. Tasfiye politikasını daha sessiz ve derinden yürütmeye devam etti. Devletin diyalog yolunda attığı adımların siyasi sorumluluğunu üstlenip gerekli hukuki değişiklikleri yapmadı. Tersine, Kürt Özgürlük Hareketi'ne yönelik tüm yasaları daha da katılaştırdı. Son bir iki yılda dillendirdiği 'Demokratik Açılım' edebiyatı maskesinin düşmesini önlemekten öteye rol oynamıyordu. Benim, halkın ve PKK-KCK'nin tüm iyi niyetli girişimlerine ve tek taraflı ateşkes denemelerimize rağmen, çözümsüzlükten, güç ve rant derlemekten vazgeçmedi... Bu durum karşısında sivil toplum örgütlerinin çatı örgütü konumundaki Demokratik Toplum Kongresi süreci "Demokratik Özerlik" boyutunda güçlendirebilir.

Fakat AKP'nin ve diğer ulus-devletçi partilerin demokratik çözüm modelinin temel özelliklerinden uzak oluşları, zihnen ve pratik olarak hiç hazır olmayışları ve hatta engel teşkil edici konumları, yaşanan tarihî süreci olumsuz etkiledi. Devletle yaşanan diyalog sürecinin siyasi sorumluluğunu üstlenmediler. Bu deneyimle açığa çıktı ki, gerek demokratik açılımın gerekse bunun bir parçası olan Kürt açılımının başarılı olmamasında temel sorumluluk devlete değil siyasi oligarşiye düşmektedir. Esas kilitlenmeyi devlet rantı peşindeki siyasi oligarşik yapılar oluşturmaktadır. Bu durum Kürtleri ve Özgürlük Hareketi'ni yeniden yol ağzına getirdi. İletilen mesajlara verilecek yanıtlar ya büyük, onurlu barış ve anlamlı -içeriği en azından Demokratik Özerklik olan- bir demokratik çözüm yolu doğrultusunda olacak, ya da son otuz yılın düşük

yoğunluklu savaşlarının çok üzerinde, KCK'nin tek taraflı yönetimi ile iç içe kapsamlı bir öz savunma savaşları dönemine girilecekti. Bu sürece yeni bir savaş dönemi demek yeterli olmayacaktır. PKK-KCK'nin basına yansıyan hazırlıklarından anlaşıldığı kadarıyla demokratik otoriteye dayanan yeni bir Kürdistan'ın, 'Demokratik Özerk Kürdistan Yönetimi'nin ilanı söz konusu olacaktır.

Demokratik ulusun tüm boyutları temelinde geliştirilecek Demokratik Özerk Kürdistan Yönetimi farklı bir durum yaratacaktır. İki otorite söz konusu olacaktır: Türk ulus-devlet otoritesi ile Kürt Demokratik Özerk Yönetimi veya otoritesi. Son derece karmaşık bir sürecin yaşanacağı açıktır. Öz savunmaya dayalı özerk yönetim alacağı tek taraflı binlerce kararla, kuracağı bir o kadar örgütlenmeyle İsrail-Filistin çatışmasından daha ağır sonuçlara yol açabilir. Ancak ciddi ve onurlu bir barış kadar tek taraflı olmayan, karşılıklı müzakerelerden geçen, anayasal ve yasal temeli olan Demokratik Özerklik çözümü böylesi muhtemel bir sürecin önünü alabilir. Cumhuriyet'in bütünlüğünü demokraside gören bu yöndeki çabaların gecikmeye tahammülünün olmadığı açıktır. Günler ya Kürt-Türk ilişkilerinin tarihsel ruhuna uygun ve stratejik anlamına cevap veren yaklaşımlar temelinde reforme edilmiş ilişkilerle gerçekleşecek kardeşlik, bütünlük, özgür ve eşit birliktelik temelinde geçecek, ya da özgür birliktelik şansı kullanılmadığı takdirde her iki otoritenin tek taraflı kararlarla yönetmeye çalışacağı bir süreç söz konusu olacaktır ki, bu durumda her geçen günün daha çok çatışmaya ve ayrışmaya yol açması yüksek bir olasılıktır.

Şimdiki Irak Kürtleri İngiliz hegemonyasının Körfez bölgesinde geliştiği 19. yüzyılın başlarından beri özel bir grup olarak hedeflendiler. Onlar kanalıyla Kürdistan ve Kürtlerin derinliklerine nüfuz edilmeye çalışıldı. İngiliz misyonerler ve ajanlar aşiretler ve tarikatların üst hiyerarşisinden elit gruplar derleyerek hizmetlerinde kullanmaya çalıştılar. İkinci Dünya Savaşına kadar böyle gelindi. Bu dönem ilkel milliyetçilik dediğimiz dönemi teşkil eder. İkinci Dünya Savaşından sonra KDP'ler aracılığıyla aynı politikalar sürdürülmek istendi. Farklı olarak ABD ve İsrail'in de gittikçe artan etkileri söz konusu oldu. 1960'tan itibaren ABD, İsrail ve İran'ın desteği ile isyan ve gerilla tarzıyla otonomiye yaklaştılar. Fakat uluslararası konjonktür ve İran-Irak uzlaşması tasfiyelerine yol açtı. 1975'ten sonra iki kanat halinde aynı hegemonik güçlerle ilişkilerini daha da geliştirerek, federe ulus-devlet doğrultusunda mesafe kat ettiler. ABD-İngiltere-İsrail hegemonyasının amaçları ortaktı: Irak Arap rejimini sıkıştırmak, bu oluşumu diğer komşularına karşı bir koz olarak ellerinde bulundurmak gibi.

PKK'nin 1985 sonrasında devreye girmesi onlarda rahatsızlık yarattı. Kürdistan genelinde otoritelerinde ciddi bir daralma meydana geldi. Modern ittifaklara, Kongre tipi ortak organizasyonlara yanaşmamaları bunda etkili oldu. Güçler arasında güvensizlik ve rekabet gelişti. Geleneksel KDP-YNK çatışmalarına PKK-KDP ve PKK-YNK çatışmaları eklendi. 1990'lardan itibaren 'Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesiyle birlikte, Türkiye'deki Gladio-JİTEM güçleriyle ilişkilerini geliştirip birlikte PKK'nin tasfiye edilmesine çalıştılar. İmralı

sürecine kadar birçok ortak operasyon geliştirdiler. PKK ile TC arasında arabuluculuğa soyunmakla birlikte, YNK tasfiyeci çabalarından da vazgeçmedi. KDP yoğun askeri operasyonlara aktif katılarak PKK'yi tasfiye etmeye çalıştı. İmralı sürecini içten içe rahatlayarak karşıladılar. Benden ve PKK'den kurtulmayı bir nevi Saddam'dan kurtulmak olarak algılayanlar oldu. Ancak halk aynı kanıda değildi. PKK olmazsa Irak Kürt örgütleri ve liderlerinin değer bulamayacağını, politika yapma şanslarının çok az olduğunu biliyordu. Güney Kürdistan halkı da İmralı sürecini derin bir endişe ile karşıladı. Çok sayıda yurtsever kişi ve grubun bu endişelerini dile getirdiklerini ve dayanışma içinde olduklarını biliyoruz.

2000'ler sonrasında Irak'ın işgali tarihî bir fırsat kadar yeni tehlikelere açık bir ortam da oluşturmuştu. Bölgesel Kürt Yönetimi'nin oluşturulması atılması gereken bir adımdı. Fakat demokratik içeriği tartışmalıydı. TC ile ilişkileri Kürtlerin geneli açısından bir türlü ilkeli olamıyordu. Fakat TC'nin darbeci-komplocu kanadından kopmaya, barış ve uzlaşma yanlısı kanatla ilişkilerini geliştirmeye daha çok ağırlık verdiler. Kerkük'ün statüsü bu konuda etkili oldu. PKK-KCK'yi bölgeden zorla tasfiye etmeye güçlerinin yetmeyeceğini ve bunun çıkarlarına da uygun olmadığını görmelerinden ötürü, güçler arasında yeni bir platform oluşabilir. Güney Kürdistan'da demokratik toplum ve ulusal birlik çalışmaları Bölgesel Kürt Yönetimi'nin yasal zorluk çıkarması nedeniyle fazla gelişme imkânı bulamamaktadır. PKK'nin bu bölgedeki pratiğinden sorumlu birçok kişinin kaçışı ve ihanetinin de bunda rolü vardır. Ayrıca sağ sapmacı anlayışların kendilerine dayanak kıldıkları bir alan olması devrimci çizginin pratikleşmesini darbelemiştir. Yine de Kürdistan'da pratikleşme düzeyi gelişkin olan bu bölge halkımız arasında Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (PÇDK)'nin çalışmaları önem taşımaktadır. Ulus-devletçi zihniyete karşı demokratik ulus zihniyetini ve Demokratik Özerklik otoritesini geliştirmek ve Demokratik Ulusal Kongre'ye katılmak önünde duran temel görevlerdir. Demokratik Ulusal Kongre (DUK) platformu diyebileceğimiz bu tür bir oluşumla ilişkiler statü kazanabilir. Kongre'nin seçeceği Yürütme Konseyi ile silahlı güçlerin birleştirilmesini ifade eden Öz Savunma Birlikleri Konseyi, Kürtlerin geneli itibariyle iç ve dış ilişkilerini dengeleyip ortak bir ifadeye kavuşturabilir. Böylelikle Kürtler arasında hem iç barış ve demokratik çözüm yeteneği, hem de başta komşularıyla olmak üzere dıştaki güçlerle birleşik diplomatik ilişkiler kurabilme yeteneği kazanmış olurlar.

İran Kürtleri İmralı sürecini derin bir milli matemle karşıladılar. Düzenledikleri protesto gösterilerinde birçok şehit verdiler. Destek ve dayanışmada bulundular. PJAK'ın (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) kuruluşuyla tavırlarını kurumsallaştırdılar. Çözümsüz kalan KDP ve benzeri oluşumların doğurduğu hayal kırıklıklarını PJAK'la umuda ve yeniden dirilişe dönüştürmeye çalıştılar. Bu girişim ulusal ve uluslararası alanda oldukça yankı ve destek buldu. PJAK KCK çatısı altında etkin bir güç olarak yer almaktadır. Öz savunma yolunda birçok şehit ve militanıyla halk için canlı umut kaynağı olmayı sürdürmektedir. Halkın olumlu tarihsel-kültürel mirasıyla demokratik modern kavram ve

kuramlar ışığında geliştirilecek demokratik ulusal kurumlaşmalar, İran Kürtleri ve Kürdistan'ı için gerçek bir devrimci çıkışı ifade eder. İran geleneği ile modernite arasında örnek bir sentezi sunar. İran'ın bütünlüğünü demokratik modernite bağlamında alternatifli kılarak öncü rol oynar. İran tarihi boyunca Zagros eteklerinde ve doruklarında hep yanan ateş misali, PJAK-KCK hamlesi de tüm bölge ve İran için ışık ve ısı olmaya devam edecektir. Demokratik Ulusal Kongre'nin sağlam güçlerinden biri olma konumunu sürdürecektir.

Suriye Kürtleri İmralı sürecinin Suriye'den 9 Ekim 1998'de çıkışım sonrasında gerçekleşmesinden ötürü komployu derin bir hüzün ve öfke ile karşılamışlardı. Komploya büyük tepki gösterdiler, şehitlerine yeni şehitler kattılar. Bağlılıklarını asla yitirmediler, daha da güçlendirdiler. Benim orada geçirdiğim yaklaşık yirmi yıl boyunca en büyük maddi ve manevi destekçim olmuşlardı. Sınırsız maddi desteklerinin yanı sıra binlerce oğullarını ve kızlarını saflara katarak tarihsel bir rol oynadılar. Binleri aşan şehitleri oldu. Halen tüm Kürdistan genelinde binlerce savaşçı ve siyasi katılımcıyla aktif desteklerini sürdürmektedirler. Suriye Kürtleri Demokratik Birlik Partisi'yle (PYD) İran'da Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK)'nin ve Irak'ta Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi'nin (PÇDK) oynadığı rolün benzerini başarıyla oynamaktadır. Binlerce şehidi ve yüzlerce tutuklusuyla demokratik siyaset ve öz savunmacı bir tutumun seçkin örneğini sunmaktadır. Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi, Demokratik Ulusal Kongre'nin de önde gelen katılımcı güçlerinden biridir. Kürdistan'ın geneli ve Kürtlerin bütünlüğü içinde bundan sonra da rollerini başarıyla yerine getirecekleri kesindir.

Gerek Suriye-Lübnan-Filistin halkı içinde, gerekse devlet yönetimi ve örgütlerinde birçok dostluklarımız oluşmuştu. Ayrılış biçimim onlar için de üzüntülü geçti. İstedikleri gibi bir çıkış değildi. Karşılıklı hatalarımız olmakla birlikte, daha çok olumlu yönü ağırlıkta olan tarihsel ilişkiler yaşandı. Umarım ileride Ortadoğu Demokratik Uluslar Birliği platformunda kendileriyle yeniden bütünlük ve dayanışma sağlanır.

İMRALI ADASINDA CEZAEVİ YAŞAMIMA DAİR

Şimdiye kadarki tüm yazılı savunmalarım ve sözlü diyaloglarımda kişisel yaşamıma pek değinmedim. Genel geçer sağlık sorunları ve cezaevi idaresiyle ilişkiler dışında, sistemin özel olarak hazırladığı ve sadece bana uygulanan tecride karşı nasıl direndiğimi ve yalnızlığa nasıl dayandığımı anlatmadım. Sanırım en çok merak edilen konu bu mutlak yalnızlığa ve durağanlığa karşı geliştirdiğim yaşam deneyimlerimdir. Daha çocukluk döneminde köyün güngörmüşlerinden olan ve bilge sayılan biri hal ve hareketlerimi gözlemlerken, halen hatırımda olan şöyle bir cümle sarf etmişti: "Lo li ciyê xwe rûne, ma di te de ciwa heye?" Türkçesiyle, "Yerinde otur, sende cıva mı var?" demişti. Bilindiği gibi cıva çok akışkan bir elementtir. Ben de işte öyle hareketli birisiydim. Mitolojik tanrılar düşünselerdi, İmralı kayalarına bağlamak kadar ağır bir cezayı herhalde akıl edemezlerdi. Buna rağmen tek kişilik hücredeki on iki yılımı doldurmuş bulunuyorum.

İmralı tarihte devletin üst yetkililerine verilen cezaların infaz edildiği bir ada olmakla ünlüdür. İklimi hem çok nemli hem de serttir. Fiziki olarak insanın bünyesini çökertmeye yatkındır. Kapalı oda tecridi de buna eklenince, bünye üzerindeki yıpratıcı etkisi daha da artar. Ayrıca yaşlanma sürecinin başlangıcında adaya alındım. Uzun süre Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın denetiminde tutuldum. Son iki yıldır sanırım Adalet Bakanlığı'nın denetimi devreye girdi. Birer kitap, gazete, dergi ve tek kanallı bir radyo dışında iletişim imkânım yoktu. Tabii birkaç ayda bir yarım saatlik kardeş ziyaretleri ve 'hava muhalefeti' gerekçesiyle sıkça kesilse de haftalık avukat görüşmeleri iletişim evrenimi teşkil ediyordu. Şüphesiz bu iletişim etkenlerini küçümsemiyorum, ama ayakta durmak için yeterli ilişki olamazlar. Ayakta durmayı, çürümemeyi zihnim ve iradem belirleyecekti.

Daha dışarıdayken kendimi hem yalnızlaştırmış hem de yalnızlığa karşı hazırlamıştım. Çok önemli bir bağımlılık ilişkisi olan aile, yakın akraba, hatta yakın arkadaş ve yoldaş ilişkisini soyutlaştıracak deneyimlerim olmuştu. Kadınla ilişki önemli olmakla birlikte, o da soyutlaştırdığım bir ilişki alanıydı. Nazım Hikmet'in tam tersiydim. Çocuk edinmemeye ahdım vardı. Daha lisedeyken edebiyat hocasından on puan alan kompozisyon yazımın başlığı şöyleydi: "Sen benim için hiç doğmayacak çocuksun!" Sanırım bu yazıyla zorlu geçen çocukluk yaşamlarını konu edinmek istemiştim. Fakat tüm bu deneyimler İmralı'daki dayanma gücümü izah etmeye yetmez.

Şunu da belirtmeden geçmemeliyim. İmralı sürecinde bana dayatılan komplo umudun zerresini bırakmayan cinstendi. İdam cezasının infazı ve psikolojik savaşın uzun süre gündemde tutulması bu amaçlaydı. İlk günlerde nasıl dayanabileceğimi ben bile tahayyül edemiyordum. Yıllar bir yana bir yılı bile nasıl geçirebileceğimi düşünemiyordum. Şöyle bir düşüncem oluşmuştu: "Milyonlarca kişiyi daracık bir odada nasıl tutabilirsiniz!" Gerçekten Kürt Ulusal Önderliği olarak, zindana giriş koşullarında kendimi milyonların sentezi haline getirmiş veya getirilmiştim. Halk da böyle algılıyordu. İnsan ailesinden ve çocuklarından yoksun kalmaya bile hiç dayanamazken, ben bir daha hiç kavuşmamacasına ölümüne birleşmiş milyonların iradesinden ayrılmaya uzun süre nasıl dayanacaktım! Halktan insanların birkaç satırlık mektupları bile verilmiyordu. Şimdiye kadar zindandaki yoldaşların büyük kısmı verilmeyen sıkı denetimden geçmiş az sayıdaki mektupları dışında ve birkaç istisna haricinde, dışarıdan hiç mektup almadım. Mektup gönderemedim. Bütün bu hususlar tecridin yol açtığı durumu kısmen anlaşılır kılabilir. Fakat benim konumumun özgün yönleri vardı. Kürtlere ilişkin birçok ilk'e çıkış yaptıran kişi konumundaydım. Yarım kalan bu çıkışların hepsi özgür yaşamın olmazsa olmazlarıydı. Halkımızdan herkese, her toplumsal alana ilişkin ilk çıkışı yaptırmış, ama hiçbirini güvenilir eller ve koşullara terk edememiştim. Bir aşığı düşünün: Aşkı için ilk çıkışı yapmış, ama tam tutuşacakken elleri hep havada kalmış. Benim toplumsal alanlardaki özgürlük çıkışlarım da hep böyle havada kalmıştı. Kendimi toplumsal özgürlük alanlarında âdeta eritmiş, 'ben' diye bir

şeyi pek geride bırakmamıştım. Toplumsal açıdan zindan süreci böylesi bir anda başlamıştı.

Aslında dış koşullar, devlet, cezaevi idaresi ve cezaevinin kendisi saraylara özgü bir donanımda olsa dahi, bana özgü tecride nasıl dayanıldığını açıklamaya yetmez. Temel etkenler koşullarda ve devletin yaklaşımlarında aranmamalıdır. Belirleyici olan benim kendimi tecrit koşullarına ikna etmemdir. Öyle büyük gerekçelerim olmalıydı ki tecride dayanabileyim, tecritte de olsa büyük bir yaşamın sergilenebileceğini kanıtlayayım. Bu temelde düşününce, öncelikle iki kavramsal gelişmeden bahsetmeliyim.

Birincisi, Kürtlerin toplumsal statüsüne ilişkindi. Şöyle düşünüyordum: Benim özgür yaşamı arzulamam için toplumun, bağlı olduğum toplumun özgür olması gerekirdi. Daha doğrusu bireysel özgürleşme toplumsuz gerçekleşemezdi. Sosyolojik açıdan birey özgürlüğü tamı tamına toplumun özgürlük düzeyiyle bağlantılıydı. Bu varsayımı Kürt toplumuna uygulayınca, algılamam oydu ki, Kürtlerin yaşamı etrafına duvar örülmemiş zifiri karanlık bir zindandan farksızdı. Bu algıyı edebi bir anlatım olarak sunmuyorum, tamamen yaşanan gerçeğin hakikati olarak ifade ediyorum. İkincisi, kavramı tam anlayabilmek için ahlaki bir ilkeye bağlılık ihtiyacı vardır. Kendini mutlaka bir topluma bağlı olarak yaşanabileceği konusunda bilinçli kılacaksın. Modernitenin yarattığı en önemli bir algı da toplumsal bağlılığı olmadan da kendini yaşatabileceği konusunda bireyi ikna etmesidir. Bu ikna çabası sahte bir anlatıdır. Öyle bir yaşam yoktur aslında, ama imal edilmiş sanal bir gerçeklik olarak kabul ettirilir. Bu ilkeden yoksunluk ahlâkın çözülmüş olduğunu da ifade eder. Burada hakikatle ahlâk iç içedir. Liberal bireycilik ancak ahlaki toplumun çözülüşü ve hakikat algısıyla ilişkisinin kesilmesiyle mümkündür. Çağımızda hâkim yaşam biçimi olarak sunulması doğruluğunu kanıtlamaz. Tıpkı sözcüsü olduğu kapitalist sistemin ancak ahlaki toplumun çözülmesi ve hakikat algısını yitirmesiyle mümkün olması gibi. Kürt olgusu ve sorunu üzerinde yoğunlaşmamın bir sonucu olarak söz konusu yargıya ulaştım.

Yaşamımda ikili bir yanı iyi kavramak gerekir. O da Kürtlükten kaçış ve tersine Kürtlüğe yöneliştir. Uygulanan kültürel soykırım gereği kaçış için koşullar her yerde her an hazır ve nazırdır. Kaçışı daimi teşvik edicidir. Ahlaki ilke tam da burada devreye girer. Bireysel kurtuluş pahasına kendi toplumundan kaçış ne derecede doğru veya iyidir? Üniversitenin son sınıfına kadar gelebilmek, aslında o dönemde bireysel kurtuluşumun da garantiye alındığı anlamına geliyordu. Tam da bu dönemde Kürtlüğe yönelişin başlaması veya kesinleşmesi ahlaki ilkeye dönüşü ifade ediyordu. Sosyalist anlamda bu toplum Kürt olmayıp başka bir toplum da olabilirdi. Yine de bir toplumsal olguya mutlaka bağlanmalısın ki, ahlâklı bir birey olabilesin. Benim ahlâksız bir birey olamayacağım açığa çıkıyordu. Burada ahlâk kavramını etik yani ahlâk teorisi anlamında kullanıyorum. Yoksa ilkel ahlakçılıktan, örneğin ömrü boyunca herhangi bir aile veya benzer topluluğa bağlı yaşamaktan bahsetmiyorum. Çünkü Kürt olgusuna ve onun sorunsal haline bağlanış ancak etik olarak ahlâkla mümkündü.

Kürtlerin mutlak köle hali -Ki, halen öyledir- benim "Özgür yaşam mümkünmüş" gibi hayal kurmamı kesin olarak engelledi. Şuna ikna oldum: Benim içinde özgür yaşayacağım bir dünyam yoktur! Burada iç ve dış cezaevi arasında epey mukayesede bulundum. Sonuçta dışarıdaki tutsaklığın birey için daha tehlikeli olduğunu fark ettim. Bir Kürt bireyinin kendini dışarıda özgür sanarak yaşaması büyük bir yanılgıdır. Yanılgı ve yalanın egemenliği altında geçecek bir yaşam, kaybedilmiş ve ihanete uğramış bir yaşamdır. Bundan çıkardığım sonuç dışarıda ancak bir şartla yaşanabileceği, onun da günün yirmi dört saatinde Kürtlerin (kapitalizm koşullarında Türk emekçilerinin) varlık ve özgürlüğü için savaşım içinde olmakla mümkün olabileceğidir. Ahlâklı ve onurlu bir Kürt için yaşam kesinlikle günün yirmi dört saatinde varlık ve özgürlük savaşçısı olmakla mümkündür.

Dışarıdaki yaşamımı bu ilkeye vurduğumda ahlâklı yaşadığımı kabul ediyordum. Bunun karşılığının ölüm veya cezaevi olması savaşın doğası gereğidir. Savaşsız bir yaşam koca bir sahtekârlık ve onursuzluktan ibaret olduğuna göre, ölüme hazır olmak veya cezaevine katlanmak da işin, eylemin doğasında vardır. Cezaevi koşullarına dayanmamak yaşam gerekçeme aykırıdır. Mücadeleden, varlık ve özgürlük savaşının her biçiminden nasıl kaçınılamazsa, cezaevinden de kaçınılamaz. Çünkü o da uğruna savaşılan özgür yaşamın bir gereğidir. Kürtler söz konusu olduğunda ve sosyalist olduğuna da inandığında, kapitalizmin, liberalizmin veya çarpık bir dinsel fanatizmin buyruğunda değilsen, ahlaki ve etik bir yaşam için savaşmak dışında dışarıda yapacak hiçbir şeyin ve yaşanacak bir dünyan yoktur!

Bu kavram ışığında cezaevindeki arkadaşların yaşamına baktığımda ciddi yanılgılar içinde olduklarını gördüm. Onlar dışarıda yaşanacak özgür bir yaşama inandırılmışlar veya kendilerini inandırmışlardı. Zaten sosyolojik olarak çözümlendiğinde anlaşılacaktır ki, cezaevlerinin rolü bireyde yoğun bir sahte özgürlük özlemi yaratmaktır. Modernite koşullarında cezaevleri özenle bunun için inşa edilmiştir. İnsanlar cezaevlerinden dışarıya çıktıklarında ya yalan ve sahtekârlıkla yaşamayı kabul etmişlerdir. Bu durumda onlardan herhangi bir devrimcilik, ahlaki ve onurlu bir yaşam beklemek beyhude, boş bir beklentidir. Ya da cezaevi pratiğinin verdiği olgunlukla toplumsal mücadelelerini daha da başarıyla yerine getireceklerdir.

Cezaevleri ıslah olma evleri olmayıp, topluma karşı ahlaki ve iradi görevlerin yetkince yerine getirilmesinin de öğrenildiği mekânlardır. Aynı hususlar dağlara çıkmış özgürlük savaşçıları için de geçerlidir. Özgürlük gerillası olmak, toplumsallığa ilişkin ahlaki ve politik görevlerini en üst düzeyde yerine getirmek demektir; bu bilinç ve ahlaki görev içinde olmak demektir; özgürleşmenin öz savunmaya ilişkin gereklerini yerine getirmek demektir. Özgürlük gerillası olmak bireysel etkinlik kurmak veya iktidar olmak için değildir. Bu artık özgürlük savaşçılığı değil, iktidar savaşçılığı olur. Böyle olanların dağa çıkışı da, inişi de ahlaki ve toplumsal değildir. Zaten böyleleri umduklarını bulamayınca kolayca ihanet ederler. Toplumsal görevlerinin gereğini hiçbir alanda yerine getiremezler. Demek istediğim şudur: Toplumsal varlıkları mutlak kölelik

içinde olanlar, hatta dağılmayı yaşayanlar için her yer benzer özellikler taşır. İçerisi kötü dışarısı iyi, silahlısı kötü silahsızı iyi gibi yersiz ayrımlar varlık ve özgürlük mücadelesinin asli çabasını değiştirmez. İnsan yaşamı ancak özgür olduğunda anlam taşıdığına göre, özgürlüksüz nerede yaşanırsa yaşansın, orası her zaman karanlık bir zindandır.

İkinci kavram, birincisiyle bağlantı içinde hakikat algısının gelişmesidir. Zindanda tahammül gücünün tek ilacı hakikat algısını geliştirmektir. Yaşamın geneline ilişkin olarak hakikat algısını güçlü yaşamak yaşamın en keyifli anına, daha doğrusu yaşamın anlamına erişmektir. İnsanlar niçin yaşadıklarını doğru kavramışlarsa, herhangi bir yerde yaşamak kendileri için sorun olmaz. Yaşam sürekli hata ve yalanlar içinde geçerse anlamını yitirir. Böylece yaşamın yozlaşması denen olgu ortaya çıkar. Keyifsizlik, rahatsızlık, kavga, küfür yoz yaşamın doğal sonucudur. İnsan yaşamı hakikat algısı gelişkin olanlar için tam bir mucizedir. Yaşamın kendisi büyük heyecan ve coşku kaynağıdır. Yaşamda evrenin anlamı gizlidir. Bu gizi fark ettikçe, zindanda da olsa yaşama katlanmak diye bir sorun olmaz. Zaten zindan özgürlük içinse, orada büyüyecek olan hakikat algısıdır. Hakikat algısıyla büyüyen yaşam en zor acıları bile mutluluğa dönüştürebilir.

Benim için İmralı Cezaevi Kürt olgusunu ve sorununu algılamak ve çözüm olanaklarını kurgulamak açısından tam bir hakikat savaşı alanına dönüştü. Dışarıda daha çok söylem ve eylem geçerliyken, cezaevinde anlam geçerliydi. Bu savunmada daha kapsamlı ve somut olarak dile getirdiğim siyaset felsefesine ilişkin düşünceleri dışarıda geliştirmem çok zor olurdu. Siyaset kavramının kendisini kavramak bile büyük çaba ister; hakikatin güçlü algılanmasını gerektirir. Pozitivist bir dogmatik olduğumun derinliğine farkına varmam tecritle oldukça ilişkilidir demem mümkündür. Farklı modernite kavramlarını, ulus inşalarının çok çeşitli modellerinin olabileceğini, genelde toplumsal yapılanmaların insan eliyle yaratılmış kurgusal yapılar olduğunu ve esnek bir doğaları bulunduğunu tecrit koşullarında daha çok idrak ettim. Özellikle ulus-devletçiliği aşmak benim için çok önemliydi. Bu kavram benim için uzun süre Marksist-Leninist-Stalinist bir ilkeydi; asla değiştirilmemesi gereken bir dogma niteliğindeydi. Toplumsal doğa, uygarlık ve modernite üzerinde yoğunlaştığımda bu ilkenin sosyalizmle ilgili olamayacağını, sınıflı uygarlığın bir tortusu ve kapitalizm eliyle meşrulaştırılmış azami toplumsal iktidarcılık olduğunu kavramam önemliydi. Dolayısıyla reddetmekte tereddüt etmedim. Eğer söylendiği gibi gerçekten bilimsel sosyalizm olacaksa, bu konuda değişmesi gerekenler reel sosyalizmin ustaları, yani Marks, Engels, Lenin, Stalin, Mao ve Castro gibi insanların kendileriydi. Bunların kapitalist bir kavram olan ulus-devleti sahiplenmeleri büyük bir hataydı ve sosyalizm davasına büyük zarar vermişti.

Kapitalist liberalizmin çok güçlü bir ideolojik hegemonya olduğunu derinliğine kavradıkça modernite çözümlemelerini de güçlü yapmaya başladım. Demokratik modernitenin sadece mümkün değil, kapitalist moderniteden hem daha gerçek hem de daha çağdaş ve yaşanılır olduğunu kavradım. Reel sosya-

lizm ulus-devlet kavramını aşamadığı ve temel modernite gerçeği olarak kavradığı için başka tür bir ulusçuluğun, örneğin demokratik ulusçuluğun olabileceğini hiç düşünememiştik. Ulus dediğin illa devleti olması gereken bir şeydi! Kürtler bir ulus ise, mutlaka bir devletlerinin de olması gerekirdi! Halbuki toplumsal olgular üzerinde yoğunlaştıkça, ulusun kendisinin son birkaç yüzyılın en los gerçeği olduğunu, kapitalizmin güçlü etkisi altında şekillendiğini ve özellikle ulus-devlet modelinin toplumlar için demirden kafes olduğunu kavradıkça, hem özgürlük hem de toplumsallık kavramının daha değerli olduğunu fark etmiştim. Ulus-devletçilik uğruna savaşmanın kapitalizm için savaşmak olduğunu fark ettikçe, siyaset felsefemde büyük dönüşümler söz konusu oldu. Dar ulusçuluk ve sınıfçılık (İkisi de özünde aynı kapıya götürür) mücadelesi sonunda kapitalizmi güçlendirmekten öteye sonuç vermiyordu.

Bir bakıma kapitalist modernitenin kurbanı olduğunu fark ettim. Modernitenin dayattığı sosyal bilgilerin bilim değil, çağdaş mitolojiler olduğunu fark ettikçe, tarih ve toplum bilincim daha da derinlik kazandı. Hakikat kavrayışımda tam bir devrim yaşandı. Kapitalist dogmaları yırttıkça, toplumu ve tarihi daha büyük bir zevkle ve hakikat yüklü olarak tanımaya başladım. Bu dönemde kendime koyduğum ad 'Hakikat Avcısı'ydı. Kapitalist modernitenin Kürtlere dayattığı 'tavşan kaç, tazı tut' tekerlemesini, anlam itibariyle "Kapitalist moderniteyi avla" tekerlemesine dönüştürmüştüm. Hakikat algısı bir bütün olarak geliştiğinde, hangi toplumsal, hatta fiziki ve biyolojik alanlara ilişkin düşünürsek düşünelim, eskisiyle kıyaslanmayacak bir anlam üstünlüğü sağlıyordu. Cezaevi koşullarında istediğim kadar günlük hakikat devrimlerini yapabilirdim. Bunun verdiği direnme gücünü başka hiçbir şeyin veremeyeceğini belirtmem gereksiz kalacaktır.

Hakikat kavrayışının güçlenmesi, pratik çözümlerin geliştirilmesi üzerinde de etkisini gösterdi. Türk devletçilik zihniyetine hep kutsallık ve tekillik atfedilir. Yönetim deyince hep devlet olmak akla gelir. Bu zihniyet Sümer orijinli olup, tanrısallıkla sıkıca kaynaşmış olarak, Arap ve İran iktidar kültürlerine de sürekli devredilmiştir. Tek tanrı kavramının kökeninde de iktidar olgusunun güçlü bir yeri vardır. Türklerde iktidar elitleri oluştukça, bu kavramın belki de dördüncü, beşinci versiyonlarını geliştirmişlerdi. Etimolojik anlamını bilmeden, hep sonuçlarından etkilenmişlerdi. Selçuklu ve Osmanlı uygulamalarında devlet tam bir kara anlama, daha doğrusu anlamsızlığa bürünmüştü. İktidar için bazen bir çırpıda onlarca kardeş, akraba idam edilir olmuştu. Cumhuriyet'le bu anlayışa bir kılıf daha geçirildi; daha doğrusu, Avrupa'nın geliştirdiği ulusal egemenlik ve ulus-devlet anlayışları olduğu gibi iktidara monte edildi. Böylelikle Türk ulus-devleti daha da tehlikeli bir Leviathan haline getirilmişti. Ona dokunan idam ediliyordu. Ulus-devlet mutlak kutsalların başında geliyordu. Bürokratik sınıf için bu özellikle böyleydi. İktidar ve devlet sorunu tarihinin en karmaşık toplumsal sorunu haline gelmişti.

İmralı'da en çok yoğunlaştığım kavramlardan olan iktidar ve devlet kavramlarının Türk ve Kürt ilişkilerinde nasıl bir rol oynadığını kavradıkça, daha somut pratik çözümlere yönelme gereğini kuvvetle hissettim. Genelde olduğu

kadar Türk-Kürt ilişkilerinde de iktidar ve devlet düzenlemelerinin yaklaşık bin yıllık gelişimini Hititlere kadar götürme gereğini duydum. Mezopotamya ve Anadolu iktidar ve devlet kültürleri arasında sıkı bir jeopolitik ve jeostratejik ilişki olduğunu iyice kavradıkça, bunu Türk ve Kürt ilişkilerine uyarladığımda, iktidar ve devlet ayrıştırmalarının akıllı bir yöntem olmadığını rahatlıkla görebiliyordum. Demokrasi kavramının aleyhine gelişen kavramlar olduklarından, iktidar ve devlet kavramlarını benimsemiyordum. Tüm yönetimi iktidar ve devlet güçlerine terk etmenin toplum için büyük bir kayıp olduğunu gördükçe demokrasinin önemi daha iyi anlaşılıyordu. Fakat iktidar ve devletin anarşistçe inkârının pratikte oldukça çözümsüzlüğe yol açtığını fark ettiğimden, tercih ettiğim bir çözüm yöntemi olmasa da, iktidar ve devlet paylaşımını inkâr etmenin tarihsel gerçeklere uygun olmadığını derinliğine fark ettim. Demokratik yönetim esas tercihimizdi. Ama tarih boyunca tekleşmiş iktidar ve devlet kültürlerini inkâr ettikçe, paylaşılması toplumsal açıdan hak olan yönlerini kavramadıkça, bunun sonucu olarak sağlıklı pratik çözümlere varamayacağımı gördükçe, ortak iktidar ve devlet kavramlarının önemini çok daha iyi kavradım.

Tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya'daki iktidar ve devlet politikaları ve stratejilerinde yoğunca ilişkiler yaşanmış, sıkça ortaklaşan modeller denenmişti. Türk-Kürt ilişkilerinde de tüm kritik dönemlerde benzer modeller tercih edilmişti. Bu model en son Ulusal Kurtuluş Savaşında denenmişti. Savunmamda bu konuları yoğunca işledim. Teorik bir model halinde sunmanın yanı sıra, pratik çözüm projesine dönüştürmenin sadece Türk-Kürt ilişkileri değil, Ortadoğu'nun büyük çıkmaz yaşayan benzer sorunlarının çözümü için de muazzam değeri vardı. Özellikle kapitalist modernitenin dayattığı pozitivist dogmatizme karşı hem tarihî gerçeklerle oldukça uyumlu, hem de pratik çözüm için herkesin ideallerine en yakın unsurları içeriyordu. Tarihsel gelişmelerin ışığında iktidar ve devlete ilişkin olarak demokratik modernite, demokratik ulus ve demokratik özerklik kavramları üzerinde yoğunlaşmamın önemli etkisi vardı. Diğer bir tarihsel gerçeklik, merkezî iktidarın istisnai, yerel iktidarların ise kural olduğuna ilişkin tespitti. Günümüzde merkezî ulus-devlet modelinin bu bağlamda tek ve mutlak model olarak sunulmasının kapitalizmle bağını doğru kavradıkça ve içyüzünü daha anlaşılır kıldıkça, yerel çözümlerin demokrasi için taşıdığı önem daha iyi kavranıyordu.

Şiddet ve iktidar arasındaki ilişki için de benzer sonuçlara varmıştım. Şiddetle iktidar ve ulus olmanın tercihimiz olamayacağı açıktı. Zorunlu öz savunma gerekleri söz konusu olmadıkça, şiddetle toplumsal avantajlar elde etmenin sosyalizmle de alakası yoktu. Öz savunma dışında tüm şiddet biçimleri ancak iktidar ve sömürü tekelleri için geçerli olabilirdi. Bu yöndeki kavramsal gelişim, barış sorununa daha ilkeli ve anlam yüklü olarak yaklaşmaya büyük önem atfediyordu. Dolayısıyla Kürtlere, hatta baskı ve sömürü altındaki tüm kesimlere baskı uygulayan iktidar ve devlet elitlerinin 'ayrılıkçı' ve 'terörist' yaftalamalarını boşa çıkaracak epey kavramsal ve kuramsal birikime ulaşmıştım. Bu kavramsal ve kuramsal birikim temelinde devlet yetkilileriyle

geliştirdiğimiz diyaloglar daha verimli oluyor ve pratik çözüm yolları için yaratıcılık sağlıyordu. Savunmanın değişik bölümlerinde izlenebileceği gibi, benzer birçok alanda toplumsal özgürlük ve hakikat algısındaki gelişmelerin katkısıyla teorik ve pratik çözümleri geliştirmek mümkün oluyordu.

Sağlık sorunlarına yol açan fiziki nedenler dışında, İmralı'daki yaşamın katlanamayacağım bir yönü yoktur. Moral, bilinç ve irade gücüm eskiye nazaran kesinlikle gerilememiş; tersine daha rafine hale gelmiş, estetikle beslenmiş ve güzel gelişme yönüyle zenginleşmiştir. Toplumsal hakikatlerin bilim, felsefe ve estetikle açıklanmasını geliştirdikçe daha doğru, iyi ve güzel yaşamanın olanakları da artıyor. Kapitalist modernitenin yoldan, hakikat yolundan çıkardığı insanlarla yaşamaktansa, hücremde son nefesime kadar tek başıma yaşamayı tercih ederim.

İmralı'daki yaşamımla bağlantılı olarak halkımızca merak edilen bir soru, cezaevinden çıkış halinde nerede ve nasıl yaşayacağımla ilgilidir. Pek hayalcilik yapacak bir kişilik değilim. Devrimci gerçekçilik denilen bir yaşam tarzının sahibi olduğum çok iyi bilinmelidir. Cezaevinden çıkıştan sonraki yaşamıma değil, daha çocukluktan itibaren geçen yaşam çizgime bakılırsa, bu tür soruların cevabı daha iyi verilebilir. Benim daha on yaş altı sınırlarda aile otoritesine karşı yürüttüğüm 'ilk isyanlar' bu konuda önemli ipuçları taşır. Daha o zamandan beri yalnız bir isyancıydım. Köy ve şehir toplumuna yönelik itirazlarımı savunmada yer yer ortaya koymaya çalıştım. İlgilenenler gereken sorular ve cevaplarını birlikte bulabilirler. Çok kısaca özetlemeliyim ki, benim için yaşam özgür yaşandıkça mümkündür. Özgür yaşamın ne olduğunu beş ciltlik bu son savunmamın temeli olarak açıklamaya çalıştım. Etik, adil ve politik olmayan yaşam toplumsallık açısından yaşanmaması gereken bir yaşamdır. Genelde uygarlık ve özelde kapitalist modernite, oluşturduğu ideolojik baskı ve sömürü tekelleriyle, köleliğin her biçimine bulanmış, bol yalanlı, demagojik ve bireyci yaşamlarla yanlış yaşamayı mümkün kılar ve kabul ettirir. Toplumsal sorun denen gelişmeler de böyle ortaya çıkar.

Adını ister sosyalist, ister özgürlükçü, ister demokrat veya komünist koyalım, kendine devrimci diyen her kişi sınıf, kent ve iktidarın aşırı baskı ve sömürüsüne dayalı uygarlığa ve modern dönemlerin egemen yaşam tarzlarına itiraz etmek ve karşı çıkmak durumundadır. Başka türlü adil, özgür, demokratik ve toplumsal yaşam tarzı gerçekleşmez; dolayısıyla yaşanmaz. Bol yalanlı, yanlış, kötü ve çirkin yaşamlar yaşanır. Buna doğru temelli olmayan yanlış yaşam tarzı denilir. Benim yaşamım boyunca sorun yaptığım veya zaten sorunlu olan bu yaşam tarzının reddine ilişkin büyük çabam iyi anlaşılmak durumundadır. Aksi halde benim ne kişilik ne de Önderlik olarak kavranmam mümkündür. Kavramadan kişiliğime veya Önderliğime katılmak ve ondan yararlanmak isteyenler büyük hayal kırıklığına uğrayabilir. Doğru kavramak ve katılım göstermek kişisel değil toplumsal bir sorundur.

Bu konuda çok merak edilen bir soru da kadınla yaşam tarzına ilişkindir. Kadınla nasıl yaşanılır sorusuna da savunmamın bütün ciltlerinde yer yer değindim. Özellikle modernite koşullarında kadınla yaşamak büyük önem

taşır. Bu öyle kız istemek, aramak ve kandırmakla, 'genel' veya 'özel' evlerde, çocuklu veya çocuksuz birlikte yaşamakla çözümlenecek bir sorun değildir. Toplumsal sorunların kalbinde ve beyninde başköşeyi işgal eden bu sorunu çözmek için bilimsel, felsefi, etik ve estetik yaklaşım temel alınmak durumundadır. Çağımızda, kapitalist modernite koşullarında kadınla özgür eş yaşam büyük sorumluluk gerektiren ve bilimsel, felsefi, etik ve estetik yaklaşım gücü isteyen bir yaşamdır. Kadının uygarlık tarihinde ve modern çağda içine konulduğu statüyü bilmeden, etik ve estetik yaklaşım gücü göstermeden, birlikte hangi türü denenirse denensin, içine girilecek her yaşam yanlışlık, ahlâksızlık ve çirkinlikle sonuçlanmak durumundadır.

Yaşamı heba etmemek için öncelikle kadınla yaşamın doğru, ahlâklı ve estetik biçimlerini gerçekleştirmek şarttır. Tüm kölelik biçimlerinin kişiliğinde denendiği ve özümsetildiği kadın kimliğini çözümlemek, özgürlük ve eşitlik davasının yoldaşı ve yaşamdaşı yapmak doğru, ahlâklı ve güzel erkek olmanın da temel koşuludur. Savunmadaki ilgili satırlar doğru okunursa, bu yönlü yaşam tarzına neden önem verdiğim ve ilkesel kıldığım daha iyi anlaşılacaktır. Modernitenin iktidar eksenli uygarlık ahlâkının dayattığı kadını 'becerme' (biyolojik cinselliğin bile yozlaştırıldığı ilişki biçimi) cinsiyetçi ilkelliği içindeki yaşam tarzı büyük ahlâksızlık ve çirkinlik üretir. Buna karşı yürüttüğüm büyük savaşım ve sonuçları doğru kavranırsa, yaşam kadınla daha ahlâklı ve güzel yaşanır. Bunun için sorumluluktan pay alan her erkek ve kadının, özellikle kadının güçlenmesi, özgürleşmesi ve tüm toplumsal alanlarda denk bir seviye kazanması için bilimsel, felsefi, etik ve estetik yaklaşım ve pratikleri sürekli geliştirmesi ve örgütlemesi, demokratik ulusun zihniyet ve kurumlarında yaşamsallaştırması gerekir.

İster içeride ister dışarıda, ister ana karnında ister fezanın herhangi bir anında ve mekânında olsun, insan yaşamı ancak toplumsal olarak özgür, farklılık içinde eşit ve demokratik yaşanabilir. Bunun dışındaki yaşam biçimleri sapaktır, dolayısıyla hastalıklıdır. Yaşamın doğruya getirilmesi ve sağlıklı kılınması için devrim dahil çeşitli toplumsal söylem ve eylemlerle mücadele edilir. Bunun için de etik, estetik, felsefi ve bilimsel zihniyet ve irade oluşturulur.

O halde olası bir cezaevinden çıkışta her nerede olursam olayım, hangi anda yaşarsam yaşayayım, mensubu olmaya çalıştığım toplumsallık için, bunun en trajik bir gerçeğini yaşayan Kürtler için, onların çözüm ve kurtuluş yolu olan demokratik uluslaşmaları için, parçası oldukları komşu halklar başta olmak üzere tüm Ortadoğu halklarının çözüm ve kurtuluş yolu olan Demokratik Uluslar Birliği için, onların da bir parçası oldukları dünya halklarının çözüm ve kurtuluş yolu olan Dünya Demokratik Uluslar Birliği için sonuna kadar gerekli olan her söylem ve eylem tarzıyla sürekli mücadele içinde olacağım doğaldır. Bunun gerekli kıldığı etik, estetik, felsefi ve bilimsel güçle büyük pay kazanan hakikat kişiliğimle yürüyeceğim, yaşamı kazanacağım ve herkesle paylaşacağım.

21 Aralık 2010
Abdullah ÖCALAN

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ BAŞKANLIĞI'NA
STRASBOURG/FRANSA

Sayın Mahkeme Başkanı ve Üyeleri,

Halen gündeminizde bulunan çeşitli davalarım hakkında avukatlarımın yaptığı savunmalara ilişkin mahkemenizin kararlarını beklemekteyim. Bu itiraz ve savunmalar daha çok TC'nin Avrupa Birliği'ne üyelik statüsü çerçevesinde kendi yasalarında yaptığı değişikliklerin lehimde olan kısımlarını geçmiştekileri de dahil ederek olumsuzluğa çevirmesine, böylelikle evrensel hukuk ilkelerine ve kendi anayasasına da ters düşme pahasına gerçekleştirmesine yöneliktir. Bunların içinde başta geleni, idam cezasını kaldırırken yasaya ek bir hüküm koyarak bu cezayı 'ağırlaştırılmış müebbete' çevirmesidir. Halbuki idam cezası düştükten sonra, hakkımda ve lehimde olan eski müebbetlik maddesinin uygulanması gerekirdi. Bu da anayasa ve yasalarda açıkça belirtilmiş ve infaz hükümlerine bağlanmış bir maddedir. Avukatlarım başta bu konuda olmak üzere, birçok konuda kişiliğimi hedefleyen, evrensel ve ulusal hukuka aykırı olan birçok yeni yasanın hükümlerine ilişkin itirazlarını makamınıza iletmiş bulunuyorlar. Fazla ekleyecek bir görüşüm yoktur. Sadece dikkat çekmeye ve gerekenin yapılmasının benim de arzu ve isteğim olduğunu belirtmeye çalıştım.

Değineceğim ikinci önemli husus şudur: Her ne kadar yeniden hüküm konusu olması güç olsa da, komploya ilişkin kararınızın tarihsel, toplumsal ve pratik gelişmeler karşısında doğru olmadığını, Avrupa hukukunun özüne ters düştüğünü belirtmek ve tarihe not düşmek açısından, beş cilt halinde sunmaya çalıştığım savunmalarımın son cildini hazırlayıp bitirdim. Şimdiye kadar dört cildi elinize ulaşmış bulunuyor. Beşinci cildini bu iki sayfalık dilekçemle birlikte 22 Aralık 2010 tarihi itibariyle İmralı F Tipi Cezaevi Müdürlüğü kanalıyla elden teslim edip gönderiyorum. Eğer inceleme fırsatını bulursanız, peşinde koştuğum dava temelinde neyi savunduğumu, şahsımda hedeflenen Kürtlerin kim olduklarını, tarih boyunca nasıl bir toplumsal yaşam içinde günümüze kadar geldiklerini, modernite çağında nasıl kültürel bir soykırımla karşı karşıya bulunduklarını rahatlıkla görebileceksiniz. İster İmralı sürecimde ister daha öncesi ve sonrasında olsun, benim yakalanmamda NATO gizli ordusu Gladio'nun payını da yakinen göreceksiniz. Sadece bana yönelik değil, son otuz yılda Kürtlere yönelik Gladio savaşlarına yakinen tanık olacaksınız. Bildiğim kadarıyla Avrupa ülkelerinde olsun, uzantılarının olduğu alanlarda olsun, Gladio örgütünce yürütülen eylemler Avrupa Birliği hukukuna, dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırıdır. Mahkemeniz birinci büyük kararında yakalanmamın gayrimeşru olduğunu görmezlikten gelerek bence objektif davranmamıştır. Çünkü hukuk dışı yolla, komployla, hem de gayrimeşru bir örgüt tarafından yakalanmam, uluslararası hukuka ve Avrupa Birliği hukukuna da aykırıdır. Mahkeme üyelerinin önemli bir kısmının özellikle İngiliz üyenin etkisi altında kalarak aldığı kararı meşru kabul etmem mümkün değildir.

Yeni bir kararla veya son alacağınız kararla bu yanlış hükmü düzeltmek keyfiyeti uhdenizdedir. Ben sadece haksızlığa dikkat çekmek istedim. Benim ve halkımın yaşadıklarına benzer birçok olay yaşanmıştır. Anadolu ve Mezopotamya'daki Ermeniler, Helenler ve Süryanilerin yaşadıkları trajediler yakın hafızalardadır. Avrupa ulus-devletlerinin hukuku ve diplomasisi bu halkları destekleme adı altında imhaya terk ederken, binlerce yıllık en eski insanlık kültürüne sahip olan bu halkların yaşadığı dramatik sonuçlarda sorumluluğunu görmek ve kabul etmek istememiştir. Türk ulus-devletinin ince diplomasi oyunlarıyla Avrupa ülkelerinin çıkarlarına uyum göstermesiyle bu halklar da tarihin sayfalarında unutulmaya terk edildi. Hiçbir hukuki sonuç elde edemediler. Aynı durum şimdi Kürtlerin başına gelmektedir. Şahsımda komploya uğrayan Kürt halkıdır, onun hukukudur. Komplo öyle sıradan bir olay değildir, bir halk için ölümcül niteliğe sahiptir. Özellikle İngiltere, ABD ve İsrail'in Türkiye lehindeki tavırları bana yönelik komplonun başarıya ulaşmasında belirleyici olmuştur. Bütün bu hususlar son büyük savunmamda teorik ve ampirik argümanlarla yeterince ortaya konulmuş olsa da son bir kez daha dikkat çekmek istedim.

Sayın Başkan ve Yargıçlar,

Gerek İmralı Cezaevi'nde şahsıma özel tecrit uygulanmasının, gerek bahsettiğim Türkiye'nin Avrupa hukukuna uysun diye çıkardığı yasaların özünde hukuka ters düştüğünü bir kez daha belirtiyorum. Konseyin lehimde yeniden yargılamayı gerçekleştirmeyişinin de birinci kararınıza, yani 'yeniden yargılanma' kararınıza aykırı olduğunu da bir kez daha belirtiyorum. Konsey'in benzeri hiç kimseye ilişkin almadığı yeniden yargılamanın gerekli olmadığına ilişkin kararı sizlerin de kabul etmeniz büyük haksızlıktır ve komploya alet olmaktır. Hiç olmazsa bu yöndeki kararınızı son vereceğiniz kararla lehimde değiştirmenizi, böylelikle 'yeniden yargılanma' hakkıma geçerlilik kazandırmanızı önemle belirtiyor ve saygılarımla arz ediyorum.

22 Aralık 2010

Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Hükümlüsü

Abdullah ÖCALAN

(İmza)

